

KSIĘGA SZPIEGÓW

NORMAN POLMAR ♦ THOMAS B. ALLEN

KSIĘGA SZPIEGÓW

ENCYKLOPEDIA

Przekład

Halina Białkowska, Rafał Brzeski, Krzysztof Obłucki, Andrzej Piber, Tadeusz Wójcik

WARSZAWA

Tytuł oryginału

SPY BOOK The Encyclopedia of Espionage

Przekład Halina Białkowska, Rafał Brzeski, Krzysztof Obłucki, Andrzej Piber, Tadeusz Wójcik

Konsultacja

Prof. dr Emma Harris, dr Iwona Grabowska-Lipińska, Stanisław Derejczyk, Andrzej Kiński,

prof. dr hab. Krzysztof Michałek, Tadeusz Melleman, prof. dr hab. Andrzej Peplowski,

prof. dr hab. Paweł Wieczorkiewicz, Bartosz Węglarczyk

Opracowanie aneksu Prof. dr hab. Andrzej Peplowski, prof. dr hab. Paweł Wieczorkiewicz

Projekt okładki

Krzysztof Findziński

Ilustracje pochodzą z wydania Random House

Redakcja Renata Kajewska

Korekta Zespół

Copyright © 1997 by Norman Polmar and Thomas B. Allen

All rights reserved under International and Pan-American Copyright Conventions. No part of this book may be reproduced

in any form or by any means, electric or mechanical, including photocopying, without permission in writing from

the publisher. All inquiries should be addressed to Reference & Information Publishing, Random House, Inc.,

201 East 50th Street, New York, NY 10022. Published in the United States by Random House, Inc., New York,

and simultaneously in Canada by Random House of Canada Ltd, Toronto.

Copyright © 2000 for the Polish edition by Wydawnictwo MAGNUM Ltd Copyright © 2000 for the Polish translation by Wydawnictwo MAGNUM Ltd

This translation published by arrangement with Random House, Inc.

Wydawnictwo MAGNUM sp. z o.o.

02-536 Warszawa, ul. Narbutta 25a

tel./fax 848-55-05, tel. 646-00-85

e-mail: magnum@it.com.pl

www.wydawnictwo-magnum.com.pl

Skład i łamanie - Ewa Pyzik Studio komputerowe Wydawnictwa MAGNUM sp. z o.o.

Druk i oprawa - Drukarnia Wydawnictw Naukowych S.A. Łódź, ul. Żwirki 2

ISBN 83-85852-27-1

Wszystkim ludziom tajnego świata, którzy nam pomogli - łącznie z tymi, których nazwisk wymienić nie można

'&

Cherry Picker

f? system z utleniaczem jaliwa rakietowego I

system z paliwem |Transporter do przewozu rakiety I raketowym statek Diwnogorsk

TREŚCI

ZARYS DZIEJÓW SZPIEGOSTWA.....	IX
CHRONOLOGIA.....	XIII
JAK KORZYSTAĆ Z KSIĄŻKI.....	XVII
PODZIĘKOWANIA.....	XIX
ENCYKLOPEDIA A-Z.....	1-665
ANEKS.....	666
ZALECANA LITERATURA.....	679
INDEKS NAZWISK.....	685

ZARYS DZIEJÓW SZPIEGOSTWA

Już bardzo dawno temu szpiegostwo określono mianem drugiej, po prostytutce, najstarszej profesji na świecie. Mają one wiele cech wspólnych. Pieniądze, dyskrecja, seks, duże zainteresowanie opinii publicznej i sprawy reputacji są nierozdzielnie związane z tymi profesjami. Biblijny Jozue posiadał całą siatkę szpiegów, a wśród nich była ładaczka Rachab. Wieki później słynna Mata Hari, a potem afera Profumo, która spowodowała upadek brytyjskiego rządu. Uwodzicielskim urokiem pięknej „jaskółki”, podstawionej przez KGB, nie oparł się kapral piechoty morskiej Clayton Lonetree i otworzył drzwi amerykańskiej ambasady w Moskwie.

Od kiedy ludzie szpiegują? Weteran Centralnej Agencji Wywiadowczej CIA, Walter L. Pforzheimer twierdzi, że od czasów biblijnego raju. Szpiegowie byli na świecie wcześniej nim pojawiły się państwa.

Józef ze Starego Testamentu oskarżył braci o szpiegostwo, kiedy przyszli do Egiptu i nie rozpoznali krewnego w pierwszym ministrze faraona. Kiedy Żydzi opuścili egipską niewolę i przemierzali pustynię Synaj, Mojżesz wybrał 12 mężów, po jednym z każdego pokolenia, i wysłał ich z misją do Ziemi Obiecanej.

W Syrii archeolodzy odkopali wysuszoną na słońcu glinianą tabliczkę pochodzącą z XVIII wieku p.n.e. Była świadectwem, że już wówczas wykorzystywano szpiegów jako zakładników. Jeden z władców państwa-miasta skarżył się, że dopełnił umowy i uwolnił szpiegów, ale nie dostał w zamian uzgodnionego okupu. Jaki los spotkał zwolnionych szpiegów, nie wiadomo.

Od niepamiętnych czasów władcy Chin i Japonii widzieli w szpiegostwie użyteczne narzędzie sprawowania władzy. Władcy Wschodu uważali, że dezinformacja jest nie mniej ważna niż zbieranie wiadomości o przeciwniku. Konfucjusz, którego pisma są fundamentalnym źródłem wiedzy o Chinach od VI wieku p.n.e., powiedział: „Stojąc w obliczu obcej inwazji dobrze jest uciec się do podstępów, który może skutecznie odstraszyć wroga”.

Słynny chiński filozof Sun Tsu, pisząc Ping-fa (Sztukę Wojny), uważał wywiad za podstawowy oręż w wojnie:

„Jeśli znasz wroga i znasz siebie, możesz się nie obawiać nawet stu bitew. Jeśli znasz siebie, a nie znasz wroga, to za każde zwycięstwo zapłacisz przegraną. Jeśli nie znasz ani siebie, ani wroga, to jesteś głupcem i w każdej bitwie spotka cię porażka”.

(Jeszcze w 1941 roku, a więc kiedy planowano zdradziecki atak na amerykańską bazę morską w Pearl Harbor, każdy japoński oficer musiał studiować pisma Sun Tsu).

Świadectwa zachowane z czasów Imperium Rzymskiego opisują jak urzędnik Antoniusz,

uciekając w 358 roku n.e., zabrał ze sobą plan rozlokowania wojsk. Rzymski żołnierz, który uciekł do Persów, powrócił wkrótce do rzymskich szeregów w roli podwójnego agenta. Cesarz Bizancjum Justynian I otrzymał dobre informacje wywiadowcze o obrońcach oblężonego miasta, ale je zignorował. Mówiono, że przepędził wszystkich własnych szpiegów.

Pewien arabski urzędnik zanotował w XI wieku, że królowie wysyłają ambasadorów nie tylko w celach dyplomatycznych.

Księga szpiegów

X

plomatycznych, ale również wywiadowczych. Mają się bowiem dowiedzieć „jaki jest stan dróg, gdzie leżą przełęcze, rzeki i żyzne pastwiska..., jak liczna jest armia króla, jak uzbrojona i wykwapowana”. Powinni także zbierać informacje o królu, „czy pije, czy przestrzega zasad religii..., czy woli chłopców czy kobiety”.

We wczesnej historii Japonii zbieraniem informacji zajmowali się astrologowie, praktycy numerologii, znawcy astromancji i wróżbici. W XII wieku, gdy Japonią rządzą szogunowie, wywiad opierał się mniej na ludziach o nadprzyrodzonych zdolnościach, a bardziej na informatorach. Cesarstwo Japonii, pisał historyk: „Było jedną wielką siatką szpiegowską..., zasadą rządzenia stała się podejrzliwość”.

W Anglii szpiegostwo rozwinęło się za czasów sir Francisa Walsinghama, sekretarza stanu i doradcy królowej Elżbiety I. Walsingham kierował się mottem „wiedza nigdy nie jest zbyt kosztowna” i stworzył w Anglii organizację wywiadowczą wymierzoną w pierwszym rządzie przeciwko katolikom. Cieszył się wprawdzie poparciem Elżbiety I, ale prowadzone operacje szpiegowskie finansował z własnej szkatuły. W 1573 roku zaczął budować organizację wywiadowczą, która miała agentów we Francji, w Niemczech, we Włoszech, w Niderlandach, w Hiszpanii, i w Turcji. Spenetrowała nawet niektóre cudzoziemskie dwory. Walsingham i wielu jego agentów studiowało na uniwersytecie w Cambridge, gdzie kilka wieków później NKWD zwerbowało znaną siatkę „Piątkę z Cambridge”.

W XIX wieku wielkie mocarstwa prowadzące handel międzynarodowy zaczęły dostrzegać konieczność tworzenia państwowych organizacji wywiadowczych. We Francji Napoleon Bonaparte powołał tajną policję, której głównym zadaniem było sekretne przeglądanie korespondencji. W Wielkiej Brytanii, gdzie władze od dawna otwierały korespondencję krajową i zagraniczną, utworzono Wydział Specjalny Policji Metropolitalnej. Prowadził on dochodzenia w sprawach określanych jako działalność wywrotowa lub terrorystyczna. W Stanach Zjednoczonych w 1882 roku założono Biuro Wywiadu Marynarki Wojennej, pierwszą stałą agendę państwową zajmującą się zbieraniem informacji o działalności militarnej obcych państw. W 1909 roku brytyjski Komitet Obrony Imperium powołał Biuro Służby Tajnej, z którego wywodzi się Służba Bezpieczeństwa MI5. Brytyjski aparat wywiadowczy stał się szybko wzorem dla wielu podobnych organizacji zakładanych w krajach zachodnich. Kierując się przykładem Elżbiety I, która w groźnych dla Korony chwilach polegała bez reszty na talentach szpiegów Walsinghama, premier Winston Churchill udzielił w 1940 roku nieograniczonego poparcia i pomocy służbom wywiadowczym i kryptologicznym uznając, że Imperium znalazło się w niebezpieczeństwie. Podkreślał przy tym: „wielką sprawą jest uzyskać prawdziwy obraz sytuacji, bez względu na to, jaka ona jest”.

Każdy naród ma własną politykę związaną z prowadzeniem działalności wywiadowczej, ale pewne elementy szpiegowskiego rzemiosła są wspólne. Szpiegostwo jest bowiem starą, konserwatywną profesją, w której umiejętności przekazywane są z pokolenia na pokolenie przez tych, którzy przychodzą „ze śmiertelnego zimna”, by uczyć rzemiosła w szkołach szpiegów. Technika pracy wywiadowczej nie zmienia się tak bardzo z dekady na dekadę.

W większości przypadków działalność szpiegowska jest prozaiczna i nie ma w sobie nic z romantyzmu. W historii wywiadu błyszczy wprawdzie nazwisko Maty Hari, ale w gruncie rzeczy była to kobieta bardziej naiwna niż niebezpieczna. Spośród bohaterów powieści sensacyjnych pracownikom służb specjalnych bliżsi są raczej George Smiley i Alec Leamas z książek Johna Le Carrego niż James Bond z dreszczowców Iana Fleminga. Potwierdzają się w życiu słowa Le Carrego: „Człowiek, który tak jak Smiley latami żył i pracował wśród nieprzyjaciół, nauczył się jednej modlitwy - spraw Panie, aby mnie nikt nigdy, przenigdy nie zauważył.”

Większość „szpiegów” na całym świecie to szarzy pracownicy organizacji wywiadowczych, którzy zbierają całkiem zwyczajne informacje. Wiele wiadomości, które radziecki superagent Rudolf Abel przekazywał do Moskwy, pochodziło z dziennika „The New York Times” oraz czasopisma „Scientific American”. Brytyjski historyk A.J.P. Taylor stwierdził, że 90 procent informacji dostarczanych przez agencje wywiadowcze pochodzi z ogólnodostępnych źródeł. Sherman Kent, historyk, który pracował w Centralnej Agencji Wywiadowczej (CIA), określał tę liczbę w Stanach Zjednoczonych na około 95 procent. Chcąc udowodnić to twierdzenie, Kent poprosił pięciu historyków z uniwersytetu w Yale, żeby przygotowali raport o amerykańskich siłach zbrojnych, korzystając wyłącznie z jawnych źródeł. Analiza miała obejmować ordre de bataille wszystkich rodzajów wojsk aż do szczebla dywizji oraz opis posiadanego przez nie sprzętu i wyposażenia. Pod koniec wakacyjnej przerwy na uczelni historycy oddali Kentowi kilkaset stron materiałów oraz trzydziesto-stronicowe streszczenie. Kent ocenił, że raport ten był w około 90 procentach zgodny z rzeczywistym ordre de bataille amerykańskich sił zbrojnych. (CIA umieściła natychmiast w tajnych archiwach wszystkie kopie raportu, który stał się znany jako „Raport z Yale”).

Rządy zbierają tajne informacje, żeby wyeliminować czynnik niepewności w negocjacjach zagranicznych lub żeby uzyskać przewagę nad innym krajem. Dzięki złamaniu japońskiego kodu dyplomatycznego Stany Zjednoczone mogły więcej osiągnąć w negocjacjach z Japonią, szczególnie dotyczących traktatu morskiego podpisanego w 1922 roku w Waszyngtonie. Z kolei Japończycy, wykorzystując szpiega działającego pod przykrywką dyplomatyczną na Hawajach, uzyskali dokładne infor-

XI

macje o amerykańskich okrętach wojennych cumujących w bazie morskiej Pearl Harbor, co ułatwiło im przygotowanie zaskakującego ataku lotniczego.

Kryptoanaliza i szpiegostwo nie ujawniają jednak nigdy wszystkiego. Władze amerykańskie miały niemal otwarty dostęp do japońskiej korespondencji dyplomatycznej, a mimo to nie wiedziały, że Japończycy szykują atak na Pearl Harbor. Natomiast Japończycy nie wiedzieli, że 7 grudnia 1941 roku w bazie na Hawajach nie ma najważniejszego celu, czyli amerykańskich lotniskowców. Surowe dane wywiadowcze nigdy nie dają pełnego obrazu, zwłaszcza jeśli są wyrwane z kontekstu.

Państwa winny nie tylko zbierać informacje, ale również je analizować. Dopiero wówczas można podjąć decyzję, czy i jak je wykorzystać.

Józef Stalin zaufał raportom znakomitego pracownika wywiadu Richarda Sorgego, który w 1941 roku informował, że Japończycy nie zaatakują Związku Radzieckiego. Informacja ta pozwoliła Stalinowi przetrwać z Dalekiego Wschodu pod Moskwę kilka dywizji po inwazji niemieckiej. Jednakże, kiedy Sorge, a także kilka innych źródeł, ostrzegało przed nią wcześniej, Stalin nie uwierzył. Dlaczego? Ponieważ podejrzewał, że jest to brytyjska prowokacja, obliczona na wciągnięcie go do wojny z Hitlerem. Nie ufał również własnym oficerom wywiadu (setki ich kolegów zginęło w czystkach w minionych latach). Przywódcy państwowi, a przede wszystkim dyktatorzy, ufają najczęściej tylko własnym osądom, a nie informacjom szpiegów i szefów

wywiadu. Chyba, że ich oceny pasują do ogólnej koncepcji dyktatora.

Zdarza się również, że informacje wywiadowcze nadchodzą w nieodpowiednim czasie lub trafiają do niewłaściwego miejsca. Latem 1995 roku wywiad amerykański dowiedział się w Bośni, że bośniaccy Serbowie potajemnie rozmieścili rakiety ziemia-powietrze na obszarze patrolowanym przez lotnictwo Stanów Zjednoczonych. Wiadomość tę przekazano jednak zbyt późno dowództwu planującemu loty patrolowe. W efekcie, kiedy na patrol wyleciał myśliwcem F-16 kapitan Scott F. O'Grady, został nieoczekiwanie zestrzelony. Uratował się, skacząc na spadochronie. Przeżył i po śmiałej ucieczce stał się bohaterem.

Księga Szpiegów przedstawia szpiegów, tajniki ich rzemiosła, organizacje, dla których pracowali oraz operacje, które przeprowadzili. W ciągu niemal czterech tysięcy lat dzielących nas od pierwszej wzmianki o szpiegach zawartej w Starym Testamencie tysiące mężczyzn i kobiet zbierało informacje wywiadowcze oraz pracowało nad odczytaniem cudzej korespondencji. Setki szefów wywiadów i oficerów prowadzących kierowało ich akcjami. Dziesiątki organizacji wywiadowczych służyło swoim krajom. Wybraliśmy te postaci, organizacje i operacje, które naszym zdaniem wpłynęły na losy świata oraz te, które uznaliśmy za najbardziej interesujące. Są hasła od Mojżesza i George'a Washingtona

Zarys dziejów szpiegostwa

do prawie nieznannej Ciastkarki z Sajgonu i sporządzonego przez francuskiego agenta „Meldunku na psiej skórze”. Od krótko istniejącego Biura Informacji z lat amerykańskiej wojny domowej do Biura Wywiadu Marynarki Wojennej USA. Od tajnego pisma wojowników Sparty do szpiegowskich satelitów. Od Maty Hari do Olega Pieńkowskiego, którego raporty miały decydujący wpływ na decyzje prezydenta Johna Kennedy'ego, podejmowane w trakcie kryzysu berlińskiego w 1961 roku i kubańskiego kryzysu raketowego rok później. W obu tych momentach Stany Zjednoczone i Związek Radziecki znalazły się na krawędzi wojny jądrowej. Przygotowując książkę, byliśmy zmuszeni podjąć kilka trudnych decyzji o tym, czego nie włączać do Księgi Szpiegów. Tylko kilka organizacji sił specjalnych ma swoje hasła: brytyjskie Kierownictwo Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE), amerykańskie Biuro Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS) oraz radziecki Specnaz. Powołane w latach II wojny światowej SOE i OSS były przede wszystkim organizacjami prowadzącymi działalność wywiadowczą, natomiast Specnaz znajdował się pod kontrolą wywiadu wojskowego. Nie uwzględniliśmy jednak brytyjskich jednostek elitarnych Special Air Service (SAS) oraz Special Boat Service (SBS). Nie ma też hasel poświęconych amerykańskiej Delta Force, Zielonym Beretom, komandosom lotnictwa i SEALs - jednostce Marynarki Wojennej. Są to bowiem oddziały sabotażowo-dywersyjne. Zbieranie informacji wywiadowczych jest zajęciem marginalnym w ich działalności i programie szkolenia.

Pracę na książką rozpoczęliśmy przed kilkunastu laty od wertowania archiwów, kronik oraz od rozmów o pracy wywiadu z historykami i pracownikami służb specjalnych. Pociągały nas tajniki zawodu, którymi historycy zajmują się rzadko, chociaż były kluczem do wielu ważnych wydarzeń. Pisaliśmy tę książkę z nadzieją, że wiedza o tym, jak działają służby wywiadowcze pozwoli czytelnikom lepiej zrozumieć historię i wydarzenia współczesne. Wybraliśmy formę encyklopedii, sądząc, że hasła zachęcą czytelników do dalszych samodzielnych poszukiwań i własnych badań.

Wiele hasel opisuje organizacje i ludzi, którym nieobce były kłamstwo i podstęp. Staraliśmy się poznać prawdę o sukcesach i porażkach, porównując przerysowane czasem wspomnienia asów wywiadu i ich zwierzchników z dostępnymi dokumentami. Badając ostatnie pół wieku szpiegostwa, udało się nam dotrzeć do niedostępnych jeszcze materiałów archiwalnych, które CIA i KGB zaczęły odtajniać po zakończeniu zimnej wojny. Korzystaliśmy też z przekazanych

do archiwów państwowych cennych dekryptaży z lat czterdziestych Agencji Bezpieczeństwa Narodowego (NSA), zwanej czasami „uszami” Stanów Zjednoczonych. Była to pierwsza partia z 60 milionów dokumentów, które National Security Agency obiecała ujawnić w najbliższych latach.

Księga szpiegów

XII

Zdajemy sobie sprawę, że wciąż wiele sekretów tajnego świata, wiele triumfów (i klęsk) wywiadów nie jest jeszcze do końca poznanych. Na przykład największy sukces aliantów z lat II wojny światowej, którym było złamanie szyfrów niemieckich i japońskich - operacje Ultra i Magie. Od lat trzydziestych aż do wczesnych lat siedemdziesiątych otaczano je tajemnicą, chociaż pracowało na ten sukces kilka tysięcy Amerykanów i Brytyjczyków - oraz grupa Polaków i Francuzów. Dopiero po czterdziestu latach zaczęto ujawniać dekryptaże programów Ultra i Magie, ale nadal nie wszystkie.

Venona jest kryptonimem rozpoczętej w latach II wojny światowej operacji odczytywania tajnej korespondencji wywiadu radzieckiego. Ujawnione dekryptaże ukazują olbrzymi zakres radzieckich działań wywiadowczych podjętych dla zdobycia amerykańskich tajemnic wojskowych oraz informacji o budowie pierwszej bomby atomowej. W 1996 roku materiały Venony zdemaskowały kolejnych Amerykanów, którzy współpracowali z radzieckim wywiadem. Wiadomo jednak, że przechwycono nie wszystkie depeche i nie wszystkie odszyfrowano, a tym bardziej ujawniono.

Zimna wojna zdominowała współczesną historię, a zimną wojnę zdominowała walka wywiadów. Wraz z upadkiem komunizmu i bloku wschodniego rozpoczął się nowy rozdział szpiegostwa.

KGB zostało ofi-

cialnie rozwiązane, ale zastąpiono je kilkoma innymi organizacjami (o których w Rosji potocznie mówiło się nadal KGB). W Stanach Zjednoczonych CIA rozglądała się za nowymi zadaniami, zwiększając swoje zainteresowanie zbieraniem informacji ekonomicznych, próbując jednocześnie uniknąć oskarżeń o prowadzenie wywiadu przemysłowego.

Aldrich H. Ames, kadrowy pracownik CIA, był zdrajcą. Karierę szpiegowską zaczął jako radziecki kret, a zakończył jako rosyjski.

Aresztowanie Amesa wstrząsnęło CIA, doprowadzając do dymisji dyrektora Centrali Wywiadu, R. Jamesa Woolseya. Ukarano przełożonych Amesa, którzy nie reagowali, wiedząc o jego skłonności do nadużywania alkoholu, szastaniu pieniędzmi oraz nieprzestrzeganiu zasad posługiwania się tajnymi materiałami. Sprawa Amesa przyspieszyła proces reorganizacji CIA. Rewizji poddano zasady korzystania z wariografów, które nie ujawniły matactw Amesa oraz innych szpiegów wykrytych w szeregach CIA.

Proces samooceny przechodzą także służby wywiadowcze innych krajów. Politycy lat dziewięćdziesiątych kwestionują bowiem samą przydatność aparatu wywiadu, pytając komu jest on potrzebny. Odpowiedzi udzielił im już dawno Sun Tsu: „Sto uncji srebra wydanych na wiadomości może zaoszczędzić dziesięć tysięcy uncji, które trzeba będzie wydać na wojnę”.

CHRONOLOGIA

Tło historyczne wojen i innych wydarzeń opisanych w encyklopedii

Ok. 1800 p.n.e. - Bracia Józefa wkraczają do Egiptu w poszukiwaniu żywności; zostają oskarżeni o szpiegostwo przez Józefa, zarządcę Egiptu, którego nie rozpoznają.

Ok. 1255 p.n.e. - Prowadzeni przez Mojżesza Żydzi przybywają z Egiptu do Ziemi Obiecanej;

1558 17 listopada - Elżbieta zostaje królową Anglii; za jej panowania (1558-1603) sir Francis Walshingham kieruje dużą siatką szpiegowską na usługach królowej.

1775 15 czerwca - Kongres Kontynentalny przekazuje Jerzemu Waszyngtonowi dowództwo sił

kolonialnych w Ameryce. Waszyngton osobiście kieruje działalnością wywiadowczą.

1776 26 grudnia - Bitwa pod Trenton; Waszyngton, po przekroczeniu rzeki Delaware odnosi pierwsze znaczące zwycięstwo nad siłami brytyjskimi, co ma duży wpływ na decyzję Francji o pomocy dla kolonii.

1781 19 października - Armia brytyjska, pokonana przez siły kolonialne i flotę francuską, kapitułuje w Yorktown w stanie Wirginia. Oznacza to koniec Wojny o Niepodległość.

1789 14 lipca - Szturm paryskiego plebsu na więzienie w Bastylii.

1792 22 września - Proklamacja Pierwszej Republiki Francuskiej.

1793 21 stycznia - Ścięcie Ludwika XVI, króla Francji; rewolucja osiąga apogeum.

1804 2 grudnia - Koniec Republiki Francuskiej wraz z koronowaniem się Napoleona Bonaparte'go na cesarza.

1861 12 kwietnia - Atak konfederatów na Fort Sumter w Charleston Harbor w Południowej Karolinie; pierwsza akcja militarna Wojny Secesyjnej.

1863 1-3 lipca - Bitwa pod Gettysburgiem w stanie Pensylwania; siły konfederatów docierają najdalej na północ w czasie Wojny Secesyjnej.

1865 2 kwietnia - Wojska Unii zdobywają stolicę konfederatów - Richmond w stanie Wirginia. Kapitulacja gen. Roberta Lee przed gen. Ulysessem Grantem w tydzień później kończy wojnę; mimo to ostatnie wojska konfederatów składają broń dopiero 26 maja.

1865 14 kwietnia - Zamach na prezydenta Abrahama Lincolna; postrzelony przez agenta konfederatów, Johna Wilkesa Bootha, prezydent umiera następnego ranka.

1898 15 lutego - Okręt marynarki Stanów Zjednoczonych USS Maine zatopiony zostaje przy nabrzeżu w Hawanie na Kubie; niewyjaśniona, prawdopodobnie przypadkowa eksplozja staje się przyczyną wojny Stanów Zjednoczonych z Hiszpanią.

1898 1 maja - Kontradmiral George Dewey odnosi zwycięstwo nad flotą hiszpańską w Zatoce Manilskiej; w następstwie Stany Zjednoczone zyskują kontrolę nad Filipinami i Guam.

1914 1 sierpnia - Niemcy wypowiedają wojnę Francji i Rosji, co daje początek I wojnie światowej. W trzy

Księga szpiegów

XIV

dni później Wielka Brytania ogłasza stan wojny z Niemcami.

1917 1 lutego - Niemcy wznawiają nieograniczoną wojnę podwodną na Atlantyku; ataki U-Bootów przesądzają o decyzji Stanów Zjednoczonych o przystąpieniu do wojny.

1917 15 marca - Abdykacja cara Mikołaja II; upadek caratu i początek rządów parlamentarnych w Rosji.

1917 6 kwietnia - Stany Zjednoczone przystępują do wojny przeciwko Niemcom.

1917 7 listopada - Bolszewicy przejmują władzę w Piotrogradzie (Sankt Petersburg); koniec rządów parlamentarnych w Rosji. Początek rewolucji i wojny domowej.

1918 16 sierpnia - Wojska amerykańskie lądują we Władywostoku w Rosji, teoretycznie dla obrony dostaw wojennych, w praktyce zaś, by z kontyngentami brytyjskimi, francuskimi i japońskimi pomóc siłom antybolszewickim.

1918 11 listopada - Zawieszenie broni między Niemcami a aliantami; koniec I wojny światowej.

1924 21 stycznia - śmierć Włodzimierza Iljicza Lenina; swoją władzę umacnia Józef Stalin.

1936 29 lipca - Wojska gen. Francisco Franco dostają się z Maroka do Hiszpanii drogą powietrzną, niemieckimi samolotami transportowymi. Pozwoliło to uniknąć przechwycenia przez okręty wojenne republikanów, gdyby transport wojsk odbywał się drogą morską. Początek hiszpańskiej wojny domowej, siły nacjonalistów (Franco) wspierane są przez Niemcy, zaś republikanie (lojaliści) przez Związek Radziecki.

1936 październik - Japonia rozpoczyna kampanię przeciwko Chinom; w listopadzie 1937 wojska japońskie zdobywają Szanghaj, a w grudniu Nanking, dopuszczając się licznych gwałtów i mordów.

1939 marzec - Wojska Franco zdobywają Madryt; ostateczne zwycięstwo nacjonaliści odnoszą w kwietniu tego roku.

1939 1 września - Atak Niemiec na Polskę; 3 września Francja i Wielka Brytania wypowiadają wojnę Niemcom. Początek II wojny światowej.

1940 10 maja - Inwazja niemiecka na Francję, Belgię i Holandię. Stanowisko premiera Wielkiej Brytanii obejmuje Winston Churchill.

1941 22 czerwca - Atak Niemiec na Związek Radziecki.

1941 7 grudnia - Japońskie lotniskowce i miniaturowe okręty podwodne dokonują zaskakującego ataku na flotę amerykańską stacjonującą w Pearl Harbor na Hawajach, co przesądza o przystąpieniu Stanów Zjednoczonych do II wojny światowej.

11 grudnia 1941 roku Niemcy i Włochy wypowiadają wojnę Stanom Zjednoczonym.

1942 4 czerwca - Bitwa o Midway. Po sześciu miesiącach walk na Pacyfiku, Japonia ponosi pierwszą

znacząca porażkę, mimo przewagi liczebnej nad flotą Stanów Zjednoczonych.

1942 8 sierpnia - Oddziały marines lądują na Guadal-canal na Wyspach Salomona; pierwsza w wojnie na Pacyfiku ofensywa Stanów Zjednoczonych.

1942 8 listopada - Desant wojsk brytyjskich i amerykańskich na posiadłości francuskie w Afryce Północnej, pierwsza ofensywa aliantów w II wojnie światowej.

1942 listopad - Wojska radzieckie rozpoczynają natarcie wzdłuż Donu, prowadzące do decydującej bitwy pod Stalingradem, zakończonej 31 stycznia 1943 roku złożeniem broni przez wzięte w kocioł wojska niemieckie. Była to pierwsza tak poważna klęska armii niemieckiej w czasie II wojny światowej.

1943 3 września - Wojska brytyjskie i amerykańskie lądują we Włoszech; 8 września rząd włoski zawiera rozejm z aliantami.

1944 6 czerwca - D-Day. Desant sił alianckich w Normandii.

1944 15 czerwca - Stacjonujące w Chinach amerykańskie bombowce B-29 Superfortress rozpoczynają pierwsze zmasowane naloty na Japonię.

1945 12 kwietnia - Śmierć prezydenta Roosevelta; prezydenturę obejmuje Harry S. Truman.

1945 2 maja - Kapitulacja Berlina po samobójczej śmierci Adolfa Hitlera 30 kwietnia. 8 maja Niemcy podpisują akt bezwarunkowej kapitulacji.

1945 6 sierpnia - B-29 zrzuca bombę atomową na Hiroszimę; trzy dni później inny B-29 zrzuca bombę atomową na Nagasaki. (Pierwsza amerykańska bomba atomowa została zdetonowana w Alamo gordo w stanie Nowy Meksyk 16 lipca 1945 roku).

1945 15 sierpnia - Rząd Japonii wyraża zgodę na warunki zakończenia wojny podyktowane przez aliantów. Formalny akt kapitulacji podpisany zostaje 2 września w Zatoce Tokijskiej, na pokładzie pancernika Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych USS Missouri.

1946 listopad - Wojska francuskie rozpoczynają w Wietnamie działania militarne przeciwko komunistycznemu Viet Minhowi, początek wojny o utrzymanie przez Francję kontroli nad Indochinami.

1948 24 czerwca - Wojska radzieckie odcinają okupacyjnym oddziałom amerykańskim i brytyjskim dostęp do Berlina; początek konfrontacji z ZSRR znanej jako „blokada Berlina”, trwającej do 4 maja 1949 roku. W czasie trwania blokady amerykańskie i brytyjskie lotnictwo transportowe dostarczyło miastu 2 300 tysięcy ton żywności i paliw.

1948 14 maja - Izrael ogłasza niepodległość, natychmiast stając się obiektem ataku państw

arabskich.

1949 21 stycznia - Wojska komunistyczne zajmują Pekin. Koniec wojny z nacjonalistami; początki Chińskiej Republiki Ludowej.

XV

Chronologia

1949 25 sierpnia - Eksplozja pierwszej radzieckiej bomby atomowej na poligonie w Kazachstanie - kilka lat wcześniej niż przewidywali naukowcy zachodni.

1950 25 czerwca - Wojska północnokoreańskie przekraczają 38 równoleżnik i atakują Koreę Południową, rozpoczynając wojnę koreańską; spotyka się to z odpowiedzią militarną dowodzonych przez Stany Zjednoczone sił Organizacji Narodów Zjednoczonych.

1950 25 października - Wojska chińskie rozpoczynają ofensywę przeciwko siłom Organizacji Narodów Zjednoczonych w Korei.

1953 5 marca - Śmierć dyktatora ZSRR, Józefa Stalina.

1953 27 lipca - Rozejm kończy działania wojenne w Korei.

1954 7 maja - Kapitulacja francuskiego garnizonu w Dien Bieñ Phu, po pięćdziesięciosześciodniowym oblężeniu przez Viet Minh. Straty Francuzów i ich sprzymierzeńców wyniosły około 10 tysięcy zabitych i tyluż wziętych do niewoli. Porażka ta oznacza koniec dążeń Francji o utrzymanie Indochin.

1955 3 stycznia - Wodowanie okrętu podwodnego Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych Nautilus, pierwszej na świecie jednostki o napędzie atomowym.

1956 25 lutego - na XX zjeździe Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego Nikita Chruszczow otwarcie krytykuje Józefa Stalina.

1956 4 listopada - Początek starć między wojskami radzieckimi i węgierskimi w Budapeszcie.

1956 30 października - Atak wojsk izraelskich na Egipt; początek kampanii synajskiej służącej jako pretekst ataku Francji i Wielkiej Brytanii na Egipt, który miał na celu utrzymanie kontroli nad Kanałem Sueskim.

1957 4 października - Związek Radziecki wysłał na orbitę pierwszego sztucznego satelitę Ziemi - Sputnika 1.

1959 1 stycznia - Po trwającej trzy lata wojnie partyzanckiej przeciwko dyktaturze Fulgencja Batisty, Fidel Castro przejmuje władzę na Kubie.

1960 1 maja - Po czterech latach lotów samolotów szpiegowskich nad Związkiem Radzieckim, amerykański U-2, pilotowany przez Francis Gary'ego Powersa, zostaje zestrzelony. Loty załogowe nad Związkiem Radzieckim zostały zakończone.

1960 18 sierpnia - Pierwszy sprawnie funkcjonujący amerykański satelita szpiegowski Corona, fotografuje obiekty na terenie Związku Radzieckiego.

1961 12 kwietnia - Radziecki kosmonauta Jurij Gagarin pierwszym człowiekiem na orbicie okołoziemskiej.

1961 17 kwietnia - Kubańscy uchodźcy, zwerbowani i wyszkoleni przez CIA, dokonują desantu w Zatoce Świń na Kubie. Siły Castro odpierają atak.

1961 13 sierpnia - Niemcy Wschodnie wznoszą mur berliński, pragnąc powstrzymać masowy odpływ

swoich obywateli na Zachód. Do tej chwili ponad trzy miliony Niemców wschodnich emigrowało do Republiki Federalnej Niemiec. 1962 22 października - Prezydent Kennedy podaje do publicznej wiadomości informację o rozmieszczeniu przez Związek Radziecki rakiet balistycznych na Kubie; niezbitych dowodów dostarczyły samoloty szpiegowskie U-2.

1964 2 sierpnia - Atak północnowietnamskich kutrów torpedowych na niszczyciele amerykańskie w Zatoce Tonkińskiej. Naloty odwetowe, przeprowadzone przez samoloty

bombowe startujące z amerykańskich lotniskowców (4 sierpnia), oznaczają początek poważnego zaangażowania Stanów Zjednoczonych w wojnę wietnamską.

1965 8 marca - Desant oddziałów Korpusu Piechoty Morskiej Stanów Zjednoczonych pod Da Nang, w Południowym Wietnamie. Są to pierwsze amerykańskie jednostki bojowe biorące udział w konflikcie.

1968 30 stycznia - W pierwszy dzień wietnamskiego nowego roku księżycowego (Tet) siły Wietnamu Północnego rozpoczynają potężne natarcie na Wietnam Południowy. Ataki skierowane są na Sajgon i inne miasta. Mimo początkowych sukcesów, wojska północnowietnamskie ponoszą dotkliwą klęskę. Amerykańskie środki masowego przekazu przedstawiają ofensywę Tet jako największą porażkę Stanów Zjednoczonych w tej wojnie.

1969 8 czerwca - Prezydent Nixon ogłasza początek wycofywania wojsk z Wietnamu; ostatnie amerykańskie jednostki bojowe opuszczają Wietnam Południowy 29 marca 1973 roku.

1972 17 czerwca - Odkrycie włamania do sztabu Narodowego Komitetu Demokratów, dokonanego przez „hydraulików” działających z inicjatywy administracji Nixona; incydent ten w ostatecznym rozrachunku doprowadził prezydenta Nixona do rezygnacji z urzędu 9 sierpnia 1974.

1975 29 kwietnia - Zdobycie Sajgonu przez wojska północnowietnamskie; paniczna ewakuacja personelu amerykańskiego z miasta. Siły Północnego Wietnamu zajmują Wietnam Południowy.

1989 9 listopada - Tłum burzy część muru między Wschodnim a Zachodnim Berlinem. Do zjednoczenia Niemiec dochodzi 3 października 1990 roku.

1990 2 sierpnia - Siły irackie atakują i zajmują Kuwejt.

1991 27 lutego - Zdominowane przez Stany Zjednoczone siły sojusznicze rozpoczynają naloty i ostrzał raketowy sił irackich w Kuwejcie i Iraku. Po ponad miesięcznej akcji lotniczej 24 lutego rozpoczynają stugodzinną operację lądową w celu ostatecznego zniszczenia irackich sił zbrojnych i wyzwolenie Kuwejtu.

1991 grudzień - Rozpad Związku Radzieckiego; koniec zimnej wojny.

Hasła dotyczące postaci, miejsc, instytucji, narzędzi, kryptonimów, operacji, sprzętu i elementów wyposażenia związanych z działalnością szpiegowską ułożone zostały w porządku alfabetycznym. Aby jednak ułatwić czytelnikowi poruszanie się po labiryntach świata szpiegów, hasła nadrzędne oznaczono symbolem gwiazdki [*], zaś odnośniki do innych haseł zostały poprzedzone strzałkami.

Na przykład, hasło Siatka szpiegowska z Cambridge, oznaczone jest gwiazdką, co pozwala czytelnikowi szybko dotrzeć do haseł dotyczących jej pięciu członków, ich głównego sowieckiego prowadzącego i najważniejszego brytyjskiego łowcy kretów. Siatka szpiegowska z Cambridge zawiera również odsyłacz do hasła Venona - kryptonimu amerykańskiej operacji, która doprowadziła do złamania szyfru radzieckiego i - w konsekwencji - do wykrycia szpiegów z Cambridge.

Hasłami nadrzędnymi są: Agencja Bezpieczeństwa Narodowego, Anglia - Wielka Brytania - Zjednoczone Królestwo, Centralna Agencja Wywiadowcza, Chiny, Federalne Biuro Śledcze, Francja, GRU, Izrael, Japonia, KGB, Kryptoanaliza, Kuba, Lotnictwo, Niemcy, MI5, MI6, Mossad, NKWD, Okręty podwodne, Rosja - ZSRR, Satelity, Siatka szpiegowska z Cambridge, Siatka szpiegów atomowych, Szin Bet, Stany Zjednoczone, Szpiegowskie jednostki pływające, WCzeKa.

Hasła osobowe ułożone są w kolejności alfabetycznej według nazwisk, dotyczy to zarówno postaci rzeczywistych, jak i ich pseudonimów, oznaczonych dodatkowo [P]. Dlatego David Cornwall, bardziej znany jako John

Le Carre znajduje się pod hasłem Le Carre John [P]. Natomiast postaci fikcyjne figurują pod

swymi nazwiskami w pełnym brzmieniu; na przykład Jamesa Bonda znajdziemy pod J, a nie B, przy czym obok nazwiska umieszczone jest [F] oznaczające postać fikcyjną. Strzałki w hasłach poprzedzające imię i nazwisko, należy odnieść oczywiście do nazwiska.

W książce umieszczono także hasła dotyczące kilku państw odgrywających najważniejszą rolę w polityce światowej; przedstawiają one historię ich służb wywiadowczych i działań szpiegowskich. Są to: Chiny, Anglia -Wielka Brytania, Francja, Niemcy, Izrael, Japonia, Rosja - Związek Radziecki i Stany Zjednoczone Ameryki Północnej. Osobne hasła poświęcono również Kubie i Wietnamowi, jako że kraje te były terenem wzmożonej działalności obcych wywiadów. Aczkolwiek nazwy państw wymieniane są w wielu hasłach, przyjęliśmy zasadę niewyróżniania ich, poza wypadkami kiedy wydawało nam się, że odnośniki mogą być pomocne czytelnikowi. Szpiegostwo i wywiad, a także sami szpiedzy są zjawiskami głęboko zakorzenionym w większości kultur, znajdują również odzwierciedlenie w wielu aspektach życia publicznego. Dotyczy to zarówno prawdziwych szpiegów, jak i szpiegów w komiksach, filmach i telewizji, a także postaci kilku bohaterów, którzy dostąpili zaszczytu pojawienia się na znaczkach pocztowych; wszyscy oni znaleźli miejsce w tej książce.

Sugerujemy, by korzystając z tej książki, czytelnik zaczynał od haseł dotyczących konkretnego kraju i jego

Księga szpiegów

XVIII

służb wywiadowczych, a następnie poprzez pojawiające się w nich odnośniki przechodził do haseł bardziej szczegółowych.

Niewiele informacji dotyczących szpiegów i działań wywiadowczych okresu I i II wojny światowej wytrzymuje próbę obiektywnej krytyki historycznej. Niemniej znaczna ich część jest prawdziwa, a niektóre nawet bardzo ważne, toteż uznaliśmy, że powinny pojawić się jako osobne hasła w tej książce (na przykład: Cicero, Czerwona Orkiestra, Double-Cross System, Duško Popów, Kierownictwo Operacji Specjalnych, Komitet XX, Mincemeat, Siatka szpiegowska Lucy, Richard Sorge). Ze względu na wyjątkowe znaczenie brytyjskich, amerykańskich i niemieckich badań kryptograficznych w okresie I, II wojny światowej oraz zimnej wojny, poświęcono im hasła osobne (Kryptoanaliza, Enigma, Magie, Pokój numer 40, Venona, Ultra). Słowa szpiegostwo, wywiad i szpieg ze względu na swą powszechną obecność nie są wymienione w książce jako hasła. Definiujemy je następująco:

SZPIEGOSTWO: (1) Działalność wywiadowcza mająca na celu zdobycie informacji w sposób tajny. (2) zdobywanie tajnych informacji.

WYWIAD: Ogół zbieranych informacji, podlegających następnie systematyzacji i analizie oraz

całość sformułowanych na ich podstawie ustaleń i wniosków, które służą zaspokojeniu znanych lub przypuszczalnych potrzeb ich nabywców (ci bowiem zawsze są znani) .

SZPIEG: Osoba zatrudniona przez rząd bądź inny podmiot w celu zdobycia tajnych informacji lub wiadomości o innych podmiotach - z reguły obcych. (Termin ten rzadko używany jest przez profesjonalistów, którzy wolą określenie „agent”).

OD WYDAWCY POLSKIEGO. W niektórych hasłach wprowadziliśmy w nawiasach kwadratowych uzupełnienia istotne dla polskiego czytelnika, a także uwzględniające wydarzenia, które miały miejsce już po ukazaniu się amerykańskiego wydania.

Na końcu encyklopedii umieściliśmy aneks, zawierający krótki rys historyczny polskiego wywiadu oraz dodatkowe biogramy Polaków, a także Rosjan, których działalność liczy się w historii wywiadu naszej części Europy. W hasłach obcych instytucji, organizacji czy operacji podajemy ich nazwę oryginalną i tłumaczenie polskie. Organizacje znane przede wszystkim pod

skrótami: m.in. CIA, FBI, KGB czy NATO, ONZ można znaleźć w encyklopedii w kolejności alfabetycznej według pierwszych liter skrótów. Odnośniki w postaci strzałek umożliwiają ich odszukanie również pod pełnymi nazwami.

PODZIĘKOWANIA

Większość tego, co napisano w Księdze szpiegów oparte jest na źródłach z archiwów rządowych, opublikowanych książkach i artykułach, korespondencji prywatnej i innych dokumentach, materiałach sądowych (zwłaszcza w przypadku niedawnych operacji szpiegowskich) oraz wykładach wygłaszanych na konferencjach służb wywiadowczych. Przeprowadziliśmy również wywiady z osobami zaangażowanymi w szpiegostwo i działalność wywiadowczą. Za pomoc okazaną przez niektóre osoby nie możemy otwarcie podziękować. Ludzie ci wiedzą, że chodzi o nich, a my jesteśmy im wdzięczni.

Osoby, których nazwiska oznaczono na poniższej liście gwiazdką, dostarczyły materiałów do naszej poprzedniej książki o szpiegostwie *Merchants of Treason* (1988), posłużyła ona jako źródło dla części haseł tutaj zamieszczonych. Kilka z tych osób życzliwie udostępniło nam całkowicie nowe informacje, opublikowane w Księdze Szpiegów po raz pierwszy.

FRANCA

Alexander Sheldon-Duplaix, historyk marynarki wojennej

WIELKA BRYTANIA

Paul Kemp, historyk

W.J.R. (Jock) Gardener, historyk, Instytut Historii

Marynarki Wojennej Lionel Leventhal, wydawca, Greenhill Books Ltd. John W.R. Taylor, emerytowany wydawca Jane's AU

the World's Aircraft

Nigel West, wybitny historyk wywiadu Imperial War Museum Public Records Office

IZRAEL

Generał major Meir Amit, były szef Mossadu i Szin Bet Generał major Chaim Herzog, były szef Amanu i prezydent Izraela Ośrodek Studiów Specjalnych Biuro Rzecznika Sił Obronnych Izraela

JAPONIA

Konradmirał Tadashi Tajiri, prezes Instytutu Badań

Historycznych Profesor Munehiro Miwa, Uniwersytet Kyushu Kyoritsu

HOLANDIA

Jurrien Noot, historyk marynarki wojennej

ROSJA

Jurij Kobaładze - Służba Wywiadu Zagranicznego (SWR) Archiwa Federacji Rosyjskiej:

Konferencja na temat kubańskiego kryzysu rakietowego, sponsorowana przez Archiwa Federacji Rosyjskiej, Moskwa, wrzesień 1994 roku.

STANY ZJEDNOCZONE

David Battis, ekspert w dziedzinie bezpieczeństwa przemysłowego *

Gary Bauer, były doradca ds. wewnętrznych prezydenta Ronalda Reagana*

Księga szpiegów

XX

Konradmirał Thomas A. Brooks, dyrektor Wywiadu

Marynarki Wojennej Neill Brown, agent specjalny Federalnego Biura

Śledczego* Kathleen A. Buck, były doradca generalny Sił Powietrznych oraz doradca generalny

Departamentu Obrony USA* Bernard F. Cavalcante, Ośrodek Historii Marynarki Wojennej, oraz jego dwie sprawne asystentki, Kathy Lloyd i Ella Nargele Kapitan (w stanie spoczynku) William C. Chapman (Marynarka Wojenna USA), pilot lotnictwa morskiego, planista i analityk Senator William S. Cohen*

Pułkownik George Connell, Korpus Piechoty Morskiej USA, były zastępca dowódcy Służby Śledczej Marynarki Wojennej John Dion, szef Grupy Ścigania Szpiegostwa, Sekcji Bezpieczeństwa Wewnętrznego Departamentu Sprawiedliwości* Robert F. Dorr, historyk lotnictwa Dr Edward Drea, szef Wydziału Badań i Analiz Ośrodka Historii Wojskowości Stuart Eisen, historyk, ekspert w sprawach działalności pułkownika Thomasa E. Lawrence'a (Lawrence z Arabii) C Dale Everhart, kapitan (w stanie spoczynku), były oficer wywiadu Marynarki Wojennej William (Buck) Farmer, zastępca prokuratora federalnego, główny oskarżyciel w procesie Jerry'ego Whit-wortha*

Robert M. Gates, były dyrektor Centrali Wywiadu William W. Geimer, waszyngtoński prawnik, założyciel Fundacji Jamestown, która udzielała pomocy uciekinierom ze Związku Radzieckiego i Europy Wschodniej

Dr Jeffrey Greenhut, historyk, Grupa Bezpieczeństwa Marynarki Wojennej USA

Dr Richard P. Hallion, główny historyk Sił Powietrznych USA

Joseph Harned, wiceprzewodniczący Rady Atlantyckiej*

David A. Hatch, dyrektor Ośrodka Historii Krypto-logii

Richard Haver, były zastępca dyrektora Wywiadu

Marynarki Wojennej oraz wyższy urzędnik Sztabu

Wspólnoty Wywiadów

Alexander Harvey II, sędzia Sądu Okręgowego USA

Thomas Henley, były pracownik Centralnej Agencji

Wywiadowczej *

Jack Ingram, dyrektor Narodowego Muzeum Kryptologii.

David Kahn, historyk, wykładowca Ośrodka Historii Kryptologii Agencji Bezpieczeństwa Narodowego

Suzanne Wheeler Klein, rzecznik Centralnej Agencji Wywiadowczej

Wiceadmirał w stanie spoczynku, Robert Kirksey, były dyrektor Ośrodka Dowodzenia, Nadzoru i Łączności Marynarki Wojennej* John Lehman, sekretarz Marynarki Wojennej* Dr Carolyn

Mackenzie, psychiatra* Clark Magruder, były zastępca dyrektora Wywiadu Marynarki

Wojennej* Robert F. Muse, obrońca Samuela F. Morisona Ambasador Paul H. Nitze, były

sekretarz Marynarki Wojennej i doradca prezydenta

Ernest Porter, rzecznik Federalnego Biura Śledczego* Dr Dianę Putney, historyk lotnictwa

Stephen Ramey, agent specjalny Federalnego Biura Śledczego Dr Jeffrey Richelson, historyk

wywiadu Ray Robinson, były analityk Centralnej Agencji Wywiadowczej oraz Agencji Wywiadu

Obrończego

Robert Sinclair, były pracownik Centralnej Agencji Wywiadowczej

Admirał William O. Studeman, były dyrektor Agencji Bezpieczeństwa Narodowego oraz

zastępca dyrektora Centrali Wywiadu*

David Szady, agent specjalny Federalnego Biura Śledczego* John Taylor, historyk*

Kapitan (w stanie spoczynku) Vincent Thomas, były rzecznik Marynarki Wojennej,

zaangażowany w kilka operacji wywiadowczych, między innymi Pueblo Tina D. Thompson,

redaktor TRW Space Log Howard J. Varinsky, biegły sądowy w dziedzinie psychologii, ekspert

obrony w procesie Jerry'ego Whit-wortha*

Senator John Warner*

James Woolsey, były dyrektor Centrali Wywiadu. Jerome Zeifman, były doradca komisji prawnej Izby Reprezentantów, był procesowym pełnomocnikiem Ronalda L. Humphreya* Ośrodek Historii Lotnictwa USA Ośrodek Historii Kryptologii NSA. Ośrodek Studiów nad Wywiadem CIA Ośrodek Historii Wojskowości Międzynarodowy program badań historycznych okresu zimnej wojny, prowadzony przez waszyngtońskie Międzynarodowe Centrum Naukowe im. Woodrowa Wilsona Konferencja naukowa poświęcona początkom i rozwojowi CIA w latach prezydentury Harry'ego Trumana, zorganizowana w marcu 1994, sponsorowana przez CIA oraz bibliotekę im. Trumana w Maclean, w stanie Wirginia. Konferencja naukowa na temat pierwszego amerykańskiego satelity zwiadowczego Corona, zorganizowana w maju 1995, sponsorowana przez CIA oraz Uniwersytet im. George'a Washingtona Sympozjum poświęcone historii kryptologii zorganizowane w październiku 1995 roku w Fort George G.

XXI

Podziękowania

Meade, sponsorowane przez Ośrodek Historii Kryptologii NSA Konferencja naukowa poświęcona wywiadowi i bezpieczeństwu narodowemu w warunkach pokoju, kryzysu i wojny, zorganizowana w kwietniu 1996 roku w Rosslyn w stanie Wirginia, sponsorowana przez CIA oraz Towarzystwo Historii Wojskowości

Biblioteka Kongresu

Muzeum Konfederacji (Richmond w stanie Wirginia)

Archiwum Narodowe

Ośrodek Historii Marynarki Wojennej USA

Prezydencki Komitet Doradczy ds. wywiadu zagranicznego

Pragniemy również podziękować ludziom, którzy podzielili się z nami swoją wiedzą w dziedzinach:

wywiadu radzieckiego - Nicholasowi Shadrinowi (Nikołaj F. Artamonow) oraz Milanowi Vego, wywiadu amerykańskiego - dr Rayowi Cline'owi, byłemu zastępcy dyrektora Centrali Wywiadu, wiceadmi-

rałowi F.J. (Fritz) Harlfingerowi, dyrektorowi Wywiadu Marynarki Wojennej, a później dyrektorowi Dowodzenia, Nadzoru i Łączności Marynarki Wojennej USA, wiceadmirałowi Earlowi F. (Rex) Rectanusowi, dyrektorowi Wywiadu Marynarki Wojennej oraz zastępcy sekretarza obrony ds. wywiadu, wiceadmirałowi E.A. (Al) Burkhalterowi, byłemu dyrektorowi Sztabu Wspólnoty Wywiadów.

Wdzięczni też jesteśmy za pomoc ze strony: redaktora wydawnictwa Random House, Enida Pearsonsa, i redaktor Deborah Fogel za pracę włożoną w przygotowanie tej książki; M'Liz McLendon za jej badania, redakcję i przyjaźń; Susan March i Maryann Berkowitz za studia źródłowe do tej pracy; Constance Allen Witte za tłumaczenia z języka niemieckiego; ekspertów komputerowych a zarazem naszych synów Chrisa Allena, Rogera MacBri-de'a Allena i Michaela Polmara za ich pomoc techniczną. Specjalne podziękowania składamy Jennifer Dowling z wydawnictwa Random House, która szczęśliwie doprowadziła do końca publikację tej książki.

A-2

Komórka wywiadowcza Korpusu Powietrznego Wojsk Lądowych Stanów Zjednoczonych (US Army Air Corps), później Sił Powietrznych Wojsk Lądowych Stanów Zjednoczonych (Army Air Forces). (G-2)

A3D Skywarrior

Zaprojektowany jako bazujący na lotniskowcach samolot uderzeniowy dalekiego zasięgu - nosiciel broni jądrowej; Douglas A3D używany był również szeroko do wyspecjalizowanych zadań rozpoznania fotograficznego i wywiadu elektronicznego (ELINT). Nazywany - ze

względu na rozmiary i niezgrabną sylwetkę - „wielorybem”, A3D był największym z samolotów operujących z lotniskowców; jego wersja samolotu-cysterny miała masę startową niemal 40 ton. W latach 1952-1961 Marynarka Wojenna Stanów Zjednoczonych otrzymała 282 Skywarriory w różnych wersjach; służbę operacyjną maszyny te rozpoczęły w 1956. 31 spośród nich wyprodukowano w wersji A3D-2P jako samoloty rozpoznania fotograficznego, wyposażone w rozmieszczone w kadłubie aparaty fotograficzne, w liczbie do dwunastu. Kolejne 24 zbudowano w wersji A3D-2Q ELINT jako samoloty do zadań wywiadu elektronicznego. Z biegiem czasu do zadań ELINT przystosowano również wiele zwykłych, bojowych wersji tej maszyny. Samoloty A3D-2Q wyposażone były w radary obserwacji bocznej i czołowej, czujniki podczerwieni oraz urządzenia rozpoznania elektronicz-

nego. Skywarriory w wersji ELINT były ostatnimi maszynami tego typu używanymi przez Marynarkę Wojenną Stanów Zjednoczonych, pozostawały w służbie do 1991.

Podczas wojny wietnamskiej samoloty A3D używane były do wykonywania różnorodnych zadań; wersja samolotu-cysterny pełniła szczególnie ważną rolę w uzupełnianiu paliwa samolotów o mniejszym zasięgu. (Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych używały podobnego samolotu B-66 Destroyer jako samolotu bombowego oraz do zadań rozpoznania elektronicznego, fotograficznego, meteorologicznego, a także do celów doświadczalnych; ogółem wyprodukowano 206 egzemplarzy B-66.)

Samolot A3D w podstawowej wersji miał załogę trzyosobową; w wersji ELINT załoga liczyła siedem osób, a rozpoznania fotograficznego - pięć. W wewnętrznej komorze bombowej wersji bojowej samolotu A3D mieściło się do 5800 kg bomb konwencjonalnych lub bomba atomowa. Ten dwusilnikowy samolot odrzutowy rozwijał maksymalną prędkość 980 km/h i w wersji bojowej miał zasięg 3200 km (bez tankowania w powietrzu) lub - z dodatkowymi zbiornikami paliwa, umieszczanymi w komorze bombowej - 4800 km.

W 1962 oznaczenie wszystkich samolotów A3D zmieniono na A-3.

A3J Vigilante

Opracowany jako bazujący na lotniskowcach samolot uderzeniowy Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych,

A-11

Samolot rozpoznawczy US Navy A3D-2P Skywarrior, przed samolotem stoi trzech członków załogi oraz 12 kamer stanowiących jego wyposażenie. (US NAV)

używano go jednak przede wszystkim jako naddźwiękowego samolotu rozpoznawczego.

A3J miał być naddźwiękowym (2,1 Ma) następcą samolotu A3D Skywarrior jako samolotu nosiciela broni jądrowej przeznaczonego do atakowania celów na terytorium Związku Radzieckiego. Jednakże rozwój balistycznych pocisków raketowych - odpalanych zarówno z wyrzutni lądowych, jak i okrętów podwodnych - spowodował, że na początku lat sześćdziesiątych istniejące już egzemplarze bojowej wersji A3J przekształcono w samoloty rozpoznania fotograficznego A3J-3P. Rozpoczęto również budowę innych wersji do wyspecjalizowanych zadań.

Produkowany przez koncern North American Aviation, A3J był dwusilnikowym samolotem odrzutowym o skrzydłach skośnych i opływowym kształcie kadłuba. Dwuosobowa załoga potrafiła nim rozwinąć prędkość do 2250 km/h. Jego komora bombowa w kształcie tunelu mieściła jedną bombę atomową, połączoną z dwoma zbiornikami paliwa, które wraz z nią wyrzucane były z tyłu samolotu. Bomby konwencjonalne lub dodatkowe zbiorniki paliwa mogły być podwieszane pod skrzydłami.

W wersji A3J jako samolotu rozpoznania fotograficznego komora bombowa mieściła wyposażenie rozpoznawcze, radar obserwacji bocznej, aparaty fotograficzne, czujniki

podczzerwieni i aparaturę zakłócającą działanie nieprzyjacielskich systemów elektronicznych. Pierwszy samolot YA3J-1 rozpoczął loty 31 sierpnia 1958, wersję bombową wprowadzono do służby w Marynarce Wojennej Stanów Zjednoczonych w 1961; wariant rozpoznawczy wszedł do użycia w końcu 1963. Do końca 1970 zbudowano 150 samolotów tego typu - większość w wersji rozpoznawczej. Wykorzystywany szczególnie intensywnie podczas wojny wietnamskiej, samolot ten pozostał na służbie w marynarce do 1977. (W 1962 jego oznaczenie zmieniono na RA-5C.) Lotniskowce, na których bazowały ^{43/} w wersji rozpoznawczej, wyposażone były w zintegrowane centra wywiadu operacyjnego (Integrated Operational Intelligence Center - IOIC), umożliwiające natychmiastowe ściągnięcie danych z czujników samolotów powracających z zadań i szybką ich obróbkę. Pierwszy IOIC uruchomiono na lotniskowcu Saratoga w listopadzie 1962 (zanim jeszcze samoloty A3J weszły do użytku).

A-11

Używany przez firmę Lockheed Aircraft Co. nim samolotu szpiegowskiego A-12 Oxcart.

A-12 Oxcart

krypto-

Amerykański samolot rozpoznawczy; prekursor szpiegowskiego samolotu SR-71 Blackbird. Istnienie tego samolotu ujawnił 26 lutego 1964 prezydent Lyndon B.

3

Abakumow Wiktor

Johnson, kiedy - wspominając o maszynie oznaczonej przez firmę Lockheed symbolem A-11 - oświadczył:

Stany Zjednoczone skonstruowały eksperymentalny samolot odrzutowy A-11, który pomyślnie przeszedł próby w długotrwałym locie z prędkością ponad 3200 km/h, na wysokości przekraczającej 22 000 m. Osiągi samolotu A-11 znacznie przewyższają możliwości wszelkich innych samolotów na świecie. (...) Kilka samolotów A-11 odbywa obecnie próby w bazie lotniczej Sił Powietrznych w Edwards w Kalifornii. Fakt jego istnienia podajemy do wiadomości publicznej, by umożliwić racjonalne wykorzystanie w naszych programach wojskowych i gospodarczych zastosowanych w nim technologii.

Mówiąc o A-11, prezydent świadomie rozumiał się z prawdą, co miało na celu zachowanie w tajemnicy prawdziwego oznaczenia maszyny. Próby samolotu A-12 istotnie przeprowadzano w tajnej bazie lotniczej, nie była nią jednak baza w Edwards.

Projekt A-12 był wspólnym dziełem Centralnej Agencji Wywiadowczej (CIA) i biura projektowego konstrukcji prototypowych firmy Lockheed (Skunk Works). Samolot odznaczał się nadzwyczaj długim, wąskim kadłubem i dwoma dużymi turbinowymi silnikami odrzutowymi, umieszczonymi na krótkich, trójkątnych skrzydłach. Wybrany materiał konstrukcyjny - stop tytanowy - był produktem rzadkim i kosztownym, a technologia jego wytwarzania niedoskonała. Około 80 procent pierwszych dostaw tytanu zakwalifikowano do odrzucenia. Wymogi materiałowe surowców użytych do budowy A-12, a także sama konstrukcja samolotu sprawiły, że wszystkie wyprodukowane egzemplarze zbudowano w zasadzie ręcznie. Kolejnym problemem była konieczność zapewnienia samolotowi specjalnego paliwa (w czasie lotu płatowiec rozgrzewał się do temperatury około 180°C) oraz odpowiednich olejów zachowujących swe właściwości w temperaturze do 320°C.

Samolot A-12 rozwijał prędkość do 3Ma; po zużyciu większości paliwa zdolny był osiągnąć pułap ponad 27 500 m. Do służby operacyjnej wszedł w listopadzie 1965. CIA proponowała użycie A-12 do przelotów nad terytorium Kuby, ostatecznie jednak nigdy nie wykorzystano ich w tej roli (operacja Skylark).

Pierwsze i jedyne loty operacyjne samolotu A-12 przeprowadzono w 1967 nad Wietnamem

Północnym (operacja Black Shield). Od 31 maja 1967 do początków 1968, startujące z bazy sił powietrznych Kadena na Okinawie, samoloty A-12 przeprowadziły 26 misji rozpoznania fotograficznego nad Wietnamem Północnym. Niektóre z A-12 zostały wykryte i zaatakowane pociskami raketowymi klasy ziemia-powietrze S-75 Dźwina [ozn. zachodnie SA-2], żaden z nich nie został zestrzelony ani uszkodzony. (Pociski raketowe S-75 Dźwina zestrzeliły dwa samoloty U-2: pilotowany przez Francisa Gary'ego Powersa nad Związkiem Radzieckim i pilotowany przez Rudolfa Andersona jr. nad Kubą.)

26 stycznia 1968 A-12 przeprowadził nad Koreą Północną misję rozpoznania fotograficznego, której celem było wykonanie zdjęć internowanego amerykańskiego okrętu szpiegowskiego Pueblo. Lot ten zarejestrowany został przez stację radarową w Chinach, w kierunku samolotu nie wystrzelono jednak żadnych pocisków raketowych. Drugi lot nad Koreą Północną wykonano 8 maja 1968; był to zarazem ostatni lot operacyjny samolotu A-12.

W marcu 1968 na Okinawę dotarły pierwsze egzemplarze samolotów Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych typu SR-71 Blackbird, które wywodziły się z modelu A-12 i miały zastąpić go w lotach nad Wietnamem Północnym. Loty A-12 ograniczono stopniowo do minimum niezbędnego dla utrzymania sprawności samolotów i nawyków pilotów. Do końca 1968 pozostające jeszcze w służbie A-12 (z 15 wyprodukowanych maszyn 6 padło ofiarą wypadków, w tym jeden rozbił się podczas próby odczepienia bezzałogowego samolotu zwiadowczego D-2T) zakonserwowano. Zaletą SR-71 było miejsce dla drugiego członka załogi, zajmującego się nawigacją i obsługą aparatury rozpoznawczej podczas lotu, z drugiej jednak strony w pilotowanym przez jedną osobę A-12 było więcej miejsca dla kamer i innego wyposażenia rozpoznawczego. W ramach prac nad -nieudanym, jak się okazało -projektem przenoszenia przez samoloty A-12 bez-załogowych samolotów zwiadowczych D-21 dwa samoloty typu A-12 zmodyfikowano przez dodanie stanowiska drugiego członka załogi.

Pochodną wersją A-12 był samolot myśliwski Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych YF-12A. Od swego protoplasty różnił się przede wszystkim dodaniem drugiego stanowiska dla operatora uzbrojenia oraz wygospodarowaniem wewnątrz kadłuba miejsca na pociski raketowe klasy powietrze-powietrze. Pierwszy lot YF-12 odbył się 26 kwietnia 1962; wyprodukowano jedynie trzy maszyny tego typu.

Nowatorski A-12 pobił wiele rekordów. 21 grudnia 1966, podczas jednego z lotów dookoła Stanów Zjednoczonych, pokonał 16 408 km w ciągu sześciu godzin, osiągając tym samym średnią prędkość 2734,7 km/h.

A-54

Paul Thummel

Abakumow Wiktor, gen. pik (1894-1954)

Długoletni funkcjonariusz radzieckiego wywiadu i protegowany -> Ławrentija Berii. Był szefem Smiersza w latach 1943-1946 i Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w 1946-1951.

Abel Rudolf

4

W lutym 1941, po podziale -> NKWD w 1941, zastępca komisarza spraw wewnętrznych; po wybuchu wojny mianowany szefem kontrwywiadu (od 1943 Główny Zarząd Kontrwywiadu Komisariatu Obrony —* Smiersz) w randze wicekomisarza obrony. Po 1943 otrzymał wojskowy stopień generała pułkownika, nadawany wówczas oficerom organów bezpieczeństwa. W maju 1946 został mianowany ministrem bezpieczeństwa publicznego, z zadaniem ograniczenia wpływów Be-rii w resorcie (jednak Abakumow pozostał wobec niego lojalny); MBP kierował do sierpnia 1951. Smiersz włączono do MBP jako III Zarząd Główny. Podczas rządów Abakumowa w MBP kwitła korupcja. Został on usunięty ze stanowiska w lipcu 1951,

aresztowany i uwięziony jesienią tego roku na —* Łubiance na rozkaz Stalina, próbującego powstrzymać wzrost znaczenia Berii. Nikita Chruszczow, wówczas sekretarz moskiewskiego komitetu partii, uzasadniał wobec oficerów MBP fakt aresztowania Abakumowa licznymi dowodami korupcji: Abakumow ciągnął korzyści z prywatnych domów schadzek, sprowadzał kosztowne podarunki z Zachodu i z opóźnieniem wykrył tzw. spisek leningradzki przeciwko Stalinowi.

Po śmierci Stalina w marcu 1953 Beria uwolnił Abakumowa, jednakże po rozstrzelaniu Berii w końcu tegoż roku Abakumow został aresztowany ponownie, osądzony i stracony 19 grudnia 1954. Podczas tajnego procesu przed Kolegium Wojskowym Sądu Najwyższego oskarżono go o sfabrykowanie dowodów przeciw osobom skazanym w spreparowanym przez niego spisku leningradzkim.

Historyk Anton Antonow-Owsiejenko pisze w książce *The Time of Stalin* (1981), że Abakumow był czarująco tępym, choć niezawodnym wykonawcą rozkazów.

(->KGB)

Abel Rudolf, płk (1903-1971)

Szef radzieckiego wywiadu w USA w latach pięćdziesiątych, wymieniony w pięć lat po aresztowaniu za Francisa Gary'ego Powersa, pilota szpiegowskiego samolotu U-2.

Urodził się prawdopodobnie w którymś z miast na Powołżu jako Aleksander Iwanowicz Bielów. Twierdził, że jego ojciec, robotnik metalowiec, należał do jednej z grup liberałów, a on pomagał ojcu kolportować literaturę bolszewicką. Młody Abel studiował inżynierię i miał podstawową wiedzę z dziedziny chemii oraz fizyki jądrowej. Wstąpił do Komsomołu w 1922. (Według źródeł brytyjskich Abel urodził się w Wielkiej Brytanii jako William Fischer.)

Władając płynnie angielskim, niemieckim, polskim, jidysz, i oczywiście rosyjskim, odbył służbę w jednostce łączności Armii Czerwonej, później pracował jako nauczyciel języków; w roku 1927 wstąpił do OGPU. Został następnie skierowany do armii jako łącznościowiec. W latach drugiej wojny światowej służył na froncie niemieckim jako oficer wywiadu; istnieją dane, że przeniknął do Abwehry jako szofer Johann Weiss. Wkrótce po ataku na Związek Radziecki został awansowany w armii niemieckiej na starszego szeregowca i otrzymał odznaczenie.

W końcu wojny Abel miał stopień majora ->NKWD. Nielegalnie przybył z Francji do Kanady w 1947 pod nazwiskiem Andrew Kayotis; granicę USA przekroczył w 1948. Do 1954 pracował w Nowym Jorku jako artysta fotograf Emil R. Goldfus (prawdopodobnie używał wtedy również nazwiska Martin Collins). Był rezydentem KGB w Nowym Jorku i koordynował zarówno działalność siatki lokalnych agentów radzieckich, jak i operacje w Ameryce Północnej i Środkowej. Przekazywał informacje do Moskwy i otrzymywał instrukcje przez krótkofalowy aparat radiowy. W latach 1954-1955 odwiedzał Moskwę w celu przeprowadzenia narad z wyższymi oficerami wywiadu. Podczas pobytu w USA awansowano go do stopnia pułkownika KGB.

Abel został aresztowany w Nowym Jorku przez FBI 21 czerwca 1957, po tym jak nieopatrznie przekazał gazetciarzowi -> Jamesowi F. Bozartowi pustą monetę pięciocentową, używaną do przesyłania tajnych informacji. Jesienią tego roku został osądzony i skazany na 30 lat więzienia oraz 3 tysiące dolarów grzywny. Przebywał w więzieniu do chwili wymiany na Powersa na moście Glienicke między wschodnim i zachodnim —* Berlinem, co nastąpiło 10 lutego 1962. Powrócił do Związku Radzieckiego i zgodnie z komunikatem radzieckim „czynnie uczestniczył w wychowywaniu młodych oficerów wywiadu”. [Po powrocie odznaczono go rzadko nadawanym tytułem honorowym Zasłużonego Czekaisty.]

Według jednego z radzieckich źródeł Abel jako młody człowiek wydawał się nieśmiały i skrepowany, jednakże jego bystre, żywe oczy, subtelny i ironiczny

uśmiech oraz proste, pewne ruchy zdradzały człowieka o silnej woli i niezawodnym poświęceniu. Rząd radziecki publicznie wymienił Abła jako oficera wywiadu w 1965; był on jednym z pięciu oficerów wywiadu KGB umieszczonych na pocztowym znaczku ZSRR 20 listopada 1990.

ABS, Association for Business Security

Stowarzyszenie Bezpieczeństwa Biznesu

5

Abwehra

Absolwent

W slangu radzieckich służb wywiadowczych kret, któremu udało się awansować w hierarchii służbowej penetrowanej instytucji.

Abwehra, Abwehr

Niemiecki wywiad i kontrwywiad wojskowy w latach 1921-1944 (w języku niemieckim wyraz abwehren oznacza parować cios, bronić się; w tym konkretnym przypadku użyto go w kontekście ochrony państwa przed obcą działalnością szpiegowską). Fakt przyjęcia nazwy Abwehra był ustępstwem wobec żądań aliantów, domagających się, by działalność wywiadowcza Niemiec po I wojnie światowej miała charakter wyłącznie obronny. Abwehra powstała jako departament Reichswehr-ministerium w 1921, kiedy Niemcy uzyskały zgodę sprzymierzonych na sformowanie sił zbrojnych. Na jej czele stanął mjr Friedrich Gempp, w czasie I wojny światowej zastępca szefa wywiadu niemieckiego, płk. Walthera Nicolaia. Pierwotnie Abwehrę tworzył zespół dziesięciu oficerów sił zbrojnych (trzech w służbie czynnej i siedmiu w stanie spoczynku) oraz pozostający w ich dyspozycji personel biurowy. W połowie lat dwudziestych dzieliła się ona na trzy wydziały:

I - Rozpoznanie II - Szyfry i nasłuch radiowy III - Kontrwywiad

W 1928 do Abwehry wcielono również personel wywiadowczy niemieckiej marynarki wojennej.

W latach trzydziestych, w okresie wzrostu znaczenia ruchu nazistowskiego, nastąpiła reorganizacja Ministerstwa Obrony. 7 czerwca 1932 szefem Abwehry mianowany został dość nieoczekiwanie oficer marynarki wojennej, kmdr Conrad Patzig. Większość personelu wywodziła się z sił lądowych; nominacja ta zdaje się zatem sugerować, że wobec niewielkich rozmiarów Abwehry i jej zgoła drugorzędnego znaczenia stanowisko Patziga uznano za zbyt mało atrakcyjne dla ambitnego oficera armii lądowej. Poza tym oficerowie marynarki wojennej lepiej znali zagranicę niż ich koledzy z sił lądowych, mieli także lepsze rozeznanie w problemach międzynarodowych. (Ostatecznie każdy z trzech rodzajów broni w Niemczech powołał do życia własne służby wywiadowcze.)

Patzig popadł wkrótce w konflikt z szefem SS Heinrichem Himmlerem. Powodem sporu były prowadzone z inicjatywy Abwehry loty wywiadowcze nad Polską; dowództwo sił lądowych obawiało się, że mogą one narazić na szwank tajne plany ataku na Polskę. W styczniu 1935 Patzig został usunięty; jego miejsce zajął —* Wilhelm Canaris, komandor marynarki wojennej. (Patzig otrzymał prestiżowe dowództwo nowego pancernika kieszonkowego Admirał GrafSpee; później mianowany został szefem kadr marynarki wojennej.)

Antagonizm między SS i Abwehra zaostriżyła podjęta przez Adolfa Hitlera w 1937 decyzja o udzieleniu pomocy radzieckiemu dyktatorowi Stalinowi we wszczętych przez niego czystkach w środowisku wyższego dowództwa radzieckich sił zbrojnych. W obawie, że oficerowie niemieccy mogą ostrzec swoich „czerwonych” kolegów o zamiarach Stalina, Hitler polecił, by korpus oficerski armii niemieckiej trzymano z dala od wszelkich informacji o planowanych posunięciach. Działając w myśl tego rozkazu, specjalne zespoły SS, wspólnie ze specjalistami z policji kryminalnej, włamały się do tajnych archiwów Sztabu Generalnego oraz Abwehry i

usunęły z nich dokumenty dotyczące współpracy nie-miecko-radzieckiej, po czym podpałyły je w celu zatarcia śladów (ogień podłożono również w głównej siedzibie Abwehry).

W 1938 Hitler zlikwidował Ministerstwo Wojny, którego funkcje przejęło Oberkommando der Wehrmacht (OKW). Abwehra tym samym stała się departamentem wywiadu OKW (Amtsgruppe Auslandsnachrichten und Abwehr), zachowując jednak znaczny margines niezależności. W 1938 Canaris dokonał reorganizacji Abwehry, nadając jej nową strukturę, która przetrwała następne sześć lat; każdy z wydziałów składał się, w zależności od realizowanych zadań i terenów objętych działalnością wywiadowczą, z grup, podgrup i referatów. W 1939 Abwehra stała się niezależnym Urzędem ds. Wywiadu (Amt Ausland Abwehr).

Struktura Abwehry wyglądała następująco: Wydział zagraniczny Wydział ogólny Wydział I Wywiad

Grupy: G - fałszywe dokumenty

H West - armie zachodnie

(wywiad na Wlk. Brytanię i Stany Zjednoczone)

H Ost - armie wschodnie (wywiad na ZSRR)

Ht - technika wojskowa i łączność

L - lotnictwo

M - marynarka

T/Lw - technika sił lotniczych

Wi - Gospodarka Wydział II Sabotaż Wydział III Kontrwywiad

Na czele wydziałów i grup stali zarówno oficerowie sił lądowych, jak i marynarki.

Pod kierownictwem Canarisa Abwehra rozrosła się, a w początkowej fazie II wojny światowej okazała się strukturą stosunkowo efektywną; ogólnie jednak skuteczność jej działań była raczej niewielka. Znaczna część zebranych przez Abwehrę materiałów wywiadowczych, dotyczących zamiarów i planów aliantów, była dla niemieckich kręgów rządzących politycznie nie do przyjęcia; Abwehra pozostawała ponadto w permanentnym

ACINT, Acoustic Intelligence

6

otwartym konflikcie z wywiadem SS, kierowanym przez -> Reinharda Heydricha i -> Waltera Schellenberga. Co więcej, jej oficerowie brali udział w spiskach wymierzonych w Hitlera.

Canaris zatrudniał w Abwehrze kilku Żydów, a pewnej, niewielkiej ich liczbie umożliwił za pośrednictwem Abwehry ucieczkę do Szwajcarii.

SS starało się nieprzerwanie podkopywać pozycję Abwehry; przeciwko niektórym jej oficerom, podejrzanym (skądinąd słusznie) o udzielanie pomocy ugrupowaniom opozycyjnym, wszczęto dochodzenie. Pod adresem Canarisa padały również oskarżenia o składanie Hitlerowi tendencyjnie pesymistycznych raportów o kampanii rosyjskiej. Po jednej z takich narad na początku 1944 Hitler podobno rzucił się na Canarisa, chwycił go za kłapy munduru i zaczął domagać się odpowiedzi na pytanie, czy jako szef wywiadu ma czelność insynuować, że Niemcy przegrają wojnę. 18 lutego 1944 Hitler podpisał dekret, powołujący do życia jednolitą niemiecką służbę wywiadowczą pod najwyższym dowództwem szefa SS, Heinricha Himmlera. Canaris, wówczas w randze wiceadmirała, przeniesiony został na drugorzędne stanowisko, a po nieudanej próbie zamachu generałów na życie Hitlera w lipcu 1944 aresztowany i tuż przed zakończeniem wojny stracony.

Główna siedziba Abwehry mieściła się w Berlinie przy Tirpitzufer 76/78 w sąsiedztwie biur OKW. W książce The Abwehr (1984) Luran Paine opisuje gmach Abwehry jako płataninę ciemnych korytarzy, skrzypiących schodów, prawdziwe mrowisko małych pokoików, do których jechało się staroświecką, jęczącą i kołyszącą się windą, czasem zamierającą w

bezruchu. Ludzie z zewnątrz nazywali tę siedzibę lisią jamą. Budynek zupełnie nie nadawał się dla tak dużej instytucji, jaką w 1939 stała się Abwehra, ale admirał nie chciał przenieść się gdzie indziej, odmawiał też zgody na modernizację gmachu. (...) Miał on jednak pewne zalety. Można było na przykład pójść stamtąd bezpośrednio, nie przechodząc nawet przez ulicę, do siedziby OKW na sąsiedniej Bendlerstrasse. Zajmował też strategiczną pozycję w pobliżu różnych ministerstw oraz wszelkiego rodzaju biur administracji cywilnej i przedstawicielstw zagranicznych.

Szefowie Abwehry:

1921-1927	płk Friedrich Gempp
1927-1929	mjr Gunther Schwantes
1930-1932	ppłk Ferdinand von Bredow
1932-1934	kontradm. Conrad Patzig
1935-1944	kmdr. Wilhelm Canaris

(-> Obce Armie Wschód, -> Obce Armie Zachód, ->Thummel Paul)

ACINT, Acoustic Intelligence

Wywiad akustyczny

ACS(I), Assistant Chief of Staff (Intelligence)

Zastępca szefa sztabu ds. wywiadu w Stanach Zjednoczonych

Ad hoc Requirements Committee

Komisja Koordynacji Potrzeb Bieżących

Adres pomocniczy

Adres, pod który nadchodzą regularne przesyłki pocztowe (niekiedy także informacje dostarczane w inny sposób), gromadzone do czasu podjęcia ich przez pracownika służby wywiadowczej nie mieszkającego tam na stałe, przekazania ich przez osobę trzecią lub przesłania dalej pocztą. Nazywany też skrzynką pocztową lub żywą skrytką na listy.

A Force, London Controlling Station

Londyńska Stacja Kontroli

AFSA, Armed Forces Security Agency

-> Agencja Bezpieczeństwa Sił Zbrojnych

Agee Philip (ur. 1935)

Były agent CIA; oficer terenowy w krajach Ameryki Łacińskiej, nigdy, co prawda, nie oskarżony oficjalnie o szpiegostwo, ale uznany przez dawnych kolegów za zdrajcę.

Agee wstąpił do CIA w 1957, po ukończeniu uniwersytetu Notre Dame. W latach 1963-1966 przebywał w Urugwaju z misją wspierania operacji przeciw Kubie oraz pomocy w tworzeniu miejscowych sił bezpieczeństwa. W 1967 przeniesiony do stolicy Meksyku. Z pracy w CIA zrezygnował w 1969; w 1971 wyjechał ze Stanów Zjednoczonych. Opublikowana przezeń książka *Inside the Company: CIA Diary* (1975) była spełnieniem wcześniejszej groźby ujawnienia oficerów i agentów CIA i podjęcia kroków niezbędnych dla usunięcia ich z krajów, w których działają.

Wymieniała nazwiska 2500 agentów i cudzoziemców pracujących dla CIA, co skutecznie sparaliżowało działania Agencji w Ameryce Południowej. Do „zneutralizowania” działań CIA wzywał także jego artykuł, opublikowany w 1975 we wrogo do Agencji nastawionym piśmie „Counter-Spy”. W tym samym numerze wymieniano Richarda Welcha, szefa ekspozytury CIA w Atenach. Pod koniec tego roku Welch został zamordowany w Atenach przez jedną z grup lewicowych.

W reakcji na te wydarzenia Kongres przyjął w 1982 ustawę nr 97-200 o ochronie tożsamości pracowników

Agencja Bezpieczeństwa Narodowego

wywiadu, uznając ujawnienie osób związanych z działalnością wywiadowczą Stanów Zjednoczonych za przestępstwo ścigane przez władze federalne. W 1979 Departament Stanu na skutek poczynań Agee unieważnił jego paszport. W rozprawach apelacyjnych sądy dwóch niższych instancji poparły jego starania o zatrzymanie paszportu, jednak w 1981 Sąd Najwyższy stosunkiem głosów 7:2 podtrzymał zasadność odebrania mu paszportu amerykańskiego. W 1979, po opanowaniu przez terrorystów ambasady Stanów Zjednoczonych w Teheranie, Agee zaoferował pomoc przy analizie przechwyconych tam dokumentów CIA. Jego oferta została jednak odrzucona.

W latach następnych Agee mieszkał w Meksyku, we Francji i na Kubie, gdzie podczas jednej z konferencji międzynarodowych oznajmił o założeniu „Covert Action Information Bulletin”, który miał zamieszczać informacje o działaniach CIA i jej agentach na całym świecie. W 1978 Agee opublikował kolejną książkę ujawniającą działania CIA: *Dirty Work: The CIA in Western Europe*, której poprawiona wersja ukazała się później pod tytułem *Dirty Work II*. Książka wymienia personalia 841 osób uznanych przez autora za agentów i pracowników CIA.

W czerwcu 1977 Agee usunięty został z Wielkiej Brytanii, a następnie kolejno z Francji, Holandii i RFN. W 1987, posługując się paszportem nikaraguańskim, wjechał do USA przez Kanadę. Powodem powrotu po upływie szesnastu lat była promocja nowej książki *On the Run*, w której zarzucił, że Agencja próbowała powstrzymać go przed publikacją debiutanckiej *Inside the Company*. Mimo że Departament Sprawiedliwości odkrył jego prawdziwą tożsamość, nie wydano nakazu aresztowania i Agee pozostał na wolności.

Jeden z funkcjonariuszy wywiadu kubańskiego, który zbiegł do Stanów Zjednoczonych, mjr Aspillaga Lombard, oświadczył, że od chwili zerwania przez Agee z CIA do 1987 Kuba wypłaciła mu co najmniej milion dolarów. Agee zaprzeczył, jakoby brał od Kubańczyków jakiegokolwiek pieniądze.

Jakie zatem kierowały nim pobudki? W 1975 w wywiadzie dla „Playboya” powiedział:

Po 12 latach pracy w Agencji zrozumiałem, jak wiele powoduje ona cierpienia. Dotarło do mnie wreszcie, że miliony ludzi na całym świecie zginęło lub ich życie zostało zrujnowane w wyniku działań CIA i wspieranych przez nią instytucji. Nie mogę więc siedzieć bezczynnie.

* Agencja Bezpieczeństwa Narodowego, National Security Agency (NSA)

Głęboko utajniona najważniejsza agencja państwowa Stanów Zjednoczonych, koordynująca całość operacji

SIGINT. NSA przechwytuje i analizuje dane łączności radiowej, telefonicznej, modemowej oraz emisji wszelkiego rodzaju urządzeń radiolokacyjnych i systemów naprowadzania pocisków rakietowych.

Centralna Służba Bezpieczeństwa (Central Security Service - CSS) NSA koordynuje wszelkie działania Stanów Zjednoczonych w zakresie kryptoanalizy i kryptobezpieczeństwa; jej dwa podstawowe zadania to łamanie systemów kodowych i szyfrowych innych państw oraz ochrona bezpieczeństwa systemów informacyjnych (Information Systems Security - INFOSEC) łączności amerykańskiej, w tym łączności Białego Domu i taktycznej łączności wojskowej.

Szef CSS (jest nim szef NSA) kontroluje także działania COMINT i ELINT wszystkich rodzajów sił zbrojnych. Zarówno NSA, jak i CSS podlegają Departamentowi Obrony, a także - jako element struktury Wspólnoty Wywiadów Stanów Zjednoczonych -► DCI.

Narodowy Ośrodek SIGINT (National SIGINT Center) NSA monitoruje również na bieżąco łączność i wszelkiego rodzaju impulsy elektromagnetyczne, emitowane przez pojazdy kosmiczne i testowane rakiety nośne innych państw. W sytuacjach kryzysowych materiały te (oznaczone

jako „Critic”) dostarczane są bezpośrednio do Sztabu Kryzysowego Białego Domu. Siedzibą sztabu dowodzenia NSA jest -> Fort Meade w Maryland, w połowie drogi między Waszyngtonem a Baltimore. Agencja kieruje stamtąd globalną siecią dozoru źródeł emisji fal elektromagnetycznych, posługującą się —* satelitami, —* samolotami, okrętami i systemem stacji naziemnych.

NSA ściąga z eteru oszłamiającą wręcz szybkością liczbę wszelkiego rodzaju danych. Według oceny NSA Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych zawiera ok. kwadrylion bitów informacji.

Technologia, nad jaką pracujemy obecnie - powiedział szef NSA, wiceadmirał John M. McConnell - pozwoliłaby nam zapełnić ją przez trzy godziny. Taki jest rząd wielkości, jakim operujemy w skali światowej.

Trzeba uczciwie przyznać, że wymagania wobec NSA wciąż rosną. Wszyscy chcą wiedzieć wszystko o wszystkim - stwierdził w 1995 w wywiadzie dla „The Baltimore Sun” długoletni zastępca dyrektora NSA Louis W. Tordella.

NSA powstała w wyniku fuzji Służby Wywiadu Łączności Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych i ->Agencji Bezpieczeństwa Sił Zbrojnych. Wobec narzekań na niską jakość danych wywiadu strategicznego powołana przez prezydenta grupa studyjna zaleciła utworzenie, podporządkowanej sekretarzowi obrony agencji COMINT.

Już samo rozporządzenie prezydenta Trumana, z 24 października 1952, powołujące do życia NSA, było

Agencja Bezpieczeństwa Narodowego

8

ściśle tajne. Do dziś dnia utajniony pozostaje jej statut (poza opublikowanym w 1984 niewielkim fragmentem, dotyczącym zwolnienia NSA z pewnych ograniczeń, w korzystaniu z danych COMINT).

W 1972 na mocy kolejnego rozporządzenia prezydenta powstała CSS jako jednolita instytucja kryptologiczna Departamentu Obrony (wiadomo o niej jeszcze mniej niż o agencji macierzystej), wraz z głęboko zakonspirowaną w jej strukturach Służbą Pozyskiwania Danych Specjalnego Przeznaczenia (Special Collection Service - SCS), zajmującą się nasłuchem wybranych celów w obcych państwach.

NSA dokłada wszelkich starań, aby pozostać w cieniu. Przez całe lata zapytani o miejsce pracy członkowie jej personelu nie mieli prawa wymieniać nazwy i musieli odpowiadać ogólnikowo: „w Departamencie Obrony” lub „dla rządu.”

Pierwsze jawne informacje o charakterze działań NSA nadeszły z Moskwy, dokąd we wrześniu 1960 zbiegli dwaj zatrudnieni w niej kryptoanalitycy -> William H. Martin i Bernon F. Mitchell. Podczas konferencji prasowej ujawnili oni fakt ścisłej współpracy między służbami kryptologicznymi Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Dodali również, że NSA prowadzi rutynowy nasłuch łączności ponad 40 państw - nie tylko ZSRR i krajów bloku wschodniego - ale również sojuszników, w tym Turcji, Włoch i Francji. W 1963 w Moskwie pojawił się kolejny pracownik NSA Victor N. Hamilton, który oświadczył publicznie, że on sam i jego koledzy trudnili się łamaniem kodów i szyfrów dyplomatycznych oraz podsłuchem łączności Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Rewelacje te ujawniły cel istnienia NSA, mimo to Agencja nadal robiła wszystko, by nie dopuścić do żadnych nowych przecieków na swój temat. W 1966 usiłowała zapobiec publikacji książki Davida Kahna o kryptologii (sam autor znalazł się na —* liście obserwacji NSA), utrzymując że jej publikacja „nie leżałaby w interesie bezpieczeństwa narodowego”. Ostatecznie, po zmianie kilku kwestionowanych fragmentów, praca Kahna The Codebreakers - ukazała się w

1967. (W 1995 NSA pogodziła się z Kahnem, ustanawiając tego zasłużonego historyka wykładowcą nowo utworzonego Ośrodka Historii Kryptologii NSA.)

Pierwszy szczegółowy opis NSA dał James Bamford w *The Puzzle Palace* (1982). NSA nie była tym zachwycona, ale w owym czasie ustawa o swobodnym dostępie do informacji dawała już autorom możliwość korzystania z dokumentów rządowych, których wcześniej (często arbitralnie) im odmawiano.

Publikacji o NSA nadal jest jednak niewiele; katalog Biblioteki Kongresu zawiera zaledwie 12 pozycji na ten temat, z czego 4 to różne wydania *The Puzzle Palace*.

Agencja przejęła po swych poprzednikach materiały nasłuchu radzieckiej łączności wywiadowczej (Ve-nona), często o dużej wartości historycznej; udostępniono je dopiero w lipcu 1995. W tym samym czasie procesowi odtajniania poddano około 60 milionów innych dokumentów NSA. Zewnętrznym przejawem tej nowej, względnie otwartej polityki jest Narodowe Muzeum Kryptologiczne, mieszczące się w dawnym motelu w pobliżu głównej siedziby NSA, który agencja kupiła w obawie, że może on posłużyć jako punkt inwigilacyjny. Świat NSA

Zajmująca powierzchnię 260 ha siedziba NSA w Fort Meade jest najbardziej widoczną częścią światowego kompleksu jej dóbr, w skład którego wchodzi stacje naziemne w Sugar Grove w zachodniej Wirginii; tereny w stanie Waszyngton; Anchorage na Alasce i za granicą - od Argentyny po Australię i Chiny. Niektóre ze stacji NSA obsługują kryptolodzy sił zbrojnych. W okresie zimnej wojny agencja korzystała z okrętów szpiegowskich marynarki wojennej (Liberty, ~»Pueblo), i samolotów rozpoznawczych sił powietrznych.

W przestrzeni kosmicznej NSA monitoruje dwie kategorie sztucznych satelitów Ziemi - komercyjne satelity łączności i satelity rozpoznawcze -» ELINT.

Agencja współpracuje ściśle z brytyjskim Zarządem Głównym Łączności Rządowej (Government Communications Headquarters), kanadyjską Służbą Bezpieczeństwa Łączności (Communications Security Establishment), australijskim Zarządem Łączności Ministerstwa Obrony (Defence Signal Directorate) i nowozelandzkim Biurem Bezpieczeństwa Łączności Państwowej (Government Communications Security Bureau) (-»UKUSA porozumienie). Od dawna też utrzymuje stacje nasłuchowe w prowincji Xinjiang na północno-zachodnim krańcu Chin, w pobliżu granicy radzieckiej i radzieckich poligonów rakietowych i jądrowych.

W Fort Meade działa wielka drukarnia NSA i wytwórnia mikroprocesorów dla potężnego parku komputerowego agencji, która prowadzi także Narodową Szkołę Kryptologiczną. W 1993 wartość kontraktów zrealizowanych przez NSA w samym tylko stanie Maryland wyniosła ponad 700 milionów dolarów. Ściśle tajny budżet agencji szacuje się na ok. 3,5 miliarda dolarów rocznie, nie licząc satelitów przechwytyjących, opłacanych i obsługiwanych przez Narodowe Biuro Rozpoznania (National Reconnaissance Office).

Głównym ośrodkiem studiów kryptologicznych NSA jest Fort Meade - komputerowe centrum badawcze, uważane za największe skupisko matematyków na świecie. Zatrudniająca w Fort Meade i jego okolicach ok. 20 tysięcy osób NSA jest największym pracodawcą stanu Maryland; niewykluczone, że w skali globalnej zatrudnia nawet 100 tysięcy osób. Cywilnych pracowni-

9

Agencja Bezpieczeństwa Narodowego

ków obowiązują liczne ograniczenia; wolno im np. korzystać wyłącznie z pomocy stomatologów sprawdzonych przez jej Biuro Ochrony (w obawie, by nie zdradzili tajemnic pod narkozą), muszą informować o zawarciu przez krewnych związku małżeńskiego z cudzoziemcem etc.

Mimo że NSA jest agencją Departamentu Obrony, jej zadania określa DCI, działający według instrukcji Rady Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council - NSC) i zaleceń —*

Narodowej Rady Wywiadu Zagranicznego (National Foreign Intelligence Board). Dyrektor NSA - jest nim zawsze trójgwiazdko-wy generał lub admirał z doświadczeniem w pracy wywiadowczej - może ze swej strony zaoferować DCI bardzo szeroki wachlarz usług.

W odpowiedzi na żądanie „dozoru” danego państwa NSA jest w stanie prowadzić nasłuch lokalnych i zamiejscowych rozmów telefonicznych (włącznie z rozmowami prowadzonymi z telefonów w samochodach), przechwytywać łączność między stolicą i placówkami dyplomatycznymi, monitorować wzmianki o danym państwie lub sprawach mogących mieć z nim związek, pojawiające się w łączności innych krajów, wojskową łączność radiową kraju będącego celem „dozoru”, a także - na podstawie zgromadzonych już informacji - sporządzać raporty we wszystkich tych dziedzinach, obejmujące niekiedy nawet okres kilku lat wstecz. NSA opracowuje też portrety psychologiczne przywódców danego państwa, opierając się na danych pochodzących z inwigilacji ich rozmów telefonicznych.

Niektóre metody działania NSA wyszły na jaw podczas dochodzenia w sprawie afery Iran-Contras.

Autor operacji, ppłk Korpusu Piechoty Morskiej OHver L. North, stwierdził, że NSA dostarczyła pewnych informacji o bardzo specyficznym i ściśle ukierunkowanym charakterze, które niemal od razu pozwoliły nam dokładnie zorientować się w sytuacji - wśród nich szczegółowych danych na temat tego, o czym [partnerzy transakcji sprzedaży broni Iranowi] ze sobą rozmawiali i jakie mieli plany.

Mimo tajemnicy, jaką otacza się agencja, z biegiem lat ujawnione zostały niektóre efekty jej pracy - np. nagrania rozmów Leonida Breżniewa z najwyższej rangi dostojnikami radzieckimi, prowadzonych przez telefon zainstalowany w limuzynie I sekretarza; pogawędek dyktatora Panamy, Manuela Antonia Noriegi z kochanką; przechwycone informacje, które pozwoliły zidentyfikować Libijczyków ponoszących odpowiedzialność za zamach bombowy na samolot pasażerski linii Pan Am w 1988; nagrania rozmów telefonicznych kolumbijskiego „barona kokainowego” Pablo Escobara, umożliwiające zlokalizowanie miejsca jego pobytu itp.

NSA i prawo

-"* Ustawa o inwigilacji zagranicznych służb wywiadowczych (Foreign Intelligence Surveillance Act) oraz

inne regulacje prawne odnoszące się do NSA ograniczają zakres podsłuchu stosowanego przez agencję do „łączności zagranicznej” (oznacza to, że jeden z rozmówców winien znajdować się na terytorium Stanów Zjednoczonych, a drugi poza nim). Monitorowanie obywateli własnego państwa jest zakazane; jeśli w materiałach nasłuchu znajdują się ich nazwiska, to z tran-skryptów muszą zostać usunięte i zastąpione pojęciem Amerykanin. Nie wolno też przekazywać ich -> CIA, -> FBI i innym agencjom rządowym.

Trudno dociec, jak podchodzi do tej ustawy NSA, bowiem wszystkie jej instrukcje dotyczące interpretacji są ściśle tajne; oficjalnie wiadomo jednak, że jeśli NSA lub FBI uważają podsłuch krajowy za konieczny ze względów bezpieczeństwa narodowego, to NSA ma obowiązek zwrócić się z prośbą o uzyskanie stosownego nakazu do Trybunału ds. Inwigilacji Zagranicznych Służb Wywiadowczych (Foreign Intelligence Surveillance Court - FISC). FISC nigdy jeszcze nie odrzucił takiego wniosku. Zgodnie z prawem musi on corocznie informować Kongres o liczbie tego rodzaju wniosków, które do niego wpłynęły, i liczbie wniosków rozpatrzonych pozytywnie - w 1994 było ich na przykład 576.

NSA może natomiast bez ograniczeń podsłuchiwać łączność instytucji mieszczących się co prawda na terytorium Stanów Zjednoczonych, ale eksterytorialnych - np. ambasad. Nakaz jest natomiast konieczny w przypadku pracownika tejże ambasady, rozmawiającego przez telefon mieszczący się poza eksterytorialnym terytorium placówki dyplomatycznej.

Bodźcem do wprowadzenia regulacji prawnych ograniczających stosowanie podsłuchu przez NSA i poddających tego rodzaju praktyki kontroli z zewnątrz były rezultaty dochodzenia prowadzonego przez Kongres w 1975 w sprawie operacji wywiadu wewnętrznego NSA (Shamrock). Okazało się, że przez prawie 30 lat amerykańskie agencje rządowe, zajmujące się podsłuchem, otrzymywały (na mocy porozumień z kompaniami telekomunikacyjnymi) kopie wszystkich telegramów zagranicznych. W ramach jednej z faz operacji Shamrock (Minaret) na tzw. Watch List znalazło się ok. 1600 obywateli Stanów Zjednoczonych (oznaczało to, że wszelkie ich rozmowy telefoniczne i depesze automatycznie były przechwytywane), wśród nich: Martin Luther King jr, aktorka Jane Fonda, piosenkarka Joan Baez i słynny pediatra dr Benjamin Spock. W czasie trwania operacji Shamrock NSA sporządziła teczki 75 tysięcy obywateli amerykańskich.

Po zakończeniu zimnej wojny NSA, podobnie jak inne agencje wywiadowcze, szuka dla siebie nowych zadań, w rodzaju gromadzenia danych ELINT o terrorystach i handlu narkotykami, starając się jednocześnie zapewnić sobie prawo do prowadzenia podsłuchu. Od czasów prezydentury Busha trwa cicha kampania NSA

Agencja Bezpieczeństwa Sił Lądowych
10

i FBI na rzecz obowiązku instalowania mikroprocesorów rządowego programu szyfrowania Clipper w aparatach telefonicznych, co znacznie ułatwiłoby monitorowanie łączności szyfrowanej. Akcja ta napotyka jednak na zdecydowany opór firm telekomunikacyjnych i obrońców prawa do tajemnicy danych osobowych. Mówi się jednak, że na żądanie NSA architektura programu Windows Microsoft Corp. została zaprojektowana tak, by maksymalnie utrudnić szyfrowanie danych.

Dyrektorzy NSA

Do dyrektorów NSA zalicza się zazwyczaj dwóch dyrektorów AFSA -jako związanych z przekształceniem jej z agencji sił zbrojnych w instytucję ogólnokrajową, wyłączonej, przynajmniej częściowo, z wojskowych struktur dowodzenia - kontradmirała Earla E. Stone'a (lipiec 1949 - lipiec 1951) i generała majora Ralpa J. Canine'a (lipiec 1951 - listopad 1952).
Dyrektorzy NSA: listopad 1952 - listopad 1956

listopad 1956 - listopad 1960

listopad 1960 - czerwiec 1966

lipiec 1962 - maj 1965 czerwiec 1965 - lipiec 1969 sierpień 1969 - lipiec 1972

sierpień 1972 - sierpień 1973 sierpień 1973 - lipiec 1977 lipiec 1977 - marzec 1981

kwiecień 1981 - kwiecień 1985 maj 1985 - lipiec 1988 sierpień 1988 - kwiecień 1992

maj 1992 - luty 1996

luty 1996-marzec 1999 marzec 1999 -

gen. por. Ralph J. Canine, siły lądowe gen. por. John A. Samford, siły powietrzne

wiceadm. Laurence H. Frost, marynarka wojenna

gen. por. Gordon A. Blake, siły lądowe gen. por. Marshall L. Carter, siły lądowe wiceadm. Noel A.M. Gayler, marynarka wojenna

gen. por. Samuel C. Phillips, siły powietrzne gen. por. Lew Allen, jr, siły powietrzne wiceadm.

Bobby Ray Inman, marynarka wojenna

gen. por. Lincoln D. Faurer, siły powietrzne gen. por. William E. Odom, siły lądowe wiceadm. -

»William O. Studeman, marynarka wojenna

wiceadm. John M. McConnel, marynarka wojenna

gen. por. Kenneth A. Minihan, siły lądowe gen. mjr Michael Hayden, siły powietrzne

Agencja Bezpieczeństwa Sił Lądowych, Army Security Agency (ASA)

Agencja armii amerykańskiej, odpowiedzialna za działania, infrastrukturę, sprzęt, służby oraz personel wywiadu łączności (Signals Intelligence - SIGINT) i -> bezpieczeństwa łączności (Communications Security - COMSEC), podlegające wcześniej Agencji Bezpieczeństwa Łączności (Signal Security Agency - SSA), a przed jej utworzeniem -> Służbie Wywiadu Łączności (Signal Intelligence Service - SIS). Z chwilą przekształcenia SSA w ASA (15 września 1945) działania SIGINT sił lądowych wyjęte zostały spod kompetencji doradcy szefa sztabu ds. łączności i przekazane wywiadowi sił lądowych (G-2).

ASA przejęła nie tylko operacje i funkcje pełnione przez wspomniane wyżej agencje czasu wojny, ale również zadania i obowiązki -> 2 Batalionu Służby Radiowej oraz misje SIGINT i COMSEC, kierowane uprzednio przez dowódców teatrów działań wojennych oraz frontowych dowódców sił lądowych i ich sił powietrznych.

W latach 1948-1949 nastąpił częściowy demontaż ASA, której struktury organizacyjne związane z lotnictwem zostały przekazane - w związku z powstaniem 26 lipca 1947 USAF jako odrębnego rodzaju wojsk - Służbie Bezpieczeństwa Sił Powietrznych (Air Force Security Service). Z kolei w roku 1949 większość funkcji ASA przejęła -> Agencja Bezpieczeństwa Sił Zbrojnych (Armed Forces Security Agency), nowa struktura organizacyjna połączonych rodzajów wojsk, przekształcona później w -◆ Agencję Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Agency - NSA).

Od końca 1945 do 1975 ASA zrealizowała jeden z największych programów wywiadu wewnętrznego w Stanach Zjednoczonych, operację Shamrock, która zapewniła wywiadowi sił lądowych dostęp do całej zagranicznej korespondencji telegraficznej prowadzonej przez amerykańskich obywateli i firmy handlowe USA oraz placówki dyplomatyczne państw obcych. Była to bezprawna kontynuacja wojennej praktyki przechwytywania depeesz zagranicznych. ASA odegrała wybitną rolę w dziedzinie rozwoju zaawansowanej technologii komputerowej i jej wykorzystania w kryptologii; program ten kontynuowała później NSA.

W 1977 z połączenia istniejących jeszcze struktur organizacyjnych ASA z wywiadem sił lądowych powstało Dowództwo Wywiadu i Bezpieczeństwa Sił Lądowych (Army Intelligence and Security Com-mand - INSCOM).

Agencja Bezpieczeństwa Sił Zbrojnych, Armed Forces Security Agency (AFSA)

Kierowana i nadzorowana przez Połączony Komitet Szefów Sztabów jednostka, utworzona 20 maja 1949

11

Agencja Wywiadu Obronnego

w celu scalenia operacji kryptologicznych Sił Lądowych, Marynarki Wojennej i Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych. Koordynowała całość działań w dziedzinie -> wywiadu łączności (COMINT) i bezpieczeństwa łączności (COMSEC) sił zbrojnych. Istnienie agencji utajniono w momencie jej powołania.

Do stycznia 1950 służby wojskowe przekazały AFSA personel wojskowy i cywilny, niezbędny dla rozpoczęcia jej działalności. W sytuacji radykalnego rozszerzenia zakresu i skali działań w dziedzinie COMINT i COMSEC z chwilą wybuchu, w czerwcu 1950, wojny koreańskiej okazało się jednak, że nowa agencja nie jest w stanie sprostać stawianym przed nią wymogom. Według ocen oficjalnych

podczas wojny koreańskiej jakość danych wywiadu strategicznego pochodzących z COMINT spadła poniżej poziomu osiągniętego w czasie II wojny światowej.

Dochodziło do konfliktów między AFSA a Departamentem Stanu i poszczególnymi rodzajami sił zbrojnych - odbiorcami danych COMINT.

W istocie AFSA stała się kolejną, czwartą służbą kryptologiczną, rywalizującą ze swoimi

odpowiednikami w siłach lądowych, marynarce wojennej i siłach powietrznych. W rezultacie ustaleń powołanej w końcu 1951 przez prezydenta Trumana specjalnej grupy, która miała znaleźć metodę rozwiązania zaistniałych problemów, w październiku 1952 powstała Agencja Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Agency -NSA).(FortMeade)

Dyrektorzy AFSA:

lipiec 1949 - lipiec 1951   kontradm. Earl E.

Stone, marynarka wojenna lipiec 1951- listopad 1952   gen. mjr Ralph J.

Canine, siły lądowe

Agencja Wywiadu Obronnego, Defense Intelligence Agency (DIA)

Agencja założona 1 października 1961 dla koordynowania działań służb wywiadowczych poszczególnych rodzajów sił zbrojnych; pełni również funkcję agencji wywiadu Połączonego Komitetu Szefów Sztabów (Joint Chiefs of Staff - JCS), sekretarza obrony i dowództw połączonych rodzajów sił zbrojnych szczebla teatrów działań wojennych. Dyrektor DIA jest zarazem 3-2 Połączonego Komitetu Szefów Sztabów.

Ustawa o reorganizacji systemu obrony narodowej z 1958 powołała co prawda do życia ośrodki dowodzenia połączonych rodzajów sił zbrojnych, dopóki jednak każdy rodzaj wojsk utrzymywał swoje własne służby wywiadowcze, ośrodki te nie otrzymywały danych wywiadowczych w postaci ujednoliconej. Wywiady poszczególnych rodzajów sił zbrojnych odgradzały się od siebie licznymi barierami, uniemożliwiającymi wzajemną wymianę informacji.

Jedną z przyczyn utworzenia DIA przez rząd Kennedyego były powtarzające się skargi na znaczne różnice w ocenach wywiadowczych, przedstawianych przez służby wywiadu wojskowego, i wzajemne spory kompetencyjne.

Zbyt często szwankowała zdolność do podejmowania zdecydowanych działań we właściwym czasie, przez co powstawał coraz większy rozdział między podejmowaniem decyzji a jej wykonaniem, między planowaniem a rzeczywistością -stwierdził publicznie prezydent.

Aby wypełnić lukę, sekretarz obrony Robert S. McNamara stworzył DIA, powierzając jej zadanie koordynacji ocen wywiadowczych, opracowywanych dotąd niezależnie przez służby wywiadowcze każdego z rodzajów sił zbrojnych. Jako członek Wspólnoty Wywiadów Stanów Zjednoczonych (Intelligence Community) DIA podlega służbowo zarówno DCI, jak i sekretarzowi obrony.

Poszczególne rodzaje wojsk zachowały własne służby wywiadu (—♦ Wywiad Sił Lądowych, - »Wywiad Marynarki Wojennej, Wywiad Sił Powietrznych). Ponoszą też odpowiedzialność za szkolenie wywiadowcze, kształtowanie doktryny rozpoznania taktycznego, bezpieczeństwo wewnętrzne, kontrwywiad wojskowy oraz niektóre inne zadania pokrewne, w tym wywiad techniczny i dostarczanie danych wywiadowczych na potrzeby prac studyjnych Sztabu Generalnego, z tym że DIA ma prawo pełnego do nich dostępu.

DIA wielokrotnie podejmowała starania o awans w hierarchii służb wywiadowczych; celowi temu służyły zarówno częste jej reorganizacje, jak i intensywny lobbying w Pentagonie.

Wykonując swoje obowiązki statutowe - gromadzenie informacji wywiadu wojskowego i dziedzin pokrewnych - musi jednak polegać na danych Narodowego Biura Rozpoznania (materiały rozpoznania satelitarnego), NSA (kryptomateriały) oraz CIA (wywiad wojskowy pochodzący z zagranicznych agencji wywiadowczych). Jeśli na przykład CIA przewerbuje oficera GRU, to o uzyskane od niego informacje o charakterze danych wywiadu wojskowego DIA musi zwracać się do CIA.

W chwili powstania DIA nie miała nawet 25 pracowników. W 1975 jej personel liczył już ponad 4600 osób, budżet roczny przekraczał 200 milionów dolarów; w sprawie tempa, w jakim się rozrastała, Kongres wszczął dochodzenie. Zeznając przed Komisją Pike'a (Pike'a Komisja) w

czerwcu 1974, ówczesny dyrektor DIA, gen. por. Daniel Graham, za jeden z największych sukcesów DIA uznał fakt, że przewidziała inwazję Turcji na Cypr. „Nie było to szczególnie trudne - replikował Otis Pike. - Turcy grozili nią w radiu”.

Raport Komisji Pike'a, którego fragmenty przedostały się do prasy w lutym 1976, zalecał zniesienie DIA

Agencja Wywiadu Obronnego

12

jako instytucji dublującej pracę innych agencji wywiadowczych. Emerytowany już podówczas Graham nazwał raport „pożalowania godnym płodem”, pracą wykonaną przez „spuszczonych ze smyczy smarkaczy, zdecydowanych, by za wszelką cenę znaleźć dziurę w całym”.

DIA przetrwała konflikt między Pike'em i Grahamem, ale krytyczne głosy nie umilkły.

Świadoma, że żyje w cieniu bardziej operatywnej CIA - pisał w 1986 były DCI -> Stansfield Turner - DIA często zajmuje stanowisko przeciwne po to tylko, by dowieść swej niezależności. (...) Ale w przeważającej większości wypadków nie potrafi, bądź nie chce uzasadnić swoich opinii.

Podobnie jak wielu innych wysokich funkcjonariuszy CIA, Turner krytykował DIA także za nieumiejętność poskromienia rywalizacji między poszczególnymi rodzajami sił zbrojnych.

Podczas wojny w Zatoce Perskiej, na początku 1991, do bezpośredniego wsparcia działań sił koalicyjnych w Kuwejcie i Iraku skierowano około 2 tysięcy pracowników DIA. Lokalni dowódcy połowi uskarżali się jednak, że nie dostają na czas danych rozpoznania taktycznego.

W lutym 1991 DIA rozpoczęła emisję kodowanego programu telewizyjnego (Defence Intelligence Network), przeznaczonego dla około tysiąca własnych pracowników, oficerów operacyjnych Pentagonu i 19 dowództw w Stanach Zjednoczonych. Na program składają się materiały fotograficznego rozpoznania lotniczego i satelitarnego oraz serwis informacyjny NSA. Zrobiliśmy dla wywiadu tyle, co CNN zrobił dla wiadomości - powiedział sw wywiadzie dla „The Washington Post” jeden z przedstawicieli Pentagonu.

Ostatnio DIA dostarcza również danych wywiadu siłom pokojowym ONZ i amerykańskim sztabom antyterrorystycznym, wspiera też działania policji w zwalczaniu handlu narkotykami. Od pewnego czasu działa znacznie skuteczniej, co ma także pewien związek ze zmianą stosunku korpusu oficerskiego sił zbrojnych do wywiadu, w którym praca uważana była za ślepą uliczkę kariery wojskowej; w połowie lat osiemdziesiątych 60 procent personelu DIA stanowili pracownicy cywilni.

Symptomy renesansu DIA pojawiły się w 1995, po nominacji na stanowisko DCI Johna M. Deutch, byłego zastępcy sekretarza obrony, przejawiającego żywe zainteresowanie DIA, twórcy podległej Agencji Służby Agenturalnej (-> HUMINT) Departamentu Obrony.

Na czele DIA stoi zazwyczaj oficer służby czynnej w stopniu wiceadmirała lub generała porucznika. Agencja dzieli się na trzy ośrodki:

Narodowy Ośrodek Prezentacji Danych Wywiadu Wojskowego (National Military Production Center),

zajmujący się przetwarzaniem, prezentacją i dystrybucją wszelkiego rodzaju danych wywiadu wojskowego, od oceny zagrożeń poczynając, po informacje o siłach lądowych, morskich, powietrznych i kosmicznych państw trzecich. Jego odbiorcami są zarządy: ocen wojskowych, operacji i wsparcia bojowego.

Narodowy Ośrodek Gromadzenia Danych Wywiadu Wojskowego (National Military Intelligence Collection Center), koordynujący gromadzenie danych wywiadu Departamentu Obrony oraz funkcjonowanie jego systemu attache i jego Wywiadu Agenturalnego (HUMINT).

Narodowy Ośrodek Systemów Wywiadu Wojskowego (National Military Intelligence Systems

Center) - służba informacyjna odpowiedzialna m.in. za wyszukiwanie danych oraz przetwarzanie ich dla potrzeb innych służb wywiadu.

Siedzibą DIA jest Pentagon. Ośrodek Analiz Wywiadowczych Departamentu Obrony (Defense Intelligence Analysis Center) mieści się w bazie US Air Force Bolling w południowo-zachodnim Waszyngtonie, która jest również siedzibą -> Wyższej Szkoły Wywiadu Departamentu Obrony, prowadzonej przez DIA.

Dyrektorzy DIA to generałowie i admirałowie, mianowani przez sekretarza obrony:

październik 1961 -wrzesień 1969 gen. por. Joseph F.

Carroll, siły powietrzne wrzesień 1969 - sierpień 1972 gen. Donald V.

Bennett, siły lądowe sierpień 1972 - wrzesień 1974 wiceadm. Vincent P.

de Poix, marynarka

wojenna wrzesień 1974 - grudzień 1975 gen. por. Daniel O.

Graham, siły lądowe styczeń 1976 - maj 1976 gen. por. Eugene F.

Tighe jr, siły powietrzne maj 1976 - sierpień 1977 gen. por. Samuel V.

Wilson, siły lądowe wrzesień 1977- sierpień 1981 gen. por. Eugene F.

Tighe jr, siły powietrzne wrzesień 1981- wrzesień 1985 gen. James A.

Williams, siły lądowe październik 1985 - grudzień 1988 gen. por. Leonard H.

Perroots, siły powietrzne grudzień 1988-wrzesień 1991 gen. por. Harry Soyster,

siły lądowe wrzesień 1991 - listopad 1991 Dennis M. Nagy

(cywil, p.o.) listopad 1991- wrzesień 1995 gen. por. James R.

Clapper jr, siły powietrzne wrzesień 1995 - luty 1996 gen. por. Kenneth A.

Minihan, siły powietrzne luty 1996 - lipiec 1999 gen. mjr Patrick M.

Hughes, armia lądowa lipiec 1999 - wiceadm. Thomas

Wilson, marynarka

wojenna

13

Agent urojony

Agent

Osoba, często narodowości obcej, nie będąca etatowym pracownikiem służby wywiadowczej, ale działająca pod jej kierunkiem lub współpracująca z nią i dostarczająca informacji dla celów wywiadowczych i kontrwywiadowczych; wykonuje również inne zadania tego typu.

Dwie spośród amerykańskich służb wywiadowczych -> FBI i Tajna Służba Stanów

Zjednoczonych (US Secret Service) używają określenia „agent” w stosunku do własnych pracowników, niezależnie od tego, czy biorą oni bezpośredni udział w działaniach

wywiadowczych lub szpiegowskich, czy też nie. (Agent główny, Agent honorowy, Agent

kontrolowany obcy, Kret, Agent nielegalny, Agent nieświadomy, Agent podwójnie

przewerbowany, Agent podwójny, Agent potencjalny, Agent potrójny, Agent prowokator,

Agent tajny, Agent urojony, Agent wpływu, Agent zamieszania)

Agenta tajnego określa się czasami także mianem agenta ukrytego lub działającego pod przykrywką.

Agent 007 [F]

Kryptonim Jamesa Bonda, postaci stworzonej przez brytyjskiego pisarza Iana Fleminga.

Według autora pierwsze dwie cyfry wskazywały, że Bond otrzymał od rządu Jej Królewskiej Mości prawo zabijania.

Agent 86 [P]

Maxwell Smart

Agent główny

Agent, który pod nadzorem oficera wywiadu kieruje działaniami innych agentów, pełniąc w istocie rolę prowadzącego.

Agent honorowy

Tajny informator na usługach niemieckiej SD. W swoich pamiętnikach, wydanych w 1956 [wyd. pol. Wspomnienia, 1987], Walter Schellenberg napisał, że honorowi agenci byli zaufanymi informatorami ulokowanymi strategicznie we wszystkich warstwach społecznych, rekrutowali się spośród przedstawicieli wszelkich środowisk i profesji. Zazwyczaj byli to ludzie cieszący się dużym autorytetem w swoich dziedzinach i zajmujący stanowiska dające im dostęp do ważnych informacji, zwłaszcza dotyczących reakcji opinii publicznej i środowisk opiniotwórczych na działania legislacyjne i inne kroki podejmowane przez władze.

Agent nieświadomy

Agent, który dostarcza informacji, nie wiedząc, że pracuje dla wywiadu bądź też nie orientując się, który rząd korzysta z jego informacji. —* Jerry Whitworth tłumaczył się po aresztowaniu, iż nie miał pojęcia, że John Walker jest agentem radzieckim. Był ponoć przekonany, że zbiera on wiadomości do encyklopedii morskiej Jane's Fighting Ships.

Agent podwójnie przewerbowany

Agent przewerbowany, którego podwójna rola została odkryta przez wywiad macierzysty. Wykorzystany dobrowolnie lub pod przymusem, przeciwko wywiadowi, który go przewerbował.

Agent podwójny

Agent działający - niejednokrotnie wbrew własnej woli - równocześnie dla dwóch lub większej liczby rywalizujących ze sobą służb wywiadowczych i przekazujący im informacje o poczynaniach konkurentów.

Agent potencjalny

Osoba szkolona lub której kandydatura rozważana jest przez służby wywiadowcze pod względem przydatności w roli agenta.

Agent potrójny

Agent, który służy jednocześnie trzem wywiadom, ale przekazuje, podobnie jak agent podwójny, informacje dwóm mocodawcom z polecenia trzeciego. (Agent podwójnie przewerbowany)

Agent prowokator

Agent, który dążąc do zdyskredytowania pewnych osób lub ugrupowań (często podejrzewanych już przez władze policyjne), nakłania je do podejmowania działań sprzecznych z prawem.

Agent Tom

Kryptonim Harolda (Kima) Philby'ego

Agent urojony

Fikcyjny agent, wymieniany zazwyczaj jako źródło informacji sfabrykowanych lub dostawca materiałów uzyskanych w inny sposób, którego raportujący nie chce ujawnić.

Agent uśpiony

14

Agent uśpiony

Zakspirowany agent, stanowiący kadrową rezerwę wywiadu, rozpoczynający działalność szpiegowską po otrzymaniu specjalnego wezwania. Okres uśpienia trwać może nawet kilkanaście lat. Pokazywany w 1992 w telewizji brytyjskiej serial Sleeper opowiadał historię dwóch radzieckich agentów uśpionych wysłanych do Wielkiej Brytanii w 1960. Kiedy Centrala moskiewska skontaktowała się z nimi i nakazała im powrót, jako że zimna wojna się skończyła, okazało się, że rozpoczęli oni zupełnie nowe życie -jeden z nich ożenił się i ma dzieci, a drugi został prosperującym finansistą. Żaden nie miał zamiaru wracać do Rosji. W serialu podniesiono problem - co właściwie stało się z radzieckimi agentami uśpionymi, umieszczonymi w Stanach

Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii w czasie zimnej wojny.

Agent wpływu

Osoba, która może być wykorzystana do dyskretnego urabiania opinii polityków, środków masowego przekazu i grup nacisku w kierunku przychylnym zamiarom i celom obcego państwa.

Agent zagraniczny kontrolowany

Używane w Siłach Zbrojnych Stanów Zjednoczonych określenie podwójnego agenta.

Agent zamieszania

Osoba, której głównym zadaniem jest nie tyle gromadzenie informacji, co dezorientacja służb wywiadowczych lub kontrwywiadu innego państwa.

Agentów siatka

Zespół agentów gromadzący informacje pod kierunkiem agenta głównego, działającego pod kontrolą oficera wywiadu.

Agentów szkoła

A-Schule Camp Peary Szkoły szpiegów

AGER

Używane w Marynarce Wojennej Stanów Zjednoczonych określenie szpiegowskich jednostek pływających biernego gromadzenia danych. Litery AGER oznaczały statki przeznaczone do (AG) - różnych zadań pomocniczych i (ER) - badań środowiska naturalnego.

W końcu lat sześćdziesiątych oznaczono w ten sposób trzy niewielkie frachtowce: Banner (AGER 1), Pueblo

(AGER 2) i Palm Beach (AGER 3), przystosowane do gromadzenia danych ->wywiadu łączności i obsadzone załogą Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, uzupełnioną pewną liczbą specjalistów cywilnych. Działały one pod egidą Agencji Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Agency - NSA).

Badania oceanograficzne i ekologiczne były —* przykrywką ich rzeczywistej działalności, którą zdradzało wszakże zachowanie wspomnianych jednostek i rzucające się w oczy anteny radiowe. Uzbrojenie statków AGER ograniczono do minimum; składało się na nie kilka karabinów maszynowych i broń osobista załogi.

Planowano przebudowę następnych statków, ale program AGER został zarzucony po izraelskim ataku na Liberty (AGTR 5) w 1967 i wzięciu do niewoli Pueblo przez Koreę Północną w 1968.

AGI

Kodowe oznaczenie natowskie (NATO) radzieckich jednostek pływających, gromadzących informacje wywiadowcze.

Agnes

Nazwa nadana pierwszej maszynie do dekrypcji z serii Bombę, zainstalowanej w Bletchley Park w 1940. Z obawy przed niemieckim nalotem bombowym następne maszyny tego typu rozmieszczone zostały w okolicznych wsiach i majątkach ziemskich.

Agranata Komisja

Komisja izraelska, utworzona w listopadzie 1973 w atmosferze szoku wywołanego wojną Jom Kippur, mająca ustalić, kto ponosi odpowiedzialność za zaskoczenie Izraela nagłym atakiem sił egipskich, które przekroczyły Kanał Sueski. Nazwana od jej przewodniczącego, Szi-mona Agranata, prezesa Sądu Najwyższego.

2 kwietnia 1974 komisja ogłosiła utrzymany w niezwykle ostrym tonie raport wstępny, który koncentrował się na ocenie jakości ostrzeżeń o przewidywanych posunięciach egipskich, przekazywanych przez —♦ Aman (izraelski ->wywiad wojskowy). Raport zalecał dymisję jego szefa, gen. mjr. Eliahu Zeiry, oraz trzech innych -> oficerów wywiadu. Aman uznano za winnego nie tylko zaskoczenia atakiem egipskim, obarczono go również odpowiedzialnością za

niepowodzenie pierwszej fazy, rozpoczętego 8 października 1973, przeciwuderzenia izraelskiego. W książce *IsraeUs Secret Wars* (1991) Ian Black i Ben-ny Morris piszą:

Z wielkiego niepowodzenia wywiadu Izraela w roku 1973 wynikają dwie lekcje: przyjęte z góry założenia i uprzedzenia często górują nad twardymi faktami, zwłaszcza gdy fakty te wskazują na niejasną przyszłość; a wywiad, nawet dobrze zorganizowany, kierowany i wyposażony technicznie, zaw-

15

Akashi Motojiri

sze będzie miał kłopoty z oddzieleniem ziarna (odpowiadające prawdzie, dobre informacje wywiadowcze) od plew (dane mylące lub nieużyteczne), sygnałów znaczących od pozbawionego znaczenia szumu informacyjnego. W ostatecznym rozrachunku ciężar odpowiedzialności za właściwą interpretację danych wywiadowczych zawsze spoczywa na barkach ekspertów, doradców oraz ich mocodawców politycznych.

Zeira wynoszony pod niebiosa za rolę, jaką podczas wojny sześciodniowej w 1967 odegrał na stanowisku zastępcy szefa Amanu, zmuszony został do dymisji.

Komisja obciążyła również odpowiedzialnością szefa sztabu izraelskich sił zbrojnych i dowódcę sił Południa. Oczyszczyła natomiast premier Goldę Meir i ministra obrony Mosze Dajana z zarzutu „bezpośredniej odpowiedzialności” za porażkę. Mimo to, wkrótce po opublikowaniu raportu, oboje podali się do dymisji.

Komisja zaleciła dokonanie zmian w organizacji izraelskiego aparatu wywiadowczego. Większą rolę w ocenie danych wywiadowczych miał odtąd odgrywać -> Mossad i niewielki departament badawczy MSZ, co położyło kres monopolowi Amanu na analizę i ocenę materiałów zebranych przez służby wywiadowcze. Raport końcowy komisji opublikowany został 30 stycznia 1975.

AGTR

Używane w Marynarce Wojennej Stanów Zjednoczonych określenie —* szpiegowskich jednostek pływających biernego gromadzenia danych. Litery AGTR oznaczały: statki przeznaczone do (AG) - różnych zadań pomocniczych i (TR) - badań technicznych.

W latach sześćdziesiątych oznaczono w ten sposób pięć statków dostosowanych do gromadzenia danych wywiadu łączności - Oxford (AGTR 1), Georgetown (AGTR 2), Jamestown (AGTR 3), Belmont (AGTR 4) i Liberty (AGTR 5). Jednostki te, obsadzone załogą Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, uzupełnioną pewną liczbą specjalistów cywilnych, działały pod egidą Agencji Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Agency - NS A). Podobnie jak w wypadku ich odpowiedników, —* AGER, charakter rzeczywistej działalności jednostek AGTR zdradzało zachowanie i łatwo zauważalne anteny. Uzbrojenie statków AGTR ograniczono do minimum; składało się na nie kilka karabinów maszynowych i broń krótka załogi.

Program AGTR został zarzucony po izraelskim ataku powietrznym i torpedowym na Liberty (AGTR 5) w 1967 i wzięciu do niewoli -> Pueblo przez Koreę Północną w 1968.

Ahadi (ur. 1918)

Córka Syryjczyków urodzona w Stanach Zjednoczonych, w 1948 wyszła za mąż za naturalizowanego robot-

nika egipskiego. Szpiegowała przeciw USA na rzecz Egiptu. Działała z pobudek ideowych - za swoje usługi nie pobierała żadnego wynagrodzenia.

Działalność szpiegowską rozpoczęła w 1967 jako kierownik wydziału wywiadu w sztabie 21 Armii Sił Powietrznych, mając za sobą dwudziestopięcioletni staż pracy na stanowisku analityka danych wywiadowczych. Ahadi utrzymuje, że krok ten podjęła w reakcji na zwycięstwo Izraela w wojnie sześciodniowej 1967.

Według jej własnych zeznań, miała przekazać Egiptowi jedynie trzy dokumenty klasyfikowane

(jeden tajny i dwa —♦ poufne) oraz pewną ilość materiałów nie utajnionych. Zatrzymana wkrótce po rozpoczęciu działalności szpiegowskiej; nie postawiono jej w stan oskarżenia, pozwalając odejść na emeryturę z przyczyn zdrowotnych (choroba psychiczna).

AIB, Allied Intelligence Bureau

Sojusznicze Biuro Wywiadu

Air America

Dalekowschodnia linia lotnicza; od 1949 finansowana przez CIA. Air America - formalnie przedsiębiorstwo holdingowe - założona pod pretekstem odmowy przekazania komunistom chińskim samolotów transportowych. Była przedsiębiorstwem dochodowym, po części za sprawą korzystnych kontraktów z Siłami Powietrznymi Stanów Zjednoczonych.

Bardzo aktywna w Azji Południowo-Wschodniej podczas wojny wietnamskiej; uczestniczyła w wielu operacjach o charakterze zarówno politycznym, jak i militarnym, wykonując jednocześnie usługi transportowe na zlecenie różnych rządów, służb wywiadowczych i prywatnych klientów. Rozwiązana w 1981.

W 1990 nakręcono na jej temat film Air America z Melem Gibsonem i Robertem Downeyem, jr. w rolach głównych; scenariusz oparto na motywach książki Richarda Rusha.

Air Force Intelligence US

Wywiad Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych.

Ajax

Amerykański kryptonim wspólnej operacji, przedsięwziętej w 1953 przez Wielką Brytanię i CIA w celu usunięcia dr. Mohammada Mosaddeka ze stanowiska premiera Iranu. Brytyjczycy nadali jej kryptonim Boot [w slangu to boot oznacza wylanie z pracy].

Akashi Motojiro, baron (1864-1919)

Pułkownik armii japońskiej; w 1900 wysłany do Europy jako attache wojskowy do poruczeń specjalnych. Jego

Akcja wykonawcza

16

głównym zadaniem było nawiązanie kontaktów z rewolucjonistami rosyjskimi we Francji, Szwecji, Niemczech i Szwajcarii; gromadził także dane wywiadowcze o rosyjskich siłach zbrojnych. [Akashi utrzymywał też poufne kontakty z polskimi organizacjami niepodległościowymi. W marcu 1904 odwiedził w Krakowie Romana Dmowskiego.]

Został wysłany do Rosji, cieszył się już wówczas opinią renomowanego doradcy wojskowego i jednego z najwybitniejszych ekspertów w zakresie taktyki. Znał -> Sid-neya Reilly'ego, którego nakłonił do prowadzenia działań wywiadowczych dla Japończyków.

Jego poezje, malarstwo i reputacja wojskowa zjednały mu dużą popularność w kręgach europejskich. Awansowany na generała, zmarł w drodze na Formozę (Tajwan), gdzie miał objąć stanowisko gubernatora generalnego. (—♦ Czarnego Smoka Stowarzyszenie)

Akcja wykonawcza, Executive action

Eufemiczne określenie zabójstwa, zwykle usankcjonowanego, a w każdym razie nie zakazanego jednoznacznie przez służbę wywiadu. Termin ten odkryto w dokumentach ~* CIA przedstawionych do wglądu Komisji Churcha w 1975 (Churcha Komisja).

Akcje tego rodzaju nazywane są także operacjami wykonawczymi.

Aktywa

Całość pozostających w dyspozycji służby wywiadowczej lub służby bezpieczeństwa zasobów - ludzkich, technicznych i innych - możliwych do natychmiastowego wykorzystania w celach operacyjnych. W praktyce amerykańskiej określenie to dotyczy zwykle ludzi.

Akwarium

W żargonie siedziba radzieckiego i rosyjskiego —♦ wywiadu wojskowego (GRU). Znajduje się w Chodyncy, podmoskiewskim przedmieściu przy szosie Choroszewskiej w dziewięciopiętrowym gmachu, o ścianach w dużej części ze szklanych płyt, (wielu oficerów GRU mówi o tym gmachu: „stokłyszko”- szkiełko).

Dezerterski z GRU, Władimir Rezun, piszący pod pseudonimem Wiktor Suworow, zatytułował swą książkę o GRU Akwarium (1987) [wyd. pol. 1992].

Albani Alessandro (1692-1779)

Kardynał włoski, kolekcjoner sztuki i szpieg, działający w Rzymie na rzecz rządu brytyjskiego przeciw jakobi-tom, zwolennikom pretendentów do tronu brytyjskiego z dynastii Stuartów.

Alberti Leone Bałłisła (1404-1472)

Nieprawy syn bogatego kupca florenckiego; był gwiazdą włoskiego odrodzenia - architektem, malarzem, pisarzem kompozytorem. Jego De re aedificatoria, pierwsza wydana drukiem rozprawa o architekturze, wywarła wpływ na rozwiązanie architektoniczne Bazyliki św. Piotra w Rzymie i innych kościołów. Projektant pałacu Rucellaich, fasady kościoła Santa Maria Novella we Florencji i kościoła San Francesco w Rimini.

Talentów swych używał dworakom papieskim, rozszyfrowując przejętą przez nich tajną korespondencję. W 1466 lub 1467 napisał na ten temat rozprawę, która zapewniła mu, zdaniem Davida Kahna, miano ojca zachodniej kryptologii. Ten 25-stronicowy dokument jest najstarszym znanym zachodnim tekstem poświęconym -> kryptoanalizie. Rozprawa nie tylko podaje, jak łamać szyfry, ale i jak zapobiec ich łamaniu przez zastosowanie krążka szyfrującego o dwóch koncentrycznych obracających się kołach z podstawieniami dla liter i cyfr. (Rozprawa została opublikowana w 1568 w wydaniu zbiorowym dzieł Albertiego.)

Ales

Hiss Alger

Alfabetyczna maszyna do pisania 97

->Purple

Alijew Hejdar Ali Reza (ros. Gejdar) (ur. 1923)

Wysoki urzędnik KGB i członek Biura Politycznego KC KPZR. Rozpoczął karierę w 1941 jako funkcjonariusz -> organów bezpieczeństwa publicznego w ojczystym Azerbejdżanie.

W szeregach tajnej policji awansował stopniowo aż do stanowiska szefa KGB w republice w 1967, dwa lata później został I sekretarzem KC Azerbejdżanu. Udało mu się poprawić sytuację ekonomiczną i polityczną kraju.

Jako szef partii w Azerbejdżanie został mianowany zastępcą członka Biura politycznego KC KPZR w 1976. Po gonicie Breżniewa, w listopadzie 1982, przeniósł się do Moskwy, by objąć stanowiska I zastępcy przewodniczącego Rady Ministrów ZSRR. Został członkiem Biura Politycznego. W 1987 zwolniony z obu tych stanowisk przez Gorbaczowa, którego był przeciwnikiem, w dwa lata później, pod pozorem odmładzania kadr, emerytowany, a następnie oskarżony publicznie o korupcję. Na scenę polityczną powrócił w 1993 w Azerbejdżanie, po buncie wojska przeciwko prezydentowi Abulfazowi Elczibejowi. Alijew zajął jego miejsce i rządzi krajem, po zwycięstwie w wolnych wyborach, do dziś.

17

Allen Michael H.

W książce Gorbaczow (1986) historyk rosyjski Jaures A. Miedwiediew nazwał Alijewa „błyskotliwym, ambitnym fachowcem z KGB”.

Allen EJ.

Pinkerton Allan

Allen Lew, jr gen. (ur. 1925)

Oficer Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych i jeden z najwybitniejszych dyrektorów NSA (od sierpnia 1973 do lipca 1977). Absolwent szkoły wojskowej; magisterium i doktorat uzyskał na Uniwersytecie Stanowym Illinois. Jako młodszy oficer Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych, pełnił służbę na różnych stanowiskach mających związek z bronią jądrową. W 1961 przeniesiony do Biura Dyrektora Badań i Techniki Departamentu Obrony; odąd współpracował z -> Narodowym Biurem Rozpoznania (National Reconnaissance Office - NRO), kierującym działaniami amerykańskich satelitów szpiegowskich. W latach 1965-1968 zastępca dyrektora Biura Programów Specjalnych Sił Powietrznych (Air Force's Special Projects Office, część struktury NRO) w Los Angeles, później sprawował inne funkcje w organizacjach pomocniczych Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych. Od 1971 dyrektor Biura Programów Specjalnych.

W marcu 1973 nowy dyrektor CIA James Schlesinger mianował Allena szefem Sztabu Wspólnot Wywiadów (Intelligence Community Staff). W sierpniu 1973, zaledwie pięć miesięcy po tej nominacji, został dyrektorem NSA.

Obejmując to stanowisko, Allen wpadł w środek burzy, jaka rozpętała się w związku z podsłuchem zakładanym przez Agencję na terenie Stanów Zjednoczonych. Kongres, sądy i media zaczęły domagać się ustalenia roli, jaką NSA odegrała w akcji masowego podsłuchu rozmów telefonicznych prowadzonych przez obywateli amerykańskich, ujawnionej w wyniku przecieków z różnych źródeł. 8 sierpnia 1975 Allen -jako pierwszy w historii szef NSA składający zeznania przed komisją Kongresu - stanął przed obliczem Specjalnej Komisji Izby Reprezentantów do spraw Wywiadu, nazwanej Komisją Pike'a. (Pike'a Komisja)

Wkrótce po zakończeniu trwającego cztery godziny przesłuchania przy drzwiach zamkniętych Allena czekała równie żmudna procedura przesłuchań (także utajnionych) przez senacką Komisję ds. Wywiadu, znaną jako Komisja Churcha (Churcha Komisja). Zeznając przed nią 29 października 1975, Allen ujawnił, że „lista obiektów szczególnego zainteresowania” Agencji zawiera dane personalne około 1700 Amerykanów i prawie 6 tysięcy obcokrajowców. (Niektóre naz-

wiska powtarzały się, ponieważ poszczególne agencje wywiadowcze przekazywały NSA oddzielne listy. Tak czy inaczej, ich liczba była szokująca.)

Nie dość na tym. Jak utrzymuje James Bamford w *The Puzzle Palace* (1982), Allen i dwaj jego zastępcy mieli oświadczyć, że:

NSA istnieje w swego rodzaju „szarej strefie prawnej” i nie podlega normom obowiązującym resztę społeczeństwa; konsekwencje tego stanu rzeczy stają się jeszcze bardziej wyraźne, jeśli stwierdzenie to zestawimy z odpowiedzią na pytanie zadane wcześniej przez senatora stanu Pensylwania, Richarda Schweikera. Na pytanie, czy można wyobrazić sobie sytuację, w której osoba działająca w złych intencjach wykorzystuje zarówno wspomnianą listę, jak i imponujące możliwości techniczne NSA do kontroli krajowych rozmów telefonicznych, Allen, odparł: „Sądzę, że coś takiego dałoby się zrobić”.

Wkrótce potem rozgorzał zażarty spór między organami władzy wykonawczej a Kongresem o prawo dostępu do zapisów rozmów podsłuchiowanych przez NSA, inne rządowe agencje wywiadowcze oraz kompanie telefoniczne. Choć Allen nie pojawił się już na następnych przesłuchaniach, to zeznawali inni, równie dobrze poinformowani świadkowie. NSA została negatywnie oceniona w raporcie Komisji Operacji Rządowych Izby Reprezentantów (House Government Operations Committee), która po wnikliwej analizie stosowanych przez NSA metod podsłuchu rozmów prywatnych orzekła, iż otaczająca działania Agencji atmosfera najgłębszej tajemnicy „jest nieuzasadniona i graniczy z obsesją”.

Allen zdołał jednak przetrwać tę ciężką próbę; NSA opuścił dopiero w lipcu 1977.

Następnie - od sierpnia 1977 do marca 1978 - był szefem Dowództwa Systemów Sił Powietrznych (Comman-der of Air Force Systems Command); 1 lipca 1978 zaprzysiężony jako szef sztabu USAF. Stanowisko to zachował do chwili przejścia w stan spoczynku w czerwcu 1982.

Allen Michael H., starszy bosman

Radiooperator Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych w stanie spoczynku, skazany za szpiegostwo -sprzedaż filipińskiej żandarmerii wojskowej tajnych materiałów wywiadu amerykańskiego, dotyczących wewnętrznych spraw Filipin. Aresztowany w grudniu 1986 po trwającym pięć miesięcy dochodzeniu, wszczętym przez marynarkę wojenną wskutek doniesień współpracowników, których uwagę zwróciło podejrzanе zachowanie Allena.

Po zakończeniu służby w marynarce wojennej (1950— 1972) Allen zatrudniony został jako cywilny pracownik centrum telekomunikacyjnego bazy. Zajmował się także handlem samochodami, a tajne informacje przekazywał, aby zapewnić sobie dobre stosunki z policją.

Alley Stephen

18

Materiały, w tym informacje o ruchach sił powstańczych, trafiały następnie do filipińskiej żandarmerii wojskowej - jednej ze służb filipińskich sił zbrojnych, znanej z bezwzględnych metod rozprawiania się z opozycją. W większości były to materiały zgromadzone przez —* Służbę Śledczą Marynarki Wojennej (Naval Investigative Service - NIS), na której barkach spoczywała większość amerykańskich zadań wywiadowczych na Filipinach. Informacje przekazane przez Allena spowodowały spalenie co najmniej jednego —* tajnego agenta NIS.

Allen skazany został na osiem lat więzienia i 10 tysięcy dolarów grzywny, utracił również dodatek emerytalny z tytułu służby w marynarce wojennej. (Proces toczył się przed sądem marynarki wojennej, gdyż formalnie rzecz biorąc, Allen był podoficerem tego rodzaju broni w stanie spoczynku.)

Aresztowanie Allena w niecałe dwa lata po sprawie Johna A. Walkera i Jerry'ego A.

Whitwortha po raz kolejny postawiło na porządku dziennym problem znacznej podatności personelu służb łączności na rekrutację prowadzoną przez obce agencje wywiadowcze.

Alley Stephen, mjr

Urodzony i wychowany w Rosji, oficer wywiadu brytyjskiego; koordynator operacji brytyjskiej Tajnej Służby Wywiadowczej (MI6) w Rosji podczas I wojny światowej i rewolucji. Według pogłosek odmówił wykonania rozkazu zamordowania Józefa Stalina.

Nie zawsze słucham rozkazów - zwierzał się później jednemu z przyjaciół. - Pewnego razu kazano mi „wyparować" Stalina. Nigdy nie lubiłem tego typu, ale on uważał mnie za przyjaciela; pomyślałem, że mogę wejść do jego biura i zastrzelić go, był dla mnie obrazą.

Alley dodał również, że nie był zachwycony opracowanym dla niego planem ucieczki po zamachu.

W lutym 1918 wraz z większością personelu ambasady brytyjskiej ewakuowany został z St. Petersburga do Archangielska, skąd powrócił do Anglii. W 1919 wstąpił do brytyjskiej Służby Bezpieczeństwa (MI5), w której pracował wiele lat.

Po opuszczeniu MI5 wyjechał do Paryża i założył tam przedsiębiorstwo handlowe, wrócił jednak do Anglii. W czasie II wojny światowej zmobilizowany został ponownie do służby w wywiadzie. W książce Reilly: The First Man (1987) Robert Bruce Lockhart, który był w Rosji podczas rewolucji, pisał o Alleyu:

Miałem okazję spotykać go od czasu do czasu w latach II wojny światowej, gdy, podobnie jak wielu oficerów wywiadu, nosił mundur. Wydawało się, że miał tak wiele baretek orderowych jak gen. [Douglas] MacArthur, ale nigdy się nie dowiedziałem, za co go odznaczono.

(W rzeczywistości MacArthur konsekwentnie pokazywał się w mundurze polowym khaki, bez żadnych baretek.)

Allison Rupert

-»West Nigel

Aisos Mission

Zbiorcza nazwa misji wywiadowczych, które postępowały w ślad za amerykańskimi oddziałami frontowymi w Europie, poszukując na zajmowanych terenach śladów niemieckich i włoskich prac nad skonstruowaniem bomby atomowej. Alsos był wspólnym przedsięwzięciem kierowanego przez gen. mjr. Leslie Grovesa projektu Manhattan, Biura Badań Naukowych (Office of Scientific Research), sztabu wywiadu Wojsk Lądowych (G-2) i Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych (która wycofała się później z programu Alsos i utworzyła własną misję wywiadowczą w Europie).

Na czele misji Alsos stał ppłk Boris T. Pash, oficer wywiadu Sił Lądowych USA, a w jej skład wchodził personel naukowy i wojskowy. W 1943 zespół Pasha dokonał inspekcji instytutów naukowych i laboratoriów uniwersyteckich we Włoszech, a w latach 1944-1945 we Francji, Belgii i Niemczech. We Włoszech misja zdziałała niewiele, zgromadziła natomiast znaczną liczbę informacji o niemieckim programie budowy broni jądrowej; pomogła też ująć kilku niemieckich fizyków atomowych zatrudnionych później na Zachodzie. (Oddziały radzieckie zdołały doszczętnie ogołocić ośrodek niemieckich badań atomowych Kaiser-Wilhelm Institut w Berlinie przed wkroczeniem do miasta oddziałów amerykańskich. Misja Alsos ustaliła, że jedna z jednostek wywiadu amerykańskiego, która zakwaterowała się w gmachu instytutu, wyrzuciła na podwórze ocalałe fragmenty wyposażenia oraz materiały, nie zdając sobie sprawy z ich znaczenia.)

Kryptonim misji wybrał gen. Groves; grecki wyraz alsos oznacza bowiem gaj [po angielsku grove].

Aman

Służba Wywiadowcza Sił Obrony Izraela. Formalnie wywiad wojskowy powstał w tym kraju 14 maja 1948, wkrótce po proklamowaniu niepodległości państwa, jako departament wydziału operacyjnego Sztabu Generalnego Sił Lądowych. W chwili wybuchu wojny o niepodległość (1948-1949) praktycznie jeszcze nie funkcjonował, mimo wcześniejszej działalności organizacji Szai. Latem 1948 skuteczność reorganizowanego kilkakrotnie Amanu znacznie wzrosła, po części dzięki napływowi do służby kryptoanalityków, radiooperato-

19

Ambler Erie

rów i innych specjalistów, służących wcześniej w armii amerykańskiej lub brytyjskiej. Ulepszono metody gromadzenia danych wywiadowczych - w tym nasłuch radiowy stacji arabskich - oraz ich analizy, zaczęto prowadzić operacje sabotażowe i wywiadowcze w sąsiednich krajach arabskich. W 1953 wywiad wojskowy został podniesiony do rangi wydziału wywiadu sił zbrojnych; wtedy też otrzymał nazwę Aman (hebrajski akronim słów Agaf Modi'in -skrzydło informacyjne).

Aman wyspecjalizował się w działaniach wywiadowczych skierowanych przeciwko krajom arabskim, w mniejszym zakresie także państwom afrykańskim oraz Związkowi Radzieckiemu/Rosji, ze względu na trwające od 1955 masowe dostawy broni z ZSRR i państw bloku wschodniego do krajów arabskich i afrykańskich oraz radziecką (a następnie rosyjską) pomoc w szkoleniu kadr wojskowych. W latach siedemdziesiątych działalność Amanu, podobnie jak pozostałych agencji wywiadu izraelskiego, uległa rozszerzeniu o zwalczanie nasilającego się na świecie terroryzmu politycznego, wymierzonego zwłaszcza przeciwko żywotnym interesom Izraela.

Oceny danych wywiadowczych oraz formułowane na ich podstawie prognozy i ostrzeżenia izraelskiego wywiadu wojskowego były, poza kilkoma wyjątkami, dokładne i trafne, chociaż nie zawsze brane pod uwagę przez wojskowych i politycznych przywódców państwa.

Reputację wojskowego wywiadu izraelskiego poważnie nadszarpnęło kilka głośnych skandali. Pierwszy szef Amanu Isser Be'eri został usunięty ze stanowiska w styczniu 1949 w następstwie skandalu wywołanego egzekucją Meira Toubiansky'ego, Żyda podejrzanego o przekazywanie informacji Arabom i Brytyjczykom, na którego wyrok zapadł po zainscenizowanym przez Be'eriego operetkowym procesie.

W kilka lat później, w 1955, z funkcji tej zrezygnować musiał Binjamin Gibli z powodu sprawy - » Lavona, związanej z fiaskiem operacji sabotażowej w Egipcie. Podobny los spotkał również jego następcę, Jehoszafa-ta Harkabiego, którego zwolniono za fatalną organizację próbnej mobilizacji rezerwistów izraelskich sił lądowych w 1958. Zdymisjonowano zatem trzech z czterech pierwszych szefów wywiadu Sił Obrony Izraela.

Większe sukcesy na tym stanowisku odniósł, piastujący je dwukrotnie Chaim Herzog, późniejszy prezydent Izraela, i —* Meir Amit, w latach 1963-1967 także szef Mossadu, którego zasługą było wprowadzenie nowoczesnych technik zarządzania w wywiadzie izraelskim. Także Aharon Jariv i jego zastępca, a potem następcą, Eliahu Zeira, należeli do grona dowódców wojskowych, którym składano hołdy jako współtwórcom zdecydowanego zwycięstwa Izraela w wojnie sześciodniowej 1967. Karierę Zeiry złamały jednak błędy popełnione przez wywiad izraelski w przeddzień wojny Jom Kippur, w 1973.

Dziesięć lat później Jehoszua Saguy został usunięty ze stanowiska szefa Amanu po śledztwie w sprawie masakry uchodźców palestyńskich, dokonanej przez fa-langistów libańskich w obozach pod Bejrutem, dokąd wpuściły ich siły izraelskie. Saguy nie miał zaufania do fa-langistów i nie kwapił się do współpracy z nimi, uległ jednak presji izraelskiego dowódcy wojskowego, który poszedł za radą funkcjonariuszy Mossadu. Komisja izraelska powołana do wyjaśnienia okoliczności masakry orzekła, że Saguy okazał „obojętność i wyraźny brak troski” i zaleciła jego usunięcie; podał się do dymisji 1 marca 1983. Nie zalecano natomiast wszczęcia postępowania przeciw szefowi Mossadu, Nahumowi Ad-moniemu, który objął stanowisko zaledwie na cztery dni przed masakrą. [Inne źródła podają, że Nahum Ad-moni był szefem Mossadu w latach 1982-1989.]

Na początku lat pięćdziesiątych Aman odsunięty został od zadań związanych z kontrwywiadem, które -poza operacjami zabezpieczenia polowego - pozostają dziś w gestii wydziału specjalnego policji cywilnej i cywilnej Służby Bezpieczeństwa (—♦ Szin Bet).

Aman służy jako agencja wywiadowcza zarówno strukturom dowodzenia Sił Obrony Izraela, jak i armii lądowej; dodatkowo własne, niewielkie sztaby wywiadowcze, wyspecjalizowane w gromadzeniu i analizie danych związanych ze specyfiką zainteresowania danego rodzaju wojsk, mają siły powietrzne i marynarka wojenna.

Aman jest największą izraelską organizacją wywiadowczą; według informacji, które podają Dan Raviv i Yossi Melman w książce Every Spy a Prince (1990) [wyd. pol. A każdy szpieg to książę, 1993], liczy około 7 tysięcy osób. (Izrael)

Szefowie izraelskiego wywiadu wojskowego:

(1947)-1949	Isser Be'eri (cywil)
1949-1950	płk Chaim Herzog
1950-1955	płk Binjamin Gibli
1955-1959	gen. Jehoszafat Harkabi
1959-1962	gen. Chaim Herzog
1962-1963	gen. Meir Amit

1964-1972 gen. Aharon Jariv
1972-1974 gen. Eliahu Zeira
1974-1978 gen. Szlomo Gazit
1979-1983 gen. Jehoszua Saguy
1983-1985 gen. Ehud Barak
1986-1991 gen. Amnon Szahak
(przed zmianą nazwiska - Lipkin)
1991-1995 gen. Uri Saguy
1995- gen. Mosze Ja'alon
Ambler Erie (ur. 1909)

Autor utrzymanych w realistycznej konwencji powieści szpiegowskich. W przeciwieństwie do —
* Jamesa Bonda i Iana Fleminga, literacki bohater Amblera wychodzi cało z operacji nie dzięki
wymyślnym gadze-

„Amerasii” sprawa

20

tom technicznym, lecz dzięki własnemu intelektowi i wytrwałości.

Najwcześniejsze powieści Amblera przepowiadały wybuch wojny w Europie: *The Dark Frontier* (1936), *The Uncommon Danger* (1937), *Epitaph for a Spy* (1938) [wyd. poL *Epitafium dla szpiega*, Warszawa 1958], *Cause for Alarm* (1938) i *The Mask of Dimitrios* (1939; opublikowane w Ameryce pod tytułem *A Coffin for Dimitrios*). W 1963 napisał powieść *The Light of Day*, która posłużyła za scenariusz nakręconego w 1964 filmu *Top-kapi*, o kradzieży klejnotów z sułtańskiego pałacu-muzeum. (Szpiegdy w literaturze, Szpiegdy w filmie)

„Amerasii” sprawa

Śledztwo wszczęte w sprawie wykorzystania tajnych dokumentów rządu Stanów Zjednoczonych przez czasopismo „Amerasia”, poświęcone sprawom amerykańsko-azjatyckim. Pismo oskarżone zostało o popieranie komunistycznego punktu widzenia w kwestii Chin. W gronie współpracowników znalazło się również kilku urzędników Departamentu Stanu. Sprawa „Amerasii” była jednym z pierwszych z całej serii dochodzeń, prowadzonych przez Kongres w końcu lat czterdziestych i przez całą dekadę następną, w sprawie penetracji organów rządowych przez obcych szpiegów i wzbudziła niemałą sensację.

W 1945, kiedy „Amerasia” opublikowała raport Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS) o Tajlandii, agenci OSS włamali się do siedziby redakcji i znaleźli w niej dokumenty zaklasyfikowane jako tajne. FBI wszczęło w tej sprawie śledztwo; pod zarzutem naruszenia przepisów bezpieczeństwa aresztowano redaktora naczelnego pisma, Philipa Jaffe'a, i dwóch jego współpracowników: Emmanuela Larsena z Departamentu Stanu oraz por. Andrew Rotha z Biura Wywiadu Marynarki Wojennej (Office of Naval Intelligence - ONI). (Zeznając przed komisją Kongresu, badającą lojalność pracowników państwowych, jeden z oficerów ONI stwierdził, że w Marynarce Wojennej było wówczas tysiące „towarzyszy podróży”, którzy jakoby byli ludźmi o poglądach komunistycznych, formalnie jednak rzecz biorąc - komunistami nie byli.)

Jaffe przyznał się, że jest winny posiadania tajnych dokumentów; Larsen zaprzeczył jakoby był winny, ale zdał się na orzeczenie sądu. Ostatecznie obydwaj ukarani zostali grzywną. Oskarżenie przeciw Rothowi uchylono.

Jednym ze wspomnianych dokumentów była kopia notatki, której autorstwo przypisano Johnowi Stewartowi Service'owi, a która zawierała treść posłania prezydenta Roosevelta do Czang Kaj-szeka. Service, główny ekspert Departamentu Stanu od spraw Chin, nader krytycznie ocenił posunięcia przywódcy nacjo-

nalistów chińskich; z kolei przeciwnicy stanowiska, jakie Roosevelt i Truman zajęli w kwestii Chin, twierdzili, że zwycięstwo komunistów w wojnie domowej było w pewnej mierze skutkiem ich polityki. Service stał się jej symbolem i usunięty został ze stanowiska w 1951. W wyniku odwołania złożonego do sądu przywrócono go do pracy w 1957.

Ames Aldrich H. (ur. 1941)

Oficer -> kontrwywiadu -> CIA, który szpiegował dla Sowietów, a po upadku Związku Radzieckiego dla Rosjan. Gdy Amesa aresztowano w 1994, oceniano, że dokonał najcięższego naruszenia bezpieczeństwa USA w historii Agencji.

W ciągu dziewięciu lat działalności szpiegowskiej ujawnił ponad 100 tajnych operacji i zdradził ponad 30 osób szpiegujących dla CIA i innych zachodnich agencji wywiadowczych. Co najmniej dziesięciu zdradzonych Rosjan i wschodnich Europejczyków zostało zgładzonych. Był wśród nich gen. mjr Dmitrij Polaków, oficer radzieckiego GRU, który szpiegował dla Stanów Zjednoczonych blisko 20 lat, dostarczając nieocenionych informacji.

Szefowie CIA, choć byli świadomi, że wielu z ich agentów zostało skompromitowanych, nadal w latach 1986-1994 posyłali do Białego Domu i Pentagonu raporty o wątpliwej wartości. O dziesiątkach raportów na temat rozwoju radzieckich i rosyjskich zbrojeń oraz na temat ich kontroli było wiadomo, że opierają się na informacjach od agentów nadzorowanych przez Moskwę. Kierownictwo CIA, które wiedziało o tym, nie

Aldrich H. Ames i jego czerwony JaguarXJ6 w chwili aresztowania w 1994.

(FEDERAL BUREAU OF INVESTIGATION)

21

Amit Meir

weryfikowało informacji. Według sprawozdania senackiej Komisji ds. Wywiadu 11 raportów, przekazanych prezydentom: Reaganowi, Bushowi i Clintonowi, nie ujawniało zastrzeżeń CIA co do źródeł informacji. Natomiast raporty dla Pentagonu z tego samego okresu nosiły „oznaczenie pewnego zaniepokojenia źródłem”, lecz nie wskazywały, że wynika ono z podejrzenia, iż źródło kontrolowane jest przez Moskwę.

ds. radzieckich. W 1985 przesłuchiwał radzieckiego dezertera Witalija Jurczenkę i był głównym oficerem prowadzącym Arkadija Szewczenkę, zastępcę sekretarza ONZ do spraw politycznych, najwyższego rangą urzędnika radzieckiego, który przeszedł na stronę USA. Choć przez pewien czas podejrzewano, że jest radzieckim kretem, to dopiero w 1992 śledztwo zaczęło się wokół niego zacieśniać. Aresztowanie Amesa wstrząsnęło CIA, spowodowało ze strony Kongresu żądania przeprowadzenia porządku w Agencji, odejście dyrektora Jamesa Woolseya i doprowadziło do wcześniejszej emerytury kilku wysokich urzędników. Jeden z kongresowych krytyków określił jako „prawie niewiarygodną” serię błędów popełnionych przez inspektorów Agencji, którym nie udało się znaleźć powiązania między rozrzutnym stylem życia Amesa a jego podejrzanymi kontaktami. Prowadzący Amesa oficerowie radzieckiego i rosyjskiego wywiadu wypłacili mu przynajmniej 2,7 mln dolarów podczas jego szpiegowskiej kariery. Amesa kupił dom za 540 tysięcy dolarów, płatny gotówką, i jeździł czerwonym Jaguarem XJ6 za 40 tysięcy dolarów, zarabiając 69 843 dolary rocznie. Miał zaszarganą opinię, często bywał pijany, zarzucano mu łamanie przepisów bezpieczeństwa.

Sprawozdanie senackiej Komisji ds. Wywiadu podkreślało, że niepowodzenie CIA w rozpracowaniu Amesa doprowadziło do utraty niemal wszystkich aktywów wywiadowczych CIA w Związku Radzieckim.

Polowanie na kreta rozpoczęło się w 1986, po zgładzeniu dwóch oficerów radzieckiego wywiadu zwerbowanych przez FBI. Śledztwo w tej sprawie zdawało się wskazywać, że agenci zostali zdradzeni przez Edwarda Lee Howarda, urzędnika CIA, który zdezerterował w 1985, lub

przez Clayтона Lonetree, strażnika ambasady USA w Moskwie, z piechoty morskiej, skazanego za szpiegostwo.

Jednakże po zniknięciu dalszych trzech agentów inspektorzy CIA prowadzący śledztwo niechętnie przyjęli prawdopodobieństwo pochodzenia informacji o agentach z szeregów CIA. Dopiero w 1991 Agencja przeprowadziła z FBI rozmowy na temat szpiega. Biuro rozpoczęło śledztwo oznaczone kryptonimem Nightmover, później przeprowadzono operację Anlace. Ames był jednym z dwudziestu podejrzanych, chociaż przeszedł próby z wariografem w latach 1986 i 1991.

Przeniesiony do działu antynarkotykowego CIA, szpiegował nadal, mając dostęp do ściśle tajnych doku-

mentów. FBI w czerwcu 1992 otrzymało zgodę Trybunału ds. Inwigilacji Zagranicznych Służb Wywiadowczych (Foreign Intelligence Surveillance Court) na podsłuch telefoniczny Amesa i zainstalowanie w jego domu kamer i elektronicznych pluskiew oraz kopiowanie danych jego komputera. W październiku 1992, gdy Ames zapowiedział, że jedzie do Kolumbii w odwiedziny do krewnych żony, jego zwierzchnicy dowiedzieli się, że pojechał do Caracas w Wenezueli. Spotykał się tam z rosyjskim agentem.

FBI spodziewało się, że zdoła przyłapać Amesa na wręczaniu lub otrzymywaniu materiału szpiegowskiego, a więc początkowo opóźniało jego aresztowanie. Później jednak zaniepokojone tym, że oficerowie rosyjscy stawali się coraz bardziej podejrzliwi, zaczęło zacieśniać sieć. Ames został aresztowany 21 lutego 1994, dzień przed wyjazdem do Moskwy na oficjalne spotkanie przedstawicieli CIA ze specjalistami od narkotyków z wywiadu rosyjskiego. Aresztowana została także jego żona, Rosario, Kolumbijka z pochodzenia (lat 41). Mieli pięcioletniego syna, Paula. Szpiegowscy mocodawcy Amesa pracowali najpierw dla KGB. Po rozpadzie Związku Radzieckiego Ames szpiegował dla sukcesorów tej instytucji.

Zgodnie z warunkami umowy z prokuraturą federalną Ames przyznał się do szpiegostwa i bez słowa przyjął wyrok dożywocia. Zgodził się współpracować z CIA i FBI w zamian za okazanie względów Rosario, którą skazano na 63 miesiące więzienia. Obiecano skrócić tę karę do 42 miesięcy w wypadku dobrego sprawowania. Nawet w więzieniu Ames prowadził rokowania, próbując za dalszą współpracę otrzymać następne udogodnienia.

Amit Jossi, mjr (ur. 1945)

Oficer wywiadu sił lądowych Izraela; prowadził działalność szpiegowską na rzecz Stanów Zjednoczonych.

Służył m.in. w elitarnych oddziałach spadochronowych; przydzielony następnie do wywiadu wojskowego Amanu. Postrzelony w klatkę piersiową w trakcie jednej z operacji i uznany za częściowo niezdolnego do służby wojskowej.

Aresztowany 14 marca 1986, uznany winnym zarzutu szpiegostwa na rzecz Stanów Zjednoczonych i w 1987 skazany na 12 lat więzienia.

Rozprawa toczyła się przy drzwiach zamkniętych; aż do 1993 władze izraelskie utrzymywały sprawę Amita w tajemnicy.

Amit Meir, gen. mjr (ur. 1921)

Szef Amanu, izraelskiego wywiadu wojskowego w latach 1962-1963; w 1963-1968 szef-» Mossadu. Urodził się w Izraelu jako Meir Słutski, wychowywał się w kibucu.

Amłorg

22

Członek Hagany, podziemnej armii żydowskiej; w latach wojny o niepodległość Izraela 1948-1949 dowodził kolejno kompanią i batalionem; mianowany ostatecznie zastępcą dowódcy słynnej brygady Golani. Po wojnie nadal w siłach zbrojnych; służył w piechocie i w wojskach

pancernych; podczas kampanii sueskiej 1956 drugi rangą po naczelnym dowódcy Mosze Dajanie. W 1961 uzyskał magisterium z ekonomii na Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku.

W 1962, nie mający doświadczenia w dziedzinie wywiadu, ale zrównoważony i wolny od emocji, Amit stanął na czele Amanu (z czterech jego poprzedników trzech zostało usuniętych w atmosferze skandalu). Wprowadził w Amanie nowoczesne metody zarządzania. Udało mu się tego dokonać mimo ostrej rywalizacji i nieporozumień z szefem Mossadu Isserem Hare-lem oraz memunehem, de facto zwierzchnikiem całości działań wywiadowczych Izraela.

26 marca 1963 premier David Ben Gurion nieoczekiwanie wezwał Amita, dokonującego właśnie inspekcji jednostek wojskowych nad Morzem Martwym (wysłał po niego specjalny samolot), i zaproponował mu stanowisko szefa Mossadu po sprawującym tę funkcję prawie 12 lat Harelu. (Miejsce Amita w Amanie zajął jego dotychczasowy zastępca, mjr Aharon Jariv).

W książce *Every Spy a Prince* (1990) [wyd. pol. *A każdy szpieg to książę*, 1993] dwaj dziennikarze, Dan Raviv i Yossi Melman, tak oto opisują styl pracy Amita:

Nowo mianowany szef dążył do przekształcenia Mossadu w poważną i nowoczesną organizację wywiadowczą, skoncentrowaną na zadaniu, które uważał za najważniejsze - pozyskiwaniu danych wojskowych i politycznych o krajach arabskich. Mossad był dla Amita przede wszystkim narzędziem gromadzenia informacji; stąd jego niechęć do spektakularnych działań, które uznawał za marnowanie środków. Pod wpływem wysłuchanych w USA wykładów z zakresu ekonomii i biznesu Amit starał się naśladować amerykański styl zarządzania i właściwą Amerykanom umiejętność pracy zespołowej.

Amit kierował Mossadem do września 1968, a więc także w czasie wojny sześciodniowej 1967.

Dane wywiadowcze zebrane przez Mossad i Aman (kierowany przez Jariva) były jednym z najważniejszych czynników zdecydowanego zwycięstwa Izraela nad jego arabskimi przeciwnikami. Kilka dni przed wybuchem wojny Amit, podczas otoczonej najgłębszą tajemnicą wizyty w Stanach Zjednoczonych, oświadczył prezydentowi Johnsonowi i dyrektorowi CIA Richardowi Helmsowi oraz sekretarzowi obrony Robertowi McNamarze, że sytuacja na Środkowym Wschodzie jest nadzwyczaj poważna, a blokada egipska, pozbawiająca Izrael dostępu do Morza Czerwonego i Oceanu Indyjskiego, zmusza go do wszczęcia działań wojennych.

Po opuszczeniu Mossadu Amit został prezesem Koors Industries, największego kompleksu przemysłowego w Izraelu. Po dziesięciu latach pracy zaczął brać udział w życiu politycznym: jako deputowany do Knesetu, później także minister transportu i łączności. W 1982 wycofał się z polityki i wrócił do interesów.

Inicjator programu budowy pierwszego izraelskiego satelity telekomunikacyjnego.

Amłorg

Radziecko-amerykańska firma handlowa (joint venture), stanowiąca -> przykrywkę dla działań szpiegowskich prowadzonych w Stanach Zjednoczonych w latach dwudziestych i trzydziestych. Jej początki sięgają 1921, gdy dr Armand Hammer, absolwent wydziału lekarskiego i chirurgicznego Columbia University, pojechał do Moskwy z listem polecającym do Lenina. Armand był synem dr. Juliusa Hammera, socjalisty i przyjaciela Lenina, a także lekarza i właściciela firmy farmaceutycznej.

Armand Hammer miał nadzieję na zwrot 150 tysięcy dolarów długu, jaki należał się jego ojcu od rządu radzieckiego za lekarstwa przemycone do Rosji podczas blokady alianckiej.

Lenin uspokoił Hammera wieloletnim i korzystnym porozumieniem handlowym ze Związkiem Radzieckim. W 1924 powołano wspólne przedsiębiorstwo: American Trading Organization.

Jednym z wysokich urzędników wspierających Hammera był założyciel i szef WCzeKa, Feliks Dzierżyński, działający jako przewodniczący komisji koncesyjnej, która pomogła założyć spółkę.

W ten sposób aparat radzieckiego wywiadu od początku został wbudowany w strukturę Amtorgu. Dla Hammera Amtorg był źródłem prowadzenia interesów, a dla Sowietów drogą do realizacji trzech celów: zabiegów o uznanie dyplomatyczne Związku Radzieckiego na arenie międzynarodowej, prowadzenia legalnego handlu oraz szpiegostwa.

Wielu urzędników Amtorgu było oficerami wywiadu radzieckiego; próbowali wykraść tajemnice przemysłowe i wojskowe oraz werbować Amerykanów jako agentów, zwłaszcza członków Komunistycznej Partii USA. Amtorg działał jeszcze przez wiele lat po uznaniu władz radzieckich przez Stany Zjednoczone w 1933. Kres jego efektywnej działalności w Stanach Zjednoczonych położyło FBI, które wkroczyło w 1948 na radziecki statek handlowy i przejęło przemycaną aparaturę naukową do badań w dziedzinie atomistyki

Anadyr

Radziecki kryptonim wielkiej tajnej operacji rozmieszczenia na Kubie strategicznych pocisków rakietowych wraz z ochronnymi siłami powietrznymi, morskimi i lądowymi. (Kubański kryzys rakietowy)

23

Andre John

Analiza ruchu radio- i telekomunikacyjnego

Forma wywiadu łączności, w której zdobywa się informacje na podstawie nasłuchu i poszukiwania powtarzających się fragmentów oraz studiowania procedur łączności. Nawet jeśli nasłuchujący nie są w stanie odczytać kodów nieprzyjaciela lub szyfrów, to jednak z intensywności i regularności ruchu, kierunków, częstotliwości i czasu nadawania oraz długości depesz mogą domyślić się intencji przeciwnika. Na przykład nadawanie depeszy o tej samej długości do różnych jednostek wojskowych może świadczyć o wydawaniu tego samego rozkazu, co z kolei może być zapowiedzią jakiejś ważnej operacji.

Podczas II wojny światowej Japończycy, którzy nie odnosili żadnych sukcesów

kryptologicznych, odwoływali się często w swych ocenach wywiadowczych do analizy ruchu. Poszukiwali przede wszystkim nagłego wzmocnienia ruchu w eterze. Bardzo duża liczba depesz płynących z Hawajów w rejon południowo-zachodniego Pacyfiku mogła zwiastować kolejną operację morską. Nagła cisza radiowa zapowiadała zwykle operację zaczepną.

Świadomi, że wzmocnienie ruchu w eterze oraz zwiększona długość depesz zdradza przeciwnikowi zamiary ich własnego dowództwa, łącznościowcy amerykańscy wprowadzili procedurę wody. Do każdej depeszy dodawano szereg grup kodowych nie związanych z tekstem, wyrównując długość wiadomości do standardu. Przeciwnictwem ciszy radiowej był system szumu w eterze czyli nieprzerwanego nadawania grup kodowych bez znaczenia, wśród których ukrywano prawdziwe teksty.

Anderson John

Andre John

Anderson Rudolph, jr mjr (1927-1962)

Pilot amerykańskiego samolotu rozpoznawczego U-2 4080 Brygady Rozpoznania Strategicznego Sił Powietrznych, zestrzelonego nad Kubą 27 października 1962 podczas kubańskiego kryzysu rakietowego; jeden z dwóch pilotów U-2 Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych, którzy ujawnili obecność radzieckich balistycznych pocisków rakietowych na Kubie.

Pierwszego przelotu rozpoznawczego U-2 Sił Powietrznych nad Kubą dokonano nocą z 13 na 14 października 1962 (U-2 pilotowane przez załogi CIA prowadziły podobnego rodzaju misje już od października 1960). Do swej drugiej misji (pierwszą wykonał 15 października) Anderson wystartował z bazy McCoy na Florydzie rankiem 27 października 1962; nad wschodnim krańcem

wyspy jego U-2C trafiony został pociskiem raketowym klasy ziemia-powietrze SA-2, wystrzelonym przez radziecką baterię raketową. Samolot rozbił się w rejonie Banes-Antilla; Anderson zginął.

W opublikowanej w 1969 książce *Thirteen Days* Robert Kennedy opisuje reakcję Białego Domu na tę wiadomość:

„Jak możemy wysłać tam jutro następnych pilotów U-2, o ile nie pozbedziemy się tych wszystkich wyrzutni SAM (pocisków raketowych klasy ziemia-powietrze) - zapytał prezydent. - Weszliśmy w zupełnie nowy etap gry". Z początku niemal wszyscy zgodzili się, że nazajutrz o świcie nasze samoloty bombowe i myśliwskie powinny zaatakować i zniszczyć wyrzutnie SAM-ów. Prezydent ostudził jednak ten zapał. „Niepokoi mnie nie tyle pierwszy ruch - powiedział - co chwila, w której obie strony będą musiały postawić krok czwarty i piąty; do szóstego nie dojdzie, ponieważ nie będzie już komu go zrobić. Musimy zdawać sobie sprawę, że wchodzimy na bardzo niebezpieczną ścieżkę".

W odpowiedzi na zestrzelenie Andersona nie podjęto żadnych kroków odwetowych; misje U-2 i loty rozpoznawcze na małej wysokości trwały jednak nadal. Anderson był jedynym Amerykaninem poległym w czasie kubańskiego kryzysu raketowego. (Pociskiem raketowym SA-2 zaatakowany został jeszcze co najmniej jeden samolot U-2.)

Andre John, mjr (1751-1780)

W czasie wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych oficer brytyjskiego 54 pułku piechoty, adiutant

Egzekucja mjr. Johna Andre, (national archwes)

Andropow Jurij

24

brytyjskiego komendanta Nowego Jorku, gen. sir Hen-ry'ego Clintona, odpowiedzialny także za operacje szpiegowskie.

Andre, który starał się niegdyś o rękę 17-letniej Peggy Shippen, późniejszej żony Air.olda Benedicta, jednego z wybitniejszych oficerów Armii Kontynentalnej, w 1779 nawiązał z Arnoldem kontakt listowy, a we wrześniu następnego roku porozumiał się z nim w kwestii poddania Brytyjczykom fortu West Point. Do niewoli dostał się 27 września 1780, kiedy po spotkaniu z Arnoldem starał się przedostać z powrotem do linii brytyjskich. Komendant brytyjski czynił starania o jego wymianę, jednak George Washington gotów był uwolnić Andre tylko w zamian za wydanie mu Arnolda.

Andre uznany został winnym szpiegostwa i powieszony w Tappan (stan Nowy Jork) 2 października 1780. Jego szczątki ekshumowano i pochowano w Opactwie Westminsterskim w Londynie 28 listopada 1821. (Jest on jednym z dwóch oficjalnie uznanych szpiegów pochowanych w Westminsterze Behn Aphra.)

Trójkę Amerykanów, którzy pomogli ująć Andre, Kongres Kontynentalny uhonorował specjalnie wybitymi medalami i nagrodą pieniężną.

W kontaktach z Arnoldem Andre używał pseudonimu John Anderson.

Andropow Jurij (1914-1984)

Szef KGB w latach 1967-1982, później przewodniczący Prezydium Rady Najwyższej ZSRR i sekretarz generalny KPZR (dwa najwyższe stanowiska w Związku Radzieckim).

Andropow urodził się na północnym Kaukazie jako syn urzędnika kolejowego. Osierocony wcześniej, mając szesnaście lat rozpoczął pracę w stoczni w Rybińsku nad Wołgą. Rozpoczął wówczas karierę polityczną jako działacz Komsomołu. W czasie II wojny światowej był komisarzem partyjnym na froncie fińskim, później sprawował inne funkcje partyjne, zyskał opinię znawcy Europy Wschodniej. Niektóre źródła utrzymują, że Andropow rozpoczął pracę dla

służb bezpieczeństwa w 1939.

W 1951 został szefem wydziału politycznego Komitetu Centralnego KPZR. Jako ambasador na Węgrzech od roku 1954 przyczynił się do radzieckiej interwencji wojskowej podczas powstania narodowego w 1956. W latach 1957-1967 był kierownikiem wydziału KC KPZR, a następnie od 1962 sekretarzem KC odpowiedzialnym za nadzór nad partiami komunistycznymi państwach bloku wschodniego

W maju 1967 Andropow został zastępcą członka Biura Politycznego i przewodniczącym Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego czyli szefem KGB, w randze

Jurij Andropow, szef KGB, który został sekretarzem generalnym partii.

(WIDE WORLD)

generała armii. W 1968 ostrzegł przywódców radzieckich o „spisku” zmierzającym do podważenia kontroli partii komunistycznej nad Czechosłowacją, pomagając w rozwinięciu ataku na rząd Dubczeka. Zgodnie ze wskazówkami Andropowa około 30 nielegalów, -> tajnych agentów KGB, udających turystów zachodnich, rozkleiło w przeddzień inwazji podburzające ludność plakaty i wymalowało hasła wzywające do obalenia przywódców komunistycznych. W kwietniu 1973 Andropow został pierwszym od czasów Ławrientija Berii szefem bezpieczeństwa państwowego jako członek Biura Politycznego KC KPZR. KGB znacznie polepszyło swój wizerunek i skuteczność wraz z podniesieniem przez Andropowa poziomu dyscypliny i wymagań stawianych funkcjonariuszom. Za granicą Sowietów stosowali coraz więcej metod gromadzenia informacji.

W maju 1982 odszedł z aparatu bezpieczeństwa. Gdy radziecki przywódca Leonid Breżniew zmarł w końcu 1982, Andropow objął stanowisko sekretarza generalnego KC KPZR, a następnie przewodniczącego Prezy-

25

Angleton James Jesus

dium Rady Najwyższej. Prasa zachodnia uznała, że nowy radziecki przywódca jest „stosunkowo otwartym człowiekiem”. Była to opinia dziwna, zważywszy, że był on długoletnim czekistą. „The Washington Post” pisał, że 68-letni Andropow jest „wytwornym mężczyzną, który mówi po angielsku”. Węgrzy, jak podawano, przypominają pobyt Andropowa w Budapeszcie jako ambasadora radzieckiego podczas wojskowej interwencji Moskwy w 1956 i jego rolę w zgnieceniu powstania. Pomimo tej roli, zapamiętano go jako dyplomatę, który podjął trud nauczenia się węgierskiego i zrozumienia specyficznej kultury tego kraju.

Zainteresowanie zachodnich dziennikarzy Andropowem częściowo wynikało z faktu, że od czasów cara Mikołaja II był on pierwszym przywódcą Rosji mówiącym płynnie po angielsku. Miał specjalną umiejętność wprawiania ludzi w dobry nastrój, choć nie brał nikogo w objęcia, jak Chruszczow czy Breżniew. Wytworny sposób bycia Andropowa odcinał się korzystnie od prowincjonalizmu jego poprzedników.

Andropow był krótko przywódcą Związku Radzieckiego. Trzy miesiące po objęciu funkcji sekretarza generalnego, 12 listopada 1982, jego nerki (był chory na cukrzycę) przestały funkcjonować i został podłączony do sztucznej nerki. Po raz ostatni pojawił się publicznie w sierpniu 1983, sześć miesięcy przed śmiercią 9 lutego 1984.

Angel, Anioł

W żargonie oficerów wywiadu amerykańskiego określenie członka służby wywiadowczej przeciwnika.

Angleton James Jesus (1917-1987)

Wybitny ekspert CIA do spraw kontrwywiadu; zwolennik „twardej linii”, przekonany, że wywiad radziecki stara się przeniknąć do struktur Agencji.

Urodzony w Boise (stan Idaho), w wieku 16 lat wyjechał wraz ojcem do Włoch. Po ukończeniu angielskiej szkoły wstępnej i college'u, w 1937 rozpoczął studia na Uniwersytecie Yale. W tym okresie interesowała go poezja i literatura; był jednym z założycieli pisma literackiego „Furioso”. W 1943, dwa lata po ukończeniu Yale, zaciągnął się do armii i rozpoczął służbę w Biurze Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS). Skierowany do Londynu, gdzie w czasie wolnym odwiedzał T.S. Eliota, przydzielony został do X-2, działu kontrwywiadu OSS, zajmującego się materiałami Ultry. Podczas pobytu w Anglii zawarł znajomość z oficerami brytyjskich służb wywiadowczych MI5 i MI6, m.in. z -> Haroldem (Ki-mem) Philbym. W 1944 skierowany do Rzymu jako szef włoskiej ekspozytury X-2, zajmującej się zwalczaniem włoskiego wywiadu faszystowskiego. Jednym z jego kontaktów watykańskich został późniejszy papież Paweł VI. Postać Angletona rychło obrosła legendą; gen. mjr William Donovan nazwał go najbardziej kompetentnym oficerem kontrwywiadu OSS.

Angleton przygotował szczegółowe studium dotyczące jednostek wywiadu niemieckiego oraz archiwum dokumentacji fotograficznej oficerów niemieckich, których OSS poszukiwało w celu przesłuchania lub ewentualnego postawienia przed sądem za zbrodnie wojenne. Znając upodobanie oficerów niemieckich do wysyłania swoich fotografii bliskim w kraju, Angleton skompletował ich zdjęcia, przeglądając starannie negatywy zachowane w rzymskich zakładach fotograficznych.

Po wojnie przydzielony do jednostki służb strategicznych w Departamencie Wojny, współpracował także z kontrwywiadem włoskim w zwalczaniu radzieckiej działalności wywiadowczej. W okresie tym nawiązał kontakty z działaczami podziemia żydowskiego w Europie; przekształciły się one następnie w ściśle długoletnie stosunki z izraelskim Mossadem. W CIA pracował od chwili powstania Agencji w 1947; w 1954 zorganizował jej biuro kontrwywiadu. Jednym z pierwszych zadań Angletona była tajna operacja związana z wyborami powszechnymi we Włoszech w 1948, które (również dzięki wykorzystaniu środków finansowych Agencji) zakończyły się porażką komunistów.

Stanowisko szefa kontrwywiadu CIA Angleton piastował przez ponad dwadzieścia lat; nazywano go „Matką”, „Szarym Widmem” lub „Cienką Virginia” -aluzja do jego kadawerycznej kompleksji. W grudniu 1974, zmuszony do dymisji przez dyrektora CIA Williama Colby'ego, który uważał, że zażarte polowanie Angletona na kreta szkodzi Agencji. (Po ustąpieniu Angletona trzypięciorobowy personel jego biura zredukowany został podobno do około osiemdziesięciu pracowników.)

Jedną z najśłynniejszych spraw Angletona było przewlekłe dochodzenie w sprawie dezertera z KGB Jurija Nosenki, utrzymującego, że podczas pobytu Lee Harveya Oswalda w ZSRR był jego oficerem prowadzącym. Nosenko zaprzeczał, jakoby KGB miało jakikolwiek związek z zabójstwem prezydenta Johna F. Kennedy'ego.

Po przejściu na emeryturę Angleton zajął się ulubionym łowieniem ryb na muszkę i hodowaniem orchidei; w 1975 odznaczony został Medalem za Wybitną Służbę Wywiadowczą (Distinguished Intelligence Medal). (Wilderness of Mirrors)

Anglia -Wielka Brytania - Zjednoczone Królestwo

26

* Anglia - Wielka Brytania - Zjednoczone Królestwo

Początki wywiadu w Anglii sięgają średniowiecza. Przez wieki służby wywiadowcze Korony najbardziej zaprzątnięte były utrzymaniem panującego monarchy przy życiu i na tronie. Nie powołano jednak agencji służącej oczyszczeniu Anglii ze szpiegów. Poczynając od 1351, prawną

podstawą ścigania wrogów monarchii stało się Prawo przeciwko zdradzie (Treason Act), które definiowało zdradę stanu, w tym fałszerstwo, jako zbrodnię przeciw królowi oraz królestwu. Ludzie mogli stracić głowę nawet „za myśl o śmierci króla”.

Zdradą było też szpiegostwo przeciw Koronie. Maria Stuart, królowa Szkotów, i sir Walter Raleigh znaleźli się wśród wielu osób sądzonych i zgładzonych na mocy prawa, na które również powoływano się, sądząc brytyjskich zdrajców w obu wojnach światowych (—♦ William Joyce). Ekskomunikowana w 1570 przez papieża Piusa V królowa Elżbieta I, której panowaniu zaczęły odtąd ustawicznie zagrażać szeroko rozgałęzione spiski papi-stowskie o rozległych koneksjach zagranicznych, rozbudowała służbę wywiadu wewnętrznego. Sekretarz stanu sir Francis Walsingham, szef wywiadu angielskiego, rozciągnął sieć także na kontynent, gdzie jego agenci przekupywali „księży, jezuitów i zdrajców”, by „wyjawiali praktyki przeciwne Królestwu”. Siatka stworzona przez Walsinghama rozpadła się po jego śmierci w 1590, a następny sprawny system wywiadu powstał w Anglii dopiero w XVII wieku, za rządów lorda protektora OHvera Cromwella, który -jak stwierdził jeden z jego szpiegów, John Thurloe -najał „wielu szczwanych typów”. Cromwell rozpoczął również praktykę systematycznej kontroli przechwytywanej korespondencji prywatnej, przechodzącej przez Generalny Urząd Listów (General Letter Office) (John Wallis). Zajmował się tym jego tzw. tajny człowiek.

The Secret Office, Tajny Urząd

Aparat szpiegowski stał się trwałym elementem struktury państwa po rewolucji, która obaliła rządy króla Jakuba II i zwiększyła wpływy Parlamentu, zagwarantowane aktem Bill of Rights z 1689. Daniel Defoe, który nazwany został ojcem brytyjskiej tajnej służby, szpiegował dla speakera Izby Gmin w 1703, śledząc spiski jako-bitów (stronników syna obalonego Jakuba II) przeciw tronowi. W wieku XVIII utworzono urząd deszyfranta do łamania kodów (Willes Edward), powstał Secret Office (Tajny Urząd) podlegający sekretarzowi stanu. W XVIII wieku powstał - podporządkowany sekretarzowi stanu Tajny Urząd; utworzono też specjalne stanowisko oficjalnego „deszyfranta” (Tajny Urząd włączono później do Urzędu Poczty, sama jednak praktyka rutynowej kontroli korespondencji, zwłaszcza zagranicznej, nie uległa zmianie). (Bodę)

W 1782 dotychczasowe obowiązki sekretarza stanu rozłożono między Ministerstwo Spraw Zagranicznych a Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, co znalazło później odbicie w strukturze organizacyjnej służb wywiadu i bezpieczeństwa Wielkiej Brytanii.

Rewolucja amerykańska 1775-1781 poddała brytyjski wywiad egzaminowi, byli bowiem potrzebni agenci w koloniach amerykańskich zarówno dla kontrwywiadu, jak i wywiadu wojskowego, oraz we Francji, która wspierała rewolucjonistów (Arnold Benedict, Andre John i—* Bancroft Edward).

Pomimo interwencji Parlamentu w 1844, wciąż naruszano tajemnicę korespondencji pocztowej. Pewien nadawca listu włożył na przykład do koperty nasiona, a dostrzegłszy ich zniknięcie, zwrócił na to uwagę Parlamentu. Pomimo protestów służby brytyjskiego wywiadu wciąż kontrolowały pocztę.

Przez cały prawie wiek XIX uwaga brytyjskiego wywiadu zagranicznego skupiała się na Wielkiej Grze -rywalizacji z Rosją o wpływy w Azji Centralnej. Głównym ośrodkiem gry stał się perski Meszched, wielkie targowisko płatnej informacji. Operacja meszchedzka trwała do wybuchu I wojny światowej.

Tajne pieniądze

Począwszy od 1782, wywiad brytyjski finansowany był z sekretnego funduszu sekretarza stanu, uchwalanego przez Parlament w głosowaniu tajnym. Z funduszu tego korzystali dyplomaci brytyjscy (którzy po powrocie do Londynu musieli składać oficjalną przysięgę, że powierzone im

pieniądze wydali „uczciwie”), opłacano z niego agentów i informatorów w Niemczech, Rosji, we Włoszech, Cesarstwie Otomańskim i Hiszpanii, fundowano renty i emerytury dla weteranów Tajnej Służby, krewnych dyplomatów, którzy często mieli wątpliwe zasługi dla szpiegostwa. Wielkie sumy zasiliły też państwa europejskie - zwłaszcza Prusy, Austrię i Rosję, które Anglia za wszelką cenę starała się wciągnąć do kolejnych koalicji antyfrancuskich w czasie rewolucji francuskiej i za rządów Napoleona.

W latach 1894-1898 tajne subwencje rządowe pobierała Agencja Reutersa, która w zamian użyczała Ministerstwu Spraw Zagranicznych pomocy w publikowaniu brytyjskich materiałów propagandowych w prasie zagranicznej. Poufne raporty wywiadowcze dostarczają władzom także jej korespondenci.

W 1883 Ministerstwo Wojny i Admiralicja utworzyły odrębne departamenty wywiadu; ich działania nosiły jednak wszelkie znamiona amatorstwa, co w całej jaskrawości obnażyła wojna burska (1899-1902), stawiając na porządku dziennym kwestię gruntownej reorganizacji Tajnej Służby. W 1909 podkomisja Komitetu Obrony Imperium (Committee of Imperial Defence) zaleciła utworzenie odpowiedzialnego za kontrwywiad

27

Anglia - Wielka Brytania - Zjednoczone Królestwo

krajowy Biura Tajnej Służby, finansowanego z funduszy Ministerstwa Wojny. (—* MI5, -> MI6)

I wojna światowa

W czasie I wojny światowej brytyjskie rozpoznanie taktyczne (dane rozpoznania taktycznego) zawiodło na całej linii i z całą pewnością ponosi znaczną odpowiedzialność za ciężkie straty w ludziach na froncie zachodnim. Pewnymi sukcesami mogło się poszczycić jedynie rozpoznanie napowietrzne, prowadzone z samolotów i balonów obserwacyjnych.

Znakomicie natomiast spisały się służby kryptologiczne, którym udało się złamać niemal wszystkie kody i szyfry państw centralnych. Przejęcie i odczytanie telegramu Zimmermanna (Zimmermanna telegram) przez kryptologów Royal Navy z Pokoju nr 40 wywarło znaczący wpływ na losy wojny.

Po wojnie tradycje te kontynuowała Rządowa Szkoła Kodów i Szyfrów (Government Code and Cypher School - GC&CS). Sporym sukcesem zakończyła się - prowadzona od 1917 wspólnie z wywiadem amerykańskim i francuskim - kampania dezinformacji (tzw. Dokument X), polegająca na dostarczaniu znacznie przesadzonych informacji o rozmiarach amerykańskich sił ekspedycyjnych i potencjale przemysłu wojennego Stanów Zjednoczonych przedstawicielom dyplomatycznym państw neutralnych (głównie Meksyku i Hiszpanii), za pośrednictwem których trafiały one do Niemców. Wojna wykształciła pokolenie ludzi, którzy stali się później filarami brytyjskich służb specjalnych, wśród nich sir Stewarta G. Menzies, oficera wywiadu wojskowego, który pewnego dnia miał stanąć na czele MI6.

Wojenna współpraca wywiadu brytyjskiego i amerykańskiego trwała w latach powojennych.

Konsekwentnym jej rzecznikiem był Winston Churchill, na wniosek którego premier Lloyd George podporządkował MI6 Ministerstwu Spraw Zagranicznych, przyznając jednocześnie tej służbie prawo utrzymywania agentów i prowadzenia operacji poza granicami Wielkiej Brytanii. (Jego najsłynniejszym agentem był Sidney Reilly, który działał w Rosji bolszewickiej i w wielu innych miejscach, gdzie Brytyjczycy mieli swoje interesy.)

Po wojnie Wielka Brytania zachowała aparat wywiadu, któremu wyznaczyła nowy cel - komunistów. Strach przed „eksportem rewolucji” spowodował powstanie nowej tajnej agencji - M04, zajmującej się zwalczaniem działalności wywrotowej (rozruchy, zamieszki, sabotaż, bunt w siłach zbrojnych etc.).

W 1927 Wielka Brytania zerwała stosunki dyplomatyczne z ZSRR (-> Arcosu afera), w konsekwencji czego Sowieci zamiast dyplomata i attache wojskowymi zaczęli posługiwać się nielegalnymi - zarówno Rosjanami, jak i obywatelami brytyjskimi. Po objęciu władzy przez Adolfa Hitlera głównym celem wywiadu brytyjskiego stały się Niemcy.

II wojna światowa
W 1938, w tym samym czasie, gdy premier Neville Chamberlain głosił publicznie, że układ monachijski zapewnił Europie trwałą pokój, płk F.N. Mason--MacFarlane, brytyjski attache w Berlinie, i William S. Stephenson złożyli Menziesowi propozycję zamordowania Hitlera (mieli go zastrzelić z karabinka sportowego). Minister spraw zagranicznych, lord Halifax, z oburzeniem odrzucił tę ofertę:

Nasza dyplomacja nie upadła jeszcze tak nisko, by jej narzędziem miało stać się zabójstwo - stwierdził.

W przededniu wojny wywiad brytyjski uważał, że pewne zasady jeszcze obowiązują.

W sierpniu 1939, kiedy wojna przeciwko Niemcom wisiała już w powietrzu Parlament przyjął Ustawę o specjalnych uprawnieniach w sytuacji wyjątkowej (Emergency Powers Act), pozwalającą rządowi na drastyczne ograniczenie praw obywatelskich, a wydane rozporządzenie 18B przyznawało ministrowi spraw wewnętrznych prawo aresztowania podejrzanych o „czyny szkodliwe dla bezpieczeństwa publicznego lub obrony Królestwa” na czas nieokreślony, bez wyroku sądowego. Na mocy rozporządzenia podjęto odpowiednie kroki wobec Brytyjskiego Związku Faszystów, Związku Anglo-Niemieckiego i - zamieszanego w aferę szpiegowską Tylera Kenta - Klubu Prawicy.

1 września 1939 Niemcy zaatakowały Polskę; w dwa dni później Wielka Brytania i Francja wypowiedziały Niemcom wojnę. W tym właśnie czasie, nazywanym „dziwną wojną”, Menzies upoważnił dwóch swoich oficerów do podjęcia próby nawiązania kontaktu z niemieckimi dysydentami, którzy chcieli obalić Hitlera. Wynik był kompletnym fiaskiem. (Best S. Payne) Tymczasem niemieckie służby wywiadu, głównie Abwehra, próbowały przeniknąć do Wielkiej Brytanii. Brytyjski Komitet XX (Twenty Committee) przekształcał niemieckich szpiegów w agentów podwójnych (Double-Cross). Ujętym szpiegom mówiono „zdradz albo umieraj”. Osiemnastu szpiegów -szesnastu w Wielkiej Brytanii i dwóch Hiszpanów w Gibraltarze - rozstrzelano; piętnastu powieszono. Wiadomo, że tylko jeden niemiecki szpieg, którego przerzucono do Wielkiej Brytanii, zdołał uniknąć niewoli (->Ter Braak J.W.)

Jedno z najważniejszych brytyjskich zwycięstw wojennych zostało odniesione nie na polu bitwy, ale w -> Ble-tchley Park, siedzibie GC&CS, skąd pochodziły materiały dekryptażu szyfrogramów niemieckich (Ultra).

Anglia - Wielka Brytania - Zjednoczone Królestwo

28

Dla wspomżenia grup oporu i dokonywania sabotażu w okupowanej Europie powstało ~+ Kierownictwo Operacji Specjalnych (Special Operations Executive -SOE).

Był to, jak zauważył historyk M.R.D. Foot, idealnie zgodny z tradycją angielskiej ekscentryczności (...) twór z gruntu nieortodoksyjny, powołany do prowadzenia wojny nieortodoksyjnymi środkami w nieortodoksyjnych miejscach.

Triumfom wywiadu patronował premier Winston Churchill. Zapewnił wszelkie niezbędne środki konieczne w korzystaniu ze źródeł kryptologicznych i wywiadowczych. Jego wysoka ocena wywiadu znalazła odbicie w nocie przesłanej szefowi Imperialnego Sztabu Generalnego 24 listopada 1940:

Wielką sprawą jest otrzymać prawdziwy obraz, jakikolwiek by on był.

Churchill przejrzał osobiście wiele przekazów Ultry i nakłonił dowódców wojskowych do

wykorzystania ich w swoich planach strategicznych. Nawet jeśli nie przebywał w Londynie, otrzymywał przekazy za pośrednictwem Specjalnej Jednostki Łączności.

W wojnie wywiadów Wielka Brytania zdecydowanie pokonała Niemcy.

Alianci zwykle znali co do dywizji stan niemieckich wojsk we Francji - napisał David Kahn w *Hitler's Spies* (1978).

Materiały Ultry przesądziły o rezultacie bitwy o Atlantyck. System double cross (Double-cross system) zniweczył próby penetracji Wielkiej Brytanii przez sieć agentów niemieckich i skutecznie dezorientował przeciwnika w czasie inwazji w Normandii. Zaskoczenie niemieckiego Sztabu Generalnego było zupełne, tak że nie wierzył on w inwazję nawet wtedy, gdy pierwsze oddziały aliantów wylądowały na plażach normandzkich.

Zimna wojna

W maju 1945, z chwilą zakończenia wojny z Hitlerem, rozpoczęły się zmagania Wielkiej Brytanii z jej dotychczasowym sojusznikiem - ZSRR.

Jak zauważył historyk Hugh Trevor-Roper, MI5 nie dostrzegła, że werbując szpiegów spośród Brytyjczyków, Sowieci zastosowali tę samą filozofię penetracji, która okazała się tak skuteczna przeciwko Niemcom.

W rezultacie MI5 i MI6 wpadły w tę samą pułapkę, w jaką system double cross wpędził Abwehrę.

Lista brytyjskich zdrajców jest długa: —* Guy Burgess, Donald Maclean, Harold (Kim) Philby, sir —* Anthony Blunt, —* John Cairncross - z siatki szpiegowskiej z Cambridge - przekazywali Sowiecom najpilniej strzeżone tajemnice wojskowe i polityczne Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii, łącznie z danymi

dotyczącymi programu zbrojeń jądrowych. Brytyjskie tajemnice zdradzali także: George Blake, John Vassall, -> Gordon Lonsdale, Leo Long i Geoffrey Prime. Głośna afera Profumo, aczkolwiek w zasadzie nieszkodliwa z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa, naraziła na szwank polityczną reputację Wielkiej Brytanii.

Kretem radzieckim był rzekomo również sir Roger Hollis, jak utrzymuje w *Spycatcher* (1987) [wyd. pol. Łowca szpiegów, 1991] Peter Wright, który twierdzi ponadto, że w latach sześćdziesiątych w Służbie Bezpieczeństwa istniał spisek przeciwko premierowi Haroldowi Wilsonowi. Zarzutów tych nie udało się udowodnić, nie ulega jednak wątpliwości, że w MI5 i MI6 doszło w owym okresie do karygodnego naruszenia elementarnych zasad bezpieczeństwa. Uwikłani w związki homoseksualne funkcjonariusze byli podatni na szantaż. Burgess i Maclean pili nałogowo, Philby upijał się okazjonalnie.

Zaoszczędzilibyśmy sobie wielu kłopotów, trzymając pod kluczem barki i usuwając ze służby publicznej urzędników, którzy notorycznie upijali się - komentuje ten stan rzeczy Rebecca West. Struktura brytyjskich służb wywiadowczych nie uległa w czasie zimnej wojny poważniejszym zmianom, kontynuowano też - aczkolwiek nie bez zgrzytów -nawiązaną w czasie II wojny światowej ścisłą współpracę z kuzynami ze Stanów Zjednoczonych. Pułkownika Olega Pieńkowskiego prowadziły wspólnie MI6 i -> CIA. Zawartą w latach wojny umowę o współpracy kryptologów obydwu państw (BRUSA porozumienie), w bezprecedensowy sposób rozszerzyła w 1947 kolejna umowa w tej dziedzinie (-> UKUSA porozumienie). Wielka Brytania i Stany Zjednoczone prowadziły wspólne operacje wywiadu technicznego, a w latach pięćdziesiątych załogi brytyjskie pilotowały również samoloty CIA w misjach rozpoznawczych nad terytorium ZSRR. Pierwsza odbyła się w 1952, kiedy na prośbę CIA brytyjski samolot Canberra z kamerami na pokładzie przeleciał nad radzieckim doświadczalnym poligonem raketowym. Piloci RAF latali także w misjach rozpoznawczych nad radzieckim terytorium samolotami B-45 Tornado i U-2.

Po zimnej wojnie

Wydanie książki Spycatcher Petera Wrighta w 1987 spowodowało zaostrzenie przez Parlament przepisów Ustawy o tajemnicy państwowej. Wprowadzone do niej w 1987 poprawki przewidywały odpowiedzialność karną byłych funkcjonariuszy służb specjalnych za ujawnienie szczegółów przeprowadzonych operacji. Otaczającą je zasłonę tajemnicy uchylono jednak z chwilą zakończenia zimnej wojny. Ujawniony został na

29

Ar 234 Blitz

przykład fakt istnienia Połączonego Komitetu Wywiadów (Joint Intelligence Committee), podano do wiadomości publicznej personalia dyrektorów poszczególnych służb wywiadowczych, a w oficjalnej broszurze Central Intelligence Machinery opisane zostały zasady ich funkcjonowania. W grudniu 1991 szefem MI5 została Stella Rimington.

Podobnie jak służby wywiadowcze innych krajów, wywiad brytyjski uznał za swe podstawowe zadanie walkę z terroryzmem i handlem narkotykami. W 1992 MI5 otrzymała zadanie przewodzenia walce przeciwko Irlandzkiej Armii Republikańskiej (IRA) i Irlandzkiej Nacjonalistycznej Armii Wyzwoleńczej (INLA). MI5 oceniła i podała do publicznej wiadomości, że w połowie lat dziewięćdziesiątych walka z terroryzmem pochłaniała przeciętnie 70 procent jej sił i środków.

Nagły zwrot w kierunku otwartości wzbudził zdziwienie wielu obserwatorów.

Tajemnica bowiem - jak zauważył były oficer wywiadu i wytrawny znawca tajników swojej profesji Malcolm Mugge-ridge - jest dla wywiadu tym samym, co ornat dla mszy, a ciemności dla seansu spirytystycznego, i musi być za wszelką cenę utrzymana, bez względu na to, czy służy jakiemuś celowi, czy nie.

Anlace

Ames Aldrich H.

Anthropoid

Brytyjski kryptonim operacji zamachu na Reinharda Heydricha w 1941.

Antietam

Bitwa nad Antietam Creek była nieudanym epilogiem najważniejszego wyczynu szpiegowskiego podczas amerykańskiej wojny secesyjnej. 12 września 1862, w chwili gdy dowodzone przez gen. Roberta E. Lee siły konfederatów rozwijały natarcie na północ, w kierunku Marylandu, dwóch żołnierzy Unii z 27 pułku stanu Indiana, biwakującego w otwartym polu opodal Frederick (stan Maryland), znalazło kopertę zawierającą trzy cygara zawinięte w kawałek papieru, który okazał się kopią rozkazu specjalnego nr 191 gen. Lee - planu inwazji na Maryland. Wybitny historyk wojny secesyjnej Bruce Catton w książce Mr. Lincoln's Army (1951) nazwał ten przypadek największym przeciekami w historii wojskowości Stanów Zjednoczonych - skądinąd jedynym, jaki kiedykolwiek wpłynął na wynik wielkiej wojny.

Plan szybko dotarł do dowódcy wojsk Unii, gen. mjr. George'a B. McClellana. Ten 34-letni charyzmatyczny generał dowodził Armią Potomacu i był drugim rangą oficerem w szeregach Unii. Mimo że McClellan, sta-

rając się wykorzystać ten niespodziewany sukces wywiadowczy, podjął natychmiastowe działania militarne, nie udało mu się jednak rozbić armii gen. Lee, chociaż miał nad nią dwukrotną przewagę liczebną. W zwycięstwie przeszkodziła mu własna bojaźliwość, źle przygotowany plan bitwy i fatalne w skutkach błędy taktyczne podlegającego mu gen. mjr. Ambrose'a E. Burnside'a. Zawodne okazały się też dane wywiadowcze przekazane przez Allana Pinkertona.

Bitwa nad Antietam (nazwana przez konfederatów bitwą pod Sharpsburgiem) była

najkrwawszym dniem w historii zmagania wojennych Stanów Zjednoczonych: poległo bądź odniosło rany 11 657 żołnierzy Unii i 9300 konfederatów.

Aparat

Siatka lub komórka szpiegowska

Aquacade

Rhyolite

Ar 234 Blitz

Pierwszy w dziejach lotnictwa wojskowego samolot bombowy o napędzie odrzutowym, używany do lotów rozpoznawczych dalekiego zasięgu nad Europą. Podobnie jak kilka innych typów niemieckich samolotów odrzutowych, Ar 234 Blitz wprowadzony został do służby zbyt późno, aby wpłynąć na bieg wojny.

Poczynając od lipca 1944, jego wersja rozpoznawcza Ar234B-1, skonstruowana tak, by można w niej instalować różne zestawy kamer fotograficznych, była używana do lotów rozpoznawczych nad Francją w lipcu 1944; od września 1944 także nad Wielką Brytanią. Wersja bombowa Ar 234B-2 o udźwigu do 2000 kg bomb, weszła do służby operacyjnej w 1945. (Po raz pierwszy użyto tej maszyny nad Ardenami, w grudniu 1944.) Sporadyczne loty, których liczebność ograniczano ze względu na brak paliwa, trwały do końca marca 1945.

Skonstruowany przez firmę ARADO; oblotu pierwszego egzemplarza prototypowego dokonano 15 czerwca 1943, do produkcji seryjnej wszedł rok później. Szósty z kolei egzemplarz prototypowy (Ar234V6), oblatywany od 8 kwietnia 1944, wyposażony był w cztery silniki turboodrzutowe. Eksploatacji silników odrzutowych towarzyszyły nie kończące się problemy; ich żywotność była bardzo niska - wynosiła zaledwie około 25 godzin. Skonstruowano także kilka wersji myśliwca nocnego Ar 234, ponadto jego wersję Ar234C, przystosowaną do przenoszenia i odpalania pocisków kierowanych V-1.

Produkowane seryjnie dwusilnikowe Ar 234B-2 były samolotami zdolnymi do rozwijania prędkości

Arałow Siemion

30

740 km/h; o pułapie operacyjnym 11 000 m, zasięgu ponad 1500 km (obciążony 1000 kg ładunkiem bomb samolot miał zasięg o połowę mniejszy). Udoskonalony, cztero-silnikowy Ar 234 mógł rozwijać prędkość do 878 km/h. Większość wyprodukowanych samolotów miała kabiny ciśnieniowe do lotów wysokościowych i fotele wyrzucane dla załogi; wszystkie - spadochrony hamujące. W produkowanych ówczesnie samolotach wyposażenie tego rodzaju należało do rzadkości.

Arałow Siemion, płk (1880-1969)

Pierwszy szef radzieckiego wywiadu wojskowego GRU, w latach 1918-1919, później starszy oficer wywiadu wojskowego, dwukrotnie aresztowany w czasie czystek stalinowskich.

Pochodził z bogatej rodziny kupieckiej. Od 1905 w szeregach armii rosyjskiej. W latach I wojny światowej służył w wywiadzie wojskowym w stopniu majora. Uczestniczył w rewolucji 1917 po stronie bolszewików, współdziałał w tworzeniu —* WCzeKa. W 1918 wstąpił do partii bolszewickiej. Szybko awansował, w październiku 1918 został pierwszym szefem GRU. W lipcu 1920 przeszedł na stanowisko szefa wywiadu 12 Armii, potem 14 Armii. Mianowano go później szefem wywiadu Frontu Południowo Zachodniego. [Uczestnik delegacji na rozmowy ze stroną polską na temat zawieszenia broni w październiku 1920.]

Od 1921 Arałow był zastępcą szefa wywiadu wojskowego, pracował pod przykrywką dyplomatyczną w Turcji, na Łotwie i Litwie [pełnomocnik ds. rozmów pokojowych z Litwą]. Później był odpowiedzialny za zakładanie biur rezydentów GRU w Stanach Zjednoczonych,

Niemczech i Japonii.

W czasie czystek stalinowskich rozpoczętych w 1937 Aralów został usunięty ze wszystkich stanowisk wojskowych i mianowany zastępcą dyrektora Muzeum Literatury. Aresztowany w 1938, spędził trzy lata w więzieniu, potem służył jako szeregowiec w karnym batalionie. W końcu II wojny światowej został mianowany pułkownikiem, a kiedy wojna się skończyła, otrzymał ponowny przydział do GRU.

Aresztowany jeszcze raz w 1946, przebywał dziesięć lat w łagrze. Po uwolnieniu w 1956 otrzymał natychmiast nominację na zastępcę szefa GRU. Rok później znów usunięty, tym razem przez Chruszczowa podczas czystki osób związanych z marszałkiem Gieorgijem Żukowem. Resztę życia spędził spokojnie, pisał wspomnienia o wojnie domowej.

ARCOS-u afera

Konflikt dyplomatyczny wywołany działaniem radzieckiej siatki szpiegowskiej w Wielkiej Brytanii w latach dwudziestych. Radziecka delegatura handlowa, w której pod przykrywką pracowało wielu szpiegów, miała swe biura w Londynie razem z Wszechrosyjskim Towarzystwem Współpracy (Ali Russia Cooperative Society Limited - ARCOS). Brytyjska służba bezpieczeństwa MI5 podejrzewała, że personel ARCOS-u to oficerowie wywiadu. Na prośbę MI5 ok. 150 policjantów dokonało w maju 1927 rewizji w biurach magazynach ARCOS-u.

Po dokładnym zbadaniu 250 tysięcy skonfiskowanych dokumentów władze brytyjskie oświadczyły, że znalazły dowody na działalność szpiegowską ARCOS-u i zerwały stosunki ze Związkiem Radzieckim. Po raz pierwszy Wielka Brytania zerwała stosunki z ZSRR już trzy lata wcześniej, po incydencie znanym jako Zino-wiewa list.

W następstwie afery ARCOS-u Sowieci zmienili taktykę i zamiast używania agentów „legalnych”, takich jak dyplomaci i przedstawiciele handlowi, zaczęli używać —* nielegalów; wielu z nich nie było Rosjanami. Podobną działalność szpiegowską Sowieci prowadzili w Stanach Zjednoczonych. (Amtorg)

Argon

Amerykański satelita kartograficzny, skonstruowany równoległe z satelitą szpiegowskim Corona. Program Argon powstał w wyniku zapotrzebowania amerykańskich sił zbrojnych na dane geodezyjne Związku Radzieckiego, umożliwiające precyzyjną lokalizację celów strategicznych.

Aby uniknąć rywalizacji o fundusze na budowę raket nośnych i uprościć procedury bezpieczeństwa program Argon, zaaprobowany przez Biały Dom w 1959, włączono do realizowanego przez CIA programu Corona. Pierwsze - wyposażone w kamery KH-5 - satelity Argon wynoszone były na orbitę samodzielnie, kolejne sprzęgano z satelitami Corona. (Keyhole)

W okresie od 17 lutego 1961 do 21 sierpnia 1964 w systemie Argon wykonano dwanaście misji rozpoznania satelitarnego, kamera satelity funkcjonowała od maja 1962 do sierpnia 1964. Sześć z nich uznano za udane, w pozostałych wypadkach uzyskany materiał fotograficzny nie nadawał się do wykorzystania.

Kamera KH-5 miała rozdzielczość 153 m, tzn. zdolna była do rejestracji obiektów o rozmiarach przekraczających 153 m. Średnia wysokość orbity okołoziemskiej satelitów Argon wynosiła 320 km.

Argus

Program budowy amerykańskiego ->satelity szpiegowskiego, następcy satelity Rhyolite, zaakceptowany formalnie w 1971 przez dyrektora CIA Williama Colby'ego.

Sekretarz obrony Stanów Zjednoczonych James Schlesinger uznał jednak, że nowy system nie

jest ko-

31

Arnold Benedict

nieczny. Colby odwołał się od jego decyzji do prezydenta Forda, który polecił zbadanie sprawy - » Radzie Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council -NSC), a gdy ta zaopiniowała program pozytywnie, poparł stanowisko Colby'ego. Kongres odmówił jednak przyznania funduszy na realizację tego przedsięwzięcia i projekt Argusa umarł śmiercią naturalną.

Arlington Hall

Gmach dawnej szkoły żeńskiej w Arlington pod Waszyngtonem; w latach II wojny światowej siedziba Służby Wywiadu Łączności (Signal Intelligence Service - SIS) Wojsk Lądowych USA. Od momentu powstania w 1930 aż do 1942 SIS mieściło się w Munitions Building w Waszyngtonie, w części kompleksu prowizorycznych pomieszczeń wzniesionych podczas I wojny światowej. Na początku II wojny pomieszczenia okazały się za małe. Początkowo planowano przeniesienie siedziby do ukończonego już prawie gmachu Pentagonu za Potomakiem. Zanim jednak doszło do przeprowadzki, zapadła decyzja, że SIS przeniesie się do własnej siedziby, najlepiej poza Waszyngtonem, gdzie istniała możliwość rozbudowy placówki i gdzie łatwiej było zapewnić jej bezpieczeństwo.

Po rozważeniu kilku innych możliwości wybór padł ostatecznie na gmach college'u Arlington Hall, położony przy autostradzie nr 50, o kilka kilometrów od Pentagonu. Znajdował się on także stosunkowo blisko planowanego miejsca budowy pierwszej radiowej stacji nasłuchowej SIS Obszaru Wybrzeża Wschodniego w Vint Hill Farms, opodal Warrenton w stanie Wirginia oraz strefy Waszyngtonu, gdzie mógł zamieszkać szybko powiększający się personel SIS.

Posiadłość Arlington Hall zakupiono za 650 tysięcy dolarów, 40 tysięcy wydano na wyposażenie budynków. Departament Wojny przejął nabytek 14 czerwca 1942 i SIS natychmiast zaczął przenosić tam personel, akta i sprzęt. Przeprowadzkę zakończono 24 sierpnia. Równolegle przystąpiono do budowy dalszych budynków i systemów zabezpieczenia kompleksu.

Jednocześnie przeniesiono z Washington Mail do innej dawnej szkoły u zbiegu alei Nebraska i Massachusetts w północno-zachodnim Waszyngtonie personel ->dekryptażu Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych. (Stacja Bezpieczeństwa Marynarki Wojennej)

Spadkobiercy SIS przebywali w Arlington Hall do końca lat osiemdziesiątych.

Arnika

Brytyjski kryptonim materiałów wywiadowczych dostarczanych przez radzieckiego pułkownika Olega Pieńkowskiego. (Rupee)

Arnold Benedict, gen. mjr (1741-1801)

Aptekarz i przedsiębiorca amerykański, jeden z najwybitniejszych dowódców liniowych kolonii w czasie wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych; po przejściu na stronę nieprzyjaciela otoczony niesławą jako zdrajca.

Urodził się w Norwich w stanie Connecticut. Jako czternastolatek uciekł z domu, by wziąć udział w wojnie z Francuzami i Indianami (1755-1763). Później prowadził księgarnię i skład apteczny. Do Armii Kontynentalnej wstąpił 9 kwietnia 1775 w stopniu pułkownika; współdo-wodził udanym atakiem na Fort Ticonderoga; pod koniec tego roku poważnie ranny w potyczce pod Quebec.

Mimo lojalnej służby (pochwały udzielił mu osobiście gen. —* George Washington) Arnold został publicznie napomniany za niektóre poczynania na stanowisku wojskowego gubernatora Filadelfii. Podczas pobytu w tym mieście ożenił się z młodszą o prawie dwadzieścia lat Peggy Shippen, pochodzącą z rodziny o zdecydowanie probrytyjskich sympatiach. Wcześniej jeszcze, w czasie okupacji Filadelfii przez wojska angielskie, Peggy zaprzyjaźniła się z młodym oficerem

brytyjskim Johnem Andre.

Wymieniony w rozkazie za zwycięstwo w bitwie pod Saratogą w październiku 1777, w której odniósł poważną ranę, Arnold uważany był przez Washingtona za najlepszego dowódcę liniowego.

Gen. mjr Benedict Arnold, (national arcwes)

"f

Art Barn

32

W 1779 oskarżony o malwersacje finansowe i postawiony przed sądem wojennym, który oczyścił go z zarzutów. W maju 1779, urażony niesprawiedliwością, Arnold nawiązał za pośrednictwem mjr. Johna Andre tajne kontakty z Brytyjczykami, używając pseudonimu „Gustavus”. W roku następnym jako dowódca fortu zgodził się oddać w ich ręce West Point - a najprawdopodobniej także i George'a Washingtona - w zamian za 20 tysięcy funtów szterlingów i przyznanie rangi generalskiej w armii brytyjskiej. Spisek nie doszedł do skutku; podczas wizytacji fortu przez Washingtona działający w przebraniu Andre, u którego znaleziono obciążające dokumenty, został ujęty.

Na wieść o tym Arnold zbiegł do Brytyjczyków, którzy wynagrodzili jego starania kwotą 6315 funtów i stopniem generalskim. W grudniu 1781 wyjechał do Wielkiej Brytanii. Zmarł 14 czerwca 1801.

Amerykański historyk Nathan Miller napisał, że Arnold jako dowódca wojskowy miał wiele cech wspólnych z gen. Georgem S. Pattonem (1885-1945) w sposobie i stylu działania.

Art Barn

Niewielki budynek w parku Rock Creek w Waszyngtonie, galeria dzieł sztuki miejscowych artystów; w okresie zimnej wojny stanowisko obserwacyjne FBI. Agenci obserwowali wybrane ambasady krajów bloku wschodniego z małego pokoiku na piętrze.

Arlamonow Nikołaj (1928-1975)

Shadrin Nicholas George

Artuzow Artur (1891-1937)

Starszy oficer radzieckiego wywiadu. Urodził się jako A.K. Frauchi, syn szwajcarskiego producenta serów, który osiedlił się w Rosji. Rosyjski historyk Anton An-tonow-Owsiejenko w książce The Time of Stalin (1981) pisał o Artuzowie:

Spokojny, bezpretensjonalny człowiek, który nie nosił żadnych dystynkcji i przypominał miłego wiejskiego nauczyciela.

Od grudnia w WCzeKa, w strukturach kontrwywiadu, pod kierownictwem Kiedrowa. W latach 1922-1927 szef Departamentu Kontrwywiadowczego (KRO), jeden z organizatorów operacji Trust. Osobiście zajmował się werbunkiem agentów. Następnie został zastępcą szefa Tajnego Zarządu Operacyjnego. Od 1931 szef wywiadu zagranicznego (INO) NKWD, a od 1934 zastępca szefa Razwiedupru (Zarządu Wywiadu).

Artuzow nie zgadzał się ze Stalinem w sprawach Niemiec i Polski; próbował też przestrzegać pewnych norm postępowania podczas czystek lat trzydziestych.

Naraził się Stalinowi, który nakazał go aresztować i zastrzelić. Przed egzekucją na Łubiance, 21 sierpnia 1937, Artuzow, jak mówiono, wydrapał na ścianie celi słowa: „Obowiązkiem uczciwego człowieka jest zabić Stalina”.

ASA, Army Security Agency

Agencja Bezpieczeństwa Sił Lądowych

Asche

Schmidt Hans-Thilo

A-Schule

Dwie duże szkoły szpiegowskie prowadzone przez SS podczas II wojny światowej: A-Schule West w pobliżu Hagi, w Holandii i A-Schule Ost w Belgradzie, w Jugosławii. W „szkołach agentów” nauczano elementów rzemiosła szpiegowskiego: kodu Morse'a, obsługi radia, zakładania ładunków wybuchowych, jazdy motocyklem, posługiwania się bronią, strzelania z wszelkiego typu pistoletów z obu rąk (na wypadek zranienia).

Szkolenie - w zależności od charakteru zadań, jakie wykonywać miał przyszły agent - prowadzone było w niewielkich pięcio-, sześciuosobowych grupach.

Podobnie jak w innych placówkach edukacyjnych III Rzeszy, duży nacisk kładziono na wychowanie fizyczne oraz nazistowską indoktrynację polityczną. Pobyt słuchaczy w A-Schule (której teren mogli opuszczać wyłącznie w asyście członków personelu szkoły), trwał od kilku tygodni do kilku miesięcy. Podczas wojny działało też kilka innych niemieckich szkół szpiegowskich o mniejszym znaczeniu.

ASIO, Australian Security and Intelligence Organization

Australijska Organizacja Bezpieczeństwa i Wywiadu

Association of Former Intelligence Officers

Stowarzyszenie Byłych Oficerów Wywiadu

Astor William Vincent, kmdr (1891-1959)

Wieloletni przyjaciel prezydenta Franklina Delano Roosevelta, wspierający go finansowo. W 1941 Roose-velt powierzył mu zadanie koordynacji amerykańskich działań wywiadowczych za granicą.

Podczas I wojny światowej podporucznik Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych; w 1927 wraz z Ker-

33

Attache

mitem Rooseveltem założył tajne towarzystwo znane jako Room, do którego należały inne wpływowe osobistości, m.in. bankier Winthrop W. Aldrich i urzędnik Ministerstwa Spraw Zagranicznych David K.E. Bruce. Kilku członków stowarzyszenia, w tym były oficer MI6, miało doświadczenie wywiadowcze.

W latach trzydziestych Astor regularnie podejmował Roosevelta na pokładzie swojego jachtu Nourmahal; wiadomo też, że wielokrotnie omawiał kwestie związane z działalnością wywiadu z prezydentem oraz Kermitem Rooseveltem i liczącymi się osobistościami ze świata finansów i ludźmi pióra. Jako oficer wywiadu rezerwy Marynarki Wojennej Astor zajmował się pomniejszego kalibru misjami wywiadowczymi, regularnie przekazując prezydentowi Rooseweltowi informacje zebrane podczas rejsów po Karaibach i w Strefie Kanału Pa-namskiego. W książce Conflict of Duty (1983) historyk Jeffery M. Dorwart stwierdza, że w środowisku oficerów wywiadu Astor miał reputację „naiwnego nieco, ale pełnego entuzjazmu i wartościowego dobrowolnego informatora”. W 1938 jacht Astora penetrował wyspy środkowego Pacyfiku, zbierając dane na temat portów, lotnisk i innych obiektów wojskowych. Zebrane w czasie naszego rejsu dane okazały się interesujące, i mam nadzieję, że będą przydatne - donosił w telegramie do prezydenta.

We wrześniu 1939, z chwilą rozpoczęcia działań wojennych w Europie, działalność stowarzyszenia Astora, którego nazwę zmieniono na „Club” ożywiła się znacznie. „Club” stał się regularnym źródłem danych wywiadowczych przekazywanych bezpośrednio Rooseweltowi. Aldrich informował na bieżąco o japońskich transakcjach handlowych i operacjach finansowych, dokonywanych przez ZSRR za pośrednictwem fasadowej spółki handlowej wywiadu radzieckiego Amtorg. Sam Astor, zasiadający w zarządzie Western Union, dostarczał

prezydentowi przechwycone telegramy zagraniczne. Użyteczni byli zwłaszcza należący do „Clubu” bankierzy i finansisci, jak bowiem stwierdził kiedyś w rozmowie z prezydentem Astor: Szpiegostwo i sabotaż wymagają pieniędzy, a te muszą prędzej czy później przejść przez banki. Astor brał udział w tak wielu operacjach o charakterze quasi-wywiadowczym, że 26 czerwca 1940 prezydent Roosevelt powiadomił szefa operacji US Navy, adm. Harolda R. Starka: Pragnę poinformować pana, że poruczyłem [Astorowi] koordynację działań wywiadu w okręgu Nowego Jorku i życzylibym sobie, aby udzielono mu wszelkiej możliwej pomocy. Chciałbym również, by przykładano większą wagę do jego rekomendacji personalnych przy doborze kandydatów [do służby], ma on bowiem dobre rozeznanie zarówno ludzi, jak i problemów związanych z całością zadań wywiadu.

Na początku następnego roku Astor spotkał się na lunchu z Rooseveltem i świeżo mianowanym dyrek-

torem Wywiadu Marynarki Wojennej (Director of Naval Intelligence - DNI), kmdr. Alanem B. Kirkiem. Rozmawiano o mającej nastąpić nominacji Astora na stanowisko koordynatora wywiadu w rejonie Nowego Jorku, dające mu uprawnienia kontrolne wobec wszelkich poczynąń wywiadu sił lądowych, marynarki wojennej i FBI na tym obszarze.

Przez kilka miesięcy Astor, działając na mocy upoważnienia wystawionego przez DNI, którego treść prezydent Roosevelt zaakceptował 19 marca 1941, prowadził - w ramach prób skoordynowania działań wywiadu na obszarze metropolitalnym - różnego rodzaju tajne i nielegalne operacje wywiadowcze.

Status przyznany Astorowi wzbudził stanowczy sprzeciw ze strony szefów służb wywiadu sił zbrojnych oraz dyrektora FBI J. Edgara Hoovera; równocześnie szybko zaczęła wschodzić gwiazda innego ulubionego szpiega Roosevelta, prawnika i weterana I wojny światowej -» Williama Donovana, wykonującego na zlecenie prezydenta różnego rodzaju zadania w Europie pogrążonej w wojnie. Donovan zyskał wysoką ocenę w oczach Brytyjczyków, którzy jednoznacznie poparli pomysł jego nominacji na szefa wywiadu USA. 11 lipca 1941 Roosevelt mianował Donovana dyrektorem nowej agencji, mającej zająć się wywiadem zagranicznym, nadając mu tytuł koordynatora informacji.

Nominacja Donovana i brak wsparcia ze strony służb wywiadowczych - co zdecydowanie komplikowało prowadzenie wszelkich operacji szpiegowskich - poważnie nadszarpane zdrowie Astora; w październiku 1941 hospitalizowano go i poddano operacji żołądka.

Stanowisko kontrolera rejonu Nowego Jorku Astor zachował do roku 1944. Zakres spoczywających na nim rzeczywistych obowiązków był jednak niewielki i ograniczał się przeważnie do zadań wsparcia dowództwa marynarki wojennej tego obszaru. Donovan i agencje wywiadowcze zdawały się ignorować nawet fakt jego istnienia.

ATOMAL

Stosowane przez Organizację Paktu Północnoatlantyckiego określenie poziomu utajnienia zastrzeżonych materiałów dotyczących energii atomowej, przekazywanych NATO przez Stany Zjednoczone.

Atrament sympatyczny

Tajne pismo

Attache

Attache wojskowi, morscy i lotniczy są oficerami odpowiednich rodzajów wojsk, wysyłanymi do stolic państw trzecich w celu utrzymywania kontaktów z ich siłami

Aunt Minnies

34

zbrojnymi oraz zbierania informacji w sposób jawny, a także - o ile zachodzi taka potrzeba -

gromadzenia danych wywiadowczych. Oficerowie ci mogą być specjalistami do spraw wywiadu lub oficerami służby ogólnej.

Kontradmiral Roger Welles, dyrektor wywiadu Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych w czasie I wojny światowej, pisząc o wymaganiach stawianych attache, stwierdza:

Sama tylko znajomość języka obcego nie dowodzi jeszcze, że dany oficer nadaje się na stanowisko attache. (...) Powinien to być człowiek o umysłowości analitycznej, umiejący wyciągać prawidłowe wnioski na podstawie niewielkiej liczby danych, mężczyzna światowy (ale nie zanadto), o nienagannych manierach i - ogólnie rzecz ujmując - wystarczająco inteligentny, by być akceptowany towarzysko przez wszystkie warstwy społeczeństwa.

Ze względów kurtuazyjnych attache uważani są za członków korpusu dyplomatycznego swego kraju i - aczkolwiek dyplomata nie są - cieszą się immunitetem dyplomatycznym i innymi przywilejami.

Pierwszymi oficerami służby czynnej przydzielanymi do zagranicznych placówek dyplomatycznych w celu gromadzenia informacji o siłach zbrojnych państw trzecich byli, jak się wydaje, oficerowie francuscy, wysłani w XVIII wieku do różnych stolic europejskich. Na początku wieku XIX praktykę tę kontynuował Napoleon.

Pierwsze nominacje oficerów wojsk lądowych na stanowiska attache wojskowych Kongres amerykański zaakceptował w 1889 - wysłano ich do pięciu stolic europejskich: Berlina, Wiednia, Paryża, Londynu i St. Petersburga. Fundusze publiczne przeznaczone na ten cel były nader skromne. W książce *Cmsade in Europę (1948)* [wyd. pol. *Krucjata w Europie, 1998*], gen. armii Dwight D. Eisenhower pisał:

(...) Ponieważ fundusze publiczne nie starczały na pokrycie nadzwyczajnych wydatków związanych z tego rodzaju stanowiskiem, na placówki wysyłano z zasady wyłącznie oficerów niezależnych materialnie. Zazwyczaj byli to godni szacunku dżentelmeni o dużej ogładzie towarzyskiej, jednak tylko nieliczni mieli rudymetarną znajomość pracy wywiadowczej.

Pierwszego attache morskiego wysłała w 1860 do Londynu Francja. Po wojnie secesyjnej, w okresie znacznego postępu w dziedzinie konstrukcji uzbrojenia i systemów napędowych amerykańskich okrętów wojennych, kilka państw europejskich wysłało swoich attache morskich do Stanów Zjednoczonych.

Pierwszym oficerem Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, który otrzymał nominację na attache, był komandor Francis M. Ramsey, wysłany w 1872 do Europy w celu zaznajomienia się z najnowszymi osiągnięciami zagranicznymi w dziedzinie artylerii. Dziesięć lat później, na prośbę Departamentu Stanu, do poselstwa Stanów Zjednoczonych w Pekinie przydzielony został kpt. Robert W.

Shulfeldt. Pierwszym attache Marynarki Wojennej USA, wyznaczonym przez Biuro Wywiadu Marynarki Wojennej (Office of Naval Intelligence), był komandor porucznik French Chadwick, wysłany do Londynu w 1882.

Aunt Minnies, ciocia Minnie

Fotografie obszarów szczególnego zainteresowania lub konkretnych celów wywiadu, wykonane przez osoby postronne - fotografów zawodowych, dziennikarzy, turystów; często jedyne osiągalne dla agencji wywiadowczej zdjęcia obiektów o szczególnym znaczeniu, wykonane w rzucie poziomym.

Nazwane „ciocią Minnie”, ponieważ często pojawia się na nich czyjaś ciotka (mąż, żona).

Podczas II wojny światowej amerykańskie Biuro Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS) w pogoni za pocztówkami z „ciocią Minnie” przetrząsało antykwariaty; zdjęć rejonów celów szukano także w archiwach czasopism, zwłaszcza „National Geographic Magazine”.

Aurora

Hipotetyczny amerykański naddźwiękowy samolot szpiegowski - następca SR-71 Blackbird, znajdujący się rzekomo w fazie budowy. Przedstawiciele US Air Force i Departamentu Obrony Stanów Zjednoczonych stanowczo zaprzeczają jego istnieniu. Spekulacje na temat istnienia lub co najmniej zaawansowanych prac nad budową tego samolotu wzmogły się w 1991, w przededniu planowanego wycofania ze służby SR-71.

Wydaje się jednak, że współczesne -> satelity rozpoznawcze, których działania uzupełniają przestarzałe już nieco samoloty —*U-2 i zdalnie kierowane pojazdy powietrzne (Remotely Piloted Vehicles - RPV), dysponują obecnie potencjałem zdolnym zaspokoić w pełni zapotrzebowanie na dane rozpoznania strategicznego z dużej wysokości.

Mimo to dziennikarze i publicyści zajmujący się lotnictwem donoszą o istnieniu nie dostrzeganego przez radar samolotu o skrzydłach delta, zdolnego do rozwinięcia prędkości rzędu 5 Ma. Ma on rzekomo kształt trójkąta z podwójnym statecznikiem pionowym (nie ma usterzenia poziomego). Brytyjski publicysta lotniczy Bill Sweetman utrzymuje, że istnieją relacje świadków, którzy widzieli ten samolot, a wśród nich również doniesienia o jego przelocie nad Morzem Północnym w sierpniu 1989. Według Sweetmana samolot może rozwijać prędkość do 8 Ma (ok. 8527 km/h).

W prasie pojawiły się spekulacje, że rozważany projekt budowy kosmopłatu (National Aero-Space Plane - NASP) [statku zdolnego do lotu zarówno w atmosferze, jak i przestrzeni kosmicznej], o kształcie podobnym do przypisywanego Aurorze, może być programem kamuflażowym, przykrywką dla prac nad konstrukcją Aurory. Rzadko

35

Automedon

omawiany publicznie program NASP (teraz już opóźniony) narodził się jako projekt budowy samolotu pasażerskiego, zdolnego do dwugodzinnego lotu z prędkością 6 Ma (to znaczy, pokonania w tym czasie odległości 13 893 km). Godne uwagi, że program NASP otrzymał wojskowe oznaczenie X-30 i finansowany jest wspólnie przez Sify Powietrzne Stanów Zjednoczonych i Narodową Agencję Aeronautyki i Przestrzeni Kosmicznej - NASA. Nazwa Aurora pochodzi od kryptonimu, który wskutek przeoczenia pojawił się w przedstawionym przez Pentagon preliminarium budżetu na rok 1985. Departament Obrony ogranicza się jedynie do stwierdzenia, że program jest tajny.

Australijska Organizacja Bezpieczeństwa i Wywiadu, Australian Security and Intelligence Organization (ASIO)

Agencja bezpieczeństwa wewnętrznego, której głównym zadaniem jest kontrwywiad. Angażuje się również w gromadzenie danych wywiadowczych.

ASIO powstała z istniejącego w czasie II wojny światowej Sojuszniczego Biura Wywiadu (Allied Intelligence Bureau - AIB), formalnie w 1949; jej pierwszym dyrektorem został sir Charles Spry, dawny dyrektor -> wywiadu wojskowego Australii. Stanowisko to piastował przez 19 lat.

Przez całe lata trwały obawy przed radziecką penetracją ASIO, w związku z czym część danych MI6, które mogłyby interesować Australię, usunięto lub zmieniono tak, by ewentualny kret w ASIO nie mógł ustalić ich źródła ani metod pozyskania. W kwietniu 1954 istnienie kreta potwierdził zbiegły z ambasady ZSRR w Canberze oficer wywiadu radzieckiego Władimir M. Pietrow.

Pietrow wymienił nazwiska dwóch kretów radzieckich - urzędników australijskiego Departamentu Spraw Zagranicznych i ujawnił istnienie w Australii szeroko rozgałęzionej radzieckiej siatki szpiegowskiej, próbującej zdobyć informacje o miejscowych kopalniach uranu.

Agenci australijscy zorganizowali ucieczkę żony Piętrowa, co doprowadziło do zerwania przez ZSRR stosunków dyplomatycznych z Australią.

Kolejna poważna afera szpiegowska w Australii wybuchła w kwietniu 1983. ASIO odkryła, że jeden z oficerów wywiadu z ambasady radzieckiej próbował zwerbować agentów wpływu, wśród nich Davida Cotbe'a z kierownictwa Partii Pracy, zaprzyjaźnionego z premierem Bobem Hawkem. Po zapoznaniu się z informacjami, pochodzącymi z podsłuchu telefonu Cotbe'a przez ASIO, Hawke polecił ministrom swego gabinetu zerwać wszelkie kontakty z Cotbe'em, co dało opozycji asumpt do spekulacji na temat penetracji rządu australijskiego przez Sowieci.

Po rozpatrzeniu sprawy przez australijską komisję wysokiego szczebla na ASIO nałożone zostały pewne ograniczenia, między innymi wymóg uprzedzania premiera i prokuratora generalnego o wszczęciu działań w poważniejszych operacjach szpiegowskich. ASIO poddano również nadzorowi rządowej komisji bezpieczeństwa.

Agencję łączą mocne więzi z agencjami wywiadowczymi Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych; stację nasłuchu radiowego w Hongkongu obsługuje na przykład wspólny zespół brytyjsko-australijski; sieć przewodów światłowodowych, łączących urządzenia podsłuchowe w oddanym do użytku w 1990 ogromnym gmachu ambasady chińskiej w Canberze założyła podobno wspólna amerykańsko-australijska ekipa techniczna. W decydującym momencie całej operacji wspólnie ze specjalistami ASIO nad założeniem supernowoczesnych pluskiew pracowało 30 techników wywiadu amerykańskiej NSA. Odbierane w ambasadzie brytyjskiej w Canberze sygnały urządzeń podsłuchowych transmitowano następnie do Waszyngtonu. ASIO bezskutecznie starała się powstrzymać środki masowego przekazu przed opublikowaniem przecieków o tej operacji.

Automedon

Brytyjski statek handlowy o wyporności 7528 ton, którego przechwycenie przez niemiecki rajder Atlantis na zachód od Singapuru 11 listopada 1940 przyniosło Niemcom cenne dane wywiadowcze.

Atlantis był jednym z kilku niemieckich statków handlowych przebudowanych na silnie uzbrojone krążowniki pomocnicze, przeznaczone do zwalczania alianckiej żeglugi handlowej. Zazwyczaj rajdery czatowały na zdobycz z dala od głównych szlaków żeglugi handlowej, gdzie mogłyby natknąć się na konwoje eskortowane przez okręty wojenne.

Wezwany przez rajder do zastopowania maszyn, Automedon nadał radiowy sygnał wezwania pomocy. W odpowiedzi Atlantis otworzył ogień do bezbronnej jednostki. Marynarze niemieccy weszli na pokład statku i zarekwirowali worki z tajną pocztą. Jeden z nich przeznaczony był dla

nowego głównodowodzącego sił brytyjskich na Dalekim Wschodzie, sir Roberta Brooke'a-Pophama. Tajne dokumenty zawierały kopię protokołu posiedzenia brytyjskiego Gabinetu Wojennego z 8 sierpnia 1940, na którym omawiano słabe punkty obrony twierdzy Singapur.

5 grudnia 1940 dotarły one do niemieckiego —* attache morskiego w Tokio, kontradmirała Paula Wenekera, który drogą radiową przesłał ich streszczenie do Berlina, a 12 grudnia, na osobisty rozkaz Adolfa Hitlera, przekazał je japońskiej marynarce wojennej. Warto podkreślić, że przyczyną ograniczonego zakresu wykorzystania materiałów Automedona przez japońskie siły AXI

36

ładowe w kampanii singapurskiej, na początku 1942, mógł być brak współpracy między japońskim Ministerstwem Wojny a Ministerstwem Marynarki Wojennej. Automedon był jednym z 22 statków handlowych (o łącznej wyporności 145 697 ton) zatopionych lub zdobytych przezAtlantisa w okresie od marca 1940, gdy rajder opuścił Niemcy, do chwili jego zatopienia na południowym Atlantyku, 22 listopada 1941. Atlantis został zatopiony, gdy brytyjscy kryptolodzy

złamali operacyjny kod U-Bootów. Przesłane do U-126 polecenie spotkania z Atlantisem odszyfrowano w Ble-tchley Park i brytyjski okręt wojenny został skierowany na miejsce spotkania.

W chwili, gdy U-Boot pobierał paliwo z Atlantisa, jednostki zaatakowane zostały przez brytyjski ciężki krążownik. Ucieczka spod ognia dział okazała się niemożliwa i kapitan Atlantisa zatopił swój okręt. U-126 wziął na pokład 55 członków załogi, innych 200 ludzi „obozowało” w kamizelkach ratunkowych na wynurzonej pokładzie U-Boota, a kolejnych 200 tłoczyło się w sześciu małych łodziach przez niego holowanych. Inne okręty podwodne i niemiecki okręt nawodny przejęły niektórych rozbitków. Wspomniany okręt został później zatopiony przez Brytyjczyków. Po długiej podróży tylko ośmiu członków załogi Atlantisa dotarło do Niemiec.

AXI

Zastępca szefa sztabu ds. wywiadu

Ayalon Ami, kontradmirał (ur. 1945)

Pierwszy szef Szin Bet, izraelskiej służby kontrwywiadowczej, którego nominację na to stanowisko podano do wiadomości publicznej i pierwszy oficer marynarki na czele tej służby. Objął tę funkcję w styczniu 1996, po dymisji Karmiego Gilona, który przyjął na siebie pełną odpowiedzialność za niezapobieżenie zabójstwu premiera Icchaka Rabina 4 listopada 1995. (Rabin proponował mu objęcie tego stanowiska już wcześniej.)

Ayalon rozpoczął w 1963 służbę w marynarce jako komandos (płetwonurek); w latach 1970-1973 przeszedł szkolenie oficerskie. Dowodził następnie kilkoma niewielkimi okrętami wojennymi; pełnił także funkcje dowódcze na lądzie. W latach 1988-1991 zastępca dowódcy marynarki wojennej. Po studiach w US Naval War College i na Uniwersytecie Harvardzkim (gdzie uzyskał magisterium) mianowany w 1993 dowódcą marynarki wojennej Izraela (do grudnia 1995).

Odnaczony najwyższym odznaczeniem bojowym Izraela, Medalem za Wybitną Odwagę, za operację desantu na silnie umocnioną Green Island, u południowego wejścia do Kanału Sueskiego (19 lipca 1969).

Azef Jewno (Jewgienij) (1869-1918)

Rosyjski agent podwójny działający we wczesnych latach XX wieku. Pracował dla tajnej carskiej policji Ochrany i był jednocześnie członkiem nielegalnej rosyjskiej partii Socjalrewolucjonistów). Zdradzał Ochranie kolegów partyjnych i zamierzenia partii, pomagając w zabójstwach wysokich dygnitarzy rządowych.

Syn ubogiego żydowskiego krawca, w roku 1892 okradł swojego pryncypała i wyjechał do Niemiec, do Karlsruhe. Zapisał się na studia na tamtejszej politechnice, studiowało tam także kilku rosyjskich rewolucjonistów. W roku 1893 Azef przesłał do Ochrany ofertę szpiegowania rosyjskich kolegów studentów. Ochraha uznała go za dobrego kandydata na agenta i zaangażowała w czerwcu 1893.

W roku 1894 Azef spotkał się w Szwajcarii z przywódcami jednej z rosyjskich grup rewolucyjnych. Powierzono mu zadanie nawiązania kontaktów z przywódcami ruchu w innych miastach Europy, oraz w samej Rosji. W pierwszych latach XX wieku Ochraha płaciła mu 50 rubli miesięcznie, co było dla szpiega nadzwyczaj wysoką sumą.

W latach 1904-1908 Azef przewodził organizacji bojowej Partii Socjalrewolucjonistów, która dokonywała zamachów bombowych i zabójstw. Zaplanował zamach bombowy na Wiaczesława von Plehwego, ministra spraw wewnętrznych i szefa policji w Rosji, jak też zabójstwo wielkiego księcia Sergiusza, carskiego stryja. Oba zamachy udały się. Azef planował również zamach na życie cara Mikołaja II, z projektu tego musiał zrezygnować.

Chociaż Azefa oskarżono w latach 1905 i 1906, że jest podwójnym agentem, to udawało mu się

za każdym razem przechytrzyć przeciwników. W 1908 sędził go trybunał rewolucyjny w Paryżu. W tym czasie Azef zniknął z Paryża i podróżował po Europie.

W 1915 został aresztowany przez władze niemieckie i uwięziony. Zmarł w Berlinie 24 kwietnia 1918 [wkrótce po zwolnieniu z więzienia Moabit]. Graham Stephenson, w swojej *History of Russia: 1812-1945* pisał:

Azef tak umiejętnie zacierał za sobą ślady, że nie można powiedzieć, którą stronę bardziej zdradzał.

W kołach rewolucyjnych Azef posługiwał się pseudonimem Walentin.

Azorian

Kryptonim operacji podniesienia z dna Pacyfiku radzieckiego okrętu podwodnego z pociskami raketowymi na pokładzie przez statek ratownictwa morskiego CIA (-> Glomar Explorer, -> Jennifer).

B-2

W czasie II wojny światowej komórka wywiadu brygady lub batalionu Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych. (- G-2)

B-29 Superfortress

Amerykański samolot B-29 Superfortress to najskuteczniejszy samolot bombowy okresu II wojny światowej. W wersji przystosowanej do zadań rozpoznania fotograficznego używany powszechnie podczas wojny z Japonią oraz w latach zimnej wojny - do lotów rozpoznawczych nad terytorium ZSRR.

Pierwszą misję bojową - nalot na okupowany przez Japończyków Bangkok - B-29

przeprowadziły 5 czerwca 1944 z baz w Indiach (jako baz etapowych użyto lotnisk w Chinach); dokonywały również nalotów bombowych na wyspy japońskie, początkowo z baz w Chinach, a od października 1944 - z Marianów, skąd startowały do nocnych nalotów dywanowych na miasta japońskie (atakowane bombami zapalającymi). Z baz na Wyspach Mariańskich wyruszyły również obydwie Superfortress, które zrzuciły ładunki nuklearne na Hiroszimę i Nagasaki. B-29 w wersji rozpoznawczej (oznaczone jako F-13) fotografowały cele po bombardowaniach, dostarczając w ten sposób materiałów pozwalających na ocenę zniszczeń; standardowo wyposażano je w sześć kamer fotograficznych i stelaże na ewentualny sprzęt dodatkowy.

3 września 1949, podczas lotu z Japonii na Alaskę, przystosowany do wykrywania radioaktywności w atmosferze samolot rozpoznania meteorologicznego WB-29 Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych odkrył pierwsze ślady radzieckich prób nuklearnych. (Na podstawie analizy informacji dostarczonych przez WB-29 wysokiego szczebla komisja ekspertów amerykańskich orzekła, że Sowieci dokonali eksplozji bomby atomowej).

RB-29 w wariantcie rozpoznawczym (w 1948 oznakowanie zmieniono z F-13 na RB-29) brały również udział w wojnie koreańskiej (1950-1953). W czasie trwania konfliktu atakowane były wielokrotnie przez radzieckie samoloty myśliwskie; kilka maszyn zostało uszkodzonych, żadnej jednak nie stracono. Myśliwce radzieckie zestrzeliły natomiast trzy B-29, wykonujące loty rozpoznawcze nad wodami międzynarodowymi. (Lotnictwo).

Wszystkie RB-29 wycofano pod koniec 1953.

Prototyp bombowca XB-29 wzbił się w powietrze po raz pierwszy 21 września 1942. Firma Boeing wyprodukowała łącznie 3996 samolotów typu B-29, przy tym 230 egzemplarzy dostarczono dopiero w sierpniu 1945 (zamówienie na dalsze 5 tysięcy zostało wycofane z chwilą zakończenia działań wojennych). Maksymalna prędkość samolotu - o udźwigu do 9060 kg, uzbrojonego w 8-10 karabinów maszynowych 12,7 mm w czterech zdalnie kierowanych wieżyczkach oraz w dwa karabiny maszynowe i jedno działko 20 mm w wieżyczce ogonowej - wynosiła 576 km/h. Załoga bombowca liczyła zwykle jedenastu ludzi (w wersji F-13, z usuniętą

częścią karabinów maszynowych - dziewięciu).

B-36 Peacemaker

38

Zmodernizowanego wariantu B-29 - B-50 Superfortress - używano po II wojnie światowej zarówno w roli samolotu bombowego, jak i rozpoznawczego.

B-36 Peacemaker

Bombowiec strategiczny Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych z pierwszych lat ery atomowej, używany również jako wysokościowy samolot rozpoznania strategicznego dalekiego zasięgu.

Prace nad konstrukcją B-36, w ramach programu budowy samolotu bombowego zdolnego - w wypadku zajęcia Wysp Brytyjskich przez Niemcy - do atakowania celów na kontynencie europejskim z baz w Stanach Zjednoczonych, rozpoczęły się w październiku 1941, jeszcze przed przystąpieniem Ameryki do II wojny światowej. Do służby operacyjnej samolot wszedł dopiero w 1951; używany przez Dowództwo Lotnictwa Strategicznego (Strategic Air Command - SAC) jako bombowiec i samolot rozpoznania strategicznego do 1959. Oficjalne informacje o misjach rozpoznawczych RB-36 są skąpe, wydaje się jednak, że przed wejściem do służby samolotu szpiegowskiego U-2 maszyn tych używano do lotów na dużej wysokości nad terytorium ZSRR. Jedna z nich została prawdopodobnie zestrzelona w pobliżu Władywostoku w 1952, władze amerykańskie nigdy jednak oficjalnie nie potwierdziły tej wiadomości.

B-36, o długości 49,37 m, rozpiętości skrzydeł 70,10 m., masie startowej dochodzącej do 186 ton i udźwigu bomb do 43 ton, napędzany sześcioma potężnymi silnikami tłokowymi (w wersjach późniejszych wspomagany przez cztery silniki turboodrzutowe w gondolach podskrzydłowych) był największym samolotem bojowym, jaki kiedykolwiek zbudowano. Powstała również - napędzana wyłącznie silnikami odrzutowymi - prototypowa wersja YB-60 o skrzydłach skośnych, mająca (bez powodzenia, jak się później okazało) rywalizować z samolotem bombowym B-52 Stratofortress.

Firma Convair wyprodukowała 114 sztuk B-36 w wersji samolotu rozpoznawczego, ponadto do zadań rozpoznania zaadaptowano 29 bombowców tego typu. Na zdjęciach wykonanych za pomocą nowego modelu kamery podczas próbnego lotu rozpoznawczego wariantu B-36 nad Fort Worth w stanie Teksas widać było wyraźnie piłeczkę golfową, leżącą w trawie u stóp trzymającego chorągiewkę chłopaka roznoszącego kije golfowe. W wersji rozpoznawczej RB-36D samolot wyposażony był w czternaście kamer fotograficznych (największą zainstalowano w dwóch z czterech komór bombowych; w trzeciej mieścił się dodatkowy zbiornik paliwa, dzięki czemu długotrwałość lotu wzrastała do 50 godzin, a w czwartej sprzęt przeciwdziałania radioelektronicznego). Załoga RB-36D liczyła 22 osoby wobec 15 w standardowej wersji B-36.

W czerwcu 1954 samolotom bombowym RB-36 powierzono wykonanie pierwszego poważniejszego zadania bojowego; nadal jednak wykorzystywano je w dość ograniczonym zakresie w misjach rozpoznawczych, które były jedynie ich wtórnym przeznaczeniem.

Wobec znacznych postępów, jakie w latach pięćdziesiątych poczyniła radziecka obrona przeciwlotnicza, starano się zwiększyć pułap RB-36. Samolot poddany został gruntownym zabiegom „odchudzającym” - usunięto większość karabinów maszynowych i innego sprzętu, a liczebność załogi zredukowano do 19 osób, dzięki czemu maksymalna wysokość lotu maszyny wzrosła do ok. 13 800 m (ca 1500-2400 m więcej niż w wersji standardowej). W celu dalszego powiększenia możliwości RB-36 rozważano ewentualność wykorzystania taktycznego samolotu rozpoznawczego RF-84 Thunderflash jako samolotu podwieszonego, który po wyniesieniu przez RB-36D bezpośrednio nad rejon celu dokonywałby nad nim przelotu z dużą prędkością i przejmowany byłby z powrotem przez pełniący funkcję samolotu matki RB-36D. W myśl tych

założeń dokonano odpowiednich modyfikacji siedmiu „odchudzonych” GRB-36D i dwudziestu trzech RF-84K (każdy samolot matka mógł wynieść nad cel jeden RF-84), po lotach próbnych uznano jednak, że projekt nie zdał egzaminu i w 1956 jego realizację przerwano.

Oblot prototypu XB-36 nastąpił 8 sierpnia 1946; pierwszy samolot w wersji rozpoznawczej RB-36D wzniósł się w powietrze 18 grudnia 1949. Firma Consolidated Aircraft Corporation wyprodukowała ogółem 446 samolotów B-36. W 1953 służbę operacyjną pełniło 209 samolotów bombowych B-36 i 133 egzemplarzy jego wersji rozpoznawczej RB-36.

Nazwa Peacemaker (Rozjemca) nadana B-36 była używana bardzo rzadko.

B-45 Tornado

Pierwszy bombowiec odrzutowy produkowany seryjnie po zakończeniu II wojny światowej. Samolotów w wersji rozpoznawczej RB-45C użyto w kilku ważnych misjach rozpoznania fotograficznego nad Koreą Północną i do pierwszych przelotów szpiegowskich nad Związkiem Radzieckim. Były to pierwsze przeloty w okresie zimnej wojny. Do służby operacyjnej wszedł w listopadzie 1948.

Chociaż napędzały go cztery silniki, był bombowcem taktycznym, przeznaczonym do przenoszenia ładunków nuklearnych i konwencjonalnych. Od 1952 B-45 uzbrojone w bomby atomowe stacjonowały w Wielkiej Brytanii.

W wojnie koreańskiej (1950-1953) samoloty te wykorzystywano operacyjnie wyłącznie w wersji rozpoznawczej RB-45C; mimo stałego zagrożenia atakami radzieckich samolotów myśliwskich MiG trzy takie

39

B-47 Stratojet

maszyny dostarczały zdjęć lotniczych obszarów zajmowanych przez komunistów. Przez kilka miesięcy, poczynając od lutego 1951, szybsze od MiG-ów RB-45 z powodzeniem operowały nad obszarami, gdzie wykonywanie zadań rozpoznania fotograficznego przez samoloty napędzane silnikami tłokowymi było niemożliwe, ostatecznie jednak w końcu tego roku, w następstwie kilku prób ich przechwycenia przez MiG-i, misje rozpoznawcze RB-45C ograniczono do lotów dziennych nad rejonami uznanymi za bezpieczne.

Na początku lat pięćdziesiątych samoloty RB-45C zaczęto rozmieszczać w Wielkiej Brytanii. Po wybuchu wojny koreańskiej prezydent Truman ograniczył loty rozpoznawcze, które mogłyby być przez Związek Radziecki uznane za prowokację, jednakże w sytuacji stałego zapotrzebowania Dowództwa Lotnictwa Strategicznego Stanów Zjednoczonych na dane rozpoznania radioelektronicznego potencjalnych celów, położonych w głębi terytorium ZSRR, Stany Zjednoczone zwróciły się o pomoc do Wielkiej Brytanii. Pierwszych misji głębokiej penetracji nad Związkiem Radzieckim dokonały samoloty rozpoznania fotograficznego RB-45 Tornado Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych, oznakowane jako brytyjskie i pilotowane przez brytyjskie załogi.

Były to loty nocne; pierwszą operację tego rodzaju przeprowadziły nocą z 19 na 20 kwietnia 1952 trzy RB-45, których zadaniem była lokalizacja radzieckich stanowisk radarowych, mających stanowić cele dla amerykańskich samolotów bombowych. Samoloty zostały wykryte przez Sowieców, którzy bez powodzenia starali się je przechwycić. Drugą podobną misję trzy pilotowane przez Brytyjczyków RB-45 przeprowadziły w nocy z 29 na 30 kwietnia 1954.

Począwszy od 1954, RB-45 pilotowane były przez personel 19 Skrzydła Rozpoznawczego, stacjonującego w bazie Królewskich Sił Powietrznych (RAF) w Sculthorpe. Kilka maszyn nosiło oznakowania RAF; do jednostki przydzielono też przynajmniej dwie załogi brytyjskie, brak jednak informacji o kolejnych misjach rozpoznawczych nad Związkiem Radzieckim.

RB-45 powstał w odpowiedzi na zgłoszone w 1944 przez Siły Powietrzne Wojsk Lądowych

(Army Air Force) zapotrzebowanie na serię samolotów bombowych o napędzie odrzutowym. Model prototypowy -oznaczony symbolem XB-45 - skonstruowany przez North American Aviation, wystartował w 1947. Był to samolot o prostych skrzydłach, napędzany czterema turbinowymi silnikami odrzutowymi, umieszczonymi parami w gondolach obu skrzydeł. Komora bombowa w kadłubie samolotu mogła pomieścić do 11 ton bomb. Uzbrojenie samolotu stanowiły wyłącznie dwa karabiny maszynowe 12,7 mm, zainstalowane w wieżyczce ogonowej, obsługiwanej ręcznie przez strzelca pokładowego. W służbie operacyjnej RB-45 pojawiły się w 1948. Poza

trzema egzemplarzami prototypowymi XB-45 wyprodukowano jedynie 106 maszyn tego typu. Pierwszy lot RB-45C odbył się 3 maja 1945. Maszyna miała pięć stanowisk dla kamer i (podobnie jak samolot w wersji bombowej) załogę złożoną z czterech osób. W komorze bombowej znajdowało się dodatkowe paliwo, a w lotach nocnych przenoszono w niej bomby oświetlające. RB-45C wszedł do służby w 1950 i w tym samym roku pierwsze samoloty tego typu wysłano za granicę. W latach 1950-1951 siły powietrzne odebrały dostawę 33 samolotów rozpoznania fotograficznego. Wszystkie B-45 wycofano ze służby do 1959.

B-47 Stratojet

Pierwszy produkowany masowo bombowiec odrzutowy o skrzydłach skośnych, w wersji RB-47 używany powszechnie do zadań rozpoznania fotograficznego i elektronicznego. Z konieczności budowy bombowca o napędzie odrzutowym Stany Zjednoczone zdały sobie sprawę w 1943, w niecały rok po locie próbnym pierwszego amerykańskiego odrzutowca, prototypowego XP-59A. B-47 Stratojet produkowany był w liczbie znacznie większej niż jakiegokolwiek inny zachodni bombowiec epoki zimnej wojny.

Jeden z czołowych publicystów lotniczych, Bill Gunston, zauważył, że B-47 był samolotem tak zaawansowanym technicznie, że sprawiał wrażenie tworu pochodzącego z odległej przyszłości.

Obok dużej prędkości i wysmukłej sylwetki B-47 cechował się znaczną automatyzacją obsługi, co pozwoliło zmniejszyć liczebność załogi - z jedenastu osób niezbędnych w B-29 Superfortress o prawie tej samej masie całkowitej - do trzech: pilota, drugiego pilota i bombardiera nawigatora. Z samolotu usunięto niemal całe uzbrojenie obronne z wyjątkiem zdalnie kierowanej wieżyczki ogonowej, uzbrojonej w dwa działka kal. 20 mm. Atutem sześciosilnikowego B-47 była prędkość (maksymalna 1062 km/h w wersji B-47E) oraz elektroniczne systemy zakłócające stacje radiolokacyjne OPL, naprowadzające nieprzyjacielskie samoloty myśliwskie. Bombowiec B-47 mógł przenosić bombę atomową lub 8000 kg bomb konwencjonalnych.

W 1953 Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych przekształciły 24 bombowce B-47 w samoloty skonfigurowane do zadań rozpoznania fotograficznego RB-47B z ośmioma kamerami fotograficznymi w komorze bombowej. W następnych latach zbudowano 240 samolotów wersji RB-47, przeznaczonej specjalnie do zadań rozpoznania fotograficznego oraz 32 maszyny RB-47H i 15 egzemplarzy wariantu RB-47K, przystosowanych do misji ELINT. Samoloty rozpoznania fotograficznego wyposażone były w 11 kamer. Załoga liczyła trzy

B-57

40

osoby, w samolotach rozpoznania elektronicznego -pięć lub sześć.

W 1952 wyposażony w specjalne kamery B-47B dokonał jednego z pierwszych przelotów nad Związkiem Radzieckim. 15 października 1952 samolot wystartował z Fairbanks na Alasce, uzupełnił paliwo w locie z samolotu cysterny i kontynuował lot nad północno--wschodnią Syberią na wysokości ponad 12 000 m. Celem rozpoznania były przypuszczalne bazy radzieckich bombowców. Maszynę bezskutecznie usiłowały przechwycić radzieckie samoloty myśliwskie.

Misja B-47B trwała prawie osiem godzin; samolot pokonał odległość ponad 5631 km, z czego około 1287 km nad terytorium radzieckim. Mimo częściowego zachmurzenia uzyskano cenne dane fotograficzne.

Samoloty KB-47 wykonały znaczną liczbę zadań rozpoznawczych o podobnym charakterze nad przygranicznymi obszarami ZSRR. 1 lipca 1960 myśliwce radzieckie zestrzeliły jeden z samolotów RB-47H nad Morzem Barentsa. Czterech członków sześcioposobowej załogi zginęło na miejscu katastrofy; dwie, które zdołały się uratować, władze radzieckie zwolniły dopiero 25 stycznia 1961, tuż po inauguracji prezydentury Johna F. Kennedy'ego. (Był to element świadomej gry politycznej Nikity Chruszczowa, obliczonej na zdyskredytowanie kandydatury Nixona i zmniejszenie jego szans na sukces w wyborach prezydenckich. Chruszczow przechwalał się później, że to on oddał „decydujący głos”, który przesądził o zwycięstwie Kennedy'ego nad „tym sukinsynem Richardem Nkonem”). Inny samolot RB-47H został uszkodzony w kwietniu 1965 przez myśliwce północnokoreańskie, ale zdołał powrócić do bazy. Prototyp XB-47 oblatano 17 grudnia 1947; pierwszą wersją produkowaną seryjnie był RB-47B. Do końca 1957 wyprodukowano łącznie 2258 tych samolotów. Na początku 1957 - w szczytowym momencie rozbudowy potencjału operacyjnego USAF - siły powietrzne dysponowały 1260 bombowcami B-47 i około 300 egzemplarzami jego wariantów rozpoznawczych. Dodatkowo około 300 maszyn tego typu używano do celów szkoleniowych i zadań specjalnych.

Proces wycofywania B-47 ze służby na początku lat sześćdziesiątych przyspieszył ówczesny sekretarz obrony Robert S. McNamara, zdecydowany zwolennik zastąpienia samolotów załogowych międzykontynentalnymi pociskami raketowymi. Ostatni B-47, pełniący funkcję nosiciela broni jądrowej, wycofany został w lutym 1966, chociaż niektóre RB-47 pozostały w służbie do grudnia 1967. (Marynarka Wojenna Stanów Zjednoczonych przywróciła później do służby trzy samoloty EB-47E, potrzebne do realizacji niektórych programów raketowych i walki elektronicznej).

B-57

->Canberra

B-70

RS-70

Baba Stephen A.

Podporucznik Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych; we wrześniu 1981 przesłał pocztą Ambasadzie Republiki Południowej Afryki w Waszyngtonie tajne materiały dotyczące wojny elektronicznej. Przedstawiciele placówki zwrócili dokumenty władzom amerykańskim, a Baba, pełniący wówczas służbę na okręcie raketowym, którego portem macierzystym było San Diego w Kalifornii, został natychmiast aresztowany.

Podczas procesu przed sądem wojennym stwierdzono, że Baba potrzebował pieniędzy na sprowadzenie swojej przyjaciółki, Filipinki, do Stanów Zjednoczonych. W styczniu 1982 skazano go na osiem lat ciężkich robót, później karę zmniejszono do dwóch lat.

Babington Anthoni (1561-1586)

Katolik angielski; tajny agent, prowadził działalność przeciwko protestanckiej monarchii elżbietańskiej. Gorliwy stronnik królowej Szkotów, Marii Stuart; jeden z przywódców zorganizowanego w 1586 spisku, którego celem było zabójstwo królowej Elżbiety I i osadzenie na tronie angielskim Marii, uwięzionej na rozkaz Elżbiety. Spisek wykryli szpiegowie pracujący dla sir Francis Walsinghama; Babington został aresztowany, uznany przez sąd winnym i ścięty. Maria wyparła się wszelkich powiązań ze spiskowcami, mimo to wytoczono jej proces przed Izbą Gwiazdzistą, uznano za winną i skazano na śmierć na podstawie wątpliwej wartości

materiałów dowodowych dostarczonych przez Walsinghama. Elżbieta podpisała ten wyrok; 5 lutego 1947 Maria została ścięta. (Pheli-ppes Thomas)

Babington-Smith Constance (ur. 1912)

Brytyjska pisarka i publicystka lotnicza, uznana za jednego z najlepszych specjalistów alianckich w dziedzinie interpretacji zdjęć lotniczych podczas II wojny światowej.

W czasie wojny, działając w Pomocniczej Wojskowej Służbie Kobiet (Women's Auxiliary Air Force - WAAF), osiągnęła rangę porucznika lotnictwa. W kwietniu 1941 zorganizowała w dowództwie RAF sekcję interpretacji fotografii lotniczych i kierowała nią. Przypisuje się jej pierwszeństwo w zidentyfikowaniu na fotografiach lotniczych w maju 1943 niemieckiej doświadczalnej wyrzutni pocisków rakietowych V-1 w Peenemunde. W 1945 przydzielona do personelu wywiadowczego Sił Powietrznych Wojsk Lądowych Stanów Zjednoczonych, do interpretacji fotografii działań wojennych na Pacyfiku. Odznaczona amerykańskim Legion of Merit.

41

Badger

Po wojnie współpracowała z magazynem „Life”, napisała kilka książek, m.in. Air Spy: The Story of Photo Intelligence in World WarII (1957) i Testing Time (1961). (-> Aneks, Polska, Armia Krajowa)

Babysitter

W amerykańskim żargonie wywiadowczym członek ochrony osobistej.

Baden-Powell Robert, gen. mjr (1857-1941)

Oficer armii brytyjskiej, który wprowadził nowe techniki wywiadu. Założyciel skautingu. Od 1879 w 13 Pułku Huzarów; służył w Indiach, Afganistanie i Afryce Południowej. Jako młodszy oficer (w Indiach), opracował nowy regulamin służby patrolowej i rozpoznawczej dla jednostek taktycznych, który stał się później podstawą wyszkolenia taktycznego sił lądowych.

Podczas wojny burskiej wślawił się, dowodząc trwającą 217 dni (od października 1899 do maja 1900) obroną obleżonego przez Burów Mafekingu, dzięki czemu stał się dla Brytyjczyków bohaterem narodowym. Po wojnie kierował rekrutacją i wyszkoleniem południowoafrykańskiej żandarmerii wojskowej. Panuje opinia, że w latach 1880-1902 przeprowadził wiele oficjalnych i nieoficjalnych misji wywiadowczych na terytorium nieprzyjacielskim, często działając w przebraniu.

Akta personalne Baden-Powella nie zawierają jednak danych o tym aspekcie jego służby; figuruje w nich jedynie jako inspektor generalny żandarmerii południowoafrykańskiej w 1900 i dowódca kawalerii Afryki Południowej w latach 1903-1907. W 1910 przeszedł w stan spoczynku w randze generała majora.

Na wieść o tym, że jego regulamin taktyki wojskowej Aids to Scouting (1899) traktowany jest jako podręcznik sztuki przetrwania, zainteresował się koncepcją organizacji obozów tego rodzaju. W 1907 zorganizował obóz eksperymentalny, a po odejściu z czynnej służby wojskowej poświęcił się tworzeniu ruchu zwanego później skautingiem. W 1910 podobną organizację - Girl Guides - założyła dla dziewcząt jego siostra, Agnes.

W 1909 Baden-Powell otrzymał tytuł szlachecki, a w 1929 wyniesiony został do godności para jako baron Baden-Powell of Gilwell.

Badger (Tu-16)

Wielozadaniowy radziecki bombowiec turboodrzutowy średniego zasięgu, stosowany przez radzieckie i rosyjskie lotnictwo oraz marynarkę wojenną od ponad czterdziestu lat.

Wykorzystywany również do zadań ELINT, a także jako bombowiec nosiciel pocisków kierowanych powietrze-woda, samolot rozpoznania

fotograficznego, samolot —♦ przeciwdziałania radioelektronicznego oraz latająca cysterna. Tu-16 (Badger) patrolowały przybrzeżne wody oceaniczne Związku Radzieckiego w poszukiwaniu zachodnich okrętów. W latach 1967-1972 samoloty rozpoznawcze typu Tu-16, wspierające radzieckie operacje morskie we wschodniej części Morza Śródziemnego, stacjonowały w Egipcie. Część z nich miała oznakowania egipskie, pilotowana była jednak wyłącznie przez załogi radzieckie. Od 1980 do chwili rozpadu ZSRR Tu-16 operowały również z dawnej amerykańskiej bazy lotniczej w zatoce Camranh w Wietnamie. Prowadziły również systematyczny dozór amerykańskich okrętów wojennych na wodach międzynarodowych; 25 maja 1968 jedna z takich maszyn po dokonaniu serii przelotów rozpoznawczych nad amerykańskim lotniskowcem Essex weszła w zbyt ciasny skręt i roztrzaskała się o powierzchnię morza w polu widzenia okrętu. Nikt z załogi nie ocalał.

Zaprojektowany przez Tupolewa Tu-16 był samolotem o skrzydłach skośnych, napędzanym przez dwa silniki turboodrzutowe w gondolach silnikowych, umocowanych do kadłuba u nasady skrzydeł. Maksymalna prędkość wczesnych modeli w wersji samolotu bombowego wynosiła ponad 1000 km/h. Samolot wyposażony był w komorę bombową, zdolną pomieścić do 9 ton bomb. W używanej do dziś uderzeniowej wersji G [wyróżniki literowe zostały nadane poszczególnym wersjom samolotów przez Amerykanów] samolot może przenosić jeden lub dwa kierowane pociski raketowe klasy powietrze-ziemia (powietrze-woda), mocowane pod kadłubem lub do wysięgników pod skrzydłami. W większości wypadków ich uzbrojenie stanowi sześć działek kal. 23 mm - po dwa w każdej z trzech wieżyczek zainstalowanych odpowiednio: na grzbiecie kadłuba, pod jego spodem i w części ogonowej; w wersji bombowej, pozbawionej kopuły anteny radiolokatora, można dodatkowo zainstalować siódme działko, po prawej stronie dziobu. W wersji rozpoznawczej komora bombowa mieści kamery fotograficzne. Wersję bombową samolotu obsługuje sześć- lub siedmioosobowa załoga.

Tu-16 jest radzieckim symbolem wojskowym tego samolotu; w Stanach Zjednoczonych nazywa się go Badger (biuro konstrukcyjne Tupolewa nadało mu początkowo oznaczenie Tu-88).

Literami D i K oznakowano jego wersje przystosowane do zadań ELINT/rozpoznania morskiego, E - rozpoznania fotograficznego, a F- zarówno rozpoznania elektronicznego, jak i fotograficznego. Pozostałe warianty Tu-16 to samoloty bombowe i nosiciele pocisków raketowych.

Pierwszy lot Tu-16 odbył się w 1952, regularne dostawy dla sił powietrznych rozpoczęto w 1954, a dla marynarki wojennej w końcu lat pięćdziesiątych (znaczną lic Federalnej au^BeqAca^.^ vs,kc kadrową i przygotował podział KGB na nie. eżne służby.

By/y generał KC7B O/eg ICAług/n, doradca Bak Jczył w sierpniu 1991, że w przyszłości KGB

Jczył w sierpniu ~~~~~~ w te będzie miało żadnych funkcji politycznych, żadnych tajnych laboratoriów, gdzie wytwarza się trucizny i tajną broń. atin znów krótko sprawowa/swó/ urząd, Gorba-

Baillie-Stewart Norman

42

część samolotów przekazały marynarce siły powietrzne). Do połowy lat sześćdziesiątych

zbudowano w Związku Radzieckim około 2 tysięcy Tu-16; kolejne 100 w Chinach - niewykluczone, że ich produkcja trwa do tej pory w Xian (samoloty H-6). Tu-16 nadal pełnią służbę w siłach zbrojnych Rosji i Chin. Tu-16 produkcji radzieckiej przekazywano Chinom, Egiptowi, Indonezji, Irakowi i Libii.

Baillie-Stewart Norman (1909-1966)

Oficer armii brytyjskiej, w latach trzydziestych prowadził działalność szpiegowską na rzecz Niemiec. Syn brytyjskiego oficera armii indyjskiej; naukę w Royal Naval College przerwał z powodu choroby. W 1925 wstąpił do Akademii Wojskowej w Sandhurst, którą ukończył trzy lata później. Służył w oddziałach Seaforth Highlanders.

Zwerbowany w 1932, podczas wizyty w Niemczech; po powrocie do kraju dostarczał swemu —* prowadzącemu w Niemczech informacje o armii brytyjskiej. Płacono mu za to dobrze; podejrzenia wobec jego osoby wzbudziło właśnie nagłe wzbogacenie się.

Aresztowany, postawiony przed sądem wojennym pod zarzutem szpiegostwa, skazany został na pięć lat pozbawienia wolności. Karę odbywał w londyńskim więzieniu Tower; stał się znany jako „oficer z Tower”. Zwolniony w 1936, wyjechał do Niemiec, gdzie spędził lata wojny.

W pierwszych miesiącach 1945 z jego usług jako tłumacza korzystali oficerowie wywiadu Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych w austriackim Ault Aussee. Po zakończeniu wojny, w maju 1945, brytyjskie MI5 ustaliło jednak jego tożsamość i Baillie-Stewart został aresztowany przez Amerykanów. Dostarczono go drogą lotniczą do Anglii, gdzie początkowo zamierzano wytoczyć mu proces z oskarżenia o zdradę. Jednakże MI5 uznało, że jest on Niemcem, ponieważ dla Niemiec pracował, i może być sądzony jedynie za drobne naruszenia przepisów czasu wojny, zakazujących działalności proniemieckiej. 10 stycznia 1946 sąd orzekł wobec niego karę pięciu lat więzienia. Po odzyskaniu wolności w 1949 Baillie-Stewart zamieszkał w Dublinie. Autor, napisanych wraz z Johnem Murdochem, wspomnień *The Officer in the Tower* (1967).

Bakatin Wadim (ur. 1937)

Szef KGB po nieudanym puczu w sierpniu 1991 przeciw Michaiłowi Gorbaczowowi. Był przeciwnikiem wszechmocnej władzy KGB jako tajnej policji, po objęciu urzędu nazwał KGB „przestępczym państwem w państwie”.

Rosjanin z pochodzenia, wywodził się z zamożnej rodziny na Syberii. Wstąpił do KPZR w roku 1964

i stopniowo awansował. W 1988 został mianowany ministrem spraw wewnętrznych. Usunął wielu starszych rangą oficerów KGB, w tym własnego syna. Zmniejszył wpływy KPZR w milicji, zadeklarował, że zabroni szpiegowania w kraju i zezwoli obywatelom na wgląd w ich akta w KGB. W grudniu 1990 został zdymisjonowany, ale pozostał w kręgu władzy jako doradca Gorbaczowa do spraw bezpieczeństwa narodowego. Gdy Borys Jelcyn zaproponował mu kandydowanie na wiceprezydenta w rosyjskich wyborach 1991, Bakatin odrzucił propozycję. Został kontrkandydatem Jelcyna w wyborach na prezydenta Rosji.

Bakatin, członek Rady Najwyższej i gorbaczowowskiej Rady Prezydenckiej, w czasie zamachu 1991 natychmiast w proteście ustąpił ze stanowiska, ale nazajutrz odwołał swoją decyzję.

Przyłączył się do Prima-kowa i innych żądających wycofania wojska z Moskwy w celu uniknięcia rozlewu krwi. 21 sierpnia 1991 wraz z Primakowem i innymi poleciał na Krym, starając się przeszkodzić ewentualnemu zabójstwu Gorbaczowa przez spiskowców.

Po sierpniowym puczu mianowany przewodniczącym KGB na miejsce Władimira Kriuczkowa, a następnie Federalnej Służby Bezpieczeństwa. Przeprowadził czystkę kadrową i przygotował podział KGB na niezależne służby.

Były generał KGB Oleg Kaługin, doradca Bakatina, oświadczył w sierpniu 1991, że w przyszłości KGB

nie będzie miało żadnych funkcji politycznych, żadnych tajnych laboratoriów, gdzie wytwarza się trucizny i tajną broń.

Bakatin znów krótko sprawował swój urząd, Gorbaczow bowiem musiał go usunąć ponownie w listopadzie 1991, w przeddzień upadku reżimu radzieckiego.

[Autor pamiętników Izbawlenije ot KGB. Po rozpadzie ZSRR od marca 1992 wiceprzewodniczący Międzynarodowej Fundacji Reform Ekonomicznych i Społecznych „Reforma”].

Baker Josephine (1906-1975)

Amerykanka, w czasie II wojny światowej prowadziła we Francji działalność szpiegowską przeciwko Niemcom. Urodzona w St. Louis, jedna z najsłynniejszych czarnoskórych gwiazd Broadwayu w latach dwudziestych. Po sensacyjnym debiucie w Paryżu w 1925, pozostała we Francji, w 1937 przyjęła obywatelstwo francuskie.

Po wypowiedzeniu przez Francję wojny Niemcom, 3 września 1939, Jacques Abtey, paryski szef sekcji kontrwywiadu francuskiego wywiadu wojskowego Deuxieme Bureau, zwerbował ją jako tajnego informatora. (Niemcy i Francuzi nazywali takich nie opłacanych informatorów agentami honorowymi.) Decyzję tę Abtey podjął z pewnymi oporami, obawiał się bowiem, że Baker może stać się agentem podwójnym jak

43

Bali Joseph

Mata Hari. Baker przekonała go jednak, że w razie potrzeby gotowa jest oddać za Francję życie. Udając zwolenniczkę agresji Mussoliniego na Abisynię, Baker poznała wielu pracowników ambasady włoskiej w Paryżu, od których, a także od przyjaciół w ambasadzie japońskiej, czerpała informacje o ruchach wojsk niemieckich. Po zajęciu Francji przez Niemcy w 1940 Baker jako Murzynce z paszportem francuskim groził obóz koncentracyjny. Opuszczając Paryż, postanowiła, że nie wystąpi w tym mieście, dopóki znajdować się ono będzie pod okupacją niemiecką.

Na mocy rozejmu francusko-niemieckiego większa część południa Francji oraz jej kolonie, m.in. w Afryce Północnej, pozostały pod administracją kolaboracyjnego rządu z siedzibą w Vichy. W listopadzie 1940 Baker wyjechała z vichystowskiej Francji do Hiszpanii, a stamtąd do Lizbony. Towarzyszył jej, posługujący się fałszywym paszportem Abtey - formalnie jako baletmistrz artystki. Wraz z nimi za granicę francuską wydostały się ważne informacje wywiadowcze Deuxieme Bureau, zapisane tajnym pismem na partyturze utworów wykonywanych przez Baker oraz ukryte w jej kostiumach zdjęcia, przekazane następnie oficerom wywiadu brytyjskiego w neutralnej Portugalii.

W późniejszym okresie wojny Baker przewoziła informacje z Maroka do Lizbony, pracując często bezpośrednio dla płk. Paula Paillole, legendarnego oficera wywiadu francuskiego (—♦ Francja). Za czyny wojenne odznaczona Croix de Guerre i Medaille de Resistance. Działalność Baker w czasie wojny opisuje książka Abtey a The Secret War of Josephine Baker (1949).

Baker Lafayette C (1826-1868)

Waszyngtoński szef siatki szpiegowskiej Unii podczas wojny secesyjnej. Urodzony w stanie Nowy Jork, dorastał w Michigan, w młodości prowadził tułaczę życie. Podczas gorączki złota w 1849 został członkiem straży obywatelskiej w San Francisco.

Wkrótce po wybuchu wojny szpiegował dla Unii pod przybranym nazwiskiem Sam Munson. Aresztowany na terytorium Konfederacji, był przesłuchiwany przez prezydenta Jeffersona Davisa; udało mu się zbiec i przedostać z powrotem do wojsk Unii.

Szef —♦ kontrwywiadu u sekretarza stanu Williama Sewarda, który wkrótce przekazał Bakera i jego wywiadowców Departamentowi Wojny. Baker został zaufanym agentem sekretarza wojny

Edwina Stantona, zaniepokojonego infiltracją szpiegów Konfederacji do Waszyngtonu. Udało mu się ująć słynną kobietę szpiega -> Belle Boyd i przesłuchać dziesiątki osób podejrzanych o sprzyjanie Południu. Usunął z miasta spekulantów wojennych i skorumpowanych urzędników rządowych.

Oficjalnie Baker był komendantem żandarmerii Departamentu Wojny, czasami jednak nazywał swoją organizację Narodowym Biurem Wywiadowczym (National Detective Bureau). W pamiętnikach spisanych po wojnie określał ją mianem Tajnej Służby Stanów Zjednoczonych (US Secret Service), która w rzeczywistości powstała dopiero po zakończeniu wojny. Mimo że często mówi się o Bakerze jako o następcy -> Allana Pinkertona w roli eksperta Unii od spraw wywiadu, to w rzeczywistości obaj superszpiegowie działali równolegle i niezależnie od siebie. Żaden z nich nie był również szefem wywiadu Unii, który wówczas w ogóle nie istniał.

Polując na szpiegów, Baker nie przebierał w środkach. Ignorując prawo, zatrzymywał podejrzanych na podstawie wątpliwych dowodów lub bezpodstawnie. Ograniczył w ten sposób co prawda infiltrację Waszyngtonu przez agentów Konfederacji, nie udało mu się jednak wykryć spisku na życie Abrahama Lincolna; mimo wielkiej obławy, jaką urządził na zabójcę prezydenta, Johna Wilkesa Bootha, nie zdołał ująć go żywcem.

Lojalność Bakera wobec nieprzychylnego prezydentowi Andrew Johnsonowi sekretarza Stantona sprawiła, że następca Lincoln zwolnił go, jako człowieka, do którego nie mógł mieć zaufania. Składając później zeznania w związku z wszczętą wobec Johnsona przez Kongres procedurą impeachmentu (prezydent usunął ze stanowiska sekretarza Stantona bez zgody Senatu), Baker popełnił krzywoprzysięstwo, mówiąc o - nie istniejących w rzeczywistości - dokumentach obciążających prezydenta. Oznaczało to kres jego kariery publicznej.

Swoją działalność szpiegowską opisał w wydanych w 1867 wspomnieniach *The History of the United States Secret Service*.

Bald Eagle

Używany w Siłach Powietrznych Stanów Zjednoczonych kryptonim przystosowanej do zadań rozpoznania z dużej wysokości szerokopłatowej wersji samolotu B-57. (->Canberra)

Bali Joseph

Polityk brytyjski, twórca i szef partyjnego wywiadu konserwatystów brytyjskich. W czasie I wojny światowej służył w -> MI5. W 1927 wraz z grupą polityków Partii Konserwatywnej powołał do istnienia agencję, którą nazywał „naszą małą własną służbą wywiadowczą”. Jej działalność była wymierzona w Partię Pracy, do której Bali wprowadzał tajnych agentów w nadziei wykrycia komunistów, co zdyskredytowałoby laburzystów.

Grupa Balia była jedną z założonych przez osoby prywatne amatorskich agencji wywiadowczych, powstałych na fali „strachu przed czerwonymi”, który ogarnął Wielką Brytanię w latach dwudziestych. Do Ustawy

Balony

44

o tajemnicy państwowej wprowadzono obostrzenia, mające ułatwić walkę z „wrogiem wewnętrznym”, a wybuchła w 1927 afera —♦ Arcosu potwierdziła podejrzenia, iż ZSRR dąży do obalenia rządu brytyjskiego. Do podjęcia działalności szpiegowskiej skłoniło ostatecznie Balia zwycięstwo wyborcze Partii Pracy i utworzenie w 1924 pierwszego laburzystowskiego gabinetu Ramsaya MacDonalda, przez wielu konserwatystów błędnie kojarzonego z komunizmem. W październiku 1937 Bali i jego grupa, dążąc do zacieśnienia więzów z faszystowskimi Włochami, doprowadzili do bezpośredniego kontaktu między włoskim dyktatorem Benito Mussolinim a premierem Neville'em Chamberlainem, z pominięciem Anthony'ego Edena,

podsekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. W lutym 1938 Eden podał się z tej przyczyny do dymisji.

W lutym 1940 kolejna fala strachu - tym razem przed niemiecką piątą kolumną - zaowocowała utworzeniem Komisji do spraw Bezpieczeństwa - organu mającego nadzorować działalność agencji wywiadu. Bali został jej współprzewodniczącym.

Balony

Na długo przedtem, zanim do zadań wywiadowczych użyto samolotów szpiegowskich U-2 i satelitów rozpoznawczych, dane gromadzono za pomocą balonów. Jednym z pierwszych, który dostrzegł możliwość ich zastosowania dla celów szpiegowskich był —* Benjamin Franklin.

Wkrótce po pierwszych lotach unoszonego gorącym powietrzem balonu braci Jacques'a i Josepha Montgolfier, w 1783, Franklin pisał:

Balony mogą być użyteczne dla pewnych celów, na przykład wyniesienia w powietrze sapera, by ogarnął wzrokiem nieprzyjacielską armię, jej działa obronne, przekazania danych wywiadu do obleżonego miasta lub przejścia ich z niego, wysyłania sygnałów do odległych miejscowości itp. Załogowe balony na uwięzi wykorzystywano do gromadzenia danych wywiadowczych, poczynając od końca XVIII w. Podczas wojny secesyjnej napełnione wodorem balony wojskowe Unii wynosiły obserwatorów na wysokość 100 metrów, co pozwalało objąć rozpoznaniem wzrokowym obszar o promieniu około 25 km. Balony obserwacyjne wysyłano także z barek rzecznych. Konstruktor balonów Unii, Thaddeus S.C. Lowe, miał podobno osobiście przekazywać dane wczesnego wykrywania i ostrzegania podczas bitew pod Fair Oaks i Gaines Mili, w stanie Wirginia.

Lowe skonstruował konną wytwornicę wodoru, zdolną do napełnienia balonu gazem w niecałe trzy godziny, oraz system łączności telegraficznej z balonem, co umożliwiło obserwatorom przekazywanie informacji na ziemię na bieżąco.

Siły Konfederacji dysponowały trzema balonami -jednym na rozgrzane powietrze (rozbił się przy lądowaniu) i dwoma napełnianymi gazem, nazywanymi potocznie jedwabnymi sukienkami (jako że ich powłoki uszyto podobno z sukien dam z Południa). Żaden z nich nie odegrał większej roli na polu walki.

We Francji balonów używano przez cały wiek XIX. Z obleżonego w czasie wojny prusko-francuskiej (1870 -1871) Paryża wysyłano nimi listy i gołębie pocztowe, które następnie powracały z meldunkami.

Na początku XX stulecia wydawało się, że era balonów minęła bezpowrotnie; w 1911 armia francuska oficjalnie uznała, że są przestarzałe i należy zastąpić je sterowcami. Podczas I wojny światowej balony powróciły jednak do służby; zarówno Niemcy, jak i alianci używali ich do zadań rozpoznania taktycznego.

Balony francuskie mogły wznieść się na wysokość do 2 km i stawiać opór wiatrom o prędkości do 112 km/h, górując zdecydowanie nad swymi niemieckimi odpowiednikami pod względem pułapu lotu i sprawności. Pod koniec wojny stało się jednak oczywiste, że w roli napowietrznych stanowisk obserwacyjnych nie wytrzymują konkurencji z samolotami. Znikły zatem ponownie z pola walki.

Do łask wróciły na krótko w czasie zimnej wojny. W 1956 w ramach tajnego programu o kryptonimie Genetrk jednostki wywiadu Stanów Zjednoczonych wysłały z Europy nad terytorium radzieckie kilkaset wyposażonych w kamery fotograficzne balonów rozpoznawczych, które po wykonaniu zdjęć obszaru państw bloku wschodniego i ZSRR miało następnie przechwytywać nad zachodnim Pacyfikiem. Protesty strony radzieckiej spowodowały, że po kilku miesiącach program przerwano; zaledwie zresztą kilka przelotów przyniosło zadowalające rezultaty.

W wystosowanym w lutym 1956 proteście Związek Radziecki utrzymywał, że Stany Zjednoczone założyły jego przestrzeń powietrzną balonami rozpoznania fotograficznego. Na zorganizowanej w Moskwie wystawie zademonstrowano 250 balonów i pojemników z aparaturą jako dowód zasadności tych zarzutów. Strona radziecka twierdziła, że kontrolowane przez radio balony

mogły w ciągu siedmiu do dziesięciu dni przelecieć nad całym terytorium ZSRR, po czym dokonać zrzutu spadochronowego całości wyposażenia [kamer fotograficznych].

Według rzecznika radzieckiego każdy balon przynosił blisko 680 kg sprzętu i wyposażony był w nadajnik emitujący regularnie sygnały radiolokacyjne.

Po osiągnięciu przez balon rejonu przeznaczenia naziemna stacja kontrolna wysyłała sygnał powodujący zrzut kamery fotograficznej. Zrzucany na spadochronach sprzęt mógł unosić się na powierzchni wody; uruchamiał się wówczas jego nadajnik alarmowy, który emitował sygnały naprowadzające ekipy poszukiwawcze.

45

Balony

■HI

Dwaj obserwatorzy w brytyjskim balonie szukają na obszarze zajęтым przez Niemców celów, których namiary podają przez telefon. Widoczne: planszka dla mapy, słuchawka telefonu i dwa pojemniki na spadochrony - na wypadek konieczności szybkiego opuszczenia balonu w razie ataku niemieckich myśliwców, (imperial war museum)

Według źródeł radzieckich balony zdolne były do lotu na stałej wysokości; trasy przelotów pokrywały się ze strumieniem przepływu regularnych prądów powietrznych. Kamery, wyposażone w taśmy fotograficzne pozwalające na wykonanie 450-500 zdjęć, rejestrowały współrzędne kartograficzne przy każdym zdjęciu. Władze radzieckie wyznaczyły nagrody za dostarczenie każdego znalezionego balonu.

Protesty ZSRR zaczęły się w niecały miesiąc od wysłania nad jego terytorium pierwszych balonów rozpoznawczych. Zirykowany prezydent Eisenhower, który zaaprobował program 461L, zyskawszy zapewnienie, że parametry techniczne nowych kamer fotograficznych zapewniają wykonywanie zdjęć z wysokości gwarantującej niewykrywalność balonów, wstrzymał jego realizację.

Balfch Robert

46

Balfch Robert

Sokołów Aleksandr

Bamford James

Pisarz i reporter, autor opublikowanej w 1982 książki The Puzzle Palace, opatrzonej podtytułem Raport o najtajniejszej agencji Ameryki - pierwszego ogłoszonego publicznie raportu o Agencji Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Agency NSA).

Pracujący dla ABC News Bamford (twórca programów o bardzo zróżnicowanej tematyce - od szpiegostwa okresu zimnej wojny po zbrodnie wojenne w Bośni) jest jednym z nielicznych całkowicie niezależnych od agencji ekspertów do spraw NSA.

Książka The Puzzle Palace wyłoniła się z - jak to określił sam Bamford - „piramidy materiałów uzyskanych na mocy Ustawy o swobodnym dostępie do informacji” [uchwalony w 1966 Freedom of Information Act - FOIA nakłada na instytucje i agencje państwowe obowiązek udostępniania wszelkich znajdujących się w ich posiadaniu informacji (poza kilkoma, ściśle określonymi kategoriami związanymi z bezpieczeństwem narodowym, tajemnicą bankową itp.) na każde żądanie obywatela], z wywiadów i zakrojonych na szeroką skalę badań archiwalnych.

Badania te obejmują nie tylko dokumenty udostępnione na mocy wspomnianej ustawy, ale również akta przesłuchań prowadzonych przez Kongres. Uczulona na punkcie zachowania ścisłej tajemnicy NSA nie była zadowolona z opublikowania książki Bamforda, co nie przeszkodziło, że słuchacze Defense Intelligence College i National War College, a także studenci wydziałów nauk politycznych i stosunków międzynarodowych Uniwersytetu Yale i innych uczelni zaczęli używać jej jako podręcznika. W katalogu Biblioteki Kongresu za rok 1995 zarejestrowanych było zaledwie dwanaście pozycji dotyczących NSA (z czego cztery to różne wydania The Puzzle Palace). Katalog zawierał natomiast 522 tytuły związane z -> CIA.

Zaintrygowany wrogą reakcją NSA na swoją książkę, Bamford, z wykształcenia prawnik, zażądał udostępnienia wszelkich informacji skatalogowanych w archiwach NSA pod jego nazwiskiem. Odpowiedziano mu, że takie „teczki” nie istnieją.

Na niektórych dokumentach zauważył jednak powtarzający się kryptonim „Esquire”, złożył zatem odpowiedni formularz FOIA, domagając się materiałów dotyczących owego kryptonimu. Tym razem NSA nadesłała setki odkazonych dokumentów, z których wynikało, że sprawę Bamforda i jego książki omawiali nie tylko dygnitarze NSA, ale i prokurator generalny USA oraz Biały Dom. Próbowano też - bezskutecznie - zdobyć odbitki szczotkowe przed publikacją książki.

Bancroft Edward (1744-1821)

Amerykański podwójny agent; podczas wojny o niepodległość kolonii brytyjskich w Ameryce pracował dla obydwu stron. Urodzony w Massachusetts, jako młody człowiek wyjechał do Gujany Holenderskiej.

W 1766 przybył do Anglii. W Londynie zaprzyjaźnił się z —* Benjaminem Franklinem i zgodził się zostać jednym z jego szpiegów. (Franklin zbierał podówczas informacje o stosunku Brytyjczyków do problemu kolonii amerykańskich).

Po powrocie do Ameryki Franklin odnowił kontakt z Bancroftem za pośrednictwem swego europejskiego agenta, Silasa Deane'a. Tymczasem w grudniu 1776 Bancroft zwerbowany został przez brytyjską -> Tajną Służbę (Secret Service) i otrzymał zadanie szpiegowania Deane'a (który uważał go za czołową postać europejskiej siatki szpiegowskiej Franklina i darzył pełnym zaufaniem) oraz innych Amerykanów zabiegających w Paryżu o pomoc francuską dla kolonii.

We wrześniu 1776 amerykański Kongres Kontynentalny utworzył komisję dyplomatyczną, mającą reprezentować interesy nowego państwa amerykańskiego na dworze francuskim. Komisarzami zostali Franklin, Deane oraz londyński prawnik Arthur Lee, również jeden z agentów Franklina. Bancroft został sekretarzem Franklina, dzięki czemu udało mu się przeniknąć do komisji, co sugerowali jego brytyjscy mocodawcy, z którymi utrzymywał kontakt, używając skrzynki kontaktowej (butelka wkładana do dziupli w jednym z drzew Tuileries). Często wyjeżdżał do Londynu jako tajny agent Franklina. Aby uśpić ewentualne podejrzenia Franklina, utrzymywał, że podczas jednej z podróży został aresztowany.

Mimo ostrzeżeń Arthura Lee, do którego dotarły pogłoski, że Bancrofta widywano w towarzystwie oficjalnych osobistości brytyjskich, Franklin nie chciał dać wiary zarzutom, tym bardziej że jako szpiega zdemaskowano właśnie osobistego sekretarza Lee, którego podwójna rola uszła uwagi komisarza. Sam Lee wkrótce powrócił do Ameryki.

Bancroftowi udało się przekazać do Londynu nader cenną wiadomość o zawarciu przez Francję sojuszu wojskowego ze Stanami Zjednoczonymi, jednakże -jak to często w —* rzemiośle szpiegowskim się zdarza -raportom Bancrofta nie w pełni ufano. Król Jerzy III podejrzewał, że spekulujący na giełdzie Bancroft wysłał tę informację w nadziei, iż wpłynie ona na korzystną dla niego zmianę kursów akcji. Bancroft kontynuował pracę dla obu stron także po zakończeniu wojny. W 1789 wyjechał do Irlandii z misją oceny szans sprowokowania tam powstania

antybrytyjskiego.

Szpiegowska działalność Bancrofta wyszła na jaw dopiero kilkadziesiąt lat po jego śmierci, po roku 1880, kiedy zostały otwarte brytyjskie archiwa.

47

Barbarossa

Banda z dachu, On-the-Roof Gang

Slangowe określenie amerykańskich specjalistów analizy łączności radiowej i kryptoanalityków marynarki wojennej, pochodzące od miejsca, w którym odbywało się ich szkolenie - żelazobetonowej nadbudówki na dachu szóstego skrzydła Kwatery Głównej Marynarki Wojennej przy Constitution Avenue w Waszyngtonie.

Praktykę 3-miesięcznego szkolenia starannie wyselekcjonowanych techników łączności US Navy i piechoty morskiej rozpoczęto w 1928. Polegało ono głównie na nauce przechwytywania nadawanego kodem Morse'a sylabicznego pisma japońskiego katagana. Pierwsze zajęcia dla 7-osobowej grupy słuchaczy odbyły się w październiku 1928. Do 1941 odbyło się 25 tego rodzaju kursów, w grupach liczących od 4 do 8 specjalistów. Przeszkolono łącznie 176 osób.

Tuż przed II wojną światową sporą część Bandy z dachu powołano do służby w sekcji nasłuchu radiowego marynarki wojennej oraz stacji kryptoanalitycznych na Filipinach, Guam, Hawajach, wyspie Bainbridge niedaleko Seattle, w Szanghaju i Waszyngtonie. 70 osób personelu placówki Cast na Filipinach zdołano ewakuować przed wkroczeniem Japończyków, w grudniu 1941. 7 specjalistów dostało się do niewoli japońskiej na wyspie Guam. (Z Szanghaju ewakuowano Bandę jeszcze przed wybuchem wojny).

Specjaliści z Bandy często potrafili zidentyfikować poszczególnych radiotelegrafistów japońskich po sposobie używania kluczy nadawczych alfabetu Morse'a. Pozwalało to dowództwu ustalić pozycje poszczególnych okrętów i stanowisk dowodzenia Japończyków i służyło nieocenioną wręcz pomocą przy analizie ruchów i koncentracji sił nieprzyjacielskich.

Wielu członków Bandy awansowało do stopni oficerskich, 2 zostało komandorami marynarki wojennej.

Nazywano ich też Dachowcami.

Barannikow Wiktor, gen. armii (1940-1995)

Szef radzieckich i rosyjskich służb bezpieczeństwa w okresie rozpadu Związku Radzieckiego. Był ministrem spraw wewnętrznych Rosji (wrzesień 1990 - sierpień 1991), ministrem spraw wewnętrznych ZSRR po sierpniowym puczu przeciw Gorbaczowowi (sierpień 1991 - styczeń 1992). Po rozpadzie Związku Radzieckiego został ministrem bezpieczeństwa i spraw wewnętrznych Federacji Rosyjskiej (grudzień 1991 - styczeń 1992).

Barannikow zapoczątkował przekazywanie władzy pozostającej w gestii Ministerstwa Spraw Wewnętrznych poszczególnym republikom i nakazał milicji trzymać się z dala od politycznego chaosu ogarniającego stolicę.

[Został zdymisjonowany przez prezydenta w końcu lipca 1993. Jako pretekst wykorzystano incydent z udziałem podległych mu Wojsk Ochrony Pogranicza na granicy radziecko-afgańskiej oraz rozrzutny tryb życia jego żony, Ludmiły, który kosztował podatników ok. 100 tysięcy dolarów.

W czasie zbrojnego przesilenia we wrześniu 1993 usiłował mediować pomiędzy Jelcynem a Dumą, która chciała przeciągnąć go na swą stronę nominacją na stanowisko ministra bezpieczeństwa. Został aresztowany i uwięziony na kilka miesięcy. Wkrótce po zwolnieniu zmarł na atak serca, 22 lipca 1995.]

Barbarossa

Kryptonim niemieckiej ofensywy przeciw Związkowi Radzieckiemu, która rozpoczęła się 22

czerwca 1941. Plan jej pierwotnie oznaczano kryptonimem Fritz, później Dyrektywą 21.18 grudnia 1940 Hitler nadał operacji nazwę Barbarossa, od przydomka cesarza Fryderyka I (1121-1190). Zgodnie z legendą cesarz nie umarł, tylko śpi głębokim snem, lecz pewnego dnia obudzi się, by przywrócić potęgę Niemiec.

Rząd amerykański i brytyjski były obszernie informowane o planowanej niemieckiej inwazji na ZSRR dzięki efektom pracy zespołów kryptoanalitycznych (Enigma i Ultra); podobnej treści ostrzeżenia przekazywał również brytyjski szpieg w Abwehrze.

W połowie 1940 brytyjskie służby wywiadowcze zaczęły dostrzegać coraz więcej symptomów, wskazujących, że Niemcy planują atak na Związek Radziecki. [Wywiad brytyjski był informowany również przez oddział II SZP-ZWZ i organizację konspiracyjną „Muszkietierowie”.]

W lipcu 1940 brytyjska Tajna Służba Wywiadowcza (MI6) donosiła, że radziecki attache wojskowy w Berlinie ostrzegł Moskwę, iż Niemcy planują atak na ZSRR. [Ostrzeżenia o planowanym ataku przekazywał radziekiemu wywiadowi wojskowemu -> Richard Sorge z Tokio.] Działo się to jeszcze w okresie intensyfikacji niemiecko-radzieckiej wymiany handlowej; ZSRR dostarczał głównie surowców, a Niemcy broni i maszyn.

Ostrzeżenia mnożyły się; 22 sierpnia 1940 brytyjski podwójny agent w wywiadzie niemieckim Paul Thummel informował, że od czerwca tegoż roku trwa intensywna rozbudowa Obcych Armii Wschód (Fremde Heere Ost) - sekcji Wydziału I niemieckiego wywiadu wojskowego; gwałtownie nasiliła się również aktywność kontrwywiadu przeciw Związkowi Radziekiemu, a niemiecki personel wywiadowczy w Rumunii uzupełniono o specjalistów od południowej Ukrainy, Krymu i Kaukazu.

W oficjalnej historii wywiadu brytyjskiego British In-telligence in the Second World War (1979) -> F. Harry

Barbie Klaus

48

Hinsley i jego koledzy wspominają, że w końcu marca 1941 materiały Enigmy dostarczyły szczegółowych informacji o ruchach wojsk niemieckich.

Premier, niektóre osoby z wywiadu (...), a - po pewnych wahaniach - także z Foreign Office (...) uznali [je] za pierwsze wyraźne potwierdzenie przypuszczeń, że gros przygotowań Niemiec wymierzonych jest przeciwko Rosji.

30 marca kryptoanalitycy brytyjscy z Bletchley Park doszli do wniosku, że dowody dostarczone przez Enigmę sugerują możliwość zakrojonej na szeroką skalę operacji militarnej przeciw Rosji: Może to być próba zastraszenia lub rzeczywiste przygotowania do ataku.

3 kwietnia 1941 premier Winston Churchill skierował jedyne bezpośrednie przesłanie do Józefa Stalina, ostrzegając go przed atakiem niemieckim. Powołując się na godnego zaufania agenta, donosił o ruchach wojsk niemieckich i wyrażał nadzieję: „Wasza Ekszelencja doceni zapewne znaczenie tych faktów”. (Ku irytacji Churchilla, brytyjski ambasador w Moskwie opóźnił przekazanie listu, w obawie, że Stalin uzna go za prowokacyjny.)

Fala podobnych doniesień rosła w lawinowym tempie. Jak pisze Hinsley:

Szwedzi, którym udało się dokonać dość dokładnej oceny zamiarów Niemiec, 24 marca przekazali swe opinie ambasadorowi Stanów Zjednoczonych w Moskwie. 1 kwietnia o planach niemieckich dowiedział się prawdopodobnie jugosłowiański attache wojskowy w Berlinie; jego rząd poinformował o tym Moskwę via Londyn. Panuje także opinia, że od początku 1941 rząd Vichy przekazywał ambasadzie radzieckiej doniesienia swego wywiadu o przemieszczaniu się dywizji niemieckich na wschód. Poza wszelką wątpliwością pozostaje fakt, że poczynając od 20 marca, rząd Stanów Zjednoczonych wielokrotnie ostrzegał ambasadora radzieckiego w

Waszyngtonie, informując go, że z odszyfrowanej japońskiej korespondencji dyplomatycznej wynika, iż Niemcy zaatakują Rosję przed upływem dwóch miesięcy.

Informacje Waszyngtonu pochodziły głównie z materiałów Magie. 22 maja rozszyfrowano depeszę wysłaną przez japońskiego ambasadora w Moskwie:

Nie jest jedynie pogłoską, że Niemcy mogą wkrótce zaatakować Rosję.

6 czerwca 1941 gen. -> Hiroshi Óshima, japoński ambasador w Berlinie, uprzedzał Tokio, że Niemcy uderzą na Związek Radziecki 22 czerwca.

Przez cały ten czas Stalin miał także dzięki -> siatce szpiegowskiej z Cambridge dostęp do materiałów de-kryptażu brytyjskiego.

Dyktator postanowił jednak zignorować ostrzeżenia napływające z Zachodu; do państw i polityków „kapitalistycznych” w ogóle odnosił się nieufnie, nienawidził zwłaszcza Churchilla, który przed dwudziestu laty usi-

łował zdławić w zarodku rewolucję bolszewicką. Przeszedł jednak do porządku dziennego również nad ostrzeżeniami własnego wywiadu wojskowego GRU (Golików Filip); co więcej, zakazał radzieckim siłom zbrojnym jakichkolwiek przygotowań do odparcia ewentualnego ataku, w obawie, że strona niemiecka może uznać je za prowokację. Mimo to marynarka wojenna zrobiła wszystko, co w jej mocy, by uniknąć zaskoczenia w wypadku rozpoczęcia operacji Barbarossa.

Barbie Klaus (1914-1991)

W czasie II wojny światowej szef niemieckiej SD w Lyonie; bezpośrednio po wojnie osłaniany przez Korpus Kontrwywiadu (Counter Intelligence Corps -CIC) Wojsk Lądowych Stanów Zjednoczonych, dla którego był cennym źródłem informacji o agentach nazistowskich i radzieckich.

Barbie, nazywany „rzeźnikiem z Lyonu”, ponosi bezpośrednią odpowiedzialność za torturowanie i zamordowanie czterech tysięcy Żydów i bojowników ruchu oporu w czasie wojny. Był dwukrotnie (zaocznie) skazany na karę śmierci przez sądy francuskie.

Tymczasem, poszukiwany jako zbrodniarz wojenny, Barbie przebywał w bezpiecznym domu w Augsburgu, gdzie oficerowie CIC wydobywali z niego informacje dotyczące wywiadu niemieckiego i radzieckiego. W 1951 udało mu się zbiec do Ameryki Południowej; mieszkał początkowo w Peru, a później w Boliwii, gdzie osiadł na stałe i nawiązał bliskie kontakty z miejscowymi dygnitarzami o pronazistowskich poglądach. W 1987 jeden z nich zeznał na procesie, że Barbie założył tam jeden z prawicowych „szwadronów śmierci” i utrzymywał ściśle więzi z handlarzami narkotyków; dostarczał także informacji wywiadowczych i broni przebywającym w Boliwii politykom prawicowym. Prawdziwą tożsamość Barbiego ustalono już w latach siedemdziesiątych, ale wojskowy rząd boliwijski od-mawiał jego ekstradycji, na którą zgodził się dopiero w 1983 nowy gabinet cywilny.

W 1979 jeden z magazynów niemieckich cytował słowa Barbiego, który miał w 1979 oświadczyć: „Przepraszam za każdego Żyda, którego nie zabiłem”. Oskarżony został o dokonanie egzekucji ponad czterech tysięcy osób i deportację do obozów koncentracyjnych siedmiu tysięcy Żydów francuskich.

Z racji upływu ponad dwudziestu lat orzeczone wcześniej wyroki śmierci uległy przedawnieniu, mimo to Barbie stanął przed sądem, prawo francuskie stanowi bowiem, że naziści winni szczególnie odrażających zbrodni „mają być ściągani po najdalsze zakątki świata”. Według zeznań naocznych świadków Barbie z wyjątkowym okrucieństwem bił Jeana Moulina (przywódcę francuskiego ruchu oporu, któremu Charles de Gaulle

49

Barron John D.

powierzył zadanie zjednoczenia ugrupowań antynie-mieckich we Francji; Moulin zmarł w pociągu więziennym), osobiście torturował więźniów i ścinał im głowy. Po procesie Barbiego, skazanego w 1987 za zbrodnie przeciw ludzkości na dożywotnie więzienie, policja francuska aresztowała Paula Touquiera, szefa milicji i oficera wywiadu rządu Vichy. Sąd uznał go winnym zbrodni przeciwko ludzkości i skazał na dożywotnie więzienie. [Barbie zmarł w więzieniu w 1991, Touvier - w 1996].

Barclay Cecii

Oficer ->MI6; w latach II wojny światowej skierowany do Moskwy z zadaniem zaopatrywania szefa radzieckiego wywiadu wojskowego GRU Fiodora Kuz-niecowa w wybrane materiały Ultry.

Wywiad brytyjski i amerykański zdecydowały się nie informować radzieckich sojuszników o źródle materiałów Ultra, ci jednak wiedzieli sporo na ten temat, głównie dzięki informacjom pracującego w Ble-tchley Park (Enigma) Johna Cairncrossa, brytyjskiego podwójnego agenta w —* siatce szpiegowskiej z Cambridge.

Wydaje się, że Kuzniecowa chciał dać Barclayowi do zrozumienia, iż Sowieci nie są całkowicie nieświadomi istnienia Ultry. Pewnego dnia wręczył mu zdobytą książkę szyfrów Luftwaffe, prosząc o dopilnowanie, by trafiła „we właściwe miejsce”.

Barij, Bar

Zargonowe określenie używane przez radzieckie tajne służby dla oznaczenia fałszywej informacji, dostarczanej podejrzanemu o wydawanie tajnego materiału. Po dostarczeniu podejrzanemu „dozy baru” organa wywiadu próbują zlokalizować, dokąd w obcej agencji wywiadowczej trafiła informacja, i określają, kto mógł ją przekazać.

Burnett David (ur. 1933)

Pierwszy oficer CIA oskarżony o szpiegostwo. W 1955 ukończył University of Michigan, a w 3 lata później rozpoczął pracę w CIA jako analityk w Korei Północnej, a następnie w pionie personalnym Zarządu Operacyjnego w Langley. W 1967 przesunięto go do Surabaya w Indonezji, gdzie pod -> przykrywką dyplomatyczną miał werbować tamtejszych radzieckich urzędników. W 1970 wycofał się ze służby, jednak podejmował okazjonalne zadania dla CIA. Działał w Indonezji jako właściciel słabo prosperującego przedsiębiorstwa połowu krewetek. Właśnie wtedy, w 1976, nawiązał kontakt z ekspozyturą KGB w Dżakarcie, wyjawiając informacje o taj-

nej operacji Habrink (polegającej na pozyskiwaniu danych o radzieckim sprzęcie będącym w wyposażeniu indonezyjskich sił zbrojnych, Barnett przekazywał informacje o Habrink w okresie między 31 października 1976 a 27 lutego 1977, spotykając się z wysłannikami KGB w -> Wiedniu i Dżakarcie. Ujawnił personalia 30 tajnych pracowników CIA oraz nazwiska 7 radzieckich urzędników konsularnych, których CIA miała nadzieję zwerbować w Surabaya). Barnett został aresztowany w październiku 1980. Jego działania były do tego momentu najgłębszą penetracją CIA przez KGB. Za 92 tysiące dolarów sprzedał szczegóły jednej z najbardziej udanych operacji CIA przeciwko Związkowi Radzieckiemu. Został uznany winnym szpiegostwa i skazany 8 stycznia 1981 na 18 lat więzienia.

Barron John D.

Jako redaktor naczelny „Reader's Digest”, odegrał ważną rolę w staraniach FBI o rozpowszechnienie oficjalnej wersji sprawy starszego chorążego US Navy —* Johna Walkera, prowadzącego działalność szpiegowską na rzecz ZSRR. Barron, były oficer wywiadu Marynarki Wojennej USA i ekspert w sprawach KGB, zeznawał w obydwu procesach agenta FBI Richarda Millera oraz w procesie Jerry'ego Whit-wortha.

Przedstawiciele FBI oświadczyli, że na świadka wybrali Barrona, ponieważ -jako nie związany z

Biurem pisarz - nie musiał obawiać się, że składając zeznania, zdradzi nieopatrznie jakąś tajną informację. Zeznając pod przysięgą w procesie Whitwortha, Barron dał do zrozumienia, że dzięki przyznaniu mu odpowiedniego poziomu prawa dostępu miał wgląd w materiały wywiadu satelitarnego. Mimo to, zeznając w sprawie sprzedaży Sowietom wydanego przez CIA podręcznika na temat satelitów, napomknął, że materiały fotograficzne pochodzące z rozpoznania napowietrznego są tak znakomitej jakości, iż na zdjęciach „widać nawet kolor męskiej brody”.

Za swe usługi Barron nie pobierał od FBI wynagrodzenia pieniężnego, jednak Biuro okazywało mu wszechstronną pomoc, co w znacznej mierze przesądziło o sukcesie handlowym jego książek, w tym wydanej w 1987 Breaking the Ring, przedstawiającej oficjalną wersję ujęcia przez FBI Walkera i innych członków jego siatki szpiegowskiej. Barron napisał również: KGB: The Secret Work of Soviet Secret Agents (1974) [wyd. pol. KGB. Tajna działalność sowieckich agentów, 1991] i KGB Today: The Hidden Hand (1983) [wyd. pol. KGB dzisiaj. Niewidzialna ręka, 1991] oraz Operation Solo (1996). (Solo)

Barstow Montagu

50

Barstow Montagu

Orczy Emmuska

2 Batalion Służby Łączności

Jednostka Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych; w czasie II wojny światowej zaplecze kadrowe dla stacji nasłuchu radiowego sił lądowych na całym świecie.

Sformowana 1 stycznia 1939 jako 2 Kompania Służb Łączności, pod dowództwem szefa łączności wojskowej US Army, w składzie 101 szeregowych i kilku oficerów. Stacje nasłuchu radiowego Służby Wywiadu Łączności (Signal Intelligence Service - SIS) w Fort Monmouth, Fort Sam Houston w Teksasie; Presidio, San Francisco w Kalifornii, Fort Shafter, Oahu na Hawajach; Fort McKinley na Filipinach oraz Quarry Heights w Strefie Kanału Panamskiego obsługiwał w tym czasie personel jednostek Korpusu Łączności (Signal Corps).

Sformowanie kompanii pozwoliło na stworzenie jednolitego systemu kontroli wszystkich działań nasłuchu łączności SIS. Dowództwo 2 Batalionu Służby Łączności mieściło się początkowo w Fort Monmouth, w listopadzie 1939 przeniesiono je do siedziby SIS w Waszyngtonie. Od momentu wybuchu wojny w Europie SIS, której zakres działań uległ znacznemu rozszerzeniu, odczuwała stały niedobór wykwalifikowanego personelu, tym bardziej że w miarę wzrostu stanu osobowego US Army zapotrzebowanie na specjalistów łączności niezmiernie się zwiększyło. W przededniu przystąpienia Stanów Zjednoczonych do wojny, 7 grudnia 1941, jednostka 2 Kompanii Służby Łączności na Filipinach, której nominalny stan etatowy wynosił 24 ludzi, dysponował 16-osobowym zaledwie personelem.

Na początku grudnia 1941 łączny stan osobowy SIS i 2 Kompanii wynosił 45 oficerów i podoficerów, 177 szeregowych (44 oficerów i podoficerów oraz 28 szeregowych w Waszyngtonie, a jeden oficer i 149 szeregowych we wszystkich innych pododdziałach, z pododdziałem szkoleniowym w Fort Monmouth włącznie). SIS zatrudniała ponadto 109 pracowników cywilnych.

Wiosną 1942 siły lądowe miały już 15 pododdziałów nasłuchu radiowego, których personel liczył w sumie ponad 700 osób. W kwietniu kompanię przekształcono w batalion. W lipcu 1942 sztab SIS i 2 Batalionu Służby Łączności (ograniczony w zasadzie do wydziału uzupełnień) przeniósł się do Arlington Hall na przedmieściach Waszyngtonu. W październiku 1942 Fort Monmouth opuścił również - przeniesiony do Vint Hill Farms - pododdział szkoleniowy batalionu.

19 listopada 1942, z chwilą gdy dowództwo 2 Batalionu przejął szef SIS (od kwietnia 1941 pułkownik Frank W. Bullock), doszło do połączenia obu tych jednostek.

Służbom łączności nadal doskwierał dotkliwy brak wykwalifikowanego personelu. Latem 1943 okazało się na przykład, że 28 z 521 poborowych przydzielonych do stacji nasłuchu w Vint Hill Farms w Wirginii to analfabeci. Trudnościom kadrowym próbowano zaradzić, uzupełniając personel stacji kobietami z WAC (Women's Army Corps - służby pomocniczej kobiet).

Początkowe zapotrzebowanie opiewało na 11 kobiet oficerów i 800 szeregowych.

Poważne problemy stwarzało morale personelu, zwłaszcza szeregowych z Arlington Hall, z których wielu pracowało na takich samych stanowiskach co oficerowie, podoficerowie SIS i batalionu oraz kontraktowi specjaliści cywilni, tyle że za znacznie skromniejsze wynagrodzenie.

Wydaje się, że nie istniał żaden związek między stopniem wojskowym pracownika a efektami jego pracy - czytamy w oficjalnej historii batalionu. -Wielu szeregowych odczuwało to, oczywiście, jako niesprawiedliwość. Próbowano temu zaradzić, ale bez większego powodzenia.

Jednym z możliwych rozwiązań było skierowanie ich do szkoły dla kandydatów na oficerów, tam jednak obowiązywały drastyczne limity.

Mimo że awans bezpośredni nie był rzeczą prostą, 58 zmobilizowanych japonistów promowano do stopnia porucznika.

W chwili zakończenia działań wojennych, w sierpniu 1945, 2 Batalion utrzymywał pododdziały nasłuchu łączności w wielu ośrodkach na terenie Stanów Zjednoczonych oraz na wyspie Guam, w Asmarze (Erytrea), w New Delhi, na Alasce i Hawajach. Jednostka, licząca 792 oficerów i podoficerów oraz 3918 szeregowych płci obojga, była największym batalionem sił lądowych.

Dowodził nim oficer w stopniu generała brygady. (Dane te nie uwzględniają 5661 pracowników cywilnych, zatrudnionych przez służby bezpieczeństwa łączności sił lądowych pod koniec wojny, ani blisko 17 tysięcy osób wojskowego personelu rozpoznania łączności, podlegającego dowódcom poszczególnych jednostek taktycznych).

Bates Ann

Nauczycielka z Filadelfii, o przekonaniach lojalistycz-nych, w czasie wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych prowadziła działalność szpiegowską na rzecz Brytyjczyków. W czerwcu 1778, podając się za patriotkę, przedostała się przez linie wojsk kontynentalnych i dotarła do Nowego Jorku, gdzie stała się jedną z agentek siatki szpiegowskiej mjr. Johna Andre.

Posługiwała się pseudonimem „pani Barnes”. Podając się za wędrowną przekupkę, gromadziła informacje o wojskach kontynentalnych, podsłuchiwała rozmowy żołnierzy, rejestrowała pozycje stanowisk artylerii itp.;

51

B-Dienst

udało jej się nawet dostać do kwatery głównej gen. —*George'a Washingtona.

Miałam możliwość swobodnie poruszać się, obserwując siłę i pozycję każdej brygady, liczbę dział i ich stanowiska, a także wagę kul, którymi je nabijano - pisała później.

Podczas kolejnej misji w obozie wojsk kontynentalnych koło Dobbs Ferry w stanie Nowy Jork gromadziła dane dotyczące ich stanu osobowego, liczby dział i stanu zaopatrzenia. Przesłane przez nią informacje skłoniły Brytyjczyków do wzmocnienia garnizonu Rhode Island.

Wyjechała z mężem do Anglii. Porzucona przez niego, zwróciła się do rządu brytyjskiego o przyznanie renty za zasługi w czasie wojny. Uzyskała ją.

BatzJeanPierrede (1754-1822)

Tajny agent króla Ludwika XVI w latach rewolucji francuskiej. Lojalista, deputowany do Stanów Generalnych, od 1789 pracujący potajemnie na rzecz króla, a później restauracji monarchii Burbonów we Francji.

Po szturmie na Tuileries, 10 sierpnia 1792, de Batz i jego agenci bez powodzenia próbowali uwolnić uwięzioną parę królewską. W styczniu 1793 podjął nawet desperacką, nieudaną próbę odbicia więzionego już na gilotynę Ludwika XVI, a w październiku tegoż roku królowej Marii Antoniny. Uczestnik, stłumionego przez Napoleona Bonaparte, rojalistycznego powstania na paryskim przedmieściu Saint-Antoine w maju 1795. Po krótkim pobycie w więzieniu uwolniony. Ludwik XVIII hojnie wynagrodził go za wierną służbę dynastii.

Bazna Elyes

Cicero

Bazoft Farzad (1959-1990)

Dziennikarz, uchodźca irański, mieszkający na stałe w Anglii, uznany przez iracki Trybunał Rewolucyjny winnym szpiegostwa na rzecz Izraela i Wielkiej Brytanii; powieszony w Bagdadzie 15 marca 1990. Podczas procesu wycofał przyznanie się do winy złożone publicznie przed kamerami telewizji irackiej.

W Wielkiej Brytanii od 1975. W 1981 skazany na rok więzienia za napad rabunkowy na kasę oszczędnościowo-pożyczkową; później informator policji brytyjskiej. Niewykluczone, że pracę dziennikarską w tygodniku „Observer” traktował jako przykrywkę działalności szpiegowskiej. Wyrok wykonano, mimo próśb o ułaskawienie wystosowanych przez Wielką Brytanię, sekretarza gene-

ralnego ONZ Javiera Pereza de Cuellara, Amnesty International, Unię Europejską i międzynarodowe stowarzyszenia prasowe. Wszystkie zostały odrzucone przez prezydenta Iraku Saddama Husseina. Premier Margaret Thatcher nazwała egzekucję barbarzyństwem.

Pięćdziesięcioletnia pielęgniarka brytyjska, Da-phne Parish, która wwozła Bazofta na teren tajnego kompleksu wojskowego Iskandria (Bazoft próbował ustalić wiarygodność doniesień o potężnej eksplozji w tym ośrodku; tam też aresztowano go we wrześniu 1989) otrzymała wyrok 15 lat więzienia.

BCRA, Bureau Central de Renseignements et d'Action

Centralne Biuro Wywiadu i Działania

B-Dienst

Skrót od Beobachtungsdiens (Służba Obserwacyjna). Służba kryptoanalityczna niemieckiej marynarki wojennej w czasie II wojny światowej. Prowadzony przez B-Dienst nasłuch alianckiej łączności radiowej i jej rozkodowanie pozwalały na skuteczne naprowadzanie U-Bootów na pozycje konwojów sprzymierzonych.

Było to dla Niemców tym ważniejsze, że nie dysponowali żadnymi innymi źródłami informacji o ich trasach. Tym samym w znacznej mierze B-Dienst przyczyniła się do sukcesów niemieckich w bitwie o Atlantyk.

Początki tej służby sięgają 1919, kiedy ponownie powołano personel jednostki kryptologicznej byłej Cesarskiej Marynarki Wojennej. W latach dwudziestych i trzydziestych B-Dienst odniosła kilka sukcesów w zmaganiach z kodami brytyjskiej Royal Navy, a w przeddzień II wojny światowej udało jej się złamać także inne obce kody. We wrześniu 1942 trafiła na prawdziwą złotą żyłę. Odnaleziono mianowicie księgi kodów zatopionego na płyciźnie opodal Tobruku brytyjskiego niszczyciela Sikh. Kilka z nich odczytano w krytycznym momencie bitwy o konwoje atlantyckie w marcu 1943. B-Dienst nie udało się natomiast kompleksowo złamać kodów US Navy; w dodatku w kwietniu 1942 skromne sukcesy, jakie odniosła na tym polu, stały się bezużyteczne, gdyż amerykańska marynarka wojenna przeszła na nowy system —♦ kodowania maszynowego. Dalszy spadek znaczenia B-Dienst nastąpił w kwietniu 1943, kiedy Brytyjczycy przestali używać kodu złamanego przez nią w 1942.

Znaczna część archiwum B-Dienst uległa zniszczeniu w czasie jednego z alianckich nalotów na

Berlin w listopadzie 1943, co jeszcze bardziej ograniczyło jej skuteczność, i tak malejącą wobec stopniowego ulep-

Beach Thomas

52

szania przez aliantów systemów kodujących. Mimo to historyk wywiadu David Kahn twierdzi, iż z rejestrem [dokonań B-Dienst] nie może się mierzyć żadna inna agencja wywiadowcza III Rzeszy.

W latach wojny personel B-Dienst zwiększył się do około 5 tysięcy ludzi, z czego około 1100 kwaterowało w Berlinie. Po nalocie w listopadzie 1943 siedzibę B-Dienst przeniesiono do oddalonego około 40 kilometrów na północny wschód od stolicy Eberswaldu. W 1943 B-Dienst przechwytywała codziennie około 8500 alianckich depech, niektóre z nich powtarzały się, a ponadto nie wszystkie udawało się rozszyfrować.

Beach Thomas (1841-1894)

Brytyjski tajny agent, prowadzący działalność szpiegowską w środowisku Amerykanów pochodzenia irlandzkiego, nazywających siebie Fenianami. Podejrzewano ich o spisek, którego celem było wywołanie powstania w Irlandii. Fenianie planowali także najazd na Kanadę.

Urodzony w Anglii Beach wyemigrował do Ameryki, gdzie walczył po stronie Unii w wojnie secesyjnej. Po wojnie dotarły do niego pogłoski o Fenianach. Był to ruch nacjonalistów irlandzkich istniejący od lat pięćdziesiątych XIX w., głównie w Irlandii i Stanach Zjednoczonych, w Irlandii znany raczej jako Bractwo Republikanów Irlandzkich.

Beach napisał o nich do krewnych w Anglii, a ci przekazali informację wywiadowi brytyjskiemu.

Brytyjczycy, którzy spenetrowali już środowisko rewolucjonistów irlandzkich, nie mieli jednak swoich ludzi wśród Fenian amerykańskich. Skłonili Beacha do roli podwójnego agenta.

W 1866 Beach uprzedził Anglików o planowanej przez Fenian inwazji na Kanadę (garstkę ochotników, którzy przekroczyli granicę, szybko wyparto). Beach wstąpił do ruchu i stał się jednym z jego zaufanych członków; towarzyszył w podróży do Waszyngtonu przywódcy Fenian, Johnowi O'Mahony'emu, który chciał zaapelować do prezydenta Andrew Johnsona o poparcie Ameryki dla sprawy wolności Irlandii. Jako tajny agent Fenian, wyjechał do Kanady, gdzie miał przeprowadzić rozpoznanie przed kolejnym wypadem zbrojnym na ten kraj w 1870. Doniósł o tym poufnie władzom kanadyjskim, które z łatwością zatrzymały napastników.

Po śmierci O'Mahony'ego w 1877 ruch Fenian rozpadł się. Beach wrócił do Anglii, gdzie nadal prowadził działalność antyirlandzką; współdziałał m.in. z wywiadem brytyjskim w spisku obliczonym na skompromitowanie wybitnego polityka irlandzkiego Charlesa Stewarta Parnella (opublikowano jego rzekome - a w istocie sfałszowane - listy nawołujące do zamordowania kilku polityków brytyjskich). Spisek wyszedł na jaw, co zakończyło karierę szpiegowską Beacha.

BealJohn (1835-1865)

Szpieg Konfederacji w czasie wojny secesyjnej; walczył pod rozkazami gen. Thomasa Jacksona zw. Sto-newall, był ranny. Później w służbie Konfederacji zdobył jako korsarz kilka okrętów Unii w zatoce Chesapeake, wkrótce jednak dostał się do niewoli. Wypuszczony na wolność w ramach wymiany jeńców, bez powodzenia próbował dokonać kilku akcji sabotażowych. Ujęty ponownie w północnej części stanu Nowy Jork podczas próby wykolejenia pociągu. Powieszony z wyroku sądu, który uznał go winnym sabotażu i szpiegostwa.

Bear (Tu-95)

Jedyny na świecie operacyjny bombowiec strategiczny, napędzany turbinowymi silnikami śmigłowymi. Tu-95 do dziś pełni w rosyjskim lotnictwie wojskowym funkcję samolotu nosiciela manewrujących pocisków raketowych, w marynarce natomiast jest to ważny samolot

rozpoznawczy dalekiego zasięgu, używany także do naprowadzania pocisków, jak również do wielu innych zadań.

Zbudowany został w biurze konstrukcyjnym Andrieja N. Tupolewa, które dostarczyło samolot zdolny osiągnąć celów w Stanach Zjednoczonych bronią jądrową z baz radzieckich.

Wszedł do służby w 1955 jako klasyczny bombowiec strategiczny. W połowie lat sześćdziesiątych, w wersji rozpoznawczej Tu-95 (Bear-D), otrzymał zadanie obserwacji oceanów. Nie ma na pokładzie broni ofensywnych, jedynie duży radar do przeszukiwania powierzchni ziemi i system przekazywania danych o celach dla okrętów z wyrzutniami raketowymi.

Wkrótce po wejściu do służby Bear-D rozpoczął przeloty nad otwartym morzem nad amerykańskimi okrętami wojennymi. Od kwietnia 1970 para tych samolotów startowała z półwyspu Kola, okrążyła Przylądek Północny i po locie nad Morzem Norweskim oraz północnym Atlantykiem lądowała na Kubie; po kilku dniach pobytu na wyspie samoloty wracały do ojczystej bazy. Podczas tych lotów, bez lądowania, o długości 8 tysięcy km, samoloty prowadziły obserwację i zbierały dane wywiadu elektronicznego wzdłuż wybrzeża Ameryki Północnej, lecąc zwykle 300-400 km od brzegu.

W 1973 para samolotów Tu-95 rozpoczęła loty do Konakry w Gwinei. W kilku wypadkach wydaje się, że samoloty bazujące na Kubie i w Konakry przeprowadziły

53
skoordynowane rozpoznanie nad południowym i środkowym Atlantykiem. Samoloty Bear-D zaprzestały lotów z Konakry w 1977, ale sytuacja zmieniła się jedynie o tyle, że zaczęto używać lotniska w Luandzie, w Angoli. Od 1981 do rozpadu Związku Radzieckiego, w 1991, samoloty Tu-95 przebywały właściwie stale na Kubie. (Samolot Tu-142 Bear-F, przeznaczony do zwalczania okrętów podwodnych, włączył się do lotów na Kubę w 1983).

Od 1974 loty dalekiego zasięgu Bear-D z radzieckich baz dalekowschodnich nad Pacyfikiem zostały uzupełnione operacjami z dawnych baz amerykańskich w Da Nang i Cam Ranh w Wietnamie. W latach 1979-1991 operacje samolotów Bear-D i i7 z Wietnamu były prowadzone stale.

Chociaż obserwacja oceanów i namierzanie celów dla pocisków raketowych wystrzeliwanych z morza zostały w dużej części przejęte przez satelity, to samoloty Bear-D nadal wykonują te zadania dla marynarki rosyjskiej. (Radziecki System Rozpoznania Oceanicznego)

Wersja Bear-E była samolotem rozpoznawczym dla lotnictwa, natomiast wersja Bear-F samolotem zwalczania okrętów podwodnych marynarki wojennej. W wersji Bear-G samolot służył do przenoszenia pocisków raketowych, podobnie jak używana od 1984 wersja Radziecki samolot rozpoznawczy Tu-95 Bear D. (us navy)

"%,,

Bear

Tu-95M5 Bear-H. Wersja Bear-] przeznaczona jest do retransmisji łączności morskiej.

Wcześniej bombowce Tu-95 przebudowano na samoloty do przenoszenia pocisków.

Produkcja była kontynuowana w zwolnionym tempie jeszcze w latach dziewięćdziesiątych, trwała więc przeszło 40 lat, dłużej niż jakiegokolwiek innego samolotu bojowego.

Wyprodukowano ponad 350 maszyn tego typu.

Tu-95 jest dużym samolotem o skrzydłach skośnych, z czterema turbinowymi silnikami śmigłowymi w opływowych gondolach wpuszczonych w skrzydła. Każdy z silników napędza dwa przeciwbieżne śmigła czte-rołopatowe o zmiennym skoku. Zasięg samolotu ocenia się na ponad 11 000 km (dla Bear-T); może być powiększony po uzupełnieniu paliwa w powietrzu. Załoga liczy zwykle 7 lub 8 ludzi.

Tu-95 jest oznaczeniem samolotu nadanym przez biuro konstrukcyjne Tupolewa, zostało ono także później przyjęte jako oznaczenie wojskowe tego samolotu. Na Zachodzie jest on często określany swym pierwotnym, nie wprowadzonym, oznaczeniem - Tu-20. Wersję Bear-F, samolot do zwalczania okrętów podwodnych i rozpoznania marynarki wojennej, oznaczano w ZSRR, a później w Rosji jako Tu-142.

:

Beaumarchais Pierre Augustin

54

Beaumarchais Pierre Augustin (1733-1799)

Tajny agent francuski, wykonawca sekretnych poru-czeń króla Ludwika XVI w okresie wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych. Autor Wesela Figara i Cyrulika Sewilskiego był bliskim doradcą króla, z którym dzielił przekonanie, że działania tajne są skutecznym narzędziem polityki antybrytyjskiej.

Krół wyasygnował środki pozwalające na zakup ośmiu statków z ładunkiem zaopatrzenia i broni; Beaumarchais zaś, w oparciu o kapitały własne, subsydia przyznane przez rząd hiszpański i środki z innych źródeł hiszpańskich oraz francuskich założył firmę Hortalez et Compagnie, podającą się za przedsiębiorstwo eksportowo-im-portowe. W dzisiejszym języku szpiegowskim nazwano ją przedsiębiorstwem holdingowym.

Beaumarchais kierował flotyllą prawie pięćdziesięciu frachtowców transportujących broń, amunicję i inne materiały wojskowe, rzekomo do francuskich Indii Zachodnich, skąd przewożono je następnie do portów amerykańskich. Spotkać się można z opinią, że amerykańskie zwycięstwo pod Saratogą w październiku 1777, które udowodniło, że Amerykanie mają szansę na zwycięstwo w wojnie - co miało niejaki wpływ na zawarcie amerykańsko-francuskiego sojuszu wojskowego w lutym 1768 - było możliwe jedynie dlatego, że na czas przybyły dostawy francuskie. Wcześniej jeszcze Beaumarchais udał się pod przybranym nazwiskiem do Londynu, gdzie udało mu się stłumić w zarodku spisek, którego celem było ujawnienie kompromitujących króla planów ewentualnej inwazji francuskiej na Anglię.

Beauregard Pierre Gustave Toulant, gen. bryg. (1818-1893)

Oficer Konfederacji, twórca rozgałęzionej siatki szpiegowskiej, działającej w czasie wojny secesyjnej. Urodzony w Luizjanie, w 1838 ukończył Akademię Wojskową w West Point, uczestnik wojny z Meksykiem. W 1861 przez pięć dni piastował stanowisko komendanta Akademii Wojskowej w West Point, z którego usunięto go po oświadczeniu, że w razie wybuchu wojny stanie po stronie Południa.

12 kwietnia 1861 dowodzona przez niego artyleria oddała pierwszą salwę w wojnie secesyjnej, okładając ogniem zaporowym Fort Sumter w porcie Charleston w Karolinie Południowej. W wojnie odznaczył się zarówno na polu bitwy, jak i w roli szefa siatki szpiegowskiej, którą z jego polecenia założył kpt. Thomas Jordan. Na jej czele stanęła Rosę Greenhow, bogata dama z waszyngtońskiej socjety, zbierająca wiadomości polityczne i wojskowe, głównie podczas urządzanych u siebie wieczorów towarzyskich.

Najważniejsza informacja uzyskana przez Jordana i Greenhow dotyczyła zamiarów wojsk Unii w przededniu bitwy pod Buli Run. Depeszę z wiadomością dostarczyła

Beauregardowi wysłana 10 lipca 1861 przez Greenhow w roli kuriera Betty Duvall, której udało się przedostać przez linie wojsk Unii, z poufny listem ukrytym we włosach.

Informacje Jordana i Greenhow, uzupełnione wiadomościami uzyskanymi podczas przesłuchań jeńców, pozwoliły Beauregardowi na opracowanie strategii działania, która sprawiła, że bitwa pod Buli Run zamieniła się w pogrom wojsk Unii.

Beauregard był jednym z dowódców armii konfederacyjnej w bitwie pod Shiloh w 1862.

Dowodził także obroną Charlestonu, a w 1864 walczył pod Petersburgiem w stanie Wirginia. U schyłku wojny został generałem pełnej rangi, jednym z ośmiu w armii konfederatów.

Po wojnie był prezesem kolei New Orleans, Jack-sonville and Mississippi Railroad i dowódcą Gwardii Narodowej Luizjany.

W książce Mr. Lincoln 's Army (1951) Bruce Catton określa Beaurgarda jako: błyskotliwego (...) mającego w sobie coś z młodego Napoleona (...) w połączeniu z popędliwością typową dla wschodniego Południa.

Był wyjątkowo utalentowanym dowódcą, aczkolwiek jego skłonność do podawania w wątpliwość rozkazów przełożonych graniczyła chwilami z niesubordynacją.

Becker Iohann (ur. 1912)

Koordinator działalności szpiegowskiej Sicherheitsdienst (SD) w Ameryce Łacińskiej podczas II wojny światowej. Urodzony w Lipsku, członek NSDAP od 1930 oraz SS, awansowany później do stopnia porucznika. W Buenos Aires pojawił się jako przedsiębiorca w 1937, na ten rok przypadają również początki jego kariery szpiegowskiej. Po wybuchu wojny wrócił do Niemiec, wkrótce jednak ponownie znalazł się w Argentynie, tym razem jako kurier dyplomatyczny.

Obarczony zadaniem gromadzenia danych wywiadu politycznego (wywiadem wojskowym zajmowała się Abwehra), Becker zorganizował siatkę szpiegowską. Kontakt radiowy z Niemcami utrzymywał za pośrednictwem nadajników krótkofalowych, które instalowano w odosobnionych posiadłościach wiejskich, co utrudniało ich namierzenie. Informacje przekazywano również pod postacią mikrofotografii (Becker założył w tym celu specjalne laboratorium), dostarczanych następnie do Niemiec przez kurierów lub pocztą; systematycznej analizie poddawana była też treść amerykańskiej prasy i audycji radiowych.

Becker wyszukiwał ponadto sympatyków w środowisku dyplomatów nieprzychylnych Stanom Zjednoczonym, wyższych urzędników państwowych i oficerów sił zbrojnych; jednym z jego źródeł informacji był przyszły dyktator Argentyny, płk Juan Peron.

55

Beer Israel

Szpiegowska działalność Beckera kwitła w przychylnym dla państw Osi klimacie politycznym - konstatuje David Kahn w Hitler's Spies (1978).

Klimat ten zmienił się jednak drastycznie w 1944, z chwilą gdy dyplomacja niemiecka stanowczo odrzuciła prośbę Argentyny o dostawy uzbrojenia. W tej sytuacji władze argentyńskie zwróciły się do szefa wywiadu zagranicznego SD Waltera Schellenberga. Negocjacje miały rozpocząć się w neutralnej Hiszpanii, wywiadowi brytyjskiemu udało się jednak zatrzymać wysłannika Argentyny na Trynidadzie. W następstwie tego incydentu Stany Zjednoczone wzmogły naciski na Argentynę, dążąc do wymuszenia zmiany stanowiska wobec państw Osi. Ostatecznie 26 stycznia 1944 państwo to zerwało stosunki dyplomatyczne z Niemcami, a jednocześnie argentyńskie siły bezpieczeństwa rozpoczęły aresztowania podejrzanych o szpiegostwo na rzecz Rzeszy.

Becker próbował utrzymać funkcjonowanie siatki, ale kolejna fala aresztowań latem 1944 doprowadziła do jej rozbicia. W ręce sił bezpieczeństwa wpadły dziesiątki aparatów radiowych, nowe urządzenie do mikrofotografii i trzy maszyny kodujące Enigma. Becker zszedł do podziemia, nie zaprzestał jednak sporządzania raportów, które wraz z pieniędzmi dostarczał jednemu z zaufanych ludzi utrzymującemu, że przekazuje je marynarzom hiszpańskim (z poleceniem nadania przesyłek pocztą pod różnymi adresami pomocniczymi w Niemczech). W rzeczywistości człowiek ten nie robił nic (podczas aresztowania znaleziono w jego szafce zarówno gotówkę, jak i dokumenty). Sam Becker, aresztowany w kwietniu 1945, na krótko przed

kapitulacją Niemiec, został niebawem zwolniony i wyjechał do swego kraju, gdzie przepadł bez śladu.

Według oceny specjalistów alianckich liczba aktualnych informacji wysłanych przez Beckera do Niemiec była niewielka; U-Booty zatopiły co prawda pięć statków, których termin wyjścia w morze został trafnie podany w jego raportach, jednakże -jak twierdzi Kahn - kapitanowie okrętów podwodnych nigdy tych informacji nie otrzymali.

Beer Israel, płk (1912-1968)

Oficer armii izraelskiej, szpiegujący dla Związku Radzieckiego. W 1938, po zajęciu rodzinnej Austrii przez nazistów, uciekł z Wiednia do Palestyny. Wstąpił w szeregi Hagany, żydowskiej armii podziemnej, twierdząc, że jest doświadczonym partyzantem, walczył bowiem przeciwko pronazistowskim siłom w Austrii w 1934 i przeciw faszystom w Hiszpanii jako członek Brygad Międzynarodowych podczas wojny domowej. Zapewniał ponadto, że ma doktorat z historii.

Po zakończeniu wojny o niepodległość Izraela (1948-1949) Beer stał się głównym kandydatem na stanowisko zastępcy szefa sztabu armii. Rozczarowany nieotrzymaniem nominacji, wystąpił z armii i został korespondentem wojskowym jednej z izraelskich gazet. W 1953 stał się zwolennikiem partii Mapai premiera Dawida Ben Guriona i zaprzyjaźnił z osobistościami odpowiedzialnymi za obronność Izraela, m.in. z Szimone Peresem, przyszłym premierem, i z samym Ben Gurionem. Pisywał do organu partii Mapai, „Davar”, a w 1955 Ben Gurion zaangażował go do napisania oficjalnej pracy na temat wojny o niepodległość 1948-1949. Dało mu to dostęp do tajnych archiwów wojskowych. Szef sztabu armii Mosze Dajan, i szef Mossadu Isser Harel byli przeciwni angażowaniu Beera do tych zadań. Obaj mu nie dowierzali.

Dostęp do danych był nadzwyczaj cenny dla agenta Sowietów, a Beer został prawdopodobnie zwerbowany przez Rosjan jeszcze przed II wojną światową. Wzbudzała podejrzenia jego skłonność do narzucania się -pojawiał się na przykład bez zaproszenia na spotkaniach wysokiego szczebla. Mossad wykrył, że Beer nawiązał nieformalne stosunki z —◆ Reinhardem Gehle-nem, szefem służby wywiadowczej Niemiec Zachodnich. Gehlen szczególnie gorąco pragnął nawiązania stosunków z wywiadem izraelskim po synajskiej kampanii 1956, a Beer zaproponował, że będzie pośrednikiem, co dałoby jego radzieckim zwierzchnikom jeszcze jedno źródło informacji o wywiadzie zachodnio-niemieckim. Według książki Dana Raviva i Yossi Melma-na *Every Spy a Prince* [wyd. pol. *A każdy szpieg to książę*, Warszawa 1993] zachodni Niemcy pragnęli przypodobać się Izraelczykom, więc zapewnili Beerowi zadziwiająco duży wgląd w dane o armii niemieckiej, instalacjach NATO, bazach amerykańskich w Niemczech. Beer uzyskał nawet dla radzieckich —* oficerów prowadzących informacje o szczegółach umów dotyczących budowy amerykańskich wyrzutni nuklearnych w Europie.

Do Harela docierały na temat Beera informacje, sięgające brytyjsko-francuskiej inwazji sueskiej 1956 (mógł także otrzymywać poufne dane od wywiadu brytyjskiego). Początkowo, ze względu na koneksje Beera w kręgach władzy, Harel zachowywał ostrożność. W końcu jednak nakazał go śledzić. 30 marca 1961 zaobserwowano wręczanie przez Beera dokumentów Wiktorowi Sokołowowi, oficerowi ~* KGB działającemu pod przykrywką dyplomaty w Tel Awiwie. Dokumenty zawierały fragmenty dziennika Ben Guriona. Nazajutrz rankiem Beer został aresztowany.

Podczas procesu sądowego przyznał, że nie walczył w Hiszpanii, ani nie ma doktoratu. Później wyparł się tego, twierdząc, że poprzednio mówił prawdę. Twierdził, że cokolwiek czynił, kierował się patriotyzmem, obawiał się bowiem, że Izrael poniesie szkodę przez

Be'eri Isser

56

swoją prozachodnią orientację. Został skazany na 15 lat więzienia; zmartw 1968 podczas

odbywania kary.

Be'eri Isser (1901-1958)

Twórca i pierwszy szef Amanu, izraelskiego wywiadu wojskowego. W 1948, w chwili powstania izraelskich sił zbrojnych, w stopniu pułkownika; wcześniej szef rozwiązanej 14 maja 1948 (na sześć tygodni przed powstaniem państwa Izrael) komórki wywiadu organizacji zbrojnej Hagany Szai.

30 czerwca 1948, bezpośrednio po nominacji na dyrektora Amanu, Be'eri oskarżył o zdradę i postawił przed - jako sam to określił - „polowym trybunałem wojennym” oficera armii izraelskiej, kpt. Meira Toubianskiego, którego rozkazał rozstrzelać natychmiast po uzyskaniu wyroku skazującego. (Proces oparto na wątpliwym materiale dowodowym; po upływie kilku lat Toubianskiego pośmiertnie uniewinniono).

Tego samego dnia podwładni Be'eriego poddali torturom asystenta arabskiego burmistrza Hajfy. Miarodajne opracowanie dziejów wywiadu izraelskiego - Dana Raviva i Yossi Melmana Every Spy a Prince (1990) [wyd. pol. Ji każdy szpieg to książę, 1993] - stwierdza, że ludzie Be'eriego bili go, polewali wodą, wyrwali mu zęby, przypiekali stopy ogniem i wstrzykiwali narkotyki. (W 1964 rząd Izraela podał ten fakt do wiadomości publicznej i wypłacił odszkodowanie.)

W kilka tygodni później ludzie Be'eriego uprowadzili i rozstrzelali w trybie doraźnym podwójnego agenta [izraelskiego], pracującego rzekomo dla Arabów (zajęto się nim z powodu podejrzeń, iż w istocie jest on agentem - »potrójnym, to znaczy rzeczywiście działa na rzecz strony arabskiej).

Śledztwo wszczęte w tej sprawie przez premiera, a zarazem ministra obrony Dawida Ben Guriona, ujawniło opisany wypadek stosowania tortur. W grudniu 1948 Be'eri, którego sąd wojskowy uznał winnym zabójstwa, zdegradowany został do stopnia szeregowca, usunięty ze stanowiska i wykluczony ze służby wojskowej. 19 lipca 1949 został aresztowany ponownie i oskarżony o egzekucję Toubianskiego. W listopadzie 1949 sąd orzekł jego winę, lecz - „zważywszy lojalną służbę [podsądnego] dla Izraela” - skazał go na symboliczną karę jednego dnia więzienia.

Be'eri - mężczyzna wysoki i łysy - otrzymał przydomek „Wielki Isser”. Hebrajskie nazwisko Be'eri (wcześniej Birentzweig) przybrał - podobnie jak wielu jego towarzyszy broni - w czasie walki o powstanie państwa izraelskiego.

Beesly Patrick (ur. 1913)

W latach 1939-1945 starszy analityk danych wywiadu Ośrodka Wywiadu Operacyjnego (Operational Intelligence Centre - OIC) Admiralicji brytyjskiej, zajmujący się zwłaszcza wykorzystaniem rozkodowanych materiałów Ultry dla potrzeb wojny morskiej. Absolwent Trinity College w Cambridge; w latach 1939-1959 oficer Ochotniczej Rezerwy Królewskiej Marynarki Wojennej (Royal Navy Volunteer Reserve).

W opublikowanej w 1977 książce Very Special Intelligence: The Story of the Admiralty's Operational Intelligence Centre 1939-1945 Beesly pisze o niezwykłym wprost bogactwie i różnorodności informacji dostarczanych Admiralicji przez Ultrę. Poczynając od pewnego momentu, biuro nasłuchu ośrodka w Bletchley Park było w stanie na bieżąco przekazywać zdekodowaną treść korespondencji radiowej między ośrodkiem dowodzenia U-Bootów w Niemczech a okrętami podwodnymi na Atlantyku.

Cenny okazał się nawet kod Tetis, używany przez ośrodek szkolenia U-Bootów na Bałtyku.

Beesly pisał:

Tetis pozwalał nam śledzić dzieje każdego U-Boota od chwili wejścia do służby, przez miesiące wyposażania i szkolenia aż do momentu, gdy okręt opuszczał wreszcie Bałtyk i wychodził w rejs

operacyjny do portu w Norwegii lub Francji.

Beeslay jest też wyraźnie dumny z poziomu współpracy między OIC a jego odpowiednikiem w Waszyngtonie, których kooperacja była, jak się wydaje, ściślejsza niż między podobnymi komórkami innych rodzajów wojsk amerykańskich i brytyjskich na atlantyckim i innych teatrach działań wojennych.

Behn Aphra (1640-1689)

Brytyjska pisarka i szpieg. Wysłana do Holandii, by skłonić do powrotu podwójnego agenta Williama Scota, dokonała znacznie więcej, przesyłając do Anglii - lekceważone skądinąd - ostrzeżenie, że flota holenderska ma zamiar założyć blokadę ujścia Tamizy.

Aby opłacić pracujących dla niej agentów, Behn zastawiła swoją biżuterię; musiała też pożyczyć pieniądze na powrót do Anglii, gdzie z kolei uwięziono ją za długi (spłacił je ostatecznie rząd brytyjski). Po odzyskaniu wolności zajęła się pisarstwem. Znana przede wszystkim jako autorka potępiającej niewolnictwo powieści Oroonoko; or the Royal Slave (1688). Jest jednym z dwojga znanych szpiegów pochowanych w Opactwie Westminsterskim, drugi to mjr -> John Andre.

Belfrage Cedric (?—1990)

Brytyjski oficer wywiadu, który szpiegował na rzecz Związku Radzieckiego. Był członkiem Komunistycznej Partii Wielkiej Brytanii, gdy w 1940 przybył do Ameryki do pracy w Brytyjskim Biurze Koordynacji Bez-

57

Berg Igor K.

pieczeństwa (British Security Coordination - BSC). Tajna agencja MI6 działała w Rockefeller Center w Nowym Jorku podczas II wojny światowej. BSC zainaugurowała obecność brytyjskiego wywiadu w Ameryce przed przystąpieniem Stanów Zjednoczonych do wojny. Współpracowała później z Biurem Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS). Belfrage, pisarz, był uważany za koordynatora czarnej propagandy, szeroko stosowanej przez BSC w celu rozpowszechniania informacji na temat brytyjskich wysiłków wojennych oraz dezinformujących wiadomości na temat nazistów.

BSC była ściśle tajnym organem, którego istnienie stało się publicznie znane dopiero w latach sześćdziesiątych. Belfrage został oskarżony o ujawnienie istnienia BSC radzieckiemu wywiadowi. Elizabeth Bentley, kurierka radzieckiej siatki szpiegowskiej w Nowym Jorku i Waszyngtonie, w 1948 publicznie przyznała się przed amerykańskimi komisjami kongresowymi do swej działalności, wymieniając zarazem Belfrage'a jako człowieka, który pracował dla Sowietów. Deportowano go ze Stanów Zjednoczonych jako niepożądanego cudzoziemca. Później amerykańscy dekrzyptolodzy wykryli, że kryptonimy pani Bentley i Belfrage'a figurowały w radzieckich depe szach wywiadowczych przesyłanych ze Stanów Zjednoczonych do Moskwy (Venona), co potwierdziło szpiegowską profesję tych dwojga.

Bell

Kryptonim powstałej wiosną 1942 w Melbourne, w Australii, stacji kryptologicznej Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych - Belconnen, mieszczącej się w siedzibie wydziału wywiadu Australijskiej Królewskiej Marynarki Wojennej (Royal Australian Navy), obsługiwanej przez Australijczyków, personel Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych ewakuowany z Filipin (-> Cast) oraz kilku zbiegłych z Singapuru specjalistów brytyjskich. Pierwsze depe szce japońskie stacja przechwyciła i zdekodowała w połowie maja 1942.

Stacja Bell współpracowała ściśle z Biurem Centralnym (Central Bureau) Dowództwa Południowo-Zachodniego Pacyfiku gen. Douglasa MacArthura; operacyjnie związana jednak z -> Hypo (FRUPAC) w Pearl Harbor i -> Negat (-> OP-20-G) w Waszyngtonie.

Bell William H. (ur. 1921)

Pracownik Hughes Aircraft Corporation, aresztowany za sprzedaż tajnych informacji, w tym dokumentacji tzw. cichego radaru - urządzenia umożliwiającego niewykrywalny przez systemy antyradarowe nieprzyjaciela namiar radiolokacyjny jego celów - przedstawicielowi polskich służb wywiadowczych —* Marianowi Zacharskiemu. Bell otrzymał około 110 tysięcy dolarów gotówką i złote monety wartości około 60 tysięcy dolarów. Został aresztowany przez FBI w 1981 pod zarzutem szpiegostwa, na podstawie zeznań jednego z członków polskiej misji dyplomatycznej przy ONZ, który poinformował Biuro o szczegółach działalności polskiego wywiadu w Stanach Zjednoczonych. Bell zdecydował się na współpracę z FBI i zgodził się przeprowadzić obciążającą Zacharskiego rozmowę kontrolowaną, transmitowaną przez ukryty aparat podsłuchowy. Bell otrzymał wyrok 8 lat pozbawienia wolności.

Bentley Elizabeth

Amerykańska sekretarka, kurierka radzieckiej sieci wywiadowczej w USA od 1938 do 1944. Członek Komunistycznej Partii USA, związana z komunistycznym podziemiem w latach trzydziestych i czterdziestych. Zatrudniał ją jako sekretarkę Jaków Gołos, rosyjski emigrant, obywatel amerykański. Gołos, również członek Komunistycznej Partii USA, pracował dla Towarzystwa Pomocy Technicznej dla Rosji Radzieckiej (Society for Technical Aid to Soviet Russia), przykrywką radzieckiego szpiegostwa technicznego. Prowadził także Harry'ego Golda, członka siatki szpiegów atomowych. Zmarł w 1944.

W 1945 Bentley przyznała się FBI do swej przeszłości, uczyniła to również przed federalnym sądem przysięgłych. Opowiedziała o siatce, która werbowała ludzi (w tym Whittakera Chambersa) w Nowym Jorku i Waszyngtonie, gdzie udało się pozyskać wielu funkcjonariuszy rządu federalnego.

Bentley powtórzyła publicznie swe zeznania w lipcu 1948 przed podkomisją senackiej Komisji Dochodzeniowej i Komisją do Badania Działalności Antyamerykańskiej Izby Reprezentantów. Prasa opisywała pulchną kobietę w średnim wieku jako „blond królową szpiegów”. Podczas zeznań, od których rozpoczęła się kampania oskarżeń o tolerowanie komunistów w rządzie, Bentley mówiła o „komórkach komunistycznych” w Waszyngtonie, wymieniła Harry'ego Dextera White'a, zastępcę sekretarza skarbu, i Williama Remingtona, wyższego urzędnika Departamentu Handlu. White energicznie zaprzeczył oskarżeniom. Remington został zabity przez współwięźnia.

Późniejsze odszyfrowanie radzieckich meldunków wywiadowczych wykazało, że Bentley występowała w nich pod kryptonimem Good Girl. (Venona)

Berg Igor K.

Orłów Aleksandr

Berg Morris (Moe)

58

Berg Morris (Moe) (1902-1972)

Amerykański baseballista i tajny agent. Syn emigrantów rosyjskich, zawodnik drużyny szkoły średniej w Newark w stanie New Jersey i Uniwersytetu Princeton, na którym studiował języki obce. Po studiach przez szesnaście lat w zawodowej drużynie Brooklyn Dodgers. W 1934, na prośbę wywiadu amerykańskiego, sfilmował Zatokę Tokijską i japońskie urządzenia wojskowe. W 1941, po zakończeniu kariery sportowej, udał się do Ameryki Łacińskiej jako poufny korespondent Nelsona Rockefellera, koordynatora stosunków między-amerykańskich w Departamencie Stanu. Kontrwywiad USA w Ameryce Łacińskiej podlegał wówczas FBI, niewykluczone więc, że Berg gromadził informacje wywiadowcze dla tej agencji. Od 1943 w Biurze Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS); wysłany do

Jugosławii w celu oceny antyniemieckich działań partyzantki Josipa Broz Tity; później przetrzymany na teren okupowanej przez Niemców Norwegii w ramach planowanej przez aliantów operacji zlokalizowania i zniszczenia wytwórni ciężkiej wody - części niemieckiego programu budowy bomby atomowej.

Służba w OSS zawiodła Berga do Berna w Szwajcarii, gdzie zetknął się z Allenem W. Dullem, ówczesnym szefem wywiadu OSS na tym terenie, później dyrektorem Centralnej Agencji Wywiadowczej (Central Intelligence Agency - CIA). Po wojnie, pracował dla Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (NATO). Panuje opinia, że misje wywiadowcze powierzano mu jeszcze w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych.

Beria Ławrientij (1899-1953)

Szef NKWD i innych organów bezpieczeństwa, od 1938 do 1953. Zarządzał olbrzymim aparatem radzieckiej policji, systemem więzień i łagrów oraz siecią szpiegowską.

W latach 1921-1931 działał w -> organach w Azerbejdżanie i Gruzji, zyskując uznanie Stalina. Z jego nominacji w 1931 został pierwszym sekretarzem partii komunistycznej w Gruzji. W końcu sierpnia 1938 Stalin mianował go zastępcą komisarza spraw wewnętrznych i szefem Głównego Zarządu Bezpieczeństwa Państwowego z zadaniem nadzorowania posunięć Nikołaja Jeżowa. W listopadzie tegoż roku Beria objął jego stanowisko. Wkrótce po nominacji na szefa NKWD został zastępcą członka Biura Politycznego; był pierwszym szefem tajnej policji, który wszedł do tego organu.

Poprzednik Berii, Nikołaj Jeżow, który zamierzał aresztować Berię, sam został aresztowany na jego rozkaz. Umieszczono go w szpitalu psychiatrycznym, a wkrótce podobno znaleziono powieszzonego na ramie okiennej. Ci, którzy przeżyli okres Gienricha Jagody, zostali zgładzeni przez oprawców z beriowskiego NKWD.

Dla Stalina Beria był doskonałym szefem tajnej policji.

W Związku Radzieckim Beria znany był z rozpustnego trybu życia. Schwytane na ulicy młode dziewczęta zaciągał do swego biura i gwałcił. Groźba aresztowania rodzin nie pozwalała ofiarom na protesty. Niektóre z nich popełniły samobójstwo. Relacja gruzińskiego działacza partyjnego, przytoczona przez Amy Knight w książce Beria (1993) [wyd. pol. Beria, prawa ręka Stalina, 1996], przedstawia następującą scenę. Beria zabrał działacza na przejażdżkę łodzią motorową niemieckiej produkcji. W pewnej chwili mijali młodą kobietę trenującą przed zawodami pływackimi.

Beria zatrzymał łódź i nalegał, by kobieta do niej weszła, mimo że osoba ta wyraźnie się go bała. Zwrócił się potem do swego towarzysza, oznajmiając mu, że chce być sam z tą kobietą, a on niech wyskakuje z łodzi i płynie z powrotem. Gdy ten odrzekł, że nie umie pływać, Beria wypchnął go z łodzi.

Ławrientij Beria, długoletni szef radzieckiego aparatu bezpieczeństwa, odpowiedzialny także za radziecki program atomowy, (wide world)

59

Beria Ławrientij

Obstawa Berii, obserwująca tę scenę z brzegu, ruszyła łodzią i uratowała działacza. Zachowanie Berii wcale nie zdziwiło jego ochroniarzy, którzy wiedzieli, że szef interesuje się sportsmenkami i domaga się prawa do wyboru kobiet delegowanych corocznie z Gruzji do Moskwy na zawody z okazji Dnia Kultury Fizycznej.

Po przejściu NKWD Beria rozszerzył inwigilację przebywających za granicą starych bolszewików, w tym Lwa Trockiego (swego czasu rywalizującego ze Stalinem o sukcesję po Leninie). Trockiego zamordowano w Meksyku w 1940. Wiele tysięcy ludzi zginęło w egzekucjach podczas stalinowskich czystek, kontynuowanych aż do czerwca 1941.

Po wybuchu wojny z Niemcami Beria stał się jednym z najważniejszych ludzi Stalina. Został członkiem, a następnie zastępcą przewodniczącego Państwowego Komitetu Obrony; nadzorował działalność służb wewnętrznych oraz niektórych sektorów przemysłu zbrojeniowego. W 1945 nadano mu rangę marszałka Związku Radzieckiego, w 1946 został wicepremierem i członkiem Biura Politycznego.

Podczas wojny tajna policja zobowiązana została do ochrony kremlowskiego kierownictwa i zapobiegania zdradzie w armii. To drugie zadanie wykonywały jednostki bojowe NKWD oraz jednostki wojskowego kontrwywiadu (Smiersz).

NKWD przejęło również wywiad zagraniczny. Do radzieckich placówek dyplomatycznych w Wielkiej Brytanii, Kanadzie i w Stanach Zjednoczonych skierowano pracowników NKWD, zobowiązanych do zdobywania informacji wojskowych, cennych dla Kremla (Siatka szpiegów atomowych). W Stanach Zjednoczonych zorganizowano radziecką komisję zakupów, kierowaną przez Berię, dla przyspieszenia transferu broni do Związku Radzieckiego. Komisja, licząca ponad tysiąc pracowników, stała się punktem gromadzenia tajnych informacji.

Stalin powierzył Berii również nadzór nad radzieckim programem atomowym i związanymi z nim operacjami wywiadowczymi. Uczynił go odpowiedzialnym za skopiowanie trzech B-29, które wylądowały na Syberii. Stalin przewidywał użycie ich do przenoszenia radzieckiej bomby atomowej.

Po wojnie Beria kontynuował swą działalność, popełnił jednak błąd, wyobrażając sobie, że będzie następcą Stalina. W 1949, gdy Stalin uczynił Chruszczowa sekretarzem moskiewskiego Miejskiego i Obwodowego Komitetu Partii, Chruszczow wyczuł, że ściągnięto go do Moskwy dla zrównoważenia wpływów Berii. Zauważył, że Stalin obawia się Berii i chętnie by się go pozbył, ale nie wiedział, jak to zrobić.

W 1951 Stalin rozpoczął w Gruzji czystkę wśród działaczy, co było oczywistym przejawem niezadowolenia

z Berii, podobnie jak absurdalne oskarżenie o „spisek lekarzy”, które rozpętało kampanię antysemicką w styczniu 1953. W jej efekcie oficjalnie uznanemu Żydowskiemu Komitetowi Antyfaszystowskiemu przypięto etykietkę zakamuflowanej amerykańskiej organizacji wywiadowczej. Lekarze, z których większość była Żydami, zostali oskarżeni o zamiar „skrócenia życia działaczom radzieckim”. Berię krytykowano pośrednio - jego siły bezpieczeństwa powinny zdusić domniemany spisek w zarodku. Przypomniano także, iż sam miał pewne związki z ugrupowaniem powstałym w czasie wojny i znanym Żydom na całym świecie.

1 marca 1953, nocą, Beria wybrał się do dachy Stalina w podmoskiewskim Kuncewie. Według jednej z wersji spotkał się sam na sam ze Stalinem w jego gabinecie. Wkrótce potem Stalina znaleziono leżącego na podłodze. Po wylewie odzyskał na krótko przytomność, ale nie mógł mówić. Zmarł 5 marca 1953.

Beria wprowadził w ruch drobiazgowo opracowane plany przejęcia władzy. Premierem mianował Gieorgija Malenkowa, człowieka słabego charakteru. Sformował kolektywne kierownictwo, sobie przydzielając funkcję wiceprzewodniczącego Rady Ministrów, z zachowaniem kontroli nad bezpieczeństwem państwa.

Wzmocnił oddziały bezpieczeństwa w Moskwie. W celu umocnienia swojej pozycji liberalnego następcy Stalina złagodził regulaminy więzienne, nakazał zwolnienie około miliona więźniów uznanych za nie zagrażających bezpieczeństwu państwa. Doprowadził do odrzucenia oskarżeń dotyczących „spisku lekarzy”. Beria zamierzał też zmienić przepisy zezwalające na bezzasadne aresztowania. Zasygnalizował również zmiany w polityce zagranicznej artykułem w „Prawdzie”, wychwalającym prezydenta Eisenhowera i deklarującym radzieckie zainteresowanie zakończeniem zimnej wojny.

W czerwcu wybuchła rewolta w Niemczech, którą Moskwa zdusiła czołgami Niemcy. Dni Berii były jednak policzone. Gdy 26 czerwca przybył na Kreml na posiedzenie prezydium rządu, w wyniku starannie przygotowanego spisku, kierowanego przez Chruszczowa i marszałka Gieregi Żukowa, został aresztowany.

Sądzony w grudniu 1953 przez Kolegium Sądu Najwyższego i oskarżony o zdradę, został skazany na śmierć i zgładzony w dniu wydania wyroku - 23 grudnia. Istnieją również inne hipotezy dotyczące śmierci Berii. Chruszczow na przykład twierdził, że

Beria wszedł pewnego dnia do sali konferencyjnej sam, bez obstawy i ja go zastrzeliłem.

Inna wersja, bardziej prawdopodobna, podana przez płk. Olega Pieńkowskiego głosiła, że po aresztowaniu

Beria został zastrzelony w piwnicy gmachu dowództwa Moskiewskiego Okręgu Wojskowego. (...) Generał [Froł]

Berlin

60

Kozłów zastrzelił go w obecności innych generałów. (...) Po egzekucji ciało Berii oblano benzyną i spalono.

Jeszcze inna wersja przypisuje egzekucję Berii gen. lejtn. P.F. Batickiemu.

Berlin

Stolica Rzeszy Niemieckiej od 1871 do 1945, miasto, które w drugiej połowie XX wieku stało się symbolem zimnej wojny, sceną wielu filmów i powieści, a zarazem polem bitwy w wojnie wywiadów Wschodu i Zachodu.

W średniowieczu członek Hanzy; w końcu XV wieku Berlin stał się siedzibą elektora brandenburskiego. Dobrze prosperujące miasto zostało dotknięte wojną trzydziestoletnią 1618-1648. Od 1709 stolica Królestwa Prus, w czasie wojny siedmioletniej wielokrotnie okupowane przez wojska austriackie i rosyjskie, później przez siły Napoleona I, każde z własnym korpusem szpiegów.

Po upadku Napoleona, w 1814, ośrodek potęgi państwa pruskiego. Od końca wieku XIX Berlin stał się nasyconym atmosferą dekadencji europejskim centrum awangardy artystycznej, a jego nocne kluby miejscem spotkań oficerów wywiadów i ich agentów. Od wczesnych lat XX wieku stała placówką w Berlinie utrzymywała brytyjska Tajna Służba Wywiadowcza (MI6), interesująca się zwłaszcza bolszewikami, którzy traktowali Berlin jako ośrodek szpiegowski. Swoje misje pełnili tu również —♦ attaches wojskowi wielkich mocarstw - elitarna kasta szpiegów dżentelmenów.

W 1918 w oszczędzonym przez I wojnę światową Berlinie wybuchły, inspirowane przez agentów komunistycznych, zamieszki uliczne, które przyspieszyły ostateczny upadek cesarskich Niemiec. Stolicę powołanej do życia na mocy postanowień traktatu wersalskiego republiki niemieckiej przeniesiono z tego niespokojnego miasta do Weimaru. Republika Weimarska dogorywała jednak, wstrząsana hiperinflacją, masowym bezrobociem i wybuchami niepokojów społecznych, do których podzegli zarówno komuniści, jak i naziści.

W Berlinie mieściła się także kwatera główna niemieckiego wywiadu wojskowego Abwehry (w jednym z jej gmachów działała szkoła szpiegów).

II wojna światowa

Mimo zapewnień przywódców nazistowskich, że Berlin przetrwa tysiąc lat i nigdy nie stanie się celem alianckich nalotów bombowych, u schyłku wojny stolica III Rzeszy - ostatnie pole bitwy II wojny światowej w Europie - leżała w gruzach. Katastrofalne skutki dla niemieckich służb wywiadowczych miały naloty bombowe na miasto, przeprowadzone w listopadzie 1943; zniszczeniu uległa wtedy znaczna część akt B-Dienst (w obawie przed podobnym losem

Abwehra, jesz-

cze w kwietniu tego roku, przeniosła się z Berlina do Zossen, odległego o około 36 kilometrów na południe od stolicy).

W miarę zbliżania się do Berlina Armii Czerwonej, w marcu 1945, oficerowie kontrwywiadu niemieckiego kontynuowali gorączkowe wysiłki, by schwytać i zgładzić osoby podejrzane o współpracę z wrogiem. W ostatnich dniach życia w podziemnym bunkrze w stolicy Hitler obsesyjnie powracał do sprawy „przecieku” - ktoś przekazywał BBC informacje, które następnie nadawano w programach tej rozgłośni dla Niemiec.

Nie był to tylko twór chorobliwej imaginacji Hitlera. Nadal jestem przekonany, że taka infiltracja rzeczywiście istniała

napisał później Albert Speer, minister ds. uzbrojenia i przemysłu wojennego, twórca wizji architektonicznej hitlerowskiego Berlina.

Do ostatnich chwil funkcjonował podlegający Heinrichowi Himmlerowi Główny Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy (RSHA). 26 kwietnia 1945, gdy oddziały Armii Czerwonej walczyły już w Berlinie, sprawnie działał podsłuch telefoniczny, nadal trwało też śledztwo w sprawie „przecieku”.

Ostatnim błyskotliwym wyczynem radzieckiego wywiadu wojskowego było odnalezienie szczątków Adolfa Hitlera (który popełnił samobójstwo 30 kwietnia). Wyjaśnienie okoliczności tej sprawy, trzymanej przez Sowieców w tajemnicy przez kilka dziesięcioleci, władze brytyjskie zleciły historykowi, a zarazem oficerowi wywiadu Hugh Trevorowi-Roperowi. Na podstawie zeznań jeńców - naocznych świadków wydarzeń w bunkrze oraz źródeł kontrwywiadu Sił Lądowych USA sporządził on tajny raport, przekazany w listopadzie 1945 rządowi brytyjskiemu, a także Czwórstronnej Komisji ds. Wywiadu w Berlinie. Trevor-Roper sugerował, by zwrócić się do Sowieców o informacje znajdujące się w ich posiadaniu. Odpowiedź nadeszła dopiero w latach siedemdziesiątych.

Na kanwie wspomnianego raportu powstała najsłynniejsza książka tego historyka, wydana w 1947 *The Last Days of Hitler* (do 1987 wznawiana sześciokrotnie) [wyd. pol. *Ostatnie dni Hitlera*, 1960].

Pod koniec wojny Biuro Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS) wysłało do Berlina obydwu przyszłych dyrektorów CIA: Allena Dul-lesa i Richarda Helmsa z zadaniem poznania planów chwilowego sojusznika - ZSRR - wobec własnej strefy okupacyjnej Niemiec. Berlin podzielony

W podzielonym na cztery strefy okupacyjne mieście każde z wielkich mocarstw utrzymywało własną strukturę wywiadowczą, z tym że wywiady Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Francji łączyły często swe

61

Berlin

siły w walce z radzieckimi konkurentami. Tym samym w roli stolicy światowego szpiegostwa Berlin zajął miejsce -> Wiednia, przez całe lata gniazda tajnych agentów w Europie.

W okresie zimnej wojny większość szpiegów działających w obydwu częściach Niemiec (ich liczba dochodziła momentami do 8 tysięcy) obrała sobie za siedzibę Berlin. Mimo intensywnej obecności wywiadów państw zachodnich nie udało się zapobiec wybuchowi kolejnych kryzysów berlińskich, które przekształciły miasto w jedno z najbardziej zapalnych politycznie miejsc na kuli ziemskiej, potencjalne zarzewie III wojny światowej.

Pierwszy kryzys nadszedł w 1948. 24 czerwca Związek Radziecki założył blokadę połączeń lądowych i wodnych z alianckimi sektorami miasta, izolując w ten sposób ponad dwa miliony ich mieszkańców.

Prezydent Truman zareagował utworzeniem tzw. berlińskiego mostu powietrznego - systemu lotniczych dostaw podstawowych produktów zaopatrzeniowych. Most funkcjonował 321 dni; dokonano ponad 277 tysięcy lotów, zaopatrując miasto w 2,5 miliona ton żywności i paliw. Berlin stał się synonimem kryzysu. W czasie trwania operacji „Most berliński” Połączony Komitet Szefów Sztabów Stanów Zjednoczonych przygotował plan wojenny, oznaczony kryptonimem Trojan, zakładający zbombardowanie ładunkami jądrowymi 30 miast radzieckich. Z zakończeniem radzieckiej blokady Berlina, w maju 1949, zbiegło się powołanie do życia Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (NATO), mającej stanowić zapórę dla ewentualnego ataku radzieckiego na Europę Zachodnią.

W tymże roku, w atmosferze pogłębiającego się konfliktu między Wschodem a Zachodem, doszło do utworzenia dwóch państw niemieckich - Republiki Federalnej Niemiec (z amerykańskiej, francuskiej i brytyjskiej strefy okupacyjnej) oraz Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Podzielono i miasto - z okupacyjnych sektorów mocarstw zachodnich powstał Berlin Zachodni, traktowany przez RFN jako jeden z landów Republiki Federalnej; sektor radziecki stał się Berlinem Wschodnim, uznanym konstytucyjnie przez NRD za stolicę państwa. W czerwcu 1953 w Berlinie Wschodnim doszło do rewolty robotniczej. 17 czerwca radziecki dowódca wojsk okupacyjnych wyprowadził na ulice czołgi, wobec czego Henry Heckscher, szef berlińskiej placówki CIA w Berlinie, zwrócił się do Waszyngtonu o zgodę na dostarczenie powstańcom broni. Spotkała go odmowa; politycy amerykańscy wzywali co prawda do wyzwolenia „zniewolonych narodów”, ale, jak się okazało - nie za pomocą amerykańskich karabinów.

W początkach czerwca 1961 prezydent Kennedy spotkał się w Wiedniu z radzieckim przywódcą Nikitą Chruszczowem, który zaskoczył Kennedy'ego niezwykle chłodną reakcją na propozycję porozumienia. 15 czerwca Chruszczow wybrał Berlin na miejsce kolejnej konfrontacji, oświadczając, że o ile Zachód nie uzna suwerenności państwowej NRD, przekaże całe miasto Niemcom Wschodnim.

Kennedy odpowiedział mobilizacją 250 tysięcy rezerwistów i przywróceniem do służby kilku wycofanych z niej okrętów marynarki wojennej. Naszkicowano plany działań w każdej sytuacji. W grach wojennych z udziałem najwyższych urzędników cywilnych i wojskowych strategii rozważali również, odrzucony zresztą, wariant „wystrzału ostrzegawczego” - zdetonowania ładunku nuklearnego nad Oceanem Atlantyckim, co miało dać do zrozumienia Sowietaom, że podjęcie przez nich działań militarnych w Berlinie może spowodować wybuch wojny jądrowej. Tymczasem, poczynając od chwili zakończenia wojny, tysiące Niemców ze Wschodu uciekało na Zachód. Latem 1961, w warunkach przewlekającego się kryzysu, fala uciekinierów nasiliła się gwałtownie, wypompowując z Niemiec Wschodnich wykwalifikowanych robotników, techników i uczonych. W sierpniu 1961 - ku całkowitemu zaskoczeniu państw zachodnich, których rządy nie otrzymały żadnych sygnałów ostrzegawczych od swoich służb wywiadowczych - Niemiecka Republika Demokratyczna zaczęła w błyskawicznym tempie wznosić mur wzdłuż całej granicy między Berlinem Wschodnim a zachodnimi sektorami miasta. Kennedy, po raz kolejny doprowadzony do pasji nieudolnością wywiadu amerykańskiego, zignorował nawoływania kilku członków Kongresu, domagających się od Stanów Zjednoczonych reakcji militarnej.

Naszpikowana minami granica między Wschodem a Zachodem jeżyła się zasiekami z drutu kolczastego i wieżyczkami strażniczymi. Setki mieszkańców Berlina Wschodniego ryzykowały życie, usiłując przedostać się na Zachód; wielu zginęło. Szpiegdy przedostawali się przez mur tysiącami. Zachodniemiecki wywiad Federalny Urząd Ochrony Konstytucji (Bundesamt für Verfassungsschutz - BfV) i -> Federalna Służba Informacyjna (Bundesnachrichtendienst - BND) były permanentnym celem infiltracji agentów enerdowskiej służby wywiadowczej Stasi (MfS,

Ministerium für Staatssicherheit), tajnej policji wschodnioniemieckiej bądź KGB.

Mur berliński stał się symbolem szpiegostwa w klasycznej już powieści z czasów zimnej wojny - Johna Le Carrégo *The Spy Who Came in from the Cold* (1963) [wyd. pol. *Ze śmiertelnego zimna*, 1992]. Na jej podstawie nakręcono film z Richardem Burtonem w roli głównej.

Berliński tunel

62

Berlin zjednoczony

W 1988 Michaił Gorbaczow, który trzy lata wcześniej stanął na czele ZSRR, ogłosił politykę nieinterwencji oraz redukcji radzieckiej obecności wojskowej w krajach Europy Wschodniej, co stało się początkiem końca radzieckiej kontroli nad NRD i innymi państwami bloku wschodniego. W październiku 1989 odsunięty został od władzy wschodnioniemiecki dyktator Erich Honecker, a 9 listopada, gdy demonstracje uliczne rozlały się po całym Berlinie Wschodnim, Niemiecka Republika Demokratyczna otworzyła granicę z RFN. W grudniu 1990 ustąpiło całe kierownictwo wschodnioniemieckie; na maj 1991 zapowiedziano wolne wybory parlamentarne. Mur berliński został zburzony; ostatni jego fragment runął o północy z 3 na 4 października 1990. Oznaczało to zjednoczenie Niemiec.

Berliński tunel

Brytyjsko-amerykańska operacja wywiadowcza, zakładająca przekopanie tunelu z Berlina Zachodniego do wschodniej części miasta w celu dostania się do podziemnego łącza między centralami telefonicznymi, co umożliwiłoby podsłuch wschodnioniemiecko-radzieckiej łączności telekomunikacyjnej. Wzorowano się na podobnym przedsięwzięciu zrealizowanym w powojennym Wiedniu. Projekt tunelu berlińskiego był wspólnym dziełem brytyjskiej Tajnej Służby Wywiadowczej (—♦ MI6) oraz CIA, finansowanym jednak wyłącznie przez Agencję i zrealizowanym jej siłami. Szczegóły operacji nadal są utajnione, a wiarygodne informacje na jej temat skąpe. Zatwierdzając projekt w 1954, ówczesny dyrektor CIA Allen W. Dulles zalecił, by „możliwie jak najmniej zostało na piśmie”.

Operacji podsłuchu w Wiedniu nadano kryptonim Silver, Dulles nazwał berlińskie przedsięwzięcie operacją Gold. Według jednej z relacji uwagę Dullesa na łącze położone opodal granicy amerykańskiego sektora okupacyjnego Berlina zwrócił szef wywiadu zachodnioniemieckiego Reinhard Gehlen.

Plan budowy tunelu omawiano wielokrotnie podczas londyńskich spotkań przedstawicieli wywiadów Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych. W kilku pierwszych sesjach uczestniczył również prowadzący działalność szpiegowską na rzecz KGB oficer MI6 George Blake, który - jak się wydaje - natychmiast poinformował swoich mocodawców.

KGB postanowiło nie przeciwdziałać operacji Gold, upatrując w niej potencjalne narzędzie dezinformacji. W grudniu 1953 kierownictwo operacji objął William K. Harvey, były funkcjonariusz FBI, który jako punkt wyjścia tunelu po stronie zachodniej obrał budynek amerykańskiego magazynu wojskowego. Kopanie

biegnącego pięć metrów pod powierzchnią tunelu o wysokości niecałych dwóch, a długości 273 metrów, na końcu którego zainstalowano aparaturę podsłuchową, oraz potajemne usuwanie gruzu zajęło saperom amerykańskim cały następny rok. Niemcy i Amerykanie prowadzili nasłuch łączności telefonicznej radzieckiego dowództwa wojskowego w Zossen pod Berlinem, rozmów między Moskwą a ambasadą radziecką w Berlinie Wschodnim oraz wymiany informacji między dygnitarzami wschodnioniemieckimi a radzieckimi.

Badaniem i oceną dostarczanych w ogromnych ilościach materiałów podsłuchu (obejmujących zarówno rozmowy prowadzone przez osoby wysokiego szczebla, jak i zwykle koszarowe plotki) zajmował się w Waszyngtonie specjalny zespół tłumaczy i analityków CIA. Było ich tak

wiele, że analiza efektów operacji Gold trwała aż do września 1958.

21 kwietnia 1956, prawie rok po rozpoczęciu podsłuchu, do wschodniego krańca tunelu wdarli się żołnierze radzieccy i wschodni Niemcy. Sprawa tunelu została szeroko nagłośniona przez propagandę radziecką jako „pogwałcenie norm prawa międzynarodowego” i „akt gangsterizmu”. W napisanej już po przejściu na emeryturę książce *The Craft of Intelligence* (1963) Allen Dulles nader optymistycznie ocenia operację Gold, nie wspominając ani słowem o zdradzie Biake'a, o której musiał wiedzieć. Píše tylko, że

pierwszy śnieg, który spadł zimą 1954/1955, zaczął topnieć z powodu ciepła wytwarzanego przez system ogrzewania tunelu i [spod jego pokrywy] wyłoniła się wyraźna ścieżka, biegnąca do Berlina Wschodniego, która nie mogła ująć uwagi żadnego spostrzegawczego policjanta.

Technicy natychmiast wyłączyli dopływ ciepła i zagrożenie minęło.

Dopiero w 1961, po aresztowaniu i procesie Biake'a, stało się oczywiste, że tunel został zdemaskowany, zanim wybrano z niego pierwszą łopatę ziemi. Ani Dulles, ani CIA nie ujawnili wcześniej tego faktu, jednak przez całe lata, kiedy publicznie wynoszono pod niebiosa sukces operacji Gold, analitycy CIA poufnie spierali się co do oceny wartości uzyskanych dzięki niej materiałów. Według jednej z wersji Sowieci celowo używali zwykłej sieci telefonicznej dla celów łączności wojskowej, by Zachód mógł się przekonać, że nie planują żadnych agresywnych kroków przeciwko Berlinowi Zachodniemu.

Bernhard

Kryptonim, nieudanej w zasadzie, tajnej operacji niemieckiej podczas II wojny światowej, w ramach której wyprodukowano banknoty angielskie o wartości ponad 100 milionów funtów.

Puszczenie ich w obieg miało zachwiać gospodarką brytyjską. Większość banknotów wydrukowano dopiero w 1945; zostały ukryte na terytorium Niemiec tuż przed kapitulacją.

63

Berzin Jan

Część z nich otrzymał jednak, w ramach wynoszącego 300 tysięcy funtów honorarium za fotografie dokumentów przechowywanych w rezydencji brytyjskiego ambasadora w Turcji, niemiecki szpieg Cicero. Wywiad niemiecki posługiwał się nimi zapewne przy innych okazjach. Berryer Nicolas-Rene (1703-1762)

Dygnitarz policji francuskiej za panowania Ludwika XVI, szef siatki tajnych agentów, których podstawowym zadaniem było zapewnienie ochrony metresie królewskiej, Jeanne Antoinette Poisson Le Normant d'Etioles, markizie de Pompadour. Twórca tzw. Czarnego Gabinetu, w którym jego agenci otwierali korespondencję pocztową, czytali ją i wynotowywali interesujące ich fragmenty. Po ponownym opieczętowaniu skontrolowane listy doręczano adresatom.

Bertrand Gustave, gen. bryg.

Czołowy kryptolog francuski okresu II wojny światowej. W 1914 zaciągnął się do wojska jako szeregowy; w 1915 ranny podczas bitwy o Gallipoli; po wojnie w sekcji szyfrów armii francuskiej.

W 1926 Bertrand - podówczas kapitan sekcji wywiadu radiowego - wiedząc, że Niemcy posługują się elektryczną maszyną szyfrującą, podjął się tytanicznego zadania złamania szyfru Enigmy. W 1930 mianowany szefem Służby Informacyjnej (*Service de Renseignements - SR*), w rok później nawiązał współpracę z Hansem-Thilo Schmidtem, agentem francuskim o kryptonimie Asché, pracującym w niemieckim wojskowym biurze szyfrów, źródłem bezcennych dokumentów Enigmy. Od jesieni 1931 do czerwca 1939 Bertrand widział się z nim dziewiętnaście razy w kilku krajach europejskich.

7 grudnia 1931 Bertrand odwiedził Warszawę, gdzie spotkał się z przedstawicielami polskiego Biura Szyfrów. Przywiózł ze sobą dostarczone przez Asche dokumenty, które umożliwiły

Polakom łamanie kluczy Enigmy. W 1932 Bertrand dostarczył polskiej służbie kryptoanalitycznej dodatkowe dokumenty od Asche; w końcu tegoż roku Polacy zdołali w całości odszyfrować pierwszą radiodepeszę niemiecką.

W 1931 Bertrand dostarczył również materiały Asche —* Rządowej Szkole Kodów i Szyfrów (Government Code and Cypher School). Brytyjczycy nie okazali zainteresowania współpracą z Bertrandem; skontaktowali się z nim dopiero w 1936, co rozpoczęło proces wymiany informacji między obydwoma agencjami, chociaż szyfrów Enigmy złamać im się nie udało.

Nadal trwała współpraca francusko-polska. 9 i 10 stycznia 1939 Bertrand zorganizował w Paryżu naradę najwybitniejszych kryptologów francuskich, polskich i brytyjskich, dzięki czemu w przyszłości Wielka Brytania - jedyny z tych krajów, który uniknął okupacji hitlerowskiej - mogła w przyszłości stać się centrum działań zmierzających do złamania wojskowych szyfrów III Rzeszy. W lipcu 1939 Bertrand wziął udział w podobnej naradzie w Polsce; Polacy zgodzili się udostępnić Brytyjczykom i Francuzom jedną ze znajdujących się w ich posiadaniu maszyn Enigma.

Po upadku Polski, we wrześniu 1939, część personelu Biura Szyfrów przedostała się do Francji; Bertrand włączył tych ludzi do swego biura szyfrów w Gretz-Ar-mainvillers (Bruno), na północny wschód od Paryża. Po ataku Niemiec na Francję, w maju 1940, Bertrand ewakuował biuro do Afryki Północnej. Najpierw do Oranu, potem - na kilka miesięcy - do Algieru, skąd następnie przeniósł je z powrotem do Francji, w okolice Nimes, pozostające pod jurysdykcją rządu Vichy, gdzie przetrwało ono do października 1942 jako stacja Cadix. Miesiąc później, po zajęciu strefy Vichy przez okupacyjne wojska niemieckie, kryptolodzy Bertranda po raz kolejny zmuszeni zostali do ucieczki.

W 1943 Bertrand został aresztowany przez niemiecki wywiad wojskowy Abwehre; w roku następnym udało mu się jednak zbiec z niewoli. Wedle wszelkiego prawdopodobieństwa ucieczka odbyła się za milczącą zgodą oficerów Abwehry; przedostał się do Wielkiej Brytanii. Po wojnie nadal w wywiadzie francuskim; po przejściu w stan spoczynku przedstawił własną wersję sprawy Enigmy w książce Enigma ou la plus Grande Enigme de la Guerre 1939-1945 (1973), która aczkolwiek wywołała znaczne kontrowersje w kołach wywiadowczych, umknęła uwagi szerszej opinii publicznej.

Berzin Jan (1889-1939)

Szef GRU, radzieckiego —* wywiadu wojskowego w latach 1924-1935 oraz w 1937, dowódca sił radzieckich w hiszpańskiej wojnie domowej.

Berzin, właśc. Peteris Kuzis, urodził się na Łotwie. Powołany do armii rosyjskiej w czasie I wojny światowej, zdezerterował. Prowadził działalność rewolucyjną, został, uwięziony i zesłany na Syberię. Powrócił po obaleniu cara, brał udział w rewolucji październikowej 1917. Pracował później w aparacie WCzeKa w Rosji i na Łotwie. Gorący zwolennik ustanowienia na Łotwie komunistycznej dyktatury; jeden z organizatorów i dowódców Łotewskiej Armii Czerwonej (potem 15 Armii). Formalnie wstąpił do Armii Czerwonej w 1919, brał udział w stłumieniu buntu marynarzy Kronsztadtu w 1921.

W kwietniu 1921 został zastępcą szefa GRU, ale od pierwszych dni samodzielnie kierował jego działaniami. W marcu 1924 został mianowany szefem GRU. Dzięki jego energii i talentowi GRU stało się znakomi-

Best S. Payne

64

tym wywiadem wojskowym, a Berzin zyskał renomę świetnego oficera wywiadu.

W 1935 Berzin z zaufanymi osobami udał się na Daleki Wschód. Nominowano go na zastępcę Wasilija Bluchera, dowódcy Samodzielnej Armii Dalekowschodniej. W 1936, zatrzymując

nominalnie dowództwo GRU, wyjechał do Madrytu, gdzie zwerbował najznakomitszych w swojej karierze szpiegów. Oficjalnie zajmował stanowisko głównego doradcy wojskowego rządu republikańskiego podczas hiszpańskiej wojny domowej. Był również dowódcą sił republikańskich podczas wojny. Zastępcy Berzina: Józef Unszlicht, a później Solomon Uricki, wykonywali swoje obowiązki w Moskwie.

Po powrocie do Związku Radzieckiego Berzin kierował GRU do 13 maja 1939, po czym został aresztowany. 29 lipca 1939 zastrzelono go w piwnicy hotelu Metropol w Moskwie. [Według innych źródeł aresztowany 27 listopada 1937, obwołany przywódcą nie istniejącego spisku lotewskiego i stracony 29 lipca 1938].

Best S. Payne, kpt. (1885—?)

Oficer wywiadu brytyjskiego, wzięty do niewoli przez Niemców na początku II wojny światowej. Księgowy, absolwent London School of Economics, w czasie I wojny światowej służył w wywiadzie armii brytyjskiej. Po wojnie jako oficer rezerwy kontynuował pracę wywiadowczą w Hadze. Był postacią znaną na dworze królowej Wilhelminy; w północnych Niemczech przybierał bez trudu manieri typowego arystokraty niemieckiego, dzięki czemu - mimo że zarabiał na życie jako agent ogłoszeniowy i farmaceuta - cieszył się opinią ustosunkowanego przedstawiciela wyższych sfer.

Best pracował również dla brytyjskiej Tajnej Służby Wywiadowczej (MI6); niewykluczone, że to on właśnie doprowadził do spotkania sir Stewarta Menzies, późniejszego szefa MI6, z emisariuszem gen. Ludwiga Becka, szefa niemieckiego Sztabu Generalnego, przywódcy polityczno-wojskowego spisku przeciw Adolfowi Hitlerowi w 1938. Wysłannik Becka złożył - odrzuconą przez Brytyjczyków - ofertę wszczęcia rokowań na temat swego rodzaju transakcji wymiennej - pozbycia się Hitlera w zamian za wycofanie się Wielkiej Brytanii z niektórych postanowień traktatu wersalskiego.

Występujący w roli przedsiębiorcy Best współpracował z mjr. H.R. Stevenssem, działającym pod typową dla MI6 przykrywką urzędnika paszportowego ambasady brytyjskiej w Hadze. Obydwaj starali się nawiązać kontakt ze spiskowcami Becka, określanymi przez Foreign Office mianem opozycji niemieckiej. Jeden z nich okazał się zresztą podwójnym agentem, pracującym dla SD. Aby przekonać stronę niemiecką, że kontakty te popierane są przez najwyższe brytyjskie czynniki rządowe,

Menzies porozumiał się z BBC w sprawie wprowadzenia drobnej zmiany do standardowego tekstu zapowiedzi niemieckojęzycznego serwisu informacyjnego emitowanego przez tę rozgłośnię. (Był to notabene typowy wybieg stosowany przez agentów wywiadu alianckiego dla pozyskania zaufania podejrzliwych współników w innych krajach).

Best został upoważniony do oświadczenia Niemcom, że jeśli niemieckie siły zbrojne usuną Hitlera, Wielka Brytania gotowa jest zakończyć wojnę i zagwarantować integralność terytorialną Niemiec w granicach z 1938. 20 października 1939, niecałe sześć tygodni po wypowiedzeniu przez Wielką Brytanię wojny Rzeszy, podwójny agent niemiecki, podający się za jednego z przywódców opozycji, poprowadził Besta i Stevensa, którym towarzyszył jeden z oficerów wywiadu holenderskiego, do miejscowości holenderskiej położonej tuż przy granicy z Rzeszą. Doszło tam do spotkania z dwoma oficerami armii niemieckiej, podającymi się za przedstawicieli spiskowców. Władający płynnie niemieckim Best, zaprzyjaźniony z wieloma oficerami niemieckimi wywodzącymi się z pruskiej kasty junkierskiej, nabrał jednak podejrzeń, że są to naziści.

Na drugie spotkanie, 30 października, tym razem w Hadze, przybył inny Niemiec, przedstawiający się jako Schaemmel (w rzeczywistości był to Walter Schellenberg, zastępca szefa SD), który zapewnił, że armia dokona aresztowania Hitlera, a podczas kolejnej rozmowy

oświadczył, że przywódcy spisku chcą rozmawiać bezpośrednio z przedstawicielami rządu brytyjskiego.

Agenci brytyjscy obiecali przysłać po spiskowców samolot do miejscowości Venlo, w pobliżu granicy holenderskiej. 8 listopada oczekujący w Venlo na spiskowców Best i Stevens zostali uprowadzeni przez agentów SD i wywiezieni do Rzeszy.

W więzieniu śledczym SD, przesłuchiwani bez przerwy przez Gestapo, wydali część tajemnic MI6. Potwierdził to odnaleziony po wojnie przez wywiad brytyjski dokument, powołujący się na Stevensa jako źródło szczegółowych informacji o MI6. Był to dokładny opis struktury MI6, zawierający także informacje o wielu oficerach, wraz z ich fotografiami paszportowymi, przygotowany dla Gestapo na wypadek inwazji na Anglię.

Best i Stevens pozostali w niewoli do końca wojny. W kwietniu 1945 oddziały alianckie odnalazły ich w małej wsi bawarskiej Niederdorf, gdzie Niemcy przetrzymywali ich wraz z innymi zakładnikami.

Powojenne śledztwo, mające na celu ustalenie zakresu wiedzy Niemców o MI6, wykazało, że Stevens złożył Gestapo znacznie obszerniejsze zeznania niż Best, a inny oficer MI6 Charles (Dickie) Ellis, został informatorem niemieckim jeszcze przed wojną. (Venlo, Czarna Księga) 65

Bezpieczeństwo operacyjne

Bettignies Louise de (1880-1918)

W 1914 przedstawiciele wywiadu brytyjskiego zaproponowali urodzonej w Lille, biegle władającej francuskim, niemieckim, angielskim i włoskim de Bettignies -która po zajęciu przez Niemców północnej Francji przedostała się do Anglii - powrót na kontynent w charakterze agenta gromadzącego dane wywiadowcze i organizującego ucieczki żołnierzy alianckich przetrzymywanych w obozach jenieckich.

Działająca pod przybranym nazwiskiem Alice Dubois, de Bettignies zorganizowała wraz z Marie van Houtte siatkę szpiegowską, pełniącą zarazem funkcje organizacji pomocy uwięzionym, znaną jako „Alice Service”. Obydwie kobiety ujęte zostały przez Niemców, postawione przed sądem wojennym i skazane pod zarzutem działalności szpiegowskiej. Van Houtte skazano na więzienie, a de Bettignies na karę śmierci. Zamieniono ją później na więzienie. Zmarła podczas odbywania kary; odznaczona pośmiertnie Croix de Guerre.

Beurton Sonia

Sonia

Bezpieczeństwo łączności, Communications Security (COMSEC)

Procedury i systemy zabezpieczania danych łączności. Ich zlekceważenie było przyczyną wielu klęsk militarnych, czego jednym z najwcześniejszych przykładów w dobie łączności radiowej była kampania w Prusach Wschodnich w sierpniu 1914. Mimo początkowych sukcesów taktycznych armii rosyjskiej, została ona całkowicie rozgromiona przez siły niemieckie, do czego w znacznej mierze przyczynił się fakt, że dowódcy niemieccy bez trudu przechwytywali nadawane tekstem otwartym radiowe meldunki nieprzyjaciela. W przeciwieństwie do Niemców, Rosjanie całkowicie zlekceważyli procedury bezpieczeństwa łączności, co w bitwie pod Tannenbergiem [obecnie Stębark] pozwoliło znacznie szczuplejszym siłom niemieckim niemal doszczętnie zniszczyć cztery korpusy rosyjskie.

Kampania w Prusach Wschodnich do dziś stanowi klasyczny przykład znakomitej taktyki obronnej, możliwej dzięki przechwyceniu przez Niemców rosyjskiej łączności radiowej.

Z kolei słaby poziom COMSEC strony niemieckiej pozwolił Brytyjczykom na przechwycenie znacznej części niemieckiej łączności wojskowej i dyplomatycznej. (-> Pokój nr 40, -> Zimmermanna telegram)

W okresie międzywojennym niedostatki japońskiego bezpieczeństwa łączności umożliwiły Stanom Zjednoczonym przejęcie i odczytanie depech wymienianych między Tokio a japońskimi delegatami na konferencję waszyngtońską, 1921-1922 (Czarny Gabinet).

—* Analiza ruchu radiowego i kryptoanaliza miała również wielki wkład w sukcesy alianckie na frontach II wojny światowej (Enigma, Ultra, Magie), a niski poziom niemieckiego COMSEC ułatwił sprzymierzonym zwycięstwo w bitwie o Atlantyk. Mimo niedwuznacznych przesłanek dowódcy, Kriegsmarine nie chcieli uwierzyć, że ich meldunki na bieżąco odczytywane są przez nieprzyjaciela. Podobnie zachowali się Japończycy, którzy - wbrew licznym oznakom wskazującym na złamanie przez Amerykanów ich kodu dyplomatycznego - nie podjęli żadnych kroków w celu zabezpieczenia swojej łączności. (Purple)

Znaczne sukcesy w penetracji alianckiego COMSEC przez państwa Osi odniosła niemiecka B-Dienst, zwłaszcza jeśli chodzi o anglo-amerykańską łączność konwojów morskich.

W epoce zimnej wojny (1945-1991) podstawowe zagrożenie dla bezpieczeństwa łączności Stanów Zjednoczonych i innych krajów NATO stwarzali szpiegzy radzieccy i wschodniemieccy, którym udało się uzyskać dostęp do list kluczy i innych materiałów łączności. Amerykanie przez dłuższy czas byli przekonani, że gdyby nawet ich maszyny szyfrujące dostały się w niepowołane ręce, to dzięki ciągłym zmianom kluczy nie zagrozi to COMSEC. Tymczasem Sowieci -z wydatną pomocą Johna Walkera i Jerry'ego Whitwortha - zdołali uzyskać dostęp do najbardziej tajnych materiałów łączności Stanów Zjednoczonych. Nowym wyzwaniem dla COMSEC stał się wynalazek elektronicznej maszyny do pisania, w której naciśnięcie każdego klawisza zamyka obwód elektryczny i generuje charakterystyczny impuls elektryczny, łatwy do identyfikacji dzięki odpowiedniej aparaturze podsłuchowej. Jedną ze słynnych zimnowojennych afer szpiegowskich polegała na „zapłuskwieniu” (pluskwa) przeznaczonych dla Ambasady Stanów Zjednoczonych w Moskwie elektronicznych maszyn do pisania przez techników KGB, co na pewien czas dało Sowiecom możliwość odczytywania na bieżąco wszelkich pisanych na nich tekstów.

Sytuacja specjalistów COMSEC pogorszyła się jeszcze z chwilą zastąpienia maszyn elektronicznych przez komputery osobiste. Ochronie przed płynącym stąd zagrożeniem służy amerykański program Tempest.

Bezpieczeństwo operacyjne, Operational Security (OPSEC)

Działania zapobiegające ujawnieniu informacji dotyczących planowanych, prowadzonych lub zakończonych operacji. (Bezpieczeństwo łączności)

Bezpieczeństwo radioelektroniczne

66

Bezpieczeństwo radioelektroniczne

Wykrywanie, rozpoznawanie, ocena i lokalizacja obcych źródeł emisji fal elektromagnetycznych. (Cohen Eliahu Ben Szaul, szpieg izraelski wykryty w ten sposób i ->Rafter)

Bezpieczny dom

Niczym nie wyróżniający się z otoczenia dom, utrzymywany przez służby wywiadu w celu prowadzenia tajnych operacji, takich jak przesłuchania lub ukrywanie zbiegów z obcych służb wywiadowczych.

O bezpiecznym domu czytamy w powieści Johna Le Carrego Tinker, Tailor, Soldier Spy (1974): Ach, te wszystkie „bezpieczne domy”, jakie przyszło mi oglądać - myślał Guillam, rozglądając się po ponurym mieszkaniu. Mógłby je opisać tak, jak komiwojażer opisuje hotele: od pięciogwiazdkowego lustrzanego hallu w Belgravii, z pilastrami w stylu Wedgwood i połączanymi liśćmi dębowymi, do tego dwupokojowego pied-a-terre agentów w Lexham

Gardens, wypełnionego zapachem kurzu i rur kanalizacyjnych, z ogromną gaśnicą w ciemnym hallu. Nad kominkiem obraz myśliwych pijących z cynowych kufli, na stołach popielniczki z muszli. W szarej kuchni instrukcja, nakazująca „sprawdzić, czy zakrecono oba kurki od gazu”. (...) Nacisnął przycisk i usłyszał dźwięk elektrycznego zamka, odbijający się echem na klatce schodowej. Otworzył drzwi wejściowe, ale nie zwolnił łańcucha, póki nie przekonał się, że Toby jest sam.

BfV, Bundesamt für Verfassungsschutz

Federalny Urząd Ochrony Konstytucji

BI, Background Investigation

Prześwietlanie

Big Bird

Potoczna nazwa amerykańskiego niskoorbitalnego satelity szpiegowskiego, wyposażonego zarówno w sprzęt do zdjęć w podczerwieni, jak i w aparaturę —* wywiadu łączności (SIGINT). Wyniesiony na orbitę po raz pierwszy 15 czerwca 1971 za pomocą rakiety nośnej Titan 3D, Big Bird - o wadze 15 ton i długości 18 m - posiadał dwie kamery KH-9, o rozdzielczości umożliwiającej sfotografowanie przedmiotu o wymiarach 20 cm z wysokości 145 km. Był to pierwszy sztuczny satelita rozpoznawczy Stanów Zjednoczonych, mogący dostarczać zdjęć obiektów o tak małych rozmiarach. Każda kamera miała dwie kasety filmowe, zrzucane z satelity na spadochronie i przejmowane w powietrzu.

Pięć satelitów tego typu wyposażono w trzecią kamerę z pojedynczą kasetą; podejmowano również ekspe-

rymentalne (nieudane) próby transmisji danych fotograficznych na ziemię drogą radiową. Big Bird był w zasadzie satelitą rozpoznania fotograficznego, aparaturę SIGINT dodano.

W latach 1971-1984 wprowadzano na orbitę dwa satelity typu Big Bird rocznie; w jednym wypadku, 18 kwietnia 1986, rakieta nośna eksplodowała po starcie. Wadą BigBirda była stosunkowo mała żywotność - początkowo około 52 dni, a od 1978 około 179 dni (średnio 138 dni, w 1983 satelita pozostawał na orbicie najdłużej - 275 dni).

W fazie projektowej satelitę oznakowano jako Code 467. Jego oficjalna nazwa w ramach kryptonimu „Byeman” to Hocagon.

Bigotów lista

Dane personalne osób wtajemniczonych w programy lub operacje o szczególnej klauzuli tajności. Podczas II wojny światowej istniała na przykład lista oficerów amerykańskich i brytyjskich znających datę i miejsce lądowania aliantów w Normandii. Oficerowie z listy Bigotów mogli swobodnie wchodzić do biur Bigotów i czytać dokumenty Bigotów, do czego nie byli upoważnieni oficerowie nie dysponujący odpowiednim poziomem -> prawa dostępu, niezależnie od rangi.

Inna lista Bigotów zawierała personalia członków Międzyagencyjnej Komisji Specjalnej ds. Wywiadu (Interagency Committee on Intelligence, Ad Hoc), powołanej w 1969 w celu rozważenia metod nadzorowania „amerykańskich organizacji i przywódców rewolucyjnych”, zaangażowanych w protesty przeciw wojnie wietnamskiej. (—* Hustona plan)

Birch John (1918-1945)

Oficer wywiadu Stanów Zjednoczonych, działający w Chinach. Urodzony w Georgii, syn misjonarzy amerykańskich, w 1940 wyjechał do Szangjao [w okupowanej przez Japonię strefie Chin] jako misjonarz; pozostał w tym kraju również po japońskim ataku na Pearl Harbor. W kwietniu 1942 chiński chłop zaprowadził Bircha do sampanu, w którym ukrywał się James (Jimmie) Do-olittle, dowódca przeprowadzonego 18 kwietnia pierwszego amerykańskiego nalotu bombowego na Japonię, i jego załoga.

Birch pomógł im dostać się w bezpieczne miejsce, a na pożegnanie zwrócił się do Doolittle'a, by przekazał gen. Claire'owi L. Chennaultowi, dowódcy „Flying Ti-gers” jego prośbę o przyjęcie do służby jako kapelana wojskowego. Chennault przyjął Bircha do siebie, ale w roli oficera wywiadu.

Napisał później:

Birch przeszedł przez linie japońskie i nawiązał kontakt z partyzantami chińskimi z nad rzeki Jangcy. Spędził z nimi

67

Bissell Richard M., jr

wiele miesięcy; instalował nadajniki radiowe w miejscach, skąd można było obserwować główne porty nad rzeką i przekazywał nam dokładne informacje o ruchu nieprzyjacielskich statków. Stał się znany jako „Oczy 14 Armii Powietrznej”.

Birch pełnił następnie funkcję oficera łącznikowego przy kuomintangowskiej armii chińskiej w prowincji Szantung w północnych Chinach. Wiosną 1945 przyjęty został do służby w Biurze Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS), które przejęło zadania wywiadowcze w Chinach.

25 sierpnia 1945 komuniści chińscy bez żadnej konkretnej przyczyny zamordowali go w pobliżu Qingdao. W latach pięćdziesiątych znany antykomunista Robert Welch nazwał Bircha pierwszą ofiarą zimnej wojny i założył skrajnie konserwatywne stowarzyszenie jego imienia (John Birch Society).

Bird

Fort Holabird

Bird Wałcher (dosł. obserwator ptaków)

Określenie szpiega w slangu oficerów wywiadu brytyjskiego.

Bison

Nazwa Bison została nadana samolotowi M-4 przez wywiad zachodni.

Bissell Clayton L, gen. mjr (1896-1972)

Szef wydziału G-2 wywiadu wojskowego Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych w ostatniej fazie II wojny światowej; podporządkował wydziałowi wywiadu całość działań kryptologicznych i nasłuchu, podlegających dotąd Korpusowi Łączności.

Bissell wstąpił do Służby Powietrznej Sił Lądowych USA (US Army Air Service) w 1917 (as lotnictwa w I wojnie światowej - pięć pewnych strąceń), po wojnie nadal w lotnictwie sił lądowych; jeden z pionierów technik lotów nocnych.

W 1941, po przystąpieniu Stanów Zjednoczonych do wojny, udał się do Chin, gdzie służył jako oficer lotnictwa przy gen. mjr. Josephie W. Stilwellu, dowódcy sił amerykańskich w Birmie i Chinach, późniejszym szefie sztabu Czang Kaj-szeka. W sierpniu 1942 Bissell w randze generała majora został dowódcą 10 Armii Powietrznej na obszarze chińsko-birmańsko-indyjskiego teatru działań wojennych.

W lipcu 1943 odwołany do Stanów Zjednoczonych, objął stanowisko zastępcy szefa wywiadu sił powietrznych wojsk lądowych (A-2), a w lutym 1944 szefa wywiadu sił lądowych.

Doprowadził do znacznej poprawy współpracy z US Navy w zakresie wywiadu łączności oraz do utworzenia 15 września 1945, w 13 dni po zakończeniu wojny, Agencji Bezpieczeństwa Sił Lądowych (Army Security Agency), która przejęła całość infrastruktury, sprzętu, służb oraz personelu wywiadu i bezpieczeństwa łączności.

Bissell służył w G-2 do stycznia 1946. Po wojnie attache lotniczy Ambasady Stanów Zjednoczonych w Londynie.

Bissell Richard W., jr (1910-1994)

Wyższy oficer wywiadu amerykańskiego, szef tajnych operacji CIA, m.in. inwazji w Zatoce Świń. Kierował także programem budowy samolotu szpiegowskiego U-2 i satelitów szpiegowskich dla CIA.

Absolwent Uniwersytetu Yale, studiował przez pewien czas w London School of Economics, następnie wrócił do Yale, gdzie jeszcze jako student został asystentem wydziału ekonomii. Ze względu na słaby wzrok zwolniony ze służby wojskowej, w czasie II wojny światowej zatrudniony w Departamencie Handlu oraz w Zarządzie Transportu Wojennego (War Shipping Administration).

Po zakończeniu wojny przeszedł do Zarządu Współpracy Gospodarczej (Economic Cooperation Administration), przygotowującego zasady planu odbudowy gospodarczej Europy (plan Marshalla). Od 1954 w CIA, kierowanej wówczas przez » Allena W. DuUesa, który zainteresował się nim jako przedstawicielem establishmentu Wschodniego Wybrzeża i mianował asystentem specjalnym. Uczestnik tajnej operacji obalenia lewicowego rządu Gwatemali w 1954, zakładającej utworzenie i wyszkolenie niewielkiego oddziału uchodźców gwatemalskich i propagandowego powiększenia go do rozmiarów armii.

Awansowany na stanowisko zastępcy dyrektora planowania CIA, kierował programem budowy samolotu szpiegowskiego U-2 i pracami nad zaawansowanymi systemami kamer fotograficznych. Później także programem budowy sztucznych satelitów rozpoznawczych Corona, dysponując przy tym nadzwyczajną swobodą działania. Kiedy Dulles napomknął, że prezydent Eisenhower ma zamiar ograniczyć loty U-2 do minimum, Bissell na własną rękę zaangażował do nich pilotów brytyjskich. Lotnicy żartowali, że służą w RBAF -Richard Bissell Air Force [Siły Powietrzne Richarda Bissella].

Awans Bissella, uważanego powszechnie za potencjalnego następcę DuUesa, na stanowisko dyrektora planowania CIA w 1959 zbiegł się w czasie z przejściem władzy na Kubie przez Fidela Castro i narzuceniem wyspie reżimu komunistycznego. Dulles polecił Bissellowi zorganizowanie operacji obalenia Castra przy użyciu środków podobnych do zastosowanych w Gwatemali.

Biuro Centralne

68

Bissell rozważał też różne sposoby nękania Fidela Castro - w rodzaju spreparowania dlań nasyconych narkotykami cygar, zaaplikowania środków, od których wypadłaby mu będąca symbolem charyzmy broda itp. Nie wykluczał również zamordowania przywódcy kubańskiego przez fachowców od mokrej roboty z kręgów mafii (Kuba). Jako kolejnego kandydata na ofiarę mordu politycznego obrał Patrice'a Lumumbę.

Mimo uwag prezydenta Eisenhowera, że kubańskie siły inwazyjne powinny być niewielkie i zorganizowane tak, by żaden ślad ich działania nie prowadził do Stanów Zjednoczonych, ich rozmiary nieustannie rosły. Funkcjonariusze CIA, w tym przyszły uczestnik afery Watergate E. Howard Hunt, werbowali uchodźców kubańskich i szkolili ich w tajnych bazach w Gwatemali. Nie bacząc na coraz wyraźniejsze dowody, że Castro spodziewa się inwazji, Bissell kontynuował przygotowania sił desantowych.

Tymczasem w styczniu 1961 dobiegła końca kadencja Eisenhowera; jego urząd objął prezydent elekt John F. Kennedy. Z planowaną inwazją na Kubę Dulles zapoznał Kennedy'ego jeszcze przed wyborami. Przedstawił ją jako akcję, która wywoła powszechne powstanie na wyspie. Nieświadom rozmiarów ryzyka, jakim obciążony był plan Bissella, nowy prezydent zatwierdził plan operacji. Na naradzie w marcu 1961 Kennedy polecił Bissellowi, by „zmniejszono poziom hałasu”. Bissell przeniósł więc miejsce lądowania z miasta Trynidad do rejonu Bahia de los Cochinos (Zatoka Świń).

Inwazja przeprowadzona 17 kwietnia 1961 okazała się katastrofą: statki zostały zatopione, barki

desantowe utknęły na rafach, samoloty zestrzelono, wielu ochotników poległo, a 1189 trafiło do niewoli. Dziewięć miesięcy później Bissell ustąpił ze stanowiska. Do dymisji zmuszony został również Dulles.

Bissell objął stanowisko wiceprezesa, a następnie prezesa Instytutu Analiz Obronnych (Institute for De-fense Analysis). Później został dyrektorem marketingu, a następnie planowania ekonomicznego w firmie United Aircraft.

Biuro Centralne, Central Bureau

Amerykańsko-australijska placówka kryptologiczna Obszaru Południowo-Zachodniego Pacyfiku gen. Douglasa MacArthura w czasie II wojny światowej. Do podstawowych jej zadań należało zaopatrywanie sztabu generała w dane wywiadu łączności - przede wszystkim informacje zawarte w przechwyconych radiokomunikatach japońskich, koordynacja działań w zakresie bezpieczeństwa łączności oraz ścisła współpraca z waszyngtońską Służbą Wywiadu Łączności (Signal Intelligence Service - SIS) w dziedzinie łamania kodów japońskich oraz wymiana danych wywiadowczych z odpowiednimi służbami US Navy i siłami brytyjskimi.

Było to o tyle istotne, że pozostające w dyspozycji amerykańskiej marynarki wojennej materiały Ultry miały zasadnicze wręcz znaczenie dla planowania operacyjnego MacArthura. (Kody japońskich sił lądowych zaczęto odczytywać na bieżąco dopiero wiosną 1944).

1 kwietnia 1942 MacArthur zwrócił się do Departamentu Wojny o wysłanie do Australii wyszkolonych kryptologów w celu uzupełnienia nielicznego personelu pozostającej pod jego rozkazami placówki kryptologicznej - tzw. Stacji 6 - którą udało się w końcu marca ewakuować z Filipin (kilku pracowników Stacji 6 dostało się do niewoli japońskiej; obóz jeniecki przeżył tylko jeden z nich).

Biuro Centralne, z byłym szefem SIS i szefem służb łączności MacArthura, gen. bryg. Spencerem B. Akinem na czele, utworzono formalnie 15 kwietnia 1942 w Melbourne. Pracę w nim rozpoczął ocalały personel placówki filipińskiej i kryptolodzy 837 Wydzielonego Pododdziału Służby Łączności mjr. Abrahama Sin-kova, który zachował zwierzchnictwo nad personelem przybyłym ze Stanów Zjednoczonych. Od początku w skład obsady biura włączono - w charakterze ekspertów językowych - władających japońskim Nisei.

Wspólnie z Amerykanami pracował liczny zespół specjalistów z Australijskich Sił Lądowych (Australian Army - AA) i Królewskich Australijskich Sił Powietrznych (Royal Australian Air Force - RAAF), w tym weterani dekrytażu łączności taktycznej Afrika Korps gen. Erwina Rommla oraz ewakuowani z Singapuru kryptolodzy brytyjscy. Biuro współpracowało ściśle z placówką kryptologiczną US Navy w Melbourne (podlegająca operacyjnie MacArthurowi), ale organizacyjnie z biurem nie scaloną. (Bell)

Zwraca uwagę fakt, że Akin był wyższy stopniem od szefa wywiadu MacArthura, płk. Charlesa Willoughby'ego, również przebywającego na Filipinach w chwili wybuchu wojny. Historyk armii, Edward Drea, w swym wybitnym dziele MacArthur's ULTRA (1992) zauważył:

Jako szef Biura Centralnego, Akin miał prawo przekazywać bezpośrednio do MacArthura surowe (nie zanalizowane jeszcze) materiały dekrytażu, aczkolwiek był dość biegły w pragmatyce biurokratycznej, by informować o nich najpierw jego alter ego [szefa sztabu, Richarda] Sutherlanda, za którego aprobatą przesyłał również dowódcom polowym najistotniejsze odszyfrowane informacje poprzez system łączności radiowej Dowództwa Południowo-Zachodniego Pacyfiku. Ten bezprecedensowy przywilej stałego i bezpośredniego dostępu do MacArthura Akin zachował przez całą wojnę.

Zespół Willoughby'ego prowadził analizę dekryptów i przekazywał jej rezultaty sztabowi planowania MacArthura, który korzystał z nich w bardzo różnym zakresie. Inna rzecz, że podczas dwuletniej kampanii nowogwinejskiej Willoughby systematycznie zaniżał

Biuro Ocen Narodowych

szacunki sił japońskich (często wbrew danym dostarczanym przez personel), a sam MacArthur i, w mniejszym stopniu, dowódca jego lotnictwa, gen. por. George C Kenney, często nie przyjmowali do wiadomości informacji wywiadowczych pochodzących z nasłuchu, zwłaszcza gdy te nie zgadzały się z ich koncepcjami. Wynikało to po części z faktu, że głównym źródłem danych wywiadu łączności na Pacyfiku były materiały Ultra US Navy. (Sam MacArthur regularnie zawyżał straty japońskie, minimalizując zarazem własne - nie wspominał na przykład o tysiącach żołnierzy niezdolnych do walki z powodu chorób i wyczerpania wojną w dżungli.) Mimo że do początku 1944 Biuro Centralne nie potrafiło odczytać zaszyfrowanych depesz japońskich sił lądowych, to było w stanie odróżniać i szczegółowo analizować radiowe sygnały wywoławcze nadawców i odbiorców oraz priorytety komunikatów, co w połączeniu z danymi dostarczonymi przez systemy naprowadzania na źródła emisji fal radiowych wysokiej częstotliwości pozwalało ustalać dyslokacje sił japońskich, charakter wzajemnych relacji między poszczególnymi związkami taktycznymi i operacyjnymi etc. Współpracujący z Arlington Hall kryptolodzy Biura przyczynili się również w znacznej mierze do złamania japońskiego systemu kodów wojskowych w styczniu 1944, co otworzyło aliantom dostęp do łączności radiowej japońskich sił lądowych. (Kryptoanaliza)

Drea pisze:

Niemal z dnia na dzień Biuro przekształciło się w pierwszorzędny ośrodek kryptologiczny, zdolny do odczytywania tysięcy nieprzyjacielskich depesz radiowych. Dzięki twórczemu wykorzystaniu najnowszych osiągnięć technologicznych, w rodzaju wczesnych maszyn obliczeniowych IBM, pomysłowości i wyobraźni kryptolodzy alianccy byli w stanie dotrzymać kroku kolejnym stosowanym przez japońskie siły lądowe zmianom systemów kodowych i regularnie odczytywać ich tajne radiodepesze. (...) Biuro Centralne miało wielki wkład w to dzieło.

W miarę zbliżania się działań wojennych do wysp japońskich, Biuro Centralne przeniosło się wraz z kwaterą główną MacArthura z Australii (początkowo Melbourne, później Brisbane) na Nową Gwineę, a następnie na Leyte i Luzon na Filipinach. W końcowej fazie wojny na Pacyfiku jego personel liczył około 4 tysięcy osób; po zakończeniu działań wojennych biuro rozformowano.

Biuro Informacji, Bureau of Information

Organizacja wywiadowcza armii Unii podczas amerykańskiej wojny secesyjnej, nazwana tak przez płk. "George'a H. Sharpe'a, któremu na początku 1863 dowódca Armii Potomacu, gen. mjr Joseph Hooker, powierzył zadanie utworzenia tajnej służby, zajmującej się gromadzeniem danych rozpoznania. Agenci biura, zwani niekiedy „zwiadowcami”, działali z reguły na tyłach nieprzyjaciela.

BI dostarczało szczegółowych informacji o -> ordre de bataille konfederatów i regularnie przysyłało dowództwu raporty wywiadowcze, oparte nie tylko na doniesieniach agentów, lecz również na informacjach uzyskanych od jeńców wojennych i uchodźców oraz publikowanych przez prasę Południa.

Agentom biura udało się dowiedzieć o planowanym przez konfederatów natarciu przez Potomac w głąb Marylandu, co pozwoliło siłom Unii zmylić przeciwnika i zmusić go do przyjęcia bitwy pod Gettysburgiem; był to punkt zwrotny wojny.

W marcu 1864 nowy głównodowodzący sił zbrojnych Unii, gen. Ulysses S. Grant, awansował Sharpe'a do stopnia generała brygady, a stworzone przez niego biuro przekształcił w integralną część swego sztabu. Po wojnie biuro rozwiązano.

Biuro Łącznikowe ds. Naukowych
Lakam

Biuro Ocen Narodowych, Office of National Estimates (ONE)

Komórka CIA, opracowująca Narodowe Oceny Wywiadowcze (National Intelligence Estimate - NIE).

Spiritus movens ONE był Sherman Kent, którego kariera zawodowa wiązała się z ewolucją współczesnego wywiadu amerykańskiego. Tuż przed przystąpieniem Stanów Zjednoczonych do II wojny światowej Kent rozpoczął pracę w wydziale badań i analiz biura —♦ koordynatora informacji, z którego później rozwinęło się Biuro Służb Strategicznych (Office of Strategie Services - OSS). W styczniu 1943 Kent został szefem badań i analiz OSS na Europę i Afrykę. Po rozwiązaniu OSS pracował przez pewien czas w Biurze Wywiadu i Analiz (Bureau of Research and Intelligence) Departamentu Stanu, by przejść następnie, w 1950, do CIA jako zastępca Williama L. Langer, pierwszego szefa nowo powstałego ONE.

ONE zastąpiło, krytykowane ostro od samego niemal momentu powstania CIA, Biuro Sprawozdań i Ocen, Office of Reports and Estimates - ORE (pierwotnie -Biuro Analiz i Ewaluacji, Office of Research and Evalu-ation). W 1949 Rada Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council - NSC) zaleciła reorganizację CIA, czemu początkowo sprzeciwiał się DCI, kontradmirał Roscoe Hillenkoetter. Ustąpił dopiero wobec ewidentnej porażki CIA, a zwłaszcza jej

Biuro Służb Strategicznych

70

działu analitycznego, który nie zdołał przewidzieć inwazji Korei Północnej na Koreę Południową.

Następca Hillenkoettera, gen. por. -> Walter Bedell Smith, zlikwidował ORE, zastępując je ONE oraz Komitetem Ocen Narodowych (Board of National Estima-tes - BNE), którego zadaniem było dokonywanie niezależnych analiz wywiadowczych. Zadanie reorganizacji systemu analiz CIA w ramach ONE Smith powierzył Langerowi i Kentowi, których znał z lat II wojny światowej.

W styczniu 1952, kiedy Langer, historyk dyplomacji, wrócił do Harvardu, szefem ONE, a zarazem przewodniczącym BNE, został Kent (obydwie funkcje pełnił do chwili przejścia na emeryturę w 1967).

Kent to postać przewyższająca zwykłą ludzką miarę - napisał w 1994 J. Kenneth McDonald, izef wydziału historii CIA. - Jego kadencja ukształtowała sposób przygotowywania Narodowych Ocen Wywiadowczych przez CIA i formę ich prezentacji.

Kent lubił przybierać wyniosły ton profesora uniwersytetu, wygłaszającego wykład dla studentów pierwszego semestru.

Postępujemy tak, by nasi polityczni mocodawcy - o ile zdecydują się zlekceważyć naszą wiedzę i znajomość rzeczy - nie mogli zarzucić, że nasza praca jest niedokładna, niepełna czy stronicza. Niechaj ją zlekceważą tylko wtedy, gdy zdecydują się dać posłuch komuś innemu. My zaś ze swej strony dołożymy wszelkich wysiłków, aby taka decyzja nie była dla nich łatwa - napisał w 1968.

- Kenta i kierowane przez niego ONE otaczała aura bóstw olimpijskich - stwierdził w przedmowie do wydanego w 1944 zbioru esejów Kenta o NIE historyk CIA, Donald P. Steury, dodając, że ONE przekroczyło granicę dzielącą obiektywizm naukowy od arogancji intelektualnej.

W1962, w przededniu kubańskiego kryzysu raketowego, opracowana pod kierunkiem Kenta Narodowa Ocena Wywiadowcza, stwierdzała, że ZSRR nie rozmieści na wyspie pocisków

rakietowych z głowicami jądrowymi, ponieważ

stałoby to w sprzeczności z dotychczasowym sposobem zachowania się tego państwa i zasadniczą linią polityki radzieckiej, przedstawioną w naszej ocenie.

Po odejściu Kenta znaczenie ONE zaczęło stopniowo maleć. W 1973 biuro zostało rozwiązane, a jego rolę przejęło 12 wyższych oficerów wywiadu (National In-telligence Officers), przygotowujących specjalistyczne ekspertyzy przedmiotowe. Funkcje Komitetu Ocen Narodowych przejął w znacznej mierze ->Komitet Wywiadu Stanów Zjednoczonych (The United States In-telligence Board).

Biuro Służb Strategicznych, Office of Strategie Senrices (OSS)

Agencja wywiadowcza Stanów Zjednoczonych w latach II wojny światowej, utworzona 13 czerwca 1942

przez prezydenta Roosevelta jako organizacja podległa Połączonemu Komitetowi Szefów Sztabów. OSS zastąpiło istniejącą wcześniej organizację quasi-wywiadowczą, biuro koordynatora informacji.

William J. Donovan - dotychczasowy koordynator, stanąwszy na czele nowej agencji, nadał jej kształt wzorowany w ogólnym zarysie na strukturze organizacyjnej brytyjskiego Kierownictwa Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE), z którą zaznajomił się gruntownie w czasie pobytu w Londynie.

Personel OSS tworzyli zarówno oddelegowani do agencji z różnych rodzajów sił zbrojnych wojskowi, jak i pracownicy cywilni. Donovan zwerbował do swej organizacji ludzi o różnych zainteresowaniach i umiejętnościach - od profesorów uniwersyteckich (Arthur M. Schlesinger, jr) poczynając, przez prawników (w tym przyszłego sędziego Sądu Najwyższego, Arthura Goldberga), ekonomistów, pisarzy (Gene Fodor), aktorów, reżyserów filmowych (John Ford) i pracowników agencji reklamowych, na autorach książek kucharskich (Julia Child) kończąc. Szef operacji europejskich OSS, David K.E. Bruce, został później ambasadorem Stanów Zjednoczonych we Francji (1949-1952), w RFN (1957-1958) i w Zjednoczonym Królestwie (1961-1969) jako jedyny w dziejach Amerykanin, który reprezentował Stany Zjednoczone w trzech najważniejszych stolicach zachodnioeuropejskich.

Julia Child, pracująca dla OSS najpierw w Waszyngtonie, a później w Chinach, wspomina, że zespół nazywano czasem z przekąsem (rozwijając złośliwie skrót nazwy OSS) „Oh! So Secret!” (Och! Jakie tajne!) lub z racji zatrudnienia licznych przedstawicieli najwyższych amerykańskich sfer towarzyskich „Oh! So Social!” (Och! Ale socjeta!). Obie etykiety bardzo pasowały do OSS. Sam Donovan był absolwentem fakultetu prawa Columbia University (kolegą z roku Franklina D. Roosevelta), a jego agencja zarówno bardzo tajna, jak i wysoce elitarna.

Pierwsze operacje zagraniczne OSS przeprowadziło w Europie i Afryce Północnej. „Dowództwo szczebla teatru działań wojennych” biura mieściło się w Londynie przy Grosvenor Street 72, w pobliżu ambasady amerykańskiej. Zgodnie z oficjalnym porozumieniem z dowództwem służb wywiadu brytyjskiego, biuro nie przeprowadzało z terytorium Wielkiej Brytanii żadnych samodzielnych operacji. Z początku jego głównym zapleczem operacyjnym była Afryka Północna, dokąd agentów przerzucono jeszcze przed inwazją aliancką w listopadzie 1942. Stamtąd też rozpoczęły się europejskie działania OSS.

Później OSS razem z wywiadem brytyjskim prowadziło misje wsparcia francuskiego ruchu oporu (Jed-burczycy), kontynuowane także po inwazji alianckiej w Normandii. Obok zespołów Jedburczyków, w Europie działały także samodzielne jednostki biura - ze-

71

Biuro Służb Strategicznych

społy operacyjne (Operational Groups), złożone z około 30 żołnierzy i 4 oficerów każdy

(wszyscy co najmniej przyzwyczajeni władali francuskim) - zwane prywatną armią Donovana. Operowały na tyłach linii niemieckich, często wdając się w bezpośrednią wymianę ognia z oddziałami nieprzyjaciela.

W miarę postępów wojsk alianckich na froncie zachodnim OSS zaczęło przerzucać swoich agentów na terytorium Rzeszy - do końca wojny ulokowano ich tam około 200. W wielu wypadkach byli to wyposażeni w fałszywe dokumenty niemieccy jeńcy wojenni, którym powierzano ściśle określone zadania, na przykład zlokalizowanie stanowisk wyrzutni V-1 czy ocenę skuteczności nalotów alianckich na Berlin.

Zorientowawszy się, w jak wielu wypadkach przerzut agentów SOE odbywa się przy pomocy niewielkiej morskiej jednostki pływającej, Donovan postanowił założyć własną „marynarkę wojenną”. Decyzja w tej sprawie zapadła 3 grudnia 1943. Jednostki pływające OSS - głównie kutry patrolowe i torpedowe - wykorzystywano przede wszystkim do przerzutu ludzi oraz dostaw zaopatrzenia i broni dla ruchu oporu na kontynencie. Flotyllą OSS, złożoną z 14 jednostek dostarczających zaopatrzenie i sprzęt dla partyzantki jugosłowiańskiej, dowodził kapitan Korpusu Piechoty Morskiej, znany aktor filmowy Sterling Hayden.

OSS zaczęło także przeprowadzać samodzielne operacje w krajach neutralnych. Jego agenci działali w Lizbonie, Sztokholmie, Madrycie i Bernie, a szefowi operacji OSS w Szwajcarii - »Allenowi W. Dullesowi udało się nawiązać kontakt z antyfaszystami niemieckimi.

OSS składało się z pięciu wydziałów:

SI: Secret Intelligence (tajny wywiad) - gromadzenie informacji wywiadowczych i szpiegostwo. (Na początku określano go jako SI/B, od nazwiska szefa wydziału, Davida K.E. Bruce'a).

SO: Secret Operations (operacje tajne) - sabotaż, działania wywrotowe i partyzantka. (Na początku określano go jako SO/G, od nazwiska szefa wydziału, M. Prestona Goodfello-wa).

R&A: Research and Analysis (badania i analizy; zwany „korpusem fotelowym”) - analizy operacji konwencjonalnych i specjalnych. Oceniano tam m.in. efekty bombardowań alianckich w Europie.

MO: Morale Operations (propaganda) - operacje psychologiczne czarna propaganda.

X-2: Kontrwywiad - ochrona działań wywiadu amerykańskiego.

X-2 - wydział przeznaczony do zwalczania niemieckich siatek agenturalnych, działających na tyłach frontu aliantów we Włoszech i Francji, utworzony przez Jamesa R. Murphy'ego, prawnika, który pracował z Donovana w Departamencie Sprawiedliwości, i George'a K.

Bowdena, specjalistę od prawa podatkowego. W X-2 pracował także James Jesus Angleton - w przyszłości jeden z najbardziej zajadłych łowców szpiegów.

Agenci OSS działali również (wspólnie z Brytyjczykami) na obszarze teatru działań wojennych Chin-Bir-ma-Indie. W Chinach pododdział wydzielony 202 OSS planował i prowadził działania wywiadowcze na okupowanych przez siły japońskie terenach Indochin oraz operacje wsparcia miejscowej partyzantki.

Ostatnie francuskie oddziały zbrojne opuściły Indo-chiny wiosną 1945, szukając schronienia w Chinach. Na początku czerwca 1945 do OSS przydzielono 25 francuskich oficerów i około 100 Wietnamczyków z oddziałów kolonialnych, których po uzbrojeniu i wyposażeniu przez Amerykanów zamierzano wysłać do Wietnamu. Plany te zakończyły się fiaskiem, Wietnamczycy bowiem zdecydowanie odmawiali współpracy z Francuzami.

Co najmniej jeden z oficerów amerykańskich spotkał się z przywódcą Viet Minhu, Ho Chi Minhem, który dał jasno do zrozumienia, że powrót Francuzów nie będzie mile widziany. (Stany Zjednoczone dostarczyły Viet Minhowi pewną ilość broni użytej później w wojnie z Francją). Najważniejszym rezultatem współpracy OSS z Viet Minhem było uratowanie kilku zestrzelonych lotników amerykańskich. Wzrósł także prestiż Viet Minhu, ale z kolei Francuzi przestali ufać

Amerykanom. W sierpniu 1945 do południowych Indochin przerzucono niewielką jednostkę OSS, wojna skończyła się jednak, zanim oddział ten zdążył przeprowadzić jakąkolwiek akcję.

Opozycja

OSS nie działało na podległym adm. Chesterowi W. Nimitzowi Obszarze Pacyfiku ani na Obszarze Południowo-Zachodniego Pacyfiku gen. Douglasa MacArthura. Teatr wojny Nimitza obejmował początkowo pokryte dżunglą wyspy i bezludne atole koralowe, gdzie operacje OSS nie miałyby sensu, tym bardziej że zadania zbliżone do typowego rozpoznania OSS wypełniali tam australijsko-nowozelandzcy strażnicy wybrzeża. Natomiast MacArthur po prostu nie życzył sobie obecności OSS na podległym mu obszarze. Generał uważał, że jego własne Sojusznicze Biuro Wywiadu (Allied Intelligence Bureau) stanowi najlepsze źródło informacji wywiadowczych i wystarczające wsparcie dla filipińskiego ruchu oporu. Pomijając wszystko inne, OSS pojawiło się na Pacyfiku zbyt późno i miało zbyt mało do zaoferowania, a poza tym dowodzone było przez Donovana, którego MacArthur nie mógł kontrolować.

Sprzeciw wobec OSS - które naruszało zakres ich kompetencji, a często także przyciągało ludzi najzdolniejszych - wyrażało wielu innych, wyższych rangą oficerów wywiadu marynarki wojennej i sił lądowych.

Biuro Szyfrów

72

Wzajemna konkurencja doprowadziła do sytuacji, w której - mimo że zarówno US Army, jak i marynarka wojenna dysponowały rozbudowaną siecią nasłuchu radiowego - OSS zaczęło zakładać własne stacje nasłuchowe (FBQ Corporation). W 1942 powstały dwie tego rodzaju placówki, ale Połączony Komitet Szefów Sztabów przekazał je Służbie Wywiadu Łączności Sił Lądowych (Signal Intelligence Service).

Kolejnym wrogiem Donovana był dyrektor FBI J. Edgar Hoover, który planował znaczne rozszerzenie zakresu działań kontrwywiadowczych własnej agencji, a zatem siłą rzeczy postrzegał OSS jako niewygodnego rywala. Zbyt słaby, by w ogóle go powstrzymać, zdołał jednak przekonać prezydenta Roosevelta do uznania monopolu FBI na działania wywiadowcze Stanów Zjednoczonych w Ameryce Południowej.

Donovan starał się nawiązać poprawne stosunki - a niewykluczone, że i współpracę - z NKWD. W grudniu 1943 udał się nawet w tym celu do Moskwy. Efektem jego wizyty był układ o współpracy w przyszłych operacjach na terenach będących obszarem zainteresowania obydwu stron, a w Waszyngtonie miał się pojawić oficer łącznikowy NKWD. Inicjatywę tę zablokował jednak Połączony Komitet Szefów Sztabów, co było niewątpliwie wynikiem intryg Hoovera. Uważam, że oficjalna zgoda na działanie placówki NKWD w Stanach Zjednoczonych może poważnie zagrozić bezpieczeństwu wewnętrznemu państwa. Nie wydaje mi się ponadto, by istniał rzeczywisty powód uzasadniający usadowienie się u nas tego rodzaju agencji - napisał Hoover 15 lutego 1944 w memorandum dla prokuratora generalnego.

Koniec służby

U schyłku wojny Donovan przedstawił prezydentowi Rooseveltowi propozycję utworzenia wzorowanej na OSS agencji wywiadowczej, przystosowanej do działania w warunkach pokojowych. Prezydent zmarł jednak, zanim zdążył zdecydować cokolwiek w tej sprawie, a jego następca był zbyt zajęty, by się nią zajmować, czuł poza tym do Donovana wyraźną antypatię. 1 października 1945 Truman rozwiązał oficjalnie OSS, aczkolwiek w rzeczywistości biuro przestało istnieć dopiero 12 stycznia 1946, po odejściu Donovana. Znaczną część spośród 1362 pracowników wydziału badań i analiz, a także działu prezentacji (gdzie opracowywano mapy i inne dokumenty potrzebne do odpraw) przeniesiono do Tymczasowej Służby Badań i Wywiadu (Interim Research and Intelligence Service) Departamentu Stanu, a z pozostałych 9028 wielu

trafiło do nowo utworzonej Jednostki Służby Strategicznej (Strategie Service Unit - SSU) Departamentu Wojny, na czele której stanął zastępca Donovana, gen. bryg. John Ma-gruder. Na początku 1946 przeszedł w stan spoczynku, a jego stanowisko objął ppłk William W. Quinn, wcześniej koordynator wywiadu OSS w 7 Armii.

Podpisując rozporządzenie likwidujące OSS, prezydent Truman stwierdził, że Stany Zjednoczone potrzebują „zwartego i koherentnego programu wywiadu zagranicznego”. Wiedział jednak, że ani MacArthur, ani Nimitz nigdy nie potrzebowali usług OSS. Ponadto, obawiając się proponowanej przez Donovana skrajnie scentralizowanej agencji wywiadowczej, postanowił problem rozwiązać sam. Inna rzecz, że utworzona w lipcu 1947 roku CIA miała wiele cech OSS.

Czterech dyrektorów Centrali Wywiadu: Allen Du-lles, —* William Colby, Richard Helms i William Casey było weteranami OSS.

Biurow Szyfrów

Utworzone w 1931 jako komórka Oddziału II polskiego Sztabu Generalnego objęło wywiad radiowy i kryptologię.

Biurow, na czele którego stanął mjr Gwidon Langer, dzieliło się na cztery referaty:

BS1 Szyfry własne

BS2 Wywiad radiowy

BS3 Szyfry rosyjskie

BS4 Szyfry niemieckie

Dwa ostatnie referaty odpowiedzialne były także za kontrwywiad i nasłuch radiowy.

Niemieckie siły zbrojne zaczęły używać maszyny szyfrowej Enigma w 1926. W 1931 szyfry Enigmy stały się głównym przedmiotem zainteresowania Biura Szyfrów, które zakupiło egzemplarz dostępnej w wolnej sprzedaży maszyny i nawiązało kontakt z francuskim biurem szyfrów. 7 grudnia 1931 na spotkanie z krypto-logami polskimi przybył do Warszawy Gustave Bertrand. Przywiózł dostarczone przez Hansa-Thilo Schmidta - francuskiego agenta o kryptonimie Asche - dokumenty, które umożliwiły Polakom złamanie kluczy Enigmy. (W 1932 Bertrand dostarczył polskiej służbie kryptoanalitycznej dodatkowe dokumenty pochodzące od Asche.)

Pierwszą radiodepeszę niemiecką biurowo udało się odszyfrować w całości pod koniec grudnia 1932. Praca postępowała; w 1938 biurowo było w stanie odszyfrowywać cały zaszyfrowany za pomocą Enigmy ruch radiowy Wehrmahtu i Luftwaffe niemal na bieżąco. Więcej problemów stwarzały szyfry Kriegsmarine, niemiecka marynarka wojenna posługiwała się bowiem wariantem Enigmy wyposażonym w pięć krążków kodujących, podczas gdy inne siły zbrojne używały modeli czterokrążkowych.

Sytuacja taka trwała do chwili, gdy 15 września 1938 Niemcy zmienili procedury operacyjne Enigmy. Do tej pory radiodepeszę wysyłano, nie zmieniając pozycji krążków, chociaż niemal codziennie używano innego —* klucza; odtąd pozycja wyjściowa krążka kodującego - tzw. nastaw - ulegała zmianie przy szyfrowaniu każdej depeszy.

73

Biurowo Techniczne Łączności i Koordynacji

Nowe wyzwanie podjął Marian Rejewski, który zaprojektował urządzenie składające się z - ujmując rzecz w pewnym uproszczeniu - sześciu sprzężonych ze sobą maszyn Enigma.

Urządzenie to nazwał Bombą (od potocznej nazwy największej, sześciokulkowej porcji lodów w waflach).

Rejewski zakładał, że Bomba -w zasadzie rodzaj kalkulatora elektromechanicznego - jest w stanie sprawdzić wszystkie możliwe konfiguracje krążków kodujących w ciągu dwóch godzin. Po znalezieniu właściwego rozwiązania urządzenie zatrzymywało się, o czym informowało

światło lampki sygnalizacyjnej. W celu przyspieszenia tej operacji Bomby można było łączyć równolegle. Było to bardzo kosztowne - każda Bomba oznaczała wydatek rządu 100 tysięcy złotych, ale już w listopadzie 1938 gotowych było sześć Bomb i Biuro Szyfrów ponownie mogło odczytywać niemieckie depesze radiowe.

Innym polskim wynalazkiem kryptograficznym z tego okresu był arkusz perforowany (perforowany arkusz), pomysłu Henryka Zygalskiego. Była to karta z około tysiącem otworów o ustalonych współrzędnych pozycyjnych. Zdefiniowanie każdej pozycji krawka wymagało dwudziestu sześciu takich arkuszy (odpowiadających dwudziestu sześciu literom alfabetu). Arkusze układano następnie jeden na drugim - niektóre otwory pokrywały się, wskazując ustawienie rotom.

Niemcy zmienili jednak ponownie procedury szyfrowania i w połowie grudnia 1938 Biuro Szyfrów stanęło w obliczu kolejnego problemu. 9 i 10 lipca 1939 Langer - w owym czasie w stopniu podpułkownika - spotkał się w Paryżu z kryptologami francuskimi i - tym razem również - brytyjskimi. Rozwiązania problemu jednak nie znaleziono.

Wywiad polski ustalił, że Niemcy używają teraz maszyn Enigma zarówno o czterech, jak i pięciu krawkach kodujących. Dzięki Bombie i arkuszom perforowanym udało się co prawda osiągnąć pewien postęp, ale by z powrotem uzyskać zdolność natychmiastowego niemal odczytu szyfrowanych radiokomunikatów, potrzeba było aż sześćdziesięciu Bomb i tyluż zestawów arkuszy.

Był to zbyt duży ciężar dla Polaków i Sztab Generalny postanowił zaprosić do współpracy i współfinansowania Wielką Brytanię oraz Francję. Od 24 do 27 lipca 1939 odbyła się druga wspólna konferencja w Warszawie i podstołecznych Pyrach, gdzie mieściła się siedziba Biura Szyfrów. Francuzów i tym razem reprezentował Bertrand; ze strony brytyjskiej przybył uczestnik spotkania paryskiego Alastair Denniston oraz Alfred Dillwyn Knox, obydwaj z Rządowej Szkoły Kodów i Szyfrów (Government Code and Cypher School).

Polacy wyjawili gościom swoje najgłębsze tajemnice: pokazali maszynę Enigma, Bombę i arkusze perforowane. W następnym miesiącu - ostatnim miesiącu pokoju w Europie - przekazali sojusznikom po jednym egzemplarzu Enigmy.

Po wybuchu wojny Biuro Szyfrów otrzymało (5 września) rozkaz ewakuacji do Brześcia nad Bugiem, dokąd miało przenieść się również polskie Dowództwo Naczelne; plany te pokrzyżowała jednak inwazja radziecka. Kryptologom polecono zniszczyć sprzęt i wyposażenie. Do tego czasu jednak ambasada francuska zdążyła przygotować dla nich paszporty, wizy tranzytowe i zaopatrzyć personel biura w pieniądze na podróż do Paryża. Piętnastoosobowa ekipa Langer, której udało wydostać się z kraju, rozpoczęła pracę jako tzw. Ekipa „Z” we francuskiej placówce kryptologicznej w Gretz-Armain-villers, leżącym na południowy wschód od Paryża. (Inni członkowie personelu biura dostali się do niewoli niemieckiej, żaden z nich nie ujawnił jednak swojej specjalności ani nie poinformował Niemców o postępach, jakie Biuro Szyfrów poczyniło w sprawie Enigmy).

Po ataku Niemiec na Francję, w maju 1940, Bertrand ewakuował większość personelu ośrodka, w tym także Polaków, do Afryki Północnej, najpierw do Oranu, potem - na prawie trzy miesiące - do Algieru, skąd następnie powrócił z nimi do Francji, w okolice Nimes, pozostające pod jurysdykcją rządu Vichy. Do listopada 1942 pracowali tam w tajnej stacji kryptologicznej (Cadix). Po zajęciu strefy Vichy przez okupacyjne wojska niemieckie część personelu Biura Szyfrów przedostała się przez Hiszpanię i Portugalię do Anglii. (Ze względów bezpieczeństwa nie dopuszczono ich do Bletchley Park). Langer i kilku innych Polaków dostało się do niewoli niemieckiej; resztę wojny spędzili w obozach jenieckich.

Tych, którym udało się dostać do Anglii, przydzielono do Boxtoor, w pobliżu Londynu, gdzie

utworzyli sekcję kryptologiczną batalionu radiowego Sztabu Naczelnego Wodza.

Biuro Tajnej Służby, Secret Service Bureau

Pierwsza nowoczesna brytyjska służba wywiadowcza, utworzona w 1909 w ramach Ministerstwa Wojny. W 1910 jej dział zagraniczny podporządkowano Admiralicji. Pierwszym szefem Biura Tajnej Służby był kapitan marynarki sir Mansfield Cumming. Z końcem I wojny światowej dział zagraniczny przeniesiono do Ministerstwa Spraw Zagranicznych i od tego czasu znany jest jako Tajna Służba Wywiadowcza (Secret Intelligence Service - SIS), oznaczany MI6 (szósty departament wywiadu wojskowego). Do 1923 kierował nim Cumming. Dział spraw wewnętrznych przekształcił się z czasem w Służbę Bezpieczeństwa (Security Service) MI5. Biuro Techniczne Łączności i Koordynacji, Bureau Techniaue de Liaison eł de Coordination (BTLC)

Agencja wywiadowcza francuskiego Ministerstwa Kolonii. Utworzona w 1948, czyli w okresie masowej emi-

Biuro Wywiadu i Analiz

74

gracji mieszkańców Indochin do Francji, jako organ pomocniczy Service de Liaison avec les Originaires des Territoires Francais d'Outre-mer - SLOTFOM (Służba Łączności z Mieszkańcami Francuskich Terytoriów Zamorskich) w związku z obawami przed działalnością szpiegowską, wywrotową i sabotażową agentów komunistycznych, napływających do Francji i Francuskiej Afryki Północnej z Indochin.

Powiększenie i tak już licznego grona francuskich służb wywiadowczych o nową agencję pogłębiło jedynie chaos i brak koordynacji w działaniach kontrwywiadu na obszarze tzw. Francji metropolitarnej. Inwigilację emigrantów prowadziły już Surete Generale, Deuxieme Bureau i — * SDECE, a w 1949 BTLC zaczęło nawet prowadzić dochodzenie przeciwko członkom rządu francuskiego w związku z przypadkami „przecieków informacyjnych” do komunistów. (Radio komunistycznego Vietminhu nadawało fragmenty tajnego raportu armii francuskiej na temat polityki w Indochinach.)

Do 1951 BTLC wchłonęło SLOTFOM i stało się główną służbą bezpieczeństwa Ministerstwa Kolonii; jego znaczenie zmalało drastycznie po wycofaniu się Francuzów z Indochin oraz uzyskaniu pełnej suwerenności przez Maroko i Algierię.

Biuro Wywiadu i Analiz, Bureau of Intelligence and Research (INR)

Biuro Departamentu Stanu USA ds. badań, analiz i prognoz politycznych, powołane do życia we wrześniu 1945 przez prezydenta Trumana. W pierwszym etapie działalności jego personel składał się oficerów wywiadu i ekspertów —* Biura Służb Strategicznych (Office of Strategie Services - OSS). Wydawało się początkowo, że dla INR przewidziano rolę głównej agencji wywiadu Stanów Zjednoczonych, jednakże w trakcie reorganizacji strukturalnej amerykańskich służb wywiadowczych Truman, przekonany o konieczności powołania instytucji niezależnej od administracji federalnej, postanowił utworzyć CIA, które usunęło INR w cień.

Statut biura nakładał na nie zadanie koordynacji badań przeznaczonych dla Departamentu Stanu, a nie prezydenta, co ograniczyło jego kompetencje do

gromadzenia potwierdzonych danych wywiadu zagranicznego, mających związek z kształtowaniem i realizacją polityki zagranicznej.

Po powstaniu, mniej więcej w tym samym czasie co CIA, podporządkowanej bezpośrednio prezydentowi Rady Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council - NSC), kierowane przez dyrektora w randze podsekretarza stanu biuro pozostało wewnętrzną komórką Departamentu Stanu.

Materiały dostarczane przez INR miały zazwyczaj charakter nie tyle danych wywiadowczych, co

dokonywanych z punktu widzenia interesów Stanów Zjednoczonych ocen bieżącej sytuacji politycznej dla potrzeb Departamentu Stanu.

Biuro Wywiadu Marynarki Wojennej, Office of Naval Intelligence (ONI)

Biuro Wywiadu Marynarki Wojennej było pierwszą w historii Stanów Zjednoczonych agencją powołaną w celu gromadzenia informacji o sprawach militarnych państw obcych. Utworzono je 23 marca 1882 w celu

gromadzenia i rejestracji użytecznych dla Departamentu [Marynarki Wojennej] zarówno w czasie wojny, jak i pokoju informacji o obcych siłach morskich.

Pierwszym szefem biura (Chief Intelligence Officer) został por. Theodorus B.M. Mason, który piastował tę funkcję od czerwca 1882 do kwietnia 1885. (Od 1911 szef biura nosi tytuł dyrektora Wywiadu Marynarki Wojennej).

W chwili przystąpienia Stanów Zjednoczonych do I wojny światowej, w kwietniu 1917, ONI stało się odpowiedzialne za ochronę okrętów wojennych i infrastruktury lądowej marynarki wojennej przed szpiegostwem, sabotażem i działaniami wywrotowymi. Do lat dwudziestych w jego kompetencji pozostawała również informacja i badania historyczne, które z czasem przejęły odrębne biura marynarki wojennej.

Pod koniec II wojny światowej ONI przejęło także kontrolę nad wywiadem operacyjnym, pozostającym dotąd w gestii dowództw flot.

Aż do ostatnich miesięcy 1992 wywiad uważano za jedną z funkcji sztabowych Biura Szefa Operacji Morskich (Office of the Chief of Naval Operations). Oznaczono go kryptonimem operacyjnym OP-16 (OP - Biuro Szefa Operacji Morskich, 16 - wywiad), zmienionym później na OP-92. Po reorganizacji struktur dowodzenia marynarki wojennej w 1992 ONI przekształcone zostało w N-2, o pozycji zbliżonej do komórek wywiadowczych Połączonego Komitetu Szefów Sztabów, połączonych dowództw i innych struktur sił zbrojnych. (-> Wywiad Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych)

Black Bag lob

[Termin nieprzetłumaczalny, dosł. robota z czarnym workiem, nawiązujący zapewne do typowego komiksowego przedstawienia włamywacza - w masce na twarzy i z workiem na plecach.]

Slangowe określenie bezprawnego wtargnięcia do mieszkania prywatnego lub biura w celu wejścia w posiadanie materiałów dowodowych (akt, dokumentów

75

Black Shield

itp.) - praktyki nagminnej w dziejach amerykańskich agencji wywiadowczych, zwłaszcza FBI. Z prośbami o dokonanie włamań zwracali się często do Biura kryptologii Agencji

Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Agency - NSA), którym zależało na zdobyciu fotografii ksiąg kodów, schematów maszyn szyfrujących i innych użytecznych dokumentów.

Włamań dokonywano także w celu założenia pluskiew.

Pierwszą „robotę z czarnym workiem”, mającą związek z wywiadem, wykonano prawdopodobnie w 1920. Marynarka Wojenna Stanów Zjednoczonych sfinansowała wtedy serię włamań do konsulatu japońskiego i innych biur w Nowym Jorku. Włamań dokonał personel Biura Wywiadu Marynarki Wojennej (Office of Naval Intelligence), FBI i policji municypalnej. Próbowano wykraść kody japońskie. Włamania kontynuowano do 1939; żadne z nich nie zostało wykryte. (—♦ Wywiad Łączności Marynarki Wojennej).

Oficjalnie działania te skończyły się w 1966. 19 lipca tego roku dyrektor FBI J. Edgar Hoover wystosował notę służbową, w której poinformował personel Biura:

Praktyka potajemnych wtargnięć do wszelkich pomieszczeń nie będzie odtąd przeze mnie

aprobowana.

Hoover złagodził później swoje stanowisko, wyjaśniając, że zatwierdzi takie postępowanie tylko na bezpośrednie polecenie prezydenta lub prokuratora generalnego.

Black Bag Job próbowano wznowić za prezydentury Richarda Nixona w związku z realizacją planu Hustona (-> Hustona plan). Przeważało jednak stanowisko Hoovera, który oznajmił, że nie zleci żadnego włamania bez bezpośredniego rozkazu prezydenta lub prokuratora generalnego. Plan Hustona poszedł w odstawkę, niemniej gabinet Nixona nadal domagał się udoskonalenia — * wywiadu wewnętrznego, co doprowadziło do utworzenia Międzyagencyjnej Komisji Specjalnej ds. Wywiadu (Interagency Committee on Intelligence, Ad Hoc), a następnie tzw. grupy hydraulików, którzy włamali się do gmachu Watergate.

W 1981 Departament Sprawiedliwości czynił starania o autoryzację niejawnych wtargnięć przez Trybunał ds. Inwigilacji Zagranicznych Służb Wywiadowczych (Fo-reign Intelligence Surveillance Court - FISC). Trybunał orzekł jednak, że tego rodzaju działania wymagają aprobaty prezydenta. W grudniu tegoż roku prezydent Reagan upoważnił prokuratora generalnego do wydawania nakazów Black Bag Jobs pod warunkiem, że ich celem jest „państwo trzecie lub jego agent”.

Blackbird

Nazwa używana w odniesieniu do amerykańskich samolotów rozpoznawczych nowszych generacji, następców samolotu szpiegowskiego U-2: A-12 Oxcart, jego wersji myśliwskiej YF-12 oraz —* SR-71 Blackbird.

Black Book, Czarna Księga

Black Book to angielska nazwa Sonderfahndungsliste G.B. (lista osób specjalnie poszukiwanych w Wielkiej Brytanii), sporządzonej przez Główny Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy (Reichssicherheitshauptamt - RSHA) w ramach przygotowań do inwazji na Wyspy Brytyjskie. Zawierała ona ułożone w porządku alfabetycznym dane personalne 2800 osób, poddanych brytyjskich i uchodźców z państw europejskich, które miały zostać zatrzymane i osadzone w „areszcie prewencyjnym” przez Gestapo.

Obok czołowych polityków brytyjskich - Winstona Churchilla czy Anthony'ego Edena - figurowali na niej także intelektualiści i ludzie pióra: H.G Wells, Noel Coward, Virginia Woolf, E.M. Forster, Rebecca West, C.P. Snow i Aldous Huxley (który wyemigrował do USA w 1936). Na liście znalazł się także, zmarły 23 września 1939, Zygmunt Freud.

W Czarnej Księdze pojawia się też nazwisko twórcy skautingu, lorda Baden-Powella, karykaturzysty Davida Lowa i lady Astor. Wśród Amerykanów - którzy z niewyjaśnionych przyczyn trafili na listę - znaleźli się Bernard Baruch i Paul Robeson. Nie ma na niej natomiast George'a Bernarda Shawa, uznanego najwyraźniej przez Niemców za potencjalnego sympatyka z racji utrzymanego w duchu pacyfistycznym artykułu, który opublikował w miesiąc po wybuchu wojny.

Akcją masowych aresztowań kierować miał oficer SS Frank Six, były dziekan wydziału ekonomii Uniwersytetu Berlińskiego. W 1948 został on skazany na 20 lat więzienia za zbrodnie wojenne (zwolniony w 1952). (-► Best S. Payne, Ellis H. Charles)

Black Chamber

Czarny Gabinet

Black Shield

Kryptonim operacji przelotów - startujących z bazy Sił Powietrznych Kadena na Okinawie - amerykańskich samolotów rozpoznawczych —* A-12 Oxcaii nad Wietnamem Północnym w latach 1967-1968.

Zamiar użycia samolotów —* CIA typu A-12 zaczęto rozważać w 1965 w odniesieniu do zadań w strefie objętej działaniami wojennymi. Wprowadzono go w życie dopiero w 1967 wobec pilnej konieczności zdobycia danych wywiadowczych potwierdzających doniesienia o sprowadzeniu do Wietnamu Północnego radzieckich pocisków raketowych klasy ziemia-powietrze (Surface to Air Missiles - SAM). Po wielu dyskusjach prezydent

BlakeAl

76

Johnson 16 maja 1967 zaaprobował użycie A-12 z racji wyposażenia tego samolotu w doskonalsze kamery fotograficzne i większej, w porównaniu z U2, szansy pomyślnego wykonania zadania.

Dwa tygodnie później na Okinawie wylądowały trzy A-12 oraz 260 oficerów i żołnierzy sił powietrznych. Pierwsze zadanie operacyjne wykonane zostało 31 maja. Jeden z A-12 dokonał dwóch przelotów rozpoznawczych - nad terytorium Wietnamu Północnego oraz nad tzw. strefą zdemilitaryzowaną. Misja trwała 3 godziny i 39 minut; prędkość samolotu na odcinkach prostych wyniosła ponad 3218 km/h.

Samolot sfotografował 70 z 190 wyrzutni SAM-ów i dziewięć innych ważnych celów; nad rejonem celu nie zarejestrowano emisji fal radiowych o częstotliwości radarowej, co wskazywało, że pierwszy lot A-12 nie został wykryty przez Wietnamczyków. Kolejne misje 4-i2 pozwoliły ustalić, że do połowy lipca 1967 w Wietnamie Północnym nie rozmieszczono żadnych pocisków SAM, chociaż przygotowano dla nich wyrzutnie.

Wykonując standardową misję Black Shield nad Wietnamem Północnym, A-12 uzupełniał paliwo z samolotu cysterny dwukrotnie - wkrótce po starcie i ponownie w pobliżu Tajlandii, już po zakończeniu zadań rozpoznawczych, po czym wracał na Okinawę. Przelot nad terytorium Wietnamu Północnego trwał tylko 12,5 minuty. Bezpośrednio po lądowaniu na Okinawie filmy wyjmowano z kamer, pakowano i wysyłano specjalnym samolotem do laboratorium fotograficznego Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych w Japonii. Gotowe zdjęcia trafiały do rąk dowódców amerykańskich na Pacyfiku w ciągu 24 godzin.

Od 31 maja do 31 grudnia 1967 przeprowadzono 22 takie misje. 17 września północnowietnamski radar wykrył A-12; 28 października jeden z samolotów zaatakowany został pociskiem raketowym SA-2, a dwa dni później, w kierunku A-12 odpalono co najmniej sześć pocisków raketowych (potwierdziły to ślady pary pozostawionej przez pociski raketowe, widoczne na fotografii wykonanej w czasie lotu); samolot trafiony został odłamkiem jednego z nich, ale nie odniósł poważniejszych uszkodzeń.

W 1968 loty rozpoznawcze nad Wietnamem Północnym kontynuowały samoloty Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych typu SR-71 Blackbird.

BlakeAl

Były podoficer Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, który pomógł funkcjonariuszom Biura Wywiadu Marynarki Wojennej (Office of Naval Intelligence - ONI) i FBI ująć dwóch najważniejszych japońskich szpiegów w Kalifornii w okresie poprzedzającym atak japoński na —* Pearl Harbor.

Kontakt z Blake'em nawiązał Toraichi Kono - dawny lokaj Charliego Chaplina, co było o tyle ważne, że fakt ten znakomicie ułatwiał mu zawieranie bliższych znajomości i stosunków przyjacielskich. W marcu 1941 Kono przedstawił Blake'a komandorowi Itaru Tachibana - „Mr. Yamamoto”, właścicielowi kilku kalifornijskich klubów nocnych, a zarazem szefowi japońskiej siatki szpiegowskiej, który przygotował plany operacji wysadzenia w powietrze mostów i elektrowni w wypadku wybuchu wojny Japonii ze Stanami Zjednoczonymi. Tachibana zaproponował Blake'owi 2500 dolarów za podróż na Hawaje w celu zdobycia tajnych

dokumentów oraz dodatkowe 5 tysięcy za ich dostarczenie.

Blake poinformował o tym ONI. Założony u niego podsłuch telefoniczny pozwolił zdemaskować podwójną grę Tachibany. Blake'owi polecono nadal utrzymywać stosunki z Japończykami i odbyć podróż na Hawaje. Tam, zgodnie z instrukcjami ONI, Blake skontaktował się z jednym z oficerów okrętu wojennego Pennsylvaniana. Za wiedzą Biura oficerów przekazał cenne z pozoru dla Japończyków, ale nie ujawniające żadnych istotnych tajemnic amerykańskich, dokumenty. W czerwcu 1941 Kono i Tachibana aresztowani zostali przez FBI pod zarzutem prowadzenia wymierzonej w interesy Stanów Zjednoczonych działalności szpiegowskiej na rzecz obcego mocarstwa.

Blake George (ur. 1922)

Wyższy oficer brytyjskiej Tajnej Służby Wywiadowczej (MI6), który szpiegował dla KGB. Ze względu na skutki popełnionej zdrady (ujawnienie -> agentów i operacji wywiadów zachodnich) Blake (właśc. Behne) był dla KGB jednym z najbardziej przydatnych brytyjskich szpiegów. Urodził się w Rotterdamie. Był synem holenderskiej luteranki i egipskiego Żyda, który służył w armii brytyjskiej podczas I wojny światowej. Ojciec, jako obywatel brytyjski i ze względów patriotycznych, nazwał syna imieniem króla Jerzego V. Blake przebywał w Holandii w chwili zajęcia jej przez Niemców w czasie II wojny światowej i pracował dla holenderskiego ruchu oporu, dopóki nie przedostał się do Anglii przez południową Francję oraz Hiszpanię. Zaciągnął się do Królewskiej Marynarki (Royal Navy), gdzie został mianowany oficerem i przydzielony do holenderskiej sekcji MI6 w stopniu podporucznika.

Po wojnie wysłano go do Hamburga, gdzie werbował byłych oficerów Kriegsmarine i Wehrmachtu do sieci wywiadowczej MI6, tworzonej w radzieckiej strefie okupacyjnej. Skierowano go później na Cambridge University, gdzie nauczył się języka rosyjskiego na kursach dla oficerów.

W 1948 został wysłany do Seulu, gdzie kierował nową placówką MI6. Gdy w czerwcu 1950 oddziały północ-

77

Bletchley Park

nokoreańskie przekroczyły granicę, Blake został schwytany. W niewoli oświadczył, że chciałby skontaktować się z ambasadą radziecką w Phenianie, stolicy Korei Północnej. Był to pierwszy krok do zdrady. W swojej autobiografii No Other Choice (1990) Blake napisał, że ani wtedy, ani nigdy później nie był opłacany za szpiegostwo.

Robiłem to, co robiłem z pobudek ideowych, nigdy dla pieniędzy.

Uwolniony w 1953, w długą podróż powrotną do kraju udał się okrężną drogą, przez terytorium Syberii i Chin. Na stacji Otpor, na granicy chińsko-radzieckiej, spotkał go radziecki oficer prowadzący, który później pojawił się w Anglii. W Londynie MI6 przydzieliło go do nowej Sekcji Y, która zajmowała się podsłuchem telefonicznym instytucji radzieckich w Wielkiej Brytanii, Austrii i innych krajach Europy Zachodniej („Y” -mogło pochodzić od Y Service, w czasie II wojny światowej agencji nasłuchu radiowego).

Zgodnie z jego relacją w październiku 1953 Blake po raz pierwszy dostarczył listę najtajniejszych operacji technicznych przeprowadzonych przez MI6 przeciw celom radzieckim, z dokładnym wskazaniem ich charakteru i miejsca. Były one dwojakiego rodzaju: zakładanie podsłuchu telefonicznego i umieszczanie mikrofonów.

Jedną z najważniejszych informacji zdradzonych przez Blake'a był plan budowy Berlińskiego Tunelu.

Od 1953 Blake kontynuował działalność szpiegowską pod nadzorem oficera KGB, występującego pod -> przykrywką dyplomatyczną. Ożenił się z sekretarką z MI6, córką oficera

wywiadu. W roku 1955 został wysłany do Berlina. Jego praca w tym mieście, a także w Londynie i później w Bejrucie, przypominała typową karierę oficera MI6. Przez cały czas Blake pracował dla KGB.

W 1961 przebywał w Libanie, gdy nagle został wezwany do Londynu i oskarżony o to, że jest długoletnim szpiegiem radzieckim. Ppłk Michał Goleniewski, oficer polskiej służby wywiadowczej, który zbiegł na Zachód, przekazał CIA informację, że w MI6 działa kret. Brytyjscy oficerowie w ślad za tą poufną informacją trafili na Biakę'a.

Osądzony przez londyński sąd Old Bailey, został skazany na 42 lata więzienia, „po roku za każdego zdradzonego agenta”, zgodnie z jego zeznaniem, że wydał -i w ten sposób skazał na śmierć - 42 agentów brytyjskich w Związku Radzieckim. Wyrok w jego sprawie zawierał najdłuższą sentencję w historii sądownictwa brytyjskiego.

W więzieniu Wormwood Scrubs, podobnie jak przebywający tam przez pewien czas Gordon Lonsdale, poddany był specjalnemu dozorowi jako potencjalny zbieg. Zajmował się naprawą worków używanych do przewożenia poczty dyplomatycznej.

23 października 1966 Blake, jak potem opowiadał, wysunął obłuzowaną kratę w oknie, ześlizgnął się po dachu na podwórze, następnie zaś wspiął się na mur po cienkiej drabince nylonowej, której szczeble sporządzono z drutów do robótek ręcznych, i zeskoczył w umówionym miejscu, gdzie oczekiwał go wspólnik. Utrzymał, iż ucieczkę zorganizował członek Irlandzkiej Armii Republikańskiej, Sean Bourke, z którym zaprzyjaźnił się w więzieniu, a pomagał w niej znajomy lekarz i dwu pacyfistów, odsiadujących 18-miesięczne wyroki za udział w demonstracji przed bazą US Air Force. Oni to wywieźli Biakę'a furgonetką do Dover, a następnie do NRD. (Bourke powrócił do Irlandii, uniknął ekstradycji do Wielkiej Brytanii i wydał książkę o całej operacji i swym w niej udziale; zmarł w 1982) Wedle powszechnie uznanej wersji Bourke został wynajęty przez KGB, który, obawiając się możliwej w wypadku niepowodzenia kompromitacji, chciał zachować w ten sposób czyste ręce.

W ZSRR Blake został tłumaczem. Rozwiedziony podczas odsiadywania wyroku, ożenił się w Moskwie ponownie, miał syna. Prowadził czynne życie; zaprzyjaźnił się z Haroldem Philbym (którego, jak twierdził, nigdy wcześniej nie spotkał, choć obydwaj w tym samym czasie przebywali w Libanie) i Donaldem Mac-leanem. Wierny swym ideałom, wyznał w 1990, iż jest rozczarowany pieriestrojką i upadkiem komunizmu.

Bletchley Park

Posiadłość położona ok. 80 km na północ od Londynu, od sierpnia 1939 siedziba brytyjskiej Rządowej Szkoły Kodów i Szyfrów (Government Code and Cipher School - GC&CS); w czasie II wojny światowej centrum operacji Ultra. W Bletchley Park doszło do jednego z najważniejszych wydarzeń II wojny światowej: złamania niemieckich szyfrów Enigmy.

Bletchley Park, nazywany także Stacją X, miał być z założenia siedzibą ewakuacyjną Tajnej Służby Wywiadowczej (MI6), stał się jednak ośrodkiem skupiającym matematyków, szachistów, lingwistów i tłum ekscentryków bez konkretnej specjalizacji, ale obdarzonych błyskotliwą inteligencją (jednego z nich, nadzwyczaj cenionego fachowca, widziano kiedyś paradującego w założonej na głowę aktówce; pod pachą trzymał kapelusz). Wspólnie z personelem wojskowym ludzie ci deszyfrowali, tłumaczyli i analizowali niewiarygodną wręcz liczbę radiokomunikatów nieprzyjaciela -w pewnym okresie w ruchu radiowym samych tylko U-Bootów krążyło do 3 tysięcy depech na dobę.

Sir Herbert Leon, przedsiębiorca, który zbudował Bletchley Park w latach sześćdziesiątych XIX stulecia, nazwał tak swoją nową posiadłość - w opinii pewnego architekta „kliwe i potworne gmaszysko, typowy przykład bezguścia epoki wiktoriańskiej” - od miasteczka leżącego w połowie drogi między Oksfordem i Cambridge.

Bletchley Park

78

GC&CS wybrała to miejsce ze względu na dobre połączenie drogowe i kolejowe z Londynem oraz bliskość potencjalnego zaplecza intelektualnego - uniwersytetów w Oksfordzie i Cambridge. Budynek główny - potężna budowla z czerwonej cegły w stylu, jak to zauważył jeden z obserwatorów, „pretendującym do miana gotyku Tudorów” - wyposażono w nowe linie elektryczne i telefoniczne. Pokój bilardowy przekształcony został w centralę telefoniczną, a komnata w wieży - w pokój radiowców. Przesłani przez Royal Navy specje od takielunku ścięli wierzchołki drzew otaczających willę i rozpięli między nimi a kominami gmachu anteny radiowe, które połączono z jednym z kilkunastu znajdujących się opodal baraków z blachy falistej. Baraki te, połączone korytarzami, tworzyły budowlę złożoną z powtarzających się, jednolitych modułów w kształcie litery „H”. Później założono także awaryjne źródło energii elektrycznej - generator zasilany dwoma okrętowymi silnikami Diesla, a budynki, w których znajdowały się urządzenia dekodujące, wyposażono dodatkowo w schrony przeciwlotnicze i kurtyny przeciwdołamkowe.

W kwietniu 1940 ośrodek był już w stanie przechwytywać i odczytywać znaczną część szyfrowanych niemieckich komunikatów, w związku z czym pojawiła się pilna konieczność znalezienia miejsca, w którym gigantyczne ilości uzyskiwanego w ten sposób surowego materiału można by poddać obróbce i przekształcić w użyteczne operacyjnie dane wywiadowcze. Z chwilą uruchomienia operacji dekrypcji na pełną skalę rozpoczęto współpracę z Amerykanami w zakresie złamania kodu Enigmy. Delegacja specjalistów Sił Lądowych i Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, która przybyła do Bletchley Park w początkach 1941, przekazała Brytyjczykom maszynę Purple, używaną do łamania japońskich szyfrów dyplomatycznych. (Brusa porozumienie)

Z początku w Bletchley Park pracowało około 1800 osób; w miarę zwiększania się personelu przybywało parterowych baraków mieszkalnych. Ze względów bezpieczeństwa ktoś, kto raz został przydzielony do Bletchley Park, musiał tam pozostać do końca wojny. Pracownicy cywilni tłoczyli się w pobliskich przeludnionych pensjonatach, a większość personelu wojskowego sypiała w dwóch przylegających do ośrodka bazach RAF.

Panował tam zadziwiający nastrój - pisał później Alfred Friendly w „The Washington Post”. - Morale było znakomite, wszyscy wiedzieli bowiem, że ich trwająca dzień i noc praca daje fantastyczne wyniki. We wszystkim czuło się wojskowego ducha, nikt nie uważał, że jego wysiłki są daremne, a praca pozbawiona sensu.

Pierwszym ogniwem łańcucha operacji był barak, w którym dokonywano transkrypcji przechwyconych

radiodepesz niemieckich; odszyfrowywano je i tłumaczono w baraku sąsiednim. W zależności od wagi zawartych w nich informacji, depeze oznaczano odpowiednim symbolem priorytetu - w skali od Z (najniższy) do ZZZZZ (najwyższy) - i przekazywano oficerom wywiadu zajmującym następny barak, gdzie materiały uzupełniano i przygotowywano do wysłania odbiorcom. (Specjalny oddział łącznikowy, Special Liaison Unit)

Wszelkie uzyskane informacje - oznaczenia niemieckich jednostek, nazwiska, a nawet numery serii łożysk kulkowych - wpisywano do kartoteki. Z początku mieściła się ona w pudle na buty, a później zajmowała ogromny pokój, w którym na trzy zmiany pracowało dziewięć kobiet. Kopie ze względów bezpieczeństwa przechowywano w Bodleian Library w Oksfordzie.

Nadzorowanie maszyn obliczeniowych Bombę i Colossus wymagało bezustannej pracy wielu osób. W opublikowanej w 1977 książce Very Special Intelligence Patrick Beesly, w czasie wojny oficer —* Ośrodka Wywiadu Operacyjnego (Operational Intelligence Centre) Admiralicji

i jeden z pracowników Bletchley Park, wiele uwagi poświęcił zarówno samym urządzeniom, jak i obsługującym je 1200 wrenkom (członkinie WRNS - Women's Royal Naval Service):

Trudno stwierdzić, dlaczego do tej monotonnej pracy wybrano właśnie wrenki. Była to wyniszczająca psychicznie katorka, coś na kształt więzienia, z tą jedynie różnicą, że nie istniało tu pojęcie przedterminowego zwolnienia za dobre sprawowanie. Przeciwnie - przydział do Bletchley Park przesądzał o losie tych oddanych i wysoce inteligentnych dziewcząt. Szanse awansu miały niewielkie, kontaktów z resztą marynarki wojennej żadnych, a życie towarzyskie w czasie wolnym od służby ograniczone do minimum ze względu na zaostrzone rygory bezpieczeństwa. Serwisem technicznym „Bombes”, jak nazwano te maszyny, zajmował się niewielki zespół mechaników RAF, którzy pędzili żywot niewiele bardziej radosny i urozmaicony niż wrenki. Bodaj czy nie jedynym wyrazem uznania, z jakim spotkali się ci pełni oddania ludzie, była wysoko przez nich ceniona depesza Winstona Churchilla z podziękowaniami: „kury niosą się świetnie bez gdakania!”.

Churchill miał rację; „kury” rzeczywiście nie gdały - sekrety Bletchley Park nie wydostały się na światło dzienne. Jedyne poważnego wylomu w systemie bezpieczeństwa stacji udało się dokonać oficerowi wywiadu brytyjskiego, prowadzącemu działalność szpiegowską na rzecz ZSRR Johnowi Caimcrossowi, który w okresie pracy w Bletchley Park przekazywał wywiadowi radzieckiemu rozszyfrowane materiały Ultry.

Zawodowi funkcjonariusze wywiadu, krzywym okiem spoglądający na zawłaszczanie ośrodka przez amatorów, nazywali czasami Bletchley Park „Małym Królewskim”, wielu bowiem pracowników pochodziło z King's CoUe-

79

Bloch Felix S.

ge w Cambridge. W Bletchley Park pracowali: znakomity matematyk brytyjski Alan Turing z King's College, twórca maszyny obliczeniowej wykorzystanej do złamania szyfru Enigmy; Leonard Palmer, wsławiony później odczytaniem minojskiego pisma linearnego; ekscentryczny pisarz Angus Wilson, który - jak utrzymywano - miał zwyczaj biegać nago dookoła sadzawki ogrodowej, a także cała plejada uniwersyteckich profesorów greki, italianistyki, germanistyki, rusycysty-ki, łaciny i historyków.

Do 1942 Bletchley Park kierował komandor Royal Navy Alastair Denniston. Jego następca, komandor Edward Travis, z natury apodyktyczny choleryk, stanął przed niełatwym zadaniem dowodzenia „załogą”, z jaką w całej swojej karierze w Królewskiej Marynarce Wojennej nie zdarzyło mu się mieć do czynienia. Zaludniający Bletchley Park dziekani uniwersyteccy i inni uczeni mężowie byli tak niepoprawnymi dziwakami, że usiłujących wpoić im choćby elementarną dyscyplinę wojskową oficerów bezpieczeństwa ogarniała czarna rozpacz. Czterech z nich wysłało na przykład do Churchilla list, w którym uskarżali się, że niedostatek personelu hamuje postęp prac, a niekiedy nawet jest przyczyną zupełnego ich zastoju.

Churchill zareagował żądaniem natychmiastowego podjęcia stosownych działań przez najwyższego zwierzchnika Bletchley Park, szefa wywiadu brytyjskiego, znanego jako „C” (—* Stewart Menzies). Menzies zżymał się co prawda na naruszenie przez uczonych pragmatyki służbowej, ale personel ośrodka powiększył. Pod koniec wojny pracowało tam prawie 10 tysięcy osób, wojskowych i cywilów.

Żywo interesujący się Bletchley Park Churchill odwiedził pewnego razu ośrodek i - dzieląc, jak się wydaje, opinię ludzi próbujących utrzymać personel w ryzach - odezwał się do towarzyszącego mu Menziesia:

Owszem, prosiłem, by wykopał pan niezbędnych ludzi choćby spod ziemi, ale nie sądziłem, że weźmie to pan dosłownie.

Bloch David (7—1916)

W czasie I wojny światowej żołnierz 152 pułku piechoty armii francuskiej; jeden z pierwszych szpiegów zrzuconych na terytorium nieprzyjaciela na spadochronie.

W nocy z 22 na 23 czerwca 1916 Bloch zrzucony został około 20 kilometrów od rodzinnego miasteczka Gtibwiller w okupowanej przez Niemców Alzacji, skąd po tygodniu miał zostać zabrany drogą powietrzną. Przez sześć dni gromadził informacje o rozmieszczeniu oddziałów niemieckich, przesyłane następnie za linię frontu za pomocą gołębi pocztowych, zrzuconych z samolotu razem z nim.

Ostatniego dnia misji zatrzymany został przez patrol niemiecki w drodze powrotnej z Gtibwiller, gdzie naj-

wyrażniej ktoś - mimo zapuszczonej dla niepoznaki brody - rozpoznał go i zadenuncjował.

Rozstrzelany przez Niemców 1 sierpnia 1916.

Bloch Felix S. (ur. 1935)

Amerykański dyplomata, zwolniony z Departamentu Stanu po przeprowadzeniu głośnego i kontrowersyjnego śledztwa w sprawie szpiegowskiej. Najwyższy rangą od czasów II wojny światowej urzędnik tego departamentu publicznie zamieszany w sprawę szpiegostwa.

Bloch urodził się w Austrii, studiował na uniwersytecie stanu Pensylwania; pracę w Departamencie Stanu rozpoczął w 1958. Początkowo wykonywał zadania specjalisty w dziedzinie zagadnień wywiadu. W 1960 został przydzielony do amerykańskiego konsulatu w Dusseldorfie w Niemczech Zachodnich jako urzędnik do spraw handlowych. W latach 1963-1965 pracował w konsulacie USA w Caracas w Wenezueli. Po otrzymaniu magisterium na uniwersytecie stanu Kalifornia w Berkeley, w 1966, wyjechał do Berlina, gdzie był urzędnikiem do spraw handlowych. W połowie lat siedemdziesiątych, po nawiązaniu przez USA stosunków dyplomatycznych z Niemcami Wschodnimi, został mianowany w tym państwie radcą Ambasady Stanów Zjednoczonych do spraw ekonomicznych. Wówczas to, według amerykańskich kół urzędowych, po raz pierwszy skontaktowali się z nim oficerowie KGB.

Bloch był wyższym urzędnikiem w Ambasadzie USA w Wiedniu w latach 1983-1987, to jest w okresie, gdy (w grudniu 1986) przyznał się tam do szpiegostwa sierżant piechoty morskiej Clayton J. Lonetree. Oficerowie amerykańskich służb bezpieczeństwa podejrzewali wówczas Blocha o współpracę z oficerem wywiadu KGB. W Wiedniu -> CIA utrzymuje dużą i aktywną placówkę, miasto jest bowiem od lat znanym ośrodkiem działalności szpiegowskiej wielu krajów. Bloch miał szeroki dostęp do materiałów Agencji.

Po raz pierwszy Departament Stanu publicznie zarzucił Blochowi szpiegostwo w lipcu 1989, gdy oświadczył, że FBI bada „nielegalne działania”, także Blocha, i stara się wyjaśnić, „jak daleko sięga zdrada”. Oskarżenia przeciw Blochowi wynikły z incydentu szeroko opisywanego, choć nie potwierdzonego oficjalnie. Oficerowie kontrwywiadu francuskiego mieli twierdzić, że nagrali na taśmie wideo scenę wręczania przez Blocha teczki znanemu agentowi KGB w Paryżu. Na podstawie przecieku Francuzi śledzili pracownika -> ONZ akredytowanego w Paryżu. Pracownik ten, działający we Francji pod przykrywką dyplomatyczną, nie mógł być aresztowany.

Pracownicy kontrwywiadu amerykańskiego i austriackiego sprawowali nadzór nad poczynaniami agenta KGB podczas jego pobytu w Austrii, dokąd przyjechał z fińskim paszportem jako Reino Gikman,

Bluebell

80

urzędnik firmy komputerowej. W Austrii, którą odwiedzał od 1979, działał nielegalnie i zostałby aresztowany, gdyby go ujęto. Prawdopodobnie z tego powodu zorganizował spotkanie z Blochem w Paryżu. Specjaliści od podsłuchu telefonicznego amerykańskiej NSA przechwycili

transatlantycką rozmowę telefoniczną Gikma-na z Blochem, przebywającym wtedy w Waszyngtonie. Ci dwaj umówili się na spotkanie w Paryżu.

Był to klasyczny przykład współdziałania wywiadów: NSA ostrzegła CIA, które przekazało informację do FBI. Biuro zwróciło się do francuskiego kontrwywiadu o nagranie spotkania na taśmie wideo.

Wkrótce po tym spotkaniu FBI podsłuchiło rozmowę telefoniczną Blocha, podczas której ktoś powiedział do niego: „Pojawił się wirus, może pan być nim zarażony”. Telefon prawdopodobnie pochodził od agenta KGB.

W Waszyngtonie nad Blochem roztoczono tak jawny nadzór, że reporterzy uganiali się za dyplomatą wraz z agentami federalnymi. Doniesienia na temat Blocha przenikały ze źródeł oficjalnych, które utrzymywały, że wziął on duże sumy od KGB.

Gdy w 1989 wysunięto pierwsze oskarżenia, Bloch został zawieszony w swych obowiązkach dyrektora Biura do Spraw Europejskich i Kanadyjskich Departamentu Stanu, wstrzymano mu pensję i cofnięto zaświadczenie, głoszące że jego posiadacz nie zagraża bezpieczeństwu Stanów Zjednoczonych. 7 lutego 1990 Departament Stanu zwolnił Blocha jako człowieka stanowiącego potencjalne zagrożenie dla bezpieczeństwa. Wypowiedzenie wsparto mocą rzadko przywoływanej ustawy, która pozwala zwolnić pracowników federalnych „w interesie bezpieczeństwa narodowego”. Koła rządowe twierdziły, że Departament Stanu nigdy przedtem nie korzystał z tej możliwości. W tym wypadku sięgnięto po ten środek, ponieważ rząd nie miał dość dowodów, by oskarżyć Blocha o szpiegostwo.

Bloch opuścił Waszyngton i przeniósł się do Chapel Hill w Karolinie Północnej, gdzie zaczął pracować na niepełnym etacie jako kierowca autobusu i pakowacz w supermarkecie. W styczniu 1993 został aresztowany za kradzież wiktuałów o wartości 100 dolarów i 59 centów. Skazano go na grzywnę 60 dolarów, poza tym otrzymał nakaz przepracowania 48 godzin w służbach użyteczności publicznej oraz wpłaty 100 dolarów na cel dobroczynny.

W lutym 1998 Bloch wystąpił na drogę sądową przeciwko Departamentowi Stanu, pragnąc otrzymać emeryturę.

Bluebell

Kryptonim realizowanej przez CIA wkrótce po wybuchu wojny koreańskiej, w czerwcu 1950, operacji

przerzutu agentów do Korei Północnej. Agenci CIA zbierali dane o planach i ruchach sił północnokoreańskich. Mimo że większość agentów, głównie uchodźców koreańskich z terenów zajętych przez wojska Północy, wpadła w ręce nieprzyjaciela, kilku z nich udało się zdobyć cenne informacje wywiadowcze.

Blue Cradle

W slangu personelu US Air Force - rozpoznawczy wariant samolotu B-47 Stratojet - RB-47.

Blue Gemini

Zaproponowany przez Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych program szkoleniowych załogowych lotów orbitalnych dwuosobowych kapsuł Gemini, w ramach realizacji planu budowy Załogowego Laboratorium Orbitalnego (Manned Orbiting Laboratory - MOL). W czerwcu 1962 USAF zaproponowało przeprowadzenie co najmniej sześciu takich lotów.

W obawie, że Blue Gemini może stać się konkurencją dla innych programów NASA i USAF, w styczniu 1963 zrezygnowano z jego realizacji.

Blue Moon

Kryptonim amerykańskich wysokościowych lotów rozpoznawczych nad Kubą w październiku 1962. Loty wykonywał U-2 Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych.

Blue Victor, kontradmirał (1865-1928)

Absolwent Akademii Marynarki Wojennej w Anna-polis, w czasie wojny Stanów Zjednoczonych z Hiszpanią porucznik kanonierki Suwane, jednego z okrętów biorących udział w blokadzie Kuby w czerwcu 1898; przeprowadził kilka misji rozpoznania taktycznego.

Po wylądowaniu na wyspie nawiązał kontakt z an-tyhiszpańską partyzantką kubańską. Na Kubę wracał kilkakrotnie, prowadząc m.in. rozpoznanie hiszpańskich systemów obrony wybrzeża. Podczas jednej z misji dzięki pomocy powstańców przedostał się przez linie hiszpańskiej obrony Santiago i z dogodnej pozycji na górującym nad miastem wzgórzem prowadził obserwację portu w celu sprawdzenia, czy zatopienie przez amerykańskie okręty wojenne statku handlowego w kanale portowym istotnie zablokowało flocie hiszpańskiej wyjście na pełne morze. (Jak się okazało, żaden z hiszpańskich okrętów wojennych nie opuścił portu). Blue był także autorem nie zrealizowanego planu wzięcia Santiago szturmem.

81

Blunł Anthony Frederick

Podczas I wojny światowej dowodził pancernikiem Texas; w 1919 przeszedł w stan spoczynku.

Blumberg Binjamin

Szef Biura Zadań Specjalnych - utworzonej w 1957 w celu ochrony izraelskiego programu zbrojeń jądrowych działającej poza strukturami Ministerstwa Obrony ściśle tajnej agencji wywiadowczej, przekształconej później w Biuro Łączności Naukowej (Liszka le Kiszrei Mada Lakam).

Wychowywał się w kibucu, bojownik Hagany, tajnej żydowskiej formacji obronnej w kontrolowanej przez Brytyjczyków Palestynie. Uczestnik wojny o niepodległość 1948-1949, współpracował następnie z Szin Bet, izraelską służbą bezpieczeństwa. Mianowany później szefem bezpieczeństwa Ministerstwa Obrony - zarówno samego urzędu, jak i podlegających mu biur konstrukcyjnych oraz zakładów zbrojeniowych.

W połowie lat pięćdziesiątych, w okresie budowy przy francuskiej pomocy pierwszego izraelskiego reaktora jądrowego, biuro Blumberga otrzymało zadanie ochrony ściśle tajnych obiektów w Dimona na pustyni Negew. W połowie lat sześćdziesiątych, kiedy prezydent Charles de Gaulle wstrzymał pomoc dla izraelskiego programu nuklearnego, Blumberg rozpoczął starania o zdobycie materiałów rozszczepialnych z innych źródeł. Jego pierwszym sukcesem był zakup 21 ton ciężkiej wody z Norwegii, następnie sprowadzał nielegalnie uran ze Stanów Zjednoczonych. Amerykańska Komisja Energii Atomowej podała do wiadomości, że z firmy, z którą prowadził interesy Blumberg, zniknęło 267 kg tego surowca. Działający we współpracy z Mossadem agenci Blumberga przechwycili również 200 ton tlenku uranu, który zniknął z niemieckiego frachtowca Scheersberg na trasie z Antwerpii do Genui w 1968. (Plumbat)

Działający z niebywałym rozmachem Blumberg używał swoich ludzi także i na innych polach szpiegostwa gospodarczego, zwłaszcza kradzieży technologii raketowych. Mimo sukcesów, jakie odnosił, nie uniknął opinii krytycznych. W książce *Every Spy a Prince* (1990) [wyd. pol. *A każdy szpieg to książę*, 1993] Dan Raviv i Yossi Melman wspominają:

Wśród wąskiego grona Izraelczyków wtajemniczonych w istnienie Lakam kilku skarżyło się, że Blumberg ma zbyt słabą do swoich przyjaciół, którym pomaga bogacić się, hojną ręką rozdaje cenne informacje i lukratywne stanowiska. Pojawiały się nawet niewybredne insynuacje, że szef Lakam czerpie z tego korzyści osobiste, chociaż tylko nieliczni podawali w wątpliwość jego nieskazitelną uczciwość i skromny styl życia.

W maju 1977, po dojściu do władzy prawicowej partii Likud Menachema Begina, naciski na usunięcie powiązanego z establishmentem Partii Pracy Blumberga wzmożyły się. Mimo to przez jakiś czas udało mu się jeszcze utrzymać stanowisko, aczkolwiek jego działalność poddano znacznie surowszej kontroli. Ostatecznie jednak minister obrony w

rządzie Begin, Ariel Szaron, zdecydował, że w związku z nasilającą się krytyką - padały nawet zarzuty o pranie brudnych pieniędzy. - Blumberg musi odejść. A poza tym Szaron wolał mieć na miejscu tej kontrowersyjnej osoby swojego człowieka. W 1981 funkcje Blumberga przejął Rafael Eitan.

Blunt Anthony Frederick (1907-1983)

Czwarty członek -> siatki szpiegowskiej z Cambridge, najbardziej znanej sprawy szpiegowskiej w Wielkiej Brytanii. Pierwsi dwaj to Guy Burgess i Donald Maclean. Za trzeciego w tej grupie uważano Harolda (Kima) Philby'ego.

Blunt, syn anglikańskiego duchownego, studiował matematykę i filozofię w Cambridge, później historię sztuki i wydawał magazyn literacki „The Venture”. Zaprosił Burgessa do ekskluzywnego stowarzyszenia Apostołów (The Apostles) w Cambridge, którego wielu

Sir Anthony Blunt. (UPI/BETTMAN)

Błękitny kod

82

członków łączyły dwie tajemnice: po pierwsze, pokochali marksizm, a po drugie, byli homoseksualistami. Blunt twierdził, że to właśnie Burgess zwerbował go jako szpiega, ale ze względu na rozpowszechnione przez KGB dezinformacje trudno zweryfikować jego wersję. Blunt został oficerem MI5 podczas II wojny światowej i reprezentował agencję na cotygodniowych spotkaniach wojennego Połączonego Komitetu Wywiadu (Joint Intelligence Committee). Zakres prac Blunta dla Sowiec prawdopodobnie nigdy nie będzie znany. Niektóre z jego działań zostały jednak ujawnione zarówno przez publikacje brytyjskie, jak i radzieckie. Podczas wojny Blunt nadzorował placówki dyplomatyczne państw neutralnych w Londynie, mógł otwierać ich bagaże dyplomatyczne i fotografować zawartość. Przekazywał swoim radzieckim oficerom prowadzącym wszystko, czego zdołał dowiedzieć się o stosunku państw neutralnych do wojny, o ich ocenie brytyjskiego wysiłku wojennego, a także wszelkie dane wywiadowcze, jakie przedstawiciele tych państw uzyskali z własnych źródeł. Zdradził nazwisko i zakres prac wszystkich oficerów MI5. Według Toma Driberga, agenta MI5, który przeniknął do Komunistycznej Partii Wielkiej Brytanii na początku II wojny światowej, Blunt doprowadził do wykluczenia go z partii, ponieważ był bliski odkrycia komunistycznej penetracji MI5. Przez kilka miesięcy Blunt był również oficerem kierującym Służbą Obserwacyjną (Watcher Service), prowadzącą nadzór nad obcymi agentami, jak też osobami podejrzanymi o szpiegostwo. Blunt przydzielał inwigilatorom w Watcher Service indywidualne tygodniowe zadania i znał szczegóły każdej sprawy. Analizował techniki nadzoru, zalecał zmiany. Wszystkie uzyskane wiadomości, jak też informacje o obsadzie MI5, przekazywał natychmiast do Moskwy. Dlatego też radzieccy agenci mogli uniknąć brytyjskiego nadzoru. Blunt przestał dla MI5 pracować na pełnym etacie w listopadzie 1945, lecz wykonywał dla niej od czasu do czasu zlecenia okazjonalne.

Oficjalnie Blunt poświęcił się karierze naukowej jako profesor sztuki University of London oraz wykładowca w Oksfordzie, Cambridge i na Uniwersytecie Stanowym Pensylwanii, wicedyrektor Courtauld Institute. Został kustoszem galerii malarskiej Elżbiety II, w związku czym w 1956 otrzymał tytuł szlachecki. Latem 1963 spędził kilka miesięcy w Ameryce jako profesor kontraktowy na Pennsylvania State University.

Po ucieczce Gya Burgessa i Donalda Macleana odrzucił sugestie swego prowadzącego, Jurija Modina, aby poszedł w ich ślady. Stwierdził, iż nie odpowiadają mu moskiewskie warunki życia, a nadto, iż nie ma „bezpośrednich dowodów” jego zdrady. Podejrzewany od czasu ucieczki Anatolija Golicyna, został ostatecznie zdemaskowany w 1963 przez Amerykanina Michała Whitney'ego Straighta, który ujawnił -> FBI, iż Blunt zwerbował go dla wywiadu radzieckiego

w Cambridge w latach trzydziestych.

Ponieważ z racji swych dworskich koneksji nie mógł zostać oficjalnie oskarżony, co potwierdził wydany mu w 1964 immunitet, wielokrotnie w ciągu sześciu lat, przesłuchiwali go oficerowie kontrwywiadu - Arthur Martin i Peter Wright.

Wright pisał później w książce Spycatcher (1987) [wyd. pol. Łowca szpiegów, 1991] o swoich obawach, że Blunt przekazywał jedynie dane dezinformujące (Dezinformacja) lub takie, które Sowieci chcieli, by podał. Badając tę sprawę, natknął się na całą sieć powiązań i najsekretniejszych tajemnic, dowiadując się m.in. od osobistego sekretarza Elżbiety II o „wizycie Blunta pod koniec wojny w Niemczech”, co miało podobno na celu ochronę interesów ojca późniejszej królowej, panującego wówczas Jerzego V. Wright spotykał się z Bluntem prawie co miesiąc przez sześć lat, powoli wyciągając od niego kolejne informacje. Pisał: Blunt był jednym z najbardziej eleganckich, czarujących i wykształconych ludzi, jakich spotkałem. Mógł rozmawiać w pięciu językach, a jego wszechstronna i głęboka wiedza wywierała wielkie wrażenie.

Po otrzymaniu obietnicy niekaralności Blunt przyznał się w 1964. Oświadczył, że werbował innych, w tym Johna Cairncrossa, który pracował w —* Rządowej Szkole Kodów i Szyfrów oraz w MI6. Zdradę Blunta potwierdziła oficjalnie w Parlamencie w 1979 premier Margaret Thatcher. Przyznał się on, jak oświadczyła premier Thatcher, że został zwerbowany i działał jako „poszukiwacz talentów” dla rosyjskiego wywiadu już przed wojną, gdy był wykładowcą w Cambridge. Pozbawiono go szlachectwa, Trinity College cofnęło jego członkostwo kolegium, został usunięty z British Academy.

Prowadził odtąd życie samotnika. Zmarł na serce w marcu 1983.

Błękitny kod

System kodowo-szyfrowy, który pod koniec 1930 zastąpił stosowany dotąd przez japońską marynarkę wojenną Czerwony kod. „Barwne” nazwy nadał kodom japońskim personel Wywiadu Łączności Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych (Navy Communications Intelligence - OP-20-G) od koloru okładek książek, w których je zapisywano.

Trzeba było trzech lat prac niezwykle wyczerpujących umysłowo, by złamać złożoną strukturę systemu kodowo-szyfrowego w najtrudniejszy z możliwych sposób - używając wyłącznie metod kryptoanalitycznych. Coś takiego nie udało się dotąd nikomu - napisał w wydanej w 1985 autobiografii And I Was There wyższy oficer wywiadu amerykańskiego, kontradmirał Edwin T. Layton.

83

Bodyguard

Jesienią 1931 zadanie to wziął na siebie kierowany przez Agnes Meyer Driscoll zespół amerykańskiej marynarki wojennej, któremu udało się (po złamaniu dwóch „warstw” szyfrowania ochronnego) ustalić znaczenie około osiemdziesięciu pięciu tysięcy podstawowych grup kodowych. Zespół pani Driscoll po raz pierwszy w dziejach dekryptażu zastosował elektromechaniczne urządzenia obliczeniowe - maszyny licząco-analityczne (tabulatory) produkcji IBM.

1 listopada 1938 japońska marynarka wojenna zastąpiła Błękitny kod odmiennym systemem kodowania - zarzuconym w trzy lata później na rzecz grupy szyfrów JN. Mimo to Marynarka Wojenna USA kontynuowała pracę nad rozszyfrowywaniem przechwyconych wcześniej depech. Jedna z nich ujawniła, że wodowany w 1915 pancernik Haruna zdolny jest po modernizacji do rozwinięcia prędkości 32 węzłów (a nie 26, jak oficjalnie utrzymywali Japończycy, a w ślad za nimi podstawowe źródło informacji o okrętach wojennych „Jane's Fighting Ships”). Wziąwszy pod uwagę, że w latach trzydziestych prędkość najszybszego pancernika amerykańskiego w

służbie czynnej wynosiła 26 węzłów, a budowanych dopiero nowszych modeli - 27 węzłów, była to różnica znacząca.

BND, Bundesnachrichtendienst

-»Federalna Służba Informacyjna

BNE, Board of National Estimates

Komitet Ocen Narodowych

Bochan Siergiej

Zastępca rezydenta GRU w Atenach. Zbiegł na Zachód w 1985. Do czasu ucieczki pracował pod przykrywką dyplomatyczną jako pierwszy sekretarz ambasady radzieckiej w Atenach.

Władze greckie aresztowały trzech jego agentów i oskarżyły o szpiegostwo na rzecz Związku Radzieckiego.

W odpowiedzi na żądania Moskwy rząd grecki wydał żonę i córkę Bochana.

Bode

Nazwisko rodziny sprowadzonej w 1732 do Anglii z Hanoweru w roli personelu Tajnego Urzędu (Secret Office) brytyjskiego Głównego Urzędu Pocztowego -instytucji rządowej, podlegającej Ministerstwu Spraw Zagranicznych, zajmującej się kontrolą krajowej oraz zagranicznej korespondencji. Warunki kontraktu przewidywały, że potomstwo rodziny Bode cieszyć się będzie specjalną opieką władz.

Bode był szefem Tajnego Urzędu przez ponad pięćdziesiąt lat, do 1784 (zmarł dwa lata później, w wieku 91 lat). Po nim funkcję tę przejął niejaki Todd, a najważniejsze stanowiska w biurze sprawowali trzej synowie Bode'a i siostrzeniec Todda, Madison. Todd, pracownik biura od 1751 lub 1752, odszedł na emeryturę w 1791. Jego miejsce zajął Madison, a w 1799 szefem biura został William Bode.

Praktyka naruszania tajemnicy korespondencji stała się przedmiotem debaty parlamentarnej. Bode składał zeznania w tej kwestii przed obiema izbami Parlamentu. Sprawa nabrała rozgłosu, w związku z czym 1 stycznia 1847 ówczesny minister spraw zagranicznych, lord Palmerston, oficjalnie zlikwidował biuro, a jego personel wysłał na przymusową emeryturę, co z kolei wywołało liczne głosy protestu wobec niesprawiedliwości, jakiej doznała od władz rodzina Bode.

Bodyguard

Kryptonim realizowanego w okresie II wojny światowej programu dezinformacji w ramach przygotowań do inwazji aliantów w Normandii (D-Day). Podstawowym celem działania było zdezorientowanie Niemców co do miejsca i daty planowanej operacji. Kryptonim pochodzi od uwagi uczynionej przez premiera Winstona Churchilla:

W czasie wojny prawda jest tak cenna, że zawsze towarzyszyć jej musi straż przyboczna kłamstwa.

Elementy złożonego planu mistyfikacji opracował Komitet XX, zadanie ich koordynacji spoczywało na Londyńskim Wydziale Kontroli (London Controlling Section). Komitet XX przewerbował ujętych w Wielkiej Brytanii szpiegów niemieckich, którzy już jako podwójni agenci wysłali do Niemiec ponad 250 raportów z fałszywymi informacjami na temat inwazji. Część planu ściśle łączącą się z samym desantem oznaczono kryptonimem -» Fortitude.

Obejmowała ona m.in. działania związane z „powołaniem do życia” widmowej Pierwszej Grupy Armii Stanów Zjednoczonych (First US Army Group - FUS AG).

W celu zminimalizowania prawdopodobieństwa przecieku informacji na temat D-Day od 1 kwietnia 1944 wstrzymano urlopy wojskowym stacjonującym poza obszarem Zjednoczonego Królestwa, wprowadzono ograniczenia swobody poruszania się ludności cywilnej w strefie przybrzeżnej i poddano cenzurze wszelkie przesyłki zagraniczne, z pocztą dyplomatyczną włącznie. Prowadzono także osobne działania pozoracyjne, mające na celu wprowadzenie

Niemców w błąd co do miejsca planowanego desantu. Ze Szkocji na przykład prowadzono intensywną emisję depech i komunikatów radiowych, pozorujących duże natężenie ruchu radiowego między nie istniejącymi w rzeczywistości dywizja-
Boeckenhaupt Herbert

84

mi, przygotowującymi się rzekomo do inwazji na Norwegię. Odpowiednio ucharakteryzowany aktor brytyjski, łudząco podobny do gen. Bernarda L. Montgomery'ego, udał się do Gibraltaru na inspekcję obszaru śródziemnomorskiego, również potencjalnego miejsca inwazji.

Jedyny znany przeciek informacyjny zdarzył się w Turcji, gdzie szpiegującemu dla Niemiec lokajowi ambasadora brytyjskiego udało się ustalić aliancki kryptonim planu inwazji - Overlord; nie dotarł on jednak do szczegółów planowanej operacji. (Cicero)

Boeckenhaupt Herbert, sierż. sztab.

Sierżant sztabowy Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych (US Air Force), przydzielony do Naczelnego Dowództwa Sił Powietrznych (Air Force Headquarters Command) w Pentagonie. W 1967 został aresztowany za sprzedanie tajemnic wojskowych Związkowi Radzieckiemu, skazany i skazany na 30 lat więzienia.

W porównaniu z wyrokami na innych szpiegów wojskowych wyrok na Boeckenhaupta był surowy, co wskazywałoby, że sierżant miał za sobą długą karierę szpiega. O sprawie tej jednak niewiele wiadomo, CIA bowiem ściśle strzegła, jak się obecnie uważa, źródła, które ujawniło Boeckenhaupta: był nim gen. mjr Dmitrij Polaków, oficer radzieckiego GRU, który szpiegował dla Stanów Zjednoczonych przez blisko 20 lat. Polaków był jednym z najcenniejszych agentów USA zdradzonych przez Aldricha H. Amesa, oficera kontrwywiadu CIA, radzieckiego kreta, aresztowanego w 1994.

Bokserzy

Zachodnia nazwa członków tajnej chińskiej organizacji Yi He Tuan (Pięść w Imię Pokoju i Sprawiedliwości), która zajmowała się również działaniami agenturalnymi, skierowanymi przeciwko przybyszom z Zachodu. Silna niechęć Bokserów do obcych, wywodząca się z chińskiej tradycji, przetrwała do czasów współczesnych, wpływając na postępowanie agencji wywiadowczych zarówno nacjonalistów, jak i ChRL.

Bokserzy byli powstańcami. Przysięgli walczyć o obalenie dynastii mandzurskiej i wypędzenie „długonosych diabłów” (przybyszów z Zachodu), którzy według Bokserów przejmowali Chiny za wiedzą Mandżurów. Jedynie wroga obcym organizacja, jak uważali Bokserzy, mogła zapewnić Chinom tajną służbę, której potrzebował naród.

Po hasłem „Podtrzymać Qingów, unicestwić cudzoziemców” rozpoczęli w 1899 prześladowanie chińskich chrześcijan i przy pomocy szpiegów oraz zabójców szerzyli terror na terytorium Chin. W czerwcu 1900 cesarzowa wdowa przekazała Bokserom władzę, zerwała stosunki dyplomatyczne z Zachodem i poprosiła korpus dyplomatyczny o opuszczenie stolicy i udanie się do Tajlandii. Siły międzynarodowego korpusu ekspedycyjnego przez wiele dni płądowały stolicę Chin, mordując i gwałcąc. Powstanie Bokserów upadło.

Bolo

Akronim Bolshevik Liquidation Club - Towarzystwo Likwidacji Bolszewików. Nazwa tajnej organizacji, działającej pod przykrywką restauracji, jaką rzekomo miał założyć w czasie wojny domowej w Rosji Sidney Reilly i oficerowie brytyjskiej Tajnej Służby Wywiadowczej (MI6), zmierzający do obalenia reżimu bolszewickiego.

Bolszakow Georgij

Redaktor radzieckiego magazynu w języku angielskim „USSR” i oficer KGB, działający w Stanach Zjednoczonych we wczesnych latach sześćdziesiątych. Był pośrednikiem w wymianie

korespondencji prywatnej między Nikitą Chruszczowem i prezydentem Kennedym, rozpoczętej we wrześniu 1961. Bolszakow był również pośrednikiem między Białym Domem i przedstawicielami Sowietów podczas kubańskiego kryzysu rakietowego w 1962.

6 października 1962 Bolszakow przekazał osobiście posłanie Chruszczowa Robertowi Kennedy'emu, bratu prezydenta i jego bliskiemu doradcy, prokuratorowi generalnemu USA. Premier Chruszczow jest zaniepokojony sytuacją stworzoną przez Stany Zjednoczone wokół Kuby. Powtarzamy, że Związek Radziecki dostarcza Kubie wyłącznie broni defensywnej dla ochrony interesów rewolucji kubańskiej...

Robert Kennedy poprosił Bolszakowa o powtórzenie tego ustnego posłania i starannie je zapisał. Nazajutrz Bolszakow został zaproszony na lunch przez dziennikarza Charlesa Bartletta (przyjaciela prezydenta), który powiedział mu, że prezydent pragnie mieć posłanie Chruszczowa na piśmie. Bolszakow powtórzył je słowo po słowie, tak jak je podał Robertowi Kennedy'emu, a następnie zapisał i kartkę wręczył Bartlettowi

Po 9 dniach John Kennedy zapoznał się z wykonanymi przez —* U-2 fotografiami stanowisk startowych radzieckich pocisków rakietowych. 24 października Bartlett pokazał 20 fotografii Bolszakowowi. Nosiły one napis „Tylko dla oczu prezydenta”. Radziecki redaktor wyparł się wszystkim w żywe oczy.

Nigdy nie widziałem takich zdjęć. Nie mam pojęcia, co mogą przedstawiać. Być może boisko do baseballu?

Gdy nazajutrz fotografie zostały opublikowane w prasie, Bolszakow, zgodnie z instrukcjami, nadal zaprzeczał istnieniu radzieckich rakiet na Kubie. Zniszczyło to jego

85

Book of Honor

wiarygodność, Chruszczow bowiem przyznał się już do nich. Następcą Bolszakowa w roli pośrednika został rezydent KGB w Waszyngtonie, Aleksandr Feklisow.

Wydawał się nam wszystkim uczciwym facetem

napisał o nim Arthur M. Schlesinger, jr w książce A Thousand Days (1965).

Bomba

Maszyna obliczeniowa skonstruowana przez polski wywiad wojskowy przed II wojną światową w celu wykonania obliczeń umożliwiających wykorzystanie niemieckiej maszyny szyfrującej Enigma, bez znajomości pozycji wyjściowej krążków szyfrujących. Bomba stanowiła agregat sprzężonych podzespołów sześciu maszyn Enigma.

Polacy przekazali rysunki techniczne Bomby kryptologom brytyjskim i francuskim podczas wspólnej konferencji w Pyrach pod Warszawą w lipcu 1939. (W skonstruowanej przez Brytyjczyków w 1940 szybkiej maszynie obliczeniowej Bombę wykorzystano zarówno koncepcję, jak i wiele rozwiązań technologicznych jej polskiej imienniczki).

Bomba była pomysłem polskiego matematyka i kryptologa Mariana Rejewskiego.

Bombę

Wywodząca się z polskiej —» Bomby szybka maszyna obliczeniowa, stosowana przez Brytyjczyków i Amerykanów do ustalania pozycji wyjściowej (nastawu) —♦ krążków szyfrujących (rotorów) niemieckiej —* Enigmy.

Istniało kilka rodzajów podobnych elektromechanicznych (nie elektronicznych) urządzeń, które pozwalały w krótkim czasie określić zmieniający się codziennie nastaw maszyn Enigma.

Wariantów nastaw krążków szyfrujących Enigmy było sześćdziesiąt, a dla każdego z nich należało sprawdzić 17 576 możliwych pozycji poszczególnych krążków szyfrujących - wyjaśnia w książce Ultra Goes to War (1978) Ronald Lewin. - Żaden umysł ludzki nie mógł współzawodniczyć z elektromagnetyczną bombą pod względem tempa rozwiązania i to

rozwiązania wewnętrznie spójnego tego wielce złożonego problemu.

Pierwsza Bomba, zainstalowana w Bletchley Park na początku 1940, była mierzącą około 2,5 metra wysokości i tyleż długości gmatwaniną lamp elektronowych, wtyczek i przewodów elektrycznych. Następnym maszyn tej klasy używano do łamania innych kodów niemieckich sił zbrojnych i —* Gestapo. Od połowy 1943 zaczęły się nimi posługiwać również służby amerykańskiego wywiadu wojskowego.

Obsługą brytyjskich maszyn Bombę zajmowały się wrenki (Women's Royal Naval Service - WRNS, Służba Kobieta Królewskiej Marynarki Wojennej);

w Stanach Zjednoczonych funkcje te pełniły ich odpowiedniczki z WAC (Women's Army Corps - Korpus Kobiety Sił Lądowych) i jednostek WAVES (Women Accepted for Volunteer Emergency Service in the Navy - Kobiety Przyjęte do Ochotniczej Służby Pomocniczej w Marynarce Wojennej). (—♦ Colossus)

Boniface

Używany przez premiera Winstona Churchilla kryptonim materiałów wywiadowczych Ultry.

Boiwouloir Julien Achard de (1749-1783)

Agent francuski, wysłany w 1775 do Ameryki, gdzie miał zorientować się, czy Francja powinna poprzeć kolonistów w ewentualnym konflikcie z Wielką Brytanią. Podając się za belgijskiego kupca, prowadził rozmowy z wieloma przywódcami amerykańskimi, m.in. z Benjaminem Franklinem. Zdecydowanie przychylny Amerykanom raport de Bonvouloira przyczynił się do podjęcia przez Francję decyzji o udzieleniu pomocy zwolennikom niepodległości kolonii.

Book of Honor, Księga honorowa

Tablica pamiątkowa w hallu głównego gmachu siedziby CIA w Langley w stanie Wirginia, z wykutymi w marmurze 71 gwiazdami i napisem „Ku czci tych pracowników Centralnej Agencji Wywiadowczej, którzy oddali życie w służbie ojczyzny”. Widnieje na niej wszakże jedynie 31 nazwisk, pozostałe wciąż jeszcze objęte są klauzulą tajności. Autorem odsłoniętej w 1974 tablicy jest rzeźbiarz Harold Vogel.

Wiele ofiar wśród pracowników CIA przypadło na lata 1961 (pięciu) i 1965 (siedmiu), co niewątpliwie wiąże się z wojną wietnamską, oraz na rok 1983 (ośmiu) - są to prawdopodobnie ci, którzy zginęli w zamachu w Bejrucie.

1950 *

1951 *Jerome P. Ginley 1956 *William P. Bother

* Howard Carey *Frank G. Grace jr •Wilburn S. Rose

1961 †

*Nels L. Benson

* *

1964 *John G. Merriman

1965 *

*

* Buster Edens

* Edward Johnson *

* John W. Waltz

Boot

1966 * Louis A. O'Jibway

1967 "Walter L. Ray

1968 "Billy Jack Johnson

*

"Jack W. Weeks

1970 *

1971 *Paul C Davis *David L. Konzelman

1972 *

1974 *

1975 "William E. Bennett ♦Richard S. Welch

1976 * 1978 *

*

*

1983 *

•Robert C Ames

* * *

*

1984 "Scott J. Vanlieshout "Curtis R. Wood

1985 *William F. Buckley

1987 «Richard D. Krobock

1988 *

1989 *

1993 "Lansing H. Bennett, M.D. * Frank A. Darling *

1995 *

1996 "James M. Lewek "John A. Celli

Booth (w slangu - wywalenie, wykopanie)

Kryptonim nadany przez Brytyjczyków przeprowadzonej w 1953 wspólnie z CIA operacji usunięcia dr. Mohammada Mossaddeka ze stanowiska premiera Iranu. Amerykanie nadali jej kryptonim —* Ajax.

Booth John Wilkes (1838-1865)

Zabójca prezydenta Abrahama Lincolna. Podczas wojny secesyjnej kurier tajnej służby konfederackiej. Potomek znanej rodziny aktorskiej, brat Edwina Bootha, jednego z najwybitniejszych w historii odtwórców roli Hamleta; sam również związany z teatrem. Zamach na prezydenta Lincolna (podczas spektaklu w Teatrze Forda w Waszyngtonie 14 kwietnia 1865) był

86

częścią zorganizowanego przez Bootha większego spisku - pozostali konspiratorzy mieli zamordować sekretarza stanu [Williama Sewarda] i wiceprezydenta [Andrew Johnsona]. Rannego podczas ucieczki z teatru Booth żołnierze Unii osaczyli 25 kwietnia w stodole niedaleko Port Royal w stanie Wirginia. Zamachowiec odmówił poddania się i zginął w strzelaninie. Umierając, miał wyszeptać: „Na próżno! Na próżno”.

Borger Harold N., mjr

Oficer Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych, oskarżony o szpiegostwo na rzecz Związku Radzieckiego.

Od sierpnia 1941 w Siłach Powietrznych Wojsk Lądowych Stanów Zjednoczonych; w 1957 wydalony z USAF za sympatie prokomunistyczne. W 1961 aresztowany przez kontrwywiad wojsk lądowych za posiadanie tajnych materiałów, dotyczących broni jądrowej. Oskarżony o szpiegostwo na rzecz ZSRR od roku 1959, skazany na 2,5 roku więzienia przez sąd zachodnio-niemiecki.

Bossard Frank (ur. 1912)

Brytyjski szpieg, zdemaskowany przez kontrowersyjnego radzieckiego —* odstępcę, znanego pod pseudonimem Top Hat. Gdy w 1965 powiedział on przesłuchującym go oficerom, że

Sowieci otrzymują informacje o pociskach kierowanych od agenta w służbie brytyjskiej, wzięto pod nadzór kilku podejrzanych.

Należał do nich Frank Bossard, który pracował w Wydziale Badań i Budowy Broni Kierowanych Ministerstwa Lotnictwa (Guided Weapons Research and Development Division). Widziano go regularnie odbierającego walizkę z biura rzeczy znalezionych na stacji Waterloo. Udawał się następnie do hotelu, rejestrował pod przybranym nazwiskiem, a po godzinie opuszczał hotel i zwracał walizkę. Oficerowie brytyjskiej Tajnej Służby Wywiadowczej (MI6) przechwycili walizkę i stwierdzili, że zawiera ona kamerę do kopiowania dokumentów oraz płytę z rosyjskimi piosenkami.

Brytyjski -> Zarząd Główny Łączności Rządowej (Government Communications Headquarters), który nagrywał audycje radia radzieckiego, zidentyfikował piosenki z płyty jako przeznaczone dla agentów. Nadawane o pewnych godzinach przez Radio Moskwa wskazywały, w jakiej skrzynce Bossard ma złożyć film i odebrać pieniądze. Pieśń wołańskich burłaków miała znaczenie specjalne: „Przerwać natychmiast wszystkie działania”. Bossard jednak widocznie takiego ostrzeżenia nie otrzymał. Został aresztowany 15 marca 1965 podczas fotografowania ściśle tajnych dokumentów. Prowadzący śledztwo orzekli, że sprzedawał kopie tajnych dokumentów od 1961. 10 maja 1965 został skazany na 21 lat więzienia.

87

Boyce Christopher

Boursicot Bernard

Dyplomata francuski, w działalność szpiegowską uwikłany przez aktora opery pekińskiej z powodzeniem udającego kobietę - Shi Peipu, z którym Boursicot nawiązał romans w 1965 roku w Pekinie, gdzie pracował jako księgowy ambasady francuskiej.

W kilka miesięcy później Boursicot odszedł ze służby zagranicznej. Powrócił jednak do niej w 1969 i ponownie wyjechał na placówkę do Chin, tym razem jako archiwista. Wtedy też zaczął wnosić z ambasady różne dokumenty i przekazywać je pewnemu Chińczykowi, z którym kontaktował się w mieszkaniu Shi Peipu. Działał dobrowolnie, za swoje usługi nie pobierał żadnego wynagrodzenia. Mniej więcej w tym czasie Shi Peipu oznajmił Boursicotowi, że ze związku z Chiną ma on syna, który rzekomo urodził się po wyjeździe Boursicota do Francji, mieszka u krewnych w pobliżu granicy radzieckiej - jego europejskie rysy mogłyby przyczynić mu wiele kłopotów, w Chinach trwała wtedy „rewolucja kulturalna”. Jak się jednak okazało, Shi Peipu kupił dziecko od rodziny ujgurskiej.

Boursicot pracował w Chinach do 1972, lecz „syna” nie zobaczył ani razu.

W 1973 odwiedził prywatnie Pekin, gdzie przedstawiono mu siedmioletniego chłopca, Bertranda.

W dwa lata później Boursicot po raz kolejny wstąpił do służby zagranicznej; przez pewien czas pracował w konsulacie francuskim w Nowym Orleanie, a następnie otrzymał przydział do ambasady w Ułan Bator. W tym czasie, wykorzystując częste podróże do Pekinu w charakterze kuriera dyplomatycznego, nadal dostarczał Chińczykom tajne dokumenty. Rozpoczął starania o sprowadzenie Shi Peipu i domniemanego syna do Francji, i o adopcję dziecka.

W 1983 bawiący na występach w Paryżu Shi Peipu aresztowany został przez francuską służbę bezpieczeństwa wewnętrznego DST, która zdążyła już ujawnić szpiegowską działalność Boursicota.

Na procesie w maju 1986 adwokat Boursicota próbował bagatelizować efekty jego nieudolnych wysiłków szpiegowskich:

Przypadek ten - dowodził - to najniższy szczebel drabiny świata szpiegowskiego.

Obaj oskarżeni otrzymali wyroki sześciu lat więzienia, obydwu też niemal równocześnie ułaskawiono - Shi Peipu w kwietniu 1987, a Boursicota w sierpniu tegoż roku. Rozgłos całej

sprawie nadała, osnuta na jej kanwie, sztuka Monsieur Butterfly.

Bowie Walter (1831-1864)

Prawnik ze stanu Maryland; w czasie wojny secesyjnej szpieg konfederatów znany jako „Wat Bowie”. W 1862

zadenuncjowany przez konfidenta, aresztowany i skazany. Zbiegł z waszyngtońskiego więzienia i po licznych perypetiach wymknął się pogoni przebrany za niewolnicę. Później w szeregach Mosby's Rangers - działającej na tyłach frontu partyzantce konfederackiej, której członków wojska Unii traktowały jak szpiegów i rozstrzeliwały bez sądu.

Zginął podczas nieudanej próby porwania gubernatora stanu Maryland w 1864.

Boyce Christopher (ur. 1953)

Pracownik amerykańskiego konsorcjum TRW, szpieg radziecki. W 1975, po przerwaniu nauki w college'u, jako syn i siostrzeniec agentów —* FBI, zatrudnił się w Redondo Beach w Kalifornii, w firmie wykonującej zamówienia na amerykańskie satelity szpiegowskie -TRW. Pomimo młodego wieku i braku doświadczenia dokonywał poufnych rozliczeń, dzięki czemu uzyskał dostęp do tajnych akt, a także „czarnej piwnicy” (black vault), miejsca, gdzie umieszczono centrum nadawcze, przekazujące szyfrowane informacje satelitarne do centrali CIA w Langley. Wkrótce po rozpoczęciu pracy Boyce zaczął spiskować ze swym przyjacielem Andrew D. Lee w sprawie sprzedaży ZSRR tajemnic satelitarnych i kodowych. Wysłał go do Meksyku, aby nawiązał kontakt z tamtejszą ambasadą radziecką. Przez dwa lata Boyce fotografował dokumenty, które Lee przekazywał w postaci mikrofilmów oficerom KGB w Mexico City i Wiedniu.

Działalność Lee ujawniono przypadkiem. Gdy podczas przesłuchania wymienił nazwisko przyjaciela, FBI zatrzymało i Boyce'a w Riverside w Kalifornii, w kampusie uniwersytetu stanowego, gdzie zapisał się na studia sinologiczne. Aresztowany 18 stycznia 1977, początkowo, podobnie jak Lee, twierdził, iż dezinformował KGB, dostarczając oficerom prowadzącym bezwartościowe informacje. Później zmienił zeznania, twierdząc, że zdecydował się na podjęcie działalności szpiegowskiej rozczarowany wojną wietnamską i aferą -»Watergate.

Na procesie udowodniono, iż Boyce i Lee działali z chęci zysku. Otrzymali za swe usługi ponad 70 tysięcy dolarów. Boyce skazany został na 40 lat. Oficer CIA stwierdził, iż skutki jego czynów mają wymiar „kłęski narodowej”. Dalej jeszcze w ocenie poniesionych szkód posunął się senator Daniel P. Moynihan, oświadczając, iż Boyce uczynił na jakiś czas bezużytecznymi wszystkie amerykańskie satelity szpiegowskie. Zbulwersowało to Senat i stało się przyczyną kłopotów z ratyfikacją traktatu SALT. Wśród ujawnionych ZSRR tajemnic była m.in. informacja o tym, jak Amerykanie śledzą próby rakietowe; jej uzyskanie pozwoliło zmienić dane telemetryczne i uwolnić się od monitoringu.

Boyd Belle

88

Boyce i Lee zyskali sławę dzięki bestsellerowi Roberta Lindseya *The Falcon and the Snowman* (1979). Tytuł nawiązywał do hobby Boyce'a - polowania z sokołem (falcon) i nałogu Lee, który zażywał narkotyki (snowman - bałwanek śniegowy, gwarowy synonim narkomana). Książka stała się podstawą scenariusza filmowego.

W lutym 1980 Boyce uciekł z więzienia w Lompoc w Kalifornii. Krążył po Idaho, Montanie i stanie Waszyngton, rabując banki i planując ucieczkę do ZSRR. Początkowo zakupił dziesięciometrowy trawler do połowu łososi, chcąc przebyć na jego pokładzie cieśninę Beringa. Gdy zorientował się w niebezpieczeństwach takiej eskapady, zmienił zamiar i postanowił przedostać się do Związku Radzieckiego samolotem. Policja i agenci FBI aresztowali go w Los Angeles, gdy pobierał lekcje latania. Za ucieczkę dostał dodatkowo 25 lat więzienia.

Boyd Belle (1844-1900)

W czasie wojny secesyjnej jedna z kilku kobiet szpiegów Konfederacji. Urodzona w Martinsburgu w Wirginii Zachodniej, absolwentka Mount Washington Female College, z racji wyjątkowej urody zwana Belle. Działalność szpiegowską rozpoczęła za namową jednego z konfederackich oficerów wywiadu.

Dwukrotnie aresztowana; w jednym przypadku przesłuchiwał ją sam Allan Pinkerton. Zwolniona z braku dostatecznych dowodów winy. Nie bacząc na to, że jako osoba, na której ciążył podejrzenie, ryzykuje znacznie więcej, kontynuowała działalność szpiegowską. Między innymi przekazała sztabowi Jacksona podsłuchaną w hotelu rozmowę oficerów Unii, z której wynikało, że ważne strategicznie skrzyżowanie dróg w dolinie Shenandoah jest słabo obsadzone wojskiem, za co Jackson podziękował jej osobiście.

Aresztowana w 1863 przez następcę Pinkertona Lafayette'a Bakera, spędziła miesiąc w więzieniu w Waszyngtonie. Zwolniona w ramach wymiany jeńców; wiosną 1864 wzięta do niewoli ponownie. W czasie podróży do Anglii na statku płynącym pod banderą Konfederacji, który wpadł w ręce blokujących wybrzeże okrętów wojennych Unii. Trafiła do więzienia i skazana została na karę śmierci. Ocalała dzięki pomocy zakochanego w niej oficera Unii, Samuela Hardinge'a, który pomógł jej odzyskać wolność. Hardinge ożenił się z nią, zmarł jednak w kilka miesięcy po ślubie.

Autorka Belle Boyd in Camp and Prison (1865) - romantycznej wersji własnych przygód szpiegowskich.

Bozart James F.

Goniec nowojorskiego dziennika „The Brooklyn Eagle”. 22 czerwca 1953 Rudolf Abel dał mu przez pomyłkę

jako napiwek wydrażoną pięciocentówkę z podobizną Jeffersona - schowek, w którym ukryty był mikrofilm. Fakt ten pomógł FBI wytropić i aresztować Abela.

Bracy Arnold, kpr.

Żołnierz piechoty morskiej Stanów Zjednoczonych, aresztowany w trakcie gorączkowego śledztwa prowadzonego w 1987 przez Służbę Śledczą Marynarki Wojennej (Naval Investigative Service - NIS) w sprawie skandalu szpiegowsko-obyczajowego w Ambasadzie Stanów Zjednoczonych w Moskwie. Bracy był jednym z 18 marines pełniących funkcję strażników ambasady, ukaranych dyscyplinarnie za umożliwienie Sowiecom wstępu do tajnych pomieszczeń placówki. Bracy'ego oskarżono o romans z obywatelką radziecką, kucharką jednego z dyplomatów amerykańskich. Adwokat Bracy'ego tłumaczył jego aresztowanie „podłym i nieetycznym” postępowaniem śledczych z NIS. (Lonetree Clayton, Seks).

Brandon

Kryptonim działań Kierownictwa Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE), wspierających w Afryce Północnej operację Torch, czyli lądowanie wojsk angielskich i amerykańskich w listopadzie 1942.

Brass Knob

Kryptonim niskopłanowych amerykańskich lotów rozpoznawczych nad Kubą w październiku 1962, dokonywanych przez przystosowane do zadań rozpoznania fotograficznego wersje samolotów: F8U Crusader Marynarki Wojennej i -> F-101 Yoodoo Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych.

Bredow Ferdinand, von ppłk

Szef Abwehry w latach 1930-1932. Służył w Abwehrze od czasu jej utworzenia w 1921.

Zreorganizował ją, werbując agentów wśród niemieckich handlarzy bronią. Kiedy Ministerstwo Obrony objął Kurt von Schleicher, uczynił bliskiego mu von Bredowa jednym ze swoich

głównych doradców. Kierownictwo Abwehry przejął wówczas kontradm. Conrad Patzig.
Brewster Caleb (1747-1827)

Tajny agent amerykański podczas wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych. Zwerbowany przez Benjamina Tallmadge'a do siatki szpiegowskiej Cul-pera (—♦ Culpera siatka), gromadzącej dane wywiadowcze o brytyjskim garnizonie w Nowym Jorku. Od-89

Bruno

bierał kodowane depesze dostarczane ze —* skrzynki kontaktowej (pustego pnia drzewa na farmie -> Abrahama Woodhulla w Setauket na Long Island) przez kuriera, oberżystę z Setauket, Austina Roe. Przeprowadził się z nimi następnie przez cieśninę Long Island do Fair-field w Connecticut, skąd Tallmadge albo inny oficer wywiadu przekazywał je do kwatery George'a Washingtona. Mimo że rola, jaką odgrywał Brewster, była tajemnicą poliszynela, a jego łodzie nazywano powszechnie łódkami szpiegowskimi, żadne wiadomości na ten temat nie dotarły do agentów brytyjskich.

Bride

Pierwszy brytyjski kryptonim operacji nazwanej ostatecznie Venona (wcześniejsza nazwa - Drug).

Broadway

Slangowa nazwa siedziby brytyjskiej Tajnej Służby Wywiadowczej (MI6) w latach 1924-1966 (w latach dwudziestych i trzydziestych także Rządowej Szkoły Kodów i Szyfrów - Government Code and Cypher School). Był to gmach przy ulicy Broadway 54, naprzeciw parku św. Jakuba, obok Queen's Anne Gate w Londynie. -> Harold (Kim) Philby określił swego czasu ten budynek jako „obskurne, pełne drewnianych przepierzeń i szyb z matowego szkła gmaszysko, wyposażone w archaiczną windę”.

Brogie Charles Francois de (1719-1781)

Dyplomata i szpieg króla Ludwika XV. Szef tzw. Tajnego Gabinetu, prywatnej służby wywiadowczej monarchy. Wierny metodom działania agentów politycznych w każdej epoce. Jako ambasador w Polsce oficjalnie opowiadał się za elekcją na tron Rzeczypospolitej kandydata polskiego, w rzeczywistości pracując nad wyborem Francuza. [Publicznie sympatyzował ze stronnictwem hetmana wielkiego koronnego Jana Klemensa Branickiego, potajemnie zaś wspierał kandydaturę księcia Conti].

Centralna postać większości europejskich intryg i spisków politycznych. Dzięki pozycji, jaką zdobył na dworze, mógł skutecznie paraliżować poczynania francuskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, co w efekcie doprowadziło do niesłychanego zamieszania i upadku prestiżu Francji w polityce europejskiej i globalnej.

Bronson, sierż. szf. [P]

Pseudonim sierżanta stacjonującego w Anglii 6950 dywizjonu bezpieczeństwa elektronicznego Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych, przez kilka lat szpiegującego dla -> GRU. Śledztwo w tej sprawie toczyło

się w 1978, ze względów bezpieczeństwa wobec Bron-sona nie zostało wszczęte postępowanie karne, zwolniono go jedynie ze służby w trybie administracyjnym.

Bronze Goddess

Slangowe określenie brytyjskich duplikatów niemieckiej maszyny szyfrującej Enigma.

Brossolette Pierre (1903-1944)

Agent francuski w okresie II wojny światowej. Przed wojną dziennikarz paryski, w latach 1940-1942 związany z ruchem oporu, następnie przedostał się do Londynu, gdzie zaczął pracować dla BCRA gen. Charles'a de Gaulle'a i ->SOE.

Jako człowiek cieszący się zaufaniem zarówno prawej jak i lewej strony francuskiej sceny politycznej, wysłany został dwukrotnie do Paryża z niebezpieczną misją pośrednictwa w scalaniu różnych odłamów francuskiego ruchu oporu. Za drugim razem aresztowany przez Gestapo. W obawie przed załamaniem się, 22 marca 1944 popełnił samobójstwo, rzucając się z okna na piątym piętrze gmachu Gestapo.

Brown Russell P., mat

Technik z obsługi elektronicznego sprzętu bojowego-na lotniskowcu US Navy Midway; przekazywał tajną dokumentację amerykańskich technologii przeciwdziałania radioelektronicznego i materiały taktyczne żołnierzowi lotnictwa marynarki wojennej Jamesowi R. Wilmothowi. Aresztowany pod zarzutem udziału w zмовie mającej na celu prowadzenie działalności szpiegowskiej, skazany został przez sąd wojenny na 10 lat ciężkich robót. Wilmotha, który próbował sprzedać otrzymane od Browna materiały radzieckiemu agentowi w Japonii, w październiku 1989 skazano na 35 lat więzienia.

Bruno

Niekiedy także PC Bruno, kryptonim ośrodka —♦ krypt-toanalizy francuskiego Cinquieme Bureau (Wydział V Sztabu Generalnego) w Chateau de Vignobles w Gret-z-Armainvilliers. Znajdowały się tam między innymi repliki niemieckich maszyn szyfrujących Enigma, ofiarowane Francuzom przez Polaków.

Ośrodek zatrudniał około 70 osób, w tym 48 Francuzów, 15 Polaków i 7 Hiszpanów - zmuszonych do ucieczki z kraju po wojnie domowej sympatyków lewicy, niewykluczone, że komunistów, którzy tworzyli odrębny tzw. Zespół D. Polacy odnosili się do nich nieufnie, choć Hiszpanie okazali się bardzo pomocni w łamaniu kodów hiszpańskich i włoskich.

BRUSA porozumienie

90

Za pośrednictwem dalekopisu, obsługiwanego przez brytyjskiego oficera łącznikowego, Bruno utrzymywał stałą łączność dalekopisową z Brytyjskim Korpusem Ekspedycyjnym we Francji i z Bletchley Park. (->Bertrand Gustave)

BRUSA porozumienie

Zawarta 17 maja 1943 przez Wielką Brytanię i Stany Zjednoczone oficjalna umowa o wymianie danych wywiadu łączności (COMINT) na czas wojny z Niemcami i Japonią, ustanawiająca po raz pierwszy na najwyższym szczeblu zasady ścisłej współpracy w tym zakresie.

Jej znaczenie było ogromne. Porozumienie przewidywało wymianę personelu, wspólne procedury postępowania z materiałami najwyższej wagi i zasady ich rozpowszechniania - napisał w The Puzzle Palace (1982) ->James Bamford.

Wymiana informacji między kryptologami US Army i US Navy a brytyjską Rządową Szkołą Kodów i Szyfrów (Government Code and Cypher School) trwała od końca 1941, jednakże porozumienie BRUSA nakładało na oba państwa obowiązek pełnej współpracy na wszystkich szczeblach działań kryptologicznych. Zmusiło je też do ujednoczenia oznaczeń kodowych, priorytetów kryptologicznych oraz zasad posługiwania się materiałami Ultry i Purple.

Wkrótce potem protokołem BRUSA objęte zostały także służby kryptologiczne Australii i Kanady (-> Biuro Centralne).

Dobre efekty współpracy wojennej skłoniły oba państwa do podpisania w 1947 kolejnej umowy (->UKUSA porozumienie).

Brygada 2056

Sformowana i wyszkolona, głównie na terytorium Gwatemali, przez CIA jednostka imigrantów kubańskich, która w 1961 dokonała nieudanej inwazji na Kubę w Zatoce Świń. Liczba „56” w oznaczeniu sił inwazyjnych upamiętniała pięćdziesięciu sześciu ochotników, którzy zginęli w

czasie szkolenia, „20” dodano w celu wprowadzenia w błąd wywiadu kubańskiego co do rzeczywistej liczby oddziałów przygotowujących się do ataku na wyspę.

Brytyjskie Biuro Koordynacji Bezpieczeństwa, British Security Coordination (BSC) Organizacja, założona w Nowym Jorku przez brytyjską Tajną Służbę Wywiadowczą (MI6) w maju 1940. Kierował nią William Stephenson, Kanadyjczyk. Mimo że trwała już wtedy współpraca brytyjsko-amerykańska na najwyższym szczeblu, przybycie „szpiegów brytyjskich” do Stanów Zjednoczonych wywołało gniew dyrektora FBI J. Edgara Hoovera i negatywną reakcję Departamentu Stanu.

Biuro - zarejestrowane przez Departament Stanu jako zagraniczny podmiot prawny, używające oficjalnej nazwy Brytyjskie Biuro Kontroli Paszportowej (British Passport Control Office) - mieściło się w Rockefeller Center.

Zaskoczony wrogą postawą FBI, Stephenson zapytał pewnego razu: „Czy Edgar uważa, że walczy pod Bun-ker Hill przeciw Czerwonym Kubrakom?” Stephenson i Hoover uzgodnili, że Brytyjczycy nie będą zatrudniać obywateli Stanów Zjednoczonych, lecz czynili to. Amerykanom nadano numery identyfikacyjne zaczynające się od liczby 48, co było zapewne nawiązaniem do czterdziestu ośmiu stanów USA.

BSC, British Security Coordination

~* Brytyjskie Biuro Koordynacji Bezpieczeństwa

B Team

Niezależna grupa ekspertów powołana w celu analizy przedstawionej przez CIA oceny potencjału militarnego ZSRR. Jej członkom zapewniono bezprecedensowe w historii amerykańskich służb wywiadowczych prawo dostępu do tajnych informacji i materiałów. Pomysł stworzenia zespołu zrodził się wobec kontrowersji, jakie wywołała opracowana w 1975 przez CIA ocena radzieckich wydatków zbrojeniowych, którą przewodniczący Prezydenckiego Komitetu Doradczego ds. Wywiadu Zagranicznego (President's Foreign Intelligence Advisory Board), adm. George W. Anderson jr, uznał za zdecydowanie zaniżoną. Prezydent Ford zdecydował, że oceny CIA powinny zostać przeanalizowane przez bezstronne komisje eksperckie - znane jako Zespoły A i B.

Na czele Zespołu B stanął profesor Harvardu dr Richard E. Pipes (późniejszy doradca sekretarza obrony w gabinecie prezydenta Reagana), znany z krytycznego stosunku do prezentowanych przez CIA ocen radzieckiego potencjału wojskowego. Analogiczną komisją wyłonioną przez CIA, czyli Zespołem A, kierował Howard Stoertz. Funkcję łącznika między Zespołem B a Agencją powierzono oficerowi wywiadu CIA -> Johnowi A. Paisleyowi, biegłemu władającemu językiem rosyjskim specjalistą od spraw radzieckich, który na żądanie członków zespołu zaopatrywał ich w materiały oznaczone klauzulą najwyższej tajności. (Po jego śmierci w niewyjaśnionych okolicznościach, we wrześniu 1978, pojawiły się spekulacje w kwestii lojalności Paisleya).

Zespół B tworzyli: Paul Nitze, negocjator Stanów Zjednoczonych w rokowaniach o ograniczeniu zbrojeń strategicznych SALT; generałowie sił powietrznych: John Vogt i Jasper A. Welch jr; William R. Van Cle-

91

Buchan John

ave, również jeden z negocjatorów w rokowaniach SALT; płk Thomas Wolfe z Rand Corporation; Paul Wolfowitz z Agencji Kontroli Zbrojeń i Rozbrojenia (Arms Control and Disarmament Agency - ACDA), później podsekretarz obrony w gabinecie Reagana, oraz gen. broni US Army Daniel O. Graham - w momencie wybuchu sporu dyrektor Agencji Wywiadu Obronnego (Defense Intelligence Agency - DIA).

Graham, otwarty krytyk CIA, a zarazem żarliwy obrońca DIA, reprezentował pogląd, że ze względu na znacznie lepsze rozeznanie w problemach wywiadu wojskowego DIA jest w kwestiach oceny potencjału militarnego ZSRR instytucją bardziej miarodajną. Pozostałych członków zespołu, jak głosi odtajniony później dokument opiniujący jego skład, dobrano celowo spośród grona doświadczonych analityków politycznej i wojskowej sytuacji ZSRR, znanych z bardziej pesymistycznych niż dominujące w środowisku wywiadu amerykańskiego opinii na temat skali radzieckiego zagrożenia strategicznego.

Ówczesny dyrektor CIA William E. Colby uznał analizę raportów Agencji za kolejną karę nałożoną na Agencję za udział w aferze Watergate. Po objęciu stanowiska przez George'a H.W. Busha w CIA zapanowała nadzieja, że nowy DCI położy kres rywalizacji między Zespołami A i B. Bush postanowił jednak kontynuować przegład.

W 1976 informacje o pracach Zespołu B przedostały się do środków masowego przekazu, co spowodowało wszczęcie przez Kongres dochodzenia w tej sprawie. Jego ustalenia podane zostały do wiadomości publicznej dopiero w październiku 1992, z chwilą odtajnienia przez CIA raportów obydwu zespołów w postaci -> Narodowej Oceny Wywiadowczej za rok 1976.

Zespół B przewidywał, że wobec znacznie szybszej w porównaniu z państwami zachodnimi rozbudowy potencjału militarnego przez ZSRR

apogeum zagrożenia radzieckiego nastąpi w stosunkowo niedalekiej przyszłości; mniej więcej między 1980 a 1983.

Zespół A nie przewidywał natomiast wzrostu zagrożenia, aczkolwiek w jego łonie doszło do poważnych rozbieżności między ekspertami Departamentu Stanu, uważającymi, że opinie formułowane przez CIA są zbyt alarmistyczne, a analitykami z innych służb wywiadowczych, którzy byli zdania, że Agencja zagrożenie lekceważy.

Raport Zespołu B stwierdzał, że w ocenach wywiadu amerykańskiego za 1975 w znacznej mierze błędnie zinterpretowano polityczne przesłanki radzieckiego programu zbrojeń strategicznych.

Spowodowało to poważne niedocenienie ich natężenia, zakresu i rozmiarów zagrożenia. Raport utrzymywał również, że CIA nadmiernie polega na tzw. danych twardych, to znaczy na

materiałach rozpoznania satelitarnego i radioelektronicznego, kosztem tzw. danych miękkich - w rodzaju publicznych i wyrażanych prywatnie deklaracji dotyczących oddania Sowietów

sprawie tego, co eufemistycznie określa się mianem światowego zwycięstwa socjalizmu, a co w istocie rzeczy oznacza globalną hegemonię systemu radzieckiego.

Sam pomysł powołania niezależnego, „zewnętrznego”, zespołu kontrolującego rezultaty pracy CIA spotkał się z ostrą krytyką Agencji. Przez wiele jeszcze lat budził jej gniewne reakcje,

zwłaszcza ze strony Zarządu Wywiadu, upatrującego w nim prób upolitycznienia narodowych ocen wywiadowczych, stanowiących przedmiot jego dumy. Jeszcze w wiele lat później były DDI

Ray Cline twierdził, że

były to nie oparte na żadnych logicznych przesłankach, czysto polityczne wyzwania rzucone Agencji.

BTLIC, Bureau Techniaue de Liaison et de Coordination

Biuro Techniczne Łączności i Koordynacji

Buchanan Edward O., lotnik

Żołnierz US Air Force. W 1985 na praktyce w 3463 dywizjonie szkoleniowym konserwacji sprzętu i broni w bazie sił powietrznych w Lowry, stan Kolorado, kontaktował się ze wschodnimi Niemcami, później z Sowietami, i proponował usługi szpiegowskie. Agenci Biura Dochodzeń Specjalnych (Office of Special Inve-stigation) Sił Powietrznych wspólnie z agentami FBI przeprowadzili akcję demaskującą Buchanana. Aresztowany i postawiony przed sądem

wojennym, został skazany na 30 miesięcy więzienia i karnie zwolniony ze służby.

Buchan John (1875-1940)

Szkocki pisarz i oficer wywiadu, znany głównie jako autor powieści przygodowych i szpiegowskich.

Bohater jednej z nich, wydanej w 1915 *The Thirty-Nine Steps* [wyd. pol. *39stopni*, 1925], Richard Hannay ratuje Wielką Brytanię, zapobiegając przekazaniu Niemcom przez obdarzonego fenomenalną pamięcią aktora scenicznego tajnych informacji najwyższej wagi. Pierwowzorem postaci Hannaya, który obrzucił profesję tajnego agenta, skutecznie miesza szyki Niemcom także w innych powieściach, był oficer armii brytyjskiej, gen. sir Edmund Ironside, bohater wojny burskiej i I wojny światowej, później szef Imperialnego Sztabu Generalnego.

Wkrótce po opublikowaniu *The Thirty-Nine Steps* Buchan udał się do Francji, początkowo jako korespondent wojenny i oficer Korpusu Wywiadu (Intelli-

Bucher Lloyd M.

92

gence Corps). Następnie jako dyrektor brytyjskiej propagandy wojennej współpracował z Tajną Służbą (Secret Service) i brytyjskim Wywiadem Marynarki Wojennej (Naval Intelligence). Mianowany dyrektorem wywiadu, zdobył na tym stanowisku sporą wiedzę o realiach pracy agentów terenowych, aczkolwiek nic nie wskazuje, aby sam działał w tym charakterze.

Wykorzystał ją w swych późniejszych książkach, których bohaterem jest Sandy Arbutnot wzorowany na postaci Thomasa F. Lawrence'a (Lawrence z Arabii).

W 1935 wyniesiony do godności para jako pierwszy baron Tweedsmuir of Elsfield; później mianowany gubernatorem generalnym Kanady.

Bucher Lloyd M., kmdr (ur. 1928)

Były oficer na okrętach podwodnych, od maja 1967 dowódca USS *Pueblo*, zatrzymanego 23 stycznia 1968 przez siły północnokoreańskie na wodach międzynarodowych u wybrzeży Korei Północnej. Więziony wraz z resztą załogi do 23 grudnia 1968.

W marynarce wojennej od 1945, po odbyciu służby zasadniczej ukończył szkołę oficerów rezerwy marynarki wojennej. Od 1953 ponownie w służbie czynnej na jednostkach nawodnych, okrętach podwodnych i stanowiskach sztabowych.

Komisja śledcza marynarki wojennej zaleciła postawienie Buchera - pierwszego od ponad 160 lat oficera Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, który poddał dowodzoną przez siebie jednostkę - przed sądem wojennym. Decyzję tę uchylił jednak sekretarz marynarki wojennej John H. Chafee, oświadczając, że załoga okrętu dość już wycierpiała.

W latach 1969-1971 Bucher pracował w Podyplomowej Szkole Marynarki Wojennej (Naval Postgraduate School), a następnie służył jako szef sztabu dowódcy 1 flotyli stawiaczy min. W 1973 przeszedł w stan spoczynku.

Krytykowany nie tylko za poddanie okrętu, ale i za dopuszczenie, by w ręce północnokoreańskie - a co za tym idzie, także radzieckie - wpadły materiały szyfrowe, Bucher twierdził, że marynarka odrzuciła jego wcześniejsze prośby o nowoczesne urządzenie do szybkiego niszczenia dokumentów. Spalarka zakupiona przezeń za 1300 dolarów z funduszu kapitańskiego, przeznaczonych na potrzeby załogi, okazała się mało wydajna.

Nigdy nie pozowałem na bohatera - pisał w 1989. - Sprawa *Pueblo* to w największym skrócie historia kapitana, jego załogi i okrętu, których marynarka wojenna wysłała do wykonania pewnego zadania, a kiedy sprawy przybrały zły obrót, opuściła ich.

Autor napisanej wspólnie z Markiem Rosovichem książki *Bucher: My Story* (1970).

Buckley William (1928-1985)

Szef placówki CIA w Bejrucie, jeden z najlepszych ekspertów Agencji w dziedzinie zwalczania

terroryzmu. Porwany w Bejrucie przez islamski Dżihad 16 marca 1984, przesłuchiwany i poddawany torturom przez ponad rok. W czerwcu 1985 zamordowany przez porywaczy, którzy określili jego śmierć jako zemstę za atak izraelski na obiekty OWP w Bejrucie.

Buckley zaciągnął się do Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych dwukrotnie: w czerwcu 1945, tuż przed zakończeniem II wojny światowej, i w czerwcu 1951. Awansowany do stopnia podporucznika, walczył w wojnie koreańskiej. Dwukrotnie ranny, odznaczony Srebrną Gwiazdą. Karierę w CIA rozpoczął w 1954, służąc jeszcze w siłach lądowych. Po pomyślnym przejściu testów psychofizycznych, stosowanych wówczas przy rekrutacji tajnych agentów w Langley, skierowany do ośrodka szkoleniowego specjalnych technik walki w Fort Bragg w Karolinie Północnej, a następnie na kurs podsłuchu telefonicznego w Fort Meade w stanie Maryland, po czym przydzielony do pracy w Langley w charakterze analityka danych wywiadowczych pochodzących z tunelu berlińskiego (Berliński tunel). Rozczarowany pracą biurową, poprosił o przeniesienie w teren.

Skierowany na Florydę, szkolił uchodźców kubańskich przed nieudaną inwazją w Zatoce Świń w 1961, a później wysłany ponownie do Fort Bragg. Jako jeden z nielicznych agentów CIA, przeszedł szkolenie Zielonych Beretów, po czym został wysłany do Wietnamu, gdzie wspólnie z oficerami wywiadu południowiet-namskiego planował operacje przeciwko siłom Viet-congu w rejonie Płaskowyżu Centralnego i działaniom wywiadów Wietnamu Północnego oraz ZSRR w Laosie. Dowodził dziesiątkami niebezpiecznych misji w Laosie i Wietnamie Północnym.

Współpracował również z Zespołem Studiów i Obserwacji (Studies and Observations Group - SOG), koordynującym misje głębokiego rozpoznania terytorium nieprzyjaciela. Weterani SOG łączą go także z operacją „Phoenk”. (Wietnam)

W 1973 Buckley wrócił do Langley. W latach następnych pracował w Bonn i w Syrii pod przykrywką dyplomatyczną. Odwołany z placówki po ujawnieniu przez rząd syryjski prawdziwego charakteru jego zadań, służył krótko w Egipcie i Pakistanie.

Przez pewien czas doradca sztabu nieudanej operacji CIA odbicia zakładników amerykańskich w Iranie w 1979. Później szkolił antyterrorystyczne zespoły Sił Lądowych USA i pracował przy organizacji centrum antyterrorystycznego CIA. Mniej więcej w tym czasie William Casey, który słyszał o emerytowanym już, jak się wydaje formalnie, Buckleyu, ściągnął go z po-

93

Burchett Wilfred

wrotek do Langley, a niebawem ponownie wysłał w teren. Tym razem do Egiptu, gdzie Buckley zajął się szkoleniem miejscowych sił bezpieczeństwa i ochrony osobistej prezydenta Anwara As-Sadata. 6 października 1981 Sadat zginął w zamachu, a w 60 dni później ostro krytykujący brak stosownych środków ochrony prezydenta Buckley znowu znalazł się w Langley.

Zaniepokojony niedostatkiem odpowiednio wyszkolonych oficerów na Bliskim Wschodzie, Casey zwrócił się do niego z osobistą prośbą o powrót do Libanu, choć Buckley mógł być tam znany. Buckley pozostał w Libanie do chwili ewakuacji sił OWP z Bejrutu w sierpniu 1982. Następnie, również na prośbę Caseya, zajął się opracowaniem zasad antyterrorystycznej polityki gabinetu prezydenta Reagana.

W marcu 1983, po zamachu bombowym na Ambasadę Stanów Zjednoczonych w Bejrucie, w którym zginęło 16 obywateli amerykańskich, mianowany przez Caseya szefem tamtejszej placówki CIA, Buckley wrócił do Bejrutu, formalnie jako ekspert polityczny Departamentu Stanu.

Na miejscu bezskutecznie próbował wprowadzić swoich ludzi do struktur organizacji terrorystycznych; zwłaszcza po zamachu na koszary amerykańskiej piechoty morskiej w Bejrucie 23 października 1983, w którym śmierć poniosło 241 Amerykanów. 16 marca 1984 uprowadzono

go niecały kilometr od rezydencji.

Casey domagał się odnalezienia Buckleya. Do Bejrutu wysłani zostali agenci wywiadu sił lądowych i FBI; do wykonania szczegółowych zdjęć potencjalnych kryjówek terrorystów użyto satelitów. Nie dało to jednak żadnych rezultatów.

Wywiad amerykański przypuszcza, że Buckleya wywieziono do doliny Bekaa, a stamtąd do Syrii. Jego szczątki znaleziono w grudniu 1991 w plastikowej torbie niedaleko lotniska w Bejrucie. Pochowano go z pełnymi honorami wojskowymi na cmentarzu Arlington.

Buffalo Hunter

Nazwa nadana amerykańskim bezzałogowym samolotom rozpoznawczym wielokrotnego użytku, wykorzystywanym do zadań rozpoznania strategicznego nad Wietnamem Północnym w latach sześćdziesiątych i na początku siedemdziesiątych. Po wykonaniu zadania „trutnie” zwalniane spod skrzydeł samolotów transportowych DC-130 Hercules samodzielnie wracały na przewidziane miejsce lądowania.

W szczytowym okresie operacji wykonywano miesięcznie 30-40 lotów nad Wietnamem Północnym i przyległymi rejonami Indochin, kontrolowanymi przez komunistów. (Zdalnie kierowany samolot)

Bunke Haidee Tamara (?-1967)

Agentka radziecka, kochanka komunistycznego rewolucjonisty „Che” Guevary.

Ponieważ w Moskwie nie dowierzano Fidelowi Castro i ludziom z jego otoczenia, śledzono ich i nadzorowano na różne sposoby. „Tania” Bunke otrzymała zadanie szpiegowania Guevary organizującego partyzantkę w Boliwii. Lekkoomyślnie przechowywała mapę z zaznaczoną kryjówką „Che” i najprawdopodobniej w ten sposób naprowadziła wojska rządowe na jej ślad. W kwietniu 1967 przeszkoleni przez Amerykanów komandosi boliwijscy wciągnęli w zasadzkę Bunke, Guevarę i innych partyzantów w boliwijskiej dżungli. Bunke była w ciąży, gdy zginęła. Guevara widniał w spisie skazanych na śmierć przez CIA w 1960, podczas planowania wspieranej przez Stany Zjednoczone inwazji w Zatoce Świń (Kuba). Jednakże CIA nie była zamieszana w śmierć Guevary w 1967, eksperci bowiem słusznie uznali, że przysporzy mu to aureoli męczennika. Specjaliści od wywiadu zgadzają się, że zabójstwo Guevary nakazał prezydent Boliwii, Renę Barrientos. Czy Bunke miała być również zabita, nie wiadomo. Eksperci utrzymują, że Bunke, początkowo przedstawiana jako rewolucyjna heroina, nagle przestała budzić zainteresowanie propagandyistów Castro.

Burchett Wilfred (?—1983)

Dziennikarz australijski, oskarżony o szpiegowanie na rzecz Związku Radzieckiego.

Pierwsze pogłoski o powiązaniach Burchetta z Moskwą datują się od zakończenia wojny koreańskiej, gdy byli amerykańscy jeńcy wojenni podali, że brał udział w praniu mózgow, które zmusiło ich do anty-amerykańskich zeznań lub podpisywania petycji domagających się zakończenia wojny przez Stany Zjednoczone.

Wielu Amerykanów wierzyło, że przesłuchujący ich północni Koreańczycy i Chińczycy używali jakichś diabolicznych technik prania mózgow. Wydawało się to jedynym wyjaśnieniem faktu, że 70 procent amerykańskich jeńców złożyło takie zeznania lub podpisało petycje. W 1953 -> Allen W. Dulles nakazał zbadanie komunistycznego systemu prania mózgow.

3 września 1945 Burchettowi udało się dotrzeć do Hiroszimy, skąd napisał dla londyńskiego „Daily Express” pierwszy reportaż ze zniszczonego miasta. Okupacyjne władze amerykańskie oskarżały go wówczas, że „padł ofiarą japońskiej propagandy”. Ten incydent zapoczątkował prywatną wojnę Burchetta z władzami Stanów Zjednoczonych.

Bureau of Information

W 1951 Burchett pojechał do Chin, później do Korei, skąd nadawał korespondencje do lewicowej gazety paryskiej „Ce Soir”. Uznany za sympatyka komunistów, przesyłał z Korei Północnej wiadomości o wojnie. Był uważany za antyamerykańskiego korespondenta. Jedną z jego depech informowała, że Stany Zjednoczone używają broni bakteriologicznej w Korei, co zdementował rzecznik rządu amerykańskiego. Gdy rozpoczęły się rozmowy pokojowe, wielu zachodnich dziennikarzy zwracało się do niego o pomoc, miał bowiem bliskie powiązania z delegacją północnokoreańską. Władze Stanów Zjednoczonych ostrzegały korespondentów, by nie zasiękali informacji od Burchetta, ale nie na wiele się to zdało.

W 1963 Burchett zaczął nadawać korespondencje z Wietnamu dla „Morning Star”, organu Komunistycznej Partii Wielkiej Brytanii, dla amerykańskiego lewicowego „National Guardian” i czasopism japońskich. Pracował w Hanoi, nadawał depeche pełne sympatii dla Vietcongu i żył jako honorowy gość reżimu komunistycznego. Twierdził, że to amerykańskie bombardowania, których skutki oglądał w czasie wypraw z żołnierzami Vietcongu na Południe, inspirowały go do wrogich wobec Stanów Zjednoczonych reportaży.

W 1972, gdy prezydent Nixon odwiedził Chiny, premier Czou En-laj przedstawił mu Burchetta. Ach, tak - powiedział Nixon - pan jest australijskim korespondentem. Słyszałem o panu. Burchett wspomniał, że CIA oferowała mu 100 tysięcy dolarów za szpiegowanie na rzecz Stanów Zjednoczonych podczas wojny koreańskiej. Odstępca z KGB nazwał go radzieckim szpiegiem, ale nigdy nie doszło do rozprawy o szpiegostwo.

Bureau of Information

Biuro Informacji

Burgess Guy de Moncey (1911-1963)

Członek siatki szpiegowskiej z Cambridge, szpiegował dla Związku Radzieckiego podczas całej swojej kariery urzędnika.

Wraz z Haroldem (Kimem) Philbym, ~» Donaldem Macleanem i Anthonym Bluntem został zwerbowany do pracy na rzecz Związku Radzieckiego w czasie studiów na Cambridge University w latach trzydziestych. Według Jurija Modina, oficera prowadzącego szpiegów z Cambridge, Burgess „zwerbował Blunta i innych; był przywódcą”.

Burgess, syn oficera Royal Navy, rozpoczął naukę w college'u Królewskiej Marynarki Wojennej w Dart-mouth, a następnie wstąpił do Eton. W wyniku egzami-

nów konkursowych otrzymał stypendium w Cambridge. Blunt i Burgess byli członkami tajnego Stowarzyszenia Apostołów, znanego z krytycznego stosunku do panującego porządku.

Błyskotliwy student historii stał się w Cambridge zwolennikiem komunizmu, ale jego radzieccy mocodawcy nakazali, by przestał otwarcie okazywać swe sympatie polityczne. Przyjął więc nową tożsamość ideologiczną, sympatyzując pozornie z faszyzmem. Wstąpił do Towarzystwa Anglo-Niemieckiego, odwiedził Berlin podczas igrzysk olimpijskich w 1936 i zaprzyjaźnił się z niemieckim dyplomatą homoseksualistą (Burgess i Blunt również byli homoseksualistami, Maclean - biseksualistą).

Po ukończeniu studiów Burgess bez powodzenia próbował znaleźć zajęcie w Partii Konserwatywnej i w londyńskim „The Times”. W końcu został spikerem BBC. W tym właśnie czasie, jak później twierdził, zaczął otrzymywać pieniądze od wywiadu brytyjskiego za niewielkie usługi, których wykonanie mu zlecano. Informował na przykład swych brytyjskich oficerów prowadzących o tajnych naradach rządu francuskiego. Źródłem jego informacji był zaprzyjaźniony francuski dyplomata, homoseksualista, również sympatyk komunizmu.

W styczniu 1939 Burgess rozpoczął pracę w MI6, nowo powołanej agencji. Radzieccy oficerowie prowadzący nakazali mu zwracać uwagę na białych emi-

Guy Burgess. (archives photos)

Burgess Guy de Moncey

grantów rosyjskich. Potrafił zadowolić swoich zwierzchników zarówno radzieckich, jak i brytyjskich, prowadząc śledztwo, w wyniku którego aresztowano Annę Wołkową. Podczas II wojny światowej pracował także w Kierownictwie Operacji Specjalnych (Special Operations Executive SOE).

Utrzymywał w Londynie duże mieszkanie. Anthony Blunt, który pracował dla MI5, często je odwiedzał, co było przyczyną plotek o stosunkach homoseksualnych łączących obu mężczyzn. Według Blunta jego radzieccy oficerowie prowadzący polecili Burgessowi zalecać się do Clarissy Churchill, bratanicy premiera. Burgess dokonał takiej próby.

W 1944 zaproponowano mu tymczasowe zajęcie w departamencie prasowym Foreign Office, zezwalając na dostęp do dyplomatycznych materiałów wywiadowczych. Po zakończeniu wojny w Europie Burgess został sekretarzem i osobistym asystentem Hectora McNeila, ministra stanu w Foreign Office, oraz prawej ręki ministra spraw zagranicznych, Ernesta Bevina. Miał pełny dostęp do tajnych dokumentów. Czasem zastępował McNeila. Ujawnił Sowietaom decyzję premiera Clementa Attlee, że Wielka Brytania będzie produkować broń nuklearną.

W końcu 1947 Burgess, niechlujny i często pijany, musiał odejść z biura McNeila. Znalaziono mu posadę w nowym departamencie badania informacji, będącym w zasadzie agencją stworzoną w celu przeciwdziałania propagandzie radzieckiej. Nie zerwał z nałogiem, co skłoniło jego przyjaciela do zapisania w dzienniku:

Co za smutny, smutny widok to ciągle picie! A był to chłopak o najbardziej błyskotliwym i bystrym umyśle, jakiego znałem.

Zganiiony przez Foreign Office za karygodne postępowanie, w tym hulaszczę wakacje w Tangerze, Burgess otrzymał jeszcze jedną szansę: jesienią 1950 wręczono mu nominację na drugiego sekretarza brytyjskiej ambasady w Waszyngtonie.

Na placówce zajął się sprawami związanymi z wojną koreańską, która rozpoczęła się w czerwcu 1950. W ambasadzie bywał także Philby jako łącznik między brytyjskim MI6 i amerykańską CIA oraz —* FBI. W ten sposób podczas wojny koreańskiej Sowietom otrzymywali tajne informacje z dwóch ważnych źródeł w Stanach Zjednoczonych, jak również od Macleana, który prowadził referat amerykański w Foreign Office w Londynie.

Po przybyciu do Waszyngtonu Burgess zamieszkał z rodziną Philby'ego, ojca pięciorga dzieci, mimo sprzeciwu jego żony. Pewnego wieczoru nie zaproszony Burgess wszedł pijany na przyjęcie, budząc oburzenie gości, wśród których byli dostojnicy FBI i CIA, w tym James Jesus Angleton z CIA i William K. Harvey z FBI. Burgess obraził żonę Harveya, Libby, w związku z czym Harvey rozpoczął badanie przeszłości Burgessa i Philby'ego, ale nie zdołał zebrać dowodów potwierdzających jego podejrzenia.

W styczniu 1951 Philby dowiedział się, że kryptolodzy związani z operacją Venona mają dane, które mogą zdemaskować Macleana jako radzieckiego kreta. Chciał ostrzec Macleana, przebywającego wówczas w Londynie, ale nie mógł ryzykować wysłania telegramu ani przeprowadzenia rozmowy telefonicznej. Burgess zdecydował się wtedy zachować tak, aby go wyrzucono z ambasady, by mógł wrócić do Londynu i ostrzec Macleana. Dziwaczne zachowanie Burgessa nikogo nie zaskakiwało; nadal obrażał ludzi.

Jego kariera zakończyła się w kwietniu 1951 po dziwnej jeździe kabrioletem marki Lincoln do Charlestonu w Karolinie Południowej, gdzie miał reprezentować Wielką Brytanię na konferencji w Citadel, prywatnej uczelni wojskowej. W stanie Wirginia ukarano go trzema mandatami za przekroczenie dozwolonej prędkości; obraził kilku funkcjonariuszy policji stanowej. Gubernator stanu Wirginia za pośrednictwem Departamentu Stanu złożył skargę do ambasadora brytyjskiego,

który odesłał Burgessa do Londynu.

Po powrocie Burgess skontaktował się z Bluntem, który wiadomości o Macleanie przekazał swemu radzieckiemu oficerowi prowadzącemu, Jurijowi Modi-nowi. Modin z kolei poprosił pilnie o instrukcje centralę w Moskwie. Centrala upoważniła Macleana do ucieczki z Wielkiej Brytanii.

Maclean spotkał się z Burgessem w Reform Club. Philby, pomimo ryzyka, przesłał Burgessowi telegram, pozornie w sprawie jego samochodu, pozostawionego w Waszyngtonie. „Robi się tu coraz bardziej gorąco” -ostrzegwał. 25 maja 1951 Burgess uciekł z Macleanem.

Gdy oficerowie śledczy z MI5 zdecydowali się przeszukać mieszkanie Burgessa, zwrócili się do Blunta o klucz, który ten otrzymał od jednego z kochanków uciekiniera. Blunt jednak, zanim dostarczył klucz MI5, dał go agentom NKWD. Modin pisał później:

Ten zapierający dech w piersi, prawie niewiarygodny uśmiech szczęścia dał nam kilka godzin na posprzątanie po Burgessie i zniszczenie wszystkiego, co mogłoby nas skompromitować.

Burgess i Maclean byli miesiącami przetrzymywani w oddzielnych mieszkaniach w Kujbyszewie (obecnie: Samara), około 780 kilometrów na południowy wschód od Moskwy, dopóki nie zezwolono im na zamieszkanie w stolicy. Burgess otrzymał nowe nazwisko: Jim An-driejewicz Eliot. Źle czuł się w Moskwie, nigdy nie przestał żywić nadziei, że wróci do Anglii. W przeciwieństwie do Macleana, nie pociągało go nowe życie. Problemem był dla niego homoseksualizm; według Modi-na „miał oficjalnego kochanka i kilku nieoficjalnych”.

Burgess spotkał w Moskwie angielską aktorkę i przekonał ją, by wzięła od niego miarę na garnitur do uszycia przez jego londyńskiego krawca. Zdarzenie to stało

Burrows William E.

96

się później osnową scenariusza filmu *An Englishman Abroad*.

Zmarł na arteriosklerozę w 1963. Philby, który właśnie przyjechał do Moskwy, odmówił pójścia na pogrzeb. (Według Nigela Westa Burgess na łożu śmierci zdemaskował Philby'ego jako agenta brytyjskiego. Większość autorytetów wywiadu nie dawała jednak temu wiary). Maclean wygłosił mowę. Popioły Burgessa pochowano później w grobie rodzinnym na przykościelnym cmentarzu w West Meon w Hampshire.

Ostrożnie oceniając Burgessa w kilka dziesięcioleci później, Jurij Modin napisał w swoich pamiętnikach *My Five Cambridge Friends* (1994):

Burgess był nadzwyczaj kulturalny, a jego umysł dość subtelny, by pojąć najtrudniejsze koncepcje. Miał poglądy trafne, oryginalne i interesujące.

Burrows William E. (ur. 1937)

Profesor prasoznawstwa, przedstawiciel nurtu tzw. dziennikarstwa śledczego. Jego książka *Deep Black: Space Espionage and National Security* (1986) ujawniła wiele nieznanych wcześniej informacji o technikach dozoru satelitarnego.

Absolwent Columbia University, autor licznych artykułów publikowanych w wielu czasopismach oraz książek poświęconych badaniom przestrzeni kosmicznej, w tym obszernego zarysu ich historii, *This New Ocean*.

Burton Richard Francis (1821 -1890)

Brytyjski podróżnik, badacz i pisarz. Syn oficera armii brytyjskiej, wybitnie utalentowany lingwistycznie. Spędził dwa lata w Oksfordzie, studiując języki klasyczne i arabski (wcześniej jeszcze opanował biegle nowogrec-ki, niemiecki, francuski, portugalski, hiszpański oraz włoski; w sumie władał podobno 35 językami). Oficer zaciężnej armii Kompanii Wschodnioindyjskiej w Sin-dzie (dzisiejszy Pakistan), gdzie gromadząc w przebraniu tubylczym informacje o spiskach antybrytyjskich wśród ludności miejscowej, stawiał pierwsze kroki na drodze kariery

szpiegowskiej.

Zmuszony został do wystąpienia ze służby po przedstawieniu dowództwu szokującego raportu ze śledztwa w sprawie opieki roztaczanej przez niektórych żołnierzy nad domami publicznymi dla homoseksualistów w Karaczi.

Burton opuścił Indie i wziął udział w ekspedycji badawczej na Półwysep Arabski oraz do Somalii. W 1855 i ponownie w 1857 brytyjskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych zleciło mu misję odnalezienia źródeł Nilu (obie wyprawy zakończyły się fiaskiem, uitorowały jednak drogę kolejnym odkrywcom brytyjskim). W 1858 w

przebraniu pielgrzyma muzułmańskiego Burton dostał się do świętych miast islamu w Arabii - Mekki i Medy-ny. Podczas wszystkich wypraw badawczych zajmował się także wywiadem dla rządu brytyjskiego. W latach późniejszych informacje wywiadowcze gromadził również jawnie jako konsul brytyjski w Brazylii, Damaszku i Trieście.

Dużo publikował; przetłumaczył między innymi na angielski Kamasutrę, Ogród rozkoszy i Baśnie z 1001 nocy. Kawaler orderów Świętego Michała i Świętego Jerzego; nie doczekał się nobilitacji.

Bush George H.W. (ur. 1924)

Od listopada 1975 do stycznia 1977 ** dyrektor Centrali Wywiadu (DCI); w latach 1989-1993 prezydent Stanów Zjednoczonych.

Absolwent Yale, syn senatora Prescottta Busha. Na początku II wojny światowej pilot lotnictwa Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, 2 września 1944 zestrzelony w pobliżu Okinawy. Został uratowany przez amerykański okręt podwodny.

Po wojnie osiadł w Teksasie i związał się z przemysłem naftowym, początkowo jako pracownik firmy Dresser Industrie, produkującej sprzęt wiertniczy. Założyciel przedsiębiorstwa Zapata Oil, które jako pierwsze przystąpiło do eksploatacji podmorskich złóż ropy naftowej, m.in. w Kuwejcie; zdobył dzięki temu dogłębną znajomość realiów świata arabskiego.

Od 1963 związany z Partią Republikańską, reprezentant stanu Teksas w Izbie Reprezentantów Kongresu od 1967 do 1971. W latach 1971-1972 stały przedstawiciel Stanów Zjednoczonych przy ONZ, w 1971 wybrany przewodniczącym krajowego komitetu Partii Republikańskiej. Po historycznej podróży prezydenta Nixo-na do Chin w 1972 został szefem biura łącznikowego Stanów Zjednoczonych w Pekinie.

Jako DCI, rozszerzył znacznie zakres wykorzystania ELINT i rozpoznania satelitarnego, inwestując zwłaszcza w program budowy satelitów typu Keyhole. Nadmierna - zdaniem zwolenników HUMINT - fascynacja Busha nowinkami technologicznymi doprowadziła jednak do znacznych rozdzźwięków w łonie CIA. Busha krytykowano również ostro za decyzję o kontynuacji prac Zespołu B (B Zespół).

Nie podjął on też żadnych działań w ujawnionej przez —* Agencję Wywiadu Obronnego (Defense Intelligence Agency - DIA) sprawie zakupu przez jednego z najważniejszych informatorów CIA, dyktatora Panamy Manuela Antonia Norieę, informacji wywiadowczych od trzech stacjonujących w tym kraju żołnierzy amerykańskich, nazwanych przez DIA „śpiewającymi sierżantami”. Sprawa ta wywołała ostre ataki kongresmanów republikańskich na prezydenta Forda za „wyprzedaż” Kanału Panamskiego.

97

Byeman

Prezydent George Bush, 1989. (US DEPARTMENT OF DEFENSE)

W 1988, po zwycięstwie wyborczym Jimmy'ego Cartera, Bush ustąpił ze stanowiska DCI na rzecz adm. Stansfielda Turnera i powrócił do polityki. Nie mając szans na nominację prezydencką Partii Republikańskiej w 1980, zgodził się kandydować na fotel wiceprezydenta u

boku Ronalda Reagana. Na stanowisku tym zdobył nowe doświadczenia w dziedzinie pracy wywiadowczej, przewodnicząc sztabowi kryzysowemu gabinetu prezydenta - Special Situations Group. Odegrał znaczącą rolę w podjęciu decyzji o inwazji na Grenadę. Nazwisko jego pojawiało się często podczas licznych śledztw wszczynanych w sprawie Iran-Contras, uniknął jednak personalnego zamieszania w ten skandal.

W 1988 pokonał w wyborach prezydenckich demokratę Michaela Dukakisa; urząd objął w styczniu roku następnego. Początkowo utrzymał na stanowisku DCI -»William H. Webstera, później jednak ich wzajemne

stosunki oziębły się. Bush wykluczył go z grona polityków podejmujących najważniejsze decyzje podczas wojny z Irakiem, a w maju 1991 mianował na jego miejsce Roberta M. Gatesa. Pod koniec kadencji Busha odżyły pytania w sprawie Iran-Contras, nie udało się jednak znaleźć żadnych materiałów potwierdzających bezpośredni udział prezydenta w aferze.

[W 1999 w Stanach Zjednoczonych ukazała się jego książka: *AU the Best, George Bush: My Life in Letters and Other Writings*].

Bussy Fmneois de (1699-1780)

Dyplomata francuski, szpieg Wielkiej Brytanii. W latach 1725-1728 sekretarz ambasadora francuskiego, a od 1728 do 1732 charge d'affaires Francji w Austrii. Podczas pobytu w Wiedniu zadłużony po uszy i nie mający żadnych nadziei na zdobycie pieniędzy w sposób legalny, de Bussy poznał dyplomatę brytyjskiego lorda Waldgrave'a, który postanowił wykorzystać tę okoliczność.

Zwerbował de Bussy'ego w 1733. De Bussy pracował wtedy w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, a Wald-grave był ambasadorem brytyjskim w Paryżu. Francuz przekazywał dokumenty i składał ustne raporty jemu lub - podczas wizyt w Londynie - bezpośrednio członkom gabinetu brytyjskiego. Działalność szpiegowską przerwał w 1749, wobec podejrzeń, jakie wywołało jego nagłe wzbogacenie się.

Butenko John

Amerykański inżynier elektronik, skazany w 1964 na 30 lat więzienia za udział w spisku mającym na celu przekazanie Związkowi Radzieckiemu informacji dotyczących systemu łączności Dowództwa Lotnictwa Strategicznego Stanów Zjednoczonych (US Strategie Air Command - SAC).

Igor Iwanow, radziecki agent sądony wraz z Bu-tenką, otrzymał podobny wyrok, ale dzięki kruczkom prawnym nie został wtrącony do więzienia i w końcu pozwolono mu powrócić do Związku Radzieckiego.

Byeman

Amerykański kryptonim, przyjęty w 1962 na określenie satelitów rozpoznania elektronicznego i fotograficznego; rozciągnięty później na samoloty szpiegowskie SR-71 Blackbird i U-2.

Historyk Jeffrey T. Richelson w książce *America's Eyes in Space* (1990) wyjaśnia:

Uzyskanie prawa dostępu do materiałów dostarczonych przez satelitę nie musi być równoznaczne z otrzymaniem podobnego prawa do informacji dotyczących samego sateli-

Bywater Hector C.

98

ty -jego kryptonimu, parametrów orbity i możliwości technicznych, co wymaga uzyskania osobnego odpowiedniego poziomu —* prawa dostępu Byeman.

Bywater Hector C (1884-1940)

Dziennikarz brytyjski, tajny agent wywiadu brytyjskiego; w latach dwudziestych trafnie przewidział strategię japońskiej marynarki wojennej w II wojnie światowej.

W młodości spędził kilka lat w Brooklynie. Jako dziewiętnastolatek rozpoczął pracę w „New

York Herald" w charakterze korespondenta morskiego, autora fachowych komentarzy do relacji z wojny rosyjsko-japońskiej (1904-1905). Opierał się na swojej wiedzy o okrętach wojennych, które fascynowały go od dzieciństwa. Po powrocie do Anglii władający płynnie językiem niemieckim Bywater nadal parął się dziennikarstwem morskim, zajmując się jednocześnie analizą infrastruktury niemieckiej marynarki wojennej dla wywiadu brytyjskiego. W 1901 aresztowany w Niemczech jako podejrzany o szpiegostwo. Uwolniony po złożeniu wyjaśnień, pracował później w gazecie angielskojęzycznej wydawanej w Dreźnie. Pisywał również jako niezależny publicysta artykuły o tematyce morskiej do pism wydawanych w Wielkiej Brytanii. Bywater wspominał, że do pracy w wywiadzie zwerbował go ktoś, kogo znał wyłącznie jako „C” (sir —* Mansfield Cummings, pierwszy szef brytyjskiej Tajnej Służby Wywiadowczej -> MI6). Wywiad wypłacał mu pełne uposażenie komandora porucznika Royal Navy wraz z wszelkimi dodatkami.

Bezpośrednio po wybuchu I wojny światowej przeniesiony do Wywiadu Marynarki Wojennej. W 1915 skierowany do Stanów Zjednoczonych z samodzielną misją rozpracowania społeczności niemiecko-amerykańskiej w Hoboken w stanie New Jersey, skąd, jak podejrzewało MI6, pochodzili sabotażyści umieszczający bomby zegarowe na statkach wypływających ze Stanów Zjednoczonych do Wielkiej Brytanii.

Po wojnie zrezygnował z pracy w wywiadzie i wrócił do dziennikarstwa. Anonimowy współautor *The Fleets at War* (1914) i kilku innych prac, m.in. *Sea-Power in the Pacific: A Study of the American-Japanese Naval Problem* (1921), która przyniosła mu międzynarodowe uznanie i opinię wybitnego eksperta w sprawach morskich; w „*The Baltimore Sun*” zamieszczał korespondencje z konferencji morskiej w Waszyngtonie w 1922. Następna książka Bywatera *The Great Pacific War* (1925) była relacją z fikcyjnej wojny morskiej między Japonią a Stanami Zjednoczonymi w latach 1931-1933. Decydujące starcie między flotami tych państw w pobliżu Filipin kończy się unicestwieniem floty amerykańskiej; w bitwie ginie 2500 ludzi. Japończycy zajmują Guam i Filipiny. (Bywater nie przewidział jednak, że Japończycy zaatakują Pearl Harbor; znaczenie lotniskowców zaczął doceniać dopiero później.)

Obie książki Bywatera zostały przetłumaczone na japoński i były powszechnie znane wśród oficerów floty cesarskiej. Zainteresował się nimi również admirał Isoroku Yamamoto, podówczas attache morski ambasady japońskiej w Waszyngtonie, który -jak twierdzi w *Yisions of Infamy* (1991) William H. Honan - przynajmniej raz, w grudniu 1934, spotkał się z Bywaterem i przy butelce szkockiej spędził z nim wieczór na dyskusji o perspektywach pokoju i wojny. Honan uważa też, że zafascynowany zarysowaną przez Bywatera wizją Yamamoto zapożyczył z jego książki część swoich późniejszych koncepcji strategicznych.

c

Uświęcony tradycją kryptonim szefa brytyjskiej Tajnej Służby Wywiadowczej (Secret Intelligence Service ->Mtó); inicjał nazwiska pierwszego jej dyrektora, kpt. -> Mansfielda Cumminga.

C (Confidential)

Poufne

C-121 Constellation

Constellation był przyszłościowo zaprojektowanym samolotem pasażerskim i najbardziej zaawansowanym technicznie transportowcem (C-69C) okresu II wojny światowej. Po wojnie powiększony Model 749 Constellation (C-121) był używany powszechnie przez Siły Powietrzne i Marynarkę Wojenną Stanów Zjednoczonych jako samolot transportowy i dozoru radioelektronicznego. Od 1953 zmodyfikowanej wersji C-121A (Super Constellation) - oznaczonej jako C-121C przez USAF, a kilkoma różnymi symbolami przez US Navy - używano

jako maszyny transportowej oraz wyspecjalizowanego samolotu dozoru radioelektronicznego; w połowie lat pięćdziesiątych, wyposażony w aparaturę radiolokacyjną wariant C-121F rozpoczął służbę nad terytorium Stanów Zjednoczonych oraz częścią Atlantyku i Oceanu Spokojnego jako samolot wczesnego ostrzegania.

W czasie wojny wietnamskiej samoloty wczesnego ostrzegania EC-121 USAF wykorzystywano do wykrywania północnowietnamskich MiG-ów i naprowadzania lotnictwa amerykańskiego na cele naziemne, a wersji EC-121M (samolotu rozpoznania radarowego) amerykańska marynarka wojenna używała do zadań wywiadu elektronicznego —♦ ELINT. Samoloty te rekompensowały po części spadek potencjału ELINT marynarki wojennej, która, po stracie —* Pueblo i atakach na Liberty, zrezygnowała z używania w tym celu szpiegowskich jednostek pływających. 15 kwietnia 1969 jeden z samolotów dywizjonu VQ-1 (—* VQ dywizjon) US Navy zestrzelony został przez północnokoreańskie samoloty myśliwskie u wybrzeży Korei Północnej, ale już w strefie wód międzynarodowych. Zginęła cała trzydziestoosobowa załoga; z morza wyłowiono jedynie dwa ciała. Podobnie jak w przypadku Pueblo, przyczyną stosunkowo powściągliwej reakcji Amerykanów na ten incydent było zaangażowanie Stanów Zjednoczonych w wojnę wietnamską. Zaprojektowany w 1939 przez właściciela linii lotniczych TWA, Howarda Hughesa, Constellation był cztero-silnikowym samolotem transportowym, wyróżniającym się opływowym kadłubem i trzema statecznikami pionowymi. Produkowane po wojnie wersje tej maszyny jako samoloty wczesnego ostrzegania, miały charakterystyczne „garby” masywnych, wypukłych kopuł anten radiolokatorów w „grzbietowej” i „brzuszej” części kadłuba. (Jeden z tego typu samolotów patrolowych

C-135 Stratotanker

100

marynarki wojennej wyposażono w kopułę typu „talerzowego”). Zainstalowany w nich sprzęt elektroniczny ważył sześć ton i umożliwiał przeszukanie obszaru o powierzchni 100 tysięcy km kwadratowych za każdym obrotem anten. EC-121 pilotowany był przez pięcioosobową załogę, której towarzyszyło dwunastu techników i operatorów sprzętu radioelektronicznego; w przypadku lotów dłuższych (do dziesięciu godzin) na pokładzie obecna była również ekipa rezerwowa - obsada samolotu liczyła wówczas od 24 do 31 osób.

Pierwsze egzemplarze wojskowej wersji Constellation zeszły z taśmy produkcyjnej Lockheeda w 1943, oznaczone zostały jako C-69 przez siły powietrzne wojsk lądowych i R70 przez marynarkę wojenną. Używano ich jako samolotów transportowych.

Pierwszy ze 142 wyposażonych w radar samolotów Constellation marynarki wojennej - nazwany Warning Star - wszedł do służby w 1955 (jako WV-2). Siły powietrzne otrzymały łącznie 82 maszyny RC-121/EC-121 (w 1962 oznaczenie samolotów US Navy zmieniono na EC-121).

Ostatni samolot tej wersji wycofany został ze służby w 1982.

C-135 Stratotanker

Wojskowa wersja amerykańskiego samolotu pasażerskiego Boeing 707, używana w dużej liczbie przez Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych w roli „latających cystern”, samolotów transportowych, powietrznych stanowisk dowodzenia i samolotów rozpoznania radioelektronicznego (ELINT); RC-135 był jednym z najbardziej efektywnych samolotów rozpoznawczych okresu zimnej wojny.

Łatwo rozpoznawalne ze względu na liczne kopuły anten radiolokacyjnych i związane z tym wybrzuszenia kadłuba, niektóre z nich miały również zamontowane w przedniej części kadłuba charakterystyczne, płaskie anteny pokładowych radiolokatorów obserwacji bocznej SLAR (Side-Looking Aircraft Radar). Samolotów RC-135 używano do zadań rozpoznania wzdłuż granic Związku Radzieckiego (później Rosji) oraz nad innymi obszarami kryzysowymi.

Tak na przykład 21 września 1980 myśliwce F-14 Tomcat Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych z lotniskowca USS John F. Kennedy zmusiły do odwrotu osiem libijskich, pilotowanych przez załogi syryjskie, samolotów myśliwskich, nękających RC-135 w odległości około 320 km od wybrzeży Libii. Do starcia tego doszło po incydencie z 16 września 1980, kiedy do RC-135 podeszły dwa libijskie samoloty myśliwskie. Z nasłuchu radiowego libijskiej kontroli naziemnej wynikało, że pilotom wydano rozkaz zaatakowania RC-135, który zauważył zresztą, że oba myśliwce odpaliły po jednym pocisku raketowym.

1 września 1983 radzieckie myśliwce zestrzeliły samolot pasażerski Boeing 747 Koreańskich Linii Lotni-

czych (rejs KAL 007), który zabłądził nad Kamczatkę i Sachalin na radzieckim Dalekim Wschodzie. Zginęło 269 osób, w tym 61 Amerykanów (jednym z pasażerów był kongresman Lawrence P. McDonald). Niewykluczone, że Sowieci wzięli go omyłkowo za RC-135 USAF (samolot o zbliżonej sylwetce, ale znacznie od Boeinga 747 mniejszy), który przelatywał na wschód od Kamczatki nieco wcześniej.

RC-135 podlegały Dowództwu Lotnictwa Strategicznego (Strategie Air Command - SAC); operowały z bazy sił powietrznych w Offutt w stanie Nebraska („Rivet Joint”). Po likwidacji SAC w 1992 przejęło je Dowództwo Powietrznych Środków Walki (Air Combat Command). Ich bazą macierzystą nadal pozostaje Offutt. Warianty, w tym Combat Sent (wykorzystywany w misjach oznaczonych kryptonimami „Have Terra” i „Have Sent”), używane są do wykrywania nadajników radarowych specjalnych rodzajów; prowadzą też dozór rosyjskich i chińskich prób raketowych na Oceanie Spokojnym (w ramach operacji „Burning Star”).

Inny jeszcze wariant Boeinga 707-C-135- był pierwszym na świecie samolotem cysterną o napędzie odrzutowym, dolnopłatem o skośnych skrzydłach, napędzanym czterema silnikami turboodrzutowymi, zamontowanymi w gondolach podskrzydłowych; RC-135 napędzane są turbinowymi silnikami dwuprzepływowymi, co pozwala na zwiększenie ich zasięgu (później silniki te zaczęto stosować także w samolotach cysternach). „Latająca cysterna” (wariant KC-135) zdolna jest do przepompowania w powietrzu około 140 tysięcy litrów paliwa. Rozwija prędkość maksymalną do 970 km/h. Standardową długotrwałość lotu bez tankowania -11 godzin - można, dzięki uzupełnianiu paliwa w powietrzu, przedłużyć do 23 godzin.

Istnieje kilka odmian samolotu RC-135, wyposażonych w różnego rodzaju elektroniczny sprzęt przechwytyjący. Wariant RC-135C pilotowany jest przez pięcioosobową załogę, której towarzyszy ośmioosobowa ekipa techników i operatorów urządzeń elektronicznych, a niekiedy także - licząca również pięć osób - załoga rezerwowa.

Pierwszy KC-135 w wersji samolotu cysterny wzniósł się w powietrze w 1956. Służbę w USAF rozpoczął w styczniu roku następnego; łącznie wyprodukowano 820 samolotów tego typu (w tym 12 dla lotnictwa francuskiego). Pierwsza misja ELINT samolotu RC-135C odbyła się w 1966 (według danych oficjalnych przeróbce na RC-135 poddano 21 samolotów transportowych C-135 i samolotów cystern). W początkach 1993 zmodyfikowana wersja samolotu rozpoznania meteorologicznego USAF, WC-135B, rozpoczęła loty nad krajami dawnego Układu Warszawskiego w ramach realizacji porozumienia Otwarta przestrzeń.

Inne wersje Boeinga 707 w służbie USAF to samoloty transportowe C-135, samoloty rozpoznania radioelek-

101

Cairncross John

tronicznego E-3 z radarami AWACS oraz EC-135, używane w roli powietrznych stanowisk dowodzenia desantu powietrznego, specjalne samoloty transportowe WC-135, samoloty rozpoznania radioelektronicznego YC-137 oraz EC-18 i E-8 J-Stars.

W latach 1977-1978 Marynarka Wojenna Stanów Zjednoczonych dokonała przeróbki dwóch „latających cystern” KC-135A na ćwiczebne samoloty przeciwdziałania radioelektronicznego, oznakowane NKC-135. Marynarka używa też 16 samolotów E-6 Mercwy, służących do łączności z zanurzonymi okrętami podwodnymi.

Cadix

Kryptonim francuskiego ośrodka nasłuchu radiowego i badań kryptoanalitycznych, działającego w pobliżu Nimes od końca 1940 do października 1942.

Po ataku Niemiec na Francję, w maju 1940, szef francuskich służb kryptologicznych, płk Gustave Bertrand, ewakuował francusko-polski (Biuro Szyfrów) personel ośrodka Bruno do Afryki Północnej. Po ustabilizowaniu się sytuacji we Francji i utworzeniu w wolnej od okupacji niemieckiej, południowej jej części, państwa Vichy ekipa Bertranda wróciła do Marsylii, skąd przeniosła się następnie do nowej siedziby w zamku Les Fouzes koło Uzes, niedaleko Nimes. Pracujący w Cadix zespół kryptologów Bertranda liczył dziesięciu Francuzów, piętnastu Polaków (-> Grupa 300) i siedmiu Hiszpanów. W związku z powtarzającymi się regularnie kontrolami niemieckimi wszystkim zapewniono paszporty francuskie.

Wyposażony w sprzęt nasłuchu radiowego, maszyny szyfrujące i innego rodzaju aparaturę, Cadix utrzymywał regularną łączność radiową z Wielką Brytanią, dokąd przekazywano przechwycone i rozszyfrowane radiodepesze niemieckie. W materiały nasłuchu radiowego zaopatrywały Cadix również stacje francuskie w Marsylii, Montpellier i Pau oraz poczta francuska, która podsłuchiwała niemieckie rozmowy telefoniczne.

Cadix działał do października 1942; jego personel rozproszył się wobec coraz realniejszej groźby zdekonspirowania ośrodka w przededniu okupacji państwa Vichy przez wojska niemieckie, w listopadzie 1942.

Cairncross John (1913-1995)

Brytyjczyk, zwerbowany do stworzonej przez Sowieców siatki szpiegowskiej z Cambridge. Czasami mówiono o nim jako o piątym, pozostali to: Harold (Kim) Philby, Guy Burgess, -> Donald Maclean i Anthony Blunt.

Cairncross, który otwarcie przyznawał się do członkostwa w Komunistycznej Partii Wielkiej Bryta-

nii, otrzymał polecenie od swojego radzieckiego —* oficera prowadzącego wypisanie się z partii i ubiegania się o posadę w Foreign Office. Podczas rządowej kariery pracował w Rządowej Szkole Kodów i Szyfrów w Bletchley Park, w ->MI6 i w Ministerstwie Skarbu.

Szkot z pochodzenia, był jednym z ośmiorga dzieci kupca i nauczycielki. Nie pochodził więc, tak jak inni szpiedzy z Cambridge, z uprzywilejowanej klasy. Miał jednak lepsze wykształcenie niż którykolwiek z pozostałych. Po studiach na Glasgow University ukończył germanistykę i romanistykę na Sorbonie, potem w Cambridge otrzymał stypendium, a także dyplom z wyróżnieniem w zakresie języków nowożytnych.

W 1936 dostał najwyższe noty na egzaminach konkursowych w Home Office oraz Foreign Office. Wybrał Foreign Office, przez pewien czas pracował z Macleanem w Departamencie Europy Centralnej (Belgia, Niemcy, Francja).

Jego kariera szpiegowska sięga co najmniej 1939, gdy przekazał Burgessowi informacje o brytyjskich politykach, szczególnie o ich stosunku do nazistowskich Niemiec. Informacja ta wielce interesowała Związek Radziecki, który 23 sierpnia 1939 podpisał z Niemcami układ o nieagresji. W 1940 Cairncross został prywatnym sekretarzem lorda Maingice'a Hankeya, ministra odpowiedzialnego za działania służb wywiadowczych.

Gdy Hankey odszedł z rządu, Cairncrossa przydzielono do Rządowej Szkoły Kodów i Szyfrów, skąd przekazywał przechwycone i odszyfrowane materiały ULTRY

John Cairncross. (france-SOIR)
Cambridge, siatka szpiegowska
102

swojemu oficerowi prowadzącemu z NKWD. Później, jeszcze w czasie wojny, został przeniesiony do MI6 i pracował w tym samym wydziale, co Philby.

Po zakończeniu wojny przeszedł do pracy w Ministerstwie Skarbu. Po ucieczce Macleana i Burgessa w mieszkaniu tego ostatniego znaleziono dokumenty Ministerstwa z notatkami sporządzonymi ręką Cairn-crossa. Choć zaprzeczał, iż jest szpiegiem, usunięto go ze stanowiska, pozbawiając prawa do emerytury. Pracował w ONZ nad programami ekonomicznymi dla Afryki i Dalekiego Wschodu, wykładał na uniwersytetach amerykańskich i tłumaczył dzieła Moliera. Gdy Anthony Blunt, po zapewnieniu mu immunitetu, wskazał na Cairncrossa jako piątego z Cambridge, ten przyznał się MI5 do pracy na rzecz Związku Radzieckiego. Ponieważ uznano, iż nie wyrządził poważniejszych szkód obronności Wielkiej Brytanii, odstąpiono od oskarżenia. Tymczasem radzieccy odstępcy stwierdzali, iż Cairncross, występujący pod pseudonimem Karelian, był jednym z najbardziej wartościowych agentów Moskwy. Według Jurija Modina, pracując w Bletchley Park, dostarczył ZSRR danych technicznych czołgów typu Tiger, mapy niemieckich lotnisk oraz plany operacji Cytadela, natarcia, jakie miano rozpocząć w czerwcu 1943 w rejonie Kurska. Nagrodzono go za to Orderem Czerwonego Sztandaru. Cairncross twierdził, iż pomagał w ten sposób w pobiciu Niemiec, ponieważ gdyby nie on, wiadomości te zostałyby zatajone przed radzieckimi sojusznikami.

W 1995 powrócił do Wielkiej Brytanii, gdzie ożenił się ze swą wieloletnią towarzyszką życia, amerykańską śpiewaczką operową, Gayle Brinkerhoff. Zmarł po dwóch kolejnych wylewach, nie ukończywszy pisanie pamiętników.

Cambridge, siatka szpiegowska
Siatka szpiegowska z Cambridge

Camp Peary

-» Szkoła szpiegów CIA w pobliżu Williamsburga w stanie Wirginia. Oficjalnie Camp Peary nie istnieje. Posiadłość o powierzchni ok. 4050 ha, znana także jako „Farma”, jest przypuszczalnie tożsama z należącym do Departamentu Obrony obiektem o nazwie Armed Forces Experimental Training Activity (Eksperymentalny Ośrodek Szkolenia Sił Zbrojnych).

Studenci, nazywani terminatorami, przechodzą osiem-nastotygodniowy kurs „wywiadu operacyjnego”, czyli tzw. rzemiosła szpiegowskiego, po ukończeniu którego rozpoczynają pracę jako oficerowie wywiadu lub oficerowie prowadzący w Zarządzie Operacyjnym - tajnej służbie CIA - lub też jako specjaliści w instytucji zwanej przez wtajemniczonych „sklepikiem szpiegowskim”.

Kurs obejmuje wykłady i zajęcia praktyczne z technik dyskretnego otwierania i ponownego pieczętowania korespondencji („Flaps and Seals” - „Skrzydółka i pieczęcie”), włamań („Picks and Locks” - „Łomy i zamki”), fotografowania z ukrycia i sposobów zmiany wyglądu zewnętrznego.

Niektórzy oficerowie CIA przechodzą dodatkowe szkolenie paramilitarne w Harvey Point w Karolinie Północnej i w ośrodkach szkoleniowych amerykańskich sił specjalnych w Panamie oraz w zamkniętych rejonach Stanów Zjednoczonych.

Canaris Wilhelm Franz, wiceadm. (1887-1945)

Szef Abwehry od 1935 do 1944. Jedna z najbardziej enigmatycznych postaci II wojny światowej, wysoki dygnitarz nazistowskiego reżimu niemieckiego, a zarazem przeciwnik polityki Adolfa Hitlera.

Syn przemysłowca pochodzenia greckiego, w 1905 wstąpił do niemieckiej marynarki wojennej

jako aspirant i w 1907 rozpoczął naukę w Szkole Marynarki Wojennej w Kilonii. Jako oficer zawodowy służył na kilku okrętach wojennych, w tym na znajdującym się w chwili wybuchu I wojny światowej na wodach Oceanu Spokojnego krążowniku Dresden. W marcu 1915, kiedy osaczony przez brytyjskie okręty wojenne Dresden został zatopiony przez własną załogę, Canaris zdołał przez Anglię przedostać się w przebraniu do Niemiec na pokładzie statku handlowego. Od 1916 do 1918, kiedy to powierzono mu dowództwo okrętu podwodnego, zaangażowany w pracę wywiadowczą w Hiszpanii i we Włoszech. Po wojnie awansował na dowódcę przestarzałego pancernika Schlesien (1932-1933).

1 stycznia 1935, w randze kontradmirała, mianowany szefem Abwehry.

Posiadał przedwcześnie - pisze w Hitler's Spies (1978) historyk wywiadu -> David Kahn - nazywany był „starym siwym”. W jego obejściu nie było nic wojskowego. Poruszał się cicho i dyskretnie. W swoim biurze, zwanym lisią norą, pojawiał się niespodzianie, przez nikogo nie zauważony. Wolał ubierać się po cywilnemu, a kiedy już wkładał mundur, to najbardziej znoszony. Nie dbał o pozory; swoje odznaczenia trzymał w szufladzie, razem z innymi rupieciami. (...) [Podwładni] dowiedzieli się o jego awansie na kontradmirała i wiceadmirała z innych źródeł. (...) Wydawało się, że nigdy nie jest mu ciepło. Nawet w lecie nosił czasami płaszcz.

Lubił grę w tenisa i przejażdżki konne. W Berlinie jeździł często z Walterem Schellenbergiem, tym samym, który w lipcu 1944 osobiście dokonał jego aresztowania. Początkowo Canaris należał do grona zdecydowanych zwolenników Hitlera, widząc w nim wroga porządku powszechnego i komunizmu, wkrótce jednak zaczął skłaniać się ku niechętnym Fühlerowi oficerom sił zbrojnych (choć zrazu nie poparł planów zamachu na niego).

103

Canberra

Podczas II wojny światowej utrzymywał ścisłą kontrolę nad Abwehrą - służbą wywiadowczą niezbyt efektywną, co przypisać należy bądź antyhitlerowskiemu nastawieniu Canarisa, bądź po prostu jego nieudolności. Canaris przyjął do Abwehry i osłaniał kilku aktywnych członków opozycji antyhitlerowskiej oraz Żydów; pozostawał w konflikcie z SS, które regularnie śledziło urzędników Abwehry i jej agentów.

W lutym 1944 pod naciskiem SS Hitler zdymisjonował Canarisa, który po krótkiej przerwie przeniesiony został na stanowisko szefa Urzędu do Spraw Gospodarki Wojennej. Aresztowany 23 lipca 1944, po nieudanym zamachu na Hitlera, chociaż żaden ze spiskowców nie złożył bezpośrednio obciążających go zeznań; osadzony w obozie koncentracyjnym we Flossenburgu, na północ od Monachium, wielokrotnie przesłuchiwany i poddawany torturom przez SS.

5 kwietnia 1945 Hitler nakazał jego egzekucję. Około północy 8 kwietnia, po kolejnym przesłuchaniu połączonym z torturami, Canaris wystukał swoje ostatnie przesłanie więźniowi z sąsiedniej celi:

Umieram za ojczyznę i mam tego pełną świadomość... Jako oficer zrozumiesz, że usiłując przeciwstawić się zbrodniczemu szaleństwu Hitlera, wiodącego Niemcy ku zagładzie, spełniałem jedynie mój patriotyczny obowiązek. Na próżno, wiem bowiem, że ojczyzna tonie, tak jak wiedziałem o tym już w 1942.

9 kwietnia, tuż po godzinie 5.30, strażnicy SS zarzucili mu na szyję pętlę ze struny fortepianowej i dusili go powoli, by przedłużyć cierpienia. Po zdjęciu stryczka okazało się, że ofiara wciąż żyje, powieszono ją zatem ponownie. Ciało spalono. (Hans Oster, były szef sztabu Abwehry, został powieszony kilka chwil wcześniej).

Krążą pogłoski, że podczas pobytu w Hiszpanii Canaris spotkał się z Matą Hari, a w czasie II wojny światowej miał się ponoć kontaktować z przebywającym w Szwajcarii szefem

amerykańskiego —♦ Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services -OSS), -» Williamem J. Donovanem. Nie wydaje się to jednak prawdą; Canaris i Hari przebywali jednocześnie w Madrycie bardzo krótko, a kontakt z szefem OSS uznać należy za równie mało prawdopodobny.

Canberra (B-57)

Wyjątkowo udany konstrukcyjnie, produkowany w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych, brytyjski samolot bombowy o napędzie turboodrutowym. Produkowany również w wersjach przystosowanych do zadań rozpoznania taktycznego i rozpoznania strategicznego z dużej wysokości (w tym ostatnim wypadku jako samolot wspierający i uzupełniający misje amerykańskiego U-2).

W roku 1952 CIA zwróciła się do Brytyjczyków z prośbą o użycie nowego samolotu Canberra w misji rozpoznania fotograficznego dalekiego zasięgu, której celem był doświadczalny poligon raketowy w Kapusti-nym Jarze nad Wołgą. Brytyjczycy przeprowadzili dwie tego rodzaju operacje, pierwszą, jak się wydaje, jeszcze w tym samym roku i następną w lipcu 1953. Podczas wykonywania drugiej misji Canberra została uszkodzona ogniem radzieckiej artylerii przeciwlotniczej; zdołała jednak bezpiecznie wylądować w Iranie.

Samolot ten, produkowany przez English Electric, był pierwszym bombowcem o napędzie odrzutowym w służbie brytyjskiej - de facto następcą słynnego Mosquito; oblotu jego prototypu dokonano 13 maja 1949; pierwsze maszyny w wersji bombowej weszły do służby operacyjnej w 1951. Komora bombowa samolotu przystosowana była do przenoszenia ładunków konwencjonalnych i nuklearnych, mogła też służyć jako stanowisko wielolufowego działka kal. 20 mm.

Pierwszy wariant wyspecjalizowany, oznaczony symbolem PR.3, rozpoczął służbę w dywizjonach RAF w 1953; jego zmodyfikowana, wyposażona w skrzydła o dużej rozpiętości wersja PR 9, eksploatowana od 1960, zdolna była do osiągnięcia pułapu operacyjnego powyżej 18 300 m. W połowie lat pięćdziesiątych w RAF istniało pięć wyposażonych w Canberry eskadr rozpoznania strategicznego (niezależnie od formacji bombowych tych samolotów). Obie wersje samolotu (bombowa i rozpoznawcza) nie miały uzbrojenia pokładowego; wystarczającą przewagę nad samolotami myśliwskimi nieprzyjaciela zapewniała im duża prędkość, wysoki pułap operacyjny i znakomita manewrowość.

Poczynając od pierwszej, PR.3, wszystkie wersje przystosowane do zadań rozpoznania fotograficznego miały przedłużony kadłub, dzięki czemu ich komora bombowa mogła pomieścić siedem kamer fotograficznych; a ostatnia z nich, PR. 9, również ulepszone silniki i dłuższe skrzydła, umożliwiające lot na wysokim pułapie. Maksymalna prędkość wersji PR7 wynosiła 933 km/h na wysokości 12 200 m; pułap operacyjny samolotu wynosił 14 600 m, a zasięg 6900 km. Wersję standardową samolotu pilotowała załoga dwu- lub trzyosobowa (pilot i nawigator; w bombowcach także bombardier); w 1955 zmodyfikowany wariant Canberry ustanowił oficjalny światowy rekord wysokości lotu - 20 083 m (pobity wkrótce przez U-2).

Łącznie firmy brytyjskie wyprodukowały 1055 samolotów Canberra wszystkich wersji, w tym 155 typu PR; 57 takich samolotów zbudowano w Australii. W Stanach Zjednoczonych produkowała je firma Glenn L. Martin Company jako B-57 (pierwszy wzbił się w powietrze 28 czerwca 1954). Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych nabyły 403 samoloty B-57, w tym 20 przeznaczonych do zadań specjalnych RB-57D i 16 w wariantcie samolotu rozpoznania strategicznego RB-57F.

Cardano Girolamo

104

Samoloty RB-57D i RB-57F, przeznaczone do lotów na dużym pułapie, miały znacznie większą

rozpiętość skrzydeł (odpowiednio 32,00 i 37,34 m w porównaniu z 19,50 m w standardowej wersji B-57). Pułap maksymalny jednoosobowego RB-57D wynosił 20 080 m, a zasięg 6838 km. RB-57F pilotowała załoga dwuosobowa. Kilka RB-57 (różne odmiany wersji rozpoznania taktycznego - RB-57A, RB-57C i RB-57E) przekazanych zostało Tajwanowi, który używał ich do misji szpiegowskich nad Chinami kontynentalnymi.

Samoloty Canberra produkcji brytyjskiej są nadal wykorzystywane przez siły powietrzne ośmiu państw, w tym RAF (do połowy lat dziewięćdziesiątych).

Cardano Girolamo (1501-1576)

Lekarz i matematyk mediolański; autor rozpraw na różnorodne tematy. Twórca rewolucyjnego systemu szyfrowania, nazwanego później kratą Cardana. W wersji najprostszej jest to kawałek płótna lub papieru z wyciętymi ponumerowanymi, prostokątnymi okienkami. Po nałożeniu jej na odpowiednio przygotowany zwykły list w okienkach pojawiają się litery, które, czytane we wskazanej kolejności, składają się na tekst zaszyfrowanej wiadomości. Jest to pierwszy znany szyfr transpozycyjny.

Cardano opracował również kilka systemów kodowania, jednak żaden z nich nie miał większej wartości praktycznej. Bardziej użyteczna była wynaleziona przez niego metoda nie pozostawiającego śladu otwierania poczty - list należało nawinąć na wsunięty do koperty cienki pręt metalowy, po czym wyjąć go przez szparę w miejscu zagięcia koperty. Po przeczytaniu list wkładano z powrotem, stosując opisaną procedurę w odwrotnej kolejności.

Caribbean Marine Aero Corporation

Przedsiębiorstwo holdingowe CIA, zatrudniające lotników - imigrantów kubańskich - do pilotowania bombowców B-26 Irwader w czasie tłumienia prokomunistycznej rewolty w Kongu w 1964.

Carney Jeffrey ML, sierż.

Specjalista wywiadu Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych; w okresie pracy w ściśle tajnym obiekcie Agencji Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Agency - NSA) prowadził działalność szpiegowską na rzecz NRD. Lingwista i specjalista w dziedzinie łączności radiowej, od kwietnia 1982 do kwietnia 1984 zatrudniony w Centralnym Porcie Lotniczym Tempelhof w Berlinie jako członek pracującej dla NSA grupy bezpieczeństwa elektronicznego, prowadzącej podsłuch łączności radiowej krajów bloku wschodniego.

Przeniesiony następnie do bazy sił powietrznych w Go-odfellow w Teksasie, gdzie objął funkcję instruktora. W 1985, zapewne w obawie, że jest podejrzewany o szpiegostwo, zdezerterował i zbiegł do NRD.

Śledztwo prowadzone przez Siły Powietrzne ustaliło, że Carney ułatwiał agentom wschodniemieckim inwigilację dyplomatów i oficerów amerykańskich w Berlinie, działalność szpiegowską kontynuował w Good-fellow, gdzie kopiował tajne dokumenty i przekazywał je agentom Niemiec Wschodnich. Nie podano jednak żadnych szczegółów jego działalności, nie ujawniono także, jaką drogą opuścił Amerykę ani w jaki sposób został zdemaskowany. Nie potwierdzono też oficjalnie jego związków z NSA.

Carneya aresztowano w kwietniu 1991 w dawnym Berlinie Wschodnim. Prowadzący śledztwo dowiedzieli się prawdopodobnie o miejscu jego pobytu z akt Stasi, do których dostęp uzyskali w październiku 1990, po zjednoczeniu Niemiec. Przesłuchiwany przez oficerów kontrwywiadu amerykańskiego, Carney przyznał się do winy. Oskarżony o szpiegostwo, spisek i dezercję, stanął przed sądem wojennym w bazie sił powietrznych Andrews w pobliżu Waszyngtonu. Skazany na 38 lat więzienia.

Caroz Ya'akov

Agent Szai, później Mossadu. Urodzony na Węgrzech, służył w armii brytyjskiej w Syrii,

następnie w Szai, służbie wywiadowczej Hagany, podziemnej armii żydowskiej w Palestynie. Pracował także w Afryce Północnej, sprowadzając Żydów do nowo powstałego państwa Izrael. W lipcu 1949 wstąpił do izraelskiej służby kontrwywiadu Szin Bet. Mianowany szefem regionu Tel Awiwu, kierował obserwacją ambasad państw obcych oraz ich agentów. Krótce szef regionu Jerozolimy; w 1952 został szefem wydziału arabskiego Szin Bet. W dwa lata później przeniesiony do Mossadu, reprezentował go w Paryżu, gdzie nawiązał bliskie i korzystne dla obu stron stosunki z francuską służbą bezpieczeństwa wewnętrznego DST. Francuzi, którym po wybuchu wojny w Algierii, w 1954, brakowało danych o stronie arabskiej, ułatwili migrację Żydów marokańskich do Izraela, a francusko-izraelska współpraca wojskowa w znacznej mierze przyczyniła się do sukcesu Izraela w konflikcie sueskim, w 1956.

W 1954 Caroz został pierwszym szefem wydziału stosunków zagranicznych Mossadu. Na stanowisku tym udało mu się nawiązać bliższe kontakty z kilkoma państwami, które z różnych względów wolały nie utrzymywać z Izraelem stosunków oficjalnych. Później na stanowisku wicedyrektora Mossadu. Wobec tarć wewnętrznych w rządzie wycofał się ze służby państwowej w 1966 i podjął pracę w redakcji „Yediot Aharonot”; autor *The Arab Secret Services* (1978).

105

Carranza Ramon

Carpetbagger

Kryptonim amerykańskiej operacji wsparcia działań -> Biura Służb Strategicznych (Office of Strategie Services - OSS) na kontynencie europejskim; głównie przerzucania i eksfiltracji agentów OSS na tereny okupowane przez Niemców oraz zrzutów zaopatrzenia dla miejscowych grup ruchu oporu.

W pierwszym okresie działań OSS w Europie (w 1943) funkcje te wykonywał brytyjski RAF, który jeszcze w lipcu 1940, wkrótce po zajęciu przez Niemcy Norwegii, Danii i Holandii, udzielał wsparcia lotniczego akcjom Kierownictwa Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE). Wkrótce jednak stało się jasne, że brytyjskie siły powietrzne nie mają możliwości kontynuowania tego zadania.

Do operacji Carpetbagger w sposób niejako naturalny wybrano wyszkolony w lotach nocnych na małej wysokości 479 Pułk Zwalczania Okrętów Podwodnych AAF (podporządkowany operacyjnie Dowództwu Obrony Wybrzeża RAF), który w lipcu 1943 - w szczytowym momencie sporu między siłami powietrznymi wojsk lądowych (AAF) a US Navy - podjął działania przeciwko U-Bootom na wschodnim Atlantyku.

Z 4 i 22 Eskadry pułku wydzielono i poddano niezbędnym modyfikacjom kilka czterosilnikowych bombowców B-4 Liberator. Usunięto wieżyczki strzeleckie w „brzuszej” części kadłuba, a na ich miejscu zamontowano pokrywę luku, przez którą zrzucano na spadochronach agentów, zwanych „Joes”. Zmodyfikowano konstrukcję dziobu, dodając pleksiglasową „szklarnię”, pozwalającą bombardierowi na dokładną obserwację strefy zrzutu; z ogona usunięta została aparatura tlenowa i karabin maszynowy kal. 12,7 mm. Zainstalowano natomiast sprzęt namiaru kierunkowego i system łączności radiowej z ziemią, a silniki zaopatrzone w osłony maskujące błękitny płomień gazów wydechowych. Zmodyfikowane Liberatoroty - oznakowane jako B-24 - pilotowała zazwyczaj załoga licząca ośmiu ludzi.

W sierpniu 1943, po wycofaniu AAF z operacji przeciwko okrętom podwodnym, z samolotów przydzielonych do operacji Carpetbagger sformowano dwie eskadry bombowe - 36 i 406 - wcielone później do - powstałego w marcu 1944 - 801 Pułku Lotnictwa Bombowego. W maju tego roku do operacji Carpetbagger włączono również eskadry bombowe 788 i 850.

Pierwsze zadanie w ramach operacji Carpetbagger wykonane zostało w nocy z 4 na 5 stycznia 1944. Sied-miogodzinny lot B-24 zakończył się pomyślnie, niemniej kilka maszyn rozbiło się w

czasie lotów szkoleniowych nad Anglią, co pociągnęło za sobą ofiary w ludziach. Pierwsza strata bojowa zdarzyła się w nocy z 2 na 3 marca 1944 - jeden z B-24 zestrzelony został nad Francją przez niemiecką artylerię przeciwlotniczą.

W ramach przygotowań do D-Day w nocy z 3 na 4 czerwca 1944 biorące udział w operacji B-24 dokonały 17 udanych lotów, dostarczając francuskiemu podziemiowi broni i sprzętu, zrzuciły ponadto na terytorium francuskie sto trzyosobowych zespołów OSS (Jed-burczycy).

W lipcu 1944 - w okresie maksymalnego natężenia operacji Carpetbagger - cztery eskadry B-24 zrzuciły niemal 4700 zasobników ze sprzętem, 2900 mniejszych pakunków, 1378 paczek ulotek propagandowych i 62 agentów. W tym samym miesiącu do służby we wspomnianych eskadrach weszły cztery dwusilnikowe Dakoty C-47, które zabierały agentów z terytorium nieprzyjacielskiego. Zasięg działania zwiększyły także B-24, dokonując zrzutu agentów i sprzętu nad okupowaną przez Niemców Norwegię i Danią.

Do 16 kwietnia 1945, kiedy wystartował ostatni samolot operacji Carpetbagger, operujące z niskiego pułapu B-24 zrzuciły na terytorium nieprzyjaciela ponad tysiąc „Joes” oraz tony uzbrojenia i sprzętu. Straty wyniosły 25 maszyn, przeciętnie jedną na każde 74,4 udanych lotów - wskaźnik o wiele lepszy niż w nalotach bombowych. Straty osobowe eskadr 36, 406, 788 i 850 wyniosły 208 lotników. Oficjalna historia The Army Air Forces in World War II (1951) przedstawia nocne loty dużych B-24:

Samolot [operacji Carpetbagger], bez względu na to, czy ogień był zapalony, czy nie, okrążył cel [miejsce zrzutu], sygnalizując literę będącą hasłem dnia. Po otrzymaniu prawidłowej odpowiedzi lampą Aldisa lub latarką załoga przygotowywała się do zrzutu. Pilot obniżał lot do wysokości 230 m lub jeszcze mniejszej, redukował prędkość do ok. 200 km/h i zapalał sygnał zrzutu. Zrzut całego ładunku wymagał wielokrotnego kołowania nad rejonem celu; w warunkach lotu na takim pułapie, z prędkością na granicy prędkości przeciągnięcia, nie sposób było uniknąć wypadków.

Niezależnie od eskadr operacji Carpetbagger, w okresie od czerwca do sierpnia 1944, zakrojone na szeroką skalę operacje zrzutów dla oddziałów francuskich Maquis prowadziły samoloty bombowe B-24 Liberator i B-1 Flying Fortress, operujące z baz w Anglii.

Carranza Ramon, por.

Hiszpański attache morski w Waszyngtonie; podczas wojny hiszpańsko-amerykańskiej próbował - w skrajnie nieudolny i dyletancki sposób - prowadzić działalność szpiegowską.

Po zatopieniu amerykańskiego pancernika USS Maine w porcie hawańskim 15 lutego 1898 (zginęło wówczas 266 oficerów i marynarzy) Kongres Stanów Zjednoczonych powołał komisję w celu zbadania okoliczności katastrofy. Po złożeniu zeznań przez amerykańskiego konsula generalnego w Hawanie i kmdr. Charlesa D. Sigsbee, dowódcę USS Maine, przekonanych o od-

Carre Mathilde

powiedzialności władz hiszpańskich za eksplozję, Carranza wyzwalał obu na pojedynek. Wkrótce wybuchła wojna i hiszpańskiemu przedstawicielowi w Waszyngtonie oraz jego personelowi, w tym i Carranzie, nakazano wyjazd ze Stanów.

Carranza udał się do Montrealu, gdzie wynajął dom i rozpoczął działalność szpiegowską przeciw Stanom Zjednoczonym. Jego ekstrawagancki styl życia skłonił kierownictwo Tajnej Służby (Secret Service) Stanów Zjednoczonych do śledzenia go. Agent wynajął w Toronto pokój obok apartamentu Carranzы i obserwował jego kontakty z Amerykaninem zidentyfikowanym jako George Downing, służącym na amerykańskim krążowniku pancernym USS Brooklyn. Carranza chciał, by Downing pojechał do Waszyngtonu i próbował określić ruchy amerykańskich okrętów wojennych.

Downing napisał do Carranzy list, który przejęła poczta amerykańska. Podał w nim szczegóły operacji morskich na zachodnim Pacyfiku, gdzie kontradm. George Dewey przygotowywał się do działań przeciw siłom hiszpańskim na Filipinach. Downing został aresztowany; powiesił się, zanim rozpoczął się proces sądowy.

Carranza kontynuował werbowanie agentów, proponując znaczne sumy Kanadyjczykom i obywatelom innych państw neutralnych za podjęcie się szpiegostwa przeciw Stanom Zjednoczonym. Najął nawet prywatnego detektywa, który miał pomagać mu w wynajdywaniu szpiegów. Każdego ze zwербowanych przez Carranzę śledzili pracownicy Tajnej Służby Stanów Zjednoczonych. Przejęto listy Carranzy do niedoszłych agentów, ujawniając naruszenie przez niego neutralności Kanady. Został odesłany do Hiszpanii bez konkretnych zarzutów.

Carre Mathilde (1908-1970?)

Francuski potrójny agent w czasie II wojny światowej. Córka odznaczonego oficera armii francuskiej, jesienią 1940 została zwербowana przez ruch oporu w okupowanym przez Niemców Paryżu. Bardzo aktywna, sporządziła dla dowództw alianckich w Londynie wiele raportów o niemieckich siłach zbrojnych i ich działaniach. Jej konspiracyjny pseudonim to Lily, później Chatte.

Gdy siatka została zdradzona, Niemcy aresztowali Carre 17 listopada 1941. Oficer Abwehry zaproponował jej darowanie życia w zamian za pracę dla Niemców i wyjawienie tożsamości kolegów z podziemia. Oferowano jej 60 tysięcy franków miesięcznie. Zgodziła się. Wkrótce za jej przyczyną aresztowano wielu członków ruchu oporu. Razem z tymi ludźmi Niemcy przechwycili cztery nadajniki radiowe. Carre знаła szyfry i program łączności z Londynem, zgodziła się utrzymywać kontakty radiowe. Fakt przeprowadzenia licznych aresztowań miał być ukrywany tak długo, jak tylko będzie to możliwe.

Podstęp udał się tak dalece, że Carre wspomagała wysłannika Kierownictwa Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE) w okupowanej Francji, Pierre'a de Vomecourta, w nawiązaniu kontaktu z Londynem i ustaleniu, że samolot zabierze go w umówionym miejscu. Niemcy rozważali podróż Carre do Anglii, gdzie mogłaby uzyskać więcej informacji o operacjach SOE. Jednakże oficer brytyjski zaczął ją podejrzewać. Przy konfrontacji załamała się i wyznała prawdę. Vomecourt zdecydował się jej uwierzyć. Po nieudanej próbie zabrania tej dwójki samolotem Carre doprowadziła do przyplłynięcia brytyjskiego kutra torpedowego i zabrania ich obojga z wybrzeża w Bretanii nocą z 26 na 27 lutego 1942. W Wielkiej Brytanii Vomecourt ujawnił zdradę Carré. SOE postanowiła „wierzyć” Carre, która stała się w ten sposób potrójnym agentem, ujawniając Brytyjczykom nazwiska oficerów Abwehry, szczegóły ich działań kontrwywiadowczych i inne informacje.

Vomecourt wkrótce wrócił do Francji, gdzie w kwietniu 1942 został schwytyany przez Niemców. W obawie, że zostanie zmuszony do wyjawienia potrójnego charakteru działań Carre, Brytyjczycy uwięzili Mathilde do końca wojny. Została potem przekazana władzom francuskim, w 1949 osądzona i skazana na karę śmierci. Wyrok zmieniono następnie na dożywocie, ale w 1954 została zwolniona.

W 1959 opublikowała książkę *J'ai été chatte*.

CarrSam (ur. 1906)

Sekretarz Komunistycznej Partii Kanady. Agent radzieckiego wywiadu wojskowego w Kanadzie. Jego rola została ujawniona władzom kanadyjskim we wrześniu 1945 przez Igora Guzienkę, oficera radzieckiego wywiadu wojskowego (GRU).

Urodzony na Ukrainie jako Kogan Szmul, po wyemigrowaniu do Kanady w sierpniu 1924 przyjął angielsko brzmiące nazwisko. Początkowo pracował na farmie; w 1925 został członkiem Komunistycznej Ligi Młodzieżowej. W latach 1929-1931 uczęszczał do Instytutu Leninowskiego

w Związku Radzieckim i niewątpliwie wtedy go zwerbowano.

Po rozpoczęciu wojny, w związku z postawą KPK, potępiającej udział Kanady w konflikcie, ukrywał się. Aresztowany, w 1941 został skazany na 10 lat więzienia, mimo że oświadczył władzom śledczym, iż jest obywatelem ZSRR. Zwolniony w 1945, aresztowany został ponownie na podstawie zeznań Igora Guzienki i skazany w styczniu 1949 na 6 lat więzienia.

Używał również nazwiska Sam Cohen, natomiast GRU nadało mu kryptonim Frank.

107

Casey William J.

Carlwright Henry, płk

Oficer wywiadu brytyjskiego; w latach II wojny światowej attache wojskowy Wielkiej Brytanii w Bernie i przedstawiciel MI9 - biura opiekującego się zbiegłymi z niewoli niemieckiej alianckimi jeńcami wojennymi -na Szwajcarię.

W obawie przed prowokacją ze strony Abwehry, odrzucił ofertę spotkania z dr. Fritzem Kolbe, utrzymującym, że dysponuje ważnymi tajnymi dokumentami niemieckiego MSZ i gotów jest nawiązać współpracę z wywiadem brytyjskim. Do spotkania doprowadził jednak przyjaciel, gdy Kolbe pojawił się 23 sierpnia 1943, ale przywieziony przez niego plik tajnych telegramów i propozycja szpiegowania dla Wielkiej Brytanii zostały zignorowane. Kolbe przekazał więc swoją ofertę berneńskiemu przedstawicielowi amerykańskiego —* Biura Służb Strategicznych —* Allenowi W. Dullesowi.

Casanova Giovanni (1725-1798)

Wenecki libertyn, awanturnik, żołnierz, pisarz i tajny agent w służbie króla Francji Ludwika XV, znany głównie z podbojów miłosnych; jego nazwisko to synonim uwodziciela.

Skazany w 1755 przez władze weneckie na pięć lat więzienia za uprawianie czarnej magii, wslawił się spektakularną ucieczką w roku następnym. Potem pojawił się w Paryżu, gdzie zbił fortunę na loterii własnego pomysłu. W czasie licznych podróży europejskich zajmował się także szpiegostwem dla króla Francji, później osiadł w Wenecji, gdzie w latach 1774-1782 kierował tamtejszym wywiadem wewnętrznym.

Wyjątkowo wnikliwy i utalentowany obserwator, co potwierdza jego obszerna autobiografia - nieprzebrane źródło znakomitych scen rodzajowych z życia wyższych warstw społecznych osiemnastowiecznej Europy.

Cascio Giuseppe, sierż. szt.

Technik laboratorium fotograficznego Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych w jednej z baz lotniczych w Korei Południowej. Żołnierz II wojny światowej, dwukrotnie odznaczony krzyżem DFC (Distinguished Flying Cross), zdemobilizowany pod koniec 1948 w stopniu podoficera; w siłach powietrznych ponownie od 1949 jako sierżant sztabowy. W 1952 aresztowany przez agentów bezpieczeństwa USAF podczas próby sprzedaży agentowi północnokoreańskiemu - cywilnemu pracownikowi bazy - danych dotyczących wyników testów samolotu F-86E Sabre, które kupował od sierż. szt. Johna P. Jonesa.

8 czerwca 1953 uznany winnym uczestnictwa w zмовie mającej na celu przekazanie tajemnic wojskowych nieprzyjacielowi. Akt oskarżenia obejmował również

16 innych punktów; Cascio skazany został na 20 lat ciężkich robót i dyscyplinarne wydalenie ze służby.

Casement Roger (David) (1864-1916)

Jedyny poddany brytyjski stracony za szpiegostwo podczas I wojny światowej (pierwsza od ponad stu lat egzekucja z wyroku o zdradę w Wielkiej Brytanii).

Dyplomata, konsul Wielkiej Brytanii w Portugalskiej Afryce Wschodniej (1895-1898), Angoli Portugalskiej (1898-1900), w Wolnym Państwie Kongo (1901-1904) i Brazylii (1906-1911).

Rozgłos przyniosło mu ujawnienie nieludzkich form eksploatacji robotników tubylczych w niektórych częściach Afryki; nobilitowany w 1911.

W 1912 podał się do dymisji z powodów zdrowotnych i osiadł w Irlandii. W końcu następnego roku związał się z antybrytyjskim irlandzkim ruchem niepodległościowym; w lipcu 1914 podczas wizyty w Nowym Jorku starał się uzyskać poparcie Stanów Zjednoczonych dla jego dążeń. Po wybuchu I wojny światowej, w przekonaniu, że Niemcy są naturalnym sprzymierzeńcem niepodległościowych aspiracji Irlandii, udał się w listopadzie do Berlina, gdzie bez powodzenia próbował przekonać Niemców do koncepcji wysłania sił ekspedycyjnych do Irlandii i skłonić irlandzkich jeńców wojennych do formowania antybrytyjskich jednostek wojskowych.

W kwietniu 1916 wrócił do Irlandii na pokładzie U-Boota. 21 kwietnia aresztowany, przewieziony do Anglii i postawiony przed sądem z oskarżenia o zdradę. 29 czerwca skazany na karę śmierci przez powieszenie. Wyrok wykonano 3 sierpnia, mimo apeli wielu wybitnych osobistości o ulaskawienie. Proces Casementa nadal budzi kontrowersje, po części z racji przekonania o stronnictwie składu sędziowskiego, uprzedzonego do oskarżonego z powodu jego homoseksualizmu.

Casey William J. (1913-1987)

W czasie II wojny światowej oficer amerykańskiego Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS); w latach 1981-1987 -> dyrektor Centrali Wywiadu (DCI); zamieszany w aferę Iran-Contras (Iran-Contras afera).

Po studiach na Uniwersytecie Fordham dyplom z prawa uzyskał w 1937 na St. John's University. W 1943 wstąpił do US Navy; w 1944 przeniesiony do OSS jako asystent szefa londyńskiej placówki biura.

Z całą pewnością - pisał później o swoim pojawieniu się w Londynie - miałem swój udział w tym, że -> Malcolm Muggeridge odniósł wrażenie, które skłoniło go później do takiego oto komentarza: „Ach, ci pierwsi przybysze z OSS w Londynie! Pamiętam ich znakomicie.

Przypominali świeżutkie i niewinne dziewczątka (jeunes filles en fleur), prosto z pensji dla dobrze urodzonych panienek, które przyjechały do pracy w naszym starym, zatęchłym szpiegowskim burdelu”.

Cast

108

Casey i jego koledzy z OSS szybko jednak wydostali się spod opiekuńczych skrzydeł swoich brytyjskich mentorów i zaczęli działać po swojemu. Jako szef tajnego wywiadu OSS w Europie, Casey wysyłał Jedbur-czyków do działających w okupowanej Francji grup Resistance i, zwłaszcza w końcowej fazie walk na europejskim teatrze wojny, do Niemiec. Ci ostatni rekrutowali się często z jeńców niemieckich.

Po wojnie prawnik i finansista; w 1966 ubiegał się o nominację republikańską do Kongresu z okręgu Long Island w stanie Nowy Jork. Mianowany przez Nacuona przewodniczącym Komisji Ubezpieczeń i Giełdy (Securities and Exchange Commission), stanowisko to piastował w latach 1971-1973. Od 1974 do 1976 prezes Export-Import Bank; członek Prezydenckiego Komitetu Doradczego ds. Wywiadu Zagranicznego (President's Foreign Intelligence Advisory Board) w latach 1976-1977. Szef kampanii prezydenckiej Ronalda Reagana, w styczniu 1981 mianowany przez niego DCI.

Głośna afera Iran-Contras, która wstrząsnęła administracją Reagana, nie była jedyną sprzeczną z prawem akcją CIA za jego kadencji, która przypadła na okres intensywnych starań administracji o stworzenie warunków sprzyjających ostatecznemu upadkowi reżimu radzieckiego. Program „wojen gwiazdnych” i równoległe inicjatywy ograniczenia zbrojeń wymagały wszechstronnych i wyczerpujących informacji o radzieckich programach zbrojeniowych i danych wywiadu

politycznego.

Ze stanowiska DCI Casey ustąpił w styczniu 1987 w związku z nagłym pogorszeniem stanu zdrowia (atak serca), na kilka tygodni przed śmiercią. W rok później ukazała się jego książka o operacjach wywiadowczych w Europie podczas II wojny światowej *The Secret War Against Hitler*. (Woodward Bob)

Cast

Kryptonim działającej od końca lat trzydziestych do kwietnia 1942 placówki kryptoanalitycznej US Navy, mieszczącej się w podziemnym tunelu na wyspie Corregidor w Zatoce Manilskiej na Filipinach. Zajmowała się odczytem japońskich depech radiowych, przechwytywanych przez pobliski ośrodek nasłuchu radiowego US Army.

W kwietniu 1942, w trakcie walk o Corregidor, szefa placówki, kmdr. Rudolpha J. Fabiana i jej siedem-dziesięciopięciuosobowy personel ewakuowano do Australii (Bell). Kryptonim Cast powstał od litery C, oznaczającej Corregidor w łączności wojskowej tego okresu. (Purple) Cmmnagh Thomas P. (ur. 1944)

Amerykański inżynier, specjalista w dziedzinie przemysłu kosmicznego i lotniczego, oferent usług szpiegowskich pod adresem ZSRR.

Po odświadczeniu czterech lat w US Navy jako łącznościowiec został zaangażowany w firmie lotniczej Hughes Aircraft Corporation. W 1981 przeszedł do zakładów Northropa, gdzie po 3 latach awansował na stanowisko starszego inżyniera.

Tonąc w długach (25 kredytów i rachunek na sumę 17 tysięcy dolarów), w 1984 zwrócił się do placówki radzieckiej, oferując swe usługi. Dzięki podsłuchowi Cava-nagha przejęło FBI. Na spotkanie z nim, wyznaczone 10 grudnia w motelu „Cockatoo” koło Los Angeles, udał się podstawiony agent. Podczas kolejnego Cavanagh, który dostarczył danych o ściśle tajnym, „znikającym” bombowcu 5-2, oświadczył, iż potrzebuje dużych pieniędzy. Zaoferowano mu miesięcznie 25 tysięcy dolarów gotówką, płatnych przez 10 lat, w zamian za stały dopływ materiałów. Podczas trzeciego spotkania został aresztowany. 14 marca 1985 skazano go na dożywocie.

Cavell Edith Louisa (1865-1915)

Poddana brytyjska, pielęgniarka w Berkendael Medical Institute, szpitalu Czerwonego Krzyża w Brukseli, często niesłusznie uważana za szpiega; rozstrzelana przez Niemców podczas I wojny światowej.

Po zajęciu Belgii przez armię niemiecką związała się z ugrupowaniem podziemnym, ułatwiającym żołnierzom brytyjskim, belgijskim i francuskim ucieczkę do neutralnej Holandii. Aresztowana w sierpniu 1915, wraz z kilkoma innymi osobami z personelu szpitala, w którym ukrywało się wtedy około 200 żołnierzy alianckich. Przyznała się do współpracy z podziemiem i 9 października skazana została przez sąd wojenny na karę śmierci. Mimo zabiegów dyplomatów neutralnych Stanów Zjednoczonych i Hiszpanii, rozstrzelana 12 października.

Cel

Osoba, instytucja, baza, obszar lub kraj, przeciwko któremu prowadzone są działania wywiadowcze.

Cel przypadkowy

Osoba, instytucja, baza lub obszar, który stał się obiektem nie planowanych wcześniej działań wywiadowczych.

Center for the Study of Intelligence

—* Ośrodek Studiów nad Wywiadem

Centrala

W slangu główna siedziba radzieckich instytucji szpiegowskich, zlokalizowana w Moskwie. (

KGB)

109

Centralna Agencja Wywiadowcza

Central Bureau

Biuro Centralne

Centralna Agencja Badawcza

W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych północ-nowietnamska agencja wywiadu wojskowego (wywiad cywilny podlegał Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego).

Organizacyjnie dzieliła się na sześć departamentów: 1) administracyjny, 2) techniczny, 3) łączności, 4) szkolenia, 5) bezpieczeństwa, 6) gromadzenia danych.

* Centralna Agencja Wywiadowcza, Central Intelligence Agency (CIA)

Powołana przez prezydenta Trumana jako organ koordynujący działania służb wywiadu Stanów Zjednoczonych. CIA przekształciła się w rodzaj superagencji wywiadowczej, zajmującej się gromadzeniem i oceną danych oraz tajnymi operacjami specjalnymi, służącymi obronie amerykańskich interesów politycznych w skali globalnej.

Koncepcja utworzenia Agencji wyszła od dyrektora Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS) gen. mjr Williama J. Donovana, który w 1944 zasugerował Rooseveltowi pomysł utworzenia przystosowanej do działania w warunkach pokoju służby wywiadowczej o zasięgu globalnym. Prezydent zmarł jednak przed zakończeniem wojny i projekt „Dzikiego Billa” zwiastował w próżni, tym bardziej że w Waszyngtonie znalazł zaledwie garstkę zwolenników. Inicjatywę zwalczały mające swoje własne służby wywiadowcze siły zbrojne, nie życzący sobie konkurencji w sprawach zagranicznych Departament Stanu i FBI, którego dyrektorowi J. Edgarowi Hooverowi, zawsze niechętnemu OSS, nie miła była perspektywa przedłużenia egzystencji biura na czas pokoju.

Prezydent Truman w obawie, że agencja wywiadowcza tego rodzaju może zostać wykorzystana przeciwko obywatelom amerykańskim, zlikwidował OSS w październiku 1945 i wbrew sprzeciwom Donovana przekazał jego wydział badań i analiz Departamentowi Stanu, a wydział kontrwywiadu i wywiadu tajnego (SI) Departamentowi Wojny, który nadał im nazwę Jednostek Służb Strategicznych (Strategic Services Unit), co wszakże nie zakończyło biurokratycznego sporu o panowanie nad wywiadem.

W styczniu 1946 Truman powołał do życia Grupę Centrali Wywiadu (Central Intelligence Group - CIG), w zamierzeniu organ koordynujący działania wywiadu Stanów Zjednoczonych, podległy Narodowemu Zarządowi Wywiadu (National Intelligence Authority). Stanowisko, któremu Truman nadał nazwę dyrektora Centrali Wywiadu (Director of Central Intelligence - DCI), objął zastępca dyrektora Wywiadu Marynarki Wojennej, kontradmirał Sidney W. Souers. Funkcja CIG polegała głównie na przygotowywaniu dla prezydenta codziennych i tygodniowych wyciągów z raportów wywiadowczych i operacyjnych.

Presja na utworzenie centralnej agencji wywiadowczej, w kształcie takim, jak wyobrażał to sobie Donovan, trwała jednak. Koncepcja agencji tego typu zawarta została w uchwalonej w 1947 w atmosferze rozpoczynającej się zimnej wojny Ustawie o bezpieczeństwie narodowym (National Security Act). Powołała ona do życia Departament Obrony, mający dokonać unifikacji wszystkich rodzajów sił zbrojnych oraz Radę Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council - NSC) w celu koordynacji polityki zagranicznej i obronnej. Nowa agencja miała być organem doradczym NSC

w sprawach dotyczących działań wywiadowczych (...) jako mających bezpośredni związek z kwestią bezpieczeństwa narodowego.

Zgodnie z naleganiami Donovana, nie przyznano jej żadnych uprawnień policyjnych.

Za datę narodzin CIA uznać należy wrzesień 1947, kiedy Ustawa o bezpieczeństwie narodowym została przyjęta przez Kongres. Ówczesny adiutant Trumana, komandor William C. Mott, wspominał później, że w październiku 1950, podczas spaceru po plażach Oahu, prezydent w następujący sposób wyjaśniał mu przyczyny, dla których zdecydował się na powołanie Agencji: Ukształtował mnie Kongres i kiedy niespodziewanie zostałem prezydentem, w zasadzie nie miałem pojęcia, w jaki sposób do tej pory podejmowano decyzje polityczne. Informacje zaczęły docierać do mnie z dwustu różnych źródeł, a nie miałem nikogo, kto przygotowywałby z nich dla mnie wyciągi. (...) Jestem z natury kongresmanem, zażądałem więc, by inni kongresmani przegłosowali ustawę o utworzeniu NSC i po raz pierwszy w naszej historii dopuścili do tych spraw wiceprezydenta. Zależało mi też na powstaniu organizacji zdolnej do selekcji napływających informacji i umiejącej przedstawić mi ich kwintesencję. Formalnie rzecz biorąc, CIA nie ma własnego dyrektora. Jego funkcję pełni aktualny DCI, odpowiedzialny zarazem za całość przedsięwzięć wywiadowczych Stanów Zjednoczonych. Uchwalona w 1949 poprawka do Ustawy o bezpieczeństwie narodowym pozwalała CIA na utajnienie stopni służbowych i stanowisk zajmowanych przez jej pracowników, a także wysokości ich zarobków i budżetu Agencji. CIA uzyskała również prawo zawierania kontraktów z pominięciem obowiązującej procedury przetargowej, jak też prawo przyznawania stałego pobytu w Stanach Zjednoczonych cudzoziemcom i ich rodzinom, co w praktyce oznaczało przywilej udzielania azylu odstępcom i agentom.

Struktura CIA

DIRECTOR OF CENTRAL INTELLIGENCE

(Dyrektor Centrali Wywiadu)

"DEPUTY DIRECTOR OF CENTRAL INTELLIGENCE-DDCI

(Zastępca dyrektora Centrali Wywiadu)

EXECUTIVE DIRECTOR

(Dyrektor wykonawczy)

DEPUTY DIRECTOR for OPERATIONS-DDO

(Zastępca dyrektora ds. operacyjnych)

I

I

DEPUTY DIRECTOR

for SCIENCE & TECHNOLOGY-DDS&T

(Zastępca dyrektora ds. naukowych i technicznych)

Office of Military Affairs

(Biuro Spraw Wojskowych)

HUMAN Requirements Testing Center

(Centrum Kontroli Potrzeb Kadrowych)

Counter-Intelligence Center

(Centrum Kontrwywiadowcze)

Counter-Terrorist Center (Centrum Antyterrorystyczne)

Office of Research & Development

(Biuro Badań i Rozwoju)

Office of Development & Engineering

(Biuro Inżynieryjne)

Foreign Broadcast

Information Service

(Służba Informacyjna Nasłuchu)

igranicznych Programów Radiowych)

Office of Technical Service

(Biuro Służb Technicznych)

National Photographic Interpretation Center

(Narodowe Centrum Interpretacji Fotograficznej)

Office of Technical Collection

(Biuro Technicznego Gromadzenia Danych)

X

DEPUTY DIRECTOR

for INTELLIGENCE -DDI

(Zastępca dyrektora ds. wywiadu)

Office of Slavic and Eurasian Analysis

(Biuro Analiz Słowiańskich i Euroazjatyckich)

Office of European Analysis

(Biuro Analiz Europejskich)

Office of Eastern & South Asian Analysis

(Biuro Analiz Azji Południowej i Wschodniej)

Office of East Asian Analysis

(Biuro Analiz Azji Południowo-Wschodniej)

Office of African & Latin American Analysis (Biuro Analiz Afryki i Ameryki Łacińskiej)

DEPUTY DIRECTOR for ADMINISTRATION - DDA

(Zastępca dyrektora ds. administracyjnych)

Office of Scientific and Weapons Research

(Biuro Badań Naukowych i nad Bronią)

Office of Resources, Trade & Technology

Biuro Zasobów, Technologii

Office of Imagery Analysis

(Biuro Analizy Obrazowej)

Office of Current Production and Analytic Support

(Biuro ds. Bieżącej Produkcji i Wsparcia Analitycznego)

Office of Information Resources

Biuro Zasobów Informacyjnych)

Office of Leadership

Analysis

Biuro Analiz Osobowych Przywódców)

111

Centralna Agencja Wywiadowcza

Truman utrzymywał później, że wykorzystywał CIA wyłącznie do zadań gromadzenia danych wywiadowczych, w rzeczywistości jednak był pierwszym prezydentem, który wydał zgodę na prowadzenie przez Agencję operacji specjalnych, określonych w tajnej dyrektywie NSA z grudnia 1947 mianem „operacji psychologicznych”. Działania te - jak na przykład nieoficjalne wsparcie dla partii prawicowych w czasie włoskich wyborów parlamentarnych czy tajne dostawy uzbrojenia dla sił antykomunistycznych, walczących w greckiej wojnie domowej - były jedną z metod realizacji proklamowanej przez prezydenta doktryny „powstrzymywania komunizmu”. Miały one - stwierdzała sporządzona w trzech egzemplarzach przeznaczonych dla Białego Domu, Departamentu Stanu i ówczesnego DCI —* Roscoe H. Hillenkoettera dyrektywa NSC - przeciwdziałać radzieckim i inspirowanym przez Sowieców działaniom stanowiącym zagrożenie

pokoju światowego i bezpieczeństwa lub zmierzającym do dyskredytowania i udaremnienia celów i starań Stanów Zjednoczonych.

Wkrótce ustalili się rutynowy tryb podejmowania tego rodzaju działań: NSC zalecała je w wypadku dojścia do wniosku, że osiągnięcie pewnych celów amerykańskiej polityki zagranicznej metodami dyplomatycznymi nie jest możliwe, a otwarta interwencja zbrojna byłaby posunięciem zbyt daleko idącym lub nadmiernie ryzykownym. DCI otrzymywał wtedy polecenie zorganizowania tajnych operacji specjalnych w taki sposób, by rząd Stanów Zjednoczonych mógł w sposób wiarygodny zaprzeczyć (wiarygodne zaprzeczenie) swojemu zaangażowaniu w nie. Odpowiedzialność za ich realizację spoczywała na utworzonym przez CIA Biurze Operacji Specjalnych (Office of Special Operations - OSO), któremu wydana w czerwcu 1948 inna dyrektywa NSC przyznawała prawo podejmowania bezpośrednich akcji prewencyjnych, w tym sabotażu, kontr-sabotażu, działań wywrotowych przeciw wrogim państwom, aż do wspierania poczynań miejscowego ruchu oporu włącznie. Ponieważ jednak Hillenkoetter nie czuł się najlepiej w roli osoby wydającej rozkazy podjęcia tajnych operacji, funkcje OSO przekazano nowo powołanej komórce Departamentu Stanu, nazwanej Biurem Koordynacji Politycznej (Office of Policy Coordination - OPC). Biuro, na czele którego stanął zastępca sekretarza stanu, weteran OSS, Frank Wisner, miało siedzibę w tym samym kompleksie „tymczasowych” budynków z okresu I wojny światowej w centrum Waszyngtonu, co CIA.

Najpoważniejszą operacją tajną OPC była, zakończona fiaskiem (wskutek zdrady Harolda (Kima) Phil-by'ego, radzieckiego kreta w MI6), amerykańsko-brytyjska akcja przerzutu do Albanii partyzantów

mających wywołać tam powstanie przeciwko komunistycznym rządom Envera Hodży.

Po dokonaniu przez Związek Radziecki pierwszej próbnej eksplozji bomby jądrowej w sierpniu 1949 Wisner rozpoczął akcję przerzutu wyszkolonych przez CIA emigrantów ukraińskich na terytorium ZSRR. Wyposażeni w nadajniki radiowe agenci, zrzucający na terytorium radzieckie na spadochronach lub przerzucani okrętami podwodnymi na wybrzeża republik bałtyckich, nie zdołali jednak przekazać swoim prowadzącym z RFN żadnych informacji poza alarmowymi sygnałami radiowymi, wskazującymi, że wpadli w ręce radzieckich służb bezpieczeństwa.

Tymczasem nadal trwała wojna o sfery wpływów między OSO a OPC (którego pracownicy mieli znacznie wyższe pensje niż ich partnerzy z OSO). W czasie próby zwerbowania przez OSO pewnego tajlandzkiego agenta OPC przerodziła się ona w otwarty konflikt między obiema organizacjami. Jednocześnie znacznemu zaostrzeniu uległa retoryka NSC.

Dyrektywa wydana w kwietniu 1950 stwierdzała, że klęska wolnych instytucji w dowolnym punkcie kuli ziemskiej jest ich klęską wszędzie i wezwała do energicznej ofensywy politycznej przeciw ZSRR.

W dwa miesiące później, kiedy wybuchła wojna koreańska, wydawało się, że wiatr w żagle chwyciło właśnie OPC, a odpowiedzialne za gromadzenie danych wywiadowczych OSO przeżywa głęboki kryzys, tym bardziej że pomimo stwierdzenia znacznej koncentracji sił północnokoreańskich wzdłuż granicy z Koreą Południową nie udało mu się przewidzieć inwazji na to państwo.

Czarę goryczy przepeliło oświadczenie Hillenkoettera, który stwierdził publicznie, że CIA uprzedzało prezydenta o możliwości inwazji. Wierny tradycji mianowania na stanowisko DCI osób mających za sobą czynną służbę w siłach zbrojnych, w październiku 1950 Truman wyznaczył następcą Hillenkoettera gen. por. Waltera Bedella Smitha, szefa sztabu generała Dwighta Eisenhowera w czasie II wojny światowej. Mając pełną świadomość, że rywalizacja między OSO a OPC rujnuje Agencję, która wymaga gruntownej reorganizacji, Smith wyjął OPC spod

gestii Departamentu Stanu i przekształcił je w jedno z biur CIA. Utworzył także Biuro Narodowych Ocen Wywiadowczych (Office of National Estimates - ONE), którego zadaniem było sporządzanie fachowych raportów analityczno-pro-gnostycznych na podstawie napływających na bieżąco danych wywiadu.

W strukturze wewnętrznej Agencji OSO i OPC podporządkowane zostały powołanemu specjalnie w tym celu zastępcy dyrektora ds. planowania, którym Smith mianował weterana OSS Allena W. Dullesa. Paradoksalnie jednak, to działaniom CIA zaczęło nadawać cel kierowane nadal przez Wisnera OPC. Obok paramilitarnych operacji w Korei i Chinach zajmowało się Centralna Agencja Wywiadowcza

112

ono wówczas organizacją struktur podziemnego ruchu oporu w Europie Wschodniej, co miało uaktywnić się po ewentualnej agresji ZSRR na państwa zachodnioeuropejskie. OPC tworzyło również dla nich zaplecze materiałowe w Europie Zachodniej, czemu towarzyszyło szkolenie rekrutujących się ze środowisk polskich, czeskich i rumuńskich imigrantów politycznych kadr przyszłego „podziemia narodowowyzwoleńczego” w ramach operacji oznaczonej kryptonimem Red Sox-Red Cap.

Konflikt między OSO a OPC Smith zakończył w 1952, tworząc tajną służbę CIA - Zarząd Planowania (Directorate of Plans), na czele którego stanął Dulles, mianowany w 1953 przez Eisenhowera pierwszym cywilnym dyrektorem Centrali Wywiadu.

Podczas swej dziewięcioletniej kadencji Dulles -znany w CIA jako Great White Case Officer [Wielki Biały Prowadzący - nawiązanie do pojęcia Wielki Biały Ojciec, jakim Indianie amerykańscy określali prezydenta Stanów Zjednoczonych] - niewiele co prawda troszczył się o sprawy administracyjne, ale powróciwszy do roli superagenta, przekształcił CIA w doborową jednostkę bojową Stanów Zjednoczonych, walczącą na wszystkich frontach zimnej wojny.

Agencja elitarna

Dowcipnie utrzymywali, że akronim OSS oznacza „Oh, So Social” („Cóż za dżentelmeni”), wielu bowiem pracowników biura wywodziło się z kręgów śmietanki towarzyskiej Stanów Zjednoczonych i absolwentów Ivy League [grupa prestiżowych uczelni w Stanach Zjednoczonych], zwłaszcza Yale. Stąd do OSS kierował ich dziekan Pierson College, profesor katedry stosunków międzynarodowych, Arnold Wolfers, w efekcie czego, jak lapidarnie ujął to -

» Malcolm Muggeridge, wyrosła z OSS CIA

zdeklasowała legendarną Tajną Służbę jak śmigły cadillac konną dwukółkę.

Sam Dulles był princetończykiem. Yale ukończył natomiast zatrudniony przez niego Richard M. Bissell, jr, jeden z najbardziej brawurowych agentów CIA. Z tego samego uniwersytetu wywodził się Sherman Kent, który porzucił katedrę historii dla OSS, a w CIA został dyrektorem ONE, oraz wybitnie utalentowany przedstawiciel młodego pokolenia pracowników Agencji, William Bundy, późniejszy zastępca sekretarza obrony i szara eminencja doby wojny wietnamskiej. Jak zauważył absolwent z 1951 John Downey (pilot szpiegowskiego samolotu U-2, zestrzelonego nad Chinami w listopadzie 1952, który spędził dwadzieścia lat w niewoli chińskiej), obowiązująca na uniwersytecie przy wszelkich okazjach zarówno na seminariach, jak i profesorskich herbatkach oraz innego rodzaju zajęciach, maniera ułożenia rąk w sposób dyskretny, ale zarazem

pełen gotowości, stała się charakterystycznym wyróżnikiem pozwalającym niemal z całkowitą pewnością przyjąć, że dana osoba pracuje dla rządu. Pisał o tym w Cloak and Gown (1987) historyk Uniwersytetu Yale, Robin W. Winks.

Dulles wprowadził styl myślenia i pracy, który stał się normą Agencji na co najmniej dwie następne dekady: mamy prawo robić wszystko, czego zażąda od nas prezydent, a wszelkie

środki, które prowadzą do celu, są dozwolone. W praktyce oznaczało to na przykład korzystanie z usług szefa nazistowskiej siatki wywiadowczej (Reinhard Gehlen), tworzenie różnego rodzaju organizacji fasadowych (Radio Wolna Europa), a nawet planowanie zamachów politycznych (Kuba). Dulles miał jednak pewne zasady. W obliczu szokującego dlań pomysłu wykorzystania primabaleriny do skompromitowania jednego z oficerów radzieckich oświadczył, że dopóki on pozostaje na stanowisku DCI, Agencja nie będzie traktowała seksu jako jednej z metod operacyjnych.

W oficjalnych wypowiedziach Dullesa wyraźnie pobrzmiewał ton wezwania do globalnej krucjaty antyradzieckiej:

Jesteśmy całkowicie przekonani, że cała polityka Kremla i wszystkie jego posunięcia służą osiągnięciu wyznaczonego przezeń celu perspektywicznego - zaprowadzenia podporządkowanych Moskwie rządów komunistycznych na całym świecie - czytamy w jednej z analiz CIA, sporządzonej wkrótce po objęciu urzędu prezydenckiego przez Eisenhowera.

Mimo że Dulles niewiele uwagi poświęcał administracyjnym problemom Agencji, za jego kadencji struktura CIA zaczęła przybierać kształt obecny. To za jego rządów Narodowa Rada Wywiadu (National Intelligence Council) zaczęła sporządzać Narodowe Oceny Wywiadowcze (National Intelligence Estimates - NIE), co czyni po dziś dzień, publikując oceny dotyczące poszczególnych krajów, rejonów i problemów - na przykład terroryzmu.

Od czasów Dullesa datuje się udział w ścisłym sztabie DCI inspektora generalnego (IG) wraz z personelem, a także dyrektora ds. wsparcia wojskowego oraz zespołu wywiadu ds. kontroli zbrojeń. IG, mianowany przez prezydenta i zatwierdzany przez Senat, pełni funkcję niezależnego kontrolera wszelkiego rodzaju przypadków naruszenia prawa przez Agencję i skarg na jej działalność, a składa sprawozdania bezpośrednio DCI.

Organizacyjnie Agencja dzieli się na zarządy, kierowane przez szefów w randze zastępcy dyrektora. Zastępca dyrektora ds. wywiadu (Deputy Director for Intelligence - DDI) odpowiedzialny jest za ocenę i analizę danych wywiadowczych oraz za jakość ich opracowania i terminową dystrybucję między odbiorców.

Zastępca dyrektora ds. operacyjnych (Deputy Director for Operations - DDO) odpowiada za całość opera-

113

Centralna Agencja Wywiadowcza

cji związanych z tajnymi metodami gromadzenia danych wywiadu zagranicznego, w tym informacji pochodzących od agentów (HUMINT) oraz pochodzących z nasłuchu radiowego stacji zagranicznych. Mimo że w myśl obowiązujących przepisów prawnych CIA nie wolno działać na terytorium Stanów Zjednoczonych, DDO może gromadzić dane wywiadu zagranicznego, dostarczane dobrowolnie przez osoby fizyczne i prawne. (Do 1972 kierowana przez niego struktura nosiła nazwę Zarządu Planowania, na Zarząd Operacji przemianował ją —* James R. Schlesinger).

Poczynając od 1992, DDO przydzielony został zastępca ds. wojskowych i przewodniczący Narodowego Ośrodka Zapotrzebowania Operacyjnego HUMINT (National HUMINT Requirements Tasking Center), koordynującego gromadzenie danych HUMINT przez wszystkie agencje wywiadu Stanów Zjednoczonych. Podlega mu także Ośrodek ds. Terroryzmu. Swego czasu istnienie Zarządu Operacyjnego, zwanego także sklepikiem szpiegowskim, otoczone było tak wielką tajemnicą, że obowiązywał nawet zakaz publikacji aktualnych zdjęć DDO, którego nazwisko do dziś nie jest podawane do wiadomości publicznej.

W gestii zastępcy dyrektora ds. administracyjnych (Deputy Director for Administration - DDA) pozostają finanse Agencji, opieka medyczna, szkolenie i kwestie bezpieczeństwa.

Zastępca dyrektora ds. naukowych i technicznych (Deputy Director for Science and Technology - DDS&T) odpowiada za gromadzenie i przetwarzanie danych uzyskanych za pomocą środków technicznych. Podlega mu → Narodowy Ośrodek Interpretacji Danych Fotograficznych (National Photographic Interpretation Center) i Służba Informacji o Zagranicznych Programach Radiowych i Telewizyjnych (Foreign Broadcast Information Service). Funkcją powołanego do życia w początkach lat sześćdziesiątych DDS&T są również prace badawcze nad sprzętem służącym do gromadzenia informacji wywiadowczych oraz nad metodami ich przetwarzania.

Epoka tajnych działań

W latach 1950-1961 CIA prowadziła tajne operacje specjalne w każdym niemal zakątku kuli ziemskiej. W nadziei utworzenia antykomunistycznego przyczółka w Chinach kontynentalnych udzielała wsparcia finansowego i technicznego działaniom nacjonalistycznej partyzantki chińskiej w Birmie. W 1950, pracujący dla Wisniera ppłk Edward G. Lansdale zlikwidował prokomunistyczną partyzantkę Huków na filipińskiej wyspie Luzon, finansując kampanię, która przyniosła Ra-monowi Magsaysayowi stanowisko sekretarza obrony Filipin, a następnie prezydenta tego państwa. W 1952 agenci CIA doprowadzili do obalenia egipskiego króla Faruka i przejęcia władzy przez Gamala Abdel Nasera.

W rok później bliskowschodni ekspert Agencji Kermit Roosevelt pokierował operacją odsunięcia od władzy premiera Iranu Mohammada Mosaddeka i przywrócenia tronu szachowi Mohammadowi Rezie Pahlawiemu. W 1954 CIA zorganizowała zamach stanu przeciwko lewicującemu prezydentowi Gwatemali, Ja-cobo Arbenzy Guzmanowi; operacją kierował absolwent Yale C. Trący Barnes i weteran OSS E. Howard Hunt.

W owym czasie CIA była instytucją prawie nie znaną amerykańskiej opinii publicznej, do której docierały jednak sporadycznie wieści o tajnych operacjach specjalnych. W obawie przed ewentualną reakcją społeczną na informacje o tajnym froncie zimnej wojny, prezydent Eisenhower zwrócił się o dokonanie oceny tych działań przez specjalną komisję, na czele której stanął bohater II wojny światowej, gen. por. w stanie spoczynku James Doolittle, dowódca pierwszego nalotu bombowego na Tokio. Raport komisji głosił:

Jeśli Stany Zjednoczone mają przetrwać, należy dokonać rewizji tradycyjnego amerykańskiego pojęcia „fair play”. Musimy rozwijać skuteczne służby szpiegowskie i kontr-szpiegowskie, opanować sztukę sabotażu i działań wywrotowych, krótko mówiąc - zwalczać naszych wrogów metodami bardziej wyrafinowanymi i skuteczniejszymi od tych, które oni stosują przeciwko nam. O ile Eisenhowera rzeczywiście ciekawiła reakcja społeczeństwa na ujawnienie faktu tajnych operacji amerykańskich, to miał okazję poznać ją w 1960. 1 maja jeden z samolotów U-2, które od lipca 1956 dokonywały przelotów rozpoznawczych nad terytorium ZSRR, zestrzelony został przez radziecki pocisk raketowy klasy ziemia-powietrze w okolicach Swierdłowska. Początkowo rząd Stanów Zjednoczonych starał się zatuszować ten incydent, oświadczając, że Sowieci zestrzelili samolot meteorologiczny, który zmylił kurs, jednak pilot U-2 —* Francis Gary Powers, który przeżył katastrofę maszyny, przyznał oficjalnie, że jest pracownikiem CIA. Strącenie U-2 było pierwszą poważną publiczną porażką CIA - podsumowuje ten incydent Michael R. Beschloss w wydanej w 1986 książce *Mayday*. - Wielu Amerykanów po raz pierwszy dowiedziało się nie tylko o uprawianych przez ich kraj praktykach szpiegowskich, ale również o tym, że jego przywódcy nie zawsze mówią prawdę.

Reperkusje incydentu daleko wykraczały poza sam fakt ujawnienia tajnych operacji CIA; sprawa zestrzelenia U-2 wywołała pierwszy poważny kryzys zaufania w stosunku do rządu. Tymczasem w pełnym toku były przygotowania do innej tajnej operacji CIA - obalenia komunistycznego przywódcy Kuby, Fidela Castro, którą z całym dobrodziejstwem inwentarza odziedziczył następca Eisenhowera, John F. Kennedy.

Epoka klęsk

W kwietniu 1961 doszło do katastrofy w Zatoce Świń. Była ta całkowita porażka zaplanowanej przez

Centralna Agencja Wywiadowcza

114

Richarda Bissela i E. Howarda Hunta wielkiej operacji desantu około 1400 zwerbowanych i wyszkolonych przez CIA imigrantów kubańskich, którzy po wylądowaniu na Kubie mieli wywołać powszechne powstanie przeciwko rządowi Fidela Castro. (Kuba)

Kennedy, który po Zatoce Świń nosił się podobno z zamiarem rozwiązania CIA, poprzestał na zdymisjonowaniu Bissela i Dullesa. Nowy DCI, były wiceprzewodniczący Komisji Energii Atomowej John A. McCone otrzymał od prezydenta polecenie rozpoczęcia przygotowań do zamachu na życie Fidela Castro - operacji oznaczonej kryptonimem *Mongoose* (Mangusta). Żadna z prób zamordowania Castra nie powiodła się. Wszystko też wskazuje, że zanim CIA zdołała zrealizować przygotowywany plan zabójstwa Patrice'a Lumumby, ubiegli ją w tym wewnątrzni wrogowie polityczni kongijskiego przywódcy.

CIA odnotowała jednak sukces podczas październikowego kubańskiego kryzysu rakietowego, jaki wybuchł w 1962 po wykryciu przez Agencję obecności na Kubie radzieckich pocisków rakietowych z głowicami jądrowymi, zdolnych do rażenia celów na znacznym obszarze Stanów Zjednoczonych. Nie przeszkodziło to zresztą jej krytykom twierdzić, że o rozmiarach przesilenia zdecydowały prowadzone przez CIA tajne operacje, i uważać to za dowód, że Agencja powinna ograniczyć się do roli instytucji gromadzącej i przetwarzającej dane wywiadowcze. Mimo to w sytuacji rosnącego zaangażowania militarnego w wojnę w Wietnamie, kraj ten stał się w latach sześćdziesiątych nowym teatrem tajnych operacji specjalnych Agencji. (*Phoenix*, —* Wietnam), przy czym okrucieństwa, jakich dopuszczono się na ludności cywilnej podczas operacji *Phoenk*, po raz kolejny poważnie nadszarpane reputację CIA w oczach opinii publicznej.

Skuteczność wietnamskich operacji wywiadowczych CIA była różna. W wypadkach, gdy Agencji udawało się zachować pełen obiektywizm, jej oceny były przeważnie trafne - na przykład przedstawiona w lipcu 1965 ocena amerykańskich nalotów bombowych na Wietnam Północny stwierdzała, że ich rezultaty są nikłe i w żaden sposób nie mogą wpłynąć na zmianę polityki północnowietnamskiej. Zdarzało się jednak, że analitycy CIA starali się dostosować do obowiązującej aktualnie w Waszyngtonie doktryny prowadzenia działań wojennych - w marcu 1966 CIA nalegała na przykład na bombardowania Hanoi i Hajfongu. Podobne sprzeczności w ocenach i prognozach wywiadowczych CIA nie tylko podkopały jej pozycję w Wietnamie, ale umocniły również przekonanie (zarówno w opinii pracowników CIA, jak i obserwatorów z zewnątrz), że wojna fatalnie wpływa na morale i ogranicza niezależność Agencji.

Rewelacje

Ciężki cios reputacji CIA zadała afera *Watergate*-te, która w ostatecznym rozrachunku doprowadziła

do dymisji prezydenta Nixona, zwłaszcza gdy w 1972 wyszło na jaw, że jeden z tzw. hydraulików Białego Domu, E. Howard Hunt, korzystał z wszechstronnej pomocy Wydziału Służby Technicznej CIA, a w samym włamaniu do waszyngtońskiego gmachu *Water-gate* brali udział byli pracownicy Agencji. Mimo że ówczesny DCI Richard Helms nie uczynił w sprawie *Watergate* wszystkiego, czego żądał od niego Biały Dom, jego poczucie lojalności wobec prezydenta („pracuję dla prezydenta Stanów Zjednoczonych” -zwykł często powtarzać) nie pozwoliło mu całkowicie odciąć się od osoby Nixona. Ceną, jaką przyszło za to zapłacić, była dalsza utrata zaufania publicznego w stosunku do CIA.

O ile afera przyniosła uszczerbek opinii CIA, to wydarzenia kilku następnych lat o mało nie

zniszczyły Agencji zupełnie. 22 grudnia 1974 Seymour Hersh, reporter „The New York Times”, ujawnił całą litanię nadużyć CIA, w tym trwającą od dwudziestu lat praktykę kontroli korespondencji prywatnej - część sprzecznej z prawem operacji wywiadu wewnętrznego (—* Chaos). Pełniący wówczas funkcję DCI William E. Colby potwierdził prawdziwość tych zarzutów, podkreślił jednak z całym naciskiem, że sprawy te należą już do przeszłości. Po rewelacjach „Timesa” doszło do nowych przecieków do prasy, m.in. do najbardziej sensacyjnego doniesienia o planach zamachów na Castro, Lumumbę i Rafaela Trujillo, którego zamordowano 30 maja 1961. (Zabójcy nie byli agentami CIA, ale broń prawdopodobnie pochodziła od Agencji).

Podobne sensacje zaczęły mnożyć się jak grzyby po deszczu. Prasa informowała o serii prowadzonych przez CIA eksperymentów psychiatrycznych (dotyczących możliwości kontrolowania umysłu ludzkiego), z których co najmniej jeden zakończył się śmiercią ofiary (-> MKULTRA), wykorzystywaniu Narodowego Stowarzyszenia Studentów (National Student Association) i czasopism, w tym niemieckiego „Der Monat” i brytyjskiego „Encounter”, jako przykrywek dla działań Agencji i werbunku amerykańskich dziennikarzy, profesorów i duchownych do roli agentów.

W odpowiedzi prezydent Ford powołał tzw. Komisję Rockefellera, mającą zająć się zbadaniem operacji prowadzonych przez CIA na terytorium Stanów Zjednoczonych. Izba Reprezentantów wyłoniła ze swego grona Komisję Specjalną ds. Wywiadu, nazwaną później, od nazwiska jej przewodniczącego, Komisją Pike'a (—♦ Pike'a Komisja) w celu zbadania zarzutów o przypadkach „nielegalnych lub niewłaściwych” działań podejmowanych przez federalne agencje wywiadowcze. Senat z kolei powołał Komisję Specjalną do Zbadania Działań Rządu Związanych z Operacjami Wywiadowczymi, znaną powszechnie jako Komisja Churcha (Churcha Komisja).

115

Centralna Agencja Wywiadowcza

Przedstawione przez komisje materiały i podsumowania skłoniły prezydenta Cartera do wydania jednoznacznego zakazu udziału CIA we wszelkiego rodzaju działaniach, których celem jest - bezpośrednio lub pośrednio - skrytobójstwo.

Pod ściślejszą kontrolą

Śledztwo w sprawie CIA doprowadziło do utworzenia w maju 1976 stałej Komisji Specjalnej Senatowi ds. Wywiadu, nadzorującej państwowe organizacje wywiadowcze. W lipcu 1977 podobne ciało kontrolne wyłoniła Izba Reprezentantów.

Od czasu ustaleń Komisji Churcha szereg rozporządzeń prezydenckich jednoznacznie ograniczyło zakres działań CIA. Agencji zakazano inwigilacji obywateli na terytorium Stanów Zjednoczonych, zakładania pluskiew, kontroli ich korespondencji i wszelkich innych metod nadzoru. W wypadkach, kiedy CIA podejrzewa kogoś przebywającego na terytorium Stanów Zjednoczonych o powiązania z obcym mocarstwem, może zwrócić się z poufną prośbą o inwigilację danej osoby przez FBI, które samo musi jednak uzyskać na to zgodę Trybunału ds. Inwigilacji Zagranicznych Służb Wywiadowczych (Foreign Intelligence Surveillance Court). Każda tajna operacja CIA musi uzyskać zgodę prezydenta; należy o niej również „w stosownym czasie” poinformować odpowiednie komisje Kongresu, który sprawuje obecnie rutynową kontrolę nad wszelkimi działaniami wywiadu - przeciętnie w ciągu roku urzędnicy i analitycy CIA składają ponad tysiąc raportów kongres-manom i członkom komisji Kongresu.

Rozpoczynając krucjatę przeciwko radzieckiemu „imperium zła”, prezydent Reagan postawił na czele CIA weterana OSS Williama J. Caseya, zdeklarowanego orędownika operacji tajnych, mianowanego zarazem członkiem gabinetu. Jego pozycję umacniał ponadto reaktywowany przez Reagana Prezydencki Komitet Doradczy ds. Wywiadu Zagranicznego (President's Foreign

Intelligence Advisory Board), a poprawki do Ustawy o swobodnym dostępie do informacji, zwalniające CIA z szeregu narzuconych przez nią rygorów, zapewnić miały dodatkowe zabezpieczenie informacji objętych klauzulą tajności.

Wkrótce jednak CIA czekała kolejna seria dochodzeń w sprawie próby obejścia konstytucyjnych uprawnień Kongresu przez administrację Reagana - decyzji o finansowaniu powstańców nikaraguańskich z funduszy uzyskanych z potajemnych dostaw broni dla Iranu, dzięki którym z kolei spodziewano się doprowadzić do zwolnienia zakładników amerykańskich przetrzymywanych w Libanie przez proirańskich terrorystów (Iran-Contras afera). Przyjęty przez większość senacką po długich i niezwykle ostrych w formie przesłuchaniach raport końcowy stwierdzał, że „część per-

sonelu CIA i NSC" rozmyślnie wprowadzała Kongres w błąd. Raz jeszcze na porządku dziennym stanęła kwestia zamachów skrytobójczych, dokonywanych na zlecenie rządu. Opracowany przy udziale CIA i przeznaczony dla nikaraguańskich Contras podręcznik wojny partyzanckiej Psychological Operations in Guerrilla Warfare, zalecał bowiem stosowanie przekupstwa i szantażu, podkreślając zarazem skuteczność skrytobójstwa jako środka walki. Również i tym razem, oskarżona ponownie o stawianie się ponad prawem, CIA przetrwała.

Zbliżała się jednak kolejna próba. W lutym 1994 agenci FBI aresztowali Aldricha H. Amesa, oficera kontrwywiadu CIA, który przez co najmniej osiem lat trudnił się szpiegostwem na rzecz Sowietów, a później Rosji. Afera Amesa, z którą zbiegły się oskarżenia o zdarzające się wśród pracowników Agencji przypadki molestowania seksualnego i pomijanie kobiet przy awansach służbowych, jak też cały szereg innych problemów wewnętrznych, spowodowały przedterminową dymisję pierwszego DCI mianowanego przez prezydenta Clintona R. Jamesa Woolseya.

Następnym kandydatem Clintona na stanowisko DCI był admirał w stanie spoczynku -> Bobby Ray In-man. Ten jednak, od wielu lat postrzegany jako członek waszyngtońskiego „wewnętrznego kręgu”, wycofał się z kandydowania wobec ostrych ataków prasowych. Ostatecznie DCI został cieszący się powszechnym szacunkiem były podsekretarz obrony John M. Deutch.

W przemówieniu wygłoszonym w siedzibie CIA w lipcu 1995 prezydent Clinton nakreślił nowe cele CIA w dobie pozimnowojennej: zapobieganie rozprzestrzenianiu broni masowej zagłady, walkę z narkobiznesem, światową przestępczością zorganizowaną i szpiegostwem przemysłowym (zwanym niekiedy wywiadem ekonomicznym), czyli cele nader odległe od pierwotnego zadania Agencji, tzn. zwalczania „światowego komunizmu”.

Bez względu na to, jak dalej potoczą się losy CIA, nigdy nie będzie już ona przypominać instytucji stworzonej przez „Dzikiego Billa” Donovana.

Dyrektorzy Centrali Wywiadu

Trzech pierwszych DCI: kontradm. Sidney W. Souers, gen. por. Hoyt S. Vandenberg i kontradm. Roscoe H. Hillenkoetter było szefami Grupy Centrali Wywiadu (CIG) przed powołaniem (Hillenkoetter, który piastował to stanowisko w momencie powstania CIA, pozostał na nim do października 1950).

październik 1950 - luty 1953 gen. por. Walter

Bedell Smith luty 1953 - listopad 1961 Allen W. Dulles

listopad 1961 - kwiecień 1965 John A. McCone kwiecień 1965 - czerwiec 1966 wiceadm. -
» William

F. Rabom jr

Centralne Biuro Analiz i Statystyki

czerwiec 1966 - luty 1973 luty 1973 - lipiec 1973 lipiec 1973 - wrzesień 1973
wrzesień 1973 - styczeń 1976 styczeń 1976 - styczeń 1977 styczeń 1977 - marzec 1977
marzec 1977 - styczeń 1981
styczeń 1981 - styczeń 1987

Richard McG. Helms James R. Schlesinger gen. por. Vernon A. Walters William E. Colby -
»George H.W. Bush E. Henry Knoche, pełniący obowiązki DCI adm. -»Stansfield Turner
William J. Casey

(Podczas choroby Caseya od 18 grudnia 1986 obowiązki DCI pełnił aż do 26 maja 1987 Robert
M. Gates.)

maj 1987 - sierpień 1991 wrzesień 1991 - listopad 1991

listopad 1991 - styczeń 1993 luty 1993 - maj 1995 maj 1995 - grudzień 1996 grudzień 1996 -
lipiec 1997

lipiec 1997 -

William H. Webster Richard J. Kerr, pełniący obowiązki DCI Robert M. Gates R. James
Woolsey John M. Deutch George Tenet, pełniący obowiązki DCI George Tenet

Centralne Biuro Analiz i Statystyki

W latach 1932-1946 wydział wywiadu Narodowej Rady Wojskowej Chin kuomintangowskich,
zorganizowany i kierowany przez Tai Li (Dai Li). W praktyce biuro przekształciło się szybko w
budzącą postrach tajną policję polityczną rządu Czang Kaj-szeka - tzw. Niebieskie Koszule.

„Statystyczna” funkcja biura dawała Tai Li (Dai Li) prawne podstawy do kontrolowania przez
jego pracowników akt wszystkich prowadzących jakąkolwiek ewidencję instytucji państwowych,
ze szkołami i szpitalami włącznie.

Centralne Biuro Wywiadu i Operacji, Bureau Central de Renseignements et d'Action (BCRA)

Utworzona w czasie II wojny światowej przez gen. Charles'a de Gaulle'a agencja ds. operacji
tajnych i sabotażu, z siedzibą w Londynie. Jako część FFL [Forces Francaises Libres - Siły
Zbrojne Wolnej Francji], BCRA prowadziła samodzielnie kilku agentów wysłanych do Francji, z
francuskim ruchem oporu współpracowała jednak za pośrednictwem brytyjskiego Kierownictwa
Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE). Pierwotną nazwę organizacji
Bureau Central de Renseignements et d'Action Militaire (BCRAM) zmieniono ze względu na
obawy francuskich polityków emigracyjnych, że użyte w niej słowo militaire (wojskowy)
sugeruje mieszanie się wojska do spraw politycznych.

Między BCRA a agencjami brytyjskimi często dochodziło do rywalizacji w sprawach
operacyjnych, co w pewnej mierze było odzwierciedleniem animozji między
premierem Churchillem a de Gaulle'em. Ponadto szefów BCRA bardziej absorbował kształt
powojennej Francji niż działania bieżące. Jedną z pierwszych inicjatyw BCRA był plan
stworzenia kartoteki około 100 tysięcy Francuzów, z podziałem na osoby wrogie, sprzyjające
Wolnej Francji de Gaulle'a i obojętne wobec niej.

Płk Andre Dewavrin - „Płk Passy” - skoncentrował działania BCRA na przerzucie agentów do
okupowanej przez Niemców Francji oraz na analizie i ocenie doniesień uciekinierów z kraju.

Opinie o skuteczności działań BCRA są zróżnicowane. Brytyjczycy oceniali ją nisko, widząc w
agencji najsłabsze ogniwo Resistance; Amerykanie mieli o niej nieco lepsze zdanie. Wielu
obserwatorów francuskich zdawało sobie sprawę, że BCRA interesuje się raczej polityką niż
operacjami wojskowymi i słusznie przewidywało, że agencja nie przetrwa wojny. W 1944 BCRA
rozwiązano, a jej obowiązki przejęła —♦ DGSS. (—♦ Francja)

Centrum Wykonawcze do spraw Kontrwywiadu, Terroryzmu, Odwetu i Szantażu, Special
Executive for Counterintelligence, Terrorism, Revenge and Extortion (SPECTRE)

Międzynarodowa organizacja przestępcza z powieści szpiegowskich Iana Fleminga, skupiająca

weteranów Gestapo, Smiersza, mafii, triad itp., z którymi walczy -» James Bond. SPECTRE pojawia się po raz pierwszy w powieści Dr No (1958) jako Centrum Wykonawcze do spraw Terroryzmu, Rewolucji i Szpiegostwa (Special Executive for Terrorism, Revolution and Espionage).

Kwatera główna SPECTRE mieściła się w Paryżu, a jej ośrodek szkoleniowy na spalonej słońcem wysepce tropikalnej.

Centrum Wywiadu Floty, Fleet Intelligence Center (FIC)

Dowództwo Wywiadu Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, z siedzibą na lądzie, dostarczające wszechstronnych danych wywiadowczych flotom prowadzącym operacje na pełnym morzu.

Pierwszy tego rodzaju ośrodek - Centrum Wywiadu na Obszar Pacyfiku (Intelligence Center Pacific Ocean Area - ICPOA) powstał w lipcu 1942 przy sztabie adm. Chestera W. Nimitza. Był on głównodowodzącym Floty Pacyfiku i głównodowodzącym Obszaru Pacyfiku, któremu podlegały wszystkie siły powietrzne lądowe i morskie po 160 stopień długości geograficznej wschodniej.

ICPOA podlegało dowództwu marynarki wojennej. W jego skład wchodził jednak również oficerowie łącznikowi innych rodzajów sił zbrojnych. W chwili sformowania personel ICPOA składał się z 17 oficerów

117

Centrum Wywiadu Floty

i podoficerów oraz 29 szeregowych. Pierwszym jego dowódcą został komandor Joseph Rochefort, szef stacji kryptoanalitycznej marynarki wojennej w Pearl Har-bor. We wrześniu 1942 jego miejsce zajął kmdr. Ro-scoe Hillenkoetter.

Gmach US Navy w Pearl Harbor nie był w stanie pomieścić personelu szybko rozrastającego się Centrum, które wkrótce przeniesione zostało do znacznie obszerniejszych budynków na obrzeżach Makalapa Crater, obok potężnego kompleksu zabudowań kwatery głównej Nimitza. W celu dostosowania ICPOA do potrzeb coraz liczniejszych sił podlegających Nimitzowi i skali prowadzonych przez nie działań 7 września 1943 Centrum poddano reorganizacji, zmieniając zarazem jego nazwę na Połączone Centrum Wywiadu Obszaru Pacyfiku (Joint Intelligence Center Pacific Ocean Area - JICPOA). Na jego czele stanął gen. bryg. Joseph J. Twitty, specjalista w dziedzinie kartografii, były oficer łącznikowy US Army w ICPOA.

Centrum rozrastało się systematycznie. W styczniu 1945 pracowało w nim 500 oficerów oraz 800 szeregowych. W tym samym miesiącu, kiedy Nimitz założył wysunięte stanowisko dowodzenia na wyspie Guam, JICPOA przeniosło tam swoje biuro. W osiem miesięcy później, w chwili zakończenia działań wojennych, personel Centrum liczył 1800 ludzi na samych Hawajach oraz kilkuset rozsiansych po licznych wyspach Pacyfiku i okrętach flagowych US Navy.

Działania JICPOA obejmowały pełny zakres czynności wywiadowczych, we wszystkich ich fazach - od analizy danych rozpoznania fotograficznego po prace kartograficzne - analizę i raportowanie danych wywiadowczych, nasłuch radiowy, przetwarzanie materiałów Magic i Ultry, przesłuchania jeńców wojennych itp. Każdego miesiąca JICPOA dostarczało około 2 milionów stron maszynopisu materiału wywiadowczego i ponad 150 tysięcy zdjęć, wykorzystywanych przez wszystkie rodzaje amerykańskich sił zbrojnych na Oceanie Spokojnym. Po II wojnie światowej pozostające w służbie czynnej siły morskie USA utrzymywały niewielki sztab wywiadowczy, który w razie potrzeby zwracał się o pomoc do specjalistów z Biura Wywiadu Marynarki Wojennej (Office of Naval Intelligence), w Waszyngtonie.

Pierwsze powojenne Centrum Wywiadu Floty (FIC) założono w bazie lotnictwa US Navy w Port Ly-autey (dziś Kenitra) w Maroku. Nosilo nazwę Centrum Wywiadu Floty na Obszar

Wschodniego Atlantyku i Morza Śródziemnego (Fleet Intelligence Center Eastern Atlantic and Mediterranean - FICEAM) i pracowało dla potrzeb Kwatery Głównej US Navy dla tego obszaru, z siedzibą w Londynie, oraz flot amerykańskich operujących w jego obrębie. Do zadań FICEAM należało również dostarczanie jednostkom służby czynnej wyspecjalizowanego personelu wywiadowczego, uczestniczącego w przygotowywaniu planowanych operacji sił morskich, takich jak desant amerykańskiej piechoty morskiej w Libanie w 1958. W 1960 nazwa FIC została zmieniona na FICEUR (Fleet Intelligence Center Europe) - Centrum Wywiadu Floty na Obszar Europy.

Kiedy w 1964 Maroko nie przedłużyło Stanom Zjednoczonym prawa dzierżawy baz na swoim terytorium, siedzibę Centrum przeniesiono do Jacksonville na Florydzie. W 1970 personel FICEUR składał się z 52 oficerów marynarki wojennej i piechoty morskiej, 115 szeregowych i 9 pracowników cywilnych.

Pod koniec 1955 na zasadach FIC zaczęło działać biuro wywiadu Floty Atlantyckiej z siedzibą w Norfolk w stanie Wirginia. Jego oficjalna nazwa od 1961 to Centrum Wywiadu na Obszar Atlantyku (Atlantic Intelligence Center - LANTINTCEN). Nazwę Centrum Wywiadu Floty na Obszar Atlantyku (Fleet Intelligence Center Atlantic - FICLANT) nadano dopiero w 1968. Niezależnie jednak od nazwy geograficzny zakres działania Centrum powiększał się szybko, obejmując ostatecznie cały Ocean Atlantycki, Morze Karaibskie i Ocean Indyjski. Dane wywiadowcze dostarczane przez Centrum siłom morskim Stanów Zjednoczonych odegrały pierwszorzędą rolę w przygotowaniach do nieudanej inwazji w Zatoce Świń (—* Kuba) oraz w czasie kubańskiego kryzysu raketowego.

W 1970 personel FICLANT liczył 53 oficerów marynarki wojennej i Korpusu Piechoty Morskiej, 128 szeregowych płci obojga i 27 pracowników cywilnych.

Obydwa centra wywiadu US Navy na Wybrzeżu Wschodnim - FICEUR i FICLANT połączono w 1974, tworząc Centrum Wywiadu Floty na Obszar Euro-atlantycki (Fleet Intelligence Center Europe-Atlantic -FICEURLANT).

Centrum Wywiadu Floty Pacyfiku (FICPAC), z siedzibą na wyspie Ford w Pearl Harbor na Hawajach, powstało w 1955. Na początku lat sześćdziesiątych w związku z kryzysową sytuacją w Azji Południowo-Wschodniej Centrum wyspecjalizowało się w rozpoznaniu fotograficznym tego rejonu oraz w wydawaniu tzw. broszurek forteli i dróg ucieczki dla zestrzelonych pilotów. W sierpniu 1964 założono wysuniętą placówkę FICPAC w Cubi Point na Filipinach, co umożliwiło Centrum szybszą analizę fotograficznego materiału wywiadowczego dla potrzeb samolotów bombowych startujących z lotniskowców amerykańskich.

FICPAC był głównym źródłem informacji wywiadowczych dla sił marynarki wojennej i Korpusu Piechoty Morskiej, prowadzących działania wojenne w Wietnamie i na jego wodach przybrzeżnych. W 1970 - w okresie szczytowego rozwoju FICPAC - jego personel liczył 75 oficerów marynarki wojennej i Korpusu Piechoty Mor-

Century House

118

skiej, 214 szeregowych i 24 pracowników cywilnych (w 1991 personel największego Centrum Wywiadu Floty - FICEURLANT - składał się z 500 osób w służbie stałej oraz pewnej liczby rezerwistów, skierowanych tam tymczasowo).

W latach osiemdziesiątych dał się zauważyć znaczny wzrost roli i zakresu kompetencji naczelnych dowódców połączonych rodzajów sił zbrojnych, kierujących działaniami wojennymi Stanów Zjednoczonych na podlegających im obszarach. Konsekwencją tego właśnie kierunku ewolucji systemów dowodzenia było rozwiązanie w 1991 FICEURLANT i FICPAC. Ich funkcje przejęły połączone centra wywiadów, podlegające sztabom dowódców naczelných.

Century House

Londyńska siedziba brytyjskiej Tajnej Służby Wywiadowczej (Secret Intelligence Service MI6), w pobliżu stacji metra Lambeth North, na południowym brzegu Tamizy. MI6 przeniosło się tam z biur na Broadwayu w 1966. W 1993 przeprowadziło się ponownie, tym razem do okazałego, współczesnego kompleksu gmachów przy Vauxhall Cross, na wprost znajdującej się po drugiej stronie rzeki Tatę Gallery.

Nowy gmach MI6 architekturą przypomina hollywoodzki modernizm lat trzydziestych.

Cezar

Alfabet lub szyfr Cezara - szyfr zamienny, nazwany imieniem rzymskiego wodza i męża stanu Gajusza Juliusza Cezara (100-44 p.n.e.), który posługiwał się nim, a może nawet wynalazł. Szyfrowanie polega na zastąpieniu kolejnych liter alfabetu, ułożonych w porządku normalnym ich odpowiednikami w alfabecie o literach ułożonych w znanej odbiorcy komunikatu innej kolejności (uzyskanej przypadkowo lub świadomie).

Cezarem nazywany jest dziś każdy dwualfabetyczny szyfr zamienny, w którym litery jednego z alfabetów ułożone są w kolejności normalnej.

CFI, Committee on Foreign Intelligence

Komisja ds. Wywiadu Zagranicznego

Omlet

Amerykańskie satelity rozpoznania radiotechnicznego (łączości) i telemetrycznego. Następca satelitów klasy Rhyolite pierwszy satelita Chalet umieszczony został na orbicie geosynchronicznej o wysokości ok. 35 880 km 10 czerwca 1978 w celu dozoru radzieckiej i chińskiej łączności mikrofalowej oraz przechwytywania danych telemetrycznych przekazywanych w trakcie prowadzonych przez oba te państwa prób międzykontynentalnych rakietowych pocisków balistycznych; kolejne - w latach 1979 i 1981. Po ujawnieniu oznaczenia kodowego Chalet przez „The New York Times” kryptonim zmieniono na Vor-tex. Ich funkcje przejęły później satelity Magnum.

Chambers Whittaker (1901-1961)

Redaktor tygodnika „Time”. Przyznał się, że był radzieckim szpiegiem i oskarżył urzędnika Departamentu Stanu, Algera Hissa, że także szpiegował dla Sowietów.

Pochodził z Filadelfii, studiował na Columbia University, ale po dwóch latach musiał opuścić uczelnię z powodu napisanej sztuki, którą uznano za bluźnierczą. W 1925 wstąpił do Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych i ożenił się z jej członkinią. W 1931 został członkiem podziemnej komórki partyjnej, traktowanej przez Związek Radziecki jako „wyłęgarnia szpiegów”.

Przeniósł się w 1934 do Baltimore, działał jako kurier, dostarczając radzieckiemu oficerowi prowadzącemu dokumenty skradzione lub sfotografowane przez pracowników rządowych. Stopniowo zaczął odczuwać coraz głębsze rozczarowanie. W sierpniu 1939, dwa dni po podpisaniu układu o nieagresji między Niemcami a Związkiem Radzieckim, ujawnił się. Opowiedział władzom amerykańskim, co wiedział o Amerykanach szpiegujących dla Związku Radzieckiego. Podpisanie układu było dla Chambersa aktem herezji, podobnie jak dla wielu Amerykanów, którzy uznali komunizm za ideologiczną antytezę znienawidzonego nazizmu. Chambers udał się do asystenta sekretarza stanu Stanów Zjednoczonych, Adolfa Berle, i poinformował go, że jego ceniony pomocnik Alger Hiss jest szpiegiem. Berle wykpił to oskarżenie.

W lipcu 1948 Chambers, wtedy starszy redaktor tygodnika „Time”, zeznał w Komisji do Badania Działalności Antyamerykańskiej Izby Reprezentantów Kongresu, że Hiss był komunistą, jego towarzyszem partyjnym w latach trzydziestych i przekazał mu dokumenty Departamentu Stanu,

które on z kolei wręczył radzieckiemu oficerowi prowadzącemu. Chambers opisał urok, jaki rzucił na niego komunizm, słowami, które brzmiały jak polityczny odpowiednik religijnego nawrócenia. Podobnie jak wielu innych Amerykanów, którzy stali się zwolennikami komunizmu w latach trzydziestych, uznał, że wybiera jedyną drogę, jaką powinien wybrać miłujący pokój, myślący globalnie amerykański intelektualista. Wyjaśniał:

Wstąpiłem do Komunistycznej Partii [Stanów Zjednoczonych] w 1924. Nikt mnie nie zwerbował. Nabrałem przekonania, że społeczeństwo, w którym żyjemy, to znaczy cywilizacja zachodnia, przechodzi kryzys, którego wyrazem była

119

Chiny

I wojna światowa, i że jest ona skazana na upadek lub powrót do barbarzyństwa. Nie rozumiałem przyczyn kryzysu i nie wiedziałem, jak się zachować. Jako człowiek inteligentny, czułem, że muszę coś zrobić. Sądziłem, że w pismach Karola Marksa znalazłem wyjaśnienie zjawisk historycznych i ekonomicznych. Sądziłem, że w pismach Lenina znalazłem odpowiedź na pytanie: co robić?

O podziemnej organizacji waszyngtońskiej, kierowanej przez Moskwę, mówił:

Celem tej grupy nie było wówczas na pierwszym miejscu szpiegostwo. Początkowym celem była komunistyczna infiltracja rządu amerykańskiego. Szpiegostwo było z pewnością jednym z jego ostatecznych celów.

Chaos

Prowadzona przez FBI podczas wojny wietnamskiej operacja inwigilacji amerykańskich ugrupowań antywojennych w celu ustalenia ich ewentualnych powiązań z ruchem komunistycznym. (—* FBI).

Chicken feed, karma dla kurcząt

W slangu amerykańskim informacje świadomie przekazywane obcym agencjom wywiadowczym przez agentów i agentów podwójnych. Muszą to być dane tak dobre, by przekonać obcy wywiad o ich autentyczności (a co za tym idzie o przydatności dostarczającego ich agenta), a zarazem nie przynosić szkody interesom strony, od której wyszły.

Chiffrierabteilung, Chi

Biuro szyfrów niemieckich sił zbrojnych w latach II wojny światowej, zajmujące się nasłuchem, kryptoanalizą oraz tworzeniem i wprowadzaniem do użytku nowych systemów szyfrowania.

Niezależnie od Chi, wszystkie rodzaje niemieckich sił zbrojnych - Wehrmacht, Luftwaffe i Kriegsmarine - utrzymywały własne komórki nasłuchu i kryptoanalizy. (B-Dienst)

Childers Erskine (1870-1922)

Anglo-irlandzki żeglarz, pisarz i szpieg amator. W czasie licznych rejsów wzdłuż wybrzeży Wysp Fryzyjskich doszedł do wniosku, że są one miejscem, z którego nastąpi niemiecka inwazja na Anglię. Dał temu wyraz w opublikowanej w 1903 powieści przygodowej *The Riddle of the Sands* (sfilmowanej w 1984, z Michaelem Yorkiem w roli głównej), w której plany niemieckie odkrywa przypadkowo dwóch żeglarzy brytyjskich.

Koncepcja Childersa była tak sugestywna, że pierwsze wydanie powieści opatrzone zostało następującym wyjaśnieniem Pierwszego Lorda Morskiego, adm. sir Johna Fishera:

Tak się złożyło, że gdy drukowano tę książkę, rząd podjął szereg kroków, aby zlikwidować zagrożenia, o których w niej mowa.

Pospieszne sformowanie przez Royal Navy Floty Morza Północnego (North Sea Fleet) i zapowiedź budowy nowej bazy morskiej na tym akwenie było po części reakcją wynikającą z obawy przed taką inwazją. W maju 1910 Niemcy aresztowali pod zarzutem szpiegostwa dwóch podróżujących śladami Childersa oficerów brytyjskiej marynarki wojennej; zwolniono ich

dopiero po trzech latach w geście dobrej woli wobec Anglii.

W 1914 związany z nacjonalistycznym podziemiem irlandzkim Childers zajmował się przemytem broni na wyspę. Wstąpił później do Armii Republikańskiej (IRA) i walczył w szeregach podczas irlandzkiej wojny domowej. Wzięty do niewoli i rozstrzelany przez wojska Wolnego Państwa Irlandzkiego.

The Riddle of the Sands wznowiono w listopadzie 1940, w okresie narastających obaw przed inwazją.

Chin Wu Tai Larry (alias Jin Wudai) (1923-1986)

Analitik CIA, z pochodzenia Chińczyk, który przez ponad trzydzieści lat prowadził działalność szpiegowską na rzecz ChRL.

W latach 1948-1952 pracownik misji US Army w Szanghaju i Hongkongu, a następnie do przejścia na emeryturę w 1981 Służby Informacji o Zagranicznych Programach Radiowych i Telewizyjnych (FBIS) CIA jako tłumacz i analitik dokumentów pochodzących z tajnych źródeł. Od 1952 przekazywał Chinom materiały opatrzone klauzulą tajności, w tym informacje o miejscu przetrzymywania jeńców chińskich w Korei Południowej i rządowe oceny problemów międzynarodowych). Otrzymał łącznie za swoje usługi około 180 tysięcy dolarów.

Aresztowany w 1985 w Waszyngtonie; w lutym 1986 uznany winnym siedemnastu zarzutów oskarżenia o szpiegostwo, udział w spisku i nadużycia podatkowe. 21 lutego 1986 popełnił w więzieniu samobójstwo, zawiązując sobie plastikową torbę na głowie.

* Chiny

W epoce starożytnej uważające się za centrum świata -Państwo Środka - Chiny nie wykazywały większego zainteresowania otaczającymi je ludami barbarzyńskimi, toteż ich wywiad skupiał się raczej na sprawach wewnętrznych, zwłaszcza na zapobieganiu spiskom wymierzonym w cesarza, a polem działania szpiegów był przede wszystkim dwór i luksusowe domy publiczne. Sumą wiedzy o szpiegostwie wymierzonym przeciwko zewnętrznym wrogom była Ping-fa [wyd. pol. Sztuka wojny, 1994], dzieło wybitnego chińskiego teoretyka wojskowości z VI w. p.n.e. Sun-Tsu, którego opinie o „używaniu szpiegów” do dziś traktowane są z respektem przez praktyków wywiadu. Sztuka wojny jest lekturą obowiązkową oficerów Korpusu Piechoty Mor-

Chiny

120

skiej Stanów Zjednoczonych. Z jej wskazówek korzystał również Mao Zedong (Mao Tse-tung), a natchnieniem spiskujących i planujących konspiracyjne dygnitarzy chińskich była przez całe stulecie.

Chińską tajną służbę we właściwym tego pojęcia znaczeniu, to znaczy jako część aparatu biurokracji państwowej, powołała jednak do życia dopiero cesarzowa Wu Chao w 625. Był to rodzaj tajnej policji politycznej, której członkowie - zarazem eksperci od tortur - kształcili się w specjalnie w tym celu utworzonej szkole.

Właściwa Chinom ksenofobia była potężnym hamulcem rozwoju struktur wywiadu zagranicznego. Za panowania ostatniej w dziejach tego państwa dynastii mandżurskiej istniała co prawda cesarska siatka szpiegowska, jednakże jej skorumpowani - jak i reszta administracji państwowej - członkowie byli znacznie lepszymi specjalistami w dziedzinie pobierania łapówek niż gromadzenia danych wywiadowczych. Sprawnym aparatem wywiadu dysponowały natomiast powstające na przestrzeni XIX wieku tajne związki i ugrupowania antymonarchistyczne, zwłaszcza najlepiej z nich zorganizowani Bokserzy-jak na Zachodzie nazwano członków tajnej chińskiej organizacji Yi Hetuan (Pięść w Imię Pokoju i Sprawiedliwości). Zorganizowane przez nich pod hasłem położenia kresu rządowi dynastii mandżurskiej i wygnania „długono-szych diabłów” powstanie, krwawo stłumione przez europejskie wojska interwencyjne, pogrzyzło

Chiny w kompletnej anarchii.

Mandżurowie są skończeni - donosił w 1902 brytyjskiej —* Tajnej Służbie wszędobylski Sidney Reilly - i tylko kwestią czasu pozostaje, kiedy Chiny staną się miejscem rozgrywki wielkich mocarstw. Chińska służba wywiadowcza jako taka na dobrą sprawę nie istnieje.

Nieformalne struktury szpiegowskie

Istniała natomiast służba wywiadowcza innego rodzaju - siatki szpiegowskie utrzymywane przez kupców i organizacje antymonarchistyczne, luźno powiązane w tajne stowarzyszenia zwane triadami. Wykorzystując fakt, że poza granicami Chin cesarska służba wywiadowcza dysponowała nader ograniczonym potencjałem, rewolucjoniści Sun Jat-sena (Sun Zhongshana) przenieśli główny ośrodek działalności spiskowej do Hongkongu. Emisariusze jego organizacji szpiegowskiej docierali do środowisk zamożnych i demokratycznie nastawionych Chińczyków w całym świecie zachodnim.

Tajne związki, zakładane przez osobistości o wielkim znaczeniu i wpływach, niejednokrotnie tworzące swego rodzaju gabinety cieni, były typową i uświęconą tradycją formą życia politycznego zarówno Chin, jak i Japonii. Jedno z nich, wpływowe japońskie Stowarzyszenie Czarnego Oceanu (Czarnego Oceanu Stowarzyszenie), widząc w Sun Jat-senie potencjalny czynnik stabilizujący sytuację w Chinach, udzieliło mu znacznego wsparcia finansowego, on sam z kolei organizował swoją prywatną służbę wywiadowczą - Xing Zhonghui (Stowarzyszenie Odrodzenia Chin), opartą na strukturach triad. Po fiasku zorganizowanego w 1895 powstania w Kantonie Sun zbiegł do Japonii, gdzie zyskał poparcie nowego i potężnego Stowarzyszenia Czarnego Smoka (Czarnego Smoka Stowarzyszenie); pobierał też tajne subsydia od japońskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych. We Francji innym wielkim ośrodkiem chińskiego ruchu rewolucyjnego, spiskowcy (w tym przyszły premier ChRL Czou En-laj, i Kang Sheng, późniejszy szef tajnych służb Chin) znajdowali się pod ścisłą kuratelą Surete Generale, prowadzącej intensywną inwigilację „Chinatown" w XIII dzielnicy Paryża, miejsca ich regularnych spotkań.

Komunistyczna Tewu

W latach dwudziestych Czou En-laj i Kang Sheng powrócili do Chin z zadaniem dokonania gruntownej reorganizacji Komunistycznej Partii Chin, w której ramach, na mocy dekretu z 1928 (jego autorem był, jak się wydaje, przeszkolony w ZSRR Kang), utworzony został partyjny aparat bezpieczeństwa. Dekret głosił:

Na każdym szczeblu naszej organizacji należy umieścić wywiadowców śledzących jednostki podejrzane. Partia musi pozbyć się dyskretnie wszystkich zdrajców i wrogich agentów.

W dokumencie nie wspomniano jednak o innym celu - infiltracji organizacji rządowych.

Szefem tej tajnej służby - Tewu, zwanej niekiedy Wydziałem Spraw Specjalnych - został Czou En-laj. Mianem Tewu Chińczycy do dziś określają potocznie służbę bezpieczeństwa.

Sun Jat-sen został wybrany na prezydenta w 1911. Utrzymał władzę dzięki rozbudowanej tajnej służbie będącej ciemną stroną jego Partii Narodowej, Kuomin-tangu (Guomindangu). Dzięki współpracy z KPCh Czou En-laj a Sun zapewnił sobie pomoc finansową ZSRR, gromadził również gros informacji wywiadowczych za pośrednictwem doradców wojskowych i rozbudowywanej systematycznie siatki szpiegowskiej. Kilku oficerów radzieckich znalazło się wśród wykładowców utworzonej przez Suna w 1924 Akademii Wojskowej Whampoa, której komendantem został robiący błyskotliwą karierę w armii, Czang Kaj-szek.

W miarę wzrostu potęgi KPCh Czang zaczął coraz bardziej polegać na własnej, rywalizującej ze swoim komunistycznym odpowiednikiem, tajnej służbie, Centralnym Biurze Analiz i Statystyki, w organizacji którego wybitną rolę odegrał handlarz bronią i doradca Sun

Chiny

Jat-sena Morris Cohen, nazywany Dwa Pistolety, tak bowiem uzbrojony pojawiał się publicznie (z czasem zaczął pracować dla Czanga jako szef jego ochrony osobistej i jeden z twórców tzw. lobby chińskiego w Stanach Zjednoczonych). Na czele biura stanął Tai Li (Dai Li), oficer żandarmerii wojskowej o sadystycznych skłonnościach. Zwano go Rzeźnikiem, a jego siejącą postrach tajną policję Niebieskimi Koszulami. Awansowany do stopnia generała porucznika, Tai Li stał się jednym z najpotężniejszych ludzi w Chinach, a swoich agentów miał nie tylko w prasie, bankach i organizacjach kulturalnych, ale również w rządzie, podobnie jak komunistyczna Tewu.

W październiku 1928 siły Czanga kontrolowały większość kraju. Kuomintang - partia w przeważającej mierze miejska, ciesząca się poparciem finansjery chińskiej - niewiele dbał o los wyzyskiwanego przez obszarników i gnębionego powtarzającymi się klęskami nieurodzaju chłopstwa, które coraz wyraźniej zwracało się ku KPCh.

II wojna światowa

Chociaż nikt nie zdawał sobie z tego sprawy, II wojna światowa w zasadzie rozpoczęła się już 18 września 1931, z chwilą gdy - wykorzystując jako pretekst eksplozję na należącym do Japonii odcinku Kolei Południowo-koreańskiej (zapewne był to akt sabotażu) w pobliżu Mukden (obecnie Shenyang) - wojska japońskie zajęły to miasto, a w ciągu następnych kilku miesięcy całą prowincję, rychło przekształconą w państwo Man-dżukuo. Jego marionetkowym władcą został ostatni cesarz Chin, Pu Yi, pozbawiony tronu w 1912.

Początkowo Czang zainteresowany był raczej walką z komunistami niż stawianiem oporu najeźdźcom, ale poczynając od lipca 1937, gdy po tzw. incydencie na moście Marco Polo doszło do wybuchu formalnej wojny chińsko-japońskiej, wojna domowa w Chinach przycichła i wojska Kuomintangu wspólnie z siłami komunistycznymi usiłowały stawić czoło inwazji. Mimo to Japończycy bez większego trudu opanowali północ kraju po rzekę Jangcy, a do końca 1938 zajęli Pekin, Szanghaj i Nankin.

Sytuacja uległa radykalnej zmianie dopiero po ataku japońskim na Pearl Harbor. W Waszyngtonie ożywiło się tzw. lobby chińskie, złożone głównie z popierających Czanga Amerykanów, animowanych przez jego czarującą żonę i naciskające na przyznanie Czan-gowi pomocy amerykańskiej, a zarazem starające się zdyskredytować komunistów Mao w oczach opinii publicznej.

Do Chin zaczęły napływać pieniądze amerykańskie; powołano do życia Organizację Współpracy Chińsko--Amerykańskiej (Sino-American Cooperative Organization - SACO), z Tai Li jako prezesem. Trzytysięczny wojskowy personel amerykański SACO prowadził w Chinach wszechstronną działalność - od rozpoznania meteorologicznego do udziału w akcjach bojowych i gromadzenia danych wywiadowczych. Za pośrednictwem SACO Tai Li udało się także ustalić nazwiska agentów chińskich pracujących dla amerykańskiego Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS).

Jeśli OSS podejmie próbę działania poza SACO - miał on rzekomo zagrozić dyrektorowi OSS, gen. bryg. Williamowi Donovanowi - pozabijam pańskich agentów.

Donovan odpowiedział jakoby, że za każdego zamordowanego agenta zlikwiduje jednego generała Tai Li. Do zabójstw nie doszło, ale ów - prawdziwy czy nie - incydent dobrze charakteryzuje wzajemne stosunki amerykańskich i chińskich służb wywiadowczych.

Chińczycy współpracowali jednak z OSS w przerzucie agentów za linie japońskie, z kolei OSS wysłało do dalajlamy misję (jednym z dwóch biorących w niej udział oficerów był Ilia (Bill) Tołstoj, wnuk Lwa Tołstoja) z zapewnieniem, że Tybet może liczyć na pomoc amerykańską, aczkolwiek nikt nie był w stanie stwierdzić, kogo kraj ten powinien obawiać się bardziej jako

potencjalnego najeźdźcy - Japonii czy Chin.

Niepewność OSS co do chińskich zamiarów wobec Tybetu była swego rodzaju kwintesencją doświadczeń, jakie Amerykanie wynieśli z Chin - wzajemnego braku zaufania i niedostatku informacji.

Po zakończeniu II wojny światowej chińska wojna domowa rozgorzała z nową gwałtownością. Część dyplomatów amerykańskich - których krytycy chińskiej polityki prezydenta Trumana w Kongresie obdarzyli mianem sympatyków komunizmu - trafnie przewidywała klęskę Czang Kaj-szeka. Pytanie: „Kto utracił Chiny?” - rzucone po proklamowaniu Chińskiej Republiki Ludowej przez Mao we wrześniu 1949 - stało się częścią retoryki panującej podczas polowania na komunistycznych agentów w rządzie Stanów Zjednoczonych w latach czterdziestych i pięćdziesiątych. (Amerasia, ->John Birch, USA).

Nacjonalistyczny rząd Czanga, który w grudniu 1949 schronił się na Tajwanie (Formoza), chińskiej wyspie oddalonej o 145 km od kontynentu, aż do 1972 uznawany był za jedyne przedstawiciela Chin.

Struktura wywiadu i bezpieczeństwa wewnętrznego w Chinach jest w znacznej mierze spuścizną po zaufanym członku ochrony osobistej Mao, niepiśmiennym chłopie Wang Dongxingu, który w 1949 został dyrektorem Departamentu Bezpieczeństwa KC KP Chin i zastępcą dyrektora Ósmego Biura Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, odpowiedzialnym za administrację Laogai - obozów „reedukacji przez pracę”. Później dowodził tzw. Pododdziałem 8341 - liczącym 15 tysięcy ludzi, którego za-

Chiny

122

daniem była ochrona członków KC KPCh. Do obowiązków Wanga należało także dostarczanie młodych kobiet Mao, który - jak zapewniał jego osobisty lekarz - wierzył, że aktywność seksualna opóźnia starzenie się.

Szpiegowanie Chin

Tajwan przekształcił się rychło w bazę amerykańskich operacji szpiegowskich przeciwko „Czerwonym” Chinom. Tajwańskich agentów przerzucano na kontynent łodziami bądź na spadochronach. W pobliżu Tajpej powstała amerykańska placówka nasłuchu łączności wojskowej Shu Lin Kou. Rozgłośnie radiowe CIA nadawały na kontynent zachodnie serwisy informacyjne, a z balonów amerykańskich rozrzucono nad Chinami ulotki i broszury propagandowe. Pilotowane przez załogi tajwańskie samoloty B-57 i U-2 prowadziły loty rozpoznawcze nad terytorium chińskim; część z nich została zestrzelona. Eksperymentowano też z bezzałogowo-wymi samolotami szpiegowskimi D-21, ale ich misje nie przyniosły rezultatów godnych uwagi. W listopadzie 1952, po zestrzeleniu jednego z samolotów rozpoznawczych, do niewoli chińskiej -jako szpieg - dostali się dwaj agenci CIA: John Downey i Richard Fecteau. Rozwój amerykańskich satelitów szpiegowskich poważnie zmniejszył zapotrzebowanie na ryzykowne loty załogowe, a rola Tajwanu jako bazy wywiadu amerykańskiego zmalała jeszcze bardziej po oficjalnym uznaniu ChRL przez Stany Zjednoczone w 1972. Po likwidacji przedstawicielstwa dyplomatycznego na Tajwanie powstał Amerykański Instytut na Tajwanie - organizacja prywatna, finansowana jednak z funduszy federalnych, na której czele stanął James Lilley, jeden z oficerów wywiadu CIA do spraw Chin. Agencja nadal działała na Tajwanie, podobnie zresztą jak NSA, prowadząca stamtąd radioelektroniczny dozór Chin kontynentalnych. Związek Radziecki gromadził dane wywiadowcze w Chinach od chwili powstania KPCh. Po zwycięstwie Mao NKWD, a później KGB odgrywało w tym kraju rolę podwójną. Pomagając szpiegować Chińczykom, szpiegowało zarazem ich samych. Doradcy radzieccy udostępniali Chinom informacje własne (KGB i GRU) oraz niektóre dane wywiadów NRD i innych państw Układu Warszawskiego.

Główną bazą wywiadu ChRL w Europie była Haga, zamieszкана przez liczną grupę Indonezyjczyków pochodzenia chińskiego. W lipcu 1966 charge d'affaires ambasady chińskiej, Liao Heshu, skompromitował się nieudolnym uprowadzeniem ze szpitala inżyniera chińskiego, biorącego udział w konferencji międzynarodowej, podejrzewanego o zamiar pozostania na Zachodzie. Inżynier zmarł, ciężko poturbowany przez porywaczy.

W styczniu 1969 Liao Heshu zwrócił się do Holendrów o azyl polityczny; w miesiąc później władze holenderskie przekazały go CIA jako najwyższego rangą odstępcę chińskiego, Agencja jednak wkrótce nabrała podejrzeń, że jest on agentem podwójnym Tewu, któremu powierzono misję penetracji CIA. Zgodnie z zasadami rutynowego postępowania w takich wypadkach, Liao otrzymał posadę tłumacza na Uniwersytecie Georgetown w Waszyngtonie, a po nawiązaniu stosunków dyplomatycznych z ChRL Stany Zjednoczone zaproponowały jego wymianę na Johna Downeya, co doszło do skutku w marcu 1973.

Rozstanie ze starszym bratem

Zerwanie Chin ze Związkiem Radzieckim w latach sześćdziesiątych było ciężkim ciosem dla wzorowanych na radzieckiej tajnej policji chińskich służb wywiadowczych, których biura zdobiły portrety założyciela Cze-Ki Feliksa Dzierżyńskiego.

W latach późniejszych zdarzały się wypadki współpracy agencji wywiadowczych Stanów Zjednoczonych i Chin w działaniach przeciwko wspólnemu wrogowi radzieckiemu - np. w kwestii dostaw broni dla powstańców afgańskich po agresji ZSRR na ten kraj w 1978 oraz dla ugrupowań zwalczających proradziecki Ludowy Ruch Wyzwolenia Angoli (MPLA). Chińczycy zezwolili Amerykanom na założenie w Xinjiangu stacji dozoru radioelektronicznego, monitorującego radzieckie próby rakietowe i jądrowe.

Stosunki między Chinami a ZSRR pozostały chłodne aż do chwili upadku systemu radzieckiego. W styczniu 1974 Chiny wydały pięciu dyplomatów radzieckich, oficerów KGB, przyłapanych przez chińskie władze bezpieczeństwa na gorącym uczynku. Agenci sfilmowali spotkanie -> oficerów prowadzących z KGB z agentem nad rzeką na przedmieściu stolicy. Państwowe środki masowego przekazu poinformowały, że zatrzymani przez funkcjonariuszy chińskich organów bezpieczeństwa publicznego i milicję Sowietów otrzymali od swoich agentów dane wywiadu, materiały kontrrewolucyjne, nadajnik i odbiornik radiowy wraz z wykazem częstotliwości radiowych i godzin transmisji instrukcji z Moskwy, sprzęt do tajnego pisma, sfalszowane przepustki graniczne oraz pieniądze i inne materiały do prowadzenia działalności szpiegowskiej. Zidentyfikowany jako szpieg radziecki niejaki Li Hongzhou potwierdził, że został zwerbowany w 1967 i po przejściu szkolenia w tajnej radzieckiej szkole szpiegów powrócił do Chin w 1971. Obfitość informacji o Li, jakimi dysponowali Chińczycy, skłoniła przedstawicieli wywiadów zachodnich do przypuszczenia, że człowiek ten mógł zostać wcześniej —* przerwany i w incydencie odgrywał rolę podwójnego agenta.

123

Chiny

W maju 1983 oficjalnie poinformowano, że w 1982, pod zarzutem szpiegostwa na rzecz ZSRR, aresztowano około 200 obywateli chińskich.

Pierwszym konkretnym krokiem w kierunku oficjalnego uznania Chin przez Stany Zjednoczone było otwarcie amerykańskiego biura łącznikowego w Pekinie, kierowanego przez późniejszego DCI, —* George'a H.W. Busha. Po ustanowieniu stosunków na szczeblu ambasad doszło również do wymiany attaches wojskowych obydwu państw, uznawanych zwyczajowo za „szpiegów dżentelmenów" i w razie przyłapania na nie przekraczających pewnych granic formach szpiegowania, traktowanych na równi z członkami korpusu dyplomatycznego. Chiny nie respektują jednak tych uświęconych tradycją norm; w styczniu 1996 wydały amerykańskiego

attache lotniczego.

W Chinach trudno zdobyć nawet elementarne informacje. Ze względów bezpieczeństwa Chińczycy bezustannie zmieniają nazwy (choć nie funkcje) swoich agencji wywiadowczych. Ich struktura była na Zachodzie prawie nie znana aż do 1985, kiedy ujawnił ją zbiegły z Chin eks-dyrektor głównej agencji wywiadowczej ChRL, Biura Spraw Zagranicznych Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego (MBP), Yu Zhen-san. (-> Chin Wu Tai Larry)

Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego było wcześniej Biurem Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego i przejęło wiele jego kompetencji, m.in. część funkcji wywiadu wewnętrznego. Obecnie utrzymuje biura zajmujące się Tajwanem, Hongkongiem i Makau oraz Biuro Spraw Zagranicznych, nadzorujące operacje w innych częściach świata. Agencjami MBP są również dwie instytucje pekińskie o niewinnie brzmiących nazwach: Pekieńska Akademia Stosunków Międzynarodowych, w istocie szkoła szpiegów, w której pobierają nauki funkcjonariusze MBP, oraz Instytut Współczesnych Stosunków Międzynarodowych, ośrodek analityczny ministerstwa, publikujący pismo przeznaczone dla wyższych urzędników MBP „Contemporary International Relations” („Współczesne Stosunki Międzynarodowe”). Instytut jest zarazem centrum szkoleniowe agentów MBP, Departamentu Wywiadu Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Biura Stosunków Zewnętrznych Ministerstwa Obrony, przeznaczonych do pracy za granicą.

Rutynowe działania policyjne pozostają natomiast w gestii Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego i policji Armii Ludowej, liczących łącznie około 1,2 miliona policjantów, żołnierzy straży granicznej, funkcjonariuszy budynków rządowych oraz przedstawicielstw dyplomatycznych. Kontakty obywateli ChRL z cudzoziemcami nadzoruje Biuro Bezpieczeństwa Publicznego.

Szpiegowanie wszystkich

Opisując w swej *Chinese Civilization and Bureaucracy* (1964) Chiny przed ich „odkryciem” przez Zachód

w wieku XVII, Etienne Balaz kreśli obraz kraju chłopów rządzonych przez aparat biurokratyczny, którego

macki sięgają wszędzie. Odcisnął on swoje piętno na każdej jednostce i na każdej sferze życia. Jego uwagi nie uchodziło nic; korygować należało najmniejsze nawet odchylenie od ustalonych reguł postępowania, ponieważ mogło prowadzić do buntu, a każde zaburzenie istniejącego porządku zagrażało systemowi.

Podobnie rzecz wygląda w ostatnich latach XX stulecia. Tak jak zawsze, aparat chińskich tajnych służb koncentruje się na sprawach wewnętrznych i jest znacznie bardziej wyczulony na sabotaż niż na szpiegowskie działania cudzoziemców. Niedostępne są plany miast i szczegółowe mapy kraju. Rząd kontroluje wykorzystywanie faksów i sieci komputerowych, rygorystycznie ogranicza dostęp do Internetu, którym posługiwać się mogą wyłącznie osoby dysponujące prawem dostępu, a i to za pośrednictwem łącz Ministerstwa Poczty i Telekomunikacji lub innych uprawnionych ministerstw.

Rządowa Agencja Prasowa Nowych Chin (Xinhua) prowadzi staranny odsiew doniesień zagranicznych agencji prasowych przed dopuszczeniem ich do - kontrolowanych przez państwo - środków masowego przekazu. Z całości napływającego materiału agencyjnego sporządzane są specjalne serwisy informacyjne, przeznaczone dla wyższych dygnitarzy partyjnych i państwowych; do obiegu publicznego trafiają jedynie wiadomości uznane za bezpieczne. W 1996 - tłumacząc zaostrenie kontroli względami bezpieczeństwa państwa - Xinhua ograniczyła dostęp banków i innych instytucji finansowych do informacji o notowaniach giełdowych oraz danych na temat rynków pieniężnych i towarowych, przekazywanych metodami elektronicznymi.

Xinhua jest, obok Chińskiego Stowarzyszenia Przyjaźni między Narodami, najczęściej stosowaną przykrywką działań służb wywiadu ChRL. Do zadań wywiadowczych za granicą nagminnie wykorzystywani są studenci, zwłaszcza doktoranci, a cały personel pomocniczy (pracownicy biurowi, kierowcy, sprzątaczkę, a nawet niańki) zagranicznych placówek dyplomatycznych w Chinach dostarczany jest przez - funkcjonujące przy Ministerstwie Spraw Zagranicznych - Biuro Usług Dyplomatycznych, któremu składa regularne raporty.

Rolę służby wywiadowczej pełni również mające swoje wydziały na terenie całego kraju Biuro Spraw Zagranicznych Chin. Przydzielani przez nie cudzoziemcom, zwłaszcza dziennikarzom, tłumacze mają także - a może nawet przede wszystkim - kontrolować, kto z nimi rozmawia i o czym.

Cudzoziemcy mieszkają w specjalnie wydzielonych dzielnicach Pekinu, strzeżonych przez funkcjonariuszy Milicji Ludowej, mających obowiązek meldować zwierzchnikom o wszystkich odwiedzających ich gościach, zwłaszcza Chińczykach. Dziennikarze i dyplo-

Chi Pao k'o

124

maci inwigilowani są przez cywilnych funkcjonariuszy, śledzeni ukrytymi kamerami wideo, ich telefony są podsłuchiwane, a biura, mieszkania i pokoje hotelowe pełne pluskwów.

Działania wywiadu Chin - jako lokalnego mocarstwa - koncentrują się na najbliższych sąsiadach (kolejność ich odpowiada pozycji celów w chińskiej hierarchii ważności): Rosji, Indiach, Wietnamie i Stanach Zjednoczonych. Znaczną część ich potencjału angażuje również Tybet i mahometańskie ludy turekojęzyczne, stanowiące większość ludności w najdalej na południowy zachód wysuniętej prowincji Chin - Xinjiang.

Główną troską sił bezpieczeństwa jest natomiast utrzymanie w ryzach dysydentów, w zwalczaniu których największą rolę odgrywa Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego, stosujące wobec opozycji szeroki wachlarz środków nacisku, od inwigilacji i nękania po aresztowania i wyroki skazujące. Typowym przykładem takiego działania było postępowanie wobec pracownika pekińskiego ogrodu zoologicznego, Wei Jingshen-ga, aresztowanego w 1979 za malowanie na murach miasta hasel domagających się swobód demokratycznych. Dwudziestodwuletni Wei skazany został na 15 lat więzienia za „udzielenie cudzoziemcom ważnych informacji wojskowych” i „ udział w działaniach zagrażających bezpieczeństwu państwa”. Zwolniony w 1993, nie zaprzestał dalszej działalności. Aresztowano go ponownie w kwietniu 1994, a w grudniu roku następnego skazano na dodatkowe czternaście lat pozbawienia wolności za „udział w spisku mającym na celu obalenie rządu”.

Poza MBP i wydziałem wywiadu wojskowego Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej w Chinach działają co najmniej cztery instytucje zajmujące się gromadzeniem danych wywiadowczych:

- Zarząd Polityczny Organów Wymiaru Sprawiedliwości - agencja Komisji Wojskowej KPCh, nadzorująca działania wywiadu wewnętrznego i przestrzeganie ustaw dotyczących bezpieczeństwa państwa;
- Wydział Dochodzeń - agenda KPCh, zajmująca się postępowaniem śledczym w sprawach przestępstw politycznych, popełnionych przez członków partii;
- Wydział Zjednoczonego Frontu Pracy - kolejna agenda partii komunistycznej, zajmująca się tzw. Chińczykami zamorskimi, zwykle obywatelami innych państw. Agenci departamentu, w większości wypadków oficjalnie pracownicy chińskich placówek dyplomatycznych za granicą, starają się zjednać miejscową ludność etnicznie chińską dla programu KPCh, nadzorują też pracujących w innych krajach naukowców i nauczycieli akademickich - obywateli ChRL, pilnując, by nie przyszedł im do głowy pomysł odmowy powrotu do kraju;

- Komisja Nauki, Techniki i Przemysłu dla potrzeb Obrony Kraju - instytucja infiltrująca tajnych agentów

wysyłanych do Stanów Zjednoczonych i innych państw zachodnich jako pracowników różnych organizacji fasadowych - np. New Era Corp., Chinese International Trust and Investment Corp. (CITI), Poły Technologies itp., zajmujących się formalnie eksportem i importem sprzętu i technologii obronnych. CITI organizuje również wizyty uczonych z państw zachodnich w ChRL - formalnie w celach czysto naukowych, w praktyce zaś dla zdobycia potrzebnych jej informacji.

Chi Pao k'o

Wydział Bezpieczeństwa chińskiego aparatu wywiadu, zajmujący się głównie bezpieczeństwem wewnętrznym, zwłaszcza inwigilacją pracowników rządowych, studentów i innych osób z różnych względów uznanych za obiekt szczególnego zainteresowania.

Kontrwywiadem i działaniami dotyczącymi tzw. Chińczyków zamorskich (pojęcie używane oficjalnie w odniesieniu do Chińczyków mieszkających poza obszarem Chin kontynentalnych, w wielu wypadkach obywateli państw trzecich) zajmuje się wydział Cheng Pao k'o.

Chłód

Sytuacja psychologiczna szpiega działającego na terytorium wroga. Określenie wprowadzone do obiegu przez -> Johna Le Carrego w powieści *The Spy Who Came Infrom the Cold* (1963) [wyd. pol. *Ze śmiertelnego zimna*, 1992].

Chochłowski Nikołaj, kpt.(ur.1919)

Kpt. radzieckiego MGB, specjalista od mokrej roboty, jeden z pierwszych pszjawił się u Okołowicza i, ku jego konsternacji, oświadczył, że został przysłany, aby go zabić.

Po dekonspiracji Chochłowski zgłosił się do CIA, ujawniając dane podległych sobie dwu agentów, którzy potwierdzili jego rewelacje. 20 kwietnia 1954 na sensacyjnej konferencji prasowej podano szczegóły przygotowywanej zbrodni, okazując dziennikarzom corpus de-licti w postaci pistoletu. Zdrady nie wybaczone Chochłowowi. 15 września 1957 podczas konferencji we Frankfurcie podano mu napromieniowany tal i tylko wysiłkom amerykańskich lekarzy wojskowych zawdzięczał ocalenie.

Chochłowski napisał książkę *In the Name of Conscience* (1959), w której ujawnił wiele zbrodni NKWD.

Choir

Podjęta w 1955 przez brytyjską Służbę Bezpieczeństwa (MI5) próba założenia podsłuchu w konsulacie

125

Ciastkarka

ZSRR w londyńskiej dzielnicy Bayswater. Podczas remontu sąsiedniego budynku pracownicy MI5 wywiercili w ścianie przylegającej do pokoju konferencyjnego konsulatu ponadczterdziestocentymetrowej długości szczelinę, w której umieszczono bardzo czuły mikrofon.

Przez pół roku pluskwa działała bez zarzutu, potem nagle zamilkła - Rosjanie najwyraźniej odkryli i zamurowali otwór. Jeden z agentów brytyjskich stwierdził później, że w pokoju wzniesiono drugą dźwiękoszczelną ścianę i zaprzestano urządzić w nim konferencje. Wydaje się prawdopodobne, że o istnieniu mikrofonu poinformował Sowieców ktoś z siatki szpiegowskiej z Cambridge.

Church Benjamin (1734-?)

Amerikanin prowadzący podczas wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych działalność szpiegowską na rzecz Brytyjczyków. Urodzony w Newport w stanie Rhode Island, absolwent Harvardu, odbywał studia medyczne w Bostonie i Londynie. Agentem brytyjskim został w 1765,

kiedy po raz pierwszy w koloniach zaczęto rozważać kwestię niepodległości. Prowadzącym Churcha był gubernator Massachusetts.

Po wybuchu wojny przeszedł pod rozkazy brytyjskiego gubernatora wojskowego, gen. Thomasa Gage'a, i nadal grając rolę stronnika Kongresu, zaciągnął się do Armii Kontynentalnej jako lekarz. Zdekspirowany przez zatrzymaną przez Amerykanów kurierkę, przy której znaleziono jego zaszyfrowaną korespondencję. Została odczytana później przez kryptologów George'a Washingtona, który ograniczył się jednak do zdymisjonowania Churcha. Surowszy okazał się wszakże Kongres - Churcha osadzono w więzieniu, gdzie przebywał do 1777, kiedy to w ramach pierwszej w dziejach Stanów Zjednoczonych wymiany szpiegów uwolniono go w zamian za pewnego lekarza amerykańskiego. Resztę życia spędził w Brytyjskich Indiach Zachodnich.

Churcha Komisja

Działająca w latach 1975-1976 komisja Senatu USA, powołana w celu oceny działań służb wywiadowczych; jej pracom przewodniczył senator ze stanu Idaho, demokrat, Frank Church. Oficjalna nazwa komisji brzmiała: Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities

Uwaga komisji skupiła się na wywiadzie wewnętrznym, zwłaszcza prowadzonej przez NSA operacji Shamrock (zeznania pracowników NSA, ujawniające, że od roku 1940 organa rządowe kontrolowały zagraniczną korespondencję kablową, były szokiem dla prowadzących przesłuchanie senatorów).

W trakcie przesłuchań prezydent Ford usiłował w rozmowie telefonicznej skłonić senatora Churcha do nieujawniania ich treści, wyjaśniając rozmiary szkód, jakie operacjom prowadzonym przez NSA przynieść może podanie tego rodzaju informacji do wiadomości publicznej. Mimo to przesłuchań nie przerwano. Dotyczyły również stanowiska gabinetu Nkona wobec planu Hustona.

Wyrażając opinię o działalności NSA, Church stwierdził:

Środki techniczne, jakie rząd stawia do dyspozycji wywiadu, stwarzają mu możliwość zaprowadzenia totalnej tyranii, przed którą nie byłoby żadnych metod obrony.

Raport końcowy komisji ukazał się 26 kwietnia 1976.

Podczas przesłuchań, ale nie przed komisją James Jesus Angleton, szef kontrwywiadu CIA wygłosił komentarz, wierząc, że będzie on poza protokołem:

Jest to niepojęte, by wywiad, tajne ramię rządu, miał stosować się do wszystkich poleceń rządu. Church służył w wywiadzie wojskowym podczas II wojny światowej na teatrze działań Chin - Birma - Indie. W 1950 został adwokatem, od 1956 do stycznia 1981 był senatorem. Przegrał w wyborach na piątą kadencję. (Pike'a Komisja)

CIA, Central Intelligence Agency

->Centralna Agencja Wywiadowcza

Ciastkarka

Podejrzewana o udział w szeroko rozbudowanej siatce szpiegowskiej w Sajgonie „Ciastkarka” okazała się rzeczywiście zwykłą ciastkarką.

Na początku 1970 jeden z informatorów Wywiadu Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych doniósł, że pracująca w biurach US Navy sprzątaczką wietnamska sprzedaje przeznaczone do zniszczenia dokumenty kobiecie handlującej ciastkami na rogu ulicy.

Sprawdzając ową ciastkarę, jeden z oficerów Służby Śledczej Marynarki Wojennej (Naval Investigative Service) kupił od niej trzy ciastka, które kobieta zawinęła w dokument opatrzony klauzulą poufne. Podobnie jak wiele innych papierów używanych przez nią do pakowania ciastek, kupiła go od sprzątaczkę biur US Navy.

Była to raczej sprawa z zakresu walki konkurencyjnej w systemie gospodarki wolnorynkowej

szpiegostwa - skomentowali ten przypadek kontradmirał Thomas A. Brooks i kpt. William H. Manthorpe w Naval Intelligence Professionals Quarterly - zarazem jednak dobitny dowód marnego funkcjonowania naszych systemów bezpieczeństwa.

Cicero

126

Cicero (1905-1970)

Niemiecki kryptonim Elyesa Bazny, Albańczyka z pochodzenia, w czasie II wojny światowej pracującego w ambasadzie brytyjskiej w Ankarze, najpierw jako szofer pierwszego sekretarza ambasady, a następnie kamerdyner ambasadora, sir Hughe'a Knatchbulla-Hugessena, co w okresie od października 1943 do kwietnia 1944 dało mu dostęp do ściśle tajnych dokumentów i umożliwiło sprzedaż ich fotokopii Niemcom za 300 tysięcy funtów szterlingów. Inna rzecz, że większość tej sumy otrzymał w fałszywych banknotach pięcioletnich.

Wśród materiałów przekazanych Niemcom przez Cicero znajdowały się informacje o przebiegu konferencji w Casablance, szczegółowe dane o alianckich nalotach bombowych oraz kryptonim operacji inwazji w Normandii - Overlord.

Szpiegowską działalność Cicero ujawnił sekretarz ambasady niemieckiej w Ankarze, który przeszedł na stronę Brytyjczyków. Cicero zbiegł.

Sprawa Bazny stała się tematem powieści Operation Cicero (1950), na podstawie której nakręcono film Five Fingers (1952) [w Polsce wyświetlany w latach sześćdziesiątych pod tytułem Operacja Cicero].

Po odbyciu kary więzienia za posługiwanie się fałszywymi pieniędzmi Bazna pracował do śmierci jako nocny stróż w Monachium. W 1962 ukazała się drukiem jego autobiografia I was Cicero.

CIDG, Civilian Irregular Defense Group

Nieregularne Formacje Samoobrony Cywilnej

CIG, Central Intelligence Group

Grupa Centrali Wywiadu

Cinnamon and Shrimp

Prowadzona w początku lat sześćdziesiątych przez - korzystającą ze wsparcia - CIA- prywatną jednostkę paramilitarną operacja oczyszczenia ważnego szlaku komunikacyjno-handlowego Sajgon-Vung Tao w Wietnamie Południowym z partyzantki komunistycznej i utrzymania jego drożności.

Liczący około pięciuset ludzi oddział, wynajęty przez pewnego przedsiębiorcę, na ogół sprawnie wywiązywał się ze swoich zadań, dostarczając zarazem cennych danych wywiadowczych południowowietnamskim siłom zbrojnym. (Nieregularne Formacje Samoobrony Cywilnej)

CIPA, Classified Information Procedures Act

-»Ustawa o postępowaniu sądowym z informacją tajną

Cipher Bureau

Yardley Herbert O.

Circus

Pojawiająca się w powieściach szpiegowskich, zwłaszcza u Johna Le Carrego, nazwa siedziby brytyjskiej Tajnej Służby Wywiadowczej (Secret Intelligence Service) MI6 w Londynie, mieszczącej się jakoby w okolicy Cambridge Circus (punkt, w którym Shaftesbury Avenue przecina Charing Cross Road oraz kilka innych ulic). W rzeczywistości siedziba znajdowała się gdzie indziej (w latach 1924-1966 MI6 zajmowała gmach przy —* Broadwayu), aczkolwiek niewykluczone, że w tym zakątku teatrów i księgarń mogły istnieć niektóre biura pomocnicze SIS.

W powieści *The Honourable Schoolboy* (1977) [wyd. pol. *Jego uczniowska mość*, 1996] Le Carre wyjaśnia, że nazwa wzięła się od adresu siedziby tej tajnej organizacji, która góruje nad słynnym skrzyżowaniem londyńskich ulic wspomina też o niechlujnej sali tronowej na piątym piętrze edwardiańskiego mauzoleum przy Cambridge Circus którą miał zajmować jego superłowca szpiegów, George Smiley, po awansie na szefa Circus. Amerykańskie wydanie książki Nigela Westa, przedstawiającej historię MI5 od 1945 do 1972 nosi tytuł *Circus* (1982); tytuł brytyjskiego wydania to *A Matter of Trust*.

Civil Air Transport (CAT)

Kierowana i zarządzana przez CIA linia lotnicza udzielająca nieoficjalnego wsparcia operacjom amerykańskich służb wywiadowczych na Dalekim Wschodzie. Została założona w 1946 przez amerykańskiego lotnika Claire'a L. Chennaulta - dowódcę „Latających Tygrysów”, jednostki lotnictwa myśliwskiego w Chinach, później generała majora USAF - przy pomocy rządu Czang Kaj-szeka oraz UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration - Administracji Narodów Zjednoczonych ds. Pomocy i Odbudowy). Po przejęciu władzy w Chinach przez komunistów samoloty CAT, poza zwykłymi rejsami frachtowymi biorące udział także w tajnych operacjach wywiadu amerykańskiego, startowały z baz w Japonii, Korei Południowej i na Tajwanie.

W latach późniejszych CAT przekształcona została w holding lotniczy (działający obok Air America). W 1954, podczas oblężenia Dien Bień Phu w Wietnamie, samoloty CAT - ciężkie transportowce C-119 Flying

127

Cline Ray S.

Boxcar - wspólnie z samolotami francuskimi dokonywały zrzutów zaopatrzenia dla Francuzów. Załogi CAT pilotowały 24 z 29 C-119, biorących udział w akcji pomocy dla Dien Bien Phu. Jeden Flying Boxcar został trafiony pociskiem przeciwlotniczym i eksplodował w powietrzu wraz z ładunkiem sześciu ton amunicji. Dwaj jego piloci, James B. McGovern i Wally Buford, zginęli.

Lotnicy CAT także latali na bombowcach B-26 Inva-der w Indochinach, brali udział w akcji przerzucenia do Tybetu oddziału specjalnego, który przechwycił tajne chińskie dokumenty rządowe, uczestniczyli również w działaniach wspierających amerykańskie operacje specjalne w Wietnamie.

CIA zlikwidowała CAT w 1973, co przyniosło Departamentowi Skarbu około 30 milionów dolarów.

CL-282

Samolot zaprojektowany na początku roku 1954 jako własne przedsięwzięcie firmy Lockheed Aircraft Corporation. Miała to być wersja rozpoznawcza samolotu F-104 Starfighter, która odpowiadałaby wymaganiom stawianym przez Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych i ->CIA. CL-282 zaprojektowano jako wariant ze skrzydłami o dużej rozpiętości turbodrutowego myśliwca F-104, którego prototyp wzniósł się po raz pierwszy w 1954, a który wszedł do służby w 1958. Podczas obsługi naziemnej i w czasie startu samolot miał spoczywać na wózku, który byłby odrzucany po wzniesieniu się maszyny w powietrze (podobnie jak w niemieckim myśliwcu raketowym Messerschmitt Me 163). Dla pilota CL-282 przeznaczono nieciśnieniową kabinę. Samolot - który nigdy nie został zbudowany - stał się wzorcem dla późniejszego samolotu rozpoznawczego Lock-heeda - U-2.

CL-400

Przewidziany jako następca samolotu rozpoznawczego U-2, samolot CL-400 powstał w biurze konstrukcyjnym Skunk Works firmy Lockheed Aircraft Corporation. Na początku 1956 konstruktor Lockheed, ->Clarence „Kelly” Johnson, złożył Siłom Powietrznym Stanów Zjednoczonych propozycję zbudowania naddźwiękowego samolotu rozpoznawczego, napędzanego paliwem wodorowym, latającego na dużych wysokościach. W kwietniu 1956 zawarto umowę na dwa prototypy CL-400, a następnie złożono zamówienie na sześć dodatkowych samolotów. Jednakże ani Lockheed, ani siły powietrzne nie były zadowolone z przewidywanego zasięgu tej maszyny. W październiku 1957 zakończono więc prace nad projektem i prawie już kompletne prototypy zostały przeznaczony na złom. Samolot CL-400 miałyby dwa silniki na paliwo wodorowe, umieszczone na końcach cienkich, trapezoidalnych skrzydeł. Byłyby to samolot dwumiejscowy, o prędkości przelotowej 2,5 Ma na wysokości od 29 000 do 30 500 m.

Clickbeetle

Kryptonim pierwszej fazy dalekowschodnich operacji okrętów szpiegowskich US Navy, serii trwających od czterech do sześciu tygodni rejsów mających na celu gromadzenie danych doзору taktycznego oraz informacji wywiadowczych o jednostkach radzieckiej marynarki wojennej i - w miarę możliwości - innych obiektach, realizowanej od końca lat sześćdziesiątych przez USS Banner i USS ->Pueblo.

Obydwie jednostki miały rozkaz trzymać się co najmniej o milę od granicy trzynastomilowego pasa wód terytorialnych. (USS Banner przeprowadził 16 patroli tego rodzaju w latach 1967-1970. Pueblo został zdobyty przez siły północnokoreańskie w styczniu 1968 podczas swojego pierwszego patrolu.)

Cline Ray S., dr (1918-1996)

Zastępca dyrektora CIA i jeden z najbardziej doświadczonych oficerów wywiadu amerykańskiego.

Po ukończeniu Harvardu kontynuował studia na Oksfordzie. Od 1942 kryptolog US Navy, w latach 1943-1945 w -> Biurze Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS). Od 1945 do 1949 oficjalny historyk amerykańskich sił lądowych, autor Washington Command Post, monografii procesów decyzyjnych w US Army w okresie II wojny światowej.

Od 1949 w CIA, w latach 1951-1953 na placówce w Londynie, później na różnych stanowiskach w siedzibie głównej Agencji. W latach 1958-1962 koordynator prowadzonych z Tajwanu operacji przeciwko Chinom kontynentalnym. Od 1962 do 1966 DDI, jedna z głównych postaci —* kubańskiego kryzysu rakietowego. W 1966 - w następstwie nieporozumień z dyrektorem Centrali Wywiadu, wiceadmirałem -> Williamem F. Rabornem - przeniesiony do Europy jako szef placówki Agencji we Frankfurcie nad Menem. Od 1966 do 1969 doradca Ambasady Stanów Zjednoczonych w Bonn, następnie - do odejścia ze służby państwowej w październiku 1973 - dyrektor Biura Wywiadu i Badań Departamentu Stanu (Bureau of Intelligence and Research). Otrzymał najwyższe odznaczenie za działalność w dziedzinie wywiadu Distinguished Intelligence Medal.

W 1973 został dyrektorem Ośrodka Badań Strategicznych i Międzynarodowych na Uniwersytecie Geor-getown w Waszyngtonie (Georgetown University's Center for Strategic International Studies), a później

Clipper Bow

128

prezesem Rady Strategii Globalnej Stanów Zjednoczonych (US Global Strategy Council).

Autor artykułów i monografii na temat wywiadu, m.in. Secrets, Spies and Scholars (1976), The CIA Under Reagan, Bush & Casey (1981).

Clipper Bow

Nazwa projektowanego satelity Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych do rozpoznania oceanicznego, z zastosowaniem radaru z syntetyczną aperturą. Program skasowano przed ukończeniem prac konstrukcyjnych. (Związek Radziecki rozwinął program podobnego satelity radarowego rozpoznania oceanicznego). {—* Lacrosse)

Cluster

W okresie zimnej wojny używany przez wywiad Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych termin wchodzący w skład oznaczeń kodowych programów, operacji i obiektów związanych z ZSRR. Nazwami Cluster Bay i Cluster Gulf oznaczano na przykład miny radzieckie, a Cluster Lance - system akustycznego przeszukiwania dna morskiego.

Cluster Carve i Cluster Island były nazwami stosowanych przez US Navy systemów wykrywania broni jądrowej na radzieckich okrętach podwodnych za pomocą detektorów promieniowania gamma i promieniowania neutronowego, czym zajmowały się kutry Task Force (TF) 157.

Cluster Spade to nazwa realizowanego wspólnie przez TF 157 i Agencję Kartograficzną Departamentu Obrony (Defense Mapping Agency) w latach siedemdziesiątych programu pomiarów efektów grawitacyjnych wzdłuż trajektorii pocisków raketowych na Morzu Śródziemnym.

Cluster Neptune było oznaczeniem kodowym tajnego studium Biura Wywiadu Marynarki Wojennej (Office of Naval Intelligence) - analizy radzieckich opinii na temat wojny wietnamskiej i jej wpływu na planowanie i strategię operacji morskich ZSRR.

Coastwatchers

Strażnicy wybrzeża

Coberly Alan D.

Dezertor z Korpusu Piechoty Morskiej Stanów Zjednoczonych. Obserwowany podczas wejścia do ambasady radzieckiej w Manili w czerwcu 1983, uznany został za „oferenta”, choć nie miał wielu okazji uzyskania dostępu do tajnych informacji. Postawiony przed sądem wojennym, został skazany na 18 miesięcy ciężkich robót i zwolniony ze służby.

Codford

Planowana przez brytyjskie Kierownictwo Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE), operacja mająca udaremnić nazistom wywóz zgromadzonych w państwach neutralnych depozytów pieniężnych, dzieł sztuki i innych aktywów po zakończeniu działań wojennych. Zakładano, że SOE zdoła je zlokalizować dzięki penetracji szlaków przemysłowych oraz środowiska finansistów i handlarzy dziełami sztuki.

Cohen Eliahu Ben Szaul (1924-1965)

Urodzony w Aleksandrii arabista, jeden z najskuteczniejszych szpiegów Mossadu; pierwszy obywatel Izraela stracony za szpiegostwo.

W 1957 emigrował do Izraela po odbyciu dwa lata wcześniej tajnym kursie sabotażu i łączności radiowej.

Przez pewien czas w siłach zbrojnych. W maju 1960 zwerbowany przez Mossad, który powierzył mu zadanie penetracji rządzącej w Syrii partii Baas. Na początku 1962 pojawił się w Damaszku jako Kamal Amin Taabet, Libańczyk pochodzenia syryjskiego, obywatel Argentyny od 1947.

Założył przedsiębiorstwo zajmujące się eksportem dywanów i mebli. Jako zamożny, rozmiłowany w wystawnym trybie życia człowiek interesu, nawiązał rozległe kontakty towarzyskie w środowisku syryjskich wojskowych, biznesmenów i funkcjonariuszy partii Baas. W gronie jego nowych przyjaciół znalazł się Amin al-Hafez, przyszły (od 1965) wiceminister obrony, późniejszy prezydent Syrii.

Stał się osobistością niezwykle popularną w syryjskich kręgach rządowych; rozważano nawet

jego kandydaturę na stanowisko wiceministra obrony.

Cohen zdołał przekazać Mossadowi niezwykle cenne informacje wojskowe, w tym dane o umocnieniach na wzgórzach Golan. Wpadł przez przypadek - Syryjczycy namierzili jego transmisję radiową, nadawaną w trakcie zarządzanej przez władze syryjskie, w celu przetestowania radzieckich elektronicznych urządzeń namiarowych, „ciszy radiowej”, o czym Cohen, nie będący członkiem korpusu dyplomatycznego, nie został poinformowany.

Aresztowanego 18 stycznia 1965, po torturach postawiono przed trybunałem wojskowym pod zarzutem szpiegostwa i skazano na karę śmierci. 18 maja tego roku powieszony został publicznie na placu Marjeh w Damaszku przy aplauzie dziesięcioletniego tłumu. Jego egzekucję relacjonowała na żywo telewizja syryjska. Według pogłosek stracono również 17 oficerów armii syryjskiej, z którymi utrzymywał kontakty.

Rząd Izraela próbował podobno - za pośrednictwem Francji - wykupić swego informatora za milion dolarów.

Cohen używał kryptonimów Operative 88 i Menasze.

129

Colby William E.

Cohen Morris (1910-1995)

Colby William E. (1920-1996)

Wraz z żoną Łoną był jednym z głównych agentów radzieckich, najpierw w Stanach Zjednoczonych, a później w Wielkiej Brytanii. Cohenowie działali najczęściej pod nazwiskami Peter John i Helen Kroger.

Morris Cohen urodził się w Nowym Jorku w rodzinie żydowskich emigrantów z Rosji. W roku 1935 wstąpił do Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych, a w dwa lata później do Brygady im. Abrahama Lincolna, walczącej po stronie republikanów w hiszpańskiej wojnie domowej. Podczas rekonwalescencji został zwerbowany przez wywiad radziecki.

W 1941 ożenił się z Leontiną Petke (ur. 1913), córką polskiej emigrantki, także komunistką. Oboje szpiegowali dla Związku Radzieckiego podczas II wojny światowej; on służył w szeregach armii amerykańskiej, ona pracowała w fabryce zbrojeniowej. Wykonywał pracę także dla Amtorgu.

Cohenowie współpracowali z —* Julusem Rosenber-giem i jego żoną Ethel oraz szefem siatki, Rudolfem Ablem (William Fischer). Po jej dekonspiracji w 1950 zbiegli do Nowej Zelandii, gdzie przybrali nazwisko zmarłych Petera i Helen Krogerów i jako Kanadyjczycy przybyli w 1954 do Wielkiej Brytanii. W Londynie Morris otworzył niewielki antykwariat na Stran-dzie (pod nr 190), specjalizujący się w literaturze sado-masochistycznej, który stanowił świetną przykrywkę dla szpiegowskiej działalności. Starali się w niej kierować trzema zasadami: „wytrwałością, czujnością, cierpliwością”.

W podmiejskim domku w Ruislip, gdzie mieszkali, bywał często „młody przyjaciel z Kanady” Gordon Lonsdale (Konon Mołodyj). Gdy zdemaskowało go MI5, obserwacji poddano także jego znajomych. Po aresztowaniu Lonsdale'a, w styczniu 1961, zatrzymano i Krogerów. Okazało się, iż są to Cohenowie, poszukiwani w Stanach Zjednoczonych za szpiegostwo atomowe. Ich dom okazał się lokalem kontaktowym całej grupy. Podczas dziewięciodniowej rewizji odnaleziono nadajnik krótkofalowy, książki kodowe, specjalistyczny sprzęt fotograficzny, 7 fałszywych paszportów oraz 7 tysięcy dolarów.

Sądzeni za szpiegostwo, zostali uznani za winnych i skazani na 20 lat więzienia. Zwolniono ich 24 października 1969; zostali wymienieni na kilku obywateli brytyjskich więzionych przez Sowieców. Do Moskwy udali się samolotem przez Warszawę.

(Łona zmarła w Moskwie w 1992.)

COI, Coordinator of Information

Koordynator informacji

Dyrektor Centrali Wywiadu (DCI) od września 1973 do stycznia 1976.

Absolwent Uniwersytetu Princeton, w 1941 wstąpił do armii, służył w jednostkach powietrznodesantowych. W

1943 zgłosił się ochotniczo do Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS), latem

1944 zrzucony na terytorium okupowanej Francji, w

1945 przetransportowany drogą powietrzną do Norwegii-

Po wojnie ukończył wydział prawa Uniwersytetu Columbia i - wspólnie z byłym szefem OSS

Williamem J. Donovanem, rozpoczął praktykę adwokacką. Członek Narodowej Rady ds.

Stosunków Pracy (National Labor Relations Board), wkrótce po wybuchu wojny koreańskiej, w

czerwcu 1950, wstąpił do CIA. W latach 1951-1953 pracownik Ambasady Stanów

Zjednoczonych w Sztokholmie, od 1953 do 1958 na podobnym stanowisku w Rzymie, w okresie

1959-1962 szef placówki CIA przy Ambasadzie Stanów Zjednoczonych w Sajgonie. Od 1962 z

powrotem w Kwaterze Głównej CIA. Skierowany ponownie do Wietnamu w 1968 jako

pracownik Agencji Rozwoju Międzynarodowego (Agency for International Development - AID)

w randze ambasadora; współdziałał w realizacji programu Proenix. W 1971 przeniesiony

oficjalnie do Departamentu Stanu, w rzeczywistości nadal w CIA. W 1973 objął stanowisko

zastępcy dyrektora ds. operacji, od września tego roku dyrektor Centrali Wywiadu (DCI).

Wkrótce po nominacji indagowany przez reportera „The New York Timesa”, Seymoura Hersha,

do którego dotarły przecieki o operacji Chaos, potwierdził fakt kontroli korespondencji

prywatnej przez CIA, utrzymując wszakże, że była to operacja kontrwywiadu-dowcza i zrzucając

tym samym wszelką za nią odpowiedzialność na Jamesa Jesusa Angletona. Inna rzecz, że

pozbycie się człowieka opanowanego obsesją polowania na radzieckiego kreta wśród członków

najwyższej hierarchii CIA (a według krążących pogłosek Colby bynajmniej nie pozostawał poza

kręgiem osób podejrzanych) stało się jednym z nadrzędnych celów DCI.

Colby opuścił służbę państwową w 1976 i oddał się pracy pisarskiej. Jego książka Honorable

Men: My Life in the CIA ukazała się w 1977, w atmosferze skandalu. Opuszczając CIA, Colby

zobowiązał się bowiem nie publikować nic bez aprobaty Agencji. Tymczasem jego amerykański

wydawca udostępnił maszynopis książki jednej z oficyn francuskich, zanim CIA zdołała usunąć z

niej pewne, kontrowersyjne jej zdaniem, fragmenty. Departament Sprawiedliwości uznał to za

naruszenie warunków porozumienia. Colby załagodził spór, płacąc 10 tysięcy dolarów grzywny i

zapewniając, że w przyszłości będzie przestrzegać warunków umowy.

Colepaugh William C.

130

Zginął w wypadku kajakowym, w pobliżu swego letniego domu w zatoce Chesapeake w maju

1996.

Colepaugh William C. (ur. 1918)

Obywatel amerykański przerzucony w czasie II wojny światowej z Niemiec do Stanów

Zjednoczonych jako szpieg.

Urodzony w Niantic, w stanie Connecticut, studiował budownictwo okrętowe i inżynierię w

Admirał Far-ragut Academy w New Jersey i Massachusetts Institute of Technology (MIT).

W1942 wstąpił do US Naval Re-serve; po niespełna roku zwolniony „dla dobra służby”.

Wzbudził podejrzenia FBI jako osobnik o sympatiach proniemieckich. Biuro nie wiedziało

jeszcze wówczas, że wiosną 1941, podczas rejsu statkiem brytyjskim do Szkocji i z powrotem,

Colepaugh gromadził informacje dotyczące systemu konwojów brytyjskich dla konsulatu

niemieckiego w Nowym Jorku. Nakaz aresztowania FBI wydało dopiero po uzyskaniu

informacji, że 10 stycznia 1944 Colepaugh zaciągnął się jako marynarz na pływający pod neutralną banderą szwedzki liniowiec pasażerski Gñpsholm, wiozący wracających do ojczyzny repatriantów niemieckich.

W Niemczech Colepaugh przyjął nazwisko Karl Kurt Gretchner. Skierowany przez SS do —* szkoły szpiegów w Hadze, odbył przygotowanie do misji szpiegowskiej w Stanach Zjednoczonych. Misja miała polegać na gromadzeniu informacji wywiadowczych dotyczących amerykańskiego przemysłu lotniczego, a zwłaszcza prac nad systemami napędu raketowego, oraz na temat przemysłu stocznioowego. Informacje przekazywać miał -> tajnym pismem w listach kierowanych pod wskazanymi adresami amerykańskich jeńców wojennych w Niemczech. Podczas szkolenia w Hadze zetknął się z Erichem Gimpem, agentem niemieckim, który miał mu towarzyszyć do Stanów. 6 października 1944, wyposażeni w 60 tysięcy dolarów gotówką i okazałej wartości diamenty oraz mikrodoty instrukcji budowy i obsługi radionadajnika, opuścili Niemcy na pokładzie okrętu podwodnego U-1230, który 10 listopada wysadził ich na plaży w Frenchman Bay, w stanie Maine. Przebywszy część drogi pieszo, taksówką dojechali do Bangor, a później pociągiem przez Boston do Nowego Jorku. Następne kilka dni zajęło im znalezienie mieszkania, w którym dałoby się bezpiecznie zainstalować radiona-dajnik. Wkrótce potem Colepaugh opuścił Gimpela (ujętego w Nowym Jorku kilka dni później) i oddał się w ręce FBI. 6 lutego 1945 obydwu uznano winnymi szpiegostwa i skazano na karę śmierci przez powieszenie, zamienioną później przez prezydenta Trumana na dożywotnie więzienie.

Collins Martin

->Abel Rudolf

Colonel Boone, Pułkownik Boone

Słowa umieszczane na początku każdego zawierającego informacje Magie szyfrogramu wysyłanego przez wywiad wojskowy lub morski do prezydenta Roosevelt-ta w czasie jego podróży zagranicznych.

Colossus

Brytyjska szybka maszyna obliczeniowa, zaprojektowana dla Bletchley Park jako urządzenie mające „złamać” niemiecką maszynę szyfrującą Fish. Bardziej zaawansowana technologicznie od Bombę, uważana za „pierwszy elektroniczny komputer cyfrowy”. Składający się z 1500 lamp elektronowych Colossus zdolny był do odczytania 25 tysięcy bitów informacji na sekundę - zbliżoną szybkość „prawdziwe” komputery osiągnęły dopiero na początku lat pięćdziesiątych. Modyfikacje maszyn typu Bombę oraz innych elementów wyposażenia Bletchley Park pozwoliły jednak uporać się aliantom z Fishem jeszcze przed wprowadzeniem go do użytku.

Pierwszy model maszyny - Mark I - rozpoczął pracę w lutym 1944; w czerwcu tego roku oddano do użytku jego wersję ulepszoną, skonstruowany z 2400 lamp próżniowych, szybszy i bardziej wszechstronny model Mark II, wykorzystany do dekryptaży danych niemieckiej łączności radiowej w okresie przygotowań do D-Day.

W samą porę, by -jak stwierdził F. Harry Hinsley i inni autorzy British Intelligence in the Second World War (1984) -dostarczyć bezcennej wartości informacji wywiadowczych, istotnych dla ostatecznego sukcesu operacji Oerlord.

Do zakończenia wojny działało już dziesięć maszyn Colossus, które stały się podstawą wyposażenia powojennych służb kryptologicznych Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii.

CGMINT, Communications Intelligence

Rozpoznanie radiotechniczne

5412Comittee

-> Komitet 5412

Committee of Secret Correspondence

Komisja Korespondencji Tajnej
COMSEC, Communications Security
-»Bezpieczeństwo łączności

131

Coplon Judith

Confidential

Poufne

Conrad Clyde Lee, sierż. (1947-1998)

Podoficer Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych, strażnik archiwum stacjonującej w RFN 8 Dywizji Piechoty. Poczynając od 1975, przez dziesięć lat przekazywał tajne dokumenty agentom wywiadu czechosłowackiego i węgierskiego. W latach 1983 -1985 korzystał z pomocy zwerbowanego przez siebie sierż. Rodericka J. Ram-seya, odbywającego służbę w tej samej jednostce.

W czasie trwającego dziesięć lat szpiegowskiego epizodu swego życia Conrad otrzymał za swe usługi fantastyczną wręcz sumę, ocenianą na 5 milionów dolarów, co jednak wydaje się mało prawdopodobne, wzięwszy pod uwagę obyczaje panujące w wywiadzie bloku wschodniego. Ramseyowi wypłacono łącznie około 20 tysięcy dolarów.

Conrad i kilku zamieszanych w działalność siatki szpiegowskiej pracowników cywilnych, aresztowanych w sierpniu 1988, stanęło przed sądem w Niemczech Zachodnich. Conrad, uznany winnym „stworzenia groźby dla całości potencjału obronnego Zachodu”, skazany został na karę dożywotniego więzienia.

Ramseya aresztowano w czerwcu 1990 po zakończeniu służby w armii. Prowadzący śledztwo ustalili, że w 1981 obrabował bank i próbował włamać się do sejfu biura ochrony szpitala, gdzie pracował. Nie wysunięto przeciw niemu oskarżenia.

Conrad Joseph (1857-1924)

Autor m.in. popularnej powieści szpiegowskiej *The Secret Agent* (1907) [wyd. pol. *Tajny agent*, 1908]. Urodzony w Polsce [w Berdyczowie na Ukrainie], Józef Teodor Konrad Korzeniowski stał się jednym z najwybitniejszych pisarzy anglojęzycznych.

Na morzu od siedemnastego roku życia, do Anglii przybył w 1886; uzyskał brytyjski patent kapitana marynarki handlowej, ale w 1893 porzucił żeglugę dla literatury. Akcja jego - osnutej na kanwie zamachu bombowego w Obserwatorium Astronomicznym w Greenwich w 1894 - powieści *Tajny agent* rozgrywa się w świecie anarchistów i kontrwywiadu brytyjskiego, pracującego nad wykryciem i udaremnieniem spisku bombowego.

Lepiej znany jako autor *Lorda Jima* (1900) [wyd. pol. 1904] i *Heart of Darkness* (1902) [wyd. pol. *Jądro ciemności*, 1925], Conrad nasycił świat literackiego szpiegostwa atmosferą beznadziejności, rozpacz i zdrady (motyw ten ożyje później w powieściach Johna Le Carrego). W opowiadaniu *Under Western Eyes* (1911) [wyd. pol. *W oczach Zachodu*, 1925] Conrad kreśli postać rosyjskiego studenta Razumowa, zmuszonego do denuncjacji kolegi uwikłanego w zamach terrorystyczny.

Consortium for the Study of Intelligence

Konsorcjum Badań nad Wywiadem

Cooke Christopher M., ppor. (ur. 1955)

Oficer Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych przydzielony do bazy strategicznych balistycznych pocisków rakietowych Titan. 23 grudnia 1980 odwiedził ambasadę radziecką w Waszyngtonie, gdzie zapłacono mu 50 dolarów za notatkę, którą odpisał z tajnych dokumentów. Jego wcześniejsze zgłoszenia telefoniczne do ambasady zostały odrzucone; prawdopodobnie radzieccy urzędnicy sądzili, że Cooke jest prowokatorem.

Po Bożym Narodzeniu powrócił do bazy sił powietrznych McConnell w Kansas, a 2 maja 1981 próbował ponownie odwiedzić ambasadę, ale była zamknięta.

Cooke został wyśledzony podczas grudniowej wizyty w 1980, kiedy zamówił rozmowę telefoniczną z radzieckiej ambasady do swego domu w Richmond w stanie Wirginia. Podśluch telefonów ambasady dokonywany przez —* FBI, doprowadził do jego ujęcia. Cooke przyznał się do popełnienia czynu, ale wskutek nieudolnego śledztwa sąd wojenny zdecydował, że nie zostanie oskarżony. Został jedynie zwolniony z sił powietrznych po rocznej służbie.

Cooke ukończył wyższe studia, był prawdopodobnie najlepiej wykształconym z Amerykanów, którzy oferowali obcym ambasadom usługi szpiegowskie. W kontaktach z Sowietami używał nazwiska Mark Johnson oraz kryptonimu Skorpion.

Cooper James Fenimore (1789-1851)

Pierwszy wybitny powieściopisarz amerykański. Opublikowana przez niego w 1821 powieść historyczna *The Spy: A Tale of the Neutral Ground* [wyd. pol. Szpieg, 1829], której bohaterem jest tajny agent -> George'a Washingtona, -> Harvey Birch [F], zdobyła ogromną popularność wśród czytelników. Spośród wielu jego powieści, najbardziej znana stała się *The Last of the Mohicans* (1826) [wyd. pol. Ostatni Mohikanin, 1830]

COPEK

System szyfrowania używany podczas II wojny światowej przez US Navy w celu wymiany danych technicznych między rozlokowanymi na całym świecie stacjami kryptologicznymi.

Coplon Judith (ur. 1922)

Pracownica Departamentu Sprawiedliwości, agentka radziecka.

Cordrey Robert E.

132

Urodzona w Brooklynie, po ukończeniu rusycystyki w Barnard College, w 1943, podjęła pracę w nowojorskiej sekcji Departamentu Sprawiedliwości. Po dwu latach przeniesiono ją do Waszyngtonu, do sekcji zajmującej się rejestracją obcych agentów oraz osób podejrzanych o szpiegostwo.

W 1948, gdy FBI zaczęło podejrzewać, iż jest łącznikiem w radzieckiej atomowej siatce szpiegowskiej, poddało ją nadzorowi. Udało się zaobserwować, jak wręcza jakieś papiery pracownikowi sekretariatu ONZ, w rzeczywistości oficerowi wywiadu radzieckiego Walentinowi Gubiczewowi. W marcu 1949 przygotowano specjalnie fałszywy tajny dokument, sygnowany rzekomo przez J. Edgara Hoovera (zwolennika natychmiastowego aresztowania agentki). Coplon została zatrzymana w Nowym Jorku podczas próby przekazania dokumentu Gubiczewowi, który następnie został ekspulsowany ze Stanów Zjednoczonych.

Coplon skazano za przywłaszczenie dokumentów, dotyczących obronności państwa, jednak sąd apelacyjny zawiesił wyrok, ponieważ materiały z podsłuchów nie zostały udostępnione jej obrońcy, a aresztowanie nastąpiło bez zgody sądu. Wkrótce Kongres przyjął ustawę upoważniającą policję do zatrzymywania podejrzanych o szpiegostwo bez uprzedniego upoważnienia ze strony władz sądowniczych.

Cordrey Robert E.

Żołnierz Piechoty Morskiej Stanów Zjednoczonych, instruktor Szkoły Obrony

Przeciwchemicznej, Przeciw-biologicznej i Przeciwatomowej w Camp Lejeune w Karolinie Północnej. W 1984 próbował sprzedać tajne informacje oficerom wywiadu ZSRR i

Czechosłowacji. Sprawę ujawniono dopiero w styczniu 1985 „z powodu nader delikatnej materii śledztwa”. Cordrey, który nie zaprzeczał oskarżeniom o usiłowanie nawiązania kontaktu, skazany został na 12 lat ciężkich robót.

Cornwell David

John Le Carre

Corona

Amerykański satelita szpiegowski do obserwacji Związku Radzieckiego, Chin, Środkowego Wschodu i innych rejonów świata w latach 1960-1972. Corona była pierwszym satelitą szpiegowskim, wyposażonym w kamery fotograficzne.

Stany Zjednoczone rozpoczęły w 1956 prace nad Corona jako następcą samolotu rozpoznawczego U-2. Początkowo znana była jako System Broni Sił Powietrznych (US Air Force's Weapon System - WS) 117L -

strategiczny satelita rozpoznawczy. Pomysł satelity szpiegowskiego narodził się podczas studiów przeprowadzonych w 1946 przez Rand Corporation, badającą możliwości lotów sztucznych satelitów. Rozwój raket balistycznych, dalekosiężne kamery, techniki lotnicze przejmowania pojemników z filmem, zrzuconych ze spadochronem z satelitów, doprowadziły do programu Corona. Decyzja rządu amerykańskiego dotycząca jego opracowania została podjęta osiem tygodni po wystrzeleniu Sputnika I, pierwszego sztucznego satelity Ziemi, co nastąpiło 4 października 1957.

Corona miała kamerę, która obracała się automatycznie, w miarę jak satelita przelatywał nad wybranymi rejonami. Z chwilą gdy film został naświetlony, pojemnik z filmem był wyrzucany ze spadochronem nad Oceanem Spokojnym, gdzie samolot USAF chwycił go w locie.

Pierwszą wersją Corony był Keyhole (KH-1). Program - rozpoczęty w lutym 1959, rozszerzony w czerwcu 1960 - objął tuzin próbnych wystrzeżeń, podczas których wyniesiono na orbitę osiem satelitów z kamerami. Wszystkie zakończyły się niepowodzeniem, żadnego pojemnika z filmem nie podjęto z orbity. Ucząc się na błędach, zespół USAF, CIA i przemysłu wzmógł wysiłki. 18 sierpnia 1960 satelita Corona, trzynasty z rzędu, został umieszczony na orbicie i z powodzeniem fotografował poszczególne rejony Związku Radzieckiego. Nazajutrz pojemnik z filmem został wyrzucony z satelity i przejęty wraz ze spadochronem przez samolot USAF. Fotografie z tego jednego lotu objęły większą część Związku Radzieckiego niż wszystkie 24 loty samolotu rozpoznawczego U-2. Przejęty film o długości 914,4 m obejmował 4,16 min kilometrów kwadratowych terytorium radzieckiego.

W następnym dziesięcioleciu poziom techniczny satelitów i ich kamer jeszcze został podniesiony. Pod kryptonimem Talent Keyhole w 1960 lista celów fotografii Związku Radzieckiego obejmowała: 1) strategiczno--balistyczne pociski raketowe, 2) ciężkie bombowce i 3) obiekty związane z energią jądrową, z położeniem głównego nacisku na lokalizację radzieckich balistycznych pocisków raketowych. Lista głównych celów została rozszerzona, gdy było już znacznie więcej sztucznych satelitów, ulepszonych kamer i taśm filmowych, co umożliwiło wielodniowe loty. Tak na przykład 24 lipca 1968 wiceadmirał H.G. Rickover, szef programu napędu jądrowego Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, oświadczył przed Wspólną Komisją ds. Energii Atomowej (Joint Committee on Atomic Energy), że Sowieci mieli przez pewien czas największe w świecie możliwości budowy i remontu atomowych okrętów podwodnych (...) mimo to nadal rozszerzają swoje możliwości.

133

Corona

Samolot US Air Force C-119 przechwytyje pojemnik z filmami wyrzucony z satelity Corona.
(central intelligence agency)

Satelita rozpoznawczy Corona KH-4B

Ładownik nr1

Kasety na taśmę filmową

Kamera do zdjęć ukośnych   Kamery do zdjęć stereoskopowych

Corona

134

Kreml sfotografowany z satelity Corona, Moskwa 28 maja 1970; w lewym dolnym rogu kolejka przed Mauzoleum Lenina na Placu Czerwonym.

(CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY)

Jego opis ogromnej stoczni nr 402 w Siewierodwin-sku w radzieckiej Arktyce był oparty na fotografiach wykonanych przez satelitę Corona.

Fotografie satelitarne stały się ważne w amerykańskiej ocenie strategicznych możliwości i w planowaniu, jak również w technicznej ocenie radzieckich okrętów, samolotów i innych systemów bojowych, zdolności produkcyjnych oraz transportowych, jak też wszelkich innych aspektów działań wojskowych.

Ostatni lot Corony odbył się w maju 1972. Ogółem odnotowano 95 udanych lotów KH, 26 lotów się nie powiodło. (Lot mógł być „częściowo udany”, jeśli jedna lub dwie kamery w satelicie zawiodły bądź jeśli tylko jeden lub dwa pojemniki z filmami zostały przejęte). Końcowy akt programu Corona to lot satelity KH-4B, trwający 19 dni, podczas którego nakręcono 9721 m filmu, zrzuconego następnie na ziemię w dwóch pojemnikach.

Mimo że głównym celem programu Corona był Związek Radziecki, szeroko fotografowano również Chiny, podobnie jak części Azji Południowo-Zachodniej i Środkowego Wschodu. W kilku lotach fotografowano też niektóre regiony Stanów Zjednoczonych dla celów pomiarowych. W latach dziewięćdziesiątych program Corona był wysoko klasyfikowany (utajniony). W okresie gdy trwał, wystrzelonym sztucznym satelitom nadano kryptonim Discoverer i publicznie mówiono o programie tym jako o satelitach badawczych. W jednym z pierwszych publicznych wystąpień po mianowaniu DCI (Director of Central Intelligence —* dyrektor Centrali Wywiadu) dr John M. Deutch 23 maja 1995 określił system Corona jako klasyczny przykład skutecznego procesu podejmowania decyzji przez rząd, przykład współpracy przemysłu z rządem i znaczenia wywiadu. Jak zauważył, Corona „znacząco zmieniła bieg zimnej wojny”.

135

Crabb Lionel

Cosmic

Przyjęty na początku lat pięćdziesiątych kryptonim najwyższego poziomu utajnienia danych wojskowych NATO, stosowany wyłącznie w odniesieniu do dokumentów ściśle tajnych.

CostelloJohn (1943-1995)

Kontrowersyjny brytyjski historyk wywiadu; wykładowca ekonomii i prawa w Cambridge, później pracował w telewizji, dopóki nie stał się autorem niezależnym.

Jego najbardziej znane publikacje to napisana wspólnie z byłym oficerem wywiadu amerykańskiej Floty Pacyfiku biografia kontradmirała Edwina T. Laytona And I Was There (1985), Mask of Treachery (1989) -monografia o Anthonym Bluncie oraz historia kariery funkcjonariusza NKWD Aleksandra Orłowa, Deadly Illusions (1994), przy której współpracował z byłym oficerem KGB Olegiem Cariewem.

Londyński „The Times” napisał w nekrologu Costella:

Prawda o wartości Costella jako historyka leży - jak zwykle - gdzieś między dwiema skrajnymi ocenami jego dorobku. Nawet najsurowsi krytycy nie odmawiają mu umiejętności docierania do nowych, często fascynujących, źródeł. Najsłabszym natomiast jego punktem - przynajmniej w ocenie profesjonalistów - był prymitywizm i nieudolność stylu, co niekiedy wulgaryzowało jego

konkluzje, które z całą pewnością dałoby się uzasadnić w sposób o wiele bardziej interesujący. Zdarzało się też, że pomijał fakty nie pasujące do jego koncepcji, dawał natomiast - i to rzecz by można bezkrytycznie - wiarygodnym informacjom pochodzącym ze źródeł w rodzaju agentów KGB, o ile tylko odpowiadały jego założeniom.

Zmarł na pokładzie samolotu pasażerskiego, lecącego z Londynu do Miami; przyczyną było najprawdopodobniej zatrucie pokarmowe.

Cotton F. Sidney (1894-1969)

Pionier wywiadu lotniczego, Australijczyk, w czasie I wojny światowej w brytyjskiej Służbie Powietrznej Królewskiej Marynarki Wojennej (Royal Naval Air Service). Od 1932 niezależny fotograf i lotnik. We wrześniu 1938 przyjął złożoną mu przez wywiad francuski propozycję misji lotniczego rozpoznania fotograficznego nad terytorium Niemiec.

Poczynając od 25 marca 1939, dokonał kilku - finansowanych początkowo przez rząd francuski, później brytyjski - lotów rozpoznania fotograficznego z dużej wysokości nad Berlinem i zachodnią częścią Niemiec, Włochami i posiadłościami włoskimi w Afryce Północnej pod przykrywką działającego na zlecenie prywatne pilota Aeronautical Research and Sales Corporation Cotton. Towarzyszył mu pełniący funkcje drugiego pilota i mechanika oficer RAF, R.H. Niven, który później, w końcu sierpnia 1939, prowadził rozpoznanie portów niemieckich cywilnym samolotem typu Beechcraft.

Cotton posługiwał się przystosowanymi do zadań rozpoznania fotograficznego wersjami dwusilnikowych Lockheed 12-A Electra, wyposażonymi w trzy kamery główne pod kabiną pilota - jedną skierowaną w dół pionowo, a dwie pod kątem 40 stopni (co z wysokości 6400 m pozwalało na fotografowanie pasa terenu o szerokości 18,5 km). Istniała również możliwość umieszczenia kamer fotograficznych w skrzydłach samolotu. Dodatkowe zbiorniki paliwa zwiększały maksymalny zasięg Electry z 1126 do 2574 km.

We wrześniu 1939 Electra Cottona wykonała kolejną serię przelotów rozpoznawczych nad portami niemieckimi i kotwicowiskami Kriegsmarine. Samoloty, którymi dysponował wówczas RAF, nie były przystosowane do zadań tego rodzaju.

Podczas wojny Cotton, wcielony do RAF jako dowódca dywizjonu, dowodził później pierwszą wyspecjalizowaną jednostką rozpoznania fotograficznego sił powietrznych.

Z samolotem nie rozstał się po zakończeniu działań wojennych - brał udział w wielu akcjach pomocy dla ludności obszarów dotkniętych konfliktami i klęskami żywiołowymi zarówno jako pilot zawodowy, jak i osoba prywatna.

Ustanowił rekord skrajnie niekonwencjonalnego indywidualizmu, który przyćmić mogła jedynie zasłużona sława człowieka niezwyklej odwagi i pomysłowości, jaką zyskał - napisał o nim londyński „The Times”.

„Covert Action Information Bulletin”

Powstały na początku lat siedemdziesiątych, wrogo nastawiony do CIA periodyk publikujący dane osobowe rzekomych pracowników Agencji, działających w państwach trzecich pod przykrywką dyplomatyczną. Jednym z doradców „Covert Action Information Bulletin” był dawny oficer CIA, Philip Agee.

Crabb Lionel, kmdr ppor. (1910-1956)

Marynarz floty handlowej, pracownik amerykańskiej stacji benzynowej, przedsiębiorca, fotograf. Znany jako „Buster”, był jednym z najlepszych ekspertów Królewskiej Marynarki Wojennej (Royal Navy) w dziedzinie sabotażu podwodnego.

W 1940 wstąpił do Służby Patrolowej Królewskiej Marynarki Wojennej; w 1941 uzyskał patent oficerski. Pomimo wady lewego oka, uniemożliwiającej pełnienie służby wachtowej, ochotniczo przeszedł przeszkolenie w zakresie minowania i użycia bomb głębinowych. W 1942 skierowany

do Gibraltaru, do obrony brytyjskich okrętów wojennych przed atakami włoskich pływonurków

Crystal

136

i „żywych torped”. Po rozpoczęciu alianckiej ofensywy pracował przy rozminowywaniu portów włoskich.

Z Royal Navy wystąpił w 1948, lecz w 1952 powrócił do służby czynnej. Rankiem 19 kwietnia 1955 zszedł pod wodę w porcie Portsmouth. Wszystko wskazuje, że była to prowadzona dla MI6 tajna misja podwodnej inspekcji kadłuba radzieckiego krążownika Ordżoniki-dze, którym poprzedniego dnia przybyli do Anglii Nikita Chruszczow i Nikołaj Bułganin. W porcie odnaleziono później pozbawione głowy zwłoki, prawdopodobnie Crabba. Władze brytyjskie uznały go za „przypuszczalnie zmarłego”.

Crystal

Kennan

Cub-An-12

Radziecki samolot transportowy, jeden z najbardziej rozpowszechnionych samolotów tej kategorii w radzieckim lotnictwie wojskowym i cywilnym. Pewna liczba Cu-bów została przystosowana do prowadzenia rozpoznania radioelektronicznego (Electronic Intelligence - ELINT) i obserwacji zachodnich okrętów wojennych.

Przystosowane do zadań ELINT samoloty An-12 znajdowały się w latach 1967-1972 wśród maszyn radzieckich bazujących w Egipcie, wspierających działania morskie ZSRR we wschodniej części Morza Śródziemnego. Niektóre nosiły znaki egipskie, ale były pilotowane przez załogi radzieckie. Latały także z baz w innych krajach Trzeciego Świata.

Skonstruowany przez Antonowa An-12 jest górno-płatem z przedziałem transportowym, o kadłubie, do którego dostęp umożliwia rampa tylna. Napędzają go 4 silniki turbośmigłowe. Główne podwozie mieści się w komorach przy kadłubie. Z tyłu kadłuba znajduje się w większości samolotów (nawet w niektórych ze znakami cywilnymi) wieżyczka strzelca pokładowego, uzbrojona w 2 sprzężone działka kal. 23 mm. Mimo że nie ma radaru kierowania ogniem działek, w ogonie montuje się zwykle radar ostrzegawczy. Jako samolot transportowy An-12 Cub może zabrać do 20 ton ładunku lub 105 żołnierzy albo 60 spadochroniarzy względnie 76 rannych.

Od 1970 zaobserwowano wiele wojskowych odmian samolotu An-12. Amerykańskie oznaczenie Cub-B dotyczy samolotów rozpoznania i zakłócania (electronic countermeasures - ECM) z kopułami antenowymi wtopionymi w linię kadłuba i ogona. Samolot typu Cub-C jest przeznaczony do zadań ELINT, z pomieszczeniami u dołu kadłuba przeznaczonymi na anteny i na inne urządzenia elektroniczne, wskazujące na jego rolę „szperacza elektronicznego”.

Natomiast wersja Cub-D stanowi wersję specjalnego rozpoznania morskiego i ELINT (samolotu transportowego o symbolu An-12BP).

Samolot An-12 odbył pierwszy lot w 1955 i wszedł do służby w lotnictwie wojskowym w 1959, w wersji cywilnej rozpoczął loty w Aeroflocie 18 miesięcy później. Wyprodukowano około 850 maszyn tego typu, głównie do użytku wojskowego. Poza siłami powietrznymi Związku Radzieckiego i Rosji, różne typy Cub-An-12 znalazły się w lotnictwie państw Układu Warszawskiego i kilku krajów Trzeciego Świata.

Culpera siatka

Działająca w okresie wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych amerykańska siatka szpiegowska. Zorganizowana w czerwcu 1778 przez mjr. -> Benjamina Tallmadge'a z rozkazu i wyłącznie dla potrzeb Geor-ge'a Washingtona, którego oddziały rozproszone na terytorium dzisiejszych stanów New York, New Jersey i Connecticut odczuwały dotkliwy brak

wiarygodnych informacji o zamiarach i potencjale bojowym sił gen. Henry'ego Clintona, które właśnie zajęły Nowy Jork.

Tallmadge rozpoczął budowę organizacji szpiegowskiej od zwerbowania -> Abrahama Woodhulla, mieszkańca Setauket na okupowanej przez wojska brytyjskie Long Island. Przybrał on kryptonim Samuel Culper, stąd nazwa siatki. Zwerbował też nowojorskiego przedsiębiorcę Roberta Townsenda, który jako kwakier nie mieszał się dotąd do polityki, łatwo więc mógł uchodzić za torysa.

Townsend, któremu nadano pseudonim Culper Młodszy, dobrał sobie dwójkę pomocników - szwagra i konkubinę. W korespondencji siatki figurowała jako 355, Townsend oznaczony był numerem 723, Wood-hull 722, a Washington 711.

Kodowane raporty Townsend zapisywał atramentem sympatycznym, w myśl szczegółowej instrukcji Washingtona. Niekiedy na czystym arkuszu papieru, na którym miał pisać artykuł do gazety (redagował rubrykę towarzyską w jednej z gazet torysowskich), innym razem na pierwszej, drugiej lub innych stronach notesu i marginesach mniej wartościowych książek, ewentualnie między wierszami w listach do przyjaciół.

Raporty dostarczał do skrzynki kontaktowej, pustego pnia drzewa na farmie Abrahama Woodhulla, kurier (oberżysta z Setauket, Austin Roe, regularnie jeżdżący do Nowego Jorku po zakupy). Odbierał je stamtąd marynarz -> Caleb Brewster, który przeprowadzał się następnie z przesyłką przez cieśninę Long Island do Fairfield w Connecticut, skąd Tallmadge albo inny oficer wywiadu zabierał ją do kwatery Washingtona.

W 1780 siatka Culpera pokrzyżowała opracowany przez Clintona plan ataku na sprzymierzone z Armią Kontynentalną wojska francuskie, które wylądowały w Newport. Uprzedzony przez Townsenda, Washington rozpoczął pozorowany marsz na Manhattan, co

137

Czarna propaganda

spowodowało, że zdeorientowany Clinton odwołał planowany atak na Newport i pozostał w Nowym Jorku, szykując się do odparcia szturm na miasto, co nigdy nie nastąpiło.

Cumming Mansfield, kmdr. (1859-1923)

Pierwszy szef MI6, w 1909 mianowany dyrektorem Tajnej Służby Wywiadowczej, oznaczonej wówczas kryptonimem Mile. Jego nazwiska nie wymieniano publicznie; znany był powszechnie jako „C”. Tradycję tę zachowali następcy, mimo że żaden nie nosił nazwiska zaczynającego się tą literą.

Oficer marynarki wojennej, cierpiący na ostrą postać choroby morskiej - w 1914 stracił nogę. Późniejsza legenda głosiła, że został ranny w wypadku samochodowym we Francji, a nogę amputował sobie własnoręcznie scyzorykiem. W rzeczywistości złamał obydwie kończyny, a jedną z nich odjął mu nazajutrz chirurg. Prawdą jest natomiast, że nosił później drewnianą protezę (a także i to, że w wypadku samochodowym zginął jego syn).

Za jego rządów MI6 odniosła kilka godnych uwagi sukcesów, mając wśród swych agentów postaci tego pokroju, co niezmordowany —* Sidney Reilly, który wykonywał dla Cumminga misje na kilku kontynentach. (Cumming nie zawsze mu ufał, ale doceniał jego wybitne zdolności).

Kierowaną przez siebie służbę przekształcił w główną brytyjską agencję wywiadowczą. Po I wojnie, kiedy MI6 wyjęte zostało spod kompetencji Ministerstwa Wojny i podporządkowane Ministerstwu Spraw Zagranicznych, skutecznie bronił jego interesów. Udało mu się również przejąć kontrolę nad Rządową Szkołą Kodów i Szyfrów.

Na początku 1923 ustąpił ze stanowiska ze względu na stan zdrowia; zmarł kilka miesięcy później.

Cyfonia

System szyfrowania wiadomości przekazywanych telefonicznie przez mieszanie sygnałów mowy z sygnałami wytwarzanymi przez specjalne urządzenie generujące szумы oraz ich ponownego odszyfrowywania. Angielska nazwa CIPHER jest akronimem słów: Cipher (szyfr) i telePHONE (łączność telefoniczna).

Cykl wywiadowczy

Cykl obejmujący wszystkie fazy działalności wywiadu - od planowania poczynając, na dystrybucji gotowego materiału wywiadowczego między odbiorców kończąc. Dzieleny jest zazwyczaj na pięć etapów:

Planowanie i ukierunkowanie - określenie tematu operacji wywiadowczej, sposobów zdobycia informacji oraz kontrola efektywności działania jednostek zajmujących się jej gromadzeniem.

Gromadzenie - proces zdobywania informacji i przekazywania ich do dalszej obróbki.

Przetwarzanie - proces porządkowania i ujednolicania uzyskanych informacji (np. przekład tekstów obcojęzycznych lub ujednolicenie formatu danych komputerowych).

Wytwarzanie - proces przekształcania informacji przetworzonej w gotowe dane wywiadu, obejmujący analizę, ocenę i interpretację.

Przekazywanie - dystrybucja danych wywiadowczych między odbiorców.

Cynhia

1) Amy Elizabeth Thorpe.

2) Kryptonim brytyjskiej operacji wywiadowczej, mającej na celu złamanie szyfrów używanych przez francuski rząd Vichy.

Czarna lista

Sporządzany przez kontrwywiad spis osób współpracujących bądź sympatyzujących z nieprzyjacielem, podejrzanych o działalność wywiadowczą lub uznanych za zagrożenie bezpieczeństwa dla własnych i sojuszniczych sił zbrojnych.

Czarna propaganda

Propaganda, podająca fałszywe informacje o źródle swego pochodzenia. Podczas II wojny światowej Brytyjcy specjaliści od czarnej propagandy nadawali z Anglii audycje radiowe, emitowane rzekomo z Niemiec i krajów przez nie okupowanych. Ich celem było podważenie morale Niemców i wywołanie napięć wewnętrznych, osłabiających potencjał militarny Rzeszy. Na skali radiodbiorników niemieckich angielskie Radio Deutschland znajdowało się tuż obok prawdziwej stacji o tej nazwie i było na tyle skuteczne, że nawet Goebbels zanotował w swoim dzienniku:

Ta stacja to kawał dobrej roboty propagandowej.

Większość słuchających jej żołnierzy niemieckich sądziła, że jest to rozgłośnia krajowa.

Niektórzy niemieccy jeńcy wojenni podawali się za pracowników Radia Deutschland, pragnąc w ten sposób przekonać alianckich urzędników śledczych o swym antyhitlerowskim nastawieniu.

Otoczająca tę operację tajemnica była tak ścisła, że ci ostatni często dawali wiarę takim opowieściom.

Czarna Ręka

138

Czarna Ręka

Nieoficjalna nazwa założonej w Belgradzie w 1911 przez szefa sztabu generalnego armii serbskiej, płk. Dragutina Dimitrijevića-Apisa, serbskiej organizacji terrorystycznej „Zjednoczenie albo Śmierć”, dążącej do stworzenia Wielkiej Serbii przez wyzwolenie Słowian południowych, pozostających pod władzą Austro-Węgier i Turcji.

Podczas wojen bałkańskich 1912-1913 Dimitrijević wykorzystywał Czarną Rękę do działań

terrorystycznych (zabójstw na tle politycznym i sabotażu); był także inspiratorem zamachu na następcę tronu Austro-Węgier, arcyksięcia Franciszka Ferdynanda w Sarajewie 28 czerwca 1914. Wiedeń wykorzystał ten incydent jako powód do wypowiedzenia wojny Serbii, co doprowadziło do wybuchu I wojny światowej kilka tygodni później.

W 1916, po śledztwie dotyczącym próby zamachu na regenta Aleksandra w Salonikach, Dimitrijević został aresztowany i po rozprawie, którą Serbowie uznali za sfingowaną, skazany na śmierć wraz z dwoma swoimi zwolennikami. Wyrok wykonano w czerwcu 1917. W 1953 po pokazowym procesie rewizyjnym przed Najwyższym Trybunałem Ludowym w Belgradzie wszyscy trzej zostali pośmiertnie zrehabilitowani.

Czarna skrzynka

Tajne wyposażenie lub konkretne urządzenie, zazwyczaj aparatura dozoru radioelektronicznego, często wojskowa, instalowana w samolotach szpiegowskich i szpiegowskich jednostkach pływających.

Czarnego Oceanu Stowarzyszenie (jap. Genyosha)

Tajne stowarzyszenie założone w 1881 w celu rozszerzenia wpływów japońskich i gromadzenia danych wywiadowczych z Chin, Korei, Mandżurii i Rosji. Nazwa pochodzi od japońskiej cieśniny oddzielającej Koreę od najbardziej na południe wysuniętej wyspy Japonii -Kiusiu, gdzie urodził się założyciel Genyoshy, potomek zamożnej rodziny samurajskiej, Kotaro Hiraoka. Najbardziej znanym przywódcą stowarzyszenia był jednak nie on, lecz plebejskiego pochodzenia Mitsuru Toy-ama, również z Kiusiu.

W studium o tajnych stowarzyszeniach japońskich *The Double Patriots* (1957) G.R. Storry stwierdza, że programowo nacjonalistyczna i głosząca hasła wierności rodzinie cesarskiej Genyosha była w istocie organizacją terrorystyczną i szkołą szpiegów. W końcu XIX wieku podobne związki zjednoczyły się w Stowarzyszenie Tożsamości Kulturowej Wschodniej Azji i założyły ośrodek szkolenia szpiegów w Szanghaju.

Głównym celem działalności wywiadowczej stowarzyszenia były Chiny. Pełniąc funkcję nieoficjalnej

agencji rządowej, Genyosha dostarczała danych wywiadowczych japońskim siłom zbrojnym.

Toyama organizował również operacje Szpiegowskie dla armii japońskiej w Chinach. Kwatera główna stowarzyszenia znajdowała się wówczas w Hankou.

Genyosha, która uważała kontakty seksualne za jedną z podstawowych metod gromadzenia danych wywiadowczych, założyła w Japonii, Chinach i Korei sieć domów publicznych, odwiedzanych chętnie przez różne wpływowo osobistości, które w rozmowach łóżkowych często dopuszczały się niedyskrecji; poza tym dochody z domów publicznych finansowały działalność stowarzyszenia.

W Korei działała filialna organizacja Genyoshy, Te-nyukyo, dążąca przez akcje wywrotowe do podkopania autorytetu miejscowego rządu w ramach przygotowań do ostatecznego przejęcia kraju przez Japończyków. (Czarnego Smoka Stowarzyszenie)

Czarnego Smoka Stowarzyszenie

Zajmujące się m.in. działalnością wywiadowczą potężne tajne stowarzyszenie japońskie, utworzone w 1901 w celu usunięcia Rosjan z Mandżurii, nazwane tak od Rzeki Czarnego Smoka czyli Amuru, stanowiącego granicę między Mandżurią a Rosją. Poważny wpływ na japońską politykę zagraniczną zachowało aż do II wojny światowej.

Stowarzyszenie szybko stało się najpotężniejszym i najbardziej dynamicznym tajnym związkiem w Japonii. Jego członkowie, wywodzący się głównie ze środowisk młodzieży o poglądach nacjonalistycznych, nazwali siebie „dzielnymi rycerzami”. Sam fakt istnienia stowarzyszenia przez dłuższy czas utrzymywany był w tajemnicy, co nie przeszkadzało, że należeli do niego

członkowie gabinetu i wyżsi oficerowie sił zbrojnych; oficjalnie zaczęto wspominać o nim dopiero w latach trzydziestych.

Wkrótce po założeniu stowarzyszenie urządziło swoistą demonstrację siły, uzurpując sobie prawo do zatwierdzania nominacji japońskich attache wojskowych za granicą. Mianowanie przez Ministerstwo Wojny attache wojskowym w Rosji barona płk. Motojiro Akashi oznaczało, że wyszło z tej próby zwycięsko. Stowarzyszenie wymogło później nominację Akashiego na attache do poruczeń specjalnych w państwach Europy Zachodniej, dzięki czemu mógł się on swobodnie kontaktować z rosyjskimi uchodźcami politycznymi i zbierać od nich informacje na temat wywiadu rosyjskiego.

Początkowo stowarzyszenie ograniczało się do gromadzenia danych wywiadowczych dotyczących Rosji i Mandżurii, ale w końcu lat trzydziestych rozszerzyło obszar swoich zainteresowań na Koreę, Chiny, Filipiny, Malaje, Hongkong, Singapur, Indie, Afganistan, Etiopię, Turcję, Maroko, Karaiby, kraje Ameryki Po-

139

Czerwona Orkiestra

łudniowej i Stany Zjednoczone. Nawiązało też bliskie kontakty z Sun Jat-senem, przywódcą Ligi Związkowej, który miał wprowadzić Chiny w epokę nowożytną.

W latach trzydziestych dziennikarze zachodni sporo pisali o Stowarzyszeniu Czarnego Smoka, traktując je niekiedy jako podporę tronu cesarskiego, innym zaś razem jako organizację o charakterze przestępczym. Istotnie, w działalności stowarzyszenia doszukać się można pewnych aspektów kryminalnych - jego przywódcę nazywano czasami Cesarzem Ciemności.

Pod koniec lat trzydziestych ten otoczony nimbem tajemniczości związek o jednoznacznie politycznym charakterze, utrzymujący luźne kontakty z ruchem nazistowskim, stracił znaczenie.

We wrześniu 1945 gen. Douglas MacArthur formalnie zlikwidował organizację i wydał nakaz aresztowania domniemanych jej przywódców. Informacje, jakimi dysponował wywiad amerykański, były jednak mocno zdezaktualizowane - dwie osoby uważane za przywódców, nie należały w ogóle do stowarzyszenia, jedna zmarła w 1938, inna popełniła samobójstwo w 1943, a pozostali wystąpili rok wcześniej.

Czarny Gabinet, Black Chamber

1) Potoczna nazwa siedziby amerykańskiego Biura Kryptograficznego czyli Wydziału 8 (Section 8) wywiadu wojskowego, utworzonego w 1912 przez nestora kryptografii amerykańskiej Herberta O. Yardleya, a zlikwidowanego na polecenie sekretarza stanu Henry L. Stimsona. „Dżentelmeni nie czytają cudzej korespondencji!” - miał uzasadnić swą decyzję Stimson. (Kryptografia)

2) Cabinet Noire, tajne biuro francuskie założone w celu kontroli korespondencji pocztowej. Jego tradycje sięgają czasów założenia poczty państwowej (Poste aux Lettres) przez króla Henryka IV - 1590. Listy otwierano, czytano, a następnie zapieczętowywano ponownie, co wymagało współpracy specjalistów od rekonstrukcji złamanych pieczęci. Podobną instytucję kontrolującą listy osób podejrzanych o sympatie rojali-styczne - comités de surveillance - powołali do życia także rewolucjoniści francuscy, którzy w 1789 głośno oburzali się na praktykę łamania tajemnicy korespondencji przez urzędników królewskich.

Czarne gabinety istniały także w czasach napoleońskich i później, aż do XX wieku. Dowiodła tego pewna Francuzka, która w liście do męża wspomniała, że wraz z listem przesyła mu trzy fiołki.

Adresatowi doręczono list, w którym rzeczywiście znajdowały się kwiatki - pisze Douglas Porch w The French Secret Services (1995). - Co prawda owa dama nigdy ich nie wysłała, ale w kopercie umieścił je Cabinet Noir, sądząc, że fiołki zapodziały się, kiedy otwierano list.

Podobny tajny system kontroli korespondencji pocztowej stworzyli również Brytyjczycy. (Bode) Czebrikow Wiktor, gen. armii (ur. 1923)

Szef KGB w latach 1983-1988 i członek Biura Politycznego. Protegowany Leonida Breżniewa, był szefem KGB w okresie przejściowym od Breżniewa do Gorbaczowa.

Oficer KGB w Dniepropietrowsku w późnych latach pięćdziesiątych i wczesnych sześćdziesiątych. Został przez Breżniewa ściągnięty do KGB w 1967 na stanowisko szefa Zarządu Kadr. Był zastępcą szefa KGB od roku 1968 do kwietnia 1982 i I zastępcą od kwietnia do grudnia 1982.

W końcu 1982 nieoczekiwanie został wysunięty przez -"♦ Jurija Andropowa na szefa KGB. Rok później, w listopadzie 1983, awansowano go do stopnia generała armii w KGB; był pierwszym oficerem sił bezpieczeństwa, który otrzymał taką rangę. Po przejściu na emeryturę marszałka Związku Radzieckiego Wiktora Kulikowa w 1988 Czebrikow stał się najstarszym radzieckim „wojskowym” oficerem w służbach specjalnych.

Był zastępcą członka Biura Politycznego od grudnia 1983 i członkiem Biura Politycznego (z prawem głosu) od kwietnia 1985. Awans ten świadczył o uznaniu Gorbaczowa dla niego.

W 1987 Czebrikow poleciał na Kubę, próbując odnowić współpracę wywiadowczą między KGB a kubańską Dirección General de la Inteligencia (Dyrekcją Generalną Wywiadu).

Gdy jednak Gorbaczow próbował nawiązać silniejsze więzi ekonomiczne z Zachodem, Czebrikow w 1987 zaatakował Zachód za „wywrotową działalność służb specjalnych”. 1 października 1988 Gorbaczow usunął go z KGB i mianował przewodniczącym nowej komisji Komitetu Centralnego, do spraw porządku prawnego. Po roku Czebrikow przeszedł na emeryturę.

CzeKa

-»WCzcKa

Czekista

Początkowo funkcjonariusz CzeKa (WCzeKa), następnie w slangu każdy funkcjonariusz organów.

Czerniawski-Garby Roman

—♦Aneks

Czerwona Orkiestra

Die Rotę Kapelle - niemiecka nazwa nadana rozległej siatce wywiadu radzieckiego działającej podczas II woj-

Czerwony kod

140

ny światowej w Europie Zachodniej i przede wszystkim w III Rzeszy.

Składała się z samodzielnych komórek założonych przez GRU w latach trzydziestych. Ich członkowie infiltrowali kluczowe instytucje wojskowe i cywilne, wśród nich Ministerstwo Lotnictwa, Ministerstwo Gospodarki, Naczelne Dowództwo Sił Zbrojnych, a także Abwehrę. Jednym z członków siatki był oficer służący w sztabie Luftwaffe, inny pracował w sekcji szyfrów Sztabu Generalnego.

Podobnie jak większość organizacji szpiegowskich w czasie wojny, Czerwona Orkiestra obrosła legendą. Jej działalność w latach powojennych była wyolbrzymiana przez radziecką propagandę. Nie ulega wątpliwości, że członkowie Czerwonej Orkiestry dostarczyli cennych informacji na temat lotnictwa niemieckiego i ruchów wojsk na froncie wschodnim. Jednak archiwa wojskowe nie zawierają dowodów, że siatka dostarczyła Armii Czerwonej informacji, które przyczyniły się do utraty przez Niemców 200 tysięcy żołnierzy.

Historia Czerwonej Orkiestry to także historia ludzkich dramatów - wielu jej członków było

młodymi idealistami, Niemcami nienawidzącymi Hitlera. Torturowano ich i ukarano okrutną śmiercią, także przez ścięcie. Jeszcze po wojnie potępiało ich wielu Niemców za zdradę, choć w NRD oficjalnie byli gloryfikowani, ponieważ służyli Związkowi Radzieckiemu.

Wśród członków Orkiestry była Amerykanka, Mildred Fish, z Milwaukee, w Wisconsin. Na University of Wisconsin poznała niemieckiego ekonomistę, Arvida Harnacka. Po zawarciu małżeństwa Harnack w 1929 wrócił do Niemiec, a Mildred wkrótce do niego dołączyła. Harnack został starszym radcą w Ministerstwie Gospodarki i w 1937 wstąpił do partii nazistowskiej. Był już wówczas komunistą.

Gdy Hitler doszedł do władzy, Arvid i Mildred Harnackowie stali się głównymi postaciami jednej z lewicowych grup, które dały początek Czerwonej Orkiestrze. Pomagali Żydom uciekać z Niemiec i przekazywali dane z dziedziny wywiadu gospodarczego do ambasady amerykańskiej i radzieckiej w —* Berlinie. Kiedy we wrześniu 1939 wybuchła wojna, wraz ze swymi towarzyszami organizowali akcje sabotażu w fabrykach niemieckich i wydawali podziemne gazetki.

Działalność szpiegowską prowadziły komórki w Niemczech, w podbitej Belgii, Francji i Holandii. Z Czerwoną Orkiestrą związana była umiejscowiona w Szwajcarii siatka Lucy. Jednakże rdzeń Czerwonej Orkiestry znajdował się w Niemczech. Na czele Czerwonej Orkiestry stali Leopold Trepper (Wielki szef, dyrektor) i Anatolij vel Wiktor Guriewicz (Mały szef, Kent), korzystający z usług wyszkolonych przez Sowietów operatorów radiowych.

Z operacjami Treppera i Guńewicza powiązana była Ursula Kuczyński (Sonia), która pomagała później Klausowi Fuchsowi, oraz Alexander Rado. Guriewicz, oficer GRU, kierował z Brukseli siatką belgijską.

26 czerwca 1941, cztery dni po inwazji Niemiec na Związek Radziecki, aparatura radiopelengacyjna Ab-wehry wykryła nadajnik radiowy kontaktujący się z Moskwą, prawdopodobnie z Brukseli. W grudniu w Brukseli aresztowano 3 członków siatki, lecz Trepper uniknął zatrzymania, ponieważ Niemcy uznali dokumenty zaświadczające, że był on biznesmenem.

W lipcu 1942 nastąpiły dalsze aresztowania. Około 85 podejrzanych zatrzymano w Hamburgu, 118 w Berlinie. Spośród tej pierwszej fali aresztowanych 2 popełniło samobójstwo w areszcie, 8 powieszono, 41 ścięto; wśród nich Mildred Fish Harnack. Ostatnie jej słowa, przekazane kapelanowi więziennemu, brzmiały „A tak kochałam Niemcy”. (W 1964 rząd NRD wydał pamiątkowe pocztowe znaczki, upamiętniające ją i jej współtowarzyszy.)

Od sierpnia do października 1942 Niemcy wykorzystywali przewerbowanych agentów, aby przy ich pomocy dezinformować Moskwę. Sprawą zajmowała się specjalna komórka Gestapo - Sonderkommando Rotę Kapelle.

Trepper został schwytany i podjął współpracę z Gestapo, a następnie zbiegł. Wrócił wkrótce do działalności podziemnej i próbował nadal przysyłać informacje do Moskwy. Przeżył wojnę. Przeprowadzona przez CIA analiza działalności Czerwonej Orkiestry stwierdza, że przekazane przez nią informacje mogły być znacznie lepiej wykorzystane przez Rosjan, gdyby nie nieufność Stalina. Czerwona Orkiestra miała ostrzec Związek Radziecki przed planowaną na czerwiec 1941 inwazją niemiecką, lecz Stalin zlekceważył ostrzeżenia.

Z tej samej analizy wynika, że Czerwona Orkiestra miała swoje początki w radzieckich siatkach szpiegowskich w Europie już w latach trzydziestych. W czasie wojny siatka rozrosła się poza Niemcy - Belgia, Holandia, Francja, Szwajcaria i Włochy. W analizie czytamy: wiele powiązań (...) znaleziono w Wielkiej Brytanii, Skandynawii, Europie Wschodniej, Stanach Zjednoczonych i w innych krajach.

W 1969 wielu członkom Czerwonej Orkiestry nadano pośmiertnie order Czerwonego Sztandaru.

Czerwony kod

Oznaczenie szyfru japońskiej marynarki wojennej, złamanego przez kryptoanalityków wywiadu łączności US Navy.

Nazwa pochodziła od tzw. Czerwonej Księgi - dwóch oprawionych w czerwone płótno tomów zawierających

141

Czysty

kopie japońskiej książki kodowej, sfotografowanej podczas serii włamań do konsulatu japońskiego w Nowym Jorku.

Operacja wymagała wielu wizyt - pisał admirał Edwin T. Layton w książce *And I Was There* (1985). Zajął nam sporo czasu fotografowanie opasłej księgi kodowej floty japońskiej.

Brygada kontrwywiadu ONI, która otworzyła zamki w drzwiach biura konsula i następnie sejf, fotografowała księgę strona po stronie. Fotografie przekazywano doktorowi Emersonowi J.

Haworhowi i jego żonie, tłumaczom japońskim, pracującym często dla ONI. Haworthowie

przetłumaczyli książkę na angielski, co zajęło prawie cztery lata. Następnie uaktualniono dane na podstawie fotografii, które wykonywano w czasie innych włamań w 1926 i 1927.

ONI przekazało dwa tomy Czerwonej Księgi do sekcji kodów i sygnałów. Zadanie

rozszyfrowania Czerwonej Księgi zlecono Agnes Meyer Driscoll, kryptografce - podobnie jak mistrz łamania szyfrów William F. Friedman - wyszkolonej w Riverbank Laboratories. Złamał

ona szyfr Czerwonej Księgi, a podczas tej pracy wyszkoliła młodego oficera Marynarki Wojennej USA, Laurence'a L. Safforda.

Cziczajew Iwan

-► Aneks

Czkawka

Spreparowana przez wywiad danego kraju mistyfikacja, mająca na celu wprowadzenie w błąd obywateli państwa trzeciego, która wraca rykoszetem do miejsca, gdzie powstała i jest przyjmowana za dobrą monetę

przez mieszkańców, a czasami i władze kraju, którego służb wywiadowczych była dziełem.

Przesłuchiwany w 1977 przez Komisję Churcha (Churcha Komisja) dyrektor CIA William

Colby przyznał, że amerykańskie środki masowego przekazu niejednokrotnie w dobrej wierze powtarzały plotki rozpowszechniane za granicą przez CIA. (-> Dezinformacja)

Czwarty

Stosowane w wywiadzie brytyjskim określenie oznaczające szpiega współpracującego z „trzecim”, czyli Haroldem (Kimem) Philbym, który działał w ścisłym związku z dwiema innymi

osobami: Guyem Burgessiem i —* Donaldem Macleanem. W 1963, kiedy Philby został

zdemaskowany jako szpieg radziecki, pracownicy wywiadu brytyjskiego rozpoczęli

poszukiwania „czwartego”. Głównym podejrzanym był od dłuższego czasu sir Anthony Blunt,

ceniony historyk sztuki, kustosz królewskiej kolekcji malarstwa. Blunt istotnie okazał się

„czwartym”. Po jego wykryciu w brytyjskich służbach wywiadowczych rozpoczęły się

spekulacje na temat „piątego”. (Cairncross John, HoUis Roger, siatka szpiegowska z Cambridge).

Czużoj, Obcy

W slangu radzieckich i rosyjskich służb wywiadowczych agent pracujący z pobudek innych niż ideologiczne lub polityczne; zazwyczaj dla pieniędzy albo kariery.

Czysty

Nie wykorzystywany wcześniej operacyjnie, a zatem prawdopodobnie nie znany obcym służbom wywiadowczym agent, materiał wywiadowczy lub obiekt.

D-21

Amerykański, startujący w powietrzu z samolotu nosiciela, bezzałogowy samolot rozpoznawczy. Według pierwotnych planów miał być przenoszony przez osiągające bardzo duże wysokości samoloty rozpoznawcze A-12 i SR-71 Blackbird. Planowano, że sylwetką będzie przypominał A-12 i SR-71.

D-21 skonstruowano jako samolot rozpoznawczy o dużej prędkości (3,5 Ma) do przelotu nad tymi celami, gdzie zawodził samolot załogowy - np. z powodu silnej obrony przeciwlotniczej nieprzyjaciela. Pierwsze próby startu D-21 z samolotu A-12 na dużych wysokościach były nieudane, skończyły się rozbiem A-12. Zastąpił go duży, ośmiosilnikowy bombowiec B-52H. Dwa bombowce tego typu przebudowano do działań z samolotami D-21, każdy z nich mógł wynieść dwa D-21 na wysięgnikach pod skrzydłami. Latano jedynie z bazy sił powietrznych w Beale w północnej Kalifornii i z centrum doświadczalnego w Groom Lake w Nowadzie. Operacje samolotów B-52 i D-21 nosiły kryptonim „Senior Bowl”.

D-21 został zaprojektowany przez biuro konstrukcyjne Skunk Works firmy Lockheed, która zbudowała 38 samolotów tego typu w latach 1964-1969. D-21 miał wydłużone skrzydło typu delta, bez osobnego usterzenia poziomego; został zbudowany głównie z tytanu. Napędzany był pojedynczym silnikiem strumieniowym, w kadłubie znajdowała się wnęka na kamerę. Z pełnym zbiornikiem paliwa miał masę około 5 t, rozpiętość 5,79 m, długość 12,77 m. Zasięg maksymalny wynosił około 5630 km, D-21 mógł lecieć na wysokości około 28 880 m, to jest nieco wyżej niż SR-71.

D-21 wykonał jedynie cztery loty operacyjne, startując jednak za każdym razem ze strategicznego bombowca B-52H. Wykonywał fotorozpoznawcze loty nad Chinami w latach 1969-1971. Jedna z maszyn zoczyła na północ i przeleciała nad północną Syberią. Samolot rozbił się na terytorium radzieckim, niektóre części z wraku odzyskano. Wydaje się, że Stany Zjednoczone zarzuciły program z ich udziałem z powodu wysokiego kosztu samolotów D-21, których na ogół nie udało się odzyskać, kłopotów z przejściem wykonanych filmów i większej dostępności fotografii satelitarnej.

Do czterech operacyjnych lotów transportujący B-52 wystartował z bazy w Stanach Zjednoczonych i udał się na pozycję startową nad zachodnim Pacyfikiem. Po odłączeniu się D-21 bombowiec lądował na wyznaczonym lotnisku. Samolot D-21 natomiast wykonywał zadanie i zawracał nad morze, gdzie wyrzucane były pojemnik z filmem, kamera i inne przyrządy. Podczas spadania były one przechwytywane przez samolot ratowniczy, ciągnący za sobą spadochron, tak jak robiono z pojemnikami satelity Corona. Tymczasem D-21 w trakcie zamierzonej katastrofy rozpadał się na drobne szczątki, jak się spodziewano, niemożliwe do rozpoznania. (W czterech operacyjnych lotach D-21 pojemnika z filmem i sprzętem nie udało się odzyskać).

143

Daniloff S. Nicholas

Według pierwotnych planów operacyjnych dwa samoloty A-12 zostały przystosowane do prób i operacji z D-21, otrzymując oznaczenie M-12. Wraz z samolotem przewożonym oznaczane były jako MD-21 - Mother and Daughter (Matka i Córka). Program ich lotów (jak się okazało, zupełnie nieudanych) oznaczono kryptonimem „Tagboard”. Program MD-21 zakończono 30 lipca 1966, a pozostałe D-21 przystosowano do startów z bombowców B-52.

Zachowane samoloty D-21 przechowywano w hangarach, później przestano o nie dbać, co najmniej 17 pozostawiono pod otwartym niebem w bazie USAF w Monthan w Arizonie. (W 1994 NASA nabyła cztery D-21 do ewentualnych programów badawczych).

D-21 było oznaczeniem ogólnym, symbolem D-21B oznaczano samoloty przystosowane do odczepienia z bombowców B-52. Numer 21 wybrano jako odwrotność 12 (samoloty A-12).

Dames Blanches, Białe Damy

Aliancka organizacja wywiadowcza z czasów II wojny światowej, której członkiniami były Belgijki, zbierające dane o natężeniu ruchu niemieckich samochodowych transportów wojskowych. Obserwowały ruch transportów, siedząc w oknach i wykonując robótki na drutach.

Dane rozpoznania laserowego, Laser Intelligence (LASINT)

Informacje wywiadowcze dostarczane przez systemy laserowe; dział rozpoznania środkami obrazującymi (Imagery Intelligence - IMINT).

Dane rozpoznania radioelektronicznego w paśmie podczerwieni, Infrared Intelligence (IRINT)

Informacje wywiadowcze uzyskiwane w wyniku analizy danych dozoru źródeł promieniowania podczerwonego. Jeden z elementów IMINT.

Dane rozpoznania taktycznego

Informacje wywiadowcze potrzebne przy planowaniu i prowadzeniu operacji bojowych na szczeblu jednostki lub sił wydzielonych. Należą do nich głównie wiadomości o możliwościach i krótkoterminowych zamiarach przeciwnika oraz o środowisku lokalnym. W latach osiemdziesiątych amerykańska marynarka wojenna stosowała wymiennie termin: operacyjny materiał wywiadowczy „dla określenia wywiadowczych” informacji taktycznych przekazywanych siłom działającym na morzu. Historia wojen pełna jest przykładów ignorowania taktycznych materiałów wywiadowczych przez dowódców liniowych, którzy lekceważyli je, ponieważ kolidowały z ich planami lub przewidywaniami zamiarów przeciwnika.

Na kilka dni przed niemiecką ofensywą w Ardenach w grudniu 1944 wysunięte placówki amerykańskie informowały o przegrupowywaniu pojazdów przeciwnika wzdłuż linii frontu. Meldowano o pojawieniu się Niemców w czystych mundurach, co wskazywało, że przybyli na front stosunkowo niedawno. Podobne informacje z różnych źródeł, zebrane na wyższych szczeblach dowodzenia, powinny ostrzec dowódców alianckich, że Niemcy szykują się do silnego przeciwnatarcia. Ważność tych taktycznych informacji wywiadowczych dostrzeżono jednak dopiero w ocenie przyczyn zaskoczenia niemiecką ofensywą.

Zdarzało się jednak, że taktyczny materiał wywiadowczy traktowany był z należytą uwagą. W marcu 1945, kiedy Niemcy uporczywie bronili lub niszczyli wszystkie przeprawy przez Ren, wysunięte oddziały 9 Dywizji Pancerniej Armii Stanów Zjednoczonych, znajdujące się na skraju niemieckiego miasta Remagen, odkryły, że prowadzący na drugą stronę rzeki most kolejowy Ludendorffa nie jest jeszcze zniszczony. Wiadomość tę przekazano natychmiast wyższemu dowództwu i, nie czekając na rozkazy, opanowano most. (Niemcy usiłowali wysadzić go w powietrze, ale przęsła nie runęły). Po otrzymaniu wiadomości o zdobyciu mostu głównodowodzący wojsk sojusznicznych, generał Dwight Eisenhower, zmienił natychmiast plan natarcia i wszystkie znajdujące się w pobliżu oddziały skierował przez most w Remagen na drugą stronę Renu, przyspieszając w ten sposób posuwanie się wojsk amerykańskich w głąb terytorium Niemiec. (Rozpoznanie strategiczne)

Dane wywiadowcze specjalnego przeznaczenia, Special Intelligence (SI)

Używane w Stanach Zjednoczonych określenie danych informacji wywiadowczych wydzielonych, zwłaszcza danych wywiadu łączności.

Daniloff S. Nicholas

Amerykański dziennikarz, którego aresztowanie przez KGB za rzekome szpiegostwo o mało nie doprowadziło do odwołania planowanego spotkania na szczycie prezydenta Reagana z radzieckim przywódcą, Michaiłem Gorbaczowem.

Daniloff, korespondent „US News & World Report”, przebywający w ZSRR od 1981, był inwigilowany prawdopodobnie od grudnia 1984, gdy do jego biura zgłosił się Rosjanin podający

się za popa. Twierdził, iż jest prześladowany za głoszenie wiary. Choć Daniloff miał wątpliwości co do jego wiarygodności, zgodził się przekazać list „popa” szefowi ambasady amerykań-

Dar Avraham

144

skiej. W styczniu „pop” pozostawił w pocztowej skrzynce Daniloffa pakiet, w którym znajdowały się listy adresowane do ambasadora i CIA. Jeden z nich zawierał dane na temat radzieckiego sprzętu wojskowego.

W lutym Daniloff został przesłuchany w ambasadzie przez oficera CIA, któremu podał telefon „popa”. Kilka miesięcy później oświadczone mu, że był to agent KGB, z którym kontakty stały się pretekstem do wydalenia z ZSRR radcy ambasady Paula M. Stombaugh.

30 sierpnia 1986 Daniloff spotkał się w parku na Wzgórzach Leninowskich w Moskwie ze znajomym Rosjaninem, który wręczył mu kopertę, informując, że zawiera wycinki prasowe. W rzeczywistości znajdował się tam fragment mapy Afganistanu, opatrzony klauzulą „tajne”, z oznaczonymi obiektami wojskowymi, oraz 26 zdjęć. Wtedy z zaparkowanego opodal mikrobusu wyskoczyło 8 agentów KGB, którzy aresztowali Daniloffa. Osadzono go w więzieniu lef ortowskim. Dziwnym zbiegiem okoliczności nastąpiło to w tydzień po zatrzymaniu w Nowym Jorku radzieckiego dyplomaty, pracownika ONZ Giennadija Zacharowa.

Gorbaczow określił Daniloffa, który zaprzeczał oskarżeniom, jako „szpiega złapanego na gorącym uczynku”. Rzecznik Białego Domu uznał tę sprawę za przykład „łapania zakładników”. Wkrótce rozpoczęły się rozmowy na temat wymiany (Wymiana szpiegów), choć Amerykanie konsekwentnie zaprzeczali, jakoby Daniloff był szpiegiem, a jednocześnie wysunęli zarzut, iż 25 dyplomatów radzieckich zatrudnionych w ONZ trudni się szpiegostwem. Strona radziecka z kolei twierdziła, iż dziennikarz był powiązany ze Stombaughem oraz Muratem Natirboffem, pracownikiem ambasady uważanym za —* rezydenta CIA, który opuścił ZSRR na kilka dni przed aresztowaniem Daniloffa. Dowodem miał być list Stombaugh’a do rzekomego „popa”: Drogi przyjacielu! Chcemy zapewnić Cię, że list, jaki przekazałeś dziennikarzowi 24 stycznia, dotarł pod wskazany adres. Twoją pracę oceniamy wysoko.

Ponieważ wciąż trwały przygotowania do szczytu Gorbaczow-Reagan, aby nie komplikować sytuacji, zdecydowano się na kompromis. 30 września o 9.50 TASS ogłosił informację o terminie spotkania; cztery minuty później Zacharów zgłosił się do sądu w Brooklynie, który odstąpił od oskarżeń pod jego adresem. O 15.15 wystartował do kraju samolotem kursowym Aerołotu. Daniloff przybył do Waszyngtonu o 16.40 wraz z jednym z radzieckich dysydentów. Próbując podsumować całą sprawę, stwierdził:

Gdybym wtedy wiedział tyle, co teraz, spaliłbym ten list, zamiast odnosić go do ambasady.

Inne przykłady uwikłania Amerykanów w afery szpiegowskie w Związku Radzieckim Rosja - Związek Radziecki.

Dar Avraham, mjr

Oficer wywiadu izraelskiego; twórca siatki wywiadowczej w Egipcie, której działalność zakończyła się niepowodzeniem.

Urodzony w Palestynie, bezpośrednio po II wojnie światowej zaangażowany w akcję nielegalnej emigracji Żydów europejskich do Palestyny. W czasie wojny 1948-1949, oficer Palmach (komandosi), na krótko wystąpił z sił zbrojnych. Od 1951 ponownie w armii, przydzielony do służby w wywiadzie wojskowym (Aman).

W maju tegoż roku jako poddany brytyjski John Darling przerzucony do Egiptu, gdzie założył zakonspirowaną organizację miejscowych Żydów.

Z początku ani sam Dar, ani jego ludzie - przyznają w hra-el's Secret War (1991) Ian Black i Benny Morris - nie mieli sprecyzowanej koncepcji, czemu konkretnie służyć ma utworzona przez

nich siatka - organizowaniu samoobrony żydowskiej, pomocy w nielegalnej emigracji do Izraela, szpiegostwu, czy antyegipskiemu sabotażowi.

Dar wkrótce opuścił Egipt, natomiast członkowie jego siatki przeszli krótkie przeszkolenie z zakresie technik łączności radiowej, sabotażu i szpiegostwa w Izraelu, dokąd nielegalnie dostawali się przez Francję. Siatka Dara zorganizowana jednak została wbrew elementarnym zasadom konspiracji; nie była na przykład podzielona na komórki i wszyscy jej członkowie znali się wzajemnie.

Po zakończeniu szkolenia, pod koniec 1953, agentów Dara zaopatrzone w materiały wybuchowe i przerzucono z powrotem do Egiptu, gdzie początkowo zajęli się rozpoznaniem celów ewentualnych działań sabotażowych. W 1954 na czele organizacji Dara stanął wysłany do Egiptu Avri El-Ad. W czerwcu tego roku, po wojskowym zamachu stanu w Egipcie, Tel Awiw nadał przez radio hasło rozpoczęcia operacji „Susannah”. Zakładano, że prowadzone od lipca 1954 terrorystyczne zamachy bombowe, których celem miały być obiekty cywilne (kina, urzędy pocztowe etc), doprowadzą do destabilizacji wewnętrznej i zdyskredytują nowy rząd Egiptu. Wpadka jednego z zamachowców spowodowała de-konspirację i aresztowanie pozostałych członków siatki (jeden z nich został zakatowany na śmierć w śledztwie, drugi popełnił samobójstwo w czasie procesu, który rozpoczął się 11 grudnia 1954). Dwóch agentów Dara skazano na karę śmierci, czworo otrzymało wyroki od 7 lat więzienia do dożywocia, dwóch uniewinniono.

Podczas wojny sueskiej, w październiku 1956, przydzielony do Mossadu Dar - w randze majora - służył jako oficer łącznikowy z wywiadem francuskim w Port Saidzie. Brał również udział w kilku akcjach specjalnych, m.in. w operacji „Tushia” - nielegalnym przerzucie do Izraela znacznej części społeczności żydowskiej tego miasta (17-18 listopada 1956).

145

D-Day

W 1957 Dar podał się do dymisji na znak protestu przeciwko pominięciu członków jego siatki kairskiej przy wymianie jeńców wojennych między Egiptem a Izraelem (zwolniono ich dopiero w 1967, po osobistej interwencji szefa Mossadu u prezydenta Gamala Abdel Nadera).

Darragh Lydia (1729-1789)

Kwakierka amerykańska, która w czasie wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych wraz z całą rodziną prowadziła działalność szpiegowską na rzecz sił wiernych Kongresowi Kontynentalnemu.

Mieszkanca Filadelfii (jej dom mieścił się naprzeciw kwatery sir Williama Howe'a, naczelnego dowódcy sił brytyjskich w Ameryce); ze względu na wyznanie (kwakrzy byli przeciwnikami przemocy) pozostawała poza wszelkimi podejrzeniami. Informacje wywiadowcze uzyskiwała od zaprzyjaźnionego oficera sztabu Howe'a; stenografowane meldunki dla gen. George'a Washingtona (spisywane przez jej męża, Williama Darragha) - ukryte w modnych wówczas, obszywanych materiałem guzikach wynosił poza Filadelfię kilkunastoletni syn, John, który przekazywał je stryjowi, por. Charlesowi Darraghowi.

2 grudnia 1777 Lydia ustaliła datę planowanego przez Howe'a ataku na Whitmarsh, który miał doprowadzić do całkowitego zniszczenia Armii Kontynentalnej. Nazajutrz przekazała tę informację oddziałom Washingtona, co pozwoliło im poczynić przygotowania do odparcia szturm. Niepowodzenie Howe'a było jednym z ostatecznych argumentów, które przekonały Londyn, że pokonanie zbuntowanych kolonii jest niemożliwe.

Niektóre źródła podają, że kiedy po wojnie szpiegowska działalność Lydii Darragh wyszła na jaw, wydalono ją ze społeczności kwaków.

Davies Allen J., sierż. sztab.

Były sierżant sztabowy US Air Force, oferent usług szpiegowskich. Po dziesięcioletniej służbie został w 1984 usunięty z amerykańskich sił powietrznych z powodu niskiej oceny okresowej. Znalazł zatrudnienie jako technik w zakładach Ford Aerospace Communications Corp. w Pałacu Alto w Kalifornii.

Rozgoryczony, zaproponował swoje usługi konsulatu radzieckiemu w San Francisco. Ponieważ placówka była systematycznie inwigilowana, oferta Daviesa została przechwycona przez elektroniczny podsłuch -> FBI. W październiku 1986 skontaktował się z nim prowokator, będący w istocie funkcjonariuszem kontrwywiadu. Na pierwszym spotkaniu Davies przekazał mu „szczegółową ustną informację” dotyczącą swej służby w bazie Rhein-Main w RFN w latach 1983-1984 oraz odręczny rysunek tajnego urządzenia rozpoznawczego.

Na podstawie owych materiałów Daviesa aresztowano, oskarżono o szpiegostwo i skazano na 5 lat więzienia.

DavisSam, szer. (1842-1863)

W czasie wojny secesyjnej szeregowy 1 Pułku Stanu Tennessee, kurier Colman's Scouts. W listopadzie 1863 wzięty do niewoli przez wojska Unii w pobliżu miejscowości Pułaski w stanie Tennessee i stracony za szpiegostwo.

W śledztwie odmówił ujawnienia danych o oddziałach Konfederacji, nawet w zamian za uwolnienie.

Raczej po tysiącuroc umrę niż zdradzę przyjaciela lub zawiodę przełożonych - miał odpowiedzieć na złożoną propozycję.

Powieszony 27 listopada 1863. Prasa konfederatów uznała go za „drugiego Nathana Haie'a”.

Dayton Elias, gen. bryg. (1737-1807)

Oficer Armii Kontynentalnej, szef siatki szpiegowskiej, pracującej dla gen. George'a Washingtona. W instrukcji dla Daytona z 26 lipca 1777 Washington pisał:

Konieczność stworzenia sprawnego wywiadu jest oczywista i nie trzeba o niej przekonywać. Chciałbym dodać tylko, że winien Pan utrzymać całą tę sprawę w jak najgłębszej tajemnicy, od niej bowiem zależy powodzenie większości tego rodzaju przedsięwzięć.

Siatka Daytona działała przede wszystkim na obszarze okupowanej przez wojska brytyjskie Staten Island w stanie Nowy Jork. Głównym agentem był działający za linią Brytyjczyków John La Grange Mersereau, utrzymujący kontakt z przebywającym w New Jersey Daytonem za pośrednictwem kuriera Johna Parkera.

Mam na Staten Island ludzi, którzy systematycznie nadsyłają informacje o operacjach nieprzyjaciela - donosił Washington 5 lipca 1777 Kongresowi.

Przez pewien czas siatkę Daytona tworzyło dwudziestu agentów, w tym dwóch oficerów amerykańskich, podszywających się pod zaopatrujących wojska brytyjskie na Staten Island liwerantów. Siatka działała w latach 1777-1780, pewne aspekty jej działalności są wciąż nieznane. Zachowane raporty wymieniają jedynie pseudonimy agentów, brak jednak danych o ich prawdziwych personaliach.

W 1983 Dayton został awansowany do stopnia generała brygady.

DCI, Director of Central Intelligence

Dyrektor Centrali Wywiadu

D-Day

Nazwa nadana dacie inwazji aliantów we Francji, która stała się początkiem przełomowej bitwy II wojny światowej, Agencji alianckiego wywiadu rozpowszechnili

Deacon Richard

146

wiele fałszywych informacji by utrzymać do końca w tajemnicy miejsce lądowania w Normandii

i datę 6 czerwca 1944. (Bigotów lista ->FUSAG, Fortitude, Komitet XX)

Deacon Richard [P]

Pseudonim brytyjskiego pisarza Donalda McCormicka, autora kilku miarodajnych książek o szpiegostwie.

W czasie II wojny światowej, służąc w Royal Navy, Mc-Cormick wykonywał pewne zadania dla oficera wywiadu Iana Fleminga, twórcy literackiej postaci Jamesa Bonda.

Po wojnie pracował jako dziennikarz; w latach 1963-1973 był szefem redakcji zagranicznej „Sunday Times”; autor ponad pięćdziesięciu książek publikowanych pod pseudonimem Deacon lub własnym nazwiskiem, z których: A History of the British Secret Service (1969), A History of the Russian Secret Service (1972), The Chinese Secret Service (1974) oraz Kempei Tai: The Japanese Secret Service Then and Now (1982) dotyczą problematyki szpiegowskiej.

DeChamplain Raymond, st. sierż.

Podoficer US Army, zwerbowany przez oficera KGB w Bangkoku, w Tajlandii, na początku lat siedemdziesiątych w okolicznościach nie całkiem jasnych. W chwili aresztowania DeChamplain służył w Połączonej Wojskowej Grupie Doradczej Stanów Zjednoczonych (Joint US Military Advisory Group) w Bangkoku. W listopadzie 1971 sąd wojenny skazał go na 7 lat ciężkich robót. Dedeyan Sahag K.

Matematyk amerykański, z pochodzenia Libańczyk, pracował w zakładzie fizyki stosowanej John Hopkins University w Marylandzie. W marcu 1973 pokazał swemu kuzynowi Sarkisowi Paskalianowi, agentowi KGB, tajny dokument. Dedeyan nie wiedział o powiązaniach swego kuzyna z Moskwą. Paskalian sfotografował dokument i przekazał Sowietaom.

Gdy Paskaliana aresztowano jako szpiega i skazano na 22 lata więzienia, przed sądem postawiono także Dedeyana, który za naruszenie przepisów bezpieczeństwa otrzymał wyrok trzech lat.

Detektor

-> Odstępca

Defense HUMINT Service (DHS)

Służba Agenturalna Departamentu Obrony (HUMINT)

Defense Intelligence College

Wyższa Szkoła Wywiadu Obronnego

Defoe Daniel (1660-1731)

Urodził się jako Daniel Foe. Brytyjski pisarz i szpieg. Poczynając od 1703, tajny agent przewodniczącego Izby Gmin, nazywany czasem „ojcem Tajnej Służby brytyjskiej”. Podając się za kupca nazwiskiem Alexander Goldsmith, wiele podróżował po Wyspach Brytyjskich, śledząc działalność przeciwników politycznych rządu i tropiąc tajne sprzysiężenia jakobitów.

Twórca siatki szpiegowskiej, zajmującej się wywiadem wewnętrznym. W 1706, podczas rokowań w sprawie połączenia parlamentów Anglii i Szkocji, odgrywał przed Szkotami rolę niezależnego zwolennika unii. Z jakobitami pozostawał w stosunkach tak dobrych, że stał się wydawcą ich gazet, dzięki czemu łatwiej mógł ujawnić rzeczywiste zamiary polityczne tych ludzi.

Z działalnością szpiegowską zerwał w 1719, wkrótce po ukazaniu się drukiem najsłynniejszej jego powieści Przypadki Robinsona Cruoe.

Deighton Len (ur. 1929)

Autor sensacyjnych powieści szpiegowskich. W odróżnieniu od Iana Fleminga, Grahama Greene'a i Johna Le Carrego oraz wielu innych autorów tego gatunku, nigdy nie pracował w wywiadzie.

Był urzędnikiem kolejowym i fotografem w Wydziale Badań Specjalnych (Special Investigations

Branch) Royal Air Force. Po zwolnieniu ze służby wojskowej, w 1949, kształcił się w szkole sztuk pięknych. Przez pewien czas był kelnerem.

Autor komiksów tygodnika „Observer”, ilustrator pism nowojorskich, dyrektor artystyczny londyńskiej agencji reklamowej.

Karierze pisarskiej poświęcił się po sukcesie pierwszego thrillera szpiegowskiego *The Ipcress File* (1962), powieści o podrzędnym oficerze wywiadu, który demaskuje szpiegowskie oblicze jednego ze swych zwierzchników. Książka natychmiast trafiła na listę bestsellerów, a w 1965 doczekała się ekranizacji.

Powieść *Funeral in Berlin* (1964) ustaliła pozycję Deightona jako autora o stylu zbliżonym raczej do *Le Carrego* niż *Fleminga*. Bohaterowie Deightona to ludzie rozczarowani, pozostający przy życiu bardziej dzięki instynktowi przetrwania niż sztuczkom technicznym i brawurze; wystawieni na zdradę i niebezpieczeństwo w równej mierze ze strony agentów radzieckich, co własnych rodaków. W trylogii *Berlin Game* (1983), *Mekko Set* (1985) i *London Match* (1985), na podstawie której powstał później angielski serial telewizyjny, bohater Bernard Sampson, oderwany od pracy przy

147

Denniston Alastair G.

biurku w Whitehall i wysłany do Berlina Wschodniego, spotyka się ze zdradą ze strony wszystkich, z którymi kolejno ma kontakt.

Inne z jego książek to: *Spy Story* (1974), *Yesterday's Spy* (1975), *Twinkle, Twinkle, Little Spy* (1976) oraz *SS-GB* (1978), opis podbitej w 1940 przez Niemcy Wielkiej Brytanii. Napisał w sumie 50 książek, włączając kilka dokumentalnych poświęconych lotnictwu. (Szpieczy w literaturze)

Dekada szpiegów

Określenie wprowadzone przez autorów tej książki, pragnących zwrócić uwagę na wielką liczbę obywateli Stanów Zjednoczonych - zwłaszcza pracowników technicznych i członków personelu pomocniczego - aresztowanych za szpiegostwo w latach osiemdziesiątych, kiedy to o szpiegostwo lub pogwałcenie przepisów bezpieczeństwa oskarżono blisko 60 osób zatrudnionych w samym tylko Departamencie Obrony.

Poczynając od lat siedemdziesiątych, głównym motywem ludzi podejmujących działalność szpiegowską stała się żądza posiadania pieniędzy; motywy ideologiczne zeszły na plan dalszy. Jak napisaliśmy w *Merchants of Treason* (1988):

Tempo epoce płatnych szpiegów nadaje w równej mierze zapotrzebowanie odbiorców na informację, co zapotrzebowanie na gotówkę tych, którzy dostarczają informacji.

Denning Norman, wiceadm. (1904-1979)

Twórca Ośrodka Wywiadu Operacyjnego (Operational Intelligence Centre - OIC) Royal Navy w czasie II wojny światowej.

W 1937 jako porucznik służb kwatermistrzowskich Królewskiej Marynarki Wojennej, Denning otrzymał zadanie stworzenia komórki zdolnej do syntezy danych pochodzących z różnych źródeł wywiadowczych na potrzeby planowania operacyjnego na szczeblu dowództwa Royal Navy. W efekcie powstała swego rodzaju ulepszona wersja *Pokoju nr 40* z czasów I wojny światowej - pierwotnie biura kryptologicznego, które przekształciło się później w ośrodek o zbliżonych funkcjach.

Denning rozpoczął pracę, mając do dyspozycji jednego pracownika biurowego i żadnego doświadczenia w sprawach wywiadu. Okazał się jednak właściwym człowiekiem na właściwym miejscu. Podczas czterotygodniowego stażu w Rządowej Szkole Kodów i Szyfrów (Government Code and Cypher School - GC&CS) zyskał - pod kierunkiem kmdr. Alastaira Dennistona - dobrą

znajomość stanu zaawansowania prac kryptologów brytyjskich, którzy w owym czasie byli w stanie skutecznie łamać wyłącznie bezpieczeństwo łączności włoskiej. Przystudiował również gruntownie archiwum Pokoju nr 40.

Zanim jednak zdołał posunąć się dalej, otrzymał rozkaz gromadzenia i przetwarzania informacji wywiadowczych związanych z trwającą od roku wojną domową w Hiszpanii. Część tego rodzaju danych zapewniała mu GC&CS, co w połączeniu z danymi systemów naprowadzania na źródło emisji fal krótkich pozwoliło Denningowi określić pozycję włoskich okrętów podwodnych, wspierających działania sił gen. Franco.

Denning jako pierwszy założył indeks danych wywiadowczych i stosowany do dziś system rejestracji kolejnych pozycji monitorowanych okrętów.

Kierowany przez niego ośrodek rozrastał się i przekształcił w faktyczne centrum operacyjne wojny morskiej z Niemcami.

Przez całą wojnę Denning spędzał w Admiralicji sześć dni i sześć nocy w tygodniu - wspomina w Vety Special Intelligence (1977) weteran ośrodka -> Patrick Beesly. - Zawsze można się z nim było skontaktować telefonicznie.

Działające szybko i kompetentnie OCI było jego dziełem.

W latach 1959-1964 dyrektor Wywiadu Marynarki Wojennej, w 1964 został pierwszym zastępcą szefa Sztabu Obrony (ds. wywiadu), człowiekiem nr 2 brytyjskiego wywiadu wojskowego. W 1965 przeszedł w stan spoczynku.

Denniston Alastair G., kmdr (1881-1961)

Dyrektor Rządowej Szkoły Kodów i Szyfrów (Government Code and Cypher School - GC&CS) w latach 1921-1944. Absolwent Bowden College w Anglii, Uniwersytetu w Bonn oraz Sorbony, zawodnik reprezentacji olimpijskiej Wielkiej Brytanii w hokeju. Początkowo nauczyciel łaciny i francuskiego w gimnazjum, od 1912 lektor języków obcych wyższej szkoły marynarki wojennej w Osborne. Po wybuchu I wojny światowej przydzielony do tzw. Pokoju nr 40 - biura kryptoanalitycznego Admiralicji.

Od 1919 wiązany z GC&CS, w dwa lata później stanął na jej czele.

W lipcu 1939, podczas spotkania z personelem polskiego Biura Szyfrów w Warszawie, dowiedział się o częściowym złamaniu przez nie szyfrów Enigmy. Dostarczony GC&CS przez Polaków egzemplarz Enigmy i pomoc ze strony kryptologów francuskich otworzyły Brytyjczykom drogę do całkowitego przełamania systemów bezpieczeństwa łączności niemieckiej w czasie II wojny światowej.

W sierpniu 1939, w obawie przed ewentualnymi nalotami niemieckimi na Londyn, Denniston przeniósł siedzibę GS&CS z gmachu MIG przy Broadway 54 w Londynie do Bletchley Park.

W sierpniu 1941 odbył pierwszą z trzech podróży roboczych do Stanów Zjednoczonych.

Spotkania z przed-

Derivative classification

148

stawicielami służb kryptologicznych sił lądowych i marynarki wojennej zaowocowały w maju 1943 podpisaniem bezprecedensowej, jeśli chodzi o skalę współpracy wzajemnej, umowy BRUSA (BRUSA porozumienie).

Mimo że kierowana przez niego placówka rozwijała się w szybkim tempie, praca w niej przebiegała w atmosferze najwyższego napięcia, tym bardziej że Denniston uwikłał się w wewnętrzne spory kompetencyjne. W konsekwencji w styczniu 1942 - zachowując formalnie stanowisko szefa GS&CS - przeniósł się do Londynu i zajął łamaniem szyfrów dyplomatycznych i handlowych państw Osi, przekazując kierownictwo nad Bletchley Park kmdr. Edwardowi W. Travisowi. W 1944 zmuszony był podać się do dymisji ze względu na pogarszający się stan

zdrowia.

Schorowany i przygnębiony odsunięciem od pracy, zmarł w 1961.

Derivative classification

-> Utajnienie pochodne

Designated Countries

Określone państwa

DESOTO

Kryptonim rejsów patrolowych niszczycieli US Navy w Zatoce Tonkińskiej, nieopodal wybrzeży Wietnamu Północnego, wykonywanych na początku lat sześćdziesiątych. Budzący wiele kontrowersji atak na jeden z nich spowodował kryzys, który doprowadził do wojny wietnamskiej. W styczniu 1964, mniej więcej w tym samym czasie, gdy rozpoczęły się patrole DESOTO, Rada Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council) zatwierdziła ściśle tajny plan 34A.

Upoważnił on -> CIA do wsparcia tajnych operacji południowowietnamskich przeciwko Wietnamowi Północnemu - przetrzymywania agentów do Wietnamu Północnego drogą powietrzną i morską oraz nękających ataków szybkich kutrów patrolowych, obsadzonych przez załogi wietnamskie lub najemników CIA, na północnowietnamskie urządzenia nabrzeżne.

Aczkolwiek kilka osób wiedziało zarówno o planie 34A, jak i patrolach DESOTO, decyzje w tych sprawach zapadały odrębnie i co najwyżej kilku wyższych urzędników państwowych brało udział w planowaniu lub w ogóle znało szczegóły obu tych operacji - stwierdza w swoich wspomnieniach In Retrospect (1995) były sekretarz obrony Robert S. McNamara. - Była to konieczność.

W nocy z 19 na 20 lipca 1964, w ramach planu 34A, południowowietnamskie kutry patrolowe zaatakowały dwie wyspy północnowietnamskie w Zatoce Tonkińskiej, do której nazajutrz rano wpłynął uczestniczący w rejsie DESOTO amerykański niszczyciel Maddox. 2 sierpnia znajdujący się na wodach międzynarodowych, w odległości około 25 mil morskich od wybrzeży północnowietnamskich, Maddox zameldował, że został zaatakowany przez szybkie kutry patrolowe. Na odsiecz wyruszył niszczyciel Turner Joy.

4 sierpnia w ramach planu 34A kutry ponownie zaatakowały wybrzeże Wietnamu Północnego, a w kilka godzin później Maddox i Turner Joy wysłały meldunek o nocnych atakach małych jednostek pływających, z których dwie udało im się zatopić. Na pomoc niszczycielom wystartował z pokładu lotniskowca Ticonderoga amerykański samolot myśliwski.

Od owego czasu tzw. incydent w Zatoce Tonkińskiej budzi liczne kontrowersje. Część obecnych na miejscu wypadków oficerów US Navy zaprzecza, by odbył się jakikolwiek atak. W wątpliwość podaje się też przechwycone przez —* NSA radiokomunikaty północnowietnamskie. Tymczasem prezydent Johnson uznał atak za akt prowokacji ze strony Wietnamu Północnego i 4 sierpnia wydał rozkaz odwetowego uderzenia z powietrza. Samoloty startujące z lotniskowców Ticonderoga i Constellation przeprowadziły 64 loty bojowe, atakując bazy północnowietnamskich kutrów patrolowych i składy paliwa.

W tym czasie plan 34A był znany tylko kilku wysokim rangą urzędnikom państwowym i kongresmanom, stąd podczas debat w Kongresie kwestia wsparcia, jakiego CIA udzielała tajnym operacjom sił południowowietnamskich, w ogóle nie stała na porządku dziennym. Nie da się jednak wykluczyć, że to właśnie one sprowokowały Wietnam Północny do odwetowej akcji zaczepnej wobec niszczycieli US Navy. Tymczasem w ferworze dyskusji o nich zapomniano, a prezydentowi udało się przeforsować tzw. rezolucję tonkińską, dającą mu prawo „podjęcia wszystkich koniecznych kroków, z użyciem sił zbrojnych łącznie” w celu pomocy dla Wietnamu Południowego.

W listopadzie 1995 McNamara udał się do Hanoi, aby -jak to sam określił - dowiedzieć się

czegoś więcej o genezie wojny wietnamskiej. Jednym z punktów programu wizyty było spotkanie z ówczesnym głównodowodzącym północowietnamskich sił zbrojnych, generałem Vo Nguyen Giapem.

Jestem gotów z całym przekonaniem oświadczyć, że drugiego [tzn. z 4 sierpnia] ataku nie było - stwierdził w opublikowanym później komentarzu do rezolucji tonkińskiej.

Deutch John M. (ur. 1938)

dyrektor Centrali Wywiadu (DCI), mianowany na to stanowisko w maju 1995, po to, by -jak sam stwierdził - wyprowadzić Agencję „z szoku”, w jakim znalazła się po ujawnieniu, że jeden z najwyższych rangą jej

149

Deutch John M.

urzędników, szef sekcji radzieckiej Aldrich H. Ames, był radzieckim kretem. Deutch to pierwszy od czasów Williama J. Caseya DCI, będący członkiem gabinetu prezydenta.

Funkcję objął po Jamesie Woolseyu, zmuszonym do dymisji za pobłażliwość wobec osób odpowiedzialnych za błędy popełnione w czasie wewnętrznego dochodzenia w sprawie Amesa.

Deutch nie pozostawił cienia wątpliwości co do swego stanowiska w tej sprawie:

Odpowiedzialność za rozmiar wyrządzonych szkód spada przede wszystkim na niczym nie dającą się wytłumaczyć nie-dbałość zawodowców z Zarządu Operacyjnego i innych struktur CIA. Jest to ogromny cios dla całego wywiadu.

Deutch był pierwszym naturalizowanym obywatelem Stanów Zjednoczonych mianowanym DCI.

Pochodził z belgijskiej rodziny żydowskiej, która w 1942 wyemigrowała do Ameryki, gdzie jego ojciec, inżynier, rozpoczął pracę w Urzędzie Produkcji Wojennej jako specjalista w dziedzinie produkcji kauczuku syntetycznego.

Deutch poszedł w ślady ojca. Uzyskał dyplom z inżynierii chemicznej w MIT (Massachusetts Institute of Technology) i - w Amherst jednocześnie stopień naukowy z historii. Pracując już w Departamencie Obrony (1961-1965), obronił pracę doktorską z chemii fizycznej w MIT.

Wykładał w Princeton, a potem wrócił do MIT, gdzie został w 1976 dziekanem wydziału chemii, nie zrywając wszakże kontaktów z Pentagonem - pracował dla Rand Corporation, ośrodka badań podstawowych Departamentu Obrony. Na drzwiach gabinetu Deutcha w MIT znalazła się dewiza: „W sprawach obrony jestem jastrzębiem, w sprawach społecznych - liberałem, w sprawach wydziału - oszalałym maniakiem”.

Za prezydentury Cartera (1977-1981) podsekretarz w Departamencie Energii, odpowiedzialny za programy produkcji broni jądowej. Po objęciu fotela prezydenckiego przez Reagana Deutch powrócił do MIT jako rektor tej uczelni. Członek Prezydenckiego Komitetu Doradczego ds.

Wywiadu Zagranicznego (Pre-sident's Foreign Intelligence Advisory Board) prezydenta Busha.

Na pięćdziesiąte urodziny koledzy podarowali mu koszulkę z napisem: FIRE, AIM, READY [Pał, Cel, Gotów - standardowa komenda w odwróconej kolejności, sens napisu polega na tym, że Deutch najpierw działał, a dopiero potem zastanawiał się nad celem tego działania]. Styl ten przeniósł ze sobą do Pentagonu, kiedy sekretarz obrony Clintona, Les Aspin, mianował go podsekretarzem ds. zakupów i technologii.

Stanowisko to musiało mu przypaść do gustu, odrzucił bowiem wcześniej propozycję prezydenta, który po rezygnacji Woolsey'a w grudniu 1994 zaofiarował mu funkcję DCI. Przyjął propozycję dopiero wówczas, gdy prześwietlenie tła następnego kandydata Clintona, generała sił powietrznych w stanie spoczynku Michaela P.C. Carnsa, ujawniło, że winien on jest naruszenia ustawy imigracyjnej.

Deutch bez wahania nakreślił wizję swoich zadań w roli szefa Agencji. Wkrótce po objęciu stanowiska oświadczył, że czuje się zobowiązany naprawić poważnie nadszarpniętą aferą Ames

reputację CIA. Przekonany był również o wyjątkowej roli, jaką winien odegrać w zdefiniowaniu nowej misji CIA i całej Wspólnoty Wywiadów (Intelligence Community) w pozimno-wojennym świecie.

Szpiegostwo - stwierdził we wrześniu 1995 - wciąż pozostaje podstawowym zadaniem CIA, która musi zachować zdolność do prowadzenia tajnych operacji. Jeśli nie podejmiemy tego ryzyka - z obawy przed niepowodzeniem albo dlatego, że boimy się kontrowersji - zawiedzimy na całej linii jako służba wywiadowcza.

Podczas przesłuchań Komisji ds. Wywiadu Izby Reprezentantów w sprawie Amesa oświadczył: Dotknęło mnie to osobiście. (...) Zostałem wprowadzony w błąd.

Położył nacisk na fakt, że pracownicy CIA, mając niemal całkowitą pewność, że ich agenci w Rosji zostali przewerbowani, świadomie karmili Biały Dom i Pentagon zafałszowaną informacją wywiadowczą. Deutch nie rozwijał tego wątku publicznie, ale według niektórych źródeł decyzje w sprawie samolotu myśliwskiego F-22 podejmował, opierając się na zafałszowanych danych, dotyczących potencjału radzieckiej obrony przeciwlotniczej.

Za najważniejsze wyzwania, w obliczu których stanęła CIA doby pozimnowojennej, uznał: rozwój broni masowej zagłady ABC; działania podejmowane przez państwa nieprzyjacielskie - Koreę Północną, Iran i Irak; zagrożenie, jakie stwarza przestępczość międzynarodowa, terroryzm i handel narkotykami oraz ochronę bezpieczeństwa ekonomicznego Stanów Zjednoczonych.

Powinniśmy wiedzieć, czy państwa trzecie penetrują nasze firmy

- stwierdził w odpowiedzi na zarzut, że to ostatnie zadanie mocno pachnie zachętą do szpiegostwa przemysłowego.

Deutch rozpoczął realizację programu rozbudowy systemów rozpoznania środkami obrazującymi; poddał też ściślejszej kontroli rozrzutny budżet Narodowego Biura Rozpoznania (National Reconnaissance Office - NRO), którego dwóch najwyższych rangą funkcjonariuszy: dyrektora Jeffreya K. Harrisa i jego zastępcę Jimmiego D. Hilla usunął ze stanowisk za beztrzeską budżetową. Wydaje się też, że znacznie większą niż dotychczas rolę w dziedzinie operacji tajnych wyznaczył Służbie Agenturalnej (HUMINT) Departamentu Obrony.

Deuxieme Bureau

150

W sprawach służbowych Deutch był oschły, a zarazem nader wymagający, za co jego podwładni, którzy niejednokrotnie doświadczyli tego na własnej skórze, odwiedzili się, nazywając siedzibę Agencji „Deutschland”. Wspólnie ze swoją dyrektorką ds. wykonawczych, Norą Slatkin, była podsekretarz marynarki wojennej, Deutch ukarał dyscyplinarnie 17 pracowników CIA winnych wykroczeń regulaminowych w sprawie Amesa i fałszowania informacji dotyczących jednego z agentów, zamieszanego rzekomo w zamordowanie obywatela Stanów Zjednoczonych w Gwatemali w 1990 (Woolsey udzielił jedynie nagany 11 oficerom, oskarżonym o zaniedbania w sprawie Amesa).

Stawiając Norę Slatkin na tym samym poziomie służbowym, co dyrektorów DIA i NSA, Deutch dał do zrozumienia, że uważa się za rzeczywistego zwierzchnika wszystkich służb Wywiadu Stanów Zjednoczonych, zgodnie z logiką nazwy swego stanowiska. Interesował się zwłaszcza rozwojem Połączonego Komitetu Zarządzania Przestrzenią Kosmiczną (Joint Space Management Board) i utworzeniem nowej agencji, która zastąpiłaby Narodowe Biuro Rozpoznania. Ze stanowiska DCI ustąpił w czerwcu 1997.

Deuxieme Bureau

Sekcja wywiadu Sztabu Generalnego francuskich sił lądowych, utworzona po klęsce Francji w wojnie fran-cusko-pruskiej, 1870-1871. W strukturze francuskiego Sztabu Generalnego, podzielonego na cztery „biura” -kadry, wywiad, operacje, logistyka (skopionanej później przez

Sztab US Army), oznaczona numerem drugim, stąd nazwa.

W chwili wybuchu wojny z Prusami w 1870, francuski wywiad wojskowy znajdował się w rozsypce; armia Napoleona III nie dysponowała nawet aktualną mapą Prus. Deuxieme Bureau powstało w roku następnym, w ramach reformy Sztabu Generalnego według wzorców pruskich. W kilkanaście lat później reputację zarówno samej „Dwójki”, jak i podległego jej wydziału SR zrujnowała tzw. afera -> Dreyfusa, oficera Wydziału Statystyki i Rozpoznania Wojskowego (Section de Statistiques et de Reconnaissances Militaires), skazanego w 1894 na podstawie sfałszowanych dowodów za szpiegostwo.

Wypełniająca standardowe zadania wywiadu i kontrwywiadu wojskowego „Dwójka” nie wyróżniła się niczym szczególnym także w czasie I wojny światowej.

Jestem najlepiej poinformowanym człowiekiem we Francji, a w tej chwili wciąż nie mam pojęcia, gdzie znajdują się Niemcy - stwierdził w marcu 1918, w przeddzień wielkiej wiosennej ofensywy niemieckiej, szef DB.

Niekwestionowaną wszakże zasługą znacznie rozbudowanego zresztą podczas wojny DB była troska, jaką

otaczało rozwój nowoczesnych technik wywiadu wojskowego: rozpoznania z powietrza, nasłuchu radiowego i bieżącego dekryptażu.

Po wojnie „Dwójka” uległa fali „czerwonego strachu”, która ogarnęła także Stany Zjednoczone i Wielką Brytanię. W latach dwudziestych i trzydziestych współpracująca niekiedy z Sifreté Generale, a niekiedy rywalizująca z nią „Dwójka” zajmowała się przede wszystkim polowaniem na szpiegów komunistycznych w siłach zbrojnych i w przemyśle obronnym, zwłaszcza lotniczym, którego pracownicy uchodzili za wyjątkowo podatnych na wpływy elementów skrajnych.

Jedną z gwiazd DB w okresie międzywojennym był Gustave Bertrand, szef francuskich służb kryptologicznych, którego starania znacznie ułatwiły Polakom przełamanie szyfrów Enigmy. W trakcie krótkotrwałej kampanii francuskiej roku 1940 DB dostarczało wprawdzie dowództwu wysokiej jakości materiały wywiadowcze, nie miało to jednak większego wpływu na przebieg działań wojennych, co wynikało po części ze ślepego przywiązania generalicji francuskiej do przyjętej z góry mało elastycznej doktryny strategicznej - całkowicie zignorowano na przykład doniesienia DB z maja 1940 o niemieckich przygotowaniach do działań ofensywnych. Przez resztę wojny ani w części Francji okupowanej przez Niemcy, ani na obszarach administrowanych przez pronazistowski rząd Vichy Deuxieme Bureau nie funkcjonowało. W rejonie Vichy grupa dawnych oficerów DB, skupionych wokół kpt. Paula Pailloie'a, utworzyła agencję wywiadowczą, funkcjonującą pod szyldem fasadowego Przedsiębiorstwa Prac Agrarnych (Entreprise Des Travaux Ruraux) do czasu niemieckiej okupacji całej Francji w 1942. Paillole zbiegł do Wielkiej Brytanii, gdzie wstąpił do -> BCRA, służby wywiadowczej londyńskich Wolnych Francuzów gen. Charles'a de Gaulle'a.

Bezpośrednio po zakończeniu wojny w Europie odrodzone wraz z francuskimi siłami zbrojnymi Deuxieme Bureau ponownie przejęło obowiązki zarówno klasycznego wywiadu wojskowego, jak i paramilitarnej służby tajnej, działającej przede wszystkim w buntujących się przeciwko rządowi metropolii koloniom, zwłaszcza w Indochinach. Tam konkurowało na tym polu ze swym nowym rywalem SDECE. Nie ulega wątpliwości, że DB ponosi częściową odpowiedzialność za klęskę Francji w wojnie w Indochinach (1946-1954). Pamiętać jednak należy, że niedostatki wywiadu wojskowego w tej kampanii schodzą na plan zdecydowanie dalszy wobec błędów natury politycznej, przede wszystkim świadomego minimalizowania znaczenia sił Vietminhu.

W 1954 konferencja genewska podzieliła Wietnam na dwa państwa - Demokratyczną Republikę Wietnamu na północy i Wietnam Południowy, dokąd - wraz

DGSE, Direction Generale de la Securite Exterieure

z oddziałami francuskimi - wycofały się również DB i SDECE. Część oficerów kontynuowała wcześniejszą współpracę ze znaną sajońską organizacją przestępczą Binh Xuyen, ułatwiając jej przemyt opium i złota do Europy. Epoka francuska w Indochinach dobiegała jednak kresu, ustępując miejsca amerykańskiemu rozdziałowi historii tego regionu. W miarę nasilania się obecności Stanów Zjednoczonych i ich służb wywiadowczych w Wietnamie, dochodziło niekiedy do ostrych spięć między agentami DB a ich odpowiednikami z CIA. (Stany Zjednoczone, Wietnam, Lansdale Edward G.)

Obecnie podstawowym zadaniem Deuxieme Bureau jest koordynacja danych wywiadu wojskowego Sił Lądowych, Marynarki Wojennej i Sił Powietrznych Francji, w tym informacji pochodzących od attache w krajach trzecich. DB kieruje także Ośrodkiem Wykorzystania [Danych] Wywiadu Naukowego i Technicznego oraz Ośrodkiem Badań Wywiadowczych. Od 1992 podlega Dyrekcji Wywiadu Wojskowego, podobnie jak DPSD.

Dewavrin Andre (ur. 1912)

Szef BCRA, wywiadu Sił Zbrojnych Wolnej Francji w czasie II wojny światowej. Oficer wojsk inżynierskich, wykładowca akademii wojskowej w Saint-Cyr. Po upadku Francji otrzymał zadanie organizacji francuskich oddziałów wojskowych w Wielkiej Brytanii. Tam przyłączył się do de Gaulle'a, który powierzył mu misję utworzenia służby wywiadowczej, nazwanej później BCRA (Bureau Central de Renseignements et d'Action).

W praktyce pracą pozbawionego zupełnie doświadczenia w sprawach wywiadu Dewavrina - „Pułkownika Passy” (pseudonim pochodzący od paryskiej stacji metra) kierował sir Claude Dansey, zastępca szefa MI6. W styczniu 1943 odważny, ale jako szef wywiadu dość nieobliczalny, Dewavrin wrócił do okupowanej Francji.

Szefem wywiadu de Gaulle'a pozostał do lutego 1946, nawet po rezygnacji generała ze stanowiska premiera Rządu Tymczasowego. W maju 1946 oskarżony o sprzeniewierzenie funduszy BCRA i aresztowany. Oczyszczony z zarzutów, podał się jednak do dymisji.

Dezinformacja

Tworzenie i rozprzestrzenianie mylącej lub fałszywej informacji w celu zniekształcenia obrazu przeciwnika. Określenie prawdopodobnie wprowadzone przez funkcjonariuszy KGB, którzy często stosowali tę metodę. Typowe dezinformujące operacje KGB związane były z fałszywymi dokumentami, przeznaczonymi do skompromitowania Stanów Zjednoczonych. W czerwcu 1957 na przykład specjaliści KGB od dezinformacji zaopatrzyli gazety egipskie w kopie listów napisanych rzekomo przez Abbę Ebana, ambasadora Izraela w Stanach Zjednoczonych, do Charlesa Malika, ministra spraw zagranicznych Libanu. Eban miał rzekomo napisać:

(...) zacięta wrogość między naszymi krajami (...) przyczynia tak samo wiele zmartwienia mnie, jak Panu.

Izrael i Liban potępiły oszustwo. Mówiono jednak tak wiele o tych listach w radiu i pisano w prasie egipskiej, że wielu Egipcjan nie uwierzyło zaprzeczeniom. To właśnie jeden z celów dezinformacji: poczynić szkody, zanim ujawniona zostanie prawda.

W innym przypadku Sowietci przekazali, w 1986, amerykańskim mediom kopie podrobionego listu, pochodzącego rzekomo od jednego z urzędników Agencji Informacyjnej Stanów Zjednoczonych (US Information Agency) do senatora Dave'a Durenbergera, przewodniczącego senackiej Komisji Śledczej ds. Wywiadu. Wspomniany list omawiał plan propagandowego wykorzystania katastrofy elektrowni jądrowej w Czarnobylu. Komisja opublikowała później analizę tego fałszerstwa.

W 1981 KGB sfalszowało list prezydenta Reagana do króla Hiszpanii. Fałszerstwo wykryto, a

incydent nie miał żadnych konsekwencji.

Dla opisanego podobnych operacji Sowieci używali określenia „aktywne środki”. Zwykle były krótkoterminowe. Niektóre jednak zachowały dość długą żywotność, jak na przykład uporczywa kampania dyskredytowania w Indiach polityki Stanów Zjednoczonych przez głoszenie, że CIA wspiera dążenia separatystów do podziału kraju.

Sierżant Robert Lee Johnson, który szpiegował w Europie dla Sowiec, wręczył im kopię planu wojny, zawierającego spis europejskich celów dla amerykańskich taktycznych głowic nuklearnych. We wczesnych latach osiemdziesiątych wypłynęły w Europie różne wersje tego dokumentu. KGB wykorzystało dokument ten najpierw od strony wojskowej - analizy strategii Stanów Zjednoczonych, później powieliło dla celów propagandowych w antynuklearnych kampaniach w Europie. Dokument był autentyczny do pewnego miejsca; specjaliści KGB od dezinformacji nie mogli się powstrzymać, by nie dodać do aktualnego spisu różnych zachodnioeuropejskich celów.

DGER, Direction Generale des Etudes et Recherches

Dyrekcja Generalna Studiów i Badań

DGSE, Direction Generale de la Securite Exterieure

Dyrekcja Generalna Bezpieczeństwa Zewnętrznego

DGSS, Direction Generale des Services Speciaux

152

DGSS, Direction Generale des Services Speciaux   Dieriabini Piotr, mjr (1921-1992)

Dyrekcja Generalna Służb Specjalnych

DIA, Defense Intelligence Agency

Agencja Wywiadu Obronnego

Dickinson Velvalee (1893-?)

Prowadziła działalność szpiegowską na rzecz Japonii w czasie II wojny światowej, co wśród obywateli Stanów Zjednoczonych było zjawiskiem wyjątkowym.

Żona kalifornijskiego brokera giełdowego, którego łączyły rozliczne interesy z Japończykami; wielbicielka kultury japońskiej.

W 1935 Dickinsonowie, którzy przenieśli się z Kalifornii do Nowego Jorku i nawiązali stosunki towarzyskie z pracownikami tamtejszego konsulatu japońskiego, zgodzili się podjąć działalność szpiegowską na rzecz tego kraju. W grudniu 1941 odbyli podróż po Wybrzeżu Zachodnim, obserwując pozycje i stan amerykańskich okrętów wojennych naprawiających uszkodzenia po ataku japońskim na Pearl Harbor w portach kalifornijskich.

Velvalee przekazywała Japończykom informacje listownie, pod adresem pomocniczym w Buenos Aires, opatrując korespondencję adresami zwrotnymi klientów swego nowojorskiego sklepu z lalkami. Wiadomości zapisywała własnym pomysłem „kodem lalkowym” - informacja o dostawie „lalki w spódniczce hula” oznaczała na przykład przybycie okrętu z Hawajów; „trzech nowych lalek” - przesunięcie trzech okrętów wojennych z Atlantyku na Ocean Spokojny itp. Sprawa wydała się, gdy japoński agent w Brazylii zmienił miejsce zamieszkania i dziwacznie brzmiące listy zaczęły przychodzić pod adresami zwrotnymi. Niektóre klientki pani Dickinson odsyłały je z powrotem do urzędów pocztowych, kilka trafiło jednak do FBI. Laboratorium Biura doszło do wniosku, że listy zawierają kodowane meldunki szpiegowskie, a jego agenci ustalili, kto jest nadawcą. Podczas rewizji w domu pani Dickinson znaleziono sejf zawierający 15 940 dolarów, w większości w studolarowych banknotach przedwojennych emisji, pochodzących - jak ustalono - z banków japońskich.

Nazwana przez prasę brukową „Lalkarką”, pani Dickinson oskarżona została o szpiegostwo i naruszenie ustawy o cenzurze wojennej. Licząc na złagodzenie wyroku, przyznała się do winy i

w 1944 skazana została na 10 lat więzienia i 10 tysięcy dolarów grzywny. Zwolniona warunkowo w 1951.

Diello Ulysses

Cicero

Oficer KGB, zdezerterował w Wiedniu w 1954, później pracował dla CIA.

Pochodził z Syberii, w czasie II wojny światowej służył w Armii Czerwonej; czterokrotnie ranny.

W latach 1944-1945 studiował w Wyższej Szkole Kontrwywiadu. Przeniesiony w 1947 do -> NKWD/MGB, był odpowiedzialny za nadzór nad ochroną Kremla.

W 1952 przydzielono go do II Zarządu MGB. We wrześniu 1953 skierowany do dowództwa radzieckich wojsk okupacyjnych w Austrii. Po pięciu miesiącach, w lutym 1954, przedostał się do siedziby amerykańskiej misji wojskowej i zwrócił się o azyl polityczny. Był wówczas majorem, najwyższym rangą oficerem radzieckiego wywiadu, który wystąpił o azyl na Zachodzie.

Zostawił żonę z dzieckiem, co wskazywałoby na podjęcie decyzji pod wpływem impulsu. CIA przemyśliła Dierabina z Wiednia pociągiem przez radziecką strefę okupacyjną. Pozostawał przez pięć lat w ukryciu, był przesłuchiwany i wprowadzany w nowe zadania. Jedną z jego najbardziej intrygujących informacji dotyczyła francuskiej SDECE. Dierabin usłyszał podczas służby w Moskwie, jak wyższy oficer wywiadu nazwał SDECE „ prostytutką, którą ma w kieszeni”. Ta informacja okazała się nadzwyczaj cenna siedem lat później, gdy CIA otrzymała meldunki od innych radzieckich odstępców o penetracji tej francuskiej agencji wywiadowczej przez KGB. Dierabin wymienił także Anatolija Galicyna jako potencjalnego odstępce (Galicyn potwierdził penetrację SDECE).

Dierabin stał się ekspertem CIA w zakresie historii i technik operacyjnych wywiadu radzieckiego. Szkolił agentów, wykładał w Wyższej Szkole Wywiadu Obronnego (Defense Intelligence College), przygotował do druku tajnie powielony tom The Penkorsky Pa-pers (1965), zawierający dokumenty i materiały dostarczone na Zachód przez płk. -> Olega Pieńkowskiego. Obok napisanej z Frankiem Gibneyem autobiografii The Secret World (1959), opublikował również Watchdogs of Terror (1972) i The KGB: Masters of Soviet Union (1982), dotyczące radzieckich tajnych służb, oraz, wspólnie z Jerroldem L. Schecterem, The Spy Who Saved the World (1992) - zarys afery Pieńkowskiego.

Dinar

-> UMBRA

Direction de la Surveillance du Territoire

-> DST

Discoverer

Kryptonim pierwszego satelity zastosowanego do rozpoznania fotograficznego. Po skonstruowaniu

153

Doder Dusko

szpiegowskiego satelity Corona, 3 grudnia 1958, rząd Stanów Zjednoczonych wydał oświadczenie dla prasy, określając Discoverera jako obiekt próbny. Późniejsze wystrzelenia miały wynieść satelity Discoverer do zbadania środowiskowych warunków przestrzeni kosmicznej. Biomedyczne okazy, w tym żywe zwierzęta, również miały być wyniesione w kosmos, a po wykonaniu jednego okrążenia Ziemi zamierzano podjąć próby ich odzyskania. Discoverer I został wystrzelony 28 lutego 1959 w celu wypróbowania rakiet nośnych Thor-Agena, które miały być wykorzystane w programie Corona. Dodatkowe próbne satelity zostały wyniesione w przestrzeń, przygotowując drogę dla satelity Corona. Pierwsza próba wystrzelenia

satelity szpiegowskiego z kamerą (Discoverer IV) nastąpiła 25 czerwca 1959.

Discoverer III został wystrzelony 3 czerwca 1959 po kilku nieudanych próbach. Był to jedyny Discoverer ze zwierzętami, czterema czarnymi myszami (Sowieci wystrzelili na orbitę żywego psa w swoim satelicie Sputnik 2, umieszczonym na orbicie 3 listopada 1957).

Kryptonim Discoverer był używany przy wystrzeleniu satelity Corona 27 lutego 1962; lot ten oznaczono jako Discoverer XXXVIII. Program Corona kontynuowano do roku 1972, po czym został zastąpiony przez bardziej sprawne sztuczne satelity szpiegowskie.

Rząd radziecki mógł poznać prawdziwy charakter satelity Discoverer wkrótce po wystrzeleniu jego pierwszych wersji z wmontowaną kamerą. Do końca roku 1960 kilka radzieckich magazynów ujawniło, że satelity Discoverer były platformami szpiegowskimi, chociaż nie jest jasne, czy te wczesne doniesienia były oskarżeniami, czy opierały się na prawdziwej wiedzy o misji satelitów. Jednakże, biorąc pod uwagę znajomość techniki satelitarnej w ZSRR, oraz fakt, że kilka amerykańskich tajemnic wpadło wtedy w ręce Rosjan, jak też otwarte rozważania w gazetach amerykańskich, stało się oczywiste, że Sowieci odkryli prawdziwy cel Discoverera.

DIS, Defense Investigative Service

Służba Śledcza Departamentu Obrony

DMI, Director of Military Intelligence

Dyrektor Wywiadu Wojskowego

DNI, Director of Naval Intelligence

Dyrektor Wywiadu Marynarki Wojennej

D Notice, Zalecenie D

Formalne zalecenie cenzury brytyjskiej, wydawane przez szesnastoosobowy Komitet Służb Publicznych, Prasy, Radia i Telewizji (Service, Press and Broadcasting Committee), złożony z przedstawicieli rządu i środków masowego przekazu. Zalecenie to ma postać przekazywanej poufnie wydawcom i redaktorom serwisów informacyjnych prośby o powstrzymanie się od rozpowszechniania pewnych materiałów. Prośba zawiera sugestię, że dana pozycja może być chroniona Ustawą o tajemnicy urzędowej i chociaż jej publikacja może być legalna, to byłaby sprzeczna z interesem narodowym.

Dodatek

Seria liczb lub liter, dodanych do szyfru lub kodu, nazywana także kluczem.

Doder Dusko

Amerykański dziennikarz oskarżony o przyjęcie pieniędzy od KGB. Oskarżył go magazyn „Time” w grudniu 1992. Źródłem informacji był -> Witalij Jurczenko, oficer KGB, który zdezerterował w sierpniu 1985. Doder pracował jako niezależny dziennikarz w Jugosławii, gdy „Time” opublikował swoją opowieść.

Jurczenko utrzymywał, że w okresie, gdy Doder był szefem moskiewskiego biura „The Washington Post”, KGB zapłaciło mu tysiąc dolarów. Doder skierował do sądu sprawę o oszczerstwo przeciwko „Time”. (Jurczenko z własnej woli powrócił do Związku Radzieckiego w grudniu 1985, co wzbudziło wątpliwości, czy jego relacja była autentyczna).

„The Washington Post” zwrócił się do -> Jewgienija Primakowa, wówczas szefa Federacyjnej Służby Kontrwywiadu (Federacyjna Służba Kontrazwiadki FSK), która zajęła miejsce KGB, o analizę akt Doder-a. Primakow odpowiedział przez swojego rzecznika:

Nie mamy dowodów, że Doder przyjął tysiąc dolarów od oficerów KGB.

Inny z oficerów KGB oświadczył, że Doder był obiektem zabiegów werbunkowych, ale nie ma danych wskazujących, że istotnie współpracował z KGB.

Richard Cohen, felietonista „The Washington Post”, pisał o pracy Doder-a w tej gazecie.

Wspominał, że gdy podał on „bombę” o zgonie radzieckiego przywódcy Jurija Andropowa w

1984, CIA zwróciła się do redakcji, by nie zamieszczała tej wiadomości. Redaktorzy „The Washington Post” przesunęli depezę Dodera ze strony tytułowej na końcową. Cohen pisał: Doder miał słuszość, to CIA się myliła. Możliwe, że teraz się zrewanżowała.

Po powrocie z Moskwy Doder pracował dla „The Washington Post” w Waszyngtonie. FBI oświadczyło wtedy redakcji, jak wspominał Cohen, że Doder jest podejrzany. Śledztwo przeprowadzone przez „The Washington Post” niczego nie wykazało.

Doihara Kenji

154

List opublikowany przez tę gazetę w lipcu 1995 cytował oświadczenie Arthura Hartmana, byłego ambasadora Stanów Zjednoczonych w Związku Radzieckim:

Ambasada w Moskwie uważnie śledziła artykuły p. Dodera, publikowane w „The Washington Post”. W wyniku raportów, które otrzymywałem, doszedłem do wniosku, że artykuły p. Dodera często zawierały tę samą lub podobną informację, o której ambasada wiedziała z niezależnych źródeł, iż podana została przez KGB.

Sugestia Hartmana, że Doder dezinformowano, odzwierciedlała stanowisko FBI i CIA.

Doihara Kenji, gen. mjr (1883-1948)

W latach trzydziestych najważniejszy oficer wywiadu japońskiego w Mandżurii, nazywany przez prasę zachodnią „Lawrence'em Mandżurii”.

Jego zadaniem było wzniesienie niepokoju, a później wygaszanie ich z korzyścią dla Japończyków - napisał o Doiharze amerykański dziennikarz John Gunther.

Doihara występował często w roli agenta prowokatora, wywołując incydenty, mające dowodzić agresywnych rzekomo zamiarów Chin wobec Japonii, w tym słynny incydent mukdeński 18 września 1931. Pod pretekstem zamachu bombowego na szlaku Kolei Południowomandżurskiej jednostki japońskiej Armii Kwan-tuńskiej zajęły wówczas miasto Mukden. Doihara został jego burmistrzem.

Doihara założył Tokumu Kikan (Organizację Służb Specjalnych), która omotała swoją siecią całe Man-dżukuo, starając się - w myśl rozkazu Doihary - wyeliminować wszystkie organizacje i związki nieprzychylne Japończykom. Kilku oskarżonych o związki agenturalne z Doihara generałów chińskich zlikwidował Czang Kaj-szek. Jedną z legendarnych agentek była Chinka Yoshiko Kawashima, aresztowana w listopadzie 1945 w Pekinie przez kontrwywiad chiński i stracona.

Doihara mianowany dowódcą VII Okręgu Armii Cesarskiej i inspektorem generalnym oświaty wojskowej, po wojnie uznany winnym zbrodni wojennych, skazany został na śmierć przez aliancki trybunał wojskowy i powieszony w grudniu 1948.

Doktor

Określenie używane w rosyjskim wywiadzie na oznaczenie policji. Jeśli agent jest aresztowany, to „zachorował”, a zabrany do więzienia -jest „w szpitalu”.

Doktryna wiarygodnego zaprzeczenia

Zasada, w myśl której planowanie, koordynacja i wykonanie wszelkich amerykańskich operacji tajnych musi przebiegać tak, by na żadnym z etapów nie dało się w sposób jednoznaczny dowieść zaangażowania Stanów Zjednoczonych, a co za tym idzie, by rząd amerykański mógł się go w sposób wiarygodny wyprzeć. W pewnym sensie pochodną doktryny wiarygodnego zaprzeczenia jest specyficzny język używany przez służby wywiadowcze i przedstawiciele władz we wszelkiego rodzaju rozmowach na ten temat, zwłaszcza w fazie planowania operacyjnego. Składa się on niemal wyłącznie z eufemizmów lub wieloznacznych sformułowań opisowych - np. jeśli planuje się kogoś zamordować, mowa będzie o „usunięciu z drogi”, „pozbyciu się”, „wysadzeniu z siodła”, „zlikwidowaniu problemu”. Pozwala to danej

osobie - w razie przesłuchań przed komisjami Kongresu lub w sądzie - nie popełniając krzywoprzysięstwa (uznawanego w Stanach Zjednoczonych za przestępstwo wyjątkowo poważne, a dla polityków o nieobliczalnych wręcz konsekwencjach), zeznać, że nigdy nie słyszała o planach zabójstwa, morderstwa, zamachu na życie itp.

Określenia „wiarygodne zaprzeczenie” nigdy nie używano oficjalnie. W zeznaniach z 1975, złożonych przed Komisją Churcha (Churcha Komisja) przez szefa tajnych operacji CIA -> Richarda M. Bissella, znaleźć można opis, jak stosował ją DCI Allen W. Dulles, przedstawiając Eisenhowerowi i Kennedy'emu plany zamachów politycznych.

[Dulles określał] zasadniczy cel rozważanej operacji, starając się wyjaśnić go na tyle, by prezydent mógł świadomie nakazać jej przerwanie, ale zarazem starając się podać mu jak najmniej informacji ponad to, co konieczne dla zrozumienia jej istoty. W razie zdekonspirowania operacji miało to umożliwić [prezydentowi] stwierdzenie, że nie był o niej poinformowany.

Dolicyn Anatolij, gen. mjr

Rzekomy radziecki dezterter. Fałszywe personalia zostały ujawnione przez oficerów wywiadu brytyjskiego w 1963, gdy „Daily Telegraph” ustalał tożsamość radzieckiego deztertera.

Dezterterem tym był —* Anatolij Golicyn. Podczas przygotowywania okólnika do prasy o niepublikowanie niczego na temat deztertera oficer Służby Bezpieczeństwa (MI5) źle wymówił nazwisko, które maszynistka zapisała w formie „Dolicyn”.

„Daily Telegraph” postanowił zlekceważyć sugestię i opublikował artykuł zatytułowany „Radziecki szpieg otrzymuje brytyjski azyl”. Rozgniewany Golicyn, wiedząc, że mimo zniekształonego nazwiska, nie pozbędzie się KGB, uciekł z Wielkiej Brytanii, powracając do Stanów Zjednoczonych.

Sprawa zagmatwała się jeszcze bardziej, ponieważ w Wielkiej Brytanii przebywał dyplomata Anatolij Aleksandrowicz Dolycyn. Dziennikarze zastanawiali się, czy to on jest dezterterem.

Oficer MI5, który popełnił błąd,

155

Donovan William

oczekiwał, że otrzyma naganą, został jednak pochwalony. Nigel West w *JI Matter of Trust* (1982) pisał:

Służba Bezpieczeństwa odniosła pewną korzyść i w przyszłości dziennikarze będą wprowadzani w błąd, opierając się na oficjalnej błędnej wersji. Właśnie to się stało.

Dom

Także „Wielki dom”, rosyjski kryptonim oznaczający w kodach NKWD i KGB centralę wywiadu.

Donovan William, gen. mjr (1883-1959)

W czasie II wojny światowej twórca i dyrektor Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services -OSS); od chwili jego powstania, w 1941, szef tajnych operacji amerykańskich.

Wzięty prawnik nowojorski, po wybuchu I wojny światowej wyjechał do Europy jako uczestnik organizowanej przez Herberta Hoovera akcji pomocy głodującym. W 1916 odwołany do Stanów Zjednoczonych i wcielony do wojska. Walczył w potyczkach z grasującymi na granicy meksykańsko-amerykańskiej oddziałami Pancho Villi. Odwołany do Nowego Jorku, gdzie otrzymał dowództwo batalionu legendarnego 69 Pułku Piechoty „Fighting Irish” (nowojorskiej Gwardii Narodowej), walczącego od listopada 1917 na frontach w Europie.

Trzykrotnie ranny, za odwagę na polu walki odznaczony Medal of Honor, Distinguished Service Cross, Legion d'Honneur, Order of the British Empire i Croix de Guerre z wieńcem palmowym i srebrną gwiazdą.

Do roli wywiadu przekonał się bezpośrednio po zakończeniu wojny jako amerykański oficer

łącznikowy przy dowództwie armii adm. Aleksandra Kołczaka. Po powrocie do Stanów Zjednoczonych, w końcu 1920, podjął przerwana karierę prawniczą, dochodząc do stanowiska zastępcy prokuratora generalnego Stanów Zjednoczonych, po czym otworzył praktykę prywatną. Jako osoba wyjątkowo ciekawa świata i nie mogąca długo usiedzieć w jednym miejscu, w latach trzydziestych wiele podróżował prywatnie, między innymi do ogarniętej wojną Hiszpanii i Abisynii, a u schyłku dekady odbył liczne podróże po Europie i Bliskim Wschodzie w roli specjalnego wysłannika prezydenta Franklina D. Roosevelta. Najważniejszą z tych misji była wizyta w Wielkiej Brytanii, w lipcu 1940, oficjalnie w celu oceny brytyjskiego potencjału obronnego. Za wszelką cenę starał się storpedować tę wizytę przekonany o nieuchronnym zwycięstwie Niemiec ambasador Stanów Zjednoczonych Joseph P. Kennedy.

Donovan spotkał się w Londynie z dyrektorem Wywiadu Marynarki Wojennej, kontradmirałem Johnem Godfreyem, szefem MI6, gen. mjr. sir —* Stewardem Menziesem, oraz innymi oficerami wywiadu. Nie został jednak poinformowany oficjalnie o powołaniu nowej brytyjskiej agencji prowadzącej wojnę sabotażową, Kierownictwie Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE).

Na swoich rozmowcach wywarł znakomite wrażenie, nawiązując [z nimi] przyjacielskie kontakty osobiste. (...) Uruchomił proces, który doprowadził później do zapoczątkowania współpracy między służbami wywiadowczymi obydwu państw - napisał jeden z historyków brytyjskich. Przyjęta z entuzjazmem przez brytyjskie koła oficjalne wizyta przekonała Donovana, że z pomocą Stanów Zjednoczonych Wielka Brytania zdoła odeprzeć napór niemiecki.

W końcu 1940 wraz z szefem operacji amerykańskich wywiadu brytyjskiego Williamem Stephensonem udał się w niebezpieczną, liczącą ponad 40 tysięcy kilometrów podróż po frontach wojny i głównych ośrodkach działalności szpiegowskiej na kontynencie europejskim i w Afryce. Odwiedził Wielką Brytanię, Gibraltar, Malte, Egipt, Grecję, Jugosławię, Turcję, Portugalię i Hiszpanię. Miał okazję ujrzeć, jak to ujął jego biograf, Anthony Cave Brown nie kończąca się procesję generałów, admirałów, marszałków lotnictwa, szpiegów, polityków, szejków, księży, mułłów, książąt, pułkowników i królów.

Gen. mjr William Donovan. (NATIONAL ARCHIVES)

Donovan William

156

Zabiegający o wciągnięcie Stanów Zjednoczonych do wojny premier Churchill był nim zachwycony.

[Donovan] przywiózł ze sobą ożywczy, dodający ducha płomień - telegrafował do Roosevelta. Nie ulega wątpliwości, że z Donovanem możemy osiągnąć nieskończenie więcej niż z kimkolwiek innym - depeszował w podobnym tonie -> dyrektor Wywiadu Marynarki Wojennej do dowódcy Floty Śródziemnomorskiej.

Powrót Donovana do Waszyngtonu, w marcu 1941, poprzedziły doniesienia amerykańskich attache wojskowych o jego szczególnym zainteresowaniu sprawami wywiadu. Szef wywiadu US Army, gen. mjr Sherman Miles napisał 8 kwietnia w liście do gen. George'a C. Marshalla: Wiele przemawia za tym, że płk Donovan zmierza do powołania superagencji, kontrolującej cały wywiad (...) co mogłoby się okazać wysoce niekorzystne, o ile nie wręcz katastrofalne w skutkach.

W tym samym czasie dyrektor FBI J. Edgar Hoover, zabiegał o rozszerzenie zasięgu działań swojej Specjalnej Służby Wywiadowczej (Special Intelligence Service) na kraje obce, od Ameryki Łacińskiej po Europę i Azję.

Niechęć Milesa i Hoovera do Donovana była tym silniejsza, że obydwaj mieli innego jeszcze konkurenta Vincenta Astora, którego prezydent mianował niedawno kontrolerem wywiadu US

Army, Biura Wywiadu Marynarki Wojennej (Office of Naval Intelligence) i FBI w okręgu nowojorskim, a którego -według krążących pogłosek - miał w najbliższym czasie zamiar postawić na czele nowej superagencji wywiadowczej.

10 czerwca, zachęcany usilnie przez sekretarza marynarki wojennej, Franka Knoxa, Donovan wystosował memoriał, w którym uzasadniał konieczność utworzenia tajnej służby. Agencją taką winien według niego kierować koordynator informacji strategicznych, mianowany przez prezydenta i odpowiedzialny bezpośrednio przed nim i nikim innym. Budżet agencji miał pochodzić z tajnego funduszu, kontrolowanego według uznania prezydenta.

Donovan godził się dyplomatycznie, że nowa agencja nie powinna przejąć wewnątrz krajowych kompetencji FBI, ani dublować obowiązków służb wywiadu US Army i US Navy. Miała za to koordynować, porządkować i interpretować całość informacji pochodzących z wszelkiego rodzaju źródeł.

Zdecydowanym zwolennikiem koncepcji Donovana był Клох. Zaciekle zwalczali ją dowódcy wojsk lądowych i marynarki, a Roosevelt zwlekał. Brytyjczycy, którzy widzieli w Donovanie herolda sprawy czynnego poparcia ich wysiłku zbrojnego przez Stany Zjednoczone, podjęli, jak to później określono, „próbę przyspieszenia sprawy”. Z misją do Waszyngtonu udał się ówczesny DNI,

Godfrey, któremu towarzyszył kmdr por. Ian Fleming. Na obiedzie w Białym Domu Godfrey przekonywał Roosevelta, że Stany Zjednoczone potrzebują agencji wywiadu kierowanej przez Donovana.

11 lipca 1941 Roosevelt mianował Donovana dyrektorem nowej agencji wywiadu zagranicznego, nadając mu tytuł -> koordynatora informacji (Coordinator of Strategic Information - COI).

Stephenson depešował do Menziesa:

Może Pan sobie wyobrazić, jaką ulgę odczułem [na wieść], że na stanowisku o tak wielkim dla nas znaczeniu znalazł się nasz człowiek.

Początkowo Roosevelt chciał przywrócić Donovana do służby czynnej, ustąpił jednak wobec opozycji US Army i Kongresu. Donovan rozpoczął więc karierę wywiadowczą jako cywil.

(Mundur przywdział ponownie dopiero po 7 grudnia 1941. Często mówiono o nim „generał Donovan”, generałem brygady został jednak dopiero w marcu 1943, a w listopadzie 1944 awansowano go do stopnia generała majora).

Opozycja przeciw Donovanowi zaczęła słabnąć, gdy gen. bryg. sił lądowych Walter Bedell Smith przekonał swoich przełożonych, że skoro ma on swobodny dostęp do Białego Domu i najwyższych dygnitarzy gabinetu Roosevelta, to lepiej podporządkować jego organizację utworzonemu na początku 1942 Połączonemu Komitetowi Szefów Sztabów (Joint Chiefs of Staff -JCS), co istotnie nastąpiło 13 czerwca 1942.

Miesiąc później Donovan omal nie stracił OSS, wydając rozkaz dokonania serii włamań do ambasady hiszpańskiej w Waszyngtonie. Tylko interwencja JCS zdołała uratować OSS i jego samego przed Hooverem.

Wiele czasu zajmowało Donovanowi zwalczanie rywali i przeciwników. A miał ich wielu; wysocy funkcjonariusze wywiadu brytyjskiego obawiali się konkurencji OSS w Europie, generał MacArthur zabraniał jego agentom wstępu na Obszar Południowo-Wschodniego Pacyfiku, a w kraju Hoover czyhał na okazję zadania mu ciosu w plecy.

FBI lepiej traktuje Abwehrę niż nas - zauważył niegdyś Do-novan.

William Casey opisuje go jako człowieka

pulchnego, o głębokim, melodyjnym głosie i uprzejmych manierach zadających kłam przydomkowi „Dziki Bill”, który przylgnął do niego na zawsze.

7 czerwca 1944, drugiego dnia inwazji w Normandii, Donovan i jego adiutant David Bruce

wylądowali na „plaży Utah”, łamiąc przepis zakazujący oficerom Ultry narażać się na ryzyko wzięcia w niewolę. Obaj wiemy za dużo - stwierdził Donovan w chwili, gdy znaleźli się pod ogniem niemieckich karabinów maszynowych, po czym wyjął pistolet i dodał: - Jeśli będą chcieli nas dostać, zastrzelę najpierw ciebie. Siebie potem. Ostatecznie to ja dowodzę.

157

Dowództwo Wywiadu Marynarki Wojennej

W końcu 1944 Donovan zaczął intensywnie forsować koncepcję utworzenia stałej agencji wywiadu zagranicznego - wersji OSS przystosowanej do działania w czasach pokoju. Spotkało się to z ostrym przeciwdziałaniem FBI i służb wywiadowczych poszczególnych rodzajów sił zbrojnych, których zakulisowe zabiegi zmierzały do stłumienia tej inicjatywy, zanim jeszcze zdąży ujrzeć światło dzienne. W ostatnich miesiącach wojny w Europie OSS, z licznymi biurami i tysiącami agentów rozsianych po całej kuli ziemskiej, było jednak w porównaniu z nimi gigantem, a Donovan szykował się już do rozpoczęcia następnego etapu jego misji - działań wywiadowczych przeciwko Sowietaom.

Szef OSS miał własną wizję polityki wobec ZSRR; uważał, że da się utrzymać Sowietaom w ryzach, pomagając im w niektórych wypadkach, a zwalczając w innych. Stąd jego liczne konflikty z kręgiem ludzi decydujących o kształcie polityki globalnej Stanów Zjednoczonych. Śmierć prezydenta Roosevelta, 12 kwietnia 1945, była początkiem końca wpływów Donovana w Waszyngtonie. Nie umiał ułożyć sobie stosunków z Trumanem, którego uwaga koncentrowała się przede wszystkim na wojnie na Pacyfiku. 20 września 1945, w niecały miesiąc po kapitulacji Japonii, prezydent zlikwidował OSS, które zresztą po zakończeniu działań wojennych w Europie niewiele miało do roboty.

Donovan nie brał udziału w organizacji Centralnej Agencji Wywiadowczej, chociaż wywodziła się ona bezpośrednio z OSS; nigdy też - mimo wielu sugestii - Truman nie rozważał jego kandydatury na szefa nowej agencji.

Donovan występował jako oskarżyciel pomocniczy w kilku procesach przed Trybunałem Norymberskim; w sierpniu 1953 mianowany został ambasadorem Stanów Zjednoczonych w Tajlandii, wycofał się po 18 miesiącach ze względu na zły stan zdrowia. Gdy zmarł, prezydent Eisenhower wykrzyknął:

Cóż to był za człowiek! Straciliśmy ostatniego bohatera!

Dooley Thomas A., dr (1927-1961)

Lekarz US Navy, znany z działalności humanitarnej w Wietnamie; w pewnym okresie współpracownik CIA.

W 1954, po podziale Wietnamu na część północną i południową, Dooley wyjechał do Wietnamu Północnego, formalnie z misją pomocy uchodźcom katolickim, lecz również z powierzonym mu przez CIA zadaniem nakłaniania ich do emigracji na Południe, zgodnie z założeniami ówczesnej polityki indochińskiej Stanów Zjednoczonych.

Wydaje się, że jednym z elementów jego pracy dla Agencji było podtrzymywanie wrogiego do komunizmu nastawienia amerykańskiej opinii publicznej. Bestseller jego pióra *Deliver Us from Evil* (1956) przynosi

wstrząsający obraz bestialstw, jakich komuniści dopuszczali się na chrześcijanach wietnamskich. O ocenie Dooleya przesądza jednak rzeczywiście imponujący dorobek na niwie działalności humanitarnej; trwający już proces kanonizacyjny Dooleya przerwano po ujawnieniu jego powiązań z CIA.

Dorian

Kryptonim zaproponowanego w 1964 przez USAP planu wykorzystania -> Załogowego Laboratorium Orbitalnego (Manned Orbital Laboratory - MOL) do zadań rozpoznania celów o

znaczeniu militarnym. Pomysł zarzucono z chwilą rezygnacji z projektu MOL w 1969.

Dostęp do informacji tajnych

Możliwość korzystania z tajnych informacji, dzięki uzyskaniu odpowiedniego poziomu prawa dostępu (security clearance).

Dowództwo Wywiadu i Bezpieczeństwa Sił Ujadowych, Army Intelligence and Security Command (INSCOM)

Utworzony 1 stycznia 1977 INSCOM łączy obowiązki Agencji Bezpieczeństwa Sił Lądowych (Army Security Agency) z resztą zadań operacyjnych wywiadu sił lądowych. INSCOM powstał wskutek zaleceń opracowanego w 1974 przez siły lądowe raportu, wskazującego na potrzebę powołania nowej struktury dowodzenia, koordynującej działania wywiadu w związkach taktycznych powyżej szczebla korpusu i udzielającej bezpośredniego wsparcia operacjom wywiadu na poziomie korpusu, dywizji i jednostek taktycznych. Reorganizacja została zakończona 1 października 1977. Mieszcząca się początkowo w -> Arlington Hall w Arlington w stanie Wirginia Kwatery Główna INSCOM przeniesiona została w 1981 do Fort Meade w stanie Maryland, a w 1985 do Fort Huachuca w stanie Arizona.

Podlegające INSCOM jednostki rozsięte są po całym świecie; m.in. zespoły wywiadu wojskowego stacjonują w Fort Amador w Strefie Kanału Panamskiego, w Monachium w Niemczech, w Seulu w Korei Południowej i w Fort Zama w Japonii. Najważniejsze stacje INSCOM w Stanach Zjednoczonych znajdują się w San Antonio w Teksasie i w bazie lotniczej Homestead na Florydzie oraz wielu innych garnizonach sił lądowych w całym kraju.

Dowództwo Wywiadu Marynarki Wojennej, Naval Intelligence Command (NIC)

Jedno z dowództw US Navy, wspierające Biuro Wywiadu Marynarki Wojennej (Office of Naval Intelli-

Double-cross system

158

gence - ONI), utworzone 1 lipca 1967 w ramach generalnej reorganizacji marynarki wojennej, zmierzającej do redukcji personelu sztabowego i stworzenia jednolitego ośrodka dowodzenia i kontroli wszystkich jej ośrodków wywiadu.

Dowódcą NIC jest z reguły kontradmirał, pełniący jednocześnie funkcję zastępcy dyrektora Wywiadu Marynarki Wojennej USA. Pierwszą siedzibą NIC był biurowiec w Alexandrii w Wirginii. W 1979 przeniesiono je do Ośrodka Federalnego w Suitland w stanie Maryland. Pod koniec 1993 NIC wcielono do nowego Narodowego Ośrodka Wywiadu Marynarki Wojennej.

Double-cross system

[Nazwa nieprzetłumaczalna jednoznacznie na język polski, powstała w wyniku dość złożonej, wielostopniowej gry słów, opartej na wieloznaczności kryptonimu autora planu Komitetu XX. „XX” to „podwójny krzyż” (double-cross) Św. Andrzeja, a angielski czasownik to doublecross odpowiada polskiemu pojęciu „wywieść kogoś w pole”, „wystrychnąć na dudka” - co, z grubsza rzecz biorąc, było założeniem całej operacji].

Opracowany przez Komitet XX, zakrojony na szeroką skalę plan dezinformacji, polegający na przekazywaniu Abwehrze umiejętnie spreparowanej mieszanki danych prawdziwych i świadomie zafałszowanych przez ujętych na terytorium Wielkiej Brytanii i przwerbowanych agentów wywiadu niemieckiego. Plan ten z powodzeniem realizowano w latach II wojny światowej.

Jego początki mają związek z osobą inżyniera walijskiego Arthura Owensa, który podczas licznych podróży służbowych po Europie gromadził dane wywiadowcze dla Admiralicji brytyjskiej. Niezadowolony wszakże z wynagrodzenia, jakie otrzymywał od Anglików, zaferował swoje usługi Niemcom. Jako agent oficera Abwehry Nikolausa Rittera o kryptonimie

„Johnny”, latem 1939 przeszedł szkolenie w Hamburgu i bezpośrednio po wybuchu wojny wrócił do Wielkiej Brytanii, gdzie natychmiast doniósł o swoich kontaktach z Niemcami brytyjskiej Służbie Bezpieczeństwa MI5 i zaakceptował zaproponowaną rolę podwójnego agenta.

Na pewien czas Owens, któremu Brytyjczycy nadali kryptonim „Mr. Snów”, zatrzymany został w obozie dla internowanych, skąd zaczął nadawać do Niemiec przekazywane mu przez MI5 dane o siłach RAF, ruchach okrętów wojennych oraz inne informacje wywiadowcze, których jakość, w opinii prowadzących go specjalistów MI5, powinna zyskać wysoką ocenę Niemców.

Wkrótce do „Mr. Snowa” dołączyli zwerbowani przez MI5: „G.W”, „Biscuit” i „Celery”.

Abwehra uważała ich za swoich ludzi, a przetrucanym do Wielkiej Brytanii agentom niemieckim dawano kontakt na Mr. Sno-

wa - „szefa niemieckiej siatki szpiegowskiej w Anglii”. Zaplanowana przez Komitet XX wielka mistyfikacja wypadła zatem nadspodziewanie pomyślnie.

Dzięki „double-cross” byliśmy w stanie kierować działaniami niemieckiej siatki szpiegowskiej i sprawować nad nią skuteczną kontrolę - stwierdził później jego przewodniczący, sir -> John Cecii Masterman.

Twórcy systemu „double-cross” stawiali przed sobą siedem podstawowych celów:

- 1) zdobycie i utrzymanie kontroli nad siatką szpiegowską nieprzyjaciela,
- 2) przechwytywanie agentów niemieckich,
- 3) ustalenie metod działania i tożsamości pracowników Abwehry oraz innych służb wywiadu niemieckiego,
- 4) złamanie niemieckich kodów i szyfrów,
- 5) rozpoznanie planów nieprzyjaciela na podstawie analizy danych zawartych w poleceniach wydawanych przez Niemców podwójnym agentom,
- 6) uzyskanie wpływu na niemieckie planowanie strategiczne i operacyjne dzięki odpowiedniemu doborowi informacji, przekazywanych podwójnym agentom,
- 7) kontrolowana dezinformacja Niemców co do planów alianckich tą samą metodą.

Wyłapywaniem agentów niemieckich, obracaniem ich w agentów podwójnych i późniejszą kontrolą nad nimi zajmowała się utworzona specjalnie w tym celu sekcja BI(a) MI5, od października 1941 regularnie zaopatrywana przez Komitet XX w informacje spreparowane specjalnie dla Niemców.

Największym sukcesem systemu „double-cross” była operacja „Bodyguard” - kompleksowy program dezinformacji w ramach przygotowań do inwazji aliantów w Normandii (D-Day), którego podstawowym celem było zdezorientowanie Niemców co do miejsca i daty planowanej operacji. Brytyjczykom udało się przekonać naczelne dowództwo niemieckie, że główne siły inwazyjne wylądują w Pas de Calais. Trudno uwierzyć, ale operację tę - i to z powodzeniem - kontynuowano jeszcze przez kilka tygodni po D-Day. Specjalne oddziały kontrwywiadu alianckiego przechwytywały operujące na zapleczu niemieckie siatki szpiegowskie, przejmowały nad nimi kontrolę i zmuszały ich członków do pracy w systemie „double-cross”. Na kontynencie działaniami tymi kierował tzw. Komitet 212. Ten niespodziewany sukces sprawił, że system „double-cross”, który Komitet XX zamierzał zamknąć w chwili inwazji w Normandii, funkcjonował skutecznie do końca wojny.

System ten ujawniał też niektóre zamiary Niemców. I tak, kierowane przez Abwehrę do swoich agentów pytania o system brytyjskiej obrony południowych wybrzeży Anglii wskazywały, że Niemcy rozważają możliwość inwazji w tym rejonie i pozwalały wpływać na ich plany.

159

Dreyfus Alfred

Masterman podaje, że jeden z kontrolowanych przez MI5 agentów na pytanie o stan brytyjskiej

obrony przeciwgazowej przesłał w odpowiedzi znakomity raport o perfekcyjnym wręcz poziomie przygotowań Brytyjczyków do obrony przed atakiem gazami bojowymi, dodając, że wojna gazowa z całą pewnością przyniosłaby nieporównanie większe korzyści Anglii niż Niemcom - co niewątpliwie ostudzić musiało ewentualne chęci użycia tej broni przez III Rzeszę.

Ze źródeł brytyjskich wynika, że MI5 ujęło wszystkich agentów wysłanych do Wielkiej Brytanii przez Ab-wehrę; tych, którzy odmówili współpracy, stracono. Łącznie w system „double-cross” zaangażowanych było około 120 podwójnych agentów, z czego 39 - np. „Mutt” czy „Jeff” - współpracowało z wywiadem brytyjskim przez całe lata. Obydwu wysłano do Anglii jako sabotażystów; po przewerbowaniu istotnie dokonywali licznych aktów sabotażu, tyle że zaaranżowanych przez MI5. Niemcy zaś mieli do nich pełne zaufanie i niezmiennie dawali posłuch wysyłanym przez nich regularnie ostrzeżeniom o zbliżającej się inwazji brytyjskiej w Norwegii. Jeden z agentów, „Tate”, został nagrodzony obywatelstwem niemieckim i dwukrotnie odznaczony Krzyżem Żelaznym - I i II klasy. Inny „Garbo”, otrzymał Krzyż Żelazny od Niemców, a od Anglików Krzyż Kawalerski Orderu Imperium Brytyjskiego.

Pod koniec wojny zaczęto podejrzewać, że podwójna agentka „Treasure” w rzeczywistości była agentką potrójną, pracującą również dla ZSRR. Masterman pisze o niej jako o „obywatelce francuskiej pochodzenia rosyjskiego”. Niektórzy jednak identyfikują ją z Lily Siergiejewą i twierdzą, że przekazywała Sowiecom alianckie plany wojenne.

Downey John (ur. 1930)

Oficer CIA wzięty do niewoli w Chinach 29 listopada 1952. Do CIA zwerbowany w 1951, tuż przed ukończeniem studiów na Uniwersytecie Yale. Po przeszkoleniu skierowany do tajnej bazy Agencji w Japonii, skąd wyszkolonych agentów tajwańskich przetrzucano na terytorium Chin kontynentalnych.

Podczas jednej z takich operacji, 29 listopada 1952, nie oznakowana Dakota C-47 ostrzelana została przez chińską artylerię przeciwlotniczą i zmuszona do lądowania. Na jej pokładzie poza pilotami z Tajwanu i Downeyem znajdował się jeszcze jeden oficer CIA —* Richard Fecteau i siedmiu tajwańskich agentów, których miano zrzucić w górach Mandżurii. Zorientowani w charakterze misji, dzięki własnemu nasłuchowi radiowemu, Chińczycy aresztowali Downeya i Fecteau. Tajwańczyków prawdopodobnie stracono.

Trzymając się ustalonej wcześniej wersji, Departament Stanu oświadczył, że samolot z dwoma pracownikami Departamentu Obrony - Downeyem i Fecteau - zaginął podczas rutynowego lotu z Seulu do Tokio. Obu uznano oficjalnie za zmarłych.

Po trwającym dziesięć miesięcy nieludzkim śledztwie Downey przyznał się, że jest oficerem CIA. W grudniu 1954 Chiny ogłosiły komunikat o ujęciu i postawieniu przed sądem jako szpiegów dwóch agentów CIA. Downey skazany został na dożywocie, a Fecteau, jako jego podwładny, na 20 lat więzienia.

Ponieważ władze amerykańskie nie przyznały, że byli to oficerowie CIA, żaden z nich nie znalazł się na liście amerykańskich jeńców wojennych przeznaczonych do wymiany na mocy porozumienia zawartego przez Stany Zjednoczone i ChRL po zakończeniu wojny koreańskiej. W sierpniu 1955 jeden z pilotów amerykańskich, zwolniony przez Chińczyków w ramach tej wymiany, powiadomił CIA, iż pewien urzędnik chiński wspominał, że jedyny sposób, by Downey i Fecteau kiedykolwiek opuścili więzienie, to przyznanie przez rząd USA, że są to agenci CIA. W 1957 Chiny ponownie zasugerowały możliwość zwolnienia obydwu jeńców pod tym właśnie warunkiem, oferta została jednak odrzucona przez sekretarza stanu Johna Fostera Dullesa.

Downey i Fecteau odzyskali wolność dopiero, gdy podczas konferencji prasowej prezydent Nixon potwierdził oficjalnie, że obaj byli oficerami CIA. Fecteau zwolniono w 1971; Downeya w 1973.

Dozór

Systematyczna obserwacja określonego obszaru - w przestrzeni kosmicznej, w powietrzu, na ziemi, pod wodą - lub określonej osoby za pomocą różnorodnych środków. (Inwigilacja)

Wykrywanie, lokalizacja źródeł, przechwytywanie, zapis i analiza emisji fal elektromagnetycznych wysyłanych przez nadajniki radiowe i stacje radiolokacyjne. Dozór radioelektroniczny należy do tzw. biernych metod gromadzenia danych wywiadowczych. Jego zadaniem jest przede wszystkim wykrycie obecności nieprzyjaciela.

DPSD, Direction de la Protection de la Securite de la Defense

Dyrekcja Ochrony Bezpieczeństwa Sił Zbrojnych

Dreyfus Alfred, kpt. (1859—1935)

Oficer armii francuskiej, fałszywie oskarżony o szpiegostwo. Sprawa Dreyfusa wstrząsnęła Francją i wzbudziła -trwającą po dzień dzisiejszy - powszechną nieufność do służb wywiadu.

Dozór radioelektroniczny

Drone

160

Potomek zamożnej żydowskiej rodziny alzackiej, od 1871 mieszkającej w Paryżu, w 1882 rozpoczął studia w Ecole Polytechnique. Po ich ukończeniu obrał karierę wojskową; w 1889 awansował do stopnia kapitana artylerii. Nienaganny przebieg służby w sztabie sił lądowych wróżył mu błyskotliwą karierę w armii.

W październiku 1894 zarzucono mu sprzedaż francuskich tajemnic wojskowych niemieckiemu attache wojskowemu. Jedynym dowodem oskarżenia był nie podpisany dokument, znaleziony w ambasadzie niemieckiej w Paryżu przez sprzątaczkę - agentkę Sekcji Statystyki i Rozpoznania Wojskowego (Section de Statistique et de Reconnaissances Militaires) Deuxieme Bureau, w którym szef komórki wywiadu ambasady wspominał o francuskich planach wojennych, dostarczonych przez „tego szubrawca D”.

Uznany na podstawie sfabrykowanych, a przy tym nader wątplych, dowodów za owego „D”, Dreyfus aresztowany został 15 października. 22 grudnia sąd wojenny skazał go na degradację, dyscyplinarne wydalenie z armii i dożywotnie zesłanie na Wyspę Diabelską w Gujanie Francuskiej (karną kolonię francuską).

Tymczasem w 1896 Sekcja Statystyki i Rozpoznania Wojskowego przejęła kolejny obciążający dokument - list oficera wywiadu niemieckiego do mjr. Ferdinanda Esterhazyego z francuskiego Sztabu Generalnego. Z listu wynikało niezbitnie, że szpiegiem był on, a nie Dreyfus. Armia postanowiła jednak stanąć murem w obronie Esterhazyego. Podpułkownik Georges Picquart, który znalazł wspomniany dokument, wydany został ze służby, a całą sprawę skomplikowały dodatkowo fałszywe dowody przeciwko Dreyfusowi, sfabrykowane przez Esterhazyego i mjr. Huberta Josepha Henry'ego. Po operetkowym procesie przed sądem wojennym Esterhazy został uniewinniony, aresztowano natomiast Picquarta. Wydarzenie to doprowadziło do skrytykowania się społecznego ruchu na rzecz rewizji procesu Dreyfusa.

13 stycznia 1898 Emil Zola opublikował w „Aurore” list otwarty do prezydenta Republiki Francuskiej, opatrzony wielkim tytułem „J'accuse” (Oskarżam), w którym zarzucał Ministerstwu Wojny świadome ukrywanie faktu, że skazanie Dreyfusa było pomyłką sądową, i wywieranie nacisków na uniewinnienie Esterhazyego. Sprawa Dreyfusa doprowadziła do gwałtownej polaryzacji francuskiej opinii publicznej - lewica uznała go za niewinnego, prawica oskarżała nadal. Zwiększała się presja społeczna na ponowne zbadanie sprawy. Sąd apelacyjny w 1899

uchylił wcześniejszy wyrok skazujący. Przeprowadzono ponowną rozprawę. I chociaż sąd nie oczyścił Dreyfusa z winy [uznano go winnym przy zaistnieniu okoliczności łagodzących], nowe ustalenia skłoniły prezydenta Republiki do ułaskawienia.

Dreyfus nie ustawał w walce o przywrócenie czci i dobrego imienia. W 1906, uzyskał wreszcie prawo do

kolejnej rozprawy. Ostatecznie w lipcu 1906 został uniewinniony a 22 tego miesiąca formalnie przywrócony do służby w armii i odznaczony przez prezydenta orderem Legii Honorowej. W 1907 Dreyfus wystąpił ze służby czynnej. Powrócił do niej w latach I wojny światowej.

Drone

Zdalnie kierowany samolot

Drug

Tymczasowy brytyjski kryptonim programu Venona (wcześniej Bride).

Druga praca, wtoraja raboła

Żargonowe określenie radzieckich i rosyjskich służb wywiadowczych w odniesieniu do oficerów pracujących pod przykrywką Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Drummond Nelson C, bosman

Pierwszy czarny Amerykanin skazany za szpiegostwo. Kancelista w Kwaterze Głównej US Navy w Londynie. W 1963 sądzony i uznany za winnego szpiegostwa, otrzymał karę dożywocia za sprzedaż tajemnic Związkowi Radzieckiemu. 6 lat szpiegowania przyniosło mu 28 tysięcy dolarów.

Zwerbowany przez Sowietów naganiacz agentów wiedział, że Drummond, nałogowy hazardzista, wpadał stale w kłopoty finansowe, i przekazał jego nazwisko swemu radzieckiemu „kontaktowi”, prawdopodobnie pracownikowi ambasady ZSRR w Londynie. Pewnego wieczoru w 1957 nieznajomy wręczył Drummondowi w barze niewielką kwotę i poprosił o przysługę - podanie numeru legitymacji US Navy, dzięki któremu jego przyjaciel mógłby korzystać z kantyny marynarki. Od tamtej chwili żądania były coraz większe, aż w końcu Drummond zaczął przekazywać tajne dokumenty.

Gdy przeniesiono go do pracy, w której nie miał dostępu do tajnych dokumentów, jego radziecki oficer prowadzący zerwał kontakt, ostrzegając Drummonda, że toczy się przeciwko niemu śledztwo. Biuro Wywiadu Morskiego (Office of Naval Intelligence) prowadziło rzeczywiście tajne dochodzenie w sprawie zaginionych dokumentów. Podejrzewano kilka osób, w tym i Drummonda. Kilka z zagubionych dokumentów nie okazało się jednak tymi, które Drummond przekazał swemu oficerowi prowadzącemu. Oznaczało to, że Sowietom nie tylko wiedzieli o śledztwie, ale i zwerbowali poza Drummondem przynajmniej jednego marynarza lub pracownika cywilnego londyńskiego biura.

161

Dulles Allen W.

W 1958 Drummonda przydzielono do pracy w Stanach Zjednoczonych, gdzie przez następne 4 lata kontynuował działalność szpiegowską, przekazując tajne informacje, które uzyskał podczas podróży służbowych do Bostonu, Norfolk w stanie Wirginia i Newport w stanie Rhode Island. Kontaktowali się z nim dyplomaci z misji radzieckiej przy ONZ. Drummond przekazywał informacje o systemach broni morskich, systemach elektronicznych i dane o okrętach podwodnych.

To prawdopodobnie agenci —♦ FBI, śledzący dyplomatów radzieckich w Nowym Jorku, wykryli powiązania Drummonda. Możliwe, że poufna informacja pochodziła od gen. mjr. Dimitrija Polakowa, oficera GRU, który szpiegował dla Stanów Zjednoczonych blisko 20 lat.

Polaków był jednym z agentów zdradzonych przez Aldricha H. Amesa, oficera kontrwywiadu

CIA, aresztowanego w 1994 jako radziecki ->kret. Ujawniony przez Amesów Polaków został stracony w 1988.

DST, Direction de la Surveillance du Territoire

Dyrekcja Bezpieczeństwa Państwowego

Dubberstein Waldo H. (1907-1983)

Emerytowany pracownik CIA; jego ciało odnaleziono w dniu, w którym oskarżony został o sprzedaż amerykańskich tajemnic wojskowych Libii.

Zawodowy oficer wywiadu. Studiował teologię i historię starożytną, doktorat uzyskał na Wydziale Orientalistyki Chicago University. Jeden z pierwszych analityków CIA (od 1947), przez całą wieloletnią i przebiegającą bez zakłóceń karierę w Agencji uznany specjalista spraw bliskowschodnich.

Po odejściu z CIA, w 1970, pracował dla —* Agencji Wywiadu Obronnego (Defense Intelligence Agency -DIA), wykładał też w National War College w Waszyngtonie. W latach siedemdziesiątych współpracował z Edwinem P. Wilsonem, byłym oficerem CIA, skazanym za usiłowanie zabójstwa ludzi oskarżających go o przemyt broni i materiałów wybuchowych do Libii.

„Jestem niewinny” - napisał w liście znalezionym przy nim 29 kwietnia 1983. Władze podały, że Dubberstein zabił się strzałem z dubeltówki w głowę. Jego ciało znaleziono w piwnicy domu w Arlington w stanie Wirginia, w którym mieszkał. List nosił datę 24 kwietnia. Dubeltówkę kupił 26 kwietnia.

Dubberstein i Wilson zetknęli się podczas pracy w CIA. W 1977 Wilson poprosił go o pomoc w „misji specjalnej” związanej z Libią. W 1978 Dubberstein przebywał w Libii, jak się wydaje, bez wiedzy DIA. Rząd amerykański oskarżył go o sprzedaż Libii informacji o siłach wojskowych Stanów Zjednoczonych na Bliskim Wschodzie, za co miał otrzymać 32 tysiące dolarów.

Dubok

Rosyjskie określenie skrzynki kontaktowej.

Dukes Paul (1889-1967)

Agent wywiadu brytyjskiego, działający w Rosji w czasie rewolucji bolszewickiej. Syn duchownego, student konserwatorium w Sankt Petersburgu. W 1915 rozpoczął pracę w Komitecie Angielsko-Rosyjskim, instytucji koordynującej działania wywiadów obydwu państw w czasie I wojny światowej.

Po objęciu władzy przez bolszewików, w 1917, wrócił do Londynu, wkrótce jednak - na polecenie wywiadu brytyjskiego - przedostał się przez Helsinki do Rosji jako agent ST 25. Biegłe władając rosyjskim, podawał się za czekistę, wstąpił też do partii bolszewickiej jako towarzysz Piotrowski.

Udało mu się nawiązać kontakt z białymi, dzięki czemu uzyskał sporo informacji o rosyjskim podziemiu antybolszewickim. Meldunki przekazywał Brytyjczykom, wypływając pontonem na spotkanie patrolujących Bałtyk okrętów wojennych Royal Navy.

Swą wyjątkowo ryzykowną misję kontynuował do września 1919. Po rozbiciu jego siatki przez CzeKa (-> WCzeKa) zbiegł do Finlandii. Nobilitowany w uznaniu zasług.

Dulles Allen W. (1893-1969)

Dyrektor Centrali Wywiadu (Director of Central Intelligence - DCI) od lutego 1953 do listopada 1961.

Od wczesnej młodości (wpływ lektury Rudyarda Kiplinga) zafascynowany Wielką Grą.

Powodowany ambicją osiągnięcia (jako trzeci, po dziadku i stryju) stanowiska sekretarza stanu, w 1916 wstąpił do służby dyplomatycznej. Jego pierwszą placówką był Wiedeń. W kwietniu 1917, po przystąpieniu Stanów Zjednoczonych do wojny, przeniesiony do Berna, gdzie wyrzucił

podobno z ambasady petenta, który przedstawił się jako Włodzimierz Lenin, uznając go za człowieka chorego umysłowo. W dzień po tym rzekomym incydencie Lenin jechał już do Rosji w zaplombowanym wagonie niemieckim. Później, już jako DCI, Dulles opowiadał tę historię nowym pracownikom ku przestrodze, by nie sądzili ludzi pochopnie. Skierowany następnie do Konstantynopola. Był także jednym z dyplomatów amerykańskich uczestniczących w paryskiej konferencji pokojowej w 1919.

W 1926 odszedł z Departamentu Stanu i związał się z renomowaną firmą prawniczą Sullivan i Cromwell z Wall Street, mającą nieograniczony niemal dostęp do najwyższych rangą amerykańskich urzędników państwowych i utrzymującą rozległe kontakty ze środowiskiem europejskiego świata przemysłu i finansów. Jako

Dulles Allen W.

162

Allen W. Dulles (NATIONAL ARCHIVES)

prawnik pracował często na zlecenie rządu, był m.in. doradcą delegacji amerykańskich na konferencjach międzynarodowych, gdzie zetknął się z wieloma prominentnymi postaciami europejskiego życia politycznego

- w listopadzie 1932 spotkał się z Benitem Mussolinim, a w kwietniu roku następnego z Adolfem Hitlerem.

Po przystąpieniu Stanów Zjednoczonych do wojny Dulles zwerbowany został przez dyrektora Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services

- OSS), gen. mjr. Williama Donovana. Przez pewien czas pracował w centrali sąsiadującej z siedzibą nowojorskiej placówki -> MI6 -> Williama Stephensona. Wydaje się, że jego praca miała charakter tajny, ale 17 września 1942 „The New York Times” opublikował komunikat Komitetu Partii Republikańskiej hrabstwa Nowy Jork, informujący, że Dulles przestał pełnić funkcje jego skarbnika w związku z „przydziałem mobilizacyjnym do rządowego Biura Służb Strategicznych”.

W listopadzie 1942 Dulles przybył do Berna z zadaniem utworzenia placówki OSS. Początki jego kariery w roli szefa siatki szpiegowskiej były imponujące. Mimo że formalnie należał do personelu dyplomatycznego Ambasady Stanów Zjednoczonych, pracował głównie w swoim domu przy Herrengasse 23, ciesząc się opinią kogoś w rodzaju specjalnego wysłannika Białego Domu. OSS nadał mu kryptonim „Agent 110” lub „Mr. Buli”, aczkolwiek w kręgach dyplomatycznych Berna - w czasie wojny istniejącej jaskini szpiegów - orientowano się, że jest szefem wywiadu amerykańskiego na Europę.

Prowadził werbunek wśród obywateli Stanów Zjednoczonych, których wojna uwięziła w Szwajcarii, m.in. wśród zmuszonych do lądowania na terytorium tego kraju i internowanych pilotów USAAF. Skłonił też do współpracy Mary Bancroft, trzydziestoosmioletnią Amerykankę, żonę przebywającego często poza Bernem księgowego, która została jego asystentką i kochanką.

Najcenniejszym nabytkiem Dullesa był jednak odpowiedzialny za łączność telegraficzną urzędnik niemieckiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Fritz Kolbe, który pojawił się w Bernie, by zaoferować swoje usługi wywiadowi aliantów. Zlekceważony przez Brytyjczyków, zwrócił się do Dullesa, który przyjął go z otwartymi rękoma.

Wiosną 1944 Kolbe, któremu Dulles nadał kryptonim „George Wood”, dostarczył 1200 najświeższej daty (nie starszych niż sprzed dwóch tygodni) dokumentów, w tym informacje o szpiegu niemieckim, pracującym jako lokaj ambasadora Wielkiej Brytanii w Turcji (Cicero). Wydaje się też, że tylko z tego źródła mogły pochodzić napływające od Dullesa doniesienia o pracach nad budową niemieckiej bomby atomowej i pocisków V-2.

Londyn i Waszyngton podchodziły do nich z początku nader sceptycznie.

Mocno teraz wierzę w rzetelność Wooda i jestem gotów założyć się o moją reputację, że te dokumenty są prawdziwe - stwierdził Donovan po bardziej wnikliwej ich analizie.

Szef wywiadu gen. Dwighta Eisenhowera, gen. mjr —* Kenneth Strong, nazwał Dullesa z całą pewnością najwybitniejszym profesjonalnym oficerem wywiadu Stanów Zjednoczonych owych czasów, aczkolwiek znacznie bardziej interesowało go samo gromadzenie informacji i ich ocena bieżąca niż długoterminowe prognozy wywiadowcze.

Po wojnie Dulles podjął przerwana praktykę prawniczą, ale obserwując proces ewolucji OSS w CIA, spodziewał się, że sam niedługo powróci do pracy „dla rządu”. Na prośbę sekretarza obrony, Jamesa Forre-stala, opracował studium o CIA, w którym skrytykował nową agencję jako nie spełniającą pokładanych w niej nadziei.

W kampanii prezydenckiej 1948 roku pracował w sztabie wyborczym Thomasa E. Deweya, toteż po zwycięstwie Trumana nie liczył na żadne stanowisko w aparacie wywiadu. Tymczasem jednak nowy DCI, gen. Walter Bedell Smith, zaproponował mu funkcję zastępcy dyrektora ds. operacji. Dulles ofertę przyjął i w styczniu 1951 rozpoczął pracę w CIA, a w sierpniu został zastępcą dyrektora.

W lutym 1953 prezydent Eisenhower mianował go DCI. Dulles piastował to stanowisko do 1961. Za jego długiej i pamiętnej kadencji CIA stała się potęgą światową.

Ilia Erenburg nazwał Dullesa najbardziej niebezpiecznym człowiekiem na świecie.

163

Duquesne'a siatka szpiegowska

Gdyby Dulles dostał się przez pomyłkę do nieba - napisał w jednej z gazet radzieckich - zacząłby organizować tam zamachy stanu i strzelać do aniołów.

W Gentleman Spy (1994) [wyd. pol. Szpieg dżentelmen, 1998] Peter Grose pisze, że Dulles z upodobaniem cytował tę opinię.

Jego karierę złamała klęska zaplanowanej i przeprowadzonej przez CIA inwazji w Zatoce Świń (Kuba), po której Dulles zajmował się głównie sprawą budowy nowej siedziby CIA w Langley w stanie Wirginia. Ze stanowiska DCI ustąpił w listopadzie 1961.

Na emeryturze poświęcił się pracy pisarskiej; w 1963 opublikował The Craft of Intelligence. W roli publicznej pojawił się po raz ostatni jako członek Prezydenckiej Komisji do Zbadania [okoliczności] Zabójstwa Prezydenta Kennedy'ego.

Dunlap Jack Fv sierż. (im. 1963)

Podoficer US Army. Weteran wojny koreańskiej, ranny i odznaczony na froncie, przydzielony do NSA, szpiegował dla Sowieców. Był kierowcą gen. mjr. Garri-sona B. Cloverdale'a, zastępcy dyrektora NSA.

Po ściśle tajnych naradach urzędowych w Waszyngtonie Cloverdale często oddawał swoją teczkę kierowcy i polecał mu wrócić do biura. Dunlap fotografował zawartość teczek i kliszę przekazywał radzieckiemu oficerowi wywiadu, którego znał jedynie jako „księgowego”.

Dunlap kradł i kopiował także wiele innych tajnych dokumentów, jakie udało mu się znaleźć w NSA.

Zonaty, ojciec pięciorga dzieci, żył wystawnie ze swej szpiegowskiej gaży. Kupił Jaguara, jeździł też ostatnim modelem Cadillaca do ściśle strzeżonego obiektu NSA w Fort Meade, w połowie drogi między Waszyngtonem a Baltimore. Nigdy nie był podejrzewany o szpiegostwo.

Był wojskowym, nie zażądano więc od niego wykonania badań na wariografie, gdy przydzielono go do NSA. Skoro tylko zgłosił chęć odejścia ze służby (miał pozostać w agencji jako pracownik cywilny), przeprowadzono odpowiednie badanie. Wykazało ono, że był wpłątany w jakąś „małą kradzież” i „niemoralnie się prowadził”, co doprowadziło do podjęcia dokładniejszego śledztwa.

Wkrótce po podjęciu śledztwa Dunlap próbował popełnić samobójstwo, zażywając pigułki nasenne. Nieco później zatrzymał samochód w ustronnym miejscu, założył gumowy wąż na wylot rury wydechowej swego samochodu, przeciągając końcówkę przez uchylone okno. Zmarł na skutek zatrucia tlenkiem węgla; jego ciało znaleziono następnego dnia.

Dunlap został pochowany ze wszystkimi wojskowymi honorami na cmentarzu wojskowym w Arlington 25 lipca 1963. Miesiąc później wdowa po nim przekazała agentom FBI stos tajnych dokumentów, które znalazła, przeglądając rzeczy męża.

Zakres jego działalności szpiegowskiej nigdy nie został ujawniony, nie odnaleziono, też „księgowego”. Wydaje się jednak prawdopodobne, że Dunlapa zdemaskował gen. mjr Dimitrij Polaków, oficer GRU, który szpiegował dla Stanów Zjednoczonych blisko 20 lat. Polaków był jedną z osób zdradzonych przez Aldricha H. Amesa, oficera kontrwywiadu CIA, aresztowanego w 1994 jako radziecki kret.

Duquesne'a siatka szpiegowska

Siatka szpiegowska w Stanach Zjednoczonych podczas II wojny światowej, zorganizowana przez Fredericka J. Duquesne'a.

Znany wywiadowi brytyjskiemu jako awanturnik, o wyraźnym upodobaniu do materiałów wybuchowych, weteran wojny burskiej przybył w 1902 do Stanów Zjednoczonych z Bermudów, Duquesne od siedemnastego roku życia szpiegował dla Niemiec - w czasie wojny burskiej i obydwu wojen światowych. W autobiograficznej książce *The Man Who Killed Kitchener* (1932), opublikowanej pod pseudonimem Clement Wood, przypisywał sobie zasługę naprowadzenia na cel niemieckiego U-Bootu, który w czerwcu 1916 zatopił rzekomo brytyjski krążownik Hampshire (zginął wtedy lord Kitchener, szef sztabu armii brytyjskiej). W rzeczywistości Hampshire zatonął na minie.

Początki siatki Duquesne'a sięgają 1939, kiedy przebywający z wizytą u rodziny w Niemczech były pracownik Consolidated Aircraft Corporation w San Diego w Kalifornii William G. Sebold, zwerbowany został przez mjr. —* Nikolausa A. Rittera, oficera Abwehry, koordynującego działania agentów niemieckich w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Sebold poinformował o tym fakcie konsulat amerykański w Kolonii i zgodził się wziąć na siebie rolę podwójnego agenta.

Po powrocie do Stanów Zjednoczonych kontrolowany przez FBI Sebold, wykonując ściśle instrukcje Rittera, nawiązał kontakt z Duquesne'em i pracownikiem zakładów zbrojeniowych L.C. Norden Co., -» Hermanem Langiem. Przy pomocy FBI skonstruował też krótkofalówkę i, poczynając od maja 1940, niemal codziennie wysyłał z Long Island meldunki do Niemiec. Wszystkie kontakty Sebolda z Duquesne'em były filmowane przez FBI, co pozwoliło na zgromadzenie wyczerpującego materiału dowodowego. W myśl instrukcji Abwehry, poza szpiegostwem, Duquesne miał się również zajmować organizowaniem sabotażu. Z prowadzącymi w Niemczech kontaktował się listownie, przekazując korespondencję przez należących do jego siatki marynarzy statków handlowych.

Dyrekcja Bezpieczeństwa Państwowego

164

W styczniu 1942, w miesiąc po japońskim ataku na -» Pearl Harbor, FBI ujęło wszystkich członków siatki. Ich aresztowanie położyło kres działalności największej organizacji szpiegowskiej w dziejach Stanów Zjednoczonych. Wśród 32 zatrzymanych było 5 Niemców, pozostali to obywatele Stanów Zjednoczonych.

Duquesne otrzymał karę 18 lat więzienia i 2 tysięcy dolarów grzywny. Jego przyjaciółka Evelyn Clayton Lewis, rzeźbiarka, projektantka zabawek, została skazana na rok i dzień pobytu w więzieniu. Langa, którego działalność uznano za szczególnie niebezpieczną, skazano na 18 lat

więzienia.

A oto inni skazani szpiedzy:

Paul Bante - członek pronazistowskiego German--American Bund, 18 miesięcy więzienia i tysiąc dolarów grzywny,

Max Blank, urzędnik księgowości, 18 miesięcy więzienia i tysiąc dolarów grzywny,

Alfred E. Brokhoff, mechanik US Lines, 5 lat więzienia,

Heinrich Clausing, kucharz okrętowy, 8 lat więzienia,

Conradin O. Dold, główny steward statków American Export Lines, 2 lata więzienia i tysiąc dolarów grzywny,

Rudolf Ebeling, mistrz spedycji firmy wydawniczej Harper & Brothers, 5 lat więzienia i tysiąc dolarów grzywny,

Richard Eichenlaub, kelner, 18 miesięcy więzienia i tysiąc dolarów grzywny,

Heinrich C. Eilers, steward US Lines, 2 lata więzienia i tysiąc dolarów grzywny,

Paul Fehse, kucharz okrętowy i szef sekcji morskiej niemieckiej siatki szpiegowskiej w USA, 15 lat więzienia,

Edmund C. Heine, były kierownik działu sprzedaży Ford Motor Co. w Niemczech, 2 lata więzienia i 5 tysięcy dolarów grzywny,

Felix Jahnke, radiooperator, czasowo zatrudniony jako sprzedawca, 20 miesięcy więzienia i tysiąc dolarów grzywny,

Gustav W. Kaercher, inżynier, projektant elektrowni i baz morskich, 22 miesiące więzienia i tysiąc dolarów grzywny,

Josef Klein, fotograf i litograf, 5 lat więzienia,

Hartwig R. Kleiss, kucharz okrętowy, 8 lat więzienia,

René E. Mezenen, kelner i steward okrętowy, 8 lat więzienia,

Carl Reuper, robotnik fabryczny, 2 lata więzienia,

Everett M. Roeder, konstruktor sprzętu pożarniczego, 16 lat więzienia,

Paul A.W. Scholz, urzędnik księgarni niemieckiej, 2 lata więzienia,

George G. Schuh, 18 miesięcy więzienia i tysiąc dolarów grzywny, Erwin W. Siegler, rzeźnik okrętowy, 2 lata więzienia, Oskar R. Stabler, fryzjer okrętowy, 2 lata więzienia, Heinrich Stade, muzyk i kelner, 15 miesięcy więzienia i tysiąc dolarów grzywny,

Lilly Barbara Carola Stein, kierowniczka sklepu z konfekcją damską, 10 lat więzienia, Franz J.

Stigler, marynarz, 2 lata więzienia, Erich Strunck, marynarz, 2 lata więzienia, Leo Waalen,

malarz okrętowy, 12 lat więzienia, Adolf H.A. Walischewski, marynarz, 5 lat więzienia, Else

Weustenfeld, sekretarka konsulatu niemieckiego w Nowym Jorku (żyła z bratem szefa Rittera) 5 lat więzienia,

Axel Wheeler-Hill, kierowca ciężarówki i działacz German-American Bund, 15 lat więzienia,

Bertram W. Zenzinger, student stomatologii, 9,5 roku więzienia i tysiąc dolarów grzywny.

Dyrekcja Bezpieczeństwa Państwowego, Direction de la Surveillance du Territoire (DST)

Francuska agencja wywiadowcza, zajmująca się kontrwywiadem i zwalczaniem terroryzmu, utworzona w 1944 w miejsce wydziału kontrwywiadu Surete Generale - ST (Surveillance du Territoire). Podlega Ministerstwu Spraw Wewnętrznych; na jej czele stoi tradycyjnie były komisarz policji. Zgodnie ze statutem

DST jest odpowiedzialna za wykrywanie zagrażających bezpieczeństwu państwa, inspirowanych, kierowanych i wspomaganych z zewnątrz działań, prowadzonych na obszarze Republiki Francuskiej, i zapobieganie im.

Uważa się powszechnie, że DST dysponuje lepszymi materiałami i personelem, niż rywalizująca z nią DGSE Ministerstwa Obrony.

W okresie zimnej wojny najważniejszym zadaniem DST była walka z radzieckimi działaniami wywrotowymi we Francji i penetracją francuskich instytucji państwowych - zwłaszcza służb wywiadu przez agentów radzieckich (paryska rezydentura KGB przy ambasadzie ZSRR, jedna z największych na świecie, kontrolowała około 700 agentów miejscowych, w większości paryskich).

Regularny podsłuch łączności telefonicznej i radiowej Ambasady ZSRR służył przede wszystkim identyfikacji operujących we Francji tzw. legalnych.

Jeden z największych sukcesów DST odniosła w 1983, uzyskując od odstępcy z KGB (nadano mu kryptonim Farewell) informacje umożliwiające identyfikację licznej grupy agentów radzieckich, czego efektem było jednorazowe wydalenie z Francji oskarżonych

165

Dyrekcja Generalna Służb Specjalnych

o szpiegostwo 40 dyplomatów, 5 przedstawicieli handlowych i 2 korespondentów Agencji TASS. W 1987, po rozbiciu przez DST siatki szpiegowskiej, usiłującej zdobyć informacje o francuskiej rakiecie Ariane, usunięto z Francji 3 kolejnych dyplomatów ZSRR.

Działania DST budzą kontrowersje. W 1973 wykryto na przykład pluskwy zainstalowane przez nią w redakcji skandalizującego satyrycznego tygodnika anty-gaullistowskiego „Le Canard Enchainé”. Mimo to, gdy w 1980 redakcja pisma przeniosła się do nowej siedziby, również i tam znaleziono urządzenia podsłuchowe, założone przez niestrudzonych agentów DST.

Z drugiej strony, kiedy o udział w zatopieniu Rain-bow Warńor oskarżono DGSE, wierna swoim policyjnym korzeniom DST udostępniła policji nowozelandzkiej własne informacje o jej agentach.

Podobno około jednej czwartej sił i środków DST przeznacza na walkę z terroryzmem. Jednym z jej największych sukcesów na tym polu było aresztowanie w 1976 Abu Daouda, przywódcy palestyńskiej organizacji terrorystycznej Czarny Wrzesień, odpowiedzialnego za masakrę sportowców izraelskich podczas Igrzysk Olimpijskich w Monachium, w 1972. Okazało się jednak, że przyjechał on do Francji z „listem żelaznym”, wystawionym przez SDECE, i należy go zwolnić.

Dyrekcja Generalna Bezpieczeństwa Zewnętrznego, Direction Generale de la Securite Erterieure (DGSE)

Francuska agencja wywiadowcza, powołana w 1981, po rozwiązaniu osławionej SDECE, przez prezydenta Fran-cois Mitterranda, który postawił na jej czele Pierre'a Ma-riona, byłego prezesa Air France.

W 18 miesięcy po dymisji Mariona szefem DGSE został adm. Pierre Lacoste, pierwszy oficer marynarki wojennej na podobnym stanowisku.

Lacoste dokonał gruntownej reorganizacji agencji zatrudniającej 2800 pracowników etatowych (w tym 1300 wojskowych), dzieląc ją na trzy wydziały: I - gromadzenie i analiza danych wywiadu; II - kontrwywiad i bezpieczeństwo; III - operacje - wydział będący zmodyfikowaną wersją Służby Operacyjnej (Action Ser-vice) SDECE.

Nadzieje, że DGSE okaże się bardziej odpowiedzialna od SDECE, rozwiały się w 1985, kiedy agenci Wydziału III wysadzili w powietrze Rainbow Warńor, statek organizacji ekologicznej Greenpeace, biorący udział w akcji protestacyjnej przeciwko francuskim próbom jądrowym na Pacyfiku. Śmierć poniósł znajdujący się na jego pokładzie fotograf. Ujawnienie udziału DGSE w tej akcji wywołało skandal na skalę międzynarodową, co zmusiło Lacoste'a do dymisji.

Zastąpił go Claude Silberzahn, pod rządami którego DGSE stała się głównie narzędziem wywiadu gospodarczego. Realizowano go na taką skalę, iż w 1993 CIA, dysponując dowodami, że podczas dorocznej wystawy lotniczej na paryskim lotnisku Le Bourget Francuzi zamierzają

dokonać kradzieży danych technologicznych ponad 40 amerykańskich firm lotniczych, uprzedziła je, by miały się na baczności przed szpiegami francuskimi.

Silberzahn, usunięty ze stanowiska za milczące przyznanie zasadności zarzutów CIA, broniąc taktyki obranej przez DGSE, stwierdził, że w czasach współczesnych pole działania szpiegów to przede wszystkim „gospodarka, nauka, technologia i finanse”. Fakt, że obszarem największej aktywności agentów wywiadu francuskiego są firmy amerykańskie, potwierdziło oficjalnie FBI. DGSE planowała między innymi umieszczenie własnych agentów w francuskich filiach IBM, Texas Instruments i Corning.

DGSE miała też założyć pluskwy w samolotach Air France, obsługujących linię Paryż - Nowy Jork, umożliwiające podsłuchiwanie podróżujących biznesmenów amerykańskich. Władze Stanów Zjednoczonych przypisują również tej agencji próby ulokowania kretów w europejskich filiach firm amerykańskich, podsłuch używanych przez nie państwowych linii telefonicznych i kradzież informacji o warunkach kontraktów dostawy samolotów myśliwskich do Indii, konkurujących z Francuzami amerykańskich producentów lotniczych.

W poszukiwaniu danych technologicznych agenci francuscy mieli nawet przeszukiwać kosze na śmieci w domach wysokich rangą pracowników amerykańskich firm.

Dyrekcja Generalna Służb Specjalnych, Direction Generale des Services Speciaux (DGSS) Francuska agencja wywiadu z okresu II wojny światowej, wyrosła na gruncie rywalizacji politycznej między gen. Charles'em de Gaulle'em, przywódcą Wolnych Francuzów, i gen. Henrim-Honoré Giraudem.

Po inwazji alianckiej na Afrykę Północną, w listopadzie 1942, de Gaulle starał się przeforsować koncepcję połączenia jego agencji wywiadowczej -> BCRA z SR Girauda i działającą w państwie Vichy Wojskową Służbą Bezpieczeństwa.

Ostatecznie SR stała się wydziałem technicznym nowej agencji wywiadu DGSS, której dyrektorem de Gaulle wyznaczył nie mającego żadnego doświadczenia w dziedzinie wywiadu cywila Jacques'a Soustelle'a.

Dyrekcja Generalna Studiów i Badań

166

Podporządkowanie DGSS de Gaulle'owi, a nie kierownictwu wojskowemu, oznaczało zerwanie z dotychczasową tradycją francuskich służb wywiadowczych.

Po inwazji aliantów w Normandii DGSS rozpoczęła operacje nie tylko we Francji, ale również na Bliskim Wschodzie i w Europie Wschodniej.

W gromadzeniu informacji o dotyczących Francji działaniach Stanów Zjednoczonych korzystała z usług przebywających tam obywateli francuskich.

Z chwilą utworzenia francuskiego Rządu Tymczasowego de Gaulle'a DGSS przekształciła się w agencję wywiadu wewnętrznego DGER.

Dyrekcja Generalna Studiów i Badań, Direction Generale des Etudes et Recherches (DGER) Francuska agencja wywiadu zagranicznego, wbrew dotychczasowej tradycji francuskiej, a w myśl koncepcji gen. de Gaulle'a podlegała - podobnie jak jej poprzedniczka, tzn. DGSS, zlikwidowana w 1944 - Ministerstwu Wojny (później premierowi rządowi), a nie strukturalnie sztabowym sił zbrojnych.

Pierwszym jej dyrektorem został Andre Dewavrin („Pułkownik Passy”), zainteresowany przede wszystkim gromadzeniem danych wywiadowczych, dotyczących francuskich partii politycznych i ugrupowań ruchu oporu. Jego agenci mieli również śledzić wszelkiego rodzaju działania wywrotowe, zwłaszcza będące dziełem komunistów.

Służyć miał temu między innymi powołany przez De-wavrina Zarząd Kontroli Technicznej, zajmujący się przede wszystkim podsłuchem telefonicznym oraz przechwytywaniem i kontrolą

korrespondencji, oraz dziesięcioletnia armia agentów, którzy posuwali się w ślad za wyzwolicielskimi siłami alianckimi, wyłapując kolaborantów i konfiskując zgromadzone przez nich dobra.

Niejednokrotnie jednak sami wykraczali poza granice prawa, podrabiając paszporty dla ludzi, którym zależało na uzyskaniu nowej tożsamości (umiejętność ta rozpowszechniła się bardzo w czasach okupacji), szantażowali polityków i prowadzili nielegalne transakcje walutowe. Budziło to oburzenie. Powiadano, że akronim DGER oznacza Direction Generale des Escroqueries et Rapi-nes (Dyrekcja Generalna Oszustw i Grabieży); komuniści rozwiązywali ten skrót jako Direction Generale des Ennemis de la Republique (Dyrekcja Generalna Wrogów Republiki).

DGER działała od listopada 1944 do stycznia 1946, tj. do momentu ustąpienia de Gaulle'a z funkcji szefa Rządu Tymczasowego. Jej miejsce zajęła SDECE.

Dyrekcja Ochrony Bezpieczeństwa Sił Zbrojnych, Direction de la Protection de la Securite de la Defense (DPSD)

Francuska organizacja wywiadowcza, odpowiedzialna za bezpieczeństwo baz i instalacji wojskowych.

Do 1981 funkcje te pełniła Securite Militaire, której jednak zbyt często zdarzało się wykroczać poza statutowy zakres kompetencji i angażować w operacje wywiadu wewnętrznego. Securite Militaire zaczęła na przykład kompletować teczki z informacjami o poglądach politycznych oficerów francuskich sił zbrojnych.

Tradycyjną francuską metodą karania różnych instytucji za tego rodzaju wykroczenia jest zmiana nazwy. Podobny los spotkał i Securite Militaire, którą w 1981 przemianowano na DPSD.

Od 1992 podlega ona Zarządowi Wywiadu Wojskowego. (Deuxieme Bureau)

Dyrektor Centrali Wywiadu, Director of Central Intelligence (DCI)

Szef CIA, a zarazem zwierzchnik wszystkich państwowych służb wywiadowczych Stanów Zjednoczonych.

Określenie DCI pojawiło się po raz pierwszy w 1946 jako tytuł szefa utworzonej przez prezydenta Trumana Grupy Centrali Wywiadu (Central Intelligence Group - CIG), za pośrednictwem której -> Narodowy Zarząd Wywiadu (National Intelligence Authority -NIA) koordynować miał działania amerykańskiego wywiadu zagranicznego.

NIA i CIG zostały rozwiązane 20 września 1947, z chwilą powstania Centralnej Agencji Wywiadowczej, której szef miał pełnić zarazem funkcje dyrektora Centrali Wywiadu.

W myśl Ustawy o bezpieczeństwie narodowym, z 1947, DCI kieruje CIA, główną państwową agencją wywiadowczą, koordynując zarazem całość programów i działań wywiadu amerykańskiego. Słabość lub niekompetencja następujących po sobie kolejno DCI, w połączeniu z biurokratyczną siłą przebiecia szefów innych służb wywiadowczych, sprawiły jednak, że w praktyce wybiegające poza kierowanie CIA funkcje dyrektora Centrali Wywiadu zostały poważnie ograniczone.

Przeprowadzona w 1971 gruntowna reorganizacja struktur wywiadu Stanów Zjednoczonych spowodowała, że DCI został dodatkowo obciążony odpowiedzialnością za „planowanie, przegląd, koordynację i ocenę wszystkich programów wywiadu ”.

Członkowie Wspólnoty Wywiadów (Intelligence Community) doradzają DCI za pośrednictwem swych przedstawicieli zasiadających w ciałach kolegialnych, roz-

167

Dzierżyński Feliks

patrujących problemy będące przedmiotem ich wspólnego zainteresowania.

Najważniejsi z nich to Narodowa Rada Wywiadu Zagranicznego (National Foreign Intelligence

Board) i Narodowa Rada Wywiadu (National Intelligence Council), którym przewodniczy DCI, stojący także na czele Głównego Zespołu Międzyagencyjnego Rady Bezpieczeństwa Narodowego, kontrolującego realizację założeń polityki wywiadowczej państwa.

W sytuacji okresowej niezdolności do wykonywania swoich obowiązków lub czasowej nieobecności DCI jego kompetencje przejmuje zastępca dyrektora Centrali Wywiadu (Deputy Director of Central Intelligence - DDCI). (Wykaz DCI CIA)

Dyrektor Wywiadu Marynarki Wojennej, Director of Naval Intelligence (DNI)

Stanowisko w Admiralicji brytyjskiej, utworzone w 1886, chociaż Wydział Wywiadu Marynarki Wojennej (Naval Intelligence Division - NID), zwany początkowo Komisją Wywiadu Zagranicznego (Foreign Intelligence Committee) istniał już od 1882.

DNI podlegały początkowo - poza wywiadem zagranicznym - także mobilizacja floty i przygotowanie planów wojennych. Biuro DNI składało się wtedy z dwóch wydziałów: I - wywiadu; II - mobilizacji.

W 1900 przybył wydział III, zajmujący się problemami strategii i obrony, a w 1902 - IV, odpowiedzialny za kwestie ochrony żegluga handlowej.

Znaczenie NID szybko rosło; w roku 1902

żadnej decyzji w kwestii ważniejszej od, na przykład zmiany kroju munduru, nie podejmowano bez udziału NID - napisał historyk Arthur J. Marder w *The Anatomy of British Sea Power* (1940).

W czasie I wojny światowej NID kierował również sekcją kryptologiczną Royal Navy.

Pierwszym DNI był, mianowany w 1882, kpt. William Henry Hall.

US Navy utworzyła stanowisko DNI (nazwane początkowo Naczelnym Biurem Wywiadowczym - Chief Intelligence Office) w 1882; pierwszym dyrektorem był por. Theodorus B.M. Mason.

-» Biuro Wywiadu Marynarki Wojennej, Wywiad Marynarki Wojennej USA.

Dyrektor Wywiadu Wojskowego, Director of Military Intelligence (DMI)

Stanowisko w brytyjskim Ministerstwie Wojny, utworzone w 1887 w związku z rozbudową wydziału wywiadu. Przed powołaniem Sztabu Generalnego DMI podlegały - poza wywiadem zagranicznym - także zagadnienia obrony terytorialnej i mobilizacji.

W 1904 biuro DMI uległo likwidacji, a jego kompetencje przekazano Departamentowi Wywiadu i Mobilizacji Ministerstwa Wojny, przywrócono je jednak ponownie w 1916 wobec wyraźnej potrzeby istnienia oddzielnego sztabu wywiadowczego w warunkach wojennych.

Funkcję DMI zlikwidowano znów w 1922 w związku z powołaniem Zarządu Operacji i Wywiadu (Directorate of Operations and Intelligence). Przywrócona po raz kolejny we wrześniu 1939, przetrwała do końca II wojny światowej.

Dzierżyński Feliks (1877-1926)

Rewolucjonista, organizator i szef radzieckiej policji politycznej WCzeKa, OGPU. Był również odpowiedzialny za los i wychowanie bezdomnych dzieci (bezprizornych) po rewolucji bolszewickiej 1917 i wojnie domowej 1917-1920.

Urodził się w Dzierżynowie w pow. oszmiańskim, w polskiej rodzinie szlacheckiej.

Spoliczkował rosyjskiego nauczyciela, przez co nie dokończył nauki w gimnazjum w Wilnie.

Chciał zostać księdzem, podjął jednak działalność polityczną. [Był jednym z założycieli Socjaldemokracji Królestwa Polskiego].

Antyrządowy agitator w czasie rewolucji 1905-1906, kilkakrotnie aresztowany, 11 lat spędził w rosyjskich więzieniach i na zesłaniu. Witany jako „rycerz proletariatu” w czasie rewolucji bolszewickiej, został komendantem Instytutu Smolnego w Sankt Petersburgu. Należał do najbliższych przyjaciół Lenina (poznał go w Sztokholmie wiosną 1906).

Był odpowiedzialny za bezpieczeństwo najwyższych przywódców partyjnych. Po zamachu na Lenina w sierpniu 1918 Dzierżyński rozpętał kampanię masowego terroru - aresztowań,

torturowania i uśmiercania tysięcy ludzi.

Brytyjski szpieg dyplomata Robert Bruce Lockhart, naoczny świadek rewolucji, w *Memoirs of a British Agent* (1932), opisał Dzierżyńskiego jako mężczyznę o dobrych manierach i spokojnej wymowie, ale bez poczucia humoru. Najbardziej zadziwiały u niego oczy. Głęboko osadzone, płonęły wciąż ogniem fanatyzmu. Nigdy nie drgnęła mu powieka.

Dzierżyński ustanowił strukturę tajnej policji, która przetrwała aż do czasów KGB:

I Zarząd zwalczał wrogie elementy poza radzieckimi granicami, II Zarząd zwalczał kontrrewolucję w Związku Radzieckim, III Zarząd zwalczał dywersję i zapobiegał ewentualnym zamachom w siłach zbrojnych.

Tajna policja m.in. pomagała partii komunistycznej w kontroli gospodarki i transportu.

Dzierżyński szefem policji politycznej pozostał aż do śmierci, łącząc to z funkcjami komisarza spraw wewnętrznych (1919 -1923), komunikacji (1921-1924)

Dzierżyńskiego plac

168

II

- y.

wim

Mieszkaniec Moskwy przy pomniku Feliksa Dzierżyńskiego. Pomnik, który niegdyś stał na placu noszącym jego imię, został strącony z Domu Artysty obok Parku Kultury im.Gorkiego. (WIDE WORLD)

iniu 1991. Dziś stoi przy Centralnym

oraz przewodniczącego Wszechzwiązkowej Rady Gospodarki Narodowej (od 1924).

Podczas alianckiej interwencji przeciw bolszewikom w latach 1917-1919, Dzierżyński zlikwidował niewielką siatkę szpiegowską, kierowaną z konsulatu USA. Podkomendni Dzierżyńskiego dokonali także napadu na biuro francuskiego wywiadu w Moskwie, aresztując 6 agentów i zdobywając materiały wybuchowe. Sięgając poza Rosję, założył —* Amtorg, który służył jako przykrywką dla agentów w Stanach Zjednoczonych.

Gdy Lenin zarządził utworzenie pierwszych łagrów, Dzierżyński powołał obóz na Wyspach Sołowieckich w 1922. Deportował tysiące ludzi, którzy potem tam zginęli.

Kierował bezpośrednio operacją Trust.

Zmarł nagle, na atak serca 20 lipca 1926 [w czasie burzliwego plenum KC]. Pojawiły się pogłoski, że atak, który powalił 48-letniego Dzierżyńskiego, był pobudzony czymś działającym gwałtowniej niż argumenty Stalina.

Dzierżyńskiego plac

Historyczne miejsce, identyfikowane z położoną przy nim Łubianką, długoletnią siedzibą radzieckich organów bezpieczeństwa (—* WCzeKa/—* NKWD, -» KGB), w pobliżu Kremla w Moskwie. 7 ulic odchodzi od placu, przy którym znajduje się stacja metra, największy w Rosji dom handlowy z towarami dla dzieci (Dietskij Mir) i Muzeum Techniki.

Trzynastometrowy, czternastotonowy pomnik z brązu Feliksa Dzierżyńskiego, którego twórcami byli rzeźbiarz Jewgienij Wuczetich i architekt Gieorgij Zacharów, został odsłonięty na placu w 1958 przez Nikitę Chruszczowa.

Pomnik zrzucili z postumentu w nocy 22 sierpnia 1991 zwolennicy demokracji po nieudanym puczu przeciw Michaiłowi Gorbaczowowi. Pomnik nie został zniszczony, lecz przewieziony do

innej części Moskwy. Jednocześnie plac otrzymał przedrewolucyjną nazwę -> Łubianka, a stację metra przemianowano na Łubiańską.

Plac był sceną wielu historycznych wydarzeń, sięgających XVII wieku. W ostatnim stuleciu odbywały

169

Dzierżyńskiego plac

się na nim wiece. 20 października 1905 przez plac przeszła potężna demonstracja 200 tysięcy ludzi, postępujących za trumną jednego z wybitnych rewolucjonistów, zabitych przez carską policję.

Plac był sceną walk w październiku 1917 i miejscem wypadowym do ataku bolszewików na Kreml ulicą Ni-kolską (później ulica 25 Października) i Teatralnym Prospektem (późniejszy Prospekt Marksa). (Łubianka)

j

Earhart Amelia (1897-1937?)

Pionierka amerykańskiej awiacji kobiecej; w 1928 jako pierwsza kobieta na świecie przeleciała nad Atlantykiem w roli pasażerki. W cztery lata później powtórzyła ten wyczyn, tym razem pilotując samotnie samolot Lockheed L-5C Vega. Autorka kilku książek poświęconych własnym przygodom lotniczym.

Zaginęła bez wieści podczas - podjętej wspólnie z inżynierem lotnictwa Fredem Noonanem - próby lotu dookoła świata w 1937, po przebyciu dwóch trzecich trasy. Mimo licznych spekulacji i poszlak brak dowodów na poparcie hipotezy, że Earhart została zmuszona do przymusowego lądowania na jednej z bezludnych wysp i została wzięta przez Japończyków do niewoli lub rozstrzelana.

Wizję jej wyprawy jako misji szpiegowskiej, której celem miały być bazy japońskie na Pacyfiku, stworzył i spopularyzował nakręcony w 1943 film Flight for Freedom, z Rosalind Russell w roli głównej.

Ears only

Nie do zapisania

Eastlanda dokument

Datowany 21 lutego 1956 list Departamentu Stanu do przewodniczącego senackiej podkomisji bezpieczeństwa wewnętrznego, Jamesa Eastlanda, zawierający wstępną ocenę szkód, jakie Stany Zjednoczone poniosły w następstwie szpiegowskiej działalności Donalda Macleana i -> Guya Burgessa, którzy mieli dostęp do ściśle tajnych materiałów dotyczących amerykańskiego programu zbrojeń jądrowych i brytyjsko-amerykańskiej wymiany naukowej w tej dziedzinie. W liście zamieszczono też sugestię wszczęcia dochodzenia mającego ustalić rzeczywiste rozmiary szkód. Jest to jedyna dokonana przez amerykańską lub brytyjską instytucję rządową i sformułowana na piśmie ocena charakteru informacji, do jakich miał dostęp długoletni kret radziecki w gabinecie brytyjskim -Maclean, która przedostała się do wiadomości publicznej (—* Siatka szpiegów atomowych).

ECCM, Electronic Counter-Countermeasures

Kontrprzeciwdziałanie radioelektroniczne

ECM

1. ~* Elektromechaniczna maszyna szyfrująca (Electrical Cipher Machine)

2. Przeciwdziałanie radioelektroniczne (Electronic Countermeasures)

Eden William (1744-1814)

Brytyjski mąż stanu; w okresie wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych szef Tajnej Służby brytyjskiej,

Ekipa Z

którą -jako podsekretarz stanu ds. kolonii - gruntownie zreorganizował w 1772. W 1778 mianowany jednym z pięciu komisarzy ds. kolonii wysłanych do Ameryki na -bezsukteczne, jak się okazało - negocjacje w sprawie zawarcia porozumienia pokojowego. W 1780 został naczelnym sekretarzem ds. Irlandii. W latach późniejszych ambasador Anglii w Hiszpanii, a następnie w Holandii.

Edmonds Emma S. (1839-1898)

W czasie wojny secesyjnej szpieg wojsk Unii. W 1856 przybyła do Stanów Zjednoczonych z Nowego Brunsz-wiku w Kanadzie. Po wybuchu wojny secesyjnej, w 1861, zaciągnęła się do służby w siłach Unii jako sanitariusz Frank Thompson. W dwa lata później zgłosiła się na ochotnika do misji szpiegowskiej na tyłach konfederatów. Przebrana za młodego Murzyna przeszła front w pobliżu Yorktown w stanie Wirginia i w ciągu trzech dni pobytu wśród konfederatów zdołała zebrać wiele cennych informacji o ich wojskach. W następnych miesiącach przeprowadziła jedenaście podobnych misji.

Podczas ostatniej zaraziła się malarią i w obawie, że w trakcie leczenia wyjdzie na jaw jej prawdziwa płeć, zdezerterowała z armii Unii.

EEl, Essential Elements of Information

Niezbędne składniki informacji

Eitan Rafael (ur. 1926)

Agent i szef siatki szpiegowskiej wywiadu izraelskiego, prowadzący szpiegującego na rzecz Izraela obywatela Stanów Zjednoczonych Jonathana Jaya Pollarda.

Urodzony w Palestynie, dokąd jego rodzice przybyli z Rosji w 1922, w wieku 12 lat wstąpił do Hagany, skierowany do Palmach, elitarniej jednostki komandosów tej organizacji. W okresie II wojny światowej i w ostatnich latach mandatu brytyjskiego (do 1948) brał udział w licznych akcjach przerzutu do Palestyny nielegalnych imigrantów żydowskich, jak też w antybrytyjskich zamachach terrorystycznych. Słynnym jego wyczynem było wysadzenie w powietrze stacji radarowej na górze Karmel, do której przedostał się przez kanały ściekowe. Nadano mu wtedy przydomek „Cuchnący Rafi”.

Podczas wojny o niepodległość Izraela (1948- 1949) służył w wywiadzie wojskowym. Po zakończeniu wojny próbował zająć się hodowlą bydła, ale już po sześciu miesiącach wrócił do służby w wywiadzie (późniejszy Mossad), a następnie w służbie bezpieczeństwa wewnętrznego - > Szin Bet (od końca lat pięćdziesiątych jako jej szef ds. operacyjnych). Najbardziej spektakularnym jego sukcesem w tym okresie było zdemaskowanie zaufanego doradcy premiera Dawida Ben Guriona, ppłk. ->Israela Beera jako agenta radzieckiego.

W maju 1960 Eitan, jako członek grupy specjalnej Mossadu i Szin Bet, dokonał brawurowego uprowadzenia do Izraela hitlerowskiego zbrodniarza wojennego Adolfa Eichmanna, który po wojnie znalazł schronienie w Argentynie. Akcja ta przyniosła mu światowy rozgłos i sprawiła, że w Izraelu zaczęto traktować go jak bohatera narodowego.

W 1963 przeniesiony został do Mossadu (w świątku wywiadu izraelskiego praktyki tego rodzaju nie są niczym nadzwyczajnym), gdzie zajmował się między innymi sprawą biorących udział w egipskim programie zbrojeń raketowych specjalistów niemieckich. On sam utrzymuje, że w tym czasie nawiązał pierwsze kontakty z prezydentem Egiptu Gamalem Abdel Naserem, a w latach siedemdziesiątych stał na czele tzw. batalionu zemsty, który tropił i likwidował członków palestyńskiej organizacji terrorystycznej Czarny Wrzesień, odpowiedzialnej za masakrę sportowców izraelskich podczas Igrzysk Olimpijskich w Monachium w 1972.

W tymże roku, urażony pominięciem go przy nominacji na szefa Mossadu, Eitan zrezygnował z

pracy w wywiadzie i spróbował szczęścia w interesach (wśród licznych, nieudanych przedsięwzięć, jakich się imał, była również hodowla ryb tropikalnych). Do służby państwowej jako doradca ds. walki z terroryzmem premiera Menachema Begina powrócił w 1978. W 1981 został szefem Biura Łącznikowego ds. Naukowych (liszka FKiszrei Mada —* Lakam) Ministerstwa Obrony - tajnej agencji wywiadu technicznego, niezależnej od Amanu i innych agencji wywiadu izraelskiego.

W 1984 kontakt z Lakam nawiązał pracownik Centrum Gotowości Antyterrorystycznej (Anti-Terrorism Alert Center) Służby Śledczej Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych (—* Kryminalna Służba Śledcza Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych), Jonathan Pollard, który zaproponował Izraelowi sprzedaż tajemnic wojskowych. W listopadzie 1984 Eitan podejmował wystawnie Pollarda i jego narzeczoną, Annę Henderson, w Paryżu. W styczniu roku następnego oboje spotkali się z nim w Izraelu. Niewykluczone, że zainteresowanie Eitana Pollardem wynikało po części z chęci udowodnienia mu wyższości Lakamu nad Mossadem. Skandal wywołany ujawnieniem przez Departament Stanu powiązań aresztowanego 21 listopada 1985 Pollarda z Eitanem doprowadził do likwidacji Lakamu w roku następnym. Eitan otrzymał stanowisko prezesa państwowej firmy chemicznej.

Mimo porażki w sprawie Pollarda, uważany jest powszechnie w Izraelu za bohatera wywiadu, co przyznają nawet jego liczni krytycy.

Ekipa Z

Kryptonim piętnastoosobowej grupy kryptologów z polskiego ->Biura Szyfrów, od września 1939 do maja 1940

Eksfiltracja

172

pracujących we francuskim ośrodku kryptoanalitycznym Bruno.

Eksfiltracja

Tajna ewakuacja agenta lub innej osoby z obszaru kontrolowanego przez nieprzyjaciela.

ELECTRO-OPINT, Electro-Optical Intelligence

Rozpoznanie elektrooptyczne

ELINT, Electronic Intelligence

Rozpoznanie radioelektroniczne

Elliot Rita

Radziecka agentka, która pod przykrywką akrobatki napowietrznej założyła w 1955 siatkę szpiegowską w Australii. Służba kontrwywiadu Australijska Organizacja Bezpieczeństwa i Wywiadu (Australian Security and Intelligence Organization - ASIO) wpadła na jej trop, jednak agentka, ostrzeżona w porę przez swą —♦ centralę, opuściła kraj, przenosząc się do Indii, a następnie do Pakistanu. Jej prawdziwe nazwisko brzmiało Esfir Jurina.

Ellis Charles Howard (Dick), płk (1895-1975)

Funkcjonariusz MI6, agent niemiecki i radziecki. Australijczyk, podczas I wojny światowej na froncie w Pułku Middlessex. Po zakończeniu działań studiował w Oksfordzie i na Sorbonie. W 1924 rozpoczął pracę w wywiadzie. Działał pod przykrywką dyplomatyczną w Berlinie i Paryżu, zajmując się werbunkiem agentów wśród białej emigracji rosyjskiej.

W sierpniu 1940, będąc oficjalnie konsulem brytyjskim w Nowym Jorku, został mianowany zastępcą szefa Brytyjskiego Biura Koordynacji Bezpieczeństwa (British Security Coordination BSC), organizacji kontrwywiadowczej, działającej na terenie Stanów Zjednoczonych. Z tego tytułu udzielał pomocy Williamowi Donovanowi w organizacji amerykańskiego Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services -OSS).

W 1944 powrócił do centrali MI6 w Londynie. W dwa lata później został szefem siatki na Azje

Południowo-Wschodnią i Daleki Wschód, z siedzibą w Singapurze. W 1950 delegowano go jako konsultanta do tworzonej Australijskiej Organizacji Bezpieczeństwa i Wywiadu (Australian Security and Intelligence Organization - ASIO).

W 1951 pojawiły się pierwsze wiadomości o niejakim „kapitanie EUisie”, który przekazał Abwehrze szereg tajnych informacji o MI6. Okazało się, iż w swoim czasie wiadomości te zlekceważył Harold (Kim) Philby, odkładając alarmujące meldunki ad acta. W dwa lata później Ellis, powołując się na stan zdrowia, wystąpił o przyznanie wcześniejszej emerytury, a następnie zaangażował się w ASIO. Służbę u Australijczyków porzucił na wieść o zamiarze odstępstwa —* Władimira Piętrowa. Powrócił do Londynu i poinformował o całej sprawie Philby'ego, a następnie podjął niepełnoetatową pracę w archiwum MI6.

Przez cały czas zarówno MI5, jak i FBI prowadziły śledztwo w jego sprawie. W rezultacie uznano, iż Ellis był płatnym agentem Abwehry do chwili uderzenia niemieckiego na Francję. Później uległ zapewne szantażowi wywiadu radzieckiego, choć niewykluczone, iż pracował dla ZSRR od lat dwudziestych.

W 1966 poddano go nadzorowi Wydziału Specjalnego (Special Branch) Scotland Yardu. Podczas przesłuchania zeznał, że po rozpoczęciu służby w MI6 udzielał, na zasadzie wymiany, drugorzędnych informacji wywiadowi radzieckiemu. Po pewnym czasie przyznał się, iż prowadził działalność na rzecz ZSRR. Wyników śledztwa nie ujawniono jednak publicznie, Ellis zaś nigdy nie został oskarżony.

Ellis Earl H., ppłk (1880-1923)

Oficer Korpusu Piechoty Morskiej Stanów Zjednoczonych. Konsekwentny rzecznik strategii desantu morskiego na japońskie wyspy na zachodnim Pacyfiku w razie konfliktu zbrojnego z Japonią. Jego koncepcje wywarły znaczny wpływ na doktrynę wojenną amerykańskiej piechoty morskiej w latach dwudziestych i trzydziestych.

W piechocie morskiej od 1900, w rok później uzyskał stopień oficerski. Służył na Dalekim Wschodzie, a w I wojnie światowej odznaczył się podczas walk we Francji. Po wojnie wygłosił szereg odczytów na temat operacji desantowych w wojnie morskiej na Pacyfiku. Opracowany przez niego w 1921 i przedstawiony głównodowodzącemu Korpusu Piechoty Morskiej plan zaczepnej operacji desantowej w zachodniej części Pacyfiku rozpoczynał się słowami:

Aby narzucić naszą wolę Japonii, musimy przerzucić naszą flotę i siły lądowe przez Pacyfik i prowadzić działania wojenne na wodach japońskich.

Wśród wyznaczonych przez niego celów operacyjnych znalazły się Wyspy Marshalla, Karoliny, Peleliu i Riukiu (w tym Okinawa) czyli większość miejsc desantów morskich II wojny światowej. Ellis wymieniał poszczególne atole, które należy opanować, określał rodzaje niezbędnego sprzętu i założenia taktyczne konkretnych operacji desantowych.

173

Engulf

Płk. Earl H. Ellis. (us marine corps)

W sierpniu 1921 wyruszył w podróż po Pacyfiku, której celem było rozpoznanie wojskowe ewentualnych celów desantu morskiego. W 1922 trafił do amerykańskiego szpitala w Jokohamie, gdzie stwierdzono u niego zaawansowany alkoholizm.

Jako szpieg [Ellis] nie zasługuje na wysoką ocenę - stwierdza Dirk Anthony Ballendorf, autor jego biografii, opublikowanej w „Marine Corps Gazette”. - Mierząc według standardów wojskowych, poziom wykonania jego misji był wręcz żalony; poważnie chory, znerwicowany, czasem pijany oficer piechoty morskiej z książką kodową pod pachą, wałęsający się na oczach Japończyków po wyspach, notujący coś, szkicujący mapy i otwarcie rozmawiający o swoich zadaniach z Amerykanami. Dowództwo marynarki wojennej byłoby mocno zakłopotane, znając

te fakty.

Na Wyspach Marshalla pojął za żonę dwadzieścia pięć lat od niego młodszą córkę wodza wyspy Koror, gdzie przerwał podróż. Stawał się coraz bardziej nieobliczalny, po pijanemu zwierzał się, że jest „szpiegiem amerykańskim wysłanym z Nowego Jorku przez przedstawicieli najwyższych władz”. Wciąż pił, jego stan zdrowia gwałtownie się pogarszał. Zmarł 12 maja 1923 na Koror. Rzeczy osobiste Ellisa, w tym mapy i notesy -a zapewne także książkę kodową - skonfiskowali Japończycy.

Ellis Robert W.

Ochotnik US Navy, stacjonujący na lotnisku Moffett w bazie lotnictwa morskiego w Kalifornii. Skontaktowawszy się z radzieckim konsulem w San Francisco w 1983, zaproponował dostarczenie tajnych dokumentów za 2 tysiące dolarów.

Aresztowany podczas próby sprzedaży materiałów agentowi —* FBI, który udawał oficera radzieckiego wywiadu. Władze nie zdradziły, jak ujawniono jego pierwszą ofertę; prawdopodobnie pewną rolę odegrały podsłuchy telefonów urzędów radzieckich. Ellis został zwolniony ze służby i skazany na 5 lat ciężkich robót. Wyrok zmniejszono później do 3 lat.

EMCON, Emission Control

Emisji kontrola

Emisja

Proces wypromieniowywania energii fal elektromagnetycznych wytwarzanych przez urządzenia radiolokacyjne, nadajniki radiowe i innego rodzaju sprzęt radioelektroniczny. Przechwycona, zapisana i poddana analizie emisja jest cennym źródłem danych wywiadu technicznego.

Emisji bezpieczeństwo

Wszelkiego rodzaju przedsięwzięcia operacyjno-techniczne, których celem jest uniemożliwienie nieprzyjacielowi przechwycenia i zapisu emisji własnych urządzeń radioelektronicznych.

Jednym z nich jest kontrola emisji (emisji kontrola).

Emisji kontrola, Emission Control (EMCON)

Praktyka unikania lub ograniczania do minimum używania nadajników radiowych i urządzeń radiolokacyjnych w celu zmniejszenia prawdopodobieństwa przechwycenia ich emisji przez stronę przeciwną.

Engulf

Wspólny kryptonim kilku operacji złamania bezpieczeństwa szyfrowej łączności dyplomatycznej Francji i Egiptu, przeprowadzonych przez MI5 w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych.

Technicznie polegały one na przechwytywaniu i analizie dźwięków wydawanych przez kładki maszyn szyfrujących w trakcie ustawiania ich położenia wyjściowego.

Pierwszą z akcji tego typu zapoczątkowało instalowanie pluskiew w pokoju szyfrowym ambasady egip-

Enigma

174

skiej w Londynie w 1956, w przededniu wybuchu wojny sueskiej. Funkcjonariusze MI5 dostali się do gmachu placówki jako technicy Urzędu Poczty, mający usunąć awarię sieci telefonicznej (świadomie spowodowanej). Peter Wright w Spycatcher (1987) [wyd. pol. Łowca szpiegów, 1991] pisze:

Najważniejszą informacją wywiadowczą, jaką udało się dzięki temu uzyskać, było potwierdzenie faktu trwającego nieprzerwanie w Moskwie konsultacji radziecko-egipskich, których szczegóły ambasada Egiptu w ZSRR przekazywała bezpośrednio placówce dyplomatycznej tego kraju w Londynie. Przekonało to Komitet Wywiadów (Joint Intelligence Committee), że ZSRR traktuje poważnie groźbę czynnego zaangażowania się w kryzysie sueskim po stronie Egiptu.

Inna z przechwyconych depech - jak pisał Wright -skłoniła premiera Anthony'ego Edena do wyrażenia zgody na zawarcie porozumienia o wstrzymaniu ognia, a udostępnienie tych danych Stanom Zjednoczonym na mocy porozumienia BRUSA (—♦ BRUSA porozumienie) przesądziło o kształcie polityki amerykańskiej wobec Wielkiej Brytanii, Francji i Izraela w czasie tego konfliktu. Za znamieny Wright uważa fakt, że wysłani „w geście dobrej woli” do ambasady egipskiej w Londynie „wymiatacze” radzieccy odkryli zainstalowane pluskwy, ale nie poinformowali o tym Egipcjan. Sowiecom zależało najwyraźniej na tym, by Brytyjczycy mieli dokładne informacje o ich stanowisku w kwestii bliskowschodniej.

Częścią operacji Engulf był także nasłuch szyfrowanej łączności radiowej i telefonicznej ambasady francuskiej (Stockade) oraz nieudana próba przechwycenia odgłosów wydawanych przez maszyny szyfrujące radzieckiego krążownika Ordżonikidze, cumującego w porcie sztokholmskim w 1959.

Enigma

Elektromechaniczna maszyna szyfrująca, używana podczas II wojny światowej przez niemieckie siły zbrojne oraz instytucje rządowe. Alianci zdołali złamać wiele szyfrów Enigmy dzięki materiałom Ultry. Możliwość czytania niemieckich i japońskich depech wojskowych i dyplomatycznych pomogła w osiągnięciu wielu sukcesów, zwłaszcza w prowadzeniu skutecznej walki przeciw U-Bootom (1939-1945) i wygraniu bitwy o Atlantyk. Enigma była prosta w obsłudze, odpowiadająca wymogom służby polowej (zasilana z akumulatora lub baterii). Miała rozmiary przenośnej maszyny do pisania i wyposażona była w standardową klawiaturę oraz oddzielną tablicę alfabetyczną z literami podświetlanymi od wewnątrz. Obsługiwały ją dwie osoby. Pierwsza - po ustawieniu krążków szyfrujących w zgodnej z instrukcją pozycji wyjściowej - pisała komunikat ->tekstem otwartym. Naciśnięcie każdego klawisza klawiatury podstawowej powodowało wyświetlenie jej odpowiednika na tablicy alfabetycznej, co pozwalało drugiemu operatorowi spisywać tekst zaszyfrowany, przeznaczony do wysłania drogą radiową. W wypadku odbioru szyfrogramu procedura ta ulegała odwróceniu.

Enigma szyfrowała wieloalfabetycznie, co umożliwiały krążki szyfrujące (trzy do pięciu) o zmiennym systemie połączeń wzajemnych, ustawianych na znajdującej się pod obudową tablicy połączeń z sześcioma parami wtyczek. Przy trzech krążkach szyfrujących konkretna litera tekstu otwartego mogła być przetworzona na jej odpowiednik szyfrowy na 17 tysięcy sposobów (liczba możliwych permutacji), w wersji Enigmy o pięciu krążkach liczba ta sięgała 6 sekstyliionów (6 000 000 000 000 000 000 000). Wielkim minusem Enigmy był brak możliwości wydruku szyfrogramów -stąd konieczność dwuosobowej obsługi - oraz pracy w trybie bezpośrednim, to znaczy w połączeniu z radiostacją lub dalekopisem.

Maszyna szyfrująca została wynaleziona z myślą o firmach pragnących utrzymać tajemnicę korespondencji przez niemieckiego inżyniera Arthura Scherbiusa. Nadano jej nazwę „Jarzeniowa maszyna szyfrująca i deszyfrująca Enigma”. Pierwszy model zademonstrowano publicznie w 1923 [w następnych latach dokonano

Trójkrażkowa maszyna Enigma

Część odczytująca

Okienka do odczytu liter

Tablica

połączeń {

(wtyczkowa)

ⓂⓂⓂⓂⓂⓂⓂⓂⓂⓂ

ⓄⓄⓂⓂⓂⓂⓂⓂⓂ

©©©©©©©©©©

■ ДТП

fi fi fi

Szczeliny na krążki zapasowe

Krążki szyfrujące

tampki

Klawiatura

-Wtyczki

175

Enigma

Żołnierze niemieccy szyfrują rozkazy przy użyciu Enigmy w samochodzie sztabowym podczas kampanii we Francji w 1940; z tyłu gen. Heinz Gude-

Ган. (IMPERIAL WAR MUSEUM)

w nim zmian dzięki kupieniu patentu „sekretnej maszyny do pisania” Holendra Hugo Kocha].

W 1928 Siły Lądowe Stanów Zjednoczonych nabyły - w celu przetestowania i oceny - egzemplarz Enigmy, płacąc zań 144 dolary plus 12,3 dolara za koszty pakowania i wysyłki. W tym samym czasie podobnego zakupu dokonało również brytyjskie Foreign Office, jednak maszyny te nie weszły do użycia ani w Stanach, ani w Wielkiej Brytanii.

W celach wojskowych Enigmy zaczęły w 1926 używać szwedzka armia i niemiecka marynarka wojenna, wkrótce potem (w 1928) niemieckie siły lądowe, a od 1935 niemieckie siły lotnicze. W 1939 w niemieckich siłach zbrojnych pracowało ponad 20 tysięcy różnych modeli Enigmy. W japońskiej marynarce wojennej

i służbie dyplomatycznej wprowadzono je do użytku w 1934. Podczas II wojny światowej Japończycy używali jednak przede wszystkim alfabetycznej maszyny do pisania 97 (Alphabetical Typewriter 97) i jej odmiany (Purple). Na początku lat trzydziestych maszyny Enigma wycofano z wolnej sprzedaży.

Złamanie Enigmy

Niemcy byli przekonani, że maszyny te są całkowicie bezpieczne, nawet gdyby wpadły w ręce nieprzyjaciela. Ustawienie wyjściowe krążków szyfrujących zmieniano regularnie (po wybuchu wojny codziennie), uniemożliwiając tym samym wykorzystanie egzemplarzy zdobycznych.

Mimo to kryptologom alianckim udało się złamać większość kluczy Enigmy. (Kryptoanaliza)

Jako pierwsi niemieckie szyfry Enigmy złamali pracownicy polskiego Biura Szyfrów pod koniec grudnia 1932. Dokonali tego przy pomocy Francuzów, którzy dostarczyli dokumenty zdobyte przez Hansa-Thilo Schmidta, agenta o kryptonimie Asche. Uzyskał on dostęp do tajemnic niemieckiej Enigmy. Polacy czynili stałe postępy w czytaniu tajnych niemieckich depeesz. W 1938 byli w już w stanie odczytywać w zasadzie na bieżąco wszystkie zaszyfrowane za pomocą Enigmy depeesze radiowe Wehrmachtu i Luftwaffe.

Sytuacja zmieniła się diametralnie z chwilą, gdy 15 września 1938 Niemcy wprowadzili nowe procedury operacyjne. Do tej pory radiodepesze kodowano, nie zmieniając pozycji krążków, chociaż niemal codziennie używano innego klucza. Odtąd pozycja wyjściowa krążka szyfrującego - tzw. nastaw - ulegała zmianie przy szyfrowaniu każdej depeeszy. Pod koniec wojny ustawienie wyjściowe krążków zmieniano nawet trzy razy na dobę, chociaż nie zmienił się ich system połączeń wzajemnych. Niemcy do końca wierzyli, że Enigma jest urządzeniem bezpiecznym.

Polacy nawiązali ścisłą współpracę z Francuzami i Brytyjczykami, udostępniając im wyniki swych badań i kilka egzemplarzy kopii Enigmy. Po klęsce Polski we wrześniu 1939 część personelu Biura Szyfrów schroniła się we Francji, a po jej upadku w Wielkiej Brytanii. Główny

ciężar prac nad łamaniem szyfrów Enigmy spadł na barki służb brytyjskich.

Początkowo niemieckie siły zbrojne używały wyłącznie Enigmy o trzech krążkach szyfrujących.

Jednak poczynając od 1 lutego 1942, Kriegsmarine w łączności floty podwodnej zaczęła stosować model M4, wyposażony w cztery krążki, co poważnie komplikowało ich odczytanie.

Brytyjczycy nadali mu kryptonim -> Shark. Klucze M4 złamano dopiero w grudniu 1942. Później niemiecka marynarka wojenna posługiwała się pięcio-krążkowymi wariantami Enigmy.

Pozostałe rodzaje sił zbrojnych do końca wojny używały jej modeli o trzech lub czterech krążkach szyfrujących.

Poważnym ułatwieniem dla kryptoanalityków brytyjskich było przejście znacznej liczby ksiąg kodowych

Enigma

176

niemieckich okrętów patrolowych i podwodnych. Podobnie jak Polacy, którzy podzielili się swoją wiedzą o Enigmie z Francuzami i Brytyjczykami, brytyjscy kryptolodzy z -> Bletchley Park podzielili się swoją z Amerykanami. Doprowadziło to do nie mającej precedensu współpracy amerykańskich i brytyjskich kryptologów podczas wojny (Brusa porozumienie).

Odnieśli nadzwyczajny sukces. Na początku 1942 w Bletchley Park deszyfrowano miesięcznie około 25 tysięcy szyfrogramów Wehrmachtu i Luftwaffe oraz 14 tysięcy komunikatów Kriegsmarine. Od jesieni 1943 do końca działań wojennych w Europie liczba ta wzrosła odpowiednio do 48 tysięcy i 36 tysięcy oraz kilkuset radiokomunikatów Gestapo i służb dyplomatycznych.

Brytyjczycy przekazywali Stalinowi niektóre z rozszyfrowanych materiałów Enigmy, nie ujawniając wszakże ich źródła. Jednakże John Cairncross, radziecki kret i inni radzieccy szpiedzy ujawnili Moskwie brytyjskie sukcesy wiosną 1941. Pod koniec 1941 Sowieci zdobyli sami kilka egzemplarzy Enigmy. Ze źródeł radzieckich wynika, że pierwszą Enigmę zdobyli na początku grudnia 1941 w czasie ofensywy na Klin, około 80 kilometrów na północny zachód od Moskwy. Wysłane do Moskwy urządzenie zostało jednak skradzione z ciężarówki przez dzieci, które - sądząc, że jest to maszyna do pisania - sprzedały ją do składnicy złomu! Konwojenci transportu zrobili sobie przerwę i biesiadowali w tym czasie u rodziny. Enigmę w końcu odnaleziono i przekazano NKWD.

Historyk wywiadu David Kahn (The Codebreakers, 1967) uważa, że, poczynając od 1942, kryptolodzy radzieccy potrafili regularnie odczytywać depesze Enigmy. Wiadomo, że w połowie 1943 zdobyli także egzemplarze jej modelu używanego przez Kriegsmarine. Udało im się również złamać niektóre szyfry Luftwaffe. Później Sowieci zdobyli wiele maszyn wraz z dokumentami kodowymi, gdy wojska niemieckie cofały się, tracąc setki tysięcy żołnierzy i sprzęt.

Niemcy używali Enigmy przez całą wojnę, chociaż na wyższych szczeblach dowodzenia Wehrmachtu i Kriegsmarine wprowadzone zostały również nowe modele maszyn szyfrujących —* Fish i Tunny. O tym, że Enigma była używana przez niemieckie siły zbrojne wyjątkowo długo - niemal 20 lat - przesądziły w równej mierze prostota jej budowy, łatwość obsługi i obawa przed zamieszaniami, jakie mogłaby wprowadzić generalna wymiana maszyn szyfrujących w warunkach toczącej się wojny oraz brak jednoznacznych dowodów złamania jej szyfrów przez aliantów, chociaż Niemcy żywili czasami podejrzenia co do jej pełnego bezpieczeństwa.

Według niektórych ocen - zawyżonych jednak, jak się wydaje - od 1926 do końca II wojny światowej, to jest do wiosny 1945, do użytku wprowadzono około 100 tysięcy maszyn Enigma.

Klucze Enigmy

Główni użytkownicy Enigmy - Wehrmacht, Luftwaffe, Kriegsmarine, Waffen-SS, Gestapo, ->

Abwehra, służby dyplomatyczne - posługiwali się odrębnymi zestawami kluczy, a w miarę postępu wojny dokonywali z coraz większą częstotliwością zmian tzw. kluczy dziennych, starając się zmniejszyć liczbę depezb szyfrowanych tym samym kluczem (utrudniało to ich wykorzystanie jako ściągawek przez alianckich kryptologów). W braku ściągawek klucze łamano metodą analizy i selekcji wszystkich możliwych permutacji pozycji wyjściowej wirników i dopasowywania ich do analizowanego tekstu za pomocą szybkich maszyn obliczeniowych - »Bombę czyli metodą kolejnych eliminacji. Było to jednak zajęcie żmudne, a jego przyspieszenie wymagało równoczesnego użycia jak największej liczby tego rodzaju urządzeń. Kilka kluczy przechwyciły armie alianckie - Arma-dillo (klucz Luftwaffe złamany w kwietniu 1944) i Swan niemieckiej 1 Armii w sierpniu 1944. Kilka kluczy zostało złamanych, gdy tylko się pojawiły, jak na przykład Gadfly (X Korpusu Lotniczego Luftwaffe w styczniu 1942) i Hornet (IV Korpusu Lotniczego, również w styczniu 1942). Kilku kluczy nigdy nie złamano, jak na przykład Puce (4 Floty Powietrznej na terytorium Związku Radzieckiego) i TGD (klucz Gestapo).

Ujawnienie Enigmy

Trudno uwierzyć, ale fakt złamania szyfrów Enigmy udało się zachować w tajemnicy od końca lat trzydziestych aż do początku siedemdziesiątych. Podczas wojny do tej tajemnicy miało dostęp wiele tysięcy osób, niektóre zostały ujęte przez Niemców (gen. bryg. Arthur W. Vanaman), ale żadna z nich nie zdradziła. Według Kah-na wtajemniczonych było około 30 tysięcy osób - kryptolodzy i personel łączności z Bletchley Park, Arlington Hall, placówek US Navy z Massachusetts i Nebraska Avenues w Waszyngtonie, wyżsi dygnitarze państwowi z Londynu i Waszyngtonu oraz personel Specjalnych Jednostek Łącznikowych (Special Liaison Units - SLU).

Pierwszą oficjalną publikacją na ten temat była, w wielu miejscach bardzo nieścisła, książka Michela Gardera *La Guerre Secrete des Services Speciaux Francais 1935— 1945* (1967). Nie wymieniała ona terminu Enigma. Skłoniło to generała -> Gustave Bertranda, byłego szefa francuskiej grupy kryptoanalitycznej, do opisanie zmagania związanego z Enigmą w książce *Enigma ou la plus Grande Enigme de la Guerre 1939-1945* (1973). Znalazła ona duży - często wysoce polemiczny - oddźwięk w kręgach służb wywiadowczych, nie wzbudziła jednak większego zainteresowania opinii publicznej.

Wielkim sukcesem rynkowym stała się natomiast *The Ultra Secret* (1974), książka napisana przez oficera wywiadu brytyjskiego -> F.W. Winterbothama, która uruchomiła istną lawinę publikacji dotyczących Enigmy. Wśród nich na szczególną uwagę zasługują: *The Enigma War* 177

Eyes only

(1979) [wyd. pol. *Enigma. Tajemnica drugiej wojny światowej*, 1980] Józefa Garlińskiego; oficjalna czterotomowa *British Intelligence in the Second World War* (1979-1990), pod redakcją F.H. Hinsleya oraz *Ultra Goes to War* (1978) Ronalda Lewina. Cenne spostrzeżenia i nowe szczegóły zawierają również *Seizing Enigma* (1991) Davida Kahna, *MacArthurs Ultra* (1992) Edwarda Drea oraz *Eagle Against the Sun* (1985) Ronalda H. Spectora.

Tysiące Amerykanów wiedziało o Ultrze i Magie podczas wojny. Wysiłki kryptologów obu operacji zostały połączone (w czasie wojny doszło do dużego przecieku w amerykańskim systemie bezpieczeństwa, kiedy dziennikarz Stanley Johnston ujawnił w „Chicago Tribune”, że Amerykanie czytają japońskie depezb w przededniu bitwy na Morzu Koralowym w maju 1942. Kilka innych tajemnic ujawniono po wojnie, m.in. przy okazji śledztwa i przesłuchań w Kongresie w sprawie ataku na Pearl Harbor).

(Fish, Wywiad łączności marynarki wojennej, —* Służba wywiadu łączności)

Eon Chevalier Charles Genevieve Louis d' (1728-1810)

Doktor obojga praw, znakomity fechtmistrz i tajny agent Ludwika XV. W 1755 został francuskim ambasadorem w Rosji, gdzie często pokazywał się w stroju kobiecym. Krążyło o nim wiele legend. Powiadano, jakoby został słynną z urody damą dworu, o sportretowanie której zabiegali malarze.

Tymczasem dwór francuski zaciekle intrygował przeciwko niemu, wobec czego d'Eon zbiegł do Anglii i związał się tam z brytyjską Tajną Służbą (Secret Service). Odmówił powrotu do kraju, co więcej - zaczął grozić, że otwarcie przejdzie na stronę Anglików. Wysłany przez króla —♦ Pierre Beaumarchais uregulował zobowiązania finansowe monarchy wobec d'Eona i wymógł na nim deklarację, że będzie ubierał się jak kobieta do końca życia, co miało mu utrudnić spiskowanie przeciw tronowi. Beaumarchais twierdził bowiem, że d'Eon niebezpieczny jest tylko w stroju męskim.

Epsilon

Kryptonim brytyjskiej operacji podsłuchu uczonych niemieckich, internowanych w Wielkiej Brytanii w czasie II wojny światowej.

ESM, Electronic Surveillance Measures

->Środki dozoru radioelektronicznego

Espionage Act

Esquire

Bamford James

EW, Electronic Warfare

Wojna radioelektroniczna

Ewing Alfred (James) (1855-1935)

Naukowiec, twórca nowoczesnej kryptologii brytyjskiej. W sierpniu 1914 ówczesny dyrektor Wywiadu Marynarki Wojennej, kontradmirał Henry F. Oliver, zlecił mu ocenę możliwości odczytania przechwyconych szyfrogramów niemieckich. Ewing, który, jak pisze historyk wywiadu David Kahn w *The Codebreakers* (1968):

Był (...) niskim Szkotem o krzaczastych brwiach nad niebieskimi oczami, spokojnym głosem i obejściu dobrotliwego lekarza. Trzy lata wcześniej otrzymał szlachectwo za wybitny wkład w rozwój nauki - pionierskie badania trzęsień ziemi w Japonii, studia nad zjawiskiem magnetyzmu i badania nad dynamiką odkształceń ciał poddanych wysokim ciśnieniom (zjawisku tzw. histerezy magnetycznej) oraz za zasługi na polu działalności publicznej.

Ewing skwapliwie wykorzystał nadarzącą się szansę stworzenia biura kryptologicznego z prawdziwego zdarzenia. Natychmiast zaczął badać kody w bibliotece British Museum, u londyńskiego Lloyda i w archiwum Głównego Urzędu Poczty, gdzie przechowywano księgi kodów handlowych. Jednocześnie gromadził sztab specjalistów, zaczynając od przebywających wówczas na wakałach germanistów ze szkół Royal Navy w Dartmouth i Osborne, m.in.

Alastaira Dennistona. (Później werbował również profesorów w Cambridge, szukając głównie wykładowców języków klasycznych i lingwistów teoretyków).

Wkrótce cała grupa stała się znana jako Pokój nr 40 (Room 40). (Po zakończeniu I wojny światowej przekształcono ją w —* Rządową Szkołę Kodów i Szyfrów (Government Code and Cypher School -GC&CS). Ewing kierował Pokojem nr 40 od chwili jego powstania w roku 1914 do 1917, gdy rozstał się z Royal Navy i objął stanowisko rektora i wicekanclerza Uniwersytetu w Edynburgu.

Executive action

Akcja wykonawcza

Eyes only

Ustawa o szpiegostwie

Tylko do czytania

F-101 Yoodoo

Samolot myśliwski Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych, którego zmodyfikowana wersja RF-101 przeznaczona była do zadań rozpoznania fotograficznego z małej wysokości; RF-101 oraz używany przez marynarkę wojenną F8U Crusader były głównym źródłem danych rozpoznania fotograficznego podczas —* kubańskiego kryzysu rakietowego w 1962, dostarczając szczegółowych informacji wywiadowczych na temat radzieckich sił wojskowych na wyspie. W latach 1971-1975 RF-101 był również podstawową wersją samolotu rozpoznania taktycznego Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych w Wietnamie.

F-101 zaprojektowany został przez McDonnell Air-craft Corporation jako myśliwiec dalekiego zasięgu, mający osłaniać bombowce strategiczne B-36 podczas ewentualnego ich ataku na Związek Radziecki. Zanim jednak pierwsze egzemplarze F-101 zeszyły z taśmy produkcyjnej, siły powietrzne wycofały zamówienie na maszyny eskortujące samoloty bombowe, w związku z czym zaczęto je produkować jako myśliwce dla potrzeb lotnictwa taktycznego, obrony powietrznej oraz jako samoloty myśliwsko-szturmowe. Wersja RF-101 - samolot rozpoznawczy, przeznaczony do rozpoznania fotograficznego z małej wysokości - budowana była w znacznej liczbie egzemplarzy (włączając w to 10 maszyn rozpoznania fotograficznego RF-IOIC, przekazanych Tajwanowi).

Powstały w wyniku rozwoju dwóch prototypów XF-88, F-101 był stosunkowo dużym średniopłatem, jednomiejscowym samolotem myśliwskim o skrzydłach skośnych, napędzanym 2 turbinowymi silnikami odrzutowymi, pozwalającymi na rozwinięcie prędkości ok. 1740 km/h na wysokości ok. 17 tysięcy metrów. Większość jego wariantów uzbrojona była w 4 działka kal. 20 mm i przystosowana do użycia pocisków rakietowych klasy powietrze-powietrze, podczepianych do pod-skrzydłowych węzłów bądź lokowanych w wewnętrznych komorach uzbrojenia. Wersja F-101C budowana była jako nosiciel bomby jądrowej, którą mocowano do centralnej belki pod kadłubem; z kolei inne jego odmiany mogły być uzbrojone w pociski rakietowe powietrze-powietrze, wyposażone w głowice atomowe.

Pełniąca funkcję samolotu rozpoznania fotograficznego wersja RF-101 wyposażona była w cztery kamery zainstalowane w przedłużonej przedniej części kadłuba oraz dwie dalsze - w komorach uzbrojenia. Samolot nie był uzbrojony w działka; mógł za to, dzięki użyciu bomb oświetlających, prowadzić nocne rozpoznanie fotograficzne. W czasie kubańskiego kryzysu rakietowego myśliwce F-101 wyposażono dodatkowo w aparaty fotograficzne KA-1 i KA-2, które jednak okazały się nieprzydatne dla celów rozpoznania fotograficznego z małej wysokości. Dopiero gdy wymieniono je na kamery KA-45, wyprodukowane przez Chicago Aero Industries na zamówienie amerykańskiej marynarki wojennej, F-101 mogły - począwszy od 26 października, czyli

179

F8U Crusader

w trzy dni po pierwszych akcjach rozpoznania fotograficznego podjętych przez US Navy - rozpocząć efektywne misje tego rodzaju nad terytorium Kuby.

Pierwszy egzemplarz F-101 wzbił się w powietrze w 1954. Regularne dostawy do dywizjonów rozpoczęły się w 1957. Wersja rozpoznawcza YRF-101A rozpoczęła loty w 1956. Łącznie wyprodukowano 604 myśliwce F-101 i 203 samoloty rozpoznawcze RF-101. W latach późniejszych 84 maszyny F-101 przerobiono na samoloty rozpoznawcze typu RF-101, które uzupełniły wyposażenie Lotnictwa Gwardii Narodowej (Air National Guard).

Ostatni egzemplarz F-101 wycofany został z czynnej służby w USAF w 1971; Air National Guard używała ich do 1983.

F4H Phantom

Podstawowy typ wielozadaniowego, zdolnego do działań w każdych warunkach atmosferycznych samolotu myśliwskiego, używanego w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych przez Siły Powietrzne, Marynarkę Wojenną i Korpus Piechoty Morskiej Stanów Zjednoczonych oraz przez siły powietrzne innych państw. Wariant tego myśliwca, wyspecjalizowany w zadaniach rozpoznania fotograficznego, RF-4, był najczęściej używanym samolotem rozpoznawczym w latach zimnej wojny.

Zaprojektowane jako samoloty pokładowe, Phantomy pełniły rolę myśliwców przechwytyjących, myśliwców eskortujących i samolotów myśliwsko-bombowych. Wykorzystywano je również jako samoloty do zwalczania stacji radiolokacyjnych i elementów systemu obrony powietrznej nieprzyjaciela oraz samoloty rozpoznania fotograficznego. W latach 1958-1979 zakłady McDonnell Douglas Aircraft Company wyprodukowały 5045 samolotów tego typu na potrzeby sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych i innych państw. Ponadto w Japonii wyprodukowano 125 egzemplarzy wersji F-4EJ. 701 z nich to warianty przeznaczone do zadań rozpoznania fotograficznego; służyły w Siłach Powietrznych i Korpusie Piechoty Morskiej Stanów Zjednoczonych, a także w siłach powietrznych Niemiec Zachodnich, Grecji, Iranu, Izraela, Japonii i Turcji.

Phantom jest dwusilnikowym dolnopłatem myśliwskim lub myśliwsko-bombowym ze stacją radiolokacyjną, umieszczoną w przodzie kadłuba (w większości wersji), i z odrębnym czujnikiem podczerwieni, zainstalowanym bezpośrednio pod tą stacją. Załogę stanowią pilot i operator systemów uzbrojenia zajmujący w kabinie miejsca jeden za drugim. W wersji samolotu myśliwsko-szturmowego Phantom ma udźwig do 7250 kg pocisków raketowych, bomb i zbiorników z paliwem, podwieszonych do sześciu podskrzydłowych oraz trzech kadłubowych węzłów podwieszenia. (Dla porównania - udźwig bomb ciężkiego bombowca B-17 z okresu II wojny światowej wynosił zaledwie 3625 kilogramów; inna sprawa, że 5-77 miał nieco większy zasięg). Prędkość maksymalna wersji RF-4C przy dobrych warunkach atmosferycznych wynosi 2390 km/h (2,25 Ma).

Nieco inna wersja samolotu rozpoznawczego wyposażona była w trzy zamontowane na stałe kamery fotograficzne oraz czujniki elektroniczne, radarowe i na podczerwień. Wersje modelu RF-4, przeznaczone do służby w USAF, zdolne były do przenoszenia broni jądrowej.

Phantomy wykorzystywane były do zadań bojowych przez wszystkie rodzaje sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych podczas wojny w Wietnamie, a także przez siły powietrzne Izraela w kolejnych wojnach na Bliskim Wschodzie. Na Phantomach latało pięciu amerykańskich asów lotniczych z okresu wojny wietnamskiej, a także dwóch pilotów i operatorów systemów uzbrojenia - z lotnictwa marynarki wojennej i trzech z sił powietrznych. Zestrzelili wiele nieprzyjacielskich samolotów myśliwskich typu MiG i z ogólnej liczby 57 pewnych zestrzeleń w pojedynkach powietrznych, jakie uzyskali amerykańscy piloci w tym konflikcie, 36 (plus kilka prawdopodobnych) uzyskały załogi Phantomów.

Większość z 665 maszyn typu RF-4C i RF-4E, jakimi dysponowały amerykańskie siły powietrzne, wykorzystano do zadań rozpoznania taktycznego w Wietnamie, podobnie jak 46 samolotów RF-4B marynarki wojennej. Samoloty do zwalczania elementów systemu OP nieprzyjaciela F-4G Wild Weasel USAF brały udział w wojnie w Zatoce Perskiej w 1991.

Pierwszy lot samolotu XF4H-1 odbył się w maju 1958. Do służby w lotnictwie marynarki wojennej samolot ten wszedł w czerwcu 1961, USAF zaczęły używać go w czerwcu 1963.

Ostatnie Phantomy zakończyły czynną służbę w amerykańskich siłach zbrojnych w 1996. Było to 31 samolotów typu F-4G Wild Weasel pozostających na stanie sił powietrznych i 59 maszyn RF-4C i F-4G służących w Lotnictwie Gwardii Narodowej. Jednak w siłach powietrznych kilku

innych krajów używa się ich do dziś.

Początkowo lotnictwo US Navy określało je symbolem F4H, natomiast siły powietrzne - F-110; w 1962 oznaczenia wszystkich wariantów używanych w amerykańskich siłach zbrojnych zmieniono na F-4.

F8U Crusader

Myśliwiec pokładowy lotnictwa amerykańskiej marynarki wojennej; w wersji samolotu rozpoznawczego (jako F8U-1P) używany do fotografowania z małej wysokości ważnych celów militarnych w Wietnamie i na Kubie (kubański kryzys raketowy). Samolotami F8U posługiwały się zarówno lotnictwo Korpusu Piechoty Morskiej, jak i lotnictwo Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych.

Fabian Rudolph J.

180

23 października 1962 sześć samolotów US Navy, które wystartowały z Key West na Florydzie, dokonało pierwszego w historii Stanów Zjednoczonych przelotu zwiadowczego na małej wysokości nad terytorium Kuby. Lot z prędkością 640 km/h odbywał się na wysokości około 120 metrów. Po wylądowaniu w Cecii Field, w okolicach Jacksonville na Florydzie, z samolotów natychmiast wyjęto naświetlone błony filmowe i przekazano je do znajdującego się w sąsiedztwie lotniska laboratorium fotograficznego marynarki wojennej. Dowodzący patrolom kmdr William B. Ecker, dowódca eskadry rozpoznania fotograficznego VFP-62, otrzymał rozkaz niezwłocznego startu i lotu do bazy sił powietrznych w Andrews, w okolicach Waszyngtonu. Po przybyciu tamże Ecker - wciąż jeszcze w kombinezonie lotniczym, ale uwolniony już od ciężaru służbowego rewolweru - zapakowany został do śmigłowca i błyskawicznie przetransportowany do Pentagonu, gdzie wprowadzono go do gabinetu Połączonego Komitetu Szefów Sztabów (Joint Chiefs of Staff), aby mógł podzielić się z najwyższymi dowódcami wojskowymi wrażeniami, jakie odniósł podczas misji.

Kiedy Ecker zaczął przeproszać za to, że „jest spocony i śmierdzi”, zwykły wyrażać się nader swobodnie gen. Curtis E. LeMay, szef sztabu sił powietrznych przerwał: „Do jasnej cholery, żołnierzu! Pilotował pan samolot, no nie? A zatem powinien pan być spocony i śmierdzący. Siadać!”.

Myśliwskich wersji i F8U używano na szeroką skalę do zadań bojowych podczas wojny wietnamskiej. Samoloty marynarki wojennej operowały z lotniskowców, maszyny Korpusu Piechoty Morskiej z baz naziemnych. Obydwa rodzaje sił zbrojnych posługiwały się też wariantem rozpoznawczym tego samolotu - F8U-1P, w wersji przystosowanej do zadań rozpoznania fotograficznego, wyposażonej w pięć kamer podwieszonych u dołu dziobowej części kadłuba. Samoloty rozpoznawcze nie były uzbrojone.

F8U były jednymi z pierwszych amerykańskich samolotów bojowych, jakie w 1964 wzięły udział w działaniach wojennych w Wietnamie. Crusadery, przystosowane do zadań rozpoznania fotograficznego wykorzystywane były w celu gromadzenia szczegółowej dokumentacji fotograficznej i kartograficznej terenu, zwłaszcza w Laosie. W maju 1964 samolot rozpoznawczy z lotniskowca USS Klitty Hawk, pilotowany przez por. Charlesa F. Klusmanna, trafiony został ogniem artylerii przeciwlotniczej nad terytorium Laosu. Mimo że przez dwadzieścia minut maszyna płonęła, pilotowi udało się bezpiecznie dotrzeć do lotniskowca. Jednak w dwa tygodnie później, 6 czerwca, podczas kolejnej misji rozpoznania fotograficznego nad terytorium Laosu, samolot został trafiony ponownie, tym razem znacznie groźniej. Pilot zmuszony był kaptować się w bezpośrednim sąsiedztwie pozycji sił komunistycznych i wpadł w ręce nieprzyjaciela. Wydaje się, że był pierwszym pilotem amerykańskim wziętym do niewoli podczas konfliktu wietnamskiego. Po trzech miesiącach

pobytu w obozie udało mu się uciec z grupą więźniów laotańskich. Przez dwa dni ukrywał się w dżungli, ostatecznie jednak dotarł do obozu sił rządowych i został ewakuowany przez wojska amerykańskie.

Zbudowany przez firmę Chance Vought samolot F8U był jednomiejscową, napędzaną turbinowym silnikiem odrzutowym maszyną o skrzydłach o dużym skosie, odchylanych ku górze w celu zmniejszenia prędkości przy lądowaniu. Wersje myśliwskie uzbrojone w były 4 działka kal. 20 mm oraz pociski rakietowe powie -trze-powietrze lub 2265 kg bomb podwieszonych na węzłach podskrzydłowych. Crusader był pierwszym produkowanym seryjnie samolotem amerykańskim osiągającym w locie poziomym prędkość ponad 1600 km/h. 16 lipca 1956 pilotujący maszynę F8U-1P mjr John Glenn, późniejszy kosmonauta i senator Stanów Zjednoczonych, pobił rekord prędkości przelotu nad terytorium USA, pokonując ten dystans w czasie 3 godzin i 23 minut, ze średnią prędkością 1158,3 km/h.

Łącznie wyprodukowano 1075 myśliwców F8U i 144 samoloty rozpoznawcze F8U-1P, kolejne 42 myśliwce F8U zmontowano we Francji z przeznaczeniem do służby na lotniskowcach. W październiku 1962 oznaczenie myśliwca F8U zmieniono na F8, a jego wersji przeznaczonej do rozpoznania fotograficznego z F8U-1P na RF-8 we wszystkich rodzajach sił zbrojnych. Prototypowa wersja XF8U-1 wzbiła się w powietrze po raz pierwszy w 1952, a wersja wyspecjalizowana do zadań rozpoznania fotograficznego F8U-1P - w 1957. W służbie czynnej w marynarce wojennej pozostawały one do 1982. Ostatnią jednostką US Navy latającą na Crusaderach była Eskadra VFP-206 Rezerwy Lotnictwa Marynarki Wojennej (Naval Air Reserve Squadron VFP-206), która pożegnała się ze swoimi Crusa-derami w wersji przystosowanej do zadań rozpoznania fotograficznego w 1986. (Francuska marynarka wojenna w dalszym ciągu używa Crusaderów jako myśliwców pokładowych).

Fabian Rudolph J., kmdr. (1908-1984)

Oficer Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, kryptoanalityk, w czasie II wojny światowej dowodził stacją -> Bell w Australii.

W chwili ataku japońskiego na Pearl Harbor por. Fabian, absolwent Akademii Marynarki Wojennej, rocznik 1931, dowodził stacją Cast na wyspie Corregidor na Filipinach. Kiedy stało się oczywiste, że Japończycy opanują Filipiny, głównodowodzący US Navy adm. EJ. King osobiście rozkazał Fabianowi i jego kryptologom ewakuację z Filipin.

181

Family Jewels

W nocy z 4 na 5 lutego okręt podwodny Seadragon wynurzył się na powierzchnię wód Zatoki Manilskiej i zabrał na pokład 23 torpedy, dwie tony części zapasowych do okrętów podwodnych oraz blisko półtorej tony wyposażenia radiowego, w tym wchodzącą w skład wyposażenia stacji Cast maszynę szyfrującą Purple. Cały następny dzień okręt podwodny spędził na dnie zatoki, aby uniknąć wykrycia przez japońskie lotnictwo lub artylerię. Następnego dnia wynurzył się ponownie i wziął na pokład Fabiana wraz z 16 marynarzami i 8 oficerami sił lądowych i marynarki wojennej, po czym wyszedł na pełne morze i bezpiecznie dotarł do Australii.

(Seadragon odbył jeszcze jedną podróż do Zatoki Manilskiej i wraz z okrętem podwodnym Permit ewakuował pozostałych 75 członków stacji kryptoanalitycznej marynarki wojennej).

Po przybyciu do Melbourne Fabian założył nową stację kryptoanalityczną, znaną jako Fleet Radio Unit Melbourne (FRUMEL), zwaną popularnie stacją Bell, która w krótkim czasie nawiązała z kolegami po fachu z Pearl Harbor i Waszyngtonu współpracę, zmierzającą do złamania kodów japońskich depech wojskowych i dyplomatycznych.

Fabian dowodził stacją do stycznia 1944, kiedy przeniesiono go do Brytyjskiej Floty Wschodniej na Oceanie Spokojnym z zadaniem koordynacji pracy amerykańskich i brytyjskich sekcji

kryptoanalitycznych. W 1961 w randze komandora przeszedł w stan spoczynku.

Family Jewels, Klejnoty rodzinne

Lista nielegalnych operacji prowadzonych przez CIA. Sporządzona na polecenie Jamesa Schlesingera podczas jego krótkotrwałej (luty - lipiec 1973) kadencji na stanowisku DCI. Schlesinger polecił inspektorowi generalnemu CIA sporządzenie raportu dotyczącego podejmowanych w przeszłości przez CIA operacji noszących wszelkie znamiona działań nielegalnych.

Według kompetentnej i dobrze udokumentowanej biografii Helmsa *The Man Who Kept the Secrets* (1979) pióra Thomasa Powersa akta te trafiły najpierw do ->William E. Colby'ego, zastępcy dyrektora ds. operacyjnych, który miał zostać następcą Schlesingera. Nosiły roboczy tytuł „Działania potencjalnie kłopotliwe”. Przekazując dokumenty inspektorowi generalnemu w celu włączenia ich do raportu końcowego, dyrektor Biura Bezpieczeństwa CIA nazwał je żartobliwie Klejnotami rodzinnymi. Nazwa ta -jak utrzymuje Scott D. Breckinridge, były zastępca inspektora generalnego - „chwyciła i zaczęto jej używać jako familiarnego określenia całego zbioru teczek”.

Zawierały szczegóły operacji —* Chaos - udziału CIA w opracowanym przez —* FBI tajnym i nielegalnym pro-

gramie działalności wywiadowczej na terenie USA, opatrzonym kryptonimem COINTELPRO; dane dotyczące udziału CIA w planie Hustona (Hustona plan) - programie inwigilacji wewnętrznej, opracowanym przez gabinet Nixona; szczegóły kontaktów z hydraulikami Białego Domu, w tym z byłym oficerem CIA Howardem Huntem; nielegalnego podsłuchu telefonicznego, programu nie autoryzowanej kontroli korespondencji i Black Bag Jobs oraz przygotowywanych przez CIA planów zabójstw politycznych (Kuba). Wedle przytoczonej książki Powersa Helms zniszczył wcześniej wszystkie dokumenty dotyczące eksperymentalnego użycia środków halucynogennych w doświadczeniach z praniem mózgow (MKULTRA), a także 4—5 tysięcy stron archiwum prywatnego. Mimo to część informacji o eksperymentach z praniem mózgow dostała się do Klejnotów rodzinnych.

W książce *The CIA and the U.S. Intelligence System* (1986) Breckinridge opisuje zbiór dokumentów znanych jako Klejnoty rodzinne w sposób następujący:

Podzielone były na zestawy odnoszące się do działalności poszczególnych zarządów, w tym materiały o najwyższej klauzuli tajności. (...) Później, kiedy akta stały się przedmiotem studiów Departamentu Sprawiedliwości, który miał za zadanie ustalić, czy stanowią one wystarczającą podstawę do wytoczenia procesów karnych, każda karta otrzymała numer porządkowy.

Włączając w to kwity, strony nie zapisane i karty tytułowe poszczególnych działów, liczba kart przekraczała nieznacznie 690. Środki masowego przekazu, do których informacja ta dotarła, doniosły o 690 przypadkach działań sprzecznych z prawem. Ostatecznie żadna z zawartych w Klejnotach rodzinnych spraw nie pociągnęła za sobą wszczęcia postępowania karnego.

W czerwcu 1973 Colby postanowił poinformować odpowiednie komisje Kongresu o istnieniu tych dokumentów, kładąc zarazem nacisk na fakt, że ujawnia pewne nadużycia, które nigdy więcej się nie powtórzą. Tymczasem jednak na temat Klejnotów rodzinnych zaczęły krążyć różnego rodzaju plotki. W grudniu 1974 dziennikarz „New York Timesa” Seymour Hersh, usłyszawszy o operacji Chaos, zwrócił się do ówczesnego DCI, Colby'ego, z prośbą o wyjawienie jej szczegółów. Według cytowanego już Powersa Colby miał opowiedzieć nie tylko o Chaosie, ale także o innych działaniach CIA, włącznie z kierowanym przez szefa kontrwywiadu CIA Jamesa Jesusa Angletona programem kontroli korespondencji pocztowej.

Po opublikowaniu przez „New York Times” artykułu Hersha o nadużyciach związanych z prowadzeniem przez CIA działalności wywiadowczej na terytorium USA Colby przekazał

skróconą wersję Klejnotów rodzinnych prezydentowi. Ford - wstrząśnięty informacjami o planowanych przez tę instytucję zamachach politycznych - oznajmił podczas obiadu z wydawcą „New York Timesa”, Arthurem Ochsem Sulzberge-

Farma

182

rem, że mają one charakter poufny i nie powinny ukazać się w prasie. Istotnie, „Times” nie opublikował wzmianki na ten temat, jednakże plotki o morderstwach na tle politycznym dotarły do korespondenta sieci CBS, Daniela Schorra. Kiedy poprosił on Coiby'e-go o komentarz, ten odpowiedział: „Nie w tym kraju”. Schorr nadał rozgłos całej sprawie, stwierdzając publicznie, że CIA dokonała zabójstwa kilku dygnitarzy państw trzecich. Nie odpowiadało to prawdzie. Sam Schorr przyznał później:

Okazało się, że - tak jak utrzymywał Helms - CIA nie odpowiada bezpośrednio za zabójstwo któregoś z przywódców innych państw. Co wszakże nie oznacza, że nie była tym zainteresowana. Efektem krążących plotek i pogłosek były przesłuchania kongresowe i szczegółowe raporty, które ujawniły praktycznie całą zawartość Klejnotów rodzinnych: raport komisji powołanej w celu zbadania działalności CIA na obszarze Stanów Zjednoczonych, opublikowany w czerwcu 1975 (zwany również raportem Komisji Rockefellera); raport końcowy Komisji Specjalnej do Zbadania Działań Rządu w związku z Operacjami Wywiadowczymi, znanej także jako Komisja Churcha (Churcha Komisja), opublikowany w 1976.

Farma

Camp Peary

Farnsworth John S., kmdr ppor. (1893-?)

Były oficer Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, który prowadził działalność szpiegowską na rzecz Japonii. W 1915 Farnsworth ukończył Akademię Marynarki Wojennej i w czasie I wojny światowej służył na niszczycielach. Jego kariera wojskowa przebiegała bez zakłóceń; awansował do stopnia kmdr. por.

Po ślubie z przedstawicielką wyższych sfer wpadł w długi. Pieniądże pożyczał od innych oficerów, którym odmawiał później uregulowania zobowiązań. W efekcie stanął przed sądem wojskowym i w 1927 zmuszony został do dymisji.

Rozżalony i wciąż bez gotówki, zaczął szpiegować na rzecz Japonii, której wywiad w latach dwudziestych i trzydziestych prowadził intensywną działalność rekrutacyjną wśród obywateli amerykańskich. Większość informacji Farnsworth uzyskiwał od dawnych towarzyszy broni z marynarki wojennej, których zapewniał, że dane są mu potrzebne do artykułów prasowych.

System bezpieczeństwa w marynarce wojennej był wówczas bardzo nieszczelny. Podczas śledztwa, wszczętego w związku ze zniknięciem zbioru regulaminów marynarki wojennej, oficerowie Biura Wywiadu Marynarki Wojennej (Office of Naval Intelligence - ONI) stwierdzili, że w towarzystwie znajomych ofi-

cerów Farnsworth ostentacyjnie szasta pieniędzmi. Dalsze dochodzenie ujawniło, że pożyczył on zestawy szyfrów i książki sygnalizacyjne używane w marynarce wojennej, a także zadaje wiele pytań, dotyczących taktyki, uzbrojenia i szczegółów technicznych nowych modeli okrętów wojennych. Został poddany inwigilacji przez FBI.

Zorientowawszy się, że ekipy dochodzeniowe przygotowują się do wytoczenia mu procesu, poinformował pewnego dziennikarza, że - choć pozory świadczą przeciwko niemu - w rzeczywistości pełni on funkcję podwójnego agenta. Dziennikarz wydał go władzom. Farnsworth został aresztowany, a w lutym 1939 skazany na karę więzienia za nielegalne udzielanie przedstawicielom obcego mocarstwa informacji mogących przynieść uszczerbek interesom obrony narodowej.

FBI, Federal Bureau of Investigation

Federalne Biuro Śledcze

FBIS, Foreign Broadcast Information Service

Służba Informacji o Zagranicznych Programach Radiowych i Telewizyjnych

FBQ Corporation

Przedsiębiorstwo holdingowe założone w 1942 przez Biuro Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS) jako przykrywką dla stacji nasłuchu radiowego w Bellmore, stan Nowy Jork, i w Reseda, w stanie Kalifornia. W związku z niedostatkami materiałów Magie i Ultry, dostarczanych przez Połączony Komitet Szefów Sztabów, OSS starało się rozwinąć własne służby kryptoanalityczne.

Obie stacje zostały wkrótce przejęte przez -> Służbę Wywiadu Łączności Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych (US Army's Signal Intelligence Service).

Fecteau Richard

Oficer wywiadu CIA, wzięty do niewoli w Chinach po zestrzeleniu 29 listopada 1952 samolotu szpiegowskiego C-47 Dakota. Poza Fecteau na jego pokładzie był jeszcze jeden oficer Agencji John Downey i siedmiu innych agentów zwervowanych na Tajwanie. CIA przerzucała na kontynent agentów zwervowanych na Tajwanie w ramach wsparcia starań o przywrócenie Czang Kaj-szeko-wi kontroli nad Chinami kontynentalnymi.

W grudniu 1954 Chiny podały do wiadomości publicznej fakt wzięcia do niewoli i skazania za działalność szpiegowską dwóch funkcjonariuszy CIA. Downey otrzymał karę dożywocia, Fecteau, jego podwładny, skazany został na 20 lat więzienia.

183

Federalne Biuro Śledcze

Tymczasem skończyła się wojna w Korei i władze Stanów Zjednoczonych doprowadziły do podpisania z Chinami konwencji o wymianie jeńców wojennych. Ani Downey, ani Fecteau nie znaleźli się jednak na sporządzonych przez Amerykanów listach. Stany Zjednoczone nie chciały bowiem przyznać, że obaj byli oficerami CIA.

W 1957 Chińczycy, korzystając z kanałów pośrednich, ponownie złożyli ofertę zwolnienia skazanych oficerów, jednak searż stanu John Foster Dulles odrzucił tę propozycję.

Obydwu więźniów uwolniono dopiero po oficjalnym potwierdzeniu ich związków z CIA przez prezydenta Nucona. Fecteau wyszedł na wolność w 1971, Downey w 1973.

* Federalne Biuro Śledcze, Federal Bureau of Investigation (FBI)

Główna agencja kontrwywiadowcza Stanów Zjednoczonych, badająca przypadki potencjalnego pogwałcenia amerykańskich praw regulujących działalność wywiadowczą przez agentów amerykańskich i obcych oraz służby wywiadowcze państw trzecich.

FBI pełni również rolę policji państwowej, zajmującej się przestępstwami wykraczającymi poza granice danego stanu. Stanowi też część systemu bezpieczeństwa. Jego podstawowym zadaniem nie jest gromadzenie danych wywiadowczych - władze federalne traktują je raczej jako najważniejszą instytucję zajmującą się wykrywaniem i likwidacją przypadków szpiegostwa na terenie USA.

Biuro określa swoje funkcje wywiadowcze mianem działalności anty szpiegowskiej, polegającej na ochronie tajnych materiałów przed ich zdobyciem przez zagraniczne służby wywiadowcze, co wyraźnie różni się od zadań kontrwywiadu, którego główna działalność sprowadza się do zapobiegania próbom zdobycia tego rodzaju danych.

FBI różni się od -> CIA przede wszystkim tym, że jego agenci są urzędnikami policyjnymi i - w przeciwieństwie do oficerów Agencji - mają prawo dokonywać aresztowań. Funkcjonariusze są upoważnieni do działania wyłącznie na terytorium Stanów Zjednoczonych, natomiast CIA ma

zakaz prowadzenia operacji na terenie kraju. Terytorialne ograniczenie zasięgu działania, przestrzegane z całą surowością w stosunku do Agencji, zostało nieco rozluźnione wobec funkcjonariuszy Biura, którym wolno pracować w zagranicznych placówkach dyplomatycznych USA na stanowiskach attaches prawnych, w kompetencjach których leżą wszelkie sprawy wynikające z pogwałcenia praw międzynarodowych ratyfikowanych przez rząd Stanów Zjednoczonych. (Sądy Stanów Zjednoczonych orzekły, że FBI ma prawo dokonać aresztowania oskarżonego

poza granicami kraju i deportować go do USA w celu postawienia go przed sądem).

Pomimo oficjalnej etykiety pierwszoplanowej agencji zajmującej się dochodzeniami w sprawach związanych z działalnością szpiegowską, FBI nie dysponuje pełną informacją na temat operacji antyszpiegow-skich, podejmowanych przez inne agencje bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych. Co więcej, w związku z prowadzoną przez Biuro polityką rotacji agentów między poszczególnymi biurami terenowymi i przenoszenia ich do różnych obowiązków - co jest warunkiem ich awansu jako pracowników w pełni wyszkolonych - tylko nieliczni spośród 10 tysięcy zatrudnionych w FBI specjalizują się w działaniach antyszpiegow-skich. Biuro wykonuje także inne zadania związane z zachowaniem bezpieczeństwa narodowego, jak np. wywiad o kandydatach na najważniejsze stanowiska w państwie.

W strukturach wywiadu Stanów Zjednoczonych FBI reprezentowane jest przez zastępcę dyrektora Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego FBI (dawniej Wydziału Wywiadu), który zajmuje się sprawami dotyczącymi działalności szpiegowskiej, sabotażu i innego rodzaju działań wywrotowych, z terroryzmem włącznie. Jest on również przedstawicielem Biura w Narodowej Radzie Wywiadu Zagranicznego (National Foreign Intelligence Board) oraz w Narodowej Radzie Wywiadu (National Intelligence Council).

Początki FBI sięgają 1908, okresu prezydentury Theodorem Roosevelta. Ówczesny prokurator naczelny Stanów Zjednoczonych, Charles J. Bonaparte, utworzył oddział agentów specjalnych przy Departamencie Sprawiedliwości. Nowa służba śledcza otrzymała nazwę Biura Śledczego (Bureau of Investigation). Nazwę zmieniono później na Biuro Śledcze Stanów Zjednoczonych (US Bureau of Investigation), a następnie Wydział Śledczy (Division of Investigation).

Agenci specjaliści prowadzili dochodzenia także -w nielicznych jeszcze wówczas - sprawach przestępstw federalnych, popełnianych przez przedstawicieli biznesu i wyższej administracji, w rodzaju fałszywych bankructw czy pogwałcenia ustawy antytrustowej.

Przedsięwzięcia związane z działalnością szpiegowską Biuro Śledcze podjęło w latach I wojny światowej, kiedy jego agenci zaczęli wspierać antyszpiegow-skie operacje sił zbrojnych.

Podobnie jak wywiad wojskowy, biuro korzystało z dobrowolnej pomocy Amerykańskiej Ligi Ochrony (American Protective League), której członkowie przekazywali informacje o działaniach wywrotowych, a czasem prowadzili nawet obywatelskie dochodzenia na własną rękę. Niemieckie działania sabotażowe na terenie Stanów Zjednoczonych podczas I wojny światowej były niezwykle skuteczne. Około 50 podejrzanych eksplozji zrównało z ziemią bądź poważnie uszkodziło wy-

Federalne Biuro Śledcze

184

twórnice amunicji i fabryki chemiczne. Najgłośniejszym przypadkiem był wybuch w fabryce amunicji na Black Tom Island 30 lipca 1916. Eksplozowały wtedy setki ton amunicji, która dosłownie zasypała port nowojorski gradem odłamków. Biuro doszło do wniosku, że katastrofa miała charakter przypadkowy, jednak śledztwo przeprowadzone po wojnie ustaliło, iż był to akt sabotażu.

Epoka rządowych facetów

W 1920, z chwilą nastania prohibicji, produkcja i spożycie napojów wysokowych stało się przestępstwem federalnym. Wraz z prohibicją pojawili się gangsterzy, którzy porywali ludzi i rabowali banki, po czym przekraczali granice stanowe, zyskując gwarancję bezkarności. W 1932 Kongres uznał kidnaping za przestępstwo federalne - był to pierwszy z wielu aktów prawnych poważnie rozszerzających zakres kompetencji Biura Śledczego.

Na początku lat dwudziestych zapanował powszechny strach przed „czerwonym niebezpieczeństwem” - reakcja na groźbę wybuchu światowej rewolucji komunistycznej jako konsekwencji wydarzeń w Rosji. Na tej fali młody urzędnik Biura Śledczego J. Edgar Hoover zaczął zyskiwać reputację gorliwego prześladowcy anarchistów, radykałów i „czerwonych”. W 1924 został dyrektorem BOI, a na zmianę nastrojów społeczeństwa, które przeniosło uwagę z wywrotowców na pospolitych zbrodniarzy, odpowiedział wzmożoną walką z bandytyzmem, zostawiając na razie w spokoju rewolucjonistów. Jego agentów nazywano rządowymi facetami (G-Men), rzekomo dlatego, że kiedy, we wrześniu 1933, pojmano gangstera George'a (Rozpylacza) Kelly'ego, miał on krzyczeć do aresztujących go funkcjonariuszy FBI: „Nie strzelajcie, rządowi, nie strzelajcie!”.

W marcu 1933 ambasador Niemiec w Waszyngtonie zwrócił się do z prośbą o przeprowadzenie śledztwa w sprawie Amerykanów, którzy wysłali do ambasady niemieckiej list z pogróżką zamordowania Adolfa Hitlera. Dało to Biuru Śledczemu pretekst do rozpoczęcia inwigilacji pronazistowskich środowisk i organizacji w Stanach Zjednoczonych.

Za prezydentury Franklina D. Roosevelta Biuro podniesione zostało do rangi Wydziału Śledczego. Roosevelt udzielił poparcia zmianom legislacyjnym zapewniającym Hooverowi większy margines swobody działania, co znalazło wyraz w utworzeniu, w lipcu 1935, Federalnego Biura Śledczego. W tym samym roku James Cagney zagrał główną rolę w G-Men, pierwszym z długiej serii filmów gloryfikujących zasługi FBI w walce z gangsterami. Mimo że uwagę opinii publicznej starano się skierować przede wszystkim na zwalczanie przez Biuro przestępczości zorganizowanej, Hoover nigdy nie zaprzestał krucjaty przeciwko elementom wywrotowym. Zyskał

poparcie Roosevelta, który potajemnie zlecił mu zajęcie się wywiadem wewnętrznym, w tym gromadzeniem informacji o izolacjonistach, na przykład o bohaterze awiacji Charlesie Lindberghu czy członkach American First Committee. W czerwcu 1939 - również w najgłębszej tajemnicy - prezydent polecił wszystkim amerykańskim agencjom rządowym przekazywać FBI dane „mogące mieć bezpośredni lub pośredni związek z działalnością szpiegowską, antyszpiegowską lub sabotażem”.

II wojna światowa

W tym okresie FBI stało się najważniejszą amerykańską agencją federalną zajmującą się tropieniem szpiegów. W przeciwieństwie do Biura Śledczego z lat I wojny światowej, FBI udało się zorganizować kilka skutecznych operacji kontrwywiadowczych.

W 1940 Biuro liczyło 898 agentów; w 1945 było ich już 4886. Błyskawiczny rozrost FBI zawdzięcza kilku czynnikom: ciąglemu rozszerzaniu zakresu kategorii wykroczeń traktowanych jako przestępstwa federalne, fali szpiegostwa wojennego oraz zakulisowym zabiegom Hoovera w Kongresie, które przyczyniły się zarówno do umocnienia jego autorytetu osobistego, jak i zaufania kongres-manów do Biura. Jeszcze przed przystąpieniem Stanów Zjednoczonych do wojny Hoover ostrzegał przed piątą kolumną - zdrajcami i wrogami wewnętrznymi. W rzeczywistości żadnej „piątej kolumny” nie było, niemniej Kongres zaczął postrzegać FBI jako mur obronny, broniący kraju przed wrogami. Agencja rozrastała się, zdobywając coraz większy zakres władzy.

W wydanej w 1934 Ustawie o łączności (Communications Act) Kongres zabraniał stosowania

podśluchu telefonicznego, FBI uciekało się jednak często do tej praktyki, i to za aprobatą Departamentu Sprawiedliwości, który orzekł, iż ustawa zabrania nie tyle samego podśluchu, co ujawniania uzyskanych dzięki niemu informacji. W maju 1940 prezydent Roosevelt wydał tajny okólnik, zezwalający na zakładanie podśluchu telefonicznego u osób podejrzanych o działalność wywrotową.

Gdy we wrześniu 1939 w Europie wybuchła II wojna światowa, Hoover zlecił wszystkim biurom terenowym FBI sporządzenie raportów na temat obywateli o „sympatiach proniemieckich, pro włoskich bądź prokomuni-stycznych”. Ich nazwiska miały być wpisane na listę osób przeznaczonych do internowania, by można je było bez trudu odnaleźć w momencie, gdy Stany Zjednoczone przystąpią oficjalnie do wojny. Hoover zezwolił także na włamania i rewizje w mieszkaniach prywatnych. Z formalnego punktu widzenia nie miał prawa ani prowadzić przygotowań do masowych internowań, ani wydać polecenia o kontroli korespondencji prywatnej.

W ramach przygotowań społeczeństwa do udziału kraju w wojnie prezydent Roosevelt nakazał lokalnym departamentom policji przekazywać FBI wszelkiego rodzaju informacje o szpiegostwie i działalności wywrotowej. Zlecił również FBI, aby działało jako instytu-

185

Federalne Biuro Śledcze

cja koordynująca pracę wszystkich instytucji cywilnych, gromadzących informacje związane z ruchami wywrotowymi.

Wywiad sił lądowych i Biuro Wywiadu Marynarki Wojennej (Office of Naval Intelligence) miały prowadzić sprawy, w które zaangażowani byli żołnierze i oficerowie tych rodzajów sił zbrojnych oraz pracownicy cywilni zatrudnieni w Strefie Kanału Panamskiego oraz w innych placówkach poza terytorium Stanów Zjednoczonych.

W czerwcu 1940 w ramach FBI powstała Specjalna Służba Wywiadowcza (Special Intelligence Service), przeznaczona do walki ze szpiegostwem i infiltracją nazistowską w Ameryce Łacińskiej. Była to pierwsza misja Biura poza terytorium Stanów Zjednoczonych. Hoover odmówił współpracy z Williamem Stephensonem, wysłanym do Nowego Jorku przez brytyjską Tajną Służbę Wywiadowczą (MI6) w celu zorganizowania Brytyjskiego Biura Koordynacji Bezpieczeństwa (Bri-tish Security Coordination). Niechęć, jaką Hoover żywił do obcych służb wywiadowczych, a szczególnie do Duśko Popova, wybitnego podwójnego agenta, pracującego dla MI6, zniweczyła brytyjski plan powierzenia Popowowi misji zorganizowania fałszywej siatki szpiegów amerykańskich, pracujących jakoby na rzecz Niemiec.

Dla Biura II wojna światowa zaczęła się 8 grudnia 1941, w dzień po ataku na ~* Pearl Harbor, kiedy agenci FBI rozpoczęli wyłapywanie spisanych wcześniej obcokrajowców. Do 10 grudnia internowano 2342 Japończyków, Niemców i Włochów. (Masowymi aresztowaniami obywateli amerykańskich pochodzenia japońskiego zamieszkałych na Wybrzeżu Zachodnim kierowała US Army).

Obsesja Hoovera na punkcie wywrotowców skłoniła go do bacznej kontroli prasy murzyńskiej, którą podejrzewał o sympatie antywojenne i prokomunistyczne z racji skarg na segregację rasową w siłach zbrojnych oraz na dyskryminację robotników kolorowych w zakładach przemysłu zbrojeniowego, często pojawiających się w artykułach wstępnych. Zmierzał nawet do postawienia wydawców w stan oskarżenia na podstawie Ustawy o szpiegostwie. Krok ten udaremnił jednak prokurator generalny USA, Francis Biddle.

W latach wojny Biuro skutecznie zaadaptowało własne metody zwalczania przestępczości zorganizowanej do walki ze szpiegostwem. Pierwszą większą operację tego rodzaju Federalne Biuro Śledcze rozpoczęło w 1940, kiedy William G. Sebold, Amerykanin pochodzenia

niemieckiego, zgłosił się z doniesieniem, że naziści zagrozili represjami wobec jego rodziny w Niemczech w razie odmowy prowadzenia działalności wywiadowczej na terytorium Stanów Zjednoczonych. FBI poleciło mu przyjąć propozycję niemiecką, a następnie - prowadząc go jako podwójnego agenta - rozbiło siatkę szpiegowską Duquesne'a (Duquesne'a siatka szpiegowska).

Biuru udało się też przewerbować niejaką Grace Bu-CHANAN-DINEEN, Kanadyjkę zwerbowaną przez oficera wywiadu nazistowskiego. Była ona głównym kontaktem dla szpiegów działających w rejonie Detroit, w stanie Michigan. Po zainstalowaniu w jej mieszkaniu podsłuchu telefonicznego i ukrytej kamery filmowej agencji FBI aresztowali 7 osób. Doskonale opanowane przez FBI techniki dochodzeniowe umożliwiły także aresztowanie i skazanie Velvlee Dickinson, amerykańskiej sprzedawczyni, prowadzącej działalność szpiegowską na rzecz Japonii.

W czerwcu 1942 niemieckie U-Booty wysadziły na ląd 4 sabotażystów na atlantyckim wybrzeżu Long Island, w stanie Nowy Jork, tyłuż w okolicach Jackson-ville, na Florydzie. Dywersanci zaopatrzeni byli w materiały wybuchowe oraz w 174 tysiące dolarów amerykańskich (część z nich stanowiły banknoty, w tym niektóre opatrzone napisami w języku japońskim). Dostrzeżeni przez oficera Straży Przybrzeżnej (Coast Guard) sabotażyści z Long Island zostali ujęci niemal natychmiast. Natomiast grupa, która wylądowała na Florydzie, rozproszyła się. Przed upływem dziesięciu dni od chwili lądowania agencji FBI wytropili ich jednak w Chicago i Nowym Jorku. Wszyscy zostali osądzeni i skazani przez specjalną komisję wojskową, powołaną przez prezydenta Roosevelta. W sierpniu 1942 sześciu sabotażystów powieszono; dwóch, którzy pomogli w aresztowaniu pozostałych, skazano na więzienie.

W 1944 inny U-Boot wysadził na ląd we Frenchman Bay w stanie Maine dwóch kolejnych agentów niemieckich: urodzonego w Ameryce Williama C. Colepau-gha i Ericha Gimpela. Obaj wyszkoleni byli w niemieckiej szkole szpiegowskiej i przygotowani specjalnie do tej misji przez Nikolausa Rittersa, oficera niemieckiego wywiadu wojskowego Abwehry, szefa wyszkolenia agentów mających działać na obszarze Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Zanim jednak szpiedzy zdolali rozpocząć pracę, Colepaugh złożył doniesienie do FBI, które szybko ujęło Gimpela.

Biuro nie zdołało jednak wykryć działalności kilku szpiegów, np. —♦ Hermanna Langa, który przekazał Niemcom informacje dotyczące tajnego celownika bombowego Norden, czy Simona E. Koedela, -»uśpionego agenta, uaktywnionego we wrześniu 1939, którego udało się ująć dopiero w październiku 1944. Ani Niemcom, ani Japonii nie udało się jednak podczas wojny utworzyć w Stanach Zjednoczonych siatek szpiegowskich.

O efektywności Specjalnej Służby Wywiadowczej FBI (FBFs Special Intelligence Service) w Ameryce Łacińskiej przesądziła ścisła współpraca jej agentów z tajną policją tamtejszych reżimów totalitarnych. W szczytowym momencie operacji służba ta utrzymywała w krajach Ameryki Łacińskiej 360 agentów, spośród których wielu miało status dyplomatyczny attache Federalne Biuro Śledcze

186

prawnych. Dostarczone przez nich informacje pozwoliły aresztować 389 szpiegów, 30 sabotażystów i 281 propagandystów niemieckich. Większość państw tego regionu zdecydowała się na sojusz ze Stanami Zjednoczonymi, tak więc ich siły policyjne współpracowały z FBI w likwidacji wszelkich prób infiltracji państw latynoamerykańskich przez nazistów.

Wyjątkowy sukces odniósł na tym polu William Donovan, któremu udało się - wbrew intencjom Hoovera - stworzyć sprawnie działającą siatkę wywiadu zagranicznego, „swego rodzaju niszę ekologiczną" w świecie operacji wywiadowczych, którą - w myśl planów Hoovera - opanować

miała FBI doby powojennej. W lipcu 1941, wbrew zastrzeżeniom zarówno Hoovera, jak i agencji wywiadu wojskowego, prezydent Roosevelt mianował Donovana —* koordynatorem służb informacyjnych (Coordinator of Information), stawiając go tym samym na czele nowej agencji quasi-wywiadowczej. W rok później Donovan został szefem Biura Służb Strategicznych (Office of Strategie Services - OSS), prekursora współczesnej CIA.

Paradoksalnie, Hoover pośrednio przyczynił się do kariery, jaką w służbach wywiadowczych zrobił James Jesus Angleton, przyszły szef kontrwywiadu CIA. Zwolnił mianowicie z pracy Melvina Purvisa, jednego z najsłynniejszych „rządowych”, wślawnego udaną zasadzką na gangstera Johna Dillingera. Kiedy rozpoczęła się wojna, Purvis został oficerem wywiadu US Army, a jedną z osób zwerbowanych przez niego do pracy w wywiadzie był właśnie Angleton, późniejszy pracownik OSS.

Polowanie na komunistów

Hoover stanowczo sprzeciwiał się zamiarom prezydenta Trumana, planującego powołanie centralnej agencji rządowej, odpowiedzialnej za operacje wywiadowcze prowadzone poza granicami kraju. Kiedy jednak w 1947 prezydent podjął decyzję o utworzeniu CIA, Hoover przyszłość FBI w warunkach zimnej wojny dostrzegł w operacjach wywiadu wewnętrznego. Biuro skoncentrowało wszystkie swoje siły i środki na działalności, którą Hoover uważał za niezbędną dla ochrony bezpieczeństwa narodowego. Koncepcja ta zyskała oficjalną aprobatę w 1947, z chwilą gdy Truman zlecił FBI kontrolę lojalności pracowników oraz kandydatów do zatrudnienia w urzędach i instytucjach federalnych. W 1948 Departament Sprawiedliwości zaakceptował wymierzoną bezpośrednio w Komunistyczną Partię Stanów Zjednoczonych tzw. ustawę Smitha, zakazującą agitacji na rzecz obalenia rządu. FBI zlecono przeprowadzenie aresztowań, jak też przygotowanie materiałów dowodowych przeciwko 145 aktywistom i liderom Partii Komunistycznej. Zapadło 109 wyroków skazujących, z czego wiele na podstawie zeznań informatorów, ulokowanych przez FBI jako wtyczki w szeregach partii, którzy zeznawali w sądach jako koronni rządowi świadkowie oskarżenia.

Wczesne lata powojenne przyniosły zapowiedź wielu dylematów, w obliczu których amerykańskie działania antydziewiętność miały stać w następnych dziesięcioleciach. Urzędnicy i agenci Biura zaczęli uzmysławiać sobie, że operacje specjalne są znacznie bardziej skomplikowane i stresujące niż zabawa w „policjantów i złodziei”. Prowadzący działalność antydziewiętność agencji FBI odkryli niespodziewanie, że nie mogą aresztować podejrzanych nawet wówczas, jeśli zgromadzili przeciwko nim materiał dowodowy, który w przypadku przestępstw innego rodzaju zapewniłby im wygraną w sądzie.

W chwili rozpoczęcia zimnej wojny w świadomości społecznej funkcjonowały dwa wizerunki FBI. Pierwszym był archetyp anonimowego agenta, chłodnego, opanowanego i wysoce skutecznego supergliny, jaki kultywowały radio, kino i prasa. Drugi - to portret samego Hoovera - nieubłagany wróg komunizmu, ostrzegający członków komisji Kongresu przed niebezpieczeństwem i dokładający wszelkich starań - najczęściej za pomocą działań zakulisowych - by tchnąć świeżego ducha w krucznię przeciwko „czerwonym”, a zarazem zapewnić dalszy wzrost potęgi stworzonego przez siebie imperium.

Hoover dbał, by do członków Kongresu docierały przecieki raportów FBI, mówiących o komunistach kręcących amerykańskie filmy i piszących amerykańskie książki. FBI zbierało dossier pisarzy: Johna Dos Passosa, Dashiella Hammetta i Lilian Hellman. Raporty hollywoodzkie dotyczyły m.in. Errola Flynna i Clarka Gable'a. Dane gromadzone przez Hoovera pochodziły z kilku źródeł informacji, włącznie z przewodniczącym Stowarzyszenia Aktorów Filmowych (Screen Actors Guild) Ronaldem Reaganem, który był poufny informatorem terenowego biura FBI w Los Angeles.

Hoover trafiał do nagłówków gazet, ale przegrywał sprawy sądowe. Zarządzona przez niego senie nielegalna rewizja doprowadziła do ujawnienia tzw. afery Amerasii, jednakże wyniki z niej procesy sądowe zakończyły się fiaskiem, gdyż oparte były na materiałach zdobytych metodami nielegalnymi.

FBI skoncentrowało się zatem na lepszym pod względem prawnym przygotowywaniu materiałów dowodowych. Ciężko pracujący agenci rozbili ostatecznie —♦ siatkę szpiegów atomowych, zbierając materiały, które doprowadziły do skazania Juliusa Rosenberga, jego żony Ethel i związanych z nimi osób. Hoover zlecił podsłuch rozmów telefonicznych Judith Coplon, pracownicy Departamentu Sprawiedliwości, która była kurierem oficera wywiadu radzieckiego. (Sąd apelacyjny uchylił jednak wydany na nią wyrok, ponieważ podsłuch założono nielegalnie, a oskarżonej nie dostarczono formalnego pozwu sądowego).

187

Federalne Biuro Śledcze

Agenci FBI, uciekając się do takich sztuczek jak wydrążona moneta pięciocentowa, aresztowali asa wywiadu radzieckiego Rudolpha Abła, którego sąd uznał winnym i skazał na karę więzienia. Mimo że pracująca jako kurier wywiadu radzieckiego Elizabeth Bentley zgłosiła się najpierw do FBI, to dopiero poufne informacje o tej sprawie, przekazane przez Hoovera członkom Kongresu, uczyniły z niej wybitną antykomunistkę, a nie skazanego wyrokiem sądowym szpiega. W podobny sposób Hoover udzielił dysnej pomocy kongresmanowi Richardowi Nixonowi w krucjacie, jaką ten ostatni prowadził przeciwko Algerowi Hissowi, skazanemu ostatecznie na karę więzienia za krzywoprzysięstwo, a nie za szpiegostwo.

Pracownicy kontrwywiadu FBI, pełniący służbę w Grupie Szpiegostwa Radzieckiego (Soviet Espionage Squad), prowadzili stałą inwigilację siedziby ONZ w Nowym Jorku, uważanej za najbardziej obiecujący teren polowań na szpiegów i potencjalnych podwójnych agentów. Dwoma najbardziej cenionymi przez nich współpracownikami byli Top Hat i Fedora. Ujawniane przez nich rewelacje fascynowały Hoovera, który dbał osobiście, aby informacje te trafiły bezpośrednio do Białego Domu.

Nigdy jednak szpiegostwo nie zdołało na dłużej odciągnąć Hoovera od głównego przedmiotu zainteresowania - działalności wywrotowej. Proceder przeprowadzania nielegalnych rewizji trwał. Do lipca 1966, kiedy Hoover oficjalnie zaprzestał podobnych praktyk, jej ofiarami padły: waszyngtońskie Biuro Żydowskiego Stowarzyszenia Kulturalnego (Office of the Jewish Culture Society), Amerykańskie Bractwo Helleńskie (Hellenic American Brotherhood) oraz Związek Chińskich Pralni Ręcznych (Chinese Hand Laundry Alliance). W 1968 agenci Hoovera wdarli się do siedziby chicagowskiego zarządu ruchu Studenci na rzecz Społeczeństwa Demokratycznego (Students for a Democratic Society), najpoważniejszego ugrupowania przeciwnego wojnie wietnamskiej. FBI kontynuowało też praktykę nielegalnej kontroli korespondencji.

Cele i osiągnięcia COINTELPRO

Od 1955 do 1975 FBI przeprowadziło 740 tysięcy dochodzeń w sprawach dotyczących działalności wywrotowej. Zdołało w tym czasie zgromadzić 6,5 miliona dossier sporządzonych na podstawie informacji wywiadu wewnętrznego. Większość dossier powstała w ramach operacji COINTELPRO (Counterintelligence Program - Program kontrwywiadowczy), której realizację rozpoczęto w 1956, kiedy Hoover oznajmił ->Radzie Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council), że jest w posiadaniu planu infiltracji, penetracji i rozbicia Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych. Jego koncepcja polegała nie tyle na tropieniu szpiegów w łonie KP USA, co na zniszczeniu samej partii - miało to siłą rzeczy uniemożliwić jej członkom prowadzenie działalności szpiegowskiej.

Operacja COINTELPRO szybko przekroczyła nakreślone granice czyli infiltrację KP USA. Hoover zlecił FBI monitorowanie działalności wszystkich organizacji, które -jego zdaniem - mogły stać na przeszkodzie realizacji celów politycznych władz Stanów Zjednoczonych. Działaniami kontrwywiadowczymi objęta została także Socjalistyczna Partia Robotników (Socialist Workers Party), Ku-Klux-Klan, a także ugrupowania murzyńskie. W latach sześćdziesiątych, w miarę nasilania się protestów przeciwko wojnie w Wietnamie, celem operacji COINTELPRO stały się przede wszystkim ugrupowania antywojenne. Od 1967 do 1972 COINTELPRO wchłonęło również realizowaną siłami CIA (kierowaną jednak przez FBI) operację Chaos.

Działania podejmowane w ramach operacji Chaos -COINTELPRO wynikały z teorii - wyznawanej zarówno przez Johnsona, jak i Nixona - która zakładała, że ruchem protestu przeciwko wojnie w Wietnamie kieruje Związek Radziecki. Dochodzenia CIA podczas operacji Chaos prowadzone były przez agentów, którzy najpierw przenikali do ugrupowań antywojennych, a następnie - jako ich rzekomi działacze - wyjeżdżali poza granice USA, szukając powiązań ze Związkiem Radzieckim. Podczas tej operacji CIA sporządziła 7200 teczek osobowych obywateli amerykańskich, nie znalazła jednak śladów ich powiązań z Sowietami. Mimo to FBI nadal uporcezywie trzymało się programu COINTELPRO, szukając wywrotowców w ekstremistycznych ugrupowaniach murzyńskich, niepodległościowych ruchach Portorykańczyków, w ruchu Duchowni i Świeccy Zaniepokojeni Wietnamem (Cler-gy and Laity Concerned about Vietnam) oraz w Radzie Amerykańskiej Akcji Chrześcijańskiej (American Christian Action Council). Inspirowani obsesyjnym przekonaniem Hoovera, że przywódca murzyński Martin Luther King to komunista i zboczeniec seksualny, agenci FBI zgromadzili 39 237 stron raportów na jego temat. Niektóre „obiekty” operacji COINTELPRO wytoczyły później Departamentowi Sprawiedliwości procesy sądowe i wygrały je z oskarżenia o nielegalną inwigilację oraz próby rozbicia organizacji antywojennych za pomocą prowokacji, mających doprowadzić do aktów gwałtu. W jednym znanym przypadku FBI wysłało działaczowi murzyńskiemu wydaną rzekomo przez białych rasistów ulotkę następującej treści: „Uważamy ciebie i wszystkich tobie podobnych za czarnych bandytów”.

Hoover był święcie przekonany, że do Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley przeniknęła znaczna liczba komunistów. Wobec tego rodzaju zarzutów John McCone, ówczesny dyrektor CIA, który był absolwentem i hojnym sponsorem uczelni, zażądał, by Hoover przedstawił regentowi [urzędnikowi uniwersy-

Federalne Biuro Śledcze

188
teckiemu sprawującemu nadzór nad zachowaniem i warunkami bytowymi studentów w kampusie] dowody obecności komunistów w Berkeley. Hoover zlecił jednemu z agentów przedstawienie „obywatelskich źródeł informacji” o osobnikach „sprawiających kłopoty”, niemniej wydaje się, że do McCone'a nigdy nie dotarła lista uniwersyteckich komunistów. W opublikowanej w 1988 książce The Boss Athan G. Theoharis i John Stuart Cox utrzymują: Osiągnięto coś w rodzaju milczącego porozumienia. Hooverowi przyznano szeroki margines swobody w prowadzeniu poufnych działań - operacji, na jakie nigdy nie wyraziłby zgody żaden prokurator generalny, zakładały bowiem konieczność stosowania nielegalnych metod śledztwa - pod warunkiem, że ich zakres ograniczać się będzie do potencjalnych agentów obcych służb wywiadowczych i ich amerykańskich współpracowników. (...) Hoover nie widział potrzeby składania raportów ze swej działalności, w przekonaniu, że władze spodziewają się od FBI inwigilacji i przeciwdziałania wszelkiego rodzaju „działalności wywrotowej”, po których ma nie zostać ślad w aktach.

Śmierć Hoovera w maju 1972 oznaczała koniec epoki „jego” FBI i początek nowego Biura, którego podstawowym zadaniem miała być działalność kontrwywiadowcza. Chłodne dotąd stosunki między CIA i FBI uległy wyraźnej poprawie. FBI wchodziło też w okres integracji z pozostałymi agencjami bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych. Współpraca wymagała jednak gruntownej zmiany metod działania.

Nowe reguły gry

Nazajutrz po śmierci Hoovera prezydent Nixon mianował —* L. Patricka Graya tymczasowym dyrektorem FBI. W niecały miesiąc później wybuchła afera Watergate. Gray był jedną z jej ofiar. Podał się do dymisji w atmosferze zarzutów i podejrzeń, z których oczyszczono go dopiero po objęciu stanowiska dyrektora FBI przez Ciarence'a Kelly'ego, dotychczasowego szefa policji w Kansas City.

W konsekwencji afery Watergate Kongres ujawnił długą listę nielegalnych działań podejmowanych zarówno przez CIA (-> MKULTRA, Family Je-wels), jak i FBI z czasów Hoovera. Prokurator generalny Stanów Zjednoczonych za prezydentury Cartera, Edward Levi, ustalił nowe zasady prowadzenia przez FBI działalności kontrwywiadowczej. Ich konsekwencją była Ustawa o inwigilacji zagranicznych służb wywiadowczych, zacieśniająca kontrolę nad stosowaniem podsłuchu telefonicznego i „pluskiew” oraz powołanie Trybunału ds. Inwigilacji Zagranicznych Służb Wywiadowczych (Foreign In-telligence Surveillance Court), rozpatrującego wnioski o zezwolenia na posługiwanie się metodami inwigilacji elektronicznej. Operacje kontrwywiadowcze stały się znacznie bardziej skomplikowane. Między 1966 a 1978 liczba szpiegów radzieckich i wschodnioeuropejskich działających na terenie Stanów Zjednoczonych podwoiła się. Co więcej, samodzielne działania terenowych biur FBI przeciwko osobom podejrzanym o szpiegostwo stały się po prostu niemożliwe. Szpieg mógł znajdować się - świadomie bądź nie - pod kontrolą Amerykanów w ramach operacji kontrwywiadowczych, o których biura terenowe nie musiały być informowane. I tak na przykład osoba traktowana jako podejrzana przez zespół inwigilacyjny FBI z San Francisco w istocie rzeczy mogła być Amerykaninem działającym w roli podwójnego agenta, oficerem -> KGB w trakcie przewerbowywania bądź obcym agentem, któremu kontrwywiad celowo przekazywał fałszywe informacje. (-> Dezinformacja)

Decyzje o tym, kogo należy aresztować, a kogo pozostawić w spokoju, podejmują agencje bezpieczeństwa bądź wtajemniczeni urzędnicy Departamentu Sprawiedliwości. W 1978 prokurator generalny, Griffin B. Bell, zmuszony był podjąć decyzję w sprawie sprzecznych żądań FBI i CIA w związku ze sprawą Ronalda L. Humphreya, urzędnika Departamentu Stanu, który był informatorem Davida Truonga, Wietnamczyka uważanego za szpiega. CIA, która prowadziła kurierkę Truonga, sprzeciwiała się ujawnieniu jej tożsamości, natomiast FBI żądało, by zeznawała przed sądem jako świadek. Bell rozstrzygnął spór po myśli FBI.

W latach osiemdziesiątych, zwanych dekadą szpiegów, większość przypadków szpiegostwa ujawniono dzięki informacjom pochodzącym od odstępców; działania śledcze FBI przyniosły znacznie skromniejsze efekty. Specjalnością Biura, opanowaną przez jego pracowników do perfekcji, było natomiast gromadzenie materiałów dowodowych, które dawały oskarżeniu niemal całkowitą pewność wygranej w sądzie. Tylko jeden proces o szpiegostwo - sprawa Richarda C. Smitha - zakończył się porażką prokuratora, nie z winy FBI zresztą, lecz partactwa CIA i wywiadu US Army.

Dyrektorem FBI podczas „dekady szpiegów” był następca Kelly'ego, sędzia —* William H. Webster. Za jego kadencji wszystkie - poza jedną - sprawy sądowe wytoczone na podstawie materiałów dowodowych przygotowanych przez Biuro zakończyły się wyrokami skazującymi. Kiedy dekada szpiegów, a wraz z nią zimna wojna, dobiegła końca, Webster przeniósł się z FBI

na stanowisko dyrektora Centrali Wywiadu; działalność kontrwywiadowcza zeszła w FBI na plan dalszy. W 1991 Biuro sporządziło „listę zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego”. Znalazło się na niej -> szpiegostwo przemysłowe, tzn. działania obcych służb wywiadowczych dążących do zdobycia informacji dotyczących technologii amerykańskich. Na liście umieszczono również ze-

189

Federalna Służba Bezpieczeństwa

wewnętrzna manipulację amerykańską opinią publiczną. Niedługo po opublikowaniu listy FBI skierowało 425 agentów wyspecjalizowanych w działalności kontrwywiadowczej do walki z przestępstwami dokonywanymi przy użyciu przemocy.

W 1994 nazwę Wydziału Wywiadu FBI zmieniono na Wydział Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Division). W 1993 Biuro założyło w Moskwie swoją placówkę, której zadaniem jest pomoc policji rosyjskiej w walce z przestępczością zorganizowaną.

Po zimnej wojnie

Dla niektórych agentów FBI działalność kontrwywiadowcza oznaczała kręcenie się po bibliotekach i sprawdzanie, czy osobnicy „o wschodnioeuropejskich lub rosyjskich nazwiskach” nie wypożyczają prac na temat zaawansowanych rozwiązań technologicznych. Dopiero powtarzające się skargi bibliotekarzy doprowadziły do zaniechaniania tej praktyki, co zdawało się symbolizować koniec epoki polowania na szpiegów w dawnym stylu.

Tymczasem 21 lutego 1994 FBI aresztowało Ald-richa H. Amesa, oficera kontrwywiadu CIA, który szpiegował na rzecz Związku Radzieckiego, a później Rosji, przez co najmniej 9 lat. Winę za to, że nie wykryto „a” wcześniej, składano na karb braku współpracy między CIA i FBI, o czym mówiło się od lat.

W następstwie afery Amesa prezydent Clinton wydał rozporządzenie przelewające kompetencje i odpowiedzialność za działania kontrwywiadowcze na FBI i mianował wysokiego rangą urzędnika Biura na stanowisko szefa ogólnokrajowego centrum kształtującego politykę kontrwywiadu. Jego kadencja trwa cztery lata, a po jej upływie funkcję dyrektora centrum przejąć mają kolejno funkcjonariusze CIA i agencji wywiadu wojskowego.

Sprawa Amesa jest jednoznacznym dowodem na to, że FBI w dalszym ciągu zajmuje się tropieniem szpiegów, jednakże punkt ciężkości jego działań przesunął się wyraźnie w kierunku walki z terroryzmem i handlem narkotykami. Operacje zagraniczne Biura, które niekiedy nakładają się na działania CIA, wymagają zgody władz kraju, na terenie którego są prowadzone - co jest swego rodzaju repliką protokołu dyplomatycznego obowiązującego w latach II wojny światowej wobec państw latynoamerykańskich. W 1996 FBI utrzymywało attaches prawnych w 23 państwach; z kolejnymi 23 prowadzono rozmowy na ten temat.

Znaczny wpływ na stosowane przez FBI techniki inwigilacji wywarł m.in. gwałtowny postęp w dziedzinie środków łączności. W 1995 dyrektor FBI Louis J. Freeh oznajmił, że Biuro i przemysł telekomunikacyjny „współpracują ze sobą w celu znalezienia rozsądnych i mieszczących się w granicach możliwości finansowych

rozwiązań, które pozwolą nam dotrzymać kroku postępowi technologicznemu”. Podkreślał, że FBI „nie planuje zwiększenia liczby zakładanych podsłuchów telefonicznych ani rozszerzenia zakresu ich stosowania”. W celu walki ze szpiegostwem komputerowym FBI powołało do życia Narodową Grupę ds. Przestępstw Komputerowych (National Computer Crime Squad).

Szefowie i dyrektorzy

Poprzednikiem Federalnego Biura Śledczego było Biuro Śledcze (Bureau of Investigation - BOI). Oto jego szefowie: Stanley W. Finch (lipiec 1908 - kwiecień 1912); A. Bruce Bielaski (kwiecień 1912 - luty 1919); William E. Allen (tymczasowy, luty 1919 - lipiec 1919); William J. Flynn

(lipiec 1919 - sierpień 1921); William J. Burns (sierpień 1921 - maj 1924). J. Edgar Hoover został szefem BOI w maju 1924 i zachował to stanowisko mimo kilkakrotnych reorganizacji, połączonych ze zmianą nazwy Biura. W lipcu 1932 BOI przemianowano na Biuro Śledcze Stanów Zjednoczonych (US Bureau of Investigation), a w sierpniu 1933 na Wydział Śledczy (Division of Investigation), w skład którego wchodziło Biuro ds. Prohibicji (Bureau of Prohibition). W lipcu 1935 nazwę zmieniono na Federalne Biuro Śledcze, którego Hoover został pierwszym dyrektorem. Dyrektorzy FBI to:

lipiec 1935-maj 1972 maj 1972 - kwiecień 1973

kwiecień 1973 - lipiec 1973

lipiec 1973-luty 1978 luty 1978-maj 1987 maj 1987-listopad 1987

listopad 1987 - lipiec 1993 lipiec 1993 -wrzesień 1993

wrzesień 1993-

J. Edgar Hoover L. Patrick Gray (pełniący obowiązki) William D. Ruckelshaus (pełniący obowiązki) Clarence M. Kelley William H. Webster John Otto

(pełniący obowiązki) William S. Sessions Floyd I. Ciarkę (pełniący obowiązki) Louis J. Freeh. Federalna Służba Bezpieczeństwa, Fiedieralnaja Służba Biezopasnosti (FSB)

Rosyjski organ kontrwywiadu, o statusie ministerialnym. W czasach ZSRR kontrwywiad wchodził w skład KGB jako WGU (Drugi Zarząd Główny). Po rozpadzie Związku Radzieckiego i dwumiesięcznym okresie przejściowym, gdy usamodzielniony zarząd nosił nazwę Federalnej Służby Bezpieczeństwa, działał w ramach Ministerstwa Bezpieczeństwa -jako Federalna Agencja Bezpieczeństwa (Agientstwo Fiedieralnej Biezopasnosti - AFB). Po rozwiązaniu resortu, w grudniu 1993, jako samodzielna, sukcesyjna struktura - Federalna Służba Kontrwywiadu (Fiedieralnaja Służba Kontra-zwiedki). Jej statutowymi powinnościami wedle jednego z szefów, gen. płk. ~* Nikołaja Gołuszki, były: ujaw-

Federalna Służba Informacyjna

190

nianie i likwidacja przypadków gromadzenia tajnych informacji przez obce służby specjalne i organizacje wywiadowcze, zwalczanie prób naruszenia porządku konstytucyjnego, suwerenności i integralności Rosji oraz działanie na szkodę jej potencjału obronnego.

W związku z reorganizacją - podjętą na polecenie prezydenta Jelcyna w kwietniu 1994 - zadania FSK, przekształconej w Federalną Służbę Bezpieczeństwa i poszerzonej m.in. o samodzielny dotąd Główny Zarząd Ochrony, zostały uzupełnione o walkę z przestępczością zorganizowaną, korupcją oraz elementami faszystowskimi, a także ochronę tajemnicy państwowej i zapewnienie bezpieczeństwa agendum rządowym oraz siłom zbrojnym.

Pierwszym szefem FSB był gen. ljt. Wadim Baka-tin, a następnie, już na czele FSK, stali do roku 1993 z urzędu ministrowie bezpieczeństwa Wiktor Baran-nikow i Gołuszko, który kierował nią jeszcze przez dwa miesiące po ponownym usamodzielnieniu, do lutego 1994. Kolejni szefowie to: gen.ljt. Wiktor Stiepaszyn (do czerwca 1995), gen.armii Michaił Barsukow (lipiec 1995 - czerwiec 1996), gen. płk. Nikołaj Kowalów (lipiec 1996 - 1998), Władimir Putin (1998-1999) i Nikołaj Patruszew (od 1999).

Federalna Służba Informacyjna, Bundesnachrichtendienst (BND)

Utworzona w 1956 agencja wywiadowcza Republiki Federalnej Niemiec, co w pierwszym etapie oznaczało w zasadzie uaktywnienie nazistowskiej, antyradzieckiej siatki szpiegowskiej gen. bryg. Reinharda Gehlena, przy pomocy którego w latach pięćdziesiątych CIA kontrolowała zachodniemiecki wywiad. Podobnie jak w wypadku agencji BfV, dzieje BND obejmują dwa okresy: pierwszy, gdy służyła Niemcom Zachodnim i drugi, po 1990, gdy służy zjednoczonym Niemcom. Do 1990 BND identyfikowano z postacią Gehlena, którego pozyskanie przez

przedstawiciele wywiadu amerykańskiego było uznawane za jeden z ważnych sukcesów z okresu zimnej wojny. Jednakże wielu krytyków Gehlena kwestionowało jego skuteczność.

Heinz Felfe, były nazista, u Gehlena odpowiedzialny za działania kontrwywiadowcze przeciw Sowietaom, został aresztowany w 1961 pod zarzutem prowadzenia od dziesięciu lat szpiegostwa na rzecz Związku Radzieckiego. Informacja pochodziła od wschodnio-niemieckiego zbiega. Często się zdarzało, że zachodni Niemcy chwyтали wschodnioniemieckiego agenta, pracującego dla Sowietaom lub dla wschodnioniemieckiej tajnej policji Stasi, a agent ów ujawniał szpiega w aparacie wywiadu Niemiec Zachodnich. Podobnie Niemcy wschodni ujmowali zachodniego Niemca i scenariusz powtarzał się.

Pomimo penetracji BND Helmut Kohl jako kanclerz Niemiec Zachodnich ochraniał ją, podobnie jak i BfV.

Zareagował jednak stanowczo w 1985, gdy Hans Joachim Tiedge, wyższy oficer kontrwywiadu BfV, zdezerterował do Niemiec Wschodnich. Kohl podjął próbę usunięcia rywalizacji między BND oraz BfV i polecił Herbertowi Hellenbroichowi, szefowi BfV, objąć także kierownictwo BND. Śledztwo jednak wykazało, że Tiedge był nałogowym alkoholikiem, o czym Hellenbroich wiedział. Po miesiącu sprawowania funkcji szefa BND Hellenbroich przeszedł na wcześniejszą emeryturę. Zastąpił go Hans-Georg Wieck, dyplomata, niegdyś ambasador Niemiec Zachodnich w Związku Radzieckim, a później w NATO.

Federalny Urząd Ochrony Konstytucji, Bundesamt für Verfassungsschutz (BfV)

Agencja -> kontrwywiadu Republiki Federalnej Niemiec, o strukturze i kompetencjach zbliżonych do brytyjskiego MI5 (podobnie jak MI5, BfV nie ma na przykład prawa dokonywania aresztowań).

Historia BfV, jak i BND, dzieli się na dwie epoki -lata zimnej wojny i okres po zjednoczeniu Niemiec. W latach 1950-1990 BfV działał w głębokim cieniu brytyjskich i amerykańskich służb wywiadowczych, których zainteresowanie sprawami Niemiec po zakończeniu zimnej wojny wydatnie zmalało.

W czasie istnienia dwóch państw niemieckich w RFN, a zwłaszcza w Berlinie Zachodnim, działało bardzo wielu agentów, zwłaszcza KGB i osławionej wschodnioniemieckiej służby bezpieczeństwa Stasi (-> MfS). Wielu z nich miało zadanie infiltracji BfV. Wspólne obu częściom Niemiec język i kultura sprawiały, że mimo intensywnych wysiłków BfV wykrycie „ów" było nadzwyczaj trudne, tym bardziej że efekty pracy obracała często wniwecz działalność tychże kretów, mających swobodny dostęp do najwyższych szczebli władzy państwowej. Należał do nich na przykład Alfred Frenzel, członek komisji obrony zachodnioniemieckiego parlamentu, czy Giinther Guillaume, protegowany kanclerza Williiego Brandta i szef jego osobistego sekretariatu. Afera Guillaume'a spowodowała ostatecznie dymisję Brandta.

Innym przykładem działania —♦ kretów była sprawa Gabriele Gast, która przez sześć lat przygotowywała cotygodniowe resume doniesień wywiadu dla Helmuta Kohla, kanclerza RFN w latach 1982-1998. Okazało się później, że niejednokrotnie trafiały one do Stasi, zanim zdążyły znaleźć się na biurku Kohla.

Paradoksalnie, budowa w 1961 muru berlińskiego, a co za tym idzie drobiazgowa kontrola paszportowa osób przekraczających granicę między częściami miasta, była znacznym ułatwieniem pracy BfV.

Ciężki cios reputacji tego urzędu zadał jego dyrektor, dr Otto John, który w lipcu 1954 udał się do Berlina Wschodniego, skąd powrócił dopiero w grudniu 1955, utrzymując, że go porwano. W rzeczywistości wstąpił do Stasi i spędził pół roku w ZSRR.

Na początku lat osiemdziesiątych wydawało się, że BfV odzyskało skuteczność. Nadzieje te rozwiały się jednak w 1985, gdy —♦ Hans Joachim Tiedge, szef operacji kontrwywiadowczych przeciwko NRD, zbiegł do tego kraju. Dezercja Tiedgego spowodowała gruntowną reorganizację BfV i BND.

W 1990, po zjednoczeniu Niemiec, BfV miało nadzieję, że będzie pierwszą instytucją, która uzyska wgląd w archiwa Stasi. Po ich otwarciu okazało się jednak, że penetracja BfV była znacznie głębsza, niż sądzono.

Niemcy z Zachodu w naiwności swojej wierzyli, że akta te zawierają materiały do dziejów wyłącznie jednej [wschodniej] części kraju. Jest tam jednak sporo i o drugiej - oświadczył Werner Fischer, przewodniczący niemieckiego komitetu obywatelskiego sprawującego pieczę nad aktami Stasi, w tym wideokasetami, na których sfilmowano wiele osób w sytuacjach intymnych - najwyraźniej potencjalne materiały szantażu - oraz zapisami podsłuchiwanym rozmów telefonicznych. Na ich podstawie policja aresztowała kilkanaście osób podejrzanych o szpiegostwo, m.in. Klaus Kuroń, oficera kontrwywiadu zachodnioniemieckiego, do obowiązków którego należało przewerbowywanie części z około ośmiu tysięcy szpiegów wschodnioniemieckich działających w RFN. Kuroń przyznał, że był podwójnym agentem przez ponad osiem lat, a Stasi płaciła mu za przekazywane informacje 2500 dolarów miesięcznie. Herbert Hellenbroich, szef BfV w czasie, kiedy zdezerterował Tiedge, nazwał majsterszyskim operację Stasi polegającą na ulokowaniu agenta na takim stanowisku, jakie piastował Tiedge.

W okresie gdy Wielka Brytania i Stany Zjednoczone pomagały Republice Federalnej Niemiec tworzyć służby wywiadowcze, ich kadre stanowili naziści. Podobnie po zjednoczeniu Niemiec BfV musiało założyć, że podwójni agenci dawnej Stasi będą starali się pozostać w jego szeregach. Demaskowanie funkcjonariuszy Stasi, zwłaszcza tych, którzy działali na obszarze byłej NRD, stało się jedną z większych operacji w dziejach BfV.

Fedora

Pseudonim nadany przez Amerykanów oficerowi radzieckiego wywiadu, wieloletniemu informatorowi FBI, CIA i brytyjskich służb wywiadowczych.

Jego tożsamość nigdy nie została oficjalnie ustalona. Najbardziej prawdopodobna wydaje się hipoteza, iż Fedorą był Aleksiej Kułak, oficer KGB działający w Nowym Jorku pod dyplomatyczną przykrywką attache naukowego radzieckiego przedstawicielstwa przy ONZ. Inni identyfikują go z jego kolegą z ONZ, Wiktorem Lesiowskim.

Działalność rozpoczął około 1962, równoległe z oficerem -> GRU Dmitrijem Polakowem, któremu nada-

no pseudonim Top Hat (cylinder), nowy agent otrzymał kryptonim Fedora (rodzaj kapelusza pilśniowego).

Funkcjonariuszy radzieckich - informatorów działających w misjach -> ONZ prowadziło FBI. Jego dyrektor J. Edgar Hoover niejednokrotnie przekazywał uzyskane tą drogą wiadomości wprost do Białego Domu. Gdy Nixon starał się uzyskać sądowy zakaz publikacji dokumentów Pentagonu (Pentagon Papers - Pentagonu dokumenty), dotyczących wojny wietnamskiej, Fedora doniósł, iż cały ich pakiet trafił do ambasady radzieckiej w Waszyngtonie. Utwierdziło to prezydenta w przekonaniu, iż rozpowszechniający je wśród ugrupowań antywojennych Daniel Ellsberg jest najprawdopodobniej radzieckim agentem. W rezultacie doradcy Nkona zlecili agentom badającym przecieki zdobycie materiałów kompromitujących Ellsberga. Jednym z argumentów, którym administracja usiłowała później usprawiedliwić osłanianie działań w wynikłej wówczas aferze Watergate, był fakt, iż wszczęcie śledztwa mogło narazić na szwank bezpieczeństwo państwa przez dekonspirację Fedory. On sam powrócił do ZSRR po 1977 i

wedle źródeł CIA zmarł śmiercią naturalną mniej więcej sześć lat później (zgadza się to z datą zgonu Kułaka - 1983).

Ocena wiarygodności materiałów uzyskanych tym kanałem, podważanych np. przez Brytyjczyków, jest skomplikowana i wiąże się z kwestią radzieckich „odstępców”.

Najsłynniejszy z nich Anatolij Golicyn, podważał wiarygodność wszystkich innych, którzy przeszli na stronę Zachodu po nim. Mówił, iż są nasyłanymi przez Moskwę podwójnymi agentami mającymi za zadanie negować jego zeznania. Potwierdzał to szef kontrwywiadu CIA —* James Jesus Angleton. „Szczeroci intencji” Fedory, kwestionującego niektóre rewelacje Golicyna, broniło z kolei FBI. Formalne dochodzenie, mające wyjaśnić wątpliwości w tej sprawie, podjęto po śmierci Hoovera w 1972.

Zdaniem byłego wicedyrektora CIA, Williama C. Sullivana, jak i Edwarda J. Epsteina, autora biografii Lee Harveya Oswalda, Fedora, podobnie jak i antagonistą Golicyna Jurij Nosenko, działali z inspiracji Moskwy. Sęk w tym, iż oceny te pochodziły od zaangażowanego w sprawę Angletona. Jeszcze dalej poszedł znany historyk John R. Barron, który w artykule opublikowanym w „The Reader's Digest” w październiku 1981 stwierdził, iż Fedora podczas swej działalności na rzecz FBI działał pod przymusem. Z kolei David Wise w swej pracy Nightmover (1995) [wyd. pol. Kryptonim „Nightmover”, 1997] podkreśla, iż cała sprawa stała się ogniskiem kompetencyjnego konfliktu między CIA i FBI. Jego zdaniem Centralna Agencja Wywiadowcza zweryfikowała swoje uprzednie poglądy na temat „Fedory” po odejściu Angletona w 1974, uznając go za „wiarygodne źródło informacji”.

Feedback

192

Feedback

Kryptonim nadany serii analiz sporządzonych w latach 1951-1954 przez Rand Corporation dla Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych, uzasadniających konieczność rozwoju systemu —♦ wywiadu satelitarnego. Analizy te przesądziły o rozpoczęciu programu Corona.

Felfe Heinz (ur. 1918)

Podwójny agent; jako szef wywiadu zachodnio-niemieckiej BND (Bundesnachrichtendienst - Federalna Służba Wywiadowcza), prowadził działalność szpiegowską na rzecz ZSRR.

Syn oficera SS, w czasie II wojny światowej służył w SS i —* SD. Po klęsce Niemiec zwerbowany w obozie jenieckim przez wywiad radziecki, pod kontrolą którego przez krótki czas pracował dla działających w Niemczech oficerów brytyjskich służb wywiadowczych. Następnie wstąpił do BND; w latach pięćdziesiątych szef jej wydziału ds. zwalczania wywiadu radzieckiego.

W chwili aresztowania w Niemczech Zachodnich, w listopadzie 1962, Felfe miał przy sobie 14 rolek mikrofilmów i zminiaturyzowaną kasetę magnetofonową. Oskarżono go o przekazanie Sowietom nazwisk ponad 100 funkcjonariuszy BND. W 1963 stanął przed sądem; skazano go na 14 lat więzienia. Po 6 latach wymieniony na 6 agentów niemieckich odsiadujących wyroki więzienia w ZSRR.

Pozostawiwszy żonę i dzieci w Niemczech Zachodnich, Felfe osiadł w Berlinie Wschodnim, gdzie otrzymał katedrę kryminologii na Uniwersytecie Humboldta.

Jest dla mnie oczywiste, że przyszłość ma przed sobą Związek Radziecki, a nie Stany Zjednoczone

- napisał w wydanej w 1986, za zgodą władz radzieckich, autobiografii In Service of the Adversary.

Fellers Bonner F., gen. bryg. (1896-1973)

Od października 1940 do lipca 1942 attache wojskowy Stanów Zjednoczonych w Kairze;

obszerne i szczegółowe raporty na temat brytyjskich operacji wojskowych, które przekazywał Departamentowi Wojny, zostały przechwycone i odszyfrowane przez Niemców.

Po ukończeniu, w 1918, szkoły oficerskiej Fellers służył w jednostce artylerii nadbrzeżnej jako adiutant. W lutym 1936 został asystentem gen. Douglasa MacAr-thura, doradcy wojskowego prezydenta Filipin. Po powrocie do Waszyngtonu w latach 1938-1939 słuchacz Szkoły Wojennej Wojsk Lądowych, skierowany następnie na placówkę dyplomatyczną do Hiszpanii w randze zastępcy attache wojskowego. W październiku 1940 mianowany attache wojskowym Stanów Zjednoczonych w Kairze.

W 1941, na skutek serii włamań do placówek dyplomatycznych w Rzymie, włoski wywiad wojskowy (Servi-zio Informazioni Militare) wszedł w posiadanie kopii amerykańskiego Czarnego kodu, używanego przez attache wojskowych Stanów Zjednoczonych, i udostępnił je Abwehrze. W tym samym czasie amerykański szyfr udało się również złamać kryptoanalitykom Afri-ka Korps gen. Erwina Rommla. W konsekwencji Niemcy byli w stanie rozszyfrowywać wszystkie depesze Fellersa w ciągu niewielu godzin od momentu ich wysłania. W kilku wypadkach wojskom Rommla udało się pokonać Anglików właśnie dzięki złamaniu kodów amerykańskich.

W książce The Codebreakers (1968) historyk -» David Kahn przyznaje, że Fellers był człowiekiem spostrzegawczym, poza tym:

Brytyjczycy dopuścili go do kilku swoich tajemnic w nadziei, że przyczyni się to do zwiększenia dostaw sprzętu wojennego, wysyłanego, w ramach umowy lend-lease, walczącym na pustyni siłom brytyjskim. W ten sposób Fellers miał okazję zapoznać się z informacjami, które przekazywał następnie do Waszyngtonu w obszernych i szczegółowych raportach.

Niemcy byli w stanie przejąć i odczytać dosłownie wszystkie jego depesze. Ostatecznie latem 1942 jeden z niemieckich jeńców poinformował Brytyjczyków, że cała korespondencja Fellersa jest rozszyfrowywana (Anglicy również przechwycili i złamali stosowany przez Amerykanów system kodowania). Fellers został odwołany do Stanów Zjednoczonych, ukryto jednak przed nim fakt, iż mimowolnie pomagał nieprzyjacielowi. W 1942 Dowództwo Wojsk Lądowych przyznało mu Distinguished Service Medal w uznaniu jego zasług na placówce kairskiej.

Jego raporty do Departamentu Wojny mogą służyć za wzór klarowności i precyzji - czytamy w uzasadnieniu wniosku o odznaczenie.

W sierpniu 1943 Fellers przydzielony został do sztabu gen. MacArthura, głównodowodzącego Obszaru Południowo-Zachodniego Pacyfiku, i awansowany do stopnia generała brygady. Po przejściu w stan spoczynku, w 1946, został doradcą senatora Roberta A. Tafta. W 1952 opublikował książkę Wings for Peace, a Premier for a New Defense, w której opowiada się za koncepcją silnego systemu obronnego, z siłami powietrznymi jako głównym komponentem.

Ferret
Pierwotnie pojazd, zazwyczaj samolot, używany do śledzenia pracy systemów radarowych nieprzyjaciela -zbliżająca się do nich maszyna powodowała obrót anten radarowych. Później terminu tego zaczęto używać w odniesieniu do rozpoznania radioelektronicznego

193

Fish

prowadzonego przez satelity, które z reguły nie wywołuje reakcji systemów radarowych.

FHO, Fremde Heere Ost

Obce Armie Wschód

FHW, Fremde Heere West

-» Obce Armie Zachód

FIC, Fleet Intelligence Center

->Centrum Wywiadu Floty

Fiedorciuk Witalij, gen. armii (иг. 1918)

Funkcjonariusz wywiadu radzieckiego, od maja do grudnia 1982 szef KGB, następnie minister spraw wewnętrznych.

Fiedorczyk wstąpił do NKWD w 1939. W czasie II wojny światowej pełnił służbę w -> Smierszu. Po wojnie kontynuował służbę w kontrwywiadzie wojskowym ->MGB/KGB (Smiersz rozwiązano w 1946), a pod koniec lat sześćdziesiątych został mianowany szefem III Zarządu, odpowiedzialnego za kontrwywiad i bezpieczeństwo wewnętrzne w siłach zbrojnych. W 1970 zakończył służbę w wywiadzie wojskowym i został przeniesiony na stanowisko szefa aparatu KGB na Ukrainie.

W maju 1982 objął funkcję szefa KGB po Juriju Andropowie, który został sekretarzem generalnym KC. Historyk Roj Miedwiediew w opublikowanej w 1986 biografii Gorbaczowa napisał:

Fiedorczyk nie był nawet członkiem KC i dziś, z perspektywy lat, wydaje się, że jego nominacja była próbą [podjętą przez Andropowa] zneutralizowania KGB w sytuacji trwającej walki o schedę po Breżniewie.

W grudniu Andropow mianował Fiedorczyka ministrem spraw wewnętrznych w stopniu generała armii, powierzając mu zarazem zadanie wykorzenienia szalejącej w ministerstwie korupcji. Nieudolność pozbawionego autorytetu i popularności Fiedorczyka skłoniła w 1986 Gorbaczowa do przesunięcia go do grupy inspektorów Ministerstwa Obrony, co zakończyło jego wieloletnią karierę w pracy wywiadowczej.

Miał reputację tępego służbisty i aroganckiego bufona.

Field Noel (1904-1970)

Dyplomata amerykański; zniknął w 1949, na krótko przedtem, zanim jego nazwisko padło na procesie -> Algiera Hissa, byłego urzędnika Departamentu Stanu, oskarżonego o kradzież amerykańskich dokumentów

rządowych i przekazanie ich komunistom niemieckim, którzy zwerbowali go w latach trzydziestych.

Field urodził się w Wielkiej Brytanii. Pracę w Departamencie Stanu rozpoczął w 1926, po ukończeniu studiów na Harvardzie.

Od 1936 w pracował w biurze Ligi Narodów w Genewie, gdzie zwerbowano go do siatki INO kierowanej przez Waltera Kriwickiego.

Od 1940 był kierownikiem francuskiej, a następnie szwajcarskiej filii charytatywnej organizacji amerykańskiej Unitarian Services Committee. Udzielał pomocy wielu znanym później działaczom komunistycznym i byłym żołnierzom Brygad Międzynarodowych, walczącym w hiszpańskiej wojnie domowej. W Szwajcarii odnowił znajomość z dawnym przyjacielem rodziny Allenem W. Dullesem, podówczas kierownikiem tamtejszej placówki Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS), z którego inspiracji podjął się pośrednictwa w kontaktach z działającymi na emigracji komunistami niemieckimi.

Po wojnie Field powrócił do Stanów Zjednoczonych i za pośrednictwem Hissa - usiłował ponownie podjąć pracę w Departamencie Stanu. Kiedy jednak Hiss zeznał, że Field jest komunistą, ten wraz z małżonką uciekł do Czechosłowacji. Miał nadzieję uzyskać azyl polityczny w którymś z państw bloku wschodniego, został jednak potajemnie aresztowany na polecenie Moskwy; podejrzewano go o agenturalne powiązania z CIA. Fielda przewieziono na Węgry i tam był przesłuchiwany przez węgierskie służby bezpieczeństwa [przesłuchiwali go również jako świadka w sprawie „spisku” w PZPR wiceminister bezpieczeństwa gen. Roman Romkowski i płk. Józef Światło]. Zeznawał w serii procesów pokazowych przeciwko,

niewygodnym z punktu widzenia Związku Radzieckiego, przywódcom węgierskim. Kiedy po pięciu latach więzienia, po śmierci Stalina w 1953, wypuszczono go na wolność, Field zdecydował się pozostać na Węgrzech i starać się tam o azyl polityczny. Po klęsce powstania węgierskiego 1956 wydał oświadczenie, w którym bronił zasadności interwencji radzieckiej w tym kraju i konieczności stłumienia go siłą. Departament Stanu pozbawił go obywatelstwa amerykańskiego. Field zmarł w Budapeszcie w 1970.

Firma

Potoczne określenie -> CIA, używane zarówno przez pracowników Agencji jak i osoby z zewnątrz. Inne określenie CIA to Langley - od siedziby Agencji na przedmieściu Waszyngtonu McLean.

Fish

Zaawansowana niemiecka maszyna szyfrująca, pracująca w trybie bezpośrednim. Fish - nazywana przez

Fiłin Paweł

194

Niemców Geheimschreiber bądź Sagefish - różniła się znacznie od szerzej stosowanej Enigmy, przede wszystkim tym, że szyfrowała systemem innym niż kod Morse'a i pozwalała na równoczesne szyfrowanie i nadawanie tekstu. Automatycznie rozszyfrowywane były także depesze napływające.

Maszyna przekształcała wprowadzany przez operatora tekst w serię impulsów dalekopisowych, zapisanych kodem telegraficznym Baudota, transmitowanych następnie drogą radiową. Z kolei maszyna odbiorcza automatycznie deszyfrowała depeszę, podając ją w postaci taśm dalekopisowych, zapisanych tekstem otwartym. Jak zatem widać, Fish była znacznie łatwiejsza w obsłudze od Enigmy, jednak - w przeciwieństwie do niej - nie była urządzeniem przenośnym. Była także trudniejsza do rozszyfrowania jako znacznie szybsza. Wyposażono ją aż w 10 krążków szyfrujących (Enigma miała ich najwyżej 5) i szereg dodatkowych usprawnień. Mimo to kryptoanalitykom brytyjskim udało się złamać jej klucze.

Pierwsze depesze wysłane za pomocą tego rodzaju urządzeń brytyjska Służba Y (Y-Service) przechwyciła jeszcze w 1932. Były to jedne z eksperymentalnych i nie szyfrowanych transmisji. Pierwszą szyfrowaną depeszę operacyjną przejęto w 1940; do służby w niemieckich siłach zbrojnych maszynę tę wprowadzono w roku następnym.

Kryptonim Fish nadano jej w Rządowej Szkole Kodów i Szyfrów (Government Code and Cypher School -GC&CS). Maszyny tej używano w łączności między związkami operacyjnymi od szczebla armii polowej wzwyż. Pod koniec 1941 GC&CS postanowiła skoncentrować wszystkie siły i środki na złamaniu szyfrów używanych w systemie łączności niemieckich sił zbrojnych. Intensywną wymianę informacji przy użyciu Fish prowadziła Luft-waffe, depesz Kriegsmarine przechwycono natomiast stosunkowo niewiele.

Anglicy określali tę kategorię środków łączności -identyfikowanych z maszynami szyfrującymi produkcji Lorenza model Schlusselfusatz 40 - kryptonimem Tunny (Tuńczyk); późniejsza ich wersja - produkowany przez Siemens model T52 - otrzymała kryptonim Sturgeon (Jesiotr). Zapoczątkowało to praktykę nadawania różnymi typami maszyn szyfrujących i kluczy szyfrowych kryptonimów „rybich”.

Z początku kryptoanalitycy brytyjscy z Bletchley Park byli wobec Fish całkowicie bezradni. Jej szyfry udało się złamać dopiero, gdy w ręce walczącej w Afryce Północnej 8 Armii wpadły dwa egzemplarze tego urządzenia. Do deszyfrowania depesz nadawanych za pomocą Fish przystosowano maszyny liczące typu Bombę oraz jedną z pierwszych na świecie programowalnych cyfrowych maszyn obliczeniowych Co-lossus. Pod koniec wojny nad

szyframi Fish pracowało ich już dziesięć.

Według F.H. Hinsleya, autora książki *British Intelligence in the Second World War* (1984), sukces w przełamaniu kodu Fish był wypadkową kilku czynników, włączając w to błędy [w transmisjach niemieckich], a stosunkowo długi czas odszyfrowywania depesz z nawiązką kompensowała jakość uzyskanego w ten sposób materiału wywiadowczego.

Hinsley utrzymuje, że przeciętny czas potrzebny na złamanie szyfru depesz wysłanych za pośrednictwem Fish wynosił w 1943 i 1945 trzy dni, a w 1944 aż siedem. Jednak fakt, że komunikacja za pomocą Fish ograniczała się do wymiany informacji na najwyższych szczeblach dowodzenia niemieckiego, sprawił, że opóźnienia były mniej istotne niż w przypadku szyfrów używanych przez Niemców na poziomie taktycznym i operacyjnym. Niektóre szyfry Fish, np. te używane w łączności na szczeblu niemieckich okręgów wojskowych - opatrzonej przez Brytyjczyków kodem Thrasher - nigdy nie zostały złamane.

Fitin Paweł

Aneks

Flashlight

Mandrake

Flawiusz Wegecjusz Renaułs

Rzymski teoretyk wojskowości z IV w. n.e., autor dzieła *Rei militaris instituta*, znanego też jako *Epitoma rei militaris*, uważanego za najbardziej znaczący w kulturze Zachodu traktat z dziedziny teorii wojskowości. Flawiusz był przekonany o znaczeniu, jakie dla działań wojennych mają operacje wywiadowcze.

Powinniśmy stale utrzymywać szpiegów w państwach ościennych - pisał. - Nie wolno szczerzyć wysiłków, aby przeciągnąć ludzi wroga na naszą stronę. W ten sposób możemy uzyskać informacje o ich obecnych i przyszłych planach.

Mimo że dzieło Flawiusza wywarło nikły wpływ na siły zbrojne chylącego się ku upadkowi Rzymu, odegrało wybitną rolę w kształtowaniu się europejskiej doktryny wojennej, od epoki średniowiecza poczynając.

Flawiusz, patrycjusz rzymski i reformator, nie miał prawie żadnego doświadczenia wojskowego.

Flemisnglan (1908-1964)

Oficer brytyjskiego Wywiadu Marynarki Wojennej (Naval Intelligence), twórca postaci Jamesa Bonda, jednego z najsłynniejszych szpiegów we współczesnej literaturze sensacyjnej.

195

Foote Alexander

W 1939, po krótkim okresie pracy jako dziennikarz i makler giełdowy, Fleming został zaangażowany do brytyjskiego Wywiadu Marynarki Wojennej jako osobisty sekretarz dyrektora, w stopniu kmdr. ppor. rez. Jego bezpośredni przełożony, dyrektor Wywiadu Marynarki Wojennej (Director of Naval Intelligence -DNI), kontradm. John Godfrey i kierujący Departamentem ds. Walki z Działalnością Wywrotową -> MI5 Maxwell Knight posłużyli mu później jako wzorzec postaci szefa Jamesa Bonda - „M.”

Inspiracją literackiej twórczości Fleminga były też zapewne opowieści jego brata, Petera, który pracował dla brytyjskiego Kierownictwa Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE). Godfrey, który był wysokiego mniemania o Flemingu, ceniąc go zwłaszcza za inicjatywę i rzetelność, powiedział kiedyś: „Jan powinien być DNI, a ja jego doradcą do spraw morskich”.

Praca wywiadowcza Fleminga miała charakter czysto intelektualny, „biurowy”, niemniej zawsze nosił on przy sobie nóż komandoski i wieczne pióro, które -jak utrzymywał - wypełnione było gazem łzawiącym. Krąży co prawda wiele legend o jego heroicznym wyczynach w czasie wojny, można jednak przypuszczać, że powstały dopiero wtedy, gdy powieści Fleminga zdobyły

nadzwyczajną popularność. Przypisać trzeba, że przyczynił się on w niemałej mierze do sformowania 30 Jednostki Szturmowej, jednostki wywiadowczej wojsk powietrzno-desantowych.

Podczas podróży, jaką w czasie wojny odbył do Stanów Zjednoczonych, zatrzymał się na pewien czas w Lizbonie, gdzie oddawał się hazardowi w kasynie gry w podstołecznej miejscowości Estoril. Wrażenia, jakie stamtąd wyniósł, stały się później kanwą pierwszej, wydanej w 1953, powieści o Jamesie Bondzie, *Casino Royale* [wyd. pol. *Sam chciałeś te karty czyli Casino Royale*, 1990]. Podczas pobytu w Nowym Jorku zetknął się z —* Williamem Stephensonem, szefem wywiadu brytyjskiego w Stanach Zjednoczonych, podobnie jak Bond wielbicielem doskonale przyrządzonego *mar-tini*. Widział się tam również z Williamem Donovanem, późniejszym szefem Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS).

Wyjątkową popularność książkom Fleminga zapewnił prezydent Kennedy, oświadczając publicznie, że *From Russia with Love* (1957) [wyd. pol. *Pozdrowienia z Rosji*, 1990] to jedna z jego ulubionych powieści. W latach sześćdziesiątych Fleming pisał przeciętnie jedną powieść o Bondzie na rok. Wszystkie cieszyły się ogromnym powodzeniem w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych; wiele stało się podstawą scenariuszy filmowych. (Szpieg w filmie). Pozostałe powieści Fleminga to: *Live and Let Die* [wyd. pol. *Żyj i pozwól umrzeć*, 1990], *Moonraker* [wyd. pol. 1985], *Diamonds Are Forever* [wyd. pol. *Diamenty są wieczne*, 1990], *Doctor No* [wyd. pol. 1989], *Goldfinger* [wyd. pol. 1990], *For Your Eyes Only*, *Thunderball*, *The Spy Who Loved Me*, *On Her Majesty's Secret Service* [wyd. pol. *W tajnej służbie Jej Królewskiej Mości*, 1994], *You Only Live Twice*, *The Man with the Golden Gun* i *Octopussy* [wyd. pol. *Ośmiorniczka*, 1989].

Fluency Committee

Komitet Płynności

Foot Alexander (1905-1958)

W czasie II wojny światowej członek siatki szpiegowskiej Lucy.

Podczas wojny domowej w Hiszpanii Foote, obywatel brytyjski, walczył w Brygadach Międzynarodowych po stronie republikanów; do Anglii powrócił po jej zakończeniu. W 1939 przez pewien czas był kurierem wywiadu radzieckiego w Anglii, a następnie zwerbowany został do działającej w Szwajcarii radzieckiej siatki szpiegowskiej, kierowanej przez Rudolfa Roesslera, kryptonim Lucy.

Foote, który otrzymał pseudonim Jim, został głównym radiooperatorem, przekazującym do Moskwy informacje ze Szwajcarii i Niemiec. Czyniąc to, nie zdawał sobie sprawy, że ich część stanowiły okrojone materiały —* Ultry, które Brytyjczycy z Bletchley Park zdecydowali się przekazać radzieckim sojusznikom.

W styczniu 1943, pod naciskiem dyplomatycznym Niemiec, szwajcarska Służba Bezpieczeństwa aresztowała Foote'a, który jednak zdołał zniszczyć nadajnik i spalić wszystkie obciążające go dokumenty, zanim Szwajcarom udało się wyłamać drzwi do jego mieszkania. Zwolniony z więzienia szwajcarskiego we wrześniu 1944, wyjechał do Paryża, gdzie zgłosił się do ambasady radzieckiej i otrzymał rozkaz udania się do Moskwy na przeszkolenie do roli agenta w Stanach Zjednoczonych. Wyślany do radzieckiej stacji wywiadowczej w —* Berlinie, sprzeszedł na stronę brytyjską. Podczas przesłuchania przez agentów —* MI5 przekazał informacje pozwalające na powiązanie kobiety o kryptonimie Sonia z brytyjskim odgałęzieniem siatki szpiegowskiej Lucy. (Sonia była również kurierką -> Klaus Fuchsa).

Foote'a uważa się oficjalnie za autora autobiografii szpiegowskiej *Handbook for Spies* (1949), chociaż, jak utrzymuje —* Nigel West, w rzeczywistości napisał ją Courtney Young z MI5, który wykorzystał okazję do przemycenia kilku tez propagandowych, łącznie z sugestią, że

radzieckie siatki szpiegowskie działają zarówno w Wielkiej Brytanii, jak i w Stanach Zjednoczonych.

MI5 załatwiło Foote'owi pracę w Ministerstwie Rolnictwa i Rybołówstwa, dzięki czemu mógł powrócić do normalnego życia.

Foreign Intelligence Surveillance Act
196

Foreign Intelligence Surveillance Act

->Ustawa o inwigilacji zagranicznych służb wywiadowczych

Foreign Intelligence Surveillance Court

-> Trybunał ds. Inwigilacji Zagranicznych Służb Wywiadowczych

Fortepian

W slangu służb wywiadowczych - tajna radiostacja.

Fortitude

Kryptonim części ogólnego planu dezinformacji, związanego z D-Day, datą lądowania wojsk alianckich w Normandii (całości działań pozoracyjnych nadano kryptonim Bodyguard).

W ramach operacji Fortitude kryptonimem Fortitude North określano nie istniejącą armię aliancką w Szkocji, która - według informacji przekazywanych Berlinowi przez kontrolowanych przez wywiad angielski agentów niemieckich - dokonać miała inwazji na Norwegię, a Fortitude South - również nie istniejącą 1 Grupę Armii Stanów Zjednoczonych (First US Army Group - FUSAG), dowodzoną jakoby przez gen. por. George'a Pattona i przygotowującą się rzekomo do lądowania w rejonie Pas de Calais. Co najmniej 16 dywizji niemieckich pozostawało więc w rejonie Pas de Calais jeszcze w kilka tygodni po D-Day.

Fort Holabird

Dawna siedziba ośrodka szkoleniowego wywiadu wojskowego US Army. Bird (Ptaszek) - taką bowiem pieszczotliwą nadano mu nazwę - powstał jako kompleks budynków magazynowych kwatermistrzostwa sił lądowych w 1918. W okresie międzywojennym Korpus Kwatermistrzowski założył w nim montownię samochodów ciężarowych. W czasie II wojny światowej w Holabird sporządzano wykazy zapotrzebowania sił lądowych na samochody terenowe.

Po wojnie przekształcony został w ośrodek szkolenia kontrwywiadu US Army, a w maju 1955 otwarto w nim Szkołę Wywiadu Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych (US Army Intelligence School). Program szkolenia uległ poszerzeniu o rozpoznanie walką (taktyczne) oraz studia regionalne.

W czasie wojny wietnamskiej budynki szkoły okazały się zbyt małe, by pomieścić wszystkich studiujących, w związku z czym rozpoczęto poszukiwania miejsca nadającego się na drugą siedzibę. Ze względu na rosnącą rolę rozpoznania radioelektronicznego i coraz większe zapotrzebowanie na specjalistów w tej dziedzinie w 1971 pracownicy wywiadu US Army wybrali Fort Hua-chuca, w zapadłym kącie pustynnego płaskowyżu w południowo-wschodniej Arizonie, na obszarze o stosunkowo małym zagęszczeniu ruchu radiowego. Fort Huachuca nazwano Domem Wywiadu Wojskowego (Home for Military Intelligence). Nazwę samej szkoły zmieniono na Centrum i Szkoła Wywiadu. Bird przestał służyć celom wojskowym w 1973.

Fort Meade

Od 1957 siedziba NSA. Fort położony w pobliżu Laurel w stanie Maryland zajmuje rozległe, dobrze zabezpieczone tereny, otoczone parkanem. Fort George G. Meade - tak brzmi jego oficjalna nazwa - leży w połowie drogi między Baltimore a Waszyngtonem. W 1952 obrano go na siedzibę Agencji Bezpieczeństwa Sił Zbrojnych (Armed Forces Security Agency -AFSA). Podczas II wojny światowej większość jednostek krypt-toanalizacyjnych skoncentrowana została w

Waszyngtonie. Po jej zakończeniu zorientowano się jednak, że skuteczny atak na stolicę może całkowicie zniszczyć potencjał Stanów Zjednoczonych w dziedzinie przechwytywania i łamania szyfrów. W związku z tym Połączony Komitet Szefów Sztabów postanowił skonsolidować biura AFSA i przenieść je poza obszar sąsiadujący bezpośrednio z Waszyngtonem. W 1950 na nową siedzibę AFSA wybrano Fort Knox w stanie Kentucky. Okazało się jednak, że wielu spośród 5 tysięcy pracowników nie ma zamiaru się przeprowadzić, a utrata nawet niewielkiej części wysoko wykwalifikowanego personelu mogłaby sparaliżować pracę agencji. W 1952 rozpoczęto zatem poszukiwania nowej siedziby, położonej nie dalej niż w promieniu 40 kilometrów od Waszyngtonu. Wybór padł na Biuro Laboratorium Dróg Publicznych (Bureau of Public Roads Laboratory) w Langley w stanie Wirginia oraz Fort George G. Meade (Langley stało się ostatecznie siedzibą CIA).

Założony w 1917 fort nazwano imieniem bohatera spod Gettysburga, gen. płk. George'a Gordona Meade'a. W latach I wojny światowej przeszło w nim przeszkolenie ponad 100 tysięcy Doughboys [nieformalna nazwa piechoty amerykańskiej z okresu I wojny światowej - pochodząca od pączków (doughnuts), których wielkie ilości spożywali w kantynach]. W 1928 nazwę fortu zmieniono na Fort Leonard Wood, przeciwko czemu stanowczo zaprotestowali jednak obywatele Pensylwanii, dotknięci despektem, jaki spotkał ich bohatera narodowego. Przedstawiciele Pensylwanii w Izbie Reprezentantów wymogli na deputowanych uzupełnienie Ustawy o finansowaniu armii regularnej (Regular Army Appropriation Act) o zapis nakazujący przywrócenie fortowi dawnej nazwy.

197

Francja

W czasie II wojny światowej Fort George G. Meade ponownie służył jako ośrodek szkoleniowy, a w chwili gdy zdecydowano się przenieść tam siedzibę AFSA, pełnił funkcję Kwatery Głównej 2 Armii. Aby utrzymać fakt relokacji AFSA w tajemnicy, jej przeprowadzkę do Fort Meade oraz związane z nią szeroko zakrojone prace budowlane opatrzone kryptonimem „Project K”.

Wkrótce po podjęciu decyzji o relokacji, na mocy nieoficjalnej decyzji prezydenta, powołano do życia tajną Agencję Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Agency - NSA).

Nawet jeszcze w 1995 oficjalne informacje o forcie nie wspominają o działalności NSA; mówi się jedynie o tym, że placówka „obsługuje 57 jednostek organizacyjnych US Army, w tym Dowództwo Naczelne, 1 Armię USA i Agencję Bezpieczeństwa Narodowego”.

Forty Committee

Komitet Czterdziestu

FOUO, For Official Use Only

Tylko do użytku służbowego

Fox Edward L.

„Murzyn” literacki, prawdziwy autor książki *The Secrets of German War Office* (1914), przypisywanej szpiegowi niemieckiemu znanemu jako dr Graves. Książka stała się bestsellerem w Wielkiej Brytanii. W rzeczywistości Graves był oszustem i szalbierzem.

Fozie

Kurt Frederick Ludwig

* Francja

Francja od dawna była krajem intryg i działalności szpiegowskiej, skierowanej przede wszystkim przeciwko odwiecznemu wrogowi - Anglii. W 1415, tuż przed bitwą pod Azincourt, król Henryk V zdemaskował w swoim najbliższym otoczeniu trzech —* kretów, ludzi, którzy sprzedawali Francuzom informacje wywiadowcze dotyczące angielskich planów wojennych. Byli nimi: Richard, earl Cambridge; Henry, lord Scroop z Masham i sir Thomas Grey, rycerz z hrabstwa

Nor-thumberland. W Henryku K Szekspir przedstawia scenę rozmowy króla ze zdrajcami:
(...) Lecz, ach, co ci powiem Ty lordzie Scroopie, nieludzka istoto, Potworna, dzika, okrutna, niewdzięczna! Tyś klucze nosił mych wszystkich zamiarów, Duszy mej znałeś najgłębsze tajniki, Prawie że mógłbyś na złoto mnie przekuć.

(przekład Leon Ulrich)

Wszystkich trzech aresztowano za zdradę stanu i skazano na śmierć. (W filmowej wersji Henryka V, nakręconej w czasie II wojny światowej przez Laurence'a Olhdera, finansowanej po części przez rząd brytyjski, scenę tę wycięto, aby nie urazić patriotycznych uczuć Anglików).

W 1590, po ustanowieniu przez króla Henryka IV państwowej służby pocztowej (Poste aux Lettres), rozpoczęła się trwająca wiele stuleci działalność francuskiego Cabinet Noir (—♦ Czarny Gabinet), w którym otwierano listy, czytano je i na powrót zapieczętowywano. Pociągało to za sobą konieczność zatrudnienia specjalistów od przywracania złamanym pieczęciom pierwotnego wyglądu. W ten sposób pod względem działalności szpiegowskiej Francja wysunęła się na czoło państw europejskich. Tutaj też po raz pierwszy na szerszą skalę rozwinęła się —* kryptografia, umożliwiająca szyfrowanie i rozszyfrowywanie tajnych pism.

Kontrola korespondencji pocztowej była jedną z „krzywd”, na jakie uskarżali się rewolucjoniści z 1789, jednakże praktykę tę kontynuowano i za czasów napoleońskich (stosowano ją nieprzerwanie aż po wiek XX). Podobnie intrygi kardynała Armanda Jeana du Plessis de Richelieu za panowania Ludwika XIII w XVIII wieku stały się wzorcowym niemal modelem spisków i przewrotów pałacowych, trwających aż do upadku ancien regime.

W latach amerykańskiej wojny o niepodległość Benjamin Franklin, dyplomata, który przez pewien czas przebywał w Paryżu, określił Francję mianem „kraju intryg”. Szpieczy francuscy odznaczali się talentem, fantazją i pomysłowością. Charles Louis Ge-nevieve d'Eon niektóre ze swych tajnych misji, zleconych przez króla Ludwika XV, prowadził w przebraniu kobiecym. Inny agent francuski Pierre Beaumarchais zasłynął rozumną maksymą: „Plan wyjawiony jest planem skazanym na niepowodzenie”.

Za panowania Napoleona powstał we Francji scentralizowany system wywiadowczy. Kwestia wewnętrznego bezpieczeństwa państwa była domeną prefekta policji francuskiej, Josepha Fouchego, który dokładał wszelkich starań, aby działać zgodnie ze znanym powiedzeniem Napoleona: „Wódz może zostać pokonany, ale nigdy nie powinien dać się zaskoczyć”.

Kierowane przez Fouchego Ministerstwo Policji utrzymywało tajną agencję policyjną -> Surete Generale (później Surete Natio-nale, zwaną najczęściej po prostu Surete), nadzorującą pracę Czarnego Gabinetu epoki napoleońskiej. Sztab Surete kontrolował nie tylko korespondencję urzędników państwowych i dyplomatów, ale nawet listy rodziny Bonapartego; filie Czarnego Gabinetu powstały również w Wiedniu, Amsterdamie, Hamburgu i innych większych miastach Europy.

W czasie kampanii wojennych Napoleon żądał od swoich podwładnych znakomitego rozpoznania tak-

Francja

198

tycznego. Zdarzało się, że jego generałowie prowadzili je sami, przebijając się dla niepoznaki i mieszały z tłumem furazerów i ciur obozowych. Inni agenci sporządzali najwyższej jakości mapy sztabowe, a w ich braku łapali „języka” wśród okolicznej ludności, aby zdobyć informacje o tym, co znajduje się przed nimi. Najwybitniejszym agentem wywiadu Napoleona był Karl Schulmeister, zwany cesarzem szpiegów.

Napoleońskim specjalistom od dezinformacji udało się stworzyć majstersztyk falsyfikatu propagandowego o zadziwiającej wręcz żywotności - tzw. testament Piotra Wielkiego, w którym

car odkrył rzekomo plany podboju znacznych połaci kuli ziemskiej i zapewnienia Rosji dostępu do ciepłowodnych portów morskich. Dokument ten, mimo że ponad wszelką wątpliwość zidentyfikowano jako fałszerstwo, przez cały wiek XIX i znaczną część XX służył wielu politykom do uzasadnienia alarmistycznych ostrzeżeń przed rosyjskimi, a później także radzieckimi, planami ekspansji terytorialnej.

Na schyłek panowania Napoleona III przypadł okres upadku służb wywiadowczych francuskich sił zbrojnych. W chwili wybuchu wojny francusko-pruskiej, w 1870, armia nie dysponowała nawet aktualną mapą sztabową Prus. Po klęsce w 1871 Sztab Generalny został poddany gruntownej reorganizacji wedle wzorców pruskich. Ominęła ona —* Deuxieme Bureau (Biuro Drugie). Jednym z oficerów szczególnie ważnego wydziału „dwójki” - Section de Statistiques et de Recon-naissances Militaires - był kpt. Alfred Dreyfus. Jego skazanie, a następnie ułaskawienie przez prezydenta Republiki wstrząsnęło społeczeństwem i wzbudziło we Francuzach trwające po dzień dzisiejszy uczucie głębokiej nieufności do rodzimych agencji wywiadowczych.

Praktykę oznaczania oddziałów sztabu symbolami rozpoczynającymi się od litery „G”, przejętą później przez siły zbrojne innych państw zachodnich, armia francuska wprowadziła w latach osiemdziesiątych XIX wieku, kiedy poszczególnym organom sztabowym zostały przydzielone ściśle określone zadania. Z początku utworzono trzy wydziały - drugi był odpowiedzialny za gromadzenie i przetwarzanie informacji o siłach zbrojnych nieprzyjaciela.

W XIX wieku struktury francuskich agencji wywiadowczych rozprzestrzeniły się na obszar imperium kolonialnego Francji. W koloniach północnoafrykańskich oficerowie wywiadu francuskiego często uciekali się do podsycania animozji międzyplemiennych.

I wojna światowa

W latach bezpośrednio poprzedzających wybuch I wojny światowej działania agencji wywiadu francuskiego - o ile tylko nie były one zajęte tropieniem rodzimych „wywrotowców” - skoncentrowały się na Niemczech. Wywiad francuski trafnie przewidział niemieckie koncepcje strategiczne, jednakże elita polityczna tego kraju zignorowała przedstawione analizy i oceny. W maju 1913 kryptoanalitycy z Surete odszyfrowali depeszę, z której wynikało, że francuski minister spraw zagranicznych odbywa regularnie potajemne spotkania z przedstawicielami Watykanu. Zbulwersowany minister spraw wewnętrznych ujawnił treść przejętych depesz na posiedzeniu Rady Ministrów (Francja zerwała stosunki dyplomatyczne z Watykanem po ujawnieniu informacji o zaangażowaniu Kościoła katolickiego w sprawę Dreyfusa), a gabinet zakazał Surete kontroli korespondencji dyplomatycznej.

Wkrótce premier Francji zwrócił się do ambasadora Niemiec z prośbą o przekazanie kopii pewnej niemieckiej korespondencji dyplomatycznej. Rozmowa uświadomiła Niemcom, że wywiad francuski złamał stosowane przez nich szyfry, toteż natychmiast je zmieniono. W konsekwencji, kiedy w 1914 Francja przystąpiła do wojny, jej znakomici skądinąd kryptoanalitycy znaleźli się w wyjątkowo trudnej sytuacji - nie dość, że od roku z górami obowiązywał zakaz kontroli korespondencji dyplomatycznej, to na dodatek Niemcy wprowadzili nowe systemy szyfrowania depesz dyplomatycznych.

Francuzi zdecydowanie dzierżyli palmę pierwszeństwa w dziedzinie rozpoznania z powietrza, o którą w latach I wojny światowej wzbogaciły się tradycyjne techniki wywiadowcze. Pod koniec wojny samoloty rozpoznawcze wyposażone były w lotnicze kamery filmowe o czułości pozwalającej na czytelne sfotografowanie z wysokości około 5 tysięcy metrów detali tak drobnych, jak na przykład odcisk stopy ludzkiej. Francja była też pionierem w dziedzinie wczesnych, bardzo jeszcze niedoskonałych, systemów rozpoznania radioelektronicznego, przechwytyjących treść radioko-munikatów niemieckich - w przeważającej większości nadawanych tekstem otwartym. Do przekazu szyfrowanych depesz rozpoznania taktycznego

używano często gołębi pocztowych, całkowicie jednak zawiodły próby zastosowania w tym samym celu balonów.

Na polu walki wywiad niemiecki górował zdecydowanie nad francuskimi służbami rozpoznania taktycznego, zwłaszcza jeśli chodzi o kamuflaż translokacji wojsk. Dzięki metodom tak prostym jak marsze nocne, w połączeniu z działaniami maskującymi, Niemcy potrafili - niezauważalnie dla francuskich służb wywiadowczych - dokonywać translokacji wojsk o sile dziesiątków dywizji. Zdecydowanie skuteczniejsze były również niemieckie działania dezinformacyjne i pozoracja. Kiedy w marcu 1918 ruszyła wielka ofensywa niemiecka, szef Deuxieme Bureau powiedział: „Jestem najlepiej poinformowanym człowiekiem we Francji, ale w tej chwili nie mam już pojęcia, gdzie znajdują się Niemcy”. Mimo że I wojna światowa obnażyła z całą bezwzględnością słabość francuskich służb rozpoznania taktycznego, sukcesy Francji na polu rozpoznania

199

Francja

lotniczego, nasłuchu radiowego i metod szybkiego de-kryptażu tekstów szyfrowanych były zapowiedzią nowej ery w dziejach wywiadu wojskowego.

Polowanie na bolszewików

Po wojnie uwaga francuskich służb wywiadowczych skoncentrowała się na Rosji, tym bardziej że po przejściu władzy przez bolszewików do Paryża napłynęła fala białych - uchodźców rosyjskich, w tym wielu członków dworu carskiego, w ślad za którymi pojawili się agenci czerwonych. Francuskie służby wywiadowcze śledziły zarówno białych, jak i inwigilujących ich czerwonych. Arystokratyczne tytuły białej emigracji rosyjskiej i ogromne pieniądze, jakimi jej przedstawiciele szastali na prawo i lewo w przekonaniu, że ich wygnanie z Sankt Petersburga jest tylko epizodem, sprawiły, iż - zwłaszcza w Paryżu - inwigilacyjna i kontrwywiadowcza działalność agencji wywiadu francuskiego była zadaniem bardzo trudnym. Sytuację komplikowała ostra rywalizacja między licznymi ugrupowaniami białej emigracji, podsycana od czasu do czasu sekretnie przez agenta brytyjskiego —* Sidneya Reilly'ego.

Liczna rodzina francuskich agencji wywiadowczych powiększyła się w tym czasie o Service de Controle et d'Assistance des Indigenes en France des Colonies (CAI), działającą niezależnie od Ministerstwa do spraw Kolonii. Agenci CAI inwigilowali mieszkańców kolonii francuskich, zwłaszcza Indochin, podejrzanych o sympatie komunistyczne. Zgodnie z odwieczną tradycją francuską funkcjonariusze kontrwywiadu prowadzili staranną kontrolę korespondencji pocztowej, nadchodzącej do Francji z Indochin. Wśród podejrzanych znajdował się między innymi Ho Chi Minh, przyszły przywódca antyfrancuskich (a później antyamerykańskich) komunistycznych sił zbrojnych w Wietnamie.

W latach dwudziestych i trzydziestych szpiegzy radzieccy głęboko przeniknęli do francuskiego aparatu władzy. Ulubionym przez wywiad radziecki źródłem rekrutacji agentów było Ministerstwo Lotnictwa. Środowisko to wydało tylu szpiegów, że jeden z autorów francuskich porównuje je z Uniwersytetem w Cambridge -głównym obiektem akcji werbunkowej wywiadu radzieckiego w Wielkiej Brytanii. Francuska Partia Komunistyczna utrzymywała bezpośrednie kontakty z ambasadą radziecką w Paryżu, a komunistów i ich sympatyków spotkać można było na wszystkich szczeblach francuskiej drabiny społecznej.

Lata międzywojenne były dla wywiadu francuskiego okresem apatii. Wojna podjazdowa, jaką toczyły między sobą liczne agencje wywiadowcze, groziła załamaniem regularnego dopływu godnych zaufania informacji do sztabów sił zbrojnych i przedstawicieli władz politycznych kraju. Ostatecznie, wobec coraz bardziej realnej perspektywy zbrojnego starcia z Niemcami, Deuxieme Bureau zintensyfikowało działania wywiadowcze

i zaczęło przysyłać do Sztabu Generalnego raporty ostrzegające przed planowaną przez III Rzeszę taktyką wojny błyskawicznej. Jednocześnie kolejni francuscy attaches wojskowi w Berlinie donosili o postępach inżynierów niemieckich w dziedzinie projektowania nowych modeli samolotów i czołgów. Francuski ataszat wojskowy w Niemczech uprzedził także dowództwo sił zbrojnych o planowanym zajęciu Czechosłowacji, w marcu 1939. Trafnie też interpretował niemieckie manewry i gry wojenne jako przygotowania do inwazji na Polskę. Generałowie i politycy francuscy przechodzili do porządku dziennego nad wszystkimi tymi doniesieniami i - za przykładem Wielkiej Brytanii - przedkładali politykę appeasementu nad rzetelne przygotowania do wojny. 1 września 1939, po najeździe Niemiec na Polskę, stało się jednak oczywiste, że wojna jest nieunikniona. Francja ogłosiła powszechną mobilizację i wraz z Wielką Brytanią 3 września wypowiedziała Niemcom wojnę.

II wojna światowa

W chwili wybuchu wojny strukturę dowodzenia francuskich sił zbrojnych tworzyły cztery rozproszone sztaby armii oraz Ministerstwo Wojny; podobnie zdecentralizowany był wywiad. Rozpoznanie z powietrza, którego w czasie I wojny światowej Francja była prekursorem, tym razem zawiodło na całej linii, przede wszystkim dlatego, że Luftwaffe niemal od razu odebrała francuskiemu lotnictwu wojskowemu panowanie w powietrzu. Deuxieme Bureau znacznie przeszacowało siły niemieckie na granicy z Holandią, nie doceniając za to rozmiarów militarnego zaangażowania wojsk III Rzeszy na granicy z Luksemburgiem.

Od września 1939 do maja 1940 trwała tzw. dziwna wojna - wojska francuskie, wspomagane przez Brytyjski Korpus Ekspedycyjny, obsadziły linie obronne w oczekiwaniu na atak nieprzyjaciela, którego terminu nie zdołano przewidzieć. Odpowiedzialność za to spada w równej mierze na nieudolny wywiad francuski, jak i konserwatywną generalicję, nie dopuszczającą do siebie myśli, że Niemcy mogą rozpocząć natarcie przez Ardeny. 10 maja 1940 Niemcy zaatakowały jednocześnie Holandię, Belgię i Luksemburg, których opór szybko został złamany. 13 maja wojska niemieckie zdobyły przyczółek w okolicach Sedanu - wrót do Francji. Bez trudu obeszły mocno przereklamowaną Linie Maginota i ruszyły przez Ardeny.

10 czerwca rząd opuścił Paryż. Premier Paul Reynaud podał się do dymisji, a jego następcą, marszałek Henri Philippe Petain, poddał znajdującą się w głębokim odwrocie armię francuską. Niemcy włączyli ponownie do Rzeszy Alzację oraz Lotaryngię, po czym zajęli północną i zachodnią część Francji. Resztą kraju, wolną od okupacyjnych wojsk niemieckich, a także francuskim imperium kolonialnym administrował ko-

Francja

200

laboracyjny rząd z siedzibą w Vichy, mieście położonym 320 kilometrów na południowy wschód od Paryża.

28 czerwca rząd Wielkiej Brytanii uznał zbiegłego na jej terytorium gen. bryg. Charles'a de Gaulle'a za „przywódcę wszystkich Wolnych Francuzów”. Wkrótce de Gaulle zorganizował w Londynie antyvichystowski ruch Wolnej Francji. Reżim Vichy osądził go zaocznie - z oskarżenia o dezercję - i skazał na karę śmierci. „Cokolwiek się stanie - głosił de Gaulle - płomień oporu we Francji nie może zgasnąć, i nie zgaśnie”.

We Francji do walki stanęły oddziały zwane maquis. De Gaulle powołał do życia nową francuską służbę wywiadowczą BCRA (Bureau Central de Renseignements et d'Action), której zadanie polegało na utrzymywaniu łączności między Wolnymi Francuzami w Londynie a ruchem oporu. BCRA wspólnie z brytyjskim Kierownictwem Operacji Specjalnych (Special Operations Executive) wysyłało agentów wywiadu do Francji.

Oficerów francuskich, w tym również pracowników służb wywiadowczych, którzy uznali rząd w

Vichy, określano mianem „oficerów zawieszenia broni”. Po wojnie wielu z nich stanęło przed sądem i zostało skazanych za kolaborację. Na rzecz rządu Vichy pracowała nadal Surveillance du Territoire - sekcja wywiadu SCrete, powołano też do życia paramilitarną Milicję, której głównym zadaniem było zwalczanie ruchu oporu. Na jej czele stanął Joseph Darnand, który przekształcił organizację w rodzaj francuskiego SS. (Po wyzwoleniu zbiegł do Niemiec, został jednak pojmany przez Francuzów, w 1945 skazany na śmierć z oskarżenia o zdradę i stracony).

Tylko nieliczni bojownicy Resistance znali niemiecki, ale właśnie dzięki jego znajomości René Duchez, legendarna postać francuskiego Ruchu Oporu, mógł ukraść mapę Wału Atlantyckiego - niemieckiego systemu umocnień obronnych wzdłuż atlantyckiego wybrzeża Francji. Zdobył ją, pracując jako tapeciarnik w biurze jednej z firm budowlanych zaangażowanych w realizację tej inwestycji. Mapa, długości ok. 3 m i szerokości ponad 0,6 m, przedstawiała szczegóły przeszkód podwodnych. Wyszadzone je później w powietrze w ramach przygotowań do lądowania wojsk anglo-amerykańskich w Normandii, 6 czerwca 1944.

W przeddzień D-Day francuski ruch oporu rozpoczął zakrojoną na szeroką skalę akcję sabotażową, niszcząc sieć telefoniczną, trację energetyczną i wysadzając w powietrze tory kolejowe.

26 sierpnia 1944 de Gaulle, który ogłosił się szefem rządu Francji, wkroczył triumfalnie do Paryża w ślad za oddziałami wojsk francuskich i amerykańskich. Z biegiem czasu francuska scena polityczna stawała się coraz bardziej skomplikowana. Wraz z nią komplikował się obraz francuskich służb wywiadowczych, w łonie

których dochodziło do otwartych konfliktów między służbami popierającymi de Gaulle'a i zwalczającymi go. BCRA zostało rozwiązane; jego miejsce zajęła DGSS (Direction Generale des Services Speciaux).

Po wyzwoleniu de Gaulle podporządkował DGSS bezpośrednio sobie, a nie -jak dotąd - władzom wojskowym. Był to historyczny przełom w zasadach funkcjonowania francuskich służb wywiadowczych. DGSS przemianowano wkrótce na DGER (Direction Generale des Etudes et Recherches), ale po serii skandali, w które uwikłani byli agenci, instytucję tę zastąpiła -> SDECE (Service de Documentation Exterieur et de Contreespionnage).

W pierwszych miesiącach po wojnie we Francji działało wiele różnego rodzaju służb wywiadowczych. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych miało w swojej gestii —* DST (Direction de la Surveillance du Territoire) oraz Renseignements Generaux - oba podporządkowane Surete Nationale. Własne Renseignements Ge-neraux - relikty epoki napoleońskiej - miała także paryska prefektura policji. Część obowiązków kontrwywiadu sił zbrojnych przejęła DST, a mimo to armia nadal utrzymywała Securite Militaire, której zadaniem był nadzór nad żołnierzami o poglądach wywrotowych. Własną agencją szpiegowską - Bureau Technique de Liaison et de Coordination - miało także Biuro Ministerstwa ds. Kolonii.

Zamiast służyć interesom państwa francuskiego - napisał Douglas Porch w książce The French Secret Services (1995) - tajne służby stały się piętą achillesową IV Republiki. (...) Wzajemna rywalizacja, zrodzona z ich rozczłonkowania i upolitycznienia, w połączeniu z przesyconą intrygami atmosferą, pogłoskami o planowanym przez de Gaulle'a zamachu stanu i o powstaniu komunistycznym, wciągnęła francuskie służby specjalne w wir rozgrywek politycznych.

Wywiad doby powojennej

Gaulliści stworzyli warunki umożliwiające przeprowadzenie w kraju pierwszych po wojnie wolnych wyborów i wyłonienie parlamentu, który uchwalił nową konstytucję i wybrał de Gaulle'a na premiera rządu IV Republiki. De Gaulle jednak - któremu nie przyznano tak szerokiego zakresu kompetencji, jakiego się domagał - podał się 20 stycznia 1946 do dymisji, co zapoczątkowało trwający ponad dziesięć lat okres chaosu politycznego w państwie.

Kiedy opadła już nieco fala ścigania kolaborantów wojennych, rywalizujące ze sobą francuskie agencje wywiadowcze skoncentrowały się na problemie inwigilacji ministerstw i urzędów państwowych przez szpiegów komunistycznych, jednakże aż do chwili złamania pod koniec lat czterdziestych szyfrów używanych przez KGB funkcjonariusze wywiadu francuskiego nie uświadamiali sobie w pełni skali tego zjawiska (Ve-nona). Jednym ze szpiegów radzieckich był minister

201

Francja

lotnictwa, ceniony naukowiec pracujący dla potrzeb przemysłu lotniczego, Pierre Cot. Silna pozycja polityczna Francuskiej Partii Komunistycznej, której deputowani zasiadali w ławach parlamentu Francji, była przyczyną, dla której amerykańskie i brytyjskie agencje wywiadowcze nie przejawiały chęci nawiązania ścisłej współpracy ze swymi francuskimi odpowiednikami. W 1949 na przykład, kiedy stanowisko ministra lotnictwa zajmował komunista, jego szef bezpieczeństwa został aresztowany w trakcie przekazywania tajnych dokumentów attache wojskowemu Jugosławii. Zbiegowie z placówek radzieckich utrzymywali później, że agenci KGB przeniknęli głęboko do struktur francuskich służb wywiadowczych. Udało im się nawet zwerbować ambasadora francuskiego w Moskwie dzięki tzw. słodkiej pułapce, zastawionej na niego przez pracującą dla KGB prostytutkę.

Konflikty kolonialne

Francuskie służby wywiadowcze odegrały nader dwuznaczną rolę w okresie podejmowanych przez Francję bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej prób odzyskania kontroli nad Wietnamem, Laosem i Kambodżą. Po zakończeniu okupacji japońskiej, w sierpniu 1945, władzę w Wietnamie przejął kierowany przez Ho Chi Minha komunistyczny Vietminh, na co Francja odpowiedziała lądowaniem wojsk w Haj-fongu i wojskową okupacją Hanoi.

Indochińska sekcja SR (Service de Renseignement) zajmowała się tropieniem komunistów wspólnie z oficerami chińskiego Centralnego Biura Dochodzeń i Statystyki Chin Nacjonalistycznych.

Konieczność inwigilacji tysięcy Azjatów zamieszkałych we Francji wymusiła powstanie jeszcze jednej francuskiej agencji wywiadowczej - Service de Liaison avec les Originaires des Territoires Francais d'Outremer, której zadaniem była systematyzacja danych, gromadzonych przez Deiraeme Bureau, SDECE i wywiad wojskowy.

Podczas okrutnej wojny w Indochinach przydzieleni do jednostek bojowych oficerowie Deuxieme Bureau rutynowo torturowali i mordowali osoby podejrzane o działalność komunistyczną. Główną jednak rolę, mimo ograniczonych możliwości działania, odgrywała w tym rejonie SDECE. Kwestia, w jakiej mierze SDECE ponosi odpowiedzialność za haniebną klęskę Francuzów pod Dien Bieñ Phu, wciąż jest przedmiotem sporu historyków.

Kiedy w listopadzie 1954 Algierią wstrząsnęła seria zamachów bombowych, francuskie agencje wywiadowcze, które utrzymywały w kolonii zaledwie garstkę agentów, były tym faktem równie zaskoczone jak ich polityczni mocodawcy. Zamachy były zwiastunem wojny, po zakończeniu której służby wywiadowcze, zwłaszcza SDECE, zaczęły budzić społeczną niechęć jako instytucje uwikłane w działalność przestępczą. Wynaj-

mując gangsterów i płatnych morderców jako swoich „godnych zaufania przedstawicieli”, SDECE torturowała ludzi podejrzanych o przynależność do ruchu powstańczego, mordowała i porывała przywódców algierskiego Frontu Wyzwolenia Narodowego (Front de Liberation Nationale - FLN), udzielała wsparcia spiskującym oficerom armii francuskiej, którzy założyli Organizację Armii Tajnej (Organisation de l'Armee Secrete - OAS) i w maju 1958 wywołali bunt w Algierii.

W szczytowym momencie kryzysu parlament francuski nadał de Gaulle'owi uprawnienia niemal dyktatorskie, co pozwoliło mu złamać potęgę zarówno sił zbrojnych, jak i służb wywiadu. Powrót generała na scenę polityczną nie zmienił jednak nieufnego nastawienia Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii do francuskiego aparatu wywiadowczego. Obawy znalazły potwierdzenie w grudniu 1961, kiedy Anatolij Golicyn, agent KGB pracujący na rzecz CIA, ujawnił, że rząd generała de Gaulle'a głęboko spenetrowany został przez radziecką siatkę szpiegowską oznaczoną kryptonimem Sapphire.

Odbudowa efektywnych, działających w zgodzie z prawem służb wywiadowczych zdawała się celem rządów V Republiki de Gaulle'a, jednakże już w grudniu 1965 SDECE porwała i najprawdopodobniej zamordowała marokańskiego działacza politycznego Ben Barke, co doprowadziło do ponownej kompromitacji działań tej służby, a w następstwie jej kolejnej reorganizacji.

Paryż był jedną z największych zagranicznych placówek KGB na świecie. Agentów radzieckich przyciągało do stolicy Francji „całkowite rozluźnienie systemu bezpieczeństwa” - według określenia służb wywiadowczych Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Dopiero w latach siedemdziesiątych, kiedy francuskie służby specjalne zostały poddane skuteczniejszej kontroli, kontrwywiad tego kraju podjął bardziej zdecydowane kroki przeciwko agentom radzieckim. Między 1974 a 1980 z Francji wydano około 40 dyplomatów radzieckich i wschodnioeuropejskich. Do kolejnych masowych wydaleń doszło w 1983 i 1987.

Francuski aparat wywiadowczy ponownie trafił na czołówki gazet w 1985, kiedy agenci DGSE - wywiadu zagranicznego - wysadzili w powietrze w Nowej Zelandii statek ~* Rainbow Warrior, należący do organizacji ochrony środowiska naturalnego Greenpeace.

Tę fatalnie przeprowadzoną operację można śmiało określić jako modelowy wręcz przykład, przez pryzmat którego należy analizować całość stosunków wzajemnych między państwem francuskim a jego służbami specjalnymi

- napisał Porch w *The French Secret Services*. Zginął wówczas jeden z członków Greenpeace.

Nowozelandzkie czynniki oficjalnie niezwłocznie ujawniły, że za kulisami zamachu stoi DGSE.

Franklin Benjamin

202

Rząd francuski - pisał Porch - wpadł w to, co brytyjski autor powieści szpiegowskich John Le Carre nazywa najstarszą pułapką w tym zawodzie: przekonanie, że wszelkie niedoskonałości świata rzeczywistego mogą być naprawione przez świat tajnych służb.

Oburzenie, jakie wywołał incydent w Auckland - podobnie zresztą jak sprawa Ben Barki - spowodowało, że parlament francuski po raz kolejny podjął próbę uzyskania szerszej kontroli nad służbami specjalnymi. Jednakże i tym razem agencje wywiadowcze - przy potężnym poparciu ze strony sojuszników w siłach zbrojnych - spowodowały, że wszelkie propozycje ustawodawcze przewidujące kontrolę parlamentu nad działalnością tych służb powędrowały do lamusa.

Po zakończeniu zimnej wojny kontrwywiad francuski skupił uwagę przede wszystkim na terrorystach. Ze względu na obowiązujące we Francji bardzo liberalne przepisy regulujące zasady udzielania azylu politycznego kraj ten stał się Mekką potencjalnych i rzeczywistych działaczy organizacji terrorystycznych. Główną ich siedzibą jest Paryż - według określenia „L'Express” - zdobywca „złotych medali we wszystkich kategoriach terroryzmu”. DGSE z kolei, wobec braku agentów radzieckich, których można by tropić, zwróciła się ku wywiadowi przemysłowemu, i to tak dziarsko, że już w 1993 CIA ostrzegała amerykańskie firmy samolotowe, biorące udział w dorocznej wystawie lotniczej w Paryżu, przed aktywnością szpiegów francuskich.

Wojna wywiadów gospodarczych bynajmniej się na tym nie skończyła. W 1995 Francja zażądała opuszczenia jej granic przez 5 obywateli amerykańskich. Byli między nimi funkcjonariusze CIA

chronieni immunitetem dyplomatycznym, których przyłapano na próbie skorumpowania urzędników francuskich i skłonienia ich do przekazywania wywiadowi Stanów Zjednoczonych informacji dotyczących kwestii politycznych i gospodarczych. Jeden z Amerykanów został natychmiast odwołany do kraju, co należy uznać za milczące przyznanie się do winy.

Franklin Benjamin (1706-1790)

Mąż stanu i dyplomata amerykański; w czasie wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych organizator zagranicznych siatek szpiegowskich. Był czołową postacią pierwszej agencji rządu Stanów Zjednoczonych, zajmującej się gromadzeniem danych z zakresu wywiadu zagranicznego - Komisji Korespondencji Tajnej (Committee of Secret Correspondence), powołanej do życia przez Kongres Kontynentalny 29 listopada 1775

wyłącznie w celu wymiany listów z naszymi przyjaciółmi w Wielkiej Brytanii, Irlandii i innych częściach świata.

Franklin zdobył doświadczenie w polityce zagranicznej w Londynie jeszcze przed wybuchem wojny o niepod-

ległość jako przedstawiciel kolonii Massachusetts, Georgia i Pensylwania. We wrześniu 1778 Kongres Kontynentalny przyznał mu uprawnienia ministerialne jako ambasadorowi Stanów Zjednoczonych we Francji, a zarazem funkcję nadzoru nad służbą dyplomatyczną i gromadzeniem danych wywiadu zagranicznego.

Głównym zadaniem Franklina było przekonanie Francji, że najskuteczniejszą metodą zaszkodzenia interesom brytyjskim jest przymierze z Ameryką. Franklin działał również nieoficjalnie, współpracując z wysłanym do Ameryki agentem francuskim Julienem Achardem de Bonvouloir.

Osobisty agent Franklina, delegat stanu Connecticut do Kongresu Kontynentalnego, Silas Deane, podobnie jak i jego zwierzchnik, wchodził w skład powołanego przez Kongres Tajnego Komitetu, którego zadaniem był zakup broni i innych materiałów wojennych za granicą.

Współpraca Francuzów z Deane'em odbywała się za pośrednictwem Pierre'a Beaumarchais, agenta francuskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, podającego się za kupca.

Beaumarchais, korzystając zarówno z własnych środków finansowych, jak i subsydiów króla Ludwika XVI oraz innych osobistości francuskich i hiszpańskich, założył przedsiębiorstwo holdingowe, służące jako przykrywka działań wywiadowczych lub kontrwywiadowczych. Co prawda tajne służby brytyjskie stosunkowo szybko ustaliły, jakie jest rzeczywiste przeznaczenie firmy eksportowo-importowej Hortalez et Compagnie, mimo to Beaumarchais zdołał dostarczyć do Ameryki znaczną ilość broni i sprzętu wojennego.

Dzięki swym londyńskim agentom Franklin był w stanie kontrolować polityczne i militarne posunięcia Wielkiej Brytanii. W styczniu 1778 gen. lord Cornwallis, składając w Londynie raport o przebiegu wojny ze zbuntowanymi koloniami, stwierdził, że ich spacyfikowanie jest zadaniem niewykonalnym. Opinia ta została niemal natychmiast przekazana jednemu z rezydujących w Londynie agentów Franklina, któremu udało się wysłać stosowny raport do bawiącego Francji pryncypała, co Franklin wykorzystał jako dodatkowy argument na rzecz zawarcia sojuszu między Stanami Zjednoczonymi a Francją.

Franks Arthur (ur. 1920)

Od 1978 do 1981 szef brytyjskiej Tajnej Służby Wywiadowczej (MI6). W czasie II wojny światowej w Kierownictwie Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE). Jako oficer MI6 pełnił służbę w Iranie i Berlinie.

Fraser-Smith Charles (1904-1992)

Wynalazca i konstruktor sprzętu szpiegowskiego, pracujący w czasie II wojny światowej dla rządu Wielkiej

Freeh Louis J.

Brytanii. Pierwowzór stworzonej przez pisarza i autora scenariuszy filmowych Iana Fleminga literackiej postaci „Q” - znakomitego konstruktora i dostawcy sprzętu szpiegowskiego dla Jamesa Bonda.

Fraser-Smith kształcił się w Brighton College. W wieku lat siedemnastu na krótko podjął pracę jako nauczyciel szkoły średniej; w 1926 ukończył studia rolnicze i osiadł na farmie w Maroku. W 1940 wrócił do Wielkiej Brytanii i włączył się do walki z Niemcami. Zaangażowany przez Ministerstwo Zaopatrzenia, które powierzyło mu zadanie produkcji specjalnego sprzętu szpiegowskiego na użytek agentów Tajnej Służby Wywiadowczej (MI6), Fraser ukrywał miniaturowe aparaty fotograficzne w zapalniczkach, mapy w fajkach, krążki szyfrujące w obcasach butów i tysiące tego rodzaju urządzeń w najmniej spodziewanych miejscach.

Wynalezione przez niego skrytki na kompasy okazały się tak skuteczne, że mimo skrupulatnych rewizji Niemcy nigdy nie znaleźli ich u wziętych do niewoli lotników brytyjskich. Fraser-Smith pracował także na zamówienie Kierownictwa Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE) i SAS (Special Air Service).

W 1947 przeszedł na emeryturę i ponownie osiadł na farmie, tym razem w Anglii. Niektóre aspekty swojej działalności z lat wojny opisał w *The Secret War of Charles Fraser-Smith* (1981). Jest współautorem pracy *Men of Faith in the Second World War* (1986). Wspólnie ze swym biografem Davidem Porterem napisał książkę *The Four-Thousand Year War* (1988), w której zastanawia się nad rolą Boga w dążeniu człowieka do wolności.

Frauenknecht Alfred

Inżynier szwajcarski, który pod koniec lat sześćdziesiątych sprzedał wywiadowi izraelskiemu plany francuskiego samolotu myśliwskiego Mirage. Frauenknecht był głównym inżynierem szwajcarskiej firmy Sulzer Brothers, produkującej Mirage na zamówienie lotnictwa wojskowego Szwajcarii.

Izraelskie służby wywiadowcze dowiedziały się o kłopotach finansowych Frauenknechta (miał na utrzymaniu kochankę), który notabene nie krył niezadowolonia ze stosunków panujących w firmie. Co więcej, mimo że nie był Żydem, żywił niekłamaną sympatię do państwa Izrael i był zdegustowany stanowiskiem Francji, która zerwała kontrakt na dostawę do Izraela 50 samolotów myśliwskich typu Mirage, chociaż kraj ten już za nie zapłacił. Wspólna akcja izraelskiej tajnej agencji wywiadowczej Lakam, służb wywiadu wojskowego tego kraju (Aman) i personelu technicznego izraelskich sił powietrznych doprowadziła do nawiązania kontaktu z Frauenknechtem. Oficer izraelskiego wywiadu wojskowego, utrzymujący z nim przyjacielskie stosunki, namówił go do kradzieży opatrzonej klauzulą najwyższej tajności planów samolotu. W latach 1968-1969 Frauenknecht, korzystając z pomocy swego bratanka, zdołał zrobić fotografie nie tylko planów samolotu, ale również kompletnego zestawu niezbędnych przy jego budowie maszyn oraz urządzeń - łącznie kilkaset tysięcy stron dokumentów - i przekazał je Izraelczykom. Otrzymał za to tyle, ile zażądał - 200 tysięcy dolarów amerykańskich; śmiesznie mało, biorąc pod uwagę wartość przekazanych materiałów.

Frauenknecht popełnił błąd, ustawiając pudło z tajnymi planami w niewłaściwym miejscu.

Aresztowany przez policję szwajcarską, oświadczył: „Zrobiłem to, by pomóc Izraelowi; tak dyktowało mi sumienie. Jestem gorliwym chrześcijaninem i wciąż nie daje mi spokoju pamięć o Oświęcimiu i Dachau”. Oskarżony o szpiegostwo, przyznał się do winy i w 1971 stanął przed sądem, który skazał go na 4,5 roku ciężkich robót.

Izrael wykorzystał dostarczone przez Frauenknechta plany Mirage do konstrukcji samolotu myśliwskiego następnej generacji. Mimo że po wyjściu z więzienia Frauenknecht nie spotkał się

z zainteresowaniem ani pomocą ze strony rządu Izraela, nadal odnosi się do tego kraju z dużą sympatią.

Freeh Louis J. (ur. 1950)

Dyrektor FBI. Stanowisko objął we wrześniu 1993, po Williamie S. Sessionsie, zwolnionym po odmowie podania się do dymisji w związku z dochodzeniem wszczętym przeciwko niemu za nadużycie prerogatyw służbowych.

Freeh wstąpił do FBI w 1975 po ukończeniu studiów prawniczych na Uniwersytecie Rutgersa. Przez kilka lat prowadził dochodzenie w sprawie infiltracji związku zawodowego pracowników portowych przez grupy przestępczości zorganizowanej.

W 1981 został prokuratorem i przygotowywał akty oskarżenia przeciwko czołowym postaciom przestępczości zorganizowanej. W 1987 stanął na czele zespołu prokuratorskiego oskarżającego w sprawie „makaroniar-skiego łącznika”. Wygrany przez oskarżenie proces dotyczył ponadnarodowej narkotykowej organizacji mafijnej. Skazano 17 oskarżonych, którzy prali brudne pieniądze za pomocą sieci włoskich restauracji. W 1991 prezydent Bush mianował go sędzią federalnym.

Freeh musiał podjąć się zadania, któremu nie podołał Sessions - gruntownej zmiany charakteru działań FBI po zakończeniu zimnej wojny. Na plan pierwszy wysunął walkę z terroryzmem, handlem narkotykami i przestępczością zorganizowaną. Doprowadził też do otwarcia w Moskwie biura FBI, którego zadaniem jest współpraca z milicją rosyjską w zwalczaniu przestępczości międzynarodowej. Podjęte przez niego próby zwiększenia aktywności FBI poza granicami Stanów Zjednoczonych wzbudziły jednak nieufność Departamentu Stanu i otworzyły nowy rozdział w historii

French George J.

204

wojny podjazdowej FBI z CIA o podział kompetencji w odniesieniu do operacji kontrwywiadowczych. Mimo to, poczynając od 1995, Freeh i dyrektor CIA -> John M. Deutch starali się wypracować satysfakcjonujące obie strony rozwiązanie, gwarantujące agencjom należne im miejsce w rzeczywistości zaistniałej po zakończeniu zimnej wojny.

Oświadczenie Freeha, podkreślające konieczność znalezienia nowych rozwiązań technicznych, które pozwoliłyby zachować równowagę między prawem obywateli do prywatności a nieuniknioną według niego koniecznością stworzenia nowego systemu łączności, umożliwiającego stosowanie procedur inwigilacji elektronicznej (dostosowanych do przyspieszonego tempa postępu technologicznego), spowodowało wznowienie ogólnonarodowej debaty na temat podsłuchu telefonicznego.

Dopuszczony przez sąd podsłuch telefoniczny jest - zdaniem Freeha - najbardziej efektywną techniką inwigilacji, jaką dysponują instytucje stojące na straży prawa w walce z handlem narkotykami.

French George J., kpt.

Oficer Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych, aresztowany w 1957 po złożeniu Związkowi Radzieckiemu oferty sprzedaży tajnych informacji na temat broni nuklearnej. French przerzucił kopertę zawierającą warunki proponowanej transakcji przez ogrodzenie ambasady radzieckiej w Waszyngtonie. Zauważył to agent FBI, prowadzący obserwację gmachu ambasady. Obradujący przy drzwiach zamkniętych sąd wojskowy skazał Frencha na karę dożywotniego więzienia. Szczegółów sprawy nie ujawniono.

Friedman William F., ppłk (1891-1969)

Kryptoanalityk amerykański, któremu w 1940 udało się złamać japoński Purpurowy kod (Purple). Potomek pochodzącej z Rosji rodziny żydowskiej, która w 1892 wyemigrowała do

Stanów Zjednoczonych. David Kahn, zajmujący się historią łamania szyfrów w czasie II wojny światowej, nazwał go „jednym z najwybitniejszych kryptoanalityków wszech czasów”.

W 1914 Friedman ukończył studia w dziedzinie genetyki na Uniwersytecie Cornella i rozpoczął pracę w Fa-byana's Riverbank Laboratories w Genevie, stan Illinois, jednym z pierwszych amerykańskich ośrodków anali-tyczno-prognostycznych, należącym do ekscentrycznego milionera George'a Fabyana pasjonującego się zarówno genetyką, jak i łamaniem szyfrów. Wspólnie ze swoim pracodawcą Friedman próbował znaleźć klucz językowy, który pozwoliłby ostatecznie rozstrzygnąć, czy autorem dramatów i sonetów przypisywanych Williamowi Szekspirowi nie był w rzeczywistości Francis Bacon.

W związku z brakiem rządowych ośrodków krypto-analitycznych z pomocy Riverbank Laboratories w zakresie dekryptażu przechwyconych depesz korzystały służby wywiadowcze amerykańskich wojsk lądowych i marynarki wojennej. Friedman pełnił w Riverbank funkcję szefa sekcji kryptoanalizy i szkolenia od 1916 do 1920, z roczną przerwą, w czasie której jako porucznik służył w Wojskach Lądowych Stanów Zjednoczonych, zajmując się łamaniem szyfrów niemieckich dla potrzeb Amerykańskiego Korpusu Ekspedycyjnego we Francji.

W 1920 przeniósł się do Waszyngtonu i podjął pracę w Korpusie Łączności Wojsk Lądowych (Army Signal Corps). Od 1922 na stanowisku naczelnego kryptoana-lityka. Siedem lat później stanął na czele nowo powstałej Służby Wywiadu Łączności (Signal Intelli-gence Service), która zastąpiła, kierowane przez Herberta O. Yardleya, Biuro Szyfrów (Cipher Bureau). W 1929 został mianowany cywilnym szefem Służby Wywiadu Łączności Wojsk Lądowych (Army's Signal Intelligen-ce Service). W 1935 do ASIS przydzielono oficera wojsk lądowych, który został dowódcą tej jednostki.

Pod koniec 1938 Friedman - pionier w dziedzinie elektronicznych systemów dekryptażu - po raz pierwszy próbował złamać japoński Purpurowy Kod. W sierpniu 1940, po 20 miesiącach wyętej pracy, zespołowi Friedmana udało się odszyfrować pierwszą zakodowaną nim depeszę. Nie ulega wątpliwości, że złamanie Purpurowego kodu znacznie ułatwiło Stanom Zjednoczonym prowadzenie operacji wojennych na Pacyfiku. Największe jednak znaczenie z punktu widzenia aliantów miało uzyskanie dostępu do korespondencji wymienianej między dyplomatycznymi i wojskowymi przedstawicielami Japonii w III Rzeszy i Tokio. W 1941 Friedman złożył wizytę w -> Bletchley Park w celu wymiany informacji między brytyjskimi i amerykańskimi służbami kryptoanalitycznymi.

Po wojnie nadal zajmował się dekryptażem. W 1952 jako pierwszy kryptoanalityk wszedł w skład -»NSA. W 1958 Friedman, kapitan marynarki wojennej, Lau-rence Safford i Frank B. Rowlett otrzymali od Kongresu nagrody pieniężne w wysokości 100 tysięcy dolarów każdy za zasługi, jakie położyli w dziedzinie konstrukcji elektronicznych maszyn deszyfrujących (Sigaba).

W uznaniu osiągnięć Friedmana Centrum Historii Kryptografii NSA (NSA's Center of Cryptologic Hi-story) podkreśla, że jego prace - poczynając od wczesnych artykułów opublikowanych w Riverbank po The Index ofCoincidence i The Elements of Cryptanalysis - umożliwiły kryptoanalitykom przekroczenie bariery nowoczesności.

Prace Friedmana, zawierające zarówno opis jego własnych metod, jak i koncepcje innych specjalistów w tej dziedzinie, stały się jako wyczerpujące kompendia wiedzy kryptograficz-
205

Fuchs Emil Julius Klaus

nej fundamentem, na którym wyrósł gmach zupełnie nowej dyscypliny nauki.

Friedman jest także współautorem napisanej wraz z żoną, Elizabeth Smith Friedman, książki The Shake-spearean Ciphers Examined (1957), zdecydowanie odrzucającej teorię, jakoby

rzeczywistym autorem dzieł przypisywanych Szekspirowi był Bacon.

Friendly Alfred, mjr (1911-1983)

Kapitan Wojsk Lądowych Stanów Zjednoczonych, oficer wywiadu wojskowego; w czasie II wojny światowej służył w brytyjskim ośrodku kryptograficznym w Bletchley Park jako jeden z członków wysłanej tam w 1944 ekipy amerykańskiej.

Przed wstąpieniem do służby był reporterem „The Washington Post”; po wojnie powrócił do tej pracy. Przez krótki czas - ponownie w wojsku jako oficer prasowy afiliowany przy sztabie Planu Marshalla - amerykańskiego projektu odbudowy gospodarki europejskiej. Następnie znów podjął pracę w „The Washington Post”, zrazu jako zastępca redaktora naczelnego, a później redaktor naczelny. Friendly potrafił utrzymać w korbach swą dziennikarską naturę i nie napisał ani słowa o Bletchley Park aż do chwili wydania przez kpt. Fredericka W. Winterbothama książki The Ultra Secret (1974), ujawniającej rzeczywistą rolę tego ośrodka w latach II wojny światowej. Dopiero wtedy opublikował na łamach „The Washington Post” wspomnienia ze swojej pracy w Bletchley.

Friends, Przyjaciele

Slangowe amerykańskie określenie pracowników z zaprzyjaźnionych służb wywiadowczych, zwłaszcza brytyjskiej Tajnej Służby Wywiadowczej (MI6).

FRUMEL, Fleet Radio Unit Melbourne, (Oddział Radiowy Floty Melbourne)

-► Bell FRUPAC, Fleet Radio Unit Pacific

Oddział Radiowy Floty Pacyfiku

FSK, Fiederalnaja Służba Kontrrazwiedki

Federalna Służba Kontrwywiadu, Federalna Służba Bezpieczeństwa.

Fuchs Emil Julius Klaus (1911-1988)

Brytyjski fizyk nuklearny prowadzący działalność szpiegowską na rzecz Związku Radzieckiego; czołowa

postać siatki szpiegów atomowych. Przekazane przez niego informacje znacznie przyspieszyły prace nad skonstruowaniem radzieckiej bomby atomowej.

Urodził się w Niemczech jako syn pastora, jednego z pierwszych duchownych, jacy odważyli się związać z ruchem socjalistycznym. Kształcił się w Lipsku, gdzie należał do założycieli lokalnej komórki Socjaldemokratycznej Partii Niemiec, a następnie studiował na uniwersytecie w Kilonii. Wstąpił tam do Komunistycznej Partii Niemiec. Po dojściu Hitlera do władzy zdołał wyjechać z kraju i osiąść w Anglii jako uchodźca polityczny.

Po uzupełniających studiach w Bristolu uzyskał w 1936 doktorat z fizyki. Był aktywistą Society for Cultural Relations with the Soviet Union (Towarzystwo Wymiany Kulturalnej z ZSRR). W 1939 wystąpił o naturalizację, ale nim wniosek rozpatrzono, wybuchła wojna; Fuchsa potraktowano jak obywatela niemieckiego. W rok później został internowany, osadzony na wyspie Man, a następnie deportowany do Kanady. W grudniu 1940, po interwencjach przyjaciół, pozwolono mu na powrót do Anglii. W 1941, pomimo wątpliwej przeszłości, włączono go do zespołu pracującego nad budową bomby atomowej, co ułatwiło mu uzyskanie w rok później obywatelstwa brytyjskiego. Pracował jednocześnie jako ekspert SIS w zakresie oceny postępów niemieckiego programu nuklearnego. Zwerbowany prawdopodobnie w 1941, od samego początku informował o postępach prac alianckich nad bombą wywiad radziecki za pośrednictwem anonimowej kurierki (była nią Sonia, Ursula Kuczyński).

W grudniu 1943 został członkiem misji brytyjskiej uczestniczącej w realizacji projektu Manhattan. Podczas pobytu w Stanach Zjednoczonych zetknął się z przedstawicielami władz, nadzorującymi budowę zakładów dyfuzji gazowej w Oak Ridge w stanie Tennessee, nie udało mu się jednak zlokalizować ośrodka badawczego określanego jako „Y”.

Po raz drugi bawił za oceanem w 1944. Otrzymał wówczas zadanie nawiązania łączności z kurierem Raymondem (Harrym Goldem). Skierowany do Los Alamos (czyli „Y”), jak poświadcza jego współpracownik, Hans Bethe pracował dniami i nocami. Przyczynił się w znaczący sposób do sukcesu całego programu. Ponieważ ze względów bezpieczeństwa był ograniczony w swobodzie poruszania się po kraju, jego kontakty z Goldem były skomplikowane i sporadyczne, ale owocne, za każdym razem bowiem Fuchs przekazywał mu cenne dane.

Kolejne spotkanie odbyło się we wrześniu 1945, po zrzuceniu bomb atomowych na Hiroszimę i Nagasaki. Raymond otrzymał wówczas dane o rozmiarach produkcji uranu-235, Fuchs z kolei instrukcję co do sposobów nawiązania kontaktu z łącznikiem NKWD po

Fukushima

206

powrocie do Londynu. Wziął tam udział w realizacji brytyjskiego programu atomowego, będąc dziekanem Wydziału Fizyki Teoretycznej w ośrodku energii atomowej w Harwell.

W listopadzie 1949 FBI poinformowało amerykańską Komisję Energii Atomowej, iż podejrzewa Fuchsa o działalność szpiegowską. Nie ujawniono jednak, iż źródłem tej informacji był dekryptaż depesz radzieckich w ramach operacji Venona, z których wynikało, iż jedno ze źródeł wywiadowczych dostarcza niezwykle cennych danych, dotyczących elektromagnetycznych sposobów uzyskiwania uranu dla potrzeb ENORMOZ (amerykański program atomowy).

Formalne śledztwo rozpoczęto we wrześniu 1949. FBI poinformowało o tym brytyjskiego oficera łącznikowego Harolda (Kima) Philby'ego, radzieckiego agenta. Zdawał on sobie doskonale sprawę, iż jakiegokolwiek próby wpłynięcia na bieg śledztwa oznaczałyby natychmiastowe spalenie go w roli kreta, więc milczał.

21 grudnia 1949 oficer -> MI5, William J. Skardon, rozpoczął w Harwell przesłuchania Fuchsa. Jak pisze wprowadzony w sprawę Philby,

Fuchs zdołał wzbudzić jego zaufanie na tyle, że nie tylko przyznał się do uczestnictwa w aferze szpiegowskiej [27 stycznia 1950], ale na podstawie zdjęcia rozpoznał Golda.

Ten z kolei naprowadził kontrwywiad na —* Sobella, Greenglassa i Rosenbergów, co o doszczętne rozbiło siatkę szpiegów atomowych. Po aresztowaniu Fuchsa MI5 odnalazło w przejętych archiwach Gestapo dane o jego komunistycznej przeszłości, łącznie z numerem legitymacji KPD.

Fuchs stanął przed londyńskim sądem Old Bailey, oskarżony o pogwałcenie tajemnicy państwowej. Ponieważ przekazywał informacje o broni masowej zagłady, sędzia określił jego przestępstwo jako niewiele tylko różniące się od zdrady głównej. Fuchs nie mógł być o nią obwiniany, ponieważ w okresie, kiedy rozpoczął swój szpiegowski proceder, Związek Radziecki był formalnie państwem sprzymierzonym.

Zeznając, starał się wyjaśnić pobudki, które skierowały go na drogę współpracy z NKWD: Po to, aby przywrócić równowagę duchową, musiałem podzielić mą osobowość na dwie, niezależne od siebie, sfery. Wykorzystując psychiczne zasoby pierwszej, mogłem sobie pozwolić na zawieranie przyjaźni, normalne kontakty towarzyskie, pomaganie innym. Druga część mej osobowości powstrzymywała mnie za każdym razem, gdy zbliżyłem się do niebezpiecznej granicy. Patrząc na to z dystansu, stan, w jakim się znajdowałem, można byłoby określić mianem kontrolowanej schizofrenii.

Oświadczenie to wywołało replikę prokuratora:

Wydaje się, iż Fuchs jest klinicznym przypadkiem, precedensowym w historii psychiatrii.

Jedną część jego

umysłowości pozostawała poza zasięgiem działania zdrowego rozsądku i była najzupełniej obojętna na wymowę faktów, pozostała natomiast żyła w normalnym świecie. Fuchs dokonał podziału swej osobowości z pełnym wyrachowaniem i świadomością tego, co robi. Rozmyślnie uczynił z siebie klasyczny przykład nieśmiertelnej dychotomii związku przeciwieństw dr. Jekylla i mr. Hyde'a, zaczerpniętej z literatury angielskiej.

Skazano go na 14 lat. Jako wzorowy więzień, wyszedł na wolność przedterminowo w 1959.

Wyjechał do NRD, gdzie do chwili przejścia na emeryturę w 1979 piastował stanowisko zastępcy dyrektora Centralnego Instytutu Fizyki Jądrowej.

Zmarł w NRD.

Fukushima, gen. mjr (1858-1919)

W czasie wojny rosyjsko-japońskiej, 1904-1905, oficer japońskiego wywiadu wojskowego.

Potomek rodziny samurajskiej; od wczesnej młodości służył w Armii Cesarskiej, gdzie niemal od razu otrzymał przydział do Sztabu Generalnego. W latach późniejszych attache wojskowy w Chinach i Niemczech.

Pewnego razu, w szczerym lub pozorowanym odruchu kawalerskiej fantazji, Fukushima oświadczył kilku oficerom niemieckim, że jeśli zechce, to potrafi przejechać konno z Berlina do Władystoku. Niemcy wyrazili powątpiewanie, ale Japończyk rzeczywiście przebył w siodle dzielącą te miasta odległość 15 tysięcy kilometrów, gromadząc po drodze dane wywiadowcze. Cenne informacje tego samego rodzaju uzyskał również w trakcie późniejszych podróży do Mongolii, Mandżurii i Korei.

W czasie wojny rosyjskiej-japońskiej był szefem wywiadu japońskiej 1 armii. Generał sir Ian Hamilton, brytyjski obserwator wojskowy przydzielony do 1 armii, opisuje Fukushimę jako „wybitnie utalentowanego” oficera wywiadu, który sprawnie wywiązuje się ze swych zadań.

Polegały one, jak pisze Hamilton

na zbijaniu z tropu i wpędzaniu w konfuzję wszystkich cudzoziemców, z jakimi ma do czynienia, co ułatwia mu wywiązywanie się z nałożonych na niego obowiązków, oficjalnie bowiem ma im służyć jako pomocnik i doradca.

Podsumowując sukcesy wywiadu japońskiego w tej wojnie, Fukushima oświadczył, że dumny mógłby być z nich sam -> Sun-Tzu, charyzmatyczny chiński teoretyk działalności wywiadowczej. „Można powiedzieć, że stosowaliśmy się do spisanych przezeń wskazań w każdym, najdrobniejszym nawet szczególe”. Co więcej, przypisuje mu się również i te słowa: „Mamy świadomość, że dokonaliśmy czegoś więcej. Zaczęliśmy nową księgę, której on [Sun-Tzu] napisać nie zdołał”.

Po wojnie Fukushima został mianowany odpowiednikiem gubernatora generalnego chińskiej prowincji Kwantung. Stanowisko to piastował od 1912 do 1917.

207

FUSAG, First US Army Group

Fumival Jones (Edward) Martin

Dyrektor generalny brytyjskiej Służby Bezpieczeństwa (MI5) od 1965 do 1972, w najtrudniejszych latach w dziejach kontrwywiadu brytyjskiego.

Po studiach w Cambridge Fumival Jones pracował przez pewien czas jako radca prawny. Do MI5 wstąpił w 1940. W czerwcu 1944, po inwazji aliantów w Normandii, został szefem Sztabu Bezpieczeństwa Kwatery Głównej gen. Dwighta Eisenhowera w Europie. Za wzorową służbę na tym stanowisku wspomniany w rozkazie dziennym i odznaczony amerykańską Brązową Gwiazdą.

Po wojnie nadal w MI5 jako szef kolejno: sekcji kontaktów z siłami zbrojnymi, zabezpieczenia ochronnego i kontrwywiadu. W 1963 mianowany zastępcą dyrektora generalnego. W tym czasie

MI5 znajdowała się w stanie głębokiego kryzysu, wywołanego pogłoskami o przeniknięciu do struktur wywiadu brytyjskiego kilku kretów oraz powtarzającymi się zarzutami, że jednym z nich jest Roger Hollis, jej dyrektor generalny.

Furnival Jones został dyrektorem generalnym MI5 w 1965, po przejściu Hollisa na emeryturę. Kadencję miał niełatwą, również z czysto osobistego punktu widzenia; zmuszony był np. wyrazić zgodę na przesłuchanie zarówno Hollisa, jak i Michaela Hanleya, który objął po nim stanowisko dyrektora generalnego. Żadnego z nich nie oskarżono o szpiegostwo.

Do niewątpliwych osiągnięć Furnivala Jonesa zaliczyć należy doprowadzenie do masowego wydalenia z Anglii 105 pracowników ambasady radzieckiej w Londynie, co sparaliżowało działalność szpiegowską KGB i GRU w Wielkiej Brytanii.

W 1972 przeszedł na emeryturę.

FUSAG, First US Army Group

1 Grupa Armii Stanów Zjednoczonych

G-2

G2A6

Sztab wywiadu Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych. W sierpniu 1903 Departament Wojny rozpoczął realizację ustawy o utworzeniu Korpusu Sztabu Generalnego Sił Lądowych.

Organizacyjnie Sztab Generalny składał się z trzech wydziałów, przy czym Wydział Informacji Wojskowej, określane jako Wydział Drugi, przekształcił się z czasem w Wydział Wywiadu.

Tworzone kolejno sztaby jednostek, od szczebla batalionu wzwyż, składały się z czterech wydziałów: G-1 Osobowego; G-2 Wywiadu; G-3 Operacyjnego; G-4 Uzupełnień. (W czasie II wojny światowej sztaby od szczebla teatru działań wojennych wzwyż miały dodatkowo Wydziały G-5 Spraw Wewnętrznych i Administracji Wojskowej oraz G-6 Informacji Prasowej i Wojny Psychologicznej.)

Zwyczaj oznaczania wydziałów sztabów literą G z liczbami porządkowymi wprowadziła w latach osiemdziesiątych XIX wieku armia francuska, oznaczając w ten sposób biura sztabowe o wyspecjalizowanych zadaniach. Początkowo w sztabie armii francuskiej funkcjonowały trzy takie biura; do obowiązków „drugiego” należało gromadzenie informacji o siłach nieprzyjaciela. (Powstałe w 1941 Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych (USAF) oznaczają poszczególne wydziały Sztabu Generalnego literą A, opatrzoną numerem porządkowym od 1 do 4.)

W czasie I wojny światowej sekcja wywiadu radiowego Wydziału G-2 Amerykańskiego Korpusu Ekspedycyjnego we Francji. W szczytowym okresie rozwoju jej personel liczył 72 osoby, w tym dwóch prawników, reportera prasowego, krytyka muzycznego, profesora lingwistyki, architekta, mistrza szachowego i archeologa. Spodziewano się, że wszyscy oni mogą okazać się pomocni przy rozszyfrowywaniu przechwyconych niemieckich komunikatów radiowych.

Gambit

Amerykański satelita rozpoznania fotograficznego z serii Keyhole. Pierwszy satelita tego typu wyniesiony został na orbitę 12 lipca 1963. Odmienne niż satelity typu Corona, Gambity wyposażone były w kamery „punktowe” KH-7, pozwalające na uzyskanie bardzo szczegółowych zdjęć fotograficznych wybranych obszarów o niewielkiej powierzchni. Satelity typu Gambit wykorzystywano przede wszystkim w celu precyzyjnego określenia dyslokacji radzieckich wyrzutni rakiet mię-dzykontynentalnych.

Usterki systemów kontroli orbitalnej sprawiły, że pierwsze misje Gambitów zakończyły się jedynie częściowym sukcesem; problemy zostały jednak stosunkowo szybko usunięte. Do 4 czerwca 1967 wystrzelono łącznie 38 satelitów tego typu - średnio około dziesięciu rocznie. W dwóch wypadkach nie udało się ich

Gardening

wprowadzić na orbitę; reszta pomyślnie wykonała swe misje. Po wyczerpaniu zapasu błon filmowych każdy z satelitów zrzucił na spadochronie po dwa wypełnione nimi pojemniki, przechwytywane w powietrzu przez samoloty.

Gamekeeper

Używane przez oficerów wywiadu brytyjskiego slangowe określenie oficera kontrolującego pracę agentów. (oficer prowadzący)

Gamma

Tajna operacja wywiadowcza Agencji Wywiadu Obronnego (Defense Intelligence Agency - DIA) i NSA, prowadzona w latach sześćdziesiątych przeciwko obywatelom amerykańskim, którzy podczas wojny wietnamskiej odwiedzali Wietnam Północny. Poszczególne działania podejmowane w ramach realizacji tego programu - np. kontrola korespondencji - oznaczano kryptonimami czteroliterowymi (Gilt, Goat itp.).

Garbo

Kryptonim Juana Pujola Garcii, Hiszpana zwerbowanego podczas II wojny światowej przez wywiad niemiecki do prowadzenia działalności szpiegowskiej przeciwko Wielkiej Brytanii. Jeden z najskuteczniejszych podwójnych agentów (agent podwójny) w historii.

Do pracy przeciwko III Rzeszy skłoniła Garbo nienawiść do gen. Franco. Garcia, przekonany, że jedynie zwycięstwo aliantów może doprowadzić do obalenia hiszpańskiego dyktatora, zaofiarował swoje usługi wywiadowi brytyjskiemu, ten jednak odrzucił ofertę. Przyjęła ją natomiast Abwehra. W lipcu 1941 Garbo wyjechał rzekomo do Madrytu, punktu etapowego w drodze do Wielkiej Brytanii, wioząc ze sobą materiały zapisane tajnym pismem, kwestionariusze pytań, pieniądze i adresy bezpiecznych domów.

W rzeczywistości udał się do Lizbony, gdzie bez powodzenia próbował nawiązać kontakt z pracownikami wywiadu brytyjskiego, ponownie oferując Anglikom swoje usługi w charakterze podwójnego agenta. Niemcom natomiast zakomunikował, że udało mu się dotrzeć do Wielkiej Brytanii i poczynając od lipca 1941, zaczął wysyłać do Abwehry raporty dotyczące Royal Navy i transportu morskiego. Doniósł również, że pracuje nad stworzeniem siatki szpiegowskiej w Wielkiej Brytanii.

W styczniu 1942 przebywający przez cały czas w Lizbonie Garbo zdołał wreszcie spotkać się z funkcjonariuszami wywiadu brytyjskiego, którym raz jeszcze przedłożył ofertę pracy w roli podwójnego agenta. Po zakończeniu trwających kilka miesięcy sporów między -» MI6 a Służbą Bezpieczeństwa (MI5) o to, kto winien sprawować kontrolę nad Garcia, w kwietniu 1942 przybył on do Wielkiej Brytanii, gdzie pozostawał przez całą wojnę, działając jako podwójny agent pod nadzorem Komitetu XX. Żona i syn Garcii przyjechali na Wyspy wraz z nim.

Przebywając w Londynie, starał się uwiarygodnić w oczach Niemców. Stworzył siatkę wyimaginowanych agentów, a w raportach do Abwehry donosił, że ma już ich czteremastu, nie licząc jedenastu „dobrze ulokowanych kontaktów”. Jako szef tak rozległej „siatki wywiadowczej” przydzielił sobie zastępcę, kontraktowego radiooperatora oraz kilku rozszaniach po całej Anglii asystentów.

Jedną z nie istniejących agentek Garbo była „wrenka” (nazywano tak kobiety służące w WRNS, Woman's Royal Naval Service - Kobiecej Służbie Królewskiej Marynarki Wojennej), którą rzekomo wysłał do siedziby Dowództwa Południowoazjatyckiego Teatru Działań Wojennych na Cejlonie. Miała stamtąd przysyłać przeznaczone dla Abwehry informacje wywiadowcze.

Uzyskane w ten sposób fałszywe dane Niemcy przekazywali, za pośrednictwem japońskiego attache wojskowego, do Tokio.

Niemcy wysoko cenili wartość raportów Garbo, najczęściej nadsyłanych pocztą. Jeden z nich, wysłany jakoby przed lądowaniem sił alianckich w Afryce Północnej w listopadzie 1942, dotarł do Niemiec już po desancie. Odpowiedź Abwehry brzmiała:

Pański ostatni raport jest wyśmienity, przykro nam jednak, że dotarł do nas tak późno, zwłaszcza jeśli chodzi o jego fragmenty dotyczące lądowania Anglików i jankesów w Afryce.

Domniemane opóźnienia w pracy poczty skłoniły Niemców do zainstalowania bezpośredniego kanału łączności radiowej z Garbo.

Działalność Garbo doprowadziła do ujawnienia niemieckich agentów w strukturach brytyjskich służb wywiadowczych, a co więcej - za całość tej operacji zapłacili Niemcy, przesyłając potajemnie Garbo 340 tysięcy dolarów na potrzeby jego rzekomej siatki szpiegowskiej.

Za raporty dotyczące inwazji alianckiej we Francji (D-Day, 6 czerwca 1944) Niemcy odznaczyli Garbo Krzyżem Żelaznym (in absentia); rząd brytyjski przyznał mu członkostwo Kapituły Orderu Imperium Brytyjskiego.

Garbo to brytyjski kryptonim Garcii; wywiad niemiecki nadał mu kryptonim Rufus. Swą karierę podwójnego agenta Garcia przedstawił w książce Garbo wydanej w 1986.

Gardening

Brytyjskie określenie działań mających na celu sprowokowanie nieprzyjaciela do wysłania szyfrowanego lub

Gates Robert M.

210

zakodowanego komunikatu, dzięki czemu kryptoanalitycy uzyskują tzw. bryk ułatwiający złamanie szyfru.

W książce The SIGINT Secrets (1986), historyk służb wywiadowczych, Nigel West, opisuje klasyczny przykład operacji „kopania ogródka” z okresu II wojny światowej. Kryptoanalitycy brytyjscy z Bletchley Park, monitorujący ruch radiowy w poszukiwaniu „bryków”, opracowali pomysłowawą metodę zwaną kopaniem ogródka -pisze West. - Wymagało to prowokacyjnej akcji marynarki wojennej, w następstwie której spodziewano się przechwycenia niemieckich depesz radiowych o łatwej do przewidzenia treści. Ulubioną metodą było zwłaszcza zaminowanie obszaru, który Niemcy uważali za „czysty”. Na zaminowany ponownie obszar Niemcy wysyłali trałowce, które po zakończeniu swej misji wysyłały krótki komunikat: „droga wolna”. Przechwycenie takiej depeszy wystarczało zazwyczaj kryptoanalitykom z Bletchley Park na określenie charakteru codziennej zmiany sposobu szyfrowania.

Gates Robert M. (ur. 1943)

Od listopada 1991 do stycznia 1993 —* dyrektor Centrali Wywiadu (Director of Central Intelligence - DCI), wcześniej jego długoletni zastępca. Magisterium uzyskał z historii Europy Wschodniej; doktorat z historii Rosji i filologii rosyjskiej.

W CIA od 1966, jako pracownik pomocniczy działu programów strategicznych Informacji Wywiadowczych (National Intelligence). Utalentowany analityk, znany z ciętego języka, szybko zdobył sobie opinię mistrza w redagowaniu zwięzłych i precyzyjnych raportów, dzięki czemu w 1974 oddelegowano go do Rady Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council - NSC), gdzie pracował do 1979.

W 1979 po powrocie do Kwatery Głównej CIA w Langley, w stanie Wirginia, pełnił służbę jako oficer wywiadu zajmujący się Związkiem Radzieckim. Funkcja ta utorowała mu drogę do nominacji (w styczniu 1982) na stanowisko zastępcy dyrektora Centrali Wywiadu, odpowiedzialnego za całość prac analitycznych CIA. We wrześniu 1983 objął dodatkowo funkcję przewodniczącego Narodowej Rady Wywiadu (National Intelligence Council), nadzorującej proces powstawania tzw. Narodowych Ocen Wywiadowczych (National Intelligence Estimates -

NIE), przygotowywanych przez służby bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych.

Pełnił obowiązki DCI już w lutym 1987, kiedy z funkcji tej zrezygnował śmiertelnie chory William J. Casey, a prezydent Reagan wyznaczył Gatesa na następcę. Czterdziestotrzyletni Gates mógł zostać najmłodszym DCI w dziejach Agencji. Skrytykowany w trakcie przesłuchań przed senacką Komisją ds. Wywiadu (Senate Intelligence Committee) za brak orientacji w aferze Iran-Contras, wycofał jednak swą kandydaturę. Według opinii senatorów, Williama S. Cohena i Geor-

ge'a J. Mitchella, wyrażonej w książce Men of Zeal (1988), członkowie komisji uznali, że w zeznaniach złożonych na forum Kongresu Gates „nie dość energicznie starał się ustalić fakty” dotyczące Caseya.

Podczas kadencji następcy Caseya, -> Williama H. Webstera, Gates nadal piastował stanowisko zastępcy dyrektora Centrali Wywiadu. W grudniu 1988 prezydent-elekt Bush mianował go zastępcą doradcy ds. bezpieczeństwa narodowego - stanowisko nie wymagające zatwierdzenia przez Senat. W maju 1991, gdy Bush wysunął kandydaturę Gatesa na DCI, senator David Boren, przewodniczący senackiej Komisji ds. Wywiadu, skomentował tę nominację w sposób następujący:

Bob Gates był wyjątkowo utalentowanym zastępcą Webstera, znakomitym oficerem łącznikowym z komisjami Kongresu i nieocenionym doradcą prezydenta w Białym Domu. Podczas przesłuchań przed komisją senacką wysokiej rangi funkcjonariusze CIA zeznali, że Gates poinformowany był o aferze Iran-Contras, co było sprzeczne z wcześniejszymi jego zapewnieniami, iż o sprawie tej nie wiedział. Mimo to został zatwierdzony i w listopadzie 1991 objął funkcję DCI.

W pierwszym okresie swej kadencji starał się przyspieszyć odtajnianie teczek CIA; utworzył nawet w tym celu Openness Task Force (Grupa Operacyjna Jawność). Kontynuował proces adaptacji Agencji do nowej sytuacji, jaka zaistniała po zakończeniu zimnej wojny, koncentrując wysiłki na problemach proliferacji broni nuklearnej, terroryzmu, handlu narkotykami i kwestii dalszych losów państw sukcesyjnych ZSRR.

W październiku 1992 Gates jako pierwszy DCI przekroczył bramy Kremla, gdzie spotkał się z prezydentem Borysem Jelcynem i ówczesnym dyrektorem rosyjskiej Służby Wywiadu Zagranicznego, Jewgienijem Primakowem. W symbolicznym geście pojednania Gates przekazał Jelcynowi materiały dotyczące dokonanej w 1974 przez CIA operacji podniesienia wraku radzieckiego okrętu podwodnego (Glomar Explorer).

Po inauguracji prezydentury Clintona Gates zrezygnował ze stanowiska i opuścił CIA. 1996 opublikował pierwszą książkę Out of the Shadows, którą recenzenci określili jako „opowiedzianą przez wtajemniczonego w historię pięciu kolejnych prezydentów i tego, jak udało się im wygrać zimną wojnę”.

GC&CS, Government Code and Cypher School

Rządowa Szkoła Kodów i Szyfrów

GCHQ, Government Communications Headquarters

Zarząd Główny Łączności Rządowej

211

Gehlensche Organisation

Geheimschreiber

-> Fish

Gehlen Reinhard, gen. por. (1902-1979)

W czasie II wojny światowej szef niemieckiego wywiadu wojskowego na froncie wschodnim (rosyjskim); po wojnie -> BND, zachodniemieckiej agencji wywiadu zagranicznego.

W początkach swej kariery wojskowej Gehlen służył na różnych stanowiskach, głównie w artylerii. Oficer łącznikowy podczas kampanii francuskiej w maju 1940; w czerwcu tego roku przydzielony do Sztabu Generalnego jako adiutant; następnie na froncie wschodnim. W kwietniu 1942 - w randze podpułkownika -jako najstarszy stopniem oficer wywiadu Sztabu Generalnego na obszar frontu wschodniego - mianowany szefem Wydziału —* Obce Armie Wschód (Fremde Heere Ost). Awansowany 1 grudnia 1944 do stopnia gen. mjr., był jednym z nielicznych oficerów niemieckich, którzy otrzymali awans generalski bez wcześniejszej praktyki na wyższych szczeblach dowodzenia operacyjnego. Jego sztab dostarczał, z zasady realistyczne, oceny potencjału i zamierzeń Armii Czerwonej, często lekceważone przez nie ufających raportom służb wywiadowczych wyższych dostojników nazistowskich, a zwłaszcza samego Adolfa Hitlera. (Kiedy podczas konferencji z Hitlerem generał Heinz Guderian przedstawił zgromadzone przez Gehlena dane wywiadowcze dotyczące sił radzieckich, doprowadzony do furii Fihrer wrzasnął, że Gehlena należałoby wysłać do domu wariatów.) Kolejny przedstawiony przez Gehlena raport o aktualnych siłach i planach wojsk radzieckich przesądził o zdymisjonowaniu go przez Hitlera 9 kwietnia 1945.

Przedtem Gehlen podjął kroki, by zabezpieczyć sobie przyszłość. Zakopał w różnych miejscach pięćdziesiąt stalowych pojemników z dokumentacją dotyczącą radzieckich sił zbrojnych, zdjęciami lotniczymi terytorium ZSRR i innego rodzaju materiałami, z myślą o ich wykorzystaniu po zakończeniu działań wojennych. W ostatnich tygodniach wojny Gehlen i jego najbardziej zaufani oficerowie ukrywali się, po części z obawy przed zamordowaniem przez służby wierne Heinrichowi Himmlerowi.

Po kapitulacji Niemiec Gehlen 22 maja 1945 wraz ze swym pierwszym zastępcą oddał się w ręce wojsk amerykańskich, którym przekazał część dokumentów. Po serii przesłuchań prowadzonych przez oficerów US Army, w sierpniu 1945 wysłany do Waszyngtonu na rozmowy z wyższymi funkcjonariuszami Wywiadu Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych (US Army Intelligence). Jego pobyt w Ameryce trwał prawie rok. W lipcu 1946 Gehlen wrócił do Niemiec, gdzie założył quasi-wywiadowczą agencję, zwaną Organizacją Gehlena (Gehlena Organizacja).

W kwietniu 1956 Organizacja Gehlena przekształciła się w BND, zachodnioniemiecką Federalną Służbę Wywiadowczą, z Gehlenem (w stopniu gen. por. rez. sił lądowych) na czele. Ze służby Republice Federalnej Niemiec wywiązywał się jednak nie tak skutecznie jak wobec poprzednich mocodawców. Nie udało mu się przewidzieć budowy muru berlińskiego ani wielu innych posunięć ZSRR i NRD. Co więcej, zaczął gromadzić dane wywiadowcze dotyczące krajów Zachodu, pomógł też wydatnie w organizacji służb wywiadowczych Egiptu, co nie przeszkadzało mu współpracować z wywiadem izraelskim.

W 1961 wiarygodność Gehlena została mocno osłabiona zdemaskowaniem szefa Departamentu Kontrwywiadu BND, Heinza Felfe, jako podwójnego agenta. Mimo że afera Felfego doprowadziła do przedterminowej dymisji rządu Konrada Adenauera, Gehlen zdołał zachować swoje stanowisko jeszcze przez następnych pięć lat. Jego wpływy jednak zmalały i zakres władzy został znacznie uszczuplony.

Pamiętniki Gehlena ukazały się pod tytułem *The Service* (1972) [wyd. pol. *Sensacyjne wspomnienia szefa wywiadu*, 1993.]

Gehlena Organizacja

Agencja wywiadowcza założona po II wojnie światowej w Niemczech Zachodnich za zgodą Stanów Zjednoczonych, oficjalnie w celu gromadzenia informacji o siłach zbrojnych Związku Radzieckiego.

W lipcu 1946 Reinhard Gehlen po trwających bez mała rok rozmowach z przedstawicielami wywiadu US Army powrócił do Niemiec, aby odzyskać dane wywiadowcze, które pod koniec

wojny ukrył w różnych miejscach na terenie kraju, i zebrać ponownie personel, służący w kierowanym przez niego w Wydziale Obce Armie Wschód niemieckiego Sztabu Generalnego. Organizacja Gehlena pracowała pod kierunkiem US Army, finansującej jej wyposażenie, funkcjonowanie i operacje, które w razie potrzeby wspierano bezpośrednio. Pod koniec 1947 kwaterę główną organizacji umiejscowiono w majątku ziemskim we wsi Pullach, osiem kilometrów na południe od Monachium.

Grupie Gehlena udało się uaktywnić część agentów uspiionych, którzy w latach 1944-1945 pozostali na tyłach frontu - w Niemczech Wschodnich i na zachodnich obszarach Związku Radzieckiego. Większość uzyskanych informacji wywiadowczych pochodziła jednak od uciekinierów ze wschodniej części Niemiec i szpiegów wysyłanych na Wschód.

Część wyższych urzędników zachodnich sił okupacyjnych odnosiła się do Organizacji Gehlena z wyraźną niechęcią; gen. Arthur Trudeau określił ją mianem „konwenktu upiorów nazistowskich”. Generalnie jednak, dowództwo US Army było raczej zadowolone

Genetrix

212

z efektów jej pracy. W 1947, po utworzeniu CIA, doszło do przewlekłych sporów między Agencją, dowództwem US Army i samym Gehlenem o finansowanie organizacji i nadzór nad nią. Ostatecznie 1 lipca 1949 kontrolę nad Organizacją Gehlena powierzono CIA.

Celem większości operacji wywiadu Gehlena były wschodnioniemieckie i radzieckie obiekty wojskowe; w jednym wypadku udało się przewerbować oficera KGB.

12 września 1949 powstał pierwszy rząd RFN, jednak po wstępnych rozmowach Gehlena z członkami nowego gabinetu zabroniono mu wszelkich prób dalszych kontaktów. Nie bacząc na to, w rok później Gehlen spotkał się z kanclerzem Konradem Adenauerem, z którym pozostawał odtąd w bardzo serdecznych stosunkach.

5 maja 1955 Republika Federalna Niemiec została przyjęta do NATO, co oznaczało przywrócenie pełni suwerenności państwowej. Kanclerz Adenauer uznał, że Organizacja Gehlena winna stać się podstawą za-chodnioniemieckiej Federalnej Służby Wywiadowczej (Bundesnachrichtendienst - BND). Proces transformacji rozpoczął się 1 kwietnia 1956. BND była afiliowana przy urzędzie kanclerza, ale bezpośrednio mu nie podlegała.

Genetrix

Kryptonim realizowanego w latach sześćdziesiątych przez Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych programu rozpoznania, zakładającego wykorzystanie balonów do fotografowania obiektów położonych na terytorium Związku Radzieckiego. Z oficjalnie podanej liczby 287 wyposażonych w kamery fotograficzne balonów wypuszczonych z Europy jedynie 44 dotarły nad Ocean Spokojny, po pozostałych znikł wszelki ślad.

Wcześniej stosowane kryptonimy tego programu to: Gopher, Grandson i Grayback. (Moby Dick)

Genyosha

Czarnego Oceanu Stowarzyszenie

George Clair E. (ur. 1930)

W latach osiemdziesiątych zastępca dyrektora Centrali Wywiadu (DCI) do spraw operacyjnych, główna postać afery Iran-Contras. Pierwszy wyższy rangą funkcjonariusz CIA skazany przez sąd z oskarżenia o ciężkie przestępstwo w trakcie pełnienia obowiązków służbowych. (Drugim był Richard M. Helms.)

George wstąpił do CIA w 1955, po dwóch latach służby w US Army. Początkowo pracował w Korei Południowej. W 1957 przeniesiony na placówkę do

Hongkongu. W latach późniejszych pełnił misje w Afryce, Indiach i Grecji, pracował również w

Kwaterze Głównej CIA. Już jako zastępca DCI ds. operacyjnych zaangażował się w nielegalną transakcję sprzedaży broni do Iranu w zamian za uwolnienie zakładników amerykańskich przetrzymywanych w Libanie.

Przed sądem stanął z oskarżenia o utrudnianie śledztwa, krzywoprzysięstwo i złożenie 14 października 1986 fałszywych zeznań przed Komisją do spraw Wywiadu Izby Reprezentantów w sprawie zestrzelenia nad Nikaraguą, 5 października 1986, samolotu transportowego z bronią dla rebeliantów Contras.

Pierwszy proces George'a w sierpniu 1992 przerwano bez wydania wyroku z powodu błędów proceduralnych ze strony oskarżenia. W drugim procesie, 9 grudnia 1992, uznany winnym dwukrotnego złożenia fałszywych zeznań w Kongresie. Wyrok miał zapaść na początku

1993, ale 24 grudnia 1992 prezydent George Bush ulaskawił George'a i pięć innych osób zamieszanych w sprawę Iran-Contras.

George Smiley [F]

Główny bohater powieści detektywistycznych i szpiegowskich Johna Le Carrego. W dwóch pierwszych książkach Le Carrego, *Cali for the Dead* (1962) i *A Murder of Quality* (1963), Smiley występował jako detektyw. Prawdziwy jednak sukces czytelniczy przyniosły Le Carremu powieści ze Smileyem w roli szpiega i szefa organizacji szpiegowskich: *The Spy Who Came In from the Cold* (wyd. pol. *Ze śmiertelnego zimna*, 1992); *Tinker, Tailor, Soldier, Spy*, *The Honourable Schoolboy* i *Smiley's People*. W *Murder of Quality* znajdujemy oddany ze wszystkimi szczegółami portret Smileya jako szpiega doskonałego:

Mimikra była w równym stopniu jego naturą, co sposobem zarabiania na życie. Krętych ścieżek szpiegostwa nie zaludniają bynajmniej zuchwali i barwni awanturnicy wyjęci z kart powieści dla młodzieży. Ktoś, kto jak Smiley przez całe lata żył i pracował wśród wrogów swego kraju, wyznawał tylko jedno credo: nigdy, przenigdy nikt nie powinien cię zauważyć. Jego największym pragnieniem było wtopić się bez reszty w tłum, dlatego nauczył się kochać tłumy, które mijały go na ulicach, nie zatrzymując na nim spojrzenia. - Garnął się do nich, zapewniały mu bowiem anonimowość i bezpieczeństwo. Strach uczynił go upadlająco służalczym - Smiley gotów był uścisnąć z wdzięcznością sprzedawcę ulicznego, który przedzierając się w pośpiechu przez tłum, zepchnął go z chodnika na jezdnię, a urzędników, policję i konduktorów autobusowych otaczał niemal nabożną czcią za bezceremonialność ich zachowania. Strach, służalczość i uzależnienie wyrobiły w nim jednak niebywałą, kobiecą niemal wrażliwość na subtelności natury ludzkiej. Cechy charakteru człowieka i motywy jego działania Smiley wyczuwał instynktownie. Znał ludzi tak jak myśliwy zna swoją kryjówkę, a lis swój las. Chłonał i zapamiętywał każdy ich gest, każde słowo, rejestrował każdą wymianę spojrzeń i każde poruszenie, dokładnie tak jak myśliwy dostrzega każdą

213

Gerhardt Dieter Felix

zgniecioną trawkę i złamaną gałązkę na swoim łowisku, a lis wyczuwa zbliżające się niebezpieczeństwo.

Smiley - aczkolwiek mistrz intrygi (i geniusz działań wywiadowczych) - pod innymi względami jest całkowitym przeciwieństwem klasycznego stereotypu powieściowego szpiega. Jego małżeństwo z „rozkoszną” Ann to kompletne nieporozumienie; Smiley nie jest ani młody, ani przystojny, nosi okulary o grubych soczewkach, czasami zdarza mu się stchórzyć.

Podczas wspólnego obiadu z Johnem Le Carrem i sir Alekiem Guinnessem (aktorem odtwarzającym rolę Smileya w serialu telewizyjnym) sir Maurice Old-field powiedział:

„Zdecydowanie nie jesteśmy tacy, jakimi zechciał nas przedstawić nasz gospodarz”. (Guinness

chciał koniecznie spotkać się z prawdziwym szpiegiem, wobec czego Le Carre zaaranżował spotkanie u siebie w domu). Po zakończeniu emisji serialu Old-field napisał do Guinnessa: „Nadal nie mogę siebie rozpoznać”.

Po śmierci Oldfielda w 1986 „The Times” dał do zrozumienia, że był on pierwowzorem postaci Smileya. W wywiadzie dla tej gazety Le Carre oświadczył jednak:

Kiedy po raz pierwszy dowiedziałem się o Oldfieldzie, Smiley żył już jako postać literacka. Wcześniej nawet nie słyszałem o kimś takim jak Oldfield.

Gerhardsen Verna (1912-1970)

Żona premiera Norwegii, uwikłana w romans z oficerem KGB. Związek Radziecki wykorzystywał ją jako źródło informacji wywiadowczych.

Mąż Verny, piętnaście lat od niej starszy Einar Gerhardsen, był - z krótką przerwą - szefem gabinetu norweskiego od 1945 do 1965. W chwili inwazji niemieckiej na Norwegię, w kwietniu 1940, piastował godność burmistrza Oslo; do końca wojny więziono go w niemieckim obozie koncentracyjnym. Zmarł w 1987.

Na początku lat pięćdziesiątych Verna Gerhardsen należała do lewicującego ugrupowania, utrzymującego kontakty z radzieckim ruchem młodzieżowym. W 1954, podczas jednej z wizyt delegacji młodzieży norweskiej w Związku Radzieckim, pani Gerhardsen zatrzymała się w hotelu Inturistu w Erewanie, stolicy Armenii. W tym samym hotelu, w apartamencie wyposażonym w urządzenia podsłuchowe, rejestrujące dźwięk i filmujące obrazy, przebywał Jewgienij Bielaków, młody oficer KGB. Uważa się, że właśnie w tym pomieszczeniu uwiódł Vernę.

Całą tę sprawę ujawnił w 1993 Bogdan Dubiński, emerytowany generał KGB. W wywiadzie udzielonym londyńskiemu „Timesowi” stwierdził, że Bielaków został przydzielony później do personelu ambasady radzieckiej w Oslo z zadaniem kontynuowania związku z panią Gerhardsen. „Nigdy jej nie szantażowano” -

dodał, wspominając mimochodem o wykorzystywaniu przez KGB kontaktów seksualnych dla celów wywiadowczych.

Według Dubińskiego Verna przekazywała KGB informacje dotyczące stanowiska Norwegii w kwestiach dyskutowanych na forum ONZ i NATO oraz dane na temat deputowanych do norweskiego parlamentu, Stortingu. „Na ich podstawie typowaliśmy kolejne obiekty akcji werbunkowej KGB” - wyjaśniał „Timesowi” Dubiński, podówczas rezydent KGB w ambasadzie radzieckiej w Oslo. Ciągnęło się to przez trzy lata, później jednak Bielaków, który pobił po pijanemu żonę, został odwołany do Związku Radzieckiego ze względu na „groźbę wybuchu skandalu publicznego”.

Gerhardt Dieter Felix, kontradmirał (ur. 1935)

Oficer południowoafrykańskiej marynarki wojennej, który szpiegował na rzecz radzieckiego wywiadu wojskowego (GRU).

Urodził się w Berlinie; jego rodzina wyemigrowała do Afryki Południowej przed II wojną światową. Gerhardt, bardzo wysoki, zamknięty w sobie i mało sympatyczny młodzieniec, przezywany był przez rówieśników Jumbo (Gigant). W marynarce wojennej wyrobił sobie opinię służbisty.

GRU zwerbowało go w 1960 w Wielkiej Brytanii, gdzie jako młody oficer marynarki odbył staż w Royal Navy; bywał częstym gościem ambasady radzieckiej. Motywem, który skłonił go do współpracy z wywiadem radzieckim, mogła być zemsta za aresztowanie przez Anglików jego ojca, Niemca, w chwili wybuchu II wojny światowej.

Gerhardt rozwiódł się z pierwszą żoną i ożenił się ze Szwajcarką Ruth Johr, również agentką radziecką. Niewykluczone, że małżeństwo zostało zaaranżowane przez GRU. Ruth Johr pełniła

funkcję kuriera Ger-hardta, wyjeżdżając często do Genewy, oficjalnie w odwiedziny do matki. Panuje opinia, że Gerhardt otrzymał łącznie 250 tysięcy dolarów za informacje dotyczące południowoafrykańskiej marynarki wojennej, wyposażonej w okręty i sprzęt produkcji brytyjskiej, francuskiej i izraelskiej. Obracał się w kręgach najwyższych oficerów sił zbrojnych i osobiście znał premiera Bothę, dzięki czemu bez trudu mógł gromadzić dane o charakterze zarówno wojskowym, jak i politycznym. Dla radzieckich służb wywiadowczych istotne było również, iż Gerhardt miał swobodny dostęp do danych wywiadowczych Silvermi-nes - zakrojonego na szeroką skalę południowoafrykańskiego systemu kontroli wód przybrzeżnych. Ponadto oddał cenne usługi jako łowca talentów - potencjalnych kandydatów do służby dla radzieckiego wywiadu.

W chwili gdy szpiegowska działalność Gerhardta wyszła na jaw, pełnił on funkcję komendanta stoczni

Gessner George John

214

marynarki wojennej w Simonstown. Utrzymywał tam luksusowo wyposażony dom i prowadził rozrzutny tryb życia, dzięki -jak twierdził - funduszom otrzymanym w spadku po zmarłej w Niemczech matce, szczęściu w grach loteryjnych, wygranej na wyścigach konnych i zyskiem z gry na giełdzie.

W 1982 studiował w Syracuse University w stanie Nowy Jork. W styczniu 1983 aresztowany przez agentów FBI. Po trwających jedenastdzieci dni przesłuchaniach odesłano go pod eskortą do RPA.

Rząd południowoafrykański był przekonany, że radziecki kret działa w RPA co najmniej od 1967, tzn. od momentu aresztowania agenta radzieckiego Jurija Łoganowa w Johannesburgu. Nie kojarzono go jednak z Gerhardtem do chwili, gdy agenci Mossadu ujawnili, że zarówno on, jak i jego żona byli dwukrotnie widziani w Teatrze Bolszoi w czasie ich co najmniej pięciu wizyt w Moskwie. Podróże do Związku Radzieckiego Ger-hardt odbywał bez formalnego zezwolenia, nie składał też z nich swoim przełożonym wymaganych raportów.

Oskarżony został o zdradę główną i - po trwającym trzy miesiące procesie - uznany za winnego. Skazano go na dożywocie w grudniu 1983. Jego żona otrzymała wyrok 10 lat więzienia.

Gessner George John

Szeregowy US Army, technik obsługi broni nuklearnej. W 1960 zdezerterował z Fort Bliss w stanie Teksas. W latach 1960-1961 przekazywał tajne materiały radzieckim oficerom wywiadu w Mexico City.

Zatrzymany przez władze amerykańskie i skazany za dezercję, odbywał karę w więzieniu federalnym w Lea-enworth, w stanie Kansas. Po wyjściu z więzienia aresztowany ponownie pod zarzutem szpiegostwa. W czerwcu 1964 uznany za winnego i skazany na dożywocie.

Gessner był pierwszą osobą sądzoną na mocy Ustawy o energii atomowej (Atomie Energy Act), zakazującej przekazywania informacji dotyczących energii nuklearnej osobom postronnym. Na rozprawie apelacyjnej w marcu 1966 sąd oddalił skierowane przeciwko niemu oskarżenie o działalność szpiegowską.

Gestapo

Niemiecka Tajna Policja Państwowa (GEheime STAats-POLizei), która w sposób bezzwzględny zwalczała wszelkie przejawy opozycji.

W 1933 Hermann Göring utworzył w Prusach Urząd Tajnej Policji Państwowej [Geheimes Staatspolizeiamt

- Gestapa]. W 1936 Urząd objął swym działaniem całe Niemcy i zmienił nazwę na Gestapo. W tym samym roku Heinrich Himmler (od 1934 szef Gestapa) połączył Gestapo i policję

kryminalną (Kriminalpolizei

- Kripo) w jedną organizację - Policję Bezpieczeństwa

(Sicherheitspolizei - Sipo) i podporządkował ją szefowi partyjnej służby bezpieczeństwa (Sicherheitsdienst -SD) Reinhardowi Heydrichowi.

W październiku 1939, po awansie Himmlera na stanowisko komisarza Rzeszy do spraw umocnienia niemieckiej narodowości, odpowiedzialnego za zachowanie czystości rasowej na Wschodzie, funkcję szefa Gestapo objął Heinrich Muller, którą sprawował w czasie II wojny światowej i odegrał jedną z głównych ról w „ostatecznym rozwiązaniu kwestii żydowskiej”. Ostatni raz widziano go 28 kwietnia 1945 w bunkrze Hitlera, po czym zniknął. W latach 1939-1945 Gestapo wchodziło w skład Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy (RSHA), jako jego IV Urząd.

Gestapo działało na terenie państwa niemieckiego oraz we wszystkich okupowanych przez III Rzeszę państwach europejskich. Jego ofiary wysyłano do obozów koncentracyjnych bądź torturowano i mordowano. Niekiedy, dla utrzymania pozorów legalności, oskarżonych stawiano przed trybunałami ludowymi, z zasady ferującymi wyroki śmierci. Działania Gestapo nie podlegały żadnej kontroli ani zaskarżeniu przed sądem. Współpracownik Himmlera, dr Werner Best, ujął tę zasadę następująco:

Dopóki policja wykonuje polecenia przywództwa, działa legalnie.

W 1946 Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze uznał Gestapo za organizację przestępczą.

Gideon

Kanadyjski kryptonim radzieckiego szpiega. W 1952 przeniknął jako tzw. ->nielegal do Kanady, skąd po wyrobieniu sobie właściwej —* legendy miał udać się do Stanów Zjednoczonych.

Jednak łamiąc zasady bezpieczeństwa, związał się z Kanadyjką i postanowił pozostać na miejscu, aby kierować rezydenturą. Przeciążony pracą, szybko załamał się i wyznał kochance prawdę.

Obydwoje uznali, iż Gideon powinien ujawnić się władzom kanadyjskim.

Kanadyjska Królewska Policja Konna (Royal Ca-nadian Mounted Police - RCMP) postanowiła uczynić zeń podwójnego agenta. Przez rok wypełniał zatem swoje wywiadowcze obowiązki, tyle że pod ścisłą kontrolą RCMP.

W 1955 wezwano go do Moskwy. Po wahaniach zdecydował się na wyjazd i ślad po nim zaginął. Część funkcjonariuszy Królewskiej Konnej uważa, iż został prze-werbowany przez KGB i zaczął działać jako świadomy dezinformator.

Gilbert Otto Attila

Emigrant węgierski, obywatelstwo Stanów Zjednoczonych uzyskał w 1964. Poczynając od lat siedemdzie-

215

Gimpel Erich

siątych, prowadził działalność szpiegowską na rzecz Węgier.

Początki sprawy Gilberta sięgają grudnia 1977, kiedy chorąży Oddziału Śledczego US Army w Moguncji, Janos Szmolka - również naturalizowany Węgier - wybrał się w odwiedziny do mieszkającej w Budapeszcie matki. Podczas wizyty jeden z przyjaciół rodziny poinformował Szmolkę, że kilka słów na osobności pragnie z nim zamienić „przedstawiciel rządu”. Mężczyzna ów, który przedstawił się jako Lajos Perlaki, oficer wywiadu węgierskiego, zaproponował Szmolce współpracę w zamian za uprzywilejowane traktowanie jego najbliższych krewnych. Po powrocie do Stanów Zjednoczonych Szmolka złożył raport o spotkaniu budapeszteńskim i rozpoczął, kontrolowaną przez kontrwywiad US Army działalność dezinformacyjną. Szmolka spotykał się z Perlakim w Wiedniu; wysyłał także materiały wywiadowcze mniejszej wagi

pocztą pod wskazanymi węgierskimi i paryskimi adresami kontaktowymi. Na początku 1981 w Wiedniu Perlaki, płacąc Szmolce 3 tysiące dolarów za 16 rolek mikrofilmów zawierających kopie dokumentów nie objętych klauzulą tajności, zaoferował mu 100 tysięcy dolarów za tajne informacje dotyczące uzbrojenia i szyfrów. Szmolka zażądał rozmowy w cztery oczy z agentem węgierskim w Stanach Zjednoczonych. 17 kwietnia 1982 zjawił się u niego Gilbert, któremu Szmolka wręczył pakiet tajnych dokumentów, w zamian za co otrzymał 4 tysiące dolarów. Wkrótce potem FBI aresztowało Gilberta, który skazany został na 15 lat więzienia.

GilmoreJohn (1908—?)

Pisarz, rysownik - i szpieg. Urodzony w Niemczech (prawdziwe nazwisko Wilhelm Hirsch), w wieku lat czternastu wyjechał do krewnych w Stanach Zjednoczonych. Pracował w redakcjach „Collier's” i „The Saturday Evening Post” jako dziennikarz i rysownik; sprzedawał również swoje ilustracje do magazynu „Life”. Autor książek New York, New York i City of Magic. Jako współpracownik magazynu „Soviet Russia Today” w 1936 wyjechał do ZSRR. Po powrocie do Stanów Zjednoczonych gromadził materiały rozpoznania lotniczego dla GRU, radzieckiego wywiadu wojskowego. Do współpracy w pozyskiwaniu materiałów wywiadowczych dla Związku Radzieckiego udało mu się wciągnąć kilka osób, z których dwie były podwójnymi agentami, donoszącymi o jego działalności —* FBI.

Aresztowany 23 października 1960 po serii spotkań z pracownikiem radzieckiej misji przy Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), Igiorem Mielechem. Mimo iż wielka ława przysięgłych w Chicago postawiła go w stan oskarżenia, Gilmore nigdy nie stanął przed sądem, albowiem Mielech został zwolniony z aresztu pod warunkiem natychmiastowego opuszczenia teryto-

rium Stanów Zjednoczonych. W konsekwencji zwolniono również Gilmore'a, który 21 lipca 1961 udał się wraz z rodziną do Niemiec, a stamtąd do Czechosłowacji, gdzie zamieszkał na stałe.

Wypuszczono go na wolność w ramach wymiany szpiegów (—* wymiana szpiegów), w zamian za dwóch lotników amerykańskich, którzy 1 lipca 1960 katapultowali się z maszyny zestrzelonej przez radzieckie samoloty myśliwskie.

Szpieg niemiecki, w czasie II wojny światowej w listopadzie 1944 przerzucony do Stanów Zjednoczonych na pokładzie niemieckiego okrętu podwodnego. (Szczegóły lądowania i późniejszych wydarzeń William Co-lepaugh.)

Wywiad niemiecki zwerbował Gimpela pracującego w niemieckiej stacji radiowej w Peru, w 1935. W styczniu 1942, po przystąpieniu Stanów Zjednoczonych do wojny, Peru zajęło stanowisko przychylnie aliantom, co spowodowało wyraźne zaostrzenie stosunków tego kraju z Niemcami. Gimpel został deportowany do Stanów Zjednoczonych i tam internowany, a następnie, w sierpniu 1942, repatriowany do Niemiec.

Dzięki płynnej znajomości hiszpańskiego znalazł pracę w Ministerstwie Spraw Zagranicznych jako kurier dyplomatyczny między Berlinem a ambasadą Niemiec w Madrycie.

W lecie 1944 przeszedł przeszkolenie w szkole szpiegów (szkoły szpiegów) SS w Hadze, tam też otrzymał nową tożsamość jako William Coller. Misja szpiegowska Gimpela i Colepaugha, której nadano kryptonim Magpie, miała trwać dwa lata. Polecono im przekazywać do Niemiec informacje o przebiegu kampanii prezydenckiej. Obaj mieli także gromadzić informacje technologiczne ze źródeł otwartych i transmitować je drogą radiową bądź wysyłać w postaci mikrodotów lub tajnych pism pod adresami kontaktowymi w państwach neutralnych.

Pięć dni po wysadzeniu na ląd Gimpela i Colepaugha u wybrzeży Maine storpedowany został frachtowiec, co skłoniło funkcjonariuszy FBI do podejrzenia, iż operujący na wodach przybrzeżnych okręt podwodny mógł również przerzucać do Stanów Zjednoczonych agentów.

Poszukiwania wzdłuż wybrzeży nie przyniosły jednak żadnych wyników. Tymczasem 21 grudnia Colepaugh opuścił Gimpela, a pięć dni później oddał się w ręce FBI, które aresztowało Gimpela w wyniku obławy przeprowadzonej w Nowym Jorku 30 grudnia.

Obaj stanęli przed sądem wojskowym, który 6 lutego 1945 uznał ich za winnych szpiegostwa i skazał na karę śmierci przez powieszenie, zamienioną później przez prezydenta Trumana na wyrok dożywotniego więzienia.

Gimpel Erich (ur. 1910)

Ginsberg Samuel

216

Ginsberg Samuel

Kriwicki Walter

Glomar Expiorer

Statek ratowniczy zbudowany na zlecenie CIA w celu podniesienia z dna wraku radzieckiego okrętu podwodnego K-129, uzbrojonego w rakiety balistyczne typu Golf, który w 1968 zatonął na środkowym Pacyfiku w następstwie eksplozji wewnątrz kadłuba. Była to najbardziej ambitna operacja zlokalizowania i podniesienia wraku zatopionego na znacznej głębokości na pełnym morzu.

Glomar Expiorer należeć miał do ekscentrycznego multimilionera Howarda Hughesa. Jego budowę rozpoczęto w 1972, ukończono zaś w roku następnym. Załogę stanowili ludzie starannie wyselekcjonowani przez CIA. Statek wyposażony był w system ciężkich wyciągów z chwytnymi szczękowymi, które można było przytwierdzić do kadłuba wraku dzięki zanurzalnemu głębinowemu barkowcowi (HMB-1). Barkowiec ten mógł również pomieścić cały radziecki okręt podwodny, gdyby udało się podnieść z dna na ok. 100-metrowy kadłub w nienaruszonym stanie.

Na miejscu katastrofy okrętu podwodnego Glomar Expiorer pojawił się 4 lipca 1974. Podczas trwającej ponad miesiąc tajnej operacji, oznaczonej kryptonimem Jen-nifer, udało się podnieść z głębokości ok. 4400 metrów dziobową część okrętu podwodnego (w trakcie prób wydobywania jego kadłub przełamał się w połowie; część rufowa z dwiema raketami uzbrojonymi w głowice nuklearne

osiadła z powrotem na dnie). W części wydobytej na powierzchnię znajdowały się torpedy - w tym dwie z głowicami jądrowymi - oraz inne cenne elementy wyposażenia. Odnalezione we wraku szczątki 6 marynarzy radzieckich pochowano na morzu z wszystkimi honorami wojskowymi. (W katastrofie okrętu zginęło 98 ludzi).

Po ujawnieniu sukcesu operacji Jennifer przez prasę amerykańską CIA zrezygnowała z rozważanych wcześniej planów podniesienia z dna pozostałej części wraku.

Po zakończeniu operacji Glomar Expiorer przekazany został marynarce wojennej. Zaczumowano go w Suisun Bay w Kalifornii. Władze marynarki wojennej konsekwentnie odmawiają prośbom o wypożyczenie statku prywatnym przedsiębiorcom zainteresowanym komercyjnymi badaniami dna morskiego.

Głównoje Razwiedywatelnoje Uprawienie

- ► GRU

Główny Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy, Reichssicherheitshauptamt (RSHA)

Centrala państwowej policji bezpieczeństwa, utworzona w 1939 z połączenia Policji

Bezpieczeństwa (Sipo, w skład której wchodziło -> Gestapo) i SD. Szefem RSHA był Reinhard Heydrich. Kiedy zginął w zamachu zorganizowanym przez wyszkolonych przez Brytyjczyków czeskich agentów, jego następcą został -> Ernst Kaltenbrunner.

RSHA dzielił się początkowo na sześć (później siedem) urzędów.

Statek badawczy Howarda Hughesa Glomar Explorer

217

Goleniewski Michał

RSHA nadzorował również Einsatzgruppen, oddziały specjalne, które dopuściły się masowych morderstw w krajach okupowanych, zwłaszcza w ZSRR.

Urząd VI, służby zagranicznej, zajmował się wywiadem zagranicznym i nadzorował działalność przeciwko Żydom.

Gold Harry (1910-1972)

Chemik amerykański współpracujący z członkiem siatki szpiegów atomowych Klausem Fuchsem. Urodzony w Rosji, w 1914 wraz z ojcem Jefimem Gołodnickim i rodziną przybył do Stanów Zjednoczonych; obywatelstwo amerykańskie uzyskał w 1922. Studiował inżynierię chemiczną na University of Pennsylvania, był także słuchaczem Drexel Institute of Technology i Xavier University.

W 1935 lub 1936 zwerbował go wywiad radziecki (działał jako Arno i Raymond). Przekazywał Rosjanom tajne informacje dotyczące amerykańskiego programu budowy bomby atomowej, dostarczane przez Fuchsa oraz Davida Greenglassa, technika zatrudnionego w laboratorium jądrowym w Los Alamos. Gold siedem lub osiem razy spotkał się z Fuchsem w Nowym Jorku i za każdy razem otrzymywał od niego tajne dane dotyczące broni atomowej. W lutym 1945 odbył kolejne spotkanie z Fuchsem w Cambridge w stanie Massachusetts. Fuchs przekazał mu wtedy pokazny pakiet dokumentów. Do następnego kontaktu doszło w czerwcu, podczas niezwykle ryzykownej, dwuetapowej eskapady kurierskiej Golda, który przybył najpierw do Santa Fe w stanie Nowy Meksyk (tu Fuchs przekazał mu szkice i notatki dotyczące bomby plutonowej), a następnie do Albuquerque w stanie Nowy Meksyk, gdzie wręczył 500 dolarów żołnierzowi amerykańskiemu zatrudnionemu w Los Alamos na stanowisku technika. We wrześniu 1945 Fuchs spotkał się znowu z Goldem, dostarczając mu tym razem dane dotyczące produkcji uranu 235U. Ze swej strony Gold przekazał instrukcje określające sposób nawiązania kontaktu z radzieckim -> oficerem prowadzącym w Londynie.

W 1946 Rosjanie zerwali kontakty z Goldem z powodu złamania przez niego zasad bezpieczeństwa. Na trop Golda natrafiono w 1949, po aresztowaniu Fuchsa. FBI zatrzymało go 22 maja 1950 pod zarzutem szpiegostwa. Gold przyznał się do winy i wyjawiał tożsamość innych szpiegów atomowych: Dawida Greenglassa, Mortona Sobella, Juliusa Rosenberga i jego żony, Ethel. Wszyscy zostali aresztowani. 9 grudnia sąd uznał go winnym postawionych mu zarzutów i skazał na 30 lat więzienia. W 1965 Gold został warunkowo zwolniony. Po wyjściu z więzienia osiadł w Filadelfii, gdzie mieszkał do śmierci.

Władze Związku Radzieckiego odznaczyły go Orderem Czerwonej Gwiazdy. (—♦ Siatka szpiegów atomowych)

Goldfinger

Operacja wywiadowcza Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, w której posłużono się zmodyfikowaną wersją samolotu rozpoznawczego P-3 w celu monitorowania ruchów rakiet z głowicami nuklearnymi, zainstalowanych na pokładach radzieckich okrętów bojowych. Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych samoloty typu P-3 wspomagały dozór prowadzony przez okręty nawodne US Navy.

Goldfus Emil R.

-► Rudolf Abel

Goldstein Wolff (ur. 1921)

Szpieg radziecki, który wedle wszelkiego prawdopodobieństwa jako pierwszy agent wywiadu ZSRR prowadził działalność szpiegowską przeciwko Izraelowi. Urodzony w rodzinie

żydowskiej, zamieszkałej w Europie Wschodniej, od wczesnej młodości zafascynowany ideą komunizmu, został zwerbowany przez NKWD przed wyjazdem do Izraela.

Goldstein wyemigrował do Izraela w 1948, w czasie wojny prowadzonej przez nowo powstałe państwo. Podjął pracę w Departamencie Gospodarczym Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Przyjął nowe hebrajskie nazwisko Ze'ev Avni. W latach pięćdziesiątych przebywał na placówkach dyplomatycznych w Brukseli i Belgradzie. Miał dostęp do izraelskiego systemu łączności rządowej i materiałów tajnych negocjacji. Dzięki temu -> KGB uzyskało dostęp do całej izraelskiej korespondencji dyplomatycznej, w tym kierowanej do oficerów wywiadu działających pod przykrywką dyplomatyczną.

Podejrzenia izraelskiego Szin Bet wobec Goldsteina wzbudziła jego nadgorliwość: chęć pracy poza godzinami w pomieszczeniach tajnej łączności gmachu ambasady. Odwołany pod jakimś pretekstem do Izraela i poddany przesłuchaniom, Goldstein przyznał się do pracy dla KGB.

Obradujący przy drzwiach zamkniętych sąd skazał go na długoletnie więzienie. Po odbyciu 10 lat kary zwolniono go przedterminowo; wyjechał do Szwajcarii, gdzie przez jakiś czas mieszkał w dzieciństwie.

Kilka lat później wywiad izraelski zezwolił mu na powrót do kraju. Goldstein otrzymał nową tożsamość i zatrudniono go jako psychologa w armii izraelskiej.

Gold, Złoto

Berliński tunel

Goleniewski Michał (ur. 1922)

Oficer polskiego wywiadu, ppłk, odstępcza

Golicyn Anotolij

218

Urodzony w Nieświeżu, był synem księgowego. Jego wykształcenie ograniczało się do czterech klas gimnazjum, które zdołał ukończyć do 1939. W czasie okupacji niemieckiej aresztowany za działalność w organizacji niepodległościowej (zapewne AK); pracował następnie w Wolsztynie. Po ustanowieniu władzy komunistycznej przyjęty do Polskiej Partii Robotniczej i do pracy w organach bezpieczeństwa. Awansował do stanowiska wicedyrektora Departamentu II Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego. W latach 1955-1957 zastępca szefa Głównego Zarządu Informacji, później naczelnik Wydziału VI Departamentu I MSW.

Uważany przez zwierzchników za oficera wybitnie inteligentnego, choć „trudnego pod względem charakteru”.

Działał jako mąż zaufania NKWD i KGB w polskich strukturach wywiadowczych. W 1959 rozesłał do placówek —* CIA w Europie listy wyjawiające szczegóły szpiegowskiej działalności Harry'ego Houghtona, agenta w strukturach Admiralicji brytyjskiej. W styczniu 1961 zgłosił się wraz ze swą kochanką [Niemką Ir-mgard Kampf] w rezydenturze wywiadu amerykańskiego w Berlinie Zachodnim. Wyjawiał wówczas miejsce, w którym ukrył kolekcję mikrofilmów zawierających tajne materiały oraz zdekonspirował znane sobie siatki na Zachodzie. Dzięki jego zeznaniom ujęto George'a Biake'a oraz Gordona Lonsdale'a (Ko-non Mołodyj). W PRL skazano go zaocznie w 1961 na karę śmierci.

Po pewnym czasie Goleniewski zaczął twierdzić, iż jest cudownie ocalonym carewiczem Aleksym, zbiegłym do Polski w 1917. We wrześniu 1964 obwołano go nawet następcą tronu Rosji. Wraz z utwierdzaniem swych roszczeń do korony rozszerzał oskarżenia. Objął nimi m.in. profesora Harvardu Henry'ego Kissingera (późniejszego sekretarza stanu) oraz oficera MI5 Michaela Hanleya (który awansował z czasem na szefa całej służby). Budziło to coraz poważniejsze wątpliwości większości oficerów pracujących z Goleniewskim; Peter Wright twierdzi na przykład, iż uznano go za schizofrenika. Innego zdania był jednak James Jesus

Angleton i późniejszy dyrektor CIA Richard Helms. Obydwaj sądzili, iż zachowanie Goleniewskiego było sprytną grą, maskującą fakt, iż cały czas podlegał kontroli KGB, które świadomie zdecydowało się za jego pośrednictwem wydać część agentury.

Potwierdzał to jego były polski zwierzchnik, płk Witold Sienkiewicz:

Sprawa Goleniewskiego miała być specjalną kombinacją operacyjną, przeprowadzaną przez wywiad MSW wspólnie z wywiadem Związku Radzieckiego. Myślę, że Goleniewski nie był większym wariatem niż my wszyscy.

Golicyn Anotolij, ppłk

Oficer KGB, który w grudniu 1961 opuścił rezyden-turę w Helsinkach, prosząc o azyl w placówce —* CIA. Golicyn - znany w chwili ucieczki pod nazwiskiem Ana-tolij Klimów - poinformował Amerykanów o obecności kreta w strukturach CIA.

Urodzony na Ukrainie z mieszanego małżeństwa ro-syjsko-ukraińskiego; w czasie II wojny światowej pełnił służbę w Armii Czerwonej. Był jednocześnie słuchaczem szkoły kontrwywiadu, po ukończeniu której skierowano go do pracy w centrali MGB. Od 1952 do 1955 przebywał na placówce w Wiedniu, zajmując się inwigilacją emigrantów rosyjskich. Od 1960 na placówce w Helsinkach. Jako przyczynę ucieczki na Zachód podał rozczarowanie komunizmem oraz intrygi i walki frakcyjne w KGB.

Golicyn ujawnił dane dotyczące wielu radzieckich szpiegów i operacji wywiadowczych.

Dopomógł brytyjskiej Tajnej Służbie Wywiadowczej (MI6) w zakończeniu sprawy —* Harolda (Kima) Philby'ego, kreta w brytyjskich służbach wywiadowczych. Zdemaskował też radzieckiego szpiega w Admiralicji brytyjskiej -> Williama Vassala. Analizą i sprawdzaniem wiarygodności ujawnionych przez niego rewelacji, w tym informacji o penetracji brytyjskiej Służby Bezpieczeństwa (MI5) przez wywiad radziecki, zajął się powołany specjalnie w tym celu Komitet Płynności (Fluency Committee).

Informacje Golicyna, dotyczące działalności radzieckich służb wywiadowczych we Francji, były powodem dymisji dwóch szefów wywiadu francuskiego i doradcy ds. wywiadu prezydenta de Gaulle'a. Również na ich podstawie skazano w 1983 na dziesięć lat więzienia profesora Hugh Hambletona, kanadyjskiego ekonomistę, który przekazywał KGB tajne dokumenty —* NATO. Szczegóły radzieckich operacji wywiadowczych Golicyn omawiał osobiście z szefami wywiadów kilku państw zachodnich.

Funkcjonariusze CIA oceniali go jako trudnego we współpracy człowieka o wybuchowym temperamencie. Golicyn domagał się dostępu do wszystkich teczek CIA i brytyjskich służb wywiadowczych. O skali jego ambicji świadczą, realne jak sądził, plany powołania ponadnarodowej agencji kontrwywiadowczej, która, miałyby szansę skutecznie przeciwstawić się KGB"Na jej czele widział siebie.

Oskarżenia Golicyna zrujnowały karierę kilku doświadczonych funkcjonariuszy CIA, zwolnionych ze służby jedynie na podstawie poszlak i bez możliwości obrony. Szef kontrwywiadu CIA James Jesus Angleton, na którym rewelacje Golicyna dotyczące radzieckiego kreta w CIA wywarły wielkie wrażenie, udostępnił mu wiele tajnych materiałów Agencji.

219

Gołębie pocztowe

Inni odstępcy, jak Fedora i Jurij Nosenko dokładali wszelkich starań, by podważyć wiarygodność informacji przekazanych przez Golicyna zachodnim służbom wywiadowczym. MI5 nadało Golicynowi kryptonim Kago.

Golików Filip, marsz. Związku Radzieckiego (1900-1980)

Jeden z dowódców Armii Czerwonej; w krytycznych latach 1940-1941 szef -> GRU. Kariera zawodowa Golikowa, niewątpliwego faworyta Józefa Stalina, mimo licznych, popełnionych

przez niego błędów na stanowisku dowódcy, jak i szefa wywiadu, była zaskakująco długa. Urodził się w rodzinie chłopskiej w zachodniej Syberii. W 1918 wstąpił ochotniczo do Armii Czerwonej, jako żołnierz oddziałów specjalnych uczestniczył w tłumieniu antybolszewickich wystąpień chłopskich. Po zakończeniu wojny domowej [do 1931 pracował w pionie politycznym] dowodził pułkiem [oddelegowany został wówczas na zaoczne studia do Akademii Wojskowej im. Frunzego, którą ukończył w 1933]. Następnie był kolejno dowódcą dywizji, brygady, i korpusu. W 1938 sprawował funkcję członka Rady Wojennej Białoruskiego Okręgu Wojskowego. Następnie skierowany ponownie do linii. Jako dowódca Winnickiej Grupy Armijnej (6 Armii) uczestniczył w napaści na Polskę we wrześniu 1939.

W czerwcu 1940, po przywróceniu dawnych stopni oficerskich w Armii Czerwonej, został generałem lejtnantem; w tym samym roku postawiono go również na czele GRU. Odbudowa struktur całkowicie zdeorganizowanego po krwawych czystkach końca lat trzydziestych GRU i ponowne przekształcenie go w zdolną do efektywnego działania służbę wywiadowczą była w znacznej mierze zasługą Golikowa. GRU wielokrotnie ostrzegało Stalina o grożącym ataku ze strony Niemiec, co dyktator ignorował. Po wybuchu 22 czerwca 1941 wojny radziecko-niemieckiej Golikow nie został zwolniony z zajmowanego stanowiska, nie podzielił losu swoich poprzedników. Przeciwnie, pozostając cały czas szefem GRU i zastępcą szefa Sztabu Generalnego Armii Czerwonej, został mianowany także przewodniczącym pierwszej misji radzieckiej, która udała się do Londynu i Waszyngtonu w nadziei uzyskania pomocy wojskowej (jak też tajnych informacji wywiadowczych).

Po powrocie do ZSRR, w październiku 1941, objął dowództwo nad 10 Armią, która zimą 1941-1942 brała udział w walkach pod Moskwą. Następnie dowodził 4 Armią Uderzeniową; później został mian. dowódcą Frontu Woroneskiego. Po krótkim okresie dowodzenia Frontem Woroneskim i ponownie armią, Golikow mianowano zastępcą dowódcy Frontu Stalingradzkiego. Nikita Chruszczow w swoich autobiograficznych wspomnieniach wydanych na Zachodzie (Khrushchev

Remembers, 1970) [wyd. pol. Fragmenty wspomnień, 1984] pisze o depeszy:

wysłanej do nas przez pewnego oficera ze Stalingradu, z której wynikało, że Golikow zupełnie stracił głowę i zachowuje się jak szaleniec. Jego obecność nie tylko nie przyniosła nam nic dobrego, ale zaczynała być uciążliwa. (...) Zwolniliśmy go z wszelkich obowiązków, a następnie spowodowaliśmy, że został odwołany.

Stalin ostro skrytykował Chruszczowa za tę decyzję i wiosną 1943 mianował Golikowa szefem Głównego Zarządu Kadr Ludowego Komisariatu Obrony. Na tym stanowisku Golikow pozostał do 1950. Powierzono mu też zadanie przymusowej repatriacji radzieckich jeńców wojennych i innych osób, mianując go pełnomocnikiem Rady Komisarzy Ludowych ds. repatriacji obywateli ZSRR. Były oficer Smiersza, A.I. Romanow, pisze:

Każdy, kto wiedział, o co chodzi, zdawał sobie sprawę, że Golikow był nikim więcej jak tylko starym „frontowcem” podpisującym różne oficjalne dokumenty, raporty i proklamacje. Większość personelu koordynującego akcję repatriacyjną również składała się z dawnych żołnierzy frontowych, co obliczone było przede wszystkim na wprowadzenie w błąd aliantów zachodnich w kwestii prawdziwego charakteru tej operacji. W istocie prowadził ją Smiersz we współpracy z NKGB.

Z niektórych źródeł dotyczących Golikowa wynika, że również on znalazł się w końcu w więzieniu, prawdopodobnie w latach 1949-1950. Uznany najwyraźniej za nieprzydatnego w owym czasie, został zwolniony w trybie nagłym ze stanowiska szefa Zarządu Kadr i przesunięty na podrzędne stanowisko dowódcy samodzielnej armii zmechanizowanej stacjonującej w Rumunii. W 1956 otrzymał komendanturę Akademii Wojsk Pancernych. W 1957, po odwołaniu

Żukowa ze stanowiska ministra obrony, Golikowowi powierzono funkcję szefa Głównego Zarządu Politycznego Armii Czerwonej oraz kierownika wydziału Komitetu Centralnego KPZR. W 1961 otrzymał awans do stopnia marszałka Związku Radzieckiego.

Golików przeszedł w stan spoczynku w maju 1962. Przesunięty na honorową emeryturę, do grupy generalnych inspektorów Ministerstwa Obrony, zmarł 29 lipca 1980.

Gołębie pocztowe

Gołębie, obdarzone nieomylnym instynktem znajdowania drogi do domu, były wykorzystywane do przenoszenia wiadomości - często informacji od szpiegów - już w czasach biblijnych. Zanośli Grekom nowiny o zwycięstwach olimpijskich. Sułtan Bagdadu ustanowił w 1150 „pocztę gołębią”, zapewniającą łączność z najdalej wysuniętymi przyczółkami imperium.

Gołuszko Nikołaj

220

W czasie oblężenia stolicy Francji w latach 1870-1871 paryżanie wysyłali balonami klatki z gołębiami. W ten sposób ptaki przybywały do oddziałów francuskich, a później wracały z wiadomościami. Jeden gołąb może dostarczyć tysiące informacji, zredukowanych objętościowo dzięki technice mikrografii. Na początku XX w. Julius Neubronner, niemiecki fotograf, przymocował gołębiom do grzbietu ważące po około 70 gramów aparaty fotograficzne, by zademonstrować potencjalną przydatność ptaków do celów rozpoznania. Mechanizm zegarowy w aparatach zwalniał automatycznie migawkę co 30 sekund.

W czasie I wojny światowej gołębie pocztowe utrzymywały łączność między okopami aliantów. Balony wykorzystywane do rozpoznania wznosiły się nad ziemię i dopiero tam wypuszczano gołębie, które leciały z wiadomościami do odpowiednich miejsc. Wydział wywiadu polowego armii brytyjskiej posługiwał się gołębiami do utrzymywania łączności. Gołąb o imieniu Cher Ami przeniósł wiadomości, dzięki którym uratowano amerykański batalion uważany za stracony. Ranny Cher Ami przeleciał ponad 40 kilometrów w 25 minut. Odznaczono go francuskim Croix de Guerre. Kiedy padł, wypchano go, a potem przekazano do Smith-sonian Institution w Waszyngtonie.

Ważną rolę odegrał również gołąb o imieniu GI Joe. Brytyjskie oddziały, które zajęły jedno z włoskich miast, przesłały wiadomość o tym fakcie przez GI Joe. Informacja dotarła do celu na czas, dzięki czemu wstrzymano planowany na miasto atak z powietrza. GI Joe został uhonorowany medalem „Dickin”, którym odznaczono również Merkurego za pokonanie 770-kilometrowego

dystansu nad Morzem Północnym i przeniesienie do Anglii wiadomości od duńskiej grupy ruchu oporu.

W latach pięćdziesiątych oddziały rozpoznawcze armii izraelskiej, poszukując arabskich obiektów wojskowych na pustyni, wyposażały gołębie w elektroniczne urządzenia naprowadzające. Ptaki trzymano do chwili, gdy zgłodniały, a potem wypuszczano, zakładając, że jedynymi miejscami, gdzie uda im się znaleźć pożywienie, będą okolice arabskich placówek. Śledząc lot gołębi za pomocą urządzeń elektronicznych, Izraelczycy mogli nanosić na mapy miejsca prawdopodobnego rozlokowania nieprzyjacielskich przyczółków.

Wykorzystywanie gołębi pocztowych w armii amerykańskiej zapoczątkowano podczas wojny z Indianami w 1870, a zakończono w 1957. Ostatnie ptaki zostały przekazane ogrodom zoologicznym i prywatnym hodowcom.

Gołuszko Nikołaj, gen. płk (ur. 1937)

Drugi, a zarazem ostatni minister bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej (Ministerstwo Bezpieczeństwa).

W 1959 ukończył studia prawnicze na uniwersytecie w Tomsku i przez następne cztery lata

pracował jako sędzia śledczy. W KGB od 1963; wysokiej rangi funkcjonariusz w okręgu kemerowskim. Od 1974 na różnych stanowiskach kierowniczych w moskiewskiej ->centrali. W 1982 objął stanowisko szefa Sekretariatu KGB, na którym pozostawał do 1985. Od 1987 przewodniczący KGB Ukrainy. W 1991 pozbawiony wszystkich funkcji z powodu poparcia, jakiego udzielił frakcji zwolenników zmian w radzieckim aparacie władzy.

Gołąb pocztowy wypuszczany z czołg u brytyjskiego w północnej Francji w 1918. (imperial war museum)

w
221

Graf Zeppelin

W grudniu 1992 mianowany pierwszym wiceministrem, a po dymisji Wiktora Barannikowa, w lipcu 1993, ministrem bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Ministerstwem Bezpieczeństwa kierował do jego likwidacji w grudniu 1993, stając następnie, do lutego 1994, na czele nowo powołanej Federalnej Służby Kontrwywiadu.

Gordijewski Oleg (ur. 1938)

Brytyjski kret w KGB. Po trwającej nieprzerwanie jedenaście lat działalności szpiegowskiej na rzecz Wielkiej Brytanii w 1985 Gordijewski został zdradzony przez podwójnego agenta w CIA. Udało mu się jednak wydostać ze Związku Radzieckiego i zbiec do Wielkiej Brytanii.

Po ukończeniu moskiewskiego Instytutu Stosunków Międzynarodowych wstąpił w 1962 do KGB i po rocznym przeszkoleniu rozpoczął pracę w ->Centrali. Jego pierwszym zadaniem była analiza operacji prowadzonych przez tzw. nielegalów w państwach zachodnich. W styczniu 1966 wysłano go do Kopenhagi, gdzie miał kierować radziecką siatką wywiadowczą w Danii. Służbę w Kopenhadze pełnił do 1970, a następnie powtórnie od 1973 do 1978. W 1977, podczas urlopu w Moskwie, wysłuchał inauguracyjnego wykładu Harolda (Kima) Philby'ego dla funkcjonariuszy KGB.

Decyzję o współpracy z zachodnimi służbami wywiadowczymi podjąć miał jakoby pod wpływem wstrząsu, jakim była dla niego inwazja radziecka na Czechosłowację w 1968.

Działalność szpiegowską na rzecz brytyjskiej Tajnej Służby Wywiadowczej (MI6) rozpoczął w Kopenhadze w 1974. W 1978 wrócił do Moskwy, gdzie przebywał do 1982, kiedy skierowano go do pracy w ambasadzie radzieckiej w Londynie. W 1985 objął w tym mieście funkcję rezydenta KGB.

W maju 1985 wezwano go pod pozorem konsultacji do Moskwy, poddano przesłuchaniom i oskarżono o zdradę Związku Radzieckiego. Gordijewski zaprzeczył wszelkim stawianym mu zarzutom. Pomimo inwigilacji przez KGB, udało mu się nawiązać kontakt z wywiadem brytyjskim, jednocześnie rozpoczął przygotowania do ucieczki z kraju. 19 lipca Gordijewski, który miał zwyczaj codziennego uprawiania joggingu, wyszedł z domu w stroju treningowym. Już nie wrócił do swojego mieszkania.

Dzięki pomocy Brytyjczyków przedostał się do Wielkiej Brytanii, zostawiając w Związku Radzieckim żonę Leilę i dwie córki. W Londynie pojawił się we wrześniu 1985. Wkrótce z Wielkiej Brytanii wydalonu 25 dyplomatów, dziennikarzy oraz innych obywateli radzieckich, których Gordijewski zidentyfikował jako osoby zaangażowane w działalność wywiadowczą. W 1990 szef KGB, ->Władimir Kriuczukow, oznajmił, że Gordijewski mógł połączyć się z rodziną rok przed utraceniem przez komunistów władzy w Czechosłowacji. Na zwołanej w Moskwie konferencji prasowej powiedział, że oferta połączenia się Gordijewskiego z żoną i dziećmi pozostaje w mocy. Gordijewski określił ją jako kolejny wybieg.

KGB najwyraźniej miało nadzieję, że gdy zobaczą żonę i córki, to dam się przekonać do powrotu do Moskwy.

Wkrótce po ucieczce Gordijewskiego do Wielkiej Brytanii jego żona wystąpiła o rozwód; w przeciwnym wypadku miałyby niewielkie szanse na zachowanie pracy i naukę dzieci w szkołach dla uprzywilejowanych.

W 1991 pozwolono jej na wyjazd ze Związku Radzieckiego, do męża jednak nie wróciła.

Gordijewski jest współautorem (wraz z Christophe-rem Andrew) obszernej monografii: KGB: The Inside Story wydanej w 1990 [wyd. pol. KGB, 1997].

GPU

->WCzeKa.

Graf Zeppelin

Niemiecki sterowiec pasażerski, w 1939 wykorzystany do zadań elektronicznej inwigilacji brytyjskich urządzeń radarowych. Zbudowany w 1938 Graf Zeppelin - drugi sterowiec niemiecki tej nazwy - był najnowocześniejszym sterowcem pasażerskim.

Sterowiec przeszedł pomyślnie serię lotów próbnych, nigdy jednak nie wszedł do służby w lotnictwie pasażerskim. Wiosną 1939 przekazany został do bazy lotniczej niemieckich sił powietrznych we Frankfurcie i pełnił służbę, mając za zadanie ustalenie roboczej długości fal radiowych radarów brytyjskich oraz dokładnych parametrów ich stanowisk. Niemcy zdecydowali się użyć do tej misji sterowca, ponieważ ówczesne samoloty miały niewystarczający udźwig i zbyt mało miejsca na pokładzie, aby można było zainstalować komplet niezbędnego wyposażenia elektronicznego.

Pierwsza misja zwiadowcza Grafu Zeppelina, pod koniec maja 1939, zakończyła się fiaskiem z powodu awarii elektronicznych systemów pomiarowych. Żadnych cennych informacji nie przyniósł też drugi lot rekonesansowy sterowca, w sierpniu. Brytyjskie systemy radarowe namierzyły sterowiec podczas pierwszej jego misji, nie dostrzegły go natomiast w czasie drugiej. Nie miało to co prawda większego znaczenia, gdyż Grafu Zeppelina łatwo było dostrzec gołym okiem. Doniesienia o nim pojawiły się w londyńskim „Daily Telegraph”, Niemcy jednak zaprzeczyły oficjalnie, by jakkolwiek sterowiec niemiecki

Granville Christine

222

zbliżył się do wybrzeży Wysp Brytyjskich. Po wybuchu działań wojennych w Europie misje sterowca przerwano.

Drugi Graf Zeppelin - oznaczony symbolem LZ. 130 był - największym lżejszym od powietrza pojazdem powietrznym o sztywnej konstrukcji kadłuba i sto trzydziestą jednostką tego rodzaju wybudowaną w Niemczech.

(Jego poprzednik, Graf Zeppelin I, którego budowę ukończono w 1928, przez dziesięć lat obsługiwał linie pasażerskie; do chwili wycofania z użytku odbył 590 rejsów. Podczas pierwszego rejsu transatlantyckiego, pokonał trasę do Stanów Zjednoczonych w 112 godzin. W 1929 odbył podróż dookoła świata, która - włącznie z licznymi postojami i długodystansowymi wycieczkami na Syberię - zajęła 21 dni, z czego siedem spędził na lotniskach. W tym samym roku sterowiec dokonał przelotu nad Arktyką, a w 1930 otworzył epokę stałych połączeń powietrznych między Niemcami a Ameryką Południową).

W 1940 obydwie Zeppeliny zostały rozebrane na części, głównodowodzący Luftwaffe Hermann Göring potrzebował bowiem aluminium do budowy samolotów bojowych.

Granville Christine (1915-1952)

Jedna z najwybitniejszych agentek wywiadu brytyjskiego w czasie II wojny światowej. Znana także jako Skar-bek-Giżycka.

Urodzona w polskiej rodzinie arystokratycznej Skarbków; ojciec - hrabia Jerzy Skarbek, matka - Stefania z Goldfederów, rodziny bankowców. Krystyna była kobietą wysoką, atrakcyjną, pełną

wdzięku. Wygrała nawet konkurs Miss Polonia.

Po ukończeniu gimnazjum, prowadzonego przez siostry zakonne, zaczęła chorować na płuca, w związku z czym zamieszkała w Zakopanem. W 1938 wyszła za mąż za Jerzego Giżyckiego.

Po agresji niemieckiej w 1939 znalazła się wraz z mężem w Budapeszcie. Wkrótce wyjechali do Londynu, gdzie Krystyna została zwerbowana przez Kierownictwo Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE). Wysunęła projekt nawiązania współpracy z konspiracją wojskową w Polsce oraz organizacji trasy przerzutowej przez granicę. W początku 1940, przybyła przez Budapeszt, z pomocą kuriera ataszatu wojskowego, Jana Marusarza, do Polski, gdzie nawiązała kontakt z organizacją Muszkietierowie, współpracującą z wywiadem brytyjskim. Wraz z Andrzejem Kowerskim (Andrew Kennedy) zorganizowała siatkę działającą na Węgrzech i na Bałkanach oraz ucieczki z obozów jenieckich na terenie Polski. Aresztowana w Budapeszcie, zdołała wyjść na wolność. Zmieniła nazwisko na Christine Granville. Wiosną 1941 udała się z Kowerskim do Sofii, aby osobiście przekazać brytyjskiemu attache wojskowemu mikrofilmy otrzymane od wywiadu Związku Walki Zbrojnej, ostrzegające o ataku niemieckim na ZSRR.

Przez Sтамбуł przedostała się następnie do Algieru, gdzie przeszła przeszkolenie wywiadowcze i dywersyjne zorganizowane przez SOE. 7 lipca 1944 wraz z kilkoma oficerami francuskim, zrzucona na spadochronie we Francji w okolicy Vercors. Jako Pauline Armand przejęła obowiązki pomocnika przedstawiciela SOE na południową Francję płk. Francisa Cammaerts (Rogera). Utrzymywała łączność z oddziałami partyzanckimi i werbowała do nich ochotników, także wśród zatrudnionych przy przymusowych robotach jeńców włoskich. Kilkakrotnie wzięła udział w walce. Po uwięzieniu Rogera pojawiła się w placówce Gestapo w Digne i za pomocą gróźb i przekupstwa (kwotą 2 milionów franków, wyasygnowaną przez SOE) doprowadziła do zwolnienia z aresztu zarówno jego, jak i dwóch uwięzionych z nim oficerów.

Udekorowana najwyższymi odznaczeniami (w tym francuskim Croix de Guerre, Orderem Imperium Brytyjskiego i Medalem Króla Jerzego), pozostała po wojnie w Anglii. Pozbawiona innych źródeł utrzymania, pracowała jako stewardesa na transatlantyckim liniowym statku pasażerskim. Zginęła 15 czerwca 1952 w Londynie, zasztytowana przez zazdrosnego kochanka. Gray J. Patrick (ur. 1916)

Pełniący obowiązki dyrektora FBI, zmuszony do rezygnacji ze względu na rolę, jaką odegrał w aferze Watergate. Prezydent Nixon powierzył Grayowi obowiązki dyrektora FBI 3 maja 1972, dzień po śmierci -► J. Edgara Hoovera, który był szefem Biura przez 48 lat.

Wkrótce po nominacji Graya, 17 czerwca aresztowano pięciu mężczyzn, którzy włamali się do siedziby sztabu wyborczego Partii Demokratycznej w kompleksie gmachów Watergate w Waszyngtonie. Skutki wynikłego stąd skandalu politycznego i nieudolnych prób jego zatuszowania przez Biały Dom fatalnie odbiły się na dalszej karierze Graya.

Ponieważ włamywacze mieli powiązania z -► CIA, Nixon zaczął naciskać na dyrektora Centrali Wywiadu Richarda M. Helmsa, by użył swoich wpływów i skłonił FBI do zaniechania śledztwa. Helms wysłał do Graya swego ówczesnego zastępcę, gen. por. Vernona A. Waltersa.

Helms poinstruował mnie - relacjonował później Walters -abym przypomniał panu Grayowi o porozumieniu zawartym między CIA i FBI, na mocy którego agencje winny informować się wzajemnie o podjęciu kroków pociągających za sobą ujawnienie ich operacji.

Gray próbował zahamować śledztwo, jednakże funkcjonariusze FBI, wyczuwając, że chodzi o zatuszowanie

223

Greene Graham

sprawy, oskarżyli go o utrudnianie pracy. W tej sytuacji Gray zażądał od Waltersa pisemnego

oświadczenia domagającego się wstrzymania śledztwa, a gdy to nie odniosło skutku, FBI wznowiło czynności dochodzeniowe. Gray był już jednak zdyskredytowany i 27 kwietnia 1973 - w obawie przed zapowiadającymi się na niezwykle ostre przesłuchania przed komisją senacką - zrezygnował ze stanowiska. Wysunięte później przeciwko niemu oskarżenia o autoryzację włamań i rewizji bez nakazu sądowego wycofano oficjalnie w grudniu 1980.

Greene Graham (1904-1991)

Pisarz brytyjski; agent Tajnej Służby Wywiadowczej (MI6). W wydanej w 1971 książce *A Sort of Life* [wyd. pol. *Wracając do źródeł*, 1973] Greene zwięźle podsumował charakter wzajemnych powiązań między dwiema profesjami, którym się poświęcił:

Wydaje mi się (...), że każdy pisarz ma w sobie coś ze szpiega: obserwuje, przysłuchuje się, szuka motywów działania swoich bohaterów i analizuje ich psychikę.

Początki jego fascynacji szpiegostwem sięgają 1924. Studiujący wówczas w Oksfordzie Greene, korzystając ze stypendium ufundowanego przez ambasadę niemiecką w Londynie, odbył podróż po - wciąż jeszcze okupowanych - Niemczech. Starał się trafić na trop przypisywanych Francuzom prób sprowokowania powstań we francuskiej strefie okupacyjnej. Od 1926 do 1930 pracował w redakcji „The Times”, do 1939 prowadził też rubrykę recenzji filmowych w piśmie „The Spectator”. W chwili wybuchu wojny był już renomowanym pisarzem, autorem opublikowanej w 1932 i cieszącej się ogromną popularnością powieści sensacyjnej *Slamboul Train* [wyd. pol. *Pociąg do Stambułu*, 1995] i kilku innych książek o podobnej tematyce. Wydana w 1939 powieść *Confidential Agent* [wyd. pol. *Tajny agent*, 1962], była swego rodzaju zapowiedzią tego, czym Greene miał się zajmować w czasie wojny.

Do służby w MI6 wciągnęła Greene'a jego siostra, Eli-sabeth, pracująca w biurze tej agencji. Z początku Greene miał pewne problemy, w trakcie załatwiania formalności wyszło bowiem na jaw, że swego czasu został skazany sędawnie (wytwórnia filmowa, oburzona jego opinią, że filmy z nieletnią gwiazdą ekranu Shirley Tempie są prowokujące seksualnie, wytoczyła mu sprawę o zniesławienie). W rezultacie decyzja o przyjęciu Greene'a do MI6 musiała uzyskać osobistą akceptację szefa.

Bezpośrednim zwierzchnikiem Greene'a był Harold (Kim) Philby.

Trudno wyobrazić sobie lepszego szefa - napisał później Greene. - Był bezgranicznie lojalny wobec współpracowników, a o jego braku lojalności wobec państwa po prostu nic nie wiedzieliśmy.

Pierwszą placówką Greene'a w jego karierze pracownika wywiadu było Freetown w Sierra Leone. Do jego obowiązków należał tam nadzór nad pracą miejscowych agentów oraz kontrola strefy przybrzeżnej tego kraju, słynącego skądinąd jako raj dla kontrabandzystów i szpiegów wszelkiego autoramentu. We Freetown napisał *The Ministry of Fear* (1943) [wyd. pol. *Ministerstwo strachu*, 1995]. Kolejnym miejscem, dokąd skierował go Philby, była neutralna Portugalia - wojenne centrum, „cieplarnia, szklarnia, inspekt, wylęgarnia” dla działalności wywiadowczej. W 1945 Greene przeniósł się na krótko z MI6 do wydziału wywiadu politycznego Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

Po wojnie opublikował powieść *The Heart of the Matter* (1948) [wyd. pol. *Sedno sprawy*, 1950], będącą w znacznej mierze reminiscencją jego doświadczeń z Afryki Zachodniej. Kiedy wyjechał do okupowanego [przez wojska zwycięskich w II wojnie światowej mocarstw] Wiednia, aby napisać scenariusz do filmu *The Third Man* [wyd. pol. *Trzeci człowiek*, 1961], według opowiadania o tym samym tytule, działający tam oficerowie wywiadu radzieckiego podejrzewali, że w dalszym ciągu pracuje dla MI6. Niejednokrotnie wysuwano przypuszczenia, że główny bohater *The Third Man*, Harry Lime, to filmowy sobowtór Kima Philby'ego. Replikując w jednym z artykułów prasowych, Greene stwierdził, że określenia „trzeci” używał na długo

przedtem, zanim na Philby'ego padł cień podejrzenia o działalność szpiegowską.

Po ujawnieniu szpiegowskiej roli Philby'ego Greene oświadczył:

Lubiłem go i często zadaję sobie pytanie, co bym zrobił, gdybym odkrył, że jest tajnym agentem.

(...) Myślę, że gdyby wygadał się po pijanemu, dałbym mu dwadzieścia cztery godziny na wygrzebanie się z afery, a potem doniósłbym na niego.

Greene wykorzystywał niekiedy znajomość zasad i mechanizmów pracy wywiadu dla wywołania efektu humorystycznego, czego najlepszym przykładem może być powieść *OurMan in Hawana* (1958); [wyd. pol. *Nasz człowiek w Hawanie*, 1960], ale już jego opublikowany w 1978 *The Human Factor* przedstawia szpiegostwo jako rzemiosło ponure i do cna niemoralne. Greene oświadczył kiedyś, że Philby nie był pierwowzorem głównego bohatera tej powieści, podwójnego agenta Maurice'a Castle'a.

Wiem z doświadczenia - pisał - że na postaciach rzeczywistych potrafię wzorować jedynie drugorzędnych i mało istotnych bohaterów moich powieści.

Jego biograf utrzymuje, że Greene przesłał kopię rękopisu *The Human Factor* Philby'emu do Moskwy z prośbą o opinię. W powieści tej radziecki kret - oficer wywiadu brytyjskiego - przekazuje Rosjanom informację

Greenglass David

224

o tajnym porozumieniu między Anglią a RPA, dotyczącym zakazu reeksportu złota z Afryki Południowej za pośrednictwem Związku Radzieckiego. Już po opublikowaniu książki ogłoszono oficjalnie o zawarciu podobnego porozumienia. Biografowie Greene'a wskazują na ten i inne podobne przypadki, traktując je jako dowód, że w istocie pisarz nigdy nie stracił kontaktu z brytyjskimi służbami wywiadowczymi.

Opublikowana w 1955 powieść *The Quiet* [wyd. pol. *Spokojny Amerykanin*, 1956] oparta jest na osobistych przeżyciach Greene'a z okresu pracy na stanowisku korespondenta prasowego w Indochinach francuskich. Poznał tam amerykańskiego specjalistę od wojny partyzanckiej Edwarda G. Lansdale'a, który posłużył jako wzorzec głównego bohatera tej książki. Miał też okazję przyjrzeć się rozmaitym machinacjom agentów powstałej niedawno CIA.

W latach trzydziestych starszy brat Greene'a, Herbert, przez krótki czas prowadził działalność szpiegowską na rzecz Japonii. Przekazywał na ręce swego londyńskiego łącznika pseudotajemnice zaczerpnięte z powszechnie dostępnych źródeł, a w czasie hiszpańskiej wojny domowej był także szpiegiem rebeliantów. Herbert - bałaganiarz i skłonny do ciemnych interesów krętacz - był, jak się wydaje, pierwowzorem sprzedawcy odkurzaczy z *Naszego człowieka w Hawanie*, który zostaje w końcu szpiegiem angielskim.

Greenglass David, kpr. (ur. 1922)

Zamieszkały w Los Alamos szwagier —♦ Juliusa Rosenberga, pracujący dla radzieckiego szpiega atomowego Harry'ego Golda. Greenglass, który w 1943 rozpoczął służbę w US Army, został po przeszkoleniu skierowany do laboratorium jądrowego w Los Alamos jako szeregowy członek personelu technicznego, zatrudnionego przy budowie bomby atomowej. Przekazał wywiadowi radzieckiemu plany kompleksu laboratoriów w Los Alamos oraz wstępne szkice „Fat Man” - bomby atomowej, zrzuconej później 9 sierpnia 1945 na Nagasaki.

Aresztowany 16 czerwca 1950 pod zarzutem szpiegostwa, jak też powiązań z siatką szpiegów atomowych poprzez Golda. Uwagę kontrwywiadu amerykańskiego na Greenglassa zwrócił również radziecki radiogram szpiegowski, przechwycony przez amerykański wywiad wojskowy w 1944, a odszyfrowany w 1950 (Venona).

Greenglass, który w nadziei złagodzenia wyroku złożył zeznania obciążające Rosenberga, został skazany na piętnaście lat więzienia. Wyszedł na wolność w 1960, po odbyciu dwóch trzecich

kary.

Wywiad radziecki nadał mu kryptonim Kalibr.

(-> Siatka szpiegów atomowych)

Greenpeace

Rainbow Warrior

Greif, Gryf

Niemiecki kryptonim operacji wojsk powietrznodesantowych w bitwie pod Bulge w czasie II wojny światowej.

Grupa operacyjna Greif sformowana została w grudniu 1944, w ramach przygotowań do ofensywy niemieckiej w Ardenach. Zadaniem około 3 tysięcy przebranych w mundury amerykańskie, uzbrojonych i wyposażonych w zdobyczny amerykański sprzęt wojskowy żołnierzy niemieckich pod dowództwem Otto Skorzenego była dezorganizacja tyłów wojsk amerykańskich oraz uchwycenie mostów na Mozie. W skład oddziału Skorzenego wchodziło około 150 żołnierzy niemieckich znających biegle angielski.

Komandosi niszczyli sieć łączności telefonicznej, przestawiali drogowskazy i przekazywali fałszywe informacje zaskoczonym niespodziewaną ofensywą niemiecką żołnierzom amerykańskim. Świadomie rozsiano też pogłoski, że specjalny pluton egzekucyjny ze Skorzenym na czele ma dokonać zamachu na Eisenhowera, w związku z czym w Kwaterze Naczelnego Dowództwa Alianckich Ekspedycyjnych Sił Zbrojnych w Wersalu po Paryżu zarządzono nadzwyczajne środki bezpieczeństwa.

Czterech żołnierzy oddziału Greif, wziętych do niewoli w mundurach amerykańskich, rozstrzelano jako szpiegów.

Grillflame

Wywiad parapsychologiczny

*GRU

Zarząd Główny Wywiadu (Głównoje Razwiedywatiel-noje Uprawienie); struktura radzieckiego (później rosyjskiego) wywiadu wojskowego, nazywana także IV Zarządem Sztabu Generalnego; używano również wojskowego oznaczenia „jednostka 44388”. Po rozpadzie Związku Radzieckiego, wobec znacznej redukcji aparatu i ograniczenia zakresu działalności agencji wyrosłych na gruzach KGB, znaczenie GRU znacznie wzrosło.

GRU zostało utworzone 21 października 1918 dekretem Lenina, na wniosek komisarza wojny Lwa Trockiego, jako Registrup (Registracyonnoje Uprawienie -Zarząd Rejestracyjny Sztabu Polowego Rewolucyjnej Rady Wojennej Republiki). Trzy lata później, w związku z reorganizacją organów kierowniczych Armii Czerwonej, stał się Razwieduprem (Razwiedywatielnym Uprawieniem - Zarządem Wywiadowczym, IV Zarządem Sztabu Generalnego). Nazwa GRU pojawiła się ofi-

Struktura GRU

PIERWSZY (Europa)

SIÓDMY (NATO)

I

ZARZĄD WYWIADU

W PRZESTRZENI

KOSMICZNEJ

DYREKTOR

ZARZĄDY

I

DRUGI

(Ameryka Północna,
Ameryka Południowa,
Wielka Brytania, Australia,
Nowa Zelandia)
TRZECI (Azja)
ÓSMY (Inne wybrane państwa)
DZIEWIĄTY (Technologie wojskowe)
CZWARTY (Afryka)
PIĄTY
(Rozpoznanie operacyjne)
DZIESIĄTY (Wojskowo-gospodarczy)
JEDENASTY
(Doktryny militarne
i uzbrojenie)
INNE ZARZĄDY I DEPARTAMENTY
ZARZĄD OSOBOWY
ZARZĄD OPERACYJNO-TECHNICZNY
DEPARTAMENT ARCHIWÓW
T
ZARZĄD TECHNICZNO-ADMINISTRACYJNY
ZARZĄD STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH
INSTYTUT INFORMACYJNY
INFORMAGA
0 STANOWISKACH
DOWODZENIA
SZÓSTY
(Rozpoznani
radiowo-techniczne)
DWUNASTY
DEPARTAMENT POLITYCZNY
GRU
226

cialnie dopiero w lutym 1942, używano jej jednak niemal od samego początku. W myśl założeń nowo utworzony organ miał służyć jako struktura nie tyle zastępująca dotychczasowe służby wywiadowcze na szczeblu frontów i armii, co koordynująca ich działania i przedstawiająca sztabowi generalnemu kompleksową ocenę sytuacji militarnej.

Poza gromadzeniem danych rozpoznania strategicznego i rozpoznania taktycznego od pierwszych chwil swego istnienia GRU zajmowało się wywiadem gospodarczym ze szczególnym uwzględnieniem przemysłu zbrojeniowego.

Popularna była anegdota o pewnym naukowcu, któremu kazano przedostać się nielegalnie do obcego kraju, uzyskać jego obywatelstwo i wykraść dla GRU tajną dokumentację dotyczącą badań nad zaawansowanymi technologiami przemysłowymi. Uczony nie miał w zasadzie żadnych obiekcji, zauważył jedynie, że ani w ząb nie zna języka kraju, do którego zamierzano go wysłać.

- Nie martw się - usłyszał - udawaj niemowę.

- A jeśli wygadam się przez sen - zapytał.

- Wykluczone - zapewnił go funkcjonariusz GRU - utniemy ci język.

Od momentu powstania GRU miało ściśle określone kompetencje do prowadzenia operacji wywiadowczych jedynie za granicą; wszelkie działania kontrwywiadowcze skupiono w WCzeKa. Regułę tę złamano w 1953, gdy wywiadem wojskowym posłużono się do rozgrywki z Ławrientijem Berią i MWD.

Działania aparatu wywiadu wojskowego często dublowały się z posunięciami OGPU/NKWD, a zwłaszcza —* INO; wydawało się jednak, iż kierownictwo polityczne oceniało tę dwutorowość pozytywnie, dawała bowiem możliwość rzetelnej weryfikacji uzyskiwanych danych. We wszystkim, co miało związek z działalnością wywiadowczą, nie brano pod uwagę rachunku ekonomicznego. Jedynym kryterium była liczba zgromadzonych informacji, a nie sprecyzowany podział kompetencji między poszczególne agencje wywiadowcze oraz nieunikniona w tej sytuacji rywalizacja. Dublowanie działań było dodatkowym instrumentem pozwalającym na skuteczną kontrolę.

Jednakże, jak w wydanej w 1962 monografii *The Soviet High Command*, zauważa jeden z czołowych zachodnich specjalistów w dziedzinie historii wojskowo-politycznej ZSRR, John Erickson:

Siły zbrojne i tajna policja wciągnięte zostały w groźny dla obydwu stron konflikt i pogrążyły się w nim bez reszty. Wkrótce przekształcił się on w walkę na śmierć i życie.

Już na początku swego istnienia w 1919 GRU przeszło czystkę, zwaną też czasem „upustem krwi”, stanowiącą przedsmak zbrodni, które w epoce stalinowskiej zdziesiątkowały radziecki establishment wojskowy. Do kolejnej czystki doszło w listopadzie 1920 na polecenie Lenina, który nakazał rozstrzelanie setek funkcjonariuszy wywiadu, winnych wcześniejszej mylnej oceny sytuacji w Polsce. GRU jednak szybko otrząsnęło się z jej skutków. W latach dwudziestych i trzydziestych zanotowało na swym koncie szereg sukcesów, zdobywając tajne informacje natury militarnej, dotyczące sił zbrojnych Niemiec, Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych.

Czystki stalinowskie

W latach 1929-1930 na polecenie Stalina przeprowadzono czystkę, której ofiarą padła pewna liczba wyższych rangą wojskowych. Aresztowano wtedy około 5 procent dowódców, relatywnie mniej niż w innych kręgach aparatu władzy. Pierwszymi ofiarami czystki, która rozpoczęła się w 1935, stali się funkcjonariusze NKWD, zwłaszcza przebywający poza granicami ZSRR. Zadanie ich eliminacji Stalin powierzył GRU. Likwidacją oficerów NKWD kierował osobiście ówczesny szef GRU —* Jan vel Paweł Berzin, który wraz z gronem zaufanych pomocników wyjechał z Moskwy na Daleki Wschód. Po rozprawie z NKWD na Dalekim Wschodzie nadzorował czystkę funkcjonariuszy w Hiszpanii, teoretycznie nadal pozostawał szefem GRU. W Moskwie jednak pełniącym obowiązki szefa wywiadu wojskowego był najpierw Unszlicht, a następnie —* Siemion Uricki.

Kolejną czystkę radzieckiej kadry oficerskiej Stalin rozpoczął w 1937 po aresztowaniu, skazaniu i straceniu wybitnie utalentowanego marszałka Michaiła Tuchaczewskiego. Setki oficerów zgładzono, tysiące innych znalazło się w więzieniach; aresztowany i rozstrzelany został również pełniący obowiązki szefa GRU Siemion Uricki. Wysłani za granicę funkcjonariusze NKWD mordowali nielegalów oraz oficerów wywiadu GRU i NKWD, którzy odmawiali powrotu do Związku Radzieckiego. Jednym z wykonawców wyroków śmierci był młody oficer Iwan Sierow, przeniesiony do NKWD z sił zbrojnych, przyszedł szef KGB, a później GRU. W wydanej w 1984 książce *Inside Soviet Military Intelligence* [wyd. pol. GRU, 1999] Wiktor Suworow pisze, że

podczas czystki 1937 GRU zostało całkowicie zniszczone, represje dotknęły nawet babcie klozetowe i kucharzy, znajdujących się na jego liście płac.

Po roku rozpoczęła się rekonstrukcja aparatu GRU, ale rozbiła je ponownie kolejna fala terroru latem 1938.

Były szef GRU, Berzin, zamordowany został 28 czerwca 1938, po powrocie z Hiszpanii do Moskwy. W okresie szczytowego nasilenia terroru kontrolę nad radzieckim wywiadem wojskowym przejął szef NKWD Nikołaj Jeżow, jednak i on został wkrótce odsunięty od władzy i „zniknął”.

227

GRU

O konieczności rekonstrukcji rozbitego doszczętnie Sztabu Generalnego przekonała Stalina krótką, ale nadspodziewanie trudną kampania fińska 1939-1940. Jednym z wielu niepowodzeń w wojnie z Finlandią była operacja Specnazu, pod dowództwem gen. Chadzi--Umara Mamsurowa. Ludzie Mamsurowa, którzy mieli wziąć żywcem kilku jeńców fińskich i wydobyć z nich informacje, nie byli w stanie wykonać tego zadania. Mimo niepowodzenia, akcję Specnazu można za prototyp nowego rodzaju operacji specjalnych GRU.

GRU, na czele którego stanął Filip Golikow, zostało szybko odbudowane.

W przeddzień inwazji niemieckiej na Związek Radziecki GRU przekazywało Moskwie ostrzeżenia o narastającej groźbie wybuchu wojny, jednakże wszystkie tego rodzaju informacje były ignorowane przez Stalina.

II wojna światowa

W czasie II wojny światowej radziecki wywiad wojskowy funkcjonował stosunkowo sprawnie, mimo że potężna ofensywa niemiecka, rozpoczęta 22 czerwca 1941, sparaliżowała jego działania w pierwszym roku wojny. Jednak już w okresie walk o Stalingrad, zimą 1942/1943, GRU w pełni odzyskało zdolność operacyjną. Jak zauważa płk. David Glantz, jeden z najwybitniejszych analityków amerykańskich sił zbrojnych, specjalista w dziedzinie wywiadu Armii Czerwonej: Jeśli nawet najważniejszym czynnikiem, który przesądził o ostatecznym zwycięstwie, była ogromna przewaga liczebna, nie ulega wątpliwości, iż jej osiągnięcie, i to w sposób niemal niezauważalny dla Niemców, było w znacznej mierze zasługą wywiadu, który trafnie zdołał przewidzieć nieprzyjacielskie zamiary operacyjne. * * *

Co ciekawe, oficjalna historiografia wiele z tego [tj. działań wywiadu wojskowego w czasie II wojny światowej] przemilcza. Ktoś, kto nie miał dostępu do niemieckich źródeł archiwalnych, mógłby wystawić wywiadowi radzieckiemu ocenę dobrą; jeśli natomiast wziąć je pod uwagę, notę tę z całą pewnością należy podwyższyć, a jest rzeczą wielce prawdopodobną, że ewentualne otwarcie dostępu do dokumentów radzieckich sprawi, że trzeba będzie dokonać jej kolejnej korekty w górę.

W czasie wojny agentom GRU udało się poprzez kontakty szwajcarskie przeniknąć do niemieckiego Sztabu Generalnego (operacja Dora Lucy) i wykraść amerykańskie sekrety atomowe poprzez Kanadę; GRU kontrolowało też poczynania Richarda Sorge-go - legendarnego agenta radzieckiego w Japonii. Działania radzieckich —* attaches wojskowych w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii przyniosły w efekcie ZSRR całe tony dokumentów dotyczących planów wojennych i uzbrojenia. Za zasługi wojenne tytuł Bohatera Związku Radzieckiego otrzymało 121 osób związanych z GRU.

Działalność kontrwywiadowcze wewnątrz sił zbrojnych nie wchodziła w kompetencje GRU, odpowiedzialne za nią były organa bezpieczeństwa państwa, a ściślej funkcjonujące w ich strukturach od grudnia 1918 Wydziały Specjalne (Osobyje Otdiely). Jedynie na bardzo krótko, od lutego do lipca 1942, Stalin zgodził się, by wojskowi wzięli na siebie odpowiedzialność za operacje kontrwywiadowcze wewnątrz sił zbrojnych.

W lutym 1942 wywiadowi nadano status Zarządu Głównego Wywiadu (GRU) wraz z czasowym

podporządkowaniem mu służby kontrwywiadu. Podlegał miał bezpośrednio komisarzowi obrony, tj. Stalinowi.

We wrześniu tegoż roku dokonano podziału kompetencji pomiędzy GRU a nowo utworzoną służbę wywiadowczą Sztabu Generalnego. Do zadań pierwszego należał wywiad strategiczny, który rozumiano jako wszelką działalność zagraniczną i na zapleczu frontu na terenach okupowanych przez Niemców, łącznie jednak z werbunkiem agentury. Zarząd Wywiadu Sztabu Generalnego miał o wiele skromniejsze możliwości, koordynując aktywność oddziałów rozpoznawczych i wywiadowczych, działających na szczeblu frontów i armii. Podział był ostro krytykowany, ponieważ oddziały liniowe otrzymywały najważniejsze informacje via GRU i Moskwę, a więc często z opóźnieniem, decydującym o negatywnych wynikach działania. Przeprowadzono więc kolejną reformę, w kwietniu 1943. Zarządowi Wywiadu, podporządkowano cały wywiad taktyczny, łącznie z dywersją i partyzantką; GRU zajmowało się odtąd wyłącznie wywiadem zagranicznym.

W 1941 w ramach struktur NKWD utworzony został —* Smiersz, organizacja, której głównym zadaniem była walka z działalnością szpiegowską wewnątrz sił zbrojnych, wyłapywanie zdrajców i dezertów ukrywających się poza linią frontu oraz radzieckich jeńców wojennych, którzy zbiegli z niewoli niemieckiej. W 1943 Smiersz stał się autonomiczną organizacją, podporządkowaną bezpośrednio Państwowemu Komitetowi Obrony, a 16 marca 1946 jego kompetencje przejęło nowo utworzone MGB (Ministerstwo Bezpieczeństwa).

W 1947 Stalin podjął decyzję o wyjęciu wywiadu spod kompetencji zarówno Ministerstwa Obrony, jak i MGB. Utworzona została nowa agencja wywiadu zagranicznego Komitet Informacji pod kierownictwem Wiaczesława Mołotowa, ludowego komisarza spraw zagranicznych. Organizacja ta przetrwała do 1951; GRU udało się wyzwolić spod jej kontroli w połowie 1948.

Szefem GRU mianowano często wysokiego rangą oficera organów bezpieczeństwa państwowego (NKWD, KGB). Na przykład od 1958 do 1963 na jego czele stał gen. płk Iwan Sierow, były oficer Smiersza i przewodniczący KGB. Za jego kadencji GRU stało się organizacją do cna skorumpowaną. Gen. Piotr Iwaszutin, były oficer NKWD/KGB, piastował to stanowisko GRU

228

przez 24 lata (od 1963 do 1987), doprowadzając nieudolność i korupcję do rozmiarów, o jakich nie śniło się nawet jego poprzednikom. Za jego rządów kilku wyższych rangą oficerów GRU zbiegło na Zachód. Pod rządami Sierowa oficerowie GRU z własnej inicjatywy nawiązywali kontakty z funkcjonariuszami zachodnich służb wywiadowczych, przekazując informacje znacznie cenniejsze od tych, które sami od nich uzyskiwali.

Gen. Władlen Michajłow, szef GRU od 1987 do 1991, nie mógł wylegitymować się ani wcześniejszą służbą w wywiadzie wojskowym, ani też żadnymi umiejętnościami w tej dziedzinie; za jego kadencji decyzje w sprawach bieżących podejmowali trzej zastępcy, pełniący na zmianę obowiązki przewodniczącego. Niemal w przededniu rozpadu Związku Radzieckiego na stanowisku szefa GRU zastąpił go gen. płk Jewgienij Timochin, oficer Wojsk Obrony Powietrznej, również nie mający żadnego doświadczenia w pracy wywiadu. W 1992 jego miejsce zajął gen. Fiodor Ładygin.

Pod koniec lat osiemdziesiątych radziecki wywiad wojskowy zatrudniał łącznie ok. 100 tysięcy mundurowych funkcjonariuszy. W terenie GRU nadzorowała sztaby wywiadowcze w związkach taktycznych wyższego rzędu, 180 batalionów (każdy składający się z 340 ludzi) i około 700 samodzielnych kompanii rozpoznawczych. GRU podporządkowane były także sztaby wywiadu przy dowództwach flot oraz sztaby Strategicznych Sił Rakietowych, Sił Powietrznych i Sił

Obrony Powietrznej. Zarząd Wywiadu w Przestrzeni Kosmicznej GRU koordynował gromadzenie danych wywiadu satelitarnego, a VI Zarząd GRU, zajmujący się wywiadem łączności, miał pod swoją pieczę system rozsianych po całym świecie radioelektronicznych urządzeń nasłuchowych.

Wszystko wskazuje na to, że w tym okresie skala operacji wywiadowczych GRU przeciwko Stanom Zjednoczonym, zwłaszcza w zakresie pozyskiwania tajnych informacji dotyczących zaawansowanych technologii i badań naukowych, była znacznie większa niż zakres analogicznych operacji prowadzonych przez KGB.

GRU podlega także specjalna formacja dywersyjna Specnaz, o charakterze zbliżonym do jednostek specjalnych sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych: Zielonych Beretów i Delta Force w wojskach lądowych oraz SEAL w marynarce. GRU odpowiada za wyszkolenie oddziałów Specnazu, ich administrację i użycie w operacjach wojennych. Jednakże jednostki Specnazu zostały poddane kontroli KGB przy wykonywaniu operacji specjalnych m.in. w Czechosłowacji w 1968 i w Afganistanie w grudniu 1979, kiedy został zamordowany prezydent tego kraju.

Oficerów GRU kształcono w kilkunastu szkołach wyższych i instytutach naukowych. Studia trwały trzy lub pięć lat. Najważniejszą uczelnią, w której kształcono kadry GRU, była moskiewska Wojskowa Akademia Dy-

plomacyjna. Oficerowie GRU studiowali również na wydziałach wywiadu w Akademii Sztabu Generalnego, Centrum Szkolenia Nielegalistów, Akademii Wojskowej im. Frunzego, Akademii Marynarki Wojennej, Wojskowej Akademii Łączności, Wojskowym Instytucie Języków Obcych, Akademii Wojsk Łączności, Wyższej Szkole Radioelektronicznej Marynarki Wojennej, na Wydziale Specnazu Wyższej Szkoły Wojsk Powietrznode-santowych w Riazaniu, w kijowskiej Wyższej Szkole Dowodzenia i Wojskowej Lotniczej Akademii Inżynierskiej w Charkowie. Dodatkowo agentów GRU szkolono w różnych dziedzinach rzemiosła szpiegowskiego w specjalnych szkołach szpiegów.

W chwili obecnej GRU tworzy osiemnaście zarządów, z których najważniejsze oznaczone są liczbami porządkowymi od 1 do 12 (patrz: schemat). Centrala GRU mieści się w Moskwie przy Choroszewskim Prospekcie, w pobliżu dawnego lotniska Chodynka. Centralny gmach kompleksu budynków GRU - dziewięciokondygnacyjna budowla o szklanych ścianach - nazwany został przez funkcjonariuszy zachodnich służb wywiadowczych Akwarium (pierwotnie w budynku tym miał się mieścić szpital wojskowy.)

Szefowie wywiadu wojskowego

Gwiazdki przy nazwiskach oznaczają osoby zamordowane w czasie czystek stalinowskich; dwaj oficerowie piastowali to stanowisko dwukrotnie.

1918-1919 Sieraion Arałow
1919 Siergiej Gusiew (lipiec-grudzień)
1920 Georgij Piatakow (styczeń-luty)
1920 Władimir Aussem (luty- lipiec)
1920-1921 Jan Lenzman
1921-1924 Arvid Seebot [Zejbot]
1924-1935 * Jan Berzin
1935-1937 * Siemion Uricki
1937 * Jan Berzin (czerwiec-sierpień)
1937 Aleksandr Nikonow (sierpień)
1937-1938 Siemion Giendin
1938 -1939 Aleksandr Orłów
1939-1940 * Iwan Proskurow

1940-1941 Filip Golików
1941- 1942 * Aleksiej Panfilów
1942-1945 Iwan Uiczow
1943- 1947 Fiodor Kuzniecowa
1947-1949 Nikołaj Trusow
1949-1952 Matwiej Zacharów
1952-1956 Michaił Szalin
1956-1957 Siergiej Sztienienko
1957- 1958 Michaił Szalin
1958-1963 Iwan Sierow
1963-1987 Piotr Iwaszutin
1987-1991 Władlen Michajłow
1991-1992 Jewgienij Timochin
1992-1997 Fiodor Ładygin
1997- Walentin Korabielnikow

[1 Szef Zarządu Wywiadu Sztabu Generalnego, od maja 1945 szef GRU]

229

Grupa operacyjna, Task Force

Grunden Oliver E., starszy szer.

Żołnierz Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych, aresztowany za próbę sprzedaży tajnych informacji o samolocie szpiegowskim U-2. Grunden służył w 100 eskadrze zabezpieczenia organizacyjnego w bazie lotniczej Da-wis Monthan w Arizonie.

W chwili aresztowania miał zaledwie 19 lat. Postawiony przed sądem wojennym, został skazany na pięć lat więzienia i „dyscyplinarne wydalenie z sił zbrojnych”. Wojskowy Sąd Apelacyjny oddalił ten wyrok ze względów proceduralnych. Sądzony po raz drugi, Grunden ponownie został uznany za winnego, z tym że wyrok więzienia zmniejszono mu do wysokości odbytej już kary.

Grupa 300

Kryptonim grupy piętnastu kryptoanalityków z polskiego Biura Szyfrów, którzy od połowy 1940 do października 1942 pracowali we francuskim centrum krypt-toanalitycznym w Kadyksie, a następnie w Wielkiej Brytanii.

1 Grupa Armii Stanów Zjednoczonych, First US Army Group (FUSAG)

Armia widmo, utworzona przez aliantów w 1944 w celu utwierdzenia dowództwa niemieckiego w błędnym przekonaniu, że wojska sprzymierzonych są gotowe do przekroczenia kanału La Manche na wysokości Pas de Calais. Operacja pozoracyjna FUSAG, opatrzona kryptonimem Fortitude, była częścią ogólnego planu działań dezinformacyjnych —♦ Bodyguard.

Dowódcą FUSAG mianowany został gen. płk George S. Patton, którego rozkazy operacyjne przekazywane były do Niemiec przez podwójnych agentów działających pod kontrolą Komitetu XX.

Aby upozorować koncentrację znacznych sił wojskowych, specjaliści od kamuflażu i dezinformacji wzniesli rozległe obozowiska pełne namiotów, makiet czołgów i innych pojazdów wojskowych. U ujścia Tamizy zgromadzili znaczną liczbę fałszywych łodzi desantowych i nie przeszkadzali niemieckim samolotom rozpoznawczym w dokonywaniu lotów zwiadowczych nad tymi obiektami.

Między rzekomą kwaterą główną Pattona a alianckim lotnictwem bombowym trwał ożywiony, wyglądający naturalnie ruch radiowy, którego największe zagęszczenie skoncentrowało się w rejonie Pas de Calais tuż przed 6 czerwca 1944 (D-Day). Działania dezinformacyjne kontynuowano jeszcze przez 9 dni po rozpoczęciu inwazji, aby utrzymać Niemców w

przekonaniu, że po desancie w Normandi do ataku przejdą znacznie większe siły inwazyjne, które wylądują na plażach w rejonie Calais. W efekcie co najmniej 16 dywizji niemieckich tkwiło pod Calais przez 4 tygodnie od chwili rozpoczęcia inwazji w Normandii.

Grupa Bezpieczeństwa Marynarki Wojennej, Naval Security Group (NSG)

Używane przez US Navy oznaczenie służb wywiadu łączności marynarki wojennej (Navy Communications Intelligence). Termin ten przyjęto 1 lipca 1968 zarówno dla dowództwa, jak różnych grup nasłuchu na lądzie i jednostkach pływających.

Grupa operacyjna, Task Force

Tajne oznaczenie operacji wywiadowczych amerykańskiej marynarki wojennej. Termin używany jest zazwyczaj w operacjach morskich, w których uczestniczą okręty wojenne oraz inne siły marynarki wojennej. Na przykład, w Task Force 96, organizacji dowódczej koordynującej w latach sześćdziesiątych działalność okrętów rozpoznania, uczestniczyły jednostki morskie. Grupa operacyjna 96 podlegała dowódcy Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych w Japonii i współpracowała z okrętami rozpoznawczymi Banner i Pueblo.

Jednakże w języku wywiadowczym pojęcie „grupa operacyjna” może również oznaczać organizację zajmującą się zbieraniem informacji. Termin ten zaczęto stosować od czasu, gdy Biuro Wywiadu Marynarki Wojennej (Office of Naval Intelligence - ONI) poleciło podległej jednostce wywiadowczej, Grupie Wsparcia Operacyjnego Działań Bojowych Marynarki Wojennej (Naval Field Operations Support Group -NFOSG), założyć organizację zbierania danych wywiadowczych o ogólnoświatowym zasięgu.

Ponieważ istnienie NFOSG nie było tajemnicą, dowództwo Wywiadu Marynarki Wojennej pragnęło znaleźć sposób zakamuflowania poszczególnych jego operacji, tak żeby w przypadku niepowodzenia cała NFOSG nie została skompromitowana. Użyto wówczas terminu „grupa operacyjna”, co jest standardowym w marynarce wojennej określeniem jednostki operacyjnej wyznaczonej do wykonania określonego zadania.

Jeżeli nawet początkowy desygnat jednostki - 157 - zostanie zdemaskowany, to nie będzie trudności z zastąpieniem go przez inny zestaw cyfr. Przyjęty desygnat „Task Force 157” nie miał w założeniu zastąpić NFOSG jako nazwy organizacji, ale z biegiem czasu nazwa NFOSG po prostu wyszła z użycia - odnotował historyk wywiadu Jeffrey T. Richelson.

Grupa operacyjna 157

W latach siedemdziesiątych grupa operacyjna 157 (Task Force 157) prowadziła operacje wywiadowcze od monitorowania portów po zapewnienie ściśle tajnych kanałów łączności, wykorzystanych podczas dyskretnej

Grupa operacyjna, Task Force

230

podróży do Chin Henry'ego A. Kissingera, doradcy do spraw bezpieczeństwa prezydenta Nbrona. (Weather).

Grupa miała około 75 agentów kontraktowych, a wśród nich Edwina P. Wilsona, byłego oficera CIA, który został później skazany za sprzedanie broni do Libii.

Grupa operacyjna 157 zakamuflowana była jako Dowództwo Służb Administracyjnych Marynarki Wojennej (Naval Administrative Services Command) czyli oficjalna jednostka wsparcia personelu marynarki, stacjonowanego w odległych garnizonach. Kamuflażem grupy była międzynarodowa firma konsultingu morskiego Pierce Morgan Associates, która mieściła się w tym samym budynku w Alexandrii, w stanie Wirginia, co Dowództwo Służb Administracyjnych. Grupa operacyjna 157 miała około 25 biur terenowych, rozrzuconych po całym świecie, oraz prowadziła co najmniej 10 holdingów na terenie Stanów Zjednoczonych i w

innych krajach.

Fakt istnienia TF 157 otoczony był tajemnicą, podobnie jak to, że amerykańska marynarka wojenna zbiera informacje metodami agenturalnymi (HUMINT). Składając zeznania przed senacką Komisją Zakupów Zbrojeniowych w 1973, zastępca szefa operacji morskich do spraw logistyki, admirał W.D. Gaddis, ujawnił program wywiadu agenturalnego, mówiąc:

Prowadzony przez marynarkę wojenną program zbierania informacji metodami agenturalnymi rozszerzany jest na operacje w niebezpiecznych rejonach.

Stwierdzenie to odnosiło się do grupy operacyjnej 157.

Czasami grupa operacyjna zamieszczała w prasie ogłoszenia o poszukiwaniu pracowników cywilnych, którzy jako prowadzący nadzorowali pracę agentów oraz kierowali operacjami wywiadowczymi w biurach terenowych. W Niemczech, na przykład, nawiązywali kontakt z emerytowanymi weteranami niemieckiej marynarki wojennej.

W ramach jednej z operacji TF 157 zbudowano statek szpiegowski, który oficjalnie miał należeć do marynarki wojennej Iranu. Pod przykrywką własnej firmy Wilson nabył trawler i sprzedał go Iranowi za pół miliona dolarów. Trawler miał pływać w pobliżu radzieckich okrętów wojennych i monitorować ich systemy elektroniczne. Okazało się jednak, że w Zatoce Perskiej trudno o taki cel, a trawler nie nadaje się do żeglugi oceanicznej.

Do zadań TF 157 należało również śledzenie transportów broni nuklearnej, przewożonej przez flotę radziecką. Jednostki transportujące głowice obserwowano w „wąskich gardłach”, takich jak Gibraltar czy Bosfor. Obserwację prowadzono z pokładów jachtów, na których zainstalowano aparaturę do wykrywania promieniowania, obsługiwaną przez techników marynarki wojennej. (Cluster)

Grupa operacyjna 157 udostępniała dane o radzieckim uzbrojeniu, wykorzystywane w rokowaniach nad

traktatem SALT o ograniczeniu zbrojeń strategicznych. Przerzucała też agentów z Tajwanu do Chin, gdzie instalowali aparaturę rozpoznania elektronicznego. Operacje te wstrzymano po historycznej podróży prezydenta Nixona do Chin w 1972. Podczas wojny w Wietnamie TF 157 udzielała informacji o porcie w Hajfongu. W 1972 wykorzystano je do zaminowania portu przez amerykańskie lotnictwo morskie. Podczas wojny Jom Kippur z Izraelem, w październiku 1973, grupa operacyjna zameldowała o wykryciu transportu głowic atomowych do Egiptu. Informacja ta nie została jednak potwierdzona.

Dochodzenie w sprawie procedur stosowanych przy zakupach dokonywanych przez grupę operacyjną 157 doprowadziło do wykrycia nieprawidłowości w kontaktach między agentami kontraktowymi, takimi jak Wilson, a dostawcami sprzętu i zaopatrzenia. Dyrektorem Wywiadu Marynarki Wojennej został w tym czasie kmdr Bobby Ray Inman, od którego Pentagon domagał się dokonania cięć budżetowych. TF 157 stała się wygodnym terenem wprowadzania oszczędności. Po nieudanej próbie oddania grupy pod zarząd CIA lub Agencji Wywiadu Obronnego (Defense Intelligence Agency -DIA), Inman w lipcu 1976 podjął decyzję o rozwiązaniu TF 157 od 30 października 1977.

Oficerowie prowadzący otrzymali polecenie zniszczenia dokumentów świadczących o służbie w marynarce wojennej... - odnotował historyk Richelson, dodając: -Mieli obowiązek dementowania informacji o istnieniu grupy operacyjnej.

Fakt istnienia TF 157 wyszedł na jaw w maju 1977, kiedy dowiedział się o niej Bob Woodward z „Washington Post”, zbierający materiał do artykułu o podejrzanych transakcjach firmowanych przez Wilsona.

Grupa operacyjna 168

Po rozwiązaniu TF 157 jej majątek i zadania zostały rozdzielone wśród -» Wspólnoty

Wywiadów. Marynarka wojenna zatrzymała część zadań TF 157, które przejęła grupa operacyjna 168, dostarczająca taktyczny materiał wywiadowczy oraz techniczny materiał wywiadowczy na potrzeby dowódców flot.

Grupa operacyjna 168 (TF 168) została utworzona w 1969 przez Dowództwo Wywiadu Marynarki Wojennej (Naval Intelligence Command -NIC) dla uniknięcia cięć w sztabie NIC. W 1977 TF 168 przejęła po rozwiązanej TF 157 jej sekcje morskiego wywiadu naukowego i technicznego, sekcję dalekowschodnią oraz dwie placówki wywiadowcze w Monachium, których głównym zadaniem było przesłuchiwanie uciekinierów i dezertów w celu uzyskania informacji interesujących Biuro Wywiadu Marynarki Wojennej (Office of Naval Intelligence - ONI). (Goldfinger)

231

Guzienko Igor

Grupa Specjalna Poszerzona, Special Group Augmented (SGA)

Powołany przez Biały Dom sztab kierujący całością przedsięwzięć Stanów Zjednoczonych, zmierzających do obalenia kubańskiego przywódcy Fidela Castro. (Mongoose)

Rola SGA w operacji Mongoose stała się przedmiotem dochodzeń Komisji Churcha (Churcha Komisja), analizującej działalność CIA i przypadki nadużycia przez nią władzy.

Grupa Centrali Wywiadu, Central Intelligence Group (CIG)

Bezpośrednia poprzedniczka —* CIA, utworzona na mocy rozporządzenia prezydenta Trumana z 22 stycznia 1946. Działała pod egidą powstałej tego samego dnia -> Agencji Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Agency - NSA). 18 września 1947 przekształcona w Centralną Agencję Wywiadowczą (CIA).

Dyrektorzy CIG:

Styczeń 1946 - czerwiec 1946 kontradm. Sidney

Souers Czerwiec 1946 - maj 1947 gen. Hoyt S.

Vandenberg Maj 1947 -wrzesień 1947 kontradm. Roscoe H.

Hillenkoetter

Guardians

Grupa służby „superbezpieczeństwa”, której zadaniem miała być ochrona Służby Bezpieczeństwa (MI5) i Tajnej Służby Wywiadowczej (MI6) przed penetracją przez agentów wywiadu radzieckiego. Projekt powołania tej organizacji opracował oficer wywiadu brytyjskiego Peter Wright.

Guillaume Gunter

Sekretarz kanclerza Republiki Federalnej Niemiec Willy'ego Brandta - a zarazem szpieg wschodnioniemiecki. Niewątpliwie najwybitniejszy z kilku agentów Stasi (MfS), którym udało się przeniknąć do władz państwowych RFN w okresie od 1949 - kiedy powstało państwo wschodnioniemieckie - do zjednoczenia Niemiec w 1990.

Podczas II wojny światowej ojciec Guillaume'a udzielił ściganemu przez Gestapo Willy'emu Brandtowi schronienia i pomocy lekarskiej. W 1955 Guillaume senior skontaktował się z Brandtem, podówczas burmistrzem Berlina Zachodniego, prosząc o ułatwienie synowi ucieczki na Zachód. Dzięki pomocy Brandta Gunter, który w rzeczywistości był przeszkolonym przez -> KGB oficerem wschodnioniemieckich sił zbrojnych pracującym dla Stasi, przedostał się do RFN, gdzie uzyskał azyl polityczny. Po aresztowaniu zeznał, że wysłano go na Zachód jako -> »agenta uśpionego; zgodnie z otrzymanymi instrukcjami miał podjąć starania o obywatelstwo, mieszkanie i odpowiednią pracę.

Brandt załatwił mu stanowisko etatowego funkcjonariusza SPD. Gunter szybko wspinał się po szczeblach hierarchii partyjnej, a w 1970 został osobistym sekretarzem Brandta, uzyskując tym

samym dostęp do najtajniejszych dokumentów jego gabinetu i materiałów Paktu Północnoatlantyckiego (NATO). Towarzyszył kanclerzowi i jego rodzinie nawet podczas urlopów.

Guillaume ze swymi dwoma podbródkami, puciołowatą twarzą i nadającymi mu sowi wygląd okularami w stalowej oprawce - piszą o nim w Who 's Who in Espionage (1984) Ronald Payne i Christopher Dobson - wydawał się kimś zupełnie nieszkodliwym; wyglądał i zachowywał się jak idealny urzędnik.

Aresztowano go w kwietniu 1974 pod zarzutem szpiegostwa. W trakcie przesłuchań przyznał się do pracy dla Stasi. Sąd uznał go za winnego i wymierzył karę 13 lat pozbawienia wolności. Na karę więzienia skazana została również, oskarżona o zdradę, jego żona, Christel. Obydwoje wrócili do NRD w 1981. Zostali wymienieni na obywateli zachodniemieckich odsiadujących wyroki w krajach bloku wschodniego.

Skandal, jaki wybuchł w związku ze sprawą Guillaume'a, spowodował w maju 1974 rezygnację Brandta ze stanowiska kanclerza RFN.

W 1993, zeznając na procesie byłego szefa wschod-nioniemieckiej siatki szpiegowskiej Marcusa Wolfa, Guillaume przedstawiał siebie jako „bojownika o sprawę pokoju” i utrzymywał, że przekazywane przez niego informacje pomogły utrzymać równowagę militarną między Wschodem a Zachodem. Jednym z najważniejszych tajnych dokumentów, jaki udało się zdobyć Guil-laume'owi, było osobiste posłanie prezydenta Nixona do kanclerza Brandta.

W czasie procesu Wolf przyznał, że afera Guillaume'a wybuchła w bardzo niefortunnym czasie, albowiem dymisja kanclerza Brandtas zadała ciężki cios sprawie polepszenia stosunków między obydwoma blokami.

Gustavus

Arnold Benedict

Guzienko Igor (1919-1982)

Szyfrant ambasady radzieckiej w Ottawie w Kanadzie. Po ucieczce przekazał zachodnim służbom wywiadów-

Guzienko Igor

232

czym cenne informacje dotyczące radzieckich operacji szpiegowskich, których celem było wykradzenie sekretów dotyczących bomby atomowej (siatka szpiegów atomowych).

Po studiach w moskiewskiej Akademii Inżynieryjnej i Instytucie Architektury Guzienko został skierowany w 1941 do szkoły wywiadu wojskowego w Moskwie, a po jej ukończeniu do GRU.

Podczas II wojny światowej pełnił służbę liniową; został awansowany do stopnia lejtanta.

Latem 1943 wysłano go drogą lotniczą do Ottawy, gdzie został szyfrantem ambasady radzieckiej. Jego ciężarna żona wraz z córką przybyły do Kanady później na pokładzie statku.

Choć sumiennie wywiązywał się ze swych obowiązków, coraz bardziej pociągał go zachodni styl życia. Gdy we wrześniu 1944 otrzymał niespodziewany rozkaz powrotu (choć niebawem go anulowano), wraz z żoną postanowił pozostać na Zachodzie. 6 września 1945 podjął z rodziną próbę uzyskania azylu, którego jednak odmówiono. Guzienkowie schronili się u swego sąsiada, sierżanta Royal Canadian Air Force. Ostatecznie władze kanadyjskie, które zdały sobie sprawę z potencjalnej wartości Guzienki, jak i zagrażającego mu ze strony Rosjan niebezpieczeństwa, zgodziły się objąć go opieką i udzieliły pomocy.

Zeznania Guzienki oraz dokumenty, jakie wykradł z ambasady (zwłaszcza szyfry i 109 rozszyfrowanych depesz), pozwoliły na zdemaskowanie rozgałęzionej radzieckiej siatki szpiegowskiej, z rezydentem -> GRU płk. Nikołajem Zobotinem, fizykiem jądrowym Allanem Nunnem Mayem i innymi szpiegami atomowymi. Na kary więzienia skazano 10 osób. Guzienko

sugerował również, iż radzieckim szpiegiem jest —* Al-ger Hiss, lecz przedstawione przez niego dowody miały charakter poszlakowy.

Władze kanadyjskie nadały Guziencowi nową tożsamość [czeskiego imigranta Richarda Browna] i osiedliły go w Toronto, w utajnionym miejscu. Uczestniczył kilkakrotnie w debatach na temat szpiegostwa radzieckiego, zawsze w czarnym kapturze na głowie. Swą ucieczkę opisał w książce *This Was My Choice* (1948), która stała się podstawą scenariusza filmu *The Iron Curtain*. Próbował również swych sił, nie bez powodzenia, jako po-wieściopisarz [*The Fali of a Titan*, 1954].

H-21

Mata Hari

Hogelin Boris C.W. (1892-1983)

Wynalazca, konstruktor maszyn szyfrujących, dokonał ulepszeń w maszynie Enigma, zbudowanej na podstawie wyników wcześniejszych prac Arthura Scherbiusa.

Hagelin urodził się na Kaukazie, gdzie pracował jego ojciec, specjalista od wydobywania ropy naftowej. Po czterech latach studiów w Petersburgu wyjechał do Szwecji. W 1921 ukończył Królewski Instytut Techniczny. Kryptografią zaczął się interesować, pracując w firmie A.B. Cryptograph, zakupionej w tym samym roku przez dr. Emmanuela Nobla. Hagelin uznał, że maszyny szyfrujące mogą odegrać znaczną rolę w wymianie poufnych danych technicznych i handlowych. W 1923 zademonstrował publicznie „lampową maszynę szyfrującą-deszyfrującą Enigma”. Mimo że kilka egzemplarzy tego urządzenia nabyły Siły Lądowe Stanów Zjednoczonych i brytyjskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych, szersze zastosowanie znalazły one w służbach łączności sił zbrojnych i policji Szwecji oraz Niemiec.

Kolejnym sukcesem Hagelina stała się „taktyczna” maszyna szyfrująca, zwana też maszyną z serii C. Prace nad nią rozpoczął z inicjatywy —* Deimeme Bureau, zainteresowanego skonstruowaniem „kieszonkowej” maszyny szyfrującej, zdolnej do jednoczesnego wydruku szyfrogramu. Hagelin udoskonalił w tym celu maszynę z serii C, wykorzystując projekt „mechanizmu generującego zmiany losowe” [kieszonkowa maszyna szyfrująca CD-57, model z 1934]. Po obejrzeniu prototypu Francuzi natychmiast zamówili 5 tysięcy egzemplarzy tego urządzenia.

Przez kilka lat Hagelin wielokrotnie próbował zainteresować kupnem maszyny amerykańskie siły zbrojne, jednakże dopiero w 1940 została ona zaakceptowana przez dowództwo US Army.

Pierwszą partię 50 egzemplarzy dostarczono do Waszyngtonu drogą lotniczą. Produkcję tego urządzenia - któremu nadano oznaczenie „maszyna szyfrująca M-209”, a które popularnie określano mianem konwertera - w Stanach Zjednoczonych rozpoczęła firma L.C. Smith & Corona Typewriters Inc.; jej zdolności produkcyjne szybko osiągnęły liczbę 500 egzemplarzy dziennie. Do końca II wojny światowej skonstruowano ponad 140 tysięcy konwerterów.

Po czteroletnim pobycie w Stanach Zjednoczonych Hagelin wrócił w 1944 do Szwecji. Podczas jego pobytu za granicą zakłady w Sztokholmie sprzedawały maszyny C do kilku krajów, w tym do Niemiec i Włoch. Jeden egzemplarz został przemycony ze Szwecji przez japońskiego attache wojskowego i przewieziony na pokładzie U-Bootu do Tokio. Według szacunków Hagelina do końca wojny Niemcy wyprodukowały około 700 takich maszyn.

Po wojnie udoskonalone warianty maszyny C produkowano w Niemczech i Francji.

W 1959 Hagelin przeniósł swoją firmę Crypto ze Szwecji - której rząd miał prawo przejmować wszystkie wynalazki uznane za istotne z punktu widzenia bezpie-

Haguewood Robert D.

234

czeństwa narodowego - do Szwajcarii. Spotykał się tam z kryptoanalitykiem amerykańskim,

Williamem R. Friedmanem, z którym łączyły go więzy przyjaźni. Do spotkań dochodziło w okolicznościach sugerujących, że Friedman pracował dla ->NSA. W książce Puzzle Palace (1982) James Bamford uznał za wielce prawdopodobne przypuszczenie, że do Hagelina zwrócono się

z prośbą o poinformowanie NSA na temat szczegółów udoskonaleń i modyfikacji wprowadzonych do maszyn szyfrujących produkowanych przez jego firmę na zamówienie rządów innych państw.

Spekulacje o związkach NSA z Crypto trwały do lat dziewięćdziesiątych. Przerwało je dopiero oficjalne oświadczenie firmy, że do prac nad maszynami szyfrowymi nigdy nie dopuszcza przedstawiciele agencji wywiadowczych.

Haguewood Robert D., mat

. Marynarz US Navy, skazany w 1986 za sprzedaż - za 400 dolarów - nie utajnionych, jak się okazało, instrukcji uzbrojenia samolotów nie umundurowanemu oficerowi policji. Skazano go na 2 lata więzienia i dyscyplinarne wydalenie ze służby.

W chwili aresztowania, w marcu 1986, odbywał służbę w Centrum Prób Rakietowych w Point Mugu w Kalifornii. Jego transakcję śledzili agenci -> FBI i -> Służby Śledczej Marynarki (Naval Investigative Service).

Haifisch, Rekin

Kryptonim zakrojonej na szeroką skalę niemieckiej operacji pozoracyjnej, opracowanej i przeprowadzonej w 1941, w ramach przygotowań do realizacji planu Barbarossa. Operacja zakładała koncentrację okrętów wojennych i desantowych wzdłuż wybrzeży europejskich, intensywne ćwiczenia morskodesantowe i loty rozpoznawcze nad Wyspami Brytyjskimi. W krajach okupowanych przez Niemcy rozpuszczano pogłoski o rychłym rozpoczęciu długo odkładanej inwazji na Anglię, co miało utwierdzić ZSRR i Wielką Brytanię w przekonaniu, że Niemcy przygotowują się do wysadzenia ośmiu dywizji piechoty w czterech punktach południowo-wschodniego wybrzeża Anglii, następnie desantu czterech dywizji pancernych i dywizji piechoty zmotoryzowanej, a w trzeciej i ostatniej fazie inwazji - sześciu dywizji piechoty, które miały okrążyć Londyn.

Operację kontynuowano po rozpoczęciu inwazji na ZSRR. Niemieckie Dowództwo Naczelne uważało bowiem, że utwierdzi to Anglików w przekonaniu, iż po błyskawicznym zwycięstwie na froncie wschodnim siły niemieckie przerzucone zostaną z powrotem na Zachód.

Mimo że dzięki materiałom Ultry rząd brytyjski dysponował szczegółowymi informacjami o planowanym ataku na ZSRR, obawa przed możliwością inwazji na

Wyspy Brytyjskie nie wygasła nawet po rozpoczęciu działań wojennych na wschodzie. Premier odwołał ogłoszony w związku z przygotowaniem do odparcia inwazji stan najwyższej gotowości bojowej dopiero 1 sierpnia, w związku z rozwojem sytuacji na froncie wschodnim.

Hall James W. III, chor

Chorąży Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych oskarżony o przekazanie wywiadowi NRD dokumentów i materiałów fotograficznych dotyczących amerykańskich satelitów, planów wojennych Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) oraz operacji podsłuchu i używanego w tym celu sprzętu. Jeden z przedstawicieli rządu Stanów Zjednoczonych określił przeciek tych informacji jako znaczny upust krwi.

Hall był specjalistą w dziedzinie wojny elektronicznej i rozpoznania środkami łączności; od 1981 do 1985 w Berlinie, a w latach 1986-1987 we Frankfurcie. Jego praca wiązała się ściśle z nasłuchem elektronicznych sygnałów emitowanych przez państwa Układu Warszawskiego. Aresztowano go w Georgii, gdzie przechwał się swoimi szpiegowskimi wyczynami przed agentem FBI, podającym się za pracownika wywiadu radzieckiego. Rozpoczętą w 1982

działalność szpiegowską kontynuował do zatrzymania w grudniu 1988. Jego prowadzącym był Husein Yildirim, z pochodzenia Turek, pracujący jako instruktor w warsztacie naprawy samochodów wojsk amerykańskich w Berlinie.

Poza okolicznościowymi gratyfikacjami w gotówce rząd NRD płacił Hallowi stałą pensję w wysokości 30 tysięcy dolarów rocznie. Ocenia się, że łącznie otrzymał od 100 do 200 tysięcy dolarów. Odznaczono go również orderem wschodnioniemieckim. W 1987 Hall wpłacił 30 tysięcy dolarów gotówką jako zaliczkę za dom wiejski w Richmond Hill, w stanie Georgia, wartości 92 tysięcy dolarów; roczny żołąd Halla wynosił wówczas 21 221 dolarów.

Na procesie przyznał się do winy i ze łzami skruchy oświadczył, że ma pełną świadomość zdrady, jakiej się dopuścił. W marcu 1989 skazany został na 40 lat więzienia, 50 tysięcy dolarów grzywny i dyscyplinarne wydalenie ze służby wojskowej.

HaleNathan, kpt. (1755-1776)

Szpieg amerykański z okresu wojny o niepodległość, stracony przez Anglików. Absolwent Yale z 1773; nauczyciel w New London i w East Haddam w stanie Connecticut. We wrześniu 1776 zgłosił się na ochotnika do wykonania misji szpiegowskiej na tyłach wojsk brytyjskich na Long Island. Po kilku dniach wpadł w ręce Anglików.

Charakter misji Haie'a oraz okoliczności jego pojmania i egzekucji są niejasne. Niewykluczone, że zde-

235

Hall William Reginald

maskowano go, gdy podczas rewizji Anglicy znaleźli notatki i szkice obiektów militarnych, które w pośpiechu ukrył w bucie. Możliwe też, że wydał go kuzyn - zagorzały stronnik torysów.

Głównodowodzący sił brytyjskich w Ameryce Północnej wydał rozkaz stracenia go 22 września 1776 o świcie, odmawiając skazanemu nie tylko przywileju rozprawy sądowej, ale nawet pociechy duchowej. Hale, który na szafocie wypowiedział słowa: „Żałuję, że mam tylko jedno życie, aby je oddać za ojczyznę”, zdobył trwałe miejsce w panteonie amerykańskich bohaterów narodowych.

W 1914 jego pomnik stanął w kampusie uniwersytetu w Yale. W 1973 kopię ustawiono przed wejściem do centrali CIA w Langley w stanie Wirginia.

Hall Theodore Alvin (ur. 1926)

Fizyk amerykański, członek radzieckiej siatki szpiegów atomowych. Z odtajnionych i opublikowanych w 1996 dokumentów NSA wynika, że Hall związany był z fizykiem Klausem Fuchsem, którego działalność szpiegowska na rzecz ZSRR wyszła na jaw w 1950. Podobnie jak Fuchs, Hall pracował w laboratorium jądrowym w Los Alamos, w Nowym Meksyku, gdzie zostały skonstruowane pierwsze amerykańskie bomby atomowe, zrzucone później na Hiroszimę i Nagasaki.

Dokumenty ujawnione przez NSA były zapisami przechwyconych i rozszyfrowanych depech, wysyłanych do Moskwy przez działających w czasie wojny na terenie Stanów Zjednoczonych oficerów wywiadu radzieckiego i przesyłanych im instrukcji (—* Venona). Na ich podstawie analitycy NSA doszli do wniosku, że radzieckim agentem, o —* kryptonimie Mlad był właśnie Hall.

Hall, znany z lewicujących poglądów absolwent Harvard University, wyemigrował do Wielkiej Brytanii w 1962, podjął pracę na Cambridge University jako biochemik i wkrótce zyskał opinię wybitnego specjalisty w dziedzinie mikroanalizy rentgenowskiej. W chwili opublikowania dokumentów NSA w 1996 był człowiekiem ciężko chorym na raka i chorobę Parkinsona.

W przejętych i odczytanych szyfrogramach radzieckich wspomniany jest również agent o kryptonimie Star, identyfikowany z kolegą Halla z okresu studiów, Saville'em S. Saxem. Wedle

opinii niektórych znawców przedmiotu to on właśnie skłonił Halla do dostarczania wywiadowi radzieckiemu informacji dotyczących bomby atomowej. W 1996, kiedy informacje te ujawniono publicznie, Sax już nie żył.

Ponieważ Amerykanie nie chcieli zdekonspirować swych źródeł informacji, nie podjęto przeciwko Hallowi żadnych kroków prawnych.

Hall William Reginald, odm. (1870-1943)

Od 1914 do 1919 ->dyrektor Wywiadu Marynarki Wojennej (Director of Naval Intelligence - DNI) Wielkiej

Brytanii. Twórca komórki kryptoanalitycznej brytyjskiej Królewskiej Marynarki Wojennej Pokoju nr 40, nazywany był przez podwładnych Blinker (Łypacz).

W oficjalnej historii wywiadu brytyjskiego British Intelligence in the Second World War (1979) F.H. Hinsley i inni autorzy podkreślają, że działający nader energicznie Hall stworzył system szpiegowski, nad którym sprawował pełną kontrolę, decydując osobiście, czy i kiedy przekazywać dane wywiadowcze innym departamentom; prowadził też samodzielne operacje wywiadowcze w dziedzinach pozostających całkowicie poza obszarem zainteresowań Admiralicji.

Reakcją na wybujałą indywidualność Halla było pojawienie się w 1918, popieranej przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych, silnej grupy nacisku w marynarce wojennej, domagającej się zniesienia stanowiska zarówno DNI, jak i jego zastępcy (Deputy Director of Naval Intelligence - DDNI).

Był synem kapitana Williama Henry'ego Halla, pierwszego dyrektora Wydziału Wywiadu Admiralicji (1882-1889). Służbę w marynarce wojennej rozpoczął w 1894 i awansował kolejno na dowódcę okrętu szkoleniowego Cornwall, krążownika pancernego Natal, w 1913-1914 dowodził krążownikiem Queen Mary. Wprowadził liczne zmiany w regulaminie służby, m.in. system trójwachtowy w miejsce tradycyjnie stosowanego we flotach systemu dwóch wacht. W czasie wojny znacznie rozbudował organizację służb wywiadowczych marynarki wojennej, zwłaszcza służby nasłuchu radiokomunikacyjnego i dekryptażu, co umożliwiło dostarczanie sztabom rzetelnych i wiarygodnych informacji. W 1917 awansowany do stopnia kontradmirała, następnie wiceadmirała i - w 1927 - admirała.

Hall jest jednym z geniuszy, których zrodziła wojna; postać, która mogłaby się z nim równać, nie pojawiła się dotąd nawet w świecie fikcji literackiej. Opisanie tylko części niewiarygodnych wręcz wyczynów, których -jak słyszałem - dokonał, zajęłoby całe, fascynujące tomy. Ten człowiek jest geniuszem, przykładem geniuszu najczystszej wody. W porównaniu z nim pozostali funkcjonariusze służb specjalnych to amatorzy

- pisał w liście do prezydenta Wilsona w marcu 1918 ambasador Stanów Zjednoczonych w Londynie, dr Walter Page.

Hall był także posłem do Izby Gmin z ramienia Partii Konserwatywnej. Wraz z Amusem J. Peaslee napisał książkę Three Wars with Germany (1943). Zaczętą autobiografię przerwał po napisaniu kilku pierwszych rozdziałów.

Lojalność i umiejętności Halla sprawiły, iż wywarł on decydujący wpływ na bieg historii świata w kiytycznym dla niego momencie

- napisał w The Eyes of the Navy (1955) jego biograf, admirał sir William James.

Hambleton Hugh George

236

Hambleton Hugh George (ur. 1922)

Ekonomista kanadyjski zatrudniony w aparacie administracyjnym -> NATO; prowadził działalność szpiegowską na rzecz Związku Radzieckiego.

Hambleton urodził się w Ottawie, w młodości spędził kilka lat w Europie, gdzie jego ojciec pracował jako dziennikarz. Do Kanady powrócił w 1937, do szkoły średniej uczęszczał w Kalifornii. Po jej ukończeniu w 1940 wstąpił do formowanej w Kanadzie jednostki Wolnych Francuzów. Posłano go do Algieru. W 1944, po wyzwoleniu Francji, przeniesiono go do Paryża, do pracy we francuskim wywiadzie wojskowym. Przez pewien czas był oficerem łącznikowym wywiadu z US Army, a następnie został przeniesiony do jednostki wywiadu kanadyjskich sił zbrojnych.

Po wojnie wrócił do Ottawy, gdzie nawiązał z nim kontakt dyplomata radziecki, który zwrócił się z prośbą o udostępnienie pewnych, nie objętych klauzulą tajności, informacji. Hambleton zignorował tę propozycję. Do kolejnego spotkania doszło we Francji, gdzie Hambleton studiował nauki ekonomiczne na Sorbonie. Rosjanie skontaktowali się z nim w 1956, kiedy Hambleton jako pracujący dla NATO ekonomista analityk uzyskał dostęp do ściśle tajnych materiałów. Jego radziecki —* oficer prowadzący —ściągnął na miejsce spotkania ciężarówkę, w której technicy KGB szybko sfotografowali dostarczone przez niego dokumenty, tak że Hambleton mógł je od razu zabrać z powrotem do biura.

Jak napisał John Barron w książce KGB Today (1983) [wyd. pol. KGB dzisiaj: niewidzialna ręka, 1991], dzięki dostarczonym przez Hambletona materiałom

Rosjanie mogli zorientować się, co Zachód wie, a czego nie wie o nich samych i o ich zamiarach, i jakie są jego plany.

Prowadzący Hambletona funkcjonariusz KGB stwierdził, że dostarczone przez niego informacje to „złoto najczystszej próby”. Hambleton nigdy nie brał pieniędzy za to, co robił, działał z pobudek wyższych, wierząc, że pracuje dla sprawy pokoju światowego.

Nie wytrzymując napięcia psychicznego, w 1961 Hambleton zrezygnował z pracy w NATO i rozpoczął studia w London School of Economics, aczkolwiek większość czasu spędzał w Hiszpanii. W następnych latach, już jako pracownik naukowy Université Laval w Kanadzie, wykładał gościnnie na uczelniach w Izraelu, Peru, Austrii i ZSRR, za każdym razem zdając KGB raport ze swego pobytu w tych krajach. W sprawozdaniach znalazły się m.in. informacje o zbudowaniu przez Izrael własnej bomby atomowej. Podczas zaaranżowanej przez KGB wizyty w Moskwie Hambleton dostąpił szczególnego zaszczytu: podjął go obiadem sam szef KGB, Jurij Andropow, który, jak utrzymuje jeden z prowadzących Hambletona, sugerował aby starał się o zatrudnienie w Hudson Institute, amerykańskim ośrodku analityczno-prognostycznym, zaangażowanym w programy rządowe dotyczące wojny nuklearnej.

W listopadzie 1978, na spotkaniu w Wiedniu, prowadzący Hambletona funkcjonariusz KGB ostrzegł go, że znajduje się pod ścisłą obserwacją zachodnich służb wywiadowczych. Po rocznym urlopie naukowym w Europie, we wrześniu 1979, Hambleton powrócił do swych obowiązków na Université Laval. Wkrótce potem pojawili się u niego funkcjonariusze Kanadyjskiej Królewskiej Policji Konnej (Royal Canadian Mounted Police) z nakazem aresztowania. Znalaziono przy nim sprzęt szpiegowski. Ponieważ jednak obiektem działalności Hambletona nie była Kanada, władze tego kraju nie wszczęły formalnego postępowania karnego. W czerwcu 1982 Hambleton wyjechał na urlop do Wielkiej Brytanii, gdzie aresztowano go pod zarzutem przekazywania Związkowi Radzieckiemu materiałów objętych klauzulą tajności, co było równoznaczne ze złamaniem ustawy o tajemnicy służbowej. Początkowo oskarżony utrzymywał, że jest podwójnym agentem pracującym dla wywiadu francuskiego, z chwilą jednak, gdy informację tę zweryfikowano, przyznał się do przekazania Sowietom tysięcy dokumentów NATO. Podkreślał wszakże, iż dwie trzecie z nich były materiałami nie opatrzonymi klauzulą tajności. Wśród pozostałych znajdowały się jednak dokumenty oznaczone jako COSMIC czyli najwyższą klauzulą tajności NATO. W krzyżowym ogniu pytań na procesie

w londyńskim sądzie Old Bailey Hambleton przyznał się do winy; skazano go na dziesięć lat więzienia.

Dostępne źródła rozmaicie tłumaczą fakt, dlaczego szpiegowska działalność Hambletona w NATO wyszła na jaw dopiero po kilkunastu latach. Brytyjczycy powołują się na zeznania -> Anatolija Golicyna, pracownika centrali KGB w Moskwie, zbiegłego w 1961 do Wielkiej Brytanii, który co prawda nie znał danych personalnych agentów przekazujących ZSRR materiały NATO, ale wystarczająco dokładnie opisał te dokumenty. Z kolei FBI nieoficjalnie wiąże zdemaskowanie Hambletona z zeznaniami innego odstępcy, Rudolfa A. Herrmanna, oficera KGB, przewerbowanego przez FBI między 1977 i 1979.

Hamilton Victor N. (ur. 1917)

Analitik NSA; w 1963 zbiegł do Związku Radzieckiego.

Mówiący płynnie po arabsku Hamilton pracował jako boy w jednym z hoteli w Georgii; tam też w 1957 został zwerbowany do pracy w NSA. W latach pięćdziesiątych Hamilton [właśc. Hindali] mieszkał w Libii. Ożenił się z poznaną tam obywatelką amerykańską, po

237

Harari Mikę

czym obydwójce wrócili do Stanów Zjednoczonych i osiedlili się w Georgii. Zmienił nazwisko na Hamilton i uzyskał obywatelstwo amerykańskie.

Półtora roku po rozpoczęciu pracy dla NSA agencja zorientowała się, że Hamilton ma problemy ze zdrowiem psychicznym; współpracy nie rozwiązano jednak ze względu na jego biegłość w językach obcych. Hamilton pracował w Sekcji Bliskiego Wschodu Wydziału ALLO (AU Other Countries - Wszystkie Pozostałe Kraje). Jego obowiązki polegały -jak sam później powiedział - na przechwytywaniu i analizie łączności krajów arabskich oraz Iranu, Iraku, Libanu, Jordanii, Arabii Saudyjskiej, Jemenu, Libii, Maroka, Tunezji, Grecji, Turcji i Etiopii. Z pracy w NSA zwolniono go w czerwcu 1959 w związku z depresją psychiczną.

W lipcu 1963 Hamilton pojawił się w Moskwie, gdzie w cyklu wywiadów „Izwestii” ujawnił sekrety NSA; utrzymywał, że pracę stracił jedynie dlatego, iż próbował skontaktować się z krewnymi w Syrii.

W latach późniejszych słuch o Hamiltonie zaginął; dopiero w 1992 Ark Project - organizacja zajmująca się poszukiwaniem żołnierzy amerykańskich sił zbrojnych, wziętych do niewoli lub zaginionych podczas działań wojennych - odnalazła go w radzieckim Szpitalu Specjalnym nr 5, w Troickoje pod Moskwą. Władze szpitala określiły go jako pacjenta cierpiącego na paranoję i inne zaburzenia psychiczne. Poinformowały, że Hamilton nie chce poddać się kuracji i jest nieświadom rozpadu ZSRR.

Hammer Armand (1898-1990)

Biznesmen amerykański, radziecki agent wpływu. Chirurg, absolwent Columbia University. Jego kontakty z Rosją Radziecką rozpoczęły się w 1921, gdy zaopatrzony w listy polecające od swego ojca, Juliusa, właściciela firmy farmaceutycznej, socjalisty i przyjaciela Lenina, udał się po raz pierwszy do Moskwy w celu negocjacji zwrotu 150 tysięcy dolarów, jakie należały się przedsiębiorstwu za towary przemycane do Rosji Radzieckiej, pomimo alianckiego embarga (Amtorg). Z czasem, wykorzystując swe wpływy polityczne, zarówno w Stanach Zjednoczonych (przyjaźnił się z niemal wszystkimi prezydentami od Franklina Roosevelta po George'a Busha), jak i w ZSRR (bywał tam osobistym gościem kolejnych przywódców partii, którzy hojnie obdarzali go koncesjami), zbudował potężne imperium w branży naftowej. Choć lubił przedstawiać się jako „budowniczy pomostów” pomiędzy Wschodem i Zachodem, w istocie -jak ujawnił to na podstawie materiałów FBI Edward Jay Epstein (Dossier, 1996) - podtrzymywał tajne kontakty z wywiadem radzieckim, angażując się w operacje wymierzone przeciwko

interesom Stanów Zjednoczonych oraz w pranie „brudnych pieniędzy”.

Hankey Maurice (1877-1963)

Jedna z najbardziej intrygujących postaci w historii Wielkiej Brytanii w XX wieku, mająca znaczny wpływ na służby wywiadowcze tego kraju.

Karierę publiczną Hankey rozpoczął jako oficer brytyjskiej marynarki wojennej na okręcie Ramillies. Zwrócił na siebie uwagę adm. sir Johna Fishera, który z chwilą mianowania go, w 1902, drugim lordem Admiralicji przyjął Hankeya do swego sztabu.

Na morze Hankey powrócił w 1907 w charakterze oficera wywiadu Floty Śródziemnomorskiej; w niecały rok później mianowany na stanowisko sekretarza prestiżowego Komitetu Obrony Imperium, co stanowiło znakomitą odskocznnię do dalszej kariery politycznej. W 1916 został sekretarzem Gabinetu Wojennego, co uczyniło z niego postać niezwykle wpływową. Po wojnie, piastując równocześnie obydwie wspomniane stanowiska, wyznaczony został sekretarzem delegacji brytyjskiej na konferencję pokojową w Paryżu. Brał również udział w kilku innych ważnych konferencjach międzynarodowych. Na początku lat trzydziestych zaangażował się w działalność wywiadowczą przeciwko Niemcom. Był autorem kilku najwcześniejszych szczegółowych raportów wywiadowczych dotyczących niemieckiego programu intensywnej remilitaryzacji. Na emeryturę przeszedł w 1938; rok później podniesiony do godności para. W chwili wybuchu II wojny światowej wszedł w skład Gabinetu Wojennego Chamberlaina jako minister bez teki.

W grudniu 1939, w następstwie skarg ze strony władz wojskowych na niską jakość materiałów wywiadowczych dostarczanych przez MI6, premier Neville Chamberlain zlecił Hankeyowi ocenę działań MI5, MI6 oraz Rządowej Szkoły Kodów i Szyfrów (Government Code and Cypher School - GC&CS).

Zdymisjonowany w maju 1940, z chwilą objęcia stanowiska premiera przez Winstona Churchilla, chociaż treść jego raportów wywarła znaczny wpływ na sposób, w jaki Churchill kierował pracą służb wywiadowczych oraz na decyzję o utworzeniu Kierownictwa Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE).

Na spuściznę pisarską Hankeya składają się prace: Government Control in War (1945) oraz Politics - Trials and Errors (1949), w której potępił politykę aliantów wobec Niemiec w czasie wojny, zwłaszcza żądania bezwarunkowej kapitulacji, oraz procesy zbrodniarzy wojennych. Pamiętniki Hankeya The Supreme Command, 1914-1918 zostały opublikowane w 1961.

Harari Mike (ur. 1927)

Urodzony w Tel Awiwie; w izraelskim wywiadzie od maja 1948, oficer —* Szin Bet i Mossadu. Harbrink

238

Dowodził tajnym izraelskim oddziałem odwetowym, którego zadaniem była fizyczna eliminacja terrorystów z organizacji Czarny Wrzesień, bezpośrednio bądź pośrednio odpowiedzialnych za masakrę lekkoatletów izraelskich podczas Igrzysk Olimpijskich w Monachium w 1972. W ciągu niecałego roku operująca z Paryża grupa Harariego zlikwidowała dwunastu Palestyńczyków związanych według Mossadu z Czarnym Wrześniem.

Skazą na przebiegu operacji stało się zamordowanie niewłaściwego człowieka - niewinnego Marokańczyka, żonatego z obywatelką Norwegii i pracującego w tym kraju jako kelner.

Harariemu udało się zbiec, ale pozostałych członków oddziału aresztowała policja norweska. Sześciu z nich skazano na krótkie wyroki więzienia.

Po fiasku operacji norweskiej Harari został skierowany do Mexico City, głównej placówki wywiadu izraelskiego na Amerykę Łacińską. Jednym z jego „kontaktów” był w owym czasie płk Manuel Noriega, szef wywiadu wojskowego dyktatora Panamy, gen. Omara Torrijosa, i jego

późniejszy następca. Harari, który tymczasem wycofał się z pracy w wywiadzie, został osobistym doradcą Noriegi. Zorganizował i wyszkolił oddziały jego ochrony osobistej, a przy okazji zbił fortunę, pośrednicząc w zakupie broni izraelskiej przez Panamę. Po amerykańskiej interwencji wojskowej w Panamie, w grudniu 1989, pojawiły się plotki, że aresztowano go jako współnika Noriegi. W rzeczywistości jednak udało mu się umknąć, a w jakiś czas później pojawił się z powrotem w Izraelu i - co nietypowe dla ludzi związanych ze światem tajnych operacji - wystąpił przed kamerami telewizji. Nie zdradził jednak żadnych szczegółów dotyczących współpracy z Noriegą.

Harbrink

-> Barnett David

Harellsler (ur. 1912)

Od 1948 do 1952 dyrektor -> Szin Bet; 1952-1963 szef Mossadu, a od 1962 do 1963 dowódca Amanu, izraelskich służb wywiadu wojskowego.

Urodzony w Rosji jako Isser Halperin, nazwisko zmienił po przybyciu do Palestyny, w 1931. Po zwolnieniu ze służby w policji brytyjskiej związał się z Haganą, podziemną żydowską formacją samoobrony. Wtedy też zaczęła się jego kariera wywiadowcza.

W okresie wszechogarniającego chaosu i zamieszania w pierwszych miesiącach niepodległości Izraela powstały tam liczne, rozbudowane i bardzo kosztowne służby wywiadowcze. Harel, bliski przyjaciel premiera Dawida Ben Guriona, wziął na siebie zadanie uporządkowania tej sytuacji i wywiązał się z niego bez zarzutu, co zjednało

mu nie tylko powszechny szacunek, ale również dało zakres kompetencji i władzy rzadko spotykany w innych państwach demokratycznych.

W 1949, po kompromitacji i upadku Issera Be'e-riego, pierwszego szefa wywiadu izraelskiego, Harel został dyrektorem Szin Bet na polecenie Ben Guriona. Mianowano go również memunehem - zwierzchnikiem wszystkich służb i koordynatorem operacji wywiadowczych Izraela, odpowiedzialnym wyłącznie przed premierem. Dyrektorem Mossadu został po piastującym to stanowisko zaledwie przez 18 miesięcy swoim byłym przełożonym Reuvenie Sziloahu.

Sformował specjalną jednostkę Mossadu, zajmującą się ściganiem byłych nazistów, którym udało się uniknąć odpowiedzialności sądowej za zbrodnie wojenne. Na pierwszym miejscu jego listy znalazło się nazwisko Adolfa Eichmanna, współodpowiedzialnego za wymordowanie kilku milionów Żydów europejskich. Harel zgromadził dowody wskazujące, że w ucieczce do Ameryki Południowej pomogła Eichmannowi tajna organizacja byłych oficerów SS Odessa. Mossad był przekonany, że ostatnim południowoamerykańskim etapem używanego przez Odessę szlaku przerzutowego jest Buenos Aires. W maju 1960 wysłany do Argentyny oddział specjalny odnalazł zbrodniarza i uprowadził go do Izraela. Eichmann został skazany na śmierć i powieszony 31 maja 1962.

Z inicjatywy Harela agencji wywiadu izraelskiego głęboko spenetrowali struktury służb wywiadowczych RFN oraz Egiptu i - uciekając się niejednokrotnie do działań terrorystycznych - doprowadzili do przerwania współpracy naukowców zachodnoniemieckich z siłami zbrojnymi i przemysłem zbrojeniowym Egiptu. W 1963 w Szwajcarii aresztowano dwóch agentów Mossadu, oskarżonych o zastraszenie córki niemieckiego specjalisty raketowego, pracującego na zlecenie rządu egipskiego. Kolejnych dwóch funkcjonariuszy wywiadu izraelskiego zatrzymano pod podobnym zarzutem w RFN.

Ben Gurion, który rozpoczął negocjacje zmierzające do poprawy stosunków z RFN, zwrócił się przeciwko Harelowi. Wobec wyraźnej utraty zaufania Bena Guriona Harel w marcu 1963 ustąpił ze stanowiska.

Harriet

-> Komitet Płynności

Harper James D. (ur. 1934)

Inżynier elektronik i przedsiębiorca; sprzedał informacje dotyczące amerykańskiej broni rakietowej polskiej Służbie Bezpieczeństwa (SB), której działania na obszarze Stanów Zjednoczonych nadzorowane były bezpośrednio przez KGB.

239

Hanrey William King

Przeszkolenie w zakresie elektroniki Harper odbył podczas służby w piechocie morskiej. Po zwolnieniu z wojska, w 1955, pracował kolejno w kilku firmach elektronicznych. W 1975 założył wytwórnię stoperów cyfrowych. W tym samym roku jego współnik, William Bell Hugle, przedstawił go dwóm Polakom zainteresowanym informacjami o zaawansowanych technologiach produkcji i danymi technicznymi różnego rodzaju urządzeń elektronicznych, z planami czołgowych pocisków rakietowych włącznie.

Harper nie miał prawa dostępu do informacji tajnych, a jego firma nie brała udziału w realizacji kontraktów wojskowych. Mimo to zdołał zgromadzić wystarczająco dużo materiałów, by w listopadzie 1975 udać się do Genewy, gdzie sprzedał je za 5 tysięcy dolarów. Później utrzymywał, że materiały nie były objęte klauzulą tajności. W lipcu 1979 on i Hugle spotkali się w Warszawie ze Zdzisławem Przychodniem, formalnie urzędnikiem Ministerstwa Przemysłu Maszynowego, w istocie zaś podpułkownikiem SB. Ustalono wtedy długofalowy program dostarczania tajnych informacji dotyczących systemu obrony Stanów Zjednoczonych.

Dostęp do tajemnic państwowych miała przyjaciółka Harpera, Ruby Louise Schuler, zatrudniona jako sekretarka zarządu Systems Control Inc. (SCI) w Pało Alto - firmy, która na zlecenie US Army prowadziła badania nad systemami obrony przeciwrakietowej. Panna Schuler wyносиła w torebce albo pod ubraniem wyjęte z sejfów SCI dokumenty poza obręb przedsiębiorstwa.

W czerwcu 1980 Harper spotkał się w Warszawie z Przychodniem, któremu sprzedał około 45 kilogramów dokumentów, zawilgłych nieco wskutek przechowywania w tajnej skrytce w pobliżu rzeki. Następnego dnia - jak utrzymuje raport kontrwywiadu amerykańskiego - dokumenty przekazano do gmachu ambasady radzieckiej, gdzie 20 przybyłych specjalnie w tym celu z Moskwy ekspertów KGB orzekło, iż są autentyczne i mają bezcenną wręcz wartość.

Harperowi zapłacono 100 tysięcy dolarów, a Przychodzień i jego ludzie otrzymali osobistą pochwałę od przewodniczącego KGB Jurija Andropowa.

Podczas następnego spotkania w Warszawie, we wrześniu 1980, Harper przedstawił Przychodniowi listę tajnych dokumentów znajdujących się w systematycznie pustoszonej przez Ruby Schuler sejfie. Przychodzień i jego doradcy wybrali najbardziej interesujące i wręczyli mu 20 tysięcy dolarów zaliczki. Harper obiecał zrealizować zamówienie do końca grudnia.

W grudniu 1980 skontaktował się w Mexico City z polskim agentem o kryptonimie Jacques (on sam otrzymał od Polaków kryptonim Jimmo), który wypłacił mu kolejne 10 tysięcy dolarów, w zamian za co otrzymał później 17 tajnych dokumentów.

We wrześniu 1981 Harper, w obawie przed wydaniem go przez Ruby Schuler, skontaktował się anonimowo z prokuratorem. Liczył na zaniechanie oskarżenia w zamian za współpracę z władzami, nie wykluczał nawet możliwości działania w charakterze podwójnego agenta. CIA i FBI były już jednak na jego tropie. Jeden z agentów Agencji, prawdopodobnie Ryszard Kukliński, doniósł, że Andropow rozplywa się w zachwytach za wykonanie akcji, w kontekście której wpadły mu w ucho słowa „Kalifornia” i „badania rakietowe”. To wystarczyło, by naprowadzić FBI na ślad Harpera, którego aresztowano w październiku 1983. W tej sytuacji wolał przyznać się do winy. Skazano go na dożywocie.

Ruby Schuler zmarła w czerwcu 1983, a Hogle - swego czasu kandydat do Kongresu z ramienia Partii Demokratycznej - uciekł ze Stanów Zjednoczonych, unikając sądu.

Harpune, Harpun

Zakrojona na szeroką skalę niemiecka operacja pozora-cyjna, opracowana i przeprowadzona w 1941, w ramach przygotowań do napaści na ZSRR (Barbarossa). Operacja miała przekonać Brytyjczyków, że Niemcy przygotowują desant na Szkocję i południowe wybrzeża Anglii, w okolicach Lyme Bay, a następnie uderzenie na północ, w kierunku Bristolu. (-> Haifisch)

Harvey Birch [F]

Bohater powieści szpiegowskiej Jamesa Fenimore'a Coopera The Spy (1821) [wyd. pol. Szpieg, 1829], której akcja toczy się w latach amerykańskiej wojny o niepodległość. Harvey Birch jest domokrażcą, który udaje płatnego agenta brytyjskiego, podczas gdy w rzeczywistości szpieguje dla Harpera - literackiego odpowiednika gen. —* George'a Washingtona.

Akcja powieści oparta jest na autentycznych przygodach Enocha Crosby'ego, szewca z Connecticut i żołnierza Armii Kontynentalnej od chwili jej powstania. Rzetelne dane na temat szpiegowskiej działalności Crosby'ego zawiera, opublikowana w 1829, książka H.L. Barnuma The Spy Unmasked.

Hanrey William King (1915-1976)

Agent specjalny —* FBI, następnie wyższy oficer —* CIA. Do FBI wstąpił w 1940, bezpośrednio po studiach prawniczych na Indiana University; otrzymał przydział do kontrwywiadu. W 1947 wycofał się z Biura i ku wielkiemu niezadowoleniu jego dyrektora J. Edgara Hoovera przeniósł się do CIA.

Hawkins Gains B.

240

Był jednym z „kontaktów” ówczesnego oficera łącznikowego ->MI6 z CIA i FBI Harolda (Kima) Philby'ego. Poznał też innego szpiega radzieckiego Guya Bur-gessa. Przykry incydent towarzyski (podczas przyjęcia u Philby'ego Burgess obraził żonę Harveya, Libby) sprawił, że Harvey zaczął szperać w przeszłości zarówno Burgessa, do którego powziął urazę osobistą, jak i Philby'ego, którego podejrzewał, że jest kretem. Konkretnych dowodów zebrać mu się jednak nie udało.

W 1952 Harvey - znany pod przydomkiem Big Bill -kierował prowadzoną przez CIA budową tunelu berlińskiego (—* Berliński tunel), zwanego dziurą Harveya.

Harvey, który pił na potęgę i nie rozstawał się z pistoletem kal. 0,45, uczestniczył w zleconej w 1961 przez prezydenta Kennedy'ego operacji Mangoose (Kuba). Jako organizator oddziału egzekucyjnego był również wtajemniczony w plany zamordowania przywódcy kubańskiego. Stojący za kulisami tych działań brat prezydenta, prokurator generalny Robert Kennedy, oskarżył go o hamowanie operacji. Podczas wizytacji placówek CIA przez Roberta Kennedy'ego doszło między nimi do ostrej kłótni. Innym razem Harvey krytycznie wyraził się zarówno o prezydencie, jak i o prokuratorze generalnym w ich obecności. Ostatecznie odsunięto go od Mangoose.

W 1963 Richard McG. Helms, zastępca dyrektora Zarządu Planowania CIA, pozbył się Harveya z Waszyngtonu, przenosząc go na stanowisko placówki Agencji w Rzymie, gdzie coraz bardziej niezrównoważony i coraz częściej pijany Harvey utrzymał się do przejścia na emeryturę, w 1969. Hawkins Gains B., płk (1920-1987)

Oficer wywiadu US Army. Przyczynił się do wybuchu publicznego sporu dotyczącego świadomego manipulowania przez dowództwo wojsk amerykańskich danymi wywiadu na temat oceny potencjału bojowego sił północnowietnamskich w czasie wojny w Wietnamie.

Weteran II wojny światowej; po jej zakończeniu przeniesiony do rezerwy, zmobilizowany ponownie w czasie wojny koreańskiej. Znał język japoński, studiował również zagadnienia

Dalekiego Wschodu na Stanford University. W 1966 zgłosił się na ochotnika do służby w Wietnamie. W latach 1966-1967 ekspert US Army w kwestiach oceny potencjału bojowego północnowietnamskich sił zbrojnych.

W 1967 przedstawił ocenę liczebności sił północnowietnamskich na 500 tysięcy, a nie, jak przyjmowano do tej pory, 300 tysięcy żołnierzy.

Przez kilka następnych tygodni - napisał w 1982 w „The Washington Post” - przełożeni nalegali na redukcję przeprowadzonej przez nas oceny stanu osobowego nieprzyjacielskich sił zbrojnych. Borykając się z własnym sumieniem, dokonałem jedyne - jak mi się wtedy wydawało - możliwego wyboru: zredukowałem szacunki liczebności wojsk nieprzyjacielskich wszędzie tam, gdzie nasze dane oparte były na niepewnych przesłankach.

Manipulacja danymi liczbowymi urosła do rangi tematu dnia, z chwilą gdy gen. William C. Westmoreland wytoczył proces sieci CBS, która w 1982 wyemitowała program The Uncounted Enemy: A Vietnam Deception (Nieprzeliczalny nieprzyjaciel, wietnamska iluzja). W trakcie procesu o zniesławienie Hawkins zeznał, jakoby Westmoreland powiedział mu, iż liczba 500 tysięcy jest „nie do przyjęcia ze względów politycznych”, sugeruje bowiem, że nie poczyniono żadnych istotnych postępów w wojnie. Westmoreland natychmiast wycofał pozew.

Hebern Edward H. (1869-1952)

Wynalazca pierwszej maszyny szyfrującej, wykorzystującej —* krążki szyfrujące (rotory) w celu losowego zastępowania liter szyfrowanych innymi znakami.

Wychowanek wojskowego sierocińca w Illinois, w młodości miał się wielu zajęć, później pracował jako cieśla.

Kryptografią zainteresował się w wieku lat czterdziestu. Poczynając od 1912, zaczął gromadzić wszelkiego rodzaju urządzenia szyfrujące. W 1914 zbudował konstrukcję składającą się z dwóch elektrycznych maszyn do pisania połączonych 26 przewodami. Naciśnięcie klawisza jednej maszyny powodowało wydruk substytutu szyfrowego wybranej litery przez maszynę drugą. Choć w ten sposób każdej literze maszyny pierwszej została przyporządkowana jedna i ta sama litera w maszynie drugiej, dzięki zmianie połączeń można było zastąpić ją innymi. W ten sposób narodził się system szyfrowania elektromechanicznego, a zarazem koncepcja zmian wieloalfabetycznych. W 1921 przebywający w Oakland w Kalifornii Hebern uprościł czynność szyfrowania elektromechanicznego, zastępując maszyny do pisania krążkami szyfrującymi, w roku następnym skonstruował pierwszą maszynę szyfrującą, działającą według nowej zasady i zaczął reklamować swoje „niemożliwe do złamania” szyfry w prasie. Wzbudziło to zainteresowanie kryptoanalityka pracującego dla marynarki wojennej, Agnes Meyer, która skontaktowała Heberna z US Navy, a ta wyraziła chęć kupna maszyn.

W tym samym roku Hebern zarejestrował Hebern Electric Code, pierwsze przedsiębiorstwo zajmujące się seryjną produkcją maszyn szyfrujących w Stanach Zjednoczonych. Zamówienia marynarki wojennej sływały opieszale i firma zbankrutowała. Hebern założył kolejną firmę i w 1928 sprzedał wreszcie marynarce wojennej cztery pięciorotorowe maszyny szyfrujące po 750 dolarów (oraz po 20 dolarów za każdy rotor).

Maszyny Heberna przeszły pomyślnie testy na lądzie i na pokładach okrętów, w związku z czym w 1931 żaku-

241

Helms Richard McGarrah

piono następne 31 egzemplarzy. W 1934, w następstwie negatywnych wyników testów ulepszonego wariantu maszyny Heberna, US Navy wstrzymała dalsze zamówienia, a pracujące już urządzenia zaczęła zastępować innymi.

Kilka z nich jednak było jeszcze w użyciu w chwili wybuchu II wojny światowej. Siły zbrojne

Stanów Zjednoczonych nie kupowały już więcej maszyn Heberna, aczkolwiek utrzymywał on, że rozwiązania techniczne konkurencji są plagiatem jego oryginalnych pomysłów. He-bern nie potrafił jednak zgromadzić dowodów na poparcie tego -jak się wydaje w znacznej mierze uzasadnionego - zarzutu. Zmarł na atak serca.

Hediger David A., marynarz

W grudniu 1982 Hediger, członek załogi okrętu bazy dla okrętów podwodnych, zatelefonował do radzieckiej misji wojskowej w Waszyngtonie (mieściła się w budynku poza kompleksem zabudowań Ambasady ZSRR). Wszystko wskazuje na to, że jego rozmowę podsłuchało FBI i złożyło raport do władz marynarki wojennej, która zaklasyfikowała sprawę Hedigera jako przypadek szpiegostwa, ale najwyraźniej nie podjęła przeciwko niemu żadnych kroków.

Helmich Joseph G., jr, chor.

Chorąży US Army w stanie spoczynku, aresztowany w lipcu 1981 za sprzedaż materiałów kryptograficznych Rosjanom. Podczas służby na placówce w Paryżu, w latach 1962-1964, Helmich, który pełnił funkcję strażnika kodów stosowanych przez US Army, miał opinię hulaki, a żyjąc ustawicznie ponad stan, tkwił po uszy w długach. W kasynach wojskowych krążyło mnóstwo wystawionych przez niego weksli bez pokrycia. Na początku 1962 przełożony ostrzegł go, iż jeśli w ustalonym terminie nie spłaci przynajmniej 500 dolarów z ciążących na nim zobowiązań finansowych, stanie przed sądem wojskowym. Na dwa dni przed wyznaczoną datą Helmich, który wcześniej bezskutecznie usiłował zaciągnąć pożyczkę w banku, zdecydował się zostać szpiegiem. Udał się do ambasady radzieckiej, gdzie w zamian za odpowiednie wynagrodzenie zaproponował przekazanie tajnych materiałów dotyczących systemów łączności sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych oraz Paktu Północnoatlantyckiego (NATO). Przydzielony do służby w Centrum Łączności Naczelnego Dowódcy Sił Alianckich w Europie (Supreme Allied Commander, Europe), miał dostęp do systemów łączności służb dyplomatycznych oraz sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych i NATO. Sprzedał funkcjonariuszom wywiadu radzieckiego instrukcję obsługi, schematy, krążki szyfrujące i spis kluczy kodowych do systemu kryptograficznego KL-7, ściśle tajnej maszyny kodującej używanej powszechnie w US Army oraz w siłach zbrojnych i dyplomacji państw NATO.

Działalność szpiegowską kontynuował po powrocie do Stanów Zjednoczonych, służąc w Fort Bragg w stanie Karolina Północna. Tajne materiały dostarczał radzieckim prowadzącym w Mexico City i we Francji. Za przekazane informacje zapłacono mu łącznie ponad 131 tysięcy dolarów. Mimo że niespodziewane wzbogacenie się Helmicha wzbudziło niejakię podejrzenia Wywiadu US Army, brakowało dowodów do oskarżenia go o szpiegostwo. W 1971 Helmich przeszedł w stan spoczynku i założył na Florydzie firmę zajmującą się produkcją wyrobów ceramicznych.

-> FBI, które najwyraźniej na trop szpiegowskiej działalności Helmicha wpadło nie wcześniej niż w 1980, przesłuchiwało go w sierpniu tegoż roku. Z początku Helmich utrzymywał, że pobrał co prawda od Rosjan jakieś pieniądze, ale nie przekazał im w zamian żadnej wartościowej informacji.

Na początku 1981 Helmich, którego firma pilnie potrzebowała gotówki, wyjechał do Ottawy, gdzie nawiązał kontakt z ambasadą radziecką. Został jednak zidentyfikowany przez kanadyjskich specjalistów od inwigilacji. Kanadyjczycy powiadomili FBI, które zajmowało się tą sprawą już od roku. Helmich stanął przed sądem pod zarzutem szpiegostwa, uznany został winnym i skazany na dożywocie.

Helms Richard McGarrh (иг. 1913)

Pierwszy oficer wywiadu, który awansował na stanowisko dyrektora Centrali Wywiadu (DCI). Sprawował tę funkcję od czerwca 1966 do lutego 1973. Przedtem, od kwietnia 1965 do czerwca

1966, był zastępcą dyrektora Centrali Wywiadu.

Absolwent Williams College; przez pewien czas europejski korespondent United Press. Pracował w Niemczech, a następnie jako dyrektor działu ogłoszeń w jednym z dzienników amerykańskich. W czerwcu 1942 wcielony do wojska w stopniu por. rez. US Navy. Po przeszkoleniu i krótkiej służbie na stanowiskach sztabowych w sierpniu 1943 przydzielony został do Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services -OSS). Służbę pełnił w Wielkiej Brytanii, Luksemburgu i Niemczech, gdzie miał okazję zetknąć się z twardymi realiami pracy wywiadu. Po demobilizacji, w 1946, rozpoczął pracę w Departamencie Wojny, który przejął część agend rozwiązanego właśnie OSS i przekształcił je w Biuro Operacji Specjalnych (Office of Special Operations - OSO). Sprawował tam funkcję szefa wywiadu i kontrwywiadu na Niemcy, Austrię i Szwajcarię.

Po utworzeniu CIA, w lipcu 1947, odpowiedzialność za tajne operacje przejęło, podporządkowane Departamentowi Stanu, Biuro Koordynacji Politycznej (Office of Policy Coordination - OPC), kierowane przez weterana OSS Franka Wisnera, wchłonięte później Hentsch Richard

242

przez Zarząd Planowania CIA, na czele którego stanął Wisner jako zastępca dyrektora ds. planowania (Deputy Director for Plans - DDP). Tak zresztą wkrótce zaczęto potocznie określać sam zarząd.

W lipcu 1952 Helms objął stanowisko tymczasowego szefa operacyjnego, często też - w długich okresach załamań psychicznych i zaburzeń poczytalności umysłowej Wisnera - przejmował odpowiedzialność za całość prac zarządu. Jako oficer o dużym doświadczeniu i stażu na stanowiskach sztabowych, wydawał się naturalnym następcą Wisnera na stanowisku DDP. W dotyczącym tego okresu fragmencie książki *The Man Who Kept the Secrets* (1979) Thomas Powers pisze:

Jako szef operacyjny, [Helms] odgrywał rolę pośrednika między starszą kadrami oficerską a politykami z Waszyngtonu. Z jednej strony zatwierdzał, a często sam formułował depesze zawierające „żądania” tych ostatnich pod adresem wojskowych, z drugiej zaś poddawał własnej obróbce konkretne propozycje i plany operacji, formułowane przez lokalne placówki CIA, a dopiero potem przekazywał je w ręce decydentów politycznych do zatwierdzenia. (...) Nawet jeśli nie decydował samodzielnie, czym ma zajmować się DDP, to z pewnością ustalał plany poszczególnych operacji, sprawował nadzór nad ich realizacją i znacznie lepiej niż ktokolwiek zdawał sobie sprawę, co i dlaczego dzieje się w danym momencie. Należał do nader szczupłego w CIA kręgu osób, które miały prawo wiedzieć w zasadzie o wszystkim.

Kiedy w 1958 Wisner opuścił stanowisko DDP, uważano, że jego miejsce zajmie Helms. —* Allen W. Dulles mianował jednak niespodziewanie Richarda M. Bissella, jr. Fiasko operacji kubańskiej (Kuba) pociągnęło za sobą dymisje zarówno Bissella, jak i samego DuUesa. W 1962 nowy DCI John A. McCone mianował DDP Helmsa.

Lata sprawowania przez Helmsa tej funkcji to okres coraz głębszego zaangażowania Stanów Zjednoczonych w wojnę wietnamską. Wbrew opiniom wielu oficerów z Zarządu Wywiadu (Directorate of Intelligence - DDI), którzy uważali tę wojnę za niemożliwą do wygrania, Zarząd Planowania kontynuował tajne operacje w Indo-chinach. (Wietnam, Phoenix). Kiedy w czerwcu 1966 prezydent Johnson mianował Helmsa DCI, nastroje niezadowolenia w CIA znacznie się pogłębiły.

We wrześniu 1967 Helms zwrócił się do najbardziej doświadczonych ekspertów -> Biura Narodowych Ocen Wywiadowczych (Office of National Estimates) z prośbą o określenie prawdopodobieństwa porażki Stanów Zjednoczonych w tej wojnie. Wyniki przedstawionych

analiz przesłał wyłącznie prezydentowi Johnsonowi.

Jednoznaczne, realistyczne i rzetelne oceny - oto, czego wymagał Helms. Po wybuchu skandalu Water-gate wyszło na jaw, że w aferę zamieszany jest były funkcjonariusz CIA E. Howard Hunt. Jednocześnie prezydent Nixon za pośrednictwem swoich doradców nalegał na Agencję, by powołując się na względy bezpieczeństwa narodowego, wymusiła na FBI wstrzymanie śledztwa (—♦ L. Patrick Gray). Helms za wszelką cenę chciał uniknąć głębszego zaangażowania się CIA w tę sprawę - był szczerze przekonany, że praca w wywiadzie nie ma nic wspólnego z „brudną robotą”.

Spółeczeństwo powinno udzielić nam pewnego kredytu zaufania i przyjąć, że również my jesteśmy uczciwymi i oddanymi swej służbie ludźmi - powiedział kiedyś.

Odmówił również przekazania Nkonowi dokumentów dotyczących inwazji w Zatoce Świń i zamachu stanu, w wyniku którego w 1963 obalono południowowietnamski reżim Ngo Dinh Diema, oraz dokumentów związanych z zamachem na dyktatora Republiki Dominikany, Rafaela Trujillo w 1961. Wypadki te nastąpiły za prezydentury Kennedy'ego, a ponieważ chodziły słuchy, że Nkon ma zamiar wykorzystać dla swoich celów zawarte w teczkach CIA dane, stanowisko Helmsa w tej sprawie należy uznać za próbę obrony przed ewentualnym postawieniem go w stan oskarżenia przed komisjami Kongresu.

W lutym 1973 Nkon zwolnił Helmsa ze stanowiska DCI, mianując go ambasadorem Stanów Zjednoczonych w Iranie. Jednym z następstw afery Watergate było zainteresowanie senackich komisji dochodzeniowych metodami działania CIA. Ujawniono różne nielegalne machinacje Agencji, określane w jej żargonie mianem Family Jewels. (MKULTRA)

Znalazła się wśród nich także sprawa udziału CIA w akcji zmierzającej do udaremnienia objęcia urzędu przez prezydenta elekta Chile - Salvadora Allende w 1970. W trakcie przesłuchań przed komisją senacką, zatwierdzającą nominację Helmsa na ambasadora w Iranie, na pytanie, czy CIA próbowała obalić Allende, Helms odpowiedział przecząco. W 1977 zaprzeczenie to stało się podstawą do sformułowania przeciwko niemu oskarżenia o krzywoprzysięstwo. Helms, który zdecydował się na ugodę sądową, został wtedy skazany na 2 tysiące dolarów grzywny i 2 lata więzienia w zawieszeniu. „Stoi pan przed tym sądem okryty wstydem i niesławą” - stwierdził sędzia. Sześć lat później prezydent Ronald Reagan nagroził Helmsa Medalem Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Medal).

Po wycofaniu się z życia publicznego Helms założył firmę consultingowa.

Hentsch Richard, oberstleutnant (1869-1918)

Oficer wywiadu niemieckiego odpowiedzialny za decyzję o wstrzymaniu ofensywy wojsk niemieckich w północnej Francji w 1914. W pierwszych miesiącach I wojny światowej był szefem Wydziału Obce Armie niemieckiego Sztabu Generalnego i oficerem łącznikowym utrzymującym kontakt z dowódcami pięciu armii prowadzących natarcie na północy Francji.

243

Herzog Chaim

8 września 1914 spotkał się z gen. płk. von Moltkem, szefem Sztabu Generalnego, w praktyce głównodowodzącym sił niemieckich we Francji, po czym udał się do dowództw poszczególnych armii, aby dokonać oceny aktualnej sytuacji na froncie i przekonał ich o konieczności wstrzymania działań bojowych. Jego sugestie -Hentsch nie miał pisemnych rozkazów von Moltkego

- spowodowały wstrzymanie natarcia i w efekcie klęskę Niemców w bitwie nad Marną (dla Francuzów bitwa była sukcesem raczej moralnej aniżeli wojskowej natury). Jest wielce prawdopodobne, że gdyby siły niemieckie nie przerwały natarcia, doszłoby do okrążenia, a może nawet zdobycia Paryża.

Podobno Moltke w rozmowie z cesarzem skwitował wycofanie się armii niemieckich słowami: „Wasza Wysokość, przegraliśmy wojnę!”. Wszczęte w 1917 dochodzenie w kwestii odpowiedzialności za decyzje o odwołaniu oczyściło Hentscha z zarzutów.

Pod zarządem Hentscha wywiad niemiecki był niekompetentny, a dostarczane przez niego dane mylące

- napisał historyk Correlli Barnett w zbiorze szkiców biograficznych *The Swordbearers* (1964).
Herman [P]

Obywatel Stanów Zjednoczonych, pochodzenia rumuńskiego, starszy sierżant amerykańskich Sił Powietrznych (USAF), zwerbowany przez KGB podczas służby w wywiadzie w Europie w 1959. Władający biegle sześcioma językami Herman pełnił różne funkcje w wywiadzie aż do 1968, kiedy znalazł się na liście podejrzanych Biura Dochodzeń Specjalnych (Office of Special Investigations - OSI). Po aresztowaniu w 1970 uparcie zaprzeczał oskarżeniom i ostatecznie nie spotkała go żadna kara. Po trzydziestu latach służby przeszedł w stan spoczynku.

W raportach OSI figuruje wyłącznie jako st. sierż Herman.

Hero

Pieńkowski Oleg

Herrmann Rudolf A. [P]

Oficer wywiadu radzieckiego; w latach sześćdziesiątych działał w Stanach Zjednoczonych jako nie-legal.

Czech, przeszkolony w NRD i Moskwie, wysłany w 1961 do Kanady. Jego prawdziwe nazwisko brzmiało Ludek Zemanek. Występował pod nadanym przez KGB nazwiskiem rzekomego imigranta z RFN, Rudolfa Herrmanna, niemieckiego żołnierza, w rzeczywistości poległego w Rosji. Po siedmiu latach działania w siatce

kanadyjskiej otrzymał polecenie przeniesienia się wraz z żoną i małoletnimi synami do Hartsdale, osiedla satelitarnego Nowego Jorku. Nabył tam dom położony w odosobnieniu, co umożliwiło mu nadawanie meldunków radiowych.

Jako rezydent miał przejmować agenturę prowadzoną przez oficerów wywiadu, pracujących pod przykrywką dyplomatyczną, na wypadek zerwania stosunków dyplomatycznych lub wojny. Miał też za zadanie wyszukiwanie dogodnych martwych skrzynek, m.in. w pobliżu baz wojskowych. Działał oficjalnie jako wzięty fotograf i operator filmowy, co świetnie tłumaczyło jego podróże po kraju. W tajniki szpiegowskiej profesji wprowadził swego syna Petera, który podczas studiów na uniwersytecie w Georgetown, finansowanych przez KGB, został jednak przewerbowany przez FBI. W konsekwencji rolę podwójnych agentów zaczęli grać jego rodzice. Zdaniem Johna Barrona zdemaskował m.in. Hugh Ham-bletona. Gdy po dwu latach powzięto podejrzenia, iż KGB zorientowało się w istocie gry, Herrmannowie zostali przez władze amerykańskie zakonspirowani i otrzymali nową tożsamość.

Herzog Chaim, gen. mjr (1918-1997)

Dwukrotnie (1949-1950 oraz 1959-1962) szef wywiadu wojskowego Izraela; od 1983 do 1993 prezydent państwa.

Urodził się w Irlandii, do Palestyny wyemigrował razem z ojcem, którego wybrano naczelnym rabinem Palestyny. Kształcił się na uniwersytetach w Cambridge i Londynie. W czasie II wojny światowej służył w armii brytyjskiej jako oficer wywiadu, awansując do stopnia podpułkownika. Po wojnie, wciąż jako oficer brytyjski, brał udział w przesłuchaniach nazistowskich zbrodniarzy wojennych. Po demobilizacji wstąpił do Hagany - formacji samoobrony żydowskiej w Palestynie. W maju 1948, wkrótce po utworzeniu państwa Izrael, mianowany zastępcą szefa wywiadu wojskowego Issera Be'eriego, po zdjęciu Be'eriego z tego stanowiska, w styczniu 1949, zajął jego miejsce. W latach 1950-1954 attache wojskowy Izraela w Waszyngtonie od 1954 do 1957

dowódca Brygady Jerozolimskiej. Po odejściu z czynnej służby wojskowej, w 1962, stanął na czele konsorcjum przemysłowego, później zajął się praktyką prawniczą, został również cenionym komentatorem politycznym i wojskowym.

W 1967 mianowany pierwszym gubernatorem wojskowym Zachodniego Brzegu, od 1975 do 1978 ambasador Izraela przy Organizacji Narodów Zjednoczonych, w 1981 wybrany do Knesetu. W 1983 został prezydentem Izraela sprawując urząd do maja 1993.

Hexadon

244

Chaim Herzog. (Ze zbiorów pryw. Chaima Herzoga)

Autor kilku prac o tematyce wojskowej, wśród nich klasycznych dziś pozycji: *The War of Atonement: Octo-ber1973* (1975) i *The Arab-Israeli Wars* (1982). Był też współautorem książki *Battles of the Bible* (1978).

Hexadon

-> BigBird

Heydrich Reinhard (1904-1942)

Szef Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy (Reichssicherheitshauptamt - RSHA), jeden z głównych autorów planu „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej”.

Syn aktorki i śpiewaka operowego - przez pewien czas dyrektora Konserwatorium Muzycznego w Halle, co tłumaczy nadane potomkowi imię jednego z bohaterów *Tristana i Izoldy* Wagnera.

Od 1921 do 1931 służył

w marynarce wojennej. Zmuszony do podania się do dymisji za „zachowanie niegodne oficera i człowieka honoru” - jak oceniono uwiedzenie nieletniej. W tym samym roku związał się z partią nazistowską, wstąpił do SS (Schutzstaffeln). Utworzył tajną Służbę Bezpieczeństwa SS (Sicherheitsdienst SD).

Po sprawnej i bezlitosnej rozprawie z przywódcą SA, Erntem Röhm, Heydrich awansował do stopnia Brigadeführera SS i stał się bliskim współpracownikiem ~* Heinricha Himmlera, który powierzył mu zwierzchnictwo nad tajną policją nazistowską Gestapo. Główny reżyser „spontanicznych demonstracji” antyżydowskich, które przeszły do historii pod nazwą nocy kryształowej (1938). Posługując się szantażem i materiałami wywiadowczymi, zgromadzonymi przez rozbudowaną sieć informatorów, sfabrykował dowody, które pozwoliły na usunięcie nie zgadzających się z koncepcjami militarnymi Hitlera feldmarszałka Wernera von Blomberga i generała Wernera von Fritscha.

Dziełem Heydricha była także prowokacja gliwicka - napad na niemiecką rozgłośnię radiową dokonany rzekomo przez Polaków 31 sierpnia 1939. Napastnikami byli przebrani w polskie mundury esesmani. Jako dowód agresji przedstawiono zwłoki mężczyzn w polskich mundurach, w rzeczywistości więźniów obozu koncentracyjnego. Podobnych prowokacji Heydrich dopuszczał się wielokrotnie. (Z zeznań dostojników nazistowskich na procesie norymberskim wynika, że esesmani, biorący udział w akcji gliwickiej, zostali później „usunięci”).

Bezpośrednio po wybuchu wojny Heydrich przystąpił do realizacji operacji Reinhard - planu systematycznej eksterminacji Żydów polskich. W marcu 1942 mianowany został pełniącym obowiązki protektora Czech i Moraw, gdzie kontynuował politykę masowych egzekucji.

Przedtem, w styczniu 1942, przewodniczył w Wannsee konferencji poświęconej „ostatecznemu rozwiązaniu kwestii żydowskiej w Europie”.

W związku z doniesieniami o planowanych przez Heydricha posunięciach przeciwko ruchowi oporu w Europie, a zwłaszcza we Francji, brytyjska Tajna Służba Wywiadowcza (—* MI6) postanowiła zorganizować zamach na jego życie.

W grudniu 1941 Kierownictwo Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE)

wysłał do Czechosłowacji czeskich zamachowców, którzy mieli wykonać wyrok, radiooperatora i trzech szyfrantów. 27 maja zamachowcy, oczekujący na ostrym zakręcie szosy Praga-Dre-zno, najpierw ostrzelali mercedesa Heydricha z pistoletów maszynowych, a następnie rzucili pod samochód bombę. Ranny Heydrich - mimo natychmiastowej pomocy medycznej - zmarł 4 czerwca.

Szef wywiadu SD —* Walter Schellenberg miał nazwać kiedyś Heydricha „sekretną osią, wokół której obracał się cały reżim nazistowski”. Canaris określił go mianem „fanatycznego barbarzyńcy, bez porównania jednak bardziej inteligentnego od reszty tych bydląt”.

245

Hill George

HF/DF, High Frequency/Direction Finding

System naprowadzania na źródło emisji fal krótkich

Hillenkoetter Roscoe H., kontradm. (1897-1982)

Pierwszy dyrektor Centrali Wywiadu (DCI), od 1 maja 1947 do 7 października 1950.

Absolwent Akademii Marynarki Wojennej; asystent attache morskiego Ambasady Stanów Zjednoczonych w Paryżu od 1933 do 1935 i od 1938 do 1940.

W chwili wybuchu wojny z Japonią, 7 grudnia 1941, Hillenkoetter był zastępcą dowódcy pancernika West Virginia. We wrześniu 1942, w randze kmdr., mianowany został dowódcą Centrum Wywiadu na Obszar Pacyfiku (Intelligence Center Pacific Ocean Area -ICPOA) w Pearl Harbor. Zastąpił kmdr. Josepha J. Rocheforta, jednego z najzdolniejszych kryptoanalityków US Navy, który nadal kierował —* Wywiadem Łączności Marynarki Wojennej (Navy Communication Intelligence) na obszarze Oceanu Spokojnego. Hillenkoetter znacznie rozbudował podległą sobie jednostkę, w skład której wszedł również utworzony przez Rocheforta Oddział Radiowy Floty Pacyfiku (Fleet Radio Unit Pacific). Funkcję tę pełnił do wiosny 1943. W latach 1943-1944 dowodził okrętem bazą dla niszczycieli. W listopadzie 1945 objął dowództwo pancernika Missouri, jedno z najbardziej prestiżowych stanowisk dowódczych w US Navy. W listopadzie 1946 awansowany do stopnia kontradmirała i mianowany attache morskim Stanów Zjednoczonych w Paryżu. Pozostawał tam do chwili odwołania przez prezydenta Trumana w związku z nominacją na dyrektora —* Grupy Centrali Wywiadu (Central Intelligence Group), bezpośredniej poprzedniczki CIA.

1 maja 1947, na podstawie Ustawy o bezpieczeństwie narodowym (National Security Act) mianowany został DCI, a zarazem szefem powołanej do życia CIA. Nominowano go ponownie 24 listopada, w związku ze zmianami w treści ustawy, co 8 grudnia zatwierdził Senat.

W chwili objęcia przez Hillenkoettera stanowiska dyrektora Agencja, której personel składał się w znacznej mierze z weteranów wojennego Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS), nie miała jeszcze skonkretyzowanej koncepcji swojej roli, kompetencji ani też metod i celów działania. Wiele z tych spraw wyjaśniło się, gdy Hillenkoetter, poinformowany przez doradcę, że nowo powstała Rada Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council) przyznała CIA szeroki, acz mgliście tylko sprecyzowany zakres kompetencji, przystąpił do działania. Wydając rozkaz udzielenia dyskretnej pomocy finansowej prozachodnim kandydatom do parlamentu włoskiego,

rozpoczął tym samym pierwszą tajną operację w historii CIA.

Za jego kadencji Agencja przeżyła też pierwszy kryzys wewnętrzny. Prezydent Truman - podobnie zresztą jak pozostali członkowie rządu Stanów Zjednoczonych - wydawał się kompletnie zaskoczony przekroczeniem przez wojska północnokoreańskie granicy Korei Południowej 25 czerwca 1950. Tymczasem już nazajutrz w wywiadzie udzielonym „New York Times” Hillenkoetter oświadczył z naciskiem, że CIA wiedziała, iż

rozwój sytuacji w Korei wskazywał na rozpoczęcie inwazji w tym lub przyszłym tygodniu. Sugerowało to niedwuznacznie, że poinformowany o biegu wydarzeń Truman zignorował ostrzeżenia. Jak się później okazało, CIA wiedziała o koncentracji sił północnokoreańskich wzdłuż granicy, nie miała jednak żadnych informacji pozwalających określić intencje polityczne Korei Północnej.

W tej sytuacji Hillenkoetter dał do zrozumienia, że chciałby wrócić do służby na morzu, na co Truman skwapliwie się zgodził. W październiku tegoż roku przyznano mu dowództwo nad eskadrą krążowników i niszczycieli, wydzieloną do obrony Tajwanu. W kwietniu 1956 otrzymał awans na wiceadmirała i objął funkcję generalnego inspektora marynarki wojennej. W 1957 przeszedł w stan spoczynku i zajął się interesami.

Hill George, kpt. (1893-1970)

—* Oficer wywiadu brytyjskiego; w czasie rewolucji bolszewickiej towarzyszył w Rosji szefowi brytyjskiej siatki szpiegowskiej w tym kraju Sidneyowi Reilly'emu.

Kariere wojskową rozpoczął w czasie I wojny światowej od stopnia szeregowca w piechocie kanadyjskiej. Ranny w bitwie pod Ypres, awansował na oficera, a ponieważ płynnie władał rosyjskim, skierowano go do MI5. Został umieszczony jako rzekomy Bułgar w obozie jenieckim na Bałkanach w celu gromadzenia informacji wywiadowczych. Po kursie pilotażu w Royal Flying Corps zajmował się przerzutem agentów drogą powietrzną nad linią frontu.

Wysłany do Rosji pod kryptonimem „IK 8”, pod przykrywką członka misji łącznikowej miał zbierać tam dane o armii niemieckiej. Jesienią 1917 przeniesiono go do MI6. Ulokowany w Piotrogradzie, otrzymał zadanie obserwowania tamtejszych wydarzeń, zwłaszcza zaś kontrolowania poczynań bolszewików. Udało mu się nawiązać kontakty z ich przywódcami, przez pewien czas uchodził nawet za doradcę do spraw techniki lotniczej komisarza spraw wojskowych Lwa Trockiego. „Spalił się”, wywożąc na własną rękę z Moskwy do Bukaresztu rumuńskie klejnoty koronne i rezerwy walutowe.

Himmler Heinrich

246

Gdy w kwietniu 1918 do Rosji wysłano Sidneya Reilly'ego jako szefa siatki wywiadu, Hill, który przybył później, został mu podporządkowany. Według —* Roberta Bruce'a Lockharta był „równie odważny i brawurowy” jak jego nowy zwierzchnik. Podobnie jak on, był usilnie poszukiwany przez WCzeKa w związku z rzekomymi planami zabójstwa Lenina i Trockiego. Zdołał zbiec przez Bałtyk do Szwecji. W późniejszym okresie wojny domowej działał na południu Rosji, bezskutecznie usiłując koordynować działania wywiadowcze białych. Odznaczono go m.in. Krzyżem Wojennym.

W czasie II wojny światowej szkolił młodych funkcjonariuszy MI6 w technikach sabotażu. W okresie późniejszym rezydował w Moskwie jako przedstawiciel Kierownictwa Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE) i oficer łącznikowy z —* NKWD.

Himmler Heinrich (1900-1945)

Zwierzchnik sił bezpieczeństwa w nazistowskich Niemczech, Reichsführer SS, naczelny administrator obozów śmierci. Pozorna nieśmiałość Himmlera skrywała jedną z najbardziej okrutnych osobowości reżimu nazistowskiego, architekta polityki zastraszenia i terroru. Systematycznie piął się po szczeblach hierarchii partyjnej i państwowej - od szefa bawarskiej policji politycznej po postać nr 2 w państwie. Jednym z pierwszych posunięć Himmlera jako szefa SS, po objęciu władzy przez nazistów w 1933, było założenie „wzorcowego” obozu koncentracyjnego w Dachau. Himmler był głównym reżyserem „nocy długich noży” (30 czerwca 1934) - krwawej rozprawy z frakcją Ernsta Röhma w SA, w następstwie czego umocniła się pozycja SS.

Po wybuchu wojny we wrześniu 1939 Hitler mianował Himmlera komisarzem Rzeszy ds. umocnienia narodowości niemieckiej, co ułatwiło mu eksterminację Żydów i innych „wrogów Niemiec”. Przewodził akcji deportacji Polaków, mającej na celu zapewnienie miejsc osiedleńczych dla Niemców. Wydał rozkaz systematycznej eksterminacji więźniów obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu i nadzorował likwidację warszawskiego getta. Kierowana przez niego „akcja eutanazji” kosztowała życie ponad 50 tysięcy ułomnych psychicznie, nieuleczalnie chorych lub niezdolnych do pracy z innych powodów. Obozy koncentracyjne to największe zbiorowisko żywych przykładów działania prawa dziedziczenia i prawa rasy -stwierdził kiedyś. - Można w nich znaleźć chorych na wodogłowie, zezowatych, kaleki i pół-Żydów; słowem, całkiem niezłe zbiorowisko podludzi. Powołane przez Himmlera Siły Zbrojne SS (Waffen SS) wślawiły się determinacją na polu walki - a także bezwzględnością wobec ludności cywilnej. W październiku 1943 mówił do grupy oficerów SS: To, czy dziesięć tysięcy kobiet rosyjskich padnie z wyczerpania kopiąc rowy przeciwczołgowe, interesuje mnie tylko w tym zakresie, czy Niemcy będą mieli te rowy gotowe na czas... My, Niemcy, jesteśmy jedynym narodem na świecie, który potrafi godnie traktować zwierzęta, tak samo więc powinniśmy się odnosić i do tego ludzkiego bydła. Ale martwić się o nie, to zbrodnia przeciwko naszej krwi...

Jako minister spraw wewnętrznych nadzorował także administrację obozów koncentracyjnych, organizował dostawy niewolniczej siły roboczej z krajów okupowanych do pracy w fabrykach zbrojeniowych, godził się na barbarzyńskie „eksperymenty medyczne”, przeprowadzane na więźniach obozów. Utworzył także tzw. Einsatzgruppen (RSHA).

Wyróżnił się sprawnym przeprowadzeniem akcji represyjnej przeciwko uczestnikom zamachu na Hitlera 20 lipca 1944. W nagrodę został mianowany głównodowodzącym Armii Rezerwowej, co było szczytowym punktem jego kariery.

Po załamaniu się obrony niemieckiej, wiosną 1945, za pośrednictwem szwedzkiego Czerwonego Krzyża gorączkowo szukał możliwości wynegocjowania warunków zawarcia pokoju. Ujęty w pobliżu Bremy przez oddział wojsk brytyjskich, 23 maja 1945 popełnił samobójstwo, zażywając truciznę.

Hinsley Francis Harry (ur. 1918)

Historyk wywiadu brytyjskiego w czasie II wojny światowej. W październiku 1939 jako student Cambridge skierowany został do pracy w -> Bletchley Park, gdzie zajmował się systemami łączności niemieckiej marynarki wojennej; mianowany następnie koordynatorem łączności między Bletchley Park a centrum wywiadu operacyjnego Admiralicji. Poczynając od lata 1944, brał udział w rokowaniach z agencjami wywiadu Stanów Zjednoczonych, dotyczących zasad wymiany danych wywiadu łączności między obydwojma krajami.

Po wojnie kontynuował karierę akademicką; profesor historii stosunków międzynarodowych i wicekanclerz uniwersytetu w Cambridge.

Jeden z głównych - obok E.E. Thomasa, C.F.G. Ransoma i R.C. Knighta - autorów oficjalnej, czterotomowej historii wywiadu brytyjskiego British Intelligence in the Second World War (1979-1990), a także -wraz z Alanem Strippem, redaktorem i wydawcą - wspomnień pracowników Bletchley Park Code Breakers (1993).

Hirsch John V., kpt.

Oficer wywiadu Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych, przeciwko któremu toczyło się dochodzenie w sprawie o szpiegostwo, nie zakończone jednak sformułowaniem aktu oskarżenia.

247

Hóke Margarete

Pod koniec lat osiemdziesiątych Hirsch przydzielony został do służby w 690 Brygadzie Zabezpieczenia Radioelektronicznego (690th Electronic Security Wing), stacjonującej na lotnisku Tempelhof w Berlinie Zachodnim. Jako szef sekcji mechaniczno-instalacyjnej, monitorującej emisję sygnałów radarowych i ruch radiowy między państwami Układu Warszawskiego, miał swobodny dostęp do danych rozpoznania radioelektronicznego. Latem 1989, podczas rutynowej kontroli bezpieczeństwa, poddany został badaniom wariograficznym, które wykazały, że udziela odpowiedzi fałszywych. Ekipa dochodzeniowa US Air Force w bagażniku jego samochodu znalazła tajne dokumenty i ustaliła, że na prywatnym koncie Hirscha znajduje się 120 tysięcy dolarów. Dalsze śledztwo wykazało, że ostatnio wyjeżdżał do Austrii, Francji i Włoch.

Tymczasem Hirsch przeniesiony został do siedziby Dowództwa Zabezpieczenia Radioelektronicznego (Electronic Security Command) w bazie lotniczej Kelly w San Antonio, w Teksasie, a śledztwo w jego sprawie, prowadzone przez Biuro Dochodzeń Specjalnych Sił Powietrznych (Air Force Office of Special Investigations) oraz FBI nie przyniosło konkretnych rezultatów.

Sekretarz sił powietrznych Donald P. Rice oznajmił, że ekipa dochodzeniowa kierowała się w śledztwie „uzasadnionymi podejrzeniami”. Mimo to nie doszło do formalnego oskarżenia Hirscha, który jednak w zaistniałej sytuacji zwrócił się do władz z prośbą o zwolnienie ze służby z zachowaniem dobrego imienia i pełni przysługujących uprawnień, czemu zadośćuczyniono.

Hirsch Willie
Gilmore John

Hiss Alger (1904-1997)

Wyższy urzędnik Departamentu Stanu, agent wywiadu radzieckiego.

Urodzony w Baltimore, po studiach w John Hopkins University i Harvard Law School aplikował w sądownictwie oraz prowadził praktykę prawniczą w Bostonie i Nowym Jorku. Po objęciu urzędu przez Roosevelta wszedł w skład jego ekipy, początkowo w Departamencie Sprawiedliwości, a od 1936 w Departamencie Stanu.

Był doradcą prezydenta w czasie konferencji jałtańskiej oraz sekretarzem generalnym konferencji założycielskiej → ONZ w San Francisco. Współpracował wówczas blisko z reprezentującym Wielką Brytanię Donaldem Macleanem, który po latach okazał się radzieckim szpiegiem.

W 1939 był członkiem Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych → Whitaker Chambers przestrzegł, bez

rezultatu, podsekretarza stanu Adolfa Berle, iż Hiss, jego podwładny, jest komunistą.

Zlekceważono również podobne informacje płynące ze źródeł francuskich. Gdy podejrzenia na Departament Stanu rzucił radziecki odstępca Igor Guzienko, FBI zaczęło śledzić Hissa, ale bezskutecznie.

W 1947, najwidoczniej obawiając się zdemaskowania, zrezygnował z pracy w administracji i objął lukratywne stanowisko prezesa prestiżowej Fundacji Carnegiego.

Rola Hissa zaczęła się ujawniać w momencie powołania specjalnej Komisji Izby Reprezentantów do Badania Działalności Antyamerykańskiej. Była agentka radziecka Elizabeth Bentley zeznała, iż przez jej ręce przechodziły dokumenty dostarczane przez wysokiego rangą funkcjonariusza Departamentu Stanu. Z kolei Chambers stwierdził, iż Hiss był członkiem partii komunistycznej i przekazywał mu tajne materiały, w celu wręczenia ich oficerowi prowadzącemu.

Spowodowało to proces sądowy. Hiss oskarżył w nim Chambersa o zniesławienie. Ten, broniąc się, przedstawił jako materiał dowodowy odręczne notatki, kopie dokumentów i maszynę do pisania marki „Woodstock”. Biegli zidentyfikowali ją jako tę, na której napisano zarówno rzeczony odpisy, jak i prywatne listy Hissa. Wywołało to kontrakcję oskarżenia, które dowodziło,

iż maszyna została przerobiona tak, aby krój czcionek odpowiadał tekstom dostarczonym przez Chambersa.

Ponieważ ukrywał on fragmenty taśmy filmowej i trzy rolki błony fotograficznej, członek Komisji do Badania Działalności Antyamerykańskiej, młody kongresman Richard Nkon, wydał nakaz przeszukania posiadłości Chambersa. Chambers zaprowadził śledczych na poletko, gdzie odnaleziono materiały ukryte w wydrążonej dyni. Stąd też ich określenie „dokumenty dyniowe”. Mikrofilmy posłużyły do skazania Hissa za krzywoprzysięstwo. Zdjęcie Nkona, oglądającego przez szkło powiększające klatki z dokumentami Departamentu Stanu z lat trzydziestych, stało się sensacją i przysporzyło mu ogólnokrajowej popularności.

Hiss zarówno na procesie, jak też po wyjściu z więzienia konsekwentnie zaprzeczał, że jest winny. Podobny pogląd głosiło wielu lewicowych i liberalnych historyków, uznając go za ofiarę tzw. polowań na czarownice.

Gdy w 1996 odtajniono dokumenty Venony, odnaleziono wśród nich depeşe, w której była mowa o agencie ukrywającym się pod kryptonimem Aleś. Otrzymał on od wicekomisarza spraw zagranicznych, Andrieja Wyszyńskiego, pochwały za pomoc udzieloną ZSRR. Wymienione w meldunku szczegóły pozwalają sądzić, iż Ale-sem mógł być jedynie Hiss.

Hoke Margarete (ur. 1935)

Sekretarka prezydenta RFN Richarda von Weizsacker, aresztowana pod zarzutem szpiegostwa. Holdingi lotnicze

248

Przedstawiciele Federalnego Urzędu Ochrony Konstytucji (Bundesamt für Verfassungsschutz - BfV) podali oficjalnie, że Hóke pracowała dla prezydenta nieprzerwanie od 1959 do chwili aresztowania w 1985. Była jedną z wielu sekretarek, które padły ofiarą oficerów wywiadu Stasi i KGB, wykorzystujących kontakty seksualne dla uzyskania informacji. Aresztowano ją po ujawnieniu jej nazwiska przez zbiegłego na Zachód funkcjonariusza KGB Olega Gordijewskiego i oskarżono o przekazanie mu kopii co najmniej 1700 objętych klauzulą tajności dokumentów. W 1987 Hóke skazana została na 8 lat więzienia. (Tiedge Hans Joachim)

Holdingi lotnicze

Komercyjne linie lotnicze, zakładane przez agencję wywiadu; oficjalnie podmioty gospodarcze stanowiące własność prywatną. Agencja wywiadu zleca im prowadzenie działań tajnych, stanowiących zazwyczaj dodatek do prowadzonej przez nie działalności legalnej. Powiązania holdingów z organizacjami wywiadu są z zasady utrzymywane w tajemnicy. (Air America)

Hollis Roger (1905-1973)

Dyrektor generalny brytyjskiej -> MI5 od 1956 do 1965, domniemany piąty z siatki

szpiegowskiej z Cambridge.

Syn biskupa anglikańskiego, rozpoczął studia w Oksfordzie, jednak zrezygnował z nich przed uzyskaniem dyplomu. W 1927 wyjechał do Chin jako pracownik British Tobacco Co. W 1934 zapadł na gruźlicę, w związku z czym powrócił do Europy. Cztery lata później został przyjęty do MI5 i skierowany do sekcji rozpracowującej Komunistyczną Partię Wielkiej Brytanii. Przez pewien czas pracował także w sekcji „F”, zajmującej się ZSRR i krajami satelickimi.

Delegowany do Australii, pomagał w utworzeniu Agencji Wywiadu i Bezpieczeństwa (Australian Security and Intelligence Organization), a następnie kierował wydziałem „C”, odpowiedzialnym za wewnętrzne bezpieczeństwo MI5. W 1953 został zastępcą dyrektora generalnego, a w 1956 dyrektorem tej służby. W 1965 odszedł na emeryturę; rozwiódł się z nim wówczas po 31 latach małżeństwa żona. Ożenił się wówczas ze swą sekretarką, z którą od dawna miał romans, co hipotetycznie mogło stanowić dla wywiadu podstawę szantażu.

W grudniu 1961 Anatolij Golicyn wyznał, iż zbiegli 10 lat wcześniej do Moskwy Guy Burgess i

Donald Maclean byli członkami „piątki z Cambridge”, jak KGB określało siatkę szpiegowską z Cambridge. Trzecim okazał się Harold (Kim) Philby, a czwartym służący w MI5 podczas II wojny światowej -> Anthony Blunt. Przesłuchujący go przez sześć lat Peter Wright doszedł na podstawie różnorodnych poszlak do wniosku, iż uporczywie poszukiwanym piątym jest Hollis. Początki jego zdrady miały sięgać pobytu w Chinach. Wright był przekonany, iż zwerbował go Richard Sorge. Według innych danych dokonać tego miały „Sonia” (Ursula Kuczyński) i współpracująca z nią Agnes Smedley.

Drobiazgowo śledztwo nie odkryło wszakże żadnych powiązań Hollisa z Sorgem. Nie ustalono również, aby miał jakikolwiek związek z przeciekami z MI5. Co więcej, za jego kadencji udało się wpaść na trop George'a Blake'a i ■*♦ Gordona Lonsdale'a (Harry Houghton i Portlandu sprawa). Wszystko to nie przekonało Wrighta. Przez pewien czas wahał się, czy piątym nie jest wicedyrektor MI5 Graham Mitchell, uprzednio szef kontrwywiadu agencji. W swej książce Spycatcher (1987) [wyd. pol. Łowca szpiegów, 1991] stwierdzał:

Od początku 1964 roku nabraliśmy z Arthurem (Martinem, wyższym oficerem kontrwywiadu) przekonania, że szpiegiem, który działa na wysokim szczeblu wewnątrz MI5, jest raczej Hollis niż Mitchell.

Śledztwo kontynuowano również po przejściu Hollisa na emeryturę. W 1969 został on poddany dwudniowemu przesłuchaniu w jednym z pokoiów —* Bezpiecznego Domu. Rozmowa była nagrywana przez znajdujących się w sąsiednim pomieszczeniu analityków MI5, wśród których był Wright. Ponieważ Hollis niczego nie wyjawiał i nie przyznał się do winy, sprawę oficjalnie zamknięto.

W 1981 dziennikarz Chapman Pincher opublikował *Their Trade Is Treachery*. Ponieważ w książce publicznie postawił HoUisowi zarzuty, odpowiedziała na nie w Izbie Gmin premier Margaret Thatcher:

Często nie sposób dowieść własnej niewinności. Nie znaleziono jednak żadnego dowodu, który by go obciążał, a zatem wyniki przeprowadzonego śledztwa uprawniają do konkluzji, iż Hollis nie był agentem radzieckiego wywiadu.

Premier odniosła się następnie do pracy Pinchera, stwierdzając, iż podane w niej fakty znane są władzom bezpieczeństwa, a ich interpretacja jest stronnicza lub wręcz fałszywa.

Mimo tego niespożyty Wrigh opublikował w 1987 wspomnienia, których znaczna część poświęcona jest udowodnianiu agenturalnej działalności Hollisa.

Efekt sprawy był głęboki rozłam w brytyjskich tajnych służbach, który rozpoczął się w latach siedemdziesiątych. Podzielił on funkcjonariuszy MI5 na zwolenników tezy Wrighta i na jego przeciwników, przekonanych, iż Hollis padł ofiarą spisku i rozgrywek personalnych.

Holmes Wilfred Jay, kmdr (1900-1986)

Oficer Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, kryptoanalityk sztabu Dowództwa Floty Pacyfiku i Obszaru Pacyfiku (US Pacific Fleet and Pacific Ocean

249

Homoseksualiści

Area) w Pearl Harbor. Absolwent Akademii Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, rocznik 1922. Po 14 latach służby na morzu przeszedł do rezerwy ze względu na stan zdrowia. Rozpoczął pracę na wydziale inżynieryjnym University of Hawaii, autor popularnych nowelek publikowanych w „The Saturday Evening Post” pod pseudonimem Alec Hudson.

Zmobilizowany w czerwcu 1941, przydzielony został do ekipy kryptograficznej w Pearl Harbor. Pod koniec maja 1942 kryptoanalitycy marynarki wojennej wiedzieli, że flota japońska przygotowuje się do ataku, jednakże nie byli w stanie zidentyfikować celu planowanej operacji, określanego przez Japończyków kryptonimem AF. Holmes zastosował przemyślny fortel

techniczny, który zmusił stronę japońską do ujawnienia znaczenia tego skrótu, co przyczyniło się do sukcesu Amerykanów pod Midway.

W służbie kryptoanalitycznej pozostał do końca wojny, na uczelnię wrócił w listopadzie 1946 jako dziekan wydziału inżynierii. Autor zwięzłej historii podwodnych operacji wojennych Stanów Zjednoczonych i Japonii *Undersea Victory* (1966). Wiele szczegółów działań wywiadu US Navy podczas II wojny światowej ujawnił w opublikowanej w 1979 książce *Double-Edged Secrets*.

Holystone

Okręty podwodne

Homoseksualiści

Związki homoseksualne często wykorzystywane są w działalności szpiegowskiej na tej samej zasadzie co kontakty seksualne partnerów płci odmiernej. Wielu oficerów wywiadu brytyjskiego było homoseksualistami. Orientacja seksualna wpływała nie tylko na sposób i metody ich pracy, ale - co równie ważne - powodowała, że żyli w ciągłym lęku przed szantażem. Dopiero w bardziej liberalnych pod tym względem latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ujawnienie skłonności homoseksualnych przestało być skutecznym narzędziem szantażu. Mimo to, jeszcze w 1980 emerytowany dyrektor generalny ->MI6 Maurice Oldfield, który przyznał się otwarcie, że jest homoseksualistą, zmuszony był zrezygnować z funkcji koordynatora działań brytyjskich służb wywiadu i bezpieczeństwa wewnętrznego w Północnej.

Zagrożeni publicznym ujawnieniem ich skłonności, homoseksualiści często dają się przewerbować. Stało się tak np. w przypadku Alfreda Redlę, wyższego oficera wywiadu Austro-Węgier, który w pierwszych latach XX wieku padł ofiarą rosyjskich -> łowców talentów. Wiedząc o homoseksualizmie Redlę, podsuwali mu młodych mężczyzn, dawali pieniądze, po czym szantażem zmusili go do szpiegostwa na rzecz Rosji.

W 1937 jeden z urzędników ataszatu wojskowego Ambasady Stanów Zjednoczonych w Moskwie zameldował przełożonym, że dwóch agentów NKWD sfotografowało go podczas stosunku homoseksualnego, po czym dało mu 72 godziny na zdobycie i dostarczenie im amerykańskich kodów wojskowych. Natychmiast odesłano go do Stanów Zjednoczonych.

Raport FBI, dotyczący stosunków panujących w tejże ambasadzie, ujawnił, że pracuje tam jeszcze dwóch innych homoseksualistów.

Moskwa jest najmniej odpowiednim miejscem dla tego rodzaju osób - podkreślał prowadzący śledztwo w tej sprawie agent FBI. - Ich preferencje seksualne mogą bowiem (...) z łatwością być wykorzystane jako środek nacisku w celu wydobywania od nich poufnych informacji.

Raport zalecał wysyłanie na placówki do Moskwy wyłącznie par małżeńskich.

Biuro Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS) dysponowało - cennymi potencjalnie dla koordynatora jego działań w Europie Allena W. Dullesa - informacjami o homoseksualnych grupach w środowisku wyższych klas społecznych.

Uwarunkowania społeczne byty jednak w owych czasach tak silne - stwierdza w opublikowanej w 1994 książce *Gentleman Spy* Peter Grose - że o ich istnieniu w ogóle go nie poinformowano.

OSS uznało, że Dulles nie będzie w stanie poradzić sobie z tą specyficzną kategorią społeczną. Jeśli wierzyć Grose'owi, Dulles nie rozumiał fizycznych aspektów miłości homoseksualnej, a gdy natrafił na wzmianki, że homoseksualizm traktowany jest w prawodawstwie nazistowskim jako przestępstwo kryminalne, trzeba mu było tłumaczyć, na czym rzecz polega.

Kontakty homoseksualne były przestępstwem także w rozumieniu prawa brytyjskiego. Skazany w 1954 za praktyki homoseksualne wybitny kryptoanalityk Alan Turing odebrał sobie życie.

Związki między działalnością szpiegowską a ukrywanymi przed otoczeniem skłonnościami homoseksualnym są zjawiskiem nader częstym. Zdeklarowanymi homoseksualistami byli Guy

Burgess i Anthony Blunt z siatki szpiegowskiej z Cambridge, liczne przygody homoseksualne miewał także biseksualista Donald Maclean - wszyscy trzej członkowie tajnego stowarzyszenia Apostołów.

Silny wśród Apostołów pierwiastek homoseksualny cementował złożone przez nich śluby milczenia i jeszcze bardziej oddzielał od reszty społeczeństwa. Jawny homoseksualizm oznaczał bowiem przekreślenie kariery życiowej, ryzyko procesu sądowego i wyroku więzienia (...) co tym bardziej wiązało ze sobą owych marksistów i homoseksualistów zarazem i czyniło ich więźniami prywatnego świata eskapizmu i dwulicowości. (...) Ślepi na rzeczywistość, z całą świadomością nie chcieli przyjąć do wiadomości faktu, że w stali-

Honeyman John

250

nowskiej Rosji prześladowano homoseksualistów znacznie bezwzględniej niż w Anglii - stwierdza w *The Red and the Blue* (1986) Andrew Sinclair.

Sierżant Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych -> James A. Mintkenbaugh zwerbowany został do działalności szpiegowskiej na rzecz KGB przez swego kolegę, również szpiega. Mintkenbaugh był homoseksualistą, co -jak stwierdza raport rządowy w tej sprawie stało się łakomym kąskiem dla KGB, gdyż ludzie często izolują się od homoseksualistów, degradując ich do roli wyrzutków, co powoduje, że zaczynają oni szukać zemsty na społeczeństwie, które spycha ich na margines.

Szantaż na tle homoseksualnym był narzędziem, dzięki któremu wywiadowi radzieckiemu udało się zwerbować Johna Vassalla, urzędnika Admiralicji brytyjskiej.

W 1960 do ZSRR zbiegli dwaj kryptoanalitycy z Agencji Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Agency - NSA): William Martin i Ber-non Mitchell. Krok ten miał być aktem protestu wobec stosowanych przez NSA metod gromadzenia informacji. Nic nie wskazywało, by jego motywem był szantaż ze strony radzieckiej. Mimo to, akt nielojalności spowodował w łonie NSA nagonkę na innych homoseksualistów. Dziesiątki pracowników podejrzanych o skłonności homoseksualne wyrzucono z pracy lub zmuszono do rezygnacji z niej.

W *The Puzzle Palace* (1982) James Bamford wspomina o podjętej dwadzieścia lat później próbie zmuszenia do dymisji kolejnego, będącego homoseksualistą, pracownika NSA. Zwrócił się on jednak o pomoc do prawnika, wobec czego NSA zgodziła się zostawić go w spokoju, pod warunkiem, że poinformuje rodzinę o swych skłonnościach i zobowiąże meldować agencji o każdym wypadku zastosowania wobec niego szantażu lub innych prób nacisku, mających związek z jego preferencjami seksualnymi.

Do podobnej sprawy doszło w 1982: jeden z pracowników NSA przyznał się do romansu homoseksualnego w czasie urlopu za granicą. Pracę stracił, nie tyle - jak utrzymywała NSA - za upodobania erotyczne, co za

nieostrożność rodzącą ryzyko narażenia na szwank interesów bezpieczeństwa.

Obsesję na punkcie doniesień o homoseksualizmie, dotyczących zarówno jego własnej osoby jak i innych znanych postaci amerykańskiej sceny politycznej, miał również —♦ J. Edgar Hoover, przez 48 lat dyrektor FBI. Athan G. Theoharis i John Stuart Cox - autorzy biografii Hoovera.

Dzięki dobrodziejstwom Ustawy o swobodnym dostępie do informacji dotarli do indeksu zawartości oficjalnych i poufnych teczek Hoovera, w których aż roi się od wzmianek o homoseksualnych upodobaniach amerykańskich prominentów.

Jeden z raportów stwierdza, że [NN]

to homoseksualista, co komuniści wykorzystali, aby szantażem zmusić go do wprowadzenia innych komunistów do sztabu. Na podstawie przeprowadzonych rozmów uzyskano informacje pozwalające na stwierdzenie związków natury homoseksualnej między XX a ZZ.

Inna teczka zawierała

dane wywiadu osobowego i środowiskowego, dotyczące (...) domniemyanych skłonności homoseksualnych.

Odmówiono natomiast biografom dostępu do innej teczki zawierającej 647 stron raportów sporządzonych przez pracowników FBI i Wywiadu Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych, której spis treści wspominał np. o[NN]

jawnym homoseksualiście, który ujawnił, że [nazwisko członka Kongresu usunięte] i inne znane osobistości oddawały się praktykom homoseksualnym.

W sierpniu 1995 prezydent Clinton wydał rozporządzenie, zabraniające odmowy prawa dostępu do tajemnicy państwowej homoseksualistom z powodu ich preferencji seksualnych. Dekret prezydencki podkreśla, że procedury kontroli bezpieczeństwa winny być nastawione na ustalenie, czy cechy osobowe kandydata

nie stwarzają zagrożenia dla interesów bezpieczeństwa narodowego Stanów Zjednoczonych.

Honeyman John (1730-1823)

Mieszkaniec New Jersey, w czasie wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych tajny agent gen. George'a Washingtona. Zdobyte przez niego informacje umożliwiły błyskotliwy manewr wojsk Washingtona przeciwko oddziałom heskim pod Trenton 26 grudnia 1776.

Honeyman, z pochodzenia Irlandczyk, był weteranem wojen z Francuzami i Indianami. Służąc w armii brytyjskiej w Kanadzie, wślawił się wyniesieniem zwłok gen. Jamesa Wolfe'a z pola bitwy na Plains of Abraham.

W 1776, kiedy Armia Kontynentalna została zmuszona do odwrotu przez New Jersey, Washington postanowił wysłać do Trenton swego agenta. Do misji tej wybrał Honeymana, któremu kazał udawać torysa. Zakładał, że pamięć o związkach łączących Honeymana z bohaterskim generałem Wolfe'em powinna stworzyć mu swobodny dostęp do garnizonów nieprzyjaciela.

Udając więc torysa, Honeyman - rzeźnik i tkacz z Griggstown w stanie New Jersey - przedostał się do Trenton i przekonał tamtejszych probrytyjsko nastawionych kolonistów, że poszukiwany jest za zdradę, jakiej dopuścił się wobec Washingtona. Rolę tę odegrał na tyle przekonująco, że rozjuszony tłum patriotów amerykańskich napadł na jego dom w Griggstown. Washington uratował od niechybnej śmierci żonę i dzieci Honey-

251

Hoover J. Edgar

mana, zaopatrując je w dokument stwierdzający, że chociaż sam Honeyman dał się poznać jako „zagarzały to-rys”, jego rodzinie nie powinna stać się żadna krzywda.

Po przeprowadzeniu dokładnego rozpoznania najemnych oddziałów heskich, Honeyman - rzekomo przez przypadek - zbliżył się do linii wojsk amerykańskich i „dał się wziąć do niewoli”. Bezwzględnie zaprowadzono go do Washingtona, któremu złożył szczegółowy raport ze swej misji. Następnie pozwolono mu „zbiec” z powrotem do Trenton, gdzie zakomunikował dowódcy kontyngentu heskiego, że jako jeńiec w obozie Armii Kontynentalnej zauważył, iż jej morale spadło niemal do zera i z pewnością nie grozi z tej strony próba ataku.

Bajeczce tej dano wiarę i - z racji świąt Bożego Narodzenia - wojska heskie złagodziły środki bezpieczeństwa, co pozwoliło 2400 ludziom Washingtona niepostrzeżenie sforsować rzekę Delaware i wkroczyć do New Jersey. Drugiego dnia świąt wojska Washingtona zaskoczyły i rozbiły kontyngent heski pod Trenton.

Hoover J. Edgar (1895-1972)

Wieloletni dyrektor FBI, od utworzenia Biura w 1935 aż do swojej śmierci w 1972.

Rozpoczął w 1917 pracę w Departamencie Sprawiedliwości jako archiwista. W 1919 mianowany

asystentem ds. specjalnych prokuratora generalnego. Od 1921 zastępca dyrektora, a od 1924 dyrektor Biura Śledczego (Bureau of Investigation - BOI) Departamentu Sprawiedliwości, przekształconego kolejno w: Biuro Śledcze Stanów Zjednoczonych (US Bureau of Investigation), Wydział Śledczy (Division of Investigation) i ostatecznie - w 1935 - w Federalne Biuro Śledcze (Federal Bureau of Investigation - FBI). Od tego momentu ludzi Hoovera zaczęto nazywać G-menami (government men), czyli „rządowymi facetami”.

Przez okres swych wieloletnich rządów Hoover był uosobieniem kierowanej przez siebie instytucji. Kon-gresman Emanuel Celler, przewodniczący Komisji Sprawiedliwości Izby Reprezentantów, powiedział kiedyś, że Hoover był potężny, gdyż stał na czele agencji dysponującej niezwykle szerokimi kompetencjami: prawem do inwigilacji, prawem do kontroli życia prywatnego i decydowania o losach obywateli państwa. Hoover miał dossier każdego członka Kongresu. Niekiedy wydawało się, że jest potężniejszy od prezydentów, którym służył.

Urodził się w Waszyngtonie. Pracę w archiwach Biblioteki Kongresu rozpoczął jako student wydziału prawa Uniwersytetu George'a Washingtona, na którym w 1916 uzyskał bakalaureat, a rok później tytuł magistra. Był kawalerem; do śmierci matki, w 1938, mieszkał razem z nią, później samotnie.

Z chwilą przystąpienia Stanów Zjednoczonych do I wojny światowej rozpoczął karierę „łowcy wywrotowców”. Nastroje nieufności wobec „wrogo nastawionych cudzoziemców” spowodowały znaczne rozszerzenie kompetencji BOI. Stany Zjednoczone nie ukrywały wówczas zaniepokojenia możliwością rozlania się rewolucji bolszewickiej na inne kraje świata.

Stojący na czele ogólnonarodowej krucjaty przeciwko „czerwonemu niebezpieczeństwu” prokurator generalny A. Mitchell Palmer utworzył w ramach BOI Główny Wydział Wywiadowczy (General Intelligence Division) i mianował Hoovera swoim zastępcą. Wkrótce Hoover dysponował już teczkami ponad 200 tysięcy osób prywatnych i organizacji podejrzanych o działalność wywrotową. Dokonał aresztowania ponad 200 członków Związku Robotników Rosyjskich (Union of Russian Workers), zarzucając im „propagandę anarchistyczną”, którą uznał za

nacechowaną ateizmem, a mającą na celu szerzenie deprawacji i nihilizmu moralnego.

W grudniu 1919 Rosjan deportowano. W styczniu 1920 rozpoczęła się kolejna wyreżyserowana przez Hoovera obława na radykałów - tym razem w 30 miastach Stanów Zjednoczonych aresztowano ponad 10 tysięcy osób. Większość z nich wkrótce znalazła się jednak na wolności, a spośród 3500 przeznaczonych do deportacji wydano zaledwie 556.

W maju 1924 Hoover został mianowany pełniącym obowiązki dyrektora, a w grudniu tegoż roku - dyrektorem BOI, które z czasem przekształciło się w policję federalną. Podlegało mu wtedy 441 agentów specjalnych i oficerów terenowych w największych miastach Stanów Zjednoczonych. Zakres kompetencji BOI został znacznie poszerzony w 1933, z chwilą włączenia do niego Biura Prohibicji, organu Departamentu Sprawiedliwości ds. przestrzegania poprawki do konstytucji zabraniającej produkcji, transportu i sprzedaży napojów alkoholowych (prohibicję zniesiono w grudniu tegoż roku). Na zmianę nastrojów społeczeństwa, które przeniosło uwagę z wywrotowców na pospolitych zbrodniarzy, Hoover odpowiedział wzmożoną walką z bandytyzmem, pozostawiając chwilowo w spokoju rewolucjonistów.

Za prezydentury Franklina D. Roosevelta biuro zostało podniesione do rangi Wydziału Śledczego (Division of Investigation). Roosevelt poparł zmiany legislacyjne, zapewniające Hooverowi większą swobodę działania, co znalazło wyraz w utworzeniu w lipcu 1935 Federalnego Biura Śledczego.

Po wybuchu II wojny światowej na kontynencie europejskim Hoover, z błogosławieństwem

Roosevelta, skoncentrował uwagę na tropieniu wywrotowców, szpiegów i sabotażystów, jednakże instynkt łowiecki, który pozwalał mu na skuteczne zwalczanie kryminalistów, okazał się niewystarczający w konfrontacji ze służbami wywiadowczymi.

Hoover J. Edgar

252

J. Edgar Hoover z młodziutką aktorką, Shiriey Tempie, (federal bureau OF iwestigation) W 1940, za wiedzą Roosevelta, brytyjska Tajna Służba Wywiadowcza (MI6) utworzyła w Nowym Jorku —♦ Biuro Koordynacji Bezpieczeństwa Brytyjskiego (British Security Coordination - BSC), którego dyrektor William Stephenson skontaktował się z Hooverem za pośrednictwem wspólnego znajomego, byłego bokserkiego mistrza świata wagi ciężkiej, Gene'a Tunneya. Hoover nalegał, by funkcjonariusze brytyjskich służb wywiadowczych zaprzestali prowadzenia działań na terenie Stanów Zjednoczonych,

253

Hoover J. Edgar

Stephensonowi udało się jednak przekonać go, że współpraca na tym polu może być korzystna dla obydwu państw. Zagrał przy tym umiejętnie na próżności Hoovera, godząc się, by FBI przypisywało sobie zasługę za zdemaskowanie wszystkich sabotażystów niemieckich wykrytych na terenie Stanów Zjednoczonych przez Brytyjczyków.

Większe zrozumienie i poparcie dla planów ściślejszej koordynacji działania służb wywiadowczych Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii Stephenson znalazł jednak u Williama Donovana, mianowanego właśnie przez Roosevelta koordynatorem informacji, szefem agencji quasi-wywiadowczej, odpowiedzialnej wyłącznie przed Białym Domem. Hoover był osobistym wrogiem Donovana i zdecydowanym przeciwnikiem powołania go na stanowisko szefa instytucji, która przekształcić miała się ostatecznie w Biuro Służb Strategicznych (Office of Strategie Services - OSS). Donovan zapewniał przedstawicieli FBI - Hoover nie chciał spotkać się z nim osobiście - że zakres działań nowej agencji nie będzie kolidował z kompetencjami FBI, mimo to Hoover zaczął gromadzić wszelkiego rodzaju informacje dotyczące powiązań Donovana z komunistami i „sympatykami Niemiec”. Zorientowawszy się jednak, że Roosevelt wyraźnie popiera Donovana, nie zdecydował się ich wykorzystać.

Jednocześnie Hoover, który w latach walki z gangsterami chętnie uciekał się do autoreklamy, starał się w ten sam sposób przedstawić swoich „rządowych facetów” jako awangardę Stanów Zjednoczonych - bohaterów pierwszej linii walki z nieprzyjacielem. Dzięki jego zabiegom w prasie zaroilo się od artykułów prezentujących funkcjonariuszy FBI jako bezlitosnych łowców szpiegów japońskich i nazistowskich.

W sierpniu 1941 Brytyjczycy skontaktowali FBI z Duško Popovem, podwójnym agentem kontrolowanym przez MI5, a jednocześnie prowadzonym przez Abwehrę, która skierowała go do Stanów Zjednoczonych z zadaniem utworzenia siatki szpiegowskiej. Jednakże Hoover - przekonany, że Popov jest w istocie szpiegiem niemieckim, któremu udało się wystrychnąć Anglików na dudka - nie wpuścił tego „bałkańskiego playboya” na Hawaje.

FBI uganiało się za szpiegami (Duquesne'a siatka szpiegowska, William C. Colepauh, —* Velvalee Dickinson), a Hoover grzmącym głosem ostrzegał przed „piątą kolumną”, sprzedawczykami i zdrajcami, „wrogiem wewnętrznym”, to znaczy tymi wszystkimi, którzy uważali, „że rząd Stanów Zjednoczonych należy obalić”. Przekonanie, że państwu zagraża komunistyczna działalność wywrotowa, utwierdziła w nim -jak się wydaje - sprawa Amerasii, w którą uwikłany był wywiad radziecki.

Po zakończeniu wojny Donovan przedłożył prezydentowi plan organizacji służb wywiadowczych w okresie pokoju. Hoover wykradł kopię planu i przekazał ją

„The Chicago Tribune”, która opublikowała dokument, opatrując go krzykliwym nagłówkiem: „Superszpie-gowski system w powojennej polityce Nowego Ładu”. („The Chicago Tribune” cieszyła się łaskami Hoovera mimo oskarżenia tego pisma oraz jednego z jego redaktorów, Stanleya Johnstona, o ujawnienie poufnych informacji na temat amerykańskich operacji kryptoanalitycznych w czasie II wojny światowej).

W 1945 Hoover zapewnił wszechstronną pomoc FBI realizatorom filmu *The House on 92nd Street*. Za kanwę scenariusza tego obrazu, utrzymanego w konwencji filmu dokumentalnego - co sugerowało, że przedstawia zdarzenie prawdziwe - posłużyła udana akcja podwójnego agenta FBI (Seebold William G.). Film zrealizowano w taki sposób, aby wywołać u widza wrażenie, iż Biuro wiedziało o niemieckich planach sabotażu. W rzeczywistości przedostanie się do Ameryki sabotażystów na pokładzie niemieckiego okrętu podwodnego było całkowitym zaskoczeniem. Obsesją Hoovera było gromadzenie poufnych informacji o politykach i innych znanych ludziach. W czerwcu 1940 funkcjonariusze FBI włamali się do nowojorskiej siedziby Kongresu Młodzieży Amerykańskiej (American Youth Congress) i zrobili fotokopie znalezionych tam dokumentów, włącznie z listami Eleonory Roosevelt, żony prezydenta. Hoover otrzymał raport z przebiegu tej operacji, do której skłoniło go głównie zainteresowanie sprawą „agitacji wśród Czarnych”. Po śmierci Roosevelta, w kwietniu 1945, Hoover próbował skłonić administrację Trumana do likwidacji pionu wywiadowczego agencji Donovana, ale prezydent, który darzył Hoovera wyraźną antypatią, zdecydował się na utworzenie CIA. Do końca życia Hoovera współpraca między CIA a FBI była tylko sporadyczna.

Przeprowadzane za zgodą Hoovera włamania i nielegalne rewizje trwały przez całe lata pięćdziesiąte i sześćdziesiąte. Dokonywano ich przede wszystkim w siedzibach organizacji uznanych przez dyrektora FBI za wywrotowe, w tym w gmachach grup ochrony praw obywatelskich i związków zawodowych. Hoover zlecił również podsłuch telefoniczny świadków Jehowy, ponieważ sprzeciwiali się poborowi do wojska i odmawiali oddawania honorów fladze amerykańskiej. W wielu wypadkach Hoover osobiście wydawał decyzje o użyciu „misuru” [skrót od microphone surveillance - inwigilacja przy użyciu elektronicznych środków podsłuchowych, głównie pluskiew] i jeszcze w latach sześćdziesiątych dowodził, że prawo do podejmowania tego rodzaju kroków przyznało mu rozporządzenie prokuratora generalnego wydane w 1938. Współpracował ściśle z komisjami Kongresu zajmującymi się tropieniem komunistów w administracji. Składał obszernie zeznania potwierdzające zagrożenie infiltracją komunistyczną. Częściej jednak prowadził

Hori Eizo

254

działania zakulisowe, inspirując kontrolowane „przecieki” różnego rodzaju poufnych dokumentów do Komisji ds. Działalności Antyamerykańskiej Izby Reprezentantów oraz senackiej Komisji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. W sprawie Algiera Hissa udzielił daleko posuniętej pomocy młodemu senatorowi Richardowi M. Nixonowi.

W 1956 rozpoczął tajną operację COINTELPRO (COunterINTElligence PROgram - Program kontr-wywiadowczy), polegającą na gromadzeniu danych wywiadu wewnętrznego o osobach i organizacjach nielojalnych - w jego opinii - wobec rządu. W czasie wojny wietnamskiej operacje w ramach COINTELPRO koncentrowały się na aktywistach ruchu pokojowego. W realizacji niektórych punktów programu FBI współpracowało z CIA (-> Chaos).

COINTELPRO to najdłuższa i zakrojona na najszerszą skalę operacja z zakresu bezpieczeństwa wewnętrznego w dziejach Stanów Zjednoczonych. Dopiero wskutek ostrej krytyki ze strony ugrupowań działających na rzecz obrony praw obywatelskich, jak też niektórych urzędników obieralnych, Hoover przerwał ją w 1971.

Gdyby nie Hoover - powiedział w grudniu 1969 Lyndon Johnson swemu następcy, prezydentowi elektowi Richardowi Nixonowi - nigdy nie poddałbym obowiązkom, jakie nakładała na mnie funkcja naczelnego dowódcy sił zbrojnych. Dick, musisz polegać na Edgarze. To jedyny człowiek, na którym możesz polegać.

Tak zresztą Nixon na początku postępował, z czasem jednak Biały Dom zaczął realizować swoją własną koncepcję bezpieczeństwa wewnętrznego (Hustona plan), a wiara, jaką prezydent pokładał w Hooverze, zaczęła słabnąć. Wszystko wskazuje na to, że po powtórny wyborze na fotel prezydencki w 1972 Nixon miał zamiar go zdymisjonować. Zanim jednak do tego doszło, Hoover zmarł. Nkonowi zabrakło go po wybuchu skandalu Watergate. W lutym 1973, w rozmowie z doradcą Johnem W. Deanem III, Nfxon miał powiedzieć:

Tak, Hoover potrafił działać. On by walczył. (...) Załatwiłby paru facetów. Nastraszyłby ich na śmierć. Miał teczkę na każdego.

Po śmierci Hoovera rozpoczęły się - tłumione przez długie lata - spekulacje na temat jego życia prywatnego. Opinia, że był homoseksualistą - aczkolwiek intrygująca - nie wytrzymuje krytyki. Wydaje się, że Hoover to przede wszystkim mistrz zakulisowych intryg i rozgrywek personalnych, a dopiero potem nieubłagany tropiciel szpiegów i przestępców kryminalnych. W lutym 1975 prokurator generalny Edward Ixvi w zeznaniach złożonych przed komisją Kongresu stwierdził, że

zarówno oficjalne, jak i poufne teckki Hoovera zawierały materiały kompromitujące wiele osobistości życia publicznego, włączając w to kongresmanów i prezydentów.

W 1976 komisje do spraw wywiadu Izby Reprezentantów i Senatu ujawniły szereg przypadków naruszenia prawa w czasie operacji COINTELPRO.

Wszystkie teckki z prywatnego biura Hoovera oznaczone sygnaturą „osobiste” zostały zniszczone, a wielu materiałów, na które powoływał się Levi, nie odtajniono do dziś. Podczas pracy nad biografią Hoovera The Boss (1988) Athan G. Theoharis i John Stuart Cox dotarli - dzięki Ustawie o swobodnym dostępie do informacji - do części poufnych dokumentów Hoovera, zawierających

kompromitujące informacje o dwóch prezydentach, Pierwszej Damie, członkach rządu i niezliczonej rzeszy innych prominentnych osobistości.

Ale człowiek, który karierę zaczynał jako archiwista, wiedział, w jaki sposób chronić dokumenty przed osobami niepowołanymi. Najcenniejsze i najbardziej tajne z nich nigdy nie zostały zinwentaryzowane i nie ma po nich żadnego śladu w katalogach FBI, a zatem - jak stwierdzają biografowie Hoovera - teoretycznie nigdy nie istniały.

Hori Eizo, mjr (1913-1995)

Oficer wywiadu japońskich sił lądowych, zwany przez współpracowników „oficerem sztabowym MacArthura”.

Po ukończeniu akademii wojskowej w 1934 i promocji oficerskiej służył krótko w kawalerii, a następnie został przeniesiony do sztabu Kwatery Cesarskiej. Do chwili wybuchu II wojny światowej pełnił służbę na placówkach zagranicznych - w Niemczech, ZSRR, Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych. Przez większą część wojny oficer Oddziału II (wywiad) Sztabu Generalnego Sił Lądowych, w ostatniej fazie konfliktu służył w sztabie 14 Armii na Filipinach. Podczas wojny wykazał się godną podziwu umiejętnością przewidywania operacji amerykańskich. Prognozy opracowywał, starając się odgadnąć sposób rozumowania swego głównego przeciwnika - gen. MacArthura (stąd przydomek). W przeciwieństwie do swoich przełożonych, którzy byli przekonani, że po ataku na Saipan, w czerwcu 1944, MacArthur zamierza uderzyć na Japonię, Hori -jak się okazało, słusznie - przewidział, że celem ataku będą Filipiny.

Analizował trasy przelotów samolotów bombowych nad Japonią, starając się ustalić, które z nich wykorzystywane są w celach rozpoznania z powietrza. Z obserwacji wynikało, że obiektem szczególnego zainteresowania ze strony amerykańskich sił zbrojnych są wybrzeża wyspy Kiusiu. Tam też przeprowadził wizję lokalną, na podstawie której wytypował rejon zatoki Ariake (dziś zatoka Shibushi w południowo-zachodniej części wyspy) jako najbardziej prawdopodobne miejsce inwazji. Zdawał sobie sprawę, że termin operacji desantowej

255

Howard Edward L.

w znacznej mierze zależy od warunków pogodowych. Wczesną jesienią obszar ten często nawiedzały tajfuny, co skłoniło Horiego do wniosku, że Amerykanie nie zdecydują się na ryzyko inwazji przed początkiem października. Z kolei od grudnia do stycznia dużym utrudnieniem dla desantu byłyby zwykle w tym okresie temperatury ujemne lub zbliżone do zera, aczkolwiek z drugiej strony jest to zazwyczaj pora bezdeszczowa, w której wysychają pola ryżowe. Wziąwszy pod uwagę wszystkie te okoliczności, Hori doszedł do wniosku, że najbardziej prawdopodobnym terminem ataku na Kiu-siu jest koniec października. Jak się później okazało, dowódcy amerykańscy wyznaczyli dzień 1 listopada jako datę inwazji na wyspę. Również i tym razem prognozy Japończyka okazały się nad wyraz trafne.

Zdemobilizowany po zakończeniu wojny, Hori w 1954 wstąpił do służby w Lądowych Siłach Samoobrony, gdzie przydzielono go do pracy w wywiadzie. W latach późniejszych pełnił także funkcję attache wojskowego w RFN i szefa sekcji wywiadu przy Połączonym Komitecie Szefów Sztabów. W 1967 przeszedł w stan spoczynku. Od 1974 do końca lat osiemdziesiątych był germanistą na Uniwersytecie Osakagakuin.

Horton Brian P.

Marynarz US Navy, który usiłował sprzedać tajne informacje wywiadowi Związku Radzieckiego. Między kwietniem a październikiem 1982 pięciokrotnie próbował nawiązać kontakt z Ambasadą ZSRR w Waszyngtonie, proponując sprzedaż strategicznych planów wojennych za kwoty od tysiąca do 3 tysięcy dolarów. Mimo że władze federalne nie podały do wiadomości, kiedy dowiedziały się o telefonach Hortona, według wszelkiego prawdopodobieństwa źródłem informacji był podsłuch rozmów telefonicznych z ambasadą. Horton wysłał tam także list, o czym służby wywiadowcze również wiedziały. Do transakcji ostatecznie nie doszło.

Horton stanął przed sądem wojennym z oskarżenia o nie uzgodnione z przełożonymi kontakty z obcym przedstawicielstwem dyplomatycznym. Adwokat Hortona utrzymywał, że jego klient zbierał po prostu materiały do książki. Sąd nie dał wiary obronie i skazał oskarżonego na 6 lat więzienia.

Houghton Harry (ur. 1906)

Pracownik cywilny Royal Navy, którego działalność szpiegowską na rzecz Związku Radzieckiego ujawnił Michał Goleniewski.

W 1935 wstąpił do służby w marynarce, gdzie uzyskał stopień bosmana sztabowego. Po zakończeniu II wojny światowej przeszedł do rezerwy, ale pozostał we flocie jako pracownik cywilny. Od 1951 był urzędnikiem biura

attache morskiego w Warszawie. Aby dorobić, trudnił się czarnorynkowym handlem, co zwróciło uwagę polskiego kontrwywiadu.

Po powrocie do kraju w 1952 rozpoczął pracę w Dziale Uzbrojenia Podwodnego Admiralicji. W 1954 zwerbował go wywiad PRL, przekazując uzyskane odeń informacje do Moskwy. Gdy Houghton został przeniesiony do pracy w warsztatach naprawczych w Portland, tajne dokumenty zaczęła dostarczać mu jego przyjaciółka Ethel (Bunny) Gee, zatrudniona w miejscowej bazie

Royal Navy. W 1956 władze bezpieczeństwa otrzymały informacje, m.in. od byłej żony Houghtona, iż utrzymuje on podejrzane kontakty z cudzoziemcami, sygnały te zostały jednak zlekceważone.

Jego działalność ujawnił dopiero polski odstępca, ppłk Michał Goleniewski. —♦ MI5, które zainteresował pobyt Houghtona w Warszawie, wykryło, iż spotyka się on regularnie z mężczyzną zidentyfikowanym jako Gordon Lonsdale (Konon Mołodyj). Efektem sprawy portlandzkiej stał się proces, w którym Houghtona i Gee skazano na 15 lat. (Portlandu sprawa)

Oboje uwolniono w 1970; w rok później pobrali się. Swą działalność szpiegowską Houghton opisał we wspomnieniach Operation Portland: The Autobiography of a Spy (1972).

Lonsdale nadał Houghtonowi pseudonim Szach.

Howard Edward L. (ur. 1951)

Były oficer -> CIA, który w 1985 zbiegł do ZSRR po zdemaskowaniu go jako sowieckiego agenta; prawdopodobnie celem jego ucieczki było odwrócenie uwagi amerykańskich łowców kretów od osoby Aldricha H. Amesa.

Jego matka pochodziła z rodziny hiszpańsko- amerykańskiej, ojcem był oficer US Air Force, specjalista w dziedzinie broni raketowej. Młodość Howarda upływała w kolejnych garnizonach sił powietrznych. W 1972 ukończył studia na uniwersytecie stanowym w Teksasie i podjął pracę w Exxon Corp. w Irlandii, a następnie w Korpusie Pokoju w Kolumbii, gdzie poznał swą przyszłą żonę. W 1975, po zrobieniu dyplomu, zaangażował się jako urzędnik amerykańskiej Agencji Rozwoju w Peru. Po powrocie do kraju związał się z firmą planowania przestrzennego z Chicago, gdzie w 1980 na podstawie wcześniejszego zgłoszenia, nawiązali z nim łączność funkcjonariusze CIA.

Po rocznym szkoleniu w —* Camp Peary, gdzie jednym z jego instruktorów była Martha Peterson, rozpoczął, pod przykrywką dyplomatyczną służbę w Moskwie jako oficer prowadzący miejscową agenturę. Zgodnie z nową polityką kadrową jego żona, Mary, została przeszkolona jako tzw. pracownik wspierający, którego zadaniem jest osłanianie oficerów podczas pracy operacyjnej.

Hudson Duane T.

256

W 1983 Howard został usunięty z CIA, ponieważ nie zaliczył testów na wariografie. Wyszło wówczas na jaw, iż zażywał narkotyki, pił nadmiernie, a ponadto trudnił się drobnymi kradzieżami.

Znalazł pracę w biurze władz stanowych w Santa Fe w Nowym Meksyku. Nadal nadużywał alkoholu, a gdy w lutym 1984 wywołał burdę pijacką, ostrzeliwując się z magnum 45, został poddany nadzorowi sądowemu na pięć lat. We wrześniu wyruszył w podróż po Europie. Według FBI w Wiedniu spotkał się z oficerem KGB, któremu przekazał odpłatnie informacje o swej służbie w CIA. Możliwe, iż uznano go za potencjalnego agenta, ponieważ mieszkał opodal ośrodka atomowego w Los Alamos, gdzie opracowywano program „gwiazdnych wojen”. Znajomość hiszpańskiego predestynowała zaś Howarda do rozpracowania ośrodka CIA w Santa Fe, kierującego operacjami w Ameryce Łacińskiej.

W marcu 1985 wraz z żoną wyjechał powtórnie do Europy, podając jako cel podróży Niemcy. W lipcu przyznał się do swej działalności byłemu współpracownikowi z CIA, któremu oświadczył, iż przekazywał informacje agentom radzieckim, nie wywołało to jednak żadnej reakcji w Langley. W miesiąc później Witalij Jur-czenko stwierdził podczas przesłuchań, że jesienią 1984 w ambasadzie amerykańskiej w Moskwie działał groźny kret. W tej sytuacji FBI, na prośbę CIA, rozpoczęło na podstawie wyroku sądowego inwigilację Howarda. 20 września, podczas wstępnej rozmowy, sprawił na przesłuchujących go funkcjonariuszach wrażenie chętnego do współpracy.

Nazajutrz wraz z żoną wyruszył samochodem do Santa Fe, eskortowany przez ekipę FBI. W pewnym momencie Edward wyskoczył z jeepa, Mary zaś ułożyła na jego miejscu manekina. Gdy 23 września uzyskano zgodę na aresztowanie, Howard był już w drodze do Moskwy. Dotarł tam przez Nowy Jork, Kopenhagę i Helsinki, skąd w bagażniku wywieźli go radzieccy dyplomaci. W sierpniu 1986 Howard pojawił się publicznie, a władze państwowe ZSRR poinformowały o przyznaniu mu azylu „ze względów humanitarnych”, a następnie o nadaniu obywatelstwa. Występując w programie telewizyjnym, Howard oświadczył:

Kocham swój kraj i nie uczyniłem niczego, co mogłoby narazić na szwank jego interesy.

W opublikowanych w 1995 wspomnieniach Safe House stwierdził, iż zaopatrzony przez KGB w fałszywy paszport przybył do Stanów Zjednoczonych, ale dowiedziawszy się, iż FBI zawarło ugodę z jego żoną, powrócił do Moskwy, gdzie założył firmę consultingowa dla firm amerykańskich, mających zamiar otworzyć filie w Rosji.

Howarda przez dłuższy czas uważano za winnego zatrzymania oficerów wywiadu amerykańskiego w Moskwie: Paula M. Stambaugh'a jr. (oficjalnie drugiego sekretarza ambasady), Michaela Sellersa (również drugiego sekretarza), Erica Sitesa (attache wojskowego) oraz agenta miejscowego Adolfa Tołkaczewa. W tym ostatnim wypadku Howard nie przyznawał się do winy, ale przemawiał przeciwko niemu łańcuch poszlak. Obecnie, po ujawnieniu roli Aldricha Amesa, uważa się jednak, iż głównym winowajcą w tych sprawach był właśnie on.

Hudson Duane T., płk (1910-1995)

Oficer wywiadu brytyjskiego; w czasie II wojny światowej służył w Jugosławii. Przystojny, o nieco awanturycznym usposobieniu, był jednym z pierwowzorów literackiej postaci Jamesa Bonda.

W 1935 ukończył Królewską Akademię Górniczą. Był dobrze zapowiadającym się bokserem, gdy został dyrektorem kopalni antymonu w Jugosławii. Opanował tam biegle język serbsko-chorwacki, w 1936 ożenił się z białoruską baletnicą, uciekinierką z ZSRR (później wziął z nią rozwód).

Jeden z pierwszych pracowników - utworzonego w 1938 pod oficjalną nazwą Departamentu Badań Statystycznych Ministerstwa Wojny (Statistical Research Department of the War Office) - Wydziału D Tajnej Służby Wywiadowczej (MI6), przeznaczonego do działań znanych później pod nazwą „brudnej wojny”, w 1939 skierowany do Zagrzebia.

Przeniesiony wkrótce do nowo utworzonego Kierownictwa Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE), którego głównym zadaniem były działania sabotażowe i wywiadowcze w krajach okupowanej Europy. We wrześniu 1941 brytyjski okręt podwodny wysadził go na ląd u wybrzeży Czarnogóry z misją ustalenia, kto prowadzi walkę z nieprzyjacielem i konsolidacji wszystkich ugrupowań ruchu oporu.

Usiłował doprowadzić do porozumienia między ostro zwalczającymi się pro- i antykomunistycznymi ugrupowaniami podziemnymi, okazało się to jednak zadaniem ponad jego siły. Ostatecznie zaczął walczyć na własną rękę. Dwukrotnie wzięty do niewoli przez ugrupowania kolaboranckie, za każdym razem udało mu się zbiec.

Szef brytyjskiej misji wojskowej wysłanej do polskiej Armii Krajowej w ostatnich miesiącach wojny. Po wejściu Rosjan, aresztowany przez NKWD, spędził kilka miesięcy w moskiewskim więzieniu na Łubiance.

Huff-Duff

System naprowadzania na źródło emisji fal krótkich

ИидеИМах (ur. 1925)

Makler giełdowy i przedsiębiorca; jego nominacja na stanowisko szefa Zarządu Operacyjnego

CIA stała się przedmiotem ostrych kontrowersji.

257

Humphrey Ronald L.

Hugla zbliżyła do Williama J. Caseya wspólna praca w sztabie wyborczym Reagana podczas kampanii prezydenckiej 1980. Gdy w styczniu 1981 Casey został -> dyrektorem Centrali Wywiadu (DCI), mianował go swoim asystentem ds. specjalnych. Funkcja nie zadowoliła jednak Hugla, który domagał się szerszych kompetencji. Casey powierzył mu zatem stanowisko dyrektora Zarządu Operacyjnego (DDO), najbardziej utajnionej sekcji CIA. Była to jedna z najważniejszych funkcji w strukturze CIA. Poprzedni dyrektorzy Agencji - > Allen W. Dulles, Richard McG. Helms i William E. Colby - na stanowisko DCI awansowali jako aktualni DDO. Powierzenie tak ważnego stanowiska Huglowi wzbudziło ostrą krytykę w środkach masowego przekazu. W wywiadzie dla „The Washington Post” jeden z byłych oficerów CIA porównał tę nominację z mianowaniem felczera ordynatorem oddziału kardiochirurgii renomowanego szpitala.

Awansowanie Hugla wywołało niezadowolenie także w samej Agencji, zwłaszcza wśród wyższych rangą pracowników. Demonstracyjnie podał się do dymisji weteran CIA, szef Sekcji Radzieckiej, Richard F. Stolz, jr, wcześniej kandydat na to stanowisko (mianowany później DDO przez następcę Caseya, -> Williama H. Webstera).

Urodzony w Brooklynie, nieokrzesany Hugel zasłynął z upodobania do fioletowych garniturów i ciężkich złotych bransolet. Mówiło się, że zdobył pewne doświadczenie zawodowe, służąc bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej w wywiadzie wojskowym, jednakże w maju 1981, kiedy niespodziewanie został wyniesiony na stanowisko DDO, nikt nie potrafił podać bliższych szczegółów na temat tej służby.

W lipcu 1981 bracia Thomas R. i Samuel F. McNell -byli wspólnicy Hugla w interesach - oskarżyli go o sprzeczne z prawem operacje giełdowe, dokonywane na podstawie tajnych informacji, do których miał dostęp z racji sprawowanego urzędu. Jednocześnie do redakcji „The Washington Post” trafiło 16 taśm magnetofonowych z nagraniami rozmów Hugla z braćmi McNell. Podczas jednej z nich miotał pod ich adresem pogrożki w rodzaju: „Urwę ci jaja! (...) Naślę na ciebie bandę moich Koreańczyków”.

Hugel zaprzeczył wszystkiemu, ale gdy „The Post” opublikował treść nagranych rozmów, natychmiast podał się do dymisji. Pozostał aktywnym działaczem Partii Republikańskiej.

Hugger-Mugger

Pojęcie niewiadomego pochodzenia, oznaczające coś tajnego, działanie ukradkiem. Może także oznaczać nieudaną lub wyjątkowo chaotyczną operację wywiadowczą.

Hughes William H., jr kpt.

Oficer Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych, mający dostęp do ściśle tajnych programów łączności. Znikł bez śladu w Holandii w niewyjaśnionych okolicznościach. Dalsze jego losy nie zostały podane do wiadomości publicznej, wiadomo tylko, że w 1983 uznano go za odstępcę.

HUMINT, Humań Intelligence

Wywiad agenturalny korzystający z informacji zebranych przez ludzi działających zazwyczaj na terytorium obcym.

Humphrey Ronald L.

Urzędnik Agencji Informacyjnej Stanów Zjednoczonych (US Information Agency - USIA), dostarczał tajne materiały obywatelom południowowietnamskim pracującym na rzecz komunistów.

Humphrey był funkcjonariuszem Departamentu Stanu, którego ekspozyturę stanowi USIA. W 1977 FBI wykryło jego powiązania z inwigilowanym przez Biuro Wietnamczykiem, Davidem

Truongiem, synem pacyfisty, Truanga Dinh Dzu, uwięzionego przez władze południowowietnamskie w 1967, kontrkandydata Nguyena Van Thieu w wyborach prezydenckich. Truong wyjechał do Stanów Zjednoczonych, gdzie rozpoczął studia na Stanford University, a w 1975 założył Centrum Pojednania Wietnamsko-Amerykańskie-go (Vietnamese-American Reconciliation) w Waszyngtonie i został aktywnym działaczem ruchu antywojennego. Był dla wielu kongresmanów cennym źródłem informacji o Wietnamie, utrzymywał też zażyłe stosunki z kilkoma wpływowymi urzędnikami państwowymi, w tym z ->Williamem E. Colbym, dyrektorem Centrali Wywiadu (DCI).

Dowodów na kontakty Humphreya z Truongiem dostarczył podsłuch założony przez FBI w aparacie telefonicznym Wietnamczyka. David Truong przekazywał dane wywiadowcze przedstawicielom wietnamskich władz komunistycznych w Paryżu, nie wiedział jednak, że jego kurierka, Dung Krall, młoda żona oficera Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, była podwójnym agentem pracującym dla CIA. Przekazywane przez Truonga dokumenty zawierały amerykańskie materiały analityczne, dotyczące sytuacji politycznej, militarnej oraz funkcjonowania wywiadu Stanów Zjednoczonych w Wietnamie, Laosie, Tajlandii, Singapurze, Chinach i Etiopii.

W przekonaniu, że źródłem informacji Truonga jest Humphrey, FBI zwróciło się do prokuratora generalnego, Griffina B. Bella, z wnioskiem o udzielenie zgody na
Hunt E. Howard

258

zainstalowanie monitora telewizji wewnętrznej w centrum łączności USIA, gdzie Humphrey pełnił funkcję oficera straży. 31 stycznia 1978 Truong i Humphrey zostali aresztowani. Humphrey zeznał FBI, że przekazywał tajne materiały Truongowi w nadziei, iż komunistyczne władze wietnamskie zgodzą się wypuścić na wolność jego wietnamską żonę. Z kolei Truong utrzymywał, że motywem jego działalności było dążenie do poprawy stosunków między Stanami Zjednoczonymi a Socjalistyczną Republiką Wietnamu.

Mimo że cały materiał dowodowy przeciwko oskarżonym został zebrany w drodze inwigilacji, Departament Sprawiedliwości zdecydował się na wszczęcie procesu sądowego. Obydwaj otrzymali po 15 lat więzienia.

W czasie rozprawy apelacyjnej obrońcy Truonga i Humphreya starali się podważyć wartość procesową nielegalnie zdobytych materiałów dowodowych. Sąd jednak utrzymał wyrok i w 1982 skazani rozpoczęli odbywanie kary. Rozprawa apelacyjna uzmysłowiła jednak wszystkim, najak kruchych podstawach prawnych opiera się inwigilacja prowadzona przy użyciu sprzętu elektronicznego i unaoczniała konieczność zmiany przepisów. Jej pośrednim skutkiem było wydanie Ustawy o inwigilacji zagranicznych służb wywiadowczych (Foreign Intelligence Surveillance Act) oraz utworzenie —* Trybunału ds. Inwigilacji Zagranicznych Służb Wywiadowczych (Foreign Intelligence Surveillance Court).

Hunt E. Howard (ur. 1918)

Pisarz, współpracownik —* CIA. Pierwszą próbą nadania osobistym doświadczeniom życiowym formy fabuły literackiej była opublikowana w czasie II wojny światowej powieść *East of Farewell* (1942), zbeletryzowana relacja ze służby Hunta na okrętach Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, osłaniających konwoje alianckie na północnym Atlantyku. Zwolniony czasowo z czynnej służby wojskowej z powodu obrażeń odniesionych podczas katastrofy niszczyciela, Howard pracował przez pewien czas jako korespondent wojenny tygodnika „Life”.

Zmobilizowany następnie do sił lądowych, zgłosił się na ochotnika do Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS). Służbę pełnił w Chinach.

Po wojnie powrócił do literatury, próbował także sił jako scenarzysta filmowy, wkrótce jednak

związał się z CIA, dla której pracował następnie w Meksyku, na Bałkanach, Dalekim Wschodzie, w Gwatemali i Urugwaju.

W 1964 otrzymał propozycję napisania serii powieści szpiegowskich. Wydawcy amerykańscy spodziewali się wykreowania bohatera literackiego będącego odpowiednikiem, a zarazem konkurentem Jamesa Bonda.

Ówczesny DCI, —* Richard Helms - przekonany, że powieści mogą przyczynić się do wzrostu popularno-

ści Agencji, która dotychczas niewiele troszczyła się o swój wizerunek publiczny - zgodził się, by Hunt podjął się tego zadania. Warunkiem było przedstawienie mu każdej książki do akceptacji. Takie były okoliczności narodzin Petera Warda, literackiego bohatera Hunta.

Hunt publikował pod pseudonimem David St. John, jednakże katalog praw autorskich Biblioteki Kongresu, dostępny w każdej amerykańskiej czytelnicy publicznej, zawiera również jego prawdziwe dane osobowe. Hunt wyjawiał później, że po ukazaniu się drukiem pierwszej powieści został wysłany za granicę i musiał zerwać współpracę z CIA, ponieważ jego książki były w powszechnym odczuciu „inspirowane przez Agencję” i mogłyby spowodować dla niej konsekwencje dość niefortunne.

W swoich powieściach Hunt wprowadzał zaskakująco wręcz śmiało aluzje do faktów. *The Berlin Ending* (1973) sugeruje na przykład, że kanclerz Willy Brandt jest agentem wywiadu radzieckiego. Osią fabularną *The Hargrave Deception* (1980) jest pojedynek intelektualny szefa sekcji kontrwywiadu CIA Jamesa Jesusa Angletona z Haroldem (Kimem) Philbym. Radziecki kret w CIA, tak jak Angleton, jest miłośnikiem łowienia pstrągów na muchę, a literacki sobowtór Philby'ego to Amerykanin Roger Hargrave, absolwent Oksfordu. Hargrave ucieka do Związku Radzieckiego, ale w istocie jest podwójnym agentem, którego prawdziwą tożsamość zna wyłącznie James. Schemat intrygi to parodia dziwacznej argumentacji części oficerów CIA - bezkrytycznych obrońców Angletona - którzy wierzyli, że jest on agentem prowadzącym Philby'ego.

Kiedy Anthony Masters, autor książki *Literary Agents* (1987), zapytał Hunta, czy poczynania przypisywane w jego powieściach Peterowi Wardowi są odzwierciedleniem osobistych doświadczeń pisarza z okresu jego pracy w CIA, ten odparł, iż nie sądzi, by Agencja życzyła sobie wierności szczegółom.

Starałem się raczej pokazać mechanizm działalności szpiegowskiej niż opisywać konkretne sprawy.

Dodał, że nie ceni powieści o Jamesie Bondzie, które sprawiają wrażenie, jakby napisał je mający dobre intencje efekciarz amator. (...) Odnoszę wrażenie, że w czasie wojny był on kimś w rodzaju lokaja lub bagażowego szefa Wywiadu Marynarki Wojennej. (...) Perypetie Bonda są absurdalne (...) wydumane, przypominają gagi filmowe, ja zaś - na odwrót - w powieściach o Wardzie starałem się ściśle trzymać realiów.

W sferze działalności pozaliterackiej Hunt zajmował się psychologicznymi aspektami przygotowywanego w latach pięćdziesiątych przez CIA zamachu stanu w Gwatemali. Z racji pobytu w Meksyku w 1963, w tym samym czasie, gdy Agencja inwigilowała tam Lee Harveya Oswalda, pojawia się także często jako szara eminencja w różnego rodzaju speku-

259

Hydraulicy

ej ach na temat rzekomego spisku na życie prezydenta Kennedy'ego.

W 1971 Hunt powołany został przez prezydenta Nixona w skład Specjalnej Brygady Dochodzeniowej (Special Investigation Unit), znanej później jako tzw. hydraulicy. Odegrał ważną rolę we włamaniu do biura psychiatry Daniela Ellsberga (—♦ Pentagonu dokumenty).

Udział w tym przedsięwzięciu miał go kosztować 8 lat więzienia i 10 tysięcy dolarów grzywny.
Hush Most Secret

Brytyjskie określenie poziomu utajnienia dokumentów wagi wyjątkowej, o stopień wyższego od używanej podczas II wojny światowej klasyfikacji „ściśle tajne” (most secret). Materiały tego rodzaju przekazywano wyłącznie z ręki do ręki za pośrednictwem wyznaczonego oficera.

Hustona plan

Opracowany przez administrację Nixona projekt inwigilacji dysydenckich ugrupowań antywojennych. Jego oficjalna nazwa to „Plan gromadzenia danych wywiadu wewnętrznego, analiza i strategia”. Planem Hustona nazwany został od nazwiska głównego autora opracowania. Tom Charles Huston był funkcjonariuszem Białego Domu odpowiedzialnym za zagadnienia związane z wywiadem wewnętrznym. Z wykształcenia prawnik, z praktyką w wywiadzie sił lądowych, głęboko wierzył, że rząd powinien badać poparcie dla młodzieżowej działalności rewolucyjnej w kraju przez zagraniczne siły komunistyczne.

Miał na myśli zwłaszcza demonstracje przeciwko wojnie w Wietnamie, które stały się zmorą administracji waszyngtońskiej wkrótce po objęciu przez Nixona stanowiska prezydenta, w 1968. Plan Hustona powstał w lipcu 1970, wkrótce po powołaniu przez prezydenta Międzyagencyjnej Komisji Specjalnej ds. Wywiadu (Interagency Committee on Intelligence, Ad hoc), której przewodniczącym został dyrektor ->FBI J. Edgar Hoover.

Hustonowi udało się zyskać aprobatę Nucona dla planu, z pominięciem Hoovera, przeciwnego zwłaszcza powrotowi FBI do - zakazanej prawnie w 1966 - praktyki włamań i nielegalnych rewizji. Hoover obiecał prokuratorowi generalnemu Johnowi Mitchellowi, że FBI nie przeprowadzi żadnej akcji tego rodzaju bez jednoznacznego, sformułowanego na piśmie, polecenia prezydenta.

Mitchell uświadomił Nixonowi konieczność odrzucenia planu już w kilka dni po jego akceptacji, a Hustona na stanowisku specjalisty Białego Domu do spraw wywiadu wewnętrznego zastąpił wkrótce James Dean -jedna z głównych postaci skandalu Watergate.

Dean powołał do życia Komitet Oceny Danych Wywiadowczych (Intelligence Evaluation Committee), mający m.in. za zadanie rozważenie możliwości zastosowania niektórych elementów zdyskredytowanego oficjalnie planu Hustona.

Hyde H. Montgomery (ur. 1907)

Historyk brytyjski, który w czasie II wojny światowej był oficerem wywiadu; współpracownik — ♦ Williama Ste-phensona, później członek sztabu gen. Dwighta D. Eisenhowera.

Absolwent Queen's University w Belfaście i Magdalen College w Oksfordzie. W 1940 rozpoczął służbę w Korpusie Wywiadu Brytyjskich Wojsk Lądowych (British Army's Intelligence Corps). Jako oficer bezpieczeństwa przydzielony został do Tajnej Służby Wywiadowczej (MI6) na Bermudach, gdzie wraz ze Ste-phensonem wpadł na trop jednego ze znanych agentów niemieckich Kurta Fredericka Ludwiga.

Na początku 1944 przeniesiony do Nowego Jorku, gdzie nadal współpracował ze Stephensonem, ówczesnym szefem Brytyjskiego Biura Koordynacji Bezpieczeństwa (British Security Coordination - BSC), fasadowej organizacji z siedzibą w gabinecie nr 3603 w Rockefeller Center.

Pod koniec wojny przydzielony do sztabu Eisenhowera w Europie; do rezerwy przeszedł w stopniu podpułkownika. Autor ponad pięćdziesięciu publikacji, w tym biografii Stephensona Room 3603 (1963), opublikowanej po raz pierwszy w Wielkiej Brytanii pod tytułem The Quiet Canadian (1962), oraz wspomnień z pracy w wywiadzie brytyjskim Intelligence Agent (1982).

Hydraulicy

Utworzona w 1971 - przez Komitet na rzecz Reelekcji Prezydenta Richarda M. Nixona - Jednostka Dochodzeń Specjalnych (Special Investigations Unit). Miała za zadanie wykrycie i powstrzymanie przecieków ściśle tajnych informacji komitetu oraz gromadzenie danych wywiadu wewnętrznego i działania sabotażowe przeciwko Partii Demokratycznej.

Podporządkowana bezpośrednio Johnowi Ehrlichmanowi, szefowi sztabu kampanii prezydenta Nixona. W jej skład wchodził: E. Howard Hunt, Gordon Liddy, David Young (asystent doradcy ds. bezpieczeństwa narodowego, Henry'ego Kissingera) i asystent prezydenta Egil (Bud) Krough, późniejszy podsekretarz transportu.

Hydraulicy kierowali włamaniem do gabinetu psychiatry Daniela Ellsberga w 1971 oraz do siedziby szta-

Hypo

260

bu Komitetu Partii Demokratycznej w gmachu Wa-tergate w 1972.

Hypo

Kryptonim stacji kryptoanalitycznej Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych w Pearl Harbor na Hawajach, używany od schyłku lat trzydziestych do końca II wojny światowej. W chwili ataku japońskiego na

Pearl Harbor stacją dowodził kmdr Joseph Roche-fort, piastujący to stanowisko od czerwca 1941 do października 1942, kiedy jego miejsce aż do końca wojny zajął kpt. William B. Groggins.

Nazwa Hypo - od Hawajów - była słowem używanym w łączności wojskowej jako ekwiwalent litery H. W czasie wojny stacja znana była powszechnie po nazwą Oddział Radiowy Floty Pacyfiku (Fleet Radio Unit Pacific - FRUPAC).

Hypo

260

bu Komitetu Partii Demokratycznej w gmachu Wa-tergate w 1972.

Hypo

Kryptonim stacji kryptoanalitycznej Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych w -> Pearl Harbor na Hawajach, używany od schyłku lat trzydziestych do końca II wojny światowej. W chwili ataku japońskiego na

Pearl Harbor stacją dowodził kmdr Joseph Roche-fort, piastujący to stanowisko od czerwca 1941 do października 1942, kiedy jego miejsce aż do końca wojny zajął kpt. William B. Groggins.

Nazwa Hypo - od Hawajów - była słowem używanym w łączności wojskowej jako ekwiwalent litery H. W czasie wojny stacja znana była powszechnie po nazwą -► Oddział Radiowy Floty Pacyfiku (Fleet Radio Unit Pacific - FRUPAC).

K

Oznaczenie oficera wywiadu w sztabach niemieckich sił lądowych w czasie II wojny światowej.

ICHTHYIC

Amerykański kryptonim programu misji rozpoznawczych okrętów szpiegowskich US Navy Banner i Pueblo u wybrzeży Korei Północnej i radzieckiej Syberii, zaniechanych po zajęciu Pueblo przez północnych Koreańczyków 23 stycznia 1968.

IC, Intelligence Community

Wspólnota Wywiadów

iCS, Intelligence Community Staff

Sztab Wspólnoty Wywiadów

Idealist

Kryptonim amerykańskiego samolotu rozpoznawczego U-2.

Ignaliew Siemion (1904-1983)

Szef MGB, minister bezpieczeństwa publicznego w latach 1951-1953.

Od 1914 pracował fizycznie, m.in. jako pomocnik ślusarza. W latach 1920-1931 w milicji i -> WCzeKa;

w trakcie służby wstąpił w 1924 do partii. Od 1935, po ukończeniu Akademii Przemysłowej, w aparacie partyjnym, m.in. jako pierwszy sekretarz Komitetu Buriac-ko-Mongolskiego oraz Baszkirskiego i drugi sekretarz KC Białorusi.

Od 1950 kierownik Wydziału Kadr KC, zamieszany w represje przeprowadzone w ramach rozgrywki o władzę. W niespełna dwa lata później Stalin mianował go ministrem bezpieczeństwa na miejsce aresztowanego Wiktora Abakumowa. Okazywał demonstracyjną nieufność wobec podkomendnych, wzmacniając kadry resortu zaufanymi działaczami partyjnymi. W 1952 wybrany na członka KC i Prezydium KC. Prowadził śledztwo w sprawie Abakumowa oraz przygotowywał tzw. sprawę lekarzy, która w zamierzeniach Stalina miała stać się detonatorem kolejnej wielkiej czystki. Ostrożny z natury i pomny losu poprzedników, asekurował się, informując o otrzymywanych dyrektywach zagrożonego represjami Ławrientija Berię i Geоргija Malenkowa.

Bezpośrednio po śmierci Stalina, w marcu 1953, przesunięty na stanowisko sekretarza KC; w kwietniu zwolniony z funkcji partyjnych i usunięty z Komitetu Centralnego. Stało się tak wskutek nacisków Berii, który chciał Ignatiewa postawić przed sądem. Po jego obaleniu przywrócono Ignatiewowi w lipcu członkostwo KC i skierowano do aparatu, na podrzędne stanowisko pierwszego sekretarza Baszkirskiego i Tatarskiego Komitetu Obwodowego.

Przeniesiony na emeryturę w 1960.

Iliczow Iwan

262

Zmarł śmiercią naturalną, co uznać należy za niezwykle dla szefa radzieckiej służby wywiadowczej.

Iliczow Iwan, gen. lejfn. (1905-1983)

Szef GRU, radzieckiego wywiadu wojskowego w 1942-1945. Wbrew pogłoskom, iż został stracony, po II wojnie światowej przeniesiono go do służby dyplomatycznej. [Powierzano mu specyficzne misje o charakterze polityczno-wywiadowczym w Niemczech (1949-1952), w NRD (1952-1953) i w Austrii (1953 -1956). Był też ambasadorem w Danii (1966-1968). Emerytowany w 1975.] Niewiele wiadomo o jego losach.

IMINT, IMmagery INTelligence

Rozpoznanie środkami obrazującymi

Infiltracja

Ulokowanie agenta w rejonie celu lub wprowadzenie go do struktur interesującego służby wywiadowcze ugrupowania, instytucji lub organizacji. Postępowanie takie niekiedy może mieć charakter jawny, np. na obszarze państwa trzeciego agenta można umieścić pod przykrywką imigracji.

Informator

Osoba dostarczająca informacji lub materiałów wywiadowczych - celowo lub nieświadomie.

Informacja wywiadowcza jawna

Informacje pochodzące ze źródeł ogólnie dostępnych, jak np. środki masowego przekazu, literatura fachowa.

Informacje wydzielone specjalnego znaczenia, Sensitive Compartmented Information (SCI)

Materiały, których rozpowszechnianie (ograniczone i odbywające się specjalnymi kanałami łączności, tzw. kanałami wydzielonymi) odbywa się z zachowaniem szczególnych procedur

bezpieczeństwa. Udostępniane wyłącznie osobom wskazanym, niezależnie od poziomu prawa dostępu, którym dysponują. Materiały tego rodzaju muszą być przechowywane w pomieszczeniach spełniających specjalne, zaostrzone kryteria bezpieczeństwa. Klasyfikacją SCI objęte były początkowo jedynie materiały COMINT.

Informacje wywiadowcze

National Intelligence

Inman Bobby Ray, adm. (ur. 1931)

-» Dyrektor Wywiadu Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, dyrektor Agencji Bezpieczeństwa Narodowego i zastępca dyrektora Centrali Wywiadu. Absolwent uniwersytetu w Teksasie. W marynarce wojennej od 1951, początkowo w służbie liniowej, później jako specjalista w dziedzinie wywiadu. W październiku 1974 - jako komandor US Navy - mianowany -► dyrektorem Wywiadu Marynarki Wojennej (Director of Naval Intelligence - DNI); awansowany do stopnia kontradmirała w lipcu roku następnego. W 1976 został zastępcą dyrektora Agencji Bezpieczeństwa Narodowego (Naval Security Agency - NSA), a jej dyrektorem w lipcu 1977. Pełnił tę funkcję do lutego 1981, kiedy wraz z pełną rangą admirałską (pierwszy oficer Wywiadu Marynarki Wojennej awansowany do tego stopnia) otrzymał stanowisko zastępcy dyrektora Centrali Wywiadu, na którym pozostał do chwili przejścia w stan spoczynku, w lipcu 1982. Jego odejście z wywiadu przypisywano zatargom osobistym z ówczesnym DCI, Williamem Caseyem. Następnie przez krótki czas był doradcą zdominowanej przez demokratów Komisji ds. Wywiadu Izby Reprezentantów. Z funkcji tej zrezygnował, zarzucając komisji stronniczość polityczną, i poświęcił się interesom.

16 grudnia 1993 prezydent Clinton poinformował o zamiarze mianowania go sekretarzem obrony. 18 stycznia 1994 Inman publicznie wycofał swoją kandydaturę, oświadczając, że nie może objąć proponowanego stanowiska ze względu na rozpętaną przeciwko niemu kampanię prasową.

INO, Inostrannyj Otdiel

Wydział zagraniczny; akronim nazwy departamentu wywiadowczego NKWD.

INR, Bureau of Intelligence and Research

—* Biuro Wywiadu i Analiz

INSCOM, Army Intelligence and Security Command

Dowództwo Wywiadu i Bezpieczeństwa Sił Lądowych

INSCOM, Intelligence and Security Command

Dowództwo Wywiadu i Bezpieczeństwa Sił Lądowych.

12 Intelligence and Security Company

12 Kompania Wywiadu i Bezpieczeństwa

263

Internet

Intelligence Appreciation

Brytyjskie określenie oceny wywiadowczej.

14 Intelligence Company

14 Kompania Wywiadu

Internet

Światowa sieć informacji komputerowej. Internet, który powstał jako środek przekazu informacji wojskowych Stanów Zjednoczonych, stał się systemem transmisji wszelkiego rodzaju danych.

Przyłączyły się do niego amerykańskie agencje wywiadowcze oraz inne instytucje państwowe, dając milionom użytkowników komputerów możliwości uzyskania informacji wywiadowczych - oczywiście, nie utajnionych.

Internet powstał w latach siedemdziesiątych jako próba pełnego zintegrowania sieci komputerowej Departamentu Obrony Stanów Zjednoczonych, zwanej siecią ARPA (Advanced Research Projects Agency), ze współpracującymi z nią sieciami rządowymi i uczelnianymi. ARPA była pierwotnie siecią eksperymentalną, stworzoną dla potrzeb ściśle specjalistycznych badań wojskowych, zmierzających do stworzenia sieci komputerowych zdolnych do pracy w warunkach skrajnego deficytu energii elektrycznej - sytuacji prawdopodobnej w wypadku wybuchu wojny nuklearnej.

Ideą sieci ARPA było założenie, że taka sieć komputerowa nie przestanie działać, mimo uszkodzeń oraz zniszczenia dużej części komputerów. Zaprojektowano ją w ten sposób, by mogła sterować przepływem wiadomości z pominięciem wszelkich uszkodzonych czy zniszczonych węzłów. Aby to osiągnąć, wszystkie komputery w tym systemie musiały być zdolne zarówno do przesyłania, jak i odbierania danych, co stanowiło odejście od tradycyjnych, hierarchicznych sieci komputerowych. Każdą jednostkę czy plik informacji przesyłanych przez Internet umieszcza się w elektronicznej „kopercie”, zaopatrzonej w elektroniczny adres docelowego komputera.

„Koperta” nie zawiera wskazówek dotyczących trasy przesyłki. Każdy komputer w sieci kieruje plik w stronę miejsca przeznaczenia najbardziej drożym w danym momencie kanałem. W przypadku przesyłki składającej się z kilku plików, każdy z nich może wędrować inną trasą, w całość złożą się z powrotem w docelowym punkcie „podróży”. Przesyłka bez trudu omija uszkodzone bądź zniszczone węzły.

Dzisiaj każdy ma dostęp do miejsc informacji Internetu w światowej sieci (WWW - World Wide Web). Niżej podane adresy znane są także jako strony. Adresy mogą się zmieniać bez uprzedzenia, ale nowe można zazwyczaj znaleźć przez poszukiwanie kluczowymi hasłami, jak: „szpiegostwo” czy „CIA”. Należy wziąć pod uwagę, że liczne adresy nie oznaczają tego samego: „CIA” i „cia” na przykład, niekoniecznie są równoznaczne.

CIA i inne agencje wywiadowcze mają własne, tajne sieci komputerowe, odizolowane przez urządzenia systemu bezpieczeństwa - łącznie z równoległą, tajną wersją World Wide Web, przeznaczoną do różnych celów, m.in. do przekazywania fotografii wywiadowczych i informacji dyplomatom (Szpiegostwo komputerowe).

Na internetowej stronie CIA znajduje się - „odwiedzana” jakieś 120 tysięcy razy tygodniowo - strona „CIAWEB”, oferująca prawdziwą wycieczkę po głównej siedzibie CIA, biografie dyrektorów Centrali Wywiadu i ich zastępców, informacje dotyczące historii CIA, ostatnie wydanie publikacji CIA World Factbook, mapy i bibliografie książek o wywiadzie, łącznie z Merchants of Treason (1988) autorów niniejszej książki. We wrześniu 1996 do krajowej strony CIA włamali się szwedzcy dowcipnicy, zmieniając powitanie na: „Witajcie w Centralnej Agencji Idiotów”.

Adres CIA:

<http://www.odci.gov>

NSA posługuje się niekiedy Internetem do pokazania świeżo odtajnionych dokumentów.

Informacje o Venonie, na przykład, przekazała zarówno na piśmie, jak w Internecie.

Adres NSA:

<http://www.nsa.gov:8080>.

Strona ->FBI pozwala zorientować się w działaniach Biura, zmierzających do zwalczania szpiegostwa. Także w tym miejscu znajduje się informacja o charakterze pracy FBI, łącznie z listą 10 najbardziej poszukiwanych przestępców.

Adres FBI:

<http://www.fbi.gov>

Wspólnota Wywiadów ma miejsce, gdzie opisane są wszystkie agencje i podane połączenia ze stronami krajowymi tych członków, którzy już są w World Wide Web. Znajduje się tam także biblioteka Wspólnoty Wywiadów.

Adres Wspólnoty Wywiadów (Intelligence Community):

<http://www.odci.gov/ic>

Baza Danych Informacji Wojskowej zawiera informacje wojskowe i wywiadowcze, z uwzględnieniem zagranicy.

Adres Bazy Danych Informacji Wojskowej (Military Information Database):

<http://www.milnet.com/milnet/milnet.htm>

Agencja Wywiadu Obronnego (Defense Intelligence Agency - DI A):

<http://www.DIA.MIL/index.html>

zob. również:

Interpretacja materiałów fotograficznych

264

Centralne Biuro Rozpoznania Środkami Obrazującymi

(Central Imagery Office):

<http://www.fas.org/irp/cio>

Departament Obrony. Połączenie: Obrona (Department of Defense - DefenseLINK): <http://www.defenselink.mil>

Biuro Rozpoznania z Powietrza (Defense Airborne Recon-naissance Office):

<http://www.fas.org/irp/agency/daro/index.html>

Narodowe Biuro Rozpoznania (National Reconnaissance Office):

<http://www.odci.gov/ic/icagen2.htm>

<http://www.nro.odci.gov>

Prezydencki Komitet Doradczy ds. Wywiadu Zagranicznego (President's Foreign Intelligence Advisory Board): <http://www.whitehouse.gov/WH/EOP/index.html>

Wywiad wojskowy Stanów Zjednoczonych (US Military Intelligence):

Siły Powietrzne (Air Force): <http://www.aia.af.mil>

Siły Lądowe (Army): <http://huachuca-usaic.army.mil/>

Marynarka Wojenna (Navy): <http://www.navy.mil>

Korpus Piechoty Morskiej (Marine Corps): <http://www.usmc.mil>

Intel Web informuje o pozarządowych i prywatnych agencjach oraz organizacjach wywiadowczych na całym świecie. IntelWeb, którego celem jest pogłębianie wiedzy o agencjach wywiadowczych, odsyła użytkowników także do innych miejsc dotyczących wywiadu. Adres: <http://intelweb.janes.com>

Istnieją różne „siatki użytkowe” grup wymiany wiadomości. Grupa taka jest grupą dyskusyjną i może obejmować setki ludzi z całego świata, którzy wymieniają opinie i wiadomości na określony temat. Osoby te mogą przysyłać wiadomości ze swoich komputerów i czytać, co przesłali inni. Wskazówki do korzystania z „siatki użytkowej” wymieniane są wśród użytkowników Internetu. Głównymi hasłami dla „użytkowych grup” wiadomości, dotyczących szpiegostwa są: „CIA”, „szpieg” („spy”), „tajna akcja” („covert action”), „agencje wywiadowcze” („intelligence agencies”).

Inne miejsca Internetu, związane z wywiadem:

Materiały dotyczące kryptografii (Cryptography resources):

<http://www.scs.carleton.ca/~csgs/resources/crypt.html>

Indeks Federacji Amerykańskiego Wywiadu Naukowego (Federation of American Scientists Intelligence Index): <http://www.fas.org/irp/index.html>

Stowarzyszenie Korpusu Wywiadu Wojskowego (National Military Intelligence Association): <http://www.micorps.org>

Specjaliści Wywiadu Marynarki Wojennej (Naval Intelligence Professionals)

<http://joshua.nps.navy.mil/~cccnip>

Stowarzyszenie Wywiadu Wojskowego (National Military Intelligence Association)

<http://www.nmia.org>

Rejestr źródeł (Sources Journal): <http://www.dso.com/>

Bezzałogowy samolot rozpoznawczy Darkstar UAV (Dark-star UAV unpowered reconnaissance aircraft): <http://www.spacer.com/spacecast/news/darkstar-99a.html>

Dowództwo Operacji Specjalnych (Special Operations Central Command):

http://www.bragg.army.mil/18ABN/usa_special_operations_command.htm

W Internecie można także znaleźć wywiad „powieściowy”:

James Bond:

<http://www.mcs.net/~klast/www/bond.html>

Mission Impossible: <http://www.best.com/~gregwong/mi/mi.html>

Interpretacja materiałów fotograficznych

Uzyskiwanie danych wywiadowczych metodą analizy zdjęć fotograficznych (lotniczych, satelitarnych, wykonanych z pływających jednostek nawodnych i podwodnych lub na lądzie) rejonu —* celu.

Użyteczny, acz ograniczony wyłącznie do zagadnienia interpretacji zdjęć lotniczych opis tego procesu znaleźć można w opublikowanym w 1944 przez Siły Lądowe Stanów Zjednoczonych The Official World War II Guide to the Army Air Forces (Instrukcja na czas II wojny światowej dla sił powietrznych wojsk lądowych):

Wywiad fotograficzny polega na interpretacji zdjęć lotniczych, wykonywanych przede wszystkim przez samoloty rozpoznawcze oraz, w mniejszej mierze, przez samoloty bombowe podczas nalotów. Na podstawie analizy tych zdjęć dobrze wyszkoleni interpretatorzy mogą opracować rzetelny raport o rozmiarach strat zadanych nieprzyjacielowi, o jego przemyśle, transporcie, aktywności lotnictwa, obronie lądowej i wybrzeża, kamuflażu, pułapkach i atrapach, systemach łączności, działaniach sił lądowych, statkach i okrętach eksploatowanych, a także znajdujących się w budowie. Najbardziej istotne informacje uzyskuje się dzięki porównaniu aktualnych zdjęć danego rejonu z jego fotografiami wcześniejszymi. Dzięki skonstruowaniu specjalistycznych aparatów fotograficznych różnego rodzaju - zdolnych do pracy na małych i dużych wysokościach, podczas lotu z dużą prędkością, działających na podczerwień, nakładających obraz na mapy oraz aparatów do foto-

265

Iran-Contras afera

grafii kolorowej i nocnej - dokonano ogromnego postępu w dziedzinie wykorzystania fotografii lotniczej dla celów wojskowych.

Nie wspomniano - ze względów bezpieczeństwa -o początkach fotografii radarowej, obrazach rejonów szczególnie zainteresowania uzyskiwanych za pomocą radaru. W publikacji z 1944 stwierdzano także:

Rozpoznanie fotograficzne dostarcza przeważającej części danych wywiadowczych, na podstawie których podejmować można decyzje dotyczące operacji militarnych.

Autorom instrukcji nie były znane postępy aliantów w zakresie łamania szyfrów (Magie, Ultra).

(Narodowy Ośrodek Interpretacji Danych Fotograficznych)

Inłrepid, Nieustraszony

Stephenson William

I0IC, Integrated Operational Intelligence Center

Zintegrowane Centrum Wywiadu Operacyjnego

Iran-Contras afera

Tajny plan uwolnienia amerykańskich zakładników przetrzymywanych w Libanie w zamian za sprzedanie broni Iranowi; pieniądze uzyskane z tej transakcji miano przeznaczyć na pomoc dla nikaraguańskich Con-tras.

Plan ułożył ppłk OUver North, asystent zastępcy dyrektora ds. polityczno-wojskowych w Radzie Bezpieczeństwa Narodowego, przy współpracy doradcy prezydenta Reagana do spraw bezpieczeństwa narodowego, wiceadmirała Johna Poindextera, oraz Williama J. Caseya, wchodzącego w skład gabinetu Reagana jako DCI. W trakcie dochodzeń, do których doszło po odkryciu tych ściśle tajnych operacji, wypłynęły również nazwiska kilku czynnych i byłych oficerów CIA, w tym przyszłego DCI Roberta Gatesa.

Korzenie afery Iran-Contras sięgają z jednej strony listopada 1979, kiedy Stany Zjednoczone nałożyły embargo na wysyłkę broni do Iranu, z drugiej zaś września 1983, gdy Reagan podpisał dyrektywę zatwierdzającą tajną operację w Nikaragui. Jej celem było obalenie rządu sandinistów - lewicowego nikaraguańskiego ugrupowania politycznego Front Wyzwolenia Narodowego im. Sandino (FSLN), które doszło do władzy w 1979. Stany Zjednoczone nieoficjalnie wspierały siły opozycji prawicowej, znane jako Contras.

O finansowaniu działalności Contras CIA zaczęła informować Komisje Nadzoru Wywiadu Izby Reprezentantów i Senatu, w następstwie czego 27 września 1982 Kongres uchwalił utajniony paragraf ustawy o sankcjonowaniu działań wywiadu. Wyraźnie zabraniał on CIA finansowania „zamierzonego obalenia rządu Nikaragui” z funduszy Agencji. 21 grudnia Kongres uchwalił „poprawkę Bolanda” - od nazwiska republikanina Edwarda P. Bolanda, przewodniczącego Komisji Nadzoru Wywiadu Izby Reprezentantów. Kiedy okazało się, że administracja nadal wspomaga Contras, druga poprawka, znana jako „Boland II”, jeszcze bardziej kategorycznie zabroniła finansowania przewrotu w Nikaragui.

Tak wyglądała sytuacja prawna, w chwili kiedy Reagan spotkał się 25 czerwca 1984 ze swymi doradcami, aby omówić sposób finansowania Contras, nie naruszający formalnie ograniczeń nałożonych przez Kongres. Casey podsunął myśl finansowania Contras przez inne państwa. W tym też czasie North przyciągnął do współpracy byłego generała lotnictwa Richarda V. Secorda, który miał nieokreślone powiązania z CIA (—♦ Wilson Edwin P.). Secord założył z emigrantem irańskim Albertem Haki-mem spółkę The Enterprise, otwierając dla niej sieć rachunków w bankach zagranicznych. Zarejestrował też kilka fasadowych korporacji zajmujących się zakupem broni i wiele innych firm służących realizacji projektu Northa. Wiosną 1985 do Contras dotarły pierwsze dostawy broni, zakupionej przez The Enterprise. W maju Michael Ledeen, konsultant Rady Bezpieczeństwa Narodowego, wciągnął do planu Izrael. Od Izraelczyków dowiedział się, że Irańczycy poszukują przeciwpancernych pocisków raketowych TOW (Tube-launched, Optically tracked, Wire-guided). Poczyniono kroki, aby Izrael mógł przeprowadzić tę transakcję. Rząd Reagana zakładał, że gdy w sierpniu - wrześniu 1985 broń dotrze z Izraela do Iranu, wolność odzyskają wszyscy zakładnicy amerykańscy. Tymczasem, ku swemu zaskoczeniu, McFarlane dowiedział się, że zwolniona zostanie tylko jedna osoba i to on ma ją wyznaczyć. Zmuszony, jak mówił, do „odegrania roli Boga”, wybrał Williama Buckleya, szefa placówki CIA w Bejrucie, a gdy Irańczycy odrzucili tę propozycję

(Buckley wtedy już nie żył), wybrał duchownego Benjamin Weira.

W tym samym czasie, gdy setki TOW-ów i części zamiennych do pocisków raketowych Hawk napływały do Iranu, Reagan publicznie potępił to państwo. 8 lipca 1985 nazwał Iran częścią „konfederacji państw terrorystycznych (...) nową międzynarodową wersją Syndykatu Zbrodni. Ameryka nigdy nie pójdzie na ustępstwa wobec terrorystów” - twierdził. Tymczasem w grudniu 1985 nowy doradca ds. bezpieczeństwa narodowego, Poindexter, przedstawił prezydentowi ocenę rezultatów tajnej operacji, zyskując tym samym aprobatę dla planu dostaw uzbrojenia do Iranu z zamian za uwolnienie zakładników ex post.

W tej sytuacji plan Northa realizowany był bez większych zakłóceń. 4 kwietnia w raporcie dla Poindextera North sugerował, że zyski ze sprzedaży broni Iranowi

Imn-Contras afera

266

powinno się przekazać Contras. 5 października nad terytorium Nikaragui zestrzelony został samolot, którego pilot, Eugene Hasenfus, wzięty przez Contras do niewoli oświadczył, że sądził, iż pracuje dla CIA.

Cztery dni później, kiedy w Kongresie wybuchła burza z powodu wyraźnego pogwałcenia przez Biały Dom „poprawki Bolanda”, zastępca sekretarza Rady Bezpieczeństwa Narodowego i zastępca głównego radcy prawnego, W. Robert Pearson, przesłał Poindexterowi pocztą elektroniczną instrukcję zalecającą, by w swoich wypowiedziach podkreślał wyraźnie dwie kwestie:

Rząd nie wycofuje się z poparcia dla demokratycznego ruchu oporu, a Rada Bezpieczeństwa Narodowego nie podjęła żadnych wykraczających poza granice prawa działań w Ameryce Środkowej, zwłaszcza zaś nie miała nic wspólnego z zestrzelonym samolotem ani też Hasenfusem.

Wkrótce potem jedna z gazet libańskich ujawniła sprawę sprzedaży broni do Iranu. Plan całej operacji zaczął walić się w gruzy. W tej sytuacji Casey i North postanowili rozejrzeć się za kozłem ofiarnym. Wydaje się, że mieli na myśli Poindextera. 13 listopada, w przemówieniu do narodu Reagan oświadczył:

Nie wymienialiśmy, powtarzam, nie wymienialiśmy broni ani niczego innego za zakładników i nie będziemy tego robić.

Przez następne kilka dni Poindexter i North niszczyli dokumenty i pliki poczty elektronicznej (nie wiedząc, że istniały ich kopie).

Ujawnienie afery i jej następstwa

25 listopada 1986 prokurator generalny, któremu Reagan polecił wszcząć śledztwo w sprawie sprzedaży broni, ujawnił że z pieniędzy pochodzących ze sprzedaży broni do Iranu finansowano pomoc dla Contras. Prezydent oświadczył, że nic mu o tym nie wiadomo.

Izba Reprezentantów i Senat zareagowały powołaniem komisji specjalnej, która miała ustalić, czy doszło do naruszenia prawa i czy nie zachodzi konieczność wprowadzenia nowych regulacji prawnych. Reagan powołał własną komisję, na czele której stanął były senator, John Tower. Raport Towera stał się podstawą dla komisji specjalnej. Afere Iran-Contras odsłoniły jednak dopiero prowadzone przez komisję publiczne przesłuchania świadków. I one jednak nie ujawniły wszystkiego.

„Wielu pytań nie zadano, na inne nie można było udzielić odpowiedzi” - przyznają członkowie komisji specjalnej, senatorowie William S. Cohen i George J. Mitchell. W ich wspólnej książce *Men of Zeal* (1988), czytamy m.in.:

Chociaż komisja zbadała ponad trzysta tysięcy dokumentów, inne, niekiedy o największym znaczeniu, pocięto w niszczarkach lub spalono. Wydaje się, że wielu z ponad pięciuset

świadków zeznawało szczerze, ale inni cierpieli jednak na podejrzaną wygodną amnezję. (...) W kwestiach zasadniczych zeznania najwyższych dygnitarzy były sprzeczne. Niektórzy kłamali, inni po prostu się mylili.

19 listopada 1987 komisja przedstawiła dwa raporty - większości (piętnastu demokratów i trzech senatorów republikańskich) i ośmioosobowej mniejszości (sześciu republikanów z Izby Reprezentantów i dwóch senatorów republikańskich). Raport większości podsumował aferę następująco:

W wyniku operacji irańskiej udało się jedynie wymienić trzech zakładników amerykańskich na trzech innych; uzbroić Iran w 2004 TOW-y i dostarczyć mu ponad dwieście niezbędnych części zamiennych do baterii pocisków raketowych Hawk; znaleźć nielegalne źródło finansowania pomocy dla Contras i innych tajnych akcji (choć uzyskano o wiele mniej, niż wydawało się Northowi); przysporzyć spółce Hakima i Secorda - The Enterprise - zysków, które w rzeczywistości należały do podatników amerykańskich; skłonić niektórych pracowników Rady Bezpieczeństwa Narodowego i CIA do wprowadzenia w błąd przedstawicieli własnego rządu; podkopać wiarygodność Stanów Zjednoczonych w oczach świata; zaszkodzić stosunkom między władzami wykonawczymi a Kongresem i wpłatać prezydenta w jeden z najgorszych kryzysów zaufania do rządu w historii Stanów Zjednoczonych.

Tymczasem działający niezależnie od Kongresu i w kolizji z nim zespół prawników prowadził dochodzenie w sprawie ewentualnych przypadków naruszenia prawa karnego. W marcu 1988 North, Poindexter, Secord i Hakim zostali postawieni w stan oskarżenia pod zarzutem spisku, mającego na celu wprowadzenie w błąd Stanów Zjednoczonych, kradzieży własności państwowej, utrudniania pracy wymiarowi sprawiedliwości, fałszywych zeznań oraz zniszczenia i usunięcia dokumentów.

North, któremu zarzucono utrudnianie działania Kongresowi, bezprawne niszczenie dokumentów państwowych i łapownictwo, skazany został na dwa lata pozbawienia wolności w zawieszeniu, nadzór sądowy i 150 tysięcy dolarów grzywny. Federalny sąd apelacyjny uchylił dwa pierwsze zarzuty i oddalił trzeci. Poindexter uznano winnym składania fałszywych zeznań, utrudniania dochodzenia komisji Kongresu, udziału w spisku zmierzającym do ukrycia faktu sprzedaży broni i nielegalnych wypłat z funduszy państwowych. Również i w jego przypadku sąd apelacyjny uchylił wyrok.

McFarlane przyznał się do pięciu wykroczeń zatajenia informacji przed Kongresem. Secord, który przyznał się do składania fałszywych zeznań przed komisją, został skazany na dwa lata więzienia w zawieszeniu i nadzór sądowy. Hakim przyznał się do wręczenia łapówki Northowi, za co sąd skazał go na dwa lata więzienia w zawieszeniu i nadzór sądowy oraz 5 tysięcy dolarów grzywny. Hakim zgodził się także ponieść dochodzenia roszczeń do należnych mu 7,3 milionów dolarów zysku z transakcji.

267

Iwanow Jewgienij

Carl R. Channell, który zbierał fundusze od konserwatywnych darczyńców, przyznał się do oszustw podatkowych. Został skazany na dwa lata więzienia w zawieszeniu i nadzór sądowy. Richard R. Miller, odpowiedzialny za kontakty z prasą, skazany został na dwa lata więzienia w zawieszeniu, nadzór sądowy i 120 godzin robót publicznych. Clair George, który przyznał się do składania fałszywych zeznań, został ułaskawiony przez prezydenta George'a Busha, którego zaangażowanie w aferę Iran-Contras pozostaje niejasne. Cohen i Mitchell uważają, że Bush z pewnością wiedział o sprzedaży broni. „Nie dawałem temu wiary”, powiedział Bush w wywiadzie dla komentatora CBS, Dana RATHERA. Obaj senatorowie są zdania, że Bush postąpił

tak „kierując się poczuciem lojalności wobec prezydenta (Reagana), albo dlatego, że także jego trawiła nieodparta chęć uwolnienia zakładników”.

IR, Intelligence Requirement

Temat

IRINT, Infrared Intelligence

—* Dane rozpoznania radioelektronicznego w paśmie podczerwieni

IRONBARK

Amerykańskie oznaczenie kodowe poziomu utajnienia dokumentów radzieckich przekazanych wywiadowi Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii przez płk. Olega Pieńkowskiego.

ISM, Industrial Security Manual

Podręcznik bezpieczeństwa przemysłowego

Ivy Bells

-» Kryptonim operacji wywiadowczo-rozpoznawczej US Navy. Rozpoczęta w 1976, polegała na umieszczeniu aparatury podsłuchowej na radzieckim wojskowym podmorskim kablu telekomunikacyjnym łączącym Kamczatkę z wybrzeżami dalekowschodnimi, spoczywającym w Morzu Ochockim na głębokości 122 m. „Pluskwę” zamontował atomowy okręt podwodny USS Halibut, a obsługiwał urządzenie USS Parche, pobierając co pewien czas taśmy za pomocą miniaturowych pojazdów podwodnych.

Wiadomości uzyskiwane podczas operacji Ivy Bells, choć nie miały znaczenia operacyjnego, stanowiły pierwszorzędny materiał dla analityków i —* wywiadu technicznego. Operacja trwała do roku 1981, gdy satelity szpiegowskie wykryły koncentrację radzieckich jednostek w miejscu, gdzie umieszczono aparaturę podsłuchową. Gdy później przybył tam Parche, okazało się, iż została zdemontowana. Aresztowany analityk NSA Ronald Pelton przyznał się do zdemaskowania Ivy Bells w styczniu 1981. (Jedno z urządzeń podsłuchowych demonstrowane jest w —♦ muzeum wywiadu radzieckiego na Łubiance).

Iwanow Igor (ur. 1931)

Radziecki szpieg, aresztowany i skazany w Stanach Zjednoczonych. Niewątpliwie jedyna osoba skazana za szpiegostwo i wypuszczona na wolność za kaucją.

Przybył do USA w marcu 1962 jako kierowca w przedstawicielstwie handlowym Amtorg. W ciągu roku FBI ustaliło, iż z dwoma innymi radzieckimi obywatelami oraz amerykańskim inżynierem Johnem Butenką usiłował zdobyć tajne dokumenty Dowództwa Lotnictwa Strategicznego. Przyłapano ich na gorącym uczynku w październiku 1963. Towarzyszy Iwanowa, pracujących w ONZ i dysponujących immunitetami dyplomatycznymi, uznano za personae non gratae wydalono z kraju, jego samego zaś i Butenkę aresztowano i oskarżono o szpiegostwo. W grudniu 1964 stanęli przed sądem, który skazał obydwu na 30 lat więzienia. Iwanow, w związku z apelacją, zwolniony został za kaucją w wysokości 100 tysięcy dolarów, złożoną przez ambasadę radziecką.

W następnym roku usiłowano wymienić go za New-comba Motta, amerykańskiego sprzedawcę podręczników, który przebywając na wycieczce, omyłkowo przekroczył granicę norwesko-radziecką i został skazany na 18 miesięcy łagru. Rząd amerykański zignorował propozycję (Mott zmarł w niejasnych okolicznościach w styczniu 1966). W 1971 Iwanowowi pozwolono powrócić do ojczyzny, pod warunkiem stawienia się na kolejną rozprawę. Nigdy jednak nie wrócił do Stanów Zjednoczonych.

Iwanow Jewgienij, kmdr (1926-1994)

Zastępca radzieckiego attache morskiego w Londynie 1960-1963, który odegrał czołową rolę w - » aferze Profumo. Syn oficera Armii Czerwonej. Rodzina ojca była pochodzenia chłopskiego, matka wywodziła się z ziemiaństwa. Od najmłodszych lat Iwanow interesował się wojskiem.

W 1943 wstąpił do szkoły morskiej we Władywostoku. Uczestniczył w walkach z Japończykami w 1945. Po ukończeniu nauki w Baku w latach 1947-1949 służył na Morzu Czarnym na pancerniku Siewastopol, a następnie wstąpił do Wojskowej Akademii Dyplomatycznej, szkolącej kadry dla GRU. W 1953 wysłano go do Oslo jako zastępcę attache marynarki wojennej,

Iwaszutin Piotr

268
a w marcu 1960 przeniesiono na analogiczne stanowisko do Londynu. Choć towarzyszyła mu w charakterze szyfrantki żona Maja, nie pokazywał się jednak z nią publicznie.

Wkrótce po przybyciu do Wielkiej Brytanii zaprzyjaźnił się z głośnym osteopatą i wziętym portrecistą Stephenem Wardem. Iwanow nawiązał romans z jego pupilką, Christine Keeler, i zapewne również z Mandi Ri-ce-Davis. Wysportowany i towarzyski, błyszczał wśród londyńskiej elity. Dzięki Wardowi poznał m.in. księcia Filipa, Winstona Churchilla, lorda Astora i ministra obrony Johna Profumo. Kontakty te, a także związek z Keeler, dawały mu możliwość szantażowania czołowych polityków Wielkiej Brytanii i zdobywania tajnych dokumentów. W przeddzień wybuchu afery Profumo, w styczniu 1963, Iwanow został wezwany do ZSRR. Ukończył Akademię Sztabu Generalnego, a po przejściu w 1982 w stan spoczynku pracował oficjalnie w agencji „Nowosti”, szkoląc w istocie agentów wywiadu. Emerytowany w 1991. W rok później opublikował napisaną wraz z Gienna-dijem Sokołowem autobiografię The Naked Spy.

Iwaszutin Piotr, gen. armii (ur. 1909)

Szef GRU, radzieckiego wywiadu wojskowego w latach 1963-1987. Kariera Iwaszutina zbiegła się z kadencją Leonida Breżniewa, sekretarza generalnego KC KPZR.

[Syn kolejarza, wnuk Polki, co lubił podkreślać, robotnik, po ukończeniu zaocznej szkoły dla pracujących i wstąpieniu do partii trafił w 1931 do szkoły lotniczej].

Walczył w wojnie radziecko-fińskiej, podczas II wojny światowej służył w Smierszu jako szef kontrwywiadu 3 Frontu Ukraińskiego, uczestnicząc w walkach z oddziałami partyzanckimi Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA). Wtedy też zetknął się z Leonidem Breżniewem, który w przyszłości stał się promotorem jego kariery.

Od 1946 w NKWD jako szef III Zarządu Głównego (kontrwywiad wewnątrz sił zbrojnych), następnie w połowie lat pięćdziesiątych w KGB jako pierwszy zastępca przewodniczącego. Stanowisko szefa GRU objął w lutym 1963, bezpośrednio po aferze Olega Pieńkowskiego, która spowodowała dymisję jego poprzednika Iwana Sierowa. Wybór okazał się nadzwyczaj trafny. Iwaszutin stopniowo odbudował nadszarpnięty autorytet służby, strzegąc jednocześnie jej interesów przed zakusami KGB. Radziecka „Niezawisimaja Gazieta” w 1991 krytycznie podsumowała jego rządy:

Okres rządów generała armii P. Iwaszutina, który przez 24 lata kierował GRU, skończył się wielką zdradą (Polaków) i kilkoma pomniejszymi (...) zdradami. Cała epoka! Epoka drogich prezentów, dawanych każdemu nowemu szefowi Sztabu Generalnego (zwłaszcza na rocznice), które kupowano z funduszy GRU, oczywiście za twardą walutę.

Iwaszutin przetrwał na swym stanowisku rządu kilku radzieckich przywódców: Breżniewa, Jurija Andropowa i Konstantina Czernienki, kierując GRU aż do rozpadu Związku Radzieckiego. Długi okres jego rządów wynikał z silnego poparcia kierownictwa wojskowego, które widziało w nim przeciwwagę dla wpływów KGB.

W 1985, w 40 rocznicę zakończenia wojny, otrzymał gwiazdę Bohatera Związku Radzieckiego.

Izmajłow Władimir, płk

Oficer GRU, wydany ze Stanów Zjednoczonych za szpiegostwo.

Działal pod —* przykrywką zastępcy —♦ attache wojskowego w Waszyngtonie. Wydalony w czerwcu 1986 za próbę werbunku wyższego oficera US Air Force, mającego dostęp do ściśle tajnych dokumentów dotyczących programów Inicjatywy Obrony Strategicznej („gwiazdne wojny”) oraz technologii antyradarowych.

* Izrael

Oceniając poziom służb wywiadowczych, pewien oficer wywiadu amerykańskiego stwierdził, że jeśli chodzi o gromadzenie danych, to najlepiej robią to Stany Zjednoczone, Wielka Brytania i Związek Radziecki - w tej właśnie kolejności. „Ale gdybym kiedyś bał się w ciemnej uliczce - dodał - wezwałbym izraelski Mossad. To naprawdę fachowi goście”.

Od samej chwili powstania izraelskie agencje wywiadowcze odznaczały się kompetencją, bezgranicznym oddaniem swemu państwu i - niespotykanym w większości krajów demokratycznych - zakresem władzy i wpływów. W wojnie roku 1948 nowemu państwu udało się odeprzeć atak krajów arabskich nie tylko siłą oręża, ale również dzięki wyższości aparatu wywiadowczego, którego historia sięga lat poprzedzających datę powstania współczesnego Izraela.

Palestyna - administrowane przez Wielką Brytanię terytorium mandatowe Ligi Narodów - jak magnes przyciągała szukających schronienia przed prześladowaniami ze strony nazistów Żydów europejskich. Imigracja w sposób drastyczny zmieniła strukturę etniczną tego obszaru. W 1919 mieszkało tam 65 300 Żydów; w 1936 już 400 tysięcy - 28,5 procent całej ludności. Wielka Brytania zajęła w tej kwestii stanowisko dwuznaczne, z jednej strony dążąc do zahamowania napływu imigrantów, z drugiej zaś - używając żydowskich organizacji paramilitarnych do utrzymania porządku w tym kraju.

W 1940 brytyjskie Kierownictwo Operacji Specjalnych (SOE) utworzyło czysto żydowską jednostkę komandosów, składającą się z ochotników z Hagany -

269

Izrael

formacji samoobrony żydowskiej. Wielu z nich służyło w specjalnej jednostce Hagany, zwanej Palmach (kompania szturmowa), szkolonej do walki partyzanckiej w przypadku niemieckiej inwazji na Palestynę. Z czasem Hagana przekształciła się w żydowską armię podziemną, dysponującą własną komórką wywiadu Szai, która -jako istniejąca już w chwili proklamowania niepodległości Izraela, 14 maja 1948 - stała się tym samym pierwszą izraelską agencją wywiadowczą. Szai rozwiązana została w czerwcu 1948, w momencie utworzenia izraelskiego wywiadu wojskowego Amanu. Organizacją wywiadowczą była również w gruncie rzeczy utworzona w 1937 Alija Bet, pomagająca Żydom w nielegalnej imigracji do Palestyny po wprowadzeniu przez Brytyjczyków drastycznych ograniczeń w tej mierze. Po II wojnie światowej uciekająca się często do operacji tajnych Alija Bet umożliwiła przyjazd do Izraela setkom tysięcy Żydów z ZSRR i krajów arabskich.

Rychło też Izrael doczekał się swego pierwszego skandalu związanego ze służbami wywiadu. Przed sądem wojennym stanął pierwszy szef Amanu, Isser Be'eri, oskarżony o torturowanie i egzekucje podejrzanych o zdradę. Na czele wywiadu izraelskiego stanął wówczas Isser Harel, aczkolwiek, formalnie rzecz biorąc, kierował jedynie Szin Bet. Kolejnym szefem Amanu został Meir Amit, którego profesjonalizm przekształcił wkrótce służby bezpieczeństwa Izraela w równorzędnych partnerów analogicznych agencji Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Francji.

Wobec chaosu, jaki w 1951 zapanował w wywiadzie izraelskim, premier Dawid Ben Gurion powziął decyzję zorganizowania wzorowanej na CIA organizacji wywiadowczej, odpowiedzialnej jedynie przed premierem. Z koncepcji tej zrodził się Centralny Instytut ds.

Wywiadu i Zadań Specjalnych - słynny Mossad. Cieszył się opinią agencji, która potrafi wszystko, od porwań poczynając, przez skrytobójstwa, na operacjach odbicia zakładników kończąc. Agentów Mossadu wspiera Sajeret Matkal - Oddział Rozpoznania Ogólnego, tajna jednostka armii. Zadania specjalne wykonują formowane doraźnie grupy operacyjne.

Jako następne powstało, otoczone najgłębszą tajemnicą (nie wiedział o nim nawet sam Harel), Biuro Łączności Naukowej Ministerstwa Obrony —♦ Lakam, którego głównym zadaniem było zapewnienie bezpieczeństwa izraelskich programów badań jądrowych.

Wywiad izraelski działał nader skutecznie na terenie wielu państw. Gromadził potrzebne mu informacje nie tylko przez sieć własnych agentów, ale również za pośrednictwem specjalnie w tym celu przeszkolonych oficerów obcych sił zbrojnych i instytucji państwowych, liczących na dyskretną pomoc Izraelczyków w najróżniejszych dziedzinach, od spraw wojskowych poczynając, na kwestiach przemysłu i gospodarki rolnej kończąc. Liczne grono agentów i „przyjaciół” zapewniło

Izraelowi stały dopływ informacji bezcennej często wartości. Jedno ze źródeł wywiadu izraelskiego przekazało Izraelczykom nawet kopię ściśle tajnego referatu Nikity Chruszczowa na XX Zjazd Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego, udostępnioną niezwłocznie CIA.

Wojny o przetrwanie

Okazją do zdobycia kredytu zaufania w środowisku wywiadów państw zachodnich był dla Izraela udział w przygotowaniach do wspólnej z Wielką Brytanią i Francją operacji militarnej, mającej na celu opanowanie strefy Kanału Sueskiego, tym bardziej że inicjatywa podobnej akcji wyszła właśnie od Amanu jeszcze w roku 1954. Obliczone na zdyskredytowanie egipskiego rządu Gamala Abdel Nasera działania Amanu zakończyły się jednak kompletnym fiaskiem i poważnie zaszkodziły reputacji tej agencji, zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych i samym Izraelu (Dar Avraham). W 1956, po decyzji Nasera o nacjonalizacji Kanału Sueskiego, Wielka Brytania i Francja chętnie współpracowały z Izraelem, wysoko oceniając możliwości działania jego wywiadu na terytorium Egiptu. Zwycięska wojna z Egiptem w październiku 1956 nie przyniosła spodziewanych rezultatów politycznych. Szantaż atomowy ze strony ZSRR oraz, co ważniejsze, niechętnie stanowisko Stanów Zjednoczonych, doprowadziły do kontrolowanego przez ONZ wycofania z Egiptu wojsk koalicji i poddania Półwyspu Synaj kontroli międzynarodowych sił pokojowych. Wywiad Izraela spisał się jednak w tej akcji znakomicie. Aman nawiązał ponadto doskonałe stosunki robocze z agencjami wywiadu francuskiego, zwłaszcza SDECE. Mimo oficjalnego potępienia interwencji przez Stany Zjednoczone, pewnego wsparcia w czasie kampanii sueskiej udzielała Mossado-wi CIA, przede wszystkim za sprawą —* Jamesa J. Angletona, szefa kontrwywiadu Agencji.

Izrael rozpoczął również współpracę z wywiadem brytyjskim. Tajna Służba Wywiadowcza (MI6) wysłała z misją łącznikową do Tel Awiwu doświadczonego oficera, Nicholasa Elliotta, któremu udało się przezwyciężyć tradycyjną podejrzliwość Mossadu wobec Brytyjczyków i, co równie ważne, nawiązać z oficerami izraelskimi dobre stosunki towarzyskie. Pewnego dnia, podczas wspólnej kąpieli w morzu, jeden z wyższych dygnitarzy Mossadu widząc, że Elliott jest obrzezany, odezwał się: „Mój Boże, wasza służba myśli o wszystkim”.

Błyskotliwe zwycięstwo Izraela w wojnie sześciodniowej było chwilą największego triumfu w dziejach wywiadu tego państwa, zmaconą może nieco omyłkowym atakiem Izraelczyków na operujący u wybrzeży Półwyspu Synaj amerykański okręt szpiegowski Liberty. Zginęło wówczas 34 Amerykanów, a 164 zostało rannych. W niczym nie zmieniło to jednak faktu, że CIA uznała tę wojnę za kolejny przykład sprawności wywiadu izraelskiego.

Izrael

Obraz ten zmieniła diametralnie wojna Jom Kippur. We wrześniu 1973 wywiad izraelski doniósł, że Syria rozmieszcza przeciwlotnicze pociski raketowe wzdłuż granicy z Izraelem, a wojska egipskie przesuwają się w kierunku Kanału Sueskiego. W uzbrojeniu egipskich sił pancernych zauważono także radzieckie pociski raketowe SA-6. Stacje nasłuchu radiowego zaczęły przechwytywać apele o zgłaszanie się krwiodawców, dyrektywy mobilizacji obrony cywilnej i polecenia zaciemniania miast. Jeden z egipskich agentów Mossadu miał nawet pojawić się w Izraelu z najświeższej daty planami ataku, które jednak - jak później przyznali odpowiedzialni za ocenę tych danych - uznano za dezinformację.

Oznaki zbliżającej się wojny nie pasowały bowiem do założeń Amanu. Ponadto istniała obawa, że jeśli w odpowiedzi na ruchy wojsk egipskich Izrael zarządzi mobilizację, a wojna nie wybuchnie, doprowadzi to do chaosu wewnętrznego w kraju, tym bardziej że podobne, fałszywe alarmy zdarzały się już w przeszłości.

Do wniosku, że wybuch wojny jest jednak nieunikniony, szef Amanu doszedł dopiero o godz. 3 nad ranem 6 października - w dzień największego święta żydowskiego, Jom Kippur. Atak nastąpił o 14.05 i był druzgocący. W pierwszych godzinach natarcia wydawało się, że nad Izraelem zawisła realna groźba zagłady.

Ustaleniem winnych zaskoczenia atakiem arabskim zajęła się - powołana wkrótce po ciężko okupionym zwycięstwie Komisja Agranata (Agranata Komisja), która doszła do wniosku, że gros odpowiedzialności za zaistniałą sytuację ponosi Aman. Świetna reputacja Mossadu doznała zatem niewielkiego jedynie uszczerbku.

Według tajnej oceny CIA z lat siedemdziesiątych

służby wywiadu i bezpieczeństwa Izraela należą do najlepszych na świecie. Ich doświadczony personel i ultranowoczesna technika sprawiły, że są bardzo skuteczne; dowiodły wybitnych umiejętności organizowania, przesiewania i oceny informacji napływających od zwerbowanych agentów, gmin żydowskich i z innych źródeł na całym świecie.

(Raport ten odtworzyli Irańczycy z pociętych na strzępy dokumentów po zajęciu ambasady amerykańskiej w Teheranie w 1979).

Do godnych zapamiętania akcji Mossadu należą, dokonane w 1960 we współpracy z Szin Bet uprowadzenie z Argentyny hitlerowskiego zbrodniarza wojennego Adolfa Eichmanna, wytropienie i zgładzenie terrorystów z Czarnego Września, odpowiedzialnych za masakrę reprezentacji Izraela na Igrzyskach Olimpijskich w Monachium w 1972, uwolnienie porwanych pasażerów w porcie lotniczym Entebbe w Ugandzie w 1976. (Harari Mike)

Okres kłopotów

W latach osiemdziesiątych, w związku z powtarzającymi się oskarżeniami o torturowanie i mordowa-

nie Palestyńczyków podejrzanych o działalność terrorystyczną, działania Mossadu i Szin Bet zaczęły szybko tracić zarówno aprobatę społeczną, jak i poparcie polityczne. Do walki z intifadą - powstaniem palestyńskim, które ogarnęło okupowany Zachodni Brzeg Jordanu i Strefę Gazy - skierowano tajne jednostki sił zbrojnych (opatrzone kryptonimami Wiśnia i Samson), których członkowie, ubrani po cywilnemu i płynnie władający arabskim, przenikali w szeregi Palestyńczyków.

W 1985 aresztowano zwerbowanego i prowadzonego przez Lakam Amerykanina Jonathana Pollarda. Afera Pollarda wyrządziła poważne szkody stosunkom izraelsko-amerykańskim i doprowadziła do głębokich podziałów w środowisku amerykańskiej społeczności żydowskiej. Wywołała też głębokie oburzenie kół rządowych Stanów Zjednoczonych, tym bardziej że wielu urzędników zdawało sobie sprawę, że działalność szpiegowska Izraela przeciwko Stanom Zjednoczonym trwa już od dawna, aczkolwiek sprawy tego typu rzadko trafiały wcześniej na

pierwsze strony gazet.

Cytowany już wcześniej raport CIA z 1979, stwierdzał że Szin Bet „próbowała spenetrować amerykański Konsulat Generalny w Jeruzolimie, wykorzystując pracownika biurowego, który miał romans z dziewczyną z Jeruzolimy". Donosił również o urządzeniach podsłuchowych i mikrofonach ukrytych w urzędach i rezydencjach amerykańskich w Izraelu oraz „dwóch lub trzech bezceremonialnych próbach zwerbowania wartowników z Piechoty Morskiej za wynagrodzenie pieniężne".

W 1965 firma Nuclear Materials and Equipment Corp. (NUMEC) z Apollo w Pensylwanii powiadomiła władze federalne, iż nie może się doliczyć 91 kg wzbogaconego uranu, ilości wystarczającej - zdaniem ekspertów - do wyprodukowania co najmniej sześciu bomb atomowych. Śledztwo w tej sprawie ustaliło, że kontrolny pakiet akcji NUMEC należy do obywateli Izraela. Jednym z Izraelczyków związanych z tą firmą był legendarny agent wywiadu izraelskiego, przyszedłszy szef Lakam Rafael Eitan.

Wywiad izraelski cieszył się tradycyjnie specjalnymi względami wywiadu amerykańskiego, który zapewniał mu nieskrępowany dostęp do wszystkich materiałów i danych istotnych z punktu widzenia interesów obronnych tego państwa. Mimo to Izraelczycy co najmniej w dwóch przypadkach wystawili swoich amerykańskich przyjaciół na ciężką próbę: w 1981, kiedy Izrael zbombardował iracki reaktor atomowy, przygotowywany do produkcji broni jądrowej, i w 1985, w związku z aferą Pollarda.

W 1994 admirał Bobby Ray Inman (w czasie akcji izraelskiej na Irak zastępca dyrektora Centrali Wywiadu), stwierdził, że Izrael mógł skutecznie zbombardować reaktor iracki tylko dzięki danym wywiadowczym, które nie pochodziły z rutynowej wymiany informacji tego rodzaju między obydwoma państwami.

271

Izrael

Patrzyłem na odległość dzielącą na mapie Izrael od Bagdadu i zastanawiałem się, skąd i w jaki sposób udało im się zdobyć te dane.

Później, kiedy dowiedział się, że w ciągu sześciu miesięcy poprzedzających atak Izrael ściągał z CIA dane nie tylko o Iraku, ale także o Pakistanie i Libii, wydał rozkaz ograniczenia dostępu Izraelczyków do materiałów dotyczących strefy w promieniu 400 kilometrów od granic tego państwa. Decyzję tę utrzymał w mocy DCI William J. Casey.

Amerykańską pomoc dla Izraela krytykowano często jako transakcję przynoszącą profity jednej tylko stronie, nie jest to wszakże opinia słuszna. Wywiad Stanów Zjednoczonych uzyskał od Izraelczyków wiele niezwykle cennych informacji natury zarówno politycznej (choćby tekst słynnego tajnego referatu Chruszczowa), jak i - przede wszystkim - wojskowej. Każde zwycięstwo Izraela nad arabskimi sąsiadami przynosiło wymierne korzyści w postaci zdobyczej radzieckiej broni i sprzętu, często najnowszych generacji, przekazywanych następnie Stanom Zjednoczonym.

Wywiad izraelski ma na swoim koncie wiele wybitnych osiągnięć najwyższej światowej klasy, jak choćby ulokowanie własnego agenta w najwyższych kręgach syryjskiego establishmentu wojskowo-politycznego (Cohen Eliahu); przejęcie nowoczesnego radzieckiego samolotu myśliwskiego MiG-21, uprowadzonego do Izraela przez pilota irackich sił powietrznych; zdobycie kompletnej dokumentacji technicznej francuskiego samolotu Mirage (Frauenknecht Alfred); czy dokonana w 1969 nocna powietrznodesantowa operacja porwania kompletnej radzieckiej stacji radiolokacyjnej P-12 z Egiptu.

Było też kilka wypadków fatalnych niepowodzeń - na przykład penetracja izraelskich struktur wywiadowczych przez agentów radzieckich (Goldstein Wolff i Levin-son Szimon), a w jednym

przypadku także Stanów Zjednoczonych (Amit Jossi). Nawet słynny z czujności Lakam nie zdołał zapobiec ujawnieniu szczegółów izraelskiego programu budowy bomby jądrowej przez Mor-dechaja Vanunu.

Podsumowując dekadę lat osiemdziesiątych, autorzy Evety Spy a Prince [wyd. pol. A każdy szpieg to książę, 1993], Dan Raviv i Yossi Melman, stwierdzają:

Obywatele izraelscy stracili znaczną część dawnego zaufania do tajnych służb. Przekonanie, że można spać spokojnie, ponieważ czuwają Mossad, Szin Bet i Aman, ustąpiło miejsca niepokoju, którego przyczyną był brak wiary w możliwości wywiadu.

Wywiad dziś i jutro

Ultranowoczesne metody i sprawni agenci wywiadu izraelskiego, niezwykle skuteczni w gromadzeniu informacji o siłach zbrojnych, technologii wojskowej i planach sąsiednich państw arabskich, nie na wiele jednak się zdały w walce z zagrażającym państwu terroryzmem międzynarodowym. Poważne trudności agencje wywiadowcze napotykają również w zwalczaniu wyznaniowego i świeckiego terroryzmu żydowskiego.

Grupy ekstremistów żydowskich, działające z pobudek religijnych, są wyjątkowo trudne do spenetrowania, jako bardziej zaangażowane i zwarte od ugrupowań świeckich -stwierdził były funkcjonariusz Szin Bet.

Po podpisaniu przez Izrael porozumienia pokojowego z Organizacją Wyzwolenia Palestyny (OWP) we wrześniu 1993 izraelskie agencje wywiadowcze przekonały się, że prawicowi ekstremiści częściej dają wyraz swej nienawiści wobec przywódców izraelskich niż OWP. Przez pewien czas Szin Bet podejmowała działania przeciwko skrajnej prawicy, rychło jednak górę wzięły tradycyjne obawy przed działalnością wywrotową ze strony ugrupowań lewicowych, w zwalczanie których zaangażowana jest przeważająca część sił i środków agencji.

Trwająca od lat powszechna krytyka wywiadu izraelskiego osiągnęła szczyt w listopadzie 1995, po zamachu na premiera Icchaka Rabina. Podniosły się głosy o potrzebie reorganizacji i zmianie priorytetów działania Szin Bet. W styczniu 1996 miejsce Karmiego Gilona, który wziął na siebie pełną odpowiedzialność za dopuszczenie do zabójstwa Rabina, zajął wiceadmirał Ami Ayalon, któremu stanowisko szefa Szin Bet rok wcześniej proponował Rabin. Wyzwania, przed jakimi stanął, były ogromne: groźba obcej infiltracji (zwłaszcza z kontrolowanego przez Syrię Libanu), zagrożenie ze strony Palestyńczyków ze Strefy Gazy i Zachodniego Brzegu oraz przeciwnej układom pokojowym prawicy izraelskiej.

Nadal ciągnęła się sprawa Pollarda (w 1996 Izrael przyznał mu obywatelstwo i zwrócił się do prezydenta Clintona o jego ułaskawienie), a Izrael bynajmniej nie zaniechał działań szpiegowskich na terenie Stanów Zjednoczonych.

W październiku 1995 Służba Śledcza Departamentu Obrony (Defense Investigative Service - DIS) ostrzegła zakłady pracujące na potrzeby wojska, że Izrael prowadzi w Stanach Zjednoczonych agresywne szpiegostwo. W dwa miesiące później ostrzeżenie to wycofano, ze względu na zawarte w nim sformułowanie o wykorzystywaniu przez służby wywiadu izraelskiego „więzi etnicznych” przy werbowaniu agentów. Pentagon uznał tę wzmiankę za wymierzoną w obywateli USA pochodzenia żydowskiego, a Liga Przeciwko Zniesławieniu B'nei B'rith stwierdziła, że ostrzeżenie „graniczy z antysemityzmem”.

Dotyczyło ono zarówno szpiegostwa wojskowego, jak cywilnego, zwłaszcza przemysłowego, czyli operacji prowadzonych tradycyjnie przez Lakam (teoretycznie zlikwidowany po ujawnieniu sprawy Pollarda).

Izrael

272

Znamienne, że o ile problemy bezpieczeństwa wewnętrznego Izraela zwiększyły się w ciągu

ostatnich kilku lat, to zagrożenie zewnętrzne - a w konsekwencji zadania wywiadu zagranicznego - zmalało. Po wojnie w Zatoce Perskiej w 1991 jedynym państwem arabskim, mogącym zagrozić Izraelowi, była Syria. Z tego powodu konwencjonalne zadania wywiadowcze, dotyczące możliwości militarnych i celów politycznych sąsiadów, zastąpiło zainteresowanie rozwojem broni niekonwencjonalnych - chemicznej, biologicznej i nuklearnej.

Nowe zainteresowania doprowadziły do zmiany taktyki, polityki i wyposażenia Mossadu i Amanu. We wrześniu 1988 Izrael wystrzelił pierwszego satelitę Ofek, prototyp urządzeń przeznaczonych do fotograficznego nadzoru państw arabskich. (Ofek - w jęz. hebrajskim horyzont). (—*Ośrodek Studiów Specjalnych)

J-2

Oddział wywiadowczy połączonych - tzn. obejmujących dwa lub więcej rodzajów sił zbrojnych - struktur sztabowych sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych. Oddziału J-2 nie ma tylko Połączony Komitet Szefów Sztabów (Joint Staff of the Joint Chiefs of Staff - JCS), jego zadania wypełnia tam Agencja Wywiadu Obronnego (Defense Intelligence Agency - DIA), reprezentowana przez jej dyrektora i tzw. dyrektora wsparcia. (-> G-2)

Jagoda Gienrich (1891-1937)

Szef OGPU w 1934, a następnie, po reorganizacji —* organów bezpieczeństwa państwowego, od 1934 NKWD, do 1936. Syn zamożnego żydowskiego zegarmistrza. Farmaceuta z zawodu, stanął na czele kremłowskiego laboratorium toksykologicznego. Według książki Com-missar (1972) Tadeusza Wittlina, Jagoda „przyspieszył” śmierć Lenina, otwierając Józefowi Stalinowi drogę do absolutnej władzy oraz

powstrzymał na wieki bolesny, gruźliczy kaszel Maksyma Gorkiego.

Po mianowaniu Wiaczesława Mienżynskiego przewodniczącym OGPU w 1926, Jagoda został jego pierwszym zastępcą. Od 1930 szef GUŁagu. Osobiście kierował budową kanału łączącego Morze Białe z Bałtykiem. Od listopada 1931 do sierpnia 1933 kopało go blisko 300 tysięcy więźniów łagrów, z czego około j jedna trzecia zmarła w trakcie budowy.

Aleksander Sołżenicyn opisał w Archipelagu GUŁag (1975) [wyd. pol. Archipelag Gułag 1918-1956, 1991] metody stosowane przez Jagodę:

W pierwszych dniach 1933 roku nowy rozkaz Jagody: wszystkie kierownictwa robót przekształcić w sztaby oddziałów bojowych! 50% aparatu administracyjnego posłać na budowę (a łopat aby starczy?...). Pracować - na 3 zmiany (noc tu prawie już polama)! Wikt wydawać wprost na trasie (wystygły!). A za fuchę - pod sąd!

W styczniu - SZTURM DZIAŁU WODNEGO! Wszystkie falangi - z kuchniami polowymi i całym wyposażeniem posłane zostają na jeden odcinek. Nie dla wszystkich starczyło namiotów, śpią ludziska na śniegu, co tam! DAMY radę! (...) W kwietniu - nieprzerwany, czterdziestoośmiogodzinny szturm-hurrraaa! TRZYDZIEŚCI TYSIĘCY LUDZI NIE ŚPI!

Zły stan zdrowia Mienżynskiego i jego pasywny styl rządzenia sprawiły, że realna władza przeszła w ręce Jagody. 10 lipca 1934 OGPU zostało włączone do NKWD, którego kierownictwo objął Jagoda. W 1935 przyjął on pompatyczny tytuł generalnego komisarza bezpieczeństwa publicznego (równego stopniem marszałkowi Związku Radzieckiego). Odstępca Oleg Gordijewski i Christopher Andrew pisali w KGB (1990) [wyd pol. KGB, 1997]:

Władza zdemoralizowała Jagodę i uczyniła z niego klasyczny przykład biurokratycznego satrapy, u którego pretensjonalność walczyła o lepsze z brutalnością... Jeden z oficerów sztabu Jagody podejrzwał ukradkiem, jak szef zajęty jest projektowaniem dla siebie nowego munduru galowego, skła-

Jahnke Kurt

dającego się z białej wełnianej kurtki zdobionej złotym szamerunkiem, małego złoconego kordzika w stylu noszonych przez oficerów carskiej Marynarki Wojennej, błękitnych spodni i butów z importowanej, lakierowanej skóry.

Stalin nigdy do końca nie ufał Jagodzie. Usunął on co prawda wielu przeciwników Stalina, ale widać było, że kieruje się raczej oportunistycznym niż ideologicznym. Innym powodem niechęci Stalina do Jagody był antysemityzm przywódcy ZSRR.

Jagoda został odwołany ze wszystkich zajmowanych stanowisk w 1936 (jednocześnie odwołano jego pierwszego zastępcę, Gieorgija Prokofjewa). Jego następcą Nikołaj Jeżow zarzucił mu 18 marca 1937 udział w kontrrewolucyjnym spisku. Aresztowano go jednak dopiero 3 kwietnia 1937 i oskarżono o współpracę z carską Ochroną oraz wywiadem niemieckim, któremu miał umożliwić penetrację WCzeKa. Urządzono pokazowy proces, po którym dokonano egzekucji w okresie wielkiej stalinowskiej czystki 1938. Żona i siostra Jagody zostały zesłane do GUŁagu (prawdopodobnie przeżyły), kilkuletni syn tułał się po domach dziecka.

Jahnke Kurt

Niemiecki szpieg i sabotażysta w Stanach Zjednoczonych w czasie I wojny światowej; w czasie II wojny tajemniczy dygnitarz wywiadu nazistowskiego o niejasnych koneksjach.

Naturalizowany obywatel Stanów Zjednoczonych, z pochodzenia Niemiec. Przed przystąpieniem Stanów Zjednoczonych do I wojny światowej zwerbowany przez niemieckiego konsula generalnego w San Francisco, Franza von Boppa - szefa niemieckich operacji sabotażowych na Zachodnim Wybrzeżu. Jeden z głównych (obok Lotha-ra Witzke) podejrzanych o wysadzenie w powietrze wielkich składów amunicji na Black Tom Island, 30 lipca 1916. Przypisywano mu również próbę zorganizowania strajku robotników portowych na Wschodnim Wybrzeżu.

W 1917 wysłany do Meksyku. Wszystko wskazuje na to, że nadana w listopadzie 1917 do Berlina i przechwycona przez wywiad brytyjski depesza von Boppa:

Kurt prosi o dalsze instrukcje. (...) Proponuje wysłać do Meksyku eksperta marynarki wojennej, dotyczyła właśnie tej misji. Ostatecznie zlecono Jahnkemu zorganizowanie przerzutu agentów na południe Stanów Zjednoczonych. Wysłał ich tam trzech: Witzke-go, byłego oficera armii meksykańskiej Williama Alten-dorfa oraz czarnoskórego Kanadyjczyka Williama Gle-avesa, którego zadaniem miała być antyamerykańska propaganda wśród murzyńskich żołnierzy garnizonu El Paso w Teksasie. Jak się później okazało, Altendorf i Gleaves byli kretami. Pierwszego zwerbował amerykański wywiad wojskowy, drugiego - oficer wywiadu brytyjskiego w Mexico City. Witzkego ujęto wkrótce po przekroczeniu granicy.

Wydaje się, że Jahnke pozostał w Meksyku do końca wojny, później wyjechał do Niemiec.

Pojawił się ponownie pod koniec sierpnia 1939. Występujący oficjalnie jako wysłannik królewski, agent brytyjskiej Tajnej Służby (MI6), David Boyle, przybyły do Berlina z misją wybadania, czy któryś z wysoko postawionych nazistów byłby skłonny do rozmów mogących zapobiec wojnie, spotkał się również z Jahnkem, wówczas szefem „Jahnkebiuro”, prywatnej służby wywiadowczej ministra spraw zagranicznych, Joachima von Ribbentropa.

Nie da się wykluczyć, że Jahnke był podwójnym agentem (agent podwójny), pracującym dla Niemiec, lecz działającym przynajmniej jako kontakt również dla wywiadu brytyjskiego. Hitler podejrzewał, że na zlecenie Ribbentropa Jahnke był w jakiś sposób zamieszany w ucieczkę Rudolfa Hessa do Szkocji. Później -już jako doradca polityczny szefa SD —* Waltera Schellenberga - miał kontaktować się z oficerami wywiadu brytyjskiego w Szwajcarii. Wszczęte przez Schellenberga dochodzenie nie potwierdziło jednak tych pogłosek.

W listopadzie 1944 w Paryżu pojawił się oficer niemiecki Karl Marcus, utrzymujący, że wysłano go w celu nawiązania kontaktu z Brytyjczykami. Za pośrednictwem ambasady chińskiej dotarł do

oficera wywiadu Kwatery Głównej, generała Dwighta D. Eisenhowera, i przedstawił się jako sekretarz Jahnkego, proponując współpracę w powojennych działaniach wymierzonych przeciwko ZSRR. Brytyjczycy i Amerykanie zignorowali tę ofertę, uznawszy ją za prowokację. James Bond [F]

Bohater cieszących się niebywałym powodzeniem powieści szpiegowskich Iana Fleminga i nakręconych na ich podstawie filmów.

Pełne fantazji opowieści o superagencie 007 zawierają sporo realiów. Częsty przeciwnik Bonda, —♦ Smiersz, to rzeczywiście radziecka agencja wywiadowcza. Szef Bonda pojawia się u Fleminga jako „M”, a taki kryptonim przyjął stojący na czele sekcji B-5(b) MI6 Max Knight. Podobnych zbieżności jest znacznie więcej.

Bond nie umarł wraz ze śmiercią Fleminga w 1964. Wydawcy przygód agenta 007 zwrócili się o utrzymanie go przy życiu do Johna Gardnera, twórcy postaci Boysis Oakesa, w gruncie rzeczy dość nieudolnej karykatury pierwowzoru, bohatera powieści *The Liquidator* (1964) i kilku innych. Pierwszy Gardnerowski „Bond” - powieść *License Renewed* - ukazała się w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych w 1981. Kolejne wychodzą co roku. (Fleming Ian, Szpiechy w filmie)

275

Japonia

James Lew [P]

Pseudonim oficera CIA, który jako ostatni opuścił Wietnam.

Wzięty do niewoli przez nacierające na Sajgon siły północnowietnamskie 16 kwietnia 1975, po ewakuacji ostatniej grupy obywateli amerykańskich z tego miasta, 30 kwietnia, uznany oficjalnie przez CIA za zaginionego „urzędnika konsulatu”.

Zwolniony sześć miesięcy później na mocy - wynegocjowanego za pośrednictwem agencji wywiadu zachodniego - układu między CIA a północnowietnamskimi służbami bezpieczeństwa, nazwanego przez Franka Sneppa, autora książki *Decent Interval* (1977), porozumieniem zawodowców.

James był rzeczywiście ostatnim agentem CIA w Wietnamie - dodaje Snepp.

Jameson Foundation

Waszyngtońska organizacja pomocy uchodźcom z Związku Radzieckiego i krajów bloku wschodniego, ułatwiająca im adaptację w Ameryce, ściśle powiązana ze Wspólnotą Wywiadów Stanów Zjednoczonych.

* Japonia

Rewolucja Meiji w 1868 położyła kres trwającemu od ponad dwóch i pół stulecia systemowi szogunatu. Otworzyła zarazem epokę szybkiej modernizacji Japonii i budowy struktur nowoczesnego państwa. Proces ten, w połączeniu z forsowną industrializacją i intensywną rozbudową potencjału militarnego, w zaskakująco krótkim czasie przekształcił odizolowany dotąd od świata kraj w mocarstwo regionalne, a niedługo później w potęgę w skali globalnej. Rywalizacja z mocarstwami zachodnimi wymagała przede wszystkim nadrobienia narosłego przez stulecia dystansu technologicznego, jaki dzielił od nich Japonię.

Aby wzmocnić fundamenty władzy cesarskiej, należy gromadzić wiedzę i umiejętności z całego świata - głosił edykt wydany przez monarchę.

Początkowo „pogoń za wiedzą” odbywała się bez udziału szpiegostwa. Pierwsza państwowa służba wywiadowcza Japonii - wywiad sił lądowych - powstała dopiero w 1878, z chwilą utworzenia w japońskich siłach zbrojnych sztabu generalnego.

W 1881 powstała -> Kempeitai, w chwili swych narodzin formacja żandarmerii wojskowej, która szybko przekształciła się w budzącą powszechny postrach tajną policję polityczną. W tym

samym roku powstało również tajne Stowarzyszenie Czarnego Oceanu (Czarnego Oceanu Stowarzyszenie), stawiające sobie za cel rozszerzenie wpływów japońskich w Azji. Utrzymało ono rozbudowaną siatkę wywiadu w Chinach, Korei, Mandżurii i Rosji.

Szpiegostwo w XX wieku

Na przełomie XIX i XX wieku japońska strategia militarna i polityczna opierała się na teorii dwóch wrogów - Chin i Rosji, głównych rywali o kontrolę nad Azją Północno-Wschodnią, zwłaszcza nad Półwyspem Koreańskim. U zarania XX stulecia pokonane w wojnie 1894-1895 Chiny nie stwarzały już bezpośredniego zagrożenia dla planów Japonii. Problemem pierwszoplanowym stała się natomiast Rosja, która w 1898 usadowiła się na dobre w Mandżurii. Interesy państwa i japońskiej oligarchii przemysłowej splecione były ze sobą tak ściśle, że niekiedy - paradoksalnie wręcz - wydawało się, że działania o charakterze strictly politycznym są niezależną inicjatywą sektora gospodarki prywatnej. Było tak na przykład w przypadku działalności wywiadowczej skierowanej przeciwko Rosji, którą uczyniło swoim celem wpływowe tajne bractwo —* Stowarzyszenie Czarnego Smoka (Czarnego Smoka Stowarzyszenie), założone w 1901 przez Ryohei Uchidę. (Akashi Motojiro)

Niezależne działania wywiadowcze rozpoczęła również japońska marynarka wojenna, której dwóch specjalnie przeszkolonych oficerów skierowano do Petersburga - formalnie jako pracowników cywilnej kompanii żeglugi morskiej, z zadaniem gromadzenia danych o rosyjskich siłach morskich. Obaj zostali w 1904 aresztowani przez władze rosyjskie.

Wojna rosyjsko-japońska

Budowa odnogi rosyjskiej Kolei Transsyberyjskiej do Port Artur (obecnie Liiszun) utwierdziła Japonię w przekonaniu, że kolejnym celem ekspansji Rosji, mającej formalnie prawa tylko do południowej Mandżurii, stała się Korea.

W lutym 1904 Japończycy bez wypowiedzenia wojny zaatakowali flotę rosyjską, kotwiczącą w Port Artur. Japonia była znakomicie przygotowana do tego konfliktu, również pod względem wywiadowczym.

Obserwatora brytyjskiego przy 1 Armii japońskiej, gen. sir Iana Hamiltona, zdumiała precyzja danych o siłach rosyjskich w Mandżurii, zgromadzonych przez szefa wywiadu 1 Armii, gen. mjr. barona Fukushima. Informacji dostarczali, obok oficerów japońskich sił zbrojnych, także tajni agenci Stowarzyszenia Czarnego Smoka. Według późniejszych ocen zachodnich na każdym z dziesięciu chińskich kulisów pracujących w Mandżurii dla Rosjan jeden był agentem japońskim. Stowarzyszenie Czarnego Smoka organizowało w Mandżurii antyrosyjskie oddziały partyzantki chińskiej i nękające Rosjan bandy pospolitych rzeźmieszków mandżurskich. Równolegle Akashi prowadził

Japonia

276

w Sztokholmie rozmowy z przedstawicielami rosyjskich ugrupowań konspiracyjnych, starając się je skłonić do wzniesienia w Rosji powstania ludowego pod hasłem walki z podżegaczami wojennymi. Wywiad japoński często korzystał też z usług agentów cudzoziemców, podobnie jednak jak większość służb wywiadowczych na całym świecie nie darzył ich szczególnym zaufaniem.

W maju 1905 w bitwie pod Cuszimą całkowitej niemal zagładzie (z 38 okrętów rosyjskich Japończycy posłali na dno 34, tracąc sami zaledwie 3 kutry torpedowe) uległa idąca na odsiecz Port Artur rosyjska Flota Bałtycka. W praktyce oznaczało to koniec wojny.

Traktat pokojowy z września 1905 (w pertraktacjach pośredniczył prezydent Theodore Roosevelt), przyznał Japonii Port Artur i południową część Sachalinu. Rosja wycofała się także z Mandżurii i uznała Koreę za strefę wpływów japońskich.

Cel: Stany Zjednoczone

Japonia, związana paktem wojskowym z Wielką Brytanią, wystąpiła w I wojnie światowej po stronie aliantów i chociaż nie miało to większego wpływu na ostateczny rezultat konfliktu, traktat wersalski przyznał jej szereg należących wcześniej do Niemiec strategicznie ważnych wysp na Pacyfiku, w tym Mariany, Karoliny i Wyspy Marshalla. Wbrew postanowieniom traktatu wiele z nich Japończycy przekształcili potajemnie w bazy lotnicze i morskie, stanowiące potencjalne zagrożenie dla żeglugi między Hawajami i Australią.

Porewolucyjna Rosja wydawała się całkowicie pochłonięta sprawami wewnętrznymi i - na pewien przynajmniej czas - niegroźna. Uwaga wywiadu japońskiego skupiła się zatem na Stanach Zjednoczonych. W styczniu z bazy morskiej w Yokosuka w pobliżu Tokio wyruszył na Hawaje tankowiec Erimo z misją nasłuchu łączności radiowej okrętów US Navy, biorących udział w ćwiczeniach pozorowanego transportu amerykańskich sił ekspedycyjnych. Analiza zebranego wtedy materiału kryptologicznego pozwoliła Japończykom złamać dwucyfrowy kod Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych. W latach następnych Japończycy założyli stacje podsłuchowe na wyspach Pacyfiku i w Meksyku. W tym samym czasie Biuro Wywiadu Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych (Office of Naval Intelligence) borykało się z poważnymi problemami finansowymi, a jego działaniami nie interesował się w zasadzie nikt. Włamanie agentów wywiadu japońskiego do konsulatu Stanów Zjednoczonych w Kobe przyniosło im kopie „Szarego kodu” US Navy.

Ameryka - pisał Richard Deacon w *Kempei Tai* (1990) - miała zapłacić wielką cenę za ortodoksyjne przekonania wyższego korpusu oficerskiego jej sił lądowych i marynarki wojennej, w opinii którego działalność wywiadowcza to coś uwłaczającego honorowi i graniczącego nieomal z przestępstwem kryminalnym.

Korzystając z kontaktów Stowarzyszenia Czarnego Smoka, wywiad japoński nawiązał także ścisłe kontakty z chińskim ruchem nacjonalistycznym Sun Jat-sena. Szkolący jego policję agenci japońscy zyskali w Chinach znaczne wpływy. Udało im się zwłaszcza skutecznie spenetrować struktury policyjno-wywiadowcze tego państwa (w 1918 Japonia i Chiny zawarły układ wojskowy, przewidujący wspólne działania wywiadów obydwu państw na Syberii i „terytorium północno-wschodnim”, czyli w Mandżurii), co już wkrótce miało przynieść Japonii bezpośrednie korzyści.

Czołową postacią wywiadu japońskiego w Mandżurii był Kenji Doihara. Jego agenci prowokowali różnego rodzaju incydenty mające świadczyć o agresywnych rzekomo zamiarach Chin, w tym słynny „incydent muk-deński” 18 września 1931, kiedy pod pretekstem zamachu bombowego na szlaku Kolei Południowomandżur-skiej jednostki japońskiej Armii Kwantuńskiej zajęły miasto Mukden, co stało się wstępem do opanowania całej prowincji i utworzenia tam marionetkowego państwa Mandżukuo.

Odpowiedzialność za sprawy bezpieczeństwa wewnętrznego dzieliły między siebie Kempei Tai i formacje policyjne Ministerstwa Sprawiedliwości (w tym powstała w 1927 słynna „policja myśli” - Wydział Poglądów Biura Spraw Kryminalnych - tropiąca członków zdelegalizowanej partii komunistycznej i innych wywrotowców) oraz tzw. Specjalna Policja Wyższa. Działały one w oparciu o Ustawę o zachowaniu pokoju, uznającą za przestępstwo wszelkie próby zmierzające do zmiany istniejącego systemu rządów. Donosicielstwo wyniesione zostało do rangi cnót obywatelskich. Władze zachęcały oficjalnie do szpiegowania sąsiadów, pod auspicjami policji utworzono nawet specjalnie temu celowi służące Stowarzyszenie Sąsiadów. W latach 1928-1943 za naruszenie prawa o zachowaniu pokoju aresztowano 68 508 osób.

II wojna światowa

W 1937, uznając przypadkowe starcie na moście Marco Polo w okolicach Pekinu za *casus belli*,

Japonia bez formalnego wypowiedzenia wojny uderzyła na Chiny. Konflikt zbrojny - określany przez Japończyków eufemistycznym mianem „incydentu chińskiego” - był dla Japonii kolejnym etapem realizacji szerszego planu strategicznego podporządkowania sobie całych Chin i budowy zależnej od Japonii tzw. Wschodnioazjatyckiej Strefy Wspólnego Dobrobytu, „nowego porządku”, który miał zmienić globalny układ sił na Pacyfiku.

Po klęsce Francji w 1940 Niemcy wyraziły zgodę na zajęcie przez Japonię Indochin Francuskich, a 27 września 1940 Japonia zawarła przymierze obronne z III Rze-

277

Japonia

szą i Włochami - tzw. Pakt Trzech. Jego sygnatariusze zobowiązywali się stać na straży istniejącego porządku politycznego w Europie i Azji Wschodniej, co - między innymi - miało powstrzymać Stany Zjednoczone od udziału w toczącej się wojnie.

Japonia uważała jednak konflikt ze Stanami Zjednoczonymi za nieunikniony, czego wyrazem była rosnąca aktywność japońskich agentów i siatek szpiegowskich na Florydzie, Wybrzeżu Zachodnim, w Kalifornii, Meksyku i na Hawajach. Rozgałęzione siatki wywiadu Japonia utrzymywała poza tym praktycznie w całej Azji.

Przed atakiem na Pearl Harbor gromadzeniem informacji wywiadowczych zajmowała się obejmująca cały świat siatka agentów japońskich - głównie dyplomatów, biznesmenów i wojskowych. Wywiad japońskiej marynarki wojennej podlegał tzw. Wydziałowi III Sztabu Generalnego Marynarki Wojennej, liczącemu w chwili wybuchu wojny ze Stanami Zjednoczonymi 29 oficerów (pod koniec wojny liczba ta wzrosła do 97). Źródłem informacji Wydziału III były dane rozpoznania łączności (głównie analiza ruchu, bowiem szyfrów amerykańskich Japończykom nie udało się w zasadzie złamać), zdobyte dokumenty, nasłuch zagranicznych wiadomości radiowych, analiza treści prasy krajów neutralnych, a także informacje nadsyłane przez attachés morskich w Szwecji, Szwajcarii, Portugalii i Hiszpanii. Z dokumentów, które po wojnie dostały się w ręce Amerykanów, wynika, że ważnym źródłem informacji wywiadowczych były także przesłuchania jeńców wojennych.

Część znanych Japończykom informacji o amerykańskich siłach zbrojnych nie mogła pochodzić z innego źródła

- stwierdza jedna z amerykańskich monografii wywiadu japońskiego.

Oficjalna japońska instrukcja przesłuchiwanie jeńców stwierdzała co prawda, że tortury „są metodą najmniej wyrafinowaną i stosować je należy wyłącznie wówczas, gdy zawiodą inne”, w praktyce jednak nie były niczym niezwykłym.

Japonia liczyła na wojnę krótkotrwałą. Stąd ani siły lądowe, ani marynarka wojenna nie stworzyły organizacji zapewniającej przyzwoite wsparcie wywiadowcze wszystkim szczeblom dowodzenia.

Na Pacyfiku Japończycy prowadzili -jak to później nazwano - „wojnę na liczydłach”, polegając bardziej na intuicji niż danych wywiadu. Stany Zjednoczone miały zdecydowaną przewagę taktyczną w dziedzinie kryptologii. Złamanie bezpieczeństwa łączności japońskiej było kluczem do zwycięstwa w decydującej bitwie o Midway, umożliwiło też zestrzelenie samolotu adm. Isoroku Yamamoto. Kryptologom japońskim nigdy nie udało się w pełni spenetrować kodów amerykańskich, ale w 1944 monitorowanie nasłuchu radiowego bombowców B-29 pozwoliło ich analitykom w 70 procentach przewidzieć cele nalotów. W ostatniej istotnej analizie wywiadowczej w tej wojnie japońscy eksperci zdołali od razu ustalić, że Hiroszimę zniszczyła 6 sierpnia 1945 bomba atomowa.

Jeśli chodzi o szpiegostwo przeciwko Japonii największe sukcesy odniósł Richard Sorge, szef radzieckiego wywiadu wojskowego na Daleki Wschód, który zdołał na czas poinformować

Moskwę, że Japonia nie dokona inwazji na Syberię, zamierza natomiast zaatakować Stany Zjednoczone.

Szczególnego rodzaju organizacją wywiadowczą była Tokumu Bu (Organizacja Służby Specjalnej) japońskich sił lądowych, luźno przez nie kontrolowana i otoczona najgłębszą tajemnicą. Jej zakres działania był bardzo szeroki - od zbierania informacji i sabotażu po skrytobójstwa i operacje piątej kolumny. Jednostki Tokumu Bu posuwały się w ślad za frontem, tworząc tzw. organizacje łącznikowe w Chinach, Indiach, Birmie i innych rejonach południowo-wschodniej Azji. Sama wzmianka o niej groziła aresztowaniem. Oficjalnie występowała niekiedy pod nazwą Renkraku Bu (Wydział Łączności). Oficerowie Tokumu Bu rzadko nosili mundury. Ogólnie jednak rzecz biorąc, wkład wywiadu w wysiłek wojenny Japonii był niewielki, a jego doniesienia mało wiarygodne. Wprawdzie informacje wywiadowcze zebrane przed atakiem na Pearl Harbor były solidne i liczne, jednak z upływem czasu liczba źródeł wywiadu systematycznie malała i Japończycy musieli w coraz większej mierze polegać na przypuszczeniach i domysłach.

Czasy pokoju

Alianckie władze okupacyjne rozwiązały „policję myśli”, Kempei Tai, i - wraz z japońskimi siłami zbrojnymi - wszystkie inne organizacje wywiadu. Gromadzenie danych wywiadowczych wznowiono w lipcu 1952, z chwilą utworzenia podległej Ministerstwu Sprawiedliwości Agencji Badania Bezpieczeństwa Publicznego (Koan Chosa Cho) oraz Agencji Bezpieczeństwa (Hoancho). W 1954 Agencja Policji (Keisatsu Cho) uzyskała zgodę na utworzenie jednostki zwanej Keibu Bu (Wydział Ochrony), mającej na celu śledzenie wywrotowców.

Jednocześnie Japonia stała się obiektem ożywionych działań ze strony wywiadów obcych. Swoje siatki wywiadowcze na terytorium tego państwa odbudowały Związek Radziecki i Chiny, później dołączyła do nich również Korea Północna, gromadząca przede wszystkim dane wywiadu technicznego.

W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych fundusze rządzącej japońskiej Partii Liberalno-Demokratycznej milionami dolarów zasilala CIA, upatrując w niej skutecznej zapory przeciwko wpływowi lewicy. Na liście płac Agencji znalazło się wielu wpływowych polityków partii, z jednym z przyszłych premierów włącznie. Liberalni demokraci utrzymali się przy władzy przez 38 lat,

Jedburczycy

278

do 1994, kiedy ich rząd upadł w następstwie wielkiej afery korupcyjnej.

Byli funkcjonariusze CIA utrzymują, że Sowieci finansowali zarówno liberałów, jak i lewicę.

Konieczność stworzenia mechanizmów oddziaływania na Japonię i struktur gromadzenia

informacji wywiadowczych o tym państwie dostrzegały wyraźnie oba supermocarstwa. —◆

Stanisław Lewczenko, w latach siedemdziesiątych szef siatki KGB w Japonii, oświadczył w

1983, że wśród jego agentów byli urzędnicy wysokiego szczebla i dziennikarze. W 1980 za

sprzedaż tajnych informacji radzieckim attaches wojskowym aresztowano generała majora w

stanie spoczynku oraz dwóch oficerów czynnej służby wywiadu japońskiego. Były to pierwsze

wypadki aresztowania szpiegów, podane do wiadomości publicznej przez władze japońskie.

Jako jedno z najpotężniejszych mocarstw gospodarczych świata, Japonia jest jednocześnie

źródłem i odbiorcą danych wywiadu przemysłowego. Zatargi ze Stanami Zjednoczonymi na tym

tle stały się w dekadzie lat dziewięćdziesiątych chlebem powszednim. Oba kraje zaprzeczają co

prawda, jakoby usankcjonowały szpiegostwo przemysłowe, ale wygląda na to, że ten właśnie

rodzaj działalności wywiadowczej będzie dominował w przyszłości.

W 1996 ujawniono fakt istnienia Agencji Badania Bezpieczeństwa Publicznego, zatrudniającej

wówczas 2 tysiące osób, do obowiązków której należy między innymi obserwacja sekt religijnych, podejrzanych o działalność wywrotową - problem aktualny zwłaszcza po zamachu terrorystycznym sekty Aum-Shinrikyo na metro tokijskie.

Jedburczycy

Członkowie trójosobowych amerykańsko-brytyjskich zespołów przerzuconych w czasie II wojny światowej do Francji, w ramach wsparcia tamtejszego ruchu oporu. Zespół Jedburghs składał się z Amerykanina z Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services -OSS), przedstawiciela jednej z brytyjskich służb wywiadowczych, zazwyczaj Kierownictwa Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE) oraz oficera lub podoficera sił Wolnych Francuzów. Na terytorium francuskie zrzucono ich w mundurach, w nadziei, że w wypadku dostania się do niewoli nie zostaną straceni jako szpiegowie. Jeden z członków zespołu był radiotelegrafistą.

Zespoły zapewniały lokalnym oddziałom partyzanckim łączność oraz doradztwo techniczne i taktyczne. Miały również stanowić gwarancję właściwego i zgodnego z założeniami strategicznymi aliantów wykorzystania dostarczanego partyzantom uzbrojenia i sprzętu.

Po inwazji w Normandii na terytorium francuskie przerzucono 92 takie zespoły. Inne lądowały w Belgii,

Holandii i Norwegii. Rekrutację i szkolenie Jedburczyków prowadziły wspólnie OSS i SOE.

W południowo-wschodniej Szkocji istnieje miasteczko Jedburgh, ale nie ma ono związku z nazwą zespołów, która była przypuszczalnie przypadkowo obranym kryptonimem. Z drugiej strony mogła się w nim kryć dwuznaczna aluzja - znane, przynajmniej w Szkocji, powiedzenie „sprawiedliwość z Jedburgh”, oznacza osądzanie kogoś już po wymierzeniu mu kary.

Jednorazowy bloczek szyfrowy, One-Time Pad

Szyfr - o ile został właściwie użyty - niemożliwy do złamania. Bloczek zawiera tysiące grup, zazwyczaj składających się z pięciu znaków, najczęściej cyfr, oznaczających pojedyncze słowa lub dłuższe frazy. Dla większego bezpieczeństwa przeszyfrowuje się ponownie w inne, również pięciocyfrowe ciągi przy użyciu wybranej przypadkowo, ale znanej nadawcy i odbiorcy innej strony bloczka (tzw. szyfrowanie podwójne, czyli su-perszyfrowanie). Poprzedzający szyfrogram klucz zawiera informacje o wykorzystanych przy szyfrowaniu stronach i wierszach bloczka.

Bloczek jednorazowego użytku może przybierać bardzo różne formy - od grubej książeczki formatu znaczka pocztowego do zwitka rozmiarów niedopałka papierosa, zawsze jednak jest to przedmiot o niewielkich rozmiarach, łatwy do ukrycia. Książeczka może liczyć nawet kilkaset stron, czasami zadrukowanych dwubarwnie dla łatwiejszego odróżnienia części przeznaczonych do szyfrowania od części deszyfrującej. Wykonana bywa techniką mikrografii.

Bloczki mogą być z azotanu celulozy lub innej łatwo palnej substancji, co umożliwia szybkie ich zniszczenie. W czasie II wojny światowej amerykańskie Biuro Służb Strategicznych (Office of Strategic Services -OSS) i brytyjska Powietrzna Służba Specjalna (Special Air Service - SAS) używały bloczków składających się z 600 grup cyfrowych, zapisanych na chusteczkach do nosa. Teoretycznie powinny istnieć tylko dwa egzemplarze danego formularza jednorazowego - dla nadawcy i dla odbiorcy.

Według historyka kryptologii Davida Kahna, jednorazowy bloczek szyfrowy wynaleziony został w 1918. Od 1930 zaczęły się nim posługiwać służby wywiadu i dyplomaci ZSRR. Amerykańska Służba Wywiadu Łączności Sił Lądowych (Signal Intelligence Service) potrafiła przechwytywać (ale nie odczytywać) szyfrowane w ten sposób depeche radzieckie, poczynając od 1939.

Poważniejsze wysiłki, zmierzające do ich odszyfrowania, podjęto dopiero 1 lutego 1943 („Venona”). Do częściowego sukcesu przyczynił się fakt, iż wedle wszelkiego

prawdopodobieństwa w czasie II wojny światowej biuro szyfrów
279

JMIC, Joint Military Intelligence College

NKWD kilkakrotnie przekazało radzieckim agentom i tzw. -> nielegalom, działającym w Stanach Zjednoczonych, te same arkusze bloczka. Wynikłe stąd powtórzenia pozwoliły kryptologom amerykańskim na odczytywanie niektórych krótkich i prostych depesz. Przełom nastąpił latem 1946, co pozwoliło na odczytanie łączności radzieckiej z czasów wojny i dało obraz rozmiarów działalności szpiegowskiej, jaką w tych latach ZSRR prowadził przeciwko Stanom Zjednoczonym.

Jednorazowymi bloczkami szyfrowymi posługiwano się także po wojnie. W chwili śmierci miał je przy sobie na przykład rewolucjonista kubański Che Guevara. (Siatka szpiegów atomowych)
Jeffries Randy Miles

Goniec w waszyngtońskiej firmie, która zajmowała się m.in. przepisywaniem materiałów z przesłuchań prowadzonych w Kongresie. W 1985 przekazał tajne dokumenty radzieckiemu przedstawicielowi dyplomatycznemu. Później usiłował sprzedać inne agentowi FBI, posługującemu się nazwiskiem Vlad i udającym oficera wywiadu radzieckiego. Jednym z dokumentów był ściśle tajny druk programów łączności wojskowej.

Stwierdzono, że Jeffries przekazał Sowietaom kopie tajnych przesłuchań dotyczących amerykańskich planów na wypadek wojny jądrowej, informacje o rejonach operacyjnych okrętu podwodnego klasy Trident na Pacyfiku, o technikach zabezpieczania przed podsłuchem radzieckim amerykańskich komputerów i systemów telefonicznych oraz o możliwościach amerykańskich radarów.

Kontakt Jeffriesa z radzieckim agentem FBI wykryło dzięki elektronicznemu podsłuchowi, gdy telefonował on do radzieckiej misji wojskowej w Waszyngtonie. Budynek ten znajduje się pod stałą obserwacją. Jeffries przyznał się do jednego z zarzutów; skazano go na 10 lat więzienia.

Jennifer

Kryptonim przeprowadzonej przez CIA w 1968 operacji podniesienia spoczywającego na znacznej głębokości wraku radzieckiego okrętu podwodnego K-129, wyposażonego w balistyczne pociski rakietowe. (Glo-mar Expiorer). Wrak wykryto dzięki systemowi dozoru akustycznego US Navy (SOSUS); jego pozycję zlokalizował okręt podwodny Halibut.

Jeżów Nikołaj (1895-1940)

Szeł -> NKWD w latach 1936-1938, którego nazwisko stało się synonimem stalinowskiego terroru, generalny komisarz bezpieczeństwa państwowego.

Niski urzędnik, który wstąpił do partii bolszewickiej dopiero wówczas, gdy stało się jasne, że bolszewicy zwyciężą - napisał o nim Wiktor Suworow w Inside Soviet Military Intelligence (1984) [wyd. pol. GRU, 1999].

Sprawował niższe partyjne funkcje na prowincji do 1927, gdy sprowadzono go do Moskwy i został przydzielony do sekretariatu Stalina. Piął się szybko po szczeblach kariery partyjnej. W 1935 został sekretarzem KC oraz przewodniczącym Komisji Kontroli Partyjnej. W roku następnym, 26 września 1936 został mianowany ludowym komisarzem spraw wewnętrznych (NKWD).

Urzędowanie w resorcie rozpoczął od krwawej rozprawy z ekipą swego poprzednika —◆ Gienricha Jagody. Nakazał podwładnym stosowanie wszystkich metod wydobywania zeznań, łącznie z torturami, w których stosowaniu sam z sadystycznym zacięciem uczestniczył.

Przyniosło mu to - z uwagi na niski wzrost (poniżej stu pięćdziesięciu centymetrów) - przydomek „Krwawego Karła”.

Z polecenia Stalina przygotował i rozpoczął masowe represje, które zyskały potem miano

„jeżowszczyzny”. Objęły one cały korpus oficerski Armii Czerwonej i inne instytucje, także partię bolszewicką. Dziesiątki tysięcy osób zostało aresztowanych i zgładzonych. Mówiono, że Jeżów osobiście zastrzelił kilka ofiar. Wielka czystka objęła także w 1938 wywiad wojskowy (GRU), który Jeżów formalnie sobie podporządkował. Doprowadziła ona do paraliżu aparatu partyjnego i państwowego; jedyną sprawną strukturą pozostała policja polityczna NKWD. Zbyt wiele władzy w ręku jednego człowieka nie mogło być tolerowane przez Stalina, który zaczął z wolna ograniczać wpływy Jeżowa. Co prawda wytypował go w 1937 do Biura Politycznego, ale jedynie jako zastępcę członka. Satysfakcji Jeżowa nie zaspokajał również powierzony mu w połowie 1938 urząd komisarza transportu wodnego. W listopadzie 1938 Stalin zdymisjonował go ze stanowiska w NKWD, które zajął Ławrientij Beria, a w niespełna pół roku później nakazał go aresztować.

Jeżowa stracono 4 lutego 1940 po tajnym procesie. Istnieje też wersja, że został wykastrowany i pochowany żywcem w sanatorium NKWD w Suchanowie pod Moskwą, prawdopodobnie 4 czerwca 1940. Mówi się, że ->Iwan Sierow, przyszły przewodniczący KGB i szef GRU, odegrał kierowniczą rolę w egzekucji Jeżowa.

JIC, Joint Intelligence Center

Połączony Ośrodek Wywiadu

JMIC, Joint Military Intelligence College

Wyższa Szkoła Wywiadu Departamentu Obrony

JN

280

JN

Amerykańskie oznaczenie szyfrów japońskiej marynarki wojennej (od ang. Japanese Navy). Pierwszy szyfr z tej rodziny, JN-25, stosowany przez marynarkę japońską od 1 czerwca 1939, kryptoanalicy US Navy złamali częściowo we wrześniu 1940. Był to dwuczęściowy kod pięciocyfrowy: „słownik” zawierał 33 333 grupy cyfrowe, które sumowano, stosując tzw. fałszywą arytmetykę (bez przenoszenia z kolumny do kolumny), z pięciocyfrowymi liczbami, wziętymi z książki losowo wybranych dodatków. W efekcie zaszyfrowany tekst składał się z ciągu liczb pięciocyfrowych (podzielnych przez trzy), aby zapobiec zniekształceniu. Od 1 grudnia 1940 Japończycy zaczęli używać innej odmiany tego szyfru, znanej jako JN-25b. Wedle opinii miarodajnych źródeł do listopada 1941 Amerykanie zdołali złamać JN-25 w 10-15 procentach. Wydaje się, że znaczniejsze sukcesy w tej dziedzinie odnieśli kryptolodzy brytyjscy i holenderscy.

W okresie poprzedzającym atak na Pearl Harbor prace nad złamaniem JN-25 prowadziły (na polecenie szefa Wywiadu Łączności Marynarki Wojennej): filipińska stacja Cast i OP-20-G (Negat) w Waszyngtonie. Zajmował się nim również niewielki zespół kryptoanalitików brytyjskich w Singapurze.

4 grudnia 1941 Japończycy wprowadzili nowe książki dodatków, jednakże już w cztery dni później stacja Cast na Corregidorze, dowodzona przez por. Rudolpha J. Fabiana, złamała nowy system szyfrowania.

10 grudnia 1941 do prac nad JN-25 włączył się zespół Hypo. Do końca tego miesiąca zdołano częściowo odczytać JN-25b, co w znacznej mierze przyczyniło się do zwycięstwa US Navy w bitwie na Morzu Koralowym w maju 1942.

28 maja 1942 Japończycy wprowadzili JN-25c, dość szybko jednak złamany. Dzięki zdobyciu —
♦ ściągawek, kryptoanalicy amerykańscy bez trudu radzili sobie z każdą zmianą systemu wprowadzaną przez Japończyków. Ich osiągnięcia miały istotny wpływ na dalsze sukcesy amerykańskiej marynarki wojennej na Pacyfiku.

Bezpośrednie korzyści z rozszyfrowania japońskiej łączności morskiej odniósł także Obszar Południowo-Zachodniego Pacyfiku gen. Douglasa MacArthura.

Japońskie Dowództwo Naczelne nie zdawało sobie sprawy ze złamania szyfru JN-25 do końca wojny.

Joan Eleonor

Niewielkich rozmiarów (16,5 x 6 x 4 cm), lekki (1800 g), baterijny radiowy aparat nadawczo-odbiorczy, używany przez amerykańskie Biuro Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS) w czasie II wojny światowej, skonstruowany przez kmdr. ppor. Steve'a Simpsona i DeWitta R. Goddarda.

Komunikaty odbierał, połączony z urządzeniem samo-piszącym, transmitter znajdujący się w samolocie krążącym bezpośrednio nad samolotem nadającym. Dzięki swej konstrukcji i długości fal nadawania urządzenie było trudne do wykrycia przez pelengatory niemieckie. Joan Eleanor było nazwą kodową całego systemu; Ele-anor oznaczała zespół na ziemi, a Joan - zespół w samolocie.

JoeK

Ludwig Kurt

John Otto, dr (ur. 1909)

Funkcjonariusz wywiadu zachodnioniemieckiego, współpracownik wschodnioniemieckiej —* MfS (Stasi).

Od 1933 do 1944 pracownik biura prawnego Lufthan-sy; czasie II wojny światowej współpracował z gen. mjr. Hansem Osterem, szefem sztabu Abwehry. Zamieszany w spisek na życie Hitlera. 24 lipca 1944, w cztery dni po nieudanym zamachu, poleciał do Madrytu, gdzie skontaktował się z oficerami wywiadu brytyjskiego. Resztę wojny spędził w Wielkiej Brytanii, pracował w rozgłośni radiowej nadającej programy tzw. czarnej propagandy. Po wojnie pomagał władzom brytyjskim w badaniu przeszłości politycznej jeńców niemieckich. Uczestnik procesów oficerów niemieckich sił zbrojnych, oskarżonych o zbrodnie wojenne.

W grudniu 1950 mianowany p.o. dyrektora BfV, agencji kontrwywiadu RFN, w rok później - mimo sprzeciwu oficerów byłego Wehrmachtu - jej dyrektorem.

20 lipca 1954 wyjechał do Berlina Wschodniego na obchody rocznicy zamachu w 1944 i na pół roku wszelki ślad po nim zaginął. W Berlinie Wschodnim pojawił się dopiero w grudniu 1954 po -jak się okazało - sześciomiesięcznym pobycie w ZSRR, już jako funkcjonariusz Stasi.

13 grudnia 1955 wrócił do Berlina Zachodniego. Oficjalnie utrzymywał, że padł ofiarą porwania. Sąd nie dał wiary wyjaśnieniom i skazał go na 4 lata ciężkich robót. 28 lipca 1958 został zwolniony z więzienia; wyjechał do Austrii.

Johnson

Sorge Richard

Johnson Clarence L. (Kelly) (1910-1990)

Legendarny konstruktor samolotów; jako szef Skunk Works firmy Lockheed, kierował między innymi pracami nad budową samolotów U-2 i SR-71 Blackbird.

281

Johnston

Stanley

Absolwent wydziału inżynierii lotniczej University of Michigan, od 1933 zatrudniony w zakładach Lock-heeda, w 1938 został szefem zespołu badawczego firmy. Wybitny inżynier, odznaczający się również zmysłem handlowym. W 1938 udało mu się skłonić RAF do zakupu samolotu bombowego Hudson. Współkonstruktor jednego z najsłynniejszych samolotów amerykańskich okresu II wojny światowej, dwukadłubowego samolotu myśliwskiego P-38 Lightning

Wiedziałem, co chcę robić, już gdy miałem 12 lat - powiedział kiedyś. -1 odtąd nic nie zmieniło mojej pasji do budowy samolotów.

W 1952 został naczelnym inżynierem zakładów Lock-heeda w Burbank w Kalifornii.

Skonstruował 40 samolotów, w tym pierwszy amerykański samolot odrzutowy F-80 Shooting Star - zbudowany w 143 dni - i myśliwski naddźwiękowy F-104 Starfighter. Rozgłos zyskał jako projektant U-2 i twórcą Skunk Works, ściśle tajnego biura konstrukcyjnego Lockheeda, gdzie projektowane są także sztuczne satelity i urządzenia zagłuszania elektronicznego.

Cieszył się opinią człowieka, który nigdy nie przekroczył budżetu nawet o 10 centów. Zwrócił rządowi 2 miliony dolarów, jakie pozostały z kwoty wyasygnowanej na budowę prototypowego egzemplarza samolotu U-2. Przerwał też prace nad projektem samolotu CL-400 na paliwo wodorowe z chwilą, gdy uznał, że jego założenia konstrukcyjne nie sprawdzą się w praktyce.

W 1975 Johnson przeszedł na emeryturę jako pierwszy wiceprezes Lockheeda. Magazyn „Time” nazwał go wówczas „najbardziej zasłużonym wynalazcą lotniczym od czasów braci Wright”.

Członkiem rady nadzorczej Lockheeda pozostał do 1980, później objął funkcję starszego doradcy ds. zarządzania.

Johnson Robert Lee, sierż-

Sierżant US Army, zwerbowany przez Sowieców w -> Berlinie w latach pięćdziesiątych.

Rozgoryczony był brakiem awansów i perspektyw.

Nie chciałem mieć już nic wspólnego z armią czy amerykańskim stylem życia - oświadczył później.

Za pośrednictwem kochanki - Niemki, z którą wkrótce wziął ślub - nawiązał kontakt z oficerami radzieckiego wywiadu w Berlinie Wschodnim. Przekonali go, aby podjął działalność szpiegowską. Niebawem został przeniesiony jako kierownik tajnej kancelarii do archiwum sekcji G-2 w dowództwie sił amerykańskich w Berlinie. Fotografował dokumenty, jakie wpadły mu w ręce, dostarczając je za pośrednictwem żony oficerowi prowadzącemu. Zwerbował swego przyjaciela, sierżanta —♦ Jamesa A. Mintkenbaugha, który również podjął pracę w G-2.

W 1956 Johnson został zwolniony z armii, ale zwierzchnicy z KGB przekonali go za pomocą 500 dolarów, aby zaciągnął się ponownie. Skierowano go do ośrodka służby kurierskiej na lotnisku Orly w Paryżu. Przychodziły tam niezwykle cenne materiały - klucze do maszyn szyfrujących oraz plany operacyjne, nazbyt długie, aby można było je przekazać drogą radiową, a także tajne dokumenty NATO i amerykańskiej 6 Floty, Johnson zaś miał dostęp do pomieszczenia, gdzie przechowywano je przed rozdzieleniem pomiędzy kurierów. Aby spenetrować to pomieszczenie, zgłosił się ochotniczo na weekendowe dyżury. Po dorobieniu klucza oraz odczytaniu kombinacji zamka szyfrowego (po prześwietleniu go za pomocą dostarczonej przez mocodawców specjalnej aparatury), zyskał w listopadzie 1962 dostęp do kasy pancernej. Systematycznie przekazywał dokumenty swym oficerom prowadzącym, którzy je fotografowali i zwracali. Wśród materiałów był m.in. plan operacyjny nr 100-6, przewidujący działania US Army na wypadek wojny w Europie, oraz lista europejskich celów amerykańskich uderzeń nuklearnych. Obydwa te dokumenty posłużyły później stronie radzieckiej m.in. dla działań dezinformacyjnych.

Po przeniesieniu do kraju, wiosną 1963, Johnson zaprzestał działalności szpiegowskiej.

Obawiając się zdrady ze strony żony, uciekł z domu, zdezerterował z wojska i włączył się po Stanach. W 1965, nękany strachem i wyrzutami sumienia, oddał się w ręce władz, wydając przy okazji Mintkenbaugha.

Obydwoj otrzymali po 25 lat. 19 maja 1972 do więzienia federalnego w Lewisburgu, gdzie Johnson odsiadywał wyrok, przyjechał jego 22-letni syn, Robert Lee. (Opętany misją przywrócenia honoru rodowemu nazwisku, służył wcześniej w Wietnamie). Pod koniec widzenia ugodził ojca śmiertelnie nożem.

Johnston Stanley

Dziennikarz amerykański, korespondent „The Chicago Tribune” na pokładzie lotniskowca *Ladngton* w czasie bitwy na Morzu Koralowym. Opublikowany przez niego w 1942 artykuł ujawnił fakt złamania przez kryptanalitików US Navy bezpieczeństwa łączności japońskiej marynarki wojennej.

Gdy *Leńgton* zatonął, Johnston wzięty został na pokład amerykańskiego krążownika *Chester*, gdzie jeden z oficerów pokazał mu rozszyfrowaną japońską depeszę radiową z rozkazami operacyjnymi, dotyczącymi późniejszej (4-5 czerwca) bitwy o —* Midway. 7 czerwca „The Chicago Tribune”, której wydawcą był zagorzały izolacyjno-nista i przeciwnik Roosevelta, płk Robert McCormick, zamieściła na pierwszej stronie tekst zatytułowany: „Marynarka wojenna miała informacje o planowanej ofensywie morskiej Japońców”, przedrukowany następnie przez kilka innych gazet. Źródłem zawartych w nim informacji (podano, że US Navy знаła wcześniej poten-

Joint Intelligence

282

cjał bojowy i rozmieszczenie sił japońskich, a nawet nazwy głównych okrętów wojennych, biorących udział w tej operacji) był ściśle tajny biuletyn placówki *Hypo Wywiadu Łączności Marynarki Wojennej*, zawierający szczegółowe dane o siłach Japończyków.

Artykuł nie był podpisany, ale nie ulegało wątpliwości, że jego autorem jest Johnston.

Wobec presji części oficerów US Navy, domagających się oskarżenia Johnstona o szpiegostwo, Departament Sprawiedliwości wszczął przeciwko niemu postępowanie na mocy Ustawy o szpiegostwie z 1917. Z zeznań świadków przed wielką ławą przysięgłych w Chicago wynikało, że wspomnianą depeszę udostępnił Johnstonowi jeden z oficerów *Lacingtona* 31 maja 1942 na pokładzie *Chester*a.

Było to jaskrawe pogwałcenie elementarnych zasad bezpieczeństwa, ława odmówiła jednak wydania orzeczenia o przestępstwie. „The Chicago Tribune” uniknęła kary, ponieważ Johnstonowi pokazano dane wywiadu dobrowolnie i nie uprzedzając go, że są to materiały tajne - pisał w *And I Was There* (1985) kontradmirał Edwin T. Layton, oficer wywiadu Floty Pacyfiku.

Znamienne, że w tym czasie przepisy amerykańskiej cenzury nie zabraniały gazetom publikowania informacji o nieprzyjacielskiej marynarce wojennej.

Nic nie wskazuje, by artykuł „Tribune” dotarł do Japończyków, nie ma też żadnych dowodów, że dokonana w sierpniu zmiana szyfrów japońskiej marynarki wojennej miała jakikolwiek związek z tą publikacją.

Wkrótce potem Johnston wydał książkę o zatopieniu *Lexingtona* na Morzu Koralowym, nadając jej tytuł *Lexington - Queen of the Flat-Tops* (1942). Na pierwszej stronie zamieścił uwagę: Zawarte w tej książce informacje zostały skontrolowane przez Urząd Cenzury, który nie wyraził żadnych zastrzeżeń.

Joint intelligence, Wspólne dane wywiadu

Amerykańskie określenie danych wywiadowczych, których źródłem są informacje pochodzące z co najmniej dwóch służb wywiadu wojskowego. Ich oceną (dla potrzeb planowania Połączonego Komitetu Szefów Sztabów) zajmuje się Agencja Wywiadu Obronnego (*De-fense Intelligence Agency - DLA*).

JOSIC, Joint Ocean Suroveillance Information Centre

-» Połączony Ośrodek Informacyjny Dozoru Oceanicznego

Joint Reconnaissance Center

Narodowe Biuro Rozpoznania

Jones Geneva

Pracownik Biura ds. Wojskowo-Politycznych Departamentu Stanu, aresztowany w 1993 za pomoc w przekazaniu tajnych informacji antyrządowym rebeliantom li-beryjskim. Postawiono mu zarzut skopiowania ponad 130 depech i udostępnienia ich dwóm dziennikarzom, którzy wysyłali je buntownikom faksem. Kopie faksów z wydrukiem waszyngtońskiego numeru telefonicznego nadawcy - niejakiego Dominica Ntube, wydawcy ukazującego się w Stanach Zjednoczonych pisma poświęconego problemom Afryki - znaleziono w opuszczonym centrum dowodzenia rebeliantów w Liberii. Podczas rewizji w domu Jonesa znaleziono tysiące innych dokumentów rządowych, w tym materiały CIA.

Jones John (ur. 1923)

Dyrektor generalny brytyjskiej Tajnej Służby Wywiadowczej (MI5) w latach 1981-1985; pierwszy od czasów sir -> Rogera H. Hollisa (1956-1965) szef MI5 mianowany na to stanowisko bez uprzedniego stażu w kontrwywiadzie. Wcześniej funkcjonariusz Wydziału F, zajmującego się wywiadem wewnętrznym, zwłaszcza gromadzeniem informacji o Komunistycznej Partii Wielkiej Brytanii, innych ugrupowaniach lewicowych i osobach podejrzanych o działalność wywrotową.

Za jego kadencji MI5 zaczęło na szeroką skalę stosować techniki inwigilacji elektronicznej. Dane pochodzące z tych źródeł usunęły na plan dalszy informacje uzyskiwane przez agentów.

Jones John P., sierż. szt.

Technik Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych, aresztowany w 1952 w Korei, wraz z sierżantem Giu-seppem Cascio, pod zarzutem udziału w zмовie mającej na celu „przekazanie nieprzyjacielowi danych wywiadowczych”. Uznany przez komisję lekarską za niepoczytalnego, uniknął odpowiedzialności sądowej.

Josephine

Kramer Karl-Heinz

Joyce William (1906-1946)

W czasie II wojny światowej autor i lektor antybrytyjskich radiowych audycji propagandowych, nadawanych z Niemiec. Niezaangażowany bezpośrednio w działalność szpiegowską, miał jednak ściśle powiązania z agentami niemieckimi operującymi w Wielkiej Brytanii. (Wolkoff Anna, Kent Tyler)

Urodzony w Brooklynie w Nowym Jorku; jego matka była Angielką, ojciec - Amerykaninem pochodzenia ir-

283

Ju88

landzkiego. Do Wielkiej Brytanii przyjechał z rodziną w 1921. Przed wybuchem wojny członek Brytyjskiego Związku Faszystów. Do Niemiec wyjechał w 1939 i stał się jedną z radiowych gwiazd ministra propagandy Josepha Goebbelsa. (Przydomek „Lord How-How” nadali mu Anglicy, z racji jego - arystokratycznego rzekomo - akcentu).

Sądzony po wojnie w londyńskim sądzie Old Bailey, utrzymywał, że jest obywatelem Stanów Zjednoczonych. Sąd jednak stanął na stanowisku, że jako posiadacz brytyjskiego paszportu jest poddany Koronie. Uznany winnym, skazany na karę śmierci i powieszony 3 stycznia 1946.

J-STARs (E-8)

Amerykański samolot rozpoznawczy wykorzystywany w wojnie w Zatoce Perskiej (1991) przeciwko Irakowi, mimo iż znajdował się jeszcze w fazie prób. Otrzymał wojskowe oznaczenie E-8 J-STARs (od Joint Surveil-lance and Target Acquisition Radar Systems -jednolity radarowy system obserwacji i wskazywania celu). Powstał w wyniku wspólnych prac projektowych sił lądowych i powietrznych, dążących do uzyskania wysokiej jakości wykrywania radarowego i

śledzenia ruchu pojazdów na ziemi.

Zainteresowanie możliwością takiej inwigilacji wzbudził w latach siedemdziesiątych opracowany przez siły powietrzne projekt radaru, nazwany Pave Mover. Bodźcem do dalszych prac nad tym projektem stały się doświadczenia, jakie przyniosły konflikty arabsko-izraelskie tego okresu. W 1985 Siły Powietrzne i Armia Stanów Zjednoczonych, które prowadziły penetrację terenu za pomocą radaru umieszczonego na śmigłowcu, połączyły wysiłki nad stworzeniem J-STARS odpowiadającego ich potrzebom.

Samolot J-STARS bazuje na pasażerskim Boeingu 707-320 z wybrzuszeniem wielkości 7,3 m pod przednią częścią kadłuba, gdzie umieszczono AN/APY 3, wielozadaniowy radar z anteną z szykiem fazowym. Może on wykrywać cele wielkości ciężarówki na obszarze ok. 520 km, przy czym i cele w ruchu, i nieruchome przedstawiane są z dużą rozdzielczością, co ma ogromne znaczenie dla zbierania informacji wywiadowczych. J-STARS może obserwować jednocześnie setki celów naziemnych i dane o nich transmitować w czasie rzeczywistym.

Długotrwałość lotu J-STARS wynosi 11 godzin, ale jego misję można przedłużyć do 21 godzin po uzupełnieniu paliwa w czasie lotu. System J-STARS działa także w nocy i właściwie w każdych warunkach pogodowych. Załoga E-8 składa się z 21 osób; w razie dłuższych misji można ją powiększyć.

Pierwszy z dwóch prototypowych E-8, powstały z przebudowy rejsowego samolotu pasażerskiego Boeing 707,

wzbił się w powietrze 1 kwietnia 1988. Obu użyto potem do tropienia irackich wojsk lądowych w wojnie w Zatoce Perskiej w styczniu 1991. Wskazywały irackie pojazdy, a także wyrzutnie pocisków raketowych typu Scud. Oba samoloty odbyły 49 misji i przez większość okresu wojny przynajmniej jeden z nich znajdował się w powietrzu.

Pięć samolotów E-8C wprowadzono do służby w 1997.

Ju88

Wszechstronny i bardzo skuteczny niemiecki średni bombowiec, który podczas II wojny światowej latał na wszystkich frontach, na których walczyli Niemcy. Powszechnie używano różnych wariantów Ju 88 - także do rozpoznania - fotografowały z dużej wysokości terytorium Związku Radzieckiego przed inwazją niemiecką.

Dwusilnikowych Ju 88, podobnych do brytyjskich Mosquito, produkowano więcej niż innych bombowców niemieckich. Był to samolot wielozadaniowy - używany był jako bombowiec, samolot torpedowy, przeciw-czołgowy, myśliwiec dzienny i nocny, samolot rozpoznania fotograficznego i szkolny. Ju 88 używano także jako bezzałogowe latające bomby sterowane przez myśliwce Bf 109 i Fw 190, mocowane na grzbiecie ich kadłubów. Wyładowany materiałem wybuchowym bez-załogowy bombowiec-nosiciel był pilotowany przez samolot myśliwski, który po naprowadzeniu bombowca na cel odłączał się. Dalej bombowiec Ju 88 sam leciał do celu i niszczył go. Gdy udoskonalono alianckie myśliwce, które zaczęły zestrzeliwać samoloty Ju 88, załogi nazwały je „latającymi trumnami”.

Bombowiec Junkersa Ju 88 powstał na zamówienie (1935) Ministerstwa Lotnictwa, a prototypowy Ju 88V1 wzbił się w powietrze 21 grudnia 1936, zaledwie 11 miesięcy od rozpoczęcia prac konstruktorskich. Po nim zbudowano kolejne prototypy i modele przedprodukcyjne, w których wprowadzono zmiany w silnikach, w rozpiętości skrzydeł i innych elementach. Ju 88 weszły do służby w Luftwaffe na początku 1939 jako szybkie bombowce. Powszechnie używano ich w bitwie o Anglię, ale w dziennych wyprawach ponosiły znaczne straty. Później udoskonalonych Ju 88 użyto do ataków bombowych na Wielką Brytanię wiosną 1944 i w marcu 1945. Brały również udział (w wersji myśliwskiej) w lotach przeciwko alianckim bombowcom atakującym III Rzeszę.

Większość Ju 88 miała dużą, oszkloną kabinę pilota i oszklony przód kadłuba, co zapewniało pilotowi znakomitą widoczność. Wersje Ju 88 do celów rozpoznania miały zbiorniki paliwa i aparaty fotograficzne w komorze bombowej, a dodatkowe paliwo - w zbiornikach pod skrzydłami, odrzucanych po zatankowaniu. Pierwsze bombowce Ju 88A4 mogły lecieć z

prędkością maksymalną ok. 440 km/h i miały zasięg 2500 km. Na niewielką odległość mogły przenieść 1800 kg bomb w komorze bombowej i bomby o masie 1000 kg podwieszane pod skrzydłami. Uzbrojenie obronne bombowców stanowiły karabiny maszynowe i działko kal. 20 mm. Wersje Ju 88 miały zazwyczaj czteroosobową załogę. Wariant myśliwski C-6 osiągał prędkość maksymalną 500 km/h, a jego uzbrojenie stanowiły trzy działka kal. 20 mm, umieszczone w przedniej części kadłuba i kilka karabinów maszynowych. Myśliwce latały z trzyosobową załogą; nocne myśliwce miały załogę także czteroosobową, a wprowadzono je do walki w 1944.

Zbudowano także kilka wersji i odmian z aparatami fotograficznymi do zadań specjalnych. Ju 88H był samolotem rozpoznawczym dalekiego zasięgu (ok. 5200 km) ze zwiększoną ilością paliwa i trzema wbudowanymi aparatami fotograficznymi oraz radarem. Ogółem wyprodukowano ok. 9 tysięcy bombowców Ju 88 i ok. 6 tysięcy w innych wersjach - w sumie 14 676 samolotów (plus kilka prototypów), zbudowanych w siedmiu zakładach.

Jurczenko Witalij, płk (ur. 1936)
Oficer wywiadu radzieckiego, płk KGB, który zbiegł do Stanów Zjednoczonych, a następnie dobrowolnie powrócił do Związku Radzieckiego.

Jurczenko zdezerterował w sierpniu 1985 roku. Po trzech miesiącach, pewnego sobotniego wieczoru w listopadzie, siedząc z funkcjonariuszami CIA w restauracji w waszyngtońskiej dzielnicy Georgetown, wstał i powiedział, że chce się przejść.

„Jeśli nie wrócę za kwadrans, to nie miejcie do siebie pretensji” - oświadczył, przespacerował 1,6 km Avenue Wisconsin, a i wszedł na teren radzieckiej ambasady. Spędził w niej weekend, a w poniedziałek wystąpił na konferencji prasowej. Oświadczył, że został porwany i uśpiony narkotykami przez agentów CIA i FBI. Zaprzeczył, jakoby zdezerterował i z własnej woli złożył obszernie zeznania.

CIA określało Jurczenkę jako weterana KGB o piętnastoletnim stażu, oczekującego awansu na generała, człowieka, który koordynował „szpiegowską działalność przeciwko obywatelom amerykańskim”. Jurczenko pochodził z rodziny robotniczej; ojciec zginął w czasie II wojny światowej. Ukończył szkołę wojskową i służył na okrętach podwodnych. Ukończył też wydział nawigacji w 1958 i otrzymał stopień porucznika marynarki wojennej oraz przydział do Floty Pacyfiku z dowództwem we Władywostoku. Od 1959 był w kontrwywiadzie wojskowym KGB. Ożenił się w 1958. Żona była inżynierem. W 1961 urodziła im się córka, a potem adoptowali chłopca urodzonego w 1969.

Jurczenko doskonale znał amerykańskie służby wywiadowcze, był bowiem w latach 1975-1980 oficerem bezpieczeństwa KGB w ambasadzie radzieckiej w Waszyngtonie. Z racji swej pracy miał stały kontakt z agentami FBI. Często bywał z nimi w lokalu Dankers przy E Street w północno-zachodnim Waszyngtonie, nieopodal głównej siedziby FBI. Jego ulubionym trunkiem była szkocka whisky.

Po zakończeniu misji w Stanach Zjednoczonych został w Moskwie głównym oficerem kontrwywiadu ds. bezpieczeństwa wewnętrznego. Współpracował ze szpiegami, którzy zbiegli do Związku Radzieckiego m.in. —* Haroldem (Kimem) Philbym oraz —» Georgem Biakem'er. W kwietniu 1985 mianowany zastępcą szefa I Zarządu Głównego KGB, nadzorującego wywiad w

Kanadzie. W ocenie —* CIA był piątym człowiekiem w hierarchii KGB najważniejszym odstępcą całej dekady. Delegowany przez Moskwę do Rzymu mieszkał na terenie ambasady ZSRR. 1 sierpnia 1985 powiedział koledze, że udaje się do Muzeów Watykańskich. Z budki telefonicznej, stojącej naprzeciwko ambasady Stanów Zjednoczonych, zatelefonował do pracownika CIA, który doradził mu natychmiast wejść na teren ambasady. Zaproponowano mu pozostanie we Włoszech, Jurczenko zażądał wywiezienia za ocean.

Szef rzymskiej placówki CIA porozumiał się z kierownictwem w Langley, przekazując, że Jurczenko podał informacje o dwóch radzieckich —* kretach: człowieku o kryptonimie „Robert” oraz pracowniku NSA. Jednym z pierwszych czytelników przysłanego z Rzymu raportu był Aldrich H. Ames, radziecki kret w CIA, który przesłuchiwał później Jurczenkę, informując o jego zeznaniach Moskwę.

Wiadomości przekazane przez Jurczenkę doprowadziły do zdemaskowania —» Ronalda Peltona, analityka NSA, który sprzedawał informacje wywiadowi radzieckiemu, a także byłego pracownika CIA —»Edwarda Lee Howarda. Przedstawił wiarygodną wersję tajemniczej śmierci podwójnego agenta Nicholasa G. Shadrina, który zmarł w 1975.

W rozmowach z przesłuchującymi go pracownikami CIA i FBI Jurczenko określił sprawę —» Johna A. Walkera, radiooperatora US Navy, jako jedną z najważniejszych historii KGB. W ocenie Jurczenki dostarczone przez Walkera materiały pozwoliły na rozszyfrowanie ponad miliona amerykańskich depech.

Według Davida Wise'a, autora książki Nightmover (1995), [wyd. pol. Kryptonim „Nightmover”, 1997] niektórzy pracownicy kontrwywiadu uważali, po ujawnieniu zdrady Amesa że Jurczenko mógł zostać nasłany przez KGB, żeby zdradzając Howarda i Peltona, uchronić znacznie cenniejszego agenta - Ricka Amesa.

Ames został aresztowany w lutym 1994.

285

Jurczenko Witalij

Wise przytacza opinię oficera kontrwywiadu FBI, Harry'ego B. Brandona, który stwierdził: Jest całkiem możliwe, że oni [KGB] powątpiewali w wiarygodność Amesa i wysłali Jurczenkę, żeby sprawdzić, czy Ames zawiadomi swojego oficera prowadzącego o przesłuchaniach Jurczenki i co z jego zeznań przekaze. Kędy ustalono, co przekazuje Ames, rola Jurczenki skończyła się i kazano mu wracać do domu... Sprawa Jnrchenki jest nadal bardzo zagadkowa. Zdaniem członka senackiej komisji ds. wywiadu, senatora Davida L. Borena (demokrata reprezentujący stan Oklahoma), „można posadzić dwóch ludzi i podać im dokładnie te same fakty, a dojdą do zupełnie

przeciwnych wniosków: on był podwójnym agentem; nie, był odstępcą, który wpadł w depresję”.

Ewentualną depresję psychiczną Jurczenki tłumaczono kłopotami w życiu prywatnym.

Małżeństwo Jurczenki rozpadało się i miał poważne kłopoty wychowawcze z synem.

Po powrocie Jurczenki do Moskwy pojawiły się pogłoski o jego egzekucji. Jednakże w kwietniu 1986 wystąpił przed kamerami telewizji niemieckiej wyjaśniając, że przebywał na bliżej niesprecyzowanej „kuracji medycznej”. W wywiadzie udzielonym w sierpniu 1986 jednej z moskiewskich gazet stwierdził, że CIA próbowało go skłonić, by zasugerował powiązania Moskwy z przeprowadzonym w 1981 zamachem na papieża Jana Pawła II.

JI”

Kell Vernon

KahnDavid (ur. 1930)

Dziennikarz amerykański, wybitny historyk kryptolo-gii. Doktorat z historii współczesnej uzyskał na uniwersytecie w Oksfordzie; autor artykułów dla nowojorskiego pisma „Newsday”,

przez pewien czas profesor nadzwyczajny na wydziale dziennikarstwa New York University i konsultant NSA.

Autor trzech znakomitych monografii dotyczących zagadnień wywiadu: *The Codebreakers* (1968), *Hitler's Spies: German Military Intelligence in World War II* (1978) i *Seizing Enigma: The Race to Break the German U-boat Codes 1939-1943* (1991). Wydana w 1983 książka *Kahn on Codes* jest zbiorem jego wcześniejszych artykułów i esejów.

Kalamatiano Ksenofon (1882-1923)

Amerykański szpieg, działający w Rosji Radzieckiej podczas wojny domowej.

Urodzony w Austrii w rodzinie mieszanej; ojciec był Grekiem. Owdowiała w 1894 matka, Rosjanka, wyszła ponownie za mąż i wyemigrowała do Stanów Zjednoczonych. Kalamatiano ukończył Akademię Wojskową Culvera w Bloomington, a następnie uniwersytet w Chicago, gdzie zatrudnił się jako lektor rosyjskiego.

W 1907, reprezentując firmę produkującą maszyny rolnicze, wyjechał do Rosji. W 1912 założył w tej branży własne przedsiębiorstwo, a rok później poślubił rosyjską damę dworu carycy.

W 1914 Robert Lansing w imieniu sekretarza stanu zwrócił się doń o sporządzenie raportu prognozującego rozwój sytuacji w Rosji. Gdy kraj ten, w kilka miesięcy później, w sierpniu, włączył się do wojny, dokument ów odegrał istotną rolę w kształtowaniu polityki zagranicznej prezydenta Wilsona. W trzy lata później, gdy w konflikt zaangażowały się Stany Zjednoczone, Kalamatiano, który wciąż był w Rosji, został płatnym tajnym współpracownikiem rządu.

Jak pisze F.C. Brown w „*Naval Intelligence Professionals Quarterly*” (1996)

Kalamatiano otrzymywał fundusze na werbunek informatorów, wynajęcie odpowiedniego lokalu i inne wydatki. Dostał amerykański paszport na nazwisko rewidenta finansowego, Siergieja Nikołajewicza Sierpuehowskiego. Ponieważ rozpoczął pracę jako dziennikarz, jego druga profesja usprawiedliwiała ciągle podróże.

Wobec pogorszenia się sytuacji po przewrocie bolszewickim, odesłał do Ameryki żonę z synem i poświęcił się pracy dla wywiadu. Jego działalność dzięki umieszczeniu w ambasadzie amerykańskiej -> kreta stała się jednak dla radzieckich władz bezpieczeństwa całkowicie przejrzysta. Pozwolono mu cieszyć się wolnością do jesieni 1918, gdy CzeKa (WCzeKa) przystąpiła do likwidacji obcych agentur. Kalamatiano

287

Kampiles William P.

początkowo wymknął się obławie, niemniej w końcu został ujęty.

Oddany pod osąd trybunału rewolucyjnego został skazany na śmierć. Dwukrotnie wyprowadzono go na pozorowane egzekucje. W sierpniu 1921 został zwolniony dzięki staraniom Herberta Hoovera (przyszłego prezydenta), koordynującego pomoc humanitarną dla Europy i Rosji.

Gdy przybył do kraju, wypłacono mu pobory i odesłano do domu w Kalifornii. Został lektorem języków obcych w macierzystej Akademii Wojskowej Culvera. W zimie 1922/1923 odmroził na polowaniu stopę i zmarł w listopadzie 1923 w wyniku zakażenia.

Kalki

Papier, na którym pod wpływem odczynników chemicznych ukazuje się tajne pismo.

Kaltenbrunner Ernst, SS-Obergruppenfuhrer (1903-1946)

Austriak, z wykształcenia prawnik. W 1932 wstąpił do NSDAP i SS działających w Austrii.

Podczas Anschlussu Austrii w marcu 1938 został mianowany sekretarzem stanu do spraw bezpieczeństwa w rządzie Seyss-Inquarta. Po Anschlussie Austrii zwierzchnik SS i policji w tym kraju. Po śmierci Reinharda Heydricha szef -> RSHA.

Pod koniec 1944, w obliczu nieuchronnej klęski III Rzeszy, próbował na własną rękę nawiązać rokowania pokojowe z aliantami za pośrednictwem Allena Dullesa.

Po zakończeniu wojny na początku maja 1945 schwytyany przez amerykańskich żołnierzy. Postawiony przed trybunałem norymberskim. Wśród dowodów przeciwko Kaltenbrunnerowi znajdowały się liczne dokumenty z jego podpisem, nakazujące zabijanie Żydów i jeńców wojennych. Uznany za współwinnego zbrodni nazistowskich, skazany na śmierć i powieszony.

Kaługin Oleg, gen. mjr (ur. 1934)

Przez długi czas szef operacji KGB w Stanach Zjednoczonych, później krytyk tej instytucji. Syn funkcjonariusza ochrony NKWD. Od 1958 w KGB. Ukończył jako prymus Szkołę Języków Obcych, a następnie Wyższą Szkołę Wywiadu. Skierowany do sekcji amerykańskiej, znalazł się w Stanach Zjednoczonych w 1960 jako stażysta pod przykrywką korespondenta radzieckiego radia. Zaprzyjaźnił się wówczas z Aleksandrem Jakowlewem, w latach pieriestrojki jednym z głównych doradców Michaiła Gorbaczowa. W 1965, pod przykrywką drugiego, a następnie pierwszego sekretarza ambasady radzieckiej, objął stanowisko zastępcy —* rezydenta PGU w Nowym Jorku. Po

powrocie do Moskwy, w 1972, został szefem Wydziału „K” (kontrwywiadu) PGU. Zwolennik agresywnych działań, zdobył sobie zaufanie -> Jurija Andropowa i uzyskał w 1974 nominację do stopnia generała, najmłodszego podówczas w KGB.

W 1980, w rezultacie osobistego konfliktu z szefem PGU Władimirem Kriuczkowem, przesunięty do Leningradu na stanowisko zastępcy szefa obwodowego urzędu KGB. Po rozpoczęciu pieriestrojki rozpoczął otwartą krytykę kierownictwa resortu. Gdy w trzy lata później zwrócił się publicznie do Michaiła Gorbaczowa z apelem o generalną reformę władz bezpieczeństwa, został na jego polecenie pozbawiony stopnia, orderów i prawa do emerytury. Sprawa ta przyniosła Kaługinowi rozgłos i zyskała poparcie środowisk demokratycznych; w tym samym roku wybrano go do Dumy.

Podczas puczu sierpniowego, w 1991, działał aktywnie w najbliższym otoczeniu Borysa Jelcyna, współuczestnicząc w organizowaniu obrony Białego Domu. Po stłumieniu puczu odzyskał rangę i przywileje; został doradcą nowego szefa KGB Wadima Bakatina. Opowiadał się wielokrotnie za zwiększeniem politycznej kontroli nad działaniami wywiadu.

Po szeregu rozmów i wizyt w Stanach Zjednoczonych u dawnych przeciwników w amerykańskim środowisku wywiadowczym, w 1997 roku Kaługin ubiegał się o status stałego rezydenta w Stanach Zjednoczonych. Jego podanie ujawniło - i przeciwstawiło się jego przyjęciu - kilku emerytowanych oficerów amerykańskiego wywiadu.

W publicznym wystąpieniu w Arlington w stanie Wirginia, po otrzymaniu nagrody od czasopisma „Sources Journal”, Kaługin powiedział:

Ja nie uciekłem. Nie zdradziłem swojego kraju. Nigdy nie współpracowałem z żadną agencją amerykańską ani innego kraju. Jestem obywatelem rosyjskim i próbuję żyć uczciwie i godnie. Opublikował dwie książki o swojej działalności: autobiograficzną Burning Bridges (1992) i The First Directorate (1994). [W Rosji ukazały się jego pamiętniki w 1995 pod tytułem Proszczaj Łubianka].

Kampiles William P. (ur. 1955)

Były oficer ochrony CIA, który sprzedał Związkowi Radzieckiemu ściśle tajną instrukcję dotyczącą satelity -+Big Bird.

Absolwent Indiana University. Od marca do listopada 1977 pracował w głównej siedzibie CIA w Langley pod Waszyngtonem. Gdy otrzymał nagane za złe wywiązywanie się z obowiązków i stracił nadzieję na zostanie oficerem wywiadu, odszedł z Agencji, zabierając kopię instrukcji Big Birda. W lutym 1978 poleciał do Aten, gdzie za 3 tysiące dolarów sprzedał instrukcję attache wojskowemu ambasady radzieckiej.

K'анд Sheng

Do chwili kupienia instrukcji funkcjonariusze wywiadu radzieckiego najwyraźniej nie wiedzieli, że Big Bird był satelitą służącym zarówno do wywiadu radiowego, jak i inwigilacji fotograficznej. Gdy Sowieci zmienili sposób kamuflowania urządzeń wojskowych i silosów strategicznych pocisków raketowych, analitycy z —* Narodowego Ośrodka Interpretacji Danych Fotograficznych (National Photographic Interpretation Center) zorientowali się, że coś jest nie w porządku.

Do jednego z przełożonych Kampilesa w CIA nadszedł list przedstawiający konszachty eks-oficera CIA z Sowietami. Według Griffina B. Bella, prokuratora generalnego Stanów Zjednoczonych, „list ten przeleżał w CIA dwa miesiące nie otwarty”. Bell pisał później, że Wspólnota Wywiadów uważa, iż:

każde postawienie szpiega przed sądem oznacza ujawnienie tajemnicy, a zatem z dwojga złego lepiej pozwolić mu odejść i zachować sekret. Ja byłem jednak zdania, że można oddać sprawę do sądu, nie ujawniając tajemnicy.

Jednak nieformalne porozumienie CIA i Departamentu Sprawiedliwości dawało Agencji prawo weta wobec kierowania do sądu spraw o szpiegostwo.

Bellowi udało się skłonić Wspólnotę Wywiadów do postawienia przed sądem Ronalda L. Humphreya, pracownika Agencji Informacyjnej Stanów Zjednoczonych, i Davida Trounga, wietnamskiego agenta, któremu Humphrey przekazywał dokumenty rządowe. Dowiedziawszy się o szpiegostwie Kampilesa, oświadczył CIA, że zamierza postawić go przed sądem. CIA z kolei chciała utrzymać sprawę w tajemnicy. Ostatecznie, po interwencji Bella u prezydenta Cartera, 17 sierpnia 1978, FBI aresztowało Kampilesa w Chicago.

Sprawa Kampilesa stanowiła punkt zwrotny w kierowaniu do sądu spraw o szpiegostwo. Udowodniono mu działalność szpiegowską i skazano na 40 lat więzienia. Według admirała Stansfielda Turnera, ówczesnego dyrektora Centrali Wywiadu, kradzież ta wykazała, że procedury wewnętrznego zabezpieczenia były w CIA „zadziwiająco nieściśle”.

Gdy dowiedzieliśmy się, że jeden dokument (instrukcja Big Birda) zaginął - pisał Turner w *Secrecy and Democracy* (1985) - stwierdziliśmy, że nie możemy się doliczyć następnym trzynastu.

K'анг Sheng (1899-1975)

Szef wywiadu chińskiego podczas sprawowania władzy przez Mao Tse-tunga (Mao Zedonga). Potomek rodziny wielkich właścicieli ziemskich; członek KPCh od 1925 (wstąpił do partii jako student uniwersytetu szan-ghajskiego), początkowo zaangażowany w działalność związkową. Wydaje się, że z tego samego okresu datują się jego pierwsze powiązania z wywiadem.

Dwukrotnie (w 1928 i przez pewien czas w latach trzydziestych) na 288

przeszkoleniu w zakresie technik działania wywiadu i służb bezpieczeństwa. Według większości relacji nie ufał Sowiecom. W latach trzydziestych napisał książkę *Rewolucyjne Chiny dzisiaj*. W latach 1939-1946 był szefem She-hui pu (Wydział Spraw Społecznych), głównego organu chińskich służb bezpieczeństwa. W czasie II wojny światowej kierował działaniami wywiadu przeciwko siłom Czang Kaj-szeka, później chińskim wywiadem wewnętrznym i działalnością szpiegowską w państwach zachodnich (zwłaszcza szpiegostwem związanym z bronią jądrową). Od 1949 jako członek Rady Państwa i Biura Politycznego KPCh znalazł się w gronie ścisłej elity przywódczej Chin komunistycznych.

Odsunięty od wpływów w połowie lat sześćdziesiątych, w czasie rewolucji kulturalnej.

Karla [F]

Szef wywiadu radzieckiego w powieściach Johna Le Carrego, postać fikcyjna. Do jej budowy użyto pewnych wątków z biografii -> Marcusa Wolfa, który, pod własnym nazwiskiem, również

występuje w prozie Le Carrego.

Karlów Serge Peter (ur. 1921)

Pracownik CIA, niesłusznie podejrzewany o działalność jako kret wywiadu radzieckiego.

Syn emigrantów z Niemiec, spędził dzieciństwo w tym kraju. W 1942 jako wybitnie uzdolniony student Swarthmore College powołany do służby w US Navy i skierowany do Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS). Służył na Morzu Śródziemnym na kutrach patrolowych wspierających operacje wywiadowcze. Podczas jednej z nich, w wyniku wybuchu miny morskiej, stracił nogę; uhonorowany Brązową Gwiazdą. Po powrocie do Waszyngtonu otrzymał polecenie napisania wraz z Kermitem Rooseveltem historii OSS, która ukazała się w 1976 (War Report of the OSS).

Po wstąpieniu do CIA zajmował się w Stanach Zjednoczonych i Niemczech profesjonalnym uzbrojeniem i środkami technicznymi. O swojej pracy opowiadał Davidowi Wise'owi, autorowi książki Molehunt (1992):

Zajmowaliśmy się pistoletami, zamkami, dokumentami. Wytwarzaliśmy wszystko, co było potrzebne dla ludzi wysyłanych na teren nieprzyjaciela. Odzież z odpowiednimi metkami, dowody tożsamości, dokumenty związkowe, kartki żywnościowe.

W początku lat sześćdziesiątych, po uzyskaniu zeznań od radzieckiego odstępcy -> Anatolija Golicy-na, potwierdzonych następnie przez Jurija Nosenkę, służby kontrwywiadu wpadły na trop radzieckiego

289

Kauder Fritz

agenta „Saszy”. Ponieważ poszlaki zdawały się wskazywać na Karłowa, w 1962 przeniesiono go do dyspozycji Departamentu Stanu, poddano badaniom w FBI, a następnie w lutym 1963 zwolniono z Agencji. Inicjatorem usunięcia Karłowa był fanatyczny tropiciel przecieków James Jesus Angleton.

Karlów, któremu nie postawiono formalnych zarzutów, podjął pracę w firmie handlowej, starając się jednocześnie oczyścić z zarzutów. Interwencja u szefa CIA Williama J. Caseya nie powiodła się, ale jego następcą, William H. Webster, uznał usunięcie agenta ze służby za błąd. W efekcie, na mocy specjalnej ustawy Kongresu z 1988, Karlów w następnym roku otrzymał pochwałę, medal oraz odprawę wynoszącą 500 tysięcy dolarów w uznaniu 22 lat służby dla CIA.

(Dodatkowe wynagrodzenie, w sumie ok. 200 tysięcy dolarów, otrzymali również inni b. pracownicy CIA, Paul Garbler i Richard Kovich, których także podejrzewano, że byli radzieckimi szpiegami. Obaj otrzymali mało znaczące przydziały oraz prawo przejścia na emeryturę z CIA. Rekompensaty dostali w 1981).

Katarynka

Slangowe określenie radzieckie tajnej radiostacji.

Katyńska zbrodnia

Masowy mord polskich oficerów w 1940, dokonany przez radzieckie NKWD. 13 kwietnia 1943 radio niemieckie podało, że w odkrytym dole w Lesie Katyńskim niedaleko Smoleńska znaleziono zwłoki 3 tysięcy polskich oficerów. Wszyscy byli skrupowani; zabito ich strzałami w tył głowy. Niemcy stwierdzili, iż egzekucji dokonali Sowieci. Końcowy raport policji niemieckiej z 10 czerwca 1943 mówił o 4143 zwłokach wydobytych z masowych grobów. Jesienią 1939 podczas agresji na Polskę Sowieci wzięli do niewoli około 200 tysięcy Polaków [w tym 15 tysięcy oficerów i 100 tysięcy żołnierzy]. Około 22 tysięcy jeńców, w tym 14,5 tysiąca oficerów, nigdy już nie powróciło. Sowieci twierdzili, że Polaków zabili Niemcy w czasie inwazji na Związek Radziecki.

Dopiero w kwietniu 1990 Sowieci oficjalnie przyznali, że Polacy zostali wymordowani przez

NKWD. Tych masowych zabójstw dokonano wiosną 1940. Twierdzono, że rozkaz rozstrzelania oficerów wydał Stalin, a powodem była jego głęboka nienawiść do Polaków. Jeden z badaczy radzieckich przedstawił w 1990 inny powód, a mianowicie, że NKWD opróżniało obozy jeńcze dla deportowanych z Estonii, Łotwy i Litwy. Zaginięcia części polskich jeńców nigdy nie wyjaśniono. Podobne egzekucje zorganizowano w innych miejscowościach [w Kalininie i Charkowie], a kilku masowych grobów nie udało się zlokalizować. Mówi się też, że część jeńców

załadowano na barki, które zatopiono na Morzu Białym (—* WCzeKa stosowała podobne metody w masowych egzekucjach w czasie rosyjskiej wojny domowej).

Kauder Fritz (1903—?)

Odegrał główną rolę w uwieńczonej sukcesem radzieckiej operacji dezinformowania (-> dezinformacja) Niemców w czasie II wojny światowej. Oznaczony przez Abwehrę kryptonimem Max przez trzy i pół roku przekazywał niemieckim siłom zbrojnym fałszywe informacje.

Urodził się w Wiedniu z matki Żydówki i ojca, który przeszedł na judaizm, a później na chrześcijaństwo. W początku lat trzydziestych Kauder zamieszkał w Budapeszcie, zajmując się dziennikarstwem i prowadząc działalność handlową. Przyjaźnił się z wpływowymi Węgrami i pomagał m.in. w uzyskiwaniu fałszywych wiz. Przyjazne stosunki łączyły go również z pracownikami niemieckiego wywiadu i amerykańskimi dyplomatami w Budapeszcie.

Gdy wybuchła II wojna, Kauder, mimo że był Żydem, zaczął sprzedawać Abwehrze i SD dokumenty oraz informacje. Operacja Max rozpoczęła się w czasie niemieckiej inwazji na Związek Radziecki, a zapoczątkowała ją propozycja białych oficerów rosyjskich, oferujących przekazywanie Abwehrze informacji o Sowietach. Niemcy dostarczyli w tym celu dwa nadajniki radiowe, które zainstalowano w Moskwie i w środkowej Rosji, oznaczając je kryptonimami Max i Moritz. Ten ostatni wkrótce zamilkł, ale Max przysyłał informacje aż do początku 1945.

Informacje wywiadowcze od Maxa zawierały dane natury strategicznej. Starano się, by miały one pozory informacji o najwyższym stopniu klasyfikacji, co wskazywało, że Max był szpiegiem wewnątrz Kremla. Niektórzy w Niemczech sądzili, że był to lekarz Stalina, inni uważali, że przechwytywał depeze na kremlow-skich liniach telefonicznych. Chyba najbardziej zdumiewająca była depesza Maxa z 4 listopada 1942, świadcząca o dużej operatywności agenta oraz dostępie do źródeł wysokiego szczebla:

4 listopada obradowała w Moskwie pod przewodnictwem Stalina Rada Wojenna. Obecni: 12 marszałków i generałów. Na Radzie Wojennej ustalono następujące zasady:

- a) ostrożne rozwijanie działań, aby uniknąć dużych strat;
- b) straty terenu nie są ważne; (...) f) przeprowadzenie wszystkich planowych działań ofensywnych w miarę możliwości przed 15 listopada, o ile pozwala na to sytuacja pogodowa. Głównie: z Groźnego (od Kaukazu) (...); w rejonie Donu koło Woroneża; koło Rżewa; na południe od jeziora Ilmen i Leningradu. Oddziały na ten front zostaną przerzucone z odwodu (...). Początkowo punktem odbiorczym depesz radiowych od Maxa w Moskwie był Wiedeń. Jednak pod koniec

Kauffman Joseph P.

290

1941 punkt przeniesiono do Sofii. Placówkę objął Kauder. Otrzymywał wiadomości z Moskwy i retransmitował do Wiednia, skąd z kolei przesyłano je do dowództwa Abwehry w Berlinie, a następnie do służb wojskowych.

O sukcesie tej dezinformacyjnej operacji świadczy chyba bezprecedensowy czas jej trwania.

Według niektórych źródeł operacją kierował z Moskwy osobiście komisarz NKWD Ławrientij

Beria. Przechwycenie wielu depech Maxa przez brytyjską Ultrę skłoniło Anthony'ego Blunta, radzieckiego kreta w MI5, do powiadomienia Sowietów o przecieku. Wywiad niemiecki najwyraźniej nigdy nie kwestionował wiarygodności informacji Maxa. Czasami wysuwano zastrzeżenia co do wartości całej operacji, ale przeważająca większość niemieckich dygnitarzy uważała, że są prawdziwe (w pewnym stopniu można je było sprawdzić) i mają dużą wagę. Podobno, gdy Hitler usłyszał, że Max jest Żydem, przestał brać pod uwagę informacje z tego źródła. Z kolei niemieckie naczelne dowództwo uważało, że informacje te mają duże znaczenie bez względu na pochodzenie Maxa.

Dopiero pod koniec wojny Abwehra doszła do wniosku, że cała operacja była radziecką dezinformacją, ale w tym czasie niemieckie kierownictwo już nie brało pod uwagę opinii Abwehry. Niemieckie siły zbrojne wierzyły informacjom Kaudera do ostatniej depezy, otrzymanej w lutym 1945.

Max dowiedział, podobnie jak w operacji Scherhorn, że Sowietci byli mistrzami w działaniach dezinformacyjnych.

Kauder posługiwał się także nazwiskiem Richard Klatt.

Kauffman Joseph P., kpt.

Oficer amerykańskich sił powietrznych, oddany w 1962 pod sąd wojenny w Niemczech Zachodnich za przekazanie bliżej nie określonych „tajemnic wojskowych” wywiadowi wschodnich Niemiec, i skazany na 20 lat ciężkich robót. Po apelacji wyrok zmniejszono do 2 lat.

Kearn Bruce L, kapral

W 1984, pełniąc służbę na amerykańskim okręcie transportowo-desantowym Tuscaloosa, zszedł samowolnie na ląd, zabierając tajne dokumenty, w tym materiały kryptograficzne. Skazany na 4 lata ciężkich robót (sąd apelacyjny obniżył wyrok do 1,5 roku) i dyscyplinarne wydalenie z wojska.

Keeler Christine

—* Profumo afera

KellVernon, gen. mjr (1873-1942)

Założyciel i pierwszy szef —* MI5. Absolwent Królewskiej Akademii Wojskowej w Sandhurst. Wybitnie utalentowany językowo - operował biegle francuskim, niemieckim, włoskim i polskim. Brał udział w stłumieniu powstania Bokserów w Chinach w 1900; służył następnie w Chinach i Rosji, gdzie kontynuował studia. Jako oficer wywiadu sztabu gen. Lorne'a Campbella w Tientsin, był jednocześnie korespondentem wojennym „Daily Telegraph”.

W latach 1902-1906 szef sekcji niemieckiej Ministerstwa Wojny. W 1906 powierzono mu zadanie zorganizowania Służby Bezpieczeństwa (M05, od 1916 znana jako MI5). Na oficjalnych dokumentach podpisywał się inicjałem „K” - litera ta stała się później synonimem stanowiska szefa MI5.

W 1909 jego biuro mieściło się w jednym pokoju w gmachu Ministerstwa Wojny. W 1914 personel Tajnej Służby liczył 14 osób, w 1918 już 700. Szefem MI5 Kell pozostał przez cały okres międzywojenny, mimo odejścia z czynnej służby wojskowej w 1923.

Ze stanowiska zwolnił go 25 maja 1940 premier Winston Churchill. Na decyzję tę złożyło się wiele przyczyn, zwłaszcza sprawa zatopienia przez niemiecki okręt podwodny 14 października 1939 pancernika Royal Oak w bazie marynarki wojennej w Scapa Flow na Orkadach, co nagłówki pierwszych stron gazet przypisywały bezpośredniej akcji wywiadu niemieckiego lub co najmniej jego wydatnemu współdziałaniu. Kolejną falę spekulacji o sabotażu i szpiegostwie wywołała tajemnicza eksplozja w Royal Gunpowder Factory w Waltham Abbey, 10 stycznia 1940. W konsekwencji doszło do ostrej prywatnej wymiany zdań między Kellem a Churchillem. Dymisja była ciężkim ciosem dla Kella, wywołała też zaskoczenie w MI5.

Kempei Tai

Japońska organizacja wywiadowcza, utworzona w 1881 jako formacja żandarmerii wojskowej. Szybko przerodziła się w budzącą powszechny strach tajną policję polityczną; szczyt jej wpływów przypadł na lata II wojny światowej.

Kempei Tai roztoczyła drobiazgowy i bezwzględny nadzór nad społeczeństwem japońskim, szukając oznak działalności wywrotowej za pomocą metod porównywalnych ze stosowanymi przez Gestapo. Mimo że w okresie wojennym obiektem większości działań Kempei Tai była ludność cywilna, organizacja podlegała Ministerstwu Wojny, stąd też jej częste spory kompetencyjne z rywalizującą z ministerstwem i mającą własne ambicje polityczne Cesarską Marynarką Wojenną, która starała się utrudniać jej życie.

291

Kent Tyler G.

Wielu agentów Kempei Tai pochodziło ze znakomych rodów japońskich. Warunkiem przyjęcia do służby było przejście rygorystycznych egzaminów, kontrolujących sprawność fizyczną i intelektualną kandydata. Specjalne jednostki Kempei Tai, w sile mniej więcej tysiąca ludzi, przydzielano do każdej armii polowej jako formacje kontrwywiadu. Kempei Tai zajmowała się również przesłuchiwaniami jeńców wojennych, wobec których nagminnie uciekano się do tortur fizycznych i moralnych.

Agenci - umundurowani i cywilni - mieli prawo aresztowania żołnierzy służby czynnej, którym mogli wymierzać kary bez wyroku sądowego. Podobny zakres kompetencji przysługiwał im wobec ludności cywilnej i cudzoziemców. Wśród agentów były także kobiety.

Organizację tę określa się czasami jako „policję myśli”, co jest niezbyt ściśle, istniała bowiem odrębna instytucja precyzyjnie odpowiadająca tej definicji - Wydział Poglądów, utworzony w 1927 przez Biuro Spraw Kryminalnych, zajmujący się eliminacją członków zdelegalizowanej partii komunistycznej i wywrotowców. Po II wojnie Kempei Tai została zlikwidowana przez alianckie władze okupacyjne. (Japonia)

Kennan

Amerykański sztuczny satelita szpiegowski, wyposażony w system aparatów KH-11 (Keyhole). System ten przekazywał w czasie rzeczywistym obrazy fotografowanych długich, wąskich pasów ziemi w formie cyfrowej do satelitów przekaźnikowych, które przesyłały je z kolei do naziemnej stacji odbiorczej w Fort Belvoir, na południe od Waszyngtonu. (Później także inne stacje naziemne mogły odbierać obraz z KH-11).

Jak informowano, Kennan/KH-11 miał kształt cylindryczny, ok. 20 m długości, 3 m średnicy i ważył 15 ton.

Pierwszy KH-11 wystrzelono 19 grudnia 1976; pierwsze zdjęcia przekazał 20 stycznia 1977. W przeciwieństwie do poprzednich satelitów rozpoznania fotograficznego, nie był ograniczony liczbą filmów, jakie mógł zabrać, toteż jego „efektywny żywot na orbicie” około-ziemskiej wynosił ponad dwa lata (770 dni). Niektóre KH-11 mogły przebywać na orbicie nawet cztery i pół roku.

Początkowo satelity KH-11 były wykorzystywane równocześnie z satelitami szpiegowskimi KH-8 i KH-9, z czasem zastąpiły je. W ciągu następnych kilku lat na orbicie znajdowały się zwykle dwa KH-11, przekazujące szczegółowe zdjęcia Związku Radzieckiego, Chin i innych rejonów będących przedmiotem zainteresowania amerykańskich przywódców politycznych i wojskowych. KH-11 użyto także do zlokalizowania amerykańskich zakładników na terenie ambasady Stanów Zjednoczonych w Teheranie po zajęciu jej przez bojowników irańskich w 1980. Uzyskane tą drogą informacje posłużyły do zaplanowania, nieudanego zresztą, rajdu na ambasadę.

W magazynie „Aviation Week and Space Technology” z 14 grudnia 1981 ukazało się zdjęcie radzieckiego bombowca Tu-160. Był to obraz przekazany przez KH-11, prawdopodobnie pierwsza pokazana publicznie fotografia z amerykańskiego satelity szpiegowskiego. Pokazywała ona, jak głosił podpis, bombowiec w ośrodku badań w Ramienskoje koło Moskwy, a zrobiono ją ponad dwa tygodnie wcześniej. Było to, oczywiście, zdjęcie utajnione. Satelity KH-11 umieszczano na orbicie również w latach dziewięćdziesiątych.

Później nazwę programu Kennan KH-11 zamieniono na Crystal. Satelitę KH-11 stale ulepszano, a jego masa wzrosła do ok. 16 ton.

KH-11 krążył na orbicie w przybliżeniu 277-462 km nad ziemią. (Big Bird)

Kent Tyler G. (1911-1988)

W czasie II wojny światowej jako szyfrant Ambasady Stanów Zjednoczonych w Londynie przekazał ściśle tajne dokumenty ugrupowaniom proniemieckim.

Syn konsula Stanów Zjednoczonych w Mandżurii, po ukończeniu Princeton studiował rusycystykę na Sorbonie, po czym rozpoczął pracę w Departamencie Stanu. Skierowany na placówkę do Moskwy jako urzędnik sekretariatu Williama C. Bullitta, pierwszego ambasadora Stanów Zjednoczonych w ZSRR; od 5 października 1939 szyfrant Ambasady Stanów Zjednoczonych w Londynie.

Niemal od początku pobytu w Wielkiej Brytanii zaczęto widywać go w towarzystwie ludzi podejrzanych o współpracę z wywiadem niemieckim. Częsty gość herbaciarni rosyjskiej, prowadzonej przez małżeństwo Wołkówów, miejsca spotkań białej emigracji rosyjskiej. Znaczna część tego środowiska pozostawała pod stałym nadzorem Wydziału Specjalnego Scotland Yardu i MI5. Poznał tam Irenę Danischewsky, żonę regularnie wyjeżdżającego w interesach do ZSRR natu-ralizowanego przedsiębiorcy brytyjskiego. Została kochanką Kenta.

Kent pracował jako szyfrant w okresie intensywnej wymiany korespondencji między Rooseveltem a Win-stonem Churchillem. Ujawnienie jej treści (poruszano m.in. metody obejścia neutralności Stanów Zjednoczonych i ewentualnego przystąpienia ich do wojny) groziłoby trzęsieniem ziemi w obu krajach i mogłoby poważnie zaszkodzić stosunkom między państwami. Kent aresztowany został przez brytyjską Służbę Bezpieczeństwa (MI5) 20 maja 1940. W jego mieszkaniu znaleziono 1929 różnego rodzaju tajnych dokumentów, w tym - poza kopiami depeesz Churchilla - listę osób inwigilowanych przez Wydział Specjalny Scotland Yardu i MI5, a także klucze do pokoju szyfrowego ambasady.

Keyhole

292

Jedenastego dnia po utrzymanym w tajemnicy aresztowaniu amerykański Departament Stanu ogłosił, że Kent został zwolniony z pracy i aresztowany „na polecenie ministra spraw wewnętrznych”. Oświadczenie nie wspominało, że aresztowano go za naruszenie Ustawy o tajemnicy państwowej. Tego samego dnia aresztowano Annę Wołkową.

Według poufnej oceny wyższego urzędnika Departamentu Stanu, dokumenty, które wykradł Kent

zawierały całość naszej korespondencji dyplomatycznej od roku 1938 (...), a to oznaczało nie tylko złamanie tajemnicy naszych szyfrów (...), ale także ujawnienie Niemcom i Rosji każdego naszego posunięcia dyplomatycznego.

Dochodzenie wykazało jednak, że Kent niezbyt naraził na szwank szyfry Departamentu Stanu. Proces przed londyńskim sądem Old Bailey rozpoczął się 23 października 1940 przy drzwiach zamkniętych, z zachowaniem szczególnych środków bezpieczeństwa. Do sali sądowej - poza świadkami oskarżenia - dopuszczeni zostali wyłącznie oficjalni obserwatorzy MI6.

Kenta oskarżono o wejście w posiadanie materiałów, które

mogły być bezpośrednio lub pośrednio użyteczne dla nieprzyjaciela i przekazanie ich Annie Wołkowej oraz o kradzież dokumentów będących własnością ambasadora Stanów Zjednoczonych w Londynie, Josepha P. Kennedy'ego. Kent przyznał się również do kradzieży pewnych dokumentów z Ambasady Stanów Zjednoczonych w Moskwie, które rzekomo ukrył z zamiarem udostępnienia ich zwolennikom polityki izolacjonizmu w Senacie, a przed wyjazdem do Londynu zniszczył. (Kochanką Kenta w Moskwie była pracująca dla NKWD tłumaczka, co wzbudziło podejrzenia, że mógł on kontaktować się również z Sowietami).

Rządy Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii starały się zatuszować sprawę Kenta, tym bardziej że zaczęły krążyć pogłoski, jakoby aresztowano go dlatego, iż zgromadził dowody świadczące o zмовie Churchilla z Rooseveltem w celu wciągnięcia Stanów Zjednoczonych do wojny. W 1972, po ujawnieniu dokumentów skradzionych przez Kenta, okazało się, że nie zawierają bezpośrednich dowodów na istnienie takiego spisku. Dotyczyły przede wszystkim amerykańsko-brytyjskiej współpracy morskiej, dowodząc zarazem, że Roosevelt nie miał zamiaru podejmować żadnych kroków bez aprobaty Kongresu i opinii publicznej.

We wrześniu 1945 Kent został deportowany do Stanów Zjednoczonych. Nigdy nie zmienił poglądów. Ożeniwszy się bogato, został właścicielem i wydawcą tygodnika ostro atakującego Murzynów, Żydów i zmarłego prezydenta Roosevelta. Zwalczał też Johna F. Kennedyego, uważając go za komunistę.

Mimo ostentacyjnie antykomunistycznej retoryki artykułów Kenta FBI nie przestało podejrzewać go o agenturalne powiązania z Sowietami. W latach 1952-1963 Biuro sześciokrotnie prowadziło dochodzenie przeciwko niemu -za każdym jednak razem bez rezultatów.

Keyhole

Program kamery	Typ użytko-	Okres misje	Udane wodze-	Niepo- dziel-	Roz- czość
		wania		nia	
CORONA	KH-1	1960	1	9	12 m
CORONA	KH-2	1960-1961	4	6	7,5 m
CORONA	KH-3	1961	4	2	3,5-7,5 m
CORONA	KH-4IAIB	1962-1972	86	9	1,8-7,5 m
ARGON	KH-5	1962-1964	6	6	7,5-140 m
LANYARD	KH-6	1963	1	1	1,8 m

W 1962, kiedy satelity Corona znajdowały się na orbicie z aparatami fotograficznymi KH-4, wszystkie poprzednie misje Corony otrzymały wsteczne oznaczenia, co doprowadziło do pewnego zamętu w historii satelitów. (-> Lacrosse, Talent Keyhole)

KG 200

Kampfgeschwader 200 (200 Pułk Lotnictwa Bombowego). Jednostka Luftwaffe do zadań specjalnych, sformowana 20 lutego 1944, przeznaczona pierwotnie do zadań przerzucania agentów (PAG) na tyły frontu, później wykorzystywana także w tajnych operacjach Abwehry i SS. Uczestniczyła m.in. w operacji Zeppelin - próbie zabicia radzieckiego dyktatora Józefa Stalina.

Amerykańskie określenie rozpoznania środkami obrazującymi (Imagery Intelligence - IMINT), informacji wywiadowczych, zbieranych przez samoloty rozpoznawcze i satelity szpiegowskie. Nazwa Keyhole (KIT) odnosiła się też do aparatów fotograficznych. Na przykład aparaty fotograficzne satelity —* Corona oznaczono jako KH-1 do 4; aparaty fotograficzne Argon -jako KH-5, aparaty fotograficzne Lanyard - KH-6.

Późniejsze satelity oznaczono: KH-7, KH-8, KH-9 (Big Bird) i KH-11 (Kennan i Crystal).

Planowano KH-10, ale zanim mógł wejść do produkcji, powstał bardziej nowoczesny KH-11. Pod koniec lat osiemdziesiątych, gdy w artykułach i książkach zaczęto pisać o satelitach KH-12 i KH-13, Narodowe Biuro Rozpoznania (National Reconnaissance Office - NRO) zaprzestało stosować ten system znakowania; KH-14 był ostatnim tak oznaczonym satelitą.

CIA wymienia następujące wczesne misje KH:

293

KGB

KG 200 posługiwał się różnego rodzaju samolotami niemieckimi i włoskimi, a także zdobycznymi maszynami brytyjskimi, francuskimi i amerykańskimi z cztero-silnikowymi B-17, Liberatorami B-24 łącznie. Piloci latali także na Ju-390, szesciosilnikowych samolotach transportowych dalekiego zasięgu, a także wielkich łodziach latających.

* KGB, Komitet Gosudarstwennoj Biezopasnosti

Komitet Bezpieczeństwa Państwowego. Radziecka struktura administracyjna, czuwająca nad bezpieczeństwem państwa, istniejąca w okresie marzec 1954 - październik 1991, a więc niemal do chwili rozpadu Związku Radzieckiego w grudniu 1991.

Realizował liczne zadania - od zdobywania informacji wywiadowczych i ochrony kontrwywiadowczej po osłonę dostojników i granic państwowych, nadzór nad obiektami nuklearnymi, przemysłowymi itp. Jego zakres działania odpowiadał zatem funkcjom spełnianym w Stanach Zjednoczonych przez —♦ CIA, NSA, DIS i —* FBI, ochronę ambasad, wojskowe agencje wywiadowcze, straż graniczną razem wzięte.

Zachodnie media zazwyczaj przedstawiają agentów KGB jako potężnie zbudowanych, osiłków. Arkadij Szewczenko, radziecki odstępca, były zastępca sekretarza generalnego ONZ, tak opisał w *Breaking with Moscow* (1985) jednego z agentów KGB w Nowym Jorku: muskularny blondyn, wyglądający jak stereotyp gestapowca, lubiący rozprawiać o drapaczach chmur na Manhattanie. Wszystkie te błyszczące wieżowce - mówił - wyglądają tak potężnie, są takie wysokie, ale to tylko domki z kart. Kilka eksplozji i do swidania.

Modus operandi

Metodami działania agentów radzieckich organów bezpieczeństwa i wywiadu były: morderstwo, porwanie i zastraszenie. Ale wiele też można znaleźć przykładów innego działania agentów KGB (jak również GRU). Celem radzieckiego wywiadu stał się 30-letni Donald Ultan, urodzony w Brooklynie pracownik ambasady amerykańskiej w Wiedniu. Ultan był szyfrantem, a szyfry w działaniach KGB i GRU miały duże znaczenie. Radziecki agent, naturalizowany obywatel zachodniego państwa, ułożył dość zawiły plan. Postanowiono mianowicie zaprosić na drinka przyjaciela Ulta-na. Tak więc zaaranżowano jego „przypadkowe” spotkanie w kawiarni z będącym na rencie belgijskim handlowcem, który, oczywiście, był oficerem KGB. Nie okazywał on jakiegoś szczególnego zainteresowania Ul-tanem w czasie kolejnych, coraz częstszych spotkań. Ultan, Żyd biegle mówiący po francusku, chętnie nawiązał towarzyskie stosunki z Belgiem, który utrzymywał, że jest Żydem, mającym w Izraelu krewnych, i także mówił po francusku.

Po pięciu miesiącach agent KGB zapytał Ultana, czy nie mógłby mu za pieniądze dostarczyć informacji na temat kodów. Ultan trochę zwlekał z odpowiedzią i w końcu udał się do oficera bezpieczeństwa w ambasadzie, ujawniając kontakt z KGB. Radziecka próba skaptowania Ultana była przebiegła i, jak to określił raport amerykańskiego wywiadu, „dobrze zaplanowana”. Ultan i inni Amerykanie, jak radiooperatorzy John Walker i Jerry Whitworth mający do czynienia z kodami, byli ważnymi celami dla radzieckiego wywiadu. Według informatora rządowego Soviet Intelligence Operations Against Ameñcans and U.S. Installations, właśnie tę szeroką grupę szyfrantów, sekretarek, wartowników marines Sowieci uważają za

szczególnie podatną, ponieważ (jak mówi jedna z dyrektyw KGB) nie należą oni do klasy uprzywilejowanej i gorzej im się powodzi finansowo.

To ostatnie stwierdzenie trafia w sedno: większość Amerykanów, którzy zdradzili swój kraj, zrobiła to dla pieniędzy. Wyjątkiem od tej zasady byli wartownicy marines w amerykańskiej ambasadzie w Moskwie. Kilku z nich oskarżono w połowie lat osiemdziesiątych o zdradzenie tajnych przejść do biur i materiałów w zamian za usługi seksualne.

KGB próbował wykorzystać w rekrutacji szpiegów „wojny rasowe”; głównym obiektem zainteresowania byli wartownicy marines - Murzyni i czystej krwi Indianie w ambasadzie amerykańskiej w Moskwie. Jeden z oficerów marines zauważył, że radzieckie próby zwerbowania personelu ambasady stanowiły „powszednie działania”. Autorom tej książki powiedział:

Ludzie ci (Amerykanie) są w Moskwie krótko, dwa lata. Sowieci chodzą za wszystkimi; na pewno niektórzy okazują się bardziej podatni na ich namowy, ale niemal wszyscy w ambasadzie - zwłaszcza młodzi ludzie i marines - są przedmiotem uwagi KGB.

Tak więc KGB wykorzystywała wszystkie instrumenty rzemiosła szpiegowskiego. Szczególnie skutecznym instrumentem były kobiety. Słodkie pułapki często stosowano wobec Amerykanów i innych cudzoziemców w Związku Radzieckim i w co najmniej jednym wypadku w Stanach Zjednoczonych (Richard Miller).

Historia

KGB powstał w 1954 po wydzieleniu z MWD policji politycznej. Działał początkowo na prawach ministerstwa podlegając premierowi. Przywódcy radzieccy, którzy nastali po Józefie Stalinie, pragnęli zapewnić sobie w ten sposób kontrolę nad agencją bezpieczeństwa państwowego. W lipcu 1978, po 24 latach od powstania, zyskał pełną niezależność.

Znaczenie KGB dla radzieckiego systemu krótko określił wykładowca George Washington University,

Struktura KG B

ZARZĄDY

1 ZARZĄD GŁÓWNY (PGU) -wywiad zagraniczny

(WGU) - bezpieczeństwo wewnętrzne i kontrwywiad na obszarze ZSRR

ZARZĄD GŁÓWNY - kontrwywiad w siłach zbrojnych

(później „Zarząd Z”) - walka ideologiczna, dysydenci, a następnie ochrona porządku konstytucyjnego

VII ZARZĄD - inwigilacja

II ZARZĄD GŁÓWNY

III

V ZARZĄD

VIII ZARZĄD - łączność i szyfry

IX ZARZĄD - ochrona kierownictwa partyjno-państwowego (od 1990 służba ochrony)

GŁÓWNY ZARZĄD WOJSK OCHRONY POGRANICZA

ZARZĄD OPERACYJNO-TECHNICZNY

ZARZĄD

ADMINISTRACYJNY

ZARZĄD KADR

DEPARTAMENTY

BANK DANYCH OPERACYJNYCH
ARCHIWALNY

ŁĄCZNOŚĆ RZĄDOWA
PAŃSTWOWYCH

295

KGB

X DEPARTAMENT

DEPARTAMENT ŚLEDZCY

OCHRONA OBIEKTÓW

FINANSOWO-PLANISTYCZNY

John J. Dziak, w rozmowie z dziennikarzem „The Washington Times”:

KGB jest ostrzem noża (radzieckiego) systemu. Bez niego radziecki system nie może się utrzymać.

Raymont G. Rocca, zastępca szefa kontrwywiadu w CIA do 1974 i wykładowca Defense Intelligence College, który także udzielił wywiadu „The Washington Times”, określił KGB jako, sworzeń w osi komunistycznego systemu.

Pierwszym szefem KGB został —* Iwan Sierow (1954-1958), który przedtem był zastępcą szefa GRU; w 1958 powrócił do GRU jako szef (większość szefów GRU służyła uprzednio w KGB i jego poprzednikach). W latach 1958-1961 szefem KGB był -> Aleksandr Szelepin, który próbował przekształcić go w prawdziwą służbę wywiadowczą i kontrwywiadowczą.

Pod kierownictwem Jurija Andropowa (1967-1982) KGB cieszył się stosunkowo wysokim uznaniem i pozycją. Po śmierci Breżniewa Andropow odszedł z KGB. Był najdłużej, poza Bериą, szefem radzieckiej służby wywiadowczej; został sekretarzem generalnym KPZR.

W 1982 spuściznę po Andropowie otrzymał na krótko Witalij Fiedorczuk. Wkrótce jednak, gdy Andropow po śmierci Breżniewa przejął po nim schedę, przesunął Fiedorczuka na stanowisko ministra spraw wewnętrznych, powołując do Komitetu gen. -> Wiktora Czebrikowa.

W 1988 miejsce Czebrikowa zajął Władimir Kriuczuk. Był on jednym z uczestników nieudanego zamachu w sierpniu 1991, którego celem było obalenie Michaiła Gorbaczowa. Został zdymisjonowany i natychmiast aresztowany. Wśród 13 oskarżonych o spisek znajdowali się: gen. por. Jurij Plechanow, dowódca straży kremłowskiej, który pomógł zatrzymać Gorbaczowa w areszcie domowym na Kremlu; Władimir Gruszko, zastępca szefa KGB oraz Wiaczesław Gienie- rałow, zastępca dowódcy straży kremłowskiej. Żaden z nich nie stanął przed sądem.

Po próbie zamachu obowiązki szefa resortu objął w sierpniu 1991 na krótko Leonid Szebarszyn, szef PGU. Służył on w Afganistanie, Iranie i Indiach, zanim w 1987 został zastępcą szefa KGB.

Jednakże dla niektórych osób z radzieckiego kierownictwa był nie do przyjęcia i jeszcze tego samego miesiąca szefem KGB został były minister spraw wewnętrznych Wadim Bakatin.

W krótkim okresie szefowania KGB Bakatin dokonał zasadniczych zmian strukturalnych i organizacyjnych. Z komitetu wyłączono wojska wewnętrzne (wcielone do Ministerstwa Obrony) i pograniczne (utworzyły samodzielną strukturę organizacyjną) oraz służby ochronne (podporządkowane bezpośrednio administracji prezydenckiej).

Były generał KGB Oleg Kaługin, doradca Bakati-na, powiedział w sierpniu 1991, że w przyszłości KGB

nie będzie miała żadnych zadań politycznych, żadnych tajnych laboratoriów, gdzie produkuje się truciznę i tajną broń.

Bakatin formalnie urzędował tylko do października 1991. Niemal jednocześnie bowiem z odwołaniem Ba-katina 22 października 1991 opublikowano dekret o rozwiązaniu KGB. Jego funkcje przejęło Ministerstwo Bezpieczeństwa, istniejące w latach 1991-1993, oraz Służba Wywiadu Zagranicznego.

Struktura KGB

Podstawowa struktura KGB w latach osiemdziesiątych składała się z 9 zarządów:

I Zarząd Główny [PGU] - wywiad zagraniczny,

środki czynne, kontwywiad, analiza. II Zarząd Główny [WGU] - bezpieczeństwo wewnętrzne i kontrwywiad na obszarze kraju. III Zarząd Główny - kontrwywiad i przeciwdziałanie akcjom wywrotowym w radzieckich siłach zbrojnych wraz z Wydziałami Specjalnymi (Osobyje Otdiely - OO). IV Zarząd - transport, bezpieczeństwo ambasad. V Zarząd Główny - walka ideologiczna, dysydenci, a następnie ochrona porządku konstytucyjnego. VI Zarząd Główny - kontrwywiad gospodarczy i ekonomiczny oraz ochrona obiektów przemysłowych. VII Zarząd Główny - inwigilacja. VIII Zarząd Główny - elektroniczny i szyfry. IX Zarząd Główny - ochrona kierownictwa partyjno-państwowego i urzędów o szczególnym znaczeniu, straż kremłowska [od 1990 służba ochrony].

Oficerowie III Zarządu Głównego, którzy odpowiadali za kontrwywiad w siłach zbrojnych, byli przydzieleni do wszystkich rodzajów wojsk, z reguły nosili zwykle mundury wojskowe. W marynarce wojennej umundurowanych oficerów KGB przydzielano na duże okręty oraz do baz na lądzie.

Aleksandr Mjagkow, radziecki odstępca, były oficer KGB, pisze w swej książce Inside the KGB (1990), że kiedyś powiedziano mu:

werbując informatorów, musisz nie tylko ich przekonać, ale także zmusić, by pracowali dla nas. KGB ma na to dość siły.

I dodaje:

KGB miała potrzebne uprawnienia i władzę. Gdy chodziło o oficera [z którego chciano zrobić informatora], można było szantażować zniszczeniem (żadnego oficera nie można było wysłać do akademii wojskowej ani awansować bez zatwierdzenia przez KGB). Z żołnierzami zawodowymi (do

Khaki

296

podoficerów włącznie) było jeszcze łatwiej, można ich było po prostu zwolnić z wojska. Także każdemu cywilowi można było grozić wyrzuceniem z uczelni lub zwolnieniem z pracy bądź zakazem wyjazdu za granicę.

Jak się ocenia, w latach osiemdziesiątych w KGB pracowało ponad 400 tysięcy osób, w tym 230 tysięcy - 250 tysięcy w wojskach pogranicznych i ok. 50 tysięcy w jednostkach łączności oraz ochronie i obsłudze Kremla. KGB miało kilkaset tysięcy informatorów wśród ludności oraz w kołach rządowych i siłach zbrojnych.

Szacuje się, że 40-60 procent pracowników radzieckiej ambasady w Waszyngtonie było związanych z KGB. Oficerowie KGB służyli także w rejonach walk. W 1954-1989 zginęło 572 funkcjonariuszy KGB, „niosąc wojskowo-techniczną pomoc innym krajom” - arabskim, Wietnamowi Północnemu i Afganistanowi - oraz w konfliktach granicznych.

Główna siedziba KGB mieściła się tradycyjnie w okazałym kompleksie gmachów przy placu Dzierżyńskiego nr 2 (Łubianka). W latach siedemdziesiątych I Zarząd Główny przeniósł się do zaprojektowanego przez Finów nowoczesnego biurowca w Jesie-jeniewie przy moskiewskiej obwodnicy, wyposażonego w specjalne, globalne systemy łączności.

KGB, jak jego poprzednicy, posiadał dużą sieć ośrodków szkoleniowych (w tym kilka szkół szpiegów) dla szkolenia radzieckich agentów wywiadu i ochrony oraz z krajów Europy

Wschodniej. W ośrodku szkoleniowym w Puszkino koło Moskwy szkolono głównie arabskich terrorystów.

Szefowie KGB:

kwiecień 1954 - grudzień 1958 grudzień 1958 - listopad 1961 listopad 1961 - maj 1967 maj 1967 - maj 1982 maj 1982 - grudzień 1982 grudzień 1982 - październik 1988 październik 1988 - sierpień 1991 sierpień 1991 sierpień 1991 - październik 1991

Iwan Sierow Aleksandr Szelepin Władimir Siemiczastny Jurij Andropow Witalij Fiedorczuk Wiktor Czebrikow Władimir Kriuczuk Leonid Szebarszyn p.o. Wadim Bakatin

Khaki

System szyfrów używanych podczas II wojny światowej przez Marynarkę Wojenną Stanów Zjednoczonych w dużych operacjach wywiadowczych, zwłaszcza w transmisji materiałów Magie i Ultra. (Wywiad Łączności Marynarki Wojennej)

KH satelity

->Keyhole

KI

Komitet Informacji

Kiedrow Michaił (1878-1941)

Oficer wywiadu radzieckiego, który wraz z synem został stracony za poinformowanie o bezprawnych akcjach -> Ławrientija Berii. Słynny „ostatni list” Kiedro-wa cytował Nikita Chruszczow na XX Zjeździe Komunistycznej Partii ZSRR w 1956, ujawniając okrucieństwa radzieckiego dyktatora, Józefa Stalina.

W momencie przewrotu październikowego mianowany członkiem Komisariatu ds. Wojskowych i Morskich oraz komisarzem ds. demobilizacji armii. Od marca 1919 szef kontrwywiadu i członek kolegium WCzeKa. Wszedł wówczas w konflikt z młodym cze-kistą Ławrentijem Berią, co miało zaważyć na jego późniejszych losach. W 1924 został przesunięty na drugorzędne stanowiska w aparacie administracyjnym.

W 1939 przeszedł na emeryturę. W tym samym roku, wspierając syna Igora, oficera śledczego NKWD, wystąpił przeciw Berii, który w listopadzie 1938 został szefem NKWD. Skierował obciążające go memoriały do Stalina i najwyższych władz państwowych. Obydwu Kiedrowów aresztowano. Michaił napisał z więzienia list do członka Biura Politycznego, Andrieja Andriejewa:

Z ponurej celi lefortowskiego więzienia wołam do Was o pomoc. Niechaj dotrze do Was krzyk zgrozy, nie pozostaniecie głusi, weźcie w obronę (...). Cierpię niewinnie. Uwierzcie. Czas da świadectwo prawdzie. Nie jestem agentem-prowokato-rek carskiej ochrony, nie jestem szpiegiem, o co mnie oskarżają, opierając się na oszczerczych doniesieniach. I żadnych innych zbrodni wobec Partii i Rządu nie popełniłem. Jestem starym bolszewikiem, który niczym się nie splamił, walczył bez mała 40 lat w szeregach Partii dla dobra i szczęścia narodu. (...) Dziś mnie, 62-letniemu staremu człowiekowi, sędziowie śledczy grożą jeszcze cięższymi, okrutniejszymi i poniżającymi środkami fizycznego oddziaływania. (...) Jestem przekonany, że przy spokojnym rozpatrzeniu, bez ohydnych wyzwisk, bez złości, bez straszliwego znęcania się łatwo będzie stwierdzić bezpodstawność oskarżeń. Wierzę głęboko, że prawda i sprawiedliwość zatriumfują. Wierzę, wierzę.

Niewinność Kiedrowa była oczywista, uniewinniło go Kolegium Wojskowe Sądu Najwyższego 9 lipca 1941. Pomimo prawomocnego wyroku, został jednak zatrzymany w więzieniu na polecenie Berii, a następnie na jego rozkaz rozstrzelany w tzw. trybie specjalnym 28 października 1941.

Igora Kiedrowa stracono w kwietniu 1940.

Na XX Zjeździe Komunistycznej Partii w Moskwie w 1956 Nikita Chruszczow przytoczył list

Kiedrowa do Andriejewa. W swych pamiętnikach Khrushchev Re-members [wyd. w Stanach Zjednoczonych w 1970, wyd. ros. Wspomniania, Moskwa 1997, wyd. pol. Fragmenty wspomnień, 1984] Chruszczow, jeden z najbardziej zaufanych ludzi Stalina, pisał:

Pamiętam, że szczególnie wstrząsnęło mną odkrycie, iż Kiedrowa stracono jako wroga ludu.

297

Killian James R., jr

Kierownictwo Operacji Specjalnych, Special Operations Executive (SOE)

Utworzona 16 lipca 1940 przez brytyjskie Ministerstwo Wojny Ekonomicznej ściśle tajna jednostka, której celem była koordynacja działań politycznych (w tym propagandowych), militarnych (ruch oporu, dywersja, rozpoznanie i wywiad) oraz gospodarczych (sabotaż), wymierzonych przeciwko wrogom Imperium Brytyjskiego, zwłaszcza na obszarach państw europejskich okupowanych przez III Rzeszę.

Cieszące się poparciem premiera Winstona Churchilla - przekonanego o potrzebie istnienia formacji sił specjalnych, która zdolna byłaby „postawić Europę w ogniu” - SOE powstało w wyniku fuzji działających od lata 1940: departamentu MI R Ministerstwa Wojny, Sekcji D (sabotaż) -> MI6 oraz zespołu Ministerstwa Spraw Zagranicznych ds. propagandy - EH (Electra House). Formalnie na czele SOE stał minister wojny ekonomicznej Hugh Dalton. Organizacyjnie SOE dzielił się na trzy wydziały: SO 1 - propaganda, SO 2 - operacje, SO 3 - planowanie.

Wkrótce jednak SO1 i SO 3 wyodrębniły się z niego, tworząc odrębne Kierownictwo Wojny Politycznej - Political Warfare Executive. Od 1941 poczynając, SOE realizowało wyłącznie zadania operacyjne, czyli funkcje pierwotnego wydziału SO 2. Centralny ośrodek dyspozycyjny SOE i jego regionalny sztab zachodnioeuropejski mieściły się w Londynie. W 1941 powstał drugi sztab regionalny, z siedzibą w Kairze, koordynujący działania SOE we wschodniej części Basenu Morza Śródziemnego, zwłaszcza na Bliskim Wschodzie i Bałkanach.

SOE współpracowało z amerykańskim -> Biurem Służb Strategicznych (Office of Strategic Services -OSS), choć często dochodziło między nimi do tarć i rywalizacji, zwłaszcza na Bałkanach, w Afryce Północnej i Francji. Plagą były również rozgrywki personalne i kompetencyjne SOE i MI6.

Najdotkliwszą porażką SOE była katastrofalna w skutkach wpadka całej siatki jego agentów w Holandii. Część agentów zlikwidowano, pozostałych - od 1941 do końca 1943 - prowadzili Niemcy w ramach jednej z najskuteczniejszych operacji Abwehry Nordpol.

SOE próbowało również nawiązać współpracę z ZSRR. Wobec coraz wyraźniejszych zapowiedzi inwazji III Rzeszy na ten kraj planowanie operacji na terytorium radzieckim rozpoczęło się już pod koniec 1940, a we wrześniu roku następnego przebywająca w Moskwie misja SOE zawarła z —* NKWD porozumienie, na mocy którego obydwie instytucje miały powstrzymać się od akcji wywrotowych na obszarach podlegających jurysdykcji partnera (włącznie z krajami Brytyjskiej Wspólnoty Narodów). Doszło też do formalnej wymiany łączników. Brytyjczycy planowali w Europie kilka

operacji z udziałem agentów radzieckich (Mamba), NKWD było jednak zdecydowanie przeciwnie zaangażowaniu w nich Rosjan - uciekinierów z niemieckich obozów jenieckich. W tej sytuacji SOE zdecydowało się prowadzić je na własną rękę, nie pytając Sowietów o zgodę. W 1944 stosunek ZSRR do SOE stał się otwarcie wręcz wrogi (przyczyny tkwiły zarówno w niskiej efektywności operacji SOE, jak i w fakcie, że działało na obszarach, które Sowietzi uznali za sferę swoich wyłącznych wpływów). Mimo to dochodziło do sporadycznych wypadków współpracy z NKWD, zwłaszcza w Jugosławii i Afganistanie.

Pod koniec wojny SOE - w przewidywaniu zimnej wojny - przygotowało plany zakrojonych na szeroką skalę operacji na lata następne, jednakże w 1946 liczącą blisko 13 tysięcy

funkcjonariuszy wojskowych i cywilnych jednostkę rozwiązano.

Szefowie operacyjni SOE:

sierpień 1940 - maj 1942 - sir Frank Nelson
maj 1942 - wrzesień 1943 - sir Charles Hambro
wrzesień 1943 - styczeń 1946 - gen. mjr sir

Colin Gubbins.

Killian James R., jr

Naukowiec amerykański, który wywarł ogromny wpływ na wywiad Stanów Zjednoczonych oraz amerykańskie programy strategicznych zbrojeń jądrowych i badania przestrzeni kosmicznej.

Opisując swoją rolę jako doradcy naukowego prezydenta Eisenhowera, Killian stwierdził:

Takim wpływem na decyzje najwyższych rządowych organów doradczych jak za drugiej kadencji Eisenhowera nauka cieszyła się tylko wtedy, gdy Jefferson doradzał sam sobie, a Vannevar Bush Franklinowi Rooseveltowi.

W 1951 prezydent Truman dokooptował Killiana do Naukowego Komitetu Doradczego Biura Mobilizacji Obronnej (Scientific Advisory Committee of the Office of Defense Mobilization), a wiosną 1954 (Killian był wówczas szefem Massachusetts Institute of Technology) prezydent Eisenhower zwrócił się do niego z propozycją utworzenia zespołu roboczego ds.

technologicznych, mającego ocenić możliwości budowy strategicznych pocisków raketowych dalekiego zasięgu. Wobec trwających już w ZSRR prac nad tym problemem, możliwość zadania przez Związek Radziecki ciosu nuklearnego była w owym czasie stałym przedmiotem troski amerykańskiego establishmentu wojskowego i politycznego.

Zespół - na czele którego stanął Killian - składał się z 50 wybitnych naukowców i inżynierów z różnych instytucji i ośrodków badawczych. Pracował w kilku podzespołach analizujących różne aspekty technologiczne produkcji strategicznych broni ofensywnych oraz zagadnień obrony

Kim

298

strategicznej i rozpoznania strategicznego. Opublikowany 14 lutego 1955 raport Meeting the Threat of Surprise Attack zalecał przyspieszenie prac nad amerykańskim programem budowy strategicznych pocisków raketowych, zwłaszcza raket o zasięgu 1500 mil morskich, odpalanych z zamorskich baz lądowych oraz okrętów wojennych (także podwodnych). Ustalenia raportu stały się również punktem wyjścia programu budowy samolotu szpiegowskiego U-2 i sztucznych satelitów przystosowanych do zadań rozpoznania strategicznego celów na terytorium ZSRR.

Podzespół wywiadu, kierowany przez Edwina H. Landa, któremu sławę przyniósł jego Polaroid, stwierdził w raporcie:

Musimy znaleźć sposoby zdobycia większej ilości sprawdzonych danych, na podstawie których formułujemy oceny wywiadowcze, zapewnić sobie lepsze ostrzeżenie strategiczne, zredukować do minimum element zaskoczenia w ataku tego rodzaju i zmniejszyć niebezpieczeństwo przesadnej oceny lub niedoszacowania zagrożenia. W tym celu zalecamy podjąć energiczne kroki w kierunku jak najszerszego wykorzystania najnowszych osiągnięć nauki i technologii we wszelkiego rodzaju działaniach wywiadowczych.

Część raportu, dotyczącą wywiadu, uznano za tak ważną, że z obawy przed przeciekiem prezydent Eisenhower nie pozwolił przedstawić jej nawet Radzie Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council - NSC). Kwestie systemów rozpoznania z dużej wysokości jako metody gromadzenia aktualnych danych wywiadowczych o rozwoju radzieckiego uzbrojenia strategicznego Killian i Land omawiali kilkakrotnie podczas prywatnych spotkań z prezydentem. Prezydent Eisenhower z entuzjazmem odniósł się do zaleceń zespołu. Znacznemu przyspieszeniu

uległ program budowy strategicznych pocisków rakietowych (dotyczyło to także rakiet klasy woda-ziemia Polaris) i proponowanych systemów rozpoznania strategicznego, które - do czego Killian również zdołał przekonać Eisenhowera - powinny znajdować się pod kontrolą CIA, a nie sił zbrojnych. Jak utrzymuje Killian, omawiając program budowy U-2, prezydent zastrzegł, że należy go realizować w sposób niekonwencjonalny, aby nie ugrzązł w trybach maszyny biurokratycznej Departamentu Obrony i nie zaszkodziła mu rywalizacja między poszczególnymi rodzajami sił zbrojnych.

O kontrolę nad systemami rozpoznania nadziemnego zabiegał zwłaszcza gen. Curtis LeMay, szef Dowództwa Lotnictwa Strategicznego.

Od 1956 do 1963 Killian był przewodniczącym powstałego w 1956 Prezydenckiego Komitetu Doradczego ds. Wywiadu Zagranicznego (President's Foreign Intelligence Advisory Board - PFIAB). W 1957, po umieszczeniu przez Sowiec na orbicie pierwszego sztucznego satelity (4 października 1957), Eisenhower mianował Killiana swym doradcą naukowym i zwrócił się do niego o zorganizowanie Prezydenckiej Komisji Doradztwa Naukowego (President's Scientific Advisory Committee).

W 1977 ukazały się pamiętniki Killiana Sputnik, Scientists and Eisenhower.

Kim [P]

Tytułowy bohater popularnej powieści Rudyarda Kiplinga. Ten irlandzki chłopiec, sierota wychowywany w Indiach na Hindusa, był przykładem dla wielu ludzi, którzy w rzeczywistym czy urojonym życiu prowadzili „wielką grę”, jak to określił Kipling. Potrafił na zawołanie zmieniać osobowość - niekiedy bywał Hindusem, innym razem muzułmaninem lub

Europejczykiem. Był idealnym agentem - umiał obserwować i dokładnie opisać to, co zobaczył. Dewizą aktorów i widzów „wielkiej gry” stały się słowa z Kima:

Co jakiś czas Bóg zsyła na świat ludzi - a ty jesteś jednym z nich - którzy mają ochotę wyprawiać się z narażeniem życia hen, w świat i zasięgać wieści. Dziś, dajmy na to o sprawach dalekich, jutro o jakiejś ukrytej górze, a dnia następnego o ludziach z sąsiedztwa, którzy zbroili coś przeciwko państwu. (...) A kiedy zaczniesz się „wielką grą”, musisz iść sam, nie bacząc na grożące im niebezpieczeństwo. A gdy spluną, siądą czy kichną inaczej, niż robią to ludzie, których obserwują, mogą to przyplącić głową.

Imię Kima przyjął Harold (Kim) Philby, a ->dyrektor Centrali Wywiadu —* Allen Welsh Dulles - jak pisze w jego biografii Gentleman Spy (1994) Peter Grose - nigdy nie rozstawał się z tą książką. Leżała na stoliku przy łóżku nawet w chwili jego śmierci.

Kingfisher

Samolot strategicznego rozpoznania o doskonałych osiągnięciach, proponowany przez Convair Corp. w miejsce samolotu rozpoznawczego U-2. Zakładano, że nowy samolot będzie wynoszony pod kadłubem odrzutowego bombowca B-58 Hustler i odłączy się po przekroczeniu przez samolot-matkę prędkości dźwięku. Do realizacji tego projektu nie przystąpiono.

King John H., kpt.

Emerytowany kapitan armii brytyjskiej, specjalista od szyfrów w brytyjskim Foreign Office, agent wywiadu radzieckiego.

Jako ekspert w dziedzinie szyfrów służył na Bliskim Wschodzie, we Francji i w Niemczech, a od 1934 w Departamencie Łączności Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

King, który miał kłopoty małżeńskie i finansowe, stał się obiektem zainteresowania wywiadu radzieckiego. Zadanie pozyskania go zlecono wybitnemu holenderskiemu artyście, Henriemu Christiaanowi Pieckowi,

299

Kod

ry nawiązał kontakty z Kingiem, a następnie zaprosił go, wraz z amerykańską kochanką, na kosztowne wakacje w Europie. Po umocnieniu wzajemnych stosunków zwerbował go pod fałszywą banderą. King miał przekazywać, w zamian za pokaźne sumy, wszystkie tajne dokumenty znajdujące się w jego dyspozycji, w tym materiały najwyższej wagi, np. depesze wymieniane na szczytach hierarchii dyplomatycznej i państwowej. Fotografowano je w mieszkaniu Piecka i przekazywano dalej, rzekomo anonimowemu bankierowi holenderskiemu. Kontrwywiad brytyjski wpadł na trop Kinga na podstawie zeznań radzieckiego odstępcy Waltera Kri-wickiego, który ostrzegł, iż w Foreign Office działa wysoko uplasowany agent. W 1939 King zdemaskował się sam podczas pijatyki, zaaranżowanej w pubie przy Curzon Steet przez funkcjonariuszy Departamentu Bezpieczeństwa Foreign Office. Aresztowany i uwięziony, 18 października stanął w procesie przy drzwiach zamkniętych przed sądem Old Bailey. Przyznał się do winy; skazano go na 10 lat więzienia. Zwolniono go po wojnie za dobre sprawowanie.

Klotz Alfons Alfred

Aneks

Klucz szyfrowy

Informacja o ustawieniu elementów maszyny szyfrującej, która pozwala przekształcić zaszyfrowane pismo w zwykły tekst.

Kluczem do Enigmy i innych maszyn szyfrowych tego typu, jaki skonstruował —♦ Boris Hagelin, była informacja o układzie wirników i wtyków. W bardziej współczesnych maszynach szyfrowych kluczem jest układ liter. Im dłuższy klucz, tym trudniejsze jest złamanie szyfru. James Bamford w książce *The Puzzle Palace* (1982) notuje, że 56-bitowy klucz miałby około 70 kwa-drylionów możliwych kombinacji. Najdłuższym ogólnie znanym kluczem był 126-bitowy, ułożony przez IBM dla maszyny Lucyfer. Większość kluczy jest mniej złożona.

Klucze są zmieniane okresowo w celu utrudnienia de-kryptażu. Podczas II wojny światowej Niemcy zmieniali codziennie klucze Enigmy. W czasach zimnej wojny klucze zmieniano nawet częściej. Łatwo je złamać, gdy szyfry są często powtarzane.

Zdobycie kluczy jest zawsze celem obcych wywiadów. Na przykład eksperci ds. łączności Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych —» John A. Walker i Jerry Whitworth dostarczyli klucze szyfrów służbom wywiadu radzieckiego. Przypominały one perforowane karty IBM. Walker zabierał księgi kluczy, zwykle na początku miesiąca, i fotografował je. Fotografowanie było szybsze od kopiowania i pozbawione ryzyka. Walker potrzebował 20-30 minut na wykonanie fotografii miesięcznego kompletu kluczy dla jednego systemu łączności.

Nieprzyjaciel mógł wykorzystać klucze do złamania innych szyfrów wówczas używanych. W latach 1970-1973, gdy Walker przebywał na pokładzie Niagara Falls, potrafił skopiować i przekazać Sowiecom prawie sto procent kluczy stosowanych w maszynach szyfrowych KW-7, KWR-37, KG-14, KY-8 i KL-47 (-» seria KW, seria KY). Spotykał się co jakiś czas, zwykle co sześć miesięcy, z przedstawicielami —» KGB, którym dostarczał paczki z mikrofilmami.

Na procesie szpiegowskim Jerry'ego Whitwortha Walker opowiedział, jak łatwe było jego zadanie:

Nie było trudności [w kradzieży księgi kluczy]. (...) każdy w kabinie radiowej mógł znaleźć ten materiał. A jeśli paczki, których potrzebował, były zapieczętowane, to po prostu zrywał pieczęć. Ponowne przyłożenie pieczęci? Czasami było tak proste jak przyklepienie skoczem.

Koch Hugo Alexander

Inżynier holenderski; w 1919 opatentował maszynę szyfrującą. Patent Kocha na „maszynę do tajnego pisma” stwierdzał, że stalowe druty na krążkach, promienie świetlne lub powietrze, woda lub olej, płynące przez przewody mogą przenosić impulsy szyfrujące równie dobrze jak elektryczność.

Koch sprzedał patent niemieckiemu inżynierowi Arthurowi Scherbiusowi.

Kod

Metoda kryptografii, polegająca na zastąpieniu wszystkich słów lub grup wyrazów ich umownymi odpowiednikami w postaci nazw bądź zbitkami literowymi lub cyfrowymi.

Kod różni się od szyfru tym, że zastępuje się w nim całe słowa lub zdania, a nie poszczególne litery, co wymaga od nadawcy i odbiorcy korzystania z książki kodowej lub słownika wyrażeń kodowych, w których zawarte są wszystkie lub prawie wszystkie (literowe lub numeryczne) zamienniki kodowanych pojęć i wyrażeń. I tak na przykład informacja: dwa niszczyciele zatopione W PORCIE, JEDEN LOTNISKOWIEC USZKODZONY zakodowana za pomocą książki kodowej (fragment poniżej)

Słowo Oznaczenie literowe Oznaczenie liczbowe

Dwa PCST 9367

Niszczyciel ATMN9827

Zatopiony PTMB 3589

Port BWTS 7624

Jeden RCBU 4780

Lotniskowiec BSIM 5389

Uszkodzony SKTL 9012

Koecher Karl F.

300

przybiera postać:

PCST ATMN PTMB BWTS RCBU BSIM SKTL lub:

9367 9827 3589 7624 4780 5389 9012

Brak tu odpowiednika kodowego przyimka „w”, bez trudu jednak można się go domyślić.

W kodach tego rodzaju dane pojęcie może mieć znacznie większą liczbę zamienników.

Koecher Karl F. (ur. 1934)

Były pracownik CIA, agent wywiadu czechosłowackiego. Pierwszy znany szpieg państw bloku wschodniego, któremu udało się spenetrować struktury Agencji.

Urodzony w Czechosłowacji, w latach 1962-1965 przeszedł tam przeszkolenie wywiadowcze. W 1965 wraz z żoną, Haną, przedostał się do Austrii, pozorując ucieczkę. 4 grudnia oboje przybyli do Stanów Zjednoczonych, w 1971 uzyskali obywatelstwo amerykańskie.

Działając jako tzw. nielegalny, Koecher otrzymał polecenie wszczęcia starań o pracę w jednej z amerykańskich agencji wywiadowczych. Pomyślnie przeszedł test bezpieczeństwa FBI i badania na wariografii w CIA. (Jak później wykazało śledztwo, technicy Agencji błędnie odczytali wyniki testu na prawdomówność). Podejrzenie wzbudziły dopiero dużo później jego - ujawnione podczas rutynowej inwigilacji przez FBI - kontakty z oficerem wywiadu czechosłowackiego.

W latach 1973-1975 jako etatowy tłumacz CIA, Koecher miał prawo dostępu do dokumentów ściśle tajnych; od 1975 do 1977 był pracownikiem kontraktowym Agencji.

Przekazał służbom specjalnym Czechosłowacji szereg cennych materiałów, w tym informacje demaskujące ważnego moskiewskiego kreta CIA Aleksandra D. Ogorodnika (po konfrontacji z wyższymi urzędnikami radzieckimi Ogorodnik popełnił samobójstwo).

Aresztowany 27 listopada 1984 w Nowym Jorku, w trakcie przygotowań do ucieczki do Szwajcarii. Oskarżono go o szpiegostwo. Sąd odmówił zwolnienia za kaucją, do rozprawy jednak nie doszło, wcześniej bowiem małżeństwo Koecherów wymienione zostało za dysydenta radzieckiego Anatolija Szczaranskiego. Wymiana odbyła się w lutym 1986 na moście Glienicke w Berlinie.

Wąsaty, ubrany w futrzane palto Koecher do złudzenia przypominał lisa. Jego żona, Hana, miała

na sobie futro i wysoką czapkę z norek. Ta seksowna blondynka o niewiarygodnie dużych niebieskich oczach wyglądała jak gwiazda filmowa - donosił czytelnikom reporter „The Washington Post” Ronald Kessler.

Kessler przeprowadził wywiad z małżeństwem Koecherów w Pradze w 1987. Karl nadal pracował dla służb wywiadowczych Czechosłowacji; jego polem zainteresowania były Stany Zjednoczone.

Koedel Simon E. (1881?)

Amerykanin, niemiecki szpieg w czasie II wojny światowej.

Urodzony w Bawarii, do Stanów Zjednoczonych przybył w wieku lat 22. Uzyskał obywatelstwo amerykańskie i odbył trzyletnią służbę w US Army. Sympatyk Hitlera; na początku lat trzydziestych podczas pobytu w Niemczech zaoferował swoje usługi Abwehrze. Po przeszkoleniu wrócił do Stanów Zjednoczonych, gdzie jako agent uśpiony miał oczekiwać na dalsze instrukcje.

Uaktywniony we wrześniu 1939, wstąpił do Amerykańskiego Stowarzyszenia Artyleryjskiego (American Ordnance Association), co dało mu dostęp do arsenałów US Army w Edgewood w stanie Maryland, o czym złożył później szczegółowy raport. Dzięki stowarzyszeniu nawiązał również kontakt z senatorem Robertem R. Reynoldsem z Karoliny Północnej, który dostarczył mu - wśród innych informacji - listę amerykańskich portów „zdolnych do obsługi statków z ładunkiem ropy i węgla oraz z innymi ładunkami”.

Koedel zbierał także dane o ruchu frachtowców w porcie na Staten Island, niekiedy w przebraniu robotnika portowego. Informacje przysyłał do Niemiec przez ambasadę tego kraju w Waszyngtonie, później pocztą pod adresami pomocniczymi w krajach neutralnych. Aresztowany w październiku 1944; po zakończeniu wojny deportowany ze Stanów Zjednoczonych.

Kometa

Radziecki i rosyjski satelita szpiegowski. Udoskonalona wersja poprzedniej generacji satelitów tego typu Zenit, wyposażona w zmodernizowane kamery oraz cztery płyty baterii słonecznych do ładowania akumulatorów, co zwiększyło jego okres działania prawdopodobnie do 45 dni. Satelity tej serii używane są również do wykonywania zdjęć kartograficznych.

Komiksy

Szpiedzy pojawiają się w wielu historyjkach komiksowych. Od 1934 rysownik Milt Caniff często kazał bohaterowi swojej serii Teny and the Pirates stawać w szranki z obcymi agentami - „Japami” (słowa „Japończyk” używał sporadycznie). W 1947 Caniff przedstawił swoim wielbicielom nową postać - genialnego oficera sił powietrznych, Steve'a Canyona, również zwalczającego szpiegów, tym razem „komuchów”, który chińskich i radzieckich oficerów wywiadu tępił aż do przejścia na emeryturę w 1989.

301

Komitet Bezpieczeństwa Państwowego

Do dziś tradycje komiksu szpiegowskiego kultywuje pismo satyryczne „MAD”, zamieszczające historyjkę Spy Vs Spy (Szpieg kontra szpieg), sygnowaną przez „El Mun-do”, kubańskiego karykaturzystę politycznego, który w 1960 wyemigrował do Stanów Zjednoczonych, a w rok później opublikował tam pierwszy odcinek bezpretensjonalnej i zabawnej serii przygód dwóch zwalczających się nawzajem szpiegów - Białego i Czarnego. Do walki włącza się niekiedy - gwoli dodania do fabuły odrobiny seksu - trzecia postać, kobieta Szary Szpieg (odcinek nazywa się wtedy Szpieg kontra szpieg kontra szpieg), której zawsze udaje się wyprowadzić w pole Białego i Czarnego.

Komisja ds. Wywiadu Zagranicznego, Committee on Foreign Intelligence (CFI)

Powołane przez prezydenta Forda 19 lutego 1976 ciało kolegialne, uprawnione do kontroli planu budżetu i alokacji środków przeznaczonych na Państwowy Program Wywiadu Zagranicznego Stanów Zjednoczonych (US National Foreign Intelligence Program).

Utworzenie komisji było jednym z posunięć w ramach zainicjowanej przez prezydenta Forda reformy struktur wywiadu Stanów Zjednoczonych, umacniających pozycję dyrektora Centrali Wywiadu, który pełni funkcje jej przewodniczącego. Poza nim w skład komisji wchodzi: podsekretarz Departamentu Obrony (Wywiad) i zastępca doradcy prezydenta ds. bezpieczeństwa narodowego.

Komisja Korespondencji Tajnej, Committee of Secret Correspondence

Pierwsza agencja amerykańska zajmująca się gromadzeniem danych wywiadu zagranicznego, powołana 29 listopada 1775 przez Kongres Kontynentalny, oficjalnie wyłącznie w celu utrzymywania korespondencji z naszymi przyjaciółmi w Wielkiej Brytanii, Irlandii i innych częściach świata.

Pracami komisji kierował biegły w subtelnościach polityki zagranicznej Benjamin Franklin. Zasiadał w niej m.in. James Lovell, który sprawie niepodległości kolonii oddał swą rozległą wiedzę kryptograficzną, i John Jay, późniejszy prezes Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych.

Jedną z pierwszych osobistości kontaktujących się z komisją był agent francuski Julien Achard de Bonvouloir, od którego Franklin uzyskał zapewnienie, że Francja nie jest zainteresowana zwrotem Kanady utraconej w wojnie siedmioletniej. W kwietniu 1776 komisja wysłała do Francji własnego agenta, deputowanego do Kongresu Kontynentalnego, Silasa Deane'a, z zadaniem zakupu uzbrojenia dla Armii Kontynentalnej.

O tajnej działalności komisji Brytyjczycy dowiedzieli się od swego podwójnego agenta Edwarda Bancrofta ponieważ jedynym, gdyż francusko-amerykańskie przymierze wojskowe było już faktem dokonany.

Po rozwiązaniu komisji, w 1777, jej obowiązki przejęła Komisja Handlu Misji Amerykańskiej (Committee of Commerce in the American Mission) we Francji.

Komisja Koordynacji Potrzeb Bieżących, Ad hoc Requirements Committee

Międzyagencyjna komisja amerykańska, utworzona w 1955 przez dyrektora ~* CIA Allena W. Dullesa w celu ko-ordynacji programu lotów samolotu szpiegowskiego U-2.

Komitet 5412, 5412Comirtee

Zespół doradców przy prezydencie USA, powołany do życia przez —♦ Radę Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council) w 1955, zatwierdzający operacje o klauzuli najwyższej tajności. W skład komitetu wchodził: dyrektor CIA Allen W. Dulles, przedstawiciele prezydenta Eisenhowera, Departamentu Stanu i Departamentu Obrony.

Naczelnym zadaniem Komitetu 5412, zwanego później Grupą Specjalną (Special Group), była analiza wszelkiego rodzaju tajnych operacji, które mogły przynieść polityczny uszczerbek administracji Eisenhowera (ewentualne ich negatywne skutki miały być łagodzone zgodnie ze sformułowaną przez Dullesa doktryną wiarygodnego zaprzeczenia).

Po ujawnieniu w 1956 planów tunelu berlińskiego (Berliński tunel) Eisenhower zażądał bezpośredniego informowania go o szczegółach każdej tajnej operacji naruszającej integralność terytorialną innego państwa.

Dulles zdecydował, że misja samolotu rozpoznawczego U-2 jest operacją zbyt ważną i o zbyt wielkiej tajności, aby poddać ją pod obrady Komitetu 5412. Z tej też przyczyny, jak zauważył Michael R. Beschlos, w książce *Mayday: Eisenhower, Khrushchev and U-2Affair* (1986).

Eisenhower, podejmując osobiście najważniejsze decyzje dotyczące tego kiedy, a czasami także i dokąd skierowane mają być samoloty szpiegowskie, odgrywał w rzeczywistości rolę szefa

programu U-2.

Po zestrzeleniu, 1 maja 1960, pilotowanej przez Francis Gary'ego Powersa, maszyny U-2 nad terytorium ZSRR ciężar odpowiedzialności politycznej za ten incydent spadł na Dullesa i CIA, a nie na Komitet.

Komitet Bezpieczeństwa Państwowego
(Komitet Gosudarstwiennoj Biezopasnosti)

- ► KGB

Komitet Czterdziestu, Forty Committee

302

Komitet Czterdziestu, Forty Committee

Organ kolegialny wyłoniony z Rady Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council - NSC), którego zadaniem była autoryzacja tajnych operacji prowadzonych przez CIA.

„Czterdziestka” to używane w latach siedemdziesiątych określenie tego ciała, którego oficjalna nazwa ulegała częstym zmianom. Pewne rutynowe mechanizmy kontroli tajnych operacji funkcjonowały w NSC już w latach pięćdziesiątych.

Emerytowany urzędnik Departamentu Stanu, James R. Gardner, który w październiku 1975 pełnił funkcję oficera łącznikowego z Komitetem, zeznał przed Komisją Wywiadu Izby Reprezentantów (Pike'a Komisja), że w latach 1972-1974 bez udziału Komitetu Czterdziestu autoryzowano blisko czterdzieści tajnych operacji. Gardner stwierdził również, że przewodniczący komitetu, Henry Kissinger, doradca do spraw bezpieczeństwa narodowego, a później także sekretarz stanu, niechętnie zwoływał posiedzenia komitetu, stosując raczej praktykę „głosowania przez telefon”. Porównywał on Komitet Czterdziestu do gabinetu prezydenta Lincolna, utrzymując, że tak naprawdę liczył się w nim tylko jeden głos - w tym wypadku samego Kissingera.

W skład Komitetu Czterdziestu wchodził również: -> William E. Colby, dyrektor CIA; William P. Clements jr, zastępca sekretarza obrony; gen. George S. Brown, przewodniczący Połączonego Komitetu Szefów Sztabów i Joseph J. Sisco, podsekretarz stanu ds. politycznych.

Jeden z oficerów —♦ Biura Wywiadu i Analiz (Bureau of Intelligence and Research) Departamentu Stanu, stwierdził, że jedynym członkiem Komitetu poinformowanym o szczegółach planowanych tajnych operacji był Henry Kissinger.

Komitet Informacji, Komitet Informacji (KI)

Wyższy organ radzieckiego wywiadu strategicznego. Utworzono go w maju 1947, na polecenie Stalina, grupując w jednolitej strukturze, podporządkowanej mu bezpośrednio jako premierowi, całość służb wywiadowczych, rozdzielonych dotąd pomiędzy MGB i GRU. Kierowali nim z urzędu zwierzchnicy służby zagranicznej: Wiaczesław Mołotow (do 1949) i Andriej Wyszynski oraz ich zastępcy, wiceministrowie: Jaków Malik i Walerian Zorin. Pierwszymi zastępcami przewodniczącego byli gen. lejtn. Piotr Fiedotow (do lutego 1949) i gen. lejtn. Siergiej Sawczenko. Na niższych szczeblach struktury uplasowano również doświadczonych oficerów służb wywiadu.

KI zajmował się: 1) szpiegostwem politycznym i wojskowym za granicą;

2) operacjami zagranicznymi skierowanymi przeciwko wrogim organizacjom i ugrupowaniom;

3) ochroną własnych przedstawicielstw dyplomatycznych i handlowych, delegacji i misji zagranicznych oraz poszczególnych obywateli;

4) operacjami wywiadowczymi w krajach znajdujących się w radzieckiej strefie wpływów.

Ponieważ działały nadal trzy inne organizacje służb bezpieczeństwa i kontrwywiadu, zajmujące się szpiegostwem i kontrwywiadem (MGB, GRU oraz -> MWD), koncepcja powołania KI okazała się chybiona. Spowodowała w rezultacie dublowanie się kompetencji i chaos.

W 1948 minister obrony, marszałek Nikołaj Bułganin, uzyskał przywrócenie GRU dawnych uprawnień; wkrótce potem szef MGB, gen. płk. -> Wiktor Abakumow otrzymał pozwolenie na wznowienie działalności kontrwywiadowczej swego resortu. KI, w którego kompetencjach pozostał wywiad polityczny i gospodarczy, rozwiązano w 1951 (formalnie w styczniu 1952). W ten sposób zakończyło się to niefortunne i (z radzieckiego punktu widzenia) ryzykowne przedsięwzięcie.

Prawdziwe powody utworzenia KI nie są jasne. Mogła to być rozgrywka Mołotowa o władzę albo próba Stalina ograniczenia władzy państwowych organów bezpieczeństwa.

Komitet Ocen Narodowych, Board of National Estimates (BNE)

Dwunastoosobowe ciało kolegialne utworzone w 1950 w ramach CIA w celu niezależnej od nacisków politycznych i instytucjonalnych analizy materiałów wywiadowczych. Komitet sporządzał szczegółowe oceny najważniejszych problemów globalnych, przedstawiane następnie wywiadowi Stanów Zjednoczonych w formie tzw. Narodowych Ocen Wywiadowczych.

Członków BNE (wywodzących się z grona oficerów w stanie spoczynku, urzędników Departamentu Stanu, uczonych i funkcjonariuszy CIA) mianował ->DCI. Komitet zlikwidowano w 1973, wraz z utworzeniem w ramach CIA kolegium dwunastu narodowych oficerów wywiadu (National Intelligence Officers - N10), których zadaniem jest sporządzanie fachowych ekspertyz z poszczególnych dziedzin. Większość kompetencji i zadań BNE przejął Komitet Wywiadu Stanów Zjednoczonych (United States Intelligence Board).

Komitet Płynności, Fluency Committee

Zespół brytyjski, który starał się ustalić tożsamość potencjalnego kreta radzieckiego na najwyższych szczeblach hierarchii służbowej brytyjskich służb wywiadowczych. Składał się z przedstawicieli Wydziału D (dochodzenia) Służby Bezpieczeństwa (MI5) i Sek-303

Komitet XX

cji Kontrwywiadu Tajnej Służby Wywiadowczej (Secret Intelligence Service —* MI6).

Przewodniczącym komitetu - utworzonego w październiku 1964 - został Peter Wright z MI5.

Dochodzenie opierało się na zeznaniach złożonych na początku roku przez zdemaskowanych szpiegów radzieckich: Anthony'ego Blunta, Johna Cairncro-ssa i Leo Longa oraz na informacjach przekazanych przez kilku odstępców radzieckich. Komitet poddał przede wszystkim ponownej analizie poszlaki wskazujące, że kretem mógł być Harold (Kim) Philby. Pozwoliło to ustalić, że wszystkie informacje wskazują na obecność w MI5 szpiega radzieckiego, prowadzonego przez GRU (radziecki wywiad wojskowy). Philby natomiast podczas służby w MI6 pracował na rzecz ->NKWD/NKGB.

Wright odnosił wrażenie, że wszystkie poszlaki wskazują na dwóch zawodowych oficerów MI5 - Grahama Mitchella i Rogera Hollisa, dyrektora generalnego MI5 w okresie działania komitetu (odszedł na emeryturę w grudniu 1965).

W 1965 komitet złożył na ręce nowego dyrektora MI5 Martina Furnivala Jonesa oraz szefa MI6 Dicka White'a raport, sugerujący, iż wszelkie poszlaki wskazują, że MI5 był penetrowany przez wywiad radziecki od 1942 do co najmniej 1962. Wedle opinii członków komitetu najbardziej prawdopodobnymi kandydatami na nie wykrytych radzieckich kretów w MI5 byli Hollis i Michael Hanley, w swoim czasie dyrektor wydziału MI5, przewidywany na następcę Furnivala Jonesa. Wright przytacza, w dosłownym brzmieniu, reakcję Jonesa na te sugestie:

- Peter, przesyłasz mi dokumenty stwierdzające, że zarówno mój poprzednik, jak i mój następcą są szpiegami. Czy przemyślałeś to? Czy nie bierzesz pod uwagę szkód, jakie pociągnęłoby za sobą pójście tym śladem? Nie podnieśliśmy się z tego przed uprywem dziesięciu lat, nawet gdyby ostatecznie okazało się, że jest to fałszywy trop.

- Obstawiam przy tym, co napisaliśmy, F.J. [Furnival Jones], i co więcej, obstawiam przy tym każdy z członków naszego zespołu. Mogę cię zapewnić, że gdyby byli inni kandydaci, wiedziałbyś o nich - miał odpowiedzieć Wright.

Furnival Jones zgodził się w końcu na przeprowadzenie ograniczonych dochodzeń i przesłuchanie Hanleya, któremu MI5 nadał kryptonim Harriet. Oczyszczono go z zarzutów i Harriet kontynuował pracę w MI5.

W 1969 materiały komitetu przekazano do MI5, które wyraziło zgodę na przesłuchanie Hollisa. Przez dwa dni wypytywali go analitycy (w tym Wright), rejestrując na taśmie każde jego słowo. Hollis niczego nie wyjawiał i do niczego się nie przyznał. Sprawa została zamknięta. (W 1981 premier Margaret Thatcher oznajmiła w Izbie Gmin, że ponowne rozpatrzenie sprawy doprowadziło do konkluzji, iż Hollis nie był szpiegiem).

Działalność komitetu znacznie ułatwiła śledztwo prowadzone później przez MI5, pomogła także dotrzeć do dodatkowych depech Venony. Działający ponad wszelką wątpliwość wysokiej rangi kret nigdy jednak nie został zdemaskowany, choć Wright, -> Chapman Pincher i inni nadal są przekonani, że agentem radzieckim był Hollis.

Komitet Wywiadu Stanów Zjednoczonych, United States Intelligence Board (USIB) Instytucja, która zastąpiła Komitet Ocen Narodowych (Board of National Estimates - BNE) w funkcji sprawowania nadzoru wewnątrz CIA nad Narodowymi Ocenami Wywiadowczymi (National Intelligence Estimates - NIE).

W 1973 ówczesny DCI William E. Colby zlikwidował Biuro Narodowych Ocen Wywiadowczych (Office of National Estimates) oraz BNE, zastępując dotychczasowy system przez kolegium wyższych oficerów wywiadu (National Intelligence Officers - NIO), odpowiedzialnych za określone obszary geograficzne lub zagadnienia. Trzy lata później Komitet Wywiadu zastąpiony został przez Narodową Radę Wywiadu Zagranicznego (National Foreign Intelligence Board).

Wyżsi oficerowie wywiadu składali raporty DCI za pośrednictwem jego zastępcy do spraw wywiadu narodowego, który był zarazem dyrektorem Narodowego Ośrodka Ocen Zagranicznych (National Foreign Assessment Center). Począwszy od 1979, zespół NIO znany był pod nazwą Narodowej Rady Wywiadu (National Intelligence Council).

Komitet XX, Twenty Committee

Nazwa komitetu pochodzi od nieprzetłumaczalnej na polski gry pojęć. XX oznacza rzymskie dwadzieścia, a jednocześnie podwójny krzyż, po angielsku *doub-le-cross*, co zarazem znaczy wywieść w pole.

Grupa brytyjskich urzędników służb wywiadowczych, która opracowała i kontrolowała *Double-cross system*. Zadaniem tego systemu było przekształcenie wysłanych do Wielkiej Brytanii niemieckich szpiegów w agentów podwójnych. Oficerom niemieckiego wywiadu miało się zdawać, że wysłani agenci wypełniają swą misję, gdyż przysyłali do Niemiec, głównie drogą radiową, meldunki zawierające pozornie wiarygodne informacje.

Komitet XX przygotowywał zestawy interesujących informacji wywiadowczych, składających się z mieszanki wiadomości fałszywych i autentycznych sekretów o niewielkiej wartości, które wedle skrupulatnie przygotowanego scenariusza —* przewerbowani agenci przekazywali niemieckim mocodawcom. Wprowadzali w błąd —* Abwehrę czyli niemiecki wywiad wojskowy.

Komitet XYZ

304

W późniejszej fazie działań wojennych Komitet XX koncentrował się na operacji *Bodyguard*, strategicznej pozoracji, której zadaniem było ukrycie przygotowań do inwazji na kontynent. Plan

kamuflował prawdziwą datę, miejsce oraz szczegóły D-Day czyli dnia lądowania sprzymierzonych w Normandii w czerwcu 1944. Częścią pozoracyjnego programu była fikcyjna 1 Grupa Armii Stanów Zjednoczonych (First US Army Group - FUSAG).

Komitet XX wywodził się z Zarządu W, składającego się z dowódcy brytyjskich sił stacjonowanych na Wyspach Brytyjskich oraz dyrektorów Wywiadu Marynarki Wojennej, wojsk lądowych i lotnictwa. Zarząd W powołał komisję roboczą zwaną Sekcją W, która przekształciła się w Komitet XX. Pierwsze posiedzenie komitetu odbyło się w styczniu 1941. Otrzymał on zadanie nadzorowania działań kontrwywiadu, wymierzonych w agentów niemieckich. Wkrótce Komitet XX przeszedł od działań defensywnych do ofensywnych, czyli rozwijania operacji dezinformacyjnych za pośrednictwem agentów odwróconych.

Brytyjska Służba Bezpieczeństwa (—* MI5) powołała specjalną sekcję BI(a), pod dowództwem podpułkownika T.A. Robertsona, której zadaniem było wyłapywanie i umiejętne prowadzenie niemieckich agentów. Począwszy od października 1941, Komitet XX dostarczał sekcji BI(a) pozoracyjnych materiałów, które podwójni agenci mieli przekazywać do Niemiec. Sekretarzem Komitetu XX był John Marriott z sekcji BI(a). Przewodniczącym Komitetu XX został naukowiec z Oksfordu John Masterman. Wśród 14 członków byli: wspomniany Robertson, Ewen Montagu z Wywiadu Marynarki Wojennej, pułkownik John H. Bevan z Londyńskiej Stacji Kontroli oraz przedstawiciele szefów sztabów Naczelnego Dowództwa Alianckich Ekspedycyjnych Sił Zbrojnych, a także reprezentanci różnych brytyjskich służb wywiadowczych. W pracach komitetu uczestniczył również Norman Holmes Pearson, szef X-2 czyli kontrwywiadowczego wydziału -> Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS), chociaż formalnie nie był jego członkiem. Ewen Montagu był autorem rozbudowanej operacji Mincemeat, mającej na celu wprowadzenie w błąd Niemców przed alianckim lądowaniem na Sycylii.

Niemal powszechny udział członków w posiedzeniach Komitetu XX Masterman przypisywał faktowi, że częstował wszystkich herbatą i doskonałymi drożdżówkami. (Popov Duško)

Komitet XYZ

Jedna z powstałych w latach trzydziestych w Wielkiej Brytanii nieoficjalnych grup, składająca się z ludzi prywatnie wymieniających informacje przydatne w przygotowaniu kraju do zbliżającej się wojny. Inne grupy nosiły

nazwy Focus oraz Electra. Działalność grup obserwował William Stephenson, zaufany specjalista ds. wywiadu odsuniętego wówczas od władzy Winstona Churchilla. Stephenson kierował później Brytyjskim Biurem Koordynacji Bezpieczeństwa (British Security Coordination) z siedzibą w Nowym Jorku.

Komórka

Najniższy element struktury siatki szpiegowskiej.

14 Kompania Wywiadu, 14 Intelligence Company

Elitarna jednostka rozpoznawcza brytyjskich sił lądowych, sformowana w 1973 w Irlandii Północnej. Jej zadaniem było zapewnienie wiarygodnych danych wywiadowczych, umożliwiających poszukiwanie terrorystów; pierwotnie zwana RF (Reconnaissance Force - Oddział Rozpoznania), później działała pod wieloma innymi kryptonimami.

Poczynając od 1969, kiedy - w celu położenia kresu nasilajacym się starciom między katolikami a protestantami - do Irlandii Północnej skierowano wojsko, w kraju tym działała zarówno Tajna Służba Wywiadowcza (MI6), jak i formacje Służby Bezpieczeństwa (MI5). Siły lądowe odczuwały jednak coraz większą potrzebę własnych, niezależnych służb wywiadowczych. Problem ten usiłowano rozwiązać na wiele sposobów -od standardowej metody gromadzenia danych rozpoznania taktycznego poczynając, na sformowaniu 14 Kompanii Wywiadu, przeznaczonej do wysoce wyspecjalizowanych operacji kontroli naziemnej, kończąc.

W książce Big Boy 's Rules (1992), Mark Urban pisze:

Większość zadań wykonywanych przez 14 Kompanię Wywiadu polegała bądź na zakładaniu starych punktów obserwacyjnych, bądź obserwacji ludzi z nie oznakowanych samochodów (Q cars). Na obszarach miejskich punktami obserwacyjnymi mogły być na przykład opuszczone domy, na wsi -rowy przydrożne. Q cars wyposażone były w zamaskowane radiostacje, niezauważalne dla osób postronnych.

W 1987 wspomniana jednostka wywiadowcza włączona została do struktur administracyjnych sił lądowych, podobnie jak brytyjskie oddziały antyterrorystyczne -SAS (Special Air Service - Siły Specjalne Wojsk Powietrznych), SBS (Special Boat Service - Specjalne Siły Desantowe) i Siły Specjalne Królewskiej Piechoty Morskiej (Royal Marine Special Forces). 14 Kompania Wywiadu prowadziła niekiedy operacje, podając się za SAS, w celu ukrycia przed IRA faktu istnienia specjalnie wyszkolonej jednostki.

Zadania wykonywane przez tę jednostkę należały do szczególnie niebezpiecznych, jej żołnierze pozostawali bowiem w ścisłym kontakcie z SAS, szczególnie zaciekle tropioną przez IRA.

Między 1983 a 1987 żołnierze

305

Koordinator informacji

SAS i 14 Kompanii zabili 20 członków IRA. W okresie szczytowego nasilenia walk IRA z wojskami brytyjskimi strzelcy wyborowi tej organizacji zastrzelili 4 członków 14 Kompanii.

Jednostka ta zwana również była 14 Kompanią Bezpieczeństwa i Wywiadu (14 Intelligence and Security Company).

Komparator

Pierwsza z klasy szybkich maszyn obliczeniowych, zaprojektowanych w latach trzydziestych przez komórkę Wywiadu Łączności Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych (US Navy Communications Intelligence) OP-20-G. Maszyny te miały dokonać przewrotu w operacjach kryptoanalitycznych. Kontrakt na budowę najlepszych na świecie maszyn obliczeniowych marynarka wojenna podpisała z dr. Vannevarem Bushem z Massachusetts Institute of Technology, późniejszym dyrektorem Biura Badań Naukowych i Rozwoju (Office of Scientific Research and Development). Realizację programu wstrzymano w 1939 z braku środków finansowych.

Kompromitacja materiału

Stwierdzone lub przypuszczalne udostępnienie utajnionych danych personalnych lub innego rodzaju materiałów osobom nieupoważnionym.

Kondor

Niemiecki kryptonim planu przerzucania agentów —* Abwehry do opanowanego przez Brytyjczyków Kairu, w ramach przygotowań do inwazji na Egipt w 1942.

Konsorcjum Badań nad Wywiadem. Consortium for the Study of Intelligence

Stowarzyszenie amerykańskich socjologów, historyków, politologów oraz specjalistów w dziedzinie prawa międzynarodowego i konstytucyjnego, powstałe w 1979 w celu popularyzacji badań nad zagadnieniami wywiadu, m.in. poprzez organizowanie poświęconych tej problematyce konferencji naukowych i wykładów w szkołach wyższych.

Konsorcjum finansuje również edycje serii monograficznych na temat wywiadu, w tym publikowanych przez Narodowy Ośrodek Informacji Strategicznej (National Strategy Information Center) Intelligence Requirements for the 1980's.

Kontakt przelotny

Krótkie spotkanie agenta i jego oficera prowadzącego lub innego oficera wywiadu, podczas którego następuje wy-

miana informacji, dokumentów lub pieniędzy. Nie dochodzi do rozmowy. Dla postronnego obserwatora takie zdarzenie wydaje się przypadkowym spotkaniem obcych osób.

Kontroler

W powieściach Johna Le Carrego fikcyjny tytuł szefa wywiadu brytyjskiego. Jego skrótem miał być rzekomo tradycyjny kryptonim szefa brytyjskiej Tajnej Służby Wywiadowczej (—* MI6) - C.

Kontrdziałanie radioelektroniczne, Electronic Counter-Countermeasures (ECCM)

Działania podjęte w celu zachowania skuteczności własnego sprzętu elektromagnetycznego - radarów, radia itd. - w warunkach wojny elektronicznej. Do klasycznych środków ECCM należą radary wieloczęstotliwościowe (emitujące fale o różnej częstotliwości, co utrudnia ewentualne zakłócanie ich pracy przez nieprzyjaciela) oraz tzw. wybuchowe transmisje radiowe (nadawanie wiadomości z wielokrotnym przyspieszeniem, co znacznie zmniejsza prawdopodobieństwo ich wykrycia i przechwycenia - po odbiorze muszą zostać „rozpakowane”, tzn. przywrócone do postaci pierwotnej). Projektowanie sprzętu ECCM, instalowanego zwłaszcza na nawodnych i podwodnych jednostkach pływających oraz w samolotach bojowych, wymaga szczególnej informacji o aktualnym stanie nieprzyjacielskich środków wojny elektronicznej.

Kontrszpiegostwo

Działania podjęte w celu ochrony materiałów tajnych przed próbami ich pozyskania przez obce służby wywiadowcze.

Kontrwywiad

Działalność mająca na celu neutralizowanie lub pozyskanie dla własnej działalności wywiadowczej obcych służb wywiadowczych, a także penetrację obcego wywiadu przez kreta, jak też działania mające na celu ochronę przed szpiegostwem, sabotażem i innymi działaniami obcego wywiadu.

Koordinator informacji, Coordinator of Information (COI)

Tytuł nadany 11 lipca 1941 Williamowi Donovanowi przez Franklina D. Roosevelta, który nałożył w ten sposób na niego obowiązek

gromadzenia, analizy, porównywania i oceny wszystkich informacji istotnych dla bezpieczeństwa narodowego oraz udostępniania ich prezydentowi i wskazanym przez prezydenta

Korporacje

departamentom i urzędnikom administracji państwowej, a także podejmowania - na zlecenie prezydenta - działań dodatkowych, pozwalających na uzyskanie danych ważnych dla bezpieczeństwa narodowego, a w danym momencie dla rządu nieosiągalnych.

W chwili gdy Donovan został COI, budżet jego agencji pozwalał przyjąć na pełny etat 92 osoby. 15 grudnia 1941 agencja zatrudniała już 596 osób i szybko zmierzała ku przekształceniu się w Biuro Służb Strategicznych (Office of Strategie Services - OSS).

Płk Edwin L. Sibert, oficer wywiadu gen. Dwighta D. Eisenhowera, opowiadał biografowi

Donovana, Antho-ny'emu Cave'owi Brownowi, że siedziba COI w Waszyngtonie do złudzenia przypominała dom publiczny w Laredo, pełny panienek rywalizujących zażarciem w wymyślaniu szalonych sztuczek, byle tylko przypodobać się szefowi. Odniosłem jednak wrażenie, że jestem świadkiem narodzin niezwykle sprawnej instytucji i cieszę się, że miałem rację.

Wiele posunięć Donovana z tego okresu zdeterminowało politykę wywiadowczą Stanów Zjednoczonych na najbliższe kilkadziesiąt lat. Donovan stworzył Wydział Badań i Analiz (Research and Analysis Division) i obsadził go plejadą intelektualistów z Ivy League [grupa prestiżowych amerykańskich uczelni]. Szefem R&A został James Phinney Baxter, rektor Williams College, którego zastąpił wkrótce profesor historii z Harvardu William L. Langer. Pod

jego rządami wydział przekształcił się w ogromną instytucję, zatrudniającą psychologów, ekonomistów, geografów i antropologów. Doborem kadr dla R&A kierował dyrektor Biblioteki Kongresu Archibald MacLeish. Wśród zwabionych przez COI obietnicami fascynującej pracy znaleźli się m.in.: Estelle Frankfurter, córka sędziego Sądu Najwyższego Felka Frankfurtem; reżyser filmowy John Ford, który właśnie nakręcił Grona gniewu, i jego kolega po fachu, Merian C. Cooper, twórca King Konga.

Najtajniejszymi komórkami agencji COI były SA/B i SA/G - oficjalnie wydziały szkoleniowe, mające rozpocząć działalność w razie przystąpienia Stanów Zjednoczonych do wojny. W pragmatyce służbowej COI (później OSS) SA oznaczało działania specjalne - litera po kresce była inicjałem nazwiska osoby kierującej (SA/B to wywiad kierowany przez Davida K. E. Bruce'a; SA/G - sabotaż podległy M.P. Goodfellowowi).

Donovan uruchomił również program propagandy zagranicznej, znany oficjalnie pod nazwą Zagranicznej Służby Informacyjnej (Foreign Information Service -FIS), na czele której stanął wybitny dramaturg, sporadycznie pisujący także przemówienia dla prezydenta, Robert E. Sherwood. Sherwood uruchomił stacje nasłuchu programów na falach krótkich, monitorujące niemieckie audycje propagandowe nadawane do Stanów Zjednoczonych, co pozwalało FIS na szybkie i sku-

306

teczne kontrowanie propagandy antyamerykańskiej. Z FIS współpracowało wielu znanych ludzi pióra, w tym Thornton Wilder i Stephen Vincent Benet. Doradcą Donovana do spraw wojskowych został kapitan marynarki handlowej, James Roosevelt, najstarszy syn prezydenta. Funkcję COI zlikwidowano wraz z powstaniem OSS, oficjalnie 13 czerwca 1942.

Korporacje

W żargonie KGB określenie partii komunistycznych innych krajów.

Krasnaja Kapielła

—♦ Czerwona Orkiestra

Kramer Karl Heinz, dr (1914—?)

W latach 1942-1945 niemiecki attache lotniczy w Sztokholmie; treść jego raportów przejętych przez MI6 wzbudziła na pewien czas przekonanie wywiadu brytyjskiego, że w Wielkiej Brytanii działa rozgałęziona niemiecka siatka szpiegowska.

W 1939 Kramer, wówczas student Uniwersytetu w Hamburgu, wcielony został do służby czynnej w Luft-waffe w stopniu porucznika. Przydzielony do ośrodka wywiadu Abwehry w Hamburgu, kierował następnie działaniami agentów niemieckich w Holandii, na Węgrzech i w Turcji. W październiku 1942 wysłany na placówkę do Sztokholmu.

Wkrótce potem oficer brytyjskiej Tajnej Służby Wywiadowczej (MI6), Peter Falk, nawiązał kontakt z pokojówką Kramera, która poza tym, że nie lubiła nazistów, osobliwą nienawiścią pałała do małżonki attache, toteż chętnie przystała na współpracę (m.in. zdobyła duplikat klucza do biurka Kramera, przeszukiwała koszyk na śmiecie, przekazywała Falkowi rozmaite plotki o swych chlebodawcach). Było to tym cenniejsze, że ambasada niemiecka w Sztokholmie utrzymywała łączność z Berlinem głównie przez kurierów lub telegraficznie, raporty Kramera były więc całkowicie niedostępne dla -»Ultry. Materiały dostarczane przez pokojówkę wywołały w Londynie szok, wynikało z nich bowiem, że w Wielkiej Brytanii działają nie kontrolowane przez Komitet XX co najmniej dwa niezależne niemieckie źródła wywiadowcze - osobnicy oznaczeni kryptonimami Hektor i Josefina - szczegółowo informujące Heinza o sprawach tak ściśle tajnych, jak na przykład treść korespondencji między Rooseveltem a Churchilllem. Tymczasem Brytyjczycy byli przekonani, że na początku wojny zdołali przewerbować wszystkich agentów niemieckich operujących w Wielkiej Brytanii (Double-cross system).

Kret urojony

Podejrzanie, że w Londynie działa duża siatka Abwehry, wywołało w -> MI5 panikę - komentuje to wydarzenie -> Nigel West w M/6. 'British Secret Intelligence Service Operations 1909-1945 (1983). - Anglicy byli przekonani, że udało im się przewerbować wszystkich szpiegów niemieckich. Działania wielu tych podwójnych agentów (agent podwójny) opierały się na założeniu, że w kraju nie ma żadnych agentów niezależnych, a w sytuacji gdyby Niemcy mieli możliwość sprawdzenia nadsyłanych przez nich informacji, szereg operacji pozoracyjnych o strategicznym znaczeniu stanęłoby pod znakiem zapytania. Doniesienia Kramera sprawiały wrażenie autentycznych i to na tyle, by uznać je za zagrożenie poważne.

Zadanie wyjaśnienia tej sprawy MI5 powierzyło jednemu z najlepszych swoich ludzi Anthony'emu Bluntowi, któremu udało się ustalić tożsamość Hektora. Pod pseudonimem tym kryły się dwie osoby: płk hr Johan Oxenstierna, szwedzki attache morski w Londynie, oraz urzędnik brytyjskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, William Strang.

Ze Strangiem, jak pisze West, odbyto „bolesną rozmowę”, a Oxenstierna, którego rząd brytyjski uznał za persona non grata, opuścił W. Brytanię. Tym samym domniemana siatka Hektor - Josefine przestała działać.

Przeprowadzone później przez Szwedów śledztwo wykazało, że Oxenstierna przysyłał raporty, w tym informacje uzyskane w rozmowach ze Strangiem, szwedzkiemu Sztabowi Obrony, a Kramerowi udostępniała je zwerbowana przez niego sekretarka. MI5 oficjalnie przeprosiło Stranga. Przesłuchiwany po wojnie przez MI5 Kramer potwierdził prawdziwość tych ustaleń.

Krzędek szyfrujący

Układ dwóch krążków, z których jeden - ruchomy - występuje z literami w standardowym układzie alfabetycznym, a drugi - nieruchomy - z literami alfabetu ułożonymi w dowolnej kolejności (lub też symbolami). Informację szyfruje się, odpowiednio ustawiając ruchomą tarczę i odczytując litery alfabetu (lub też inne symbole) na nieruchomej.

Przyrząd ten, wynaleziony przez piętnastowiecznego uczonego i kryptografa włoskiego Leona Battistę Albertiego, w Stanach Zjednoczonych zaczęto stosować na szerszą skalę w czasie wojny secesyjnej.

W końcu XIX wieku w US Army wprowadzono nieco inny wariant krążka szyfrującego, dzięki któremu dokonywano zamiany liter na ich odpowiedniki w alfabecie ułożonym w spak. Był to krok wstecz w porównaniu z tarczą alfabetyczną o układzie dowolnym.

Podczas I wojny światowej i w latach dwudziestych krążków szyfrujących - urządzeń łatwych do przenoszenia i prostych w obsłudze - używano do szyfrowania informacji na polu walki. Były one łatwe do odszyfrowania, w sumie jednak zapewniały informacjom przekazywanym przynajmniej kilkugodzinny okres bezpieczeństwa.

Krążek szyfrujący powstał na bazie cylindra szyfrującego - urządzenia wynalezionego przez amerykańskiego męża stanu Thomasa Jeffersona w końcu XVIII wieku - udoskonalonego w 1891 przez francuskiego kryptologa Etienne'a Bazeriesa. (M-94, urządzenie szyfrujące)

Kremlin, Kreml

Niemiecka operacja dezinformacyjna (Dezinformacja) na froncie wschodnim w 1942.

Po zwycięstwie pod Charkowem wiosną 1942 niemieckie Naczelne Dowództwo Wojsk Lądowych planowało na południowej flance frontu strategiczną ofensywę, która miała później doprowadzić do bitwy stalingradzkiej. Aby odwrócić uwagę przeciwnika, zaczęto rozgłaszać, iż celem rozstrzygającego uderzenia Heeresgruppe Mitte, wspieranej przez dwie armie pancerne, będzie Moskwa. Nasilono loty rozpoznawcze wokół radzieckiej stolicy, wzmożono wysiłki wywiadowcze w tym rejonie, wojskom rozdano odpowiednie plany. Natarcie miało rzekomo

rozpocząć się 1 sierpnia.

Zdaniem badaczy amerykańskich, Earla F. Ziemkego i Magny'ego E. Bauera (Moscow to Stalingrad: Decision in the East, 1985):

Kremlin był papierową operacją, ale na tak racjonalnych podstawach, że miał się stać majstersztykiem spektakularnej formy sztuki wojennej, jaką jest strategiczna dezinformacja. Po pierwsze: o czym Niemcy nie wiedzieli, trafiała do przekonania radzieckiemu kierownictwu. Po drugie: przesłanka całej operacji, powtórzenie natarcia na Moskwę, które załamało się pod koniec 1941, miała solidne podstawy; Kremlin był bardziej uzasadniony strategicznie niż operacja Blau (ofensywa na południu).

Wbrew opiniom historyografów radzieckich Stalin i Naczelne Dowództwo przyjęli podsuniętą dezinformację, trwając w przeświadczeniu, że kampania 1942 będzie toczyła się na centralnym odcinku frontu. Tymczasem 28 czerwca ruszyła operacja Blau, która wobec niewłaściwej dyslokacji sił radzieckich przyniosła Wehrmachtowi w pierwszej fazie oszałamiający sukces.

Kret

Agent wysokiego szczebla, ulokowany w instytucjach państwowych lub wojskowych nieprzyjaciela z zadaniem uzyskania informacji szczególnej wagi (—* siatka szpiegowska z Cambridge, Ames Aldrich H., -»Pieńkowski Oleg).

Kret urojony

Fikcyjny kret, którego istnienie sugeruje obca agencja wywiadowcza, pragnąc wywołać zamieszanie w in-

Kriuczkow Władimir

308

stytucji będącej celem jej działań. Pojęcia tego użyli po raz pierwszy krytycy —♦ Jamesa Jesusa Angletona, który jako szef kontrwywiadu CIA, przeznaczył ogromne środki na tropienie - nie istniejącego, być może - kreta w strukturach Agencji.

Kriuczkow Władimir, gen. płk (ur. 1924)

Szef -> KGB w latach 1988-1991. W czasie II wojny światowej pracował w przemyśle zbrojeniowym w rodzinnym Stalingradzie i w Gorkim. W 1946 podjął pracę w prokuraturze jako śledczy. Trzy lata później ukończył zaocznie studia prawnicze, a następnie Wyższą Szkołę Dyplomatyczną. Od 1954 w MSZ; skierowany jako sekretarz do ambasady w Budapeszcie, podjął pracę u boku Jurija Andropowa. Stał się jego nieodłącznym i nieodzownym pomocnikiem, choć nigdy nie łączyły ich bliższe stosunki osobiste. Od 1959 kolejno: referent, kierownik sektora w Wydziale Międzynarodowym KC, a wreszcie pomocnik Andropowa jako sekretarza KC.

W 1967, gdy patron przeszedł do KGB, Kriuczkow objął funkcję szefa sekretariatu, zastępcy szefa oraz szefa I Zarządu (1975), w końcu zaś zastępcy szefa całego Komitetu (1978).

Stojąc na czele tajnej policji, rozpoczął kampanię, polegającą na poprawie społecznego wizerunku agencji, czemu służyło popularyzowanie tradycji i bohaterów resortu bezpieczeństwa. Był mózgiem sierpniowego zamachu stanu przeciwko Gorbaczowowi 18 sierpnia 1991.

Uwięziony jako „zdrajca ojczyzny”, nie został jednak postawiony w stan oskarżenia. W 1993 zwolniony przez Borysa Jelcyna, poświęcił się pisaniu pamiętników, mających przedstawić jego racje (Liczne dzieło, cz. 1-2, 1996).

Kriwicki Walter, gen. mjr (1899-1941)

Pierwszy wyższy oficer wywiadu radzieckiego, który zbiegł na Zachód.

Kriwicki - polski Żyd (prawdziwe nazwisko Ginzberg Samuil), rozpoczął swoją karierę w GRU, radzieckim wywiadzie wojskowym. W 1923 próbował wzniecić rewolucję komunistyczną w Niemczech, potem pracował dla sztabu Armii Czerwonej i dowództwa GRU w Moskwie. W

1934 został przeniesiony do NKWD. Jego służba w GRU i NKWD związana była z wywiadem zagranicznym.

Był szefem rezydentury w Holandii, kontrolującej radziecki wywiad wojskowy w Europie Zachodniej, gdy we wrześniu 1937 otrzymał rozkaz powrotu do Moskwy. W obawie, że stanie się ofiarą czystek stalinowskich, postanowił zbiec. Pojechał do Paryża i zwrócił się do francuskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych o azyl. W końcu udało mu się szczęśliwie wraz z żoną

i czteroletnim synem dostać do Stanów Zjednoczonych mimo prób radzieckich agentów zgładzenia go jeszcze we Francji.

Informacje Kriwickiego miały dużą wagę dla amerykańskich, brytyjskich i francuskich służb bezpieczeństwa. W 1939 pojechał do Wielkiej Brytanii. To, co tam ujawnił, było pierwszym dowodem penetracji brytyjskiego rządu przez radzieckich kretów i bezpośrednio doprowadziło do aresztowania ->Johna H. Kinga. Zwrócił także uwagę na innego radzieckiego szpiega w Wielkiej Brytanii, „młodego angielskiego dziennikarza”, który pisał do londyńskiej gazety korespondencje z wojny domowej w Hiszpanii. Był nim w rzeczywistości -> Harold (Kim) Philby, chociaż wówczas jeszcze go nie zidentyfikowano.

Jak pisał Nigel West w MI5: British Security Service Operations 1909-1945 (1981), [wyd. pol. MI5, 1999]

Prawdziwa wartość informacji Kriwickiego polegała na jego możliwości identyfikowania ludzi NKWD, pracujących pod dyplomatyczną przykrywką w Wielkiej Brytanii, a nawet kilku ich źródeł informacji.

Kriwicki ujawnił, że w Wielkiej Brytanii i Wspólnocie Brytyjskiej pracowało 61 radzieckich agentów, chociaż nie potrafił ich wszystkich dokładnie zidentyfikować. Trzech, jak mówił, znajdowało się w Foreign Office, a trzech w brytyjskich służbach wywiadowczych.

Pisał również artykuły (w tym jeden w 1939 dla „The Saturday Evening Post”), demaskujące szpiegostwo i zeznawał w 1939 przed Komisją Izby Reprezentantów ds. Działalności Antyamerykańskiej. W tym samym roku ukazała się jego książka In Stalin's Secret Service (wyd. bryt.: / Was Stalin s Agent) [wyd. pol. Byłem agentem Stalina, 1964].

9 lutego 1941 Kriwicki zatrzymał się w hotelu Belle-vue na Wzgórzu Kapitołińskim w Waszyngtonie. Dostał pokój 524 i zapłacił 2,5 dolara za nocleg. Następnego dnia rano pokojówka znalazła go martwego. Zginął od strzału z pistoletu w skroń. Pokój był zamknięty i znaleziono w nim trzy notatki, mogące wskazywać na samobójstwo. Policja orzekła, iż było to samobójstwo, ale niewątpliwie Kriwicki padł ofiarą zemsty NKWD. Radziecki kryptonim Kriwickiego - Groll.

Kroger Peter

Cohen Moris

Królewska Kanadyjska Policja Konna, Royal Canadian Mounted Police (RCMP)

Do 1930 Północno-Zachodnia Policja Konna (North West Mounted Police), nazywana popularnie „Moun-ties”; kanadyjska policja federalna (pełniąca także funkcję policji kryminalnej we wszystkich prowincjach poza

309

Krugłow Siergiej

Ontario i Quebec; na Terytorium Yukonu i Terytoriach Północno-Zachodnich - jedyna państwowa siła policyjna) odpowiada również za bezpieczeństwo wewnętrzne państwa.

Kompetencje kontrwywiadowcze przejęła od RCMP utworzona w 1984 Kanadyjska Służba Wywiadu i Bezpieczeństwa (Canadian Security Intelligence Servi-ce - CSIS).

Powstała w 1873 jako Północno-Zachodni Strzelcy Konni (North West Mounted Rifles). Jej

pierwszą siedzibą był Fort McLeod w prowincji Albany, na której obszarze (800 tysięcy km kwadratowych) Strzelcy byli jedynymi przedstawicielami władzy państwowej.

Mounties to nie tylko czerwone kurtki i szeroko-skrzydłe kapelusze; rola, jaką odgrywają jej nie umundurowani funkcjonariusze, zawsze była i do dziś pozostaje okryta tajemnicą. Podczas gorączki złota w 1898 władze kanadyjskie nabrały poważnych obaw, że płynący nad Yukon strumień kopaczy i awanturników amerykańskich to część uknutego przez Stany Zjednoczone spisku zmierzającego do oderwania złotonośnego terytorium od Kanady. Wysłani nad Yukon agenci kanadyjscy (według wszelkiego prawdopodobieństwa Mounties) nie odkryli jednak nic podejrzanego.

Ważnym zadaniem wywiadowczym RCMP w czasie II wojny światowej była pomoc udzielana Kanadyjczykowi Williamowi Stephensonowi, szefowi Brytyjskiego Biura Koordynacji Bezpieczeństwa (British Security CoOrdination - BSC), które stanowiło przykrywkę dla operacji brytyjskiej Tajnej Służby (MI6). RCMP ochraniała Stephensona i pomagała mu w zorganizowaniu i prowadzeniu tzw. Stacji M, ściśle tajnej bazy na północnym wybrzeżu jeziora Ontario. BSC prowadziło tam laboratorium fałszowania dokumentów i poczty. Niektóre listy wysyłane przez agentów niemieckich w Stanach do skrzynek kontaktowych w Hiszpanii i Portugalii były przechwytywane i wysyłane do Stacji M, gdzie zamieniano je, by pokrzyżować plany wroga lub skompromitować agentów.

Najbardziej znaną akcją kontrwywiadowczą RCMP przeprowadziła we wrześniu 1945, po ucieczce szyfranta radzieckiej ambasady w Ottawie Igora Guzienki. Ponieważ NKWD usiłowała przejąć i zlikwidować zbiega, Mounties zapewnili mu ochronę, a gdy jego ciężarna żona udała się do szpitala, zapewniono jej fałszywą tożsamość. W roli jej męża występował rzekomy polski farmer, w istocie funkcjonariusz Królewskiej Konnej.

Aby zwieść przeciwnika, RCMP zorganizowała pozorowaną obławę na Guzienkę, co dało czas, aby przygotować aresztowanie około 20 członków siatki atomowej, którą wydał.

Po przeprowadzeniu tej błyskotliwej operacji kontrwywiadowczej RCMP zreorganizowano, wydzielając w ramach jej struktur jednostkę, wzorowaną na Wydziale Specjalnym (Special Branch) Scotland Yardu,

zajmującą się kontrwywiadem i zwalczaniem działalności wywrotowej.

Operacje kontrwywiadowcze Kanada prowadziła stosunkowo rzadko, zwłaszcza jeśli wziąć pod uwagę liczbę agentów radzieckich działających w tym kraju. Przesłuchiwany w latach 1961-1962 płk Oleg Pieńkowski ujawnił, że radziecki wywiad wojskowy uważał Kanadę za „raj dla łowców informacji wywiadowczych”. Kiedy po egzekucji Pieńkowskiego w 1963 CIA wyraziła zgodę na opublikowanie jego zeznań, z powstałego na ich podstawie bestsellera The Penkowski Papers (1965), usunięto wszelkie drażliwe wzmianki o Kanadzie.

W 1978 RCMP udało się jednak wystrychnąć KGB na dudka, kiedy Igor Wartanian, oficer KGB, występujący formalnie jako pierwszy sekretarz ambasady ZSRR ds. kultury i sportu, podjął próbę zwerbowania jednego z Mounties. „Konny” zameldował o tym fakcie swoim przełożonym, ci zaś polecieli mu wcielić się w rolę podwójnego agenta. Przekazywał on Wartanianowi - mówiąc słowami oficjalnego kanadyjskiego raportu z tej sprawy - starannie wyselekcjonowane informacje nie objęte klauzulą tajności lub materiały sfabrykowane. Po zgromadzeniu przez RCMP materiału dowodowego rząd kanadyjski wydalil z kraju Wartaniana i 10 innych funkcjonariuszy KGB, działających pod przykrywką dyplomatyczną, a 2, którzy przebywali na urlopie w Związku Radzieckim, odebrał prawo wjazdu do Kanady.

Wobec zarzutów o pogwałcenie praw obywatelskich w czasie prowadzonych przez RCMP w latach siedemdziesiątych operacji bezpieczeństwa wewnętrznego (m.in. naruszanie tajemnicy korespondencji, nielegalny podsłuch, Black Bag Jobs) rząd powołał specjalną komisję w celu

zbadała działalność Królewskiej Konnej. Ogłoszony w 1981 raport komisji zalecał wyjęcie wywiadu i kontrwywiadu spod kompetencji RCMP i przekazanie ich odrębnej służbie bezpieczeństwa. Politycy i RCMP wspólnie sabotowali tę rekomendację aż do 1984, kiedy powstała CSIS.

Podobnie jak brytyjskie MI6 i amerykańskie FBI, CSIS nie ma uprawnień policyjnych i w wypadku planowanego aresztowania musi zwracać się o asystę specjalnej jednostki RCMP. Krugłow Siergiej, gen. płk (1903-1977)

Wyższy oficer wywiadu radzieckiego. Szef aparatu bezpieczeństwa wewnętrznego od grudnia 1945 do marca 1953 oraz pierwszy zastępca Berii w superminister-stwie spraw wewnętrznych (połączone MWD i MGB) od czerwca 1953 do lutego 1956.

W latach 1941-1945 ten zawodowy oficer wywiadu i bezpieczeństwa był zastępcą szefa NKWD, lecz

Kryminalna Służba Śledcza Marynarki Wojennej

310

przede wszystkim (1943-1945) zastępcą —* Wiktora Abakumowa, szefa Smiersza, organizacji - »kontrwywiadu wojskowego. Na stanowisku tym Krugłow kierował ścisłą ochroną Konferencji Teherańskiej w listopadzie - grudniu 1943, w której uczestniczyli: Józef Stalin, prezydent Roosevelt i premier Churchill. W 1945 zabezpieczał od strony kontrwywiadowczej konferencje Wielkiej Trójki w Jaltie i Poczdamie, za co otrzymał najwyższe odznaczenia amerykańskie (Legion of Merit) i brytyjskie (Knight of the British Empire), a także konferencję założycielską ONZ w San Francisco. Joan Bright z brytyjskiej delegacji zapamiętała go z tych czasów jako najpotężniejszego mężczyznę, jakiego kiedykolwiek widziała, o szerokich barach, wielkiej głowie, potężnych rękach i wielkich stopach.

Usłudni podwładni Krugłowa spełniali skrupulatnie i szybko każde życzenie alianckich przywódców, zapewniając im zarazem bezpieczeństwo. Jego specjaliści niewątpliwie -> inwigilowali amerykańskich i brytyjskich przywódców oraz ich sztaby. W grudniu 1945 Stalin pozbawił Ławrientija Berię kierownictwa aparatu bezpieczeństwa wewnętrznego i powierzył to stanowisko Krugłowowi. W marcu 1946 komisariat ten zamieniono w ministerstwo (MWD), Krugłow awansował z komisarza na ministra spraw wewnętrznych.

Krugłow utrzymał swą pozycję w MWD przez ponad 7 lat. 7 marca 1953, w 2 dni po śmierci Stalina, rząd radziecki połączył MWD i MGB w jedno superminister-stwo spraw wewnętrznych pod kierownictwem Berii.

Równie szybko pozbyto się Krugłowa z MWD i Ignatiewa z MGB, ale żadnego z nich ani nie aresztowano ani nie rozstrzelano, co było wyraźnym odstępstwem od norm stosowanych wobec odchodzących szefów tych organów

- pisał analityk amerykańskiego wywiadu (John) Dziakwswej Chekisty: A history of KGB (1988). - Ana-wet - dodaje Dziak - Krugłow został zastępcą Berii. Był to błąd Berii.

26 czerwca 1953 - prawie cztery miesiące po śmierci Stalina - Berię aresztowano. Krugłow stanął po stronie frakcji antyberiońskiej i zastąpił go na stanowisku ministra spraw wewnętrznych.

Wszystko wskazuje na to, że odegrał kluczową rolę w upadku Berii, a także aresztowaniu pozostałych jego zastępców. Jak twierdzą niektóre źródła, założony przez Krugłowa telefoniczny podsłuch rozmów Berii ujawnił, że zamierzał on zdobyć pełnię władzy i na 27 czerwca planował zamach stanu.

Krugłow pozostał szefem MWD, którego znaczenie jednak zmalało w związku z utworzeniem w marcu 1954 KGB. W lutym 1956 zwolniono go ze stanowiska ministra. Było to w przeddzień XX Zjazdu KPZR, na którym Chruszczow ujawnił okrucieństwa i terror Stalina oraz jego policyjno-wywiadowczych organów - działał-

ność, której Krugłow był głównym uczestnikiem. W lipcu 1958 Krugłow przeszedł na rentę z powodu złego stanu zdrowia.

Jak twierdzą pogłoski, popełnił później samobójstwo [6 lipca 1977 wpadł pod pociąg na nieoznakowanym przejściu przez tory].

Kryminalna Służba Śledcza Marynarki Wojennej, Naval Criminal Investigative Service (NCIS) Agencja Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, odpowiedzialna za działania śledcze i kontrwywiadowcze (do grudnia 1992 - Służba Śledcza Marynarki Wojennej, Naval Investigative Service - NIS). Zmiana nazwy była jednym z kroków zmierzających do poprawy reputacji służby, krytykowanej w latach osiemdziesiątych za dyletanckie prowadzenie spraw o szpiegostwo, a w 1992 za brak wyników śledztwa w sprawie rzekomych przypadków molestowania seksualnego podczas zjazdu pilotów morskich.

W 1987 NIS powierzono śledztwo w sensacyjnej sprawie szpiegowskiej, w którą zamieszani byli żołnierze piechoty morskiej, pełniący służbę wartowniczą na terenie ambasady Stanów Zjednoczonych w Moskwie. Było to odstępstwo od reguły - zazwyczaj sprawy tego rodzaju pozostają w gestii FBI - podyktowane tym, że Korpus Piechoty Morskiej podlega jurysdykcji US Navy.

Wiele słów krytyki pod adresem służby padło już w 1985, kiedy NIS nie udało się wykryć międzynarodowej siatki przemytniczej, która wykradła z lotniskowca Kitty Hawk podstawowe części zamienne samolotu F-14 Tomcat i sprzedała je Iranowi. Wtedy też wyszło na jaw, że służba nie potrafiła zdemaskować działającej w marynarce wojennej co najmniej od 1968 siatki szpiegowskiej Waltera. (-»Walker John A.)

* Kryptoanaliza

Proces przekładu tekstu zaszyfrowanego lub zakodowanego w tekst otwarty bez uprzedniej znajomości właściwego klucza.

Celem ostatecznym - pisał szef kontrwywiadu CIA w latach 1954-1974 —* James Jesus Angleton - jest złamanie bezpieczeństwa łączności drugiej strony (...) i ochrona własnego. Terminu kryptoanaliza użył po raz pierwszy amerykański kryptolog -» William F. Friedman w 1921. Poprzednio zarówno sztukę układania kodów i szyfrów, jak i ich łamania nazywano kryptografią.

Złamanie bezpieczeństwa łączności nieprzyjaciela było od wieków celem działań szpiegów i służb wywiadowczych; wygrano dzięki temu niejedną bitwę.

Zainteresowanie umiejętnością łamania szyfrów i kodów tradycyjnie przejawiali Anglicy.

Jednym z ważnych

311

Kryptoanaliza

ogniów zorganizowanej z rozmachem przez sir Francisca Walsinghama służby wywiadowczej, stojącej na straży korony Elżbiety I przed zakusami katolickich pretendentów, było rozbudowane biuro szyfrów, zajmujące się głównie przechwytywaniem i odczytywaniem zaszyfrowanej korespondencji zagranicznej adresowanej do katolików angielskich. Zainteresowanie korespondencją okazało się zjawiskiem trwałym (Thurloe John, -»Wallis John, Willes Edward). Pojawienie się w pierwszych latach XX wieku łączności radiowej oraz innych nowoczesnych technik wojennych uczyniło kryptoanalizę o wiele trudniejszą i znacznie ważniejszą.

I wojna światowa

Radio stało się ważnym narzędziem dowodzenia, co prowadziło do zainteresowania wywiadem radiowym, i szerzej wywiadem łączności. Stosowane dotąd kody i szyfry, nawet te, których używano do przekazu najważniejszych informacji, według standardów dzisiejszych były mało skomplikowane. Każdy z nich dawał się prędzej czy później złamać, aczkolwiek wymagało to

czasu i cierpliwości. Szyfrowano i kodowano ręcznie, zazwyczaj za pomocą książek kodowych. Po wybuchu wojny powstały agencje kryptologiczne brytyjskich sił lądowych i Królewskiej Marynarki Wojennej, której tzw. Pokój nr 40 (Room 40) był z całą pewnością najważniejszą placówką kryptologiczną okresu wojny. Jego personelowi udało się nie tylko złamać kody niemieckiej marynarki wojennej, ale także na bieżąco odczytywać radiodepesze wysyłane przez niemieckie MSZ do zagranicznych przedstawicielstw dyplomatycznych Niemiec, w tym tak zwany telegram Zimmermanna, który w decydujący sposób przyspieszył moment przystąpienia Stanów Zjednoczonych do wojny.

Złamanie niemieckiego szyfru ADFGX przez francuskie Biuro Szyfrów kpt. —◆ Georges'a Painvina pozwoliło aliantom powstrzymać niemiecką ofensywę wiosenną w 1918. Sukcesy odnosili również kryptolodzy niemieccy, zwłaszcza na froncie rosyjskim. Moment narodzin współczesnej kryptoanalizy amerykańskiej przypada na 1916, kiedy szefem działu kryptologicznego Korpusu Łączności Sił Lądowych (Army Signal Corps) został dwudziestosiedmioletni Herbert Yardley, którego sukcesy w latach I wojny wyznaczyły standardy przyszłych działań amerykańskiej kryptologii wojskowej.

Między wojnami

W przeddzień międzynarodowej konferencji morskiej w Waszyngtonie, utworzony w 1919 przez Yardleya tzw. -» Czarny Gabinet zdołał odszyfrować japońskie kody dyplomatyczne, dzięki czemu negocjatorzy amerykańscy mogli wymóc na delegacji japońskiej zgodę na wyjątkowo dla Stanów Zjednoczonych korzystne warunki postanowień traktatowych. Finansowany przez Departament Stanu Czarny Gabinet Yardleya przetrwał do 1929.

Zlikwidował go nowy sekretarz stanu Henry Stimson. „Gentleman nie czytają cudzej poczty” - miał oświadczyć.

Rok później siły lądowe powołały do życia Służbę Wywiadu Łączności (Signal Intelligence Service - SIS), na czele której stanął jeden z najlepszych ówczesnych kryptologów, William F. Friedman. Wobec niewielkiej liczby zadań bieżących skoncentrował uwagę na złamaniu używanego w japońskiej korespondencji dyplomatycznej Purpurowego kodu (Purple).

Pominięcie Yardleya przy nominacji na szefa SIS skłoniło go do opublikowania rezultatów swej działalności z okresu I wojny światowej w The American Black Chamber (1931) - książki, której informacje nie dość, że postawiły Stany Zjednoczone w bardzo niezręcznej sytuacji wobec innych państw, to skłoniły Niemców i Japończyków do przejścia na szyfry generowane maszynowo, nie do złamania w zasadzie przy zachowaniu wymaganych procedur bezpieczeństwa.

Znacznie rozbudowano Wywiad Łączności Marynarki Wojennej (Navy Communications Intelligence). Okręty i naziemne stacje nasłuchowe US Navy w Chinach i na Filipinach monitorowały łączność japońskich sił morskich, zwłaszcza podczas ćwiczeń bojowych, co pozwoliło jej kryptologom osiągnąć istotne sukcesy w zakresie analizy ruchu radiowego. Złamali też kilka drugorzędnych kodów japońskich, w znacznej mierze dzięki włamaniom do biur przedstawicielstw Japonii, podczas których udało się skopiować japońskie książki kodowe (Black Bag Jobs).

Agresywne poczynania Japończyków w Chinach i na Półwyspie Indochińskim skłoniły Armię i Marynarkę Wojenną Stanów Zjednoczonych do współpracy przy złamaniu kodu Purple, co udało się ostatecznie w sierpniu 1940. Szyfry używane przez japońską marynarkę wojenną okazały się mniej podatne na złamanie, chociaż na początku grudnia 1941 udało się kilka złamać.

Po zakończeniu wojny ekipa kryptografów brytyjskiego Pokoju nr 40 rozpadła się, z tym że większość z nich znalazła wkrótce zajęcie w powstałej w 1919 nowej placówce kryptologicznej, Rządowej Szkole Kodów i Szyfrów (Government Code and Cypher School), której w latach

trzydziestych udało się złamać kilka szyfrów stosowanych przez Włochów w czasie wojny abisyńskiej i hiszpańskiej wojny domowej.

U schyłku dekady, mimo szybkiej rozbudowy niemieckiego potencjału militarnego, wielu członków rządu brytyjskiego wierzyło w szanse porozumienia z Hitlerem. Rząd polski trzeźwiej oceniał realia; od 1932 polskie Biuro Szyfrów intensywnie pracowało nad złamaniem niemieckich szyfrów Enigmy, odnosząc znaczne sukcesy.

Kryptoanaliza

312

sy, w czym nie ma zasługa polskiego pracownika wytwórni maszyn tego typu.

W 1939, w obliczu zbliżającej się nieuchronnie wojny, Polacy podzielili się wynikami swych wysiłków z krypto-logami francuskimi i brytyjskimi. Alianci przystąpili zatem do wojny, mając na swoim koncie pewne sukcesy w penetracji niemieckich szyfrów wojskowych. Równocześnie na niespotykaną dotąd skalę kryptolodzy amerykańscy udostępnili Brytyjczykom własny potencjał kryptograficzny, łącznie z jednym z nielicznych egzemplarzy japońskiej maszyny analogowej *Perfidie*, co dało początek trwającej już sześćdziesiąt lat ścisłej współpracy między Stanami Zjednoczonymi a Wielką Brytanią na tym polu.

II wojna światowa

Szybkim zwycięstwem Niemców we wrześniu 1939 w Polsce towarzyszyła tzw. dziwna wojna na Zachodzie: Wielka Brytania i Francja wypowiedziały wojnę Niemcom, nie doszło jednak do konfrontacji zbrojnej sił lądowych tych państw. Rozgorzała natomiast wojna morska.

Niemieckie okręty nawodne i flota podwodna zadawały dotkliwie ciosy brytyjskiej żegludze handlowej, mającej podstawowe znaczenie dla egzystencji tego wyspiarskiego kraju.

Działania wojenne na lądzie rozpoczęły się w kwietniu 1940. Wojska niemieckie zajęły Danię i Norwegię, a w miesiąc później pokonały Francję, Belgię i Holandię, wyparły również z kontynentu oddziały brytyjskie. Premier rządu walczącej odtąd samotnie Wielkiej Brytanii pokładał wielkie nadzieje w danych wywiadowczych opatrzonych kryptonimem *Ultra* - materiałach pochodzących z przechwyconych i odczytanych szyfrów Enigmy, dzięki którym zdołano osiągnąć kilka sukcesów w wojnie morskiej. Brytyjczykom udało się przechwycić pewne kryptomateriały z niemieckich trawlerów meteorologicznych i z zatopionych okrętów podwodnych.

W pierwszej fazie bitwy o Atlantyk zdecydowanie górowały U-Booty, wspierane przez wojenne okręty nawodne, rajdery i operujące z baz lądowych lotnictwo bombowe. Wstrzymanie żeglugi handlowej oznaczało dla Wielkiej Brytanii nieuchronną klęskę, na razie jednak kryptolodzy brytyjscy nie byli w stanie złamać podstawowych kluczy generowanych przez Enigmy szyfrów niemieckiej marynarki wojennej. Tylko w listopadzie 1942 Niemcy posłali na dno 109 statków handlowych o tonażu 721 700 ton, tracąc przy tym zaledwie 13 U-Boo-tów.

Przełomowy moment nastąpił 13 grudnia 1942, z chwilą złamania klucza łączności U-Bootów. Straty marynarki handlowej spadły wówczas do 44 jednostek, a w styczniu 1943 alianci stracili ich już tylko 33. Jednocześnie wzrastała liczba zatopionych U-Bootów. Rekord - 19 U-Bootów - padł w lutym 1943, w marcu i kwietniu poszło ich na dno po 15, a 14 w maju 1943.

Przesądziło to o wycofaniu U-Bootów z głównych szlaków konwojów atlantyckich.

Złamanie niemieckich systemów kodowych było rozstrzygającym czynnikiem w batalii o konwoje w kwietniu i maju [1943], co uznano później za punkt zwrotny wojny podwodnej - przyznaje w *The Critical Convoy Battles of March 1943* (1977) niemiecki historyk marynarki wojennej, Jurgen Rohwer.

Wiele przyczyn złożyło się na ten sukces aliantów: więcej samolotów patrolowych dalekiego zasięgu, udoskonalony radar, większa liczba eskortowców, postęp w taktyce zwalczania okrętów

podwodnych. Pod wieloma jednak względami złamanie szyfrów Enigmy było czynnikiem najistotniejszym.

Już w 1941 dowódca floty podwodnej, wiceadmiral Karl Dönitz, komentując coraz częstsze przypadki wymykania się konwojów „wilczym stadom” zauważył:

Nie może to być zbieg okoliczności, przypadek nie może bowiem działać tylko na korzyść jednej strony, tymczasem trwa to już dziewięć miesięcy. Wydaje się zatem prawdopodobne, że Brytyjczycy dowiadują się z jakichś źródeł o naszych rejonach koncentracji i omijają je, napotykając w czasie całego rejsu przez Atlantyk tylko U-Booty operujące w pojedynkę.

Sposób rozumowania usiłujących uporać się z tym problemem Niemców przedstawia biograf Donitza, Peter Padfield w książce Dönitz: The Last Führer (1984):

Informacje te mogą zdobywać tylko na trzy sposoby: od szpiegów - ale zrobiono wszystko, by wykluczyć taką możliwość; rozszyfrowując meldunki radiowe - ale kryptoanalizyści z Oberkommando uważają to za wykluczone; albo zestawiając dane o natężeniu ruchu radiowego U-Bootów z meldunkami o ich zaobserwowaniu.

Dowództwo niemieckie nie chciało wierzyć, że alianci włamali się do Enigmy.

Po stronie państw Osi najskuteczniejszą służbą kryptologiczną była ponad wszelką wątpliwość B-Dienst Kriegsmarine. Niemcy potrafili odczytywać kodowaną łączność radiową konwojów alianckich, co pozwalało na koordynację działań U-Bootów. Ich skuteczność ograniczał jednak fakt, że Brytyjczycy i Amerykanie rozumieli od pewnego momentu szyfry U-Bootów i mogli odpowiednio zmieniać kurs konwojowanych statków. Trwała więc swoista zabawa w kotka i myszkę.

Kryptologom niemieckich sił lądowych udało się w znacznej mierze złamać bezpieczeństwo radzieckiej łączności taktycznej - na froncie wschodnim blisko 70 procent ich najlepszych danych rozpoznania taktycznego pochodziło z przechwyconych radiokomunikatów radzieckich. (Paradoksalnie, najlepszym brytyjskim źródłem informacji wywiadowczych o siłach radzieckich były materiały Ultry, zwłaszcza przechwycone meldunki Luftwaffe. Brytyjczycy udostępnili Rosjanom jedynie niewielką ich część).

313

Kryptoanaliza

Do wygrania wojny w Europie przyczyniło się również złamanie przez aliantów szyfrów japońskich. Pozostający w bardzo dobrych stosunkach z Hitlerem i innymi dygnitarzami nazistowskimi ambasador Japonii w Berlinie, gen. Hiroshi Ōshima, wysyłał bowiem do Tokio regularne raporty z rozmów z nimi, a także dokumentację dotyczącą niemieckich planów wojennych, uzbrojenia i systemów obronnych.

Wojna na Pacyfiku

Do chwili japońskiego ataku na Pearl Harbor kryptologom US Navy udało się częściowo złamać szyfry serii JN - podstawowej rodziny szyfrów używanych przez japońską marynarkę wojenną. Uzyskane dzięki temu dane wywiadowcze po raz pierwszy wykorzystano operacyjnie 27 stycznia 1942. Amerykański okręt podwodny Gudgeon naprowadzony został na płynący w wynurzeniu japoński okręt podwodny I-173 i zatopił go.

Kryptolodzy z placówki marynarki wojennej w Pearl Harbor (Hypo) byli w stanie uprzedzić admirała Chestera W. Nimitza, dowódcę obszaru Pacyfiku, o planowanym przez posuwających się w stronę Australii Japończyków ataku na Port Moresby na Nowej Gwinei oraz na atol Midway, gdzie zamierzali wymusić na flocie amerykańskiej przyjęcie decydującej bitwy. Ostrzeżony w porę Nimitz zdołał przegrupować się i zaskoczył Japończyków, którzy w bitwie o Midway na początku czerwca 1942 stracili cztery duże lotniskowce ze wszystkimi samolotami i większością pilotów. Bitwa ta stała się punktem zwrotnym w wojnie na Pacyfiku, w której

inicjatywę przechwyciły teraz siły amerykańskie.

Rankiem 17 kwietnia 1943 stacja nasłuchowa US Navy przekazała do Waszyngtonu przejętą tego dnia depeszę z pancernika Yamato, flagowego okrętu floty japońskiej. Po rozszyfrowaniu okazało się, że jest to szczegółowy harmonogram inspekcji baz na południowo-zachodnim Pacyfiku, planowanej przez naczelnego dowódcę floty japońskiej, adm. Isoroku Yamamoto. Nimitz wydał rozkaz przechwycenia go w trakcie inspekcji. Samolot admirała został zestrzelony 18 kwietnia 1943, Yamamoto zginął.

W dane wywiadowcze, pochodzące z przechwyconych i odszyfrowanych depesz japońskiej marynarki wojennej, US Navy zaopatrywała również dowódcę Obszaru Południowo-Zachodniego Pacyfiku, gen. Douglasa MacArthura, co było dla niego tym cenniejsze, że w operacjach japońskich wojsk lądowych znaczną rolę odgrywał transport i lotnictwo morskie. Najważniejsze kody japońskich sił lądowych złamano jednak dopiero w 1944.

Japończycy nie mogli się pochwalić znacznie większymi sukcesami w próbach przełamania bezpieczeństwa łączności alianckiej, co być może wiązało się z faktem, że byli tym stosunkowo mało zainteresowani. Znacznie większe nadzieje pokładali w operacjach wywiadu. Słabo też układała się współpraca między niewielkimi komórkami kryptologicznymi japońskich sił lądowych i marynarki wojennej. Bez większych kłopotów Japończycy łamali natomiast kody chińskie.

Zimna wojna

Mimo że Stany Zjednoczone i Wielka Brytania od początku II wojny światowej prowadziły regularny nasłuch łączności ZSRR z dyplomatami i agentami za granicą, wszelkie próby jej rozszyfrowania kończyły się fiaskiem, ponieważ Rosjanie kodowali wysyłane informacje w najbardziej chyba ze wszystkich bezpieczny sposób - używając jednorazowych bloczków szyfrowych.

Natomiast kryptolodzy radzieccy mogli poszczycić się godnymi uwagi sukcesami w łamaniu systemów bezpieczeństwa łączności zarówno nieprzyjacielskiej, jak i alianckiej. W chwili wybuchu wojny radziecko-niemieckiej, w czerwcu 1941, poziom radzieckich służb kryptologicznych był żenująco niski, co w znacznej mierze wynikało z niedawnych masowych czyszczeń w siłach zbrojnych. Sytuacja zmieniła się jednak radykalnie po zdobyciu przez wojska radzieckie kilku niemieckich maszyn szyfrujących Enigma wraz z aktualnymi kluczami szyfrowymi. Sowietom mieli ponadto dostęp do rezultatów prac kryptologów brytyjskich. W latach 1942-1943 ich kret John Cairncross pracował w Bletchley Park, a siatka szpiegowska z Cambridge dostarczała innych ściśle tajnych dokumentów rządowych, w tym także szyfrogramów, które znakomicie ułatwiły Rosjanom penetrację systemu bezpieczeństwa łączności brytyjsko-amerykańskiej pod koniec lat pięćdziesiątych.

Znakomitą ściągawkę dali również kryptologom radzieckim Amerykanie, którzy obszerną korespondencję między Rooseveltem a Stalinem przesyłali szyfrem (przez system łączności radiowej US Navy) personelowi swej ambasady w Moskwie, umożliwiając tym samym Rosjanom dostęp do łączności wojskowej USA.

Szpiegiem brytyjskim, na którym ciąży największa odpowiedzialność za udostępnienie ZSRR materiałów kryptologicznych Wielkiej Brytanii, był Geoffrey Prime z Rządowej Szkoły Kodów i Szyfrów. W Stanach Zjednoczonych podobną rolę odegrali: William H. Martin i Bernon F. Mitchell, kryptolodzy NSA, sierż. Jack Dunlap, szofer szefa NSA, sprzedający Sowietom tajne dokumenty, do których miał swobodny dostęp, Joseph Helmich i Robert S. Lipka, żołnierze przydzieleni do NSA, którym również udowodniono przekazywanie ZSRR materiałów kryptologicznych, oraz co najmniej jeden z żołnierzy piechoty morskiej pełniących służbę wartowniczą w ambasadzie Stanów Zjednoczonych w Moskwie. Prawdopodobnie umożliwił on

agentom radzieckim wstęp do ściśle tajnych pomieszczeń łączności placówki. A także John A. Walker i Jerry Whitworth, technicy łączności US Navy, którzy sprzedali Rosjanom klucze do maszyn szyfrowych.

Kryptobezpieczeństwo

314

Dwaj ostatni zadali prawdopodobnie najcięższy cios bezpieczeństwu łączności amerykańskiej. W styczniu 1968 północni Koreańczycy weszli w posiadanie amerykańskich maszyn szyfrujących, uszkodzonych co prawda, ale z instrukcjami obsługi i kopiami tajnych depech, skonfiskowanych na zajętych przez nich USS Pueblo. Znaczna liczba maszyn szyfrujących - według niektórych źródeł aż 32 - dostała się w czasie wojny wietnamskiej w ręce Wietnamczyków północnych, którzy przekazali je Moskwie.

Amerykani byli mimo to przekonani, że ich szyfry -dzięki codziennej zmianie kluczy i rygorystycznej kontroli dostępu do nich - nadal pozostają bezpieczne, nie orientując się, że Walker i Whitworth wydali je wrogowi. W maju 1985, po wyjściu na jaw afery Walker-Whitworth, doszło do znacznych rozbieżności w ocenie szkód spowodowanych działalnością tego duetu. W opinii wielu oficerów Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych były one wręcz niewyobrażalne, aczkolwiek w oficjalnym oświadczeniu admirał James D. Watkins wielokrotnie podkreślał:

US Navy panuje nad sytuacją. (...) Uporaliśmy się z tym problemem (...) wierzę, że mamy go już za sobą. To kwestia przeszłości.

Przy innej okazji dodał, że brak dowodów, iż Rosjanom udało się złamać kody pozwalające na monitorowanie ruchów amerykańskich okrętów podwodnych, uzbrojonych w strategiczne pociski rakietowe z głowicami nuklearnymi.

Nie wszyscy jednak podzielali tę opinię. Kontradmiral John Butts, ówczesny dyrektor —* Wywiadu Marynarki Wojennej (Naval Intelligence), oceniając na odprawie personelu szkody wyrządzone przez obu szpiegów, stwierdził: „[mierząc je] w skali od jednego do dziesięciu - dwanaście!”. Oceniając potencjał radzieckich służb kryptologicznych, historyk —♦ David Kahn sugeruje, że ich możliwości są ogromne.

Jak wiemy, ludzie skutecznie łamiący kody i szyfry często obdarzeni są wybitnym talentem szachowym, muzycznym i matematycznym. We wszystkich tych trzech dziedzinach Rosjanie zawsze byli znakomici.

Trudniej powiedzieć coś konkretnego na temat efektów amerykańskich prób złamania bezpieczeństwa łączności radzieckiej. Wiadomo, że podczas II wojny rejestrowano wszelkie komunikaty wymieniane przez Moskwę z dyplomatami i agentami w Stanach Zjednoczonych. W 1947 amerykański kryptolog, Meredith Gardner, wykorzystując błąd popełniony przez Rosjan (—♦ Venona), zdołał częściowo przełamać ich system szyfrowy. Od tej pory Amerykanie i Brytyjczycy byli w stanie odczytywać niektóre szyfrowane depeche radzieckie, a co za tym idzie, odsłaniać rozmiary radzieckiej działalności szpiegowskiej w Stanach Zjednoczonych.

Pewne dane wywiadowcze, odnoszące się do szyfrów, uzyskali prawdopodobnie Brytyjczycy dzięki podsłuchowi założonemu w ambasadzie ZSRR w Londynie. Urządzenia podsłuchowe szybko jednak zostały wykryte i unieszkodliwione. Nie ulega też wątpliwości, że przynajmniej część ze zbiegłych oficerów wywiadu radzieckiego dostarczyła zachodnim służbom wywiadowczym m.in. kryptomateriały, co w połączeniu z technologią komputerową i wiedzą personelu NSA oraz Rządowej Szkoły Kodów i Szyfrów pozwoliło dokonać głębokich wyłomów w systemie bezpieczeństwa łączności ZSRR.

Kryptobezpieczeństwo

Metody i środki ochrony szyfrów, kodów oraz krypto-systemów i procedur operacyjnych.

Kryptografia

Gałąź wiedzy zajmująca się systemami pism tajnych (od greckiego: kryptos - tajny + grapheo - pisać), wykorzystywana w działalności wywiadowczej i szpiegowskiej w celu przekazywania informacji w sposób zrozumiały wyłącznie dla wtajemniczonego odbiorcy.

Podstawowe metody kryptograficzne to kodowanie i szyfrowanie.

Do 1921, kiedy amerykański kryptolog, William F. Friedman, stworzył pojęcie kryptoanalizy, terminu kryptografia używano także w znaczeniu łamania kodów i szyfrów

Krypto gram

Przekaz zaszyfrowany lub zakodowany.

Kryptomateriały

Dokumenty, narzędzia, aparatura i inne materiały służące do szyfrowania, deszyfrowania oraz badania autentyczności przesyłanych tekstów.

Kryptonim

Litera lub wyraz albo zbitka liczb ukrywająca właściwą nazwę czegoś lub czyjeś nazwisko, inaczej - oznaczenie kodowe.

W przeszłości CIA poprzedzała właściwy kryptonim dwuliterowym oznaczeniem (digrafem), wskazującym na rodzaj programu czy operacji. MK w MKULTRA oznaczało, że jest to program Sztabu Służb Technicznych, a w MHCHAOS, MH wskazywało, że operacja Chaos wiąże się z bezpieczeństwem Stanów Zjednoczonych.

Kryptosystem

Materiał i sprzęt do szyfrowania i dekrzytażu.

315

Kuba

Krzemowa Dolina, Silicon Valley

Okręg przemysłowy w środkowozachodniej części Kalifornii, między Pało Alto a San Jose, zajmujący obszar dolin San Jose i Santa Clara (główne ośrodki miejskie -Sunnyvale, Santa Clara, Los Altos i Mountain View), najważniejszy ośrodek amerykańskiego przemysłu elektronicznego i komputerowego, a zatem siłą rzeczy jeden z podstawowych celów działań obcych służb wywiadowczych i —* szpiegostwa przemysłowego.

Na początku lat osiemdziesiątych Krzemowa Dolina była dziewiątym co do wielkości ośrodkiem przemysłowym Stanów Zjednoczonych, wytwarzającym jedną trzecią amerykańskich półprzewodników i produktów pochodnych, 25 procent zdalnie kierowanych pocisków rakietowych i statków kosmicznych i prawie jedną szóstą sprzętu komputerowego. Mieści się tam również Moffet Naval Air Station, wielki ośrodek zwalczania okrętów podwodnych, zarządzany obecnie przez Narodową Agencję Aeronautyki i Przestrzeni Kosmicznej (National Aeronautics and Space Administration -NASA), ośrodek dozoru i obsługi satelitów USAF w Sunnyvale oraz olbrzymie zakłady Lockheed Missile and Space Co.

Komentując dla miesięcznika „Forbes” wyniki przeprowadzonej w 1992 przez FBI analizy penetracji Krzemowej Doliny przez obce służby wywiadowcze, przedstawiciele Biura stwierdzili:

Okolo 10 procent inżynierów zatrudnionych w Krzemowej Dolinie to Amerykanie pochodzenia chińskiego. Większość z nich jest pracownikami lojalnymi, jednak [Chiny kontynentalne] znakomicie opanowały sztukę wydobywania od nich informacji. Pełniący funkcje „łowców talentów” Chińczycy z kontynentu, którzy pojawiają się w Krzemowej Dolinie -formalnie jako studenci i stypendyści programów wymiany naukowej - sporządzają dokładne listy zatrudnionych w firmach amerykańskich osób pochodzenia chińskiego. Część z nich zaprasza się później do Chin, gdzie na koszt rządu spędzają wakacje lub spotykają się z rodzinami.

FBI podkreśla również aktywność francuskiego szpiegostwa przemysłowego w Krzemowej Dolinie.

* Kuba

„Zagrożenie o dziewięćdziesiąt mil od wybrzeży Stanów Zjednoczonych” - tak przez całe dziesięciolecie kolejne rządy amerykańskie postrzegały Kubę, starając się jednocześnie wysadzić z siodła jej komunistycznego przywódcę Fidela Castro. Kuba jest jedynym miejscem na świecie, gdzie Stany Zjednoczone i Związek Radziecki stanęły naprzeciw siebie w konfrontacji atomowej, jedynym państwem na półkuli zachodniej, w którym komunizm zwyciężył i utrzymał się, jedynym wreszcie krajem, którego przywódcę CIA chciała zamordować przy pomocy mafijnego syndykatu zbrodni.

Bezpośrednio po obaleniu dyktatury Fulgencia Bati-sty, w grudniu 1959, Stany Zjednoczone z entuzjazmem powitały Castrę jako wyzwoliciela. Kiedy jednak skonfiskował własność obywateli amerykańskich na wyspie, skolektywizował rolnictwo, zaczął otwarcie wyznawać komunizm i zgodził się na przyjęcie - mającej, jak się okazało, trwać trzy dekady - ofiarowanej mu szczodłą ręką przez ZSRR pomocy gospodarczej i wojskowej, Stany Zjednoczone wprowadziły embargo na wymianę handlową z Kubą i wszczęły przygotowania do pozbycia się niewygodnego przywódcy.

Pierwszy z dwóch kryzysów kubańskich zaczął się w marcu 1960, gdy prezydent Eisenhower zaaprobował przedstawiony przez CIA plan obalenia Castrę, zakładający wyszkolenie bojowe pewnej liczby antyca-strowskich uchodźców kubańskich i przerzucenie ich na wyspę, gdzie mieli wywołać powstanie zbrojne i proklamować tymczasowy rząd Wolnej Kuby. CIA, która z powodzeniem zorganizowała proamerykańskie przewroty w Iranie i Gwatemali, liczyła na trzeci sukces.

W Kubańskiej Grupie Operacyjnej (Cuban Task Force), kierowanej przez Richarda M. Bissella jr., szefa tajnej służby CIA, znalazło się wielu uczestników poprzednich zamachów stanu. Jej szefem został weteran Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS), Jacob D. Esterline, w czasie II wojny światowej walczący na tyłach wojsk japońskich w Birmie. Zadanie organizacji kubańskich oddziałów Esterline powierzył E. Howardowi Huntowi, współautorowi operacji gwatemalskiej. Rekrutację ochotników, przede wszystkim w skupiskach uchodźców kubańskich na Florydzie, prowadził powołany do życia przez CIA Demokratyczny Front Rewolucyjny (Frente Revolucionario Democrático). Ich szkolenie odbywało się w założonej przez Bissella górskiej bazie Camp Trax w Gwatemali. Na wyspie Swan, u wybrzeży Hondurasu, utworzona przez Agencję rozgłośnia radiowa Radio Swan zaczęła nadawać na Kubę wiadomości, muzykę i antycastrowskie programy propagandowe, których autorami byli rzekomo emigranci kubańscy, przebywający na Florydzie.

CIA nawiązała kontakty z oddziałami partyzanckimi operującymi w niedostępnych górskich rejonach Kuby i rozpoczęła zrzuty broni i zaopatrzenia dla nich. Na wyspę przerzucono też agentów Kubańczyków. CIA nie zdawała sobie jednak sprawy, że tajna policja i agencja wywiadowcza Castrę - Główny Zarząd Wywiadu (Dirección General de la Inteligencia - DGI) były doskonale poinformowane o tych przedsięwzięciach.

W lipcu 1960 brat Fidela, Raul, wyjechał do Moskwy, by zabiegać o poparcie w obliczu groźby amerykańskiej interwencji zbrojnej na wyspę. Nikita Chruszczow zgodził się na znaczne zwiększenie pomocy militarnej dla Kuby. Na wyspę zaczęły napływać radzieccy doradcy wojskowi i broń. W tej sytuacji Bissell poważnie zmody-

Kuba

316

fikował plan inwazji, który przewidywał teraz wspierany z powietrza desant morski

kilkusetosobowego oddziału uchodźców. Agencja zakupiła w tym celu kilka lekkich samolotów bombowych B-26, których używało wtedy lotnictwo wielu krajów, z Kubą włącznie. Transakcje prowadził „wypożyczony” przez CIA pułkownik US Air Force. Tym samym plan inwazji przerodził się w rozbudowaną operację militarną.

Bissell zdecydował, że pretekstem do rozpoczęcia działań militarnych będzie lądowanie jednego z B-26 -oznakowanego jako samolot kubańskich sił lotniczych i podziurawionego kulami - na lotnisku w Miami (samolot miał wystartować z Nikaragui). Jego pilot zwrócił się do władz Stanów Zjednoczonych o azyl polityczny, informując, że kubańskie siły zbrojne masowo przyłączają się do sił inwazyjnych i partyzantów, cały kraj ogarnia powstanie, a on sam ostrzelany został przez żołnierzy Castra.

Planowany przez Bissella termin inwazji zbiegał się jednak w czasie z wyborami prezydenckimi w Stanach Zjednoczonych, w związku z czym prezydent Eisenhower postanowił odłożyć operację kubańską. Do walki wyborczej stanął dotychczasowy wiceprezydent Richard Nixon, wtajemniczony w niektóre detale planowanej akcji, i John F. Kennedy, któremu w trakcie kampanii wyborczej wspomniawszy ogólnikowo o operacji kubańskiej dyrektor Centrali Wywiadu Allen W. Dulles. O skali operacji poinformował Kennedy'ego dopiero po wyborach. 28 stycznia Kennedy zwrócił się do Połączonego Komitetu Szefów Sztabów (Joint Chiefs of Staff -JCS) o ocenę wojskowych aspektów planu.

JCS określił szanse powodzenia jako przyzwoite, zwłaszcza gdyby desant spowodował wybuch powszechnego powstania, ponieważ same tylko siły emigrantów w żadnym wypadku nie są w stanie pokonać dwustuty-sięczonej armii Castra.

Tymczasem Gwatemala zaczęła domagać się usunięcia szkolonych na jej terytorium Kubańczyków - tzw. -> Brygady 2056. Na powrót do ojczyzny nalegali zresztą sami ochotnicy w liczbie ok. 1400.

11 marca Kennedy zwołał naradę swoich najbardziej zaufanych doradców.

Proszę wziąć pod uwagę - stwierdził wówczas Allen W. Dulles - że nie mamy gdzie podziąć tych ludzi. Z Gwatemali możemy ich zabrać tylko do Stanów Zjednoczonych, a przecież nie mogą pętać się po całym kraju i opowiadać wszystkim, co robili.

Kennedy w pełni zgodził się z opinią Dullesa:

Jeśli mamy się pozbyć tych ośmiuset ludzi [prawdziwej liczby nie znał], to lepiej wysadzić ich na Kubie niż w Stanach Zjednoczonych, tym bardziej że o to właśnie im chodzi.

Planowanym miejscem desantu było miasto Trynidad w pobliżu gór Escambray, gdzie kryła się partyzantka antycastrowska. Problemem był jednak zbyt krótki dla

B-26 pas startowy miejscowego lotniska - samoloty musiałyby zatem za każdym razem wracać do baz w Nikaragui. Tymczasem Kennedy wolał, by operowały z terytorium Kuby, co podtrzymywałoby wiarygodność wersji, że są to maszyny lotnictwa kubańskiego. Uważał też, że należy wybrać okolicę słabiej zaludnioną.

Oznaczało to konieczność zmiany miejsca inwazji -z Trynidadu na Zatokę Świń, gdzie było odpowiednie dla B-26 lotnisko. Siły desantowe musiały opanować trzy plaże wzdłuż sześćdziesięciopięciokilometrowego pasa wybrzeża, po czym sforsować bagna (przejścia przez nie mieli uchwycić spadochroniarze) i dotrzeć do odległych o osiemdziesiąt kilometrów gór.

Wybór Zatoki Świń oznaczał, że inwazja zacznie się bliżej Hawany, a zarazem silnych zgrupowań wojsk kubańskich. Żołnierzy zapewniono, że jeśli zdołają utrzymać plaże przez trzy dni, dołączy do nich 500 partyzantów, wybuchnie bunt i cały kraj powstanie przeciw Castrze.

Tymczasem zaplanowana wcześniej koncepcja wiarygodnego zaprzeczenia od dawna już zaczęła walić się w gruzy pod naporem wydarzeń. Gazety w całej Ameryce Łacińskiej donosiły o werbunku uchodźców w Miami, gdzie na każdej ulicy plotkowano o nieuniknionej inwazji, o

czym skwapliwie donosili do Hawany agenci DGI, penetrujący środowiska imigrantów. 12 kwietnia Kennedy próbował zdementować te pogłoski:

Siły zbrojne Stanów Zjednoczonych w żadnym wypadku nie będą interweniować na Kubie - oświadczył na konferencji prasowej.

Mimo to przywódcy Wolnej Kuby nadal wierzyli, że siły amerykańskie wesprą inwazję.

Wyznaczony pierwotnie na 5 kwietnia termin desantu, określanego przez CIA jako uchwycenie przyczółków, Kennedy przesunął najpierw na 12, a później na 17 kwietnia.

Inwazja

Rankiem 15 kwietnia 1961 osiem z dziewięciu samolotów B-26, które wystartowały z Nikaragui, bombardowało kubańskie bazy lotnicze, a pilot dziewiątego, który wylądował w Miami, pokazywał przestrzelony kadłub swojej maszyny i opowiadał ustaloną wcześniej historyjkę o dezercji, którą w dobrej wierze powtórzył ambasador Stanów Zjednoczonych w ONZ, Adlai Steven-son, odpierając kierowane pod adresem USA oskarżenia o plany ataku na Kubę.

Tymczasem w trosce o zachowanie wiarygodności prezydent Kennedy odwołał zaplanowane na 16 kwietnia drugie uderzenie z powietrza, mające bezpośrednio poprzedzić desant.

Oddziały inwazyjne, które zaczęły lądować na wyspie tuż po godzinie 1.00 w nocy 17 kwietnia, przywiłał zmasowany ogień artylerii i atak oddziałów pancernych oraz piechoty. Po trzech dniach zaciętych walk oddziały inwa-

317

Kuba

zyjne poniosły klęskę. Szacuje się, że poległo wówczas około 1650 żołnierzy Castra; Brygada 2056 straciła 114 zabitych i 1189 wziętych do niewoli; tylko nielicznym udało się zbiec w góry lub na oczekujące u wybrzeży kubańskich amerykańskie okręty wojenne. Powstanie nie wybuchło, potencjalnych jego uczestników osadzono w więzieniach. Dobrze poinformowana o inwazji tajna policja Castra aresztowała co najmniej 100 tysięcy osób, niewykluczone, że dwukrotnie więcej.

Klęskę inwazji tłumaczono brakiem zgody Kennedyego na wsparcie operacji z powietrza. W CIA jednak odpowiedzialnością jednoznacznie obciążono Bissella, zarzucając mu zwłaszcza pominięcie ekspertów Agencji przy planowaniu operacji. Bissell nie zwrócił się również do elitarnego Biura Ocen Narodowych (Office of National Estimates) o ocenę szans wybuchu powstania. Plan uchwycenia przyczółków był tak fatalny, że część krytyków Bissella w CIA uznała go za podstęp. Stawiając Brygadę 2056 w sytuacji, w której uratować ją mogła tylko amerykańska interwencja wojskowa na dużą skalę, Bissell miał sprowokować Stany Zjednoczone do interwencji militarnej na Kubie.

Po upływie koniecznego dla zachowania pozorów czasu Dulles i Bissell ustąpili ze swych stanowisk, jednak kompromitacja w Zatoce Świń utwierdziła rząd Kennedyego w zamiarze pozbycia się Castra. W listopadzie 1961 prezydent zaaprobował plan tajnej operacji sabotażu i działań wywrotowych, opatrzony kryptonimem Mongoose (Mangusta), kierowanej przez gen. mjr. -> Edwarda Lansdale'a, specjalistę w dziedzinie wojny partyzanckiej. Zwierzchnią kontrolę nad realizacją Mongoose powierzono powołanej na szczeblu gabinetu tzw. Grupie Specjalnej (Rozszerzonej) (Special Group, Augmented). Działający w Miami zespół operacji Mongoose nosił kryptonim Grupa Operacyjna W (Task Force W), a kierował nim weteran CIA William K. Harvey.

Task Force W, dysponująca rocznym budżetem w wysokości 50 milionów dolarów, składała się z 400 obywateli Stanów Zjednoczonych i 2 tysięcy uchodźców kubańskich oraz z flotyli szybkich kutrów patrolowych. Jej agenci zajmowali się głównie sabotażem (zanieczyszczali na przykład eksportowany do krajów trzecich cukier kubański) i wypadami zbrojnymi na wybrzeża wyspy.

Podobne działania prowadził nie podlegający CIA tzw. zespół Alpha 66, który w sierpniu 1961 zaatakował z morza kubański ośrodek wypoczynkowy (zginęło 20 Kubańczyków i doradców radzieckich), a w miesiąc później ostrzelał brytyjskie i kubańskie statki handlowe. Akcji tych dokonywano z terytorium Stanów Zjednoczonych, mimo to władze amerykańskie oświadczyły, że imigranci kubańscy nie zostaną pociągnięci do odpowiedzialności karnej i ostrzegły armatorów państw trzecich, że utrzymując stosunki handlowe z Kubą, ponoszą pełną odpowiedzialność za związane z tym ryzyko.

Drugi kryzys

Rozmieszczając na Kubie pociski rakietowe z głowicami nuklearnymi, Chruszczow doprowadził do kolejnego kryzysu, który sprawił, że 12 października 1962 świat stanął na krawędzi wojny jądrowej. (Kubański kryzys rakietowy)

Po zażegnaniu groźby konfliktu przedstawiciele obu supermocarstw spotkali się w Nowym Jorku, by wynegocjować szczegółowe warunki wycofania rakiet radzieckich z Kuby. Operacji *Mongoose* nie przerwano jednak nawet na czas rokowań - 8 listopada sabotażyści Task Force W wysadzili w powietrze fabrykę kubańską; incydent ten nie zakłócił przebiegu rozmów.

Do tego czasu *Mongoose* zdążyła przekształcić się w największą tajną operację CIA, a Miami, gdzie przebywało 600 oficerów prowadzących i około 3 tysięcy agentów, głównie imigrantów kubańskich (także -> podwójnych agentów DGI), w najbardziej rozbudowaną placówkę Agencji na świecie.

Koncepcje działania zmieniały się jak w kalejdoskopie. Jak zawsze żądny czynu, Lansdale sugerował na przykład, że należy rozpuścić pogłoski o nadchodzącym powtórnym zstąpieniu Chrystusa na ziemię, tym razem na Kubę, przed czym Zbawiciela powstrzymuje wyłącznie fakt, że wyspą rządzi bezbożnik Castro. Potwierdzić to miały zjawiska nadprzyrodzone - Lansdale uznał, że odpowiednią ich manifestacją będzie feeria ogni sztucznych, wystrzelonych z amerykańskiego okrętu podwodnego, który nocą wynurzy się z morza nieopodal Hawany. Plan nie doczekał się jednak realizacji, podobnie jak inne fantastyczne pomysły w rodzaju nasycenia obuwia komunistycznego przywódcy substancją chemiczną, która przeniknąwszy do organizmu Fidela, miała spowodować, że wypadnie mu „charyzmatyczna” broda; rozpylenia halucynogenów w studiu radiowym, skąd Castro miał wygłosić przemówienie, ewentualnie nasycenie nimi jego cygar, tak by zaczął sprawiać wrażenie człowieka pozbawionego kontaktu z rzeczywistością (predylekcja CIA do środków odurzających miała związek z prowadzonymi przez Agencję intensywnymi badaniami nad ich wykorzystaniem do własnych celów (MKULTRA). Nie zaprzestano też aktów sabotażu.

Na scenę wkracza mafia

Latem 1960 plany obalenia Castra przerodziły się w plany pozbawienia go życia. 21 lipca Bissell zapytał jednego z prowadzących oficerów operacyjnych, czy pewien nowo zwerbowany agent potrafiłby wziąć na siebie odpowiedzialność za „ewentualne usunięcie trzech czołowych przywódców” - Fidela i Raula Castro oraz Che Guevary. Mniej więcej w tym samym czasie Harvey spotkał się w Miami z szarą eminencją mafii, Johnem Rossellim. Rozmowa dotyczyła zabójstwa Castra. Rosselli wciągnął do tego zadania dwóch innych

Kubański kryzys rakietowy

318

bosów mafii, Sama Giancanę i Santosa Trafficante, którzy z kolei zaczęli szukać odpowiednich ludzi.

Nietrudno pojąć motywy, jakimi kierowała się mafia. Castro zamknął kontrolowane przez nią słynne kasyna hawańskie i w ogóle usunął ją z wyspy. Koniec jego rządów stwarzał nadzieję na powrót dobrych czasów.

W kwietniu 1962 Harvey ponownie spotkał się z Rossellem i wręczył mu cztery kapsułki z trucizną, przygotowane przez Sztab Służb Technicznych (Technical Services Staff) CIA. Skończyło się jednak niczym. Wygląda na to, że dwie kolejne ekipy płatnych zabójców wytropiła niezwykle skuteczna tajna policja Castra - Komitet Obrony Rewolucji. W czerwcu 1962, usunięty już z funkcji szefa Task Force W, Harvey oznajmił Rossellemu, że układ między CIA a mafią jest nieważny. Spotkanie to obserwowali inwigilujący Rosellego agenci FBI. Nie położyło to jednak kresu planom zamachu na Castra. 22 listopada 1963 jeden z oficerów CIA spotkał się w Paryżu z kolejnym kandydatem na zabójcę i przekazał mu napełnione trucizną wieczne pióro, którym zamachowiec miał ukłuć Fidela. Pod koniec spotkania obydwaj usłyszeli przez radio, że prezydent Kennedy został zastrzelony w Dallas. Incydent ten dał asumpt do przypuszczeń, że za kulisami zamachu na prezydenta stał żądny zemsty Castro.

Agenci, których przewerbowano

Przez całe lata CIA obawiała się penetracji przez agentów DGI swoich rozbudowanych siatek szpiegowskich na Kubie, mimo że z pozoru nic na to nie wskazywało. Poważny niepokój wzbudzał fakt, że wyspa stała się mekką międzynarodowego terroryzmu - przeszkolenie przez wysokich rangą speców KGB przeszedł tam na przykład słynny Carlos, tak przynajmniej wynikało z napływających z wyspy informacji wywiadowczych.

Powstaje jednak pytanie, ile naprawdę informacje te były warte? W marcu 1983 do Stanów Zjednoczonych zbiegł szef operacyjny DGI, Jesus Raul Perez Mendez. Z zeznań, jakie złożył, wynikało, że społeczności imigrantów kubańskich w Miami i Key West zostały gruntownie spenetrowane przez DGI, która wykorzystywała miejscowe kontakty do przemytu narkotyków na teren Stanów Zjednoczonych.

Inny zbieg, mjr Florentino Azpillage, były szef wywiadu w ambasadzie kubańskiej w Pradze, ujawnił personalia 38 agentów amerykańskich przewerbowanych przez DGI i działających jako podwójni agenci. Azpillage uważał, że wszyscy agenci amerykańscy na Kubie kontrolowani byli przez DGI. Oznaczało to, że od bliżej nie określonego czasu przynajmniej część -> Narodowych Ocen Wywiadowczych dotyczących Kuby była -jako oparta na fałszywych przesłankach - błędna. Kubańscy eksperci CIA zapewniali swoich odbiorców o znakomitej jakości napływających z wyspy danych wywiadowczych, tymczasem ostatnio okazało się, że materiały te były wręcz naszpikowane fachowo przygotowaną dezinformacją.

W 1990 przedstawiciele wywiadu amerykańskiego podali, że rosyjscy technicy modernizują potężną, zatrudniającą 6 tysięcy osób, kubańską stację nasłuchu łączności w Lourdes. Koniec zimnej wojny i rozpad ZSRR przeciął radziecką pomoc finansową dla Castra, stacja w Lourdes jednak pozostała.

Wydarzenia w Zatoce Świń odbijały się echem przez lata, a weterani zamieszani byli w afere Watergate i przeprowadzony w 1976 zamach bombowy na ambasadora chilijskiego w Waszyngtonie, Orlando Letelier, znanego krytyka generała Augusta Pinocheta, popieranego przez Stany Zjednoczone. Brygada 2056 pozostała nie tylko symbolem, ale i potężną grupą nacisku, skutecznie występującą przeciwko zniesieniu amerykańskich restrykcji gospodarczych wobec komunistycznej Kuby.

Kubański kryzys raketowy

Przyczyną kryzysu, do którego doszło w październiku 1962, było rozmieszczenie na Kubie radzieckich pocisków raketowych z głowicami nuklearnymi, tłumaczone później przez Nikitę Chruszczowa chęcią przywrócenia głęboko naruszonej równowagi strategicznej między obydwoma supermocarstwami. Operację transportu i dyslokacji balistycznych pocisków raketowych i zabezpieczających je jednostek radzieckich sił powietrznych, marynarki wojennej i

sił lądowych na Kubę oznaczono kryptonimem Anadyr. Jej plan zakładał dostarczenie na wyspę drogą morską 36 balistycznych pocisków raketowych średniego zasięgu SS-4 Sandał (oznaczenie radzieckie R-12) i 24 typu SS-5 Slean (oznaczenie radzieckie R-14), uzbrojonych w głowice jądrowe, zdolnych do rażenia celów na obszarze Stanów Zjednoczonych. W głowice nuklearne zamierzano też uzbroić pociski raketowe kubańskiej obrony wybrzeża, rakiety balistyczne bliskiego zasięgu (artyleryjskie pociski raketowe) oraz 6 lekkich bombowców Il-28Beagle. Na Kubę przerzucono także prawie 51 tysięcy żołnierzy, oficerów i personelu służb technicznych radzieckich sił zbrojnych. Emerytowany oficer radzieckiej Marynarki Wojennej, dr Georgij Światów, wspominał, że gdy jesienią 1962 jako młody inżynier porucznik był zaangażowany do budowy podwodnych konstrukcji, „Kuba stała się prostą decyzją”. Po pierwsze, umieszczenie pocisków raketowych na Kubie było takim samym posunięciem jak programy umieszczenia balistycznych pocisków raketowych na naszych okrętach podwodnych. Po drugie, popieraliśmy Kubę... „taka romantyczna rewolucja”. I nasze pociski raketowe na Kubie były po prostu odpowiednikami amerykańskich pocisków raketowych Jupiter, rozmieszczonych w Turcji.

319

Kubański kryzys raketowy

Radzieckie statki handlowe w kubańskim porcie, sfotografowane przez samolot lecący na małej wysokości, (us naw)

Kubański kryzys raketowy

320

Utrzymane w tajemnicy transporty ludzi, uzbrojenia i sprzętu - przewożonych przez statki radzieckie krajów bloku wschodniego - zaczęły przybywać 26 lipca 1962.

Tego lata uwagę amerykańskich polityków i wojskowych zaprzętał przede wszystkim problem Berlina i kryzysu wietnamskiego. Pojawiające się sporadycznie spekulacje na temat możliwości rozmieszczenia na Kubie radzieckich samolotów bombowych lub pocisków raketowych dalekiego zasięgu nie były poparte żadnymi dowodami rzeczowymi.

U schyłku lata 1962 z licznych źródeł wywiadowczych zaczęły napływać informacje o intensywnej rozbudowie radzieckiego potencjału militarnego na wyspie, nie było jednak żadnych przesłanek, że ZSRR zamierza rozmieścić tam broń jądrową. Nie przewidywały tego również cztery kolejne Narodowe Oceny Wywiadowcze (National Intelligence Estimates - NIE) opracowane w 1962 (ostatnia z 19 września).

Materiały uzyskane przez samoloty U-2 CIA podczas czterech czerwcowych misji rozpoznania fotograficznego terytorium Kuby przyniosły pierwsze przesłanki, że Kubańczycy przygotowują się do rozmieszczenia pocisków raketowych klasy ziemia-powietrze (Surface to Air Missile - SAM), aczkolwiek samych raket nie zauważono. Kolejnych dowodów dostarczyła następna misja U-2, z 5 sierpnia.

Ewentualność dyslokacji radzieckich SAM-ów i pocisków raketowych dalekiego zasięgu zaczęto traktować poważnie. Na rozkaz Johna McCone'a, DCI z nominacji Kennedy'ego, liczbę rozpoznawczych przelotów U-2 nad Kubą zwiększono do czterech miesięcznie. Rozważano też możliwość ataku na kubańskie wyrzutnie SAM-ów, mimo że była to ewidentnie broń defensywna. 10 sierpnia padła propozycja wprowadzenia blokady wyspy, odrzucona z obawy przed prawdopodobnymi działaniami odwetowymi ZSRR wobec Berlina.

Na zdjęciach lotniczych wykonanych w czasie kolejnej misji U-2, 29 sierpnia 1962, widać już było wyraźnie wyrzutnie, transportery pocisków raketowych, urządzenia radarowe i stoły startowe oraz prace przy instalacji pocisków raketowych obrony wybrzeża. Materiał fotograficzny uzyskany 5 września ujawnił kolejne wyrzutnie SAM-ów w zaawansowanej fazie

budowy oraz obecność nowoczesnych radzieckich samolotów myśliwskich MiG-21. (28 sierpnia U-2 sfotografował transport bombowców 11-28).

Pod koniec tego miesiąca płk John R. Wright, jr z -> Agencji Wywiadu Obronnego (Defense Intelligence Agency), analizując materiały fotograficzne U-2, jako pierwszy spostrzegł, że sposób rozmieszczenia pocisków raketowych SAM wokół San Cristobal przypomina systemy raketowej obrony przeciwlotniczej wyrzutni strategicznych w ZSRR. McCone nakazał intensywne rozpoznanie fotograficzne całego obszaru wyspy.

Doszło do poważnego sporu kompetencyjnego. Zważywszy skalę zagrożenia, jakie stwarzały wyrzutnie &4M-ÓW, sekretarz obrony Robert S. McNamara uważał, że zadanie to powinni wykonać piloci sił zbrojnych, czemu z kolei sprzeciwiał się McCone, twierdząc, że Kuba jest celem operacji wywiadu, wszelkie zatem podejmowane wobec niej działania podlegają jemu jako DCI. Stało na tym, że misje rozpoznania prowadzić mieli piloci US Air Force, ale na lepiej wyposażonych U-2C Agencji, w obsłudze których w błyskawicznym tempie przeszkolono dwóch pilotów sił powietrznych -mjr. Richarda S. Heysera i mjr. Rudolpha Andersona jr. Dane fotograficzne zgromadzone w trakcie ich dwóch pierwszych misji, 14 października, jednoznacznie dowodziły, że Sowieci przemieszczają na Kubę ofensywne pociski raketowe z głowicami jądrowymi.

Pierwszym Amerykaninem, który dostrzegł niepodważalne dowody obecności na Kubie balistycznych pocisków raketowych SS-4, był starszy szeregowy USAF, Michael Davis, interpretator danych fotograficznych w Offutt w Nebrasce. Rankiem 16 października zastępca dyrektora CIA, dr Ray Cline, poinformował specjalnego doradcę prezydenta ds. bezpieczeństwa narodowego, McGeorge'a Bundy'ego, że istnieją niezbite dowody obecności ofensywnych raketowych pocisków nuklearnych na Kubie, a ten natychmiast przekazał wiadomość Kennedy'emu.

Podczas narady poświęconej gwałtownemu narastaniu kryzysu postanowiono przeprowadzić nazajutrz sześć misji rozpoznawczych U-2, których rezultatem miało być zdobycie pełnej dokumentacji fotograficznej całego obszaru wyspy. Uzyskany w ten sposób materiał fotograficzny potwierdzał nie tylko obecność balistycznych pocisków raketowych, SS-4 i SS-5, ale również intensywną rozbudowę systemów uzbrojenia konwencjonalnego. Prezydent Kennedy zareagował natychmiastowym powołaniem sztabu kryzysowego.

Szok i niedowierzenie, taka była nasza pierwsza reakcja

- wspominał w Thirteen Days (1969) Robert Kennedy.

- Chruszczow oszukiwał nas, ale zwodziliśmy się też sami. Żaden z członków gabinetu nie zasugerował nawet prezydentowi, że rozbudowa radzieckiego potencjału militarnego na Kubie może dotyczyć również [ofensywnej] broni raketowej.

19 października Kennedy wprowadził stan najwyższej gotowości bojowej w siłach zbrojnych. Trzy dni później Połączony Komitet Szefów Sztabów wydał rozkaz rozpoczęcia przygotowań do blokady wyspy, a Dowództwo Lotnictwa Strategicznego ogłosiło DEFCON 2 - najwyższy stan gotowości bojowej w czasie pokoju - dla bombowców B-52 i B-47, zalecając zarazem rozproszenie samolotów po lotniskach pomocniczych w celu minimalizacji strat na wypadek radzieckiego ataku raketowego. Aby zapewnić sobie poparcie sojuszników dla ewentualnych kroków odwetowych Stanów Zjednoczo-

321

Kubański kryzys raketowy

nych, prezydent w najgłębszej tajemnicy wysłał materiały rozpoznania fotograficznego U-2 do stolic Wielkiej Brytanii, Kanady, Francji i RFN. W wygłoszonym wieczorem 22 października 1962 orędziu do narodu stwierdził:

W ostatnim tygodniu uzyskaliśmy niepodważalne dowody, że na tej zniewolonej wyspie powstają wyrzutnie ofensywnych pocisków raketowych. Celem budowy tych baz nie może być nic poza uzyskaniem zdolności do zadania nuklearnego ciosu półkuli zachodniej.

Prezydent ogłosił morską blokadę dostaw sprzętu wojennego na Kubę. Okręty wojenne US Navy utworzyły kordon sanitarny wokół wyspy, a samoloty marynarki wojennej, startujące z jej lotniskowców i baz naziemnych, rozpoczęły loty patrolowe nad wodami Oceanu Atlantyckiego i Karaibami. Operację wsparło Dowództwo Lotnictwa Strategicznego, wysyłając 16 samolotów cystem KC-97 i 5 przystosowanych do zadań rozpoznania fotograficznego samolotów B-47 Stratojet, mających prowadzić z małej wysokości dozór wód otaczających wyspę.

Jednocześnie rozpoczęły się przygotowania do zmasowanych ataków lotniczych na wyrzutnie radzieckich pocisków raketowych, a jednostki sił powietrznych, lądowych i morskich zajęły pozycje wyjściowe do ewentualnej inwazji.

Z chwilą wprowadzenia blokady Kuby misje U-2 wsparły -> F-101 Yoodoo USAF i -> F8U Cmsader US Navy, przystosowane do zadań rozpoznania fotograficznego z niskiego pułapu, co pozwalało ustalić stan gotowości pocisków raketowych i inne szczegóły. Dane uzyskane wieczorem 25 października wskazywały, że intensywne prace przy wyrzutniach trwają. Zdjęcia z następnego dnia potwierdzały fakt pośpiesznego rozładunku i montażu lekkich bombowców radzieckich Il-28 Beagle.

27 października Fidel Castro wydał artylerii przeciwlotniczej rozkaz otwierania ognia do przelatujących na niskim pułapie samolotów amerykańskich, a miejscowy dowódca radzieckiej obrony przeciwlotniczej na własną rękę polecił atakować pociskami raketowymi ziemia - powietrze przelatujący na dużej wysokości nad wschodnim krańcem wyspy, pilotowany przez mjr. Andersona, U-2C. Maszyna została trafiona i rozbiła się w rejonie Banes-Antilla; Anderson zginął.

W Thirteen Days Robert Kennedy opisuje reakcję Białego Domu na ten incydent:

„Jak możemy wysłać tam jutro następnych pilotów U-2, o ile nie pozbędziemy się tych wszystkich wyrzutni SAM-ów? - zapytał prezydent. - Weszliśmy w zupełnie nowy etap gry". Z początku niemal wszyscy zgodzili się, że nazajutrz o świcie nasze samoloty bombowe i myśliwskie powinny zaatakować i zniszczyć wyrzutnie SAM-ów/. Prezydent ostudził jednak ten zapał. „Niepokoi mnie nie tyle pierwszy

krok - powiedział - co chwila, w której obie strony będą musiały postawić krok czwarty i piąty. Do szóstego nie dojdzie, ponieważ nie będzie już komu go zrobić. Musimy zdawać sobie sprawę, że wchodzimy na bardzo niebezpieczną ścieżkę".

W odpowiedzi na zestrzelenie Andersona nie podjęto żadnych kroków odwetowych. Misje U-2 i loty rozpoznawcze na małej wysokości trwały jednak.

Napięcie rosło. Castro czynił przygotowania do odparcia zmasowanej inwazji, a w wysłanym 27 października rano telegramie radził Chruszczowowi, by w razie amerykańskiego ataku na wyspę zdecydował się raczej na wymierzenie Stanom Zjednoczonym uderzenia nuklearnego niż oddanie inicjatywy Kennedy'emu.

Dla Castra inwazja dokonana w celu zdławienia komunizmu na Kubie miała oznaczać początek światowej wojny między socjalizmem i imperializmem. Dla Chruszczowa coś podobnego w ogóle nie wchodziło w rachubę. Związkowi Radzieckiemu nie wolno było dać się wmanewrować w wojnę na wyspie - stwierdza w 1992 w eseju o kryzysie kubańskim Raymond Garthoff.

Kryzys rozwiązano ostatecznie środkami dyplomatycznymi. Przez cały czas Kennedy i Chruszczow pozostawali w stałym, choć utrzymanym w dyskrecji, kontakcie bezpośrednim, a co najmniej równie ważną rolę odegrała wymiana poglądów „tajnym kanałem łączności" - za

pośrednictwem brata prezydenta, Roberta, i dziennikarzy amerykańskich z jednej, a dwóch przebywających w Waszyngtonie dygnitarzy KGB - Georgi-ja Bolszakowa i Aleksandra Feklisowa z drugiej strony. Była to wymiana poglądów zapewne bardziej szczerą, Chruszczow nie musiał bowiem informować o niej Po-litbiura.

28 października 1962 rząd radziecki zgodził się wycofać pociski rakietowe z Kuby. 20 listopada - po ich zdemontowaniu i usunięciu z wyspy - prezydent Kennedy odwołał blokadę. Poza pociskami raketowymi Chruszczow wycofał z Kuby trzy z czterech stacjonujących tam pułków piechoty, w zamian za co Kennedy obiecał, że Stany Zjednoczone nie zaatakują wyspy, a w terminie późniejszym usuną z Turcji pociski rakietowe Jupiter.

O ile samoloty rozpoznawcze Stanów Zjednoczonych stanęły na wysokości zadania i dostarczyły szczegółowych zdjęć, które przekonały świat o dwulicowości polityków radzieckich, to ich służby wywiadowcze nie zdołały prawidłowo zinterpretować pierwszych przejawów eskalacji radzieckiej obecności militarnej na Kubie ani określić jej prawdziwych rozmiarów.

Amerykańskie źródła informacji szacowały liczebność radzieckiego personelu wojskowego na 8 tysięcy ludzi, tymczasem w chwili rozpoczęcia blokady sięgała ona 49 tysięcy, a co jeszcze ważniejsze - wywiad Stanów Zjednoczonych do ostatniej chwili przekonany był, że na wyspie nie ma broni jądrowej, gdy w rzeczywistości wyładunek pierwszych

Kuczyński Jurgen

322

bojowych głowic nuklearnych z radzieckiego frachtowca Indigirka rozpoczął się już 4 października.

Biały Dom miał własne, także tajne, źródło wywiadu, pułkownika GRU, Olega Pieńkowskiego, który w latach 1961-1962 przekazywał ściśle tajne dane o uzbrojeniu i stanie gotowości bojowej wojsk radzieckich. Informacje Pieńkowskiego i materiały rozpoznania fotograficznego obszarów ZSRR, przeprowadzonego przez U-2, przekonały Kennedy'ego, że Rosjanie nie są przygotowani do wojny jądrowej.

Wywiad - dobry i zły - jak i przewaga Stanów Zjednoczonych w broniach nuklearnych to były czynniki, których potrzebował prezydent Kennedy, by osiągnąć sukces w negocjacjach w Kubańskim kryzysie raketowym. Oficjalna historia Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych podaje:

Opracowanie i wykorzystanie surowych danych wywiadowczych miało równie żywotne znaczenie dla bezpieczeństwa narodowego, jak i loty wywiadowcze, które dostarczały danych. Kryzys kubański rozwijał się bardzo szybko, dane wywiadu musiały być szybko opracowane i poddane analizie, a wyniki dostarczone na czas osobom podejmującym decyzje.

Kuczyński Jurgen, dr (1904—?)

Agent radziecki w Wielkiej Brytanii, brat Ursuli Kuczyński, Soni.

W 1930 wstąpił do Komunistycznej Partii Niemiec, zwerbowany następnie przez GRU, radziecki wywiad wojskowy. Do Wielkiej Brytanii przybył przed II wojną światową i organizował grupki komunistyczne. W styczniu 1940 internowany jako obywatel niemiecki. Gdy zwolniono go po 3 miesiącach MI5 przestała się nim interesować, mimo iż nadal pracował dla GRU, kontaktując w 1941 Klause Fuchsa z radziecką siatką wywiadowczą. W 1944 Amerykanie zwrócili się do Kuczyńskiego jako wybitnego ekonomisty o udział w oszacowaniu strat w Niemczech spowodowanych przez alianckie bombardowania. Był on podpułkownikiem US Army. Informacje, do których miał dostęp dzięki swojej funkcji, przekazywał za pośrednictwem Soni do Moskwy.

[Po wojnie w radzieckiej strefie okupacyjnej Niemiec/NRD zajął się, jako profesor ekonomii politycznej na Uniwersytecie Humboldta, działalnością naukową, która przyniosła mu

międzynarodowe uznanie historyków gospodarczych].

Kuczyński Robert René, dr (1876-1947)

Ojciec radzieckich szpiegów Ursuli i Jurgena Kuczyński. Urodzony w Polsce, dr ekonomii, ideowy komunista. Głęboko zaangażowany w niemieckim ruchu lewicowym aż do 1933, kiedy wyjechał do Wielkiej Brytanii. Wiedział o szpiegowskiej działalności córki i wspierał ją, gdy przybyła do Wielkiej Brytanii w 1941.

Kuczyński Ursula (1907—?)

Ruth Hamburger Beurton (z domu Ursula Kuczyński). Chapman Pincher, autor książki *Too Secret Too Long* (1984), określił Sonię jako „najsprawniejszego szpiega - kobietę w całej historii”.

Urodzona w Berlinie, córka komunisty, wstąpiła do Związku Młodych Komunistów w wieku 17 lat. W 1929 poślubiła Rolfę Hamburgerę, w następnym roku otrzymała od wywiadu radzieckiego rozkaz udania się do Szanghaju. Tam spotkała Agnes Smedley, Richarda Sorgego i prawdopodobnie Rogera Hollisa. Sorge przekonał Ruth, by pracowała dla GRU, radzieckiego wywiadu wojskowego. Używała ona swego mieszkania na spotkania Sorgego i pracowała jako kurier jego grupy.

W 1932 Sorge złożył Moskwie raport, w którym nazwał Ruth zdolnym agentem. Została ona wówczas skierowana do Moskwy na szkolenie, w tym w zakresie obsługi tajnej radiostacji. Wtedy otrzymała pseudonim Sonia.

Wywiad radziecki w kwietniu 1934 wysłał ją do Muk-denu, stolicy kontrolowanej przez Japończyków Mandżurii. Jej zadaniem było utrzymywanie kontaktów między Moskwą i chińskimi partyzantami walczącymi przeciwko Japończykom. W maju 1935 została wysłana do Pekinu, ale wkrótce opuściła Chiny, gdy następcą Sorgego w Szanghaju został aresztowany. Powróciwszy do Europy odwiedziła swych rodziców w Londynie, a następnie pojechała wraz z Hamburgerem do Polski, gdzie Rolf również pracował dla GRU. Sonia powróciła do Moskwy w czerwcu 1937 w celu dalszego szkolenia; otrzymała wtedy Order Czerwonego Sztandaru, najwyższe odznaczenie przyznawane osobom nie będącym obywatelami radzieckimi.

Mianowano ją też majorem GRU. W czerwcu 1938 Sonia została skierowana do werbowania Brytyjczyków, aby pod jej kierownictwem pracowali jako szpiedzy w Niemczech. GRU rozkazało jej rozwieść się z Rolfem i poślubić jednego z jej brytyjskich agentów, Lena Beurtona, aby mogła otrzymać obywatelstwo brytyjskie. Sonia poślubiła Beurtona 23 lutego 1940 i w maju otrzymała paszport brytyjski.

Ollo, która była opiekunką Soni w Niemczech, chciała pojechać do Anglii z rodziną. Gdy nie otrzymała zgody, zwróciła się do przedstawiciela konsulatu brytyjskiego w Montreux w Szwajcarii i ujawniła działalność szpiegowską Soni i Beurtona. Jej doniesienie zostało zignorowane. Gdy Sonia wraz z dwójką dzieci przyjechała do Anglii 23 lutego 1940, osiedliła się w domu w pobliżu Oxfordu i wiosną 1941 zaczęła nadawać tajne transmisje radiowe.

Klaus Fuchs przekazywał Soni informacje dotyczące jego prac nad budową bomby atomowej w 1941. We wrześniu 1944 brat Soni, Jurgen Kuczyński, został

323

Kukliński Ryszard

poproszony o współudział w amerykańskich próbach oszacowania szkód wyrządzonych niemieckiej machinie wojennej na skutek bombardowań alianckich. Został mianowany podpułkownikiem US Army, i dzięki temu mógł przekazywać Soni wyniki prac US Strategic Bom-bing Survey (Amerykański Program Oceny Skutków Bombardowań Strategicznych). W czerwcu 1947 dwóch pracowników —* MI5 wraz z miejscowym detektywem usiłowało przesłuchać Sonię i jej męża w związku z domniemaną działalnością szpiegowską. Oboje

odmówili odpowiedzi na pytania. Wydaje się, że funkcjonariusze kontrwywiadu nie interesowali się już później rodziną Beurtonów.

W 1950 Sonia wraz z dwojgiem dzieci pojechała do NRD na wakacje. Nigdy już nie wróciła do Anglii. W tym samym roku dołączył do nich Beurton. W 1969 po raz drugi odznaczono Sonię Orderem Czerwonego Sztandaru. Opublikowała swoje wspomnienia w 1977, napisała także wiele innych książek. W 1984 otrzymała Order Karola Marksa.

Kuehn Bernard

Szpieg niemiecki, który pod koniec lat trzydziestych -wraz z żoną i podającą się za ich córkę Ruth Kaethe Suse - gromadził na Hawajach dane wywiadowcze dla —* Abwehry i wywiadu japońskiej marynarki wojennej.

Od 1930 członek NSDAP. W 1935, po kilku spotkaniach z japońskim attache morskim w Berlinie, zgodził się szpiegować dla Japonii za 2 tysiące dolarów miesięcznie i 6 tysięcy dolarów premii rocznej. W 1936 Kuehn, jego żona i Suse wyjechali na Hawaje, gdzie oficjalnie Kuehn rozpoczął studia na wydziale japonistyki.

W marcu 1939 Japończycy dostarczyli mu przenośny nadajnik radiowy o zasięgu zaledwie 160 km, co sugerowałoby, że miał on utrzymywać łączność z japońskimi okrętami podwodnymi (czego wszakże nigdy nie stwierdzono). Kuehnowie pozostawali w ścisłym kontakcie z głównym agentem japońskiej marynarki wojennej na Hawajach Takeo Yoshikawą.

Nic nie wskazuje na to, by Kuehn zdobył jakieś dane wywiadowcze, wykorzystane później przez Japończyków podczas ataku na Pearl Harbor.

Jego nieudolność i prymitywizm - stwierdził w 1950 jeden z oficerów wywiadu japońskiego - budziły obawy, że nie zdoła zdobyć żadnych potrzebnych nam do ataku na Pearl Harbor informacji. (...) Stąd też postanowiono korzystać z niego tylko wówczas, gdyby zawiodły wszelkie inne środki.

Jednym z wynalazków Kuehna był zupełnie bezużyteczny system łączności sygnałowej z okrętami podwodnymi, stanowiący kombinację sygnałów świetlnych, ogłoszeń radiowych i symboli umieszczanych na łodziach żaglowych.

Według raportu jednego z oficerów wywiadu amerykańskiego w czasie ataku na Pearl Harbor Kuehn wysyłał rzekomo sygnały świetlne z okna na poddaszu swego domu. Informacja ta wydaje się jednak mało wiarygodna. Wkrótce potem Kuehna i Suse aresztowało FBI. Później zatrzymano także jego małżonkę. Kuehn uznany został winnym szpiegostwa i skazany na karę śmierci, złagodzoną do pięćdziesięciu lat więzienia. Zwolniony w 1946. Panią Kuehn i jej „córkę" deportowano po zakończeniu wojny.

Kukliński Ryszard, płk (ur. 1930)

Oficer Wojska Polskiego, który od 1970 do swej ucieczki z kraju w 1981 dostarczał CIA informacje m.in. o radzieckich planach militarnych.

Urodził się w Warszawie w rodzinie robotniczej. Ojciec, członek Polskiej Partii Socjalistycznej, aresztowany przez Niemców, zginął na krótko przed zakończeniem wojny w obozie koncentracyjnym w Oranienburgu.

Kukliński trafił w 1945 do Wrocławia, gdzie podjął pracę, kontynuując naukę w gimnazjum wieczorowym. W 1947 zaciągnął się do Wojska Polskiego. W 1950 ukończył szkołę oficerską; przez kolejne 10 lat służył jako oficer liniowy. Po studiach w Akademii Sztabu Generalnego w 1963 został skierowany do Sztabu Generalnego, zajmując się m.in. planowaniem szkolenia operacyjnego. Awansował systematycznie, obejmując w 1976 po przebyciu kursu operacyjno-taktycznego w moskiewskiej Akademii Wojskowej Sztabu Generalnego stanowisko szefa Oddziału I Planowania Strategiczno-Obrończego w Zarządzie Operacyjnym SG.

Ówczesny minister obrony, gen. Wojciech Jaruzelski, który cenił Kuklińskiego, pisze, iż

pułkownik cieszył się ogólnie dobrą opinią.

Inteligentny, zdolny, o wysokich kwalifikacjach sztabowych, [był] politycznie aktywny.

Uwagę lepiej go znających mogło jedynie zwracać, iż układowy wobec wojskowych radzieckich, był w kontaktach z kolegami bardzo ostrożny i skryty. Mimo iż oceniano go jako „urzędnika w mundurze”, Kuklińskiego czekała, niejako automatycznie, kariera generalska.

Kontakty z CIA nawiązał najpewniej podczas służby w Międzynarodowej Komisji Nadzoru i Kontroli w Wietnamie w latach 1968-1969. Nie jest jasne, czy wtedy i później za swe usługi otrzymywał zapłatę.

Ponieważ z tytułu swych obowiązków miał dostęp do większości przechowywanych w sztabie tajnych dokumentów, jego znaczenie jako agenta jeszcze wzrosło. Prowadził go Daniel, były szef rezydentury CIA w Warszawie. Należał do wąskiej grupy Bigot, skupiającej najwartościowszych i najbardziej utajnionych agentów. Łącznie płk Kukliński dostarczył Amerykanom ok. 35 tysięcy stron dokumentów. Wedle jego

Kunkle Craig D.

324

własnych relacji były wśród nich radzieckie plany operacyjne (w zasadzie niedostępne nawet wojskowym wyższych stopni niż te, do których doszedł Kukliński), dyslokacje obiektów sztabowych Układu Warszawskiego i informacje o nowych rodzajach broni (m.in. czołgu T-72). Po sierpniu 1980 zaczął przekazywać również dane polityczne i polityczno-wojskowe o polityce władz wobec „Solidarności”, planowanej interwencji Układu Warszawskiego, a wreszcie o zamiarach wprowadzenia stanu wojennego.

Na początku listopada 1981 CIA w związku z oznakami zainteresowania ze strony służb specjalnych pomogła Kuklińskiemu z rodziną wyjechać na Zachód. Władze polskie zorientowały się, że był szpiegiem po jego ucieczce, gdy 6 listopada nie stawił się do pracy. Został oskarżony i skazany zaocznie na karę śmierci. Obecnie mieszka w Stanach Zjednoczonych. „The Washington Post” pisał o nim w 1986 jako o:

bardzo dzielnym człowieku, który został agentem CIA nie dla pieniędzy, ale ponieważ nie mógł znieść tego, co Sowieci i polski rząd zrobili z jego krajem.

W jakiś czas po ucieczce w paryskiej „Kulturze” ukazał się krótki z nim wywiad, przedrukowany następnie w drugim obiegu pt. Wojna z narodem widziana od środka.

Po przybyciu do Stanów Zjednoczonych i po operacji plastycznej Kuklińskiemu nadano nową tożsamość. Środki ostrożności okazały się uzasadnione. Dwaj jego synowie zginęli w ciągu paru lat w niewyjaśnionych okolicznościach. 23 maja 1984 sąd wojskowy w Warszawie uznał go za winnego szpiegostwa i skazał zaocznie na karę śmierci. Po długich zabiegach, rozpoczętych po 1989, w maju 1995 Izba Wojskowa Sądu Najwyższego -na skutek rewizji nadzwyczajnej I prezesa Sądu Najwyższego - w całości uchylili wyrok i przekazała sprawę do ponownego rozpatrzenia. We wrześniu 1997 Prokuratura Warszawskiego Okręgu Wojskowego umorzyła postępowanie przeciwko Ryszardowi Kuklińskiemu. Uznała, że nawiązując współpracę z wywiadem amerykańskim, działał on w stanie wyższej konieczności.

W kwietniu 1998 przyjechał z oficjalną wizytą do Polski, owacyjnie witany przez część środowisk prawniczych. Postawione przez media pytanie: „bohater czy zdrajca?” wyraźnie podzieliło polityków i opinię publiczną w kraju.

Kunkle Craig D., st. bosman (ur. 1949)

Specjalista US Navy. Przyznał się do zarzucanego mu szpiegostwa po próbie sprzedania tajemnic wojskowych dwóm tajnym agentom FBI, udającym radzieckich oficerów wywiadu.

Kunkle, stary żołnierz, który przesłużył 11 i pół roku w marynarce wojennej, został w 1985 zwolniony za ekshibi-q'onizm. W 1988, gdy zamierzał podjąć działalność szpie-

gowską, pracował jako strażnik ochrony szpitala. Zeznał, że chciał pracować dla Sowieców, aby zarobić pieniądze i odegrać się na marynarce wojennej za zwolnienie go.

Od grudnia 1988 Kunkle 6 razy nawiązał kontakt z człowiekiem, którego uważał za pracownika ambasady radzieckiej w Waszyngtonie. Człowiek ten w istocie był agentem FBI, który wypłacił zaliczkę z wysokości 5 tysięcy dolarów w zamian za tajne informacje dotyczące służby Кипкие'a w marynarce, zwłaszcza w zakresie zwalczania okrętów podwodnych. Wszystkie spotkania rejestrowały ukryte kamery FBI. 11 stycznia 1989 Кипкие'a aresztowano.

Przyznał się do postawionych zarzutów szpiegostwa. Skazano go na 12 lat więzienia. Nie ujawniono, jak FBI udało się odkryć próbę skontaktowania się Кипкие'a z Sowiecami, ale stało się tak zapewne dzięki podsłuchowi telefonicznemu radzieckiej ambasady.

Kurasow Władimir, gen. armii (1897-1973)

Dowódca armii. Carski oficer, który po rewolucji październikowej przeszedł na stronę bolszewików. Wszechstronnie wykształcony (ukończył dwie wyższe uczelnie wojskowe), był klasycznym typem sztabowca. W 1940 został zastępcą szefa Zarządu Operacyjnego Sztabu Generalnego. Pozostał na tym stanowisku do początku wojny niemiecko-radzieckiej, kiedy to został dowódcą 4 Armii Uderzeniowej.

Po wojnie został dowódcą Centralnej Grupy Wojsk stacjonującej w Austrii, a w lutym 1949 - szefem GRU, awansując do stopnia generała armii. Później w tym samym roku przeniesiono go na stanowisko komendanta Akademii Sztabu Generalnego. W latach 1956-1961 był zastępcą szefa Sztabu Generalnego i zarazem szefem Zarządu Wyższego Szkolnictwa Wojskowego. W latach 1961-1963 ponownie komendant ASG. Następnie 5 lat spędził w sztabie Paktu Warszawskiego. W roku 1968 przesunięto go do grupy inspekcyjnej Ministerstwa Obrony. Odznaczony 46 orderami i medalami radzieckimi i zagranicznymi, w tym Złotą Gwiazdą Bohatera Związku Radzieckiego, przyznaną mu w 1965 z okazji 20-lecia zwycięstwa.

Kurier

Osoba, której powierzono zadanie bezpiecznego dostarczenia adresatowi przesyłki z tajną zawartością, często nieświadoma swojej roli (np. przez grzeczność przekazująca korespondencję od „znajomego”).

Kuzniecowa Fiodor, gen. płk (1904-1979)

Szef radzieckiego wywiadu wojskowego, w latach 1945-1947. Odegrał dużą rolę w krwawych czyszkach wojskowych zarówno przed, jak i po II wojnie światowej.

325

KW - typ maszyn szyfrujących

Był robotnikiem w Moskwie i aktywnym członkiem partii bolszewickiej, gdy w 1938 powołano go do wojska na stanowisko szefa kadr Zarządu Politycznego Komisariatu Obrony. Zajmował to stanowisko w czasie stalinowskich czyszek w Armii Czerwonej oraz w GRU.

Wybuch wojny zastał go na stanowisku zastępcy szefa Głównego Zarządu Propagandy i Agitacji (dawnego Zarządu Politycznego).

W 1943 został szefem niezależnego od GRU Zarządu Wywiadu Sztabu Generalnego. Brał udział w zorganizowaniu konferencji Churchill - Roosevelt - Stalin w Teheranie w 1943 (po której awansował do stopnia generała pułkownika) a także w Jałcie i Poczdamie w 1945. Za jego kierownictwa wywiad wojskowy kładł nacisk na próby wykradzenia amerykańskich tajemnic budowy bomby atomowej (siatka szpiegów atomowych).

W 1949 Kuzniecowa został szefem Głównego Zarządu Politycznego. Zajmował to stanowisko do śmierci Stalina w marcu 1953, po czym przesunięto go na niższe stanowisko szefa Głównego Zarządu Kadr Ministerstwa Obrony. Później był komendantem Wojskowej Akademii Politycznej. Karierę swoją zakończył jako członek Rady Wojennej Północnej Grupy Wojsk. W

1969 przeszedł w stan spoczynku.

Kuzyni

W slangu wywiadu brytyjskiego - służby wywiadu Stanów Zjednoczonych, zwłaszcza CIA.

KW - typ maszyn szyfrujących

Oznaczenie kodowe rodziny szybkich maszyn szyfrujących używanych w Stanach Zjednoczonych po II wojnie światowej i towarzyszącego im wyposażenia (poprzedzane czasem literami R i T - „odbiornik”, „nadajnik”), znane także pod nazwami nawiązującymi do postaci z mitologii greckiej: Creon, Jason, Nestor, Pontis.

W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych naj-powszechniej stosowaną w siłach zbrojnych Stanów Zjednoczonych maszyną szyfrującą była KW-7 Ores-tes, używana także przez liczne amerykańskie instytucje państwowe i różne instytucje w państwach sojuszniczych.

KW-7 mieściła się w zwykłej szarej skrzynce rozmiarów drukarki dalekopisowej. Obwody szyfrujące maszyny osłaniał ekranowany futerał, co miało zapobiec ewentualnemu przechwyceniu przez urządzenie podsłuchowe emitowanych przez nią impulsów.

Komunikat wprowadzano do KW-7 za pomocą klawiatury tekstem otwartym w języku angielskim. Generowane przez klawiaturę impulsy przetwarzane były następnie przez obwody szyfrujące w ciągu grup cyfro-

wych zgodnie z algorytmem wyznaczanym przez zmieniający codziennie klucz szyfrowy.

Szyfrogram odczytywała automatycznie odbiorcza maszyna KW-7 operująca tym samym kluczem i przekazywała go odbiorcy w postaci wydruku dalekopisowego.

Stosowane początkowo tzw. listy kluczy, czyli wydrukowane zestawy ciągów cyfrowych, stanowiących klucze dzienne, wprowadzanych następnie do maszyny ręcznie. Z biegiem czasu przybrały postać tzw. kart kluczy, zbliżonych do używanych we wczesnych komputerach IBM kart perforowanych, na których ciągi cyfr składających się na klucze dzienne zapisywane były systemem binarnym. Wprowadzenie klucza polegało na umieszczeniu karty kluczy w wyposażonej w czytnik komory z boku maszyny szyfrującej. Ich odczytanie i wprowadzenie do obwodów szyfrujących odbywało się automatycznie. W slangu radiotelegrafistów marynarki wojennej procedurę tę nazywano faszzerowaniem.

Mimo że metody faszzerowania zmieniały się z biegiem lat, konstrukcja samych maszyn, zwłaszcza służącej przez długi czas KW-7, prawie się nie zmieniała, co spowodowane było przede wszystkim wysokimi kosztami takiej operacji, tym bardziej że w grę wchodziły tysiące urządzeń. (Maszyn tych używa prezydent i inni urzędnicy Białego Domu podczas podróży, chociaż zwykle korzystają z systemów łączności wojskowej. Ppłk Olwer North używał przenośnej maszyny szyfrującej KL-43 podczas podróży zagranicznych w związku ze sprawą Iran Contras).

Złamanie szyfrów

Bezpieczeństwo maszyn szyfrujących zależy od ochrony ich samych oraz ochrony list kluczy. Zasady zabezpieczania kluczy są najistotniejszym elementem opracowanego przez Agencję Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Agency - NSA) systemu ochrony materiałów tajnych. Określa on procedury dystrybucji - drukowanych w silnie strzeżonych zakładach poligraficznych NSA w Fort Meade - list kluczy do skrytek NSA na całym świecie, a stamtąd - za pośrednictwem specjalnej Służby Kurierskiej Sił Zbrojnych (Armed Forces Courier Service) - do użytkowników maszyn szyfrujących: ambasad, baz wojskowych, biur agencji wywiadowczych i okrętów wojennych. Listy kluczy odbierane są za pokwitowaniem, segregowane i przechowywane w kasach pancernych, a po wykorzystaniu niszczone. Kontakt z nimi ma jedynie personel dysponujący odpowiednim poziomem prawa dostępu. Tak - przynajmniej w teorii - system ten powinien funkcjonować.

W rzeczywistości jednak wielu Amerykanów i kilku obcokrajowców regularnie dostarczało ZSRR listy kluczy i inne informacje o maszynach KW, których wiele egzemplarzy wpadło w ręce radzieckie.

KW - typ maszyn szyfrujących

326

W 1960 zbiegli do ZSRR kryptolodzy NSA William H. Martin i —* Bernon F. Mitchell dostarczyli Rosjanom pochodzące z pierwszej ręki informacje o amerykańskich postępach w dziedzinie dekryptażu i o systemach szyfrowych. W latach 1963-1964 części do maszyn szyfrujących, a także listy kluczy do KL-7, sprzedawał im chorąży —* Joseph G. Helmich, specjalista łączności wojsk lądowych. W styczniu 1968 Sowieci weszli w posiadanie kilku amerykańskich maszyn szyfrujących, w tym KW-7 (z aktualną listą kluczy), KWR-37 i KG-14, znajdujących się na pokładzie zajętego przez Koreę Północną okrętu szpiegowskiego Pueblo, a jeszcze więcej (30, według innych źródeł nawet 32) wpadło w ich ręce po wielkiej ofensywie wojsk północnowietnamskich w 1975.

Od 1968 st. chor. amerykańskiej marynarki wojennej John A. Walker i jego kolega, st. radiotelegrafista Jerry Whitworth dostarczyli Sowiecom listy kluczy oraz niezliczone dokumenty i instrukcje, umożliwiając im korzystanie ze zdobytych maszyn i złamanie szyfrów innych. Pod koniec lat siedemdziesiątych listy kluczy i instrukcje obsługi technicznej maszyn KW-7 używanych przez CIA przekazywali im Christopher Boyce i Andrew D. Lee.

KW-7 i pewne amerykańskie systemy szyfrowania stosowano również w wielu innych państwach, wolno więc przypuszczać, że do naruszenia bezpieczeństwa kryptomateriałów dochodziło również tam.

Wiedzieliśmy, że KW-7 nie była w pełni bezpieczna - powiedział w 1987 autorom tej pracy emerytowany wyższy oficer łączności marynarki. - Nigdy jednak nie usłyszeliśmy od NSA, że problem polegał na bezpieczeństwie list kluczy. Raz tylko wspomniano, że kilka z nich zaginęło - rzekomo w katastrofach lotniczych. 30 maszyn szyfrujących straciliśmy co prawda w Wietnamie, ale sam fakt posiadania takiej maszyny to jeszcze nie wszystko. Sowieci nie mieli dostatecznie szybkich komputerów, żeby zrozumieć ich algorytmy.

Okazało się jednak, że ZSRR już wcześniej zdołał poczynić głębokie wyłomy w systemie bezpieczeństwa łączności państw zachodnich. (Kryptoanaliza)

Lacoste Pierre, adm.

Lacrosse

Szef francuskiej Dyrekcji Generalnej Bezpieczeństwa Zewnętrzniego (DGSE) w latach 1982-1985.

Absolwent Akademii Marynarki Wojennej, w czasie II wojny światowej służył w siłach Wolnej Francji na Morzu Śródziemnym, następnie na różnych stanowiskach we francuskiej marynarce wojennej, uczestnik wojny w Indochinach. Po wojnie otrzymywał różne przydziały w marynarce, zarówno na morzu, jak na lądzie; obserwował działania w Indochinach. Po nauce w Ośrodku Wyższych Studiów Wojskowych i Państwowej Wyższej Szkole Wojennej mianowany zastępcą szefa zarządu wojskowego w Ministerstwie Obrony (1972-1976), a następnie komendantem Wyższej Szkoły Marynarki Wojennej (1976-1978).

W 1982 objął DGSE po Pierze Marionie jako pierwszy oficer marynarki wojennej na tym stanowisku.

Zaprzeczył, jakoby wydał rozkaz wysadzenia w powietrze statku organizacji ekologicznej Greenpeace Rainbow Warrior. Wobec międzynarodowego skandalu, jaki wybuchł z tego powodu, zmuszony jednak został do dymisji.

1 lipca 1986 mianowany przewodniczącym Fundacji Badań nad Problemami Obrony Narodowej. Autor licznych artykułów i książek dotyczących zagadnień obrony narodowej i wywiadu; często

wypowiada się publicznie w tych kwestiach.

Amerykański program satelitarny, uruchomiony w celu uporania się z problemem pokrywy chmur nad Związkiem Radzieckim, przeszkadzającej w prowadzeniu rozpoznania przez satelity szpiegowskie. Pokrywa chmur poważnie utrudniała obserwację Związku Radzieckiego, ograniczając skuteczność pierwszych satelitów szpiegowskich. Satelita Corona na przykład, pierwszy wykrył w 1961 prawdopodobną dyslokację radzieckiego systemu antysatelitarnych i przeciwlotniczych antybalistycznych pocisków raketowych koło Tallina w Estonii, ale z powodu chmur dopiero w 8 lat później można było uzyskać dodatkowe, szczegółowe fotografie satelitarne.

W systemie tym zastosowano tzw. radar obrazowy, który przez odbicie ześrodkowanych fal radiowych mógł przeniknąć pokrywę chmur, jak również działać w ciemności. Amerykański SEASAT-A, eksperymentalny satelita dozoru oceanicznego, wystrzelony na orbitę 28 czerwca 1978, miał radar z syntetyczną aperturą (Synthetic Aperture Radar - SAR) z rozdzielczością 25 m, tj. mógł wykrywać obiekty tych rozmiarów z wysokości 1255 km nad ziemią. Stosunkowo mała antena SAR umożliwiała wykorzystanie ruchu satelity do zwiększenia efektywności radaru. 12 listopada 1981 wprowadzono na orbitę wahadłowiec kosmiczny Columbia, który wyposażono w pokładowy radar obrazowy. Nieoczekiwanie okazał się on

Lahousen Erwin von

328

zdolny przeniknąć na około 5 m w głąb suchych piasków wschodniej Sahary. 5 października 1984 wystrzelono wahadłowiec Challenger w innej misji obrazowego radaru, a mianowicie miał on „sfotografować” kilka miast północnoamerykańskich. Jeffrey T. Richelson pisał w/ *America's Secret Eyes in Space* (1990):

Biorąc pod uwagę pokrywę chmur, jakie zakryły wiele celów, misja okazała się imponującym pokazem dodatkowych możliwości, jakie daje radar obrazowy. Misja dostarczyła doskonałe fotografie, dobitnie wskazujące, czego może dokonać radar obrazowy nad Europą Wschodnią i ZSRR jesienią i zimą, w czasie zachmurzenia lub w nocy.

Satelita Lacrosse rozpoczął pracę dla CIA pod kryptonimem Indigo. Wyposażony w system SAR miał przekazywać elektroniczne obrazy do stacji odbiorczych na ziemi. Ponieważ Lacrosse był przeznaczony do prowadzenia rozpoznania celów naziemnych, marynarka wojenna miała otrzymać własnego satelitę z SAR do rozpoznania oceanicznego. (Program ten, zwany Clipper Bow, zarzucono; Związek Radziecki miał już operacyjnego satelitę radarowego rozpoznania oceanicznego).

CIA początkowo zamierzała umieścić SAR na zewnątrz satelity szpiegowskiego KH-11 (—* Keyhole). Propozycji tej sprzeciwił się sekretarz obrony, Harold Brown, uważając, iż plan zakłada umieszczenie zbyt wielu cennych urządzeń rozpoznawczych na niewielu satelitach. Tymczasem koszty programu Lacrosse szybko rosły i w Kongresie zaczęto stawiać pytania o ścisłość przewidywanych kosztów przedstawionych przez CIA i Narodowe Biuro Rozpoznania (National Reconnaissance Office - NRO). Niemniej w Kongresie kładziono duży nacisk na Lacrosse, ponieważ mógłby on pomóc w kontrolowaniu przestrzegania przez Sowieców układów o ograniczeniu zbrojeń.

"Wystrzelenie pierwszego satelity Lacrosse uległo opóźnieniu z powodu eksplozji wahadłowca Challenger (28 stycznia 1986), co wstrzymało na pewien czas wysyłanie w kosmos amerykańskich wahadłowców. Zastosowanie wahadłowca jako jedyne amerykańskiego systemu wynoszącego satelity na orbitę około-ziemską, pomogło usprawiedliwić wysoki koszt systemu wahadłowców. Satelitę Lacrosse umieszczono na pokładzie wahadłowca Atlantis i za jego pomocą wprowadzono na orbitę dopiero 2 grudnia 1988. Ale nawet wtedy były problemy -

wyrzutnia w bazie wojsk lotniczych w Vandenberg w Kalifornii miała techniczne kłopoty, a wystrzelenie tego wahadłowca z przylądka Canaveral na Florydzie warunkowało uzyskanie toru przelotu satelity uniemożliwiającego objęcie zasięgiem fotograficznym radzieckich baz okrętów podwodnych i urządzeń budowanych na Półwyspie Kola, wielu baz strategicznych balistycznych pocisków raketowych oraz kosmodromu w Plesiecku.

Stosowane dawniej na wahadłowcu 48-metrowe panele baterii słonecznych i anteny przekazywania danych zostały powiększone; panele zapewniły energię dla radaru. W kilka tygodni po wystrzeleniu (na orbitę na wysokości około 480 km) satelity Lacrosse, za pomocą korekcyjnych silników raketowych, wprowadzono go na stałą orbitę 670-700 km.

Lacrosse znalazł się na orbicie okołoziemskiej pod koniec 1988 i dołączył do dwóch satelitów szpiegowskich KH-11 (Kennan/Crystal). W latach dziewięćdziesiątych umieszczono na orbicie dalsze satelity Lacrosse, jednak szczegóły na ten temat są nadal utajnione.

Lahousen Erwin von, gen. mjr (1897-1955)

Szef niemieckich operacji sabotażowych w czasie II wojny światowej, jedna z głównych postaci lipcowego zamachu na Hitlera, w 1944.

Potomek arystokratycznej rodziny austriackiej; podczas I wojny światowej w armii Austro-Węgier, po wojnie szef kontrwywiadu austriackiego. Po Anschlussie Austrii, w 1938, przydzielony do Ab-wehry, gdzie szybko znalazł wspólny język z Wilhelmem Canarisem. Dylemat, przed którym stanął -konflikt między wiernością wobec Niemiec i zdradą wobec Hitlera i nazizmu - odzwierciedlają jego dzienniki wojenne, na podstawie których powstała opublikowana w 1958 książka Charlesa Wightona i Guntera Peisa Spies and Saboteurs. Działając w imieniu Canarisa, Lahousen bezskutecznie próbował zapobiec likwidowaniu radzieckich jeńców wojennych.

Canaris mianował go szefem oddziału II Abwehry, zajmującego się głównie sabotażem.

Lahousen kierował udanymi operacjami sabotażowymi w Polsce we wrześniu 1939. Ponieważ Canaris uważał, że szpiegostwo jest ważniejsze niż sabotaż, Lahousen nakazał, by agenci wysyłam do "Wielkiej Brytanii byli szkoleni przede wszystkim jako szpiedzy. Jego agenci jednak zawiedli na całej linii (Double Cross System), również sabotażyści wysłani do Stanów Zjednoczonych zostali szybko ujęci (FBI).

W 1943 Lahousen przeniesiony został na front wschodni, przez co w chwili upadku Abwehry i Canarisa znajdował się z dala od centrum wydarzeń. Utrzymał później, że to właśnie on dostarczył bombę, którą 20 lipca 1944 podłożył w kwaterze Hitlera Stauffenberg; nie poniósł jednak żadnych konsekwencji w związku z zamachem.

Podczas procesów norymberskich zeznawał jako świadek oskarżenia.

Lakom, Biuro Łącznikowe do Spraw Naukowych

Głęboko utajniona izraelska agencja wywiadowcza, utworzona w celu ochrony izraelskiego programu bu-

329

Lalas Steven J.

dowy broni nuklearnej. Starania o zakup we Francji powielającego reaktora jądrowego Izrael wszczął w 1956, podczas spotkania przedstawicieli Izraela, Wielkiej Brytanii i Francji poświęconego planom - nieudanej, jak się później okazało - interwencji francusko-brytyjskiej w Egipcie.

W początkowej fazie nad realizacją ściśle tajnego izraelskiego programu nuklearnego czuwały wspólnie Mossad i Aman. Zdaniem premiera Dawida Ben Guriona oraz jego głównego doradcy ds. obrony, Szi-mona Peresa, istniała jednak potrzeba powołania nowej agencji, która byłaby w stanie zagwarantować absolutne bezpieczeństwo informacji nuklearnych. Utworzono ją w 1957.

Wydzielona ze struktur Ministerstwa Obrony agencja, na czele której stanął weteran Szin Bet Binjamin Blumberg, nosiła nazwę Biura Zadań Specjalnych; później nazwano ją Naukowym Biurem Łącznikowym (Liszka LeKiszrei Mada - Lakam). Fakt jej istnienia otoczony był głęboką tajemnicą. Nie wiedział o Lakam początkowo nawet najwyższy zwierzchnik izraelskich służb wywiadowczych Isser Harel. Informatorami agencji byli attachés naukowcy ambasad Izraela w Stanach Zjednoczonych i w Europie oraz naukowcy izraelscy, na których wywierano pewną presję, by z informacji zdobytych za granicą uczynili „patriotyczny użytek”.

Lakam sprawowało pieczę nad budową reaktora jądrowego (fabryki włókienniczej -jak głosiły oświadczenia oficjalne) na pustyni Negew. Inwestycja ta wzbudziła podejrzenia Francji, orientującej się z grubsza w zamiarach rządu Izraela. Agenci francuscy podejmowali próby spenetrowania tego rejonu. Niepokój wykazywały też amerykańskie służby wywiadowcze, analizujące dane rozpoznania fotograficznego wspomnianego obszaru. Oba te kraje odniosły się sceptycznie do oficjalnego oświadczenia rządu Izraela, stwierdzającego, że kraj ten nie prowadzi żadnych prac nad budową broni jądrowej. Francja radykalnie ograniczyła pomoc dla programu izraelskich badań nuklearnych.

W tej sytuacji Lakam znalazł nowe źródło zaopatrzenia w surowce - firmę Nuclear Materials and Equipment Corporation (NUMEC) z Apollo w Pensylwanii. W 1965 amerykańska Komisja Energii Atomowej wykryła, że zaopatrujący w paliwo jądrowe reaktory amerykańskie NUMEC „zgubił” gdzieś 91 kg wzbogaconego uranu, a wywiad amerykański ujawnił wkrótce powiązania firmy z izraelskim attache naukowym w Waszyngtonie, agentem Lakam. Afera NUMEC ostatecznie przekonała Stany Zjednoczone, że Izrael pracuje nad konstrukcją broni nuklearnej.

W 1981 miejsce Blumberga zajął doradca premiera Menachema Begin do spraw walki z terroryzmem, owiany legendą oficer Mossadu Rafael Eitan, jedna z najgłośniejszych postaci w dziejach wywiadu Izraela.

Jako szef Lakam, podlegał wpływowemu ministrowi obrony, Arielowi Szaronowi. Nieufnie i z lekceważeniem odnoszący się do Mossadu Szaron przekształcił Lakam w swoją prywatną służbę wywiadowczą o zasięgu światowym. Celem operacji agencji były również -wbrew zawartej przez obydwa państwa oficjalnej umowie - Stany Zjednoczone.

Kolejną porcję uranu zapewniła Izraelowi przeprowadzona wspólnie z Mossadem skomplikowana operacja o kryptonimie Plumbat. Pod koniec 1968 wyszedł pod niemiecką flagą w rejs z Antwerpii do Genui frachtowiec Scheersberg z ładunkiem 200 ton tlenku uranu zakupionego dla jednej z firm niemieckich. Scheersberg nigdy nie dotarł do portu przeznaczenia. Odnalazł się w porcie tureckim z pustymi ładowniami. Uran przeładowano na morzu na statek izraelski.

Lakam nadal pozostawałby zapewne anonimową jednostką wywiadowczą, gdyby w listopadzie 1985 nazwisko Eitana nie padło w podsłuchiowanych przez -> FBI rozmowach telefonicznych niejakiego Jonathana J. PoUarda, cywilnego analityka wywiadu US Navy, który zaoferował usługi szpiegowskie pewnemu dyplomacie izraelskiemu w Nowym Jorku. Mossad zignorował tę propozycję, zainteresował się nią jednak Lakam.

Funkcje prowadzących PoUarda Eitan powierzył izraelskim „attachés naukowym” w Waszyngtonie i Nowym Jorku. Spotykał się z nim również osobiście, informując go szczegółowo, na jakich materiałach Izraelowi zależy najbardziej. W grę wchodziły tysiące różnego rodzaju dokumentów, które Pollard wynosił i kopiował, a następnie zwracał do archiwum.

Po aresztowaniu PoUarda rząd Izraela oświadczył oficjalnie, że cała operacja odbywała się bez jego wiedzy. Wywiad amerykański podejrzewał z początku Mossad, który z kolei uznał sprawę PoUarda za przejaw dyletanctwa, naruszającego dobre imię i zasłużoną opinię o profesjonalizmie

agencji.

Również ówczesny premier Izraela, twórca Lakam, Peres, zaprzeczał, jakoby wiedział o tym, że źródłem docierających do niego informacji jest pracujący dla Lakam Amerykanin. Ze swej strony w wywiadzie dla izraelskiej gazety „Hadaszot” Eitan stwierdził, że wszystkie poczynania Lakam, łącznie z prowadzeniem PoUarda, odbywały się za wiedzą zwierzchników.

W 1986 Lakam rozwiązano.

Lalas Steven J.

Pracownik Ambasady Stanów Zjednoczonych w Atenach, który od co najmniej 1977 do chwili aresztowania, w kwietniu 1993, prowadził działalność szpiegowską na rzecz Grecji. Istnienie przecieku w ambasadzie kontrwywiad amerykański zaczął podejrzewać, kiedy okazało się, że w rozmowach oficjalnych Grecy ujawnili znajomość ściśle tajnych informacji.

Lamia

330

Lalasa poddano inwigilacji i agentom udało się nagrać na kasetę wideo moment kopiowania przez niego dokumentów. Wśród materiałów, jakie systematycznie wykradał, znajdowały się personalia agentów CIA, dane FBI dotyczące organizacji terrorystycznych, pochodzące z DIA analizy potencjału i dyslokacji wojsk w Europie, korespondencja dyplomatyczna między Atenami a Białym Domem oraz informacje o działaniach amerykańskiego wywiadu w Bośni. Lalas rozpoczął karierę szpiegowską w czasie służby w US Army. W latach 1983-1993 był pracownikiem Departamentu Stanu. Kierowała nim, jak oficjalnie stwierdzono, chęć zysku. Po aresztowaniu przewieziony został do Alexandrii w Wirginii (ulubionego przez FBI miejsca rozpraw sądowych, ponieważ odsetek wyroków skazujących w miejscowym sądzie okręgowym znacznie przewyższa analogiczny wskaźnik w sąsiednim Waszyngtonie, co prokuratorzy federalni tłumaczą odmienną strukturą rasową ławy przysięgłych). Lalas przyznał się do udziału w zмовie mającej na celu działalność szpiegowską i - w zamian za współpracę z kontrwywiadem CIA - otrzymał karę 14 lat więzienia zamiast grożącego mu dożywocia. CIA chciała wiedzieć, co konkretnie dostarczył Grekom, bo mimo iż Grecja jest członkiem NATO i formalnym sojusznikiem Stanów Zjednoczonych, przypuszczano, że państwo to mogło przekazywać wywiadowi radzieckiemu, a później rosyjskiemu, materiały uzyskane od Lalasa w zamian za inne informacje.

Lamia

Kryptonim РЫHппe'a L. Thyrauda de Vosjoli, szefa waszyngtońskiej placówki SDECE, którego pobyt w Stanach Zjednoczonych upłynął pod znakiem licznych kryzysów i nieszczęśliwych zbiegów okoliczności.

Autor wydanej w 1970 autobiograficznej książki Lamia.

W 1940 dziewiętnastoletni de Vosjoli przedostał się przez Hiszpanię do Algierii, gdzie rozpoczął działalność w służbie wywiadowczej Wolnej Francji de Gau-Iie'a BCRA. Służył m.in. jako oficer francuskiej misji wojskowej w Indiach. Po wojnie kontynuował pracę w wywiadzie, kolejno w DGSS, ->DGER i SDECE -jako zaufany asystent jej szefa, Henriego Ribiere. W kwietniu 1951 mianowany szefem placówki SDECE w Waszyngtonie. Jak wspomina w Lamii, niemal od razu skontaktował się z nim ówczesny DCI, gen. Walter Bedell Smith, z pytaniem, czy Francja nie byłaby skłonna przyznać pośmiertnie orderu Legii Honorowej Josephowi Kennedy'emu, synowi byłego ambasadora Stanów Zjednoczonych w Wielkiej Brytanii, bratu Johna Kennedy'ego, kandydującego do Senatu ze stanu Massachusetts. W Massachusetts jest wiele osób pochodzenia francuskiego - wyjaśniał Bedell Smith. Byłaby to więc „istotna pomoc w kampanii”.

Francja spełniła tę prośbę, ale dopiero po zwycięstwie wyborczym Johna Kennedy'ego.

Jednym z zadań Lamii była misja utworzenia siatki wywiadowczej na Kubie, gdzie praktyczne przeszkolenie w taktyce wojny partyzanckiej przechodziły oddziały antyfrancuskiego Frontu Wyzwolenia Narodowego Algierii. Był naocznym świadkiem zajęcia Hawany przez siły Fidela Castro 1 stycznia 1959. Na Kubie pojawił się ponownie w marcu 1961.

Hawana zamieniła się w jeden wielki obóz wojskowy - wspominał później.

W miesiąc później doszło do nieudanej próby inwazji w Zatoce Świń (Kuba). Zarówno przed inwazją, jak i bezpośrednio potem, siły bezpieczeństwa Castra dokonywały masowych aresztowań osób podejrzanych o działalność wywrotową i współpracę z CIA. De Vo-sjoli utrzymywał wszakże później, że jego siatce szpiegowskiej udało się przetrwać.

W lipcu 1962 do de Vosjolego zaczęły napływać doniesienia o obecności radzieckich okrętów na wyspie. On sam twierdzi, że na krótko przed wybuchem kryzysu kubańskiego przekazał ówczesnemu DCI Johnowi A. Mccone'owi informacje o obecności ofensywnych pocisków raketowych na wyspie.

Pozycji de Vosjolego, jako „człowieka SDECE" w Waszyngtonie poważnie zagroziły rewelacje Ana-tolija Golicyna, który w grudniu 1961 zbiegł na Zachód. Twierdził on, że francuska agencja wywiadowcza została głęboko spenetrowana przez radziecką siatkę szpiegowską Sapphire, której członkom udało się przeniknąć do najbliższego otoczenia prezydenta Charles'a de Gaulle'a. Generał poczuł się osobiście dotknięty i uznał doniesienia za spisek uknuty przeciwko niemu przez CIA. Agencja natomiast uznała brak reakcji Francuzów na jej ostrzeżenia za milczące potwierdzenie ich prawdziwości. Sytuację zaostrzył fakt, że osobisty przyjaciel de Vosjolego, szef kontrwywiadu CIA —♦ James Jesus Angleton, wydał rozkaz włamania do ambasady francuskiej w Waszyngtonie. Paryscy zwierzchnicy de Vosjolego oskarżyli go o współpracę z Angletonem, co z kolei on sam uznał za spisek zakonspirowanych w SDECE agentów radzieckich. Obawiając się o swe życie, w październiku 1963 złożył rezygnację i zbiegł do Meksyku.

Land Edwin H. (1909-1991)

Wybitny naukowiec, wynalazca i biznesmen; wywarł znaczny wpływ na program budowy i wykorzystania amerykańskich samolotów rozpoznawczych i satelitów szpiegowskich. Znany jako wynalazca aparatu fotograficznego Polaroid.

Prace nad systemami rozpoznania z powietrza i przestrzeni kosmicznej rozpoczął we wczesnych latach pięć-

331

Lansdale Edward

dziesiątych jako członek Naukowego Komitetu Doradczego w Biurze ds. Mobilizacji Obronnej (Scientific Advisory Committee of the Office of Defense Mobilization). Wiosną 1954 został szefem grupy roboczej do spraw wywiadu Komisji Killiana (Killian James R.), zespołu ekspertów powołanego w celu oceny technologicznych możliwości budowy strategicznych pocisków raketowych dalekiego zasięgu. Raport Landa przesądził o akceptacji przez prezydenta Eisenhowera programu budowy U-2.

Land brał czynny udział w pracach nad U-2 i jego następcą A-12 Chccart, był także jednym z inicjatorów satelitarnego programu Corona. Obdarzony talentem mediacyjnym, często służył jako pośrednik między -» Richardem M. Bissellem i Kfflianem a prezydentem Eisenhowerem. Uczestniczył w pracach Rady Konsultacyjnej do spraw Działalności Wywiadu Zagranicznego przy prezydencie Eisenhowerze (Prezydencki Komitet Doradczy ds. Wywiadu Zagranicznego). Autor wielu wynalazków w dziedzinie fotografii, do 1975 prezes firmy Polaroid. Z rady nadzorczej tego przedsiębiorstwa ustąpił w 1982.

Lang Hermann (1902?)

Inspektor produkcji w firmie Norden Co., który przekazał Niemcom ściśle tajne plany celownika bombowego Norden.

Z pochodzenia Niemiec, do Stanów Zjednoczonych przybył w 1927. W 1937 nawiązał kontakt z przebywającym w Nowym Jorku —* Nikolausem Ritterem, szefem wywiadu -> Abwehry na Stany Zjednoczone i Wielką Brytanię, któremu zaproponował dostarczenie kopii planów celownika, co też następnego dnia uczynił. Zdobycie tych planów było największym sukcesem szpiegowskim Rittera w Stanach Zjednoczonych.

Norden był celownikiem o wysokim stopniu dokładności, aczkolwiek opinię jego entuzjastów, utrzymujących, że „za jego pomocą można z wysokości 7500 metrów trafić w beczkę kiszonych ogórków”, uznać należy za przesadzoną. Na szeroką skalę użyto go po raz pierwszy podczas amerykańskich nalotów bombowych na okupowaną Europę w 1942. Urządzenie było tak tajne, że w obawie, iż może wpaść w ręce Japończyków, nie zastosowano go podczas nalotu Doolittle'a na Japonię w kwietniu 1942. Część rozwiązań konstrukcyjnych celownika Norden wykorzystano jednak już wcześniej Luftwaffe. Szczegóły jego budowy i działania odtajniono dopiero w 1947. Lang zdemaskowany został przez pracującego dla -> FBI podwójnego agenta Williama G. Sebolda. W 1942 skazano go na 18 lat więzienia.

Langley

Termin używany przez pracowników CIA na określenie miejsca ich pracy - głównej siedziby Agencji w Langley, na przedmieściach Waszyngtonu.

Lansdale Edward, gen. mjr (1908-1987)

Oficer US Army, tajny agent na Filipinach i w Wietnamie, najważniejsza postać w zakulisowych działaniach Stanów Zjednoczonych, zmierzających do obalenia kubańskiego reżimu Fidela Castro.

W 1923 jako uczeń szkoły średniej w Los Angeles wstąpił do Korpusu Szkolenia Oficerów Rezerwy i uzyskał stopień oficerski. Ze służby zrezygnował na rzecz studiów na Uniwersytecie Kalifornijskim w Los Angeles, które przerwał, ulegając urokowi nowej, obiecującej dziedziny przedsiębiorczości - przemysłu reklamowego. Po ataku na Pearl Harbor wystąpił o przywrócenie go do służby czynnej, nie zaliczył jednak testu ze sprawności fizycznej. Dopiero po złożeniu odwołania w lutym 1943 przydzielono go do kancelarii polowej Służby Wywiadu Wojskowego Sił Lądowych (Ar-my's Military Intelligence Service - MIS) w San Francisco w stopniu porucznika, z adnotacją: „Zdolny do służby wyłącznie na określonych stanowiskach”.

Zwerbowany wkrótce potem przez Biuro Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS), przez resztę wojny pracował zarówno dla MIS, jak i OSS, głównie na stanowiskach biurowych.

Karierę szefa tajnych operacji rozpoczął dopiero na Filipinach, dokąd skierowano go zaraz po wojnie, w związku z zagrożeniem, jakie dla stabilizacji wewnętrznej państwa stwarzała lewicowa partyzantka filipińska, wywodząca się bezpośrednio z podziemnych ugrupowań antyjapońskich z czasów wojny. Jedną z tych grup - Hukbo ng Bayan Laban Sa Habon, zwana przez Amerykanów Hukami - opanowała większą część wyspy Luzon. Lansdale uważał likwidację irredenty Huków za istotny element pomocy dla rządu filipińskiego, zanim jednak zdołał uczynić w tej sprawie coś więcej, w 1948 przeniesiono go do służby w US Air Force i wysłano do szkoły wywiadu w Kolorado.

W 1949 skierowany do Biura Koordynacji Politycznej (Office of Policy Coordination), głęboko zakonspirowanej organizacji odpowiedzialnej za tajne operacje, kierowanej przez —* Franka Wisnera i niezależnej od nowo powstałej CIA. Poznał wtedy w Waszyngtonie Ramna Magasaysaya, deputowanego do Kongresu Filipin, którego uznał za człowieka zdolnego rozprawić się z Hukami i za odpowiedniego kandydata na prezydenta tego państwa. Stworzył

więc plan wyniesienia go na to stanowisko.

Wrócił na Filipiny - oficjalnie jako doradca prezydenta Elpido Quirino do spraw wywiadu wojskowego -i przystąpił do realizacji poufnej misji budowy zaplecza politycznego dla Magasaysaya, którego Quirino, pod presją Stanów Zjednoczonych, mianował ministrem obrony. Lansdale niejednokrotnie dawał wyraz swemu upodobaniu do skrajnie niekonwencjonalnych metod

Lansdale Edward

332

działania. Rozpuszczał na przykład pogłoski, że Huków prześladowają miejscowe krwiożercze bóstwa, a wiernym rządowi oddziałom filipińskim kazał mordować wziętych do niewoli Huków, przekłuwając im gardła i spuszczać z nich krew, aby wszystko wskazywało, że padli ofiarą wampirów.

W czerwcu 1953, w trakcie kampanii prezydenckiej Magasaysaya, Lansdale wyjechał do Indochin, gdzie przez sześć tygodni studiował taktykę francuskich operacji przeciwko miejscowym ruchom wyzwoleniczym. Tymczasem zwycięstwo wyborcze Magasaysaya, którego w znacznej mierze był autorem, wydatnie podniosło jego prestiż i wyrobiło mu markę czołowego eksperta amerykańskiego w dziedzinie operacji przeciwpartyzanckich.

W lipcu 1954, po katastrofalnej klęsce pod Dien Bień Phu, Francuzi zgodzili się na tymczasowy podział Wietnamu wzdłuż 17 równoleżnika na komunistyczny Wietnam Północny Ho Chi Minha i Wietnam Południowy, ze stolicą w Sajgonie. Podział miał obowiązywać do czasu ogólnonarodowych wyborów powszechnych.

Podjęta przez ówczesnego DCI, Allena W. Dulles-a, decyzja skierowania do Sajgonu Lansdale'a wywołała żywe zaniepokojenie zarówno CIA, jak i nie mających do niego zaufania Francuzów. CIA i SDECE były jednomyślne w opinii, że chadzający własnymi drogami Lansdale - oficjalnie zastępca attache lotniczego, w rzeczywistości szef kierowanej przez CIA Misji Wojskowej w Sajgonie - zakłóci harmonijnie dotąd układającą się współpracę między obiema agencjami. Dulles ugłaskał Francuzów dużą dostawą amerykańskiego sprzętu radiowego, w zamian za co zgodzili się tolerować obecność Lansdale'a, którego głównym zadaniem miała być pomoc w utworzeniu stabilnego antykomunistycznego rządu południowowietnamskiego i wypracowanie skutecznej taktyki neutralizacji wpływów Ho Chi Minha. Lansdale z miejsca popadł jednak w konflikt z szefem sajgońskiej placówki CIA, który miał swój własny program tajnych operacji, na co Dulles zareagował wyjęciem działań Lansdale'a spod jego kontroli.

Tak oto, w atmosferze bałaganu, intryg i wzajemnych animozji, zaczynało się zaangażowanie Stanów Zjednoczonych w sprawy wietnamskie.

Lansdale skoncentrował się na dwóch, pierwszoplanowych jego zdaniem, celach - umocnieniu pozycji południowowietnamskiego premiera Ngo Dinh Die-ma, w którym upatrywał drugiego Magasaysaya, i intensywnej kampanii propagandowej przeciwko Północy. Nazwał ją wojną psychologiczną, dzięki niej udało mu się między innymi doprowadzić do masowej ucieczki katolików wietnamskich na południe. Lansdale zorganizował, przeprowadzoną z dużym rozmachem, akcję pomocy humanitarnej dla stłoczonych w straszliwych warunkach w północnowietnamskim porcie Hajfong uchodźców oraz ich ewakuację do Republiki Wietnamu Południowego (Civil Air Transport), której nadał ogromny rozgłos w amerykańskich środkach masowego przekazu (Thomas Dooley).

Po objęciu pełni władzy przez Diema, który został w 1955 zaakceptowanym przez Amerykanów prezydentem Wietnamu Południowego, Lansdale wrócił do Waszyngtonu. Objął stanowisko głównego doradcy sekretarza obrony do spraw operacji specjalnych, co w praktyce oznaczało oddanie w jego ręce decyzji o wsparciu zakulisowych działań CIA przez siły zbrojne.

Do tego czasu zdążył już zyskać rozgłos. Niektórzy recenzenci książkowi upatrywali w nim pierwowzoru postaci Aldena Pyie'a -jednego z bohaterów powieści *The Quiet American* (1955) [wyd. pol. *Spokojny Amerykanin*, 1955] Grahama Greene'a. (Greene, który wielokrotnie temu zaprzeczał, dodawał, że w żadnym wypadku nie posłużyłby się Lansdale'em jako wzorcem postaci mającej ucieleśniać „groźbę tkwiącą w naiwnej niewinności”).

Pod koniec kadencji Eisenhowera nowym źródłem problemów w polityce Stanów Zjednoczonych stała się sytuacja na Kubie. Lansdale, już w stopniu generała brygady, był zdecydowanym przeciwnikiem interwencji militarnej na wyspie. Po fiasku inwazji w Zatoce Świń (Kuba) rząd Kennedy'ego uruchomił operację *Mongoose* (Mangusta), w ramach której CIA zlecono przygotowanie zamachu na Castrę. Lansdale zainteresował się zwłaszcza tym planem, sugerując wykorzystanie „elementów gangsterskich” do działań „przeciwko szczególnie ważnym celom” i „likwidacji niektórych przywódców”. Był również autorem innych pomysłów, w rodzaju masowego zatrucia robotników pracujących przy zbiorze trzciny cukrowej na Kubie czy inscenizacji rzekomych zjawisk nadprzyrodzonych, mających przekonać katolików w większości Kubańczyków, że Castro jest antychrystem.

Kubański kryzys rakietowy położył kres tym planom. Wkrótce Lansdale wyjechał do Wenezueli i Boliwii, gdzie miał nadzorować lokalne działania przeciw-partyzanckie. Jego kariera dobiegała końca. We wrześniu 1963 stanowisko, jakie zajmował w Pentagonie, zlikwidowano, on zaś zmuszony został do opuszczenia służby czynnej. Cecii B. Currey w bibliografii Edward Lansdale (1988) pisze:

Połączony Komitet Szefów Sztabów uważał go za karykaturalnego dziwaka, czarną owcę wśród przedstawicieli wyższego korpusu oficerskiego. (...) [Sekretarz stanu] Dean Rusk (...) organicznie nie znosił jego „dyplomacji intryg i kumoterstwa (...)”, a sposób, w jaki rozumiał on politykę zagraniczną, z miejsca wzbudził gorącą aprobatę Kennedy'ego i równie gwałtowne przerażenie biurokracji waszyngtońskiej. W ostatecznym rozrachunku, obróciła się przeciwko niemu wyjątkowa sprawność, którą przejawiał we wszystkim, do czego się zabrał.

W sierpniu 1965 Lansdale wrócił do Wietnamu jako specjalny asystent ambasadora Stanów Zjednoczo-

333

Lawrence Thomas E.

nych, Henry'ego Cabota Lodge'a, i jego następcy, Ellswortha Bunkera. Przebywał tam do czerwca 1968.

W 1972 ukazała się jego autobiografia *In the Midst of Wars*.

Lanyard

Nieudany amerykański satelita szpiegowski, który miał dostarczyć wysokiej rozdzielczości fotografie rozmieszczenia antysatelitarnych pocisków rakietowych w rejonie Leningradu (obecnie Sankt Petersburg).

Oczekiwano, że Lanyard dostarczy obrazy o rozdzielczości ok. 0,7 m (tzn. rozpoznając na ziemi obiekty tej wielkości). Ale najlepszy wynik, jaki osiągnięto przy użyciu aparatu fotograficznego KH-6 (Keyhole), to rozdzielczość zaledwie 1,8 m. Zastosowano zmodyfikowaną technologię satelity Corona i 31 lipca 1963 wystrzelono Lanyarda na orbitę. Była to jedyna misja La-nyarda. Po 32 godzinach zawiódł aparat fotograficzny.

(Przeprowadzono wcześniej próby wykorzystania aparatu fotograficznego KH-6 w lotach orbitalnych: 18 marca 1963 orbity nie osiągnięto, ponieważ zawiódł silnik pomocniczy rakiety Agena; 18 maja 1963 KH-6 znalazł się na orbicie, ale zawiódł jego system sterowania).

Jedyny udany lot Lanyarda odbywał się na orbicie na wysokości 145-410 km.

Laos

->Wietnam

LASINT, Laser Intelligence

Dane rozpoznania laserowego

Latarnicy, Lampflighlers

Spopularyzowane w powieściach Johna Le Carrego, brytyjskie określenie personelu pomocniczego w operacjach wywiadowczych.

Latawce

Co pewien czas powtarzają się próby wykorzystania latawców na uwięzi do celów rozpoznania wojskowego. Pod koniec XIX wieku eksperymenty z wyposażonymi w aparaty fotograficzne latawcami bezzałogowymi prowadziła US Army. Próby te wypadły na ogół pomyślnie, wykazały jednak całkowitą zależność latawców od siły i kierunku wiatru, w związku z czym wkrótce zostały zarzucone.

Podczas II wojny światowej do koncepcji wykorzystania latawców w celach rozpoznawczych wrócili Niemcy. Firma Focke-Achgelis wyprodukowała „samobieżny” latawiec Fa 330 - wyposażony w trójplatuowy wirnik nośny, ułatwiający nabieranie wysokości. Urządzenie to, holowane przez idący w wynurzeniu okręt podwodny, znacznie zwiększało pole obserwacji jednostki.

Fa 330 - stalowy, pusty w środku cylinder z doczepionym „ogonem”, identycznym jak w zwykłych latawcach, był konstrukcją składaną, łatwą do ściągnięcia na dół i ukrycia w kadłubie okrętu. Holowano go na rozwijanej z bębna linie długości 60-150 m. Latawiec unosił się na wysokości ok. 90 m, z okrętem połączony był przewodem telefonicznym.

Wyprodukowano łącznie około 200 Fa 330, jednak na U-Bootach użyto zaledwie kilku. Pilotów Fa 330 -byli to zazwyczaj szeregowi i podoficerowie - szkolono w tunelu aerodynamicznym w Chalais-Meudon we Francji. Niektóre warianty latawca przystosowane były do holowania przez lekkie samoloty obserwacyjne.

LatzT.D. [P]

Kryptonim funkcjonariusza CIA, byłego pilota U-2, najwyższego rangą przedstawiciela Air America w ambasadzie amerykańskiej w Sajgonie, kierującego ewakuacją obywateli Stanów Zjednoczonych i Wietnamczyków z oblężonego miasta w kwietniu 1975.

Lavon Afera

Dar Avraham

Lawrence Thomas E., płk (1888-1935)

„Lawrence z Arabii”, jeden z najwybitniejszych arabi-stów XX wieku, oficer wywiadu brytyjskiego, uczestnik i jeden z przywódców antytureckiego powstania Arabów w 1916.

Drugi z pięciu synów z nieformalnego związku sir Thomasa Chapmana i Sarah Maden; absolwent Jesus College w Oksfordzie. Jako student zaczął się interesować historią i kulturą Bliskiego Wschodu. W 1909, zbierając materiały do pracy o średniowiecznej architekturze obronnej, odbył podróż do Francji i Syrii. W latach 1911-1914 członek oksfordzkiej ekspedycji archeologicznej, prowadzącej wykopaliska w Karkemisz (dziś Turcja). Wiosną 1914 wziął udział w wyprawie sir Leonarda Woolleya do północnej części półwyspu Synaj, której celem - poza badaniami naukowymi - było rozpoznanie kartograficzne obszaru i sporządzenie jego dokładnych map. Wyniki prac ekspedycji opublikował w wydanej w 1915 rozprawie *The Wilderness of Zin*. Po wybuchu I wojny światowej został cywilnym pracownikiem Departamentu Kartograficznego Ministerstwa Wojny. W grudniu 1914 wcielony do wojska i, w stopniu porucznika, skierowany do Kairu, gdzie jako ekspert w sprawach arabskich otrzymał przydział do wywiadu wojskowego. Przez pierwszy rok służby zajmował się głównie pracami kartograficznymi, obróbką

Layton Edwin T.

danych wywiadowczych, gromadzonych przez agentów działających na tyłach sił tureckich oraz przesłuchiwaniami jeńców, później zaczęto mu powierzać misje wywiadowcze za linią frontu. Zgromadzone doświadczenia i obserwacje utwierdziły Lawrence'a w przekonaniu, że współpraca z plemionami arabskimi może być znacznie bardziej skuteczną metodą osłabienia potencjału militarnego Turcji niż prowadzone nieudolnie i opieszale regularne działania na froncie egipskim.

W październiku 1916 Lawrence wziął udział w poselstwie dyplomatycznym sir Ronalda Storrsa do emira Mekki Husajna ibn Alego, który w czerwcu tego roku stanął na czele antytureckiej rewolty arabskiej. Uzyskał też zgodę władz na kontynuowanie rokowań z synami Husajna - Abdullahem i Fajsalem, dowodzącym siłami arabskimi na południowy zachód od Medyny. W listopadzie wrócił na krótko do Kairu jako zdeklarowany zwolennik koncepcji pomocy militarnej i finansowej dla zbuntowanych szejków i wsparcia ich aspiracji politycznych. Wkrótce udał się do Arabii w charakterze doradcy wojskowego armii Fajsala i oficera łącznikowego z Kairem. Dowodził wieloma akcjami bojowymi, których obiektem były najczęściej tureckie mosty i linie kolejowe.

Pierwszym wielkim sukcesem powstańców było zdobycie - 6 lipca 1917 - portu Akaba (Eljat). Lawrence starał się synchronizować działania sił arabskich z natarciem gen. Edmunda Allenby'ego na Jerozolimę. W listopadzie tego roku dostał się do niewoli tureckiej (wydany podobno przez przewodnika). Udało mu się jednak zbiec; w grudniu wziął udział w paradzie zwycięstwa w Jerozolimie, a później znów pojawił się u boku Fajsala, w zwycięskim marszu armii powstańczej na północ.

W październiku 1918 armia arabska odniosła swój najświetniejszy triumf, zdobywając Bagdad, co zbiegło się z momentem krańcowego wyczerpania fizycznego i głębokiej depresji psychicznej Lawrence'a, rozczarowanego dwulicowością polityki francuskiej i brytyjskiej wobec Fajsala oraz niezdolnością Arabów do przezwyciężenia wzajemnych niechęci i rywalizacji plemiennych. Wyzbyty złudzeń o niepodległej Arabii, w przekonaniu, że zawiódł, a zarazem sam został zdradzony, Lawrence wyjechał do Anglii jeszcze przed formalnym zakończeniem działań wojennych. 30 października 1918 odmówił udziału w audiencji u króla Jerzego V i przyjęcia z jego rąk Orderu Łaźni (Order of Bath), co wprawiło monarchę w zdumienie.

Na paryskiej konferencji pokojowej w 1919 bezskutecznie starał się zjednać zwolenników koncepcji niepodległości Arabii. W swej książce *The Seven Pillars of Wisdom* (1926) [wyd. pol. *Siedem filarów mądrości*, 1971] dowodził, że Arabowie mają prawo do własnej ziemi i zostali zdradzeni przez sojuszników.

W marcu 1921 towarzyszył ministrowi kolonii Winstonowi Churchillowi na konferencji kairskiej jako jego doradca do spraw arabskich. Zawarte w Kairze porozumienia rozwiały resztki nadziei Lawrence'a, który w głębokim poczuciu winy odrzucił wszelkie propozycje dalszej pracy dla rządu i w sierpniu 1922 [pod nazwiskiem Johna Hunne'a Rossa], zaciągnął się jako szeregowy do RAF. Jednak już w grudniu tego roku artykuł „Daily Express” ujawnił jego tożsamość i w styczniu roku następnego RAF zwolnił go ze służby. Korzystając z dyskretnej pomocy przyjaciół w Ministerstwie Wojny, w marcu 1923 Lawrence po raz kolejny wcielił się w nową postać. [Pod przybranym nazwiskiem T.E. Shawa] wstąpił, znowu w stopniu szeregowego, do Royal Tank Corps, skąd po trzech latach trafił do RAF i rozpoczął służbę w Indiach. W 1929 RAF przeniósł go z powrotem do Anglii, a w lutym 1935 zwolnił ze służby.

13 maja 1935 Lawrence uległ wypadkowi motocyklowemu i zmarł w sześć dni później, nie odzyskawszy przytomności. Nadzwyczajna ochrona, jaką siły zbrojne otoczyły szpital, do którego go przewieziono, dały asumpt późniejszym spekulacjom przypisującym jego śmierć

wywiadowi brytyjskiemu.

Layton Edwin T., adm. (1903-1984)

W czasie II wojny światowej szef wywiadu amerykańskiej Floty Pacyfiku. Dane wywiadowcze pochodzące z dekryptaży przechwyconej japońskiej łączności radiowej, wykorzystane w bitwach na Morzu Koralowym pod Midway oraz w dalszej kampanii na Pacyfiku, US Navy zdobyła w znacznej mierze dzięki jego inicjatywie.

W 1924 ukończył Akademię Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, w latach dwudziestych i trzydziestych oficer służby czynnej na różnych stanowiskach we flocie, a także zastępca attache morskiego w Pekinie i Tokio. W 1939 otrzymał samodzielne dowództwo niszczyciela trałowca. W grudniu 1940, w stopniu kmdr. por., został oficerem wywiadu dowódcy floty w Pearl Harbor, adm. Jamesa O. Richardsona. Stanowisko to zachował także przy jego następcach, adm. Husbandzie E. Kimmelu (1941) i adm. Chesterze W. Nimitzu (1942-1945). Jeszcze przed 7 grudnia 1941 kryptologom Laytona udało się dokonać poważnych wyłomów w systemie bezpieczeństwa łączności japońskiej marynarki wojennej, sukcesy te przesłaniał jednak cień ustawicznej rywalizacji między nim a sztabem wywiadu w Waszyngtonie. Layton zarzucał później sztabowi brak woli współpracy i obarczał Waszyngton odpowiedzialnością za niedostateczne rozpoznanie japońskich sił morskich w przededniu wojny na Pacyfiku. Layton uważał dane wywiadowcze za jeden z podstawowych elementów planowania operacyjnego (był zresztą mistrzem w ich wykorzystywaniu), w czym znaj-

335

Le Carre John

dował pełne poparcie wyznającego podobną opinię adm. Nimitza. W uznaniu zasług Laytona Nimitz wyróżnił go zaszczytem towarzyszenia mu przy podpisaniu aktu kapitulacji Japonii na pokładzie USS Missouri w Zatoce Tokijskiej.

Od lutego 1946 sprawował szereg funkcji na lądzie, m.in. otrzymał zadanie utworzenia szkoły Wywiadu Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych. Pełnił także funkcję attache morskiego w Rio de Janeiro w Brazylii. Już jako kontradmirał został zastępcą dyrektora wywiadu Połączonego Komitetu Szefów Sztabów i zastępcą szefa sztabu głównodowodzącego Floty Pacyfiku. W listopadzie 1959 przeszedł w stan spoczynku.

L Clearance

Oznaczenie kodowe poziomu prawa dostępu, przyznawanego przez amerykański Departament Energii (wcześniej Komisję Energii Atomowej) pracownikom oraz osobom zatrudnionym w innych instytucjach rządowych i firmach realizujących kontrakty departamentu. Dawało to tym osobom prawo korzystania z danych dotyczących energii atomowej (tzw. —* danych zastrzeżonych - Restricted Data), oznaczonych jako -> poufne (Confidential), oraz do dokumentów utajnionych ze względów bezpieczeństwa narodowego, oznaczonych jako tajne (Secret). (Q Clearance)

LCS, London Controlling Station

-> Londyńska Stacja Kontroli

Le Carre John [P] (ur. 1931)

Pseudonim Davida Cornwella, oficera wywiadu brytyjskiej Służby Bezpieczeństwa (MI5) i światowej sławy autora powieści szpiegowskich. Wrażenie autentyczności jego prozy, mocno z pozoru osadzonej w realiach mrocznego świata szpiegostwa i kontrwywiadu, stwarza jednak nie tyle wierność jej fabuły wobec faktów historycznych, co sugestywna atmosfera oraz portrety psychologiczne bohaterów. Le Carre ukazuje szpiegostwo jako profesję rujną osobowość tych, którzy się nią parają. Służąc państwu, które już od dawna przestało być lojalne wobec nich samych, bohaterowie Le Carrego zachowują się skrajnie oportunistycznie i, kierując się

wyłącznie własnym, dziwacznym często kodeksem moralnym, oszukują się i zdradzają nawzajem.

Zdrajca z powieści Tinker, Tailor, Soldier, Spy (1974) - Bill Haydon - odzwierciedla przekonanie Le Carrego, że tajne służby państwa znajdują się w identycznym stanie rozkładu, co tradycyjny system cnót i wartości brytyjskich. -> Harold (Kim) Philby jest jego zdaniem produktem depresji powojennej, gwałtownego zdmuchnięcia płomienia socjalizmu, jak też kamiennego snu Edena i Macmillana.

Słynny bohater powieści Le Carrego, zagadkowy mężczyzna w średnim wieku, oficer wywiadu George Smiley, pojawiał się w dwóch pierwszych jego próbach literackich *Cali for the Dead* (1961) \AMurder of Quali-ty (1962) [wyd. pol. *Perfekcyjne morderstwo*, 1992]. Światową sławę przyniosła mu jednak dopiero wydana w 1963 książka *The Spy Who Came in from the Cold* [wyd. pol. *Ze śmiertelnego zimna*, 1990], przyjęta entuzjastycznie przez krytykę i czytelników w Wielkiej Brytanii oraz Stanach Zjednoczonych. Na podstawie powieści w 1966 powstał film z Richardem Burtonem w roli głównej. (Szpiedzy w filmie)

Ojcem Le Carrego był tonący w długach kobieciarz i kombinator, człowiek zakłamanym do tego stopnia, że momentami sam nie odróżniał rzeczywistości od stworzonego przez siebie świata iluzji.

Obaj z bratem często odnosiliśmy wrażenie, że pędzimy żywot „milionerów bez grosza” - wspominał później.

Z lekka tylko zawołowana postać ojca

fantasty, a według wszelkiego prawdopodobieństwa schizo-frenika, uwielbiającego używać wielu nazwisk

pojawi się później na kartach *JI Perfect Spy* (1986).

Spędziwszy dzieciństwo i młodość na - jak to sam określa - „terytorium okupowanym”, Le Carre wyjechał na studia do Szwajcarii, gdzie spędził rok, co wystarczyło, by płynnie opanował niemiecki. Powołany do wojska, przerwał studia. Służył w jednostce wywiadu w Niemczech, zajmując się przede wszystkim przesłuchaniami uciekinierów w obozach dla uchodźców.

Zwolniony do rezerwy, ukończył z wyróżnieniem *Lincoln College* w Oksfordzie. Po studiach pracował początkowo jako nauczyciel w Eton, a następnie niezależny grafik książkowy.

Niewykluczone, że zajęcie to przesądziło o jego dalszej karierze. Do pracy w wywiadzie zwerbował go wieloletni szef wydziału do spraw zwalczania działalności wywrotowej MI5, Maxwell Knight, którego książkę *Talking Birds* Le Carre ilustrował. Dyrektorem generalnym MI5 był wówczas sir Roger Hollis, należący - jak się powszechnie uważa - do ludzi, którzy posłużyli Le Carremu za wzorzec postaci powieściowych.

W 1960 Le Carre przeniesiony został do MI6 i skierowany na placówkę do Bonn - oficjalnie jako II sekretarz ambasady brytyjskiej. Przez pewien czas był również konsulem Wielkiej Brytanii w Hamburgu.

Smiley - powiedział w 1980 Le Carre - reprezentuje to samo stanowisko co ja, uważa mianowicie, że przeciwstawianie się wszelkiego rodzaju „izmom” również jest pewnego rodzaju ideologią, a zatem z natury rzeczy urąga elementarnemu poczuciu przyzwoitości. Każda bowiem ideologia polityczna zachęca cię, byś odstawił w kąć wszystkie ludzkie instynkty.

Lee And rew D.

336

Alec Leamas, zużyty, cyniczny, ale wierny pewnym zasadom bohater *The Spy Who Came Infrom the Cold*, uważa się za wplątanego w „małą wojenkę toczoną wręcz”. Widzi ludzi zwodzonych i wystawianych do wiatru, ludzi, którym rujnuje się życie, ludzi zabijanych, posyłanych do więzień, niepotrzebnie poświęcających życie, ludzi rozstrzeliwanych i

więzionych, całe grupy i klasy ludzi na darmo spisanych na straty.

W *Cali for the Dead* George Smiley pojawia się jako naukowiec, który w latach II wojny światowej pracował w wywiadzie. Wraca do niego, ponieważ rewelacje młodego szyfranta z Ottawy zwiększyły zapotrzebowanie na ludzi z doświadczeniem Smileya.

Żyjąca z nim w separacji żona, Ann, opisuje Smileya jako „osłupiająco wręcz zwyczajnego”. Niski, gruby, o łagodnym usposobieniu; widać było, że wydaje masę pieniędzy na ubrania, które wisały na jego krępym tułowiu jak skóra na zaschniętej ropusze.

Często spotkać się można z opinią, że pierwowzorem postaci Smileya był dyrektor generalny MI6, sir -> Maurice Oldfield. Kiedy jednak ze spostrzeżeniem tym wystąpił w 1986 „The Times”, Le Carré zaprzeczył stanowczo:

Gdy po raz pierwszy usłyszałem o sir Maurisie, George Smiley żył już w druku od dawna. Większość dostojników wywiadu brytyjskiego nienawidzi wręcz stworzonej przez Le Carrego wizji szpiegowskiego światka.

Podtrzymywany przez wielu autorów powieści szpiegowskich pogląd, że pracownicy wywiadu to wyłącznie krety, debile, zasrańcy i pedały, nie ułatwia bynajmniej pracy służbom wywiadowczym

- czytamy w cytowanym przez Anthony'ego Mastersa, a odnoszącym się najwyraźniej do Le Carrego, fragmencie nie publikowanego rękopisu oficera wywiadu i pisarza Johna Bingham - *Literaty Agents* (1987). Jego książki nie przypadły również do gustu dyrektorowi Centrali Wywiadu Richardowi Helmsowi, z powodu przesycającej je atmosfery cynizmu i zdrady.

Inne powieści Le Carrego: *The Looking Glass War* (1965) [wyd. pol. *Wojna w lustrze*, 1993], *A Small Town in Germany* (1968), *The Honourable Schoolboy* (1977) [wyd. pol. *Jego uczniowska mość*, 1996], *Smiley's People* (1977), *The Little Drummer Girl* (1983) [wyd. pol. *Mała doboszka*, 1994], *The Russia House* (1989) [wyd. pol. 1999], *The Secret Pilgrim* (1991), *The Night Manager* (1993), *Our Game* (1995) i *The Tailor of Panama* (1996).

Lee Andrew D. (ur. 1952)

Pracownik amerykańskiego konsorcjum TRW, który sprzedał Sowiетom tajne materiały dotyczące satelitów.

Działalność szpiegowską podjął w porozumieniu ze swym przyjacielem Christopherem Boyce'et. Przez blisko dwa lata dostarczał pozyskane przezeń materiały KGB.

Wpadł, gdy policjanci meksykańscy zauważyli, iż przerzucał niezidentyfikowany pakiet na teren ambasady radzieckiej w stolicy Meksyku. Ponieważ zatrzymano go jako potencjalnego terrorystę, zwrócił się o pomoc do amerykańskiego konsulatu. W komendzie policji znaleziono przy nim podczas przeszukania kopertę pełną taśm filmowych. Policja meksykańska przekazała je FBI, gdyż sfotografowane dokumenty opatrzone były klauzulą „ściśle tajne”.

Lee aresztowano 6 stycznia 1977. W śledztwie wydał swego współnika, którego aresztowano 18 stycznia. Lee został skazany na dożywotnie więzienie, Boyce - na 40 lat.

Legalny

Agent wywiadu, który przybywa do danego kraju na oficjalne stanowisko, np. attache handlowego bądź urzędnika.

Legenda

Fałszywa tożsamość agenta potwierdzona fałszywymi dokumentami, starannie opracowanymi „wspomnieniami z przeszłości”, charakterystycznymi nawykami środowiskowymi itp., które musi on przyswoić do najdrobniejszych szczegółów. Legendę niekiedy „utwardza się” autentycznymi faktami z okresu, gdy agent prowadzi wyznaczone mu scenariuszem operacji normalne życie, tyle że pod przybranym nazwiskiem.

Le Queux William Tufnell (1864—1927)

Angielski szpieg amator i pisarz, utrzymujący, że w swych książkach dzieli się doświadczeniem i informacjami, które zgromadził, pracując w Tajnej Służbie.

W 1896 opublikował powieść *A Secret Service*, której motywem są przygotowania do niemieckiej inwazji na Wyspy Brytyjskie, potraktowaną najzupełniej serio przez część polityków brytyjskich, którzy posługiwali się nią jako argumentem na rzecz wzmożenia gotowości obronnej kraju. W 1905 Le Queux oświadczył, że dysponuje pochodzącymi z Berlina informacjami o istnieniu na Wyspach niemieckiej siatki szpiegowskiej oraz tajnej organizacji zdrajców brytyjskich *Hidden Hand*.

Inne powieści szpiegowskie jego pióra to: *Guilty Bonds* (1890), *Secrets of Monte Carlo* (1899), *An Observer in the Near East* (1907) i *Where the Desert Ends* (1923).

Leski Kazimierz

Aneks

337

Liberty

Lessenthien Kurt G.

Podoficer US Navy oskarżony o szpiegostwo na rzecz Rosji. Instruktor w Szkole Specjalistów Napędu Atomowego Marynarki Wojennej w Orlando na Florydzie. FBI dzięki elektronicznej inwigilacji ambasady rosyjskiej dowiedziało się, iż zaoferował jej dane na temat atomowych okrętów podwodnych. W marcu 1996, w wyniku prowokacji, został ujęty podczas spotkania z agentem Biura, podającym się za funkcjonariusza wywiadu rosyjskiego. Lessenthienowi postawiono 22 zarzuty, w tym m.in. sfotografowania wyposażenia na okręcie podwodnym typu Trident i kradzieży tajnych dokumentów.

Levinson Szimon, płk (ur. 1933)

-♦ Oficer wywiadu izraelskiego i szef ochrony w kancelarii premiera, skazany za szpiegostwo na rzecz KGB. W latach 1954-1961 był przedstawicielem armii w izraelsko-jordańskiej komisji rozjemczej. W 1963 wstąpił do Amanu, izraelskiego wywiadu wojskowego. Po wojnie sześciodniowej (1967) został oficerem łącznikowym przy wojskach ONZ. Później - szefem misji łącznikowej przy ONZ (do 1978).

W następnym roku wziął urlop z armii i zaangażował się w walkę z handlem narkotykami w Azji Południowo-Wschodniej. W 1983 w Bangkoku zaoferował swe usługi KGB, najwyraźniej z powodów finansowych. Zeznał później, że w ciągu następnych 6 lat 11 razy spotykał się w Europie ze swymi łącznikami z KGB. Powrócił do Izraela i w 1985 został szefem ochrony w kancelarii premiera.

Levinsona aresztowano 12 maja 1991 po powrocie z zagranicy, ale w tym okresie jego kontakty z KGB najprawdopodobniej już się urwały.

Przedstawiciele władz Izraela oświadczyli, że Levinson przekazywał KGB tajemnice najwyższej wagi, dotyczące m.in. spraw nuklearnych i wojskowych. Jednakże Rafael Eitan, były pracownik wywiadu, stwierdził, że jedyne ważne informacje, przekazane przez Levinsona, które mogłyby przydać się Sowietom, to dane o wyższych urzędnikach izraelskich.

W 1992-1993 odbył się proces przy drzwiach zamkniętych, uważany za najdłuższy proces szpiegowski w historii. W lipcu 1993 Levinson został uznany winnym przekazywania informacji wrogiemu państwu, szpiegostwa i utrzymywania kontaktów z obcym —* agentem. Skazano go na 12 lat więzienia. Za swe usługi otrzymał od KGB zaledwie ok. 30 tysięcy dolarów.

Lewczenko Stanisław (ur. 1941)

Major GRU, —♦ odstępcą. Syn wykładowcy szkoły wojskowej, podjął studia japonistyczne w elitarnym In-

stytucie Orientalistycznym Uniwersytetu Moskiewskiego z nadzieją na karierę dyplomatyczną. Po ukończeniu studiów w 1964 został tłumaczem w KC KPZR. Kilkakrotnie podróżował do Japonii.

W 1966 powołano go do wojska i przydzielono do GRU. W 1971 przeniesiony do referatu japońskiego w PGU. Pod przykrywką korespondenta czasopisma „Nowoje Wriemia” delegowany w 1975 do Japonii, nawiązał rozległe stosunki z przywódcami politycznymi, dowódcami wojskowymi i przedstawicielami kół gospodarczych.

Rozgoryczony stosunkami w KGB, w październiku 1979 nawiązał kontakt z oficerem CIA i przeszedł na stronę amerykańską, wydając wielu agentów i ujawniając swe kontakty. Twierdził, iż na liście płac wywiadu radzieckiego znajdowało się około 200 Japończyków, z których ujawnił jedynie kilku. W lipcu 1982, zeznając przed Stałą Komisją Śledczą ds. Wywiadu Izby Reprezentantów, przedstawił radzieckie programy i zamierzenia wywiadowcze, skierowane przeciwko Stanom Zjednoczonym. Swą działalność szpiegowską opisał w pamiętnikach *On the Wrong Side* (1988).

Liberty

Okręt szpiegowski amerykańskiej marynarki wojennej, zaatakowany 8 czerwca 1967 u wybrzeży Synaju przez izraelskie siły powietrzne i morskie. Zginęło wtedy 34 członków załogi, 170 zostało rannych, a okręt poważnie uszkodzony.

Wodowany w maju 1945 jako Simmons Victory -frachtowiec typu Victory, służący w czasie II wojny światowej i wojny koreańskiej do transportu sprzętu wojskowego i zaopatrzenia na Pacyfiku, w 1958 został wycofany ze służby. W lutym 1963 zakupiony przez US Navy, która dokonała jego przebudowy na pływającą jednostkę gromadzenia danych —* wywiadu łączności, piąty z serii okrętów AGTR, wyposażony w pomysłowy system przekazu danych radiowych, wykorzystujący zjawisko odbicia fal od powierzchni Księżyca, co znacznie redukowało prawdopodobieństwo ich przechwycenia przez stacje nasłuchowe przeciwnika. Do służby wszedł w grudniu 1964 -jako USS Liberty, na zlecenie NSA prowadził rejsy rozpoznawcze wzdłuż wybrzeży afrykańskich.

W maju 1967, w czasie gwałtownego zaostrzenia się kryzysu izraelsko-egipskiego, dowodzony przez komandora porucznika Williama McGonagle'a Liberty zawinął do portu Rota w Hiszpanii, skąd po uzupełnieniu zapasów i wzięciu na pokład 6 arabistów skierowany został do obszaru operacyjnego u północnego wejścia do Kanału Sueskiego w okolicach Port Saidu.

Wojna sześciodniowa wybuchła w chwili, gdy Liberty zbliżał się do wybrzeży Izraela. Jednostka otrzymała

Liberty

338

rozkaz trzymania się w odległości co najmniej 20 mil morskich od linii brzegowej (następny rozkaz, zwiększający odległość do 100 mil, nie dotarł do Liberty, którego charakter misji - nasłuch łączności taktycznej - wymagał maksymalnego podejścia do lądu).

Wczesnym rankiem 8 czerwca w odległości ok. 70 mil od Gazy Liberty został dostrzeżony i prawidłowo zidentyfikowany przez izraelski samolot patrolowy. W tym samym jednak czasie, w wirze zażartej bitwy powietrznej i morskiej między jednostkami izraelskimi i egipskimi, jeden z pilotów izraelskich wysłał meldunek o otwarciu do niego ognia przez nie zidentyfikowany okręt. Pojawiły się też inne doniesienia - jak się później okazało fałszywe - o ostrzelaniu z morza oddziałów izraelskich w nadmorskim mieście El Arish. Jeszcze inny samolot izraelski zameldował z kolei o jednostce pływającej, zmierzającej na zachód z prędkością wskazującą, że jest to okręt wojenny. Był to Liberty, ale ocena jego prędkości okazała się zdecydowanie przesadna. (Faktem jest, że izraelskie centrum dowodzenia dwukrotnie kontaktowało się z attache

morskim Stanów Zjednoczonych w Tel Awiwie, pytając, czy w rejonie tym znajdują się okręty amerykańskie. Za każdym razem odpowiedź brzmiała: „Nie”).

Około 14.00 dwa izraelskie odrzutowce Mirage zidentyfikowały Liberty jako jednostkę nieprzyjacielską (wzięto go za egipski transportowiec wojskowy El Quseir) i ostrzelały z broni pokładowej, a kolejne dwa Su-per-Mystere izraelskie, zawrócone znad innego celu, obrzuciły okręt bombami napalmowymi. Jedna z nich trafiła w cel.

Po zakończeniu ataku z powietrza do Liberty podeszły dwa izraelskie kutry torpedowe, domagając się jego identyfikacji, jednakże po otrzymaniu odpowiedzi określonej później jako „wymijająca” odpaliły w jego kierunku 4 torpedy. Jedna z nich trafiła okręt poniżej linii wodnej. Eksplozja zabiła 25 techników z -> Grupy Bezpieczeństwa Marynarki Wojennej (Naval Security Group - NSG). Kutry nawróciły, szykując się do powtórzenia ataku. W czasie manewru Izraelczycy dostrzegli jednak litery GTR na dziobie Liberty, w związku z czym natychmiast wydano rozkaz wstrzymania ognia.

Dowodzący płonącym okrętem, ranny w prawą nogę, McGonagle, odrzucił izraelską ofertę pomocy i o własnych siłach wyprowadził uszkodzony i pozbawiony systemów nawigacyjnych okręt z rejonu zagrożenia. O świcie następnego dnia rannych i zabitych podjęły z pokładu śmigłowce US Navy. McGonagle pozostał na pokładzie i doprowadził okręt na Malte.

Starając się jak najszybciej załagodzić ten incydent dyplomatyczny, Izrael natychmiast powołał specjalną komisję do zbadania okoliczności zajścia, która stwierdziła, że do ataku doszło w następstwie „nałożenia się na siebie trzech kolejnych pomyłek”: fałszywego meldunku o ostrzelaniu El Arish, błędnej oceny prędkości

Amerykański okręt szpiegowski Liberty po zbombardowaniu przez izraelskie samoloty i ścigacze torpedowe, 8 czerwca 1967. (US NAW)

339

Lipka Robert S.

Liberty i mylnej identyfikacji okrętu jako El Quseir. Krytycy raportu komisji zastanawiali się jednak, w jaki sposób można było pomylić Liberty - jednostkę o wyporności 10 680 ton i długości 140 metrów - z 2640-tonowym i prawie o połowę krótszym El Quseir. Nie wyjaśnione pozostały też znaczne rozbieżności między amerykańską i izraelską wersją przebiegu incydentu. Rząd izraelski wypłacił 3 miliony 323 tysiące dolarów odszkodowania rodzinom poległych 34 członków załogi i 3 miliony 566 tysięcy 547 dolarów rannym. Znaczna część tych pieniędzy trafiła jednak do kieszeni prawników, którzy wynegocjowali warunki porozumienia. W 1980, po latach sporów, Izrael zapłacił również US Navy 6 milionów dolarów za szkody wyrządzone okrętowi. Wiele osób, zwłaszcza z NSA i marynarki wojennej, nigdy nie wybaczyło Izraelowi ataku na Liberty, oficjalnie jednak uznano go za tragiczny wypadek.

Lindberg Arthur E., kmdr ppor.

Oficer US Navy, który odegrał rolę ->agenta prowokatora w starannie wyreżyserowanej przez FBI operacji, będącej pułapką na funkcjonariuszy wywiadu radzieckiego.

Latem 1977, działając zgodnie z wcześniej ustalonym scenariuszem, Lindberg wybrał się radzieckim statkiem wycieczkowym Kazachstan w tygodniowy rejs z Nowego Jorku na Bermudy. Schodząc na ląd, wręczył jednemu z oficerów statku notatkę informującą, że interesuje go możliwość zarobienia dodatkowych pieniędzy przed emeryturą. Sowietci nawiązali z nim kontakt, a Lindberg zaczął dostarczać starannie spreparowane przez ekspertów marynarki wojennej dane dotyczące technik dozoru akustycznego, stosowanych przy namiarze radzieckich okrętów podwodnych. Materiały umieszczał w skrzynkach kontaktowych, rozlokowanych wzdłuż autostrady prowadzącej do New Jersey.

W maju 1978 FBI zatrzymało trzech opróżniających jedną ze skrzynek Rosjan. Dwóch, będących

pracownikami -> ONZ, zostało aresztowanych, trzeciego - attache w radzieckim przedstawicielstwie przy ONZ, którego chronił immunitet dyplomatyczny - wydano z USA. Schwytych postawiono przed sądem mimo sprzeciwu marynarki wojennej, która obawiała się, że składane podczas procesu zeznania mogą ujawnić tajemnice „polowań” na okręty wojenne. CIA, obawiająca się kroków odwetowych wobec jej agentów w ZSRR, była również przeciwna temu, podobnie jak Departament Stanu, zaniepokojony ewentualnością negatywnego wpływu incydentu na zbliżające się spotkanie na szczycie Carter-Breżniew.

KGB rzeczywiście zastosowało retorsję, aresztując pewnego przedsiębiorcę amerykańskiego, którego oskarżono o przemyt, i ujawniając trzymany dotąd w tajemnicy fakt aresztowania i wydalenia z ZSRR moskiewskiej agentki CIA Marthy Peterson. Skazanych na karę 50 lat więzienia agentów radzieckich wymieniono później na 5 dysydentów. Według innych źródeł Sowieci zgodzili się ponadto zawiesić wykonanie wyroku śmierci na jednym ze skazanych w ZSRR agentów CIA. Aresztowanemu w Moskwie biznesmenowi postawiono zarzuty mniejszej wagi, skazano go na 5 lat więzienia, po czym wydano.

Lipne księgowanie

Nadawanie analizom wywiadowczym zabarwienia politycznego lub przedstawianie ich w świadomie dobranym, subiektywnym kontekście w celu poparcia pewnych poglądów bądź uzasadnienia danych posunięć politycznych. Termin ten przyjęty został przez środowiska szpiegowskie na początku lat dziewięćdziesiątych.

Lipka Robert S. (ur. 1946)

Analitik US Army, oskarżony o szpiegowstwo na rzecz Sowieców w okresie, gdy pracował dla NSA. Skierowany w 1964 do NSA podczas służby wojskowej, gdzie zajmował się selekcją materiałów o klauzuli najwyższej tajności. Jego to zapewne miał na myśli były generał KGB Oleg Kaługin, gdy pisał w pamiętnikach *The First Directorate: My 32 Years in Intelligence and Espionage Against the West* (1994) o:

młodym żołnierzu, pracującym przy niszczeniu tajnych dokumentów, który dawał swemu prowadzącemu wszystko, co wpadło mu w ręce, często nie mając pojęcia, co przekazuje.

Były wśród nich

codzienne i tygodniowe raporty NSA dla Białego Domu, kopie wiadomości o ruchach wojsk amerykańskich i informacje wymieniane między państwami NATO.

Żołnierz ów otrzymywał za każdą dostarczoną paczkę ryczałt w wysokości 500-1000 dolarów, który przeznaczal na opłacanie nauki. Władze amerykańskie twierdzą, że otrzymał też ok. 27 tysięcy dolarów za sfotografowane dokumenty.

Lipka po opuszczeniu wojska rozpoczął studia na uniwersytecie Millersville w Pensylwanii. Po ich ukończeniu w 1972 podjął pracę jako nauczyciel, dorabiając pośrednictwem w handlu starymi monetami. W dwa lata później rozwiódł się z żoną Patricią i ostatecznie zerwał kontakty wywiadowcze.

Gdy była żona zadzwońowała go w 1993 w FBI, do Lipki zadzwonił agent federalny, podający się za oficera GRU, Siergieja Nikitina, i zaproponował mu wznowienie kontaktu. Podczas czterech spotkań Lipka potwierdził, iż w okresie pracy w NSA szpiegował dla

Lista kluczy

340

ZSRR. W lutym 1996 Lipkę aresztowano i skazano na 18 lat więzienia oraz 10 tysięcy dolarów grzywny.

FBI stwierdziło, iż stosował klasyczne techniki szpiegowskie, z użyciem martwych skrzynek itp. Jego łącznikami, według wszelkiego prawdopodobieństwa, było małżeństwo Peter i Ingeborga Fischerowie, w latach sześćdziesiątych przejściowo inwigilowane.

Lista kluczy

Klucz szyfrowy

Lista obiektów obserwacji

->Watch List

Lockhart Robert Bruce, sir (1887-1970)

Dyplomata brytyjski; odegrał pewną rolę w czasie rewolucji październikowej 1917.

Urodził się w Szkocji, jak mówił: „W moich żyłach nie ma ani kropli angielskiej krwi”.

Studiował w Niemczech i Francji, a następnie rozpoczął pracę na plantacji kuczuku na Malajach, wdał się w niebezpieczny romans z wychowanką sultana. Po pobycie w Japonii i Kanadzie w 1911 rozpoczął pracę w Foreign Office. Po roku mianowano go wicekonsulem. W 1915, gdy niemieckie zwycięstwa na froncie wschodnim dezorganizowały życie Rosji, Lockhart został konsulem. Rok później wojna przybrała jeszcze gorszy dla Rosjan obrót i kiedy Brytyjczycy podjęli działania propagandowe, agitując za kontynuowaniem wojny, Lockhart zaczął pisać do rosyjskich gazet.

W początku 1917 ambasador, Patrick Buchanan, spowodował odwołanie Lockharta z Moskwy, rzekomo z racji stanu zdrowia. W rzeczywistości szło o kompromitujący romans z zamężną Rosjanką. Nastąpiło to na 6 tygodni przed wybuchem rewolucji lutowej.

Jesienią 1917 ponownie wysłano go do Rosji, żeby nawiązał kontakt z rewolucjonistami. Przybył do Piotrogradu (Sankt Petersburg), w czasie gdy Trocki omawiał z Niemcami w Brześciu Litewskim warunki separatystycznego pokoju. Podczas gdy bolszewicka prasa ciepło odnotowała jego przybycie, oficer wywiadu amerykańskiego w Piotrogradzie donosił, że Lockhart jest niebezpiecznym rewolucjonistą. W ten sposób znalazł się między tymi, którzy popierali bolszewików a tymi, którzy uważali, że możliwe jest utworzenie w Rosji demokratycznego państwa.

Po swym pierwszym spotkaniu z Trockim Lockhart napisał w dzienniku:

Zrobił na mnie wrażenie człowieka, który skłonny jest umrzeć za Rosję, pod warunkiem, iż nastąpi to przed dostatecznie wielką widownią.

Lockhart ułatwiał dyplomatom zachodnim wyjazd z Rosji. Gdy przystojna funkcjonariuszka zakwestiono-

wała paszport brytyjskiego oficera wywiadu pracującego pod przykrywką dyplomatyczną, płk. Keyesa

zagadnałem ją uprzejmie, a ona się uśmiechnęła. Nadal mówiłem, a kiedy rozmawialiśmy, bawiłem się paszportami. Gdy szeptałem jej do ucha, przesunąłem paszport Keyesa na większy stosik i - niech Bóg błogosławi jej niebieskie oczy - podstemplowała go!

Ostatni alianccy dyplomaci wyjechali z Piotrogradu 28 lutego 1918. Lockhart z własnej woli pozostał wraz z oficerem wywiadu Royal Navy. Aby nie dopuścić do przejęcia okrętów Floty Bałtyckiej przez Niemców, werbował agentów, którzy mieli je w razie takiego zagrożenia zatopić.

W maju 1918 zawiadomiono Lockharta, który - za bolszewickim rządem - przeniósł się do Moskwy, że do Moskwy przybył brytyjski oficer, który domaga się spotkania z Leninem, twierdząc, że jest wysłannikiem premiera Lloyd George'a. Oficerem tym był -> Sidney Reilly, wysłany przez wywiad brytyjski (MI6) w celu zdezorganizowania rządów bolszewików.

W sierpniu, gdy Lockhart przygotowywał się do opuszczenia Rosji, aresztowali go agenci WCzeKa. Osadzono go na Łubiance i zażądano ujawnienia miejsca pobytu Reilly'ego.

Zwolniono go, ale po zamachu na Lenina dokonanym 30 sierpnia, rychło uwięziono ponownie. Twierdził później, iż proponowano mu wstąpienie do WCzeKa i pozostanie w Rosji. Ponieważ odmówił, prasa bolszewicka podjęła wielką ofensywę propagandową, oskarżając Lockharta, iż

wraz z Reillym, Keyesem i Ksenofonem Kalamatia-no zawiązał spisek, mający na celu zamordowanie Lenina i Trockiego oraz zaprowadzenie dyktatury wojskowej. Ostatecznie Lockharta wymieniono (-> wymiana szpiegów) w październiku na aresztowanego w Londynie agenta rządu radzieckiego, Maksima Litwinowa. W Wielkiej Brytanii powitano go jako „bohaterskiego ambasadora”.

W latach 1919-1922 był sekretarzem handlowym poselstwa w Pradze. Po odejściu ze służby zagranicznej, w 1928, został wydawcą, dziennikarzem i pisarzem. [Podczas II wojny światowej ponownie powołany do służby, był m.in. przedstawicielem przy emigracyjnym rządzie czechosłowackim].

W Memoirs of a British Agent (1932) [wyd. pol. Pamiętniki angielskiego agenta, 1934] nakreślił portrety Lenina, Trockiego i Dzierżyńskiego. Opisał również Józefa Stalina jako mocno zbudowanego mężczyznę o ziemistej cerze, czarnych wąsach, gęstych brwiach i ciemnych włosach.

Książka stała się sensacją w Wlk. Brytanii i Stanach Zjednoczonych. Została wydana następnie także we Francji, Niemczech, Włoszech, Szwecji, Danii, Polsce i Finlandii. Pamiętniki wydano ponownie w 1974 i 1984

341

Lonetree Clayton J.

z przedmową syna Lockharta, Robina Bruce'a, który podczas II wojny światowej pracował w brytyjskim wywiadzie marynarki wojennej. Jego powieść Reilfy: Ace of Spies (1967) posłużyła za kanwę serialu telewizyjnego-

W 1966 gazeta „Izvestia” ponowiła tezę o brytyjskim spisku, który miał obalić rewolucję, twierdząc, że Lockhart wiedział o wiele więcej o rzeczywistej roli Reilly'ego, niż o tym mówił czy pisał. Twierdzenia takie można znaleźć w rosyjskiej historiografii jeszcze dziś.

Lody Carl Hans, por.

Oficer rezerwy niemieckiej marynarki wojennej; w czasie I wojny światowej szpieg w Wielkiej Brytanii.

Jako przewodnik turystyczny kompanii żeglujowej Hamburg-Amerika Linę biegle opanował angielski z akcentem amerykańskim. Po zwerbowaniu przez wywiad niemiecki (jego oficerem prowadzącym był rezydujący w Sztokholmie Adolf Burchard) pojawił się w Edynburgu z paszportem obywatela Stanów Zjednoczonych, skradzionym pewnemu Amerykaninowi w Berlinie.

Bezpośrednio po przyjeździe na miejsce Lody wysłał Burchardowi dość dziwaczną depeszę, w której informował o przybyciu do Szkocji, rozpisując się zarazem z entuzjazmem o niemieckich porażkach na froncie. Rutynowo przejęta przez Służbę Bezpieczeństwa (MI5) depesza wydała się podejrzana, w związku z czym Lody'ego wzięto pod obserwację. Tymczasem słał on do Burcharda dalsze wiadomości. Wszystkie, poza jedną, w której przekazywał fałszywe pogłoski o planowanym rzekomo przemarszu przez Szkocję wojsk rosyjskich na front zachodni, zostały przechwycone przez MI5 i nie dotarły do adresata.

Wkrótce potem Lody'ego aresztowano. W październiku 1914 sąd uznał go winnym szpiegostwa i skazał na śmierć przez rozstrzelanie. Wyrok wykonano 6 listopada na dziedzińcu Tower. „Sądzę, że nie poda pan ręki szpiegowi?” - miał podobno przed egzekucją zapytać Lody dowódcę plutonu egzekucyjnego, który odparł: „Szpiegowi istotnie nie, ale dzielnemu mężczyźnie owszem”.

Lody był jednym z 30 szpiegów aresztowanych w Wielkiej Brytanii podczas I wojny światowej. 12 z nich stracono, jeden popełnił samobójstwo, pozostałych osadzono w więzieniach.

Po egzekucji Lody'ego, której nadano ogromny rozgłos -stwierdzaw The Second Oldest Profession (1986) Philip Knightley - w Niemczech dał się odczuć wyraźny niedobór ochotników.

London Cage, Londyńska klatka

Gmach w Kensington Pałace Gardens w Londynie; w latach II wojny światowej miejsce przesłuchań nie-

mieckich jeńców wojennych przez wywiad brytyjski. Pokoje miały często „pluskwy” i oficerowie brytyjscy mogli podsłuchiwać prywatne rozmowy jeńców.

Londyńska Stacja Kontroli, London Controlling Station (LCS)

Utworzona na polecenie Churchilla tajna jednostka zajmująca się planowaniem operacji pozoracyjnych, obliczonych na dezorientację strategów niemieckich (A-Force, —* FUSAG, Bodyguard, Fortitude), realizowanych później przez —* Komitet XX, MI6, Kierownictwo Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE) i Biuro Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS). LCS współpracowała także z anglo-amerykańską Jednostką Dezinformacji przy Naczelnym Dowództwie Alianckich Ekspedycyjnych Sił Zbrojnych oraz z amerykańskim Połączonym Komitetem Kontroli Bezpieczeństwa.

Lonetree Clayton J., kpr. (1961)

Kapral US Marine Corps, wartownik w ambasadzie Stanów Zjednoczonych w Moskwie 1984-1986; ujawnił KGB tajne materiały. Pierwszy i jedyny żołnierz US Marines skazany za szpiegostwo. Stał się obiektem zainteresowania KGB.

Lonetree, wnuk wodza Indian Winnebago z Wisconsin i siostrzeniec żołnierza marines, odznaczonego Medal of Honor w wojnie koreańskiej, zaciągnął się do piechoty morskiej w 1980. W 1984 zgłosił się do służby ochrony ambasad i po sześciotygodniowym przeszkoleniu wysłano go do Moskwy. Tam, jak wszyscy przydzieleni do ambasady, podpisał zobowiązanie do „niefraternizowania się” z radzieckimi obywatelami i meldowania o wszelkich kontaktach z nimi. W listach do domu pisał, że czuje się jak gwiazdor filmowy, oblegany przez gapiących się na niego mieszkańców Moskwy, którzy nigdy nie widzieli amerykańskiego Indianina. Ale mimo zainteresowania, czuł się samotny. Pił więcej, niż powinien. Według oficera, znającego jego akta personalne, był typem „samotnika i nieudacznika”.

Pewnego dnia spotkał na stacji metra Violetę A. Se-ine, 25-letnią przystojną Łotyszkę, zatrudnioną w ambasadzie. Wspominał później:

Violetta powiedziała, że jedzie do domu, ale rozmawiała ze mną i przejechała swoją stacją.

Wysiedliśmy na następnej stacji i poszliśmy na długi spacer, rozmawiając na różne tematy, także o amerykańskich filmach, książkach, jedzeniu, upodobaniach i uprzedzeniach.

Rozmawiali prawie 2 godziny. Wkrótce przyjaźń przerodziła się w intymny związek.

Schadzki przerwało wysłanie Lonetree - mimo że nie miał najlepszej opinii - do Genewy, do oddziału ochro-

Long Leo

342

ny prezydenta Reagana na spotkanie na szczycie z radzieckim przywódcą, Michailem Gorbaczowem, w listopadzie 1985.

Po powrocie do Moskwy Lonetree wznowił romans z Violetą.

Oboje byliśmy zdania, iż nie byłoby bezpieczne, gdyby widywano nas razem lub nawet tylko mnie w pobliżu jej domu. Wychodząc z ambasady i udając się do Violety, musiałem uciekać się do różnych sposobów, aby uniknąć inwigilacji.

W styczniu 1986 Violetta przedstawiła Lonetree swemu „wujkowi Saszy”, a w istocie oficerowi wywiadu KGB, Aleksiejowi Jefimowowi. „Wujek Sasza” zapytał go, czy chciałby zostać przyjacielem Związku Radzieckiego.

A potem - j ak zeznawał Lonetree - zaczął mi zadawać wiele pytań z listy, jaką trzymał na kolanach. Powiedział, że listę tę sporządził jego przyjaciel, „generał KGB i członek Komitetu

Centralnego".

Jefimow pokazał mu fotografie żołnierzy US Marine Corps i innych osób pracujących w ambasadzie. Było tam także kilka wykonanych z ukrycia zdjęć mężczyzn i kobiet. Lonetree posegregował fotografie, aby pokazać „wujkowi Saszy” pary małżeńskie. Opisał również szczegółowo gabinet ambasadora. Chyba nigdy nie będzie wiadomo, co jeszcze zdradził i co uczynił dla „wujka Saszy”, ale pewne jest, że sam padł ofiarą słodkiej pułapki KGB.

9 marca 1986, w przeddzień wyjazdu Lonetree do jednostki wartowniczej w amerykańskiej ambasadzie w Wiedniu, Jefimow dał mu do podpisania deklarację współpracy:

Jestem przyjacielem Związku Radzieckiego, zawsze będę przyjacielem Związku Radzieckiego.

Na tym bądź innym spotkaniu „wujek Sasza” poprosił go o umieszczenie pluskwy w gabinecie ambasadora. Później Lonetree twierdził, że odmówił; dostarczył natomiast - bliżej nie określone - „plany”.

Kontakt trwał nadal w Wiedniu. „Wujek Sasza”, zbierając materiały do szantażu, interesował się personelem ambasady, a zwłaszcza informacjami na temat sekretarki szefa placówki, homoseksualnych (homoseksualiści) zainteresowań i kłopotów z alkoholem marynarskim oraz danymi dotyczącymi austriackiej obsługi gmachu. Za informacje te Lonetree (pseudonim Brubek) otrzymał 3500 dolarów, w tym tysiąc w austriackich szylingach. Wypełniając polecenie Jefimowa, wykradł następnie szereg tajnych dokumentów, łącznie z około 120 dokumentami dotyczącymi stanowiska amerykańskiego w sprawie redukcji wojsk w Europie Środkowej (rokowania wiedeńskie).

12 grudnia 1986 Lonetree przejęty został przez nowego oficera prowadzącego, Jurija Łysowa. W dwa dni później kapral przyznał się do wszystkiego szefowi placówki CIA. Zamierzano wprawdzie uczynić zeń podwójnego agenta, ale sprzeciwił się temu Departament Obrony i sprawę powierzono — Kryminalnej Służbie Śledczej Marynarki Wojennej (Navy Investigative Service - NIS).

Śledztwo zaczęło zataczać coraz szersze kręgi. Wymieniono wszystkich mańnes w Moskwie. Ponieważ istniało podejrzenie, iż Lonetree i kpr. Arnold Bracy dopuścili nocą do budynku ekipy KGB, która nafażerowała go pluskwami, w popłochu zawieszono na pewien czas łączność z Waszyngtonem. Sekretarz obrony Caspar Weinberger stwierdził, iż Stany Zjednoczone poniosły „niepowetowane szkody”, a w Kongresie zaczęto się domagać zburzenia nie ukończonego jeszcze nowego gmachu ambasady.

Śledztwa wobec Bracy'ego i sierż. sztab. Roberta S. Stufflebeama, oskarżonego o zatajenie kontaktu z Rosjanką, umorzono, Lonetreego postawiono zaś w 1987 przed sądem wojskowym. Skazano go na 30 lat więzienia, karę jednak skrócono z racji współpracy z oficerami kontrwywiadu, jaką podjął po aresztowaniu. Zwolniono go w lutym 1996.

Long Leo

Szpieg radziecki, członek siatki szpiegowskiej z Cambridge. Syn bezrobotnego stolarza i zajadły krytyk brytyjskiego establishmentu. Podczas studiów romanistycznych na Uniwersytecie Cambridge wstąpił do partii komunistycznej. Został jednocześnie członkiem tajnej korporacji studenckiej Apostołowie (The Apostles); należeli do niej m.in. Guy Burges i Anthony Blunt, który następnie zwerbował Longa do służby na rzecz ZSRR.

Podczas II wojny światowej służył w wywiadzie wojskowym. Po uzyskaniu dostępu do ośrodka dekryptażu w Bletchley Park wszystkie uzyskane tam informacje przekazywał Bluntowi. Dzięki jego staraniom przeniesiono wkrótce Longa do wywiadu łączności. Meldunki Longa stanowiły cenne uzupełnienie materiałów innego nowo zwerbowanego agenta Johna Cairncrossa. Po wojnie Blunt, jako szef wywiadu wojskowego przy wojskach brytyjskich w Niemczech, próbował uczynić z Longa swego następcę, a gdy to zawiodło, poradził mu, aby zarzucił pracę

wywiadowczą. Uczynił to w 1951. Peter Wright, oficer MI5, który przesłuchiwał Blunta, dowiedział się od niego o działalności Longa. Przesłuchał następnie Longa, któremu, podobnie jak Bluntowi, obiecał bezkarność w zamian za udzielenie informacji.

Nie ułatwia nam bynajmniej śledztwa, ale kiedy złapało się go na czymś, niezmiennie zapewniał, że możemy mu wierzyć na słowo

- pisał w Spycatcher (1987) [wyd. pol. Łowca szpiegów, 1991].

343

Lotnictwo

Lonsdale Gordon Arnold [P]

Mołodyj Konon

Lord Haw Haw

->»Joyce William

* Lotnictwo

Do celów rozpoznawczych i szpiegowskich samolotów zaczęto używać w przededniu wybuchu I wojny światowej. Pierwszym znanym przypadkiem wykorzystania samolotu do operacji wojskowych był lot rozpoznawczy przeprowadzony 23 października 1911 w Afryce Północnej podczas wojny włosko-tureckiej o Trypolitanie i Cyrenajkę (obecnie w Libii). Włosi mieli tam kilka prymitywnych samolotów. Tego dnia pilotujący jednopłatowiec BleriotXI kpt. Piazza złożył raport o dostrzeżonych podczas godzinnego lotu stanowiskach wojsk tureckich między Tripoli a Azizzią. (Dziewięć dni później samoloty włoskie dokonały pierwszego w dziejach nalotu bombowego na pozycje nieprzyjaciela.)

Podczas tej samej kampanii, 24 i 25 lutego 1912, kpt. Piazza ponownie wpisał się do historii, dokonując pierwszych lotniczych zdjęć nieprzyjacielskich oddziałów wojskowych. Natomiast 19 kwietnia 1912 jego kolega, pilot sterowca P.3 mjr Sulsi, po raz pierwszy sfotografował z powietrza obóz wojskowy przeciwnika.

I wojna światowa

Podczas wojny (1914-1918) początkowo jedynym środkiem gromadzenia danych rozpoznania lotniczego była obserwacja wzrokowa. Z upływem czasu w samolotach zaczęły pojawiać się ręczne aparaty fotograficzne, obsługiwane przez drugiego członka załogi, a nieco później aparaty większych rozmiarów, montowane na podstawie tylnego karabinu maszynowego. Jeszcze później wycięto otwór na kamerę w spodzie kadłuba.

Obserwator obsługujący aparat fotograficzny brytyjskiego samolotu rozpoznawczego z czasów I wojny światowej, (imperial war museum)

.&6III^IIIIII&B'.K

f.*

Lotnictwo

344

Samoloty zarówno aliantów (Wielkiej Brytanii, Francji, Włoch, Rosji, Stanów Zjednoczonych), jak i mocarstw centralnych (Niemiec i Austrii) dokonywały podczas wojny zdjęć lotniczych na szeroką skalę oraz ogólnego rozpoznania lotniczego. Jeden samolot rozpoznawczy z wyszkoloną załogą mógł dostarczyć więcej informacji wywiadowczych niż kilkuset czy nawet kilka tysięcy ka-walerzystów.

Loty zwiadowcze odbywały się za dnia, często w eskorcie samolotów myśliwskich.

Fotografowano ruchy wojsk nieprzyjacielskich, rozległe umocnienia ziemne na froncie zachodnim, ważne miasta i miasteczka. Szczegółowa analiza tych zdjęć przez specjalistów pozwalała wykryć nawet drobne zmiany w krajobrazie, mogące oznaczać ruchy nieprzyjaciela, a nawet sygnalizować jego zamiary.

Pod koniec wojny sami tylko Niemcy wykonywali około 4 tysięcy zdjęć lotniczych dziennie. Jak zauważył w książce *Hitler's Spies* (1978) wybitny znawca zagadnień niemieckiego wywiadu wojskowego —* David Kahn:

po 1917 zarówno alianci, jak i mocarstwa centralne w obawie przed zwiadem lotniczym, nie próbowali nawet dokonywać dyslokacji swych sił w ciągu dnia.

Jednym z najpopularniejszych samolotów rozpoznawczych I wojny światowej był brytyjski De Havilland D.H.4. Wiele samolotów tego typu przystosowano specjalnie do rozpoznania fotograficznego; największe wrażenie wywierały natomiast - również do tych zadań wykorzystywane - rosyjskie bombowce Ilija Muromiec, pierwsze czterosiłnikowe samoloty wojskowe na świecie.

Około 40 samolotów tego typu przeprowadziło w latach 1915-1917 blisko 440 nalotów bombowych na terytorium nieprzyjaciela. Podczas realizowania zadań wszelkiego rodzaju zainstalowane w nich na stałe aparaty fotograficzne wykonały około 7 tysięcy zdjęć lotniczych. Bombowce dalekiego zasięgu Ilija Muromiec można uznać za pierwsze w świecie samoloty rozpoznania strategicznego, śledzące niemiecką aktywność wojskową daleko poza linią frontu. Inne samoloty zbierające informacje bezpośrednio w strefie frontowej, obserwujące linie zaopatrzenia, ruchy wojsk i okrętów wykonywały rozpoznanie taktyczne.

W kwietniu 1917, gdy Stany Zjednoczone przystąpiły do wojny, amerykańskie siły lądowe miały już znaczne doświadczenie w dziedzinie fotograficznego rozpoznania lotniczego. Intensywne rozpoznanie lotnicze prowadzono podczas ekspedycji karnej gen. Johna J. Pershinga (Maczugi) w Meksyku, w 1916. Podczas tej kampanii do zadań rozpoznania wizualnego i fotograficznego użyto około 15 dwupłatowców Jenny, produkcji Curtissa.

W okresie między I a II wojną światową wiele państw dokonało znacznego postępu w rozwoju fotografii lotniczej. W 1936, w obliczu nadciągającej nowej wojny europejskiej, francuskie siły powietrzne rozpoczęły loty rozpoznania fotograficznego nad zachodnią częścią Niemiec.

Poczynając od lutego 1939, australijski lotnik —♦ Sidney Cotton przeprowadził na rzecz francuskich i brytyjskich agencji wywiadowczych kilka misji rozpoznania fotograficznego nad Niemcami, Włochami i Afryką Północną potajemnie zmodyfikowanym samolotem pasażerskim Lockheed 12-A Super Electra. Po wybuchu wojny Cotton kontynuował loty rozpoznawcze nad portami niemieckimi, posługując się przystosowanym specjalnie do tego rodzaju zadań samolotem cywilnym, ówczesne brytyjskie samoloty zwiadu fotograficznego były bowiem stosunkowo mało efektywne.

W przededniu II wojny światowej do zadań rozpoznania elektronicznego nowych brytyjskich instalacji radarowych wykorzystany został niemiecki sterowiec pasażerski Graf Zeppelin.

Wiosną 1939 Luftwaffe użyła go do pomiaru długości fal, na jakich pracowały radary brytyjskie, i do dokładnej lokalizacji ich stanowisk, czyli do zadań określanych później mianem wywiadu elektronicznego (ELINT). Wybór padł na sterowiec z powodu niedostatecznej długotrwałości lotu ówczesnych samolotów i faktu, że brak w nich było miejsca na niezbędne w tego rodzaju operacjach wyposażenie elektroniczne.

Pierwszy lot rozpoznawczy bazującego we Frankfurcie nad Menem Grafu Zeppelina odbył się w końcu maja 1939, jednakże z powodu problemów ze sprzętem nie zdołano zgromadzić żadnych użytecznych informacji. Podobnym rezultatem zakończyła się również druga misja Zeppelina, w początkach sierpnia 1939. W czasie pierwszego lotu sterowiec został namierzony przez radar brytyjski, za drugim razem urządzenia radiolokacyjne go nie dostrzegły, zauważony został natomiast gołym okiem, o czym doniósł londyński „Daily Telegraph”. Rząd niemiecki zaprzeczył, że sterowiec w ogóle opuścił Niemcy.

II wojna światowa

Podczas tego konfliktu (1939-1945) wszystkie walczące państwa używały samolotów do celów rozpoznania i gromadzenia informacji wywiadowczych.

Początkowo w aparaty fotograficzne wyposażano zwykle samoloty, przeważnie kosztem uzbrojenia. W roli samolotów rozpoznawczych sprawdziły się zwłaszcza pozostające w służbie brytyjskiej: myśliwski Spitfire i dwusilnikowy Mosquito, oznaczone PR (rozpoznanie fotograficznego) lub FR (myśliwski rozpoznawczy). Szczególnym uznaniem cieszył się Mosquito, wielozadaniowy samolot o konstrukcji drewnianej, ze względu na duży zasięg i znaczną prędkość, dzięki której

345

Lotnictwo

z łatwością wymykał się nieprzyjacielskim samolotom myśliwskim.

Podstawowym niemieckim samolotem rozpoznania taktycznego był Messerschmitt Bf 109 w różnych wersjach - jeden z najdoskonalszych samolotów myśliwskich pierwszych lat wojny w Europie - oraz dwusilnikowe myśliwce Bf 110 i Me 210. Do zadań rozpoznawczych przystosowano również kilka typów niemieckich samolotów bombowych; Ju 86P i Ju 86R były doskonałymi przeróbkami zdecydowanie nieudanych modeli bombowców w wysoce skuteczne samoloty rozpoznania fotograficznego z dużej wysokości, a Ju 88 przez całą wojnę pełnił służbę rozpoznawczą na wszystkich frontach. W ostatnim roku wojny w roli samolotu rozpoznania fotograficznego dalekiego zasięgu wykorzystywano często pierwszy odrzutowy bombowiec świata Ar 234 Blitz.

Wielka Brytania, która do wojny wkroczyła z nader ograniczonymi możliwościami rozpoznania lotniczego, aby uzyskać dokumentację fotograficzną celów położonych na terytorium niemieckim, zmuszona była początkowo korzystać z usług cywilnego pilota Sidneya Cotto-na i jego samolotu. Wkrótce jednak rolę tę przejęły rozpoznawcze wersje Spitfire'a i Mosquita - samolotów o znakomitych osiągnięciach.

Siły Powietrzne Wojsk Lądowych Stanów Zjednoczonych (AAF) przystosowały do zadań rozpoznawczych i gromadzenia informacji wywiadowczych wiele rodzajów samolotów, w tym:

Samoloty myśliwskie:

P-38 Lightning

(oznaczony później jako F-5)

P-51 Mustang (F-6)

P-61 Black Widow (F-16)

P-80 Shooting Star (F-14)

Bombowce:

B-24 Liberator (F-7)

Mosquito (F-8)

B-17 Flying Fortress (F-9)

B-25 Mitchell (F-10)

B-29 Superfortress (F-13)

A-26 Intruder (FA-26)

Do podstawowych typów samolotów marynarki wojennej, przystosowanych do zadań rozpoznania fotograficznego, należał bombowiec PB4Y-1P Liberator i bazujący na lotniskowcach myśliwiec F6F-5P Hellcat.

Podczas wojny skonstruowano jedynie kilka typów samolotów przeznaczonych specjalnie do zadań rozpoznania fotograficznego; wśród nich zwłaszcza F-11 i F-12 - pierwotnie dwusilnikowe maszyny projektu jednego z pionierów przemysłu lotniczego, Howarda Hughesa. (Pilotowany przez Hughesa jeden z dwóch prototypowych egzemplarzy XF-11 rozbił się w czasie lotu

próbnego.) F-12 Rainbow był czterosilnikowym samolotem dalekiego zasięgu; zbudowano tylko jeden jego prototyp.

Rozpoznanie fotograficzne stało się częścią niemal każdej operacji wojennej. W ostatnim roku wojny, w ramach wsparcia działań sił lądowych i powietrznych, 9 Armia Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych, operująca z baz w Wielkiej Brytanii, a potem północno-zachodniej Europy, wykonywała miesięcznie ponad 600 zadań rozpoznania fotograficznego. Zdjęć tego rejonu dostarczały również samoloty brytyjskie.

Przez całą wojnę tak alianci, jak i Niemcy używali samolotów do przerzutu agentów na terytorium nieprzyjaciela. Najczęściej zrzucano ich na spadochronach, w podobny sposób odbywały się z reguły dostawy sprzętu dla partyzantów i innych, działających już na miejscu. Potężny, dziesięciosilnikowy, strategiczny samolot rozpoznawczy RB-36D z myśliwcem rozpoznawczym RF-84F pod kadłubem, wyczepianym w locie. Już w latach trzydziestych US Navy używała małych samolotów rozpoznawczych, operujących z dwóch sterowców. (US AIR FORCE)

Lotnictwo

346

agentów. Co pewien czas samoloty lądowały na wrogim terytorium, aby ewakuować własnych agentów i szczególnie cennych zbiegów z obozu przeciwnika. Do zadań tych używano samolotów rozmaitych typów; Luft-waffe wykorzystywała w tym celu również pewną liczbę maszyn zdobycznych, by łatwiej przeniknąć do obszaru powietrznego przeciwnika - w tym radziecki czterosilnikowy TB-7 (ANT-42) oraz kilka amerykańskich B-17 Flying Fortress i bombowców Liberator B-24. Luftwaffe posługiwała się także specjalnymi zasobnikami zrzutowymi mogącymi pomieścić trzy osoby wraz z wyposażeniem. Mocowano je pod kadłubem samolotu, a po dotarciu nad cel zrzucano na spadochronach (-> PAG). Luftwaffe sformowała także jednostkę specjalną Kampf-geschwader -> KG 200, przeznaczoną do różnego rodzaju operacji tajnych na tyłach nieprzyjaciela.

Sojusznicze siły lotnicze również używały samolotów do zadań rozpoznania elektronicznego. Pierwszym amerykańskim przedsięwzięciem tego rodzaju były rozpoczęte jesienią 1942 przez zmodyfikowany B-17 Flying Fortress zespołu Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, oznaczonego kryptonimem Cast Mike Project No. 1, loty ELINT nad Wyspami Salomona. Nowozelandzkie i amerykańskie załogi stacjonującego w Espiritu Santo na Nowych Hebrydach zespołu Cast Mike przeprowadziły osiem lotów rozpoznawczych dalekiego zasięgu. Później, podczas kampanii na Wyspach Salomona i Nowej Brytanii, zespół Cast Mike używał do zadań ELINT łodzi latających PBY-5A Catalina. W połowie 1944 prowadzono nasłuch japońskich urządzeń radarowych na Filipinach. Marynarka Wojenna Stanów Zjednoczonych używała również do zadań ELINT zmodyfikowanych wersji bazujących na lotniskowcach samolotów torpedowo-bombowych TBMAvenger.

Pierwszą operacją typu ELINT przeprowadzoną przez AAF były loty rozpoznania elektronicznego, do których wykorzystano zmodyfikowaną wersję Liberatora B-24D. Jego zadanie polegało na zlokalizowaniu japońskich stacji radarowych na aleuckich wyspach Attu i Kiska. W marcu 1943 startujący z bazy Adak na Alasce Liberator wykonał trzy tego rodzaju misje. Poczynając od maja 1944, do zadań ELINT w basenie Morza Śródziemnego AAF używał również poddanych znacznym przeróbkom B-17F Flying Fortress, operujących z baz w Afryce Północnej (na równi ze zmodyfikowanymi brytyjskimi bombowcami Wellington).

Znaczenie wykrycia i rozpoznania nieprzyjacielskich sygnałów radarowych nie było jednak w pełni doceniane i gdy pod koniec 1943 na południowym Pacyfiku pojawiły się pierwsze B-24 przystosowane do lotów ELINT, miejscowi dowódcy usuwali z nich „bloki wyposażenia

elektronicznego" i wykorzystywali je w roli zwykłych bombowców. Kolejne B-24 przystosowane do zadań ELINT, skierowane tam w październiku 1943, zostały zabezpieczone przed możliwością niewłaściwego użycia bądź wykorzystania do innych celów. Przez cały rok 1945 brały udział w operacjach przeciwko siłom japońskim na Pacyfiku oraz nad Wyspami Japońskimi.

Pod koniec II wojny światowej dane wywiadu elektronicznego stały się - na równi z informacjami dostarczonymi przez rozpoznanie fotograficzne - niezbędnym narzędziem skutecznego dowodzenia.

Epoka zimnej wojny

Po II wojnie światowej samolotów używano powszechnie do zadań rozpoznania taktycznego i strategicznego. Powodem, dla którego Stany Zjednoczone i Wielka Brytania zaczęły przykładąć coraz większą wagę do szpiegostwa powietrznego, były permanentne niepowodzenia agentów państw zachodnich, wykonujących konwencjonalne zadania na lądzie, i fiasko kolejnych prowadzonych przez nich misji szpiegowskich (za co zresztą w znacznej mierze odpowiedzialni byli zdrajcy -> Donald McLean i -> Harold (Kim) Philby).

Pierwszą poważniejszą operację ELINT - w tym wypadku namiaru sygnałów radarowych - przeprowadzono we wrześniu 1946, kiedy naszpikowany elektronicznymi analizatorami i rejestratorami, wysłużony w wojnie B-17 otrzymał zadanie przelotu nad zbudowaną na pływającej krze lodowej radziecką stacją arktyczną. Dowództwo amerykańskich sił zbrojnych obawiało się, że stacja ta jest obiektem o charakterze militarnym, B-17 nie wykrył jednak żadnych śladów emisji fal radarowych. W roku następnym przelatująca nad Austrią i radziecką strefą okupacyjną Niemiec amerykańska C-47 Dakota została, mimo całkowitego zachmurzenia, ostrzelana wyjątkowo celnym ogniem przeciwlotniczym. W obawie, że Sowieci znacznie udoskonalili technikę radarowej kontroli ognia artyleryjskiego, Siły Powietrzne Wojsk Lądowych Stanów Zjednoczonych zaadaptowały do zadań rozpoznania elektronicznego w tym rejonie dwa samoloty B-17. Pozwoliło to ustalić, że Sowieci używają zdobycznych radarów niemieckich.

W następstwie tych incydentów loty ELINT stały się rutynowym elementem działań amerykańskich sił zbrojnych. Wkrótce potem Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych (od 1947 oddzielny rodzaj wojsk) zaczęły do zadań ELINT używać zmodyfikowanych bombowców B-29 Superfortress, natomiast Marynarka Wojenna Stanów Zjednoczonych wykorzystywała w tym celu łodzie latające PBMMariner oraz zmodyfikowane samoloty typu PB4Y-2 Privateer i samoloty patrolowe Libemtor.

W chwili wybuchu wojny koreańskiej, w czerwcu 1950, Stany Zjednoczone używały do zadań rozpoznania fotograficznego Korei Północnej samolotów RB-29, a nieco później także turbodrutowych samolotów RB-45C Tomado. Poczynając od jesieni 1950, loty maszyn obydwu tych typów odbywały się w eskorcie samolotów my-

347

Lotnictwo

śliwskich, dla osłony przed chińskimi myśliwcami przechwytyjącymi MiG-15, od których zaroila się północno-koreańska przestrzeń powietrzna. Mimo że amerykańskie samoloty rozpoznania fotograficznego były wielokrotnie atakowane i kilka z nich uszkodzono, żaden nie został zestrzelony.

W maju 1952 samoloty Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych przeprowadziły 2400 lotów rozpoznania fotograficznego, a w okresie od kwietnia 1952 do marca 1953 wykonywały ich średnio 1792 miesięcznie. W marcu 1953 amerykańskie siły lądowe otrzymały 64 657 negatywów zdjęć lotniczych. Do tego należy dodać loty rozpoznania fotograficznego lotnictwa marynarki wojennej i Korpusu Piechoty Morskiej Stanów Zjednoczonych, do których używano

najczęściej samolotów F2H-1P Banshee, operujących z lotniskowców i baz naziemnych. We wczesnej fazie zimnej wojny Amerykanie rozpoczęli realizację zakrojonego na szeroką skalę planu lotów balonowych nad terytorium Związku Radzieckiego. Zgodnie z założeniami, niesione wiatrem zachodnim na wschód —* balony, wyposażone w kamery fotograficzne (program Moby Dick), rzadziej w sprzęt rozpoznania elektronicznego (program Grand Union), miano podejmować w rejonie zachodniego Pacyfiku i na Alasce. Realizacja tego przedsięwzięcia nie przebiegała pomyślnie. Dochodziło do częstych awarii sprzętu wywiadowczego, zawodziły układy sterowania, wiele balonów zaginęło, a znaczna ich część spadła w Związku Radzieckim. Lotów nad terytorium Związku Radzieckiego oraz nad obrzeżami tego kraju i Chin dokonywała natomiast znaczna liczba samolotów załogowych. Obszar radzieckiej Arktyki penetrowały przede wszystkim samoloty USAF, operujące z baz na Alasce. W czerwcu 1950, po rozpoczęciu wojny koreańskiej, loty zostały wstrzymane przez prezydenta Trumana, co w sytuacji stałego zapotrzebowania na informacje dotyczące celów położonych w głębi terytorium radzieckiego, niezbędnych dla analiz strategicznych i planowania lotów bombardowania strategicznego, sprawiło, że Stany Zjednoczone zwróciły się o pomoc do Wielkiej Brytanii. Pierwszych misji głębokiej penetracji nad Związkiem Radzieckim dokonały samoloty rozpoznania fotograficznego RB-45 Tornado Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych, oznakowane jednak jako brytyjskie i pilotowane przez brytyjskie załogi. Były to loty nocne. Pierwszą operację tego rodzaju przeprowadziły w nocy z 19 na 20 kwietnia 1952 trzy samoloty RB-45, których zadaniem była lokalizacja radzieckich stanowisk radarowych, mających stanowić cele dla amerykańskich samolotów bombowych. Samoloty te zostały wykryte przez Sowietów, którzy bez powodzenia starali się je przechwycić. Następną podobną misję trzy pilotowane przez Brytyjczyków maszyny RB-45 przeprowadziły w nocy z 29 na 30 kwietnia 1954.

Do Brytyjczyków zwrócono się również z prośbą o użycie nowego samolotu Canberra w misji rozpoznania fotograficznego dalekiego zasięgu, której celem był doświadczalny poligon rakietowy w Kapustinym Jarze nad Wołgą. W lipcu 1953 Brytyjczycy przeprowadzili dwie tego rodzaju operacje - podczas wykonywania drugiej misji Canberra została uszkodzona ogniem radzieckiej artylerii przeciwlotniczej, zdołała jednak bezpiecznie wylądować w Iranie.

Do lotów rozpoznania fotograficznego LR/HA (long range/high altitude - dalekiego zasięgu na dużej wysokości) używano również wariantów rozpoznawczych potężnego bombowca strategicznego B-36. Na początku lat pięćdziesiątych kilka tego rodzaju maszyn celowo dokonało przelotów nad terytorium radzieckim. Zagrożenie ze strony odrzutowych myśliwców radzieckich spowodowało konieczność „odchudzenia” dziesięciosilnikowych B-36 - usunięto z nich działka i część wyposażenia, co dzięki zmniejszeniu masy całkowitej bombowca miało umożliwić lot na większej wysokości. Samoloty te, z ponad dwudziestoma ludźmi na pokładzie, były jednak wciąż stosunkowo łatwym celem dla samolotów myśliwskich nieprzyjaciela.

Wychodząc naprzeciw wymaganiom stawianym samolotom używanym do zadań tego rodzaju, polegających głównie na monitorowaniu postępów radzieckich w dziedzinie konstrukcji samolotów bombowych i technice rakietowej, Amerykanie wyprodukowali wysoce skuteczny samolot —* U-2. Z powodzeniem wykonywał on loty rozpoznawcze nad ZSRR od 1956 poczynając, do 1 maja 1960, gdy jedna z takich maszyn została strącona przez pocisk rakietowy radzieckiej obrony przeciwlotniczej. U-2 był właściwie szybowcem z silnikiem wyposażonym w fotograficzne aparaty rozpoznawcze i czujniki ELINT.

Dziełem biura konstrukcyjnego (—* Skunk Works) koncernu Lockheed były samoloty A-12 Oxcart i wywodzący się z niego SR-71 Blackbird, mające pełnić rolę następców U-2. W odróżnieniu od U-2 o ich bezpieczeństwie miały decydować na równi: wysoki pułap praktyczny, duża prędkość i zmniejszona wykrywalność przez radar. Obydwa mogły osiągać prędkość ponad

3200 km/h (3Ma) i pułap do 26 000 m; używane były szeroko jako samoloty rozpoznania strategicznego, chociaż wydaje się, że nigdy nie pojawiły się w przestrzeni powietrznej państwa, które miało początkowo być ich celem - Związku Radzieckiego. W latach 1967-1968 CIA używało samolotów A-12 do lotów szpiegowskich nad Wietnamem Północnym i Koreą Północną; wszystko wskazuje, że było to ich jedyne zadanie operacyjne. W latach sześćdziesiątych samoloty SR-71 Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych operowały nad Wietnamem Północnym i Chinami, prowadziły także rozpoznanie celów na Bliskim Wschodzie. Samoloty A-12 i SR-71 były uznane za najszybsze samo-

Lotnictwo

348

loty świata, chociaż w końcu lat osiemdziesiątych pojawiły się doniesienia o jeszcze szybszym samolocie rozpoznawczym, typu Aurora. Samoloty SR-71 wycofane zostały ze służby w lutym 1990, na rok przed wojną w Zatoce Perskiej, natomiast U-2 wykorzystywano (obok satelitów rozpoznawczych) do zadań rozpoznania strategicznego na Bliskim Wschodzie jeszcze w latach dziewięćdziesiątych. Tym samym żywot operacyjny U-2 okazał się dłuższy niż samolotu A-12/SR-71, pomyślanego jako jego następcę. Starając się uratować przed skreśleniem finansowania programu budowy olbrzymich bombowców strategicznych B-70 Valkyrie, Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych opracowały projekt jego wersji rozpoznawczo-uderzeniowej RS-70 Valkyrie. Program budowy B-70 był jednak od samego początku wielkim niewypałem. Koniec końców nie rozpoczęto seryjnej produkcji tej maszyny ani w wersji samolotu bombowego, ani rozpoznawczego.

Od wczesnych lat sześćdziesiątych do zadań rozpoznania fotograficznego i dozoru ELINT nad terytorium Związku Radzieckiego zaczęto używać satelitów. Samoloty dostarczały jednak lotniczych zdjęć rozpoznawczych o znacznie wyższej jakości i - co równie ważne - niemal przez całą dekadę lat siedemdziesiątych często znacznie szybciej niż satelity (ze względu na stosunkowo długi czas potrzebny na ściągnięcie zdjęć z satelity). W grudniu 1976 na orbitę wszedł pierwszy amerykański satelita szpiegowski KH-11 wyposażony w system bezpośredniego przekazywania danych fotograficznych na ziemię, co umożliwiała wizualną ich prezentację w ciągu kilku godzin po przelocie nad celem.

Do misji szpiegowskich dalekiego zasięgu używano także samolotu RB-57, produkowanej w Stanach Zjednoczonych wersji brytyjskiego bombowca Canberra. Interesujące, że Stany Zjednoczone przekazały rządowi Tajwanu kilka maszyn U-2, RB-57 i RF-101, które prowadziły następnie loty rozpoznawcze nad terytorium Chin kontynentalnych; z zebranych przez nie danych wywiadowczych korzystały obydwie państwa.

W późniejszych latach Brytyjczycy zaczęli używać przystosowanych do zadań rozpoznania fotograficznego wersji bombowców dalekiego zasięgu Valiant i Victor, o ile jednak wiadomo, żaden z nich nie pojawił się w przestrzeni powietrznej ZSRR.

Większość misji ELINT prowadzono na obrzeżach Związku Radzieckiego i Chin, biorące w nich udział samoloty operowały z sojuszniczych baz w Europie Zachodniej, Afryce Północnej i na Dalekim Wschodzie. Od czasu do czasu samoloty brały kurs bezpośrednio na radziecką lub chińską linię graniczną, znad której zawracały w ostatnim momencie - niekiedy ją nawet naruszały. Powodowało to uruchomienie radarowych systemów ostrzegania przeciwnika, stwarzając tym samym możliwość ich zlokalizowania i rejestracji parametrów pracy. Samoloty Sił Powietrznych Stanów

Zjednoczonych RB-47 Stratojet, RB-50 Superfortress (udoskonalony B-29), później także RC-135 Stratotanker oraz -> P4M-1Q Mercator, P2V Neptune, P3V Orion, EC-121 Super Constellation i startujący z lotniskowców A3D-2Q Skywarrior marynarki wojennej wykonywały

łącznie około tysiąca misji ELINT rocznie. Kilka z tych samolotów zostało zaatakowanych przez myśliwce przeciwnika, niektóre zestrzelono.

Siły zbrojne Stanów Zjednoczonych dysponowały także znaczną liczbą samolotów rozpoznania taktycznego (tak fotograficznego, jak i ELINT). Skądinąd w niektórych wypadkach - na przykład w czasie kubańskiego kryzysu raketowego w październiku 1962 - funkcje rozpoznania taktycznego i strategicznego pokrywały się ze sobą i trudno było przeprowadzić wyraźną granicę między nimi. Pierwszych informacji wywiadowczych o zainstalowaniu strategicznych radzieckich pocisków raketowych na Kubie dostarczył prowadzący rozpoznanie fotograficzne z dużej wysokości samolot U-2. W okresie od 5 sierpnia do 7 października 1962 loty rozpoznawcze U-2 nad Kubą prowadziło CIA; od 14 października tegoż roku poczynając, kontynuowało je Dowództwo Lotnictwa Strategicznego (Strategie Air Command - SAC) Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych (jedna z maszyn została strącona przez radziecki pocisk raketowy klasy ziemia - powietrze). Szczegółowych danych o rozbudowie potencjału sił radzieckich dostarczały również operujące z niskiego pułapu samoloty rozpoznania fotograficznego marynarki wojennej F8U-1P Crusader, wsparte później przez RF-101 Voodoo USAF.

Do zadań rozpoznania fotograficznego i elektronicznego używano również powszechnie odpowiednio zmodyfikowanych wersji wszędobylskiego A3D Skywarrior, który - mimo swej trzydziestopięcioletniej masy startowej - mógł operować z lotniskowców. Nieco mniejszy, także bazujący na lotniskowcu samolot A3J Vigilante, zdolny do osiągnięcia prędkości 2220 km/h (2,1 Ma), wykorzystywany był przez flotę do misji rozpoznania fotograficznego dalekiego zasięgu. Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych używały zmodyfikowanych odpowiedników A3D do zadań wywiadu elektronicznego (oznaczonych EB-66) i fotograficznego (oznaczonych RB-66).

W październiku 1962 zmianie uległ schemat oznaczeń samolotów wojskowych Stanów Zjednoczonych. Jednolitym systemem objęte zostały samoloty wojsk lądowych, sił powietrznych i marynarki wojennej. I tak P2V Neptune otrzymał oznakowanie P-2, P3V Orion -P-3, a WV-2 Warning Star - EC-121, A3D Skywarrior -A-3; A3J-1P Yigilante - RA-5C, a F8U-1P Crusader - RF-8A. Jednocześnie wszystkie samoloty rozpoznawcze otrzymały prefiksy R lub E; literą E oznaczano samoloty ELINT, samoloty przeciwdziałania radioelektronicznego, wyposażone w urządzenia zakłóca-

349

Lotnictwo

jące działanie systemów elektronicznych nieprzyjaciela (Electronic Countermeasures - ECM) i samoloty dozoru radarowego.

Większość z nich wzięła udział w wojnie wietnamskiej - siły powietrzne i Korpus Piechoty Morskiej używały na przykład RF-4 - pozbawionego uzbrojenia, fo-torozpoznawczego wariantu samolotu myśliwskiego F4H Phantom. Czcigodne EC-47 Dakoty „Gooney Bird” sił powietrznych wykorzystywano nad dżunglą Wietnamu Południowego w roli stacji namiaru radiowego, naprowadzających amerykańskie ataki powietrzne i ogień artyleryjski na komunistyczne stanowiska dowodzenia. W misjach rozpoznania ELINT stosunkowo nieźle spisywały się również samoloty C-130 Hercules (wersja EC-130) - jedyne samoloty transportowe, których osiągnięcia w tej roli można w przybliżeniu porównać z dokonaniem C-47.

Amerykańskie siły zbrojne od dawna już używały bezałogowych samolotów powietrznych (tzw. trutni) w roli szkoleniowych samolotów - celów powietrznych dla artylerii przeciwlotniczej i broni raketowej. W latach sześćdziesiątych Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych dokonały

adaptacji jednego z modeli produkowanych przez firmę Teledyne Ryan, w efekcie czego powstał bezzałogowy samolot rozpoznawczy AQM-34 Buffalo Hunter. Od sierpnia 1964 do czerwca 1975 AQM-34 sił powietrznych wykonały 3435 misji rozpoznania fotograficznego i elektronicznego nad Wietnamem Północnym i Południowym. Wyprodukowano również inne, udoskonalone warianty rozpoznawczych samolotów bezzałogowych. Powstawały zazwyczaj w ramach tajnych programów oznaczonych klauzulą tajności Black.

Jednym z nich był całkowicie odmienny od innych samolotów tego rodzaju D-21. W myśl pierwotnych założeń samolotami-nosicielami, zrzucającymi je bezpośrednio w rejonie rozpoznania, miały być zmodyfikowane specjalnie wersje F-72 i S.R-7-Z; ostatecznie jednak rolę tę pełnił bombowiec strategiczny B-52H. D-21 wykonał ponad tuzin misji rozpoznawczych nad terytorium Chin kontynentalnych.

Izrael skonstruował szeroko rozreklamowany bezzałogowy samolot rozpoznawczy Scout. Znacznej liczby tych samolotów użyto podczas izraelskiego ataku na Liban w 1982, zarówno do zadań rozpoznawczych, jak i w innych celach. Z wyglądu Scout przypominał model samolotu; do zadań szpiegowskich używał kamer telewizyjnych z teleobiektywami. W czasie wojny 1982 roku armia izraelska używała Scoutów do lokalizacji syryjskich stanowisk artylerii przeciwlotniczej w Libanie. Scouty dokonywały również przelotów nad amerykańskimi okrętami wojennymi, kotwiczącymi w porcie bejruckim -jeden z takich przypadków zdarzył się podczas wizyty sekretarza obrony Caspara Weinbergera. Dzięki zastosowaniu wielu rozwiązań technologicznych właści-

wych dla tzw. samolotów niewidzialnych Scouty były bardzo trudne do wykrycia - również przez Amerykanów. W latach późniejszych wyprodukowano wiele następnych generacji tych maszyn, w tym wersję Pioneer, użytą z dużym powodzeniem przez siły lądowe, marynarkę wojenną i Korpus Piechoty Morskiej Stanów Zjednoczonych w wojnie w Zatoce Perskiej w 1991 (- »Zdalnie sterowany bezzałogowy pojazd powietrzny). W krótkiej, choć gwałtownej wojnie w Zatoce Perskiej, w styczniu i lutym 1991 do zadań rozpoznawczych i wywiadowczych używano zarówno samolotów załogowych, jak bezzałogowych „trutni” typu Pioneer. W służbie operacyjnej spotkać można było U-2 o wysokim pułapie lotu, na równi z przestarzałymi samolotami sił powietrznych RF-4C Phantom oraz wyposażonymi w aparaturę rozpoznawczą TARP samolotami myśliwskimi F-14 Tomcat marynarki wojennej, którym brakowało jednak odpowiednio wyszkolonych załóg. O wiele większą rolę w monitorowaniu ruchów Irakijczyków na lądzie i w powietrzu odegrały dwa eksperymentalne samoloty —* E-8J-Stars oraz E-2C Hawkeye, a także maszyny E-3 Sentry, EA-3B Skywarrior i EP-3 Orion (E-2 operował z lotniskowców, pozostałe z baz lądowych). Wysoko oceniono również poziom rozpoznania fotograficznego prowadzonego podczas wojny w Zatoce Perskiej przez samoloty brytyjskie Tomado i saudyjskie RFSETigerII.

Radzieckie wysiłki

W latach poprzedzających wprowadzenie wywiadu satelitarnego Związek Radziecki - jako państwo pozbawione lotniczych baz zamorskich - miał ograniczone możliwości gromadzenia danych wywiadowczych o celach znajdujących się na terytorium Stanów Zjednoczonych. Podobnie jak USA, również ZSRR adaptował do zadań rozpoznania dalekiego zasięgu samoloty bombowe, przede wszystkim bombowce średniego zasięgu Tu-16 Badger i Tu-22 Blinder oraz samoloty bombowe dalekiego zasięgu M-4 ~* Bison i Tu-95 Bear. Badger, Blinder i Bison były to samoloty napędzane turbinowymi silnikami odrzutowymi, a olbrzymi Tu-95 był jedynym samolotem o napędzie turbośmigłowym, który z powodzeniem mógłby uzyskać status operacyjny samolotu bombowego w siłach powietrznych każdego państwa. Samolot ten, o pełnej wdzięku sylwetce i czterech silnikach ze śmigłami przeciwbieżnymi, używany był zarówno do zadań

rozpoznania strategicznego (wersja Bear-E), jak i morskiego (wersje Bear-D i F). Wersja D wyposażona była w system transmisji danych do kierowania raketami klasy powietrze-woda. Tu-95 miały zasięg ponad 12 tysięcy kilometrów, który mógł być powiększony dzięki uzupełnianiu paliwa w locie.

Radzieckie Tu-16 (później także Tu-95) rozpoczęły intensywne przeloty nad okrętami USA na otwartym

Lotnictwo

350

morzu w marcu 1963. Operując z baz na Syberii, samoloty były w stanie dotrzeć do Wysp Hawajskich; ich loty służyły celom ćwiczebnym oraz szpiegowaniu amerykańskich sił morskich. Niedługo potem samoloty radzieckie, często w eskorcie myśliwców amerykańskich, rozpoczęły loty rozpoznawcze nad Oceanem Atlantyckim i Morzem Śródziemnym. Maszyny operujące w rejonie śródziemnomorskim korzystały niekiedy z baz lotniczych w Egipcie, niektóre miały nawet egipskie znaki rozpoznawcze.

Pierwszą zakrojoną na szerszą skalę transatlantycką misję rozpoznania lotniczego wykonała - w ramach wielozadaniowych ćwiczeń Okiean w kwietniu 1970 - para samolotów rozpoznawczych Tu-95 wersji D, które wystartowały z półwyspu Kola. Okrzyły Przylądek Północny, po czym wzięły kurs na południe, przez Morze Norweskie, przeleciały nad operującymi w przesmyku między Islandią a Wyspami Owczymi radzieckimi okrętami wojennymi i, kontynuując lot kursem południowym, pokonawszy dystans ponad 7500 kilometrów, wylądowały na Kubie. Był to pierwszy przypadek lądowania Tu-95 Bear poza krajami bloku radzieckiego. Po kilkudniowym pobycie na Kubie samoloty powróciły do macierzystej bazy. W końcu kwietnia 1970 na Kubie wylądowała druga para tych maszyn, a w maju - trzecia. Odtąd operacje tego rodzaju stały się zjawiskiem regularnym - w latach osiemdziesiątych powtarzały się kilka razy w roku. Za każdym razem brały w nich udział dwa samoloty Tu-95. W 1983 do przelotów na tej trasie włączyły się również maszyny w wersji F.

Aż do końca zimnej wojny samoloty Tu-95 wykonywały zadania rozpoznania ogólnego i ELINT wzdłuż wybrzeży Ameryki Północnej, trzymając się z zasady w odległości 200-250 mil od linii brzegowej.

(W 1973 kolejna para Tu-95 rozpoczęła loty z Konakry w Gwinei. Wydaje się, że w kilku przypadkach „kubańskie” i „gwinejskie” Tu-95 prowadziły skoordynowane działania rozpoznawcze nad południową i środkową częścią Oceanu Atlantyckiego. Radzieckie samoloty zaprzestały lotów z Konakry w 1977. Schemat tej operacji uległ zmianie z chwilą, gdy maszyny wersji D zaczęły startować do lotów na Kubę z lotniska w Lu-andzie w Angoli.)

W okresie zimnej wojny Sowieci skonstruowali kilka typów samolotów przeznaczonych specjalnie do zadań rozpoznania strategicznego, aczkolwiek najbardziej ambitny projekt maszyny tego rodzaju - odrzutowiec rozpoznania strategicznego RSR - nigdy nie wszedł do użytku. Prace nad nim rozpoczęto w 1953, w tym samym roku Amerykanie przystąpili do budowy U-2.

Radziecki program był o wiele ambitniejszy: samolot miał osiągać prędkość ok. 3000 km/h (2,8Ma) na wysokości ok. 33 000 m. (Pułap praktyczny amerykańskiego pod-dźwiękowego U-2 wynosił tylko 23 000 m.) Nowoczesna konstrukcja RSR była projektem rewolucyjnym, w celu weryfikacji zastosowanych w nim rozwiązań technologicznych postanowiono więc skonstruować najpierw znacznie wolniejszy demonstrator technologii NM-1, który testowano w latach 1959-1960. Próby NM-1 ujawniły jednak liczne poważne problemy eksploatacyjne, co było do przewidzenia przy koncepcji tak nowatorskiej. Trudności spowodowały, że w końcu roku 1960 program budowy RSR zarzucono.

Bliższy koncepcji amerykańskiego U-2 był M-17My-stic - w zasadzie rodzaj szybowca z

samodzielnym na-pępie praktycznym ponad 23 tysiące m, ale - podobnie jak dem - zaprojektowany w biurze konstrukcyjnym Mja-siszczewa. Pierwszy M-17 wprowadzono do służby w początku lat osiemdziesiątych. Był to samolot o pułaU-2 - stosunkowo wolny: jego prędkość wynosiła 750 km/h. Wykorzystywano go również w celach naukowo-badawczych. Sowieci przystosowali również kilka typów samolotów myśliwskich do zadań rozpoznania taktycznego. Szczególną rolę w konfrontacji Wschód - Zachód odegrały dwa z nich, zaprojektowane w biurze konstrukcyjnym Jakowlewa: Jak-25R Mandrake i Jak-28 Flash-light-D. Jak-25R był zmodyfikowaną wersją dwusilnikowego myśliwca odrzutowego o skośnych skrzydłach, zdolną do lotów w każdych warunkach atmosferycznych oraz nocą. Jego wariant rozpoznawczy był wyposażony w różnego rodzaju czujniki samolotem o skrzydłach prostych o dużej rozpiętości, co zwiększało jego zasięg i udźwig. Pułap tej maszyny dochodził do 23 000 m. Wydaje się, że wszystkie bądź prawie wszystkie egzemplarze samolotów rozpoznawczych Jak-25R były zaadaptowanymi do zadań rozpoznania taktycznego samolotami myśliwskimi Jak-25 i weszły do służby w 1959. Przeprowadziły wiele lotów rozpoznawczych nad terytorium Chin. Samoloty myśliwskie i rozpoznania taktycznego Jak-28 były pochodną modelu Jak-25. Wersja Jak-28R Brewer-D, która weszła do służby około 1969, wyposażona została w różnorodną aparaturę pomiarową i rejestracyjną - część czujników elektronicznych znalazła miejsce w dawnym luku bombowym, w dziobie zamontowano kamery. Pod wieloma względami najbardziej zaawansowanymi technologicznie radzieckimi samolotami rozpoznawczymi były rozpoznawcze wersje bombowca frontowego Su-24 Fencer, używane również obecnie.

Misje szpiegowskie na Bliskim Wschodzie

Obok strategicznych lotów rozpoznawczych samolotów amerykańskich i brytyjskich nad Związkiem Radzieckim oraz szpiegowskich lotów radzieckich nad Wielką Brytanią i obrzeżami Stanów Zjednoczonych w okresie zimnej wojny wszystkie trzy państwa prowadziły loty rozpoznawcze nad Izraelem i krajami arabskimi. Podczas izraelskiej wojny o niepodległość 1948-1949 operujące

351

Lotnictwo

z Egiptu samoloty brytyjskie i egipskie dokonywały lotów rozpoznawczych nad terytorium Izraela. Latem i jesienią 1948 samoloty Mosquito kilkakrotnie dokonywały przelotów nad Izraelem na wysokości ok. 10 000 m. Były przy tym całkowicie bezpieczne, ponieważ samoloty myśliwskie, którymi dysponował podówczas Izrael, nie były w stanie osiągnąć tego pułapu na tyle szybko, by związać je walką. 20 listopada 1948 nabierające szybko doświadczenia bojowego izraelskie siły powietrzne zdołały jednak strącić jednego Moscw/to, aw 1949 zestrzeliły kilka wykonujących zadania szpiegowskie myśliwców Spitfire. (—♦ Zestrzelenia samolotów)

W następnych latach amerykańskie i radzieckie samoloty rozpoznawcze wielokrotnie dokonywały przelotów nad Izraelem. Amerykanie wykorzystywali w tym celu głównie samoloty U-2, Związek Radziecki zaś przede wszystkim rozpoznawcze MiGi-25, operujące z baz w Egipcie. Kilka z nich (ale żadnego MiG-a 25, osiągającego prędkość niemal 3Ma) dało się pilotom izraelskim zestrzelić. 19 lipca 1963 para izraelskich myśliwców Mirage oddała strzały ostrzegawcze, zmuszając amerykańską RB-57A Canberra do lądowania w porcie lotniczym Lod (obecnie Ben Gurion).

Ze swej strony do zadań rozpoznania celów w sąsiednich krajach arabskich Izrael używał wyposażonych w kamery samolotów Meteor, później także Mirage i RF-4 Phantom.

Rozpoznanie taktyczne i pola walki

Siły zbrojne wielu państw posługują się samolotami rozpoznania taktycznego i pola walki do gromadzenia danych wywiadu wizualnego, fotograficznego i elektronicznego. Do zadań

wywiadu elektronicznego używane są zarówno stałopłaty, jak i śmigłowce. Z wyjątkiem kilku wspomnianych poprzednio, wszystkie samoloty rozpoznawcze są zmodyfikowanymi wariantami maszyn o innym przeznaczeniu. Obecnie Stany Zjednoczone do tych zadań stosują samoloty RV-1 Mohawk i RC-12 Super King Air oraz śmigłowiec EH-60 Blac-khawk. (Guardrail)

Zestrzelenia samolotów szpiegowskich i rozpoznawczych

W okresie zimnej wojny amerykańskie samoloty rozpoznawcze i wywiadowcze były wielokrotnie atakowane przez radzieckie i chińskie myśliwce oraz pociski raketowe klasy ziemia - powietrze. Pierwszy znany przypadek zaatakowania samolotu amerykańskiego przez Sowieców po II wojnie światowej zdarzył się 29 sierpnia 1945 - samoloty myśliwskie typu Jak ostrzelały i zmusiły do lądowania B-29 dokonującego zrzutu zaopatrzenia dla jeńców wojennych w okolicach Hamhung w Korei.

Do pierwszego ataku na samolot rozpoznawczy doszło w pobliżu okupowanego przez Sowieców Port Artur.

Dwusilnikowy samolot patrolowy Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych PBM Mariner wykonywał rutynowe loty kontrolujące ruchy statków japońskich ewakuujących wojska z północnych Chin. 15 października 1945 patrol PBM zakłócony został przez radzieckie samoloty myśliwskie. PBM leciał około 3 km od wybrzeża chińskiego, ale myśliwiec otworzył do niego ogień dopiero wówczas, gdy amerykański samolot znalazł się ok. 60 km od Port Artur. PBM obniżył pułap lotu niemal do zera i, muskając prawie kadłubem grzbiety fal, zdołał wymknąć się napastnikowi.

Poniżej wymienione samoloty amerykańskie zostały stracone, w tym samolot kurierski CIA, zmuszony do lądowania na terytorium Związku Radzieckiego w 1958; nie zostały natomiast uwzględnione samoloty rozpoznawcze zestrzelone w czasie wojny koreańskiej i wietnamskiej. Według nieoficjalnych - nie potwierdzonych przez oficjalne czynniki amerykańskie - doniesień w latach pięćdziesiątych na terytorium Związku Radzieckiego lub w bezpośrednim jego sąsiedztwie katastrofie uległ jeden z samolotów B-36 wersji rozpoznawczej. W incydentach tych zginęło około 150 lotników amerykańskich. W 1992 prezydent Rosji Borys Jelcyn oświadczył, że 12 zestrzelonych lotników zostało wziętych do niewoli i było trzymanych w ukryciu. Wydaje się jednak, że w końcu 1991, w momencie rozpadu ZSRR, żaden z nich już nie żył.

Kilka zaatakowanych przez nieprzyjacielskie samoloty myśliwskie amerykańskich samolotów rozpoznawczych i szpiegowskich uniknęło zestrzelenia. W większości wypadków stroną atakującą byli Sowieci lub Chińczycy; dwa samoloty EC-130 Hercules i RC-135 Stratotanker zostały przechwycone przez myśliwce libijskie. Wedle wszelkiego prawdopodobieństwa nad terytorium Chin stracono także co najmniej dziewięć samolotów U-2, trzy RB-57 i dwa RF-101 pilotowane przez załogi tajwańskie.

8 kwietnia 1950 samolot Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych PB4Y-2 Privateer ELINT został zestrzelony przez radzieckie myśliwce nad Bałtykiem. Z dziesięcioosobowej załogi nie przeżył nikt, choć pojawiły się doniesienia, że kilku z nich Sowieci wzięli do niewoli. Samolot nie był uzbrojony.

6 listopada 1951 prowadzący rozpoznanie meteorologiczne samolot patrolowy Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych P2V-3 Neptune zaginął nad wybrzeżem syberyjskim po ostrzelaniu przez radzieckie myśliwce. Dziesięcioosobowa załoga zginęła.

13 czerwca 1952 samolot RB-29A Superfortress Sił Powietrznych z dwunastoma członkami załogi zaginął bez śladu podczas lotu rozpoznawczego nad Morzem Japońskim. Według informacji z niektórych źródeł samolot zaatakowany został przez radziecki samolot myśliwski. 7 października 1952 RB-29A Superfortress sił powietrznych zaginął podczas rutynowego lotu nad wybrzeżem Ja-

ponii, prawdopodobnie zestrzelony przez radzieckie myśliwce. Zginęło ośmiu członków załogi.

29 listopada 1952 amerykański samolot transportowy zestrzelony został nad północno-wschodnimi Chinami. Wzięci do niewoli członkowie załogi John Downey i Richard Fectau odzyskali wolność w latach 1973 i 1971. Ciała dwóch innych, którzy zginęli na miejscu, pochowane zostały w pobliżu miejsca katastrofy.

18 stycznia 1953 samolot marynarki wojennej P2V-5 Neptune po ostrzeleniu przez chińską artylerię przeciwlotniczą wodował w Cieśninie Tajwańskiej w pobliżu Swatów. Siedmiu członków załogi uznano za zaginionych, dwóch prawdopodobnie dostało się do niewoli chińskiej. Skierowana do poszukiwań zaginionego samolotu łódź latająca Straży Przybrzeżnej Stanów Zjednoczonych rozbiła się podczas startu. Ogólna liczba ofiar śmiertelnych w tym incydencie wyniosła 11 osób.

29 lipca 1953 samolot Sił Powietrznych RB-50 Super-fortress zestrzelony został przez myśliwce radzieckie nad Morzem Japońskim. Uratował się tylko drugi pilot; szesnastu pozostałych członków załogi zginęło. Z siedmiu, którzy wyskoczyli ze spadochronami, kilku mogło dostać się do niewoli radzieckiej.

4 września 1954 samolot patrolowy P2V-5 Neptune Marynarki Wojennej zestrzelony został przez radzieckie samoloty myśliwskie w odległości około 60 km od wybrzeży Syberii. Jeden członek załogi zginął, dziewięciu rozbitków uratowano nazajutrz.

7 listopada 1954 samolot rozpoznania fotograficznego RB-29 Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych zestrzelony został przez myśliwce radzieckie w pobliżu wyspy Hok-kaido. Spośród jedenastu członków załogi, którzy wydostali się z samolotu, jeden zmarł, pozostałych uratowano.

22 czerwca 1955 samolot patrolowy P2V-5 Neptune Marynarki Wojennej zaatakowany został przez myśliwce radzieckie w pobliżu Wyspy Św. Wawrzyńca na Morzu Beringa. Samolot rozbił się podczas próby lądowania na wyspie. Siedmiu z dziesięciu członków załogi zostało rannych, nikt nie zginął.

22 sierpnia 1956 samolot Marynarki Wojennej P4M-1Q Mercator ELINT został zestrzelony podczas nocnego lotu nad wyspami Shengshu, 48 km od wybrzeży Chin. Cała szesnastoosobowa załoga zginęła, kilka ciał odnalazł amerykański samolot ratowniczy.

27 czerwca 1958 odbywający lot kurierski CIA samolot transportowy C-118 Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych z sześcioma członkami załogi i trzema osobami personelu Agencji został uszkodzony i zmuszony do lądowania przez myśliwce radzieckie na terytorium radzieckiej Armenii, w odległości około 160 km od granicy. Z pięciu osób, które wyskoczyły ze spadochronem przed lądowaniem, dwie odniosły rany. Po trwających dziesięć dni przesłuchaniach, wszyscy zostali zwolnieni. Samolot lecący z Adanu, w Turcji, do Teheranu, nie był przystosowany do zadań szpiegowskich; radziecką przestrzeń powietrzną naruszył z powodu złych warunków atmosferycznych.

2 września 1958 wykonujący misję rozpoznania ELINT EC-130 Hercules USAF z siedemnastoma ludźmi na pokładzie zestrzelony został przez radzieckie samoloty myśliwskie i rozbił się w Armenii. Władze radzieckie zwróciły sześć ciał, nie wspomniano nic o losie pozostałych jedenastu członków załogi - oficjalnie uznani zostali za „przypuszczalnie zabitych”.

16 czerwca 1959 samolot patrolowy P4M-1Q Mercator marynarki wojennej zaatakowany został przez myśliwce radzieckie nad Morzem Japońskim, ok. 130 km na wschód od Wonsan w Korei Północnej. Uszkodzona maszyna powróciła do bazy lotniczej w Niho, w Japonii, z ciężko rannym strzelcem ogonowym.

1 maja 1960 w okolicach Swierdłowska [obecnie Jeka-teryburg] pociskiem raketowym klasy ziemia - powietrze zestrzelony został U-2, samolot CIA. Pilot ->Francis Gary Powers wpadł w ręce Sowiec.

1 lipca 1960 lecący z bazy w Anglii samolot RB-47 (wersja B-47 Stratojet ELINT) Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych został zestrzelony przez radzieckie samoloty myśliwskie nad Morzem Barentsa. Z sześciu członków załogi w chwili katastrofy zginęło czterech, pozostałych dwóch, przetrzymywanych w więzieniu na Łubiance, władze radzieckie zwolniły 25 stycznia 1961.

27 października 1962 U-2 Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych został zestrzelony przez radziecki pocisk raketowy S-75 Dźwina klasy ziemia-powietrze podczas lotu nad Kubą. Pilot, mjr lotnictwa Rudolf Anderson jr, zginął.

10 marca 1964 samolot RB-66 Destroyer Sił Powietrznych zestrzelony został przez radziecki samolot myśliwski nad terytorium NRD. Trzyosobowa załoga wyskoczyła ze spadochronami; jeden z lotników został ranny, wszystkich trzech przekazano władzom amerykańskim.

15 kwietnia 1969 wykonujący misję rozpoznania ELINT u wybrzeży Korei Północnej samolot EC-121M Warning Star (Super Constellation) zestrzelony został przez myśliwce koreańskie. Wszystkich trzydziestu jeden członków załogi pokładowej zginęło; ciała dwóch z nich odnaleziono w morzu.

5 lutego 1973 (w tydzień po podpisaniu w Paryżu traktatu pokojowego kończącego wojnę w Wietnamie) wykonujący misję szpiegowską nad Laosem EC-47Q Skytrain Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych z czterema członkami załogi na pokładzie zestrzelony został przez radzieckie samoloty myśliwskie. Według niektórych doniesień dwóch członków załogi zatrzymano i być może wywieziono do ZSRR na przesłuchania.

Nie są znane przypadki strąceń radzieckich samolotów rozpoznawczych przez siły zbrojne Stanów Zjednoczonych. 25 maja 1968 rozbił się na morzu pozostający w zasięgu wzroku obserwatorów amerykańskiego lotniskowca Essex radziecki Tu-16 Badger, który wcześniej dokonał kilku przelotów nad okrętem amerykańskim. Nikt z załogi nie ocalał.

353

Lowe Thaddeus S.C.

Kilka - oznakowanych jako egipskie - samolotów radzieckich zostało natomiast zestrzelonych przez myśliwce izraelskie na Bliskim Wschodzie. Lotnicy izraelscy stracili również kilka brytyjskich samolotów rozpoznawczych. 20 listopada 1948 izraelski P-51D Mustang przechwyił i ostrzelał wykonującego misję szpiegowską Mosquito PR Mk 34. Trafiony samolot rozbił się w Morzu Śródziemnym; obaj członkowie załogi zginęli. (Maszynę pilotował Wayne Peake, były pilot Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych, walczący jako ochotnik przeciwko Izraelczykom.)

7 stycznia 1949, już w czasie obowiązywania izrael-sko-egipskiego zawieszenia broni, które weszło w życie tegoż dnia o świcie, kilka brytyjskich uzbrojonych samolotów rozpoznawczych dokonało przelotu nad zajęta przez siły izraelskie częścią pustyni Negew. Cztery prowadzące rozpoznanie z małej wysokości samoloty Spitfire FR 18, dostały się pod ogień izraelskiej artylerii przeciwlotniczej; jeden samolot zestrzelono. Pilot uratował się i został wzięty przez Izraelczyków do niewoli. Obserwując ratującego się na spadochronie kolegę resztę Spit-fire'ów zaatakowały dwa izraelskie samoloty myśliwskie Spitfire Mk IX, którym udało się zestrzelić trzy wyposażone w fotograficzne aparaty rozpoznawcze maszyny brytyjskie. Jeden z pilotów brytyjskich zginął. (Cztery brytyjskie myśliwce Tempest wysłane na poszukiwanie zaginionych Spitfire'ów również zostały zaskoczone przez izraelskie samoloty myśliwskie, które zestrzeliły jeden z nich. Pozostałe odpowiedziały ogniem i zawróciły na terytorium Egiptu.)

Lotniczy szpieg

Używane w okresie II wojny światowej slangowe określenie specjalisty w dziedzinie interpretacji materiałów fotograficznych, zwłaszcza zdjęć lotniczych, nazywanego również fotointerpretatorem.

Lotz Wolfgang (1921-1995)

Agent wywiadu izraelskiego. Urodzony w Niemczech. W 1937 wraz z matką Żydówką (ojciec Niemiec zmarł wcześniej) wyemigrował do Palestyny, gdzie wstąpił do żydowskiej paramilitarnej formacji obronnej Hagana. We wrześniu 1939 zgłosił się do służby w brytyjskich wojskach powietrznodesantowych, brał udział w walkach w Afryce Północnej. Po wojnie z powrotem w Palestynie; uczestnik wojny o niepodległość Izraela w 1948. Zdemobilizowany w stopniu majora, w pewien czas później zwerbowany przez —* Mossad. Jako wysoki blondyn biegle władający niemieckim, Lotz był idealnym wprost kandydatem na agenta, którego wywiad izraelski zamierzał użyć do penetracji kolonii nazistów niemieckich w Kairze. Mossad przygotował dla niego nową tożsamość: Lotz wcielił się w postać oficera Afri-ka Korps, który dorobił się majątku jako hodowca koni wyścigowych w Australii. Aby „umocnić” tę legendę, wyjechał na rok do Niemiec. W 1959 pojawił się w Egipcie; założył pod Kairem stadninę koni i zaczął udawać esesmana emigranta. Zaprzyjaźnił się z szefem policji egipskiej i kilkoma zatrudnionymi w tym kraju naukowcami niemieckimi, byłymi nazistami. W trosce o dalsze uwiarygodnienie jego postaci, Mossad znalazł mu nawet typową niemiecką żonę - blondynkę o aryjskim wyglądem, Waldraut Neumann, z którą Lotz wziął uroczysty ślub w Monachium. Żywoć bigamisty, umilany sporadycznymi wizytami w Izraelu, w czasie których odwiedzał swą legalną małżonkę wraz z potomstwem, Lotz pędził do 1964, kiedy efektywna już wówczas - wyszkolona przez fachowców ze Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i ZSRR - egipska Tajna Służba przechwyciła nadawane przez niego transmisje radiowe i podczas rewizji znalazła ukryty w wadze łazienkowej nadajnik.

Aresztowano Lotza i zgodnie z panującymi w Egipcie zwyczajami poddano torturom. Lotz jednak twardo obstawał przy wersji, że jest Niemcem, a szpiegował wyłącznie dla pieniędzy. Na swoje szczęście nie był obrzezany, dzięki czemu -jak wolno przypuszczać - pozostał przy życiu. Ostatecznie po czysto formalnym procesie skazano go na dożywotnie ciężkie roboty. Przed sądem stanęła także Waldraut, która otrzymała wyrok 3 lat więzienia.

W 1968 Lotz wymieniony został na 9 generałów egipskich, wziętych do niewoli w wojnie sześciodniowej. Rozwiódł się później z żoną i - tym razem legalnie - poślubił Waldraut. Po jej śmierci, w 1973, ożenił się jeszcze dwukrotnie. W 1972 ukazały się jego wspomnienia *The Champagne Spy*.

Lourdes

Miejscowość niedaleko Hawany na Kubie, gdzie znajduje się potężne urządzenie rosyjskiego wywiadu łączności. Po ujawnieniu w marcu 1985 przez rząd Stanów Zjednoczonych uznane za najnowocześniejszą radziecką bazę szpiegowską poza blokiem wschodnim. Uważa się, że umożliwia prowadzenie podsłuchu rozmów telefonicznych w południowo-wschodniej części Stanów Zjednoczonych, rozmów prowadzonych w bazie lotów kosmicznych na przylądku Canaveral na Florydzie oraz transmisji komercyjnych i wojskowych -> satelitów amerykańskich. Urządzenie obsługiwało 2100 techników wojskowych i cywilnych. Zainstalowano je w połowie lat sześćdziesiątych. (Kuba)

Lowe Thaddeus S.C. (1832-1913)

Entuzjasta aeronautyki balonowej, w czasie wojny secesyjnej twórca służby rozpoznania z powietrza Armii Potomacu. —* Balonami zaczął pasjonować się w wieku lat 25. W 1860 próbował zainteresować waszyngtoński Smithsonian Institution projektem przelotu balonem

L-Pill

354

przez Atlantyk. Po wybuchu wojny secesyjnej zaoferował swoje usługi siłom Unii. Zaproszony przez prezydenta Lincolna na kolację do Białego Domu, przedstawił mu swoją koncepcję wykorzystania balonów obserwacyjnych do celów wojskowych. 18 czerwca 1861, podczas pokazowego przelotu nad Waszyngtonem, wysłał do prezydenta pierwszą w dziejach aeronautyki depeszę telegraficzną z powietrza.

Armia zatrudniła Lowe'a do budowy balonów obserwacyjnych i pilotowania ich, płacąc mu 5 dolarów dziennie za pracę na ziemi, a podwójną stawkę za funkcje wykonywane w powietrzu. W listopadzie 1861 oficjalnie utworzono Korpus Balonowy Armii Potomacu, dysponujący czterema balonami.

Jako pierwszy człowiek na świecie Lowe kierował z powietrza ogniem artylerii za pośrednictwem telegrafu, niewykluczone też, że można go uznać za prekursora napowietrznego rozpoznania fotograficznego.

Mimo niezaprzeczalnych sukcesów rozpoznania balonowego, Lowe nie cieszył się poparciem sił zbrojnych. Ze służby odszedł w 1863.

L-Pill

Kapsułka z trucizną o szybkim działaniu - tradycyjny element wyposażenia szpiegów jako ostateczna, ale pewna metoda uniknięcia tortur i zachowania tajemnicy. W czasie II wojny światowej używano szklanych kapsułek, napęcznionych cyjankiem potasu. Typowym ich schowkiem był sztuczny ząb. Kapsułek można było łatwo usunąć z zęba językiem. Jej rozgryzienie powodowało niemal natychmiastową śmierć, natomiast gdyby agent połknął ją przypadkowo podczas snu, to dzięki odpornej na działanie soków trawiennych szklanej osłonie „kapsułka śmierci” powinna bez żadnych negatywnych dla organizmu skutków zostać wydalona. Oczywiście, znalezienie przy kimś kapsułki automatycznie kwalifikowało go jako szpiega.

Z archiwów Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS) wynika, że w czasie wojny kapsułki takiej użyło zaledwie 2 agentów biura. Znamienne, że nie mieli ich przy sobie 7 czerwca 1944 (drugiego dnia inwazji) dokonujący inspekcji plaż nor-mandzkich szef OSS William Donovan i jego adiutant, David Bruce. Donovan uprzedził Bruce'a, że w sytuacji, gdyby miano ich wziąć do niewoli, zastrzeli go.

W sprzęt umożliwiający szybkie samobójstwo -początkowo kapsułki z cyjankiem, później noszone na łańcuszkach na szyi medaliony w kształcie monety jed-nodolarowej - z których po odkręceniu uszka wysuwała się igła z kurarą - wyposażeni byli piloci amerykańskich samolotów szpiegowskich U-2. (Medalion Garry'ego Powersa obejrzeć można na wystawie w Muzeum KGB w Moskwie).

Lucy, siatka szpiegowska

Kryptonim radzieckiej siatki szpiegowskiej w latach II wojny światowej.

Nazwa pochodziła od kryptonimu Rudolfa Roes-slera mieszkającego w Lucernie w Szwajcarii. Siatką kierował Alexander Rado vel Sandor Ru-dolfi (ps. Dora). Należał do niej również, oprócz Ru-dolpho Roesslera, radiotelegrafista —* Alexander Foo-te oraz Ursula Kuczyński (Sonia), a także pełniąca rolę dodatkowego kontaktu i łącznika Rachel Due-bendorfer (Sissy). Drugim łącznikiem siatki był Christian Schneider (Taylor). Precyzyjny system łączności powodował, że np. Roessler nie spotykał się z Rado i Footem.

Siatka odniosła zdumiewające sukcesy. Przekazała precyzyjne informacje na temat planów i daty ataku niemieckiego na ZSRR w 1941, później zaś dokładny termin ofensywy pod Kurskiem w 1943, co pozwoliło na przygotowanie przeciwnatarcia. Zdaniem szefa Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Service -OSS) Allena W. Dullesa Lucy uzyskiwała swe

informacje wprost z OKH (niemieckiego Naczelnego Dowództwa Wojsk Lądowych) z reguły na mniej niż dobę przed podejmowanymi codziennie decyzjami dotyczącymi frontu wschodniego.

Pomimo to otrzymywane ze Szwajcarii dane traktowano w Moskwie z wielką podejrzliwością. Przykładem może być zlekceważenie ostrzeżeń o niemieckiej napaści w czerwcu 1941. (Barbarossa)

Zdaniem niektórych autorów brytyjski wywiad wiedział o Lucy, ale tolerował siatkę. Zaprzecza temu historyk F.H. Hinsley:

Nie jest prawdą twierdzenie, jakoby władze brytyjskie korzystały z siatki Lucy w celu przekazywania informacji do Moskwy.

Władze szwajcarskie również tolerowały działanie siatki, Roessler bowiem przekazywał im informacje dotyczące III Rzeszy. Gdy zagrożenie niemieckie zmalowało w 1943, aresztowano Foote'a, Roesslera i Due-bendorfer wraz z córką Tamarą. Współpracownika siatki, niemieckiego antyfaszystę Boetchera, uwięziono w 1944, Rado zaś zbiegł do Francji. Zatrzymanych zwolniono we wrześniu 1944.

Rachelę Duebendorfer i Boetchera wtrącono do więzienia po przybyciu do Moskwy w 1945, los ten spotkał również Rado. Foote zdołał powrócić bezpiecznie do Anglii. Roessler zmarł w Szwajcarii.

Ludwig Kurt Frederick (1903—?)

„Joe K”, szef niemieckiej siatki szpiegowskiej działającej w Stanach Zjednoczonych w latach 1940-1941. Używał także kryptonimu Fozie i co najmniej 50 innych.

355

Luminaire

Urodzony w Ohio, jako dziecko wyjechał do Niemiec, gdzie wychował się i założył rodzinę. W latach dwudziestych i trzydziestych wielokrotnie odwiedzał Stany Zjednoczone. W lutym 1938 aresztowany w Austrii pod zarzutem szpiegostwa na rzecz Niemiec, uwolniony z aresztu śledczego po Anschlussie. W marcu 1940 wysłany do Stanów Zjednoczonych z zadaniem utworzenia organizacji szpiegowskiej, niezależnej od siatki Duquesne.

Na pierwszy ślad siatki szpiegów niemieckich, działającej w okolicach Nowego Jorku, wpadło w 1940 -> Brytyjskie Biuro Koordynacji Bezpieczeństwa (British Security Coordination - BSC).

W trakcie prowadzonej wspólnie z FBI rutynowej kontroli korespondencji pocztowej na Bermudach agenci brytyjscy natrafili na opatrzony podpisem „Joe K” list wysłany z Nowego Jorku do Lothara Fredericka (był to znany wywiadowi brytyjskiemu pseudonim szefa RSHA, — * Reinharda Heydricha). Sygnowanych tym samym imieniem listów przechwycono więcej. W marcu 1941 chemicy BSC wykryli w jednej z przesyłek zapisaną ->tajnym pismem wzmiankę o kopii listu wysłanego do niejakiego Smitha w Chinach. FBI poszło tym tropem i odkryło, że zawierał on plan amerykańskich urządzeń obronnych w Pearl Harbor. (Inny ślad niemiecki związany z Pearl Harbor Popov Duško.)

Kolejny przejęty przez FBI list z podpisem „Joe K” zawierał utrzymane w tonie najwyższego zaniepokojenia doniesienie o śmierci niejakiego Phila w wyreżyserowanym wypadku samochodowym na Times Square w Nowym Jorku. Według informacji BSC Philem był oficer niemieckiego wywiadu wojskowego Ulrich von der Osten, „wycofany z obiegu” w miesiąc po przybyciu do Stanów Zjednoczonych z Japonii. Zapiski w notesie nieżyjącego Phila wraz z treścią depeszy nadesłanej do

Foziego z Portugalii oraz informacjami pochodzącymi z wcześniejszych listów „Joe K”, pozwoliły FBI odnaleźć Ludwiga.

Śledztwo wykazało, że Ludwig, finansowany przez konsulat niemiecki w Nowym Jorku,

werbował agentów i kurierów za pośrednictwem Związku Niemców w Ameryce (German-American Bund). Raporty przekazywał przez skrzynki kontaktowe, które pomógł mu zainstalować pewien podoficer US Army, odbywający służbę na Governor Island w porcie nowojorskim.

W sierpniu 1941 Ludwig - najwyraźniej domyślając się, że jest obserwowany - wyjechał do Montany. Oddał na przechowanie samochód, zostawiając w nim nadajnik krótkofalowy, i wsiadł do autobusu jadącego na Wybrzeże Zachodnie. FBI, w obawie, że obserwowany zamierza zbiec do Japonii, aresztowało go w pobliżu Seattle. Zatrzymano też 8 członków jego siatki.

W marcu 1942 Ludwig stanął przed sądem, który uznał go winnym szpiegostwa i skazał na 20 lat więzienia. Taki sam wyrok otrzymał wspomniany podoficer US Army. Sekretarza Ludwiga, który złożył obciążające szefa zeznania, skazano na 5 lat, a sześciu pozostałych otrzymało wyroki od 10 do 20 lat więzienia.

Luminaire

Radziecka maszyna szyfrująca, używana w latach sześćdziesiątych. Bywała zazwyczaj montowana w odbiorniku radiowym. Automatycznie przekładała sygnały dźwiękowe na cyfry, ukazujące się na małych tarczach. Była to wiadomość zaszyfrowana na jednorazowym bloczku szyfrowym. Maszynę przeznaczono do obsługi agentów, którzy nie znali alfabetu Morse'a lub z jakichś przyczyn nie chcieli dekonspirować się odbiorem wiadomości.

Ładygin Fiodor, gen. płk (ur. 1937)

Szef rosyjskiego wywiadu wojskowego. Wcześniej analityk wywiadu wojskowego, zastępca szefa GRU. Od 1990 szef Zarządu Prawno-Traktatowego Sztabu Generalnego, w sierpniu 1992 powołany na szefa GRU. Cieszył się opinią zdolnego administratora i służbisty. Zdymisjonowany pod koniec 1997.

Łastoczka, Jaskółka

W wywiadzie radzieckim i rosyjskim żargonowe określenie agentki mającej za zadanie stworzenie sytuacji, w której „obiekt” może stać się podatny na szantaż o podłożu seksualnym.

Łowca talentów

Osoba informująca oficera wywiadu o kimś, kto nadaje się na agenta. Oficer operacyjny zbiera wówczas informacje o pochodzeniu i przeszłości kandydata, a następnie podejmuje próbę werbunku. Łowca talentów nie musi być agentem zajmującym się typową działalnością wywiadowczą. Jest bardziej prawdopodobne, że będzie nim na przykład barman albo urzędnik bankowy, opłacany - często za pośrednictwem skrzynki kontaktowej - za wskazanie nazwisk osób zapowiadających się na dobrych agentów. Łowca talentów może również, zgodnie z otrzymanymi instrukcjami, sugerować werbunek pod fałszywą banderą, pozorując, że współpracującą stroną będzie zaprzyjaźniony kraj lub wywiad sojusznicy.

Łubianka

Siedziba radzieckich centralnych władz bezpieczeństwa w Moskwie. Budynek stał się synonimem terroru. Żargonowo określano go czasem mianem -> piwnicy.

Przed 1917 w dwu oddzielonych uliczką pięciopiętrowych gmachach położonych przy placu Łubianka, mieściły się towarzystwa ubezpieczeniowe „Jakor” i „Rossija”. W marcu 1918 gmachy oddano do dyspozycji WCzeKa, a potem sukcesywnym organizacjom. W związku z nowymi funkcjami gmachy połączono, zmodernizowano i rozbudowano do ośmiu pięter. Po II wojnie światowej rekonstrukcją budynku zajmowali się niemieccy jeńcy wojenni.

W podwórzu, w miejscu dawnego hotelu, wznosiło się ośmiopiętrowe tzw. więzienie wewnętrzne, zawierające 110 cel. Oświetlano je przez całą dobę, zależnie od potrzeb cele rozgęszczano lub zagęszczano, podgrzewano lub oziębiano. Na znak strażników, którzy porozumiewali się między sobą, strzelając palcami, więźniowie musieli odwracać się w drodze

na przesłuchania twarzą do ściany, aby nie rozpoznać prowadzonych korytarzem osób. Przesłuchania trwały niekiedy do kilkudziesięciu godzin, podczas których nie szczędzono tortur. Więzienie wewnętrzne zlikwidowano w połowie lat pięćdziesiątych.

357

Łubianka

Najgorszą opinią cieszyła się piwnica budynku, gdzie wykonywano wyroki śmierci.

Pisze o tym Robert Conquest w *The Great Terror: Stalin's Purges of the Thirties* (1968) [wyd. pol. *Wielki terror*, 1997]:

Piwnice Łubianki były rodzajem sutereny, podzielonej na izby rozmieszczone wzdłuż korytarza. W późniejszych latach, gdy egzekucje stały się codziennością, skazańcy oddawali swą odzież w jednej z owych izb i przebierali się w specjalną bieliznę. Prowadzono ich następnie do celi straceń i zabijano strzałem w tył głowy z ośmiostrzałowego automatycznego pistoletu TT. Lekarz podpisywał świadectwo zgonu ofiary, ostatni dokument, który trafiał do jej akt, a rozłożony na podłodze brezent dawano do umycia kobiecie zatrudnionej specjalnie w tym celu.

Kierownictwo resortu miało obszerne, luksusowe gabinety na trzecim piętrze gmachu. Znajduje się w nim dziś również Muzeum KGB, a także ściana pamięci, na której wypisano nazwiska funkcjonariuszy wywiadu, odznaczonych tytułem Bohatera Związku Radzieckiego.

W latach sześćdziesiątych główną siedzibę KGB i niektóre zarządy przeniesiono do lepiej przystosowanych nowo wybudowanych biurowców, połączonych siecią teleksową i komputerową. Obecnie większość biur wywiadu zagranicznego mieści się w byłym gmachu RWPG przy Prospekcie Kalinina w centrum Moskwy.

Po 1992 cudzoziemcy i Rosjanie mają możliwość zwiedzania części kompleksu Łubianki.

M-4

Samolot zbudowany przez biuro konstrukcyjne Mia-siszczewa jako bombowiec strategiczny. Radzieckie lotnictwo wojskowe używało pewnej liczby tych maszyn także do zadań rozpoznania dalekiego zasięgu. Jako bombowiec strategiczny, Bison (nazwa nadana przez wywiad zachodni) uważany był za konstrukcję nieudaną ze względu na stosunkowo małą prędkość i ograniczony zasięg, co spowodowane było niedoskonałością ówczesnych silników odrzutowych.

M-4 był samolotem o skrzydłach skośnych, napędzanym czterema, umieszczonymi u nasady skrzydeł turbinowymi silnikami odrzutowymi, zdolnym do rozwinięcia prędkości do 1000 km/h. Dwie komory bombowe do przenoszenia bomb jądrowych lub konwencjonalnych mogły pomieścić ładunki o masie do 5 ton każda. Część samolotów uzbrojona była w działko 23 mm na dziobie i sześć do dziesięciu działek tego kalibru w podwójnych wieżyczkach nad przednią częścią kadłuba, pod nią oraz w ogonie. Wszystkie maszyny zostały wyposażone w instalację do uzupełniania paliwa w powietrzu.

Nieco mniejszy niż współczesny mu amerykański B-52, radziecki samolot odbył pierwszy lot w końcu 1953; do służby operacyjnej wszedł na początku 1956, był zatem rówieśnikiem —*Bears (Tu-95) - bombowca strategicznego i samolotu rozpoznawczego o napędzie turbośmigłowym, konstrukcji Tupolewa.

Ocenia się, że łącznie wyprodukowano 200-300 samolotów tego typu. W wersji Bison-B był samolotem specjalnego rozpoznania strategicznego, wyposażonym zarówno w kamery, jak i systemy rozpoznania radioelektronicznego.

Znany był jako Mołot (Młot); nosił też oznaczenia biura konstrukcyjnego 3M i 201-M.

M-94

Ręczne urządzenie szyfrujące, używane przez US Army w latach 1922-1943: metalowy walec złożony z 25 obracających się krążków i mechanizmu blokującego, pozwalającego na ustawienie ich w żądanej pozycji. Na krawędzi każdego z krążków wyryte było 26 liter alfabetu angielskiego w kolejności losowej (innej na każdym z krążków). Biegnąca wzdłuż walca poprzeczka umożliwiała ustawienie liter poszczególnych krążków w równe wiersze.

Szyfrowanie odbywało się grupami po 25 znaków (litery krążków w wierszu wyjściowym odpowiadały literom tekstu otwartego, wiersz poniżej był tekstem zaszyfrowanym).

Odczytywanie szyfrogramu polegało na odwróceniu opisanej procedury. Tekst w wierszu wyjściowym odpowiadał 25 znakom tekstu zaszyfrowanego, tekst jawny pojawiał się w wierszu powyżej). M-94 pozwalało na szybkie szyfrowanie i dekryptaż wiadomości; jego podstawową wadą był niski poziom kryptobezpieczeństwa.

ГJI-134

Sigaba

359

Maclean Donald Duart

M-209

Przenośna, ręczna maszyna szyfrująco-deszyfrująca, używana przez siły zbrojne Stanów Zjednoczonych w okresie II wojny światowej, zwana popularnie konwerterem. Jej główne zalety to: prosta zasada działania, możliwość bezpośredniego wydruku szyfrogramu i stosunkowo wysoki poziom kryptobezpieczeństwa. Szyfrowała metodą zamiany wieloalfabetycznej, za pomocą 6 krążków szyfrujących. W warunkach polowych korzystanie z niej było jednak trudne i czasochłonne. Waga mieszczącego się w metalowej walizeczce urządzenia wynosiła ok. 3,25 kg. Macartney Wilfred F.R., por. (ur. 1899?)

Był -> oficer wywiadu armii brytyjskiej, który kierował radziecką siatką szpiegowską.

Działalność tę rozpoczął po niezwyklej, chociaż krótkiej karierze wojskowej. W 1915 zgłosił się jako ochotnik do wojska; z racji słabego wzroku pełnił funkcję kierowcy sanitarki. We Francji awansował na oficera. Po kilkumiesięcznej kuracji okulistycznej skierowano go na Maltę i do Egiptu. Służył pod rozkazami kapitana Royal Navy Comptona Mac-kenziego, szefa siatki szpiegowskiej we wschodniej części Morza Śródziemnego. We wrześniu 1917 przeniesiony znów do Francji. Wzięty do niewoli pod Cambrai, uciekł, wyskakując z pociągu, za co otrzymał pochwałę w rozkazie dziennym.

Zdemobilizowany w stopniu porucznika, w 1926 został aresztowany za rozbicie szyby w sklepie jubilerskim i skazany na 9 miesięcy więzienia. Po zwolnieniu skontaktował się z agentem ubezpieczeniowym Lloyda, którego usiłował zwerbować do wywiadu radzieckiego.

Zaniepokojony urzędnik zwrócił się do Reginalda Hal-la, który z kolei dotarł do szefa MI5 Vernona Kella.

—* Kontrwywiad zastawił pułapkę. Urzędnik Lloyda dostarczył Macartneyowi tajne materiały RAF-u, ten zaś przekazał je przedstawicielowi radzieckiej spółki handlowej —* Arcos. Kell postanowił wykorzystać pretekst do zdemaskowania jej centrali, uznawanej za główny ośrodek szpiegowski Kominternu.

Materiałów RAF-u nie znaleziono, ale natrafiono na inne dokumenty o charakterze politycznym. 26 maja rząd brytyjski opublikował Białą Księgę i oświadczył, że nawiązane w 1921 stosunki ze Związkiem Radzieckim są zagrożone zerwaniem.

Macartneya pozostawiono przez jakiś czas na wolności, ale gdy nie naprowadził MI5 na ślad innych kontaktów, został aresztowany 16 listopada 1927. Londyński sąd Old Bailey, na mocy ustawy o tajemnicy państwowej (Official Secrets Act), uznał go winnym usiłowania zdobycia informacji o RAF i skazał na 10 lat więzienia oraz 2 lata ciężkich robót.

Zwolniony przedterminowo, opublikował dwie książki: *Walk Have Mouths* (1936) i *Zigzag* (1937). Wziął udział w hiszpańskiej wojnie domowej jako pierwszy dowódca brytyjskiego batalionu w Brygadach Międzynarodowych. Kontuzjowany w wypadku powrócił do kraju.

Macartneya aresztowano ponownie za ujawnienie w prasie wyczynów niemieckiego podwójnego agenta, Edwarda Chapmana (pseudonim Zigzag), działającego podczas II wojny światowej. Wymierzono mu jedynie symboliczną karę więzienia.

Mackenzie Compton (1883-1973)

Tajny agent i powieściopisarz brytyjski, postawiony przed sądem za pogwałcenie Ustawy o tajemnicy państwowej (Official Secrets Act).

Kapitan Królewskiej Piechoty Morskiej, uczestnik nieudanej kampanii w Cieśninie Dardaneelskiej w 1915, zwolniony ze służby czynnej z powodu inwalidztwa. W 1916 rozpoczął działalność jako tajny agent brytyjski w Grecji, w 1917 kierował operacjami wywiadu brytyjskiego w Syrii.

Opublikowane przez niego w 1932 wspomnienia *Greek Memories* zostały wycofane ze sprzedaży i skonfiskowane przez władze, autor zaś postawiony w stan oskarżenia z mocy Ustawy o tajemnicy państwowej. Zarzucano mu m.in. ujawnienie kryptonimu pierwszego dyrektora —* MI6, kpt. Mansfielda Cumminga. Cumming ■ nie żył już wtedy od 9 lat, a inne rewelacje Mackenziego dawno już zdążyły się dezaktualizować, mimo to uznano go winnym i skazano na grzywnę w wysokości 100 funtów oraz pokrycie kosztów postępowania sądowego. Zakaz publikacji rząd brytyjski wycofał dopiero w 1940, wtedy też książka Mackenziego ukazała się ponownie, tym razem pod tytułem *Aegean Memories*.

Perypetie związane z tą sprawą Mackenzie opisał w *Greece in My Life* (1960). Był też autorem kilku sztuk teatralnych i zjadliwej satyry na brytyjskie służby wywiadowcze *Water on the Brain* (1933).

Nigdy nie udało mi się wymyślić takiego absurdu, którego wkrótce nie prześcignęłyby oficjalne posunięcia władz - napisał w przedmowie do wydania tej książki z 1954.

W czasie II wojny światowej służył w Home Guard. W 1952 otrzymał tytuł szlachecki. (

Szpiedzy w literaturze)

Maclean Donald Duart (1913-1983)

Członek siatki szpiegowskiej z Cambridge, obok Harolda (Kima) Philby'ego, Guya Burgessa i - »Anthony'ego Blunta.

Maclean był synem prawnika, członka Izby Gmin, który w 1917 otrzymał tytuł szlachecki. Jako potomek uprzywilejowanej rodziny studiował w Cambridge, gdzie wielu ludzi z jego klasy społecznej zetknęło się z komunizmem. Tam też zwerbowano go, jak Burgessa, Philby'ego i Blunta, do radzieckiego wywiadu.

Maclean Donald Duart

360

Donald Maclean. (archw. photos)

Na polecenie radzieckich mocodawców nie zdradzał się w Cambridge ze swymi prokomunistycznymi sympatiami, ponieważ przygotowywał się do pracy w Foreign Office. Podczas rozmowy kwalifikacyjnej przyznał jednak, że pociągały go idee komunistyczne i dotąd tych sympatii całkowicie się nie wyzbył. Ta wyrachowana szczerowość ułatwiła mu drogę do Foreign Office, gdzie pochodzenie uważano za rękojmię patriotyzmu, a sympatie prokomunistyczne uznano za młodzieńczy brak rozwagi.

Od 1935, po zaangażowaniu do służby zagranicznej, zaczął pracować w Departamencie Centralnym, obejmującym Francję, Niemcy i Вепейх. W 1938 wysłano go na placówkę do Paryża, gdzie zapewne nawiązał bezpośredni kontakt z -»NKWD. W Paryżu poznał też

Amerykankę Melinę Marling, którą poślubił w czerwcu 1940.

Działalność szpiegowską na szeroką skalę rozpoczął w 1944, gdy mianowano go pierwszym sekretarzem ambasady w Waszyngtonie. Pełnił także obowiązki zastępcy ambasadora. Ponieważ Melinda mieszkała z matką w Nowym Jorku, Maciean miał pretekst do częstych spotkań w tym mieście z oficerem prowadzącym. Odszyfrowane potem w ramach operacji Venona depesze naprowadziły FBI i CIA na ślad jego podróży.

Zadna praca nie była dla niego zbyt trudna ani zbyt absorbująca - pisał we wspomnieniach pracujący wówczas w ambasadzie Robert Cecii (A DMdedLife, 1989). Zyskał opinię kogoś, kto w związku z chorobą czy wjazdem na urlop kolegi zawsze przejmie jego zadania. Manewrował w ten sposób, aby przedostać się do najbardziej strzeżonych miejsc, które budziły szczególne zainteresowanie NKWD.

Z tytułu swych funkcji był sekretarzem brytyjsko--amerykańskiego Połączonego Komitetu Polityki Rozwoju Atomowego (Combined Policy Committee on Atomic Development), mając nieograniczony dostęp do wszystkich materiałów amerykańskiej Komisji Energii Atomowej. Dzięki temu mógł informować Moskwę zarówno o nowych technologiach przemysłowych, jak i rozmieszczaniu broni jądrowej, a także o szczegółach brytyjskiego programu atomowego. W pracach związanych z założeniem ONZ współpracował z wyższym urzędnikiem Departamentu Stanu Algerem Hissem, również agentem radzieckim. Podczas spotkań z nim omawiał m.in. kwestię liczebności i organizacji amerykańskiego kontyngentu w Korei Południowej. Informacje te, przekazane wywiadowi radzieckiemu na długo przed rozpoczęciem wojny koreańskiej, miały pierwszorzędne znaczenie strategiczne.

Jedną z informacji, jaka pomogła zdemaskować Macleana, była rozpracowana depesza NKWD z Nowego Jorku z 1946, mówiąca o wizycie tam agenta nazywanego Homerem, przybyłego z okazji narodzin dziecka. Depesza, rozszyfrowana w 1951, wskazywała, że wizyta Homera zbiegła się w lipcu 1946 z wyjazdem Macleana do Nowego Jorku, kiedy Melinda urodziła syna, Donalda. Maciean dostarczył radzieckiemu łącznikowi w Nowym Jorku dwa telegramy, wysłane 5 czerwca 1945 przez premiera Winstona Churchilla do prezydenta Trumana. Dotyczyły one rozmów w Moskwie, prowadzonych przez Józefa Stalina i Harry'ego Hopkinsa, długoletniego doradcę prezydenta Roosevelta, pełniącego tę samą funkcję przy prezydencie Trumanie. Szyfrant w radzieckim konsulacie w Nowym Jorku, przekazując zakodowane telegramy do Moskwy, podał także numery telegramów Churchill-Truman. Gdy wiadomość rozszyfrowano, analitycy wywiadu amerykańskiego z łatwością określili, kto mógł przekazać te właśnie telegramy, co zawęziło poszukiwanie kreta do kilku osób, wśród których znalazł się Maciean.

Było jeszcze inne zdarzenie, które spowodowało natychmiastowe wszczęcie śledztwa: 15 czerwca 1945 niezależny publicysta, Drew Pearson, ujawnił treść tajnych rozmów prowadzonych przez Stalina z wysłannikiem Trumana, Harrym Hopkinsem, jak też stanowiące do nich komentarz telegramy Churchilla do prezydenta. Podejrzewano, iż przeciek nastąpił w ambasadzie brytyjskiej. Ponieważ FBI zwracało uwagę na upodobania seksualne dyplomatów, uważając je za motyw ewentu-

361

Madsen Eugene L

alnego szantażu, musiało zainteresować się pijacko-homoseksualnymi eskapadami Macleana do Waszyngtonu.

W sierpniu 1948 Maclean opuścił Stany Zjednoczone, przeniesiony na stanowisko radcy ambasady w Kairze i pełnił także obowiązki zastępcy ambasadora. Awans i młody wiek wróżyły mu szybką karierę. Po kilku pijackich burdach, jakie wywołał, w maju 1950 odwołano go do Londynu. Zgodnie z sugestiami zwierzchników Maclean zaczął terapię psychiatryczną, pijąc

jednak nadal na umór. Gdy przejściowo opuściła go żona, zaczął szukać pocieszenia w ramionach męskich kochanków.

W 1951, z racji stanowiska szefa Wydziału Amerykańskiego Foreign Office, został przewodniczącym delegacji, która udawała się do Stanów Zjednoczonych. Miał wówczas możliwość przekazania wywiadowi radzieckiemu sprawozdania z rozmów Trumana z premierem Clementem Attleem w grudniu 1950, w których amerykański prezydent zapewniał, że nie dopuści do użycia broni atomowej w wojnie koreańskiej. Przekazywał też późniejsze telegramy ministra spraw zagranicznych, Anthony'ego Edena, do ambasadora w Waszyngtonie, lorda Halifaxa.

Łącznikiem pomiędzy MI5 a CIA i FBI był w tym czasie Philby. W styczniu 1951 dowiedział się, iż w ramach operacji Venona złamano depezę NKWD z 1946, na podstawie której dało się zidentyfikować Macleana jako agenta o pseudonimie Homer, który dostarczył do ambasady radzieckiej teksty wspomnianych telegramów Churchilla do Trumana. Philby postanowił go ostrzec. Ponieważ Maclean przebywał już wówczas w Londynie, inwigilowany przez Sekcję Specjalną Scotland Yardu i pozbawiony dostępu do ściśle tajnych dokumentów, użył do tego celu Guya Burgessa, który postarał się o pilne odwołanie do centrali. Po przybyciu do kraju skontaktował się natychmiast z An-thonym Bluntem, który przekazał ostrzeżenie oficerowi prowadzącemu Jurijowi Modinowi. Zaalarmowana radziecka centrala wywiadu zaaprobowwała ucieczkę Macleana, on sam jednak nie chciał się zgodzić, ponieważ Melinda spodziewała się kolejnego dziecka.

Modin i Burgess narzucili mu jednak decyzję. W piątek 25 maja, w rocznicę urodzin Macleana i w 3 dni przed przesłuchaniem, na które został wezwany, Burgess zaprosił go na obiad, co stanowiło umówiony sygnał. Zabrał Macleana z jego podmiejskiego domku w Kent i pojechali do Southampton, gdzie porzucili samochód i wsiedli na prom do Francji. Następnego ranka wysiedli w Saint-Malo i przez Paryż udali się do Berna, gdzie w ambasadzie radzieckiej otrzymali fałszywe paszporty brytyjskie. Posługując się nimi, odlecieli z Zurychu do Pragi. Ostatni etap podróży, do Moskwy, odbyli w towarzystwie oficerów MGB.

W poniedziałek 28 maja Melinda Maclean dla zachowania pozorów zatelefonowała do Foreign Office,

rzekomo poszukując męża. Choć całą sprawę starano się utrzymywać w tajemnicy, na początku czerwca prasa brytyjska podała wiadomość o poszukiwaniu dwu obywateli brytyjskich. Po rozwiązaniu Melinda udała się w lipcu do Szwajcarii, gdzie wywiad radziecki zdeponował na jej nazwisko 2 tysiące funtów.

18 miesięcy po ucieczce Donalda Macleana Modin zwrócił się do Melindy, aby omówić jej wyjazd do Moskwy. W MyFive Cambridge Friends (1994) Modin wspomina, że jako umówiony znak pokazał jej połówkę pocztówki.

Drugą połowę wręczył Melindzie półtora roku wcześniej jej mąż, ostrzegając, że nie powinna ufać nikomu, kto nie pokaże drugiej połówki.

(Modin twierdził, że Melinda od wielu lat wiedziała o szpiegostwie Macleana. Inni temu zaprzeczają.)

Melinda znowu wyjechała do Szwajcarii. We wrześniu 1953 wraz z dziećmi wsiadła do pociągu, udając się na zorganizowaną przez KGB podróż, która zakończyła się w Moskwie.

Fakt zdrady Burgessa i Macleana oficjalnie ujawniono w Moskwie w 1956. Złożyli oświadczenie, w którym stwierdzili, iż nie prowadzili działalności wywiadowczej, a o azyl polityczny wystąpili, „aby przyczynić się do lepszego zrozumienia Wschodu i Zachodu”.

Maclean dobrze zaadaptował się w ZSRR. Podjął intensywną naukę rosyjskiego i rozpoczął pracę na uniwersytecie w Kujbyszewie, a następnie stołecznym Instytucie Gospodarki Światowej.

W 1970 opublikował jednocześnie w Moskwie i Londynie poważną monografię *British Foreign Policy Since Suez*.

Nie układało mu się życie osobiste. Melinda w 1966 porzuciła go dla Philby'ego, a następnie powróciła do Stanów Zjednoczonych. Z trojga ich dzieci dwoje wyjechało do Wielkiej Brytanii. Prochy Macleana, który zmarł w 1983, przewieziono do ojczyzny.

Oceny przydatności Macleana dla Sowieców bardzo się różnią, jednakże wielu pracowników wywiadu, którzy badali sprawę, dochodzi do wniosku, że jego informacje z Foreign Office i ambasady były znacznie bardziej wartościowe niż dane, które Philby i Burgess uzyskiwali z akt wywiadu. Maclean bowiem był w stanie podać swym radzieckim prowadzącym najtajniejsze szczegóły amerykańsko-brytyjskich ustaleń w takich kwestiach, jak broń jądrowa i utworzenie NATO. Oficjalna ocena działalności Macleana brzmiała:

Wszystkie informacje, dotyczące powojennego planowania polityki europejskiej Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii w dziedzinie broni jądrowej, do czasu jego ucieczki trafiły niewątpliwie w ręce radzieckie...

Madsen Eugene L, pisarz kancelaryjny

Podoficer US Navy pracujący w Pentagonie w sztabie strategicznego ostrzegania. Aresztowany w 1979 za usi-

Magdeburg

362

łowanie sprzedania Związkowi Radzieckiemu klasyfikowanych informacji. Skazany na 8 lat więzienia.

Magdeburg

Niemiecki lekki krążownik, zatopiony na wschodnim Bałtyku w początkowym okresie I wojny światowej. Uzyskanie jednej z książek kodów, znajdujących się na okręcie, umożliwiło brytyjskim kryptologom z *Pokoju 40* rozszyfrowanie tajnej niemieckiej łączności wojskowej. W *Seizing the Enigma* (1991) David Kahn, nazwał ten przypadek „najbardziej brzemiennym w skutki w historii kryptologii”.

Ten szybki okręt wojenny o wyporności 4570 ton, wypłynął z Memla [obecnie Kłajpeda], najbardziej wysuniętego na wschód krańca Prus, aby dołączyć do innych niemieckich okrętów, atakujących jednostki rosyjskie u wejścia do Zatoki Fińskiej. 26 sierpnia 1914 o 12.57 okręt wpadł we mgłę na skały koło Odensholm. Podczas pospiesznej ewakuacji załogi wobec zbliżania się jednostek nieprzyjacielskich kadłub rozsadzono ładunkami wybuchowymi, niszcząc, zgodnie z procedurą, księgi sygnałowe i kodowe. 15 marynarzy poniosło śmierć.

Rosjanie zawładnęli wrakiem i wzięli do niewoli ocalałych członków załogi. Rosyjscy oficerowie, przeszukując pomieszczenia wraku, znaleźli książkę kodów, zapomnianą na dnie szafki. Później rosyjscy nurkowie znaleźli drugą książkę kodów, wyrzuconą za burtę; znaleziono jeszcze i trzecią.

Rosjanie, zdając sobie sprawę ze znaczenia książek kodów, natychmiast ofiarowali jeden z ocalałych egzemplarzy sojusznikom. Trofeum przewiózł do Wielkiej Brytanii via Archangielsk brytyjski okręt wojenny i 13 października wręczono ją Pierwszemu Lordowi Admiralicji, Winstonowi Churchillowi.

Książka kodów Magdeburga stała się podstawą sukcesów brytyjskich kryptologów z *Pokoju 40*. (Niektórzy twierdzili, że Rosjanie znaleźli książkę kodów Magdeburga zaciśniętą w rękę niemieckiego marynarza, którego ciało morze wyrzuciło na brzeg.)

Magen Dawid

Agent wywiadu izraelskiego w Egipcie, przewerbowa-ny przez egipskie służby wywiadowcze.

Urodzony na początku lat dwudziestych na Węgrzech jako Theodore Gross, wyemigrował wraz z

rodziną do Afryki Południowej. Ukończył studia muzyczne we Włoszech. W czasie II wojny światowej w wywiadzie brytyjskim, brał udział w tajnych operacjach na tyłach sił niemieckich i włoskich.

W 1948 wyjechał do Palestyny i wstąpił do powstającej armii izraelskiej. Z racji znajomości języków obcych i doświadczenia w pracy wywiadowczej przydzielony do wydziału politycznego sił zbrojnych, poprzednika Mossadu.

Wysłany do Włoch jako Ted Cross, kierował tam organizacją pracujących dla Izraela agentów arabskich. W 1950 skierowany do Egiptu z zadaniem zorganizowania siatki informatorów lokalnych. W 1952 Szin Bet wykryło jego - utrzymywane bez zgody zwierzchników - kontakty z oficerami wywiadu egipskiego, w związku z czym został odwołany do Izraela i oskarżony o działalność szpiegowską. Rozprawa toczyła się przy drzwiach zamkniętych. Sąd uznał go winnym i wymierzył karę 15 lat więzienia.

Nie ulega wątpliwości, że Magen kontaktował się z wywiadem egipskim bez wiedzy Mossadu. Podczas rozprawy utrzymywał, że miał zamiar pozostać w pełni lojalnym wobec Izraela agentem potrójnym, co jest typową linią obrony osób oskarżonych o przewerbowanie. Naciski ze strony licznych obrońców Magena doprowadziły do jego przedterminowego zwolnienia w 1959. Po odzyskaniu wolności utrzymywał, że jego skazanie było niesprawiedliwe i bezpodstawne. Do końca życia mieszkał w Izraelu pod zmienionym nazwiskiem.

Magie

Oznaczenie kodowe danych wywiadowczych pochodzących z dekryptażu japońskiej łączności dyplomatycznej szyfrowanej Purpurowym kodem, złamanym na , jesieni 1940 przez zespół kryptologów Służby Wywiadu Łączności (Signal Intelligence Service) US Army Williama F. Friedmana. Friedman nazywał swój personel magikami, stąd najprawdopodobniej pochodzi kryptonim. Terminem Magie określano później całość materiałów pochodzących z dekryptażu łączności japońskiej.

Magnum

Trzeci typ amerykańskiego satelity przeznaczonego do zbierania informacji dla —* wywiadu łączności (COMINT - Communications Intelligence) i -> wywiadu telemetrycznego (TELINT - Telemetry Intelligence). Pierwszy satelita Magnum, który zastąpił system CHALET, został wprowadzony na orbitę 24 stycznia 1985, aby monitorować radziecką i chińską łączność mikrofalową jak również dane telemetryczne, transmitowane podczas przeprowadzanych przez oba państwa prób międzykontynentalnych rakiet balistycznych.

Pierwsze wprowadzenie na orbitę wysoce utajniono. Po oświadczeniu rzecznika prasowego Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych, że starty z przylądka Ca-na-veral na Florydzie będą się odbywać na nowych zasadach, żeby możliwie jak najbardziej ograniczyć informacje dla przeciwników Ameryki, „The Washington Post” 12 grudnia 1984 dał na pierwszej stronie artykuł, donoszący, że

363

Molly Theodor

wahadłowiec Discovery wyniesie na orbitę nowego satelitę wywiadu wojskowego, mającego zbierać sygnały elektroniczne i retransmitować je do amerykańskich stacji odbiorczych na ziemi. Sekretarz obrony, Caspar Weinberger, natychmiast zdementował wiadomość, a rzecznika prasowego sił powietrznych przeniesiono na inne stanowisko.

Satelitę Magnum - w przeciwieństwie do jego poprzedników Chalet i Rhyolite - początkowo umieszczono na eliptycznej orbicie o apogeum 34 670 km i perygeum zaledwie 341 km. Jak pisze William E. Burrow w swej odkrywczej Deep Black (1986)

początkowo orbita Magnum była orbitą tymczasową, tzw. parkingową, gdzie ustabilizowano

satelitę przed zmianą orbity na geosynchroniczną (tj. orbitę 35 880 km), usiłując w ten sposób naprawić zło, za jakie siły powietrzne uznały wcześniejsze ujawnienie tajemnicy. Było to trafne posunięcie, częśćka tego, co później Departament Obrony nazwał przemyślaną polityką dezinformacji.

Magpie

Gimpel Erich

Major Martin [F]

William Martin, major Królewskiej Piechoty Morskiej, to fikcyjna tożsamość, w jaką wyposażono zwłoki nie zidentyfikowanego mężczyzny, wykorzystane w brytyjskiej operacji —* Mincemeat w 1943.

Malinowski Roman (1876-1918)

Agent Ochrony w kierownictwie bolszewików przed rewolucją 1917. Był moskiewskim robotnikiem, notowanym za włamania. Te jego „kontakty” z policją doprowadziły do tego, że został agentem Ochrony prawdopodobnie w 1910 [wg innych źródeł w 1907].

W 1912 wybrany do Dumy Państwowej jako jeden z 6 deputowanych. Został przewodniczącym frakcji 13 deputowanych partii socjaldemokratycznej w Dumie oraz skarbnikiem nowo powstałej bolszewickiej gazety „Prawda”. To ostatnie stanowisko umożliwiło mu dokładne informowanie Ochrony o finansach partii i jej członkach (wydawca gazety, Miron Czernomazow także był szpiegiem Ochrony).

Już wcześniej podejrzewano, że Malinowski jest szpiegiem policji. Uparcie go jednak bronił Lenin nazywając „wybitnym przywódcą”. Amerykański analityk wywiadu, John J. Dziak, pisał w Chekisty: A History of the KGB (1988):

Lenin bronił Malinowskiego niemal do końca, miotając oskarżenia pod adresem „złośliwych oszczerców” (...) którzy w 1914 domagali się wszczęcia dochodzenia przeciwko Malinowskiemu przez partię Socjaldemokratyczną.

Dyrektor państwowej policji, S.P. Bielecki, nazwał Malinowskiego „chlubą Ochrony”. Zwiększył pobory Malinowskiego z 50 do 70 rubli miesięcznie, gdy ten złożył szczegółowe raporty o kierownictwie bolszewików. To podwójne życie jednak wiele kosztowało Malinowskiego.

W 1914 wycofał się z działalności partyjnej i zbiegł do Niemiec z 6 tysiącami rubli, otrzymanymi od Ochrony wraz z radą, by wyjechał za granicę i rozpoczął nowe życie.

Ujęty przez Niemców i internowany, Malinowski w obozie jeńców wojennych rozpoczął agitację bolszewicką wśród wziętych do niewoli Rosjan. Po zwolnieniu zaczął korespondować z Leninem. W 1917 WCzeKa, prowadząc śledztwo w sprawie operacji i prowokacji Ochrony, zwrócił się do Lenina, żeby wyraził swoją opinię o Malinowskim. Dziak pisał o Leninie: Zdecydowanie wybielał Malinowskiego, twierdząc, że wszystko, co robił, przynosiło korzyść frakcji bolszewików, która zyskała o wiele więcej niż Ochrana.

W październiku 1918, Malinowski wrócił do Rosji, gdyż, jak mówił, nie mógł „żyć poza rewolucją”. Domagał się aresztowania i spotkania z Leninem. Lenin odmówił spotkania z Malinowskim, który 6 listopada 1918 stanął przed sądem, oskarżony o szpiegostwo zarówno dla Ochrony, jak i Niemców. Uznany winnym, został rozstrzelany w kilka godzin po wydaniu wyroku. Dziak zastanawia się:

Czy ryzykanctwo Malinowskiego (powrót do Rosji) wynikało z nieczystego sumienia, czy też oczekiwał zasłużonego uwolnienia od winy i serdecznego przyjęcia ze strony bolszewickiego kierownictwa, którego podwójnym agentem rzeczywiście był?

Molly Theodor (Małyj) (1894-1938)

Oficer wywiadu radzieckiego, który zwerbował Harolda Kima Philby'ego. Węgier z pochodzenia [student wydziału filozoficznego i teologicznego Uniwersytetu w Wiedniu]. W

czasie I wojny był kapłanem w armii austro-węgierskiej. Wzięty do niewoli przez Rosjan w kampanii karpackiej. Po ciężkich przejściach w kilku obozach jenieckich, Mally porzucił swoją wiarę i przyłączył się do bolszewików.

Od 1921, z inicjatywy Feliksa Dzierżyńskiego, zatrudniony w organach bezpieczeństwa na Krymie jako zastępca pełnomocnika do walki z bandytyzmem i śledczy w sprawach szczególnej wagi oraz w Moskwie jako zastępca szefa kontrwywiadu OGPU.

Pod koniec 1932 wysłano go jako tzw. nielegala do Niemiec, a następnie przeniesiono do Wiednia.

W tym czasie w Wiedniu przebywał Philby, który pośredniczył między zdelegalizowaną partią komunistyczną i jej kontaktami w Paryżu i Pradze. W maju 1934 Mally zwerbował Philby'ego do wywiadu radzieckiego.

Malpas

364

W kwietniu 1936 Mally wyjechał do Wielkiej Brytanii jako szef rezydentury w Londynie.

Posługiwał się wraz z żoną fałszywymi paszporami austriackimi. Jednym z najważniejszych jego zadań było kierowanie rozrastającą się siatką szpiegowską z Cambridge. Na początku 1937 - na polecenie Moskwy - wysłał Philby'ego do Hiszpanii pod przykrywką dziennikarza.

Sam Mally został w lipcu 1937 odwołany do Moskwy. W tym czasie Stalin przeprowadzał czystkę wśród oficerów radzieckiego wywiadu, służących za granicą, oraz starych bolszewików. Mally z pewnością wiedział, jaki los czekał powracających pracowników NKWD. Niemniej wrócił do Moskwy, być może dlatego, że po otrzymaniu w poprzednim roku pochwały od Stalina skłonny był wierzyć, iż ominie go los wielu kolegów. A może zdawał sobie sprawę z tego, co go czeka, ponieważ powiedział swemu przyjacielowi:

Postanowiłem pojechać tam (do Moskwy), żeby nikt nie mógł powiedzieć: ten ksiądz może naprawdę był szpiegiem.

Po powrocie do Moskwy został aresztowany i w tym samym roku rozstrzelany.

Jako nielegal posługiwał się w Europie głównie nazwiskiem Mann, w Cambridge znano go jako Theo.

Malpas

Kryptonim prowadzonej wspólnie przez Kierownictwo Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE), MI6 i personel brytyjskich placówek konsularnych inwigilacji funkcjonujących w okresie II wojny światowej szlaków przemytu surowych diamentów z Afryki Zachodniej do państw Osi oraz operacji przechwytywania szmuglowanych kamieni.

Mamba

Rozpoczęta w 1944 przez Kierownictwo Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE) operacja mająca na celu obniżenie morale formacji bojowych i paramilitarnych, złożonych z radzieckich jeńców wojennych, którzy przeszli na stronę niemiecką. Mamba polegała przede wszystkim na zrzutach fałszywych dokumentów i sprzętu przydatnego w ewentualnych działaniach wywrotowych, co miało stwarzać wrażenie, że w szeregach owych formacji działają grupy ruchu oporu. Brytyjczycy liczyli, że skłoni to Niemców do zastąpienia tych jednostek oddziałami SS, stacjonującymi w północnej Francji.

Mandrake (Jak-25 RD)

Radziecki wysokościowy samolot rozpoznawczy, którego efektywność działania została trochę ograniczona przez zestrzelenie w 1960 amerykańskiego samolotu

rozpoznawczego U-2. Mandrake to nazwa kodowa, nadana przez Organizację Paktu Północnoatlantyckiego (NATO), oznacza wariant Jaka-25, dwusilnikowego myśliwca odrzutowego, skonstruowanego specjalnie do operacji nocnych i lotów w każdych warunkach

atmosferycznych. Samolot ten - uzbrojony w działko kal. 23 mm, wyposażony w radar dalekiego zasięgu i rozwijający prędkość 1090 km/h - po raz pierwszy wzbił się w powietrze w 1953 i wszedł do służby w dwa lata później. Ale był już wówczas przestarzały w stosunku do najnowszego amerykańskiego stratosferycznego bombowca odrzutowego B-47 Stratojet, który dorównywał prędkości Jakowi-25.

Mandrake miał proste skrzydła o rozpiętości około 23 m, niemal dwukrotnie większe niż myśliwiec o skrzydłach skośnych. Skrzydła były także umieszczone wyżej na kadłubie niż u Jaka-25. Pod nimi, w gondolach silnikowych, umieszczone były dwa silniki turboodrzutowe. Wysokość przelotowa wynosiła 18 300 m, chociaż samolot mógł osiągnąć pułap ok. 22 350 m. Załoga Ja-ków-25 składała się z dwóch osób.

Mandrake, nazywany niekiedy „radzieckim U-2”, odbywał loty rozpoznawcze nad zachodnią Europą w późnych latach pięćdziesiątych; latał także nad rejonami graniczącymi ze Związkiem Radzieckim. Przypuszcza się, że powodem nagłego wstrzymania lotów nad Zachodem było zestrzelenie 1 maja 1960 samolotu U-2, ponieważ Sowieci prawdopodobnie chcieli uniknąć oskarżeń o szpiegostwo powietrzne.

Najwyraźniej niektóre myśliwce zostały przerobione na różne warianty samolotów rozpoznawczych (jak również dostosowane do wymogów walki radioelektronicznej). Ogólna produkcja Jaków-25 w niemal całym 1958 wyniosła ok. 1000 samolotów wszystkich rodzajów - myśliwskich, myśliwsko-bombowych i rozpoznania. Samolot Jak-25 był dalej modernizowany i produkowany w znacznie ulepszonych odmianach myśliwskich i myśliwsko-bombowych [Jak-28].

Mangusła

Mongoose

Marchetti Victor L

Autor napisanej wspólnie z Johnem D. Marksem kontrowersyjnej książki *The CIA and the Cult of Intelligence* (1974), do której ukazania się na rynku CIA usiłowała nie dopuścić.

Absolwent wydziału sowietologii Pennsylvania State University, od 1955 analityk CIA, specjalizujący się w zagadnieniach radzieckich. W latach 1966-1969 członek ścisłego sztabu dyrektora Centrali Wywiadu (DCI) jako asystent zastępcy dyrektora. Rozczarowany pracą w Agencji, zrezygnował z niej w 1969.

365

Marenches, Alexandre de

W dwa lata później wydał powieść *The Rope Dancer*, a następnie, wspólnie z Johnem D. Marksem, przystąpił do pracy nad książką o polityce i działaniach CIA, która - jak stwierdził później jej wydawca:

jako pierwsza w historii Stanów Zjednoczonych poddana została przez władze cenzurze prewencyjnej.

CIA stanęła na stanowisku, że prawo do ocenzurowania książki przed jej wydaniem zawarte jest w postanowieniach podpisanej przez nią z Marchettim umowy o pracę i podjęła przeciwko niemu kroki prawne. Prezydent Nixon wspomina w swoich pamiętnikach

o wyraźnym zaniepokojeniu perspektywą ukazania się na rynku książki pióra dwóch (sic!) rozczarowanych agentów CIA, malującym się na twarzy DCI Richarda Helmsa. Helms spytał mnie, czy poprę podjęcie przez CIA kroków prawnych, pomimo że z całą pewnością wywołają one oskarżenia o prześladowania. Odpowiedziałem, że tak.

Po przeczytaniu maszynopisu Marchettiiego i Marksa Agencja zakwestionowała ponad 350 fragmentów pracy - od pojedynczych słów do całych stron. Po protestach autorów, prawników i wydawcy (Alfred A. Knopf) Agencja zrezygnowała z prawie 200 skreśleń.

Wydanie książki kilkakrotnie wstrzymywano. Ukazała się ostatecznie w 1974. Fragmenty, do których CIA miała zastrzeżenia, ale które udało się obronić, zaznaczono w druku czcionką pogrubioną; na usunięte partie tekstu wskazywały puste miejsca o rozmiarach odpowiadających zakwestionowanym fragmentom.

A oto przykłady tekstu pociętego przez cenzorów Agencji, wydrukowanego jednak w wersji pierwotnej.

Agencja Bezpieczeństwa Narodowego skierowała swe potężne anteny na żeglugę radziecką i sieć łączności kubańskiej. W przechwytywaniu danych łączności kubańskiej CIA i NSA ściśle współpracowały z ITT, która obsługiwała znaczną część systemu łączności Kuby przed jego upaństwowieniem przez Castra.

CIA ustaliła, że radziecki personel wojskowy brał potajemnie udział w działaniach bojowych w charakterze załóg okrętów podwodnych w Indonezji i pilotów samolotów bombowych w Jemenie, co było drastycznym odstępstwem od zasad przestrzeganych przez Sowietów poprzednio.

Niektóre z proponowanych skreśleń miały charakter stricte polityczny:

Wiceprezydent Spiro Agnew wygłosił wielce emocjonalną mowę o tym, jak to południowi Afrykanie nie pozwolą sobą pomiatać, zwłaszcza że proklamowali ostatnio niepodległość.

Posunął się nawet do porównania Afryki Południowej ze Stanami Zjednoczonymi u zarania ich niepodległości. W końcu prezydent (Nixon) nachylił się ku niemu i zapytał uprzejmie: „Chodzi ci o Rodezję, nieprawdaż, Ted?”

Nawet po osiągnięciu kompromisu w sprawie skreśleń CIA nadal sprzeciwiała się rozpowszechnianiu książki. Padła podobno propozycja, by Agencja wykupiła cały nakład.

The CIA and the Cult of Intelligence jest pracą stosunkowo wyważoną i sprawia wrażenie opartej na rzetelnych źródłach, aczkolwiek stosunek jej autorów do Agencji uznać należy za zdecydowanie krytyczny. Słowa otwierające ostatni rozdział:

Jest ona tajną bronią, którą władza może posłużyć się na wiele sposobów i do wielu różnych celów (...) czymś znacznie więcej niż tylko służbą wywiadu czy kontrwywiadu. To instrument destabilizacji i przemocy, służący tajnej ingerencji w wewnętrzne sprawy państw trzecich - powiedział w 1963 roku Allen W. Dulles, mając na myśli -► KGB.

Była to charakterystyka najzupełniej trafna, tyle że to samo można by powiedzieć o jego własnej Agencji.

Marenches, Alexandre de (ur. 1924)

Dyrektor generalny -> SDECE w latach 1970-1981. Jako osiemnastolatek przystąpił do Resistance, potem przedostał się do Afryki Północnej i rozpoczął służbę w siłach Wolnej Francji. Jako porucznik jednostki wojsk marokańskich, brał udział w kampanii włoskiej 1944, następnie pełnił funkcję oficera francuskiej misji łącznikowej przy Naczelnym Dowództwie Alianckich Ekspedycyjnych Sił Zbrojnych, gdzie zetknął się z gen. Charles'em de Gaulle'em, dla którego pracował jako tłumacz.

Po wojnie zajął się interesami i w ciągu 15 lat wzbogacił na tyle, by móc zajmować się -jak to sam określił - zadaniami „poufnej i delikatnej natury”, zlecanymi mu przez rząd.

Bezpośrednio po objęciu władzy w 1969 prezydent Georges Pompidou nosił się z poważnym zamiarem rozwiązania nie cieszącej się dobrą opinią SDECE, Marenches wyperswadował mu jednak ten pomysł i w konsekwencji sam mianowany został dyrektorem generalnym agencji.

W chwili gdy obejmował stanowisko, SDECE przypominała raczej organizację przestępczą niż wywiadowczą. Stwierdził później, że:

część agentów zajmowała się handlem narkotykami i bronią, inni uwikłani byli w kidnaperstwo, morderstwa i wszelkiego rodzaju krwawe porachunki.

Personel, jakim Marenches dysponował - pisze w Fo-reign Intelligence Organizations (1988) Jeffrey T. Ri-chelson

obejmował nader szerokie spektrum typów ludzkich - od gangsterów i faszyzujących gaullistów poczynając, na niekompetentnych wojskowych i agentach radzieckich kończąc.

Wstrząsanej kolejnymi skandalami SDECE nie ufał nikt - ani zwykli obywatele, ani politycy, tym bardziej że mówiło się powszechnie o głębokim jej spenetrowaniu przez Sowieców. Znany z kąśliwego poczucia humoru Marenches zauważył w związku z tym, że skoro

Marków Georgi

366

Sowieci dokładają wszelkich starań, by zdobyć sekrety SDECE, to widać są one tego warte. (Sapphire, Lamia)

Swoje urzędowanie Marenches rozpoczął od czystek personalnych, których ofiarą padła znaczna część wyższych oficerów agencji, co w połączeniu z gruntowną reorganizacją pozwoliło z powrotem uczynić z SDECE w pełni profesjonalną służbę wywiadowczą. Proamerykańskie sympatie nowego dyrektora generalnego zaowocowały ściślejszą współpracą z CIA, co nie przeszkodziło bynajmniej SDECE w prowadzeniu zakrojonego na szeroką skalę szpiegostwa przemysłowego przeciwko firmom amerykańskim. Jego inicjatywą było również porozumienie o współpracy, zawarte ze służbami wywiadu Chin komunistycznych.

SDECE udało się trafnie przewidzieć interwencję ZSRR w Afganistanie, i to na długo przed inwazją w 1979. Marenches wzmocnił także znacznie pozycję agencji na Bliskim Wschodzie, utrzymując licznych wywiadowców w Iranie. W 1979, podczas kryzysu związanego z zakładnikami amerykańskimi, SDECE opracowała - odrzucony przez władze Stanów Zjednoczonych - plan porwania Ajatollaha Chomeiniego i wymienienia go za uwięzionych w gmachu ambasady USA w Teheranie obywateli amerykańskich.

Marenches pozostawał w bliskich stosunkach z prezydentem Reaganem i dyrektorem Centrali Wywiadu Williamem J. Caseyem. W pewnym momencie -jak sam mówił - bliski był decyzji o wszczęciu operacji Mosquito, polegającej na stworzeniu przez SDECE w Afganistanie sieci handlarzy narkotyków, zaopatrujących żołnierzy radzieckich w środki odurzające, skonfiskowane w Stanach Zjednoczonych przez Drug Enforcement Agency.

Marenches zachował swe stanowisko przez całą kadencję prezydenta Valery'ego Giscarda d'Estaing i przez pierwsze miesiące prezydentury Francois Mittele-randa. Po odejściu ze SDECE zajął się doradztwem prywatnym. Autor napisanej wspólnie z Davidem A. Andelmanem The Fourth World War: Diplomacy and Espionage in an Age of Terrorism (1992), w której twierdzi, że fanatycy religijni, terroryści i handlarze narkotyków z południa - w tym Iran, Libia i Syria - prowadzą swego rodzaju wojnę z państwami północy, które powinny zatem połączyć wysiłki w zwalczaniu tego zagrożenia.

Marków Georgi (1929-1978)

Pierwsza osoba, o której wiadomo, że zginęła od pocisku z osławionego pistoletu zainstalowanego w parasolu. Pisarz bułgarski, dysydent. Protegowany sekretarza generalnego Bułgarskiej Partii Komunistycznej, Todo-ra Żiwkowa, w 1969 zbiegł do Wielkiej Brytanii, gdzie wygłaszał cykl krytycznych komentarzy na falach BBC World Service. Autor powieści psychologiczno-obyczajowych i reportaży demaskujących reżim Żiwkowa.

We wrześniu 1978 został potrącony i zadrąsnięty parasolem na moście Waterloo przez przechodnia. Poczul się źle, a o incydencie przypomniał sobie w szpitalu, gdzie zmarł 11 września. Na udzie ofiary znaleziono ranę, w której znajdowała się miniaturowa kulka; nim jednak dokonano jej chemicznej analizy, substancja rozłożyła się.

Broń, z której raniono śmiertelnie Markowa, została sporządzona przez Zarząd Operacyjno-

Techniczny KGB. Strzelano pociskami wielkości łąpka od szpilki, zawierającymi silną truciznę otrzywaną z kwasu rącznikowego. Minipistolety, wraz z zasobnikami sprężonego gazu i mechanizmami odpalającymi, zainstalowano następnie w standardowych, odpowiednio zmodyfikowanych parasolach. Przekazano je, na prośbę Żiwkowa, bułgarskiej tajnej policji. Przed zamachem na Markowa pistoletu takiego użyto próbnie 26 sierpnia 1978, w Paryżu, przeciwko bułgarskiemu odstęp-cy Władimirowi Kostowowi.

Być może wcześniejszej wersji tej broni użyto także przeciwko Aleksandrowi Sołżenicynowi, w sierpniu 1971, gdy przebywał w Związku Radzieckim. Według Sołżenicyna zwała go z nóg tajemnicza dolegliwość, gdy stał w kolejce do sklepu spożywczego. Choroba trwała 3 miesiące. Marks John D.

Autor napisanej wspólnie z Victorem L. Marchettim kontrowersyjnej książki *The CM and the Cult of Intelligence* (1974), do której ukazania się na rynku usiłowała nie dopuścić CIA. W latach 1966-1970 analityk, następnie asystent w biurze dyrektora wywiadu Departamentu Stanu, a później pierwszego asystenta senatora Clifforda Chase'a.

Napisał również *The Search for „Manchurian Candidate”* (1979), książkę o operacji -> MKULTRA.

Marlowe Christopher (1564-1593)

Poeta i dramaturg angielski; w pewnym okresie swego życia także tajny agent sir -> Francis Walsingham, XVI-wiecznego dyplomaty i szefa siatki szpiegowskiej na usługach królowej Elżbiety I.

Marlowe zwerbowany został jako student Uniwersytetu Cambridge. Wydaje się, że jego najważniejsza misja szpiegowska rozpoczęła się w lutym 1587, z chwilą gdy niespodziewanie opuścił uczelnię i - podając się za stronnika frakcji katolickiej - wyjechał do Reims, gdzie wszedł w środowisko spiskowców antyelżbietańskich. Po powrocie do Cambridge -w lipcu tegoż roku - postawiony w stan oskarżenia za wyjazd za granicę bez zezwolenia i publiczne wypowiedzi przeciwko protestantyzmowi angielskiemu w seminarium jezuickim w Reims. Z opresji wybawił go list Tajnej Rady królowej, stwierdzający, że Marlowe brał udział „w sprawach dotyczących się dobra kraju”.

367

Mason-Macfarlane Noel

O innych jego usługach dla Walsinghama wiadomo niewiele. Z pozoru Marlowe bez reszty poświęcił się pisarstwu, niemniej istnieją poszlaki, że nie zaniechał tajnej działalności; podejrzenia budzą zwłaszcza okoliczności jego śmierci. 30 maja 1593 poeta zginął od ciosu sztyletu w pijackiej burdzie, jaka rozpułała się o rachunek w gospodzie w Depftord. Jego zabójca, Ingram Frizer, twierdził, że Marlowe dobył broni jako pierwszy. W miesiąc później uwolniono go od winy.

Nigdy nie wyjaśniono natomiast obecności w karczmie Roberta Poley, znanego szpiega Walsinghama i zarządcy majątku jego córki, co tym bardziej znamienne, że od pewnego czasu powtarzały się doniesienia o zdradzie Marlowe[^]. Nie da się zatem wykluczyć, że incydent w Depftord nie był przypadkiem.

Marquard John P. (1893-1960)

Powieściopisarz, laureat Nagrody Pulitzera w 1938 za książkę *The Late George Apley*. W czasie II wojny światowej pracował dla Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS).

Autor pomysłu przeprowadzania testów na działanie antytoksyn na niemieckich jeńcach wojennych. W OSS kierował zespołem zbierającym informacje na temat wojny biologicznej, bliższych szczegółów na ten temat jednak nie ujawniono. (Szpieg w literaturze)

Martin William H. (ur. 1931)

Kryptolog NSA, wraz z Bernonem F. Mitchellem zbiegł w 1960 do Związku Radzieckiego. Ich zdrada, jak pisał James Bamford w *The Puzzle Palace* (1982), stanowiła „największy skandal w historii NSA”.

Uchodzący za matematycznego geniusza, ukończył przed terminem college i zaciągnął się do US Navy. Po przeszkoleniu kryptologicznym został przydzielony do radiowej stacji nasłuchowej Grupy Bezpieczeństwa Marynarki Wojennej (Naval Security Group) w Japonii. Poznał tam Bernona Mitchella. Po zakończeniu służby jeszcze przez rok pracował jako cywilny pracownik Agencji Bezpieczeństwa Sił Lądowych (Army Security Agency). Po powrocie do Stanów Zjednoczonych rozpoczął studia na University of Washington.

W lipcu 1957 podjął wraz z Mitchellem pracę w NSA. Rozczarowani stosunkami panującymi w agencji, po nieudanej próbie interwencji u jednego z kongresmanów, zaczęli planować ucieczkę do ZSRR.

W 1959 Martin otrzymał jako pierwszy w dziejach NSA dwuletnie stypendium na studia magisterskie na University of Illinois. Uzyskał najwyższą średnią ocenę, studiując rosyjski jako dodatkowy przedmiot. Nawiązał kontakty z komórką partii komunistycznej, a w grudniu 1959 razem z Mitchellem poleciał na Kubę, gdzie skontaktował się z wywiadem radzieckim.

Pod koniec czerwca 1960 Martin i Mitchell wzięli urlop i przez stolicę Meksyku ponownie udali się na Kubę. Stamtąd na pokładzie radzieckiego statku odpłynęli do ZSRR.

Kiedy w lipcu żaden z nich nie pojawił się w pracy, wszczęto gorączkowe poszukiwania. W bankowej skrytce Mitchella znaleziono list, wyjaśniający dlaczego razem z Martinem stara się o obywatelstwo radzieckie. W sierpniu Pentagon podał do wiadomości publicznej, iż dwu pracowników NSA „prawdopodobnie przeszło za żelazną kurtynę”. Obaj pojawili się 6 września na transmitowanej przez telewizję konferencji prasowej w Moskwie, aby ujawnić „pozbawione skrupułów” szpiegowanie przez NSA innych państw, w tym również sojuszników Stanów Zjednoczonych. Powiedzieli, że NSA złamała kody szyfrowe co najmniej 40 państw. Rzecz jasna, obaj mogli przekazać funkcjonariuszom radzieckiego wywiadu wiele informacji o zasadach amerykańskiego szpiegostwa elektronicznego.

Prezydent Eisenhower nazwał Martina i Mitchella „zdrajcami, którzy sami przyznali się do zdrady”, a były prezydent Truman oświadczył, że „powinno się ich rozstrzelać”.

Po ich ucieczce ujawniono, że Martin i Mitchell są homoseksualną parą. W czystce, jaka nastąpiła, NSA zwolniła 26 pracowników z „oznakami dewiacji seksualnej”.

Martin wraz z przyjacielem otrzymali obywatelstwo radzieckie. Po zmianie nazwiska na „Sokołowski” zapisał się na podyplomowe studia i ożenił.

Mason-Macfarlane Noel, sir gen. mjr (1889-1953)

Szef wywiadu Brytyjskich Sił Ekspedycyjnych we Francji w 1940.

Absolwent Królewskiej Akademii Wojskowej w Woolwich. W 1909 rozpoczął czynną służbę w artylerii. W czasie I wojny światowej służył we Francji, Belgii i Mezopotamii; wielokrotnie odznaczany. W latach 1931-1934 brytyjski attache wojskowy w Wiedniu. Po studiach w Imperial Defence College objął dowództwo brygady artylerii, później oficer sztabowy brytyjskich sił zbrojnych oraz attache w Kopenhadze i Berlinie.

W 1939 mianowany szefem wywiadu wojskowego Brytyjskich Sił Ekspedycyjnych we Francji gen. sir Johna Gorta. W czasie fatalnej kampanii francuskiej sztab wywiadowczy Masona-MacFarlane'a zawiódł na całej linii. Inna rzecz, że możliwości jego działania były ograniczone w związku z poważną redukcją stanu osobowego, co wynikało z rozkazu gen. Gorta o ograniczeniu do minimum etatów nieliniowych. W trakcie odwrotu sił brytyjskich Masonowi-MacFarlane'owi udało się zebrać część rozproszonych w walkach oddziałów i sformować z nich sprawną

jednostkę bojową, która zdołała wyrwać się z okrążenia.

Mason Theodorus B.M.

368

Od lata 1941 do początku 1942 szef brytyjskiej misji wojskowej w ZSRR, mianowany później gubernatorem Gibraltaru. W 1944 poddany intensywnemu leczeniu, w rok później przeszedł w stan spoczynku.

Mason Theodorus B.M., kmdr ppor. (1848-1899)

Pierwszy szef Wywiadu Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych. Absolwent Akademii Marynarki Wojennej (1868), kierował wywiadem od czerwca 1882 do kwietnia 1885. W 1894 przeszedł w stan spoczynku.

Massingham

Oznaczenie kodowe europejskich operacji Kierownictwa Operacji Specjalnych (Special Operation Executive - SOE), prowadzonych z baz na terenie Afryki Północnej.

Masterman John Cecii, sir (1891-1977)

W czasie II wojny światowej prezes Komitetu XX, koordynującego funkcjonowanie systemu double-cross -zaskakująco nawet dla pomysłodawców skutecznej operacji przewerbowywania agentów niemieckich ujętych na terytorium Wielkiej Brytanii, którzy później, już w roli prowadzonych przez Brytyjczyków agentów podwójnych, przekazywali Niemcom umiejętnie spreparowane dane wywiadowcze, mające wszelkie pozory wiarygodności.

Autorstwo planu Masterman przypisywał Dickowi White'owi z MI5, jego realizacją kierował jednak sam.

Wykładowca uniwersytetu w Oksfordzie, w czasie I wojny światowej dostał się do niewoli niemieckiej i spędził cztery lata w obozie jenieckim (opanował wtedy płynnie niemiecki). Po wojnie wicekanclerz Oksfordu i dziekan Worcester College; świetny gracz w krykieta, tenisa i hokeja na trawie.

Po wojnie nie odtajniono żadnych materiałów, dotyczących systemu double-cross. Podjęte przez Mastermana starania o opublikowanie książki na ten temat spotkały się w 1961 ze stanowczym sprzeciwem zarówno dyrektora generalnego MI5 Rogera Hollisa, jak i premiera Alexandra Douglasa-Hore'a.

Masterman uważał jednak, że wydanie pracy o jednym z największych sukcesów wywiadu brytyjskiego, jakim niewątpliwie był system double-cross, może przywrócić zaufanie społeczeństwa do brytyjskich służb wywiadowczych, których reputację mocno nadszarpięło ujawnienie rewelacji o siatce szpiegowskiej z Cambridge. Na przekór wszystkim, o swej nie opublikowanej jeszcze książce Masterman wspominał w krótkiej notce autobiograficznej, przesłanej do Who is Who, a schemat systemu double-cross, w zawaolowanej co prawda postaci, przedstawił w 1957 w powieści sensacyjnej The Case of the Four Friends.

W kwietniu 1970, kiedy władze brytyjskie ponownie odmówiły zgody na wydanie książki, Masterman postanowił opublikować ją w Stanach Zjednoczonych, co -jak sądził - pozwoli mu uniknąć ewentualnych konsekwencji naruszenia Ustawy o tajemnicy państwowej (Official Secrets Act).

W staraniach tych wsparł go członek senatu Uniwersytetu Yale, Norman Holmes Pearson - w czasie wojny szef kontrwywiadu Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS), a także jeden z członków Komitetu XX - który zasugerował Mastermanowi, że książkę powinno wydać Yale University Press. Dyrektor wydawnictwa, Chester B. Kerr, uznał tę pracę za ważną, a zarazem rokującą sukces rynkowy.

Przez jakiś czas władze brytyjskie groziły Mastermanowi wszczęciem postępowania karnego, ostatecznie jednak, acz z wyraźną niechęcią, zgodziły się na publikację, pod warunkiem

usunięcia z niej około 60 fragmentów. Kerr skłonny był wyciąć jedynie 12. Poprzedzona słowem wstępnym Pearsona - który nie wspomniał, że sam był członkiem Komitetu XX - The Double-Cross System in the War of 1939-1945 ukazała się w lutym 1972.

Mata Hari (1876-1917) [P]

Najsłynniejsza kobieta szpieg w historii, chociaż prawdopodobnie szpiegiem nie była. Urodzona w Leeuwarden w Holandii jako Margaretha Gertrud Zelle, córka zamożnego kupca holenderskiego i jego żony Jawajki. Wydalona z seminarium nauczycielskiego za romans z dyrektorem. W wieku 18 lat poślubiła starszego o lat 20 oficera holenderskiej marynarki wojennej. Osiedli w Holenderskich Indiach Zachodnich i dochowali się dwójki dzieci. W 1906 małżeństwo rozpadło się.

W 1905 MacLeod pojawiła się w Paryżu, podając się za księżniczkę jawajską i - pod pseudonimem scenicznym Mata Hari (Oko Poranka) - rozpoczęła karierę jako tancerka w Oriental Studies Museum, budząc entuzjazm publiczności. Występowała też na scenach innych państw europejskich i w Egipcie. Zaczęła miewać bogatych i wpływowych kochanków.

W czasie I wojny światowej pozostawała w związku z 25-letnim kpt. Wadimem Masłowem, pilotem rosyjskim w służbie francuskiej. Latem 1916, kiedy Masłow został ranny, Deuxieme Bureau - w zamian za pozwolenie na odwiedzin u przebywającego w szpitalu frontowym kochanka - wymogło na niej zgodę na współpracę w roli tajnego agenta, mającego szpiegować znane osobistości niemieckiego świata politycznego, w tym być może również następcę tronu cesarskiego, którego znała osobiście. Obiecano jej za to milion franków.

369

Maugham W. Somerset

Mata Hari w 1915

W trakcie rejsu do Niemiec, gdy płynęła na spotkanie z następcą tronu, statek zawinął do Falmouth w Anglii, gdzie Mata Hari została zatrzymana, poddana przesłuchaniu i zawrócona do Hiszpanii. W Madrycie wdała się w kolejny romans, tym razem z niemieckim —* attache wojskowym, mjr. Kallem, który w wysłanym do Berlina szyfrogramie (użył szyfru, o którym wiedział, że został złamany przez aliantów) doniósł, iż „szpieg H-21” dowiódł swej przydatności. Mata Hari wróciła do Paryża 4 stycznia 1917. Aresztowano ją w 6 tygodni później pod zarzutem szpiegostwa na rzecz Niemiec, o co od dawna podejrzewały ją francuskie i brytyjskie służby dyplomatyczne, ale na co dowodów nie było. Podczas rewizji znaleziono w jej pokoju jedynie atrament sympatyczny - inna rzecz, że stanowiło to wówczas poważny dowód obciążający. Mata Hari twierdziła, że używała go do makijażu. Nie ukrywała, że brała pieniądze od Niemców, ale utrzymywała, że były to honoraria za usługi łóżkowe, a nie szpiegowskie.

Stanała przed sądem wojennym, który na rozprawie przy drzwiach zamkniętych uznał ją winną szpiegostwa

i skazał na karę śmierci przez rozstrzelanie. Wyrok wykonano 15 października. Ponieważ nikt nie wystąpił o wydanie ciała, zwłoki zabrano do jednego ze szpitali paryskich jako materiał do sekcji dla studentów medycyny.

Dramatyczne losy Maty Hari stały się podstawą scenariuszy kilku filmów, m.in.: Mata Hari (1931), klasycznego melodramatu z Gretą Garbo, Ramonem Novarro i Lionelem Barrymore'em w rolach głównych oraz jego wersji francuskiej Mata Hari, Agent H-21 (1964), z Jean-ne Moreau.

Maugham W. Somerset (1874-1965)

Pisarz i szpieg. Po wybuchu I wojny światowej, z racji wieku i kalectwa, nie powołany do wojska, zwerbowany natomiast w 1915 przez Tajną Służbę (Secret Service) jako biegły władający francuskim i niemieckim. Zainteresowano się nim tuż po ukazaniu się Of Human

Bondage, pierwszej jego książki, która osiągnęła znaczny sukces czytelniczy, co zresztą stanowiło znakomitą przykrywkę dla przyszłego szpiega. Skierowany został do Szwajcarii z zadaniem inwigilacji osób podejrzanych o współpracę z wywiadem niemieckim. Szpiegował za darmo, z pobudek patriotycznych.

W 1917 wydawało się, że jego kariera w Secret Servi-ce dobiegła końca, ale koordynator działań wywiadu brytyjskiego w Ameryce, sir William Wiseman, skłonił go do wyjazdu do Rosji z zadaniem dyplomatycznego poparcia partii mienszewików i przeciwdziałania forsowanemu przez bolszewików planowi zawarcia separatystycznego pokoju z Niemcami. Maugham - występujący w Rosji oficjalnie jako reporter kilku periodyków amerykańskich - spotkał się z Aleksandrem Kie-reńskim, który za jego pośrednictwem słał do Londynu rozpaczliwe prośby do aliantów o zorganizowanie armii antybolszewickiej.

Maugham był autorem wielu opowiadań, których fabuła opierała się na jego doświadczeniach osobistych. Uprzedzony, że ich treść może zostać uznana za pogwałcenie Ustawy o tajemnicy państwowej (Official Secrets Act), część z nich spalił. Pozostałe -w tym relację z misji w Rosji - opublikował w 1928 w tomie zatytułowanym Ashenden (nazwisko bohatera wcześniejszej powieści Maughama Of Human Bondage i jego al-ter ego; w niektórych opowiadaniach występuje też jako Sommerville).

Praca agenta wydziału wywiadu jest przeważnie śmiertelnie monotonna - napisał w przedmowie do Ashenden - i zaskakująco często całkowicie bezużyteczna.

Uważa się go za pierwszego autora powieści szpiegowskich pisanych z perspektywy zawodowca. Ani przedtem, ani później nikt nie dał tak jednoznacznie do zrozumienia, że na pracę kontrwywiadu składają się dzia-

Max

370

łania moralnie odrażające, których nikt o wrażliwym sumieniu nigdy by się nie podjął - zauważa, oceniając jego wkład w literaturę szpiegową „The Times Literary Supplement”. Ashenden wywarł trwały wpływ na powojenną powieść szpiegową - pisze w Literary Agents (1987), monografii poświęconej pisarzom szpiegom, Anthony Master. - Postacie cynicznych, często i beznadziejnie uwikłanych w obowiązujące w służbach wywiadowczych rytuały zachowań agentów w średnim wieku stworzyli także: Erie Ambler, Graham Greene, -»John Le Carre i Len Deighton (...), ale przygody Ashende-na są najbliższe osobistych doświadczeń jego twórcy. W czasie II wojny światowej Maugham wykonywał zadania wywiadowcze dla szefa MI6 w Stanach Zjednoczonych, sir Williama Stephensona, szefa MI6 w Stanach Zjednoczonych, który jednak w wywiadzie udzielonym biografowi pisarza, Tedowi Morganowi, stwierdził, że Maugham nie brał udziału w żadnych ważnych misjach.

Był typowym wolontariuszem, który nie gustował w tej pracy i został do niej wciągnięty jedynie z braku kogoś bardziej odpowiedniego.

Max

Kauder Fritz

Maxwell Smart [F]

Główna postać serialu telewizyjnego amerykańskiej Get Smart, produkowanego w latach sześćdziesiątych. Smart, znany także jako Agent 86, jest roztrzepanym agentem wywiadu, któremu pomaga w jego pojedynkach z KAOS kobieta, Agent 99, charakteryzująca się dużą inteligencją. Oboje pracują dla agencji wywiadowczej znanej jako Control. Maxwella grał Don Adams, a Agentkę 99 Barbara Feldon.

May Allan Nunn (ur. 1911)

Brytyjski fizyk jądrowy, szpiegował dla Związku Radzieckiego, gdy w Kanadzie pracował nad

bombą atomową.

May był komunistą od czasu studiów na uniwersytecie w Cambridge, które ukończył w 1933. Innymi członkami komórki komunistycznej w Cambridge byli Harold (Kim) Philby i Donald Maclean, obaj należący do siatki szpiegowskiej z Cambridge.

W 1942 włączył się do brytyjskich prac nad bombą atomową (kryptonim Tube Alloys). Pod koniec 1944 lub na początku 1945 delegowano go do Kanady. W Chalk River zetknął się z uczonymi amerykańskimi z University of Chicago, biorącymi udział w realizacji amerykańskiego programu atomowego (projekt Manhattan), w tym z Bruno Pontecorvo, który zbiegł potem do ZSRR. Wówczas, w Ottawie, został zwerbowany przez attache wojskowego ambasady radzieckiej, płk. -> Nikołaja Zabortina.

May poinformował Zabortina o udanej próbną eksplozji amerykańskiej bomby atomowej w Alamogordo w Nowym Meksyku, dokonanej 16 lipca 1945 (meldunek ten dotarł do Moskwy dopiero 9 sierpnia, w trzy dni po zbombardowaniu Hiroszimy). Dostarczył także próbek uranu 235, podstawowego materiału zastosowanego do wyprodukowania tej bomby.

Rozbudowaną siatkę szpiegowską Zabortina, dopingowaną przez centralę do wydajniejszej pracy, zdemaskował szyfrant ambasady Igor Guzienko, który przeszedł na stronę Zachodu. Ostrzeżony o niebezpieczeństwie dekonspiracji May powrócił do Wielkiej Brytanii i podjął pracę w King's College w Londynie.

Inwigilowany przez brytyjski -> kontrwywiad (MI5), został w lutym 1946 poddany przesłuchaniom. Ponieważ Brytyjczycy znali szczegóły jego działalności (wiedzieli np., iż trzykrotnie nie zjawił się w British Museum na spotkaniach z oficerem kontaktowym), załamany May przyznał się do działalności szpiegowskiej od lutego do sierpnia 1945. Stwierdził: Cała ta historia jest dla mnie niezmiernie bolesna. Wdałem się w nią tylko dlatego, iż uważałem, że jest to wkład, jaki mogę wnieść w zapewnienie ludzkości pokoju. Z pewnością nie uczyniłem tego dla zysku (za swe usługi przyjął 700 dolarów i 2 butelki whisky).

4 marca aresztował go Wydział Specjalny Scotland Yardu. Po jednodniowym procesie w londyńskim sądzie Old Bailey został skazany na 10 lat więzienia; zwolniono go za dobre sprawowanie w 1952. Później wykładał fizykę na uniwersytecie w Akrze (Ghana).

GRU nadało mu kryptonim Alek, MI5 - Primrose.

MBP

Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego (wcześniej Biuro) od 1983, główna chińska agencja wywiadowczo-kontrwywiadowcza, wzorowana na KGB (przynajmniej w zakresie wywiadu wewnętrznego). Od chwili swego powstania MBP zdecydowanie zdominowało pozostałe elementy złożonej struktury służb wywiadowczych ChRL. Oficjalnie powodem jej utworzenia - jak głosi chińskie oświadczenie z lipca 1982 - było zwalczanie działalności obcych agencji szpiegowskich.

Odkąd Chiny przyjęły politykę otwarcia na świat, agencje wywiadowcze bądź tajne służby niektórych państw nasiliły działania zmierzające do zdobycia chińskich tajemnic państwowych. W celach destrukcyjnych i wywrotowych wysyłają do Chin swoich agentów specjalnych. Zachodnie agencje nie wiedziały o MBP prawie nic do 1985, gdy na Zachód zbiegł Ju Cien-san, były dyrektor Biura Spraw Zagranicznych.

Obecnie wiadomo, że w ramach MBP istnieją biura zajmujące się Tajwanem, Hongkongiem i Makau oraz Biuro Spraw Zagranicznych, nadzorujące operacje agencji

371

Menzies Stewart G.

na całym świecie, poza terenem Chin. W ostatnich latach znacznie wzrosła aktywność MBP w Hongkongu i Makau.

MBP także stara się osiągnąć chińskich dysydentów w innych krajach oraz nadzoruje inwigilację przebywających na obszarze Chin cudzoziemców, zwłaszcza dziennikarzy. MBP kieruje również Instytutem Współczesnych Stosunków Międzynarodowych, chińską „kuźnią mózgów” w Pekinie, nie mającym oficjalnie instytucjonalnych powiązań z władzami. Instytut wydaje tajne czasopismo „Współczesne Stosunki Międzynarodowe”, którego dystrybucja ograniczona jest do kręgu najwyższych chińskich funkcjonariuszy partyjnych i państwowych. MBP podlega ponadto pekińska Wyższa Szkoła Stosunków Międzynarodowych - w istocie szkoła szpiegów, kształcąca pracowników ministerstwa.

McCone John A. (1902-1991)

Od listopada 1961 do kwietnia 1965 dyrektor Centrali Wywiadu (DCI), mianowany na to stanowisko przez prezydenta Kennedy'ego; następcą Allena W. Dullesa.

Absolwent wydziału inżynierii Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley, zatrudniony później na różnych stanowiskach produkcyjnych i kierowniczych w przemyśle, z kilkoma przerwami na pracę w instytucjach rządowych, m.in. w latach 1947-1948, gdy był członkiem Prezydenckiej Komisji Polityki Powietrznej (President's Air Policy Committee), zastępcą sekretarza obrony (1948), podsekretarzem sił powietrznych (1950-1951) i przewodniczącym Komisji Energii Atomowej (Atomic Energy Commission) -1958-1960.

W czasie kubańskiego kryzysu rakietowego członek tzw. Komitetu Wykonawczego (EXCOMM), ścisłego grona osobistych doradców prezydenta Kennedy'ego; jeden z przeciwników planów inwazji na wyspę.

John McCone uważał, że każdy powinien zrozumieć, iż inwazja byłaby przedsięwzięciem o wiele trudniejszym, niż dotąd się wydawało. „Mają oni diabelnie dużo sprzętu -mówił. - I będzie cholernie trudno wykurzyć ich z tych wzgórz, co zresztą tak dobitnie udowodniła nam Korea” - napisał o nim w Thirteen Days (1969) Robert Kennedy.

W latach następnych McCone odegrał zasadniczą rolę w rozbudowie obecności wywiadu Stanów Zjednoczonych w Wietnamie.

Jako DCI, uważany był początkowo w CIA za pozbawionego doświadczenia w pracy wywiadowczej outsidera. Cieszył się jednak pełnym zaufaniem Johna i Roberta Kennedych i zdołał w znacznej mierze odbudować międzynarodową reputację Agencji, mocno nadwerężoną po klęsce w Zatoce Świń.

Po odejściu ze stanowiska DCI mianowany przedstawicielem Stanów Zjednoczonych w Watykanie.

McCormick Donald

Deacon Richard

MEDINT, Medical Intelligence

Wywiad medyczny

Meldunek na psiej skórze

Raport wysłany przez jednego z agentów wywiadu francuskiego z okupowanych przez Japończyków Indochin. Ogolił on psa, meldunek napisał niezmywalnym atramentem na jego skórze, odczekał, aż sierść zwierzęcia odrośnie, i wtedy przedostał się razem z nim do swoich. Sama w sobie informacja była może i cenna, pochodziła jednak sprzed roku, a zatem zdezaktualizowała się zupełnie

- skomentował ten epizod oficer wywiadu francuskiego Philippe L. Thyraud de Vosjoli (Lamia), do którego raport dotarł w 1944.

Memuneh

W języku hebrajskim „ponoszący pełnię odpowiedzialności”, „powiernik”, „zaufany” - zaszczytny tytuł nadany w 1957 sprawującemu jednocześnie funkcję szefa Szin Bet ówczesnemu

dyrektorowi Mossadu Is-serowi Harelowi przez premiera Dawida Ben Guriona. Dzięki komitetowi koordynującemu działania innych służb wywiadu izraelskiego - Waresz - Harelowi udało się de facto podporządkować sobie je wszystkie. Taki stan rzeczy trwał do chwili dymisji ze stanowiska dyrektora Mossadu (1963). Harel był jedyną osobą noszącą ten tytuł.

Menzies Stewart G., sir gen. mjr (1890-1968)

Od 1939 do 1953, dyrektor MI6, brytyjskiej Tajnej Służby Wywiadowczej, szef operacji wywiadowczych Wielkiej Brytanii w czasie II wojny światowej oraz we wczesnej fazie zimnej wojny.

Absolwent Eton, służył krótko w Grenadier Guards. Później, w latach 1910-1939, w Army's Life Guards. Uczestnik walk we Francji podczas I wojny światowej, odznaczony za męstwo. Zastępca adm. sir Hugh Sinclaira (szefa MI6 od 1923 do 1939). W latach II wojny światowej jego sytuacja jako dyrektora MI6 była szczególnie trudna, pracował bowiem dla premiera Winstona Churchilla, którego apetyt na wszystko, co miało związek z wywiadem i operacjami tajnymi, był wręcz nienasycony.

Menzies, zdeklarowany zwolennik kryptoanalizy, entuzjastycznie popierał podjęte przez zespół z Ble-tchley Park prace nad budową maszyny Bombe, które, poczynając od 1940, zaczęły łamać niemieckie szyfry maszynowe generowane przez Enigmę. W 1945 awansowany do stopnia gen. mjr. Szefem MI6 pozostał do 1953,

Mełric

372

kiedy ustąpił ze stanowiska w następstwie skandalu spowodowanego ucieczką Donalda Macleana i Guya Burgessa do ZSRR.

Jako administrator, sprawy bieżące pozostawiał podwładnym. „Nie oczekujcie, że będę czytał wszystko, co mi się kładzie na biurko” - stwierdził kiedyś wyraźnie. Absorbowały go przede wszystkim kwestie utrzymania poprawnych stosunków MI6 z ministerstwami.

W kontaktach osobistych zawsze uprzejmy, ale nigdy serdeczny, „twardy jak granit pod gładką powierzchownością”, jak scharakteryzowała go żona jednego z oficerów SIS. Był członkiem ekskluzywnych klubów, kochał konie, wyścigi i pił na potęgę - napisał o nim Philip Knightley w *The Second Oldest Profession* (1986).

Wiele osób z kręgów związanych z wywiadem uważało Menziesia za nieślubnego syna Edwarda VII.

Mełric

Oznaczenie kodowe najwyższego poziomu utajnienia, stosowane od 1948 przez kraje atlantyckie, a następnie przez -> Organizację Paktu Północnoatlantyckiego (North Atlantic Treaty Organization - NATO). Na początku lat pięćdziesiątych zmienione na —♦ Cosmic.

MfS, Ministerium für Staatssicherheit

Wzorowane na radzieckim aparacie bezpieczeństwa -MGB i jego poprzednikach NKGB i • NKWD, Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego NRD, utworzone w kwietniu 1950 (Niemiecka Republika Demokratyczna powstała 7 października 1949).

MfS powstało w wyniku połączenia kilku instytucji wywiadowczych, wspomagających radzieckie służby bezpieczeństwa w radzieckiej strefie okupacyjnej Niemiec, co w niczym nie osłabiło intensywnej aktywności ani GRU, ani innych tzw. —♦ organów radzieckich na obszarze nowo powstałego państwa.

Mieszczące się w Berlinie Wschodnim MfS, znane raczej pod nazwą Stasi, stało się głównym ośrodkiem kierowania represjami wewnątrz państwa i działalnością szpiegowską, wymierzoną w państwa zachodnie, prowadzoną najczęściej na rzecz radzieckiego zwierzchnika tej instytucji. W pragmatyce służbowej ministerstwa wywiad zagraniczny podlegał Głównemu Zarządowi

Wywiadu (HVA). Jego główny cel stanowiła RFN, chociaż obiektem były także inne państwa zachodnioeuropejskie oraz siły zbrojne Stanów Zjednoczonych w Europie.

Zorganizowany przez Stasi wewnętrzny aparat represji opierał się przede wszystkim na niesłuchanie rozbudowanej siatce informatorów. Często donosy składali na siebie - i pobierali za to wynagrodzenie - bliscy krewni i członkowie rodzin. Kadre organizacji, z których bezpośrednio wywodziła się Stasi, stanowiło wielu funkcjonariuszy nazistowskiego aparatu wywiadowczego i policyjnego, nie wyłączając byłych oficerów Gestapo i SS. Część z nich znalazła pracę także w MfS -na przykład były szef kontrwywiadu Abwehry, gen. por. Rudolf Bamler. (Podobnie sytuacja wyglądała zresztą na Zachodzie; Gehlena organizacja).

Stasi idealnie wręcz pasowała do obrazu Niemiec Wschodnich, odmalowanego w klasycznej już dziś powieści Johna Le Carrego *The Spy Who Came Infrom the Cold* (1963) [wyd. pol. *Ze śmiertelnego zimna*, 1990]. Była to poza wszystkim innym organizacja nader skutecznie penetrująca władze Republiki Federalnej Niemiec, na każdym w zasadzie z jej szczebli. (—* Niemcy) 3 października 1990, w dniu formalnego połączenia obydwu państw niemieckich, z 17 milionów obywateli landów wschodnich około 173 tysięcy było podobno zarejestrowanymi konfidentami Stasi, liczącej ponadto 90 tysięcy pracowników etatowych - mundurowych i cywilnych. Niewielka część z nich stanęła później przed sądem, ale po kilku zaledwie indywidualnych procesach funkcjonariuszy wyższego szczebla (Markus Wolf) Trybunał Konstytucyjny Niemiec orzekł 23 maja 1995, że byli pracownicy Stasi nie mogą być ścigani sędownie za działalność szpiegowską przeciwko Zachodowi w okresie zimnej wojny. Orzeczenie to -które zapadło stosunkiem głosów 5:3 - było w rzeczywistości aktem amnestii dla Wolfa i jego kolegów.

MGB

NKWD

MI

1) Wywiad Wojskowy (Military Intelligence)

2) Określenie kodowe brytyjskich instytucji wywiadu i bezpieczeństwa; dotyczy okresu reorganizacji Ministerstwa Wojny przed I wojną światową (z jego podziałem na wydziały, oznaczane pierwotnie jako MO (Military Operations), od 1916 zaś jako MI (Military Intelligence). Oznaczenia te zachowano mimo późniejszych zmian kompetencyjnych poszczególnych ministerstw, z których część - np. Ministerstwo Spraw Zagranicznych - przejęła kontrolę nad pewnymi działaniami o charakterze wywiadowczym.

Głównymi organizacjami MI były:

MII - Zarząd Wywiadu Wojskowego MII(b) - Wydział kryptoanalizy (w 1919 wcielony do Rządowej Szkoły

Kodów i Szyfrów) MII(c) - Wydział zagraniczny MI3 - Wydział krajów europejskich

MI3(b) - Podwydział niemiecki (w 1940 przekształcony w MI14)

373

MI5

MI5 - Służba Bezpieczeństwa (pierwotnie Służba Bezpieczeństwa Wywiadu - Security

Intelligence Service) MI6 - Tajna Służba Wywiadowcza (Secret

Intelligence Service - SIS) MI8 - Służba Bezpieczeństwa Łączności

Radiowej (Radio Security Service) MI9 - Służba organizowania ucieczek i stosowania forteli (Escape and

Evasion Service) MIII - Polowa Służba Bezpieczeństwa (Field Security Police) MI14 - Wydział niemiecki MI19 - Wspólny Ośrodek Przesłuchań Szczegółowych Sił Zbrojnych (Combined Services Detailed Interrogation Centre) MI(L) - Służba Łącznikowa Ministerstwa Wojny z Sojusznicznymi Służbami Wywiadowczymi (War Office Liaison with Allied Intelligence Services) Nie wszystkie ww. organizacje istniały w tym samym czasie.

*MI5

Brytyjska Służba Bezpieczeństwa, odpowiedzialna za działalność kontrwywiadowczą w Zjednoczonym Królestwie.

W marcu 1909 - mówiąc słowami historyka F.H. Hinsleya (British Intelligence in the Second World War, 1990)

przy wtórze fali narastającego społecznego zaniepokojenia alarmistycznymi nowelami szpiegowskimi i szokującymi opinię publiczną powieściami o inwazji powstała podkomisja Komitetu Obrony Imperium (Committee on Imperial Defence), mająca zbadać naturę i rozmiary obcej działalności szpiegowskiej w Wielkiej Brytanii i rozważyć, kto winien jej przeciwdziałać. Raport, ogłoszony przez nią w lipcu 1909, nie pozostawiał cienia wątpliwości:

W kraju tym istnieje rozbudowany system szpiegostwa niemieckiego, brak natomiast jakiegokolwiek organizacji zdolnej do precyzyjnej oceny jego zasięgu i celów.

W odpowiedzi na raport 1 października 1909 powstało Biuro Tajnej Służby (Secret Service Bureau) - formalnie Wywiadowcza Służba Bezpieczeństwa Imperialnego (Imperial Security Intelligence Service) - mające pośredniczyć między Ministerstwem Wojny, Admiralicją oraz brytyjskimi szpiegami i agentami za granicą, a także podejmować działania kontrszpiegowskie dla rządu brytyjskiego. Biuro dzieliło się na Sekcję Wewnętrzną i Sekcję Zagraniczną.

Aczkolwiek biuro nie miało podlegać żadnemu z departamentów rządowych, administracyjnie podporządkowano je M05 Ministerstwa Wojny - specjalnemu wydziałowi Zarządu Operacji Wojskowych,

zajmującym się zamieszkującymi stale na obszarze państwa obcokrajowcami - i zorganizowano w dwa wydziały: marynarki wojennej z kpt. —* Mansfieldem Cummingiem na czele oraz sił lądowych, kierowany przez kpt. Ver-nona Kella (pseudonim „Kelly”). W następstwie kolejnych reorganizacji Cummingowi - wkrótce znanemu jako „C” - przypadło zadanie gromadzenia danych wywiadu zagranicznego, Kellowi natomiast - który zaczął posługiwać się kryptonimem „K” - tropienie szpiegów w kraju.

Na brak pracy biuro narzekać nie mogło: z jednej strony Brytyjczycy intensywnie gromadzili dane o rozbudowie niemieckich sił lądowych i morskich, z drugiej - do chwili wybuchu I wojny światowej w kraju aresztowano 12 szpiegów niemieckich, a poważne przesłanki wskazywały, że w Wielkiej Brytanii istnieje szeroko rozbudowana siatka szpiegowska, mająca uaktywnić się natychmiast po rozpoczęciu działań wojennych.

Wkrótce po wybuchu wojny, w sierpniu 1914, Sekcję Wewnętrzną podporządkowano bezpośrednio Ministerstwu Wojny jako wydział M05. Jego oznaczenie zmieniono na MI5 po powołaniu do życia nowej struktury, jaką był zarząd wywiadu wojskowego. Sekcji Zagranicznej - jako MH(c) - powierzono zadanie zwalczania szpiegostwa poza granicami Imperium Brytyjskiego oraz gromadzenia informacji wywiadowczych za granicą.

Również i w tym czasie pracy nie brakło. Rozległej działalności wywiadowczej za granicą

towarzyszyły intensywne operacje kontrszpiegowskie w kraju. Na samym początku wojny biuro aresztowało 21 osób podejrzanych o szpiegostwo (jednej udało się zbiec), później dalsze 35.

Wydaje się, że w 1916 w Wielkiej Brytanii szpiegów już nie było.

Pod koniec wojny Sekcję Zagraniczną włączono do Ministerstwa Spraw Zagranicznych, gdzie wkrótce stała się znana jako Tajna Służba Wywiadowcza (SIS), oznaczona MI6. Do 1923 jej szefem pozostał Cum-ning. Sekcja Wewnętrzna przekształciła się natomiast w Służbę Bezpieczeństwa (Security Service - MI5). Do 1940 jej dyrektorem generalnym był Kell.

Zagrożenie bolszewickie

W okresie międzywojennym podejmowano próby połączenia MI5 i MI6 w celu skoordynowania działań przeciwko najgroźniejszemu przeciwnikowi, jakim był wówczas wywiad radziecki.

Szczytowy moment ofensywy kontrwywiadowczej przypadł na 1927 (Arcosu afera, Wilfred Macartney). Zmiana priorytetów nastąpiła dopiero pod koniec lat trzydziestych, gdy do Anglii zaczęły napływać tysiące uchodźców z krajów okupowanych przez III Rzeszę.

Pod koniec lat trzydziestych było już jednak jasne, że zagrożeniem tym znów są Niemcy. Wraz z tą świadomością

MI5

374

Struktura MI5

DIRECTOR GENERAL

(Dyrektor generalny)

Γ

DEPUTY DIRECTOR GENERAL (OPERATIONS)

(Zastępca dyrektora generalnego ds. operacyjnych)

_T

Intelligence Resources and Operations

(Zasoby wywiadowcze i operacje)

£

Counter Terrorism

(Irish and Other Domestic)

[Zwalczanie terroryzmu

(irlandzkiego i innych

wewnętrznych)]

I

Protective Security Advice (or Government and Industry

(Zabezpieczenia rządu i przemysłu)

Counter Terrorism (International)

(Zwalczanie terroryzmu międzynarodowego)

Counter-Espionage and Counter Proliferation

(Kontrwywiad i działania antyproliferacyjne)

1

Counter Subversion

(Zwalczanie sabotażu)

DEPUTY DIRECTOR GENERAL (ADMINISTRATION)

(Zastępca dyrektora generalnego ds. administracyjnych)

Finance, Resource Management and Audit

(Finanse, zarządzanie zasobami i kontrola)

Personnel, Training and Security
(Szkolenie personelu i bezpieczeństwo)

1

Support Services
(Służby materiałowo-techniczne)

mością powrócił niepokój związany ze szpiegostwem ze strony tego kraju, narastający w miarę napływu na Wyspy tysiące uchodźców z krajów opanowanych przez Hitlera.

W okresie II wojny światowej szefem MI5 był David Petrie, który piastował to stanowisko od listopada 1940 do 1946. Wszystko przemawia za tym, że pod jego rządami MI5 okazała się bardzo skuteczna. Podczas wojny na obszarze Wielkiej Brytanii ujęto i stracono 16 szpiegów niemieckich (liczbę tę należy powiększyć o 2 Hiszpanów, działających w Gibraltarze). Wielu innych przewerbowano i zmuszono do udziału w szeroko zakrojonej operacji służb kontrwywiadu brytyjskiego, tzw. systemu double-cross. Wiadomo tylko o jednym człowieku, który w czasie wojny szpiegował w Wielkiej Brytanii i uniknął złapania lub przewerbowania (-> Ter Braak Jan Wilhelm). Co najmniej dwóch innych utrzymywało, że i im powiodła się podobna sztuka, nie znalazło to wszakże potwierdzenia.

W latach wojny MI5 składała się z 6 głównych wydziałów:

- A - Administracja
- B - Kontrszpiegostwo
- C - Bezpieczeństwo
- D - Łączność z wojskiem
- E - Cudzoziemcy
- F - Kontrola zamorska

Ciężkie czasy zimnej wojny

Wojennych sukcesów MI5 nie udało się powtórzyć przez długi okres zimnej wojny. Było jednak kilka bardzo udanych operacji przeciwko ambasadom ZSRR, Francji i Egiptu (Engulf), wytropiono też i ujęto wielu agentów radzieckich, jednakże zarówno w czasie II wojny światowej, jak i po jej zakończeniu rząd brytyjski został głęboko spenetrowany przez kilku kretów radzieckich - ludzi przeważnie młodych, zwerbowanych na Uniwersytecie Cambridge (siatka szpiegowska z Cambridge). Z czasem zajęli oni wyższe stanowiska w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, MI6 i innych instytucjach państwowych.

Ucieczki -> Donalda Macleana (1951) oraz Harolda (Kima) Philby'ego (1963) do ZSRR w czasie trwającego przeciwko nim śledztwa rozczarowały do MI5 i rząd, i społeczeństwo. Nie bez powodu, istniały bowiem mocne, graniczące wręcz z dowodami poszła-

375

MI6

ki, że sama służba stała się gniazdem kretów radzieckich.

W 1963 okazało się, że taką właśnie rolę w latach II wojny pełnił Anthony Blunt. Podejrzanych było zresztą więcej. Szczegółowe dochodzenie w tej sprawie przeprowadził w latach sześćdziesiątych połączony zespół MI5-MI6 (Komitet Płynności), który po zbadaniu zarzutów stwierdził, że istnieją oznaki niemal ciągłej radzieckiej penetracji MI5 od 1942 do, przynajmniej, 1962. Członkowie zespołu podejrzewali, że nie ujawnionymi kretami radzieckimi w MI5 byli Michael Hanley, wówczas kierownik wydziału w tej instytucji, i Roger HoUis, jej dyrektor generalny (jednym z jego następców na tym stanowisku miał być właśnie Hanley!).

Obydwu przesłuchano, z zachowaniem wszelkich form, i chociaż wyniki nie były rozstrzygające, sprawy ich zamknięto. (W 1981 premier Margaret Thatcher oświadczyła w Izbie Gmin, iż po powtórnym śledztwie ustalono, że HoUis szpiegiem nie był).

Następcy Hollisa, zwłaszcza Martin Furnival Jones, stanęli przed poważnym wyzwaniem odbudowy morale pracowników agencji i przywrócenia wzajemnego zaufania. Za zadanie szczególnie ważne uznali ponowne ustanowienie bliskich stosunków ze Stanami Zjednoczonymi, zwłaszcza z FBI i CIA, traktującymi głęboką penetrację brytyjskiego wywiadu i Ministerstwa Spraw Zagranicznych, a także kompromitację amerykańskiego programu konstrukcji bomby atomowej za katastrofalne w skutkach naruszenie zasad bezpieczeństwa przez brytyjskich kolegów. Wyznaczenie w 1972 jednego z głównych podejrzanych Komitetu Płynności, Michaela Hanleya, następcą Furnivala Jonesa wywołało w Stanach Zjednoczonych niemałą konsternację. Amerykanie wciąż uważali go za spalonego, już choćby z tego powodu, że Brytyjczykom nigdy nie udało się wykryć wszystkich członków siatki szpiegów atomowych.

Dwie dekady później, w grudniu 1991 - ku zaskoczeniu opinii publicznej i szokowi funkcjonariuszy wywiadu starej daty - w gazetach porannych pojawiła się wiadomość, że dyrektorem generalnym MI5 została Stella Rimington. Była nie tylko pierwszą kobietą mianowaną szefem agencji wywiadowczej, ale także pierwszym dyrektorem generalnym MI5, oficjalnie wymienionym z imienia i nazwiska w prasie, który to fakt jedynie częściowo złagodzony został przez zapewnienie:

W związku z tą nominacją nie przewiduje się publikowania żadnych zdjęć ani wywiadów. Nie był to koniec rewelacji. 16 lipca 1993 ukazała się, wydana przez MI5 na błyszczącym papierze, 36-stronowa broszura The Security Service, informująca szczegółowo o działalności MI5 i określająca jej charakter. Zawierała też schemat organizacyjny służby oraz liczbę jej pracowników - 2 tysiące.

The Security Service wymienia 6 zadań MI5:

1) walkę z terroryzmem („Największe zagrożenie dla Zjednoczonego Królestwa stwarzają obecnie organizacje irlandzkie."); 2) kontrszpiegostwo („To prawda, że przestało istnieć dawne zagrożenie - Związek Radziecki i Układ Warszawski - faktem jednak pozostaje również, że nadal istnieje szpiegostwo."); 3) działalność antywywrotowa („Od upadku komunizmu radzieckiego (...) działania te stanowią obecnie mniej niż 5 procent prac śledczych służby."); 4) zapewnienie bezpieczeństwa; 5) wywiad bezpieczeństwa; 6) archiwizacja danych.

Walka z terroryzmem pochłania około 70 procent zasobów Służby Bezpieczeństwa, z czego około 26 procent przeznaczają się na zwalczanie zagrożeń bezpieczeństwa międzynarodowego, a około 44 procent na sprawy irlandzkie i inne problemy wewnętrzne. Oczywiście, w kwestiach związanych ze zwalczaniem terroryzmu IYTI5 współdziała ściśle z MI6 oraz z wywiadem wojskowym, w tym ze Specjalną Służbą Powietrzną (Special Air Service) i Specjalną Służbą Patrolową (Special Boat Service) straży przybrzeżnej.

1 kwietnia 1996 stanowisko dyrektora generalnego MI5 objął po Stelli Rimington Stephen Lander. Oczekiwano, że w ślad za wznowieniem akcji bombowych przez Irlandzką Armię Republikańską (IRA) położy nacisk na zwiększenie roli MI5 w walce z terroryzmem. Lander, kierujący wcześniej w MI5 zwalczaniem terroryzmu irlandzkiego, znany był ze swego bezkompromisowego stanowiska w tej sprawie.

Dyrektorzy generalni

1909-1940	gen. mjr sir Vernon Kell
1940-1946	sir David Petrie
1946-1953	sir Percy Sillitoe
1953-1956	sir Dick White
1956-1965	sir Roger HoUis
1965-1972	sir Martin Furnival Jones
1972-1979	sir Michael Hanley

1979-1981 sir Howard Smith
1981-1985 sir John Jones
1985-1988 sir Anthony Duff
1988-1991 sir Patrick Walker
1991-1996 damę Stella Rimington

[odpowiednik „sir”]

1996 - Stephen Lander

*MI6

Brytyjska Tajna Służba Wywiadowcza (Secret Intelligence Service - SIS), odpowiedzialna za wywiad zagraniczny. Początki SIS sięgają Biura Tajnej Służby, utworzonego w 1909 (MI5). Z chwilą wybuchu I wojny światowej, w sierpniu 1914, Sekcji Zagranicznej biura, przemianowanej na MI6(c), powierzono zadanie zwalczania szpiegostwa poza granicami Imperium Brytyjskiego oraz gromadzenia in-

MI6

376

formacji wywiadowczych za granicą. Podporządkowana na krótko (1916 - 1918) Ministerstwu Wojny, z chwilą zakończenia działań wojennych ponownie przeszła pod egidę Ministerstwa Spraw Zagranicznych. W 1921 utworzono Tajną Służbę Wywiadowczą (SIS) jako agencję wywiadu zagranicznego Wielkiej Brytanii, podległą Ministerstwu Spraw Zagranicznych. Szefem Sekcji Zagranicznej (SIS) MI6 od 1909 do 1923 był kpt. ->Mansfield Cumming, „C”, który opuścił to stanowisko na kilka miesięcy przed śmiercią.

Głównym celem agentów Cumminga były wówczas Niemcy. Początkowo personel wywiadu Brytyjskiego Korpusu Ekspedycyjnego we Francji, odpowiedzialny za rozpoznanie taktyczne, wywiązywał się ze swych zadań źle, jednakże różnorakie działania Cumminga, zmierzające do poprawy poziomu gromadzenia informacji, przyniosły ostatecznie pewien sukces (stworzył on m.in. funkcję tzw. dyrektorów wywiadu szczebla teatrów działań wojennych, którzy składali meldunki bezpośrednio jego sztabom).

Cumming zaangażował się również w wywiad polityczny. Po abdykacji cara Mikołaja II, 16 marca 1917, w interesie politycznym Wielkiej Brytanii zaczęło leżeć poparcie starań Aleksandra Kiereńskiego o utworzenie nowego rządu, zdolnego do utrzymania Rosji w stanie wojny z Niemcami. Służyć temu miało m.in. wsparcie finansowe, jakiego rząd brytyjski udzielał Kiereńskiemu za pośrednictwem nowojorskiego biura założonego w tym celu przez Cumminga. Jego kurierem był W. Somerset Maugham, który stał się później również pośrednikiem między premierem Lloydem George'em i Kiereńskim. Innym słynnym agentem wywiadu brytyjskiego, działającym we wstrząsanej rewolucją Rosji, był mjr Stephen Alley oraz wybitna, acz nieco dwuznaczna postać Sidney Reilly.

W 1921 zawarto brytyjsko-rosyjski układ handlowy, co stanowiło de facto uznanie reżimu bolszewickiego w tym kraju. Sygnatariusze porozumienia zobowiązywali się powstrzymać od działalności szpiegowskiej przeciwko sobie.

Inna rzecz, że ani Cumming, ani jego radziecki odpowiednik —♦ TFeliks Dzierżyński nie brali sobie tego do serca. Brytyjczyków niepokoiła zwłaszcza perspektywa wmieszania się Rosjan w narastający konflikt w Irlandii, wkrótce też pojawiły się dowody, że Rosjanie prowadzili w Wielkiej Brytanii działalność szpiegowską i wspierali tamtejszy ruch komunistyczny, co było szczególnie niepokojące z racji kłopotów, jakie przeżywała wówczas gospodarka brytyjska. (Warto zauważyć, że właśnie wówczas utworzono, również podległą Cummingowi Rządową Szkołę Kodów i Szyfrów, która wkrótce zdołała złamać szyfr dyplomatyczny używany przez ambasadę radziecką w Londynie).

W 1923 nowym dyrektorem generalnym SIS został wiceadmirał —* Hugh Sinclair, bezpośrednio po wojnie

dyrektor Wywiadu Marynarki Wojennej. Podejmowane wówczas przez MI6 działania wywiadowcze przeciwko Sowietaom i Niemcom często nakładały się na siebie. Obchodząc ograniczenia narzucone przez traktat wersalski (m.in. zakaz posiadania przez Niemcy lotnictwa wojskowego i wielu innych nowoczesnych rodzajów broni) państwo to nawiązało ścisłą współpracę wojskową z ZSRR, na terenie którego Niemcy zakładali poligony wojskowe, testowali nowe rodzaje uzbrojenia i szkolili kadry. Ze swej strony Rosja Radziecka (a później ZSRR) głównego swego przeciwnika w ewentualnym konflikcie europejskim upatrywała w Wielkiej Brytanii.

W latach trzydziestych, kiedy Niemcy rozpoczęły otwartą rozbudowę sił zbrojnych, agenci MI6 dokładali wszelkich starań, aby ustalić skalę i intensywność tych działań, jednakże środki pozostające w dyspozycji Tajnej Służby Wywiadowczej były zbyt szczupłe, aby wywiad zagraniczny mógł skutecznie prowadzić działania chroniące interesy brytyjskie w skali globalnej. MI6 nie udało się przekonująco uprzedzić rządu o zbliżającej się inwazji Włoch na Abisynię, nie zdołało również w porę przewidzieć zajęcia przez Niemcy Nadrenii w 1935. Brak było dostatecznych informacji o dalszych zamiarach Hitlera (a także realnych możliwościach Niemiec) ani po zajęciu czeskich Sudetów, ani po inwazji na Czechosłowację (1938), ani nawet po pokonaniu Polski i rozpoczęciu jej okupacji.

Komentując ten stan rzeczy, historyk wywiadu brytyjskiego -> Nigel West w M/6: British Secret Intelligence Service Operations 1909-1945 (1983) stwierdza:

Pierwszych 16 lat na stanowisku szefa SIS było dla admirała Hugh Sinclaira wyjątkowo trudne z przyczyny rozpaczliwego wręcz braku funduszy. Spowodowało to zamknięcie wielu potrzebnych placówek zagranicznych i konieczność polegania na niewydolnych już zawodowcach z okresu I wojny światowej. Ale nawet i tych pieniędzy, którymi dysponował, nie wykorzystał z pożytkiem - zbyt wiele wydawał na dane wywiadowcze o Rosji, pochodzące ze źródeł emigracyjnych, zbyt mało na inne. W rezultacie pojawienie się i wzrost potęgi nazizmu całkowicie go zaskoczyły. * * *

W latach międzywojennych SIS zabrakło siły przebicia w Whitehall. Rosyjskie raporty Cumminga podważyły wiarygodność służby, tak że nawet gdy agentom terenowym udało się zdobyć jakieś użyteczne informacje, nie dawano im wiary. Dezaprobatą wobec SIS jeszcze pogłębiła się, kiedy służba nie zdołała ani przewidzieć wydarzeń w Abisynii i Nadrenii, ani tym bardziej o nich uprzedzić. Sinclair zbyt późno uznał Niemcy za główny cel, tak że gdy Whitehall zaczął domagać się liczniejszych danych o tym kraju, nie był w stanie ich dostarczyć.

Wyrobienie sobie godnych zaufania źródeł informacji wymaga lat, a panująca w nazistowskich Niemczech atmosfera wrogości wobec obcych i obsesji na punkcie bezpieczeństwa czyniły zadanie SIS jeszcze trudniejszym.

377

Michajłow Władlen

Admirał sir Hugh Sinclair zmarł podczas pełnienia obowiązków 4 listopada 1939, w dwa miesiące po wybuchu wojny. Jego następcą, płk Stewart Menzies, który również utrzymał się na swym stanowisku ponad dekadę, kierował większością udanych brytyjskich działań wywiadowczych w czasie wojny, w tym działalnością kryptoanalityczną Ultry.

Były jednak i bardzo niebezpieczne porażki - w listopadzie 1939 na granicy holendersko-niemieckiej Niemcy porwali dwóch oficerów MI6 (-> Venlo incydent), którzy wyjawili im wiele tajemnic SIS, z personaliami agentów brytyjskich włącznie.

Mimo mało obiecujących początków, dokonania MI6 w czasie II wojny światowej uznać należy

za wielki sukces. Operacja Ultra pozwoliła MI6 zaopatrywać przywódców państw alianckich w obfite, szczegółowe i niezmiernie użyteczne informacje na temat potencjału militarnego Niemiec i Włoch oraz ich zamiarów.

Menzies umiał ułożyć współpracę zarówno z innymi brytyjskimi agencjami wywiadowczymi, jak i z ich odpowiednikami w Stanach Zjednoczonych. Dochodziło co prawda do poważnych tarć w stosunkach z amerykańskim Biurem Służb Strategicznych (Office of Strategie Services - OSS) i brytyjskim Zarządem Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE), jednak w ogólnym rozrachunku nie liczyły się one.

W czasie II wojny światowej MI6 składało się z dwóch głównych pionów, oznaczonych Y (działania sztabu dowódczego) i YP (placówki zagraniczne).

Pierwszy pion dzielił się na następujące sekcje:

- I - Polityczna
- II - Sił Lądowych
- III - Marynarki Wojennej
- IV - Lotnictwa
- V - Kontrwywiadu
- VI - Przemysłowa
- VII - Finansowa
- VIII - Łączności
- IX - Szyfrów
- X - Prasowa

Latem 1944 utworzono nową sekcję, oznaczoną IX: Radzieckie działania szpiegowskie i wywrotowe. Jej szefem został doświadczony pracownik sekcji V (kontrwywiadu). Nazywał się Harold (Kim) Philby i był jednym z najskuteczniejszych szpiegów radzieckich.

Szpiegostwo okresu zimnej wojny

Sytuacja brytyjskich służb wywiadowczych w dobie konfrontacji politycznej z ZSRR nie była łatwa, gdyż były one głęboko infiltrowane przez służby radzieckie. Na wysokich stanowiskach w MI6 znajdowali się członkowie siatki szpiegowskiej z Cambridge Harold (Kim) Philby, John Cairncross oraz George Bla-ke, a także inni agenci w rodzaju Charlesa Ellisa.

Spowodowało to wiele porażek wywiadowczych państw euroatlantyckich, m.in. w kwestii nieudanego przewrotu w Albanii lub tunelu berlińskiego (Berliński tunel).

MI6 była sama winna kilku dotkliwych niepowodzeń, np. w 1956, gdy podczas próby penetracji podwodnej części radzieckiego krążownika Ordżonikidze zginął kmdr Lionel Crabb.

Największym sukcesem wywiadu brytyjskiego było zwerbowanie płk. Olega Pieńkowskiego, którego prowadzono w porozumieniu i we współpracy z CIA. Wówczas przez krótki okres radzieckie uzbrojenie i doktryna polityki militarnej ZSRR nie kryło żadnych tajemnic dla przywódców politycznych i wojskowych Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii.

Były też i inne sukcesy, chociaż nie o tej wadze jak zwerbowanie Pieńkowskiego. Tajna Służba Wywiadowcza, w przeciwieństwie do Służby Bezpieczeństwa za dyrektorowania Stelli Rimington, nie została „upu-bliczniona” i mało prawdopodobne, by kiedykolwiek tak się stało, ponieważ mimo zakończenia zimnej wojny agenci MI6 nadal wykonują niebezpieczne misje w krajach trzecich.

Dyrektorzy generalni

- 1909-1923 kpt. sir Mansfield Cumming
- 1923-1939 adm. sir Hugh Sinclair
- 1939-1952 gen. mjr sir Stewart Menzies
- 1953-1956 sir John Sinclair

1956-1968	sir Dick White
1968-1973	sir John Rennie
1973-1978	sir -> Maurice Oldfield
1979-1982	sir Arthur Franks
1982-1985	sir Colin Figures
1985-1989	sir Christopher Curwen
1989-1994	sir Colin McColl
1994 -1999	David Speddin
1999 -	Richard Dearlove

Michajłow Władlen, gen. armii (ur. 1925)

Ostatni szef GRU, radzieckiego wywiadu wojskowego, od 1987 do 1991. Nie pracował przedtem w wywiadzie wojskowym ani nie miał żadnego doświadczenia w pracy za granicą. W 1942 wstąpił do Armii Czerwonej. Dwa lata później, po ukończeniu szkoły wojskowej, został oficerem. Początkowo służył na Dalekim Wschodzie. W 1954 ukończył prestiżową Akademię Wojskową im. Frunze-go i objął dowództwo dywizji. Przed nominacją na szefa GRU był szefem sztabu Turkiestańskiego Okręgu Wojskowego, następnie pracował w Sztabie Generalnym. [Wkrótce po sierpniowym puczu 1991 przeniesiono go do grupy inspektora Ministerstwa Obrony].

Midas

378

Midas

Pierwszy amerykański sztuczny satelita Ziemi wczesnego ostrzegania, przeznaczony do wykrywania odpaleń balistycznych pocisków raketowych dalekiego zasięgu. Opracowany w latach pięćdziesiątych - przed umieszczeniem na orbicie pierwszego radzieckiego sputnika w 1957 - projekt oznaczono jako Midas, akronim od Missile Alarm Defense System (System Obrony Alarmu Raketowego). Było to jedno z pierwszych zamierzeń satelitarnych, proponowanych przez Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych (Samos).

Midas był wyposażony w urządzenia do obserwacji w podczerwieni. Osiem satelitów równo rozmieszczonych w przestrzeni kosmicznej na dwóch pierścieniach orbitalnych miało zapewnić całkowite pokrycie terenu z rozmieszczonymi wyrzutniami raketowymi w Związku Radzieckim. Do utrzymania stałej inwigilacji wyrzutni potrzeba było osiem satelitów.

Pierwszy doświadczalny Midas został wystrzelony 26 lutego 1960 z przylądka Canaveral na Florydzie. Lot początkowo przebiegał dobrze, ale gdy człon Agena A odłączył się od rakiety Atlas D - nastąpiła eksplozja. Drugie odpalenie Midasa 24 maja 1960 przebiegło niemal doskonale. Człon Agena A-z czujnikiem na podczerwień i urządzeniami przekazywania danych o masie 1472 kg -wszedł na orbitę od 480 do 518 km nad ziemią. Mimo że został wyposażony w baterie na 28-dnio-wy lot, przestał przekazywać dane po 16 okrążeniach.

Nastąpiły dalsze próby. Powstały problemy: zbyt wysoki był procent fałszywych alarmów i zbyt mała niezawodność. W 1961 program Midas z fazy prac rozwojowych wszedł w fazę prób, otrzymując oznaczenie Program 461. Wydawało się, że program ten jest skazany na niepowodzenie, dopóki 9 kwietnia 1962 nie został wystrzelony Midas - na rok przed przewidywanym pierwotnie planem.

Midas wszedł na orbitę o wysokości 2841-3382 km, czujniki satelity pracowały sześć tygodni. W tym czasie wykrył wystrzelenie 9 amerykańskich balistycznych pocisków raketowych. Mimo że miało przyjść więcej niepowodzeń, satelita z 9 kwietnia dowiódł słuszności koncepcji, zwłaszcza że wykrył wystrzelenie pocisków raketowych Minuteman i Polaris na stały materiał pędny, który daje słabszy sygnał w podczerwieni niż większe pociski raketowe na ciekły materiał pędny.

Mimo dalszych sukcesów, prace nad Midasem wstrzymano w listopadzie 1963, by opracować system wykrywania pocisków raketowych, wystrzeliwanych z okrętów podwodnych oraz mniejszych balistycznych pocisków raketowych średniego zasięgu. Kiedy w czerwcu 1966 rozpoczęły się próby zmodyfikowanych satelitów, znowu pojawiły się problemy i pod koniec roku program Midas anulowano.

Na jego miejsce Stany Zjednoczone uruchomiły Program 949. Dotyczył on większego satelity, który można było umieścić na geosynchronicznej orbicie o wysokości 38 000 km nad ziemią. Oznaczało to, że tylko kilka satelitów, krążących z tą samą prędkością co Ziemia, byłoby względnie stacjonarnymi, a dzięki temu mogłyby prowadzić stałą inwigilację radzieckich wyrzutni raketowych.

Pierwszy start satelity w ramach Programu 949 miał miejsce 6 sierpnia 1968. Satelita wszedł na orbitę bliską geosynchronicznej o wysokości od 31 675 do 39 853 km nad ziemią. Celem tego i następnych startów było głównie obserwowanie rejonów operacji oceanicznych radzieckich okrętów podwodnych z balistycznymi pociskami raketowymi, które coraz bardziej niepokoiły amerykańskich planistów obrony. (Lądowe radary na Grenlandii, Alasce i w Kanadzie rozmieszczono tak, by mogły wykryć radzieckie balistyczne pociski raketowe w czasie wczesnej fazy ich trajektorii).

Nastąpiły dalsze starty w ramach Programu 949, niektóre udane, inne niezbyt pomyślne. A ponieważ ostatni start satelity w grudniu 1972 był udany, cały program uznano za rozwojowy, torujący drogę amerykańskiemu satelicie wczesnego ostrzegania - Programowi 647.

Pierwsze wystrzelenie satelity w ramach Programu 647 (6 listopada 1970) było tylko częściowym sukcesem, ponieważ nie osiągnięto geosynchronicznej orbity. Był to satelita o masie 1134 kg z czterema panelami akumulatorów słonecznych do załadowania akumulatorów, co zapewniło zasadniczo nieograniczoną trwałość.

Podczas drugiego startu (5 maja 1971) satelita z Programu 647 perfekcyjnie osiągnął orbitę. Czas lotu balistycznego pocisku raketowego, wystrzelonego ze Związku Radzieckiego w kierunku Stanów Zjednoczonych, wyniósłby jakieś 30 minut. Satelita Programu 647 mógł wykryć wystrzelenie i w zasadzie natychmiast przekazać ostrzeżenie. Po 6 minutach mógłby dostarczyć wystarczające dane do określenia trajektorii i - tym samym - celu pocisku raketowego.

System inwigilacji satelitarnej stał się systemem operacyjnym. Jego powodzenie doprowadziło do podania do wiadomości publicznej w 1973-1974 bezprecedensowej liczby szczegółów. W tym czasie program przemianowano na Program Wsparcia Obrony (Defense Support Program - DSP). W połowie lat siedemdziesiątych na geosynchronicznej orbicie znajdowały się trzy satelity DSP - dwa nad zachodnią półkulą, a jeden nad wschodnią, umożliwiając stałą inwigilację radzieckich i chińskich wyrzutni raketowych. Satelity DSP pozostają nadal na orbicie.

Jako uzupełnienie stałych naziemnych stacji odbiorczych w Stanach Zjednoczonych i w Alice Springs w Australii wprowadzono kilka ruchomych stacji odbiorczych. Następnie w aparaty odbiorcze DSP wyposażono latające stanowiska dowodzenia Sił Powietrznych Stanów Zjed-

379
Mielech Igor

noczonych (E-4 Looking Glass) oraz Powietrznego Systemu Wczesnego Ostrzegania i Kontroli (E-3 AWACS - Airborne Warning and Control System), co zapewniło duże szanse przetrwania amerykańskim decydom w razie odwetu jądrowego.

Detektory na podczerwień w tych satelitach - chociaż przeznaczone do wykrywania odpaleń balistycznych pocisków raketowych - mogą także wykrywać niektóre samoloty z turbinowymi silnikami odrzutowymi, używające dopalaczy do przyspieszania lotu, zwłaszcza gdy znajdują się nad wodą. Jednakże o tej możliwości wyżsi urzędnicy amerykańscy rzadko mówią na forum

publicznym.

Midway

Atol w zachodniej części Wysp Hawajskich na Oceanie Spokojnym, baza wojskowa Stanów Zjednoczonych. 3-5 czerwca 1942 rejon bitwy lotniczo-morskiej, stoczonej między siłami Japonii i Stanów Zjednoczonych, uważanej za „punkt zwrotny” II wojny światowej na Pacyfiku. Słabsze siły amerykańskiej marynarki wojennej zdecydowanie pokonały flotę japońską, usiłującą zająć wyspę Midway na Wyspach Hawajskich i zmusić US Navy do rozstrzygającej bitwy. Amerykańskie zwycięstwo koło Midway stało się możliwe dzięki temu, że kryptolodzy amerykańskiej marynarki wojennej zdołali odczytać japoński kod morski (Wywiad Łączności Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych).

Strategia japońska wymagała zajęcia Midway i zachodnich Wysp Aleuckich, aby utworzyć linię obrony od Kiska na Aleutach przez Midway, Wake, Wyspy Marshalla i Wyspy Gilberta, a następnie na zachód do Port Moresby i Holenderskich Indii Zachodnich. Zajęcie Midway byłoby także odpowiedzią na wyprawę bombową ppłk. Jamesa (Jimmy'ego) Dolittle'a w kwietniu 1942, pozbawiłoby Stany Zjednoczone wysuniętej bazy dla okrętów podwodnych i służyłoby za odskocznnię do zajęcia Hawajów.

Kryptolodzy amerykańskiej marynarki wojennej zdołali ustalić, że zbliża się japońska operacja, ale nie mogli określić jej celu. Japończycy używali kilku nazw kodowych. Jeden z kryptologów, komandor porucznik ->W. J. Holmes, podsunął myśl, żeby amerykański dowódca na Midway wysłał depeszę do Pearl Harbor, iż na wyspie zepsuł się destylator wody i żeby użył prostego kodu, który Japończycy mogliby prawdopodobnie łatwo rozszyfrować. Wkrótce kryptolodzy odczytali zakodowaną japońską wiadomość, stwierdzającą, iż mówi się o braku wody na AF. W ten sposób Amerykanie dowiedzieli się, że celem było Midway. AF już wcześniej zidentyfikowano jako cel japońskiej operacji.

Japończycy zaangażowali do ataku Midway-Aleuty niemal wszystkie dostępne okręty wojenne, w tym 8 z 10 zdolnych do działań lotniskowców. Kryptolodzy amerykańscy złożyli z fragmentów stosunkowo dokładny obraz tego planu. Amerykański dowódca Obszaru Pacyfiku, admirał Chester W. Nimitz, mimo sprzeciwu niektórych oficerów sztabu, sceptycznie odnoszących się do analizy kryptologów - postanowił wysłać swoje jedyne lotniskowce przeciwko siłom japońskim, dowodzonym przez admirała Isoroku Yamamoto. Zaskoczono Japończyków. W całodniowej bitwie 4 czerwca 1942 amerykańskie samoloty, bombardujące z lotu nurkowego, startujące z lotniskowców zatopiły 4 lotniskowce japońskie i krążownik. Inny krążownik został poważnie uszkodzony. Na lotniskowcach japońskich zniszczono 250 samolotów, zginęło też wielu wyszkolonych pilotów i mechaników. Straty Amerykanów: jeden lotniskowiec i niszczyciel.

Była to pierwsza decydująca klęska japońskiej marynarki wojennej od 1592. Bitwa ta oznaczała także punkt kulminacyjny japońskiej ekspansji na Pacyfiku (kpt. Joseph J. Rochefort).

Mielech Igor, ppłk

Zawodowy oficer wywiadu radzieckiego, zdemaskowany, gdy pracował w ONZ w Nowym Jorku.

Absolwent Szkoły Języków Obcych -> MGB i wykładowca Wojskowej Akademii

Dyplomatycznej. Od 1958 w Stanach Zjednoczonych, zatrudniony w sekretariacie ONZ.

W orbitę zainteresowania FBI dostał się z racji stosunków z inwigilowanym już wcześniej Williamem Hirschem (-> John Gilmore). 23 października 1958 obydwaj spotkali się w Chicago z osobnikiem określanym przez FBI jako Agent X, któremu Mielech zaproponował 200 dolarów za dostarczenie zdjęć lotniczych i map rejonu Chicago. Po dwóch kolejnych kontaktach z podwójnym agentem FBI 27 października 1960 aresztowało w Nowym Jorku zarówno Mielecha,

jak i Hir-scha. Oskarżono ich

o spiskowanie w celu uzyskania informacji dotyczących obrony narodowej, aby przekazać je Rosji Radzieckiej.

Mielech, którego nie chronił immunitet dyplomatyczny, po krótkim pobycie w więzieniu został zwolniony za kaucją z zakazem opuszczania Manhattanu. Nie wytoczono mu procesu; w końcu został zwolniony pod warunkiem, że opuści Stany Zjednoczone, co uczynił 8 kwietnia 1961.

Hirsch pozostał w więzieniu.

Prasa amerykańska krytykowała zlekceważenie przez administrację Kennedy'ego zarzutów przeciwko Mielechowi. I chociaż prezydent zaprzeczał, to wydaje się, że istniał związek między sprawą Mielecha a uwolnieniem dwóch amerykańskich lotników, ocalałych po zestrzeleniu samolotu B-47 przez radzieckie myśliwce 1 lipca 1960.

Z owej wymiany szpiegów skorzystał również Hirsch.

Mienżynski Wiaczesław

380

Mienżynski Wiaczesław (1874-1934)

Szef radzieckiego OGPU, organu tajnej policji i bezpieczeństwa, od 1926 do 1934 (WCzeKa).

Mienżynski, następca Feliksa Dzierżyńskiego, podobnie jak on wywodził się z polskiego ziemiaństwa. Był pierwszym zastępcą szefa OGPU od 1923 do 1926, zanim został szefem tej organizacji.

Amerykański analityk wywiadu, John Dziak, tak opisuje Mienżynskiego w swej Chekisty: A History of KGB (1988):

Utalentowany poliglota i intelektualny dyletant. Był człowiekiem chorowitym albo hipochondrykiem, okazał się pionkiem w rękach innych. Odpowiadało to Stalinowi, ponieważ zastępca Mienżynskiego (Gienrich) Jagoda był jednym z jego popleczników.

10 maja 1934 Mienżynski zmarł na atak serca. Wiadomo było, że miał słabe serce i znajdował się pod opieką kremłowskich lekarzy.

W lipcu 1934 OGPU zostało wchłonięte przez NKWD. Po Mienżynskim szefem wywiadu radzieckiego został Gienrich Jagoda, jego pierwszy zastępca.

Mierkułow Wsiewołod, gen. armii (1895-1953)

Szef radzieckiej tajnej policji politycznej. Nazywany cieniem Ławrientija Berii, szefa NKWD, którego stał się najbardziej zaufanym współpracownikiem.

Mierkułow w latach 1921-1931 pracował kolejno w gruzińskiej WCzeKa, —* GPU Adżaristanu i OGPU, a następnie przez 7 lat w aparacie partyjnym w Gruzji. W grudniu 1938 został pierwszym zastępcą Berii w NKWD. W 1941 i od 1943 ludowy komisarz bezpieczeństwa publicznego.

Węgierski dyplomata Miklós Nyaradi pisał o Mierkułowie w My Ringside Seat in Moscow (1953):

Paradoks: człowiek o wielkiej dobroci i bestialskim okrucieństwie, śmiertelnie poważny i dowcipny. Ma cierpliwość Hioba i wypala jednego po drugim 40-50 papierosów w ciągu dnia.

Człowiek tak ważny, że rosyjscy ambasadorzy stają na baczność w jego obecności. Jest nieśmiały; kiedy mówi, leciutko się uśmiecha. Był człowiekiem, który osobiście nadzorował likwidację niemal dwóch milionów Estończyków, Litwinów i Łotyszy z bezlitosną niezawodnością. Jednak podobnie jak gangster, który płacze, gdy słyszy „Kolysankę” Brahmsa, tak Mierkułow wzrusza się, jeśli chodzi o dzieci. Kiedyś, gdy go lepiej poznałem, pokazał mi ze łzami oczach zdjęcie swego syna żołnierza.

Mierkułow uchodził w resorcie za subtelnego intelektualistę, pod pseudonimem Wsiewołod Ross pisywał sztuki teatralne wystawiane z sukcesami na najlepszych scenach radzieckich. Ponośi

odpowiedzialność za masowe deportacje ludności oraz mord katyński. Prowadził rozmowy polityczne z ocalałymi oficerami Wojska Polskiego, m.in. z gen. Władysławem Andersem. Podczas

wojny nadzorował wywiad atomowy. Zwolniony ze służby bezpieczeństwa w maju 1946, został zastępcą, a następnie szefem Głównego Zarządu Dóbr Zagranicznych przy Radzie Ministrów, a później ministrem kontroli państwowej (1950). Członek KC (1939), przesunięty w 1952 na zastępcę członka. Beria po śmierci Stalina ponownie uczynił Mierkułowa swym zastępcą w MSW. Aresztowany latem 1953, został oskarżony pod fałszywymi zarzutami, skazany na śmierć i stracony 23 grudnia tegoż roku.

Mikrat

Pozytywowa odbitka mikrofotograficzna mikrofotografia.

Mikrodot (dosł. mikrokropka, maleńka kropka)

—* Mikrofotografia

Mikrofotografia

Fotograficzne pomniejszenie rozmiarów dokumentu lub innego kopiowanego materiału w celu ułatwienia ukrycia go podczas transportu. Wynalazek mikrodotu przypisuje się Niemcom, mikrofotografii używali jednak już Francuzi podczas oblężenia Paryża w 1870. Ówczesne mikrofotografie mieściły 300 tysięcy liter, przesyłano je przez linie nieprzyjacielskie balonami i za pomocą gołębi pocztowych. W książce Handbook for Spies (1949) agent radziecki Alexander Foote utrzymuje, że radzieckie służby wywiadowcze używały mi-krodotów przed II wojną światową.

Jeżeli nawet Niemcy nie wynaleźli mikrodotów, to wnieśli istotny wkład w rozwój technik mikrofotografii i szeroko stosowali je zarówno przed, jak i w czasie II wojny światowej. Także Brytyjczycy posługiwali się w czasie wojny mi-krodotami, bazując na negatywach trzydziestopięcio-milimetrowych wykonanych na błonie filmowej o bardzo wysokiej rozdzielczości, które następnie pomniejszono ponownie.

W mikrofotografii używa się także pozytywowych błon fotograficznych. Wykonane na nich odbitki, zwane „mi-kratami”, wykorzystywali w czasie II wojny światowej Niemcy. Współczesne mikraty mają postać kwadracików o boku ca 1 mm. Panuje powszechne przekonanie, że posługiwały się nimi radzieckie służby wywiadowcze.

Miller Richard (ur. 1937)

Pierwszy agent FBI skazany za szpiegostwo na rzecz Związku Radzieckiego. Miller, człowiek o wielkiej tuszy (113 kg), mało sprawny fizycznie, wstąpił do FBI w 1964. Jego tryb życia budził wątpliwości przełożonych. Ojciec ośmiorga dzieci, bezustannie gonił za do-

381

Mincemeat

datkowym zarobkiem. Prowadził handel obwoźny produktami firmy Amway ze służbowego samochodu, sprzedawał informacje prywatnym detektywom itd. Zdarzyło mu się zgubić broń i dokumenty, innym razem - pozostawić na noc klucz w zamku ekspozytury. Jeden z kolegów opisywał go jako „człowieka niechlujnego, w wymiętym i poplamionym ubraniu”.

W związku z tymi zastrzeżeniami Miller został w 1982 przeniesiony z lokalnego biura w Riverside w Kalifornii do ekspozytury w Los Angeles i przydzielony do wydziału kontrwywiadu, gdzie można było znacznie lepiej kontrolować jego działalność.

W sierpniu 1984 agenci inwigilujący radziecki konsulat w San Francisco, uchodzący za centrum szpiegowskie, zauważyli kobietę wysiadającą z samochodu, który później podjechał do ekspozytury FBI w Los Angeles. Była to Swietłana Ogorodnikowa. Zespół inwigilacyjny uznał początkowo, iż któryś z agentów ekspozytury podjął śledztwo, które zaprowadziło go do

konsulatu.

Agenci nie wiedzieli wówczas, że Ogorodnikowa miała przy sobie odznakę i dokumenty Millera, aby udowodnić w konsulacie, iż jest on istotnie agentem FBI. Miała także kopię tajnej instrukcji dotyczącej zbierania informacji wywiadowczych, którą Miller zrobił na służbowej fotokopiarce. Dokument określono później jako „przewodnik, który mógł dać Sowiecom dokładny obraz działań FBI i wywiadu amerykańskiego”.

Ogorodnikowa i Millera łączyły „liczne osobiste kontakty”. Swietłana opowiadała, iż próbowała opierać się natarczywości Millera, ale w końcu uległa mu ze strachu. Podając się za majora KGB, oferowała kochankowi 65 tysięcy dolarów w złocie i banknotach oraz płaszcz burberry wartości 675 dolarów za informacje o miejscu pobytu skazanych w Związku Radzieckim in absentia na śmierć mjr. Stanisława Lewczyński i pilota wojskowego Wiktora Bielenki, który w 1976 zbiegł do Japonii najnowszym myśliwcem MiG 25. Przypuszczalnie obaj mieli stać się celami zabójców z KGB. Miller nie zdołał dostarczyć tych danych.

We wrześniu 1984, gdy FBI bliskie było zakończenia sprawy określanej kryptonimem Whipworm, Miller przyznał się swemu zwierzchnikowi, że od miesiąca jest podwójnym agentem i pracuje na własną rękę, aby spenetrować KGB i „dowieść sobie oraz Biuru, że jest lepszy niż o nim sądzono”.

Po kilkudniowych przesłuchaniach Millera aresztowano. Podczas rewizji w jego mieszkaniu odnaleziono tajne dokumenty. Aresztowano także Ogorodnikowów, a rewizja w ich mieszkaniu odkryła standardowe wyposażenie szpiegowskie: specjalny sprzęt fotograficzny, przybory do tajnego pisma. Ogorodnikowa, sądzona w odrębnym procesie, zgodziła się świadczyć przeciwko kochankowi, oskarżonemu o spisek w celu uprawiania szpiegostwa oraz o przekazywanie tajnych dokumen-

tów. obrońcy Millera podtrzymywali jego wersję, jakoby starał się samodzielnie przeniknąć do KGB. Ponieważ przysięgli nie uzgodnili werdyktu, postępowanie umorzono w listopadzie 1985. W drugim procesie, w 3 miesiące później, Swietłana zeznawała już jako świadek obrony. Twierdziła, iż Miller jest niewinny. Sama poszła na ugodę, aby uniknąć dożywocia. Sąd uznał jednak oskarżonego winnym stawianych zarzutów. Skazano go na dożywotnie więzienie oraz 60 tysięcy dolarów grzywny.

Minaret

Najściślej utajniony wydzielony program NSA, zakładający przechwytywanie i kontrolę informacji napływających z zagranicy do cudzoziemców mieszkających na terenie Stanów Zjednoczonych i obywateli amerykańskich, podejrzanych o udział w niepokojach społecznych, zwłaszcza w akcjach protestu przeciwko wojnie wietnamskiej. Datowany na 1 lipca 1969 regulamin operacji Minaret (oznaczony jako ściśle tajny) przewidywał kontrolę środków porozumiewania się osób lub organizacji zaangażowanych w niepokoje społeczne, ruchy i demonstracje antywojenne oraz osób uchylających się od służby wojskowej i dezertersów biorących udział w ruchach antywojennych.

(Wywiad wewnętrzny, Shamrock operacja)

Mincemeat

Pomysłowa brytyjska operacja pozoracyjna, mająca utwierdzić Naczelne Dowództwo niemieckie, że celem spodziewanej w połowie 1943 inwazji alianckiej będzie Półwysep Bałkański, a nie Sycylia. Plan operacji zakładał za-inscenizowanie sytuacji, która umożliwiłaby przechwycenie przez Niemców ściśle poufnych dokumentów, zdradzających plany aliantów. W razie sukcesu należało się spodziewać, że Niemcy przerzucą na Bałkany pewną liczbę wojsk kosztem obrony Sycylii.

Wywiad brytyjskiej marynarki wojennej wykorzystał w tym celu zwłoki pewnego człowieka,

które na czas wyrobienia wiarygodnej tożsamości i odpowiednich dokumentów zakonserwowano w suchym lodzie. Zmarły uzyskał osobowość oficera Królewskiej Piechoty Morskiej, Williama Martina - urodzonego w 1907 w Cardiff w Walii, kapitana, p.o. majora, przydzielonego do Dowództwa Połączonych Operacji.

Zwłoki ubrano w mundur oficera piechoty morskiej z odpowiednimi dystynkcjami, baretkami orderowymi, plakietką identyfikacyjną, dokumentami wojskowymi. „Major” miał także przy sobie wykorzystane bilety do teatru, banknoty funtowe i bilon, zaświadczenie ze swego klubu o zakwaterowaniu w Londynie i inne tego rodzaju drobiazgi osobiste. Ważniejsze jednak, że miał

Ming

382
również przymocowaną łańcuszkiem do ręki i zamkniętą na kluczyk teczkę z dokumentami urzędowymi i osobistym listem jednego z wyższych oficerów alianckich, z których wynikało, że mjr Martin udawał się samolotem z Anglii do alianckiej Kwatery Głównej sprzymierzonych w Afryce Północnej.

Zwłoki w zaplombowanym, hermetycznym pojemniku przetransportowano na pokład okrętu podwodnego ->Seraph (jego dowódca i oficerowie zostali wcześniej zaprzysiężeni, a załoga poinformowana, że pojemnik zawiera tajne urządzenie meteorologiczne nowej generacji).

Wczesnym rankiem 30 kwietnia w okolicach Huelva na wybrzeżu hiszpańskim „major Martin” wydobyty został z pojemnika, przyodziany w kamizelkę ratunkową i po odśpiewaniu Psalmu 39 zepchnięty do morza, skąd przyплыw wyniósł ciało na brzeg.

Hiszpania roiła się od agentów niemieckich, którzy dowiedzieli się niebawem o znalezionych przez miejscowego rybaka zwłokach oficera brytyjskiego, tym bardziej że Brytyjczycy zwrócili się oficjalnie o wydanie ciała. Niemcy otworzyli teczkę z dokumentami, prześwietlili ją, umieścili ją na powrót w aktówce, po czym przedstawiciele oficjalnych władz hiszpańskich zwrócili dyplomatom brytyjskim ciało wraz z wszystkim, co przy nim znaleziono. Zdjęcia natychmiast wysłano do Berlina, gdzie ich analizą zajął się wywiad. „Major Martin” znalazł się na najbliższej liście strat brytyjskich, a w celu dodatkowego uwiarygodnienia podstępu w miesiąc później wzmiankę o jego śmierci opublikował „The Times”. (Poprzednio podano wiadomość o katastrofie samolotu lecącego do Gibraltaru, w której zginęło kilku oficerów brytyjskich).

Po sprawdzeniu wszystkich przedmiotów zwróconych wraz z ciałem „majora Martina” stwierdzono, że dokumenty zostały przeczytane, a następnie ponownie złożone i opieczętowane - najprawdopodobniej przez Niemców. Szef sztabu brytyjskiego zawiadomił telegraficznie przebywającego w Stanach Zjednoczonych premiera Winstona Churchilla, że „mielonkę połknięto”.

Sukces operacji przeszedł najśmielsze oczekiwania - napisał później szef sztabu Churchilla, gen. Hastings L. Ismay. -Rozciągnąć linie obrony niemieckiej w poprzek całej Europy, do tego stopnia, że Niemcy wycofali część okrętów z Sycylii, to doprawdy godne podziwu osiągnięcie. „Majora Martina” - nigdy nie ujawniono jego prawdziwej tożsamości - pochowano na cmentarzu w Huelva.

Mózgiem operacji Mincemeat był Even Montagu, prawnik pracujący w czasie wojny w wywiadzie marynarki wojennej, później prokurator wojskowy Royal Navy. Za pomysł operacji otrzymał Military Order of the British Empire. Jego książka o operacji Mincemeat *The Man Who Never Was* (1953), stała się podstawą scenariusza filmu pod tym samym tytułem.

Ming

Oznaczenie kodowe Niemiec i Niemców, używane przez brytyjskie —* Kierownictwo Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE).

MI, Military Intelligence

—* Wywiad wojskowy

Ministerstwo Bezpieczeństwa, Ministerstwo Biezopasnosti (MB)

Rosyjskie Ministerstwo Bezpieczeństwa, zastąpiło KGB; istniało od 1991 do 1993. Powołane dekretem prezydenta Rosji, Borysa Jelcyna, z 19 grudnia 1991. Pierwszym ministrem został gen. armii Wiktor Ba-rannikow, który kierował MB do lipca 1993, kiedy zastąpił go gen. płk Nikołaj Gołuszko.

Ministerstwo zostało rozwiązane po przewrocie październikowym 21 grudnia w 1993. Jego głównymi członami wywiadowczymi były Służba Wywiadu Zagranicznego (-> SWR) i Federalna Agencja Bezpieczeństwa (późniejsza -> FSK). (Rosja - ZSRR)

Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego, Ministerstwo Gosudarstwiennoj Biezopasnosti (MGB)

-► NKWD

Mintkenbaugh James A., sierż.

Sierżant US Army, zwerbowany przez innego sierżanta, Roberta Lee Johnsona, do szpiegowania na rzecz KGB w RFN w latach pięćdziesiątych. Mintkenbaugh był homoseksualistą i fakt ten - jak stwierdza raport rządowy - zainteresował KGB, ponieważ społeczeństwo często stroni od homoseksualistów, którzy czują się wówczas jak wyrzutki społeczne. Taka osoba może chcieć odplącić się społeczeństwu, które skazało ją na sytuację nie do pozazdroszczenia. KGB zleciło Mintkenbaughowi zadanie wyszukiwania innych kandydatów na agentów pośród amerykańskich homoseksualistów i wysłało go na przeszkolenie do Moskwy. Tam kazano mu się ożenić z Rosjanką, zwerbowaną przez KGB, i pojechać do Kanady, gdzie miał zdobyć świadectwa urodzenia osób, które zmarły w dzieciństwie. Polecono także Mintkenbaughowi udać się do Waszyngtonu, aby podjął tam pracę w charakterze sprzedawcy nieruchomości. W tej roli mógłby uzyskiwać informacje personalne o wojskowych i pracownikach państwowych, rozglądających się za kupnem domu.

Opracowany w szczegółach plan KGB spalił na panewce, zanim Mintkenbaugh zaczął go realizować.

383

Mitchell Bernon F.

W 1965 Johnson ujawnił się i wydał Mintkenbaugha. Obu sądzono, uznano za winnych i skazano na 25 lat więzienia.

MIR

Radzieckie załogowe laboratorium orbitalne, służące do badań naukowych, jak również do zadań wojskowych, łącznie z rozpoznaniem. Mira umieszczono na orbicie 19 lutego 1986. Zastąpił stacje orbitalne serii Salut, pierwsze stacje orbitalne na świecie. 15 marca statek kosmiczny pomyślnie połączył się z Mirem, przewożąc dwóch kosmonautów, którzy przez 125 dni przebywali na stacji orbitalnej. Podstawowy Mir jest w zasadzie kompleksem mieszkalnym i kontrolnym, a bieżące doświadczenia i inne prace prowadzone są w specjalnie wyposażonych modułach, dołączonych do Mira.

Raport amerykańskiego Departamentu Obrony The Soviet Space Challenge (1987) przewidywał, że

Mir będzie służył do prowadzenia doświadczeń wojskowych. Wiele z tych doświadczeń będzie prowadzonych za pomocą obserwacji wzrokowych, aparatów fotograficznych, radarów, spektrometrów i multispektralnych elektrooptycznych czujników - urządzeń, które mogą wspomagać prace m.in. nad systemami obronnymi: antysatelitarnym i balistycznymi pociskami raketowymi.

W porównaniu z Salutem 7- ostatnią stacją serii Salut umieszczonym na orbicie w 1982 - Mir ma

sześć węzłów cumujących dla statków kosmicznych w porównaniu z dwoma wcześniejszej stacji, ma powiększone systemy przetwarzania energii słonecznej i mocy, większą moc obliczeniową systemu komputerowego oraz indywidualne „kabiny” dla członków załogi. Panele z bateriami słonecznymi Mira dostarczają niemal 10 kilowatów energii dla „gospodarstwa domowego” i programów badawczych.

Mir regularnie zaopatrywany jest przez statki kosmiczne, a załogi wymienia się na stałej zasadzie, chociaż w kwietniu 1989, po powrocie trzyosobowej załogi na ziemię, stacja na krótko pozostawała pusta. Jako powód tej zwłoki radzieccy rzecznicy podawali problem techniczny z nowymi modułami, jakie miały towarzyszyć stacji kosmicznej.

Rosjanie zabrali w przestrzeń kosmiczną japońskiego dziennikarza, a następnie francuskich astronautów, którzy spędzili pewien czas na pokładzie Mira. W 1995 także amerykański astronauta, Norman E. Thagard, poleciał w rosyjskim statku kosmicznym i spędził 115 dni na pokładzie Mira. Był pierwszym Amerykaninem, który poleciał w rosyjskim statku kosmicznym i ustanowił rekord przebywania Amerykanina w przestrzeni kosmicznej.

W listopadzie 1995 na 3 dni połączył się z Mirem amerykański wahadłowiec kosmiczny Atlantis, aby zainstalować w Mirze specjalny dok cumujący oraz złożyć

krótką wizytę załozde. 28 marca 1996 Atlantis ponownie połączył się z Mirem i na rosyjską stację kosmiczną przeniósł się (na pięciomiesięczny pobyt) amerykański kosmonauta Shannon W. Lucid. Była to pierwsza tego rodzaju orbitalna „przesiadka”. (Kiedy 31 marca Atlantis powrócił na Ziemię, po raz pierwszy wylądował z mniejszą załogą niż wystartował).

Załogi Mira ustanowiły kilka rekordów przebywania w przestrzeni kosmicznej; m.in. 27 grudnia 1991 kosmonauta Jurij Romanienko powrócił na Ziemię po 326 dniach w przestrzeni kosmicznej. Podstawowa stacja orbitalna Mir ma masę jedynie 22 ton i została umieszczona na orbicie o wysokości od 335 do 358 km nad Ziemię. Następnie do podstawowego Mira dołączono moduły i powiększono węzły cumujące. Na przykład stały węzeł cumujący, zainstalowany przez Atlantis w listopadzie 1995, miał masę 4,5 tony. (Podczas tego połączenia Atlantis amerykański statek kosmiczny przewiózł także dla Mira 450 kg świeżej wody oraz 478 kg sprzętu i żywności i zabrał z powrotem na Ziemię 371 kg sprzętu). Załozde udaje się usuwać pojawiające się awarie i dzięki temu stacja znajduje się nadal na orbicie okołoziemskiej.

Mira Francisco Dea., sierż.

Podoficer USAF, w 1983 przydzielony do 601 Grupy Kontroli Taktycznej w RFN. Poddany rutynowej kontroli bezpieczeństwa, przyznał się do przekazywania zdjęć tajnych dokumentów ugrupowaniu terrorystycznemu, które z kolei dostarczało je Sowietom. Postawiony przed sądem wojennym, na mocy układu sądowego otrzymał wyrok 7 lat więzienia i dyscyplinarnego wydalenia ze służby.

Mistyfikacja

Działania podejmowane w celu wprowadzenia w błąd nieprzyjaciela co do rzeczywistych zamiarów strony przeciwnej, zwłaszcza manipulacja informacją, jej przeinaczanie lub - »dezinformacja.

Mitchell Bernon F. (иГ. 1929)

Kryptolog NSA, uciekinier do ZSRR. Po ukończeniu szkoły średniej i zaliczeniu trzech semestrów w California Institute of Technology zgłosił się ochotniczo do US Navy. Przeszkolony w zakresie kryptologii, został przydzielony do radiowej stacji podsłuchowej (Grupa Bezpieczeństwa Marynarki Wojennej) w Japonii. Związał się tam z Williamem Martinem. Podjął następnie studia na Uniwersytecie Stanford na Wydziale Matematyki i rozpoczął pracę w NSA. Wraz z Martinem zbiegł w 1960 do ZSRR, gdzie obdarzono go radzieckim obywatelstwem. W 1979,

MKULTRA

384

rozczarowany Związkiem Radzieckim, zwrócił się do Departamentu Stanu z pytaniem o możliwość powrotu do kraju; otrzymał odpowiedź odmowną.

MKULTRA

Ściśle tajny program badawczy CIA, dotyczący ewentualnego użycia LSD i innych narkotyków powodujących zmiany osobowości. Chodziło o stworzenie agenta doskonałego - osoby, której umysł byłby w pełni kontrolowany przez oficera prowadzącego.

Realizacja programu MKULTRA przypada na okres kadencji Allena W. Dullesa na stanowisku DCI (1953-1961). Z pomysłem tym wystąpił, w kwietniu 1953, Richard McG. Helms, przyszły DCI, pracujący podówczas w tajnej służbie CIA (późniejszym Zarządzie Operacji). Zasugerował on Dullesowi, że CIA powinna

opracować metody tajnego używania środków biologicznych i chemicznych oraz wywoływania różnych stanów psychicznych przydatnych w prowadzonych aktualnie bądź przyszłych tajnych operacjach.

Jego zdaniem realizacja tego celu pozwoliłaby Agencji uzyskać gruntowną wiedzę o potencjale nieprzyjaciela w dziedzinie badań teoretycznych, co pozwoliłoby nam skutecznie bronić się przed przeciwnikiem, który - być może - tak samo jak my w tej chwili, powstrzymuje się od użycia wspomnianych metod.

Starając się później wyjaśnić, dlaczego CIA zaangażowała się w tak niezwykłą dyscyplinę nauki, Helms zwrócił uwagę, że każdy oficer prowadzący ma wpojona podstawową zasadę:

Nie licz na to, że twój agent uczciwie zrobi to, czego od niego żadasz albo będzie składał ci wierne i szczegółowe meldunki, dopóki całkowicie nie zapanujesz nad jego ciałem i duszą. I owa „dusza” właśnie, a przynajmniej wola ludzka, były przedmiotem wielu eksperymentów prowadzonych w ramach programu MKULTRA. Jeden z nich, badający wpływ LSD, zakończył się przypadkiem śmierci w dziwnych okolicznościach.

Początki koncepcji wykorzystania narkotyków powodujących zmiany osobowości sięgają 1949, ściślej zaś -rozprawy sądowej przeciwko kardynałowi Josefowi Mindszenty'emu, oskarżonemu przez komunistyczne władze węgierskie o zdradę. Kardynał przyznał się do winy, jednakże uwagę obecnych na sali obserwatorów zwróciło jego nienaturalne zachowanie, zwłaszcza niezwykła szklistość oczu. CIA wysłała do Europy agentów, których zadaniem było ustalenie, w jaki sposób oskarżyciele zdołali uzyskać oczywistą kontrolę nad zachowaniami i wypowiedziami kardynała, szerzej

mówiąc - nad jego umysłem. Jeżeli Sowieci istotnie byli w stanie manipulować jaźnią człowieka, to Agencja za wszelką cenę chciała poznać metody tej manipulacji.

CIA zainteresowana była także tzw. serum prawdy i substancjami chemicznymi, wywołującymi trwałą amnezję.

W ramach Sztabu Służb Technicznych (Technical Services Staff - TSS) Agencji, zajmującego się wytwarzaniem gadżetów niezbędnych dla uprawiania rzemiosła, funkcjonowała również sekcja chemiczna, badająca działanie trucizn i środków odurzających. Na początku lat pięćdziesiątych jej szef, dr Sidney Gottlieb, zasugerował podjęcie doświadczeń z nową substancją o silnym działaniu halucynogennym - LSD (dwuetylo-amid kwasu lizergowego). Po zaaprobowaniu pomysłu Helmsa przez Dullesa program otrzymał oznaczenie kodowe MKULTRA (człon MK oznaczał, że jego realizacją zajmuje się TSS, ULTRA było, jak się wydaje, słowem dobranym przypadkowo).

Aczkolwiek badania miały dotyczyć także innych narkotyków, uwaga CIA skupiła się na LSD, narkotyku o działaniu milion razy silniejszym niż haszysz. Badania, finansowane oficjalnie przez

pośredników nie mających na pozór żadnych powiązań z Agencją, prowadziły tak szacowne instytucje, jak: Columbia University i Szpital Mt. Sinai w Nowym Jorku, ośrodek badawczy Państwowego Instytutu Zdrowia Psychicznego j Uni-versity of Illinois Medical School. Jednej z grup testowych, poddawanych eksperymentom w federalnym szpitalu dla narkomanów w Lexington w Kentucky, podawano LSD przez 77 dni bez przerwy.

Najbardziej znany opinii publicznej eksperyment Gottlieba rozpoczął się w listopadzie 1953, podczas spotkania z naukowcami z ośrodka badań nad broniami biologicznymi i chemicznymi US Army w Fort Detrick koło Frederick w Maryland, gdzie prowadzono prace nad truciznami i antytoksynami neutralizującymi skutki działania trucizn używanych przez KGB (tam między innymi powstała trucizna będąca wyciągiem z pewnego gatunku trującego małża, którą miał przy sobie Francis Garry Powers).

Jednym z naukowców w Detrick był dr Frank Olson. 19 listopada 1953, podczas garden party uczonych w domku myśliwskim w zachodniej części stanu Maryland, Gottlieb dodał do jego drinka LSD. Olson stał się najpierw nadmiernie pobudzony, później ponury, a w końcu zaczął zdradzać objawy skrajnej depresji, w związku z czym uznano, że powinien zostać poddany kontroli psychiatrycznej. W towarzystwie dwóch kolegów odwieziono go do pewnego psychiatry w Nowym Jorku. Niebawem cała trójka była już z powrotem, ale gdy stan Olsona zaczął znowu się pogarszać, wszyscy zdecydowali się na powrót do Nowego Jorku, gdzie wynajęli pokój na 9 piętrze hotelu „Statler”, skąd 27 listopada wczesnym rankiem Olson wyskoczył przez okno, 385

Modin Jurij

ponosząc śmierć na miejscu. Patolog sądowy uznał samobójstwo za mało prawdopodobne. Doświadczenia prowadzono także w latach 1953-1966 w tzw. bezpiecznych domach w Nowym Jorku i San Francisco, dokąd sprowadzano prostytutki, częstowano je zaprawionymi narkotykiem koktajlami, po czym filmowano ich zachowania i reakcje. Poza LSD eksperymentowano również z grzybami halucynogennymi, meskaliną, amfetaminą i marihuaną. Dostawcą narkotyków było Biuro Narkotyków Stanów Zjednoczonych.

Informacje o MKULTRA były pilnie strzeżone. Dokonana przez CIA wewnętrzna ocena realizacji programu stwierdziła:

Należy podjąć wszelkie środki ostrożności nie tylko po to, by uchronić całą operację przed wykryciem przez nieprzyjaciela, ale i ukryć wszelkie związane z nią działania przed amerykańską opinią publiczną. Ujawnienie, że Agencja zaangażowana jest w działania sprzeczne z prawem i zasadami etyki, mogłyby bowiem spowodować poważne reperkusje w kręgach politycznych i dyplomatycznych.

Istnienie programu MKULTRA ujawniła częściowo powołana przez prezydenta Forda do zbadania nadużyć CIA Komisja Rockefellera. Co prawda Helms nakazał zniszczyć wszelkie dokumenty dotyczące tego programu, ale jego następca, James Schlesinger, polecił swym asystentom sporządzić listę nielegalnych lub stojących na pograniczu prawa działań Agencji, na którą trafiły również pewne materiały związane z programem MKULTRA (->Family Jewels). Kolejny DCI William E. Colby przekazał listę komisji, która ujawniła sprawę Olsona, nie wymieniając wszakże jego nazwiska. Wdowa po Olsonie poznała okoliczności śmierci męża dopiero po opublikowaniu raportu komisji w czerwcu 1975. (Kongres uchwalił później wypłacenie rodzinie Olsona 750 tysięcy dolarów odszkodowania).

Po zbadaniu wszystkiego, czego dało się dowiedzieć o MKULTRA, Komisja Churcha (-> Churcha Komisja) orzekła, że:

Od samego początku we wczesnych latach pięćdziesiątych aż do zaniechania programu w 1963 fakt podawania LSD ludziom nieświadomym tego i nie biorącym udziału w eksperymentach z

własnej woli świadczy, że kierownictwo CIA nie zwracało należytej uwagi na poszanowanie praw jednostki oraz na kontrolę działań podejmowanych przez pracowników. Mimo pełnej świadomości, że doświadczenia te były niebezpieczne, narażano życie osób poddawanych eksperymentom, a ich prawa ignorowano.

Następny akt ujawnienia tajemnicy rozegrał się w 1979, wraz z opublikowaniem przez Johna Marksa książki *In the Search for the „Manchurian Candidate”*, opartej na 16 tysiącach stron dokumentów, odkrytych w 1977 przez członków administracji Cartera podczas badania tajnych wydatków budżetowych CIA. Marks uzyskał wgląd w dokumenty na mocy Ustawy o swobodnym dostępie do informacji, a zawarte w nich dane uzupełnił wywiadami z ludźmi, którzy wiedzieli o programie MKULTRA.

Mład

Theodore A. Hall

Moby Dick

Oznaczenie kodowe jednego z pierwszych projektów rozpoznania strategicznego obszaru ZSRR za pomocą balonów bezzałogowych, wyposażonych w kamery fotograficzne. (Genetrix)

Modin Jurij (ur. 1922)

Oficer wywiadu radzieckiego, prowadzący członków siatki szpiegowskiej z Cambridge.

Urodził się w małym miasteczku w Rosji. Był synem żołnierza Armii Czerwonej. W 1940 wstąpił na wydział inżynierii Akademii Marynarki Wojennej w Leningradzie. W 1942 ewakuowany wraz z uczelnią na tyły. Występując jako świadek oskarżenia w sprawie przeciwko kucharzowi szkolnemu, który wziął trochę masła (kucharza za kradzież rozstrzelano), zwrócił na siebie uwagę NKWD. Przeniesiono go do Moskwy, aby doskonalił znajomość angielskiego. Od grudnia 1943 tłumacz na Łubiance, zajmował się przekładami dokumentów i informacji wywiadowczych pochodzących od siatki szpiegowskiej z Cambridge.

Pod koniec 1947 wysłano go do Londynu pod przykrywką attache prasowego. W istocie pełnił funkcję asystenta tamtejszego -> rezydenta. Spotykał się regularnie z agentami radzieckimi:

Anthonyem Bluntem, Guyem Burgessem i -> Johnem Caimcrossem. Agenci brytyjskiego kontrwywiadu nie potrafili wykryć tych kontaktów. W 1951 Modin pomógł Burgessowi i Donaldowi Macleanowi w ucieczce do ZSRR.

W 1953 odwołano go do Moskwy, powrócił jednak po roku, aby wspomóc Harolda (Kima) Philby'ego, a potem w 1955 - w charakterze rezydenta - aby przygotować oficjalną wizytę Nikity Chruszczowa. Został zde-konspirowany przez Blunta, który podczas przesłuchań wskazał go jako swego oficera prowadzącego. Modin działał następnie w Indiach, a karierę w wywiadzie zakończył w charakterze wykładowcy w radzieckim Instytucie im. Andropowa (Szkoły szpiegów).

W Moskwie zaprzyjaźnił się z Burgessem, Macleanem i Philbym, któremu pomógł napisać autobiografię *My Silent War* (1968) [wyd. pol. *Moja cicha wojna*, 1994]. Własne przeżycia zawarł w książce opublikowanej w Wielkiej Brytanii w 1994 pod tytułem *My Five Cambridge Friends* [wyd. ros. *Sud'by razwiedzczikow. Moi kiembridzskije druzja*, 1997]. Modin kończy swą książkę oceną szpiegów z Cambridge:

Mogarrebi Ahmed

386

Nie byli oni po prostu komunistami czy ich sympatykami; uważali się za prawdziwych rewolucjonistów, gotowych poświęcić dla sprawy innych ludzi, a także siebie. Nie można ich również winić za wiarę w Józefa Stalina: ten sam błąd popełniło całe pokolenie uczciwych mężczyzn i kobiet na świecie. Po fakcie oczywiste jest, że byli naiwni, ale w latach trzydziestych

inaczej to wyglądało. Kiedy myślę o nich teraz, widzę w nich Don Kichotów, którzy spędzili życie na walce z wiatrakami, podczas gdy historia nieubłaganie niszczyła ich ideały. Gardząc władzą, bogactwem, miłością, ambicją, spokojem i sławą, wybrali politykę. Złożyli przysięgę na wierność rewolucji, i nie złamali jej.

Mogarrebi Ahmed, gen. mjr

Wyższy oficer irański, rozstrzelany 25 grudnia 1977 po uznaniu go przez sąd wojenny winnym szpiegostwa na rzecz Związku Radzieckiego. 57-letni podówczas Mogarrebi przyznał się, że szpiegował przez 9 lat, przekazując Sowiecom informacje o irańskich zakupach samolotów i innego sprzętu wojskowego od Stanów Zjednoczonych.

Mogul

Pochodzący z wczesnego okresu zimnej wojny projekt wykrywania radzieckich wybuchów nuklearnych przez wysyłanie nad terytorium ZSRR balonów wyposażonych w detektory sejsmiczne. W okresie późniejszym zadanie to przejęły satelity szpiegowskie.

Mokra grupa, mokraja grupa

Rosyjskie żargonowe określenie zespołu zajmującego się fizyczną likwidacją obiektu.

Mokra robota, mokryje dzieła

W radzieckim żargonie szpiegowskim operacja polegająca na fizycznej eliminacji obiektu.

„Mokłą robotą” zajmowały się niżej wymienione organy bezpieczeństwa i policji politycznej:

- od końca lat dwudziestych tzw. Grupa Jaszy pod kierownictwem Jakowa Sieriebrianskiego, działająca przy Sekretariacie -> OGPU/NKWD

- 1941 Sekcja Specjalna NKWD

- 1941-1942 2 Wydział NKWD

- 1942-1946 Zarząd IV (terror i dywersja) NKWD/

NKGB/MGB

- 1946-1950 Wydział „DR” MGB

- 1950-1953 Biuro Specjalne nr 1 MGB

- 1953-1954 IX Wydział/WGU -> MWD

- Lata 60.-70. 13 Departament PGU KGB

- Lata 70.-1991 8 Departament Zarządu „S” PGU

KGB

MOL, Manned Orbiting Laboratory

Załogowe Laboratorium Orbitalne

Mołodyj Konon Trofimowicz

Lonsdale Gordon

Mongoose, Mangusta

Tajna operacja, zarządzana przez prezydenta Kennedyego w celu pozbycia się przywódcy kubańskiego Fidela Castro. Operacja Mongoose zrodziła się z frustracji i upokorzenia po zakończonej fiaskiem inwazji w Zatoce Świń w kwietniu 1961 (Kuba).

Reagowaliśmy historycznie, jeśli chodzi o Castra - przyznał później sekretarz obrony, Robert S. McNamara.

—* Ray Cline, ówczesny zastępca dyrektora ds. wywiadu CIA, wspominał, że prezydent Kennedy i jego brat, prokurator generalny Robert, byli przekonani, że w Zatoce Świń zostali wciągnięci w pułapkę i ich stała, graniczącą wręcz z obsesją, troską stała się chęć wyrównania rachunków.

Aby wyeliminować Castra

nie należy szczędzić czasu, pieniędzy, wysiłku ani ludzi - stwierdził swego czasu Robert Kennedy.

Nigdy dotąd realizacji żadnej tajnej akcji prowadzonej w czasie pokoju nie koordynowano na tak wysokim szczeblu. Zamiast pozostawić Mangustę CIA, dla Agencji przewidziano rolę tylko w części operacji. Nad całością czuwał Biały Dom przez powołaną w tym celu Grupę Specjalną (Poszerzoną) (Special Group [Aug-mented] - SGA). Przewodniczył jej gen. Maxwell D. Taylor, doradca wojskowy Kennedy'ego, a w jej skład wchodził: McNamara, prokurator generalny Robert Kennedy, sekretarz stanu Dean Rusk, dyrektor Centrali Wywiadu John McCone, doradca ds. bezpieczeństwa narodowego McGeorge Bundy, podsekretarz stanu Alexis Johnson, zastępca sekretarza obrony Roswell Gilpatric oraz gen. Lyman L. Lemnitzer, przewodniczący Połączonego Komitetu Szefów Sztabów. W okresie od stycznia do października 1962 SGA zebrała się 42 razy.

Szefem do spraw operacyjnych Mongoose został gen. bryg. Edward Lansdale, faworyzowany przez Kennedy'ego z racji twardego tonu wypowiedzi i doświadczenia w wojnie partyzanckiej. W lutym 1962 Lansdale stworzył sześcioczęściowy operacyjny plan „pomocy narodowi kubańskiemu w obaleniu reżimu komunistycznego od wewnątrz i utworzeniu nowego rządu, z którym Stany Zjednoczone mogłyby żyć w zgodzie”. Plan Lansdale'a zakładał wybuch rewolucji na Kubie w lipcu 1962. Działania partyzanckie miałyby się rozpocząć w sierpniu-wrześniu, natomiast wybuch rewolty, obalenie Castra i sformowanie nowego rządu przewidziano na październik tegoż roku.

Metodami działania miały być sabotaż i wojna ekonomiczna, jednocześnie jednak Lansdale domagał się - w razie nadzwyczajnej konieczności - interwencji

387

Mongoose

amerykańskich sił zbrojnych. Aprobując plan Lansdale'a, SGA uznała, że osiągnięcie ostatecznego sukcesu wymagać będzie „rozstrzygającej interwencji Stanów Zjednoczonych” której brak przesądził o klęsce w Zatoce Świń.

W lipcu, zdając sobie sprawę, że zapął SGA do Mongoose maleje, Lansdale przedstawił alternatywne warianty działania, bardzo zresztą zróżnicowane - od propozycji, by Kubę uznać za kolejne państwo bloku radzieckiego (co oznaczało pogodzenie się ze status quo) poczynając, na planie przygotowania prowokacji i obalenia reżimu Castra przez otwartą interwencję zbrojną Stanów Zjednoczonych kończąc.

Podczas gdy SGA zastanawiała się, jak ma wyglądać drugi akt operacji, zaczęły napływać meldunki o nagłym zwiększeniu radzieckich transportów morskich na Kubę. Było to preludium kubańskiego kryzysu rakietowego. 1 sierpnia CIA przedstawiła Narodową Ocencę Wywiadowczą, informującą, że siły zbrojne Kuby dysponują potencjałem wystarczającym do stłumienia każdego powstania i odparcia każdej próby inwazji, o ile zabraknie wsparcia w postaci „bezpośredniej interwencji wojskowej Stanów Zjednoczonych na dużą skalę”. Kolejny raport Agencji, z 22 sierpnia, mówił o znacznym wzmocnieniu wojsk kubańskich. Wszystko to znacznie zmniejszyło zainteresowanie SGA operacją Mongoose.

Równolegle CIA planowało zamach na życie Castra (Kuba), co wszakże nie było częścią operacji Mongoose. 10 sierpnia na kolejnym posiedzeniu SGA McNamara, nie wiedząc o planach CIA, zaproponował, żeby SGA rozważyła po prostu zamordowanie Castra. McCone zaprotestował, podobnie postąpił Edward R. Murrow, dyrektor Agencji Informacyjnej Stanów Zjednoczonych. Obaj stwierdzili, że tego rodzaju rozważania są w Białym Domu nie na miejscu. Niemniej jednak dwa dni później Lansdale poprosił Williama Harveya, oficera CIA, kierującego częścią Mongoose, o przedstawienie planów antycastrowskich „z uwzględnieniem likwidacji przywódców”.

Według nadzorującego operację Anadyr, generała radzieckiego Anatolija J. Gribowa, Rosjanie

wiedzieli o Manguście już w lipcu 1962.

Wiedzieliśmy o tym, a także o innych krokach, co sprawiło, że prawdopodobieństwo inwazji w 1962 wydawało się Chrusz-czowowi i innym bardzo realne - stwierdza Gribow w Operation ANADYR (1994), napisanej wspólnie z generałem US Army, Williamem Y. Smithem, w czasie omawianych wydarzeń oficerem sztabu Taylora.

Nawiązując do operacji Mongoose, Smith przyznaje, że SGA nigdy nie brała pod uwagę ewentualności, że użycie sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych wyjdzie poza stadium planowania. (...) SGA niejednokrotnie uchylała się od jednoznacznego zobowiązania do użycia sił zbrojnych na Kubie.

23 sierpnia prezydent Kennedy, wracając do lipcowego raportu Lansdale'a, zażądał ponownego rozważenia jego zaleceń, zwłaszcza wariantu zakładającego zastosowanie wszelkich możliwych dyplomatycznych, gospodarczych, psychologicznych i innych środków nacisku w celu obalenia komunistycznego reżimu Castra bez otwartego zaangażowania militarnego Stanów Zjednoczonych.

Prezydent domagał się ponadto podjęcia kroków, które w sposób przemyślany zmierzałyby do wywołania powszechnego powstania przeciwko Castrze, którego sukces mógłby wymagać interwencji militarnej Stanów Zjednoczonych.

Amerykańskie zainteresowanie Kubą biegło wówczas dwutorowo: Mongoose i narastający kryzys, spowodowany rosnącą radziecką pomocą wojskową dla Castra. Robert Kennedy skupił się na Mongoose, ostro napominając McCone'a i CIA „za brak inicjatywy w kwestii sabotażu”. Zespół CIA przewidziany do udziału w operacji - Task Force W - składał się z 600 oficerów prowadzących i 3 tysięcy agentów kontraktowych. Był to zakrojony na największą skalę tajny program Agencji. Task Force W kierował z Miami legendarny oficer CIA, Harvey, któremu udało się przerzucić na Kubę kilka zespołów agentów, tym zaś dokonać na wyspie kilku udanych aktów sabotażu („potrzeba nam trochę huku i łomotu na tej wyspie” - stwierdził Lansdale), niemniej jego ludzie donosili, że szanse na wywołanie powszechnego powstania są znikome. Zdegustowany powolnymi postępami operacji, Robert Kennedy osobiście pojawił się w Miami, ale jedynym skutkiem tej wizyty była ostra wymiana zdań z Harveyem, co jednak nie miało większego wpływu na jego dalszą karierę.

Na początku października 1962 operacja Mongoose stała w ostrej kolizji z podejmowanymi przez Białą Dom próbami zażegnania kubańskiego kryzysu raketowego. W chwili, gdy oba supermocarstwa stały na krawędzi wojny jądrowej, Robert Kennedy nakazał McCone'owi wstrzymać wszelkie operacje na Kubie. McCone przekazał polecenie Harveyowi, który, dostrzegając różnicę między operacjami a agentami, 21 października wysłał na wyspę grupę agentów, w przewidywaniu, że mogą być mu potrzebne dane rozpoznania taktycznego. Nazajutrz prezydent Kennedy zarządził blokadę morską Kuby, a dowiedziawszy się, że Harvey nie wstrzymał operacji, odebrał mu dowództwo Task Force W.

16 października, w samym środku kryzysu raketowego, Robert Kennedy zapytał Richarda Helmsa, zastępcę dyrektora planowania (akcje tajne) CIA, jaki procent Kubańczyków walczyłby po stronie reżimu, w razie amerykańskiej inwazji na wyspę. W momencie, gdy planiści wysokiego szczebla zaczęli rozważać szansę militarnego rozstrzygnięcia kryzysu, wycofano się z operacji Mongoose.

Montagu Ewen Edward Samuel

388

Montagu Ewen Edward Samuel, kpt. (1901 -1985)

Sędzia, pisarz i oficer wywiadu brytyjskiego, w czasie I wojny światowej instruktor obsługi karabinów maszynowych w bazie lotnictwa morskiego Stanów Zjednoczonych. Absolwent

Trinity College w Cambridge i Harvard University; w 1924 przyjęty do advokatury. W czasie II wojny światowej w wydziale —♦ Wywiadu Marynarki Wojennej Admiralicji, pomysłodawca operacji Mincemeat, jednej z największych mistyfikacji, na jaką w tej wojnie dał się złapać wywiad niemiecki. Od 1945 do 1973 prokurator wojskowy floty. Autor *The Man Who Never Was* (1953), *The Archer - Shee Case* (1974) i *Beyond Top Secret* (1977).

Moore Edwin G.

Emerytowany oficer CIA, oferent usług szpiegowskich dla ZSRR.

Pracował w CIA od 1952 w sekcjach logistyki i kartografii. Zwolniono go w 1963 za spowodowanie pożaru. Oczyszczony z tego zarzutu, został ponownie przyjęty do służby w 1967. W 6 lat później emerytowany z powodu schorzenia serca. Jego karierę -jak stwierdzał późniejszy raport CIA

charakteryzowało wykonywanie marginalnych prac, chroniczna frustracja tymi zajęciami i powszechna opinia, że nie nadaje się do pracy w agencji wywiadowczej.

W nocy 21 grudnia 1976 Moore przerzucił paczkę z kilkoma dokumentami przez ogrodzenie domu mieszkalnego ambasady radzieckiej w Waszyngtonie. Wartownik z KGB, sądząc, że w środku jest bomba, wezwał amerykańską ochronę. Saperzy stwierdzili, iż paczka zawiera dokumenty CIA, m.in. ofertę penetracji „dowództwa operacyjnego Agencji”. W załączonym liście znajdowało się żądanie pozostawienia 200 tysięcy dolarów w wyznaczonym miejscu w Bethesda, przedmieściu Waszyngtonu.

-» FBI postąpiło wedle tych wskazówek, podłożyło we wskazanym punkcie plik imitujący banknoty i rozpoczęło bezpośrednią obserwację. Wkrótce ujęto Moore'a, który pod pozorem grabienia trawnika usiłował przejąć pakiet. W jego domu odkryto tajne spisy pracowników CIA, z adresami i telefonami, oraz setki dokumentów, pochodzących także z okresu po 1973, co wskazywało na inne niepokojące przecieki. Śledztwo ujawniło zaniedbania w systemie bezpieczeństwa CIA. Moore skazany został w maju 1977 na 15 lat więzienia. Zwolniono go warunkowo w 2 lata później.

Moore Michael R.

Żołnierz Korpusu Piechoty Morskiej Stanów Zjednoczonych. W 1948 usiłował skontaktować się ambasadą ZSRR w Manili, o czym dowiedzieli się funkcjonariusze wywiadu amerykańskiego. Przedstawiono mu zebrane na jego temat informacje i zwolniono ze służby.

Moravec Frantisek, gen. bryg. (1895-1966)

Jeden z najwybitniejszych oficerów czechosłowackiego wywiadu wojskowego. Weteran I wojny światowej (walczył na kilku frontach w formacjach czeskich). Po wojnie nadal w służbie wojskowej. Karierę w wywiadzie rozpoczął w 1934, kiedy, w stopniu podpułkownika, przeniesiony został do Sztabu Generalnego na stanowisko szefa sekcji badań (II Biuro - wywiad i kontrwywiad). Latem tego roku udał się do Paryża, gdzie spotkał się Louistem Rivetem z francuskiej służby wywiadu i płk. Gauche. Nawiązał również kontakty z szefem wywiadu Szwajcarii. Latem 1936 spotkał się w Moskwie z szefem GRU Siemionem Urickim, z którym podpisał umowę o wymianie informacji wywiadowczych. Od 1938 szef Zapovodajshego Oddeleni.

Po zajęciu Czechosłowacji przez Niemcy, 14 marca 1939, Moravec ze swym sztabem zbiegł do Wielkiej Brytanii, gdzie podjął współpracę z wywiadem brytyjskim. Odegrał ważną rolę w planowaniu zamachu na Reinharda Heydricha w Czechosłowacji. Za zasługi dla alianckiego wywiadu w II wojnie światowej odznaczony amerykańskim Legion of Merit oraz Orderem Imperium Brytyjskiego. Po wojnie powrócił do Czechosłowacji. Po przewrocie komunistycznym wyjechał do Stanów Zjednoczonych, gdzie mieszkał do końca życia.

W 1975 ukazała się jego autobiografia *Master of Spies*.

Morison Samuel Loring (ur. 1944)

Analitik wywiadu Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych. Udostępnił satelitarne zdjęcia radzieckiej stoczni wojennej brytyjskiemu tygodnikowi „Jane's Defence Weekly”. Wnuk wybitnego historyka marynisty, Samuela Eliota Morisona, w czasie wojny wietnamskiej służył krótko jako oficer US Navy, później cywilny pracownik Biura Historycznego Marynarki Wojennej. Od 1976 analitik w Ośrodku Wsparcia Wywiadowczego Marynarki Wojennej (Naval Intelligence Support Center - NISC). Wkrótce potem został również nieetatowym waszyngtońskim korespondentem brytyjskiego rocznika „Jane's Fighting Ships”, publikującego nie utajnione informacje o wszystkich marynarkach wojennych świata. Pracę tę podjął za zgodą przełożonych, chociaż konflikt interesów był oczywisty, ponieważ Morison miał poziom prawa dostępu pozwalający mu korzystać z materiałów oznaczonych jako ściśle tajne, a także z niektórych kategorii materiałów -> wydzielonych.

Morisonowi kilkakrotnie zdarzyło się naruszyć zasady bezpieczeństwa, aczkolwiek nigdy nie pociągnęło to za sobą żadnych dla niego konsekwencji. Sprzedał na przykład używany egzemplarz „Jane's Fighting Ships”, w którym nabywca znalazł kilka dokumentów oznaczo-

389
Mosquito

nych jako tajne, o czym poinformował FBI. Innym razem, wykorzystując legitymację NISC, robił dla „Jane's” zdjęcia bazy marynarki wojennej w Norfolk.

W 1984 Morison wykradł z biurka kolegi trzy zdjęcia satelitarne, przedstawiające radziecki lotniskowiec o napędzie atomowym w trakcie budowy w jednej ze stoczni czarnomorskich, odciał z nich - umieszczone w górnych rogach odbitek - nalepki z oznaczeniem „tajne” i wysłał fotografie do „Jane's Defence Weekly”.

1 października 1984 aresztowano go pod zarzutem kradzieży i przekazania osobom trzecim zdjęć satelitarnych. Początkowo wypierał się wszelkich związków z tą sprawą, ale gdy pismo zwróciło oryginały odbitek, na jednym z nich odkryto odcisk jego kciuka. Podczas rewizji przeprowadzonej w jego domu przez FBI znaleziono wiele innych tajnych dokumentów, pochodzących z NISC. Morisonowi wytoczono proces o szpiegostwo, co miało być ostrzeżeniem dla wszystkich, którzy dopuszczają do przecieków informacji.

Oskarżono go z paragrafu Ustawy o szpiegostwie z 1917, zabraniającego osobom mającym legalny dostęp do wojskowych dokumentów Stanów Zjednoczonych ujawniania ich treści osobom nie upoważnionym. Stał się pierwszym w historii człowiekiem postawionym przed sądem za naruszenie tego paragrafu. (Sąd federalny oddalił pozew przeciwko oskarżonym z niego Danielowi Ellsbergowi i Anthony'emu Russo, którzy przekazali prasie dokumenty Pentagonu (Pentagonu dokumenty), kierowały nimi jednak inne względy, a zatem decyzja nie stwarzała precedensu).

W październiku 1985 Morison uznany został winnym i skazany na 2 lata więzienia.

Moscow rules, Reguły moskiewskie

Stosowane w wywiadzie brytyjskim slangowe określenie sposobów używanych do wskazania miejsca tajnego spotkania lub —* skrzynki kontaktowej. Służą w tym celu najczęściej znaki rysowane kredą na drzewach czy latarniach lub butelki bądź puszki, umieszczone w takim miejscu, aby uniemożliwić ich usunięcie przez osoby postronne. Opakowania muszą być czyste, aby zapach nie przywabił zwierząt (rzemiosło szpiegowskie).

Mosquito

Był pod wieloma względami najbardziej uniwersalnym samolotem II wojny światowej. Służył jako samolot rozpoznania fotograficznego, bombowiec, samolot do zwalczania okrętów, samolot

myśliwsko-bombowy, nocny myśliwiec oraz pełnił zadania samolotu prowadzącego formacje ciężkich bombowców. W większości swych ról brytyjski Mosquito przewyższał współczesne mu samoloty i w okresie wrzesień 1941 - początki 1944 był najszybszym samolotem Królewskich Sił Powietrz-

nych. Jak zauważył wydawca „Jane's All the World's Aircraft”, J.W.R. Taylor

Mosquito był realizacją ideału: nie uzbrojony bombowiec, który w swej obronie będzie polegał na własnych osiągnięciach.

Pierwsze partie Mosquito dla Królewskich Sił Powietrznych nadeszły w połowie 1941, a jego pierwszy lot operacyjny odbył się 20 września 1941, kiedy samolot wersji PR (photo reconnaissance - rozpoznania fotograficznego) zrobił zdjęcia portów Brest i Bordeaux w okupowanej przez Niemców Francji. Ścigany przez trzy niemieckie myśliwce Bf 109, Mosquito z łatwością wymknął się swym prześladowcom na wysokości 7000 m. Samolot Mosquito PR latał w czasie wojny nad wszystkimi rejonami Europy i Morza Śródziemnego, a także nad Birma. Loty Mosquito PR 7K (od kwietnia do czerwca 1943) nad niemieckimi urządzeniami w Peenemünde nad Bałtykiem doprowadziły do wykrycia programu budowy pocisków rakietowych V-2 (Babington-Smith Constance).

Niektóre wersje PR były w wyposażeniu amerykańskiej 8 Armii Powietrznej z oznaczeniem F-8. W 1943- 1945 cała zachodnia Europa znajdowała się pod codzienną inwigilacją brytyjskich Mosquito i pilotowanych przez Amerykanów F-8. W 1943 te samoloty Recce (rozpoznania) dokonały ponad 3000 lotów „na fotografowanie” i lotów meteorologicznych.

Ostatnimi wersjami Mosquitów były PR 34 i PR 35. (Pierwsze wersje samolotów miały rzymskie oznaczenia numeryczne, późniejsze - arabskie). Samolot w wersji PR 34, którego pierwszy lot odbył się w grudniu 1944, początkowo miał zasięg ok. 4030 km. Zmodyfikowanie komory bombowej, umożliwiającej zabranie dodatkowego paliwa, zwiększyło jego zasięg do 5630 km. PR 35 był samolotem do wykonywania zdjęć w nocy przy użyciu bomb oświetlających. W samolotach były zamontowane cztery pionowe aparaty fotograficzne i jeden skośny. Mosquito RAF były pierwszymi samolotami wyposażonymi w radarowe aparaty fotograficzne, umożliwiające robienie zdjęć przez chmury i w ciemności.

Mosquito latały w służbie brytyjskiej w roli PR niemal do końca 1955, kiedy to ostatecznie zastąpiły je samoloty Canberra. Pod koniec 1948 Mosquito PR dokonały kilku bezkarnych przelotów nad terytorium izraelskim na wysokości ok. 9000 m. Jednak 1 grudnia 1948 wystartował nowo dostarczony izraelski P-51 Mustang i przechwycił Mosquito, a chociaż karabiny Mustanga zacięły się po wystrzeleniu kilku pocisków, Mosquito został trafiony i runął w Morze Śródziemne; nikt nie ocalał. W czasie kampanii sueskiej 1956 Mosquito dostarczone Izraelowi dokonywały lotów „na fotografowanie” nad Egiptem i docierały aż do Trypolisu w celu zebrania informacji wywiadowczych.

Mosquito powstał w lecie 1939 jako prywatne przedsięwzięcie de Havilland Aircraft. W marcu 1940 Mini-

Mosquito operacja

sterstwo Lotnictwa zamówiło pierwsze 50 samolotów, w tym 3 do prób. Pierwszy Mosquito wzbił się w powietrze 25 listopada 1940 i zademonstrował osiągi zgodne z projektowanymi dla wersji bombowej. 15 maja wystartował prototyp myśliwca, a 10 czerwca 1941 - prototyp PR. W czasie wojny dostarczono 6710 Mosquito (dalsze 1071 zbudowano po wojnie). Kilkaset z nich było specjalnymi samolotami PR w kilku wersjach. Pierwsze samoloty PR wyposażone były w jeden skośny i trzy pionowe aparaty fotograficzne, zamontowane w komorze bombowej.

Tajemnica doskonałości samolotu Mosquito leżała w dwóch silnikach Rolls-Royce Merlin, umieszczonych w praktycznie najmniejszej obudowie, i niezwyklej aerodynamicznej „czystości”

konstrukcji. Mosquito miały konstrukcję drewnianą. W wariantach bombowca i samolotu rozpoznania były nie uzbrojone, polegając (skutecznie) na prędkości, aby uniknąć przechwycenia. PR 34 rozwijał prędkość 684 km/h na wysokości 9300 m przy praktycznym pułapie 11 000 m. PR 32-o mniejszej ma- ' sie i wydłużonych skrzydłach - mógł osiągnąć wysokość 12 800 m.

Większość wariantów miała dwuosobową załogę.

Mosquito operacja

Oznaczenie kodowe planu operacji zaproponowanej w 1981 prezydentowi Reaganowi przez szefa wywiadu francuskiego, hr. Alexandre'a de Marenchesa. Operacja miała na celu obniżenie morale wojsk radzieckich w Afganistanie, co zamierzano osiągnąć przez działania dezinformacyjne i rozprowadzanie wśród żołnierzy narkotyków skonfiskowanych w Stanach Zjednoczonych przez Agencję ds. Zwalczania Narkotyków (US Drug Enforcement Agency). Narkotyki mieli sprzedawać Sowieci wynajęci przez Francuzów Pakistańczycy i Afgańczycy. Marenches utrzymywał później, że Reagan poparł jego projekt, zarzucono go jednak, gdyż ówczesny DCI William J. Casey nie był w stanie zagwarantować, że ta tajna operacja rzeczywiście pozostanie tajna.

* Mossad

Mimo że w Izraelu istnieje kilka agencji wywiadowczych, gdy mowa o wywiadzie państwa żydowskiego, kojarzy się go zazwyczaj z instytucją o nazwie Mossad (skrót od Ha Mossad Le modi'in Ule Tafkidim Mejuchadim - Instytut ds. Wywiadu i Zadań Specjalnych). Choć Mossad doznał wielu niepowodzeń i kilka razy postawił Izrael w ar-cykłopotliwym położeniu, to znacznie częściej odnosił imponujące wręcz sukcesy - wielu z nich nigdy zresztą nie podano do wiadomości publicznej.

Mossad powstał z utworzonego wkrótce po proklamowaniu niepodległości Izraela, 14 maja 1948, Wy-

działu Politycznego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, którego zadaniem było gromadzenie danych wywiadowczych poza granicami państwa. Pierwszym dyrektorem wydziału został Borys Guriel, pracujący wcześniej dla Szai, wywiadu Hagany, podziemnej armii żydowskiej w Palestynie.

Głównym zadaniem Wydziału Politycznego było przerzucanie agentów Izraelczyków lub tuziemców - do państw arabskich oraz utrzymywanie kontaktów roboczych ze służbami wywiadowczymi państw zachodnich. Funkcjonariusze wydziału pracowali - formalnie jako członkowie korpusu dyplomatycznego - w ambasadach i konsulatach Izraela we wszystkich krajach Europy Zachodniej.

Konflikty personalne w łonie wydziału, odmienne wizje podstawowych kierunków jego działania i brak orientacji personelu w mechanizmach rządzących tajnym światem, doprowadziły ostatecznie do osobistej interwencji premiera Dawida Ben Guriona, który zażądał stanowczo gruntownej reorganizacji struktur wywiadu izraelskiego. Utworzony 1 kwietnia 1951 Mossad (noszący pierwotnie dwuznaczną nieco nazwę Ha Mossad Leteum - Instytut Koordynacji, obecną nazwę otrzymał dopiero w roku 1963), podlegał bezpośrednio premierowi, co bliższe jest raczej modelowi amerykańskiemu niż brytyjskiemu (brytyjskie T MI6 podlega Foreign Office).

Zadaniem nowej agencji było początkowo wyłącznie gromadzenie danych wywiadowczych poza granicami kraju. Wszelkie operacje zagraniczne wykonywała tzw. Jednostka 131 izraelskich sił lądowych, nadzorowana wspólnie przez Mossad i Aman (wywiad wojskowy).

Pierwszym szefem Mossadu został Reuven Szi-loah, założyciel Szai, mający za sobą wieloletnią służbę w Haganie i doświadczenie w pracy wywiadowczej (w czasie II wojny światowej pracował dla Brytyjczyków na terenach zajętych przez Niemcy, a także jako agent w krajach

arabskich). Podczas swej krótkiej kadencji zdołał wprowadzić w Mossadzie pewne zasady wewnętrzne i standardy działania, aczkolwiek skuteczność operacyjna jego agentów - podobnie zresztą jak sposób zarządzania budżetem agencji - pozostawiały wiele do życzenia.

Od samego niemal początku Mossad borykał się z przypadkami niekompetencji i zdrady.

Przewerbowanie Dawida Magena przez wywiad egipski czy skrajna nieudolność Avrahama Dara są najjaskrawszymi tego przykładami. Równoległe jednak mógł na swoim koncie zapisać sukcesy najprzedniejszej marki, w tym najbardziej spektakularny chyba, jakim było zdobycie tekstu tajnego referatu Chruszczowa na XX Zjazd KPZR, zanim jeszcze został ogłoszony (kopię Mossad natychmiast przekazał CIA). Niezwykle wartościowym nabytkiem Mossadu okazał się Wolfgang Lotz, z dużym powodzeniem działający w Egipcie od 1959 do

391

Mossad

1964. Na równi z nim postawić można też syryjski dorobek ->Eliahu Cohena.

Sziloah ustąpił we wrześniu 1952 po osiemnastomiesięcznej zaledwie kadencji. Jego następcą został ambitny szef Szin Bet Isser Harel, który dyrektorem Mossadu był przez lat 11, najdłużej w dotychczasowej historii tej agencji. Harel - który zachował jednocześnie swą pozycję w Szin Bet, a nadto otrzymał od premiera Ben Guriona, tytuł memuneha (koordynatora, zwierzchnika), kontrolującego działania wszystkich izraelskich służb wywiadu i bezpieczeństwa państwa, odpowiedzialnego jedynie przed premierem - zyskał tym samym w izraelskim świecie wywiadu tak wysoką pozycję, że nikt mu później nie dorównał.

Jednym z podstawowych zadań Mossadu z czasów Harela było ściganie ukrywających się na całym świecie zbrodniarzy nazistowskich. Najśłynniejszą z akcji tego rodzaju było dokonane wspólnie z Szin Bet uprowadzenie do Izraela ukrywającego się w Argentynie Adolfa Eichmanna, winnego śmierci milionów Żydów w czasie II wojny światowej. Agentom Mossadu udało się również skutecznie spenetrować egipskie i zachodnioeuropejskie agencje wywiadowcze.

Uciekając się często do terroryzmu, Mossad położył kres udziałowi specjalistów zachodnioeuropejskich w realizacji egipskich programów zbrojeniowych. Z chwilą jednak, gdy Ben Gurion zdecydował się na politykę zbliżenia z RFN, drogi premiera i memuneha zaczęły coraz wyraźniej się rozchodzić. W marcu 1963 Harel złożył wymuszoną dymisję i zrezygnował ze służby rządowej.

Na jego miejsce Ben Gurion mianował Meira Amita, od roku szefa Amanu. Nominacja odbyła się w dość niecodziennej scenerii. 26 marca 1963 Ben Gurion nieoczekiwanie wezwał dokonującego właśnie inspekcji jednostek wojskowych nad Morzem Martwym Amita, wysławszy po niego specjalny samolot, i zaproponował mu stanowisko szefa Mossadu, każąc przy tym zdecydować się natychmiast. Amit propozycję przyjął.

Nowo mianowany szef dążył do przekształcenia Mossadu w poważną i nowoczesną organizację wywiadowczą, koncentrującą się na funkcji, którą Amit uważał za zadanie nadrzędne - pozyskiwaniu danych wojskowych i politycznych o krajach arabskich. Mossad był dla Amita przede wszystkim narzędziem gromadzenia informacji, stąd jego niechęć do spektakularnych działań, które uznawał za marnowanie środków. Pod wpływem wysłuchanych w USA wykładów z zakresu ekonomii i biznesu starał się naśladować amerykański styl zarządzania i właściwą Amerykanom umiejętność pracy zespołowej.

Amit kierował Mossadem do września 1968, a więc także w czasie wojny sześciodniowej 1967. Dane wywiadowcze zebrane przez Mossad i Aman (kierowany przez Jariva) były jednym z najważniejszych czynników

sprawczych przyniatającego zwycięstwa Izraela nad jego arabskimi przeciwnikami.

Już jednak w 6 lat później wywiadowi izraelskiemu nie udało się przewidzieć ani tego, że na

początku wojny Jom Kippur Egipcjanie sforsują Kanał Sueski, ani trafnie ocenić wartości bojowej ich wojsk w trakcie walk na Synaju. Powołana w celu ustalenia winnych tego stanu rzeczy Komisja Agranata (Agranata Komisja) gros odpowiedzialności zrzuciła na szefa wywiadu wojskowego, Eliahu Zeirę i trzech innych oficerów. (Zwi Zamir, następca Meira Amita na stanowisku szefa Mossadu, objął tę funkcję w 1974). Komisja obwiniła także szefa Sztabu Izraelskich Sił Zbrojnych oraz dowódcę Dowództwa Południowego, oczyściła natomiast premier Goldę Meir i ministra obrony Mosze Dajana z bezpośredniej odpowiedzialności za klęskę. Niemniej Meir i Dajan ustąpili po ukazaniu się raportu.

Komisja zaleciła dokonanie zmian w organizacji izraelskiego aparatu wywiadowczego. Większą rolę w ocenie danych wywiadowczych miał odtąd odgrywać Mossad i niewielki departament badawczy MSZ, co położyło kres monopolowi Amanu na analizę i ocenę materiałów zebranych przez służby wywiadowcze. Raport końcowy komisji opublikowany został 30 stycznia 1975. Dotknięte boleśnie niepowodzeniami w przeddzień wojny Jom Kippur izraelskie instytucje wywiadowcze zaczęły przyjmować nowe wzorce i praktyki działania.

Wywiad bez wojny

Do bardziej spektakularnych, a nie związanych bezpośrednio z działaniami wojennymi sukcesów wywiadu izraelskiego należy bez wątpienia przejęcie nowoczesnego radzieckiego samolotu myśliwskiego MiG-21, uprowadzonego do Izraela przez pilota irackich sił powietrznych; zdobycie kompletnej, liczącej w sumie około 200 tysięcy stron dokumentacji technicznej francuskiego samolotu Mirage (Alfred Frauenknecht); porwanie dwustu tonowego ładunku uranu oraz akcje likwidacji przywódców radykalnych ugrupowań arabskich w centrum Bejrutu i bazach na terenie krajów arabskich.

Rok 1976 przyniósł chyba największy sukces Mossadu - operację odbicia zakładników, przetrzymywanych na pokładzie porwanego przez terrorystów palestyńskich samolotu Air France na lotnisku w Entebbe w Ugandzie. Operacja oznaczona była kryptonimem Thunderbolt.

Mossad, którego dyrektorem był wówczas Icchak Hofi, zgromadził niezwykle szczegółowe rozpoznanie taktyczne, przesłuchując kilku zwolnionych przez porywaczy pasażerów, zdobywając dokładne plany lotniska oraz kompletne dossier prezydenta Ugandy Idi Amina i członków jego ochrony osobistej. Atak grupy szturmowej, przeprowadzony nocą z 3 na 4 lipca, stał się dzięki temu wzorcowym wręcz przy-

Most secret, Najściślej tajne

392

kładem operacji odbicia zakładników. Odbyła się ona o 3200 km od Izraela. Z 97 pasażerów zginęło 4, Izraelczycy stracili jednego człowieka - dowódcę grupy szturmowej. Śmierć poniosło 6 terrorystów i 20 żołnierzy ugandyjskich.

Stałym obiektem zainteresowania Mossadu było uzbrojenie sąsiednich państw arabskich, a zwłaszcza ich możliwości w zakresie wojny elektronicznej. Ponieważ broń pochodziła głównie z ZSRR, zdobyte przez Izraelczyków dane, czy niekiedy nawet kompletne egzemplarze uzbrojenia i systemów radioelektronicznych, były cennym nabytkiem również dla Stanów Zjednoczonych, z których agencjami wywiadowczymi Izraelczycy owocnie, acz nie zawsze legalnie (->Iran-Contras Afera) współpracowali.

Mossad znakomicie opanował technikę gromadzenia precyzyjnych danych wywiadowczych na temat nieprzyjacielskich celów taktycznych bardzo odległych w sensie geograficznym, czego poza operacją Thunderbolt dowodzą niezwykle precyzyjne ataki lotnicze na siedzibę dowództwa Palestyńskiej Armii Wyzwoleńczej w Tunisie (2400 km od Izraela) czy podobna akcja, której celem był iracki reaktor atomowy.

Mossad nie jest jednak ani wszechmocny, ani wszechwiedzący. Zdarzało się, że jego ofiarą

padali nie ci ludzie, których obrano za cel, a w czasie wojny w Zatoce Perskiej, w 1991, Mossadowi nie udało się przewidzieć posunięć irackich ani prawidłowo ocenić zagrożenia, jakie stwarzały zmodyfikowane pociski rakietowe Scud.

Według oceny rządu amerykańskiego w 1990 personel Mossadu liczył 1500-2000 osób.

Dyrektorzy Mossadu

Z wymienionych poniżej jedynie Isser Harel był jednocześnie dyrektorem Szin Bet (1948-1952); z kolei Meir Amit to jedyna osoba, która łączyła to stanowisko z funkcją szefa Amanu (1962-1963).

1951-1952 Reuwen Sziloah

1952-1963 Isser Harel

1963-1968 Meir Amit

1968-1974 Zwi Zamir

1974-1982 Icchak Hofi

1982-1989 Nahum Admoni

1989-1996 Szabtai Szawit

1996-1998 Danny Jatom

1998- Efraim Halevy

Most secret, Najściślej tajne

Brytyjskie oznaczenie klauzuli najwyższej tajności; odpowiednik amerykańskiego Top secret (ściśle tajne).

Mr. Buli

Allen Dulles

Mueller Gustav, kpr.

Podoficer USAF; w 1949 w trakcie pobytu w szkole wywiadu w Oberammergau w RFN aresztowany za próbę sprzedaży tajnych informacji podającym się za agentów radzieckich funkcjonariuszom kontrwywiadu Stanów Zjednoczonych.

Mueller był prawdopodobnie pierwszym amerykańskim żołnierzem służby czynnej, który po II wojnie światowej próbował przekazać obcemu państwu tajne informacje. Skazano go na 5 lat więzienia i dyscyplinarne zwolnienie ze służby.

Muggeridge Malcolm (1903-1990)

Brytyjski pisarz i oficer wywiadu. Przez większą część II wojny światowej specjalista do spraw wywiadu Polowej Służby Bezpieczeństwa (Field Security Police). W 1946 przeniesiony do MI6, gdzie współpracował m.in. z Haroldem (Kimem) Philbym.

Muggeridge'a, który zasłynął jako satyryk i cyniczny obserwator brytyjskiego stylu życia, bardziej bawiło, niż napawało grozą to, co widział jako oficer wywiadu.

Tajemnica jest dla wywiadu, tym, czym ornament i kadzidło dla mszy lub ciemności dla seansu spirytystycznego, i musi być utrzymywana za wszelką cenę, bez względu na to, czy służy jakiemuś celowi - pisał.

W Mozambiku, swej pierwszej placówce służbowej, doprowadził do aresztowania kapitana frachtowca podczas próby przekazania zaopatrzenia niemieckiemu okrętowi podwodnemu. „U-Boot - napisał później - został wzięty do niewoli”.

Muggeridge służył także w Algierii, Włoszech i Francji, gdzie po wyzwoleniu musiał przekonywać wywiad francuski, że niektórzy jawni kolaboranci byli w istocie rzeczy agentami brytyjskimi, traktującymi rzekomą przyjaźń z Niemcami jako przykrywkę dla swej działalności szpiegowskiej (Double-cross system).

Murphy Michael R., st. mar.

Amerykański marynarz, aresztowany jako ofierant usług szpiegowskich.

Murphy, należący do załogi atomowego raketowego okrętu podwodnego USS James Polk, trzykrotnie dzwonił w czerwcu 1981 do misji radzieckiej przy ONZ, proponując „obustronnie korzystną transakcję”. Zatrzymany przez agentów —* kontrwywiadu, którzy nagrywali wspomniane rozmowy, przyznał się do zamiaru szpiegowania. W efekcie po 2 miesiącach wydano go z US Navy.

Muzea

Własne muzea założyło kilka agencji i służb wywiadowczych. Za najbardziej znaczące uznać należy: Muzeum

Most secret, Najściślej tajne

392

kładem operacji odbicia zakładników. Odbyła się ona o 3200 km od Izraela. Z 97 pasażerów zginęło 4, Izraelczycy stracili jednego człowieka - dowódcę grupy szturmowej. Śmierć poniosło 6 terrorystów i 20 żołnierzy ugandyjskich.

Stałym obiektem zainteresowania Mossadu było uzbrojenie sąsiednich państw arabskich, a zwłaszcza ich możliwości w zakresie wojny elektronicznej. Ponieważ broń pochodziła głównie z ZSRR, zdobyte przez Izraelczyków dane, czy niekiedy nawet kompletne egzemplarze uzbrojenia i systemów radioelektronicznych, były cennym nabytkiem również dla Stanów Zjednoczonych, z których agencjami wywiadowczymi Izraelczycy owocnie, acz nie zawsze legalnie (Iran-Contras Afera) współpracowali.

Mossad znakomicie opanował technikę gromadzenia precyzyjnych danych wywiadowczych na temat nieprzyjacielskich celów taktycznych bardzo odległych w sensie geograficznym, czego poza operacją Thunderbolt dowodzą niezwykle precyzyjne ataki lotnicze na siedzibę dowództwa Palestyńskiej Armii Wyzwoleńczej w Tunisie (2400 km od Izraela) czy podobna akcja, której celem był iracki reaktor atomowy.

Mossad nie jest jednak ani wszechmocny, ani wszechwiedzący. Zdarzało się, że jego ofiarą padali nie ci ludzie, których obrano za cel, a w czasie wojny w Zatoce Perskiej, w 1991, Mossadowi nie udało się przewidzieć posunięć irackich ani prawidłowo ocenić zagrożenia, jakie stwarzały zmodyfikowane pociski raketowe Scud.

Według oceny rządu amerykańskiego w 1990 personel Mossadu liczył 1500-2000 osób.

Dyrektorzy Mossadu

Z wymienionych poniżej jedynie Isser Harel był jednocześnie dyrektorem Szin Bet (1948-1952); z kolei Meir Amit to jedyna osoba, która łączyła to stanowisko z funkcją szefa Amanu (1962-1963).

1951-1952 Reuwen Sziloah

1952-1963 Isser Harel

1963-1968 Meir Amit

1968-1974 Zwi Zamir

1974-1982 Icchak Hofi

1982-1989 Nahum Admoni

1989-1996 Szabtai Szawit

1996-1998 Danny Jatom

1998- Efraim Halevy

Most secret, Najściślej tajne

Brytyjskie oznaczenie klauzuli najwyższej tajności; odpowiednik amerykańskiego Top secret (ściśle tajne).

Mr. Buli

-»Allen Dulles

Mueller Gustaw, kpr.

Podoficer USAF; w 1949 w trakcie pobytu w szkole wywiadu w Oberammergau w RFN aresztowany za próbę sprzedaży tajnych informacji podającym się za agentów radzieckich funkcjonariuszom kontrwywiadu Stanów Zjednoczonych.

Mueller był prawdopodobnie pierwszym amerykańskim żołnierzem służby czynnej, który po II wojnie światowej próbował przekazać obcemu państwu tajne informacje. Skazano go na 5 lat więzienia i dyscyplinarne zwolnienie ze służby.

Muggeridge Malcolm (1903-1990)

Brytyjski pisarz i oficer wywiadu. Przez większą część II wojny światowej specjalista do spraw wywiadu Polowej Służby Bezpieczeństwa (Field Security Police). W 1946 przeniesiony do —* MI6, gdzie współpracował m.in. z Haroldem (Kimem) Philbym.

Muggeridge'a, który zasłynął jako satyryk i cyniczny obserwator brytyjskiego stylu życia, bardziej bawiło, niż napawało grozą to, co widział jako oficer wywiadu.

Tajemnica jest dla wywiadu, tym, czym ornament i kadzidło dla mszy lub ciemność dla seansu spirytystycznego, i musi być utrzymywana za wszelką cenę, bez względu na to, czy służy jakiemuś celowi - pisał.

W Mozambiku, swej pierwszej placówce służbowej, doprowadził do aresztowania kapitana frachtowca podczas próby przekazania zaopatrzenia niemieckiemu okrętowi podwodnemu. „U-Boot - napisał później - został wzięty do niewoli”.

Muggeridge służył także w Algierii, Włoszech i Francji, gdzie po wyzwoleniu musiał przekonywać wywiad francuski, że niektórzy jawni kolaboranci byli w istocie rzeczy agentami brytyjskimi, traktującymi rzekomą przyjaźń z Niemcami jako przykrywkę dla swej działalności szpiegowskiej (—* Double-cross system).

Murphy Michael R., st. mar.

Amerykański marynarz, aresztowany jako oferent usług szpiegowskich.

Murphy, należący do załogi atomowego raketowego okrętu podwodnego USS James Polk, trzykrotnie dzwonił w czerwcu 1981 do misji radzieckiej przy ONZ, proponując „obustronnie korzystną transakcję”. Zatrzymany przez —* agentów kontrwywiadu, którzy nagrywali wspomniane rozmowy, przyznał się do zamiaru szpiegowania. W efekcie po 2 miesiącach wydano go z US Navy.

Muzea

Własne muzea założyły kilka agencji i służb wywiadowczych. Za najbardziej znaczące uznać należy: Muzeum

393

Mystic

CIA w -> Langley w Wirginii, Narodowe Muzeum Kryptologiczne Agencji Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Agency - NSA) w Fort George G. Meade w stanie Maryland, Muzeum Brytyjskiego Korpusu Wywiadu w Templar Barracks w Ashford w Kent oraz Muzeum KGB na Łubiance w Moskwie.

Istnieje także Muzeum Wywiadu Wojskowego w Fort Huachuca w Arizonie, w siedzibie szkoły wywiadu wojskowego US Army, które - podobnie jak Muzeum NSA i Muzeum Brytyjskiego Korpusu Wywiadu - dostępne jest dla publiczności.

Otwarto także muzeum w Bletchley Park, brytyjskim ośrodku kryptologicznym z okresu II wojny światowej. Część posiadłości, łącznie ze zbudowanymi w czasie wojny barakami w wiejskiej okolicy Buckinghamshire, jest dostępna dla publiczności w co drugi weekend.

Niewielki, zamknięty obszar wystawowy istnieje również w kompleksie gmachów głównej siedziby CIA w Langley, nie jest jednak dostępny dla publiczności.

Wiele eksponatów z dziedziny kryptologii zgromadziło Imperialne Muzeum Wojenne w Londynie oraz Muzeum Historii Ameryki Smithsonian Institution w Waszyngtonie.

Muzyczna skrzynka (katarynka)

Slangowe radzieckie określenie tajnej radiostacji.

MWD

NKWD

Mystic (M-17)

Radziecki samolot —* rozpoznawczy do lotów na dużych wysokościach, pod wieloma względami podobny do amerykańskiego samolotu rozpoznawczego U-2. Prace konstruktorskie nad tym samolotem zakończono pod koniec lat siedemdziesiątych. Jego oblatywanie rozpoczęło się w maju 1982, w dwadzieścia siedem lat po pierwszym locie U-2\

Zaprojektowany przez biuro konstrukcyjne Mołnija (Miasiszczew), Mystic był przeznaczony specjalnie do rozpoznania strategicznego. Zabierał aparaty fotograficzne i inny sprzęt rozpoznania wojskowego o masie 2500 kg. Używano go również do badań naukowych (podobnie jak zmodyfikowany U-2).

Samolot ten jest w zasadzie szybowcem z napędem odrzutowym, o dużej rozpiętości skrzydeł (40,25 m), i ma dwubelkowy układ usterzenia. Skrzydła mają wyjątkowo bogatą mechanizację, zwiększającą ich aerodynamiczną sprawność. Samolot ma dwa turbinowe silniki dwuprzepływowe, umożliwiające osiągnięcie prędkości maksymalnej ok. 750 km/h na roboczej wysokości lotu 21 300 m.

Długość lotu Mystica prasa rosyjska określa na 1,5 godziny. Jeżeli to prawda, jest to o wiele mniej niż 9,5 godziny U-2. M-55, wariant Mystica, jest trochę mniejszy (rozpiętość skrzydeł 37,5 m) i zabiera 1300 kg sprzętu, ale długość jego lotu ocenia się na 6,5 godziny. Załogę samolotu stanowi jedna osoba.

W serii specjalnych prób w 1990 samolot poprawił 25 światowych rekordów lotów.

Mystic jest zachodnią kodową nazwą tego samolotu, cywilną nazwą radziecką jest M-17 Stratosfera.

N2

Oznaczenie Sztabu Wywiadu Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych.

NACIC, National Counterintelligence Center

Narodowy Ośrodek Kontrwywiadu

Napoleon Solo

Gwiazda amerykańskiego telewizyjnego serialu szpiegowskiego z lat siedemdziesiątych pt. The Man from Uncle. Napoleonem Solo - spokojnym, doświadczonym i zawsze odnoszącym sukcesy - był Robert Vaughn; Ilię Kuriakina grał David MacCallum.

Narodowa Ocena Wywiadowcza, National Intelligence Estimate (NIE)

Ocena stanu bezpieczeństwa narodowego, zazwyczaj w odniesieniu do określonego państwa, sporządzana przez -> CIA. Z zasady NIE przedstawiana jest -> Radzie Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council - NSC) przez dyrektora Centrali Wywiadu. W 1950 CIA utworzyła Biuro Narodowych Ocen Wywiadowczych (Office of National Estimates - ONE), specjalny zespół opracowujący NIE. W jego skład wchodził personel gromadzący i syntetyzujący dane niezbęd-

ne do stworzenia NIE oraz Komitet Ocen Narodowych (Board of National Estimates - BNE), którego członkowie - wyżsi oficerowie sił zbrojnych w stanie spoczynku, eksperci Departamentu Stanu, uczeni - tworzyli ogólny zarys oceny wywiadowczej, a następnie nadzorowali proces jej sporządzania.

Personel biura i członkowie komitetu mieli praktycznie nieograniczony dostęp do wszelkiego

rodzaju najbardziej nawet utajnionych danych i materiałów. Chociaż przygotowanie Narodowej Oceny Wywiadowczej jest w zasadzie obowiązkiem CIA, powstaje ona najczęściej we współpracy z innymi agencjami i instytucjami tworzącymi Wspólnotę Wywiadów Stanów Zjednoczonych, a w razie potrzeby także z ekspertami cywilnymi.

W latach 1952-1967 szefem ONE i przewodniczącym BNE był Sherman Kent, były profesor historii Uniwersytetu Yale; autor Strategie Intelligence for American World Policy (1949). Kent starał się wypracować zrównoważoną formułę stylu NIE, plasując go w pobliżu złotego środka, między językiem „poetów”, którzy mieli tendencję do przekonywania retoryką i słowem, a „matematyków”, usiłując zwrotom w rodzaju „być może” i „prawdopodobnie” nadać cechy ścisłości i precyzji.

Jeżeli piszesz po to, by dać jedynie ogólny zarys problemu lub wyrazić generalny charakter swoich odczuć, możesz poradzić sobie z problemem z dużym sukcesem, natomiast jeśli chcesz za wszelką cenę być rozumiany precyzyjnie i jednoznacznie, możesz nie dać sobie rady - uważał Kent.

395

Narodowa Rada Wywiadu Zagranicznego

Za czasów Kenta twórcy NIE opracowali tabelę przyporządkowującą określenia w rodzaju „niemal z całą pewnością” lub „prawie na pewno nie”, pojawiające się w NIE, prawdopodobieństwu danej sytuacji czy zjawiska, wyrażonemu w procentach. Byli nawet tacy, którzy proponowali, by zamieszczać ją obowiązkowo na skrzydełku obwoluty każdego egzemplarza Narodowej Oceny Wywiadowczej. I tak:

100%.....pewne

93 % (plus-minus 6 procent) . . prawie pewne 75 % (plus-minus 12 procent) . .

prawdopodobne 50 % (plus-minus 10 procent) . . szanse równe 30 %(plus-minus 10 procent) .

. . prawdopodobnie nie 7 % (plus-minus 5 procent) . . prawie na pewno nie

0 %.....niemożliwe

W 1993 Ośrodek Studiów nad Wywiadem (Center for the Study of Intelligence) CIA zaczął publikować odtajnione oceny dotyczące ZSRR, sporządzone przez BNE w latach 1950-1959. W grudniu 1957 na przykład rozważano kwestię przestrzegania przez Związek Radziecki dwuletniego moratorium na próby nuklearne. Ocena rozpoczynała się od wniosku, a dopiero później przechodziła do danych, na podstawie których wniosek ów został sformułowany. Ten niecodzienny tekst kończył się słowami:

Uważamy, że jeśli ZSRR godzi się na moratorium (...) to z początku będzie przestrzegał jego warunków. Sądzimy, że stanie się tak nie dlatego, by kierownictwo radzieckie nie chciało ich złamać, lecz dlatego, iż prawdopodobnie jest przekonane, że skutki samego moratorium są dla niego korzystne, tak pod względem politycznym, jak i strategicznym. (...) Uważamy zatem, że kierownictwo radzieckie prawie na pewno uważa konsekwencje polityczne, jakie pociągnąłby za sobą fakt przyłapania go na gorącym uczynku, za nie do przyjęcia, wyjąwszy, oczywiście, okoliczności nadzwyczajne.

Typowe dla kadencji Kenta, naszpikowane terminologią naukową i takimże napisane językiem ONE wyszły z mody wkrótce po jego odejściu. Zajadłym ich krytykiem był doradca prezydenta Nixona ds. bezpieczeństwa narodowego Henry Kissinger, utyskujący, że przedzierając się przez te „talmudyczne” dokumenty, musi tracić masę czasu i energii, by zrozumieć ich znaczenie, a w końcu zaczął zamawiać analogiczne oceny dla swego prywatnego użytku w Radzie Bezpieczeństwa Narodowego - inna rzecz, że wnioski zawarte w tych ostatnich były znacznie bliższe jego osobistym poglądom niż konkluzje ONE.

W 1973 -> William E. Colby, dyrektor Centrali Wywiadu, zlikwidował ONE, a funkcję

sporządzania Narodowych Ocen Wywiadowczych powierzył wyższym oficerom wywiadu (National Intelligence Officers -NIO). Oceny te, dokonywane wspólnie z ekspertami CIA, a także niezależnymi od Agencji, były wyraźnie odmienne od materiałów przedstawianych przez ONE. Z chwilą gdy epoka - jak to ujął Kent - „dwubiegunowego świata” napięć radziecko-amerykańskich dobiegła końca, NIE przestały ogniskować się na głównym rywalu nuklearnym Stanów Zjednoczonych. Ich zainteresowanie przeniosło się na inne państwa i inne kategorie problemów - terroryzm czy handel narkotykami. Według opinii CIA oceny produkowane przez nowe pokolenie NIO mają charakter nie tyle naukowy, co dziennikarski i skażone są chęcią przypodobania się ekipie rządzącej.

Narodowa Rada Wywiadu, National Intelligence Council (NIC)

Wewnętrzna instytucja CIA, odpowiedzialna za sporządzanie Narodowych Ocen Wywiadowczych.

W skład rady wchodzi wyżsi oficerowie wywiadu (National Intelligence Officers - NIO), doświadczeni analitycy (często spoza Agencji), odpowiedzialni przede wszystkim za to, by treść opracowywanych analiz, prognoz i ocen odpowiadała wymaganiom stawianym przez ich odbiorców. NIO są z zasady specjalistami w dziedzinie pewnych regionów (np. Bliski Wschód) lub zagadnień (np. terroryzm czy proliferacja broni jądrowej). Współpracują ściśle z czołowymi osobistościami życia politycznego, wchodzącymi z zasady w skład sztabu osobistego dyrektora Centrali Wywiadu, przeważnie jako jego główni doradcy.

Narodowa Rada Wywiadu Zagranicznego, National Foreign Intelligence Board (NFIB)

Sukcesorka Komitetu Wywiadu Stanów Zjednoczonych (United States Intelligence Board); organ doradczy -t dyrektora Centrali Wywiadu (DCI).

NFIB powołał do życia prezydent Carter, wyznaczając mu inne zadania niż miał Komitet Wywiadu, zajmujący się bezpośrednio opracowaniem -> Narodowych Ocen Wywiadowczych (National Intelligence Estimates - NIE). NFIB miał pełnić rolę doradczą. Zakres działania urzędu poszerzyli prezydent Reagan i jego DCI William J. Casey. W marcu 1981 Casey rozszerzył kompetencje NFIB o funkcję ostatecznego opracowywania, przeglądu i koordynacji danych wywiadu zagranicznego na szczeblu państwa. Rada miała również zajmować się ich wymianą między poszczególnymi instytucjami tworzącymi Wspólnotę Wywiadów Stanów Zjednoczonych, ochroną źródeł i metod wywiadowczych oraz innymi sprawami powierzonymi radzie przez DCI.

W myśl statutu nadanego NFIB przez Caseya radzie przewodniczy DCI. Wiceprzewodniczącym jest zastępca dyrektora Centrali Wywiadu, a w jej skład wchodzi: dyrektor NSA, dyrektor DIA, dyrektor Biura Wywiadu i Analiz Departamentu Stanu, zastępca dy-

396

rektora FBI, przedstawiciele wywiadu Departamentu Energii i Departamentu Skarbu oraz przedstawiciele „programów rozpoznania” czyli najprawdopodobniej Narodowego Biura Rozpoznania, którego nazwa w tym czasie nie mogła być ujawniona publicznie.

NFIB opiniuje Narodowe Oceny Wywiadowcze, ustala również priorytety działań wywiadowczych i -jako organ kolektywny - podejmuje decyzje o udostępnianiu danych wywiadowczych państwu sojusznikom.

Narodowe Biuro Rozpoznania, National Reconnaissance Office (NRO)

Agencja Departamentu Obrony Stanów Zjednoczonych, odpowiadająca za rozpoznanie strategiczne i dozór z przestrzeni kosmicznej, utajniona do tego stopnia, że sam fakt jej istnienia podano oficjalnie do wiadomości publicznej dopiero w 1992. Obecnie rozważa się projekt zastąpienia jej przez Narodową Agencję Obrazowania i Kartografii (National Imagery and Mapping Agency - NIMA).

NRO powstało 25 sierpnia 1960 w celu koordynacji misji rozpoznawczych, prowadzonych przez satelity i samoloty szpiegowskie U-2. Z biegiem czasu przekształciła się w instytucję o budżecie większym niż kwoty pozostające w dyspozycji CIA czy NSA. NRO uważa się za instytucję, która przez sam fakt swego istnienia położyła kres sporom między CIA i USAF (Siłami Powietrznymi) o kontrolę nad wykorzystaniem sztucznych satelitów i uzyskanych przez nie wszelkiego rodzaju danych.

NRO koordynuje projektowanie i budowę amerykańskich satelitów rozpoznawczych, odpowiada również za utrzymanie i wykorzystanie tych, które aktualnie znajdują się na orbicie. Kontroluje wszystkie sztuczne satelity rozpoznawcze Stanów Zjednoczonych, monitoruje ich systemy wykrywania i ostrzegania, nadzoruje przestrzeganie porozumień o ograniczeniu zbrojeń, prowadzi dozór satelitarny wszelkiego rodzaju ćwiczeń wojskowych, monitoruje przebieg i skutki klęsk żywiołowych. Czasami dostarcza także danych satelitarnych dla celów ekologicznych oraz danych niezbędnych do opracowania tzw. map komputerowych, używanych w raketowych pociskach samosterujących. Koordynuje również pracę ponad 30 wojskowych stacji kontroli satelitarnej na całym świecie, aczkolwiek nigdy nie określono ich oficjalnie jako obiekty NRO.

NRO jest częścią Departamentu Obrony, podlega jednak zarazem DCI.

Cele NRO określa Komitet ds. Zapotrzebowania na Dane Rozpoznania Środkami Obrazującymi i ich Eksploatacji (Committee on Imagery Requirements and Exploitation - COMIREX), który w 1992 stał się częścią nowo utworzonego Centralnego Biura Obrazowania (Central Imagery Office), międzyagencyjnego ośrodka zajmującego się dystrybucją danych rozpoznania napowietrznego.

Od 1991 działa także Ekologiczna Grupa Operacyjna DCI (Environmental Task Force), złożona z około 50 uczonych oraz specjalistów rządowych i niezależnych (wszyscy mają przyznany odpowiedni poziom prawa dostępu, umożliwiający korzystanie z materiałów NRO).

Pomysł utworzenia NRO zrodził się w sierpniu 1960 podczas spotkania prezydenta Eisenhowera z członkami utworzonej przez niego grupy roboczej ds. sposobów wykorzystania nowej kategorii danych wywiadowczych, jakie spodziewano się uzyskać z satelitów Corona i Samos. W spotkaniu tym wzięli udział: zastępca dyrektora badań i techniki Departamentu Obrony, John H. Rubel; doradca naukowy Eisenhowera, dr George B. Kistiakowsky, oraz Joseph Charyk, podsekretarz sił powietrznych.

Między USAF a CIA trwała wówczas ostra rywalizacja o kontrolę nad satelitarnymi informacjami wywiadowczymi, podobna do tej, jaka swego czasu toczyła się między nimi o kontrolę nad realizacją programu U-2, z której ostatecznie zwycięsko wyszła CIA. Siły powietrzne obawiały się, że podobnie będzie i programem Corona. Z kolei Eisenhower odczuł strącenie przez ZSRR samolotu szpiegowskiego U-2 (Francis Gary Powers) jako osobistą porażkę polityczną i teraz, kiedy w trzy miesiące po tym bolesnym incydencie rozpoczęto dyskusję dotyczącą przyszłości programu rozpoznania satelitarnego, nadal uważał, że wina za kompromitację z U-2 spoczywa na CIA. W tym należy chyba, przynajmniej po części, doszukiwać się motywów decyzji prezydenta, który postanowił, że programy satelitarne mieć będą charakter cywilno-wojskowy, co pociągnęło za sobą utworzenie (w ramach Biura Sekretarza Sił Powietrznych) instytucji znanej jako Biuro Systemów Raketowych i Satelitarnych (Office of Missile and Satellite Systems - OMSS). OMSS - nazwane później Biurem Systemów Kosmicznych (Office of Space Systems) było przykrywką NRO.

Nowa agencja rychło dowiodła swej użyteczności, dostarczając zaskakująco wręcz niekiedy cennych informacji wywiadowczych, np. danych, które obracały wniwecz hipotezę tzw. luki raketowej, dowodząc, że w istocie Sowieci mieli znacznie mniej pocisków raketowych niż

zakładano. Co więcej, zdjęcia budowanych wielkich kompleksów schronów podziemnych dla przywódców ZSRR wskazywały, że biorą oni serio ewentualność konfliktu nuklearnego. Na dobrą sprawę NRO, stwarzając możliwość satelitarnego dozoru przestrzegania przez ZSRR porozumień o kontroli zbrojeń, przesądziła również o możliwości ich zawarcia.

Ostatnim szefem NRO, którego nazwisko utrzymywano w tajemnicy, był zastępca sekretarza sił powietrz-

397

Narodowy Ośrodek Interpretacji Danych Fotograficznych

nych ds. przestrzeni kosmicznej, Martin C. Faga, którego kariera -jako byłego pracownika CIA - odzwierciedlała skądinąd dwoisty charakter samej agencji.

Należy przyznać, że przez ostatnie trzydzieści lat rozpoznanie satelitarne było jednym z najistotniejszych czynników warunkujących każdą decyzję w kwestiach bezpieczeństwa [narodowego] - stwierdził Faga.

Tymczasem, bez większego rozgłosu, NRO przerodziło się w potężną, niemal całkiem niezależną finansowo instytucję. Najgłębsza tajemnica, okrywająca nawet sam fakt jego istnienia, sprawiła że budżet NRO uniknął kontroli Kongresu, aczkolwiek od czasu do czasu pojawiały się krytyczne głosy o nadmiernej skłonności biura do „połączanych technologii”. (Roczny budżet NRO szacuje się na 5-7 miliardów dolarów.) Nadzór nad biurem utrudniał dodatkowo fakt dwoistego charakteru kontroli nad nim.

Ocenia się, że NRO zatrudnia 4 tysiące osób - z Departamentu Obrony, CIA i sił zbrojnych (w większości z sił powietrznych). Interpretacją obrazów satelitarnych zajmuje się nie NRO, lecz Narodowy Ośrodek Interpretacji Danych Fotograficznych CIA. W gestii NRO znajdowała się część samolotów rozpoznawczych, ale od czerwca 1994 tę kategorię zadań przejęło Biuro Rozpoznania Napowietrznego Departamentu Obrony (Defense Airborne Reconnaissance Office - DARO), które koordynuje obecnie gromadzenie i eksploatację wszelkich danych rozpoznania napowietrznego przez załogowe i bezzałogowe statki powietrzne, łączy i przekazuje dane oraz stacje naziemne.

Tego rodzaju galimatias administracyjny powiększał jedynie istniejący już zamęt i stał się przedmiotem ostrej krytyki. Po wojnie w Zatoce Perskiej, w 1991, uskarżający się na nieterminowy dopływ informacji wywiadowczych planiści wojskowi podawali NRO jako typowy przykład tego zjawiska. Biuro broniło się, twierdząc, że pracowało w systemie „informacji na żądanie”. Oznaczało to, że każdy z planistów przygotowujących akcję bojową mógł po prostu nacisnąć guzik i ściągnąć sobie z sieci wszelkie potrzebne mu materiały w rodzaju zdjęć poszczególnych obiektów w danej miejscowości i aktualizować je na bieżąco o zarejestrowane w sieci dane.

Tymczasem okazało się, że w 1990 NRO, bez wiedzy i zgody tak Departamentu Obrony, jak i DCI, zakupiło prawie sześć hektarów ziemi więcej niż zakładały plany budowy (kosztem 304 milionów dolarów) kompleksu nowych czterech budynków agencji i zamierzało wznieść tam dwa kolejne gmachy przeznaczone na sprzedaż lub wynajem. Kontrola stwierdziła również przekroczenie o 30 procent planowanych kosztów budowy wspomnianego ośrodka i szereg innych nieprawidłowości finansowych.

W czerwcu 1995 John M. Deutch - od miesiąca nowy DCI - poinformowany został przez przedstawi-

cieli komisji dochodzeniowej Kongresu, że NRO zataiło przed organami kontrolnymi blisko czteromiliardową nadwyżkę budżetową (więcej, niż wynosił roczny budżet Departamentu Stanu), a w finansach biura panuje chaos, co wywołało kolejny skandal i doprowadziło do zdymisjonowania Jeffrey'ego K. Harrisa, dyrektora NRO, oraz zastępcy sekretarza sił powietrznych

ds. przestrzeni kosmicznej, Jimmiego D. Hilla. Uznano to za wstęp do utworzenia nowej agencji Departamentu Obrony - Narodowej Agencji Obrazowania i Kartografii, która poza NRO wchłonąć miałyby również istniejące: Agencję Kartograficzną Departamentu Obrony (Defense Mapping Agency), Centralne Biuro Obrazowania (Central Imagery Office), Narodowy Ośrodek Interpretacji Danych Fotograficznych (National Photographic Interpretation), personel analizy danych obrazowych DIA i przynajmniej niektóre czony DARO.

Narodowy Ośrodek Interpretacji Danych Fotograficznych,
National Photographic Interpretation Center (NPIC)

Podległa CIA agencja wywiadu Stanów Zjednoczonych, której funkcją jest interpretacja danych fotograficznych pochodzących ze źródeł napowietrznych - samolotów i satelitów rozpoznawczych.

W połowie lat pięćdziesiątych, jeszcze w czasie trwania prac nad konstrukcją samolotu szpiegowskiego U-2 i satelitów rozpoznawczych Corona, CIA przystąpiła do tworzenia zespołu specjalistów w dziedzinie interpretacji danych fotograficznych. Zadanie skompletowania odpowiedniej ekipy fachowców powierzono Arthurowi C. Lundahlowi. W ten sposób narodził się wydział fotograficzny CIA, oznaczony początkowo kryptonimem HT/AUTOMAT.

Na siedzibę szybko rozrastającego się wydziału wybrano biurowiec na skrzyżowaniu ulic Piątej i K w północno-zachodniej części Waszyngtonu - dzielnicy zbrodni i występku. Na parterze i dwóch pierwszych piętrach gmachu mieściła się firma samochodowa i biuro obrotu nieruchomościami. „Budynek nie miał klimatyzacji, a w zimie były problemy z ogrzewaniem” - wspomina pierwszą siedzibę NPIC w *EyeBall to EyeBall* (1990) jeden z jej pierwszych pracowników, Dino A. Brugioni.

Pierwszy przelot U-2 nad Związkiem Radzieckim odbył się 4 lipca 1956. Analitycy, którzy przejrzyli już setki metrów „próbnych taśm”, mieli wreszcie przed sobą prawdziwe zdjęcia tajemnic Związku Radzieckiego. 19 sierpnia 1960 samolot USAF przechwycił pierwszy zasobnik filmowy, zrzucony z satelity Corona, ze zdjęciami obszaru ZSRR, a 27 października 1960, w odpowiedzi na nawiązanie przez Kubę specjalnych stosunków z Moskwą, U-2 dokonał pierwszego przelo-

Narodowy Ośrodek Kontrwywiadu

398

tu nad wyspą. Misja ta przyniosła nowy, obfity materiał fotograficzny.

Efekty pracy wydziału stawały się coraz bardziej potrzebne politykom i 18 stycznia 1961, na kilka dni przed odejściem z Białego Domu, prezydent Eisenhower, podpisał Rozporządzenie Wywiadowcze nr 8 Rady Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council -NSC), formalnie powołujące do życia NPIC, jako instytucję podległą CIA.

Jego następca, John F. Kennedy, dowiedziawszy się o fatalnych warunkach lokalowych NPIC, polecił znaleźć lepsze lokum dla ośrodka. 1 stycznia 1963 NPIC przeniósł się do obszerniejszych biur w budynku na skrzyżowaniu ulic Pierwszej i M w dzielnicy południo-wo-zachodniej, na terenie waszyngtońskiego kompleksu stoczni marynarki wojennej, gdzie mieści się po dzień dzisiejszy.

Ponowny wzrost zainteresowania Stanów Zjednoczonych Kubą, spowodowany nasileniem dostaw radzieckiego sprzętu wojskowego na wyspę, sprawił, że dane rozpoznania fotograficznego, gromadzone przez samolot patrolowy US Navy P2VNeptune przekazane zostały także do ośrodka.

Liczba zadań NPIC wzrosła wielokrotnie w czasie kubańskiego kryzysu raketowego w 1962, mimo iż równoległe pełną parą pracowali specjaliści od interpretacji danych rozpoznania fotograficznego Dowództwa Lotnictwa Strategicznego Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych

i Marynarki Wojennej. (F-101 Voodoo, F8U Crusader)

W październiku 1962 Lundahl niemal codziennie dostarczał prezydentowi Kennedy'emu i obradującym w Białym Domu jego głównym doradcom raporty ze szczegółowym opisem dostarczonego materiału zdjęciowego. Kilku wysokiej rangi dygnitarzy waszyngtońskich pofatygowało się nawet do stoczni US Navy, by porozmawiać z interpretatorami osobiście. Z chwilą, gdy Kennedy zdecydował się na otwartą konfrontację z Sowietami instalującymi na Kubie wyrzutnie balistycznych pocisków raketowych, Stany Zjednoczone wysłały do stolic kilku państw zachodnich niektóre materiały rozpoznania fotograficznego Kuby wraz z ich interpretacją dokonaną przez NPIC. Fotografiami tymi i sporządzonymi przez ośrodek mapami posługiwali się także amerykańscy planiści wojskowi, przygotowujący różne warianty operacji militarnych przeciwko Kubie.

W pewnym momencie -pisze Brugioni -jedno z dostarczonych przez NPIC w samym środku kryzysu zdjęć spowodowało dość zabawną scenę. Prezydent Kennedy brzydził się żargonem wojskowym, nie cierpiał zwłaszcza manieri określania stanowisk balistycznych pocisków raketowych średniego zasięgu jako „zajęte” (tzn. z urządzeniem podnośnikowym ustawiającym raketę w pozycji pionowej) i „wolne”.

Pewnego razu pokazano mu jednak oznaczone napisem „zajęte”, wykonane przypadkowo przez niskopułapowy samolot rozpoznawczy, zdjęcie żołnierza korzystającego z otwartej latryny o trzech „oczkach”. Kennedy roześmiał i zapytał, dlaczego nie dostał tego elementarza wcześniej. W miarę eskalacji zaangażowania militarnego Stanów Zjednoczonych w wojnę wietnamską zinterpretowane przez NPIC zdjęcia lotnicze ponownie stały się pierwszym punktem odpraw w Białym Domu. Inna rzecz, że sekretarz obrony Robert McNamara korzystał tylko z tych, które mogły posłużyć jako poparcie jego poglądów. Lundahl nigdy nie składał prezydentowi Johnsonowi raportów osobiście.

Widok usianych lejami po bombach dróg na zdjęciu wykonanym z dużej wysokości mógł stwarzać wrażenie udanej operacji wojskowej, ale na niskopułapowych zdjęciach tego samego obszaru dostrzec można było wielką liczbę żołnierzy [północnowietnamskich] pchających - po tych samych, ciężko zbombardowanych drogach - rowery obciążone zaopatrzeniem. Powiedziano nam, że przygotowanych na odprawę plansz prezentacyjnych NPIC, na których widać było transportujących zaopatrzenie Wietnamczyków (...) nigdy nie pokazywano prezydentowi. Obawiając się napięć na linii administracja cywilna - wojsko, sekretarz stanu Dean Rusk nie był skłonny sprzeciwić się agresywnemu Mc-Namarze, mimo iż doskonale wiedział o niepomysłnych informacjach wywiadowczych -wspomina Brugioni.

Zinterpretowany przez NPIC materiał fotograficznego rozpoznania lotniczego i satelitarnego był jedną z podstaw decyzji politycznych i militarnych podejmowanych przez Stany Zjednoczone zarówno w Wietnamie, jak i podczas kolejnych kryzysów i konfliktów.

Narodowy Ośrodek Kontrwywiadu, National Counterintelligence Center (NACIC)

Organ koordynujący i nadzorujący całość działań kontrwywiadu Stanów Zjednoczonych na szczeblu państwowym, powołany do życia przez Radę Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council - NSC) na mocy rozporządzenia prezydenta.

Ośrodek podlega kontroli Narodowej Komisji do spraw Polityki Kontrwywiadowczej (National Counterintelligence Policy Board) NSC. Do zadań NACIC należy m.in. zwalczanie szpiegostwa przemysłowego. Biuro Oceny Zagrożeń NASIC określa - na podstawie źródeł wywiadowczych i publikacji jawnych - gałęzie przemysłu Stanów Zjednoczonych i technologie będące przedmiotem zainteresowania obcych mocarstw i ich służb wywiadowczych.

Ośrodek opracowuje oceny i prognozy zagrożeń istniejących już bądź znajdujących się w fazie projektowania lub realizacji amerykańskich rozwiązań technologicznych dla potrzeb NSC i

National Intelligence

amerykańskich, działających w kraju lub za granicą. Dokonuje również oceny wpływu udziału własności obcej, kapitału mieszanego i transferu technologii na stan interesów państwa.

NACIC sporządza raporty o szpiegostwie przemysłowym dla wybranych korporacji oraz działa na rzecz zacieśnienia stosunków między Wspólnotą Wywiadów Stanów Zjednoczonych a amerykańską przedsiębiorczością prywatną.

Narodowy Ośrodek Wywiadu Morskiego, National Maritime Intelligence Center (NMIC)

Potężny ośrodek wywiadowczy Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, Korpusu Piechoty Morskiej i Straży Przybrzeżnej, mieszczący się w kompleksie Suitland Federal Center w Suitland, na przedmieściu Waszyngtonu, oddany do użytku 20 października 1993.

Zaprojektowany dla 2 tysięcy osób personelu technicznego i pomocniczego gmach NMIC, o powierzchni użytkowej 61 314 metrów kwadratowych, jest w pełni skomputeryzowany i zabezpieczony przed podsłuchem. Znajduje się w nim również sala wykładowa o 350 miejscach, liczne - wyposażone w najnowocześniejszy sprzęt elektroniczny - pomieszczenia konferencyjne, nowoczesne laboratoria interpretacji danych rozpoznania fotograficznego i wiele innych urządzeń.

Narodowy Zarząd Wywiadu, National Intelligence Authority (NIA)

Poprzednik CIA. Powołany do życia jako organ koordynujący działania wywiadu zagranicznego Stanów Zjednoczonych rozporządzeniem podpisanym 22 stycznia 1946 przez prezydenta Trumana. Członkami NIA prezydent mianował: sekretarza stanu Jamesa F. Byrne-sa, sekretarza Departamentu Wojny Roberta V. Patter-sona, sekretarza marynarki wojennej Jamesa V. Forrestala i -jako swego osobistego przedstawiciela - admirała Williama D. Leahy'ego, de facto przewodniczącego Połączonego Komitetu Szefów Sztabów. Członkom NIA polecono wydzielić personel z Departamentu Stanu, Wojny i Marynarki Wojennej dla potrzeb Grupy Centrali Wywiadu (Central Intelligence Group - CIG), na której czele stanął dyrektor Centrali Wywiadu. NIA i CIG istniały 20 miesięcy. Powstała 20 września 1947 CIA przejęła cały personel i akta CIG.

Nasi (ros. naszy)

Żargonowe wyrażenie stosowane przez KGB dla określenia własnych agentów lub współpracowników. Poza obszarem ZSRR oznaczało sympatyków komunizmu.

Następne spotkanie

Miejsce planowanego tajnego spotkania, ustalone wcześniej na wypadek, gdyby z jakiegoś powodu nie mogło się ono odbyć w przewidzianym terminie i miejscu.

Nassiri Nematollah (?—1979)

Szef Służby Wywiadu i Bezpieczeństwa (Savak) - tajnej irańskiej policji politycznej.

Pułkownik straży przybocznej szacha Mohammada Rezy Pahlawiego, uczestnik zorganizowanego przez CIA spisku przeciwko premierowi Iranu, Mohammadowi Mosadekowi (-> Kermit Roosevelt), którego obalenie pozwoliło szachowi przejąć pełnię władzy w państwie. Stał następnie na czele - zorganizowanego wspólnie przez CIA, brytyjską Tajną Służbę Wywiadowczą (—* MI6) oraz Mossad - Savaku, mającego charakter nie tyle typowej agencji wywiadowczej, co tajnej policji państwowej, bezlitośnie tępiącej rzeczywistych i urojonych przeciwników władcy. Dzięki kontaktom z zachodnimi służbami wywiadowczymi Nassiri był postacią dobrze znaną na Zachodzie.

W 1979, po obaleniu rządów Rezy Pahlawiego, wraz z 19 innymi wyższymi oficerami Savaku,

aresztowany przez szyickich rewolucjonistów ajatollaha Chomeinie-go pod zarzutem „zdrady, tortur i ludobójstwa”. Postawiony przed nadzwyczajnym islamskim trybunałem rewolucyjnym, skazany na karę śmierci i rozstrzelany w lutym 1979.

National Intelligence, Informacje wywiadowcze

Informacje wywiadowcze, na podstawie których podejmowane są decyzje i działania na najwyższym szczeblu władzy państwowej. Ponieważ służą rządowi przede wszystkim jako podstawa prognozowania kierunków rozwoju sytuacji bieżącej, główny nacisk przy ich opracowywaniu kładzie się na zjawiska i procesy aktualnie istniejące oraz ocenę ich konsekwencji i trendów rozwojowych.

Wedle opinii amerykańskich specjalistów w dziedzinie wywiadu, informacje wywiadowcze odznaczają się dwiema cechami szczególnymi: służą bezpośrednio formułowaniu polityki bezpieczeństwa narodowego i stanowią prezentację danych wywiadowczych na poziomie wyższym niż podobne oceny formułowane przez poszczególne instytucje i agencje składające się na całość służb wywiadu Stanów Zjednoczonych, stanowiąc swego rodzaju wyważony kompromis między nimi. Zazwyczaj informacje wywiadowcze przedstawiane są prezydentowi lub Radzie Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council - NSC) przez -► dyrektora Centrali Wywiadu. (Rozpoznanie strategiczne)

National Security Information

400

National Security Information, Informacja dotycząca bezpieczeństwa narodowego

Informacja uznana przez agencje rządowe Stanów Zjednoczonych za wymagającą ochrony przed dostępem ze strony osób lub instytucji nieupoważnionych. Materiały tego rodzaju - w zależności od poziomu utajnienia - oznaczane są jako: ściśle tajne (top secret), tajne (secret), poufne (confidential).

NATO, North Atlantic Treaty Organization

Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego

Naval Intelligence US

—* Wywiad Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych

Naval Security Station

Stacja Bezpieczeństwa Marynarki Wojennej

NaveEric, kpt. (1899-1993)

Wybitny kryptoanalityk australijski i brytyjski, który w okresie II wojny światowej odegrał znaczną rolę w złamaniu bezpieczeństwa japońskiej łączności szyfrowej. Obrońca kontrowersyjnej tezy, jakoby w przededniu ataku na Pearl Harbor Brytyjczycy mieli pełną znajomość japońskiego kodu JN-25, ale rząd Wielkiej Brytanii nie poinformował o tym Stanów Zjednoczonych.

Urodzony w Australii. Wstąpił do Królewskiej Australijskiej Marynarki Wojennej; zdecydował się na naukę japońskiego (egzamin z języka obcego był koniecznym warunkiem promocji oficerskiej). W ramach praktyki językowej spędził dwa lata w małej wiosce japońskiej.

W 1925 przydzielony do Royal Navy jako analityk japońskiego ruchu radiowego. Porównanie w 1926 otwartego tekstu komunikatów radiowych o śmierci cesarza Yoshihito z zaszyfrowanym tekstem tej samej wiadomości, wysyłanym do japońskich ambasad i placówek marynarki wojennej za granicą, dało mu klucz do rozpracowania sygnałów wywoławczych japońskiej marynarki wojennej. W rok później dysponował już najpełniejszą na Zachodzie ich listą. Sukces ten spowodował, że w 1927 skierowany został do Rządowej Szkoły Kodów i Szyfrów (Government Code and Cypher School - GC&CS). Współtwórca, a później szef jej sekcji japońskiej. W 1930 wcielony formalnie do Royal Navy.

W 1939, wobec pogorszenia się sytuacji politycznej na Dalekim Wschodzie, wysłany do Hongkongu z zadaniem

podjęcia prób złamania nowego szyfru japońskiej marynarki wojennej JN-25.

W opublikowanej w 1991 książce *Betrayal of Pearl Harbor: How Churchill Lured Roosevelt in the War* Nave wystąpił z twierdzeniem, że dzięki sukcesom krypto-analityków brytyjskich rząd Wielkiej Brytanii wiedział o planowanym przez Japonię ataku na Pearl Harbor. Teza ta nie znalazła jednak potwierdzenia w żadnym z miarodajnych źródeł brytyjskich ani amerykańskich.

W 1947 Nave wystąpił z Królewskiej Marynarki Wojennej i wrócił do Australii. Był jednym z twórców —* Australijskiej Organizacji Bezpieczeństwa i Wywiadu (Australian Security and Intelligence Organization - ASIO). Odchodząc na emeryturę - po 12 latach pracy w ASIO - był wicedyrektorem tej instytucji.

Navy Communications Intelligence

Wywiad Łączności Marynarki Wojennej

NCIS, Naval Criminal Investigative Service

Kryminalna Służba Śledcza Marynarki Wojennej

Negat

Kryptonim (od późnych lat trzydziestych przez całą II wojnę światową) stacji kryptoanalitycznej Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych w głównej siedzibie Departamentu Marynarki Wojennej w Waszyngtonie, obsługiwanej przez personel OP-20-G (Wywiad Łączności Marynarki Wojennej). Pierwotna siedziba stacji mieściła się w tymczasowo użytkowanym przez US Navy kompleksie gmachów z okresu I wojny światowej przy Constitution Avenue. Po wojnie przeniesiono ją do budynku Mount Vernon College na rogu alei Massachusetts i Nebraska w północno-zachodniej części miasta.

Negat to fonetyczne określenie litery N w łączności wojskowej owego okresu.

Negatywna informacja wywiadowcza

Określenie informacji skompromitowanej lub zdobytej przez nieprzyjaciela, ale bezużytecznej, dzięki skutecznemu przeciwdziałaniu kontrwywiadu.

Nesbitt Frank A.

Były oficer sił powietrznych i Korpusu Piechoty Morskiej, oskarżony w 1990 o przekazanie agentowi radzieckiemu tajnych informacji dotyczących łączności, pochodzących z okresu jego służby w USAF na początku lat sześćdziesiątych i w Korpusie Piechoty Morskiej w latach siedemdziesiątych. Nesbitt przyznał się do popełnienia zarzucanego mu czynu, twierdził jed-401

Nicolai Walther

nak, że był przekonany, iż informacje te, jako przestarzałe, dawno już zostały odtajnione.

Net Assessment Group

Zespół Bilansowania

NFIB, National Foreign Intelligence Board

Narodowa Rada Wywiadu Zagranicznego

NIA, National Intelligence Authority

-» Narodowy Zarząd Wywiadu

Niańka

Rosyjski termin oznaczający oficera służby bezpieczeństwa, który towarzyszy na Zachodzie delegacjom rosyjskim. Niańki są szczególnie czujne, ponieważ jeśli jakiś członek delegacji zbiegnie, oficerowi bezpieczeństwa za niewywiązanie się z obowiązków grozi więzienie, a w skrajnych wypadkach nawet egzekucja.

NIC Naval Intelligence Command

Dowództwo Wywiadu Marynarki Wojennej
NIC, National Intelligence Council

Narodowa Rada Wywiadu

Nicholson Arthur D., mjr

Oficer US Army, śmiertelnie postrzelony przez radzieckiego wartownika podczas robienia zdjęć w strefie zakazanej w NRD.

Nicholson był oficerem w amerykańskiej jednostce łącznikowej, obserwującej wojska radzieckie i Układu Warszawskiego. Postrzelono go 24 marca 1985, gdy fotografował radziecki sprzęt wojskowy.

Sowieci twierdzili, że Nicholson, chociaż miał status obserwatora wojskowego, znajdował się w zakazanej strefie i nie otrzymał zezwolenia na robienie zdjęć.

Towarzyszący mu sierż. Jess Schatz zeznał, iż Nicholson został raniony w chwili, gdy po wykonaniu misji opuścił zakazany obszar, a pomocy lekarskiej udzielono mu dopiero po godzinie.

Nicholson Harold Jim (ur. 1950)

Oficer CIA, aresztowany pod zarzutem szpiegostwa na rzecz ZSRR i Rosji. Nicholson, mający dostęp do danych szczególnej wagi, był najwyższym rangą funkcjonariuszem CIA, oskarżonym o szpiegostwo. Został skazany na 23 lata i 7 miesięcy więzienia.

Pracował w Agencji 16 lat. W chwili aresztowania był kierownikiem wydziału CIA w Ośrodku Zwalczania Terroryzmu. Otrzymał co najmniej 120 tysięcy dolarów od —* SWR (Służba Wniesznej Razwiedki - Służba Wywiadu Zagranicznego) za informacje zawierające dane oficerów CIA, z których jednego zamierzano właśnie wysłać do Moskwy. Jak stwierdził —◆

Louis Free, dyrektor FBI,

przekazanie takiej informacji naraziło na niebezpieczeństwo życie oficerów CIA, jak również ich zagranicznych kontaktów.

Agenci FBI aresztowali Nicholsona 11 listopada 1996 na waszyngtońskim lotnisku Dullesa, skąd miał odlecieć na spotkanie w Szwajcarii ze swym rosyjskim oficerem prowadzącym. Ponieważ nie poddał się rutynowej próbie na wariografie, prowadzone przez FBI śledztwo trwało ponad rok. Jak stwierdzono, Nicholson w kontaktach z Rosjanami występował jako Nevil R. Strachey.

Nicolai Walther, płk (1873—?)

Szef niemieckiego —* wywiadu wojskowego (Geheime Nachtrichtendienst des Heeres), Sekcji IIIb Sztabu Generalnego od 1913 do 1921. Ukończywszy szkołę parafialną i korpus kadetów, wstąpił do wojska w stopniu podporucznika. Po ukończeniu szkoły sztabowej przydzielony do Sztabu Generalnego. W lipcu 1906 został oficerem wywiadu w I Korpusie w Königsberg (Królewc), z zadaniem zorganizowania siatki szpiegów w rosyjskim rejonie przygranicznym. Kolejnym etapem kariery Nicolaia było stanowisko szefa sekcji rosyjskiej w kontrwywiadzie, a następnie, w latach 1913-1921, szefa wywiadu wojskowego (Oddział IIIb Sztabu Generalnego).

David Kahn, historyk wywiadu, tak opisał Nicolaia w *Hitler's Spies* (1978):

(...) energiczny oficer Sztabu Generalnego, jasnowłosey, średniego wzrostu, po trzydziestce.

Kierował agencją szpiegowską tak jakby dowodził pułkiem w polu, był bowiem pruskim oficerem, który pełnił swą służbę wszędzie, gdziekolwiek został przydzielony.

Komenderował setkami szpiegów i sporządzał analizy na potrzeby ścisłego kierownictwa wojskowo-politycznego kraju. Do jego najsłynniejszych agentów należała Mata Hari,

najskuteczniejszy był natomiast sędziwy baron Schulga (Agent nr 17), który w latach 1914-1916 potrafił przekazywać do Berlina co dwa dni raporty zawierające ordre de bataille armii francuskiej.

Nie do zapisania

W 1915 Nicolai utworzył służbę wywiadu wewnętrznego, mającą informatorów w niemieckich firmach przemysłowych, instytucjach, a nawet w kręgach towarzyskich. Zostały podjęte wysiłki, by zbierać informacje o obcych krajach, ale po pogorszeniu się sytuacji wewnętrznej w Niemczech Nicolai uznał, że równie cenne są informacje o własnym kraju.

Operacje Nicolaia nie przyniosły zbyt wielu sukcesów. Według Kahna popełnił on trzy zasadnicze błędy:

1. Nie podjął w porę działalności szpiegowskiej w Stanach Zjednoczonych; zajął się nią dopiero kilka miesięcy po wypowiedzeniu przez Amerykanów wojny w kwietniu 1917.
  2. Nie udało mu się zdobyć informacji z zakresu wywiadu gospodarczego w krajach nieprzyjacielskich, odgrywającego coraz większą rolę w prowadzeniu wojny.
  3. Nie udało mu się zdobyć informacji o nowej broni, jaka się pojawiła na polu walki - czołgach.
- W 6 dni po zawieszeniu broni, 11 listopada 1918, Sekcja IIIb Nicolaia została rozwiązana, a jego przeniesiono do Sztabu Generalnego w Berlinie. Utworzył tam małą sekcję wywiadowczą (późniejsze Fremde Heere West Obce Armie Zachód), aby zachować doświadczone kadry do czasu odbudowy potęgi militarnej Niemiec.

W 1925 został szefem Niemieckiego Biura Detektywistycznego. Nawiązał kontakty z ruchem narodowo-socjalistycznym; był twórcą Biura ds. Żydowskich oraz doradcą ds. wywiadu Rudolfa Hessa. Współpracował z Martinem Bormannem i ministrem spraw zagranicznych, Joachimem von Ribbentropem. Zaginął po zdobyciu Berlina w 1945. (Wilhelm Canaris, Richard Hentsch)

Nie do zapisania, Ears only

Oznaczenie materiału tak ściśle tajnego, że nie może być przedstawiony w formie pisemnej.

Referuje się go wyłącznie ustnie i tylko w specjalnie zabezpieczonych pomieszczeniach.

Nielegalna siatka

Grupa wywiadowcza lub zespół —* agentów mających różne zadania, działających pod kierunkiem nielegalnego rezydenta.

Nielegalne operacje

Działania prowadzone przez —♦ oficerów wywiadu lub agentów pod kierunkiem rezydenta lub centrali agencji wywiadowczej.

Nielegalny

Agent prowadzony przez rezydenta nielegalnego albo bezpośrednio przez centralę obcej służby wywiadowczej. (Nielegał)

Nielegał

Termin rosyjski, w żargonie KGB/ -> GRU oznaczający oficera wywiadu, pracującego poza granicami ZSRR i ukrywającego swą prawdziwą przynależność państwową. Jego głównym zadaniem jest werbunek agentów. Przerzut tzw. nielegała określany jest mianem tournée artystycznego.

* Niemcy

W połowie XIX w. kontynent europejski opanowało wrzenie. Karol Marks opublikował Manifest komunistyczny. We Francji rewolucja pozbawiła tronu „króla obywatela” Ludwika Filipa. Car rosyjski obawiał się, że podzieli los władcy Francji. Państwa niemieckie spierały się zażarcie o formułę zjednoczenia Niemiec, a Prusy gotowały się do wojny z Austrią, by przyspieszyć proces przekształcenia konglomeratu suwerennych niemieckich organizmów państwowych w największą potęgę militarną Europy i utrzymywały potężną armię oraz znakomicie wyszkolonych szpiegów.

Państwo pruskie rozpoczęło nowoczesne operacje szpiegowskie znacznie wcześniej niż jego sąsiedzi i rywale. Stało się tak w znacznej mierze dzięki temu, że utworzony tam pierwszy w

Europie stały Sztab Generalny był strukturą organizacyjną, w której bez trudu znalazło się miejsce stałych służb wywiadowczych. Trwająca bez przerwy praca planistyczna Sztabu Generalnego szybko uzmysłowiła pruskim czynnikiem wojskowym konieczność wypracowania nowoczesnego modelu wywiadu wojskowego, gromadzącego nie tylko dane rozpoznania taktycznego, ale zajmującego się pozyskiwaniem informacji o całych państwach - liniach kolejowych, arsenałach, planach i doktrynach wojennych, nowych rodzajach uzbrojenia i rozmiarach jego produkcji.

Znajomość zdolności przewozowych trakcji kolejowej nieprzyjaciela pozwalała m.in. określić przypuszczalny czas trwania mobilizacji wojsk, a potencjał produkcyjny przemysłu zbrojeniowego dawał się łatwo przeliczyć na ilość i jakość uzbrojenia, które mogło być użyte w walce.

Prusy musiały dysponować możliwie jak najdokładniejszym zestawem informacji o państwach europejskich - orzekł w 1916 Sztab Generalny.

Prusy miały także odrębną stałą służbę wywiadowczą, podporządkowaną władzom cywilnym. Jej twórcą był Wilhelm Stieber. Rozpoczął karierę jako agent

403

Niemcy

provokator w kręgach ugrupowań radykalnych i socjalistycznych. Stał się z czasem koordynatorem największej siatki szpiegowskiej w Europie (jedną z jego misji była inwigilacja Karola Marksa w Londynie). Mniej więcej w tym samym czasie, gdy Stieber zakładał Centralne Biuro Wywiadowcze i prowadził działalność szpiegowską przeciwko Austrii, szef pruskiego Sztabu Generalnego, hrabia von Moltke, założył - w ramach przygotowań do wojny z tym państwem w 1866 - tymczasowe biuro wywiadowcze, zajmujące się gromadzeniem informacji o austriackich planach wojennych. Stieber był również twórcą jednostki kontrwywiadu oraz Polowej Policji Bezpieczeństwa.

Najważniejszym agentem Moltkego był baron —* August Schluga, młody arystokrata austriacki pochodzenia węgierskiego. Schluga, były oficer armii austriackiej, gromadził informacje wywiadowcze, pracując oficjalnie w Wiedniu jako dziennikarz. Moltke, któremu dzięki danym wywiadu politycznego i wojskowego uzyskanym przez agentów Stieberta, udało się w ciągu siedmiu tygodni doszczętnie rozbić siły austriackie, stał się odtąd gorącym rzecznikiem powołania do życia stałego biura wywiadowczego.

Kolejnym celem działalności wywiadowczej Schlugi była Francja, w której korzystał z płatnych usług tysięcy szpiegów, włącznie z prostytutkami. Szantażowanie różnych osobistości możliwością ujawnienia pikantnych szczegółów ich życia seksualnego (Seks) w celu uzyskania od nich materiałów wywiadowczych było stałym elementem scenariusza działań Stieberta.

Kanclerz Prus Otto von Bismarck doprowadził do wybuchu wojny z Francją w wyniku kampanii dezinformacji: Niemcy uwierzyli, iż Francja zagraża suwerennemu bytowi państwowemu Prus, a Francuzi nabrali przekonania, że król pruski Wilhelm znieważył ich ambasadora w Berlinie.

Bismarck słusznie przewidywał, że jeśli dojdzie do konfrontacji zbrojnej z Francją, inne państwa niemieckie przyłączą się do Prus, co doprowadzi w efekcie do zjednoczenia Niemiec i przekształcenia ich w główną potęgę militarną Europy. W wojnie francusko-pruskiej (1870-1871) von Moltke po raz kolejny dał się poznać jako geniusz strategiczny, należy jednak podkreślić, że o błyskotliwym zwycięstwie Prus w znacznej mierze przesądziły dane wywiadowcze, dostarczone Moltkemu przez Stieberta, a fakt, że oficjalne kroniki triumfów Moltkego pomijają to milczeniem, przypisać należy właściwemu wyższemu dowódcom wojskowym mniemaniu, że wojny wygrywają tylko i wyłącznie oni.

I wojna światowa

Utworzone przez Moltkego biuro wywiadu przekształcone zostało w sekcję b III Wydziału Głównego Kwatermistrzostwa (Oberquartiermeister), określaną w tabelach organizacyjno-etatowych Sztabu Głównego symbolem III b, co stało się jego powszechnie stosowaną nazwą. Schluga, agent, który zdobył dla Moltkego austriackie plany operacyjne, został Agentem nr 17 w Paryżu, jednym z wielu miast Europy, w których działali szpiedzy III b. Należała do nich Mata Hari.

Źródła informacji i metody działania nestor wywiadu niemieckiego, Schluga, utrzymywał w tajemnicy nawet przed swoimi przełożonymi. Jego największym sukcesem było zdobycie w przeddzień wybuchu I wojny światowej kopii francuskiego planu mobilizacyjnego. Konflikt, który wybuchł w 1914, otworzył zarazem nową epokę w dziejach wywiadu - był początkiem ery wywiadu łączności.

Zakładając słusznie, że Stany Zjednoczone prędzej czy później przystąpią do wojny, sekcja III b rozpoczęła energiczne działania i w 1917 miała już ponad 330 agentów w państwach sprzymierzonych, wliczając w to Stany Zjednoczone, gdzie jednak głównym ich zadaniem było nie tyle szpiegostwo, co sabotaż.

W pierwszych dniach wojny radiostacja niemiecka w Königsbergu [obecnie Kaliningrad], w Prusach Wschodnich, zaczęła przechwytywać radiodepesze rosyjskie. Rosjanie nadawali tekstem otwartym; radio było wówczas wynalazkiem tak nowym, iż ewentualność przechwycenia komunikatów przez nieprzyjaciela nie przyszła im do głowy. Niemcom udało się na tej podstawie zrekonstruować rosyjski plan operacyjny i zadać armii rosyjskiej miazdzącą klęskę w bitwie pod Tannenbergiem [obecnie Stębark]. Według historyka wywiadu -> Davida Kahna w Hitlefs Spies (1978)

była ona wstępem do klęski Rosji w tej wojnie. Otworzyła także oczy sztabowców niemieckich na nowy rodzaj operacji wywiadowczych, którego do tej pory nie brali pod uwagę.

Z zalet i niebezpieczeństw, jakie pociągały za sobą systemy łączności radiowej i polowej łączności telefonicznej, zdały sobie również sprawę walczące na froncie zachodnim siły francuskie, brytyjskie i amerykańskie. W ostatecznej klęsce Rosji na froncie wschodnim niemiecki nasłuch radiowy nie odegrał już poważniejszej roli. Osiągnięcia niemieckie w dziedzinie systemów kodowania komunikatów radiowych nie wytrzymały jednak konfrontacji z umiejętnościami krypto-analityków francuskich, natomiast jeśli chodzi o rozpoznanie z powietrza i analizę zdjęć lotniczych, Niemcy zdecydowanie górowały nad Francją, skądinąd pionierem w tej dziedzinie.

Rozpoznanie środkami łączności prowadził również Wydział Wywiadu Cesarskiej Niemieckiej Marynarki Wojennej. Wzdłuż wybrzeży Niemiec założono 24 stacje nasłuchowe i stacje namiaru kierunkowego na źródło emisji fal wielkiej częstotliwości. Analizą zebranych informacji wywiadowczych zajmowały się Wydziały: Woj-skowo-Polityczny i Zagraniczny Marynarki Wojennej.

Niemcy

404

W ramach Wywiadu Sił Lądowych działała sekcja Obce Armie, zajmująca się analityczną oceną strategii aliantów; udało się jej precyzyjnie przewidzieć datę ofensywy nad Sommą latem 1916. Ogólnie rzecz biorąc, działalność wywiadowcza miała w sumie stosunkowo niewielki wpływ na wynik wojny pozycyjnej, wojny tonących w błocie okopów, karabinów maszynowych i gazów bojowych. Ostatecznie armia niemiecka poniosła klęskę. Wywiad jednak niezaprzeczalnie dowiódł swej przydatności i stał się stałym elementem niemieckich sił lądowych.

Traktat wersalski zakładał rozwiązanie niemieckiego Sztabu Generalnego, likwidację wojskowych służb wywiadowczych i zezwalał Niemcom na posiadanie wyłącznie nielicznej

armii zawodowej. W ramach tajnych działań, zmierzających do odbudowy dawnej struktury niemieckich sił zbrojnych w latach dwudziestych, powstał konspiracyjny substytut Głównego Kwatermistrzostwa Wydziału III Sekcji b.

Upokorzone i rozczarowane społeczeństwo niemieckie gotowe było zaakceptować każdą siłę polityczną - bez względu na jej stosunek do porządku demokratycznego - która mogła obiecać lepsze jutro. Jako zbawca Niemiec objawił się Adolf Hitler.

Rządy nazistów a szpiegostwo

Jeszcze przed dojściem do władzy Hitler utworzył własne, niedoskonałe początkowo, służby wywiadowcze, których zadaniem było tropienie i eliminacja jego przeciwników. W 1920 powstała paramilitarna organizacja nazistowska SA (Sturmabteilung - Oddział Szturmowy), składająca się z band bojówkarzy, których zadaniem była ochrona wieców partyjnych i starcia uliczne z bojówkami komunistycznymi; dysponowała ona rudymmentarnym aparatem kontrwywiadu.

W 1934 elitarna gwardia przyboczna Hitlera SS (Schutzstaffel - Sztafety Ochronne) przeprowadziła krwawą czystkę w szeregach kadr dowódczych SA. Z czasem SS przekształciło się w rodzaj policji politycznej i sformowało własną służbę wywiadowczą SD (Sicherheitsdienst - Służbę Bezpieczeństwa). Kierowane przez Heinricha Himmlera SS pełniło zarazem funkcje tajnej policji i aparatu terroru, zarządzającego siecią niemieckich obozów koncentracyjnych, później także obozów śmierci. Zadaniem SD było „demaskowanie wrogów idei narodowosocjalistycznej”.

II wojna światowa

W chwili wybuchu wojny z Polską, we wrześniu 1939, Niemcy dysponowały już rozbudowanym aparatem wywiadu, po części funkcjonującym na wzór tradycyjnych służb wywiadu wojskowego, po części zaś mającym charakter wewnętrznej policji politycznej, zajmującej się kontrolą obywateli niemieckich.

Kierowane przez Reinharda Heydricha SD utworzyło po połączeniu z Sipo, 27 września 1939, Główny Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy (Reichssicherheits-hauptamt RSHA). Poprzez rozbudowaną sieć agentów w Niemczech i krajach okupowanej Europy SD współpracowało ściśle z najbardziej zwyrodniałymi funkcjonariuszami tajnej policji Himmlera Gestapo.

Hitler mianował Himmlera zwierzchnikiem zarówno SS, jak i całego aparatu policji państwowej, którego politycznym ramieniem stało się Gestapo. Później, jako część struktury RSHA, Gestapo przekształciło się w rodzaj państwa w państwie i w praktyce dysponowało nieograniczonymi możliwościami, decydując o życiu i śmierci obywateli podejrzewanych o działalność antypaństwową.

Działaniami tymi kierował osobiście Hitler, który w 1938 zlikwidował Ministerstwo Wojny i przejął bezpośrednią kontrolę nad OKW (Oberkommando der Wehrmacht), „sztabem wojskowym, pozostającym pod moim bezpośrednim dowództwem” - jak sam określił jego status. Wywiad wojskowy pozostawał w gestii ->Abwehry, która zajmowała się rekrutacją agentów i kontrolą ich pracy. W ramach Abwehry działał Wydział Szyfrów, odpowiedzialny za nasłuch i przechwytywanie zagranicznych przekazów radiowych, zarówno o charakterze wojskowym, jak i cywilnym.

OKW podlegały ponadto dwie organizacje wywiadu wojskowego: Obce Armie Wschód i ~* Obce Armie Zachód. Od chwili wybuchu wojny z ZSRR pracami Wydziału Obce Armie Wschód kierował gen. bryg. Reinhard Gehlen, któremu udało się zorganizować szeroko rozgałęzioną i efektywną siatkę agentów na obszarze ZSRR. Dane zagranicznego wywiadu gospodarczego gromadził i analizował Wydział Gospodarki Wojennej i Uzbrojenia, na czele którego stał Albert Speer, minister przemysłu i zbrojeń.

Drugi Blitzkrieg niemiecki - rozpoczętą w maju 1940 kampanię przeciwko Belgii, Francji, Holandii i Luksemburgowi - poprzedziło znakomicie przeprowadzone rozpoznanie taktyczne. Niemieckie siły zbrojne, wykorzystując dotyczące Francji informacje wywiadowcze - dane rozpoznania lotniczego, materiały kryptoanalityczne i raporty agentów - podbiły Europę Zachodnią przed upływem miesiąca. Jedno ze studiów poświęcone rozpoznaniu środkami radiowymi podczas kampanii francuskiej stwierdza, iż systemy zabezpieczenia francuskich systemów łączności były tak niestaranne, że

żadna dyslokacja, żaden manewr jednostek wojskowych nie umknął uwagi Niemców.

Działalność wywiadu niemieckiego była tak skuteczna, że część historyków uważa ją za jeden z czynników, który przesądził o szybkim upadku Francji.

Część Francji Niemcy poddały okupacji wojskowej, w tzw. strefie wolnej zainstalowały zaś kolaboracyjny rząd Vichy. W okupowanej części kraju podstawowym

405

Niemcy

zadaniem tak Abwehry, jak SD i Gestapo, było zwalczanie ruchu oporu, Resistance, do pewnego stopnia kontrolowanego z Londynu przez BCRA, emigracyjną francuską agencję wywiadowczą. Stosując politykę terroru i wykorzystując działanie sieci informatorów, SD i Gestapo toczyły bezlitosną walkę z Resistance. Kiedy w lutym 1944 wiceadmirał Wilhelm Canaris zdjęty został ze stanowiska szefa Abwehry, wielu jej funkcjonariuszy działających na terenie Francji przeniesiono do SD.

Niemcy rozstrzelali 100 zakładników francuskich za każdego Niemca zabitego przez ruch oporu. Wiadomo o straceniu 26 660 zakładników, dalszych 40 tysięcy zmarło w więzieniach niemieckich, wielu innych zniknęło bez śladu podczas operacji prowadzonych przez SD na mocy dekretu Nacht und Nebel (noc i mgła), wydanego przez Hitlera w grudniu 1941, by nie dopuścić do mnożenia liczby męczenników - ofiar egzekucji publicznych.

Łamaniem szyfrów i kodów dyplomatycznych zajmował się rutynowo Pers Z (Wydział Kadrowo-Organizacyjny Ministerstwa Spraw Zagranicznych). Kryptoanalitykom z Pers Z udało się odczytać niektóre szyfry Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Francji, Japonii, Włoch i Hiszpanii, nie udało im się jednak znaleźć klucza do kryptogramów radzieckich.

Największym sukcesem niemieckiego wywiadu łączności było przechwycenie i rozszyfrowanie rozmów telefonicznych, jakie za pośrednictwem kabla transatlantyckiego prowadzili prezydent Stanów Zjednoczonych Roosevelt i premier Wielkiej Brytanii Churchill. (-> Kurt Vetterlein)

Po inwazji Niemiec na Związek Radziecki, w 1941, kryptoanalitycy niemieccy złamali turecki kod dyplomatyczny, co umożliwiło ich służbom strategicznym pośrednie ustalenie radzieckich planów wojennych (moskiewski ambasador neutralnej Turcji przekazywał do Stambułu dokładne i obszerne raporty w większości interesujących Niemcy kwestii), a także uzyskać informacje o ilości i rodzajach amerykańskiego sprzętu wojennego dostarczanego ZSRR.

Wszystkie te osiągnięcia niemieckie błędą jednak wobec sukcesów wspólnej amerykańsko-brytyjskiej operacji kryptologicznej (Enigma), której sztab mieścił się w Bletchley Park. Dzięki niej alianci uzyskali możliwość błyskawicznego i skutecznego odszyfrowywania komunikatów niemieckich.

W książce Hitlefs Spies, oceniając rozmiary porażki niemieckich służb wywiadowczych, Kahn stwierdza:

Niemcy przegrały wojnę wywiadów. W każdym z przełomowych momentów II wojny światowej ich służby wywiadowcze zawiodły na całej linii. Wywiad niemiecki oszacował siły radzieckie znacznie poniżej ich rzeczywistego potencjału, dał się wywieść w pole przed inwazją sił alianckich w Afryce

Północnej, oczekiwał lądowania sprzymierzonych na Bałkanach, a nie na Sycylii, i do samego końca uważał, że desant w Normandii to tylko pozoracja.

Szpiegostwo w obydwu państwach niemieckich

Po kapitulacji Niemiec sprzymierzeni podzielili je na cztery strefy okupacyjne: amerykańską, brytyjską, francuską i radziecką. W każdej z nich prowadzone były niezależne operacje wywiadowcze i kontrwywiadowcze. Amerykanie i Brytyjczycy kontynuowali współpracę rozpoczętą w czasie wojny, Francuzi natomiast zachowywali się tak samo, jak w latach 1940-1945, tzn. nie przejawiali najmniejszej chęci do kooperacji. Uwaga służb wywiadowczych tych państw koncentrowała się na Związku Radzieckim. Ostatecznie ze stref okupacyjnych aliantów zachodnich wyłoniła się Republika Federalna Niemiec, Rosjanie natomiast zainstalowali w swojej strefie rząd komunistyczny, dając początek Niemieckiej Republice Demokratycznej. Podzielony Berlin przekształcił się w dwa odrębne miasta, z których Berlin Zachodni stał się największym ośrodkiem szpiegostwa w Europie.

W epoce zimnej wojny punkt kontrolny Charlie był -zarówno w rzeczywistości, jak i w świecie fikcji literackiej - głównym przejściem przez mur berliński, wzniesiony w 1961 przez Niemcy Wschodnie, pragnące zapobiec masowemu odpływowi swych obywateli na Zachód. Mur berliński - symboliczna granica między Wschodem a Zachodem - był również linią graniczną operacji prowadzonych przez rywalizujące ze sobą służby wywiadowcze. Po jego wschodniej stronie było to Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego (Ministerium für Staatssicherheit MfS, znane powszechnie jako Stasi) kierowane przez wyszkolonego przez Rosjan Markusa Wolfa. Po zachodniej stronie funkcjonowały służby wywiadowcze RFN, USA i Wielkiej Brytanii. W liczących 18 milionów mieszkańców Niemczech Wschodnich Stasi miało 500 tysięcy stałych informatorów, 85 tysięcy etatowych agentów i prowadziło teczkę 6 milionów obywateli. Podobna sytuacja była nie do pomyślenia w Niemczech Zachodnich, nie ulega jednak najmniejszej wątpliwości, że Berlin stał się ulubionym miejscem działania szpiegów z obydwu państw niemieckich. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych było tam więcej szpiegów niż w jakimkolwiek innym mieście na kuli ziemskiej.

Obecność wywiadów amerykańskiego i brytyjskiego w Niemczech Zachodnich była tak silna, że działania służb wywiadowczych RFN miały z punktu widzenia Zachodu znaczenie drugorzędne. Jednym z najstydniejszych amerykańsko-brytyjskich przedsięwzięć szpiegowskich był tunel berliński (Berliński tunel). Przez wiele lat Zachód nie zdawał sobie sprawy, że KGB wiedziało o tym projekcie, zanim jeszcze przystąpiono do jego realizacji.

Niemcy

406

Z chwilą gdy Niemcy Zachodnie zaczęły się szybko przekształcać z okupowanego wroga w zimnowojenne-go sprzymierzeńca, Amerykanie i Anglicy uzmysłowili sobie konieczność stworzenia w tym kraju suwerennego państwowego systemu służb wywiadowczych, będącego skuteczną przeciwwagą dla Stasi. Ważną rolę w organizacji tego przedsięwzięcia odegrał gen. bryg. Gehlen, były szef Wydziału Obce Armie Wschód. Bezpośrednio po kapitulacji Niemiec w 1945 Gehlen dotarł do wysokiego rangą oficera wywiadu US Army i zaoferował mu pakiet z mikrofilmowanych dokumentów dotyczących Związku Radzieckiego, jak też istniejącej nadal na tych terenach siatki szpiegowskiej. Gehlen był jednym z wielu dygnitarzy nazistowskich uznanych przez Zachód za dobry materiał na przyszłych agentów prowadzących działalność wywiadowczą przeciwko ZSRR.

Teoretycznie stworzona przez Gehlena organizacja była autonomiczną strukturą, działającą poza systemem agencji bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych, w rzeczywistości jednak jej działalność była ściśle skoordynowana z operacjami CIA w Niemczech Zachodnich. W 1949, po

utworzeniu Republiki Federalnej Niemiec, organizacja Gehlena stała się trzonem Federalnej Służby Wywiadowczej (Bundesnachrichtendienst - BND). Gehlen kierował nią aż do przejścia na emeryturę w 1968. Funkcjonariusze amerykańskich i brytyjskich agencji wywiadowczych brali również udział w organizacji Federalnego Urzędu Ochrony Konstytucji (Bundesamt für Verfassungsschutz - BfV).

Gehlenowi udało się dokonać głębokiej penetracji struktur rządowych i administracyjnych NRD, w pewnym momencie miał agentów nawet w gabinecie wschod-nioniemieckim. W ogólnym jednak rozrachunku w wojnie szpiegów, trwającej przez cały okres zimnej wojny, stroną zwycięską okazała się Stasi. W 1961 aresztowano —◆ Heinza Felfe, szefa radzieckiej sekcji kontrwywiadu Gehlena, pod zarzutem, że od co najmniej dziesięciu lat prowadził działalność szpiegowską na rzecz ZSRR. Informacje na ten temat, pochodzące od radzieckiego odstępcy, były zarazem przygnębiającym świadectwem trwającej permanentnie penetracji BND i BfV przez agentów Stasi. Szpiegiem radzieckim okazał się na przykład funkcjonariusz kontrwywiadu RFN Hans Joachim Tiedge, pełniący służbę przez 19 lat. W chwili zdemaskowania piastował funkcję szefa wydziału zajmującego się identyfikacją pracowników wywiadu NRD.

Największym sukcesem Stasi było wprowadzenie wschodnioniemieckiego szpiega do grona ścisłych współpracowników kanclerza RFN Willy'ego Brandta. W latach pięćdziesiątych agent Stasi Gunter Guillaume, przedostał się do Niemiec Zachodnich, gdzie wstąpił do SPD, w strukturach której szybko awansował, stając się ostatecznie osobistym doradcą Brandta. Jego zdemaskowanie w 1974 doprowadziło do dymisji kanclerza. Od chwili aresztowania Guntera Guillaume'a do 1979 oficjalne czynniki zachodnioniemieckie poinformowały o zatrzymaniu ponad 100 osób podejrzanych o działalność szpiegowską.

Funkcjonariusze Stasi często uciekali się do kontaktów seksualnych jako narzędzia wywiadu, aranżując afery miłosne i szantażując później obywateli państw zachodnich zgromadzoną kompromitującą dokumentacją fotograficzną lub filmową. Stosowaną chętnie przez Stasi metodą wglądu w upodobania seksualne inwigilowanych była instalacja pluskiew w konfesjonalach kościołów rzymskokatolickich.

Stasi zatrudniała również w roli agentów urodziwych młodzieńców, zwanych przez pracowników zachodnich służb wywiadowczych Romeami. Ich zadaniem było uwodzenie namierzonych przez wywiad wschodnioniemiecki sekretarek zatrudnionych w zachodnioniemieckich urzędach państwowych i biurach Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego. Znalazła się wśród nich sekretarka Ministerstwa Obrony, Niemka pracująca w Kwaterze Głównej NATO w Brukseli. W sumie od 1960 do końca zimnej wojny aresztowano kilka takich kochliwych kobiet. Ostatnią sekretarkę szpiega wypuszczono na wolność i ułaskawiono w ramach wymiany agentów w 1990. Zjednoczenie Niemiec i lata następne

W marcu 1990 władze wschodnioniemieckie poinformowały o zaprzestaniu przez służby wywiadowcze NRD działalności szpiegowskiej na terenie państw zachodnich i o odwołaniu pracujących tam agentów. Sekcję wywiadu zagranicznego Stasi, zatrudniającą 4 tysiące osób, zredukowano do 250 pracowników, którzy mieli nadzorować proces wycofywania agentów z zagranicy. Likwidacja sekcji wywiadu zagranicznego była ostatnim etapem działania Stasi.

Kiedy w październiku 1990 doszło do formalnego zjednoczenia obydwu państw niemieckich, niemal od razu na porządku dziennym pojawiła się kwestia odtajnienia jej archiwów.

Dla wielu ludzi lustracja dokumentów Stasi oznaczała katastrofę życiową; nagle okazało się, że mężowie donosili na żony, a wykładowcy uniwersyteccy na studentów. Grupa byłych oficerów i agentów Stasi utworzyła Wewnętrzną Komisję Weryfikacyjną, która zwróciła się do społeczeństwa z apelem o wyrozumiałość i przebaczenie.

Stojący na jej czele Markus Wolf, który oddał się w ręce władz, postawiony został przed sądem,

uznany za winnego i skazany na 6 lat więzienia. Zakończone wyrokami skazującymi procesy wytoczono też innym funkcjonariuszom Stasi. W maju 1995 niemiecki Najwyższy Sąd Apelacyjny wydał orzeczenie stanowiące, że obywatele byłej NRD nie mogą być sądzeni z oskarżenia o zdradę,

407

Nikitin Aleksandr

ponieważ nie dopuścili się jej wobec swej ówczesnej ojczyzny.

Kiedy całe Niemcy świętowały zjednoczenie, BND, podobnie jak inne agencje wywiadowcze okresu zimnej wojny, weszło w okres reorientacji priorytetów działania i skoncentrowało się na wywiadzie przemysłowym oraz komputerowym. Krytycy działalności BND w Niemczech wysuwają zarzuty, że w nowej sytuacji głównym celem jej operacji stały się wielkie amerykańskie korporacje przemysłowe.

NIE, National Intelligence Estimate

Narodowa Ocena Wywiadowcza

Nieregularne Formacje Samoobrony Cywilnej, CMlian Irregular Defense Group (CIDG)

Organizowane przez -> CIA od końca 1961 do walki z partyzantką komunistyczną oddziały paramilitarne, składające się z wojowników niewietnamskich mniejszości plemiennych, zamieszkujących znaczne połacie górzystej i porośniętej dżunglą centralnej części Wietnamu Południowego.

W 1963 istniejące w ponad dwustu wsiach oddziały CIDG liczyły około 12 tysięcy żołnierzy tubylczych, szkolenych przez doradców z CIA i specjalistów z prze-ciwpartyzanckich jednostek specjalnych US Army (Zielonych Beretów). Uzbrojone głównie w karabiny i broń półautomatyczną, CIDG nader skutecznie zwalczały wypadły sił komunistycznych na kontrolowane przez siebie rejony, co miało znaczenie tym większe, że regularne wojska amerykańskie i południowowietnamskie działały przede wszystkim w rejonach zurbanizowanych.

Początkowe sukcesy CIDG sprawiły, że do formacji zaczęli włączać się Kambodżanie i paramilitarne organizacje młodzieży katolickiej. W 1964 CIDG liczyły około 75 tysięcy ludzi, jednak ich skuteczność zaczęła radykalnie maleć po odebraniu CIA (w październiku 1963, w ramach operacji Switchback) kontroli nad działaniami paramilitarnymi i przekazaniu jej US Army. W trakcie związanej z tym reorganizacji do CIDG włączono około 6 tysięcy Wietnamczyków służących dotąd w - również kierowanych przez CIA - jednostkach patrolowych i ochrony pogranicza. Podporządkowane siłom lądowym, CIDG przekształcone zostały z formacji samoobrony w jednostki przeznaczone do działań zaczepnych, w tym także do rajdów na obszary opanowane przez komunistów. Jako odrębna formacja zbrojna, CIDG istniały do końca lat sześćdziesiątych, do chwili gdy, w 1970, siły specjalne wycofały się z tej koncepcji wobec polityki ograniczania amerykańskiej obecności wojskowej w Wietnamie. Część oddziałów CIDG wcielono do armii południowowietnamskiej jako jednostki komandosów (Rangers). (Cinnamon and Shrimp, Wietnam)

Niezbędne składniki informacji, Essential Elements of Information (EEI)

Dane, bez których niemożliwe jest podjęcie decyzji logicznie uzasadnionej. Ich liczba i rodzaj zależą od charakteru i fazy zaawansowania realizowanej operacji. Dane sdrugorzędne w fazie planowania operacji (np. informacja o aktualnych warunkach atmosferycznych w rejonie działania) mogą mieć zasadnicze znaczenie w fazie jej realizacji i vice versa (jak np. dane o ukształtowaniu terenu, które, aczkolwiek konieczne na etapie planowania, w fazie realizacji nie mają bezpośredniego wpływu na decyzję o momencie rozpoczęcia natarcia).

Niezbrzycki Jerzy

Aneks

Nightmover

->»Ames Aldrich H.

Nikitin Aleksandr, kmdr

Rosyjski oficer marynarki w stanie spoczynku, aresztowany 6 lutego 1996 przez rosyjską - »Federalną Służbę Bezpieczeństwa pod zarzutem szpiegostwa. W tym czasie zatrudniony był jako konsultant przez Bellonę, norweską organizację zajmującą się ochroną środowiska, badającą zagrożenia związane z materiałami nuklearnymi, pochodzącymi z rosyjskich okrętów podwodnych.

W 1995 rząd rosyjski przekazał organizacji dokumenty i zapisy komputerowe, dotyczące tych materiałów. Następnie je odebrał, a na jesieni zwrócił. Pracownicy Bellony nagłośnili sprawę wstrzymania materiałów, uznając to za szykany. FSB uznała jednak, że Bellona i inne organizacje ochrony środowiska przekroczyły swe uprawnienie statutowe.

Nikitina aresztowano za wydanie Bellonie tajemnic państwowych w postaci utajnionych dokumentów. Był chyba pierwszym Rosjaninem aresztowanym za szpiegostwo związane z ochroną środowiska.

Podobno wszyscy norwescy parlamentarzyści zwrócili się do rządu rosyjskiego w sprawie Nikitina, a 17 lutego 1996 norweski dziennik „Dagbladet” pisał:

Jeżeli Nikitin zostanie skazany, będzie to katastrofa dla działań na rzecz ochrony środowiska naturalnego, prowadzonych dotychczas w Rosji.

W tym samym miesiącu wiceprezydent Stanów Zjednoczonych, Albert Gore, spotkał się z Aleksiejem Ja-błokowem, doradcą prezydenta Jelcyna ds. ochrony środowiska, aby wyrazić zaniepokojenie swego kraju

Nikonow Aleksandr

408

wszczęciem postępowania przeciwko Nikitinowi. Nikitin przebywał w więzieniu 10 miesięcy, do czasu rozpoczęcia procesu [w październiku 1998].

Nikonow Aleksandr, komdiw (1893-1938)

Jeden z szefów radzieckiego wywiadu. Niewiele o nim wiadomo. Od roku 1918 w partii bolszewickiej. Uczestnik wojny domowej, służył następnie w wojskach pogranicznych i, od 1921, w wywiadzie wojskowym Armii Czerwonej jako szef Wydziału III (informacyjno-statystycznego). W 1925-1929 i od roku 1935 był zastępcą szefa Razwiedupru. W roku 1937, po aresztowaniu Berzina, którego był najbliższym współpracownikiem, przejściowo pełnił jego obowiązki. Sam wkrótce również uwięziony, został w błyskawicznym tempie osądzony i skazany 26 października 1937 na śmierć.

Nisei

Dzieci pierwszego pokolenia imigrantów japońskich urodzone na terenie Stanów Zjednoczonych (tym samym obywatele amerykańscy). W czasie II wojny światowej ponad 6 tysięcy mężczyzn Nisei pracowało w amerykańskich dowództwach wojskowych i jednostkach wywiadu na Pacyfiku jako tłumacze. (Wielu innych służyło w jednostkach bojowych sił lądowych na europejskim teatrze działań wojennych).

Począwszy od wiosny 1941, pewną liczbę Nisei odbywających służbę w US Army zaczęto kierować na kursy japońskiego (wielu z nich mimo pochodzenia, językiem tym nie władało), odbywające się do 1942 w Presidio w San Francisco. Po przymusowej ewakuacji wszystkich Amerykanów pochodzenia japońskiego z Wybrzeża Zachodniego ośrodek szkolenia językowego przeniesiono do Camp Savage, a w sierpniu 1944 do Fort Snelling (obie miejscowości niedaleko Minneapolis w stanie Minnesota). Pierwsza 45-osobowa grupa ukończyła półroczne szkolenie w

maju 1942. Część z nich kontynuowała naukę na 12-miesięcznym kursie na uniwersytecie w Michigan.

19 lutego 1942 prezydent Roosevelt wydał rozporządzenie, na mocy którego na Wybrzeżu Zachodnim internowano prawie 120 tysięcy osób pochodzenia japońskiego (dwie trzecie z nich miało obywatelstwo Stanów Zjednoczonych, ponad jedną czwartą stanowiły dzieci poniżej lat 15). Nisei zezwolono wkrótce na służbę w US Army. (W czasie II wojny światowej w Siłach Zbrojnych Stanów Zjednoczonych służyło ogółem ponad 17 tysięcy Amerykanów pochodzenia japońskiego, w większości w Europie.)

Około 6 tysięcy - po przejściu szkolenia językowego - odbywało służbę na pacyficznych teatrach działań wojennych - z zasady jako szeregowi lub podoficerowie

US Army (zaledwie kilkunastu awansowano na chorążych). Część z nich przydzielono również do jednostek marynarki wojennej lub piechoty morskiej, niektórzy służyli także na chińsko-birmańsko-indyjskim teatrze działań wojennych. (Ponadto w siłach lądowych służyło około 700 władających językiem japońskim nie-Japończyków; wywiad marynarki wojennej nie korzystał z Nisei w ogóle).

Większość Amerykanów pochodzenia japońskiego zatrudniano przy tłumaczeniu dokumentów i podczas przesłuchań jeńców wojennych; część służyła w jednostkach kontrwywiadu sił lądowych, a bardzo nieliczni brali bezpośrednio udział w pracach kryptoanalitycznych (Magie - Ultra) . Nisei uczestniczyli niekiedy również w operacjach rozpoznania prowadzonych na tyłach linii japońskich.

W 1941 piętnastu Nisei przeszło w FBI przeszkolenie kontrwywiadowcze.

Termin Nisei oznacza w języku japońskim „drugie pokolenie”.

NKGB, Narodnyj Komissariat Gosudarstwiennoj Biezopasnosti

-► NKWD

* NKWD, Narodnyj Komissariat Wnułriennych Dieł

Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych, naczelny organ radzieckiej administracji państwowej, skupiający sprawy dotyczące bezpieczeństwa państwa. NKWD i jego bezpośredni następcy MWD, NKGB i -» MGB -odpowiadały za represje w latach 1934-1953.

NKWD utworzono 10 lipca 1934 przez połączenie istniejącego od 1917 Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych z OGPU. Na czele tego superresortu stanął doświadczony czekista —* Gienrich Jagoda, mianowany w 1935 generalnym komisarzem bezpieczeństwa państwowego. NKWD był organem, zajmującym się także zagranicznym wywiadem i likwidowaniem przeciwników politycznych zbiegłych na Zachód. Rozrósł się do monstrualnych rozmiarów, przejmując nie tylko tradycyjne zadania służb bezpieczeństwa i szpiegostwa, ale także formacje wojsk wewnętrznych i pogranicznych oraz zarządzanie wieloma instytucjami, w tym GUŁagiem -Głównym Zarządem Obozów.

Brytyjski politolog i historyk, Robert Conquest, pisał w *The Great Terror: Stalin 's Purges of The Thirties* (1968) [wyd. pol. *Wielki terror*, 1997]:

W ciągu następnych kilku lat nowa organizacja rozwinęła niezwykle skuteczną działalność. Jej funkcjonariusze byli coraz bardziej przywilejowani i coraz potężniejsi, a jej godło - wąż przebity mieczem - było widoczne wszędzie i zepchnęło w cień partyjny sierp i młot. Nikogo, począwszy

409

NKWD

od samej góry - członków Politbiura, nie omijały czujne oczy enkawudzystów. Oni sami pozostawali pod starannym nadzorem naczelnej władzy politycznej: Stalina.

1 grudnia 1934 został zamordowany Siergiej Kirów, szef leningradzkiego komitetu partii,

któremu młody zamachowiec w gmachu komitetu strzelił w plecy.

NKWD Jagoda natychmiast przeprowadził śledztwo. Zabójca i 116 innych osób zostało uznanych winnymi spisku i rozstrzelanych. W ten sposób Stalin wyeliminował swych bezpośrednich wrogów politycznych.

Tymczasem Jagoda rozbudowywał i przekształcał NKWD, zaostrzając jednocześnie metody działania. O oficerach NKWD - „niebieskich czapkach”, jak ich nazywano od koloru otoków na czapkach, Conquest w *Inside Stalin's Secret Police* pisał:

Zaliczano ich do nowoprzywilejowanej grupy, jaka zrodziła się z antyegalitarnej polityki Stalina. Pojawiły się nowe i bardziej okazałe mundury. Jednocześnie wymagano, aby oficerowie NKWD nauczyli się dobrych manier. Wielu z nich wzięło sobie za żony dobrze prezentujące się kobiety z dawnych warstw wykształconych, dążące do władzy w jakiegokolwiek formie i pieniędzy; co więcej zyskiwały one immunitet, chroniący przed, skądinąd przykrymi, następstwami ich pochodzenia społecznego. Dzieci oficerów NKWD uczęszczały do specjalnych szkół. Później stanowiska często obejmowali synowie wyższych funkcjonariuszy.

Jagoda przyznał sobie tytuł generalnego komisarza bezpieczeństwa państwowego (odpowiednik stopnia marszałka Związku Radzieckiego) i zaprojektował odpowiednio strojny mundur.

Kierowanie NKWD w coraz większym stopniu przejmował Nikołaj Jeżów, szef Komisji Kontroli Partyjnej, która nadzorowała NKWD. 30 września 1936 Jagodę zwolniono ze wszystkich stanowisk, a kierownictwo przejął Jeżów. 18 marca 1937 na zebraniu wyższych oficerów NKWD na Łubiance Jeżów oficjalnie potępił Jagodę. (W następnym roku, po pokazowym procesie, Jagodę stracono.)

W całym Związku Radzieckim nastąpiły aresztowania oficerów NKWD. Niektórzy popełnili samobójstwo w nadziei, że w ten sposób uchronią swe rodziny przed zemstą. Mówi się, że w 1937 musiało zginąć ponad 3 tysiące podwładnych Jagody.

Wielki terror

Tymczasem rozpoczął się „wielki terror”: pierwszymi ofiarami stali się dowódcy Armii Czerwonej - potencjalni przeciwnicy Stalina. 11 czerwca 1937 podano do publicznej wiadomości, że aresztowano 8 najwyższych stopniem oficerów, oskarżonych o zdradę. Następnego dnia zostali straceni. Inny oficer, pomówiony o spisek, popełnił samobójstwo. Dużo więcej oficerów trafiło do piwnicy na Łubiance, na dziedziniec straceń gmachu przy ul. Dzierżyńskiego 11, do cel śmierci w więzieniu Lefortowo i do wielu innych siedzib NKWD w całym kraju. Zabito 3 z 5 marszałków, 14 z 16 dowódców okręgów wojskowych i armii, 60 z 67 dowódców korpusów, 136 z 199 dowódców dywizji, 221 z 397 dowódców brygad i tysiące innych oficerów.

Czystki nie ominęły także marynarki wojennej. Stracono 8 admirałów i tysiące niższych stopniem oficerów. (W sierpniu 1938 mianowano b. zastępcę szefa NKWD, Michaiła Frinowskiego, komisarzem Marynarki Wojennej; nominalnie był dowódcą marynarki do marca 1939.) W całym kraju NKWD dokonywał aresztowań, a sądy wydawały wyroki na lokalnych przywódców politycznych i partyjnych; często zabierano z ulicy i wyciągano z łóżek pisarzy, poetów, artystów, inżynierów i nauczycieli. Nic nikogo nie chroniło przed „czarnymi budami”, karetkami więziennymi NKWD.

Jednakże wkrótce Stalin zdał sobie sprawę, że jeżeli czystki będą trwały nadal, nieuchronnie doprowadzą do zniszczenia radzieckiego społeczeństwa, przemysłu i wojska. Donoszono o samowolnych śledztwach i o tym, że Jeżów osobiście rozstrzelał kilku wyższych oficerów wojskowych. 8 grudnia 1938 zwolniono go ze stanowiska; przez krótki czas zajmował podrzędne stanowisko państwowe. Na początku 1939 zniknął. Nie było procesu, jak w wypadku jego poprzednika.

Następcą Jeżowa został Ławrientij Beria, człowiek, do którego Stalin miał największe zaufanie. Beria doprowadził do apogeum rządu terroru. Odwołano z zagranicy oficerów wywiadu - NKWD i GRU - aby oddać ich pod „sąd” i rozstrzelać. Ci, którzy nie wrócili, próbowali zbiec na Zachód; niektórym się to udało. Inni zginęli z rąk zabójców, wysłanych, by ich wytropili. Jednym z celów był Lew Trocki, „stary bolszewik”, który w latach dwudziestych sprzeciwił się przejściu władzy przez Stalina. Żył na emigracji w Meksyku; w 1940 zginął z rąk zabójcy z NKWD. Rok później radzieccy agenci zgładzili oficera wywiadu radzieckiego, któremu udało się zbiec, gen. mjr. Waltera Kriwickiego; znaleziono go martwego w hotelu Capitol Hill w Waszyngtonie. Nie wszystkich „zdrajców” stracono. Znaczną ich część zesłano do łagrów. Osadzano w nich kryminalistów, dawnych więźniów politycznych i tych z „kontyngentu” wielkiego terroru. Jak się ocenia, przed czerwcem 1941 w łagrach znajdowało się 8 milionów radzieckich więźniów. (Szacuje się, że kolejny milion ludzi przebywał w więzieniach).

Więźniowie pracowali w łagrach zazwyczaj 10 godzin na dobę, (bywało że 12 lub nawet 16). Budowali tamy i kanały, kładli setki kilometrów torów kolejowych, karczowali lasy (w 1951 kobiety wyłączono z karczowania), pracowali w kopalniach złota, a później rud uranu. Otrzymywali głodowe racje żywnościowe. Wszystko to opisał (z kronikarską niemal dokładnością) Aleksander Sołżenicyn w dwutomowym dziele *The Gulag Archipelag* (1973-1975) [wyd. pol. Archipelag Gułag, 1991].

NKWD

410

Niezależnie od łagrów i więzień NKWD prowadził inne obiekty odosobnienia. Więźniów zatrudniano w Ośrodku Badań Naukowych na przedmieściach Moskwy, opisanym przez Sołżenicyna w *The First Circle* (1969) [wyd. ros. Wkrugiepierwom, 1991; wyd. pol. Kragpierrezy, 1997]. Ważnym elementem systemu gospodarczego NKWD stała się rozwinięta przez Berię sieć specjalnych, zamkniętych biur konstrukcyjnych (szaraszki), zajmujących się projektowaniem sprzętu dla armii; w nich skupiano wyciągniętych z obozów uczonych, konstruktorów i techników. Pracowali na zasadach reżimu wojskowego. Wielu konstruktorów lotniczych odbywało karę więzienia w Państwowych Zakładach Lotniczych (GAZ) nr 93 w Moskwie. Inni, skazani na karę aresztu, pracowali w biurach projektów (KB); więzień-konstruktor Władimir Pietiakow kierował KB nr 100, Władimir Mjasiszczew - nr 102, a Andriej Tupolew pracował w KB nr 103.

Tupolew - senior radzieckich konstruktorów samolotów - za zgodą rządu wyjechał w 1936 do Stanów Zjednoczonych i Niemiec, aby zapoznać się z pracami projektowymi w lotnictwie. W 1938 aresztowano go i oskarżono o „sabotaż”.

Spędziłem pięć lat w więzieniu. Jestem jedynym konstruktorem na świecie, który zaprojektował czterosilnikowy bombowiec w areszcie domowym - powiedział dziennikarzowi. (Zwolniono go w 1943.)

NKWD prowadził także biuro konstrukcyjne okrętów podwodnych. Jedynym okrętem podwodnym, o jakim wiadomo, że powstał w tym KB, był, zaprojektowany w 1939 przez B.I. Brzezińskiego M-400, dwudziestometrowej długości i o dużej prędkości, zwodowany w lipcu 1941. Jego kadłub został zniszczony ogniem artylerii niemieckiej w czasie oblężenia Leningradu. W 1942 budowę wstrzymano. M-400 nigdy nie ukończono.

Wywiad zagraniczny

Kierował nim wyspecjalizowany wydział - INO (Ino-strannyj Otdiel). Celem wywiadu zagranicznego była większość państw zachodnich, głównie Wielka Brytania, ale także Stany Zjednoczone. Wielką Brytanię uważano za wroga od czasu rosyjskiej wojny domowej, natomiast Stany Zjednoczone posiadały technologie i metody produkcji, jakich potrzebował Stalin (—* Ar-

cosu sprawa).

NKWD utworzył także jedną z najbardziej skutecznych grup szpiegowskich - siatkę szpiegowską z Cambridge. Ponad 10 lat ludzie ci wykradali tajemnice Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych, przy czym niektórzy z nich zajmowali wysokie stanowiska w brytyjskim Foreign Office i MI6. Gdy John Cairncross, doniósł, że Brytyjczycy prowadzą badania atomowe, związane z konstrukcją nowej broni, był to dla Berii sygnał, aby kazać swym agentom w Wielkiej Brytanii

i Stanach Zjednoczonych utworzyć siatkę szpiegów atomowych.

Gdy w czerwcu 1941 Niemcy zaatakowały Związek Radziecki, Stalin stał się sojusznikiem Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych. Zwiększyła się liczba radzieckich delegacji dyplomatycznych, handlowych i wojskowych, wysyłanych do obu krajów, a także liczba legalnie działających tam oficerów NKWD i GRU.

Wybuch wojny z Niemcami postawił przed organami bezpieczeństwa dodatkowe zadania. Szło bowiem nie tylko o zapewnienie porządku wewnętrznego na zapleczu, ale również wspomoczenie wojsk frontowych. Komisariat wystawił szereg jednostek, do szczebla armii włącznie. Równie istotną rolę odegrały - działające na tyłach - jednostki zaporowe, które za pomocą terroru przywracały porządek i uniemożliwiały ucieczki i dezercje.

Ponieważ Stalin dążył do zintegrowania z wojskiem swej tajnej policji, w 1943 dotychczasowe specjalne stopnie NKWD zmieniono na wojskowe.

W 1941 Beria utworzył Smiersz („smierć szpio-nom”) jako agencję NKWD, podległą komisarzowi bezpieczeństwa państwowego, Wasyliemu Czernyszowowi. Od 14 kwietnia 1943 do 16 marca 1946 Smiersz działał jako odrębna agencja, podległa bezpośrednio Państwowemu Komitetowi Obrony, na czele którego stał Stalin. Był to pierwszy i chyba jedyny wypadek, że radziecki kontrwywiad podlegał wojsku, a nie organom bezpieczeństwa. Znamienne, że oficerowie Smiersza mieli zwierzchnictwo nad zwykłymi oddziałami NKWD.

W tym okresie niezależności od NKWD Smiersz był kierowany przez zastępcę Berii i jego protegowanego gen. płk. Wiktora Abakumowa, pierwszego zastępcę komisarza bezpieczeństwa państwowego. Istniał także w Smierszu oddział marynarki wojennej. Tymczasem jednostki wojskowe NKWD walczyły, niejednokrotnie wyróżniając się, w bitwach o Moskwę, Stalingrad, Leningrad i północny Kaukaz. (Wewnętrzne oddziały NKWD nie brały udziału w walkach, były potrzebne do zadań kontrwywiadowczych, a ok. 250 tysięcy enkawudzystów pilnowało GUŁagów i więzień oraz eskortowało specjalne pociągi NKWD przewożące więźniów).

NKWD jest również odpowiedzialny za katyńską zbrodnię.

Do ważnych zadań w czasie wojny należało kierowanie pracami nad radziecką bombą atomową. Nadzór nad szpiegostwem atomowym objął Beria.

Zmiany organizacyjne

W lutym 1941, na polecenie Stalina, z NKWD wyodrębniono w samodzielny komisariat cały pion bezpieczeństwa (dotychczasowy GUGB). Na czele Narodno-go Komissariata Gosudarstwiennoj Biezopasnosti (NKGB) stanął -> Wsiewołod Mierkułow, zausznik Berii. Do stanu poprzedniego powrócono jednak już w lipcu, po wybuchu wojny z Niemcami.

411

Amerykański analityk wywiadu, John J. Dziak, pisze w swej książce Chekisty: A History of KGB (1988):

Tych szczególnych zmian organizacyjnych (...) nigdy w pełni nie wyjaśniono, ale, być może, miary one coś wspólnego z wchłonięciem podbitych krajów i narodów - Estonii, Litwy, Łotwy, części Polski i oderwaniem od Rumunii Besarabii i północnej Bukowiny. Liczba aresztowań, deportacji, egzekucji i łagrów zwiększyła się, a to wymagało zreorganizowanych i zwiększonych

sił bezpieczeństwa.

Jednakże, jak pisze Dziak,

szok spowodowany niemiecką inwazją doprowadził w 1941 do fuzji i oba organy znowu połączyły się jako NKWD pod kierownictwem Berii.

Układ ten przetrwał do 14 kwietnia 1943.

Stalin znowu przeprowadził reorganizację, tworząc NKGB - ponownie pod kierownictwem Mierkułowa - i NKWD pod kierownictwem Berii. Jak pisze Dziak,

(...) Zwycięstwa pod Stalingradem stworzyły perspektywę odzyskania wojennych strat. Stąd ponowny rozdział NKGB -NKWD w 1943.

Struktury organizacyjne nadane służbom bezpieczeństwa w 1943 utrzymały się przez 3 lata, do momentu, gdy komisariaty przekształcono w ministerstwa: Spraw Wewnętrznych (Ministerstwo Wnuceniennych Dieł, MWD), któremu m.in. podporządkowano GUŁag, i Bezpieczeństwa Publicznego (Ministerstwo Gosudarstwiennoj Biezopasnosti, MGB). Aby ograniczyć wpływ Berii, Stalin postawił na czele MWD Krugłowa, z MGB zaś po krótkim czasie odwołał Mierkułowa, mianując w jego miejsce Abakumowa. Do Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego włączono wówczas, jako III Zarząd Główny, Smiersz. Aby jeszcze bardziej osłabić samodzielność kierowników obu resortów, powołano —♦ Komitet Informacji, w którym skupiono funkcje wywiadowcze. Wobec solidarnego oporu, także kierownictwa wywiadu wojskowego, KI zlikwidowano w 1951.

Układ MGB-MWD trwał do końca życia dyktatora. Śmierć Stalina, w marcu 1953, spowodowała, iż Beria -wówczas najsilniejszy potencjalny jego następca - doprowadził do zwolnienia szefa MGB Ignatiewa oraz do fuzji MGB i MWD. Nowo powstałe Ministerstwo Spraw Wewnętrznych objął sam, z Krugłowem, Mierkułowem i Sierowem jako zastępcami. Korzystając ze swych doświadczeń, przystąpił do racjonalizacji pracy resortu.

Gdy Związek Radziecki próbował otrząsnąć się po śmierci Stalina, który panował przez niemal 3 dziesięciolecia, Beria dzielił władzę z innymi. Ale nie ulega wątpliwości, że zostając najpierw szefem organów bezpieczeństwa państwowego, widział siebie jako szefa państwa. Wizja ta rozwiązała się w czerwcu 1953, gdy Berię aresztowano i wkrótce stracono.

NM-1

Nastąpiły kolejne zmiany kadrowe, a w efekcie reorganizacja służb. Na stanowisko ministra spraw wewnętrznych powrócił Krugłow, z Sierowem w roli pierwszego zastępcy. W 1954 dokonano podziału resortu, wyodrębniając pion bezpieczeństwa w postaci samodzielnego KGB. W dwa lata później Krugłowa odwołano ze stanowiska (a później pociągnięto również do partyjnej odpowiedzialności). Jego miejsce zajął Nikołaj Dudorow, partyjny aparatczyk, dawny podwładny Chruszczowa. W styczniu 1960 MWD zostało rozwiązane.

Szefowie NKWD/NKGB/MGB/MWD

NKWD

lipiec 1934 - wrzesień 1936 Gienrich Jagoda (uprzednio szef OGPU) wrzesień 1936 -
listopad 1938 Nikołaj Jeżów listopad 1938 - grudzień 1945 Ławrientij Beria grudzień
1945 - marzec 1946 Siergiej Krugłow

NKGB (Narodnyj Kommissariat Gosudarstwiennoj Biezopasnosti - Ludowy Komisariat
Bezpieczeństwa Państwowego)

luty 1941 - lipiec 1941 Wsiewołod

, Mierkułow kwiecień 1943 - marzec 1946 Wsiewołod

Mierkułow

MGB (Ministerstwo Gosudarstwiennoj Biezopasnosti - Ministerstwo Bezpieczeństwa
Państwowego)

marzec 1946	- maj 1946	Wsiewołod Mierkułow
maj 1946	-lipiec 1951	Wiktor Abakumow
sierpień 1951	-grudzień 1951	Siergiej Ogolcow, p.o.
grudzień 1951	-marzec 1953	Siemion Ignatiew
MWD (Ministerstwo Wnuriennych Dieł - Ministerstwo Spraw Wewnętrznych)		
marzec 1946	- marzec 1953	Siergiej Krugłow
marzec	- czerwiec 1953	Ławrientij Beria
czerwiec 1953	- styczeń 1956	Siergiej Krugłow
lutą 1956	- styczeń 1960	Nikołaj Dudorow

NM-1
Prototyp radzieckiego samolotu rozpoznania strategicznego.

Konstruktorem maszyny był inż. Paweł Cybin z Instytutu Badawczego Lotnictwa. Konstrukcja - długi opływowy kadłub, krótkie, trapezoidalne skrzydła o dużej powierzchni, z dwoma osadzonymi na ich końcach silnikami - przypominała projekty Ciarence'a (Kelly'ego)

NMIC

412

Johnsona CL-282 i CL-400, stanowiące rozwinięcie myśliwca F-104 Starfighter.

Samolot Cybina miał być napędzany silnikami strumieniowymi i osiągać prędkość 2,8 Macha (blisko 3000 km/godz.) na wysokości 30 500 m. Przewidywano wyposażenie go w „szybkie” aparaty fotograficzne.

Przed przystąpieniem do produkcji samolotu wybudowano uproszczony prototyp określany jako NM-1. Próbné loty w latach 1959-1960 wykazały kłopoty z pilotażem przy małych prędkościach. Ponieważ nie udało się zbudować przewidywanych dla samolotu silników, w roku 1960 zrezygnowano ostatecznie z jego produkcji.

NMIC, National Maritime Intelligence Center

Narodowy Ośrodek Wywiadu Morskiego

NOC, Non-Official Cover

Używane przez CIA określenie oficerów prowadzących, którzy działają na obszarze innego państwa bez immunitetu dyplomatycznego. Robert M. Gates dyrektor Centrali Wywiadu (DCI), zwiększył za swej kadencji liczbę NOC, mimo zastrzeżeń, że rozbuduje to personel CIA i dodatkowo obciążą ją finansowo. NOC pozbawieni są opieki i bezpiecznej łączności z ambasadą. Pracują pod przykrywką, którą zazwyczaj jest legalny biznes.

Działają zazwyczaj poza Zespołem Wywiadu Stanów Zjednoczonych w Krajach Trzecich (United States Country Team), amerykańskim personelem w danym kraju, który obejmuje także oficerów CIA, podlegających ambasadorowi USA. NOC mogą być użyci do tajnych akcji nie znanych ambasadorowi.

NOFORN

Akronim słów „no foreign” (niedostępne dla obcokrajowców); amerykański termin oznaczający ograniczenie dostępu do materiałów tajnych - zakaz ich udostępniania cudzoziemcom, bez względu na to, czy mają odpowiedni poziom prawa dostępu.

Nolan Dennis, gen bryg. (1872-1956)

Oficer Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych, którego działalność doprowadziła do znacznego wzrostu rangi i prestiżu amerykańskiego wywiadu wojskowego w pierwszych dwóch dekadach XX wieku.

Absolwent Akademii Wojskowej Stanów Zjednoczonych (rocznik 1896). Weteran wojny

hiszpańsko-amerykańskiej, brał udział w tłumieniu antyamerykańskiego powstania na Filipinach.

Odkomenderowany w stopniu kapitana do Sztabu Generalnego Departamentu Wojny, ściśle współpra-

cował z pionierem Wywiadu Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych, kpt. Ralphem H. van Demanem. W kwietniu 1917 wybrany przez gen. mjr. Johna Pershinga na szefa G-2 Sił Ekspedycyjnych Stanów Zjednoczonych.

Nolan stworzył siatkę wywiadowczą w strukturach sił lądowych (specjalnie przeszkoleni oficerowie we wszystkich jednostkach taktycznych do szczebla batalionu włącznie) oraz specjalne jednostki kontrwywiadu w państwach neutralnych. Sformował też Korpus Policji Wywiadu, złożony z władających francuskim, podejrzanej reputacji podoficerów US Army oraz dezertersów i maruderów z armii francuskiej i Legii Cudzoziemskiej. Korpus ten wychwytywał i likwidował szpiegów niemieckich, działających na tyłach linii alianckich.

Nolanowi udało się nawiązać dobre stosunki z Brytyjczykami; szef wywiadu brytyjskiego określał go jako człowieka „trzeźwego, dociekliwego w pytaniach i powściągliwego w odpowiedziach - całkowite przeciwieństwo brytyjskiego stereotypu Amerykanina”. Brytyjczycy udostępniali mu swoje raporty kontrwywiadowcze, w tym niekiedy informacje przeznaczone zazwyczaj wyłącznie dla premiera i ministra spraw zagranicznych. Nolan nawiązał również przyjacielskie stosunki osobiste z mjr. Stewartem G. Menziesem, przyszłym generalnym dyrektorem brytyjskiej Tajnej Służby Wywiadowczej (->MI6).

Awansowany na czas wojny do stopnia generała brygady; po jej zakończeniu wrócił do dawnej rangi majora. Jednogwiazdkową rangę generalską (odpowiednik stopnia generała brygady) przywrócono mu we wrześniu 1920, wraz z nominacją na dyrektora Wydziału Wywiadu Wojskowego US Army. Na stanowisku tym Nolan pod naciskiem opinii publicznej wycofał personel wojskowy z prowadzonych w owym czasie operacji wywiadu wewnętrznego, wymierzonych przeciwko - wywrotowej rzekomo - działalności komunistów.

NONCONTRACT

Akronim słów „non contractor” („nie dostawca”). Amerykański termin oznaczający ograniczenie dostępu do materiałów tajnych - zakaz ich udostępniania osobom i instytucjom nie będącym oficjalnymi dostawcami agencji rządowych Stanów Zjednoczonych, bez względu na to, czy mają odpowiedni poziom prawa dostępu. Zniesione w roku 1995 jako nieskuteczne.

NORCANUKUS

Amerykański termin oznaczający ograniczenie dostępu do materiałów tajnych, z tym, że dozwolone jest udostępnianie ich obywatelom Norwegii, Kanady, Zjednoczonego Królestwa i Stanów Zjednoczonych, o ile mają odpowiedni poziom prawa dostępu.

413

NPIC

Nordpol

Kryptonim operacji Abwehry, wymierzonej przeciwko zorganizowanym przez Kierownictwo Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE) strukturom holenderskiego ruchu oporu.

Przeprowadzenie operacji Nordpol przez Abwehrę możliwe było dzięki nie dość dokładnemu przestrzeganiu bezpieczeństwa łączności przez wywiad brytyjski. W marcu 1941 Niemcy zmusili ujętego radiotelegrafistę SOE do wysłania do Wielkiej Brytanii depechy kodem, który wcześniej złamali, ten zaś pominął w niej pewne sformułowania, co sygnalizowało, że nadaje pod przymusem. Odbiór transmisji potwierdzono, co z kolei sugerowało, że SOE wie o ujęciu radiotelegrafisty i życzy sobie, by nadal utrzymywał kontakt.

Dało to Niemcom możliwość penetracji struktur podziemia holenderskiego. Abwehra wiedziała również o wszystkich terminach i miejscach planowanych przez SOE zrzutów ludzi, broni i zaopatrzenia z Anglii.

Przez ponad dwa lata Gestapo i Abwehra przechwytywały wszystkich —* agentów przetrzucanych do Holandii przez SOE i MI6. W szczytowej fazie operacji radiotelegrafii w ramach Nordpolu obsługiwali w Holandii 17 nadajników radiowych, zasypując SOE i MI6 tysiącami fałszywych depeesz. Operację rozszerzono na Belgię i Francję, co doprowadziło do ujęcia dalszych agentów brytyjskich.

Wiedząc, że SOE zajmuje się głównie sabotażem, Niemcy fingowali dziesiątki akcji tego rodzaju i kierowali niektórymi z ujętych agentów SOE. Większość z nich likwidowano jednak zazwyczaj od razu. We wrześniu 1944, wobec wykrycia operacji przez Brytyjczyków, rozstrzelano 47 pozostałych.

SOE nie zdawało sobie sprawy z sytuacji do maja 1943, kiedy kilku agentom, którzy wymknęli się Niemcom, udało się wysłać informacje do Anglii. Dwóch, którzy przedostali się do Hiszpanii, a stamtąd na Wyspy Brytyjskie, początkowo aresztowano pod zarzutem współpracy z nieprzyjacielem; zwolniono ich dopiero po złożeniu szczegółowych wyjaśnień, co spowodowało wstrzymanie działań SOE.

Nosienko Jurij (ur. 1927)

Radziecki -> odstępca, który został więźniem CIA, gdy jego rewelacje o KGB wzbudziły podejrzenia funkcjonariuszy amerykańskiego wywiadu. Nosienko, oficer KGB, pod przykrywką członka delegacji na konferencję rozbrojeniową w Genewie w 1963 nawiązał kontakt z CIA, proponując swoje usługi w charakterze agenta podwójnego. Jednakże zmienił zdanie i w styczniu 1964 zbiegł na Zachód.

Dość dobrze znał angielski. Swą karierę szpiegowską rozpoczął w 1945 w -> GRU, radzieckim wywiadzie

wojskowym, jako analityk wywiadu łączności zajmujący się amerykańskimi systemami łączności w Azji. W 1953 przeniesiony się do wywiadu zagranicznego KGB. Sporadycznie próbował werbować amerykańskich turystów w Moskwie.

W 1957, pod przykrywką urzędnika Ministerstwa Kultury, wyjechał po raz pierwszy na Zachód w charakterze osoby towarzyszącej ekipie lekkoatletycznej. W 1959 podczas pobytu w ZSRR Lee Harveya Oswalda (oskarżonego później o zabójstwo prezydenta Kennedyego) został jego oficerem prowadzącym.

Kiedy w 1964 Nosienko zbiegł, podejrzenia szefa kontrwywiadu CIA -> Jamesa Jesusa Angletona wzbudził fakt, iż podawał się on za podpułkownika KGB, podczas gdy był tylko kapitanem.

Angleton uznał zatem, iż Nosienko jest podwójnym agentem, którego rzeczywistym zadaniem jest oczyszczenie wywiadu radzieckiego z podejrzeń o inspirowanie Oswalda. Jego wiarygodność podważył jednak przede wszystkim Anatolij Golicyn. Zakwestionowano też zeznania Nosienki na temat „Andrieja”, amerykańskiego mechanika zatrudnionego w ambasadzie w Moskwie.

Jednakże Nosienkę zaczęto podejrzewać głównie dlatego, że Anatolij Golicyn, wcześniejszy odstępca, zapowiedział przysłanie przez KGB innych „zbiegów”. Do CIA głęboko przeniknął kret pod kryptonimem Sasza. Golicyn twierdził, że w 1957 KGB wysłało do Waszyngtonu Wiktora Kowszuka, wysokiego stopniem oficera, specjalnie po to, aby zaktywizował Saszę.

Zapoczątkowało to poJowanie Angletona na kreta.

Nosienko nie słyszał o Saszy, ale wiedział o agencie noszącym kryptonim Andriej. Okazało się, że był nim amerykański mechanik pracujący w parku samochodowym ambasady Stanów Zjednoczonych w Moskwie, który przyznał się do spotkania z Kowszukiem w 1957.

Kontrwywiad CIA uważał wszystkie te rewelacje za pułapkę zastawioną przez KGB, przed czym

ostrzegął Golicyn. Nosienkę, umieszczonego w ośrodku szkoleniowym w Camp Peary, w ciągu 4 lat i 8 miesięcy poddawano intensywnym przesłuchaniom, usiłując wymusić przyznanie, iż jest podwójnym agentem. Zamykano go w samotnej celi, pozbawiano snu i niemal zagłodzono. Gdy cała ta sprawa przedostała się do wiadomości publicznej, tłumaczono się, iż sposób traktowania Nosienki stanowił odwet za warunki, w jakich KGB przetrzymywało w 1963 w Moskwie przez dwa tygodnie profesora politologii z Yale, Fredericka Bar-ghoorna. Po debacie, jaka odbyła się na ten temat w Senacie, Nosienko został w 1968 zrehabilitowany. W 1973 nowy dyrektor CIA -> William Colby mianował go konsultantem ds. kontrwywiadu i polecił wypłacić tytułem rekompensaty zaległe pobory.

NPIC, National Photographic Interpretation Center

->Narodowy Ośrodek Interpretacji Danych Fotograficznych

NRO

414

NRO, National Reconnaissance Office

Narodowe Biuro Rozpoznania

NSA, National Security Agency

Agencja Bezpieczeństwa Narodowego

NSC, National Security Council

Rada Bezpieczeństwa Narodowego

NSG, Naval Security Group

Grupa Bezpieczeństwa Marynarki Wojennej

NUCINT, Nuclear Intelligence

Rozpoznanie nuklearne

Nugget

Brytyjskie określenie „przynęty” dla potencjalnego odstępcy: pieniądze, azyl polityczny, możliwość kariery na Zachodzie itp.

Obce Armie Wschód, Fremde Heere Ost (FHO)

W czasie II wojny światowej 12 Wydział niemieckiego Sztabu Generalnego Sił Lądowych (OKH), odpowiedzialnego za wywiad wojskowy na froncie wschodnim (rosyjskim), utworzony 10 listopada 1938, z chwilą gdy Adolf Hitler rozpoczął przygotowania do ataku na Związek Radziecki.

Podobnie jak Obce Armie Zachód, wydział ten gromadzi dane wywiadowcze z wszelkiego rodzaju źródeł - materiały szpiegowskie, kryptoanalityczne, zeznania jeńców wojennych, dane rozpoznania powietrznego, raporty obserwatorów frontowych etc.

W momencie wybuchu wojny, we wrześniu 1939, miał siedzibę w Zossen - nieco ponad 30 kilometrów na południe od Berlina - w Kwaterze Głównej Sztabu Generalnego. Po inwazji na Związek Radziecki, w czerwcu 1941, FHO wraz z resztą OKH przeniósł się do Kwatery Głównej Fuhrera w Prusach Wschodnich [w okolicach Kętrzyna] nad jeziorem Mamry.

FHO, zwłaszcza za kadencji płk. Reinharda Gehlena, który został szefem w kwietniu 1942, zanotował na swym koncie sporo znaczących sukcesów w dziedzinie identyfikacji i oceny sił radzieckich walczących na froncie wschodnim. W książce Hitler's Spies (1978) historyk wywiadu David Kahn wyraża pogląd:

Precyzja Gehlena była pierwszym z trzech podstawowych czynników, które spowodowały zarówno umocnienie jego pozycji osobistej, jak i zmianę - negatywnego dotąd - stosunku armii niemieckiej do służb wywiadowczych. Drugim była dyskretna propaganda; Gehlen wydał drukiem broszurę zawierającą spis jego udanych prognoz, w której stwierdzał, iż „udawało mu się trafnie rozpoznać zamiary nieprzyjaciela, niekiedy nawet z kilkumiesięcznym

wyprzedzeniem". Trzecim czynnikiem była natomiast ogólna sytuacja na froncie. Poczynając od zimy 1942/1943, Niemcy toczyły wojnę defensywną, a wymaga ona znacznie obfitszych informacji o siłach nieprzyjaciela niż dostarczają działania zaczepne. Co więcej, niemieckie siły zbrojne słabły, a ponieważ sprawnie działający wywiad mógł chociaż po części to zrównoważyć, generałowie niemieccy chętnie korzystali z pomocy Gehlena.

Zdarzało się jednak, że w ocenie potencjału i przewidywaniu planów strategicznych Armii Czerwonej FHO popełniał błędy, niekiedy wręcz katastrofalne. I tak 22 czerwca 1944 - w trzecią rocznicę inwazji niemieckiej na ZSRR - wojska radzieckie w sile czterech grup armii przerwały centrum frontu niemieckiego, na tym właśnie odcinku, który Gehlen zdecydowanie wykluczał jako miejsce rozpoczęcia ofensywy. Front niemiecki załamał się, a zanim zdołano go ustabilizować, Rosjanie posunęli się o kilkaset kilometrów na zachód.

W dodatku Hitler odczuwał niechęć wobec oficerów wywiadu i niejednokrotnie ignorował przedstawiane mu analizy, uważając je za przejaw defetyzmu. Na przełomie 1942 i 1943, gdy Niemcy znalazły się w defensywie, także oficerowie sztabowi, zwłaszcza pracujący w Kwaterze Głównej Hitlera, zaczęli wykazywać tendencję do zaniżania szacunków dostarczanych przez służby wywia-

Obce Armie Zachód

416

dowcze, co z kolei powodowało, że sztab wywiadowczy nabrał skłonności do nadmiernego optymizmu.

Kiedy 28 marca 1945 Hitler urządził swoim generałom karczemną awanturę, Heinz Guderian, jeden z najwybitniejszych dowódców wojsk pancernych na świecie, krzyknął: „Czy w swoich raportach wywiadowczych generał Gehlen kiedykolwiek podawał dezinformujące dane o siłach rosyjskich?”. „Gehlen to bałwan” - wrzasnął w odpowiedzi Hitler.

Guderian otrzymał natychmiastową dymisję; Gehle-na zwolniono z Fremde Heere Ost 9 kwietnia 1945, na miesiąc przed zakończeniem wojny.

Obce Armie Zachód, Fremde Heere West (FHW)

Wydział niemieckiego Sztabu Generalnego Sił Lądowych w czasie II wojny światowej, odpowiedzialny za wywiad wojskowy na froncie zachodnim. Powstał w 1938 w wyniku wydzielenia (z chwilą gdy Hitler rozpoczął opracowywanie planów ataku na ZSRR) z wydziału Obce Armie Sztabu Generalnego sekcji zajmującej się wywiadem wojskowym na froncie wschodnim i przekształcenia jej w samodzielny 12 Wydział - Fremde Heere Ost (-> Obce Armie Wschód).

Według opinii historyka służb wywiadowczych Davida Kahna, wyrażonej w książce Hitler's Spies (1978), Fremde Heere Ost i Fremde Heere West podzieliły świat między siebie wedle zasady:

Ludzie, którzy wsuwają koszulę w spodnie, należą do Zachodu, ci, którzy noszą ją na wierzchu to Wschód.

Początkowo FHW z kwaterą główną w Berlinie, był w znacznie większym stopniu uzależniony od źródeł informacji wywiadowczych Abwehry niż Fremde Heere Ost. Po wybuchu wojny, we wrześniu 1939, siedzibę FHW przeniesiono do Zossen, a w miarę posuwania się przygotowań do działań wojennych na froncie zachodnim przemieszczała się wraz ze Sztabem Generalnym na coraz bardziej wysunięte placówki dowodzenia.

Do momentu ataku Niemiec na Francję, w maju 1940, wywiadowi udało się zlokalizować położenie 122 ze 123 francuskich i brytyjskich dywizji we Francji.

Jednakże, jak zauważa Kahn:

daleko było do perfekcji; przeoczono na przykład całą armię belgijską w sile pół miliona ludzi.

Mimo że Fremde Heere West dostarczał dowództwu niemieckich sił lądowych wielu cennych informacji i ocen wywiadowczych, nie potrafił przewidzieć brytyj-sko-amerykańskiej inwazji we Francuskiej Afryce Północnej. W konsekwencji zaś w listopadzie 1942 wojska zostały wprowadzone w błąd brytyjską operacją po-zoracyjną, znaną pod kryptonimem —* Mincemeat, która utwierdziła je w przekonaniu, że celem planowanej inwazji alianckiej są Bałkany, a nie Sycylia. FHW nie

potrafił ostrzec sił niemieckich przed desantami alianckimi pod Anzio i Nettuno i po raz kolejny został zdezorientowany pozoracją aliantów w czasie inwazji na Normandię (D-Day).

Generalnie rzecz biorąc, Fremde Heere Ost działał skuteczniej i odnosił znacznie więcej spektakularnych sukcesów, co po części da się wytłumaczyć faktem bardziej złożonej sytuacji etnicznej, zróżnicowania warunków terenowych i taktyki walki na froncie zachodnim w porównaniu z charakterem działań wojennych na wschodzie. (Walther Nicolai)

Obszar zakazany

Rejon, do którego nie można dostać się w sposób legalny, obejmujący niekiedy całe terytorium państwa (na przykład Chiny przed ich uznaniem przez Stany Zjednoczone były niedostępne dla obywateli USA). Agencje wywiadowcze muszą zatem opierać się na działaniach nielegalnych, obserwacjach pośrednich oraz danych rozpoznania satelitarnego i radioelektronicznego (-► ELINT).

Ocena wywiadowcza

Analiza danych wywiadowczych, prowadząca do określenia zamiarów i możliwych wariantów dalszego postępowania strony przeciwnej.

Ochraha

[Otdielenie ochronienia obszczestwiennoj biezopasnosti i poriodka; od 1903 Ochrannoje otdielenie.]

Rosyjska tajna policja w czasach carskich. Dowody jej działania można odnaleźć w czasach poprzedzających panowanie Piotra Wielkiego (1672-1725). Termin Ochraha był używany od roku ok. 1881.

W przekształcaniu rosyjskiej tajnej policji w Wydział Ochrony Państwa, nazywany Ochrannoje Otdielenije lub Ochraha, pomagał Prusak, Wilhelm Stieber. Choć car Aleksander II nie ufał w sprawach bezpieczeństwa państwa cudzoziemcowi, hojnie wynagrodził Stie-bera za usługi, a zwłaszcza za rady dotyczące zorganizowania systemu obserwacji poczynąń wywrotowców, którzy za granicą knuli spiski przeciwko monarchii. (Aleksander II został zabity w Petersburgu w 1881 w wyniku eksplozji bomby rzuconej przez rewolucjonistę.)

Ochraha miała własne szyfry i system łączności, niezależne od Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Spraw Zagranicznych i dowództwa wojskowego. Organizacyjnie podlegała - poprzez powołany w 1898 Wydział Specjalny (Osobyj Otdiel) - dyrektorowi Departamentu Policji, działającemu w ramach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Dysponowała rzeszą funk-

417

Odessa

cjonariuszy i armią płatnych agentów. Zasadniczą taktyką Ochrony była infiltracja działających wtedy w Rosji licznych grup wywrotowych.

W cesarstwie rosyjskim działało siedem wyodrębnionych zarządów Ochrony: w Petersburgu, Moskwie, Warszawie, Kijowie, Charkowie, Odessie i Tyflisie, a także 19 terytorialnych, m.in. w Białymstoku, Łodzi i Wilnie. Samodzielną strukturę stanowiła Agentura Zagraniczna, której oficjalną siedzibą był Paryż. Podlegały jej wydzielone placówki w Genewie, Londynie, Berlinie, a także w Galicji oraz na Bałkanach.

Brytyjski historyk wywiadu Richard Deacon w A History of the Russian Secret Service (1972) pisze:

Stowarzyszenia rewolucyjne bardzo szybko wykrywały luki w skrupulatnych działaniach Ochrony i równie szybko radziły sobie z nadzorem, uciekając się do forteli. Prawdziwe nazwiska przywódców owych tajnych stowarzyszeń były często lepiej zakonspirowane niż personalia agentów Ochrony. Prawdziwa tożsamość była utrzymywana w tajemnicy nie tylko przed Ochroną. Nie ujawniano jej także wewnątrz organizacji, uciekając się do pseudonimów i kryptonimów.

Wśród wielu agentów i —* podwójnych agentów Ochrony był młody rewolucjonista Iosif Wissarionowicz Dżugaszwili, który przybrał nazwisko Stalin.

Informacje zbierane przez wywiad zagraniczny Ochrony nie miały w praktyce większego znaczenia, poza inwigilacją mieszkających za granicą Rosjan. Katastrofalne porażki wojsk carskich w wojnie z Japonią w latach 1904-1905 i podczas I wojny światowej są m.in. dowodem, jak nieskuteczne było zbieranie przez Ochronę informacji o potencjalnych przeciwnikach Rosji. Ochrona aktywnie działała przez 36 lat; obawiano się jej, ale okazało się, że nie potrafiła przeciwdziałać, kiedy „wrogowie państwa” wznieśli niepokoje i w 1917 obalono dynastię Romanowów. (-> Opricznina i Malinowski Roman)

Oddział Radiowy Floty Pacyfiku, Fleet Radio Unit Pacific (FRUPAC)

Jednostka wywiadu amerykańskiej Floty Pacyfiku, powstała przed II wojną światową. Jej siedzibą był gmach US Navy w Pearl Harbor na Hawajach. W czasie II wojny światowej FRUPAC określano kryptonimem „Jednostki Rozpoznania Taktycznego” (Combat Intelligence Unit).

W 1941 personel FRUPAC składał się z 10 oficerów i 20 szeregowych w Pearl Harbor oraz około 60 pracowników zatrudnionych w stacjach na obszarze całego Oceanu Spokojnego. Wobec braków kadrowych, jakie dały się odczuć bezpośrednio po wybuchu wojny, do FRUPAC przydzielono personel orkiestry wojskowej pancernika California, zatopionego podczas ataku na Pearl Harbor. Muzycy wykazali tak wielkie uzdolnienia w dziedzinie kryptoanalizy, że odtąd US Navy starała się, by do prac związanych z łamaniem szyfrów i kodów rekrutować ludzi z wykształceniem muzycznym.

W lipcu 1942 FRUPAC podporządkowany został służbowo nowo powstałemu Centrum Wywiadu na Obszar Pacyfiku (Intelligence Center Pacific Ocean Area - ICPOA) w Pearl Harbor. We wrześniu 1943, w ramach gruntownej reorganizacji struktur służb wywiadowczych na obszarze Pacyfiku, FRUPAC przeszedł pod rozkazy głównodowodzącego Floty Pacyfiku (mimo że adm. Chester W. Nimitz był jednocześnie głównodowodzącym tego obszaru, każde z dowództw miało własną strukturę sztabową).

Kiedy w styczniu 1945 Nimitz założył wysuniętą placówkę dowodzenia na wyspie Guam, FRUPAC przeniósł tam siedzibę.

W czasie wojny FRUPAC przekazywał siłom Stanów Zjednoczonych, prowadzącym działania na obszarze Pacyfiku, dane rozpoznania środkami radiowymi, sprawował też kontrolę nad przydzielanymi do każdej z flot i grup operacyjnych Oddziałami Wywiadu Radiowego (Radio Intelligence Units). Pod koniec wojny do pracy w FRUPAC przydzielano setki kobiet i mężczyzn.

Odessa

Organisation der Entlassene SS Angehörige - tajna organizacja oficerów SS, utworzona pod koniec II wojny światowej; jeden z głównych celów operacji wywiadów państw zachodnich. Podstawowym zadaniem Odessy był przerzut za granicę oficerów SS, ściganych za zbrodnie wojenne. Agenci Odessy, zorganizowani w podziemną sieć znaną jako Die Spinne (Pająk),

działali na obszarze całych Niemiec.

Wywiady Stanów Zjednoczonych i Izraela uważają, że to właśnie Odessa umożliwiła ucieczkę do Ameryki Południowej licznym oficerom SS, z Adolfem Eichmannem i Josefem Mengele włącznie. Przypuszcza się, że jednym z założycieli Odessy, o istnieniu której dowództwo alianckich sił okupacyjnych dowiedziało się wkrótce po zakończeniu wojny, był Otto Skorzeny. Działalność organizacji finansowana była rzekomo z ogromnych funduszy, jakie w ostatniej fazie wojny SS udało się przeschmuglować z Niemiec i ulokować bezpiecznie za granicą. Esesmanom wyrabiano nową tożsamość i wywożono - głównie do krajów Ameryki Łacińskiej - starannie przygotowanymi kanałami przerzutowymi. W opinii wywiadu izraelskiego jednym z głównych punktów docelowych było Buenos Aires.

Rozgłos Odessie nadała powieść *The Odessa File* (1972) [wyd. pol. Akta Odessy, 1990]

Fredericka Forsytha i nakręcony na jej podstawie w 1974 film pod tym samym tytułem, z Jonem Voightem, Marią Schell i Maximilianem Schellem w rolach głównych.

Odkazanie

Odkazanie

Usunięcie danych umożliwiających ustalenie źródła informacji i metod jej pozyskania z raportów i innego rodzaju dokumentów.

Odom William E., gen. (ur. 1932)

Bezkompromisowy zwolennik twardej polityki wobec ZSRR (jako doradca prezydenta do spraw bezpieczeństwa narodowego, Zbigniewa Brzezińskiego, znany pod przydomkiem „Superjastrzębia Zbiga”).

Absolwent Akademii Wojskowej (rocznik 1950), studiował następnie na wydziale nauk politycznych Columbia University, tam też w 1970 uzyskał doktorat.

W latach 1964-1966 oficer łącznikowy utrzymujący kontakt z siłami radzieckimi w Niemczech.

W latach 1970-1971 w Wietnamie (brał udział w planowaniu operacji pacyfikacyjnych), od 1972 do 1974 zastępca attache sił lądowych w Moskwie, później wykładowca Akademii Wojskowej w West Point, od 1977 asystent wojskowy doradcy do spraw bezpieczeństwa narodowego, Zbigniewa Brzezińskiego. Zwolennik zdecydowanej reakcji Stanów Zjednoczonych na inwazję radziecką w Afganistanie oraz w czasie kryzysu wywołanego przetrzymywaniem zakładników w ambasadzie amerykańskiej w Iranie. Na początku 1981 opuścił Radę Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council - NSC), w listopadzie tego roku mianowany zastępcą szefa sztabu sił lądowych ds. wywiadu.

W maju 1985 objął stanowisko dyrektora Agencji Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Agency - NSA). W rok później, zaniepokojony rozgłosem, jakiego nabral proces Ronalda Peltona, byłego specjalisty ds. łączności NSA, a zarazem szpiega radzieckiego, wezwał do wprowadzenia cenzury prasowej, w obawie, że w czasie rozprawy sądowej ujawnione zostaną metody i techniki gromadzenia danych wywiadowczych. Domagał się wystosowania do środków masowego przekazu apelu o powstrzymanie się od komentowania procesu, wspartego groźbą wszczęcia postępowania sądowego wobec tych, którzy się do wezwania nie zastosują. Apel rzeczywiście wystosowano, w znacznie łagodniejszej jednak, pozbawionej pogróżek wersji. Sowieci zresztą i tak znali od dawna wszelkie tajemnice, jakie mógłby ewentualnie ujawnić podczas rozprawy Pelton.

Odom ostro krytykował urzędników administracji Reagana za przekazywanie prasie tajnych informacji najwyższej wagi. W jego opinii byli oni znacznie groźniejszym źródłem przecieków niż Kongres.

W ciągu ostatnich 3-4 lat przecieki wyrządziły znacznie więcej szkód [wywiadowi łączności] niż kiedykolwiek wcześniej. Straty są wręcz niepowetowane - uskarżał się na spotkaniu z

dziennikarzami wojskowymi 2 września 1987.

418

Stanowisko dyrektora NSA piastował do 1 sierpnia 1988; zaraz potem przeszedł w stan spoczynku.

Odpad

W slangu wywiadowczym - agent wystawiony przez własną służbę lub agencję wywiadowczą w celu ochrony cenniejszego źródła informacji.

Odstępca

Osoba wyrzekająca się własnego kraju, dysponująca cennymi dla obcego mocarstwa tajnymi informacjami, które gotowa jest udostępnić. Najsłynniejszymi odstępcami radzieckimi okresu zimnej wojny byli Oleg Pieńkowski i -> Oleg Gordijewski. Za ich zachodnich odpowiedników można uznać -> Harolda (Kima) Phil-by'ego i Edwarda Lee Howarda.

[W polskiej literaturze przedmiotu odstępcy określani są niekiedy angielskim słowem „defektor” (defector - dosł.: dezercer, renegat).]

Odstępca ukryły

Osoba, która wyrzeka się więzi łączących ją z własnym krajem, ale nie opuszcza go, obierając zazwyczaj rolę krety, jak np. Arkadij Szewczenko, radziecki urzędnik -> ONZ, który zanim zwrócił się o azyl w Stanach Zjednoczonych, przez kilka miesięcy był kretem wywiadu amerykańskiego.

Odwrócenie

Przewerbowanie

OFEK

Pierwszy izraelski sztuczny satelita Ziemi. Ofek (słowo oznaczające po hebrajsku horyzont) został skonstruowany w celu wykrywania arabskich pocisków rakietowych i prac nad innymi typami broni. Podjęcie wysiłku związanego z budową satelity - obdarzonego kryptonimem Klejnot - było spowodowane wojną Jom Kippur w 1973. Izrael ucierpiał wówczas z powodu niespodziewanego ataku, który nastąpił w chwili, gdy Egipcjanie przekraczali Kanał Sueski. W rezultacie egipska taktyka w bitwie o Synaj okazała się dla Izraela bardzo kosztowna (Izrael, Agranata Komisja).

Gen. mjr Meir Amit, były szef -> Amanu, izraelskiego wywiadu wojskowego, i Mossadu, a później szef Głównego Korpusu Satelitarnego, tak wyjaśniał potrzebę posiadania przez Izrael satelity szpiegowskiego:

Bardzo niewygodna i trudna jest sytuacja, gdy żywisz się okruchami ze stołu innych. Jeśli natomiast masz własne możliwości, znajdujesz się stopień wyżej.

419

Ogorodnikowa Swietłana

Pierwszy satelita Ofek został wystrzelony z pustyni Negew we wrześniu 1988. Wyniesiony na orbitę przez trójstopniową raketę nośną Shmit produkcji izraelskiej, satelita miał masę około 70 kilogramów. Eksperymentalny satelita Ofek-1 wszedł na orbitę oddaloną od Ziemi od 402 do 1851 kilometrów.

Ofek-2 został wystrzelony 3 kwietnia 1990. Miał orbitę zbliżoną do poprzednika, ważył 72 kilogramy. Został uznany za protoplastę satelitów wyposażonych w kamery. Zarówno Ofek-1, jak Ofek-2 zniknęły z orbity po około 4 miesiącach. Na orbicie umieszczane są kolejne satelity Ofek.

W Izraelu pracuje się także nad cywilnym satelitą łącznościowym Amos.

Official Secrets Act

-> Ustawa o tajemnicy państwowej

Oficer prowadzący

Funkcjonariusz wywiadu, odpowiedzialny za wybór i werbunek agentów biorących udział w danej operacji oraz za dostarczanie im stosownych instrukcji, jak też kontrolę ich działań.

Oficer wywiadu

Profesjonalny członek organizacji wywiadowczej, zazwyczaj specjalnie przeszkolony oficer sił zbrojnych.

Oficer Wywiadu Departamentu Obrony

Specjalista wywiadu Stanów Zjednoczonych. Funkcja utworzona w 1974 przez gen. por. sił lądowych Daniela O. Grahama, ówczesnego dyrektora -> Agencji Wywiadu Obronnego (DIA). Kompetencje DIA i jej pozycja w hierarchii służb wywiadowczych Stanów Zjednoczonych nie były wówczas ściśle określone. Graham starał się o jej podniesienie, kierując swoich najbardziej doświadczonych współpracowników do specjalnych zadań wywiadowczych, zwłaszcza w Afryce.

Oggins Isaiah H. (zm.1946)

Amerykanin aresztowany i rozstrzelany w ZSRR za szpiegostwo. Zatrzymano go pod fałszywym zarzutem szpiegostwa w 1939 i zamierzano uwolnić po zakończeniu II wojny światowej. Szefer MGB —* Wiktor Abakumow, zasugerował jednak Stalinowi, iż Oggins powinien zostać zlikwidowany. Egzekucję wykonano w 1946.

Sprawę ujawnił publicznie w 1992 prezydent Rosji, Borys Jelcyn.

Rosyjski historyk Dmitrij Wołkogonow powiedział w 1992, że sprawa ta to przykład „tragedii (...) godnej Szekspira” i że Oggins nie był szpiegiem.

Ogorodnik Aleksandr (?-1977)

Szpieg CIA, działający w latach siedemdziesiątych w radzieckim Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Uznaje się go za pierwszego, od czasów płk. Olega Pieńkowskiego, ważnego agenta amerykańskiego, zajmującego w Moskwie wysokie stanowisko służbowe.

John Barron, autor książki KGB Today (1983) [wyd. pol. KGB dzisiaj, niewidzialna ręka, 1991] napisał, że Ogorodnik rozpoczął współpracę z CIA w 1974, gdy pełnił obowiązki dyplomatyczne w Kanadzie. Do chwili, kiedy przyłapano go na fotografowaniu tajnych materiałów w 1977, przekazał CIA setki tajnych dokumentów. Po przyznaniu się do winy poprosił o udostępnienie ulubionego długopisu, za pomocą którego chciał spisać zeznanie. Długopis zawierał truciznę, Ogorodnik zmarł natychmiast.

Ogorodnikowa Swietłana, mjr (?) (ur. 1951)

Agentka KGB, aresztowana w Stanach Zjednoczonych w 1984. Chciała uzyskać od kochanka, Richarda Millera, agenta FBI, tajne dokumenty. Przyznała się później do zarzucanego jej szpiegostwa, podobnie jak jej mąż, Nikołaj.

Do Stanów Zjednoczonych przybyła w roku 1973 wraz z mężem Nikołajem. Ten (prawdziwe nazwisko Wolfsohn) ukraiński Żyd, notoryczny kryminalista, poślubił Swietłanę w 1968. Po dwu latach oboje otrzymali nader rzadko udzielaną zgodę na emigrację do Izraela. Po drodze, w Wiedniu, małżonkowie zmienili zdanie i udali się do Ameryki. Osiedli w West Hollywood; Nikołaj pracował tu jako pakowacz mięsa, Swietłana zajmowała się kolportażem prasy rosyjskiej. Amerykanie sądzili, że Ogorodnikowa była agentem wyszukującym potencjalnych kandydatów do werbunku. Obserwowano ją, ponieważ w środowisku emigrantów Ogorodnikowów uważano za konfidentów KGB. Swietłana chwaliła się też stosunkami w konsulacie radzieckim i - w przeciwieństwie do innych emigrantów - mogła swobodnie wyjeżdżać do ZSRR. Tam też - na pionierskich obozach - wakacje spędzał ich jedyny syn, Matwiej.

W 1982 Swietłana, atrakcyjna, szczupła, ciemnooka blondynka, nawiązała romans z rozpracowującym ją agentem, Johnem E. Huntem. Gdy w 1984 Hunt odszedł na emeryturę,

Ogorodnikowa zajmował się inny funkcjonariusz FBI Richard Miller.

On także nawiązał ze Swietłana romans. Tak wspominał jazdę autostradą w Los Angeles, w sierpniu 1984:

Och, było to dla mnie coś wyjątkowego (...). Przedtem nigdy w życiu nie piłem. Ona miała ze sobą kilka koktajli i koniak. Koniak to najbardziej obrzydliwe świństwo na świecie. Pomyślałem, człowieku, masz szansę być światowcem, i miałem zamiar skorzystać z tej szansy. Jechaliśmy autostradą

OGPU

420

1-5, śpiewaliśmy i znakomicie się bawiliśmy, wyrzucając butelki przez okno.

Podróż zakończyła się w radzieckim konsulacie w San Francisco. 47-letni Miller, który w czasie 20-letniej służby w FBI dopracował się wyjątkowo złej reputacji, najwyraźniej zapomniał, że po wizycie u Rosjan sam stanie się obiektem inwigilacji agentów FBI. Na taśmy wideo nagrywano ich spotkania, rejestrowano na magnetofonie ich rozmowy telefoniczne, sprawdzano ciężące na Millerze zarzuty i sukcesywnie zbierano materiały dowodowe przeciwko Swietłanie.

Swietłana utrzymywała, że jest majorem KGB i obiecała Millerowi 65 tysięcy dolarów w złocie i gotówce, jeśli będzie pracował dla niej. Przedstawiła mu męża jako „Wolfsohna”, skarbnika operacji KGB.

Miller otrzymał ściśle określone zadanie: miał się dowiedzieć, gdzie przebywa mjr KGB

Stanisław Lew-czenko, dezterter, a także zlokalizować Wiktora Bolenkę, radzieckiego pilota,

który w 1976 przedostał się na Zachód samolotem MiG-25. W Związku Radzieckim obaj zostali zaocznie skazani na śmierć i przypuszczalnie mieli stać się celami dla zabójców z KGB.

27 września 1984 Miller powiedział swemu bezpośredniemu przełożonemu, P. Bryce'owi Christenseniowi, szefowi oddziału kontrwywiadu, że od miesiąca zajmował się samodzielnie rozpracowywaniem KGB, występując w roli podwójnego agenta. Utrzymywał potem, że ujawnił związek ze Swietłana, bo chciał, by FBI pomogło zorganizować ich wspólną podróż do Wiednia. Funkcjonariusze FBI uznali, że domyślił się, iż został poddany obserwacji.

Millera i Ogorodnikowów aresztowano w nocy 3 października 1984. Postawieni przed sądem razem z Millerem, Swietłana i Nikołaj w zamian za złagodzenie wyroku (18 lat dla niej i 8 dla niego) przyznali się do szpiegostwa. (Syna odesłali do Związku Radzieckiego). Swietłana zgodziła się zeznawać na procesie Millera. Jej wypowiedzi były żenujące i często pełne sprzeczności. Test na wariografie, wypadł na jej niekorzyść.

Sędzia zdecydował w listopadzie 1985 o umorzeniu sprawy Millera. Był to pierwszy w historii Stanów Zjednoczonych proces sądowy o szpiegostwo, który nie zakończył się wyrokiem skazującym. Dopiero w drugim procesie Miller został uznany za winnego.

Nikołaj wyszedł z więzienia w 1990, po odbyciu 5 lat kary. Został kierowcą autobusu hotelowego, otrzymał nawet pochwałę policji Los Angeles za ujęcie uzbrojonego mężczyzny, próbującego porwać autobus. Jednakże w październiku 1991 został zatrzymany, bowiem Urząd Imigracyjny zdecydował o jego deportacji.

OGPU, Obiedinionnoje Gosudarstwennoje Politiceskoje Uprawienie

-»WCzeKa

OIC, Operational Intelligence Centre

Ośrodek Wywiadu Operacyjnego

Określone państwa, Designated Countries

Używane przez władze Stanów Zjednoczonych określenie państw, których interesy uznane zostały za sprzeczne z interesami Stanów Zjednoczonych. Obywatele amerykańscy, mający dostęp do tajemnic państwowych, zobowiązani są informować władze bezpieczeństwa o swoich

kontaktach z tymi krajami i nie wolno im podróżować do nich bez informowania władz. W przeddzień upadku reżimu radzieckiego, w 1991, lista krajów traktowanych jako „określone” obejmowała: Afganistan, Albanie, Angole, Bułgarię, Chińską Republikę Ludową, Czechosłowację, Etiopie, Irak, Iran, Jemen Południowy, Jugosławię, Kambodżę, Koreę Północną, Kube, Laos, Libię, Mongolską Republikę Ludową, Nikaragwę, Polskę, Rumunię, Syrię, Węgry, Wietnam i ZSRR.

Od końca zimnej wojny dochodziło na niej do ustawicznych zmian.

* Okręty podwodne

Od początku naszego stulecia okręty podwodne wpływały na wody nieprzyjaciela i zbierały dane wywiadowcze.

Sposób działania czyni je szczególnie przydatnymi w operacjach o charakterze wywiadowczym. Od I wojny światowej służyły zatem rozpoznaniu sił i baz nieprzyjacielskich oraz wysadzaniu na wrogim terytorium agentów. Zdjęcia wykonywane przez peryskopy okazały się szczególnie przydatne do planowania operacji desantowych, gdyż pole widzenia odpowiadało zakresowi obserwacji kapitanów jednostek desantowych.

W latach II wojny światowej najsłynniejszą misję wy-wiadowczo-polityczną wykonał HMS Seraph, w ramach przygotowań do lądowania w Afryce Północnej (operacja Torch).

Pośród jednostek amerykańskich pionierem rozpoznania był okręt podwodny Nautilus (SS168), wyposażony w specjalne uchwyty na peryskopie, służące do mocowania kamer fotograficznych, oraz w ciemnię, w której wywoływano zdjęcia. Okręt dokonał we wrześniu 1943 rozpoznania wysp Tarawa i Makin, na które w dwa miesiące później dokonano inwazji. Podczas jej trwania Nautilus 19 listopada spenetrował ponownie Tarawę, przy czym stwierdzono, iż bombardowania lotnicze i ostrzał artylerii okrętowej nie poczyniły w pozycjach japońskich przewidywanych szkód.

Japończycy, którzy w momencie rozpoczęcia wojny dysponowali liczną flotą dużych okrętów podwodnych, wyposażonych w wodnosamoloty, używali ich do dalekiego rozpoznania oraz bombardowania terytorium Stanów Zjednoczonych.

421

ONE

Od listopada 1941 do listopada 1942 wykonały 34 loty rozpoznawcze nad -> Pearl Harbor, Melbourne i Sydney (Australia), Auckland i Wellington (Nowa Zelandia), Amchitką i Kiską (Wyspy Aleuckie), nad Diego Suarez (Madagaskar), a także nad wybrzeżami stanu Oregon. Niemcy z kolei stosowali swe okręty do przerzutu grup dywersyjnych i wywiadowczych.

W 1942 niemieckie U-Booty wysadziły grupy sabotażowe, składające się zwykle z 4 osób, na wybrzeżu atlantyckim Stanów Zjednoczonych, na Long Island w Nowym Jorku i na Florydzie. Dwuosobowe patrole wysadzane przez okręty podwodne lądowały też w French-man Bay w stanie Maine w 1944. Wszystkie zostały szybko pochwycone na skutek tego, że część sabotażystów zdecydowała się na podjęcie próby kontaktu z przedstawicielami rządu amerykańskiego (FBI).

Po II wojnie światowej naczelnymi zadaniami floty podwodnej w zakresie rozpoznania stało się rozpoznanie radielektroniczne (ELINT) i akustyczne (-> ACINT). Amerykańskie i brytyjskie okręty podwodne systematycznie działały w tym charakterze u wybrzeży ZSRR. Pierwszą misję tego typu w Royal Navy wykonał w 1954 w pobliżu Półwyspu Kolskiego HMS Totem. Data rozpoczęcia operacji wywiadowczych przez US Navy nie jest znana, niemniej wiadomo, iż w okolicach Władywostoku radzieckie niszczyciele zmusiły w 1957 bombami głębinowymi do wynurzenia USS Gudgeon. W ramach programu Holystone prowadzono bezpośredni nasłuch należących do ZSRR atomowych okrętów podwodnych. Ponieważ podobne działania prowadziła

również druga strona, wielokrotnie stawało się to przyczyną niegroźnych incydentów. Równie ważną operacją była Ivy Bells. USS Halibut (SS 587) i Parche (SS 683) w latach siedemdziesiątych zainstalowały na dnie morskim w pobliżu kabla wojskowego łączącego Kamczatkę z Władywostokiem specjalne aparaty podsłuchowe, których nagrania służyły do odszyfrowywania przechwyconych wiadomości. Proceder ten ujawnił odstępcę Ronald Pelton, co spowodowało skuteczną kontrakcję strony radzieckiej (jedna z wydobytych wówczas maszyn została wyeksponowana następnie w Muzeum KGB).

Misje wywiadowcze i dywersyjne US Navy prowadziła i na innych terytoriach, przeciwko Chinom, Korei Północnej, Wietnamowi Północnemu, Kubie i Libii. Podczas wojny w Zatoce Perskiej HMS Otus dwukrotnie desantował na wybrzeżu irackim oddziały komandosów. W równie czynny sposób wykorzystywała swe okręty podwodne strona radziecka. W 1981 w pobliżu jednej ze szwedzkich tajnych baz wojskowych osiadł na mieliźnie jeden z okrętów podwodnych typu z „Whisky” (proj. 611), co stało się przyczyną napięcia między Sztokholmem a Moskwą.

Oldfield Maurice (1915-1981)

Dyrektor generalny brytyjskiej Tajnej Służby Wywiadowczej (-> MI6) w latach 1973-1978. Syn drobnego dzierżawcy rolnego, pierwszy szef MI6 o takim pochodzeniu społecznym. Absolwent Manchester University (rocznik 1937). W 1941 wstąpił do wojska, służył w South Staffordshire Regiment. 13 kwietnia 1943 przeniesiony do Korpusu Wywiadu Wojskowego (Military Intelligence Corps), awansowany automatycznie (jako kapral jednostki bezpieczeństwa polowego) do stopnia porucznika i przeniesiony na Bliski Wschód.

Pracę w MI6 (przede wszystkim w londyńskiej kwaterze głównej), rozpoczął pod koniec 1946, już w stopniu majora. Został kawalerem kilku odznaczeń za zasługi wojenne. W 1950 otrzymał pierwszą misję zagraniczną - przydział do sztabu komisarza generalnego ds. Azji Południowo-Wschodniej w Singapurze, gdzie przebywał do 1953 i ponownie w latach 1955-1958.

Od 1960 do 1964 - szef stacji MI6 w Waszyngtonie. Pełnił tę funkcję w trudnym dla wywiadu brytyjskiego okresie powtarzających się doniesień o infiltracji jego struktur przez kreta radzieckiego. Przez następne dziesięć lat przebywał głównie w Londynie. W 1973 mianowano go dyrektorem generalnym MI6.

13 października 1975 tzw. skrzydło tymczasowe Irlandzkiej Armii Republikańskiej dokonało próby zamachu na Oldfielda, podkładając 13,5-kilogramową bombę we framudze okna restauracji „Locket's” w Londynie. Oldfield mieszkał w tym samym budynku i tego wieczora był w domu. Ładunek został rozbrojony przez saperów na trzy minuty przed godziną eksplozji.

Ustąpił ze stanowiska 2 października 1979. Mianowany następnie przez premier Margaret Thatcher koordynatorem brytyjskich służb bezpieczeństwa i wywiadu w Irlandii Północnej.

W marcu 1980 otwarcie przyznał się do homoseksualizmu, a pod koniec maja tego roku poprosił o zwolnienie ze służby ze względu na stan zdrowia. Okres jego kadencji jako szefa MI6 zyskał przychylną ocenę. Za osobisty sukces Oldfielda uważa się zwłaszcza zacieśnienie współpracy ze służbami wywiadowczymi Stanów Zjednoczonych, Francji i Izraela.

Who is Who in Espionage (1984) Ronalda Payne'a i Christophera Dobsona opisuje go jako mężczyznę w okularach, o pulchnej twarzy, ujmującym obejściu i żywym poczuciu humoru, stanowczego, ale przeciwnego przemocy. Trudno było doprawdy uwierzyć, że człowiek ten ma za sobą jakiegokolwiek doświadczenie w twardym rzemiośle szpiega.

Często - acz zdecydowanie niesłusznie - uważany za pierwowzór literackiej postaci George'a Smileya ->Johna Le Carrego.

ONE, Office of National Estimates

Biuro Narodowych Ocen Wywiadowczych

ONI

422

ONI, Office of Naval intelligence

Biuro Wywiadu Marynarki Wojennej

On-Line System

System trybu bezpośredniego

One-Time Pad

Jednorazowy bloczek szyfrowy

On-the-Roof Gang

Banda z dachu

OP-20-G

Wywiad Łączności Marynarki Wojennej

OPINTEL, Operational Intelligence

Wywiad operacyjny

Operacja Max

Operacja dezinformacyjna przeprowadzona podczas II wojny światowej przez wywiad NKWD przeciwko Niemcom.

Rozpoczęła się po ataku na ZSRR, gdy grupa rosyjskich białych oficerów zaproponowała Abwehrze przekazywanie materiałów wywiadowczych. W celu ich zdobywania otrzymali dwa aparaty nadawcze. Pierwszy, Moritz, został szybko zlikwidowany, ale drugi, Max, usytuowany w Moskwie, funkcjonował niemal do końca wojny. Źródło to, z racji obfitości strategicznych materiałów, ceniono niezmiernie wysoko, co wywołało domniemanie, iż agent przekazujący informacje potrafił włamać się do wewnętrznego systemu bezpieczeństwa Kremla bądź znajduje się w bliskim otoczeniu Stalina. Jedna z depech Maxa z 1942 głosiła pp.:

4 listopada w Moskwie zebrała się pod przewodnictwem Stalina i z udziałem 12 marszałków oraz generałów Główna Rada Wojenna. Ustalono następujące wytyczne: a) działać ostrożnie, aby uniknąć nadmiernych strat; b) utrata terytorium nie liczy się (...); f) wszystkie zaplanowane działania powinny rozpocząć się do 15 listopada, o ile pozwolą na to warunki atmosferyczne. Główne kierunki ofensyw to z Groźnego (odśrodkowo w stosunku do Kaukazu) (...), w rejonie Donu koło Woroneża, w okolicy Rżewa, na południe od jeziora Ilmeń i Leningradu. Wojska przeznaczone do operacji zostaną przekazane z Odwodu Naczelnego Dowództwa.

Początkowo depeche Maxa odbierano w Wiedniu, ale pod koniec 1941 placówkę przeniesiono do Sofii. Kierował nią Fritz Kauder. Otrzymane wiadomości retransmitował do Austrii, skąd z kolei trafiały do cen-

trali Abwehry. Choć czasem kwestionowano zawarte w nich dane faktograficzne, całość uznawano za bezwzględnie wiarygodną. Pod koniec wojny Abwehra nabrała podejrzeń co do lojalności Maxa, lecz w Naczelnym Dowództwie Wojsk Lądowych wierzono mu do ostatniego telegramu, z lutego 1945. Rzecz wyglądała tak autentycznie, iż mocno zaniepokoiła Brytyjczyków, o czym alarmował Moskwę radziecki kret Anthony Blunt.

Tymczasem od samego początku była to mistyfikacja NKWD; wedle niektórych operacją kierował Ławrientij Beria. Operacja Max, podobnie jak operacja Scherhorn dowiodła mistrzostwa radzieckich tajnych służb w sztuce dezinformacji przeciwnika.

Opricznina

Rosyjska służba policyjna ustanowiona przez cara Iwana Groźnego w 1565. Powołana do likwidowania wrogów wewnętrznych, była wczesną poprzedniczką -> WCzeKa, NKWD i -> KGB.

Powołano ją jako zmilitaryzowaną formację, liczącą początkowo około tysiąca, a w szczytowym

momencie rozwoju 6 tysięcy ludzi. Odziani na czarno oprycznicy dosiadali karych rumaków, u siodeł których przytra-czano psie głowy i miotły, symbole ich zadań: tropienia i „wymiatania” wewnętrznych wrogów monarchii i państwa. Na postawienie ich poza prawem wskazuje źródłosłów nazwy formacji: opricz znaczy „poza”, „osobno”. Opryczników nagradzano nadaniami ziem, łącznie był to obszar niemal połowy terytorium państwa. Ich przywódcami byli: bojar Aleksiej Basmanow, księżę Afanasij Wjaziemski oraz Maluta Skura-tow-Bielski.

Opricznina - przez wprowadzenie bezprzykładnego terroru - posłużyła Iwanowi Groźnemu do umocnienia rządów . Samo śledztwo w sprawie bojara Fiodorowa w 1569 pociągnęło za sobą około 400 ofiar. Kilka tysięcy mieszkańców Nowogrodu Wielkiego, różnej płci i wieku, zginęło w 1570 podczas plądrowania miasta.

Opryczninę, która okazała się nieskuteczna w walce z pustoszącymi kraj Tatarami, rozwiązano w 1572.

OPSEC, Operational Security

Bezpieczeństwo operacyjne

ORCON

Używany w okresie prezydentury Cartera kryptonim materiałów nie udostępnianych kontrahentom rządowym; akronim słów „originator controlled”, co oznaczało, że materiałów nie można przekazać nikomu bez zgody osoby lub instytucji, która je wytworzyła. (Noncontract)
423

Organizacja Narodów Zjednoczonych

Orczy Emmuska, baronowa (1865-1947) [F]

Autorka popularnego w swoim czasie cyklu powieści szpiegowskich, Scarlet Pimpernel.

Urodzona na Węgrzech, w Anglii osiadła na stałe w wieku 15 lat. Bohaterem pierwszej powieści ze wspomnianej serii, The Scarlet Pimpernel, jest sir Percy Blakeney, przywódca związku młodych Anglików, utworzonego w celu niesienia pomocy ofiarom rewolucyjnego terroru we Francji. Ukazała się w 1905 (zekranizowana w 1935). Blakeney pojawia się również w następnych książkach Orczy, m.in. The Elusive Pimpernel (1908), The Way of the Scarlet Pimpernel (1933). Autorka napisała również kilka kryminałów i sztuk teatralnych.

Ordre de baaille

Dane wywiadowcze dotyczące rodzaju, siły, struktury dowodzenia i dyslokacji sił zbrojnych nieprzyjaciela.

Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ), United Nations (UN)

Międzynarodowa organizacja powołana w 1945 na mocy umowy znanej jako Karta Narodów Zjednoczonych. Utworzono ją w celu zapewnienia bezpieczeństwa międzynarodowego, współpracy politycznej, kulturalnej i społecznej.

Od czasu utworzenia pod koniec II wojny światowej ONZ przyciągała szpiegów jak magnes.

Kiedy w 1945 roku w San Francisco zebrali się delegaci państw antyhitlerowskiej koalicji, żeby powołać ONZ, Stany Zjednoczone ogłosiły pełną mobilizację swoich służb kryptologicznych.

Używając standardowych metod nasłuchu i dekryptażu, amerykański radiowywiad przechwytywał depesze dyplomatyczne, płynące z San Francisco do ambasad w Waszyngtonie, i sporządzał z nich raporty dostarczane w postaci biuletynu Magie najwyższym osobistościom w administracji.

Wiele odszyfrowanych depesz utrzymywano w tajemnicy aż do 1993, a nawet wówczas opublikowano je w wersji ocenzurowanej. NSA przyznała się wprawdzie po półwieczu do odczytywania korespondencji najbliższych sojuszników, ale nadal dba, żeby materiały z dekryptażu dyplomatycznej korespondencji zaprzyjaźnionych krajów nie przedostały się do wiadomości publicznej.

Związek Radziecki szybko zorientował się w szpiegowskim potencjale Organizacji Narodów Zjednoczonych. Donald Maclean, długoletni radziecki kret w brytyjskim Ministerstwie Spraw Zagranicznych, wielokrotnie uczestniczył w posiedzeniach różnych gremiów ONZ. Wiosną 1945 zdecydowanie opowiedział się za przyznaniem ZSRR prawa weta w Radzie Bezpieczeństwa oraz za nadaniem statusu odrębnego członka ONZ Ukrainie i Białorusi, co automatycznie dawało Moskwie trzy głosy w Zgromadzeniu Ogólnym.

W 1946 roku Związek Radziecki przedstawił w ONZ propozycję rezolucji zobowiązującej państwa członkowskie do ujawnienia liczebności i lokalizacji oddziałów stacjonujących na terytoriach innych krajów. Propozycja wymierzona była w Stany Zjednoczone i Wielką Brytanię. Odpowiedź przygotowywali Donald Maclean oraz Alger Hiss, dyrektor biura specjalnych zleceń politycznych amerykańskiego Departamentu Stanu. Hissowi zarzucano później współpracę z wywiadem radzieckim, chociaż nie został z tego powodu skazany przez sąd. Obaj wymieniali informacje o stacjonujących za granicą oddziałach wojskowych swoich krajów, dzięki czemu Maclean mógł powiadomić radzieckich mocodawców, że przebywający w Korei Południowej garnizon amerykański rozlokowany jest w 108 miejscowościach i liczy 52 590 ludzi. Tuż przed wybuchem wojny koreańskiej w 1950 wiadomości te były dla Moskwy cenne.

Od dnia powstania do końca zimnej wojny Organizacja Narodów Zjednoczonych oraz jej agendy międzynarodowe, zwłaszcza w Genewie i Wiedniu, były dla służb radzieckich ulubionym miejscem zbierania informacji. W konsekwencji w nowojorskiej siedzibie ONZ znajdowali się liczni agenci FBI polujący na szpiegów. Pierwsza znana sprawa z udziałem obywatela USA, zwerbowanego przez związanych z ONZ funkcjonariuszy obcego wywiadu, miała początek w marcu 1949. Przylapano wówczas na gorącym uczynku wynoszenia dokumentów rządowych pracownicę Departamentu Sprawiedliwości Judith Coplon. Miał je dostać Walentin Gubiczew, obywatel radziecki, zatrudniony w zespole planistycznym ONZ, projektującym przyszłą siedzibę Narodów Zjednoczonych nad East River. (W końcu lat czterdziestych siedziba ONZ mieściła się na Long Island, w Lake Success). Gubiczew skazany został za szpiegostwo na 15 lat więzienia, ale pozwolono mu wyjechać ze Stanów Zjednoczonych.

Do połowy lat pięćdziesiątych Moskwa forsowała ostre restrykcje, ograniczające liczebność personelu zatrudnionego w ONZ z obawy, że kontakt z Zachodem będzie prowokował jej dyplomatów do dezercji. Dopiero kiedy w Narodach Zjednoczonych pojawiły się delegacje nowych państw członkowskich, powstałych po rozpadzie imperiów kolonialnych, wywiad radziecki dostrzegł możliwość wykorzystania siedziby ONZ jako miejsca nieskrępowanych spotkań oficerów wywiadu z przywódcami Trzeciego Świata. Jak wykazano w raporcie senackiej komisji do spraw wywiadu z 1985, funkcjonariusze KGB budowali także „powiązania między ONZ a radzieckimi organizacjami parawanowymi, jak na przykład Światowa Rada Pokoju (World Peace Council)“.

Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego

Wraz z otrzymaniem miejsca w Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej (International Atomic Energy Agency - IAEA) w Wiedniu wywiad radziecki uzyskał dostęp do zachodnich informacji nuklearnych.

Jedną z pierwszych możliwości zapoznania się Sowietów z amerykańską technologią tworzenia baz danych była wizyta, wysłanego w 1974 do ONZ, radzieckiego urzędnika w redakcji dziennika „The New York Times“. Pokazano mu tam skomputeryzowane archiwum, a już tydzień później żona nowojorskiego -> rezydenta KGB zaczęła używać komputerowych połączeń ONZ, żeby połączyć się z bazą danych „The New York Times“ i bez kłopotów uzyskać kolejne jawne źródło informacji dla celów wywiadowczych.

Najwyższym rangą funkcjonariuszem radzieckim, który zdezerterował na Zachód, był Arkadij

Szewczenko, zastępca sekretarza generalnego ONZ. Kilku innych urzędników radzieckiej misji przy Narodach Zjednoczonych współpracowało z FBI, demaskując szpiegów działających w Stanach Zjednoczonych. Pracujący w ONZ Polak naprowadził FBI na trop Williama H. Bella, pracownika zakładów lotniczych Hughes Air-craft Corporation, skazanego później za szpiegostwo.

Arkadij Szewczenko zauważył, że w korytarzach ONZ łatwo było rozpoznać, kto z personelu misji radzieckiej jest zwykłym dyplomatą, a kto oficerem KGB.

Zdradzały ich pieniądze. W przeciwieństwie do zwykłych dyplomatów ludzie KGB szastali pieniędzmi na prawo i lewo. Oddelegowany urzędnik Ministerstwa Spraw Zagranicznych mógł, bardzo oszczędzając, pozwolić sobie na kupno używanego samochodu amerykańskiego najwcześniej po roku. Pracownicy KGB mieli dość gotówki, żeby kupić nowe auto zaraz po przyjeździe do Nowego Jorku. Mieli też fundusze na podejmowanie znajomych. Kiedy widziało się w barze radzieckiego urzędnika średniej rangi, zatrudnionego w misji lub w Sekretariacie ONZ, fundującego kolejkę obcokrajowcom, można było założyć się, że rachunek pokrywa KGB. (...) Pracownicy ONZ mówili złośliwie o szpiegowskim procederze radzieckich kolegów jako o pracy na dwóch etatach.

W raporcie senackiej komisji do spraw wywiadu z 1985 można przeczytać:

Okolo jednej czwartej obywateli ZSRR zatrudnionych w Sekretariacie ONZ jest oficerami służb wywiadowczych, a wielu pozostałych współpracuje z KGB bądź GRU. Wszyscy obywatele radzieccy zatrudnieni w Sekretariacie obowiązani są spełniać polecenia KGB i udzielać pomocy tej służbie. Ponadto okolo 200 pracowników ONZ, pochodzących z krajów bloku wschodniego, rutynowo uzupełniało informacje wywiadowcze zbierane przez Sowietów.

W lutym 1972, kiedy negocjatorzy Stanów Zjednoczonych i ZSRR pracowali nad tekstem traktatu o antyballistycznych pociskach rakietowych oraz układu o ograniczeniu broni strategicznych SALT I, funkcjonariusze FBI aresztowali Walerija Markielowa, oficera radzieckiego wywiadu, zatrudnionego w ONZ na stanowisku

424

tłumacza. Oskarżono go o uzyskanie tajnej dokumentacji technicznej myśliwca F-14A Tomcat, którą dostarczył mu pewien inżynier zakładów lotniczych Grumman. Markielow miał pecha. „Sprzedajny” inżynier był agentem podwójnym, pracującym dla FBI. (Trzy miesiące później, tuż przed szczytem Nixon-Breżniew, władze amerykańskie wycofały po cichu zarzut szpiegostwa i zwolniony za kaucją Markielow mógł dyskretnie wyjechać do Związku Radzieckiego).

W 1973 Anatolij Andriejew, oficer radzieckiego wywiadu zatrudniony w bibliotece ONZ, spotkał się na konferencji bibliotekarzy z cywilnym pracownikiem amerykańskiego Departamentu Obrony. Przez rok wymieniali jawne dokumenty „interesujące obie strony”. Później jednak Andriejew ofiarował się „pomóc” finansowo znajomemu w zamian za dostarczenie poufnych dokumentów rządowych. Amerykański bibliotekarz zawiadomił o propozycji władze i, po oficjalnym proteście Waszyngtonu w ONZ, Andriejew opuścił Stany Zjednoczone.

Poważniejszy incydent dyplomatyczny wywołała w 1977 podjęta na terenie ONZ radziecka próba zwerbowania komandora porucznika Arthura Lindbergha. Próby werbunku personelu amerykańskich sił zbrojnych podejmowali też pracownicy i urzędnicy ONZ, oddelegowani z ZSRR lub innych krajów Europy Wschodniej. W jednym przypadku oficer radzieckiego wywiadu, zatrudniony jako tłumacz, został nawet aresztowany, ale nie stanął przed sądem. Nie chronił go wprawdzie immunitet dyplomatyczny, ale pozwolono mu wyjechać do ZSRR, co wielu obserwatorów uznało za element sekretnej transakcji, prowadzącej do uwolnienia amerykańskiego agenta zatrzymanego w ZSRR.

Oddelegowanie do pracy w ONZ dawało obywatelom radzieckim szansę wyjazdu do Stanów

Zjednoczonych (oraz innych krajów), do których mieszkańcy ZSRR nie mogli podróżować. Z zachodniego punktu widzenia najbardziej niebezpieczny był dostęp wyższych urzędników radzieckich do teczek personalnych pracowników ONZ. Umożliwiało to radzieckim służbom wywiadowczym identyfikację potencjalnych współpracowników oraz poznanie ich słabości, co mogło ułatwić szantaż.

Wraz z zakończeniem zimnej wojny natężenie wywiadowczej aktywności na terenie ONZ wyraźnie osłabło. Państwa powstałe w wyniku rozpadu ZSRR były bardziej zainteresowane uzyskaniem jej członkostwa i zdobyciem pomocy gospodarczej niż kontynuowaniem operacji szpiegowskich.

Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego, North Atlantic Treaty Organization (NATO) Powstała w maju 1949, wkrótce po zakończeniu blokady Berlina przez ZSRR. Członkami założycielami było 9 państw sojuszniczych z czasów II wojny światowej:

425

Organ

Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Francja, Kanada, Belgia, Holandia, Luksemburg, Dania i Norwegia, a także Włochy i 2 państwa podczas wojny neutralne: Portugalia i Islandia. W 1952 do sojuszu przystąpiły Turcja i Grecja, a w 1955 zremilitaryzowane RFN. W odpowiedzi ZSRR pośpiesznie powołał do życia Układ Warszawski, którego członkami zostały także: Albania, Bułgaria, Czechosłowacja, NRD, Polska, Węgry, Rumunia. W kilku przypadkach wywiadowi radzieckiemu i współpracującym z nim służbom wywiadowczym państw bloku wschodniego udało się głęboko spenetrować struktury sojuszu i umieścić swoich agentów w jego kierowniczych gremiach.

Przedstawiciele wywiadów państw zachodnich uważają, że doszło do tego już bardzo wcześnie. Pozycja, jaką w brytyjskim Ministerstwie Spraw Zagranicznych zajmował pod koniec lat czterdziestych Donald Maclean, pozwalała mu szczegółowo informować swych radzieckich prowadzących o amerykańsko-brytyjskich planach utworzenia NATO. W oficjalnej amerykańskiej ocenie działalności Macleana stwierdzono:

Do dnia ucieczki (Macleana) wszystkie informacje o planach Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii, dotyczących kształtowania powojennej doktryny militarnej i polityki europejskiej, z całą pewnością trafiły w ręce radzieckie". (Maclean zbiegł do ZSRR w 1951.)

Tajne informacje dotyczące NATO we wczesnym okresie jego istnienia przekazywał ZSRR również John Cairncross - podobnie jak Maclean, członek siatki szpiegowskiej z Cambridge. Jurij Modin, prowadzący członków siatki, wspomina, że pod koniec 1948 poprosił Cairncrossa, pracującego wówczas nad planami NATO w brytyjskim Ministerstwie Obrony, o informacje na temat ewentualnego rozmieszczenia broni nuklearnej w RFN.

Po miesiącu miałem już wszelkie szczegóły planów NATO co do broni nuklearnej w Niemczech - pisze Modin w *My Five Cambridge Friends* (1994). - Od samego początku wiedzieliśmy, jaki był koszt założenia amerykańskich baz w Turcji, Norwegii, Islandii i we Włoszech, znaliśmy wartość wkładu Wielkiej Brytanii w sprzęcie, wiedzieliśmy, ilu zatrudniono pracowników cywilnych, kto i po jakich cenach zaopatrywał bazy w żywność i ile kosztowało ich utrzymanie. Wiedzieliśmy, o jaki rodzaj broni chodzi, jaka była jej wartość i skąd pochodziła.

Szczególnie efektywnie penetrowała NATO wschod-nioniemiecka tajna policja Stasi (MfS).

Przystojni agenci Stasi - zwani przez personel zachodnich służb wywiadowczych Romeami - specjalizowali się w uwodzeniu sekretarek, za pośrednictwem których zdobywali tajne informacje. Jedną z ich ofiar była Niemka zatrudniona w głównej siedzibie NATO w Brukseli.

Markus Wolf, szef Stasi w czasie zimnej wojny, utrzymywał, że udało mu się ulokować agentów na naj-

wyższych szczeblach decyzyjnych sojuszu. Niektórych nigdy nie wykryto.

Ekonomista NATO Hugh George Hambleton przez całe lata szpiegował dla ZSRR, zdemaskował go dopiero - zbiegły w grudniu 1961 na Zachód - oficer KGB Anatolij Golicyn, który poinformował ponadto przesłuchujących, że do Moskwy napływa nieprzerwany potok informacji od agentów ulokowanych w NATO.

Uważa się, że najwyższym rangą szpiegiem radzieckim w NATO był szef wydziału logistyki Naczelnego Dowództwa Sił Sprzymierzonych w Europie, Herman Luedke, który zdając sobie sprawę, że jest podejrzany, popełnił w 1968 samobójstwo. Wkrótce w jego ślady poszło dwóch innych oficerów i pracownik cywilny NATO, nigdy jednak nie podano oficjalnie do wiadomości, że sprawy te miały ze sobą związek.

Najbardziej wartościowym dla Sowietów szpiegiem był, jak się wydaje Reiner Rupp, który wraz z żoną dostarczył służbom specjalnym NRD, a za ich pośrednictwem ZSRR, kopie około 10 tysięcy dokumentów NATO. Prokurator niemiecki stwierdził, że „mogło to kosztować NATO wojnę”.

Cennym nabytkiem był również sierżant US Army Clyde Lee Conrad, szef działającej w ramach struktur NATO siatki szpiegowskiej wymieniającej na gotówkę tajne informacje dotyczące pocisków raketowych i liczebności oddziałów wojsk lądowych sojuszu. Conrad, który służył w Europie przez 10 lat, w latach siedemdziesiątych był szefem ochrony tajnej dokumentacji w bazie sił lądowych w pobliżu Bad Kreuzbach w Niemczech. W skład jego siatki wchodziło co najmniej 2 agentów węgierskiej służby wywiadowczej. Conrad miał dostęp do planów działań obronnych 2 amerykańskich dywizji piechoty zmotoryzowanej, stanowiących część sił NATO, stacjonujących w rejonie Fuldy w RFN, na terenie uważanym za prawdopodobny szlak inwazji wojsk Układu Warszawskiego.

Radziecka siatka szpiegowska Sapphire miała co prawda swą siedzibę w Paryżu, ale jej macki sięgały NATO. Jednym ze szpiegów Sapphire był Georges Paques, sekretarz prasowy NATO. Inwigilujący go agenci francuscy przyłapali go na gorącym uczynku przekazywania tajnych materiałów radzieckiemu prowadzącemu. W trakcie procesu Paques bronił się, utrzymując, że motywem jego działania było dążenie do zmniejszenia napięcia międzynarodowego. [W marcu 1999 NATO powiększyło się o Polskę, Czechy oraz Węgry i liczy łącznie 19 członków.]

Organ

Termin radziecki i rosyjski, określający instytucje strzegące bezpieczeństwa wewnętrznego państwa, takie jak: WCzeKa, NKWD, -► KGB.

Orłów Aleksandr

426

Orłów Aleksandr, mjr (1895-1973)

Szef wywiadu radzieckiego w latach 1938-1939, który zbiegł do Stanów Zjednoczonych w obawie przed stalinowskimi czystkami. Był jednym z najwyższych rangą pracowników wywiadu radzieckiego, którzy uciekli na Zachód.

Urodził się jako Lejba Feldbin w białoruskim mieście Bobrujsk. Student Wydziału Prawa Uniwersytetu Moskiewskiego; od 1916 w armii, na tyłach frontu. Członek jednej z frakcji partii socjaldemokratycznej, od 1920 bolszewik. Początkowo w aparacie administracyjnym, w 1920 szef kontrwywiadu 12 Armii. Organizował grupy dywersyjne na tyłach wojsk polskich. Potem mianowano go szefem Tajnego Oddziału Operacyjnego archangielskiej WCzeKa. W latach 1921-1924 w organach sądowniczych i prokuraturze. Od 1924 w OGPU w Departamencie Finansowym, a później w wywiadzie.

W połowie 1926 Orłów rozpoczął karierę w wywiadzie zagranicznym jako rezydent OGPU w Paryżu, a od 1933 był nielegalem w kilku innych miastach europejskich. W 1932 odbył podróż

do Stanów Zjednoczonych pod przykrywką, (posługując się radzieckim paszportem wystawionym na nazwisko Lwa Nikołajewa). Udało mu się podstępem zdobyć paszport amerykański na nazwisko Williama Holdina, emigranta urodzonego w Austrii.

W lipcu 1934 Orłów pojechał do Wielkiej Brytanii, gdzie został londyńskim rezydentem radzieckiego wywiadu. Posłużył się przykrywką, zakładając firmę sprzedającą lodówki. Kierował pracą —* siatki szpiegowskiej z Cambridge. Przypadkowe spotkanie w październiku 1935 ze starym znajomym, który rozpoznał Orłowa, spowodowało, że wrócił natychmiast do Moskwy. Stamtąd nadzorował zagraniczne operacje szpiegowskie, odpowiadał także za kierowanie wydziałami wywiadu i kontrwywiadu w szkole wojskowej w Moskwie, gdzie uczyła się kadra NKWD. Był członkiem grupy ekspertów ds. wywiadu i polityki zagranicznej, utworzonym przy sekretariacie Stalina.

Od 1935 był już majorem. Tego samego roku opublikowano książkę jego autorstwa Taktika i strategia ra-zwiedki i kontrrazwiedki, przeznaczoną dla słuchaczy radzieckich kursów wywiadowczych. Po jej wydaniu zyskał opinię czołowego autorytetu w tej dziedzinie.

We wrześniu 1936 udał się do Madrytu jako rezydent NKWD w Republice Hiszpańskiej i przebywał tam w czasie wojny domowej (1936-1939). Istnieje zapis stwierdzający, że w przededniu jego wyjazdu do Madrytu młoda funkcjonariuszka NKWD, z którą miał romans, Galina Wójtowa, zastrzeliła się przed gmachem Łubianki, ponieważ Orłów zerwał z nią, nie chcąc rozwieść się z żoną.

Radziecki kret Harold (Kim) Philby, przebywający w Hiszpanii pod przykrywką brytyjskiego dzienni-

karza, nazwał Orłowa „człowiekiem czynu”. W książce My Silent War (1969) [wyd. pol. Moja cicha wojna, 1994] Philby pisał:

Był energiczną, powiedziałbym nawet, desperacko energiczną osobą. Wszędzie, na przykład, chodził uzbrojony -było to prawdopodobnie wynikiem jego niespożytej energii i ekstrawagancko-romantycznej postawy wobec zawodu, jaki uprawiał.

Czasami Orłów pod płaszczem nosił nawet pistolet maszynowy.

Jako rezydent NKWD w Hiszpanii Orłów odpowiadał za działania wywiadu i kontrwywiadu, nadzorował także dostawy broni na front. Przystąpił też do tworzenia tajnej policji (nadzorowanej przez NKWD) na obszarze kontrolowanym przez republikanów; posłużył się do tego powołaną i kierowaną przez niego Żandarmerią Wojskową (Servicio de Investigación Militar). Założoną przez niego -> szkołę szpiegowską ukończyło wielu przyszłych agentów, wśród których znajdował się Amerykanin Morris Cohen. W owym czasie Orłów był najwyższym rangą przedstawicielem Związku Radzieckiego w Hiszpanii.

Wezwany do Moskwy w lipcu 1938, Orłów odmówił przyjazdu, bojąc się, że zostanie stracony. W tym samym miesiącu Orłów zbiegł z Hiszpanii, zabierając ze sobą 68 tysięcy dolarów z sejfu placówki. Z żoną i 14-letnią córką dotarł przez Kanadę do Stanów Zjednoczonych. Posługiwał się przy tym paszportem zdobytym w 1932 (córka zmarła wkrótce po przybyciu do Stanów Zjednoczonych).

W Stanach Zjednoczonych Orłowowie żyli prawie wyłącznie z przywiezionego majątku aż do chwili ukazania się w 1953 książki Aleksandra. Istnieją dowody, że Orłów szantażował Stalina, grożąc mu w razie podjęcia jakichkolwiek prób zamachu, ujawnieniem radzieckiej siatki szpiegowskiej na Zachodzie.

W liście do szefa NKWD Orłów wyjaśnił powody ucieczki:

Moim jedynym celem teraz jest przetrwanie. Chcę dbać o córkę, dopóki nie stanie się pełnoletnia. Nigdy nie zapominajcie, że nie jestem zdrajcą ani wobec partii, ani wobec ojczyzny. Nikt nigdy nie skłoni mnie do zdrady sprawy proletariatu i interesów Związku Radzieckiego. Równie

chętnie opuściłem rodzinny kraj, jak ryba wodę, ale zbrodnicza działalność kryminalistów wyrzuciła mnie poza nawias, jak rybę na lód.

* * *

Zostałem pozbawiony nie tylko ziemi ojczystej, ale także prawa do życia i oddychania powietrzem dostępnym obywatelom radzieckim. Jeśli zostawicie mnie w spokoju, nigdy nie zrobię niczego szkodliwego dla partii czy Związku Radzieckiego.

Jako wygnaniec Orłów żył w Stanach Zjednoczonych od 1938, ale jego obecność przez długie lata pozosta-

427

OSS

wała tajemnicą. Ujawnił się w 1953 - roku śmierci Stalina - pisząc serię artykułów do magazynu „Life” i wydając książkę *The Secret History of Stalin's Crimes* (1953). Przedstawił w niej znane z autopsji kulisy wielkiej czystki oraz działalności radzieckich tajnych służb w Hiszpanii.

Opublikował jeszcze kilka książek o zbrodniach Stalina oraz jedną na temat radzieckiego wywiadu - *A Handbook of Intelligence and Guerilla Warfare* (1962), dotycząca głównie operacji zagranicznych NKWD.

Bawiąc się w kotka i myszkę z wywiadem amerykańskim, Orłów wyjawiał półprawdy. Nie zmienił postawy nawet w czasie przesłuchania przed komisją Kongresu. W czasie 35-letniego pobytu w Stanach Zjednoczonych nie zdradził nawet jednego nazwiska spośród radzieckich agentów działających na Zachodzie. Po ucieczce spotkał się jeszcze dwukrotnie z przedstawicielami KGB, w 1969 i 1971.

Sprawę Orłowa opisali na podstawie archiwów amerykańskich w książce *Deadly Illusions* (1993) —* John Costello i były oficer KGB, Oleg Cariew.

Gdy pracował dla radzieckiego wywiadu, miał kryptonim Szwed; po ucieczce do Stanów Zjednoczonych Orłów posługiwał się nazwiskiem Igor Berg.

Orłów Michaił

-> Souther Glenn Michael

Óshima Hiroshi, gen. (1886-1975)

Ambasador Cesarstwa Japonii w Niemczech w czasie II wojny światowej, nieświadome źródło cennych informacji dla wywiadu alianckiego.

Óshima był naszym głównym źródłem informacji o europejskich planach Hitlera - napisał gen. George C. Marshall, szef sztabu US Army w okresie wojny.

Potomek jednego z wybitniejszych japońskich rodów arystokratycznych; jego ojciec był ministrem wojny w latach 1916-1918. Absolwent akademii wojskowej, oficer zawodowy japońskich sił zbrojnych; w 1934 (w stopniu pułkownika) mianowany attache wojskowym w -> Berlinie.

Władający płynnie niemieckim Óshima zaprzyjaźnił się szybko z wpływowym Joachimem von Ribbentropem, dzięki któremu uzyskał dostęp do najwyższych rangą dygnitarzy nazistowskich, z Hitlerem włącznie. Popierany przez Berlin, awansował do stopnia generalskiego, a w 1938 został ambasadorem Cesarstwa Japonii w Rzeszy. Odwołany do Tokio pod koniec 1939, na wyraźne żądanie Niemiec wiosną 1941 objął ponownie to stanowisko. Niemal do samego końca działań wojennych w Europie niezłomnie wierzył w ostateczne zwycięstwo Niemiec. Wedle opinii dziennikarza amerykańskiego Williama L. Shirera

Óshima często sprawiał na obserwatorach wrażenie bardziej nazistowskiego od nazistów.

Przyjacielskie stosunki z Hitlerem i Ribbentropem dały mu dostęp do niemieckich planów wojennych i informacji dotyczących wewnętrznej polityki państwa, o jakim inny cudzoziemiec nie mógł nawet marzyć. Óshima wizytował front rosyjski i niemiecki system obrony wybrzeża

we Francji (Wał Atlantycki), spotykał się z Hitlerem. Wszystkie uzyskane informacje nierozważnie przekazywał do Tokio przez radio, szyfrując je Purpurowym kodem (Purple), co pozwalało krypto-logom amerykańskim odczytywać je w zasadzie na bieżąco. Wydaje się, że przechwycono i zdekodowano wszystkie lub prawie wszystkie raporty Óshimy - około 75 z okresu jedenastu miesięcy 1941, prawie 100 z 1942, 400 z 1943, 600 z 1944 i około 300 z czterech pierwszych miesięcy 1945. Jeden z nich - odczytany 19 stycznia 1942 - donosi, że Ribbentrop zgodził się przedstawiać Óshimie do wglądu codzienne raporty wywiadowcze i przekazywać ich treść do Tokio, ostrzegł jednak, że jakkolwiek przeciek, powstały z naszej winy, może mieć nieobliczalne wręcz konsekwencje, toteż obchodzić się z nimi należy z zachowaniem jak najdalej posuniętej ostrożności. Raporty Óshimy, odnoszące się do planów nazistów, i przekazywane przez niego precyzyjne dane miały wprost nieocenioną wartość dla aliantów. 6 czerwca 1941 na przykład zawiadomił Tokio, że Niemcy zaatakują Związek Radziecki 22 czerwca (Barbarossa). 14 kwietnia 1945 Óshima opuścił Berlin i wraz z innymi członkami japońskiego korpusu dyplomatycznego schronił się w górskim kurorcie Bad Gastein. W niecały miesiąc później został tam aresztowany przez aliantów, a następnie przewieziony do Stanów Zjednoczonych, internowany w hotelu w Pensylwanii i - po przesłuchaniach - zwolniony. Po zakończeniu działań wojennych wrócił do Japonii, gdzie 16 grudnia 1945 został aresztowany pod zarzutem popełnienia zbrodni wojennych. Po przewlekłym procesie, w listopadzie 1948 uznany winnym i skazany na karę dożywotniego więzienia. Zwolniony warunkowo w 1955; ułaskawiony w trzy lata później. Zmarł w 1975, do końca nieświadomy, że przez całą wojnę był dla aliantów jednym z cenniejszych źródeł informacji wywiadowczych.

OSINT

Dane wywiadowcze ze źródeł jawnych (Open Source Intelligence).

OSS, Office of Strategic Services

Biuro Służb Strategicznych

ЙЗЛПШ WNOIWN) 'donueqqi) |иол шщц ipАшшбог MDids jejsmiiu iшш Azpeiiu '^ [м эшщюд м шэгэщц uierjory z duj^so iusojjh uag

429

Otwarta przestrzeń powietrzna

OsterHans, gen. mjr (1888-1945)

Szef sztabu Abwehry, stracony za udział w nieudanym spisku na życie Hitlera w lipcu 1944.

Syn duchownego protestanckiego, w czasie I wojny światowej oficer Sztabu Generalnego, później zawodowy oficer Reichswehry. Od 1933 w Ministerstwie Wojny; szef II Wydziału Abwehry.

Człowiek o wybitnie rozwiniętym poczuciu honoru, brzydzący się korupcją, gardzący politykami, a - od chwili, gdy spostrzegł, że wybryki nazistów nie są przypadkiem, lecz częścią starannie przemyślanej polityki państwa - bez ogródek je potępiający. Cechowała go powaga, spostrzegawczość, realizm i zmysł praktyczny - pisze w The Abwehr historyk Laurant Paine. W 1939, w przededniu wybuchu wojny w Europie, mianowany szefem sztabu wiceadm. —* Wilhelma Canarisa, szefa Abwehry. Przekazał aliantom informacje o niemieckich planach inwazji na Norwegię i Danię. W latach późniejszych usiłował chronić Żydów na terenach okupowanych.

W następstwie kontroli przeprowadzonej w Abwehrze przez Gestapo, która ujawniła plan spotkania w Watykanie w sprawie ewentualnych negocjacji dotyczących zakończenia wojny, Canaris 15 kwietnia 1943 usunął Ostera i zakazał swoim podwładnym wszelkich z nim kontaktów. Oster przeniesiony został do rezerwy. Pozwolono mu co prawda nosić mundur, ale

zastosowano wobec niego rodzaj aresztu domowego.

Aresztowany w dzień po zamachu na Hitlera, przetrzymywany w więzieniach i obozach koncentracyjnych. 9 kwietnia 1945 - na miesiąc przed końcem wojny - powieszony w więzieniu we Flossenburgu (Canaris został powieszony tego samego dnia).

Ośrodek Studiów nad Wywiadem, Center for the Study of Intelligence

Placówka badawcza CIA, powstała w 1975. W 1992 ówczesny DCI Robert M. Gates dokonał reorganizacji ośrodka, włączając doń działający od 1951 sztab historyków CIA.

Po reorganizacji ośrodek zaczął publikować tajne dotąd dokumenty z okresu zimnej wojny.

Pierwszy tom z tej serii, CIA Documents on the Cuban Missile Crisis, 1962, ukazał się w trzydziestą rocznicę kubańskiego kryzysu raketowego; drugi, Selected Estimates on the Soviet Union, 1950-1959, w rok później, a ostatni, The CIA under Harry Truman, w 1994, w związku z konferencją historyczną, zorganizowaną przez CIA i Prezydencką Bibliotekę Harry'ego S.

Trumana.

Ośrodek Studiów Specjalnych

Oddane do użytku 6 czerwca 1985 centrum szkolenio-wo-badawcze - pomnik ku czci poległych funkcjonariuszy

wywiadu izraelskiego w Gilit, na północ od Tel Awiwu; jego rozwiązanie architektoniczne nawiązuje do labiryntu.

Idea labiryntu miała stworzyć wrażenie nie kończących się poszukiwań, zmian kierunku, złożoności i nieskończoności czyli tego, czym jest gromadzenie danych wywiadu - powiedział w wywiadzie dla „New York Timesa” pierwszy dyrektor ośrodka, były oficer wywiadu Jeszajahu Dalit.

Na ścianach labiryntu wyryto nazwiska ponad 400 oficerów i agentów, którzy zginęli podczas pełnienia służby.

Ośrodek Wywiadu Operacyjnego, Operational Intelligence Centre (OIC)

Struktura wywiadowcza Admiralicji brytyjskiej, powołana w celu gromadzenia, systematyzacji, analizy i rozpowszechniania pochodzących z wszelkiego rodzaju źródeł informacji o planach i posunięciach niemieckich sił morskich, marynarki wojennej, lotnictwa i żeglugi handlowej. OIC był głównym koordynatorem materiałów Ultry i innych rodzajów danych wywiadowczych wykorzystywanych podczas bitwy o Atlantyk w latach 1939-1945.

W czerwcu 1937 dyrektor Wywiadu Marynarki Wojennej, kontradm. J.A.G. Troup, polecił skarbnikowi, kmdr. por. Normanowi Denningowi, zorganizowanie ośrodka wywiadowczego wzorowanego na Pokoju nr 40, funkcjonującego w końcowej fazie I wojny światowej. W ten sposób powstało Centrum Wywiadu Operacyjnego (którego personel tworzyli początkowo dwaj ludzie - Denning i przydzielony mu pomocnik biurowy). Z biegiem czasu stało się ono głównym ośrodkiem systematyzacji wszelkiego rodzaju danych, mających związek z wojną morską, oraz ich analizy i oceny. W 1938 OIC upoważniony został do przekazywania rezultatów swych prac bezpośrednio marynarce wojennej (co było zasadniczą różnicą proceduralną w porównaniu z Pokojem nr 40).

Każda operacja sił morskich, niezależnie od tego, czy była równą skalą operacji Neptun (inwazja na Francję), czy polegała jedynie na lądowaniu agenta w Bretanii, zrzucie komandosów w Norwegii, czy ataku na niemiecki konwój w pobliżu Belgii bądź Holandii, była poprzedzona szczegółowymi konsultacjami pomiędzy planującymi akcję a personelem OIC

- napisał w Very Special Intelligence (1977) Patrick Bee-sly, jedna z czołowych postaci OIC.

Otwarta przestrzeń powietrzna

Zawarty w marcu 1992 przez Stany Zjednoczone, Wielką Brytanię, Francję, Rosję i państwa sukcesyjne powstałe po rozpadzie ZSRR układ, na mocy którego nie

Ott Bruce

430

uzbrojone samoloty rozpoznawcze mogą dokonywać lotów nad ich terytorium i wykonywać fotografie obiektów wojskowych. Do 1996 umowę sygnowały 42 kraje NATO i byłego Układu Warszawskiego.

Pierwszą tego rodzaju propozycję złożył z inicjatywy młodego naukowca z Harvardu, Henry'ego Kissingera, prezydent Dwight Eisenhower podczas spotkania przywódców mocarstw w Genewie w 1955. W swych wspomnieniach Mandate for Change (1963) Eisenhower przytacza odpowiedź ówczesnego radzieckiego przywódcy Nikity Chruszczowa, który określił całą koncepcję jako „bezczelny spisek szpiegowski przeciwko ZSRR”. Reakcja ta została wykorzystana jako pretekst do rozwoju amerykańskiego programu lotów satelitów i samolotów szpiegowskich.

Problem ustanowienia otwartej przestrzeni powietrznej powrócił podczas amerykańsko-radzieckich rozmów rozbrojeniowych w 1989.

US Air Force przeprowadzają inspekcje za pomocą samolotów OC-135, stanowiących wersję maszyny KC-135 Stratotanker. Na ich pokładach znajdują się dwie załogi oraz międzynarodowi inspektorzy. OC-135 odbył pierwszy lot pod koniec 1993 (Rivet Joint). Rosjanie przystosowali do lotów rozpoznawczych trzy-silnikowego Tu-154M, wersję seryjnego samolotu pasażerskiego, wyposażoną w radar obserwacji bocznej. Po raz pierwszy maszyna tego typu dokonała próbnego przelotu rozpoznawczego w czerwcu 1995. Stałą służbę ma podjąć w 1999.

Ott Bruce, lotnik

Amerykański lotnik aresztowany w styczniu 1986 w bazie sił powietrznych Beale w Kalifornii za próbę sprzedaży materiałów dotyczących samolotu rozpoznawczego SR-71 Blackbird dwóm agentom FBI, podającym się za oficerów radzieckiego wywiadu. Zatelefonował do konsulatu ZSRR w San Francisco - znanego FBI jako KGB Zachód - proponując sprzedaż tajnych informacji.

FBI podsłuchało rozmowę i zaaranżowało spotkanie. Ott powiedział człowiekowi, którego uznał za radzieckiego agenta, że chciałby zostać długoterminowym kretem i ma nadzieję na związanie swojej kariery w siłach powietrznych ze służbą na rzecz —* KGB. Przekazał podstawionemu agentowi FBI kopię rozkazów lotu 1 Eskadry Rozpoznania Strategicznego, a także odręczny spis tajnych informacji, które mógłby dostarczyć. Zażądał natychmiastowej wypłaty 600 dolarów, zależało mu bowiem na wykupieniu samochodu, zabranego przez wierzyciela.

Na następnym spotkaniu, gdy przekazał już kolejne dokumenty, powiedział, że łącznie chciałby dostać 165 tysięcy dolarów za tajne materiały, które dostarczył lub dostarczy w przyszłości. Agenci FBI dali mu 400 dolarów, a gdy Ott je przyjął, założyli mu kajdanki.

Stanął przed sądem wojskowym i został skazany na 25 lat więzienia.

Overhead

Rozpoznanie napowietrzne

Overlord

D-Day

Owakimian Gaik, gen. mjr (1898-?)

Rezydent NKWD w Nowym Jorku w latach trzydziestych. Do Stanów Zjednoczonych przybył w 1933 i działał pod przykrywką Amtorgu.

Inżynier z zawodu, specjalizował się w szpiegostwie przemysłowym. W książce FBI- KGB War (1986) agent FBI, Robert J. Lamphere i Tom Shachtman napisali:

Często określano go mianem cwanego Ormianina, co było jednocześnie miarą jego przebiegłości,

bo do końca nie wiadomo, czy jest istotnie Ormianinem, czy nie.

Owakimian nie był dużej postury - przy wzroście 1,68 metra ważył 72 kilogramy.

Zgodnie z tym, co podają Lamphere i Shachtman, pracujący dla niego szpiegowie byli rozlokowani w całych Stanach Zjednoczonych, Meksyku i Kanadzie. To on zwerbował Juliusa Rosenberga i jego żonę Ethel do siatki szpiegów atomowych w 1938. Także on spotkał się z Ramónem Mercaderem i przekazał mu rozkaz zlikwidowania w Meksyku Lwa Trockiego. (Zamachu dokonano 20 sierpnia 1940, Trocki zmarł następnego dnia na skutek odniesionych ran.)

W maju 1941 FBI aresztowało Owakimiana, zarzucając mu, że jako reprezentant zagranicznej firmy nie zarejestrował działalności w Departamencie Sprawiedliwości. Przebywając w więzieniu, Owakimian upierał się, że chroni go immunitet dyplomatyczny.

Po wpłaceniu kaucji w wysokości 25 tysięcy dolarów przez ambasadę radziecką został jednak zwolniony. Na mocy decyzji prezydenta Roosevelta zezwolono mu na opuszczenie Stanów Zjednoczonych, w zamian za zgodę na odesłanie z ZSRR sześciu uwięzionych agentów amerykańskich (ostatecznie do kraju dotarło trzech).

Mianowano go szefem wydziału w PGU, a w 1943 zastępcą szefa wywiadu. Za zgodą zwierzchnika Pawła Fitina miał dużą samodzielność; koncentrował się na wywiadzie atomowym. Po dymisji Fitina w 1947, w związku z czystką podjętą przez Wiktora Abakumowa, Owakimian także zdjęto ze stanowiska i postawiono do dyspozycji Komitetu Informacji.

Zwolnio-

431

Ozaki Hotsumi

ny z wywiadu po zdemaskowaniu Rosenbergów, pracował następnie jako dyrektor Naukowego Instytutu Doświadczalnego Przemysłu Chemicznego. Na przełomie 1954 i 1955, gdy Chruszczow rozpętał nagonkę przeciwko tzw. beriowszczyźnie, został pozbawiony rangi generalskiej. Miał jednak i tym razem szczęście, nie trafił bowiem, jak wielu kolegów, do więzienia.

Owen William James

Prawdopodobnie jedyny w XX wieku członek brytyjskiej Izby Gmin oskarżony o wydanie tajnych informacji nieprzyjacielowi.

Członek Parlamentu z ramienia Labour Party od 1954. W lutym 1960 wszedł w skład Komisji Ocen Ministerstwa Obrony. Z biegiem czasu został zdeklarowanym zwolennikiem poglądu o konieczności poprawy stosunków Wielkiej Brytanii z NRD. W 1964 został dyrektorem biura podróży. Wielokrotnie odwiedzał służbowo NRD, ZSRR i inne kraje bloku wschodniego. Nawiązał przyjacielskie stosunki z attache handlowym Czechosłowacji, Robertem Husakiem, któremu przekazywał różnego rodzaju informacje o swoich kolegach parlamentarzystach (wykorzystywane później przez władze czechosłowackie do typowania ewentualnych obiektów szantażu przez służby wywiadowcze).

Aresztowany w styczniu 1970 pod zarzutem pogwałcenia Ustawy o tajemnicy państwowej (Official Secrets Act). W kwietniu tegoż roku opuścił Izbę Gmin. Postawiony przed sądem, został uniewinniony, obciążono go jednak kosztami postępowania sądowego w wysokości 2 tysięcy funtów. Po ogłoszeniu wyroku przyznał się do powiązań z wywiadem czechosłowackim.

Oxcart

A-I2 Oxcart

Ozaki Hotsumi (1901-1944)

Pisarz i dziennikarz japoński, a zarazem szpieg radziecki, główny współpracownik Richarda Sorgego. Urodzony w Tokio, wychowany na Formozie (obecnie Tajwan), gdzie jego ojciec był redaktorem gazety. W 1926, w rok po ukończeniu studiów na Cesarskim Uniwersytecie w Tokio,

zatrudnił się w redakcji tokijskiego dziennika „Asahi Shimbun”. W 1927 przeniósł się do „Osaka Asahi”, a dwa lata później został jej korespondentem w Szanghaju. Tu, w 1930, poznał Sorgego, z którym bliższy kontakt nawiązał w 1933, kiedy Sorge pojawił się w Japonii - formalnie w roli korespondenta prasowego.

Ozaki był jednym z ważniejszych japońskich uczestników spotkania Instytutu Badania Stosunków w Rejonie Pacyfiku (Institute of Pacific Relations Conclave), które odbyło się w Parku Narodowym Yosemite w Kalifornii w 1936. Rok później został członkiem elitarnego „trustu mózgów”, pełniącego funkcję organu doradczego japońskiego premiera w kwestiach planowania politycznego, co umożliwiło mu zaopatrywanie Sorgego w materiały oznaczone klauzulą najwyższej tajności. Motywem, dla którego zgodził się z nim współpracować, było przekonanie o konieczności zmiany ustroju Japonii w imię interesów państwa.

Aresztowano go 14 października 1941. W 1943 wytoczono mu proces o zdradę i skazano na śmierć. Został stracony przez powieszenie (podobnie jak Sorge) 7 listopada 1944.

P2V Neptune

Przez 20 lat od zakończenia II wojny światowej był to najważniejszy z bazujących na lądzie amerykańskich samolotów rozpoznawczych lotnictwa morskiego i wykrywania okrętów podwodnych. Bardzo często wykorzystywany do lotów rozpoznawczych nad chińskim i radzieckim wybrzeżem Pacyfiku, przy czym podczas lotów był kilkakrotnie atakowany przez myśliwce wroga.

Neptune okazał się dobrym i użytecznym samolotem do lotów patrolowych wzdłuż granic terytoriów radzieckich i chińskich dzięki dużemu zasięgowi i niezawodności. Używany przez amerykańskie dywizjony patrolowe od 1947 do początku lat siedemdziesiątych, znajdował się także w wyposażeniu innych państw. W czasie wojny w Wietnamie Marynarka Wojenna Stanów Zjednoczonych dysponowała 24 zmodyfikowanymi Neptunami, stosowanymi do monitorowania urzędzeń, inwigilacji elektronicznej, rozmieszczonych wzdłuż tras zaopatrzenia Wietkongu (nosiły one oznaczenia AP-2 i OP-2) oraz 4 innych do nocnych ataków na linie zaopatrzenia (AP-2). Amerykańska armia wykorzystywała w Wietnamie niektóre samoloty jako wyspecjalizowane platformy (RP-2E) rozpoznania radioelektronicznego (ELINT), podczas gdy siły powietrzne używały 7 do innych zadań związanych z rozpoznaniem elektronicznym (RB-69).

Mimo że Neptune nie były przerabiane na wyspecjalizowane samoloty ELINT, jak to było w wypadku samolotów -+A3D Skywanior i P-3 Orion, wyposażono je w urządzenia do zbierania danych ELINT. Bardzo często także do celów rozpoznawczych załoga wykonywała z pokładów zdjęcia aparatami fotograficznymi.

Regularne loty przeprowadzane nad chińskim i radzieckim wybrzeżem Pacyfiku skończyły się zestrzeleniem 4 Neptune'ów w latach 1951-1955, z czego 3 zostały unieszkodliwione przez myśliwce radzieckie, 1 zaś przez chińskie. Inne były „straszone” i ścigane.

Skonstruowany w zakładach Lockheeda Neptune był wyposażony w 2 silniki tłokowe, wspomagane w późniejszych wersjach 2 turbinowymi silnikami odrzutowymi, zamontowanymi pod zewnętrznymi częściami skrzydeł, co pozwalało na zwiększenie prędkości lotu po wejściu w kontakt z okrętami podwodnymi. Neptune miały komorę na bomby głębinowe i torpedy, a pod skrzydłami mogły przenosić pociski raketowe do ataku na wynurzone okręty podwodne. (12 pierwszych P2V-3C Neptune zostało przystosowanych do przewożenia bomb atomowych i mogło startować z lotniskowców przy atakach na cele lądowe. Na pokładach lotniskowców uzbrajano je za pomocą dźwigów!) Wczesne odmiany były uzbrojone w zróżnicowane kombinacje działek kal. 20 mm i karabinów maszynowych kal. 12,7 mm dla samoobrony. Załogę stanowiło 8 osób.

Prototyp XP2V-1 odbył pierwszy lot 17 maja 1945. W następnym roku P2V-1 nazwany

Truculent Turtle (Wojowniczy żółw) wyruszył na lot długodystansowy i ustalił rekord zasięgu bez tankowania paliwa w powietrzu równy 18 090 km w czasie 55 h 17 min. (Rekord został pobity w 1962 przez bombowiec strategiczny sił powietrznych B-52H, który przeleciał 18 203 kilometry bez tankowania paliwa w powietrzu). Zwykły zasięg wersji P2V-5 wynosił 5120 km, przy prędkości maksymalnej 568 km/h.

433

P4M-IQMercator

Ogółem w zakładach Lockheeda wyprodukowano 1099 samolotów P2V w latach 1945-1962; 89 kolejnych (P-2J) zostało wyprodukowanych w Japonii przez firmę Kawasaki.

Oznaczenie P2V zostało zmienione w 1962 na P-2.

P3V Orion

Od połowy lat sześćdziesiątych najważniejszy z amerykańskich samolotów rozpoznawczych lotnictwa morskiego i zwalczania okrętów podwodnych. Oprócz wykorzystania tego samolotu do zadań w amerykańskiej marynarce wojennej oraz flotach i siłach powietrznych 11 innych państw Amerykanie używają 12 stale modyfikowanych EP-3 do rozpoznania radioelektronicznego (ELINT).

Zastępując P2V Neptune w roli najważniejszego bazowanego na lądzie samolotu patrolowego US Navy, Orion został po raz pierwszy użyty operacyjnie w czasie kubańskiego kryzysu rakietowego w październiku 1962, kiedy prowadził nasłuch i obserwację płynących na Kubę statków handlowych Związku Radzieckiego i państw bloku wschodniego. Podczas wojny w Wietnamie kilka eskadr tych samolotów wzięło udział w operacji Market Time, gdzie kontrolowały dżonki komunistów i ruchy innych łodzi. W czasie tych misji, z których wiele odbywało się w nocy, nie należały do rzadkości przypadki ostrzelania samolotów przez partyzantów.

Skonstruowany w zakładach Lockheeda samolot stanowi wersję samolotu pasażerskiego L-188 Electra. Jest wyposażony w 4 silniki turbośmigłowe, ma wewnętrzną komorę na bomby głębinowe, torpedy i miny. Dodatkowe uzbrojenie - w tym pociski rakietowe klasy powietrze-woda przeciw okrętom podwodnym - podwieszane jest pod skrzydłami. Maszyna nie ma uzbrojenia strzeleckiego. Załogę stanowi zwykle 10 osób. W skład zestawu czujników rozpoznawczych wchodzi radar, detektor anomalii magnetycznych, termonamiemiki i boje sonarowe.

Zmodyfikowana do celów ELINT wersja EP-3 jest zaopatrzona w system radiolokacyjny, analizator łączności oraz urządzenia do przechwytywania i nagrywania informacji, zamontowane w miejsce sprzętu używanego do walki z okrętami podwodnymi.

Wersja P-3C, znajdująca się obecnie w wyposażeniu amerykańskiej marynarki wojennej, osiąga prędkość maksymalną 761 km/h oraz promień działania równy 2495 kilometrom i czas lotu do 13 h. (Samolot nie jest przystosowany do tankowania w powietrzu).

Pierwszy lot zmodyfikowanego samolotu Electra odbył się 19 sierpnia 1958, pierwsza wersja YP3V-1 została wypróbowana w powietrzu 25 listopada 1959. Oriony trafiły do jednostek US Navy w sierpniu 1962.

Oprócz samolotów wykonanych dla zagranicznych odbiorców produkowano je również na potrzeby Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych - przekazano marynarce 551 Orionów. Ponad 100 maszyn zostało zbudowanych w Japonii (która również używa wersji EP-3 do celów rozpoznania radioelektronicznego).

Oznaczenie Oriona zostało zmienione z P3V na P-3 w 1962. (-> VQ Eskadry)

P4M-IQMercator

Bazujący na lądzie samolot rozpoznawczy lotnictwa morskiego i zwalczania okrętów

podwodnych, znajdujący się w wyposażeniu amerykańskiej marynarki wojennej, używany do rozpoznania radioelektronicznego (ELINT). Przynajmniej dwa tego typu samoloty zostały zaatakowane przez radzieckie i chińskie myśliwce w czasie lotów rozpoznania radioelektronicznego nad azjatyckim wybrzeżem. Jeden zestrzelono z 16-osobową załogą na pokładzie.

Samolot skonstruowany przez firmę Glenn L. Martin Co., był efektem jednej z wielu podejmowanych w latach czterdziestych prób mających na celu połączenie silnika tłokowego z odrzutowym w jednym samolocie, aby zapewnić mu maksymalny zasięg przy dużej prędkości lotu. Mimo że P4M jako samolot rozpoznania morskiego przegrał z P2V Neptune 'em, był wykorzystywany w misjach ELINT od 1951 do 1960.

P4M-1 weszły do służby w jednym dywizjonie patrolowym w 1950. Podjęto też decyzję o skompletowaniu i przerobieniu większości z 21 Mercatorów na P4M-1Q w wariantcie ELINT. Pierwszy samolot tej wersji odbył lot jeszcze w tym samym roku. Samoloty te przejęły od starszych maszyn rozpoznawczych misje patrolowe nad peryferyjnymi terenami Związku Radzieckiego i Chin (->PB4Y-2 Privateer).

Wyspecjalizowany 1 Dywizjon (VQ) walki elektronicznej został utworzony 1 czerwca 1955 w bazie Iwa-kuni w Japonii, był wyposażony w samoloty P4M-1Q, VQ-2 powstał 1 września 1955 w Port Lyautey w Maroku, gdzie używano także maszyn P4M-1Q (VQ Dywizjony).

Prowadzące nasłuch komunikatów radiowych, sygnałów radarowych i łączności samoloty były sporadycznie atakowane przez chińskie i radzieckie myśliwce, gdy leciały wzdłuż wybrzeża, tuż przy 20-kilometrowym pasie granicznym. 22 sierpnia 1956 P4M-1Q wykonujący nocne loty został zestrzelony nad wyspą Shengszu, około 60 kilometrów od wybrzeża Chin. Zginęła cała 16-osobowa załoga, amerykański samolot poszukiwawczy odnalazł jedynie kilka ciał. 16 czerwca 1959 kolejny P4M-1Q został zaatakowany przez radzieckie myśliwce nad Morzem Japońskim, 137 kilometrów na wschód od Wonsan w Korei Północnej. Uszkodzony samolot po-PAG (Personen-Abwurf-Gertit)

434

wrócił do bazy lotniczej w Niho w Japonii. Strzelec pokładowy był poważnie ranny.

Z dywizjonów VQ samoloty P4M-1Q zostały wycofane w 1960.

Mercator był wyposażony w 2 silniki tłokowe i 2 silniki turbodrzutowe, umieszczone w skrzydłach. Miał opływowy kształt i osiągał prędkość 660 km/h (przy użyciu obu typów silników), przy operacyjnej prędkości przelotowej zasięg wynosił 3650 kilometrów. W czasie misji ELINT nie uzbrajano samolotu ani w bomby, ani w torpedy. Samolot miał do obrony zamontowane 4 działka kal. 20 mm i 2 karabiny maszynowe kal. 12,7 mm. Załoga liczyła 13 osób.

Prototyp XP4M-1 odbył pierwszy lot 20 września 1946, wyprodukowano 21 samolotów.

PAG (Personen-Abwurf-Gertit)

Zasobnik zrzutowy używany w czasie II wojny światowej przez Luftwaffe do przerzutu agentów na tyły nieprzyjaciela. Mocowany pod skrzydłem samolotu podłużny pojemnik o konstrukcji metalowo-drewnianej, mieszczący trzy osoby w pozycji poziomej wraz ze sprzętem. Podczas lotu agenci mogli kontaktować się telefonicznie z kabiną pilota.

Użycie PAG-ów znacznie ułatwiało operacje, po pierwsze dlatego, że można było teraz o wiele dokładniej określić miejsce zrzutu niż w sytuacji, gdy agenci skakali indywidualnie. Nie musieli też tracić czasu na szukanie się nawzajem, co było niezmiernie uciążliwe, zwłaszcza w terenie słabo rozpoznany. Po drugie zaś, cały sprzęt mieli przy sobie. Głównym jednak powodem, dla którego skonstruowano PAG-i i posługiwano się nimi, była chęć zmniejszenia ryzyka obrażeń, nieuchronnie związanego z indywidualnymi nocnymi skokami spadochronowymi - pisze w KG

200: The

Tnie Story (1979) były pilot Luftwaffe P.W. Stahl. Głównym mankamentem - dodaje - był problem pozbycia się pojemnika o długości 3,5 metra.

(->KG 200)

Painvin Georges, kpt.

Znakomity kryptolog aliancki z czasów I wojny światowej, któremu udało się złamać niemiecki szyfr ADFGX.

Z wykształcenia paleontolog, szefem francuskiego Biura Szyfrów został 5 marca 1918. Wtedy też przechwycono pierwszy meldunek zaszyfrowany ADFGX. Przez następne 3,5 miesiąca Painvin i jego koledzy zmagali się z szyfrem, którego złamanie pozwoliło aliantom odeprzeć niemiecki atak na Paryż w czerwcu 1918 i odmienić los całej kampanii na froncie zachodnim. Dla samego Painvina był to olbrzymi wysiłek fizyczny. Wiosną 1918, pracując niemal bez przerwy, schudł o 15 kilogramów. Następne pół roku spędził w szpitalu.

Po wojnie opuścił służbę i został dobrze prosperującym przedsiębiorcą, przez pewien czas był nawet prezesem paryskiej Izby Handlowej.

Napisał, że praca w Biurze Szyfrów „pozostawiła niezatarte wspomnienie i jest jednym z najjaśniejszych i najwspanialszych przeżyć”.

Historię złamania szyfru ADFGX ujawniono dopiero w 1966.

Paisley John A. (1923-1978)

Był funkcjonariusz CIA, który został zastrzelony w tajemniczych okolicznościach. Jego ciało, z przypiętym aparatem do nurkowania, znaleziono w zatoce Chesapeake w październiku 1978.

Zasobnik rzutowy PAG. (Dzięki uprzejmości JANES publishing CO. LTD.)

Czepiec aluminiowy

Zaczep do podwieszania

Lina wyzwalająca (stalowa)

ok. 1 m

Amortyzator (pianka kauczukowa)

Bagaż, Cylinder ze sklejki

wyposażenie z dwupoziomowym przedziałem i broń agentów dla trzech osób

i ich parcianą uprzężą indywidualną

3 spadochrony Czepiec aluminiowy

435

Panfilow Aleksiej

CIA określiła go wówczas jako niższego rangą pracownika, emerytowanego w 1974. W rzeczywistości był zastępcą dyrektora Biura Badań Strategicznych (Office of Strategic Research) CIA. Nieoficjalnie wiadomo, że brał udział w realizacji programu budowy samolotu rozpoznawczego U-2 oraz systemów satelitarnych Samos i KH-11. (Keyhole). Był także podobno oficerem łącznikowym między Białym Domem a Agencją w czasie afery Watergate (na tym tle powstały spekulacje utożsamiające go z „Deep Throat” - anonimowym źródłem informacji dziennikarzy „The Washington Post”, Carla Bernsteina i Boba Woodwarda, czemu obydwaj jednak zaprzeczają).

Szczegółów burzliwej kariery Paisleya CIA nigdy nie potwierdziła oficjalnie, wydaje się jednak, że w okresie realizacji ściśle tajnych programów satelitarnych współpracował z NSA. Był także łącznikiem CIA z dokonującym w 1976 oceny pracy Agencji Zespołem

8 (B Zespół), brał również udział -jak się przypuszcza - w złożonych operacjach

wywiadowczych, zakończonych śmiercią —* Nicholasa G. Shadrina oraz przesłuchaniach

kontrowersyjnego odstępca radzieckiego Jurija Nosenki. W 1978 nadal związany był z CIA

jako pracownik kontraktowy.

24 września Paisley wypłynął z przystani w Solomons w stanie Maryland 9,5-metrowym słupem Brillig, który nazajutrz znaleziono w okolicy Point Lookout w stanie Maryland, u ujścia Potomacu, 125 km na południowy wschód od Waszyngtonu. Prowadzący dochodzenie, wśród nich oficerowie bezpieczeństwa CIA, odnaleźli teczkę zawierającą sprawozdanie dla Agencji, nad którym Paisley pracował, walizkę ze sprzętem radiowym i kluczami telegraficznymi oraz pustą łuskę naboju kal.

9 mm. Nie znaleziono broni, nie było też śladów krwi. 1 października 24 kilometry od Point Lookout znaleziono unoszące się na wodzie zwłoki mężczyzny z raną postrzałową za lewym uchem. Ich tożsamość ustalono na podstawie uzębienia.

Firma ubezpieczeniowa wstrzymała wypłatę odszkodowania w wysokości 100 tysięcy dolarów wdowie po Paisleyu, gdyż otrzymała informację, że to nie jego zwłoki. Pani Paisley otrzymała pieniądze dopiero pół roku później. FBI stwierdziło, że była to śmierć samobójcza.

Wyskoczyć z łodzi z pistoletem w dłoni i nacisnąć spust pod wodą, to - łagodnie rzecz ujmując - dość dziwna technika samobójstwa - skomentował to orzeczenie prawnik wynajęty przez panią Paisley do zbadania okoliczności śmierci męża.

Krążyły plotki, że biele władający rosyjskim Paisley szpiegował dla Sowieców i został zamordowany. Prowadząca dochodzenie w tej sprawie Senacka Komisja ds. Wywiadu oznajmiła w kwietniu 1980, że w raportach o pełnej poświęceniu i wiernej służbie tego człowieka dla dobra kraju nie znalazła jednak żadnych mogących wyjaśnić tajemnicę informacji. W sprawie przyczyny śmierci Paisleya komisja nie wypowiedziała się.

Panay

Płaskodenna kanonierka rzeczna o długości 57,3 m i wyporności 474 ton, uzbrojona w 3 działa kalibru 76,2 mm i kilka karabinów maszynowych. Była jedną z kilku jednostek tego typu, zbudowanych w latach dwudziestych, przeznaczonych do zadań patrolowych na rzece Jangcy i obrony żeglugi handlowej przed piractwem.

Po inwazji Japonii na Chiny w listopadzie 1937 ewakuowano większość pracowników ambasady Stanów Zjednoczonych z Nankinu. Panay pozostał w porcie, by zabrać resztę uchodźców. Tymczasem sytuacja w Nan-kinie wymknęła się spod kontroli.

11 grudnia na pokład Panay weszli ostatni pracownicy ambasady amerykańskiej oraz kilku dziennikarzy i obcokrajowców. Na kanonierce znajdowały się także raporty na temat japońskich nalotów bombowych, kilka tajnych dokumentów armii cesarskiej oraz materiały szyfrowe jednostki. Panay ruszył w górę rzeki, o czym poinformowano jednego z dowódców japońskiej marynarki wojennej.

12 grudnia samoloty japońskiego lotnictwa morskiego otrzymały od dowódcy sił lądowych rozkaz atakowania „każdej jednostki pływającej” na Jangcy powyżej Nankinu. Wiedząc o obecności na tym obszarze Panay a i statków handlowych, dowództwo marynarki wojennej zażądało potwierdzenia rozkazu. Ostatecznie o godzinie 13.27 dziewięć japońskich samolotów bombowych przypuściło atak na Panay. Pogoda była ładna, widoczność doskonała, a sama kanonierka oznakowana dwiema ławymi do zauważenia flagami Stanów Zjednoczonych. Bombardowanie trwało do momentu zatonięcia jednostki na płyciźnie o godzinie 15.54. Zginęło 3 marynarzy amerykańskich i obywatel Włoch. 48 osób (w tym 5 cywilów) odniosło rany. Tuż przed pójściem Panaya na dno na jego pokład weszli oficerowie japońscy, którzy przeszukali jednostkę.

Stany Zjednoczone natychmiast wysłały oficjalny protest do rządu japońskiego, który wziął na siebie pełną odpowiedzialność za ten - zdaniem Japończyków przypadkowy - incydent. W kwietniu 1938 Japonia zapłaciła odszkodowanie w wysokości 2,2 miliona dolarów, co oficjalnie

zakończyło tę sprawę.

Panfilow Aleksiej, gen. płk (1898-1966)

Szef GRU, radzieckiego wywiadu wojskowego od lipca 1941 do lipca 1942. [Jednocześnie zastępca szefa Sztabu Generalnego i pełnomocnik ds. kontaktów z dowództwem Armii Polskiej w ZSRR]. Jako pułkownik

Parol

436

dowodził brygadą pancerną w zwycięskiej kampanii z 1938, prowadzonej przeciwko Japończykom nad jeziorem Chasan przy granicy radziecko-mandżurskiej. Na Zachodzie niewiele wiadomo o przebiegu jego kariery. Pod koniec sierpnia 1942 oddelegowany na front, był dowódcą 3 Armii Pancerniej. Zdegradowany do stopnia dowódcy brygady, znów awansował na dowódcę korpusu pancernego. Za działania w rejonie polskiego Trójmiasta w 1945 odznaczony tytułem Bohatera Związku Radzieckiego. Po wojnie został kierownikiem zakładu w Akademii Wojsk Pancernych i starszym wykładowcą Akademii Sztabu Generalnego. Emerytowany w 1959.

Parol

W rosyjskim wywiadzie termin oznaczający hasło.

Parły Piece

Kryptonim udanej akcji włamania do siedziby Komunistycznej Partii Wielkiej Brytanii, przeprowadzonej w 1955 przez agentów MI5. Zdołano wtedy sfotografować całe archiwum partii, w tym - liczącą 55 tysięcy nazwisk - pełną listę jej członków, dokumenty dotyczące technik rekrutacji itp.

Pdąues Georges

Topaz

Pavement Artist (dosł. artysta chodnikowy)

W slangu amerykańskich służb wywiadowczych „ogon” lub agent prowadzący inwigilację.

PB4Y-2 Prtoateer

Morski samolot patrolowy amerykańskiej marynarki wojennej, bardzo często wykorzystywany w rozpoznaniu radioelektronicznym (ELINT) na początku zimnej wojny. PB4Y-2, wypełniając misję ELINT nad wybrzeżem Łotwy, został zaatakowany przez radzieckie myśliwce nad Morzem Bałtyckim 8 kwietnia 1950 -był to pierwszy amerykański samolot rozpoznawczy zestrzelony przez lotnictwo radzieckie. Załoga składała się z 10 osób, z których żadna nie przeżyła, chociaż istniało domniemanie, że kilka Rosjanie wzięli do niewoli. Samolot nie był uzbrojony.

PB4Y-2 był wersją ciężkiego bombowca B-24 Liberator, często modyfikowanego do morskich patroli i operacji zwalczania okrętów podwodnych. Privateer wyróżniał się wysokim usterzeniem pionowym, które zastąpiło dobrze znane podwójne usterzenie samolotu B-24. PB4Y-2 miał także wydłużony o 2,1 metra kadłub przed skrzydłami. Był to samolot czterosilnikowy, górnopłat, wyposażony w wieżyczkę strzelecką w tyle kadłuba.

Zwykle miał w niej zamontowane karabiny maszynowe kal. 12,7 mm. Komora bombowa mogła pomieścić 3600 kg bomb. W wersji przystosowanej do pełnienia funkcji ELINT większość lub całość uzbrojenia była usuwana.

Privateer osiągał prędkość przelotową 381 km/h, a zasięg maksymalny wynosił 4500 km. Załoga liczyła zwykle 11 osób.

Prototyp PB4Y-2, jeden z 3 bombowców B-24D przebudowany przez firmę Convair na wersję PB4Y-2, odbył pierwszy lot 20 września 1943. Dostawy do jednostek US Navy rozpoczęły się w marcu 1944 i trwały do października 1945, kiedy to dostarczono marynarce wojennej 736

maszyn Privateer, z których kilka znalazło się w wyposażeniu Korpusu Piechoty Morskiej. Produkowano także wersję transportową, oznaczoną jako RY-3.47 samolotów tej wersji trafiło do amerykańskiej marynarki wojennej, 27 przekazano Wielkiej Brytanii. Po wojnie Straż Wybrzeża posługiwała się samolotami Privateer w wersji PB4Y-2G, a kilka z nich skierowano do dyspozycji francuskiej marynarki wojennej do akcji w wojnie w Indochinach.

Pearl Harbor, atak

Niespodziewany atak japoński na Pearl Harbor 7 grudnia 1941 był katastrofą militarną zarówno dla Amerykanów, jak i Japończyków. W wyniku uderzenia z powietrza - które Amerykanie nazwali podstępem - zginęło 2403 żołnierzy amerykańskich, 1104 odniosło rany. Flota Pacyfiku została sparaliżowana, zniszczeniu uległo 75 procent samolotów bazujących na lotniskach wokół Pearl Harbor. Japończycy stracili zaledwie 29 samolotów startujących z lotniskowców i 5 miniaturowych okrętów podwodnych. Samoloty japońskie nie zaatakowały jednak suchych doków ani zbiorników paliwa. W wypadku ich zniszczenia Flota Pacyfiku musiałaby przenieść bazę na Wybrzeże Zachodnie, co znacznie opóźniłoby zaczepne działania Stanów Zjednoczonych na Pacyfiku.

Atak na Pearl Harbor był najpoważniejszą porażką wywiadu Stanów Zjednoczonych w całej jego historii. Z drugiej jednak strony ukazał również słabości i ograniczenia japońskiego wywiadu strategicznego, który nie przewidział, że atak zjednoczy społeczeństwo amerykańskie przeciwko agresorowi i wyzwoli wolę zniszczenia imperium japońskiego.

Niemal natychmiast w Stanach Zjednoczonych rozpoczęło się dochodzenie, mające ustalić, jakie błędy popełniono w okresie bezpośrednio poprzedzającym atak.

Organizacje wywiadowcze Stanów Zjednoczonych przekazały wiele informacji, które powinny były uczulić amerykańskie kręgi wojskowe i polityczne na groźbę ataku na Pearl Harbor.

Wywiad nie zdołał jednak dokonać ich syntezy, w wyniku której dałoby się przewi-

437

Pearl Harbor, atak

dzieć japońskie plany operacyjne. Początek praktyki deprecjacji pewnych danych wywiadowczych sięga sierpnia 1941, kiedy w Nowym Jorku pojawił się Duško Popów - przewerbowany szpieg niemiecki, pracujący dla wywiadu brytyjskiego. Przywiózł on ze sobą mi-krodoty niemieckich instrukcji wywiadowczych, w tym sformułowane na prośbę wywiadu japońskiego polecenie:

Udaj się na Hawaje i zgromadź dane o twierdzy marynarki wojennej Pearl Harbor.

Wywiad brytyjski poinformował FBI o charakterze misji Popowa, dostarczył też kopie jego mikrodo-tów. J. Edward Hoover zlekceważył jednak „balkańskiego playboya” i nie dopuścił do jego wyjazdu na Hawaje, ignorując tym samym potencjalne znaczenie informacji zawartych w jego instrukcjach.

Incydent ten stał się klasycznym przykładem niekompetencji służb wywiadu amerykańskiego w przededniu wojny i braku koordynacji ich działań. Znakomicie natomiast spisywali się kryptoanalitycy. Zespół kryptologów wojskowych Williama F. Friedmana zdołał już złamać japoński kod dyplomatyczny „Purpurowy kod” (Purple, Magie) i swobodnie czytał japońską korespondencję dyplomatyczną, w tym komunikaty wymieniane między Tokio a placówkami dyplomatycznymi Japonii w Stanach Zjednoczonych.

Na podstawie informacji zawartych w przechwyconych i rozszyfrowanych w ramach operacji Magie depeszach 27 listopada Departament Marynarki Wojennej wysłał do głównodowodzącego floty w Pearl Harbor, adm. Husbanda E. Kimmela, depeszę zaczynającą się od słów:

Wiadomość tę należy uznać za ostrzeżenie wojenne. W ciągu kilku najbliższych dni należy się spodziewać posunięć zaczepnych ze strony Japonii.

Tego samego dnia departament wysłał również do dowódcy sił lądowych na Hawajach, gen. por. Waltera Shorta, komunikat ostrzegający:

Działania wojenne mogą zacząć się w każdej chwili. Jeżeli nie da się ich, powtarzam: nie da się ich uniknąć, Stany Zjednoczone życzą sobie, by pierwszy krok wykonała Japonia.

Obawiając się paniki wśród cywilnej ludności wyspy, Kimmel nie postawił jednak floty w stan gotowości bojowej. Z kolei Short zareagował na depesze, podejmując zaostrzone środki ostrożności przeciwko działaniom sabotażowym. Wiązało się to z panującym ogólnie przekonaniem, że mieszkający na Hawajach Japończycy i Amerykanie pochodzenia japońskiego są elementem niepewnym i w razie wybuchu wojny zwrócą się przeciwko Stanom Zjednoczonym. (Amerykańskie siły lądowe w pełni zgadzały się z tym poglądem. Jeszcze w połowie lat trzydziestych ppłk George S. Patton, ówczesny szef

wywiadu wojskowego na Hawajach, opracował plan internowania 128 ważniejszych postaci japońskiej społeczności na Hawajach, zamierzając traktować je jak zakładników na wypadek wybuchu wojny między Stanami Zjednoczonymi a Japonią).

Próbując zabezpieczyć się przed sabotażem, Short polecił zgromadzić wszystkie samoloty na lotniskach i ustawić je w zwartych grupach, łatwiejszych do pilnowania. Rozkaz ten był jedną z głównych przyczyn bardzo wysokich strat, jakie zadał lotnictwu atak z powietrza.

Jedenastego dnia po ataku prezydent Roosevelt powołał, pracujący przy drzwiach zamkniętych, zespół dochodzeniowy znany jako Komisja Roberta (od nazwiska przewodniczącego, sędziego Sądu Najwyższego, Owena J. Roberta). W raporcie podsumowującym rezultaty zakończonego 23 stycznia 1942 śledztwa komisja uznała, że Kimmel i Short nie wykazali się kwalifikacjami, jakich oczekuje się od dowódców wysokiego szczebla. Obydwu usunięto z zajmowanych stanowisk już wcześniej, a wkrótce przeniesiono w stan spoczynku.

Marynarka wojenna i siły lądowe przeprowadziły później w tej sprawie jeszcze 6 odrębnych - również ściśle tajnych - dochodzeń, jednak ze względu na wymogi bezpieczeństwa aż do końca wojny ich rezultatów nie ujawniano. 15 listopada 1945 rozpoczęło się kolejne dochodzenie, prowadzone wspólnie przez obie izby Kongresu. Trwające 6 miesięcy przesłuchania przyniosły obfity, liczący około 15 tysięcy stron maszynopisu, materiał dowodowy.

Oba raporty końcowe opublikowane w lipcu 1946 odpowiedzialność za tragedię złożyły głównie na barki Kimmela i Shorta, popierając konkluzję drobiazgową listą ich błędów: zlekceważyli ostrzeżenia nadesłane z Waszyngtonu, nie postawili podległych im sił w stan należytej gotowości, nie skoordynowali tych - skromnych zresztą - środków obrony, jakie pozostawały w ich dyspozycji, a przed samym atakiem i podczas jego trwania nie potrafili efektywnie wykorzystać ludzi ani sprzętu. Komisja uznała, że obydwaj winni są „niekompetencji decyzyjnej”.

Raport nie rozwiał bynajmniej wątpliwości związanych z Pearl Harbor. W 1945 materiały Magie nie były w pełni znane, wiele informacji jeszcze przez kilka dziesiątków lat miało pozostać utajnione. Cała sprawa była ponadto zbyt świeża, a wiele zainteresowanych nią bezpośrednio postaci pełniło jeszcze czynną służbę w siłach zbrojnych. Dlatego też skłócone ze sobą służby wywiadu wojskowego nadal dokładały wszelkich starań, by zaciemnić okoliczności porażki i utrudnić jednoznaczne ustalenia w tej kwestii.

Japoński ruch radiowy był monitorowany przez sieć stacji nasłuchu marynarki wojennej, której wywiad łączności traktował jednak wymianę depez między Tokio a konsulatem japońskim na Hawajach jako drugorzędne źródło informacji, dotyczyły one bowiem prze-

Pelton Ronald W.

438

de wszystkim wiadomości o charakterze handlowym. Jedna z nich, wysłana do konsulatu 24

września 1941, zasługiwała wszakże na większą uwagę. Tokio żądało w niej naniesienia pozycji kotwiczących w Pearl Harbor okrętów wojennych na plan dzielący port na pięć sektorów. Kryptolodzy amerykańscy nie zdawali jednak sobie sprawy, że adresatem depeszy był Takeo Yoshi-kawa, szpieg japońskiej marynarki wojennej, konsul Cesarstwa Japonii w Honolulu. Wadliwy był również schemat dystrybucji materiałów pochodzących z dekryptażu szyfrogramów japońskich. Większość odczytanych depesz trafiała rutynowo na biurka wyższych dowódców marynarki wojennej i urzędników waszyngtońskich, a nie do Dowództwa Floty Pacyfiku w Pearl Harbor.

Wydaje się, że wspólną cechą wszystkich oficjalnych dochodzeń w sprawie Pearl Harbor, także rozmaitych spiskowych teorii na temat tego incydentu - a zarazem podstawowym ich błędem - był brak zrozumienia istoty ostrzeżeń, jakie napływały do dowódców wojskowych bazy. Zwraca na to uwagę w swojej wnikliwej i klarownej książce Pearl Harbor: Warning and Decision (1962) Roberta Wohlstetter:

Istnieje zasadnicza różnica (...) między otrzymaniem jakiegoś sygnału ukrytego w natłoku innych, zupełnie nieistotnych informacji a odebraniem go jako ostrzeżenia. Co więcej, podobna różnica dzieli też fakt potraktowania sygnału jako ostrzeżenia od podjęcia na jego podstawie konkretnych działań. Świadomość istnienia tych - elementarnych przecież - różnic pomaga przeniknąć mrok otaczający kulisy ówczesnych wydarzeń.

Ostrzeżenie wysłane Kimmelowi i Shortowi 27 listopada było ostatnie z całego łańcucha podobnych doniesień, napływających już od kwietnia. Ostrzeżenie o możliwości wybuchu wojny nie jest przecież jednak tym samym, co ostrzeżenie przed atakiem na Pearl Harbor.

Kimmel i Short nie mieli dostępu do ściśle tajnych informacji pochodzących z rozszyfrowanej japońskiej korespondencji dyplomatycznej, którymi dysponował wywiad, ten zaś dokładał wszelkich starań, by utrzymać w tajemnicy sam fakt złamania szyfrów japońskich. Materiałów Magie strzeżono tak gorliwie, że oryginalne depesze widziała zaledwie garstka wybrańców. Niewykluczone, że gdyby Kimmel i Short mieli dostęp do japońskich depesz dyplomatycznych, lepiej zrozumieliby istotną treść ostrzeżeń. Nie wydaje się jednak, by tego rodzaju materiały wywiadowcze mogły skłonić ich do zmiany koncepcji obrony bazy.

Jedna z przechwyconych depesz Tokio-Waszyngton zapewniała, że w razie, gdyby stosunki między Stanami Zjednoczonymi a Japonią zostały „poważnie zagrożone”, Tokio nada prognozę pogody, w której użyte zostaną słowa: „wschód”, „wiatr”, „deszcz”. Zwolennicy teorii spiskowej utrzymują, że komunikat takiej treści nadano 5 grudnia, z nie wyjaśnionych jednak powodów ani Kimmel, ani Short nie otrzymali tego ostrzeżenia. (Ze sprawozdań komisji kongresowych, badań Roberty Wohlstetter oraz z innych opracowań wynika, że nie ma żadnych dowodów potwierdzających fakt nadania takiej prognozy).

Atak na Pearl Harbor przez długie lata rzucał cień na działania wywiadu amerykańskiego. Po II wojnie światowej niepokój strategów amerykańskich budziła ewentualność „powtórki Pearl Harbor” („gromu z jasnego nieba” - jak atak ów nazywano), tyle że w wykonaniu radzieckim. Obawy te stały się jednym z powodów decyzji prezydenta Trumana o utworzeniu -> CIA w 1947. Pelton Ronald W.

Był analityk wywiadu NSA, który sprzedał Związkowi Radzieckiemu nieprawdopodobnie dużo informacji; miał do nich dostęp z racji 14-letniej pracy w amerykańskiej agencji wywiadu elektronicznego.

Pelton studiował na Indiana University, gdzie przez rok uczył się języka rosyjskiego. W 1960 wstąpił do US Air Force. Wysłano go do Pakistanu do agencji wywiadu łączności (Signal Intelligence Agency), gdzie prowadził nasłuch radzieckiej łączności. Po zwolnieniu ze służby w 1964 pracował przez jakiś czas jako monter w telewizji, a w 1965 przeszedł do NSA. Był

autorem „Encyklopedii podsłuchów”, na którą składały się informacje z 60 radzieckich radionadajników, systematycznie przechwytywane i analizowane. W roku 1979 wycofał się z pracy, ponieważ tak się zadłużył, iż stawało to pod znakiem zapytania jego wiarygodność. Zatrzymanie i skazanie Peltona jako szpiega było uwieńczeniem akcji, która zaczęła się od podsłuchania 14 stycznia 1980 przez FBI rozmowy telefonicznej przeprowadzonej z urzędnikiem ambasady Związku Radzieckiego w Waszyngtonie. Rozmówca powiedział radzieckiemu dyplomacie:

Zgłaszam się z ... jestem związany z administracją Stanów Zjednoczonych.

Ach, administracja Stanów Zjednoczonych ... Może złoży nam pan wizytę - odpowiedział dyplomata.

Rozmówca zgodził się wpaść do ambasady następnego wieczora:

Przyjdę, kiedy zapadnie zmrok.

Jednakże 15 stycznia o godzinie 14.32 ponownie zatelefonował do ambasady i zapowiedział swą wizytę w ciągu 2 minut. Tego FBI się nie spodziewało.

Widzieliśmy, jak wchodzi do środka, widzieliśmy jego plecy, ale nie zaobserwowaliśmy, jak stamtąd wychodzi - powiedział później dyrektor FBI William H. Webster.

Okazało się później, że gość, a był nim Pelton, zgolił rudą brodę i opuścił budynek tylnym wyjściem razem

439

Pentagonu dokumenty

z pracownikami placówki. Grupa wsiadła do mikrobusu ambasady. Taśma z nagraniami rozmów została przekazana do archiwum i nic więcej nie działo się w tej sprawie aż do sierpnia 1985, kiedy Witalij Jurczenko, oficer KGB, zdezerterował do Stanów Zjednoczonych. Wrócił do Związku Radzieckiego po 3 miesiącach, niemniej wśród przekazanych przez niego informacji była także uwaga dotycząca spotkania z byłym pracownikiem NSA w Waszyngtonie w 1980. Ów mężczyzna był rudy. Sprawdzając listę zawierającą około 500 nazwisk, agenci FBI wyselekcjonowali kilku podejrzanych. Po identyfikacji głosowej nagrania z 1980 ślad zaprowadził ich do Peltona.

W rozmowie z oficerem KGB Witalijem Jurczenką Pelton popisał się fotograficzną pamięcią, odtwarzając z posiadanych informacji swego rodzaju wywiadowczą mozaikę. Najważniejszą wiadomością - jaką przekazał

Ronald Pelton

- było stwierdzenie, iż Amerykanie wykorzystywali własne okręty podwodne do nagrywania rozmów z podmorskiego kabla na Morzu Ochockim, pomiędzy Kamczatką a kontynentem (operacja Ivy Bells).

15 października 1985 FBI otrzymało sądową zgodę na inwigilację Peltona. Podsłuch nie przyniósł jednak żadnych materiałów, a jedynym dowodem była taśma z zapisem głosu oferującego szpiegowskie usługi.

W tej sytuacji pozostała jedynie metoda prowokacji. 24 listopada Pelton - w trakcie rozmowy z dwoma agentami FBI, Davidem Faulknerem i Dudleyem Hodgsonem, którzy odtworzyli mu nagrania z podsłuchu - zaczął ostrożnie napominać o podjęciu roli podwójnego agenta. Przyznał się, iż wyjeżdżał do Wiednia na kilkudniowe sesje, podczas których opracowywał odpowiedzi na pytania dotyczące NSA. Stwierdził także, iż wypłacono mu ok. 30 tysięcy dolarów i zwrócono koszty (dalsze 5 tysięcy).

Zeznania posłużyły jako podstawa do aresztowania i skazania Peltona w czerwcu 1986 na trzykrotną karę dożywotniego więzienia. W trakcie postępowania pozwolono mu na zapoznanie się z raportem Biura, dotyczącym jego rozmowy z Faulknerem i Hodgsonem. Jak na ironię

musiał się zgodzić, dla dobra kraju, na nie-ujawnianie na rozprawie materiałów, które przekazał KGB, a nawet kryptonimów operacji NSA.

Penetracja

Rekrutacja agentów wewnątrz organizacji będącej celem operacji wywiadowczej albo wprowadzenie do niej własnych agentów bądź urzędów monitorujących (np. pluskiew).

Pentagonu dokumenty

Ponad 4 tysiące stron oficjalnych dokumentów zawierających szczegółowe informacje dotyczące pierwszej fazy zaangażowania Stanów Zjednoczonych w wojnę wietnamską (Wietnam). Są one częścią obszerniejszego, liczącego 7 tysięcy stron, studium zawierającego wiele materiałów określonych jako tajne i ściśle tajne, którego fotokopię przekazał redakcji „The New York Times” były urzędnik Departamentu Obrony Daniel Ellsberg.

Przeniesiony do Departamentu Obrony z Pentagonu Ellsberg był doradcą ambasadora Stanów Zjednoczonych w Sajgonie za prezydentury Johnsona. W Wietnamie pracował dla oficera CIA Edwarda G. Lansdale'a, który uważał go za zwolennika wojny. W 1969 powrócił do pracy w Rand Corporation. Oskarżony został wraz z kolegą z Rand Co., Anthonym Russo, o szpiegostwo i przynależność do nielegalnego związku. Sąd oddalił jednak oskarżenia ze względu na uchybienia formalne.

Dokumenty Pentagonu dotyczą polityki Stanów Zjednoczonych wobec Wietnamu od początku lat czterdzie-

Perforowany arkusz

440

stych do marca 1968 i zawierają znaczną liczbę materiałów związanych z tajnymi operacjami wywiadu amerykańskiego w Azji Południowo-Wschodniej. Dokumenty były rezultatem 18-miesięcznych prac Departamentu Obrony nad dokumentacją źródłową historii zaangażowania Stanów Zjednoczonych w Wietnamie. Korzystano przy tym z archiwów CIA i Departamentu Stanu. Badania, podjęte z inicjatywy sekretarza obrony Roberta S. McNamary, trwały od czerwca 1967.

Początkowo prezydent Nixon nie miał nic przeciwko ich publikacji, rozpoczętej 13 czerwca 1971 na łamach „The New York Times”, tym bardziej że dotyczyły w przeważającej mierze działań poprzedniego gabinetu demokratów. Poważne zastrzeżenia zgłosił natomiast jego doradca do spraw bezpieczeństwa narodowego, Henry Kissinger, który ostatecznie przekonał prezydenta, że ujawnienie szczegółów tajnej dyplomacji amerykańskiej może poważnie zaszkodzić stosunkom Stanów Zjednoczonych z innymi państwami.

Wobec groźby wstrzymania przez władze druku dokumentów senator Mike Gravel - na zwołanym w nocy z 28 na 29 czerwca 1971 specjalnym posiedzeniu podkomisji ds. budynków publicznych i gruntów - włączył te dokumenty do oficjalnego sprawozdania podkomisji, czyniąc je w ten sposób własnością publiczną, dzięki czemu prasa mogła bez przeszkód kontynuować ich druk. Dokumenty Pentagonu wydano później w formie czterotomowej publikacji książkowej. We wstępie Gravel napisał:

Każdy czytelnik tego studium musi dojść do wniosku, że gdyby fakty ujawniono wcześniej, wojna dawno by się skończyła, oszczędzając życie setek tysięcy Amerykanów i Wietnamczyków. To podstawowa lekcja, jaka płynie z dokumentów Pentagonu. Trudno znaleźć bardziej przekonujący argument przeciwko brakowi kontroli nad informacjami uznanymi za tajemnicę państwową w annałach historii Stanów Zjednoczonych.

Dokumenty Pentagonu świadczą, że w ostatnim ćwierćwieczu narodziła się nowa cywilizacja - cywilizacja bezpieczeństwa narodowego - chroniąca się przed wpływem rzeczywistości za osłoną tajemnicy.

Perforowany arkusz

Arkusz papieru z około tysiącem otworów, wyciętych według określonego wzorca, przed wprowadzeniem maszyn obliczeniowych Bomba i Bombę, używany do określenia początkowego nastawu krążków szyfrujących maszyny Enigma.

Peri Michael A.

Technik ELINT Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych. W 1989 przyznał się do działalności szpiegowskiej w okresie służby w 11 Pułku Kawalerii Zmotoryzowanej 5 Korpusu US Army. Władze potwierdziły oficjalnie, że Peri zbiegł do NRD wraz z tajnymi elementami wyposażenia komputerowego, po czym - w niecały miesiąc później - dobrowolnie powrócił.

Nie miałem żadnego planu - powiedział Peri po wysłuchaniu zarzutów. - Kierowała mną przede wszystkim chęć uwolnienia się od niepowodzeń i problemów w pracy. Nic mi się nie układało. Nie byłem z siebie zadowolony. Chciałem zacząć na nowo zupełnie gdzie indziej.

Skazany został na 25 lat więzienia.

Perkins Walter T., sierż.

Specjalista w wywiadzie US Air Force, aresztowany w 1971, gdy jechał do oficera KGB, znajdującego się w Meksyku, by przekazać mu ściśle tajne plany obrony lotniczej.

W czasie gdy składał ofertę, stacjonował w Centrum Broni Obrony Powietrznej (Air Defense Weapons Centre) w bazie lotniczej Tyndall na Florydzie. Jego kontakt z Rosjanami został wykryty przez amerykański kontrwywiad.

Perkins oznajmił, że myślał o wymianie tajnych dokumentów na amerykańskich jeńców wojennych przetrzymywanych w Wietnamie Północnym. W wyniku oskarżenia przedstawionego przez siły powietrzne został skazany na 3 lata więzienia.

Petersen Joseph S., jr (ur. 1914)

Kryptoanalityk NSA, który przekazał Holandii tajne dokumenty kryptologiczne.

Absolwent Loyola University i St. Louis University. W czasie II wojny światowej jako kryptoanalityk sił lądowych pracował pod kierunkiem Williama F. Friedmana nad japońskimi szyframi dyplomatycznymi. W tym czasie zaprzyjaźnił się z holenderskim oficerem łącznikowym, płk. JA. Verkuylem, również kryptologiem.

Po wojnie, już jako pracownik Agencji Bezpieczeństwa Sił Lądowych (Army Security Agency), w 1952 przekształconej w NSA, dzielił się z Verkuylem pomysłami kryptologicznymi, które, jak sądził, mogły rozwiązać pewne problemy kryptoanalityków holenderskich. Przekazał też informację o złamaniu przez Amerykanów holenderskiego systemu kodów i szyfrów. 1 października 1954 służba bezpieczeństwa NSA dowiedziała się o korespondencji Petersena z Holendrami, co spowodowało natychmiastowe zwolnienie go z pracy, a w 8 dni później aresztowanie pod zarzutem złamania nowego prawa federalnego o ochronie danych wywiadu łączności.

Petersen przyznał się do pogwałcenia regulaminu służbowego, w czasie procesu nie ujawnił jednak żadnych informacji ze swojej pracy zawodowej. Skazany na 7 lat więzienia, w 1958 został warunkowo zwolniony.

441

Phelippes Thomas

Peterson Martha

Oficer kontaktowy, pracowała dla CIA, aresztowana przez KGB w 1977 w czasie pełnienia służby pod przykrywką dyplomatyczną w Moskwie.

Peterson, figurująca na liście pracowników ambasady amerykańskiej w Moskwie jako wicekonsul, została zatrzymana przy martwej skrzynce kontaktowej, używanej przez

Aleksandra D. Ogorodnika (który został zdemaskowany i bez wątpienia posługiwał się skrytką w czasie, gdy był już inwigilowany). Po aresztowaniu Peterson Stany Zjednoczone nie przyjęły do wiadomości jej winy, niemniej wyraziły zgodę na wydalenie pani wicekonsul ze Związku Radzieckiego następnego dnia po zatrzymaniu.

Szefowie CIA jedynie pozornie oburzali się na sposób, w jaki KGB przesłuchiwało i traktowało panią Peterson.

Nie okazano jej zwykłej grzeczności, oczekiwanej wobec oficerów wywiadu - wspominał emerytowany pracownik CIA. -Sponiewierali ją, nie raniąc, ale postępując brutalnie.

Przesłuchujący ją potem pracownicy CIA doszli do wniosku, że Peterson, której mąż także pracował w ambasadzie w Moskwie, wyprowadziła w pole agentów KGB obserwujących placówkę amerykańską, tak że nie mieli pojęcia, iż jest oficerem wywiadu.

W odróżnieniu od wielu oficerów wywiadu - mówił emerytowany pracownik CIA - ona wypełniała obowiązki skrupulatnie, pracując jako urzędniczka konsulatu, przy czym zajmowała się głównie wnioskami o wize. Ludzie z CIA domyślają się, że KGB przez długi czas nie zidentyfikowało jej jako oficera wywiadu, na skutek czego ktoś tam wściekał się jak diabli.

Radziecka gazeta „Izwestia” w długim artykule poświęconym pani Peterson informowała, że martwą skrzynką kontaktową, którą posługiwała się Amerykanka, była szczelina w moście nad rzeką Moskwą w pobliżu stadionu na Łuźnikach. Pisano, że umieszczała tam złoto, radzieckie banknoty i aparaty fotograficzne. Autor artykułu utrzymywał również, że Amerykanka zostawiała także ampułki z trucizną, za pomocą których jeden z jej agentów miał mordować obywateli radzieckich utrudniających CIA wykonywanie zadań szpiegowskich. (Iak na ironię, Ogorodnik popełnił samobójstwo w czasie przesłuchania, zażywając truciznę.) Publikacji towarzyszyło zdjęcie przedstawiające Peterson z urzędnikiem ambasady amerykańskiej, stojących przy stole, na którym rozłożono przedmioty znalezione w martwej skrzynce.

Pefrie David, sir (1879-1961)

Dyrektor generalny brytyjskiej Służby Bezpieczeństwa (-> MI5) w latach 1940-1946.

Funkcjonariusz policji indyjskiej, awansował do rangi zastępcy szefa jej wywiadu kryminalnego. W latach 1924—1931 dyrektor Indyjskiego Biura Wywiadowczego (Indian Intelligence Bureau), w 1940 mianowany przez Winstona Churchilla następcą założyciela i pierwszego dyrektora MI5, sir Vernona Kella. Motywem wyboru Petriego, którego doświadczenia zawodowe ograniczały się do Indii, było zapewne przekonanie premiera o istnieniu w Wielkiej Brytanii rozbudowanej piątej kolumny.

Niekonwencjonalne metody działania Petriego

- zwłaszcza masowe zatrudnianie w MI5 wybitnych intelektualistów i uczonych najrozmaitszych specjalności oraz wszelkiego rodzaju ekscentryków - okazały się nad wyraz skuteczne (Double-cross system) i wydatnie przyczyniły do wzrostu prestiżu kierowanej przez niego agencji. Petrie dokonał gruntownej reorganizacji służby i upowszechnił w niej nowoczesne metody ekspertyzy technicznej. W czasie wojny nawiązał ścisłą współpracę z MI6.

PFIAB, Presidents Foreign Intelligence Advisory Board

Prezydencki Komitet Doradczy ds. Wywiadu Zagranicznego

PGU, Pierwsze Głównego Uprawienie

I Główny Zarząd KGB, potoczne określenie radzieckiej służby wywiadu zagranicznego.

Phelippes Thomas

Główny ekspert szefa sieci wywiadowczej królowej Elżbiety I, sir —* Francisa Walsinghama, w dziedzinie kodów i szyfrów. Pierwszy wybitny kryptolog angielski.

Pracę dla Walsinghama rozpoczął w 1538, w czasie pobytu w Paryżu. Twórca szyfrów i kodów używanych przez agentów Walsinghama, z łatwością radził sobie z systemami szyfrowymi jego

przeciwników, w tym z szyfrem zwolenników królowej Szkotów, Marii Stuart, co znacznie ułatwiało mu biegłą znajomość francuskiego, włoskiego i łaciny oraz - słabsza nieco - hiszpańskiego.

O jego wyglądzie sędzić możemy jedynie z listu Marii Stuart, w którym królowa przedstawia go jako krótkowzrostnego, niskiego, brodatego blondyna wątlej postury, z twarzą naznaczoną przez ospę, wyglądającego na trzydzieści lat.

Jak na ironię, wydaje się, że wyniki pracy Phelippesa przyczyniły się do śmierci Marii Stuart. Walsinghamowi udało się wykryć spisek na życie królowej Elżbiety, nie znał jednak nazwisk szóstki - związanych z Marią Stuart

- zamachowców, postanowił więc wydobyć je od niej podstępem. Uczynił to z pomocą Phelippesa, któremu

Philby Harold Adrian Russel (Kim)

442

przekazał zaszyfrowany list królowej Szkotów do jednego z jej paziów -> Anthony'ego Babingtona. Zadanie kryptologa polegało na złamaniu szyfru, a następnie zaszyfrowaniu nim post scriptum do listu, z prośbą o podanie „nazwisk i kwalifikacji sześciu dżentelmenów, którzy mają wykonać plan”.

Rozszyfrowaną przez Phelippesa korespondencję Marii Stuart wykorzystano później jako materiał dowodowy w jej procesie. Królowa Szkotów uznana została winną zdrady stanu, skazana na śmierć i ścięta 8 lutego 1587.

Nie ulega wątpliwości, że w ówczesnej sytuacji politycznej [Marię Stuart] tak czy inaczej czekała przedczesna śmierć, ale z całą pewnością kryptologia przyspieszyła ten moment - napisał w The Codebreakers historyk amerykański -> David Kann.

Philby Harold Adrian Russel (Kim) (1912-1988)

Sowiecki as szpiegowstwa, który przez długi czas był kretem w brytyjskim wywiadzie, zdradzając swój kraj. Ujawnił niezliczoną liczbę uczestników operacji prowadzonych w czasach zimnej wojny, na których tym samym wydał wyrok. Jako trzeci człowiek z siatki szpiegowskiej z Cambridge poznał dwóch pozostałych członków -> Guya Burgessa i -> Donalda Macleana -w Cambridge w latach trzydziestych (->Anthony Blunt i John Cairncross.)

Był synem Harry'ego St. Johna Philby'ego, odkrywcy i podróżnika, który pojechał do Indii jako wicegubernator Pendżabu i ożenił się tam w 1910. Drużbą Philby'ego był por. Bernard Montgomery, który później stał się jednym z najsławniejszych brytyjskich generałów dowodzących w II wojnie światowej. (Podczas tej wojny St. John Philby został internowany jako zagorzały faszysta i potencjalny wróg Wielkiej Brytanii.)

St. John Philby w czasie I wojny światowej zajmował się organizowaniem panarabskiego powstania na Bliskim Wschodzie przeciwko władzy tureckiej. Przyjaciel i doradca króla Arabii Saudyjskiej, Ibn Sauda, odegrał wielką rolę w polityce koncesyjnej, broniąc interesów tego kraju, nawet przed swymi rodakami. Wybitny i uznany arabista, został „honorowym korespondentem” wywiadu brytyjskiego, czyli agentem wpływu najwyższej klasy.

Harold był pierwotnym synem St. Johna Philby'ego. Urodził się w Indiach i zapewne dlatego nadano mu przydomek Kim, na cześć bohatera szpiegowskiej powieści Rudyarda Kiplinga. Po ukończeniu szkoły w Westminster, co było rodzinną tradycją, w 1929 zapisał się na wydział historii do Trinity College w Cambridge, aby po jego ukończeniu zdać egzamin na urzędnika państwowego.

Podczas studiów zwerbował go radziecki wywiad.

Dostałem zadanie przeniknięcia do wywiadu, bez względu na to, jak długo miałyby to potrwać . Jak i gdzie zostałem człowiekiem radzieckiego wywiadu, to sprawa jedynie moja i moich

towarzyszy.

i

Z Cambridge wyjechał do ->Wiednia, gdzie 12 lutego 1934 pojął za żonę węgierską Żydówkę, komunistkę Alice („Litzi”) Friedman-Kolman, która przez zamąż-pójście zyskała cenny paszport brytyjski. Philby, utrzymujący stosunki w kręgach lewicowych, zaczął się jednocześnie afiszować jako żarliwy antykomunista. Po krótkiej współpracy z liberalnym miesięcznikiem „Review of Reviews” został korespondentem konserwatywnego „Timesa” w ogarniętej wojną domową Hiszpanii. Występował tam jako zwolennik generała Franco. W 1939 powrócił na krótko do kraju. W tym czasie rozstał się z „Litzi”, bowiem z racji swych poglądów nie pasowała do legendy, jaką wokół siebie tworzył. W 1940 przebywał we Francji jako korespondent „Timesa”.

Philby utrzymuje, iż po klęsce tego kraju został zaangażowany do MI6. Według źródeł brytyjskich zabiegał o to sam, przy wsparciu ojca, który protegował go u szefa służby (którym był wówczas Stewart Menzies). Początkowo pracował jako wykładowca w szkole Kierownictwa Operacji Specjalnych. We wrześniu 1941 zaproponowano mu stanowisko kierownika podsekcji iberyjskiej, obejmującej później także Afrykę Północną i Włochy. Znalazł się w ten sposób w „sercu tajnego świata”

Harold (Kim) Philby. (upi/bettman)

443

Philby Harold Adrian Russel (Kim)

- Sekcji V MI6, zajmującej się zwalczaniem szpiegostwa. Z racji swych funkcji współdziałał ściśle z SOE. Do jego współpracowników należał m.in. Malcolm Muggeridge i Graham Greene. Operatywność Philby'ego zyskała uznanie zwierzchników i samego Menziesa. Jeszcze wyższe oceny uzyskał w Moskwie.

W październiku 1944, na skutek podjętych na polecenie Moskwy usilnych starań, mianowano go kierownikiem nowej Sekcji IX, której zadaniem była koordynacja działań przeciwko ZSRR i wyławianie tzw. agentów penetracyjnych. Philby twierdził, iż powierzenie mu tego stanowiska było ze strony przełożonych „błędem graniczącym z groteską”. Dostrzegając niepowtarzalną szansę, jaką mu stworzono, w ciągu 18 miesięcy zorganizował zespół liczący ponad 30 funkcjonariuszy. Za działalność w okresie wojny uhonorowano go w 1945, na wniosek Menziesa, Orderem Imperium Brytyjskiego. Gdy wracał z Pałacu Buckingham, wymknęło mu się nieostrożne zdanie:

Tak naprawdę ten kraj potrzebuje solidnej dawki socjalizmu.

Towarzyszający mu James Jesus Angleton z CIA, oniemiał, słysząc te słowa i zachował je na zawsze w pamięci.

W sierpniu 1945 Philby po raz pierwszy znalazł się w niebezpieczeństwie. Przyczyną stał się radziecki -> odstępca Konstantin Wołków, który wskazał na kreta umiejscowionego w kierownictwie kontrwywiadu brytyjskiego.

Zeznanie Wołkowa zostało wysłane do Londynu w poczcie dyplomatycznej i w tydzień później znalazło się w MI6 na biurku Philby'ego - który zdał sobie sprawę, że jest jednym z kretów znanych Wołkowowi.

Wpatrywałem się w papiery dłużej niż było to konieczne, bo chciałem zebrać myśli - napisał potem Philby w dzienniku, który prowadził dla własnych celów, a wydany pt. *My Silent War* (1968) [wyd. pol. *Moja cicha wojna*, 1994].

Philby'emu udało się uzyskać delegację do Stambułu w celu nawiązania kontaktu z Wołkowem. Zanim jednak dotarł na miejsce, Wołków przepadł jak kamień w wodę i nigdy więcej o nim nie słyszano. Nie ulega wątpliwości, że Philby skontaktował się ze swoim oficerem prowadzącym w

Londynie i przekazał mu informacje o zdradzie Wołkowa, skazując tym samym potencjalnego odstępcę na śmierć.

We wrześniu 1945 w Kanadzie pojawił się kolejny odstępcą Igor Guzienko. Oficer MI6, w którego obecności przesłuchiowano Guzienkę, wysyłał Philby'emu codzienne raporty o postępach śledztwa. Kim miał zatem czas, aby powiadamiać na bieżąco swych mocodawców. W rezultacie koszty sprawy Guzienki udało się zminimalizować do dekonspiracji siatki szpiegów atomowych w Kanadzie.

W 1946 Philby ożenił się ponownie, z Aileen Furse, pracownicą Bletchley Park, z którą miał już trójkę

dzieci. (Aby zawrzeć to małżeństwo, musiał uzyskać rozwód z „Litzi”. MI6 odnalazło ją w Berlinie Wschodnim, gdzie mieszkała z radzieckim agentem. Fakt ten, jak też i to, że podczas pobytu w Londynie zajmowała się szpiegostwem, nie wpłynął jednak na pozycję Philby'ego).

Pod koniec 1946 objął na dwa lata - aby nabrać doświadczenia w pracy w terenie - szefostwo ekspozytury w Stambule pod przykrywką stanowiska pierwszego sekretarza ambasady. Sądzone, iż typuje się go w perspektywie na stanowisko zastępcy szefa MI6. Podczas misji wysłał kilku agentów do radzieckiej Gruzji, na pewną śmierć. W tym czasie na polecenie ->MGB badał sprawę śledztwa prowadzonego przez Amerykanów w ramach operacji Venona przeciwko radzieckiemu kretowi w brytyjskiej ambasadzie w Waszyngtonie.

Do stolicy Stanów Zjednoczonych trafił w 1949 jako oficer łącznikowy z CIA i FBI oraz kontrwywiadem kanadyjskim. Przed wyjazdem szef Sekcji IX Maurice Oldfield poinformował go o szczegółach Venony i dochodzeniu w sprawie siatki radzieckich szpiegów atomowych, działających w Ameryce. W Waszyngtonie Philby uzyskał niemal nieograniczony dostęp do materiałów amerykańskiego wywiadu. Zdobył zaufanie Angletona - podówczas szefa Biura Operacji Strategicznych (Office of Strategic Operations) CIA. Podczas cotygodniowych spotkań na lunchu w restauracji „Harvey's” (zbiegiem okoliczności był to także ulubiony lokal szefa FBI J. Edgara Hoovera) poruszali wszelkie interesujące ich tematy.

Nasze dobre stosunki - pisał potem Philby - opierały się na prawdziwej przyjaźni. Trudno powiedzieć, kto w tej skomplikowanej grze był górą, ale miałem przewagę. Wiedziałem, co on robi na rzecz CIA, on z kolei wiedział, co robię dla SIS, lecz prawdziwy charakter moich zainteresowań nie był mu znany.

Istnieje teoria, iż Angleton już wówczas przejrzał Philby'ego i manipulował nim dla swych celów, bowiem na dawne komunistyczne sympatie i powiązania „Kima” miał mu zwrócić uwagę jego znajomy z wiedeńskich czasów, Teddy Kollek, wówczas burmistrz Jerozolimy. Hipoteza ta nie znajduje jednak potwierdzenia w materiałach amerykańskich.

Philby, korzystając z możliwości, pracował nadzwyczaj efektywnie. Uprzedzony o próbie antykomunistycznego puczu w Albanii, szykowanego przez tajne służby Zachodu, powiadomił o niej Moskwę. Doprowadziło to do pogromu stworzonej tam siatki i fiaska całego planu.

Gdy Philby dowiedział się od specjalisty w dziedzinie dekryptażu, Meredith Gardenera, iż w trakcie operacji Venona natrafiono na ślad kreta w Foreign Office, zdał sobie sprawę, iż idzie o Donalda Macleana i ostrzegł MGB. Jednocześnie, dla asekuracji, poinformował o podejrzeniach także SIS, przypominając, iż

Pboenix

444

o podwójnym agencie w MSZ wspominali już wcześniej Walter Kriwicki i Wołków. Pomimo to, gdy Maclean z Burgessem w maju 1951 uciekli do ZSRR, Philby znalazł się w gronie podejrzanych. Natychmiast pozbył się sprzętu szpiegowskiego, zakopując go w odludnym miejscu „gdzieś w Wirginii”. Postanowił stawić czoło zarzutom. Wiedział doskonale, iż chroni go stanowisko, znajomości i dotychczasowa reputacja, dlatego kontrwywiad, aby wdrożyć

przeciw niemu formalne postępowanie, będzie musiał dysponować bezspornymi dowodami. Angletonowi, który nabrał podejrzeń wobec dotychczasowego przyjaciela, udało się jednak uzyskać zgodne decyzje szefa CIA Bedella Smitha oraz szefa FBI, Hoovera (co w historii amerykańskich tajnych służb stanowiło ewenement), i doprowadzić do odwołania Philby'ego z Waszyngtonu.

W Londynie Kim został przesłuchany na temat stosunków łączących go z Macleanem i Burgessem. Bliższej znajomości z pierwszym z nich wyparł się, oświadczając, iż po opuszczeniu Cambridge widział się z nim zaledwie dwukrotnie. Mimo to -jako obciążonego zażyłą znajomością z Burgessem, której kwestionować nie mógł - został w 1951 zwolniony ze służby z niewysoką odprawą w wysokości 4 tysięcy funtów. Połowę sumy otrzymał od razu, a resztę w ratach w ciągu trzech lat.

Ponieważ w kierownictwie MI6 sprawę traktowano prestiżowo, ubolewając nad decyzją podjętą pod naciskiem Amerykanów, „C” - gen mjr John Sinclair - ułatwił Philby'emu uzyskanie pracy w charakterze bliskowschodniego korespondenta „The Observer” i „The Economist”. Już wówczas, po zeznaniach kolejnego odstępcy Władimira Piętrowa, prasa brytyjska zaczęła identyfikować go z trzecim człowiekiem, agentem radzieckim uplasowanym w kierownictwie tajnych służb. Sprawa stanęła na forum Parlamentu, gdzie w obronie Philby'ego (i, co ważniejsze, politycznego establishmentu) wystąpił minister spraw zagranicznych, Harold Macmillan. Oczyszczony w ten sposób z wszelkich podejrzeń, Philby wyjechał do Libanu. Praca dziennikarza była jednak jedynie przykrywką dla jego rzeczywistej działalności, przyjęto go bowiem ponownie do MI6! Gdy placówkę w Bejrucie w 1960 objął Nicholas EUiott, Philby został jego prawą ręką.

W 1957 zmarła na serce Aileen. Kim, który wdał się w romans z żoną korespondenta „New York Timesa”, Eleanor Brewer, doprowadził do jej rozwodu. Ich ślub odbył się w styczniu 1959 w Londynie, po czym cała rodzina powróciła do Bejrutu.

Kryzys nastąpił w grudniu 1961, gdy na Zachodzie pojawił się Anatolij Golicyn. Latem 1962 kontrwywiad brytyjski, analizując jego zeznania, nabrał pewności, że dysponuje decydującymi dowodami zdrady Philby'ego.

Ze względu na polityczne uwarunkowania całą sprawę postanowiono załatwić dyskretnie. EUiott, który podjął się roli emisariusza, przekazał Philby'emu w styczniu 1963, w Bejrucie, jednoznaczną propozycję:

Ofiaruję ci koło ratunkowe: ochronę przed rozprawą sądową, jeśli podejmiesz współpracę. Philby dostarczył następnego dnia dwie strony maszynopisu, zawierające jego przyznanie się do winy. Przez kolejne 3 dni EUiott nagrywał dalsze wyjaśnienia Philby'ego, a potem wrócił do Londynu, zastanawiając się, czy przyjaciel popełni samobójstwo. Jednakże Philby wybrał ucieczkę. Agenci KGB umieścili go na pokładzie radzieckiego statku Dołmatowa, płynącego do Odessy, gdzie powitano go z honorami. 3 lipca władze ogłosiły, iż Philby znajduje się w Moskwie, jak też, że otrzymał obywatelstwo ZSRR. W Moskwie stworzono Kimowi luksusowe warunki życia. Zaczął pracować dla KGB i, zgodnie z niektórymi doniesieniami radzieckimi, odegrał jakąś rolę w dojściu do władzy szefa KBG, -> Jurija Andropowa. Pisał też książkę *My Silent War*.

We wrześniu 1963 do Kima dołączyła Eleanor. Opuściła go jednak w maju 1965, gdy odkryła, iż łączy go romans z żoną Macleana, Melindą. Po powrocie do Stanów, tuż przed śmiercią opublikowała wspomnienia Kim Philby: *The Spy I Loved* (1968). Związek z Melindą rozpadł się w 1966. Philby, zdaniem opiekującego się nim później Olega Kaługina, „bardzo ostro pił i schodził na psy”. Wówczas postanowił zająć się nim Andro-pow. Z Philbym zaczęto prowadzić stałe rozmowy, a za pośrednictwem George'a Biake'a podsunęto mu związaną z KGB, młodszą

o 20 lat, Rufinę (Rufę) Puchową [ur. 1932, Polkę z pochodzenia]. W grudniu 1971 została jego czwartą żoną.

W marcu 1988, w wywiadzie dla dziennikarza londyńskiego „The Sunday Times”, Philipa Knightly'ego, stwierdził:

Tutejsze życie jest moim życiem i zmieniać miejsca zamieszkania nie mam zamiaru. Jest to mój kraj, któremu służyłem przeszło pięćdziesiąt lat. Życzę sobie, by mnie tu pochowano.

Zmarł na serce 11 maja 1988. Pochowano go w Moskwie na cmentarzu wojskowym w Kuncewie, z honorami należnymi generałowi KGB.

W znakomitej powieści *The Blue List* (1989) brytyjski autor Nigel West spekuluje, jakoby Philby był w istocie potrójnym agentem, pracującym przeciwko Rosjanom na rzecz brytyjskiego wywiadu.

W 1990 pamięć Philby'ego uhonorowano specjalnym radzieckim —* pocztowym znaczkiem.

Phoenix, Feniks

Amerykańsko-południowowietnamska operacja identyfikacji i likwidacji aparatu północnowietnamskiej partii

445

Pickering Jeffrey L

komunistycznej w Wietnamie Południowym, trwająca od 1967 do 1971, prowadzona wspólnie przez -> CIA, US Army, Wydział Specjalny Policji Wietnamu Południowego i

południowowietnamską Centralną Organizację Wywiadowczą. Kontrolę nad amerykańską częścią operacji - ICEX (Intelligence Coordination and Exploitation - Koordynacja i Wykorzystanie Wywiadu) sprawowała CIA.

Zadaniem ICEX było gromadzenie informacji o infrastrukturze Vietcongu i jej „neutralizacja”.

Kryptonim Phoenix nadał operacji koordynujący te działania oficer CIA, Robert W. Komer (jego zastępcą, a od 1968 szefem operacji, został późniejszy ~* DCI William E. Colby).

Według danych CIA w okresie 1968-1971 w rezultacie operacji Phoenix 17 tysiącom osób podejrzewanych o członkostwo w partii komunistycznej zagwarantowano amnestię, 28 tysięcy aresztowano, a 20 tysięcy 587 zlikwidowano (większość z nich straciła życie w regularnych operacjach bojowych, do operacji Phoenix włączono ich dla „poprawy statystyki”).

Pianista

W slangu służb wywiadowczych - operator tajnej radiostacji.

Piatnicki Iosif

Aneks

Piąta kolumna

Termin użyty po raz pierwszy przez walczącego podczas hiszpańskiej wojny domowej, w 1936, po stronie nacjonalistów gen. Emilio Mola na określenie madryckich zwolenników generała Franco, którzy udzielić mieli wsparcia czterem kolumnom jego wojsk maszerujących na stolicę. W okresie II wojny światowej pojęcia tego, w odniesieniu do szpiegów niemieckich i sympatyków nazizmu w krajach okupowanej Europy, a zwłaszcza Francji, zaczęli używać Anglicy. Do Stanów Zjednoczonych trafiło dzięki sztuce Ernesta Hemingwaya *Fifth Column*, poświęconej wojnie domowej w Hiszpanii.

Tajemniczą piątą kolumnę obarczano odpowiedzialnością za klęskę Francji w 1940, a wysocy rangą przedstawiciele władz brytyjskich byli poważnie zaniepokojeni możliwością jej istnienia wśród społeczności uchodźców, którzy przybyli na Wyspy Brytyjskie z kontynentu.

Wydaje się, że koncepcja piątej kolumny skłoniła premiera Winstona Churchilla do powołania Kierownictwa Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE), który miał sprawić, że „Europa stanie w ogniu”. Dyrektor SOE, minister przemysłu wo-

jennego Hugh Dalton, był zdania, że Kierownictwo Operacji Specjalnych powinno zostać skonstruowane „na wzór podobnych instytucji, które niemal we wszystkich krajach tak znakomicie zorganizowali naziści”. W istnienie tego rodzaju organizacji nazistowskiej wierzył także prezydent Roosevelt. 26 maja 1940 w radiowej „Rozmowie przy kominku” mówił o „piątej kolumnie, która zdradza naród nieprzywykły do wiarołomstwa”. W rzeczywistości żadnej nazistowskiej piątej kolumny w Stanach Zjednoczonych nie było.

Wysłany w czerwcu 1940 przez Roosevelta z misją rozpoznawczą do Anglii -> William Donovan był współautorem licznych agencyjnych doniesień prasowych oraz obszernego artykułu Piąta kolumna - lekcja dla Ameryki, który w znacznej mierze przyczynił się do wywołania nastrojów masowej hysterii spowodowanej lękiem przed infiltracją Stanów Zjednoczonych przez nazistowskich agentów. Donovan ostrzegał, że naziści mogą liczyć na „kilkumilionową [sic!] kolonię niemiecką w Stanach Zjednoczonych”, w tym na tysiące służby domowej i „niemieckich kelnerów”. Wielu Amerykanów pochodzenia niemieckiego, członków owej mitycznej piątej kolumny, dołoży wszelkich starań aby zniszczyć swój własny kraj, sabotować jego obronę, osłabić potencjał wojenny, zatapiać okręty, mordować żołnierzy i marynarzy w imię interesów obcego dyktatora i jego szaleńczej filozofii politycznej.

Po wojnie określenie to wyszło z użycia; wydaje się zresztą, że w czasie II wojny światowej w żadnym z krajów alianckich nie doszło do powstania rzeczywistej piątej kolumny.

Piąty

Określenie piątego członka —* siatki szpiegowskiej z Cambridge, agenta radzieckiego, który przeniknął do struktur brytyjskich służb wywiadowczych MI5 lub -+MI6.

Były funkcjonariusz Służby Bezpieczeństwa MI5 —* Peter Wright jest zdania, że „piątym” był Roger Hollis (który został szefem MI5); podobną opinię wyraża historyk John Costello, natomiast pracujący dla MI6 Oleg Gordijewski, oficer KGB, uważał, iż był nim -> John Cairncross, który zresztą później sam to potwierdził.

Pickering Jeffrey L.

Zwerbowany do US Navy, służył w Regionalnej Klinice Medycznej Marynarki Wojennej (Naval Regional Medical Clinic) w Seattle. Przyznał się do wysłania 5-stronicowego tajnego dokumentu do ambasady radzieckiej w Waszyngtonie w 1983; chciał zostać szpiegiem. W chwili aresztowania miał przy sobie adres ambasady. Został skazany na pięć lat ciężkich robót.

Pied Piper

446

Pied Piper

Kryptonim tajnego przetargu na projekt systemu rozpoznania satelitarnego, rozpisany wśród wybranych firm prywatnych przez siły zbrojne Stanów Zjednoczonych w 1955. Pied Piper był w pewnej mierze kontynuacją projektu ->Feedback. Jego realizacja stała się kamieniem milowym na drodze rozwoju amerykańskich satelitów szpiegowskich.

Pieńkowski Oleg, płk (1919-1963)

Oficer GRU, radzieckiego wywiadu wojskowego, który jako -> odstępca ukryty przekazywał tajemnice Stanom Zjednoczonym i Wielkiej Brytanii od kwietnia 1961 do sierpnia 1962.

Informacje, których dostarczył w czasie kubańskiego kryzysu rakietowego pomogły prezydentowi Kennedy'emu w przejrzeniu radzieckich zamiarów.

Syn poległego w wojnie domowej (1917-1920) oficera białogwardyjskiej armii. „Niewłaściwe” pochodzenie zaciążyło na późniejszej karierze Pieńkowskiego. Słuchacz oficcerskiej szkoły artylerii, po jej ukończeniu w 1939 uzyskał stopień oficera Armii Czerwonej. Wziął udział w agresji sowieckiej 17 września na Polskę jako oficer polityczny baterii wchodzącej w skład 1

Frontu Zachodniego. W styczniu 1940 przez krótki okres walczył w wojnie z Finlandią. Po niemieckiej inwazji na Związek Radziecki w czerwcu 1941 został skierowany do Zarządu Politycznego Moskiewskiego Okręgu Wojskowego. Ponieważ nie odpowiadała mu rola politruka, zgłosił się w 1943 ochotniczo na front, dochodząc do stanowiska dowódcy 323 pułku artylerii przeciwpancernej. Po wojnie ożenił się z córką wysoko postawionego w hierarchii wojskowej generała [Dmitrija Gapa-nowicza]. Ukończył Akademię Wojskową im. Frunze-go (1948), Wojskową Akademię Dyplomatyczną ze specjalnością w zakresie wywiadu strategicznego (1953).

W 1955 pojechał do Turcji jako zastępca attache wojskowego. Rozgoryczony zbyt rzadkimi awansami i coraz bardziej krytyczny wobec systemu, złożył ofertę współpracy wywiadowi tureckiemu. Wezwany do Moskwy, został skierowany w latach 1958-1959 na kurs broni raketowej w Akademii Wojskowej im. Dzierżyńskiego. Pieńkowski miał nadzieję na powrót do oddziału bojowego, jednak zatrzymano go w GRU; planowano wysłać do Indii jako attache. Ze względu na antybolszewicką przeszłość ojca nie powierzono mu ostatecznie tej misji. Został zatrudniony w GRU pod przykrywką urzędnika Państwowego Komitetu Koordynacji Prac Naukowo-Badawczych.

W tym czasie zaczął szukać kontaktu z CIA. Pewnej nocy, w sierpniu 1960, wręczył list dwóm amerykańskim turystom prosząc, by przekazali go ambasadzie amerykańskiej. Pisał:

Płk Oleg Pieńkowski z odznaczeniami, (central intelligence agency)

Zwraca się do was przyjaciel, który stał się już bojownikiem o prawdę, o ideały prawdziwie wolnego świata i demokracji. (...) Dysponuję bardzo ważnymi dokumentami dotyczącymi wielu kwestii szczególnie ważnych dla waszego rządu. Chcę jak najszybciej przekazać wam te materiały.

Chociaż listu nie podpisał, zamieścił w nim wystarczająco dużo wskazówek dla analityków z CIA, by mogli go zidentyfikować jako autora (wspominał o przyjaźni z oficerem amerykańskim w Turcji, gdzie obaj pełnili funkcję attache wojskowego).

Próby CIA dotarcia do Pieńkowskiego w Moskwie przy pomocy niedoświadczonego oficera wywiadu, zakończyły się fiaskiem. On sam nie ustawał jednak w wysiłkach, aby nawiązać kontakt ze służbami zachodnimi.

Brytyjskie MI6 dowiedziało się o tym od pewnego biznesmena. Powściągliwość Brytyjczyków, podejrzewających, iż idzie o prowokację, wzmagał fakt głębokiej infiltracji ich wywiadu przez „piątkę z Cambridge” (siatka szpiegowska z Cambridge). Obawy te podzielali Amerykanie.

Wchodziło jeszcze w grę pryncypialne

447

Pieńkowski Oleg

stanowisko Departamentu Stanu, obawiającego się, iż w razie wstąpienia do władzy trzeba będzie ukryć Pieńkowskiego w moskiewskiej ambasadzie. W efekcie szef tajnych operacji CIA Richard Helms zdecydował, iż próbę werbunku należy podjąć pod banderą brytyjską.

Pieńkowski za pośrednictwem biznesmena Gre-ville'a Wynne'a przekazał Brytyjczykom list wraz z pakietem materiałów. W kilka dni później sam znalazł się w Londynie, a następnie w Paryżu jako przewodniczący oficjalnej radzieckiej delegacji. Opracowano skomplikowany plan nawiązania z nim stałego kontaktu. Pieńkowski złożył deklarację współpracy w postaci listu do dyrektora CIA Allena W. Dullesa, w którym pisał:

Jako żołnierz, uważam, iż w tych czasach moje miejsce jest na linii frontu. Muszę tam pozostać, aby stać się waszymi oczami i uszami...

Oficerowie prowadzący już podczas pierwszej rozmowy byli oszołomieni wagą uzyskanych informacji. Najważniejsza była przestroga, iż Nikita Chruszczow nosi się z zamiarem

zainstalowania pocisków rakietowych na Kubie. Ze swej strony CIA i MI6 starały się pozyskać Pieńkowskiego za pomocą gestów takich jak wykonanie jego pamiątkowych zdjęć w mundurze pułkownika armii amerykańskiej i brytyjskiej, czy licznych podarków - od długopisów po 60-letni koniak i złoty zegarek. CIA nadała mu kryptonim Hero; w MI6 znany był jako Yoga. Ustalone zasady łączności przewidywały, iż wymiana materiałów będzie następowała w parkach. Najczęstszym łącznikiem Pieńkowskiego byli: Janet Annę Chisholm, żona działającego pod przykrywką dyplomaty, oficera MI6, Rodericka Chisholma, która dla uwiarygodnienia swych spacerów zabierała ze sobą dzieci, oraz jeden z oficerów CIA. Prowadzący przekazali pułkownikowi profesjonalny aparat fotograficzny, filmy i instrukcje, on z kolei naświetlone klisze i te dokumenty, które musiał kopiować ręcznie.

Z Moskwy zaczęło napływać tyle materiałów, iż w Langley powołano zespół 20 tłumaczy i analityków; dalszych 10 zatrudnili Brytyjczycy. Po selekcji dane przekazywano bezpośrednio prezydentowi Kennedy'emu. Latem 1961 Pieńkowski ostrzegł swych mocodawców, iż Chruszczow ma zamiar zawrzeć układ pokojowy z NRD. Istotne znaczenie strategiczne miały także szczegółowe informacje na temat broni rakietowej, z których wynikało, iż dotychczasowe oceny, zakładające zdecydowaną przewagę ZSRR w tej dziedzinie, są znacznie przesadzone. Po dodatkowej weryfikacji przez satelity szpiegowskie informacje te uznano za wiarygodne. Gdy jesienią 1962 amerykańskie samoloty szpiegowskie U-2 dostarczyły zdjęcia zainstalowanych na Kubie nieznanymi wyrzutni, konfrontacja z danymi dostarczonymi przez Pieńkowskiego pozwoliła na ich identyfikację jako podstaw startowych pocisków SS-4. W rezultacie pogłębiającego się kryzysu 22 października Kennedy wygłosił orędzie do narodu, w którym uprzedził o możliwości wybuchu wojny.

CIA, w pełni już przekonana o możliwościach Pieńkowskiego, przekazała mu instrukcję, w jaki sposób ma powiadomić Zachód o decyzji ZSRR w kwestii rozpętania globalnego konfliktu. -> Martwa skrzynka znajdowała się w hallu jednego z moskiewskich budynków. 2 listopada oficer CIA w ambasadzie otrzymał sygnał alarmowy - głuchy telefon. Gdy zjawił się na miejscu, został pojmany przez czterech agentów KGB i aresztowany. Ponieważ chronił go immunitet dyplomatyczny, wydalono go w trybie natychmiastowym z ZSRR. Tegoż dnia w Budapeszcie zatrzymano Wynne'a, przewieziono do Moskwy i uwięziono na Łubiance.

Pieńkowskiego uwięziono podczas apogeum kryzysu, 22 października. W pokazowym procesie, w maju 1963, udowodniono mu, jak też współoskarżonemu Wynne'owi, szpiegostwo. Pieńkowskiego skazano na karę śmierci. Komunikat o wykonaniu wyroku ogłoszono 17 maja. Wynne skazany został na 3 lata więzienia i 5 lat łagru, a następnie wymieniony na Gordona Lonsdale'a oraz Petera i Helen Krogerów (wymiana szpiegów).

Po egzekucji Pieńkowskiego CIA podjęła decyzję o ujawnieniu niektórych uzyskanych przez niego materiałów w ramach tzw. czarnej propagandy. Konsultantem w tej operacji został odstępca -> Piotr Dieriabın. Podstawę informacji stanowiły odpowiednio przeredagowane, uzupełnione i ocenzone w Langley taśmy rozmów z Pieńkowskim. Przekazano je redaktorowi „Newsweeka”, Frankowi Gibneyowi. Gdy wydawnictwo Doubleday otrzymało z Rady Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council) dodatkową zachętę w postaci oznajmienia, iż publikacja leży w interesie państwa, nic nie stało na przeszkodzie, aby w 1965 The Penkovsky Papers ujrzały światło dzienne. Książka szybko stała się międzynarodowym bestsellerem. Rolę CIA w jej powstaniu Gibney wyjawiał dopiero w 1982.

Tematy poruszone przez Pieńkowskiego były bardzo różnorodne; w The Penkovsky Papers „zredagowane” przez niego komentarze dotyczyły także „różnicy potencjału rakietowego”: Chruszczow często przechwalał się radzieckimi pociskami rakietowymi; wykorzystywał do tego

wszystkie rodzaje propagandy. Często było tak, że nowy model pocisku był jeszcze w stadium prób - w istocie próby mogły zakończyć się fiaskiem - ale on już dał się na cały świat o swoim „osiągnięciu” w konstruowaniu nowego rodzaju radzieckiej broni. Zasada, którą kierował się Chruszczow i Prezydium Komitetu Centralnego, polegała na demonstrowaniu w jakikolwiek sposób radzieckiej przewagi na polu broni atomowej: a to wystrzeleniem nowego sputnika, a to wybuchem atomowym itd.

Pietrow Władimir NI.

448

Wypowiadając się o radzieckim ustroju, Pieńkowski stwierdza:

Przyłączam się do tych, którzy aktywnie walczą przeciwko przegniłemu, dwulicowemu reżimowi, znanemu jako dyktatura proletariatu lub władza radziecka. Tak, to dyktatura, ale nie proletariatu, a niewielkiej grupy osób. Zwodzą moich rodaków, a ci w naiwności serc poświęcają życie dyktaturze, nie znając prawdy. I prawdopodobnie nigdy jej nie poznają do czasu, gdy ja lub ludzie mi podobni powiemy prawdę. (...) Przyłączam się do szeregów nowej armii, prawdziwej armii ludowej. Wiem, że nie jestem sam; jest nas wielu. Jednakże nadal boimy się jeden drugiego i działamy wyłącznie w pojedynkę.

Pieńkowski spędził w Londynie i Paryżu z oficerami CIA oraz MI6 około 140 godzin; zapis rozmów zajął około 1200 stron. Dostarczył swym prowadzącym 111 rolek filmów, zawierających około 10 tysięcy przeфотоgra-fowanych kart dokumentacji wojskowej i technicznej. Według oceny Agencji

Jego werbunek stanowił najefektywniejszą klasyczną tajną operację, jaką kiedykolwiek CIA i MI6 przeprowadziły przeciwko stronie radzieckiej.

John Le Carre, znany ze zdolności do wnikliwej analizy, stwierdzał:

Informacje dostarczane przez Pieńkowskiego za pośrednictwem Wynne'a doprowadziły - nie ma co do tego wątpliwości - do decyzji Chruszczowa o wycofaniu pocisków raketowych z Kuby. Wieczny sceptyk James Jesus Angleton, inspirowany przez Anatolija Golicyna, był jednak odmiennego zdania. Uważał Pieńkowskiego za anarchistę i ekscentryka, który z tajemniczych powodów stara się wciągnąć Stany Zjednoczone w wojnę z Rosją.

Uzasadnieniem tej opinii miała być jedna z fantastycznych koncepcji, jakimi chętnie dzielił się z przesłuchującymi oficerami. Proponował mianowicie ukrycie w różnych punktach Moskwy miniładunków atomowych, które zostałyby zdetonowane w chwili zagrożenia, eliminując radziecką elitę polityczną.

Podejrzenia o ewentualną podwójną grę Pieńkowskiego zostały rozwiane, gdy rozeszły się wieści o rozmiarach czystki, jaką pociągnęło za sobą jego aresztowanie. [Za przyjacielskie kontakty ze szpiegiem zwolnieniem ze stanowiska i degradacją zapłacił główny marszałek artylerii i dowódca wojsk raketowych sił lądowych, Siergiej Wariencow, który stanowił główne, choć nieświadome źródło jego politycznych informacji]. Usunięto również, także zaprzyjaźnionego z Pieńkowskim, osławionego Iwana Sierowa, podówczas szefa GRU; popełnił samobójstwo. Zdymisjonowano również wielu innych, niższych rangą funkcjonariuszy wywiadu wojskowego, KGB i oficerów armii radzieckiej.

Wiadomo, że w tym czasie w Wielkiej Brytanii działało aktywnie co najmniej dwu szpiegów radzieckich: John Vassall i -> Frank Bossard. Choć nie ma dowodów, że znali konkrety jego działalności, mogli uzyskać przypadkowo okruszki informacji związane z podwyższoną aktywnością MI6. Zdaniem Dieriabina i Jerrolda L. Schectera, autorów najpoważniejszej monografii poświęconej sprawie Pieńkowskiego, *The Spy Who Saved the World* (1992), kluczowej informacji, identyfikującej Chisholma jako oficera MI6, dostarczył mógł jakiś czas

wcześniej inny agent radziecki, działający w wywiadzie brytyjskim, George Blake. Gdy przybył do Moskwy, poddano go inwigilacji. Anonimowy oficer kontrwywiadu stwierdził w rozmowie z Dieriabinem i Schecte-rem:

Dwukrotnie na przełomie 1961 i 1962 kontrwywiad zaobserwował, iż w czasie spacerów pani Chisholm znika w bramach domów mieszkalnych. Wkrótce zauważono kręcącego się w pobliżu zdenerwowanego mężczyznę, który rozglądał się bacznie, jakby sprawdzając, czy nie jest śledzony. Był to Pieńkowski.

Obserwacja ta stała się przyczyną rozszerzenia inwigilacji. Rozmowy Chisholma z Pieńkowskim rejestrowano za pomocą czułych mikrofonów na taśmie magnetofonowej.

KGB podejrzewało Pieńkowskiego na wiele miesięcy przed jego aresztowaniem, jednakże z nieznanych do tej pory powodów pozwalano mu kontynuować działalność szpiegowską na rzecz Zachodu.

Pietrow Władimir NI. (1907-1991)

Starszy oficer KGB, który zbiegł do Australii w kwietniu 1954. W czasie przesłuchania przez australijskich oficerów wywiadu, podał szczegóły ucieczki brytyjskich -> odstępców Donalda Macleana i Guya Bur-gessa. Pietrow zeznał, że był w to zamieszany tzw. trzeci człowiek, a brytyjska prasa, zaintrygowana określeniem, ostatecznie przypięła tę etykietę Haroldowi (Kimowi) Philby'emu.

Pietrow [właśc. Afanasij Szorochow] wstąpił do OGPU w 1933 jako pracownik działu szyfrów.

W czasie II wojny światowej pracował w radzieckiej ambasadzie w Sztokholmie, a w 1951 został skierowany do ambasady w Canberze w Australii.

Był włączony w spisek Ławrientija Berii, mający na celu przejęcie władzy w ZSRR po śmierci Józefa Stalina. Otrzymał w grudniu 1953 wezwanie do Moskwy, zdecydował się na dezercję w czasie pobytu w Sydney. Wyjawiał szczegóły dotyczące radzieckiej siatki szpiegowskiej w Australii, a także kryptologii.

Pike'a Komisja

Komisja Izby Reprezentantów Kongresu Stanów Zjednoczonych, prowadząca w 1975

dochodzenie w sprawie

449

Pinkerton Allan

zarzutów o przekroczenie granic prawa przez —* CIA i NSA, nazwana tak od jej przewodniczącego, demokracji ze stanu Nowy Jork, Otisa Pike'a. Zeznania złożone przed komisją po raz pierwszy ujawniły publicznie niektóre aspekty działalności NSA.

Jeszcze przed rozpoczęciem przesłuchań komisja zażądała udostępnienia jej statutu założycielskiego NSA - tajnego rozporządzenia Rady Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council - NSC), na mocy którego powołano do życia tę agencję w 1952, określającego zakres przyznanego jej prawa do stosowania podsłuchu środków łączności. Żądania tego nigdy nie spełniono.

Pojawienie się przed komisją reprezentującego NSA urzędnika Pentagonu bez wspomnianego rozporządzenia oburzyło Pike'a:

Trudno mi uwierzyć - stwierdził - że żąda się od nas asy-gnowania wielkich sum na potrzeby zatrudniającej wielką liczbę ludzi agencji, nie udostępniwszy nam nawet kopii świstka papieru sankcjonującego jej istnienie.

Komisja zdecydowała jednomyślnie o wezwaniu do dostarczenia kopii statutu, pod groźbą kar sądowych. Departamentowi Sprawiedliwości i NSA udało się jednak nie dopuścić do ujawnienia tego dokumentu (w 1996 - poza krótkim fragmentem -jego treść nadal nie była znana opinii publicznej).

-> DCI -> William E. Colby oświadczył komisji, że NSA prowadzi nasłuch „łączności zagranicznej oraz między Stanami Zjednoczonymi a zagranicą”. Przyznał też, że podsłuchiwanie bywają również obywatele amerykańscy, „nie sposób bowiem wyodrębnić ich słów z całości monitorowanych przekazów”, po czym stwierdził, że odtąd dyskusja może być kontynuowana wyłącznie przy drzwiach zamkniętych - w ramach sesji roboczej. Podobnie zachował się były szef NSA, gen. por. USAF Lew Allen jr. Zeznając publicznie, ograniczył się do odczytania oświadczenia zawierającego ogólny zarys charakteru działań agencji, a następnie oświadczył, że odpowiedzi na wszelkie pytania udzielać będzie tylko na posiedzeniu zamkniętym.

CIA i NSA uskarżały się później na przecieki z komisji. Pike prowadził niekiedy przesłuchania w sposób bardzo stronniczy, wywołując żywą krytykę republikanów, w rezultacie czego nie udało się osiągnąć porozumienia w kwestii ostatecznego brzmienia raportu końcowego.

Dokonania komisji przyćmiły zresztą wkrótce efekty pracy szerszej i lepiej zorganizowanej Komisji Churcha (->Churcha Komisja).

Opublikowany w 1976 raport Komisji Pike'a stwierdzał m.in., że realizujące program rozpoznania okręty podwodne US Navy operują często na wodach nieprzyjacielskich.

Była to aluzja do ściśle tajnej operacji marynarki wojennej ->Ivy Bells, której szczegóły ujawniono dopiero

podczas procesu oskarżonego o szpiegostwo na rzecz ZSRR byłego analityka NSA Ronalda Peltona.

Pincher Chapman

Dziennikarz brytyjski, autor prac dotyczących historii wywiadu. W 1976 Pincher, renomowany już pisarz, powziął zamiar napisania pracy opartej na twierdzeniu byłego premiera Harolda Wilsona, jakoby MI5 uknuło spisek mający na celu usunięcie go ze stanowiska. Choć nie zrealizował tego pomysłu, napisał *Their Trade Is Treachery* (1981), bestseller, zawierający oskarżenia o szpiegostwo na rzecz ZSRR zmarłego już, byłego szefa kontrwywiadu Rogera Hollisa. Pincher twierdził, iż Hollis osłaniał członka siatki szpiegów atomowych Klause Fuchsa, przyczyniając się do jego przedterminowego zwolnienia. Premier Margaret Thatcher w oświadczeniu, w którym oczyściła pamięć Hollisa, stwierdziła jednocześnie, iż fakty podane w książce znane są władzom bezpieczeństwa, ale ich interpretacja dokonana przez Pinchera jest stronnicza lub wręcz błędna.

Pincher, który swą pracę oparł m.in. na relacjach byłego wysokiego oficera kontrwywiadu, nie wycofał się i opublikował *Too Secret Too Long* (1984), w której rozbudował jeszcze swe hipotezy na temat Hollisa. Poparł go Peter Wright, ogłaszając swe wspomnienia *Spycatcher* (1987) [wyd. pol. Łowca szpiegów, 1991].

Za sprawą tą stał naukowiec i przemysłowiec, a kiedyś oficer MI5, baron Victor Rothschild, który opłacił podróż Wrighta z Australii na spotkanie z Pincherem. Skłoniło to brytyjskie media do wysunięcia tezy, iż podjął owe działania, aby ukrócić pogłoski, jakoby sam był współpracownikiem radzieckiego wywiadu. Rothschild zażądał w liście do redakcji „Daily Telegraph” z 3 grudnia 1986, aby szef MI5

oświadczył publicznie, iż nie jest i nigdy nie był agentem radzieckim.

Dwa dni później premier Thatcher oznajmiła:

Zostałam poinformowana, że nie posiadamy żadnych dowodów, jakoby był kiedykolwiek radzieckim szpiegiem.

Rola Rothschilda nie została wyjaśniona do jego śmierci w 1990.

Pinkerton Allan (1819-1884)

Detektyw prywatny, w czasie wojny secesyjnej szef mało efektywnej służby wywiadu

wojskowego Unii.

Urodzony w Glasgow, w Szkocji, w rodzinie sierżanta policji; z zawodu bednarz. W wieku 23 lat wyemigrował do Stanów Zjednoczonych i osiadł w Chicago, gdzie otworzył warsztat. Kariery w wyuczonym fachu nie zrobił, udało mu się natomiast zdemaskować szajkę fałszer-

Pinkroot \

450

rzy pieniędzy, w związku z czym mianowany został szeryfem Kent County, a następnie podchicagowskiego Cook County. Później pracował przez pewien czas jako detektyw policyjny, w 1850 zrezygnował jednak z tej pracy i otworzył prywatne biuro detektywistyczne - Narodową Agencję Detektywistyczną Pinkertona (Pinkerton National Detective Agency). Jej specjalnością było zwalczanie zorganizowanych band rabusiów kolejowych i ochrona kolei.

Sukcesy agencji sprawiły, że powierzono jej zadanie ochrony osobistej prezydenta Lincoln podczas jego podróży na uroczystości inauguracyjne w Waszyngtonie. W trakcie przygotowań do niej agentom Pinkertona udało się wykryć w Baltimore spisek na życie prezydenta i udaremnić go. Lincoln udał się do stolicy trasą przez Maryland, wynajętym sekretnie przez agencję nocnym pociągiem specjalnym.

W kwietniu 1861, wkrótce po wybuchu wojny secesyjnej, dowódca sił zbrojnych Unii w dystrykcie Ohio, gen. mjr. George B. McClellan, powierzył Pinkertonowi zadanie utworzenia siatki wywiadowczej wojsk Unii. Pod przybranym nazwiskiem mjr. EJ. Allena Pinkerton wyjechał na Południe, by zorientować się w sytuacji politycznej i militarnej konfederatów. Latem, już po objęciu przez McClellana dowództwa Armii Potomacu, towarzyszył mu do Waszyngtonu, gdzie założył siatkę kontrwywiadowczą, prowadzącą działania przeciwko operującym w stolicy agentom Południa.

Pozbawiony służb wywiadu wojskowego, McClellan bez reszty polegał na Pinkertonie i jego detektywach, których doświadczenie ograniczało się do operacji przeciwko szajkom bandytów kolejowych i kasiarzom. Część historyków przypisuje niezdecydowanie McClellana zawyżonym szacunkom sił konfederatów dostarczonym przez jego agentów. W lipcu 1862 na przykład Pinkerton szacował siły Armii Wirginii gen. Roberta E. Lee na ponad 200 tysięcy ludzi, podczas gdy kwatermistrz generalny McClellana oceniał ich liczebność (na podstawie prasy Południa) na 60-105 tysięcy żołnierzy. Z ujawnionych dokumentów konfederatów wynika, że Lee miał niecałe 90 tysięcy żołnierzy.

W bitwie pod Antietam we wrześniu 1862 McClellan miał nie tylko dwukrotną przewagę liczebną nad generałem Lee, ale w dodatku - dzięki przeciekowi ze sztabu konfederatów - znał plan jego kampanii; mimo to -polegając na zawyżonych ocenach wywiadu Pinkertona - nie zdołał tego wykorzystać.

Pinkerton bronił jakości danych wywiadowczych dostarczanych przez jego ludzi, twierdząc, że opierają się one na wiarygodnych przesłankach (przesłuchania jeńców wojennych, dane rozpoznania taktycznego -np. liczba ognisk w obozowiskach etc), zazwyczaj jednak szacunki te były mniej więcej dwukrotnie zawyżone.

Nieco lepiej działała jego siatka waszyngtońska. Ludziom Pinkertona udało się ująć kilku agentów konfe-

Allan Pinkerton z prezydentem Lincolnem, (library of congress)

derackich, niemniej i tu dochodziło do porażek - sam Pinkerton na przykład zwolnił broniącą się zrzęcznie przed zarzutami Belle Boyd, którą przesłuchiwał osobiście.

Dymisja, jakiej Lincoln udzielił oskarżanemu o kunktatorstwo McClellanowi, pozbawiła Pinkertona najbardziej wpływowego protektora, który wycofał się z zadań rozpoznania taktycznego - przejęło je utworzone przez płk. George'a Sharpa Biuro Informacji. Pinkerton

skupił się na tropieniu spekulantów wojennych.

Po wojnie z dużym powodzeniem kierował swoją agencją, która wkrótce objęła zasięgiem cały kraj.

Pinkroot I

—* Pueblo

Pinnacle, Wieżyczka

Rodzaj depeszy, używanej przez siły zbrojne Stanów Zjednoczonych - ostrzeżenie nadawane przez jednostkę, która weszła w kontakt ogniowy z nieprzyjacielem

451

Pluskwa

lub stała się obiektem jego działań nękających. Depeszę taką wysłał np. przechwycony 23 stycznia 1968 przez Koreę Północną amerykański okręt rozpoznawczy -»Pueblo.

Piwnica (ros. podwał)

W żargonie -> NKWD/KGB określenie kompleksu gmachów mieszczących centralę władz bezpieczeństwa na Łubiance. W ich piwnicach dokonywano egzekucji.

Playback

Sytuacja, w której dostarczając nieprzyjacielowi fałszywych informacji, uzyskuje się od niego prawdziwe. Możliwość taka pojawia się najczęściej w trakcie kontaktu telefonicznego lub radiowego - informacje od strony przeciwnej wyciąga osoba podszywająca się pod agenta nieprzyjaciela, rzeczywisty jego agent działający pod przymusem lub agent podwójny. (Double-cross system)

Playfaira szyfr

Słynny szyfr z XIX w., obmyślony przez brytyjskiego uczonego i wynalazcę, sir Charlesa Wheatstone'a, zaprezentowany w 1854 księciu Albertowi i królowej Wiktorii przez jego przyjaciela, barona Playfaira.

Szyfr Playfaira należy do kategorii tzw. mnemotechnicznych szyfrów zamiennych.

Podstawowym narzędziem szyfrowania jest tzw. matryca (bloczek) szyfrowy o wymiarach 5 na 5 pól (czyli dwudziestu pięciu polach), w którą wpisuje się słowo - klucz, a następnie kolejno pozostałe litery alfabetu nie występujące w kluczu (I i J traktowane są jako jedna litera). Przy założeniu, że kluczem jest słowo KOMPUTER, matryca szyfrowa przybiera postać następującą:

K O M P U

T E R A B

D F G H J

K L N Q S

V W X Y Z

Tekst otwarty szyfrowany jest według następujących zasad:

1. Szyfruje się jednocześnie po dwie litery tekstu (di-grafy)
2. Jeżeli litery digrafu znajdują się w różnych wierszach i rzędach matrycy, zastępowane są literami znajdującymi się w tym samym rzędzie, ale w kolumnie, w której znajduje się druga litera digrafu, w tym wypadku, aby zapisać NC = IF-N = I;C = F
3. Jeśli litery digrafu znajdują się w tym samym rzędzie, każdą z nich zastępuje litera zajmująca na matrycy pozycję w prawo od niej (wiersz czyta się „na okrągło”); w tym wypadku np. DG = FH (D = G; G = H)
4. Jeśli litery digrafu znajdują się w tej samej kolumnie, każdą z nich zastępuje litera znajdująca się na matrycy bezpośrednio pod nią (kolumnę czyta się „na okrągło”); w tym wypadku np. PG = AQ (P = A; G = Q)
5. Jeśli w słowie tekstu otwartego występują obok siebie dwie takie same litery, rozdziela się je -

wybraną umownie - inną literą - dajmy na to M, w związku z czym np. ATTYKA = AT MT YK A (X), przy czym X pojawia się dlatego, że

6. X dodaje się zawsze na końcu słowa o nieparzystej liczbie liter, tak by można było podzielić je na digrafy, stanowiące podstawową jednostkę szyfrowania.

Tym samym słowo ATTYKA przybiera postać „roboczą” AT MT YK AX, co po zaszyfrowaniu AT =BE MT =KR YK =VP AX =RY, daje BEKRVPRY

Szyfr Playfaira jest łatwy do opanowania i prosty w użyciu, a przy tym dość trudno go złamać (ta sama litera tekstu otwartego może być zastąpiona wieloma innymi literami w tekście zaszyfrowanym, co łamie tzw. frekwencyjność szyfru i uniemożliwia stosowanie tzw. . . ściągawek literowych).

Wyjaśniający zasady szyfru w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Wheatstone i Playfair usłyszeli od podsekretarza zastrzeżenie, że system jest zbyt skomplikowany. Wheatstone zaprotestował, twierdząc, że w 15 minut nauczy posługiwać się nim kilku chłopaków z pobliskiej szkoły podstawowej. „To bardzo możliwe - odparł podsekretarz - ale nigdy nie nauczy pan tego naszych attache”.

Ostatecznie jednak szyfr wszedł do użytku w Ministerstwie Spraw Zagranicznych; w czasie wojen burskich posługiwały się nim również brytyjskie siły zbrojne.

Wheatstone był także wynalazcą krążka szyfrującego.

Plumbat

Kryptonim przeprowadzonej w 1968 przez Mossad i Lakam operacji kradzieży materiałów rozszczepialnych dla potrzeb izraelskiego programu budowy broni jądrowej.

Plumbers

-> Hydraulicy

Pluskwa

Ukryty mikrofon lub inne urządzenie podsłuchowe. Terminem „zapluskwiony” określa się pomieszczenie lub przedmiot, w którym zainstalowano urządzenie podsłuchowe.

Płaszcz i sztylet

452

Płaszcz i sztylet

Tradycyjne symbole profesji szpiega: płaszcz - by się ukryć, sztylet - by zabić; także żargonowe określenie operacji szpiegowskiej lub metod pracy szpiega. (Souers Sidney W.)

Płot

Slangowy termin rosyjski, oznaczający granicę ZSRR z innym państwem, używany zarówno w kontekście działań zbrojnych, jak i operacji wywiadowczych.

Poacher, Kłusownik

W slangu wywiadu brytyjskiego określenie szpiega znajdującego się w rejonie operacji.

Pocztowe znaczki

Rządy rzadko honorowały publicznie pamięć swych wybitnych agentów, jednak wizerunki kilkunastu znalazły się na znaczkach pocztowych. Jako pierwszego

uhonorowano w ten sposób Nathana Haïe'a, którego wizerunek znalazł się w serii „Sławni Amerykanie” z 1922 (nominał 1/2 centa). Kuba wyemitowała w 1943 propagandową serię poświęconą walce z piątą kolumną, o nominałach (1, 3, 5,10,13 centów).

Kolejna „szpiegowska edycja” pojawiła się po blisko 20 latach. Rumunia poświęciła wówczas jeden ze swych znaczków o wartości 55 bani, w serii „Rocznice kulturalne”, pamięci Daniela Defoe, jednak nie jako agenta, a wielkiego pisarza.

W ZSRR wydano sześć znaczków z wizerunkami agentów wywiadu i służb specjalnych. W 1965 ukazała się czterokopiejkówka poświęcona Richardowi Sor-gemu. W 25 lat później

wyemitowano serię składającą się z pięciu znaczków pięciokopiejkowych. Przedstawiły: Bohatera Związku Radzieckiego płk. Stanisława Waupszasowa; płk. Rudolfa Abła; Harolda „Kima” Philby’ego; płk. Gordona Lonsdale’a; Bohatera Związku Radzieckiego (tytuł nadany pośmiertnie) Iwana Kudrię, dowódcę oddziału partyzanckiego na Ukrainie, ujętego i straconego przez Niemców.

Ministerstwo Łączności NRD wydało w 1964 serię poświęconą niemieckim antyfaszystom. Znalazł się

Od lewej u góry: Stanisław Waupszasow, Rudolf Abel, Harold Kim Philby, Iwan Kudria. Od lewej u dołu: Konon Motodyj, Nathan Hale, Richard Sorge ; iВЕТСКИ; \ . ■■ ■..

СОВЕТСКИЙ РАЗВЕДЧИК

&"li--.-.'■●●■●'" -vCCcv

'Ш

С. А. ВАУПШАСОВ Ъ ПОЧТА СССР 1990

Р. И. АБЕЛЬ

Ш ПОЧТА СССР Ш>

советский рдзей-дчик

КИМ ФИЛБИ

9 ПОЧТА СССР 1990

sSii

К Т Pri

ЙШ—1370 ^ ПОЧТА СССР 1990

СОВОСКИЙ РАЗВЕДЧИК

i •

Ъ

И. Д. КУДРЯ

■ tai»—*#*£.

ПОЧТА СССР 1990

■■'.\

■'

453

Pokój nr 40

wśród nich znaczek o nominale 40+10 fenigów, przedstawiający członków Czerwonej Orkiestry, małżeństwo Arvida Harnacka i Mildred Fish-Harnack. Dopłata przeznaczona była na budowę pomnika ofiar nazizmu.

Same znaczki pocztowe często były wykorzystywane w technice szpiegowskiej jako swego rodzaju forma tajnej łączności. Ukrywano pod nimi mikrodruki, zawierające raporty wywiadowcze. Uważa się, iż posługiwali się nimi Julius Rosenberg i jego żona, Ethel.

Twierdzono również, iż odpowiednio dobrane i naklejone znaczki stanowiły w niektórych wypadkach sygnał, np. trzy znaczki określonej wartości, uszeregowane w umówionej kolejności, mogły oznaczać przybycie do bazy morskiej trzech nowych krążowników.

Pod fałszywą banderą

Próba nawiązania kontaktu przez pracownika wywiadu, który podaje się za obywatela państwa zaprzyjaźnionego lub pracownika zaprzyjaźnionej instytucji. Osoba, z którą stara się on wejść w bliższe stosunki, może udzielić cennych informacji w przekonaniu, że ma do czynienia z sojusznikiem, a nie agentem wrogiego mocarstwa.

Kiedy starszy chorąży US Navy John A. Walker werbował starszego bosmana radiooperatora Jerry'ego A. Whitwortha, zapewniał go, że materiały, o których przekazanie prosił, przeznaczone są dla „Jane's Fighting Ships”, a nie dla Związku Radzieckiego, jak było w rzeczywistości. W innym wypadku z Amerykaninem pochodzenia ormiańskiego nawiązał kontakt osobnik podający się za jego dalekiego krewnego, który utrzymywał, że potrzebuje pomocy w działaniach na rzecz odebrania Turcji zagarniętych przez nią ziem ormiańskich. W rzeczywistości był to agent KGB, któremu w ten sposób udało się uzyskać wartościowe informacje, jakich z całą pewnością nigdy by nie zdobył bez „wciągnięcia na maszt fałszywej flagi”.

Podręcznik bezpieczeństwa przemysłowego, Industrial Security Manual for Safeguarding Classified Information (ISM)

Potoczna nazwa opracowanego przez Departament Obrony Stanów Zjednoczonych zbioru norm, określających zasady i procedury zabezpieczania informacji tajnych przed dostępem ze strony osób nieupoważnionych w jednostkach gospodarczych, nazywanego przez funkcjonariuszy bezpieczeństwa również Biblią.

Podstawowe dane wywiadowcze

Podstawowe, na ogół niezmiennie, dane faktograficzne o danym kraju, jego warunkach naturalnych, struktu-

rze społecznej, ekonomice, sytuacji politycznej i kulturze, uzyskane najczęściej drogą porównywania i analizy źródeł jawnych.

Podwójny agent

-> Agent podwójny

Poe Edgar Allan (1809-1849)

Amerykański powieściopisarz, ekspert w dziedzinie szyfrów. Wywarł znaczny wpływ na -> kryptosystemy brytyjskiej Tajnej Służby. Złamanie tajemniczego szyfru jest osią fabuły słynnego opowiadania Poego The Gold-Bug (1843) [wyd. pol. Złoty żuk, 1995].

Pokój nr 40, Room40

Nazwa ośrodka kryptoanalitycznego Royal Navy w latach I wojny światowej. W sierpniu 1914 ówczesny dyrektor Wywiadu Marynarki Wojennej, kontradmirał Henry F. O'Uver, zlecił dyrektorowi wydziału szkolenia, sir Alfredowi Ewingowi ocenę możliwości odczytania przechwyconych szyfrogramów niemieckich i wykorzystania zawartych w nich informacji do celów operacyjnych.

Praca zespołu Ewinga, pracującego w ciasnym biurze, ograniczała się początkowo do katalogowania materiałów nasłuchu radiowego, identyfikacji poszczególnych stacji niemieckich i wychwytywania z całości monitorowanych transmisji radiowych nieprzyjacielskich komunikatów wojskowych, których jednak członkowie zespołu nie potrafili odczytać.

Sytuacja zmieniła się radykalnie w następnych miesiącach. 13 października 1914 Admiralicji dostarczono kilkusetstronicową książkę kodową zatopionego krążownika niemieckiego Magdeburg, zawierającą setki kolumn trzy- i pięciocyfrowych grup kodowych -wraz z ich odpowiednikami słownymi. Nawet i to nie pozwoliło jednak złamać —* bezpieczeństwa łączności Niemców, którzy stosowali praktykę przeszyfrowywania zakodowanych informacji, czyli tak zwanego su-perszyfrowania.

Na początku listopada w innej książce kodowej, zdobytej na cywilnym frachtowcu niemieckim w okolicach Melbourne, znaleziono opis zasad superszyfrowania. Wkrótce potem personelowi Ewinga i Dennistona udało się odczytać pierwszy ściśle tajny radiogram niemiecki.

Sukces zespołu spowodował wzrost zapotrzebowania na kryptoanalityków, do dyspozycji których oddano gabinet nr 40 w starym gmachu Admiralicji w White-hall - stąd właśnie wzięła się nazwa ekipy kryptoanalityków Royal Navy, której używano później jako swego rodzaju

kryptonimu dostarczanych przez nią materiałów.

Polaków Dmitrij

454

Następnym cennym ułatwieniem pracy Pokoju nr 40 stała się wyłowiona przez trawler brytyjski książka kodowa zgubiona przez niemiecki kuter torpedowy S-119. Do końca wojny zdobyto ich jeszcze kilka, a także pewną liczbę kluczy szyfrowych (znajdowano je najczęściej podczas penetracji wraków okrętów podwodnych zatopionych na płytkich wodach).

Skala prac Pokoju 40 systematycznie rosła. Z czasem zespół Ewinga był w stanie odczytywać na bieżąco niemal całość niemieckiej łączności dyplomatycznej, depesze wymieniane między dowództwem Kriegsmarine a poszczególnymi okrętami oraz łączność marynarki handlowej. Co prawda Niemcy zmieniali regularnie klucze superszyfrowe, używali jednak wciąż tej samej podstawowej książki kodowej, którą kryptoanalitycy brytyjscy znali prawie na pamięć. Przez całą wojnę Pokój nr 40 zdołał rozszyfrować około 20 tysięcy radiogramów niemieckich, w tym wiele pierwszorzędnej wręcz wagi (stwierdzono na przykład fakt wyjścia niemieckiej floty wojennej w morze pod koniec maja 1916, co stanowiło preludium historycznej bitwy jutlandzkiej, jedynej większej bitwy morskiej w tej wojnie, czego nie zdołano jednak w pełni wykorzystać operacyjnie).

Pracownicy Pokoju 40 zdołali również podłączyć się do kabli podmorskich łączących Niemcy z neutralną Szwecją i Stanami Zjednoczonymi. Pozwoliło to na bieżący nasłuch niemieckiej łączności dyplomatycznej z placówkami na kontynencie amerykańskim i umożliwiło przechwycenie tzw. telegramu Zimmermanna, wysłanego przez Berlin do ambasady Niemiec w Meksyku, zapowiadającego wznowienie nieograniczonej wojny podwodnej. Ujawnienie tej wiadomości w znacznej mierze przyspieszyło decyzję Stanów Zjednoczonych o przystąpieniu do wojny. (Zimmermanna telegram)

Do maja 1917 wysiłki kryptoanalitików z Pokoju 40 nie były skoordynowane z innymi działaniami wywiadowczymi i operacyjnymi Admiralicji. Materiały nasłuchu radiowego przekazywano jedynie wąskiemu gronu wyższych oficerów marynarki wojennej, tym zaś niejednokrotnie brakowało praktyki wywiadowczej i rozeznania w globalnej sytuacji operacyjnej, by w pełni je wykorzystać.

W rezultacie wprowadzonych w maju zmian - zamiast przysyłać surowe materiały dekryptażu Wydziałowi Operacyjnemu Admiralicji - Pokój 40 przedstawiał mu gotowe raporty. Zawierały one nie tylko dane nasłuchu radiowego, ale również sformułowane na ich podstawie oceny i prognozy wywiadowcze, co znacznie zwiększyło efektywność wykorzystania materiałów kryptoanalitycznych.

Przez całą wojnę procedury działania wywiadu łączności brytyjskiej marynarki wojennej pozostawały w zasadzie takie same: nie rozszyfrowane materiały nasłuchu radiowego i przechwycone dane łączności kablowej (średnio kilkadziesiąt depesz dziennie) przekazywano Admiralicji, skąd pocztą pneumatyczną trafiały do Pokoju 40. Od października 1914 do lutego 1919 zespół Ewinga zdołał ich odczytać około 15 tysięcy.

Niemcy dowiedzieli się o istnieniu i działalności Pokoju 40 dopiero z opublikowanych w 1919 wspomnień admirała floty sir Johna Fishera (pierwszego lorda morskiego w okresie wojny).

Radiokomunikacja osiągnęła taki stopień rozwoju, że można określić, skąd pochodzi transmisja i namierzyć jej źródło, tak że Niemcy bali się otworzyć usta. A jeśli już zdarzyło im się mówić, mówili szyfrem. Rozwiązanie tego szyfru to jeden z głównych tytułów do chwały Admiralicji w czasie ostatniej wojny - pisał admirał.

Odszyfrowanie tych depesz sprawiło, że dowództwo niemieckie siadało do gry z Royal Navy z -

jeśli można to tak ująć - odkrytymi kartami - stwierdził w opublikowanym w 1923 studium War Crisis Winston Churchill, pierwszy lord Admiralicji na początku wojny.

Po wojnie Pokój 40 przekształcił się w Rządową Szkołę Kodów i Szyfrów (Government Code and Cypher School).

Polaków Dmitrij, gen. lejtn. (?-1986)

Oficer GRU (radzieckiego wywiadu wojskowego), odstępca, który służył Stanom Zjednoczonym przez 18 lat. Uważa się go za najwyższego rangą oficera GRU, który kiedykolwiek szpiegował dla Zachodu. Jako pułkownik wywiadu wojskowego pracujący pod przykrywką członka radzieckiej misji przy ONZ w Nowym Jorku, zwrócił się w listopadzie 1961 do znajomego agenta FBI z propozycją spotkania z dowódcą amerykańskiej 1 Armii, stacjonującym na Governor's Island w pobliżu Manhattanu. Po spotkaniu zapoznano go z podającym się za oficera CIA funkcjonariuszem FBI.

Amerykane zaczęli prowadzić Polakowa w styczniu 1962, nadając mu kryptonim Top Hat. W tym czasie kierował siatką wywiadu radzieckiego, której wielu agentów osobiście wyszkolił. Wśród tzw. nielegalów, których wydał, znajdowali się m.in. Aleksandr Sokołow i Kaarlo Tuomi. Uważa się także, iż zdekonspirował Brytyjczyka —* Franka Bossarda oraz szpiegów działających w amerykańskich siłach zbrojnych: Nelsona C. Drummonda, Jacka E. Dunlapa i Williama H. Whalena.

Polaków sprawiał wrażenie człowieka, który działa z nienawiści do ustroju radzieckiego. Przyjmował prezenty, ale nigdy nie zgodził się na gratyfikację pieniężną. Gdy w 1963 powrócił do Moskwy, przeszedł pod kompetencje CIA, choć FBI próbowało podtrzymywać swój kontakt, wskazując martwe skrzynki prostym szyfrem w ogłoszeniach zamieszczanych w rubryce towarzyskiej w „The New York Times”.

W listopadzie 1965 Polaków został mianowany attache wojskowym w Birmie, a od 1973 w Indiach. Informacje przekazywał ustalonymi wcześniej metodami.

455

PoHard Jonathan Jay

David Wise napisał w Nightmover (1995) [wyd. pol. Kryptonim „Nightmover”, 1997], że po awansie do stopnia generalskiego w 1979 Polaków miał jeszcze większy dostęp do ściśle tajnych informacji; przez lata dostarczył wyjątkowo cennych polityczno-wojskowych informacji, w tym danych o radzieckich strategicznych pociskach raketowych, przeciwpancernych pociskach kierowanych, bojowych środkach chemicznych i biologicznych, chorobach zbóż i obronie cywilnej.

Polaków był jednym z wielu amerykańskich agentów zdradzonych przez oficera kontrwywiadu CIA, Aldricha H. Amesa. Aresztowany przez KGB w jakiś czas po rozpoczęciu przez Amesa działalności szpiegowskiej, został stracony w 1986.

Nie wymieniając nazwiska, dziennik „Prawda” zamieścił w styczniu 1990 artykuł o szpiegu noszącym kryptonim Donald (tym imieniem FBI usiłowało wywoływać Polakowa podczas jego służby w Moskwie), funkcjonariuszu zajmującym „bardzo wysoką pozycję”, który „mając dostęp do wielu tajemnic państwowych, sprzedawał służbom wywiadowczym Stanów Zjednoczonych wszystko, czym się interesowały”. Gdy został aresztowany, miał zdaniem „Prawdy” oświadczyć: Przyzwyczaiłem się do balansowania na ostrzu noża i nie wyobrażałem sobie innego życia. Gdy czułem już na karku oddech KGB, po zanalizowaniu własnych czynów przestałem się tym przejmować.

Informacje faktograficzne, podane w artykule, pasują z grubsza do życiorysu Polakowa. Pracownicy wywiadu amerykańskiego byli zdania, że opisana historia miała podreperować mocno nadszarpanię prestiż KGB.

Niektórzy wyżsi funkcjonariusze amerykańscy kwestionowali wartość dokumentacji pozyskanej od Top Hata. Szef kontrwywiadu CIA James Jesus Angleton uważał, iż zarówno on, jak i Fedora byli podwójnymi agentami, mającymi dezawuować informacje —♦ Anatolija Golicyna. Inni analitycy podkreślają, iż przyjęte na podstawie informacji Polakowa zbyt pesymistyczne oceny potencjału raketowego ZSRR doprowadziły do niekorzystnych amerykańsko-radzieckich układów rozbrojeniowych. Z drugiej strony dyrektor CIA William Casey, po zakończeniu w latach osiemdziesiątych specjalnego dochodzenia, uznał, że Top Hat był lojalny wobec Stanów Zjednoczonych.

Polgar Thomas C

Szef placówki CIA w Sajgonie w ostatniej fazie wojny wietnamskiej. Żyd węgierski, do Stanów Zjednoczonych wyemigrował w latach trzydziestych. W czasie II wojny światowej, z racji wybitnych zdolności językowych zwolniony ze służby wojskowej i przydzielony do Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS). W CIA od chwili jej powstania; służbę pełnił w rozbudowanej placówce Agencji w Berlinie.

Obejmując placówkę sajgońską w 1972, formalnie jako asystent ambasadora Stanów Zjednoczonych do poruczeń specjalnych, był już legendarną postacią Zarządu Planowania CIA. Charakteryzując go w Decent Interval (1977), -> Frank Snepp, były oficer wywiadu CIA w Wietnamie, napisał:

Z powodu akcentu i swej przeszłości Polgar zawsze uważał się za outsidera w elitarnym środowisku biurokracji CIA, i jako taki czuł się w obowiązku bezustannie demonstrować swoją wiedzę i inteligencję. (...) Brak poczucia pewności siebie bez wątpienia pomógł mu nawiązać stosunki z Wietnamczykami. (...) Obracając się w środowisku grubych ryb sajgońskich, Polgar powstrzymywał się od opinii krytycznych i brał za dobrą monetę wszystko, co usłyszał, nawet wtedy, gdy wiedział, że chodzi tylko o interesy osobiste.

W owym czasie - aczkolwiek politycy amerykańscy nie przyznawali się do tego publicznie - wojna dobiegała już końca, a kwestia wpływu, jaki miała na nią CIA, schodziła na plan dalszy wobec zabiegów prezydenta Nkona i sekretarza stanu Henry'ego Kissingera o znalezienie sposobu jej przerwania.

Polgar opuścił placówkę na pokładzie jednego z ostatnich helikopterów ewakuujących ambasadę Stanów Zjednoczonych w Sajgonie w kwietniu 1975.

W kwietniu 1987 przeszedł na emeryturę. Powołany w skład grona ekspertów komisji senackiej, prowadzącej dochodzenie w sprawie afery Iran - Contras, bezskutecznie nalegał na wnikliwe zbadanie w niej roli CIA.

Kiedy prezydent —* George Bush nominował —* Roberta M. Gatesa na stanowisko —♦ dyrektora Centrali Wywiadu, Polgar napisał w artykule dla „The Washington Post”:

Gates zachowuje się, jakby znajdował się we mgle albo był zainteresowany przede wszystkim utrzymaniem prawdy z dala od opinii publicznej, a nawet, w rzeczy samej, z dala od Kongresu. PoHard Jonathan Jay (ur. 1943)

Analityk Wywiadu Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych; prowadził działalność szpiegowską na rzecz Izraela.

W 1977, w rok po ukończeniu Stanford University, rozpoczął studia podyplomowe w Szkole Prawa i Dyplomacji im. Fletchera na Tufts University, z których zrezygnował, nie uzyskawszy dyplomu, w 1979.

We wrześniu tego roku rozpoczął pracę jako cywilny analityk Ośrodka Wsparcia

Wywiadowczego US Navy w Suitland w stanie Maryland (w dokumentach podał fałszywe dane o swym wykształceniu i zmyślone refe-

rencje, czego nikt jednak nie spostrzegł) i uzyskał poziom -> prawa dostępu pozwalający na korzystanie z materiałów określonych jako —* tajne specjalnego przeznaczenia.

Wkrótce nawiązał kontakt z attache wojskowym ambasady RPA, o czym kontrwywiad amerykański powiadomił US Navy. W następstwie Pollardowi cofnięto prawo dostępu do tajnych informacji. Pracy jednak nie stracił.

W czerwcu 1984 przywrócono mu utracony poziom prawa dostępu i przeniesiono do Centrum Gotowości Antyterrorystycznej (Anti-Terrorism Alert Center), nowego zespołu utworzonego przy Wydziale Analizy Zagrożeń Służby Śledczej Marynarki Wojennej (Naval Investigative Service - NIS), gdzie miał do czynienia z materiałami o pierwszorzędym znaczeniu dla bezpieczeństwa państwa, w tym z danymi satelitarnego rozpoznania fotograficznego i raportami CIA.

Wykraczając znacznie poza swoje uprawnienia, Pol-lard udostępnił niektóre z tych dokumentów pewnemu oficerowi australijskiej marynarki wojennej i jednemu ze zwolenników mudżahedinów afgańskich. Ustalono, że Pollard przekazywał tajne informacje co najmniej trzem swym znajomym. Władze uznały to później za próbę utworzenia prywatnej służby informacyjnej. Mniej więcej w tym czasie Pollard poznał w Nowym Jorku obywatela izraelskiego, przedstawiającego się jako „Avi”. Był to pułkownik sił powietrznych Izraela, a zarazem agent wywiadu tego państwa, Aviem (Avi) Sella, formalnie student New York University, który zasugerował mu możliwość godziwego zarobku w zamian za przekazanie Izraelowi tajnych informacji. Poprosił o dostarczenie „próbki” tego rodzaju materiałów. W kilka dni później w Waszyngtonie Pollard przekazał mu szczegółowe dane dotyczące lokalizacji wytwórni broni chemicznych w Iraku.

Zgodnie ze standardową procedurą Sella jako agent werbunkowy przekazał Pollarda oficerowi prowadzącemu, Josefowi (Jossi) Jagurowi - oficjalnie izraelskiemu konsulowi ds. naukowych w Nowym Jorku. Ja-gur i Pollard spotkali się w Paryżu z Rafaelem (Ra-fim) Eitanem, weteranem wywiadu izraelskiego, szefem Naukowego Biura Łącznikowego przy izraelskim Ministerstwie Obrony (Lakam). Izraelczycy przyjmowali go w Paryżu wystawnie (narzeczona Pollarda dostała w prezencie pierścione z brylantami wartości 10 tysięcy dolarów, a na odjeździe Sella wręczył obojgu ok. 12 tysięcy dolarów na pokrycie kosztów podróży po Europie i zaproponował miesięczne wynagrodzenie w wysokości 1,5 tysiąca dolarów w zamian za dalsze usługi szpiegowskie).

Po powrocie do Stanów Zjednoczonych Pollard szybko nabrał wprawy w rzemiośle szpiegowskim. Przepisy bezpieczeństwa w siedzibie Wywiadu Marynarki Wojennej w Suitland traktowano bardzo liberalnie, w związku z czym Pollard mógł bez przeszkód penetrować komputerowo praktycznie każdy zbiór informacji. Najbardziej ich źródłem była baza danych Agencji Wywiadu Obronnego (Defense Intelligence Agency - DIA), zawierająca materiały dotyczące wszystkich państw świata.

Trzy razy w tygodniu Pollard pakował do teczek nagromadzone wydruki komputerowe, fotografie satelitarne oraz tajne dokumenty i - przez nikogo nie niepokoiony - wynosił je z pracy. W jakimś bezpiecznym miejscu, gdzie nikt nie mógł go śledzić, np. w automatycznej myjni samochodowej, przekładał je do walizki, którą w piątki lub soboty zawoził do umówionego mieszkania w Waszyngtonie. Izraelczycy kopiowali je przez weekend, a w poniedziałek rano Pollard odwoził wszystkie materiały do Suitland. W Izraelu zajmował się nimi specjalnie w tym celu powołany zespół analityków.

Wiosną 1985 miesięczne wynagrodzenie Pollarda wzrosło do 2,5 tysiąca dolarów, wywiad

izraelski pokrył ponadto wszystkie koszty jego miesiąca miodowego spędzonego w Europie. (Wziął ślub z Anną Henderson w Wenecji, skąd Orient-Expressem, w prywatnym przedziale za 700 dolarów, młoda para udała się do Zurychu, a stamtąd do Izraela, gdzie również traktowano oboje jako gości, a na pożegnanie wręczono im 10 tysięcy dolarów gotówką).

Kilka miesięcy później, już w Waszyngtonie, Jagur pokazał Pollardowi wyrobiony na nazwisko Danny'ego Cohena paszport izraelski z jego zdjęciem, przekazał mu numer konta w jednym z banków szwajcarskich, dodając, że znajduje się już na nim 30 tysięcy dolarów. Obiecał, że podobna kwota przekazywana będzie na ten rachunek corocznie przez najbliższe dziesięć lat, po czym Pollard miał prawdopodobnie osiąść na stałe w Izraelu.

Tymczasem bezpośredni zwierzchnik Pollarda, kmdr Jerry Agee, zaalarmowany rozmiarami zapotrzebowania na dane, zlecił dokonanie „szczegółowej analizy” zakresu obowiązków swego podwładnego i kontrolę komputera, którym się posługiwał. 8 listopada 1985 Pollard uzyskał wydruk danych tajnych specjalnego przeznaczenia, dotyczących Bliskiego Wschodu, którego nie znaleziono podczas starannego przeszukania jego stanowiska pracy, co znaczyło, że Pollard wyniósł go poza obręb budynku. Agee poinformował o tym NIS i ->FBI.

W poniedziałek 18 listopada wynoszącego z pracy 60 tajnych dokumentów, w tym 20 ściśle tajnych, Pollarda zatrzymano i cofnięto do biura, gdzie został przesłuchany przez agentów FBI i NIS. 21 listopada, po kilku bezskutecznych próbach zmylenia prowadzących śledztwo, obserwowany przez agentów FBI Pollard zwrócił się do ambasady Izraela z prośbą o azyl polityczny, którego mu jednak odmówiono. Został aresztowany, gdy wychodził z budynku placówki. Annę Henderson-Pollard zatrzymano nazajutrz.

457

Pontecowo Bruno

Ujawnienie szpiegowskiej działalności Izraela w Stanach Zjednoczonych zagroziło załamaniem stosunków między obydwoma państwami. Rzecznik rządu izraelskiego bezzwłocznie uznał ją za „oburzające samowolne odstępstwo” od „zasad realizowanej przez Izrael polityki nieangażowania się w operacje szpiegowskie na terenie Stanów Zjednoczonych i przeciwko nim”.

Wkrótce jednak stało się jasne, że była to akcja trwająca od dawna i starannie przygotowana. Trudno mi (...) wyobrazić sobie większy uszczerbek dla bezpieczeństwa narodowego - skomentował aferę sekretarz obrony Caspar Weinberger. - Nasz kraj poniósł poważne i nieodwracalne straty. Ujawniono dane, które Stany Zjednoczone celowo zarezerwowały tylko do swojego użytku, mając świadomość, że dostanie się ich w niepowołane ręce może wyrządzić niepowetowane szkody bezpieczeństwu państwa.

David Geneson, jeden z dwóch amerykańskich prokuratorów posiłkowych w sprawie Pollarda, powiedział wprawdzie później, że większość materiałów przekazanych przez oskarżonego „okazała się bezużyteczna dla Izraelczyków; mogli je wykorzystać jedynie jako środek nacisku na Stany Zjednoczone i inne państwa”, jednakże wywiad amerykański miał w tej kwestii odrębną opinię. Część materiałów Pollarda trafiła do ZSRR, zapewne dzięki kretom radzieckim w rządzie Izraela. Zawierały one także informacje o agentach i ważnych „kontaktach” amerykańskich w świecie arabskim oraz dane na temat prac kryptologicznych NSA.

Dekonspiracja techniki gromadzenia danych oznacza prawdopodobnie, że siatkę naszych agentów należy spisać na straty - stwierdziła dokonana przez rząd ocena rozmiarów strat związanych z aferą.

Tożsamość agentów amerykańskich może ustalić każdy w miarę kompetentny analityk danych wywiadowczych - czytamy w innym raporcie.

Pollard zaopatrzył również swoich mocodawców w kopie własnych identyfikatorów, dzięki

czemu ich agenci mogli bez przeszkód poruszać się w obrębie gmachów instytucji państwowych. Pollard przyznał się do zarzuconego mu szpiegostwa i skazany został na karę dożywotniego więzienia. Jego żona uniknęła oskarżenia o szpiegostwo, przyznając się do współudziału w kradzieży tajnych dokumentów. Otrzymała wyrok 5 lat więzienia, z którego zwolniono ją po odbyciu trzech piątych kary. Wkrótce rozwiodła się z mężem.

W Izraelu, gdzie Pollard urosł do rangi bohatera narodowego, rozpoczęto szeroką kampanię na rzecz jego zwolnienia. 70 deputowanych do Knesetu wystosowało w 1988 do prezydenta Reagana apel o skorzystanie wobec obojga Pollardów z prawa łaski, a rzecznicy Pollarda porównywali jego przypadek do afery Dreyfusa (obaj byli Żydami). Dreyfus nie był jednak szpiegiem, a Pollarda nie aresztowano z pobudek antysemitycznych.

W 1993, w niecały miesiąc po apelu premiera Icchaka Rabina o uwolnienie Pollarda, sekretarz obrony Les Aspin oznajmił, że w wysyłanych z więzienia listach czternastokrotnie próbował on ujawnić tajne informacje. Clinton oświadczył Rabinowi, że może jedynie rozpatrzyć wniosek o ułaskawienie, wystosowany przez Departament Sprawiedliwości, ale na razie nie otrzymał go. Z apelem o ułaskawienie skazanego wystąpił wcześniej do prezydenta Busha Icchak Szamir.

Wydaje się, że w 1996, po zamachu na Rabina, kolejną prośbę o ułaskawienie - tym razem poufną - wystosował podczas wizyty w Waszyngtonie jego następca Szimon Perez.

Polska

—* Aneks

Połączony Ośrodek Informacyjny Dozoru Oceanicznego,
Joint Ocean Surveillance Information Centre (JOSIC)

Utworzona w styczniu 1990 placówka brytyjska, pracująca dla potrzeb wojskowych ośrodków dowodzenia różnych szczebli i jednostek operacyjnych; podlega 18 Grupie RAF (morskie siły powietrzne) i głównodowodzącemu floty. Siedziba JOSIC mieści się w North-wood, na północ od Londynu.

Połączony Ośrodek Wywiadu, Joint Intelligence Center (JIC)

Wywiadowcze centrum dowództwa sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych, odpowiadające za wsparcie wywiadowcze ośrodków dowodzenia połączonych rodzajów sił zbrojnych i dowódców poszczególnych rodzajów wojsk.

Pomieszczenie do przekazu informacji wydzielonych specjalnego przeznaczenia, Sensitive Compartmented Information Facility (SCIF)

Pomieszczenie lub zespół pomieszczeń przystosowanych do pracy z informacjami wydzielonymi, specjalnego znaczenia, pozbawione okien i zabezpieczone przed wszystkimi rodzajami środków podsłuchu.

Pontecorvo Bruno (1913-1993)

Włoski fizyk, agent wywiadu radzieckiego. Absolwent uniwersytetów w Pizie i Rzymie. Po obronie doktoratu w 1934 pracował pod kierunkiem profesorów: Edoarda

Ponting Clive

458

Amaldiego i Enrica Fermiego. Od 1936 prowadził w Paryżu badania pod kierunkiem Frederica Joliot-Curie, z przekonania politycznych komunisty. Poznał tam też Szwedkę, Mariannę Nordbloom, którą poślubił w 1940. Po klęsce Francji wyjechali do Stanów Zjednoczonych.

W 1943 został zaproszony do pracy w brytyjsko-kanadyjskim zespole badań atomowych w Chalk River w Kanadzie. W tym czasie rozpoczął również pracę dla wywiadu radzieckiego, choć nie udało mu tego udowodnić. Pontecorvo przetrwał bezpiecznie wielką wyspę agencji kanadyjskiej, spowodowaną zdradą Igora Guzienki.

W 1948, mimo podejrzeń o sympatie dla włoskiej Partii Komunistycznej (której tajnym

członkiem został w 1939), otrzymał obywatelstwo brytyjskie, dzięki czemu uzyskał dostęp do spraw objętych klauzulą tajności. W styczniu 1949 skierowano go do Harwell, brytyjskiego centrum badań nuklearnych. W styczniu 1950, tuż przed aresztowaniem jego przyjaciela Klause Fuchsa, MI5 dowiedziało się o komunistycznych inklinacjach Pontecorvo i jego żony. Choć zaprzeczał tym supozycjom, zamierzano przenieść go na uniwersytet w Liver-poolu. Tymczasem w październiku 1950 fizyk wraz z rodziną zaginął podczas wakacji spędzanych na kontynencie. „Zaginięcie” wyjaśniło się 5 marca 1955 na konferencji prasowej zorganizowanej w Moskwie. Pontecorvo oświadczył wówczas, iż w 1952 przyjął obywatelstwo radzieckie i od tego czasu pracuje w Instytucie Fizyki Jądrowej Akademii Nauk. W 1963 „za wybitne osiągnięcia w dziedzinie fizyki” otrzymał Nagrodę Leninowską (wcześniej obdarzono go Nagrodą Stalinowską) i został wybrany akademikiem.

W 1980 urzędnik amerykańskiego Departamentu Skarbu oświadczył, iż rząd Stanów Zjednoczonych jest winien Pontecorvo 14 250 dolarów za patent w dziedzinie radioizotopów, który zastrzegł z Fermim i trzema innymi fizykami.

Ponting Clive

Były podsekretarz brytyjskiego Ministerstwa Obrony, w 1985 postawiony przed sądem z oskarżenia o naruszenie Ustawy o tajemnicy państwowej. Zarzucono mu przekazanie członkom Parlamentu tajnych dokumentów związanych z okolicznościami zatopienia przez brytyjski okręt podwodny argentyńskiego krążownika Belgrano w czasie wojny o Falklandy, w 1982. Mimo zabiegów gabinetu Margaret Thatcher, został uniewinniony.

Popov Duško (1912-1982)

Dobrowolny podwójny -> agent brytyjski, który w 1941 pojawił się w - neutralnych wtedy jeszcze - Stanach

Zjednoczonych z zadaniem założenia tam fikcyjnej niemieckiej siatki szpiegowskiej.

Obracający się w sferach biznesu europejskiego obywatel Jugosławii pozwolił się zwerbować przez -> Ab-wehrę, o czym poinformował władze brytyjskie. W grudniu 1940 niemiecki wywiad wojskowy wysłał go z misją do Wielkiej Brytanii, gdzie przejął go, kierujący wszystkimi podwójnymi agentami —* Komitet XX. Po-pov otrzymał kryptonim Tricycle (rzekomo z racji upodobań seksualnych - lubił mieć dwie partnerki naraz).

W czerwcu 1941 Abwehra zleciła mu wyjazd do Stanów Zjednoczonych i utworzenie tam siatki szpiegowskiej. Na prośbę japońskich sojuszników Rzeszy miał również zebrać szczegółowe dane na temat amerykańskiej bazy marynarki wojennej w Pearl Harbor na Hawajach i sporządzić jej plany.

Brytyjczycy poinformowali FBI o podwójnej roli misji Popova jeszcze przed jego przyjazdem do Stanów Zjednoczonych, dokąd przybył z Lizbony 12 sierpnia 1941. Szef FBI J. Edgar Hoover uznał go jednak za szpiega niemieckiego, który wystrychnął Brytyjczyków na dudka. Uniemożliwił mu podróż na Hawaje, chociaż Popov przekazał FBI mikrofotografie instrukcji niemieckich oraz listę pytań Abwehry, dotyczących bazy w Pearl Harbor. Ich potencjalne znaczenie wywiadowcze zostało jednak przez Biuro zignorowane.

Popov, który przybył do Stanów Zjednoczonych z paszportem jugosłowiańskim i z 70 tysiącami dolarów w gotówce, wynajął luksusowe mieszkanie przy Park Avenue i stał się regularnym bywalcem nowojorskich klubów nocnych. Zdawał sobie sprawę, że jest inwigilowany przez FBI, co traktował z humorem.

Dlaczego, ilekroć nachylę się, żeby powąchać bukiet kwiatów, zawsze muszę podrapać sobie nos o mikrofon? - uskarżał się żartobliwie.

Z drugiej strony nalegał na dostarczenie mu odpowiednio spreparowanych danych wywiadowczych, dzięki którym mógłby dowieść Niemcom, że jego pobyt w Stanach nie jest

stratą czasu. Zapewniał mu je brytyjski Komitet XX, Hoover nie zrobił dla niego prawie nic. Na 1421 stronach mocno ocenzurowanego dossier Popova znaleźć można notatki pracowników FBI, wskazujące, że Jugosłowianinowi przekazywano stare egzemplarze „Infantry Journal” i oficjalne komunikaty prasowe US Army.

-» Biuro Wywiadu Marynarki Wojennej (Office of Naval Intelligence - ONI) nie zdołało przygotować żadnej szczegółowej informacji, która byłaby odpowiednia jako pozorny materiał szpiegowski - stwierdza jeden z takich zapisków.

W lipcu 1943 Popov wrócił do Wielkiej Brytanii, gdzie nadal wyświadczał Brytyjczykom cenne usługi jako podwójny agent.

459

Powers Francis Gary

Znałem go dobrze w czasie wojny, kiedy wiele ryzykował dla aliantów i równie wiele dla nich zrobił - napisał o Po-powie Ewen Montagu. - Pod pewnymi względami mógłby zostać bohaterem lana Fleminga jako jeden z najodważniejszych i pełnych radości ludzi, obdarzony wielkim urokiem osobistym i umiejętnością przyciągania do siebie innych.

Popów Piotr, ppłk (?—1958)

Oficer radzieckiego GRU (wywiadu wojskowego), który był szpiegiem CIA jako odstępcą od 1953 do

1958. Nawiązał kontakt z CIA 1 stycznia 1953, przekazując w Wiedniu amerykańskiemu dyplomacie kartkę z propozycją spotkania. Przekazywał Amerykanom pierwsze - po II wojnie światowej - informacje o nowej strukturze GRU i operacjach wywiadowczych w Austrii i Jugosławii.

W 1954 powrócił do kraju, skąd skierowano go na placówkę do Berlina. Ostrzegł wówczas Amerykanów o zamiarze wysłania do Stanów Zjednoczonych nielegala (kobiety). Agentka obserwowana od chwili przyjazdu, wyczuła zagrożenie i powróciła do ZSRR.

W 1958 Popowa wezwano do centrali. W Moskwie został —* odwrócony przez —* KGB.

Zażądano, aby wyjawiał kanały łączności z CIA. Popów zaaranżował spotkanie ze swym -» oficerem prowadzącym, działającym pod przykrywką dyplomatyczną oficerem CIA, Russellem Langellem. W czasie spotkania, w październiku

1959, zdołał przekazać informację o swoim „odwróceniu”, nim obydwaj zostali aresztowani.

Langelle'a wydalono z ZSRR, Popowa zaś stracono, podobno paląc żywcem w piecu w obecności kilku oficerów GRU.

Początkowo uważano, iż jego dekonspirację spowodowała nazbyt skrupulatna inwigilacja zarządzana przez FBI. Prawdopodobniejsze wydaje się jednak, iż wydał go radziecki —♦ kret w MI6 George Bla-ke.

Portlandu sprawa

Popularne określenie afery szpiegowskiej w brytyjskich zakładach broni podwodnej Admiralicji w Portland. Na ślad siatki natrafiono, gdy CIA otrzymała serię listów od polskiego oficera wywiadu (okazało się, iż był nim Michał Goleniewski), działającego pod kryptonimem Snajper. Autor utrzymywał, iż KGB ma wtyczkę w Admiralicji. CIA przekazała informację MI5.

Śledztwo przeprowadzone przez ~* MI5 nie dało jednak rezultatów; wysiłki skoncentrowano na zakładach w Portlandzie.

Podczas wnikliwego dochodzenia trafiono na ślad byłego cywilnego urzędnika ataszatu morskiego w Warszawie Harry'ego Houghtona. Inwigilacja podejrzanego i jego przyjaciółki Ethel (Bunny) Gee doprowadziła do Gordona Lonsdale'a, a następnie Petera i Helen Krogerów (Morris Cohen). W styczniu 1961 detektywi z Wydziału Specjalnego aresztowali Houghtona, Gee i Lonsdale'a podczas przekazywania materiałów; zatrzymano także Krogerów.

Sprawa portlandzka, jak nazwano ją w prasie, zakończyła się procesem w londyńskim sądzie Old Bailey. Lonsdale dostał 25 lat więzienia, Krogerowie po 20, Houghton i Gee po 15. W wyniku wewnętrznego dochodzenia krytyce poddano niewystarczający system bezpieczeństwa zastosowany przez Admiralicję oraz zaznaczono, iż MI5 odniosło sukces jedynie dzięki informacjom odstępcy.

Positive Vetting, Weryfikacja

Termin brytyjski (dosł. badanie weterynaryjne), popularny zwłaszcza w MI5 i MI6, oznaczający weryfikację aktualnych i potencjalnych pracowników wywiadu pod względem ewentualnego zagrożenia, jakie mogą stwarzać dla bezpieczeństwa państwa. Liberalne podejście do weryfikacji i brak odpowiednich procedur prześwietlania tła uważane są przez krytyków tych służb za podstawową przyczynę, dla której obydwie stały się łatwym obiektem penetracji dla -> kretów radzieckich. (-> Siatka szpiegowska z Cambridge)

Pośrednik

Osoba trzecia, maskująca kontakt między dwiema innymi - zazwyczaj agentem i oficerem prowadzącym - między którymi bezpośrednio spotkania są niewskazane, ze względu na możliwość inwigilacji.

Poufne, Confidential

Określenie najniższego poziomu utajnienia informacji dotyczących bezpieczeństwa narodowego Stanów Zjednoczonych. (Tajne, Ścisłe tajne)

Powers Francis Gary (1929-1977)

Pilot amerykańskiego samolotu rozpoznawczego U-2, zestrzelonego 1 maja 1960 nad Swierdłowskiem w Związku Radzieckim przez pocisk raketowy SA-2. Powers ukończył w 1950 Military College w Tennessee i wstąpił do US Air Force. W 1956, już jako kapitan, został przydzielony do programu U-2, realizowanego przez CIA. CIA zaczynało wtedy wykorzystywać samoloty rozpoznawcze do lotów nad Związkiem Radzieckim z baz w Pakistanie i Norwegii.

Przykrywką dla pilotów U-2 było zatrudnienie w Narodowej Agencji ds. Aeronautyki i Przestrzeni Kosmicznej (National Aeronautics and Space Administration - NASA).

Po przeszkoleniu w Nevadzie Powers został wysłany do bazy samolotów U-2 w tureckiej miejscowości Incir-

Prairie Schooner

460

lik. Odbywał stamtąd loty wzdłuż granicy turecko-radzieckiej. W 1960 otrzymał rozkaz wyjazdu do Pakistanu, skąd po krótkiej odprawie miał odbyć pierwszy lot nad terytorium Związku Radzieckiego. 1 maja 1960 wystartował z Peszawaru w Pakistanie. Miał wylądować w Bodo w Norwegii po przebyciu trasy o długości 6190 km, z czego 4700 kilometrów przypadało na przestrzeń powietrzną ZSRR.

CIA liczyła na uzyskanie zdjęć, na podstawie których byłaby możliwa ocena postępów Związku Radzieckiego w dziedzinie budowy międzykontynentalnych rakiet. Zdjęcia wykonane podczas lotu 5 kwietnia wykazały budowę kompleksu wyrzutni w Tiura Tam. Prezydent Eisenhower udzielił pozwolenia na drugi lot nad tym terenem, ustalając jednak po 1 maja zawieszenie na jakiś czas lotów U-2 z uwagi na mające się odbyć 16 maja w Paryżu spotkanie na szczycie z udziałem prezydenta Eisenhowera, premiera Macmillana, prezydenta de Gaulle'a i premiera Chruszczowa. Po spotkaniu planowano - nie mającą precedensu - podróż Eisenhowera do Moskwy.

Powers twierdził później, że zapewniano go, iż na osiąganą przez jego U-2 wysokość (20 400 metrów) żaden radziecki samolot ani pocisk raketowy nie będzie w stanie go osiągnąć. Nad Swierdłowskiem jednakże w U-2 uderzył pocisk raketowy. Powers katapultował się.

Kierownictwo CIA, które przejęło radziecki radiogram o „zestrzeleniu celu”, było przekonane, iż Powers zginął lub zgodnie z rozkazami popełnił samobójstwo. Nakłoniło dowództwo US Air Force, aby złożyło oświadczenie, iż jeden z samolotów „badających dla NASA wyższe warstwy atmosfery” zaginał po starcie z bazy w Turcji.

W przemówieniu wygłoszonym 5 maja zdenerwowany Chruszczow ujawnił fakt zestrzelenia samolotu i oskarżył „agresywne koła amerykańskie” o próbę udaremnienia konferencji na szczycie. Stany Zjednoczone trzymały się wersji o samolocie meteorologicznym, dodając jednak, że najprawdopodobniej na skutek awarii systemu dostarczania tlenu w samolocie pilot stracił przytomność, a włączający się w takich sytuacjach pilot automatyczny naruszył strefę powietrzną Związku Radzieckiego.

6 maja Chruszczow wygłosił następne przemówienie, w którym oświadczył: pilot samolotu był w dość dobrym stanie i nawet kopał! Zrobiliśmy to celowo [tj. zachowaliśmy początkowo w tajemnicy zestrzelenie samolotu], ponieważ gdybyśmy od razu podali wszystkie szczegóły, Amerykanie wymyśliliby natychmiast jakąś inną bajeczkę!

W Waszyngtonie Allen W. Dulles, dyrektor Centrali Wywiadu, złożył rezygnację ze stanowiska, ale Eisenhower jej nie przyjął. Politycznym efektem incydentu z U-2 stało się zerwanie konferencji paryskiej i ochłodzenie stosunków radziecko-amerykańskich.

W Moskwie Rosjanie przygotowywali się do pokazowego procesu Powersa. Sam Jaffe, dziennikarz CBS, akredytowany przy prasowej obsłudze procesu otrzymał odpowiednie instrukcje od CIA. Zgodnie z twierdzeniem Michaela R. Beschlossa, zawartym w *Mayday: Eisenhower, Khrushchev and the U-2Affair* (1986)

Jaffe otrzymał dane o radzieckim szpiegostwie, którymi miał się posłużyć, gdyby Chruszczow wyjawiał istnienie U-2. W swoim reportażu Jaffe powinien określać Powersa nie jako pilota samolotu szpiegowskiego, ale rozpoznawczego.

Dziennikarz CBS towarzyszył żonie Powersa, Barbarze, w czasie lotu do Moskwy. Powiedział później, że wyznała mu, iż nienawidzi Powersa, ale publicznie stała po jego stronie.

Powers, postawiony w Moskwie przed sądem, w publicznym procesie przyznał się do winy i został skazany na 10 lat więzienia. 10 lutego 1962 wymieniono go na radzieckiego szpiega, płk. —* Rudolfa Abła (alias William Fischer). Po powrocie do Stanów Zjednoczonych został odznaczony przez CIA i zatrudniony przez koncern Lockheeda jako pilot oblatywacz. Gdy dowiedział się, iż jego pobory potajemnie finansuje Agencja, odszedł z pracy. Został latającym reporterem, przekazującym ze śmigłowca sprawozdania o ruchu na autostradach. 1 sierpnia 1977 zginął w katastrofie swej maszyny podczas wykonywania obowiązków sprawozdawcy z sytuacji na drogach w Los Angeles.

Prairie Schooner

Ścisłe tajny program gromadzenia danych rozpoznania podwodnego, realizowany w latach siedemdziesiątych przez Marynarkę Wojenną Stanów Zjednoczonych.

Prawo dostępu do informacji, Security Clearance

Prawo dostępu do informacji o określonym poziomie utajnienia, przyznawane w USA personelowi wojskowemu, pracownikom instytucji rządowych i firm realizujących zamówienia państwowe.

Departament Obrony Stanów Zjednoczonych wyróżnia trzy poziomy prawa dostępu - do materiałów określonych odpowiednio jako: poufne (Confidential), tajne (Secret) i ściśle tajne (Top secret). Departament Energii wprowadził własny - niezależny od wymienionych - poziom utajnienia informacji dane zastrzeżone, korzystanie z których wymaga - również odrębnego - poziomu prawa dostępu. Klasyfikacja tylko do użytku służbowego nie jest określeniem poziomu utajnienia danych z punktu widzenia ich wagi dla bezpieczeństwa narodowego, chociaż często,

acz najzupełniej niesłusznie, za takie się ją uważa.

Na początku 1985, w rozkwicie dekady szpiegów, około 2 milionów 800 tysięcy pracowników różnych amerykańskich instytucji rządowych oraz kilka milio-
461

Prieobrażenski Prikaz

nów osób, stanowiących cywilny i wojskowy personel sił zbrojnych, dysponowało co najmniej jednym z wymienionych poziomów prawa dostępu.

Precious Stone

OFEK

Prezydencki Komitet Doradczy ds. Wywiadu Zagranicznego,

President's Foreign Intelligence Advisory Board (PFIAB)

Wpływowy zespół przy prezydencie Stanów Zjednoczonych i jego gabinecie, dokonujący przeglądu i oceny działań wszystkich instytucji państwowych uczestniczących w cyklu wywiadowczym, poziomu ich zarządzania, polityki kadrowej i finansów.

PFIAB powołany został 6 lutego 1956 przez Eisenhowera jako Prezydencka Komisja Konsultacyjna ds. Działalności Wywiadu Zagranicznego (President's Board of Consultants on Foreign Intelligence Activities), w której skład weszli wybitni przedstawiciele świata biznesu, znawcy stosunków międzynarodowych i zagadnień wywiadu.

W 1961 nastąpił znaczny wzrost aktywności PFIAB. Kennedy, uważający go za swój najważniejszy organ doradczy, poważnie poszerzył jego kompetencje. Za jego prezydentury PFIAB, którego przewodniczącym był w latach 1956-1963 -> James R. Killian, zbierał się przeciętnie raz na tydzień, często z udziałem głowy państwa. Ze 170 formalnych rekomendacji PFIAB Kennedy zaaprobował 125, odrzucił 2, realizację pozostałych odłożył.

Prezydent Johnson nadał temu gremium obecną nazwę, a w 1969 Nixon dokonał reorganizacji, czyniąc je odpowiedzialnym nie tylko za bieżący nadzór i ocenę funkcjonowania służb wywiadu zagranicznego, ale także za kontrolę działalności CIA oraz wszystkich pozostałych służb i instytucji składających się na Wspólnotę Wywiadów Stanów Zjednoczonych.

W maju 1977 prezydent Carter rozwiązał PFIAB. Motywem decyzji było w równej mierze poparcie, jakie komitet wyrażał dla koncepcji operacji tajnych, co przekonanie prezydenta, że z zadań doradztwa związanego z działalnością wywiadu wystarczająco wywiązuje się Rada Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council - NSC) oraz szefowie poszczególnych agencji i służb wywiadowczych.

Komitet reaktywowany został przez prezydenta Reagana 20 października 1981. W jego skład weszło wówczas 19 niezależnych od rządu „wybitnych obywateli”, w tym: ->William J. Casey, przyszły dyrektor Centrali Wywiadu; laureat Nagrody Nobla, twórca bomby wodoro-
rowej, Edward Teller; przyszły sekretarz obrony Clark Clifford; były przewodniczący Połączonego Komitetu Szefów Sztabów gen. Maxwell Taylor; -> Edwin Land, sława zakładów Polaroida, pionier w dziedzinie budowy aparatów fotograficznych dla satelitów; były gubernator Teksasu John Connolly; byli ambasadorowie Clare Booth Luce i Nelson A. Rockefeller oraz przyszły kandydat na prezydenta, Ross Perot. W Veil: The Secret Wars of CIA 1981-1987(1987) dziennikarz Bob Woodward określił ich mianem „dynamicznej, bezstronnej rady starszych, cieszącej się względami Białego Domu”.

Członkowie PFIAB nie otrzymują żadnego wynagrodzenia. Jeden z nich jest także przewodniczącym trzyosobowej Rady Nadzoru Wywiadu (Intelligence Oversight Board).

Przewodniczący PFIAB:

1956-1963 dr James R. Kilian

1963-1968 Clark H. Clifford

1968-1970 gen. Maxwell D. Tylor, US Army
(w st. spocz.)
1970-1976 adm. George W. Anderson,
US Navy (w st. spocz.)
1976-1977 Leo Cheme
1982-1990 ambasador Annę L. Armstrong
1990-1991 senator John G. Tower
1991-1993 adm. Bobby Ray Inman
(pełniący obowiązki),
US Navy (w st. spocz.)
1993-1994 adm. William J. Crowe jr, US Navy
(w st. spocz.)
1994-1995 członek Izby Reprezentantów
Les Aspin
1996 -1997 członek Izby Reprezentantów
Thomas F. Foley
1997- byty senator Warren B. Rudman

Prieobrażenski Prikaz

Rosyjska tajna policja polityczna. Urząd centralny o kompetencjach ministerialnych, stanowił swoistą kontynuację opriczyny Iwana Groźnego. Był odległym w czasie poprzednikiem - »WCzeKa, -> NKWD i KGB.

Utworzony przez cara Piotra w 1686 w celu kierowania dwoma przybocznymi pułkami gwardii - Prieobra-żenskim i Siemionowskim. W 1695 nadano mu nazwę Prikazu Prieobrażenskigo, z zadaniem ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego Moskwy. Po 2 latach przyznano mu prawo prowadzenia postępowań śledczych i dochodzeń we wszystkich sprawach dotyczących bezpieczeństwa państwa. Mógł przesłuchiwać każdego Rosjanina, niezależnie od jego stanu i rangi. Biuru przyznano prawo sądenia wszystkich przestępstw, zwłaszcza zdrady, popełnionej „słowem lub czynem”, chyba że car zechciał zadecydować inaczej. Kompetencje Prikazu ograniczono w 1718, wraz z powołaniem przy carze Tajnej Kancelarii.

Primakow Jewgienij

462

Składał się z kierownika oraz kilku urzędników. Współpracowali z nim oficerowie i żołnierze obydwu pułków gwardii. Podczas śledztwa w specjalnej sali stosowano tortury. Przesłuchania prowadzono w obecności zapraszanych świadków, w tym bojarów.

Biuro po przeniesieniu stolicy do Sankt Petersburga w 1705 pozostało w Moskwie, zapewne dlatego, iż car uznawał to miasto za siedlisko opozycji. Prikaz prowadził dochodzenia w kilku tysiącach spraw. W większości dotyczyły chłopów pańszczyźnianych, ale także zbuntowanych w 1698 strzelców i z inspiracji byłej regentki Zofii, przyrodniej siostry cara.

Na czele Prikazu stał książę Fiodor Romodanowski (ok. 1640-1717). Biograf cara, Robert Massie, pisał o nim w Peter the Great (1982) j ako

o dzikim, brutalnym mężczyźnie, ślepo oddanym Piotrowi. Bezlitośnie rozprawiał się z najmniejszymi nawet przejawami zdrady i buntu. Wykorzystywał rozbudowaną sieć donosicieli. Romodanowski i jego tajne biuro doskonale wykonywali swe ponure obowiązki, nawet przypadki zdrady dokonanej „słowem lub czynem” nie zagroziły nigdy tronowi.

Romodanowski, awansowany do rangi admirała oraz burmistrza Moskwy, zarządzał Prikazem aż do śmierci. Schedę po nim objął po roku syn, Iwan. Prikaz rozwiązano w 4 lata po śmierci Piorta I, w 1729.

Nazwa Prikaz Priebrażenski pochodzi od podmoskiewskiej wsi Priebrażenskoje, w której dorastał i sposobił się do objęcia władzy przyszy car Piotr.

Primakow Jewgienij (ur. 1929)

Polityk radziecki i rosyjski, przewodniczący KGB, szef Służby Wywiadu Zagranicznego (SWR), minister spraw zagranicznych, premier 1998-1999.

W 1953 ukończył Instytut Orientalistyczny, przez następne trzy lata był aspirantem na Uniwersytecie Moskiewskim. W latach 1956-1962 pracował w Komitecie ds. Radia i Telewizji, awansując od korespondenta do zastępcy redaktora naczelnego.

W 1962 rozpoczął pracę w redakcji „Prawdy”, specjalizując się w sprawach Azji, Afryki i Środkowego Wschodu. W 1977 opuścił zespół „Prawdy”, gdyż mianowano go zastępcą dyrektora Instytutu Orientalistyki. Stanowisko to piastował do 1985, kiedy powierzono mu obowiązki dyrektora Instytutu Gospodarki Światowej i Stosunków Międzynarodowych.

W 1987 został zastępcą członka Komitetu Centralnego KPZR, i jeszcze w tym samym roku wybrany deputowanym do Rady Najwyższej Związku Radzieckiego. Michaił Gorbaczow powierzył mu rolę osobistego wysłannika do krajów Bliskiego Wschodu. W dwa lata później był już zastępcą członka Biura Politycznego. Od marca 1990 członek Rady Prezydenckiej; wypowiedział się przeciwko puczowi.

Po zduszeniu puczu mianowany z inicjatywy Wadima Bakatina pierwszym zastępcą przewodniczącego KGB i szefem PGU, a następnie powołanej w jego miejsce Służby Wywiadu Zagranicznego (SWR).

Był pierwszą osobą spoza środowiska wywiadowczego, kierującą najważniejszym organem wywiadu Związku Radzieckiego w ponad 70-letniej historii, od czasów utworzenia WCzeKa.

W nie mającym precedensu oświadczeniu, jakie wygłosił 2 dni po objęciu stanowiska w KGB, Primakow powiedział na konferencji prasowej, że jest zwolennikiem większej głośności w strukturach wywiadu. Charakteryzując nowoczesne służby wywiadowcze, stwierdził:

Jeśli myślicie, że szpiegzy to ludzie w szarych płaszczach, stojący na rogach ulic, podsłuchujący rozmowy i zamykający za kraty, to moja nominacja jest niewłaściwa. Musimy posługiwać się metodami analitycznymi, syntetyzować informacje. To jest praca naukowa.

Szefostwo SWR Primakow przejął w grudniu 1991. Kierował działalnością rosyjskiego wywiadu zagranicznego w trudnym okresie transformacji ustrojowej. 10 stycznia 1996 Jelcyn powierzył mu tekę ministra spraw zagranicznych.

Przed objęciem obowiązków szefa KGB Primakow wiele podróżował, Stany Zjednoczone odwiedził trzykrotnie w latach 1987-1990.

[Jesienią 1998, w warunkach kryzysu struktur państwa, Jelcyn powierzył mu tekę premiera.

Wiosną 1999 niespodziewanie zdymisjonowany ze stanowiska. Jest redaktorem naukowym 6-tomowej historii wywiadu rosyjskiego i radzieckiego].

Prime Geoffrey A. (ur. 1938)

Brytyjski kryptolog Zarządu Głównego Łączności Rządowej (Government Communications Headquarters - GCHQ), szpiegujący dla Związku Radzieckiego. Prime uczył się języka rosyjskiego w czasie służby w RAF, gdzie zajmował się nasłuchem łączności radiowej Układu Warszawskiego. Już wtedy zwerbowało go KGB. Po opuszczeniu RAF w 1968 przez prawie 8 lat pracował w Londynie jako kopista w firmie handlowej, nadal jednak utrzymywał kontakt z KGB, posługując się krótkofalówką.

W marcu 1976 rozpoczął pracę w GCHQ w Cheltenham, gdzie tłumaczył radzieckie meldunki. Został przydzielony do ściśle tajnego Wydziału J, zajmującego się przechwytywaniem najważniejszych z punktu widzenia władz brytyjskich komunikatów radzieckich. Brytyjczycy zdobytymi informacjami dzielili się ze Stanami Zjednoczonymi. Prime objął stanowisko szefa

wydziału w listopadzie 1976.

We wrześniu 1977 z powodu „kłopotów małżeńskich” porzucił służbę i zaczął pracować jako taksówkarz w Cheltenham. Zabrał jednak z GCHQ wiele tajnych dokumentów, które w 1980 sprzedał KGB.

463

Profumo afera

Prime, z natury samotnik, prowadził potrójne życie, był bowiem nie tylko szpiegiem, ale i pedofilem, interesującym się małoletnimi dziewczynkami. Dochodzenie policji obyczajowej doprowadziło w 1982 do aresztowania go i oskarżenia o czyny lubieżne. Wtedy też jego żona wyjawiała, iż prowadził działalność szpiegowską.

Podczas rewizji w mieszkaniu Prirre'a znaleziono 2287 fiszek z zapisami dotyczącymi ofiar. Znaleziono także formularz szyfru i instrukcje posługiwania się mikrodotem. Prime miał dostęp, jak określono to w sądzie, do „informacji tajnych specjalnego znaczenia” w okresie co najmniej od 1968 do 1977. W 1982 osądzono go za uprawianie szpiegostwa i skazano na 35 lat więzienia; wyrok zwiększono o 3 lata za czyny lubieżne.

Radziecki kryptonim Prirre'a to Rowlands.

Priorytetowe dane wywiadu

Informacje lub dane wywiadowcze, których treść wymaga natychmiastowego przekazania głowie państwa lub innym organom władzy podejmującym strategiczne decyzje polityczne.

Proces wywiadowczy

Cykl wywiadowczy

Profumo afera

Skandal związany z seksem i szpiegostwem, który poprzedził złożenie rezygnacji przez brytyjskiego premiera, Harolda Macmillana.

Afera zaczęła się od artysty Stephena Warda, należącego do brytyjskiej śmietanki towarzyskiej, i jego dwóch protegowanych, kilkunastoletnich prostytutek: Christine Keeler i Mandy Rice-Davies. Keeler utrzymywała stosunki seksualne z ministrem wojny, Johnem D. Profumo, i radzieckim zastępcą attache marynarki wojennej, kpt. 3 rangi Jewgienijem Iwanowem. Wkrótce po przybyciu do Londynu w marcu 1960 Iwanow został przedstawiony Wardowi. Szybko zostali przyjaciółmi. W tym czasie Keeler i Rice-Davies, wykonawczynie tańca erotycznego, mieszkały z Wardem, który utrzymywał stosunki seksualne tylko z Rice-Davies. Iwanow poznał Keeler wiosną 1961; w swojej autobiografii *The Naked Spy* (1992) tak opisał dziewczynę:

W Christine było coś magicznego. (...) Różniła się od dziewczyn z prowincji, prostych i naiwnych. (...) Niebezpieczne stworzenie, podstępne i zdradliwe. Jej oczy powiedziały mi to: jaśniały pasją, namiętnością i przebiegłością. Niczym małe zwierzątko, była wdzięczna i czarująca, ale także drapieżna.

Ward wprowadził Iwanowa do kręgu swoich znajomych. Rosjanin poznał lorda Astora, Winstona Churchilla,

księcia Filipa, magnata naftowego Paula Getty'ego i Profumo. Iwanow, doświadczony ->oficer wywiadu radzieckiego GRU, nie miał problemu z kradzieżą dokumentów, w tym tajnych, i „przesłuchiwaniami” w towarzyskich rozmowach wielu przyjaciół Warda.

Szczególnie zainteresował się Profumo, który został członkiem Parlamentu w wieku 24 lat, a w czasie II wojny światowej dosłużył się rangi brygadiera. Potem odniósł sukces jako biznesmen, w 1950 ponownie zasiadł w Parlamencie i ożenił się z aktorką Valerie Hobson. Zajmował kilka różnych stanowisk w rządzie torysów Harolda Macmillana, który został premierem w 1957, a ministrem wojny w 1960.

Profumo poznał Keeler 9 lipca 1961. Pływała nago w basenie w wiejskiej posiadłości Warda, przylegającej do majątku ziemskiego Cliveden, należącego do lorda Astora w Berkshire, gdzie Ward był tego dnia na przyjęciu. Następnego dnia Profumo, nie zważając na obecność żony, flirtował z Keeler. Tego wieczora Iwanow odwiózł Christine do apartamentu Warda w Londynie, gdzie zostali kochankami.

Trzy dni później Ward powiedział swojemu kontaktowi z brytyjskiej Służby Bezpieczeństwa (MI5), że Iwanow zadawał mu szczegółowe pytania o amerykańskie plany umieszczenia w NRD pocisków raketowych z głowicami atomowymi. Sir Roger Hollis, dyrektor generalny MI5, powinien był zawiadomić o tym Foreign Office, władne wydalić z kraju obcego dyplomate podejrzewanego o łamanie ustawy o tajemnicy państwowej. Jednak nie zrobił tego. Dokonana przez niego, a budząca wątpliwości ocena sytuacji w aferze Profumo, wpłynęła później na zwiększenie podejrzeń, że sam był radzieckim kretem.

Iwanow napisał, że zainteresował się Keeler, bo dostrzegł, że „bez wątpienia łączyło ją coś” z Profumo. Jednak, jak pisał dalej,

była półanalfaberką, dziewczyną nadającą się jedynie do pokazywania nóg. Czy miałem zamiar sprawić, by wypytała [Profumo] o tajemnice atomowe?

W każdym razie nic nie przeszkadzało Iwanowowi sypiać z nią. (Żona Iwanowa była szyfrantką w radzieckiej ambasadzie w Londynie).

Tymczasem Służba Bezpieczeństwa ostrzegła Profumo przed Iwanowem i jego związkiem z Wardem. Choć Profumo nie wiedział wtedy o intymnych stosunkach łączących Iwanowa z Keeler, pod koniec 1961 zdecydował się z nią zerwać. Prawie rok później Keeler związała się z dwoma obywatelami Indii Zachodnich. Jeden z nich został aresztowany po bójce, w której walczyli o dziewczynę. Prasa zainteresowała się tym incydentem i szybko odkryła powiązania Keeler z Wardem. W wywiadzie zamieszczonym w „Sunday Pictorial” pod koniec 1962 Christine ujawniła swój związek z Profumo i Iwanowem. Ten ostatni niezwłocznie wyjechał do Moskwy.

Program 1010

464

Profumo zaprzeczył wszystkiemu i próbował wstrzymać prasowe publikacje na ten temat. W Parlamencie musiał jednak odpowiedzieć na różne pytania. 22 marca 1962 oficjalnie zaprzeczył istnieniu „czegokolwiek niewłaściwego” w jego znajomości z panną Keeler. W tym czasie oskarżono Warda o sutenerstwo. Próbuąc ocalić własną skórę, Ward wysłał do Macmillana list, w którym stwierdził, że Profumo kłamał, zeznając przed Izbą Gmin. Znając szczegóły związku Iwanow-Keeler, prasa zaczęła stawiać pytania na temat przecieków, z których Rosjanie mogli korzystać.

4 czerwca 1963 Profumo złożył rezygnację ze stanowiska zajmowanego w rządzie i przyznał się do kłamstwa, jednakże prasa nie przestawała umieszczać na pierwszych stronach gazet informacji o skandalu, aż do czasu dymisji premiera Macmillana w październiku 1963. W sprawozdaniu rządowym stwierdzano, że związek między Profumo, Wardem, Keeler i Iwanowem nie naruszył brytyjskiego systemu bezpieczeństwa, chociaż Iwanow twierdził, że jest wręcz odwrotnie.

Wardowi wytoczono proces, który rozpoczął się 22 lipca w londyńskim sądzie Old Bailey. 30 lipca Ward zażył dużą dawkę środków nasennych. Procesu nie przerwano i uznano oskarżonego winnym czerpania zysków z nierządu. Ward zmarł, nie odzyskawszy przytomności.

Keeler także stanęła przed sądem, oskarżona o krzywoprzysięstwo. Skazano ją na więzienie.

(Mandy Rice-Davies została piosenkarką kabaretową i odniosła sukces, otwierając sieć nocnych klubów.)

Profumo wycofał się z polityki i poświęcił działalności charytatywnej. W 1975 królowa Elżbieta II nagrodziła jego wysiłki na tym polu jednym z najwyższych wyróżnień - Komandorią Imperium Brytyjskiego.

Program 1010

Realizowany przez TRW Corp. program budowy satelitów rozpoznania środkami obrazującymi piątej generacji KH-X, później Keyhole 11. (Byeman, Kennan)

Proskurow Iwan, gen. lejtn. (1907-1941)

Pilot myśliwca i oficer wywiadu, szef GRU, radzieckiego wywiadu wojskowego, w latach 1939-1940. Proskurow łączył funkcje pilota myśliwca i oficera wywiadu w czasie, gdy był radzieckim doradcą wojskowym w Hiszpanii w latach 1937-1938. Brał tam udział w bitwach i zestrzelił kilka samolotów przeciwnika. Przeprowadził kilka znakomitych akcji werbunkowych w krajach ościennych. Sprawując obowiązki dowódcy dywizjonu bombowego, Proskurow otrzymał w 1937 tytuł Bohatera Związku Radzieckiego.

Po powrocie z Hiszpanii Proskurow objął stanowisko szefa GRU; jako pierwszy na tym stanowisku obdarzony tytułem wicekomisarza obrony. Otwarcie wypowiedział się przeciwko paktowi Związku Radzieckiego z Niemcami (podpisanemu w sierpniu 1939), który przygotował grunt dla hitlerowskiej napaści na Polskę i rozpoczęcia II wojny światowej w Europie. Odwołany ze stanowiska w lipcu 1940, został zastępcą dowódcy lotnictwa Frontu Dalekowschodniego, a następnie dowódcą lotnictwa strategicznego. Tuż przed atakiem niemieckim otrzymał komendę sił powietrznych 7 Armii, skoncentrowanej w Karelii. W pięć dni po ataku niemieckim aresztowano go pod zarzutami udziału w spisku, szpiegostwa oraz spowodowania nieprzygotowania radzieckiego lotnictwa do wojny. Wobec postępu wojsk niemieckich wywieziony do Kujbyszewa i tam rozstrzelany wraz z grupą wyższych oficerów 22 października 1941.

Prowokacja

Akcja mająca na celu skłonienie jednostki (instytucji, organizacji, służby wywiadowczej, państwa) do podjęcia określonych działań, zgubnych zazwyczaj w skutkach dla tej jednostki. (Agent prowokator)

Przeciwdziałanie

Wszelkie procedury i środki zapobiegające zagrożeniu ze strony nieprzyjaciela; termin używany zwłaszcza w odniesieniu do -» przeciwdziałania radioelektronicznego.

Przeciwdziałanie radioelektroniczne, Electronic Countermeasures (ECM)

Wszelkiego rodzaju przedsięwzięcia operacyjno-techniczne, których celem jest całkowite lub częściowe sparaliżowanie pracy nieprzyjacielskich systemów i urządzeń radioelektronicznych.

We współczesnej doktrynie wojennej ECM stanowi jeden z najważniejszych rodzajów zabezpieczenia operacji bojowych sił powietrznych, zwłaszcza ich ochrony przed środkami obrony powietrznej strony przeciwnej. Stosowane jest również powszechnie w innych rodzajach sił zbrojnych.

Cele, metody i urządzenia przeciwdziałania radioelektronicznego mogą różnić się od siebie i to w sposób dość istotny, zależnie od rodzaju wojsk. Są to przede wszystkim: obezwładnienie nieprzyjacielskich radiolokacyjnych celowników bombowych, urządzeń radionawigacyjnych i systemów zdalnego kierowania pociskami raketowymi oraz zakłócanie taktycznych i operacyjnych systemów łączności przeciwnika oraz jego urządzeń radiolokacyjnych i maskowanie przeciwradiolokacyjne obiektów.

Podstawowe metody ECM to; wywoływanie zakłóceń radiotechnicznych, zmiana wartości albedo obiektów (przez zmniejszanie skutecznej powierzchni odbicia obiektów, ich maskowanie przeciwradiolokacyjne oraz stosowanie substancji pochłaniających i rozpra-

Pueblo

szających fale elektromagnetyczne) oraz zmiana właściwości ośrodka rozchodzenia się fal elektromagnetycznych (np. jonizacja powietrza).

Generalnie rzecz biorąc, dzielą się one na aktywne (np. emisje fal zakłócających odpowiedniej częstotliwości) i bierne (np. rozpraszanie w powietrzu dużych ilości pasków cienkiej folii aluminiowej - dipoli, co radykalnie zmienia obraz i natężenie echa radarowego obiektu, stosowanie fałszywych celów - pułapek, wywoływanie lokalnych anomalii poziomu jonizacji powietrza itp.).

Projektowanie sprzętu ECM wymaga szczegółowych informacji o aktualnym stanie nieprzyjacielskich środków wojny radioelektronicznej.

Przedsiębiorstwo holdingowe (holding)

W terminologii CIA pojęcie oznaczające podmioty prawa handlowego, stanowiące pozornie własność osób prywatnych, w rzeczywistości zaś założone i w pełni kontrolowane przez służby wywiadowcze za pośrednictwem osób trzecich, których powiązania z tymi służbami mają z reguły charakter poufny (Air America).

Przelot

Misja wykonywana przez samolot rozpoznawczy - mający zamontowane kamery fotograficzne i sprzęt radio-wywiadowczy - nad terytorium nieprzyjacielskiego kraju, zwykle w celu dokonania wywiadu strategicznego. Takie loty różnią się od wykonywania wywiadu taktycznego, który polega na przelocie nad siłami wroga na określonym obszarze, zazwyczaj przyfrontowym.

Termin przelot wszedł do użycia w czasach zimnej wojny, a pierwsze loty rozpoznawcze zachodnich samolotów nad terytorium Związku Radzieckiego odbyły się w 1952. Dokonały ich amerykańskie samoloty bombowe B-47 Stratojet, przystosowane do rozpoznania, oraz brytyjskie samoloty rozpoznawcze Canberra (na wyraźne życzenie rządu amerykańskiego).

Prześwietlanie

Drobiazgowe badania, mające na celu ustalenie wiarygodności i uczciwości danej osoby, z zasady warunek konieczny przyznania jednego z poziomów prawa dostępu. Weryfikowane są: metryka urodzin, poświadczenie obywatelstwa, świadectwa szkolne i zatrudnienia oraz informacje o bankowych operacjach pieniężnych, jak też dane z biur podróży. Zazwyczaj prześwietlający prowadzą również wywiad środowiskowy, zbierając informacje od sąsiadów, przyjaciół i pracodawców osoby prześwietlanej. W Stanach Zjednoczonych procedura prześwietlania obejmuje również kwerendę dotyczących danej osoby kartotek krajowych agencji bezpieczeństwa i policji oraz archiwów sądowych. Od-
rębne procedury prześwietlania agencji FBI stosują wobec wysokiej rangi polityków, m.in. potencjalnych członków gabinetu, nie stosuje się ich natomiast wobec osób piastujących funkcje obieralne, w tym także kongresmanów zasiadających w komisjach sprawujących kontrolę nad działaniami wywiadu. [W Polsce postępowanie sprawdzające oraz dostęp do informacji niejawnych regulują przepisy ustawy z 22 stycznia 1999 - o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. nr 11 poz. 95).]

Przewerbowanie

Przemiana agenta w podwójnego agenta. Dokonuje się tego zwykle metodą „zgody pod przymusem”. W Wielkiej Brytanii w latach II wojny światowej Komitet XX dawał ujętym niemieckim agentom wybór: współpraca w charakterze podwójnego agenta albo egzekucja. Bardzo często szantaż prowadzący do odwrócenia odbywa się z wykorzystaniem elementu seksu. Niekiedy jednak udaje się skłonić wrogiego agenta do przejścia na drugą stronę z pobudek patriotycznych, al-truistycznych lub finansowych.

Przykrywka

Kamuflaż osoby, organizacji lub urzędnika, utrudniający identyfikację przez maskowanie rzeczywistych powiązań.

Psalm

Kryptonim poufnego kanału informacyjnego, którym władze Stanów Zjednoczonych przekazywały tajne informacje związane z obecnością na Kubie radzieckich raketowych pocisków balistycznych z głowicami nuklearnymi, w tym dane dostarczane przez płk. Olega Pieńkowskiego.

Psi zapach

Wynalazek Biura Służb Strategicznych (Office of Statagic Services - OSS), urządzenie rozsiewające trwały zapach, dezorientujący psy idące tropem uciekającego. Agenci wywiadu brytyjskiego używali w podobnym celu ostrej papryki, drażniła ona jednak nozdrza psów gończych, zdradzając tym samym obecność osoby ściganej.

Pueblo

Okręt rozpoznawczy US Navy 23 stycznia 1968 zdobyty przez siły północnokoreańskie około 12 mil morskich od portu Wonsan.

Stary transportowiec wojskowy, przerobiony w latach 1966-1967 na jednostkę rozpoznania radioelektronicznego (ELINT) AGER-2. Pueblo, formalnie jed-

Pueblo

466

nostka US Navy, pozostawał jednak pod kontrolą operacyjną NSA, której pracownikami byli zresztą wszyscy technicy ELINT na jego pokładzie.

W 1968 Pueblo miał się włączyć do operacji Ichthyic i wspólnie z USS Banner dozorować wybrzeża Korei Północnej i południowej Syberii. Rankiem 11 stycznia 1968 opuścił port Sasebo i udał się w pierwszy rejs -oznaczony kryptonimem Pinkroot I. Na jego pokładzie znajdowało się 83 ludzi - 6 oficerów, 72 marynarzy, 2 władających językiem koreańskim żołnierzy piechoty morskiej i 2 oceanografów, cywilnych pracowników marynarki wojennej. Uzbrojenie jednostki było symboliczne - 2 karabiny maszynowe kal. 12,7 mm i broń osobista załogi.

Zadaniem Pueblo była obserwacja północnokoreańskich działań morskich w rejonach portowych, rejestracja „próbek” impulsów elektromagnetycznych, emitowanych z wybrzeża Korei Północnej, oraz dozór radioelektroniczny operujących w tym akwenie jednostek radzieckiej marynarki wojennej.

23 stycznia o godzinie 11.50 znajdujący się w odległości 15,8 mili morskiej od portu Wonsan Pueblo zatrzymany został przez północnokoreańską jednostkę patrolową SO-1, a następnie ostrzelany przez 4 kutry torpedowe Korei Północnej, które pojawiły się wkrótce.

Poczynając od 12.55, Pueblo słał do dowódców w Japonii radiogramy, sygnalizujące, że jednostka jest poważnie zagrożona. Mimo to obecne tam, a także w Korei Południowej, siły Stanów Zjednoczonych nie przedsięwzięły żadnych kroków obronnych. Żadnych przygotowań do obrony nie poczynił również dowodzący Pueblo kmdr Lloyd M. Bucher, który rozkaz zniszczenia tajnych dokumentów i sprzętu wydał dopiero po otwarciu ognia przez SO-1. Bucher napisał potem w „Proceedings” Instytutu Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych:

Wkrótce stało się jasne, że kontynuowanie ucieczki jest równoznaczne z masakrą załogi i utratą wszystkich tajnych materiałów. Stopując okręt, zamierzałem zyskać na czasie, ponieważ niszczenie tajnych dokumentów i sprzętu pod ostrzałem przebiegało nie tak, jak powinno, a uważałem, że

Amerykański okręt wywiadowczy Pueblo, (us navy)

467

Purple, Purpura

to właśnie trzeba skończyć, zanim wszyscy zginiemy, okręt zostanie zdobyty lub zdarzy się jeszcze coś innego. Miałem też desperacką nadzieję, że w końcu w zasięgu wzroku pojawią się jakieś siły amerykańskie, tym bardziej że komunikaty nadawane z Kamiseya twierdziły, że pomoc jest w drodze. W tym momencie nad nami pojawiły się 2 MiG-i północno-koreańskie, które nieskutecznie zaatakowały nas pociskami raketowymi. Jediną naszą szansą wykaraskania się z tej opresji była obiecana pomoc.

28 znajdujących się na pokładzie Pueblo techników ELINT nie miało właściwego przeszkolenia w zakresie awaryjnego niszczenia kryptomateriałów. Brakowało im również odpowiedniego sprzętu (mieli do dyspozycji 50 granatów ogłuszających, kilka młotów kowalskich, bosaki przeciwpożarowe i 2 archaiczne niszczarki do papieru, którym pocięcie stosu dokumentów 20-centymetrowej grubości zajmowało 15 minut), toteż zdolni byli jedynie do bezładnych prób pozbycia się sprzętu i list kluczy.

O 14.02 Pueblo nadał depezę:

NISZCZYMY WSZYSTKIE LISTY KLUCZY I ILE SIĘ DA SPRZ. ELEK. [sprzętu elektronicznego].

O 14.18 wspomniano o maszynach kryptograficznych:

MAMY DO ZNISZCZENIA KW-7 I NIEKTÓRE KARTY W [KWR-] 37 [KG-] 14. MYŚLE, ŻE O TO CHODZI.

Kolejny radiogram, z 14.30, informował:

NISZCZENIE PUB[likacji] NIE UDAJE SIĘ. PRZYPUSZCZAM, ŻE CZĘŚĆ ZOSTANIE SKOMPROMITOWANA.

Żołnierze północnokoreańscy weszli na pokład o 14.32, wtedy też ustała łączność z okrętem. Nikt nie wie, ile ze znajdujących się na Pueblo 400 tajnych dokumentów oraz elektronicznej aparatury nasłuchowej, łączności i urządzeń szyfrujących udało się zniszczyć. Kilku marynarzy twierdziło później, że na pokładzie zostały 2 brezentowe pokrowce wypchane dokumentami, a korytarze były nimi wręcz usłane. Ocalały też schematy ideowe i instrukcje naprawy sprzętu - nikt nie przypominał sobie, by zdołano je pociąć lub wyrzucić za burtę.

Zdobyty Pueblo wszedł do portu Wonsan, gdzie przez kilka następnych dni był systematycznie przeszukiwany przez wywiad północnokoreański i radziecki. 83 Amerykanów (kilku rannych, jeden z marynarzy niebawem zmarł) natychmiast sprowadzono na ląd i poddano przewlekłym, brutalnym przesłuchaniom. Koreańczycy zwolnili załogę dopiero 11 miesięcy później, kiedy rząd Stanów Zjednoczonych złożył oficjalne przeprosiny i przyznał, że do incydentu doszło na północnokoreańskich wodach terytorialnych.

W okresie związanego z tymi wydarzeniami kryzysu (grożącego chwilami wybuchem regulamej wojny -

w rozmowach prywatnych prezydent rozważał ewentualność użycia wobec Korei broni jądrowej) Johnson nie zwracał większej uwagi na fakt kompromitacji dokumentów Pueblo. Maszyny szyfrujące schodziły w tej perspektywie na plan dalszy. Utrata przestarzałych urządzeń szyfrujących i zdezaktualizowanych list kluczy niewiele też zdawała się znaczyć dla marynarki wojennej, głęboko upokorzonej faktem zdobycia jej okrętu.

Komisja śledcza US Navy zaleciła postawienie kmdr. Buchera przed sądem wojennym, ale sekretarz marynarki wojennej wstrzymał wszelkie podjęte wobec niego kroki prawne. Bucher przeszedł na emeryturę w 1973. Pueblo do dziś jest eksponatem w Wonsan.

Pugh Ernest C, pchor.

Marynarz US Navy, stacjonował przy Szkole Językowej Departamentu Obrony (Defence Language School) w Monterey, w stanie Kalifornia. W sierpniu 1982 udał się do konsulatu

radzieckiego w San Francisco i usiłował zdezerterować. Służba Śledcza Marynarki Wojennej (Naval Investigative Service - NIS) ustaliła, że jeszcze przed zaciągnięciem się do marynarki Pugh ubiegał się o azyl polityczny w Związku Radzieckim.

Pugh był entuzjastą Związku Radzieckiego, a w czasie dochodzenia stało się jasne, że Rosjanie mieli zamiar posłużyć się nim do celów szpiegowskich

- pisano w raporcie NIS. Na podstawie diagnozy psychiatrycznej, stwierdzającej u Puga zaburzenia osobowości, zwolniono go od odpowiedzialności sądowej.

Purple, Purpura

Nazwa amerykańskiej maszyny kodującej, użytej do złamania japońskich kodów dyplomatycznych, działająca na zasadach analogicznych do japońskiej alfabetycznej maszyny do pisania 97, skonstruowanej w 1937 przez komandora cesarskiej marynarki wojennej Risaburo It. Urządzenie to, diametralnie różniące się od niemieckiej —♦ Enigmy i innych stosowanych podówczas elektromechanicznych urządzeń szyfrujących, zademonstrowano po raz pierwszy w 1939 w Tokio. W grudniu 1941 wprowadzone zostało do użytku przez japońskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 13 ambasad japońskich i wywiad marynarki wojennej.

Purple, której pierwszy egzemplarz skonstruowano w 1940 w waszyngtońskiej bazie marynarki, była efektem trwającej ponad rok pracy wybitnego kryptoanalityka amerykańskiego Williama F. Friedmana i jego współpracowników ze Służby Wywiadu Łączności (Signal Intelligence Service - SIS). Pierwszą szyfrowaną Purpurowym kodem depezę japońską odczytano w całości pod koniec następnego roku. (Friedman nazwał swoich kolegów magikami, stąd zapewne późniejszy kryptonim materiałów dekryptażu Purple Magie).

Puzzle Pałace

468

W drugim tygodniu września [1940] odtworzono wreszcie bieżące klucze szyfru Purple i zamknięte w skleconej naprędcie czarnej drewnianej skrzynce kłębowisko przewodów elektrycznych wynagrodziło miesiące morderczej pracy, wyrzucając z siebie pierwszy odczyt ściśle tajnej depezy dyplomatycznej z Tokio - wspomina w *And I Was There* (1985) wyższy oficer wywiadu Floty Pacyfiku, kontradmirał Edwin T. Layton.

Do grudnia 1941 powstało 8 takich maszyn, 2 z nich przekazano Departamentowi Wojny, 2 - wydziałom wywiadu Departamentu Marynarki Wojennej w Waszyngtonie, jeden egzemplarz został wysłany do stacji Cast na Filipinach, a 3 - do brytyjskiego ośrodka kryptoanalitycznego w Bletchley Park.

Obróbka materiałów Purple była wspólnym zadaniem waszyngtońskich ośrodków wywiadowczych sił lądowych i marynarki wojennej (US Army zajmowała się depeżami z parzystą datą dzienną, US Navy resztą - wyniki były ich wspólną własnością). Do chwili ataku na Pearl Harbor odczytano blisko 7 tysięcy radioko-munikatów japońskich (prawie 300 dziennie). Najważniejsze przekazywano wąskiemu gronu najwyższych dygnitarzy waszyngtońskich - prezydentowi Rooseveltowi, sekretarzom stanu, wojny i marynarki wojennej, szefowi sztabu sił lądowych, szefowi operacji morskich i kilku starszym rangą oficerom wywiadu tych służb. Materiały Purple sporządzano w 14 kopiach (12 przekazywano odbiorcom, a po zwrocie palono, pozostałe 2 szły do archiwów sił lądowych i marynarki wojennej).

Radiogramy przechwytywane przez stację w Fort Mc-Kinley (na Filipinach, w pobliżu Manili) wysyłano do Waszyngtonu i ośrodka kryptoanalitycznego US Navy na wyspie Corregidor oraz do 2 najstarszych rangą dowódców sił zbrojnych na Filipinach - gen. Douglasa MacArthura i adm. Thomasa C. Harta.

O ile wiadomo, nie ocalał żaden egzemplarz japońskiej maszyny szyfrującej. Zachowały się jedynie ich szkice oraz kilka części, zakopanych przez personel ambasady japońskiej w Berlinie.

Puzzle Pałace, Pałac Łamigłówek

Określenie gmachu Pentagonu w Arlington - od 1942 głównej siedziby Departamentu Obrony i służb wojskowych, wykorzystane przez Jamesa Bamforda jako tytuł autorytatywnego i wyczerpującego opracowania o -> NSA.

Pył szpiegowski

Nieszkodliwa mieszanina kilku składników, w tym ni-trophenylu pentadienu (NPPD) i luminolu, umieszczana przez —*KGB zwykle na klamkach drzwi i samochodów w celu śledzenia ruchów niektórych zachodnich dyplomatów wojskowych. Stosowanie pyłu szpiegowskiego w Moskwie w połowie lat osiemdziesiątych wywołało ostre protesty Ambasady Stanów Zjednoczonych.

Pyramider

Tajny amerykański program badawczy, związany z satelitą łącznościowym, którego szczegóły zostały sprzedane Związkowi Radzieckiemu przez amerykańskich szpiegów Christophera Boyce'a i Andrew D. Lee.

Zeznając na procesie Boyce'a, były oficer -> CIA, —* Victor L. Marchetti w niezwykłym dla jego profesji przychylnie szczerze powiedział, że podobny system łączności satelitarnej był planowany już w latach sześćdziesiątych. Dodał, że CIA rozważała wykorzystanie proponowanego satelity do transmisji danych, mogących co prawda wprowadzić w zakłopotanie środowisko międzynarodowe, ale liczyło na przechwycenie ich przez Związek Radziecki, tak by „Rosjanie dostawali kręćka, próbując dowiedzieć się, co one [przesłane wiadomości] oznaczają, kiedy w rzeczywistości nie miały żadnego znaczenia”. Adwokaci Boyce'a starali się skłonić Marchettiego do stwierdzenia, że Pyramider był przedsięwzięciem nie mającym szans na uwieńczenie sukcesem, więc nie powinien być zaklasyfikowany jako ściśle tajny.

(W krzyżowym ogniu pytań Marchetti zeznał, że odchodząc z CIA w 1969, orientował się jedynie w wynikach etapu przygotowawczego, poza tym satelita nie miał wielu funkcji i nie był równie wszechstronny jak satelita, którego plany opracowano później w TRW).

Boyce, pracujący przy projektach satelitów dla CIA, w czasie gdy był zatrudniony w TRW, miał dostęp do planów Pyramidera. Satelita ten miał zapewniać agentom, przebywającym na wrogim terytorium, łączność z Kwaterą Główną CIA w Langley, ale także zbierać materiał wywiadowczy z czujników umieszczonych przez agentów (lub zrzuconych z samolotów) na obszarze wroga.

Jak wynikało z zeznań złożonych w czasie procesu Boyce'a, system Pyramidera miał się składać z 3 geosyn-chronicznych satelitów, które zapewniałyby bezpośrednią łączność z CIA.

Dostępnych miało być 3500 kanałów komunikacji i przesyłania danych, które mogłyby jednocześnie służyć jako system wspomaganie radiowej nie-tajnej łączności ambasad amerykańskich z CIA.

Prace nad Pyramiderem zostały zainicjowane w 1973, dzięki wynikom badań prowadzonych w TRW. Mimo że projekt nigdy nie wyszedł poza stadium prac badawczych, ujawnienie go wywiadowi radzieckiemu zdradzało szczegóły technicznych możliwości Stanów Zjednoczonych w dziedzinie budowy satelitów, wymagania stawiane systemowi łączności z agentami i inne informacje.

Po aresztowaniu Boyce'a i Lee w 1977 zbiór materiałów zawierających wyniki badań, który Lee próbował przekazać swojemu kontaktowi z ambasady radzieckiej w Meksyku, został przypuszczalnie zatrzymany przez agentów —* FBI.

Satelita Pyram/de/-miał ważyć około 855 kilogramów. W projekcie TRW przewidywano zbudowanie na ziemi 2 stacji odbiorczych -1 w Kwaterze Głównej CIA i 1 na wyspie Guam.

Q Clearance

Poziom prawa dostępu przyznawany przez amerykański Departament Energii (Department of

Energy - DOE) pracownikom własnym oraz personelowi innych instytucji rządowych i przedsiębiorstw realizujących zamówienia DOE, uprawnionym do korzystania z materiałów zastrzeżonych oraz z danych dotyczących bezpieczeństwa narodowego, zaklasyfikowanych jako tajne lub ściśle tajne. Poziom dostępu Q jest warunkiem dopuszczenia do materiałów dotyczących broni atomowej.

Queen Anne's Gate

Niewielki dom przy Queen Anne's Gate nr 16/18, naprzeciwko St. James Park w Londynie, w latach

1884-1901 siedziba wywiadu brytyjskich sił lądowych. Od 1909 do 1923 biuro i oficjalna rezydencja pierwszego szefa Tajnej Służby Wywiadowczej (MI6), kpt. Mansfielda Cumminga (na polecenie którego gmach połączono tajnym przejściem z Broadwayem, główną siedzibą MI6) i jego następców aż do 1966, kiedy MI6 przeniosło się do nowoczesnego -> Century House, na północ od Tamizy i Victoria Embankment.

Quicksilver, Żywe Srebro

Kryptonim skomplikowanej operacji pozoracyjnej, mającej za zadanie przekonać Niemców, że celem operacji -> D-Day jest Pas de Calais. (Pierwsza Grupa Armii Stanów Zjednoczonych) Rabbani Ali Naghi (ur. 1920)

Irański urzędnik w Ministerstwie, który przez 30 lat szpiegował dla Związku Radzieckiego. Został aresztowany przez oficerów wywiadu Savak, irańskiej tajnej policji, w czasie gdy zdążył na spotkanie z Jewgienijem Wenediktowem, swoim oficerem prowadzącym z KGB, w maju 1977.

Wywiad radziecki zwerbował Rabbaniego w latach czterdziestych, gdy Związek Radziecki zagrażał Iranowi, rządzonemu wówczas przez szacha Muhammada Rezę Pahlawiego. Sowietci, popierani przez opozycyjną wobec szacha partię Tudeh, okupowali wówczas sporą część północnego Iranu (od 1941). Rabbani, który miał wpływowych przyjaciół, przekazywał do Związku Radzieckiego informacje o charakterze politycznym.

Postawiony przed sądem, został skazany na śmierć. Uzyskał ułaskawienie od szacha, który bezterminowo odłożył egzekucję w zamian za przekazanie Savakowi danych o radzieckich działaniach wywiadowczych na terenie Iranu.

Raborn William F., jr wiceadm. (1905-1990)

-> Dyrektor Centrali Wywiadu (DCI) od 28 kwietnia 1965 do 30 czerwca 1966.

Od czasów studenckich przeżywany Red. W 1928 ukończył Akademię Marynarki Wojennej; w służbie czynnej pilot lotnictwa morskiego i specjalista ds. uzbrojenia. W latach 1955-1962 szef Biura Marynarki Wojennej

ds. Projektów Specjalnych, kierował programem budowy pocisków rakietowych klasy „woda - powietrze” Polaris. Komentując nominację Raborna na to stanowisko, szef Operacji Marynarki Wojennej, admirał Arleigh A. Burke, stwierdził, że wybrał go ze względu „na niespożytą energię, entuzjazm, umiejętność kierowania ludźmi i wykonywania powierzonych zadań”. Opinia ta sprawdziła się; pierwszy próbnny pocisk rakietowy Polaris wystartował z okrętu podwodnego George Washington 18 lipca 1960, na kilka lat przed planowanym terminem.

W latach 1962-1963 zastępca szefa Operacji Marynarki Wojennej ds. postępu technicznego, w randze wiceadmirała; po wystąpieniu ze służby czynnej podjął pracę w prywatnym sektorze.

Nominacja Raborna (podobnie jak prezydent Johnson - Teksasczyk) na stanowisko DCI wywołała zaskoczenie i niechęć starszyny —* CIA, która znacznie chętniej widziałaby na tym miejscu zawodowego oficera wywiadu z własnego grona. Raborn nie miał żadnego doświadczenia w pracy wywiadowczej, co - według weteranów Agencji - rzucało się w oczy. Podczas interwencji Stanów Zjednoczonych w Dominikanie w 1965

Raborn doszedł do wniosku, że najlepiej przysłużyć się sprawie, wysyłając do prezydenta dosłownie każdy świstek papieru, jaki dotarł do CIA - komentuje jego sposób działania Ronald Kessler w Inside the CIA (1992).

Praktykę przekazywania Johnsonowi surowych danych wywiadowczych przed ich profesjonalną oceną

471

Rafter

starał się ukrócić ówczesny zastępca DCI Richard M. Helms.

Nigdy nie pracowałem z równie przyjemnym gościem, który byłby bardziej nie na miejscu - wspomina jego asystent, Walter N. Elder. - Myślę, że mianując Raborna DCI, prezydent Johnson oddał mu niedźwiedzią przysługę.

Rada Bezpieczeństwa Narodowego, National Security Council (NSC)

Powołane na mocy Ustawy o bezpieczeństwie narodowym z 26 lipca 1947 ciało doradcze prezydenta do spraw integracji elementów polityki wewnętrznej, zagranicznej i wojskowej, mających związek z problemami bezpieczeństwa narodowego. NSC ustala również -z ramienia prezydenta - główne kierunki działania wszystkich operacji wywiadowczych i kontrwywiadów - czych i jest ostatecznym odbiorcą rezultatów ich prac. Statutowymi członkami NSC są: prezydent, wiceprezydent i sekretarz stanu. Personelem wykonawczym kieruje asystent prezydenta ds. bezpieczeństwa narodowego, nazywany doradcą ds. bezpieczeństwa narodowego.

Radio Wolna Europa

Rozgłośnia radiowa finansowana oficjalnie przez Kongres Stanów Zjednoczonych i osoby prywatne, w rzeczywistości - z funduszy —* CIA. Utworzona w 1948, na mocy ściśle tajnego rozporządzenia Rady Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council - NSC), regulującego zasady działań propagandowych wspieranych materialnie przez Stany Zjednoczone. RWE nadawało programy informacyjne i polityczne (w 6 językach) dla słuchaczy państw bloku radzieckiego. Obszar ZSRR obsługiwało, działające na analogicznych zasadach, Radio Swoboda (Radio Liberty).

Celem działania rozgłośni było dostarczanie mieszkańcom państw zza żelaznej kurtyny informacji niedostępnych dla nich ze źródeł oficjalnych oraz prezentacja opinii, poglądów i stanowiska Zachodu w kwestiach polityki światowej.

Poważne wątpliwości wzbudziła jednak postawa RWE w czasie powstania węgierskiego, w październiku 1956. RWE retransmitowała programy rozgłośni powstańczych, a ton wypowiedzi mógł łatwo zostać uznany za sugestię rychłej bezpośredniej pomocy Stanów Zjednoczonych dla powstańców. Szef operacji psychologicznych CIA określił ton tych audycji propagandowych jako „zachęcanie, ale nie podburzanie”, niemniej rząd RFN domagał się od Stanów Zjednoczonych wyjaśnień i oceny, w jakiej mierze Radio Wolna Europa miało wpływ na rozwój wypadków węgierskich.

Doprowadziło to w efekcie do nałożenia znacznych ograniczeń na retorykę programów RWE i Radia Liberty. Od 1973 Radio Wolna Europa finansowane jest przez Kongres jawnie (powiązania obydwu rozgłośni z CIA ujawniła w 1975 Komisja Rockefeller).

[W czerwcu 1995 RWE przeniosła się z Monachium do Pragi].

Radioidentyfikacja

Metoda identyfikacji radiooperatora po sposobie (odmiennym dla każdego) nadawania kodem Morse'a. W czasie II wojny światowej Brytyjczycy opracowali specjalny program badania cech indywidualnych transmisji poszczególnych operatorów radiowych (TINA), których przekazy rejestrowano, a następnie porównywano z transmisjami późniejszymi, co pozwalało na przykład

wykryć, że operujący na terytorium nieprzyjacielskim agent został ujęty, a z jego radiostacji korzysta ktoś inny.

Skuteczność tej metody była jednak ograniczona, już choćby z tego powodu, że sposób nadawania tego samego operatora może się zmieniać z upływem czasu. Mimo to w wielu wypadkach udawało się prawidłowo identyfikować radiooperatorów niemieckich okrętów wojennych, a co za tym idzie, także jednostki, w których służyli.

Rado Aleksander

Aneks

Radziecki system rozpoznania oceanicznego, Soviet Ocean Sunreillance System (SOSS) Globalny system rozpoznania wprowadzony przez ZSRR w latach sześćdziesiątych w celu śledzenia ruchów jednostek US Navy i flot sprzymierzonych, a zwłaszcza atomowych okrętów podwodnych wyposażonych w rakiety z głowicami atomowymi.

System wykorzystywał satelity szpiegowskie, samoloty (przede wszystkim Tu-95), okręty nawodne i podwodne, naziemne systemy przechwytywania łączności oraz agenturę zarówno PGU, jak GRU. W gromadzeniu danych pomocne były również jednostki floty handlowej i rybackiej oraz dysponujące specjalną aparaturą liczne okręty i jednostki badawcze, zaangażowane w programach oceanograficznych, polarnych, atmosferycznych i kosmicznych. Napływające informacje były gromadzone w dowództwach czterech flot (Bałtycka, Czarnomorska, Północna i Oceanu Spokojnego) oraz w Dowództwie Marynarki Wojennej w Moskwie. System ten usprawniał również rozkazodawstwo, zwłaszcza w wypadku wybuchu wojny.

Rafter

Jedna z większych operacji z dziedziny bezpieczeństwa radioelektronicznego z lat zimnej wojny, która po-

Rainbow

472

zwołała brytyjskiej Służbie Bezpieczeństwa (MI5) ustalić, że KGB monitoruje łączność operacyjną służb kontrwywiadu Wielkiej Brytanii i określić procedury tych działań. (Wright Peter)

Rainbow, Tęcza

Program badawczy, mający na celu opracowanie technologii obniżenia poziomu echa radarowego samolotów rozpoznawczych U-2, pierwszy krok na drodze do skonstruowania tzw. samolotu niewidzialnego (—♦ przeciwdziałanie radioelektroniczne).

Jedna z propozycji (projekt Trapeze) zakładała przytwierdzenie do obu skrzydeł samolotu długich bambusowych prętów, biegnących równoległe do kadłuba i rozciągnięcie na nich siatki przewodów z nanizanymi na nie paciorkami szklanymi, pochłaniającymi częściowo fale radarowe, a zatem zmieniającymi parametry jego odbicia od maszyny. Inny projekt (Wallpaper) przewidywał pokrycie substancją pochłaniającą całego kadłuba samolotu; powodowała ona jednak nadmierne przegrzanie kadłuba i związane z tym awarie systemów hydraulicznych maszyny. W czasie prowadzonych w latach 1956- 1957 prób technicznych tego rozwiązania jeden z samolotów rozbił się. Pilot zginął na miejscu.

Ostatecznie próby modyfikacji U-2 zarzucono na rzecz projektu budowy jego następcy SR-71 Blackbird.

Rainbow Warrior, Tęczowy Wojownik

Statek międzynarodowej organizacji ekologicznej Greenpeace, prowadzącej akcję czynnego protestu przeciwko francuskim próbom nuklearnym na atolu Mururoa, na Pacyfiku. 10 lipca 1985 statek wysadzony został w powietrze przez agentów DGSE w nowozelandzkim porcie Auckland.

Szczegóły tej operacji do dziś pozostają niejasne, wydaje się jednak, że jej inicjatywa wyszła od francuskiego ministra obrony Charles'a Hernu, uważającego Greenpeace za agenturalną organizację radziecką. Poddania jej inwigilacji przez służby wywiadowcze domagało się również - w obawie przed sabotażem - grono kierownicze francuskiego programu prób jądrowych. W tej sytuacji Hernu upoważnił szefa DGSE, admirała Pie-gre'a Lacoste'a, do podjęcia działań przeciwko Rainbow Warrior (operacja K Celi). Poza tym wtyczka DGSE w Greenpeace, Christine-Huguette, były porucznik francuskiej Le Cadre Special (jednostki o charakterze zbliżonym do brytyjskiej Special Air Service -SAS), po kontuzji odniesionej podczas skoku spadochronowego skierowana do służby w agencji, słała do Paryża alarmistyczne i mocno przesadzone raporty o groźbie sabotażu ze strony ekologów.

Nocą 10 lipca dwaj nurkowie DGSE podczepili do kadłuba statku dwie bomby z zapalnikami czasowymi.

Ostaniała ich dwójka innych agentów francuskich - mjr Alain Mafart i kpt. Dominique Prieur - posługujących się paszportami szwajcarskimi na nazwiska Alain i Sophie Turenge.

Eksplzja pierwszej bomby (około północy) spowodowała -jak przewidywano - paniczną ucieczkę na łód wszystkich 12 znajdujących się na pokładzie osób. Nie przewidziano jednak, że na chwilę przed wybuchem drugiej bomby na statek wróci fotograf, Fernando Pereira, aby zabrać pozostawiony tam sprzęt. Pereira nie przeżył kolejnej eksplozji.

Dwa dni później policja aresztowała mężczyznę i kobietę, których widziano przy nabrzeżu nocą z 9 na 10 lipca (strażnik zanotował numery rejestracyjne wypożyczonego samochodu, którym się posługiwali), przebywających rzekomo w podróży poślubnej. Sophie i Alaina Turenge szybko zdemaskowano jako agentów francuskich. Postawiono im zarzut podpalenia i morderstwa.

Sprawa została nagłośniona przez środki masowego przekazu. Wszczęta przez DGSE kampania dezinformacyjna, przedstawiająca incydent nowozelandzki jako zmierzającą do skompromitowania Francji prowokację —♦ KGB, nie przyniosła spodziewanych rezultatów, co - pod naciskiem opinii publicznej - doprowadziło do dymisji Hernu i Lacoste'a.

Mjr A. Mafart i kpt. D. Prieur przyznali się do zabójstwa nieumyślnego, by uniknąć kompromitującego dla władz francuskich procesu. W listopadzie 1985 skazano ich na 10 lat więzienia. Rząd francuski zgodził się wypłacić 2,3 miliona franków odszkodowania rodzinie ofiary i zwrócić Greenpeace koszty statku. W ramach zawartej przy tym umowy zwolniono dwójkę Francuzów z więzienia w Nowej Zelandii i przeniesiono do francuskiej bazy wojskowej na atolu Hao, gdzie mieli odbyć resztę kary.

W 1987 Mafart został przeniesiony do Francji ze względów zdrowotnych; w maju roku następnego do Paryża skierowano ciężarną Prieur. Rząd Nowej Zelandii uznał to za złamanie zawartej umowy i wniósł sprawę do Trybunału ONZ, który zawyrokował, że rząd francuski działał w złej wierze i nakazał mu wypłatę 2 milionów dolarów odszkodowania.

W 1995 gen. Jean-Claude Lesquer, dowódca jednostki, która zatopiła statek, udekorowany został Legią Honorową.

Ramsay Roderick James

Były sierżant US Army, w 1990 aresztowany za przekazywanie planów obronnych —* NATO służbom wywiadowczym Czechosłowacji i Węgier. Ramseya zwerbował kolega z jednostki, sierżant Clyde Lee Conrad. FBI poinformowało, że Ramsay, który -jako strażnik wydziału planowania 8 Dywizji Piechoty, stacjonującej w Bad Kreuzbach w RFN - miał dostęp do ma-473

Redl Alfred

teriałów oznakowanych jako ściśle tajne, sprzedał agentom czechosłowackim i węgierskim m.in. materiały dotyczące planów użycia taktycznej broni nuklearnej i systemów łączności wojskowej.

Współpraca Ramsaya z Conradem wykryta została, jak się wydaje, w trakcie śledztwa i procesu Conrada.

Po aresztowaniu Ramsaya dyrektor FBI William S. Sessions oświadczył, że śledztwo w tej sprawie było „jedną z najbardziej skomplikowanych zagranicznych operacji kontrwywiadowczych prowadzonych przez FBI”.

Randka w ciemno

Spotkanie oficera wywiadu z nie znaną mu osobą, na ogół agentem, w miejscu i terminie wybranym przez nieznanego. Randka w ciemno pociąga za sobą zawsze ryzyko aresztowania lub próby przewerbowania oficera.

Raľfucking

Termin używany w USA przez wtajemniczonych jako określenie infiltracji komitetów wyborczych Partii Demokratycznej przez zwolenników kandydatury Nixona w kampanii wyborczej w 1972. (Hustona plan, Hydraulicy)

Ratkai Stephen

Kanadyjczyk aresztowany w 1989 za próbę zdobycia z bazy Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych na Nowej Fundlandii tajnych informacji na temat metod dozoru radzieckich okrętów podwodnych. Sfotografowano go w momencie wręczania zaliczki w wysokości 40 tysięcy dolarów por. US Navy Donnie Geiger, występującej w roli agenta prowokatora podczas tajnej operacji przeprowadzonej wspólnie przez Kanadyjską Królewską Policję Konną, kanadyjską Służbę Śledczą i amerykańską Kryminalną Służbę Śledczą Marynarki Wojennej. Ratkai przyznał się do szpiegostwa przed sądem kanadyjskim; mimo sugestii, że miał współników, do dalszych aresztowań nie doszło.

Raven, Kruk

W Stanach Zjednoczonych agent - mężczyzna, który uwodzi kobiety lub mężczyzn w celu zmuszenia ich do szpiegostwa.

Razwidywatielnoje Uprawienie

-► GRU

Razwiedka

Wywiad oraz rozpoznanie. W znaczeniu przenośnym oznacza zarówno PGU, jak i GRU.

RCMP, Royal Canadian Mounted Police

-» Królewska Kanadyjska Policja Konna

RD, Restricted data

Dane zastrzeżone

Redl Alfred, płk (1864-1913)

Jeden z szefów wywiadu austriackiego i szpieg rosyjski. Pochodził z wielodzietnej rodziny (14 dzieci) austriackiego zawiadowcy stacji. Urodził się i wychował we Lwowie. W wieku 14 lat wstąpił do Szkoły Kadetów w Brnie, a po jej ukończeniu do armii austriackiej.

Mimo swego niskiego pochodzenia, został wkrótce uznany za wybijającego się oficera, uzdolnionego językowo i obdarzonego zdolnościami organizacyjnymi. W 1900 otrzymał przydział do Biura Ewidencyjnego cesarskiego i królewskiego Sztabu Generalnego (Evidenz-biuro des Kaiserliche und Kónigliche Generalstabes), mianowano go szefem Grupy Wywiadu (Kundschaft-gruppe), austriackiej służby wywiadu i kontrwywiadu. W 1913 dał się zwerbować rosyjskiemu wywiadowi; Rosjanie, dowiedziawszy się o skłonnościach homoseksualnych Redla, szantażowali go. Ujawnił im nazwiska szpiegów austriackich w Rosji, austriackie kody (kod) i austro-węgierskie plany mobilizacyjne.

Aby ukryć swą prawdziwą działalność, Redl ujawniał od czasu do czasu nieprzyjacielskich szpiegów, podsuniętych mu przez rzeczywistych mocodawców jako mniej wartościowych. Te

odpowiednio rozreklamowane akty zdrady spowodowały szybkie awanse Redl'a aż do stanowiska zastępcy szefa Evidenzburo. W 1911 odszedł do linii, co miało stanowić ostatni szczebel przed awansem generalskim. W 1912 awansował do stopnia pułkownika.

W 1913 Austriacy przechwycili koperty z pieniędzmi, adresowane do „Nikona Nizetasa” na poste restante w Wiedniu. Redl'a zdemaskowano tuż potem, gdy chciał je podjąć na poczcie.

Zwierzchnicy Redl'a starali się nie ujawniać sprawy. (Miało to nie tylko zapobiec skandalowi, który rzuciłby cień na najwyższe kręgi wojskowe, ale powoliłoby armii austriackiej utrzymać w tajemnicy zmianę planów operacyjnych). Koledzy oficerowie, którym wydano rozkaz zastrzelenia Redl'a, dali mu szansę honorowego wyjścia. Redl' popełnił samobójstwo. Zostawił list, w którym napisał:

Brak rozważli i namiętności zniszczyły mnie. Módlcie się za mnie. Własnym życiem płacę za swoje grzechy.

Wśród dokumentów przekazanych Rosjanom przez Redl'a znajdował się austriacki plan wojny przeciwko Serbii, który Rosjanie pokazali Serbom. Po zamordowaniu w czerwcu 1914 arcyksięcia Franciszka Ferdynanda

Red sox - Red cap

474

nanda Austria wypowiedziała w lipcu wojnę Serbii. Do wojny przystąpiła Rosja i pozostałe mocarstwa europejskie. Rozpoczęła się I wojna światowa. (Maximilian Ronge, gen. mjr.)

Red sox - Red cap

Frank G. Wisner

Reilly Sidney (1874?—1925?)

Brytyjski łowca przygód, który szpiegował, zazwyczaj dla Wielkiej Brytanii, w czasie rewolucji rosyjskiej 1917, i później.

Cały jego życiorys z pewnością mógłby posłużyć za kanwę filmu sensacyjnego. Dla swych licznych przyjaciół i wielbicieli, do których należał Winston Churchill i magnat przemysłu zbrojeniowego, sir Basil Zaharoff, Reilly był najwybitniejszym szpiegiem swej epoki.

Przyjmuje się, iż urodził się w okolicach Odessy w 1874 jako Sigmund Rosenblum, choć czasem podawał datę o trzy lata późniejszą. Był zapewne synem żydowskiego lekarza z Wiednia i Rosjanki polskiego po-

Sidney Reilly

chodzenia, która urodziła go już jako żona pułkownika armii rosyjskiej.

Dowiedziawszy się o swym pochodzeniu, jako młodzieniec uciekł do Brazylii. Uratował tam życie kilku brytyjskim oficerom, którzy z wdzięczności obdarzyli go paszportem umożliwiającym przybycie do Anglii. W 1898 zawarł pod nazwiskiem Rosenblum małżeństwo z wdową Margaret Thomas. W rok później przybrał nazwisko Sidney Reilly.

Historia jego życia, relacjonowana w licznych książkach, artykułach i serialu telewizyjnym, pełna jest sprzeczności i fantastycznych elementów. Mistrz mimi-kry i podwójnego życia, przez przeszło 30 lat szpiegował, najczęściej dla Wielkiej Brytanii. Najlepiej udokumentowaną biografię tego superszpiega napisał Michael Kettle: Sidney Reilly (1983). Kettle dowiedział się, że Reilly, korzystając zapewne z pomocy brytyjskich służb specjalnych, stworzył sobie fałszywy życiorys. Zgodnie z tym życiorysem, na początku XX wieku ukończył college w Indiach, gdzie pracował następnie jako inżynier kolejnictwa. „Ten właśnie życiorys przedstawiał Reilly w razie potrzeby jako swoje alibi” - pisał biograf.

Zwerbowany z racji biegłej znajomości języków obcych (poza rosyjskim i angielskim znał podobno trzy inne) przez wywiad brytyjski MI6 otrzymał kryptonim ST1 i rozpoczął inwigilację zamieszkałych w londyńskiej dzielnicy East End uchodźców politycznych z Rosji (także

Polaków) podejrzewanych o działalność rewolucyjną. Podczas wojny burskiej, w latach 1899-1902, podając się za Niemca, zbierał wiadomości o zagranicznej pomocy dla Burów. Według pogłosek pod fałszywą tożsamością zatrudnił się w fabryce Kruppa, a następnie w jednej z niemieckich stocznii, aby wykraść sekrety technologiczne. Tuż przed wybuchem wojny rosyjsko-japońskiej znalazł się jako handlowiec w głównej bazie Floty Pacyfiku, Port Artur. Odegrał podobną istotną rolę w przygotowaniu niespodziewanego ataku japońskich torpedowców na rosyjskie pancerniki. Po wykonaniu tej misji powrócił do Anglii, gdzie uczył się w Królewskiej Szkole Górniczej, a następnie w 1905 dostał się do Trinity College w Cambridge, gdzie studiował przez 2 lata.

Wykształcony w dziedzinie poszukiwań ropy naftowej, udał się do Persji, gdzie trwała bezpardonowa walka pomiędzy kartelami brytyjskimi i francuskimi o kontrolę nad tamtejszymi złożami. Potem prawdopodobnie osiadł w Petersburgu, gdzie został przedstawicielem Rosji, zamawiającym nowe okręty w niemieckich stoczniach. Równolegle pomagał Niemcom w zawieraniu wielkich kontraktów i dostarczał brytyjskiej Admiralicji informacji o projektach niemieckich okrętów wojennych. Otrzymywał wysokie prowizje i zdobył w ten sposób pokaźną fortunę.

W momencie wybuchu I wojny światowej znajdował się w Nowym Jorku jako rosyjski przedstawiciel

475

Reilly Sidney

ds. handlu bronią. Popołniając bigamię, zawarł tam małżeństwo z Rosjanką, Nadine Massino, która porzuciła dla niego męża. Ówczesny szef MI6, kpt. Mansfield Cumming, zlokalizowawszy Reilly'ego, polecił swym podwładnym, płk. Normanowi Thwaite-sowi i Williamowi Wisemanowi, działającym w Stanach Zjednoczonych pod przykrywką członków brytyjskiej Komisji Zakupów, aby nawiązali z nim kontakt. Za radą Wisemana Reilly w 1916 porzucił Nadine i udał się do Kanady, gdzie zaciągnął się do RAF.

Według własnych opowieści działał następnie jako brytyjski agent w Niemczech, rzekomo w Sztapie Generalnym bądź na zapleczu frontu. Po przewrocie bolszewickim w Rosji rząd brytyjski starał się w rozpoczynającej się wojnie domowej wspierać sity białych, mając nadzieję, iż po zwycięstwie zwrócą się one przeciwko armii niemieckiej. Ponieważ predestynowany do takich działań kpt. George Hill znajdował się w Rumunii, misję powierzono Reilly'emu. Przybył do Moskwy w maju 1918. Działał tam w konspiracji, m.in. jako Relinski, funkcjonariusz -> WCzeKa. Jego nazwisko łączono później z zamachem na Lenina w sierpniu tegoż roku. Był w ścisłym kontakcie z dyplomatą Robertem Bruce'em Lockhartem; ten mu jednak nie dowierzał:

Był Żydem i podejrzewam, że w jego żyłach nie płynęła brytyjska krew - pisał we wspomnieniach. - Jego wzorem był Napoleon i miał w swoim czasie jedną z najlepszych w świecie kolekcji napoleoników (sprzedał ją później, aby wspomagać rosyjską kontrrewolucję). Reilly snuł podobno plany antybolszewickiego zamachu stanu zamordowanie Lenina i Lwa Trockiego oraz wprowadzenie dyktatury białych, o co jego i Lockharta oskarżyła radziecka tajna policja. Sprawa ta posłużyła bolszewikom do rozpętania gigantycznego terroru (do 8 tysięcy ofiar). Reilly, wraz z towarzyszącym mu od pewnego czasu Hillem, zdołał jednak zbiec - według jednej z wersji przez Bałtyk do Szwecji, według innej via Rewal [Tallin] i Helsinki. Za swe wyczyny otrzymał Krzyż Wojenny. „Byłem o krok od zostania władcą Rosji” - napisał później Reilly.

Po wojnie został doradcą kpt. Cumminga, który wysłał go na paryską konferencję pokojową jako obserwatora. W późniejszych latach Cumming opisywał Reilly'ego jako:

człowieka nieposkromionej odwagi, genialnego agenta, ale mroczną postać, której nigdy nie byłem w stanie całkowicie zaufać.

Reilly w dalszym ciągu usiłował nakłonić Brytyjczyków, by pomogli „demokratycznym” antybolszewickim ugrupowaniom, tworzonym przez białych emigrantów w Paryżu.

Był zaciekle antykomunistą. Bolszewików, w świetle osobistych doświadczeń, określał jako arcywrogów rodzaju ludzkiego i zbrodnicze potwory przewrotności.

Licząc na ich obalenie, podtrzymywał kontakty z formującą się rosyjską emigracją, a zwłaszcza z Borisem Sawinkowem, dawnym terrorystą zwalczającym carat, a następnie współpracownikiem obalonego przez przewrót bolszewicki premiera Rządu Tymczasowego, Aleksandra Kiereńskiego. MI6 uważało go za potencjalnego przywódcę ewentualnego przewrotu i wspomagało tajnymi funduszami. W listopadzie 1920 Sawinkow wraz z Reillem przebywał w tajnej misji na Białorusi.

Ruch antybolszewicki nabiera w całej Rosji rozmachu i wkrótce osiągnie punkt kulminacyjny. Przywódcy dążą do szybkiego ogólnonarodowego powstania - pisał ten ostatni w raporcie dla Foreign Office z sierpnia 1921.

Reilly przewidywał wybuch powstania na wrzesień. Gdy przewrót nie nastąpił, MI6 zaczęło powątpiewać w wiarygodność Reilly'ego. Podejrzenia wzmożyły się przez wyniki dekryptażu radzieckich depeesz. Wynikało z nich, iż Reilly przysyłał do centrali informacje zniekształcone według własnego uznania. Spowodowało to roztoczenie nad nim inwigilacji jako osobnika podejrzanym o działalność na rzecz białych bądź bolszewików.

W marcu 1921 rząd podpisał umowę handlową z Rosją Radziecką, co stanowiło preludium do jej oficjalnego uznania przez Wielką Brytanię (-> Arcosu sprawa). Rozgoryczony Reilly miał wówczas rzekomo współuczestniczyć w przygotowywanym przez emigrantów rosyjskich zamachu na radziecką delegację na konferencję międzynarodową w Genewie (1922), a następnie wziął udział w wywołaniu afery wokół tzw. listu Zino-wiewa.

Czując, iż traci poparcie sfer rządowych oraz wywiadu, pielęgnował nieformalne stosunki z Churchillem i innymi konserwatywnymi politykami. Jego popularność w Londynie wzrosła, zwłaszcza po zawarciu małżeństwa z aktorką Pepitą Bobadillą. Wizerunek tajnego agenta Reilly podkreślał stylem bycia: nieodłącznym rewolwerem i rozsyłanymi przy każdej okazji szyfrowanymi telegramami.

Aby przeciwdziałać aktywizacji politycznej emigracji -> OGPU przeprowadziło operację Trust, polegającą na stworzeniu pod tą nazwą rzekomej tajnej organizacji antybolszewickiej. W jej ramach zwabiono do ZSRR Sa-winkowa, który, według oficjalnej wersji, ujęty i osadzony na karę więzienia, miał popełnić samobójstwo.

W lutym 1925 MI6, które dało się zwabić w pułapkę, skontaktowało się z Reillem, wciąż wierzącym w możliwość wzniesienia antybolszewickiego przewrotu i liczącym na subsydia finansowe m.in. milionera amerykańskiego Henry'ego Forda. Za pośrednictwem wywiadu brytyjskiego nawiązał kontakt z rzekomym emisariuszem Trustu. We wrześniu udał się przez Helsinki do nadgranicznego miasta Viipuri [obecnie Wyborg w Rosji], gdzie czekał nań podwójny agent, prowadzony w rzeczywistości przez OGPU. Agent zapewnił, iż w Moskwie zorganizowane zostanie spotkanie w konspiracji z przywódcami spisku.

Rennie John Gilvy

476

Nie mogę sobie wyobrazić - pisał Reilly do Pepity - by w jakichkolwiek okolicznościach bolszewicy mogli wykryć, kim naprawdę jestem, o ile tylko ty nie zrobisz niczego w tej sprawie. 25 września 1925 przekroczył granicę ZSRR, wyposażony w paszport na nazwisko Stemberg. Od tej chwili już go nie widziano.

Reilly został stracony. Do dziś na Zachodzie nie znana jest data i okoliczności egzekucji. Prasa radziecka poinformowała, że nocą 28 września czterech przemytników usiłowało przekroczyć granicę fińsko-radziecką; dwóch zostało zabitych, jeden schwytany, a jeden śmiertelnie ranny. Nie wymieniono nazwiska Reilly'ego. W czerwcu 1927 rząd radziecki poinformował, że Reilly został aresztowany latem 1925 w czasie próby przedostania się z Finlandii do Związku Radzieckiego. Zapewne przesłuchiowano go intensywnie na temat wywiadu brytyjskiego przez całe tygodnie lub nawet miesiące przed egzekucją.

Wierzę, iż wciąż żyje - pisała Pepita w posłowniu do książki Britain's Master Spy (1933). [Reilly'ego skazano na śmierć i stracono 3 listopada 1925].

Rennie John Ogilvy, sir (1914-1981)

Dyrektor Tajnej Służby Wywiadowczej (MI6) od 1968 do 1974. Zawodowy dyplomata, jego nominacja miała na celu zacieśnienie kontroli Ministerstwa Spraw Zagranicznych nad MI6. Ukończył Wellington i Oksford. W czasie II wojny światowej służył w Brytyjskiej Służbie Informacyjnej w Stanach Zjednoczonych i Argentynie. Po wojnie w Ministerstwie Spraw Zagranicznych; w chwili nominacji na szefa MI6 piastował stanowisko dyrektora Departamentu Informacji, któremu podlegały również kwestie wojny psychologicznej (do nich zresztą ograniczały się doświadczenia wywiadowcze Renniego).

Funkcję „C” pełnił z zachowaniem jak najdalej posuniętej dyskrecji, jego tożsamość wyszła na jaw dopiero w związku z rozgłosem, jaki towarzyszył aresztowaniu syna, oskarżonego o handel narkotykami.

Restricted Data, Dane zastrzeżone

Używane w Stanach Zjednoczonych określenie poziomu utajnienia danych związanych z energią jądrową. Zgodnie z Ustawą o energii atomowej z 1954 wszelkie dane z tej dziedziny są tajne z założenia, o ile nie zostało jednoznacznie stwierdzone inaczej np. w Departamencie Obrony czy Departamencie Stanu, gdzie informacja jest jawna, dopóki nie zostanie jednoznacznie utajniona. O utajnianiu i odtajnianiu danych mających związek z energią jądrową decyduje wyłącznie Departament Energii (Department of Energy - DOE).

Restricted, Zastrzeżone

Obowiązująca w Stanach Zjednoczonych po II wojnie światowej klauzula tajności danych dotyczących bezpieczeństwa narodowego oznaczała najniższy poziom utajnienia informacji. Obecnie nie używana.

Rezun Władimir

Suworow Wiktor

Rezydent

Szef siatki szpiegowskiej. W wywiadzie radzieckim, szczególnie do wybuchu II wojny światowej, funkcję rezydenta pełnili często zwerbowani „po linii” Kominter-nu obcokrajowcy, którym łatwiej było wtopić się w zagraniczne tło (Walter Kriwicki, Teodor Mally, —* Alexander Rado vel Sandor Rudolfi, Leopold Trepper, -> Rudolf Abel).

Rezydentura

Siatka wywiadowcza kierowana przez rezydenta. W wywiadzie radzieckim pojęcie rezydentury oznacza zarówno samą siatkę, jak i jej pomieszczenia, wyodrębnione z gmachu przedstawicielstwa dyplomatycznego.

Rhodes Roy A., sierż.

Żołnierz amerykański, który szpiegował dla Rosjan w czasie swej pracy w ambasadzie w Moskwie w latach pięćdziesiątych. Jego zdemaskowanie nastąpiło po ucieczce płk. Reino Hayhanena z NKWD, który przez krótki czas pośredniczył w kontaktach Rudolfa Abela, radzieckiego szpiega w Nowym Jorku, z jego —* prowadzącym.

Hayhanen zdezerterował w Paryżu, w drodze do Moskwy. CIA przewiozła go do Nowego Jorku. FBI przewerboowało go, po czym Hayhanen doprowadził agentów FBI do Abła. Po aresztowaniu Abła, przeszukano jego studio fotograficzne, gdzie znaleziono mikrofilm, który naprowadził Hayhanena na ślad Rhode-sa, pracującego w bazie kierowców ambasady. Rhodes przyznał się do szpiegostwa.

Rhodes i Hayhanen byli głównymi świadkami na procesie Abła, którego skazano. Rhodes otrzymał wyrok pięciu lat ciężkich robót.

Rhyolite

Satelita amerykański wykorzystywany do przechwytywania zlokalizowanych transmisji mikrofalowych w Związku Radzieckim i Chinach czyli rozpoznania radiotechnicznego (COMINT). Oprócz tego Rhyolite stosowany był do zbierania danych wywiadu teleme-

477
Rimington Stella

trycznego (TELINT) z przeprowadzanych w Związku Radzieckim i w Chinach prób balistycznych pocisków raketowych.

Rhyolite miał orbitę geosynchroniczną o wysokości 7010 km ponad Ziemią. Wyposażono go w potężną antenę, której wąska, wysoko wzmacniana wiązka mogła być dostrojona do wychwytywania nawet bardzo słabych sygnałów mikrofalowych. Rozmiary satelity były znaczne - opisywano go jako „pół wagonu towarowego”, z anteną talerzową, która na orbicie osiągała 21,3 m średnicy. Dane COMINT/ TELINT przekazywane były do stacji naziemnych w Australii, Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych w celu zanalizowania przez Rządowe Centrum Komunikacyjne i NSA.

Według doniesień, satelity Rhyolite były w stanie przechwytywać zarówno główne transmisje komunikacyjne w śledzonych krajach, jak i telefony radzieckich wyższych urzędników z ich samochodów na Kreml -i do ich kochanek.

Pierwszy satelita Rhyolite, zaprojektowany i zbudowany przez firmę TRW Corporation, został wyniesiony na orbitę przez raketę nośną Atlas Agena-D, 6 marca 1973. (Co najmniej jeden eksperymentalny satelita Rhyolite został umieszczony na orbicie już w 1970.) Następny Rhyolite został wysłany w 1977 i kolejny w 1978. Były też zapewne dalsze egzemplarze; a później zastąpiono je nowym modelem Chalet (wysłanym po raz pierwszy w 1978).

Szczegóły projektu Rhyolite zostały sprzedane wywiadowi radzieckiemu przez —♦ Geoffreya Prite'a w Wielkiej Brytanii oraz Christophera Boyce'a i Andrew Lee w Stanach Zjednoczonych. Po aresztowaniu i procesie Boyce'a i Lee Rhyolite przemianowano na Aquacade.

Rice-Davies Mandy

Profumo afera

Richardson Daniel W., sierż.

Żołnierz US Army odbywający służbę na poligonie Aberdeen, w stanie Maryland (ośrodku badań broni i amunicji wojskowej), który przekazał dokumenty wojskowe agentowi —* FBI podającym się za szpiega radzieckiego.

Żołnierz zawodowy o 19-letnim stażu. Zwrócił uwagę FBI, próbując nawiązać kontakt z przedstawicielem ZSRR (telefonował do ambasady tego kraju w Waszyngtonie). Bezpośrednio po rozmowie Richardson zaoferował tajne materiały agentowi FBI, odgrywającemu rolę przedstawiciela wywiadu radzieckiego.

Aresztowany w styczniu 1988, uznany został winnym kilku zarzucanych mu przestępstw i skazany na 10 lat więzienia, degradację, grzywnę w wysokości 300 dolarów miesięcznie przez 120 miesięcy oraz dyscyplinarne zwolnienie ze służby.

Richelieu Armand Jean de, kardynał (1585-1642)

Dyplomata, doradca Ludwika XIII i szef jego siatki szpiegowskiej - najbardziej rozbudowanej i najskuteczniejszej w ówczesnej Europie.

Faworyt królowej matki, Marii Medycejskiej; w służbie dworu francuskiego od 1616. W latach 1624-1642 pierwszy minister Francji, główny architekt jej polityki zagranicznej, w realizacji której niebagatelną rolę odegrali tajni agenci kardynała.

Należał do nich kapucyn arystokratycznego pochodzenia, Francois Leclerc du Tremblay, szara eminencja kardynała, fanatyczny zwolennik rekatolicyzacji Europy, w czym upatrywał podstawowy cel polityki francuskiej.

Jednym z ośrodków intryg szpiegowskich Richelieu był Wiedeń, aż po wiek XX cieszący się opinią głównego ośrodka tajnej polityki europejskiej.

Richelson Jeffrey T., dr (ur. 1949)

Znany pisarz amerykański, zajmujący się problematyką wywiadu Stanów Zjednoczonych, zwłaszcza rozpoznaniem satelitarnym.

Absolwent University of Rochester, tam też doktoryzował się. W America 's Secret Eyes in Space: The Keyhole Satellite Program (1990) ujawnił wiele nie publikowanych dotąd informacji o metodach gromadzenia danych wywiadowczych. Zajmował się też działaniami wywiadów Stanów Zjednoczonych i ZSRR w licznych publikacjach prasowych i książkowych, z których za najcenniejsze uchodzą: The US Intelligence Community (1985) oraz Foreign Intelligence Organizations (1988).

Richelson wykłada również na uniwersytecie, jest członkiem Archiwum Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Archive) w Waszyngtonie.

Riesurs-F

Radziecki/rosyjski satelita szpiegowski. Udoskonalona wersja satelity Zenit. Pierwszy statek z tej wersji wystrzelono 25 maja 1989. Pozostawał na orbicie na wysokości od 272 do 253 km, powrócił na ziemię 17 czerwca. Miał masę 6350 kg. Obok głównego statku w skład zespołu Riesurs-F1 wchodziły dwa pomocnicze satelity.

Rimington Stella (ur. 1936)

W latach 1991-1996 dyrektor generalny brytyjskiej Służby Bezpieczeństwa (MI5), pierwsza kobieta stojąca na czele służby wywiadowczej państwa o statusie mocarstwa.

Jej nominacja, w grudniu 1991, zbiegła się z pilną potrzebą określenia nowej roli MI5 w warunkach post-zimnowojennej rzeczywistości. Pani Rimington skon-

Rinteen Frani

478

centrowała się na walce z terroryzmem, handlem narkotykami i zorganizowaną przestępczością międzynarodową, co wywołało protesty polityków brytyjskich, kwestionujących kompetencje służby w kwestiach nie związanych z wywiadem.

Córka inżyniera, uczennica szkoły klasztornej w Cum-brii, w północno-zachodniej Anglii, szkołę średnią ukończyła w Nottinghamshire. Studiowała anglistykę na uniwersytecie w Edynburgu i archiwistykę w Liverpoolu.

W 1963 wyszła za urzędnika państwowego Johna Rimingtona. Wyjechali do Delhi, gdzie jej mąż pracował dla British High Commission. Tam, „całkowicie przypadkowo”, Stella zwerbowana została do MI5.

Od tego momentu niewiele o niej wiadomo, aż do lat siedemdziesiątych, kiedy - jak się uważa - pracowała w Londynie i Irlandii Północnej, zbierając informacje na temat Irlandzkiej Armii Republikańskiej (IRA).

Była osobą bardzo zrównoważoną, świetnym organizatorem i administratorem - powiedział londyńskiemu dziennikarzowi jeden z pracowników wywiadu. - Tak jak większość osób na

wyższych stanowiskach w tym fachu, szybko przyswajała informacje i umiała łączyć je w całość. Opowiadając uczennicom swojej dawnej szkoły o początkach kariery w MI5, stwierdziła: W tamtych czasach kobiety w MI5 traktowano jak obywateli drugiej kategorii. Teraz jednak wszystko się zmieniło. Pracują one ręką w rękę z mężczyznami w Irlandii Północnej i razem z nimi śledzą bliskowschodnich terrorystów. (...) Nie zamierzam udawać, że kobiecie łatwo wspiąć się na sam szczyt. To bardzo ciężka praca, zwłaszcza jeśli jest się matką. Trzeba ciężko pracować, by zwyciężyć w rywalizacji z mężczyznami.

(Żyjąca w separacji z mężem pani Rimington jest matką dwóch córek.)

W odróżnieniu od swych anonimowych poprzedników, zaczynając urzędowanie pani Rimington była już osobą powszechnie znaną. Czasopisma brytyjskie rywalizowały ze sobą o jak najefektowniejsze jej zdjęcia - z kieliszkiem szampana podczas wystawnych przyjęć, na lunchu u królowej czy w towarzystwie członków Parlamentu i dziennikarzy. Obserwatorzy uznali tę otwartość za część programu „rozwiązania otaczającej służby specjalne atmosfery tajemniczości”. Wkrótce po nominacji MI5 opublikowało bezprecedensową broszurę, w której, acz w ostrożny sposób, opisano tę organizację. Jej celem - stwierdziła pani Rimington we wstępie - było „rozwiązanie wielu mitów dotyczących pracy MI5”. Dyrektor Rimington podała też oficjalnie numer skrytki pocztowej „dla tych wszystkich, którzy uważają, że znane im są jakieś użyteczne informacje”.

Rintei Franz, von kpt. (1877-1949)

Niemiecki oficer wywiadu wysłany w latach I wojny światowej do Stanów Zjednoczonych w celu zorganizowania akcji sabotażowych.

Syn bankiera, już w młodości nauczył się płynnie angielskiego. W 1903 wstąpił do Cesarskiej Marynarki Wojennej i w chwili wybuchu wojny w 1914 służył w jej dowództwie.

Posługując się paszportem szwajcarskim, wystawionym na nazwisko Emile V. Gache, von Rintei wjechał w marcu 1915 do Stanów Zjednoczonych, gdzie miał objąć kierownictwo nad niemieckimi akcjami sabotażowymi. Stany Zjednoczone były wówczas formalnie neutralne, ale dostarczały uzbrojenie Wielkiej Brytanii, Francji i Rosji.

Rintei zorganizował masową produkcję „bomb cygarowych”. Metalowe rurki w kształcie cygara podzielone były na dwie komory miedzianym krążkiem, który pełnił funkcję zapalnika. Końce rurki zaczopowano korkami z wosku. Obie komory wypełniono kwasami. Gdy kwasy przeżarły miedzianą blaszkę następowała gwałtowna reakcja dająca potężne strumienie ognia, które po przetopieniu wosku tryskały z obu stron rurki.

„Cygarowe bomby” wyrabiane były na niemieckim statku zacumowanym w nowojorskim porcie. Do podkładania bomb w skrzyniach z amunicją, ładowanych na statki płynące do Wielkiej Brytanii, von Rintei wynajął nastawionych antybrytyjsko dokerów Irlandczyków. Zapalniki bomb miały zadziałać tak, żeby eksplozja nastąpiła na środku Atlantyku.

Rintei chwalił się, że udało mu się wysadzić w powietrze kilka jednostek; na innych pożary opanowano, ale transportowana amunicja nie nadawała się do użytku, gdyż zamokła podczas gaszenia. Wspominał, że trzy statki, w których podłożono bomby, płynęły do Rosji z amunicją kupioną za jego potajemnym pośrednictwem. Potrafił połączyć sabotaż z robieniem interesów na handlu bronią. Nie można jednak sprawdzić wiarygodności jego twierdzeń, gdyż brak danych o losie jednostek, które miały zatonać lub doznać uszkodzeń w wyniku sabotażu.

Starał się też zorganizować strajki w fabrykach amunicji. Nie znosił go niemiecki attache wojskowy w Waszyngtonie, Franz von Papen, który nadzorował całość działań wywiadowczych i sabotażowych w Stanach Zjednoczonych. Papen bał się, że śmiałe akcje Rintelena zaszkodzą ważniejszym operacjom. Pod jego naciskiem von Rintei został odwołany. Brytyjcy kryptolodzy przechwycili i odczytali wezwanie do powrotu kapitana. Kiedy w sierpniu 1915

statek zacumował w Southamp-ton, Rinteien został aresztowany, mimo legitymowania się paszportem szwajcarskim. Deportowany do Stanów Zjednoczonych, gdzie został uznany za winnego podżegania do strajków. Do końca wojny przebywał w federalnym zakładzie penitencjarnym.

We wspomnieniach The Dark Iiwader (1933) Rinteien przypisał sobie wywołanie groźnej epidemii wśród koni i mułów wysyłanych ze Stanów Zjednoczonych do kawalerii państw Ententy. Twierdził również, że to on

479

Rochefort Joseph J.

spowodował potężną eksplozję w porcie nowojorskim w lipcu 1916, chociaż wiadomo, że przebywał wtedy w więzieniu.

Ritter Nikolaus (1879—?)

Oficer Abwehry, werbujący agentów w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii.

Odnosił wielki sukces, zdobywając w 1937 dla Niemiec plany amerykańskiego celownika bombowego Norden (—* Lang Herman). Było to największe osiągnięcie Abwehry w Stanach Zjednoczonych.

Po studiach na uniwersytecie w Kolonii w 1924 Ritter zajął się hurtem tekstyliów; od 1927 kierował biurem handlowym w Nowym Jorku.

Po powrocie do Niemiec rozpoczął pracę w Abwehrze, początkowo jako szef jej placówki w Hamburgu. W 1937 wysłany ponownie do Stanów Zjednoczonych w celu werbunku agentów. Poznał tam Hermana Langa, pracującego w zakładach Norden, wytwarzających celowniki dla bombowców.

Występujący oficjalnie jako dr Rantzau, Ritter zwerbował także bawiącego z wizytą u krewnych w Niemczech obywatela amerykańskiego Williama Sebolda, którego po przeszkoleniu odesłano do Stanów Zjednoczonych z zadaniem utworzenia tam siatki szpiegowskiej, a który - o czym Ritter nie wiedział - j jeszcze przed wyjazdem z Niemiec został przewerbowany przez Amerykanów. (Duquesne'a siatka szpiegowska)

Dwóch innych agentów Rittera: Williama Colepau-gha i Ericha Gimpela, FBI ujęło wkrótce po przrzuceniu ich do Stanów.

Z kolei we wrześniu 1939 Brytyjczykom udało się ująć i zmusić do współpracy zwerbowanego przez Rittera walijskiego inżyniera Arthura Owensa, jednego z pierwszych agentów podwójnych, działających w systemie Double-cross pod pseudonimem Snów. Ritter nie zorientował się w jego prawdziwej roli. Uważał „Johnny'ego" (taki pseudonim nadała Owensowi Abwehra) za wyjątkowo cennego agenta, kierującego działaniami rozległej siatki szpiegowskiej, którą zasilał kolejnymi agentami natychmiast przechwytywanymi przez Brytyjczyków i - w większości wypadków - pracującymi później dla nich.

Rivet Joint

Zakrojony na szeroką skalę w epoce zimnej wojny program amerykańskich sił powietrznych, mający na celu wykorzystanie zmodyfikowanych samolotów typu -> C-135 do zadań rozpoznania (ELINT). Zmodyfikowane, wysoko wyspecjalizowane samoloty oznaczone RC-135 stosowane były również do prowadzenia rozpoznania krajów Trzeciego Świata i Związku Radzieckiego.

W programie Rivet Joint osobny dział stanowił tzw. RivetAmber, samolot RC-135, wyposażony w system radarowy obserwacji bocznej (samolot ten uległ wypadkowi nad Morzem Beringa w 1969, prawdopodobnie z powodu wady technicznej). Po tym prototypie wprowadzono szereg podobnych samolotów RC-135C z radarem ELINT. Siły Powietrzne Izraela zmodyfikowały co najmniej jeden Boeing 707 (stanowiący podstawę C-135) do wykorzystania w wywiadzie

radarowym ELINT. Samoloty tego typu mają charakterystyczne duże anteny skierowane na boki, przymocowane do przedniej części kadłuba.

Rochefort Joseph J., kpt. (1898-1976)

Od połowy 1941 do października 1942 szef Hypo, stacji kryptologicznej US Navy w Pearl Harbor na Hawajach. Absolwent University of California, w czasie I wojny światowej wstąpił do marynarki wojennej; w 1919 awansowany do stopnia porucznika. W dwa lata później przejął po komandorze poruczniku -> Laurensie E. Staffor-dzie sekcję kryptoanalizy Wywiadu Łączności Marynarki Wojennej w Waszyngtonie.

Powtarzałem niejednokrotnie, że lenistwo nie jest konieczne, aby stać się dobrym kryptoanalitykiem - stwierdził po latach - zawsze jednak w tym pomaga.

Po trzech latach praktyki językowej w Japonii i służbie na różnych stanowiskach we flocie i na lądzie, w latach trzydziestych Rochefort przydzielony został do sztabu dowódcy Floty Pacyfiku.

W opinii adm. Josepha M. Reevesa

był jednym z najzdolniejszych oficerów swego szczebla, o dużym talencie i godnej uwagi zdolności formułowania ocen, zwłaszcza jak na kogoś, kto nie ukończył akademii marynarki wojennej (brak dyplomu tej uczelni był poważną przeszkodą na drodze dalszej kariery Rocheforta).

Stację Hypo objął w czerwcu 1941, nadając jej oficjalną nazwę Jednostki Rozpoznania Taktycznego, co miało kamuflować rzeczywiste jej funkcje; później przemianowano ją na Oddział Radiowy Floty Pacyfiku (Fleet Radio Unit Pacific - FRUPAC). Na stanowisku tym Rochefort odegrał pierwszoplanową rolę w dekrypcji i analizie rozszyfrowanych materiałów łączności japońskiej marynarki wojennej, co w znacznej mierze przyczyniło się do zwycięstwa sił morskich Stanów Zjednoczonych w bitwie o Midway. (Rochefort trafnie przewidział zarówno cel, jak i datę ataku japońskiego. Oficerowie wywiadu marynarki wojennej z Waszyngtonu uważali, że Japończycy uderzą dwa tygodnie później na Wyspy Johnstona lub Zachodnie Wybrzeże Stanów Zjednoczonych, a nie na Midway). Dowodzący Flotą Pacyfiku adm. Chester W. Nimitz, który dał jednak wiarę prognozom Rocheforta, na zwołanym bezpośrednio po bitwie posiedzeniu sztabu powitał go słowa-

Roessler Rudolf

480

mi: „Zwycięstwo pod Midway to w znacznej mierze zasługa tego oficera”. Nimitz przedstawił Rocheforta do odznaczenia Distinguished Service Medal. Jednakże oficerowie z Waszyngtonu nie tylko odmówili mu tego orderu, ale w trybie doraźnym pozbawili go funkcji szefa Hypo, przenosząc w październiku 1942 na drugorzędne stanowisko.

Wywiad Łączności znalazł się na ziemi niczyjej, na granicy strefy wpływów Wydziału Łączności i Wydziału Wywiadu Departamentu Marynarki Wojennej i - jako taki - stał się przedmiotem różnorodnych nacisków i rozgrywek ambicjonalnych między politykierami obydwu tych wydziałów - napisał w Double-Edged Secrets (1979) służący razem z Rochefortem oficer wywiadu W. J. Holmes. Dalsze losy Rocheforta dają się wytłumaczyć jedynie rozgrywkami personalnymi w Departamencie Marynarki Wojennej.

Nimitz, który dowiedział się o przyczynach pominięcia Rocheforta przy odznaczeniu, interweniował po wojnie w jego sprawie w Departamencie Marynarki Wojennej. Kwestię tę poruszył- uzupełniając o nowe informacje - również szef wywiadu Nimitza, adm. Edwin T. Layton, w opublikowanej w 1985 książce And I Was There. Ostatecznie Distinguished Service Medal przyznano Rochefortowi pośmiertnie, w 1986; w ceremonii odznaczenia uczestniczył osobiście prezydent Reagan.

Roessler Rudolf (1897-1958)

Niemiecki antynazystą, ważny członek siatki szpiegowskiej —* Lucy.

Roessler służył w wojsku w czasie I wojny światowej, jednakże - w odróżnieniu od wielu weteranów - w burzliwych latach powojennych był antynazystą. Jakiś czas przebywał w Berlinie, gdzie pisywał antynazistowskie artykuły i pracował dla instytucji teatralnej. Następnie przeniósł się wraz z żoną do Lucerny w Szwajcarii. Tam kierował niewielkim wydawnictwem i prowadził operacje wywiadowcze. Opublikował tekst, w którym przewidział okupację zdemilitaryzowanej strefy Nadrenii przez nazistowskie Niemcy w 1936, miesiąc wcześniej, zanim do tego doszło. Miał w armii niemieckiej kontakty, dzięki którym otrzymywał informacje, a wśród nich wiadomość o inwazji na Związek Radziecki z dokładną datą, 22 czerwca 1941, oraz planem batalii.

W książce *The Craft of Intelligence* (1963) Allen W. Dulles, który był wtedy europejskim przedstawicielem Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS) z siedzibą w Bernie, pisał:

Metodami, które do dziś nie są nam znane, Roessler był w stanie uzyskiwać ciągły strumień informacji z niemieckiego dowództwa naczelnego w Berlinie, często w czasie krótszym niż dwadzieścia cztery godziny po podjęciu decyzji...

Roessler służył Związkowi Radzieckiemu, a jednocześnie zabezpieczał się przed aresztowaniem za szpiegostwo, dostarczając wywiadowi szwajcarskiemu informacje o zamiarach Niemiec wobec tego kraju. Szwajcarzy niepokoił się akcją, która wyglądała na koncentrację oddziałów niemieckich przy granicy w czerwcu 1940. Roessler skorzystał ze swych kontaktów i dowiedział się, że akcja nie była przygotowaniem do ataku na Szwajcarię. Zagrożenie utrzymywało się jednak i Roessler nadal szpiegował Niemców dla Szwajcarów. Ci jednak aresztowali jego i innych członków siatki Lucy w maju 1944 być może po to, aby uchronić siatkę przed tropiącymi ją oficerami Rzeszy.

Roessler i jego towarzysze zostali uwolnieni we wrześniu 1944.

Po wojnie Roessler pozostał w Szwajcarii. Złożył co najmniej jedną tajemniczą wizytę w RFN w latach pięćdziesiątych, kiedy to został aresztowany pod nie sprecyzowanym zarzutem szpiegostwa. Stał przed sądem i skazano go na rok więzienia. Zmarł w Szwajcarii jako ubogi człowiek; anonimowy dobroczyńca opłacił koszty jego pogrzebu.

Rok szpiegów

Rok 1985, kiedy zdemaskowano w Stanach Zjednoczonych trzech groźnych szpiegów. John A. Walker sprzedał Związkowi Radzieckiemu amerykańskie tajemnice kryptologiczne; Jonathan Jay Pollard odsprzedał bardzo dużo tajnych materiałów Izraelczykom; Ronald Pelton ujawnił ZSRR niektóre z najbardziej tajnych procedur wywiadu radioelektronicznego —* NSA.

Walker, emerytowany starszy chorąży marynarki wojennej, wmieszał w swoje operacje szpiegowskie starszego brata, kapitana marynarki w stanie spoczynku Arthura Walkera, swego syna, bosmanmata Michaela Walkera oraz najlepszego przyjaciela, starszego bosmana sztabowego, radiooperatora Jerry'ego Whi-twortha. Wszyscy trafili do więzienia. Żona Walkera, Barbara, wiedziała, że mąż jest szpiegiem, a nawet mu pomagała. Nie wysunięto jednak przeciwko niej żadnych oskarżeń.

Pollard był cywilnym pracownikiem Służby Śledczej Marynarki Wojennej (Naval Investigative Service). Sfrustrowanemu i opanowanemu przez manię wielkości Pollardowi wywiad izraelski podbudowywał samopoczucie i stan bankowego konta w zamian za ściśle tajne dokumenty. Jego żona, Annę Henderson, została skazana na karę więzienia za przechowywanie materiałów objętych tajemnicą państwową.

Obdarzony fenomenalną pamięcią Pelton zrelacjonował wywiadowi radzieckiemu wszystko, co zapamiętał podczas pracy w NSA. Również trafił do więziennej celi. (Dekada szpiegów)

Roman Howard

Room 40

Prawdziwe, a być może tylko „robocze”, nazwisko oficera CIA kierującego działalnością płk. Michała Goleniewskiego, oficera polskiego wywiadu. Uciekł na Zachód w grudniu 1960 i dostarczył informacji, które doprowadziły do aresztowania George'a Biake'a, szpiega KGB w MI6, oraz —* Harry'ego Houghtona, cywilnego pracownika bazy marynarki w Portland. Rondeau Jeffrey Sv sierż. sztab.

Żołnierz US Army, aresztowany w 1992 za próbę sprzedaży tajnych dokumentów dotyczących Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) oficerom wywiadu czechosłowackiego i węgierskiego. Rondeau i Jamesa R. Ramsaya oskarżono o współpracę z Clyde Lee Conradem.

Ronge Maximilian, gen. mjr. (1874-1953)

Szef wywiadu austriackiego. Ukończył Terezańską Akademię Wojskową w Wiedniu oraz szkołę wojenną. Od 1907 szef Kundschafterstelle w Evidenzburo; od 1917 szef Biura Informacyjnego i Wydziału Informacyjnego Naczelnej Komendy.

Ronge, następca ->Alfreda Redl na stanowisku szefa wywiadu, rozwinął jeden z jego projektów: przechwytywanie poczty. W 1913 szef wywiadu niemieckiego przekazał Rongemu dwie koperty z Niemiec adresowane do „Nikona Nizetatsa” na poste restante w Wiedniu. Zawierały one pieniądze oraz adresy agentów we Francji i Szwajcarii. Nadeszły jeszcze dwie koperty z danymi odnoszącymi się do szpiegowskiej działalności rosyjskiego agenta wywiadu. Pewnego dnia zgłosił się odbiorca listów. Był to, jak się okazało, Redl, który po konfrontacji z kolegami oficerami zastrzelił się. Ronge po zakończeniu działań wojennych zlikwidował archiwa służb wywiadowczych Austro-Węgier. Od 1920 emerytowany, pracował w Urzędzie Kanclerza Federalnego. W 1934 powołany do służby jako szef Biura Ewidencyjnego w Oddziale Dyrekcji Generalnej Bezpieczeństwa Publicznego. Po Anschlussie Austrii przez pół roku przetrzymywany przez SD. Podczas II wojny światowej współpracował z tajnymi służbami III Rzeszy, a po 1945 z wywiadem amerykańskim i brytyjskim; pracował też nad rekonstrukcją wywiadu austriackiego. Autor wspomnień Meister der Spionage (1935) (wyd. pol. Dwanaście lat służby wywiadowczej, 1992).

Roofers

Banda z dachu

Rook

-> Lipka Robert S.

Pokój nr 40

Roosevelt Kermit (ur. 1916)

Wnuk prezydenta Theodore'a Roosevelta, funkcjonariusz CIA, twórca planu i szef przeprowadzonej w 1953 operacji obalenia lewicowego gabinetu irańskiego premiera Mohammada Mosaddegha.

Wykładowca historii na Uniwersytecie Harvarda, karierę w wywiadzie rozpoczął w sposób dość nietypowy -jako członek założonego w 1927 tajnego stowarzyszenia o nazwie Pokój, które na własną rękę gromadziło informacje przekazywane później najwyższym urzędnikom państwowym z prezydentem Rooseveltem włącznie. Po przystąpieniu Stanów Zjednoczonych do wojny służył w —* OSS na Bliskim Wschodzie i stał się niekwestionowanym specjalistą od spraw tego regionu, w którym po wojnie CIA utrzymywała rozbudowaną siatkę agentów. Został jednym z nich.

Nacjonalizacja irańskich złóż ropy naftowej przez rząd premiera Mohammada Mosaddegha (przywódcy irańskiego Frontu Narodowego, desygnowanego na to stanowisko przez niechętnego mu szacha w 1951, po zwycięstwie Frontu w wyborach parlamentarnych) doprowadziła do

poważnego kryzysu międzynarodowego, spotęgowanego obawami przed zdominowaniem Iranu przez ZSRR.

W lipcu 1953 podczas spotkania z Rooseveltem szach zaaprobował opracowany wspólnie przez MI6 i CIA plan wojskowego zamachu stanu (oznaczony kryptonimem Ajax), a w miesiąc później zdymisjonował Mosaddegha, mianując na jego miejsce gen. Fazollaha Za-hediego. Mosaddegh odmówił podporządkowania się decyzji monarchy. W kraju wybuchły zamieszki i starcia zbrojne; szach udał się na emigrację. Wierna Pahlawie-mu gwardia Zahediego stłumiła rozruchy w stolicy, w której zaczęły się masowe demonstracje poparcia dla szacha. Organizowali je kierowani przez Roosevelta agenci CIA, a on sam -jako doradca Zahediego - dowodził gwardią.

Pokonanego Mosaddegha aresztowano. Nowy rząd Iranu unieważnił dekret o nacjonalizacji, odnowiono zerwane kontrakty z zachodnimi koncernami naftowymi, a w celu ustabilizowania sytuacji w kraju rząd Stanów Zjednoczonych przyznał Iranowi doraźną pomoc gospodarczą wartości 45 milionów dolarów.

Traktowany w Stanach Zjednoczonych jak bohater, Roosevelt odznaczony został nieoficjalnie Medalem [za zasługi dla] Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Medal).

Sukces operacji Ajax, szczytowego momentu kariery Roosevelta, zachęcił CIA do podejmowania podobnych prób w przyszłości.

RORSAT

482

Operacja Ajax przypadła na okres kierowania CIA przez Allena W. Dullesa, dyrektora Centrali Wywiadu w latach 1953-1961.

(Inny wnuk prezydenta Theodora Roosevelta, Archibald Roosevelt, również służył w CIA, działając pod przykrywką pracownika „Głosu Ameryki”).

RORSAT

Satelita radarowego rozpoznania oceanicznego

RoseFred (1907 — ?)

Posel kanadyjski, agent wywiadu radzieckiego. Urodzony w Polsce, w rodzinie żydowskiej, wyemigrował wraz z rodzicami do Kanady w 1920. Obywatelstwo kanadyjskie uzyskał po śmierci ojca w 6 lat później. Zmienił nazwisko na Rose i wstąpił do partii komunistycznej. Uwięziony w latach 1931-1932 za podżeganie do buntu, podczas II wojny światowej został internowany. Zwolniono go po złożeniu obietnicy, iż nie będzie uczestniczył w działalności organizacji wywrotowych ani partii komunistycznej.

Będąc członkiem Narodowej Rady Naukowej (National Research Council), przekazywał wywiadowi radzieckiemu dane dotyczące prac nad produkcją broni atomowej.

Wybrany na posła do Izby Gmin w 1946, w efekcie zeznań Igora Guzienki został wkrótce, po pozbawieniu immunitetu, aresztowany. W tymże roku skazany przez sąd w Quebecu na 6 lat więzienia.

Rosenberg Julius (1918-1953)

Jeden z członków międzynarodowej siatki szpiegów atomowych, która przekazała tajne plany amerykańskiej bomby atomowej Związkowi Radzieckiemu. Żona Rosenberga, Ethel, była również członkinią tej siatki.

Rosenbergowie pochodzili z rodzin żydowskich emigrantów z Rosji, urodzonych i wychowanych w Nowym Jorku. Julius ukończył City College of New York, został inżynierem elektrykiem.

Ethel, obdarzona pięknym operowym głosem, ukończyła szkołę średnią. Była starsza od Juliusa o 3 lata.

Rosenbergowie zostali zdemaskowani jako radzieccy szpiegowie po aresztowaniu i zeznaniach

brytyjskiego fizyka -> Klause Fuchsa w 1949. W prowadzonym przez Stany Zjednoczone, Wielką Brytanię i Kanadę śledztwie wykorzystano ściśle tajne dane wywiadu - przechwycone i odszyfrowane depesze, wymieniane pomiędzy radzieckimi agentami wywiadu w Stanach Zjednoczonych a Moskwą. Operacja ta, o kryptonimie Ve-nona, była ściśle tajna.

Opierając się na danych dostarczonych przez Fuchsa w większej mierze niż na materiałach Venony, FBI dotarło do Harry'ego Golda, kuriera Fuchsa. Gold został aresztowany 22 maja 1950 pod zarzutem szpiegostwa. Przyznał się i wskazał Davida Greenglassa oraz Mortona Sobella jako szpiegów z laboratorium atomowego w Los Alamos.

Greenglass i jego żona Ruth, członkowie partii komunistycznej, obciążyli siostrę Davida, Ethel Rosenberg,

Julius i Ethel Rosenbergowie z Mortonem Sobellem (po lewej). (NATIONAL ARCWES)
483

Rosja - ZSRR

i jej męża Juliusa, również komunistów. Sobell i Julius Rosenberg przyjaźnili się.

Rosenbergowie, jak wielu ówczesnych komunistów amerykańskich, pozostawali wierni pokrętej linii partii komunistycznej, która na początku II wojny światowej opowiadała się za neutralnością Stanów Zjednoczonych, potem zaś wzywała Amerykę do udzielenia pomocy Związkowi Radzieckiemu, po napaści Niemiec w 1941. W 1940 Julius był cywilnym pracownikiem Korpusu Łączności; zwolniono go jednak w 1945 z powodu jego proradzieckich sympatii. W owym czasie prowadził już potrójne życie: jako przeciętny Amerykanin, zaprzysiężony członek partii i agent Związku Radzieckiego.

Gaik Owakimian, rezydent NKWD w Nowym Jorku w latach trzydziestych, zwerbował Rosenbergów wraz z innymi szpiegami. Działał pod przykrywką Amtorgu, radzieckiego przedsiębiorstwa handlowego, które prowadziło na szeroką skalę działalność szpiegowską. Początkowo Rosenbergowie nie pracowali w komórce zajmującej się tajemnicami atomowymi. Zostali do niej wciągnięci, kiedy Gold i Greenglass, zaczęli pracować wspólnie. David Greenglass zeznał FBI, że wkrótce po otrzymaniu w 1944 skierowania do Los Alamos w Nowym Meksyku, Ethel i Julius przekonali go, by szpiegował dla Związku Radzieckiego. Po aresztowaniu Fuchsa i Golda wielu Amerykanów szpiegujących dla Związku Radzieckiego uciekło z kraju. Był wśród nich Morris Cohen i jego żona Lona, agenci współpracujący z Rudolfem Ablem, rezydentem w Nowym Jorku.

W czerwcu 1950 Rosenberg otrzymał fotografie paszportowe dla siebie i swojej rodziny. Nie zdążył jednak wyjechać. FBI aresztowało go pod zarzutem szpiegostwa 17 lipca, a 11 sierpnia zatrzymało Ethel. Ich dwóch synów, 7-letniego Michaela i 3-letniego Roberta powierzono opiece matki Ethel.

W marcu 1951 Rosenbergowie wraz z Sobellem i Greenglassem stanęli przed sądem w Nowym Jorku. Procesowi przewodniczył sędzia Irving Kaufman. Departament Sprawiedliwości zażądał kary śmierci dla Juliusa i 30 lat więzienia dla Ethel. Kaufman powiązał działalność szpiegowską Rosenbergów z wojną koreańską, która wybuchła niecały miesiąc przed aresztowaniem Juliusa. Stwierdził, że pomagając Rosjanom w zdobyciu tajemnic atomowych wprawili w ruch maszynę wojenną i „niewątpliwie (...) zmienili bieg historii na niekorzyść naszego kraju”. Skazał oboje na śmierć.

Wyrok ten wywołał szok. Wiele osób - od liberałów do zagorzałych komunistów - rozpoczęło walkę o jego uchylenie. Jednakże po przeszło 20 apelacjach w ciągu ponad dwóch lat Rosenbergowie zostali 19 czerwca 1953 straceni na krześle elektrycznym w więzieniu Sing Sing. Ethel była pierwszą kobietą, na której w Stanach Zjednoczonych wykonano wyrok śmierci za przestęp-

stwo wobec państwa od czasu, gdy w 1865 powieszono Mary Surratt za współudział w zabójstwie prezydenta Lincolna. Julius i Ethel Rosenbergowie byli jedynymi amerykańskimi zdrajcami, na których wykonano wyrok śmierci w czasie pokoju.

Po egzekucji narastały wątpliwości dotyczące winy Rosenbergów. Ich synowie, adoptowani i żyjący pod nazwiskami nowych rodziców, po osiągnięciu dojrzałości rozpoczęli kampanię, utrzymując, że dowody niewinności rodziców zostały zniszczone. Jednakże w ostatnich latach pojawiły się nowe dowody potwierdzające winę Rosenbergów.

Były przywódca radziecki Nikita Chruszczow w swoich pamiętnikach (1990) wspomina, że Józef Stalin słał Rosenbergów.

Byłem w otoczeniu Stalina, gdy ciepło wspominał Rosenbergów. Nie mogę dokładnie stwierdzić, jakiej pomocy nam udzielili, ale słyszałem i od Stalina, i od Wiaczesława Mołotowa, ówczesnego ministra spraw zagranicznych, że Rosenbergowie dostarczyli bardzo znaczącej pomocy w przyspieszeniu budowy naszej bomby atomowej.

W 1995 —* NSA ujawniła depeche Venony, z których wynika, że oficerowie wywiadu radzieckiego, kierujący siatką szpiegów atomowych, w 1944 określali Rosenbergów pseudonimami Antenna i Liberał. W jednej z depech czytamy, że Ethel Rosenberg wiedziała o „pracy jej męża” i choć „sama nie pracuje”, jest „wielce oddaną osobą”.

* Rosja -ZSRR

Od zarania dziejów tajna policja odgrywała w Rosji wielką rolę polityczną, począwszy od opriczniny za Iwana Groźnego, po Tajny Prikaz (Tajne Biuro) za Aleksego Michajłowicza (1656-1676). Stała tajną policję zorganizował jednak dopiero reformator Rosji, Piotr Wielki, tworząc w 1686 -»Priobrażeński Prikaz.

Po wielu kolejnych reorganizacjach Mikołaj I powołał jako formację policji politycznej III Oddział Kancelarii Jego Cesarskiej Mości (1826). W 1881 utworzono w jego miejsce Ochronę, która realizowała również zadania kontrwywiadowcze. Funkcje zewnętrzne pełniła z różnym skutkiem jej agentura zagraniczna z siedzibą w Paryżu oraz dobrze zorganizowany wywiad wojskowy, nastawiony przede wszystkim na rozpracowywanie Au-stro-Węgier.

Udział Rosji w I wojnie światowej doprowadził do rewolucji lutowej i upadku monarchii. Demokratyczny Rząd Tymczasowy został następnie obalony przez przywódcę partii bolszewickiej Włodzimierza Lenina, który w październiku 1917 przeprowadził zamach stanu w Piotrogradzie i objął rządy w państwie. Narastający opór wobec bolszewików spowodował wybuch wojny domowej. Przyczynili się do tego w pewnej mierze Brytyjczycy, usiłujący z pomocą swych agentów Brance'a Lockharta

Rosja - ZSRR

484

i Sidneya Reilly'ego, obalić władzę partii bolszewickiej, która zdradziła sprawę aliantów, zawierając separatystyczny pokój z państwami centralnymi.

Lenin, aby umocnić swą pozycję, powołał Wszechrosyjską Komisję Nadzwyczajną do Walki z Kontrewolucją i Sabotażem (WCzeKa). Szefem WCzeKa mianował Feliksa Dzierżyńskiego.

Jesteśmy za zorganizowanym terrorem - mówił Dzierżyński. Terror stanowi absolutną konieczność w czasie rewolucji... CzeKa musi bronić rewolucji i zwalczać wroga, nawet jeżeli jej miecz spadnie przypadkowo na głowy niewinnych.

WCzeKa w krótkim czasie stała się organizacją silną i bezwzględną, wdrożyła krwawy terror. Oddział zagraniczny WCzeKa ścigał kontrewolucjonistów poza granicami Rosji, zwłaszcza białych oficerów, a także czynnych działaczy emigracji politycznej białych, którzy uciekli do Berlina i Paryża. Jedną z najbardziej udanych operacji WCzeKa była Trust.

Do roku 1925 WCzeKa (później GPU, a następnie OGPU), według niektórych oszacowań

doprowadziła do egzekucji ponad 250 tysięcy wrogów bolszewików i uwięzienia miliona 300 tysięcy. Wysyłano ich do pierwszych radzieckich łagrów na Syberii i w innych odległych rejonach kraju.

Przemianowanie WCzeKa na GPU zapoczątkowało serię zmian w organizacji bezpieczeństwa państwowego, które, niezależnie od oficjalnej nazwy, znane były jako organy:

Bezpieczeństwo	„ .	Bezpieczeństwo
r ,	Połączone	r
państwa		wewnętrzne
WCzeKa	—	
GPU	—	
OGPU	—	
NKWD	—	
—	NKWD	
1917-1922	—	
1922-1923	—	
1923-1934	—	
1934-1941	—	
1941	NKGB	
1941-1943	—	
1943-1946	NKGB	
1946-1953*	MGB	
1953	—	
1954-1960	KGB	
1960-1966	—	
1966-1968	KGB	
1968-1991	KGB	
NKWD		
MWD		
KGB		
NKWD MWD		
MWD		
MOOP*" MWD		

W latach 1947-1951 istniał Komitet Informacji, zajmujący się wywiadem strategicznym. k Ministerstwo Ochrony Obszczestwiennogo Poriadka -Ministerstwo Ochrony Porządku Państwowego.

Niezależnie od nazwy, cel organów był jeden: chronić przywódców radzieckich od wszelkich wrogów, wewnętrznych i zewnętrznych. Przywódcą, który w najszerszym zakresie wykorzystał organy bezpieczeństwa do swych celów, był Józef Stalin; w wyniku walk 0 władzę w 1924 został następcą Lenina. Aby utrzymać się przy władzy rozkręcił maszynę terrorku, w którym kluczową rolę odgrywał Gienrich Jagoda..

Początek czystek

Początek masowym represjom dało zamordowanie

1 grudnia 1934 Siergieja Kirowa, członka Politbiura. Stalin wykorzystał śmierć potencjalnego rywala, aby pociągnąć do odpowiedzialności za zbrodnię wszystkich dawnych przeciwników, a następnie niemal wszystkich tzw. starych bolszewików, dawnych najbliższych współpracowników Lenina.

Jagoda, jako szef ówczesnego NKWD, kierował śledztwem w sprawie zamordowania Kirowa i

zapoczątkował falę aresztowań.

We wrześniu 1936 szefem NKWD został -> Nikołaj Jeżow, były komisarz polityczny Armii Czerwonej. Kontynuował on czystki, rozszerzając falę terroru nie tylko na przywódców politycznych, ale także wojskowych. Jeżow utrzymał się na stanowisku do 1938. Doprowadził do skazania tak wielu osób, że więzienia i łagry pękały w szwach.

Trzech spośród pięciu marszałków Związku Radzieckiego zostało rozstrzelanych za pomoc „wrogom” lub działalność kontrrewolucyjną. Wielu zasłużonych oficerów Armii Czerwonej i Marynarki Wojennej oraz tysiące oficerów niższego szczebla zostało aresztowanych i straconych. Trzy tysiące wyższych oficerów NKWD zostało zadenucjowanych jako byli carscy szpiecy policyjni, złodzieje i defraudanci, a następnie straconych. Czystki zdziesiątkowały również szeregi GRU.

Paraliż aparatu partyjnego i państwowego spowodował, iż Stalin odsunął nazbyt już wpływowego Jeżowa, mianując na jego miejsce Ławrientija Berię z zadaniem sanacji stosunków wewnętrznych. Jednocześnie odbudowano zagraniczne siatki wywiadowcze. Najgłośniejszą wielką operacją zagraniczną, przeprowadzoną za rządów Berii, było morderstwo dokonane w 1940 w Meksyku na Lwie Trockim, głównym rywalem Stalina.

Beria wysłał swego poprzednika na stanowisku, Jeżowa (który ongiś planował aresztowanie Berii), do zakładu psychiatrycznego, gdzie wkrótce znaleziono go powieszono na ramie okiennej. Mordercy z NKWD pod rozkazami Berii zgładzili ocalałych członków kierownictwa NKWD z epoki Jagody i wielu z epoki Jeżowa. Niektórzy popełnili samobójstwo.

Szczególne czystki ogarnęły wywiad radziecki. Agenci działający poza granicami Związku Radzieckiego byli wzywani do Moskwy, aresztowani i rozstrzelani. Wśród nieświadomych swego losu powracających do

485

Rosja-ZSRR

Rosji znalazł się Jan Berzin, dawny szef radzieckiego wywiadu wojskowego. Wielu odmówiło powrotu. Zostali wysłędzeni i zgładzeni. Walter Kriwicki, rezydent NKWD w Holandii, uciekł do Stanów, i tam dopadli go mordercy. Rezydent NKWD w Turcji ukrywał się w Belgii, i tam został zabity. Aleksandr Orłow, odwołany ze służby w WCzeKa w czasie hiszpańskiej wojny domowej, wybrał emigrację w Stanach Zjednoczonych.

Karl Ramm, przyjaciel superszpiega Richarda Sorgego, powrócił po śmierć z Szanghaju. Sorge odmówił powrotu i prowadził intensywną działalność w Japonii. Z czasem Japończycy aresztowali go za szpiegostwo i zgładzili. Czystki trwały aż do inwazji Niemiec na Związek Radziecki, 22 czerwca 1942 (Barbarossa).

II wojna światowa

Wraz z wybuchem wojny Beria stał się jednym z najważniejszych współpracowników Stalina. Rola tajnej policji, obarczonej nowymi zadaniami, jeszcze wzrosła. Musiała ochraniać kremlofskich przywódców i pilnować lojalności żołnierzy walczących z Niemcami. Beria rozszerzył też znacznie zadania wywiadu, nakazując podjęcie intensywnego werbunku oraz zdobywania informacji politycznych i wojskowych w mocarstwach sojuszniczych - Stanach Zjednoczonych, Kanadzie i Wielkiej Brytanii. W celu tym wykorzystywano zarówno przedstawicielstwa dyplomatyczne, jak i szereg misji wojskowych i handlowych (np. w Stanach Zjednoczonych komisję zakupów sprzętu wojskowego).

Podobnie jak działająca już firma handlowa Am-torg, wojenna komisja zakupów rozrosła się do ponad tysiąca osób.

Szczególne ważna była działalność polegająca na zdobywaniu tajnych danych, mających przyspieszyć zbudowanie radzieckiej bomby atomowej. Beria uzyskał nadzór nad radzieckim

programem badawczym. Jako szef wywiadu zagranicznego, kierował siatką szpiegów atomowych w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie i Wielkiej Brytanii.

Na początku wojny NKWD odpowiadało za bezpieczeństwo wewnętrzne w Związku Radzieckim oraz za lojalność wojska. Utworzono nową organizację kontrwywiadu Smiersz. Wśród funkcjonariuszy NKWD, którzy służyli w jednostkach Smiersza i osiągnęli wysoką pozycję w wywiadzie radzieckim, był płk. Iwan Sierow. Na tyłach frontu wznowiono terror, skierowany przeciwko narodowościom nierosyjskim, podejrzewanym o nielojalność wobec państwa i systemu.

Stalin nie ufał swym kapitalistycznym sojusznikom, a ci odwzajemniali mu się brakiem zaufania. Przywódcy Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii tak dalece nie ufali Stalinowi, że nie informowali go o szczegółach D-Day. Niektórzy alianccy dowódcy byli przeciwni podawaniu jakichkolwiek informacji Stali-

nowi. Osiągnięto w tej sprawie kompromis. Misje wojskowe w Moskwie, amerykańska i brytyjska, otrzymały polecenie poinformowania Stalina o dacie inwazji, ale nie o miejscu jej przeprowadzenia. Poinformowano, że lądowanie aliantów nastąpi około 1 czerwca 1944.

W czasie wojny Związek Radziecki prowadził działalność szpiegowską i dezinformacyjną. Poza szpiegami atomowymi dwóch oficerów wywiadu brytyjskiego, Harold (Kim) Philby i John Cairncross, przekazywało informacje Sowietaom.

Wielkie sukcesy zanotowały również radzieckie siatki w Niemczech (Czerwona Orkiestra) oraz w Japonii (—* Richard Sorge). Uzyskiwane informacje były tak rewelacyjne, iż budziły wątpliwości Stalina i jego otoczenia. Kolejnym dowodem sprawności tajnych służb były liczne operacje pozorowane, jakie przeprowadziły na froncie wschodnim (operacje -» Max i -> Scherhom). Radziecka propaganda ograniczała wiadomości o pomocy amerykańskiej, systematycznie umniejszała znaczenie amerykańskich zwycięstw, a wyzwolenie Paryża przypisały Armii Czerwonej i francuskim partyzantom komunistycznym.

Po wojnie Stalin przystąpił do reorganizacji struktur wywiadu, w związku z przekształceniem dotychczasowych komisariatów w ministerstwa: bezpieczeństwa państwowego i spraw wewnętrznych. Wiązało się z tym ograniczenie wpływów Berii, bowiem kierownictwo obydwu resortów powierzono gen. Abakumowi i Krugłowowi. Berii pozostawiono jedynie, jako członkowi Politbiura i wicepremierowi, nadzór nad szpiegostwem atomowym i budową broni jądrowej. Jednocześnie w 1947 r. Stalin podjął nieudaną próbę koncentracji wywiadu strategicznego w podporządkowanym sobie osobiście Komitecie Informacji.

W roku 1951, po niespodziewanym odwołaniu i uwięzieniu Abakumowa, na czele Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego postawiono Ignatiewa. Miał on przygotować nową czystkę, ale jej przeprowadzeniu przeszkodziła śmierć Stalina 5 marca 1953 r.

Faktyczną władzę w kraju objął najpierw Beria, który stanął na czele superresortu spraw wewnętrznych, powstałego dzięki połączeniu MWD i MGB, a następnie po jego aresztowaniu w czerwcu 1953 Nikita Chruszczow i Georgij Malenkow. Po ponownym wydzieleniu organów bezpieczeństwa w roku 1954 w Komitecie Bezpieczeństwa Państwowego (KGB), jego kierownictwo objął gen. Sierow.

W grudniu 1958 Sierowa przesunięto go do GRU. Za jego rządów kwitła korupcja. Stworzyło to korzystną sytuację dla wywiadów zachodnich.

Wojna szpiegów

Wraz z końcem II wojny światowej w 1945 przed wywiadem radzieckim otworzyły się nowe obszary operacji. Wojna rzuciła na jego tereny tysiące ludzi z Niemiec,

Rosja - ZSRR

Rumunii i Japonii. Przed wojną Związek Radziecki był największym państwem świata, obejmującym jedną siódmą powierzchni ziemi. Po wojnie kontrolował już jedną szóstą świata. Z faktu, że ZSRR prowadzi nieprzerwaną działalność wywiadowczą przeciwko Zachodowi, zdano sobie w pełni sprawę dopiero wówczas, gdy na stronę brytyjsko-ame-rykańską przeszedł szyfrant ambasady radzieckiej w Ottawie Igor Guzienko, który w 1945 ujawnił bulwersujące szczegóły działalności rozbudowanej siatki atomowej (siatka szpiegów atomowych), działającej przede wszystkim na terytorium Ameryki Północnej.

Wywiad radziecki posługiwał się trzema metodami działania. Po pierwsze, w krajach zachodnich znajdowały się potężne radzieckie przedstawicielstwa dyplomatyczne, handlowe, prasowe oraz ośrodki kulturalne, naszpikowane działającymi pod legalnymi przykrywkami oficerami wywiadu. Po drugie, przerzucano masowo za granicę, zwłaszcza w związku z powojennymi ruchami migracyjnymi, tzw. nielegalów, występujących pod przybranymi nazwiskami w Stanach Zjednoczonych (-> Rudolf Abel, -> Rudolph Herrmann) i w Wielkiej Brytanii (Gordon Lonsdale i Morris Cohen). Werbowano wreszcie sympatyków lewicy i partii komunistycznych, którzy podejmowali działalność szpiegowską z pobudek ideowych (Amerasia, siatka szpiegowska z Cambridge).

Terenami politycznych i szpiegowskich konfrontacji pomiędzy blokiem radzieckim (w skład którego wchodziły satelickie państwa Europy Środkowo-Wschodniej) a państwami zachodnimi stały się dwa wspólnie zarządzane przez cztery mocarstwa miasta- -> Berlin

i -^ wieaen. wydarzenia te zna\az\y później odzwierciedlenie w literaturze sensacyjnej (np. Ze śmiertelnego

tam\aN\o a^e\XCJIII c\V\oVovc\>N'ai'S>t\c>""^JeiM\e.is\toTci. W 1984 w kraju tym funkcjonowało 80 agentów radzieckich oraz 120 polskich, niemieckich (z NRD), węgierskich, czeskich i rumuńskich, niezależnie od licznych „turystów” i grup „wymiany kulturalnej”. KGB oraz GRU nadzorowały służby zewnętrzne tzw. państw demokracji ludowej. Miały one wyznaczone, w porozumieniu z Moskwą, rejony i zakresy działania na Zachodzie. Największe sukcesy zanotowały wywiady NRD (zwłaszcza w infiltracji RFN), Polski i Bułgarii. Tajną policję bułgarską obciążał odpowiedzialnością za zorganizowanie spisku na życie Jana Pawła II w 1981 zamachowiec Turek, Mehmet Ali Ağca. Potwierdził to w 1991 odstępcą Wiktor Szejmow, który wiązał zamach z osobą ówczesnego szefa KGB -> Jurija An-dropowa.

Zimna wojna Chruszczowa

Chruszczow, jeden z najbliższych współpracowników Stalina, odpowiedzialny za krwawe czystki w Moskwie

i na Ukrainie, objąwszy w 1955 pełnię władzy, w rok później na XX Zjeździe KPZR napiętnował „kult jednostki” oraz potępił „błędy i wypaczenia” poprzednika (tekst jego tajnego referatu zdobył i przekazał CIA Mossad).

Za czasów Chruszczowa dokonano zasadniczych zmian w strategii politycznej i wojskowej ZSRR. Zredukowano znacznie siły konwencjonalne, kierując nacisk na rozwój uderzeniowych sił jądrowych. Ponieważ zachowywano rygorystycznie tajemnicę wojskową i państwową, prezydenci USA, Truman i Eisenhower, zatwierdzili program lotów zwiadowczych (w których uczestniczyły również załogi brytyjskie na samolotach Canberra), podjęty od 1956 przez specjalnie w tym celu zaprojektowane maszyny typu U-2, a następnie satelity szpiegowskie.

Chruszczow dwukrotnie wywołał poważne kryzysy międzynarodowe, które doprowadziły Stany Zjednoczone i Związek Radziecki na krawędź wojny jądrowej: w 1961, odcinając Berlin Zachodni od RFN, oraz w rok później, instalując potajemnie wyrzutnie raketowe na Kubie (—◆ kubański kryzys raketowy). W obydwu wypadkach wywiady zachodnie zawiodły, nie dostarczając danych, które pozwoliłyby przewidzieć posunięcia radzieckie. Błędy te częściowo

naprawił brytyjsko-amerykański superagent w Moskwie, płk -> Oleg Pieńkowski, dostarczając podczas kubańskiego kryzysu swym prowadzącym istotnych informacji strategicznych.

W 1964 Chruszczow został usunięty ze stanowiska w drodze przewrotu pałacowego. Zastąpił go Leonid

Breżniew, który objął urząd I sekretarza KC KPZR.

Pod rządami Breżniewa okresy odprężenia w polityce z Zachodem przeplatały się z ostrymi konfliktami (ra-

тле\i5Хаддле,\асг Окгк&x&t уА х&a^aX^cowtojm гтала.-nom.

Działający zawsze pod bezpieczną przykrywką agenci obydwu służb skupiali się na zdobywaniu tajnych informacji z zakresu technologii i techniki, przede wszystkim wojskowej, jak np. uzbrojenie czołgów i systemy wykrywania okrętów podwodnych. Związek Radziecki nie był już zainteresowany infiltracją amerykańskich instytucji szpiegowskich ani też rekrutacją agentów działających tylko z pobudek ideowych. Wywiad radziecki zdobywał tajne informacje od samorodków, z których wielu było żołnierzami wojsk amerykańskich, oferujących tajemnice za pieniądze.

Istotną rolę odgrywał również wywiad gospodarczy i przemysłowy. W 1961 Sowieci założyli we Francji firmę inżynierską, prowadzoną przez naturalizowanego obywatela francuskiego. Firma pracowała dla francuskiego przemysłu obronnego. Wywiadowi francuskiemu 14 lat zajęło wykrycie, że przedsiębiorstwo służyło jako przykrywka

Rosja - ZSRR

486

Rumunii i Japonii. Przed wojną Związek Radziecki był największym państwem świata, obejmującym jedną siódmą powierzchni ziemi. Po wojnie kontrolował już jedną szóstą świata. Z faktu, że ZSRR prowadzi nieprzerwaną działalność wywiadowczą przeciwko Zachodowi, zdano sobie w pełni sprawę dopiero wówczas, gdy na stronę brytyjsko-amerykańską przeszedł szzyfrant ambasady radzieckiej w Ottawie Igor Guzienko, który w 1945 ujawnił bulwersujące szczegóły działalności rozbudowanej siatki atomowej (siatka szpiegów atomowych), działającej przede wszystkim na terytorium Ameryki Północnej.

Wywiad radziecki posługiwał się trzema metodami działania. Po pierwsze, w krajach zachodnich znajdowały się potężne radzieckie przedstawicielstwa dyplomatyczne, handlowe, prasowe oraz ośrodki kulturalne, naszpikowane działającymi pod legalnymi przykrywkami oficerami wywiadu. Po drugie, przetrucano masowo za granicę, zwłaszcza w związku z powojennymi ruchami migracyjnymi, tzw. -> nielegalów, występujących pod przybranymi nazwiskami w Stanach Zjednoczonych (Rudolf Abel, Rudolph Herrmann) i w Wielkiej Brytanii (Gordon Lonsdale i Morris Cohen). Werbowano wreszcie sympatyków lewicy i partii komunistycznych, którzy podejmowali działalność szpiegowską z pobudek ideowych (Amerasia, siatka szpiegowska z Cambridge).

Terenami politycznych i szpiegowskich konfrontacji pomiędzy blokiem radzieckim (w skład którego wchodziły satelickie państwa Europy Środkowo-Wschodniej) a państwami zachodnimi stały się dwa wspólnie zarządzane przez cztery mocarstwa miasta: Berlin i Wiedeń. Wydarzenia te znalazły później odzwierciedlenie w literaturze sensacyjnej (np. Ze śmiertelnego zimna Johna Le Carrego) oraz w filmie.

Zainteresowanie ZSRR budziły również niektóre państwa neutralne, jak np. Szwecja. Przez 15 lat działał tam jako agent GRU płk lotnictwa Stig Wennerstrom. W 1984 w kraju tym funkcjonowało 80 agentów radzieckich oraz 120 polskich, niemieckich (z NRD), węgierskich, czeskich i rumuńskich, niezależnie od licznych „turystów” i grup „wymiany kulturalnej”.

KGB oraz GRU nadzorowały służby zewnętrzne tzw. państw demokracji ludowej. Miały one

wyznaczone, w porozumieniu z Moskwą, rejony i zakresy działania na Zachodzie. Największe sukcesy zanotowały wywiady NRD (zwłaszcza w infiltracji RFN), Polski i Bułgarii. Tajną policję bułgarską obciążał odpowiedzialnością za zorganizowanie spisku na życie Jana Pawła II w 1981 zamachowiec Turek, Mehmet Ali Ağca. Potwierdził to w 1991 odstępca Wiktor Szejmow, który wiązał zamach z osobą ówczesnego szefa KGB Jurija Andropowa.

Zimna wojna Chruszczowa

Chruszczow, jeden z najbliższych współpracowników Stalina, odpowiedzialny za krwawe czystki w Moskwie

i na Ukrainie, objąwszy w 1955 pełnię władzy, w rok później na XX Zjeździe KPZR napiętnował „kult jednostki” oraz potępił „błędy i wypaczenia” poprzednika (tekst jego tajnego referatu zdobył i przekazał CIA Mossad).

Za czasów Chruszczowa dokonano zasadniczych zmian w strategii politycznej i wojskowej ZSRR. Zredukowano znacznie siły konwencjonalne, kierując nacisk na rozwój uderzeniowych sił jądrowych. Ponieważ zachowywano rygorystycznie tajemnicę wojskową i państwową, prezydenci USA, Truman i Eisenhower, zatwierdzili program lotów zwiadowczych (w których uczestniczyły również załogi brytyjskie na samolotach Canberra), podjęty od 1956 przez specjalnie w tym celu zaprojektowane maszyny typu U-2, a następnie satelity szpiegowskie.

Chruszczow dwukrotnie wywołał poważne kryzysy międzynarodowe, które doprowadziły Stany Zjednoczone i Związek Radziecki na krawędź wojny jądrowej: w 1961, odcinając Berlin Zachodni od RFN, oraz w rok później, instalując potajemnie wyrzutnie rakietowe na Kubie (kubański kryzys rakietowy). W obydwu wypadkach wywiady zachodnie zawiodły, nie dostarczając danych, które pozwoliłyby przewidzieć posunięcia radzieckie. Błędy te częściowo naprawił brytyjsko-amerykański superagent w Moskwie, płk Oleg Pieńkowski, dostarczając podczas kubańskiego kryzysu swym prowadzącym istotnych informacji strategicznych.

W 1964 Chruszczow został usunięty ze stanowiska w drodze przewrotu pałacowego. Zastąpił go Leonid Breżniew, który objął urząd I sekretarza KC KPZR. Pod rządami Breżniewa okresy odprężenia w polityce z Zachodem przeplatały się z ostrymi konfliktami (radziecka interwencja w Czechosłowacji, 1968, i w Afganistanie, 1979).

W tajnym świecie działalność szpiegowska trwała nieustannie, lecz charakter jej ulegał powolnym zmianom.

Działający zawsze pod bezpieczną przykrywką agenci obydwu służb skupiali się na zdobywaniu tajnych informacji z zakresu technologii i techniki, przede wszystkim wojskowej, jak np. uzbrojenie czołgów i systemy wykrywania okrętów podwodnych. Związek Radziecki nie był już zainteresowany infiltracją amerykańskich instytucji szpiegowskich ani też rekrutacją agentów działających tylko z pobudek ideowych. Wywiad radziecki zdobywał tajne informacje od samorodków, z których wielu było żołnierzami wojsk amerykańskich, oferujących tajemnice za pieniądze.

Istotną rolę odgrywał również wywiad gospodarczy i przemysłowy. W 1961 Sowieci założyli we Francji firmę inżynierską, prowadzoną przez naturalizowanego obywatela francuskiego. Firma pracowała dla francuskiego przemysłu obronnego. Wywiadowi francuskiemu 14 lat zajęło wykrycie, że przedsiębiorstwo służyło jako przykrywka

487

Rosja - ZSRR

dla zdobywania przez Rosjan informacji o NATO-wskich systemach wczesnego ostrzegania oraz francuskiej technologii lotniczej, tak cywilnej jak i wojskowej. W 1965 Francja wydała szefa Aeroflotu w Paryżu za kradzież tajnych danych dotyczących Concorde, naddźwiękowego samolotu pasażerskiego. Agentom radzieckim udało się nakłonić szefów firm: japońskiej Toshiba

Corp. oraz norweskiej Kongsberg Vaapenfabrik, aby sprzedały stoczni leningradzkiej technologie wytwarzania najnowocześniejszych turbin okrętowych.

Efektom rozwinięcia operacji szpiegowskich stały się rutynowe już wydalenia dyplomatów i pracowników przedstawicielstw handlowych, gospodarczych i kulturalnych. Kiedy —* Oleg Gordijewski, wysoki oficer KGB w ambasadzie radzieckiej w Londynie, przeszedł na stronę brytyjską we wrześniu 1985, przekazał on brytyjskiej Służbie Bezpieczeństwa (MI5) listę nazwisk; zaraz potem Wielka Brytania wydziła 25 radzieckich dyplomatów, oskarżając ich o szpiegostwo. Związek Radziecki odpowiedział wydalaniem 25 Brytyjczyków, wśród nich korespondentów prasowych i biznesmenów. W latach 1970-1985 Wielka Brytania wydziła w sumie 145 przedstawicieli Związku Radzieckiego, działających pod przykrywką dyplomatyczną. Zupełnie inaczej sytuacja przedstawiała się w Stanach Zjednoczonych, które wydziły jedynie sześciu dyplomatów radzieckich; był to wynik pracy operacyjnej FBI, które inwigilowało działających pod przykrywką oficerów KGB i GRU.

W listopadzie 1982 zmarł po długiej chorobie Breżniew. Jego następcą został Jurij Andropow, były szef KGB. (Podobnie jak Andropow, George Bush i Chaim Herzog zostali głowami państwa po pełnieniu funkcji szefa głównej agencji wywiadowczej). Zręczni propagandyści KGB przedstawiali Andropo-wa jako wytrawnego męża stanu, ukrywając jego rolę w stłumieniu powstania na Węgrzech i w inwazji w Czechosłowacji. Po Andropowie władzę przejął Konstantin Czernienko. Po jego śmierci w marcu 1985 nastąpiła epoka w nowym stylu, Michaiła Gorbaczowa.

Szpiegostwo w dobie głośności

W czasie szybko następujących po sobie zmian przywódców aparat wywiadu radzieckiego przetrwał nienaruszony. Klasycznym przykładem prowokacji KGB było aresztowanie w sierpniu 1986 amerykańskiego korespondenta Nicholasa S. Daniloffa. Akcję tę KGB przeprowadziło w odwecie za aresztowanie przez FBI Giennadija Zacharowa, radzieckiego agenta wywiadu działającego pod przykrywką dyplomatyczną w Organizacji Narodów Zjednoczonych. ONZ stanowiło prawdziwe „gniazdo szpiegów”.

Po załagodzeniu sprawy Daniloffa i Zacharowa, Gorbaczow, który rozpoczął reformowanie systemu radzieckiego pod hasłami głośności i pieriestrojki, spotkał się z prezydentem Reaganem w Reykiaviku, w Islandii.

Dwaj przywódcy rozpoczęli ostrożny dialog, ale wojna szpiegów toczyła się nadal. W kręgach amerykańskiej —* Wspólnoty Wywiadów rok 1985 nazywano rokiem szpiega; wykryto wówczas 25 przypadków szpiegostwa na dużą skalę. Większość związana była z tzw. samorodkami. Administracja Reagana wydziła za szpiegostwo 55 dyplomatów radzieckich. Jednym z najpotężniejszych sprzymierzeńców Gorbaczowa był gen. —* Wiktor Czebrikow, szef KGB. Nie był on zwolennikiem głośności ani pieriestrojki. Kiedy w kwietniu 1986 nastąpiła katastrofa w elektrowni atomowej w Czernobylu, KGB usiłowało utrzymać w tajemnicy tę wiadomość. Świat dowiedział się o niej dopiero wtedy, gdy chmura radioaktywna dotarła do Skandynawii. Znaczne obszary Białorusi i Ukrainy uległy skażeniu. Reakcja rządu była powolna i początkowo nieskuteczna.

Podczas gdy Gorbaczow usiłował nawiązać ściślejsze kontakty gospodarcze z Zachodem, Czebrikow atakował Zachód. Głosił on publicznie, iż w wyniku ożywionych kontaktów z Zachodem interesy radzieckie doznały uszczerbku. W efekcie w 1988 Gorbaczow pozbył się go z resortu bezpieczeństwa, awansując w hierarchii partyjnej; miejsce Czebrikowa zajął gen.

Władimir Kriuczukow. Bardziej elastyczny od poprzednika, starał się o wyrobienie sobie opinii liberała. W istocie, wobec szybkich, nie kontrolowanych zmian w kraju, Kriuczukow uważał, iż dla ratowania jedności ZSRR należy położyć kres rozwijającej się samorzutnie demokracji.

W efekcie stał się motorem nieudanego zamachu stanu w sierpniu 1991.

Sierpniowy pucz, zdławiony dzięki protestom części ludności oraz chwiejnej postawy wojska i KGB [w tym elitarnej grupy specjalnej „Alfa”, która odmówiła wypełnienia rozkazów grożących rozlewem krwi], wyniósł na szczyty prezydenta Federacji Rosyjskiej Borysa Jelcyna. Po rozpadzie ZSRR, w grudniu 1991, utrzymał przywództwo Rosji.

Reorganizacja struktur administracyjnych spowodowała głębokie zmiany w systemie organizacyjnym władz bezpieczeństwa, łącznie z rozwiązaniem KGB, którego miejsce zajęły, na wzór amerykański, dwie organizacje: ~* SWR (Służba Wywiadu Zagranicznego) oraz Ministerstwo Bezpieczeństwa, przekształcone następnie w FSK (Federalną Służbę Kontrwywiadu) i później w FSB (Federalną Służbę Bezpieczeństwa), niezależnie od wyłączonej w samodzielną strukturę Państwowej Służby Pogranicza. Oprócz tego powołano formacje ochronne, dysponujące własnymi jednostkami dyspozycyjnymi: FSO (Federalna Służba Ochrony, Federalna Służba Ochrony) oraz SBP (Służba Bie-zопасnosti Prezidenta, Służbę Ochrony Prezydenta).

W połowie lat dziewięćdziesiątych trudna sytuacja ekonomiczna w Rosji, przedłużająca się wojna w Czeczenii, frustracja spowodowana wzrostem przestępczości, a także inne czynniki doprowadziły do wzmocnień-

Rotę Kapelle

488

nia sił reakcyjnych w Dumie Państwowej i w całym państwie. W tej sytuacji rola i znaczenie służb wywiadowczych wzrosły.

Jednakże niepokoje wewnętrzne w Rosji latem 1996 postawiły wybór Jelcyna na prezydenta pod znakiem zapytania. Po pierwszej turze wyborów, 16 czerwca, Jelcyn musiał stawić czoła Gienadijowi Ziuganowowi, kandydatowi komunistów. W okresie przed drugą turą głosowania (3 lipca) Jelcyn zdymisjonował wielu twar-dogłowych ze swojej ekipy. Większość z nich stanowili wysocy urzędnicy resortu obrony i wysocy oficerowie. Zwolnieni również zostali:

Michał Barsukow - szef Federalnej Służby Bezpieczeństwa (FSB). Karierę swą rozpoczął od służby w jednostkach ochrony Kremla. W grudniu 1991 został szefem tych jednostek. Był zdecydowanym zwolennikiem Aleksandra Korżakowa. W 1995 został szefem FSB. (Uchodząc za ponurego służbistę nie cieszył się popularnością ani wśród kolegów, ani u podwładnych.)

Aleksandr Korżakow - szef Prezydenckiej Służby Bezpieczeństwa (SBP), uprzednio stanowiącej część KGB. On również zrobił karierę w jednostkach ochrony Kremla i w 1993 mianowano go szefem ochrony prezydenta. (Korżakow uchodził za najpotężniejszego po Jelcynie człowieka w Rosji, bliskiego przyjaciela prezydenta i jego tenisowego partnera.)

W tym samym okresie, 2 lipca 1996, Jelcyn podpisał dekret, na mocy którego połączone zostały: FSO - Federalna Służba Ochrony i SBP - Służba Ochrony Prezydenta, tworząc GSO, Służbę Ochrony Państwa, na czele której stanął gen. Jurij Krapiw. Ta reorganizacja, w połączeniu z czerwcowymi dymisjami oraz wzrostem znaczenia gen. Aleksandra Lebiedia, mianowanego doradcą Jelcyna do spraw bezpieczeństwa doprowadziły do scentralizowania kierownictwa rosyjskich organów bezpieczeństwa wewnętrznego.

W lipcu 1996 Jelcyn powtórnie wygrał wybory prezydenckie. [31 grudnia 1999 ustąpił ze stanowiska. Obowiązki prezydenta przejął tymczasowo Władimir Putin, premier (od sierpnia 1999), były dyrektor Federalnej Służby Bezpieczeństwa (1998-1999) i sekretarz Rady Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Putin w latach 1975-1991 pracował w KGB, przez 5 lat pełniąc funkcję rezydenta tej służby w NRD. W marcu 2000 wygrał wybory prezydenckie w Rosji.]

Rote Kapelle

Czerwona Orkiestra

Rowlands

Prime Geoffrey

Royal Mitrę

Smith Richard C.

Rozpoznanie bojowe

Niezbędna dla zadań planowania taktycznego suma informacji o nieprzyjacielu oraz warunkach topograficznych i pogodowych. Określenie tożsame i używane wymiennie z pojęciem rozpoznanie taktyczne.

Rozpoznanie elektrooptyczne, Electro-Optical Intelligence (ELECTRO-OPINT)

Gromadzenie i analiza danych pochodzących z dozoru źródeł emisji promieniowania elektromagnetycznego w paśmie od nadfioletu (0,01 mikrometra) do skrajnej podczerwieni (1000 mikrometrów).

Rozpoznanie fotograficzne, Photographical Intelligence (PHOTINT)

Gromadzenie danych wywiadowczych za pomocą urządzeń fotografii konwencjonalnej, obecnie gałąź rozpoznania środkami obrazującymi (Imagery Intelligence).

Początki rozpoznania fotograficznego jako ważnego składnika działań wywiadowczych sięgają I wojny światowej, zwłaszcza momentu, od którego zdjęcia zaczęto wykonywać z samolotów.

W czasie II wojny rola napowietrznego rozpoznania fotograficznego wzrosła, podobnie zresztą jak tego typu działań prowadzonych z okrętów podwodnych.

Zdjęcia peryskopowe wykonane przez specjalnie do tego celu przystosowane kamery zainstalowane na okręcie podwodnym US Navy Nautilus były znacznie gorszej jakości niż negatywy uzyskiwane z ręcznych Pri-marflexów niemieckich. Ponieważ zakup tych aparatów przez US Navy w czasie wojny był niemożliwy, marynarka zwróciła się z publicznym apelem o przekazanie aparatów tej firmy na cele wojenne. Otrzymała 10 aparatów.

Rozpoznanie fotograficzne pozostało ważnym elementem działań wywiadowczych również w latach następnych. W okresie zimnej wojny powstały udoskonalone modele szybkich, szerokokątnych kamer fotograficznych, przystosowanych do zadań lotniczego rozpoznania fotograficznego z wysokiego pułapu, stosowane w samolotach typu: Canberra, -> B-36, ~* U-2, A-12 Oxcart, SR-71 Blackbird, -> Bear i Mystic; później także w satelitach szpiegowskich (—* Corona i Zenit).

Rozpoznanie napowietrzne, Overhead

Wykorzystanie samolotów i sztucznych satelitów do wykonania zdjęć i innych zadań wywiadowczych, związanych z wyznaczonymi celami w poszczególnych krajach.

489

RS-70 Yalkyrie

William E. Burrows napisał w Deep Black (1986):

Biorący udział w rozpoznaniu z powietrza i obsługujący urządzenia szpiegowskie oraz ci, którzy się nimi posługują, ponoszą odpowiedzialność dwojakiego rodzaju. Oczekuje się po nich wykrycia i niespuszczania z oka wszelkich oznak wojskowego i gospodarczego rozwoju na całym świecie, które mogłyby mieć jakikolwiek wpływ na Stany Zjednoczone i ich sprzymierzeńców.

Rozpoznanie nuklearne, Nuclear Intelligence (NUCINT)

Proces uzyskiwania informacji z pomiaru i analizy natężenia i rodzajów promieniowania radioaktywnego, emitowanego przez źródła sztuczne - próbne eksplozje nuklearne, promieniowanie beta, emitowane przez głowice jądrowe itp.

Pierwsza większa operacja NUCINT nastąpiła 3 września 1949. Lecący z Japonii B-29

Superfortress, w wersji rozpoznawczej USAF, wykrył pierwsze ślady radzieckiej próby jądrowej. 16 września 1947 polecono siłom powietrznym utworzyć system rozpoznania monitorujący wszystkie silne eksplozje na całym świecie i pozwalający z całą pewnością ustalić ich rodzaj.

Rozpoznanie radarowe

Dziedzina rozpoznania środkami obrazującymi, proces pozyskiwania informacji wywiadowczych z danych rejestrowanych przez urządzenia radiolokacyjne.

Rozpoznanie radioelektroniczne, ELectronic INTelligence (ELINT)

Gromadzenie i analiza danych uzyskanych dzięki emisji promieniowania elektromagnetycznego o długości innej niż długość fal radiowych, zwłaszcza fal radarowych.

Rozpoznanie radiotechniczne, Communications Intelligence (COMINT)

Dane wywiadowcze, pochodzące z przechwyconych meldunków i komunikatów radiowych, gałąź wywiadu łączności (SIGINT). Przechwycenie emisji radiowych nieprzyjaciela ma dużą wartość nawet wtedy, gdy analitycy ruchu radiokomunikacyjnego nie są w stanie rozszyfrować emisji, pozwala bowiem określić rozmieszczenie, ruchy, a nawet stan sił wojskowych przeciwnika. Dane COMINT są przesyłane z jednego dowództwa do drugiego specjalnymi, bardzo bezpiecznymi kanałami łączności, określanymi jako kanały COMINT. (COPEK, - »Kryptoanaliza)

Rozpoznanie strategiczne

Materiały wywiadowcze, na podstawie których podejmowane są zasadnicze decyzje związane z polityką zagraniczną innego państwa.

Za główne zadania wywiadu strategicznego historycy Edward Luttwak i Dan Horowitz uważają ustalenie zamiarów potencjalnego przeciwnika oraz określenie jego zdolności do ewentualnych operacji zaczepnych.

Rozpoznanie środkami obrazującymi, IMagery INTelligence (IMINT)

Dane wywiadowcze uzyskiwane w wyniku analizy zdjęć wykonanych w paśmie światła widzialnego, podczerwieni, fotografii wykonanych techniką laserową oraz za pomocą urządzeń elektrooptycznych i czujników radiolokacyjnych (w tym radarów o syntetycznej aperturze), utrwalonych na błonie fotograficznej lub innych nośnikach informacji.

RPV, Remotely Piloted Vehicle

Zdalnie kierowany samolot

RS-70 Yalkyrie

Samolot rozpoznawczo-bojowy zaproponowany przez Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych (US Air Force) jako sposób na uratowanie B-70 Yalkyrie, naddźwiękowego bombowca strategicznego latającego na dużej wysokości. Projekt B-70 skreślono z powodu niezwykle wysokich kosztów budowy i eksploatacji tak wielkiego i złożonego samolotu. Osiągi też były nienadzwyczajne, wyjąwszy planowaną maksymalną prędkość 3 Ma na wysokości 21 000 m. W tym czasie Związek Radziecki budował już system obrony przed bombowcami wysokościowymi.

Projektowanie B-70 rozpoczęto w końcu 1954, kiedy to generał Curtis LeMay, naczelny dowódca amerykańskiego Lotnictwa Strategicznego (Strategic Air Command), zażądał zbudowania następcy bombowca B-52, tak szybkiego, jak to tylko możliwe. Firma North American Aviation podpisała kontrakt na projekt samolotu w grudniu 1957. Projektowanie postępowało szybko.

W listopadzie 1959, w czasie zebrania poświęconego dyskusji nad programami obronnymi, prezydent Eisenhower powiedział szefowi sztabu sił lądowych, że jego zdaniem B-70 nie będzie miał wielkiego znaczenia militarnego. Prezydent stwierdził także, że od chwili ewentualnego rozpoczęcia produkcji B-70 do momentu wprowadzenia go do uzbrojenia, upłynie osiem do

dziesięciu lat, a do tego czasu rolę strategicznej broni przejmą balistyczne pociski raketowe. 29 grudnia Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych, acz niechętnie,

RSHA

490

podjęły decyzję, iż wyprodukowany zostanie tylko jeden prototyp XB-70, w celu przeprowadzenia badań technologicznych. Jednakże parę miesięcy później program B-70 został powtórnie podjęty, kiedy kampania prezydencka 1960 rozbudziła zainteresowanie bronią strategiczną. W sierpniu 1960 rząd Eisenhowera rozszerzył program, tak że obejmował on już 13 prototypów i samolotów doświadczalnych, co stanowiło istotny krok w kierunku rozpoczęcia produkcji samolotów B-70.

Po objęciu prezydentury przez Kennedy'ego w styczniu 1961, program był kontynuowany. Pierwszy egzemplarz prototypu XB-70 dokonał próbnego lotu dopiero rok później, kiedy siły powietrzne przeprojektowały samolot do wersji bombowca rozpoznawczo-uderzeniowego (RSB-70, później RS-70). W ramach programu RS-70 planowano produkcję 60 samolotów, których zadaniem było prowadzenie rozpoznania celów nieprzyjacielskich w czasie ataku pocisków z głowicami atomowymi, i zaatakowanie ich w razie potrzeby przy użyciu pocisków raketowych powietrze-ziemia. (Siły powietrzne rozpaczliwie usiłowały utrzymać program B-70 i planowały także zbadać możliwość użycia tych samolotów jako transportowych.)

W siłach powietrznych istniały jednak rozbieżności w sprawie planów B-70. Cios zadany został w kwietniu 1961, kiedy sekretarz obrony Robert McNamara zdecydował, że program zostanie zredukowany do fazy prototypów. McNamara kwestionował osiągi tego typu samolotu i uważał strategiczne balistyczne pociski raketowe za rozwiązanie praktyczniejsze niż bombowce dalekiego zasięgu. 31 stycznia 1963 powiedział on do członków Kongresu:

RS-70 uzbrojony w pociski raketowe powietrze-ziemia stanowiłby tylko bardzo nieznaczne udoskonalenie skuteczności naszego wyposażenia. Moim zdaniem nie jest to warte znacznego zwiększenia wydatków, o całe 10 miliardów dolarów ponad przyznane już 1,35 miliarda (przeznaczone na B-70).

Kiedy 21 września 1964 prototyp XB-70 uniósł się w powietrze, był to najcięższy samolot, jaki kiedykolwiek latał. Drugi prototyp wystartował w 1965. Utrzymał on prędkość 3Ma przez 32 minuty.

Drugi prototyp roztrzaskał się w trakcie zderzenia w powietrzu z samolotem myśliwskimi-104 w czasie powietrznej sesji fotograficznej 8 czerwca 1966. Program lotów próbnych został wstrzymany. Tak zakończyła się historia najbardziej ambitnego przedsięwzięcia w dziedzinie samolotów rozpoznawczych. (Pierwszy egzemplarz XB-70 przekazano NASA, latał do 4 lutego 1969.)

W wersji bombowca 5-76* miał dysponować masą startową równą 236 351 kg (w tym 123 833 kg paliwa). W komorze bombowej przewidziano umieszczenie dwóch bomb jądrowych, wpasowanych między wloty powietrza sześciu turbinowych silników odrzutowych, zgrupowanych w tylnej części kadłuba. W późniejszej wersji z komory bombowej miały być odpalane pociski samosterujące. Nie planowano broni defensywnej. Załoga składałaby się z dwóch osób. B-70 stanowił także prototyp naddźwiękowych samolotów transportowych, ze skrzydłami typu delta w układzie kaczki (z małymi skrzydełkami z przodu), dziobem o kształcie igły i turbinowymi silnikami odrzutowymi umieszczonymi pod skrzydłami. (NM-1)

RSHA, Reichssicherheitshauptamt

Główny Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy

Ruff

Amerykański kryptonim raportów i ocen opartych na danych fotograficznych dostarczanych

przez satelity rozpoznawcze typu Corona.

Rupee

Brytyjski kryptonim danych kontrwywiadu, dostarczonych przez radzieckiego płk. Olega Pieńkowskiego. (Arnika)

Rupp Reiner (ur. 1945)

. Niemiec, pracownik NATO, który od 1977 do 1989 szpiegował dla NRD. Wraz z żoną dostarczył wywiadowi wschodnioniemieckiemu - a za jego pośrednictwem Związkowi Radzieckiemu - kopie około 10 tysięcy dokumentów. Działalność ta, zdaniem niemieckiego prokuratora, „mogła kosztować NATO przegraną wojnę”.

Urodzony w zachodniej części Niemiec, zwerbowany przez Stasi podczas studiów. W 1970 poznał w Brukseli Angielkę Ann-Christian Bowen, sekretarkę z Ministerstwa Obrony w Londynie, delegowaną do pracy w Brukseli w brytyjskiej misji wojskowej przy NATO.

W owym czasie Stasi prowadziła akcję werbowania sekretarek w NATO i w zachodnioniemieckich urzędach wojskowych oraz politycznych. Pseudonim Romeo nadawano przystojnym wschodnioniemieckim agentom, wyznaczonym do tej misji. Rupp twierdził jednak, że naprawdę darzył uczuciem pannę Bowen. Bowen dzieliła jego antyamerykańskie poglądy. Oboje wyrażali sprzeciw wobec wojny wietnamskiej. Zaakceptowała jego działalność szpiegowską i podążyła za nim do wschodniego Berlina, gdzie przeszła przeszkolenie i również została szpiegiem. Pobrali się w 1972.

Ann-Christian wynosiła w swej torebce dokumenty z kwatery NATO. Niektóre z nich były sygnowane —* cosmic, co oznaczało klauzulę najwyższej tajności w NATO. W domu Rupp fotografował dokumenty, a następnego dnia Ann-Christian odnosiła je do biura.

491

Rządowa Szkoła Kodów i Szyfrów

Rupp otrzymywał instrukcje od Stasi drogą radiową, w postaci zakodowanej. Państwo Rupp posługiwali się kryptonimem Topaz i Turkus.

W 1977 Rupp podjął pracę w sekcji stosunków międzynarodowych NATO. Teraz i on wynosił do domu dokumenty i fotografował je. W 1980 Ann-Christian, urodziwszy pierwsze z trójki dzieci, coraz bardziej rozczarowana komunizmem, otrzymała zgodę na wycofanie się z działalności.

Rupp kontynuował działalność, lecz jak później opowiadała Ann-Christian, „wciąż o tym dyskutowaliśmy i nalegałam, by jej zaprzestał”.

Rupp zaczął żywić wątpliwości co do sensu swojej działalności, gdy przekonał się na podstawie kopiowanych przez siebie dokumentów, że plany NATO mają charakter obronny. Po inwazji radzieckiej na Afganistan w 1979 oświadczył żonie, że przestał szpiegować. Było to jednak kłamstwo. Nie bez znaczenia były pieniądze. Stasi płaciło mu 1500 dolarów miesięcznie. Rupp kontynuował działalność szpiegowską nawet po upadku muru berlińskiego.

W październiku 1990, po zjednoczeniu Niemiec, Ann-Christian przeczytała w prasie, że wywiad zachodni, badający akta Stasi, poszukuje szpiega o kryptonimie Topaz. Niemiecki kontrwywiad, korzystając z pomocy informatora, wytropił w końcu Ruppą i w lipcu 1993, gdy przyjechał do Niemiec odwiedzić krewnych, aresztował go wraz z żoną.

Za zdradę skazano go na 12 lat więzienia. Wyrok przyjął ze skrucą:

Uczyniłem źle i gotów jestem za to zapłacić.

Ann-Christian została skazana na 22 miesiące więzienia w zawieszeniu.

Rybikowski Michał

-> Aneks

Rządowa Szkoła Kodów i Szyfrów, Government Code and Cypher School (GC&CS)

Brytyjski instytut kryptoanalityczny, istniejący od 1919. W 1940 jego nazwę zmieniono na Zarząd Główny Łączności Rządowej (Government Communications Headquarters - GCHQ). Zadaniem utworzonej 1 listopada 1919 GC&CS była analiza zagranicznych systemów szyfrowania i kodowania oraz doradztwo w zakresie bezpieczeństwa tajnych brytyjskich komunikatów i depeš radiowych. Personel GC&CS składał się z dwudziestu pięciu dawnych pracowników Pokoju nr 40 marynarki wojennej i sekcji kryptoanalitycznej MI(b) Ministerstwa Wojny. Z przyczyn natury administracyjnej szkołę podporządkowano z początku Admiralicji. Dopiero w 1922 GC&CS wraz

z Tajną Służbą Wywiadowczą (—* MI6), znalazło się w gestii Ministerstwa Spraw Zagranicznych, finansującego jej istnienie i prowadzone działania. Formalnie rzecz biorąc, odpowiedzialność za wszelkie operacje kryptoanalityczne ponosił szef MI6, znany jako „C”; w praktyce jednak koordynacja prac GC&CS spoczywała w rękach komitetu składającego się z przedstawicieli MI6 i wojska. W 1922 szefem GC&CS został komandor Alastair Denniston z dawnego Pokoju nr 40.

Pierwszą siedzibą zespołu kryptoanalityków były pomieszczenia spółki radiowej Marconiego w Watergate House, nieopodal hotelu Savoy w Londynie. Później GC&CS przeniosła się do gmachów MI6, pod nr 54 na Broadwayu, przylegających do Queen Anne's Gate, naprzeciwko St. James Park.

W 1924 utworzono odrębną sekcję marynarki wojennej GC&CS. W 1930 powstała analogiczna sekcja sił lądowych, a w 1936 - sił powietrznych. Miały one koncentrować się na zadaniach związanych ściśle ze specyfiką odpowiednich rodzajów sił zbrojnych. Admiralicja i Ministerstwo Wojny zastrzegły sobie prawo wycofania podlegających im sekcji z GC&CS, w chwili gdy uznają to za stosowne, co potencjalnie stwarzało poważne zagrożenie dla efektywności działania brytyjskich służb kryptoanalitycznych z racji kompleksowego charakteru pracy przy łamaniu wszelkiego rodzaju szyfrów oraz wzajemnej współzależności używanych systemów szyfrowania. Niemal od początku istnienia GC&CS przechwytywała i dekodowała radziecką korespondencję szyfrowaną. Zastój w tej dziedzinie spowodowało dopiero wprowadzenie przez ZSRR systemu blozków szyfrowych jednorazowego użytku. Uporano się dopiero po II wojnie światowej (Venona). Na początku lat trzydziestych głównym celem GC&CS były depeše i komunikaty wojskowe Niemiec i Związku Radzieckiego - państw, w których trwał proces intensywnej rekonstrukcji potencjału bojowego sił zbrojnych. Jednakże relatywnie niski odsetek kryptogramów w ruchu radiowym tych państw sprawił, że nie udało się złamać wszystkich używanych przez nie systemów szyfrowych. Pod koniec tej dekady poważnym problemem stało się wprowadzenie przez siły zbrojne i policję Niemiec nowej maszyny szyfrującej Enigma. W 1936 Anglicy nawiązali kontakt z szefem francuskich służb kryptoanalitycznych, kpt. Gustavem Bertrandem. Od pewnego już czasu nad problemem Enigmy Francuzi pracowali wspólnie z Polakami [którzy jako pierwsi złamali niemieckie szyfry Enigmy]. 9 i 10 stycznia Bertrand pełnił honory gospodarza konferencji kryptoanalityków francuskich, polskich i brytyjskich w Paryżu. W konsekwencji w czasie wojny siedzibą służb kryptoanalitycznych zajmujących się łamaniem szyfrów niemieckich stała się Wielka Brytania - jedyne z trzech biorących udział w konferencji państw, które uniknęło okupacji przez III Rzeszę. (Biuro Szyfrów)

492

Pod koniec lat trzydziestych wysiłki całego zespołu GC&CS skupiły się na złamaniu kluczy Enigmy. Rozwój wydarzeń na europejskiej scenie politycznej nie pozostawiał cienia wątpliwości, że kontynent zmierza nieuchronnie ku nowej wojnie. W sierpniu 1939, na miesiąc przed jej wybuchem, komandor Denniston przeniósł siedzibę GC&CS z Broadwayu do mniej narażonego

na ataki niemieckiego lotnictwa Bletchley Park.

Kilka miesięcy później - dokładna data nie jest znana - nazwę GC&CS zmieniono na Zarząd Główny Łączności Rządowej (Government Communications Headquarters - GCHQ), co miało być jedną z prób zamaskowania prawdziwego charakteru działalności placówki.

Po inwazji Niemiec na Związek Radziecki 22 czerwca 1941 premier Winston Churchill zdecydował, że ZSRR należy traktować jako państwo sprzymierzone i tego samego dnia nakazał wstrzymanie wszelkich prac nad przechwytywaniem i dekrypcją radzieckich szyfrogramów radiowych. Stworzyło to komfortowe wręcz warunki działającym w Wielkiej Brytanii agentom radzieckim.

Nawał obowiązków odbił się wyraźnie na stanie psychicznym Dennistona, który w czerwcu 1942, po dwudziestu latach pracy na stanowisku szefa GC&CS, przeniósł się do Londynu, gdzie kierował pracami nad złamaniem systemów szyfrowych używanych w dyplomacji i tajnej korespondencji handlowej. Teoretycznie, do chwili wymuszonej w 1944 rezygnacji, nadal stał na czele GC&CS, jego funkcje przejął jednak komandor Edward W. Traversi.

Odmienne niż w przypadku Pokoju nr 40, po zakończeniu II wojny światowej nikt nie kwestionował zasadności istnienia GCHQ - zwanego nadal przez większość kryptoanalityków brytyjskich GC&CS - w epoce nadciągającej zimnej wojny. Wojenne sukcesy agencji w odczytywaniu zwłaszcza szyfrów Enigmy, a nawet samo istnienie GCHQ utrzymywano wszakże w najgłębszej tajemnicy aż do lat siedemdziesiątych.

Po wojnie pracownie kryptoanalityczne przeniesiono z Bletchley Park do Cheltenham, miejscowości położonej 75 kilometrów na południe od Birmingham.

Mimo że charakter prac prowadzonych przez GCHQ i wszystkie ich szczegóły trzymane były w najgłębszej tajemnicy, wydaje się, że wywiad radziecki dysponował stosunkowo rozległą wiedzą na ich temat. W czasie II wojny światowej o stanie brytyjskich prac kryptograficznych informowali Sowieci wyczerpująco John Cairncross i Geoffrey Prime.

Rzemiosło szpiegowskie

Szpiegowskie techniki i sztuczki, które uzasadniają pogląd praktykujących ten zawód, że jest to profesja wyma-

gająca licznych umiejętności. Sztuka działania operacyjnego wiąże się z umiejętnością -

»inwigilacji i prowadzenia agentów. O wywiadowczym rzemiośle pisał wiele -> John Le Carre w swoich powieściach sensacyjnych, ale podobne chwytły stosowane są również w rzeczywistości. Umiejętności praktyczne przekazywane są nowym adeptom podczas specjalistycznych szkoleń oraz z pokolenia na pokolenie przez doświadczonych kolegów.

David W. Szady, weteran FBI, doświadczony w pracy kontrwywiadu, zastanawiał się, dlaczego klasyczne metody pracy wywiadowczej są najpewniejsze i przynoszą najlepsze rezultaty:

Martwe skrzynki kontaktowe na terenie kraju działania i bezpośrednie spotkania z agentem za granicą. Radio stwarza problemy, ponieważ zwiększa możliwość wykrycia, a ponadto należy dbać o sprzęt, który jest najczęściej zminiaturyzowany i delikatny. Z mojego doświadczenia wynika, że klasyczne metody po prostu nie zawodzą (...) Są trzy podstawowe metody wywiadowczej pracy operacyjnej: sposób na umożliwienie agentowi kontaktu w sytuacjach wyjątkowych, sposób na umożliwienie oficerowi wywiadu pozyskania informacji zdobytych przez agenta oraz sposób na dostarczenie agentowi pieniędzy.

-> Skrzynka kontaktowa lub kontakt przelotny, kiedy materiał przekazywany jest błyskawicznie z ręki do ręki w tłumie przechodniów, stanowią podstawowe elementy szpiegowskiego rzemiosła.

Do innych należą:

wyłączenie wewnętrznych świateł w samochodzie, tak żeby nie zapaliły się w momencie

uchylenia drzwi. Zasada ta jest bardzo przydatna podczas dyskretnych spotkań z agentami. Powinni wsiąść i wysiąść z samochodu nie zauważeni, zwłaszcza jeśli kierowca samochodu podejrzewa, że znajduje się pod obserwacją.

Dokładne mycie i sprzątanie auta po każdym odwiedzinach, w celu usunięcia wszelkich śladów błota lub liści, umożliwiających identyfikację okolicy, przez którą przejeżdżał samochód.

Pieczołowite mycie puszek, butelek i słoików używanych jako pojemniki na materiały, pozostawianych w martwych skrzynkach kontaktowych lub stanowiących znak do opróżnienia skrzynki, co ogranicza możliwość chwycenia przesyłki przez zwierzę.

Szybkie opuszczanie pociągu, wagonu metra, tramwaju lub autobusu, a następnie wskakiwanie z powrotem w ostatniej chwili dla pozbycia się „ogona”.

Niektóre sposoby stosowane przez praktyków szpiegowskiego rzemiosła opisane zostały w niniejszej encyklopedii. I tak na przykład:

James Harper zanotował limeryk na odwrocie rachunku z pralni. Jego oficer prowadzący przedał kartkę i oddał połowę Harperowi, sobie pozostawiając drugą. Posłużyła ona za sygnał identyfikacyjny, kiedy Harper spotkał się w umówionym miejscu i czasie z łącznikiem.

493

Rzemiosło szpiegowskie

-> Harry Gold użył w podobnym celu połowy tekturowego wieczka pudełka cukierków, kiedy spotykał się z Davidem Greenglassem. Był to dowód, że Gold jest związany z Juliušem Rosenbergiem, członkiem ->siatki szpiegów atomowych. Na spotkanie z Klausem Fuchsem Gold niósł jako identyfikator w jednym ręku parę rękawiczek oraz pudełko w zielonym papierze. Fuchs miał trzymać w ręku piłkę. Podczas późniejszych spotkań z radzieckim prowadzącym Fuchs miał w jednym ręku książkę w żółto-zielonej obwolucie, której autorem był Bennett Cerf, a w drugiej pięć książek związanych sznurkiem.

Jonathan Jay Pollard otrzymał polecenie sporządzenia listy budek telefonicznych w pobliżu swego mieszkania. Izraelski prowadzący Pollarda nadał każdej budce literę z hebrajskiego alfabetu. Następnie telefonował i podawał jedną z liter, a Pollard szedł do określonej budki, gdzie czekał na telefon.

John Walker otrzymał instrukcję przekazywania materiałów przez martwą skrzynkę kontaktową, którą było umówione drzewo. Materiały zostawiał pod nim w worku na śmieci razem z dokładnie umyтыми puszkami i butelkami. Skrzynka kontaktowa musiała znajdować się w promieniu 4 kilometrów od centrum Waszyngtonu czyli w obrębie strefy, w której radzieckim dyplomatom wolno było poruszać się bez specjalnego zezwolenia. Najbezpieczniejszym miejscem na skrzynki kontaktowe są obszary zadrzewione, gdzie leżące na ziemi zwykle przedmioty, takie jak puszki po piwie, butelki, kamienie lub śmiecie, nie zwracają uwagi.

Nelson C. Drummond w pierwszą sobotę miesiąca szedł na południe nowojorską 7 Aleją, rozpoczynając spacer od 125 Ulicy. Niósł czarną torbę, a w klapie marynarki miał wpiętą spinę z końską głową. Miał do niego podejść mężczyzna i zapytać: „Czy może mi pan wskazać drogę do sali balowej hotelu Savoy?” Na co Drummond miał odpowiedzieć: „Oczywiście, pokażę panu drogę”.

Podczas szkolenia w —* CIA Edward Howard uczył się stosowania *■* Wańki wstańki, ukrytego w teczce i poruszanego sprężyną składanego urządzenia pozorującego pasażera siedzącego w samochodzie. W celu zmylenia inwigilujących Wańkę wstańkę uruchamiano, kiedy pasażer wyskakiwał z pojazdu w chwili, gdy samochód znajdował się poza polem widzenia pracowników kontrwywiadu; obserwujący mieli wrażenie, że w samochodzie nadal jada dwie osoby. Howard wykorzystał tę sztuczkę, wymykając się skutecznie agentom FBI. Zamiast automatycznej Wańki wstańki użył manekinu zrobionego własnoręcznie ze zwykłego

wieszaka, przepiłowanego kija od szczotki oraz peruki, którą, jak później twierdził, ukradł podczas szkolenia w CIA. Na perukę nasadził czapkę baseballową, którą zwykle nosił, a następnie zostawił manekin i wymknął się z samochodu za zakrętem, zza którego nie wyjechał jeszcze śledzący go samochód FBI.

Jedna z najbardziej rozbudowanych instrukcji rzemiosła wywiadowczego, którą ujawniono publicznie, pochodzi z Moskwy i jest autorstwa Olega Pieńkowskiego, oficera GRU. Dotyczyła obsługi skrzynki kontaktowej i została przekazana prowadzącym z CIA:

Przy wejściu (foyer), po lewej stronie usytuowany jest telefon nr 28. Naprzeciw, po drugiej stronie hallu, znajduje się kaloryfer pomalowany farbą olejną na ciemnozielony kolor. Kaloryfer wisi na pojedynczym metalowym haku przymocowanym do ściany. Jeśli stanie się twarzą do kaloryfera, to metalowy hak będzie po prawej ręce, na wysokości dłoni luźno zwisającego ramienia. Pomiędzy ścianą, w którą wbity jest hak, a kaloryferem istnieje wolna przestrzeń o głębokości od dwóch do trzech centymetrów. Proponuje się wykorzystać do pozostawiania materiałów hak oraz przestrzeń między ścianą a kaloryferem.

Obsługujący tę skrzynkę kontaktową oficer CIA, przebywający w Moskwie pod dyplomatyczną przykrywką, został złapany przez KGB.

Z innym oficerem GRU pracownicy CIA kontaktowali się, wręczając mu dyskretnie egzemplarze „National Geographic Magazine”. Na czarnej linii reklamy na drugiej stronie okładki technicy CIA nakładali laserem mikroskopijną wiadomość, podobną nieco do mi-krodotu, zawierającą polecenie opróżnienia martwej

skrzynki kontaktowej. Egzemplarz pisma znajduje się obecnie w Muzeum KGB w Moskwie.

Wspomniany oficer GRU został ujęty po zdradzie Howarda oraz Aldricha H. Amesa.

S-2

Oficer wywiadu jednostki US Army. (G-2)

Safford Laurence F., kmdr (1893-1973)

Kryptoanalityk US Navy, absolwent Akademii Marynarki Wojennej (rocznik 1916). W 1924 odtworzył zlikwidowane po I wojnie światowej służby rozpoznania radiotechnicznego COMINT marynarki wojennej (Wywiad Łączności Marynarki Wojennej), mające monitorować system łączności japońskiej marynarki wojennej. Sformowaną w ramach Biura Łączności Marynarki Wojennej (Office of Naval Communications) komórkę kryptoanalityczną, nazwaną oficjalnie Działem Badań (Research Desk), US Navy oznaczyła kryptonimem OP-20-G (OP - Biuro Szefa Operacji Morskich, 20 - łączność marynarki wojennej; G - siódmy referat biura). Dział Badań nazwany został później Zespołem Bezpieczeństwa Łączności.

Personel COMINT US Navy liczył początkowo 5 osób - kpt. Laurence'a F. Safforda i 4 pracowników cywilnych. Siedziba COMINT mieściła się w głównym gmachu marynarki wojennej w Washington Mail. Pierwszym jego zadaniem było łamanie japońskich kodów dyplomatycznych, szyfrowane nimi depesze były bowiem najłatwiej osiągalne.

W latach 1925-1936 (z trzyletnią przerwą od 1929 do 1932) Safford ponownie skierowany został do służby liniowej, szefem OP-20-G został ostatecznie w 1936 i odtąd, aż do końca służby w US Navy, zajmował się kryptoanalizą. Od 1949 do 1951 pełnił funkcję asystenta dyrektora Agencji Bezpieczeństwa Sił Zbrojnych (Armed Forces Security Agency); w 1951 przeszedł w stan spoczynku.

W 1958 Kongres przyznał mu 100 tysięcy dolarów rekompensaty za prawa patentowe wynalazków z okresu wojny.

SAINT

Amerykański projekt inspekcji satelitarnej, którego celem było badanie satelitów radzieckich w celu określenia ich przeznaczenia i sprawdzenia, czy są uzbrojone.

Program SAINT został zatwierdzony w połowie lat sześćdziesiątych. Początkowo planowano użycie kamer telewizyjnych i radaru. W późniejszych modelach zastosowano czujniki podczerwieni i promienie X w celu dokładniejszego określenia śledzonego obiektu. Satelity programu SAINT miały być wynoszone na orbity i za pomocą własnego systemu napędowego kierowane na odległość około 15 m od śledzonych satelitów. Informacja z czujników SAINT przekazywana miała być do stacji naziemnych.

Niektórzy zwolennicy programu SAINT z Lotnictwa Stanów Zjednoczonych oczekiwali, iż nowsze modele będą uzbrojone.

Satelita ten nie został zbudowany. Program zamknięto w 1962 z powodu braku funduszy.

Zarówno admini-

495

Sam

stracja Eisenhowera, jak też Kennedy'ego nie była zainteresowana umieszczeniem broni w kosmosie.

Salon Kilty

Luksusowy dom schadzek, należący do nazistowskiej służby bezpieczeństwa SD, w którym według opinii wysokiego oficera wywiadu III Rzeszy Waltera Schellenberga ważni goście zagraniczni mogli w atmosferze pełnej dyskrecji zabawić się w towarzystwie ponętnych kobiet. W takich warunkach nawet najbardziej sztywny dyplomata rozluźnia się i może wyjawiać wiele użytecznych informacji.

Salon Kitty mieścił się w okazałym gmachu w eleganckiej dzielnicy Berlina. Jego opis znaleźć można w opublikowanych w 1956 wspomnieniach Schellenberga:

Zbudowano podwójne ściany, aby zainstalować mikrofony magnetofonów rejestrujących automatycznie każde wypowiedziane słowo, nad którymi pieczę sprawowało trzech zaprzysiężonych specjalistów z naszego departamentu technicznego. Rzekomemu właścicielowi domu przydzielono służących, kucharzy i kelnerów, dzięki czemu mógł zapewnić gościom najlepsze dania, trunki i fachową obsługę na najwyższym poziomie.

(...) Panie do towarzystwa wywodziły się spośród najbardziej wykwalifikowanych i oglądanych dam z półświatka, aczkolwiek sporo niewiast z wyższych sfer towarzyskich było aż nazbyt chętnych, by służyć ojczyźnie w ten sposób.

Salon spełnił pokładane w nim nadzieje i był cennym źródłem informacji wywiadowczych, pochodzących zwłaszcza od personelu dyplomatycznego państw obcych. Niekiedy także - już przy wyłączonych mikrofonach - korzystali z niego dygnitarze niemieccy, w tym ->Reinhard Heydrich.

Salut

Radziecka załogowa stacja orbitalna, stosowana zarówno do badań naukowych, jak i celów wojskowych, w tym rozpoznania. Salut 1 umieszczony został na orbicie 19 kwietnia 1971 jako pierwsza załogowa stacja kosmiczna. 7 czerwca statek kosmiczny połączył się z Salutem 1 i do stacji przeszło trzech członków załogi, którzy pracowali w tym kosmicznym laboratorium do 29 czerwca.

(Po odłączeniu od stacji trzech kosmonauci zginęli przez uduszenie w czasie podchodzenia do lądowania, gdy rozhermetyzował się właz. Na pokładzie nie było hermetycznych skafandrów. Wprowadzono je na wszystkich następnych lotach do stacji Salut. Z tego właśnie powodu załogi latające na Salut przez następnych dziesięć lat zredukowano z trzech do dwóch kosmonautów). Salut 1 pozostawał na orbicie niecałe sześć miesięcy. Zastąpiły go następne stacje. Ostatnią, Salut 7, umieszczono na orbicie 19 kwietnia 1982. Statek kosmiczny miał masę 21 ton, a promień jego orbity, na której pozostał do początku 1991, wynosił 473 km.

Kolejne modele Saluta były niemal ciągle obsadzone załogą. Statki kosmiczne podróżowały tam i z powrotem, dowożąc kosmonautów i zaopatrzenie na stację orbitalną. Uważa się, że dowódcą stacji był zawsze wojskowy, cywile pełnili niekiedy rolę inżynierów pokładowych. Laboratoria kosmiczne zapewniły Związkowi Radzieckiemu znaczną przewagę w skumulowanym czasie lotów załogowych nad Stanami Zjednoczonymi. Oficjalne komunikaty władz radzieckich stwierdzały, że kosmonauci na stacjach orbitalnych dokonywali obserwacji wizualnych za pomocą kamer, spektrometrów i czujników elektrooptycznych w celu badania Ziemi. Publikacja rządowa Stanów Zjednoczonych „The Soviet Space Challenge” (Radzieckie wyzwanie kosmiczne) (1987) stwierdzała, że obserwacje te „znajdują zastosowanie dla prowadzenia rozpoznania i obserwacji celów”.

Dane eksperymentalne wykazują, że misje Salut 1 do 3 oraz 5 miały zastosowanie militarne, natomiast 4, 6 i 7 głównie cywilne, choć oczywiście rozgraniczenie nie jest ściśle. Na przykład Salut 7 prowadził testy radarowego wykrywania okrętów podwodnych.

Słowo Salut znaczy po rosyjsku „pozdrowienie”. Statki nazwano tak na cześć pierwszego lotu załogowego Jurija Gagarina, który miał miejsce dziesięć lat przed wystrzeleniem pierwszego Saluta.

Stacje kosmiczne Salut zastąpiono później stacjami orbitalnymi z serii Mir, z których pierwsza została umieszczona na orbicie w 1986.

Sam

Kodowe oznaczenie brytyjskiej misji łącznikowej do Moskwy, mającej nawiązać współpracę z wywiadem wojskowym i ->INO NKWD.

Wysłana została latem 1941 przez SOE pod dowództwem bryg. —* George'a Hilla, byłego oficera wywiadu z MI6. Champan Pincher w swej książce Too Se-cret, Too Long (1984) pisał: Wybór Hilla był dość niezwykły, ponieważ Rosjanie pamiętali o jego próbie zamordowania członków Komitetu Centralnego partii bolszewickiej po rewolucji rosyjskiej, podjętej wraz z ->Sidneyem Reillym.

W wyniku zawartego w sierpniu 1941 porozumienia uzyskano wzajemną zgodę na pełną współpracę w dziedzinie akcji dywersyjnych i wywrotowych we wszystkich krajach, poza sygnatariuszami umowy - ZSRR i Wspólnotą Brytyjską. Do Londynu udał się łącznik NKWD —♦ Iwan Cziczajew, zaś silnie infiltrowana misja Hilla pozostała w Moskwie.

Rząd brytyjski uskarżał się później, że nie przekazywano mu nawet danych technicznych zdobyczonego

Samolot

496

sprzętu. Komórka SOE uzyskała jednak przywileje w zakresie kontaktów z pewnymi osobami i wstępu na obszary zamknięte dla cudzoziemców. Brytyjczycy z kolei udzielali partnerom szerokiego informacyjnego spectrum, włączając w to dane uzyskane w ramach Ultry, wszelako bez ujawniania ich źródła. Uzupełniali tę lukę w pełni John Cairncross i inni radzieccy szpiegdy, działający z powodzeniem w brytyjskich strukturach władzy.

Ponieważ kierownictwo wywiadu brytyjskiego wyraziło zgodę na przerzut agentów NKWD na obszary okupowane celem nawiązania łączności z jeńcami radzieckimi i grupami komunistycznymi w Europie Zachodniej, wielu z nich przybyło do Wielkiej Brytanii.

W tym samym czasie inni agenci radzieccy prowadzili intensywną działalność na terenie Wielkiej Brytanii, wykradając tajne informacje. (siatka szpiegowska z Cambridge)

Samolot

Lotnictwo

Samorodek

Osoba, która z własnej inicjatywy oferuje usługi wywiadowcze. Może być potencjalnym agentem lub kretem, który zgłosił się do służby wywiadowczej bez uprzedniego nawiązania kontaktu albo zwerbowania.

Podczas dekady szpiegów termin ten odnosił się przede wszystkim do Amerykanów zgłaszających się w ambasadzie ZSRR lub innych placówkach radzieckich i oferujących sprzedaż tajemnic państwowych swego kraju. Byli to cywile lub personel Sił Lądowych, Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, Korpusu Piechoty Morskiej i Sił Powietrznych oraz pracownicy firm zbrojeniowych, CIA, NSA i FBI.

Począwszy od lat sześćdziesiątych, wywiad radziecki większość sukcesów odnosił właśnie dzięki samorodkom. W raporcie senackiej Komisji Specjalnej ds. Wywiadu podkreślano, że ludzie „oferujący informacje na sprzedaż są najbardziej niebezpiecznymi agentami”; powodują „największe straty, przekazując informacje mające najwyższy stopień utajnienia”.

SAMOS

System obserwacji satelitów i rakiet pod nazwą SAMOS prowadzony był przy użyciu specjalnego satelity rozpoznawczego Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych. W odróżnieniu od satelity fotograficznego Corona, który zrzucał pojemniki z filmami na ziemię, satelity programu SAMOS wyposażono w aparaturę do wywoływania filmów, które następnie były skanowane i przekazywane do stacji naziemnych za pomocą łączy typu telewizyjnego.

SAMOS - podobnie jak program Corona - powstał w ramach projektu Weapon System (WS) 117L (system broni) i rywalizacji między firmami prywatnymi o kontrakt na budowę satelity rozpoznawczego. Początkowo satelitę nazwano Sentry, a później Samos.

Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych finansowały budowę satelity Samos jednocześnie z prowadzonym przez CIA projektem satelitów Corona, ponieważ w owym czasie, w drugiej połowie lat pięćdziesiątych, Kongres popierał programy satelitarne w związku z tzw. opóźnieniem satelitarnym USA w stosunku do Związku Radzieckiego. Technologia przekazu informacji z satelitów Samos okazała się opracowana niedostatecznie i w końcu, podobnie jak w satelicie Corona, filmy wyrzucane były z satelity ze spadochronami przechwytywanymi w locie przez specjalne samoloty.

Oprócz finansowania sporo problemów następcza sprawa kontroli satelitów Samos. Corona była projektem CIA. Siły Powietrzne początkowo traktowały satelity Samos jako swoją własność. Jednak niektórzy wysocy rangą urzędnicy administracji amerykańskiej doszli do wniosku, że satelity rozpoznawcze stanowią dobro narodowe, a nie własność sił zbrojnych. Sytuację wyjaśniło utworzenie 25 sierpnia 1960 ściśle tajnej instytucji —* Narodowego Biura Rozpoznania (National Reconnaissance Office - NRO), stanowiącego dział Departamentu Obrony i zakamuflowanego w ramach sztabu Sił Powietrznych. Jako dział Departamentu Obrony stanowiło element służby wywiadowczej i podlegało -> dyrektorowi Centrali Wywiadu. Siły Powietrzne były jednak głównym organem kierowniczym satelitów Samos.

Kiedy projekt przeszedł formalnie pod kierownictwo NRO, kwatera główna Sił Powietrznych, która dostarczała przykrywkę, mogła w praktyce kierować pracami nad projektem. Nie odbywało się to jednak zwykłą drogą służbową. Za fakt znaczący uznać należy, iż szef Dowództwa Strategicznego Sił Powietrznych, generał Curtis LeMay, nie uczestniczył w nadzorowaniu projektu.

Pierwsza próba wystrzelenia satelity Samos, 11 października 1960, zakończyła się niepowodzeniem, kiedy przewód elektryczny, łączący wyrzutnię z rakieta nośną Agena, która miała wynieść satelitę na orbitę, nie odłączył się we właściwym czasie i wyrwał element satelity. Sukcesem zakończyła się próba przeprowadzona 31 stycznia 1961. Przez prawie miesiąc satelita transmitował do stacji naziemnej zdjęcia z kosmosu. Wiele miesięcy trwało analizowanie tych

zdjęć, ich jakość nie dorównywała bowiem jakości zdjęć z satelity Corona. Samos miał masę 1900 kg, a jego orbita wynosiła od 475 do 557 km nad Ziemią.

W czasie gdy dokonano pierwszego udanego wystrzelenia satelity Samos, satelity Corona już od przeszło pięciu miesięcy dostarczały na Ziemię użyteczne fotografie. Dwie kolejne próby wysłania satelitów Samos znowu się

497

Satelita radarowego rozpoznania oceanicznego

nie powiodły. Wreszcie nadeszło pasmo sukcesów. Spośród 31 startów, przeprowadzonych do 27 listopada 1963, udanych było 26. Jednakże, jak pisał William E. Burrows w książce *Deep Black* (1986):

(...) problemem była sprawa zdolności rozdzielczej fotografii. Niektórzy obserwatorzy stwierdzili, że zdolność ta, w miarę rozwoju programu, polepszyła się od 6 m (chodzi o rozmiar obiektu na Ziemi, który można było zaobserwować) do około 1,5 m. Inni, a wśród nich Herbert Scoville jr z CIA, utrzymywali, że obrazy z Samosa nigdy nie były zbyt użyteczne.

Dane z satelitów Samos zostały wykorzystane przez prezydenta Kennedy'ego w czasie podejmowania decyzji dotyczących kubańskiego kryzysu raketowego w 1962.

Satelity Samos nie zostały zaklasyfikowane w programie Keyhole. System kamer z Samosa, z oznaczeniem KH-6, stosowany był jednak w nieudanym programie Lanyard.

Sapog, But

Określenie paszportu w żargonie NKWD/KGB.

Sapożnik, Szewc

Określenie fałszerza dokumentów w żargonie -»NKWD/KGB.

Sapphire

Oznaczenie kodowe siatki szpiegowskiej, która funkcjonować miała wewnątrz SDECE, francuskiej organizacji wywiadowczej. Raport na ten temat pojawił się w grudniu 1961, a pochodził od Anatolija Golicyna, agenta KGB, który przeszedł na stronę amerykańską. Golicyn utrzymywał, że agenci Sapphire przeniknęli do rządu de Gaulle'a, do Kwatery Głównej —* NATO w Paryżu i do samej SDECE. Stosując się do sugestii szefa kontrwywiadu CIA Jamesa Jesusa Angletona, prezydent Kennedy skierował list do generała de Gaulle'a, przekazując mu te rewelacje. Szef stacji CIA w Paryżu osobiście doręczył list generałowi.

De Gaulle, podejrzewając skierowany przeciwko sobie spisek CIA, nakazał SDECE zerwanie kontaktów z Agencją. Angleton wydał rozkaz przeprowadzenia operacji typu Black Bag Job, to znaczy włamania do ambasady francuskiej w Waszyngtonie w celu zdobycia ksiąg kodów, co miało umożliwić czytanie poczty dyplomatycznej i poznanie zamierzeń Francuzów. Włamanie zostało odkryte i doprowadziło do odwołania szefa stacji SDECE w Waszyngtonie.

Sprawa Sapphire posłużyła za wzorzec powieści Leona Urisa *Topaz* (1967), na podstawie której nakręcono następnie film. Książka tak wiernie odzwierciedliła

wydarzenia, że niektórzy obserwatorzy mniemali, iż to CIA dostarczyła autorowi informacji.

Oficer służb wywiadu francuskiego wytoczył i wygrał proces przeciwko Urisowi i filmowcom.

Uris wykorzystał ten proces w następnej swojej książce, *QB VII* (1970).

Do szpiegów Sapphire należał Georges Paques, sekretarz prasowy NATO. Francuskie służby wywiadowcze zaobserwowały przekazywanie przezeń materiałów radzieckiemu łącznikowi. W czasie procesu Paques tłumaczył, że przekazywał Związkowi Radzieckiemu tajemnice dyplomatyczne i wojskowe w celu złagodzenia napięć międzynarodowych. Zeznał, że jego mocodawcy pokazali mu list od radzieckiego przywódcy Nikity Chruszczowa, w którym twierdził, że w czasie kryzysu berlińskiego w 1961 wykorzystał dokumenty NATO przekazane mu przez Paquesa. Szpieg został skazany za zdradę na karę dożywocia, zamienioną potem na 20

lat więzienia.

Materiały przechwycone w operacji Venona wykazały, że Andre Labarthe, naukowiec z francuskiego Ministerstwa Lotnictwa, był agentem radzieckim w latach czterdziestych. Wywiad francuski uważał, że to właśnie Labarthe zwerbował Paques'a w czasie pobytu w Algierii w 1944.

Sasza

Nosienko Jurij

Satelita radarowego rozpoznania oceanicznego, Radar Ocean Reconnaissance Satellite - (RORSAT)

Pierwszy na świecie —* satelita do prowadzenia rozpoznania oceanicznego, zbudowany i zastosowany przez Związek Radziecki.

Satelity tego typu, znane na Zachodzie jako RORSAT, poddane zostały pierwszym testom w końcu 1967. Operacyjne satelity RORSAT pojawiły się na orbitach co najmniej od 1974.

Specjaliści radzieccy zastosowali dwa rodzaje satelitów do śledzenia zachodnich okrętów wojennych na morzach: EORSAT, czyli satelita rozpoznania oceanicznego klasy ELINT (wywiad elektroniczny), oraz satelity RORSAT.

Satelity ELINT, czyli Ferret, wykrywają i „podłączają się” do sygnałów elektronicznych wysyłanych przez okręty, określając ich położenie, a niekiedy i rodzaj jednostki, na podstawie charakteru sygnałów radarowych, i podają wskazówki dotyczące okrętów traktowanych jako ważne cele. Satelity typu Ferret zostały wprowadzone około 1970. Początkowo miały masę około 8 tysięcy kg i lokowano je na orbitach o wysokości 426 do 430 km nad Ziemią. Późniejsze wersje umieszczano na wyższych orbitach. Satelity te umieszczano na orbitach

Satelita radarowego rozpoznania oceanicznego

parami, w celu umiejscowienia śledzonych obiektów. Każdej parze satelitów EORSAT przyporządkowywano jeden RORSAT.

Satelity RORSAT wykorzystują aktywne systemy radarowe w celu wykrywania statków, przelatując na orbicie na wysokości 864 do 944 km nad Ziemią. Ten rodzaj radaru wymaga potężnego zasilania, które realizowane jest za pomocą niewielkiego reaktora jądrowego. Reaktor waży około tony, pracuje na wzbogaconym uranie (U-235) o masie 50 kg i może dostarczać do dziesięciu kilowatów przez 90 do 120 dni lotu w przestrzeni kosmicznej. Wczesne wersje RORSAT miały 14 m długości i masę 4500 kg.

Bardziej zaawansowane wersje mogły przesyłać dane o śledzonym obiekcie do samolotów wyposażonych w pociski rakietowe, okrętów nawodnych i podwodnych, a także do naziemnych stacji obserwacyjnych.

Po upływie terminu użytkowania satelity RORSAT z serii Kosmos element zawierający paliwo promieniotwórcze ulegał oddzieleniu i wysyłany był na orbitę wyższą, ponad 880 km. Tam miał krążyć przez ponad 500 lat i nie zagrażać Ziemi w razie opadnięcia i spłonienia w atmosferze.

Jednakże satelita RORSAT Kosmos 954 uległ awarii i w styczniu 1978 wszedł w atmosferę ziemską, rozsypując elementy promieniotwórczego paliwa uranowego nad terytorium Kanady. Po utracie satelity Kosmos 954 Rosjanie przeprojektowali RORSAT tak, by zapobiec upadkowi reaktora i paliwa na Ziemię. Nowe pomysły rozwiązanie powodowało, że w razie awarii lub po zakończeniu misji niewielkie pręty paliwowe zostawały wyrzucone i zniszczone w czasie wchodzenia w atmosferę. Rdzeń reaktora pozostawał radioaktywny, ale otoczony był grubą osłoną. Po dwuipółletniej przerwie, spowodowanej przeprojektowaniem i budową nowych elementów reaktora, Rosjanie z powrotem wprowadzili na orbity radarowe satelity rozpoznawcze.

System awaryjny RORSAT zadziałał 23 stycznia 1983, kiedy to wadliwie funkcjonujący reaktor Kosmosa 1402 wystrzelił swoje pręty paliwowe i wpadł do Oceanu Indyjskiego. (Satelita ten

miał masę zaledwie 3000 kg).

Od 1986 Rosjanie rozpoczęli bezprecedensowy program badawczo-rozwojowy w dziedzinie rozpoznania oceanicznego. Satelity RORSAT i EORSAT zostały udoskonalone, zmieniono ich płaszczyzny i nachylenia orbit oraz okresy obiegu. Udoskonalenia te umożliwiły prowadzenie dokładniejszego rozpoznania w ciągu dłuższego czasu i w szerszym obszarze, przekazując współrzędne śledzonych obiektów do pocisków raketowych odpalanych z lądu i z morza, a zapewne także do balistycznych pocisków raketowych do zwalczania celów morskich bazujących na lądzie.

Zagrożenie, jakie ten rodzaj satelitów stworzył dla marynarek wojennych Zachodu, zostało ujawnione w oświadczeniach dotyczących proponowanego amery-

498

kańskiego programu antysatelitarnego ASAT. W 1979 funkcjonariusz amerykańskiego Departamentu Obrony stwierdził:

Zasadniczym celem programu ASAT jest umożliwienie nam kontrakcji wobec radzieckich satelitów, sterujących radzieckim systemem broni, które mogłyby zaatakować naszą flotę.

Z czasem Rosjanie opracowali też satelity radarowe, które mogły wykrywać okręty podwodne znajdujące się w zanurzeniu. Próby radarowego wykrywania okrętów podwodnych

przeprowadzono za pomocą załogowej stacji kosmicznej Salut 7, wysłanej w 1982. (Wielokrotnie zmieniała załogę i pozostawała na orbicie do początku 1991.)

Satelita Kosmos 1500, przeznaczony do badań oceanograficznych oraz zasobów ziemskich, wysłany 28 września 1983, wyniósł na swoim pokładzie SAR - Radar Apertury Syntetycznej.

SAR umożliwiał wykrywanie i pomiary prądów powierzchniowych na morzach, efektów powierzchniowych naturalnie powstających fal wewnętrznych, rozlewisk ropy i płatów lodu. Przetwarzał i przekazywał w czasie rzeczywistym obrazy radarowe do ponad 500 rosyjskich statków tak cywilnych, jak i okrętów wojennych, a także do stacji naziemnych.

Kosmos 1500 okazał się prekursorem satelitów SAR wykrywających okręty podwodne. W Stanach Zjednoczonych również zdano sobie sprawę z możliwości radarowego wykrywania okrętów podwodnych, lecz zagadnienia te rzadko omawiano publicznie. Jednakże w 1985 szef Operacji Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, adm. James Watkins, powiedział, że obserwacje naukowe przeprowadzone w czasie lotu orbitalnego amerykańskiego wahadłowca w 1984 ujawniły prawdopodobnie lokalizację jakichś okrętów podwodnych. Specjalista oceanograf marynarki wojennej uczestniczący w misji stwierdził przejawy „niezwykle ważnej nowej fenomenologii (sic!), która może mieć zasadnicze znaczenie dla poznania głębin oceanów”. Przedstawiciel marynarki wojennej, nie precyzując szczegółów obserwacji, które „miały mieć zasadnicze znaczenie dla nas”, sugerował, że chodziło tu o „fale wewnętrzne”, pozostawiane przez poruszające się w zanurzeniu okręty podwodne.

W 1988 przedstawiciele Związku Radzieckiego oświadczyli, że rozpoznanie kosmiczne „służy do wielu celów, w tym również do wykrywania okrętów podwodnych w zanurzeniu”, oraz że urządzenia radarowe umieszczone na samolotach i satelitach stosowane są do „wykrywania śladów okrętów podwodnych”. Stwierdzenie takie (drugie z nich padło z ust szefa radzieckiego Wywiadu Marynarki Wojennej) wyraźnie odnosiły się do satelitów już umieszczonych na orbitach.

W artykule na temat przyszłych satelitów, zamieszczonym w 1993 w czasopiśmie Rosyjskiego Sztabu Generalnego „Wojennaja Mysi”, czytamy:

499

Satelity

Rozpoznanie prowadzone w przestrzeni kosmicznej (niezależnie od pogody) oraz inne rodzaje

informacji uzyskiwane z przestrzeni kosmicznej umożliwią wykrywanie kierunku i szybkości ruchu jednostek wojskowych oraz nawodnych i podwodnych jednostek floty wojennej o dowolnej porze dnia, z dużą dokładnością, i dostarczą informacji o celach do wykorzystania przez precyzyjne systemy broni, i to praktycznie w czasie rzeczywistym.

Stany Zjednoczone nigdy nie zbudowały podobnego systemu rozpoznania oceanicznego.

* Satelity

Satelity stanowią prawdopodobnie najważniejsze źródło -> wywiadu strategicznego, a także w pewnym stopniu wywiadu taktycznego i technicznego. O znaczeniu satelitów fotograficznych prezydent Johnson w marcu 1967 pisał:

Nie chciałbym być cytowany, ale wydaliśmy jakieś 34 czy 40 miliardów dolarów na nasz program kosmiczny. Nawet gdybyśmy nie uzyskali z tego programu nic więcej jak tylko wiedzę pochodzącą ze zdjęć fotograficznych z kosmosu, byłoby to warte sumę dziesięciokrotnie wyższą. Wiemy bowiem dzięki programowi, ile pocisków raketowych posiada nasz przeciwnik, i okazało się, że nasze dotychczasowe oszacowania były błędne. Wykonywaliśmy wiele prac niepotrzebnych. Budowaliśmy rzeczy, których budować nie należało. Żywiliśmy obawy, które okazały się nieuzasadnione.

Pierwsze próby uzyskania informacji z przestrzeni kosmicznej podjęto w latach 1946-1947, kiedy armia amerykańska badała niemieckie pociski raketowe V-2 i umieściła na nich niewielkie kamery. Kamery wyposażono w podgrzewacze, chroniące je przed panującą na znacznej wysokości niską temperaturą, oraz spadochrony, dzięki którym zdjęcia dostarczano na ziemię. Kamery wykonywały fotografie na maksymalnej wysokości nieco ponad 161 km. (Kiedy w 1947 armia nie dysponowała już pociskami raketowymi V-2, kamery montowano na balonach badawczych, które osiągały wysokość 30 500 m. Później stosowano je do lotów rozpoznawczych nad terytorium Związku Radzieckiego).

Pierwszy istotny krok w kierunku rozwinięcia produkcji w Stanach Zjednoczonych satelitów rozpoznawczych nastąpił w wyniku zalecenia, sformułowanego w 1954 przez korporację Rand, by Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych przystąpiły do budowy tego typu urządzeń. W tym samym roku - o czym nie wiedziała korporacja Rand, a wiedziało bardzo niewiele osób w Siłach Powietrznych - prezydent Eisenhower wydał CIA zgodę na budowę samolotu rozpoznawczego U-2, który miał służyć obserwacji z powietrza terytorium Związku Radzieckiego.

Poparcie Eisenhowera dla samolotu U-2, a następnie dla zastosowania satelitów szpiegowskich, wynikało z jego zaniepokojenia osiągnięciami Rosjan w dziedzinie strategicznych broni jądrowych, które mogły zagrozić Stanom Zjednoczonym. W 1954 Eisenhower poprosił Jamesa R. Killiana, rektora Massachusetts Institute of Technology, by przewodniczył naradzie, której celem miało być rozważenie potencjału strategicznych balistycznych pocisków raketowych dalekiego zasięgu. Około 50 wybitnych uczonych i inżynierów z uczelni, laboratoriów badawczych i sfer rządowych rozpatrywało wówczas różnorakie aspekty strategicznych broni ofensywnych, obrony strategicznej i technologii wywiadu strategicznego. Edwin H. Land z firmy Polaroid przewodniczył podkomisji na temat wywiadu. W wyniku narad opracowano w 1955 ściśle tajny raport rozpoczynający się od stwierdzenia:

Musimy znaleźć sposoby poznania faktów, na których opierać się mają nasze oceny wywiadowcze, aby uzyskać bardziej godne zaufania ostrzeżenia natury strategicznej, gdyż tylko w ten sposób zminimalizować będzie można zaskoczenie w razie ataku i zredukować niebezpieczeństwo przecenienia lub niedoceny zagrożeń.

Efektom narad stało się zalecenie przyspieszenia prac nad samolotem U-2, który miał osiągnąć stadium operacyjne w 1956, a jego użyteczność oceniano na dwa lata - ze względu na postępy

radzieckie w dziedzinie obrony powietrznej. Uznano, że następnym etapem działania będzie zastosowanie satelitów. Eisenhower przyjął zalecenia i nawiązał stałe kontakty z Killianem, który pełnił funkcję jego doradcy naukowego, oraz z Landem, który wywarł znaczący wpływ na rozwój amerykańskich samolotów rozpoznawczych i satelitów.

W 1956 Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych zapoczątkowały projekt Weapon System (WS) 117L (system broni) w celu zbudowania serii satelitów rozpoznawczych. Zaniepokojenie USA budową bombowców radzieckich w połowie lat pięćdziesiątych doprowadziło do wzrostu zainteresowania satelitami. Prezydent Eisenhower zatwierdził projekt satelity fotograficznego Corona, który miał być zbudowany przez CIA, oraz Samosa, który miał przekazywać filmy telewizyjne nakręcone przez kamery satelity. Budowa Samosa leżała w gestii Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych.

Podczas gdy w Ameryce projekty zyskiwały popularność, w styczniu 1956 rząd radziecki zatwierdził, jako priorytetowy, program budowy satelity rozpoznawczego Zenit. Mimo otwartości społeczeństwa amerykańskiego, wojskowi i polityczni przywódcy radzieccy uważali, że znaczna część rozbudowywanego potencjału obronnego Stanów Zjednoczonych pozostaje utajniona.

Oba państwa prowadziły badania nad rozwojem pocisków raketowych i oba korzystały z wiedzy uczonych niemieckich oraz z materiałów zdobytych pod koniec II wojny światowej. Mimo to Zachód doznał szoku, kiedy 3 sierpnia 1957 międzykontynentalny balistyczny pocisk raketowy R-7 przeleciał wiele tysięcy kilome-

Satelity

500

trów i spadł na Syberii. Radziecka agencja prasowa TASS donosiła w ostrożnych słowach, że superdalekiego zasięgu międzykontynentalny wielostopniowy balistyczny pocisk raketowy leciał na (...) bezprecedensowej wysokości (...) i wylądował w miejscu docelowym.

(Tymczasem przez najbliższe 16 miesięcy amerykański międzykontynentalny pocisk raketowy Atlas nie doczekał się jeszcze prób mających wykazać jego maksymalny zasięg). 4 października rakietę nośną R-7 umieściła na orbicie pierwszego na świecie satelitę Sputnik 1. Satelita miał masę 83,5 kg, czyli był o 75 kg cięższy od pierwszego satelity amerykańskiego, który został wyniesiony na orbitę dopiero trzy miesiące później. Pojawiły się wkrótce jeszcze większe satelity radzieckie, co zwiększyło niepokój Stanów Zjednoczonych i wywołało obawy przed „luką raketową”. Powstały na tym tle liczne kontrowersje oraz pojawiły się żądania usprawnienia wywiadu.

Pierwsza udana misja amerykańskiego satelity fotograficznego Corona miała miejsce w sierpniu 1960. Dostarczyła Amerykanom więcej danych fotograficznych z terytorium Związku Radzieckiego niż wszystkie 24 loty samolotu rozpoznawczego U-2. Kamery umieszczone na satelicie zużyły 914 m filmu, fotografując 4,16 miliona kilometrów kwadratowych terytorium Związku Radzieckiego.

W tym samym miesiącu nastąpiło rozwiązanie problemu długotrwałej rywalizacji między Siłami Powietrznymi Stanów Zjednoczonych a CIA o kontrolę nad programami satelitarnymi czyli najcenniejszym źródłem wywiadu strategicznego. Rozwiązanie polegało na utworzeniu ściśle tajnego Narodowego Biura Rozpoznania w ramach Departamentu Obrony. Satelita Samos, należący do sił powietrznych, przeprowadził pierwszy udany lot w styczniu 1961, jednak jakość zdjęć, przekazywanych łączem typu telewizyjnego do stacji naziemnej, była znacznie gorsza niż tych, które satelita Corona przysyłał na ziemię na spadochronach.

Wkrótce satelita Corona wyposażony został w specjalny pakiet rozpoznania elektronicznego —* ELINT. Pierwszy radziecki satelita rozpoznawczy Zenit od początku wyposażony był w

aparaturę ELINT oraz w kamery fotograficzne. Pierwszy udany lot Zenita, pod nazwą Kosmos 7, przeprowadzony został w lipcu 1962.

poniżej: Radziecka stocznia w Siewierodwinskiu (Mołotowsk) w Rosji, sfotografowana w sierpniu 1941 z dużej wysokości przez niemiecki samolot rozpoznawczy. po prawej: Ten sam obszar sfotografowany 10 lutego 1969 przez amerykańskiego satelitę szpiegowskiego Corona. (central intelligence agency)

жк*,,,я?,,,,,i?:::

JWfjy "Щi§;::

s#p?: ;i:" V«i

V "%r *ф-

Ф га *-r; ■ *• ншИИ ■..'; ': ШШ '..■

501

Satelitey

Po tych pionierskich przedsięwzięciach rozpoznania satelitarnego zbudowano bardziej zaawansowane modele wyposażone w ELINT i kamery fotograficzne. Powstały też nowe, wyspecjalizowane typy satelitów. Amerykański Midas i jego następcy, satelity DSP, potrafiły ostrzegać przed balistycznymi pociskami raketowymi, mogły też wykrywać wysoce wyspecjalizowane samoloty. Rosjanie zbudowali pierwszego satelitę rozpoznania oceanograficznego RORSAT (radarowy satelita rozpoznania oceanicznego). W połączeniu z satelitami EORSAT (satelita rozpoznania oceanicznego plus ELINT) układ RORSAT, zasilany energią atomową, zdolny był do wykrywania zachodnich okrętów wojennych na pełnym morzu. Idea umieszczenia człowieka w kosmosie dla celów wywiadowczych i badawczych pojawiła się zarówno w Stanach Zjednoczonych, jak i w Związku Radzieckim. Jednakże amerykański projekt załogowego laboratorium orbitalnego został zarzucony. Natomiast w Związku Radzieckim seria Salut i późniejsze stacje

kosmiczne Mir spełniały różne zadania militarne, w tym - zbierania informacji wywiadowczych. Połączenie satelitów RORSAT/EORSAT i operacji Salut/Mir przyczyniło się znacznie do rozwoju radzieckiej broni przeciwko okrętom podwodnym dzięki możliwości ich wykrywania. Opóźniony amerykański program wahadłowców kosmicznych również dostarczył pewnych danych wywiadowczych, acz tylko okazjonalnie, przez krótszy okres i znacznie większym kosztem. Poza tym nieutajnianie programu wahadłowców ograniczyło jego rolę militarną do wysyłania satelitów. Program wahadłowców spowodował poważne ograniczenia programów satelitarnych. Kongres amerykański i społeczeństwo przekonane zostały do programu wahadłowców argumentem, że stanowi on bardziej wydajną metodę umieszczania na orbicie satelitów i ich obsługi. Jednakże bardziej skomplikowane jest wysłanie wahadłowca w celu umieszczenia satelity na orbicie niż wystrzelenie satelity przy użyciu rakiety nośnej. Po katastrofie wahadłowca Challenger

Sattler James Frederick

502

28 stycznia 1986 próby zostały wstrzymane aż do września 1988.

Nie udało się próba wysłania tajnego satelity amerykańskiego 18 kwietnia 1986. Dopiero 5 września następny amerykański satelita wojskowy został wyniesiony na orbitę. W Związku Radzieckim nadal stosowano wysyłanie satelitów za pomocą raket nośnych, co dawało większe możliwości manewru. W czasie kryzysów i konfliktów Rosjanie mogli szybko umieszczać na orbicie nowe satelity rozpoznawcze, jak działo się to w czasie brytyjsko-argentyńskiej wojny o Falklandy w 1982 i wojny w Zatoce Perskiej w 1991.

W końcu lat osiemdziesiątych ujawnił się nowy aspekt wywiadu satelitarnego, kiedy francuski satelita Spot, po raz pierwszy wystrzelony w listopadzie 1986, został wynajęty do wykonania zdjęć do celów komercyjnych. Do tej pory bardzo niewiele materiału fotograficznego z satelitów dotarło do szerszej publiczności, a wśród nich nie było wcale zdjęć wykonanych kamerami o tak wysokiej rozdzielczości jak kamery satelity Spot. W Stanach Zjednoczonych zdjęcia z satelitów szpiegowskich nie mogły być wykorzystywane nawet w publikacji Departamentu Obrony „Soviet Military Power”, wydawanej regularnie od 1981 jako oficjalne dane o potencjalnym zagrożeniu radzieckim. (W późniejszych wydaniach wykorzystywano zakupione zdjęcia z satelity Spot).

Pewne zdjęcia satelitarnie dotarły jednak do publiczności. Samuel L. Morison przekazał kopie tajnych zdjęć satelitarnych magazynowi „Jane's Defence Weekly”, a generał Sił Powietrznych Lawrence A. Skan-tze naruszył zasady tajności, gdy użył zdjęć satelitarnych do zaprezentowania nowych radzieckich samolotów bojowych, chcąc zdobyć poparcie dla projektu budowy nowych samolotów Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych.

Dostępność zdjęć z satelity Spot oraz koniec zimnej wojny spowodowały zwiększenie nacisku na rząd Stanów Zjednoczonych, aby zgodził się na udostępnienie fotografii wykonywanych kamerami o wysokiej rozdzielczości. W 1993 James Woolsey, dyrektor Centrali Wywiadu, powiedział przed Kongresem, że rząd odstąpi od zakazu sprzedaży obrazów wykonywanych urządzeniami, w których zainstalowano „zdalne czujniki” zdolne rozróżnić obiekty o rozmiarach około jednego metra.

Rząd amerykański obawiał się dotąd, że ujawnienie zdjęć satelitarnych pozwoli wykryć sposób funkcjonowania satelitów. Stało się jednak jasne, że Sowieci wiedzą, jak działają satelity rozpoznawcze zarówno z doświadczeń własnych, jak i dzięki informacjom szpiegowskim. William P. Kampiles, pracownik CIA, sprzedał Rosjanom za 3 tysiące dolarów podręcznik KH-11, z danymi technicznymi najnowszego amerykańskiego satelity

szpiegowskiego (Keyhole). Admirał Stansfield Turner, dyrektor Centrali Wywiadu, pisał później: „System zabezpieczeń w CIA był bardzo nieuszczelny”. Relacjonując sprawę Kampilesa w książce *Secrecy and Democracy* (1985), pisze:

Kiedy przekonaliśmy się, że brak nam jednego podręcznika, okazało się, że nie możemy znaleźć również trzynastu innych!

Nie wiadomo, jak wiele podręczników KH-11 dostało się w ręce Sowieców.

Zbudowano wiele satelitów nie przeznaczonych do zbierania danych wywiadowczych. Służyły celom komunikacyjnym, nawigacyjnym, kartograficznym, do rozpoznawania zasobów ziemskich, do badań meteorologicznych, a mogły także służyć do atakowania satelitów nieprzyjacielskich. Wartość udostępnienia fotografii z satelity Spot, a następnie sprzedaż materiałów fotograficznych z satelitów USA - Amerykanie oceniali na miliard dolarów, przyniosło to bowiem nowe możliwości tworzenia między innymi dokładniejszych map, formułowania dokładniejszych prognoz dotyczących środowiska i zbiorów rolniczych, lepszego serwisu informacyjnego itp.

Satelity do zbierania danych wywiadowczych stanowią jednak oddzielną kategorię. Jeffrey Richelson w *America's Secret Eyes in Space* (1990) pisał:

Fotograficzne satelity rozpoznawcze były partnerem broni atomowej, która mogła zniszczyć cywilizowany świat. Zarówno Stany Zjednoczone, jak i Związek Radziecki wykorzystywały swoje satelity rozpoznawcze w celu zlokalizowania i zidentyfikowania obiektów, które mogły być zaatakowane w razie wojny. Jednocześnie jednak satelity te odegrały ważną rolę w zapobieżeniu wojnie i pozwoliły na zawarcie porozumień o ograniczeniu zbrojeń. W pierwszym roku funkcjonowania satelity Corona przyczyniły się do rozproszenia obaw Amerykanów przed

przewagą strategiczną Związku Radzieckiego. Od wysłania Sputnika obawy te dręczyły wielu Amerykanów.

Teraz natomiast przy ocenie potencjału radzieckiego dominowała wiedza, a nie obawy. Zawarcie traktatów o redukcji zbrojeń nie byłoby możliwe bez satelitarnej kontroli ich respektowania. W przyszłości satelity mogą odegrać istotną rolę w zapobieganiu rozprzestrzenianiu balistycznych pocisków raketowych i broni jądrowej w krajach Trzeciego Świata. (Rozpoznanie napowietrzne)

Sattler James Frederick (ur. 1938)

-> Kret służb wywiadu NRD w Stanach Zjednoczonych. Urodzony w Nowym Jorku, studiował na University of California w Berkeley, a następnie w NRD, RFN i Polsce. Po studiach często był w Europie jako wykładowca i uczestnik licznych konferencji naukowych, pra-
503

Scwak

cował także przez pewien czas w Atlantyckim Instytucie Spraw Międzynarodowych w Paryżu. Na początku lat siedemdziesiątych rozpoczął pracę jako specjalista ds. polityki zagranicznej w waszyngtońskiej Radzie Atlantyckiej Stanów Zjednoczonych - instytucji specjalizującej się w zagadnieniach politycznych i militarnych NATO. Zbiegły do RFN oficer wywiadu wschodniemieckiego zdemaskował go jako jednego z agentów NRD, których informacje przekazywane są bezpośrednio KGB. Sattler zwerbowany został w 1967, na 6 lat przed ujawnieniem jego działalności szpiegowskiej.

Poinformowane o roli Sattlera FBI - za pośrednictwem sekretarza marynarki wojennej, Johna Lehmana - zaproponowało mu rolę podwójnego agenta. Ten jednak, przyznawszy się Lehmanowi do działalności szpiegowskiej, zbiegł do Meksyku, gdzie bezskutecznie starał się o pomoc ambasady radzieckiej. Wkrótce powrócił do Waszyngtonu, gdzie Departament Sprawiedliwości, na podstawie mało znanego przepisu prawnego, zażądał, by formalnie zarejestrował się jako szpieg. 23 marca 1974 Sattler wypełnił wydany przez dział bezpieczeństwa wewnętrznego Departamentu Sprawiedliwości formularz GA-1, odpowiadając twierdząco na zawarte w nim pytanie: Czy masz jakieś informacje o szpiegostwie, kontrwywiadzie lub działaniach sabotażowych państw trzecich lub zagranicznych partii politycznych, obcego rządu lub zagranicznej partii politycznej? Uzupełnił je oświadczeniem następującej treści:
Od 1967 przekazywałem moim berlińskim mocodawcom informacje i dokumenty, które uzyskiwałem z NATO oraz od osób, instytucji i agencji rządowych w Republice Federalnej Niemiec, Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Kanadzie i Francji. Niektóre z nich mikrofilmowałem, a kasety ze zdjęciami wysyłałem pocztą do RFN, skąd - o ile mi wiadomo - odbierali je moi mocodawcy ze Wschodniego Berlina. Inne fotografowałem zwykłym aparatem fotograficznym Minox, a odbitki dostarczałem berlińskim mocodawcom osobiście lub przez kurierów.

Sattler przyznał, że za swe usługi otrzymał 15 tysięcy dolarów i honorowe odznaczenie nadane przez Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego NRD.

Wkrótce po podpisaniu przyznania się do szpiegostwa Sattler znikł. Lehman uważa, że gdyby nie zdemaskowano go, to w latach osiemdziesiątych mógłby dojść do stanowiska zastępcy sekretarza obrony, a być może nawet sekretarza stanu.

Satyr

Kryptonim brytyjskiej operacji, mającej na celu ustalenie zasad działania skomplikowanego mikrofonu wykrytego w 1952 w godle państwowym Stanów Zjednoczonych, w gabinecie ambasadora amerykańskiego w Moskwie przez ekipę zamiataczy, dokonujących rutynowej kontroli budynku ambasady przed wizytą sekretarza stanu. Wszystko wskazuje na to,

że agenci radzieccy, którzy zainstalowali podsłuch, zdołali dzięki niemu zdobyć wiele cennych informacji wywiadowczych.

Ponieważ technikom amerykańskim nie udało się rozszyfrować mechanizmu funkcjonowania tego uruchamianego i zasilanego zdalnie wiązką mikrofal urządzenia, przewieziono je do Wielkiej Brytanii, gdzie uporał się z nim w końcu elektronik Peter Wright. Efektem jego trwających 18 miesięcy wysiłków było skonstruowanie prototypowej serii brytyjskich —♦ pluskiew tego rodzaju, używanych później w operacjach inwigilacji elektronicznej przez kontrwywiad brytyjski.

Savak

Irańska Służba Bezpieczeństwa i Wywiadu, budząca postrach i powszechnie znienawidzona. Istniała od 1956, a zlikwidowano ją w okresie zwycięskiej rewolucji islamskiej w styczniu 1979. Była głównym narzędziem represji wobec oponentów politycznych szacha Mohammada Rezy Pahlawiego; odpowiedzialna za więzienie, torturowanie i śmierć tysięcy przeciwników reżimu. Savak (Sazamane Etelaat va Amniate Keclwar) powstał przy wydatnej pomocy CIA (a także MI6 oraz Mossadu) i przez cały czas swego istnienia utrzymywał ścisłe kontakty i współpracę z Agencją, której rozbudowana (licząca od 50 do 75 osób) placówka irańska wstrzymywała się - na mocy obopólnego porozumienia - od wszelkich operacji przeciwko temu państwu, w kwestiach oceny sytuacji wewnętrznej Iranu polegając na informacjach dostarczanych przez Savak. Stało się to jedną z przyczyn kompromitacji CIA, która na podstawie tych danych nie była w stanie prawidłowo przewidzieć rozwoju sytuacji w Iranie i upadku szacha. Ze swej strony CIA udostępniała raporty i oceny dotyczące działalności wywiadu radzieckiego w Iranie zarówno Savakowi, jak i osobiście Rezie Pahlawiemu, który przyznał Amerykanom prawo korzystania z terytorium Iranu do wszelkiego rodzaju działań wywiadowczych wymierzonych w ZSRR, zwłaszcza monitorowania systemów łączności radzieckiej przez NSA.

Mimo z pozoru serdecznych stosunków między obydwojma państwami, armia informatorów Savaku śledziła Amerykanów w tym kraju, a w sytuacji nasilającej się opozycji przeciwko rządowi szacha tajna policja irańska prowadziła również, wymierzone w działaczy studenckich, operacje na terenie Stanów Zjednoczonych.

U schyłku istnienia Savak zatrudniał około 5 tysięcy oficerów i cywilnych pracowników etatowych, nie licząc tysięcy płatnych i dobrowolnych informatorów. Po przejęciu władzy w kraju przez fundamentalistów islamskich gmach kwatery głównej Savaku został wzięty szturmem. Rozgrabiono wówczas jego archiwa. Wielu

Sąsiedzi

504

wyższych funkcjonariuszy, w tym ostatniego jego szefa Nematollaha Nassiriego, postawiono przed sądem, skazano na śmierć i stracono.

W lutym 1979 Islamskie Zgromadzenie Konsultatywne zaaprobowало ustawę rozwiązującą Savak i powołującą Narodowy Ośrodek Wywiadu pozbawiony uprawnień policyjnych.

Sąsiedzi (ros. соседи)

Żargonowe radzieckie określenie KGB. Narodziło się w MSZ, którego gmach mieścił się bliżej Łubianki (bliźsi sąsiedzi) niż siedziby GRU (dalsi sąsiedzi).

SBP, Służba Biezopasnosti Prezidenta

Rosyjska prezydencka służba bezpieczeństwa, struktura sukcesyjna IX Zarządu KGB. Pełną samodzielność zyskała na mocy dekretu prezydenckiego z 13 listopada 1993, po stłumieniu puczu październikowego. W systemie władzy odgrywa rolę swego rodzaju gwardii prezydenta Jelcyna. Oprócz ochrony najwyższych funkcjonariuszy państwowych SBP ma za zadanie zabezpieczenie systemów łączności i centrów dowodzenia. Dysponuje rozbudowaną

infrastrukturą transportową, łącznie z dawnym 235 pułkiem lotniczym i specjalną linią metra, oraz logistyką. W 1995 SBP podporządkowano operacyjnie Główny Zarząd Ochrony, potężną organizację dysponującą własnymi siłami zbrojnymi. W czerwcu 1996 dawny Główny Zarząd Ochrony został ponownie wyodrębniony z SBP jako w pełni samodzielna Federalna Służba Ochrony, w lipcu zaś obydwie struktury połączono w jednolitą Służbę Ochrony Państwa, z czym wiązała się polityczna czystka przeprowadzona wśród ludzi dotychczasowego szefa SBP, gen. Aleksandra Korżakowa. Obecnie liczy (bez podległych jednostek wojskowych) około 6500 funkcjonariuszy.

Szefem SBP/SOP był gen. lejtn. Aleksandr Korżakow (do czerwca 1996) i gen. lejtn. Jurij Krapiw (od lipca 1996). (-> Rosja - ZSRR)

Scalp Hunter, Łowca skalpów

W slangu wywiadu brytyjskiego - oficer specjalizujący się w ocenie potencjalnych odstępców, zwłaszcza odróżnianiu odstępców rzeczywistych od podstawionych przez obce służby wywiadowcze. Łowcy skalpów uciekają się niekiedy do szantażu i zastraszania cennych dla wywiadu jednostek z obozu nieprzyjaciela, w celu wymuszenia na nich współpracy.

Scarbeck Irwin C

Funkcjonariusz amerykańskiej służby zagranicznej, oskarżony w 1961 o przekazywanie informacji krajom Europy Wschodniej. Był wówczas II sekretarzem ambasady amerykańskiej w Warszawie. Skazano go na 30 lat więzienia. W 1963 karę zmniejszono do 10 lat.

Scarlet Pimpernel

Fikcyjna postać szpiega w powieści przygodowej Scarlet Pimpernel angielskiej autorki węgierskiego pochodzenia, baronowej Emmuska Orczy. Opublikowana po raz pierwszy w 1905 powieść opowiada historię przywódcy Ligi Scarlet Pimpernel [pimpernel to drobny czerwony kwiatek] - grupy młodych Anglików pragnących ocalić ofiary Wielkiego Terroru po Rewolucji Francuskiej. Bohaterowi powieści - sir Percy Blakeneyowi - udaje się przechytryć swych przeciwników, rewolucjonistów francuskich. W swoich tajnych misjach sir Percy posługuje się znakiem rozpoznawczym - pierścieniem ze znakiem szkarłatnego kwiatka.

Na podstawie powieści nakręcono w 1935 klasyczny już dziś film, w którym występowały gwiazdy - Leslie Howard, Merle Oberon i Raymond Massey. Howard grał Anglika, miłośnika poezji, który prowadził podwójne życie, ratując ofiary rewolucji.

Schellenberg Walter, Brigadeführer (1910-1952)

Wyższy funkcjonariusz wywiadu niemieckiego, od 1944 (po likwidacji Abwehry) szef operacji zagranicznych scalonych służb wywiadu III Rzeszy.

Od 1933 w kontrwywiadzie SS, w czerwcu 1941 mianowany szefem Urzędu VI (wywiad zagraniczny) - "► RSHA w randze Brigadeführera. Osobiście kierował operacją uprowadzenia funkcjonariuszy wywiadu brytyjskiego w Venlo, próbą porwania księcia Windsoru z Portugalii (operacja Willi), sprawą Richarda Sorgego i operacją —♦ Cicero.

Czarujący Brigadeführer SS o chłopięcym wyglądzie, znakomicie prezentujący się w czarnym mundurze ze srebrnymi wyłogami - opisuje go w Hitler's Spies (1978) David Kann - (...) którego inteligencja, wyobraźnia i lojalność uczyniły szefem Departamentu IV RSHA w wieku 31 lat.

Bardziej krytycznie ocenia go Hugh Trevor-Roper w The Last Days of Hitler (1947) [wyd. pol. Ostatnie dni Hitlera, 1965]:

na tle dominujących w SS parafialnych umysłowości Schellenberg zdobył sobie renomę (...), w gruncie rzeczy był to jednak prostak.

Schellenberg cieszył się pełnym zaufaniem Heinricha Himmlera i swego bezpośredniego zwierzchnika -> Reinharda Heydricha, utrzymywał też regularne kontakty z Hitlerem. Po śmierci

Heydricha rozważano jego kandydaturę na szefa RSHA, ostatecznie jednak negatywnie przesądził o niej młody wiek Schellenberga i jego nie w pełni ortodoksyjnie nazistowskie poglądy. Po nominacji na to stanowisko Ernsta Kaltenbrun-
505

Schluga August

nera cieszył się znaczną swobodą działania, przede wszystkim dzięki dobrym stosunkom z Himmlerem, którego -jako najbardziej prawdopodobnego następcę Hitlera - w końcowej fazie wojny próbował nakłonić do negocjacji pokojowych z aliantami zachodnimi (jednym z argumentów przetargowych miały być podjęte przez niego w tym samym czasie próby uwolnienia więźniów obozów koncentracyjnych).

W ostatnim momencie Himmler odsunięty został od wpływów, co spowodowało, że 30 kwietnia 1945 Kaltenbrunner zdymisjonował Schellenberga, który mimo to wszedł do gabinetu admirała Karla Dönitza. W chwili przerwania działań wojennych przebywał w Szwecji, gdzie usiłował negocjować warunki kapitulacji Niemiec.

Trybunał norymberski uznał Schellenberga winnym przynależności do SS i SD (organizacji uznanych za zbrodnicze) oraz egzekucji radzieckich jeńców wojennych, potraktował jednak jako okoliczność łagodzącą jego spóźnione wysiłki w kierunku pomocy więźniom obozów koncentracyjnych i wymierzył stosunkowo łagodną karę 6 lat więzienia. Wkrótce po odzyskaniu wolności, w czerwcu 1951, Schellenberg ukończył swoje wspomnienia, wydane drukiem w 1956 [wyd. pol. Wspomnienia, 1987]. W niecały rok po ich napisaniu zmarł.

Scherbius Arthur

Wynalazca elektromechanicznej maszyny szyfrującej o praktycznym zastosowaniu Enigma, zademonstrowanej po raz pierwszy w 1923. Utracił prawa patentowe na rzecz Borisa Hagelina, który dokonał w Enigmie znacznych modyfikacji; zbankrutował i zmarł przed wprowadzeniem swego wynalazku do produkcji seryjnej.

Scherhorn

Kryptonim radzieckiej operacji dezinformacyjnej podczas II wojny światowej. 19 sierpnia 1944 niejaki por. Scherhorn nawiązał kontakt radiowy z niemieckim Naczelnym Dowództwem Wojsk Lądowych, powiadamiając, iż znajduje się wraz z grupą blisko 2500 żołnierzy na głębokich tyłach Armii Czerwonej, za Berezyną. Kolejne meldunki brzmiały tak wiarygodnie, iż Hitler mianował go pułkownikiem, awansując również pozostałych oficerów zgrupowania. W celu przerwania okrążenia wysłano dwie grupy szturmowe Waffen SS. Podobno akcję planował najślynniejszy niemiecki dywersant Otto Skorzeny. W rzeczywistości jednak Scherhorn został wzięty do niewoli podczas radzieckiej ofensywy na Białorusi latem 1944, a meldunki wysyłał pod dyktando oficerów kontrwywiadu.

Sprawa ta, podobnie jak operacja Max, udowodniła, iż radzieckie tajne służby osiągnęły mistrzostwo w sztuce dezinformacji.

Schlesinger James R. (ur. 1929)

Przez krótki okres dyrektor Centrali Wywiadu Stanów Zjednoczonych (od lutego do lipca 1973), później - do listopada 1975 - sekretarz obrony, a od sierpnia 1977 do sierpnia 1979 sekretarz ds. energii.

Absolwent Harvard University, tam też uzyskał stopień doktora nauk ekonomicznych, specjalista w dziedzinie energii i spraw bezpieczeństwa narodowego, konsultant Zarządu Rezerwy Federalnej, profesor University of Virginia. W latach 1963- 1969 dyrektor studiów strategicznych Rand Corporation.

W latach 1969-1971 zastępca (a następnie pełniący obowiązki) dyrektora Biura Budżetu (później Biura Zarządzania i Budżetu), autor projektu przebudowy struktur wywiadu. Od 1971

przewodniczący Komisji Energii Atomowej (Atomic Energy Commission), w 1973 mianowany przez prezydenta Nixona następcą Richarda Helmsa, zdymisjonowanego za niedostateczną pomoc w tuszowaniu afery -> Watergate. Nixon, który nie miał zaufania do CIA ani nie darzył jej sympatią, powierzył Schlesingerowi zadanie gruntownej reformy Agencji. Nowy DCI zaczął od zwolnienia ponad tysiąca (z blisko 15 tysięcy) jej pracowników i sporządzenia listy nielegalnych operacji CIA (Family Jewels). Stanowisko to wyraźnie mu jednak nie odpowiadało, w związku z czym prezydent powierzył mu Departament Obrony.

Jednym z pierwszych kroków Schlesingera w Pentagonie było wszczęcie zakrojonych na szeroką skalę porównawczych prac analitycznych nad rozwojem systemów broni strategicznych obydwu supermocarstw. Kierował również ostatnim etapem wycofywania wojsk amerykańskich z Wietnamu. Stanowisko sekretarza obrony utracił w listopadzie 1975, podczas tzw. masakry Halloween (prasowe określenie drastycznych personalnych zmian gabinetowych, dokonanych przez prezydenta Forda).

Schluga August, baron (1841-1917)

Od 1866 do I wojny światowej szpieg na usługach państwa pruskiego (później Niemiec).

Poddany austriacki, absolwent wiedeńskiego Instytutu Politechnicznego, weteran wojny włoskiej 1859 - odznaczył się w bitwach pod Magento i Solferino - po wojnie wystąpił z wojska, nie przyjmując proponowanego stanowiska sztabowego, osiadł w swym majątku.

W 1866, podając się za dziennikarza, przedostał się do sztabu dowództwa armii austriackiej i zdobył jej ordre de bataille, który przekazał następnie szefowi pruskiego sztabu generalnego, Helmuthowi von Moltke, co w znacznej mierze przyczyniło się do zdecydowanego zwycięstwa Prus w siedmioletniej wojnie z Austrią.

Schmidt Hans-Thilo

506

W 1867 zaoferował usługi Nachrichtenbiuro (Wydział III b Sztabu Generalnego) - utworzonemu niedawno przez von Moltkego - w którym zarejestrowano go jako agenta nr 17. Jeszcze tego samego roku zaczął gromadzić obszerne informacje, dotyczące francuskiej doktryny wojennej. Informacje te, przekazywane do Berlina za pośrednictwem attache wojskowego ambasady Prus w Paryżu, okazały się wręcz bezcenne w momencie wybuchu wojny prusko-francuskiej w 1870. Przez następne z górą cztery dziesięciolecia Schluga był -> agentem uśpionym. Uaktywnił się dopiero na krótko przed wybuchem I wojny światowej, kiedy przekazał Niemcom dane o dyslokacji wojsk francuskich w piątym dniu planowanej mobilizacji powszechnej, co część historyków uważa za osiągnięcie szpiegowskie wszech czasów, którego niemieckie dowództwo polowe nie umiało w pełni wykorzystać.

Po wybuchu wojny 73-letni Schluga, którego bezpośrednim zwierzchnikiem został w 1913 szef III b, mjr Walther Nicolai, przybył na krótki odpoczynek do Niemiec. W maju 1915 pojawił się ponownie w Paryżu, skąd przez kurierów regularnie przekazywał meldunki wywiadowcze do Szwajcarii.

W opinii Davida Kahna (Hitler's Spies, 1978) informacje Schlugi były „aż za dobre”.

Świadomie czy nie [Schluga] ustawicznie podkreślał słabość morale Francuzów - i państwa francuskiego,

umacniając tym samym przekonanie szefa niemieckiego Sztabu Generalnego, Ericha von Falkenhayna, że

Francuzom brakuje woli i zdolności do ataku. W konsekwencji latem 1915 zlekceważył on oczywiste oznaki zbliżającej się ofensywy [francuskiej] (...) póki ciężkie działa [alianckie] zdecydowanym głosem nie poparły raportów jego szpiega.

Nestor szpiegów niemieckich nigdy nie zdradził nikomu, nawet zwierzchnikom, swych źródeł

informacji. Ostatni raport wysłał w marcu 1916. Wkrótce potem wrócił do Niemiec, gdzie w rok później zmarł.

Schmidt Hans-Thilo (1888-1943)

Niemiec, który przekazywał aliantom sekrety maszyny szyfrującej Enigma. W opinii historyka Davida Kahna był to szpieg, który wywarł największy wpływ na II wojnę światową.

Syn profesora Charlottenschule, urodzony w Berlinie. Informacje o pierwszych trzydziestu latach jego życia są skąpe. Po wojnie pojawił się jako właściciel fabryki chemicznej. W okresie galopującej inflacji lat dwudziestych zbankrutował, a następnie podjął pracę jako cywilny pracownik Korpusu Łączności Chiffrierstelle, ośrodka kryptologicznego, pracującego dla sił lądowych i Ministerstwa Obrony (którego zastępcą dowódcy był jego brat, Rudolf).

Do obowiązków Schmidta należała m.in. dystrybucja materiałów dekryptażu wśród odbiorców i nadzór nad niszczeniem zdezaktualizowanych materiałów kryptologicznych. Pracę w Chiffrierstelle kontynuował także po przeniesieniu brata na inne stanowisko, w październiku 1929. 1 grudnia 1931 wstąpił do NSDAP.

Prawdopodobnie w październiku 1932 zaoferował Francuzom sprzedaż danych dotyczących Enigmy. Nie jest jasne, kiedy pierwsze materiały dotarły do szefa francuskiej Służby Informacyjnej, kpt. Gustave'a Bertranda, który natychmiast przekazał je polskiemu Biuru Szyfrów i kryptoanalitykom brytyjskim. Według źródeł polskich biuro otrzymało je 7 grudnia 1931, większość innych źródeł przesuwają jednak tę datę na rok 1932. Były to informacje bezcenne.

Schmidt zrobił to przede wszystkim dla pieniędzy - był człowiekiem psychicznie i moralnie słabym, któremu ciągle brakowało gotówki na kobiety i wystawny tryb życia. Nie da się jednak wykluczyć, że o jego zdradzie przesądziły również inne - być może podświadome nawet - motywy. Jego ojciec osiągnął najwyższy status społeczny, jaki w państwie niemieckim mogła uzyskać osoba nie związana z armią, matka była arystokratką, a brat robił szybką karierę w siłach zbrojnych - najbardziej prestiżowej instytucji w Niemczech. On sam zaś nie doszedł do niczego. Być może chciał zemścić się na rodzinie, robiąc coś, co nie tylko miało zburzyć porządek społeczny, który okazał się dla niej tak łaskawy, ale -w wypadku ujawnienia jego postępków - zniszczyć doszczętnie ją samą - pisze Kahn.

W 1934 Schmidt przeniósł się do nowo utworzonego ośrodka kryptoanalitycznego - Biura Badań (Forschungsamt). W ciągu 7 lat (kontakty z nim urwały się we wrześniu 1939) swojej działalności szpiegowskiej spotykał się z Francuzami 19 razy, najczęściej w Szwajcarii.

Poza danymi dotyczącymi Enigmy Schmidt, któremu Francuzi nadali kryptonim Asche, przekazywał im, a za pośrednictwem Bertranda także Polakom i Brytyjczykom, informacje o złamanych przez Niemców kodach i szyfrach. W Forschungsamt pracował do listopada 1942.

W lipcu 1943 aresztowany na podstawie zeznań niejakiego Lemoine'a - ujętego przez Niemców współpracownika wywiadu francuskiego. Stracony został przez Gestapo w tym samym miesiącu. Jego brat, podówczas w randze generała, ceniony specjalista w dziedzinie broni pancernej, został usunięty ze służby.

Schulmeister Karl (1770-1853)

Szef siatki szpiegowskiej cesarza Napoleona Bonaparte, nazywany przez niego „cesarzem szpiegów”. Alzatzczyk, syn duchownego luterańskiego, władający biegle francuskim, niemieckim i węgierskim, tajny agent szefa wywiadu Napoleona, gen. Jean-Marie-Rene Savary'ego, co najmniej od 1804. Od 1805 pracował bezpośrednio dla cesarza („Sire, oto człowiek składający się wyłącznie z móz-

507

SD

gu, serca nie ma w ogóle" - takimi słowy zaanonsował go Napoleonowi Savary). W czasie wojny francu-sko-austriackiej działał w Wiedniu, gdzie jako rzekomy szlachcic węgierski został członkiem sztabu generała Karla Macka, któremu dostarczał fałszywe informacje o wojskach francuskich (ze specjalnie drukowanymi fałszywymi gazetami i spreparowanymi listami, donoszącymi o rozruchach i buntach włącznie), co -jak się wydaje -w niemałej mierze przyczyniło się do klęski Macka pod Ulm w październiku 1805.

Wszystko wskazuje, że brał pieniądze od obydwu stron. Zdemaskowany i aresztowany przez Austriaków, ocalał głowę tylko dlatego, że Francuzi zajęli Wiedeń.

Jego agenci działali również w Prusach i Rosji -jednego z nich udało się podobno umieścić w kwaterze głównej cara Aleksandra I.

W latach 1805-1809 odznaczył się wielokrotnie zarówno na polach bitew, jak i jako szpieg (również w Anglii i Irlandii), w 1809 mianowany komisarzem generalnym armii polowych (co przyniosło mu fortunę), a jesienią tego roku, podczas drugiej francuskiej okupacji Wiednia, mianowany komisarzem policji miejskiej. Dzięki protekcji Savary'ego uzyskał nominację na szefa francuskich tajnych służb. Zdymisjonowany wskutek intryg cesarzowej Marii Luizy osiadł w swoich dobrach w Alzacji.

W czasie Stu Dni bez wahania stanął po stronie cesarza. W Austrii nienawidzono go do tego stopnia, że po zajęciu Alzacji przez wojska austriackie wydzielono z armii baterię artylerii specjalnie po to, by zrównać z ziemią jego majątki. Zrujnowany, Schulmeister zmarł w Strasburgu, jako właściciel sklepiku z tytoniem.

Schwarz Michael, kmdr ppor.

Oficer Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych. Zarzucono mu, że poczynając od listopada 1992 do września 1994, jako członek amerykańskiej misji wojskowej w Arabii Saudyjskiej przekazywał tajne informacje SD/ Sicherheitsdienstowi macje rządowi tego państwa.

Akt oskarżenia zarzucał zwłaszcza nieprawidłowy sposób postępowania z tajnymi materiałami, krzywoprzysięstwo i szpiegostwo. Schwartz zaproponował, że dobrowolnie wystąpi ze służby w zamian za odwołanie wyznaczonej już rozprawy przed sądem wojskowym. W grudniu 1995 US Navy przystała na tę propozycję.

Scranage Sharon

Pracownica biurowa CIA, od maja 1983 do maja 1984 zatrudniona w placówce Agencji w Ghanie. W lipcu 1985 oskarżona o szpiegostwo, przyznała się do przekazywania tajnych informacji (w tym list agentów i informatorów CIA w Ghanie) swemu byłemu kochankowi, kuzynowi ówczesnego przewodniczącego Tymczasowej Rady Obrony Narodowej Ghany Jerry'ego Rawlingsa, Michaelowi Soussoudisowi.

Aresztowany 10 lipca 1985 w czasie wizyty w Stanach Zjednoczonych, Soussoudis skazany został na 20 lat więzienia. Wyrok zawieszono pod warunkiem opuszczenia kraju w ciągu 24 godzin i uwolnienia 8 uwięzionych w Ghanie współpracowników Agencji.

W listopadzie 1985 Scranage skazano na karę 5 lat więzienia, złagodzoną w roku następnym do lat 2. Wolność odzyskała po 18 miesiącach.

Scytale

Najstarsza (ok. 400 p.n.e.) źródłowo potwierdzona technika kryptografii, stosowana w łączności wojskowej Spartan. Informację pisano tekstem otwartym na pasku skóry lub pergaminu, nawiniętym spiralnie na walec o określonych wymiarach. Po rozwinięciu litery tekstu otwartego układały się w kolejności przypadkowej, a nawinięte ponownie w ten sam sposób, na walec o identycznych wymiarach, układały się z powrotem w tekst otwarty. Tym samym scytale uznaje się za najstarsze znane urządzenie do szyfrowania trans-pozycyjnego (polegającego na zmianie kolejności znaków tekstu otwartego).

SDECE, Service de Documentation Extérieure et de Contre-espionnage

Służba Dokumentacji Wywiadu i Kontrwywiadu

SCI, Sensitive Compartmented Information

Informacje wydzielone specjalnego znaczenia

SCIF, Sensitive Compartmented Information Facility

—* Pomieszczenie do przekazu informacji wydzielonych specjalnego przeznaczenia

Niemiecka służba bezpieczeństwa, organ wywiadu i kontrwywiadu SS. Wywodziła się ze służby informacyjnej utworzonej w 1931 przez Reinharda Heydricha na polecenie Heinricha Himmlera. W 1936 włączona do Sipo, a w 1939 do -> RSHA.

Zgodnie z formułą szefa SS, Heinricha Himmlera, celem SD było „wykrywanie wrogów narodowego socjalizmu”. SD współpracowało ściśle z Gestapo w poszukiwaniu wrogów III Rzeszy, posługując się szeroką siecią informatorów w Niemczech i okupowanej Europie.

SD, z dyspozycji Hitlera wydanej w grudniu 1941 i rozkazu Naczelnego Dowództwa Wehrmachtu (OKW), prowadziło m.in. akcję Nacht und Nebel (noc i mgła). Aresztowano i potajemnie wywożono w nie-

Sebold William G.

508

znane uczestników ruchu oporu z krajów okupowanych, by „zniknęli bez pozostawienia śladów”. Dla dziesiątków tysięcy ofiar tej akcji Niemcy stworzyli termin „vernebel”, czyli „rozplynęli się we mgle”.

W lutym 1944 SD przejęła wywiad wojskowy.

Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze uznał SD - podobnie jak Gestapo i SS - za organizację zbrodniczą.

Sebold William G. (1902—?)

Amerikanin niemieckiego pochodzenia (właśc. Wilhelm G. Debowski), podwójny agent (agent podwójny) pracujący dla Stanów Zjednoczonych, do których przybył jako nielegalny imigrant w 1922; wtedy też przyjął nazwisko Sebold. Z czasem uzyskał obywatelstwo i podjął pracę w Consolidated Aircraft Corporation w San Diego, w Kalifornii. W 1939, podczas wizyty u rodziny w Niemczech, zwerbowany (pod groźbą ujawnienia kilku faktów z jego przeszłości - m.in. nielegalnej imigracji, co groziło pozbawieniem go prawa pobytu w Stanach) przez szefa brytyjskich i amerykańskich operacji Abwehry, mjr. Nikolausa A. Ritte-ra. Po kursie w szkole szpiegowskiej w Hamburgu (szpiegowskie szkoły) otrzymał nowy paszport na nazwisko Harry Sawyer, kryptonim Tramp, adresy czterech agentów niemieckich w Nowym Jorku (w tym szefa niemieckiej siatki szpiegowskiej —* Hermanna Langa) i polecenie powrotu do Stanów Zjednoczonych.

Tuż przed wyjazdem Sebold poinformował konsulat amerykański o zaistniałej sytuacji i przyjął propozycję zostania podwójnym agentem, z wynagrodzeniem 50 dolarów tygodniowo. Po powrocie do Stanów FBI pomogło mu założyć - wyposażone w aparaturę do inwigilacji - biuro oraz radiostację na Long Island, z której, poczynając od marca 1940, niemal codziennie wysyłał do Niemiec spreparowane komunikaty.

William G. Sebold (po lewej) z jednym z agentów w swoim biurze, z ukrytym aparatem fotograficznym, przygotowanym specjalnie przez FBI. Zegar i kalendarz pomagają udokumentować spotkanie z nazistowskimi szpiegami.

(FEDERAL BUREAU OF INVESTIGATION)

W styczniu 1942, w niecały miesiąc po przystąpieniu Stanów Zjednoczonych do wojny, FBI, opierając się na zgromadzonych dzięki Seboldowi materiałach dowodowych, aresztowało 33 szpiegów niemieckich (Du-quesne'a siatka szpiegowska).

Second Story

Nazwa akcji zorganizowanej przez Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych w 1958 w celu otrzymania od CIA funduszy na zbudowanie satelitów rozpoznawczych. CIA przejęła projekt, który otrzymał nazwę Corona.

Secret Intelligence Service (SIS)

->MI6

Secret Office, Tajny Urząd

Działająca od końca XVII wieku do 1847 brytyjska agenda rządowa, kontrolująca krajową i zagraniczną korespondencję pocztową, utworzona przy Urzędzie Poczty (Post Office), później podlegała bezpośrednio ministrowi spraw zagranicznych. Praktykę kontroli korespondencji zalegalizowały ustawy parlamentarne, przyznające sekretarzowi stanu prawo żądania od ministra poczt otwarcia i kontroli zawartości przesyłek uznanych za potencjalnie niebezpieczne dla interesów państwa.

Niemal przez cały okres istnienia Secret Office jego personel stanowili członkowie sprowadzonej w 1732 z Hanoweru rodziny Bode. (Bode senior był szefem urzędu przez ponad 50 lat, do 1784; zmarł dwa lata później, w wieku lat 91). Po nim funkcję tę przejął Anthony Todd, a najważniejsze stanowiska sprawowali trzej synowie Bode'a i siostrzeniec Todda, Madison. Todd -pracownik biura od 1751 lub 1752 - odszedł na emeryturę w 1791. Jego miejsce zajął Madison, a w 1799 szefem urzędu został William Bode.

Rząd systematycznie informował Secret Office

o osobach, których korespondencja winna być przedmiotem szczególnej uwagi. Uzyskane przez jego personel informacje przekazywano bezpośrednio monarsze.

Przedstawiłem Jego Wysokości pański wczorajszy list wraz z załącznikiem i Król pochwalił ten nowy dowód pańskiej nieustannej pilności i oddania Jego służbie - czytamy w liście hrabiego Holderness do Todda z 18 czerwca 1757.

W 1844, po wyjściu na jaw kontroli listów Giuseppe Mazziniego, praktyka naruszania tajemnicy korespondencji stała się przedmiotem debaty parlamentarnej (Bode składał zeznania w tej kwestii przed obiema jego izbami). Sprawa nabrała rozgłosu, w związku z czym

1 stycznia 1847 ówczesny minister spraw zagranicznych, lord Palmerston, oficjalnie zlikwidował biuro. Jego

509

Seks

personel wysłał na przymusową emeryturę, co z kolei wywołało liczne głosy protestu wobec niesprawiedliwości, jakiej doznały od władz obie rodziny - Bode i Todd - którym ostatecznie przyznano gratyfikacje pieniężne. (Wallis John, Wilkins John, Willes Edward)

Secret, Tajne

Używane w Stanach Zjednoczonych określenie (se-cret) pośredniego między poufnym a -»ściśle tajnym poziomem —* utajnienia informacji, których ujawnienie mogłoby wyrządzić poważne szkody interesom bezpieczeństwa narodowego.

Secrets Act

Ustawa o tajemnicy państwowej

Secret Service

Tajna służba

Secret Service Bureau

Biuro Tajnej Służby

Securite Militaire

-►DST

Security Clearance

—* Prawo dostępu do informacji

Security Risk

Stwarzający zagrożenie dla bezpieczeństwa. Określenie oznaczające osoby, które w opinii władz państwowych są skłonne do działań zagrażających bezpieczeństwu narodowemu. W Stanach Zjednoczonych termin ten zyskał popularność w okresie antykomunistycznej krucjaty senatora McCarthy'ego w latach pięćdziesiątych.

Mam w ręku listę przekazanych sekretarzowi stanu 205 nazwisk [liczba ta skurczyła się później do 57] członków partii komunistycznej, którzy nadal pracują w Departamencie Stanu i kształtują jego politykę - oznajmił publicznie 9 lutego 1950 McCarthy.

Oskarżenia McCarthy'ego zachwiały rządem, rozpoczynając erę maccarthyizmu - masowych dochodzeń prowadzonych przez instytucje rządowe i Kongres wobec osób podejrzewanych o sympatie prokomunistyczne i działalność antypaństwową.

Wiarygodność senatora zaczęto podważać dopiero wówczas, gdy tzw. polowanie na czarownice objęło również siły zbrojne. W grudniu 1954 Senat przyjął rezolucję potępiającą go za zachowanie „sprzeczne z tradycjami Senatu”, co stało się politycznym wyrokiem śmierci na McCarthy'ego.

Dochodzenia nie doprowadziły do zdemaskowania ani jednego członka partii komunistycznej w rządzie Stanów Zjednoczonych. Za osoby stwarzające zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego uznano jednak wówczas wszystkich, którzy odmówili podpisania deklaracji lojalności, krytyków polityki państwa, a nawet osoby przejawiające zainteresowanie publikacjami na temat ZSRR.

Security Service

-»MI5

Seks

Od czasów najdawniejszych posługiwano się seksem, by zdobyć informacje albo wymusić je przez szantaż. Najsłynniejszą tego rodzaju aferą szpiegowską z wykorzystaniem seksu była sprawa egzotycznej tancerki i femme fatale Maty Hari.

Wiele afiszy z okresu II wojny światowej, ostrzegających przed szpiegami niemieckimi i japońskimi, najczęściej przedstawiało uwodzicielską blondynkę.

Nie znaczy to, że seksem posługiwano się, by wykorzystać jedynie mężczyzn. Vera Gerhardsen, żona premiera Norwegii, została prawdopodobnie uwiedziona w Moskwie przez młodego oficera KGB. Wysłano go następnie na placówkę do Oslo, aby kontynuował związek i zdobywał tajne informacje na temat obrony norweskiej oraz NATO.

Urodzona w Ameryce Mildred Fish Harnack z Czerwonej Orkiestry, antynazistowskiej siatki szpiegowskiej z czasów II wojny światowej, sypiała z oficerem —♦ Ab-wehry na polecenie swego męża, również członka siatki. Mildred i oficer Abwehry zostali skazani na śmierć za zdradę. Wyrok wykonano.

W przeważającej większości jednak celem akcji szpiegowskich z wykorzystaniem seksu byli mężczyźni mający dostęp do tajnych informacji. W aferze Profumo w początku lat sześćdziesiątych wykorzystano prostytutkę utrzymującą kontakty zarówno z radzieckim oficerem wywiadu marynarki wojennej, kapitanem Jewgienijem Iwanowem, jak i brytyjskim ministrem wojny Johnem D. Profumo. Sprawa ta spowodowała dymisję premiera Harolda Macmillana.

Inna afera - pierwszy wypadek zdrady ze strony pełniącego służbę w ochronie ambasady żołnierza amerykańskiej piechoty morskiej - zdarzyła się w Moskwie. Radziecka jaskółka uwiodła strażnika, by dostarczał informacji dla jej „wujka”, oficera KGB (Lonetree Clayton).

Richard Miller, funkcjonariusz FBI, padł ofiarą Swietłany Ogorodnikowej, oficera KGB.

Senior

510

W ramach operacji Deep Root w 1968 oficer Królewskiej Policji Konnej w Kanadzie zdobył zdjęcie przedstawiające żonę radzieckiego dyplomaty in flagranti z obywatelem Kanady. Kanadyjczycy usiłowali skłonić skompromitowaną do wyjawienia tajnych informacji. Żona dyplomaty odmówiła jednak i wyjechała do Moskwy.

W tym samym roku KGB usiłowało szantażować ambasadora brytyjskiego w Moskwie za pomocą fotografii ukazujących go in flagranti z radziecką pokojówką pracującą w rezydencji ambasadora. Ambasador poinformował swoje Ministerstwo Spraw Zagranicznych o próbie szantażu.

Niekiedy seks i szpiegostwo tworzą wybuchową mieszaninę. Geoffrey Prime, brytyjski kryptolog, który sprzedawał tajne informacje Sowietaom, był pedofilem, interesującym się dziewczynkami. Kiedy został aresztowany za przestępstwa seksualne, żona doniosła władzom o jego działalności szpiegowskiej.

Płeć. W czasach II wojny światowej amerykańskie Biuro Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS) zrzucało agentki na tereny okupowane przez Niemców. Spotkało się to z protestem mężczyzn w OSS. Obawiali się, że w razie pojmania i tortur agentki mogą zdradzić tajne informacje. Dwadzieścia lat później Allen W. Dulles, weteran OSS i dyrektor CIA, pisał w książce *The Craft of Intelligence* (1963):

Kobiety w CIA przechodzą takie samo szkolenie jak mężczyźni i nadają się do tych samych zadań, z tym że w służbie zagranicznej możliwości ich są ograniczone. Jednym z powodów jest uprzedzenie występujące w wielu krajach świata wobec kobiet pełniących funkcje kierownicze (...). Agent z kraju, gdzie uprzedzenie takie jest powszechne, może czuć się nieswojo, otrzymując rozkazy od kobiety, i nie możemy tego zmienić.

Dulles nie wypowiadał się - być może nie wiedział - o uprzedzeniu w stosunku do kobiet w samym CIA. Sytuacja taka utrzymywała się przez co najmniej 30 dalszych lat. W 1995 Agencja zgodziła się na wypłacenie ponad 250 funkcjonariuszkom zaległych wynagrodzeń dodatkowych, sięgających miliona dolarów, oraz promowania z datą wsteczną 25 funkcjonariuszek, w ramach ugody, która miała zapobiec wytoczeniu sprawy sądowej o dyskryminację ze względu na płeć. Poza tym 15 kobiet, które przeniesiono ze stanowisk oficerów prowadzących, przywrócono na stanowiska. Jedną z kobiet oficerów prowadzących była —* Martha Peterson, aresztowana przez KGB w 1977, w czasie gdy pracowała pod przykrywką dyplomatyczną w Moskwie. Oficerowie CIA stwierdzili nieoficjalnie, że KGB traktowało ją znacznie gorzej niż zazwyczaj traktowało oficerów wywiadu.

Grupowe wystąpienie w sprawie dyskryminacji ze względu na płeć podjęły kobiety, będące oficerami

CIA, przeciwko tej instytucji w grudniu 1992. Negocjacje rozpoczęły się dopiero we wrześniu 1993, a ówczesny —* dyrektor Centrali Wywiadu R. James Woolsey osobiście się w nie zaangażował.

Dulles był zdecydowanie przeciwny wykorzystywaniu kobiet jako przynęty w operacjach CIA. Niewiadomo, czy taktyka taka była stosowana później. (Homoseksualiści)

Senior

Słowo stanowiące pierwszy człon dwuwyrzowych kryptonimów nadawanych przez Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych systemom rozpoznania radiotechnicznego i elektronicznego oraz ich projektom, niekiedy także programom z innych dziedzin (np. Senior Bowl). Wśród projektów typu Senior wymienić należy Senior Spear i Senior Stretch - oznaczenia kodowe systemów rozpoznania radiotechnicznego (COMINT) samolotów U-2R; Senior Scout -

systemów SIGINT dla samolotów C-130H Hercules etc.

Senior Bowl

Oznaczenie kodowe układu zmodyfikowanego bombowca strategicznego B-52 wraz z dwoma bezzałogo-wymi samolotami rozpoznawczymi D-21. Dwa takie zestawy wykonywały cztery misje szpiegowskie nad Chinami; żadna z nich nie zakończyła się sukcesem.

Sensitive

Specjalnego znaczenia

Sentry

Samos

Seraph

Brytyjski -> okręt podwodny, który przeprowadził szereg operacji specjalnych i wywiadowczych w czasie II wojny światowej, pozostający nominalnie pod dowództwem oficera amerykańskiego. Zwodowany w czerwcu 1942, w drugiej połowie września odbył pod dowództwem kpt. Jewella pierwszy rejs bojowy - peryskopowe rozpoznanie wybrzeży Algierii. Po powrocie do Gibraltaru otrzymał zadanie przewiezienia do Maroka - na tajne rozmowy ze spiskującymi przeciwko rządowi Vichy oficerami francuskimi - amerykańskiego gen. broni Marka Clarka. 23 października, na kilkanaście dni przed rozpoczęciem operacji Torch (lądowania w Afryce Północnej) Seraph wysadził Clarka, który dostał się pontonem na brzeg. Rozmowy zakończyły się sukcesem. Emisariusze powrócili do Gibraltaru wodnosamolotem.

/

•^511

Seraph udał się natychmiast z kolejną misją w okolice francuskiego miasta Le Lavandou, gdzie miał przyjąć w pierwszych dniach listopada gen. Henriego Girauda. Ponieważ generał odmówił podróży jednostką brytyjską, okręt został formalnie przekazany US Navy i oddany pod komendę kmdr. Jeraulda Wrighta. Giraud przeszedł następnie na morzu na pokład wodnosamolotu. Seraph powrócił potem w skład Royal Navy.

Od listopada okręt rozpoczął działania bojowe na Morzu Śródziemnym. W grudniu storpedował i uszkodził włoski statek oraz staranował włoski okręt podwodny. W początkach 1943 przeszedł remont w Anglii. W kwietniu, pozostając nadal pod dowództwem kpt. Jewella, wziął udział w operacji Mincemeat, mającej wprowadzić w błąd dowództwo niemieckie co do miejsca inwazji alianckiej w basenie Morza Śródziemnego. W następnych miesiącach zatopił ogniem artyleryjskim kilka niewielkich włoskich oraz niemieckich transportowców i barek desantowych. Po inwazji Włoch przerzucono go na Atlantyk i Morze Norweskie. Uczestniczył w lądowaniu w Normandii, pełniąc rolę okrętu sygnalizacyjnego dla sił desantowych.

Seraph został wycofany ze służby i złomowany 20 grudnia 1965. Kiosk okrętu przewieziono do Stanów Zjednoczonych i wystawiono w Akademii Wojskowej Citadel w Charleston (której komendantem w latach 1954-1965 był gen. Clark).

Sessions William S. (ur. 1930)

Dyrektor FBI od listopada 1987 do 19 lipca 1993. Prawnik, wyższy urzędnik Departamentu Sprawiedliwości, przez 13 lat sędzia federalny w stanie Teksas, rozgłos zyskał w 1979 jako przewodniczący zespołu sędziowskiego w procesie o zabójstwo sędziego Johna H. Wooda. Nominacja Sessionsa na dziesięcioletnią kadencję dyrektora FBI w 1979 została gładko zaaprobowana przez Kongres, którego poparcie dla nowego szefa Biura wzrosło jeszcze po podjęciu przez niego kroków dyscyplinarnych wobec 6 funkcjonariuszy FBI, odpowiedzialnych za uchybienia popełnione w czasie śledztwa przeciwko przeciwnikom środkowoamerykańskiej polityki prezydenta Reagana. Sessions (który lubił, by zwracać się do niego per „sędzia Sessions”) nie uległ też presji i nie zakwestionował oficjalnie ustaleń komisji śledczej,

stwierdzającej przypadki dyskryminacji zawodowej pracowników Biura pochodzenia latynoamerykańskiego. Największą popularnością cieszył się w liberalnych kręgach demokratów, szanujących go zwłaszcza za -jak to określił „The New York Times” - „przejawy umiarkowanej niezależności” wobec administracji Reagana.

Za jego kadencji FBI prowadziło intensywne śledztwo w sprawie terrorystycznego zamachu bombowego

Shadrin Nicholas George

na samolot PanAm 103 w 1988, w tak zwanej sprawie 111 Wind, związanej z przekupstwem i malwersacjami finansowymi w Pentagonie oraz kilkoma aferami związanymi z nadużyciami w kasach oszczędnościowo-kredytowych.

W 1992 wobec Sessionsa wysunięto zarzut uchylania się od podatków i odmowy współdziałania w śledztwie dotyczącym hipoteki jego domu. Na podstawie ustaleń biura do spraw etyki zawodowej Departamentu Sprawiedliwości w styczniu 1993 prokurator generalny William P. Barr wystosował do Sessionsa sformułowane w ostrym tonie żądanie uregulowania podatku od nie ujawnionych dochodów i zwrot FBI około 10 tysięcy dolarów wydanych z kasy Biura na specjalne zabezpieczenie jego posiadłości. Barr oskarżył również Sessionsa o naruszenie przepisów regulujących zasady korzystania z samochodu służbowego i samolotów FBI.

W FBI krytykowano metody zarządzania Sessionsa i wpływ, jaki na decyzje służbowe miała jego żona. Mimo prób utrzymania się na stanowisku, zmuszony był opuścić je w lipcu 1993.

Seven Doors, Siedmioro Drzwi

Kryptonim modelowej operacji wywiadu amerykańskiego, mającej na celu werbunek obywateli radzieckich.

Jej przeprowadzenie zaplanowano drobniagowo w Iranie na 1976. Miała polegać na próbie werbunku, prowadzonej pod nadzorem oficerów CIA przez obywatela Stanów Zjednoczonych, nie przeszkolonego w pracy wywiadowczej. Cała sprawa wyszła na jaw w trzy lata później, gdy Irańczycy opanowali podczas islamskiej rewolucji ambasadę amerykańską w Teheranie i przejęli dokumentację tej operacji. Dostarczyła ona informacji na temat strony organizacyjnej operacji, prowadzonej przez Biuro Dochodzeń Specjalnych Sił Powietrznych (US Air Force Office of Special Investigations).

Dokumenty dotyczące operacji Seven Doors zaczęły się pojawiać w sierpniu 1976. W marcu 1978 operacja jeszcze trwała, ale wciąż nie nawiązano kontaktu z oficerem radzieckim.

SGA, Special Group Augmented

—* Grupa Specjalna (Poszerzona)

Shadrin Nicholas George (1928-1975)

Radziecki oficer marynarki wojennej, który uciekł do Stanów Zjednoczonych. FBI zmusiło go do pełnienia roli agenta podwójnego. W rezultacie został zgładzony przez KGB.

Shadrin, właśc. Nikołaj Artamonow, uczęszczał do Akademii Marynarki Wojennej. Po ukończeniu jej

Shamrock

512

w 1949 służył w marynarce. W 1955 został najmłodszym dowódcą niszczyciela, w stopniu kapitana trzeciej rangi w radzieckiej marynarce.

Gdy jego okręt stacjonował w Gdańsku (szkolono na nim marynarzy indonezyjskich) w 1959, Artamonow wraz ze swą polską przyjaciółką uciekł do Szwecji, przepływając Bałtyk niewielką łodzią w nocy z 7 na 8 czerwca (pozostawił w Związku Radzieckim żonę, z którą później się rozwiódł. Poślubił przyjaciółkę i z nią uciekł z Polski).

Artamonow poprosił o azyl polityczny, udał się do Stanów Zjednoczonych, i pod nazwiskiem

Shadrina pracował dla amerykańskiej Agencji Wywiadu Obronnego (Defence Intelligence Agency). We wrześniu 1960, tuż przed wizytą Nikity Chruszczowa w Stanach Zjednoczonych składał zeznania przed kongresową Komisją ds. Badania Działalności Antyamerykańskiej. W 1972 otrzymał doktorat w dziedzinie stosunków międzynarodowych na George Washington University w Waszyngtonie. Tematem dysertacji była ocena radzieckiej marynarki wojennej. W Związku Radzieckim był sądzony zaocznie i skazany na śmierć. Mimo to, w 1966 skontaktowało się z nim KGB. Na polecenie FBI zgodził się zostać podwójnym agentem. W tej też roli wyjechał do Wiednia i tam 20 grudnia 1975 został porwany przez agentów KGB. Według ~* odstępicy radzieckiego, Witalija Jurczenki, Shadrin został przypadkowo zabity zbyt silną dawką chloroformu w czasie szarpaniny ze swymi porywaczami w samochodzie. CIA miała mu zapewnić ochronę w Wiedniu, ale nie wywiązała się z tego zadania.

Shamrock

Prawdopodobnie największa operacja wywiadu wewnętrznego sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych, kontynuacja prowadzonej w czasie II wojny światowej akcji przechwytywania przesyłanych siecią amerykańskiej łączności kablowej depesz obcych służb wywiadowczych. W końcu 1945, wkrótce po zakończeniu działań wojennych, szef ->Agencji Bezpieczeństwa Sił Lądowych (Army Security Agency - ASA), generał brygady W. Preston Corderman, doszedł do wniosku, że dostęp do sieci międzynarodowej łączności telegraficznej jest jednym z podstawowych warunków sprawnego funkcjonowania amerykańskich służb kryptologicznych i - jak utrzymuje w The Puzzle Palace (1982) James Bamford - uznał zawarcie z trzema największymi towarzystwami telekomunikacyjnymi ściśle tajnego porozumienia w tej kwestii za sprawę najwyższej wagi.

Niedługo później ASA zawarła porozumienie z Western Union Telegraph Co., ITT Communications

i RCA Communications, na mocy którego uzyskała dostęp do wszystkich depesz zagranicznych wysyłanych i otrzymywanych przez przedstawicielstwa dyplomatyczne obcych państw oraz firmy amerykańskie i obywatele Stanów Zjednoczonych. Początkowo cywilni funkcjonariusze ASA odbierali od nich codziennie taśmy z tekstami depesz, później - ich wydruki. Szefowie firm telekomunikacyjnych, mocno zaniepokojeni tymi - sprzecznymi z prawem - praktykami, domagali się jednoznacznej deklaracji sekretarza obrony, prokuratora generalnego, a nawet prezydenta, że nie grozi im odpowiedzialność karna. Uzyskali ją 16 grudnia 1947, kiedy sekretarz obrony James V. Forrestal przekazał im osobiście zapewnienie prezydenta Trumana, że „są to działania najwyższej wagi dla bezpieczeństwa narodowego”.

Równolegle sztab Forrestala zorganizował poufną naradę z czołowymi przedstawicielami Kongresu, aby przedyskutować szansę prawnej legalizacji tajnej kontroli łączności kablowej. Okazało się jednak, że wymagałoby to uchwalenia specjalnej ustawy i koncepcję zarzucono.

W 1949 operację Shamrock przejęła nowo utworzona Agencja Bezpieczeństwa Sił Zbrojnych (Armed Forces Security Agency - AFSA), a z chwilą jej powstania, w 1952 -> NSA.

Procedury operacji Shamrock zmieniły się dopiero we wczesnych latach sześćdziesiątych, wraz z początkiem komputeryzacji przedsiębiorstw telekomunikacyjnych i przejściem na system zapisywania depesz na nośnikach magnetycznych.

Zmiana ta oznaczała jakościowy skok wydajności technik inwigilacji. (...) Zamiast sortować ręcznie stosy wydruków napływających codziennie depesz, kurierzy wojskowi zabierali każdego ranka 10-12 taśm, które przesyłano samolotem do Fort Meade w stanie Maryland, kopiowano i - przy odrobinie szczęścia - wieczorem odsyłano z powrotem do Nowego Jorku - pisze Bamford. W latach 1966-1973 NSA kopiowała taśmy magnetyczne w biurach -> CIA na Manhattanie, co pozwalało uniknąć ryzyka i straty czasu, związanych z transportem lotniczym (kiedy jednak

dowiedział się o tym główny radca prawny Agencji, personel NSA czym prędzej stamtąd usunęto; NSA wynajęła później własne biuro na Manhattanie).

Odpowiednio zaprogramowane komputery NSA analizowały zawartość taśm, wyławiając z nich żądane nazwiska, adresy, słowa, a nawet całe frazy i w ciągu ułamków sekundy dostarczały pełen wydruk inkryminowanych depech. Na liście obiektów obserwacji NSA figurowały przedstawicielstwa dyplomatyczne wszystkich państw komunistycznych, nazwiska osób podejrzewanych o sympatie komunistyczne oraz słowa i zwroty uznane za znaczące - typu: „projekt”, „bomba atomowa” itp.

513

Siatka szpiegowska z Cambridge

W 1961 nowy prokurator generalny, Robert F. Kennedy, rozesłał do różnych agencji rządowych, w tym NSA, własną listę kontrolną z personaliami członków struktur mafijnych (co nie pozostało bez wpływu na skuteczność podjętej przez niego walki ze światem przestępczości zorganizowanej) oraz dane obywateli i firm amerykańskich prowadzących interesy z Kubą. Tym samym beneficjentami operacji Shamrock stały się również amerykańskie organy ścigania. Szczytowy moment operacji wywiadu wewnętrznego NSA przypadł na rok 1967 (Minaret). Dyrektor NSA przyznał później, że w latach 1967- 1973 kontrolowano rozmowy telefoniczne i korespondencję telegraficzną 1600 obywateli Stanów Zjednoczonych i firm amerykańskich oraz prawie 6 tysięcy cudzoziemców i ich ugrupowań. Z czasem na listę kontrolną trafili również hurtownicy i dealerzy narkotyków.

Dalsze zwiększenie udziału NSA w operacjach wywiadu wewnętrznego rozważano za prezydentury Nixo-na (Hustona plan).

Operację Shamrock przerwano w 1975. (Churcha Komisja i Pike'a Komisja)

Shark

Nazwa nadana przez Rządową Szkołę Kodów i Szyfrów (Government Code and Cypher School -GC&CS) czterokrążkowemu wariantowi maszyny szyfrującej Enigma.

Maszyny te, oznaczone przez Niemców symbolem M4, wprowadzone zostały do użytku przez Kriegsmarine 1 lutego 1942, co na pewien czas pozbawiło aliantów możliwości penetracji łączności niemieckich okrętów podwodnych. M4 zastąpiły stosowane dotąd maszyny trójkąrkowe (dodatkowy, czwarty krążek pozostawał jednak zawsze w tej samej pozycji).

W październiku 1942 Brytyjczykom udało się zdobyć pierwszy egzemplarz M4. Maszynę uratowano z tonącego U-559, trafionego przez niszczyciele brytyjskie u wybrzeży Egiptu, w pobliżu El Alamein. W czasie tej akcji zginął oficer i jeden z marynarzy niszczyciela Petard; nie zdążyli wydostać się z idącego na dno U-Boota. Enigmę uratował piętnastoletni pomocnik stewarda. M4 natychmiast wysłano do Bletchley Park. Używając jako ściągawek prognoz meteorologicznych, 13 grudnia 1942 kryptolodzy brytyjscy zdołali złamać szyfr Sharka.

Nie udało się jednak odtworzyć wszystkich kluczy M4 (nie zidentyfikowane pozostały klucze z dziesięciu dni stycznia 1943 oraz z okresu od 10 do 17 lutego). W większości wypadków jednak rekonstruowano je w zasadzie na bieżąco, zwykle przed upływem 24 godzin.

Sharpe George H., gen. mjr (1828-1900)

Najstarszy rangą oficer wywiadu sił zbrojnych Unii, jedyny w zasadzie oficer wywiadu Armii Potomacu. Zgroma-

dzone przezeń informacje w znacznej mierze przesądziły o rezultacie rozstrzygającej bitwy pod Gettysburgiem w lipcu 1863.

Prawnik i dyplomata, 11 maja 1861 mianowany kapitanem milicji stanu Nowy Jork; w trzy miesiące później zmobilizowany w stopniu pułkownika 120 Pułku Ochotników Nowojorskich (120 Regiment of New York Vo-lunteers). Na początku 1863 mianowany szefem Biura

Informacji (Bureau of Information) Armii Potomacu, na stanowisku tym pozostał do końca wojny (1865). W grudniu 1864 awansowany do stopnia gen. bryg., a następnie gen. mjr. Po wojnie był wysłannikiem Departamentu Stanu do Europy, a następnie zajmował stanowiska publiczne w Nowym Jorku.

Sheep Dipping

W slangu służb wywiadowczych Stanów Zjednoczonych, działania mające na celu uniemożliwienie identyfikacji sprzętu i personelu, zwłaszcza wojskowego, używanego w tajnych operacjach, kierowanych przez instytucje nie związane formalnie z siłami zbrojnymi.

Shi Peipu

—* Boursicot Bernard

Shopped

W slangu wywiadu brytyjskiego - zabity.

Siatka

Grupa agentów bądź nielegalnych, pracujących na tym samym celu i prowadzonych przez tę samą osobę (Oficer prowadzący). Ze względów bezpieczeństwa siatka podzielona jest zazwyczaj na komórki, których członkowie nie znają się wzajemnie, a zatem nie mogą wydać innych w razie wpadki.

* Siatka szpiegowska z Cambridge

Popularne określenie szpiegów zwerbowanych przez radzieckie NKWD na Uniwersytecie Cambridge w latach trzydziestych. Byli nimi Harold (Kim) Philby, Donald Maclean, Guy Burgess, John Cairncross, nuklearny fizyk Alan Nunn May, Leo Long i Anthony Blunt.

Wiele relacji wskazuje, że pierwszym ze zwerbowanych był Blunt, który z kolei zwerbował Cairncrossa i przynajmniej jeszcze jednego studenta Cambridge, Leo Longa. Jednak według Jurija Modina, radzieckiego oficera prowadzącego szpiegów z Cambridge, to Burgess był człowiekiem, który zwerbował Blunta, a potem innych; był rzeczywistym przywódcą.

Siatka szpiegów atomowych

514

Modin w swoich pamiętnikach My Five Cambridge Friends (1994) napisał, że w radzieckim wywiadzie Philby 'ego, Macleana, Burgessa, Cairncrossa i Blunta nazywano Piątką z Cambridge.

Tych pięciu nie było w żaden sposób spójną grupą, każdy miał zupełnie odmienny charakter.

Wszyscy, według Modina, odmówili przyjęcia pieniędzy za szpiegowanie. (Ale po zdradzie Macleana -> KGB złożyło 2 tysiące funtów w banku szwajcarskim na koncie jego żony.)

Według Modina nosili różne kryptonimy: Söhnchen, Tom, Stanley (Philby); Madchen, Hicks (Burgess); Johnson, Tony, Yan (Blunt), Stuart, Wise, Lyric, Homer (Maclean).

Łatwość werbunku na elitarnym uniwersytecie wynikała z rozczarowania młodego pokolenia Brytyjczyków systemem kapitalistycznym w obliczu wielkiego kryzysu gospodarczego i politycznej ofensywy prawicowego radykalizmu. Ekonomista John Maynard Keynes wspominał postawę własną i kolegów:

Odrzucaliśmy całkowicie normalne zasady moralne, konwencje i tradycyjne mądrości. Nie uznawaliśmy żadnych zobowiązań moralnych, żadnego wewnętrznego przymusu, by dostosowywać się lub okazywać posłuszeństwo.

Wstępny werbunek prowadzili lewicowi wykładowcy. Wielu agentów, w tym Burgessa, Blunta, Longa i Philby'ego, przyciągnęło ekskluzywne Stowarzyszenie Apostołów (The Apostles), którego członkowie oddawali się studiom nad marksizmem. Znaczną ich część stanowili homoseksualiści. Powstałe wówczas związki osobiste wykorzystywano podczas pracy wywiadowczej. Pisarz E.M. Forster stwierdzał, iż jeśli któryś z „apostołów” miałby do wyboru zdradę ojczyzny lub przyjaciela, wybrałby to pierwsze. Ideologiczna indoktrynacja ułatwiała

potem członkom stowarzyszenia podjęcie pracy na rzecz Komin temu (Międzynarodówki Komunistycznej), pod którego szyldem występowało zwykle INO. Innym polem pozyskiwania agentów stała się Szkoła Języków Połączonych Służb (Joint Services Language School), ucząca w Cambridge brytyjski narybek wywiadowczy języka rosyjskiego.

Działalność agentów siatki z Cambridge ujawniano stopniowo: po ucieczce Burgessa i Macleana, a następnie Philby'ego, zdemaskowano Blunta. Domysły na temat „piątego” trwały przez lata, a Moskwa przyznała, iż był nim Cairncross dopiero po jego śmierci. Zdaniem —♦ Petera Wrighta w trakcie długoletniego śledztwa brytyjski kontrwywiad zidentyfikował niemal 40 agentów radzieckich powiązanych z siatką z Cambridge.

Była to najsprawniejsza i najgroźniejsza siatka szpiegowska. „Piątka” działała podczas II wojny światowej w brytyjskich tajnych służbach. Burgess, Maclean i Philby po zakończeniu działań wojennych mieli z racji

sprawowanych funkcji pełny dostęp do poufnych materiałów amerykańskich na najwyższym szczeblu, zwłaszcza do informacji o wysiłkach amerykańskiego kontrwywiadu, do planów produkcji bomb atomowych, a podczas wojny koreańskiej 1950-1953 - do planowania strategicznego. Niewątpliwie wszyscy trzej przekazali te cenne informacje swoim radzieckim zwierzchnikom, wraz z obszernymi brytyjskimi materiałami.

* Siatka szpiegów atomowych

Radzieccy agenci, działający w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie i Wielkiej Brytanii.

Projekt Manhattan, dotyczący budowy bomby atomowej, był najpilniej strzeżonym sekretem aliantów podczas II wojny światowej. Ponieważ obawiano się infiltracji niemieckiej, jego kontrwywiadowczą ochronę powierzono Wydziałowi Wywiadu Wojskowego (Military Intelligence Division) w Departamencie Wojny, Biuru Wywiadu Marynarki Wojennej (Office of Naval Intelligence) oraz ->FBI. 4 lutego 1944 oficjalna komisja uznała, że nie wykryto szpiegowskich działań państw Osi przeciwko projektowi, choć istniały po temu przesłanki.

Wniosek był słuszny, ale nie wzięto pod uwagę, iż główne niebezpieczeństwo grozi nie ze strony nieprzyjaciół, ale sojusznika - ZSRR.

Kierownik Manhattanu, gen. Leslie Groves, postanowił zatrudnić najlepsze siły, bez względu na pochodzenie narodowe i przekonania polityczne, a więc również uczonych o sympatiach komunistycznych. Przykładem Robert Oppenheimer, szef laboratorium atomowego w Los Alamos, powiązany w latach trzydziestych ze skrajnie lewicowymi środowiskami. Choć zachowywał się lojalnie, utrzymywał później, wbrew instrukcjom, kontakty z dawnymi przyjaciółmi, dzięki czemu, jako „Star” wykazywany był w kartotece kontaktów osobowych radzieckiego wywiadu. Podobną rolę pełnił Włoch Enrico Fermi („Editor”).

NKWD dowiedziało się o podjęciu prac nad bombą atomową pod koniec 1941, za pośrednictwem —Y Johna Cairncrossa, członka piątki z —* Cambridge, będącego sekretarzem lorda Maurice'a Hankeya, który został przewodniczącym brytyjskiej komisji rządowej ds. energii atomowej. W wyniku przemyślanej, długofalowej akcji wywiad radziecki rozmieścił w newralgicznych punktach projektu Manhattan swych agentów. I tak Klaus Fuchs i -> David Greenglass działali w ośrodku w Los Alamos, Alan Nunn May (prowadzony przez wywiad wojskowy) i Bruno Pontecorvo pracowali w Kanadzie, Donald Maclean, pierwszy sekretarz ambasady brytyjskiej w Waszyngtonie, zajmował się z racji swych obowiązków koordynacją prac nad projektem amerykańskim i brytyjskim programem

515

Siemiczastny Władimir

Tubę Alloys. Pomocy siatce udzielał rozbudowany aparat -> oficerów prowadzących i kurierów.

Wszelkie dane przekazywano bezpośrednio Ławrientijowi Berii, który meldował o wszystkim Stalinowi. Prowadzący -> Johna Cairncrossa -> Jurij Modin napisał później w swych wspomnieniach:

Bez przesady mogę stwierdzić, iż w Związku Radzieckim wiedzieliśmy wszystko o stronie technicznej i politycznych okolicznościach skonstruowania bomby atomowej.

Na konferencji Wielkiej Trójki w Poczdamie w lipcu 1945 prezydent Truman poinformował Stalina, iż Stany Zjednoczone posiadają nową broń o ogromnej mocy. Lekceważąc pozornie ostrzeżenie, po powrocie do swej rezydencji Stalin skontaktował się z Bериą. Rozmowę ich przytoczył w swych wspomnieniach (From Moscow to Los Alamos, 1992) adiutant szefa NKWD, Władimir Czikow:

Stalin: Ławrientij, czy wiesz coś o amerykańskich próbach z bombą atomową?

Beria: Tak, towarzyszu Stalin. Zgodnie z naszymi danymi miała być przeprowadzona dwa tygodnie temu, ale do dziś nie mamy informacji na temat wybuchu. Stalin: Zostaliście wprowadzeni w błąd. Próba odbyła się dwa tygodnie temu. Truman próbuje wywierać nacisk; jest wprost agresywny wobec Związku Radzieckiego. Rozumiemy to, ale polityka szantażu jest dla nas nie do przyjęcia. Nie dajmy podstaw do myślenia, iż może nas zastraszyć. Nie możemy pozwolić, aby ktokolwiek miał nad nami przewagę wojskową. Powiedźcie towarzyszowi Kurczatowowi [kierownik radzieckiego programu atomowego], że musi pospieszyć się ze swoją „przesyłką” i zapytajcie go, czego nasi naukowcy potrzebują dla przyspieszenia prac.

Gen. Ijt Paweł Sudopłatow, prawa ręka Berii, szef Departamentu „S” powołanego w celu koordynacji wysiłków NKWD i wywiadu wojskowego w dziedzinie atomowej wspomina w pamiętnikach Special Tasks (1994) [wyd. pol. Wspomnienia niewygodnego świadka, 1999]: Szpiegostwo było dla nas równie cenne w aspekcie politycznym i dyplomatycznym jak wojskowym. Fuchs przekazał nam kluczowe dane o produkcji uranu 235. Miało to najwyższą wagę, gdyż na podstawie tej informacji mogliśmy obliczyć, ile bomb atomowych mają Amerykanie. W ten sposób mogliśmy stwierdzić, że Stany Zjednoczone nie były przygotowane do prowadzenia wojny z nami w końcu lat czterdziestych i nawet w początku pięćdziesiątych. Ocenialiśmy, iż dopiero w roku 1955 zasoby amerykańskiej i brytyjskiej broni nuklearnej byłyby wystarczające do zniszczenia Związku Radzieckiego.

Fuchs, najważniejszy agent siatki, przekazał Moskwie informacje techniczne o pierwszej bombie plutonowej (Fat Man), jej konstrukcji i wybuchu. Informacje te przyspieszyły prace zespołu Kurczatowa.

Żaden z radzieckich szpiegów atomowych nie został schwytany na gorącym uczynku, jednak groźba dekon-

spiracji zawisła nad siatką już w 1946, wraz z postępem w dekrypcji radzieckich depech radiowych w ramach operacji Venona. Wnikliwa analiza doprowadziła w końcu na ślad Fuchsa, aresztowanego w końcu 1949. Idąc tym tropem, zatrzymano następnie Harry'ego Golda, a na podstawie jego zeznań Greenglassa, w końcu zaś Mortona Sobella i małżeństwo Juliusa i Et-hel Rosenbergów. W wyniku postępowania sądowego Rosenbergów skazano na karę śmierci i stracono na krześle elektrycznym, pozostałych skazano na kary długoletniego więzienia.

Sudopłatow ujawnił w swych pamiętnikach, iż nazwi-

ska te nie wyczerpują listy agentury, która oplotła Los Alamos. Inni jednak, jak pisze, nie zostali formalnie zaprzysiężeni jako agenci.

Aresztowanie Fuchsa spowodowało, iż amerykańskie i brytyjskie służby kontrwywiadu rozpoczęły badania przeszłości innych uczonych podejrzewanych o inklinacje komunistyczne. Zdemaskowano w ten sposób -> Pontecorvo, ale bieg jego sprawy agent radziecki działający w —* MI5 Harold (Kim) Philby zdołał opóźnić na tyle, iż fizyk zdążył zbiec do ZSRR.

Kanadyjskie odgałęzienie siatki atomowej wydał w roku 1946 zbieg radziecki Igor Guzienko, szyfrant zatrudniony w ambasadzie w Ottawie. W rezultacie jego zeznań zdemaskowano kierującego nią rezydenta wywiadu wojskowego, płk. Nikołaja Zobotina oraz 10 agentów z Mayem na czele, których ujęto i skazano na kary więzienia. Maclean zbiegł w 1951 do ZSRR w obawie przed aresztowaniem.

Podczas zimnej wojny radzieckie wysiłki w dziedzinie wywiadu atomowego były kontynuowane, ale z mniejszą intensywnością. Do szpiegostwa w zakresie broni masowego rażenia włączyła się natomiast Chińska Republika Ludowa, a później inne państwa aspirujące do jej posiadania.

1) Termin oznaczający inną służbę wywiadu w tym samym kraju;

2) Określenie używane kiedyś w CIA dla Agencji Wywiadu Obronnego (Defense Intelligence Agency - DIA).

Szef -> KGB od listopada 1961 do maja 1967. Podobnie jak jego mistrz i poprzednik, ~> Aleksandr Szelepin, uczestniczył w kilku kłopotliwych dla KGB incydentach. Zatwierdził na przykład aresztowanie prof. Frederica Barghoorna z Yale University, kiedy ten w październiku 1963 odwiedził Moskwę. Siemiczastny liczył na to, że oskarżając Barghoorna o szpiegostwo, skłoni Stany Zjednoczone do uwolnienia Igora

iblings, Rodzeństwo

Siemiczastny Władimir (ur. 1924)

Sierow Iwan

516

Iwanowa, aresztowanego miesiąc wcześniej przez FBI za szpiegostwo.

Barghoorn był osobistym przyjacielem prezydenta Kennedy'ego i nie uczestniczył w żadnych nielegalnych działaniach, jak stwierdził prezydent na konferencji prasowej. Władze radzieckie ustąpiły i uwolniły Barghoorn-na (Iwanowowi pozwolono opuścić Stany w 1971).

Na żądanie —* Nikity Chruszczowa Siemiczastny rozpoczął reorganizację służby poprzez jej demilitaryzację i zmniejszenie stanu etatowego. Zmianie wizerunku KGB służyć miało nagłaśnianie najślynniejszych wywiadowczych osiągnięć resortu i popularyzowanie jego asów: - > Rudolfa Abła i Gordona Lonsdale'a, -> Harolda (Kima) Philby'ego, -> Richarda Sorgego. Pozwolił na ukazanie się w dzienniku „Izwestia” wywiadu z „wyższym oficerem KGB” (nim samym), w którym powiedział:

Wielu młodych członków partii i Komsomołu wstąpiło do KGB; jednak żadna z osób, które w czasie kultu jednostki uczestniczyła w represjach przeciwko niewinnym obywatelom radzieckim, nie pracuje dziś w naszych służbach.

W październiku 1964 wraz z Szelepinem odegrał kluczową rolę w przewrocie pałacowym, który doprowadził do obalenia Chruszczowa i wyniósł na stanowisko szefa partii Leonida Breżniewa. Były pogłoski, że Breżniew zamierzał zamordować Chruszczowa, lecz Siemiczastny odmówił udziału KGB w takiej akcji.

Nowy pierwszy sekretarz zdawał sobie sprawę, iż w celu umocnienia swej władzy, musi pozbyć się obydwu nazbyt ambitnych sojuszników. Szef KGB poszedł na pierwszy ogień: 18 maja 1967 roku, zwolniono go ze stanowiska i przeniesiono na urząd wicepremiera Ukrainy. W 1971 pozbyto się go również z Komitetu Centralnego, w którym zasiadał od 1956 jako zastępca członka, a od 1964 - członek. W końcu został zastępcą przewodniczącego Wszechzwiązkowego Towarzystwa „Znanie”. Odszedł na emeryturę w 1988.

—* Jurijowi Andropowowi, jego następcy, powierzono zadanie odbudowy efektywności tajnych służb.

Sierow Iwan, gen. armii (1905-1990)

Oficer Armii Czerwonej, oficer NKWD, szef KGB od 1954 do 1958, szef-> GRU od 1958 do

1963.

Na początku kariery jako oficer wywiadu wojskowego przetrwał czystki w GRU w latach trzydziestych. Według niektórych raportów 12 czerwca 1937 to on właśnie dokonał egzekucji marszałka Związku Radzieckiego Michaiła Tuchaczewskiego, a także innych wyższych oficerów Armii Czerwonej.

W lutym 1939 przeniesiony z inicjatywy Ławrienti-ja Berii, wraz z grupą innych oficerów, do NKWD. Mianowany zastępcą komendanta, następnie komendantem milicji, a później szefem Tajnego Wydziału Po-

litycznego GUGB. 2 września 1939, w związku z przygotowaniami do agresji na Polskę, objął funkcję ludowego komisarza spraw wewnętrznych Ukraińskiej SRR. Ponosi odpowiedzialność za represje wobec Polaków, zarówno za wywózki, jak i egzekucje. Współodpowiedzialny za masowy mord oficerów polskich w 1940 w Katyniu (katyńska zbrodnia). Wyróżnił się w akcjach likwidacji organizacji niepodległościowych na Litwie, Łotwie i Estonii w 1940, a następnie w latach 1944-1947. Był zastępcą szefa Smiersza w 1941, zastępcą -> Berii jako szefa NKWD od 1943 do 1945. [Mianowany doradcą NKWD przy Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego (MBP) osobiście, jako gen. Iwanow, przeprowadził w 1945 aresztowanie 16 przywódców Polski Podziemnej, postawionych następnie przed sądem w Moskwie].

Od lipca 1945 był pełnomocnikiem resortu spraw wewnętrznych w radzieckiej strefie okupacyjnej Niemiec. W lutym 1947 został przesunięty na stanowisko wiceministra w MWD. Po śmierci Stalina poparł Chruszczowa i Malenkowa w walce z Bериą, za co powierzono mu funkcję pierwszego zastępcy ministra w zintegrowanym Ministerstwie Spraw Wewnętrznych.

W 1954 powołany na przewodniczącego KGB. Odegrał istotną rolę w stłumieniu powstania węgierskiego w 1956, przyczyniając się osobiście do ujęcia przywódców. Brał udział w ich torturowaniu i egzekucji, co przyniosło mu złą sławę „kata Węgier”.

W grudniu 1958 Sierow został szefem GRU. Jako były funkcjonariusz NKWD i Smiersza, miał wielu wrogów w wojsku i wywiadzie wojskowym. Pod jego rządami kwitła korupcja. Był to jedyny okres, kiedy oficerowie GRU dobrowolnie podejmowali kontakty ze służbami zachodnimi.

Nikita Chruszczow pisał w swoich wspomnieniach (1970), że dymisja Sierowa w 1963 spowodowana była jego „nieostrożnością”. Zdaniem Chruszczowa

Sierow był, mimo swych błędów, uczciwym, nie przekupnym, odpowiedzialnym towarzyszem. Szanowałem go i ufałem mu. Był człowiekiem prostym do granic naiwności.

Kres jego karierze położyła afera płk. -> Olega Pieńkowskiego, z którym był zaprzyjaźniony.

Zwolniony ze stanowiska na początku 1963, został zdegradowany do rangi generała majora; odebrano mu także odznaczenia. Do 1965, kiedy przeniesiono go w stan spoczynku, wegetował na stanowiskach zastępcy dowódców drugorzędnych okręgów wojskowych. Do końca życia starał się bezskutecznie o rehabilitację.

Sierżant Crest [P]

Pseudonim żołnierza 40 Pułku Lotnictwa Myśliwskiego USAF, stacjonującego we Włoszech, aresztowane-

517

Sinclair John

go w grudniu 1976 podczas próby przekroczenia granicy między RFN a NRD. Śledztwo wykazało jego powiązania z operacjami czarnorynkowymi i kontakty z wywiadem węgierskim. Zgromadzony materiał dowodowy okazał się jednak niewystarczający, by wytoczyć mu proces. Sierżant Crest wydany został ze służby w trybie administracyjnym. Jego personaliów nie ujawniono.

Sigaba

Amerykańska maszyna szyfrująca z okresu II wojny światowej, zwana również ECM (Electrical Enciphering Machine), służąca do szyfrowania materiałów o najwyższym poziomie utajnienia. Panuje opinia, że jej szyfry nigdy nie zostały złamane.

Prace nad nią - prowadzone wspólnie przez siły lądowe i marynarkę wojenną - trwały od 1935. Do użytku weszła w 1938 jako M134-C w siłach lądowych i jako CSP-888 w marynarce wojennej.

Podobnie jak Enigma, Sigaba miała krążki (10 krążków, które - w przeciwieństwie do rozwiązania przyjętego w Enigmie - mogły się obracać w dwóch kierunkach). Sigaba przystosowana była do pracy w systemie trybu bezpośredniego, tzn. równoczesnego szyfrowania i transmisji danych, mimo to posługiwano się nią w systemie autonomicznym.

Poza US Army i US Navy Sigaby używały również Siły Powietrzne i Specjalne Oddziały Łącznikowe (Special Liaison Units - SLU), a także wojska brytyjskie - w Chinach, Birmie i Indiach.

Państwa Osi nie podjęły poważnych prób złamania szyfrów Sigaby, nazywanej przez Niemców „wielką maszyną amerykańską”.

Wiadomo o jednym przypadku przejściowej utraty Sigaby. W lutym 1945 francuski ruch oporu ukradł ciężarówkę US Army z egzemplarzem tego urządzenia. Ponieważ Francuzom potrzebny był tylko samochód, sejf z Sigaba wrzucili do pobliskiego jeziora. Amerykanie wkrótce odzyskali maszynę.

Siły zbrojne Stanów Zjednoczonych używały maszyn Sigaba do lat sześćdziesiątych, w dalszym ciągu jednak nie ujawniono prawie żadnych danych o sposobie jej funkcjonowania.

SIGINT, Signals Intelligence

Wywiad Łączności

Silicon Valley

Krzemowa Dolina

Silliloe Percy, sir (1888-1962)

Dyrektor generalny brytyjskiej Służby Bezpieczeństwa (MIS) od 1946 do 1953. Z wywiadem zetknął się

w Afryce Południowej podczas pracy w policji, do której wstąpił w 1908, w Rodezji Północnej (w latach 1911-1923) i w Anglii, gdzie w 1929 zorganizował pierwsze naukowe laboratorium medycyny sądowej. W czasie II wojny światowej współpracował ściśle z brytyjskim wywiadem wojskowym jako naczelnik policji hrabstwa Kent.

W kwietniu 1946 mianowany szefem MI5. Jego kadencja była okresem intensywnej infiltracji rządu i służb wywiadu brytyjskiego przez agentów radzieckich i słabej skuteczności działań kontrwywiadu Wielkiej Brytanii, któremu udało się w tym czasie zdemaskować jednego zaledwie szpiega radzieckiego, radiooperatora Ministerstwa Spraw Zagranicznych (wcześniej szyfran-ta ambasady brytyjskiej w Moskwie) Williama M. Marshalla.

Po przejściu na emeryturę podjął pracę w firmie De Beers w Afryce Południowej jako specjalista ds. zwalczania kontrabandy diamentów.

Silver

Wiedeń

Sinclair Hugh, adm. (1873-1939)

Dyrektor generalny Tajnej Służby Wywiadowczej (MI6) od czerwca 1923 do listopada 1939; następca sir Mansfielda Cumminga.

Zawodowy oficer marynarki wojennej, w służbie czynnej dowodził m.in. pancernikiem Hibemia. W czasie I wojny światowej zastępca dyrektora Wywiadu Marynarki Wojennej, adm. Reginalda

(Blinkera) Halla. W 1919 awansowany do stopnia admirała. W tym samym roku objął stanowisko swego dotychczasowego zwierzchnika, które piastował do 1921; później głównodowodzący floty okrętów podwodnych.

Przez cały niemal okres jego kadencji MI6 borykała się z poważnymi kłopotami finansowymi, co w znacznej mierze paraliżowało skuteczność jej działań. W opinii Sinclaira główne zagrożenie dla Wielkiej Brytanii stwarzała infiltracja radziecka, później także forsowna re-militaryzacja Niemiec.

Zmarł 4 listopada 1939, dwa miesiące po wybuchu II wojny światowej.

Sinclair John, gen. mjr (1897-1977)

Dyrektor generalny Tajnej Służby Wywiadowczej (-> MI6) od 1953 do 1956.

Zwano go Sindbadem, ponieważ po ukończeniu Royal Navy College w Dartmouth służył krótko jako podchorąży marynarki. W 1918 wstąpił do sił lądowych, w 1919 ukończył roczne studia w Akademii Królewskiej w Woolwich jako oficer artylerii.

W czasie II wojny światowej zastępca dyrektora MI6 do spraw operacji wojskowych. Obejmując stanowisko

Sinclair John

518

„Koszyk” z krążkami, zawierający 10 krążków oraz 2 dodatkowe. (National security agency)

Sigaba. Koszyk z krążkami znajduje się na górze maszyny, (national security agency)

519

Skorzeny Otto

dyrektora, miał stosunkowo niewielkie doświadczenie wywiadowcze. Kres jego karierze położyła nieudana misja szpiegowska Lionela Crabba w porcie Port-smouth. Wszystko wskazuje, że była to prowadzona dla MI6 tajna operacja podwodnej inspekcji kadłuba radzieckiego krążownika Ordżonikidze, na którym poprzedniego dnia przybyli do Anglii —* Nikita Chruszczow i Nikołaj Bułganin. W porcie odnaleziono później pozbawione głowy zwłoki, prawdopodobnie Crabba. Władze brytyjskie uznały go za „przypuszczalnie zmarłego”. Po nagłośnieniu tej sprawy przez prasę premier Anthony Eden zdymisjonował najpierw doradcę MI6 z Ministerstwa Spraw Zagranicznych, a wkrótce potem Sinclaira.

Singleton

Operacja wywiadowcza prowadzona przez jedną osobę - oficera wywiadu lub agenta.

SI, Special Intelligence

Dane wywiadowcze specjalnego przeznaczenia

SIS

1) Służba Wywiadu Łączności;

2) Tajna Służba Wywiadu (MI6)

SIS, Signal Intelligence Service

Służba Wywiadu Łączności

Skarbek-Giżycka Krystyna

Granville Christine

Sklepy szpiegowskie

Sklepy oferujące klientom - dostępną do niedawna jedynie wielkim agencjom wywiadowczym - najnowocześniejszą aparaturę podsłuchową i wyposażenie inwigilacyjne, reklamowane jako „środki ochrony osobistej”. Najbardziej rozbudowaną siecią sklepów tego rodzaju dysponują firmy Spy Factory, Inc. i Counter Spy Shops, głównie w państwach zachodnich, ale ostatnio także w Moskwie i Sofii.

Klientom oferuje się wielki wybór mikrofonów i aparatów fotograficznych, wyglądających jak

zegarki, teczki, a nawet produkty spożywcze, aparaturę do wykrywania pluskiew, noktowizory, atramenty sympatyczne i tzw. telefony prawdy - pozwalające rzekomo ustalić, kiedy rozmówca kłamie.

Zdarza się, że sprzedaż najnowszej technologicznie aparatury tego rodzaju wykracza poza granice nakreślone przez prawo. Potwierdziła to m.in. kontrola przeprowadzona przez służbę celną Stanów Zjednoczonych 5 kwietnia 1995 w czterdziestu amerykańskich sklepach szpiegowskich, w następstwie czego zarząd Spy Factory pozwany został przed sąd federalny z oskarżenia o nielegalną dystrybucję urządzeń podsłuchowych.

Skoblin Nikołaj

Aneks

Skorzeny Otto (1908-1976)

Oficer SS. Sławę przyniosła mu brawurowa operacja uwolnienia Benita Mussoliniego, internowanego przez rząd Badoglio w górskim ośrodku Campo Imperatore w Abruzzach. W NSDAP od 1933, służył w Leibstandarte-SS Adolf Hitler - straży przybocznej Fihrera. Był weteranem kampanii we Francji, Holandii i na froncie wschodnim.

Forsowana przez niego koncepcja sformowania jednostki powietrznodesantowej (wyszkolonej na podstawie taktyki komandosów brytyjskich, którą od lat studiował), przeznaczonej do operacji specjalnych, zyskała poparcie dowództwa dopiero po pierwszej udanej akcji Skorzenego. Była to niezwykle trudna (Włosi nieustannie zmieniali miejsce pobytu Duce), ale przeprowadzona w pokazowym wręcz stylu, operacja uwolnienia internowanego Mussoliniego. Poprzedzona była wyjątkowo starannym, osobiście przez Skorzenego przeprowadzonym, rozpoznaniem taktycznym (podczas jednego z lotów rozpoznawczych jego maszyna została strącona nad Sycylią).

12 września 1943 dwanaście szybowców z grupy powietrznodesantowej Skorzenego wylądowało na niewielkiej polanie w pobliżu hotelu. Atak w Abruzzach zaskoczył ochronę Mussoliniego. „Jest pan wolny, przysłał mnie Hitler” - oświadczył Skorzeny osłupiałemu Duce, z którym natychmiast odleciał do Wiednia niewielkim samolotem Fi 156 (sam start z maleńkiej, kamienistej polany był nie lada sztuką), kończąc w ten sposób pomyślnie „niewykonalną” -jak sam ją określał - misję.

Podobno Skorzeny planował również dokonanie zamachu na Józefa Stalina podczas konferencji teherańskiej.

Bezpośrednio po zamachu na Hitlera 20 lipca 1944, w atmosferze powszechnego wyczekiwania i paraliżu decyzyjnego, jaki ogarnął cały aparat państwa, Skorzeny otoczył batalionem SS Ministerstwo Wojny, co zapobiegło przejściu kontroli nad siłami zbrojnymi przez spiskowców, z których wielu aresztował, a także przesłuchiwał i torturował osobiście.

Kolejną błyskotliwą operacją Skorzenego było zmuszenie do uległości regenta Węgier, Miklósa Horthy-ego, który na własną rękę rozpoczął pertraktacje

Skrzynka kontaktowa

520

z aliantami (w ramach akcji Mickey Mouse). Skorzeny porwał syna Horthyego i zagroził admirałowi jego zamordowaniem, a następnie opanował pałac królewski, w którym odbywały się rozmowy na temat separatystycznego układu pokojowego. Do chwili sformowania nowego, skrajnie wobec Niemiec uległego rządu sprawował praktycznie władzę na Węgrzech. Podczas kontrofensywy niemieckiej w Ardenach w grudniu 1944 wyszkolone przez niego oddziały komandosów - znakomicie władających angielskim, przebranych w mundury amerykańskie i posługujących się amerykańskim sprzętem wojskowym - wprowadzały chaos na tyłach alianckich, dokonując aktów sabotażu i prowadząc skuteczną kampanię dezinformacyjną

(operacja Greif). W obawie o życie gen. Dwighta D. Eisenhowera nadzwyczajne środki ostrożności wprowadzono nawet w Naczelnym Dowództwie Alianckich Ekspedycyjnych Sił Zbrojnych w Wersalu pod Paryżem (wziętych do niewoli ludzi Skorzenego Amerykanie rozstrzelali w trybie doraźnym jako szpiegów).

Aresztowany przez wojska amerykańskie w Austrii w maju 1945, Skorzeny stanął przed Trybunałem Wojennym Stanów Zjednoczonych z oskarżenia o stosowanie sprzecznych z prawem wojennym metod walki w Ardenach. Uniewinniono go jednak wskutek zeznań jednego z oficerów brytyjskich, który przyznał, że siły specjalne Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych uciekały się do identycznej taktyki.

Osadzony został w obozie dla internowanych w Darmstadt, skąd w lipcu 1948 zbiegł do Hiszpanii, gdzie pod zmienionym nazwiskiem założył przedsiębiorstwo handlowe. Jeden ze współtwórców Odessy. Zmarł w Madrycie.

Skrzynka kontaktowa

Ustalone miejsce, w którym pozostawia się różnego rodzaju materiały (np. instrukcje, raporty, pieniądze itp.), podejmowane następnie przez inną osobę wtajemniczoną (zazwyczaj chodzi o parę oficerów prowadzący - agent). Wymiana za pomocą skrzynki kontaktowej jest o tyle wygodna, że nie wymaga równoczesnej obecności w danym miejscu obydwu stron.

(Opis klasycznej metody korzystania ze skrzynki kontaktowej Walker John).

Skrzynka pocztowa

Adres pomocniczy

Skunk Works

Potoczne określenie biura projektowego Lockheed Aircraft Corporation w Burbank w Kalifornii, założonego w 1943 przez -> Clarence L. (Kelly'ego) Johnsona. Biuro, którego istnienie przez długi czas utrzymywano w sekrecie, miało początkowo za zadanie zbudować P-80 Shooting Star, pierwszy amerykański samolot bojowy o napędzie odrzutowym. W biurze tym projektowano i budowano również ściśle tajne samoloty rozpoznawcze U-2, —*A-12 Oxcart i SR-71 Blackbird.

Powstał tam również projekt „niewidzialnego” samolotu myśliwskiego USAF, F-117A, i skonstruowanego w tej samej technologii (stealth) statku badawczego US Navy Sea Shadow. Nazwę biura zapożyczono z komiksu „L'il Abner”, w którym tak właśnie (Warsztaty Skunksa) nazywa się laboratorium niejakiego Al Cappa, produkujące zakazany prawem napój Kickapoo Joy Juice. Komiczny efekt potęgował dodatkowo fakt, że pobliska fabryka chemiczna zatrująca okolicę trudnym do zniesienia fetorem.

Szefami Skunk Works byli:

1943-1975	Kelly Johnson
1975-1991	Benjamin Rich
1991-1993	Sherman Mullen
1993-	Jack Warden

(-> CL-282, -> CL-400)

Skylark

Kryptonim amerykańskiego planu lotów samolotów rozpoznawczych A-12 Oxcart nad Kubą. Operacja Skylark przewidywała rozpoczęcie gotowości bojowej do lotów 5 listopada 1964 czyli rok wcześniej niż samoloty A-12 osiągnęły gotowość operacyjną.

Specjalny oddział CIA rozpoczął szkolenie przygotowawcze do lotów nad Kubą, by można było ich dokonywać w dwa tygodnie po podjęciu decyzji. Tymczasem jednak loty te prowadzono przy użyciu samolotów rozpoznawczych U-2, A-12 zaś zachowano do ważniejszych zadań.

Slammer

Amerykański program badania motywów działania i psychiki obywateli Stanów Zjednoczonych, odbywających wyroki więzienia za działalność szpiegowską, oparty na prowadzonych z nimi i nagrywanych na kasety wideo rozmowach osobistych.

Teoretycznie wywiady ze skazanymi były tajne, niektóre ich fragmenty przedostały się jednak do wiadomości opinii publicznej. Jednym z przesłuchiowanych był Michael Walker, który stwierdził na przykład, że tajne dokumenty kopiował w kabinie szyfrowej okrętu US Navy w obecności kolegów, z których żaden nie zwracał na to uwagi.

Inny szpieg radziecki, technik łączności USAF ~* Jeffrey Carney, przyznał, że
521

Służba Dokumentacji Wywiadu i Kontrwywiadu

mógł bez przeszkód wtykać nos w nie swoje sprawy (...) i gromadzić cenne informacje, wypytując różnych ludzi. Na dobrą sprawę było to tak ostentacyjne, że powinno kogoś zainteresować.

Szpiegostwu towarzyszą często zmiany osobowości. Pijaństwo, uzależnienie od narkotyków, symptomy depresji i stresu, związki pozamałżeńskie i rozwody bywają sygnałem ostrzegawczym. Odpowiednie przeszkolenie współpracowników i personelu kierowniczego mogłoby zapobiec wielu aktom szpiegostwa - napisał w „The New York Times” Jeff Stein, który miał dostęp do raportu końcowego Slammera.

Slawens Brian E.

Dezertor z U.S. Marine Corps; w 1982 zatelefonował do ambasady radzieckiej w Waszyngtonie i zaferował sprzedaż informacji wojskowych. Rozmowę podsłuchało FBI. Slawens został aresztowany uznany za winnego szpiegostwa i skazany na dwa lata ciężkich robót.

SLU, Special Liason Unit

Specjalny oddział łącznikowy

Słowikowski Mieczysław

Aneks

Służba Dokumentacji Wywiadu i Kontrwywiadu, Service de Documentation Extérieure et de Contreespionnage (SDECE)

Francuska organizacja wywiadowcza, która stała się potężną i praktycznie nie ograniczoną żadnymi przepisami instytucją tak na terenie Francji, jak i poza jej granicami. Zastąpiła DGER, służbę wywiadu, utworzoną w 1944 przez generała Charles'a de Gaulle'a, a gaulistę Andre Dewavrina zastąpił Henri Ribiere, socjalista i powiernik sekretarza spraw wewnętrznych.

Oficjalnie organizacja zmieniła jedynie nazwę. W rzeczywistości dokonano zmiany drastycznej, ponieważ DGER była agencją bezpieczeństwa wewnętrznego, specjalizującą się w zakładaniu podsłuchów telefonicznych i kontroli korespondencji osób pozostających pod nadzorem. Nowy regulamin zabraniał prowadzenia operacji na terytorium Francji i określał zadania jako „poszukiwanie poza granicami państwa wszelkich informacji i dokumentów, które mogą służyć informowaniu rządu”. Oficjalnie SDECE działała pod nadzorem Ministerstwa Obrony, w rzeczywistości jednak kontrolowana była przez prezydenta za pośrednictwem specjalnego doradcy.

SDECE znana była jako „basen”, ponieważ jej paryski sztab mieścił się w pobliżu pływalni publicznej. W jej strukturze znajdowała się sekcja kontrwywiadu, przeznaczona do ochrony samej instytucji oraz innych francuskich służb bezpieczeństwa przed infiltracją obcych wywiadów (kret). Obowiązywał w niej ścisły zakaz prowadzenia operacji kontrwywiadowczych na terenie Francji, z wyjątkiem ambasad zagranicznych. Wszelkie krajowe operacje, związane z bezpieczeństwem państwa, pozostać miały „w ramach specjalnego działu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych”. Jak zwykle we Francji, zasięg działania danej agencji

wywiadu ograniczany był przez przekazanie części uprawnień innej agencji.

W Indochinach bezpośrednio po II wojnie światowej SDECE usiłowała zorganizować lokalny ruch oporu, wzorujący się na francuskiej Resistance z lat okupacji. Współpracowała początkowo z nacjonalistami chińskimi i ich agencją Centralnym Biurem Badań i Statystyki w celu tropienia osób podejrzewanych o komunizm. Gdy w 1949 władzę w Chinach przejęli komuniści, część oficerów Kuomintangu zbiegła do Indochin, gdzie pracowali dla SDECE. Mimo prób zorganizowania antykomunistycznego podziemia, nie udało się powstrzymać Vietminhu przed wypędzeniem Francuzów z Indochin.

W Indochinach, podobnie jak w Algierii, rywalem SDECE było -> Drugie Biuro (Deuxieme Bureau), francuska agencja wywiadu wojskowego. We Francji SDECE często popadała w konflikt z Surete Generale, francuską policją kryminalną, która w odróżnieniu od SDECE dysponowała prawem dokonywania aresztowań.

We wrześniu 1949 agenci Surete wykryli spisek, w który zamieszany był szef Sztabu Armii oraz pewien generał. Obaj z powodów politycznych przekazali tajne dokumenty informatorowi SDECE, a ten Vietminhowi. Sprawę zatuszowano, lecz paryski korespondent tygodnika „Time” dowiedział się o niej. Francuskie służby kontroli przechwyciły materiał wysłany do redakcji „Time” w Nowym Jorku, a rząd francuski zwrócił się do amerykańskiego Departamentu Stanu z prośbą o wstrzymanie publikacji. Spowodowało to nowy kryzys w stosunkach francusko-amerykańskich, i to zaledwie w parę miesięcy po utworzeniu NATO.

„Skandal generałów” zaszkodził armii i SDECE. Mało znany dział kryptograficzny SDECE cieszył się natomiast prestiżem, ponieważ złamał radzieckie szyfry i zapewnił wydziałowi kontrwywiadu stały dopływ informacji.

Action Service (Służba Akcji) zajmowała się w ramach SDECE szkoleniem ochotników w zakresie sabotażu, których przetrzucano następnie na terytorium Indochin. W latach pięćdziesiątych SDECE dysponowała własnym lotniskiem w Persan-Baumont pod Paryżem, skąd licznych agentów NATO, wywodzących się spośród uciekinierów wschodnioeuropejskich, przetrzucano za granicę. Jednakże z powodu infiltracji

Służba Dokumentacji Wywiadu i Kontrwywiadu

522

SDECE przez komunistów francuskich siły bezpieczeństwa w rejonach zrzutów w państwach socjalistycznych były w porę alarmowane i nigdy już nie słyszano o wysłanych tam agentach. Działająca pod niewinną nazwą wydziału geograficznego jednostka gromadziła informacje polityczne, wojskowe i ekonomiczne, dotyczące potencjalnych celów, wybranych na podstawie kwestionariuszy przesyłanych przez SDECE do poszczególnych agend rządowych.

Zapotrzebowanie było różne - od prośby o informacje na temat amerykańskich przedsiębiorstw lotniczych do żądania sporządzenia planu pozbycia się libijskiego dyktatora Muammara Kaddafiego.

SDECE miała reputację organizacji prowadzącej osobliwe operacje, jak na przykład spuszczenie paliwa z radzieckiego samolotu, który wylądował we Francji. Chodziło o zbadanie składników zapobiegających zamarzaniu paliwa. Agenci SDECE zamieszani byli również w akcję podania narkozy dyplomatycznym kurierom radzieckim, podróżującym Orient Expressem, i przeczytania przewożonych przez nich dokumentów. Kontakty SDECE i -> CIA spowodowały w 1952 pośmiertne nadanie Legii Honorowej Josephowi Kenne-dy'emu jr., w celu przysporzenia jego bratu Johnowi głosów Amerykanów francuskiego pochodzenia, głównie ze stanu Massachusetts. W miarę jak Francja wzięła się w wojny z powstańcami w Indochinach i w Afryce Północnej, SDECE rozszerzała zakres swych działań o tzw. Black Bag Jobs, a także porwania i morderstwa. Era zabójstw politycznych - jak określił to oficer wywiadu francuskiego -rozpoczęła się w 1958,

w czasie głębokiego kryzysu związanego z wojną w Algierii. Parlament powołał de Gaulle'a na stanowisko premiera i przekazał mu na 6 miesięcy prawo rządzenia za pomocą dekretów. Nowe uprawnienia otrzymało też SDECE. Działająca w jego ramach Action Service dostawała rozkazy od administracji de Gaulle'a. Wynajęci i szkoleni przez SDECE zabójcy byli prawdopodobnie członkami grupy terrorystycznej zwanej Czerwoną Ręką. Zastrzelili polityka algierskiego i wysadzili w powietrze handlarza broni. Oba zabójstwa zorganizowano w Niemczech Zachodnich. Powstały więc spekulacje, że generał Reinhard Gehlen, szef niemieckiej agencji wywiadu BND, zezwolił SDECE na bezkarne działanie w Niemczech.

„Dokonano dziesiątków zabójstw” - pisał P.L. Thyaud de Vosjolo w wydanej w 1970 autobiografii Lamia, która to nazwa była zarazem oznaczeniem kodowym autora. Czytamy tam: Używano broni palnej, noży, a także bardziej wyrafinowanych metod. W Stanach Zjednoczonych zakupiono broń na dwutlenek węgla, wystrzeliwującą miniaturowe strzykawki. Członkowie SDECE zastąpili kapsułki ze środkami obezwładniającymi kapsułkami zawierającymi śmiertelną truciznę. Ofiara wykazywała wówczas wszelkie objawy ataku serca.

Wśród ofiar byli handlarze bronią, intelektualiści, Francuzi popierający nacjonalistów algierskich, przywódcy ruchów wyzwoleniczych we francuskich posiadłościach w Afryce. Między 1956 i 1961 porywacze zwerbowani przez SDECE zajęli 6 statków i przechwycili ich ładunki przeznaczone dla bojowników algierskich. W Hamburgu wysadzono statek z bronią. Prokurator generalny Szwajcarii popełnił samobójstwo w marcu 1957, gdy pojawiły się informacje, iż udzielił pomocy SDECE, przekazując agentom zapisy podsłuchów telefonicznych i inne dane wywiadu szwajcarskiego. W Algierii oficerowie Deuxieme Bureau przy jednostkach wojskowych wydawali rozkazy zabijania osób podejrzanych o współpracę z powstańcami, palenia wiosek, co do których istniało podejrzenie, że udzielają schronienia siłom antyfrancuskim.

SDECE planowało zabójstwo Ahmeda Ben Belli, weterana armii francuskiej z czasów II wojny światowej, który został przywódcą algierskich rebeliantów. Pierwszy zamach nie udał się, w związku z czym podjęto następną próbę unieszkodliwienia Ben Belli. W październiku 1956 samolot wiozący go na spotkanie Ligi Arabskiej w Tunisie został porwany do Algierii, gdzie żołnierze francuscy wkroczyli na pokład i uprowadzili polityka, przetrzymując go następnie w więzieniu aż do zakończenia konfliktu algierskiego.

W 1959 de Gaulle został wybrany na prezydenta. Nowa konstytucja dawała prezydentowi szersze uprawnienia. Wojna algierska trwała i powtarzały się zabójstwa dokonywane przez SDECE. W 1961, gdy de Gaulle postanowił zakończyć wojnę z Algierią, spisek oficerów francuskich zagroził przewrotem we Francji.

Komanda zabójców, w tym wielu Wietnamczyków zwerbowanych przez SDECE wśród weteranów wojny w Indochinach, wysyłane były do Algierii, by terroryzować lub zabijać przeciwników polityki de Gaulle'a. W styczniu 1961 funkcjonariusze administracji gaulistowskiej wydali rozkaz wysadzenia w powietrze kwatery głównej przeciwników w Algierii. Informacje na ten temat, podobnie jak w przypadku wielu innych operacji wywiadu francuskiego, przeciekły do prasy.

Zła sława, związana z zabójstwami, ciążyła nad SDECE przez cały czas trwania konfliktu algierskiego. Zakończył się on w 1962, po 7 latach walk, w czasie których zginęło około 100 tysięcy Algierczyków i 10 tysięcy żołnierzy francuskich. Gdy skończyła się era wojen kolonialnych, oficerowie SDECE skoncentrowali się na działalności kontrwywiadowczej we Francji. W grudniu 1961 pojawił się problem bezpieczeństwa wewnątrz samej SDECE, kiedy uciekinier z KGB zeznał, że agenci radzieccy głęboko spenetrowali tę instytucję (Sapphire). Skompromitowana SDECE zamieszana została w następny skandal w 1965, kiedy to Mehdi Ben

Barka, lewicowy marokański przywódca polityczny, zaginął na uli-
523

Służba Informacyjna

cach Paryża. Dwóch agentów SDECE pochwyliło go i przekazało Marokańczykom, którzy przesłuchiwali go i torturowali. Nigdy nie znaleziono ciała. Sądzi się jednak, iż został zamordowany, a ciało wywieziono z Francji.

W 1970, w ramach próby uzdrowienia sytuacji w SDECE, następcą de Gaulle'a, Georges Pompidou, mianował hrabiego Alexandre'a de Marenches'a szefem organizacji. Kiedy Marenches objął stanowisko, powiedział:

Niektórzy agenci handlowali bronią i narkotykami, inni wplątani byli w porwania, morderstwa i najkrwawsze porachunki.

Gdy przeminęła era de Gaulle'a, nastąpiło polepszenie współpracy między SDECE i CIA. W 1975 na przykład obie służby współpracowały z funkcjonariuszami rządu Zairu w celu dostarczenia broni dla Narodowego Frontu Wyzwolenia Angoli.

Od lat pięćdziesiątych z SDECE związana była Service d'Action Civique (SAC), organizacja licząca około 8 tysięcy zwolenników de Gaulle'a, która rozbijała zgromadzenia przeciwników generała i działała w roli „chłopców od brudnej roboty”. Marenches skoncentrował się na oczyszczeniu SDECE z tych powiązań. Zwolnił połowę spośród tysiąca pracowników i zmodernizował procedury gromadzenia i analizy danych.

Kiedy socjalista Francois Mitterrand został w 1981 wybrany na prezydenta Francji, na miejsce Marenches'a powołał Pierre'a Mariona, byłego szefa Air France. Dzienniki francuskie doniosły, iż twardogłowi pravicowi przywódcy SDECE odmawiali zawieszania portretów Mitterranda. Wraz z mianowaniem Mariona nastąpiła zmiana nazwy organizacji. SDECE przekształciło się w DGSE (Direction Generale de la Securite Exterieur - Główny Zarząd ds. Bezpieczeństwa Zewnętrznego).

Służba Informacji o Zagranicznych Programach Radiowych i Telewizyjnych, Foreign Broadcast Information Service (FBIS)

Jednostka CIA prowadząca nasłuch zagranicznych stacji radiowych i telewizyjnych, wchodząca w skład Zarządu Nauki i Techniki CIA (CIA's Directorate of Science and Technology). FBIS nagrywa, tłumaczy, streszcza i analizuje zawartość programów jawnych i tajnych stacji radiowych oraz telewizyjnych. Pełni również rolę policji federalnej.

Początki FBIS sięgają 1941, kiedy - na wniosek Departamentu Stanu - Federalna Komisja Łączności Stanów Zjednoczonych (US Federal Communications Commission) powołała do życia Służbę Kontroli Radiostacji Zagranicznych (Foreign Broadcast Monitoring Service). W czasie II wojny światowej służby

nasłuchu radiowego, nadzorowane przez US Army, koncentrowały wysiłki na monitorowaniu audycji propagandowych emitowanych przez radiostacje niemieckie, włoskie i japońskie. W pierwszych latach powojennych funkcje te przejęła Grupa Centrali Wywiadu (Central Intelligence Group - CIG), a później nowo utworzona CIA.

FBIS zawarła z BBC porozumienie dotyczące wspólnego monitorowania najważniejszych stacji radiowych i telewizyjnych świata, a także innych rozgłośni, których programy wzbudzają zainteresowanie analityków służb wywiadowczych. (Sporadycznie BBC służy również jako przykrywką dla operacji wywiadowczych CIA).

Sporządzone przez FBIS kopie zagranicznych audycji radiowo-telewizyjnych dostępne są naukowcom i badaczom, a codzienne biuletyny udostępniane członkom rządu amerykańskiego, środkom masowego przekazu oraz subskrybentom ze środowisk akademickich. Kopie nagranych audycji transmitowane są do placówek i urzędów Stanów Zjednoczonych oraz Wielkiej Brytanii

na całym świecie.

W 1986 aresztowany został Larry Chin Wu Tai, pracownik FBIS, prowadzący działalność wywiadowczą na rzecz Chińskiej Republiki Ludowej, co wskazuje, że FBIS ma również do czynienia z materiałami opatrzonymi klauzulą tajności. Bliższe szczegóły nie są jednak znane.

Służba Informacyjna, Service de Renseignements (SR)

Wydział francuskiego Deuxieme Bureau (DB). SR powstała po wojnie prusko-francuskiej (1870-1871), jako odrębna służba wywiadu wojskowego francuskich sił zbrojnych, w celu gromadzenia danych wywiadu wojskowego (początkowo o niemieckich siłach okupacyjnych w Alzacji i Lotaryngii). W 1899, po kryzysie wywołanym aferą Dreyfusa, SR utraciła samodzielność organizacyjną, a jej personel i kompetencje podzielone zostały między Deuxieme Bureau (wywiad zagraniczny, kontrwywiad, wywiad łączności) i cywilną Sureté Generale.

Nieco później, w ramach części SR podległej DB, powstał departament zwany rejestrem centralnym, zajmujący się gromadzeniem informacji pochodzących ze źródeł obcych, a w czasie I wojny światowej Służba Informacji Napowietrznej (Service de Renseignements Aeriens), odpowiedzialna za obróbkę danych rozpoznania lotniczego.

Dzięki sieci sprawnie działających agentów i wysokiemu poziomowi pracy analityków, SR udało się trafnie określić niektóre elementy strategii niemieckich operacji zaczepnych w I wojnie światowej, aczkolwiek historycy współcześni zgodnie odrzucają sugestię, jakoby służba ta jeszcze w 1904 roku weszła w posiadanie całości planów wojennych Niemiec - przekazanych rzekomo przez anonimowego generała niemieckiego.

Służba Pozyskiwania Danych Specjalnego Przeznaczenia

524

Po I wojnie światowej SR zajmowała się przede wszystkim kontrwywiadem, opierając się głównie na informacjach agenturalnych i pochodzących z materiałów podsłuchu telefonicznego oraz analizą systemów uzbrojenia państw trzecich, a także oceną potencjału ich sił zbrojnych i przemysłu wojennego na podstawie danych uzyskanych ze źródeł jawnych.

Rola Service de Renseignements w złożonym systemie francuskich służb wywiadowczych systematycznie rosła. W 1936 SR - nadal teoretycznie podporządkowana DB - ponownie stała się instytucją samodzielną. Zakres jej działalności obejmował zarówno kontrwywiad, jak i gromadzenie danych wywiadowczych, zwłaszcza dotyczących Niemiec. SR utrzymywała sieć stacji nasłuchu radiowego, monitorującą łączność większości krajów europejskich, jak też odrębną sekcję analizy systemów uzbrojenia i technologii lotniczej obcych państw.

Panuje dość powszechna opinia, że aparat wywiadowczy SR-DB zapewniał stabilny dopływ wiarygodnych danych na temat Niemiec, które jednak - na co zwracali później często uwagę jego funkcjonariusze - były niemal w całości ignorowane przez francuski establishment wojskowy i polityczny.

Po klęsce Francji w maju 1940 SR działała nadal na obszarach kontrolowanych przez pronazistowski rząd Vichy, stąd nieufność, jaką okazywali jej Wolni Francuzi gen. de Gaulle'a, który zdecydował się na utworzenie własnej agencji wywiadowczej BCRA (Bureau Central de Renseignements et d'Action).

Po inwazji aliantów w Afryce Północnej w listopadzie 1942 de Gaulle wymusił fuzję BCRA i SR. (-> DGSS)

Służba Pozyskiwania Danych Specjalnego Przeznaczenia, Special Collection Service
Elitarna, ściśle tajna komórka rozpoznania radioelektronicznego, zajmująca się nasłuchem na obszarze obcych państw. Podlega NSA, która zapewnia jej wyposażenie i przeważającą część personelu, uzupełnianego niekiedy o specjalistów z —* CIA.

Zespoły Służby pracują najczęściej na terenie amerykańskich placówek dyplomatycznych, a ich członkowie mają z reguły formalny status pracowników dyplomatycznych. Działalność Służby

otacza tak ścisła tajemnica, że nie wiadomo nawet, gdzie mieści się jej ośrodek szkoleniowy. Nie publikuje się też żadnych informacji na temat wyników jej działalności.

Służba Śledcza Departamentu Obrony, Defense Investigative Service (DIS)

Podlegająca bezpośrednio sekretarzowi obrony agencja Departamentu Obrony Stanów

Zjednoczonych, utwo-

rzona 1 stycznia 1972. Jej podstawową funkcją jest weryfikacja mającego dostęp do informacji opatrzonej klauzulą tajności personelu cywilnego i pracowników kontraktowych Departamentu Obrony z punktu widzenia potencjalnego zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego.

DIS bada również sprawy ubiegających się o przyznanie poziomu prawa dostępu osób zatrudnionych w firmach realizujących rządowe kontrakty obronne, kontroluje także przepisy regulujące utajnianie wszelkiego rodzaju sprzętu, materiału i informacji używanych przez pracowników przemysłu obronnego.

Główne zadanie DIS - rozpatrywanie wniosków o przyznanie poziomu prawa dostępu - spoczywa na barkach Biura Kontroli Bezpieczeństwa Przemysłowego Departamentu Obrony (Defense Industrial Security Clearance Office - DISCO). W związku z kilkoma aferami szpiegowskimi, w które uwikłani byli pracownicy przemysłu obronnego, Senat USA rozpoczął dochodzenie w sprawie działalności DISCO w latach budżetowych 1980-1984. Okazało się, że ze 138 252 wniosków o przyznanie poziomu prawa dostępu biuro zaopiniowało negatywnie zaledwie 118, czyli 0,09 procent.

Dla mnie oznacza to, że albo wszyscy ci, którzy złożyli podania, mają nieskazitelny charakter (...), albo że istniejący system jest z gruntu niesprawny - skomentował raport najwybitniejszy senacki autorytet w kwestiach bezpieczeństwa, senator Sam Nunn.

Prześwietlenie tła prowadzą śledczy DIS lub wynajęci przez służbę detektywi prywatni, co zresztą niejednokrotnie krytykowano, zwłaszcza w wypadkach aresztowania za szpiegostwo osób zweryfikowanych pozytywnie. Okazało się na przykład, że Jonathan Jay Pollard kłamał, zeznając o swoich poprzednich zajęciach i wykształceniu. Nie wykryto używania narkotyków przez Christophera Boyce'a. Pozytywnie zweryfikowano też -»William H. Bella, który już po aresztowaniu stwierdził, że zdradzał wszelkie klasyczne symptomy potencjalnego szpiega - nagły napływ gotówki z nieznanymi źródłami, otwarte niezadowolenie z pracy, kontakty z obywatelem państwa komunistycznego, na co nie zareagował ani nikt w DIS, ani pracodawca. Nikt również nie pofatygował się zweryfikować przyznanego mu przed 28 laty prawa poziomu dostępu.

Służba Wywiadu Łączności, Signal Intelligence Service (SIS)

Służba Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych, powołana do życia 24 kwietnia 1930 w celu skonsolidowania prowadzonych działań związanych z kryptologią w ramach Korpusu Łączności. Miała za zadanie nadzór nad szyframi i produkcją urządzeń szyfrowych, a także koordynowanie prac nad dekodowaniem przekazów

525

Służba Wywiadu Łączności

pochodzących od potencjalnych wrogów. Uprzednio prace kryptologiczne w siłach lądowych wchodziły w zakres działalności wywiadu wojskowego w Departamencie Wojny. Skupiały się wokół tajnego przedsięwzięcia kierowanego przez Herberta O. Yardleya, wdrożonego przy poparciu Departamentu Stanu. Działalność ta została wstrzymana przez ówczesnego sekretarza stanu Henry'ego Stimsona, który miał powiedzieć, iż „dżentelmeni nie czytują cudzej korespondencji”.

Pierwszym szefem SIS był William F. Friedman, który zgromadził niewielki utalentowany zespół, składający się z czterech młodych analizatorów szyfrów i jednego urzędnika. W 1935 na czele SIS stanął oficer Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych, a Friedman kontynuował prace

jako kierujący całym przedsięwzięciem.

Poza działalnością kryptologiczną SIS opublikowała szereg opracowań na temat kryptologii oraz zbudowała maszyny szyfrujące do bezpiecznego przekazywania komunikatów wojskowych.

Największym przedwojennym sukcesem SIS było złamanie szyfru maszynowego stosowanego przez japońskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych, tak zwanego Purpurowego kodu (Purple). Friedman i jego współpracownicy, we współpracy z marynarką wojenną, zdołali wyprodukować analog maszyny i odczytywać japońskie komunikaty równie szybko - a niekiedy nawet szybciej - niż ich adresaci. Procedura rozszyfrowania kodu nazywana była początkowo Magie.

SIS rozbudowano, gdy wybuchła wojna. W momencie ataku na Pearl Harbor liczyła 45 oficerów, 177 szeregowych i 109 cywili. Większość szeregowych i jeden oficer pozostawali w swoich jednostkach, pozostały personel pracował w Waszyngtonie.

W czerwcu 1942 SIS przeniosła się z tymczasowych pomieszczeń w Washington Mail do Arlington Hall w pobliskiej Wirginii. W tymże miesiącu personel 2 Batalionu Służby Łączności - zajmującego się przechwytywaniem sygnałów - rozpoczął działalność w Vint Hill Farms w Warrenton, skąd główna radiowa stacja przechwytywania łączności dostarczała dane do Arlington Hall. (Przed wojną armia dysponowała 7 radiowymi stacjami przechwytywania, w czasie wojny przybyło ich 10).

Zmieniono nazwę służby na Signal Intelligence Service Division w 1942, następnie - na Signal Security Division, Signal Security Branch, Signal Security Division, Signal Security Service i wreszcie od 1 lipca 1943 do września 1945 była to Signal Security Agency - SSA (Agencja Bezpieczeństwa Łączności).

W czerwcu 1942 SIS uzyskała wyłączny dostęp do zagranicznej łączności dyplomatycznej, poprzednio dzielony z marynarką wojenną, czym do tej pory zajmowała się również marynarka.

SIS osiągnęła wielki sukces, łamiąc Purpurowy kod. Złamanie wojskowych kodów japońskich okazało się bowiem bardzo trudne. Armia japońska stosowała szyfry podwójnego kodowania, a nie maszynę szyfrującą. Aż do 1943 agencji nie udało się włamać do systemu japońskiego. Zaczątki sukcesu pojawiły się w czerwcu 1943, a dopiero w 1944 komunikaty armii japońskiej mogły być odczytywane na bieżąco.

Podobne trudności towarzyszyły pracom nad niemiecką łącznością wojskową. Zajmowali się nią również Brytyjczycy w Bletchley Park. W znakomitym dziele US Army Signals Intelligence in World War II (1993), redagowanym przez Jamesa L. Gilberta i Johna P. Finnegan, możemy przeczytać, że brak współpracy ze strony brytyjskiej - tłumaczony przez Brytyjczyków względami bezpieczeństwa - stał się jeszcze bardziej irytujący, gdy zdano sobie sprawę, że Brytyjczycy byli skłonni dzielić się wysokim szczeblu danymi COMINT z marynarką Stanów Zjednoczonych w celu wykorzystania ich w operacjach zwalczania okrętów podwodnych. Osiągnięty w końcu przez siły lądowe sukces w złamaniu japońskich kodów wojskowych doprowadził do pełnej współpracy z Brytyjczykami w Bletchley Park. (W ramach tej współpracy dane COMINT określane były jako Ultra w Siłach Lądowych i Marynarce Wojennej Stanów Zjednoczonych, podobnie oznaczano te materiały w służbach brytyjskich).

Poza znaczną intensyfikacją wysiłków w dziedzinie przechwytywania sygnałów radiowych amerykańskie siły lądowe wspierały utworzenie przez siły powietrzne szwadronu przechwytywania sygnałów radiowych w celu wspomagania lotnictwa (działalność tę rozpoczęto w 1944). Przez cały czas trwania wojny pojawiały się jednak kłopoty. Jak czytamy u Gilberta i Finnegana:

Jednostki taktycznego i strategicznego wywiadu łączności sił lądowych nie były odpowiednio koordynowane. Jednostki taktyczne COMINT szkolono przez siły naziemne, nie przez SSA (Signal Security Agency). Działały one pod kierownictwem dowództwa operacyjnego i

dowódców lotnictwa, a nie SSA, pomimo że podział ten nie odzwierciedlał sytuacji, w której wywiad komunikacyjny stanowił spójne działanie.

Koordinacja działań sił lądowych i marynarki wojennej nie działała dobrze, mimo znakomitej współpracy tych sił przed atakiem na Pearl Harbor w zakresie złamania Purpurowego kodu i zorganizowania Komitetu Koordynacyjnego Wywiadu Łączności w siłach lądowych i marynarce na początku 1944.

Pod koniec wojny nowy szef wywiadu sił lądowych, generał major Clayton Bissell, wymusił lepszą współpracę z marynarką. Pod jego kierownictwem założono 15 września 1945 Agencję Bezpieczeństwa Sił Lądowych (ASA), która miała kontrolować wywiad łączności, urzędzenia, personel i funkcjonować bezpośrednio w ramach Wydziału Wywiadu Wojskowego (G-2).

Do końca wojny SIS rozrosła się trzydziestokrotnie. 14 sierpnia 1945 liczyła 792 oficerów, 2704 szerego-

Służba Y

wych mężczyzn, 1214 szeregowych kobiet i 5661 cywilów - razem 10 371 osób. Większość służyła w Arlington Hall. Poza tym 17 tysięcy osób spośród personelu sił lądowych uczestniczyło w działaniach wywiadu łączności przy sztabach większych formacji wojskowych. Dalszy rozwój SIS ograniczony został przez niektóre punkty regulaminu sił lądowych i służby cywilnej, a także przez dekret sekretarza sił lądowych, zgodnie z którym żaden oficer poniżej 28 lat nie miał prawa pozostawać w Waszyngtonie po 31 stycznia 1942, niezależnie od fachowości czy doświadczenia, które mogły się okazać cenne dla działań wywiadu!

W czasie wojny SIS prowadziła działalność za pomocą 17 stałych radiostacji nasłuchowych; działały też setki ruchomych radiostacji przy jednostkach polowych.

Przed wojną uruchomiono następujące radiostacje: Corozal w Strefie Kanału Panamskiego, Fort Hancock w stanie New Jersey, Fort Hunt w Wirginii, Fort Mc-Kinley na Filipinach, Fort Sam Houston w Teksasie, Fort Scott, Presidio of San Francisco w Kalifornii i Fort Shafter na Hawajach.

Natomiast radiostacje uruchomione w czasie wojny to: Amchitka na Wyspach Aleuckich, Asmara w Erytrei, Bellmore na Long Island w stanie Nowy Jork, Fairbanks na Alasce, Guam, Indian Creek Station w Miami Beach na Florydzie, New Delhi, Petaluma w Kalifornii, Tarzana w Kalifornii, Warrenton w stanie Wirginia.

Radiostacje przesyłały przechwytywane komunikaty, zabezpieczone przed odszyfrowaniem, do SIS w Waszyngtonie, a później do Arlington Hall.

Na Filipinach w 1941 łączność przechwytywana przez 2 Batalion Służby Sygnałowej Sił Lądowych była również przesyłana do jednostki marynarki wojennej na wyspie Corregidor (—* Cast), wyposażonej w maszynę Purple do odszyfrowywania japońskich przekazów dyplomatycznych. Materiały te przekazywano dwóm dowódcom sił amerykańskich na Filipinach: generałowi Douglasowi MacArthurowi i admirałowi Thomasowi C. Hartowi. Stacja Fort McKinley została przez Amerykanów utracona, kiedy w końcu grudnia 1942 Manila została poddana, lecz część przekazów wysyłano z Corregidora, zanim ewakuowano z wyspy personel wywiadu na początku 1942 (Japończycy zdobyli Corregidor 6 maja 1942).

Radiostację na wyspie Guam utworzono, gdy oddziały amerykańskie powtórnie ją zdobyły w połowie 1944. Stacje w Bellmore i Tarzana były uruchomione przez Biuro Służb Strategicznych (Office of Strategie Services - OSS), a następnie przejęte przez SSA. Siły Lądowe USA otrzymywały również dane przechwytywane ze stacji należących do marynarki wojennej w Bainbridge i Bar Harbor.

15 września 1945 SSA przemianowano na Army Security Agency - ASA (Agencję Bezpieczeństwa Sił

Łądowych) i połączono z wywiadem sił łądowych, aby utworzyć Dowództwo Wywiadu i Bezpieczeństwa Sił łądowych (INSCOM). (Wywiad Łączności Marynarki Wojennej) Służba Y, YSenrice

W czasie II wojny światowej brytyjska służba nasłuchu łączności radiowej. Oficjalna nazwa - Composite Signals Organization (CSO), za którą kryła się służba nasłuchu i przechwytywania Rządowej Szkoły Kodów i Szyfrów (Government Code and Cypher School - GC&CS).

Po wojnie Tajna Służba Wywiadowcza (-> MI6), utworzyła „Sekcję Y”, która zajmowała się podsłuchem radzieckich linii telefonicznych w Austrii oraz instalowaniem pluskiew w budynkach radzieckich misji w Wielkiej Brytanii oraz innych państwach Europy Zachodniej. Literą „Y” brytyjskie środowisko wywiadowcze oznacza zazwyczaj działania związane z przechwytywaniem łączności radiowej.

Smedley Agnes (1894-1950)

Amerykanka, wielokrotnie zaangażowana w intrygi i akcje szpiegowskie. Odegrała kluczową rolę w radzieckiej siatce szpiegowskiej na Dalekim Wschodzie, kierowanej przez -> Richarda Sorgego.

Od wczesnej młodości była idealistką. W 1918 zaangażowała się w poparcie indyjskiego ruchu wyzwolénczego, finansowanego wówczas przez rząd niemiecki w ramach dywersji przeciwko Imperium Brytyjskiemu. Aresztowana na krótki czas przez władze amerykańskie, nabrała niechęci nie tylko do Stanów Zjednoczonych, ale i całego, imperialistycznego jej zdaniem, Zachodu.

Smedley ubierała się po męsku. Przebywając później w opanowanych przez komunistów Chinach, nosiła mundur Armii Czerwonej.

W latach dwudziestych znalazła się w Berlinie i aktywnie uczestniczyła w ruchu komunistycznym, zarabiając na życie jako pisarka. W 1921 odwiedziła Moskwę, aby wziąć udział w spotkaniu indyjskich rewolucjonistów. W 1928 przez Moskwę udała się do Chin. Była już wówczas dobrze znaną postacią w międzynarodowym ruchu komunistycznym.

W czasie pobytu na Dalekim Wschodzie Smedley była korespondentką niemieckiego dziennika „Frankfurter Zeitung”, a następnie „Manchester Guardian”; mieszkała w Szanghaju. Nie znała kraju ani języka, a mimo to pisała autorytatywne książki i artykuły o Chinach. Związała się tam z Richardem Sorgem, którego zapoznała ze swym znajomym Hotsumi Ozakim. W bliskim jej kręgu znalazła się również Sonia (Ur-sula Kuczyński) oraz -> Roger Hollis.

527

Smiersz

Hotsumi był pierwszą osobą zwerbowaną przez Smedley dla siatki szpiegowskiej Sorgego. Sorge pisał:

Jedyną osobą w Chinach, na której mogłem polegać, była Agnes Smedley. Usłyszałem o niej po raz pierwszy w Europie. Prosiłem ją o pomoc przy organizowaniu mojej grupy w Chinach, zwłaszcza przy doborze chińskich współpracowników.

W 1933, po wyjeździe Sorgego do Japonii, Smedley udała się na kurację do ZSRR, a następnie w długą podróż po Europie. Do Chin powróciła w 1935, aby odgrywać rolę klasycznego agenta wpływu. Miała tam nadal liczne grono admiratorów, którzy skłonni byli podzielać niektóre jej poglądy. Był wśród nich ambasador brytyjski, sir Archibald Clark-Kerr (uważał swą przyjaciółką za „jedną z najwspanialszych kobiet świata”), oraz późniejszy dowódca amerykańskiego kontyngentu wojskowego, gen. Joe Stilwell, z którym ponoć łączyły ją bliższe stosunki. W 1941 powróciła do Stanów Zjednoczonych, aby jawnie zająć się działalnością propagandową. Znaczną rolę w kształtowaniu polityki wobec Chin i urobieniu opinii publicznej odegrała jej głośna

książka *Battle Hymn of China* (1943), sławiąca Komunistyczną Partię Chin i porównująca zwalczający ją Kuomintang do NSDAP.

W 1949 opublikowano, sporządzony dwa lata wcześniej, raport gen. Charlesa Willoughby'ego, szefa sekcji wywiadu w sztabie gen. Douglasa MacArthura, dowódcy amerykańskich wojsk okupacyjnych w Japonii, który przedstawił Smedley jako radziecką agentkę. Napisała wówczas list do prezydenta Trumana, domagając się możliwości dochodzenia swych praw drogą sądową lub oficjalnego sprostowania. Wybrano drugą możliwość i Departament Wojsk Lądowych ogłosił komunikat:

Zarząd Wywiadu nie dysponuje dowodami szpiegowskiej działalności p. Smedley. Raport [Willoughby'ego] opierał się na informacjach otrzymanych od japońskiej policji, co powinno zostać uwidocznione w tekście.

W obronie pisarki stanęło wielu jej wpływowych przyjaciół. Były sekretarz spraw wewnętrznych, Harold L. Ickes, stwierdzał np.:

Nikt, kto zna pannę Smedley, nie mógłby nawet podejrzewać, aby ta szlachetna i inteligentna kobieta upadła tak nisko, by szpiegować na rzecz jakiegokolwiek kraju - nawet własnego, do którego jest tak bardzo przywiązana.

W 1950 Smedley wyjechała do Londynu, gdzie nagle zmarła. Cały majątek zapisała jednemu z czołowych dowódców chińskich wojsk komunistycznych, Czu Te, nad którego biografią pracowała.

W ostatniej woli prosiła, by jej zwłoki spalono, a prochy złożono „w miejscu wyznaczonym przez Czu Te lub jego spadkobierców”. Prochy złożono z honorami w Pekinie, a wśród 800 osób obecnych przy ceremonii było wielu chińskich przywódców.

Willoughby wydał w 1952 książkę *Shanghai Conspi-racy*, w której pisał:

Amerykanka Agnes Smedley była przez ponad 20 lat jednym z najaktywniejszych rzeczników sprawy komunistycznej w Chinach. Gorąca propagatorka, jeśli nie autorka, oszukańczego twierdzenia, zgodnie z którym Chińscy komuniści nie byli prawdziwymi komunistami, ale chłopskimi rewolucjonistami, nie powiązani ze Związkiem Radzieckim. Opinia ta miała przemożny wpływ na kształtowanie amerykańskich opinii o Chinach, tak publicznej jak i politycznej.

Smiersz

Radziecka służba specjalna o szerokim zakresie działalności kontrwywiadowczej, powołana przez Józefa Stalina. Nazwa pochodzi od hasła *Smiert' szpionam* (śmierć szpiegom).

Do jej kompetencji należało prowadzenie operacji kontrwywiadowczych, a także zwalczanie zdrajców, dezertów i markierantów. Dysponowała w tym zakresie pełną jurysdykcją nad siłami zbrojnymi i jednostkami NKWD.

Wcześniej operacje kontrwywiadu w siłach zbrojnych prowadzone były przez Osobyje Otdieły NKWD. Smiersz powstał po wybuchu wojny z Niemcami w 1941 jako struktura kontrwywiadowcza NKWD. Od 14 kwietnia 1943 do 16 marca 1946 działał już jako służba samodzielna, podlegająca bezpośrednio Państwowemu Komitetowi Obrony, na czele którego stał Stalin. Szefem Smiersza przez cały okres jego działalności był gen. płk -> Wiktor Abakumow, z tytułem zastępcy komisarza obrony. Ponieważ istniał wydzielony komisariat marynarki wojennej, szefem działającej tam agencji kontrwywiadu był w latach 1941-1943 późniejszy generał lejtn. Piotr Gładkow.

Smiersz dzielił się na pięć zarządów: -I Zarząd - informacyjny, służba agenturalna w siłach zbrojnych od poziomu kompanii, w celu stałego śledzenia oficerów i żołnierzy.

- II Zarząd - operacyjny

- III Zarząd - archiwalno-dokumentacyjny

- IV Zarząd - śledczy

- V Zarząd - sędziowski, organizacja specjalnych trybunałów wojskowych, „trójek sędziowskich” (dawniej OSO).

Personel Smiersza rekrutował się głównie z Osobych Otdielów. Wszyscy funkcjonariusze Smiersza, kobiety i mężczyźni, od wyższych oficerów do urzędników, sekretarek i maszynistek, posiadali stopnie oficerskie. Były oficer Smiersza, A.I. Romanow, pisał w swej autobiograficznej książce *Nights Are Longest There* (Noce są tam najdłuższe) (1972), że nawet marszałek Związku Radzieckiego, Gieorgij Żuków

...jako wysokiej rangi nie-czekista, był starannie otoczony generałami z WCzeka (...) Im wyższy rangą był dany oficer, i im większa jego władza, tym staranniej był śledzony przez służby bezpieczeństwa.

Smith Richard C.

528

Gen. lejtn. A.I. Vadis ze Smiersza był przy Żukowie.

Wśród tysięcy aresztowanych przez Smiersz w czasie i bezpośrednio po wojnie, był oficer artylerii - pisarz Aleksander Solżenicyn.

Pod koniec wojny oddziały Smiersza wkroczyły do Niemiec za wojskami radzieckimi. W maju 1945 szef komórki Smiersza przy 79 Korpusie Strzeleckim 3 Armii Uderzeniowej, płk Iwan Klimienko, odnalazł zwęglone szczątki Adolfa Hitlera oraz Josepha Goebbelsa wraz z ciałami ich żon oraz przeprowadził przesłuchania i badania, z autopsją włącznie, które potwierdziły fakt, iż Fuhrer popełnił samobójstwo.

W Archipelagu Gułag Aleksander Solżenicyn pisał o prestiżu, jaką cieszył się „przedstawiciel organów bezpieczeństwa w armii, funkcjonariusz Smiersza, zwykły lejtnant”:

Ale stary, dorodny pułkownik, dowódca jednostki, na twój widok wstaje, stara ci się przypochlebić, dogodzić, nie wypije kieliszka wódki z naczelnikiem sztabu, żeby nie zaprosić cię do towarzystwa. To nic, że masz tylko dwie małe gwiazdki, to nawet zabawne: przecież twoje gwiazdki mają całkiem inny ciężar, mierzy się je zupełnie inną miarką niż te, co noszą zwyczajni oficerowie (czasami, przy specakcjach, pozwala się wam przypiąć inne, choćby i majorowskie, to jest pseudonim, rzecz umowna). Nad wszystkimi ludźmi w tej jednostce wojskowej, w tej fabryce, albo w tym rejonie masz władzę, sięgającą nieporównanie głębiej niż władza dowódcy, dyrektora, sekretarza rejkomu.

[Archipelag GUŁ-ag 1918-1956, Warszawa 1991] Po zakończeniu wojny struktury Smiersza wcielono -

w marcu 1946 - do MGB jako III Zarząd Główny. Były oficer wywiadu brytyjskiego Ian Fleming

wprowadził organizację o nazwie „Smiersz” do swoich powieści, w których głównym bohaterem jest James

Bond. (-► GRU)

Smith Richard C (1924)

Były funkcjonariusz Dowództwa Wywiadu i Bezpieczeństwa Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych (US Army Intelligence and Security Command -INSCOM), sądzony za szpiegostwo i niewinny.

W latach 1973-1980, pracując w INSCOM, uczestniczył w programie „Royal Mitre”, polegającym na opracowywaniu fałszywych życiorysów dla podwójnych agentów. Po wyjściu z wojska założył przedsiębiorstwo produkcji taśm wideo, a następnie wyjechał w interesach do Japonii.

Aresztowano go w kwietniu 1984 pod zarzutem ujawnienia KGB tożsamości sześciu

podwójnych agentów, w zamian za 11 tysięcy dolarów. Przyznał się do wzięcia pieniędzy, ale twierdził, iż uczynił to za wiedzą CIA, starającej się tą drogą zinfiltrować służby przeciwnika. Smith zeznał, że w Tokio skontaktowało się z nim w 1982 dwu osobników podających się za agentów Centralnej Agencji Wywiadowczej. Odwołując się do jego wojskowych doświadczeń, poprosili, aby udawał chorego na raka, bankrutującego, wielodzietnego biznesmena poszukującego rozpaczliwie źródeł gotówki (legenda ta była bardzo zbliżona do rzeczywistości). Ponieważ rzekomi łącznicy nie zgłosili się ponownie, Smith powiadomił -> FBI. Po 10 miesiącach przesłuchań aresztowano go i oskarżono o szpiegostwo, głównie na podstawie jego własnych zeznań.

Proces, przeprowadzony w kwietniu 1986, miał charakter precedensowy, spór prawników dotyczył bowiem prawa obywatela do wykorzystania do swej obrony tajnych akt.

Przywołano tzw. Classified Information Procedures Act, ustawę, na mocy której sędzia ma decydować, w jaki sposób chronić w czasie procesu tajne informacje przed ich ujawnieniem. Smith, który twierdził, że CIA pozostawiła go bez wsparcia, domagał się dostępu do tajnych dokumentów w swojej obronie. Kiedy sędzia zadecydował, że Smith będzie mógł skorzystać z pewnych tajnych informacji, Departament Sprawiedliwości odwołał się do Sądu Apelacyjnego. Sąd ten ograniczył zakres informacji, które mogłyby zostać udostępnione Smithowi. Decyzja Sądu Apelacyjnego zawierała pewne stwierdzenia, które zostały utajnione.

Sędzia zażądał, by strona rządowa przedstawiła świadka, który wyjaśniłby powiązania Smitha z CIA. Świadek zeznał, że mężczyźni, z którymi Smith miał się spotkać w Tokio, nie figurują w rejestrach CIA. Ława przysięgłych dała wiarę zeznaniom Smitha i uniewinniła go.

Smith Walter Bedell, gen. (1895-1961)

Dyrektor -> CIA od października 1950 do lutego 1953. Nosił przydomek Beetle (Żuk). W 1910 wstąpił do Gwardii Narodowej Stanu Indiana; w czasie I wojny światowej walczył we Francji jako żołnierz 4 dywizji piechoty. W 1917 promowany został na oficera i przeniesiony do służby w wywiadzie. Słuchacz wszystkich ważniejszych szkół sił lądowych, później instruktor w szkole piechoty. Po wojnie - w randze młodszego oficera - przeniesiony na 4,5 roku z US Army do Biura Budżetu, pełnił również funkcje wiceprzewodniczącego komisji ds. rozdziału wojskowych nadwyżek wojennych. Szybko zyskał sobie reputację człowieka kompromisu.

We wrześniu 1942, w fazie planowania inwazji alianckiej w Afryce Północnej, przeniesiony ze stanowiska sekretarza Sztabu Generalnego Sił Lądowych i mianowany szefem sztabu gen. Eisenhowera, gdzie pozostał do końca wojny. Negocjował warunki kapitulacji Włoch we wrześniu 1943 i Niemiec w maju 1945. Eisenhower nazywał go „dyrektorem naczelnym wojny”. [Winston Churchill] wyraził podziw dla sposobu, w jaki układała się współpraca między mną a moim znakomitym szefem sztabu... Bedellem Smithem. Powiedział, że był kie-

529

Sobell Morton

dyś świadkiem naszej ostrej wymiany zdań, na którą nie tylko pozwalałem, ale wręcz zachęcałem do niej. Uznał to za wspaniały przykład starcia poglądów dwóch mężczyzn. Ale gdy w końcu podjąłem wiążącą decyzję, Bedell przyjął ją tak, jakby to on postawił na swoim - wspomina w Mandate for Change: 1952-1956 (1963) Eisenhower.

W 1946 Smith miał przejąć wydział operacyjny Sztabu Generalnego, dość niespodziewanie jednak mianowany został ambasadorem w ZSRR. Po powrocie z Moskwy, w 1949, mianowany głównodowodzącym 1 Armii. Stanowisko —◆ DCI Truman powierzył mu w październiku 1950, w chwili ciężkiego kryzysu CIA, która została całkowicie zaskoczona rozwojem sytuacji w Korei. 1 lipca 1951 awansowany do stopnia generała.

Harold (Kim) Philby, radziecki kret w wywiadzie brytyjskim, pisał o nim w My Silent War

(1968) [wyd. pol. Moja cicha wojna, 1994]:

Miał zimne, rybie oczy i precyzyjny umysł. Na pierwsze z nim spotkanie wziąłem liczący jakieś dwadzieścia punktów dokument na temat anglo-amerykańskich planów wojennych. (...) Przejrzał go pobieżnie i odłożył, po czym zaczął omawiać ze mną jego treść, przytaczając z pamięci numery odpowiednich rozdziałów i paragrafów. Zdołałem dotrzymać mu kroku tylko dlatego, że cały ranek uczyłem się ich na pamięć.

Z obowiązków DCI Smith zrezygnował na początku 1953, w związku z nominacją na stanowisko podsekretarza stanu, które piastował do 1954.

Autor wielu książek, m.in.: Eisenhower's Six Great Decisions (1956) i My Three Years in Moscow (1949).

Smudger

W slangu amerykańskich służb wywiadowczych - fotograf.

Snepp Frank W.

Oficer CIA, który - po odbyciu dwóch tur służby w Wietnamie - obwieścił publicznie klęskę polityki Stanów Zjednoczonych w tej wojnie.

Absolwent anglistyki Columbia University (1965), aby uniknąć powołania do wojska, bezpośrednio po studiach rozpoczął pracę w CIA, z początku jako analityk specjalizujący się w sprawach NATO.

Koledzy z pracy dla żartu zgłosili go jako ochotnika do placówki CIA w Wietnamie. Snepp usiłował się z tego wymigać, ale poinformowano go, że odmowa może negatywnie wpłynąć na jego dalszą karierę zawodową. Pierwszą turę służby w Wietnamie odbył w latach 1969-1971 jako analityk sajsjońskiej stacji CIA. Powrócił następnie do pracy w zespole do spraw wietnamskich w Langley, skąd jednak jakoby wkrótce został usunięty „z powodów politycznych”. Od 1972 ponownie w Sajgonie; po ewakuacji ambasady Stanów Zjednoczonych, w kwietniu 1975, skierowany do Tajlandii. Przesłuchiwał tam dziennikarzy i uciekinierów z Wietnamu Południowego. W sierpniu tego roku odwołany do Kwatery Głównej CIA, awansowany i nagrodzony za „przenikliwość analityczną” w ostatnich dniach wojny.

Trzy tygodnie później - po nieudanych próbach opracowania obiektywnego raportu o działaniach CIA w Wietnamie - zrezygnował z pracy w Agencji. Wyczerpujący opis jej błędów i porażek przedstawił jednak w opublikowanej w 1977 książce Decent Interval, opatrzonej podtytułem: Relacja naocznego świadka niesławnego upadku Sajgonu, spisana przez głównego analityka strategicznego CIA w Wietnamie. Skrytykował w niej ostro zarówno tajne negocjacje pokojowe Kissingera z Północą, jak i postawę ambasadora Stanów Zjednoczonych w Sajgonie, Grahama Martina, oraz kilku innych osobistości amerykańskich i południowo-wietnamskich.

CIA uznała tę publikację za pogwałcenie złożonego przez Sneppa zobowiązania o zachowaniu tajemnicy i wystąpiła z roszczeniami do dochodów, jakie autor uzyskał ze sprzedaży książki. W 1980 sprawa trafiła do Sądu Najwyższego, który rozstrzygnął ją po myśli CIA. W konsekwencji Snepp musiał zwrócić Agencji całe swoje honorarium w wysokości 140 tysięcy dolarów.

W 1980 Agencja zażądała przedstawienia jej do aprobaty maszynopisu następnej jego książki Cowergence of Interest - powieści, której osią był rzekomy współudział Agencji w zabójstwie prezydenta Kennedy'ego. Wobec braku argumentów natury prawnej, uzasadniających wstrzymanie wydania publikacji, CIA zatwierdziła ją do druku, domagając się jedynie usunięcia z tekstu nazwiska jednego z agentów.

Sobell Morton

Przyjaciel Juliusa Rosenberga i jego żony, Ethel, członek radzieckiej siatki szpiegów atomowych.

Pochodził, podobnie jak Rosenbergowie, z rodziny imigrantów żydowskich. Zaprzyjaźnił się z

Juliussem podczas studiów w City College of New York.

Kontrwywiad zwrócił nań uwagę, gdy w 1941 wraz z kolegą z Departamentu Marynarki Wojennej, Maxem Elitcherem, użył swego samochodu do transportu demonstrantów z infiltrowanej przez komunistów organizacji Amerykański Komitet Mobilizacji dla Pokoju (American Peace Mobilization Committee), organizującej mityngi pacyfistyczne. Sobell wkrótce odszedł do prywatnej firmy Reeves Instruments, natomiast Elitcher pozostał w administracji rządowej.

30 lipca 1948 obaj ponownie znaleźli się w orbicie zainteresowań FBI. Elitcher, w obawie, iż jest śledzony, udał się z żoną samochodem do domu Sobella w Queens w stanie Nowy Jork, by spędzić tam noc. Został zbesztany przez gospodarza, który oświadczył, iż ma materiały „zbyt dobre, aby się ich pozbyć”, ale zbyt niebezpieczne, aby je przechowywać. W rezultacie obaj

SOE

530

pojechali do Rosenbergów, którym Sobell przekazał 35-milimetrowy film.

Gdy w 1950 Juliusa i Ethel aresztowano, Sobell zbiegł wraz z rodziną do Meksyku, gdzie szukał sposobu przedostania się bez paszportów do Europy. FBI odnalazło go jednak w stolicy Meksyku i wystąpiło o ekstradycję. Sobell został przekazany FBI 18 sierpnia na granicy amerykańsko-meksykańskiej. Postawiony w marcu 1951 przed sądem z Rosenbergami i Davidem Greenglassem, został uznany za winnego i skazany na dożywocie.

Wiele lat później odkryto kolejne ogniwo spisku, do którego należał Sobell. Radziecki odstępca, ppłk Reino Hayhanen, który przeszedł na stronę amerykańską w 1957, zeznał, iż przywłaszczył sobie 5 tysięcy dolarów, jakie otrzymał na pomoc prawną dla Helen Sobell. Nie została ona co prawda oskarżona, ale jak pisze agent FBI Robert J. Lamphere oraz Tom Shachtman w The FBI-KGB War (1986):

Krytycy sprawy Rosenbergów odrzucali pomysł, jakoby pani Sobell powiązana była z agentami radzieckimi, ale powiązania te zostały w późniejszym czasie potwierdzone dzięki przypadkowemu znalezieniu pewnego mikrofilmu w starym portfelu -> Abla.

Sobell został osadzony w więzieniu Alcatraz, skąd przeniesiono go do więzienia federalnego w Atlancie, gdzie przebywał również dawny szef siatki, Abel. Grywali w szachy do czasu, gdy Abla wymieniono w 1962 na pilota U-2, Francis Gary'ego Powersa.

Sobell wyszedł na wolność w styczniu 1969.

SOE, Special Operations Executive

Kierownictwo Operacji Specjalnych

SOG, Studies and Observations Group

Zespół Studiów i Obserwacji

Sojusznicze Biuro Wywiadu, Allied Intelligence Bureau (AIB)

Działająca w okresie II wojny światowej wspólna amerykańsko-australijska struktura wywiadowcza dowództwa Obszaru Południowo-Zachodniego Pacyfiku gen. Douglasa MacArthura, utworzona 6 lipca 1942 w Australii.

AIB podporządkowane zostało wiele istniejących już terenowych oddziałów sabotażowych i grup działających w podziemiu. W myśl statutu AIB miało:

Gromadzić i przekazywać informacje dotyczące obszaru Południowo-Zachodniego Pacyfiku (...) osłabiać nieprzyjaciela poprzez sabotaż i niszczenie jego morale (...) udzielać pomocy i wsparcia lokalnej partyzantce, działającej na terenach okupowanych przez nieprzyjaciela.

Pracą AIB kierował główny oficer wywiadu sztabu MacArthura, płk Charles Willoughby, funkcje kontrolera sprawował płk G.C. Roberts, dyrektor Wywiadu Australijskich Sił Lądowych (większość żołnierzy MacArthura stanowili wtedy Australijczycy). Zastępcą Robertsza został kpt.

Allison Ind, oficer ze sztabu Willoughby'ego.

Obok zadań związanych z planowaniem i realizacją operacji wywiadowczych, sabotażu i misji wspomagających partyzantkę na Nowej Gwinei, Wyspach Salomona i na Filipinach, AIB utrzymywało sieć tzw. strażników wybrzeża, śledzących ruchy Japończyków w tym regionie. Grupy sabotażowe i drużyny wywiadowcze AIB przerzucano na miejsce przeznaczenia na pokładach niewielkich jednostek pływających lub amerykańskich okrętów podwodnych. AIB zapisało na swoim koncie wiele sukcesów; zdarzały się jednak i niepowodzenia. We wrześniu 1943 na przykład trzydziestoczteroosobowy zespół, który wylądował na zajmowanej przez Japończyków wyspie Timor, na wschód od Jawy, w całości dostał się do niewoli japońskiej. Korzystając ze zdobycznego nadajnika radiowego, Japończycy zaczęli wysyłać AIB fałszywe meldunki sytuacyjne, w konsekwencji czego w ich ręce wpadły również dwa dalsze zespoły AIB wysłane na Timor. Fakt ten wyszedł na jaw dopiero po zakończeniu wojny. Istnienie AIB i jego działalność były przyczyną, dla której MacArthur odrzucił projekt wykorzystania Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS) do zadań na jego teatrze działań wojennych.

Po zakończeniu działań wojennych na Pacyfiku AIB zostało zlikwidowane.

Sokołów Aleksandr (ur. 1919)

Agent radziecki, deportowany ze Stanów Zjednoczonych w październiku 1964.

Oskarżono go wraz z żoną na podstawie zeznań agenta podwójnego Kaarla Tuomi o prowadzenie działalności szpiegowskiej od 1957. Sokołowowie mieli zbierać informacje na temat amerykańskich baz rakietowych i broni jądrowej. Ponieważ nie przyznali się do winy, a władze postanowiły uniknąć rozprawy sądowej z uwagi na możliwość upublicznienia tajnych informacji, deportowano obydwój w październiku 1964 do Czechosłowacji, o co zresztą prosili.

Solo

Kryptonim długotrwałej operacji kontrwywiadowczej prowadzonej przez FBI przeciwko Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych.

Od połowy lat pięćdziesiątych do 1977 bracia Jack i Morris Childsowie byli zaufanymi członkami partii.

531

Sorge Richard

Przywozili z Moskwy gotówkę w celu finansowania jej działalności, spotykali się z przywódcami radzieckimi - Nikitą Chruszczowem i Leonidem Breżniewem. Byli jednocześnie agentami FBI. Morris Childs, urodzony na Ukrainie, wstąpił do Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych w 1921. Został wysłany do Szkoły im. Lenina w Moskwie na przeszkolenie organizowane dla agentów, którzy mieli być wykorzystani do prowadzenia akcji wywiadu radzieckiego na terenie USA. W 1932 młodszy brat Morrisa, Jack, został menedżerem gospodarczym Ligi Młodych Komunistów. Jego również wysłano do Moskwy na przeszkolenie. Morris został później moskiewskim korespondentem „The Daily Worker”, dziennika wydawanego przez Komunistyczną Partię Stanów Zjednoczonych.

Po okresie braku aktywności w latach czterdziestych Morris Childs znowu włączył się w 1954 w działalność komunistycznego podziemia. Jednym z jego zadań było zdobywanie w Moskwie pieniędzy dla komunistów amerykańskich. Od tego czasu Morris i Jack pracowali też dla FBI. Bracia poinformowali później Biuro, że Stanley Levison, osobisty doradca przywódcy ruchu obrońców praw człowieka, Martina Luthera Kinga jr., był komunistą. J. Edgar Hoover, dyrektor FBI, rozpoczął kampanię dyskredytowania Kinga, rozgłaszając nieoficjalnymi kanałami wiadomość o jego komunistycznych powiązaniach.

Pierwsza autorytatywna informacja na temat operacji Solo pojawiła się w The FBI and Martin

Luther King Jr.: From „Solo” to Memphis (1981) autorstwa historyka Davida J. Garrowa. Więcej szczegółów znaleźć można w książce Operation Solo (1996) Johna Barrona, mającego dobre kontakty z FBI. Barron pisał, że Morris Childs utrzymywał kontakty z Jurijem Andropowem, szefem KGB, późniejszym przywódcą Związku Radzieckiego. Autor twierdził również, że bracia Childs byli wysłani z misją do przywódcy kubańskiego Fidela Castro i chińskiego przywódcy Mao Zedonga (Mao Tse-tunga).

Morris Childs raportował o pogłębiającym się roz-dźwięku między Związkiem Radzieckim i Chińską Republiką Ludową. Otrzymując tego typu informacje w ramach operacji Solo, rząd amerykański więcej wiedział o konflikcie między tymi dwoma krajami niż historycy sądzili uprzednio.

Sombolay Albert T.

Żołnierz batalionu artylerii 8 Dywizji Piechoty US Army, stacjonującej w Niemczech. Przyznał się do kontaktów z przedstawicielami władz Iraku i działalności szpiegowskiej na rzecz tego państwa w okresie poprzedzającym wybuch wojny w Zatoce, w 1991.

Sombolay miał dostarczać Irakijczykom dokumenty wojskowe i informacje o ruchach jednostek wojskowych kierowanych na Bliski Wschód, za co - zdaniem rzecznika US Army - otrzymał około 1300 dolarów. Sąd wojskowy skazał go na 34 lata więzienia.

Sonia

Kuczyński Ursula

Sorge Richard (1895-1944)

Utalentowany szpieg radziecki; jego raporty z Japonii pozwoliły przerzucić znaczne siły Armii Czerwonej z Dalekiego Wschodu pod Moskwę pod koniec 1941, co ułatwiło obronę stolicy. Richard Sorge urodził się w Rosji jako syn Niemca i Rosjanki. Otrzymał doktorat z nauk politycznych na uniwersytecie w Hamburgu. Służył w armii niemieckiej w czasie I wojny światowej i trzykrotnie był ranny. We wczesnych latach dwudziestych związał się z ruchem komunistycznym, wkrótce rozpoczął współpracę z -> GRU, pracując pod przykrywką nauczyciela. W Moskwie przebywał od 1924 do 1927, potem został wysłany do Skandynawii (1927), Stanów Zjednoczonych (1928), Wielkiej Brytanii (1929) i Szanghaju (1930). W Japonii, gdzie formalnie pracował jako korespondent prasy niemieckiej, Sorge szpiegował dla ZSRR od września 1933 aż do aresztowania w październiku 1941. Jako korespondent „Frankfurter Zeitung”, wysoko cenionego dziennika niemieckiego, i dwóch innych pism, mógł infiltrować ambasadę niemiecką w Tokio, japoński Sztab Generalny, a nawet rodzinę cesarską. Zdobywał cenne informacje w zakresie wywiadu wojskowego i politycznego.

W 1941 poinformował mocodawców radzieckich, że Japończycy planują ekspansję w kierunku południowym (w stronę Indii Holenderskich i Indochin Francuskich). Dzięki temu Rosjanie mogli przerzucić siły wojskowe z Dalekiego Wschodu pod Moskwę, mając pewność, że Japończycy nie podejmą ataku w celu wsparcia niemieckiej inwazji na europejską część ZSRR. Głównym japońskim współpracownikiem Sorgego był Hotsumi Ozaki, zaufany doradca premiera Japonii, który miał dostęp do tajnych informacji natury wojskowej i politycznej. Ozaki twierdził, że został zdrajcą, aby uratować Japonię, która „powinna zostać odbudowana jako państwo socjalistyczne”. Pomagał Sorgemu, aby powstrzymać Japonię przed zaatakowaniem i zniszczeniem Związku Radzieckiego.

Siatkę szpiegowską Sorgego zdradził przypadek. Kontrywiad japoński poszukiwał głównie komunistów, ale zdemaskował także Sorgego, choć cieszył się on reputacją aktywnego antykomunisty. Sorge i Ozaki zostali aresztowani 16 października 1941. Skazano ich

Sosnowski-Nałęcz Jerzy

na śmierć i powieszono 7 listopada 1944. Sorge otrzymał pośmiertnie w 1964 tytuł Bohatera Związku Radzieckiego. Uhonorowano go też wydaniem specjalnego pocztowego znaczka. Sorge posługiwał się pseudonimem „Johnson” w Chinach, a „Ramsay” w Japonii.

Sosnowski-Nałęcz Jerzy

Aneks

SOSS, Soviet Ocean Surveillance System

-» Radziecki System Rozpoznania Oceanicznego

SOSUS, Sound Surveillance System

System dozoru akustycznego

Souers William H., adm. (1892-1973)

Pierwszy dyrektor Centrali Wywiadu (DCI) Stanów Zjednoczonych, mianowany 23 stycznia 1946, w dzień po podpisaniu przez prezydenta Trumana rozporządzenia wykonawczego o powołaniu Grupy Centrali Wywiadu (Central Intelligence Group - CIG); funkcję tę pełnił do czerwca 1946.

Absolwent Miami University w Ohio, dobrze prosperujący finansista. W kwietniu 1929 uzyskał stopień porucznika rezerwy marynarki wojennej, w 1940 powołany został do służby czynnej i przydzielony do biura wywiadu okręgu Wielkich Jezior. Później zajmował inne stanowiska w wywiadzie, między innymi w okręgowych dowództwach marynarki wojennej w Charlestonie (Karolina Północna) i San Juan (Puerto Rico). Od lipca 1944 w Biurze Szefa Operacji Marynarki Wojennej w Waszyngtonie jako zastępca szefa wywiadu ds. planowania. W 1945 awansowany do rangi admirałkiej i mianowany przedstawicielem sekretarza marynarki wojennej w rządowej komisji rozważającej koncepcje utworzenia centralnej instytucji wywiadowczej państwa, czym żywo zainteresowany był prezydent Truman.

Sklaniałem się wówczas do poparcia opracowanego przy wydatnym udziale admirała Souersa projektu sił lądowych i marynarki wojennej, i gotów byłem wcielić go w życie - napisał we wspomnieniach *Years of Trial and Hope: 1946-1952* (1956).

Grupa Centrali Wywiadu, bezpośrednia poprzedniczka CIA, powstała 22 stycznia 1946.

Następnego dnia Souers, który traktował to stanowisko jako przejściowe (Truman obiecał mu, że zwolni go z tego obowiązku, skoro tylko US Army, marynarka wojenna i Departament Stanu dojdą do porozumienia w kwestii wyboru kandydata, którego mógłby zaakceptować), został formalnie mianowany jej szefem, a 24 stycznia prezydent zaprosił go do Białego Domu, by wręczyć mu „insygnia władzy” - czarny płaszcz i drewniany sztylet (Płaszcz i sztylet).

Po pięciu miesiącach Souers ustąpił z funkcji DCI i na krótko wycofał się ze służby państwowej w ogóle, jednak już we wrześniu 1947 Truman mianował go pierwszym sekretarzem nowo utworzonej Rady Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council -NSC). Funkcję tę Souers pełnił do stycznia 1950. Później, aż do przejścia na emeryturę w 1953, był specjalnym doradcą prezydenta do spraw bezpieczeństwa narodowego.

Nadal brał jednak udział w życiu publicznym. W okresie „polowań na czarownice” ostrzegał, że Ustawa o kontroli działalności wywrotowej (Subversive Control Act) i zalewająca kraj fala radykalnego antyko-munizmu niosą w sobie „ziarno niebezpieczeństwa”. Twierdził, że rozpasany antykomunizm w równej mierze zagraża wolnościom amerykańskim, co działalność komunistów.

Souther Glenn Michael (1957—1989)

Marynarz US Navy, który szpiegował dla Związku Radzieckiego. Souther był fotografem marynarki wojennej z prawem dostępu do dokumentów tajnych specjalnego znaczenia (utajnienie). Według źródeł radzieckich miał on dostęp do „najlepiej zabezpieczonych i najcenniejszych dokumentów, zawierających plany operacyjne Marynarki Wojennej Stanów

Zjednoczonych w razie wybuchu wojny jądrowej..."

Souther zaciągnął się do marynarki w 1976. Zeznał, że zaczął szpiegować dla Związku Radzieckiego w 1980. Był szpiegiem samorodkiem; zgłosił się do ambasady radzieckiej w Rzymie i zaoferował swe usługi. W 1982 przeszedł do rezerwy i podjął pracę w biurze garnizonu lotnictwa morskiego (Air Naval Station) w Norfolk, studiując jednocześnie rusycystykę na Old Dominion University. Ponieważ zamierzano udostępnić mu tajne dokumenty Służba Śledcza Departamentu Obrony (Defense Investigative Service - DIS) przeprowadziła analizę jego życiorysu i kontaktów. Na jej podstawie w grudniu 1984 został zatrudniony w -> Centrum Wywiadu Floty (Fleet Intelligence Center) na Europę Środkową i Atlantyk (FICEURLANT). W rok później kontrwywiad zaczął ponownie rozważać sprawę Southera, którego była żona w 1982 poinformowała Służbę Śledczą Marynarki Wojennej (Naval Investigative Service - NIS) o swoich podejrzeniach pod jego adresem. Po pewnym czasie poślubiła Johna Walkera, aresztowanego w 1985 jako radzieckiego szpiega. Zdecydowano, iż śledztwo winno poprowadzić FBI, co opóźniło je o 8 miesięcy. Do pierwszego formalnego przesłuchania doszło dopiero 21 maja 1986. Souther zaprzeczył, jakoby był szpiegiem, po czym poleciał do Rzymu, gdzie zniknął.

533

Specnaz

17 lipca dziennik „Izwestia” doniósł, iż Souther otrzymał azyl polityczny w ZSRR. Dwa dni później Souther potwierdził to w telewizyjnym wywiadzie. Po trzech latach, 27 czerwca 1989, „Krasnaja Zwiezda”, organ Ministerstwa Obrony ZSRR, poinformowała o śmierci zasłużonego oficera wywiadu Michaiła Orłowa vel Glenna Michaela Southera.

Szef KGB, —* Władimir Kriuczuk, oświadczył później na konferencji prasowej, iż Amerykanina zwerbowano podczas służby w US Navy. Powiedział, że Souther popełnił samobójstwo, nie wytrzymując obciążeń podwójnego życia. Ostatnią jego wolą było podobno, aby pochowano go w mundurze oficera KGB. Spoczął na cmentarzu w Kun-cewie opodal Harolda (Kima) Philby'ego.

Sprawa wywołała na Zachodzie spekulacje na temat uśpionej agentury radzieckiej. Pisano o istniejących rzekomo w ZSRR tajnych ośrodkach KGB, w których przyszłe kadry wywiadu wychowywano przez wiele lat w środowisku imitującym Stany Zjednoczone.

Spalenie

Zdekonspirowanie osoby, urzędnika, a także bezpiecznego domu bądź innych elementów tajnej działalności lub organizacji. Za spalonego uważa się agenta, którego tożsamość znana jest stronie przeciwnej.

Special Access Program, Procedura dostępu specjalnego

Używane w Stanach Zjednoczonych określenie systemu kontroli dostępu do tajnych informacji wymagających bardziej rygorystycznych metod ochrony niż materiały tajne i ściśle tajne oraz ich rozpowszechniania.

Special Branch

Wydział Specjalny

Special Collection Service

-> Służba Pozyskiwania Danych Specjalnego Przeznaczenia

Special Compartmented Intelligence

Informacje wywiadowcze wydzielone specjalnego przeznaczenia

Specjalista ds. bezpieczeństwa, Special Security Officer (SSO)

W amerykańskich instytucjach państwowych i prywatnych osoba sprawująca kontrolę nad dokumentami i materiałami, objętymi procedurą dostępu specjalnego, oraz nad ->

pomieszczeniem do przekazu informacji wydzielonych specjalnego przeznaczenia.
Specjalna struktura sprawozdawcza, Special Reporting Facility (SRF)
Stosowane przez CIA określenie funkcjonariuszy Agencji, podlegających formalnie Departamentowi Stanu (oficerów wywiadu mających status członków korpusu dyplomatycznego).

Specjalnego znaczenia, Sensithre

Informacje lub materiały wymagające szczególnych środków bezpieczeństwa.

Specjalny oddział łącznikowy, Special Liaison Unit (SLU)

Nazwa specjalnych jednostek sformowanych przy sztabach wszystkich ważniejszych brytyjskich i amerykańskich wysuniętych stanowisk dowodzenia, odpowiedzialnych za system dystrybucji i kontroli wykorzystania materiałów dekryptażu Ultry i Magie.

Jednostki SLU powstały z inicjatywy kapitana RAF —* F.W. Winterbothama, któremu powierzono pełną odpowiedzialność za bezpieczeństwo materiałów Ultry.

Podkreślałem, że powinny obowiązywać zasady wyjątkowo rygorystyczne, jeśli idzie o liczbę osób wtajemniczonych w istnienie tych materiałów, i nieco bardziej może liberalne - określające grono uprawnionych do korzystania z nich, by mieć pewność, że nie zostaną podjęte żadne działania mogące zasugerować nieprzyjacielowi, że dowódcy sprzymierzonych poinformowani są zawczasu o jego planach. Miałem przy tym pełną świadomość, że do tego właśnie najtrudniej będzie mi przekonać głównodowodzącego, ponieważ perspektywa przeprowadzenia błyskawicznej, ale zdradzającej stan naszej wiedzy operacji była niejednokrotnie bardzo pociągająca - napisał Winterbotham w *The Ultra Secret* (1974).

Dowódcy SLU, osobiście odpowiedzialni za dostarczenie materiałów odbiorcy i ich bezzwłoczne zniszczenie po wykorzystaniu, mieli prawo swobodnej interpretacji tych zasad.

Jednostki SLU utrzymywały łączność z Bletchley Park Arlington Hall i ośrodkami -> Wywiadu Łączności Marynarki Wojennej za pomocą radiogramów szyfrowanych jednorazowymi blokami szyfrowymi lub maszynami szyfrującymi Sigaba i Ty-pex, które (poza, być może, kilkoma krótkimi transmisjami Typexa) nie zostały złamane przez państwa Osi.

Specnaz

Skrót od nazwy Czasti Specjalnego Naznaczenia. Radzieckie/rosyjskie oddziały specjalne, podległe zarządowi wywiadu wojskowego (GRU). Specjalne jednostki dywersyjne organizowano w ZSRR już w okresie międzywojennym.

534

Podczas hiszpańskiej wojny domowej, a następnie w akcji bojowej podczas „wojny zimowej” z Finlandią [1939-1940], gdy za linią frontu działał narciarski oddział specjalny, dowodzony przez płk. Chadzi Umara Mamsurowa (1903-1968). Na szeroką skalę podobnych jednostek użyto podczas kampanii przeciwko Niemcom. Niewielkie jednostki, szkolone po radzieckiej stronie frontu, prowadziły wówczas głębokie rozpoznanie i wywiad, ataki na nieprzyjacielskie linie komunikacyjne i systemy łączności, dokonywały zabójstw oraz szerzyły propagandę. Dywersanci kierowali również ruchem partyzanckim. Specnaz rozbudowano i zreorganizowano po zakończeniu wojny. Jego siły przeprowadzały operacje rozpoznania i specjalne misje także w czasie pokoju jak np. zamordowanie prezydenta Afganistanu w grudniu 1977. Pozostawały one pod kontrolą KGB.

W końcu lat osiemdziesiątych oddziały Specnazu przyporządkowano grupom armii (kierunkom operacyjnym), okręgom wojskowym i flotom. Według —* Wiktora Suworowa składały się z 20 brygad (po ok. 1000 ludzi) i 41 samodzielnych kompanii, łącznie ok. 30 tysięcy żołnierzy.

Wszyscy są przygotowani do działalności poza obszarem ZSRR i wyszkoleni w kilku

specjalnościach, takich jak: spadochroniarstwo, nurkowanie, pirotechnika, łączność, techniki wywiadu i sabotażu, skrytobójstwo i propaganda.

SPECTRE, Special Executive for Counterintelligence, Terrorism, Revenge and Ertortion
Centrum Wykonawcze do spraw Kontrwywiadu, Terroryzmu, Odwetu i Szantażu

Speculatores

Wywiadowcy, których zadaniem było zbieranie informacji w legionach rzymskich w czasach Gajusa Juliusza Cezara (100-44 p.n.e.). Każdemu legionowi, liczącemu tysiąc żołnierzy, przypisanych było 10 speculatores.

Wprowadzenie tej funkcji było pierwszym znanym w historii aktem utworzenia wywiadu w jednostkach wojskowych. W czasach Cezara sztuka wojenna rozwinęła się już na tyle, że dowódcy wojskowi zaczęli doceniać wagę działań wywiadowczych.

Spitfire

Brytyjski samolot myśliwski w II wojnie światowej, produkowany również w wersji do rozpoznania fotograficznego (PR).

Debiut bojowy tego typu maszyn nastąpił 16 października 1939, kiedy lotnicy Spitfire'ów zestrzelili dwa niemieckie bombowce nad zatoką Firth of Forth

w Szkocji. Były to pierwsze niemieckie samoloty zestrzelone nad Anglią w czasie II wojny. 18 listopada przeprowadzono pierwsze loty rozpoznania fotograficznego, dokonane maszynami

wersji Spitfire I z bazy we Francji, w pobliżu niemieckiego Aachen. W czasie wojny

przeprowadzono wiele lotów tego typu samolotami wyspecjalizowanych wersji Spitfire PR, wyposażonymi w dwie ukośne kamery fotograficzne pod skrzydłami. Duża prędkość Spitfire

uczyniła zeń znakomity nie uzbrojony samolot rozpoznawczy. Istniało kilka wersji PR - do lotów zarówno na dużej, jak i małej wysokości. Istniała też wersja rozpoznawczo-bojowa (FR).

Spitfire był najpowszechniej używanym samolotem bojowym Królewskich Sił Powietrznych (RAF) w czasie II wojny światowej. Pewna liczba egzemplarzy latała również w służbie

marynarki i sił powietrznych Stanów Zjednoczonych oraz innych państw.

Budowa prototypu Spitfire'a rozpoczęła się jako przedsięwzięcie prywatne, został on oblatany 5

marca 1936. W czerwcu 1936 prototyp zatwierdzono do produkcji seryjnej i w czerwcu 1938

rozpoczęły się dostawy samolotów dla RAF. Do października 1947 wyprodukowano 20 351

Spitfire'ów, w tym szereg samolotów rozpoznawczych. Spitfire był jedynym alianckim

samolotem bojowym produkowanym przez całą wojnę. Zbudowano też dla marynarki wojennej

2408 podobnych samolotów Seafire, operujących z lotniskowców.

W czasie wojny stracono stosunkowo niewiele Spitfi-re'ów rozpoznawczych. W 1948 izraelskie

działka przeciwlotnicze i piloci zestrzelili cztery uzbrojone Spitfire'y rozpoznawcze w ciągu paru

minut. (Część zestrzeleń przypadła na „Spitfire'y" izraelskie).

Spitfire wyróżniał się spośród innych maszyn znakomitą aerodynamiką, wyposażono go w silnik

Rolls-Ro-yce'a. Pod kadłubem miał niewielki wlot powietrza. Charakterystyczne były jego

eliptyczne zakończenia skrzydeł i smukły ogon. W czasie wojny dokonano wielu modyfikacji

projektu.

Spitfire był samolotem jednomiejscowym. Prędkość maksymalna Spitfire I wynosiła 582 km/h.

Promień działania w ciągu 15 minut walki wynosił 635 km, zasięg maksymalny 925 km.

Późniejsze wersje PR miały zasięg znacznie większy niż wersje bojowe.

Sponsor

Slangowe określenie organizacji lub służby wywiadu, która finansuje i kontroluje bądź też sama

prowadzi daną operację.

SPOT

Francuski satelita cywilny, dostarczający wysokiej jakości zdjęć nadających się do wykorzystania

w wywiadzie.

535

SR-71 Blackbird

la Terre - został wyniesiony na orbitę okołoziemską za pomocą rakiety Ariane 22 lutego 1986. SPOT 1 miał masę 1814 kg, okrążył Ziemię na wysokości 827 km i wyposażony był w dwie kamery fotograficzne.

Uprzednio jedyne satelitarne zdjęcia publicznie dostępne także w innych krajach pochodziły z amerykańskiego programu Landsat, którego pierwsze satelity wysłano w 1972. Zdjęcia ze SPOTA miały znacznie wyższą jakość i można je było kupić po symbolicznej cenie. Za odpowiednią opłatą firma SPOT Image Corp. mogła nakierować satelitę na fotografowanie wybranych celów.

William E. Burrows w książce Deep Black (1986) pisze:

Implikacje wynikające z zastosowania satelity SPOT są ogromne, ponieważ zaciera się różnica między prowadzeniem obserwacji z przestrzeni kosmicznej dla celów wojskowych i cywilnych, i to wprost proporcjonalnie do jakości obrazowania. Potencjalne zastosowanie obrazów satelitarnych do celów wywiadu zwróciły już uwagę odpowiednich czynników we Francji. Obrazy te wykorzystywane są do wspomnianych celów, dopóki Francja nie wyśle w przestrzeń specjalnego satelity wywiadu wojskowego Helios.

Fotografie ze SPOTA zaczęły pojawiać się w mediach. Od końca lat osiemdziesiątych amerykański Departament Obrony wykorzystywał je w swojej publikacji „Soviet Military Power”, ponieważ funkcjonariusze departamentu nie chcieli publikować zdjęć pochodzących z satelitów amerykańskich.

Sprawa Józefa Oleksego (ur. 1946)

Premier RP, zmuszony do złożenia rezygnacji 24 stycznia 1996, po oficjalnym wszczęciu śledztwa przez prokuraturę wojskową w sprawie domniemanego szpiegostwa na rzecz Związku Radzieckiego i Rosji. Śledztwo dotyczyło także dwóch byłych dyplomatów radzieckich w Polsce [Władimira Ałganowa i Grigorija Jakimiszyna].

19 grudnia 1995 minister spraw wewnętrznych Andrzej Milczanowski w Naczelnej Prokuraturze Wojskowej złożył doniesienie o przestępstwie przeciwko bezpieczeństwu państwa, popełnionym przez „wysokiego urzędnika państwowego”. Wedle przemówienia, wygłoszonego przez ministra 21 grudnia w Sejmie, Józef Oleksy był świadomym informatorem oficerów obcego wywiadu, w którym został zarejestrowany jako kwalifikowane źródło informacji w tajnej specjalnego znaczenia ewidencji, łącznie z kryptonimem („Olin”). Oleksy replikował, że zebrane przez Urząd Ochrony Państwa materiały w swej sprawie uważa w dużej mierze za sfabrykowane. Do zbadania legalności działań organów państwa w całej sprawie powołano sejmową komisję nadzwyczajną (jej prace nie przyniosły jednoznacznych rozstrzygnięć). Naczelną Prokuraturę Wojskową

11 stycznia 1996 przekazała materiały MSW na temat premiera Prokuraturze Warszawskiego Okręgu Wojskowego.

Decyzję o wszczęciu śledztwa podjął prokurator płk Sławomir Gorzkiewicz z Prokuratury Warszawskiego Okręgu Wojskowego. Oleksy zaprzeczył oskarżeniom wysuniętym przez odchodzącego z urzędu ministra spraw wewnętrznych Andrzeja Milczanowskiego, jakoby szpiegował na rzecz Moskwy od czasu, gdy był urzędnikiem partyjnym w latach osiemdziesiątych w Białej Podlaskiej, gdzie m.in. piastował funkcję I sekretarza Komitetu Wojewódzkiego PZPR. Przyznał się do kontaktów towarzyskich z obydwoma dyplomatami, którzy później okazali się wysokiej rangi oficerami radzieckiego i rosyjskiego wywiadu. Zarówno Oleksy, jak i inni politycy z jego partii utrzymywali, że zarzut szpiegostwa został

spreparowany przez funkcjonariuszy polskich organów bezpieczeństwa na zlecenie opozycji, rozżalonej porażką w wyborach, w listopadzie 1995, byłego prezydenta Lecha Wałęsy, pokonanego przez partyjnego kolegę Oleksego, Aleksandra Kwaśniewskiego. Decyzję prokuratora o wszczęciu postępowania przeciwko Oleksemu Wałęsa poparł bardzo spektakularnie.

Sprawa została umorzona 22 kwietnia 1996 po zapoznaniu się prokuratury z materiałem dowodowym z powodu „nieusuwalnych wątpliwości dowodowych, odnoszących się już do samego faktu zaistnienia czynów”. 31 maja 1996 Naczelna Prokuratura Wojskowa stwierdziła zasadność umorzenia sprawy byłego premiera. Istota afery, pomimo zakończenia postępowania karnego, a nawet opublikowania Białej Księgi, zawierającej podstawową jego dokumentację, pozostaje niejasna, łącznie np. z możliwością prowokacji ze strony służb rosyjskich.

SR-71 Blackbird

Strategiczny samolot rozpoznawczy, zbudowany jako następca U-2. SR-71 pozostaje do dziś najszybszym i najwyżej latającym samolotem tej klasy. Rozwija trzykrotną prędkość dźwięku (3 Ma) i wyposażony jest w bogate wyposażenie fotograficzno-elektroniczne. Samolot SR-71 stanowi rozwinięcie wersji A-12 OxcarII, zaprojektowanego w biurze projektowym Skunk Works firmy Lockheed. Wcześniejszy U-2 - również w tej firmie - został zaprojektowany do lotów na dużej wysokości, ale ze stosunkowo małą prędkością (0,7 Ma), natomiast SR-71 lata z prędkością około 3600 km/h (3 Ma) na wysokości 25 tysięcy metrów i jest trudnowykrywalny dla radarów. Kamery tego samolotu zdolne są objąć obszar 160 tysięcy kilometrów kwadratowych w ciągu godziny. SR-71 zbudowany jest z tytanu, a jego sylwetka ma bardzo niekonwencjonalny kształt - z długim zwężającym się kadłubem o małym przekroju i skrzydłami typu delta z zakrąglonymi końcówkami. Przednia część

SR-71 Blackbird

536

kadłuba jest spłaszczona i ma ostre krawędzie z obu stron. Napęd stanowią 2 silniki strumieniowo-turbino-we umieszczone w części środkowej skrzydeł, w gondolach. Na każdej z nich zamontowany jest niski statecznik, nachylony nieco do wewnątrz. Temperatura zewnętrzna kadłuba silnie wzrasta podczas lotu z dużą prędkością na dużej wysokości, a kadłub wydłuża się o 28 cm. Ogromna ilość paliwa niezbędna do lotu ze znaczną prędkością wypełnia większość przestrzeni kadłuba i wykorzystywana jest do chłodzenia najbardziej rozgrzanych części samolotu. (Samolot jest nie uzbrojony, ale istniały projekty dobudowania pod

Samolot

rozpoznawczy Blackbird SR-71. (us air force)

537

SS

kadłubem pojemnika na bomby jądrowe.) Samolot jest przystosowany do tankowania paliwa w locie. Załogę stanowią dwie osoby.

Początkowy kontrakt z firmą Lockheed opiewał na cztery egzemplarze maszyny. Trzy ukończono jako prototyp samolotu bojowego YF-12A (A-12 OxcarI). Czwarty egzemplarz był pierwszym SR-71, który odbył pierwszy lot 22 grudnia 1964. Miał otrzymać oznaczenie RS-71, lecz prezydent Johnson niechcący przestawił litery w czasie ogłaszania komunikatu o jego istnieniu. RS byłoby skrótem od Reconnaissance-Strike (rozpoz-znawczo-uderzeniowy), logicznej kontynuacji RS-70 Valkyrie.

Wersja SR-71 weszła w fazę operacyjną w styczniu 1966 w ramach 9 Skrzydła Rozpoznania Strategicznego Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych. SR-71 startował z baz amerykańskich,

a także wykonywał regularne loty z bazy Kadena na Okinawie i Mildenhall w Wielkiej Brytanii, latał wielokrotnie nad Chinami. Taki właśnie samolot sfotografował pierwszy wybuch chińskiej bomby wodorowej w 1967. W 1968 po raz pierwszy użyto go nad Wietnamem Północnym. Samolot wykonywał też loty zwiadowcze nad Kubą, Libią, Nikaraguą, Bliskim Wschodem i obszarem Zatoki Perskiej. We wrześniu 1974 przeleciał z Nowego Jorku do Londynu w godzinę i 54 minuty, ze średnią prędkością 3048 km/h (2,8 Ma). W lipcu 1976 ustanowił absolutny rekord prędkości lotu: 3529 km/h (3,31 Ma) w locie poziomym. Ustanowił też rekord w obwodzie zamkniętym, 3366 km/h (3,17 Ma).

Lot SR-71 6 marca 1990 miał być ostatni. Samolot planowano wycofać z użycia w ramach redukcji wydatków, tym bardziej że jego poprzednik U-2 nadal wykonywał strategiczne zadania rozpoznawcze. W 1995 Kongres jednakże przyznał fundusze na reaktywowanie dwóch samolotów SR-71.

Liczba wyprodukowanych egzemplarzy pozostaje tajna, lecz prawdopodobnie wykonano ich 28. W 1990, kiedy postanowiono wycofać z produkcji SR-71, w rejestrach figurowało kilkanaście egzemplarzy, spośród których tylko osiem czy dziewięć utrzymywano w stanie gotowości, ze względu na wysokie koszty. (Pentagon doniósł o utracie ośmiu maszyn tego typu w wypadkach. Żaden z samolotów nie został zniszczony przez nieprzyjaciela (inaczej niż rzecz się miała z U-2). Całe oprzyrządowanie wykorzystane do budowy SR-71 zostało zniszczone po zakończeniu produkcji, nie można więc zbudować następnych egzemplarzy. Według projektanta Циарепсе'а (Kelly'ego) Johnsona sekretarz obrony Robert S. McNamara nakazał zniszczenie oprzyrządowania, aby samoloty SR-71 nie konkurowały o finanse z projektem McDonnell Douglas F-15 Eagle i innymi samolotami bojowymi.

SR, Senrice de Resignements

Służba Informacyjna

SRF, Special Reporting Facility

Specjalna struktura sprawozdawcza

SSO, Special Security Officer

Specjalista ds. bezpieczeństwa

SS

Organizacja militarno-polityczna w III Rzeszy, utworzona w kwietniu 1925, na polecenie Hitlera, jako niewielka, elitarna jednostka ochrony osobistej przywódców partii nazistowskiej. 21 września 1925 terenowe organizacje NSDAP otrzymały polecenie sformowania grup składających się w każdej miejscowości z 10, a w Berlinie z 20 osób, mających wypełniać zadania specjalne. Grupy te nazywano drużynami ochronnymi (Schutzstaffeln).

W styczniu 1929 na czele SS, z nominacji Hitlera, stanął Heinrich Himmler, który uznawał organizację za narzędzie szerzenia ideologii nazistowskiej. Esesmani rekrutowani byli z elitarnych kręgów społecznych. Obejmując stanowisko Reichsführera SS, Himmler sprawował władzę nad 280 esesmanami. Do końca 1930 zwiększył ich liczbę o około 3 tysiące.

Każdy z członków „drużyn ochronnych” miał być czysty rasowo i udowodnić istnienie swych aryjskich przodków od wieku XVIII. Pochodzenie esesmanów, jak też kandydatek na ich żony, sprawdzał Urząd ds. Rasy (Rassenamt) SS, kierowany przez Richarda Wal-thera Darrego.

W maju 1933 organizacja liczyła już 52 tysiące osób. Hitler postawił przed nią nowe zadanie - zwalczanie wrogów partii i Rzeszy. W 1936 SS podporządkowało sobie policję i aparat bezpieczeństwa III Rzeszy. Tuż przed II wojną światową dzieliło się na: Allgemeine SS (paramilitarna część licząca około 240 tysięcy członków), SS-Verfügungstruppen (zmilitaryzowane jednostki dyspozycyjne, liczące około 18 tysięcy członków), SS-- Totenkopfverbände (tzw. Oddziały Trupich Główek -od emblematu na czapkach mundurowych;

rekrutował się z nich personel obozów koncentracyjnych) oraz SD (służba bezpieczeństwa). Z biegiem czasu SS zaczęło w coraz większej mierze dublować funkcje urzędów państwowych, co w praktyce dało mu kontrolę nad aparatem administracyjnym państwa i monopolistyczną pozycję w dziedzinie bezpieczeństwa wewnętrznego. Zdominowało również skruktury NSDAP.

Po inwazji na Polskę, we wrześniu 1939, jednostki SS rozpoczęły masowe akcje eksterminacyjne w okupowanym kraju. Po napaści na ZSRR, w czerwcu 1941, specjalne oddziały operacyjne SS (Einsatzgruppen), posuwając się za oddziałami Wehrmachtu, dokonywały masowych egzekucji cywilów, głównie Żydów. Wymordo-

S&T

538

wano ich około 2 milionów. W czasie wojny jednostki SS-Verfügungstruppen rozrosły się w elitarne oddziały bojowe Waffen SS.

W 1940 Hitler zapewniał dowódców wojskowych, że stan liczebny Waffen SS nie przekroczy 10 procent stanu Wehrmachtu. W grudniu 1944 oddziały te liczyły 950 tysięcy żołnierzy, lepiej uzbrojonych niż Wehrmacht.

Oddziały Waffen SS walczyły na polach bitew całej Europy. Popelniły także wiele zbrodni wojennych. Rozległa sieć obozów koncentracyjnych była kierowana i nadzorowana przez esesmanów.

Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze uznał SS za organizację zbrodniczą.

S&T

Wywiad naukowy i techniczny

Stacja Bezpieczeństwa Marynarki Wojennej, Naval Security Station

Od 1943 do listopada 1995 siedziba dowództwa Wywiadu Łączności Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych w Waszyngtonie, przeniesiona następnie do -> Fort Meade.

* Stany Zjednoczone

Szpiegostwo jest tak amerykańskie jak George Washington i George Bush - prezydenci, którzy byli zarazem zwierzchnikami wywiadu w przełomowych momentach historii USA. Washington założył wywiad wojskowy (Military Intelligence), który pomógł mu zwyciężyć w rewolucji amerykańskiej w latach 1775-1783. Bush natomiast, jako dyrektor Centrali Wywiadu (DCI), a następnie prezydent, nadzorował CIA, instytucję wyznaczoną do tajnej pracy w społeczeństwie. Washington i Bush nie byli jedynymi prezydentami zaangażowanymi bezpośrednio w działania wywiadowcze i tajne operacje. Gen. Andrew Jackson, bohater bitwy pod Nowym Orleanem w styczniu 1815, zapewnił sobie potajemnie pomoc znanego pirata Jeana Lafitte'a, stając się prekursorem późniejszych powiązań CIA z mafią, obserwowanych w latach sześćdziesiątych naszego stulecia. Theodore Roosevelt, będąc asystentem sekretarza marynarki wojennej, wysłał szyfrem 12 marca 1898 rozkaz porucznikowi G.L. Dyerowi, attache morskiemu ambasady USA w Madrycie. Rozpoczynająca się od słów: „Abrolhando geoselenic abtruppen” depesza nakazywała informować dowództwo Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych o hiszpańskich okrętach płynących do Hawany. Amerykański pancernik Maine został 15 lutego 1898 zatopiony w hawańskim porcie i wojna z Hiszpanią wisiała w powietrzu. Rozpoczęła się kilka miesięcy później.

Dla George'a Washingtona wywiad był kluczem do zwycięstwa rewolucji. Jej przywódca zachowywał się czasami jak —* oficer prowadzący. Osobiście wydawał instrukcje agentom, uczył korzystania z tajnopisu, tłumaczył oficerom wywiadu, że potrzebuje „materiałów wywiadowczych o sytuacji i liczebności przeciwnika -jaką gwardię, jakie ma wojska, w jakiej sile i gdzie rozmieszczone”. Znał również główne zasady pracy wywiadowczej:

Nie ma większej potrzeby przypominać, że w tak ważnym i niebezpiecznym procederze

potrzebne jest zachowanie jak największej ostrożności i dyskrecji.

Tajne akcje, wojna psychologiczna oraz operacje specjalne - to określenia, które weszły do użycia dużo później, ale Washington potrafił dostrzec znaczenie wykorzystania przeciwko wrogom oddziałów nieregularnych. W 1776 polecił podpułkownikowi Thomasowi Knowltonowi, bohaterowi bitwy pod Bunker Hill, sformować ochotniczą jednostkę zwiadu, której zadaniem było zbieranie informacji „w dzień i w nocy o tym, co na wodzie i na lądzie”. Oddział, zwany Knowlton Rangers, był pierwszą utworzoną oficjalnie organizacją amerykańskiego wywiadu wojskowego. W tym samym roku młody oficer Nathan Hale zgłosił się na ochotnika, że przedostanie się na tyły frontu i pozna zamiary Brytyjczyków. Wyprawa zakończyła się niepowodzeniem i Hale zawisł na brytyjskiej szubienicy. Jego legendarne bohaterstwo oraz dokonania oddziału Knowlton Rangers były pierwszym krokiem armii amerykańskiej w kierunku powołania własnej służby wywiadowczej.

29 listopada 1775 Kongres Kontynentalny powołał pierwszą w historii Stanów Zjednoczonych agencję zbierania informacji zagranicznych —* Komisję Tajnej Korespondencji (Committee of Secret Correspondence). Kongres zadeklarował, że wyłącznym zadaniem komisji jest utrzymywanie korespondencji z naszymi przyjaciółmi w Wielkiej Brytanii, Irlandii oraz w innych częściach świata.

W rzeczywistości jednak zadaniem komisji było zbieranie materiałów wywiadowczych. Jej przewodniczący Benjamin Franklin, był również przekonany o konieczności prowadzenia działalności wywiadowczej, co George Washington.

Do 1777 Washington utworzył służbę wywiadowczą, która prowadziła bezpośrednią korespondencję z działającymi w każdej kolonii patriotycznymi komitetami bezpieczeństwa oraz zorganizował strukturę pracy ze szpiegami. (Culpera siatka oraz major Benjamin Tallmadge) Washington, pełniąc funkcję prezydenta, przeprowadził młody naród amerykański przez rafa demokracji i storpedował pierwsze próby przejęcia kontroli nad wywiadem przez Kongres. W 1791 Kongres powołał komisję dochodzeniową, która miała zbadać przyczyny porażki ekspedycji amerykańskiej wysłanej przeciw In-

539

Stany Zjednoczone

dianom. Gabinet Washingtona uznał wówczas, że władza wykonawcza powinna ujawniać te dokumenty, które służą publicznemu dobru, ale winna odmówić ujawnienia dokumentów, które dobru publicznemu mogą przynieść szkodę.

Washington zgodził się współpracować z Kongresem i udostępnił żądane informacje, tworząc precedens, na który powoływano się w latach siedemdziesiątych XX wieku, podczas dochodzenia w sprawie tajnych operacji CIA.

W latach ekspansji świeżo utworzonych Stanów Zjednoczonych na zachód, poza łańcuch gór Cumberland, wojska wysłały na wpoi szpiegowskie ekspedycje: Lewisa i Clarka na północny zachód oraz Pike'a do Kolorado. Szef kolejnej ekspedycji za Góry Skaliste w 1822, kapitan Benjamin L.E. Bonneville, otrzymał rozkaz zebrania wiadomości o „wojownikach napotkanych szczepów i plemion”.

W wojnie 1812 wywiad wojskowy i —* wywiad marynarki wojennej (Naval Intelligence) odegrały niewielką rolę. Zabrakło generała Washingtona żądającego stale wiadomości o nieprzyjacielu. Rozpoznanie ograniczało się do lokalnych rekonesansów, prowadzonych przez odważnych ludzi znających okolicę.

Obie strony walczące w wojnie secesyjnej tworzyły siatki szpiegowskie, co nie było trudne, ponieważ po obu skłóconych stronach walczyli Amerykanie, a linia graniczna między Północą a Południem była trudna do wyznaczenia i stale się zmieniała. W działalności szpiegowskiej

konfederaci wykorzystywali często kobiety. Była wśród nich Belle Boyd, która wywiadła w pole słynnego Allana Pinkertona, eksperta kontrwywiadu unionistów. Była też Rosę Greenhow, zamożna dama prowadząca jeden z najbardziej eleganckich salonów w Waszyngtonie. Podczas częstych przyjęć prowadziła —* wywiad polityczny, zbierając informacje wśród gości i przekazując je dalej za pośrednictwem jednej z wielu działających w Waszyngtonie siatek konfederatów. (-> John Wilkes Booth, zabójca prezydenta Lincolna, był agentem jednej z nich). Pomimo ożywionej działalności agentów ani unioniści, ani konfederaci nie zbudowali formalnego wywiadu wojskowego wysokiego szczebla. Prywatny detektyw Pinkerton, który przerzucił się na szpiegostwo, oraz jego następca Lafayette C. Baker, określane są często jako szefowie wywiadu Unii, ale w rzeczywistości nie było żadnego szefa. Nie było również cywilnej organizacji wywiadowczej unionistów. Działało tylko wojskowe Biuro Informacji (Bureau of Information), utworzone przez generała majora George'a H. Sharpe'a.

Po zakończeniu wojny domowej siły lądowe i marynarka wojenna utworzyły stałe biura wywiadowcze (wywiad sił lądowych oraz wywiad marynarki wojennej). W 1882 sekretarz stanu John Watson Foster (dziadek Allena W. DuUesa, przyszłego dyrektora Centrali Wywiadu) wysłał attaches wojskowych do Londynu, —* Berlina, Paryża, Wiednia i Sankt Petersburga. Oficjalnie mieli zbierać książki i broszury w celu powiadomienia o nowych i ważnych publikacjach, wynalazkach lub ulepszeniach z dziedziny wojskowości. Z czasów wojny amerykańsko-hispańskiej (1898) datuje się legenda o „wiadomości dla Garcii”, przeniesionej przez oficera wywiadu amerykańskiego, porucznika Andrew S. Rowana, do dowódcy kubańskich rebeliantów, generała Calkta Garcii y Iniguesa.

Skomplikowana międzynarodowa operacja wywiadowcza zwana sprawą telegramu Zimmermanna (Zimmermanna telegram) doprowadziła do udziału Stanów Zjednoczonych w I wojnie światowej. Niemiecki minister spraw zagranicznych, Arthur Zimmermann, 16 stycznia 1917 wysłał szyfrowaną depezę do ambasadora Niemiec w Meksyku, ujawniając w niej plany rychłego rozpoczęcia nieograniczonej wojny podwodnej przeciwko żegludze amerykańskiej. Zimmermann polecił ambasadorowi przedłożyć władzom Meksyku propozycję sojuszu, w zamian za co Niemcy obiecały pomóc „w odbiciu straconych przez Meksyk terytoriów w stanach Teksas, Nowy Meksyk i Arizona”. Telegram został przechwycony, odczytany przez brytyjski wywiad marynarki wojennej (Pokój nr 40) i ujawniony władzom Stanów Zjednoczonych, co miało przekonać Amerykanów do wystąpienia przeciwko Niemcom. Zamiar się powiódł. Zwracając się do Kongresu 2 kwietnia 1917 o przyjęcie deklaracji wypowiedzenia wojny, prezydent Wilson zacytował telegram Zimmermanna jako świadectwo, że Niemcy „zamierzają wystąpić przeciwko naszemu pokojowi i bezpieczeństwu”.

Profesjonalizm Brytyjczyków w rozegraniu sprawy telegramu Zimmermanna wskazuje, że zdolności wywiadowcze Brytyjczyków przewyższały możliwości Stanów Zjednoczonych w tej dziedzinie. W chwili przystąpienia do wojny amerykański sztab generalny miał wprawdzie wydział wywiadu wojskowego, ale nie była to służba z prawdziwego zdarzenia. Dopiero dzięki pionierskim staraniom majora Ralpa H. Van Demana amerykański korpus ekspedycyjny utworzył Wydział Wywiadu Wojskowego (Military Intelligence Division). Van Deman stworzył również Policję Wywiadowczą Korpusu Ekspedycyjnego (Army's Corps of Intelligence Police) - w praktyce zbieranie przestępców, włóczęgów i szeregowych żołnierzy, których jedynymi kwalifikacjami była znajomość francuskiego. Patrolowali oni tereny frontowe, wyłapując szpiegów i sabotażystów.

Major Van Deman przeprowadził też pierwszą kampanię wywiadu wewnętrznego (Domestic Intelligence) w siłach lądowych, w ramach której żołnierze wspólnie z cywilami tropili w Stanach Zjednoczonych szpiegów i mężczyzn uchylających się od poboru. Kampania była

preludium do powojennych poszukiwań elementów wywrotowych oraz „czerwonych”.

Stany Zjednoczone

540

„Czerwoni” i szpiegdy

I wojna światowa zakończyła okres niewinności Stanów Zjednoczonych w sprawach wywiadu i działalności wywrotowej. Współczesne organizacje wywiadu i kontrwywiadu rozwinęły się w USA z instytucji i koncepcji powstałych w okresie „wielkiej wojny”. W pogoni za niemieckimi szpiegami i sabotażystami Departament Stanu, siły lądowe, marynarka wojenna i Departament Sprawiedliwości stworzyły własne organizacje wywiadowcze. Podstawę prawną dla tych inicjatyw stanowiła Ustawa o szpiegostwie (Espionage Act) z 1917, która uznała za nielegalne pomaganie wrogom Stanów Zjednoczonych. W 1918 wprowadzono jej uzupełnienie, zabraniające głoszenia w mowie i piśmie treści „zmierzających do skłaniania do oporu przeciwko Stanom Zjednoczonym lub gloryfikujących racje ich przeciwników”. Ustawa, do której z biegiem czasu wprowadzono wiele poprawek, stanowi nadal podstawowy akt prawny, określający zasady walki ze szpiegostwem. Nie uległo też zmianie zapisane w niej postrzeganie szpiegostwa jako zagrożenia ideologicznego.

W 1918 uchwalono Ustawę o buntach (Sedition Act) i rok później sędzia Sądu Najwyższego, Oliver Wendell Holmes, jr., ustanowił wytyczne, na podstawie których orzekano, kiedy realna lub wyimaginowana potrzeba ochrony bezpieczeństwa narodowego może wpływać ograniczająco na konstytucyjne prawo do swobody wypowiedzi. We fragmencie dotyczącym szpiegostwa sędzia Holmes stwierdził:

Kiedy naród prowadzi wojnę, wiele rzeczy, które mogą być wypowiedziane w czasie pokoju, stanowi poważną przeszkodę dla jego wysiłków, a więc ich głoszenie nie jest możliwe, dopóki walczą wojska tego narodu.

Kongres ma według Holmesa prawo przedkładania interesów narodu ponad interesy obywatela w sytuacji, gdy absolutna swoboda wypowiedzi stwarza oczywiste zagrożenie. Opinia ta wielokrotnie odbijała się echem, zwłaszcza w latach zimnej wojny, kiedy uzasadniano nią nadużycia władzy wykonawczej.

Krótko po wojnie, pod presją społeczeństwa przerażonego „czerwonym” niebezpieczeństwem i groźbą przeniesienia się do Ameryki rewolucji bolszewickiej, Departament Sprawiedliwości stał się głównym ośrodkiem walki z osobami podejrzanymi o szpiegostwo i działalność wywrotową. Biuro Dochodzeniowe (Bureau of Investigation - BOI) departamentu było najważniejszą bronią Stanów Zjednoczonych, użytą przeciwko szpiegom. Korzystało ono z pomocy Biura Wywiadu Marynarki Wojennej (Office of Naval Intelligence - ONI). Pod kierownictwem młodego i agresywnego dyrektora J. Edgara Hoovera BOI ścigało „czerwonych” oraz obcokrajowców z wyjątkową zjadłością. Energia ta nie osłabła, kiedy BOI przekształcono w FBI.

W opisywanym okresie pojawili się w USA agenci radzieccy. Po przejęciu władzy przez bolszewików w 1917 Stany Zjednoczone zerwały z Rosją stosunki dyplomatyczne. W latach dwudziestych interesy radzieckie w Stanach reprezentował Amtorg, którego założycielem był między innymi —* Feliks Dzierżyński. Amtorg prowadził działalność handlową, ale również szpiegowską. Wielu urzędników było funkcjonariuszami wywiadu, starającymi się zdobyć amerykańskie tajemnice przemysłowe i wojskowe oraz zwerbować agentów, zwłaszcza wśród członków Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych.

Po uznaniu rządu ZSRR przez Stany Zjednoczone, w 1933, radzieccy attaches wojskowi dołączyli do cywilnych towarzyszy starających się przeniknąć amerykańskie tajemnice. Szef operacji morskich, admirał William H. Standley, skarżył się:

Rosyjscy attaches wojskowi, morscy i handlowi zbierają wszystko - egzemplarze magazynów

technicznych i handlowych, profesjonalne pisma wojskowe i o tematyce morskiej, plany i rysunki techniczne, dosłownie wszystko - od śrubek i gwoździ po pralki, traktory i kombajny żniwne.

(Standley był od lutego 1942 do października 1943 ambasadorem Stanów Zjednoczonych w Moskwie).

Tajemnice amerykańskie starała się zdobyć także Japonia, której chodziło przede wszystkim o sekrety dotyczące marynarki wojennej i jej baz morskich. Już w 1912, kiedy nowy pancernik Arkansas zawinął do Panamy, wioząc prezydenta Tafta przeprowadzającego inspekcję Strefy Kanału Panamskiego, oficer marynarki wojennej bacznie obserwował japońskich kelnerów, fryzjerów i rybaków.

Podejrzewaliśmy, że niektórzy z nich są szpiegami, ale przeważała ogólna opinia streszczająca się w słowach: „no i co z tego”.

Całkiem odmienny pogląd reprezentował John A. Gade, nowojorski bankier i były attache morski, który w 1929 spotkał się z oficerem do spraw wywiadu z lokalnego okręgu marynarki wojennej, żeby omówić koncepcję „pewnego rodzaju centralnej agencji wywiadowczej”, podległej bezpośrednio prezydentowi Hooverowi. W swej propozycji Gade podkreślał, że w porównaniu z innymi Amerykanie „są amatorami tam, gdzie kiedyś byli mistrzami”. Proponował utworzenie w ramach Departamentu Stanu „Służby Wywiadu Narodowego” pod kierownictwem „naczelnego oficera centrali”, który miał pełnić rolę „najważniejszej osi koła informacji”.

Centralistyczna koncepcja stłumiona została sprzeciwami szefów wywiadów wojskowych.

Ponadto ani prezydent Hoover, ani sekretarz stanu Henry L. Stimson nie byli zainteresowani rozwojem wywiadu. Departament Stanu miał wprawdzie komórkę zwaną Wydziałem Wywiadu Zagranicznego, ale jej głównym zajęciem było

541

Stany Zjednoczone

rozpowszechnianie wśród urzędników państwowych i kongresmanów „materiałów o wartości informacyjnej”, zaczerpniętych z jawnych źródeł zagranicznych. Departament Wojny dysponował —* Czarnym Gabinetem, grupą kryptoanalityków, zorganizowaną w 1913 przez Herberta O. Yardleya. Działała ona aktywnie w latach I wojny światowej i funkcjonowała aż do momentu, kiedy jej istnienie odkrył Stimson. Orzekł ponoć, że „dżentelmeni nie czytają cudzych listów”, i skasował fundusze przeznaczone na utrzymanie Czarnego Gabinetu. (Armia utrzymywała nadal własną komórkę kryptologiczną).

Zainteresowania Biura Wywiadu Marynarki Wojennej (ONI) nie wykraczały w zasadzie poza problemy zagranicznych flot wojennych i handlowych. ONI nie analizowało zebranych informacji, których głównym źródłem byli attaches morscy. Jeden z nich zapamiętał dobrą radę, że zajmowanie się „podejrzaną działalnością” nie wpłynie dobrze „ani na karierę, ani reputację”.

-> G-2, jak popularnie zwano ->Wywiad Sił Lądowych (US Army Intelligence), wyraźnie się kurczyło. W 1922 zatrudniało 90 osób, w 1929 już tylko 74, a w 1936 zaledwie 66.

W maju 1940 brytyjska Służba Bezpieczeństwa (MI5) odkryła, że szyfrant ambasady amerykańskiej w Londynie Tyler Kent wynosi kopie stenogramów transatlantyckich rozmów prezydenta Roosevelta z premierem Churchillem i przekazuje je proniemieckiej organizacji. Kenta aresztowano. Kiedy dowiedział się o tym Departament Stanu, poprosił o pomoc G-2, ale odpowiedziano mu, że wywiad sił lądowych nie jest w stanie „zagwarantować usługi”. Zwrócono się wobec tego do FBI. Zanim jednak zdążyło zająć się sprawą, Brytyjczycy osadzili Kenta i zamknęli w więzieniu.

Od OSS do CIA

Japoński atak na Pearl Harbor 7 grudnia 1941 unaoczniał amerykańskim przywódcom

politycznym i wojskowym nieprawdopodobny bałagan panujący w wywiadzie - nieskoordynowanym, skłóconym środowisku borykającym się z kłopotami finansowymi i brakiem personelu. Wśród krytycznych ocen pracy wywiadu, któremu zarzucano, że nie ostrzegł przed atakiem, zapomniano niemal, iż kryptolodzy odnieśli sukces, odczytując niektóre kody japońskie. Wkrótce zaczęli też dostarczać biuletyn o trafnej nazwie „Magie”, zawierający materiały pochodzące z dekryptażu japońskich depech radiowych. Dostęp do informacji, zawartych w tajnej korespondencji wroga, pomógł Stanom Zjednoczonym wygrać wojnę. (Edwin T. Layton, Theodore S. Wilkinson, William F. Friedman)

„Dobrze, że mi to podsunąłeś” - oświadczył prezydent Roosevelt Williamowi J. Donovanowi o 2.00 w nocy 8 grudnia 1941. W lipcu 1941 Roosevelt powołał Biuro Koordynatora Informacji (Office of Coordi-

nator of Information - OCI) czyli pierwszą organizację wywiadowczą niezależną od władz wojskowych. Szefem mianował Donovana, który wyróżnił się odwagą podczas I wojny światowej. W czerwcu 1942 OCI zostało przekształcone w Biuro Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS), nadal pod kierownictwem Donovana.

OSS zajmowało się wywiadem i tajnymi operacjami dywersyjnymi. Zbierało i analizowało informacje, szkoliło partyzantów i prowadziło akcje dywersyjne. Podwójna misja szpiegowsko-sabotażowa stała się wzorem dla CIA, którą zorganizowano na fundamencie OSS.

W czasie, kiedy OSS działało na własną rękę, słuchając jedynie rozkazów Donovana, wojskowi pracowali nad sposobami skoordynowania prac placówek wywiadowczych poszczególnych rodzajów wojsk. W efekcie powstał Połączony Komitet Wywiadu (Joint Intelligence Committee), którego członkami zostali przedstawiciele komórek wywiadowczych sił lądowych, marynarki wojennej, Departamentu Stanu, Zagranicznej Administracji Gospodarczej oraz OSS.

Biuro Służb Strategicznych stworzono, kierując się koncepcją wprowadzenia absolwentów najlepszych uniwersytetów do pracy wywiadowczej, tradycyjnie opartej na działalności attaches wojskowych. Robin W. Winks, profesor uniwersytetu Yale, odnotował w *Cloak & Gown* (1987): Podczas II wojny światowej wielokrotnie się zdarzało, że ludzie z Biura Służb Strategicznych, którzy nie ukończyli ani Yale, ani innego znanego uniwersytetu, byli świadkami, jak gdzieś w głąsży południowej lub południowo-wschodniej Azji czy Afryki spotykali się oficerowie wywiadów Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Wszystko jedno, czy pracowali za biurkiem, czy też wracali z operacji za linią frontu - kończyli radosne spotkanie, biorąc się za rękę i śpiewając tę samą studencką pieśń.

Dyrektor FBI Hoover oraz wyżsi oficerowie wywiadu wojskowego zwalczali OSS. Ludzie Donovana potrafili prowadzić akcje szpiegowskie i sabotażowe na tyłach wroga w Afryce Północnej, w Europie i na teatrze wojennym obejmującym Chiny, Birmę i Indie. Nie byli jednak przygotowani do walk na Pacyfiku. Natomiast na teatrze obejmującym południowo-zachodni Pacyfik (włącznie z Filipinami) gen. Douglas MacArthur zorganizował wcześniej własną służbę wywiadowczą Sojusznicze Biuro Wywiadu (Allied Intelligence Bureau). Hoover był również niechętny temu, co uważał za ingerencję wywiadu brytyjskiego. (Brytyjskie Biuro Koordynacji Bezpieczeństwa British Security Coordination), (Duško Popów, -> William Stephenson) Terytoria Stanów Zjednoczonych i Ameryki Łacińskiej Hoover uznawał za „teren łowiecki” FBI, a Biuro szybko rozwijało nowe umiejętności.

Stany Zjednoczone

542

(William Colepaugh, Duquesne Frederick J., -> Erich Gimpel, -> William G. Sebold)

Nowojorska sekcja FBI, zajmująca się wywiadem radzieckim, prowadziła dyskretną obserwację szpiegów operujących z agenturalnego gniazda, jakim był konsulat ZSRR. Aresztowania

radzieckich szpiegów zdarzały się rzadko, ponieważ władze USA nie chciały drażnić sojusznika. Jednym z niewielu aresztowanych w latach czterdziestych był Gaik Owakimian, oficer, który już w latach trzydziestych prowadził agentów radzieckich w Ameryce Północnej.

Rozmiar radzieckiej penetracji ujawniony został w pełni dopiero po zakończeniu wojny, kiedy zbiegł szyfrant ambasady ZSRR w Ottawie Igor S. Guzienko. Dostarczył on informacje demaskujące -> siatkę szpiegów atomowych, do której obok Juliusa Rosenberga, jego żony Ethel oraz innych Amerykanów należeli Brytyjcy uczeni Klaus Fuchs i Alan Nunn May. W 1939 -> Służba Wywiadu Łączności (Signal Intelligence Service - SIS) Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych zaczęła archiwizować przechwycone szyfrogramy radzieckie, nadawane w korespondencji między Stanami Zjednoczonymi a Moskwą. Rozpoczęty w 1943 program kryptologiczny o kryptonimie Venona doprowadził do złamania szyfru i odczytania depeesz. Pierwsze urywki raportów radzieckich oficerów wywiadu, wysłane z Nowego Jorku do przelożonych w Moskwie, kryptolodzy odczytali latem 1946. W grudniu 1946 złamano szyfr, którym dwa lata wcześniej nadano do Moskwy depeeszę zawierającą listę naukowców amerykańskich, uczestniczących w programie budowy bomby atomowej.

Początek zimnej wojny

29 sierpnia 1945 w pobliżu koreańskiej miejscowości Hamhung radzieckie myśliwce ostrzelały i zmusiły do lądowania amerykański bombowiec B-29 Superfortress, który zrzucił zaopatrzenie dla amerykańskich jeńców wojennych. II wojna światowa zakończyła się zaledwie przed 15 dniami. Załoga bombowca nie wiedziała, że rozpoczęła właśnie zimną wojnę.

Nad Europą Wschodnią zapadła „żelazna kurtyna”. Stany Zjednoczone poczęły tworzyć olbrzymi aparat wywiadowczy. Donovan naciskał prezydenta Trumana, żeby wokół OSS zbudować agencję wywiadowczą niezależną od wywiadu wojskowego. Truman opierał się. Z jego polecenia OSS zostało rozwiązane 1 października 1945. Wydział Studiów i Analiz OSS oddano do dyspozycji Departamentu Stanu, a sekcje kontrwywiadu i operacji specjalnych przekształcono w Jednostkę Służb Strategicznych (Strategic Services Unit - SSU), podległą Departamentowi Wojny.

Rozwiązanie OSS nie zażegnało biurokratycznej wojny o kontrolę nad wywiadem, prowadzonej przez

służby wojskowe, Departament Stanu i FBI. W styczniu 1946 Truman powołał Grupę Centrali Wywiadu (Central Intelligence Group). Jej szefem został Sidney W. Souers, pochodzący ze stanu Missouri, podobnie jak prezydent. Dyrektor Centrali Wywiadu nie miał wiele pracy, ale jego nieliczny sztab wydawał codziennie przegląd materiałów wywiadowczych, z którego Truman był bardzo zadowolony.

Inspirowany przez Związek Radziecki kryzys w Turcji, przewrót w Czechosłowacji oraz wojna domowa w Grecji były wyzwaniem dla Stanów Zjednoczonych realizujących „doktrynę Trumana”, w której prezydent obiecywał, że Amerykanie udzielać będą pomocy „wolnym narodom opierającym się próbom podporządkowania”. Kolejnym krokiem Trumana było podpisanie 26 lipca 1947 Ustawy o bezpieczeństwie narodowym (National Security Act), na mocy której powołano Radę Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council - NSC), Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych (dotychczas lotnictwo było częścią wojsk lądowych) oraz CIA.

Tajne operacje stały się ważnym instrumentem polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych. Rada Bezpieczeństwa Narodowego rozpowszechniła wśród najważniejszych doradców Trumana ściśle tajną dyrektywę zezwalającą na wykorzystanie przeciwko wrogim państwom propagandy, wojny gospodarczej (...) sabotażu (...) wywrotowej dywersji, łącznie z udzielaniem poparcia podziemnym ruchom oporu.

Postanowiono, że tajne operacje prowadzone będą przez Biuro Koordynacji Polityki (Office of Policy Coordination - OPC), znajdujące się administracyjnie wewnątrz CIA, ale nadzorowane przez Departament Stanu i Pentagon. -> Frank G. Wisner, weteran OSS, objął kierownictwo tajnych operacji prowadzonych od Albanii po Koreę, która miała stać się niebawem terenem działań wojennych.

CIA nie zdołała przewidzieć północnokoreańskiego ataku na Koreę Południową w czerwcu 1950. Niepowodzenie to doprowadziło do reorganizacji, w wyniku której rozpoczęto wydawanie faktograficznych analiz zwanych Narodowymi Ocenami Wywiadowczymi (National Intelligence Estimates - NIE). Otrzymywał je prezydent Truman oraz jego następcy w Białym Domu. Oceny powstawały w Zarządzie Wywiadu, natomiast tajne operacje specjalne podlegały Zarządowi Planowania (przemianowanemu później na Zarząd Operacyjny), który wchłonął OPC.

Tajne operacje stały się zagrożeniem dla tradycyjnego mechanizmu równowagi między władzą ustawodawczą a wykonawczą. (Później miały też wpływ na władzę sądowniczą). CIA dawała władzy wykonawczej - przede wszystkim Białemu Domowi i Radzie Bezpieczeństwa Narodowego - możliwość tajnego działania,

543

Stany Zjednoczone

wychodzącego poza wyznaczone uprawnienia kontrolne Kongresu. Zaczęły mnożyć się nielegalne podsłuchy. FBI założyło podsłuch w kilku tysiącach telefonów oraz zainstalowało ponad 2 tysiące elektronicznych urządzeń podsłuchowych, tak zwanych pluskiew.

Podczas krucjaty przeciwko komunistom, podsycanej przez poszukiwanie „czerwonych” we władzach przez senatora Josepha McCarthy'ego, często dopuszczano się gwałcenia praw człowieka. Wracala koncepcja „oczywistego zagrożenia”. W 1948 Departament Sprawiedliwości, uzbrojony w ustawę Smitha zakazującą podburzania do obalenia władzy siłą, rozpoczął operację przeciwko Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych.

Mamy dzisiaj wielu komunistów w Ameryce - stwierdził w kwietniu 1949 prokurator generalny J. Howard McGrath. - Są wszędzie: w fabrykach, w biurach, u rzeźnika, na rogach ulic, w przedsiębiorstwach prywatnych. A każdy z nich niesie w sobie zarazek społecznej śmierci.

FBI aresztowało 145 osób z aparatu kierowniczego Komunistycznej Partii Stanów

Zjednoczonych. Znaczną część wyroków skazujących - z łącznej ich liczby 109 - uzyskano w procesach, w których w charakterze świadków strony rządowej zeznawali informatorzy FBI wprowadzeni w szeregi partii. Najskuteczniejszej penetracji partii dokonali informatorzy, którzy spotykali się regularnie z radzieckimi przywódcami w Moskwie. (Solo)

Jeden z kongresmanów zgłosił projekt ustawy zobowiązującej bibliotekarza Kongresu do sporządzenia listy książek, które można uznać za wywrotowe. Podczas przesłuchań na forum komisji kongresowych w świątłach telewizyjnych jupiterów doszukiwano się komunistów na uniwersytetach, w kościołach i związkach zawodowych.

Aktor Ronald Reagan, który w FBI miał kryptonim T-10, składał zeznania na temat komunistycznej infiltracji Hollywood. Ludzie z przemysłu rozrywkowego, którzy w czasie przesłuchań odmawiali odpowiedzi, zasłaniając się piątą poprawką do konstytucji, zostali napiętnowani jako „piątopoprawkowi komuniści” i wpisani na czarne listy w radiu i telewizji. Kongresman Richard M. Nixon trafił na pierwsze strony gazet, ścigając Algera Hissa, byłego urzędnika Departamentu Stanu oskarżonego o szpiegostwo przez —♦ Whittakera Chambersa. Poza granicami Stanów Zjednoczonych CIA dysponowała tak potężnymi środkami, że wydawała się wszechmocna. (Budżet Agencji rozbity był na fundusze ukryte w generalnych wydatkach innych agencji i departamentów rządowych. Kongres wyłączył również CIA spod przepisów zobowiązujących instytucje rządowe do ujawniania „funkcji, nazwisk, oficjalnych tytułów,

wysokości płac i liczby personelu"). Utajnieni oficerowie operacyjni CIA zorganizowali zamachy stanu

w Egipcie (1952), Iranie (1953) oraz Gwatemali (1954). Poprzez konta fundacji CIA finansowała potajemnie różne instytucje i organizacje - m.in. znane pismo społeczno-kulturalne „Encounter”, redagowane przez brytyjskiego poetę Stephena Spendera; Narodowe Zrzeszenie Studentów; Stowarzyszenie Amerykańskich Gazet. W celu zademonstrowania twórczej i intelektualnej swobody amerykańskich artystów CIA szczerze i potajemnie subsydiowała wystawy przedstawicieli awangardy: Jacksona Pollocka, Roberta Motherwella, Willema de Kooninga oraz Marka Roth-ko. Amerykańskie społeczeństwo zachęcane było do składania datków na Radio Wolna Europa, które utrzymywane pozornie z funduszy prywatnych, w rzeczywistości kierowane było przez CIA.

—◆ NSA podsłuchiwała transmisje radiowe na całym świecie. W ramach programu wywiadu wewnętrznego (Domestic Intelligence) o kryptonimie Shamrock kontrolowano zagraniczne telegramy i rozmowy telefoniczne obcokrajowców przebywających w USA oraz obywateli i firm amerykańskich. Naukowcy CIA uczestniczący w tajnym programie MKULTRA eksperymentowali z metodami „prania mózgu” i testowali na nieświadomych tego pacjentach LSD oraz inne substancje halucynogenne.

W celu zebrania bliższych danych o radzieckich technologiach i obiektach wojskowych Truman, a później Eisenhower zezwolili na ograniczone przeloty samolotów rozpoznawczych nad terytorium ZSRR. (Niektóre loty prowadzone były przez załogi brytyjskie). W tajnym wydziale zakładów lotniczych Lockheeda, zwanym Skunk Works, konstruowano pod nadzorem CIA samoloty rozpoznawcze U-2 o wyjątkowo wysokim pułapie operacyjnym. Niemal natychmiast po pierwszych lotach doświadczalnych U-2 przystąpiono do prac studyjnych nad samolotem rozpoznawczym drugiej generacji SR-71 Black-bird, który osiągał trzykrotną prędkość dźwięku (3Ma) i był najszybszym samolotem latającym w atmosferze. Zdając sobie sprawę z nieuchronności pojawienia się środków zwalczania samolotów rozpoznawczych, jeszcze w czasach administracji Eisenhowera rozpoczęto projektowanie satelitów rozpoznawczych. Eisenhower uważał, że tylko dokładny wywiad lotniczy (Over-head Intelligence) nad ZSRR może ustrzec Stany Zjednoczone przed „nuklearnym Pearl Harbor”.

Eisenhower zaakceptował też tajną propozycję CIA przygotowania desantu na Kubę i obalenia rewolucyjnego przywódcy Fidela Castro. Desant mieli przeprowadzić wyszkoleni przez CIA partyzanci, zwerbowani w środowiskach uciekinierów z Kuby mieszkających na Florydzie. W chwili objęcia urzędu prezydenckiego przez następcę Eisenhowera, Johna F. Kennedy'ego, prywatna armia CIA liczyła już 1400 ludzi. Inwazja w Zatoce Świń, 17 kwietnia 1961, zakończyła się kompletnym fiaskiem (Kuba). Obsesja Kennedy'ego na punkcie ku-

Stany Zjednoczone

544
bańskiego przywódcy sprawiła, że prezydent polecił CIA przeprowadzić operację Mangoose, gigantyczną akcję sabotażową, która miała doprowadzić do przewrotu politycznego na wyspie lub dokonania - z pomocą mafii

- zamachu na życie Fidela Castro.

Drugi rok prezydentury Kennedy'ego przyniósł kubański kryzys raketowy, który zagroził światu konfliktem nuklearnym. Operujące na dużej wysokości samoloty U-2 oraz na małej wysokości — * F8U Crusader i F-101 Voodoo odniosły wielki sukces, dostarczając fotograficzny materiał wywiadowczy, świadczący o radzieckich próbach wzniesienia na Kubie wyrzutni pocisków raketowych zdolnych osiągnąć Stanów Zjednoczonych. Wywiad amerykański nie wykrył jednak, czy na Kubę przywieziono już głowice nuklearne, ani też nie potrafił ustalić rozmiarów

radzieckich konstrukcji wojskowych.

Interwencja Kongresu

CIA i NSA były od początku wyłączone spod wszelkiej kontroli, z wyjątkiem departamentów Stanu i Obrony. Cała —* Wspólnota Wywiadów (Intelligence Community), obejmująca także Agencję Wywiadu Obronnego (Defense Intelligence Agency - DIA), Narodowe Biuro Rozpoznania (National Reconnaissance Office

- NRO), FBI oraz inne agencje, była w zasadzie wolna od kontroli Kongresu. Wyjątek stanowił dokument Eastlanda (Eastlanda dokument) czyli ocena szkód wyrządzonych w amerykańskim programie badań jądrowych przez radzieckiego szpiega Donalda Macleana. Raport ten sporządzono na żądanie senatora Jamesa Eastlanda, przewodniczącego senackiej podkomisji bezpieczeństwa wewnętrznego.

Rozczarowanie przebiegiem wojny wietnamskiej (—♦ Pentagonu dokumenty, Wietnam) oraz ujawnienie afery Watergate zwróciło uwagę Kongresu na tajne operacje wywiadu. Poprawka Hughesa-Ryana z 1974 do Ustawy o pomocy zagranicznej (Foreign Assistance Act) zobowiązywała prezydenta do informowania stosownych komisji Kongresu o każdej tajnej operacji. W 1976 prezydent Gerald Ford poparł koncepcję utworzenia komisji nadzorczej Kongresu. Ford wydał również dyrektywę zabraniającą stosowania zabójstw jako instrumentu politycznego.

Przejawem objęcia wywiadu kontrolą były dochodzenia Komisji Churcha (Churcha Komisja) oraz Komisji Pike'a (Pike'a Komisja), które ujawniły ciemne strony działalności CIA (Family Jewels). W rezultacie tych dochodzeń powołano Nadzwyczajną Komisję Senacką do spraw Wywiadu (Senate Select Committee on Intelligence) oraz Stałą Komisję do spraw Wywiadu Izby Reprezentantów (House Permanent Committee on Intelligence). Uchwalona w 1981 Ustawa o autoryzacji operacji wywiadowczych (Intelligence Authorization Act) zawierała specjalną procedurę informowania

o tajnej działalności wywiadowczej. CIA została zobowiązana do powiadamiania o swych operacjach przewodniczącego i wiceprzewodniczącego odpowiednich komisji oraz liderów większości w Senacie i Izbie Reprezentantów. Tryb powiadamiania określono terminem „ustalenia”, który zmieniono później na „ustalenia prezydenckie”. Określał on sposoby informowania w „rozsądnym czasie” po rozpoczęciu tajnej operacji. Kwestia, co należy rozumieć pod pojęciem „rozsądny czas”, prowokowała kontrowersje.

Ustalona procedura została pogwałcona przez —* Williama J. Caseya, dyrektora Centrali Wywiadu w czasie prezydentury Ronalda Reagana. Casey nie powiadomił we właściwy sposób komisji o tajnych operacjach zaminowania portów w Nikaragui oraz o próbach udzielenia pomocy partyzantom Contras, usiłującym obalić pochodzący z wyboru lewicowy rząd Nikaragui. Senator Barry Goldwater napisał wówczas do Caseya:

Usiłowałem znaleźć określenie, które oddałoby najlepiej moje odczucia na wieść, że prezydent zatwierdził zaminowanie niektórych portów w Ameryce Środkowej, i doszedłem do wniosku, że po prostu byłem oburzony!

Niezadowolenie Kongresu, wyrażone przez Goldwatera, doprowadziło do dalszego ograniczenia uprawnień administracji Reagana w prowadzeniu tajnych operacji CIA w Nikaragui.

Konsekwencją tych ograniczeń stała się afera Iran-Contras.

Notowania amerykańskiego wywiadu spadły najniżej w latach osiemdziesiątych. Poza perturbacjami związanymi z aferą Iran-Contras, nadszedł jeszcze rok szpiegów, czyli 1985, w którym wykryto trzy poważne siatki szpiegowskie. Ich istnienie stawiało pod znakiem zapytania sprawność amerykańskiego kontrwywiadu. Zanim feralny rok dobiegł końca, aresztowano dziesięciu Amerykanów, a jedenasty wymknął się FBI i przebywał w Moskwie.

Niektórzy zastanawiają się, czy tak wielka liczba aresztowanych szpiegów oznacza, że zabraliśmy się ostro do ich poszukiwania, czy też, że jest obecnie więcej szpiegów. Moja odpowiedź na oba te pytania jest identyczna: tak

- stwierdził Ronald Reagan w grudniu 1985.

Spora liczba radzieckich szpiegów wykrytych w latach osiemdziesiątych, a także zdemaskowanie Jonathana Pollarda, który sprzedawał tajne dokumenty Izraelowi, uzasadnia trafność określenia dekada szpiegów. (Szpiegów dekada)

Poszukiwanie celu

Technologiczny rozwój rozpoznania satelitarnego, zapoczątkowany w latach prezydentury Dwighta Eisenhowera, umożliwił weryfikację porozumień rozbrojeniowych. Proces rozbrojeniowy, prowadzący od jednego traktatu do drugiego, ograniczał konflikty zimnej wojny. Prezydent Ronald Reagan, a potem były szef

545

Sterylizacja

wywiadu, prezydent George Bush doszli do wniosku, że mogą układać się z radzieckim przywódcą Michaiłem Gorbaczowem. Wycofanie wojsk radzieckich z Afganistanu złagodziło napięcie i zakończyło tajną operację CIA, która dostarczała broń partyzantom afgańskim walczącym z armią ZSRR. Po obaleniu muru berlińskiego w październiku 1990 było już wiadomo, że zimna wojna dobiega końca, a los ZSRR jest przesądzony.

Szpiegzy jednak działali nadal. Aresztowanie w lutym 1994 Aldricha H. Amesa z kontrwywiadu CIA świadczy o tym, że wojna wywiadów trwała. Ceną zdrady Amesa było życie co najmniej 10 agentów amerykańskich. Był on agentem okresu przejściowego - rozpoczął karierę, pracując dla wywiadu ZSRR, a kiedy FBI założyło mu kajdanki, miało do czynienia ze szpiegiem rosyjskim. CIA zbyt późno odkryła, że Ames dysponował dodatkowymi źródłami pieniędzy. Z pensji nie mógłby kupić Jaguara XJ6 za 40 tysięcy dolarów oraz domu za 540 tysięcy. (W 1996 Kongres nadał obywatelstwo Stanów Zjednoczonych wdowom i sierotom po agentach amerykańskich zdradzonych przez Amesa i straconych przez władze radzieckie).

Zimna wojna dawała wywiadowi Stanów Zjednoczonych i ZSRR jasno określoną rację istnienia. Po jej zakończeniu rozpoczęto poszukiwania nowych zadań. Najczęściej była to walka z terroryzmem, handlem narkotykami oraz szpiegostwem przemysłowym. Ponadto CIA przeprowadziła kilka tradycyjnych operacji wywiadowczych na rzecz sił pokojowych USA oraz ONZ, działających w Somali, Bośni i na Haiti.

Senacka Komisja do spraw Wywiadu uznała, że potrzebne są bardziej radykalne zmiany niż znalezienie nowej racji bytu. Uznano, że nieudolność ujawniona przez sprawę Amesa „sugeruje potrzebę fundamentalnych zmian w CIA”. Miał je wprowadzić —* John Deutch, nowy dyrektor Centrali Wywiadu. Uzyskał kredyt zaufania Kongresu w głosowaniu nad budżetem CIA na rok 1996, zwiększonym o 6,3 procenta czyli do około 30 miliardów dolarów.

Deutch zapowiadał reorganizację i zaostrzenie kontroli nad całą Wspólnotą Wywiadów, ale szczerość tych zamiarów podważyło pytanie postawione publicznie przez —» Thomasa Polara, byłego szefa placówki CIA w Sajgonie: „Co tajne służby mają w obecnych czasach do roboty?” Wydaje się, że nikt nie potrafi jednoznacznie odpowiedzieć na to proste pytanie.

Star

Siatka szpiegów atomowych

Stasi

MfS

Stephenson William, sir (1896-1989)

Dyrektor Brytyjskiego Biura Koordynacji Bezpieczeństwa (British Security Coordination - BCS)

w Stanach Zjednoczonych.

Urodzony w Kanadzie. W czasie I wojny światowej służył w Royal Canadian Engineers na froncie zachodnim. W 1915 został zatruty gazami bojowymi i ewakuowany do Anglii, a po rekonwalescencji przeniesiony do Royal Flying Corps jako pilot myśliwski (26 zestrzeleń). Stracony nad terytorium niemieckim, dostał się do niewoli, z której zbiegł.

Po wojnie wybrał karierę przedsiębiorcy, prowadząc rozliczne interesy, zwłaszcza w dziedzinie radiokomunikacji i awiacji, co nie przeszkodziło mu zdobyć tytułu mistrza świata wagi lekkiej w boksie amatorskim. W 1934, pilotując zbudowaną w jednej z jego fabryk maszynę własnego projektu, zdobył King's Cup w wyścigach samolotowych. W latach trzydziestych często odwiedzał niemieckie zakłady przemysłu lotniczego, z tego też okresu datują się jego pierwsze związki z MI6, której dostarczał informacji na ich temat.

W maju 1940 premier Churchill mianował go swym osobistym wysłannikiem przy prezydencie Roosevelt-cie, powierzając mu zarazem misję utworzenia przedstawicielstwa brytyjskich służb wywiadowczych w Stanach Zjednoczonych (oficjalnie wydziału paszportowego) - BSC.

Powstanie i działalność BSC spotkały się w Stanach Zjednoczonych z silną opozycją cieszących się w latach 1940-1941 znacznymi wpływami izolacjonistów amerykańskich, co równoważone jednak było przez poparcie, jakiego udzielał mu prezydent Roosevelt oraz William Donovan, a początkowo również dyrektor FBI J. Edgar Hoover. W latach późniejszych stosunki Hoovera ze Stephensonem wyraźnie się pogorszyły (Popov Duško).

Nobilitowany po wojnie, Stephenson kontynuował współpracę z wywiadem także w okresie zimnowojen-nym - zaangażowany był m.in. w sprawę Igora Gu-zienki.

Autor autobiograficznych książek A Man Called In-trepid (1976) i Intrepid's Last Case (1983).

Bohater powieści H. Montgomery'ego Hyde'a The Quiet Canadian (1962). Stephenson posługiwał się pseudonimem Intrepid.

Station X

-> Bletchley Park

Sterylizacja

Usunięcie z materiałów używanych w operacji tajnej wszelkich znaków szczególnych, wskazujących na powiązania z państwem lub organizacją, która operację prowadzi.

Steve Brody

546

Steve Brody

Plan marynarki amerykańskiej, polegający na użyciu samolotów rozpoznania fotograficznego F2H-2P Banshee do lotów nad potencjalnymi celami ataku jądrowego w Związku Radzieckim.

Brak fotografii lotniczych Kaukazu, Krymu i Ukrainy skłonił w latach 1951-1952 oficerów wywiadu marynarki w amerykańskiej 6 Flocie na Morzu Śródziemnym do podjęcia planów rozpoznania powietrznego nad tymi obszarami.

Lotniskowce 6 Floty miały wśród planowanych zadań przeprowadzenie ataku na cele w wymienionych obszarach z użyciem broni jądrowej. Według ówczesnego oficera wywiadu floty, kapitana Williama C. Chapmana

fotografie, jakimi dysponowała nasza strona, to były niemieckie materiały z czasów II wojny światowej. (...) Większość zdjęć wykonano zimą i jedyne, co na nich można było dostrzec, to białe obszary, poprzecinane tu i ówdzie torami kolejowymi.

Mając na względzie uderzenie jądrowe floty, pisał:

Prawdopodobieństwo trafienia w radziecki cel przez samoloty AJ Savage było praktycznie zerowe; zasadniczą przeszkodą był brak danych fotograficznych.

Planowano wysłanie co najmniej czterech samolotów rozpoznania fotograficznego F2H-2P z

lotniskowca w pobliżu Salonik na Morzu Egejskim. W ramach misji samoloty te miały lecieć przez cztery godziny nad terytorium Związku Radzieckiego w celu zdobycia niezbędnych danych. Projekt przeprowadzenia tej ściśle tajnej operacji doręczono bezpośrednio do Waszyngtonu w maju 1952. Wymagała ona osobistego zatwierdzenia przez prezydenta Trumana, jednakże sekretarz obrony Robert Lovett odmówił przedłożenia projektu prezydentowi, w związku z czym misję odwołano.

(Człowiek o nazwisku Steve Brody był właścicielem nowojorskiego szynku. W 1886 założył się, że skoczy z Mostu Brooklińskiego. Od tego czasu określenie „numer Brody'ego” było synonimem podjęcia ryzykownej akcji).

Stevens H.R., mjr

Oficer brytyjskiej Tajnej Służby Wywiadowczej (MI6), uprowadzony razem z kpt. Payne'em Bes-tem, 9 listopada 1939 przez funkcjonariuszy wywiadu niemieckiego z przygranicznej miejscowości w Holandii —* Venlo.

Stieber Wilhelm (1818-1882)

Doradca kanclerza Bismarcka; z jego inicjatywy wywiad stał się jedną z integralnych funkcji pruskiego (później niemieckiego) Sztabu Generalnego. Ta naśladowana później przez inne państwa innowacja dała początek nowoczesnym strukturalnym organizacyjnym europejskich służb wywiadowczych.

Niedoszły duchowny luterański, w latach 1845- 1850 prowadził dobrze prosperującą kancelarię adwokacką, specjalizującą się w sprawach kryminalnych, pracując zarazem jako informator i szpieg dworu. Swoje sukcesy na sali sądowej zawdzięczał w znacznej mierze temu, że był jednocześnie wydawcą czasopisma policyjnego, co umożliwiło mu wgląd w materiały śledztwa i materiał dowodowy oskarżenia. Ujawnienie tego proceduru wywołało skandal, przed konsekwencjami którego uchroniło Stieberta poparcie króla. Fryderyk Wilhelm mianował go wówczas komisarzem policji.

Zdymisjonowany po wstąpieniu na tron Wilhelma, ofiarował swoje usługi carowi rosyjskiemu (w latach 1858-1863 dokonał reorganizacji tajnej policji rosyjskiej, zajmował się również inwigilacją rosyjskich emigrantów politycznych w krajach europejskich). Po wyjeździe z Rosji kontynuował działalność szpiegowską na rzecz Prus. Podczas pobytu w Austrii gromadził dla Bismarcka informacje bezcenne wobec zbliżającej się wojny z tym państwem. Później przez 18 miesięcy osobiście kierował zorganizowaną przez siebie pruską siatką szpiegowską w Paryżu. Twórca Centralnego Biura Informacji, rządowej agencji propagandowo-informacyjnej.

Stiepaszyn Siergiej, gen. lejtn. (ur.1952)

Rosyjski funkcjonariusz służby bezpieczeństwa i polityk. Ukończył w 1973 Wyższą Szkołę Polityczną Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (MWD) w Leningradzie, a następnie uzyskał doktorat z historii na Akademii Wojskowo-Politycznej (tytuł rozprawy: „Partyjne kierowanie formacjami straży pożarnej w czasie blokady Leningradu”).

Służył w jednostkach MWD i wykładał w Wyższej Szkole Politycznej w Leningradzie. W 1990 został zastępcą szefa Zarządu Politycznego w tej szkole, łącząc obowiązki polityczne z nauczaniem.

Od 1990 do 1993 był wiceprzewodniczącym Rady Najwyższej Rosji. Od 1991 do 1993 - przewodniczącym Komitetu Rady Najwyższej Rosji ds. Obrony i Bezpieczeństwa. Kierował również państwową komisją ds. zbadania działalności organów bezpieczeństwa i ich roli w sierpniowym puczu. W tym burzliwym okresie, w sierpniu 1991, wystąpił z partii komunistycznej.

W 1991 w miejsce → KGB utworzono FSK i Stiepaszyn został mianowany zastępcą dyrektora generalnego nowej agencji. W tym samym roku został wiceministrem nowo utworzonego

rosyjskiego Ministerstwa Bezpieczeństwa (MB).

We wrześniu 1991 został awansowany do stopnia generała majora, a rok później - generała lejtnanta.

547

Przez dziewięć miesięcy łączył obowiązki w MB z pracą w Radzie Najwyższej. We wrześniu 1992 chciał odejść z Rady Najwyższej, ale Rada w głosowaniu zdecydowała wystąpić do prezydenta Borysa Jelcyna o zwolnienie go ze służby bezpieczeństwa, aby mógł nadal pełnić obowiązki w organie ustawodawczym. (W 1993 rozwiązano Ministerstwo Bezpieczeństwa.)

W marcu 1994 prezydent Jelcyn mianował Stiepaszy-na członkiem Rady Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej i szefem FSK.

[Był jednym z inicjatorów decyzji o zbrojnej interwencji w Czeczenii. Jej fiasko spowodowało dymisję Stiepaszyna w czerwcu 1995. W 1996, z poparciem premiera Wiktora Czernomyrdina, został członkiem Rady Obrony, a w rok później ministrem sprawiedliwości.

W gabinecie Jewgienija Primakowa w marcu 1998 objął resort spraw wewnętrznych. Wiosną 1999 mianowany niespodziewanie premierem. Zdymisjonowany w sierpniu 1999.]

Stigga Oskar (1894-1938)

Jeden z kierowników radzieckiego wywiadu wojskowego. Urodzony na Łotwie, walczył w I wojnie światowej. Po rewolucji bolszewickiej został komunistą, sekretarzem i przewodniczącym komitetu Wykonawczego Łotewskich Pułków Strzelców, zwalczających kontrewolucję; był też ochroniarzem Lenina. (Łotysze stanowili sporą grupę narodowością w szeregach Czerwonej Gwardii w okresie niemieckiej okupacji Łotwy).

Sekretarz i przewodniczący Komitetu Wykonawczego Łotewskich Pułków Strzelców. Od 1920 w wywiadzie wojskowym. W 1937 szef jego III Zarządu, jednocześnie również I Zarządu (Europa Zachodnia). Podróżował, organizując siatki szpiegowskie. Podobnie jak wielu funkcjonariuszy GRU przebywających za granicą, został wezwany do Moskwy, zwolniony ze stanowiska, skazany na śmierć i stracony 29 lipca 1938.

Stiszynski Bohdan (ur. 1935)

Oficer —* KGB, zawodowy zabójca. Ukraińiec, zwerbowany przez KGB w wieku 19 lat, podczas studiów na Uniwersytecie Lwowskim. W trzy lata później, zgodnie z dyrektywą Biura Politycznego, zlecono mu dokonanie zabójstwa jednego z głównych teoretyków ukraińskiego ruchu narodowego, Lwa Rebeta, mieszkającego w RFN. Zamachowiec został wyposażony w pistolet nabitý ładunkami kwasu pruskiego oraz tabletkę z antidotum, która miała ochronić go przed działaniem trucizny. Trafienie ofiary w twarz wywoływało symptomy zbliżone do ataku serca i uniemożliwiało praktycznie prawidłowe wykrycie przyczyny zgonu. Stiszynski zabił Rebeta 12 października 1957.

Kolejnym powierzonym mu zadaniem była eliminacja lidera nacjonalistów ukraińskich, Stiepana Bande-

Stowarzyszenie Byłych Oficerów Wywiadu

ry. Choć pierwsza próba zamachu nie powiodła się, Stiszynski, pomimo coraz większych obiekcji, wykonał zadanie w Monachium 15 października 1959. Nadano mu za to Order Czerwonego Sztandaru.

Trzecią jego ofiarą miał być były premier Ukrainy (z 1941), Jarosław Stecko. Stiszynski, który w tym czasie poślubił Ingę Pohl, Niemkę z NRD, zdecydował się za jej namową złamać rozkaz i 12 sierpnia 1961 zgłosił się do Amerykanów w Berlinie Zachodnim. Osądzony i skazany w 1962 na 8 lat więzienia, po kilku miesiącach został zwolniony i wywieziony do Stanów Zjednoczonych, gdzie jemu i żonie nadano nową tożsamość.

Stockade (Palisada)

Kryptonim prowadzonej od 1960 do 1963 operacji nasłuchu łączności radiowej i telefonicznej ambasady Francji w Londynie, dzięki czemu -> MI5 udało się złamać francuskie szyfry najwyższego priorytetu. Kierował operacją -> Peter Wright.

Przez prawie trzy lata MI5 i GCHQ odczytywały wszystkie szyfrogramy ambasady francuskiej w Londynie. W okresie naszych bezowocnych starań o przyjęcie do Wspólnego Rynku monitorowaliśmy każde posunięcie Francuzów. Ministerstwo Spraw Zagranicznych połykało wszystkie te informacje z nienasyconym wręcz apetytem. Transkrypcje depesz gen. de Gaulle'a były regularnie przekazywane do „czerwonej szuflady” ministra - wspomina Peter Wright w Spycatcher (1987) [wyd. pol. Łowca szpiegów, 1991].

Stowarzyszenie Bezpieczeństwa Biznesu, Association for Business Security (ABS)

Rosyjska spółka ochroniarska. Powstała w 1993, a prezesem jej został gen. mjr Wiktor Budanow, były szef kontrwywiadu PGU. Działała m.in. w porozumieniu z amerykańską firmą konsultingową, kierowaną przez byłego zastępcę dyrektora NSA, Geralda P. Burke'a. Firma zapewnia ochronę biznesmenów odwiedzających terytorium dawnego ZSRR, zdobywa na tym obszarze informacje handlowe i zapobiega szpiegowi przemysłowemu.

Stowarzyszenie Byłych Oficerów Wywiadu, Association of former Intelligence Officers

Utworzone w 1975 w Stanach Zjednoczonych w celu szerzenia „publicznego zrozumienia i poparcia dla silnej i odpowiedzialnej narodowej instytucji wywiadowczej”. Według stowarzyszenia

efektywny wywiad to pierwsza linia obrony Stanów Zjednoczonych przeciw zaskoczeniu ze strony wroga zewnętrznego, działaniom wyrotowym w kraju i potencjalnym niebezpiecznym błędom rządzących w polityce zagranicznej bądź obronnej.

Stowarzyszenie publikuje miesięczny biuletyn („Pe-riscope”). W 1996 liczyło 2800 członków. Straight Michael W.

Straight Michael W. (ur. 1916)

Pisarz i wydawca amerykański, zwerbowany do siatki szpiegowskiej z Cambridge przez Anthony'ego Blunta.

Wywodził się z zamożnej anglofilskiej rodziny amerykańskiej. Jego brat, służący w czasie II wojny światowej w Royal Air Force (Królewskich Siłach Powietrznych), został obywatelem brytyjskim. Matka, wdowa po amerykańskim bankierze, mieszkała w Anglii. Tam też mieszkał Michael od dziesiątego roku życia.

W 1934, po rocznych studiach w London School of Economics, Straight wstąpił do Trinity College w Cambridge i został członkiem tajnego Stowarzyszenia Apostołów, do którego należał Blunt. Wstąpił również do komórki komunistycznej, do której należeli inni późniejsi członkowie siatki szpiegów z Cambridge. Został zwerbowany przez Blunta w lutym 1937, kiedy opłakiwał śmierć poety Johna Cornforda, przyjaciela i komunisty, który wyruszył do Hiszpanii, by walczyć po stronie republikanów.

Blunt zasugerował Straightowi, że dla uczczenia pamięci przyjaciela powinien podjąć działalność w Ko-minternie. Proponował, by po ukończeniu Cambridge Straight powrócił do Stanów i został bankierem, „aby dostarczać ocen planów Wall Street, dążącej do zdominowania gospodarki światowej”. Pomysł ten upadł, ale Straightowi polecono oczekiwać w Stanach Zjednoczonych na kontakt. Wierzył, że Blunt działa z polecenia -> Guya Burgessa, innego Apostoła, który w przyszłości został szpiegiem na rzecz Związku Radzieckiego.

Straight wrócił do Stanów Zjednoczonych i wykorzystał związki rodzinne, łączące go z prezydentem Roo-seveltem, by zostać wolontariuszem zatrudnionym w Departamencie Stanu, a następnie w Departamencie Spraw Wewnętrznych. Pisał przemówienia dla Roosevelta i członków rządu. W tym czasie spotkał oficera wywiadu radzieckiego, który przedstawił się jako

Michael Green i powołał się na wspólnych przyjaciół w Cambridge.

Straight utrzymywał później, że przekazywał Rosjanom „wyłącznie raporty wyrażające własne opinie”. W tym okresie penetracja rządu Stanów Zjednoczonych była głównym celem wywiadu radzieckiego (Chambers Whittaker, Hiss Alger, Venona).

Straight zdobył ważną pozycję wyrażiciela opinii liberalnej w Stanach Zjednoczonych jako wydawca „New Republic”, magazynu założonego przez jego rodziców. Napisał trzy powieści. Od 1969 do 1977 był zastępcą prezesa Narodowego Funduszu Popierania Sztuk (National Endowment for the Arts).

W pamiętnikach *After Long Silence* (1983) ujawnił, że wraz z żoną mieszkał w Waszyngtonie, kiedy odwiedził ich Burgess. Zdradził żonie, że Burgess i Blunt to agenci radzieccy, a ona poinformowała o tym swego psychoanalityka, dr Jennie Welderhall, która w 1948 przyznała się pani Straight, że przekazała tę informację swemu mężowi, pracującemu w ambasadzie brytyjskiej.

548

Przyniosło mi to ulgę, jako że nie chciałem sam być donosicielem - pisał Straight.

W marcu 1951 poczuł się zaskoczony widokiem Burgessa w ambasadzie brytyjskiej i postanowił go zdemaskować. Obawiał się, że Burgess może przyczynić się do śmierci żołnierzy amerykańskich w wojnie koreańskiej. Wkrótce Burgess ostrzegł Donalda Macleana, innego szpiega z Cambridge, że kontrwywiad brytyjski i amerykański zwracają na nich uwagę. Wydaje się, że spotkanie Straighta z Burgessiem nie miało z tym nic wspólnego; ostrzeżenie nadeszło od Harolda (Kima) Philby'ego.

W czerwcu 1963 Straight miał szansę objęcia prezesury Rady ds. Sztuki (Advisory Council on the Arts), powołanej przez prezydenta Kennedy'ego. Obawiając się, że niezbędne w takiej sytuacji zbadanie jego przeszłości przez -> FBI może ujawnić sympatie komunistyczne, udał się do Arthura Schlesingera, znanego historyka i doradcy prezydenta Kennedy'ego, który zaaranżował rozmowę z FBI. Straight poinformował Biuro o roli Blunta; Burgess już dawno został zidentyfikowany jako szpieg.

FBI przekazało informację Arthurowi Martinowi, szefowi D1, oddziału brytyjskiej Służby Bezpieczeństwa MI5, zajmującego się szpiegami radzieckimi w Wielkiej Brytanii. Martin usiłował nakłonić Blunta, wówczas doradcę królowej Elżbiety ds. sztuki, do przyznania się. Informacja Straighta była bardzo cenna dla Martina. Blunt miał zwierzyć się później Straightowi, że odczuł ulgę, gdy ujawniono jego przeszłość.

Strażnicy wybrzeża, Coastwatchers

W czasie II wojny światowej zakonspirowani na Wyspach Salomona i Wyspach Bismarcka Australijczycy i Nowozelandczycy, monitorujący ruch sił japońskich. Australijska Królewska Marynarka Wojenna zorganizowała Służbę Strażników Wybrzeża jeszcze przed wybuchem wojny; do 1941 utworzono ponad 100 stacji obserwacyjnych. Działającymi zazwyczaj w pojedynkę, przedsiębiorczymi i samodzielnyymi, ale wysoce niezdyscyplinowanymi strażnikami byli ochotnicy spośród miejscowych plantatorów, misjonarzy i urzędników administracji kolonialnej, którzy po wkroczeniu Japończyków przechodzili do konspiracji. Japończycy zwalczali ich z pełną determinacją. Wziętych do niewoli torturowano i zabijano, podobny los czekał również pomagających im krajowców.

Strażnicy wybrzeża ocalili Guadalcanal, a Guadalcanal ocalił Pacyfik - stwierdził po kampanii 1942-1943 adm. William F. Halsey.

Jeden z australijskich strażników wybrzeża na wyspie Kolombangara zorganizował ekipę, która uratowała z bezludnej wyspy ciężko rannego Johna F. Kennedy'ego i załogę jego zatopionego przez Japończyków kutra torpedowego PT 109. W kwietniu 1944 inny strażnik od-

Studeman William O.

nalazł przy zwłokach japońskiego wiceadmirała Minei-chi Koga - naczelnego dowódcy Cesarskiej Marynarki Wojennej, który zginął w katastrofie lotniczej w pobliżu wyspy Cebu - japońskie plany obrony Filipin. Materiały te, niezwłocznie przekazane dowództwu amerykańskiemu, wykorzystano w planowaniu operacji na zachodnim Pacyfiku.

Cywilna straż wybrzeża istniała również na niektórych odosobnionych wyspach archipelagu filipińskiego, jej członkowie nie potrafili jednak działać tak samodzielnie jak ich wyszkoleni przez Australijczyków koledzy. Straż filipińska była uzbrojona, wielu jej członków współpracowało z lokalną partyzantką, czego w zasadzie robić nie powinni.

Strażnik angażujący się w działania w rodzaju partyzantki -napisał po wojnie jeden z oficerów wywiadu US Navy -szybko przestaje być użyteczny jako obserwator i sprawozdawca.

Wydaje się, że obok meldunków taktycznych - stwierdza w MacArthufs ULTRA (1992) Edward Drea - zasługą strażników wybrzeża była, nieświadoma zresztą, pomoc w utrzymaniu tajemnicy Ultry na Obszarze Południowo-Zachodniego Pacyfiku.

Tam gdzie działali Coastwatchers, alianci mogli bez obaw posługiwać się materiałami Ultry, Japończycy wierzyli bowiem, że o ruchach ich samolotów i okrętów wojennych wiedzą oni z doniesień strażników, a nie z odszyfrowanych japońskich meldunków radiowych.

Siecią strażników wybrzeża kierowało Sojusznicze Biuro Wywiadu (Allied Intelligence Bureau).
Stringer

Amerykański agent niższego szczebla, mieszkający lub pracujący w pobliżu celu działań wywiadowczych, przekazujący na jego temat wszelkiego rodzaju informacje, w swej opinii istotne.

Agenci tego rodzaju nie są na ogół specjalnie szkoleni, a ich - niewielkie z zasady - stałe wynagrodzenie uzupełniają premie za raporty specjalne.

Strong Kenneth, gen. mjr (1900-1982)

Szef wywiadu Naczelnego Dowódcy Sił Sprzymierzonych w Europie (SACEUR), gen. Dwigha D. Eisenhowera.

Urodzony w Szkocji, absolwent Akademii Wojskowej w Sandhurst. Przed wybuchem II wojny zastępca brytyjskiego attache wojskowego w Berlinie, przez pierwsze półtora roku wojny szef departamentu niemieckiego Ministerstwa Wojny. W latach 1942-1943 szef wywiadu brytyjskiej obrony terytorialnej.

Po porażce wojsk amerykańskich na przełęczy Kasserine w Tunezji, w lutym 1943, gen.

Eisenhower zwrócił się do rządu brytyjskiego z prośbą o zastąpienie ówczesnego szefa wywiadu, Erica Mockler-Ferrymana

innym oficerem brytyjskim, lepiej zorientowanym w mentalności Niemców i ich metodach działania. (...) Spodziewam się po nim większej dociekliwości i oczekuję, że z większą uwagą odniesie się do starannej analizy komplementarnych informacji pochodzących z różnych źródeł. Wybrano Stronga, którego współpraca z Eisenhowerem ułożyła się znakomicie.

Strong i „Ike” dobrze się rozumieli. W książce Intelligence at the Top (1968) Strong pisał:

Eisenhower miał wybitny talent do wysłuchiwania raportów ustnych i wychwytywania z nich informacji o zasadniczym znaczeniu. Zauważyłem, że najlepszą metodą postępowania z nim jest całkowita szczerść, bez względu na to, jak kontrowersyjna byłaby dyskutowana akurat kwestia. (...) Osobiście przedstawiałem Eisenhowerowi pisemne analizy wywiadowcze wyłącznie wtedy, kiedy byłem zdania, że z jakichś powodów koniecznie muszą być ujęte w takiej postaci - wspomina Strong w Intelligence at the Top.

W sierpniu 1943 Strong i szef sztabu Eisenhowera, gen. Walter Bedell Smith, negocjowali z

przedstawicielem Włoch warunki ich kapitulacji.

W decydującym etapie kampanii sprzymierzonych w Europie personel Stronga liczył ponad tysiąc osób. Strong był przeciwnikiem europejskich akcji —* Biura Służb Strategicznych (Office of Strategie Services -OSS), które według niego jako organizacja cywilna nie powinno w czasie wojny w takim stopniu angażować się w operacje wojskowe.

W 1964 mianowany dyrektorem generalnym departamentu wywiadu Ministerstwa Obrony, doprowadził do scalenia sztabów wywiadu wojskowego trzech rodzajów sił zbrojnych w zunifikowany sztab wywiadu sił zbrojnych. W 1966 odszedł na emeryturę.

Studeman William O., adm. (ur. 1940)

Zastępca dyrektora Centrali Wywiadu od kwietnia 1992 do sierpnia 1995.

Ukończył University of South Tennessee w 1962, w następnym roku został oficerem marynarki i uczęszczał do szkoły oficerów lotnictwa. Wykonywał różne zadania wywiadowcze, zarówno na lądzie, jak i na morzu. Uczęszczał również do Naval War College, ukończył George Washington University.

W 1980 został asystentem ds. wykonawczych zastępcy szefa operacji marynarki wojennej, w 1984 był dyrektorem Grupy Planowania Dalekiego Zasięgu Marynarki Wojennej. Od września 1985 dyrektor wywiadu US Navy; w sierpniu 1988, już jako wiceadmirał, stanął na czele NSA. W kwietniu 1992 mianowany zastępcą dyrektora Centrali Wywiadu (na przełomie stycznia i lutego 1993 - do chwili zatwierdzenia nominacji R. Jamesa Woolseya - pełnił obowiązki DCI). W październiku 1995 przeszedł w stan spoczynku.

Sudopłatow Paweł

550

Sudopłatow Paweł (1907-1996)

Radziecki as wywiadu i zawodowy zabójca. Urodzony na Ukrainie w rodzinie ukraińsko-mołdawskiej, uciekł z domu w 1919, by w szeregach Armii Czerwonej wziąć udział w rosyjskiej wojnie domowej. Wstąpił do batalionu Czeka. Ponieważ umiał czytać i pisać, został operatorem telefonicznym i szyfrantem.

W latach dwudziestych i trzydziestych zajmował wiele stanowisk w organach wywiadu, działając głównie przeciwko nacjonalistom ukraińskim. Ożenił się w 1928, jego żona Emma była również agentką wywiadu radzieckiego.

W 1935 został wysłany do Finlandii, a następnie do Niemiec, gdzie miał infiltrować ruch nacjonalistów ukraińskich, którego ośrodek znajdował się w Berlinie.

Pojechał także do Wiednia i Paryża; w tym ostatnim mieście spotykał się z żoną pracującą jako kurier dla NKWD. Sudopłatow systematycznie wysyłał raporty na temat wrogów państwa radzieckiego. W swej autobiografii Special Tasks (1994) [wyd. ros. Razwiedka i Krieml. Zapiski niezłatelnego świadka (1996), wyd. pol. Wspomnienia niewygodnego świadka (1999)] pisał: Udana misja na Zachodzie zmieniła mój status w środowisku wywiadu. O mojej misji zameldowano Stalinowi (...) Później zostałem odznaczony za nią Orderem Czerwonego Sztandaru, który wręczył mi przewodniczący [Prezydium Rady Najwyższej ZSRR], Michaił I. Kalinin.

W 1937-1938 podróżował na Zachód jako kurier na pokładzie statku handlowego, pod - »przykrywką radiooperatora. Na ów okres przypada również jego spotkanie z Józefem Stalinem. Píše o tym w autobiografii:

Miałem już trzydzieści lat, ale nie mogłem opanować wzruszenia. Byłem pod ogromnym wrażeniem i nie mogłem uwierzyć, że oto przywódca państwa spotyka prostego oficera. Gdy Stalin uściskał mi dłoń, nie mogłem się zmobilizować do spójnego złożenia raportu. Stalin uśmiechnął się i powiedział: „Młody człowieku, nie przejmuj się tak. Złóż raport o

najważniejszych faktach. Mamy tylko dwadzieścia minut."

Wkrótce powtórnie spotkał się ze Stalinem. Planowano wówczas likwidację czołowych nacjonalistów ukraińskich w kraju i za granicą. Zdobywszy zaufanie przywódcy Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów, Jewhena Ko-nowalca, w 1938 w Rotterdamie wysadził go w powietrze za pomocą bomby, zamaskowanej jako pudełko czekoladek. Uciekając z Rotterdamu, Sudopłatow dotarł do Hiszpanii, gdzie przez kilka tygodni walczył jako polski ochotnik po stronie sił republikańskich w oddziale partyzanckim kierowanym przez NKWD. Po powrocie do Moskwy zlecono mu zaplanowanie zabójstwa Lwa Trockiego, politycznego przeciwnika Stalina. Trocki został zamordowany w Meksyku przez Ramona Mercadera, oficera NKWD (zamach został dokonany 20 sierpnia 1940; Trocki zmarł następnego dnia). Po ataku niemieckim na ZSRR zlecono mu kierowanie terrorem i dywersją na tyłach wroga; 5 lipca 1941 został mianowany szefem Grupy do Zadań Specjalnych. Jego organizacja szybko rozrosła się do około 20 tysięcy osób, w tym 2 tysiące pochodziło spoza Związku Radzieckiego. W październiku 1941 zadania grupy specjalnej przejął II Zarząd NKWD. Sudopłatow zaczął podlegać Ławrentijowi Berii. Został awansowany do stopnia komisarza bezpieczeństwa 3 rangi, co było odpowiednikiem generała lejtnanta w Armii Czerwonej.

Pisał w swej autobiografii:

W czasie wojny wysłaliśmy 212 oddziałów i grup partyzanckich, liczących 7316 osób, na tyły wroga. Przeszkoliliśmy w zakresie sabotażu dla Armii Czerwonej tysiące oficerów i techników. Wysłaliśmy także 3500 cywilnych agentów oraz sabotażystów. Jednostki spadochronowe [NKWD] rzuciły dodatkowo 3000 partyzantów poza linie wroga.

Stalin został poinformowany przez Donalda Mac-leana i inne źródła o amerykańsko-brytyjskim projekcie bomby atomowej. W 1942 założył specjalny komitet ds. energii atomowej, kierowany przez Bierię w celu koordynowania prac uczonych radzieckich w tej dziedzinie. Sudopłatow wszedł w skład komitetu jako jego dyrektor ds. wywiadu. W lipcu 1943 wywiad zagraniczny i służby bezpieczeństwa NKWD znalazły się w odrębnym komisariacie NKGB. Sudopłatow otrzymał przydział do NKGB jako szef Wydziału „S”, który miał nadzorować wszelkie operacje szpiegostwa atomowego GRU oraz NKGB. Koordynował więc wszystkie działania —* siatki szpiegów atomowych, a także inne akcje szpiegowskie na terenie Stanów Zjednoczonych, Kanady i Wielkiej Brytanii.

W swoich wspomnieniach podaje liczne szczegóły i wymienia nie tylko bardziej znane nazwiska szpiegów atomowych, lecz także J. Roberta Oppenheimera, szefa zespołu naukowców pracujących nad budową bomby atomowej w Stanach Zjednoczonych (projekt Manhattan), Enrico Fermiego, Nielsa Bohra i innych znanych uczonych.

Oskarżanie tych uczonych o szpiegostwo jest oczywiście niesłuszne. Wydaje się natomiast dość prawdopodobne, że radzieccy szpiedzy —»Klaus Fuchs, Bruno Pontecorvo i inni uzyskiwali w sposób jawny informacje od Oppenheimera (nazywanego w radzieckich raportach „Starem”) i Fermiego w czasie wspólnych prac nad bombą atomową. Podając te nazwiska jako źródła informacji, mogli wywołać u Sudopłatowa przekonanie, że i oni byli agentami radzieckimi. Po wojnie nadal wykonywał bezpośrednie polecenia Stalina i Bieri. Stalin zmarł w marcu 1953 i Beria został jednym z trzech ludzi, którzy przejęli władzę w państwie. 26 czerwca Bierię i jego zastępców aresztowano.

551

Superszyfrowanie

W czasie przesłuchań często pojawiało się nazwisko Sudopłatowa.

Sudopłatow został aresztowany 21 sierpnia. Mimo jego stanowczych zaprzeczeń, jakoby spiskował z Bierią, i oświadczeń, że cała jego działalność w ciągu ponad trzydziestu lat w

organach bezpieczeństwa była legalna, w 1958 - pięć lat po aresztowaniu - został skazany przez Kolegium Wojskowe Sądu Najwyższego na piętnaście lat więzienia.

Zwolniony w 1968, Sudopłatow natychmiast wszczął starania o rehabilitację i przywrócenie mu emerytury. Został uwolniony od wszelkich win dopiero po rozpadzie ZSRR, pod koniec 1991. Swoją autobiografię napisał we współpracy z synem Anatolijem oraz Jerroldem L. i Leona P. Schecterami, autorami także innych książek na temat spraw sowieckich.

Sugita Ichiji, płk (1904-1993)

Wyższy oficer wywiadu armii japońskiej, uczestniczył w ważniejszych kampaniach II wojny światowej, jak też w podpisaniu kapitulacji.

Ukończył w 1925 Akademię Wojskową i rozpoczął służbę w piechocie. W styczniu 1937 został asystentem attache wojskowego w Stanach Zjednoczonych. We wrześniu 1938 wysłano go do Wielkiej Brytanii. Na początku 1939 otrzymał przydział do Sztabu Generalnego w Tokio. Był jedynym jego członkiem, mającym specjalistyczne wykształcenie w dziedzinie wywiadu.

W listopadzie 1941, na miesiąc przed atakiem na Pearl Harbor i przystąpieniem Stanów Zjednoczonych do wojny, Sugita, w randze podpułkownika, skierowany został do wywiadu 25 armii, wyznaczonej do działań na Malajach. W czasie kampanii uległ wypadkowi motocyklowemu. Mimo ostrych dolegliwości, wypełniał swoje obowiązki. W lutym 1942 pomagał w negocjacjach i służył jako tłumacz podczas kapitulacji gen. A.E. Percivala, dowódcy sił brytyjskich broniących Singapuru. Służył następnie na Guadalcanal [Wyspy Salomona], gdzie przeszedł wszelkie udreki związane z kampanią w dżungli. Zaplanował ewakuację 13 tysięcy żołnierzy po pierwszej porażce na lądzie, jaką Japonia poniosła w tej wojnie. Po krótkim pobycie w Tokio udał się do Azji Południowo-Wschodniej, by obserwować ofensywę japońską na Imphal w Indiach.

Był członkiem delegacji, która 2 września 1945 podpisała kapitulację Japonii na pokładzie amerykańskiego pancernika Missouri w Zatoce Tokijskiej. Zajmował wówczas miejsce naprzeciwko gen. Percivala, uwolnionego niedawno z japońskiego obozu, którego 3 lata wcześniej zmusił do podjęcia rokowań w Singapurze. (We wrześniu 1945 Sugita pełnił funkcję sekretarza premiera).

Uwięziony po wojnie, został zwolniony w maju 1947. Wstąpił do sił samoobrony. W marcu 1960 został szefem sztabu i funkcję tę pełnił do marca 1962.

Sunset

Brytyjski kryptonim oznaczonych najwyższą klauzulą tajności danych wywiadowczych uzyskiwanych na podstawie materiałów dekryptażu Enigmy, przesyłanych przedstawicielstwu Admiralicji brytyjskiej w Waszyngtonie.

Suntan

Oznaczenie kodowe projektowanego samolotu rozpoznawczego Lockheed CL-400, który miał być następcą U-2. Projekt nie został zrealizowany.

Sun-Tsu (ok. 510 p.n.e.)

Dowódca wojskowy w służbie chińskiego państwa Wu z epoki tzw. wojujących państw, uważany za autora najwcześniejszego zachowanego traktatu o sztuce wojennej, klasycznego dzieła Ping-fa (Sztuka wojny):

Sto uncji srebra wydane na informację może oszczędzić wydania dziesięciu tysięcy na wojnę. (...) Jeśli znasz nieprzyjaciela i znasz siebie, nie musisz się obawiać setki bitew. Jeżeli znasz siebie, a nie znasz nieprzyjaciela, każde zwycięstwo okupisz porażką. Jeżeli nie znasz ani siebie, ani nieprzyjaciela, jesteś głupcem i przegrasz każdą bitwę

Sun-Tsu dzielił szpiegów na pięć kategorii:

1) ludność miejscowa,

- 2) dygnitarze nieprzyjaciela, których udało się skłonić, by pozostali na swych stanowiskach, lecz by zapomnieli o lojalności wobec swego władcy,
  - 3) szpiegów nieprzyjaciela, których udało się skłonić, by dostarczali informacji na jego temat nam, a być może także fałszywych o nas - jemu.
  - 4) szpiegów, których zadaniem jest zmylić nieprzyjaciela i którzy - dostarczając mu fałszywych informacji - składają tym samym ofiarę z samych siebie,
  - 5) szpiegów wysyłani na tyły nieprzyjaciela, którym uda się ocaleć i wrócić z informacjami.
- Szpiegów powinniśmy rekrutować spośród ludzi inteligentnych, ale wyglądających na głupców, ospałych na pozór, ale silnych duchem, energicznych, odpornych, mężnych, dobrze zorientowanych w sprawach przyziemnych i zdolnych wytrzymać głód, zimno, brud i upokorzenia - czytamy w Ping-fa.

Superszyfrowanie

Jedną z praktyk bezpieczeństwa łączności, polegającą na ponownym zaszyfrowaniu szyfrogramu (w ten sposób tekst otwarty jest „dwuwarstwowo”), w celu dodatkowego złamania jego tzw. frekwencyjności alfabetycznej, co znacznie utrudnia zadanie kryptologom.

Surete Generale

552

Surete Generale

Francuski wydział policji, zajmujący się także wywiadem wewnętrznym. Surete powstała za czasów Napoleona I. W 1804 na polecenie prefekta policji, Josepha Fo-uchego zorganizowano Surete w ramach Ministerstwa Policji. Ta potężna instytucja kierowała siecią szpiegów, sięgającą poza granice Francji i informowała Napoleona o jego wrogach wewnętrznych oraz zewnętrznych. Większość materiałów wywiadowczych Surete zawdzięczała starej francuskiej tradycji potajemnego otwierania listów (—* Czarny Gabinet, Francja).

Po upadku Napoleona i utworzeniu Republiki Francuskiej, Surete nadal koncentrowała działalność na usługach dla rządu, tzn. na zbieraniu informacji politycznych. Jej agenci śledzili polityków opozycji i badali ich działalność, a także obserwowali agentów niemieckich, którym udało się przeniknąć do francuskiego biznesu i prasy.

Przy końcu XIX wieku Surete rozrosła się i przejęła funkcję agencji kontrwywiadu w ramach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, utrzymując agentów w ważniejszych miastach Europy (Berlin, Genewa, Sankt Petersburg). Kierownictwo Surete sankcjonowało niekiedy współpracę z Ochroną, tajną policją polityczną cara Aleksandra III, zwłaszcza po zawarciu przymierza francusko-rosyjskiego w 1894. Kiedy jednak Ochrona zaczęła otwarcie działać we Francji, doprowadzając do deportacji rosyjskich opozycjonistów, radykałowie francuscy zaczęli występować przeciwko Surete, która stała się dla nich symbolem represji politycznych.

Wraz z pojawieniem się komunizmu Surete podsyciała strach przed „czerwonymi”, wynajdując bolszewików w każdej francuskiej warstwie społecznej i zwalczając radykalną lewicę w nie skoordynowanych akcjach przeciwko spiskom komunistycznym. W 1920 Francuska Partia Komunistyczna zachęcała robotników do szpiegowania w celu pomocy Armii Czerwonej i komunizmowi światowemu. Pracownicy wywiadu z ambasady radzieckiej rozprawdzali kwestionariusze wyszczególniające, jakiego rodzaju informacje powinny być dostarczane. Organom władzy radzieckiej zależało zwłaszcza na wprowadzeniu szpiegów do francuskiego wojska i przemysłu obronnego.

Kwestionariusze spowodowały pozytywną zmianę nastawienia opinii publicznej wobec Surete, która aresztowała członka komitetu centralnego FPK i jego przyjaciółkę. (Udało im się następnie uciec do Związku Radzieckiego).

Surete pozostała zasadniczo agencją policyjną, natomiast szpiegostwem dla Francji zajmowały

się wojskowe agencje wywiadowcze, takie jak SDECE. Kilkakrotnie Surete uwikłała się w kontrowersyjne akcje wywiadu. Jej agenci uczestniczyli m.in. w 1965 w porwaniu Mehdiego Ben Barki, lewicowego przywódcy marokańskiego. Główne zadanie Surete pozostawało jednak takie jak brytyjskiego Oddziału Specjalnego Scotland Yardu - było nim śledzenie i aresztowanie szpiegów.

Suworow Wiktor (ur. 1947) [P]

Był pułkownik GRU, właśc. Władimir Rezun, który zbiegł do Wielkiej Brytanii z Wiednia w 1979.

Został oficerem po ukończeniu Charkowskiej Szkoły Wojsk Pancernych i następnie służył w jednostkach pancernych. Jako oficer uczestniczył w 1968 w inwazji na Czechosłowację. W tym czasie zwrócił na niego uwagę szef wywiadu armii dokonującej inwazji i skierował do wywiadu wojskowego. W 1969 przeszedł szkolenie w Specnazie. Po ukończeniu Wojskowej Akademii Dyplomatycznej przeniesiony został do centrali GRU w Moskwie. W 1974 delegowany do Genewy.

Był zastępcą attache wojskowego w Wiedniu od 1975 do 1979, i prowadził tam działalność wywiadowczą. Przypuszcza się, że w momencie, gdy zbiegł, poszukiwało go GRU. Osiedlił się w Wielkiej Brytanii i napisał wiele książek pod pseudonimem Wiktor Suworow. Na Zachodzie ukazały się one pod tytułami:

The Liberators: My Life in the Soviet Army (1981) [wyd. pol. Żołnierze wolności, 1996]; Inside the Soviet Army (1982), Inside Soviet Military Intelligence (1984) [wyd. pol. GRU, 1998]; Inside the Aquarium: the Making of a Top Soviet Spy (1986), [wyd. pol. Akwarium..., 1997], Spetsnaz: The Inside Story of the Soviet Special Forces (1987), [wyd. pol. Specnaz, 1991], [Kolejnym bestsellerem Suworowa stał się Ledokoł (1992) (wyd. pol. Lodołamacz, 1997).

Sweeper, Wymiatacz

W slangu amerykańskich służb wywiadowczych -technik sprawdzający, czy w danym pomieszczeniu nie zostały zainstalowane pluskwy.

SWR, Służba Wnieszniej Razwiedki

Służba Wywiadu Zagranicznego, struktura sukcesyjna PGU po rozpadzie ZSRR. W okresie przejściowym, w związku z likwidacją KGB, działała od września 1991 jako Centralna Służba Wywiadu. SWR utworzono w grudniu 1991, początkowo w składzie Ministerstwa Bezpieczeństwa.

Jej szefem był Jewgienij Primakow (do stycznia 1996) oraz gen. armii Wiaczesław Trubnikow. Synteza

Proces polegający na sprawdzaniu wszystkich źródeł danych i informacji wywiadowczych, pozwalający na dokonanie globalnej oceny planów, możliwości i zakresu działań wywiadu zagranicznego.

553

System dozoru akustycznego

System autonomiczny

Kryptosystem, w którym urządzenie szyfrujące nie jest sprzężone z żadnym innym systemem - maszyna szyfrująca daje wydruk, który może zostać przekazany osobiście, pocztą lub w inny sposób.

System dozoru akustycznego, Sound Suroveillance System (SOSUS)

Amerykański system detekcji akustycznej, przeznaczony do wykrywania okrętów podwodnych. Marynarka Wojenna Stanów Zjednoczonych wykorzystuje układy SOSUS w różnych rejonach Atlantyku i Pacyfiku, a także w Cieśninie Gibraltarskiej i w okolicy Przylądka Północnego, na północ od Norwegii. SOSUS w czasie wojny ma służyć do sterowania siłami powietrznymi,

ładowymi i morskimi alianciami i naprowadzania ich na cele podwodne. Układy SOSUS narażone są na aktywne i pasywne (zagłuszanie) ataki ze strony wrogich obiektów marynarki wojennej bądź handlowej,

W czasie II wojny światowej siły morskie USA, Wielkiej Brytanii i ZSRR zainstalowały układy detekcji akustycznej (o ograniczonych możliwościach) na dnie oceanów w płytkich wodach, zwłaszcza w pobliżu portów. Bezpośrednio po wojnie marynarka Stanów Zjednoczonych wdrażała program rozbudowy układów głębinowych. W 1948 przeprowadzono próby na morzach, a w 1951 zainstalowano pierwsze układy SOSUS. W ramach projektu Caesar pierwszy układ hydrofonów zainstalowano w Sandy Hook, na południe od Manhattanu, a w 1952 głębinową instalację (na głębokości 366 m) u wybrzeży Eleuthery na Bahamach. W tym samym roku szef operacji marynarki skierował do realizacji sześć układów na zachodnim Atlantyku, z terminem instalacji w 1956. Pierwsze operacyjne układy na Pacyfiku zainstalowano w 1958. Później zainstalowano układy w innych obszarach, zwłaszcza na Morzu Norweskim. (Lokalizacje amerykańskich układów SOSUS zostały z czasem zidentyfikowane w fachowych czasopismach radzieckich).

Początkowo pewna liczba układów morskich (Naval Facilities - NAVFAC) założona została jako terminale nadbrzeżne dla SOSUS. Zlokalizowane były m.in. wzdłuż wybrzeży Stanów Zjednoczonych, na Karaibach, wokół Islandii i Japonii. Z czasem hydrofony umieszczane na dnie mórz zostały zastąpione innymi urządzeniami, a NAVFAC w Stanach Zjednoczonych i na Karaibach zostały zintegrowane, w miarę jak budowano bardziej skomplikowane układy i komputery do ich obsługi.

System SOSUS i jednostki nawodne, wyposażone w holowane układy rozpoznania (Surveillance Towed-Array Surveillance System - SURTASS) powiązane są z tak zwanym zintegrowanym systemem rozpoznania podmorskiego (Integrated Undersea Surveillance System - IUSS). Dane akustyczne z NAVFAC i Regional Evaluation Centers - REC (Regionalne Centra Ewaluacji) dostarczane są za pośrednictwem Ocean Surveillance Information System - OSIS (System Informacyjnego Rozpoznania Oceanicznego) do centrów dowodzenia Flot Atlantyku, Pacyfiku i Europy oraz do Naval Ocean Surveillance Information Center - NOSIC (Centrum Informacyjne Rozpoznania Oceanicznego Marynarki Wojennej) w Suitland, w stanie Maryland, a także do narodowych ośrodków dowodzenia.

Publikacje szacują zasięg działania systemu detekcji SOSUS na setki kilometrów. Udoskonalony układ typu SOSUS, znany jako Fixed Distributed System - FDS (Trwały System Rozproszony) ma za zadanie wykrywanie cichobieżnych głębinowych rosyjskich okrętów podwodnych. Budowany jest również wariant FDS dla płytkich wód, w którym nacisk położony jest na technikę włókien optycznych i ewentualne wykorzystanie czujników nieakustycznych.

Budowany jest także Advanced Deployable System - ADS (Zaawansowany System Ruchomy), którego zadaniem ma być dostarczenie podwodnego układu rozpoznania do wykrywania okrętów podwodnych o napędzie klasycznym, pływających na płytkich wodach, do wykrywania min i kontaktów z układami na powierzchni morza. System ten ma być bezpośrednio powiązany z siłami taktycznymi (okrętami i samolotami). W czasie kryzysu lub konfliktu ADS może zostać umieszczony w ciągu dziesięciu dni w obszarze operacji.

W końcu lat sześćdziesiątych ówczesny sekretarz obrony, Robert S. McNamara, po raz pierwszy publicznie ujawnił istnienie SOSUS.

Marynarka radziecka stosowała ograniczone denne systemy akustyczne do wykrywania niemieckich okrętów podwodnych od czasu II wojny światowej, kiedy to hydrofony umieszczane były w pobliżu wejść do portów i w zatokach. Rosjanie zbudowali nowoczesny system detekcji akustycznej z układami płaszczyznowymi na Pacyfiku w pobliżu wybrzeży Związku

Radzieckiego, gdzie wymagane jest prowadzenie rozpoznania w szerokim obszarze. Projekt ten został przez NATO nazwany Cluster Lance. Rosjanie prawdopodobnie zastosowali również barierowe układy w obszarze wejść i wyjść z obszarów operacyjnych ich okrętów podwodnych z raketami balistycznymi na Morzu Barentsa, w pobliżu Grenlandii i na Morzu Karskim. Układy te umieszczono w wykopach w cieśninach wzdłuż archipelagów podbiegunowych. Miały służyć jako doraźna sygnalizacja zjawienia się zachodnich okrętów podwodnych, nie zaś do prowadzenia długotrwałego rozpoznania (jak w wypadku systemu SOSUS). Brak systemów akustycznych o dalekim zasięgu zmusił marynarkę radziecką do polegania w znacznej mierze na układach detekcyjnych umieszczanych na okrętach i samolotach w celu prowadzenia rozpoznania oceanicznego. (Do

System naprowadzania na źródło emisji fal krótkich wykrywania okrętów podwodnych mogą też służyć satelity.)

System naprowadzania na źródło emisji fal krótkich, High Frequency/Direction Finding (HF/DF)

Sposób określania kierunku i - dzięki zastosowaniu systemu odbioru wielokrotnego - umiejscowienia źródła emisji fal radiowych, stosowany do określania pozycji sił lądowych i morskich, a także pojedynczych źródeł transmisji radiowych, np. tajnych radiostacji.

Na szerszą skalę system HF/DF - nazywany również Huff-Duff - użyty został podczas II wojny światowej w celu lokalizacji niemieckich okrętów podwodnych. Stosowana przez nie taktyka ataku grupowego, zwana „taktyką wilczego stada”, zakładała, że jednostka, która namierzy konwój aliancki, wynurza się na powierzchnię i podaje przez radio parametry swojej pozycji, która staje się punktem zbornym dla innych operujących w pobliżu U-Bootów.

Jako pierwsza, systemu HF/DF zaczęła używać Royal Navy, instalując urządzenia nasłuchowe zarówno wzdłuż linii wybrzeża, jak i na pokładach jednostek nawodnych. Wielka Brytania była zresztą krajem, w którym już pod koniec lat dwudziestych powstały pierwsze regularne stacje nasłuchowe, służące początkowo przechwytywaniu szyfrowanych transmisji radiowych i ich dekryptażowi. Prace w tym kierunku znacznie zintensyfikowano w drugiej połowie lat trzydziestych, w związku z obawą władz brytyjskich przed uwikłaniem Royal Navy w konflikt abisyński, a także w związku z kryzysem wywołanym wojną domową w Hiszpanii. Szczególnie istotną rolę system nasłuchu radiowego odegrał w czasie hiszpańskiej wojny domowej, zwłaszcza w dziedzinie wykrywania „pirackich” (włoskich) okrętów podwodnych, atakujących statki handlowe dostarczające broń dla sił republikańskich.

Instalację systemów HF/DF na pokładach okrętów wojennych Royal Navy rozpoczęła w późnych latach trzydziestych, nieco później Kanadyjczycy skonstruowali urządzenie automatycznie rejestrujące namiary transmisji radiowych. Autorami kolejnego udoskonalenia byli naukowcy francuscy, zbiegli przed okupacją niemiecką do Stanów Zjednoczonych. Dzięki wynikom ich badań Marynarka Wojenna Stanów Zjednoczonych skonstruowała mechanizm pozwalający na graficzną rejestrację namiarów emitujących sygnały radiowe U-Bootów na ekranie telewizyjnym, co pozwoliło na precyzyjne ustalenie położenia atakujących niemieckich okrętów podwodnych nawet na podstawie krótkich sygnałów radiowych, emitowanych po zakończeniu właściwej transmisji. Prototypową wersję mechanizmu przetestowano w warunkach bojowych w marcu 1940, a wkrótce potem rozpoczęto produkcję jeszcze doskonalszych wersji urządzenia.

554

O ile nabrzeżne stacje nasłuchu radiowego wykorzystywano przede wszystkim do przechwytywania szyfrowanych (a następnie dekodowanych) radiogramów nadawanych przez U-Booty i do zmiany tras konwojów, o tyle obecność systemów HF/DF na pokładach okrętów eskortujących pozwalała tym jednostkom na ustalenie dokładnej pozycji tropiących konwojów okrętów podwodnych. Zwiększało to skuteczność ich zwalczania przez okręty nawodne i

lotnictwo. Zazwyczaj eskorta konwoju przechwytywała sygnały radiowe emitowane przez nieprzyjacielskie okręty podwodne - w chwili gdy znajdowały się one w odległości 15-20 mil morskich - dzięki zjawisku tzw. odbicia dennego fal krótkich. Pozwalało to na ustalenie namiaru kierunkowego obiektu i skierowanie nań niszczycieli eskorty lub samolotów. Nawet jeśli jednostkom eskortującym nie udało się zatopić okrętu podwodnego, to i tak dawało to konwojowi możliwość radykalnej zmiany kursu i zwiększało szanse bezpiecznej ucieczki.

Wydaje się, że dowództwo niemieckiej floty podwodnej bagatelizowało zagrożenie, jakie dla U-Bootów stwarzały systemy HF/DF.

Szai

Szerut Iediot (Służba informacyjna), sformowana w 1934 komórka wywiadu Hagany - istniejącej od 1920 zbrojnej podziemnej formacji samoobrony żydowskiej w Palestynie, założonej w celu ochrony osiedli żydowskich przed atakami Arabów. Później - zwłaszcza w okresie II wojny światowej i bezpośrednio po niej - Hagana (mimo że wielu jej członków miało za sobą wojenną służbę w Brygadzie Żydowskiej armii brytyjskiej) występowała również przeciwko brytyjskiej administracji mandatowej Palestyny i zajmowała się zakrojoną na szeroką skalę akcją nielegalnej imigracji żydowskiej do tego kraju.

Rola Szai, która miała swoich agentów na wszystkich szczeblach administracji i służb publicznych brytyjskiej administracji mandatowej Palestyny, wzrosła znacznie w latach II wojny światowej i okresie bezpośrednio poprzedzającym proklamację niepodległości Izraela. Wtedy znaczna część działań Hagany obróciła się przeciwko władzom brytyjskim, prowadzącym politykę zdecydowanie proarabską i usiłującym zablokować napływ europejskich uchodźców żydowskich.

Najgłośniejszym sukcesem Szai było zdobycie Czarnej Księgi zawierającej dane wywiadu brytyjskiego o podziemiu żydowskim. W 1946 jej treść nadała nielegalna radiostacja Hagany. Szai - w opinii głównodowodzącego sił brytyjskich w Palestynie „perfekcyjnie zorganizowana służba wywiadowcza” - rozwiązano w lipcu 1948, z chwilą utworzenia Amanu i Szin Bet. (-► Izrael)

555

Szewczenko Arkadij

Szałin Michaił, gen. płk (1897-1970)

Szef GRU, radzieckiego wywiadu wojskowego od 1951 do 1956, i powtórnie od 2 października 1957 do grudnia 1958. Mimo wielu lat służby, niewiele wiadomo o jego karierze i działalności.

Płk Oleg Pieńkowski, który szpiegował na rzecz Zachodu, w swojej autobiografii *The Penkovsky Papers* (1965) określił Szalina jako

dobrego, doświadczonego oficera wywiadu (...), który pracował w nim od czasu wojny.

Szejmow Wiktor, mjr (ur. 1946)

Radziecki odstępcza, mjr KGB. Syn inżyniera wojskowego zajmującego się konstrukcją rakiet balistycznych, po ukończeniu Instytutu Baumana poszedł w ślady ojca. Podjął pracę w zmilitaryzowanym, tajnym przemyśle raketowo-kosmicznym. Zwerbowany w 1971 do wywiadu, został skierowany do VIII Zarządu Głównego KGB, zajmującego się systemami łączności. Doszedł tam do stanowiska zastępcy naczelnika wydziału odpowiedzialnego za korespondencję szyfrową ambasad.

Rozczarowany do systemu radzieckiego, Szejmow skontaktował się z przedstawicielami Stanów Zjednoczonych podczas służbowej podróży do Warszawy i w połowie 1980 CIA pomogła mu w ucieczce ze Związku Radzieckiego wraz z żoną i córką.

Swe przeżycia przedstawił w autobiografii *Tower of Secrets* (1993).

Szelepin Aleksandr (1918-1994)

Szef-» KGB od grudnia 1958 do listopada 1961. Absolwent ekskluzywnego Moskiewskiego Instytutu Historii Literatury i Filozofii. Był dowódcą partyzanckim w czasie II wojny światowej. W 1943 został wysokim szczebla funkcjonariuszem Komsomołu i jego przewodniczącym w latach 1952-1958. Towarzyszył Nikicie Chruszczowowi w czasie jego podróży do Chin w 1954. Następnie Szelepin został drugim szefem KGB. Jednym z powodów jego nominacji przez Chruszczowa była seria dezercji z szeregów KGB w czasie sprawowania kierownictwa przez Iwana Sierowa.

Szelepin starał się przywrócić organom bezpieczeństwa znaczenie, jakie miały w czasach Stalina. Przeprowadził zmiany organizacyjne i ściągnął do resortu wielu swych dawnych podwładnych. W listopadzie 1961 odszedł z KGB na stanowisko sekretarza KC. Uważano, że nadal sprawuje kontrolę nad KGB, gdzie szefem został jego protegowany Władimir Siemczastny. W 1962 Szelepin został pierwszym wicepremierem. Był głównym organizatorem przewrotu pałacowego, zakończonego w październiku 1964 obaleniem Chruszczowa.

Prawdopodobnie Szelepin spodziewał się, że zostanie pierwszym sekretarzem i de facto głową rządu. Aleksander Sołżenicyn wyraził przypuszczenie, że Szelepin popierali obecni w rządzie zwolennicy Stalina, którzy pytali: „po co było obalać Chruszczowa, jeżeli nie po to, by powrócić do stalinizmu?”

Nagrodzono go jednak tylko funkcją członka Prezydium KC w Biurze Politycznym w listopadzie 1964; był najmłodszy w Biurze Politycznym. Wciąż jednak marzył, by zostać „pierwszym pośród równych”. W 1975 Szelepin został zwolniony z Biura Politycznego, a w rok później pozbawiono członkostwa KC. [Zajmował trzeciorzędne funkcje, zanim został emerytowany w 1984].

Szewczenko Arkadij (1930-1998)

Najwyższy rangą dyplomata radziecki, jaki zbiegł na Zachód po II wojnie światowej. Urodzony na Ukrainie syn lekarza wojskowego i pielęgniarki. W latach 1949-1956 odbył studia i zrobił doktorat w Instytucie Stosunków Międzynarodowych w Moskwie; następnie został zatrudniony w MSZ. Protegowany ministra Andrieja Gromyki, w 1958 wyjechał po raz pierwszy do Stanów Zjednoczonych. Kilkakrotnie powracał tam służbowo, aby w 1973 objąć stanowisko zastępcy sekretarza generalnego ONZ.

W miarę awansu w radzieckiej hierarchii był coraz bardziej rozczarowany liderami partyjnymi i państwowymi. We wspomnieniach (*Breaking with Moscow*, 1985) pisał:

Siadywałem przy jednym stole z Breżniewem, Gromyką i innymi członkami Biura Politycznego i dowiedziałem się wiele o ludziach, którzy przewodzili Związkowi Radzieckiemu. Przekonałem się, jak łatwo im było nazywać występki cnotą i vice versa. Widziałem, jak izolowani byli od szeregowych obywateli, i obserwowałem jak hipokryzja i korupcja ogarniały każdą dziedzinę życia. Gromyko np. przez niemal czterdzieści lat nie postawił nogi na ulicach Moskwy.

Większość pozostałych przywódców nie różniła się od niego. W pozłacanych, dusznych i cichych kuluarach Kremla powstało muzeum idei, spetryfikowanych i uwięzionych niczym mucha w bursztynie. Ludzie, którzy uczynili swym powołaniem zachowanie tego zabytku, usiłowali zmusić naród radziecki, aby uwierzył w system społeczny oparty na utopijnym micie. (...) Kreml był ostatnim miejscem na ziemi, gdzie można było napotkać szczerłość, uczciwość i otwartość.

W 1974 Szewczenko nawiązał kontakt z Amerykanami i ujawnił im zamiar ucieczki. Przekonano go, aby pozostał na dotychczasowym stanowisku i dostarczał informacji wywiadowczych. Otrzymał kryptonim Andy. Wobec zagęszczającej się atmosfery podejrzeń 6 kwietnia 1978 ostentacyjnie udał się samochodem w stronę podmiejskiej rezydencji, po czym zbiegł, pozostawiając żonę (która według oficjalnej wersji popełniła wkrótce w Moskwie samobójstwo) i córkę.

Sziloah Reuven

556

Sziloah Reuven (ur. 1909)

*SzinBeł

Pierwszy dyrektor Mossadu, pod wieloma względami „ojciec” współczesnych izraelskich służb wywiadowczych.

Urodzony w Palestynie, w ortodoksyjnej żydowskiej rodzinie Zaslanskich; twórca komórki wywiadu Haga-ny Szai. W czasie II wojny światowej brał udział w operacjach wywiadu brytyjskiego na tyłach niemieckich, współpracował również z Biurem Służb Strategicznych (Office of Strategie Services - OSS) w Waszyngtonie, Kairze i Istambule - nawiązał wtedy bliskie stosunki osobiste z oficerem X-2 OSS (późniejszym szefem kontrwywiadu CIA) Jamesem Jesusem Angleto-nem.

W 1949 mianowany przewodniczącym Komitetu Koordynacyjnego Służb Wywiadu, powołanego w celu wzmocnienia kontroli rządu nad nękanymi rozgrywkami personalnymi izraelskimi organizacjami wywiadowczymi, koordynacji ich działań i sprecyzowania zakresu ich kompetencji. Funkcję tę piastował do 1953.

Jednym z posunięć premiera Davida Ben Guriona, zmierzających do przełamania kryzysu wewnętrznego izraelskich służb wywiadowczych i gruntownej ich reorganizacji, było utworzenie w 1951 służby wywiadu zagranicznego, —* Mossadu, którego szefem, odpowiedzialnym bezpośrednio przed premierem, został Sziloah.

Podczas swej krótkiej kadencji zdołał wprowadzić w Mossadzie pewne zasady i standardy działania, aczkolwiek skuteczność operacyjna jego agentów - podobnie zresztą jak sposób zarządzania budżetem służby -pozostawiały wiele do życzenia.

Trwające w łonie izraelskich służb wywiadowczych rozgrywki kompetencyjne i personalne, a także kłopoty zdrowotne Sziloaha - związane z wypadkiem samochodowym, jakiemu uległ w połowie 1952 - skłoniły go do rezygnacji ze stanowiska we wrześniu tego roku.

W 1953 mianowany został ministrem pełnomocnym Izraela w Waszyngtonie.

Zarówno przyjaciele, jak i wrogowie Sziloaha uważali, że nie nadawał się do tej roboty. Widzieli w nim raczej marzyciela i idealistę niż człowieka czynu, mocno tkwiącego w realiach świata tajnych operacji. Mówiono później, że rozbitcie siatki bagdadzkiej, afera Grossa i inne podobne problemy po prostu go wykończyły - podsumowują jego kadencję Ian Black i Benny Morris w Israel's Secret Wars (1991).

Szimszon

Jednostka wywiadu i sabotażu brygady komandosów podziemnej armii żydowskiej w Palestynie - Palmach. Zespoły Szimszon prowadziły operacje przeciwko Arabom od 1943 do chwili proklamowania suwerenności Izraela, 14 maja 1948. Szimszon jako jednostka izraelskich sił lądowych istniał do 1950.

Szerut Habitachon Haklali, izraelska służba bezpieczeństwa wewnętrznego. Założona 30 czerwca 1948, początkowo stanowiła część sił zbrojnych. (Jej pierwszy szef Isser Harel otrzymał stopień pułkownika, a system organizacji wewnętrznej - z tabelą płac włącznie -wzorowany był na regulaminach wojskowych). Ostatecznie jednak przeważała opinia Harela, który uważał, że Szin Bet powinna być organizacją cywilną i - na początku lat pięćdziesiątych - podporządkowano ją bezpośrednio Ministerstwu Obrony, pogrążonemu w chaosie wewnętrznych rozgrywek politycznych i sporów o kształt budżetu . Harel, którego pozycję umocniła nominacja na szefa —* Amanu, w 1949 - po skandalu związanym z Iserem Be'erit - a następnie po przyznaniu mu przez premiera tytułu zwierzchnika wszystkich agencji wywiadu Izraela memuneha, umiejętnie wykorzystał ten fakt dla zwiększenia zakresu autonomii Szin Bet. Kierował osobiście tą służbą do 1952, kiedy to funkcję przekazał swemu zastępcy, Isie-mu Dorotowi. Później stanowiska

dyrektora Mossadu i szefa Szin Bet rozdzielono.

Niemal przez cały czas istnienia współczesnego Izraela podstawowym problemem bezpieczeństwa tego kraju - a co za tym idzie, podstawowym obiektem zainteresowania Szin Bet - była kwestia stosunkowo licznej mniejszości arabskiej (w 1948 około 18 procent ogółu ludności; później odsetek ten systematycznie malał i dziś wynosi około 12 procent). Z jednej strony miejscowość ta stanowiła wymarzone wręcz zaplecze rekrutacyjne dla służb wywiadu ościennych krajów arabskich, z drugiej zaś był to żywioł skłonny do destabilizacji sytuacji wewnętrznej państwa. W miarę powolnej normalizacji stosunków z sąsiadami, zwłaszcza po podpisaniu układu z Egiptem w 1979, nasiliło się zagrożenie ze strony skrajnie radykalnych terrorystycznych ugrupowań islamskich, przeciwnych wszelkim formom porozumienia z Izraelem (Jihad, Hamas i Hezbollah). Sytuację tę pogorszyło jeszcze przyznanie Palestyńczykom ograniczonej autonomii na tzw. terenach okupowanych.

Jednocześnie Izrael stał się celem penetracji służb wywiadu państw niearabskich - tak sprzymierzonych, jak i wrogich, zwłaszcza ZSRR i Stanów Zjednoczonych (Wolff Goldstein, Szimon Levinson, Jossi Amit). W miarę ewolucji polityki ZSRR - który z sojusznika przekształcił się w państwo zdecydowanie wobec Izraela nieprzychylnie, głównego poplecznika i dostawcę technologii wojskowych dla wrogich państw żydowskiemu krajów arabskich - Szin Bet coraz większą uwagę zaczęła zwracać na działalność dyplomatów radzieckich i przedstawicieli innych państw bloku wschodniego w Izraelu.

557

Szkoły szpiegów

Niemniej podstawowym obiektem zainteresowania Szin Bet pozostawała niezmiennie kontrola zagrożenia ze strony ludności arabskiej. Działania Szin Bet w tym środowisku - często skomplikowane, niejasne, baJan-sujące na granicy prawa, a niejednokrotnie ją przekraczające - regularnie wikłały ją w afery i skandale, dając z jednej strony pretekst do licznych oskarżeń o brutalność, sadyzm i naruszanie praw człowieka, z drugiej zaś powodując próby ich zatuszowania przez służbę, co za-zwyczaj tylko pogarszało sytuację. W grudniu 1980 dyrektor Szin Bet, Avraham Ahituv, zmuszony został do rezygnacji w związku z mocno nagłośnioną sprawą zamachu na palestyńskich burmistrzów trzech miast na terenach okupowanych. Kolejny wielki skandal wybuchł w 1986, po ujawnieniu prób zatuszowania przez służbę faktu śmiertelnego pobicia podczas przesłuchań dwóch terrorystów arabskich, ujętych 12 kwietnia 1984 podczas akcji odbicia zakładników przetrzymywanych w porwanym autobusie (Szin Bet przez długi czas utrzymywała, że obaj zginęli podczas akcji). Afera doprowadziła do dymisji dyrektora Szin Bet, Avrahama Szaloma, w lipcu tego roku (aby uniknąć dalszych negatywnych konsekwencji dla służby prezydent -> Chaim Herzog zastosował dość oryginalny wybieg prawny, ułaskawiając Szaloma i trzech odpowiedzialnych za incydent oficerów Szin Bet jeszcze w czerwcu, zanim postawiono ich w stan oskarżenia).

W maju 1987 izraelski Sąd Najwyższy orzekł, że Szin Bet stosowała nielegalne metody przesłuchiwania, a jej funkcjonariusze winni są złożenia fałszywych zeznań w sprawie oskarżonego o szpiegostwo porucznika sił lądowych Izraela Izata Nafsu, z pochodzenia Czerkiesa.

Komisja powołana do zbadania metod i praktyk służby stwierdziła w 1987, że w ciągu ostatnich 17 lat funkcjonariusze Szin Bet notorycznie składali przed sądem fałszywe wyjaśnienia na temat metod stosowanych podczas śledztwa, a znęcanie się fizyczne i moralne nad przesłuchiwanymi było jej rutynową praktyką. Sprawa ta oraz kolejny skandal związany z próbami zatuszowania okoliczności śmierci 23-letniego Palestyńczyka, który zmarł podczas śledztwa, zmusiły do dymisji kolejnego dyrektora Szin Bet, Josefa Harmelina.

Wybuch masowych rozruchów wśród arabskich mieszkańców terenów okupowanych w grudniu 1987 - tzw. intifada trwająca niemal bez przerwy do 1990 - ponownie wysunął kwestię bezpieczeństwa wewnętrznego państwa na plan pierwszy. Po raz pierwszy młodej, wojowniczej generacji przywódców palestyńskich udało się zjednoczyć wszystkie warstwy i odłamy polityczno-religijne miejscowej ludności arabskiej we wspólnym froncie przeciwko obecności Izraela na terytoriach okupowanych. Walka z intifada - przejawiająca się jako nieustający niemal ciąg zamieszek ulicznych i starć między uzbrojonymi w kamienie wyrostkami arabskimi a posługującymi się gazami łzawiącymi (sporadycznie także bronią palną) żołnierzami izraelskimi, policją i Szin Bet - zbiegła się w czasie z kolejnym, zupełnie nowym zagrożeniem wewnętrznym państwa - fundamentalistycznym, prawicowym terroryzmem żydowskim. Po raz pierwszy dał się poznać w 1993, z chwilą podania do wiadomości publicznej faktu poufnych rokowań między rządem Izraela a Organizacją Wyzwolenia Palestyny i projektu utworzenia tzw. Autonomii Palestyńskiej na Zachodnim Brzegu Jordanu i w Strefie Gazy.

Szin Bet nie od razu zdała sobie sprawę z zasięgu opozycji, jaką wywołały te posunięcia. Żydzi z osad na terytoriach okupowanych zaczęli - ku zaskoczeniu izraelskich służb bezpieczeństwa - objawiać swe niezadowolenie, uciekając się do aktów gwałtu i przemocy (m.in. było to ostrzelanie modlących się w meczecie Arabów przez samotnego snajpera).

Szin Bet nie udało się zapobiec zabójstwu premiera Icchaka Rabina 4 listopada 1995. Sytuacja, w której Żyd zabija innego Żyda z powodów politycznych, wydawała się tak nedorzeczną, że nie poświęcono dostatecznej uwagi doniesieniom o możliwości zamachu na premiera, do którego morderca zbliżył się bez żadnych trudności (moment zamachu sfilmowany został kamerą wideo). Dyrektor Szin Bet, Karmi Gilon, wziął na siebie pełną odpowiedzialność za tę porażkę i podał się do dymisji. Jego następcą, admirał —* Ami Ayalon (wcześniej głównodowodzący Marynarki Wojennej Izraela) był pierwszym dyrektorem Szin Bet, którego nominację i nazwisko ogłoszono publicznie, co przyjęto jako jeden z kroków mających na celu odbudowę zaufania publicznego do służby.

Dyrektorzy Szin Bet

Josef Harmelin zajmował to stanowisko dwukrotnie; Isser Harel był jedyną osobą pełniącą jednocześnie funkcję dyrektora Szin Bet i Mossadu [szefem Mossa-du był w latach 1952-1963.]

1948-1952 Isser Harel

1952-1953 Isi Dorot

1953-1963 Amos Manor

1964-1974 Josef Harmelin

1974-1981 Avraham Ahituv

1981-1986 Avraham Szalom

1986-1988 Josef Harmelin

1988-1994 Jacob Peri

1995-1996 Karmi Gilon

1996- Ami Ayalon

Wszystkie służby wywiadu od początków XX wieku prowadzą szkolenie stacjonarne swych agentów oraz niekiedy personelu wewnętrznego i analityków.

Szkoły szpiegów

Szkoły szpiegów

558

Armgaard Karl Graves w książce The Secrets of the German War Office (1914) opisuje, jak został przyjęty do niemieckiej tajnej służby w roku 1903, nim wysłano go do Portu Artura na

Daleki Wschód:

W ciągu pierwszych pięciu miesięcy byłem poddawany nieustannemu szkoleniu. Dzień po dniu, tydzień po tygodniu uczono mnie przedmiotów niezbędnych do sprawnej pracy w wywiadzie. Generalnie rzecz biorąc, materiał szkolenia obejmował zajęcia z czterech głównych przedmiotów: topografii, trygonometrii, budownictwa okrętowego i rysunku (...) Agent tajnej służby wysłany w celu zbadania i opisu sytuacji i uzbrojenia fortu takiego, jak Verdun we Francji, musiał potrafić prawidłowo ocenić odległość, wysokość, kąty pod jakimi stykają się mury, stan podłoża itd. Może tego dokonać jeden człowiek z odpowiednim przygotowaniem. Program nauki obejmował także zajęcia w muzeum niemieckiego Sztabu Generalnego, w fabrykach zbrojeniowych i stoczniach w Kilonii oraz Wilhelmshaven. Tam nauczono mnie wszystkich szczegółów konstrukcji okrętów, a uznano za odpowiednio przygotowanego dopiero wtedy, gdy byłem w stanie rozmawiać fachowo o każdej rozmontowanej części broni, torpedy lub miny.

W chwili wybuchu II wojny światowej działały dwie duże niemieckie szkoły szpiegów RSHA - w Hadze i w Belgradzie (-> A-Schule). Podobne placówki utrzymywała również Abwehra i SD. Szkół istniało co najmniej tuzin - w Berlinie, Hamburgu, Königsbergu [obecnie Kaliningrad], Szczecinie, Stuttgarcie i Wiedniu, a program szkolenia był mocno sprofilowany, w zależności od charakteru misji, do których przygotowywano agentów. Po inwazji na Związek Radziecki w czerwcu 1941 Niemcy zorganizowali na terenach okupowanych 9 szkół szpiegostwa i sabotażu, które mogły uczyć ok.

10 tysięcy osób. Ich słuchaczami byli przede wszystkim radzieccy jeńcy wojenni gotowi do współpracy z III Rzeszą w walce z reżimem stalinowskim. David Kahn w *Hitler's Spies* (1978), omawiając program jednej z niemieckich szkół szpiegów, przygotowujących agentów do misji w Europie Zachodniej, pisze:

Agenci uczyli się alfabetu Morse'a, budowy i obsługi radioodbiorników, systemów szyfrowania, posługiwania się tajnym pismem i mikrodotami, odróżniania typów samolotów, namierzania i gubienia „ogona” itp. Szkolenie miało na ogół charakter indywidualny, w związku z czym było tak kosztowne i czasochłonne, że w ciągu całej wojny przez szkołę w Hamburgu przeszło zaledwie 200 osób.

Radzieckie służby wywiadowcze powołały specjalne kursy wywiadowcze już w początkach istnienia ZSRR. [W końcu lat trzydziestych utworzono Szkołę Specjalnego Przeznaczenia (Szkoła Osobogo Naznaczenia -SzON), nazwaną już po wojnie Szkołą Wywiadowczą (Rozwiedywatielnaja Szkoła). SzON opuszczało corocznie około 70 absolwentów]. Były oficer NKWD A.I. Romanow w pamiętnikach *Nights are the Longest* (1972) wspomina naukę w szkole w podmoskiewskim Babuszkynie, gdzie uczęszczał w 1942. Podkreśla, iż formalnie za najważniejsze uznawano szkolenie polityczne, w istocie traktowane jednak jako przedmiot dodatkowy:

Nie przypominam sobie, aby kiedykolwiek tematyka polityczna zajmowała nam więcej niż 10 do 15 minut. (...) Po cóż było tracić cenny czas na dywagacje na temat kolchozów i fabryk, a nawet chwały marksizmu-leninizmu, kiedy na wykładach z innych przedmiotów specjalnych poznawaliśmy dane o istocie państwa radzieckiego, o trudnościach, błędach i planach na przyszłość, bez nachalnej, nudnej propagandy.

Tematem numer dwa była organizacja i działalność obcych służb wywiadowczych. Program obejmował dwa bloki: Niemcy i ich sojusznicy oraz Wielka Brytania i Stany Zjednoczone. Uczono także, jako osobnego przedmiotu, rzemiosła szpiegowskiego.

Romanow pisze, że w jego szkole w czasie wojny instruktorzy opuszczali teren szkoły natychmiast po wykładach. Przekonany jestem, że pełnili

inne obowiązki. Być może te inne obowiązki były ich głównym zajęciem, a być może udawali się do innej szkoły i tam przeprowadzali szkolenia. Niekiedy opuszczali lekcje i byli zastępowani przez innych instruktorów.

Po wojnie organy bezpieczeństwa NKWD/MWD, NKGB/MGB i -> KGB prowadziły wiele szkół szpiegowskich, m.in. także dla funkcjonariuszy wywiadów Europy Wschodniej. Ośrodek w Puszkynie pod Moskwą znany był jako centrum szkolenia terrorystów arabskich.

Wojskowa Akademia Dyplomatyczna w Moskwie jest najstarszą uczelnią podyplomową dla oficerów wywiadu wojskowego. Większość jej absolwentów przechodzi do pracy w GRU; niektórzy także do innych organów bezpieczeństwa. Plk Oleg Pieńkowski ukończył tę szkołę w 1953 i twierdził, że na początku lat sześćdziesiątych od 30 do 40 procent jej absolwentów przeszło do pracy w KGB.

W czasach zimnej wojny głównymi szkołami wyższymi prowadzonymi przez KGB były: Wyższa Szkoła Wywiadu nr 101 w Moskwie (w połowie lat osiemdziesiątych przemianowana na Instytut im. Jurija Andropowa, Wyższa Szkoła Dowództwa Służb Granicznych w Mokwie, Wyższa Szkoła Dowództwa Służb Granicznych im. Dzierżyńskiego w Ałma Acie i Wyższa Wojskowa Szkoła Polityczna im. Woroszyłowa w Bolicynie.

MWD, organ kierujący siłami policyjnymi, prowadził oddzielny system szkół. W 1992 podlegająca MWD Wyższa Szkoła Wojskowa im. Dzierżyńskiego w Saratowie przekształcona została w Rosyjską Akademię Bezpieczeństwa, podlegającą FSK.

GRU od dawna prowadziło rozległy system szkolenia. Główną szkołą jest wspomniana wyżej Wojskowa Aka-

559

Szpiedzy w Biblii

demia Dyplomatyczna, ale oficerowie GRU kształcą się również na wydziałach wywiadu Akademii Sztabu Generalnego, w Ośrodku Szkoleniowym Nielegalów, Akademii Wojskowej im. Frunzego, Akademii Marynarki Wojennej, Wojskowej Akademii Łączności, Wojskowym Instytucie Języków Obcych, Wyższej Szkole Wojsk Łączności im. Czerepowieckiego, Wyższej Szkole Radiotechnicznej Marynarki Wojennej, na wydziale Specnaz riazkańskiej Wyższej Szkoły Wojsk Lotniczych, w kijowskiej Wyższej Szkole Wojskowej i charkowskiej Wyższej Wojskowej Szkole Inżynieryjno-Lotniczej.

Agenci GRU uczą się też rozmaitych aspektów rzemiosła szpiegowskiego w szkołach specjalistycznych.

Pierwszy zakrojony na szerszą skalę system szkolenia szpiegów amerykańskich zaczął działać w czasie II wojny światowej w Wielkiej Brytanii. Zorganizowały go wspólnie Biuro Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS) i brytyjskie Kierownictwo Operacji Specjalnych (Special Operations Executive -SOE). Były to zazwyczaj krótkie kursy dopasowane do rodzaju przyszłych zadań agentów na kontynencie europejskim. Brytyjskie Biuro Koordynacji Bezpieczeństwa utworzyło podobną szkołę (tzw. Camp X) na północnym brzegu jeziora Ontario w Kanadzie. Kształcili się w niej agenci z Kanady, Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych.

W okresie zimnej wojny własne programy przygotowania zawodowego opracowały wszystkie większe agencje wywiadowcze Stanów Zjednoczonych. Główny ośrodek szkoleniowy CIA mieści się w Camp Peary, a akademia FBI na terenie rozległej bazy Korpusu Piechoty Morskiej w Quantico, w Virginii. Pracownicy obu tych agencji przechodzą również specjalistyczne kursy szkoleniowe w różnego rodzaju ośrodkach edukacyjnych sił zbrojnych, w tym mieszczącej się w Fort McClellan, w Alabamie szkoły obsługi wariografów Departamentu Stanu. Akademia FBI kładzie duży nacisk na umiejętność posługiwania się bronią palną (przede wszystkim ze względu

na coraz większe zaniepokojenie, jakie budzi szybki wzrost liczby uzbrojonych prywatnych organizacji paramilitarnych).

Ośrodkiem szkolenia personelu wywiadu sił lądowych przez długi czas był Fort Halobird w Baltimore w Maryland (zwany The Bird). Obecnie ośrodek mieści się w Fort Huachuca w Arizonie. Siły lądowe, marynarka wojenna i siły powietrzne Stanów Zjednoczonych prowadzą wyspecjalizowane programy szkoleniowe wywiadu w wojskowych szkołach wyższych i poddyplomowych, zwłaszcza w Wyższej Szkole Połączonego Wywiadu Wojskowego (Joint Military Intelligence College - dawna Wyższa Szkoła Wywiadu Departamentu Obrony w bazie USAF Bolling w Waszyngtonie. Specjalistyczna szkoła elitarniej jednostki NSA Służby Pozyskiwania Danych Specjalnego Przeznaczenia, jest tak tajna, że nie wiadomo nawet, gdzie mieści się jej sie-

dziba. Wszystkie rodzaje sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych i agencje wywiadu korzystają ze Szkoły Języków Obcych Departamentu Obrony (Defense Language School) w Monterey, w Kalifornii.

Szpiedzy w Biblii

W Biblii jest kilka wzmianek o szpiegach. W Starym Testamencie w Księdze Liczb, wchodzącej w skład Pięcioksięgu Mojżeszowego, Mojżesz i Jozue są przedstawieni jako arcywywiadowcy. Pierwsza wzmianka znajduje się w Księdze Rodzaju (Genesis) 42.7.9, gdy Józef, wówczas zarządca Egiptu, poznał swych braci, a oni jego nie rozpoznali.

I rzekł do nich: Skąd przyszliście? A oni odpowiedzieli: Z ziemi kanaanejskiej, aby zakupić żywność. [...] i rzekł: Szpiegami jesteście! Przybyliście, aby wysledzić nieobronne miejsca kraju. Znajdowały się one na północno-wschodniej granicy Egiptu, w najmniej zabezpieczonym rejonie państwa. Każdy obcy w tym rejonie zostałby oskarżony o szpiegostwo.

Najwcześniejszą zanotowaną misją wywiadowczą jest opisana w Księdze Liczb 13; Jahwe mówi do Mojżesza:

Wypraw mężów, aby poszli na zwiady do ziemi kanaanejskiej, którą daję synom izraelskim; wyprawcie po jednym mężu z każdego plemienia ich ojców, (...) .

Mojżesz wybrał po jednym mężu z każdego z dwunastu pokoleń i wysłał ich do Ziemi Obiecanej z czterdziestodniową misją, przykazując:

Idźcie przez Negeb, a potem wejdźcie na góry i zobaczcie, jaka jest ta ziemia, i czy lud, który ją zamieszkuje, jest silny czy słaby, czy jest nieliczny, czy liczny, i jaka jest ziemia, którą on zamieszkuje, czy dobra, czy zła, i jakie są miasta, w których mieszka, czy to są obozowiska, czy warownie, i jaka jest gleba, czy urodzajna, czy jałowa; czy są na niej drzewa, czy nie ma.

{Księga Liczb 13, 17-20}

Działania wywiadowcze Mojżesza wywołały problem znany współczesnym szefom wywiadu: jego wysłannicy wrócili z różnymi raportami. Niektórzy mówili, że w tej krainie mieszkają olbrzymi i odradzali udanie się do niej. Jedynie dwóch z dwunastu wywiadowców radziło wyprawę. Wystraszeni przerażającymi raportami o sile tamtejszych mieszkańców, Żydzi wpadli w panikę. By ich ukarać, Bóg trzymał ich z dala od Ziemi Obiecanej przez 40 lat, albowiem Według liczby dni, w ciągu których badaliście tę ziemię, a było ich czterdzieści, dzień licząc za rok, będziecie ponosić karę za wasze winy przez czterdzieści lat i doznacie mojej niechęci.

{Księga Liczb 14, 34}

Po zgonie Mojżesza wodzem został Jozue. Wysłał on „dwu wywiadowców, dając im polecenie: «Idźcie i obejrzyjcie okolice Jerycha»" {Księga Jozuego 2, 1). Ci dwaj zatrzymali się u nierządnic imieniem Rachab. Donie-

Szpiedzy w filmie

siono o tym królowi Jerycha, który rozkazał Rachab wydać szpiegów. Ona jednak ich ukryła. Rzeczywiście, przyszli do mnie jacyś mężowie, ja jednak nie wiedziałam, skąd oni są. Lecz gdy z nastaniem ciemności miano zamknąć bramę miasta, mężowie ci wyszli i nie wiem, dokąd poszli. Gońcie szybko za nimi, to ich dogonicie. {Księga Jozuego 2, 4-5}.

Królewscy ludzie pobiegli, a Rachab zaprowadziła wywiadowców „na dach i ukryła pod łądogami lnu, które miała ułożone na dachu” {Księga Jozuego 2, 6}.

Po otrzymaniu rękojmi o oszczędzeniu jej i rodziny po zdobyciu miasta przez Izraelitów spuściła ich na linie przez okno, bo dom jej był wbudowany w mur miasta i w murze mieszkała. {Księga Jozuego 2, 15}.

Przed wyjściem, wywiadowcy polecieli jej uwiązać „powróż z nici purpurowych u okna” jako oznakę dla napastników, by nie niszczyli domu.

Wywiadowcy pobiegli, rozpoznali kraj i powrócili do Jozuego, który na podstawie ich relacji zdobył Jerycho, oszczędzając dom z purpurowymi niciami u okna.

Podczas amerykańskiej wojny secesyjnej tajne stowarzyszenie, które przekazywało informacje Unii, używało szkarłatnej wstążki jako odznaki.

CIA rozpatrzyła niegdyś opisane w Biblii działania wywiadowcze z zawodowego punktu widzenia. W tajnej początkowo publikacji *Studies in Intelligence* wskazywano, że działania Mojżesza i Jozuego różniły się sposobem składania raportów. Wywiadowcy Mojżesza dokonywali tego publicznie, Jozuego - na osobności. Sytuacja, w jakiej znalazł się Mojżesz, była więc podobna do sytuacji, w jakiej znajduje się Wspólnota Wywiadów Stanów Zjednoczonych, która podlega dokładnej kontroli.

Operacja Mojżesza, przeprowadzona przez amatorów, doprowadziła do osłabienia jego władzy, utraty zaufania ludzi i przyspieszyła wprowadzenie surowych kar dla ludu. Operacja Jozuego, prowadzona po kryjomu przez zawodowców, doprowadziła do osiągnięcia miejsca przeznaczonego temu ludowi - czytamy we wspomnianej pracy.

Inna biblijna historia opisuje zdradę kobiet, które można by uznać za agentki. Gdy Samson udał się do Gazy i odwiedził nierządnicę, ona powiadomiła o tym mieszkańców, którzy oczekiwali go u bram miasta. Spotkał go zły los z rąk innej kobiety, Dalili, która została wynajęta, by uwieść mocarza. (Odegrała rolę jaskółki, jak nazywano to w KGB). Książęta filistyńscy zapłacili jej tysiąc srebrników za wydanie Samsona. Kiedy odurzony miłością mocarz wyjawiał, że we włosach tkwi tajemnica jego siły, poczekała, aż usnął, a wtedy jej wspólnik ogolił mu głowę. Filistyni pojмали Samsona, wyłupili mu oczy i uwięzili w Gazie. Ale gdy włosy odrosły mocarzowi na tyle, że powróciła mu siła, zburzył dom z trzema tysiącami swoich wrogów (por. Księga Sędziów 16).

Księga Sędziów 16).

Postać Judasza z Nowego Testamentu dziś uznalibyśmy za kreta, działającego na rzecz władców Rzymu. Wynajmowali oni tubylców, bo tylko oni znali język i zwyczaje pozwalające wtopić się w miejscową społeczność.

O innym przykładzie szpiegostwa w Nowym Testamencie wspomina św. Paweł, tajemniczo mówiąc, że w Jerozolimie

nie bacząc na fałszywych braci, którzy po kryjomu zostali wprowadzeni i potajemnie weszli, aby wyszpiegować naszą wolność, którą mamy w Chrystusie, żeby nas podbić w niewolę {List do Galatów 2,4}.

[Wszystkie cytaty pochodzą z Biblii Warszawskiej. Nowy przekład z języków hebrajskiego i greckiego opracowany przez Komisję Przekładu Pisma Świętego, 1975.]

Szpiedzy w filmie

W przeciwieństwie do powieści szpiegowskiej, film rzadko dba o wierność realiom. Czytelnik

dobrej powieści szpiegowskiej odtwarza je sobie zazwyczaj sam, śledząc to, co dzieje się w umysłach szpiegów i ich prześladowców, poznając tok ich rozumowania. W filmie natomiast najczęściej realia umykają oku kamery. Większość reżyserów i producentów filmowych przedkłada napięcie, wartkość akcji, a nawet efekty specjalne nad prawdę o rzemiośle szpiegowskim i wszelkie jego zawilości. Dlatego film szpiegowski to raczej kryminał, western czy kino akcji, tyle że w szpiegowskim przebraniu. Słuszniej byłoby nazwać go raczej szpiegowskim thrillerem.

W 1985 James Grady, autor powieści *Six Days of the Condor* (1974) [wyd. pol. *Sześć dni Condora*, 1978], na podstawie której powstał film *Three Days of the Condor*, ujął to następująco: Filmowcy uwielbiają jasny podział na bohaterów i łajdaków, jednoznaczne zakończenia, wyraźnie zarysowaną granicę między dobrem a złem i wydaje się, że często powodem, dla którego unikają wiernego portretowania szpiegów, jest właśnie ów nieodłączny problem moralnej ambi-walencji. (...) Próba sprzedania publice opowieści, która drobiazgowo analizuje całą ohydę krwiobiegu i bebeczków polityki jest wielkim ryzykiem dla kasy, dlatego też większość dzisiejszych filmów szpiegowskich to gloryfikujące i całkowicie oderwane od realiów historyjki o globalnych superglinach.

Niemniej film szpiegowski uznano za gatunek odrębny. Miarodajna w tym względzie wydana przez Microsoft Cinemania 95 uwzględnia 364 tego rodzaju filmy, kręcone od 1928, kiedy to Niemiec Fritz Lang uczynił Berlin tłem pierwszego wielkiego obrazu szpiegowskiego *Spies*. Najwredniejszy z pojawiających się w nim

561

Szpiedzy w filmie

szpiegów wygląda jak W.I. Lenin. Z kolei w Wielkiej Brytanii szpiegostwo okresu I wojny światowej ujęto w konwencji romantycznej. W *The Spy in Black* (1939) agent niemiecki, grany przez Conrada Veidta, ma romans z agentką brytyjską, której rolę odtwarza Valerie Hobson. W latach trzydziestych szpiegostwo zaczęło fascynować także producentów hollywoodzkich. W 1931 powstał film o Macie Hari, z Gretą Garbo w roli głównej, kładący nacisk na romantykę profesji szpiegowskiej. W większości jednak wypadków były to filmy utrzymane w konwencji westernu, z wyraźnym podziałem na dobrych (agentów brytyjskich lub amerykańskich w dobrze skrojonych garniturach i krawatach, ale nadal dzielnych szeryfów z Dzikiego Zachodu) i złych facetów (szpiegów bezimiennych lub zmyślonych państw). Inspiracją gatunku stał się wówczas także rozwój sytuacji w Niemczech. *The Man Who Knew Too Much* (1934) Alfreda Hitchcocka rozpoczyna tę serię, w znacznej zresztą mierze przez tego reżysera zmonopolizowaną. Leslie Banks gra w nim zwykłego człowieka, który przypadkiem ociera się o szpiegostwo, a do milczenia zmusić ma go porwanie jego dziecka. W roli czarnego charakteru wystąpił Peter Lorre. Kolejny klasyczny dziś film Hitchcocka z tej serii to *The Thirty-Nine Steps* (1935) [tyt. pol. *Trzydzieści dziewięć kroków*].

Udało mi się dać publiczności trochę dobrego, zdrowego wstrząsu psychicznego. Cywilizacja izoluje nas dziś i chroni do tego stopnia, że trudno nam doświadczyć podobnych emocji z pierwszej ręki, a zatem, abyśmy nie zgnusnieli i nie zgalarecieli ze szczętem - skomentował ten film jego twórca.

Tym razem rolę wplątanego przypadkowo w spisek Anglika zagrał Robert Donat, jego partnerką była Madeleine Carroll. Scenariusz oparty został na opublikowanej w 1915 powieści Johna Buchana pod tym samym tytułem.

Gwiazdami kolejnego dramatu szpiegowskiego Hitchcocka *Sabotage* byli: Sylvia Sydney, Oscar Homolka i John Loder. Madeleine Carroll w towarzystwie Johna Gielguda i Petera Lorre'a zagrała natomiast główną rolę w następnym jego filmie o podobnej tematyce - *The Secret Agent* (1936)

[tyt. pol. Tajny agent], nakręconym na podstawie powieści —♦ Josepha Conrada. W sensacyjnym filmie z 1940 *Murder in the Air* w rolę agenta Secret Service tropiącego szpiega, który usiłuje wykraść promienie śmierci, wcielił się przysłyły prezydent Ronald Reagan.

John P. Marquand stworzył postać Mr. Moto (japońskiego dżentelmena o nienaganych manierach, specjalizującego się w ratowaniu niewinnych ludzi z rąk szpiegów i innych złoczyńców), który w latach trzydziestych zrobił w Hollywood krótką, acz błyskotliwą karierę jako bohater swego rodzaju serialu filmowego (z Peterem Lorre'em w roli głównej). Mr. Moto padł ofiarą antyjapońskiej fobii i znikł z ekranów wraz z przystąpieniem Stanów Zjednoczonych do wojny).

Z amerykańskich filmów szpiegowskich doby wojennej na uwagę zasługuje *Five Graves to Cairo* [tyt. pol. Pięć grobów do Kairu] Billy'ego Wildera, którego akcja rozgrywa się w hotelu w oazie Akim Tamiroff (Fran-chot Tonę usiłuje wydobyć tajne informacje od feldmarszałka Erwina Rommla - Ericha von Stroheima). W utrzymanym w konwencji filmu dokumentalnego *The House on 92nd Street* [tyt. pol. Dom przy 92 ulicy] ~* FBI demaskuje szpiegów nazistowskich, próbujących zdobyć sekret bomby atomowej.

Filmowy szpieg z okresu wojny to budzący odrazę Japończyk lub diabolicznie przewrotny nazista. W filmach amerykańskich polują na nich błyskotliwi i dzielni agenci FBI, przy czym szpiegostwo było głównym tematem tylko niewielu z tych obrazów. Mało o tej profesji wiedzący przeciętny widz wolał raczej typowe kino akcji. W *Across the Pacific* Humphrey Bogart, Mary Astor i Sydney Greenstreet to japońscy spiskowcy, mający zamiar zniszczyć Kanał Panamski. W nakręconym w 1943 *Flight for Freedom* Rosalind Russell gra rolę kobiety pilota, a zarazem szpiega - postaci fikcyjnej, ale bez wątplenia wzorowanej na Amelii Earhart, co upowszechniło do dziś żywotny pogląd, jakoby lot dookoła świata, w którym według wszelkiego prawdopodobieństwa poniosła śmierć, był przykrywką misji szpiegowskiej - rozpoznania baz japońskich na Pacyfiku.

Oparty na powieści Erica Amblera, film *Mask of Dimitrios* [tyt. pol. Maska Dimitriosa] łączy w bliskowschodniej intrydze Petera Lorre'a, Sydneya Greenstreeta i Zachary'ego Scotta. *March of Time* -dokumentalne filmy z lat trzydziestych i czterdziestych -stały się wzorem dla stylu narracji *13 Rue Madeleine*, którego akcja rozgrywa się w czasie II wojny światowej. James Cagney - agent Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS) - przedostaje się do okupowanej Francji, gdzie, wyprowadziwszy w pole Gestapo, kończy misję agenta, który został zamordowany.

Wojenna produkcja hollywoodzka to także filmy eskapistyczne, np. komedia szpiegowska *The Got Me Covered*, w której Bob Hope i Dorothy Lamour uganiają się za szpiegami nazistowskimi po Waszyngtonie. Inna parodia filmu szpiegowskiego *My Favorite Spy* łączy tego aktora w parę z Heddy Lamarr.

Po wojnie film często wracał do motywu szpiegostwa wojennego. W *Notorious* [tyt. pol. Oślawiona] Hitchcock posłużył się nim jako narzędziem grozy i napięcia -jego tajny agent Cary Grant i antyfaszystka Ingrid Bergman jednoczą swe siły, by rozbić nazistowską siatkę szpiegowską Claude'a Rainsa w Argentynie. Scenariusz Bena Hechta umieszcza tę historię w Ameryce Południowej wczesnych lat powojennych.

i

Szpiedzy w filmie

562

Wśród lepszych filmów odwołujących się do zdarzeń rzeczywistych, wymienić należy *Five Fingers* [tyt. pol. Kryptonim Cyncero] z Jamesem Masonem, grającym rolę -> Cicero, lokaja dyplomaty brytyjskiego, a zarazem niemieckiego szpiega, oraz *The Man Who Never Was* -

filmową wersję operacji Mincemeat - w której Clifton Webb kieruje wyrafinowaną mistyfikacją wywiadu brytyjskiego, mającą odwrócić uwagę Niemców od planowanego desantu na Sycylii. W innym filmie nawiązującym do wydarzeń wojennych, opartym na motywach powieści Adama Halla *The Quiller Memorandum*, George Segal gra rolę Quillera, agenta mającego za zadanie rozbić berlińską organizację neonazistowską. Jego filmowym szefem jest Alec Guinness. Nazistami są także czarne charaktery z filmu *Eye of the Needle* [tyt. pol. *Igła*], opartego na powieści Kena Folletta pod tym samym tytułem, w którym szef niemieckiej siatki szpiegowskiej (Donald Sutherland) usiłuje odkryć tajemnicę D-Day.

Zimna wojna wniosła do filmu nową kategorię wroga: brutalnych Sowietów i wyjątkowo nikczemne KGB. Rzadkim przykładem wierności realiom w tej grupie dzieł sztuki filmowej jest powstały w 1948 *The Iron Curtain* [tyt. pol. *Żelazna kurtyna*], w którym Dan Andrews gra rolę Igora Guzienski. Zimnowojenna konfrontacja Wschód-Zachód w Wiedniu stała się na poły realnym tłem dla - nakręconego według scenariusza Grahama Greene'a - filmu *The Third Man* [tyt. pol. *Trzeci człowiek*]. Szpieczy w tym filmie są co prawda postaciami drugoplanowymi, a rola ściganego przypadła czar-norynkowemu spekulantowi Harry'emu Lime'owi (Orson Welles), lecz po dziś dzień często słyszy się opinię, że wzorcem tej postaci był Harold (Kim) Philby, czemu jednak stanowczo zaprzeczał autor scenariusza.

W *The Spy Who Came In from the Cold* (1965) szpiegostwo potraktowane jest z równą powagą, co w powieści Johna Le Carrégo, na której film został oparty. Richard Burton, jako spalony agent brytyjski Alec Leamas, przekrada się do NRD, aby zgładzić szefa siatki szpiegowskiej czerwonych.

The Manchurian Candidate (1962) to film, który wprowadził do powszechnego obiegu pojęcie „prania mózgow” (MKULTRA). Laurence Harvey gra tu weterana wojny koreańskiej, którego Chińczycy i Sowieci poddali tej zbrodniczej praktyce, programując go na zabójcę prezydenta. Frank Sinatra, były żołnierz drużyny Harveya, powtarzając dowódcy fragmenty wspomnień, likwiduje uwarunkowanie. W konsekwencji udaje się zlikwidować spisek, którym kieruje Angela Lansbury.

W latach sześćdziesiątych najbardziej wziętym aktorem odtwarzającym role szpiegowskie stał się Michael Caine - występujący m.in. w *The IPCRESS File* jako Harry Palmer, bohater cyklu powieści Lena Deightona. W *Funeral in Berlin* Palmer bierze udział w zorganizowaniu ucieczki wysokiego dygnitarza wywiadu radzieckiego (Oscar Homolka) na Zachód. Wartko tocząca się, ale pozbawiona wszelkich związków z rzeczywistością, fabuła szpiegowska charakteryzuje *The Billion-Dollar Brain* [tyt. pol. *Mózg za miliard dolarów*]. Do ról szpiegowskich Caine powrócił w *The Fourth Protocol* [tyt. pol. *Czwarty protokół*] - ekranizacji powieści Fredericka Forsytha pod tym samym tytułem. Wspólną cechą fabuły wszystkich tych filmów jest to, że bohater działa sam - jego ostrzeżenia są ignorowane przez zwierzchników. W *The Fourth Protocol* nikt nie słucha Caine'a, dowodzącego, że do Wielkiej Brytanii przeniknął agent radziecki, który ma zamiar wykraść materiały niezbędne do skonstruowania broni jądrowej. Szpieczy filmowi okresu zimnej wojny to często nie agenci profesjonalni, ale zwykli ludzie, przez przypadek wplątani w intrygi służb wywiadowczych. Życie owych szpiegów z woli losu, komplikują, rzecz jasna, piękne kobiety. W 1955 Hitchcock nakręcił nową wersję *The Man Who Knew Too Much* [tyt. pol. *Człowiek który wiedział za dużo*] Jamesem Stewartem i Doris Day. Intryga pozostała ta sama, zmieniła się jedynie sceneria - z przedwojennej na zimnowojenna. Podobnie jak w innych filmach Hitchcocka, intryga szpiegowska jest tu kwestią drugorzędną - tłem, na którym narasta atmosfera grozy i niepewności. (W 1978 powstała nowa wersja *The Thirty-Nine Steps* w reżyserii Dona Sharpa, z Robertem Powellem, Erikiem Porterem i Johnem Millsem w rolach głównych).

W North by Northwest, kolejnym klasycznym thrillerze Hitchcocka, obcy agenci ścigają Cary'ego Granta, Bogu ducha winnego Amerykanina, wziętego przez pomyłkę za szpiega. Nieco większą wagę do realiów przywiązuje Hitchcock w Topazie (wywiad francuski i amerykański łączą swe siły, by zdemaskować podwójnego agenta) - zapewne dlatego, że powieść Leona Urisa pod tym samym tytułem, na podstawie której powstał scenariusz, nawiązuje do prawdziwego skandalu szpiegowskiego (-> Sapphire). Inny przykład udanej adaptacji powieści to Three Days of The Condor [tyt. pol. Trzy dni kondora]. Robert Redford gra w nim rolę pracownika naukowego -> CIA, uwikłanego w sytuację, w której polują na niego i swoi, i obcy.

WHopscotch Walter Matthau to również uciekający agent CIA, film budzi jednak raczej wesołość niż wywołuje napięcie. Podobnie jak The Tall Blond Man with One Black Shoe, w którym prostoduszny skrzypek brany jest za szpiega. (W 1990 w Hollywood powstała nowa wersja tego filmu pod identycznym tytułem). ~* Air America, południowo-wschodnioazjatycka linia lotnicza CIA, stała się tematem dobrze zrobionego Air America, nakręconego w 1990 filmu akcji z Melem Gibsonem i Robertem Downeyem, jr. w rolach głównych.

Kwintesencją filmowego szpiega czasu zimnej wojny stał się James Bond, postać literacka stworzona

563

Szpiedzy w literaturze

przez Iana Fleminga. Bond - wiarygodny w wersji książkowej - traci zupełnie tę cechę na ekranie. Popisy kaskaderskie, fantastyczne gadzety szpiegowskie, zapierające dech pogonie i ucieczki to typowe cechy fabuły wszystkich „Bondów” filmowych. Wielbicielom Fleminga z trudem udawało się rozpoznać ulubionego bohatera w kinie.

Pierwszą z cyklu 14 powieści o Bondzie było wydane w 1953 Casino Royale. Film pod tym samym tytułem, w którym roiło się od gwiazd (Peter Sellers, Ursula Andress, David Niven, Orson Welles, Woody Allen, Charles Boyer), wszedł na ekrany w 1967. Pomyślany został i zrealizowany jako parodia filmu szpiegowskiego, stworzył jednak pewien schemat fabuły, obowiązujący w późniejszych filmach o Bondzie. Rząd Jej Królewskiej Mości znajduje się w takich opałach, że jedynym wyjściem jest przywrócenie do służby sir Jamesa Bonda, tylko on bowiem może wybawić Wielką Brytanię - w tym wypadku pokrzyżować zamiary własnego kuzyna, niejakiego Jimmy'ego Bonda, który dąży do zawładnięcia światem, posługując się sklonowanymi replikami przywódców państw. W roli Jamesa Bonda wystąpił David Niven, jego pyszałkowego bratanka zagrał Woody Allen, czarującego szpiega - Matę Bond - Joanna Pettet, a Le Chiffre'a, łotra ze Smiersza - Orson Welles. Sellers wcielił się w postać mistrza bakara-ta, Evelynę Tremble'a, zwerbowanego przez Brytyjczyków, aby ograć Le Chiffre'a. Film zrobił klępkę, głównie z powodu artystycznych pretensji Sellersa i nieodpowiednio dobranych gwiazd. Cykl filmów „prawdziwie bondowskich” rozpoczęły dopiero te z Seanem Connerym, grającym wykwinętego, brawurowo odważnego agenta, który sypia z pięknymi kobietami i zwalcza obłąkanych złoczyńców, na różne sposoby próbujących zawładnąć światem. Agentem 007 Connery staje się po raz pierwszy w Dr No (1963), w którym wraz z Ursulą Andress w scenerii Indii Zachodnich walczy z usiłującym opanować kulę ziemską przeciwnikiem. W From Russia, with Love (1963) [tyt. pol. Pozdrowienia z Moskwy] bohater krzyżuje plany agenta radzieckiego, Roberta Shawa, a w Gold-finger (1964) udaremnia kradzież złota z Fort Knox przez Gerta Forbego i jego obdarzonego nadludzką siłą wiernego towarzysza Oddjoba (Harold Sakata). Pussym Galore'em, ekspertem sztuki wojennej, jest Honor Blackman.

Connery zagrał Bonda jeszcze w czterech filmach: Thunderball (1965) [tyt. pol. Operacja Piorun], w którym Bond walczy z radzieckim syndykatem zbrodni -> SPECTRE; You Only Live Twice (1967) [tyt. pol. Żyje się tylko dwa razy]; Diamonds are Forever (1971) [tyt. pol. Brylanty

są na zawsze] i *Never Say Never Again* (1983) [tyt. pol. *Nigdy nie mów nigdy*], w zasadzie rema-ke *Thunderball*.

W *On Her Majesty's Secret Service* (1969) [tyt. pol. *W tajnej służbie Jej Królewskiej Mości*] Bond pozostał taki sam, zmienił się natomiast aktor. Agentem 007 został George Lazenby, po którym rolę tę objął Roger Moore w *Live and Let Die* (1973) [tyt. pol. *Żyj i pozwól umrzeć*]. Moore grał Bonda także w: *The Spy Who Loved Me* (1977) [tyt. pol. *Szpieg który mnie kochał*], *The Man with the Golden Gun* (1974) [tyt. pol. *Człowiek ze złotym pistoletem*], *Moonraker* (1979), *For Your Eyes Only* (1981) [tyt. pol. *Tylko dla twoich oczu*], *Octopussy* (1983) [tyt. pol. *Ośmiorniczka*] i *A View to a Kill* (1985) [tyt. pol. *Zabójczy widok*].

Szesnasty film bondowski, *Licence to Kill* (1989) [tyt. pol. *Licencja na zabijanie*], był pierwszym, którego tytuł nie był tytułem powieści Iana Fleminga. Nakręcono go na podstawie fragmentów innych jego książek i opowiadania *The Hildebrand Ranty*.

Goldeneye (tytuł pochodzi od nazwy samotni Fleminga na Jamajce) ukazał się w 1995 z Pierce'em Brosnanem w roli Bonda i aktorką Judi Dench jako „M”.

Connery powrócił do roli szpiega w *The Russia House*, rozwlekłej filmowej wersji powieści Le Carrego o tym samym tytule (1990).

Szpieg w literaturze

Szpiegowie pojawiają się w literaturze niemal od samego jej zarania; wzmianki o nich spotykamy w Biblii, a także we wczesnym piśmiennictwie innych kręgów kulturowych.

Za pierwszą par excellence powieść szpiegowską w literaturze zachodniej uważa się *27ie Spy* (1821) Jamesa Fenimore'a Coopera, osnutą na motywach autentycznych wydarzeń wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych (Harvey Birch). Przez wiele lat Cooper nie znalazł w Ameryce żadnego godnego uwagi następcy, o ile pominąć mocno ubarwione pamiętniki z okresu wojny secesyjnej, płodzone obficie przez byłych szpiegów obu stron.

Podobnie było w Anglii. Sławny Daniel Defoe - mimo iż sam szpieg - nie uznał tej profesji za godną swego pióra, a choć Charles Dickens wplótł wątek szpiegowski w fabułę *A Tale of Two Cities* (1859), to za pierwszą powieść szpiegowską z prawdziwego zdarzenia uznaje się dopiero *Mysterious Mr. Sabin* (1898) E. Philipa Oppenheima, choć niektórzy palmę pierwszeństwa przyznają wcześniejszej o dwa lata *The Secret Service* Williama Tufnella Le Queux. Za najlepszą wówczas książkę szpiegowską uznawano *The Great Impersonation* (1920) Oppenheima.

W 1903 ukazała się głośna *The Riddle of the Sands* Erskine'a Childersa, książka o planowanej inwazji niemieckiej na Wyspy Brytyjskie, po której jak z rękawa posypały się kolejne brytyjskie powieści szpiegowskie, często pióra autorów wybitnych, a wśród nich *The*

Szpieg w literaturze

564

Secret Agent (1907) [wyd. pol. *Tajny agent*, 1908] i *Under Western Eyes* (1911) [wyd. pol. *W oczach Zachodu*, 1925] Josepha Conrada. Postacie zaludniające mroczny świat anarchistów Conrada są jakby zapowiedzią obsesyjnych agentów z książek Grahama Greene'a i Johna Le Carrego. W *The Man Who Was Thursday* (1908) G.K. Chesterton wprowadza niezwykle popularny później w literaturze tego gatunku motyw spisku mającego na celu zawładnięcie światem. Walka z tego rodzaju sprzy-siężeniami stanie się później głównym zajęciem Jamesa Bonda Iana Fleminga.

Wątek osobisty pojawia się -w *Ashenden* (1928) ~» So-merseta Maughama, agenta wywiadu brytyjskiego w czasie I wojny światowej.

Przygody Ashendena są najbardziej zbliżone do prawdziwych przeżyć jego twórcy - ocenia w *Literary Agents* (1987) Anthony Masters.

Maugham jako pierwszy pisał o szpiegostwie w duchu rozwianych złudzeń i przyjemnej

rzeczywistości -wtóruje mu Le Carré.

Lata trzydzieste otwierają epokę szpiegowskich powieści w odcinkach, ukazujących się na łamach prasy brukowej, m.in. najbardziej z nich popularnych fantastycznych przygód tajnego Agenta nr 5 Secret Service.

Owoce współpracy Cyrila Henry'ego Colesa - oficera wywiadu brytyjskiego w obu wojnach światowych -z Adelaide Frances Manning stało się 25 tomów przygód agenta British Intelligence Service, Tommy'ego Hambletona, opublikowanych pod pseudonimem Manning Coles, w tym Drink to Yesterday i Pray Silence (obie 1940) oraz They Tell No Tales (1941). Z kolei „Hugh Northa z wywiadu wojskowego” przedstawił czytelnikom w Seeds of Murder (1930) znany głównie jako autor kryminałów F. van Wyck Mason.

Motywy Europy zmierzającej ku nieuniknionemu konfliktowi pojawiają się w przedwojennych powieściach —* Erica Amblera, wojnę przewiduje również w The Confidential Agent (1939) [wyd. pol. Tajny agent, 1962] Graham Greene, znany później jako autor rozgrywających się w scenerii zimnej wojny Our Man in Havana (1958) [wyd. pol. Nasz człowiek w Hawanie, 1962] i The Human Factor (1978). Jego The Quiet American (1955) [wyd. pol. Spokojny Amerykanin, 1956], to z kolei portret gorliwego agenta -> CIA w Wietnamie, Aldena Pyie'a, do złudzenia przypominającego szefa tajnych operacji Agencji, gen. mjr. Edwarda Lansdale'a, postaci tak barwnej i wyrazistej, że posłużyła jako pierwowzór bohatera dwóch innych jeszcze powieści: The Ugly American (1958) Williama J. Lederera i Eugene'a Burdicka (sobowtorem Lansdale'a jest tam działający na Filipinach płk Edwin Barnum Hillandale) oraz Le Mai Jaune Jeana Larteguya, przedstawiającej go w osobie antyfrancusko nastawionego płk. Lionela Terymana.

Niektórzy z liczego grona pisarzy, związanych w czasie II wojny światowej z wywiadem, wykorzystali

zdobyte doświadczenia w pracy literackiej. Agentem MI6 był Greene, oficerem —* Wywiadu Marynarki Wojennej twórca Jamesa Bonda, Ian Fleming. Jako szyfrant w Bletchley Park zaczął karierę Angus Wilson, a powieściopisarz John P. Marquand pracował dla Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS).

Jako czas i miejsce akcji powieści szpiegowskich, obie wojny światowe do dziś cieszą się popularnością równą niemal scenerii zimnowojennych zmagani wywiadów Wschodu i Zachodu, w której walkę na śmierć i życie toczą bohaterowie i zwykle szuje z CIA, MI6 i -+KGB.

Gros powieści szpiegowskich to thrillery i literatura akcji, a ich bohaterami są postacie niewiele mające wspólnego z rzeczywistymi oficerami wywiadów, prowadzącymi i ich agentami.

Autorzy [thrillerów] zapalali do szpiegostwa taką samą miłością jak wariaci do psychiatrii, a impotenci do pornografii. Z podobną zresztą znajomością rzeczy

- skomentował to zjawisko Malcolm Muggeridge, oficer wywiadu w czasie II wojny światowej.

W 1953, z chwilą ukazania się na rynku Casino Royale [wyd. pol. Sam chciałeś te karty czyli Casino Royale], pierwszej z jedenastu powieści o Jamesie Bondzie, do beletrystyki szpiegowskiej przebojem wszedł Agent 007. Na szczyt amerykańskiej listy bestsellerów pomógł mu się dostać prezydent John F. Kennedy, który wyznał, że Ian Fleming jest jednym z jego ulubionych pisarzy.

Pełną realizmu postać targanego rozterkami moralnymi agenta, nie w pełni rozumiejącego sens roli, jaką musi grać, wprowadził do literatury John Le Carre w osobie znużonego życiem George'a Smiley'a, który pojawia się po raz pierwszy w Cali for the Dead (1961), aczkolwiek jego pozycję pisarza światowej rangi ustalił dopiero The Spy Who Came In from the Cold (1963) [wyd. pol. Ze śmiertelnego zimna, 1992].

Swobodę, z jaką pisze o szpiegostwie Charles Mc-Carry (uważający się zresztą za pisarza wyższego lotu) nabył zapewne w trakcie pracy w CIA. Jego pierwszą powieść, wydaną w 1973,

The Miemik Dossier (1973), chwali Erie Amber jako „w pełni przekonującą”. Po niej ukazały się: The Tears of Autumn (1975), The Secret Lover (1977) i The Last Supper (1983).

Niektórzy naśladowcy stylu Le Carrego starają się uzyskać podobny efekt, wprowadzając do swych powieści obfitość realiów codziennego życia szpiega - drobiazgowo opisy szkolenia, autentycznych sytuacji itp. Celuje w tym parający się od czasu do czasu powieścią tego rodzaju Ken Follett, zwłaszcza w 77th Shakeout (1975), The Key to Rebecca (1980) [wyd. pol. Klucz do Rebeki, 1993], The Man from St. Petersburg (1982) [wyd. pol. Człowiek z Petersburga, 1996] i Five Tigers (1985).

565

Szpiedzy w literaturze

Pośrednią drogę wybrał były agent CIA, William F. Buckley, którego bohater, Blackford Oakes, mieści się gdzieś w połowie drogi między Jamesem Bondem a bohaterem realistycznym. Oakes - tak jak i jego twórca - konserwatysta w każdym calu, jest byłym agentem CIA do zadań specjalnych. Ostatnia z cyklu dziesięciu powieści o nim A Very Pretty Plot ukazała się w 1994. Len Deighton, którego pozycję ugruntowała już pierwsza książka The Ipress File (1962), jest także autorem Funeral in Berlin (1964), Twinkle, Twinkle, Little Spy (1976) oraz trylogii: Berlin Game (1983) [wyd. pol. Gem w Berlinie, 1991], Mexico Set (1984) [wyd. pol. Set w Meksyku, 1991] i London Match (1985) [wyd. pol. Mecz w Londynie, 1991].

W Day of the Jackal (1971) [wyd. pol. Dzień Szakala, 1971] Frederick Forsyth nadał powieści szpiegowskiej filmową niemal dynamikę i tempo, wzbogacając fabułę klasycznej rywalizacji między mordercą a tropiącym go kontrwywiadem o element wyścigu obydwu stron z czasem. Inne jego bestsellery to m.in.: The Odessa File (1972) [wyd. pol. Akta Odessy, 1972], The Dogs of War (1974) [wyd. pol. Psy wojny, 1977] i The Fourth Protocol (1984) [wyd. pol. Czwarty protokół, 1990].

Trevanian (pseudonim literacki Roda Whitakera) zabarwił realizm sporą dozą gwałtu i brutalności w The Eiger Sanction (1972), The Loo Sanction (1973) i Shibu-mi (1979).

Między egzotycznymi opowieściami Fleminga a realizmem Le Carrego mieści się twórczość niezwykle płodnego Roberta Ludluma. Osią akcji wszystkich niemal jego powieści - w tym najbardziej znanych: The Scarlatti Inheritance (1971) [wyd. pol. Dziedzictwo Scarlattich, 1992], The Matarese Circle (1979) [wyd. pol. Spadkobiercy Mataresa, 1998], The Bourne Supremacy (1986) [wyd. pol. Tożsamość Воирие'a, 1980] i The Icarus Agenda (1988) [wyd. pol. Plan Ikar, 1997] - jest walka z przestępczym spiskiem, zmierzającym do zagarnięcia władzy w skali globalnej.

The Hunt for Red October (1984) [wyd. pol. Polowanie na „Czerwony Październik”, 1992] Toma Clancy'ego wprowadza do powieści szpiegowskiej obszernie rozważania na temat supemowoczesnych systemów uzbrojenia, a ich bohater - dzielny i niezmordowany agent CIA, Jack Ryan, to raczej młody i utalentowany szef operacji wywiadowczych zza biurka niż szpieg pokroju George'a Smiley'a.

Rzeczywistość i fikcja

Granice między światem fikcji literackiej a rzeczywistością są często płynne. Sytuacje przedstawiane w powieściach szpiegowskich sprawiają niekiedy wrażenie tak realne, że CIA zdecydowała się utworzyć specjalną bibliotekę ukazujących się na całym świecie dzieł tego rodzaju i systematycznie analizować ich zawartość. W niej właśnie zaczyna się akcja Six Days of the Condor (1974) [wyd. pol. Sześć dni Condora, 1978] Jamesa Grady'ego - jednej z niezliczonych powieści szpiegowskich przekształconych później w scenariusze filmowe. (Szpiegzy w filmie)

Autorami powieści szpiegowskich zostało wielu byłych pracowników wywiadu, natomiast

powieściopisarze pozbawieni doświadczenia zawodowego w tej dziedzinie zabierają się do nich niekiedy, odbywszy gruntowne studia przedmiotu, a niekiedy, przedkładają nad badania twory własnej wyobraźni.

Agencje wywiadowcze z dezaprobatą spoglądają na swych pracowników, którzy, odstawwszy w kącie płaszcz i sztylet, mają się pióra. Po opublikowaniu, w 1932, wspomnień z I wojny światowej sir -> Compton Mac-kenzie postawiony został przed sądem i skazany za pogwałcenie Ustawy o tajemnicy państwowej (Official Secret Act). Z zarzutami rozpowszechniania fałszywego, karykaturalnego wręcz, obrazu światła służb wywiadowczych spotkali się też Le Carre i Greene, wobec którego po ukazaniu się drukiem Naszego człowieka w Hawanie poważnie rozważano możliwość wszczęcia postępowania karnego z oskarżenia o naruszenie tej samej ustawy. (Masterman John Cecii, Wright Peter, Snep Frank W. i Agee Philip)

Twórczość Le Carrego, zwłaszcza jego *The Spy Who Came Infrom the Cold*, nie przypadła również do gustu Richardowi Helmsowi. Z drugiej strony Helms nie miał nic przeciwko powieściom szpiegowskim własnego pracownika Howarda Hunta, twórcy amerykańskiego odpowiednika Jamesa Bonda, uważając tego rodzaju „prawomyślne” powieści za jedną z metod poprawy wizerunku Agencji w oczach społeczeństwa.

Le Carré zauważył kiedyś, że zatrudniając u siebie pisarzy, służby wywiadowcze nie zdają sobie sprawy z ceny, jaką przychodzi im później płacić.

Literaci to z natury rzeczy ludek podstępny - stwierdził w 1986 w wywiadzie dla „The Sunday Times”. - Im lepszy pisarz, tym większej zdrady można się po nim spodziewać, o czym tajny świadek w końcu chyba się przekonał, nie jest bowiem już tak chętny oglądać nas u siebie.

Często nawet wnikliwemu czytelnikowi trudno zorientować się, kiedy przekroczona zostaje granica między krainą fikcji a rzeczywistością. Klasycznym przykładem takiej prawdziwej - a może nieprawdziwej? - opowieści szpiegowskiej są wspomnienia podwójnego agenta MI6 i KGB Harolda (Kima) Philby'ego *My Silent War* (1968) [wyd. pol. *Moja cicha wojna*, 1994].

Spodziewano się, że będą one najczystszej wody propagandą, tymczasem Graham Greene uznał, że książka ta zrobiła na nim o wiele większe wrażenie niż jakakolwiek powieść szpiegowska, jaką pamięta.

Historia i szpiegostwo

W przeciwieństwie do innych aspektów historii, roli wywiadu w wydarzeniach światowych nie poświęca się

Szpiedzy w serialach telewizyjnych

566

tyle miejsca, na ile zasługuje. Większość historyków, stając w obliczu ogromu dezinformujących wiadomości, rezygnuje z prób pisania na ten temat. Na przykład, gdy informacje o Ultrze i - ogólnie - o łamaniu szyfrów w czasie II wojny światowej zostały w końcu odtajnione i można było o tym pisać, większość historyków nie doceniła znaczenia kryptoanalizy w wygrywaniu bądź przegrywaniu bitew.

Do historyków, którzy dokładnie studiowali dane wywiadowcze, należy Robin W. Winks z uniwersytetu Yale. Rozpatrując okoliczności, jakie ściągnęły pierwszych ochotników do Biura Służb Strategicznych, Winks napisał pouczającą, dowcipną i dobrze udokumentowaną książkę *Cloak and Gown* (1987), którą określił jako „historię szczególnego rodzaju”.

Historycy, jak zauważa, „tradycyjnie opierają się na dokumentacji”, ale wywiad z kolei polega między innymi „na zaprzeczaniu, fałszowaniu i niszczeniu dokumentacji”. A jeśli nawet dokumentacja trafia do archiwów, często jest nie uporządkowana i umyślnie przemieszana z błędnymi danymi. Literatura szpiegowska, pisze Winks:

ma tendencję albo do pomijania niekorzystnych aspektów sprawy, co na ogół dotyczy

pamiętników, i co jest naturalne dla osoby, która uczestniczyła w grze, albo stara się być defensywna i próbuje wykazać, że szpiegostwo jest niezbędne dla obrony demokratycznego i otwartego społeczeństwa przed skrytymi wrogami, albo bywa ekstrawagancka i arogancka, pisana z urazą, jak praca —* Philipa Agee i książki „demaskatorów”.

Doszukiwanie się prawdy w beletryście szpiegowskiej może być równie zawodne, co poszukiwanie prawdy w pozornie dobrze udokumentowanej książce o szpiegostwie, nie będącej fikcją literacką. Rupert Allason, wybitny pisarz zajmujący się tematyką wywiadu brytyjskiego w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych (piszący pod pseudonimem Nigel West), stwierdził w MI6 (1983):

Na niebezpieczeństwo dawania wiary dokumentalnym materiałom zwrócił uwagę pewien pedantyczny emerytowany szef placówki, który powiedział mi, że wiele informacji w archiwum jego placówki było czystą fikcją.

Philip Roth wprowadził w błąd czytelników swą Ope-ration Shylock (1993), wystawioną w niektórych amerykańskich księgarniach na półkach z napisem: „szpiegowski dreszczowiec”. Bohaterem książki jest izraelski szpieg w Atenach, o nazwisku Philip Roth. Czytelnicy i krytycy założyli, że książka jest powieścią, ale Roth oświadczył stanowczo, że to, co opisał, zdarzyło się naprawdę. Pod koniec książki agent Mossadu mówi „Rothowi”, że w jego interesie leży mówienie, iż książka to fikcja literacka. „I przekonał mnie - dodaje Roth, wyjaśniając: - (...) Po prostu jestem dobrym mos-sadnikiem”.

Szpiedzy w serialach telewizyjnych

W Stanach Zjednoczonych

W Stanach Zjednoczonych szpiegostwo trafiło na ekrany telewizorów w początkach lat pięćdziesiątych, kiedy rozpoczęto transmisje prowadzonych przez Kongres przesłuchań osób podejrzanych o współpracę z komunistami. Sceneria przesłuchań stała się wkrótce znana wszystkim Amerykanom. Na podium przedstawiciele Senatu lub Izby Reprezentantów, świadkowie podnoszący rękę w chwili składania przysięgi w blasku jupiterów. W 1954 prowadzone przez senatora Josepha McCarthy'ego poszukiwania szpiegów w szeregach wojsk amerykańskich przyciągnęły przed ekrany największą w krótkiej historii telewizji liczbę widzów. McCarthy szybko odszedł w cień, ale tradycja sprawozdań telewizyjnych z pracy Kongresu pozostała. Szpiegowskie dochodzenia w Kongresie kontynuowano jeszcze w latach sześćdziesiątych, ale dopiero afera -> Water-gate przyciągnęła do telewizorów równie liczną rzeszę widzów zainteresowanych problematyką wywiadowczą.

Herbert A. Philbrick, jeden z tajnych agentów FBI, który zeznawał przed komisją Kongresu, przekształcił na oczach opinii publicznej tajny świat szpiegostwa w świat telewizji, gdzie rzeczywistość graniczy z fikcją. Philbrick, który zaszedł wysoko w hierarchii Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych, napisał popularną książkę I Led Three Lives (1952), na której oparto scenariusz serialu telewizyjnego o tym samym tytule. Była to dość bliska prawdy opowieść o infiltracji szeregów Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych przez FBI. Richard Carlson grał Philbricka, człowieka prowadzącego potrójne życie tajnego agenta FBI, kreta w partii oraz przeciętnego Amerykanina.

Producentom programów telewizyjnych, podobnie jak twórcom (Szpiedzy w filmie), szpiegowski dramat wydawał się od początku niesłychanie interesujący. Niewielkie wówczas możliwości produkcyjne telewizji sprawiły jednak, że w początkowym okresie programy były mniej prawdopodobne i bardziej absurdalne niż filmy sensacyjne. Niektórzy producenci wykorzystywali wątki humorystyczne, przedstawiając działalność szpiegowską w kategoriach komediowych. Dowcipne poczynania Maxwella Smarta w serialu Get Smart są znakomitym przykładem programów wykpiwających tajny świat operacji wywiadowczych.

W serialach telewizyjnych rzeczywistość wywiadowcza była taką samą rzadkością, jak sytuacje komediowe w socrealizmie. Jedną z pierwszych produkcji telewizyjnych Hollywoodu z lat pięćdziesiątych był obraz *A Man Called X*. W materiale promocyjnym filmu sugerowano, że scenariusz oparto na prawdziwych wydarzeniach z działalności CIA odsłaniając tajemnice agencji rządowej, o której w owych czasach mało jeszcze wiedzano.

567

Szpiedzy w serialach telewizyjnych

Agencja Informacyjna Stanów Zjednoczonych (United States Information Agency - USIA), która utworzyła sieć kontrolowanych przez rząd rozgłośni radiowych Głosu Ameryki w celu rozpowszechniania na całym świecie amerykańskich materiałów informacyjnych, rozszerzyła działalność na nowe medium, kiedy zaczęto wprowadzać telewizję w krajach Trzeciego Świata. USIA bezpłatnie dostarczała tym krajom filmy i programy telewizyjne w ramach specjalnego programu o kryptonimie Kingfish. Przygotowane przez nią filmy trafiały również do niektórych amerykańskich kronik filmowych, adresowanych do odbiorców zagranicznych. W zamian za umieszczenie materiału filmowego USIA we własnej produkcji, CIA subsydiowała wytwórnie kronik filmowych Fox Movietone oraz Hearst-MGM.

Amerykańska telewizja dodawała te materiały do stałej ramówki składającej się z opowieści o kowbojach i Indianach oraz przestępcach i policjantach. Pisząc o tym okresie w *Tubę of Plenty* (1990), historyk radia i telewizji Erik Barnouw stwierdził:

Potop szpiegowskiej fikcji, przystosowanej do aktualnych wydarzeń, uzasadniał [prowadzone w tym czasie tajne operacje amerykańskie] i przyzwyczajał Amerykanów do koncepcji szpiegostwa. W telewizji można było obejrzeć *The Man from U.N.C.L.E.*, *The Girl from U.N.C.L.E.*, *GetSmart*, *ISpy*, *The Man Who Never Was*, *Mission Impossible* oraz inne programy - dowcipne, a czasem melodramatyczne.

Najpopularniejszy szpiegowski serial telewizyjny w USA to *Mission Impossible*. Zawierał przesłanie, że dla uczestników —♦ tajnych operacji amerykańskich nie ma rzeczy niemożliwych. W celu uniknięcia skarg i dyplomatycznych zatargów producenci serialu umieszczali akcję w wyimaginowanych państwach przypominających nieco kraje rozwijające się lub państwa bloku radzieckiego. Czarne charaktery mówiły z obcym i nieprzyjemnym akcentem. Spotykał je los, na jaki zasłużyły: były oszukiwane, zdradzane, czasem eliminowane, ale zawsze ginęły z rąk rodaków. Nie zdarzyło się nigdy, żeby zginęły wskutek działań Amerykanów.

W Stanach Zjednoczonych sieć CBS emitowała serial od września 1966 do kwietnia 1973, a w latach 1988-1989 powtórzyła go sieć ABC. W 1996 powstała kinowa wersja *Mission Impossible*. *Get Smart* był serialem nadawanym w czasie najwyższej oglądalności w latach sześćdziesiątych. Była to parodia współczesnego wywiadu w amerykańskim stylu. Główną postacią był Maxwell Smart, którego grał Don Adams. Z tarapatów wyciągał go Agent 99, odtwarzany przez Barbarę Feldon. Symbolem serialu był telefon ukryty w bucie Maxwella Smarta oraz jego powiedzonko „Ooo, ogromnie przepraszam”, powtarzane za każdym razem, kiedy zawalił kolejną ważną operację.

Najlepszy czas oglądalności *Get Smart* dzielił w latach sześćdziesiątych z dwoma innymi serialami z ga-

tunku fikcji szpiegowskiej. Główną rolę w *Spy* grał Robert Culp, któremu towarzyszył pierwszy czarnoskóry idol Bill Cosby. Grali agentów działających pod przykrywką sportowców. (W zmaganiach wywiadów KGB posługiwało się często w swych operacjach kamuflażem drużyny sportowej).

Podobno CIA aranżowała zakupy serialu *Spy* przez telewizje krajów rozwijających się, by wpoić ich mieszkańcom przekonanie, że CIA jest instytucja dobrą i potężną.

W kolejnym serialu The Man from UNCLE przystojny Robert Vaughn grał Napoleona Solo, chłodnego światowca zatrudnionego w Połączonej Sieci Dowodzenia na rzecz Prawa i Porządku, międzynarodowej organizacji przypominającej nieco ONZ. Krzyżowały się w niej interesy i gry wywiadów różnych państw. Serial doczekał się mniej popularnej wersji The Girl from UNCLE (1966-1967) z atrakcyjną Stefanią Powers w głównej roli agentki April Dancer. W nakręconym później romantyczno-komediowym dreszczowcu szpiegowskim Scarecrow and Mrs. King Kate Jackson grała rozwiedzioną mieszkankę podmiejskiej dzielnicy willowej Amandę King, która - wychowując dzieci - zaplątała się w operacje Lee Stetsona, agenta o kryptonimie Strach na Wróble.

W 1965 roku sieć telewizyjna ABC rozpoczęła emisję serialu The FBI z Efresem Zimbalistem, jr. w roli inspektora Erskine'a. Dyrektor FBI —* J. Edgar Hoover zgodził się, żeby emblemat Biura pojawiał się w każdym odcinku, co zwiększało rangę serialu. Scenariusze poszczególnych części musiały być aprobowane przez FBI, a role agentów mogli grać wyłącznie sprawdzeni i zatwierdzeni aktorzy. Hoover chwalił się wprawdzie, że serial potwierdza profesjonalizm FBI w pracy kontrwywiadu, ale na ekranie agenci Biura częściej ścigali pospolitych przestępców niż szpiegów. W latach dziewięćdziesiątych nakręcono serial The X-Files, którego tytuł i treść miały być zaczerpnięte z akt FBI, dotyczących spraw tajemniczych i nigdy nie wyjaśnionych. Serial wyprodukowano bez zgody FBI.

W Wielkiej Brytanii

Brytyjskim wkładem do tego gatunku filmowego były postacie inspirowane przez Jamesa Bonda. Można je spotkać w filmach Secret Agent Man, The Saint [Święty] oraz The Avengers, który stanowił parafrazę pracy kontrwywiadu MI-5. Przygody Świętego oparte były na książce Leslieego Charterisa z lat dwudziestych, którą zaadaptowano dla potrzeb telewizji brytyjskiej w 1962. Simona Templara alias Świętego grał Roger Moore, przyszły odtwórca roli Jamesa Bonda. Templar był w zasadzie detektywem rozwiązującym sprawy kryminalne, ale w niektórych odcinkach zmagał się również ze szpiegami. Główną rolę w serialu Secret Agent Man - zapracowanego oficera wywiadu - odtwarzał

Szpiegostwo komputerowe

568

Patrick McGoohan. Piosenkę, która stała się szlagierem, Johnny Rivers, McGoohan grał później w nieco surrealistycznym serialu The Prisoner, w którym odtwarzał rolę oficera wywiadu usiłującego podać się do dymisji. Nie jest mu dane jednak przejść na emeryturę. Zostaje uprowadzony w tajemnicze miejsce, gdzie przetrzymywani są weterani służb specjalnych, żeby nie zdradzili przed śmiercią tajemnic zawodowych.

Każdy epizod rozpoczętego w 1962 serialu The Avengers rozpoczynał się stwierdzeniem: „Wyjątkowe przestępstwa przeciwko państwu winny być pomszczone przez wyjątkowych agentów”, co było swoistą odmianą „prawa do zabijania”, jakim dysponował James Bond.

Dowcipny i liczący wiele odcinków serial miał mało wspólnego z rzeczywistością.

W przeciwieństwie do seriali telewizyjnych, brytyjskie filmy traktowały środowisko wywiadowcze bardzo poważnie, zwłaszcza jeśli oparte były na książkach mistrza szpiegowskiej fikcji Johna Le Carrégo. Liczący kilka odcinków Tinker, Tailor, Soldier, Spy (1979) oraz Smiley's People (1982), oparte na noszących te same tytuły książkach Le Carre, były znakomite. Sir Alec Guinness grał tak przekonująco rolę George'a Smileya w obu adaptacjach, że słynny twórca szpiegowskich dreszczowców twierdził, iż Guinness zabrał mu postać.

Kolejną świetną sagą szpiegowską produkcji brytyjskiej była telewizyjna adaptacja Reilly'ego: Ace of Spies, oparta na sensacyjnych przygodach Sidneya Reilly'ego uważanego za najwybitniejszego szpiega XX wieku. Liczący dwanaście odcinków serial emitowany był w

Stanach Zjednoczonych przez telewizję publiczną w 1985. Tytułową rolę superszpiega grał australijski aktor Sam Neill. Serial oddawał znakomicie atmosferę lat dwudziestych oraz charakter bohatera, który był żywą legendą tamtych czasów.

Pierwszych 20 odcinków serialu *The Sandbaggers*, emitowanych w latach 1978-1980, koncentrowało się na tajnej, elitarnej sekcji specjalnej wywiadu brytyjskiego. Większość akcji dotyczyła zmagania szefa *Sandbaggers*, Neila Burnside'a, którego grał Roy Marsden, z przełożonymi. Dbając bardziej o przypodobanie się premierowi niż o zwycięstwo w zimnej wojnie, szefowie Burnside'a pozostawiali go bez środków i *Sandbaggers* musieli walczyć na własną rękę. Emitowany w amerykańskiej telewizji publicznej serial zyskał taką popularność, że doczekał się klubów fanów, a nawet własnej witryny w Internecie.

W Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii koniec zimnej wojny położył praktycznie kres gatunkowi seriali szpiegowskich. Epilogiem był trzyczęściowy dramat *Sleeper*, emitowany w 1992. Była to opowieść o dwóch radzieckich uspijonych agentach wysłanych do Wielkiej Brytanii w latach sześćdziesiątych. Moskiewska centrala skontaktowała się z nimi po zakończeniu zimnej wojny, ale obaj zasmakowali już w nowym życiu, które miało być jedynie kamuflażem. Pierwszy założył rodzinę, drugi zrobił karierę finansisty. Ani jeden, ani drugi nie miał ochoty wracać do Rosji.

Szpiegostwo komputerowe

Włamanie do komputera, najczęściej w celu uzyskania dostępu do tajnych informacji lub zmiany danych. Niekiedy również w innych celach - na przykład zainfekowania systemu wirusem, który niszczy dane lub w inny sposób uniemożliwia ich wykorzystanie czy też wprowadzenie do oprogramowania kreta software'owego, wydającego fałszywe polecenia. Zakażone w ten sposób oprogramowanie tkwi w systemie komputerowym niczym niewidzialna bomba zegarowa, gotowa w ustalonym czasie spowodować katastrofalną eksplozję w postaci autodestrukcyjnych poleceń. Z tego, że systemy komputerowe używane na okrętach wojennych US Navy są słabo zabezpieczone przed możliwością włamania, zdawano sobie sprawę co najmniej od 1975. Mniej więcej w tym czasie Departament Obrony powołał do życia tzw. Brygady Tygrysa, których zadaniem była próba penetracji komputerów o kluczowym znaczeniu dla systemu obrony. Brygadam Tygrysa udało się włamać do wszystkich systemów komputerowych i bez trudu je opanować.

Wśród tajemnic amerykańskich przekazanych w latach 1982-1983 Związkowi Radzieckiemu przez radiooperatora, starszego bosmana, Jerry'ego Whitewortha, znajdowały się między innymi dane ściśle tajnego systemu pokładowego marynarki wojennej. W owym czasie Whiteworth służył na *Enterprise*, lotniskowcu o napędzie atomowym. O braku dostatecznego zabezpieczenia komputerów pisano w podręczniku bezpieczeństwa komputerowego Departamentu Obrony.

Praca w rzeczywistym trybie zabezpieczenia wielopoziomowego pozostaje najbardziej pożądanym celem. (...) Niestety, zazwyczaj nie możemy z całą pewnością orzec, że udało się go nam osiągnąć, a to z racji ograniczonych możliwości dostępnych dziś technologii komputerowych.

W 1989 policja zachodnioniemiecka zdemaskowała kierowaną przez Sowietów siatkę szpiegów komputerowych, która kradła amerykańskie programy i dane wojskowe. Pięć osób zostało oskarżonych o przekazywanie radzieckim oficerom prowadzącym informacji zdobytych dzięki włamaniom do ponad 30 komputerów używanych przez jednostki sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych i firmy realizujące zamówienia wojskowe. Jako pierwszy, na ich ślad wpadł doktor Clifford Stoli, astronom i specjalista w dziedzinie zabezpieczeń komputerowych, zatrudniony w Lawrence Berkeley Laboratory w Berkeley, w stanie Kalifornia. Placówka ta

prowadziła ściśle tajne prace nad projektami broni jądrowej.

569

Szpiegostwo przemysłowe

Faktem, który nasunął Stollowi podejrzenie, że do sieci komputerowej mógł przeniknąć haker, był niewielki - wynoszący 75 centów - błąd w rachunkowości laboratorium w Berkeley. Stoli postanowił zwabić hakera, na przynętę, wprowadzając do danych dotyczących Inicjatywy Obrony Strategicznej fałszywy plik o nazwie SDINET. W opublikowanej później relacji *The Cuckoo's Egg* (1989) Stoli opisuje swoją współpracę z mało znanym Narodowym Ośrodkiem Bezpieczeństwa Komputerowego (National Computer Security Center), którego zadaniem jest pomoc w ochronie komputerowych danych rządowych i gospodarczych.

Wykryto również szereg innych wypadków włamań komputerowych, w tym do komputerów używanych w badaniach nad bronią jądrową i wykorzystaniem energii nuklearnej w Los Alamos, w stanie Nowy Meksyk, i Argonne National Laboratory w Argonne, w stanie Illinois. Władze zachodniemieckie utrzymywały, że, poczynając od 1985, werbownicy KGB opłacali szpiegujących hakerów pieniędzmi i narkotykami. Do komputerów włamywano się także w Niemczech Zachodnich, Wielkiej Brytanii, Francji, we Włoszech, Japonii i Szwajcarii. Ofiarą włamania padła również sieć komputerowa Narodowego Ośrodka Bezpieczeństwa Komputerowego - w 1986 dostał się do niej jeden z absolwentów; od tego czasu NSA stosuje system Blacker, metodę szyfrowania „end to end”, dzięki czemu wszystko, co znajduje się w sieci, jest zakodowane. Systemem Blacker przekazywane są ściśle tajne informacje w bezpiecznych rządowych sieciach komputerowych.

W 1989 -> FBI zastawiło w Waszyngtonie pułapkę na jednego z dyplomatów radzieckich, starającego się zdobyć informacje o metodach zabezpieczania komputerów używanych przez instytucje rządowe Stanów Zjednoczonych, podpułkownika Jurija Pachtusowa, zastępcę radzieckiego attache wojskowego. Próbował on nawiązać kontakt z pewnym oficerem amerykańskim, proponując mu przekazanie stosownych dokumentów. Indagowany oficer poinformował o tym FBI, które poleciło mu zaakceptować propozycję. Pachtusowa aresztowano w czasie przejmowania dokumentów. Departament Stanu nakazał jego wydalenie. Fakt używania komputerów przez —♦ kontrwywiad wyszedł na jaw podczas śledztwa w sprawie Aldricha H. Amesa. Aczkolwiek FBI nie ujawniło szczegółów, wydaje się, że elektroniczna inwigilacja komputera osobistego Amesa polegała na zainstalowaniu w jego domu pluskwy komputerowej, która mogła rejestrować impulsy elektroniczne emitowane przez klawiaturę (każdy klawisz po naciśnięciu wydaje wyraźnie odmienny sygnał), bądź włączać komputer pod nieobecność właściciela, co umożliwiło FBI przejrzanie i ściąganie jego plików.

Szpiegostwo przemysłowe

Gromadzenie danych objętych tajemnicą handlową. Metoda walki konkurencyjnej, stosowana tradycyjnie przez przedsiębiorstwa, firmy i korporacje. Poczynając od lat osiemdziesiątych, jedna z form działalności wywiadowczej, prowadzona na zlecenie władz państwowych i przez nie finansowana.

W przeciwieństwie do wywiadu gospodarczego, który korzysta przede wszystkim z jawnych źródeł informacji, szpiegostwo przemysłowe zakłada gromadzenie danych środkami nielegalnymi. W ostatnich latach, mimo wysiłków ze strony CIA, natężenie działań wywiadu przemysłowego wobec przedsiębiorstw amerykańskich znacznie wzrosło.

Świadomość wagi tego problemu znalazła odzwierciedlenie w uchwalonej w 1995 ustawie nakładającej na prezydenta obowiązek składania Kongresowi sprawozdań dotyczących działań obcego wywiadu przemysłowego, których celem są amerykańskie podmioty gospodarcze.

Ustawa definiuje to jako

działania wymierzone przeciwko prywatnym przedsiębiorstwom amerykańskim, prowadzone przez rząd państwa trzeciego lub przedsiębiorstwa powiązane z nim i korzystające z jego bezpośredniej pomocy, mające na celu zawładnięcie ich tajemnicami handlowymi.

W roku 1994 mało dotąd znana instytucja —* Narodowy Ośrodek Kontrwywiadu (National Counterintelligence Center - NACIC) rozpoczęła gromadzenie i systematyzację informacji o aktach szpiegostwa gospodarczego, których celem są tajemnice handlowe i technologiczne przedsiębiorstw amerykańskich. Raporty NACIC przekazywane są firmom.

Kontrolą działalności obcych wywiadów, których celem są przedsiębiorstwa amerykańskie, zajmuje się CIA. Informacje o przestępstwach natury kryminalnej (np. popieranych przez władze państwowe nieuczciwych praktykach handlowych, korumpowaniu urzędników państwowych odpowiedzialnych za zawarcie kontraktów etc), zgromadzone poza granicami Stanów Zjednoczonych, Agencja przekazuje —♦ FBI. CIA ostrzega też nieoficjalnie amerykańskie firmy, w interesy których działania te godzą.

Z kolei Komisja Doradcza Departamentu Stanu ds. Bezpieczeństwa Zagranicznego (The State Department^ Overseas Security Advisory Council) powołała do życia elektroniczną bazę danych, służącą wymianie informacji między rządem Stanów Zjednoczonych a firmami prywatnymi. Do końca 1995 zarejestrowano w niej ponad 42 tysiące doniesień o przestępstwach lub przypadkach naruszenia bezpieczeństwa, mających związek z zagranicznymi przedstawicielstwami i filiami firm amerykańskich. Informacje o przypadkach szpiegostwa przemysłowego pochodzą też czasem ze ściśle

Szpiegostwo przemysłowe

570

utajnionych materiałów globalnego nasłuchu łączności prowadzonego przez —♦ NSA.

Udostępniane są one FBI, które ma prawo przekazać je następnie - w formie tzw. ostrzeżeń FBI - zainteresowanym podmiotom gospodarczym.

Z zasady Biuro ogranicza się do interwencji wyłącznie w sprawach noszących wyraźne znamiona przestępstw natury kryminalnej (nawet jeśli podejrzewa lub ma zupełną pewność powiązań aktów szpiegostwa przemysłowego z rządami państw trzecich). Są to jednak wypadki sporadyczne, dotyczące najczęściej działań prowadzonych przy użyciu tradycyjnych technik szpiegowskich. Tymczasem, jak twierdzi Biuro, w szczytowym okresie nasilenia radzieckiego szpiegostwa przemysłowego KGB i służby wywiadowcze państw bloku wschodniego - obok metod klasycznych, np. werbunku agentów - uciekały się do znacznie bardziej wyrafinowanych sposobów, w rodzaju zakładania fikcyjnych przedsiębiorstw, fałszowania licencji eksportowo-importowych itp. Praktyki tego rodzaju znajdują czasem finał przed sądem (William H. Bell), ostatnio jednak Stany Zjednoczone wyraźnie wołają neutralizować zagrożenie ze strony szpiegostwa gospodarczego innymi metodami niż środki prawne.

W 1994 CIA dowiedziała się na przykład, że pewna firma francuska zaproponowała łapówki brazylijskim urzędnikom decydującym o przetargu na projekt telekomunikacyjny wartości 1,4 miliarda dolarów. Rząd amerykański poinformował o tym władze brazylijskie, dzięki czemu koncesję uzyskała oferująca lepsze warunki kompania amerykańska.

Szpiegowanie przyjaciół

W walce o nowoczesne technologie wypróbowani sprzymierzeńcy z czasów zimnej wojny zapominają o tradycyjnych więzach przyjaźni. Zakrojone na szeroką skalę operacje szpiegostwa przemysłowego, których celem są firmy amerykańskie, prowadzi Francja, Izrael i Japonia. CIA szacuje, że w 1987 80 procent potencjału materialnego i ludzkiego japońskich agencji wywiadowczych skoncentrowano na operacjach wymierzonych w przemysł Stanów Zjednoczonych. W 1992 FBI ogłosiło publicznie, że wywiad francuski szpieguje IBM i Texas

Instruments, a realizująca zamówienia wojskowe firma Recon/Optical, oskarżyła Izrael o próbę kradzieży planów lotniczej kamery filmowej. Izraelczycy załatwili tę sprawę polubownie za cenę, jak mówiono, trzech milionów dolarów odszkodowania.

W 1993 CIA ostrzegała amerykańskie firmy lotnicze, mające, zamiar, wziąć udział w dorocznej wystawie lotniczej w Paryżu, przed szpiegami francuskimi. W konsekwencji Hughes Aircraft wycofał się z ekspozycji. Celem Francuzów były także Boeing, General Dynamics, Lockheed, McDonnell Douglas, Martin Marietta i inne czołowe firmy amerykańskie, a także instytucje finanso-

we Stanów Zjednoczonych i Los Alamos National Laboratory.

Wypowiadając się w obronie działań wywiadu francuskiego, jeden z jego dygnitarzy stwierdził, że w czasach dzisiejszych szpiegostwo to głównie wywiad „gospodarczy, naukowy, technologiczny i finansowy”. Ocenia się, że 80 procent danych wywiadu francuskiego pochodzi ze źródeł jawnych - w rodzaju pism fachowych czy komputerowych baz danych - resztę przynosi przekupstwo, infiltracja agentów w strukturach obcych firm, włamania do ich biur i szpiegostwo komputerowe.

Wykradamy tajemnice z myślą o naszej gotowości militarnej. Nie widzę powodu, dlaczego nie powinniśmy stać się konkurencyjni gospodarczo - stwierdził admirał -» Stansfield Turner, jedyny DCI otwarcie wypowiadający się na temat amerykańskiego szpiegostwa przemysłowego.

Za kadencji Turnera CIA rutynowo patronowała odprawom Departamentu Handlu, organizowanym dla dyrektorów amerykańskich korporacji. Ich uczestnicy mogli się dowiedzieć o postępach krajów trzecich w dziedzinie technologii zaawansowanych, ich przedsięwzięciach inwestycyjnych etc. Na jednej z takich odpraw CIA poinformowała na przykład o chińskich planach hydroenergetycznych.

Po objęciu stanowiska DCI przez Williama J. Casey, zaczęto rozważać możliwość rozszerzenia działań Agencji na przedsiębiorstwa zagraniczne, stosujące nieuczciwe - w opinii firm amerykańskich - praktyki handlowe. Nie wiadomo, czy tego rodzaju działania podjęto, niemniej Casey zachęcał do - jak to ujął jego były asystent - nieformalnych związków CIA z przemysłem Stanów Zjednoczonych, trwających skądinąd przez całą zimną wojnę, kiedy Pentagon rutynowo przekazywał koncernom zbrojeniowym dane wywiadu naukowo-technicznego, łącznie ze ściśle tajnymi informacjami z ośrodków badawczych Argonne, Lawrence Livermore, Oak Ridge i Los Alamos.

Następca Casey'a Robert M. Gates energicznie zwalczał próby rozszerzenia zadań CIA o szpiegostwo przemysłowe, przytaczając na poparcie swego stanowiska słowa jednego z agentów, który miał mu rzekomo oświadczyć: „Panie Gates, gotów jestem oddać życie za ojczyznę, ale nie za koncerny”.

R. James Woolsey, pierwszy DCI za czasów prezydentury Clintona, zrazu zwolennik nieangażowania się CIA w szpiegostwo przemysłowe, przyznał jednak w grudniu 1993, że CIA pracowała nad wykryciem „kto kogo przekupuje za granicą, żeby sprzątnąć sprzed nosa kontrakty firmom amerykańskim”. Jego następca John M. Deutch, DCI od maja 1995, starał się unikać rozmów na temat szpiegostwa przemysłowego i wywiadu gospodarczego.

571

Szpiegowskie jednostki pływające

Sekretarki i studenci

Raport Białego Domu z 1995 stwierdzał, że osoby prowadzące werbunek - nie podano, z jakich krajów - starały się o informacje u sekretarek, obsługi komputerów, techników i konserwatorów sprzętu. Według raportu, tacy pracownicy często mają dobry, o ile nie najlepszy, dostęp do informacji cennej dla konkurencji, a zajmując

podrzedne i źle płatne stanowiska, łatwo ulegają manipulacjom agencji wywiadowczych. Niektóre państwa w roli szpiegów przemysłowych wysyłają za granicę studentów. W Chinach, na przykład, istnieje wyższa uczelnia określana przez zachodnie agencje wywiadowcze mianem szkoły szpiegostwa przemysłowego, której absolwenci kierowani są do Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Francji, Japonii i Niemiec jako rzekomi studenci. Co najmniej jedno państwo (jego nazwy Biały Dom nie wymienił) zwalnia ze służby wojskowej studentów, którzy zgadzają się wyjechać w takiej roli na stypendia do krajów rozwiniętych przemysłowo. Często godzą się oni bezpłatnie pełnić funkcje asystentów uczonych, którzy zajmują się interesującą ich ojczyzną dziedziną badań naukowych.

Ekspertów i konsultantów mających powiązania z zachodnimi przedsiębiorstwami, werbuje się niekiedy w niezbyt wyszukany sposób.

Czy masz uprzywilejowany dostęp do informacji o wszelkiego rodzaju programach badawczych lub kontraktach realizowanych w twoim kraju? - pytało ogłoszenie zamieszczone w 1991 w „The Asian Wall Street Journal”. - Mamy umowy z wieloma dużymi firmami europejskimi zainteresowanymi udziałem w twoich pracach. Prowizja do podziału.

W ogłoszeniu podano numer telefonu w jednym z państw Europy Zachodniej. W opinii pracowników wywiadu amerykańskiego było to jednoznaczne zaproszenie do szpiegostwa przemysłowego.

* Szpiegowskie jednostki pływające

Okręty wojenne, a także statki cywilne używane do celów wywiadowczych i rozpoznawczych. Okrętem szpiegowskim jest praktycznie każdy okręt wojenny, ponieważ w czasach pokoju prowadzi obserwacje i przetwarza dane dotyczące obcych flot, żeglugi handlowej, baz i portów. Podczas II wojny światowej większość dużych okrętów wojennych wyposażono w namierniki wysokich częstotliwości HF/DF (High-Frequency/Direction Finding), umożliwiające lokalizowanie jednostek przeciwnika. Później zastąpiono je aparaturą typu ->ELINT.

Związek Radziecki

Ponieważ ZSRR nie dysponował poza swymi granicami - oprócz sieci placówek dyplomatycznych - instalacjami nasłuchu elektronicznego, w latach pięćdziesiątych zaczął używać w tym celu specjalnie przystosowanych pełnomorskich statków rybackich. Obsadzone załogami rekrutowanymi wśród marynarzy floty wojennej, wyróżniały się antenami dalekiego zasięgu, a niekiedy uzbrojeniem. Później do służby wprowadzono specjalnie w tym celu budowane jednostki typów: Pri-morie (4800 t, 85 m), Baham (5000 t, 105 m) i Wisznia (blisko 5000 t, 92 m, pochodzące ze Stoczni Północnej w Gdańsku). Przystosowano je nie tylko do zbierania, ale i przetwarzania informacji wywiadowczych. Na ich uzbrojenie składają się automatyczne działka i ręczne wyrzutnie pocisków przeciwlotniczych.

W końcu lat osiemdziesiątych radziecka flota dysponowała około 70 jednostkami wywiadu elektronicznego (AGI wedle kodu NATO). Zadaniem ich była obserwacja baz atomowych, raketowych okrętów podwodnych w Holy Loch w Szkocji oraz Charleston i Kings Bay w Stanach Zjednoczonych, a także urządzeń raketowych stacji kosmicznej im. Kennedy'ego na przylądku Canaperal. Okręty te działały również na najważniejszych szlakach morskich oraz starały się towarzyszyć zespołom taktycznym flot NATO, zwłaszcza podczas ćwiczeń i manewrów. W czasie wojny wietnamskiej radzieckie jednostki rozpoznania, kontrolując ruch samolotów na amerykańskich lotniskowcach w Zatoce Tonkińskiej, ostrzegały o potencjalnych nalotach.

Stany Zjednoczone

Przez dłuższy czas po zakończeniu II wojny światowej do zadań gromadzenia danych

wywiadowczych US Navy używała przede wszystkim okrętów wojennych. W 1964 misja rozpoznania ELINT, prowadzona przez niszczyciele amerykańskie u wybrzeży Wietnamu Północnego, zakończyła się tzw. incydem w Zatoce Tonkińskiej, który spowodował gwałtowną eskalację zaangażowania militarnego Stanów Zjednoczonych w Wietnamie (DESOTO).

Wyspecjalizowane pływające jednostki szpiegowskie - przebudowane transportowce z okresu II wojny, wyposażone w aparaturę ELINT, mające kompensować brak wystarczającej liczby naziemnych stacji dozoru radioelektronicznego w Ameryce Łacińskiej i Afryce - pojawiły się dopiero po roku 1960, kiedy NSA uzyskała prawo prowadzenia działalności wywiadowczej wobec krajów Trzeciego Świata.

Pierwszą z nich był Pvt. Jose F. Valdez (T-AG 169), który rozpoczął służbę w listopadzie 1961, i przez następne dziesięć lat - pod pretekstem „rozległych badań hydrograficznych” - prowadził rozpoznanie ELINT u wybrzeży afrykańskich. W ślad za Valdezem na zlecenie NSA dostosowano do zadań rozpoznawczych dwie kolejne jednostki: James E. Robinson (T-AG 170) i Sgt. Joseph E. Muller (T-AG 171), które obsadzono załogami

Szpiegowskie jednostki pływające

572

marynarki handlowej uzupełnionymi specjalistami -technikami NSA.

W tym samym mniej więcej czasie do działań prowadzonych przez NSA włączyła się marynarka wojenna. Do zadań ELINT przystosowano kilka starych, zbudowanych jeszcze w czasie II wojny frachtowców obsadzonych następnie personelem US Navy i Korpusu Piechoty Morskiej, które prowadziły rozpoznanie celów będących przedmiotem zainteresowania zarówno NSA, jak i marynarki. Pierwszą taką jednostką był Oxford (AG 159), zakwalifikowany oficjalnie przez Komisję Marynarki Wojennej jako jednostka przeznaczona do badań „oddziaływania pola magnetycznego oraz oceanografii i dziedzin pokrewnych”.

Jesienią 1962 Oxford operował w rejonie Karaibów, prowadząc nasłuch kubańskiej łączności radiowej w czasie przelotu na wyspę wojsk i uzbrojenia radzieckiego. Podobnym przeróbkom poddano cztery duże transportowce: Georgetown (AGTR 2), Jamestown (AGTR 3), Belmont (AGTR 4) i -> Liberty (AGTR 5). Podlegały one NSA, aczkolwiek obsadzono je personelem US Navy, uzupełnionym specjalistami cywilnymi. Charakter rzeczywistej działalności jednostek AGTR zdradzały jednak ich manewry i łatwo zauważalne anteny.

Radziecki okręt wywiadowczy, obserwujący amerykański lotniskowiec w Zatoce Tonkińskiej podczas wojny wietnamskiej. (US naw)

573

Szyfr

Georgetown operował głównie u wybrzeży Ameryki Południowej; Jamestown - na wodach afrykańskich, Karaibach i Morzu Południowochińskim; Belmont w rejonie Karaibów (jako jednostka wsparcia desantu wojsk amerykańskich w Republice Dominikańskiej). Liberty wysłany został do wschodniej części Morza Śródziemnego, gdzie w czerwcu 1967 u brzegów Półwyspu Synaj-skiego dokonał się jego los.

Marynarka wojenna, Departament Stanu i NSA rozważały też koncepcję utworzenia flotylli przystosowanych do zadań ELINT mniejszych frachtowców, a nawet trawlerów, zdolnych do prowadzenia operacji bliżej celu niż duże jednostki AGTR.

Początkiem programu —* AGER była dokonana w połowie lat sześćdziesiątych przebudowa trzech małych (53,5 m) frachtowców, w tym Banner (AGER 1), który w 1967 rozpoczął oznaczoną kryptonimem Click-beetle operację rozpoznania obszarów Syberii radzieckiej, Korei Północnej i Chin.

Pod koniec tego roku do Bannera dołączył operujący na wodach dalekowschodnich Pueblo (AGER 2) i trzeci statek z tej serii, Palm Beach (AGER 3).

Z planów przeróbki dalszych statków zrezygnowano po atakach izraelskiego lotnictwa na Liberty w 1967 i zajęciu Pueblo przez Koreę Północną w 1968. (Okręty podwodne)

Szpital

Rosyjskie slangowe określenie więzienia.

Sztab Wspólnoty Wywiadów, Intelligence Community Staff (ICS)

Specjalny sztab DCI jako zwierzchnika -> Wspólnoty Wywiadów [Stanów Zjednoczonych], niezależny zatem od wewnętrznego sztabu CIA. W ostatnich latach utarło się, że szefem ICS jest „trzygwiazdkowy” wyższy oficer sił zbrojnych (admirał lub generał porucznik).

Sztziemienko Siergiej, gen. armii (1907-1976)

Wyższy oficer radziecki, szef GRU w latach 1956-1957. Płk Oleg Pieńkowski pisał w swej książce Penkovsky Papers (1965):

Sztziemienko pracował ciężko i wprowadził szereg rozsądnych reform w GRU. Był dobrym szefem, głównie ze względu na swe zdolności administracyjne, ale generałowie ze Sztabu Generalnego nie lubili go.

Pochodził ze wsi, w 1926 zaciągnął się do Armii Czerwonej i służył w artylerii i jednostkach pancernych. [Wziął udział w agresji na Polskę]. Do Sztabu Generalnego został przeniesiony w 1940. W czerwcu 1942 mia-

nowano go tam szefem Zarządu Operacyjnego. Był wtedy „mózgiem” radzieckich operacji wojskowych i jednym z najbliższych doradców Stalina.

Sztziemienko w listopadzie 1948 został mianowany szefem Sztabu Generalnego i awansowany do stopnia generała armii. W czerwcu 1952 z racji nazbyt bliskich powiązań ze znajdującym się w niełasce u Stalina Ławrientijem Bериą został zdegradowany do stopnia generała lejtnanta i skierowany jako szef sztabu do Grupy Wojsk w NRD, z dala od Moskwy.

Do Moskwy powrócił natychmiast po śmierci Stalina, w marcu 1953, na pierwszego zastępcę szefa Sztabu Generalnego.

Upadek jego protektora, Berii, spowodował, iż w stopniu generała lejtnanta, został przesunięty na trzeciorzędne stanowisko szefa Sztabu Wschodniosyberyjskiego Okręgu Wojskowego.

Ponownie zaczął mozolnie wspinać się w hierarchii służbowej. W lutym 1956, po awansie na generała pułkownika, powierzono mu szefostwo GRU. Zwolniony w październiku 1957, w ramach czystki prowadzonej po dymisji marszałka Żukowa, przeszedł znowu do służby w okręgach wojskowych. W 1962 został szefem sztabu wojsk lądowych, skąd po 2 latach wrócił do Sztabu Generalnego.

Powierzono mu ponownie szefostwo Zarządu Operacyjnego, a następnie funkcję pierwszego zastępcy ministra obrony (1966) [opracowywał plany interwencji w Czechosłowacji w 1968].

Przywrócony do rangi generała armii bezpośrednio po sukcesie tej agresji, został szefem sztabu Zjednoczonego Dowództwa Wojsk Układu Warszawskiego; stanowisko to piastował aż do śmierci.

Kariera Sztziemienki była burzliwa. Trzykrotnie przedstawiano go do nominacji na marszałka Związku Radzieckiego; po raz pierwszy, gdy miał 41 lat, ale nigdy nie dostąpił tego zaszczytu. Niektórzy obserwatorzy uważali go za najbardziej energicznego, wykształconego, a także bezlitosnego spośród wszystkich szefów GRU.

Sztziemienko napisał dwa duże dzieła z historii wojskowości: Gienieralnyj sztab w gody wojny (1968) [wyd. pol. Sztab generalny w czasie wojny, 1969] oraz Jeszcze o sztabie generalnym w czasie wojny (1973). Oba dzieła podlegały licznym zmianom w kolejnych wydaniach.

Szyfr

Metoda w kryptografii, polegająca na zastąpieniu każdej z liter w tekście inną literą lub cyfrą albo na przestawieniu liter. Można też zamiast liter zastępować słowa lub całe zdania - wtedy będziemy mieli do czynienia z kodem.

Szyfr ADFGX

574

Słowo PANCERNIK może zmienić się w tekście szyfru w CERPANINK. Oczywiście, taki szyfr może być łatwo złamany, z powodu częstotliwości występowania niektórych liter w różnych językach.

Na przykład w polskim litera A jest najczęściej używana, najwięcej zaś słów zaczyna się od litery S. Maszyny szyfrowe pozwalają na stosowanie bardziej skomplikowanych systemów - przy zastąpieniu tej samej litery różnymi cyframi osiągnąć można astronomiczną liczbę wariantów. Najważniejszymi maszynami szyfrowymi używanymi podczas II wojny światowej były: niemiecka Enigma, japońska alfabetyczna maszyna do pisania Purple, brytyjski Typex i amerykańska Sigaba.

Szyfr ADFGX

Jeden z najsłynniejszych szyfrów niemaszynowych, opracowany na użytek feldmarszałka polnego Ericha von Ludendorffa, podczas przygotowań do ofensywy wiosennej 1918, przez płk. Fritza Nebela.

Szyfr był oparty na kwadracie o boku pięciu pól oznaczonych ADFGX, odróżniały się one bowiem łatwo w alfabecie Morse'a, co miało istotne znaczenie dla armii wykorzystującej dużą liczbę niejednokrotnie słabo wyszkolonych radiotelegrafistów.

Zasada szyfrowania była identyczna z metodą oznaczania pól na szachownicy:

	A	D
A	n	b
D	q	0
F	a	h
G	m	z
X	e	i
f		
t		
w		

Kodowana parami liter „lewa” „górna” (oznaczającymi odpowiednio wiersz i kolumnę na „szachownicy”) wiadomość: „Atak o świcie” zostałaaby zatem zapisana następująco:

FA GX FA DF DD FF XX XD GF XD XA

at akoświ ci e

Z racji powtarzania się niektórych liter w wyrazach angielskich i charakterystycznej dla tego języka częstotliwości ich występowania teksty angielskie szyfrowano później ponownie lub przesyfrowywano metodą transpozycji numerycznej.

Klucze zamienników literowych i transpozycji zmieniane były codziennie.

Pierwszą informację zakodowaną szyfrem ADFGX francuski nasłuch radiowy przechwycił 5 marca 1918. Dwa tygodnie później Niemcy rozpoczęli ofensywę, z powodzeniem odrzucając aliantów - w niektórych punktach o 60 kilometrów.

Tymczasem francuskie Biuro Szyfrów, kierowane przez wybitnie uzdolnionego kryptologa, kapitana Georges'a Painvina, zdołało złamać szyfr.

Painvin zauważył pewne zbieżności w początkowych fragmentach dwóch przejętych szyfrogramów, co doprowadziło go do wniosku, że podstawowym elementem szyfru są pary utworzone z kombinacji pięciu pierwszych liter alfabetu, a zatem jest on oparty na zasadzie

szachownicy, dzięki czemu jeszcze tego samego dnia, 1 kwietnia 1918, zdołał zrekonstruować obydwa jego klucze - zastępowania liter i ich przestawiania (transpozycji).

Później Francuzi odkryli, że Niemcy dodali na szachownicy szóstą literę - V, co pozwoliło im szyfrować liczby, które dotychczas transliterowano. Jednak już 1 czerwca 1918 Paindnowi udało się złamać szyfr ponownie.

Przejęty tego dnia szyfrogram pozwolił aliantom określić miejsce następnego ataku Niemców, rozpoczętego 9 czerwca, i stawić skuteczny opór, co stało się punktem zwrotnym kampanii na froncie zachodnim.

Fakt złamania szyfru ADFGX przez Painvina ujawniono dopiero w 1966.

Szyfrowanie automatyczne

Jedną z metod bezpieczeństwa łączności, polegającą na sprzężeniu nadajnika z urządzeniem szyfrującym, dzięki czemu wszystkie transmitowane przekazy szyfrowane są automatycznie.

Szyfr książkowy albo kod książkowy

Wybrany tekst pisany (najczęściej książka), którego identyczne egzemplarze ma zarówno nadawca, jak i odbiorca komunikatu.

Poszczególne znaki informacji szyfrowanej (kodowanej) mają postać grup współrzędnych liczbowych określających ich pozycję we wspomnianej książce (np. kolejno numery strony, wiersza i litery w wierszu).

Szyfr otwarty

System kryptograficzny, posługujący się tekstem jawnym o zaszyfrowanym znaczeniu.

575

Szyfr paskowy

Szyfr paskowy

Długie ciągi znaków (najczęściej liter), które można zestawiać w rozmaity sposób, tworząc matryce szyfrów transpozycyjnych. W czasie II wojny światowej posługiwała się nimi amerykańska marynarka wojenna (szyfr CSP-642) i US Army (szyfr M-138).

Japończykom udało się zdobyć kilka tego rodzaju szyfrów (pierwszy w 1937), podczas włamania do konsulatu Stanów Zjednoczonych w Kobe.

Pewna liczba pasków szyfrowych wpadła w ich ręce także w grudniu 1941, po kapitulacji garnizonu Wake Island, nie potrafili jednak odczytywać ich regularnie.

IIIre III% Mr Hi U I ■ Nx 6 a I 0 o J O B

Pw Pjj PI

Q U4 Qt §?¥ ; £ R?n

\$! Sm SI

J f i

T y : T g { i 3 I

Y «I I U \$ - U e }

¥ r ! ¥f :v

Ściągawka

Specyficzny przekaz szyfrowy lub kodowy, pozwalający kryptologom na złamanie użytego w nim (niekiedy także innych) kodu lub szyfru.

Jeśli uda się ustalić, że przechwycone komunikaty zawierają identyczną wiadomość, zaszyfrowaną jednak lub zakodowaną w różny sposób (a istnieją niekiedy poważne przesłanki, by tak przypuszczać -jeśli np. dowództwo naczelne przesyła podobnej długości transmisje do dowódców jednostek taktycznych różnych szczebli, używając różnych kodów i szyfrów), a jeden z zastosowanych systemów szyfrowania lub kodowania został już wcześniej całkowicie lub w znacznej części odczytany, to przechwycona depeza staje się dla niego ściągawką - tekstem,

dzięki któremu można się włamać do pozostałych systemów kodów i szyfrów. Rolę ściągawek odegrać mogą także pewne rutynowe nawyki często spotykane w praktyce łączności - np. nadawanie komunikatów pogodowych o tej samej porze bądź rozpoczynanie depech od identycznych zwrotów. Podobnym przykładem było wysłanie przez niemieckie Dowództwo Naczelne życzeń urodzinowych dla Hitlera zarówno tekstem otwartym, jak i szyfrem. Bywają także ściągawki wymuszone - podczas II wojny światowej Brytyjczycy np. wysyłali regularnie, o tej samej porze i w ten sam rejon, stawiające miny samoloty bombowe, zakładając, że Niemcy zareagują na to wysłaniem do dowództwa komunikatu o zaminowaniu. Znajomość adresata tego rodzaju depech i przybliżonej ich treści ułatwiła złamanie niektórych kluczy Enigmy.

Ścieżka szyfrowa

Jednorazowy bloczek szyfrowy

Środki dozoru radioelektronicznego, Electronic Surveillance Measures (ESM)

Urządzenia i instalacje służące do wykrywania, lokalizacji źródeł emisji, przechwytywania, zapisu i analizy fal elektromagnetycznych wysyłanych przez nadajniki radiowe i stacje radiolokacyjne.

ESM jest źródłem danych rozpoznania technicznego dla środków przeciwdziałania radioelektronicznego (ECM) i kontradziałania radioelektronicznego (ECCM).

Środki dozoru radioelektronicznego należą do grupy środków biernego gromadzenia danych.

Systemy ESM instalowane są w stacjach naziemnych, pojazdach specjalnych, nawodnych i podwodnych okrętach wojennych oraz specjalnie do tego celu przystosowanych samolotach.

Świnia

W slangu radzieckich służb wywiadowczych - zdrajca.

Świń Zatoka (Bahia de Cochinos)

-> Kuba, CIA

T-10

Kryptonim nadany przez FBI aktorowi Ronaldowi Reaganowi, który był informatorem Biura w czasie antykomunistycznej nagonki w latach pięćdziesiątych. Pierwsza notatka o Reaganie w archiwach FBI pochodzi z 18 listopada 1943. Reagan informował wówczas, że niemal doszło do wymiany ciosów podczas przyjęcia, na którym nie zidentyfikowany sympatyk Niemiec pozwolił sobie na komentarze o charakterze antysemickim. Reagan służył wówczas w US Army, oddelegowany do czołówki filmowej lotnictwa wojsk lądowych Camp Roach w Culver City w Kalifornii.

Nazwisko Reagana pojawiło się ponownie w 1946 podczas prowadzonego przez FBI dochodzenia w sprawie działającego w Hollywood Komitetu Obywatelskiego Ludzi Sztuki, Nauki i Wolnych Zawodów (Independent Citizens' Committee of Arts, Sciences and Professions). FBI uważało tę organizację za „komunistyczny parawan”. Reagan informował Biuro, że wycofał się z pracy w komitecie, kiedy jego członkowie odrzucili w głosowaniu rezolucję potępiającą zarówno komunizm, jak faszyzm.

Będąc przewodniczącym Stowarzyszenia Aktorów Ekranu (Screen Actors Guild), Reagan zeznawał w Izbie Reprezentantów w październiku 1947 przed Komisją do spraw Działalności Anty amerykańskiej. Tropiła ona w tym czasie komunistów w przemyśle rozrywkowym. Reagan oraz jego ówczesna żona, aktorka Jane Wyman, poinformowali komisję o grupach wewnątrz stowarzyszenia, które „kroczą linią partii”.

Reagan został później gubernatorem stanu Kalifornia, a w 1981 roku 40. prezydentem Stanów Zjednoczonych.

Tagboard

-►D-21

Tai Li, gen. por. (?-1 946)

Szef wywiadu w rządzie Czang Kaj-szeka w latach II wojny światowej. Tai Li był organizatorem i szefem Biura Dochodzeń i Statystyki, organu wywiadowczego Narodowej Rady Wojskowej nacjonalistycznych Chin w latach 1932-1946. Należał do żandarmerii Czanga w latach dwudziestych i awansował do stopnia kapitana w 1927. Początki jego kariery są niejasne, prawdopodobnie kilkakrotnie skutecznie infiltrował organizacje chińskich komunistów. Mówiono, że chcąc ukryć swoją przeszłość, spalił wszystkie dokumenty z młodości i wymordował znających go wcześniej ludzi.

Tai Li nazywany był rzeźnikiem. Opowiadano sobie szeptem historie o torturach i egzekucjach, które z satysfakcją ponoć nadzorował. Richard Deacon w książce *The Chinese Secret Service* (1974) opisuje jedną z „technik” gen. Tai Li:

Ustawiał na bocznicę kilka lokomotyw, rozkazywał rozpaść pod kotłami, otwierał drzwiczki pieców, blokował lewarki gwizdków, żeby głuzyły krzyki, i wrzucał po kolei ofiary żywcem na rozpalone do czerwoności paleniska.

Spalił podobno tysiące przywódców związkowych, intelektualistów i studentów, których uważał za wrogów Czang Kaj-szeka.

Tajna operacja

578

Alkohol i kobiety Tai Li uważał za narzędzia, za pomocą których można kontrolować mężczyzn. Podkomendnym oficerom i służbie zakazał się żenić, gdyż był przekonany, iż małżonkowie zawsze dzielą się ze sobą tajemnicami.

Kiedy w 1941 roku kraje zachodnie przystąpiły do wojny z Japonią, Tai Li współpracował z nowymi sojusznikami Chin, organizując oddziały partyzanckie i siatki wywiadowcze. Od 1942 do 1945 pełnił również funkcję dyrektora Organizacji Współpracy Chińsko-Amerykańskiej (Sino-American Cooperative Organization - SACO). Liczyła ona w Chinach do 3 tysięcy osób, które przekazywały informacje meteorologiczne, wywiadowcze oraz o przebiegu działań wojennych. Dzięki pracy w SACO, Tai Li poznał nazwiska agentów działających dla amerykańskiego —* Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS).

To była niebywała organizacja - pisał pewien Amerykanin o siatce agenturalnej Tai Li. - W całych Chinach nie było wioski, z której szpieg nie donosiłby o każdym przejawie działalności wyrotowej. Terroryzując rodzinę, łatwo trzymać ludzi w posłuchu.

Tai Li i jego ludzie wymordowali nieznaną liczbę osób. Wedle pogłosek zabójcy używali pistoletów z tłumikami, dostarczonych przez Amerykanów.

Tai Li zginął w wypadku lotniczym 17 marca 1946 w pobliżu miasta Pangczou. Był wówczas w stopniu generała porucznika. Zgodnie z wersją oficjalną samolot, którym leciał, rozbił się w górach z powodu fatalnych warunków atmosferycznych. Według krążących pogłosek Tai Li został zamordowany przez swoich wrogów.

Tajna operacja

Działania przeprowadzone w sposób uniemożliwiający bądź utrudniający odkrycie powiązań ze służbami wywiadu.

Tajna Służba

Zbiornicze określenie służb wywiadu danego państwa. Początki Tajnej Służby w Anglii sięgają utworzonej w 1573 przez sir Francisza Walsinghama organizacji wywiadowczej królowej Elżbiety I (MI6).

W Stanach Zjednoczonych Tajna Służba nie jest organizacją wywiadowczą, lecz - powołaną w

1865 przez Kongres - agencją Departamentu Skarbu do walki z fałszerzami pieniędzy. Po zamachu na prezydenta McKinleya, w 1901, powierzono jej dodatkowo zadanie ochrony osobistej prezydentów, później także byłych prezydentów i członków rządu. W 1994 Tajna Służba zatrudniała około 4,5 tysiąca pracowników.

Dość często, aczkolwiek zupełnie niesłusznie, spotkać się można z opinią, jakoby podczas wojny secesyjnej w Stanach Zjednoczonych istniała służba wywiadowcza o tej nazwie. To tylko detektyw -> Allan Pinkerton we wspomnieniach *Spy of the Rebellion* (1888) określił siebie jako szefa Tajnej Służby USA. Podobnie postąpił -> Lafayette C. Baker, tytułując swoje wspomnienia *The History of the United States Secret Service* (1867).

Tajne pismo

Klasyczna metoda porozumiewania się szpiegów, zapewne równie stara jak samo pismo, stosowana - mimo rozwoju znacznie doskonalszych technik łączności - po dzień dzisiejszy. W najprostszych technikach tajnych pism stosuje się atramenty organiczne - mleko, ocet, sok cytrynowy, a nawet mocz - nie zostawiające po wyschnięciu żadnych śladów na papierze. Zapisany w ten sposób tekst ukazuje się pod wpływem wysokiej temperatury. Agencje szpiegowskie wyprodukowały jednak wiele innych, bardziej wyrafinowanych rodzajów atramentów sympatycznych, które wywołać można wyłącznie za pomocą ściśle określonych odczynników chemicznych.

Jak zauważa David Kahn w książce *The Codebreakers* (1967):

Podstawowy kłopot z atramentami sympatycznymi polega na tym, że nie sposób zapisywać nimi tak wielkich ilości informacji, z jakimi w warunkach wojny współczesnej mają do czynienia szpiegi.

Problem ten rozwiązały mikrodoty.

Tajny agent

Szpieg lub sabotażysta; także tytuł {Secret Agent) popularnego w latach sześćdziesiątych brytyjskiego serialu telewizyjnego z Patrickiem McGoohanem w roli głównej.

Tajny świat

Jedno z określeń rzemiosła szpiegowskiego. W książce Bruce'a Page'a *The Philby Conspiracy* (1969) czytamy:

Problem polega na tym, że człowiek może stworzyć sobie dowolną teorię na temat tajnego świata i obstawać przy niej nawet w obliczu przeczących jej dowodów, stosując prostą metodę wycofywania się coraz głębiej za zasłonę tajemnicy. Tajne służby - podobnie jak masoneria i mafia - żyją w swego rodzaju strefie intelektualnego półmroku, w którym trudno przeprowadzić wyraźną granicę między grozą a absurdem i śmiesznością. W takich warunkach naturalna ludzka skłonność do mitomanii wymyka się wszelkiej kontroli.

Talent Keyhole

Amerykański stopień klasyfikacji fotografii dostarczanych przez satelity. Klasyfikacja ta oraz specjalny materiał wywiadowczy dotyczą danych zebranych przez wywiad łączności lub rozpoznanie lotnicze.

579

Ter Braak

Tallmadge Benjamin, mjr (1754-1835)

Oficer wywiadu gen. George'a Washingtona w latach rewolucji amerykańskiej. Największym osiągnięciem mjr. Tallmadge'a było utworzenie siatki Culpera (Culpera siatka), która dostarczała Washingtonowi ważnych materiałów wywiadowczych.

Washington powołał Tallmadge'a na stanowisko szefa wywiadu w 1778, po fiasku szpiegowskiej misji Nathana Hale'a w 1776. Hale został zdemaskowany i stracony.

Tallmadge przyczynił się do zdemaskowania zdradzieckiej działalności gen. mjr. Benedicta Arnolda. Generał Arnold rozkazał mu udzielić pomocy „Johnowi Andersonowi”, któremu wydał gblejt umożliwiający przekroczenie linii amerykańskich. Frontowy patrol zatrzymał jednak Andersona. Znalaziono przy nim materiały na temat garnizonu West Point. Tallmadge skojarzył zatrzymanego mężczyznę (brytyjskiego szpiega mjr. -> Johna Andre) z gen. Arnoldem. Chciał zatrzymać Arnolda, żeby Washington mógł go przesłuchać osobiście, ale jego ranga była zbyt niska. Arnold zbiegł. Aresztowany Andre został później stracony.

W szyfrach, które Tallmadge opracował dla swoich agentów, oznaczał siebie numerem 721, Washingtonowi zaś nadał numer 711.

Task Force

Grupa operacyjna

Tewrin

-> Zeppelin

Taylor Telford, gen. bryg. (ur. 1908)

Oficer Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych, służący w latach II wojny światowej w Bletchley Park, gdzie poznał brytyjski program kryptologiczny -> Ultra. Główny oskarżyciel amerykański w procesach norymberskich.

W Bletchley Park płk Taylor odpowiadał za dostarczanie materiałów uzyskanych z dekryptażu najważniejszemu dowództwom amerykańskich wojsk lądowych i lotnictwa w europejskim teatrze wojennym. (Specjalny oddział łącznikowy)

Po zakończeniu działań wojennych w Europie głównym oskarżycielem amerykańskim w Norymberdze został sędzia Sądu Najwyższego, Robert H. Jackson, który przyjął Taylora do swego biura. W latach 1946-1949 Taylor zastępował Jacksona w charakterze głównego oskarżyciela w 12 procesach przywódców III Rzeszy przed trybunałami cywilnymi.

Taylor jest autorem The Anatomy of the Nuremberg Trials (1992), kilku książek o II wojnie światowej, a także The Grand Inquest: The Story of Congressional Irregularities (1955)

Team B

B Zespół

TECHINT, Technical Intelligence

Wywiad techniczny

Tekst otwarty

Tekst oryginalny - przed zaszyfrowaniem (zakodowaniem) lub po odszyfrowaniu (rozkodowaniu).

Telekrypton

Bezpieczny system transatlantyckiej łączności radiowej, stosowany w czasie II wojny światowej przez amerykańskie Biuro Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS).

TELINT, Telemetry Intelligence

Wywiad telemetryczny

Temat, Intelligence Requirement (IR)

Problem - sformułowany ogólnie lub ściśle zdefiniowany - o którym należy gromadzić informacje. W środowisku wywiadu amerykańskiego pojęciem tym określa się niekiedy raport wywiadowczy dotyczący konkretnego zagadnienia.

Tempest

Kryptonim programu prac i studiów nad systemami łączności akustycznej i elektronicznej.

Program Tempest chronił przed „zdradliwą emanacją” czyli nieświadomym przekazywaniem sygnałów, które przechwycone przez przeciwnika i poddane analizie mogły stać się istotnym źródłem informacji. Wprawdzie przedmiotem studiów były systemy łączności akustycznej i

elektronicznej, ale w praktyce większość środków bezpieczeństwa, opracowanych w ramach programu Tempest, dotyczyła sygnałów emitowanych przez klawiatury komputerów i elektronicznych maszyn do pisania. (->Szpiegostwo komputerowe)

Ter Braak, Jan Wilhelm

Jedyny znany szpieg niemiecki, który przedostał się w czasie II wojny światowej do Wielkiej Brytanii i uniknął aresztowania. Nie został też przewerbowany i zmuszony do pracy w roli podwójnego agenta. Sukces był jednak wątpliwy i nie przyniósł żadnych korzyści wywiadowczych, gdyż przez pięć miesięcy pobytu w Wielkiej Brytanii Braak nie przekazał żadnej informacji, ponieważ nie udało mu się spełnić misji.

Terpil Frank E.

580

Prawdziwa tożsamość Braaka i jego narodowość nigdy nie zostały ustalone. Wylądował ze spadochronem, prawdopodobnie 3 listopada 1940, w okolicach Haversham w hrabstwie Berkshire, nieopodal Cambridge. Posługiwał się dokumentami obywatela duńskiego, wystawionymi na nazwisko Ter Braak. Wynajął pokój w Cambridge, zapewniając, że latem został ewakuowany z Dunkierki. Twierdził, że pracuje w duńskiej gazecie wydawanej w Londynie. Jego dokumenty były nieudolnie sfalszowane, co sprawiło, że władze powzięły podejrzenia, ale śledztwa nie wdrożono.

Braak dokonał obserwacji wielu ważnych baz lotniczych. Nie znaleziono jednak dowodów, że przekazał informacje do Niemiec. Kiedy wykryto jego nadajnik, okazało się, że nie był używany. Po wyczerpaniu funduszy Braak popełnił samobójstwo, strzelając sobie w skroń. Ciało znaleziono 1 kwietnia 1941 w schronie przeciwlotniczym w Cambridge.

Terpil Frank E.

Wilson Edwin P.

Test bezpieczeństwa

Określenie procedury tak zwanego prześwietlania tła w celu ustalenia, czy dana osoba fizyczna lub prawna może uzyskać dostęp do tajnych informacji.

Third man (Trzeci człowiek)

Termin używany przez prasę brytyjską na określenie osoby, która dopomogła w ucieczce do Związku Radzieckiego Donalda Macleana i Guya Burgesa, dwóch agentów KGB w brytyjskich służbach specjalnych. Z biegiem czasu rozszyfrowano prawidłowo, że „trzecim człowiekiem” był Harold (Kim) Philby (siatka Szpiegowska z Cambridge). Później szukano również czwartego człowieka oraz piątego człowieka czyli pozostałych członków legendarnej „piątki wspaniałych” z Cambridge.

Po zdemaskowaniu Kima Philby'ego pisarz Graham Green, który jako oficer wywiadu był podwładnym Philby'ego, podkreślał, że to on ukuł termin „trzeci człowiek” i użył go w tytule znanego filmu z 1950 The Third Man. Akcja filmu rozgrywa się w powojennym Wiedniu, ale dotyczy operacji czarnorynkowych, a nie szpiegowskich.

Thompson Harry T.

Były podoficer US Navy, który w latach 1934-1935 szpiegował dla Japonii. Był wówczas bezrobotny i mieszkał w San Pedro w Kalifornii. Prowadzącym Thompsona był Toshio Miyazaki, oficer Cesarskiej Marynarki Wojennej, przebywający oficjalnie w Stanach Zjednoczonych na kursie językowym.

Thompson sprzedał informacje techniczne, taktyczne oraz materiały na temat wyposażenia artyleryjskiego amerykańskiej Floty Pacyfiku. Aresztowany przez FBI, został uznany za winnego szpiegostwa i skazany na 15 lat więzienia.

Thompson Robert G., st. szer. (ur. 1935)

Kancelista US Air Force skazany w 1965 na 30 lat więzienia za przekazywanie tajnych informacji wywiadowi radzieckiemu. Przyznał się, że podczas pobytu na placówce w —* Berlinie przekazał radzieckim oficerom prowadzącym setki fotokopii tajnych dokumentów. Uczestniczył w najbardziej skomplikowanej wymianie agentów w historii szpiegowstwa. W maju 1978 został przewieziony z więzienia w Stanach Zjednoczonych do Berlina, gdzie wymieniono go na Alana van Normana, amerykańskiego studenta skazanego na 2,5 roku więzienia za próbę wywiezienia pewnej pary z NRD do RFN. Norman spędził 3 miesiące w areszcie, zanim dokonano wymiany.

Zgodnie z aktami personalnymi US Air Force, Thompson liczył w chwili wymiany 43 lata i urodził się w Detroit w stanie Michigan. Sam natomiast twierdził, że urodził się w Lipsku. Jego ojcem miał być Rosjanin, a matką Niemka. Nie krył, że chętnie pracowałby dla wywiadu radzieckiego, gdyby miał ku temu okazję. Po wyjeździe do NRD ślad po Thompsonie zaginął. Trzecim uczestnikiem wymiany był Miron Marcus, Izraelczyk przetrzymany w Mozambiku od września 1976. Zatrzymano go, kiedy złe warunki atmosferyczne zmusiły do lądowania prywatny samolot, którym leciał do Republiki Południowej Afryki. Żołnierze armii Mozambiku ostrzelali lądujący samolot, raniąc Marcusa i zabijając jego szwagra. Marcus zapewniał, że podróżował w interesach. Zachodnie źródła wywiadowcze nie wykluczały jednak, że współpracował z wywiadem izraelskim i być może również amerykańskim. Spekulowano, czy przypadkiem nie usiłował zebrać informacji o działalności przebywających w Mozambiku doradców radzieckich i kubańskich.

Skomplikowaną trójstronną wymianę przygotował ->Wolfgang Vogel, który w 1962 wynegocjował wymianę zestrzelonego nad ZSRR pilota amerykańskiego samolotu rozpoznawczego U-2 Francisza Gary'ego Powersa na Rudolfa Abla, agenta KGB ujętego w Stanach Zjednoczonych.

Thomson Basil, sir (1861-1939)

W latach 1913-1921 zastępca komisarza Wydziału Specjalnego Departamentu Dochodzeń Kryminalnych (Special Brand - Criminal Investigation Department), brytyjskiej Policji Metropolitalnej (Scotland Yard).

581

Tiedge Hans Joachim

Wykształcony w znanej prywatnej szkole w Eton oraz na uniwersytecie w Oksfordzie, Thomson był synem biskupa Kościoła anglikańskiego. Karierę rozpoczął jako strażnik więzienny. W 1913 został powołany na szefa Wydziału Specjalnego. Na początku I wojny światowej wydział liczył 70 ludzi, pod koniec wojny 700. Thomson ujął kilkunastu niemieckich szpiegów. Przesłuchiwał również podejrzaną o szpiegowstwo na rzecz Niemiec Matę Hari, kiedy przejeżdżała przez Anglię w drodze do Holandii.

Pod kierownictwem Thomsona Wydział Specjalny rozpoczął trwałą współpracę z MI5, brytyjską Służbą Bezpieczeństwa. Służba ta nie miała, i nie ma nadal, prawa aresztować podejrzanych o szpiegowstwo i na jej zlecenie czyni to policja. Wydział Specjalny prowadził także inwigilację oraz wykonywał inne zlecenia MI5.

Podczas „czerwonej paniki” w Wielkiej Brytanii po I wojnie światowej Thomson tropił aktywnych komunistów i działaczy ugrupowań radykalnych. Podał się do dymisji w 1921, kiedy służbom bezpieczeństwa zarzucano, że nie potrafią powstrzymać kampanii terrorystycznej Irlandzkiej Armii Republikańskiej. Wszelkie nadzieje na jego powrót rozwiały się w 1925, gdy aresztowano go w londyńskim Hyde Parku podczas intymnego spotkania z prostytutką. Bronił się, twierdząc że padł ofiarą komunistycznej prowokacji, która miała udaremnić prowadzoną przez niego tajną operację.

ThurloeJohn (1616-1668)

Sekretarz stanu i szef wywiadu OÜvera Cromwella. Zorganizował w Anglii i w Europie skuteczną organizację wywiadowczą, której celem było udaremnienie prób restauracji monarchii, podejmowanych przez Karola Stuarta.

Operacje mieszkającego początkowo w hrabstwie Sussex prawnika finansował Cromwell, który rządził Anglią w latach 1649-1658 czyli przez większą część okresu rewolucji. Zdaniem historyków Thurloe stworzył najskuteczniejszą siatkę szpiegowską ówczesnej Europy. Kierował nią, zajmując oficjalnie stanowisko poczmistrza generalnego. Później, a w pewnych okresach jednocześnie, pełnił też funkcję sekretarza stanu, sekretarza spraw wewnętrznych, szefa policji, ministra spraw zagranicznych, sekretarza wojny oraz radcy stanu. Zbudowana przez niego siatka miała agentów w wielu stolicach europejskich, a także na terenie Anglii. Masowo przechwytywała i potajemnie odczytywała korespondencję pocztową (Wallis John).

Thurloe przeżył Cromwella i w latach 1658-1659 był sekretarzem stanu w administracji syna lorda protektora - Richarda. Aresztowany za zdradę 15 maja 1660, został zwolniony i przez dalsze osiem lat pisał prace na temat polityki zagranicznej. Zebrał siedem tomów swojej korespondencji, które stanowią cenne źródło historyczne o czasach Cromwella.

Thummel Paul

Brytyjski agent podwójny w niemieckiej Abwehrze. Funkcjonariusz Abwehry od 1934. Przed wybuchem II wojny światowej służył w Dreźnie i Pradze, a potem na Bałkanach i w Turcji. Zaufany człowiek szefa Abwehry Wilhelma Canarisa, był łącznikiem antyhitlerowskiego podziemia w Niemczech. Przekazywał tajne materiały urzędnikom brytyjskim za pośrednictwem lokalnych organizacji antynazistowskich.

Współpracował początkowo z szefem czechosłowackiego wywiadu wojskowego mjr.

Františkem Mo-ravcem. Moravec nadał mu kryptonim A54. Mając dostęp do tajemnic Abwehry i hitlerowskiej służby bezpieczeństwa SD, Thummel dostarczał wyjątkowo cenne i aktualne materiały wywiadowcze. Między innymi przekazał ostrzeżenie o planowanej przez Niemcy okupacji Czechosłowacji w marcu 1939, co umożliwiło Brytyjczykom ewakuację współpracującego z nimi Mo-ravca wraz z rodziną. Na początku wojny dostarczył też aliantom ordre de bataille Luftwaffe.

Po zajęciu Czechosłowacji przez III Rzeszę Thummel mógł przekazywać informacje jedynie za pośrednictwem ruchu oporu. Aresztowany przez -> Gestapo w lutym 1942, stanął przed trybunałem wojennym, ale został uniewinniony, tłumaczył, że usiłował na własną rękę infiltrować czeskie podziemie.

Dostarczał Brytyjczykom tak wiarygodnych informacji, że szef MI6, sir Stewart G. Menzies, zauważył pewnego razu: „Kiedy A54 tak twierdzi, armie na pewno ruszą do natarcia". Po aresztowaniu i późniejszym zwolnieniu Thummela Brytyjczycy podjęli próbę wywiezienia go (operacja Anthropoid). Akcja nie powiodła się. Thummel został ponownie aresztowany przez Gestapo. Tym razem uznano go za winnego zdrady i stracono w kwietniu 1945.

W wywiadzie czechosłowackim Thummel posługiwał się pseudonimami: Franta, dr Holm oraz Renę.

Tiedge Hans Joachim (ur. 1937)

Pracownik zachodnioniemieckiego kontrwywiadu, który zbiegł do NRD w sierpniu 1985.

Tiedge, wyższy funkcjonariusz ->BfV, był specjalistą w walce z wywiadem NRD. Pracował w kontrwywiadzie RFN od 1966. Koledzy określali go jako człowieka pogrążonego w rozpacz, alkoholika tonącego w długach i skłóconego z żoną. Jego żona, Ute, zmarła w lipcu 1982 na skutek fatalnego wypadku w domu w Kolonii. (Zaraz po śmierci żony uznano, że był to nieszczęśliwy wypadek. Po dezercji Tiedgego prokuratura w Kolonii przeprowadziła

dochodzenie, które nie dało jednoznacznego wyniku).

Tiedge przekazał służbom NRD cenne informacje. Zdradził co najmniej dwóch agentów pracujących dla

Timochin Jewgienij

582

BfV w NRD oraz ostrzegł trzech wschodnioniemieckich agentów, którym udało się zbiec z RFN. Nie zdołał jednak uratować agentki Margarete Hoeke, sekretarki w biurze prezydenta Richarda von Weizsackera. Aresztowano ją pod zarzutem szpiegostwa niemal w tym samym czasie, w którym Tiedge zbiegł do NRD.

Timochin Jewgienij, gen. płk. (ur. 1938)

Szef -► GRU w latach 1991-1992. Przed objęciem stanowiska Timochin był zastępcą szefa sztabu Wojsk Obrony Powietrznej Kraju. Był jednym z nielicznych oficerów spoza organów bezpieczeństwa lub radzieckich wojsk lądowych, któremu powierzono kierowanie GRU.

Tina

-»Radioidentyfikacja

Tisler Frantisek

Szyfrant ambasady czechosłowackiej w Waszyngtonie, który w latach pięćdziesiątych zdezerterował, oddając się pod opiekę FBI.

Będąc latem 1957 na urlopie wypoczynkowym w Czechosłowacji, Tisler upił się z kolegą przebywającym również na wakacjach. Kolega, attache wojskowy ambasady czechosłowackiej w Londynie, zwierzył mu się, że prowadzi agenta zatrudnionego w programie rakietowym brytyjskich Królewskich Sił Powietrznych (Royal Air Force - RAF). Tisler przekazał tę informację swojemu prowadzącemu z FBI oraz dyrektorowi Biura J. Edgarowi Hooverowi, który powiadomił brytyjską Służbę Bezpieczeństwa (MI5). Brytyjczycy doszli do przekonania, że czechosłowackim szpiegiem jest Brian F. Linney, inżynier elektronik zatrudniony w firmie wykonującej zamówienia Ministerstwa Obrony. Linney przyznał się i został skazany na 14 lat więzienia.

FBI przekazywało Tislerowi spreparowane informacje, które kierował do Pragi; jego przełożeni w nagrodę dali mu awans i wezwali do Centrali. Niezadowolone z utraty tak cennego źródła, FBI zdemaskowało następcę Tislera jako szpiega, zmuszając w ten sposób Pragę do ponownego wysłania Tislera. Po rocznym pobycie w Waszyngtonie znowu został jednak odwołany do Pragi. Wówczas Biuro postanowiło zakończyć szpiegowską grę. Tisler pewnej nocy podał przez okno dokumenty swego biura agentom FBI, a sam o świcie opuścił budynek ambasady, po czym ze zmienioną tożsamością rozpoczął nowe życie w Stanach Zjednoczonych.

TK

-► Talent Keyhole

Tkaczenko Aleksiej

Oficer wywiadu radzieckiego, działający pod ~» przykrywką dyplomatyczną. Formalnie był trzecim sekretarzem ambasady w Waszyngtonie. 19 maja 1985 miał obsłużyć skrzynkę kontaktową swego ■* agenta Johna Walkera w Poolesville. Sygnałem do jej opróżnienia była zostawiona przez Walkera puszka po napoju 7 Up. Ponieważ obserwujący skrzynkę agenci FBI zabrali tę puszkę, Tkaczenko minął wyznaczony punkt, nie zatrzymując się. (Nieświadom sytuacji Walker zostawił w skrzynce worek na śmieci pełen tajnych dokumentów. Agenci FBI zabrali worek i aresztowali Walkera, gdy powrócił do motelu.)

Tkaczenko wraz żoną i dwiema córkami opuścił Stany Zjednoczone 23 maja. Ich odjazd był tak pośpieszny, że w piecyku jego mieszkania zostały ponoć niedopieczone hamburgery. (-»

Rzemiosło szpiegowskie)

Tobias Michael T., radiooperator

Marynarz amerykański, który zaoferował sprzedaż tajnych dokumentów.

W sierpniu 1984 Tobias, który służył na pokładzie desantowego transportowca czołgów Peoria, zaproponował funkcjonariuszowi amerykańskiego kontrwywiadu odkupienie za tysiąc dolarów tajnych dokumentów kryptologicznych. Dodał, że pewne „obce mocarstwo” zaoferowało mu za ten materiał 100 tysięcy dolarów. Były to tablice kluczy do amerykańskich maszyn szyfrujących. Tobias zabrał je z okrętu, zamiast po użyciu zniszczyć, jak to przewidywała instrukcja bezpieczeństwa. W noc poprzedzającą transakcję widziano go w pobliżu konsulatu radzieckiego w San Francisco. Propozycja odkupienia tablic była próbą wymuszenia, opracowaną przez Tobiasa, jego brata oraz dwóch znajomych. Jej celem było wyłudzenie okupu w zamian za zwrot tablic. W wyniku działań oszustów zginęły dwie z dwunastu tablic. Tobiasa aresztowano podczas przygotowań do wyjazdu ze Stanów Zjednoczonych. W listopadzie 1985 uznano go winnym próby szantażu i groźby karalnej, ujawnienia informacji objętych tajemnicą państwową oraz kradzieży majątku państwowego. Został skazany na 20 lat więzienia.

Tokijska Róża

Popularne określenie nadane w latach II wojny światowej przez żołnierzy amerykańskich spikerkom japońskich rozgłośni propagandowych. W ramach generalnego programu dezinformacji kilka kobiet znających angielski podawało pseudopoufne wiadomości, mające wywołać u angielskich i amerykańskich słuchaczy wrażenie, że japoński wywiad jest znacznie lepiej poinformowany niż w rzeczywistości.

583

Tompkins Peter

Japońska propaganda radiowa podlegała w latach II wojny światowej kierownictwu Biura Informacji Wojennych. Anglojęzyczni pracownicy sprawdzani byli przez Kempei Tai oraz Specjalną Policję Bezpieczeństwa.

Pierwsza Tokijska Róża miała pseudonim Ann; utworzono go z trzech pierwszych liter angielskiego słowa an-nouncer czyli prezenter radiowy. Ann występowała później przed mikrofonem jako Sierotka Ann - twój ulubiony wróg. Japońscy propagandziści korzystali zwykle z informacji pochodzących z nasłuchu amerykańskich rozgłośni komercyjnych. Program amerykańskich stacji był uważnie studiowany pod kątem wyłapywania wiadomości o katastrofach, które wykorzystywano potem w audycjach propagandowych. Wplataną je w koncerty muzyki rozrywkowej lub poważnej. Spikerki tych programów z biegiem czasu zaczęto określać jako Tokijskie Róże. Podawały one na ogół przesadzone wiadomości o stratach alianckich, wymieniając czasem konkretne jednostki amerykańskie. Przekazywano również opowieści o niewierności pozostawionych w Stanach Zjednoczonych żon i narzeczonych żołnierzy amerykańskich oraz profetyczne doniesienia o zbliżających się operacjach wojennych. Po zakończeniu wojny władze amerykańskie zidentyfikowały jedną z Tokijskich Róż jako Ivę Ikuko Toguri d'Aquino, Amerykankę japońskiego pochodzenia, urodzoną w Los Angeles. Odesłana do Stanów Zjednoczonych, stanęła przed sądem w 1949. Zarzucono jej zdradę i świadome obniżanie morale żołnierzy amerykańskich. W trakcie procesu d'Aquino twierdziła, że była zmuszana do prowadzenia audycji, przypominała, że była tylko jedną z ponad 20 Tokijskich Róż. Sąd oczyścił ją z zarzutu zdrady, ale uznał winną innych przestępstw; spędziła w więzieniu 10 lat. Została zrehabilitowana w 1977.

Tokumu Han

Sekcja specjalna do spraw kryptologicznych Sztabu Generalnego Cesarskiej Marynarki Wojennej Japonii. Założona w początku lat dwudziestych, w pierwszej fazie działalności odnosiła sukcesy w łamaniu chińskich kodów oraz Szarego kodu amerykańskiego Departamentu Stanu. W 1937

oficer Tokumu Han z pomocą ślusarza i fotografa włamał się do konsulatu Stanów Zjednoczonych w Kobe i sfotografował Brązowy kod używany przez Departament Stanu i marynarkę wojenną. Japończycy zrobili też zdjęcia amerykańskiego urządzenia szyfrującego M-138. Włamanie nie przyniosło jednak Tokumu Han większych sukcesów kryptologicznych. Po wybuchu II wojny światowej sekcja, która początkowo liczyła kilku oficerów, rozrosła się do dużej instytucji, obejmującej również stażę nasłuchu radiowego oraz kilka tysięcy osób personelu cywilnego i z marynarki wojennej. Wśród pracowników cywilnych Tokumu Han były Nisei, czyli

kobiety, które nauczyły się angielskiego podczas pobytu w Stanach Zjednoczonych i powróciły do Japonii. Zatrudniono je przy tłumaczeniu nasłuchu rozmów prowadzonych otwartym tekstem przez radiotelefony.

Tokumu Han, niezdolna do wyłowienia użytecznych informacji z amerykańskich depeesz, zawiodła niemal całkowicie

- oceniał David Kahn w książce *The Codebreakers* (1967).

- Nawet nie podjęła próby odczytania depeesz średniego i wysokiego stopnia utajnienia, szyfrowanych kryptosystemami znacznie przekraczającymi jej możliwości. Koncentrowano się na trzech prostych kryptosystemach najniższych szczebli dowodzenia, a nawet z nimi Japończycy mieli sporo kłopotów i odnosili tylko umiarkowane sukcesy.

Większość działań japońskiego wywiadu łączności ograniczała się do analizy ruchu, ale także ona nie przyniosła znaczących rezultatów.

Tołkaczew Adolf (zm. 1986)

Radziecki konstruktor zatrudniony w lotniczym instytucie badawczym w Moskwie, który pracował na rzecz Stanów Zjednoczonych od późnych lat siedemdziesiątych. Dostarczał projekty, plany, wyniki lotów doświadczalnych samolotów i pocisków raketowych. Dziennikarz Bob Woodward pisał o nim w książce *Veil: The Secret Wars of the CIA 1981-1987* (1987) [wyd. pol. *Tajne wojny CIA*, 1997]:

Otworzył perspektywy na przyszłość, na studia i prace badawczo-rozwojowe oraz na nowe generacje uzbrojenia, zwłaszcza niewykrywalne przez radar. Szacuje się, iż dostarczone przezeń materiały miały wartość miliardów dolarów.

Wydał go w czerwcu 1985 Edward L. Howard, który przejął obowiązki oficera prowadzącego Tołkaczewa, po niespodziewanym zatrzymaniu poprzednika, Paula M. Stombaugh'a jr., przez KGB 13 czerwca 1985. W tym samym czasie pracownik -> CIA Aldrich Ames przekazał wywiadowi radzieckiemu dane potwierdzające zdradę.

Wedle ujawnionej ostatnio dokumentacji KGB szef komitetu gen. Wiktor Czebrikow zameldował 25 września 1986 na Kremlu o wykonaniu poprzedniego dnia wyroku śmierci na Tołkaczewie.

Gorbaczow: - Amerykański wywiad był dla niego bardzo szczodry. Znalaziono przy nim 2 miliony rubli [według ówczesnego kursu około pół miliona dolarów]. Czebrikow: - Agent ten przekazał wrogom bardzo ważne tajemnice wojskowo-technologiczne.

W ->CIA Tołkaczew miał -> kryptonim GTSPHERE.

Tompkins Peter, mjr

Oficer US Army, który przedostał się do Rzymu w styczniu 1944 jako agent Biura Służb Strategicznych (Offi-

Topaz

584

ce of Strategic Services - OSS), zanim jeszcze stolica Włoch została wyzwolona spod okupacji niemieckiej.

Tompkins utworzył włoskie oddziały ruchu oporu w Rzymie i przekazał wiele informacji o sytuacji w mieście. Dostarczony przez niego materiał wywiadowczy nie został wykorzystany przez sztab amerykański ze względu na problemy w dowodzeniu.

Kiedy Amerykanie wkraczali do Rzymu, a Niemcy wycofywali się z miasta, Tompkins na własną rękę rozsyłał rozkazy na papierze firmowym OSS. Między innymi nakazał jednostkom włoskim strzec wszystkich urzędów i instytucji komunalnych.

Posługiwał się w Rzymie pseudonimem Piętro.

Topaz

Sapphire

Top Hat

Dmitrij Polaków

Top secret, Ścisłe tajne

Amerykańska klauzula bezpieczeństwa materiałów o szczególnym znaczeniu dla interesów narodowych. Ujawnienie tych materiałów bez zezwolenia może doprowadzić do wyjątkowo poważnych naruszeń bezpieczeństwa państwa, takich jak wojna lub zerwanie stosunków dyplomatycznych. Jest to najwyższy stopień utajnienia. Niższe stopnie to: tajne oraz poufne.

TortellaLouisW. (1911-1996)

Zastępca dyrektora Agencji Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Agency - NSA) w latach 1958-1974.

Rozpoczął pracę kryptoanalityka w 1942 jako podporucznik amerykańskiej marynarki wojennej, służył w ośrodku wywiadu radiowego OP-20-G wywiad Łączności Marynarki Wojennej (Navy Communications Intelligence). Pracował nad złamaniem tajemnicy niemieckiej maszyny szyfrującej —* Enigma. Należał do zespołu matematyków, którzy opracowywali założenia, projektowali i wdrażali Bombę, urządzenie służące do odczytywania kluczy dziennych Enigmy. W późniejszej fazie wojny Tortella służył w stacjach nasłuchowych OP-20-G na Bainbridge Island w stanie Waszyngton oraz Skaggs Island w Kalifornii.

Po wojnie był zatrudniony jako pracownik cywilny w Agencji Bezpieczeństwa Sił Zbrojnych (Armed Forces Security Agency - AFSA), gdzie opracował założenia przyszłej Agencji Bezpieczeństwa Narodowego, którą powołano w 1952. W 1958 objął stanowisko zastępcy dyrektora NSA. Kierował sprawami bieżącymi, podlegając kolejno sześciu dyrektorom.

Był pionierem wykorzystania maszyn liczących w de-krypcie. Sprowadzał do NSA najnowocześniejsze komputery. Po przejściu na emeryturę do końca życia pełnił funkcję doradcy NSA.

Towar wybrakowany

Całkowicie zdezaktualizowane lub bezwartościowe informacje pochodzące od rzeczywistego lub potencjalnego odstępca.

Toubianski Meir (?—1949)

Izraelczyk oskarżony o szpiegostwo na rzecz Wielkiej Brytanii.

W latach II wojny światowej major korpusu saperów armii brytyjskiej. Wraz z przejściem do armii izraelskiej, po utworzeniu państwa Izrael w 1948, otrzymał stopień kapitana. 30 czerwca 1948, gdy Isser Be'eri objął kierownictwo Amanu, oskarżył Toubianskiego o zdradę i kazał go aresztować. Skazany za szpiegostwo na rzecz Brytyjczyków przez -jak to określił Be'eri - „polowy trybunał wojenny”, Toubianski został natychmiast rozstrzelany.

Dowody przeciwko Toubianskiemu miały charakter poszlakowy. W 1949 został zrehabilitowany. Przywrócono mu stopień, a ekshumowane szczątki pochowano z pełnym ceremoniałem wojskowym.

Sąd wojskowy, obradujący w całkiem innej sprawie, orzekł w grudniu 1948, że Be'eri jest winny

zabójstwa. Odwołano go ze stanowiska szefa wywiadu wojskowego. Aresztowany w 1949 za egzekucję Toubianskiego, został uznany za winnego i skazany na symboliczny dzień więzienia. Wydając wyrok, sąd wziął pod uwagę lojalną służbę Be'eriego.

Townsend Robert

Nowojorski biznesmen, członek bardzo skutecznej siatki Culpera (Culpera siatka), która pracowała dla George'a Washingtona.

Był kwakrem, człowiekiem odległym od spraw wojny, a więc kiedy w 1778 gen. sir Henry Clinton, dowódca sił angielskich w Ameryce, zajął Nowy Jork, Townsend łatwo mógł wcielić się w brytyjskiego sympatyka. Dla pozorów wstąpił nawet do milicji torysów, która była świetną przykrywką dla jego pracy.

Nazwisko Townsenda nie pojawiało się w korespondencji, gdyż zawsze posługiwał się pseudonimem Cul-per Junior.

Washington potrzebował wiarygodnych informacji o ruchach wojsk Clintona i jego zamiarach, toteż polecił mjr. Benjaminowi Tallmadge'owi utworzyć siatkę szpiegowską. Townsend był jej członkiem.

Zgodnie z instrukcją Washingtona Townsend sporządzał raporty kodowane niewidzialnym atramentem.

585

Trebiłsch Ignatz Timotheus

Washington polecił mu, żeby od czasu do czasu spisywał zebrane informacje na pierwszej, drugiej i trzeciej stronie tanich wydań książek albo na pustych stronach - na początku i końcu - rejestrów, almanachów lub innych publikacji i książek niewielkiej wartości. Sugerował również, aby wypełniał niewidzialnym atramentem miejsca między wierszami listów pisanych do znajomych.

Townsend redagował rubrykę plotek w gazecie torysów. Jej współpracownikiem, piszącym poezje, był mjr. John Andre, szpieg utrzymujący kontakt z gen. mjr. Benedictem Arnoldem.

Townsend prowadził też kawiarnię, która była dla niego źródłem informacji z dziedziny wywiadu politycznego. Jednym ze współwłaścicieli lokalu był wydawca gazety, który również szpiegował dla Amerykanów.

TR-1

->U-2

Travis Edward, kmdr

W latach II wojny światowej dyrektor brytyjskiego ośrodka kryptologicznego w Bletchley Park. Założycielem i zwierzchnikiem ośrodka był kmdr Alastair Denniston, natomiast Travis kierował bieżącą pracą.

Będąc oficerem Royal Navy, usiłował zarządzać ośrodkiem kryptologicznym w sposób przypominający dowodzenie okrętem. Wśród cywilnego personelu Bletchley Park, złożonego z ekscentrycznych i niezdyscyplinowanych uczonych, Travis miał opinię tyrana. W październiku 1941 niektórzy z nich poskarżyli się bezpośrednio premierowi Winstonowi Churchillowi, stwierdzając: „Wykorzystaliśmy już wszystkie możliwości, jakie daje zwykła droga służbowa”. Zdając sobie sprawę z wartości informacji płynących z Bletchley Park, Churchill starał się uspokoić niezadowolonych, nakazując zwiększenie środków finansowych i zaangażowanie dodatkowego personelu.

Na początku 1942 Travis przejął od Dennistona formalne kierownictwo Bletchley Park, co wiązało się ze stanowiskiem dyrektora generalnego nadrzędnej instytucji Zarządu Głównego Łączności Rządowej (Government Communications Headquarters - GCHQ). Wprowadził tak dyktatorski styl zarządzania, że pracownicy Bletchley Park nazywali go za plecami Fiihre-rem.

Mimo to ośrodek był bardzo skuteczną placówką wywiadu radiowego i dekryptażu.

Travis przeszedł w stan spoczynku w 1952.

Trebitsch Ignatz Timotheus (1897-?)

Agent wywiadu niemieckiego, działający w Wielkiej Brytanii przed I wojną światową i podczas niej, a następnie w kilku innych krajach, dokąd zawiodła go szpiegowska odyseja prowadząca z Węgier aż po Chiny.

Urodzony na Węgrzech w ortodoksyjnej rodzinie żydowskiej, Trebitsch kształcił się w szkole rabinackiej w Hamburgu. Rzucił jednak studia i przeniósł się do Wielkiej Brytanii, gdzie przyjął wyznanie anglikańskie. Powróciwszy do Hamburga wstąpił do luterańskiego seminarium duchownego. Następnie wyemigrował do Kanady.

Ożenił się tam z Niemką i wrócił na łono Kościoła anglikańskiego. W 1902 przyjechał z powrotem do Wielkiej Brytanii, gdzie przez rok był wikarym. Następnie zaczął podróżować po Europie jako przedstawiciel grupy przemysłowców i polityków, w imieniu których prowadził rozmowy handlowe w sprawie ropy. W 1910 został wybrany na posła do Izby Gmin. Zmienił nazwisko na Trebitsch-Lincoln. Uważa się, że pracował wówczas dla wywiadu niemieckiego, ale niewykluczone, że został zwerbowany jeszcze w 1902.

Tuż przed wybuchem I wojny światowej zbankrutował, w związku z czym nie mógł kandydować ponownie w wyborach parlamentarnych. Zaproponował swe usługi brytyjskiemu wywiadowi marynarki wojennej. Oferta została jednak odrzucona, a co więcej - umieszczono go na liście osób podejrzanych. Na początku 1915 uciekł do Stanów Zjednoczonych, gdzie za pieniądze niemieckiego konsulatu w Nowym Jorku pisał antybrytyjskie artykuły do prasy amerykańskiej. Stany Zjednoczone wydały go w 1916 Wielkiej Brytanii, gdzie był ścigany za oszustwa, a nie szpiegostwo. Skazany został na 3 lata więzienia. Po odbyciu kary wyjechał na Węgry, a potem do Niemiec, gdzie działał w tajnych organizacjach prawicowych. Wkrótce jednak opuścił Niemcy i pojawił się w Chinach, w otoczeniu lokalnego przywódcy, wspieranego potajemnie przez Brytyjczyków.

Na początku lat dwudziestych Trebitscha-Lincolna widywano w stroju mnicha buddyjskiego. Uważano, że pracuje dla wywiadu chińskiego. Podejrzewano, że zbiera zarazem informacje dla wywiadów Wielkiej Brytanii, Niemiec, Holandii oraz Japonii. Przybrał nazwisko Ab-bot Czaokung.

Lincoln był dla nas ważnym źródłem, nawet na starość, kiedy wiedzieliśmy już, że popiera Japończyków. Miał skomplikowaną osobowość, ale rozumieliśmy go lepiej niż wy, ludzie Zachodu - stwierdził pewien były oficer chińskich służb specjalnych w rozmowie z pisarzem Richardem Deaconem, który zbierał materiał do książki Kempei Tai (1982).

Na początku II wojny światowej Abbot Czaokung prowadził niemieckojęzyczne programy propagandowe rozgłośni Tibet. Mówiono, że zmarł w październiku 1943, ale wedle innych źródeł widziano go w maju 1947 w Indiach.

Trepper Leopold

586

Trepper Leopold

Aneks

Tri cykl

Popov Duško

Trief

W żargonie -> KGB określenie tajnego spotkania.

Trigon

Kryptonim nie ujawnionego do dziś agenta -> CIA w ZSRR.

Według oficjalnej wersji Trigon, cenny informator amerykańskiego wywiadu, został około 1978 zdemaskowany z powodu rozrzutnego stylu życia, postawiony przed sądem i skazany.

Tymczasem w kampanii prezydenckiej w 1980 republikanie zarzucili administracji prezydenta Cartera, iż przyczyną wpadki —* agenta stała się nieostrożna uwaga rzucona na przyjęciu przez urzędnika Rady Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council - NSC) wobec pewnego wschodnioeuropejskiego dyplomaty, który natychmiast doniósł o tym swym zwierzchnikom.

Trine

Umbra

Trithemius Johannes (1462-1516)

Mnich niemieckiego zakonu benedyktynów uważany za jednego z najlepszych znawców okultyzmu. Zyskał sobie też miano „ojca kryptografii”.

Półtora roku po śmierci wydano jego Polygraphiae li-bri sex (Sześć ksiąg poligrafii). Wydanie łacińskie doczekało się szybko tłumaczeń na francuski i niemiecki. Większość opasłych tomów składa się z kolumn słów wydrukowanych dużą gotycką czcionką, której Trithemius używał we własnym systemie kryptografii. Dzieło zawiera również tabele, pozwalające na szyfrowanie tekstów przez podstawianie. Najdonioślejszym wkładem mnicha w rozwój techniki kodowania było wynalezienie systemu, w którym każdą literę otwartego tekstu (Tekst otwarty) zastępuje słowo lub fraza, kamuflując zaszyfrowany tekst normalnym zdaniem.

Na przykład literze A Trithemius przypisał w swoim alfabetcie modlitwę:

A	BC	D	
Zdrowaś	inny	inny	inny
Mario	znany	znany	znany
łaskiś	tekst	tekst	tekst

pełna

Pan

z Tobą

błogosławionaś Ty

między niewiastami

błogosławiony owoc..._____

Trithemius opracował 14 pełnych alfabetów, z których nadawca tajnej korespondencji mógł wybrać jeden i porozumiewać się skrycie z odbiorcą, po ustaleniu z nim zasady stosowania opracowanych przez zakonnika tablic. Ponieważ alfabet łaciński niewiele różni się od francuskiego i angielskiego, tekst w jednym języku można było kodować w drugim. Największą trudnością w posługiwaniu się systemem Trithemiusa była olbrzymia liczba słów potrzebnych do zakodowania wiadomości, toteż sporządzanie korespondencji jego metodą było bardzo czasochłonne.

Napisana w 1499 książka Trithemiusa Steganographio (Ukryte pismo) została wydana dopiero w 1606.

Truong David

Humphrey Ronald L.

Trust (ros. Triest)

Najgłośniejsza operacja dezinformacyjno-wywiadowcza radzieckiego wywiadu w okresie międzywojennym.

Obawiając się po zakończeniu wojny domowej możliwości infiltracji aparatu radzieckiego przez silne i cieszące się wsparciem służb specjalnych państw zachodnich wojskowe i polityczne

organizacje emigracyjne, takie jak ROWS (Ogólnorosyjski Związek Wojskowy) czy Bractwo Białego Krzyża, (Feliks Dzierżyński) - z inicjatywy szefa kontrwywiadu -> WCzeKa Artura Artuzowa - postanowił do ich zwalczania zastosować prowokację. W tym celu powołano fikcyjną Monarchistyczną Organizację Rosji Środkowej, która nawiązała potajemne stosunki z białymi na Zachodzie. Spodziewano się w ten sposób zdemaskowania ich potencjalnej agentury w Rosji, wprowadzenia własnych ludzi do struktur emigracyjnych organizacji i na koniec pełnej kompromitacji całego ruchu. Cele te do roku 1927, gdy operacja Trust, prowadzona pod nadzorem Biura ds. Dezinformacji OGPU, dobiegła końca, zrealizowano z nawiązką. Historyk amerykańskiego wywiadu John J. Dziak w książce Chekisty: A History of the KGB (1988) pisał:

Trust dla osiągnięcia swych kontrwywiadowczych celów wykorzystywał nie tylko prowokację, ale również rozpowszechniał sfałszowane i podejrzane dokumenty oraz raporty wywiadowcze, dyskredytujące środowisko emigracyjne i zachodnie służby wywiadowcze.

W trakcie operacji zwabiono do ZSRR, skazano na śmierć i zamordowano najgłośniejszego wówczas agenta brytyjskiego Sidneya Reilly'ego. W szczytowym okresie w operacji zaangażowano niewyobrażalną na tamte czasy liczbę 5 tysięcy agentów i funkcjonariuszy.

587

Tubman Harriett

Trybunał ds. Inwigilacji Zagranicznych Służb Wywiadowczych, Foreign Intelligence Surveillance Court

Obradujący w trybie niejawnym trybunał sądowy - zjawisko unikatowe w amerykańskim systemie wymiaru sprawiedliwości - określany przez niektórych komentatorów prawnych jako współczesna wersja powszechnie znanej angielskiej Izby Gwiazdzistej. Koncepcja powołania tajnego trybunału narodziła się w następstwie przesłuchań Kongresu dotyczących nadużyć i łamania prawa przy zakładaniu podsłuchu telefonicznego. Głównym projektodawcą był senator Edward Kennedy, który w 1976 stworzył podstawy prawne powołania trybunału, przeprowadzając w Kongresie Ustawę o inwigilacji elektronicznej (Foreign Intelligence Surveillance Act), która w dwa lata później stała się obowiązująca.

Trybunał zbiera się na posiedzenia w zabezpieczonym przed podsłuchem elektronicznym pomieszczeniu na „zakazanym” piątym piętrze gmachu Departamentu Sprawiedliwości przy Constitution Avenue w Waszyngtonie, o kilkaset metrów od budynku Archiwum Państwowego, gdzie przechowywane są oryginały Konstytucji i Deklaracji Praw Stanów Zjednoczonych. W fakcie, że posiedzenia trybunału odbywają się przy alei Konstytucji, nie ma ani cienia ironii. Jego zgodności z konstytucją nie zakwestionowali nigdy ani liberalni, ani konserwatywni strażnicy Deklaracji Praw. Jego działalność popierają, mimo wszelkich różnic politycznych, zarówno demokraci, jak i republikanie.

W 1994 trybunał rozpatrzył 576 wniosków o założenie podsłuchu telefonicznego i —* pluskiew; wszystkie zostały rozpatrzone pozytywnie. Rząd nigdy nie zakwestionował wydanej przezeń decyzji.

Tsuji Masanobu, pik

Oficer armii japońskiej, który w czasie II wojny światowej poświęcił się karierze polityczno-szpiegowskiej.

Promowany na pierwszy stopień oficerski w 1923, Tsuji kierował w grudniu 1941 wydziałem operacyjnym oraz wydziałem planowania sztabu 25 armii na Malajach. Był twórcą planów pełnej sukcesów kampanii, która odznaczała się wyjątkowym okrucieństwem wojsk japońskich. Po wojnie poszukiwany był przez władze alianckie jako zbrodniarz wojenny. Mówiono, że otrzymał od najwyższego dowództwa japońskiego rozkaz „ukrywania się i przetrwania dla

odbudowy Japonii". Uciekł do Tajlandii, a później przebywał jakiś czas w Chinach. Powrócił do Japonii, kiedy w 1952 alianci przywrócili jej suwerenność, i został wybrany do wyższej izby parlamentu. Wyjechał do Wietnamu jako korespondent japońskich gazet i znów ślad po nim zaginął.

Źródła japońskie wspominają, że Tsuji napisał do rodziny w kwietniu 1964 z Sajgonu, zapowiadając powrót pod koniec miesiąca. Nie pojawił się jednak, a cztery miesiące później rozgłośnia w Pekinie podała, że został zabity w Laosie przez agentów CIA. Władze amerykańskie zdementowały tę wiadomość.

Jest autorem książki Singapore: The Japanese Version (1960; japoński oryginał wydano w 1951 roku).

Tu-16 (kod NATO: Badger)

Wielozadaniowy radziecki/rosyjski bombowiec odrzutowy, stosowany również jako samolot fotorozpoznawczy i rozpoznawczy.

W biurze konstrukcyjnym Tupolewa nosi oznaczenie 88. Był pierwszym radzieckim bombowcem ze skośnymi skrzydłami. Napędzany dwoma turbinowymi silnikami TRD AM-3, umieszczonymi u nasady skrzydeł, rozwija prędkość około 1050 km/h. W wersji bombowej uzbrojony w siedem działek NR-23, w innych - w sześć, umieszczonych w trzech wieżyczkach, nad i pod kadłubem, oraz na ogonie; zabiera trzy tony bomb i dwa pociski klasy powietrze-zemia/woda. W celu zwiększenia zasięgu Tu-16 został przystosowany do tankowania w powietrzu. Budowany jest w wielu wersjach, w tym: E - rozpoznania fotograficznego, F - rozpoznania elektronicznego i fotograficznego oraz D i K - morskiego rozpoznania fotoelektrycznego.

Pierwszy lot Tu-16 odbył się w 1952, dostawy dla sił zbrojnych rozpoczęto w dwa lata później. W ZSRR wyprodukowano około 1500 tych samolotów oraz około 100 w fabryce licencyjnej w Chinach (H-6). Pełniły i najczęściej pełnią nadal służbę w lotnictwie radzieckim, chińskim oraz egipskim, indonezyjskim, irackim i libijskim.

Maszyny wersji D i K bazowały w Egipcie (w latach 1967-1972), a także w Wietnamie (do 1991), śledząc jednostki US Navy.

Tuberville Thomas

Rycerz angielski, szpieg w służbie francuskiego króla Filipa IV. W czasie wojny angielsko-francuskiej w latach 1293-1298 usiłował podburzyć Szkotów i Walijszczyków przeciwko królowi Anglii Edwardowi I.

Tubman Harriett (1821-1913)

Była niewolnica, szpieg unionistów w amerykańskiej wojnie secesyjnej. Urodziła się w rodzinie niewolników w stanie Maryland. Zbiegła w 1849 do Pensylwanii. W latach pięćdziesiątych czołowa działaczka ruchu abolicjonistów. Szczególnie aktywna w tak zwanej Podziemnej Kolei, czyli organizacji przemycającej niewolników (w tym jej rodziców) do stanów, w których niewolnictwo zostało zniesione.

Tuomi Kaarlo

588

Po wybuchu wojny secesyjnej zgłosiła się do armii unionistów, gdzie początkowo pełniła funkcję kucharki, potem sanitariuszki, a wreszcie szpiega. Jako zwiadowca prowadziła lotne oddziały unionistów, przekradające się na tyły wroga w opanowanych przez konfederatów stanach Maryland i Wirginia. W 1863 zorganizowała służbę zwiadowczą złożoną z byłych niewolników, którzy przedzierali się przez linie konfederatów i rozpoznawali ich składy zaopatrzeniowe. Czarni piloci rzeczni, pracujący dla Tubman, namierzyli konfederackie miny rzeczne, które zwano wówczas torpedami. Tubman osobiście przeprowadziła rekonesans wzdłuż rzeki

Combahee w Karolinie Południowej, którego efekty oficer konfederatów ocenił następująco: Wydawało się, że przeciwnik znał świetnie charakter i możliwości naszych oddziałów i był prowadzony przez osoby doskonale znające rzekę oraz jej okolice.

Po wojnie Tubman bezskutecznie usiłowała odebrać 1800 dolarów zaległej pensji. W 1899 udało się jej dostać emeryturę, ale niewojskową, lecz jedynie przysługującą wdowie po weteranie wojny domowej. Osiedliła się w Auburn w stanie Nowy Jork, gdzie otworzyła szkołę dla wyzwolenców z Południa oraz dom opieki dla ubogich Murzynów. W uznaniu zasług wojennych pochowana została z pełnymi honorami wojskowymi.

Tuomi Kaarlo

Oficer radzieckiego wywiadu podwójny agent, działający na rzecz Stanów Zjednoczonych. Urodzony w Ameryce, wzrastał w atmosferze uwielbienia dla komunizmu. W 1933 rodzina przeniosła się do ZSRR. Gdy ojczym zaginał w czasie wielkiej czystki, Kaarlo - aby utrzymać matkę - musiał pracować jako drwal. Powołany do wojska w 1939, po ataku Niemiec w 1941 odznaczony za odwagę.

Zdemobilizowany w 1946, podjął naukę w Instytucie Pedagogicznym im. Kirowa w Leningradzie. W trzy lata później zwerbowany przez MGB, podobno metodą szantażu. Po ukończeniu studiów pozostał w charakterze lektora języka angielskiego na uczelni, będąc jednocześnie konfidentem. W 1957 KGB wyznaczyło mu rolę tzw. nielegala.

Po kursie w szkole wywiadu został przeniesiony do GRU i w połowie 1958 wysłany pod przykrywką amerykańskiego turysty do Europy Zachodniej.

W grudniu 1958 przybył do Kanady, legitymując się paszportem Amerykanina fińskiego pochodzenia. Na miejscu zmienił tożsamość na Roberta B. White'a, biznesmena z Chicago. Po przekroczeniu granicy Stanów Zjednoczonych nawiązał kontakt z oficerem prowadzącym.

Zdemaskowany szybko przez FBI, które

śledziło go od momentu przekroczenia granicy, przyznał się, kim jest i zgodził na odegranie roli podwójnego agenta. Pracował w znanym sklepie Tiffany'ego, a następnie w towarzystwie żeglugowym. Podtrzymywał kontakt z GRU, dzięki czemu FBI dowiedziało się wiele o radzieckim —♦ rzemiośle szpiegowskim.

W czerwcu 1963 wezwano go do ZSRR, ale nie zdecydował się na ten wyjazd (mimo możliwości spotkania żony i dzieci). W 1971 miesięcznik „Readers Digest” ujawnił na podstawie materiałów FBI, iż Tuomi był podwójnym agentem w służbie amerykańskiej.

Turing Alan (1912-1954)

Brytyjski matematyk i kryptolog zatrudniony w latach II wojny światowej w Bletchley Park przy pracach nad złamaniem tajemnicy niemieckiej maszyny szyfrującej Enigma.

Dziadek Turinga ze strony matki uważany był za geniusza, który uratował Indie dla brytyjskiego imperium. Wymyślił bowiem wentylator, który chłodził gorące i wilgotne urzędy i salony kolonialnych posiadłości. Wzorem pomysłowego dziadka, Turing napisał w 1936, dwa lata po ukończeniu studiów na uniwersytecie w Cambridge, pracę „o liczbach obliczalnych”, zwiastującą pojawienie się komputera. Teoretyczna wersja „uniwersalnej maszyny Turinga” mogła -jak zapewniał autor pracy - imitować inne maszyny.

W celu przekształcenia teorii w praktykę Turing otrzymał z kolegami z Bletchley Park egzemplarz niemieckiej Enigmy z zadaniem zbudowania innej maszyny, która będzie w stanie odtworzyć działanie maszyny szyfrującej. Zespół Turinga skonstruował tzw. Bron-ze Goddess, „wielką szafę koloru miedzi”, czyli prymitywny komputer, za pomocą którego złamano w kwietniu 1940 szyfry Enigmy. Wynalazek zapoczątkował program Ultra, epokowe osiągnięcie kryptologiczne, umożliwiające aliantom odczytywanie tajnej korespondencji niemieckiej.

Kiedy Niemcy skomplikowali konstrukcję Enigmy, kryptolodzy z Bletchley Park, wykorzystując

teorię Turinga, zbudowali Colossus, pierwszy programowany komputer cyfrowy. Młody, długowłosy Turing, chodzący w niedbałym stroju był homoseksualistą. W 1944 powtarzające się doniesienia o molestowaniu chłopców w miasteczku koło Bletchley Park spowodowały przeniesienie Turinga do tajnego laboratorium radiotechnicznego MI6 w Hanslope Park w Buckinghamshire. Pracował tam nad konstrukcjami urządzeń do utajniania głosu. Po wojnie kierownictwo wywiadu uznało orientację seksualną Turinga za nadmiernie ryzykowną dla służb bezpieczeństwa. Otruł się cyjankiem, kiedy sąd w Manchesterze skazał go za uprawianie stosunków homoseksualnych.

589

Tylko do użytku służbowego

Turner Stansfield, admirał (ur. 1923)

Zawodowy oficer US Navy; od marca 1977 do stycznia 1981 dyrektor Centrali Wywiadu,

Po ukończeniu Akademii Marynarki Wojennej w 1946 Turner przez rok służył na morzu.

Następnie rozpoczął studia na uniwersytecie w Oksfordzie jako stypendysta fundacji Rhodesa, kończąc je w 1950 dyplomem magisterskim.

Po studiach pełnił różne funkcje na wielu okrętach wojennych i dowodził kolejno trałowcem, niszczycielem i niszczycielem rakietowym. Służył także w sztabie szefa operacji morskich oraz w biurze zastępcy sekretarza obrony ds. analiz systemowych. Był też asystentem i doradcą do spraw morskich sekretarza marynarki wojennej.

Po ukończeniu szkoły biznesu w Harvardzie otrzymał w 1970 awans do stopnia wiceadmirała i objął dowództwo zespołu lotniskowców, a później stanowisko szefa wydziału analiz systemowych marynarki wojennej.

W 1972 został rektorem Naval War College, a dwa lata później objął dowództwo Drugiej Floty oraz sił uderzeniowych —* NATO na Atlantyku. We wrześniu 1975, w stopniu admirała, został mianowany dowódcą sił sojuszniczych NATO w południowej Europie.

Kiedy prezydent Jimmy Carter objął urząd w styczniu 1977, mianował Turnera DCI. Carter nie znał się na problematyce wywiadowczej, nie znał środowiska służb specjalnych, ale chodził z Turnerem do Akademii Marynarki Wojennej. Turner objął stanowisko, będąc w służbie czynnej, z której wycofał się w grudniu 1978.

Na dyrektorskim stanowisku rozpoczął restrukturyzację CIA, kierując środki budżetowe przede wszystkim na rozwój —* satelitów oraz elektronicznych metod zbierania informacji kosztem wywiadu agenturalnego (HUMINT).

Ograniczył też drastycznie zakres agenturalnych operacji wywiadowczych oraz zwolnił wielu weteranów Zarządu Operacyjnego, a prawie 150 kolejnych zmusił do przejścia na wcześniejsze emerytury. Rozesłane przez niego zawiadomienia były krótkie: „Postanowiono, że pańskie usługi nie są już dłużej potrzebne”.

Turner rządził CIA w stylu admirała dowodzącego okrętem wojennym, wydając rozkazy i oczekując, że będą spełnione co do joty. Nie znosił osób pijących alkohol. W marynarce wojennej taka niechęć admirała zamieniłaby szybko podwładnych w abstynentów, natomiast w CIA wyrobiła mu opinię tępego służbisty.

Koszarowe metody wzbudziły głęboką niechęć do niego, podobnie jak skłonność do uzupełniania raportów analityków własnymi ocenami.

Pod zarządkiem Turnera CIA uchylila nieco rąbka swych tajemnic. Dyrektor powołał nawet biuro prasowo-informacyjne, na czele którego stanął były oficer marynarki. W trosce o poprawę wizerunku CIA w środowiskach akademickich Turner zapraszał rektorów uniwersytetów na organizowane przez Agencję seminaria.

Po opuszczeniu stanowiska DCI Turner poświęcił się wykładom i pisaniu prac badawczych. Swe

doświadczenia z czteroletniej pracy na stanowisku szefa wywiadu przedstawił w książce *Secrecy and Democracy* (1985). Kiedy złożył rękopis do wymaganej przepisami oceny, urzędnicy CIA zażądali usunięcia ponad 100 fragmentów.

W przedmowie autor dał do zrozumienia, że książka została oceniona nie tyle w trosce o bezpieczeństwo państwa, co w celu ukrycia sekretów CIA. W 1994 na konferencji poświęconej problemom wywiadu skrytykował ostro Agencję za to, że nie przewidziała obalenia szacha Iranu oraz rozpadu Związku Radzieckiego.

Turyści

Termin używany w czasie II wojny światowej na określenie zespołu agentów wysyłanych na tyły niemieckiego frontu.

Twenty Committee

Komitet XX

Tylko do czytania, Eyes only

Oznaczenie ograniczające korzystanie z dokumentów - ze względów bezpieczeństwa - wskazujące, że mogą być one czytane, lecz nie należy ich omawiać bez spełnienia ściśle określonych warunków.

Tylko do użytku służbowego, For Official Use Only (FOUO)

Termin amerykański, używany w odniesieniu do materiałów nie opatrzonych klauzulą tajności. Oznakowanie FOUO pozwala urzędnikowi na wycofanie danej informacji z obiegu, nawet jeśli jej ujawnienie nie stwarza zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego.

Zastrzeżenie FOUO służy często jako uzasadnienie poufności informacji dotyczących tajemnicy przemysłowej, handlowej bądź finansowej firm współpracujących z rządem oraz danych osobowych.

Symbolem tym opatruje się, niestety, również dokumenty rządowe, których rozpowszechnianie mogłoby być kłopotliwe dla pewnych urzędników lub zahamować potajemną realizację wątpliwych przedsięwzięć rządowych. (Utajnienie)

1 Tymczasowy Dywizjon Rozpoznania Meteorologicznego

590

1 Tymczasowy Dywizjon Rozpoznania Meteorologicznego, 1st Weather Reconnaissance Squadron (Provisional)

Pierwsza jednostka Sił Powietrznych USA wyposażona w samoloty rozpoznawcze U-2, sformowana w kwietniu 1956 w Groom Lake, w stanie Nevada. Piloci samolotów U-2 - czasowo urlopowani z US Air Force - pracowali na kontraktach podpisanych z CIA. Dywizjonem dowodził oficer Sił Powietrznych USA wspólnie z oficerem operacyjnym CIA.

W lipcu 1956 dywizjon przeniesiono do bazy brytyjskich Królewskich Sił Powietrznych (Royal Air Force) w Lakenheath, na północny wschód od Londynu, a we wrześniu do amerykańskiej bazy lotniczej w Wiesbaden w RFN. Stąd przeprowadzono pierwsze loty nad terytorium Związku Radzieckiego, jednakże z racji znacznego prawdopodobieństwa, że Rosjanie mogą mieć informacje o charakterze operacji, dywizjon przeniesiono do bardziej odległej zachodniemieckiej bazy lotniczej w Giebelstadt.

W listopadzie 1957 dywizjon rozwiązano, a jego zadania przejęły nowo utworzone 2 i 3 (Tymczasowe) Dywizjony Rozpoznania Meteorologicznego, operujące z bazy Adana w Turcji (2) i Atsugi w Japonii (3). Loty U-2 prowadzono również z baz w RFN, a także Lahore i Peszawaru w Pakistanie, Bodo w Norwegii, z Okinawy, Formozy oraz z terytorium Filipin, Bahrajnu i Wielkiej Brytanii.

Pierwszy, a następnie drugi dywizjon znane były także pod nazwą Oddziałów Wydzielonych 10/10.

Typex

Podstawowa brytyjska maszyna szyfrująca, używana podczas II wojny światowej w utajnieniu korespondencji wyższych szczebli dowodzenia.

Początki maszyn Typex sięgają 1926, kiedy powołano komisję mieszaną, której zadaniem było zbadanie przydatności maszyn szyfrujących do utajniania korespondencji trzech rodzajów wojsk brytyjskich, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Ministerstwa do spraw Kolonii oraz Ministerstwa do spraw Indii. Rozważano, czy maszyny mogą zastąpić stosowane dotychczas szyfry książkowe. W tym samym okresie wywiad brytyjski zakupił w celach testowych dwa egzemplarze komercyjnej wersji niemieckiej Enigmy.

W styczniu 1935 komisja zaleciła Ministerstwu Lotnictwa wyprodukowanie trzech maszyn szyfrowych lepszych od Enigmy, które w dokumentach komisji nazywano dla niepoznaki maszynami Typu X. Prace nad konstrukcją i produkcją maszyny, którą zaczęto nazywać Typex, zakończyły się sukcesem. W chwili wybuchu wojny w Europie, we wrześniu 1939, siły lądowe oraz lotnictwo wprowadziły te urządzenia do szyfrowania korespondencji wysokiego stopnia utajnienia. Królewska Marynarka Wojenna nie przeszła na maszyny Typex, pozostając przy tradycyjnych szyfrach ręcznych i książkach kodów. (Dopiero w końcu 1943 zaczęto w marynarce stosować maszyny szyfrowe - kombinowane maszyny szyfrowe - używane wspólnie przez Marynarkę Wojenną Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych i Kanady. Urządzenie to oparte było na konstrukcji amerykańskiej maszyny szyfrującej Sigaba).

Zasada działania maszyn Typex oparta była, podobnie jak Enigmy, na kilku wirnikach szyfrujących. Typex uważano za urządzenie szybkie, skuteczne i bezpieczne. Wprawdzie Brytyjczycy stracili kilka tych maszyn w początkowej fazie wojny - pod Dunkierką i w Afryce Północnej - jednak Niemcy nie podjęli poważniejszych prób złamania tajemnicy ich działania. (Nie podjęli również prób dekrypcji korespondencji przekazywanej przy użyciu kombinowanych maszyn szyfrujących).

W wojskach lądowych maszyny Typex stosowane były do szczebla dywizji, a w lotnictwie używały ich ważniejsze dowództwa. Maszynami tymi posługiwały się również Specjalne Jednostki Łącznikowe (Special Liaison Units - SLU) na wszystkich teatrach wojennych z wyjątkiem Chin, Birmy i Indii, gdzie używano amerykańskich maszyn Sigaba. Maszyny Typex wykorzystywane też były przez niektóre jednostki amerykańskie.

U-2

Najsłynniejszy samolot rozpoznawczy na świecie. Skonstruowany w Stanach Zjednoczonych, U-2 jest samolotem rozpoznania fotograficznego i elektronicznego. Zaprojektowano go z myślą o zbieraniu informacji z terenów Związku Radzieckiego. Misje szpiegowskie nad ZSRR prowadzono od lipca 1956 do maja 1960. Później wysyłano U-2 nad inne cele, między innymi nad Kubę, Indochiny i Chiny. (Loty nad Chinami wykonywali również piloci tajwańscy). W latach 1990-1991 przeprowadzono ponad 800 lotów zwiadowczych U-2 nad rejonem Zatoki Perskiej. Samolotów U-2 używano jeszcze w latach dziewięćdziesiątych. Służąc w pierwszej linii, przeżyły planowanego następcę, czyli samolot rozpoznawczy SR-71 Blackbird.

Prace nad skonstruowaniem U-2 rozpoczęto około 1953 w ramach finansowanego przez CIA programu Black. Kierował nim Richard M. Bissell. Głównym projektantem był szef działu -> Skunk Works koncernu Lockheed Clarence (Kelly) Johnson. Produkcję pierwszych 30 samolotów zatwierdził osobiście prezydent Dwight Eisenhower, który obawiał się, że stały rozwój radzieckiego programu strategicznych broni jądrowych może zagrozić Stanom Zjednoczonym zaskakującym uderzeniem na wzór ataku na Pearl Harbor.

W 1954 Eisenhower poprosił rektora Massachusetts Institute of Technology Jamesa R. Killiana o przejęcie kierownictwa nad zespołem badawczym, śledzącym

strategiczne możliwości stwarzane przez rozwój pocisków raketowych o dalekim zasięgu. Ponad 50 znanych autorytetów naukowych z różnych uniwersytetów, laboratoriów oraz instytucji rządowych rozpatrywało wszystkie aspekty strategicznych broni ofensywnych, strategicznej obrony oraz strategicznych technologii wywiadowczych. Podkomisją do spraw rozpoznania kierował -> Edwin H. Land, twórca aparatów fotograficznych Polaroid. Ścisłe tajny raport podkomisji z lutego 1955 rozpoczynał się od stwierdzenia:

Musimy znaleźć sposoby zbierania większej liczby faktów, na podstawie których będziemy mogli tworzyć oceny wywiadowcze zmierzające do uzyskania bardziej wiarygodnego ostrzeżenia

- strategicznego, ograniczenia możliwości ataku z zaskoczenia oraz zmniejszenia niebezpieczeństwa błędnego ocenienia pojawiających się zagrożeń.

Kierując się tymi założeniami, podkomisja zaleciła przyspieszenie programu budowy samolotów U-2.

Maszyny te latały nad ZSRR na wysokościach powyżej 18 tysięcy metrów. Samolot przypominał konstrukcją szybowiec mający własny napęd i - jak wspominał prezydent Eisenhower w książce *Waging Peace 1956-1961* (1963) - „miał tak specyficzną sylwetkę, że nie można go było pomylić z bombowcem”. Poza zestawem kamer fotograficznych pierwsze wersje U-2 wyposażone były w najnowocześniejsze, zminiaturyzowane systemy wywiadu elektronicznego (ELINT) do przechwytywania i analizowania sygnałów radzieckich urządzeń radarowych. Rozpoznawcze wyposażenie

U-2

592

U-2 było stale modernizowane. Wersję U-2B z początków lat sześćdziesiątych wyposażono w kamerę fotograficzną z obiektywem o ogniskowej 944,7 milimetra, który umożliwiał wykonanie 4 tysięcy par zdjęć obejmujących pas ziemi o szerokości 200 kilometrów i długości 3,5 tysiąca kilometrów.

Pierwszy lot U-2 odbył się 1 sierpnia 1955. Niecały rok później, 4 lipca 1956, wykonano pierwszy przelot nad terytorium ZSRR. Głównym celem był wówczas rejon Moskwy. W 1957 z samolotu U-2 miano zaobserwować pierwszy radziecki międzykontynentalny pocisk raketowy, stojący na wyrzutni poligonu Tiuratam, na wschód od Morza Aralskiego.

W lotach nad ZSRR samoloty U-2 pilotowane były przez cywilnych pilotów wynajętych przez CIA. W praktyce byli to piloci „wypożyczeni” z jednostek lotnictwa wojskowego. Samoloty U-2 przypisano początkowo do 1, 2 i 3 Dywizjonu Rozpoznania Meteorologicznego (Tymczasowego) (Weather Reconnaissance Squadrons, Provisional). Od czerwca 1957 zaczęły wchodzić w skład jednostek lotnictwa i z biegiem czasu lotnictwo przejęło całość strategicznego rozpoznania prowadzonego przez samoloty U-2, które zgrupowano w 9 Skrzydle Rozpoznania Strategicznego, stacjonującym w bazie Beale w stanie Kalifornia. Od 1982 do 1991 działało też 17 Skrzydło Rozpoznania Strategicznego (Strategic Reconnaissance Wing), które stacjonowało w bazie Królewskich Sił Powietrznych Alconbury w Anglii i było wyposażone w samoloty U-2 i TR-1.

Lotnicy brytyjscy szkolili się również w pilotowaniu U-2. W 1958 prezydent Eisenhower przekonał premiera Harolda Macmillana, żeby zgodził się na wykonywanie przez Brytyjczyków lotów zwiadowczych nad ZSRR. Pierwszą z kilkunastu brytyjskich misji tego typu przeprowadzono 24 sierpnia 1958.

Podczas budowy U-2 oceniano, że będzie on mógł latać swobodnie nad Związkiem Radzieckim przez dwa lata, zanim zostanie wykryty i skutecznie zaatakowany. Jednakże już podczas 24 lotów zwiadowczych, w latach 1956-1960, maszyny U-2 były śledzone przez radzieckie radary. 1 maja 1960 U-2B został zestrzelony w okolicach Swierdłowska przez pocisk raketowy ziemia-

powietrze typu S-75 Dźwina. —* Francis Gary Powers wystartował do pechowego lotu z Peszawaru w Pakistanie, po przelocie nad ZSRR miał wylądować w Bodo w Norwegii. Lot planowano na 9,5 godziny, a jego trasa miała liczyć ponad 6 tysięcy kilometrów, z czego 4700 kilometrów nad terytorium radzieckim. Dowodzony przez mjr M.R. Woronowa oddział obrony powietrznej wystrzelił całą serię pocisków raketowych, zanim udało się trafić i poważnie uszkodzić samolot U-2, który obniżył lot w wyniku niesprawnej pracy silnika. Samolot Powersa miał na pokładzie silny ładunek plastiku, połączony z zapalnikiem czasowym, uruchamianym przez pilota tuż przed katapultowaniem.

W założeniu eksplozja ładunku wybuchowego miała zniszczyć maszynę, ale Powers nie był w stanie uruchomić zapalnika. Został ujęty zaraz po wylądowaniu ze spadochronem. Znaleziony nieopodal wrak rozbitego samolotu wystawiono później na widok publiczny w moskiewskim parku Gorkiego.

Lot Powersa odbył się 15 dni przed planowaną konferencją na szczycie przywódców mocarstw światowych w Paryżu. Po zestrzeleniu U-2 radziecki premier Nikita Chruszczow zażądał na konferencji przeprosin od prezydenta Eisenhowera, co spowodowało fiasko konferencji i pogorszenie się stosunków amerykańsko-radzieckich. Po incydencie wstrzymano loty zwiadowcze U-2 nad ZSRR, ale prowadzono je nadal nad innymi terytoriami interesującymi Stany Zjednoczone.

Samoloty U-2 były szeroko wykorzystywane w lotach rekonesansowych nad Kubą. Pierwszy, aprobowany osobiście przez prezydenta Eisenhowera, przeprowadzono 27 października 1960. Była to misja CIA. Piloci lotnictwa amerykańskiego rozpoczęli loty nad wyspą nocą z 13 na 14 października 1962. Samoloty U-2 ujawniły rozmiar radzieckich instalacji wojskowych na Kubie, co zostało wykorzystane w czasie kubańskiego kryzysu raketowego. 27 października 1962 samolot U-2, pilotowany przez mjr. lotnictwa Rudolfa Andersona, został zestrzelony nad Kubą przez S-75, radziecki pocisk raketowy ziemia-powietrze. Anderson zginął.

Na początku 1960 piloci Chin nacjonalistycznych z Tajwanu rozpoczęli loty zwiadowcze nad terytorium Chińskiej Republiki Ludowej. Pierwszy tajwański U-2 został zestrzelony we wrześniu 1962. Władze chińskie ujawniły później, że w latach sześćdziesiątych zestrzeliły w sumie dziewięć tajwańskich U-2. (Ostatni lot U-2 nad Chinami przeprowadzono w czerwcu 1974). Lotnictwo amerykańskie i tajwańskie wskutek zestrzeleń i wypadków straciło łącznie ponad 40 maszyn.

W latach 1955-1969 zbudowano około 60 samolotów U-2 w wersjach A, B i C. Maszyny te były okresowo modernizowane, aż do wycofania ze służby ostatniego samolotu tych wersji w 1989. W końcu lat sześćdziesiątych wyprodukowano również co najmniej 12 maszyn wersji U-2R o większych możliwościach. Były one wyposażone w bardziej zaawansowane urządzenia do analizowania sygnałów radiowych oraz w czujniki elektroniczne i kamery fotograficzne. Doświadczenia zdobyte w produkcji U-2 posłużyły przy konstrukcji podobnego samolotu rozpoznawczego TR-1 (Tactical Reconnaissance - Rozpoznanie Taktyczne), przeznaczonego do prowadzenia rozpoznania na europejskim teatrze wojny. W latach 1979-1989 lotnictwo amerykańskie przejęło 27 samolotów TR-1, natomiast Narodowa Agencja Aeronautyki i Przestrzeni Kosmicznej (National Aeronautics and Space Administration - NASA) dwa podobne modele w wersji ER-1 (Earth Resources). (W 1991 pojawiła się

593

UKUSA porozumienie

Samolot wywiadowczy US Air Force - U-2. (tOCKHEED AERONAUTICAL SYSTEMS) wersja TR-1, która była zmodyfikowanym modelem U-2R). NASA prowadziła także loty na kilku egzemplarzach wcześniejszych wersji U-2.

Wielkość produkcji samolotów U-2 jest nadal tajemnicą, ale ocenia się, że wyprodukowano ich niespełna 100.

Co najmniej dwa U-2R, przeznaczone dla —* Wywiadu łączności (Communications Intelligence - COMINT), wyposażono w duże anteny w opływowej owiewce umieszczonej na krótkim wsporniku na grzbiecie samolotu. Służyły do natychmiastowego przekazywania danych za pośrednictwem satelity. Kilka samolotów U-2 (oraz dwa TR-1) wyprodukowanych zostało w dwumiejscowej wersji szkolnej. Marynarka wojenna miała dwa samoloty U-2 wyposażone w specjalne urządzenia radarowe. Uruchomiony program został jednak wstrzymany. Niektóre U-2 startowały również z lotniskowców i były wyposażone w specjalny hak ułatwiający bezpieczne lądowanie. Możliwość startu i lądowania na pokładzie lotniskowca uwzględniono już na etapie projektowania samolotu.

Wczesne egzemplarze U-2 wyposażone były w jeden turbinowy silnik odrzutowy, zapewniający rozwinięcie prędkości maksymalnej do 700 km/h. Późniejsza wersja U-2C otrzymała mocniejszy silnik, który zwiększył prędkość maksymalną do 850 km/h. Ostatnie wersje U-2R miały prędkość maksymalną 820 km/h. Początkowy pułap samolotów U-2 wynosił ok. 18 tysięcy metrów. Wersja U-2C mogła latać na wysokości 25 500 metrów, pułap zaś wersji U-2R wynosił 27 tysięcy metrów. Początkowe wersje U-2 miały zasięg 3500 kilometrów, wersja U-2C - 4800 kilometrów, a U-2R - 5600 kilometrów. W celu dodatkowego zwiększenia zasięgu kilka samolotów U-2 zostało wyposażonych w urządzenia umożliwiające tankowanie w powietrzu. (-> Rainbow)

UKUSA porozumienie

„...Prawdopodobnie najbardziej sekretne porozumienie, jakie kiedykolwiek zawarto w anglojęzycznym świecie” - oceniał -> James Bamford w swym interesującym studium The Puzzle Palace (1982).

UKUSA (United Kingdom - United States of America Security Agreement) jest następcą porozumienia BRUSA (British - US Agreement) z 1943, które dotyczyło wymiany materiałów zdobytych dzięki rozpoznaniu radiowemu (Signals Intelligence - SIGINT) oraz sojuszniczej współpracy służb radiowywiadu. Porozumienie UKUSA, zawarte w 1947, łączyło operacje wywiadu radiowego Australii, Kanady, Nowej Zelandii, Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. W myśl jego ustaleń dzielono się osiągnięciami kryptologicznymi oraz zasobami informacji. I tak, Wielka Brytania udostępniła służbom kryptologicznym pozostałych krajów stację nasłuchową w Hongkongu, Stany Zjednoczone - podobne ośrodki w Korei Południowej, Japonii i na Tajwanie oraz przekazały materiały radiowywiadowcze z terenu Chin.

Sygnatariusze porozumienia UKUSA ujednoliciли kryptonimy, terminologię, techniki przechwytywania i przetwarzania informacji oraz procedury bezpieczeństwa. Wszystkie procedury i przepisy zawarto w obszernym dokumencie znanym jako „Międzynarodowe zasady wywiadu radiowego” (International Regulations on SIGINT - IRSIG), chociaż w tym przypadku termin „międzynarodowe” ograniczał się do ściśle tajnych procedur stosowanych przez pięć krajów.

Porozumienie UKUSA przetrwało polityczne perturbacje w stosunkach anglo-amerykańskich, które - choć

Ulfan Donald

594

przejsiowe - jednak głęboko podzieliły oba kraje, jak było na przykład w wypadku kryzysu sueskiego z 1956. Mimo trwałości porozumienia, nie brakowało wzajemnych podejrzeń i oskarżeń o jego naruszenie. Peter Wright z brytyjskiej Służby Bezpieczeństwa (MI5) w książce Spycatcher (1987) [wyd. pol. Łowca szpiegów, 1991] opisywał, jak -> William K. Harvey

założył w CIA sekcję Sztabu D:

Jeśli Amerykanie chcieli złamać jakiś szyfr i nie zamierzali dzielić się z nami rezultatami albo jeśli chcieli działać przeciwko nam lub innym państwom Wspólnoty Brytyjskiej, a jesteśmy pewni, że to robili, to Sztab D był najlepszym miejscem do wykonania takich operacji.

Ultań Donald

Urodzony w Brooklynie pracownik ambasady Stanów Zjednoczonych w Wiedniu, szyfrant. W latach sześćdziesiątych radziecki agent, naturalizowany obywatel pewnego kraju zachodniego, podjął skomplikowaną próbę werbunku Ultana. Zaprosił bliskiego przyjaciela Ultana na drinka, dzięki czemu zyskał możliwość zaaranżowania „przypadkowego” spotkania w kawiarni z wycofującym się ponoć z interesów belgijskim biznesmenem, którym był naturalnie oficer -> KGB.

Z czasem zainteresowani dotarli do Ultana. Oficer KGB podtrzymywał ożywioną znajomość z jego przyjacielem. Spędzali wiele czasu na rozmowach w kawiarniach, grze w szachy i na spacerach. Ultan, który był żydowskiego pochodzenia i mówił płynnie po francusku, nawiązał bliższą znajomość z owym „Belgiem”, który również zapewniał, że jest Żydem, a nawet ma krewnych w Izraelu.

Dopiero po pięciu miesiącach znajomości funkcjonariusz KGB zaoferował Ultanowi pieniądze w zamian za udzielenie informacji o amerykańskich systemach szyfrowych. Kilka dni później Ultan zwrócił się do oficera służby bezpieczeństwa w ambasadzie i ujawnił kontakt z KGB. Radziecka próba werbunku Ultana została oceniona w amerykańskim raporcie wywiadowczym jako „dobrze zaplanowana”.

Ultra

Termin używany na określenie materiałów —♦ wywiadu łączności, uzyskiwanych w latach II wojny światowej przez służby Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych. Materiały Ultry stanowiły rezultat kryptoanalizy niemieckiej korespondencji radiowej, szyfrowanej za pomocą maszyn -> Enigma, oraz japońskiej korespondencji wojskowej, przekazywanej przy użyciu szyfrów maszynowych. Materiały pochodzące z dekryptaży japońskiej korespondencji dyplomatycznej określano terminem Magic.

Na początku II wojny światowej Brytyjczycy stosowali wiele kryptonimów na określenie ściśle tajnych mate-

riałów radiowywiadowczych, między innymi: Sidar, Swell i Zymotic. Wkrótce jednak pozostali przy trzech: Ultra, Pearl i Thumb, które określały jednocześnie klasę ważności i tajności. Ultra oznaczała najwyższy stopień utajnienia. Po zawarciu porozumienia -> BRUSA w 1943 amerykańskie ośrodki kryptologiczne przyjęły brytyjską klasyfikację, przy czym kryptonimy Pearl i Thumb zastąpiono później wspólną klauzulą bezpieczeństwa o kryptonimie Pinup.

Do 1941 materiały pochodzące z dekryptaży niemieckiej korespondencji radiowej rozpowszechniano w Wielkiej Brytanii pod kryptonimem Boniface, co miało pozorować, że przekazał je niezwykle cenny tajny agent. Oznaczenie Ultra wprowadzono dopiero później. Początkowo określano w ten sposób jedynie stopień utajnienia dokumentów zawierających dane uzyskane dzięki nasłuchowi radiowemu. Sam materiał wywiadowczy oznaczano Z lub jako specjalny materiał wywiadowczy (Z priorytet).

Materiały Ultry odegrały ważną rolę w wielu zwycięstwach aliantów - m.in. w bitwie o Atlantyk, która trwała od września 1939 do maja 1945 i była najdłuższą bitwą prowadzoną na najbardziej skomplikowanym teatrze II wojny światowej. Atlantyk był dla Wielkiej Brytanii szlakiem zaopatrzeniowym, od którego zależał los kraju. Transportowano nim nie tylko surowce i żywność, ale również amerykańskie jednostki wojskowe i sprzęt wojenny.

Bitwa o Atlantyk miała decydujące znaczenie dla losów wojny:

Jedyną rzeczą, która spędzała mi sen z powiek, było zagrożenie ze strony niemieckich okrętów podwodnych - pisał brytyjski premier Winston Churchill. - Martwiłem się bardziej przebiegiem zmagania na oceanie niż pełnymi chwałami walkami powietrznymi zwanymi bitwą o Anglię. Niemieckie dowództwo floty okrętów podwodnych oraz dowództwa alianckie były w równym stopniu zależne od sukcesów w dziedzinie kryptoanalizy. W początkowej fazie wojny niemiecka służba radiowywiadu -> B-Dienst była w stanie podawać dowódcom okrętów podwodnych precyzyjne informacje o trasach alianckich konwojów. Z kolei sojusznicze ośrodki kryptologiczne przekazywały bezcenne wiadomości o ruchach U-Bo-otów, co w konsekwencji przesądziło o wyniku bitwy. Wiarygodny historyk niemieckich operacji morskich, Jürgen Rohwer, który pod koniec wojny służył na okręcie podwodnym, oceniał: Chcąc ułożyć listę czynników, które zadecydowały o wyniku bitwy o Atlantyk, trzeba wymienić na pierwszym miejscu materiały Ultry, a dopiero potem zamknięcie przez lotnictwo tak zwanej dziury na środku Atlantyku, wyposażenie eskorty i zespołów zwalczających okręty podwodne w urządzenia radionamiarowe oraz wprowadzenie do uzbrojenia radarów pracujących w centymetrowych zakresach fal, itp.

595

Ustawa o inwigilacji zagranicznych służb wywiadowczych

W opinii dr. Rohwera alianci wygraliby bitwę o Atlantyk również bez materiałów Ultry, ale wówczas szala przechyliłaby się na ich stronę nie wiosną 1943, lecz znacznie później.

Umbra

Kryptonim amerykański nadawany materiałom ->wywiadu łączności (Signals Intelligence - SIGINT) o najwyższym stopniu utajnienia, przekazywanym przez satelity szpiegowskie z serii Keyhole oraz pochodzącym z innych źródeł. W okresie zimnej wojny podobne materiały radiowywiadu opatrzone były kryptonimami Trine i Dinar.

Zgodnie z postanowieniami porozumienia UKUSA ten sam kryptonim używany był przez Brytyjczyków dla ich materiałów radiowywiadowczych.

Umbrella Gun

Marków Georgi

UNCLE

Telewizja

United States Country Team

Zespół Wywiadu Stanów Zjednoczonych w Krajach Trzecich

Unszlicht Josif (1879-1938)

Rewolucjonista. Urodzony w Mławie, wywodził się z inteligenckiej rodziny żydowskiej. W 1900 wstąpił do Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy. Wkrótce dokooptowany do kierowniczego grona partii, kilkakrotnie więziony i trzykrotnie zsyłany, za każdym razem uciekał i powracał do pracy w kraju.

Po rewolucji lutowej działał w Radach Delegatów Robotniczych i Żołnierskich, następnie komisarz spraw wojskowych efemerycznej Republiki Litew-sko-Białoruskiej. W okresie wojny z Polską członek Biura Polskiego partii bolszewickiej oraz Rady Woj-skowo-Rewolucyjnej Frontu Zachodniego, a także kolaboracyjnego Tymczasowego Komitetu Rewolucyjnego Polski.

W latach 1921-1923 zastępca —* Feliksa Dzierżyńskiego w WCzeKa i organizator zagranicznej agentury. Następnie, do 1930, wiceprzewodniczący Rewolucyjnej Rady Wojennej i jednocześnie kolejno: szef zaopatrzenia Armii Czerwonej, zastępca komisarza obrony (nadzorował m.in. pion wywiadowczy) oraz zastępca szefa masowej organizacji paramilitarnej - Oso-awiachimu. Od 1925 zastępca członka KC WKP(b). W latach 1930-1935 zastępca przewodniczącego Komisji Planowania i szef Głównego Zarządu Lotnictwa Cywilnego. Od 1935 sekretarz Rady

Związkowej Centralnego Komitetu Wykonawczego. Aresztowany jako współorganizator rzekomego polskiego spisku w kierowniczych organach radzieckich, został skazany na śmierć i rozstrzelany 29 lipca 1938, razem z Berzinem.

Uricki Siemion, komkor (1895-1938)

Szef radzieckiego wywiadu wojskowego, pochodzenia żydowskiego, krewny jednego z twórców CzeKa (WCzeKa) Moisieja Urickiego. Uczestnik I wojny światowej. Podczas wojny domowej organizował Czerwoną Gwardię w Odessie, a następnie dowodził brygadą kawalerii. W 1920 był przejściowo szefem wydziału operacyjnego Sztabu Polowego. Podczas nauki w Wojennej Akademii Armii Czerwonej uczestniczył w zdławieniu rewolty marynarzy Floty Bałtyckiej w Kronsztadzie, następnie jako tzw. nielegal w misjach w Czechosłowacji i Niemczech. W latach 1924-1927 komendant Moskiewskiej Międzynarodowej Szkoły Piechoty, potem w armii, na wysokich stanowiskach w sztabach, szkolnictwie i komisariacie obrony. W roku 1935, po odwołaniu Berzina, został szefem Razwiedupru (GRU). Zdymisjonowano go po powrocie Berzina z Hiszpanii w czerwcu 1937 roku. Mianowany na zastępcę dowódcy Moskiewskiego Okręgu Wojskowego. Aresztowany 1 listopada 1937. Skazany na śmierć 1 sierpnia 1938 i rozstrzelany.

USIB, United States Intelligence Board

-> Komitet Wywiadu Stanów Zjednoczonych

Ustawa o inwigilacji zagranicznych służb wywiadowczych, Foreign Intelligence Surveillance Act
Ustawa uchwalona w 1976 przez Kongres Stanów Zjednoczonych (z.mocą prawną od 1978), określająca zasady tajnej inwigilacji osób podejrzanych o działalność szpiegowską.

Jeśli któraś z agencji rządowych uważa za konieczne zastosowanie środków podsłuchu elektronicznego jednostki podejrzanej o działalność szpiegowską, prezes Sądu Najwyższego wybiera jednego z sędziów okręgowych na przewodniczącego zamkniętej sesji sądowej, podczas której zapada orzeczenie, czy rządowi przysługuje prawo rozpoczęcia tego rodzaju inwigilacji. (Zajmuje się tym zazwyczaj —* Trybunał ds. Inwigilacji Zagranicznych Służb Wywiadowczych - Foreign Intelligence Surveillance Court.)

Przyjęcie ustawy pociągnęło za sobą konieczność uzupełnienia Kodeksu karnego Stanów Zjednoczonych o rozdział „Inwigilacja za pomocą urządzeń elektronicz-

Ustawa o postępowaniu sądowym z informacją tajną

596

nicznych na terytorium Stanów Zjednoczonych służb wywiadu zagranicznego". Ustawa kładzie nacisk na konieczność kontroli stosowania podsłuchu telefonicznego i pluskiew przez organa władzy ustawodawczej.

Ustawa o postępowaniu sądowym z informacją tajną, Classified Information Procedures Act (CIPA)

Obowiązująca od 1980 w Stanach Zjednoczonych ustawa regulująca tryb orzekania o przedmiotowości i dopuszczalności informacji tajnych w procesach o szpiegostwo. Ustawa chroni informacje dotyczące kwestii bezpieczeństwa narodowego, pozwalając sędziemu na wyłączenie materiałów tajnych z postępowania procesowego. Na jej mocy sędzia ma prawo na posiedzeniu zamkniętym określić, w jaki sposób połączyć konieczność ochrony tajemnicy państwowej z wymogami postępowania procesowego.

Uchwalenie CIPA podyktowane zostało obawami przed praktyką określaną przez prawników mianem miękkiego szantażu, tzn. sugestiami obrony, że wszczęcie postępowania procesowego grozi ujawnieniem informacji tajnych, co mogłoby skłonić Departament Sprawiedliwości do wycofania oskarżenia lub zawarcia z obroną ugody sądowej korzystnej dla szpiega, który dobrowolnie przyznał się do winy.

Ustawa zezwala obronie i innym osobom uczestniczącym w procesie na zaznajomienie się z materiałami objętymi klauzulą tajności, pod warunkiem zachowania ścisłych rygorów bezpieczeństwa - odbywa się to przy drzwiach zamkniętych, a zainteresowani zobowiązują się pod przysięgą do zachowania tajemnicy.

Ustawa o tajemnicy państwowej, Official Secrets Act

Uchwalony w 1889 w Wielkiej Brytanii akt prawny, pozwalający rządowi wycofać z obiegu publiczne informacje (bez względu na ich charakter, przedmiot i wagę) o działaniach władz państwowych, uznając je za tajemnicę państwową. Nowa wersja tej ustawy, z 1911, dawała władzom możliwość wszczęcia postępowania karnego przeciwko osobom winnym rozpowszechniania informacji stanowiących zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa. Ustawę tę nowelizowano w 1920 i 1939.

Ustawa o szpiegostwie, Espionage Act

Akt prawny uchwalony przez Kongres USA w lipcu 1917 w obawie przed szpiegami i sabotażystami niemieckimi.

Pierwszą osobą oskarżoną na jej podstawie był Daniel Ellsberg, który w 1971 przekazał tajne dokumenty Pentagonu (Pentagonu dokumenty) na temat wojny wietnamskiej prasie i Kongresowi. Mimo wysiłków sztabu prezydenta Nixona - włamano się nawet do gabinetu lekarskiego Ellsberga - do procesu nie doszło, sąd oddalił bowiem powództwo ze względów proceduralnych. (Morison Samuel L.)

Utajnienie

Materiały i dokumenty instytucji rządowych, do których ze względów ochrony bezpieczeństwa narodowego mogą mieć dostęp wyłącznie osoby upoważnione, podlegają utajnieniu, to jest zaszeregowaniu do jednej z kategorii o określonym stopniu ograniczenia poziomu prawa dostępu.

[W Polsce informacje niejawne zakwalifikowane jako stanowiące tajemnicę państwową oznacza się klauzulą: ściśle tajne, tajne, poufne, zastrzeżone. Zasady ich klasyfikowania, ochrony, udostępniania, postępowania sprawdzającego, ewidencjonowania, przechowywania, przetwarzania reguluje Ustawa o ochronie informacji niejawnych z 22.01.1999 (Dz.U. nr 11 poz. 95).] W Stanach Zjednoczonych obowiązują trzy poziomy utajnienia informacji wojskowych. Zakwalifikowane do nich materiały określa się (w kolejności rosnącej zależności od poziomu utajnienia) jako: poufne, tajne i -■◆ ściśle tajne. Oprócz tego stosowane są pewne oznaczenia kodowe i inne terminy, oznaczające specjalny lub wydzielony poziom utajnienia, co oznacza, że z objętych nimi materiałów korzystać mogą wyłącznie jednostki, którym przyznano specjalne prawo dostępu.

Departament Energii Stanów Zjednoczonych (dawna Komisja Energii Atomowej) używa odrębnych oznaczeń poziomu utajnienia: dane zastrzeżone (re-stricted data), poziom -> prawa dostępu L (L clearan-ce) i poziom prawa dostępu Q (Q clearance).

W praktyce spotkać się można również z innymi terminami oznaczającymi ograniczenia powszechnego prawa dostępu do pewnych kategorii informacji, np. tylko do użytku służbowego. Nie mają one nic wspólnego ze względami bezpieczeństwa narodowego, aczkolwiek przedstawiciele rządu, starając się nie dopuszczać niektórych informacji do wiadomości opinii publicznej, od czasu do czasu uciekają się do stosowania tych ograniczeń.

Przełomowe pod wieloma względami studium Departamentu Obrony, opracowane w 1985 pod kierunkiem gen. sił lądowych w stanie spoczynku, Richarda Stilwella, stwierdza:

(...) ze zrozumiałych względów liczba dokumentów tajnych jest olbrzymia; nie ulega też żadnej wątpliwości, że wiele swych poczynań Departament [Obrony] musi chronić klauzulami tajności. Niemniej wydaje się, że utajniono zbyt wiele informacji, i to często na bezzasadnie wysokim

poziomie.

597

Utajnienie pochodne

Przykłady manii utajniania wszystkiego można mnożyć. W 1986 Departament Obrony odmówił na przykład opublikowania zdjęć radzieckiego poduszkowca szturmowego klasy Pomomik, ponieważ zastrzeżono je dla mającego ukazać się dopiero w roku następnym raportu sekretarza obrony Caspara Weinbergera. (Zdjęcia te udostępnili dziennikarzom sojusznicy z NATO).

Senator Sam Nunn wspominał swój udział w tajnej naradzie, podczas której wszystkie materiały pomocnicze używane przez referentów, łącznie z planszą, na której widniał napis „Nie wolno nam zawieść”, opatrzone były klauzulą tajności, chociaż nikt nie potrafił udzielić mu odpowiedzi na pytanie, dlaczego akurat te cztery słowa mają być tajne.

Skoro utajniacie aż tyle - stwierdził Nunn - to oczywiście, że zaraz zechcecie utajnić wszystko (...), a starając się zabezpieczyć wszystko, nie ochronicie niczego.

Zastrzeżeń w rodzaju: „tylko do użytku służbowego” i „rozpowszechnianie ograniczone” używa się - bezprawnie w gruncie rzeczy - by nie dopuścić pewnych informacji do wiadomości publicznej. W odpowiedzi na dokonaną przez eksperta Kongresu, Williama S. Linda, miażdżącą krytykę podręcznika FM 100-5 Operations siły lądowe opatrzyły jej tekst następującą nieformalną klauzulą tajności:

Rozpowszechnianie ograniczone. Publikacja zawiera informacje natury technicznej i operacyjnej, przeznaczone wyłącznie do użytku służbowego. Rozpowszechnianie ograniczone do instytucji rządowych. Pochodzące z zewnątrz prośby o jej udostępnienie na mocy Ustawy o swobodnym dostępie do informacji lub programu zagranicznych transakcji sprzętem wojskowym należy zgłaszać dowódcy, TRADOC, Fort Monroe, VA 23651-5000.

Po dzień dzisiejszy siły lądowe udostępniają tę publikację jedynie tym członkom i ekspertom Kongresu, których postrzegają jako „swoich”. Dla wszystkich innych jest on niedostępny.

Kwintesencją zabawy w utajnianie była decyzja US Navy o odmowie ujawnienia listy urządzeń kryptograficznych, znajdujących się na pokładzie szpiegowskiego okrętu Pueblo, zajętego przez północnokoreańskie siły zbrojne w styczniu 1968. Tymczasem kopie tejsze listy znajdowały się nie tylko w kwaterze —* Grupy Bezpieczeństwa Marynarki Wojennej (Naval Security Group) przy Nebraska Avenue w Waszyngtonie, ale również w Phenianie i Moskwie, i to zapewne wraz z samym sprzętem. Rezultaty tej i podobnych dziecięcych zabaw w tajemnice wojskowe były żadne. O ile, rzecz ja-

sna, nie liczyć ośmieszenia całego systemu ochrony bezpieczeństwa narodowego, stworzonego przecież po to, by materiały rzeczywiście ważne nie trafiały do takich miejsc jak Moskwa czy Phenian.

Wydaje się, że rekord absurdu wynikającego z paranoicznego podejścia do ochrony tajemnic wojskowych należy do USAF, które w 1987 zażądały od swoich pracowników cywilnych podpisania deklaracji zobowiązującej ich do nieujawniania w żaden sposób informacji tajnych oraz „mogących zostać uznane za tajne w przyszłości”. Tym samym pojęcie „informacji tajnej” uzupełniono karykaturalną koncepcją „informacji potencjalnie tajnej”. Najniewinniejsze w świecie dane mogą zatem pewnego dnia przeobrazić się w ściśle strzeżoną tajemnicę wojskową. Protestujących siły powietrzne uznały za osobników, którym „brak osobistego zaangażowania w zadanie ochrony tajemnicy wojskowej” i wszczęły postępowanie zmierzające do usunięcia ich z posad, z czego wycofały się, i to dość raptownie, wobec groźby oddania sprawy pod sąd.

Tymczasem jednak koncepcja „potencjalnej tajemnicy” żyła własnym życiem i do końca 1987 wspomnianą deklarację zdążyło podpisać około 1,7 miliona cywilnych pracowników USAF.

Jak już wspomniano, chęć utajnienia wszelkich informacji dotyczących obrony i bezpieczeństwa

narodowego skazuje zarazem na niepowodzenie wszelką rozsądną politykę ochrony danych rzeczywiście istotnych z punktu widzenia bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych. (...) ze zrozumiałych względów liczba dokumentów tajnych jest olbrzymia; nie ulega też żadnej wątpliwości, że wiele swych poczynań Departament [Obrony] musi chronić klauzulami tajności. Niemniej wydaje się, że utajniono zbyt wiele informacji, i to często na bezzasadnie wysokim poziomie - powtórzmy raz jeszcze za raportem Komisji Oceny Polityki Bezpieczeństwa Departamentu Obrony (Commission to Review Department of Defense Security Policies and Practices) z 1985 - ale w sytuacji, gdy zachęca się wręcz do przesadnego utajniania wszystkiego, mało kto ma czas na zakwestionowanie utajnień budzących wątpliwości.

Utajnienie pochodne, Derivative classification

Stosowane w rządowych instytucjach amerykańskich pojęcie, oznaczające że wszelkie informacje uzyskane na podstawie materiałów opatrzonej klauzulą tajności są ipso facto tajne i winny być opatrzone tym samym oznaczeniem poziomu utajnienia, co dokumenty źródłowe.

Vanaman Arthur W., gen. bryg. (1892-1987)

Oficer lotnictwa US Army. Miał dostęp do tajnych materiałów kryptologicznych Ultry. Zgłosił się do lotnictwa wojskowego w 1917, a w 1920 został promowany na oficera. Pełnił różne funkcje w lotniczych służbach technicznych, a od lipca 1937 do czerwca 1941 był attache lotniczym w Berlinie. Następnie zajmował wysokie stanowiska w pionie kwater-mistrzowskim, a w marcu 1942 został awansowany na pierwszy stopień generalski. W maju 1944 otrzymał przeniesienie do 8 Armii Lotniczej w Anglii, został zastępcą szefa sztabu do spraw wywiadu. Zestrzelony 27 czerwca 1944 nad Rzeszą, nie był przesłuchiwany ze zwykłą u Niemców dociekliwością, a jedynie rutynowo, dzięki czemu udało mu się zachować tajemnicę programu Ultra. Był zapewne jedynym oficerem amerykańskim wtajemniczonym w program Ultra, który dostał się do niemieckiej niewoli.

Zwolniony 23 kwietnia 1945 na polecenie Waltera Schellenberga, który usiłował przekonać władze amerykańskie, że jeńcy wojenni potrzebują pilnie dostaw zaopatrzenia, chciał jednocześnie dać do zrozumienia, że niektórzy przywódcy nazistowskich Niemiec gotowi są do rokowań w sprawie rozejmu na froncie zachodnim.

W 1948 Vanaman został awansowany do stopnia generała majora.

(Przypadek Vanamana - człowieka znającego tajemnicę programu Ultra - nie był odosobniony.

W maju

1944 roku został zestrzelony nad okupowaną Francją komandor RAF Ronald Ivelaw-Chapman. Wyskoczył ze spadochronem z uszkodzonego samolotu bombowego Lancaster. Po wylądowaniu trafił do francuskiego ruchu oporu. Aresztowany przez Gestapo, nie ujawnił tajemnicy programu Ultra.)

Von Demon Ralph H., gen. mjr (1865-1952)

Oficer wywiadu Sił Lądowych USA uważany za twórcę nowoczesnego wywiadu wojskowego Stanów Zjednoczonych.

W Harvard University studiował prawo, a później medycynę. Otrzymał stopień oficerski w 1891, a studia medyczne ukończył w 1893. Pozostał w wojsku, służył w piechocie i był słuchaczem Szkoły Piechoty i Kawalerii, w Ft. Leavenworth w stanie Kansas.

W 1898 odkomenderowany do Wydziału Informacji Wojskowej (Military Information Division) i wysłany na rok na Kubę. Przeniesiony do Sekcji Informacji Wojskowej Wydziału Filipińskiego (Military Information Section of the Philippines Department), gdzie w latach 1901-1903 zbierał materiały wywiadowcze o tubylcach i Japończykach. Podczas służby na Filipinach wykrył i udaremnił spisek na życie gen. Arthura MacArthura.

Po powrocie do Waszyngtonu rozpoczął studia w Army War College, Akademii Wojsk

Lądowych. W 1906 wysłany do Chin w celu obserwacji rosnącej w tym rejonie aktywności japońskiej. W 1915, już w stopniu majora-599

Ycmunu Wlordechaj

ra, został odkomenderowany do pracy w wydziale Szkół Wojskowych (War College Division), instytucji nie mającej związków z wywiadem. Czytał i odkładał do archiwum nadchodzące raporty z wojny w Europie. Z czasem zaczął streszczać napływające informacje i rozpowszechniał je wśród zainteresowanych komórek sztabu.

Po przystąpieniu Stanów Zjednoczonych do wojny w kwietniu 1917 bezskutecznie starał się przekonać szefa Sztabu Generalnego Sił Lądowych, gen. Hugh Scotta, o konieczności zorganizowania służby wywiadowczej. Scott nie uważał tego za nieodzowne i zwrócił się do wywiadów Francji i Wielkiej Brytanii:

Słuchajcie, palimy się do roboty i będzie nam miło, jeśli dacie nam wszystkie potrzebne informacje o nieprzyjacielu, które wasze służby już zapewne dawno zebrały.

Scott zabronił Van Demanowi kontaktować się z ministrem wojny, ale ten zignorował zakaz. W ciągu 48 godzin od spotkania był już szefem nowo utworzonego wywiadu wojskowego (Military Intelligence - MI), który stał się częścią Wydział Szkół Wojskowych. Nowej komórce nadano miano wywiadowczej, a nie informacyjnej, gdyż nomenklaturę taką stosowali Brytyjczycy, z którymi US Army miała ściśle współpracować na europejskim teatrze działań wojennych.

Van Deman otrzymał prawo bezpośredniego angażowania wybranych osób i nadawania im stopni oficerskich. Zwrócił się do komend policji w głównych miastach Stanów Zjednoczonych z prośbą o odstąpienie na czas wojny najlepszych funkcjonariuszy. Pod koniec I wojny światowej MI liczyło już 282 oficerów oraz 1100 pracowników cywilnych i miało biura kontrwywiadu w całym kraju. W 1917 Van Deman zaangażował Herberta O. Yardleya, który był szyfrantem w Departamencie Stanu i amatorsko zajmował się kryptologią. Yardley otrzymał polecenie zorganizowania MI8, czyli Biura Szyfrów. Odniosło ono wielkie sukcesy.

Van Deman przeszedł w stan spoczynku w 1929.

Podczas II wojny światowej organizował w Stanach Zjednoczonych ochotnicze grupy informatorów, współpracujące z wojskowymi służbami wywiadowczymi oraz FBI. Po wojnie wygłaszał odczyty o komunistycznym zagrożeniu.

Vandenberg Hoyt S., gen. (1899-1954)

Drugi dyrektor Centrali Wywiadu (Director of Central Intelligence - DCI), pełniący funkcję od czerwca 1946 do kwietnia 1947. Następnie zastępca szefa sztabu Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych (US Air Force). Ukończył szkołę wojskową w 1923. Był też pilotem myśliwskim. Kiedy rozpoczęła się II wojna światowa, był zastępcą szefa sztabu lotnictwa wojsk lądowych (US Army Air Forces). Przez okres wojny zajmował różne stanowiska sztabowe. W latach 1942-1943 służył w Afryce Północnej, a w latach 1943-1944 był zastępcą szefa sztabu lotnictwa. Pełniąc tę funkcję, został wysłany do Moskwy z amerykańską misją wojskową. W 1946 został —* zastępcą szefa sztabu do spraw wywiadu, zwanym popularnie G-2, w Sztabie Generalnym US Army.

Miał nadzieję, że obejmie dowództwo niezależnych Sił Powietrznych USA, które zamierzał powołać prezydent Truman. Prezydent mianował go jednak dyrektorem Centrali Wywiadu. Było to taktyczne posunięcie ze strony Trumana, który potrzebował poparcia politycznego dla swoich planów utworzenia Departamentu Obrony, Sił Powietrznych USA oraz CIA. Vandenberg był siostrzeńcem senatora Arthura Vandenberg, wpływowego republikanina, zastępującego czasem prezydenta podczas obrad Senatu.

Jako DCI, Vandenberg kierował Grupą Centrali Wywiadu (Central Intelligence Group - CIG)

czyli poprzedniczką CIA, powołanej dopiero w 1947. Pod jego kierownictwem CIG uzyskała nieco niezależności i otrzymało prawo zbierania oraz analizowania danych wywiadowczych. Dotychczas mogła jedynie zbierać dane i sporządzać przeznaczone dla prezydenta Trumana dzienne i tygodniowe streszczenia materiałów oraz raportów operacyjnych. Vandenberg przekonał jednak Biały Dom, że kraj potrzebuje niezależnej centralnej instytucji wywiadowczej. Vandenberg to także twórca Biura Badań i Oszacowań (Office of Research and Evaluation), które szybko przemianowano na Biuro Raportów i Ocen (Office of Reports and Estimates), żeby nie mylić nazwy z Biuro Wywiadu i Analiz (Bureau of Intelligence and Research) Departamentu Stanu. Vandenberg przejął też pozostałości rozwiązanego Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS), które podporządkowano Departamentowi Wojny. Fakt ten dał CIG prawo do potajemnego zbierania materiałów wywiadowczych za granicą. Chcąc wypełnić nałożone na niego zadanie, Vandenberg wyjednał dla CIG prawo prowadzenia operacji wywiadowczych na terytorium Ameryki Łacińskiej, która w latach II wojny światowej była wyłącznym terenem działania FBI.

Po utworzeniu w październiku 1947 Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych Vandenberg został mianowany zastępcą szefa sztabu w stopniu generała. Od maja 1948 do czerwca 1953 służył jako drugi zastępca szefa sztabu Sił Powietrznych.

Vanunu Mordechaj (ur. 1954)

Technik atomowy, który ujawnił sekrety izraelskiego programu budowy bomby atomowej. Został zwabiony na powrót do Izraela, gdzie aresztowano go pod zarzutem szpiegostwa i zdrady.

Pochodził z ortodoksyjnej rodziny żydowskiej, która wyemigrowała z Maroka do Izraela. W latach studiów

Yascio Giuseppe

600

na Uniwersytecie Ben Guriona w Negew nie ukrywał lewicowych poglądów, co nie przeszkodziło mu w podjęciu zatrudnienia w ściśle tajnym ośrodku badań jądrowych w Dimona na pustyni Negew. Pracował jako technik. Spędził w Dimona dziesięć lat, po czym w 1985 został zwolniony. Opuścił Izrael, udając się do Australii, a potem do Londynu. Zabrał ze sobą walizkę pełną ściśle tajnych dokumentów. Jego obrońca dowodził później podczas procesu, że Vanunu nie zamierzał wyrządzać szkody interesom Izraela, chciał tylko ostrzec jego obywateli przed zagrożeniem nuklearnym. W Londynie Vanunu zdradził dziennikarzom „The Sunday Times”, że Izrael od lat pięćdziesiątych zmagazynował niemal 200 ładunków jądrowych, czyli znacznie więcej niż szacowali międzynarodowi eksperci.

Na kilka dni przed opublikowaniem rewelacji przez „The Sunday Times”, we wrześniu 1986, Vanunu zniknął. Został zwabiony do Rzymu przez Amerykankę -prawdopodobnie o imieniu Cindy. Była agentką Mossadu. Według doniesień Vanunu został w Rzymie uspijony narkotykami i zabrany na pokład jachtu, którym przetransportowano go do Izraela.

Podczas siedmiomiesięcznego procesu oskarżono go o szpiegostwo i zdradę. Proces toczył się za zamkniętymi drzwiami. Jediną opublikowaną wiadomością oficjalną był 60-stronicowy wyrok, ogłoszony 25 marca 1988. Jego fragment głosił:

Orzekliśmy, że oskarżony winny jest zarzucanych mu czynów.

Trzyosobowy skład sędziowski skazał Vanunu na 18 lat więzienia, licząc od 7 października 1986, czyli od dnia, kiedy przywieziono go do Izraela. (Prokurator żądał dożywotniego więzienia; sąd mógł wymierzyć karę śmierci, ale nie skazano jeszcze żadnego Izraelczyka na najwyższy wymiar kary.)

Vascio Giuseppe, sierż. sztab.

Technik laboratorium fotograficznego amerykańskiego lotnictwa, aresztowany w 1952 po próbie

sprzedaży Korei Północnej wyników lotów doświadczalnych myśliwca F-86E Sabre. Służył wówczas w Korei Południowej.

Był bohaterem II wojny światowej, odznaczonym dwukrotnie Distinguished Flying Cross. Po ujęciu uznany za winnego przekazania tajemnic państwowych wrogowi i skazany na degradację oraz 20 lat ciężkich robót.

Vassall William John (1924-1996)

Cywilny urzędnik Admiralicji brytyjskiej, szpieg radziecki. Aresztowany 12 września 1962, przyznał się do winy. 22 października 1962, dokładnie tego samego dnia, kiedy prezydent Kennedy wygłosił przemówienie obwieszczające kubański kryzys rakietowy, postawiony przed sądem i skazany na 18 lat więzienia. Zwolniony przedterminowo po odbyciu 10 lat kary.

Zwerbowano go w Moskwie przez zaaranżowanie kontaktu z jednym z miejscowych homoseksualistów i staranne udokumentowanie tego związku. W wyniku szantażu Vassall zdecydował się na współpracę pod pseudonimem Vera. Na właściwy trop naprowadził MI5 radziecki odstępcą -> Anatolij Golicyn, podając informacje, które umożliwiły indentyfikację Vassalla.

Syn anglikańskiego pastora, pracował od 1952 jako urzędnik w ataszacie morskim w ZSRR, z czasem dopuszczony do tajnych informacji, m.in. dotyczących broni jądrowej, a następnie po powrocie do kraju zastępca osobistego sekretarza cywilnego lorda Admiralicji. W grudniu 1956 roku uznano, że można mu umożliwić „dostęp do tajnych informacji dotyczących broni jądrowej oraz stały dostęp do ściśle tajnych informacji obronnych”.

Podczas II wojny światowej był fotografem w RAF-ie i zdobyte umiejętności wykorzystał przy kopiowaniu dokumentów. Podczas rewizji w jego mieszkaniu znaleziono aparat fotograficzny Exakta oraz ukryte rolki filmów.

W wyniku prac komisji parlamentarnej, powołanej po ujawnieniu szpiegowskiej działalności Vassalla, ustalono, iż służba bezpieczeństwa wewnętrznego zlekceważyła zarówno jego upodobania seksualne, potencjalnie ułatwiające szantaż, jak i rozrzutny tryb życia, wskazujący na dodatkowe źródła dochodu.

Veil

Rzekomy kryptonim programu dezinformacji, prowadzonego przez CIA w celu zdyskredytowania libijskiego przywódcy Muammara Kaddafiego. Reporter „The Washington Post” Bob Woodward, twierdził, że czytał notatki służbowe dotyczące programu Veil oraz podobnego programu o kryptonimie Wektor. Na podstawie notatek napisał w październiku 1986 artykuł o tajnym amerykańskim programie dezinformacyjnym.

Prezydent Reagan oraz ówczesny ->dyrektor Centrali Wywiadu —* William J. Casey dementowali istnienie programu Veil. Woodward nadał tytuł Veil książce o Casey i operacjach CIA.

Velu

Amerykański satelita przeznaczony do wykrywania eksplozji nuklearnych.

Na orbitach okołoziemskich umieszczono trzy rodzaje satelitów typu Vela. Vela Hotel orbitowały parami i służyły do wykrywania eksplozji na Ziemi, Vela Sierra miały rejestrować wybuchy w atmosferze i przestrzeni kosmicznej, Vela Uniform zaś - wykrywać wibracje płynące z eksplozji podziemnych i podwodnych. Satelity Vela Hotel krążyły na wysokości około 96 tysięcy kilometrów czyli mniej więcej w jednej czwartej odległości od Księżyca.

601

Yenona

Pierwszym amerykańskim satelitą, który wykrył z kosmosu eksplozję jądrową, był Expiorer 4. W 1958 zarejestrował pięć amerykańskich próbnymi wybuchów jądrowych przeprowadzonych na

dużych wysokościach. Wystrzelony 26 lipca 1958 Explorer 4 był satelitą badawczym, rejestrującym różne źródła promieniowania. Dodatkowe testy aparatury rejestrującej wybuchy jądrowe przeprowadzono przy użyciu satelitów z serii Discovery.

Pierwszą parę satelitów Vela Hotel wprowadzono na orbitę 17 października 1963 za pomocą rakiety Atlas-Agena D. Każdy satelita miał masę 206 kg. Umieszczone na nich detektory promieniowania gamma i liczniki neutronów umożliwiały wykrycie eksplozji jądrowych o sile 10 kilo-ton nawet z odległości 160 milionów kilometrów. Czujniki satelitów wykrywały także i mierzyły promieniowanie pochodzące z innych źródeł, między innymi z erupcji na Słońcu i wyładowań atmosferycznych.

Wysyłanie satelitów Vela kontynuowano przez całe lata sześćdziesiąte, modernizując stale ich czujniki. Ostatnią parę - Vela 11 i Vela 12 - wprowadzono na orbitę 8 kwietnia 1970. Później detektory promieniowania pochodzącego z eksplozji jądrowych instalowano na pokładach satelitów programu DSP. (Midas)

Satelity Vela wykryły wybuchy jądrowe w ZSRR, Chinach oraz innych krajach. Przeprowadziły też wiele bardzo użytecznych obserwacji zjawisk naturalnych.

Vela oznacza po hiszpańsku „strażnik”.

(Przed wystrzeleniem satelitów typu Vela głównym sposobem wykrywania wybuchów jądrowych poza granicami Stanów Zjednoczonych było zbieranie opadów pyłu promieniotwórczego przez samoloty. Zmodyfikowany bombowiec —* B-29 Superfortress zebrał 3 września 1949 nad Morzem Japońskim materiał promieniotwórczy pozostały po radzieckiej próbie przeprowadzonej 25 sierpnia na pustyni w Kazachstanie. Misje zbierania informacji o promieniotwórczych pyłach powierzono później samolotom rozpoznawczym U-2.)

Venlo

Miasteczko holenderskie na granicy z Niemcami, gdzie porwano dwóch brytyjskich oficerów wywiadu. Uprowadzenie zorganizował Walter Schellenberg.

Podając się za oficera niemieckiego spiskującego przeciwko Hitlerowi, zwabił 8 listopada 1939 do Venlo kpt. S. Payne'a Besta oraz mjr. H.R. Stevensa. Brytyjczycy przekonani byli, że spotkają się na granicy z członkami niemieckiej organizacji konspiracyjnej. Kiedy czekali na przejściu granicznym na pojawienie się „kospiratorów”, rozpędzony samochód sforsował szlaban, a hitlerowcy otworzyli ogień do żołnierzy holenderskiej straży granicznej. Gwałcąc neutralność Holandii, Niemcy uprowadzili Brytyjczyków do III Rzeszy, gdzie poddano ich długotrwałym przesłuchaniom przez Gestapo.

Incydent w Venlo miał poważne skutki. W czasie, kiedy trwały przygotowania do feralnego spotkania, dyrektor MI6, admirał Hugh Sinclair, leżał na łożu śmierci. Wywiadem kierował jego zastępca Stewart G. Menzies, który był odpowiedzialny za podjętą przez Londyn próbę obalenia Hitlera przy pomocy spiskujących przeciwko niemu wysokich oficerów niemieckiej armii.

Wielka Brytania była w stanie wojny z Niemcami od 3 września 1939 i premier Neville Chamberlain, który pragnął zakończyć wojnę jak najszybciej, bardzo liczył na ruch antyhitlerowski w Niemczech. Działania Besta i Stevensa miały wielkie znaczenie dla jego planów. Sinclair zmarł 4 listopada i Menzies przejął obowiązki dyrektora MI6.

Podczas przesłuchań Best i Stevens sypali informacjami. Ujawnili Gestapo większość członków europejskiej siatki MI6. Zdemaskowali także oficerów operacyjnych wywiadów Belgii i Holandii. Heinrich Himmler wykorzystał uzyskane wiadomości do uzasadnienia niemieckiego ataku na neutralną Belgię i Holandię, w maju 1940. Władze niemieckie twierdziły także, że brytyjska Tajna Służba (Secret Service) usiłowała zamordować Hitlera. (8 listopada 1939 dokonano zamachu bombowego na Hitlera w monachijskiej piwiarni. Eksplozja nastąpiła w chwilę po opuszczeniu przez niego sali.)

Walter Schellenberg nagrodzony został za akcję w Venlo Krzyżem Żelaznym I klasy. Sukces awansującego szybko oficera SD skłonił przełożonych do powierzenia mu misji uprowadzenia księcia Windsoru, byłego króla Anglii, Edwarda VIII, którego Berlin planował osadzić na tronie Wielkiej Brytanii po zajęciu jej przez Niemców. (Willi)

Niektóre akta Foreign Office [brytyjskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych], dotyczące incydentu w Venlo, zostały utajnione do 2015 ze względu na zawarte w nich informacje dotyczące osób prywatnych.

Venona

Kryptonim amerykańskiej operacji dekryptażu, która doprowadziła do odszyfrowania części radzieckich depeesz wymienianych w latach czterdziestych między Moskwą a placówkami w innych miastach. Większość depeesz dotyczyła działalności szpiegowskiej w Stanach Zjednoczonych. W depeeszach tych pojawiały się nazwiska takich postaci jak: Elizabeth Bentley, Whittaker Chambers, Klaus Fuchs, Alger Hiss, -> Donald Maclean oraz tak zwanych szpiegów atomowych (siatka szpiegów atomowych), do których należeli: Harry Gold, David Greenglass, Julius Rosenberg oraz jego żona Ethel. Materiały z dekryptażu ukazują stan ówczesnej wiedzy amerykańskiego kontrwywiadu. Nie zostały one jednak użyte jako dowody w sądzie z obawy, że ich publiczne ujawnienie zdradzi

Venona

602

Moskwie fakt złamania najważniejszych radzieckich systemów szyfrowych przez kryptologów amerykańskich. Do 1997 ujawniono około 3 tysięcy depeesz, większość tak tajnych, że prawdopodobnie nie widział ich nawet prezydent Truman.

Służba Wywiadu Łączności US Army (Signal Intelligence Service - SIS) od 1939 gromadziła przechwycone depeesze radzieckie. Po pewnym czasie nowa pracownica Gene Grabeel otrzymała zadanie ich posortowania. Okazało się, iż nadawano je w pięciu różnych systemach kodowania. Pierwszy dotyczył wymiany handlowej oraz dostaw leand-lease do ZSRR, drugim posługiwały się służby dyplomatyczne, kolejnymi trzema NKWD oraz -> GRU.

Operacja Venona (początkowo oznaczona kryptonimem Bridge) rozpoczęła się w lutym 1943, gdy SIS podjął w Arlington Hall w Waszyngtonie próbę de-kryptażu nagromadzonej korespondencji. W październiku por. Richard Hallock, w cywilu archeolog z uniwersytetu w Chicago, rozszyfrował częściowo system używany przez biuro radcy handlowego. W 1944 Cecii Phillips także odniósł pewne sukcesy w pracy nad korespondencją NKWD. Pełny dekryptaż pierwszej depeeszy nastąpił jednak dopiero po dwu latach.

Za przełomowy moment należy uznać rok 1946, gdy kryptoanalityk Meredith Gardner zauważył cechy wspólne w kilkunastu meldunkach wysłanych kanałem NKWD. Jeśli depeesza zaczynała się np. od słowa „atomowy”, jej szyfrowanie rozpoczynano od wyszukania odpowiedniej grupy cyfr, np. 3856. Do odnalezionej liczby dodawano inną z jednorazowego bloczka szyfrowego. W danym wypadku mogło to być 1349. W sumowaniu stosowano tzw. arytmetykę chińską, polegającą na odrzucaniu dziesiątki z sumy cząstkowej większej od 9. W ten sposób wyraz „atomowy” stawał się liczbą 4195.

Jak do tego doszło?

System poprawnie stosowanych bloczków jednorazowych jest praktycznie niemożliwy do złamania, ale warunkiem bezpieczeństwa jest jednorazowe użycie i natychmiastowe niszczenie zużytych kart. Wymaga to sumiennego zaplecza kryptologicznego w centrali, gdzie przygotowuje się nowe zestawy bloczków. W Moskwie pracowano jednak niestarannie; kilkakrotnie wydrukowano i rozesłano te same stronicę. Pośród milionów cyfr Gardner wykrył te, które się powtarzały. Pozwoliło to kryptologom amerykańskim na złamanie radzieckiego

systemu. Wzmożenie ruchu w eterze spowodowało, iż przypadki powtarzania kart jednorazowych bloczków stały się coraz częstsze.

Aby złamać szyfr, należało metodą prób i błędów wyczyścić tekst z dodawanych liczb.

Kryptoanalitycy amerykańscy odtworzyli w ten sposób radzieckie księgi kodowe. Niektóre depesze z lat 1942-1943 odszyfrowano dopiero w la-

tach 1953-1954, gdy dr Samuel P. Chew z -► NSA doprowadził do kolejnego przełomu, umożliwiając wykorzystanie zdobytych nadpalonych radzieckich ksiąg szyfrowych.

Pod koniec II wojny światowej zespół operacyjny wywiadu wojskowego pod dowództwem płk. Paula Neffa, działając na zlecenie SIS, zdobył fotokopię [radzieckiej] księgi kodów przechowywanej w archiwach niemieckiego MSZ, ukrytych w jednym z zamków w Saksonii.

Niemcy otrzymali ją od inów, którzy zdobyli nadpalone szyfry w momencie rozpoczęcia wojny niemiecko-ra-dzieckiej, 22 czerwca 1941 r., w radzieckim konsulacie w Petsamo. W tym samym czasie inna grupa pod wodzą por. OKvera Kirby'ego zdobyła materiały kryptologiczne w Szlezewiku.

Tymczasem Gardner w Waszyngtonie odczytał pierwsze zdanie z depeszy agentury NKWD, wysłanej 10 sierpnia 1944 z Nowego Jorku. Treść dotyczyła tajnej działalności w Ameryce Południowej. 13 grudnia 1946 odszyfrował telegram na temat kampanii prezydenckiej sprzed 2 lat. Siedem dni później złamał kolejne kody i trafił w dziesiątkę. Depesza była listą naukowców zatrudnionych przy budowie bomby atomowej. Na przełomie kwietnia i maja 1947 Gardner uzyskał w oryginalnej postaci 2 szyfrogramy z grudnia 1944, z których wynikało, iż ktoś ze Sztabu Generalnego przekazuje wywiadowi radzieckiemu niezwykle istotne, ściśle tajne informacje. (Przekazując w 1995 do archiwum publicznego materiały Venony, NSA stwierdziła, iż decyzja o odtajnieniu tych dwóch depesz będzie szczegółowo rozważona). Uzyskane efekty potwierdziły potem zeznania Igora Guzienki, doświadczonego kuriera NKWD, Elizabeth Bentley, wdowy po nielegale Jakowie Gołosie, która przeszła na stronę FBI w 1945, oraz byłego komunisty Whittakera Chambersa.

Zastępca szefa wywiadu wojskowego bryg. Carter W. Ciarke (który w latach wojny odgrywał kluczową rolę w programie Magie), powiadomił o Venonie FBI, które w październiku 1948 delegowało do programu agenta specjalnego, Roberta Lamphere. Również Brytyjczycy włączyli do programu swego analityka.

Większość depesz dotyczyła metod pracy agenturalnej i technik szpiegowskich. Opisywały sposoby przeciwdziałania operacjom kontrwywiadowczym FBI, metody organizowania kontaktów z agenturą i fotografowania dokumentów. Materiały przesyłano nie tylko drogą radiową, ale także w postaci fotokopii, przewożonych przez kurierów dyplomatycznych.

W depeszach wymieniano ponad 200 osób, które NKWD bądź GRU traktowały jako kontakty, m.in. Ale-sa, radzieckiego agenta w otoczeniu Roosevelta na konferencji jałtańskiej.

Odszyfrowany tekst informował ponadto, iż Aleś pracował dla ZSRR od 1935. Dalsze cząstkowe informacje pozwoliły zidentyfikować go jako Algę-

BRIDE

"Dc2f<*S

TOP SECHIT

TO II KIM ONOI» IOCK AND KfV ■ HM* TO II «ИМОУСО КОМ ТМІ 07ИСГ,

мам

41 Wtb

Xaeuodł ^J^W1952

Сору Ко» fс»'

ЛДШКАЛДИГЗ» ЮТИ *W W£DID«IB3 PCK .ЛШЛНВГСВ

ИГОМ НВУХСАК

stworzono plan, choć nie wprowadzono go w życie, aby na rzecz sowieckiego wywiadu pozyskać pierwszą damę Eleanor Roosevelt. Był pomysł nawiązania z nią kontaktu przez żonę Wasilija Zarybina, rezydenta NKWD w Nowym Jorku.

Wiele depeesz dotyczyło Brytyjczyków. Jednym z agentów zidentyfikowanych na podstawie rozszyfrowanego materiału był Cedric Belfrage, zatrudniony w latach 1941-1943 w Nowym Jorku, w placówce brytyjskiej zajmującej się koordynacją operacji kontrwywiadowczych z FBI. Po wojnie pozostał w Stanach Zjednoczonych, ale w 1955 deportowano go jako „niepożądanego cudzoziemca”. W Wielkiej Brytanii uznano ten fakt za przejaw antykomunistycznej histerii, rozpętanej w ramach tzw. polowania na czarownice.

W depeesach wymieniano również Stanleya, odpowiedzialnego w wywiadzie brytyjskim za obszar Meksyku; był

nim Harold (Kim) Philby. Z ułamkowych informacji o Hicksie, wywnioskowano, że chodzi Guya Bur-gessa. Rozkład podróży na trasie Waszyngton - Nowy Jork, zdradził z kolei Donalda Macleana.

Peter Wright, wysoki rangą funkcjonariusz —* MI5, otrzymał odszyfrowane depeesze Venony w końcu lat pięćdziesiątych. Zorientował się natychmiast, iż pod jednym z kryptonimów ukrywa się szpieg wciąż pracujący w brytyjskiej służbie bezpieczeństwa (Wright ujawnił Venonę, zanim uczyniono to oficjalnie). W swych wspomnieniach Spycatcher (1987) [wyd. pol. Łowca szpiegów, 1991] pisał:

Pamiętam, że czytając drażniąco niekompletne dekryptaże, zastanawiałem się, jak to się, u licha, stało, że na szczytach MIS trwano w błogim spokoju przez długie lata po odczytaniu pierwszych depeesz.

M.in. za jego sprawą Komitet Płynności (Fluency Committee) posłużył się w końcu dossier Venony w celu poszukiwania radzieckich kretów, w tym Antho-ny'ego Blunta, oraz potwierdzeniu wiarygodności radzieckiego odstępcy Anatolija Golicyna.

Dekryptaże wykazały również zakres penetracji Wolnej Francji gen. de Gaulle'a, z szeregów której wywodziło się wielu czołowych polityków powojennej Francji. Po przekazaniu tych informacji DST okazało się, iż agentami wywiadu radzieckiego byli ministrowie Pierre Cot i Andre Labarthe.

W latach 1943-1948 zostało wysłanych ponad 200 depeesz między Moskwą i Australią.

Większość z nich dotyczyła agentów działających w departamentach rządowych; depeesze wskazują na możliwość istnienia kreta w australijskich służbach wywiadowczych.

Inny zestaw ponad 450 depeesz dotyczy sowieckiej działalności wywiadowczej na terenie Szwecji, kraju, który w okresie II wojny światowej był neutralny. W wiadomości przesłanej do Moskwy 13 kwietnia 1942 wspomniano o niemieckiej inicjatywie pokojowej związanej z bankierem Jacobem Wallenbergiem, wujem Raoula Wallenberga, szwedzkiego dyplomaty, który pracował dla Biura Służb Strategicznych (OSS).

Sukces operacji Venona był pilnie strzeżonym sekretem aż do 1995. Wcześniej tylko Peter Wright uchylił rąbka tajemnicy, chociaż było też kilka przecieków sugerujących, że Stany Zjednoczone dysponowały jakimś specjalnym źródłem informacji. (Oczywiście w Moskwie wiadano doskonale o operacji Venona od Kima Philby'ego oraz prawdopodobnie także innych szpiegów.) W 1995 NSA zaczęła odtajniać stopniowo przeszło 1200 dekryptaży. Pokazują one rozmiary radzieckiej działalności agenturalnej prowadzonej w latach czterdziestych w Stanach Zjednoczonych. Potwierdzają też rolę jaką wywiad łączności oraz kryptologia odegrały w kontrwywiadzie USA.

Wśród kryptonimów i szpiegowskich wyrażen̄ żargonowych, wymienianych w depeznacz Venony, znajdowały się m.in.:

Anton - Leonid Kwasnikow, kierujący z Nowego Jorku siatką szpiegów atomowych
Arsenał - Departament Wojny
Babilon - San Francisco
Bank - Departament Stanu
Charles - Klaus Fuchs
Dom, Duży Dom - moskiewska centrala Enormoz - projekt Manhattan
lub bomba atomowa Homer - Donald Maclean
Kapitan - prezydent Roosevelt
Konspiracja - rzemiosło wywiadowcze
i ->bezpieczeństwo operacyjne Leslie - Łona Cohen, kurier siatki szpiegów atomowych
(-> Morris Cohen) Linia - określona długofalowa operacja, np. linia zbierania informacji o bombie atomowej, lub linia pracy z rodakami (członkami KP Stanów Zjednoczonych) Maj - Stiepan Apresian, rezydent w Nowym Jorku od 1944 Maksim - Wasilij Zarubin (Zubilin)
Nowicjusze - agenci wywiadu radzieckiego
Pietrow ----▶ Ławrientij Beria albo Wsiewołod Mierkułow Posłuszna Dziewczynka lub Myrna - Elizabeth Bentley
Robert vel Pel - Greg Silvermaster, oficer wywiadu radzieckiego Rodak - członek Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych Sąsiedzi - dla NKWD rezydentura GRU lub vice versa Vardo - żona Zarubina, Jelizawiet
Rosenzweig vel Liza Górska Wiktor - szef PGU gen. -> Paweł Fitin
Wyspa, wyspiarze - -> Wielka Brytania, Brytyjczycy. Zamrozić lub włożyć do lodówki - wstrzymać działalność agenta Zwuk - Jaków Gołos, oficer wywiadu radzieckiego
Vertrauensmann

W dosłownym tłumaczeniu człowiek zaufany lub tajny kontakt, określenie pojawiające się często w niemieckich szyfrogramach dyplomatycznych z okresu II wojny światowej. Tłumacze brytyjscy i amerykańscy przekładali zwykle to określenie na tajnego agenta.

Niemiecki inżynier. W latach II wojny światowej kierował stacją nasłuchową, która przechwytywała i odczytywała zakodowane telefoniczne rozmowy transatlantyckie amerykańskiego prezydenta Roosevelta z brytyjskim premierem Winstonem Churchillem.

W latach trzydziestych Vetterlein pracował w instytucie badawczym poczty niemieckiej, w której gestii znajdowała się także telekomunikacja. Zajmował się metodami odkodowywania utajnionych rozmów telefonicznych. Znał technikę kodowania stosowaną przez koncern American Telephone & Telegraph Co. Niemcy dysponowali urządzeniem AT&T typu A-3. Stacja nasłuchowa Vetterleina znajdowała się na holenderskim wybrzeżu. Nosila nazwę posterunku badawczego. Prowadziła wyłącznie nasłuch rozmów najwyższych osobistości państwowych.

Ważne osiągnięcie w postaci podsłuchu rozmów radiotelefonicznych najwyższych przywódców

alianckich nie przyniosło przełomowych rezultatów - oceniał David Kahn w książce *Hitlers Spies* (1978). - Nie dało Niemcom żadnych nadzwyczajnych wiadomości o alianckich planach.

VIAT

Południowowietnamska prywatna, czarterowa linia lotnicza, wykorzystywana w latach sześćdziesiątych do prowadzenia potajemnych operacji na terytorium Wietnamu Północnego. Linia była jednym z holdingowych przedsiębiorstw CIA. Za sterami samolotów VIAT zasiadali często piloci linii Air America, która była również holdingiem CIA.

Vogel Wolfgang

Wschodnioniemiecki prawnik, który w latach zimnej wojny wyspecjalizował się w aranżowaniu wymiany szpiegów.

Pierwsza przygotowana przez niego wymiana odbyła się w lutym 1962 na środku mostu berlińskiego Glienicke na Haweli. Wymieniono wówczas radzieckiego tzw. nielegalną płk. Rudolfa Abla oraz zestrzelonego nad ZSRR i skazanego za szpiegostwo amerykańskiego pilota samolotu U-2 Francis Gary'ego Powersa. Vogel zaaranżował też zwolnienie -> Guntera Guillaume'a, który był agentem MfS (Stasi) w sekretariacie zachodnioniemieckiego kanclerza Willy'ego Brandta. Władze RFN nie chciały początkowo wypuścić skazanego na 14 lat więzienia szpiega, ale Vogel wynegocjował zwolnienie Guillaume'a, oferując w zamian zwolnienie 8 agentów zachodnioniemieckich, brytyjskich i amerykańskich.

Do mniej znanych „transakcji” należało potajemne zwolnienie w latach zimnej wojny 250 tysięcy wschód-

Voit Ludwig

606

nioniemieckich dysydentów, duchownych, przywódców związkowych oraz innych ofiar MfS. RFN po kryjomu zapłaciła za ich uwolnienie ponad 3 miliardy marek. Według cennika wykupienie lekarza kosztowało 100 tysięcy dolarów, a opłaty za ludzi innych zawodów były niższe. Tajne „transakcje” opłacane były przez RFN gotówką, a czasem w towarach - dostawami kawy, gumy, bananów itp.

W innej skomplikowanej operacji wymiany Robert G. Thompson, kancelista US Air Force skazany za szpiegostwo, zwolniony został z więzienia w Stanach Zjednoczonych i przewieziony do Niemiec Wschodnich w zamian za wypuszczenie z NRD amerykańskiego studenta oraz uwolnienie Izraelczyka przetrzymywanego w Mozambiku. Vogel wynegocjował też zwolnienie radzieckiego dysydenta Anatolija Szczarańskiego, aresztowanego w Moskwie w 1977 pod zarzutem szpiegostwa na rzecz Zachodu. Szczarański oraz trzech uwolnionych agentów zachodnich przeszło przez most Glienicke do Berlina Zachodniego, a w tym samym czasie Morris Cohen i jego żona Łona oraz trzech wschodnioniemieckich agentów zatrzymanych przez władze RFN przeszło do Berlina Wschodniego.

Vogel, który pobierał za swe usługi niewielkie honoraria, określał siebie jako „pośrednika między wszechmocnymi a bezsilnymi”. W latach podziału Niemiec był też pośrednikiem między przywódcami politycznymi Wschodu i Zachodu, którym nie wypadało lub było niewygodnie spotykać się bezpośrednio. Czyniąc wyjątek w marksistowskiej regule, władze NRD pozwalały, żeby Vogel prowadził prywatną praktykę w swej kancelarii.

Voit Ludwig, kpt.

Twórca niemieckiego rozpoznania radiotechnicznego w latach I wojny światowej. W 1914 założył w Sztapie Generalnym stację radiową z sekcją zajmującą się kryptografią oraz stacje nasłuchowe, które przechwytywały korespondencję radiową wojsk krajów Ententy. Sekcja kryptograficzna rozrosła się w placówkę dekrypcji przy Ministerstwie Spraw Zagranicznych. W latach trzydziestych i w okresie II wojny światowej kryptolog Per Z

rozszyfrowali kody 34 krajów.

Vortex

-> Chalet

VosjoLi Phillipe

->>Topaz

VQ dywizjony

Dywizjony rozpoznania lotniczego Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, które prowadziły rozpo-

znanie radioelektroniczne (ELINT). Od połowy lat pięćdziesiątych dywizjon VQ-1 rozlokowany był na Dalekim Wschodzie, a VQ-2 w rejonie Morza Śródziemnego. Prowadziły one rozpoznanie radioelektroniczne, elektroniczny uzupełniający wywiad techniczny (Technical Intelligence). Powierzono im też zadania rozpoznania taktycznego na rzecz dowództw flot i obszarów wojskowych.

Lotnictwo morskie rozpoczęło misje ELINT w latach II wojny światowej, wykorzystując w tym celu samoloty bazujące na lądzie oraz łodzie latające. Wraz z rozpoczęciem zimnej wojny marynarka wojenna podjęła misje wywiadowcze na peryferiach terytorium radzieckiego, używając dwusilnikowych łodzi latających PBM Mariner oraz czterosilnikowych bombowców PB4Y-2 Privateer. Samoloty te przyporządkowano regularnym dywizjom patrolowym marynarki wojennej, oznaczonym VP. Pierwszym amerykańskim samolotem zestrzelonym podczas misji szpiegowskiej w okresie zimnej wojny był PB4Y-2 z dywizjonu VP-26, który wystartował z Port Lyautey (obecnie Kenitra) w Maroku. (Samolot został zestrzelony 8 kwietnia 1950 u wybrzeży Łotwy podczas patrolu bałtyckiego z międzylądowaniem w Wiesbaden w Niemczech Zachodnich. Po wykonaniu przelotu ELINT maszyna miała wylądować w Kopenhadze.)

Uznając potrzebę posiadania dywizjonów wyspecjalizowanych w zadaniach ELINT, Marynarka Wojenna Stanów Zjednoczonych sformowała dywizjony VQ. VQ-1 powstał 1 czerwca 1955 jako dywizjon przeciwdziałania radioelektronicznego (Electronic Counter-measures - ECM) i stacjonował w bazie lotnictwa morskiego Iwakuni w Japonii. Wyposażony był początkowo w samoloty P4M-1Q Mercator. Dywizjon VQ-2 zorganizowano 1 września 1955 roku również jako dywizjon walki radioelektronicznej. Stacjonował w Port Lyautey. Wyposażony był początkowo w samoloty P4M-1Q oraz A3D-1Q Skywarrior. Później na patrolu kierowano maszyny startujące zarówno z baz lądowych, jak i z lotniskowców. Termin ECM wprowadzono jako kamuflaż prawdziwego charakteru zadań dywizjonów.

Oba dywizjony istnieją do dzisiaj. VQ-1 bazuje na wyspie Whidbey w stanie Washington, a VQ-2 w Neapolu, we Włoszech. Oba wyposażone są w dostosowane do zadań rozpoznania radioelektronicznego wersje EP-3E samolotu patrolowego P-3 Orion.

W 1991 Marynarka Wojenna Stanów Zjednoczonych sformowała dwa dodatkowe dywizjony VQ, wyposażone w startujące z lotniskowców samoloty rozpoznania radioelektronicznego ES-3A Viking. Dywizjon VQ-5 powstał 15 kwietnia 1991, a jego bazą macierzystą była Agana na wyspie Guam. VQ-6 sformowano 8 sierpnia 1991; stacjonuje w bazie Cecii Field na Florydzie. Walker Arthur J., kpt. (ur. 1934)

Oficer Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych w stanie spoczynku, szpieg zwerbowany przez brata, Johna A. Walkera, jr.

Zaciągnął się do marynarki w 1953 i służył na okrętach podwodnych w charakterze starszego operatora sonaru. Po awansie na chorążego został w 1968 instruktorem zwalczania okrętów podwodnych w Szkole Taktyki Floty Atlantyckiej (Atlantic Fleet Tactical School) w Norfolk w Wirginii. W stan spoczynku przeszedł w 1973.

Prowadził warsztat radiotechniczny, a następnie zatrudnił się w przedsiębiorstwie zbrojeniowym VSE Company, realizującym zamówienia US Navy. We wrześniu 1980 młodszy brat, John Walker, zwerbował go do radzieckiego wywiadu, któremu przekazywał wszystkie informacje, do których miał dostęp w VSE.

Po aresztowaniu Johna FBI dotarło do Arthura. Podczas przesłuchania przez agentów Biura przyznał się on do swej działalności. Jak wynikało z aktu oskarżenia, wręczał bratu dokumenty, akta, fotografie, broszury i plany obronne, dotyczące sił morskich Stanów Zjednoczonych, wiedząc, iż ten przekazuje je radzieckiemu wywiadowi. Wśród materiałów znajdowały się raporty na temat awarii na okrętach desantowych oraz dane na temat okrętu dowodzenia Blue Ridge.

Podczas procesu w Norfolk, żona Arthura, Rita Walker, zeznała, że przyznał się do wieloletniego romansu ze szwagierką, Barbarą, co mogło wyjaśniać pobudki jego działania. Prokurator sugerował, iż Arthur prowadził działalność szpiegowską już podczas służby we flocie, ale zarzut ten nie został udowodniony. Obrona nie powołała świadków. Został uznany za winnego i skazany na 3 lata więzienia oraz 250 tysięcy dolarów grzywny. Walker John A. jr, st. chor. mar. (ur. 1937)

Starszy chorąży marynarki w stanie spoczynku, aresztowany w 1985 pod zarzutem prowadzenia siatki szpiegowskiej, w skład której wchodził: jego syn Michael Walker, brat kpt. mar. —* Arthur Walker oraz bosman sztab, radiooperator Jerry A. Whitworth. Wszyscy służyli w US Navy. Sprawa Walkera była w historii amerykańskiej Marynarki Wojennej prawdopodobnie najpoważniejszym epizodem szpiegowskim, który wyrządził największe szkody.

John A. Walker, mający dostęp do „ściśle tajnych materiałów kryptograficznych”, był samorodkiem. Zgłosił się do ambasady radzieckiej w Waszyngtonie prawdopodobnie w 1967. Pełnił wtedy służbę w ośrodku szkoleniowym okrętów podwodnych w Charleston, w stanie Południowa Karolina, gdzie kupił też bar i restaurację. (Tak przynajmniej twierdziła jego żona, składając FBI doniesienie o pracy agenturalnej męża. Walker powiedział funkcjonariuszom FBI, że rozpoczął działalność szpiegowską, kiedy był oficerem wachtowym i oficerem

Walker Michael

608

łącności w sztabie Sił Podwodnych Floty Atlantyku w Norfolk w stanie Wirginia.) Zaciągnął się do amerykańskiej Marynarki Wojennej w 1955 i przeszedł przeszkolenie łącznościowe. W latach 1962-1966 służył na dwóch okrętach podwodnych o napędzie nuklearnym, wyposażonych w strategiczne pociski rakietowe. Następnie służył w sztabach w Charleston i w Norfolk, skąd przeszedł na stanowisko zastępcy dyrektora szkoły łączności w Morskim Ośrodku Szkoleniowym Naval Training Center w San Diego. Spotkał tam bosmana sztab. -> Whitwortha, który miał również dostęp do szyfrów.

W 1976 przeszedł w stan spoczynku i zaczął prowadzić w Norfolk agencję detektywistyczną Confidential Reports Inc. oraz firmę zajmującą się usuwaniem podsłuchu - Electronic Counter-Spy Inc. Stanowiły one ■*♦ przykrywkę dla jego działalności szpiegowskiej. Bezskutecznie namawiał córkę, Laurę Walker Snyder, która służyła w wojskach lądowych, aby dokonała aborcji, dzięki czemu mogłaby pozostać w służbie i zbierać dlań materiały. Laura wspominała później:

Powiedział mi, że zrobiłam głupstwo, że nic ze mnie nie będzie, do niczego nie dojdę, bo jestem idiotką.

John A. Walker w czasie swego aresztowania - na głowie nosi tupecik.

(FEDERAL BUREAU OF INVESTIGATION)

ityku Spotykał się ze swymi mocodawcami w Wiedniu,

Hongkongu, na Filipinach oraz na terenie Stanów Zjednoczonych. Był dumny ze swych dokonań:

Zaden z obecnych, a także potencjalnych członków siatki w0 nie sprawia tych typowych kłopotów, które są plagą

trate- współczesnego świata. Nie mamy kłopotów z narkotykami,
łbach alkoholem i homoseksualizmem. Jesteśmy dojrzałym psy-
lowi- chicznie. Naszej organizacji można powierzyć nawet pranie
rskim pieniędzy - raportował centrali radzieckiego wywiadu.

th ^ listopadzie 1984 Laura namówiła matkę do denun-
cjacji ojca w FBI. Barbara od dłuższego czasu wiedziała o działalności męża i towarzyszyła mu
w obsłudze -> skrzynki

t-, kontaktowej. Po latach separacji Walkerowie rozwiedli się w 1976. Barbara dwukrotnie
składała donosy na

ИИСТИ

■

., byłego męża, ale zignorowano je jako pijackie brednie.

°JI • FBI wzięło Walkera pod nadzór w końcu 1984. Aresz-

S, towano go 20 maja 1985, po pozostawieniu przez niego

ly, ' w skrzynce w Poolsville w stanie Maryland 129 tajnych dokumentów, skradzionych
przez Michaela na USS M-mitz. W 3 dni później Stany Zjednoczone opuścił radziecki konsul r*
Aleksiej Tkaczenko, którego widziano niebawem w pobliżu skrzynki.

W śledztwie badano Johna Walkera wariografią, z negatywnym wynikiem. Funkcjonariuszom
prowadzącym śledztwo najbardziej podejrzane wydały się odpowiedzi dotyczące początków
siatki oraz jej rozmiarów.

W przeddzień rozpoczęcia procesu, w październiku 1985, Walker i jego syn zgodzili się przyznać
do winy i współpracować z władzami w sprawie Whitwortha. John został skazany na dożywocie,
Michael na 25 lat.

W ocenie ekspertów amerykańskiego wywiadu Moskwa przejęła dzięki Walkerom około miliona
tajnych depech radiowych.

Rosjanie zdobyli dostęp do danych o broni, taktyce marynarki, zagrożeniach terrorystycznych, o
zasadach szkolenia na jednostkach nawodnych, okrętach podwodnych i w lotnic-
twie marynarki w aspekcie gotowości bojowej i taktyki - stwierdził sekretarz obrony Caspar
Weinberger. - Mamy teraz rozeznanie co do korzyści uzyskanych przez Sowiec odnośnie
wszystkich aspektów wojny morskiej, które muszą być obecnie ponownie przeanalizowane.

Walker Michael, bosmanmat (ur. 1962)

Marynarz US Navy, szpieg, zwerbowany przez ojca, Johna A. Walkera. Michael zapamiętał
moment, kiedy dowiedział się o rodzinnych powiązaniach szpiegowskich. Był to incy-
dent z pijaną matką, która „przyszła do mojego pokoju, ściągnęła mnie po schodach do
salonu i zaczęła na mnie krzyczeć”. W powodzi wymysłów wykrzyknęła nagle: „Twój ojciec jest
szpiegiem!” Trzynastoletni wówczas Michael odparł, że nie wierzy w jej oskarżenie.

609

Wallenberg Raoul

Później, kiedy uczęszczał do liceum, wstępował często z ojcem do pobliskiego baru. Widział, jak
ojciec nie liczy się z pieniędzmi. Wiedział, że ma 2 łodzie, samolot i szasta pieniędzmi na prawo
i lewo, zwłaszcza kiedy jest w towarzystwie młodych kobiet. Po kilku kolejkach ojciec obiecał
mu kiedyś wyjawić tajemnicę zdobycia majątku.

Ponaglany przez ojca, który chciał uczynić zeń swego ->agenta, Michael wstąpił w październiku

1982 do marynarki. Po ukończeniu przeszkolenia został przydzielony na lotniskowiec America. Po zakończeniu pierwszego rejsu, w lipcu 1983, odwiedził ojca.

Od razu oświadczyłem mu, że przez moje ręce przechodzą tajne materiały. Opowiedziałem, co robię, a on był tym najwyraźniej zainteresowany. Kilka tygodni później rzekł: „Zapłacę ci, jeśli dostarczysz mi nieco tajnych informacji. Chcesz zarobić? - wspominał Michael.

Okazało się, iż może otrzymywać miesięcznie od tysiąca do 5 tysięcy dolarów.

W październiku 1983 Michael, który znajdował się wówczas w bazie lotnictwa morskiego w Virginia Beach w Wirginii, dostarczył ojcu pierwszy tajny dokument, wyniesiony z koszar pod kurtką mundurową.

Był bardzo zadowolony. Cieszył się, że zdobyłem się na odwagę. Nie mówił wiele.

Przekartkował dokument, orzekł, iż jest dobry i na tym się skończyło.

John nauczył syna, jak posługiwać się miniaturowym aparatem fotograficznym „Minox”. Mówił również

o oskarżeniach rzucanych przez matkę: „stwarza problemy i może nas załatwić”.

W grudniu 1983 Michael ożenił się z Rachel Allen, kasjerką w barze, do którego często wstępował jego ojciec. Miesiąc później przeniesiono go na lotniskowiec Nimitz, początkowo do służb socjalnych, a następnie do wydziału operacyjnego.

Johna Walkera aresztowano 20 maja 1985 w stanie Maryland, tuż po złożeniu w skrzynce kontaktowej plastikowej torby wypełnionej dokumentami dostarczonymi przez Michaela, który od pewnego czasu znajdował się już pod obserwacją. Tegoż dnia podczas postoju USS Nimitz w Hajfie, młody Walker został zatrzymany i przesłuchany przez —* Kryminalną Służbę Śledczą Marynarki Wojennej (Navy Criminal Investigation Service). Funkcjonariusze odnaleźli 8 kg tajnych dokumentów, jakie ukrył na pokładzie. Po przyznaniu się do winy został przewieziony samolotem do bazy Andrews pod Waszyngtonem, gdzie aresztowało go -> FBI.

W umowie zawartej przez Johna Walkera z wymiarem sprawiedliwości uzyskał on dla Michaela - w zamian za pełną współpracę - wyrok 25 lat więzienia, z możliwością warunkowego zwolnienia po 8 latach.

Wallenberg Raoul (1910-1947?)

Szwedzki dyplomata, któremu przypisuje się uratowanie około 20 tysięcy węgierskich Żydów dzięki śmiałym działaniom na terenach okupowanych przez hitlerowców.

Wskazówki przygotowane przez KGB dla Johna A. Walkera, (federal bureau of investigation)

A i C fi <"■• i s \

* № 1

mi

ił 2.

■:~' /■

/

[J co ти u, wny

Wallis John

610

Był również agentem amerykańskiego Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS).

Pochodził ze znanej rodziny szwedzkiej. Ukończył wydział architektury uniwersytetu stanowego Michigan. W lipcu 1944 przybył do Budapesztu z misją Międzynarodowego Czerwonego Krzyża, aby ratować Żydów od zagłady w obozie śmierci Auschwitz [w Oświęcimiu]. Był w Budapeszcie urzędnikiem szwedzkiego poselstwa. Ratował Żydów z transportów, dając im

chroniące życie dokumenty osobiste, wynajmując całe budynki i lokując w nich tysiące skazanych na zagładę.

Kiedy Niemcy usiłowali pewnego razu uwięzić Żydów na obszarze chronionym przez Wallenberga, rzucił się ku nim, krzyżąc: „To jest terytorium Szwecji! Jeżeli chcecie ich zabrać, to musicie wpierw mnie zastrzelić”. Wyciągał Żydów z kolumn marszów śmierci, z gett i przechował około 20 tysięcy ludzi w „szwedzkiej” strefie. Dzięki jego staraniom 70 tysięcy węgierskich Żydów doczekało wyzwolenia.

Wallenberg wspomagany był w swych działaniach przez Amerykańską Radę ds. Uchodźców Wojennych (US War Refugees Board). Pracował także dla OSS. Według niektórych źródeł jego humanitarno-szpiegowską misję zatwierdził osobiście prezydent Roosevelt. Przez całe lata po zaginięciu Wallenberga podejrzewano go o działalność wywiadowczą, ale dopiero opublikowane niedawno przez CIA dokumenty potwierdziły to domniemanie. Historyk CIA, Kevin Ruffner, uznał, że na podstawie odtajnionych dokumentów można wyciągnąć wniosek, iż wywiad amerykański korzystał z usług Raoula Wallenberga.

Z polecenia Waszyngtonu Wallenberg został przyjęty w skład szwedzkiej misji dyplomatycznej w Budapeszcie. Wedle tygodnika „US News & World Report” władze w Sztokholmie usiłowały w ten sposób złagodzić presję Stanów Zjednoczonych, które domagały się od neutralnej Szwecji wstrzymania eksportu rudy żelaza do Niemiec.

Podczas krwawych walk o Budapeszt oddziały radzieckie wyzwoliły 16 stycznia 1945 „szwedzkie terytorium” zarządzane przez Wallenberga. Władze radzieckie, przekonane, że Szwed jest amerykańskim szpiegiem, nie udzieliły pomocy uratowanym przez niego Żydom. W towarzystwie radzieckiego oficera i jego kierowcy Wallenberg wyjechał 17 stycznia do dowództwa Armii Czerwonej w Debreczynie, odległym o około 180 km od Budapesztu. Ślad po nim zaginął; jak się przypuszcza, został aresztowany.

Po zakończeniu wojny z ZSRR napływały powtarzające się doniesienia o pobycie Wallenberga w więzieniach radzieckich. W odpowiedzi na międzynarodowe naciski rząd radziecki oświadczył w 1957, że Wallenberg 17 lipca 1947 zmarł na atak serca w więzieniu na Łubiance. Mimo to nadal napływały informacje, że widziano go później w różnych miejscach „Archipelagu Gułag”. W więzieniu we Włodzimierzu - około 180 km na północny wschód od Moskwy - rozpoznali go między innymi niemieccy jeńcy wojenni, których następnie repatriowano.

Władze radzieckie stwierdziły, że aresztowanie i uwięzienie Wallenberga było „tragiczną pomyłką”. W październiku 1989 oddano nawet rodzinie część przedmiotów, które Szwed miał przy sobie: paszport, pieniądze, kalendarzyk i pozwolenie na broń. Nie zwrócono jednak żadnych listów ani notatek.

W 1996 poczta Stanów Zjednoczonych zakomunikowała, że dla upamiętnienia działalności Wallenberga zostanie wydany pocztowy znaczek z jego podobizną. Jest to drugi przypadek wydania przez pocztę amerykańską znaczka upamiętniającego szpiega. Pierwszy dostąpił tego zaszczytu Nathan Hale.

Wallis John, dr (1616-1703)

Angielski duchowny, matematyk i profesor uniwersytetu w Oksfordzie. Służył jako kryptolog w utworzonej przez Johna Thurloe'a organizacji wywiadowczej OHvera Cromwella (1649-1658). Wallis kierował bardzo sprawną sekcją kryptologiczną angielskiej Tajnej Służby (Secret Service) zarządzanej przez Thurloe'a. Opracowała ona system wyszukiwania wiadomości w obszernej korespondencji rojalistów i ich sympatyków, przechwytywanej przez ludzi Cromwella (Thurloe był poczmistrzem generalnym).

Po powrocie na tron w 1660 król Karol II nie zrezygnował z usług Wallisa, któremu polecił

kontynuować działalność kryptologiczną. Uczynił go swym kapelanem. William III Orański obejmując tron w 1689, był tak zafascynowany umiejętnościami Wallisa, że polecił kryptologowi wyszkolić następcę. Po śmierci Wallisa jego obowiązki przejął wnuk, dwudziestoletni William Blencowe. Był on pierwszym angielskim kryptologiem, który otrzymał tytuł nadwornego deszyfranta. Regularnie wypłacano mu stypendium. (Popęłnił samobójstwo w 1712).

Wallis był autorem *Essay on the Art of Decyphering* oraz kilkunastu prac z zakresu matematyki. Walsingham Francis (ok. 1532-1590)

Twórca rozbudowanej angielskiej organizacji wywiadowczej, skierowanej głównie przeciwko katolikom. Od 1573 aż do śmierci był sekretarzem stanu i doradcą królowej Elżbiety I. Ukończył King's College uniwersytetu w Cambridge. Z pracą wywiadowczą zetknął się we Francji, gdzie był sekretarzem ambasadora Anglii. Po objęciu tronu przez Elżbietę I powrócił do kraju. Królowa w 1570 mianowała go ambasadorem we Francji. Trzy lata później powrócił na dwór angielski, gdzie został głównym sekretarzem, a potem członkiem Tajnej Rady Królew-

611
Washington George

skiej (Privy Council). Tajną organizację wywiadowczą utworzył w 1573.

Kierując się mottem: „Wiedza nigdy nie jest zbyt droga”, rozbudowywał swą organizację. Stworzył niezwykle kompetentną służbę wywiadu zagranicznego. Była to pierwsza brytyjska służba wywiadowcza z prawdziwego zdarzenia. Powołał też rozbudowywaną szybko komórkę -> szyfrów, którą opiekował się osobiście, zafascynowany możliwościami korespondencji kodowanej.

Agenci Walsinghama działali we Francji, Hiszpanii, Niemczech, Włoszech, Turcji oraz w Niderlandach (na terenach dzisiejszej Belgii i Holandii). Niektórzy z nich obejmowali posady na zagranicznych dworach. Zwerbował też wielu ludzi związanych z uniwersytetami w Cambridge i Oksfordzie. Olbrzymia, jak na owe czasy, siatka wywiadowcza finansowana była z prywatnej szkatuły Walsinghama.

Wśród wielu sukcesów odniesionych przez organizację Walsinghama było zdobycie dokładnych wiadomości o hiszpańskich planach wysłania Wielkiej Armady przeciwko Anglii. Przechwycenie listów od królowej Szkotów, Marii Stuart, do współspiskowców było podstawą procesu wytoczonego królowej i stracenia jej w 1587. Wyrok ten Walsingham entuzjastycznie poparł. Fanatyczny protestant, klócił się często z Elżbietą I, zarzucając jej, że niedostatecznie dba o interesy Kościoła anglikańskiego. Królowa darzyła Walsinghama przyjaźnią i nazywała go publicznie „moim Maurem”, czyniąc aluzję do jego ciemnej cery. Wynagradzała go jednak skąpo i mimo odniesionych sukcesów oraz lojalnej służby, zmarł w biedzie.

Córka Walsinghama, lady Sidney, również uczestniczyła w szpiegowskich operacjach ojca. (—* Marlowe Christopher)

Walton [P]

Pseudonim żołnierza amerykańskiego, informatora GRU. Odnotowany w archiwach wywiadu lotnictwa Stanów Zjednoczonych jedynie jako Walton.

Po odbyciu (rozpoczętej w 1961) trzyletniej służby w siłach lądowych przeszedł do US Air Force. Twierdził, że jako Murzyn był dyskryminowany, w 1972 porzucił wojsko. Pracował jako taksówkarz w Houston w Teksasie. Wezwany do Biura Dochodzeń Specjalnych Sił Powietrznych (Air Force Office of Special Investigations), po ujawnieniu swej działalności szpiegowskiej otrzymał przywilej zatajenia tożsamości.

Wariograf

Zwany też wykrywaczem kłamstw. Urządzenie - powszechnie stosowane przez służby kontrwywiadu - za

pomocą którego próbuje się ustalić, czy dana osoba udziela prawdziwych odpowiedzi na zadane pytania. Badaniom wariograficznym regularnie poddawani są m.in. pracownicy CIA.

Wariograf rejestruje regularność oddechu osoby badanej, jej ciśnienie krwi, puls i potliwość dłoni, a wyniki pomiarów rejestrowane są w postaci krzywej zapisywanej na taśmie. Jej regularny przebieg wskazuje na brak zaniepokojenia badanego, co uważane jest za oznakę prawdomówności. Gwałtowne drgania krzywej, charakterystyczne dla reakcji stresowych, uchodzą za pośredni dowód kłamstwa.

W ostatnich latach wyniki badań wariograficznych są coraz częściej kwestionowane. Testy tego rodzaju nie ujawniły wielu znakomitości szpiegowskich, choćby starszego chorążego US Navy Johna A. Walkera czy pracownika kontrwywiadu CIA Aldricha H. Amesa, który skądinąd przechwalał się, że - dzięki ścisłemu przestrzeganiu instrukcji prowadzącego - udało mu się pokonać to urządzenie. Walker utrzymywał, że zdołał dokonać tej sztuki dwukrotnie. W opinii psychiatrów szpiegdy mają często wyrobiony swego rodzaju nawyk dwulicowości, co pozwala im na wprowadzenie wariografu w błąd.

Poddania się testowi prawdomówności odmówił DCI -> R. James Woolsey. Podobnie zachował się sekretarz stanu George P. Shultz, który zagroził dymisją w wypadku, gdyby próbowano go do tego zmusić. W 1988 stanowczo oponował przeciwko podjętym przez Kongres próbom narzucenia Departamentowi Stanu obowiązku stosowania testów wariograficznych wobec pracowników. Prezydent Reagan zostawił Shultzowi swobodę decyzji w tej sprawie. Ostatecznie sekretarz stanu wydał rozporządzenie wewnętrzne, zezwalające pracownikom na odmowę poddania się próbie prawdomówności i zabraniające podejmowania działań przeciwko tym, którzy nie przeszli pomyślnie takiego testu bez jego osobistej zgody.

Aparat wymiaru sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych konsekwentnie nie dopuszcza wyników badań wariograficznych jako materiału dowodowego, jednak służby wywiadu i bezpieczeństwa państwa równie stanowczo obstają przy ich stosowaniu. Dokonana w 1987 analiza wyników blisko 20 tysięcy testów wariograficznych wykazała, że błąd ich wskazania nie przekroczył jednego procenta.

Washington George, gen. (1732-1799)

Dowódca Armii Kontynentalnej podczas rewolucji amerykańskiej. Interesował się działalnością wywiadowczą, do której zdradzał talent.

Washington był w gruncie rzeczy najważniejszym oficerem wywiadu w czasie rewolucji amerykańskiej i głównym

Walczył

612

zwierzchnikiem szpiegów w Ameryce. Werbował agentów, instruował ich, wysyłał w misjach wywiadowczych, witał, kiedy wracali, i płacił im wynagrodzenie - pisał były pracownik -> CIA G.J.A. OToole w obszernej historii Honorable Treachery (1991).

Washington nie miał pełnego wykształcenia wojskowego i akademickiego. Wiedzę zdobył w czasie operacji wojskowych i rekonesansów. Pracował jako mierniczy i gospodarzył w majątku ziemskim w Mt. Vernon w stanie Wirginia. Był oficerem wojsk brytyjskich w czasie wojen z Francuzami i Indianami. Doświadczenie wojskowe zaczął zdobywać w 1754. Otrzymał wówczas rozkaz konwojowania kolumny zaopatrzeniowej do Pensylwanii, gdzie walczone z Francuzami. W drodze został zmuszony do przyjęcia 3 lipca bitwy z przeważającymi siłami przeciwnika. Przegrał jednodniowe starcie w ulewnym deszczu, ale nie zniechęciło go to do kariery wojskowej; nadal służył Brytyjczykom.

Kiedy amerykańskie kolonie przystąpiły do walki o niepodległość, Washingtonowi zaproponowano dowództwo sił kontynentalnych. Przyjął je 3 lipca 1775. Dowodził w dniach

chwały i klęski, aż do ostatecznego wycofania się Brytyjczyków na początku 1783.

Pierwsza znana operacja wywiadowcza Washingtona odbyła się 15 lipca 1775. Odnotował wówczas wypłatę 333,3 dolara niezidentyfikowanej osobie za to, że udała się do miasta Boston i nawiązała sekretną korespondencję w celu przekazywania wiadomości o ruchach wroga i jego planach.

Washington zatrudniał wielu szpiegów. Uczył też podwładnych, jak istotne jest zbieranie informacji:

Wszystko w gruncie rzeczy zależy od zdobycia wiadomości o ruchach nieprzyjaciela. Będę z pewnością wymagał od was i od gen. [Henry'ego] Clintona, żebyście pracowali dla osiągnięcia tego ze wszech miar użytecznego celu - pisał 5 września 1776 do gen. Williama Heatha.

Do 1777 rozbudował służbę wywiadowczą, nawiązując bezpośrednią korespondencję z utworzonymi we wszystkich koloniach patriotycznymi komitetami bezpieczeństwa i regulując kwestię wykorzystania szpiegów. Doprowadziło to do utworzenia wielu siatek szpiegowskich na terenach zajętych przez wojska brytyjskie. Kiedy Brytyjczycy posuwali się naprzód, zajmując nowe terytoria, szpiegzy informowali Washingtona o każdym ich ruchu.

Latem 1778 rozkazał majorowi -> Benjaminowi Tallmadge'owi utworzyć w Nowym Jorku siatkę szpiegowską. (Culpera siatka) Była ona jedną z najbardziej skutecznych organizacji stworzonych przez Washingtona. Tallmadge był w niej jedynie -> oficerem prowadzącym; Washington osobiście kierował operacjami wywiadowczymi.

W późniejszej fazie walk, kiedy wojska Washingtona podchodziły do Nowego Jorku, rozkazał on mjr. Tall-

madge'owi przedostać się do miasta i ochronić agentów przed odwetem wycofujących się Brytyjczyków.

Washington był wyjątkowo przebiegły w planowaniu operacji kontrwywiadu. Kiedy jeden z oficerów chciał aresztować kilka osób podejrzanych o współpracę z Brytyjczykami, kazał mu nawiązać z nimi prywatną znajomość, a nawet zaprosić na obiad. Następnie zaproponował, żeby umożliwić gościom kradzież dokumentów, które miały zawierać przesadzone informacje o liczebności wojsk amerykańskich. Washington częściej uciekał się do forteli. W celu zmylenia dowódców brytyjskich polecał na przykład podtrzymywać obozowe ogniska i rozsyłać patrole jeszcze długo po wymarszu swoich wojsk.

Podejmowane przez niego działania wywiadowcze znacznie przyczyniły się do sukcesów armii kolonialnej. Po ostatecznym zwycięstwie pożegnał się z żołnierzami w 1783 i wypłacił należności swoim szpiegom.

Washington był pierwszym prezydentem Stanów Zjednoczonych. Pełnił tę funkcję w latach 1789-1796, rezygnując z trzeciej kadencji. Kiedy 3 lipca 1798 Stany Zjednoczone znalazły się na krawędzi wojny z Francją, przyjął stopień generała porucznika oraz stanowisko naczelnego dowódcy armii, które utrzymał aż do śmierci.

Zachowane dokumenty świadczą o przebiegłości Washingtona w działalności wywiadowczej.

Operacje jednego z jego szpiegów James Fenimore Cooper wykorzystał w swej najpopularniejszej książce *The Spy: A Tale of the Neutral Ground* (1821).

Watch list, lista obiektów obserwacji

Zestawienie nazwisk osób uważanych za warte zainteresowania służb bezpieczeństwa w Stanach Zjednoczonych. Użycie komputerów ułatwiło sporządzenia takich list.

Operacja Shamrock przeprowadzona przez agendy COMINT obejmowała olbrzymią liczbę obiektów obserwacji, w tym Amerykanów, obywateli innych państw i różne organizacje.

Watergate

Kompleks mieszkaniowo-hotelowy w północno-zachodnim Waszyngtonie, gdzie mieścił się

Krajowy Komitet Wyborczy Demokratów. W nocy 17 czerwca 1972 włamali się do gmachu hydraulicy (Specjalna Sekcja Dochodzeniowa) z biura prezydenta Richarda Nixona. Celem akcji było założenie podsłuchów i sfotografowanie dokumentów. Zdemaskowanie kulis włamania doprowadziło do ujawnienia nielegalnych poczynań Nucona, a w konsekwencji do jego rezygnacji ze stanowiska prezydenta.

Pięciu włamywaczy, którzy wtargnęli do kompleksu Watergate, zostało aresztowanych i skazanych. Byli to: James W. McCord, jr (koordynator ds. bezpieczeństwa

613

WCzeKa

Komitetu Reelekcji Prezydenta, były agent FBI, były pracownik Biura Bezpieczeństwa -> CIA); Bernard L. Barker (pośrednik w handlu nieruchomościami, były pracownik CIA, który w 1962 uczestniczył w inwazji w Zatoce Świń); Frank A. Sturgis (awanturnik mający powiązania z CIA); Eugenio R. Martinez (płatny informator CIA) oraz Virgilio R. Gonzalez (ślusarz).

Włamanie wykrył nocny dozorca, który wezwał waszyngtońską policję. Dochodzenie policyjne doprowadziło do kolejnych ludzi powiązanych z włamaniem. Byli to E. Howard Hunt i G. Gordon Liddy z „zespołu hydraulików”. Hunt pracował kiedyś w CIA i brał udział w tych samych operacjach co Barker.

CIA nie była wprawdzie oficjalnie powiadomiona o planach włamania, ale powiązania jego głównych uczestników wzbudziły podejrzenie, że była to „prywatna” operacja. Żaden z włamywaczy nie był aktualnie zatrudniony w CIA, ale McCord zwolnił się z Agencji w 1970, a Martinez był doraźnie wynajmowany jako współpracownik. Hunt otrzymał nieco wcześniej techniczną pomoc CIA, gdy włamywał się do biura Daniela Ellsberga, byłego psychiatry, który skradł opublikowane przez prasę dokumenty Pentagonu (—♦ Pentagonu dokumenty).

Zatrzymani nie złożyli zeznań obciążających Białą Dom. Niektórzy jednak domagali się pieniędzy, a kiedy uznali, że zostawiono ich na lodzie, McCord napisał list do sędziego, twierdząc, że najbliżsi współpracownicy prezydenta zacierają ślady, by osłonić rzeczywistego rozkazodawcę. List ten wywołał skandal polityczny nazwany aferą Watergate. (L. Patrick Gray, Richard M. Helms)

Waupszasow Stanisław, płk. (1899-1976)

Radziecki oficer wywiadu, zaangażowany w latach 1920-1924 w działalność dywersyjną na wschodnich terenach Polski. Wysłany następnie do Hiszpanii, gdzie przebywał w latach 1937-1939. Prowadził operacje wywiadowcze na tyłach wojsk gen. Franco.

W latach II wojny światowej dowodził w rejonie Mińska jednym z największych zgrupowań partyzanckich za linią frontu. Po wojnie nadal pracował w wywiadzie.

Waupszasow otrzymał w 1944 tytuł Bohatera Związku Radzieckiego. [Emerytowany w 1958. Autor wspomnień Na tńewożnych pieriekriestkach. Zapiski czekista (1971)]. Został uhonorowany —♦ pocztowym znaczkiem, wydanym w 1990.

* WCzeKa

WCzeKa - akronim nazwy radzieckiego organu czuwającego nad bezpieczeństwem państwa.

Początkowo Czieriezwyczajna Komissija po Bor'bie s Kontrriewo-lucyjej i Sabotazom (Komisja Nadzwyczajna do Walki

z Kontrrewolucją i Sabotażem), od sierpnia 1918 Wsie-rossijska Czieriezwyczajna Komissija po Bor'bie s Kontrriewolucyjej, Spiekulacyjej i Priestupleniami po Dołżnosti (Wszechrosyjska Komisja Nadzwyczajna do Walki z Kontrrewolucją, Spekulacją i Nadużyciami Władzy).

WCzeKa, zwana potocznie CzeKa lub Czieriezwy-czajka, została utworzona z polecenia Lenina 20 grudnia 1917, a więc zaledwie w kilka tygodni po przejęciu przez bolszewików władzy w państwie.

Na czele komisji stanął -> Feliks Dzierżyński, który kierował nią aż do śmierci w 1926, z krótką przerwą podczas tzw. buntu lewicowych eserowców, kiedy to dał się bez oporu aresztować zamachowcom.

[W skład ścisłego kierownictwa WCzeKa wchodził nadto Polacy (Wiaczesław Mienżynski, Stanisław Skulski-Mertens, Stanisław Messing, Stanisław Re-dens), Łotysze (Martin Sudrabs-Łacis, Jaków Peters, Wiktor Kingisepp), Żydzi (Josif Unszlicht, ~» Gien-rich Jagoda, Trilisser i Moisiej Uricki) oraz, w zdecydowanej mniejszości, Rosjanie (Jefim Jewdokimow, —* Michaił Kiedrow). Struktura narodowościowa przedstawiała się podobnie i na niższych szczeblach kierowniczych].

WCzeKa otrzymała trzy zadania specjalnie:

1. śledzenie i likwidację na terenie Rosji wszelkich usiłowań oraz działań kontrrewolucyjnych i sabotażowych, niezależnie od pochodzenia sprawców;
2. postawienie przed sądem rewolucyjnym wszelkich sabotażystów i kontrrewolucjonistów;
3. prowadzenie wstępnych dochodzeń w zakresie niezbędnym dla celów prewencyjnych.

WCzeKa nie miała początkowo formalnych uprawnień do wykonywania egzekucji, niemniej uwarunkowania rosyjskiej wojny domowej (1917-1920) doprowadziły do ich wykonywania. 24 lutego 1918 ustanowiono osławione „trójki”, pełniące rolę doraźnych trybunałów rewolucyjnych.

W czerwcu, zgodnie ze staraniami Lenina, przywrócono zniesioną po Rewolucji lutowej karę śmierci. Pierwsze egzekucje przeprowadzono w Piotrogradzie (obecnie Sankt Petersburg) w twierdzy Pietropawłowskiej. W sierpniu zaczęto organizować pierwsze łagry, z podziałem na obozy pracy przymusowej i koncentracyjne.

3 września 1918 [korzystając z pretekstu, jakim stał się nieudany zamach na Lenina] proklamowano oficjalnie „czerwony terror” polegający na masowym braniu zakładników i zbiorowych egzekucjach. W niespełna 2 tygodnie później organy WCzeKa upoważniono do ich przeprowadzania. Dzierżyński szczylił się tym, że w większości przypadków jedynie 24 godziny upływały od aresztowania do wydania wyroku, a sama egzekucja zabierała niewiele czasu. Egzekucje przy użyciu pistoletu i karabinu nie były wystarczająco „wydajne” w wykonywaniu wyroków

Weather

614

śmierci na „kontrewolucjonistach”. Dzierżyński wydał rozkaz, by używano karabinów maszynowych. W Piotrogradzie wydawano tak wiele wyroków śmierci, że skazanych wiązano parami, ładowano wieczorem na drewniane barki, które wyprowadzano na wody Zatoki Fińskiej, za latarnię Tołbuchina i tam zatapiano. Gdy powiał zachodni wiatr, ciała wpływały do portu w Kronsztadzie.

Zaprowadzanie „wewnętrznego porządku” wiązało się często z bezmyślnymi i przerażającymi okrucieństwami. Opisał je w swych pamiętnikach Sidney Reilly:

Akcje CzeKa prowadzone były z taką brutalnością i bezwzględnością, jakich nie może pojąć dla cywilizowany umysł. Pewnego razu, gdy lokatorzy ze strachu nie otworzyli drzwi z łańcucha, czekista rzucił przez szparę granat. Innym razem nikt nie odpowiadał na łomotanie. Stara dama była przykuta do łóżka z powodu paraliżu, który nastąpił, gdy na jej oczach zamordowano męża. Prócz niej w mieszkaniu nie było nikogo; jeden z czekistów, zniecierpliwiony oczekiwaniem, rzucił w drzwi granatem, który eksplodował, rażąc pięciu funkcjonariuszy. Powrócili tej samej nocy i „w odwecie” zarżnęli starą damę.

W miesiąc po ustanowieniu CzeKa miała 23 osoby personelu. W 1920 liczyła już 27 tysięcy ludzi, a w 1921, w momencie zakończenia wojny domowej, 31 tysięcy funkcjonariuszy

cywilnych, 137 tysięcy żołnierzy w wojskach wewnętrznych i 94 tysiące w jednostkach frontowych.

Zakres władzy WCzeKa został jeszcze rozszerzony z chwilą, gdy w marcu 1920 otrzymała uprawnienia do kierowania podejrzanymi na okres do 5 lat do obozów pracy przymusowej, jeśli śledztwo „nie ujawniło dostatecznych dowodów” dla podjęcia postępowania sądowego.

20 grudnia 1920 został utworzony Wydział Zagraniczny WCzeKa (INO - Inostrannyj Otdiel). Początkowo przedstawiał się nader skromnie, skupiając się podczas wojny domowej na infiltracji dowództw wojskowych i kierownictw politycznych organizacji białych. Do budowy rozwiniętych struktur, przede wszystkim siatek zagranicznych, przystąpiono po zakończeniu wojny, pod kierunkiem Michaiła Trilissera.

Trilisser zachęcał do używania nowoczesnej techniki - na przykład radia - w pracy wywiadowczej; zaczęto rozwijać równoległe wywiad naukowo-techniczny.

Aby wzmocnić, a w istocie poddać dodatkowej kontroli i nadzorowi siły zbrojne, uwikłane od 1918 w wojnę domową, powołano jako samodzielną formację Sekcje Specjalne (Osobyje Otdiely), podległe WCzeKa. 6 lutego 1922, w związku z zakończeniem wojny domowej, dokonano reorganizacji tajnych służb. WCzeKa zostało przekształcone w GPU - Gosudarstwiennoje Politiczeskoje Uprawienie (Państwowy Zarząd Polityczny), a w rok później w OGPU - Obiedinionnoje Gosudarstwiennoje Politiczeskoje Uprawienie (Zjednoczony Państwowy Zarząd Polityczny).

Dzierżyński pozostał, aż do śmierci w 1926, szefem OGPU. Jego głównymi zastępcami byli Wiaczesław Mienżynski i Gienrich Jagoda.

Po Dzierżyńskim szefem OGPU został Mienżynski, który sprawował tę funkcję do śmierci w roku 1934. Jego głównym zastępcą był z kolei Jagoda.

Oblicza się, iż do 1925 z wyroków komisji, a potem GPU/OGPU, stracono około 250 tysięcy osób, a w 6 tysiącach więzień osadzono rekordową na te czasy liczbę 1300 tysięcy ludzi. Ponadto setki tysięcy Rosjan zostało zesłanych do pierwszych obozów pracy w odległych rejonach kraju; był to początek Archipelagu GUŁag, sieci więzień i obozów koncentracyjnych dla więźniów politycznych i kryminalnych, którymi wkrótce zostały usiane bezludne tereny ZSRR. W 1930 formalnie powołano GUŁag (Gławnoje Uprawienie Łagieriej - Główny Zarząd Obozów), podległy OGPU pod kierownictwem Jagody, choć sieć obozów koncentracyjnych istniała już wcześniej.

Stalin wykorzystywał OGPU również do łamania oporu chłopów przy wprowadzeniu kolektywizacji rolnictwa.

OGPU zostało włączone 10 lipca 1934 do zreorganizowanego NKWD.

Szefami WCzeKa-GPU-OGPU byli:

Feliks Dzierżyński od 1917 do 1926 i Wiaczesław Mienżynski od 1926 do 1934.

Weather

Kryptonim, pod którym krył się ściśle tajny system łączności Grupy Operacyjnej 157 (Task Force - TF 157) Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych. Korzystał z niego Henry Kissinger, doradca do spraw bezpieczeństwa narodowego prezydenta Richarda Nixona, przygotowując potajemną podróż do Chin w 1971. Obawiając się przecieków, Kissinger chciał ominąć oficjalne kanały łączności Białego Domu i Departamentu Stanu.

System Weather wykorzystywał stare maszyny szyfrujące NSA do zaszyfrowania depeesz, zanim przekazano je szyfrantom obsługującym aktualne kanały łączności marynarki wojennej.

Otrzymane depeesze szyfrowano po raz wtóry i w ten sposób tylko personel TF 157, który nadawał i odbierał depeesze, mógł odczytać tekst.

Kurier TF 157 odbierał depeesze Kissingera z Białego Domu. Następnie oficer TF 157 szyfrował

je i nadawał do biura TF 157 w amerykańskiej bazie morskiej Yoko-suka w pobliżu Tokio. Dowódca sekcji łączności odszyfrowywał korespondencję osobiście i odwoził do chińskiej misji handlowej w Tokio.

Z kanałów łączności TF 157 Kissinger korzystał też w komunikowaniu się z delegacją amerykańską na konferencję czterech mocarstw w sprawie Berlina.

615

Wennerstrom Stig

1st Weather Reconnaissance Squadron (Provisional)

1 Tymczasowy Dywizjon Rozpoznania Meteorologicznego

Webster William H. (ur. 1924)

Jedyny człowiek, który pełnił funkcję dyrektora -> FBI (w latach 1978-1987) oraz -> dyrektora Centrali Wywiadu (w latach 1987-1991). Podał się do dymisji w wyniku krytyki ze strony członków administracji prezydenta —* George'a Busha i kongresmanów, którzy winili CIA za niepowodzenia wywiadowcze podczas amerykańskiej operacji w Panamie w 1989 oraz za brak ostrzeżenia przed iracką inwazją na Kuwejt w 1990.

Webster otrzymał bakalaureat Amherst College oraz w 1949 dyplom prawa Washington University Law School (w St. Louis). Prowadził prywatną praktykę prawniczą w St. Louis. W 1960 powołany na prokuratora wschodniego okręgu stanu Missouri. W 1971 prezydent Richard Nixon mianował go sędzią federalnym.

Prezydent Jimmy Carter mianował go dyrektorem FBI na dziesięcioletnią kadencję. Webster pragnął poprawić wizerunek FBI po aferze Watergate oraz autokratycznych rządach J. Edgara Hoovera, który zmarł w 1972.

Będąc dyrektorem FBI, Webster zalecił zmniejszyć liczbę tajnych dokumentów w celu ograniczenia wojny wywiadowczej ze Związkiem Radzieckim. Proponował też zredukowanie w administracji amerykańskiej liczby ludzi mających prawo dostępu do ściśle tajnych materiałów, gdyż uważał to za najwygodniejszy sposób ograniczenia szpiegostwa:

Ludzie wożą tajne dokumenty w bagażnikach samochodów, trzymają je w domach, zostawiają na noc na biurkach. Słowem, mają obojętny stosunek do tajemnicy państwowej. (...) W efekcie są podatni na finansowe zachęty [ze strony obcych oficerów wywiadu], kiedy znajdują się w życiowej potrzebie.

Webster był zwolennikiem surowego traktowania szpiegostwa. Na publicznym wystąpieniu w Waszyngtonie mówił:

W 1984 mieliśmy trzy wyroki skazujące [za szpiegostwo], a więc znacznie więcej niż w poprzednim roku. W tym roku [1985] mamy dotychczas 9 skazań. W 1984 mieliśmy 8 aresztowań, w bieżącym roku już 14.

Po śmierci Williama J. Caseya Webster objął w maju 1987 stanowisko dyrektora Centrali Wywiadu i obiecał przywrócić dobrą reputację CIA po aferze Iran-Contras. Do końca roku zwolnił dwóch zaangażowanych w aferę pracowników, jednego przeniósł na niższe stanowisko, a czterem udzielił nagany.

Krótko po przejściu kierownictwa CIA obiecał komisji Kongresu, że zreorganizuje Agencję, tak by zwiększyć jej zdolności kontrwywiadowcze oraz poprawić bezpieczeństwo amerykańskich placówek dyplomatycznych. (Mimo reform CIA jeszcze przez 6 lat nie potrafiła wykryć w swych szeregach radzieckiego kreta —* Aldricha Ames, który pracował w wydziale kontrwywiadowczym.)

Webster zrezygnował z kierowania CIA 8 maja 1991, ale na prośbę prezydenta Busha sprawował dyrektorskie obowiązki do końca sierpnia.

Wektor

->Veil

Welch Richard S. (1929-1975)

Pracownik CIA, zamordowany 23 grudnia 1975 w Atenach po apelu —* Philipa Agee, byłego agenta CIA, o „neutralizację” personelu Agencji. Wieloletni pracownik operacyjny, awansował na szefa placówki CIA w stolicy Grecji, gdzie działał pod udzieloną przez Departament Stanu przykrywką specjalnego asystenta ambasadora. Jego prawdziwa funkcja nie była jednak w Atenach tajemnicą.

W 1975 roku Agee opublikował w niechętnym CIA piśmie „Counter-Spy” apel o ujawnienie i „zneutralizowanie” pracowników i agentów Agencji. W innym artykule, w tym samym wydaniu pisma, zdemaskowano Welcha jako szefa placówki CIA w Atenach. Dzięki publikacjom w „Counter-Spy” pismo „Athens News” zidentyfikowało w listopadzie 1975 Welcha i podało jego adres domowy.

23 grudnia 1975 Welch został zastrzelony przed domem przez trzech zamachowców podających się za członków lewicowego ugrupowania o nazwie Rewolucyjna Organizacja 17 Listopada. Ciało Welcha zostało przewiezione do Stanów Zjednoczonych i pochowane z honorami na Cmentarzu Narodowym Arlington. W pogrzebie uczestniczył prezydent Gerald Ford oraz najwyżsi urzędnicy państwowi, łącznie z dyrektorem Centrali Wywiadu (DCI), którym był wówczas William E. Colby.

Rzecznik prasowy pisma „Counter-Spy” skwapliwie oświadczył:

Jeśli można kogoś winić za śmierć Welcha, to jedynie CIA. My nie chcemy, żeby do kogokolwiek strzelano.

Wennerstrom Stig, płk (ur. 1906)

Oficer szwedzkiego lotnictwa, szpieg radziecki. W 1929 Wennerstrom zaciągnął się do marynarki wojennej, a rok później zgłosił się na kurs pilotażu. Po ukończeniu szkolenia nauczył się rosyjskiego i przeszedł kurs wywia-

Weryfikacja państwowa

616

dowczy. Awansowany w 1939 na kapitana, został wysłany do Moskwy jako attache lotniczy w ambasadzie Szwecji. W 1941 został oficerem wywiadu w sztabie obrony powietrznej.

W 1945 awansowany do stopnia majora. Mimo to skarżył się, że jest pomijany w awansach, a jego pracy nie dostrzegają przełożeni. W 1948 w stopniu pułkownika powrócił na placówkę do Moskwy. Narzekania Wennerstroma zwróciły uwagę radzieckich werbowników, którzy podjęli próbę nakłonienia Szweda do współpracy wywiadowczej. Wykorzystano jego próżność, wychwalając go i zapraszając na przyjęcia. Obiecano wysoką rangę w GRU, radzieckim wywiadzie wojskowym. Wennerstrom podjął pracę agenta w 1948 i prowadził ją na różnych stanowiskach po powrocie do Szwecji, a później w -> NATO.

W 1959 ambasador Stanów Zjednoczonych w Bernie, w Szwajcarii, otrzymał list adresowany do dyrektora FBI. Otworzył go szef szwajcarskiej placówki CIA. Podpisany pseudonimem Snajper list informował, że ktoś w Polsce gotów jest przekazywać materiały wywiadowcze służbom amerykańskim. Dla potwierdzenia wiarygodności Snajper podał kilka informacj, między innymi wiadomość, że oficer szwedzkiego lotnictwa, który służył na placówce zagranicznej jako attache, jest szpiegiem. Trop szybko doprowadził do Wennerstroma. (Snajperem był ppłk Michał Goleniewski, oficer polskiego wywiadu wojskowego, który później zbiegł na Zachód. Informacje Goleniewskiego pomogły kontrwywiadowi brytyjskiemu w wytropieniu George'a Biake'a.)

W momencie zdemaskowania Wennerstrom był wysokim urzędnikiem w szwedzkim Ministerstwie Obrony. Objęto go —* inwigilacją, w wyniku której zaobserwowano, że kontaktuje się z przedstawicielami ZSRR w Sztokholmie. Przesunięto go wówczas na mniej

odpowiedzialne stanowisko, a szwedzka służba bezpieczeństwa założyła podsłuch na jego telefon i rozpoczęła dochodzenie. Doprowadziło ono do aresztowania Wennerstroma 20 czerwca 1963 oraz do usunięcia ze Szwecji dwóch radzieckich oficerów prowadzących. Wennerstrom, przyznawszy się do czternastoletniej pracy dla radzieckiego wywiadu, usiłował popełnić w areszcie samobójstwo. Odratowany, został postawiony przed sądem i skazany na dożywotnie ciężkie roboty.

W wywiadzie radzieckim nosił kryptonim Orzeł.

Weryfikacja państwa

Rutynowe w Stanach Zjednoczonych prześwietlanie tła osób ubiegających się o przyznanie poziomu prawa dostępu, dokonywane przez FBI. Obejmuje sprawdzenie odcisków palców kandydata, jego kartoteki w centralnym rejestrze Departamentu Obrony i ograniczone dodatkowe śledztwo, dotyczące jego przeszłości.

Wesson [P]

Szeregowy amerykańskiego lotnictwa, który był radzieckim szpiegiem. Urodził się w Anglii; służył w US Air Force w latach 1957-1963. Początkowo był radiooperatorem, a następnie operatorem pokładowych systemów uzbrojenia. Przesłuchiwany w ramach prowadzonego w siłach powietrznych dochodzenia w sprawie działalności szpiegowskiej. Prowadzący przesłuchanie byli przekonani, że mają do czynienia ze szpiegiem. Zachowane w archiwach dokumenty zawierają jedynie pseudonim Wesson. Zakończenie sprawy nie jest publicznie znane.

WestNigel (1952) [P]

Pseudonim literacki Ruperta Allasona, autora prac poświęconych brytyjskim służbom wywiadowczym. Jego książki opierają się na skrupulatnie zebranych i sprawdzonych informacjach. Autor korzysta też ze wskazówek oficerów wywiadu.

Syn byłego konserwatywnego posła Izby Gmin, został posłem z ramienia partii torysów w 1987. (Stracił mandat poselski w 1997.) Zatrudniony w Policji Metropolitalnej w Londynie, zainteresował się sprawami wywiadu, pracując nad książką o policji. Wraz z Donaldem McCormickiem przygotował w 1980 telewizyjny serial BBC zatytułowany Spy.

Najważniejsze książki Westa to: MIS: British Security Service Operations 1909-1945 (1981) [wyd. pol. MI-5. Operacje Brytyjskiej Służby Bezpieczeństwa 1909-1945, 1999]; A Matter of Trust. MI5 1945-1972 (1982); MI6: British Secret Intelligence Service Operations 1909-1945 (1983) [wyd. pol. MI-6. Operacje Brytyjskiej Służby Wywiadu 1909-1945, 2000]; The Branch - a His tory of the Metropolitan Police Special Branch 1883-1983 (1983); Unreliable Witness. Espionage Myths of the Second World War (1984) (opublikowana w Stanach Zjednoczonych pod tytułem A Thread of Deceit: Espionage Myths of World War II); GCHO: The Secret Wireless War 1900-1986 (1986) (opublikowana w Stanach Zjednoczonych pod tytułem The SIGINT Secrets, 1988); Mole Hunt: Searching for Soviet Spies in MI5 (1987) oraz The Blue List (1989), jego pierwsza powieść, w której twierdził, że Harold (Kim) Philby był podwójnym agentem, pracującym dla Wielkiej Brytanii przeciwko wywiadowi radzieckiemu. Jego inna powieść Cuban Bluff (1991) toczy się w czasie -> kubańskiego kryzysu raketowego.

Rękopis książki A Matter of Trust został skradziony przez wysokiego oficera brytyjskiej Służby Bezpieczeństwa (MI5), który usiłował w ten sposób nie dopuścić do jej publikacji. Próba nie powiodła się, ponieważ drugi egzemplarz rękopisu został przesłany nowojorskiemu wydawcy, który przygotowywał amerykańskie wydanie zatytułowane The Circus. MI5 Operations 1945-1972 (1982). Rząd brytyjski wystąpił 12 paździer-

617

White Dick (Goldsmith)

nika 1982 do sądu o wstrzymanie publikacji, ponieważ „może ona narazić na niebezpieczeństwo

przebieg wywiadowczych dochodzeń i operacji". Sąd przychylił się do wniosku i nakazał wydawcy wstrzymać publikację. Dopiero wówczas West i jego wydawca dowiedzieli się o zastrzeżeniach rządu.

W amerykańskim wydaniu książki West tłumaczy, że po dyskusji z niektórymi funkcjonariuszami służb specjalnych pewne nazwiska zostały usunięte, gdyż należały do oficerów, „którzy podejmowali niebezpieczne operacje za granicą i ujawnienie ich tożsamości mogło doprowadzić do zdemaskowania". Po usunięciu nazwisk książka została opublikowana.

Westphal Jurgen
Wysoki urzędnik cywilny w zachodniemieckim Ministerstwie Obrony, aresztowany 11 grudnia 1986 pod zarzutem szpiegostwa na rzecz NRD oraz innych państw komunistycznych. Westphal pracował nad programem poprawy efektywności systemów komputerowych wykorzystywanych przez siły zbrojne RFN. Prawdopodobnie został zatrzymany, zanim zdołał przekazać informacje. Zwerbowany został w sierpniu 1986 w Wiedniu.

WGU, Wtoroje Gławnoje Uprawienie

II Główny Zarząd KGB, potoczne określenie radzieckiej służby kontrwywiadu.

Whalen William H. f ppłk

Specjalista wywiadu US Army, aresztowany w 1966 pod zarzutem szpiegostwa. Pracował w sekretariacie Połączonego Komitetu Szefów Sztabów i jednocześnie dla służb radzieckich co najmniej od 1964. Aresztowano go w 2 lata później pod zarzutem przekazania przeciwnikowi „informacji dotyczących broni atomowej, pocisków raketowych, planów obrony Europy i odwetu ze strony amerykańskiego lotnictwa strategicznego oraz ruchów wojsk, a także dokumentów i aktów mających związek z bezpieczeństwem Stanów Zjednoczonych". Osądzono go i skazano na 15 lat więzienia. Wydał go prawdopodobnie —♦ podwójny agent, gen. GRU ->Dmitrij Polaków.

White Cloud

Satelita Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych przeznaczony do rozpoznania oceanicznego. Narodowe Biuro Rozpoznania (National Reconnaissance Office) Marynarki Wojennej zaplanowało, że trzy satelity typu Ferret zostaną użyte do namierzania pozycji przebywających w morzu okrętów przeciwnika drogą wywiadu elektronicznego (ELINT). System White Cloud nie został wprowadzony. Związek Radziecki uruchomił własny satelitarny system wywiadu elektronicznego. (Satelita radarowego rozpoznania oceanicznego)

White Dick (Goldsmith), sir (1906-1993)

Jako jedyny był szefem brytyjskiej Służby Bezpieczeństwa MI5 oraz Tajnej Służby Wywiadowczej MI6. Pracował w służbach wywiadowczych przez 32 lata, ciesząc się opinią wybitnego profesjonalisty.

Ukończył Bishop's Stortford College, apotem Christ Church College w Oksfordzie. Przez dwa lata uczęszczał na wykłady w uniwersytetach stanowych Michigan i Kalifornia, po czym krótko uczył w szkole. W 1936 rozpoczął pracę w MI5. W ramach wstępnego szkolenia spędził 9 miesięcy w Niemczech tuż przed II wojną światową. Podczas wojny służył w wywiadzie wojskowym, awansując do stopnia pułkownika. Był między innymi w sztabie naczelnego dowódcy sił sojuszniczych w Europie, gen. Dwighta D. Eisenhowera.

Po wojnie służył w MI5, gdzie w 1946 został naczelnikiem Wydziału B czyli kontrwywiadu. Zajmował to ważne stanowisko do 1953, kiedy został zastępcą dyrektora MI5. W 1955 nobilitowany.

Po nieudanej próbie poznania rozwiązań technicznych zacumowanego w porcie Portsmouth radzieckiego krążownika Ordżonikidze przez leciwego nurka Lionela Crabba, White został mianowany dyrektorem MI6. Nominacji dokonano pośpiesznie w celu ukarania wywiadu za

skompromitowanie rządu nieudolnym szpiegowaniem okrętu, którym przyłynął do Wielkiej Brytanii radziecki przywódca Nikita Chruszczow.

White był pierwszym dyrektorem MI6, który nie wywodził się z szeregow zawodowych oficerów wojska lub marynarki. Po objęciu stanowiska dowiedział się, że MI6 zignorowało jego zalecenie całkowitego odsunięcia Harolda (Kima) Philby'ego od wszelkich kontaktów z wywiadem. White przesłuchiwał Philby'ego w 1951 i był przekonany, że jest on radzieckim agentem. Ówczesny premier Harold Macmillan oświadczył publicznie kilka miesięcy wcześniej, że nie znaleziono żadnych dowodów przeciwko Philby'emu.

Zdobywszy dowody, White wysłał Nicholasa Elliotta do Bejrutu, gdzie Philby z rekomendacji MI6 pracował jako korespondent brytyjskich gazet. Elliott miał uzyskać zeznania o pracy Kima Philby'ego dla radzieckiego wywiadu. Akcja zakończyła się fiaskiem, a Philby zbiegł do Moskwy. White czuł się dotknięty krytyką za tę ucieczkę, ponieważ uważał, że nie popełnił błędu, usiłując sprowadzić podejrzanego z Libanu do Wielkiej Brytanii.

Swoją opinię o szefie Wydziału B MI5 Kim Philby wyraził we wspomnieniach *My Silent War* (1969) [wyd. pol. *Moja cicha wojna*, 1994]. Zapewniał, że

Whitworth Jerry A.

618

White był miłym i skromnym człowiekiem, zawsze skłonny przyznać, że nie jest doskonały. Jego najbardziej oczywistą wadą była tendencja do przejmowania opinii ostatniej osoby, z którą rozmawiał. Zadawał się przydzielaniem zadań podwładnym, zatrzymując dla siebie przewodniczenie spotkaniom. (...) Jego zdolność unikania sporów wewnątrz wydziału okazała się z biegiem czasu bardzo opłacalna.

Tropiony przez radzieckich szpiegów w brytyjskich służbach wywiadowczych, White został zmuszony do poparcia pomysłu powołania —♦ Komitetu Płynności (Flu-ency Committee), który miał stwierdzić, czy Roger Hollis, następca White'a na stanowisku dyrektora MI5, jest radzieckim kretem.

Pracownik MI5 Peter Wright opisywał White'a w książce *Spycatcher* (1987) [wyd. pol. *Łowca szpiegów*, 1991] jako mężczyznę wysokiego i szczupłego, o zdrowej cerze i ostrym wzroku. Było w nim coś z Davida Nivena. Te same perfekcyjnie angielskie maniery, urok osobisty i nienaganny styl ubierania się. W porównaniu z nim pozostali członkowie zarządu [dyrektorzy MI5] byli po prostu wulgami. Wright skrytykował również decyzję przeniesienia White'a z MI5 do MI6.

Decyzja powołania Dicka White'a na szefa MI6 była, jak uważam, jednym z największych błędów popełnionych w powojennej historii brytyjskich służb wywiadowczych. W połowie lat pięćdziesiątych nie było tego jeszcze wyraźnie widać, ale pod jego kierownictwem MI5 zaczęło wkraczać na drogę modernizacji. White dostrzegał konieczność zmian, a jednocześnie jego poszanowanie dla tradycji pozwalało mu osiągać cel bez większych perturbacji. Był on przede wszystkim oficerem kontrwywiadu. Niemal na pewno najlepszym, jakiego mieliśmy w XX wieku. Był znakomicie przygotowany do pełnienia funkcji dyrektora generalnego. Znał ludzi, znał ich problemy, miał wizję skutecznej organizacji kontrwywiadu, którą chciał stworzyć. White odszedł z MI6 na emeryturę w 1968 i został doradcą ds. wywiadu i kontrwywiadu Biura Prezydium Rady Ministrów (Cabinet Office). Oficjalnie przeszedł w stan spoczynku w 1972, ale i wówczas pozostał w dyspozycji rządu, gotów na każde wezwanie.

Whitworth Jerry A., bosm. sztab. (ur. 1939)

Specjalista łączności US Navy, który dostarczał tajne informacje, w tym materiały kryptomateriały radzieckiemu szpiegowi Johnowi A. Walkerowi. W trakcie procesu Whitwortha, w marcu i kwietniu 1986, przedstawiciel FBI stwierdził, że jego działalność szpiegowska

wyrządziła większe szkody bezpieczeństwu Stanów Zjednoczonych niż informacje o produkcji bomby atomowej przekazane ZSRR przez Ethel i Juliusa Rosenbergów.

Po ukończeniu Coalings Junior College Whitworth służył w marynarce wojennej od września 1956 do paź-

dziernika 1983. Był radiooperatorem i w okresie swej 26-letniej służby pracował na kilkunastu, bardzo istotnych z punktu widzenia bezpieczeństwa, stanowiskach. Obsługiwał między innymi systemy łączności satelitarnej, różne systemy kryptologiczne na pokładach kilku okrętów, w tym na lotniskowcu Enterprise, a także w stacjach na wybrzeżu.

Pierwszy sygnał o nim otrzymano w maju 1984. Placówka FBI w San Francisco dostała anonimowy list, którego autor twierdził, iż „od kilku lat zajmuje się szpiegostwem [Whitworth] i przekazał ściśle tajne spisy kluczy kryptologicznych stosowanych w łączności wojskowej, instrukcje techniczne urządzeń kryptologicznych, depesze wywiadu itp”. Autor informował, iż należy do siatki szpiegowskiej i że FBI może nawiązać z nim kontakt za pomocą ogłoszenia w „The Los Angeles Times”, adresowanego do „Rus”. W kolejnych listach wycofał się jednak z propozycji współpracy.

Sprawa zaczęła się wyjaśniać, gdy FBI ujęło Johna Walkera. We wskazanej przez niego martwej skrzynce znaleziono 3 listy; w jednym z nich była mowa o agencie „D”, pragnącym wycofać się z siatki. Zbierając okruszki informacji FBI zidentyfikowało go jako Whitwortha, którego nazwisko pojawiało się w raportach o kontaktach Walkera. Do hipotezy pasowała również zbieżność kryptonimu „Brenda” z imieniem żony Whitwortha.

Dwaj agenci FBI odwiedzili Whitwortha w Davis w Kalifornii. Podczas rozmowy wyszedł na chwilę z pokoju i zobaczono, jak wyciąga 2 kartki papieru ze stojącej koło komputera drukarki. Kiedy zezwolił na przeprowadzenie rewizji, agenci FBI znaleźli nieudolnie ukryty list do Walkera pisany tego samego dnia.

FBI nie aresztowało Whitwortha. Poddano go inwigilacji. Oddał się sam w ręce władz 3 czerwca 1985. Do tego czasu FBI ustaliło, że „D”, RUS i Whitworth to ta sama osoba.

Przed sądem postawiono Whitworthowi zarzuty: szpiegowskiej zмовы, działalności szpiegowskiej oraz zagarnięcia i kopiowania dokumentów z pogwałceniem ustawy o szpiegostwie z 1914. Pięć pozostałych zarzutów dotyczyło pogwałcenia przepisów podatkowych i niezadeklarowania dochodów z działalności agenturalnej, które oszacowano na co najmniej 332 tys. dolarów. Whitworth sądzony był równocześnie za szpiegostwo i przestępstwa podatkowe.

W umowie zawartej z władzami John Walker uzyskał złagodzenie kary dla syna Michaela Walkera w zamian za złożenie zeznań obciążających Whitwortha. Przeciwko Whitworthowi zeznawali też: Michael Walker, była żona J. Walkera - Barbara Joy Crowley Walker, która zadenuncjowała J. Walkera, a także córka J. Walkera - Laura Walker Snyder (opowiedziała, jak ojciec chciał uczynić z niej agentkę) i brat Johna Arthur Walker.

619

Wiedeń

Whitworth został skazany na łączną karę 365 lat więzienia i grzywnę w wysokości 410 tys. dolarów. W wyroku zastrzeżono, że o warunkowe zwolnienie może się starać dopiero po odbyciu kary 60 lat więzienia. W uzasadnieniu wyroku sędzia stwierdził, że Jerry Whitworth był człowiekiem reprezentującym banalność zła... był zerem do szpiku kości. Nie wierzył w nic. Poświęcił życie patrzeniu, skąd wiatr wieje, i szukaniu sposobów zarobienia na wicherze jak najwięcej.

Wicher

Polski kryptonim pionierskich prac nad złamaniem kodów niemieckiej maszyny szyfrującej

Enigma.

Wiedeń

Centrum międzynarodowych intryg od czasów cesarstwa austro-węgierskiego po lata zimnej wojny.

Odwiedzany przez turystów Wiedeń wabił szpiegów i agentów kontrwywiadu ze względu na swe położenie na styku wschodniej i zachodniej Europy. Stąd Niemcy i Rosja szpiegowały się nawzajem w czasach imperialnych.

Wywiad radziecki do tego stopnia upodobał sobie Wiedeń, że FBI nazwało organizowane przez Rosjan spotkania z zachodnimi agentami mianem „wiedeńskiej procedury”. -> Anatolij Golicyn, oficer, KGB, który zdezerterował na Zachód w 1961, pracował w wiedeńskiej rezydenturze w latach 1953-1955, inwigilując rosyjskie środowiska emigracyjne. -> Piotr Deriabin, kolejny dezerterski z KGB, pracował przez jedną kadencję w Wiedniu jako oficer sekcji kontrwywiadowczej, nadzorując tzw. nielegalów, pozostawionych w mieście po wycofaniu się radzieckich wojsk okupacyjnych w 1954.

Po II wojnie światowej Austria, tak jak Niemcy, podzielona została na cztery strefy okupacyjne: amerykańską, radziecką, brytyjską i francuską. W przeciwieństwie do Berlina jednak, Wiedeń nie został podzielony na sektory, lecz był administrowany wspólnie. Widać to było wyraźnie na ulicach, po których krążyły zmotoryzowane patrole, złożone z żołnierzy czterech mocarstw okupacyjnych. Mimo tej demonstracyjnej jedności trzy mocarstwa zachodnie często prowadziły zespołowe operacje wywiadowcze przeciwko ZSRR.

W filmie *The Third Man* (1949) oddano znakomicie tajemniczą atmosferę powojennego Wiednia, chociaż autor scenariusza Graham Green, skoncentrował się na operacjach czarnorynkowych, a nie szpiegowskich. Green, były pracownik wywiadu, doskonale wiedział, że Wiedeń jest idealnym miejscem do przeprowadzania wszelkich intryg.

Pracując przeciwko ZSRR, amerykańskie i brytyjskie służby wywiadowcze wykryły, że kabel telefoniczny radzieckiego dowództwa biegnie w Wiedniu w pobliżu granicy brytyjskiej strefy okupacyjnej. W ramach operacji Silver wykopano tunel i założono podsłuch. Przykrywką dla tunelu był otwarty w tym celu sklep znanej firmy Harris, w którego piwnicy zainstalowano aparaturę podsłuchową. David Martin pisał w książce *Wil-demess of Mirrors* (1980), że sklep ten zrobił się nieoczekiwanie bardzo modny, co zmusiło służby specjalne do oddelegowania liczniejszego personelu operacyjnego do obsługi klientów kosztem pracy wywiadowczej.

W latach pięćdziesiątych gwiazda Wiednia jako szpiegowskiej stolicy Europy wyraźnie zbladła, gdyż większość operacji wywiadowczych przeniesiono do Berlina, gdzie w związku z zaostrzającym się kryzysem w stosunkach Wschód-Zachód powstały wyjątkowo silne placówki wywiadowcze. Wzorem Wiednia w Berlinie wydrążono również tunel podsłuchowy, który otrzymał kryptonim Gold.

Aktywność wywiadów w Wiedniu zmalała jednak tylko nieznacznie. Miasto zostało bowiem siedzibą Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej (International Atomic Energy Agency - IAEA), która przyciągała szpiegów. Przedstawiciele ZSRR zasiadali w IAEA oraz w mieszczącej się w Wiedniu Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju Przemysłowego (United Nations Industrial Development Organization - UNIDO). Moskiewska centrala traktowała obie instytucje jako znakomity teren wywiadu technicznego i naukowego oraz kanał pozyskiwania technologii zachodnich objętych embargiem.

Pracownicy służb wywiadowczych, działający pod osłoną immunitetu dyplomatycznego, wydawali w ambasadach USA i ZSRR liczne przyjęcia i koktajle, werbując tajnych współpracowników. Potężna placówka CIA miała sekcję kontrwywiadu, obserwującą kontakty

obywateli USA podejrzanych o współpracę z obcymi służbami specjalnymi, a było ich wielu. Zatrudniony w służbie łączności Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych John A. Walker, jr spotykał się w Wiedniu ze swym radzieckim oficerem prowadzącym. Po aresztowaniu Walker opisał procedurę wiedeńskich spotkań. Najpierw udawał się do wyznaczonej firmy wynajmu samochodów, gdzie wypożyczał auto i wyjeżdżał na miasto trasą zaznaczoną na przekazanym mu planie austriackiej stolicy. Parkował samochód w umówionym miejscu i szedł na spacer spiralnym szlakiem, który, klucząc, doprowadzał go do łącznika. Musiał iść w określonym tempie, żeby na miejsce spotkania dojść dokładnie w tym samym czasie, co idący z przeciwka pracownik radzieckiego wywiadu.

„Po nawiązaniu kontaktu wizualnego natychmiast przekazywałem mu materiał” - wspominał Walker. Był to zwykle materiał kryptograficzny. Człowiek ten zniknął na kwadrans, a następnie wracał podjąć „kontakt werbalny”, który sprowadzał się niekiedy do pogadanki ideologicznej. Oficer prowadzący zamawiał następną partię

Wietnam

620

materiału wywiadowczego albo zmieniał wcześniejsze polecenia, rezygnując z sekretów, które przestały już Moskwę interesować. Na zakończenie spotkania oficer radziecki przekazywał Walkerowi wypłatę oraz pisemną procedurę następnego spotkania. W jedną z europejskich podróży Walker zabrał matkę i w drodze powrotnej powierzył jej pas pełen otrzymanych banknotów. Potem przyglądał się z zadowoleniem, jak amerykański celnik uprzejmym gestem przepuszcza starszą panią o zaokrąglonych kształtach.

Ronald W. Pelton, który zdradził tajemnice NSA, jeździł do Wiednia dwukrotnie na rozmowy prowadzone w bezpiecznym lokalu. Podczas trzeciej podróży -jak potem opisywał - przez trzy dni chodził po ogrodach pałacu cesarskiego Schönbrunn, w zaplanowanym miejscu spotkania, ale nikt nie podjął z nim kontaktu. Jego oficerowie prowadzący podejrzewali, że został odwrócony i postanowili go „zamrozić”. James Harper, który dostarczał wywiadowi radzieckiemu informacji o raketach balistycznych, również otrzymał polecenie przyjazdu do Wiednia.

Zwerbowany w Moskwie sierżant piechoty morskiej Clayton J. Lonetree po przeniesieniu do ochrony ambasady amerykańskiej w Austrii spotkał się w Wiedniu z nowym oficerem prowadzącym. Były pracownik CIA Edward Lee Howard był co najmniej raz w Wiedniu, gdzie prawdopodobnie przeszedł przeszkolenie przed ucieczką ze Stanów Zjednoczonych do Moskwy. Felix S. Bloch był zastępcą szefa placówki w ambasadzie USA w Wiedniu, kiedy oskarżono go o szpiegostwo. Spotkania bezpośrednie odbywał jednak w Paryżu, gdzie francuska ekipa inwigilacji sfotografowała go podczas rozmowy z pracownikiem radzieckiego wywiadu. W Wiedniu znikł nagle radziecki odstępca Nicholas Shadrin, który jako agent podwójny pracował dla FBI przeciwko KGB. CIA nie zdołała zapewnić mu dostatecznej ochrony; Szadrin został uprowadzony przez KGB i zabity.

Wietnam

Wojnę w Wietnamie opisywano w różny sposób. Ten największy we współczesnej historii teren zmagania wywiadowczych Francuzi określali mianem „wojny bez frontów”. Dla Ho Chi Minha i Vietminhu była to „wojna ludowa”, natomiast dla Amerykanów „wojna niekonwencjonalna” o „serca i umysły narodu wietnamskiego”. W czasie tej wojny toczyła się dodatkowo tajna kampania prowadzona przez CIA oraz amerykański -»wywiad wojskowy.

Korzenie tajnej wojny wietnamskiej sięgają ostatnich miesięcy II wojny światowej, kiedy wiosną 1945 ludzie z Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS) nawiązali współpracę z siłami Ho Chi Minha i nacjonalistycznych komunistów z Yietminhu.

Obie strony wspólnie walczyły z Japończykami, okupującymi od czasu kapitulacji Francji w

czerwcu 1940 Francuskie Indochiny czyli tereny Wietnamu, Laosu i Kambodży. Zajmując Indochiny, Japończycy przecięli linię kolejową prowadzącą z portu Hajfong do Chin, którą dostarczano zaopatrzenie dla walczących oddziałów Czang Kaj-szeka. Obawiając się inwazji aliantów, Japończycy niemal przez całą wojnę nie niepokoiili stacjonujących w Indochinach garnizonów francuskich. Zaatakowali je dopiero 9 marca 1945. Osłabione i niedostatecznie wyekwipowane jednostki francuskie, wsparte przez francuską ludność cywilną, podjęły walkę, przebijając się przez linie japońskie do Chin. 2200 ludzi zostało na tym szlaku zabitych w walkach, tysiące wzięto do niewoli, ale około 3 tysiącom udało się dotrzeć do Chin. Vietminh ratował zestrzelonych amerykańskich lotników, jak też wraz z francuskimi partyzantami i dywersantami OSS uczestniczył w przeprowadzonym w 1945 ataku na dowództwo japońskich wojsk okupacyjnych. Podczas śmiałego rajdu zdobyto dokumenty, które dały sztabom alianckim cenne informacje o planowanych operacjach japońskich w południowo-wschodniej Azji. Po kapitulacji Japonii, w sierpniu 1945, OSS nadal uważało Vietminh za sprzymierzeńca. Przedstawiciele OSS uczestniczyli w ceremonii proklamowania niepodległego Wietnamu i w marszu na Hanoi.

We Francji gen. Charles de Gaulle, który był zdecydowany odzyskać Indochiny, sprzeciwiał się współpracy OSS z Vietminhem. W październiku 1945 Francja wysłała swe wojska do Sajgonu. Francuski wywiad Deuxieme Bureau wznowił operacje siatek szpiegowskich, ale dopiero w ostatniej chwili udało mu się zdobyć informacje o natarciu dowodzonych przez Vo Nguyen Giapa oddziałów Vietminhu na Hanoi oraz inne garnizony francuskie. Przeprowadzony 19 grudnia atak rozpoczął nową wojnę wietnamską.

Początkowo Francuzi śledzili komunistów z pomocą oficerów chińskich sił nacjonalistycznych z Centralnego Biura Dochodzeń i Statystyki. Następnie francuska służba SDECE rozwinęła koncepcję wietnamskich maquis czyli grup ruchu oporu wzorowanych na europejskiej partyzantce antyniemieckiej z lat II wojny światowej. Miały one walczyć z Vietminhem za pomocą sabotażu i zbierania informacji wywiadowczych, jednakże model przeniesiony ze zurbanizowanej Francji nie zdał egzaminu w dżungli i na mokradłach Indochin.

Wspierane przez Francuzów wietnamskie grupy oporu nie stanowiły żadnej przeciwwagi dla Vietminhu, którego wywiad Trinh Sat był doskonale zorientowany w planach francuskich sztabów. Kolejnym pomysłem było utworzenie oddziałów szturmowych pod nazwą Groupement de Commandoes Mixtes Aéroportes (GCMA), które otrzymały zadanie zbiera-

621

Wietnam

nia materiałów wywiadowczych i atakowania z zaskoczenia jednostek Vietminhu. Oddziały GCMA padły jednak ofiarą oddziałów komunistycznych, dokładnie poinformowanych przez Trinh Sat, którego funkcjonariusze lepiej się orientowali, jak zbierać wiadomości we własnym kraju.

Koniec wojny w lipcu 1954 zwiastowała poniżająca kapitulacja Dien Bień Phu, stanowiąca symbol klęski Francji w Indochinach. Dien Bień Phu padło 7 maja 1954 po oblężeniu trwającym 56 dni. Zginęło 10 tysięcy żołnierzy: francuskich, północnoafrykańskich, Legii Cudzoziemskiej oraz lojalnych wobec Francji Wietnamczyków. Drugie tyle dostało się do niewoli Vietminhu. W negocjacjach pokojowych, które rozpoczęły się po kapitulacji Dien Bień Phu, Francuzi zgodzili się na podział Wietnamu wzdłuż 17 równoleżnika na komunistyczną Demokratyczną Republikę Wietnamu pod rządami Ho Chi Minha i Republikę Wietnamu Południowego z prezydentem Ngo Dinh Diemem i stolicą w Sajgonie. Miało to być rozwiązanie tymczasowe - do wyborów zapowiedzianych na rok 1956.

Ku niezadowoleniu antyfrancusko nastawionego Die-ma, w Wietnamie Południowym pozostało

około 80 tysięcy żołnierzy francuskich.

Na tajne służby francuskie spadł obowiązek umocnienia interesów Francji. Zadanie, które podjęły z przekonaniem płynącym z własnych korzystnych układów niektórych członków wywiadu z Binh Xuyen - pisał Douglas Porch w *The French Secret Services* (1995).

Binh Xuyen to wietnamska organizacja przestępcza powiązana z francuskim podziemiem kryminalnym.

Amerykanin Edward G. Lansdale, weteran OSS i pracownik CIA, intrygował przeciwko Francuzom i komunistom. Pewnego dnia zorganizował rajd południo-wietnamskiej armii przeciwko Binh Xuyen, która dostarczała informacji wywiadowczych Deuxieme Bureau. Lansdale rozpoczął kampanię, którą nazywał działaniami antyterrorystycznymi. Jej celem byli francuscy oficerowie wywiadu. Zanim jednak doszło do zerwania współpracy między służbami wywiadowczymi Francji i USA, Francuzi wycofali się z Indochin, zostawiając na placu boju Stany Zjednoczone i Ho Chi Minha.

Najdłuższa wojna

W styczniu 1961, kiedy prezydent Kennedy obejmował urząd, kontrolowana przez Ho Chi Minha partyzantka Vietcongu w Wietnamie Południowym liczyła około 15 tysięcy ludzi. Chcąc odeprzeć napór komunistów, Kennedy zawierzył jednostkom specjalnym. Ufał, że potrafią skuteczniej spacyfikować Indochiny niż armia regularna. W maju 1961 Kennedy wysłał do Wietnamu 400 żołnierzy z elitarnej jednostki Zielonych Beretów. Ich zadaniem było „rozszerzenie operacji na polu wywiadu, walki niekonwencjonalnej i działań polityczno-psychologicznych”. Jednocześnie z przybyciem Zielonych Beretów wzrosła w Wietnamie aktywność CIA. W 1962 Kennedy powierzył CIA jawnie - nadzór nad wszystkimi siłami paramilitarnymi w Wietnamie, a tajnie - również w Laosie.

Każdej eskalacji działań militarnych w okresie wojny wietnamskiej towarzyszyła eskalacja poczynań wywiadowczych. Praca wywiadu w tej wojnie nie miała sobie równych w poprzednich konfliktach, w których uczestniczyły Stany Zjednoczone. Równoległe do wywiadu wojskowego działał cywilny aparat wywiadowczy, który czasami współpracował z wojskowym, a czasem z nim konkurował.

W sierpniu 1964, kiedy niszczyciele amerykańskiej marynarki wojennej podeszły do Zatoki Tonkińskiej u wybrzeży Wietnamu Północnego, aby zebrać dane -> wywiadu elektronicznego (ELINT) w operacji pod kryptonimem Desoto, CIA realizowała plan operacyjny 34A. Jednym z jego elementów były nagłe ataki na północnowietnamskie instalacje nadmorskie, prowadzone z szybkich łodzi motorowych przez południo-wietnamskich komandosów lub najemników opłacanych przez CIA. W odwecie północnowietnamskie kutry torpedowe zaatakowały niszczyciele amerykańskie. Doprowadziło to do uchwalenia przez Kongres zaproponowanej przez prezydenta Johnsona rezolucji tonkińskiej, upoważniającej siły zbrojne Stanów Zjednoczonych do udzielenia pomocy Republice Wietnamu Południowego.

Bezpośrednie zaangażowanie wojsk amerykańskich w wojnę rosło i w końcu w Wietnamie Południowym przebywało 525 tysięcy Amerykanów. Prowadzono też częste naloty na pozycje komunistyczne (rzeczywiste i wymaginowane) w Wietnamie Południowym oraz okresowe bombardowania terytorium Wietnamu Północnego. Toczyły się również intensywne działania morskie i dywersyjne. W szczytowym okresie wojny CIA zajmowała trzy budynki ambasady Stanów Zjednoczonych w Sajgonie i oddelegowała do Wietnamu Południowego około 700 pracowników, którzy prowadzili działalność wywiadowczo-dywersyjną pod przykrywką zatrudnienia w roli asystentów specjalnych ambasadora Stanów Zjednoczonych. Szefem OSA (Office of the Special Assistant) w Sajgonie był —* William E. Colby, przyszły dyrektor Centrali Wywiadu (DCI). Innymi przykrywkami działalności wywiadowczej CIA były:

Połączony Studyjny Pododdział Wydzielony (Combined Studies Detachment) oraz Zespół Studiów i Obserwacji (Studies and Observation Group - SOG), który zajmował się gromadzeniem danych —* HUMINT.

Głównym zadaniem SOG było przerzucanie agentów na tyły przeciwnika drogą lądową, szybkimi łodziami patrolowymi oraz śmigłowcami. W ramach planu operacyjnego 34A CIA wysyłała w 1961 roku zespoły tajnych agentów wietnamskich do Wietnamu Północnego.

Wietnam

622

Wszyscy zostali zabici bądź schwytani lub przewerbowani, po czym wysyłali fałszywe informacje, zwabiając kolejne ekipy. Północnowietnamskie Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego miało dokładne informacje o miejscu lądowania zespołów.

Akcję wysyłania agentów wstrzymano, kiedy CIA zorientowała się wreszcie w sytuacji. Wysyłkę agentów rozpoczęło jednak wojsko i do 1968 zginęło około 500 ludzi. Odtajnione dokumenty, które po wojnie otrzymał do wglądu były oficer wywiadu Sodwick Tourison przygotowujący książkę *Secret Army Secret War* (1995), wykazały, że blisko 400 agentów skazano na kary więzienia do 27 lat.

Terenem największej operacji paramilitarnej CIA był Laos. Stworzono tam L'Armee Clandestine, prywatną armię złożoną z około 30 tysięcy członków plemienia Meo oraz innych Laotańczyków, a także z 17 tysięcy najemników syjamskich. Tajna armia, która zmierzała do sparaliżowania transportu komunistów, zaopatrywana była przez -> Air America, utworzoną przez CIA. (Nieregularne Formacje Samoobrony Cywilnej, Civi-lian Irregular Defense Group)

Operacjami w Laosie CIA kierowała z terytorium Tajlandii, gdzie powołano dla zakamuflowania 4082 Połączony Pododdział Łącznikowy (4802nd Joint Lia-ison Detachment). Aby utrzymać pozory braku zaangażowania, w operacjach L'Armee Clandestine nie uczestniczyli żołnierze sił lądowych, a przekraczający granicę żołnierze Zielonych Beretów ubrani byli w mundury bez odznak i posługiwali się bronią produkcji chińskiej oraz radzieckiej. W podobny sposób Zielone Berety operowały w Kambodży.

Istnienie tajnej armii CIA utrzymywane było w tajemnicy do 1965, kiedy gazety amerykańskie opublikowały niektóre szczegóły prowadzonych przez nią operacji. Zakres tajnych działań w Laosie został ujawniony oficjalnie dopiero w 1969, ale również wówczas wiele szczegółów utrzymano nadal w tajemnicy. Oficjalnie Waszyngton ignorował prywatną wojnę CIA. Zapominamy często, że w Laosie toczy się ważna wojna - pisał doradca Walt Rostów do prezydenta Johnsona w sierpniu 1966.

Nad stosunkami między Stanami Zjednoczonymi a Republiką Wietnamu Południowego ciążyła wzajemna nieufność. Pracownicy amerykańskiego wywiadu byli pełni podejrzeń wobec południowowietnamskich kolegów, a jeszcze bardziej wobec sajgońskich polityków.

Procedura prowadzenia lokalnych agentów była skomplikowana. W pewnej operacji na pograniczu Laosu z Wietnamem funkcjonariusz CIA współpracował z plemionami górskimi. Byli to głównie myśliwi, Smolarze i zbieracze włókna palmowego, których obecność w rejonie „szlaku Ho Chi Minha” nie budziła podejrzeń.

Byli naszymi oczami i uszami w terenie - wspominał ów funkcjonariusz w publikacji CIA. - Większość agentów zorganizowana była w małe siatki, liczące pół tuzina ludzi pod wodzą głównego agenta, którego prowadził agent wietnamski, mając u boku amerykańskiego partnera nadzorującego operację. W typowej sytuacji amerykański oficer prowadzący pracował z dwoma lub trzema prowadzącymi wietnamskimi.

Komuniści skutecznie infiltrowali rząd Wietnamu Południowego. Kretem, który zajmował najwyższe stanowisko, był Vu Ngoc Nha, doradca pierwszego prezydenta, Diema, głęboko

wierzącego katolika, zamordowanego w zamachu w 1963. Po śmierci Diema Vu Ngoc Nha został doradcą nowego prezydenta, Nguyen Van Thieu. Nha udawał katolika cieszącego się poparciem hierarchii kościelnej. Mówiono, że to on w końcu stycznia 1968 doradził prezydentowi Thieu wysłanie żołnierzy na kilkudniowe przepustki z okazji święta Tet - księżycowego nowego roku. Żołnierzy rozpuszczono, komuniści zaś rozpoczęli ofensywę, która złamała morale armii południowowietnamskiej i przekonała Stany Zjednoczone o konieczności wycofania się z wojny. Oficjalni przedstawiciele Hanoi potwierdzili w 1988, że Nha był ich agentem.

CIA prowadziła również kampanię mającą na celu podbicie serc i umysłów Wietnamczyków. Osią tej kampanii był program Phoenix, prowadzony pod przykrywką Operacji Cywilnych Systemów Rewolucyjnego Rozwoju (Civil Operations/Revolutionary Development Systems - CORDS). Sprowadzał się on do serii operacji pacyfikacyjnych. Oficerowie uczestniczący w programie Phoenix ukuli teorię, która najdobitniej oddawała istotę działania: „Jak ściśniemy ich za jaja, to serca i umysły pójdą tam, gdzie trzeba”.

Oficjalnym celem pacyfikacji prowadzonych w ramach programu Phoenix było ujęcie i osądzenie lokalnych przywódców partyzantów i likwidacja struktur Vietcongu. W praktyce program stał się morderczym narzędziem armii południowowietnamskiej. W początkowej fazie program kierowany był przez Roberta W. Komera. Kiedy prezydent Johnson powołał Komera na doradcę ds. Wietnamu, zastąpił go William Colby.

Komer pisał później, że Stany Zjednoczone zaangażowane były w dwie wojny. Pierwszą prowadzili żołnierze, a drugą Departament Stanu, Agencja Rozwoju Międzynarodowego (Agency for International Development), Agencja Informacyjna Stanów Zjednoczonych (US Information Agency - USIA) oraz CIA. W książce *Bureaucracy at War* (1986) stwierdził: Chociaż na szczeblu Waszyngtonu oceniano sytuację na ogół realistycznie, to jednak taktyczny wywiad na polu walki był przez długi czas bardzo słaby. (...) Najbardziej potrzebny w Wietnamie materiał wywiadowczy nie pasował po prostu do instytucjonalnych standardów większości amerykańskich i południowowietnamskich służb wywiadowczych.

623

Wilderness of Mirrors

Dowódca sił amerykańskich w Wietnamie w latach 1964-1968, gen. William C. Westmoreland, powiedział w 1970, że kiedy był szefem Sztabu Armii Stanów Zjednoczonych:

Nie byliśmy całkowicie ślepym gigantem, ale w określeniu tym jest wiele racji.

Wiele nowych urządzeń służących śledzeniu przeciwnika i zbieraniu informacji po raz pierwszy zastosowano w czasie wojny w Wietnamie.

Rozpoznanie napowietrzne

Rozpoznanie napowietrzne stosowane było powszechnie (A-12 Oxcart, Buffalo Hunter, SR-71 Blackbird oraz /7-2), ale potrójna osłona listowia tropikalnej dżungli utrudniała fotografowanie. Podjęto wiele pomysłowych prób przeniknięcia czujnikami grubej warstwy roślinności, głównie w rejonie „szlaku Ho Chi Minha”, długiego na 4500 kilometrów szlaku zaopatrzeniowego Vietcongu i regularnych oddziałów armii północnowietnamskiej, działających na terytorium Wietnamu Południowego. W ramach operacji Igloo White zrzucono na przykład tysiące małych nadajników w kształcie strzałek, które po wylądowaniu wbijały się w ziemię i rozwijały anteny zamaskowane jako gałązki i liście tropikalnych roślin. Czujniki sejsmiczne strzałek wykrywały wibracje spowodowane przez przechodzących ludzi lub przejeżdżające pojazdy, a nadajniki przekazywały sygnał do stacji odbiorczej w Tajlandii, gdzie otrzymane dane poddawano analizie komputerowej i ocenie analityków. Zrzucone wzdłuż „szlaku Ho Chi Minha” nadajniki ulegały samozniszczeniu przy próbie wyciągnięcia ich z ziemi.

Rozpoznanie celów na terytorium Demokratycznej Republiki Wietnamu prowadzono głównie z

samolotów. Obiektami szczególnego zainteresowania wywiadu były obozy jenieckie, w których przetrzymywano zestrzelonych lotników amerykańskich. Wykrycie obozu w Son Tay, 35 kilometrów od centrum Hanoi, zmobilizowało oddziały specjalne do przeprowadzenia śmiałego rajdu. CIA zbudowała model obozu Son Tay (miał kryptonim Barbara) i pieczołowicie zaplanowała desant ze śmigłowców. Akcję przeprowadzono umiejętnie w listopadzie 1961. Pomimo gęstego ognia, komandosi nie ponieśli żadnych strat, ale też nie uratowali żadnego jeńca. Obóz był pusty. Wywiad zawiódł. (CIA zrzuciła potem winę za niepowodzenie na wojsko, które odcięło Agencję od udziału w planowaniu desantu.)

W Waszyngtonie interpretacje i oceny wywiadu były często lekceważone. Zdarzało się, że „niewidomy gigant” był również głuchy. W Wietnamie, podobnie jak w czasie wielu innych wojen, generałowie i politycy nie chcieli słuchać racji wywiadu.

W lipcu 1965 we wspólnym studium CIA i —* Agencji Wywiadu Obronnego (Defense Intelligence Agency -DLA), podkreślano, że bombardowania Wietnamu Północnego tylko nieznacznie ograniczają zdolności obronne Hanoi. CIA zwracała uwagę, że naloty nie doprowadziły do zmiany polityki komunistów. W opracowaniu rozpowszechnionym trzy tygodnie później CIA, tym razem samodzielnie, potwierdziła wcześniejsze oceny. Wojskowe służby wywiadowcze i DIA odcięły się jednak od negatywnych opinii Agencji, której kolejne studium z 1966 ponownie kwestionowało skuteczność nalotów, podkreślając, że ograniczony charakter zmniejsza ich znaczenie.

W sierpniu 1967 dyrektor Agencji -> Richard Mc-Garrah Helms przedstawił prezydentowi Johnsonowi osobistą ocenę skuteczności nalotów, zwracając uwagę, że od marca 1967 wykonano ponad 10 tysięcy lotów bombowych nad Wietnam Północny:

Mimo wzrastających trudności, szkód gospodarczych i mnożących się kłopotów w zarządzaniu i zaopatrzeniu, spowodowanych wojną lotniczą, Hanoi nadal potrafi sprostać potrzebom i prowadzić agresywne działania na terenie Wietnamu Południowego. Podstawowy transport wojskowy i gospodarczy funkcjonuje.

Trzy tygodnie później Helms przedstawił Johnsonowi analizę, którą -> Biuro Ocen Narodowych (Office of National Estimates - ONE) przygotowało wyłącznie dla prezydenta. Studium rozpatrywało „implikacje niepomysłnego rozwiązania w Wietnamie” i w konkluzji zawierało stwierdzenie, że ryzyko przegranej w Wietnamie „jest prawdopodobnie mniejsze niż dotychczas wskazywano”.

Już na podstawie finałowych scen wojny czyli widoku ludzi wspinających się 30 kwietnia 1975 po drabinie do helikopterów na dachu sajgońskiej placówki CIA (nie ambasady Stanów Zjednoczonych), dało się odczuć, że prawda o tajnej wojnie w Wietnamie nigdy nie ujrzy światła dziennego. Analityk CIA -> Frank Snepp, który przebywał w Sajgonie do końca, pisał w książce Decent Interval (1977):

Nigdy zapewne nie poznamy pełnego rozmiaru strat i niepowodzeń CIA w Wietnamie. Zbyt wiele jest bowiem pytań, na które nie ma odpowiedzi. Opierając się jednak na tym, co wiadomo, można bez przesady powiedzieć, że w kategoriach zmarnowanego życia ludzkiego, zdemaskowanych tajemnic oraz zdrady agentów, przyjaciół i współpracowników, nasza ewakuacja z Sajgonu była po prostu haniebna. Od czasu inwazji w Zatoce Świń CIA nigdy nie zagrało o tak wysoką stawkę i straciło wszystko z powodu głupoty i fatalnego zarządzania.

Wilderness of Mirrors, Pustynia luster

Określenie oddające skomplikowany świat szpiegostwa i walki wywiadów. Uważa się, że jego autorem jest

Willes Edward

James Jesus Angleton, wieloletni szef Wydziału Kontrwywiadu -> CIA. Pisał on o „pustyni luster”:

składa się z miriad forteli, podstępów i wszelkich narzędzi dezinformacji, którymi blok radziecki i skoordynowane z nim służby wywiadowcze posługują się dla wprowadzenia zamieszania i podzielenia Zachodu, żeby stworzyć w ten sposób wiecznie płynny krajobraz, w którym nie wiadomo, gdzie kończą się fakty, a zaczyna iluzja.

David C Martin użył tego określenia jako tytułu biografii Angletona *Wilderness of Mirrors* (1980).

Willes Edward, biskup (1694-1773)

Kryptograf angielski, który zastąpił Johna Wallisa oraz jego wnuka Williama Blencowe'a na stanowisku dworskiego deszyfranta. Był najlepszym kryptologiem swoich czasów.

Podobnie jak Wallis, Willes był duchownym, jednak w przeciwieństwie do poprzednika oddawał swoje umiejętności kryptologiczne Koronie głównie po to, żeby awansować w hierarchii kościelnej. Uzyskał biskupstwo Bath i Wells.

Odszyfrował między innymi korespondencję biskupa Rochester, Francisa Atterbury, ujawniając jego udział w spisku mającym na celu restaurację Stuartów. Powstało przy tym niebezpieczeństwo, że Willes będzie musiał zademonstrować sekrety deszyfrazu w Izbie Lordów. Lordowie zdecydowali jednak, że „nie leży w interesie publicznym wypytywanie deszyfranta oraz dochodzenie, które może odsłonić sztukę lub tajemnicę odszyfrowywania”. (Biskup Atterbury został skazany na banicję i wygnany z Anglii).

Po Willesie stanowisko deszyfranta zajął w 1742 jego najstarszy syn.

Willi

Niemiecki kryptonim operacji SS, której celem było uprowadzenie z Portugalii do Niemiec w lipcu 1940 księcia Windsoru. Naziści planowali wprowadzić go na tron Wielkiej Brytanii po podbiciu tego kraju.

Książę Edward, syn króla Jerzego V, wstąpił na tron po śmierci ojca jako król Edward VIII w styczniu 1936. Kochał amerykańską rozwódkę Wallis Warfield Simpson. Nie mógł jej poślubić jako król, ponieważ Kościół anglikański, którego monarcha jest konstytucyjną głową, nie zezwalał wówczas na małżeństwa z osobami rozwiedzionymi. Wybrał jednak miłość, i zaskoczył świat, abdykując 10 grudnia 1936. Były król i pani Simpson pobrali się we Francji, przyjmując tytuł księcia i księżnej Windsoru. W październiku 1937 udali się na zaproszenie rządu niemieckiego w podróż do Rzeszy, podczas której spotkali się z Hitlerem. Wywołało to pogłoski, że książę Windsoru jest sympatykiem nazizmu, a Berlin widzi w nim potencjalnego sojusznika. Kiedy Wielka Brytania przystąpiła do wojny we wrześniu 1939, książę został oficerem łącznikowym brytyjskiej misji wojskowej przy naczelnym dowództwie francuskim. Ponadto był agentem brytyjskiego wywiadu wojskowego i zbierał informacje o francuskich instalacjach obronnych, przede wszystkim o linii Maginota. Książę, jak pisał Michael Bloch w *Operation Willi*, (1981):

miał talent do pracy wywiadowczej i jego pięć raportów dawało przejmujący obraz braku przygotowania Francji. Gdyby jego ostrzeżenia potraktowano w Londynie poważnie, być może przebieg wojny byłby zupełnie inny. Zostały jednak zignorowane.

Po opanowaniu Francji przez wojska niemieckie Windsorowie przenieśli się do neutralnej Hiszpanii, a potem do Portugalii. Niemieckie kręgi dyplomatyczne i wywiadowcze postanowiły zatrzymać księcia w Europie, a jeśli się uda, sprowadzić go do Niemiec. (Wśród autorów planu byli przedstawiciele służby wywiadu niemieckiego ministra spraw zagranicznych, Joachima von Ribbentropa.) Podczas pobytu w Lizbonie książę otrzymał od premiera Winstona Churchilla telegram wzywający do powrotu do Wielkiej Brytanii. Churchill zwracał uwagę, że książę

podlega władzy wojskowej i może „stworzyć poważną sytuację”, jeśli odmówi wykonania rozkazu. Była to zawołana groźba postawienia Edwarda przed sądem wojennym. (Książę miał stopień generała majora.) Kolejny telegram zawierał nominację na gubernatora wysp Bahama, małej posiadłości kolonialnej na Karaibach.

Zaniepokojone możliwością rychłego wyjazdu księcia władze niemieckie wysłały do Portugalii bardzo skutecznego oficera wywiadu SS Waltera Schellenberga, który miał przeprowadzić operację Willi. Planowano zwabić księcia i księżną do Hiszpanii i tam „wziąć ich pod ochronę” przed ewentualnym zamachem. Schellenberg ujawnił później, że książę odmówił wyjazdu do Hiszpanii i postanowił udać się na wyspy Bahama. Na wieść o tym Hitler osobiście nakazał uprowadzenie księcia, ale Schellenberg, być może rozmyślnie, nie wykonał polecenia i książę odpłynął z Portugalii 1 sierpnia 1940.

Willoughby Charles A., gen. mjr (1892-1972)

Główny oficer wywiadu (-> G-2) w sztabie generała Douglasa MacArthura w latach 1941-1951. Willoughby uważany był przez współpracowników za paranoika podatnego na silne wahania nastrojów. Krzyczał na podwładnych, dodając do wyzwisk słowo —* Ultra, co wzbudzało z trudem skrywaną wesołość oficerów łączności i wywiadu.

Urodzony w Niemczech jako Karl Weidenbach, studiował w Europie filozofię i języki obce. Po kilku podróżach do Stanów Zjednoczonych przeniósł się tam

625

Wilkins John

na stałe w 1910 i przyjął obywatelstwo, zmieniając nazwisko. W tym samym roku zaciągnął się do wojsk lądowych, a w 1914 ukończył szkołę wojskową. Uzyskał następnie tytuł magistra na uniwersytecie stanu Kansas oraz uczęszczał do Szkoły Dowodzenia i Sztabu Generalnego (Army Command and General Staff School) oraz do Akademii Wojsk Lądowych (Army War College). Przyjęty do korpusu oficerskiego w 1916. Siedem miesięcy później, w lipcu 1917, odpłynął do Francji z 1 dywizją amerykańskiego korpusu ekspedycyjnego. Przeniósł się jednak szybko do lotnictwa, gdzie ukończył kurs pilotażu. Po powrocie do Stanów Zjednoczonych w 1918 otrzymał polecenie zorganizowania poczty lotniczej.

W latach dwudziestych i trzydziestych służył na wielu stanowiskach w wojskach lądowych oraz w ambasadach Stanów Zjednoczonych w Ameryce Łacińskiej. W 1940, w stopniu pułkownika, wysłany na Filipiny. W lipcu 1941, kiedy przywrócony do służby czynnej generał MacArthur tworzył dowództwo wojsk amerykańskich na Dalekim Wschodzie, Willoughby został powołany na zastępcę szefa sztabu ds. wywiadu.

Zwycięstwa Japończyków na Filipinach zepchnęły MacArthura na ufortyfikowaną wysepkę Corregidor w Zatoce Manilskiej. Mimo dzielności obrońców, los jej był przesądzony i MacArthur musiał uciekać, najpierw ścigaczem, a potem samolotem. Willoughby należał do oficerów sztabowych, którzy towarzyszyli generałowi. Po dotarciu do Australii Willoughby nadal służył pod rozkazami MacArthura jako G-2. Mimo zajmowanego stanowiska, nie miał dostępu do materiałów Magie, (miał go tylko MacArthur i szef sztabu). Otrzymał go dopiero w późniejszej fazie wojny. W ramach obowiązków G-2 na teatrze wojennym południowo-zachodniego Pacyfiku Willoughby odpowiadał za różne sfery działalności wywiadowczej. Podlegało mu między innymi Sojusznicze Biuro Wywiadu (Allied Intelligence Bureau), Strażnicy Wybrzeża Królewskiej Australijskiej Marynarki Wojennej (Royal Australian Navy's Coastwatchers) oraz bardzo efektywna Sojusznicza Sekcja Tłumaczy (Allied Translator and Interpreter Section). Nie podlegała mu natomiast mieszcząca się w Australii placówka kryptoanalizy US Navy o kryptonimie Bell, która znajdowała się w gestii szefa operacji morskich.

Willoughby służył pod dowództwem MacArthura przez całą wojnę, jak również wówczas, gdy generał został dowódcą alianckich sił okupacyjnych w Japonii, a potem dowódcą wojsk ONZ w czasie wojny koreańskiej. (MacArthur został odsunięty od dowodzenia siłami sojuszniczymi na Dalekim Wschodzie w 1951).

Po odejściu z wojska Willoughby napisał *Shanghai Conspiracy* (1952), opowieść o —* Richardzie Sorge i jego siatce szpiegowskiej w Japonii. Oparł książkę na swym raporcie, w którym pisał o tym,

jak komuniści działają bez żadnych skrupułów pod pretekstem idealizmu (...) jakie metody stosują, jak manipulują nieświadomymi liberałami, żeby pomóc nieprzyjacielowi.

Jest też autorem biografii *MacArthur: 1941-1951* (1954).

Najbardziej krytyczną ocenę Willoughby'ego opublikował kontradmirał Edwin T. Layton, oficer wywiadu Floty Pacyfiku. W *And I Was There* (1982) napisał:

Willoughby nie nadawał się na oficera wywiadu. Był bowiem przekonany, że jego solidne odczytanie w historii wojen czyni z niego autorytet w sprawach strategii. Co gorsza, był zazdrosny i przesadnie reagował, kiedy ktoś wkraczał na jego terytorium. MacArthur znał jego wady, ale chronił go - z całego „gangu” tylko Willoughby służył swemu mistrzowi bez przerwy od 1941 do 1951 roku - i gotów był wierzyć w jego oceny jak w ewangelię, zwłaszcza że Willoughby przedstawiał mu analizy wywiadowcze spreparowane w sposób możliwie najbardziej strawny. (Termin „gang” odnosił się do wyższych oficerów ze sztabu MacArthura, którzy byli z nim na Filipinach, a przede wszystkim walczyli na półwyspie Bataan, gdzie wojska amerykańskie zostały pokonane przez Japończyków w pierwszych czterech miesiącach 1942.)

Willsher Kathleen

Należała do radzieckiej siatki szpiegowskiej w Kanadzie.

Absolwentka London School of Economics, zastępca archiwisty brytyjskiego Wysokiego Komisarza w Kanadzie, aktywistka partii komunistycznej. Sfrustrowana życiem prywatnym i brakiem perspektyw zawodowych, zaczęła dostarczać informacji wywiadowczych radzieckiej siatce szpiegowskiej. Zdemaskowana przez Igora Guzienkę, została aresztowana 15 lutego 1946. Osądzona 3 maja, skazana została na 3 lata więzienia. Nosiła kryptonim Ellie.

Wilkins John, biskup (1614-1672)

Biskup angielskiego miasta Chester, który pracował jako kryptograf u Johna Thurloe. Wymyślił system szyfrów i napisał podręcznik szyfrowania. Opracowane przez niego kody były powszechnie stosowane podczas wojny domowej w Ameryce.

Wilkins był członkiem parlamentu za panowania OHvera Cromwella, po egzekucji króla Karola I w 1649. Służył również królowi Karolowi II po restauracji monarchii w 1660.

Jest autorem wielu światłych traktatów na tematy techniczne. W książce *Mathematicall Magick* opisał korzyści, jakie mogą płynąć z zastosowania „zanurzonego statku” w podróży w rejony polarne. Podkreślił, że chroniłby on załogę przed niebezpieczeństwem lodów, zimmem i surowymi warunkami atmosferycznymi tra-

Wilkinson James

626

piącymi jednostki nawodne. Był bez wątpienia pierwszą osobą, która poruszyła temat nawigacji podwodnej w rejonach arktycznych.

Wilkinson James, gen. mjr (1757-1825)

Oficer armii amerykańskiej, który był hiszpańskim agentem.

Wilkinson, który w czasie rewolucji amerykańskiej służył razem z gen. mjr. Benedictem Arnoldem, został awansowany do stopnia generała brygady Armii Kontynentalnej w 1777. Rok później został sekretarzem Board of War, ale odebrano mu tę funkcję, ponieważ spiskował w

celu usunięcia gen. George'a Washingtona ze stanowiska dowódcy armii..Do końca kariery w armii Wilkinson spiskował przeciwko przełożonym.

Po rewolucji wyjechał do Kentucky, wówczas części stanu Wirginia, i został hiszpańskim agentem. Planował oderwanie tego rejonu od Stanów Zjednoczonych. Kentucky stało się odrębnym stanem w 1792, ale będący nadal w szeregach armii Wilkinson kontynuował działalność wywrotową. Chciał pomóc w realizacji hiszpańskich planów aneksji terytoriów zachodnich.

W 1796 został dowódcą Armii Stanów Zjednoczonych. Pracował jednak nadal dla Hiszpanii, a nawet złożył przysięgę na wierność hiszpańskiemu królowi. Będąc w 1805 gubernatorem Terytorium Luizjany, spiskował z byłym wiceprezydentem Aaronem Burrem w celu utworzenia niezależnego od Stanów Zjednoczonych imperium Zachodu. Odstąpił jednak od Burra i był głównym świadkiem oskarżenia, kiedy sędzono go za zdradę (został uniewinniony).

Wilkinson uniknął rozprawy przed sądem polowym w wyniku procesu Burra. Miał jeszcze dwukrotnie stanąć przed sądem polowym za katastrofalnie nieudolne dowodzenie w wojnie 1812, ale uniknął odpowiedzialności. Awansowany do stopnia generała majora w 1813, zwolniony został z wojska z honorami w 1815. Starał się o nadanie ziemi w Teksasie. Zmarł w Mexico City. Mówiono o nim, że był generałem, który przegrał wszystkie bitwy i wygrał wszystkie rozprawy przed sądem polowym. Historyk Frederick Jackson Turner określił Wilkinsona jako „najwybitniejszego w historii Stanów Zjednoczonych artystę w dziedzinie zdrady”.

Wilkinson Theodore S., wiceadm. (1888-1946)

Dyrektor Wywiadu Marynarki Wojennej (Director of Naval Intelligence - DNI) w czasie ataku na Pearl Harbor.

Najlepszy z rocznika 1909 Akademii Marynarki Wojennej. Dowodził kolejno czterema niszczycielami (1920-1926), a potem, po sprawowaniu różnych funkcji na lądzie, pancernikiem Mississippi. Historyk Samuel Eliot Morison oceniał, że na początku II wojny światowej Wilkinson „był jednym z najlepszych mózgów sił zbrojnych”.

Jako kontradmirał został w październiku 1941 mianowany dyrektorem Wywiadu Marynarki Wojennej. Kierował w Waszyngtonie dystrybucją pochodzących z dekryptażu japońskich depesz dyplomatycznych materiałów Magie wśród osobistości najwyższego szczebla. Wilkinson i jego sztab nie mieli jednak prawa oceniać informacji uzyskanych z dekryptażu ani decydować o tym, kto otrzyma wiadomości z programu Magie oraz z innych napływających do sztabu materiałów wywiadowczych. Przewidywaniem ruchów japońskiej floty zajmowała się sekcja planowania wojennego kontradmirała Richmonda Turnera. Wilkinson otrzymał rozkaz nieoceniania intencji przeciwnika, chociaż w jego sztabie pracowało kilku oficerów posługujących się językiem japońskim, a znajomość niuansów lingwistycznych odgrywała istotną rolę w przewidywaniu zamierzeń przeciwnika.

Turner gromadził w swojej sekcji wszystkie informacje, przekazując ich okruchy tylko tym, których uważał za uprawnionych. W efekcie nikt w marynarce wojennej, ani w całym Waszyngtonie, nie miał pełnego obrazu sytuacji i zamiarów japońskiej floty. Jednakże, jak odnotował Morison w książce *The Rising Sun in the Pacific 1931 -April 1942*, (1948): tak jak inni, admirał Wilkinson nie doceniał możliwości przeciwnika i przeceniał własne. Nie byłoby wobec tego większej różnicy, gdyby to on był odpowiedzialny za dystrybucję materiałów wywiadowczych.

Mimo to, w sytuacji, gdy Turner kontrolował obieg informacji, nikt nie miał szans przeprowadzenia generalnej analizy możliwości Japończyków i ich zamierzeń.

Innym spornym elementem była kwestia, czy Wilkinson i Turner udostępnili dowódcom US Army i US Navy w Pearl Harbor całość materiału Magie. Można jednak powątpiewać, czy pełna

wiedza uzmysłowiłaby im konieczność odpowiedniego przygotowania się do ataku Japończyków. (Dowódcy na Filipinach uzyskali dostęp do japońskich kodów dyplomatycznych dzięki posiadaniu własnej maszyny Purple, służącej do odczytywania tajnej korespondencji japońskiej.) Brak centralnej komórki analitycznej w połączeniu z rozkazem uniemożliwiającym Wilkinsonowi wykorzystanie własnych zdolności oraz umiejętności wysoko kwalifikowanego sztabu prowadziły do nieuniknionego zaskoczenia Stanów Zjednoczonych japońskim atakiem na Pacyfiku.

Wilkinson opuścił stanowisko DNI w lipcu 1942, przejmując dowodzenie zespołem pancerników na Pacyfiku. Następnie dowodził kilkakrotnie zgrupowaniami desantowymi w dużych operacjach lądowania na wyspach zajętych przez Japończyków.

Zginął w wypadku samochodowym.

627

Winterbotham F.W.

Wilmołh James R.

-»Brown Russell P.

Wilson Edwin P.

Pracownik CIA, który dostarczał broń i materiały wybuchowe libijskiemu przywódcy Muammarowi Kad-dafiemu.

Aresztowany w 1982 pod zarzutem nielegalnego handlu bronią, został później skazany za planowanie zabójstwa prokuratora, który doprowadził go przed sąd. Skazany na łączną karę 57 lat więzienia.

Po zakończeniu służby w Korpusie Piechoty Morskiej Stanów Zjednoczonych, Wilson podjął w 1951 pracę w Biurze Bezpieczeństwa CIA, a w 1955 został pracownikiem kontraktowym Agencji. Udało mu się infiltrować związek zawodowy pracowników żeglugi morskiej, ale zaczął promować interesy związku. W latach sześćdziesiątych utworzył —* przedsiębiorstwo holdingowe CIA o nazwie Consultants International. Mniej więcej w tym czasie zaczął się zacierać podział między tym, co Wilson uważał za własne interesy a operacjami prowadzonymi dla CIA. Późniejsze dochodzenie ujawniło, że podpisywał kontrakty na dostawy dla CIA w zamian za łapówki.

Z CIA przeszedł do -» Grupy Operacyjnej 157 (Task Force - TF-157), ściśle tajnej komórki wywiadowczej marynarki wojennej. Utworzył kolejną kompanię gospodarczą, ale informacje o niej pochodzą wyłącznie ze źródeł nieoficjalnych. Według jednego z nich Wilson miał zaproponować TF-157 utworzenie firmy handlowej o zasięgu globalnym, dzięki której grupa operacyjna zyskałaby dostęp do wszystkich portów na świecie, a po odliczeniu pensji i kosztów - także spore dochody, które można by wykorzystać na finansowanie własnych operacji.

Do bliskich znajomych Wilsona należał płk lotnictwa Richard V. Secord, szef Air Force Military Advisory Group, grupy doradców lotnictwa w Iranie. Secord awansował później na generała majora; zamieszany był w aferę Iran-Contras.

W październiku 1975 Bobby Ray Inman, ówczesny -»dyrektor Wywiadu Marynarki Wojennej (Director of Naval Intelligence), zastanawiał się nad możliwością rozwiązania TF-157. Dowódca grupy zawiadomił więc Wilsona, że jego kontrakt wygaśnie 30 kwietnia 1976. Wykorzystując kontakty w Kongresie, Wilson umówił się na spotkanie z Inmanem i zaoferował mu zorganizowanie nowej grupy zadaniowej. Skutkiem rozmowy było jednak tylko przyspieszenie przez Inmana decyzji o rozwiązaniu TF-157.

Winterbotham F.W., płk

Oficer Królewskich Sił Powietrznych (Royal Air Force - RAF) w latach II wojny światowej, odpowiedzialny za

dystrybucję materiałów Ultry wśród wysokich dowódców alianckich. Autor książki *The Ultra Secret* (1974), która była jednym z pierwszych źródeł informacji na temat wykrycia tajemnicy niemieckiej maszyny szyfrującej Enigma. Dwie wydane wcześniej książki o programie Ultra nie były tak popularne jak wspomnienia Winterbothama.

Na początku I wojny światowej służył jako oficer w jednostce kawalerii Royal Gloucester Hussars Yeomanry. W 1916 przeniósł się do lotnictwa, a w kwietniu 1917 odbył pierwszy lot bojowy nad Francją. Zestrzelony w walce powietrznej 13 lipca 1917, trafił do niewoli i spędził 18 miesięcy w obozie jenieckim.

Po wojnie studiował prawo na Christ Church College w Oksfordzie, po czym wrócił na wieś doglądać majątku ziemskiego. Dużo podróżował. W grudniu 1929 został przedstawicielem RAF w Tajnej Służbie Wywiadowczej (MI6). W latach 1934-1938 odwiedzał regularnie Niemcy, śledząc rozwój lotnictwa. W 1934 spotkał się z Hitlerem oraz innymi przywódcami III Rzeszy. Kontaktował się wielokrotnie z wyższymi oficerami rozwijającej się szybko Luftwaffe. (W 1938 Niemcy odkryli, że pracuje dla MI6 i poprosili, żeby więcej nie przyjeżdżał do ich kraju).

Na początku 1939 Winterbotham założył w sekcji lotniczej MI6 komórkę wywiadu naukowego, która śledziła i analizowała rozwój niemieckiego uzbrojenia i urządzeń elektronicznych. Fakt, że biuro wywiadu mieściło się w tym samym budynku co Rządowa Szkoła Kodów i Szyfrów (Government Code and Cypher School - GC&CS), był przyczyną zainteresowania się Winterbothama kryptoanalizą.

Po przeniesieniu sekcji kryptologicznych do Bletchley Park w sierpniu 1939 przeniosła się tam miesiąc później część biur MI6, w tym sztab Winterbothama.

Wiosną 1940, kiedy kryptoanalitycy w Bletchley Park zaczęli odczytywać zaszyfrowane depesze niemieckie,

Winterbothamowi polecono opracować system dystrybucji ściśle tajnych materiałów.

Zorientował się, że najbardziej potrzebna jest bezpieczna łączność z dowódcami i sztabami na linii frontu, którzy powinni otrzymywać szybko informacje Ultry. Opracował i rozwinął system —* Specjalnych oddziałów łącznikowych (Special Liaison Units - SLU), które funkcjonowały przy sztabach wielkich jednostek liniowych i zajmowały się wyłącznie przekazywaniem materiałów programu Ultra. SLU korzystały z osobnych sieci radiowych oraz używały do szyfrowania jednorazowych bloczków szyfrowych, które były praktycznie nie do złamania.

Winterbotham opracował tak doskonałe zasady ochrony tajemnicy programu Ultra przed Niemcami, że przez całą wojnę, a nawet jeszcze przez 20 lat po wojnie, tylko wtajemniczeni wiedzieli o jego istnieniu.

Po wojnie przeszedł w stan spoczynku, umiarkowanie nagrodzony za zasługi. Poza *The Ultra Secret* napi-

Wiseman William

628

sał wspomnienia z podróży po Niemczech lat trzydziestych: *The Nazi Connection* (1978).

Wiseman William, sir (?—1962)

W latach I wojny światowej przedstawiciel brytyjskiego Biura Tajnej Służby (Secret Service Bureau) w Stanach Zjednoczonych. Tzw. agent wpływu.

Absolwent uniwersytetu w Cambridge, gdzie zdobywał również mistrzowskie tytuły w boksie. Pochodził ze starej rodziny, która szczyliła się tytułami baronetów, a swoich mężczyzn wysyłała do marynarki wojennej. Próbował sił w dziennikarstwie (z rzadka drukowany) oraz w pisaniu sztuk teatralnych (nigdy nie wystawionych), w końcu wyjechał do Ameryki, gdzie zrobił fortunę na interesach w Kanadzie i Meksyku.

Po wybuchu I wojny światowej w 1914 powrócił do Wielkiej Brytanii, wstąpił do armii i

otrzymał stopień kapitana w pułku Duke of Cornwall's Light Infantry. Zatruty gazem bojowym na polach Flandrii w 1915, powrócił do Londynu, a po okresie rekonwalescencji dołączył do personelu MII (c), czyli zagranicznej sekcji Biura Tajnej Służby, z którego powstało później MI6. Na początku 1916 roku wysłany do Stanów Zjednoczonych z zadaniem wykrywania prób niemieckiego sabotażu w amerykańskich fabrykach amunicji, produkujących na zamówienie armii brytyjskiej. Prowadził też brytyjską komisję zakupów wojskowych, jak również starał się skłonić Stany Zjednoczone do przystąpienia do wojny po stronie Wielkiej Brytanii.

Otrzymał od administracji prezydenta Wilsona znaczną wówczas kwotę 75 tysięcy dolarów na sfinansowanie podróży do Rosji brytyjskiego agenta, który miał przekonać rosyjskich polityków do kontynuowania wojny z Niemcami. Kandydatem Wisemana był pisarz Somerset Maugham. Po przystąpieniu Stanów Zjednoczonych do wojny w kwietniu 1917 Wiseman zabiegał w Wielkiej Brytanii o przekazywanie nowemu sojusznikowi maksymalnej ilości materiałów wywiadowczych.

Główny doradca prezydenta Wilsona, płk Edward M. House, zwierzył się królowi Jerzemu V: „Wiseman był jednym z najbardziej skutecznych ludzi swojego pokolenia, jakich kiedykolwiek spotkałem”. Konferował regularnie z przedstawicielami Kongresu i administracji, wielokrotnie rozmawiał z prezydentem Wilsonem, jak również został przyjęty na członka Room.

Pobyt Wisemana w Stanach Zjednoczonych przyniósł wiele korzyści. Przypominając jego sukcesy, premier Winston Churchill mianował w maju 1940 sir Williama Stephensona kierownikiem podobnej organizacji Brytyjskiego Biura Koordynacji Bezpieczeństwa (British Security Coordination - BSC), którego siedziba mieściła się w Nowym Jorku.

Miesiąc przed utworzeniem BSC brytyjski konsul generalny w San Francisco zawiadomił ambasadę Zjed-

noczonego Królestwa w Waszyngtonie, że skontaktował się z nim jego znajomy, zaprzyjaźniony z konsulem niemieckim. Znajomy ten pragnął nawiązać poufny kontakt z przedstawicielem rządu brytyjskiego. Stephenson zawiadomił o propozycji kontaktu FBI, które podsłuchiwało rozmowy telefoniczne niemieckiego konsula. Po naradzie z dyrektorem Biura J. Edgarem Hooverem, Stephenson poprosił emerytowanego już Wisemana o nawiązanie kontaktu z niemieckim konsulem.

Umawiając się przy pomocy pośredników, Wiseman i niemiecki konsul (w latach I wojny światowej oficer dowodzący oddziałem, w którym służył Adolf Hitler) spotkali się potajemnie w San Francisco. Kwestię rozpoczęcia tajnych negocjacji z Hitlerem szybko wykluczono i rozmowa zeszła na możliwość restauracji w Niemczech monarchii, w czym miała pomóc niemiecka armia! (Ostatni cesarz abdykował w 1918). Wiseman i konsul spotykali się kilkakrotnie. Wiseman potrafił uzyskać cenne informacje z zakresu wywiadu politycznego, jak również pewne wiadomości o znaczeniu strategicznym.

Informacje z tych poufnych spotkań przekazywane były do Departamentu Stanu, ale kontakt został przerwany, gdyż uznano, że takie konsultacje polityczne mogą stanowić naruszenie neutralnego statusu Stanów Zjednoczonych.

Wisner Frank G. (?—1965)

Amerykański oficer wywiadu, który w latach II wojny światowej służył w Biurze Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS), a w okresie zimnej wojny w CIA Absolwent Szkoły Prawa uniwersytetu stanowego Wirginii, rocznika 1934, pracował w kancelarii adwokackiej przy Wall Street. Po przystąpieniu Stanów Zjednoczonych do II wojny światowej powołany do marynarki wojennej. Oddelegowany do OSS, pracował w wydziale Secret Intelligence (SI) czyli w tajnym wywiadzie. Po wojnie kpt. mar. Wisner należał do grupy oficerów OSS, którzy nadzorowali organizację Gehlena (Gehlena Organizacja) i zajmowali się

krajami Europy Wschodniej zniewolonymi przez Związek Radziecki.

Po demobilizacji wrócił na Wall Street, ale zainteresowanie problematyką zagraniczną w 1947 skłoniło go do podjęcia pracy w Departamencie Stanu, gdzie został podsekretarzem stanu ds. krajów okupowanych.

W czerwcu 1948 Rada Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council - NSC) powołała wewnątrz CIA Biuro Koordynacji Polityki (Office of Policy Co-Ordination - OPC), którego zadaniem było opracowanie programu walki politycznej, gospodarczej i psychologicznej ze Związkiem Radzieckim. OPC finansowane było z nie podlegających rozliczeniom fun-
629

Witzke Lothar

duszy CIA, ale wyłączono je spod kontroli dyrektora Centrali Wywiadu (DCI). Kierownik OPC otrzymywał wytyczne od wspólnego zespołu nadzoru, złożonego z przedstawicieli departamentów Stanu i Obrony. Sekretarz stanu George C. Marshall na stanowisko kierownika OPC powołał Wisnera.

Utworzenie OPC weteran amerykańskiego wywiadu Ray Cline skomentował w książce *Secret Spies and Scholars* (1976) jako

zupełnie przypadkowe rozwiązanie i cudem jest, że system ten działał tak dobrze.

Biuro Koordynacji Polityki rozrastało się szybko, co historyk amerykańskiego wywiadu, G.J.A. OToole, opisał w obszernej pracy *Honorable Treachery* (1991):

Bardzo inteligentny i energiczny Frank Wisner nie był utalentowanym menedżerem i trudno mu przychodziło administrowanie rozrastającą się placówką rządową w warunkach ograniczeń spowodowanych tajnym charakterem prowadzonej działalności. W amerykańskiej administracji nikt w zasadzie nie miał w takich sprawach większego doświadczenia. Kierowano się doświadczeniami z wojennej działalności OSS, a w tym biurze panowało przekonanie, że tajnych operacji nie można prowadzić w rutynowy, zbiurokratyzowany sposób, przy którym obowiązują ściśle określone zależności służbowe.

Na pracę OPC ujemnie wpływała konkurencja z innymi wydziałami CIA, zwłaszcza z Biurem Operacji Specjalnych (Office of Special Operations). Kiedy dyrektorem Centrali Wywiadu został -» Walter Bedell Smith, postanowił włączyć OPC w strukturę CIA. Utworzono nowy Zarząd Planowania, który od października 1951 nadzorował operacyjne działania OPC oraz Biura Operacji Specjalnych. Szefem Zarządu Planowania został Allen W. Dulles, natomiast Wisner pozostał na czele OPC.

Po wybuchu wojny koreańskiej, w czerwcu 1950 OPC założyło wysuniętą placówkę w Japonii do prowadzenia operacji w zaatakowanej przez siły komunistyczne Korei. Jeszcze po amerykańskim lądowaniu w Inchon, które zapoczątkowało potężną ofensywę sojuszników, OPC kontynuowała tajne operacje za linią frontu nieprzyjaciela.

W sierpniu 1952 połączono OPC i Biuro Operacji Specjalnych, a szefem nowo powstałej komórki został Wisner. (Dulles awansował na zastępcę dyrektora Centrali Wywiadu.) Zastępcą Wisnera był Richard Helms, późniejszy DCI.

Po zmianach organizacyjnych prowadzone przez Wisnera operacje nabrały szerszego wymiaru. Jako nowe zadanie przybyło podsycanie antyradzieckich niepokojów w Europie Wschodniej. W czasie węgierskiego powstania 1956 Wisner chciał wysłać agentów na pomoc Węgom oraz wywołać podobne powstania w innych krajach Europy Wschodniej. Propozycję nazwano operacją Red Sox -Red Cap. Prezydent Eisenhower odrzucił plan i powstanie węgierskie zostało szybko zdławione przez Armię Radziecką.

Wisner przebywał wówczas w Wiedniu oraz w pobliżu granicy z Węgrami. Obserwował przebieg powstania i interwencji radzieckiej. Wrócił do Stanów Zjednoczonych przygnębiony.

Wkrótce zwrócił uwagę na Daleki Wschód, organizując wojskowy zamach stanu w celu obalenia proradzieckiego prezydenta Indonezji - Sukarno. Pucz nie powiódł się, co wywołało u Wisnera głęboką depresję. Spędził pół roku w szpitalu, lecząc się z tej choroby i ciężkiego zapalenia wątroby.

Nowy dyrektor Centrali Wywiadu, Dulles wysłał go po zakończeniu kuracji do Londynu, gdzie Wisner objął kierownictwo placówki CIA. Problemy zdrowotne trwały jednak nadal i w 1961 Wisner zrezygnował z pracy w CIA. Cztery lata później popełnił samobójstwo, strzelając z dubeltówki.

Witzke Lothar, por. (1896-?)

W latach I wojny światowej jedyny szpieg niemiecki skazany na śmierć w Stanach Zjednoczonych. Wyroku nie wykonano.

Witzke był kadetem na krążowniku Dresden, który został zatopiony u wybrzeży Ameryki Południowej. Internowany w Valparaiso (Chile), uciekł z obozu. Udało mu się przedostać do San Francisco, w Kalifornii, gdzie odpowiedzialny za działalność wywiadowczą niemiecki konsul Franz von Bopp zwerbował go do działalności szpiegowskiej i sabotażowej.

Przez pewien czas Witzke współpracował ze szpiegiem i sabotażystą Kurtem Jahnkem, z którym, jak podejrzewano, jeszcze przed przystąpieniem Stanów Zjednoczonych do wojny wysadził w powietrze instalacje w kilku fabrykach amunicji.

Posługując się fałszywym nazwiskiem Pablo Waber-ski, Witzke wyjechał w końcu 1917 do Meksyku, gdzie przebywał już Jahnke, prowadzący niemieckich agentów na pograniczu ze Stanami Zjednoczonymi. W drodze powrotnej towarzyszył mu oficer armii meksykańskiej Paul Altendorf, zwerbowany wcześniej przez amerykański Wywiad Sił Lądowych (US Army Intelligence). Pewnej nocy pijany Witzke pochwalił się Altendorfowi swą działalnością sabotażową we współpracy z Jahnkem.

Altendorf zdołał przekazać uzyskane informacje urzędnikowi konsulatu amerykańskiego.

Wywiad wojsk lądowych podjął baczna obserwację posługującego się rosyjskim paszportem „Waberskiego”, już przy wjeździe do Stanów Zjednoczonych. Aresztowano go w Arizonie i przy rewizji bagażu znaleziono książkę kodową oraz tablice szyfrów, które przesłano kryptoanalitykom wojsk lądowych w Waszyngtonie. Po odszyfrowaniu znalezionej przy Witzkem notatki okazało się, że jest to ściśle tajna instrukcja dla niemieckich dyplomatów w Meksyku, określająca Waberskiego jako -> tajnego agenta, którego kodowane telegramy należy przesyłać oficjalnymi kanałami dyplomatycznymi.

WNINTEL

630

W czasie przesłuchania Witzke stwierdził: „Jestem zbyt młody, by umierać, mam dopiero 22 lata, ale wykonałem swój obowiązek”. Do zarzutu szpiegostwa nie przyznał się. Postawiony przed trybunałem wojskowym w Fort Sam Houston w sierpniu 1918, został uznany za winnego i skazany na karę śmierci. Oczekiwał na egzekucję, kiedy 11 listopada 1918 wojna zakończyła się. Po kapitulacji Niemiec wyrok śmierci zamieniono mu na dożywocie. Został zwolniony i deportowany do Niemiec w 1923. Podczas pobytu w więzieniu przesłuchiwany był wielokrotnie w sprawie wysadzenia w powietrze 30 lipca 1916 magazynu amunicji na wyspie Black Tom w nowojorskim porcie. Witzke opowiedział przedtem Altendorfowi, że obaj z Jahnkem omal nie utonęli, kiedy spowodowana eksplozją fala zalała łódź, którą opuszczali port.

W 1925 władze amerykańskie usiłowały do końca wyjaśnić tę sprawę i znaleźć przyczynę eksplozji. Rząd niemiecki zaprzeczył, jakoby miał cokolwiek wspólnego z wybuchem. Również Witzke zdementował informacje o swoim udziale, oświadczając, że przyznał się w więzieniu do tego aktu sabotażu, ponieważ policja tak długo biła go gumowymi pałkami po głowie, aż się

załamał.

WNINTEL, Warning Notice - Intelligence Sources or Methods

Nie używany już amerykański termin ostrzegający, że dokumenty zawierają informacje o źródłach lub metodach wywiadowczych. Zlikwidowany w 1995 jako relikw z zimnej wojny, nie przyczyniający się do zwiększenia bezpieczeństwa.

Woda

Pozbawione związku z treścią depeszy dodatkowe słowa lub sformułowania umieszczane zazwyczaj na początku lub na końcu szyfrogramu, mające dezorientować służby kryptologiczne nieprzyjaciela w razie przechwycenia komunikatu.

Woda powinna być przygotowana właściwie, by odbiorca nie miał kłopotów z „odczeniem” z niej prawdziwego komunikatu, w przeciwnym wypadku cały przekaz może zostać zrozumiany błędnie, czego przykładem jest depesza wysłana 25 października 1944 (w czasie bitwy w zatoce Leyte) przez adm. Chestera W. Nimitza do adm. Williama F. Halseya:

INDYK TRUCHTA DO WODY GG [adres] GDZIE JEST RPT [powtarzam] GDZIE JEST GRUPA OPERACYJNA 34 RR [koniec] ŚWIAT SIĘ ZASTANAWIA.

„Indyk truchta do wody” i „świat się zastanawia” to oczywiście woda, ale Halsey uznał je za część informacji istotnej - naganę ze strony Nimitza - i wysłał Grupę Operacyjną 34 w bezskuteczny pościg za japońskimi okrętami wojennymi.

Wojkin Emma

Radziecki szpieg w Kanadzie. Pracownica kanadyjskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, należała do siatki radzieckiego attache wojskowego płk. Nikołaja Zobotina. Zdemaskowana przez Igora Guzienkę, została aresztowana w 1946, uznana za winną i skazana na 2,5 roku więzienia.

Wojna radioelektroniczna, Electronic Warfare (EW)

Zbiorcze określenie działań zmierzających do wykrycia, zlokalizowania, wykorzystania, redukcji potencjału środków elektromagnetycznych nieprzyjaciela lub uniemożliwienie ich użycia, przy jednoczesnej ochronie sprawności własnych. Pod pojęciem tym mieści się zwłaszcza:

Kontrprzeciwdziałanie radioelektroniczne (Electronic Counter-Countermeasures - ECCM)

Przeciwdziałanie radioelektroniczne (Electronic Countermeasures - ECM)

Rozpoznanie radioelektroniczne (Electronic Intelligence - ELINT)

Wolf Markus (ur. 1923)

Wschodnioniemiecki szef wywiadu. Urodzony w Niemczech, był synem żydowskiego lekarza, a zarazem dramaturga, komunisty. Po dojściu Hitlera do władzy rodzina Wolfów wyemigrowała do Szwajcarii. Młody Markus przeniósł się później do Francji, a w 1934 pojechał do Moskwy, gdzie ukończył szkołę Komintemu.

Po II wojnie światowej powrócił do Niemiec, współpracując z władzami radzieckimi w tworzeniu NRD (powstałej w 1949). Początkowo pracował jako komentator radiowy, a następnie we wschodnioniemieckiej służbie dyplomatycznej. W 1949 został radcą nowo otwartej ambasady NRD w Moskwie.

W 1958 objął kierownictwo Hauptverwaltung Aufklärung (HVA), wywiadu zagranicznego MfS czyli Stasi. Jego głównym zadaniem, które przyniosło mu sukcesy, było umieszczenie szpiegów w administracji kanclerza RFN Willy Brandta. Kiedy w 1974 sekretarz kanclerza Gunter Guillaume został zdemaskowany jako wschodnioniemiecki kret, Brandt zmuszony był podać się do dymisji.

W 1987 Wolf wycofał się z pracy w Stasi i przeszedł na emeryturę ze względu na zły stan zdrowia.

Po zjednoczeniu Niemiec w 1990, razem z kilkoma innymi wysokimi funkcjonariuszami

wschodnio-niemieckiego wywiadu, został postawiony przed sądem. W 1993 uznano go za winnego działalności szpiegowskiej przeciwko RFN i skazano na sześć lat więzienia. Jednakże Trybunał Konstytucyjny zjednoczonych Niemiec orzekł 23 maja 1995, że byłe kierownictwo Stasi nie może być sądzone za nadzorowanie działalności

631

Wood James D.

szpiegowskiej przeciwko Zachodowi w okresie zimnej wojny. Orzeczenie, przyjęte stosunkiem głosów 5:3, praktycznie udzieliło amnestii Wolfowi oraz innym funkcjonariuszom wschodnioniemieckiego wywiadu zagranicznego, którzy wykradali tajemnice Zachodu. W 1996 odmówiono Wolfowi wstępu do Stanów Zjednoczonych. Miał się tam udać na spotkanie z amerykańskim wydawcą w celu omówienia propozycji napisania książki. (Prawa do nakręcenia filmu biograficznego Wolf sprzedał już pewnej hollywoodzkiej wytwórni filmowej.) Otrzymał natomiast tymczasową wizę do Izraela, gdzie służby specjalne chętnie go widziały.

W 1997 Wolf ponownie stanął przed sądem, tym razem za trzy porwania: w 1955 tłumaczki pracującej dla władz amerykańskich, zwolnionej po jej odmowie szpiegowania; w 1959 przyjaciela Brandta, zwolnionego po jego odmowie zadenuncjowania Brandta jako nazistowskiego sympatyka; oraz w 1962 wschodnioniemieckiego uciekiniera, który po porwaniu spędził dziesięć lat w więzieniu. Wolf został uznany winnym i otrzymał karę dwóch lat więzienia w zawieszeniu.

W swoich pamiętnikach wydanych w okresie procesu napisał, że wkrótce po zburzeniu muru berlińskiego dwóch oficerów amerykańskiego wywiadu zwróciło się do niego, proponując mu zmianę tożsamości i nowe życie w Kalifornii w zamian za nazwiska niemieckich agentów. W Stanach Zjednoczonych książka wyszła w 1997 pod tytułem *A Man Without a Face* [wyd. pol. *Człowiek bez twarzy*, 1999]

Wołkowa Anna [Volkoff Anee] (1903-1969)

Rosyjska faszystka, która na początku II wojny światowej była współpracowniczką Tylera Kenta zatrudnionego jako szyfrant w ambasadzie Stanów Zjednoczonych w Londynie. Oskarżona przez władze brytyjskie o pogwałcenie Ustawy o tajemnicy państwowej z powodu odbierania od Kenta „dokumentów, które mogły być użyteczne dla nieprzyjaciela”. Oskarżono ją również o próbę przesłania kodowanych listów do Williama Joyce'a, zdrajcy występującego jako osławiony „Lord Haw-Haw” w nadawanych z —* Berlina antyalianckich radiowych programach propagandowych.

Należała do skrajnego antysemitckiego Klubu Prawicy, sympatyzującego z III Rzeszą. Po wybuchu II wojny światowej organizacja ta przeszła do konspiracji. Wołkowa za pośrednictwem urzędnika z ambasady włoskiej przesyłała informacje do Berlina, w tym sugestie dla propagandowych audycji Williama Joyce'a.

Córka ostatniego attache morskiego ambasady Rosji w Londynie oraz damy dworu carycy. W czasie spotkań z Kentem była już inwigilowana jako podejrzana o współpracę wywiadowczą z Niemcami. Jej rodzina prowadziła koło londyńskiego Muzeum Historii Naturalnej rosyjską herbaciarnię, która była popularnym miejscem spotkań „białych” Rosjan.

Aresztowano ją równocześnie z Kentem 20 maja 1940. Obserwował tę scenę mały chłopiec, który nigdy nie zapomniał pierwszego w życiu otarcia się o aferę szpiegowską. Wyrósł z niego autor poczytnych powieści sensacyjnych -> Len Deighton.

Sprawa Wołkowej toczyła się przy drzwiach zamkniętych w londyńskim sądzie Old Bailey. Skazano ją na 10 lat więzienia. Została zwolniona przedterminowo w 1947.

Wołków Konstantin, ppłk

Oficer PGU, odstępca.

Pracował w Stambule pod przykrywką wicekonsula. W sierpniu 1945 nawiązał kontakt z rezydentem MI6 [wicekonsulem Page'em] i zaoferował informacje na temat radzieckiej penetracji brytyjskich sfer rządowych. Oświadczył, iż w Foreign Office działa dwóch agentów, w tym jeden z szefów służby kontrwywiadu. Ostrzegał też, aby nie przysyłać informacji o jego zdradzie drogą radiową, ponieważ brytyjski szyfr dyplomatyczny został złamany. W zamian za pełne dane żądał 50 tysięcy funtów.

Informacje o ofercie przekazano do Londynu kanałem kurierskim; w tydzień później trafiły w MI6 na biurko Harolda (Kima) Philby'ego, który natychmiast dostrzegł zagrożenie.

Długo, chyba dłużej, niż należało, patrzyłem na te materiały, aby pozbierać myśli - wspominał w autobiografii *My Silent War* [wyd. pol. *Moja cicha wojna*, 1994].

Dzięki dozie szczęścia i cichemu poparciu zwierzchników, Philby'emu udało się zająć miejsce kolegi i wyjechać do Stambułu. Zanim jednak dotarł tam, Wołków zniknął bez śladu.

Po dezerq'i Philby'ego wywiad brytyjski przeanalizował raz jeszcze wszystkie aspekty sprawy Wołkowa. Wyszło wniosek, iż „Kim” zaalarmował swą centralę, wydając tym samym wyrok śmierci na odstępce, który został odwołany do Moskwy i zgładzony. Philby, starając się oczyścić w swych wspomnieniach, cytuje sprawozdanie, jakie złożył po powrocie z misji. Sugerował, iż Wołków albo w ostatniej chwili wycofał się z transakcji, albo też w mieszkaniu założono podsłuch. Możliwość wydania go przez agenta podwójnego w MI6 uznał za pozbawioną „wiarygodnych podstaw.

Wood James D., sierż.

Żołnierz amerykańskiego lotnictwa zatrudniony w Biurze Dochodzeń Specjalnych Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych (Air Force Office of Special Investigations). Aresztowany w 1973, kiedy ->FBI przyłapało go na spotkaniu z radzieckim dyplomatą. W wynajętym przez Wooda samochodzie agencji FBI znaleźli setki tajnych dokumentów.

Woodward Bob

632

Wood został ujęty przez FBI w efekcie inwigilacji radzieckiego dyplomaty Wiktora A.

Czernyszewa, pierwszego sekretarza ambasady ZSRR w Waszyngtonie.

Wood, który zdecydował się na współpracę z FBI, został zdegradowany i skazany na dwa lata więzienia.

Woodward Bob (ur. 1943)

Dziennikarz amerykański, który w sprawie Watergate był współautorem serii artykułów w „The Washington Post”. Publikacje te doprowadziły do rezygnacji z urzędu prezydenta Richarda Nixona. Później w książce *Veil: The Secret Wars of the CIA 1981-1987* opisał kadencję Williama J. Caseya na stanowisku dyrektora Centrali Wywiadu w administracji prezydenta Ronalda Reagana.

Podczas studiów na uniwersytecie Yale Woodward uczęszczał na zajęcia Korpusu Szkoleniowego Oficerów Rezerwy Marynarki Wojennej (Naval Reserve Officer Training Corps - NROTC). Powołany do wojska w 1965, służył na okręcie dowodzenia i krążowniku. Drugą połowę pięcioletniej służby spędził w ośrodku łączności marynarki wojennej w Pentagonie.

W 1971 podjął pracę w redakcji „The Washington Post”. Wspólnie z reporterem Carlem Bernsteinem ujawnił, że włamanie do Watergate było zorganizowane przez Biały Dom.

Woodward i Bernstein opisali upadek prezydenta Nixona w książkach *AU the Presidents Men* (1974) oraz *The Final Days* (1976). Pierwsza stała się w 1976 podstawą filmu [tyt. pol. *Wszyscy ludzie prezydenta*],^{TM} którym Dustin Hoffman grał Bernsteina, a Robert Redford - Woodwarda.

Książka Woodwarda *Veil* (1987) [wyd. pol. *Tajne wojny CIA*, 1997] ujawnia, że Casey otrzymał wolną rękę od prezydenta Reagana i dlatego stał się prawdopodobnie najpotężniejszym

dyrektorem Centrali Wywiadu (DCI) w czterdziestoletniej historii CIA. Po opublikowaniu książki prezydent Reagan stwierdził, że jest to „kupa fikcji o człowieku, który nie potrafił komunikować się z otoczeniem”. Wiele kontrowersji dotyczyło opisu wywiadu Woodwarda z umierającym Caseyem. Według wdowy po Caseyu wywiadu takiego nie było. Woodward przyznał później, że rozmawiał z Caseyem przez cztery minuty i zdołał on wypowiedzieć tylko 19 słów.

Ronald Reagan potwierdził jednak kilka rewelacji, na przykład tę, że podpisał tajny rozkaz zezwalający na antyterrorystyczne działania w Libanie.

Woodward pisał Veil, będąc zastępcą redaktora naczelnego „The Washington Post” do spraw reportażu.

Woolsey R. James (ur. 1941)

-» Dyrektor Centrali Wywiadu (DCI) od lutego 1992 do stycznia 1995. Przez wiele lat należał do kręgów waszyngtońskiej elity władzy. Nie był w stanie wprowadzić gładko CIA w okres postzimnowojenny.

Absolwent uniwersytetu Stanford, stypendysta Rho-des, uzyskał dyplom magisterski uniwersytetu w Oksfordzie. Służył w US Army w latach 1968-1970. Pracował nad problemami ograniczenia zbrojeń strategicznych. Służył w sztabie Rady Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council - NSC).

W 1970 mianowany został generalnym doradcą senackiej komisji sił zbrojnych, dla której pracował do 1973, po czym zajął się prywatną praktyką prawniczą. W latach 1978-1979 był podsekretarzem marynarki wojennej i znów powrócił do prywatnej kancelarii. W latach osiemdziesiątych uczestniczył w rozmowach rozbrojeniowych, prowadzonych przez przedstawicieli ZSRR i NATO. W 1989 powołany na amerykańskiego negocjatora, w randze ambasadora, w rokowaniach w sprawie ograniczenia zbrojeń konwencjonalnych w Europie. Po zakończeniu rokowań i podpisaniu porozumienia z ZSRR, w lipcu 1991, powrócił do prywatnej praktyki prawniczej.

Prezydent Clinton powołał Woolseya na stanowisko DCI pod koniec zimnej wojny.

Amerykańska Wspólnota Wywiadów oraz CIA wymagały wówczas restrukturyzacji, nowych zadań i nakreślenia nowej strategii. CIA było powszechnie krytykowane za pomijanie kobiet w awansach i przydzielaniu zadań, za nielegalne operacje w Gwatemali oraz za niedostatki kontroli wewnętrznej, ujawnione przez zdemaskowanie w 1994 Aldricha H. Amesa jako radzieckiego kreta.

Woolsey zrezygnował ze stanowiska DCI w związku z ostrą krytyką za niewyciągnięcie surowych konsekwencji służbowych wobec urzędników Agencji, którzy byli zwierzchnikami Amesa i mieli obowiązek go nadzorować.

World Wide Web (WWW)

Internet

Wright John R. jr, płk

Oficer Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych oddelegowany do Agencji Wywiadu Obronnego (Defense Intelligence Agency - DIA). Analizując fotografie wykonane we wrześniu 1962 nad Kubą z samolotów rozpoznawczych U-2, wykrył, że na wyspie wznoszone są stanowiska radzieckich balistycznych pocisków raketowych.

Zauważył, że rozmieszczenie stanowisk radzieckich pocisków SA-2 na Kubie podobne jest do układu stanowisk takich samych pocisków na terytorium ZSRR. Odkrycie to skłoniło wywiad do pośpiesznego powtórzenia lotów zwiadowczych, które potwierdziły obecność na wyspie radzieckiej ofensywnej broni raketowej i zapoczątkowały kubański kryzys raketowy.

Wykrywanie i ostrzeganie

Wright Peter (1916-1995)

Oficer brytyjskiej Służby Bezpieczeństwa (MI5), który, będąc zarówno w służbie czynnej, jak i w stanie spoczynku, niezmiennie twierdził, że MI5 jest niekompetentna, a brytyjskie środowisko wywiadowcze penetrują radzieccy agenci. Oskarżenia Wrighta koncentrowały się na osobie szefa MI5 Rogera Hollisa, którego podejrzewał, iż jest radzieckim agentem.

Wright był synem naukowca, ukończył Oksford, a po rozpoczęciu II wojny podjął pracę w laboratoriach badawczych Royal Navy. Po wojnie był ekspertem marynarki w zakładach Marconi Company. W 1949 MI5 zatrudniło go w charakterze eksperta. W 3 lata później rozpracował skomplikowane urządzenie podsłuchowe, ukryte w godle umieszczonym nad biurkiem ambasadora Stanów Zjednoczonych w Moskwie (Satyr). W 1955 został zatrudniony w kontrwywiadzie. Początkowo zajmował się inwigilacją elektroniczną, neutralizując radziecką działalność w tym zakresie oraz instalując podsłuchy w ambasadach (Engulf).

Z biegiem czasu zajął się, wykorzystując materiały Venony, we współpracy z amerykańskimi i kanadyjskimi służbami kontrwywiadu, tropieniem kretów. Doszedł do przekonania, że Hollis, który w latach 1956-1965 kierował MI5, pracował dla ZSRR. Oskarżenia Wrighta doprowadziły do utworzenia komisji, której przewodniczył.

Po przejściu w stan spoczynku w 1976 postanowił podzielić się swymi podejrzeniami.

Przedstawił je w pamiętnikach Spycatcher (1987) [wyd. pol. Łowca szpiegów, 1991]. Rząd brytyjski, powołując się na ustawę o tajemnicy państwowej, postanowił wstrzymać druk książki, ale Wright obszedł zakaz, publikując książkę w Australii.

Wspólnota wywiadów, Intelligence Community (IC)

Zbiorowość podporządkowanych władz prezydenckiej agencji i instytucji wywiadowczych Stanów Zjednoczonych. Podlega dyrektorowi Centrali Wywiadu, pełniącemu zarazem funkcję dyrektora CIA. Poza CIA składają się nań: Wywiad Sił Powietrznych Wywiad Sił Lądowych Wywiad Marynarki Wojennej Wywiad Korpusu Piechoty Morskiej Biuro Wywiadu i Analiz (INR) Departamentu Stanu -> Agencja Wywiadu Obronnego (DIA) Federalne Biuro Śledcze (FBI) -> Narodowe Biuro Rozpoznania (NRO) Agencja Bezpieczeństwa Narodowego (NSA) W skład Wspólnoty Wywiadów wchodzi także niektóre wydziały Departamentu Skarbu, Departamentu Energetyki, Zarządu Nadzoru Narkotyków i komórki Biura Dyrektora Centrali Wywiadu. DIA, NRO, NSA i cztery wojskowe służby wywiadowcze są częścią Departamentu Obrony. FBI, którego zadania prawo ogranicza do funkcji policyjnych na terytorium Stanów Zjednoczonych, pełni funkcję głównej agencji kontrwywiadu.

Wtyczka

Osoba, która proponuje swoje usługi innemu państwu, pozostając na zajmowanym stanowisku, dzięki czemu może przekazywać najbardziej aktualne informacje. Niektóre wtyczki mogą być kretami.

Do najważniejszych agentów tego typu należał płk GRU Oleg Pieńkowski i urzędnik CIA -> Aldrich H. Ames. (Cambridge - siatka szpiegowska)

Wu-Tai Chin Larry

Chin Larry

Wycheerde Mynheer (Jan)

Żyjący w XVI wieku handlarz zbożem i szpieg angielskiego ministra oraz szefa wywiadu sir Francis Wal-singhama. Urodzony w północnych Niemczech, Wycheerde był naturalizowanym obywatelem Dixmude w zachodniej Flandrii. W latach osiemdziesiątych XVI wieku prowadził na zlecenie Walsinghama misje szpiegowskie.

Dostarczał Anglikom cennych informacji o hiszpańskich wojskach w Niderlandach, którym dostarczał żywności i furazżu.

Wydział Specjalny, Special Branch

Wydział Scotland Yardu, wykonujący czynności policyjne dla służb wywiadu brytyjskiego, zwłaszcza MI5 (która nie ma prawa dokonywania aresztowań, a jej funkcjonariusze, ze względów bezpieczeństwa, z zasady nie składają zeznań na procesach publicznych). Wydział Specjalny odpowiada również za ochronę dygnitarzy zagranicznych i wspólnie z MI5 sprawuje dozór nad potencjalnymi terrorystami i zamachowcami.

Wykrywacz kłamstw

—* Wariograf

Wykrywanie i ostrzeżenie

Działania wywiadowcze, których celem jest zdobycie, ocena, synteza i przekaz odbiorcom informacji związanych z bezpośrednim zagrożeniem danego kraju bądź jego sojuszników przez państwa trzecie (w tym danych o zamiarach nieprzyjaciela i podejmowanych przez niego przedsięwzięciach). (Wywiad strategiczny)

Struktura

INTELLIGENCE COMMUNITY

(Wspólnota Wywiadów Stanów Zjednoczonych)

PRESIDENT (Prezydent)

1

1

INTELLIGENCE OVERSIGHT BOARD (Biuro Nadzoru Wywiadu)

PFIAB, PRESIDENT'S FOREIGN INTELLIGENCE ADVISORY BOARD (Prezydencki Komitet Doradczy do Spraw Wywiadu Zagranicznego)

NATIONAL SECURITY COUNCIL (Rada Bezpieczeństwa Narodowego)

1

DIRECTOR OF CENTRAL INTELLIGENCE (Dyrektor Centrali Wywiadu)

1

INTELLIGENCE COMMUNITY STAFF (Sztab

Wspólnoty Wywiadu)

INTELLIGENCE COMMUNITY (Wspólnota Wywiadu)

AIR FORCE INTELLIGENCE (Wywiad Sił Powietrznych*) ARMY INTELLIGENCE (Wywiad Sił Lądowych*) CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY Centralna Agencja Wywiadowcza) COAST GUARD INTELLIGENCE (Wywiad Gwardii Przybrzeżnej) DEFENSE INTELLIGENCE AGENCY (Agencja Wywiadu Obronnego*) DEPARTMENT OF STATE (Intelligence and Research) (Biuro Wywiadu i Analiz Departamentu Stanu)

MARINE CORPS INTELLIGENCE (Wywiad Korpusu Piechoty Morskiej*)

NATIONAL RECONNAISSANCE OFFICE (Biuro Rozpoznania*) NATIONAL SECURITY AGENCY (Agencja Bezpieczeństwa Narodowego*) NAVAL INTELLIGENCE (Wywiad Marynarki Wojennej*)

* Część Departamentu Obrony

635

Wymiana szpiegów

Wymiana szpiegów

Wymiana agentów i oficerów wywiadu, którzy zostali ujęci i uwięzieni w kraju nieprzyjacielskim, przeprowadzana w czasach pokojowych.

[Operacje takie przeprowadzano dyskretnie już w okresie międzywojennym: Niemcy i Polska dokonały np. wymiany rtm. Jerzego Sosnowskiego na siedmiu agentów Abwehry w roku 1936.]
Najsłynniejsze wymiany szpiegów przeprowadzano pomiędzy ZSRR a Stanami Zjednoczonymi i Wielką Brytanią w Berlinie Zachodnim za pośrednictwem Wolfganga Vogla. Dokonywano ich na przejściach granicznych pomiędzy sektorami okupacyjnymi. Do najbardziej znanych należały wymiany Francisa Gary'ego Powersa za płk. Rudolfa Abla (Williama Fischera) 10 lutego 1962, i Greville'a Wynne'a za -> Gordona Lonsdale'a (Konon Mołodyj) 22 kwietnia 1964. Najbardziej skomplikowaną wymianą była transakcja przeprowadzona w maju 1978 roku, gdy

strona
Szpiegowie mogą być wszędzie! Plakaty z II wojny światowej.

(IMPERIAL WAR MUSEUM)

Na plakacie: Zachowaj milczenie, ona nie jest taka głupia! Nieostrożna rozmowa kosztuje życie.

III

y not so d

radziecka wydała amerykańskiego studenta Alana von Normana, skazanego kilka miesięcy wcześniej na 2 i pół roku więzienia, za próbę przemycenia do Niemiec Zachodnich pary obywateli NRD, oraz Mirona Marcusa, obywatela Izraela, zestrzelonego dwa lata wcześniej nad terytorium Mozambiku podczas lotu do RPA (najprawdopodobniej wykonywał zadania dla CIA i Mossa-du) za Roberta Thompsona.

W momencie, gdy metoda taka upowszechniła się, radzieckie tajne służby zaczęły stosować metodę „zakładników”, polegającą na aresztowaniu pod zarzutem szpiegostwa postronnych osób, aby w zamian wydobyć z zachodnich więzień własnych agentów. Jednym z nich stał się Gerald Brooke, młody idealista, który na zlecenie organizacji antykomunistycznej podjął się szmugła-
Na plakacie: Nigdy nie wiesz, kto słucha!

Nieostrożna rozmowa kosztuje życie.

T—3-

Mo-W vxve«- ICwoW*

w£voa

CAQCLÈSS TALK COSTS LIVÈS

Wynne Greville M.

636

wania do ZSRR literatury propagandowej Został w 1965 aresztowany i osądzony na 15 lat. Po długich negocjacjach Brooke'a, wraz z dwoma innymi obywatelami brytyjskimi uwięzionymi za przemyt narkotyków zwolniono i umożliwiono mu w 1969 opuszczenie ZSRR w zamian za wielce zasłużone dla radzieckiego wywiadu małżeństwo Helen i Petera Kro-gerów (Morris Cohen). (Benjamin Church)

Wynne Greville M. (1919-1990)

Brytyjski biznesmen, łącznik radzieckiego -> odstępcy płk. -> Olega Pieńkowskiego. Urodzony w biednej rodzinie górniczej, absolwent uniwersytetu w Nottingham, podczas II wojny światowej służył w MI5. W 1950 założył własną firmę eksportową; handlował ciężkim sprzętem przemysłowym. Z tego powodu kilkakrotnie odwiedzał ZSRR.

Spotkał Pieńkowskiego w Moskwie w grudniu 1960, podczas konferencji gospodarczej.

Pieńkowski poprosił wówczas Wynne'a, aby ułatwił mu kontakt z MI6. Gdy zdecydowano się przyjąć tę ofertę, Wynne zaczął pełnić rolę łącznika, umawiając terminy spotkań Pieńkowskiego

z oficerami wywiadu brytyjskiego i amerykańskiego podczas jego pobytu w Londynie i Paryżu. W 1962, kiedy sytuacja zaczęła się gwałtownie komplikować, opracowano plan ewakuacji. Zadaniem wywiezienia Pieńkowskiego z ZSRR obarczono Wynne'a. Przygotowano specjalną ciężarówkę z maszynami-eks-ponatami na wystawy przemysłowe, pośród których miał się ukryć. Wynne wyruszył najpierw ciężarówką na targi do Budapesztu, skąd miał się udać do Helsinek, a następnie do Leningradu. 2 listopada 1962, gdy opuszczał przyjęcie w Budapeszcie, został uprowadzony przez oficerów KGB i wywieziony samolotem do Moskwy. Spędził 6 miesięcy na Łubiance. Aby wymusić na nim przyznanie się do winy, okresy przyzwoitego traktowania (zezwolono nawet na wizytę żony) przeplatano szykanami.

W maju 1963 Wynne, postawiony przed sądem razem z Pieńkowskim, przyznał się do winy i został skazany na 3 lata więzienia oraz dodatkowo 5 lat „oboza poprawczego”. Dyskryminowano go, aby wymusić na władzach brytyjskich wydanie, w drodze wymiany, kilku szpiegów radzieckich. Doszło do niej w Berlinie, 22 kwietnia 1964. Wynne'a wymieniono na ->Gordona Lonsdale'a oraz jego agentów, Helen i Petera Krogerów (Cohen Morris). Opublikował wspomnienia Contacton Gorky Street (1968) i The Man from Odessa (1981), zawierające opis udziału w sprawie Pieńkowskiego.

Wyssać do czysta

Określenie slangowe sposobu przesłuchiwania agenta po powrocie z misji używane w NKWD/KGB.

Wysławienie

Slangowe określenie poświęcenia agenta wywiadu w celu ochrony ważniejszego szpiega lub kreta. Wystawia się najczęściej agenta, wobec którego istnieją uzasadnione podejrzenia, że został już wcześniej spalony, w okolicznościach wzmacniających wiarygodność kreta. (Goleniewski Michał)

Wywiad akustyczny

Gromadzenie i analiza materiału pochodzącego z nasłuchu, zwłaszcza rejestrowanych przez sonar charakterystycznych „podpisów” pozostawionych przez pływające jednostki nawodne, okręty podwodne i różne rodzaje broni podwodnej.

Wywiad bieżący

Podsumowania i oceny wydarzeń bieżących.

Wywiad gospodarczy

Gromadzenie i ocena informacji o charakterze ekonomicznym, w przeważającej mierze pochodzących ze źródeł jawnych. W opinii wyrażonej w Strategii Intel-ligence for American World Policy (1949) przez weterana Biura Studiów Strategicznych (Office of Strategie Studies) Shermana Kenta

każda agencja wywiadowcza musi poszukiwać informacji o nowych rodzajach upraw, rozwoju technik uprawy roli, zmian w metodach hodowli i strukturze wykorzystania ziemi, metodach użyźniania gleby, planach melioracji gruntów etc. Musi też nadążać za rozwojem nowych technologii produkcyjnych, pojawianiem się nowych gałęzi przemysłu, zatapianiem wyeksploatowanych kopalń itp.

Dane wywiadu gospodarczego stanowią znakomity materiał dla analityków, z zasady ich pozyskanie nie nastęrcza większych trudności. Według szacunków brytyjskiego historyka A.J.P. Taylora blisko 90 procent informacji agencji wywiadu znaleźć można w źródłach powszechnie dostępnych (w przypadku Stanów Zjednoczonych Kent podnosi nawet tę wartość do 95 procent ze względu na charakterystyczną dla tego kraju otwartość życia publicznego).

Niemal od chwili powstania CIA rutynowo gromadziła dane dotyczące światowego wydobycia ropy naftowej, zbiorów podstawowych upraw, polityki gospodarczej różnych państw i obrotów w

światowym handlu zagranicznym.

Niektóre kraje w ogóle nie publikują dostępnych powszechnie danych, dotyczących własnej gospodarki, traktując ich ujawnienie na równi ze zdradą tajemnicy wojskowej. Skrajnym przykładem tego rodzaju postępowania jest polityka Chin, które w 1996 poważnie

637
Zjednoczonych

ograniczyły swobodę napływu informacji finansowych do kraju.

W 1991 ówczesny DCI Robert M. Gates przyznał, że zapotrzebowanie odbiorców CIA na informacje gospodarcze przewyższa popyt na wszystkie inne rodzaje danych razem wzięte. Granica między wywiadem gospodarczym a zjawiskiem -> szpiegostwa przemysłowego jest płynna i często to, co jedno państwo traktuje jako wywiad gospodarczy, może być uważane przez inne za akt szpiegostwa wymierzony w jego interesy. I tak na przykład w listopadzie 1971 szef francuskiego wywiadu gospodarczego poinformował dyrektora -> DGSS, hrabiego -> Alexandre'a de Marenchesa, że w następnym miesiącu Stany Zjednoczone zamierzają dokonać dewaluacji dolara. Marenches przekazał tę wiadomość prezydentowi Georges'owi Pompidou, a ten z kolei Bankowi Francji, który zarobił miliony, sprzedając dolary i kupując franki na rynkach światowych.

Wywiad łączności

Gromadzenie i ocena informacji pochodzących z rozpoznania radiotechnicznego i —*
rozpoznania radioelektronicznego.

Wywiad Łączności Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, US Navy Communications Intelligence

Działalność wywiadu łączności (COMINT) Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych rozpoczęła się podczas I wojny światowej, z chwilą utworzenia Biura Kryptologicznego, powołanego przede wszystkim w celu opracowywania kodów i szyfrów na użytek US Navy. (Podczas konferencji pokojowej w Paryżu złożony system łączności szyfrowej pomiędzy prezydentem Wilsonem i Departamentem Stanu spoczywał w rękach specjalistów z US Navy.) Inna rzecz, że nie były to systemy skuteczne; krypt-analitycy sił lądowych -> Herberta O. Yardleya bez trudu łamali systemy szyfrowe marynarki wojennej. W tej sytuacji, w lipcu 1918, Biuro Wywiadu Marynarki Wojennej (Office of Naval Intelligence) zdecydowało się na likwidację Biura Kryptologicznego.

Działania COMINT US Navy przeciwko łączności japońskiej marynarki wojennej wznowione zostały dopiero w 1924 przez sformowaną w ramach Biura Łączności Marynarki Wojennej (Office of Naval Communications) komórki kryptoanalityczną, nazwaną oficjalnie Dział Badań (Research Desk), oznakowaną przez US Navy kryptonimem OP-20-G (OP - Biuro Szefa Operacji Morskich, 20 - łączność marynarki wojennej; G - siódmy referat biura). Dział Badań nazwany został później Grupą Bezpieczeństwa Łączności.

Personel COMINT US Navy liczył początkowo 5 osób - kpt. Laurence'a F. Safforda i 4 pracowników cywilnych; mieścił się zaś w kompleksie prowizorycznych budynków wniesionych w czasie I wojny światowej, przy Washington Mail. Pierwszym jego zadaniem było łamanie japońskich szyfrów dyplomatycznych, szyfrowane nimi depesze były bowiem najłatwiej osiągalne. O współpracy z kryptoanalitykami sił lądowych nie było jeszcze w owym czasie mowy, tym bardziej że oficjalnie w ogóle zaprzeczały one istnieniu tzw. -> Czarnego Gabinetu. Próby przechwytywania łączności radiowej japońskiej marynarki wojennej rozpoczęły się w październiku 1927, kiedy jednostka COMINT oficera wywiadu Floty Azjatyckiej, komandora podporucznika Ellisa M. Zachariasa z krążownika Marblehead, zaczęła monitorować wymianę komunikatów radiowych między prowadzającymi ćwiczenia japońskimi okrętami wojennymi.

Zespoły COMINT - określane jako Oddziały Radiowe Floty (Fleet Radio Units - FRU) - obecne były niekiedy również na pokładach innych okrętów marynarki wojennej, dzięki czemu radiotelegrafści mogli skopiować japoński system nadawania alfabetem Morse'a sylabicznego pisma katagana.

Mniej więcej w tym czasie marynarka wojenna zaczęła zakładać stacje nasłuchu radiowego. Pierwsza, obsługiwana przez żołnierzy piechoty morskiej, powstała w 1925 w Chinach, w Pekinie, kolejne - w Szanghaju, Heeia, na wschodnim wybrzeżu Oahu na Hawajach, na Guam, Filipinach, w Bar Harbor w stanie Maine i w Waszyngtonie. Poza głównym sztabem COMINT w Waszyngtonie (stacja Negat), utworzono jednostki COMINT do analizy łączności japońskiej i dekryptażu na Olongapo na Filipinach w 1932 (stacja Cast) i w Pearl Harbor na Oahu w 1936 (stacja Hypo); miały służyć dowódcom Flot Azjatyckiej i Pacyfiku. (We wrześniu 1941 stację Hypo przeniesiono na ufortyfikowaną wyspę Corregidor.) Wszystkie trzy stacje COMINT obsadzono personelem marynarki wojennej i piechoty morskiej.

Złamanie bezpieczeństwa łączności japońskiej przez kryptoanalityków marynarki wojennej w znacznej mierze ułatwiło pierwsze z serii włamań do konsulatu japońskiego w Nowym Jorku, dokonane w 1920 przez personel ONI we współpracy z FBI i nowojorską policją miejską. Udało się wtedy sfotografować w całości książkę kodów japońskiej marynarki wojennej i umieścić ją ponownie w kasie pancernej, tak że Japończycy w niczym się nie zorientowali.

Kolejne włamanie, w 1923, nie przyniosło żadnych rezultatów, ponieważ nie udało się sforsować sejfu. Jednakże ONI i FBI nie dały za wygraną i w trakcie kolejnych włamań w 1926 oraz w 1927 zdołały zrobić fotokopię wszystkich zmian dokonanych w książce. We wrześniu 1929 włamywacze przez pięć nocy z rzędu od-

Wywiad Łączności Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych
638

wiedzieli biuro japońskiego inspektora zaopatrzenia materiałowego marynarki wojennej w Nowym Jorku. Żadnego z tych włamań nie wykryto. Wszystko wskazuje na to, że dalszych „dyskretnych wejść” dokonano w 1938 lub 1939. Informacje zdobyte w ten sposób w latach dwudziestych umożliwiły odtworzenie całej japońskiej książki kodowej (oprawiono ją w czerwony safian, stąd pochodzi kryptonim nadany przez Amerykanów całemu kodowi (Czerwony kod) oraz następne „kolorowe” kryptonimy kodów japońskich).

Sukces ten umożliwił jednostkom wywiadu łączności przekazywanie dowództwu US Navy szczegółowych informacji o japońskich planach i operacjach morskich, w tym o wielkich ćwiczeniach marynarki wojennej w 1930 i o próbach morskich przebudowanego pancernika Nagato (Japończykom udało się znacznie zwiększyć prędkość maksymalną tej jednostki). Pod koniec 1930 Japończycy dokonali zmiany kodów marynarki wojennej, przechodząc na Czerwony kod, generowany maszynowo.

Kolejna zmiana systemów kodowania nastąpiła 1 stycznia 1939; kryptoanalitykom marynarki wojennej udało się jednak szybko złamać nowy system. Ponowną zmianę wprowadzono 1 grudnia 1941. Dopiero po dwóch tygodniach (już po ataku na -> Pearl Harbor) jednostce COMINT na wyspie Corregidor udało się ustalić, że polega ona na wprowadzeniu nowych kluczy do kodu używanego poprzednio. Była to już trzecia czy czwarta seria kluczy używanych z tym samym kodem, co ułatwiło zadanie kryptoanalitykom.

Flota japońska posługiwała się książkami kodowymi, natomiast attaches morscy Japonii korzystali z kodów generowanych maszynowo, które OP-20-G potrafiła odczytać. W 1931 wywiad łączności US Navy uzyskał zgodę na przekazanie nowo utworzonej Służbie Wywiadu Łączności (Signal Intelligence Service) sił lądowych kopii wszystkich odtworzonych kluczy kodowych, pomimo faktu, że US Army oficjalnie nie potwierdziła marynarce wojennej, że

dysponuje własną jednostką kryptoanalityczną - Czarnym Gabinetem. Od tego momentu kryptolodzy sił lądowych skoncentrowali się na złamaniu japońskich kodów dyplomatycznych, natomiast US Navy zajęła się rozpracowaniem kodów i szyfrów japońskiej marynarki wojennej. Na przełomie 1940 i 1941 problem złamania japońskiego kodu dyplomatycznego wysunął się jednak zdecydowanie na plan pierwszy, co skłoniło marynarkę wojenną do ściślejszej współpracy z kryptoanalitykami sił lądowych. W 1940 w stoczni marynarki wojennej w Waszyngtonie skonstruowano pierwszą maszynę zdolną do złamania japońskiego kodu dyplomatycznego, oznaczonego kryptonimem Purple; pierwszą depeszę japońską rozszyfrowano w całości jesienią roku następnego.

Wywiad łączności marynarki wojennej rozrastał się szybko, zasilany znaczną liczbą rezerwistów, powoła-

nych do czynnej służby w czerwcu 1941. 7 grudnia 1941 personel COMINT liczył 730 osób płci obojga - 75 oficerów marynarki wojennej, 645 podoficerów i marynarzy oraz 10 pracowników cywilnych. Większość z nich pracowała w Waszyngtonie, 186 w Pearl Harbor, a 78 na Corregidorze. 26 osób było w drodze na Filipiny (po wybuchu wojny skierowano je do Australii). Jednym z pracowników cywilnych była Agnes Meyer Driscoll.

Jako kryptoanalityk, w marynarce wojennej nie miała sobie równych. (...) Niektórzy z jej uczniów byli zdolniejszymi matematykami, ale to ona nauczyła wszystkich kryptologii i nikt nigdy nie podawał w wątpliwość jej wybitnego talentu do łamania kodów i szyfrów oraz pasji do tego zajęcia. Rozumiała maszyny i wiedziała, jak się z nimi obchodzić. W 1937 Senat przyznał jej i komandorowi podporucznikowi Williamowi F. Greshamowi nagrodę 15 tysięcy dolarów za projekt maszyny szyfrującej - napisał w *And I Was There* (1985) kontradmirał Edwin T. Layton, w czasie wojny oficer wywiadu Floty Pacyfiku.

Na początku 1943 rozwijającą się dynamicznie Grupę Bezpieczeństwa Łączności przeniesiono do gmachu byłego college'u żeńskiego na rogu alei Nebraska i Massachusetts w północno-zachodnim Waszyngtonie. (Stacja Bezpieczeństwa Marynarki Wojennej)

Aż do 1 czerwca 1942, kiedy nastąpiła kolejna wielka zmiana systemów kodowania, japońska marynarka wojenna posługiwała się kodami, których odczytanie nie przedstawiało dla kryptoanalityków amerykańskich żadnego problemu. Pozwoliło to na wczesne rozpoznanie planów japońskich i w znacznej mierze przyczyniło się do sukcesów floty Stanów Zjednoczonych w bitwach na Morzu Koralowym i o Midway.

W tym czasie Oddziały Wywiadu Radiowego (Radio Intelligence Units - RIU) były już obecne na okrętach flagowych większości grup operacyjnych na Pacyfiku. Ich personel monitorował japoński ruch radiowy i dokonywał jego transkrypcji (uzyskane materiały przekazywano do FRUPAC w Pearl Harbor), informował także na bieżąco dowódców o zamiarach i planach taktycznych Japończyków. Cytowany przez Ronalda H. Spectora w *Listening to the Enemy* (1988) raport FRUPAC stwierdza:

Warunki działania jednostek RI na morzu często były trudne. (...) Jednym z poważnych problemów delikatnej raczej natury było wzbudzenie zaufania admirała do jego RI. W wielu wypadkach, gdy sytuacja zmieniała się z minuty na minutę, admirał musiał przyjmować informacje za dobrą monetę, bez żadnych dodatkowych wyjaśnień, a zatem, by móc podejmować natychmiastowe działania, musiał im ufać. Z tego też powodu, o ile tylko było to możliwe, oficerowie RI pozostawali z tym samym admirałem przez cały okres jego służby na morzu.

/

1

•»

Wywiad Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych

Przez prawie całą wojnę standardowa RIU składała się z oficera i 4 radiotelegrafistów, co powodowało ustawiczne przeciążenie pracą, zwłaszcza w czasie operacji bojowych, kiedy ruch radiowy trzeba było monitorować w zasadzie bez przerwy.

Szczególnie ważną rolę COMINT marynarki wojennej odgrywał w wojnie podwodnej na Pacyfiku.

Bez wywiadu łączności działania okrętów podwodnych byłyby bez wątpienia o wiele trudniejsze i bardziej kosztowne, ponieważ ze względu na rozległość obszaru operacyjnego osiągnięcie ostatecznych rezultatów mogłoby się znacznie opóźnić - stwierdza raport przytaczany w Listening to the Enemy.

Z efektów pracy kryptoanalityków marynarki wojennej korzystały również siły lądowe, których - "> Służba Wywiadu Łączności (Signal Intelligence Service - SIS) aż do 1944 nie była w stanie w znaczącym stopniu złamać kodów armii japońskiej. Tym cenniejsze były dla nich zatem informacje marynarki wojennej o morskich dostawach zaopatrzenia i uzupełnień czy też informacje o wsparciu japońskich operacji lądowych z morza i powietrza.

W czasie wojny wywiad łączności US Navy zdołał złamać wszystkie kody i szyfry japońskiej marynarki wojennej, poza szyfrem oficera flagowego - powolnym, nieporęcznym i skomplikowanym, którego stosowania Japończycy zaprzestali na samym początku działań wojennych.

Pod koniec wojny personel COMINT US Navy liczył 8454 osób płci obojga - 1499 oficerów, 6908 podoficerów i marynarzy oraz 47 pracowników cywilnych.

W okresie powojennym marynarka wojenna nadal utrzymywała sieć stacji lądowych COMINT oraz jednostki wywiadu łączności na okrętach wojennych. Działania te - od 1968 kryjące się pod eufemistyczną nazwą Grupy Bezpieczeństwa Marynarki Wojennej (Naval Security Group) - prowadzono pod egidą Agencji Bezpieczeństwa Sił Zbrojnych (Armed Forces Security Agency), a później NSA.

Wywiad marynarki wojennej

Gałąź wywiadu, zajmująca się działaniami marynarki wojennej i problematyką morską w ogóle, zwłaszcza sprawami dotyczącymi okrętów i innych rodzajów uzbrojenia potencjalnego nieprzyjaciela, a także kwestiami związanymi z technologią budowy jednostek pływających i ich uzbrojenia.

Wywiad Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, US Naval Intelligence

Najdłużej istniejąca służba wywiadowcza Stanów Zjednoczonych. Jej początki sięgają 1882, kiedy utworzono Biuro Wywiadu Marynarki Wojennej (Office of

Naval Intelligence - ONI), instytucję pełniącą rolę sztabu wywiadowczego sekretarza marynarki wojennej i szefa operacji morskich. Floty miały własny personel wywiadowczy. Pod koniec II wojny światowej ONI przejęło także zadania wywiadu operacyjnego, pozostające dotąd w gestii poszczególnych flot.

Oficerowie Wywiadu Marynarki Wojennej USA służyli również w sztabach flot i stanowili personel ich ośrodków wywiadu. W czasie II wojny światowej powstało kilka odrębnych agencji (sztabów niższego rzędu) Wywiadu Marynarki Wojennej USA, w tym niezwykle ważny, utworzony w 1941, Ośrodek Interpretacji Danych Fotograficznych Marynarki Wojennej (Naval Photographic Interpretation - NAVPIC).

W okresie zimnej wojny ściśle wyspecjalizowanych instytucji tego rodzaju jeszcze przybyło.

Początkowo podlegały Biura Wywiadu Marynarki Wojennej, jednakże w 1967 - w ramach zasadniczej reorganizacji marynarki wojennej, zmierzającej do redukcji personelu sztabowego i stworzenia jednolitego ośrodka dowodzenia i kontroli wszystkich jej ośrodków wywiadu -

utworzone zostało —* Dowództwo Wywiadu Marynarki Wojennej (Naval Intelligence Command - NIC).

Cechą charakterystyczną ery zimnej wojny był radykalny wzrost znaczenia wywiadu naukowego i technicznego, co w 1960 doprowadziło do utworzenia Ośrodka Wywiadu Naukowego i Technicznego Marynarki Wojennej (Naval Scientific and Technical (S&T) Intelligence Center - NAVSTIC). W 1964, w ramach prób stworzenia równoległej struktury organizacyjnej, powstał Ośrodek Wsparcia Rozpoznawczego i Technicznego Marynarki Wojennej (Naval Reconnaissance and Technical Support Center - NRTSC).

Podjęto próbę konsolidacji, w związku z czym wymienione ośrodki, a także inne, podporządkowano utworzonemu w 1967 Dowództwu Wywiadu Marynarki Wojennej, na czele którego stał oficer w stopniu kontradmirała, pełniący zarazem funkcję zastępcy dyrektora Wywiadu Marynarki Wojennej USA.

Ponieważ zarówno NAVSTIC, jak NRTSC zajmowały się analizą danych fotograficznego rozpoznania satelitarnego, w 1972 obie agencje połączono w Ośrodek Wsparcia Wywiadowczego Marynarki Wojennej (Naval Intelligence Support Center), który szybko zyskał opinię najlepszej placówki naukowo-technicznej całego pionu wywiadu Departamentu Obrony. (W 1988 przemianowano go na Ośrodek Wywiadu Technicznego Marynarki Wojennej - Naval Technical Intelligence Center, NTIC.)

Tymczasem w 1957 sekcja wywiadu operacyjnego ONI, Wydział Rozpoznania Specjalnego, otrzymała nazwę: Biuro Wywiadu Operacyjnego Marynarki Wojennej (Navy Field Operational Intelligence Office -NFOIO) i została przeniesiona do Fort Meade w stanie Maryland, gdzie mieściła się -> NSA. W 1970,

Wywiad medyczny

640

wobec znacznego nasilenia się radzieckich operacji morskich, NFOIO zlecono organizację sekcji wywiadu bieżącego. W ten sposób powstał Ośrodek Oceanicznego Dozoru Wywiadowczego Marynarki Wojennej (Navy Ocean Surveillance Intelligence Center -NOSIC) z siedzibą w Suitland.

Nie słabnące zaniepokojenie radzieckimi działaniami morskimi skłoniło marynarkę wojenną do połączenia w 1981 NFOIO i NOSIC w Ośrodek Wywiadu Operacyjnego Marynarki Wojennej (Naval Operational Intelligence Center), mieszczący się w Suitland i na terenie międzynarodowego portu lotniczego Baltimore -Waszyngton. Ośrodek ten, śledzący wszelkie poczynania radzieckie mające związek z operacjami morskimi, monitorował dane wszelkiego rodzaju systemów -> wykrywania i ostrzegania oraz dane rozpoznania bieżącego i badań głębinowych.

W 1969 powstała dodatkowo tzw. Grupa Operacyjna 168 (Task Force 168 - TF168), jednostka mająca koordynować gromadzenie danych wywiadowczych i wspierać działania rozpoznawcze flot. Z czasem przerodziła się w samodzielną agencję Wywiadu Marynarki Wojennej USA, utrzymującą personel na całym świecie.

W 1964 w Alexandrii w Wirginii utworzono Zespół Systemowego Przetwarzania Danych Wywiadowczych Marynarki Wojennej (Naval Intelligence Processing System Support Activity), którego głównym zadaniem stała się komputeryzacja okrętów wojennych oraz pozostałych komponentów wywiadu marynarki wojennej. W 1969 całą jednostkę przeniesiono do Suitland, gdzie początkowo mieściła się siedziba jednej z jej części. W 1985 zespołowi powierzono zadanie zapewnienia bezpieczeństwa systemów przetwarzania danych w całej marynarce wojennej, z czym wiązało się przemianowanie go w 1988 na Ośrodek Automatyzacji Wywiadu Marynarki Wojennej (Naval Intelligence Automation Center), co miało jakoby dokładniej

określać zakres jego obowiązków. W 1990 jego nazwę zmieniono ponownie, tym razem na Zespół Działań Wywiadu Marynarki Wojennej (Naval Intelligence Activity).

Pod koniec lat osiemdziesiątych, wraz z pierwszymi oznakami końca zimnej wojny, kierujący Wywiadem Marynarki Wojennej USA kontradmirał Edward D. (Ted) Sheaffer uczynił decydujący krok w kierunku jego konsolidacji. W październiku 1991 NTIC, NAVDPINTEN, TF 168 i część innych, nieustannie zmieniających nazwy, instytucji wywiadowczych połączono w nowy Ośrodek Wywiadu Morskiego Marynarki Wojennej (Naval Maritime Intelligence Center), z siedzibą w Suitland. Pozostałe zaś w końcu stycznia 1993 połączono w podporządkowany Biuro Wywiadu Marynarki Wojennej -> Narodowy Ośrodek Wywiadu Morskiego (National Maritime Intelligence Center), do którego później włączono również personel Wywiadu Korpusu Piechoty Morskiej i Straży Przybrzeżnej.

Poza agencjami i instytucjami wymienionymi powyżej marynarka wojenna od początku zimnej wojny utrzymywała znaczną liczbę jednostek wywiadu rezerwy marynarki wojennej, których członkowie zasilali w czasie kryzysów i wojen personel floty i jednostek wywiadu.

Wywiad medyczny

Interesujące planistów wojskowych, zwłaszcza zaś personel medyczny, dane pochodzące z zagranicznych informacji medycznych, publikacji z dziedziny nauk przyrodniczych, ekologii itp. I tak na przykład informacje o stanie epidemiologicznym na obszarze potencjalnego teatru działań wojennych bądź o problemach, z jakimi styka się służba medyczna nieprzyjaciela, mogą mieć nieocenioną wręcz wartość w trakcie planowania operacyjnego.

Wywiad naukowy i techniczny

Pozyskiwanie informacji dotyczących stanu zaawansowania badań w zakresie nauk podstawowych i stosowanych oraz technologii (zwłaszcza militarnych i pokrewnych) państw trzecich.

Wywiad operacyjny. Operational Intelligence (OPINTEL)

Dane wywiadowcze, wykorzystywane w planowaniu operacyjnym na poziomie regionalnych teatrów działań wojennych. W latach osiemdziesiątych amerykańska marynarka wojenna używała tego pojęcia w odniesieniu do informacji wywiadowczych dostarczanych morskim siłom operacyjnym czyli poziomu określanego dziś jako rozpoznanie taktyczne.

Wywiad parapsychologiczny

Gromadzenie danych wywiadowczych za pośrednictwem osób obdarzonych rzekomo zdolnościami percepcji pozazmysłowej. Szacuje się, że w ciągu 10 lat Agencja Wywiadu Obronnego (Defense Intelligence Agency - DIA) wydała na ten cel około 20 milionów dolarów. Program wywiadu parapsychologicznego, opatrzony kryptonimem Stargate, rozpoczęty w latach osiemdziesiątych, DIA kontynuowała do 1995. Wtedy też oficjalni jej przedstawiciele poinformowali, że DIA i inne agencje wywiadowcze zatrudniały jasnowidzów. Wydaje się, że Pentagon rozpoczął eksperymenty parapsychologiczne wskutek doniesień o podobnych doświadczeniach prowadzonych w ZSRR. Obszerne informacje na ten temat ujawniła wydana w Stanach Zjednoczonych w 1970 książka Sheili Ostrander i Lyn-na Schroedera *Psychic Discoveries Behind the Iron Cur-*

641

Wywiad Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych

tain, oparta na wywiadach z wieloma wybitnymi naukowcami radzieckimi, od wielu lat prowadzącymi badania w tej dziedzinie.

Naukowców z Marynarki Wojennej USA zainteresował zwłaszcza jeden z eksperymentów radzieckich, z którego wynikało, że uśmiercenie oddzielonych od matki (znajdujących się na pokładzie zanurzonego okrętu podwodnego) młodych królików powodowało gwałtowną reakcję

jej ośrodków nerwowych. „Był to jakiś rodzaj przekazu informacji - stwierdził jeden z badaczy radzieckich - którego moment wyraźnie zarejestrowała nasza aparatura”.

Pentagon zainteresował się Psychic Discoveries Be-hind the Iron Curtain wkrótce po jej opublikowaniu, trudno jednak powiedzieć, czy to właśnie skłoniło DIA do zainicjowania programu Stargate. „The Washington Post” z listopada 1995 donosił, że biorące udział w jego realizacji osoby o uzdolnieniach mediumicznych zostały formalnie zatrudnione w należącym do NSA Fort Meade. Program Stargate przerwano w 1995 wobec negatywnej opinii ekspertów CIA, która nieco wcześniej przejęła jego realizację.

Miarodajne czynniki DIA utrzymują jednak, że w co najmniej 19 przypadkach jasnowidzom udało się uzyskać pozytywne rezultaty (w 1979 na przykład jasnowidz DIA stwierdził, że w ciągu najbliższych 100 dni ZSRR dokona wodowania bardzo dużego okrętu podwodnego, uzbrojonego w 18-20 wyrzutni raketowych z „rozległą płaską przestrzenią” na rufie. W 120 dni później dostrzeżono dwa radzieckie okręty podwodne z wyrzutniami raketowymi).

Jeden z jasnowidzów, oddelegowany do Stargate chorąży US Army Joseph McMoneagle, stwierdził później, że informacje, które on i inne osoby o uzdolnieniach mediumicznych dostarczali służbom wywiadowczym, traktowane były jako materiał komplementarny do danych pozyskanych metodami konwencjonalnymi. Dodał też, że zapotrzebowanie na nie zgłaszały: CIA, NSA, Połączony Komitet Szefów Sztabów, DEA, Tajna Służba, Urząd Celny i Straż Przybrzeżna.

Wywiad pełny

Dane wywiadowcze oparte na wszystkich dostępnych źródłach informacji, w tym źródłach jawnych.

Wywiad Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych, US Army Intelligence

Początki wywiadu amerykańskich sił lądowych sięgają 1776, kiedy młody oficer Nathan Hale zgłosił się na ochotnika do wykonania misji szpiegowskiej na tyłach wojsk brytyjskich, zajmujących Long Island.

Inicjatorem operacji był gen. -> George Washington, głęboko przekonany o potrzebie utworzenia wywia-

du taktycznego. Hale, ubrany po cywilnemu, został schwytany i powieszony bez sądu jako szpieg 22 września 1776. Był działającym w pojedynkę ochotnikiem, nie wspierała go żadna organizacja wywiadowcza. W podobnych warunkach wywiad wojsk lądowych funkcjonował jeszcze przez wiele lat.

W miarę ekspansji młodego państwa amerykańskiego na zachód, charakteru misji wywiadowczych nabierały także po części ekspedycje badawcze - na przykład Lewisa i Clarka w latach 1804-1806 na północny zachód czy Pike'a do Kolorado w 1806-1807. Stojący na czele zorganizowanej w 1832 wyprawy za Góry Skaliste kapitan Benjamin L.E. Bonneville otrzymał rozkaz zbierania informacji „o wojownikach różnych plemion i narodów”. Przez cały wiek XIX jedyną formacją gromadzącą dane wykorzystywane w starciach armii z Indianami były oddziały indiańskie zwane Indian Scouts. W pierwszym konflikcie międzynarodowym nowej republiki, tzn. w wojnie 1812 z Wielką Brytanią, nie istniała organizacja wywiadowcza. W czasie wojny meksykańskiej (1845) armia sformowała Meksykańską Kompanię Szpiegowsko-Rozpoznawczą (Mexican Spy Scout Company) - szajkę rzezimieszków szpiegujących dla Stanów Zjednoczonych.

W czasie wojny secesyjnej agencje wywiadowcze miały już obydwie walczące strony: w pierwszym etapie konfliktu Unia korzystała przede wszystkim z usług cywilnej struktury Allana Pinkertona; po stronie Konfederacji działali głównie agenci ochotnicy, w tym wiele kobiet. (-> Bates Ann, -> Boyd Belle). W późniejszym okresie wojny Unia powołała Biuro Informacji

Wojskowej (Bureau of Military Information - BMI), kierowane przez płk. ->George'a H. Sharpe'a. BMI, aczkolwiek istniało jedynie jako element ordre de bataille Armii Potomacu, było pierwszą oficjalną organizacją wywiadowczą amerykańskich sił lądowych.

W wojnie secesyjnej zastosowano po raz pierwszy rozpoznanie z powietrza (balony). Wywiad spisał się doskonale w bitwie nad —* Antietam Creek, mimo to, jak w książce 77ie Craft of Intelligence (1963) podkreśla ->Allen W. Dulles:

Zadna wielka bitwa nie została wygrana lub przegrana z powodu wyższości wywiadu [jednej ze stron walczących]. Obiektem działań wywiadowczych były z zasady konkretne cele taktyczne.

Informacja i attache

Oficjalne struktury wywiadu wojskowego powołano ostatecznie do życia w 1885, gdy - jak chce tradycja - w odpowiedzi na proste pytanie dotyczące armii jednego z państw trzecich sekretarz wojny usłyszał, że Departament Wojny nie jest w stanie udzielić żadnych konkretnych informacji ani w tej, ani w podobnych kwestiach. Aby uniknąć powtarzania się takich sytuacji, Departament Wojny powołał do życia twór nazwany

Wywiad Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych

642

podobnie Wydziałem Informacji Wojskowej (Military Information Division - MID), podległy departamentowi spraw różnych Biura Adiutanta Generalnego. Personel wydziału składał się z jednego oficera i jednego pracownika biurowego, którym powierzono zadanie przeglądania gazet, raportów Departamentu Stanu i innych źródeł. (Trzy lata wcześniej Marynarka Wojenna USA rozpoczęła gromadzenie informacji na własny użytek poprzez Biuro Wywiadu Marynarki Wojennej - Office of Naval Intelligence.)

W 1889 siły lądowe rozpoczęły tworzenie systemu stałych ataszatów wojskowych; pierwsi attaches wojskowi wysłani zostali do -> Berlina, Wiednia, Paryża, Londynu i Sankt Petersburga. Z powodu ograniczeń finansowych siły lądowe nie dysponowały żadnymi dodatkowymi funduszami i mogły wypłacać swoim attaches wyłącznie żołd, na placówki zagraniczne wysyłano zatem wyłącznie oficerów zamożniejszych. Pierwsi attaches wojskowi - niewyszkoleni dyletanci, często beztrzęsliwie traktujący swe zadania, nadsyłali przeważnie informacje o małej wartości. Mimo to znaczenie MID rosło. W czasie wojny hiszpańsko-amerykańskiej w 1898 wydział był normalnie działającą agencją wywiadowczą: przygotowywał mapy, analizował informacje otrzymane od attaches i realizował zadania zlecone przez -> odbiorców. Na podstawie analizy doniesień o ruchach wojsk i transportach zaopatrzenia, napływających od attaches wojskowych, MID sporządzał dokładne oceny dla Departamentu Wojny. Studium dotyczące klimatu i warunków terenowych na Kubie, opracowane przez wydział na żądanie Białego Domu, zalecało, by wstrzymać wysłanie wojsk na wyspę do zimy, gdyż tropikalny klimat może mieć negatywny wpływ na kondycję żołnierzy amerykańskich. Niezadowolony z konkluzji raportu sekretarz wojny, który uznał studium MID za typowy przykład czarnowidztwa, zagroził jego szefowi wstrzymaniem awansu.

Słynne „posłanie do Garcii” - przedmiot kolportowanego później masowo natchnionego artykułu Elber-ta Hubbarda - dostarczył generałowi Calixto Garcii y Ifiiguesowi, dowódcy kubańskiej armii powstańczej, oficer MID, por. Andrew S. Rowan, a kpt. Ralph H. Van Deman, inny oficer MID działający na Kubie podczas wojny, stał się wkrótce jedną z najważniejszych postaci wywiadu Sił Lądowych USA.

Po wojnie w 1898 Van Deman gromadził dane dotyczące powstańców filipińskich i agentów wywiadu japońskiego na Filipinach. Ustalił między innymi, że rebelianci planują zamach na życie gen. Arthura MacAr-thura (ojca słynnego w latach II wojny światowej gen. Douglasa MacArthura).

Gdy siły lądowe utworzyły swój sztab generalny, MID przekształcony został w II Oddział Sztabu Generalnego Sił Lądowych, co odzwierciedlało znaczny wzrost jego statusu (G-2). Ostatecznie jednak, w następstwie tarć wewnętrznych w wojskowym aparacie biurokratycznym, podporządkowano go organizacyjnie Akademii Wojennej Sił Lądowych (Army War College), co zapoczątkowało okres głębokiego zastoju w działaniach wywiadowczych.

I wojna światowa

Po przystąpieniu Stanów Zjednoczonych do wojny Military Information Division przekształcony został w Wydział Wywiadu Wojskowego - Military Intelligence Division (skrót nazwy pozostał bez zmian). MID kierowany był przez mjr. Van Demana, który rozpoczął realizację pierwszego, zakrojonego na szerszą skalę programu ->wywiadu wewnętrznego (Domestic Intelligence). Program ten miał na celu inwigilację Amerykańskiej Ligi Ochrony (American Protective League), organizacji założonej przez chicagowskiego pracownika reklamy, stawiającej sobie za cel tropienie szpiegów. Jej członkowie bezprawnie podsłuchiwali telefony i przeszukiwali biura podejrzanych. Van Deman utrzymywał także siatkę czarnoskórych agentów w środowiskach murzyńskich w celu sprawdzenia wiarygodności pogłosek o próbach wykorzystania konfliktów rasowych przez Niemców. MID dzielił się na: Sekcję Negatywną kontrwywiad i Sekcję Pozytywną, odpowiedzialną za działania wywiadowcze. Powstało też biuro szyfrów, kierowane przez por. —* Herberta O. Yard-leya, czołowego kryptografa tamtej epoki. Efektem prowadzonego przez MID polowania na szpiegów było ujęcie w Meksyku ważnego agenta niemieckiego Lothara Witzke.

We Francji powstał Korpus Policji Wywiadowczej Sił Lądowych (Army's Corps of Intelligence Police - CIP) - ludzka zbieranina, w której znalazło się miejsce także dla uchylających się od poboru Francuzów i władających językiem francuskim kryminalistów amerykańskich. Jednostka ta patrolowała rejon przyfrontowy w poszukiwaniu szpiegów i sabotażystów. Sekcja Wywiadu Radiowego (Radio Intelligence Section) prowadziła nasłuch niemieckich transmisji i kontrolowała, czy amerykański ruch w eterze odbywa się zgodnie z przepisami bezpieczeństwa. Po wojnie okrojony liczebnie MID - starając się znaleźć dla siebie miejsce w nowych pokojowych warunkach, charakteryzujących się cięciami budżetowymi i atmosferą coraz głębszego rozczarowania - skoncentrował się głównie na kartografii i związanych z nią pracach badawczych w zakresie fotografii lotniczej. Jedną z nowinek wywiadowczych tamtych lat był odbiornik radiowy zakładany na konia, przeznaczony dla jednostek kawalerii.

W 1930 Korpus Łączności Sił Lądowych (Army Signal Corps) utworzył nową jednostkę dekrypcji kierowaną przez Williama F. Friedmana ->Służbę Wy-

:^#e_

643

Wywiad Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych

wiadu Łączności (Signal Intelligence Service - SIS), zajmującą się konstrukcją urządzeń do elektromechanicznego szyfrowania i deszyfrowania. W Teksasie, Kalifornii, Strefie Kanału Panamskiego, na Hawajach i Filipinach powstały stacje nasłuchu radiowego SIS. W 1940 Friedman i jego personel złamali japoński kod dyplomatyczny tzw. purpurowy. (Purple)

II wojna światowa

Dekryptolodzy sił lądowych odnieśli co prawda zwycięstwo nad japońskimi twórcami purpurowego kodu, ich triumf był jednak krótkotrwały. Atak na Pearl Harbor, 7 grudnia 1941, uznano natychmiast za klęskę służb wywiadowczych. W rzeczywistości przyczyną porażki był fakt, że nieopierzony jeszcze wywiad amerykański nie zdołał uświadomić sobie w porę konieczności przekazywania swoich ocen dowództwu najwyższego szczebla i Białemu Domowi.

Pomijając kryptologów, zaplecze wywiadu było zresztą niewielkie. Gen. George C. Marshall stwierdził później:

Przed II wojną światową nasz wywiad zagraniczny niewiele wykraczał poza to, czego attache wojskowy potrafił dowiedzieć się podczas kolacji albo rozmawiając przy kawie. W okresie międzywojennym - wtóruje mu gen. Dwight D. Eisenhower - brakło funduszy na zaspokojenie nawet podstawowych potrzeb rozsianej po całym świecie organizacji poszukiwaczy faktów. To, co rozwijało się szybko - najpierw infrastruktura urzędu koordynatora informacji, a następnie ->Biuro Służb Strategicznych (Office of Strategic Services -OSS) - nie wyrosło bynajmniej ze środowiska sił lądowych, lecz powstało w efekcie starań płk. Williama J. Donovana. OSS podlegało co prawda w teorii kontroli wojskowej, w praktyce jednak była to powołana na czas wojny wspólna organizacja sił lądowych, marynarki wojennej i personelu cywilnego, zdająca sprawę ze swych poczynań Połączonemu Komitetowi Szefów Sztabów. MID pozostał organem wywiadu Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych, jednak spoczywające na nim obowiązki miały charakter raczej administracyjny niż operacyjny. Większość działań MID skupiała się w wojskowym okręgu Waszyngtonu i polegała na kontroli lojalności cywilnego i wojskowego personelu Departamentu Wojny oraz pomocy w ochronie gmachów rządowych, mostów i zakładów użyteczności publicznej w tym rejonie.

Wydział G-2 Sztabu Generalnego ponosił odpowiedzialność za rozpowszechnianie danych wywiadu o nieprzyjacielu i ostrzeżeń przed działalnością wywrotową. Poważniejsze działania wywiadowcze sił lądowych w zakresie gromadzenia danych o nieprzyjacielu oraz oceny informacji rozpoznawczych przedsiębiorali dowódcy teatrów wojny. W obszarze południowo-zachodniego Pacyfiku - gen. MacArthur, a w obszarze

Afryka Północna - Morze Śródziemne - Europa - gen. Eisenhower.

Siły lądowe rozrastały się - z pięciu czynnych dywizji w 1939 do osiemdziesięciu dziewięciu pod koniec wojny, czemu towarzyszył wzrost liczby i rozmiarów ich jednostek wywiadowczych.

Oficerowie G-2 byli obecni we wszystkich jednostkach taktycznych sił lądowych do szczebla batalionu (ok. 800- 900 ludzi) włącznie. Oddziały rozpoznania gromadziły dla dowódców dane rozpoznania taktycznego. W skład każdej dywizji piechoty wchodził stu pięćdziesięciopięciuosobowy oddział rozpoznania, natomiast dywizja pancerna miała liczący dziewięćset ludzi rozpoznawczy batalion kawalerii, posługujący się raczej jeepami i czołgami niż końmi. Istniały również wyspecjalizowane jednostki Korpusu Łączności, przechwytyjące meldunki nieprzyjaciela. Gromadzeniem danych nasłuchu łączności radiowej wyższych szczebli dowodzenia sił lądowych dla SIS i jego następców zajmował się 2 Batalion Łączności.

Korpus Policji Wywiadowczej przemianowano na Korpus Kontrwywiadu (Counter Intelligence Corps -CIC). W Stanach Zjednoczonych agenci CIC współdziałali z FBI w obławach na sympatyków nazistów. Za granicą przydzielano ich do dywizji bojowych, gdzie pełnili wielorakie funkcje, od sporządzania planów pól minowych i analizy przechwyconych dokumentów nieprzyjaciela począwszy, po wyszukiwanie kolaborantów i agentów wroga. Funkcjonariusze CIC byli wśród pierwszych żołnierzy alianckich, którzy w czerwcu 1944 wkroczyli do Rzymu.

W rejonie Pacyfiku słabo początkowo rozbudowany wywiad podlegał ścisłej kontroli gen. Douglasa Mac-Arthura (Aunt Minnie). Zakazał on OSS wstępu do obszaru południowo-zachodniego Pacyfiku i stworzył własne organizacje wywiadowcze: Sojusznicze Biuro Wywiadu (Allied Intelligence Bureau - AIB) oraz Sojuszniczą Sekcję Przekładów i Tłumaczeń (Allied Translator and Interpreter Section), która wykorzystywała amerykańskich żołnierzy pochodzenia japońskiego Nisei do przesłuchiwania jeńców japońskich, tłumaczenia zdobytych dokumentów nieprzyjacielskich i zadań wojny psychologicznej. Jednostki CIC często korzystały z pomocy Nisei w śledztwach dotyczących bezpieczeństwa w rejonach walk i na obszarach okupowanych.

W jednostkach taktycznych poniżej szczebla batalionu funkcje oficerów G-2 pełnili zwykli oficerowie liniowi. Na szczeblu armii polowej działał batalion rozpoznania i pułk Agencji Bezpieczeństwa Sił Lądowych (Army Security Agency - ASA), natomiast w korpusach i dywizjach - kompanie rozpoznania.

Wywiad powojenny

Funkcjonariusze CIC odegrali istotną rolę w działaniach sił okupacyjnych w Niemczech i Japonii,

Wywiad Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych

zwłaszcza w badaniu zbrodni wojennych i procesie de-nazyfikacji. W Japonii CIC aresztowało wielu podejrzanych o zbrodnie wojenne, w tym byłego premiera Hideki Tojo. W obydwu tych krajach Korpus Kontrwywiadu prowadził inwigilację komunistów i tropił szpiegów działających na rzecz Sowiec. Rozpoczęła się zimna wojna.

Szybka demobilizacja armii, a tym samym odejście ze służby wykwalifikowanych oficerów rezerwy, a także powstanie w 1947 CIA sprawiło, że znaczenie CIC (poza strukturami samych sił lądowych) znacznie zmalało, tym bardziej, że z chwilą utworzenia Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych jako odrębnego rodzaju sił zbrojnych wojska lądowe pozbawione zostały potencjału ludzkiego i technicznego, związanego z zadaniami rozpoznania z powietrza. We wrześniu 1945 utworzona została podporządkowana zastępcy szefa sztabu (ds. wywiadu) Agencja Bezpieczeństwa Sił Lądowych (Army Security Agency - ASA), która przejęła całość infrastruktury, sprzętu, służb oraz personelu wywiadu i bezpieczeństwa łączności, w tym służby kryptologiczne. W niecałe trzy lata później ASA została rozwiązana, a jej miejsce zajęła —* Agencja Bezpieczeństwa Sił Zbrojnych (Armed Forces Security Agency - AFSA), przekształcona później w Agencję Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Agency - NSA).

W czasie wojny koreańskiej Korpus Kontrwywiadu (CIC) - podobnie zresztą, jak cały wywiad sił lądowych - odgrywał rolę zdecydowanie drugorzędą. Wątki siatki kontrolowanych przez Amerykanów agentów koreańskich została zdekonspirowana wkrótce po rozpoczęciu działań wojennych. Poziom przygotowania służb wywiadowczych był fatalny; brakowało nawet spadochronów dla kandydatów na agentów, których szkolenie spadochronowe polegało na skokach z platformy rozjeżdżonego samochodu terenowego. Prawie wszyscy Koreańczycy wysłani za linię frontu zostali zabici lub wzięci do niewoli.

Zakres działań wywiadu sił lądowych uległ dalszemu ograniczeniu w roku 1961, z chwilą utworzenia Agencji Wywiadu Obronnego (Defense Intelligence Agency - DIA), której powierzono zadanie zaopatrywania w dane wywiadowcze grup studyjnych Sztabu Generalnego. W tym samym roku CIC przekształcono w Korpus Wywiadu (Intelligence Corps; od 1965 - Intelligence Corps Command - Dowództwo Korpusu Wywiadu), którego głównym zadaniem była działalność kontrwywiadowcza w jednostkach sił lądowych, stacjonujących zarówno na obszarze Stanów Zjednoczonych, jak i poza ich granicami.

Wietnam i epoka powietnamska

Eskalacja zaangażowania militarnego Stanów Zjednoczonych w Wietnamie objęła również jednostki wywiadu i rozpoznania. W 1965 największym skupiskiem

644

amerykańskiego personelu wywiadowczego w tym kraju było Dowództwo Misji Wojskowych w Wietnamie (Military Assistance Command, Vietnam - MACV). Zadania wywiadowcze i kontrwywiadowcze wykonywały także rozproszone po całym kraju terenowe zespoły wywiadowcze i grupy rozpoznania. Obok centrum wywiadu w Sajgonie działały także ośrodki przesłuchań i analizy przechwyconych nieprzyjacielskich dokumentów i sprzętu. Danych rozpoznania taktycznego dostarczały - często za cenę wysokich strat -patrole rozpoznawcze

dalekiego zasięgu. Oficerowie wywiadu wojskowego, wspólnie z oficerami południowowietnamskimi i agentami CIA, pracowali nad realizacją kontrowersyjnego programu Phoenix. Znaczną część operacji HUMINT nadzorował Zespół Studiów i Obserwacji MACV (Studies and Observations Group - MACV SOG), zajmujący się przerzutem zespołów wywiadowczych na terytorium nieprzyjaciela.

W Stanach Zjednoczonych agenci kontrwywiadu sił lądowych współpracowali z FBI w zakresie inwigilacji i rozpoznania ugrupowań antywojennych. W kilku wypadkach ich udział w operacjach wywiadu wewnętrznego znalazł epilog przed sądem. Siły lądowe oskarżano o nielegalne szpiegowanie obywateli; ich działania spotkały się także z ostrą krytyką grup obrony praw obywatelskich. W maju 1970 strażnicy Gwardii Narodowej otworzyli ogień do protestujących przeciwko eskalacji wojny w Azji Południowo-Wschodniej studentów Kent State University w Ohio, zabijając cztery osoby i raniąc osiem. Mimo że Gwardia Narodowa nie miała nic wspólnego z programem wywiadu wewnętrznego sił lądowych, w następstwie wspomnianego incydentu jego realizację po cichu wstrzymano.

Oficerowie wywiadu, podobnie jak ich koledzy z innych służb, starali się jak najszybciej wymazać z pamięci epizod wietnamski; w ramach procesu adaptacji do działania w warunkach pokojowych siły lądowe przeszły gruntowną reorganizację. W 1984 kontrolę nad całością działań wywiadowczych przejęła Agencja Wywiadu Sił Lądowych (Army Intelligence Agency). Na poziomie taktycznym sformowano jednostki bojowego rozpoznania radioelektronicznymi środkami walki i wywiadu, co miało służyć przeniesieniu części zadań rozpoznania radioelektronicznego bezpośrednio na pole walki. Oddziały te przeszły chrzest bojowy podczas wojny w Zatoce Perskiej w 1991, najbardziej nasyconego elektroniką i skomputeryzowanego konfliktu militarnego w dziejach.

Wywiad Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych, Air Force Intelligence, US Gromadzenie danych wywiadowczych było jednym z podstawowych zadań lotnictwa wojskowego od samego niemal momentu jego powstania w pierwszych latach

Wywiad Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych XX stulecia. W 1916 dowodzący amerykańską ekspedycją karną w Meksyku gen. John J. Pershing miał również pod swoimi rozkazami dysponującą około piętnastoma dwupłatami Curtiss Jenny Pierwszą Eskadrę Powietrzną (1st Air Squadron), dostarczającą mu szczegółowych danych rozpoznania wzrokowego i fotograficznego.

W czasie I wojny światowej do zadań rozpoznania pola walki (przede wszystkim rozpoznania taktycznego) używano samolotów i balonów załogowych. Wykonywane przez nie operacje, którym patronował Korpus Łączności (Signal Corps), były znaczącym wkładem w całość alianckich działań rozpoznawczych we Francji w latach 1917-1918.

Po ich zakończeniu, w listopadzie 1918, w skład powołanej do życia w tym samym roku Służby Powietrznej Sił Lądowych (Army Air Service), wchodziło kilka eskadr rozpoznania lotniczego i 23 kompanie balonowe. W okresie międzywojennym istniejący od 1926 Korpus Powietrzny Sił Lądowych (Army Air Corps) koncentrował się przede wszystkim na związanych z działalnością wywiadowczą zadaniach rozpoznania lotniczego. Innego typu działania wywiadowcze dla potrzeb korpusu wykonywał Sztab Generalny Wojsk Lądowych i Wydział Wywiadu Wojskowego.

Pionierem fotografii lotniczej był George W. Goddard, zawodowy fotograf, który w 1917 jako szeregowy wstąpił do Korpusu Łączności. Po ukończeniu kursu fotografii lotniczej na Cornell University awansowany został na oficera i przydzielony do Francji jako koordynator lotniczego rozpoznania fotograficznego sił lądowych. Po zakończeniu wojny nominacja ta została cofnięta.

Goddard ukończył jednak kurs pilotażu i z biegiem czasu stał się jednym z najwybitniejszych ekspertów w dziedzinie fotografii lotniczej na świecie. (Służbę w siłach zbrojnych zakończył w 1953 w stopniu generała brygady.)

W 1941 lotnictwo sił lądowych zreorganizowano. Powstały Siły Powietrzne Wojsk Lądowych (Army Air Forces - AAF), z oddzielnym sztabem, którego zastępca szefa do spraw wywiadu (A-2), stał się najstarszym oficerem wywiadu AAF. Kryptonimu A-2 używano również w odniesieniu do oficerów wywiadu w dowództwach szczebla armii i brygady; ich odpowiednicy w pułkach i eskadrach otrzymali oznaczenie S-2.

W 1942 działania wywiadowcze AAF raptownie przybrały na sile w związku z koniecznością wyboru celów nalotów bombowych i opracowania szczegółowej ich specyfikacji na użytek załóg ciężkich bombowców amerykańskich kierowanych w dużej liczbie do Anglii. Oficerowie wywiadu zaczęli systematycznie gromadzić napływające od powracających z akcji bojowych załóg dane o poszczególnych celach, artylerii przeciwlotniczej i samolotach myśliwskich nieprzyjaciela. Istotną częścią działalności AAF stała się interpretacja materiałów fotograficznych jako kryterium zarówno doboru celu, jak oceny strat wyrządzonych przez naloty bombowe. Zaczęto stosować różnego typu wersje specjalnych samolotów rozpoznawczych. (Samolot)

Na obszarze europejskiego teatru działań wojennych oficerowie wywiadu AAF korzystali z kompetentnej pomocy swoich kolegów z brytyjskich Królewskich Sił Powietrznych - RAF (Royal Air Force). Obie strony wspólnie korzystały z zebranych materiałów wywiadowczych. Na Pacyfiku jednak AAF musiała polegać przede wszystkim na własnych siłach. Odległości między jej własnymi bazami a celami nieprzyjacielskimi były tam większe niż w europejskim teatrze działań wojennych, a o Japończykach i Japonii wiedziano znacznie mniej niż o Niemcach i Włochach. Te i inne czynniki sprawiły, że gromadzenie danych wywiadowczych na Pacyfiku było zadaniem trudniejszym, a jego rezultaty często problematyczne.

Poważnym wyzwaniem dla amerykańskich oficerów wywiadu okazały się na przykład naloty bombowe na Japonię. Po kilku nieskutecznych rajdach samolotów bombowych B-29, operujących z południowych Chin, 13 października 1944 dokonano pierwszych nalotów bombowych na Japonię. Prowadziły je B-29 Super-fortress startujące z baz na Wyspach Mariańskich. Przed rozpoczęciem nalotów, pilotowany przez kpt. Ralpha D. Steakleya, F-13 - przystosowana do zadań rozpoznania fotograficznego wersja bombowca B-29 - wystartował z Saipanu i dokonał przelotu rozpoznawczego nad Japonią. F-13 Steakleya, nazwany „Tokijską Różą”, był pierwszą maszyną amerykańską, jaka pojawiła się nad Tokio od rajdu bombowców Doolittle'a w kwietniu 1942. Podczas trwającego trzydzieści pięć minut pobytu nad miastem jego fotograficzne aparaty rozpoznawcze wykonały kilka tysięcy zdjęć lotniczych stolicy:

Dostaliśmy najlepsze fotografie, o jakich tylko mogliśmy marzyć. Druga taka okazja nie zdarzyła się przez resztę wojny. Te zdjęcia były darem niebios - pisał gen. Curtis LeMay, dowódca B-29 stacjonujących na Wyspach Mariańskich.

Wywiad lotniczy po wojnie

Po zakończeniu wojny dorobek wywiadowczy AAF przejęty został w całości przez utworzone w 1947 Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych (US Air Force -USAF). Wraz z pojawieniem się nowoczesnych samolotów rozpoznawczych, wyposażonych nie tylko w aparaty fotograficzne i kamery filmowe, ale także urządzenia wywiadu elektronicznego (ELINT), gromadzenie danych wywiadowczych stało się zadaniem o wiele bardziej wyrafinowanym. Od końca lat pięćdziesiątych do momentu zestrzelenia byłego pilota Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych Francis Gary'ego Po-wersa, 1 maja 1960, samoloty szpiegowskie U-2, wykonujące misje rozpoznania strategicznego nad teryto-

Wywiad techniczny

646

rium ZSRR, pilotowane były przez „urlopowanych” pilotów \3SAF. Drugi przypadek strącenia samolotu U-2 sił powietrznych nastąpił podczas kubańskiego kryzysu raketowego. Pilot, mjr Rudolph Anderson jr, zginął. (O innych stratach zadanych przez radzieckie myśliwce —* Zestrzelenia samolotów szpiegowskich i rozpoznawczych.)

U-2 był tylko jednym z wielu specjalnych samolotów rozpoznawczych używanych przez Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych. Samoloty B-57 Canberra i SR-71 Blackbird mogły latać na bardzo wysokim pułapie, a wersje ELINT C-135 Stratotankera były jednymi z najważniejszych placówek szpiegowskich okresu zimnej wojny (Rivet Joint).

W połowie lat sześćdziesiątych, w pełni wojny wietnamskiej, Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych zaczęły używać zdalnie sterowanych bezzałogowych pojazdów powietrznych, które dokonywały przelotów nad wybranymi celami bez wystawiania pilotów na ryzyko dostania się pod ostrzał nieprzyjaciela. W latach 1969-1971 strategiczne bombowce B-52H wyniosły cztery naddźwiękowe bezzałogowe samoloty D-21 nad Chiny i wyczepiły je tam, od żadnego jednak nie udało się odebrać taśm fotograficznych ze zdjęciami celów. W tym samym okresie siły powietrzne podjęły działania rozpoznawcze w przestrzeni kosmicznej, wykorzystując w tym celu amerykańskie satelity szpiegowskie. Planowano też budowę —* załogowego laboratorium orbitalnego służącego gromadzeniu danych wywiadowczych, ostatecznie jednak projekt ten został zaniechany.

Najwyższym rangą oficerem wywiadu Sztabu Powietrznego USA - sztabu dowodzenia sił powietrznych - jest zastępca szefa sztabu ds. wywiadu (symbol AF7IN). 27 czerwca 1972 powstała Służba Wywiadu Sił Powietrznych (Air Force Intelligence Service), odpowiedzialna za wyspecjalizowane wsparcie wywiadowcze dowództwa Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych i wyższych dowódców amerykańskich na całym świecie. 1 października 1993 przemianowano ją na Agencję Wywiadu Lotniczego (Air Intelligence Agen-cy). Jest ona odpowiedzialna za gromadzenie danych wywiadowczych, bezpieczeństwo, środki zwalczania elektronicznego i wsparcie kontroli przestrzegania postanowień traktatowych. Agencja, z główną siedzibą w bazie powietrznej Kelly w Teksasie, koordynuje działalność kilku ośrodków wywiadowczych oraz jednej brygady i ośmiu pułków lotniczych, zapewniających wsparcie dowództwom Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych i zunifikowanej struktury sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych.

W 1996 personel agencji składał się 12 600 osób w służbie czynnej i prawie 2400 pracowników cywilnych, ponadto w dziedzinach związanych z wywiadem pracowało 1900 rezerwistów sił powietrznych.

Wywiad techniczny, Technical Intelligence (TECHINT)

Działalność wywiadowcza prowadząca do zdobycia materiałów z obcych źródeł, dotyczących wyposażenia technicznego i możliwości technicznych. W czasie II wojny światowej armia brytyjska i niemiecka utworzyły wyspecjalizowane jednostki towarzyszące oddziałom liniowym, których zadaniem było przejmowanie archiwów, dokumentacji technicznych oraz nowych rodzajów uzbrojenia. Armia Stanów Zjednoczonych zorganizowała misję Alsos w celu przejęcia tajemnic niemieckiego programu budowy bomby atomowej.

Podczas zimnej wojny wywiad techniczny prowadzony był również metodami komputerowymi (szpiegostwo komputerowe), drogą rozmieszczenia czujników elektronicznych, przez satelity oraz lotnicze rozpoznanie fotograficzne. Stopień uzależnienia wywiadu technicznego od technologii jest tak duży, że doprowadził do powstania opinii, że prowadzenie wywiadu agenturalnego (—* HUMINT) jest niepotrzebne. Wewnątrz organizacji wywiadowczych wielu

krajów od dawna toczą się dyskusje nad wartością obu metod zbierania informacji. (Wywiad naukowy)

Wywiad telemetryczny, telemetry Intelligence (TELINT)

Dział wywiadu technicznego oparty na przechwytywaniu, przetwarzaniu i analizie obcych danych telemetrycznych.

Wywiad wewnętrzny

Działalność wywiadowcza prowadzona wobec podmiotów krajowych, których działalność stwarza sytuację zagrażającą - zdaniem władz politycznych - bezpieczeństwu wewnętrznemu państwa. W systemach autorytarnych wywiad wewnętrzny stanowi uzupełnienie działań kontrwywiadowczych organów bezpieczeństwa państwa. W krajach demokratycznych często powoduje zarzuty naruszania praw obywatelskich przez władze państwowe.

Wywiad wojskowy

Końcowy efekt procesu gromadzenia, przetwarzania, systematyzacji i dystrybucji informacji dotyczących obcych sił zbrojnych (—* cykl wywiadowczy). Niekiedy pojęcie to stosuje się wyłącznie do informacji wywiadowczych, dotyczących sił naziemnych i oddziela od danych wywiadu marynarki wojennej, czasem również także - sił powietrznych.

Wywiadu nadzór

Podstawowy czynnik determinujący strukturę organizacyjną i formy działalności wywiadu Stanów Zjednoczo-

647

Wzmacnianie kamuflażu

nych po II wojnie światowej. Poprawka do Ustawy o bezpieczeństwie narodowym z 26 lipca 1947 zakładała kontrolę działalności wywiadowczej CIA, której zakres zadań ustala się „pod kierunkiem Rady Bezpieczeństwa Narodowego”. Tak więc CIA jest odpowiedzialna przed prezydentem Stanów Zjednoczonych pośrednio, poprzez Radę Bezpieczeństwa Narodowego. W latach późniejszych powstało wiele innych instytucji kontrolnych, w tym najbardziej wpływowy Prezydencki Komitet Doradczy ds. Wywiadu Zagranicznego (President's Foreign Intelligence Advisory Board -PFIAB).

Powołany został w 1956 przez prezydenta Eisenhowera jako Prezydencka Komisja Konsultacyjna ds. Działalności Wywiadu Zagranicznego. W jej skład weszli wybitni przedstawiciele świata biznesu, znawcy stosunków międzynarodowych i zagadnień wywiadu. Oprócz PFIAB działa również trzyosobowa Komisja Nadzoru Wywiadu, utworzona przez prezydenta Cartera w 1978. Przewodniczy jej zawsze członek PFIAB, co zapewnia bliską współpracę obydwu tych ciał.

Nadzór nad finansami i zarządzaniem służb wywiadu sprawuje powołane w 1970 Biuro Zarządzania i Budżetu (Office of Management and Budget - OMB). Funkcje kontrolne pełni także Kongres za pośrednictwem komisji specjalnych (-> Churcha Komisja, Pi-ke'a Komisja). Obie izby powołały również stałe Komisje ds. Wywiadu (Senat 19 maja 1976, a Izba Reprezentantów - 14 lipca 1977), systematycznie nadzorujące plany i działania CIA, agencji wywiadowczych poszczególnych rodzajów sił zbrojnych oraz Departamentu Stanu i ->FBI.

Wywiadu politycznego dane

Informacje dotyczące sytuacji politycznej poszczególnych państw lub ugrupowań, użyteczne dla ich oponentów.

Wyższa Szkoła Wywiadu Departamentu Obrony, Defense Intelligence College

Prowadzona przez DIA uczelnia Departamentu Obrony Stanów Zjednoczonych powstała w 1962 jako Szkoła Wywiadu Departamentu Obrony (Defense Intelligence School) w efekcie fuzji Szkoły Wywiadu Strategicznego (Strategie Intelligence School) i placówek podyplomowego

studium wywiadu US Navy. Kształci wojskowych i cywilnych specjalistów wywiadu oraz kandydatów na attaches wojskowych. Mieści się w bazie US Air Force BoUing w Waszyngtonie. W 1980 Kongres przyznał jej prawo nadawania stopnia naukowego w dziedzinie wiedzy z wywiadu strategicznego.

Studenci rekrutują się spośród wojskowych i cywilnych pracowników wszystkich rodzajów sił zbrojnych oraz DIA, CIA, NSA, FBI i innych agend rządowych, na przykład Biblioteki Kongresu.

Od maja 1993 placówka nosi nazwę Joint Military Intelligence College.

Wzmacnianie kamuflażu

Weryfikacja i uprawdopodobnianie poszczególnych elementów składających się na - »przykrywkę agenta, podejmowane w przewidywaniu śledztwa lub innych działań, które mogą poddać próbie wiarygodność danej osoby.

XX

• Komitet

X-2

Oznaczenie wydziału kontrwywiadu Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS) w czasie II wojny światowej.

Pierwszym naczelnikiem wydziału był prawnik z Chicago, Hubert Will. Jego następcą - profesor anglistyki uniwersytetu w Yale, Norman Holmes Pearson. To on nadał wydziałowi oznaczenie X-2, prawdopodobnie dla podkreślenia związków z brytyjskim Komitetem XX.

Pearson pracował przez pewien czas w Bletchley Park, gdzie w ramach programu Ultra prowadzono dekrypcję niemieckich depesz zaszyfrowanych za pomocą maszyn Enigma. Był pełniącym obowiązki kierownika londyńskiej placówki X-2 od lipca do października 1943.

Całością X-2 kierował od września 1944 do stycznia 1945. Wśród brytyjskich współpracowników Pearsona był Harold (Kim) Philby, który z ramienia Tajnej Służby Wywiadowczej (-> MI6), nadzorował działalność wywiadowczą w rejonie Półwyspu Iberyjskiego. Pearson pamiętał, że zalecono mu ostrożność w kontaktach z Philbym, którego po ucieczce do Moskwy w 1963 zdemaskowano jako wieloletniego szpiega radzieckiego.

Zgodnie z ocenami Biura Służb Strategicznych, X-2 przyczyniło się do ujęcia około 1300 agentów nieprzyjaciela. W tajnej historii OSS Pearson odnotował, że X-2 współpracowało ściśle nie tylko z Brytyjczykami, ale otrzymywało również materiały kontrwywiadowcze ze źródeł francuskich, norweskich i włoskich. Wymieniało też informacje ze służbami kontrwywiadu Turcji, Danii, Szwecji, Holandii i Belgii. Do końca wojny X-2 zgromadziło akta około 300 tysięcy osób.

W chwili powstania w czerwcu 1943 wydział X-2 liczył 25 osób. Jego biura mieściły się w opuszczonej na czas wojny londyńskiej siedzibie MI6.

W końcu 1944 X-2 zatrudnił 500 kobiet i mężczyzn w 16 placówkach polowych, rozsianych po całym świecie. Większość personelu stanowili prawnicy i profesorowie uniwersytetów.

Pearson preferował prawników „ponieważ zostali wyszkoleni do wyciągania wniosków na podstawie faktów, natomiast profesorowie wolą rozważania i medytowanie”.

W X-2 pracował między innymi James Jesus An-gleton. Zróżnicowanie personelu X-2 przedstawił Robin W. Winks w książce Cloak & Gown (1987):

Zawodowy śpiewak, pianista koncertowy, były dziekan wydziału anglistyki wyższej uczelni w Pekinie, kilka osób z towarzystwa, dziewczęta tuż po maturze (...) instruktorka pilotażu, majster w fabryce materaców, syn pisarza Johna P. Marquanda, dyrektor z Coca-Coli, trener drużyny piłkarskiej, barman (z klubu Yale) (...) kosmetyczka

(...) co najmniej trzech mężczyzn i dwie kobiety z dużym majątkiem oraz trzy kobiety, które nie ukończyły szkoły średniej.

Wprawdzie pracujące w X-2 kobiety miały w zasadzie wykształcenie równe z mężczyznami, to jednak, jak stwierdził Winks, wszystkie zatrudniono na stanowiskach pomocniczych - sekretarek, tłumaczek i archiwistek, z wyjątkiem jednej, która zajmowała się dekryptażem.

John Hollander napisał długi poemat *Reflections on Espionage*, w którym Pearson ukryty jest pod postacią Purytanina i ma pseudonim X-2.

Y Service

-> Służba Y

Yamamoto Isoroku, adm. (1884-1943)

Naczelnym dowódcą japońskiej Połączonej Roty w chwili wybuchu II wojny światowej na Pacyfiku oraz architekt japońskich sukcesów w początkowej fazie działań wojennych. Uważa się, że był najwyższym stopniem oficerem, który padł ofiarą bezpośredniego ataku opartego na danych wywiadowczych.

W latach 1921-1922 Yamamoto uczestniczył w obradach morskiej konferencji rozbrojeniowej w Waszyngtonie. Był attaché marynarki wojennej w Waszyngtonie. Studiował angielski na Uniwersytecie Harvarda. Uważany za człowieka o szerokich horyzontach i wielkiego rzeczownika lotnictwa morskiego, z którego uczynił w latach trzydziestych główną broń szturmową japońskiej marynarki wojennej. Był dyrektorem Departamentu Lotnictwa w Ministerstwie Marynarki Wojennej, a potem wiceministrem tego resortu. Sprzeciwiał się stanowczo koncepcji „wojny totalnej”. Premier mianował go naczelnym dowódcą Połączonej Floty w sierpniu 1939, częściowo dla uchronienia go przed ewentualnym zamachem ze strony militarystów.

Yamamoto dowodził flotą podczas pierwszych, pełnych sukcesów sześciu miesięcy wojny.

Potem japońska marynarka wojenna poniosła ciężkie straty w bitwie o Midway, w czerwcu 1942, po której alianci przeszli

do ofensywy. W styczniu 1943 Yamamoto próbował oprzeć japońską obronę o Wyspy Salomona i przeprowadzić z nich serię nalotów na siły alianckie. Przekonany, że ataki lotnicze zakończyły się pełnym sukcesem, udał się na inspekcję wyspiarskich garnizonów pierwszej linii.

Po południu 13 kwietnia 1943 sztab admirała nadał drogą radiową szyfrogram zawierający program inspekcji. Przechwyciły go jednocześnie trzy stacje nasłuchowe Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych. Operacją dekryptażu instrukcji Yamamoto kierowała Alva B. Lasswell z ośrodka kryptologicznego Frupac w Pearl Harbor. Rankiem 14 kwietnia wstępna wersja była gotowa. Wkrótce otrzymano pełniejszy tekst:

18 kwietnia dowódca Połączonej Floty odwiedzi RYZ [Bal-lale], R oraz RXP [Buin] zgodnie z następującym programem: Odlot z RR [Rabaul] o 6.00 na pokładzie średniego bombowca eskortowanego przez 6 myśliwców. Przyłot do RYZ o 8.00. Uda się trałowcem do R, gdzie przybędzie o 8.40. W każdym z odwiedzanych miejsc dowódca przeprowadzi inspekcję oddziałów, a także odwiedzi chorych i rannych, ale normalne prace i zajęcia winny być kontynuowane.

Oznaczenia kodowe trzech z czterech wymienionych w depeszy miejscowości znane były kryptoanalitykom amerykańskiej marynarki wojennej (podano je w nawiasach kwadratowych). Tekst rozszyfrowanej depeszy otrzymał naczelnym dowódcą Obszaru Pacyfiku, adm. Chester W. Nimitz. Hi-

651

Yardley Herbert O.

staryk wojen morskich i znawca języka japońskiego, Roger Pineau, pisał:

Historycy twierdzili, że ze względu na przewidywane reperkusje polityczne likwidacji tak prominentnej osoby [admirał] Ni-mitz zwrócił się do Waszyngtonu i otrzymał zgodę sekretarza marynarki wojennej Крoxa oraz prezydenta Roosevelta. Nigdzie jednak nie udało mi się znaleźć wiarygodnego źródła uzasadniającego to stwierdzenie. W archiwach marynarki wojennej, w archiwach narodowych i w Bibliotece im. Franklina Delano Roosevelta w Hyde Park [Nowy Jork] nie ma żadnego dokumentu świadczącego, że ktoś zwracał się do Roosevelta o zgodę. Nie ma nawet żadnej korespondencji na ten temat między Waszyngtonem a Nimitzem.

Admirał Nimitz porozumiewał się zapewne jedynie z podległym sobie dowódcą obszaru Wysp Salomona, wiceadm. Williamem F. Halseyem, i obaj podjęli decyzję o zestrzeleniu samolotu Yamamoto. Dokonało tego 18 kwietnia 1943 18 bazowanych na Guadalcanal myśliwców P-38 Lightning z lotnictwa wojsk lądowych. W wyniku ataku Yamamoto zginął. Japończycy nie podejrzewali, że przyczyną śmierci admirała mogło być odszyfrowanie tajnej korespondencji. Kapitan Pineau zauważył w artykule opublikowanym w „The Naval Intelligence Professionals Quarterly” (kwiecień 1988):

W historii radiowywiadu zestrzelenie samolotu Yamamoto było prawdopodobnie najbardziej spektakularnym rezultatem odczytania jednej depeszy.

Yardley Herbert O. (1889-1958)

Pionier amerykańskiej kryptoanalizy, który przedstawił swe doświadczenia w książce opisującej sekrety Czarnego Gabinetu.

Yardley wychował się na amerykańskim Środkowym Zachodzie. Już w młodym wieku nauczył się od ojca obsługi telegrafu. Pierwszą pracę podjął jako telegrafista kolejowy. Nauczył się również grać w pokera, który pozostał jego pasją do końca życia. W 1912 podjął pracę telegrafisty w Departamencie Stanu, gdzie wykazał wyjątkowe zainteresowanie szyframi i kodami.

W czerwcu 1917 zainicjował kryptologiczną działalność amerykańskiego Departamentu Wojny. Został wówczas podporucznikiem w wydziale wywiadu wojskowego sił lądowych (Military Intelligence). Stany Zjednoczone przystąpiły do wojny w kwietniu 1917 i sekcja Yardleya, składająca się początkowo z dwóch pracowników cywilnych, rozrastała się szybko. W dniu zakończenia I wojny światowej, w listopadzie 1918, sekcja MI8 liczyła 18 oficerów, 24 cywilnych kryptografów i kryptoanalityków oraz 109 maszynistek i stenotypistek, razem 151 osób. MI8 dzieliło się na sześć podsekcji:

1. Rozwiązywania obcych kodów i szyfrów: podsekcja, która obsługiwała departamenty Wojny, Marynarki Wojennej, Stanu i Sprawiedliwości. Wykorzystywała materiały zbierane przez stacje nasłuchu wojsk lądowych

Kpt. Herbert O. Yardley w Paryżu w lutym 1919. (National archwes)

wych Amerykańskiego Korpusu Ekspedycyjnego (American Expeditionary Force - AEF) w Europie oraz nasłuchy prowadzone przez silną stację przechwytywania łączności transatlantyckiej, zbudowaną w końcu 1918 w Houlton, w stanie Maine.

2. Tworzenia własnych kodów i szyfrów: podsekcja, która zaspokajała potrzeby sił zbrojnych.

3. Szkolenia: nauczała personel MI8 oraz specjalistów dla korpusu ekspedycyjnego w Europie oraz specjalistów towarzyszących oddziałom wysyłanym na Syberię.

4. Tajnopisów: przygotowywała atramenty sympatyczne dla wojsk amerykańskich oraz przeglądała około 2 tysięcy listów tygodniowo w poszukiwaniu śladów atramentów sympatycznych w korespondencji, która mogła ujawnić szpiegów działających w Stanach Zjednoczonych. (Tajne pismo)

5. Stenografii: badała różne systemy stenografii.

6. Łączności: zapewniała bezpieczne przesyłanie depesz do amerykańskich attaches wojskowych

oraz depesz nadchodzących od nich, jak też depesz od przebywających za granicą oficerów wywiadu.

Pod koniec wojny Yardley przybył do Europy na spotkania z kryptologami Amerykańskiego Korpusu Ekspedycyjnego oraz „czarnych gabinetów” Wielkiej Brytanii i Francji. Po wojnie dowództwo wojsk lądowych uznało, że kryptologiczną sekcja Yardleya winna być utrzymana, ale w warunkach utajnienia. Jej budżet na 1919 ustalono na 100 tysięcy dolarów. 60 tysięcy miał wyłożyć Departament Wojny, a 40 tysięcy Departament Stanu. W lipcu 1919 Yardley z uszczuplonym do 50 osób personelem przeniósł się do prywatnej siedziby pod adresem 22 East 38th Street w Nowym Jorku. Nowa placówka przyjęła komercyjną nazwę Code Compilation Company, ale nazywano ją Cipher Bureau (Biuro Szyfrów). Nieoficjalnie mówiono o niej: amerykański Czarny Gabinet.

s

Yardley Herbert O.

652

W 1920 budżet komórki Yardleya zmniejszony został do 50 tysięcy dolarów, z czego 40 tysięcy wnosił Departament Stanu, korzystający w większej mierze z pracy ludzi Yardleya niż wojska lądowe, których powojenne zadania ograniczono do służby garnizonowej i szkolenia żołnierzy na terytorium Stanów Zjednoczonych. Latem 1921 zespół Yardleya odniósł znaczące sukcesy w odczytywaniu kodowanej korespondencji dyplomatycznej, przesyłanej komercyjnymi liniami łączności telegraficznej przez delegację japońską, uczestniczącą w rokowaniach waszyngtońskiej konferencji rozbrojeniowej. Miała ona ustalić parytety sił potęg morskich oraz ograniczyć liczebność okrętów wojennych na Pacyfiku, a także rozmiary fortyfikacji morskich w tym rejonie. Dzięki komórce Yardleya dyplomaci amerykańscy byli szczególnie informowani o planowanym stanowisku delegacji japońskiej, co umożliwiło Stanom Zjednoczonym wynegocjowanie lepszych warunków w traktacie morskim z 1922.

Biuro Szyfrów w tym czasie wydawało co kilka dni biuletyn, który otrzymywali nieliczni oficerowie sztabowi oraz wysocy urzędnicy Departamentu Stanu. Zawierał on przede wszystkim materiały o charakterze politycznym, które w coraz mniejszym stopniu interesowały wojskowych.

W 1929 dotacja dla Biura Szyfrów została okrojona do 25 tysięcy dolarów, co wystarczało jedynie na pensje Yardleya oraz pięciu pracowników. Yardley pobierał wówczas 9375 dolarów rocznie. (Departament Wojny przekazywał na utrzymanie biura 10 tysięcy dolarów, a Departament Stanu 15 tysięcy). W wyniku cięć budżetowych działalność Biura Szyfrów została ograniczona do łamania japońskich szyfrów dyplomatycznych.

W marcu 1929 urząd prezydencki objął Herbert Hoover, a sekretarzem stanu został Henry L. Stimson. Na początku maja Stimson znalazł na biurku kilkanaście przetłumaczonych depesz japońskich. Według relacji czołowego kryptologa amerykańskiego Williama Friedmana reakcja Stimsona

była gwałtowna, a działania drastyczne. Kiedy się dowiedział, w jaki sposób otrzymywane są materiały, określił działalność kryptologów jako wysoce nieetyczną i polecił zaprzestać jej niezwłocznie, przynajmniej na potrzeby Departamentu Stanu. Dla nadania rygoru swej decyzji nakazał wstrzymać natychmiast wypłatę subsydiów Departamentu Stanu.

Decyzję swą Stimson uzasadnił słynnymi później słowami:

Dżentelmeni nie czytają cudzej korespondencji.

Wojska lądowe przekonały Departament Stanu, że należy odroczyć decyzję o rozwiązaniu komórki Yardleya do końca czerwca 1929, by umożliwić sprawną likwidację nowojorskiej placówki, przesłanie archiwów

do Departamentu Wojny i wypłacenie pracownikom trzymiesięcznych odpraw.

W tym samym czasie wydział wywiadu wojskowego sił lądowych przekazał obowiązki kryptologiczne głównemu oficerowi łączności. (Służba Wywiadu Łączności - SIS)

Sfrustrowany Yardley przystąpił natychmiast do pracy nad książką The American Black Chamber, która w 1931 wywołała falę oburzenia, autor ujawnił w niej bowiem ze szczegółami, jak Biuro Szyfrów złamało japoński kod dyplomatyczny. Książka stała się międzynarodowym bestsellerem, przede wszystkim w Japonii, gdzie spowodowała wiele zamieszania. Wiadomość o rozszyfrowaniu korespondencji skłoniła japońskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych do przejścia na szyfry maszynowe. (Purple)

Yardley streściwszy swą książkę, opublikował ją w odcinkach w „The Saturday Evening Post”, najpopularniejszym w owych czasach czasopiśmie amerykańskim. Wykorzystując sukces, pisał liczne artykuły oraz wygłaszał wykłady. Zanim zamknięto Biuro Szyfrów, wyciągnął z archiwum około 5 tysięcy zapisów dekrypcji. Teraz oddał je współpracownikowi jako materiał do kolejnej książki. Rękopis pracy skonfiskowały władze, a w czerwcu 1933 Kongres uchwalił ustawę zakazującą publikowania wszelkich materiałów dyplomatycznych, które kiedykolwiek oficjalnie zakodowano.

Yardley jest również autorem dwóch powieści: The Red Sun of Nippon oraz The Blonde Countess. Na podstawie drugiej nakręcono bardzo popularny film zatytułowany Rendezvous, w którym grali: William Powell, Cesar Romero i Rosalind Russell.

W 1938 Yardley pojechał do Chin na zaproszenie Czag Kaj-szeka, który prosił o kryptologiczną pomoc w wojnie z Japonią. Pracował dla chińskich nacjonalistów przez dwa lata, łamiąc skutecznie japońskie kody taktyczne. Wrócił na krótko do Stanów Zjednoczonych, skąd wyjechał w 1941 do Kanady, gdzie założył rządową komórkę kryptologiczną.

Po powrocie do Waszyngtonu miał się różnych zajęć, nie mających nic wspólnego z kryptologią. Napisał również kolejną powieść, Crows Are Black Everywhere. W końcu 1957 wydał poradnik pokerzysty The Education of a Poker Player, który natychmiast zyskał wielką popularność i jest wznawiany do dzisiaj. Historyk kryptologii opisał Yardleya w następujący sposób:

Niski, łysawy, inteligentny, świetny gawędziarz z - jak to określił jeden ze znajomych - dynamem skoncentrowanej siły intelektualnej. Mówił z pełnym przekonaniem, co przyciągało do niego ludzi, gdziekolwiek się znalazł.

Wielu kryptologów i kolegów, również z młodszych pokoleń, nigdy mu nie wybaczyło zdrady tajemnic Czarnego Gabinetu.

(Żona Yardleya, Edna, w latach dwudziestych również pracowała w Biurze Szyfrów, a podczas II wojny światowej w Służbie Wywiadu Łączności Sił Lądowych).

653

Yoshikawa Takeo

Yellow Fruit

Kryptonim operacji kontrwywiadu US Army, podczas której w ciągu 5 lat z funduszu operacyjnego sprzeniewierzono około 300 milionów dolarów.

Dokładne wyliczenie strat było utrudnione, gdyż wchodzące w grę sumy zostały „wyprane” w celu ukrycia ich pochodzenia z amerykańskich źródeł.

W rezultacie dochodzenia trzech oficerów wojsk lądowych i sierżant stanęło przed sądem polowym. Najwyższą karę wymierzono w listopadzie 1986 podpułkownikowi Dale E.

Duncanowi, którego skazano na 10 lat więzienia, 50 tysięcy dolarów grzywny oraz zwrot dziesięcioletnich zarobków - 402 tysięcy dolarów. Został również wydalony ze służby. Uznano go winnym przechwycenia tajnych funduszy, kiedy kierował przedsiębiorstwem holdingowym związanym z operacją Yellow Fruit. Większość zeznań, złożonych podczas sprawy Duncana oraz

pozostałych oskarżonych, zostało utajnionych. Szczegółów operacji nie ujawniono. Duncan odbył karę dwu i pół roku więzienia, zapłacił 20 tysięcy dolarów grzywny i zwrócił 90 tysięcy dolarów. W 1989 został warunkowo zwolniony.

Sąd wojskowy uznał apelację, podkreślając w uzasadnieniu:

jak się wydaje, brakowało wytycznych wyższych szczebli, określających sposoby posługiwania się funduszami w ramach Wspólnoty Wywiadów. Ograniczono się do ogólnych instrukcji w rodzaju: „żyj zgodnie z legendą” oraz „wykonaj zadanie”. Sąd orzekł, że Duncan nie może być uznany winnym przestępstwa kryminalnego.

Dochodzenie rozpoczęło się w 1983, a kontrola finansowa objęła również tajne fundusze elitarniej jednostki antyterrorystycznej Delta Force. (Dowództwo Wywiadu i Bezpieczeństwa Sił Lądowych).

Yoshikawa Takeo (1914-1993)

Szpieg japoński na Hawajach przed atakiem na Pearl Harbor. Ukończył Akademię Marynarki Wojennej

w Eta Jima w 1933. Służył krótko na morzu, następnie ukończył kurs pilotażu, ale choroba żołądka w 1934 zmusiła go do wycofania się z czynnej służby. Zwolniony z marynarki w 1936. Rok później wstąpił do Wywiadu Marynarki Wojennej (Naval Intelligence) z przydziałem do dowództwa marynarki w Tokio. Podczas służby wywiadowczej przechwycił nadany w Australii otwartym tekstem komunikat o opuszczeniu portu Freetown przez konwój 17 transportowców wiozących jednostki australijskie do Wielkiej Brytanii. Przekazał tę informację ambasadzie niemieckiej, za co otrzymał list z osobistymi podziękowaniami Adolfa Hitlera.

Wysłany na Hawaje w kwietniu 1941 pod ~+ przykrywką wicekonsula Morimury. Dostarczał do Tokio dane wywiadowcze o amerykańskiej flocie stacjonującej w Pearl Harbor. Od 27 marca do 7 grudnia 1941 japoński konsulat na Oahu nadawał jego raporty do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Tokio, skąd przekazywano je do sztabu marynarki wojennej.

Wprawdzie informacje Yoshikawy o miejscach cumowania okrętów amerykańskich w Pearl Harbor oraz o sytuacji w bazie były bardzo dokładne, ale nie wiedział o planowanym ataku lotniczym. Nie korzystał też z pomocy nikogo z około 160 tysięcy mieszkańców Hawajów pochodzenia japońskiego. W artykule dla „Proceedings”, periodyku Instytutu Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, napisał po wojnie że:

ludzie ci, o silnym charakterze i dużych wpływach, którzy mogli być pomocni w spełnieniu mojej tajnej misji, zdecydowanie odmawiali współpracy.

Po ataku na Pearl Harbor Yoshikawa został internowany. Ponieważ spalił książkę kodu, którym się posługiwał, oraz inne materiały zdradzające szpiegowski charakter jego pracy, nie wiadomo, że był głównym agentem japońskiego wywiadu na Hawajach. Repatriowano go więc do Japonii wraz z innymi dyplomatami w sierpniu 1942. Do końca wojny pracował w japońskim wywiadzie marynarki wojennej.

Zabotin Nikołaj, płk (? — 1946)

Rezydent -> GRU w Kanadzie od 1943 do 1945.

W 1943 przybył do Kanady jako attache wojskowy wraz z szyfrantem Igozem Guzienką. Kierował siatką zajmującą się szpiegostwem atomowym. Wciągnął do współpracy m.in. dr. Alana Nunna Maya, fizyka. Działalność grupy zdemaskował we wrześniu 1945 Gu-zienko. Kanadyjskie władze bezpieczeństwa zamierzały aresztować Zabotina, ale udało mu się zbiec do Nowego Jorku, gdzie w grudniu 1945 zaokrętował się na radziecki frachtowiec Aleksandrów. Jego dalsze losy nie są jasne. Według jednej z wersji w drodze do ZSRR wyskoczył za burtę statku. Bardziej prawdopodobne, iż w 4 dni po powrocie do Moskwy w styczniu 1946 „zmarł na atak serca”.

W wywiadzie radzieckim miał pseudonim Grant.

Zacharias Ellis M., kontradm. (1890-1961)

Oficer wywiadu amerykańskiej marynarki wojennej z okresu II wojny światowej. Trafnie przewidział rozwój zimnej wojny.

Ukończył Akademię Marynarki Wojennej w 1912. Lata 1920-1924 spędził w Japonii, studiując język i miejscowe stosunki polityczne. W latach 1926-1931 kryptograf Azjatyckiej Stacji Marynarki Wojennej.

Po ukończeniu nauki i po służbie na placówce wywiadowczej oraz na morzu przeszedł do pracy sztabowej jako oficerwywiadu 11 okręgu marynarki wojennej (San

Diego), gdzie spędził lata 1938-1940. Twierdził, że ostrzegwał dowódcę floty amerykańskiej na Pacyfiku, adm. Husbanda E. Kimmela, przed atakiem na Pearl Harbor. Składając po ataku zeznania, Kimmel oświadczył jednak, że nie przypomina sobie takiej rozmowy.

W latach 1940-1942 Zacharias dowodził ciężkim krążownikiem Salt Lake City. Brał udział w kilku bitwach i operacjach na Pacyfiku. W latach 1942-1943 był zastępcą szefa wywiadu marynarki wojennej, a następnie powrócił do służby na morzu i dowodził w walkach na Pacyfiku pancernikiem New Meko. W latach 1944-1945 był szefem sztabu 11 okręgu marynarki wojennej, a potem kierował w marynarce programem walki psychologicznej. Był między innymi odpowiedzialny za apele radiowe, wzywające Japończyków do kapitulacji.

Przeszedł w stan spoczynku w 1946, w stopniu kontradmirała. W tym samym roku opublikował autobiografię Secret Missions. Wiele pisał, wygłaszał odczyty na tematy obronne i międzynarodowe. W 1950 opublikował książkę Behind Closed Doors, poświęconą początkom zimnej wojny. Przewidywał w niej, że III wojna, między Stanami Zjednoczonymi a Związkiem Radzieckim,

wybuchnie prawdopodobnie między latem 1952 a jesienią 1956 roku.

Zacharów Giennadij

Radziecki pracownik ONZ, aresztowany przez amerykańców za szpiegostwo w 1986. W odwecie władze ra-

655

Zacharski Marian

dzieckie aresztowały w Moskwie amerykańskiego dziennikarza, narażając na fiasco projektowane spotkanie na szczycie Reagan-Gorbaczow.

Zacharów pracował pod przykrywką eksperta ds. naukowych w Center for Science and Technology for Development przy sekretariacie ONZ. Korzystając ze swego statusu, odwiedzał miejscowe uniwersytety i zajmował się werbunkiem agentury. Choć meldowało o tym kilkunastu studentów, żaden nie odważył się zostać podwójnym agentem, co dałoby szansę ukrócenia poczynań Zacharowa.

Dopiero w kwietniu 1983 FBI udało się przewer-bować absolwenta informatyki, 25-letniego Leakha N. Bhoge'a z Gujany. Amerykanie nadali mu kryptonim Hydraulik, -> KGB zaś - Birg. Zacharów przekonywał go, aby podjął pracę w laboratoriach zajmujących się sztuczną inteligencją, bowiem informacje takie, jako urzędnikowi ONZ, były mu rzekomo potrzebna. FBI, wychodząc naprzeciw tym oczekiwaniom, zatrudniło Bhoge'a w zakładzie produkującym podzespoły dla silników lotniczych i instalacji radarowych.

W maju Zacharów spisał umowę z Birgiem, który zobowiązywał się dostarczać informacji „przez siedem do dziesięciu lat; i potem kontrakt może być przedłużony”. Podpisanie wiązało się z otrzymaniem zaliczki. Ponieważ Bhoge został wyposażony w miniaturowy nadajnik, FBI dysponowało dowodami wystarczającymi, aby zamknąć sprawę.

Wiedząc o aresztowaniu Zacharowa, zwrócono się wprost do Białego Domu. Podkreślano, iż

zatrzymanie nawet tak pośledniego szpiega będzie aktem przeciwstawienia się nadużywaniu przez agentów bloku wschodniego uprzywilejowanego statusu pracownika ONZ. Administracja zezwoliła na aresztowanie, nie otrząsnęła się bowiem jeszcze po kompromitacjach -> „roku szpiegów”.

Zacharów został zatrzymany 23 sierpnia 1986 na stacji metra w nowojorskiej dzielnicy Queens, podczas spotkania z Bhogem. Dokonała tego para agentów udająca miłośników joggingu. Zarzucono zatrzymanemu, iż będąc oficerem KGB wypłacił Birgowi tysiąc dolarów w zamian za trzy plany wojskowych silników odrzutowych. Rewizja ujawniła w jego mieszkaniu standardowy zestaw szpiegowski: jednorazowe bloczki szyfrowe, chemikalia do tajnego pisma, widokówki z mikrodotami.

W tydzień później funkcjonariusze KGB aresztowali w Moskwie, pod zarzutem szpiegostwa, korespondenta tygodnika „US News and World Report” Nicholasa S. Daniloffa. W efekcie sąd federalny zawiesił sprawę Zacharowa i pozwolił mu na powrót do ZSRR. W tym samym czasie zwolniono Daniloffa. Administracja Reagana twierdziła, iż nie zachodził tu przypadek wymiany szpiegów, ponieważ dziennikarz nie był agentem.

Zacharów Matwiej, maisz. Związku Radzieckiego (1898-1972)

Szef GRU, radzieckiego wywiadu wojskowego, w latach 1949-1952 oraz dwukrotnie szef Sztabu Generalnego.

W czasie I wojny światowej Zacharów uniknął poboru do wojska. Aktywnie działał w ruchu antywojennym. W kwietniu 1917 wstąpił do bolszewickiej Czerwonej Gwardii. W październiku 1917 brał udział w szturmie na Pałac Zimowy.

Brał udział w wojnie domowej, awansując w Armii Czerwonej. Studiował na prestiżowej Akademii Wojskowej Frunzego. We wrześniu 1935, w wieku 37 lat, objął dowództwo pułku. Dowodził krótko, gdyż w 1936 został wysłany do nowo utworzonej Akademii Sztabu Generalnego, która szkoliła „odpowiednich kandydatów w sztuce strategii i dowodzenia”.

Przeżył stalinowskie czystki lat trzydziestych i w lipcu 1937 został szefem sztabu Leningradzkiego Okręgu Wojskowego. Od maja 1938 pomocnik szefa Sztabu Generalnego. W 1940, po zmianach personalnych w kierownictwie sił zbrojnych, został przeniesiony na szefa sztabu do nowo utworzonego Odeskiego Okręgu Wojskowego.

Po ataku niemieckim na Związek Radziecki w stopniu generała majora objął funkcję szefa sztabu nowo sformowanej 9 Armii, utworzonej z wojsk Odeskiego Okręgu Wojskowego. Rozproszył siły, dzięki czemu armia poniosła stosunkowo nieznaczne straty w wyniku działania lotnictwa niemieckiego. Później był szefem sztabu Ukraińskiego 2 Frontu a następnie Frontu Zabajkalskiego. Po wojnie kierował Akademią Sztabu Generalnego.

W styczniu 1949 został szefem GRU i zarazem zastępcą szefa Sztabu Generalnego. Ze stanowiska tego odwołano go w czerwcu 1952. Po śmierci Stalina, w marcu 1953, Zacharów spychany był na coraz niższe szczeble w hierarchii, ale w maju 1953 został dowódcą Leningradzkiego Okręgu Wojskowego, a następnie grupy wojsk stacjonującej w NRD.

W 1959 awansowany na marszałka Związku Radzieckiego, a w 1960 mianowany szefem Sztabu Generalnego.

Stracił to stanowisko w 1963 w ramach zmian w radzieckim kierownictwie polityczno-wojskowym po kubańskim kryzysie rakietowym. W marcu 1963 powierzono mu ponownie komendę Akademii Sztabu Generalnego. Później brał udział w spisku przeciwko Chruszczowowi i po jego obaleniu w październiku 1964 przywrócono mu stanowisko szefa Sztabu Generalnego, które zajmował do września 1971 roku. Zmarł cztery miesiące później.

Agent polskiego wywiadu, skazany za szpiegostwo w Stanach Zjednoczonych. Ujęty po nabyciu tajnych

Zacharski Marian ur. 1951

Zadania specjalne

656

materiałów od pracownika Hughes Aircraft Corporation Williama H. Bella.

Zacharski przybył do Kalifornii w 1975, jako przedstawiciel Polish-American Machinery Company (POLAMCO) na Zachodnim Wybrzeżu Stanów Zjednoczonych. Firma była zarejestrowana jako przedstawicielstwo handlowe polskiej centrali handlu zagranicznego Metalexport. Formalnie Zacharski zajmował się sprzedażą maszyn i urządzeń kalifornijskim przedsiębiorstwom przemysłu lotniczego. Zaprzyjaźnił się z tonącym w długach Bellem, który był jego sąsiadem. Początkowo prosił go o udostępnienie różnych jawnych materiałów. Potem nakłonił do dostarczania tajnych materiałów, płacąc mu jako konsultantowi. Do 1981, czyli do aresztowania Zacharskiego przez FBI za szpiegostwo, Bell otrzymał od niego 110 tysięcy dolarów gotówką oraz złote monety o wartości około 60 tysięcy dolarów.

Wśród materiałów przekazanych Zacharskiemu znalazła się dokumentacja techniczna raketowie-trze-powietrze typu Hawk, systemu obrony przeciwlotniczej Patriot. Ponadto Zacharski otrzymał od Bella dane dotyczące oprzyrządowania radarowego dla samolotów Stealth, B-1 i F-15 oraz sonaru dla atomowych okrętów podwodnych. Materiały te były następnie w znacznej części przekazywane wywiadowi radzieckiemu. Zacharskiemu przypisuje się również udział w zdobyciu egzemplarza najnowszego amerykańskiego czołgu M-1 Abrams.

Został zdekonspirowany przez Polaka pracującego w ONZ, który zbiegł i poinformował FBI o działalności polskiego wywiadu w Stanach Zjednoczonych.

Bell przystał na współpracę z FBI i namówił Zacharskiego na kompromitującą rozmowę, mając przy sobie ukryte urządzenie podsłuchowe. Aresztowany 23 czerwca 1981, w grudniu Zacharski został skazany na karę dożywotniego więzienia. Bell otrzymał karę 8 lat. W czerwcu 1985 Zacharskiego oraz dwóch innych szpiegów wschodnioeuropejskich wymieniono na 25 osób więzionych w krajach bloku wschodniego.

Wśród nich było 5 Polaków (Leszek Chróst, Jacek Junak, Jerzy Pawłowski i Bogdan Walewski, odsiadujący po 25 lat więzienia, oraz Norbert Adamaschek -15). Wymiany dokonano za pośrednictwem mecenasa Wolfganga Vogla (wymiana szpiegów) na moście Glienicke w Berlinie.

Po powrocie do kraju Zacharski, szybko awansowany w służbie, został mianowany dyrektorem centrali handlu wewnętrznego Pewex. Uczestniczył w szkoleniach oficerów wywiadu i wygłaszał prelekcje dla zaprzyjaźnionych służb.

Pozytywnie zweryfikowany po przełomie politycznym, uaktywnił się w wywiadzie Urzędu Ochrony Państwa, odgrywając istotną rolę w wywiezieniu z Iraku oficerów CIA w 1991. W rok później, w związku z przesileniem politycznym, zatrudnił się w firmie Inter-Arms. Skandal wokół tej firmy wkrótce doprowadził do dymisji premiera Waldemara Pawlaka. W 1994 kandydatura Zacharskiego na szefa wywiadu UOP została hałaśliwie oprotestowana, rzekomo w imieniu rządu Stanów Zjednoczonych, przez niektórych amerykańsko-polskich polityków. Ponieważ rozwiały się również plany objęcia przez Zacharskiego funkcji szefa gabinetu premiera Józefa Oleksego, w efekcie został jedynie doradcą szefa UOP, płk. Gromosława Czempińskiego. W 1995, w związku ze śledztwem przeciwko Oleksemu, wysłany z misją specjalną na Majorkę, miał przewerbować rosyjskiego agenta, płk. Władimira Ałganowa. Choć podróż zakończyła się niepowodzeniem, w ostatnim dniu urzędowania na stanowisku prezydenta RP Wałęsa wręczył mu awans generalski. Po zmianie rządów Zacharski został usunięty z UOP, po czym wyjechał do Szwajcarii.

Zdaniem ministra spraw wewnętrznych z lat osiemdziesiątych, gen. Czesława Kiszczaka,

Zacharski był największym polskim szpiegiem spośród nie wykrytych agentów.

Jego późniejszy zwierzchnik, gen. Henryk Jasik, stwierdził:

To perła wśród oficerów UOP. (...) Ma w stopniu najwyższym rozwinięte takie cechy, jak świadomość misji, odwaga i umiejętność podjęcia ryzyka.

Zadania specjalne

Używane w wywiadzie rosyjskim określenie operacji mających na celu zabójstwa, porwania, akty sabotażu. Prawdopodobnie w 1936 w NKWD zorganizowana została przez Nikołaja Jeżowa grupa do realizowania tych zadań. 5 lipca 1941 utworzono w NKWD grupę przeznaczoną do zadań specjalnych, związanych z działalnością szpiegowską przeciwko Niemcom i ich sojusznikom. (Sudopłatow Paweł)

Zaharoff Basil, sir (1850-1936)

Międzynarodowy handlarz bronią, który prowadził w Europie szeroko rozgałęzioną i bardzo skuteczną siatkę wywiadu przemysłowego. Urodzony w Turcji, z ojca Rosjanina i matki Greczynki. Był przedstawicielem handlowym firmy Vickers, znanego brytyjskiego producenta statków i uzbrojenia, a następnie prezesem Vickers-Maxim, działu zajmującego się produkcją i sprzedażą uzbrojenia. Mówiono, że ma dobre kontakty z brytyjskimi służbami wywiadowczymi, m.in. z asem wywiadu Sidneyem Reillym, oraz z angielskim królem.

Współczesna prasa określała Zaharoffa jako „handlarza śmiercią”.

657

Załogowe Laboratorium Orbitalne

Załogowe Laboratorium Orbitalne, Manned Orbiting Laboratory (MOL)

Orbitalny załogowy statek kosmiczny, przeznaczony głównie do rozpoznania, przygotowywany w ramach programu Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych. Ten bardzo ambitny projekt nie został zrealizowany z powodu rosnących kosztów i trwającej wojny wietnamskiej, która pochłonęła wszystkie fundusze, będące do dyspozycji.

Według wstępnych projektów, orbita statku nie miała przebiegać nad Związkiem Radzieckim, nie planowano też zbierania informacji wywiadowczych. Gdy w styczniu 1964 wysunięto tę propozycję, sekretarz obrony, Robert S. McNamara, odrzucił ją, nie widząc potrzeby umieszczenia przez siły powietrzne ludzi w przestrzeni kosmicznej.

Zaproponowano zasadnicze zmiany dla MOL: dużą antenę radarową oraz system aparatów fotograficznych do robienia zdjęć o charakterze wywiadowczym, co miało stanowić „laboratoryjną” część programu Keyhole. Skorygowana koncepcja MOL otrzymała ->nazwę kodową Dorian.

MOL miało składać się z trzyosobowej kapsuły kosmicznej Gemini, połączonej z 12,5-metrowym cylindrycznym laboratorium i komorą dla kosmonautów; miało ważyć 11 340 kg, łącznie z kapsułą Gemini, o masie 2722 kg i urządzeniami do celów rozpoznania (2286 kg).

Wszystkie te elementy MOL planowano wprowadzić na orbitę razem i wynieść w przestrzeń kosmiczną przez raketę nośną Titan 3C. MOL miało być umieszczone na orbicie wysokości ok. 2240 km. Dokonując okrążenia Ziemi co 90 minut, laboratorium pozostawałoby w kosmosie przez kilka lat z załogą i zaopatrzeniem, wymienianymi przez kapsułę zaopatrzeniową.

Przewidywano 30-dniową turę dla dwuosobowej załogi.

Proponowany system aparatów fotograficznych MOL miałby 10-centymetrową rozdzielczość, to znaczy, że mógłby dostrzec na ziemi obiekt tej wielkości. Jednakże zniekształcenia atmosferyczne zmniejszyłyby faktyczną rozdzielczość do 23 cm, co wciąż stanowiło bardzo dobry rezultat.

Jeffrey Richelson pisał w America 's Secret Eyes in Space (1990):

Miano nadzieję, że umieszczenie człowieka na orbicie i w przestrzeni kosmicznej podniesie

wartość fotografii, jakie byłyby wykonywane. Wykrycie i fotografia nowego celu o wysokiej rozdzielczości może zabrać bezzałogowym satelitom tygodnie lub miesiące, ale ludzie mogą wykryć i sfotografować nowy cel bez zwłoki. Ponadto zamiast marnować film tam, gdzie wyraźnie nie było żadnej aktywności będącej przedmiotem zainteresowania, można by pewne rejony ominąć. W ten sposób astronauty mogliby poświęcić część czasu na odczytywanie zdjęć, jak również na określanie niektórych celów dla aparatów fotograficznych MOL.

Za przyjęciem programu MOL przemawiała realna możliwość stałego kontrolowania dyslokacji radzieckich pocisków raketowych i bombowców, co byłoby pomocne w weryfikacji porozumienia o kontroli zbrojeń. Jednocześnie byłby to program bardziej elastyczny niż bezzałogowe satelity rozpoznania (Corona) i mógłby służyć także do badań w przestrzeni kosmicznej. Także Marynarka Wojenna Stanów Zjednoczonych liczyła na to, że MOL można by wykorzystać do rozpoznania oceanicznego.

Jednakże niektórzy wyżsi urzędnicy Pentagonu uznali program MOL za trochę więcej niż „zabawkę” sił powietrznych. Natomiast CIA, odpowiedzialna za rozwój satelitów rozpoznawczych, wyrażała przekonanie, że program ten dubluje inne i jest zbędny. Brak poparcia CIA był istotnym czynnikiem we wszystkich decyzjach dotyczących naziemnego rozpoznania. Co więcej, kilku członków Kongresu z Florydy, dowiedziawszy się, że MOL byłyby wynoszone raczej z bazy sił powietrznych w Vandenberg w Kalifornii niż z przylądka Canaveral na Florydzie, zaczęło sprzeciwiać się programowi. Obawiali się, że Floryda straci miejsca pracy. Planowano wynosić MOL w przestrzeń kosmiczną z bazy Vandenberg, ponieważ osiągnięcie orbity biegunowej z Canaveral wymagałoby zmniejszenia ładunku o 1134, do 2268 kg, co znacznie zmniejszyłoby skuteczność MOL. (Kierowano się również chęcią uniknięcia przelotu statku kosmicznego w czasie wynoszenia w górę nad zaludnionymi rejonami, co byłoby konieczne dla osiągnięcia orbity biegunowej z Canaveral).

Prace nad MOL szybko postępowały naprzód i pierwszy bezzałogowy lot zaplanowano na 15 kwietnia 1969, a pierwszy lot załogowy na grudzień 1969. Tymczasem masa MOL wzrosła o ponad 15 ton ponad to, co mogła unieść rakietę Titan 3C. Miała więc powstać nowa wersja Titana, oznaczona Titan 3M.

Poszczególne elementy MOL były próbowane w lotach kosmicznych, ale nie miało dojść do prezentowania całego urządzenia w kosmosie. Rosnące koszty i malejące poparcie polityczne spowodowały zaniechanie MOL. McNamara odszedł z Pentagonu, a wzrastające zaangażowanie Stanów Zjednoczonych w wojnę wietnamską zmusiło do skreślenia lub odłożenia wielu projektów nie związanych z wojną. Ponadto lotnictwo wdrożyło prace nad nowym bombowcem strategicznym (B-1), a marynarka wojenna nad nowym strategicznym pociskiem raketowym dla okrętów podwodnych Tri-dent. MOL był największą „niewojenną” pozycją w badaniach sił powietrznych i w budżecie na rozwój, która -jak pisał Richelson - „aż się prosiła, by wziąć ją na cel”. Tymczasem lot pierwszego bezzałogowego MOL przesunięto na koniec 1970, a pierwszego z załogą na połowę 1971.

Koszty rosły, loty odkładano, aż w końcu cały program skreślono. Oficjalnie zawiadomiono o tym 10 czerwca 1969. Program pochłonął około 1,5 miliarda dolarów.

Zamir Zwi

658

Zamir Zwi (ur. 1925)

Dyrektor izraelskiego Mossadu w latach 1968- 1974. Urodzony w Polsce, przybył do Palestyny jako dziecko. Krótko po powstaniu państwa Izrael, w maju 1948, wstąpił do wojska. W stopniu generała majora objął kierownictwo Mossadu, zastępując Meira Amita. Zamir nie miał doświadczenia w operacyjnej pracy wywiadowczej, jeśli nie liczyć raczej dyplomatycznej niż

szpiegowskiej funkcji attache wojskowego w Wielkiej Brytanii. Obserwatorzy sądzą, że właśnie dlatego został dyrektorem Mossadu. Premier Levi Eshkol chciał mieć na tym stanowisku kogoś nie zaangażowanego w skomplikowane powiązania izraelskiego aparatu wywiadowczego. Po porwaniu 11 izraelskich sportowców przez terrorystyczną organizację Czarny Wrzesień podczas Igrzysk Olimpijskich w 1972 Zamir poleciał do Monachium, ale nie udało mu się nakłonić władz niemieckich do użycia izraelskiej jednostki antyterrorystycznej w operacji odbicia zakładników. Sportowcy zginęli. Zamir otrzymał polecenie pomśzczenia ich śmierci. Premier Golda Meir utworzyła tajny komitet, który miał zająć się zgładzeniem terrorystów organizacji Czarny Wrzesień, odpowiedzialnych za śmierć sportowców. Na szefa grupy likwidacyjnej Zamir wyznaczył Mi-ke'a Harariego. Chociaż działalność grupy doprowadziła do wielu pomyłek i skandali, Zamir przetrwał falę krytyki w kraju i za granicą. Uniknął również kompromitacji podczas dochodzenia w sprawie błędów wywiadu w wojnie Jom Kippur (1973). Przeszedł w stan spoczynku po ukończeniu pięcioletniej kadencji dyrektora Mossadu.

Zarubin Wasilij

Алеке

Zarząd Główny Łączności Rządowej, Government Communications Headquarters (GCHQ)
W 1942 w celu utajnienia charakteru działalności założonej w 1919 Rządowej Szkoły Kodów i Szyfrów (Government Code and Cypher School - GC&CS) jej nazwę zmieniono na Zarząd Główny Łączności Rządowej (aczkolwiek niektórzy pracownicy do dziś używają nazwy poprzedniej).

Mimo niechęci władz brytyjskich do ujawniania wszelkich szczegółów dotyczących GCHQ, w wydanej w 1982 książce *The Puzzle Palace* James Bamford podaje schemat jej struktury wewnętrznej, której podstawowymi komponentami są według niego:

Zespolone Biuro Łączności (Composite Signals Organisation); sekcja nasłuchu radiowego (wcześniej znana jako -»Służba „Y”). Zarząd Bezpieczeństwa Łączności (Directorate of Communications Security); sekcja opracowująca nowe szyfry i kody, zajmująca się również produkcją maszyn szyfrujących.

Zarząd Administracyjno-Finansowy (Directorate of Organisation and Establishment); sekcja odpowiedzialna za organizację i gospodarkę finansową GCHQ. Zarząd Wywiadu Radiowego i Zadań Doraźnych (Directorate of Signals Intelligence Operations and Requirements); według Bamforda najważniejsza i najbardziej utajniona sekcja GCHQ, nadzorująca przechwytywanie komunikatów, ich dekryptaż, analizę ruchu radiowego oraz dystrybucję tekstów rozszyfrowanych.

Zarząd Planowania Wywiadu Łączności (Directorate of Signals Intelligence Plans).

Połączona Specjalistyczna Służba Językowa (Joint Technical Language Service); londyńska sekcja nasłuchowa, monitorująca łączność radiową obcych placówek dyplomatycznych, oraz zagraniczne rozmowy telefoniczne prowadzone za pośrednictwem publicznej sieci łączności. Nawet nazwiska aktualnych dyrektorów GCHQ trzymane są w ścisłej tajemnicy. Poniżej lista osób piastujących stanowisko dyrektora tej agencji w latach zimnej wojny:

1944-1952	sir Edward W. Trivic (komandor)
1952-1960	sir Erie Jones (komandor)
1960-1964	sir Clive Loehnis
1965-1973	sir Leonard Hooper
1973-1978	sir Arthur Bonsall
1978-1983	sir Brian Tovey
1983-?	sir Peter Marychurch (BRUSA porozumienie, UKUSA porozumienie)

Zastępca szefa sztabu ds. wywiadu, Assistant Chief of Staff Intelligence ACS(I)
Oficer sztabowy Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych w randze generalskiej, odpowiedzialny za działalność wywiadowczą; także de facto szef G-2. W kodzie sztabu sił lądowych oznaczony jako AXI. Stanowisko analogiczne do -> dyrektora Wywiadu Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych (Director of Naval Intelligence).

Zdalnie kierowany samolot, Remotely Piloted Vehicle (RPV)

Bezzałogowy samolot używany do celów rozpoznawczych. Samoloty bezzałogowe - pierwotnie zwane trutniami, a następnie RPV (Remotely Piloted Vehicle) - istniały już od czasów I wojny światowej. Jednakże dopiero w czasie wojny wietnamskiej w latach sześćdziesiątych były często stosowane do zbierania informacji wywiadowczo-rozpoznawczych. W Wietnamie nazywano je „łowcami bawołów”. Od lat osiemdziesiątych urządzenia tego typu zwane były w amerykańskich siłach zbrojnych jako bezzałogowe obiekty latające (Unmanned Aerial Vehicles - UAV).

659

Zdalnie kierowany samolot

W epoce postwietnamskiej Izrael po raz pierwszy zaczął wykorzystywać „trutnie” do celów wywiadowczych w latach osiemdziesiątych, przeciwko Syryjczykom w dolinie Bekaa w Libanie. W 1982, gdy Izrael zmusił Jasera Arafata i Organizację Wyzwolenia Palestyny do opuszczenia Bejrutu, izraelski „trutnie” Mastiff przeleciał nie wykryty nad amerykańskim okrętem desantowym stojącym w porcie. „Trutnie” przekazał obrazy telewizyjne za pomocą systemu łączności do stacji kontrolnej w południowym Libanie. Rok później Mastiff, wyposażony w kamerę, zarejestrował nic nie podejrzewającego amerykańskiego sekretarza obrony Caspara Weinbergera w czasie jego wizyty w Bejrucie. I tym razem służby amerykańskie nie wykryły tego. Filmy telewizyjne z tych incydentów przyczyniły się do zainspirowania wspólnych prac amerykańsko-izraelskich nad zbudowaniem pierwszego szerzej stosowanego amerykańskiego „trutnia” typu Pioneer.

Związek Radziecki i inne kraje również wprowadziły „trutnie”. Izrael i Stany Zjednoczone utrzymują jednak wiodącą rolę w dziedzinie budowy i zastosowań tych urządzeń. Stany Zjednoczone stosowały „trutnie” na szeroką skalę w czasie wojny w Zatoce Perskiej w 1991. „Trutnie” latały również w Bośni od 1994, w celu rozpoznawania i śledzenia sił pokojowych. Izrael zastosował je w kwietniu 1996 do potrzeb kierowania ogniem artyleryjskim przeciwko partyzantce Hezbollah, wystrzeliwującej pociski raketowe z Libanu na Izrael.

W wojnie w Zatoce Perskiej Pioneer okazał się bardzo przydatny do celów rozpoznania taktycznego. Pioneer ma charakterystyczne podwójne usterzenie pionowe; napędzany jest silnikiem ze śmigłem pchającym. Może być także wystrzelony z wyrzutni raketowej i schwytyany w drodze albo też skierowany do specjalnej siatki. Zbudowany z metalu i włókna szklanego, jest bardzo trudno wykrywalny przez radar.

W czasie wojny w Zatoce Pioneery wyposażone były w kamery telewizyjne działające w świetle dziennym albo też w czujniki podczerwieni. (Zasięg stacji kontrolnej sięgał 184 km.) Wysyłano je z okrętów wojennych oraz z wyrzutni naziemnych. W sumie 40 Pioneerów wykonało 552 loty, a łączny czas trwania lotów wyniósł 1641 godzin. W czasie operacji Pustynna Burza co najmniej jeden Pioneer pozostawał cały czas w powietrzu w czasie walk w styczniu i lutym 1991.

„Trutnie” stosowano w celu korygowania ostrzału artyleryjskiego z okrętów wojennych, oceny strat w bitwie i prowadzenia rozpoznania. 27 lutego 1991, gdy Pioneer wykrył dwa irackie okręty patrolowe przy wyspie Faylaka, wezwano samolot z lotniskowca w celu ich zniszczenia. Żołnierze iraccy, widząc nadlatującego „trutnia” i sądząc, że wkrótce zostaną zaatakowani, poddali się Pioneerowi. Był to pierwszy znany przypadek poddania się oddziału nieprzyjacielskiego bezzałogowej maszynie.

Inny „truteń” stosowany w czasie wojny w Zatoce to Pointer, niewielki UAV wystrzeliwany z ręcznej wyrzutni, przypominający model latający. Pointer może być przeniesiony w dwóch plecakach -jeden na 20-kilogramowy pocisk i drugi na 23-kilogramowy układ kierowania. Szereg Pointerów rozmieszczono w Arabii Saudyjskiej w oddziałach amerykańskiej piechoty morskiej w 1991. Czujnik Pointera zawiera czarno-białą kamerę telewizyjną stosującą 8-milimetrowe wideokasety. Można go też zmodyfikować, by wykrywał substancje chemiczne. Może on pozostawać w locie przez godzinę.

Na początku wojny powietrznej nad Zatoką armia amerykańska wysłała szereg „trutni” do Iraku. Zadaniem ich było spowodowanie włączenia irackich systemów radarowych, tak by mogły one zostać wykryte i zniszczone przez samoloty bombowo-szturmowe. Skuteczność działania obiektów UAV w czasie wojny w Zatoce zainspirowała szeroko zakrojony amerykański program produkcji obiektów RPV, zaczynając od typów o pułapie lotu od 1500-7500 m i utrzymujących się w locie przez 24 godziny, do maszyn o pułapie 13 000 m, latających przez 8 godzin. Obiekty te przeznaczone są do różnych zadań, od zbierania informacji taktycznych do systemu powietrznego ostrzegania przed nadciągającymi bombowcami i balistycznymi pociskami raketowymi bliskiego zasięgu.

W Bośni najczęściej stosowanym modelem „trutnia” był Predator (drapieźnik), napędzany turbinowym silnikiem odrzutowym, o masie 850 kg, zdolny do przenoszenia czujników o wadze do 200 kg, pozostający w powietrzu do 40 godzin na wysokości do 12 000 m. Predator rozpoczął zbieranie danych wywiadowczych w lipcu 1995, w lotach z Albanii, których celem było obserwowanie celów w Bośni i Hercegowinie. (Odległość z Tirany do Sarajewa wynosi około 320 km.) Cztery egzemplarze rozebranych na części Predatorów przewieziono na lotnisko Gjader w pobliżu Tirany na pokładzie samolotu transportowego C-130 Hercules. Tam zmontowano je i lotami ich kierował cywilny personel kontraktowy.

Jeden Predator przepadł nad Bośnią 11 sierpnia 1995, drugi został celowo zniszczony 14 sierpnia po awarii silnika, która mogła być spowodowana ostrzałem nieprzyjacielskim z ziemi. Następną partię Predatorów skierowano nad Bośnię w marcu 1996. Trzy obiekty UAV, kierowane zdalnie z Sarmellek na Węgrzech, wyposażone zostały w radary o aperturze syntetycznej (SAR), umożliwiające skuteczniejsze śledzenie celów w warunkach zachmurzenia i mgły.

W czerwcu 1996 Marynarka Wojenna Stanów Zjednoczonych przeprowadziła próby z Predatorem zdalnie kierowanym z okrętu podwodnego. „Truteń” wysłany został z bazy naziemnej, nadleciał nad ocean i tam jego

Zdalnie kierowany samolot

660

kontrolę przejął okręt podwodny, płynący w zanurzeniu, z anteną wystającą ponad wodę w celu utrzymania łączności z Predatorem. Łączność mogła działać bezpośrednio lub za pośrednictwem satelity przekąźnikowego. (Od dawna pojawiały się plany wystrzeliwania obiektów UAV bezpośrednio z okrętu podwodnego, lecz nie wprowadzono ich w życie.)

Jednym ze współczesnych typów amerykańskich UAV jest DarkStar (Ciemna Gwiazda), opracowany w ramach ściśle tajnego programu w sławnych zakładach firmy Lockheed Martin Skunk Works i Boeinga. DarkStar lata na wysokości ponad 13 000 m. Obiekt ma masę niemal 4000 kg, a rozpiętość jego skrzydeł wynosi 21 m. Przenosi SAR lub czujniki elektrooptyczne, utrzymujące łączność bezpośrednią z bazą naziemną lub za pośrednictwem satelity przekąźnikowego. Prototyp DarkStar odbył pierwszy lot 29 marca 1996, w czasie jednego z następnych lotów, 22 kwietnia 1996, roztrzaskał się.

W Stanach Zjednoczonych trwają prace nad dalszymi modelami UAV. Jednym z nich jest

niezwykły Eagle Eye (Orle Oko). Jest to śmigłowy samolot, który może startować i lądować pionowo, co jest szczególnie przydatne na lotniskowcach. Pierwsze loty miały miejsce w 1993. Innym jest Global Hawk (Jastrząb Globalny). Osiąga pułap 20 tysięcy m, pozostaje w powietrzu przez 36 godzin, ma skrzydła o rozpiętości 33,5 m i może przenosić wielorakie zestawy czujników.

W wielu innych krajach - w tym w Izraelu - prowadzone są prace nad budową zaawansowanych modeli „trutni”. Te samoloty o wysokiej technologii mogą wykonywać różnorakie misje po niższym koszcie niż samoloty konwencjonalne, a przy tym nie narażają życia pilotów.

Satelita rozpoznawczy Zenit

Kamery

Antena systemu rozpoznania radio-elektronicznego

Układ zasilania

Ładownik

Układ samolikwidacji (ładunek wybuchowy)

System sterowania

Zbiorniki paliwa

dla silników orientacji

przestrzennej (korekcyjnych)

Hamujący silnik rakietowy

Anteny telemetryczne

Anteny łączności

661

Zeppelin

Zehe Alfred

Wschodnioniemiecki profesor, który podczas pobytu w Stanach Zjednoczonych (w ramach wymiany naukowej) został aresztowany w 1983 pod zarzutem działalności szpiegowskiej i zbierania materiałów wywiadowczych o amerykańskiej marynarce wojennej. Przyznał, że jest winny ośmiu zarzutów szpiegostwa i został skazany na karę więzienia. Wrócił do NRD 11 czerwca 1985 w ramach ->wymiany szpiegów między Stanami Zjednoczonymi a NRD.

Na procesie usiłował podważyć właściwość amerykańskiego sądu. Argumentował, że jest obywatelem NRD, który otrzymał tajne informacje na terytorium Meksyku, a zatem nie może odpowiadać przed sądem Stanów Zjednoczonych. Sąd odrzucił ten argument, uznając, że intencją ustawy Kongresu o działalności szpiegowskiej obywateli obcych państw była ochrona amerykańskiej tajemnicy państwowej, bez względu na to, czy akt szpiegostwa został popełniony na terytorium Stanów, czy też nie.

Zelle Margaretha

Mata Hari

Zenit

Pierwszy radziecki satelita szpiegowski. Wprowadzono go wprawdzie na orbitę dwa lata po amerykańskim satelicie szpiegowskim Corona, ale Zenit był znacznie bardziej zaawansowany technologicznie i miał o wiele większe możliwości operacyjne niż amerykański odpowiednik. W styczniu 1956 w ZSRR podjęto decyzję budowy satelity szpiegowskiego. Zadanie to powierzono powołanemu w sierpniu 1956 r. Doświadczalnemu Biuru Konstrukcyjnemu Nr 1, którego kierownictwo objął Siergiej Korolew.

Pierwszym satelitą na świecie był radziecki Sputniki, wprowadzony na orbitę 4 października 1957. Mały, ważący 90 kg satelita trafił pod wielkimi nagłówkami na pierwsze strony gazet pobudzając wyobraźnię ludzi całego świata. Dla ekspertów zachodnich największe znaczenie

miała jednak moc rakiety nośnej, który wyniosła Sputnika 1 w przestrzeń kosmiczną oraz precyzja sterowania, która umożliwiła wprowadzenie go na orbitę. Miesiąc później, 3 listopada 1957, w Związku Radzieckim wystrzelono kolejnego satelitę, o fenomenalnej, jak na owe czasy, masie ok. 550 kg. Na pokładzie Sputnika 2 wysłano psa Łajkę oraz aparaturę umożliwiającą przesyłanie na Ziemię danych o stanie psychicznym i zachowaniu się psa w warunkach nieważkości, promieniowania kosmicznego oraz działania innych, specyficznych czynników środowiskowych. Wystrzelony na orbitę 15 maja 1958 Sputnik 3 miał masę niecałe półtorej tony. Stanom Zjednoczonym udało się wystrzelić satelitę o podobnej masie dopiero sześć lat później. Masa radzieckich satelitów oraz ciąg transportowych rakiet nośnych robiły wrażenie nie tylko propagandowe, ale zwiastowały rychłą możliwość umieszczania na orbicie okołoziemskiej obiektów wojskowych, zwłaszcza zaś systemów rozpoznania.

Pierwszym radzieckim satelitą szpiegowskim był Zenit, przerobiony ze statku kosmicznego serii Wostok. Statki te nosiły desygnat 2K. Zenita (oficjalnie Kosmos 7) udało się wprowadzić na orbitę 28 lipca 1962. Za pierwszym razem, 11 grudnia 1961 zawiodły silniki, za drugim, w marcu 1962 system nawigacyjny i stabilizacyjny. Zenit miał masę ok. 5 ton (w porównaniu do 900 kg Corony), co pozwalało zainstalować na jego pokładzie 4 kamery, dwie wysokiej rozdzielczości i dwie niskiej, oraz aparaturę radiowywiadowczą (Sigint) o możliwościach zbliżonych do systemu -> Ferret. Dawało to możliwość przesyłania danych na ziemię drogą radiową, natomiast naświetlone filmy zrzucano w zasobnikach, podczas przelotu nad terytorium ZSRR. Corony posiadały tylko jedną kamerę, bez możliwości zbierania danych z wywiadu radioelektronicznego. Statki typu Zenit, przebywając na orbicie 8 do 12 dni, dostarczały szczegółowych informacji o systemach obronnych Zachodu, pozwalając na podejmowanie bardziej trafnych decyzji politycznych. Kamuflowano je jako satelity naukowe, podobnie czynili zresztą Amerykanie. Ulepszoną wersję radzieckich satelitów szpiegowskich stanowią statki typów Resurs-F i Kometa.

Zeppelin

Niemiecka nazwa operacyjna planu zamordowania w Moskwie radzieckiego dyktatora Józefa Stalina. Realizację planu rozpoczęto w lipcu 1944. —* Ernst Kal-tenbrunner, szef Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy (RSHA) zwrócił się do ->KG200, jednostki lotnictwa wyspecjalizowanej w przetrucaniu agentów za linię frontu, o przetransportowanie grupy ludzi w pobliże Moskwy. Zamachowcy mieli wylądować w odległości około 100 km od radzieckiej stolicy, gdy front przebiegał kilkaset kilometrów od Moskwy.

Plan zakładał, że niemiecki samolot transportowy przeleci nad frontem i wyląduje w odludnym rejonie. Uzbrojony zamachowiec opuści maszynę i motocyklem przedostanie się do Moskwy, gdzie zamorduje Stalina. Głównym zamachowcem był Rosjanin, wzięty do niewoli był oficer Armii Czerwonej, lojalny wobec Niemiec. Członkowie grupy zamachowców zostali dobrze przeszkoleni, uzbrojeni i wyekwipowani do ucieczki po przeprowadzeniu operacji. W Moskwie przygotowano dla nich kryjówki.

Przed rozpoczęciem misji do grupy dołączyła kobieta, również był oficer Armii Czerwonej. W przeddzień rozpoczęcia operacji wzięła ślub z głównym zamachowcem.

Zespół Bilansowania

662

Operację Zeppelin rozpoczęto od zrzucenia na spadochronach niemieckiej grupy zwiadu, która miała zbadać, czy wybrane na lądowisko miejsce jest bezpieczne. Grupa przesłała sygnał radiowy, że wszystko w porządku. W nocy z 5 na 6 września 1944 czterosilnikowy samolot Ardo Ar 232B wystartował z lotniska na Łotwie, kierując się ku lądowisku leżącemu między

Smoleńskiem a Moskwą, około 100 km od stolicy. Lot na liczącej około 550 km trasie przebiegał bez zakłóceń. Kiedy jednak o świcie samolot znalazł się nad lądowiskiem, powitał go gęsty ogień broni przeciwlotniczej.

Grupa zwiadu została ujęta i zmuszona do nadania do Niemiec radiowego sygnału rozpoczęcia operacji. Kontrola tekstu depeszy nie wykryła, że radiooperator został odwrócony.

Obrona przeciwlotnicza otworzyła ogień bez zezwolenia radzieckiego dowództwa, które zastawiło na samolot pułapkę. (Radzieckie dowództwo nie wiedziało, czy samolot wiezie ładunek, czy dywersantów).

Ostrzelany pilot zwiększył wysokość i poleciał na lądowisko zapasowe w pobliżu Karmanowa, na wschód od Smoleńska. Miejsce wydawało się bezpieczne. Samolot wylądował, ale zaczął skrzydłem o drzewo. Siła uderzenia wyrwała silnik i maszyna stanęła w płomieniach.

Obawiając się szybkiego przybycia zaalarmowanych pożarem patroli radzieckich, major „Tawrin” oraz podporucznik „Szyłowa” wsiedli na przywieziony motocykl i odjechali do Moskwy. Sześciu członków załogi uszkodzonego samolotu pomaszerowało na zachód ku linii frontu. Lotnicy mieli mapy, radzieckie pieniądze, papierosy i zapas żywności, ale nikt z nich nie mówił po rosyjsku. Ubrani byli w mundury niemieckie.

Zamachowcy zostali zatrzymani przez posterunek drogowy. Ich dokumenty nie wzbudziły podejrzeń, jednakże, jak pisał były pilot Luftwaffe P.W. Stahl w książce KG200: The Tnie Story (1979):

wartownik już miał zwrócić dokumenty i przepuścić, gdy major zrobił fatalną uwagę: „Pośpiesz się, proszę. Jedziemy już całą noc!” Wartownik zawahał się. Dopiero niedawno skończyła się ulewa, a ubranie motocyklisty i pasażerki oraz ich pojazd były suche. Podniósł więc alarm i tak skończyła się operacja Zeppelin.

Dobę po pechowym lądowaniu radiooperator Ardo wysłał komunikat, że załoga podjęła próbę ucieczki piechotą. Była to ostatnia wiadomość od niego.

lespb\&\unsowania,Net hssessmetrt Oroup

Wewnętrzna komórka Rady Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council - NSC), utworzona w 1971, za prezydentury Nixona, w ramach generalnej reorganizacji struktur Wspólnoty Wywiadów Stanów Zjednoczonych. Obarczona była obowiązkiem regularnego sporządzania tzw. bilansów opartych na raportach wywiadowczych, dostarczanych przez amerykańskie agencje wywiadu. Dyrektor Zespołu Bilansowania podlega sekretarzowi obrony.

Zespół Słudiów i Obserwacji, Studies and Observations Group (SOG)

Zwany także MAC (V) SOG, komórka wywiadu agencjonalnego (HUMINT) Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych w Wietnamie; organizacyjnie element Dowództwa Pomocy Wojskowej w Wietnamie (Military Assistance Command - Vietnam) z siedzibą na Pasteur Avenue w Sajgonie.

Podstawowym zadaniem SOG było szkolenie jednostek głębokiego rozpoznania i ich przetrzymywanie na tyły sił północnowietnamskich. Wszystko też wskazuje na jego udział w operacji Phoenix.

Operacyjnie SOG - elitarna jednostka, której personel rekrutował się z przedstawicieli wszystkich rodzajów amerykańskich sił zbrojnych - podlegał bezpośrednio naczelnemu dowódcy sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych na obszarze Oceanu Spokojnego, działał w ścisłej współpracy ze swoim odpowiednikiem w południowowietnamskich siłach zbrojnych.

W skład zespołu wchodził również przedstawiciel CIA, w tym porwany później i zamordowany w Bejrucie William Buckley. (Wietnam)

Zespół Wywiadu Stanów Zjednoczonych w Krajach Trzecich, United States Country Team

Istnieje zasada, w myśl której ambasador Stanów Zjednoczonych jest w danym kraju zwierzchnikiem nad całością działań rządowych. Tak więc teoretycznie szef lokalnej placówki -> CIA powinien być podległy ambasadorowi, chociaż odpowiada przed dyrektorem Centrali Wywiadu (DCI) i jemu składa raporty. Spod władzy ambasadora wyłączeni są jedynie przebywający w danym kraju członkowie sił zbrojnych, którzy podlegają lokalnemu dowódcy wojsk amerykańskich.

Zakres władzy ambasadora w ramach administracji pierwszy określił prezydent Kennedy i zwyczaj ten jest kontynuowany. Istnieje jednak zapewne jakaś klauzula wyłączająca niektóre osoby czy działania spod kontroli CIA. Prezydent Clinton pisał bowiem na przykład:

Ma pan prawo wglądu w całą korespondencją wszystkich placówek misji, z wyjątkiem tych, które zostały wyłączone przez prawo lub decyzje wykonawcze.

Sądzi się, iż jest to furtka zostawiona na potrzeby CIA.

663

Zinowiewa list

Zielenograd

Radzieckie miasto zamknięte, centrum projektowania i produkcji najnowocześniejszych rodzajów sprzętu wojskowego.

Stacja kolejowa Kriukowo, położona ok. 60 km na północny zachód od Moskwy, w 1963 przemianowana została na Zielenograd. Ze względu na charakter produkcji miastu nadano status zamkniętego. W 1987 Zielenograd, wyróżniający się oryginalną architekturą, liczył 148 tysięcy mieszkańców, z czego 36 tysięcy było zatrudnionych w 26 instytutach naukowych i specjalistycznych zakładach przemysłowych. Drastyczne ograniczenie programów zbrojeniowych po rozpadzie ZSRR wywołało w Zielenogradzie bezrobocie, w związku z czym do 1993 miasto opuściło 4500 naukowców i wysokiej klasy inżynierów. Aby temu zaradzić, dokonano przekształcenia produkcji wielu zakładów na cywilną oraz dopuszczono do powstania prywatnych firm elektrotechnicznych i komputerowych.

Zielenograd jest podobny w swojej koncepcji do amerykańskiej Doliny Krzemowej w Kalifornii.

Zimmermanna telegram

Przechwycona depesza, której treść wstrząsnęła Stanami Zjednoczonymi i stała się istotnym powodem przystąpienia Stanów Zjednoczonych do I wojny światowej. Niemiecki minister spraw zagranicznych Arthur Zimmermann wysłał 16 stycznia 1917 telegram do ambasadora Niemiec w Meksyku, ujawniając w nim plan rychłego rozpoczęcia nieograniczonej wojny podwodnej. Zimmermann polecił ambasadorowi zaproponować władzom Meksyku sojusz z Niemcami i obiecać

pełne zrozumienie naszej strony dla odzyskania przez Meksyk straconych terytoriów w stanach Teksas, Nowy Meksyk i Arizona.

Telegram przechwycił i odszyfrował brytyjski Wywiad Marynarki Wojennej. Dyrektor wywiadu, kontradmirał Reginald (Blinker) Hall, natychmiast pojął strategiczne znaczenie depeszy.

Musiaby wywołać głębokie oburzenie władz amerykańskich, co przyspieszyłoby bez wątpienia przystąpienie Stanów Zjednoczonych do wojny. Brytyjskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych pragnęło ujawnić treść telegramu, ale Hall nie chciał dopuścić do zdradzenia faktu złamania przez brytyjskich kryptoanalityków niemieckiego kodu dyplomatycznego najwyższego szczebla. Hall wiedział, że Zimmermann wysłał depeszę kilkoma kanałami. Polecił więc agentowi w Mexico City zdobyć tekst telegramu zakodowanego szyfrem niższego szczebla.

Brytyjczycy pokazali odszyfrowany telegram ambasadorowi Stanów Zjednoczonych w Londynie, który przekazał jego treść do Departamentu Stanu w Waszyngtonie.

Wstrząśnięty niemieckimi planami prezydent Wilson zaaranżował publikację tekstu 1 marca

1917 przez Associated Press, jednakże bez ujawniania, w jaki sposób depesza została przechwycona i odszyfrowana. Amerykańscy pacyfiści zarzucili, że jest to perfidny podstęp Brytyjczyków, ale autentyczność depeszy potwierdził sam Zimmermann 3 marca na konferencji prasowej w Niemczech.

Kiedy prezydent Wilson zwracał się do Kongresu 2 kwietnia 1917 roku o wypowiedzenie wojny, cytował telegram jako dowód, że Niemcy pragną działać przeciwko naszemu pokojowi i bezpieczeństwu.

(Pokój 40)

Zimne podejście

Próba zwerbowania cudzoziemca jako agenta lub informatora, podjęta bez uprzedniego sprawdzenia, czy dana osoba zainteresowana jest propozycją. Zimnego podejścia dokonuje się niekiedy, jeśli obiekt zaczyna nagle wykazywać oznaki braku pieniędzy, niezadowolenia z pracy, warunków życia, sytuacji rodzinnej itp. Zawsze jednak jest to pociągnięcie ryzykowne, ponieważ osobnik, który odrzuci propozycję, może donieść o niej władzom policyjnym lub państwowym, np. w nadziei uzyskania nagrody.

Zinowiewa list

Rzekome posłanie przewodniczącego Międzynarodówki Komunistycznej, Grigorija Zinowiewa, do liderów Komunistycznej Partii Wielkiej Brytanii, wykradzione i opublikowane 25 października 1924.

W liście tym, który mógł być podrobiony, Zinowiew wzywał tajne komórki komunistyczne w siłach zbrojnych i w związkach zawodowych do wzniesienia rewolucji. Posłanie, ogłoszone z inicjatywy byłego szefa wywiadu morskiego Reginalda Halla przez prasę brytyjską, cztery dni przed wyborami parlamentarnymi, spowodowało druzgocącą klęskę Partii Pracy i powrót do władzy konserwatystów.

Cała ta sprawa stała się przedmiotem różnorodnych spekulacji. Strona radziecka przez lata wypierała się listu, jego autentyczność potwierdzała MI5, która go dostarczyła (jednak bez podania źródła), jak też Wydział Specjalny Scotland Yardu oraz specjalna komisja gabinetowa. Jedną z hipotez mówi o współuczestnictwie w aferze agenta Sidneya Reilly'ego, który zadbał, aby treść posłania poznała opinia publiczna. Wedle innej wersji tekst miał być fałszywką, sporządzoną w Berlinie przez dwóch białych Rosjan [Bellegarde'a i Aleksandra Guminskiego], dostarczoną następnie anonimowo

Zintegrowane Centrum Wywiadu Operacyjnego

byłemu oficerowi kontrwywiadu brytyjskiego, Konradowi Thurnowi, który z kolei przekazał ją Foreign Office, a ministerstwo - premierowi Ramsayowi MacDonaldowi. Szef rządu, mając zamiar nawiązać stosunki dyplomatyczne z ZSRR, próbował początkowo całą rzecz zataić. MacDonald, poszukujący politycznego poparcia, po ogłoszeniu listu w prasie wystosował notę protestacyjną do rządu Związku Radzieckiego. [Do autorstwa fałszywki przyznawał się również polski premier, gen. Władysław Sikorski, który chlubił się, iż była ona dziełem II Oddziału Sztabu Generalnego, który działał w tej sprawie przez kpt. Paciorkowskiego, znajdującego się w Berlinie pod dyplomatyczną —* przykrywką attache prasowego, i swego agenta w środowiskach emigracji rosyjskiej, Drużelewskiego (skazanego później na śmierć w ZSRR)].

Jak na ironię Zinowiew został w kilka lat później fałszywie oskarżony o pracę na rzecz służb obcego wywiadu. W procesie 1936 skazano go na śmierć i wkrótce rozstrzelano.

Zintegrowane Centrum Wywiadu Operacyjnego, Integrated Operational Intelligence Center (IOIC)

Zespół urządzeń szybkiego przetwarzania i równoległej analizy operacyjnej danych rozpoznania taktycznego US Navy, dostarczanych przez wieloczynnościowe (przystosowane do zadań

rozpoznania fotograficznego ELINT i IRINT) samoloty rozpoznawcze

664

RA-5C (->A3J Vigilante); w latach 1962-1979 element wyposażenia dużych lotniskowców. Sprzęt, w który wyposażone były RA-5C, pozwalał na uzyskanie danych rozpoznania taktycznego najwyższej możliwej do osiągnięcia jakości. Sam RA-5C był jednak samolotem wysoce skomplikowanym i bardzo trudnym w pilotażu. W czasie wojny wietnamskiej kilka maszyn tego typu zostało zestrzelonych w przestrzeni powietrznej Wietnamu Północnego.

Zjednoczone Królestwo

Anglia, Wielka Brytania

Z Priorytet

Używany na początku II wojny światowej termin określający priorytet dystrybucji dekryptaży niemieckich depesz zaszyfrowanych za pomocą maszyny Enigma. Dekryptaże otrzymywały od jednego do pięciu „Z”, w zależności od priorytetu dystrybucji. Im więcej „Z”, tym wyższy priorytet.

Zrzut

Umieszczenie materiałów w skrzynce kontaktowej lub innej uzgodnionej wcześniej kryjówce.

Związek Radziecki

-> Rosja, ZSRR

Źródło jawne

Powszechnie dostępne źródło informacji wywiadowczych, zwłaszcza środki masowego przekazu.

Pod koniec lat osiemdziesiątych ogarnięta manią tworzenia skrótów Wspólnota Wywiadów

Stanów

Zjednoczonych zaczęła posługiwać się akronimem OSINT (Open Source Intelligence)

Źródło ustalone

Sprawdzone źródło informacji wywiadowczych, którego wiarygodności nie trzeba weryfikować.

POLSKA

Sfomalizowane struktury wywiadu powstały w Polsce dopiero po odzyskaniu niepodległości w 1918. Wcześniej służbę wywiadowczą rozwijano ad hoc, w postaci konkretnych akcji i wypełniania określonych zadań.

Organizację wywiadu jako Wydziału Informacyjnego Sztabu Generalnego rozpoczęto już w połowie października 1918. Wkrótce przekształcono go w Oddział II Sztabu Generalnego Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego.

Podczas wojny polsko-bolszewickiej w 1920 bezpośrednim rozpoznawaniem nieprzyjaciela zajmowała się wydzielona komórka w postaci Biura Wywiadowczego.

Składało się ono z wydziałów:

I - Organizacyjny

II - Ofensywny A

III - Ofensywny B

IV - Ofensywny C

V - Defensywny

VI - Propagandy zewnętrznej

VII - Wewnętrzny

Ciężar działalności podczas wojny spoczął przede wszystkim na Wydziale IV, który zajmował się wywiadem frontowym oraz „dalekim” (Syberia, Turcja, Persja, Chiny, Japonia). Na obszarze przyfrontowym i w głębi Rosji funkcjonowały placówki podporządkowane wydzielonej Komendzie Naczelnej III (KN-III)

POW, której działaniami kierowało bezpośrednio także Biuro Wywiadowcze. Wywiad odegrał

nader istotną rolę, informując polskie dowództwo o organizacji, dyslokacji i uzbrojeniu, a także o morale nieprzyjaciela. Wywiadowcy i agenci Oddziału II i K-III potrafili zdobywać dokumenty z centralnych instytucji radzieckich, a nawet ze sztabu Armii Czerwonej.

Najcenniejsze wiadomości uzyskiwano jednak dzięki wyjątkowo owocnej pracy radiowywiadu i Biura Szyfrów, zwłaszcza zaś, uznawanego za geniusza de-kryptażu, Jana Kowalewskiego. Bolszewicy nie zorientowali się do końca wojny, iż większość ich depech była przechwytywana i odczytywana przez Polaków. Zaważyło to w znacznym stopniu na rezultatach bitwy warszawskiej, decydującej dla losów kampanii.

Wywiad wojskowy w II Rzeczypospolitej

Po wojnie Oddział II, zwany powszechnie „dwójką”, przeżył kolejną reorganizację. W miejsce Biura Wywiadowczego utworzono Wydział (III) Wywiadowczy, składający się z następujących referatów:

A - technika wywiadu

B - agentura centralna

C - kontrwywiad

D - radiowywiad, szyfry, technika podsłuchu

Przystąpiono do organizowania wywiadu ofensywnego na terytorium tych państw ościennych, z którymi Polska miała spory graniczne, a więc Rosji Radzieckiej, Niemiec i Litwy. Ponieważ największe zagrożenie

667

POLSKA

płynęło ze Wschodu, tam też, najczęściej poprzez konsulaty, umiejscawiano placówki Referatu Wschód (Moskwa, Leningrad, Charków, Kijów, Tyflis). Były wspierane przez wywiad płytki, organizowany przez strzegący wschodniej granicy Korpus Ochrony Pogranicza (KOP), utworzony w 1924. W pierwszych latach niepodległości jednostki polskie wykonywały, pod pozorem najść przemytniczych czy napadów bandyckich lub zgoła działalności partyzanckiej, prawdziwe rajdy rozpoznawcze na terytorium przygraniczne Rosji Radzieckiej. Przynosiły one cenne wiadomości w sferze wywiadu płytkiego, co opisał w swych powieściach przemytnik, pisarz i współpracownik „dwójki” Sergiusz Piasecki. Do najgłośniejszych sukcesów należało pozyskanie dowódcy 28 radzieckiej Brygady Strzeleckiej, Bolesława Kontryma (Polaka), który następnie przedarł się do ojczyzny i wstąpił do służby w policji politycznej.

Po 1925 zlikwidowano część placówek, skupiając się na obserwacji radzieckich jednostek wojskowych i przemysłu zbrojeniowego, w znacznej mierze za pomocą analizy legalnych publikacji i obserwacji (biały wywiad). Prowadzono również bardzo nowoczesne jak na te czasy rozpoznawanie fotograficzne, pozwalające na wykonanie zbiorczych fotografii strefy przygranicznej (zdjęcia, klejone i przechowywane w szpulach, miały wielusetmetrowe długości). Efekty pracy „dwójki” spotykały się z uznaniem ze strony innych wywiadów działających na terenie ZSRR, m.in. Francuzów, Brytyjczyków i Japończyków. Największy wkład w tym dziele mieli: pułkownik dypl. Tadeusz Pełczyński, podpułkownicy dypl. Stefan Mayer (szef Wydziału Wywiadowczego) i Tadeusz Skinder (szef wywiadu KOP) oraz kapitan Antoni Niezbrzycki. Pracę przeciwko Niemcom nasilono wraz ze wzrostem zagrożenia z ich strony. Referat Zachód dysponował w samych Niemczech około 30 placówkami i dalszymi 20 na obszarze państw ościennych. Najgłośniejszym, aczkolwiek do dzisiaj dwuznacznym sukcesem „dwójki”, była sprawa jej rezydenta w Berlinie, rotmistrza Jerzego Sosnowskiego, która zakończyła się jedną z największych afer szpiegowskich w międzynarodowej Europie.

Wywiad głęboki wspierały ekspozytury wewnętrzne nr 3 w Bydgoszczy i nr 4 w Katowicach. Największe sukcesy odniosła pierwsza z nich, kierowana przez wiele lat przez mjr. Jana

Żychonia, między innymi dzięki organizacji operacji Wózek, polegającej na nielegalnej kontroli korespondencji pocztowej pomiędzy Berlinem a Prusami Wschodnimi.

Na krótko przed wojną ważnym źródłem informacji stał się wywiad radiowy, a to za sprawą kryptologów, którym udało się przełamać niemieckie szyfry kodowane za pomocą Enigmy. Już przed wojną Oddział II przekazał odtworzone jej egzemplarze wywiadowi francuskiemu i brytyjskiemu.

Wywiad wojskowy wykorzystywany był również w wewnętrznych rozgrywkach politycznych. Przed zamachem majowym Piłsudski oskarżał swych przeciwników, iż nakazali jego inwigilację właśnie „dwójce”. Spowodowało to czystkę oddziału po objęciu przezeń władzy. Z kolei partie opozycyjne wobec ustanowionego w maju 1926 reżimu oskarżały go o wykorzystywanie struktur wywiadu do obserwacji, a nawet kompromitacji przeciwników politycznych. Zjawisko nasiliło się od 1930.

Szefowie Oddziału II Sztabu Generalnego WP (od 1928 Głównego) w latach 1923-1939:

ppłk Ignacy Matuszewski od lipca 1923

ppłk Michał Bajer sierpień 1923 - maj 1926

p.o. płk dypl. Jerzy Ferek-Bleszyński od maja 1926

ppłk dypl. Tadeusz Schatzel 1926 - styczeń 1929

ppłk dypl. Tadeusz Pełczyński styczeń 1929 - luty 1932

płk dypl. Teodor Furgalski luty 1932 - 1934

płk dypl. Jerzy Englisch 1934 - październik 1935

pik dypl. Tadeusz Pełczyński październik 1935 - 24 października 1938

płk dypl. Józef Smoleński listopad 1938 - wrzesień 1939

II wojna światowa

Po ewakuacji naczelnych władz wojskowych do Rumunii, a następnie do Francji, Oddział II (teraz przy Sztabie Naczelnego Wodza) kontynuował swą działalność tym bardziej, iż jego czołowi funkcjonariusze również znaleźli się w Paryżu, gdzie nawiązali bliskie stosunki z wywiadem francuskim i brytyjskim. Najistotniejszą rolę odegrała tu grupa kryptologów kierowana przez ppłk. Gwidona Langnera (Ekspozytura „300”, „Ekipa Z”), której członkowie zdołali ponownie złamać udoskonalone systemy szyfrowe Enigmy, kładąc tym samym podwaliny pod zwycięstwo aliantów w wojnie wywiadów. Skutecznie wykorzystywano siatki pozostawione na terenie Rzeszy i państw sąsiednich, osłabione jednak znacznie z powodu karygodnej nieostrożności polegającej na niezniszczeniu najważniejszych akt we wrześniu 1939. Dostały się one w ręce Niemców i Rosjan.

Po klęsce Francji większość personelu Oddziału II ewakuowała się do Wielkiej Brytanii, gdzie nawiązano ścisłą współpracę z Kierownictwem Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE) i MI 6, a następnie także z amerykańskim Biurem Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS). Dzięki umowie zawartej 19 lipca 1941 możliwe stało się otwarcie prężnych placówek na terenie Ameryki Północnej i Południowej (Ekspozytura „ESTEZET”, którą kierował ppłk. Ludwik Sadowski). Duże osiągnięcia odniosły również inne ekspozytury: „AFR” (Afryka), kierowana przez mjr. dypl. Mieczysława Słowikowskiego, mająca wielki wkład w pomyślny przebieg operacji Torch - alianckiej inwazji na Maroko i Algierię, oraz „Północ” i „L”, organizujące ze Sztok-

POLSKA

668

holm pracę wywiadowczą na obszarze III Rzeszy. Cennych wiadomości dostarczała również Ekspozytura „F” („F-II”) we Francji, która przekazała do Londynu do końca wojny około 5 tysięcy informacji o rozmieszczeniu wojsk niemieckich, o fortyfikacjach, nowych rodzajach

broni itp. Mniej szczęścia miała ekspozytura „R” otwarta w Związku Radzieckim po podpisaniu paktu z tym państwem w lipcu 1941, po ataku niemieckim. Obok funkcji oficjalnych - łączności i wymiany informacji z GRU i NKWD - miała za zadanie zdobywanie danych o ZSRR, co przynosiło zazwyczaj mierne rezultaty, a wpływało na pogorszenie wzajemnych stosunków. Pod koniec wojny Oddział II przeżył skandal, który doprowadził do dymisji szefa Wydziału Wywiadowczego, mjr. Jana Żychonia. Wywołali go równie doświadczeni oficerowie: kpt. Antoni Niezbrzycki i mjr Tadeusz Nowiński, uznając całe kierownictwo „dwójki” za „oportunistyczne, tchórzliwe, bez poczucia odpowiedzialności”. Choć sąd wojenny oddalił zarzuty, cała sprawa wywołała spadek zaufania do wywiadu i dymisje wśród jego kadry dowódczej. Światło na tę kwestię rzuca fakt, iż Nowiński powrócił po wojnie do Polski i zeznawał jako świadek oskarżenia w licznych procesach politycznych.

Szefowie Oddziału II Sztabu Naczelnego Wodza PSZ

płk dypl. Tadeusz Wasilewski listopad 1939- czerwiec 1940 płk dypl. Leon Mitkiewicz 30 lipca 1940-wrzesień 1941 ppłk dypl. Stanisław Gano wrzesień 1941 - styczeń 1946

Armia Krajowa

Najcenniejsze osiągnięcia odnotował jednak nie wywiad Oddziału II Sztabu NW, lecz Komendy Głównej Związku Walki Zbrojnej/Armii Krajowej, zorganizowany jako Oddział II jej Komendy Głównej. Dysponował siatkami, które rozpracowywały zarówno front wschodni, jak i okupowane ziemie polskie oraz terytorium Niemiec. Wywiad AK m.in. dotarł w 1943 do niemieckiego doświadczalnego ośrodka raketowego w Peenemiinde i przesłał na ten temat raporty do Londynu (Babington-Smith Constance). Równie istotne było rozpoznanie prac budowlanych na poligonie Blizna—Pustków, związanych z podjęciem prób z pociskami raketowymi V-2. Wywiad AK zdobył 20 maja 1944 elementy tego pocisku, które, wraz z ekspertami, przesłano drogą powietrzną do Londynu. Wywiad ZWZ dostarczył również Brytyjczykom szczegółowych danych o przygotowaniach niemieckich do ataku na ZSRR, które zostały przedstawione Stalinowi, lecz - podobnie jak informacje własnego wywiadu - zlekceważone przez odbiorcę.

Szefowie Oddziału II Komendy Głównej SZP/ZWZ/AK

ppłk dypl. Wacław Berka („Brodowicz”)

październik 1939 - wiosna 1942

ppłk dypl. Marian Drobik („Dzięcioł”)

wiosna 1942 - grudzień 1943

p.o. ppłk dypl. Franciszek Kwiryn Herman („Nowak”) grudzień 1943 - styczeń 1944

płk dypl. Kazimierz Iranek Osmecki („Makary”)

styczeń 1944 - październik 1944

ppłk dypl. Bohdan Zieliński („Tytus”)

październik 1944 - styczeń 1945

W PRL

Uzależnienie i podległość polityczna PRL wobec Związku Radzieckiego uwidaczniała się szczególnie na obszarze tajnych służb, które działały zawsze w ścisłym porozumieniu z GRU i KGB. Wywiad wojskowy (tradycyjnie Oddział II Sztabu Generalnego), o znacznie zawężonych kompetencjach, był podporządkowany Moskwie. Organizowany przez oficerów radzieckich (płk Grigorij Domaradzki), został następnie przejęty przez funkcjonariuszy wywodzących się z przedwojennej Komunistycznej Partii Polski. W 1950, po objęciu stanowiska ministra obrony przez radzieckiego marszałka Konstantina Rokossowskiego i po aresztowaniu pod sfigowanymi zarzutami jego szefa, gen. Wacława Komara oraz związanej z tym czystki personalnej, kierownictwo objęli ponownie oficerowie przybyli z ZSRR (gen. Konstantin Kasznikow oraz pułkownicy Igor Su-chacki i Fiodor Wiedmied’)

Sytuacja zmieniła się nieco w 1956, po dojściu do władzy Władysława Gomułki. Po odesłaniu większości oficerów radzieckich do kraju postawił on na czele wywiadu wojskowego gen. Grzegorza Korczyńskiego, który dowiódł lojalności w najtrudniejszym dlań okresie. Wywiad wojskowy, którym kierowali później gen. Włodzimierz Oliwa, płk. Bolesław Szczepanik oraz generałowie: Czesław Kiszczak, Edward Poradko i Roman Misztal, liczył około 3 tysięcy oficerów i żołnierzy. Jego najważniejszymi pionami były: wywiad strategiczny, operacyjny (taktyczny) oraz komórka naukowo-informacyjna. Rzeczą jasną, Oddział II nadal znajdując się w orbicie wpływów GRU, wykonywał przydzielane przezeń zadania, angażując się jednocześnie w działania polityczne wewnątrz kraju (czystka w wojsku przed marcem 1968, stan wojenny 1981). Ważniejszy, bardziej głośny i skłonny do reklamy był wywiad firmowany przez organy bezpieczeństwa w ramach Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego jako Sekcja (2 stycznia 1945), Samodzielny Wydział II (4 kwietnia 1945), a następnie VII Departament (17 lipca 1946). Po utworzeniu Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego w 1954, a następnie włączeniu go 2 lata później w struktury Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, zadania wywiadowcze spełniał Departament I. Poza granicami kraju działał najczęściej pod przykrywką MSZ, zwłaszcza zaś infiltrowanej służby konsularnej.

669

POLSKA

W pierwszych latach PRL wywiad i kontrwywiad MBP prowadziły skuteczne, nagłościone następnie propagandowo operacje defensywne przeciwko podziemi i emigracji, takie jak gry z delegaturą niepodległościowej organizacji WiN (Wolność i Niezawisłość) i UPA (Ukraińską Armią Powstańczą), a także tzw. sprawę Bergu - kompromitację próby organizacji amerykańskich siatek szpiegowskich na terenie Polski. Departament VII (często w porozumieniu z „dwójką”) działał jednak także, z sukcesami, na zewnątrz, np. w Grecji, podczas wojny domowej wzniesionej w tym kraju przez komunistów w połowie lat czterdziestych. Jednym z najcenniejszych agentów w tym okresie był zaufany funkcjonariusz kontrwywiadu izraelskiego Lucjan Levi („Lutek”), zdemaskowany dopiero w 1958.

Wobec przestępczego charakteru MBP swój udział w zbrodniach z lat pięćdziesiątych miał również wywiad, używany nadto do działań przeciwko elitom reżimu. Praktyki te ujawnił zbiegły na Zachód w 1953 ppłk Józef Światło, którego publiczne wyznania na antenie Radia Wolna Europa spowodowały w służbach policyjnych zmiany strukturalne, organizacyjne i personalne; te ostatnie na ogół pozorowane. Polegały one na dymisji szefa resortu, gen. Stanisława Radkiewicza, pociągnięciu do odpowiedzialności służbowej, politycznej, a później i sądowej kilku przeznaczonych na kozły ofiarne wyższych funkcjonariuszy, przekształceniu MBP w 1954 w Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (o ograniczonych kompetencjach), przy jednoczesnym wyodrębnieniu - na wzór radziecki jako samodzielnej struktury służb tajnych w Komitecie ds. Bezpieczeństwa Publicznego, któremu podporządkowano również organy wywiadu wojskowego. Struktura ta utrzymała się do końca 1956, gdy Gomułka, bojąc się nadmiernej niezależności policji politycznej, zlikwidował Komitet, włączając go w skład MSW. Na czele resortu stał początkowo Władysław Wicha, a następnie, w okresie 1964-1968, ambitny gen. Mieczysław Moczar, starający się wykorzystać stanowisko jako odskocznię do dalszej kariery, a także zwiększyć wewnętrzną i zewnętrzną niezależność tajnych służb (również od ZSRR). Wywołało to polityzację resortu, szczególnie widoczną w czasie tzw. wypadków marcowych w 1968, inspirowanych w znacznym stopniu właśnie przez MSW.

W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych służby specjalne zostały w większym jeszcze stopniu wciągnięte do wewnętrznych rozgrywek politycznych. W rezultacie zdekonspirowania operacji Zalew, polegającej na nielegalnym, a nawet kryminalnym pozyskiwaniu dewiz i innych

walorów na Zachodzie, przeprowadzono po dojściu do władzy Edwarda Gierka w 1970, czystkę personalną w MSW. Podobny charakter miała operacja Żelazo z tym, że chodziło wówczas o zniknięcie z kas wywiadu ogromnych ilości precjozów i walut.

Rzecz ujawniono w 1984 w celu kompromitacji członka Biura Politycznego KC PZPR, byłego szefa wywiadu, a następnie wiceministra i ministra spraw wewnętrznych gen. Mirosława Milewskiego. Sprawa ta zmusiła Departament I do nagłego odwołania z niektórych państw zachodnich dobrze uplasowanej tam agentury (117 osób), co nie uchroniło 20 funkcjonariuszy przed aresztowaniem.

Do niebywałego rozrostu etatowego MSW doszło w latach 1981-1989, za kierownictwa gen. Czesława Kiszczaka, co wiązało się z sytuacją polityczną, a zwłaszcza wprowadzeniem stanu wojennego. W okresie konfrontacji z „Solidarnością” wywiad MSW podjął z jej zagranicznymi przedstawicielstwami skomplikowaną grę operacyjną, która, jak twierdzą jego szefowie, przyniosła pełny sukces. Jednocześnie struktury Departamentu I używane były - zwłaszcza w początkowym okresie stanu wojennego, w związku z mobilizacją sił MSW, podobnie jak i innych służb - do zwalczania „Solidarności” w kraju.

Szefami wywiadu MBP/KdsBP/MSW byli m.in. generałowie i pułkownicy: Stefan Antosiewicz, Julian Konar, Juliusz Burgin, Wacław Komar (który w latach 1947-1950 łączył stanowisko to z funkcją zwierzchnika wywiadu wojskowego), Witold Sienkiewicz (dwukrotnie), Józef Czaplicki, Henryk Sokolak, Mirosław Milewski, Józef Osek, Eugeniusz Pękała, Jan Słowikowski, Fabian Dmowski, i Zdzisław Sarewicz.

W III Rzeczypospolitej

Zmiana ustroju politycznego wiązała się z reorganizacją służb specjalnych. W Ministerstwie Obrony zintegrowano wywiad i kontrwywiad w postaci Wojskowych Służb Informacyjnych. Na ich czele od 1990 stali m.in.: kontradm. Czesław Wawrzyniak, generałowie brygady Jan Sobolewski i Bolesław Izdorczyk, Konstanty Malejczyk oraz kmdr Kazimierz Głowacki i płk Tadeusz Rusak. W skład WSI wchodzi: Zarząd Wywiadu, Zarząd Kontrwywiadu, Biuro Studiów i Analiz, Biuro Ataszatów Wojskowych, Ośrodek Szkolenia WSI, Pion Bieżącej Obsługi Finansowo-Technicznej.

Podobne przemiany organizacyjne zaszły w MSW do czasu wydzielenia służb specjalnych w samodzielną strukturę w postaci Urzędu Ochrony Państwa (grudzień 1990). Nadzór nad jego działalnością powierzono ministrowi spraw wewnętrznych. W październiku 1996 nastąpiło wyodrębnienie Urzędu ze struktur MSW i podporządkowanie szefa UOP bezpośrednio prezesowi Rady Ministrów.

W związku z nowymi priorytetami politycznymi służby wywiadowcze skupiły się po 1989 na głębokiej reorganizacji służb i siatek oraz działaniach, ochronnych, mających na celu osłonięcie procesu integracji Polski z ->NATO.

Czerniawski-Garby Roman

670

Najpoważniejszą operacją zewnętrzną przeprowadzoną przez wywiad UOP, była pomoc udzielona przez płk. Gromosława Czempińskiego funkcjonariuszom CIA w Iraku, w przededniu ataku sił sojuszniczych (operacja Pustynna Burza, 1991). W 4 lata później wywiad został uwikłany w sprawę „Olina”, radzieckiego i ro-

Czerniawski-Garby Roman, płk WP (ur. 1910)

Oficer Oddziału II, współpracownik wywiadu brytyjskiego.

Oficer lotnictwa, w 1938 ukończył Wyższą Szkołę Wojenną. Podczas kampanii 1939, w stopniu kapitana, służył w eskadrze „Warszawa”. Ewakuowany przez Rumunię do Francji. Ponieważ zamierzano przenieść go do wywiadu, w listopadzie 1939 został oddelegowany na kurs specjalny

do Ecole Superieure de Guerre, celem zapoznania się ze strukturą i organizacją Wehrmachtu. W marcu 1940 trafił do sztabu I Dywizji Grenadierów, z którą odbył kampanię francuską. Po klęsce Francji usiłował przedrzeć się do Wielkiej Brytanii, posługując się autentycznymi dokumentami zmarłego Armanda Bomi, które uzyskał od jego żony Renee. W Tuluzie nawiązał kontakt z mjr. Mieczysławem Słowikowskim, który polecił mu zorganizować placówkę Oddziału II „Interalliee” (INT) w Paryżu. Nowy zwierzchnik uznał, iż Czerniawski jest „oficerem pełnym zapału i dużej ambicji, o bystrej inteligencji, przyzwyczajonym do niebezpieczeństw”. Czerniawskiemu udało się wykonać postawione zadanie w listopadzie 1940. Meldunki wywiadowcze wysyłał do Tuluzy w skrytkach wagonów kolejowych, a następnie, od początku maja 1941, drogą radiową do Londynu. We wrześniu 1941 został tam wezwany, aby przyjąć instrukcje od kierownictwa wywiadu brytyjskiego.

10 października zrzucono go w okolicy Tours. W tym czasie kontrwywiad niemiecki, w wyniku nieostrożności jednego z agentów INT, „Emila”, był już na tropie siatki. Kolejno aresztowano kpt. Czerniawskiego i jego najbliższe współpracownice: Renee Bomi i Mathil-dę Carre („La Chatte”). Załamanie się tej ostatniej, a także ujawnienie archiwum, umożliwiło rozgromienie ekspozytury.

Czerniawski, aby ratować swych ludzi, w zamian za gwarancję ich bezpieczeństwa podjął współpracę z Ab-wehrą. Po sfingowanej katastrofie samochodowej zbiegł z więziennego konwoju i przybył do Wielkiej Brytanii, gdzie jednak ujawnił natychmiast warunki ugody z Niemcami. Wywiad brytyjski, za zgodą gen. Władysława Sikorskiego - który nakazał zatrudnić go w Wydziale Studiów II Oddziału Sztabu Naczelnego Wodza - wykorzystał Czerniawskiego w celu dezinformowania Niemców. Jako podwójny agent, „Brutus” przekazywał Abwehrze wysoko cenione i uznawane za

syjskiego agenta, próbując pozyskać dowody na potwierdzenie tezy, iż jest nim Józef Oleksy (■*♦ sprawa Józefa Oleksego). Funkcję szefa wywiadu UOP sprawowali kolejno pułkownicy: Henryk Jasiak, Janusz Luks (jako p.o.), Bogdan Libera i Wojciech Czemiak. Na czele Zarządu Wywiadu UOP stoi ponownie gen. Bogdan Libera.

wiarygodne informacje o przygotowaniach inwazji Francji. Udało się w ten sposób nie tylko zmylić Niemców, ale i uratować życie 65 uwięzionym członkom siatki INT.

Czerniawski, awansowany do rangi pułkownika, osiadł po wojnie w Londynie.

Klotz Alfons Alfred, ppłk. dypl. WP (1898-1976)

Szef ekspozytur wywiadowczych na Wschodzie. Urodzony i wychowany w Żyrardowie. Od 1915 w II Brygadzie Legionów Polskich, od czerwca 1917 w Polskiej Organizacji Wojskowej, od września w lotnym oddziale wywiadowczym. Od października 1918 studiował na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Zmobilizowany po wybuchu wojny polsko-bolszewickiej, zajmował się wywiadem taktycznym. Oceniano, iż „jest wytrawnym oficerem ofensywnym, ma duże zdolności organizacyjne, jest pracowity i systematyczny”. Potwierdzały to brawurowe akcje, jakie organizował na zapleczu frontu.

Po wojnie jako pomocnik attache wojskowego w Rydze organizował wywiad przeciwko Rosji Radzieckiej, werbując kilku cennych agentów. W latach 1923-1925 ukończył Wyższą Szkołę Wojenną. Od 1929 w służbie cywilnej, był m.in. starostą we Lwowie.

We wrześniu 1939 w stopniu kapitana został komisarzem administracji cywilnej Armii Poznań. Wstąpił do Służby Zwycięstwu Polski i już w październiku wysłano go pod pseudonimem Niewiarowski z misją specjalną do Lwowa. Otrzymał zadanie scalenia siatek konspiracyjnych, jak też odszukania aresztowanego przez NKWD gen. Michała Karaszewicza-Tokarzewskie-go. W tym celu jako dentysta Bożko odbył, wraz z Eleonorą Ptaszek („Wandą”) nieomal roczny,

bezsukteczny rajd na trasie liczącej 28 tysięcy km, od Gorkiego do Stalingradu. Oboje powrócili do Lwowa 28 września 1940. Raport, jaki sporządził Klotz, stanowi bezcenne źródło dla historii Polaków uwięzionych w tym okresie w ZSRR. Sam, zdekonspirowany, pozostał na wolności z racji gry, jaką NKWD prowadziło z ZWZ.

Po wybuchu wojny z Niemcami kontynuował pracę w wywiadzie ZWZ/AK. Zalegalizowany jako lekarz w Berdyczowie, został jako „Wizjer” szefem Ośrodka O III na Ukrainie, w składzie wywiadu ofensywnego „WW-72” Oddziału II Komendy Głównej. Utworzona

671

Niezbrycki Jerzy

przez Klotza siatka, która miała za wzór organizacyjny rozwiązania stosowane przez POW podczas wojny polsko-bolszewickiej, dysponowała ekspozyturami w Kijowie, Kirowgradzie, Charkowie, Stalino, Połtawie i Homlu. Systematyczna obserwacja transportów umożliwiała ocenę strat i odtworzenie dyslokacji sił, a później także fortyfikacji niemieckich, co z uwagi na znaczenie południowej flanki frontu było niezmiernie istotne ze względów strategicznych. Po zajęciu Lwowa przez Armię Czerwoną w 1944 ppłk Klotz, aby zmylić kontrwywiad radziecki, który już go poszukiwał, wstąpił do 3 Armii Wojska Polskiego. Występując konsekwentnie w roli lekarza, został jako Jan Baranowski komendantem szpitala polowego nr 29, a po zakończeniu działań podobno nawet centralnego szpitala MON w Warszawie. Ponieważ zorientował się, iż NKWD nadal zbiera informacje na jego temat, zdecydował się na ucieczkę z Polski. Do Wielkiej Brytanii dotarł w marcu 1946, następnie wyjechał do Australii, gdzie zginął w wypadku samochodowym. Jako Leon Maks opublikował zbeletryzowane wspomnienia *Russia by the back door* (1954).

Leski Kazimierz, kpt. wywiadu ZWZ/AK (ur.1 912)

Syn inżyniera wynalazcy, urodzony i wychowany w Warszawie. Ukończył Gimnazjum Władysława IV, a następnie Szkołę Budowy Maszyn im. Wawelberga, po czym w 1936 wyjechał do Holandii, gdzie podjął pracę w biurze konstrukcyjnym NVSB, pracującym na zamówienie największych stocznicy tego kraju i zajmującym się projektowaniem okrętów wojennych. Uczestniczył w tworzeniu planów okrętów podwodnych zamówionych przez Polskę. Następnie zatrudnił się w stoczni „De Schelde” we Vlissingen, gdzie budowano Orła. Przed samym wybuchem wojny powrócił do kraju i wstąpił do Szkoły Podchorążych Lotnictwa w Dęblinie. Zmobilizowany, uczestniczył w kampanii 1939. Latał na nie uzbrojonym bombowcu typu Karas oraz samolocie łącznikowym Lublin RXIII. Zestrzelony 17 września, kontuzjowany i ujęty przez oddział radziecki, zdołał zbiec i przez Lwów przedrzeć się do Warszawy. Jesienią rozpoczął pracę w organizacji „Muszkietierowie”, kierowanej przez inż. Stefana Witkowskiego. Nosił pseudonim Bradl i zajmował się kontrwywiadem oraz wywiadem komunikacyjnym (komórka 37).

Po rozwiązaniu „Muszkietierów” został zwerbowany przez Oddział II Komendy Głównej Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej. Jego kolejnymi zadaniami była organizacja komórek 997 (kontrwywiad), 666 (droga przerzutowa kurierów przez terytorium III Rzeszy na zachód) i Referatu Komunikacji w ramach Biura Studiów Wojskowych. Wywiązywał się z nich znakomicie i jego w znacznej mierze zasługą były sukcesy wywiadowcze i kontrwywiadowcze AK.

Wykorzystując swe przedwojenne kontakty oraz doświadczenia zdobyte w okresie pracy w „Muszkietierach”, Leski, występując jako gen. Julius von Hallmann (później Karl Leopold Jansen), osobiście wytyczył szlak łączności kurierskiej, wiodący przez Berlin, Hanower, Brukselę lub Drezno i Frankfurt, względnie Pragę, Monachium, Nancy albo też Wiedeń, Monachium, Stuttgart do Paryża i dalej przez Pireneje do San Sebastian, Barcelony bądź Nicei.

Cała trasa funkcjonowała bez zakłóceń dzięki doskonale podrabianym dokumentom i znakomitej znajomości regulaminów wojskowych i przepisów podróży.

Dowódca kompanii „Bradł” w składzie batalionu „Miłosz” w Powstaniu Warszawskim. Po kapitulacji uciekł z niewoli. Szef sztabu Obszaru Zachodniego AK, a następnie w analogicznej roli w Delegaturze Sił Zbrojnych na Kraj. Jednocześnie dyrektor stoczni nr 2 (dawniej Schichau) w Gdańsku. Aresztowany w sierpniu 1945, oskarżony o próbę obalenia ustroju państwowego, zeznawał otwarcie o swej działalności, licząc naiwnie, iż na mocy zawartego z kierownictwem Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego porozumienia zdoła w ten sposób osłonić swych podkomendnych. Skazany w 1947 w procesie Komendy Głównej WiN (organizacji Wolność i Niezawisłość) na 12 lat więzienia, a w 1952, mimo zmniejszenia pierwszego wyroku do 6 lat, na dalsze 10 lat (za „współpracę z okupantem”!) uwolniony w 1955, w dwa lata później zrehabilitowany.

Pracował w przemyśle okrętowym, a następnie został pracownikiem naukowym w zakresie lingwistyki. W 1973 obronił doktorat na Uniwersytecie Warszawskim. Autor wspomnień *Życie niewłaściwie urozmaicone* (1989).

Niezbrzycki Jerzy, ps. Ryszard Wraga kpt. WP (1902-1968)

Szef Referatu Wschód Oddziału II Sztabu Głównego. Urodził się w Winnicy na Podolu. Od końca 1916 brał udział w tajnych pracach niepodległościowych, a w roku następnym wstąpił do Polskiej Organizacji Wojskowej. W grudniu 1918 został dowódcą harcerskiego oddziału dywersyjnego. W 1919 przeprowadził kilka udanych akcji, m.in. na stacje kolejowe Koziatyń i Żmerynka, gdzie został aresztowany; udało mu się uciec z aresztu. Następnie został wysłany do Lwowa, co wiązało się z pracą podporządkowanej mu siatki POW KN-III. Podczas wojny polsko-bolszewickiej trzykrotnie przekraczał linię frontu, przy czym został ranny. Organizował pracę wywiadowczą na Ukrainie oraz w Besarabii. Jako adiutant komendanta okręgu czarnomorskiego (KC-2) kilkakrotnie przedostawał się przez granicę rumuńsko-rosyjską.

Od 1922 prowadził wywiad terenowy w IV Oddziale Sztabu Generalnego, a w 6 lat później objął, pod przykrywką dyplomatyczną, kierownictwo placówki „0-2” w Kijowie. Przeprowadził szereg ryzykownych penetracji jednostek wojskowych. W 1930 w Referacie

Rybikowski Michał

672

wschód Oddziału II Sztabu Głównego, w 2 lata później został jego kierownikiem. Jego najbliższymi współpracownikami byli kapitanowie Jan Urjasz i Bohdan Butkiewicz oraz rotmistrz Jan Zakrzewski, a także porucznicy Michał Telatycki i Michał Baliński.

Uchodził za wybitnego znawcę problematyki radzieckiej, o czym świadczyły jego teksty publicystyczne, a także poważniejsze szkice i studia drukowane pod pseudonimem Ryszard Wraga na łamach prasy, przede wszystkim zaś elitarnego dwutygodnika „Bunt Młodych”.

W pierwszych dniach wojny odwołany ze stanowiska na osobiste polecenie marszałka Rydza-Śmigłego. Po 17 września trafił do Rumunii, gdzie reorganizował wywiad przeciwko ZSRR.

Następnie przez Francję przedostał się do Wielkiej Brytanii, gdzie w latach 1941-1942 był wykładowcą w Szkole Oficerów Wywiadu, skąd został usunięty i osadzony w karnym obozie oficerskim w Rothesay. Po zwolnieniu, wraz z Tadeuszem Nowińskim, podjął bezlitosną akcję przeciwko kierownictwu Referatu Zachód, w tym mjr. Janowi Żychoniowi.

Po wojnie zatrudniony w Ministerstwie Informacji. Przeniósł się do Stanów Zjednoczonych, gdzie pracował w Instytucie Hoovera na Uniwersytecie Stanforda. Opublikował kilka tekstów poświęconych ZSRR, a także fragmenty wspomnień. Dobrze zapowiadającą się współpracę z paryską „Kulturą” zerwał, gdy przedwojenny przyjaciel, red. Jerzy Giedroyc, zakwestionował jego oskarżenia pod adresem Czesława Miłosza, który zdaniem Wragi był agentem wywiadu

PRL.

Niezbrzycki zmarł w Nowym Jorku.

Rybkowski Michał, płk. dypl. WP (1900-1991)

Szef ekspozytury wywiadowczej w Sztokholmie. Urodził się w Rohanach na Litwie. W 1922, w związku z trudną sytuacją materialną, przerwał studia na Uniwersytecie Stefana Batorego i wstąpił do wojska. Po ukończeniu szkoły podchorążych - w 1 pułku lotniczym w Krakowie, a następnie w 88 pułku piechoty w Wilnie. W latach 1930-1932 odbył studia w Wyższej Szkole Wojennej.

Jako człowiek wykazujący szczególną wiedzę na temat niemieckiego potencjału wojskowego, skierowany został do Oddziału II. Tuż przed wojną mianowano go szefem Referatu Zachód. Pod koniec września 1939 znalazł się w Paryżu, gdzie otrzymał zadanie nawiązania łączności z krajem. Umiejscowiony, zgodnie z umową zawartą z Japończykami, przy ich przedstawicielstwie w Rydze, nawiązał kontakt z kpt. Alfonsiem Jakubiańcem („Kuncewicz”) w celu zorganizowania siatki wywiadowczej w krajach nadbałtyckich. Współpraca polsko-japońska opierała się na uznaniu za wspólnego wroga Związku Radzieckiego.

Pod koniec 1940 mjr Rybkowski uruchomił w Sztokholmie ekspozyturę „L” prowadzącą wywiad na obszarze III Rzeszy, co wydatnie ułatwił mu tamtejszy attache wojskowy Japonii, płk Makato Odera. Jej podstawą były siatki kierowane przez kpt. Jakubiańca, a także przez por. Jerzego Daszkiewicza („Perz”), który dzięki pomocy Japończyków zdołał zwerbować na terenie Protektoratu Czech i Moraw kilkunastu agentów zatrudnionych w zakładach zbrojeniowych. W marcu 1941 Rybkowski nawiązał przez kpt. Hek-ki Aulio współpracę z wywiadem fińskim. Podobnie jak z Japończykami, wymieniano informacje na temat potencjału wojskowego Niemiec oraz sytuacji militarnej i pomocy alianckiej dla ZSRR. Działo się tak za wiedzą szefa komórki łącznikowej Tajnej Służby Wywiadowczej (Secret Intelligence Service - SIS), kmdr. Williama Dunderdalla. Mjr Rybkowski przekazywał sojusznikom III Rzeszy fałszywe informacje, otrzymane od wywiadu brytyjskiego.

Pod koniec wojny Rybkowski znalazł się w 2 Korpusie we Włoszech; po jej zakończeniu - w Wielkiej Brytanii, w kilka lat później wyemigrował do Kanady. Zmarł w Montrealu.

Słowikowski Mieczysław Zygfryd, gen. bryg. WP (1896-1989)

Oficer wywiadu wojskowego.

Ukończył studia handlowe w Warszawie. W latach 1915-1917 członek konspiracyjnej, niepodległościowej Polskiej Organizacji Wojskowej. Uczestnik wojny polsko-bolszewickiej, służył następnie m.in. w IV Oddziale Sztabu Generalnego, Biurze Rady Wojennej i Generalnym Inspektoracie Sił Zbrojnych oraz jako szef sztabu brygady Wilno w Korpusie Ochrony Pogranicza. Od grudnia 1937 pod przykrywką sekretarza Konsulatu Generalnego RP w Kijowie kierował tamtejszą placówką wywiadowczą. Po ataku radzieckim w 1939 został ewakuowany do Paryża i skierowany do służby liniowej jako zastępca dowódcy 6 Kresowego Pułku Strzelców Pieszych w 2 Dywizji Strzelców Pieszych, a następnie do Oddziału II Sztabu Naczelnego Wodza jako ekspert do spraw radzieckich.

Po klęsce Francji działał na południu tego kraju, organizując przerzut oficerów i żołnierzy polskich, a w maju 1941 na polecenie centrali wywiadu zaczął tworzyć siatkę w Afryce Północnej. Po przybyciu do Algieru uruchomił jako przykrywkę wytwórnię płatków owsianych, a następnie przystąpił do organizowania ekspozytur, angażując licznych agentów, przede wszystkim Francuzów. W październiku 1942 ekspozyturze Afryka podlegało 9 placówek: w Tunisie, Konstantynie, Seti-fie, Algierze, Oranie, Tlemcencie, Casablance, Agadi-rze i Dakarze. Do tego momentu wysłano do Londynu 1244 depeşe.

Sosnowski-Nałęcz Jerzy

Słowikowski („Rygor”) współpracował m.in. z wysłannikami Biura Służb Strategicznych (Office of Strategie - OSS), pułkownikami Eddym i Solbergiem. Przekazywane przez eskpozyturę informacje miały istotne znaczenie dla sprawnego przeprowadzenia operacji Torch, amerykańsko-brytyjskiego desantu w Afryce Północnej w listopadzie 1942. Placówka, wysoko oceniana przez aliantów, nie zyskała niestety właściwej marki w polskim sztabie.

Przeorganizowano ją po zajęciu Maghrebu przez Amerykanów i Brytyjczyków. Siatka pod nowym kryptonimem Afryka Północna zajmowała się wymianą danych ze służbami alianckimi i prowadziła pracę informacyjną, badając jeńców Polaków. Zwinięto ją w marcu 1944.

Słowikowski, awansowany na podpułkownika, został na krótko szefem Oddziału II Inspektoratu Zarządu Wojskowego w Londynie, a następnie wykładowcą Centrum Wyszkożenia Piechoty. Po demobilizacji w październiku 1946 pozostał w Londynie. Mianowany generałem brygady w 1972. Autor wspomnień In Secret Service (1977).

Sosnowski-Nałęcz Jerzy, mjr WP (1896-1943 ?)

Szef placówki w Berlinie.

Urodził się w kultywującej szlacheckie tradycje zamożnej rodzinie inteligenckiej w Galicji.

Podczas I wojny światowej w armii austriackiej, w kawalerii i lotnictwie (w marcu 1918 ukończył jako ochotnik szkołę lotniczą).

Po odzyskaniu niepodległości wstąpił do 8 Pułku Ułanów im. ks. Józefa Poniatowskiego.

Uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej; odznaczony czterokrotnie Krzyżem Walecznych i awansowany na rotmistrza. Jako świetny jeździec został zakwalifikowany do ekipy olimpijskiej.

W 1926 zaproponowano mu pracę w Oddziale II Sztabu Głównego i po krótkim przeszkoleniu powierzono kierownictwo placówki w Berlinie (IN-3).

Trafił tam jako polski baron, niechętny wobec Piłsudskiego, co zmusiło go do porzucenia służby wojskowej. Jako Ritter von Nałęcz stał się w dekadentym Berlinie postacią popularną, brylował w salonach, kasynach i na torach wyścigowych. Działal zgodnie ze schematami z powieści i filmów szpiegowskich; utytułowane i wpływowe kobiety werbował uwodząc je, natomiast agentów pozyskiwał za pomocą hojnych pożyczek. Już w grudniu namówił do współpracy swą nową przyjaciółkę, Szwajcarkę Benitę von Falkenhayn, powinowatą szefa Sztabu Generalnego z lat I wojny światowej.

Jego kolejnym współpracownikiem został Gunther Rudloff, zastępca kierownika Abwehrstelle Berlin. Stawiał wygórowane żądania finansowe, co zmusiło, Sosnowskiego, dysponującego drobiazgowo kontrolo-

wanym budżetem, do wykazania werbunku fikcyjnych agentów. Lojalność Rudloffa zaczęła wzbudzać wątpliwości Warszawy, która ostrzegała przed nim szefa IN-3. Kolejnymi agentkami stały się zaufane pracownice Reichsministerium, Irenę von Iena i Renatę von Natzmer. Aby opłacać tę ostatnią, Sosnowski wykazał na liście płac kolejnych 3 fikcyjnych agentów. W 1929 za jej pośrednictwem dostarczył do Warszawy tzw. Or-organisation Kriegsspiel, plany mobilizacyjne, które w istocie były materiałami szkoleniowymi, wprowadzając do tego centralę w błąd co do okoliczności uzyskania dokumentów.

Sosnowski został zdemaskowany na skutek zdrady swego poprzednika w Berlinie, por. Józefa Gryfa-Czajkowskiego. Szef sekcji kontrwywiadowczej -> Abweh-ry, kpt. Richard Protze, aby go zdemaskować ostatecznie, posłużył się kolejną kochanką Sosnowskiego, zawiedzioną i zazdrosną Marie von Ruse. Pomimo ostrzeżeń przełożonych pozostał jednak w Berlinie, gdzie został aresztowany przez Gestapo 27 lutego 1934. W rok później stanął przed sądem ze swoimi agentkami. Von Falkenhayn i von Natzmer skazano śmierć przez na ścięcie toporem, zaś von Irenę i Sosnowskiego - który swą „szlachetną postawą dżentelmena” zyskał podczas procesu

powszechnie uznanie -na dożywocie.

Wymieniony w 1936, z inicjatywy adm. Wilhelma Canarisa, na 7 agentów Abwehry, został początkowo awansowany do stopnia majora, ale wkrótce objęto go formalnym śledztwem. Do wstępnych zarzutów: łatwowierności, ulegania inspiracjom niemieckim i nierzetelności finansowej (działalność IN-3 kosztowała około 2 milionów złotych) dodano z czasem najgroźniejszy -zdrady głównej. Choć Sosnowski zaprzeczał oskarżeniom, Wojskowy Sąd Okręgowy w Warszawie skazał go ostatecznie 17 czerwca 1939 nieprawomocnym wyrokiem na 15 lat więzienia. Ewakuowany na Wschód, 16 września został postrzelony w okolicach Jaremca, przez eskortujących go żandarmów. Przez wiele lat sądzono, iż rany te były śmiertelne. O losach Sosnowskiego pisał ostatnio w swych pamiętnikach gen. Paweł Sudopłatow, sugerujący, iż -> INO przejęło go w szpitalu i przetransportowało na ~* Łubiankę, gdzie doświadczeni śledczy, m.in. -> Zoja Woskriesienska, uświadomili mu, iż jego jedyną szansą pozostaje podjęcie współpracy z wywiadem radzieckim. Sosnowski rzekomo przyjął propozycję, a na dowód swych intencji przekazał ponoć nowym mocodawcom dwa nie rozszyfrowane „źródła informacji”, które zapewne zasiły kadry Czerwonej Orkiestry. Służył później jako ekspert do spraw polskich. Wedle jednej z wersji zmarł śmiercią naturalną w 1942 w okolicach Saratowa, według innej - padł rok później ofiarą wypadku tramwajowego w Moskwie. Były jednak i pogłoski, iż widziano go po wojnie w Warszawie oraz Berlinie.

Żychoń Jan Henryk

674

Sosnowski z uwagi na zainteresowanie jego losem stał się najśłynniejszym oficerem przedwojennego wywiadu. O jego wywiadowczym dorobku pisał w swych wspomnieniach Walter Schellenberg:

Początkowo Warszawa oceniała dostarczane materiały jako wyśmienite, zaś przełożeni Sosnowskiego byli nimi wprost zachwyceni. W miarę jak napływające informacje stawały się istotniejsze i bardziej sensacyjne (...) zaczęli nabierać coraz poważniejszych podejrzeń. Dokumenty wydawały się nazbyt dobre, aby mogły być prawdziwe, co prowadziło do wniosku, że Sosnowski karmi się fałszywkami, spreparowanym przez niemiecką tajną służbę.

Żychoń Jan Henryk, mjr WP (1902-1944)

Oficer wywiadu wojskowego.

Urodził się w Skawinie pod Krakowem. Jako 12-letni chłopak uciekł do Legionów. Początkowo pełnił służbę pomocniczą, a w 1916 trafił do kompanii szkolnej. Zwolniony ze służby z powodu stanu zdrowia, po roku ponownie znalazł się w Legionach; wkrótce internowany został przez Austriaków.

W 1919 został odkomenderowany do dyspozycji Oddziału II. Uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej i w drugim powstaniu śląskim. W 1924 otrzymał przydział do Oddziału II Sztabu Generalnego, a w 3 lata później rozpoczął samodzielną działalność wywiadowczą na terenie Wolnego Miasta Gdańska pod przykrywką referenta w Generalnym Komisariacie RP.

W styczniu 1930 objął kierownictwo ekspozytury nr 3 w Bydgoszczy. Był organizatorem akcji „Wózek”, polegającej na systematycznej kontroli przesyłek między Berlinem a Królewcem, co pozwalało na fotografowa-

nie tajnych dokumentów, a nawet przewożonych tą drogą prototypów broni i sprzętu wojskowego.

Raporty Żychońa cieszyły się uznaniem, natomiast jego zachowanie - m.in. publiczne występowanie w mundurze, nadużywanie alkoholu - wywoływało negatywne komentarze i budziło niechęć kolegów z Wydziału Wschód.

Po kampanii 1939 znalazł się w Paryżu. W styczniu 1940 przekazany do dyspozycji francuskiego

wywiadu morskiego, dostarczał mu informacje od agentów pozostawionych w Niemczech (jednym z nich był cywilny urzędnik Oberkommando der Kriegsmarine Heinrich Katlewski, „Victor”). Zyskał zaufanie gen. Sikorskiego, przedstawiając perspektywy surowego rozliczenia się z przeciwnikami politycznymi.

W 1940, po klęsce Francji, ewakuował się do Londynu. Typowany przez Brytyjczyków na agenta, został w lipcu szefem Wydziału Wywiadowczego Oddziału II Sztabu Naczelnego Wodza („Janio”). Przyczynił się do rozwoju organizacyjnego i kadrowego podległej służby. Gdy po śmierci gen. Sikorskiego podniesiono przeciw niemu wysuwane jeszcze przed wojną oskarżenia o uleganie niemieckim inspiracjom - m.in. w sprawie rotmistrza Jerzego Sosnowskiego, a nawet działalność na rzecz Abwehry - w połowie lutego 1944 zrezygnował ze stanowiska. Zgłosił się następnie dla odbycia stażu do służby liniowej. Mianowany zastępcą dowódcy 13 batalionu w 2 Korpusie. Śmiertelnie ranny w bitwie pod Monte Cassino, wkrótce zmarł. Wedle niektórych relacji wręcz szukał śmierci.

Wedle innej, krążącej ostatnio, a najzupełniej fantastycznej wersji, śmierć Żychonia została sfingowana, a on sam miał się ukryć w Ameryce Południowej.

675

Piatnicki Iosif

ROSJA-ZSRR

Cziczajew Iwan, płk (1896-1984)

Rezydent wywiadu radzieckiego i dyplomata. W 1915 powołany do wojska, podoficer. Od 1918 w partii bolszewickiej i WCzeKa, w Trybunale Rewolucyjnym i ochronie kolei. Po 1923 zatrudniony w wywiadzie i w MSZ jako dyplomata i rezydent w Mongolii, Tuwie, Korei, Japonii i Estonii. W latach 1938-1940 kierował rezydenturą w Rydze, pod -> przykrywką I sekretarza przedstawicielstwa handlowego, a następnie radcy ambasady. Przed aneksją republik bałtyckich wezwany na osobiste posłuchanie przez Stalina, sondował na jego polecenie możliwości utworzenia kolaboracyjnego rządu łotewskiego. Był głównym doradcą wiceprzewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych Andrieja Wyszyńskiego, nadzorującego sowietyzację Łotwy. Następnie mianowano go radcą ambasady i rezydentem wywiadu w Szwecji.

W latach 1941-1945 przebywał w Anglii jako radca poselstwa przy rządach wychodźczych (w tym polskiego) i rezydent wywiadu. Był koordynatorem pracy służb specjalnych radzieckich i państw sojusznicznych. Obracał się w najwyższych politycznych sferach alianckich, osobisty znajomy premiera Winstona Churchilla, gen. Charles'a de Gaulle'a i gen. Władysława Sikorskiego. Uczestniczył w realizacji polityki wobec Polski. Zwerbował prawdopodobnie „Gienricha”, jednego z ministrów rządu gen. Sikorskiego (informatorem NKWD był także inny członek rządu polskiego, „Sadikow”).

Ponieważ utrzymywał dobre stosunki z prezydentem Czechosłowacji, Eduardem Benešem, radzieckim agentem wpływu, w latach 1944-1945 został przedstawicielem przy rządzie czechosłowackim, po wojnie zaś do 1947 radcą ambasady w Pradze i reprezentantem ZSRR przy czechosłowackich organach bezpieczeństwa. Odwołany do Moskwy, pracował w aparacie centralnym MGB. Po półrocznej misji w NRD przeniesiony na emeryturę z powodu złego stanu zdrowia w 1952 lub 1953. Autor wspomnień *Niezabywajemyjegydy* (1976).

Filin Paweł, gen. Iłł. (1907-1971)

Szef PGU.

Absolwent wyższej szkoły rolniczej, zastępca redaktora naczelnego wydawnictwa rolniczego Sielchozgiz. W 1938, po krótkim kursie w Wyższej Szkole NKWD, skierowany na staż do INO. W maju 1939 mianowany jego szefem; po reorganizacji resortu, od lutego 1941 do września 1946, szef PGU. Wedle oficjalnej historii wywiadu radzieckiego:

Zdolny, energiczny, oddany sprawie, szybko przyswoił sobie tajniki wywiadowczego kunsztu i okazał się utalentowanym organizatorem.

Wielokrotnie przestrzegał przed groźbą ataku niemieckiego w czerwcu 1941, narażając się na gniew Stalina. Przyczynił się w znacznym stopniu do sukcesów radzieckiego wywiadu podczas II wojny światowej.

W czerwcu 1946, na osobiste polecenie Ławrientija Berii, mianowany zastępcą pełnomocnika NKWD w Niemczech. W związku z powojenną reorganizacją władz bezpieczeństwa za sprawą Abakumowa zaczął spadać na coraz niższe szczeble kariery: w 1947 został zastępcą szefa zarządu MGB w Swierdłowsku, później ministrem bezpieczeństwa Kazachstanu. W lipcu 1953 zwolniono go ze służby bez praw emerytalnych. Po 1953 zdołał załatwić sobie skromne stanowisko dyrektora kombinatu fotograficznego w Moskwie, gdzie pracował aż do śmierci w grudniu 1971.

Piatnicki Iosif, (wł. Iosel Tarszys) (1882-1938)

Polityk radziecki, szef służby wywiadowczej Międzynarodówki Komunistycznej.

Urodzony w ubogiej rodzinie żydowskiej w Wilkomie-rzu w guberni kowieńskiej został oddany do nauki u krawca. Od 1898 związany z ruchem socjaldemokratycznym, od 1903 z bolszewikami. Jako zaufany współpracownik Lenina, od 1912 zajmował się przerzutem do kraju wydawanej w Szwajcarii „Iskry”. Kilkakrotnie aresztowany i zsyłany.

Od 1918 w aparacie partyjnym, w trzy lata później przesunięty do Międzynarodówki Komunistycznej na stanowisko szefa Wydziału Stosunków Międzynarodowych (Otdiel Mieždunarodnych Swjazi), na miejsce Łotysza Dawida Bejko. Stanowił on, wedle Waltera Kriwickiego jądro Kominternu. Zdaniem rosyjskiego historyka OMS kierował całą konspiracyjną działalnością Międzynarodówki Komunistycznej i dysponował systemem bezpośrednich wywiadowczych kanałów, łączących go z kierownictwami narodowych partii całego świata.

Kanały te służyły zarówno zbieraniu wiadomości, organizowaniu działalności terrorystycznej i dywersyjnej, jak i szerokiej rekrutacji kadr dla GRU oraz wywiadu -> NKWD. W 1922 Piatnicki przekazał OMS Peterowi Wompe (1890-1925), przechodząc do sekretariatu Kominternu, nadal jednak kontrolował działalność wydziału. Jego bezpośrednimi kierownikami byli następnie Michaił Grohlman (ur. 1896), Aleksandr Abramowicz (ps. Arno Albercht, ur. 1888), Aleksandr Abramów (ps. Mirów, 1895-1937) oraz Boris Mielników (1895-1938), Jan Anvelt (1884-1937), Konstantin Su-chariew (ur. 1899) i Iwan Morozów.

Piatnicki jeden z ostatnich działaczy „starej gwardii” bolszewickiej, był od 1927 członkiem Komitetu Centralnego partii bolszewickiej. Ponieważ cieszył się poparciem Stalina, uznawano go za szarą eminencję Międzynarodówki Komunistycznej. Od 1935 przeszedł do KC,

Rado Alexander

67<

obejmując funkcję kierownika Wydziału Polityczno-Administracyjnego, który, formalnie rzecz biorąc, miał sprawować nadzór nad NKWD. W czerwcu 1937, w początkach wielkiej czystki, wystąpił niespodziewanie na plenum Komitetu Centralnego, podważając zasadność stosowania represji przeciwko kadrom bolszewickim.

Oświadczył - wspominając jego syn - że kategorycznie przeciwstawia się udzieleniu organom NKWD nadzwyczajnych pełnomocnictw, charakteryzując przy tym Nikołaja Jeżowa jako okrutnego i bezdusznego człowieka. Wystąpienie wywołało u obecnych szok.

Sprowokowało też natychmiastową reakcję Stalina, który przerwał obrady i gdy nie powiodła się próba przekonania Piatnickiego, aby wycofał swe zarzuty, nakazał, aby za pośrednictwem Jeżowa nazajutrz ogłosić go agentem Ochrony. Poddany nadzorowi NKWD został wkrótce

aresztowany. Po ciężkim śledztwie i torturach, którymi wymuszono samooskarżające zeznania, skazano go na śmierć i stracono.

Radó Afexander (1899-1981)

Węgier, szef radzieckiej siatki wywiadowczej Dora i Lucy.

Wedle jednej z wersji jego życiorysu był Sandorem Rudolfim, synem bogatego kupca żydowskiego. Pod koniec I wojny światowej powołany do służby w artylerii. Członek Węgierskiej Partii Komunistycznej od 1918. Po upadku Węgierskiej Republiki Rad, której był aktywnym działaczem - m.in. jako komisarz polityczny w wojsku - emigrował. Przebywał w Austrii, gdzie pracował jako dziennikarz radzieckiej agencji prasowej Rosty, a później w Niemczech. Poznał tam swą przyszłą żonę, działaczkę miejscowej partii, Lenę Jansen, i czynnie uczestniczył w próbie komunistycznego puczu w 1923. Od 1924 w ZSRR, w Instytucie Gospodarki Światowej Akademii Komunistycznej; specjalizował się w kartografii. Zmienił wówczas nazwisko na Rado.

W roku 1935 został zwerbowany do wywiadu wojskowego przez Artura Artuzowa i Siemiona Urickiego. Przerzucony do Francji, a następnie Szwajcarii, w Genewie, założył jako —* przykrywkę swej działalności biuro kartograficzne. Siatka Dora (anagram nowego nazwiska), którą kierował, miała za zadanie przekazywać do Moskwy dane uzyskane od —* Czerwonej Orkiestry.

Wobec rozbicia konspiracji przez policję szwajcarską Rado zbiegł we wrześniu 1944 do Francji. W październiku 1945 skazano go zaocznie w Szwajcarii za pogwałcenie jej neutralności na 3 lata więzienia. Wezwany wkrótce do Moskwy i uwięziony, został zwolniony w roku 1955 i powrócił na Węgry jako profesor kartografii. Autor wspomnień Sous le pseudonyme Dora, 1972 (wyd. pol. Dora nadaje, 1975).

Skoblin N/koło/, gen. m/r (1893-1938)

Generał major białej armii, emigrant, agent radzieckiego wywiadu

Syn emerytowanego pułkownika, ukończył w 1914 Czu-gujewską Szkołę Piechoty. Skierowany na front, odznaczony najwyższymi orderami bojowymi, w tym Sw. Jerzego i honorową złotą bronią. Podczas wojny domowej walczył po stronie białych. Obdarzony wyjątkowymi zdolnościami wojskowymi, zakończył wojnę jako najmłodszy generał i dowódca elitarnej dywizji kor-niłowskiej.

W 1921 poślubił Nadieżdę Plewicką, najpopularniejszą podówczas wykonawczynię rosyjskich pieśni ludowych i romansów cygańskich, będącą agentką wywiadu radzieckiego. Osiadł wraz z nią w Paryżu, gdzie włączył się czynnie w działalność najpoważniejszej emigracyjnej organizacji wojskowej: Russkij Obszczewoin-skij Sojuz (ROWS), dochodząc z czasem do funkcji zastępcy jej przewodniczącego. W 1930, za pośrednictwem żony, został zwerbowany przez funkcjonariusza INO, sztabkapitana Piotra Kowalskiego jako „Far-mier”. W stosownym dokumencie błagał o

osobistą amnestię i darowanie praw obywatela ZSRR, a jednocześnie przyrzekał nie występować czynnie ani biernie przeciwko władzy radzieckiej i jej organom, bez reszty przyczyniać się do budownictwa Związku Radzieckiego i donosić odpowiednim organom państwowym o wszystkich działaniach mających na celu podrywanie siły Związku Radzieckiego.

Wydaje się, iż - niezależnie od wpływu Plewickiej, swego „złego ducha”, Skoblinem kierowała zarówno chorobliwa ambicja, jak i względy materialne

Występy żony dawały mu znakomitą przykrywkę do działalności szpiegowskiej. Oceniano go jako jedno z lepszych źródeł informacji. Dzięki wiadomościom, jakie przekazywał, wywiad radziecki pokrzyżował wiele planów ROWS, w tym plan rozpoczęcia działań terrorystycznych, oraz systematycznie niszczył jego agentury. W 1937 Skoblin miał uczestniczyć w prowokacji,

która doprowadziła do stracenia marszałka Michaiła Tuchaczewskiego i grupy wyższych oficerów Armii Czerwonej. We wrześniu tegoż roku wziął udział w porwaniu przez INO swego szefa, gen. Jewgienija Millera, wywiezionego następnie do Moskwy, osądzonego i straconego. Działania odniosły zamierzony skutek, doprowadziły bowiem do rozpadu ROWS. Ponieważ Miller, wiedziony podejrzeniami, pozostawił notatkę wskazującą na Skoblina jako winnego porwania, „Far-miera” przewieziono natychmiast do Hiszpanii, skąd udać się miał do ZSRR. Zginął, ponoć przypadkowo, podczas bombardowania Barcelony. Plewicką, którą pozostawiono na pastwę losu, została postawiona przez francuskim sądem i jako szpieg skazana na 20 lat więzienia. Zmarła w więzieniu w Rennes.

677

Zarubin Wasilij

Trepper Leopold (1904-1983)

Rezydent wywiadu radzieckiego. Urodzony w Nowym Targu, w rodzinie żydowskiej. Studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim. Z powodu braku środków przerwał naukę, pracował m.in. jako kamieniarz, ślusarz. Kilkakroć aresztowany za organizowanie strajków. Od 1916 działał pod pseudonimem „Dąb” w żydowskiej organizacji skautowskiej Haszo-mer Hacair; w 1924 wyjechał do Palestyny. Poznał tam przyszłą żonę, Lube Brojde. Był jednym z inicjatorów żydowsko-arabskiego ruchu „Iszud”. Pracował w kibuc; aresztowany przez brytyjską policję, wyjechał w 1929 do Francji.

Zwerbowany przez wywiad radziecki. Po rozbiciu emigranckiej siatki komunistycznej, w której działał, w 1932 wyjechał do ZSRR. Po ukończeniu Komunistycznego Uniwersytetu Mniejszości Narodowych im. Marchlewskiego został skierowany do wywiadu wojskowego; w grudniu 1936 udał się do Belgii i Francji. Po ucieczce Waltera Kriwickiego przejął jego obowiązki rezydenta GRU w Europie Zachodniej.

Stał na czele Czerwonej Orkiestry jako „Wielki Szef”. Działał pod nazwiskiem Jeana Gilberta, założyciela firmy budowlanej Simexco, dostarczającej materiały na budowę Wału Atlantyckiego. Aresztowany 24 listopada 1942, zdołał rzekomo, wedle własnych zeznań, wprowadzić Gestapo w błąd, godząc się pozornie na współpracę, a następnie zbiec. Z pomocą francuskiego ruchu oporu ukrywał się do 1945.

Przewieziony po wojnie do Moskwy, został osadzony w więzieniu. Zwolniono go w 1955 i zrehabilitowano, a następnie, po dwóch latach pozwolono wyjechać do Polski. Zamieszkał wraz z rodziną w Warszawie. W 1973 udał się do Francji, a następnie do Izraela. Opublikował pamiętniki *Le Grand Jeu* (1975), w których podał oficjalną, a daleką od prawdy, wersję historii zniszczenia kierowanej przez siebie siatki. Zmarł w Jerozolimie.

Woskriesienska (Rybkina) Zoja (1907-1992)

Pułkownik INO/PGU, pisarka. Urodzona w rodzinie funkcjonariusza kolejowego, zdobyła wykształcenie niepełne średnie. Po wojnie domowej, zatrudniona w Smoleńsku jako maszynistka w -> WCzeKa (1921-1922), potem politruk w kolonii karnej dla małoletnich. Od 1928 przeniosła się wraz z mężem Władimirem Kazutinem do Moskwy, OGPU/NKWD. W rok później wstąpiła do partii. Działała pod -> przykrywką pracownika handlu zagranicznego w Charbinie, następnie w latach 1932-1933 jako tzw. nielegał w Wiedniu i Berlinie. Od 1935 w Finlandii, oficjalnie jako szef biura „Inturistu”, w rok później poślubiła tamtejszego rezydenta Borysa Rybkina. Po przyjeździe do kraju i krótkiej karencji, obowiązującej powracających z zagranicy agentów, zatrudniona od 1940 w centrali jako analityk i oficer śledczy. Zajmowała się oceną napływających do centrali danych, wskazujących na podjęcie przez Niemcy przygotowań do ataku na ZSRR. Przewerbowała uwięzionego na Łubiance asa wywiadu polskiego, rtm. Jerzego Sosnowskiego. W latach 1941-1944 działała pod przykrywką radcy ambasady w Szwecji.

Następnie do 1954 w PGU zajmowała się m.in. analizą działalności -> Guya Burgessa, Donalda Macleana i Harolda (Kima) Philby'ego w aspekcie ich ewentualnej podwójnej gry oraz nawiązaniem poufnych kontaktów z przywódcami RFN w sprawie ewentualnego zjednoczenia Niemiec.

Gdy po aresztowaniu -> Ławrientija Berii ujęła się za zwierzchnikiem -> Pawłem Sudopłatowem, przeniesiono ją do łagru w Workucie na stanowisko szefa Wydziału Specjalnego. Emerytowana w 1955. Wzięta powieściopisarka i nowelistka (Rasskazy o Leninie), odznaczona nagrodą państwową. Autorka opublikowanych pośmiertnie wspomnień Pod psiewdonimom Irina (1997). Jej drugi mąż, płk. Rybkin vel Jarcew, w 1938 prowadził tajne rozmowy sondażowe z czołowymi politykami fińskimi, m.in. z ministrem spraw zagranicznych Rudolfem Holstim i byłym premierem Vaino Tannerem na temat perspektyw współpracy politycznej między Helsinkami a Moskwą. Po wojnie był szefem tajnej ekspozytury -> MGB, ulokowanej w Czechosłowacji pod przykrywką spółki importowo-eksportowej i stanowiącej bazę dla operacji dywersyjnych w Europie Zachodniej oraz na Bliskim Wschodzie. Zginął w tajemniczym wypadku samochodowym, zapewne jako ofiara walk frakcyjnych w resorcie.

Zarubin Wasilij gen.mjr (1894-1972)

Szef rezydentury radzieckiego wywiadu w Nowym Jorku.

Urodzony i wychowany na Tagance w Moskwie, bolszewik od 1918, uczestnik wojny domowej. Od 1920 w WCzeKa, początkowo w Departamencie Gospodarczym. Po czterech latach przeniesiony do organów wywiadu, spędził za granicą 25 lat, w tym 13 jako nielegal. Działał m.in. pod nazwiskami Herbert i Jaroslav Koček (obywatel Czechosłowacji) w Mandżurii, Francji, Niemczech, gdzie jako szef rezydentury zwerbował jednego z przywódców paramilitarnej organizacji SA („Drug”), w Danii i Szwajcarii. Od 1937 w V Departamencie GUGB. Z jego ramienia przeprowadził w październiku 1939 inspekcję obozu dla polskich jeńców wojennych w Kozielsku. Jej celem było wytypowanie oficerów interesujących z różnych powodów radzieckie władze bezpieczeństwa od pozostałych, przeznaczo-

Za rubin Wasilij

678

nych do rozstrzelania w Katyniu. W pamięci ocalonych zapisał się, zwłaszcza na tle innych funkcjonariuszy, jako człowiek inteligentny, kulturalny i nie pozbawiony humanitarnych odruchów. Świadczy o tym odpowiedź, jakiej udzielił indagującemu go o zamiary władz gen. Henrykowi Minkiewiczowi:

Oszalelibyście, gdybym wam powiedział. Zapewniam was, to byłoby nieludzkie. Lepiej, abyście nie wiedzieli, co chcemy z wami zrobić.

W 1941 był współorganizatorem zamachu stanu w Jugosławii. Po wybuchu wojny z Niemcami kierował delegacją radziecką podczas rozmów z przedstawicielami służb brytyjskich na temat zasad wzajemnej współpracy. Od października 1941 rezydent w Waszyngtonie („Maksim”), przyjęty przed wyjazdem przez Stalina, który udzielił mu osobistych instrukcji. Przebywał na placówce pod przykrywką dyplomatyczną jako Wasilij Zubilin, trzeci, a następnie drugi sekretarz

ambasady. Towarzyszyła mu żona Jelizawieta (Elsa) Rosenzweig vel Liza Górska (1900-1987), doświadczona funkcjonariuszka wywiadu, która zajmowała się szpiegostwem atomowym.

Za zaletę Zarubina - wspominał jeden z jego następców, Aleksandr Feklisow - uznawaliśmy ogromne doświadczenia w pracy operacyjnej, w tym w warunkach nielegalnych, i jego błyskotliwy profesjonalizm.

Miał wiele kontaktów pośród cudzoziemców, sam werbował z wielkim powodzeniem agentów. Osobiście pracował z najważniejszą agenturą. Pracowitość stała się zresztą przyczyną wpadki

Zarubina. Jego częste spotkania z agentami i związane z tym wypadki za miasto wzbudziły zainteresowanie -> FBI. W rezultacie, uznany za persona non grata, musiał opuścić Stany Zjednoczone w 1944.

Po powrocie do kraju pracował w aparacie centralnym NKWD/MGB.

ZALECANA LITERATURA

Wiele haseł tej encyklopedii zostało opartych na informacjach pochodzących z książek, które były cytowane lub wymieniane w tekście. Niektóre z nich, np. książka Liaison (1993) Joyce'a Wadlera o Bernardzie Boursicot odnosiły się tylko do jednego hasła. Inne poruszały cały szereg spraw związanych z wywiadem.

Autorzy encyklopedii pozwalają sobie rekomendować wymienione poniżej książki czytelnikom, którzy chcą pogłębić swą wiedzę. W proponowanym wyborze nie uwzględniono powieści, z wyjątkiem jednej, The Spy Who Came In From the Cold (1963) Johna Le Car-rého, gdyż oddaje ona lepiej niż literatura faktu atmosferę zimnej wojny, a zwłaszcza w Berlinie, oraz klimat tajnego świata szpiegów i walki wywiadów.

AUTOBIOGRAFIE I BIOGRAFIE

[Dla wyjaśnienia w nawiasach kwadratowych podano nazwisko osoby, której dotyczy książka, jeśli nie wynika to z jej tytułu.] Accoce Pierre, Quet Pierre, A Man Called Lucy, 1939-1945. Nowy Jork: Coward-McCann, 1966. Boyle Andrew, The Fourth Man. Nowy Jork: Dial Press,

1979. [sir Anthony Blunt] Brissaud Andre, Canaris. Nowy Jork: Grosset & Dunlap, 1974. Bucher Lloyd M., Rosovich Mark, Bucher: My Story.

Garden City, Nowy Jork.: Doubleday, 1970.

Cave Brown Anthony, The Last Hero: Wild Bill Do-novan. Nowy Jork: Times Books, 1982.

-----, „C”. Nowy Jork: Macmillan, 1987. [sir Stewart Menzies]

Ceci Robert, A Divided Life. Nowy Jork: Morrow, 1988. [Donald Maclean]

Colby William Forbath Peter, Honorable Men: My Life in the CM. Nowy Jork: Simon & Schuster, 1978.

Currey Ceci B., Edward Lansdale: The Unquiet American. Boston: Houghton Mifflin, 1988.

Deacon Richard, „C”: A Biography of Sir Maurice Old-field, Head of MI6. Londyn: Macdonald, 1984.

Gehlen Reinhard, The Serrice. Nowy Jork: World Publishing, 1972.

Grose Peter, Gentleman Spy. Boston: Houghton Mifflin, 1994. [Allen W. Dulles]

Höhne Heinz, Canaris: Hitlers Master Spy. Garden City, Nowy Jork.: Doubleday, 1979.

-----i Hermann Zolling, The General Was a Spy. Nowy

Jork: Coward, McCann & Geoghegan, 1972. [Reinhard Gehlen]

Hurt Henry, Shadrin: The Spy Who Never Came Back. Nowy Jork: Readers Digest Press, 1981.

Hyde H. Montgomery, Room 3603. Nowy Jork: Farrar Straus, 1962. [William Stephenson]. (W Wielkiej Brytanii wydana pod tytułem The Quiet Canadian.)

Księga szpiegów

680

Ivanov Yevgeniy, Gennady Sokolov, The Naked Spy. Londyn: Blake, 1992. [Christine Keeleri jej przyjaciele]

James sir William, The Eyes of the Navy. Londyn: Met-huen, 1955. [admiral sir William Reginald Hall]

Khrushchev Nikita, Khrushchev Remembers. Boston: Little, Brown, 1970 [wyd. pol. Nikita Chruszczow Fragmenty wspomnień, 1984].

-----Khrushchev Remembers: The Last Testament. Boston: Little, Brown, 1974.

-----Khrushchev Remembers: The Glasnost Tape. Boston: Little, Brown, 1990.

Kalugin Oleg, The First Directorate: My 32 Years in In-telligence and Espionage Against the West. Nowy Jork: St. Martins, 1994.

Knight Amy, Beria: Stalins First Lieutenant. Princenton, Nowy Jork.: Princenton University Press, 1993 [wyd. pol. Beria, prawa ręka Stalina, 1996].

Layton Edwin T. „And I Was There." Nowy Jork: Mor-row, 1985.

Levchenko Stanislav, On the Wrong Side. Waszyngton: Pergamon-Brasseys, 1988.

Lockhart Robert Bruce, Reilly: The First Man. Nowy Jork: Viking Press, 1987.

----- Memoirs of a British Agent. Londyn: Macmillan, 1974 (reprint wydania z 1932 roku).

Packard Wyman H., A Century of U.S. Naval Intelligence. Waszyngton, D.C.: Department of the Navy, 1996.

Paine Luran, The Abwehr. Londyn: Robert Hale, 1984. [Wilhelm Canaris]

Penkovskiy Oleg, Frank Gibney, The Penkovskiy Papers. Garden City, Nowy Jork.: Doubleday, 1965.

Persico Joseph E., Casey. Nowy Jork: Viking, 1990.

Philby Harold Adrian Russel, My Silent War. Nowy Jork: Grove Press, 1968 [wyd. pol. Moja cicha wojna, 1994]. (Zalecany dystans. Wiele osób wymienionych w tej książce o zdradzieckim życiu Kima Philby'ego zaprzeczyło podanej przez niego wersji wypadków. Książka pisana była pod kontrolą i zgodnie z wytycznymi KGB.)

Powers Thomas, The Man Who kept the Secrets: Richard Helms and the CIA. Nowy Jork: Knopf, 1979.

Romanov A.I., Nights are the Longest There: A Memoir of the Secret Security Service. Boston: Little Brown, 1972.

Schecter Jerold L., Peter S. Deriabin. The Spy Who saved the World. Nowy Jork: Charles Scribners, 1992. [Oleg Pieńkowski]

Schellenberg Walter, The Schellenberg Memoirs. Londyn: Andrew Deutsch, 1956 [wyd. pol. Wspomnienia, 1987].

Stevenson William, A Man Called Intrepid. Nowy Jork: Harcourt Brace Jovanovich, 1976. [William Stephenson]

-----Intrepid's Last Case. Nowy Jork: Ballantine, 1983. [William Stephenson]

Strong Sir Kenneth W.D., Intelligence at the Top. Garden City, Nowy Jork.: Doubleday, 1968.

Sudoplatov Pavel Anatolievich, Special tasks. Boston: Little, Brown, 1994. [wyd. pol. Sudopłatow Paweł, Wspomnienia niewygodnego świadka, 1999].

Suvorov Viktor, 77ie Liberators: My Life in the Soviet Army. Nowy Jork: Berkley Books, 1981 [wyd. pol. Su-worow Wiktor, Żołnierze wolności, 1998].

----- Aquarium: The Career and Defection of a Soviet Military Spy. Londyn: Hamish Hamilton, 1985 [wyd. pol. Akwarium, 1997].

Theoharis Athan G, Cox, John Stuart. The Boss: J. Edgar Hoover and Great American Inquisition. Phi-ladelfia: Tempie University Press, 1988.

Troy Thomas F., Donovan and the CIA: A History of the Establishment of the Central Intelligence Agency. Fre-derik, Md.: University Publications of America. 1981.

Truman Harry S., Memoirs. Tom 2: Years of Trial and Hope: 1946-1952. Garden City, Nowy Jork., Doubleday, 1956.

Williams Robert Chadwell, Klaus Fuchs, Atom Spy. Cambridge: Harvard University Press, 1987.

Wynne Grenville, *Contact on Gorky Street*. Nowy Jork: Antheneum, 1968.

KRYPTOLOGIA

Bamford James, *The Puzzle Palace*. Nowy Jork: Penguin, 1982. Boyd Carl, *Hitlers Japanese Confidant: General Oshima Hiroshi and Magie Intelligence, 1941-1945*. Lawrence, Kan.: University of Kansas Press, 1993. Drea Edward, *MacArthurs ULTRA*. Lawrence, Kan.: University of Kansas Press, 1992. Gilbert James L., Finnegan, John P., red. *U.S. Army Signals Intelligence in World War II*. Waszyngton.: Government Printing Office, 1993. Hinsley F. Harry and Stripp ed., *Code Breakers*. Oxford University Press, 1993. Kahn David, *The Codebreakers*. Londyn: Weidenfeld and Nicholson, 1967.

-----Kahn on Codes. Nowy Jork: Macmillan, 1983.

——— *Seizing Enigma: The Race to Break the German U-boat Codes, 1939-1943*. Boston: Houghton Mifflin, 1991. Lewin Ronald, *The American Magie*. Nowy Jork: Farrar Straus and Giroux, 1982.

-----Ultra Goes to War. Nowy Jork: McGraw-Hill, 1978.

Spector Ronald H., *Listening to the Enemy*. Wilmington, Del.: Scholarly Resources, 1988. Winterbotham F.W., *The Ultra Secret*. Nowy Jork: Harper & Row, 1974. Yardley Herbert O, *The American Black Chamber*. Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1931. Reprint: Nowy Jork: Ballantine, 1981.

681

Zalecana literatura

WYWIAD STANÓW ZJEDNOCZONYCH

Agee Philip, *Inside the Company: CIA Diary*. Nowy Jork: Stonehill, 1975. Allen Thomas B., Polmar Norman., *Merchants of Treason*. Nowy Jork: Delacorte, 1988. Andrews Christopher, *For the Presidents Eyes Only*. Nowy Jork: Harper Collins, 1995 [wyd. pol. Tylko dla oczu prezydenta, 1998]. Bakeless John, *Turncoats, Traitors and Heroes*. Philadelphia: Lippincott, 1959. Bescholoss Michael R., *Mayday: Eisenhower, Khrushchev and the U-2Affair*. Nowy Jork: Harper & Row, 1986. Breckinridge Scott D., *The CIA and the U.S. Intelligence System*. Boulder, Colo.: Wesview Press, 1986. Brugioni Dino A., *Eyeball to Eyeball: The Inside Story of the Cuban Missile Crisis*. Nowy Jork: Random House, 1990. Burleson Clyde W., *The Jennifer Project*. Englewood Cliffs, Nowy Jork.: Prentice-Hall, 1977. Cline Dr. Ray S., *Secrets Spies and Scholars: Bluprint of the Essential CIA*. Waszyngton, D.C.: Acropolis Books, 1976. -----The CIA Under Reagan, Bush and Casey. Waszyngton, D.C.: Acropolis Books, 1981. Cohen Sen. William S. Mitchell, Sen. George J., *Men of Zeal*. Nowy Jork: Viking, 1988. Dorwart Jeffery M., *Conflict of Duty*. Annapolis, Md.: Naval Institute Press, 1983. -----The Office of Naval Intelligence (1865-1918). Annapolis, Md.: Naval Institute Press, 1979. Dunham Roger, C. *Spy Sub: A Top Secret Mission to the Bottom of the Pacific*. Annapolis, Md.: Naval Institute Press, 1996. Garrow David J., *FBI and Martin Luther King Jr.: From Solo to Memphis*, 1981. Gates Robert M., *From the Shadows*. Nowy Jork: Simon

& Schuster, 1996. Homles Wilfred Jay., Double-Edged Secrets. Annapolis, Md.: Naval Institute Press, 1979. Kent Sherman, Strategic Intelligence for American World Policy. Princeton: Princeton University Press, 1949. Kessler Ronald, Inside The CIA. Nowy Jork: Pocket Books, 1992. Lamphere Robert J., Shachtman, Thomas. The FBI - KGB War: A Special Agents Story. Nowy Jork: Random House, 1986. Lindsey Robert, The Falcon and the Snowman. Nowy Jork: Pocket Books, 1979. -----The Flight of the Falcon. Nowy Jork: Pocket Books 1983. Marks John D., The Search for the „Manchurian Candidate". Nowy Jork: Dell, 1988, wznawienie wydania z 1979 roku. Marchetti Victor L., Marks, John D. The CIA and the Cult of Intelligence. Nowy Jork: Knopf, 1974. Martin David, Wilderness of Mirrors. Nowy Jork: Harper & Row, 1980. O'Tooë G.J.A., Honorable Treachery. Nowy Jork: Atlantic Monthly Press, 1991. Perry Mark, Eclipse. Nowy Jork: Morrow, 1992. Powers Francis Gary, Curt Gentry, Operation Overflight. Nowy Jork: Holt, Rinehart and Winston. Richelson Jeffrey T., The U.S. Intelligence Community. Cambridge, Mass.: Ballinger, 1985. -----Americas Secret Eyes in Space: The U.S. Keyhole Spy Program. Nowy Jork: Harper & Row, 1990. Sneypp Frank, Decent Interval. Nowy Jork: Random House, 1977. Steury Donald P., red. Sherman Kent and the Board of National Estimates. Collected Essays. Waszyngton: Center for the Study of Intelligence, Central Intelligence Agency, 1994. Turner Stansfield, Secrecy and Democracy: The CIA in Transition. Boston: Houghton Mifflin, 1985. Tourison Sedwick, Secret Army Secret War. Annapolis: Naval Institute Press, 1995. Winks Robin W. Cloak & Gown: Scholars in the Secret War. Nowy Jork: Morrow, 1987. Wise David, Ross, Thomas B. The U-2 Affair. Nowy Jork: Random House, 1962. Wise David, Nightmover. Nowy Jork: HarperCollins, 1995 [wyd. pol. Kryptonim „Nightmover", 1997]. Wohlstetter Roberta, Pearl Harbor: Warning and Decision. Palo Alto, Calif.: Stanford University Press, 1992. Woodward Bob, Veil: The Secret Wars of the CIA 1981-1987. Nowy Jork: Simon & Schuster, 1987 [wyd. pol. Veil - tajne wojny CIA, 1997].

WYWIAD BRYTYJSKI

Babbington-Smith Constance, A irSpy: The Story of Photo Intelligence in World War II. Nowy Jork: Harper & Brothers, 1957.

Beesly Patrick, Very Special Intelligence: The Story of the Admiralty's Operational Intelligence Centre 1939-1945. Londyn: Hamish Hamilton, 1977.

Deacon Richard, A History of the British Secret Service. Londyn: Frederick Muller, 1969.

Hinsley F. Harry Thomas, E.E., Ransom, C.F.G., and Knight, R.C. British Intelligence in the Second World War (1979-1990). 4 tomy. Londyn: Her Majesty's Stationery Office, 1990.

Hyde H. Montgomery, Secret Intelligence Agent: British Espionage in America and the Creation of the OSS. Nowy Jork: St. Martin's, 1982.

Masterman John Cecii, The Double-Cross System in the War of 1939-1945. New Haven, Conn.: Yale University

682

Księga szpiegów

» 1972 lwy«i. poï. Brytyjski system podwójnych
— 1974].

J[^]C-ZC[^],

j.,3[^]1945. ^as-^gum-. Vtóve«itv Piess of America,

Jork: Stein and Day lZ,wZ ■ 1945~^2. Nowy

mon a,,rf Soft Pc^rau" GiiJes

~~я*Г

■^Л^й^к^

<7»

ч E>srA' ra£?'

_2Г"л«ГоСс«Г- III <J**«P«

'wt-^' к°л

Shevchenko Arkadv Я ,

"^

\

kin8mh^ow.Nov/y3ork.

Є Lircus: MJ5 Opemtions 1945-1972. Nowy Solzhenksyn Aleksandr I, Гйе G«fog

Лrchipelago. Nowy

Jork: Stein and Day, 1983. (W Wielkiej Brytanii wydana pod tytułem: A Matter of Trust.

Londyn: We-

idetimd and Nicolson, III1)

MI6: British Secret Intelligence Service Opemtions

1909-1945. Nowy Jork: Random House, 1983 [wyd.

pol. MI6,2000]. -----GCHQ: The Secret Wireless War 1900-86. Londyn:

Weidenfeld and Nicolson, 1986. Winterbotham F.W, The Nazi Connection, Nowy Jork:

Harper & Row, 1978. Wright Peter, Spycatcher. Nowy Jork: Viking, 1987

[wyd. pol. Łowca szpiegów, 1991].

WYWIAD ROSYJSKI I RADZIECKI

Andrew Chństopher, Gordievsky Oleg. KGB: Thelnsi-de Story. Londyn: Hodder and Stoughton,
1990 (wyd.

i

Jork: Harper & Row, 1974-1978 (3 tomy) [wyd. pol. Sołżenicyn Aleksander, Archipelag Gułag,
1991].

-----The First Cirde. Now/ lott. Harper & Row. 1968

[wyd. pol. Kragpierwszy, 1996] Suvorov Viktor, Inside the Soviet Army. Londyn: Hamish
Hamilton, 1982.

-----Inside Soviet Military Intelligence. Nowy Jork: Mac-

millan, 1984 [wyd. pol. Suworow Wiktor, GRU: radziecki wywiad wojskowy, 1999].

WYWIAD FRANCUSKI

Marenches nr. Alexandre de, Andelman David A., The Fourth World War: Diplomacy and
Espionage in an Age of Terro-ristn. Nowy Jork: Morrow, 1992. Porch Douglas, The French
Secret Seirices. Nowy Jork:

Farrar Straus andGirrowc, 1995. Thyraud de Vos\oli Philip, Lamia, Ba^att.Usiu^csw^

Ageuts .^wq "io^.^e.дАйт^ТiЧс.еiX'Сте^., Wl \\w}&. "UYasJs. \av\, "ЪЛютга Ёе.тт»,

Israels Secret War. lAow^ lorV. pol. KGB Tajna działalność sowieckich tajnych agen-

Оточе^елйеіліеІйДЗДІ.

tów,!^!

'СчжЛМ "Оа»., Ё/1с\тад\Xос\, Everj Sryj a

РНпсе.'йсй.Хяо:.

ту&кс ХЗіv^ "C\ess>, "SSSA \w^, v^- KGB tew\, \ss\ejaj,'SSf^v,

and Espionage Networks in Western Europe,

Ydenield &"N\colsofi,V№9.

Księga szpiegów

682

Press, 1972 [wyd. pol. Brytyjski system podwójnych agentów 1939-1945, 1974]. Montagu Ewen Edward Samuel, The Man Who Never

Was. Filadelfia: Lippincott, 1954 [wyd. pol. Człowiek,

którego nie było, 1958]. -----Beyond Top Secret Ultra. Nowy Jork: Coward, Mc-

Cann, Geoghegan, 1978. Modin Yuri, My Five Cambridge Friends. Londyn: Headline,

1994. Page Bruce, Leitch David, Knightley Philip, The Philby

Conspiracy. Nowy Jork: Ballantine, 1981 (uzupełniona wersja wydania z 1969 roku). Pincher

Chapman, Their Trade is Treachery. Londyn:

Sidgwick and Jackson, 1981.

----- Too Secret Too Long. Nowy Jork: St. Martin's,

1984.

Porter Bernard, Plots and Paranoia: A History of Political Espionage in Britain 1790-1988. Londyn: Routledge,

1989. Sinclair Andrew, The Red and the Blue: Cambridge, Treason

and Intelligence. Boston: Little, Brown, 1986. West Nigel, MI5: The True Story of the Most

Secret Co-

unterespionage Organization in the World. Nowy Jork:

Stein and Day, 1982.

----- The Circus: MIS Operations 1945-1972. Nowy

Jork: Stein and Day, 1983. (W Wielkiej Brytanii wydana pod tytułem: A Matter of Trust.

Londyn: Weidenfeld and Nicolson, 1982.)

-----MI6: British Secret Intelligence Service Operations

1909-1945. Nowy Jork: Random House, 1983 [wyd.

pol. M/6, 2000]. -----GCHQ: The Secret Wireless War 1900-86. Londyn:

Weidenfeld and Nicolson, 1986. Winterbotham F.W, The Nazi Connection, Nowy Jork:

Harper & Row, 1978. Wright Peter, Spycatcher. Nowy Jork: Viking, 1987

[wyd. pol. Łowca szpiegów, 1991].

WYWIAD ROSYJSKI I RADZIECKI

Andrew Christopher, Gordievsky Oleg. KGB: The Inside Story. Londyn: Hodder and Stoughton,

1990 [wyd. pol. Andrew Christopher, Gordijewski Oleg, KGB, 1997].

Barron John, KGB: The Secret Work of Soviet Secret Agents. Nowy Jork: Readers Digest Press,

1974 [wyd. pol. KGB Tajna działalność sowieckich tajnych agentów, 1991.

-----KGB Today: The Hidden Hand. Nowy Jork: Readers Digest Press, 1983 [wyd. pol. KGB

dzisiaj, 1991].

Central Intelligence Agency. The Rotę Kapelle. The Central Intelligence Agency's History of

Soviet Intelligence and Espionage Networks in Western Europe,

1936-1945. Waszyngton: University Press of America,

1979. Conquest Robert, The Great Terror: Stalins Purges of the

Thirties. Nowy Jork: Macmillan, 1968 [wyd. pol. Wielki

terror, 1997]. Costello John, Mask of Treachery. Nowy Jork: Morrow, 1989.

-----Deadly Illusions. Nowy Jork: Crown, 1994.

Deacon Richard, A History of the Russian Secret Service.

Londyn: Frederick Muller, 1972. Dziak John J., Chekisty: A History of KGB. Lexington, Mass.: Lexington Books, 1988. Erickson John, The Soviet High Command. Londyn: Macmillan, 1962. Glantz David, Soviet Military Intelligence in War. Londyn:

Frank Cass, 1990. Hingley Ronald, The Russian Secret Police. Nowy Jork: Simon and Schuster, 1970. Perrault Gilles, The Red Orchestra. Nowy Jork: Schocken

Books, 1969. Richelson Jeffrey T., Sword and Shield: Soviet Intelligence and Security Apparatus. Cambridge, Mass.: Ballinger,

1986. Shevchenko Arkady, Breaking With Moscow. Nowy Jork:

Knopf, 1985. Solzhenitsyn Aleksandr I, The Gulag Archipelago. Nowy Jork: Harper & Row, 1974-1978 (3 tomy) [wyd. pol.

Sołżenicyn Aleksander, Archipelag Gułag, 1991]. -----The First Circle. Nowy Jork: Harper & Row. 1968

[wyd. pol. Krag pierwszy, 1996]. Suvorov Viktor, Inside the Soviet Army. Londyn: Hamish Hamilton, 1982. -----Inside Soviet Military Intelligence. Nowy Jork: Macmillan, 1984 [wyd. pol. Suworow Wiktor, GRU: radziecki

wywiad wojskowy, 1999].

WYWIAD FRANCUSKI

Marenches hr. Alexandre de, Andelman David A., The Fourth World War: Diplomacy and Espionage in an Age of Terror-

rism. Nowy Jork: Morrow, 1992. Porch Douglas, The French Secret Services. Nowy Jork: Farrar Straus and Girroux, 1995. Thyraud de Vosjoli Philip, Lamia. Boston: Little, Brown, 1970.

WYWIAD IZRAELSKI

Black Ian, Morris Benny, Israels Secret War. Nowy Jork:

Grove Weidenfeld, 1991. Raviv Dan, Melman Yossi, Every Spy a Prince. Boston: Houghton Mifflin, 1990 [wyd. pol. A każdy szpieg to

ciążę, 1996].

LITERATURA OGÓLNA

Broo-Shepherd Gordon, The Storm Birds. Nowy Jork: Weidenfeld & Nicolson, 1989.

683

Burrows William E., Deep Black: The Startling Truth Behind Americas Top-Secret Satellites. Nowy Jork: Random House. 1986.

Casey Wiliam, The Secret War Against Hitler. Waszyngton, D.C.: Regnery Gateway, 1988.

Cave Brown Anthony, Bodyguard of Lies. Nowy Jork: Bantam, 1975 [wyd. pol. W służbie kłamstwa, 1997].

Deacon Richard, JI History of the Chinese Secret Service. Londyn: Frederick Muller, 1974.

-----Kempei Tai: The Japanese Secret Service Then and Now. Rutland, Vt.: Charles E. Tuttle, 1990.

Deriabin Peter, Gibney Frank, The Secret World. Nowy Jork: Ballantine Books (nowe wydanie), 1982.

Dulles Allen W, The Craft of Intelligence. Nowy Jork: Harper & Row, 1963.

Eftimiades Nicholas, Chinese Intelligence Operations. Annapolis, Md.: Naval Institute Press, 1994.

Zalecana literatura

- Kahn David, *Hitlefs Spies: German Military Intelligence in the World War II*. Nowy Jork, Macmillan, 1978.
- Knightley Philip, *The Second Oldest Profession: Spies and Spying in the Twentieth Century*. Nowy Jork: Norton, 1987.
- Masters Anthony, *Literary Agents*. Oxford: Basil Blackwell, 1987.
- Persico Joseph E, *Piercing the Reich*. Nowy Jork: Ballantine, 1979.
- Richelson Jeffrey T, *Foreign Intelligence Organizations*. 1988.
- Stoli Clifford, *The Cuckoo's Egg*. Nowy Jork: Double-day, 1989.
- West Nigel, *Unreliable Witness: Espionage Myths of the Second World War*. 1984. (W wydaniu amerykańskim tytuł zmieniony na: *A Thread of Deceit: Espionage Myths of World War II*, Nowy Jork: Random House, 1985.)

Ний

INDEKS NAZWISK

- Abakumow Wiktor 3, 4, 411, 419, 430, 485
- Abdullah, król Jordanii 334
- Abel Rudolf 4, 217, 476, 479, 486, 489, 516, 530
- Abtey Jacques 42-43
- Achmerow Icchak Abdulowicz (Albert) 604
- Adamaschek Norbert 656
- Adamec Michael 604
- Adams Don 370
- Adenauer Konrad 211
- Admoni Nahum 392
- Agea Mehmet Ali 486
- Agee Philip 6-7, 136, 565-566, 615
- Agnew Spiro 365
- Agranat Szimon 14, 270, 392, 419
- Ahadi[P] 15
- Ahituv Avaraham 557
- Akashi Motojiro, baron 15-16, 139, 275
- Akin Spencer B. 68
- Albani Alessandro 16
- Albert, książę, mąż królowej Wiktorii 452
- Alberti Leone Battista 16
- Alec Leamas [F] 336, 562
- Aleksander I, car Rosji 507
- Aleksander II, car Rosji 416
- Aleksander III, car Rosji 552
- Allason Rupert zob. West Nigel 18, 566
- Allen EJ. zob. Pinkerton Allan
- Allen Lew, jr 10, 17, 450
- Allen Michael H. 17-18
- Allen William E. 189
- Allen Woody 563
- Allenby Edmund 334
- Allende Salvador 242

Alley Stephen 376
Altendorf Paul 629
Altendorf William 274
Ałganow Władimir 535, 656
Ambler Eric 370, 561, 564
Ames Aldrich H. (Anlace, Nightmover) 20-21, 48, 84,
161, 163, 407, 455 Aminldi 392 Amit Jossi 21, 271, 556 Amit Meir 19, 21-22, 269, 391-392, 418
Andelman David A. 366 Anders Władysław 380 Anderson George W., jr 90, 462 Anderson John
zob. Andre John 23-24, 579 Anderson Rudolph, jr 3, 22-24, 90, 352, 592, 646 Andre John
(Anderson John) 26
Księga szpiegów
686
Andress Ursula 563
Andrew Christopher 273
Andrews Dan 560
Andriejew Andriej 296
Andropow Jurij 24-25, 140, 193, 236, 268, 287,
295-296, 445, 486, 516, 531 Angleton James Jesus 71, 218, 289, 330, 413, 443, 497,
556 Antonow-Owsiejenko Anton 4, 32 Apresian Stiepan 605 Arafat Jaser 659 Arałow Siemion
30, 228 Arbenz Guzman Jacobo 113 Armand Pauline zob. Granville Christine 222 Armstrong
Annę L. 462 Arnold Benedict (Gustavus) 26 Artamonow Nikołaj zob. Shadrin Nicholas 32, 511-
512 Artuzow Artur 32, 586, 676 AspinLes 149, 458, 462 Astor Mary 561
Astor William Vincent 32-33, 156, 268 Attlee Clement 361 Ayalon Ami 36, 557 Azef Jewno
(Jewgienij) 36
B
Baba Stephen A. 40
Babington Anthony 40, 443
Babington-Smith Constance 40, 390, 668
Bacon Francis 204-205
Baden-Powell Robert, sir 41, 75, 562
Baez Joan 9
Baillie-Stewart Norman 42
Bakatin Wadim 42, 287, 295-296
Baker Josephine 42^{t3}
Baker Lafayette C 45, 88, 539, 578
Balaz Etienne 123
Bali Joseph, sir 43-44
Ballendorf Dirk Anthony 173
Baltch Robert zob. Sokółow Aleksandr 46
Bamford James (Esquire) 8, 17, 46, 90, 177, 250, 367,
469, 593 Bamler Rudolf 372 Bancroft Edward 26, 46 Bancroft Mary 162 Bander Stiepan 547
Bante Paul 164 Banks Leslie 561 Barak Ehud 19 Barannikow Wiktor 47, 383
Barbie Klaus 48-49
Barclay Cecii 49
Barghoorn Frederic 415, 514
Barka Mehdi Ben 522, 552
Barker Bernard L. 613

Barnes Trący C. 113
Barnett Correlli 243
Barnett David (Harbink) 49, 238
Barnouw Erik 567
BarnumH.L. 239
Barr William P. 511
Barrientos René 93
Barron John D. 49,191, 236, 243, 420,531
Barrymore Lionel 369
Barstow Montagu zob. Orczy Emmuska 50
Barsukow Michaił 190,488
Bartlett Charles 84
Basmanow Aleksiej 422
Bates Ann (pani Barnes) 50, 642
Batista Fulgencio 15
Baticki P.F. 60
Batz Jean Pierre de 51
Bazna Elyes (Cicero) 51,126
Bazoft Farzad 51
Be'eri Isser 56, 243, 269,556,584
Beach Thomas 52
BeallJohn 52
Beaumarchais Pierre Augustin 54,177,197, 202
Beauregard Pierre Gustave Toutant 54
Beck Ludwig 64
Becker Johann 54-55
Beer Israel 55,171
Beesly Patrick 56,147, 430
Begin Menachem 81,171,329
Behn Aphra 24, 56
Behne George zob. Blake George 76
Belfrage Cedric 56-57, 604
Bell Griffin B. 188, 257, 288
Bell William H. 57, 87, 475, 524, 570
Ben Bella Ahmed 520
Ben Gurion Dawid 22, 55-56,171, 391
Bennett Donald V. 12
Bennett Lansing H. 86
Bennett William E. 86
Benson Nels L. 85
Bentley Elizabeth (Good Girl) 57,187, 602, 604-605
Berg Igor K. zob. Orłów Aleksandr 57, 428
Berg Morris (Moe) 58
Bergman Ingrid 561
687
Indeks nazwisk
Beria Ławrientij 3-4, 24, 58-60, 290, 295-296, 380,

411-412, 422, 448, 484-485, 515-516, 550-551,
573, 605 Berle Adolf 118,247 Bernon Mitchell 384 Bernstein Carl 436, 632 Berryer Nicolas-
Rene 63 Bertrand Gustave 63, 72-73, 90,101,176, 506 Berzin Jan 63-64, 226, 228, 595 Beschloss
Michael R. 113,461 BestPayneS. 27,64,75 Best Werner 214 BetheHans 206 Bettignies Louise de
65 Beurton Sonia zob. Kuczyński Ursula Beurton Ruth Hamburger zob. Kuczyński Ursula Bevin
Ernest 95 BhogeLeakhN. 655 Biddle Francis 185 Bielaski Bruce A. 189 Bielecki S.P. 363
Bielenki Wiktor 381 Bielów Aleksandr 4 Bierzin Pawieł 226 Bingham John 336 Birch Harvey
[F] 132, 239, 563 Birch John 66-67 Bismarck Otto von 404, 546 Bissell Clayton L. 67-68, 525
Bissell Richard M. 131,154, 242, 331 Black Ian 14,144,556 Blackman Honor 563 Blake Al 76
Blake George 28, 62, 76-77, 218, 248, 284, 378, 445,
449, 460 Blake Gordon A. 10 Blakeney Percy [F] 423 Blank Max 164 Blencowe William 610
Bloch David 79 Bloch FelixS. 79-80,620 Bloch Michael 624 Blomberg Werner von 244
BlueVictor 80-81 Blumberg Benjamin 81, 329 Blunt Anthony Frederick 28,81-
82,101,248,290,342,
359, 361, 375, 386, 422, 513-514, 548 Bobadilla Pepita 475 Bochan Siergiej 83 Bode, rodzina
45, 83,139, 508-509
Bode William 83, 508
Boeckenhaupt Herbert 84
Boetcher 355
Bogart Humphrey 561
Bolenko Wiktor 420
Bonaparte Charles J. 183
Bonaparte Napoleon 10,13, 51, 506
Bond James (Agent 007) [F] 13,19,116,146,195,203,
256, 258, 264, 274, 528, 562-568 Bond Jimmy 561 Bond Mata 561 Bonneville Benjamin L.E.
539 Bonvouloir Julien Achard de 85, 202 Booth Edwin 86 Booth John Wilkes 43, 86 Borger
Harold N. 86 Bossard Frank 86, 449 Bourke Sean 77 Boursicot Bernard 87,512 Bowden George
K. 71 Bowen Ann-Christian 490 Bowie Walter 87
Boyce Christopher 87-88, 336, 477, 524 Boyd Belle 88, 539, 642 Boyer Charles 563 Bozart
James F. 4, 88 Bracy Arnold 88,342 Brandt Willy 190, 231, 258, 407, 605 Brezniew Leonid 9,
25, 139, 193, 268, 295, 339,
486-487,516,531,555 Brewer Eleanor 445 Brewster Caleb 89,137 Brinkerhoff Gayle 102 Brody
Steve 543 Broglie Charles Francois de 89 Brokhoff Alfred E. 164 Brooke Gerald 633 Brooke-
Popham Robert, sir 35 Brooks Thomas A. 126 Brosnan Pierce 563 Brossolette Pierre 89 Browder
Earl 604 Brown Anthony Cave 156 Brown F.C. 286 Brown Harold 232, 328 Brown Russell P.
89, 627 Bruce David K.E. 70-71, 354 Brugioni Dino A. 397-398 Brzeziński Zbigniew 418
Buchan John 91, 561
iew^Tf
Księga szpiegów
688
Buchanan Patrick 91, 340
Buchanan-Dineen Grace 185
Buckley William 92-93, 265, 562, 662
Buckley William F. 562
Budanow Wiktor 547
BufordWally 127
Bullitt William C 291

Bullock Frank W. 50
Bułganin Nikołaj 519
Bundy McGeorge 387
Bundy William 112
Bunke Haidee Tamara 93
Bunker Ellsworth 333
Burchard Adolf 341
Burchett Wilfred 93-94
Burdick Eugene 564
Burgess Guy 28, 82, 101, 170, 342, 359, 361, 372, 386,
449,513-515, 548, 604 Burgin Juliusz 669 Burķ Arleigh A. 470 Burrows William E. 363, 489,
497, 535 Burton Richard Francis, sir 61, 96, 335, 562 Bush George H.W. 96-
97,116,123,149,210,212,237,
267, 456 Bush Vannevar 298 ButenkoJohn 97 Bywater Hector C 98 Byrnes James F. 399
C
Cagney James 559 Caine Michael 563 Cairncross John (Karelian) 28, 49, 82, 101, 176, 342,
378, 386,425, 496, 513-515 Cammaerts Francis 222 Campbell Lorne 290
Canaris Wilhelm 102-103, 244, 328, 402, 429 Canine Ralph J. 10 Cardano Girolamo 104 Carey
Howard 85 Cariew Oleg 58,135, 427 Carney Jeffrey 104,520 Caroz Ya'akov 104 Carr Sam
(Frank) 106-107 Carre Mathilde (Chatte, Lily) 106 Carroll Madeleine 559 Carter Jimmy 288,
339, 385, 395, 422 Carter Marshall L. 10 Cartwright Henry 107 Casanova Giovanni 107 Cascio
Giuseppe 107
Casement Roger, sir 107
Casey William J. 72,107-108,116,149,289,366,390,395
Castro Fidel 231, 330-332, 365, 386-388, 531
Cavanagh Thomas P. 108
Cavel Edith Louisa 108
Ceci Robert 360
Chafee John H. 92
Chamberlain Neville 237, 601
Chambers Whittaker 118-119,601
Chapman Edward 359
Chapman Thomas 333
Chapman William C. 546
Charyk Joseph 396
Chase Clifford 366
Chenault Claire L. 66,127
Chesterton G.K. 564
Chiffrele [F]565
Child Julia 70
Childers Erskine 119, 563
Childs Morris 530
ChildsowJack 530
Chin Larry Wu Tai 119,123, 523
Chochłow Nikołaj J. 124-125
Chomeini Ajatollah 366
Christensen Bryce P. 420

Chróst Leszek 656
Chruszczow Nikita 4, 59, 84, 168, 219, 296-297,
386-387, 391, 412, 431-432, 448, 461, 486, 489,
497, 512, 516, 519, 520, 531, 555 Church Benjamin 125
Church Frank 16,114-115,125,141,154,182, 231 Churchill Winston 27-28, 290-292, 297, 334,
341,
360-362, 372, 382,455, 477-478" 528, 541,545 ClancyTom 565 Clark Mark 510-511 Clark-Kerr
Archibald, sir 527 Cline Ray S. 21, 91, 127, 387 Clinton Bill (William Jefferson)
115,149,189,210,250,
262, 271, 457, 570 Clinton Henry, sir 137,584 Cloverdale Garrison B. 163 Coberly Alan D. 128
Cohen Eliahu Ben Szaul 66,128-129, 391 Cohen Łona 129,605 Cohen Morris 121,129, 485, 489,
605 Cohen Sam zob. Carr Sam 106 Colby William E. 72,129-130, 385, 395, 415 Colepaugh
William 130,185, 215, 479 Coles Cyril Henry 564 Collins Martin zob. Abel Rudolf 4,130
689
Indeks nazwisk
Connery Sean 561
Conquest Robert 357, 410
Conrad Clyde Lee 131, 425, 473, 481
Conrad Joseph 131, 564
Cooke Christopher M. (Skorpion) 131-132
Cooper James Fenimore 132, 239, 563
Coplton Judith 132
Corderman Preston W. 512
Cordrey Robert E. 132
Cornford John 545
Cornwell David zob. Le Carre John 132, 335
Costello John 135, 428, 446
Cotton Sidney F. 135-136, 344
Cox John Stuart 188, 250, 254
Crabb Lionel 136, 378, 519
Crest [P] 518
Cromwell Oliver 26, 581, 610
Crosby Enoch 239
Cross Ted 362
Cumming Mansfield 73, 137, 359, 373, 376, 378, 469,
475 Currey Cecii B. 332 Curwen Christopher, sir 378 Czang Kaj-szek 67, 116, 121, 127, 154,
182, 288, 577,
620 Czaplicki Józef 669 Czebrikow Wiktor 139-140, 295-296 Czempiński Gromosław 656, 670
Czerniawski-Garby Roman 140 Czernienko Konstantin 268 Czemomazow Miron 363
Czernomyrdin Wiktor 547 Czernyszew Wiktor A. 632 Czernyszow Wasilij 411 Cziczajew Iwan
141, 495 Czou En-laj 94,120
D
Dajan Mosze 392
Daliot Jeszajhu 430
DaltonHugh 297,446
Daniloff Nicholas S. 143-144, 487, 655
Danischewsky Irene 291

Dansey Claude, sir 151
Daoud Abu 165
DarAvraham 144-145,391
Darling John [P] zob. Dar Avraham 144
Darragh Charles 145
Darragh Lydia 145
Darragh William 145
Darre Richard Walther 537
Davies Allen J. 145
Davis Jefferson 43
Davis Paul C 86
Davis Sam 145
DayDoris 560
Dayton Elias 145
Deacon Richard [P] 146, 371, 417
Deane Silas 46, 202, 254
Dearlove Richard 378
DeChamplain Raymond 146
Defoe Daniel 146
Deighton Len 146, 370,562,565, 631
Deman Ralphem H. van 412
Dench Judi 563
Denning Norman 147, 430
Denniston Alastair G. 147,177, 454
Deutch John M. 12, 115-116, 135, 148-150, 204, 398,
545,570 Dewey George 106 Dewey Thomas E. 162 Dewavrin Andre 151, 521 Dickinson Lee
172 Dickinson Velvalee 152,185, 253 Diello Ulysses (Cicero) 152 Diem NgoDinh332 Dieriabin
Piotr 152, 448 Dmowski Fabian 669 Dmowski Roman 16 Dobson Christopher 231, 421 Doder
Duško 153-154 Doihara Kenji 154 Dold Conradin O. 164 Dolicyn Anatolij 154 Dolittle James
(Jimmy) 379 Donat Robert 559 DónitzKarl 503 Donovan William J. 25, 33, 70-72,
103,109,115,129,
155-157,162,172,195,253,354,446,541-542,545 Dooley Thomas A. 332 Dorot Isi 556-557
Douglas-Home Alexander 368 Downey John 159,182 Downey Robert, jr 562 Downing George
106 Drea Edward 177 Dreyfus Alfred 159-160 DribergTom 82 Driscoll Agnes Meyer 638
Drummond Nelson C 160-161, 493
Księga szpiegów
690
Dubberstein Waldo H. 161
Dubois Alice [P] 65
Dubinski Bogdan 213
Dudorow Nikołaaj 411-412
Duebendorfer Rachela 354-355
Duff Anthony, sir 376
Dukes Paul, sir 161
Dulles Allen Wdsh (Mr. Buli) 71-72,94,107,287,299,
332,354,365,371,384-385,393,461,480,482,510 Dunlap Jack F. 163 Duquesne Frederick J. 163,
185 Durenberger Dave 151 Duško Popov 543

Dziak John J. 295, 363, 380,412, 586 Dzierżyński Feliks Edmundowicz 22, 167-168, 340, 613 Dzugaszwili Josif Wissarionowicz zob. Stalin Józef 417

Earhart Amelia 170 Eastland James 170 Ebeling Rudolf 164 Ecker William B. 180 Eden Anthony, sir 174, 361, 519 Eden William 170 Edmonds Emma S. 171 Edward VII, król Anglii 372 Esfir Jurina 172 Ehrlichman John 259 Eichenlaub Richard 164 Eichmann Adolf 171, 417 Eilers Heinrich C. 164

Eisenhower Dwight D. 59,298,331-332,367,396,398, 430,486,489-490,495,499,520,528,543-544,549 Eitan Rafael (Rafi) 171, 329, 337 Elder Walter N. 471 Elitcher Max 528 Elliot Ritazofó. Jurina Esfir 172 Elliott Nicholas 269, 445, 617 Ellis Charles Howard (Dick) 64, 75, 172-173, 378 EllisEarlH. 172 Ellis Robert W. 173 Ellsberg Daniel 191, 259, 389, 596 Elżbieta I, królowa Anglii 26, 40, 366 Elżbieta II, królowa Anglii 82, 465 Embankment Victoria 469 Eon Chevalier Charles Genevieve Louis d' 177 Erich Gimpel 363 Erickson John 226

Escobar Pablo 9

Esterhazy Ferdinand 160

Ewing Alfred (James) 177, 454-455

Fabian Rudolph J. 108,180-181, 280

Fabyan George 204

Farnsworth John S. 182

Faga Martin C 39-398

Fajsal, Ibn Husajn 334

Falkenhayn Benita von 673

Falkenhayn Erich von 506

Frederick Lothar 355

Frederick Lothar 355

Farouk, król Egiptu 113

Faulkner Dawid 440

Faurer Lincoln D. 10

Fecteau Richard 122,159,182-183

Fedora [P] 187,191

FehsePaul 164

Feldbin Lejba zob. Orłów Aleksandr 426

Feldon Barbara 370

Felfe Heinz 190,192, 211, 407

Fellers Bonner F. 192

Fiedorczuk Witalij 193,295-296

Field Noel 193

Figures Colin, sir 378

Finnegan John P. 525

Fischer Ingeborg 340

Fischer Peter 340

Fischer William 4, 129

Fish Harnack Milred 509

Fisher John, sir 454

Fitin Paweł 194,430,605

Flawiusz Wegecjusz Renatus 194

Fleming Ian 116,195, 528,563-565

FodorGene 70
Foe Daniel zob. Defoe Daniel 146
Follett Ken 562, 564
Fonda Jane 9
FootM.R.D. 28
Foote Alexander (Jim) 195, 354, 381
Forbe Gert 561
Ford Gerald Rudolph 90, 97, 114, 125, 181, 385, 507.
544 Ford Henry 475 Ford John 70
Forrestal James V. 162, 399,512 Forsyth Frederick 417, 562, 565 Fouche Joseph 552
691
Indeks nazwisk
Fox Edward L. 197
Franklin Benjamin 85,197, 202,538
Franks Arthur, sir 378
Fraser-Smith Charles 203
Frauenknecht Alfred 203, 392
Freeh Louis J. 203-204, 401
French George J. 204
Friedman Elizabeth Smith 204
Friedman William F. 362, 525, 541
Friendly Alfred 205
Frizer Ingram 367
Frost Laurence H. 10
Fryderyk Wilhelm 546
Fuchs Emil Mis Klaus 140, 195, 205-206, 217, 235,
482-483,550, 514-515, 601, 605 Fukushima, baron 206, 275 Furnival Jones (Edward) Martin, sir
207, 375-376
G
GaddisW.D. 230
Gagarin Jurij 495
Gage Thomas 125
Galore Pussy 563
Garbler Paul 289
Garbo Greta 369, 559, 561
Garcia Juan Pujol (Garbo) 209
Garder Michel 176
Gardner John 274
Gardner Meredith 602
Garliński Józef 177
Garrow David J. 529
Gates Robert M. 97,116, 210, 456, 637
Gauche 389
GauUe Charles de 48, 81, 89, 116, 150-151, 165-166,
200-201, 218, 330, 365, 497, 521-524 Gayler Noel A.M. 10
Gehlen Reinhard 55, 62,112,190, 211-212, 407, 522 Gee Ethel (Bunny) 460 Geiger Donna 473
George Clair E. 212 George Lloyd 27 Gerhardsen Einar 213 Gerhardsen Vera 213, 509 Gerhardt

Dieter Felix 213-214 Gessner George John 214 Gibney Frank 152 Gibson Mel 562 Gideon [F] 214 Gielgud John 561 Gienierałow Wiaczesław 295
Gilbert James L. 523
Gilbert Otto Attila 214-215
GilmoreJohn 215,371
Gilon Karmi 36, 271, 557
Gimpel Erich 215, 479
Ginsberg Samuel zob. Kriwicki Walter 216
Giraud Henri-Honore 165, 511
Giscard d'Estaing Valery 366
Giżycki Jerzy 222
GlantzDavid 227
Gleaves William 274
GlennJohn 180
Gładkow Piotr 527
Goebbels Joseph 528
Gold Harry 206, 217, 224,482, 601
Goldberg Arthur 70
Goldfus Emil R. zob. Rudolf Abel 4, 217
Goldstein Wolff 217, 556
Goleniewski Michał 77, 217, 255
Golicyn Anatolij 154,218-219,236,288,330,413-414, 425, 497 Golików Filip 48, 219, 227 Goldsmith Alexander zob. Defoe Daniel 146 Gołodnicki Jefim 217 Gołos Jaków 602, 605 Gołuszko Nikołaj 220,383 Goodfellow M. Preston 71
Gorbaczow Michaił 42, 47, 139-140, 143, 168, 193, 287, 295, 342, 463, 487, 545 Gordijewski Oleg 221, 273 Gore Albert 409 Gorki Maksym 273
GortJohn 367 Gorzkiewicz Sławomir 535 Gottlieb Sidney 384-385 Góring Hermann 214, 222
Grady James 560, 565 Graham Daniel O. 420 Graham Martin 529 Grant Cary 561-562 Granville Christine 222, 519 Graves Armgaard Karl 558 Gray J. Patrick 222 GreenMichael 548,604
Greene Graham 146,223,332,370,443,562-564,580 Greenglass David 206, 217, 224, 482, 485, 493, 514-515,530,601 Greenstreet Sydney 561 Greinke William 604 Gresham William F. 638
Księga szpiegów 692
Gribow Anatolij J. 387 Gromyko Andriej 555 Grose Peter 299
Gross Theodore zob. Magen David 362 Grunden OHver E. 229 Gruszko Władimir 295 Gubbins Colin, sir 297 Guevara Ernesto (Che) 29, 279 Guillaume Gunter 190, 231, 407 Guinness Alec, sir 213, 562 Guminski Aleksandr 663 Guriel Boris 391 Gurion Dawid Ben 329, 372
Guzienko Igor 106, 232, 370, 482, 486, 515, 542, 545, 562, 602, 630 652, 654
H
Hagelin Boris C.W. 233, 505
Haguewood Robert D. 234
Hakim Albert 265
HaleNathan 234
Halevy Efraim 392
Halifax 27
Hall James W. III 234

Hall Reginald, sir (Blinker) 359, 517
Hall Theodore A. (Mlad) 235, 385
Hall William Reginald, sir 235
Hall William Henry 167
Halsey William F. 459, 607, 630, 651
Hambledon Tommy 564
Hambleton Hugh George 235-236, 425
Hambro Charles, sir 297
Hamilton Victor N. 8, 236-237
Hammer Armand 22,237
Hammer Julius 22
Hankey Maurice, lord 101
Hanley Michael 207, 218, 375-376
HarariMike 237
Harel Isser 22, 372, 391-392, 556-557
Hari Mata (H-2) [P] 21,103, 233, 369, 402, 509, 561
Harmelin Yosef 557
Harper James D. 238-239
Harris Jeffrey K. 397
Hart Thomas C 526
Harvey William King (Big Bill) 239, 387
Hawkins Gains B. 240
Hayden Michael 10
Hayden Sterling 71
Haydon Bill [F] 335
Hayhanen Reino 479, 530
Hebern Edward H. 240
HechtBen 561
Hediger David A. 241
Helmich Joseph G., jr 241
Helms Richard McGarragh 72, 336, 365, 384-385, 388,
505,558,565 Hemingway Ernest 446 Henderson Anne 171 Hentsch Richard 242,402 Herbert
Greene 224 Herman [P] 243 Hernu Charles 472 Herrmann Rudolf A. [P] 236, 243, 486 Herzog
Chaim 243,557 Hess Rudolf 402
Heydrich Reinhard 216, 244, 287, 389, 495, 504, 507 Heydrich Richard 355 Hill George 245,
475, 495 HillJimmiD. 397 Hillandale Edwin Barnum 564 Hillenkoetter Roscoe H. 69-70,115,
245 Himmler Heinrich 246,504-505,507, 537 Hinsley Francis Harry 177, 266, 355, 373
HirschJohnV. 246
Hirsch Willie zob. Gilmore John 247, 371 HissAlger 193,360,601 Hitchcock Alfred 561-562
Hitler Adolf 27-28, 214, 246, 290, 328, 375, 377, 427,
429, 504-507, 519, 528, 537-538,558, 576 Ho Chi Minh 71, 332 Hobson Valerie 561 Hodgson
439 Hóke Margarete 247 Hofi Icchak 392 Hollis Roger, sir 28, 248, 335, 368, 375-376, 526, 618,
633 Holmes Wilfred Jay 248, 480 Homer 360
Homolka Oscar 561-562 Honeyman John 250 Hoover Edgar J. 72,184, 222, 251, 531, 540-541,
545,
567 Hoover Herbert 287 Hope Bob 561 Hopkins Harry 360 Hori Eizo 254-255 Horowitz Dan
489 HorthyMiklós 519 Horton Brian P. 255 Hotsumi Ozaki 529

693

Indeks nazwisk

Houghton Harry 248,255

Howard Edward Lee 255

Hudson Alec zob. Holmes Wilfred Jay 249

Hudson Duane T. 256

Hugel Max 256-257

Hughes William H.,jr 257

Humphrey Ronald L. 257, 288

Hunt Howard E. 258,565

HuntJohnE. 419

Husak Robert 431

Hussein Saddam 51

Huston Tom Charles 181, 254, 259

Hyde H. Montgomery 259, 545

I

Ickes Harold L. 527

Ignatiew Siemion 261, 411

Iliczow Iwan 228, 262

Inman Bobby Ray 10,115, 230, 262

Ironside Edmund, sir 92

Ismay Hastings L. 382

IsserBeerli 269

Iwan Groźny 422,483

Iwanow Igor 267, 516

Iwanow Jewgienij 267-268, 509

Iwaszutin Piotr 227-228, 268

Izmajłow Władimir 268

J

Jackson Andrew 538

Jackson Kate 567

Jackson Robert H. 579

Jackson Thomas (Stonewall) 52

Jaffe Philip 20

Jaffe Sam 461

Jagoda Gienrich 58, 273-274, 380, 408, 411, 613

Jahnke Felbc 164

Jahnke Kurt 274, 629

Jakimiszyn Grigorij 535

Jakowlew Aleksander 287

Jakub II Stuart, król Anglii 26

James Lew [P] 275

Jan Paweł II 486

Jatom Danny 392

Jefferson Thomas 88,298

Jeffries Randy Miles 279

Jefimow Aleksiej 342

Jelcyn Borys 42, 287, 383, 419, 487-488, 504, 547
Jelizawieta Rosenzweig vel Liza Górska 605
Jerzy III, król Anglii 46
Jerzy V, król Wielkiej Brytanii 76, 82, 334
Jewell L.A. (Bill) 510
Jeżów Nikolaaj 58,226,274,279,411
John Otto 280
John Peter zob. Cohen Morris 129
Johnson Andrew 43, 52, 86
Johnson Alexis 387
Johnson Clarence L. (Kelly) 127, 280-281, 413, 514,
537 Johnson Lyndon Baines 76, 148, 187, 242, 254, 440,
462, 470-471, 499 Johnson Mark zob. Cooke Christopher M. 132 Johnson Robert Lee 151, 281,
383 Johnston Stanley 177,251,281-283 Jones Geneva 282 Jones John 282, 376 Joy Crowley
Walker Barbara 618 Joyce William (Lord Haw Haw) 26, 282, 343, 631 Ju Cien-san 370 Julius
Hammer 237 Juliusz Cezar 534 Junak Jacek 656 Jurczenko Witalij 284,440, 512 JurinaEsfir 172
K
KangSheng 288
Kaddafi Muammar 522
Kahn David 8, 28, 176-177, 278, 286, 362, 401^102,
504, 506, 558, 578 Kalamatiano Ksenofon 286, 340 Kalinin Michał I. 550 Kall 369
Kaltenbrunner Ernst 216, 287, 504 Kaługin Oleg 42,287, 295, 339 Kampiles William P. 287
Karla [F] 288
Karlów Serge Peter 288-289 Karol I Stuart 625 Karol II Stuart 581, 610, 625 Kauder Fritz (Max)
289-290, 370, 422 Kauffman Joseph P. 290 Kayotis Andrew 4 Kearn Bruce L. 290 Keeler
Christine 268, 290, 464 Kell Vernon (K), sir 286, 290, 359, 373-374, 376 Kelley Clarence 188
Kelly George 184
Księga szpiegów
694
Kennedy John F. 25, 40, 61, 68, 84,113, 154, 163, 240,242,292,330,332,371,398,497,513,516,
543-544,548, 564, 571
Kennedy Joseph P. 292, 330, 522
Kennedy Robert F. 23, 84, 240, 371
Kent Sherman 69-70,112, 394, 636
Kent Tyler G. 27, 291-292, 541
Kerr Chester 368
Kessler Ronald 470
Kettle Michael 474
Keyes 340
Kiedrowlgor 296-297
Kiedrow Michaił 296, 613
Kiereński Aleksander 369, 376, 478
Killian James R., jr 297-298, 331, 499
Kim [F] 298-299
Kimmel Husband E. 334,438
King E.J. 180
King John H. 299

King Martin Luther, jr 9,187, 531
Kipling Rudyard 298
Kirów Siergiej 410, 484
Kissinger Henry A. 218, 230, 259, 395, 430, 529
Kistiakowsky George B. 396
Kiszczał Czesław 656
Klatt Richard zob. Kauder Fritz 290
Klimienko Iwan 528
Klimów Anatolij 218
Klotz Alfons Alfred 299
Knight Amy 58
Knight Maxwell 195,335
Knightley Philip 341,372,445
Knopf Alfred A. 365
Koch Hugo Alexander 174, 299-300
Koecher Karl F. 302
Koedel Simon E. 302
Koga Mineichi 549
Kogan Szmul zob. Carr Sam 106
Kolbe Fritz 107
Komar Waław 668
Konar Julian 669
Konebielnikow Walentin 228
Konowalć Jewhen 550
Korżakow Aleksandr 488,491,504
Kostów Władimir 366
Kovich Richard 289
Kowerski Andrzej 222
Kozłów Froł 60
Kramer Karl-Heinz (Josephine) 282, 308
Krapiwın Jurij 504
Kriuczkw Władimir 42,221,287,295-296,310,487,533
Kriwicki Walter (Groll) 216, 299, 310, 476, 485
Kroger Helen zob. Cohen Łona 129
Kroger Peter John zob. Cohen Morris 129, 310
Krugłow Siergiej 411-412
Kruppa 474
Kuczyński Jurgen 324, 529
Kuczyński Robert Renę 324
Kuczyński Ursula 354, 526, 531
Kuehn Bernard 325
Kukliński Ryszard 325
Kulikow Wiktor 140
Kunkle Craig D. 326
Kurasow Władimir 326
Kuzis Peteris zob. Berzin Jan 63
Kuzniecowa Fiodor 228, 326

Kwaśniewski Aleksander 535

L

Labarthe Andre 497

Lacoste Pierre 327, 356, 472

Lahousen Erwin von 328

Lalas Steven J. 329-330

Lamarr Heddy 561

Lamour Dorothy 561

Lamphere Robert J. 530

Lance Cluster 553

Land Edwin H. 298,330-331,499

Lander Stephen 376

Lang Fritz 560

Lang Hermann 331,508

Langer William L. 69-70

Lansbury Angela 562

Lansdale Edward 331-332, 387-388, 564

Lansing Robert 286

LarteguyJean 564

Latz T.D. [P] 333

Laurence Harvey 562

Lawrence Thomas E. 333-334

Layton Edwin T. 334-335, 480, 625, 638

Lazenby George 563

Le Carré John zob. Cornwell David 66, 288, 333,

335-336,370, 372, 422, 489, 562-565, 568 Le Queux William Tufnell 336, 563 Lee Arthur 46

Leahy William D. 399 Leamas Alec 336,560 LebieďAleksandr 488 Lederer William J. 562 Lee

Andrew D. 336

695

Indeks nazwisk

Lee Robert E. 29,281

Lehman John 503

LeMay Curtis 298, 489, 496

Lemnitzer Lyman L. 387

Lemoine 506

Lenin Włodzimierz I. 22, 59, 167-168, 224, 226, 237,

273, 340, 363, 475, 483-484,547,561 Leski Kazimierz 336 Lesquer Jean-Claude 473 Lessenthien

Kurt G. 337 Levinson Szimon 271, 337, 556 Levison Stanley 531 Lewczenko Stanisław 278, 337

Lewin Ronald 177 Limeę Harry 562 Lincoln Abraham 129, 335, 354 Lindberg Arthur E. 339

Lindbergh Charles 184 Lipka Robert S. 339-340, 481 Litwinow Maksim 340 Lloyd George 340, 359, 376

Lockhart Robert Bruce, sir 167,346,340-341,475,486 LoderJohn 561 Lodge Henry Cabota 333

Lody Carl Hans 341 Lonetree Clayton J. 341-342, 509 Long Leo 28, 342, 513 Lonsdale Gordon

Arnold zob. Mołodyj Konon 28,

342-343,489, 516 Lorre Peter 561 Lotz Wolfgang 353, 391 Lovett Robert 546 Lowe Thaddeus

S.C. 354 Lowry Helen 604 Lucid Shannon W. 383 Ludlum Robert 565

Ludwig Kurt Frederick (Fozia, Joe K.) 197,259,280,355 Ludwik XIII, król Francji 477 Luedke

Herman 425 Lumumba Patrice 114 Lundahl Arthur C 397 Luttwak Edward 489

Ł

Ładygin Fiodor 228, 356 Łysow Jurij 342

M

MacArthur Arthur 598

MacArthur Douglas 18, 57, 68, 71-72, 139, 192, 280, 526-527, 530, 541

Macartney Wilfred F.R. 359, 373

MacCallum David 394

MacDonald Ramsay 44

Mackenzie Compton 359, 565

Maclean Donald Duart 28,82,101,170, 359-361, 370,

372, 374, 385, 513,546,548, 580, 601, 605 Maclean Melinda 361 MacLeod zob. Mata Hari 368

Macmillan Harold 445, 509 Maden Sarah 333 Madsen Eugene L. 361 MafartAlain 472

Magasaysay Ramon 331-332 Magen Dawid 362,391 Magruder John 72 Malenkov Gieorgij 59,

261,488, 516 Malinowski Roman 363, 417 Malty Theodor (Matyj) (Mann, Theo) 363-364, 476,

479 Mamsurow Chadzi-Umar 227 Manning Adelaide Frances 562 ManorAmos 557 MaoTse-tung 288

Mao Zedong zob. Mao Tse-tung 288, 531 Marchetti Victor L. 364-366 Marenches Alexandre de

365-366, 390, 523, 637 Maria Stuart, królowa Szkocji 26 MarionPierre 327,523 Marków Georgi

366,595 Marks John D. 364-366,385 Marling Melinda 360 Marlowe Christopher 366-367

Marquand John P. 367, 561, 564 Marshall George C 427 Marshall William M. 517 Martin Arthur

82, 248, 548 Martin William H. 8, 250, 363, 367, 382, 384 Marusarz Jan 222 Masłów Wadim

368 Mason F. van Wyck 564 Mason James 562 Mason Theodorus B.M. 74, 368 Mason-

MacFarlane Noel, sir 27, 367 Master Anthony 370 Masterman John Cecii, sir 368, 565 Masters

Anthony 336,564 Mata Hari [P] 368 Matthau Walter 562 Maugham Somerst W. 369-370, 376,

564 Maxwell Smart (Agent 86) [F] 370

Księga szpiegów

696

May Allan Nunn 232, 370, 513-514, 542

Mazzini Giuseppe 507

McCarry Charles 564

McCarthy Joseph R. 509, 543, 566

McCollColin 378

McCone John A. 188, 330, 371, 378, 387-388

McConnell John M. 7, 10

McCormick Donald zob. Deacon Richard 371

McDonald J. Kenneth 70

McGonagle William 337-338

McGoohan Patrick 568

McNamara Robert S. 387, 399, 493, 537, 553, 657

Meade George G. 393

Meir Golda 392, 658

Mengele Josef 417

Menzies Stewart G., sir 27, 372, 377-378, 412, 443

Michajłow Władlen 228, 378

Michajłowicz Aleksy 483

Miedwiediew Roj 193

Miedwiediew Źores A. 17
Mielechlgor 371-372
Mienżynski Wiaczesław 273, 380, 613
Mierkułow Wsiewołod 380, 411, 605
Miklós Nyaradi 380
Mikołaj II, car Rosji 25, 376
Milewski Mirosław 669
Miller Richard 295, 381, 420-421, 509
Mills John 562
Mindszenty Josef 384
Minihan Kenneth A. 10
Mintkenbaugh James A. 383
Mira Francisco Dea. 384
Mitchell Bernon F. 8,367
Mitterand Francois 366, 523
Mjagkow Aleksander 296
Mockler-Ferryman Erie 549
Modin Jurij 95,361,386,425,513
Mogarrebi Ahmed 386
Mojżesz 559
Moltke Helmuth von 505
Mołodyj Konon 218, 343, 386
Mołotow Wiaczesław 227, 486
Montagu Ewen Edward Samuel 382, 388
Montgomery Bernard L. 442
Moore Michael R. 388-389
Moore Roger 563, 567
Moravec František 389
Moreau Jeane 369
Morgan Ted 370
Morison Samuel Eliot 389
Morison Samuel Loring 389, 504, 596
Morris Benny 556
Morris Childs 531
Morris Jack 531
Mosadekk Mohammad 399, 481-482
Mueller Gustav 393
Muggeridge Malcolm 29, 393, 562
Mullen Sherman 520
Murphy James R. 71
Murphy Michael R. 393
Murrow Edward R. 387
Mussolini Benito 519
N
Nafsu Izata 557
Napoleon I Bonaparte 51, 54, 60,150,197-198, 552
Napoleon III, cesarz Francuzów 198

Napoleon Solo [F] 395-396
Naser Gamal Abdel 113,145,171, 269
Nassiri Nematollah 399, 504
Nave Erie 400
Neill Sam 568
Nelson Frank 297
Nesbitt Frank A 400-401
Neumann Waldraut 353
Nicholson Arthur D. 401
Nicholson Harold Jim 401
Nicolai Walther 401-402, 506
Niezbrzycki Jerzy 408
Nikitin Aleksandr 408-409
Nikitin Siergiej 339
Nikonow Aleksandr 409
Nimitz Chester W. 71-72,334-335, 380, 480
Niven David 561
Nixon Richard M. 94,181, 259, 365,395, 473,505, 513,
543, 596, 662 NolanDennis 412 Noonan Fred 170 NordenCarlL. 163, 331 Noriega Manuel
Antonio 9, 238 North Oliver L. 9
Nosienko Jurij (Sasza) 219, 288, 413-414 Novarro Norman 369
O
Oakes Blackford [F] 562 Odom William E. 10,418 Oggins Isaiah H. 419 Ogołcow Siergiej 411
Ogorodnik Aleksandr 420, 441
697
Indeks nazwisk
Ogorodnikowa Świetlana 381, 419, 509
Oldfield Maurice 336, 378, 421
Oleksy Józef 535,670
Oliver Henry F. 177,453
Olson Frank 385
Oppenheim E. Philips 563
Orczy Emmuska 423
Orłów Aleksandr 57,135, 228, 427-428
Orłów Michał 427-428, 533
Osek Józef 667
Oshima Hiroshi 48, 427-428
Oster Hansl03, 280, 429
Oswald Lee Harvey 25,191, 258, 413
Ott Bruce 430
Owakimian Gaik 431,482
Owen William James 431
Owens Arthur 479
Ozaki Hotsumi 431, 526, 531
P
Paciorkowski 664
Page Bruce 578

Pahlawi Mohammad Reza 113, 400, 473, 484, 503
Paillole Paul 43,150
Paine Lauran 429
Painvin Georges 434
Paisley John A. 435
Palmer A. Mitchell 251
Palmerston 83,507
Panfilow Aleksiej 435
Papen Franz von 481
Paques Georges 425, 497
Paskalian Sarkis 146
Patruszew Nikołaaj 190
Patterson Robert V. 399
Patton George S. 32,196, 229, 438
Patzig Conrad 5
Pawlak Waldemar 656
Payne Ronald 231,421
Pearson Norman Holmes 368
Peis Gunter 328
Pelton Ronald W. 418, 421, 438-439
Percival A.E. 551
Pereira Fernando 472
Peres Szimon 329
PerezJavier 421
PeriJacob 557
Peri Michael A. 441
Perkins Walter 441
Pershing John J. 344, 643, 412
Peterson Joseph S., jr 441-442
Peterson Martha 339, 442, 510
PetkeLeontin 129
Petrie David, sir 375-376, 441
Pettet Joanna 561
Pękała Eugeniusz 667
Phelippes Thomas 442-446
Philby Harold Adrian Russel (Kim, Agent Tom, Stanley) 25, 28, 82, 101, 172, 218, 221, 299, 335, 359, 361, 363-364, 370, 375, 377-378, 386, 393, 427, 443-444,513-516,529,533,548,562,565,580,604
Phillips Samuel C. 10
Piatnicki Iosif 446
Pickering Jeffrey L. 445
Pieck Henri Christaan 299
Pieńkowski Oleg (Hero) 28,59,243,378,446-448,486, 515,552, 556, 570, 633
Pietrow Władimir M. 172, 449
Pike Otis G. 17,114, 449-450
Pimpemel Scarlet [F] 504
Pincher Champan 450, 495

Pinkerton Allan (Allen E.J.) 17, 450, 578
Piotr Wielki, car Rosji 483
Pipes Richard E. 90
PiusV 26
Plechanow Jurij 295
Poe Edgar Allan 453
Pohl Inga 545
Polaków Ames 161
Polaków Dmitrij 20, 84,161,163,191, 268,454
Poley Robert 367
Polgar Thomas C. 455
Pollard Jonathan Jay 171, 329, 524, 544
Pompadour Jeanne Antoinette Poisson de 63
Pompidou Georges 365, 635
Pontecorvo Bruno 370,458
PontingClive 459
Popov Dulko 355,458-459
Popów Piotr 459
Porch Douglas 139, 200, 202, 621
Porter Erik 562
Powell Robert 562
Powers Francis Gary 3-4,113, 352, 354, 385, 396,460, 528
Prieur Domonique 472
Primakow Jewgienij 42, 463, 547, 552
Prime Geoffrey A. 28, 477, 463-464
Profumo John D. 268, 269, 464-465, 480, 509
Prokofjew Gieorgij 274
Proskurow Iwan 464
Księga szpiegów
698
Pugh Ernest C. 467 Purvis Melvin 186 Putin Władimir 190,488 PyleAlden[F] 332,564
Q
Quinn William W. 72 Quirino Elpido 331
R
Rabbani Ali Naghi 470
Rabin Icchak 36, 271, 458, 555,
Rabom William F.Jr 470-471
Rado Alexander 140, 354, 471, 479, 676
Rains Claude 561
Raleigh Walter, sir 26
Ramsay Roderick James 473, 484
Rantzau zob. Ritter Nicholas A. 479
Ratkai Stephen 473
Rawlings Jerry 507
RayBobby 10
Raymond zob. Gold Harry 206
Reagan Ronald 143, 265, 342, 366, 390, 418, 480, 511,

561,543-544 Rebet Lew 545 Redford Robert 562 Redl Alfred 473-474 Reeves Joseph M. 479
Reilly Sidney 27, 245, 340, 376, 474-475,483 Relinski zob. Reilly Sidney 475 Rennie John
Ogilvy, sir 378, 476 Rezun Władimir zob. Suworow Wiktor 16, 552 Rhodes Roy A. 476
Ribbentrop Joachim von 402, 427 Ribiere Henri 519 Rice-Davies Mandy 268, 477 Rich
Benjamin 518 Richardson Daniel W. 477 Richardson James O. 334 Richelieu Armand Jean [du
Plessis], de 477 Richelson Jeffrey T. 328, 365, 477, 501, 657 Rimington Stella 29, 375-376, 378,
477-478 Rintelen Franz 478
Ritter Nikolaus A. (Johny) 331, 479-508 Rivet Louis 389 Roberts G. C 531 Roberts Owen J. 43
Rocca Raymont G. 295 Rochefort Joseph J. 380, 479-480 Rockefeller Nelson A. 90,182,114, 385
Roessler Rudolf 354-355, 480
Rohm Ernst 244,246
Roman Howard 481
Romanienko Jurij 383
Romanow A.I. [P] 219,527,558
Romkowski Roman 193
Rommel Erwin 561
Rondeau Jeffrey S. 481
Ronge Максиміан 474,481
Roosevelt Eleonora 253
Roosevelt Franklin D. 20, 32, 33, 70, 72, 109, 130, 155-157, 184-185, 251-253, 291-292, 298,
360, 406,409,446, 469, 484, 538, 541, 545, 548
Roosevelt Kermit 113,288,399,481
Roosevelt Theodore 183-184, 273, 431, 481
Rosę Fred 482
Rosenblum Sigmund zob. Reilly Sidney 477
Rosenberg Ethel 129, 217, 528, 617
Rosenberg Julius 148,186,217,224,431,454,528,601, 617
Rosenbergowie, rodzina 206,528
Rosenblum Sigmund zob. Reilly Sidney 474
Ross John Hume zob. Lawrence Thomas E. 334
Ross Wsiewołod 380
Royal Mitrę zob. Smith Richard C
Rubel John H. 396
Rudolfi Sandor zob. Rado Alexander 354
Rupp Reiner 425, 493-494
Rusk Dean 332,387,398
Russell Rosalind 170, 561
Russo Anthony 389
RyanJackF] 565
Rybikowski Michał 491
S
Safford Laurence F. 205, 494, 637
Sakata Harold 563
Samford John A. 10
Sattler James Frederick 502-503
Sarewicz Zdzisław 669
Savary Jean-Marie-Rene 506-507

Sawinkow Borys 475
Sawyer Harry 508
SaxSavilleS. 235
Scarbeck Irwin C 504
SchatzJess 401
Schechter Jerrold L. 152, 449, 551
Schechter Leona P. 551
Schell Maria 417
Schell Maximilian 417
699
Indeks nazwisk
Schellenberg Walter 55, 64,102, 244, 274, 495, 504
Scherbius Arthur 174, 300, 505
Scherhorn 505
Schlesinger Arthur M., jr 70, 85, 548
Schlesinger James R. 116-181, 385, 505
Schluga August 404, 505-506
Schmidt Hans-Thilo (Asche) 32, 63, 72,175, 506
Schneider Christian 354
Schuler Ruby Louise 239
Schulmeister Karl 506-510
Schwartz Michael 507
Scott Hugh 599
Scott Zachary 561
Scoville Herbert, jr 497
Scranage Sharon 507
Sebold William G. 331, 479, 508
Second Richard V. 265-266, 625
Segal George 562
Seine Violetta A. 341
Sella Aviem (Avi) 457
Sellers Michael 256
Sellers Peter 563
Sessions William S. 473,511
Shachtman Tom 530
Shadrin Nicholas George [P] 21,32,284,436,511-512
Shalom Avraham 557
Sharp Don 562
Sharpe George H. 69, 513, 539, 640
Shaw George Bernard 75
Shaw Robert 563
Shaw T.E. zob. Lawrence Thomas E. 334
Sheafer Edward D. (Ted) 640
Shi Peipu zob. Boursicord Bernard 513
Shirer William L. 427
Siemiczastny Władimir 296, 515-516, 555
Sierow Iwan 226-228, 295-296, 411, 516, 555

Sierpuchowski Siergiej 286
Sillitoe Percy, sir 376, 517
Silvermaster Greg 605
Simpson Steve 280
Simpson Wallis Warfield 624
Sinatra Frank 562
Sinclair Hugh, sir 372, 377-378, 517, 601
Sinclair John, sir 378,445,517,519
Skantze Lawrence A. 502
Skarbek Jerzy 222
Skarbek Stefania z Goldfederów 222
Skarbek-Giżycka Krystyna zob. Granville Christine
222,519 Skardon William J. 206
Skoblin Nikołaj 519
Skorzeny Otto 417, 505, 519
Skuratow-Bielski Maluta 422
Slavens Brian E. 520
Słowikowski Mieczysław 521
Smedley Agnes 526-527
Smiley George [F] 212-213, 335-336, 421, 564-565,
568 Smith Howard, sir 376 Smith Richard C. 188,488, 528 Smith Walter Bedell 70, 111, 115,
156, 162, 330; 444,
528-529,543, 549 Smith William Y. 387 Snep Frank W. 529 Sobell Helen 530
Sobell Morton 206, 217, 485-486, 515, 529 Sokołów Aleksandr 530 Solżenicyn Aleksander
273,366, 528, 555 Sombolay Albert T. 531 Sommerville [F] 369 Sonia zob. Kuczyński Ursula
195 Sorge Richard (Johnson) 227, 431, 484-485, 504, 516,
526-527, 531-532 Soros George 471 Sosnowski-Nałęcz Jerzy 532 Souers Sidney W.
109,115,231,453 Souers William H. 532 Soussoudis Michael 507 Souther Glenn Michael zob.
Orłów Aleksandr 427,
532-533 Spector Ronald H. 177, 638 Spedding David 378 Speer Albert 60,405 Spock Benjamin 9
Stafford Laurence E. 479 Stahl P. W. 435, 660 Stalin Józef 4, 58-59, 168, 176, 193, 219, 226-
227,
273-274, 279, 289, 293, 295-297, 340, 360, 364,
380, 411, 417, 419, 422, 426, 448, 483-486,
515-516,519, 527,550, 555, 558,573, 614 Stanley zob. Philby Harold Adrian Russel 514, 531
Stecko Jarosław 547 Stein Jeff 521
Stephenson William S., sir 27, 253, 370, 541 Sternberg zob. Reilly Sidney 476 Steury Donald P.
70 Stevens Richard H. 64, 546 Stewart James 562 Stieber Wilhelm 416, 546 Stiepaszyn Siergiej
546
Księga szpiegów
700
Stigga Oskar 547
Stilwell Joe 527
Stilwell Joseph W. 67
Stilwell Richard 596
Stimson Henry L. 139,525
Stiszynski Bohdan 547

Stone Earl E. 10
Storrs Ronald 334
Strachey Nevil R. zob. Nicholson Arthur 401
Straight Michael W. 548
Strong Kenneth 549
Studeman William O. 10, 549
Stufflebeam Robert S. 342
Sudopłatow Paweł 515, 550
Sugitalchiji 551
Sun Jat-sen 120-121, 139, 276
Sun-Tsu 120, 551
Sutherland Donald 562
Suworow Wiktor [P] 16, 226, 476, 532, 534, 552
Sydney Sylvia 561
Szalin Michaił 228, 555
Szaronow Ariel 329
Szawit Szabtai 392
Szebarszin Leonid 295-296
Szejmow Wiktor 486, 555
Szelepin Aleksandr 295-296, 515, 555
Szewczenko Arkadij 293, 555
Sziloah Reuven 390-392, 556
Szorochow 448
Sztienienko Siergiej 228, 573
Ś
Światło Józef 193
T
Tachibana Itaru 76
Taft Robert A. 192
Tai Li (Dai Li) 116, 121, 577-578
Tallmadge Benjamin 579
Taylor Telford 579
Taylor A.J.P. 636
Taylor J.W.R. 390
Taylor Maxwell D. 387, 462
Tempie Shirley 223
Ter Braak Jan Wilhelm 27, 375, 579
Terpil Frank E. zob. Wilson Edwin P. 580
Theoharis Athan G. 188, 250, 254
Thummel Paul (A-54) 3
Thagard Norman E. 383
Thatcher Margaret 82, 375, 421
Theo zob. Mally Theodor 364 Thomas Margaret 474 Thompson Basil, sir 580 Thompson Harry T. 580 Thompson Frank zob. Edmonds Emma S. 171 Thompson Robert G. 580, 635 Thummel Paul 581 Thurloe John 26, 581 Thwaites Norman 474 Tiedge Hans Joachim 248, 581 Timochin Jewgienij 228, 582 Tisler František 582 Tkaczenko Aleksiej 582 Tobias Michael T. 582 Todd Anthony 83, 508 Tołkaczew Adolf 583 Tompkins Peter 583

Top Hat zob. Polaków Dmitrij 187,191, 584 Tortella Louis W. 7,584 Toubianski Meir 584
Townsend Robert 584 Travis Edward 585 Trebtisch Ignatz Timotheus 585 Tremble Evelyn 563
Trepper Leopold 476, 586 Tremblay Francois Leclerc du 477 Trevor-Roper Hugh 28, 503
Trilisser Michaił 613-614 Trithemius Johannes 586 Trocki Lew 59,224,340, 475, 484 Troung
David zob. Humphrey Ronald L. 288, 586 Troup J.A.G. 429 Trubnikow Wiaczesław 552 Trudeau
Arthur 211
Truman Harry 7, 11, 72, 109, 245, 298, 360-361, 367, 399,486,512,515,525,527,529,532,542-
543,546 Tsuji Masanobu 587 Tuberville Thomas 587 Tubman Harriett 587-588 Tuchaczewski
Michaił 516 Tuomi Kaarlo 455, 530, 588 Turenge Alain 472 Turenge Sophie 472 Turing Alan
588 Turner Frederick Jackson 626 Turner Richmond Kelly 626 Turner Stansfield 12, 97,116,
288, 501, 571, 589

U

Ulrich Leon 197 Ultan Donald 293,594
701

Indeks nazwisk

Unszlicht Josif 64, 226, 595 Uricki Moisiej 595 Uricki Siemion 64, 226, 389, 595 Uris Leon 497,
562

V

Vadis A.I. 528

Van Deman Ralph H. 413, 539, 598-599 Vanaman Arthur W. 176, 598 Vandenberg Hoyt S. 115,
231, 599 Vanunu Mordechaj 599-600 Vascio Giuseppe 600

Vassall William John 28, 218, 250, 449, 600 Vaughn Robert 394 Veidt Conrad 561 Vetterlein
Kurt 605 Viet Minh 71 Vogel Harold 85 Vogel Wolfgang 581, 605-606 Voight John 417 Voit
Ludwig 606

Vosjoli Philippe L. Thyraud de (Lamia) 330,371, 522, 606

W

Webster William H. 97, 116, 188, 210, 277, 289, 438,

439, 615 Wei Jingsheng 124 Weinberger Caspar 342, 363, 659 Weiss Johann 4 Welch Jasper A.,
jr 91 Welch Richard S. 86, 615 Welch Robert 67 Welderhall Jannie 548 Welles Orson 562

Wennerstrom Stig 615-616 Wesson [P] 616

West Nigel [P] 155, 377, 564, 616 Westphal Jurgen 617 Whalen William H. 617 Whitaker Rod
565

White Dick (Goldsmith), sir 368,376, 378, 617 Whitworth Jerry A. 293, 299, 607-608, 618

Wighton Charles 328 Wilder Billy 562

Wilhelm II, król pruski i cesarz niemiecki 580 Wilhelmina, królowa Holandii 64 Wilkins John
507, 625 Wilkinson James 626 Wilkinson Theodore S. 626 Willes Edward 509, 624 Willsher
Kathleen 625 Willoughby Charles A. 525, 624 Wilmoth James R. zob. Brown Russell P. 85, 627

Wilson Edwin P. 161, 230, 265, 580, 627-628 Wilson Angus 79,562 Wilson Harold 28, 450

Wilson Thomas Woodrow 235, 286, 540, 627 Winks Robin W. 112, 564-565 Winterbotham

Frederick W. 176, 532, 627 Wise David 191, 284, 288, 514 Wiseman William 369,474, 628

Wisner Frank G. 111,331,474,628 Wittlin Tadeusz 273 Witzke Lothar 274,629 Wjaziemski

Afanasij 422 Wojkin Emma 630 Wójtowa Galina 426

Wolf Markus 231, 288, 373,425, 630-631 Wolfe James 250 Wolfe Thomas 91 Wolfers Arnold
112 Wolfowitz Paul 91 Wołkowa Anna 292 Wołków Konstantin 631

Waalén Leo 164

Walewski Bogdan 656

Walker Barbara 480

Walker Arthur J. 480, 607, 618
Walker John A, jr. 49,65,284,293,299,453,480,493,
520, 532,584, 607-609, 611, 617-618 Walker Michael 483, 520, 607, 618 Walker Partick, sir 376
Walker Rita 607
Walker Snyder Laura 63, 608, 618 Wallenberg Raoul 609 WallisJohn 26,507,609 Walsingham
Francis 26, 366-367,578, 610 Walton [P] 611 Wałęsa Lech 535,656 Wang Dongxing 122 Ward
Peter [F] 258 Ward Stephen 268, 464-465 Warden Jack 518 Washington George 51, 89, 125,
132, 136-137, 145,
239, 250-251, 295, 473,511, 547, 611-612 Watkins James D. 498 Waupszasow Stanisław 613
WebbClifton 562
Księga szpiegów
702
Wood Clement [P] zob. Duquesne Frederick J. 163
Wood Curtis R. 86
Wood James D. 632
Wood John H. 510
Woodhull Abraham 89,137
Woodward Bob 108, 436, 462, 632
Woolley Leonard 333
Woolsey R. James 504, 509, 547, 632
Wright John R., jr 633
Wright Jeraald 509
Wright Peter 28, 82, 174, 231, 248, 342, 446, 472, 450,
503,514, 547, 565,594, 633 Wuczeticz Jewgienij 168 Wudai Jin zob. Chin Larry Wu Tai 119
Wycheerde Mynheer (Jan) 633 Wyszyński Andriej 247, 673
Yamamoto Isoroku 380, 650 Yardley Herbert O. 523, 637, 651-652 Yoshihito, cesarz Japonii 400
Yoshikawa Takeo 653
Zabotin Nikołaj 370, 654
Zacharias Ellis M. 636, 654
Zaharoff Basil, sir 474, 656
Zacharów Gienadij 654
Zacharów Georgij 168
Zacharów Matwiej 655
Zacharski Marian 655
Zahedi Fazollah 481
ZamirZwi 392
Zarubin Wasilij (Zubilin) 604-605, 658
Ze'ev Avni zob. Goldstein Wolff 217
Zehe Alfred 659
ZeirEliahu 392
Zelle Margaretha Gertrud zob. Mata Hari 368
Zemanek Ludek zob. Herrmann Rudolf A. 243
Zimmermann Arthur 27, 661
Zinowiew Grigorij 475, 663
ZiwkowTodor 366
Żuków Georgij 59,219, 527-528, 573